IACOBI CVIACII

IC. PRÆSTANTISSIMI
OPERVM PRIORVM
QVÆ DE IVRE FECIT,
TOMVS SECVNDVS:
SEV
PARATITLA
IN LIB. IX. CODICIS IVSTINIANI.

Accedunt ad ea Enarrationes CAROLI ANNIBALIS FABROTI IC.

LVTETIÆ PARISIORVM,
Impenſis Societatis Typographicæ Librorum Officij Eccleſiaſtici, iuſſu Regis conſtitutæ.

M. DC. LVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

NOBILISSIMO VIRO,

LONGEQVE OMNIVM IVRISPERITORVM PRÆSTANTISSIMO

D. PAVLO DE FOIX,

CONSILIARIO SANCTIORIS INTIMIQVE CONSESSVS CHRISTIANISSIMI REGIS.

IACOBVS CVIACIVS S.

SPERABAM *paucis diebus, in Digesta & in Codicem me Paratitla absoluere posse; idque perfectis Digestorum libenter susceperam, vt me putabam debere præstare. Verum vbi ad rem aggredi & me accingere cœpi, sensi operosiorem esse, hominisque diligentioris quam ipse sim, planeque cœpto destitissem, nisi me tua auctoritas deterruisset, qui non cessasti ab eo die, quo quid in Digesta præstitissem, cognouisti, vrgere & efflagitare, vt idem auderem in Codicem. quod & feci vix tandem magna ex parte, vt vires meæ tulerunt, an etiam vt exigebat officij mei ratio, non alium quam te iudicem fero. Quidquid id est, certe spisso admodum lentoque & fastidioso satis studio ac labore perfeci, nec vllum vnquam mihi contigit onus sustinere grauius. cætera quæ ante pertuli non pauca, qui à pueritia otiosum diem nullum vixi, cum isto collata, curæ mihi laborive nullo fuisse videntur. Causa in me, si forte non in re ipsa, vel id quod languescat sensim vis illa animi & ingenij solertis ac capitalis quæ viguit in me dudum, vel id quod iam ingrauescens ætas atque causaria sibi placet magis in respondendo, adsidendo, docendo, quam in scribendo; sed ex his vtrumcumque sit in me quod causam difficultati & moræ dederit, res ipsa tamen profecto multum, vel dicam plus mihi negotij & molestiarum exhibuit. Quid, inquies, nunquid non & in Digesta tantundem? Imo vero longe minus. Iuris enim quam Constitutionum facilior cognitio & tractatio est. illo continentur leges, edicta, S. C. certa & Iurisprudentum interpretationes atque responsa maxime inter se congruentia, aut repugnantia, si qua sunt, ita dispostia, vt quæ præualeant non sit obscurum. Constitutionum vero quasi incertum ius est, varium atque multiplex, & perdifficile igitur; & si perdifficile, pæne captu impossibile, vt nostrorum verbo vtar, nisi scilicet (recensebo laborem improbissimum) quis perdidicerit, vt subinde libidine principum id mutatum & perturbatum fuerit, quid illis placuerit primum, quid deinde, quid postremo, quidve in Republica ante illos obtinuerit, quid quaque ratione post illos, modo inductum, modo intermissum, mox reductum, rursusque intermissum, aut abolitum fuerit. & quid Iustinianus postremus omnium quorum quidem placita hic liber habet, (nam & alij post secuti sunt, quibus Iustiniano quod placuit magna ex parte displicuit, cuius etiam varietatis & inconstantiæ rerum* ἀνακώρησις *perquam necessaria est) quid, inquam, Iustinianus tandem effecerit Constitutionibus multis, quibus hunc librum sparsit, quid his quæ hunc librum consecutæ sunt, sane omnibus omni iuris scientia re-*

fertissimis, adeo vt qui earum teneat vim, originem, atque processum, hunc ego facile sim habiturus pro doctissimo Iurisconsulto, ac pæne pari Triboniano ipsi. quo ego tandem cognito pondere earum Constitutionum, quas suo Imperatori eum persuasisse certo certius est, mihi gaudeo, quod cognouerim eam ætatem non tulisse excellentiorem in iure ciuili, quod vtique & sine illius ope curaque prorsus intercidisset. Denique ita censeo, Codicis maius esse opus, maiusque negotium, vel quia eo quem Digesta requirunt orbe, eo instructo, eaque, vt ita dicam, supellectile rerum ac disciplinarum omnium quantumuis licet magna, exigat longe maiorem: frustra enim Codici datur opera, nisi & Digestorum, & alia pleraque adminicula suppetant, cum tamen Digesta Codicis adminiculo nequaquam indigeant. ex quo palam est quam mihi fuerit negotiosa ista prouincia. quod etiam abunde coarguit opus, vel ne quis succenseat opusculum tribus postremis libris imperfectum, in quos, præter quæ edidi iamdudum, superest aliquid quod desideres, & desiderem etiam ipse, quod ad titulorum rationem attinet, sed malui quasi interiungere veluti iam longo labore defessus, quam te diutius expectatione suspensum detinere, id quod residet, vbi paulisper adquieuissem, sperans me daturum, & vero daturus, si iusseris, altera editione. Idem quoque magis coarguunt vberiora Paratitla isthæc, quæ feci quam priora, non alia quam rei subiectæ pondere & grauitate compulsus: quodque si hæc attente legeris, senties me quorum beneficio opus texeretur splendidius, multa scrinia resignasse, peruolutasse, pertentasse, perquisisse multa, excogitasse, adinuenisse, & nescio vnde ex abdito eruisse plurima, ius ciuile ornatius illustriusque fecisse non minorem in modum, breui quidem, sed puro aptoque libello, quippe cum nec in eum ex lamis lustrisve quidquam intulerim, sed ex liquidis tantummodo fontibus iuris & decoris optimarum artium studiis, non ἐκ τῶν συγκλύδων, καὶ τῶν συρφακῶν scriptis, quibus plerumque aliud agitur, quam quod ipsi agunt legum auctores, non ex cathedrariis recitationibus, quibus etsi fateor studiose audiendis multis multum adolescentem me sumpsisse temporis, quod & adolescentibus suadere soleo pariter vt faciant, illud subinde Theonis iterans, τὴν ἀκρόασιν τίς οὐκ ἂν ἀσμενίσειε, τὰ μετὰ πόνων τοῖς ἄλλοις εἰργασμένα ἑτοίμως λαμβάνων, tamen modo nescio quo mihi contigit, vt parum illis, aut nihil proficerem. Vnum è multis quos audiui Ferrerium excipio summum & admirabilem Iurisconsultum, quo nemo publice docuit, vel docebit vnquam, ornatius, subtilius, facilius, fideve & diligentia maiore, nemo qui audiuerit, dicet secus: huius ego acroamata & recitationes aliquot de seruitutibus, de lege Falcidia, de legatis, de eo quod interest, vt L. Crassi orationes de lege Seruilia sibi M. Tullius ait, sic mihi semper prædicabo fuisse magistras, nec si essent in manu, alio hodie in meis studiis rectore vterer libentius, amisisse me eas improuidum, vt ne linea quidem apud me supersit, pudet, pigetque, & dolet sæpenumero medius vigiliis hanc mihi non allucere facem, nec alluxisse etiam, scripta mea quod produnt nimis. Cum vero in hoc opere, qua dixi ratione versatus sim, si tuo iudicio, vel ingenij, vel curæ saltem testimonio aliquo egi me non indignum, iudiciis aliorum non valde pendeo: tibi vni satisfacere, tibi vni placere, & nobilium adolescentum, quibus adsum, commodis vtilitatique seruire, vel potius tibi singulo placere satis habeo, tibi enim numquam placuero nequicquam; illorum vtilitati quo minus seruiam, vt cupio, vt conor, parentum quorum in imperio sunt, præpropera festinatio & cæca ambitio facit, qui eos antequam sui iudicij sint, & his literis instructi, sine quibus ius ciuile percipi non potest, ad nos ea lege atque ratione transmittunt, vt mox vixdum sentientes gustum disciplinæ nostræ, ad se reuocent, & rudes atque impolitos, ne dicam imperitos, in forum vel curiam impellant, quo genere, vt imiter Diodorum idem de sapientiæ studiosis quibusdam conquerentem: ὁ πολὺς ἀπροσδόκητος προσπεσών, πρὶν πάνυ τῆς νομικῆς ἅψασθαι, καὶ μέχρι τινὸς φιλοπονήσας ἀπῆλθε, περισπασθεὶς ὑπὸ βιωτικῆς χρείας. Cur vero tibi potissimum placere cupiam, multæ sunt & magnæ causæ: placuero omnium non modo qui sunt, sed eorum etiam à iure condito auctoritate Iustiniani qui fuerunt, in eo iure facile principi, & omnium iuris studiosorum patrono & amico magno, placuero homini, vt generosiss. sic sanguine edito omnium Galliæ procerum nobiliss. & pro sua integritate ac sapientia, quam cum illustri nobilitate

conuenienter sociauit, atque coniunxit, à regibus nostris iure & merito omnibus rebus amplis. atque honorificentissimis ornatissimo. & hoc si mihi Deus dederit, nihil est cur morer me, si qui mortales felices sunt, felicibus inserere: & vt non dederit, tamen, quem omnes quotquot iuris studiosi sumus colere & venerari debemus, tanquam principem & patronum parentemque communem, quod complures alios non ignoro in sua causa sensisse, in mea mirifice sum expertus, æquum est ei nos omnes omnia nostra studia, omnia summa deuouere atque deferre. quid cessamus? quid cessauimus tamdiu? quis nos ante tenuit torpor? equidem incipiam te auspice, tametsi sero, si non iniucunde acceperis, si non improbaueris, non tamen infeliciter. tua approbatio pensabit omnem culpam. tui autem nominis, cui hoc consecro, amplitudo & gloria, vt spero, cæteris commendabit donum. Gentile nomen dico, cuius memoriam conseruant literæ, & monumenta vetustatis, concelebrat etiam hodie sermo hominum quasi recentem non multo secus, nempe vt saltum Pyrenæum, vt totam fere Nouempopulonam Narbonensemque prouinciam Semones illi strenuissimi, vnde profectus es, patres tui atque maiores, virtute imperioque suo summo rexerint diu summa cum laude, vt immortalem sibi posterisque suis gloriam debellandis & subigendis hostibus comparauerint, vt aula eorum quandoque frequentior fuerit, quam ea ætate cuiusquam regis aut principis. Gentili etiam proprium adiungo, clarissimum ingenio acerrimo, quod contulisti ad summam iuris ciuilis & perfectam cum sanctæ & priuatæ, tum etiam publicæ & domesticæ disciplinæ, & antiquitatis alienæ nostræque, & terrarum descriptionis, & omnium bonarum artium scientiam, illustrissimum animi virtute, vitaque incorruptissima, illustrissimum multis legationibus, veluti Romana, Anglica, Scotica, Veneta pro Rege regnoque sæpius iteratis, multis honoribus, ministeriisque publicis maxime tuendæ pacis, cuius semper auctor fuisti constantissimus in tumore, motuque vesano multorum magnorumque medius, & in ea quoque re hodie totus es. Spero & certe confido huic operi, quod conspiciatur omnium oculis, fœneraturam luminis stricturam aliquam tantum tanti nominis splendorem, cui adiunctis interim in vicem fidemque trium postremorum tribus semper currentium Obseruationum libris XVIII. XIX. XX. *id omne summisse suspendo, obsecrans pro tua bonitate, vt boni consulas bonum animum, nec fallas opinionem quam semper habui de te, nihil à me posse proficisci, quod per tibi gratum non sit. Vale Auarici Biturigum Id. Mar.* M. D. LXXIX.

CAROLVS ANNIBAL FABROTVS LECTORI S.

ARATITLA Cuiacij in nouem libros Codicis, exquiſita quæque ingenia, velut opus abſolutiſſimum laudant & prædicant: hæc enim ſcripſit iam ſenex, & cum iure meritoque principem locum inter iuris interpretes ſibi vindicare poterat. vnde ſtilus eius conciſus & breuis, qualis eſſe ſolet ætate iam affecta, & eruditio latens, negotium ita pleriſque facit, vt ſi quando mentem eius perceperint, magnum ſe feciſſe arbitrentur. Sed & ipſe non indoctis ſe ſe ſcribere dictitabat, vt olim Gaudentius Philoſophus (In Introductione harmonica.): ἀείσω ξυνετοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.

Indoctis non canto, procul, procul eſte profani.

Ea re cum cæteris Cuiacium antiſtare non ipſe modo cognouerim, ſed & omnes qui in Iuriſprudentia bene ſubactum ingenium habent, idem ſentiant, rem non ingratam facturum me exiſtimaui, ſi quantum poteſt, ſtudioſis adoleſcentibus heic præirem, præmonſtraremque vias diſcendi, ac intelligendi. Ardua quidem res eſt, & quæ hominem haut vulgaris eruditionis deſideret, ſiue legum capita notanda, ſiue interpretum præcipui ſententia vbique aperienda, ſiue denique verba eius à vulgari conſuetudine remotiora, interpretatione adiuuanda ſint. Sed quod ingenia feliciora nullo, vel exiguo labore peragerent, id nos aſſiduo & improbo ſtudio, ac diligentia forte an aſſecuti ſumus (Seneca.). *Nihil eſt quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura.* Τοῦτο καὶ ἅμα τὸ Σωκρατικὸν λογισάμενοι, ὡς τοῦ Θεοῦ συλλαμβάνοντος, πάνυ εἰκὸς καὶ ἐπὶ τέλος ἡμᾶς τῆς σπουδῆς ἐλθεῖν (Eutocius in Archimedem, περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου.). Enarrationes autem in libros nouem ad finem tandem deduximus, vt nunc integer prodeat, & ſine membrorum damno partus hic ingenij noſtri. Ipſe quidem Cuiacius Paratitla ſua plenius interdum in Recitationibus ad Codicem interpretatur, vt alterius opera & explanatione egere non videantur. Neque tamen rerum æquus arbiter ibit inficias, operam noſtram haut futuram ἀνόνητον, & ſine fructu. Vbi Cuiacius interpretem non deſiderat, prælucetque ſibi, lucem luci non addimus. Vbi ſilet, vel ſubobſcurus eſſe videtur, ibi quædam addimus, & faculam noſtram ei allucere volumus. Sed & auctorum nomina, vel legum capita, quæ Cuiacius omiſerat, ipſi exhibemus, non quod illum eo nomine culpemus, ſed quod hæc neſcio quomodo legentis animum magis expleant. Iam ipſos iuris interpretes, qua Latinos, qua Græcos, qua editos, qua ineditos per quos profecit, fortaſſe noſſe tibi non erit inutile: vel enim ipſe eiſdem auctoribus vteris in iure reddendo, reſpondendo, vel interpretando, quibus vir maximus ſolerter vtebatur: vel certe ipſos conſulere tibi volupe erit. Denique hoc egimus, vt ſtupenda Cuiacij lectio, prudentia ſumma, & eximia doctrina omnibus nota eſſet. Erunt fortaſſe qui putent quædam in hoc Cuiacij opere notanda, quæ tamen nos vbique ſecuti ſumus, quaſi religio fuerit ab eius ſententia abire. Verum ſi non vitio malignitatis humanæ, ſed quod viro magno aliquid exciderit, arguant, meminiſſe debebunt (Aſterius homil. 5.), Θεοῦ μόνου εἶναι τὸ ἀνεπίληπτον. Imo rectius hoc dicetur παρόραμα, quam ἁμάρτημα, vt de ſententia quadam Eudoxi & Arati haut probanda ſcribit Ipparchus Bithynus (In Euclid. & Ar. Phænom. lib. 1. p. 8.). Poſtremo, Lector candide, latere te non debet, beneficio v. c. doctiſſimique D. Pugetij Senatoris Tholoſani ad nos perueniſſe Notas quaſdam in Cuiacium Petri Fabri Sanioriani, viri omni doctrinæ genere præcellentis, quas luce dignas mecum cenſuerunt viri non indocti. Alia ei interdum ſedet ſententia, quam Cuiacio noſtro. Cuius ſententiam magis ſequaris, tui, Lector, erit arbitrij. Ego quid exiſtimem heic in medio relinquo: interpretis enim officio fungi volui, non cenſoris. Sunt & apud me nonnullæ in alia Cuiacij opera eiuſdem Fabri Notæ, quibus nec te fraudabo, ſi hanc Notarum veluti delibationem non improbari cognouero. His igitur fruere Lector, & faue.

INDEX TITVLORVM

QVI IN PARATITLIS IAC. CVIACII IN LIBROS IX. Codicis Iustiniani reperiuntur.

LIBER II.

LIBER III.

LIBER IV.

LIBER VII.

INDEX TITVLORVM.

LIBER VIII.

LIBER IX.

INDEX ALPHABETICVS

TITVLORVM, QVI IN LIBRIS NOVEM CODICIS siue Paratitlis explicantur.

A

B

L

M

N

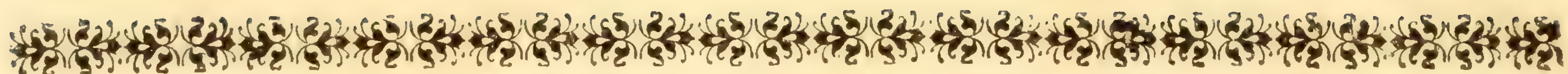

ADDENDA.

PAG. 9. *col.* 2. *lin.* 13. constitutus. S. Basilius Seleuciensis libro 2. de miracul. S. Theclæ cap. 27. καὶ τῆς ἱερατικῆς δέ μοι καταξιωθέντι γερουσίας, καὶ τοῦ καταλόγου τῶν διδασκάλων καὶ ἱερέων: *Mihi in senatum sacerdotalem, numerumque concionatorum ac Pontificum iam adscripto*, &c.

Pag. 12. *col.* 2. *lin.* 8. *à fi.* apostolici. S. Hieronymus de sept. ordinib. eccl. *In presbyteris Apostolos, qui & ipsi sunt, recognoscas.*

Pag. 13. *col.* 1. *lin.* 10. *à fine*, Apostolum. In prima ad Timoth. & *lin.* 9. 40. vt Concilij Chalcedon. can. 15. & *lin.* 5. *à fi.* διακονῶν. Diaconi ministri sacerdotum, S. Ambrosius in 1. ad Timot. c. 3.

Pag. 27. *col.* 1. *lin.* 21. *à fi.* legat. S. Basilius Seleucienſ. de mirac. S. Theclæ lib. 2. cap. 27. ὤφθην ἐπὶ τοῦ δεικτηρίου. λέγεται δὲ οὕτως ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐπιδείκνυνται οἱ λέγοντες, τοῦτό ἐστιν ὁ ἄμβων, ἤτοι τὸ ἀκροατήριον: *In Deicterio comparui, hoc est, in loco vnde verba facturi cernendos se exhibent, siue ambonem, siue suggestum, siue auditorium appelles.*

Pag. 31. *col.* 2. *lin.* 23. *à fin.* adoretur. Seuerianus Gabalorum Episcopus in S. Crucem: βασιλέως ἀπόντος, εἰκὼν βασιλέως πληροῖ χώραν βασιλέως, καὶ προσκυνοῦσιν ἄρχοντες, καὶ ἱεραὶ νεομηνίαι ἐπιτελοῦνται· καὶ ἄρχοντες ἀπαντῶσι, καὶ δῆμοι προσκυνοῦσιν, οὐ πρὸς τὸν σανίδα βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως· οὐκ ἐν τῇ φύσει θεωρούμενον, ἀλλὰ ἐν τῇ γραφῇ παραδεδομένον. *Absente Rege imago regia Regis locum implet; adorantque proceres, ac neomeniæ sacræ peraguntur: proceduntque obuiam principes, ac populi adorant, non in asserem inspicientes, sed ad Regis figuram, non quæ in natura inspiciatur, sed quæ picta exhibeatur.*

Pag. 60. *col.* 1. *ante verba illa*, illato terrore, &c. *adde*, Illata vi] Quæ contraria est voluntati. Vis est tyrannis voluntatis, vt S. Gregorius Nazianzenus ἀκούσιον, τυραννίδα βουλήσεως definit. *col.* 2. *lin. à fi.* 4. 37. D. Hieronymus in d. cap. 58. *Haud dubium quin chirographa significet*, & paulo post: *Siue vt* LXX. *manifestius transtulerunt, obligationes violentarum cautionum, quas nostri verbi ambiguitate decepti, id est*, συναλλαγμάτων, *commutationem pro chirographis interpretati sunt. Significat autem chartarum fasciculos, in quibus fœneratorum calumniæ continentur, & opprimuntur pauperes ære alieno.*

Pag. 64. *col.* 1. *lin.* 37. verſ. 352. Pindarus Ode 7. Olymp. θεῶν δ' ὅρκον μέγαν μὴ παρφάμεν. Scholiastes: ἐκ τοῦ εἰπεῖν, θεῶν ὅρκον μὴ π. δείκνυσιν, ὡς οὐ μόνον τὰς χεῖρας ἀνέτεινεν ἡ Λάχεσις, ἀλλὰ καὶ ὤμοσε τὸ τῆς Στυγὸς ὕδωρ: *Deorumque iusiurandum non fallere.* Sch. *ex eo quod dicit, Deorum iusiurandum non fallere, ostendit, Lachesin non solum manus sustulisse, sed & iurasse per aquam Stygis.*

Pag. 89. *col.* 2. *lin.* 18. *à fi.* vt aiunt Græci, quod autem recte factum est, vix rescinditur. *Mihi non videtur, quod sit factum legibus, rescindi posse*, vt ait Terent. Phorm. A. 2. S. 4.

Pag. 90. *col.* 1. *l.* 9. *in prin.* Inique exheredatis & inique præteritis datur querela, τοῖς ὑβρισθεῖσι διὰ τῆς ἐξνερεδατίονος, ἢ πραετεριτίονος, iniuria adfectis per exheredationem, vel præteritionem, vt aiunt Græci. Præteritos ignominia quædam sequitur. vide Fest. Pomp. in v. præteriti. spreti enim à defuncto creduntur. Tertullian. de baptismo cap. 2. *Nam si Deus & sapiens & potens, quod etiam prætereuntes cum non negant.* & de Anima cap. vlt. *Respice ad Zenonis* (animam) *cum illam Dionysij tormenta prætereunt.*

Pag. 132. *col.* 2. *lin.* 5. genus. S. Chrysostomus in 1. ad Timoth. homil. 9. τὸ γὰρ γυναικῶν γένος ἀσθενὲς καὶ κοῦφον: *Mulierum genus infirmum & leue.*

Pag. 139. *col.* 2. *lin.* 6. *à fi.* lib. 22. *adde.* Plutarchus in coniug. præcept. ποιεῖ γὰρ καὶ τὸ πιστεύειν δοκεῖν, πιστεύεσθαι, καὶ τὸ φιλεῖν, φιλεῖσθαι: *Fidem enim nobis paramus apud eos, quibus nos confidere oſtendimus, & amorem apud eos, quos diligere credimur.* Seneca in epiſtola 3. *Fidelem ſi putaueris, facies.*

Pag. 238. *col.* 1. *lin.* 14. *à fi.* Imp. Saluſt. in Iugurt. *Ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret.*

Pag. ead. col. 2. *lin.* 4. ῥάπισμα. Schol. Perſ. ſat. 5. *Quos manumittebant, eos alapa percuſſos circumagebant,* id eſt, ῥαπίσματι.

Pag. 240. *col.* 2. *lin.* 30. Admeti, *&c.* Q. Curtius lib. 7. cap. vlt. *Multitudo deditiorum,* &c. Sic habent libri quidam, vt notatur in variis lectionibus.

Pag. 261. *col.* 2. *lin.* 6. geſt. M. Tullius quinta in Verrem: *Illi ad deprecandum periculum proferebant alij purpuram Tyriam, vina nonnulli Græca, venaleſque Aſiaticos.* & 1. de Oratore: *Manilianas venalium vendendorum leges ediſcere.*

Pag. 268. *col.* 1. *lin.* 31. *ante illa verba:* vt Græci interpretantur, *adde*
Exceptionem rei iudicatæ] vide Terentium in Phorm. A. 2. S. 3.

Pag. 270. *col.* 1. *lin.* 29. poſſit. Seuerianus Gabalorum Epiſcopus in S. Crucem. Καὶ εἶπε Κύριος πρός με ἔσωθεν λαλῶν, οὐκ ἔξωθεν φθεγγόμενος· Καθίσας γράφων ἐπὶ πυκτίου εἰς βιβλίον σαφῶς, ἵνα σαφῶς τρέχῃ ὁ ἀναγινώσκων. ἀντὶ τοῦ εὔδηλα γράμματα, τρανά, φανερά, ἵνα μὴ ἡ δυσκολία τῆς ἀναγνώσεως ἐμποδίσῃ τὴν γνῶσιν, ἵνα σαφῶς τρέχῃ ὁ ἀναγινώσκων. *Et dixit Dominus ad me intus animo loquens, non exteriori ſono pronuntians. Sedens ſcribe in pugillaribus ac libro clare, vt clare Lector percurrat, id eſt, iis litteris quæ ſint perſpicuæ, planæ ac liquidæ, ne qua legendi difficultas cognitionem impediat, vt clare Lector percurrat.*

Pag. 270. *col.* 2. *lin.* 26. *à fi.* ſua ſententia. Q. Curtius libro 6. cap. 10. *Nec committam vt damnatus etiam mea ſententia videar.*

Pag. 281. *col.* 2. *lin.* 12. *à fi.* comp.] Non eſt diuturna poſſeſſio in quam vi inducimur, l. 2. *&c.*

Pag. 310. *col.* 2. *lin.* 12. *ante illa*, niſi ſuam, *&c. adde.* Vt prius quæratur de perſona] S. Hilarius in libro aduerſ. Arrianos, vel Auxentium Mediolanenſem; *Quibus rebus permotus, audiri nos à Quæſtore & Magiſtro præcepit confidentibus vna nobiſcum Epiſcopis fere decem: primumque, vt in foro ſolet, de perſona calumniatus eſt, damnatum quondam me à Saturnino, audiri vt Epiſcopum non oportere.* Et in Epiſtola Auxentij ad Valentinianum & Valentem Impp. quæ ſequitur. *Iuſſit vero pietas veſtra cognoſcere de his viros laudabiles Quæſtorem & Magiſtrum, & ſicut prædixi, non eos perſonam habere accuſatorum, aut iudicare, qui ſemel depoſiti ſunt.*

Pag. 313. *col.* 2. *lin.* 12. *à fi.* Nullum iudicium] Iam ergo non verba punienda ſunt, aut linguæ temeritas: quoniam, *&c.*

Pag. 314. *col.* 1. *lin.* 4. Potamonem. Q. Curtius lib. 8. cap. 8. *Clitus vtinam non coëgiſſet me ſibi iraſci: cuius temerariam linguam probra dicentem mihi & vobis diutius tuli, quam ille eadem me dicentem tuliſſet.*

P. 318. *col.* 2. *lin.* 16. *à fi.* perſonæ. De inſidiatore vide quæ diximus in Inſtit. de lege Aquilia. quibus adde hoc Q. Curtij lib. 6. cap. 4. *Darium quoque cum occidiſſet Bagoan, hac excuſatione ſatisfeciſſe popularibus, quod inſidiantem ſibi interemiſſet.* De milite & aliis vide D. Auguſtini ſerm. CXI. de diuerſ. de S. Laurentio.

Pag. 320. *col.* 1. *lin.* 17. *à fi.* Hieronymus ibid. Q. Curtius lib. 7. cap. 7. *Tibi autem quam poteſt denuncio, ipſe mihi indices, quid ex extis cognoueris,* &c.

Pag. eadem col. 2. *lin.* 5. impoſturam. Q. Curtius lib. 7. cap. 4. *Erat in eo conuiuio Cobares, natione Medus, ſed magicæ artis, ſi modo ars eſt, non vaniſſimi cuiuſque ludibrium,* &c.

Pag. ead. col. 2. *lin.* 37. oſtenderint. S. Gregor. Nyſſ. in epiſt. ad Letoium ad fin.

ὡς μὴ ἀναδειχθῶσαι ἡλίῳ τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως: vt nec Soli oſtendatur turpitudo corporis. quem vide. Sic Imp.

Pag. 330. *col.* 2. *lin.* 27. *à fi.* eruendam. Q. Curtius lib. 6. cap. 11. *Hephæſtion & Cœnus tormentis veritatem exprimendam eſſe dixerunt.* Iſocrates, *&c.*

Pag. 331. *col.* 2. *lin.* 16. *à fi.* Q. Curtius lib. 6. cap. 8. *Omnes igitur quæſtionem de eo, vt participes ſceleris indicare cogeretur, habendam eſſe decernunt.*

Pag. 336. *col.* 1. *lin.* 10. l. vlt. h. t. Clemens Alexandrinus Strom. lib. 2. ad fi. τὸ ὑποπεσεῖν οὖν καὶ παραχωρῆσαι τοῖς πάθεσιν ἐσχάτη δουλεία: *Succumbere itaque & cedere vitiis & animi perturbationibus eſt extrema ſeruitus.* S. Ambroſius in epiſtola 7. *Intra ſe dominos habent. intra ſe ſeruitium intolerabile patiuntur tot dominorum quot vitiorum ſerui.*

EMENDANDA.

Pag. 64. *col.* 2. *lin.* 20. *à fi. lege*, ἐσθής.
Pag. 89. *col.* 1. *lin.* 14. *à fi. lege*, & bonorum poſſeſſio,
P. 123. *col.* 1. *lin.* 35. *lege*, Iulij Pollucis.
P. 132. *col.* 1. *lin.* 29. *lege*, ſi pecunia in vſum m. c.
P. 238. *col.* 1. *lin. pen. lege*, & tradidit, ſtat. circ.
P. 313. *col.* 2. *lin.* 12. *à fi. lege*, nullum iudicium.
Pag. 314. *col.* 1. *lin.* 6. *lege*, Seldenus.

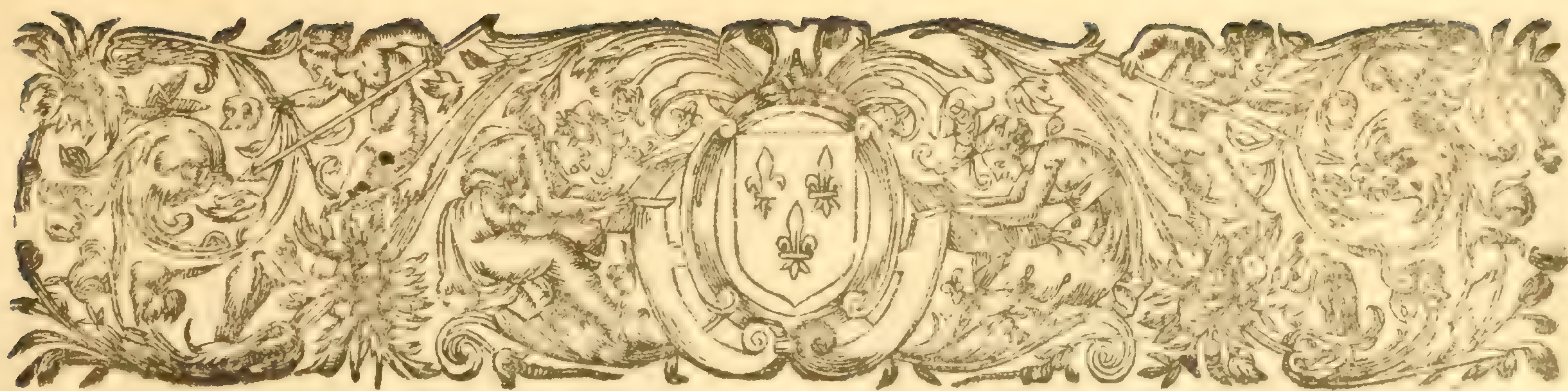

PARATITLA IN LIBROS IX. CODICIS IVSTINIANI REPETITÆ PRÆLECTIONIS.

OPVS IACOBI CVIACII.

A CODICIS nomine propriè ſignificantur chartæ, quibus quod inarata facilè deleri poteſt, vt reponatur aliud, non chartæ ſimplices, quæ à papyro nomen retinent, licèt non ex papyro fiant, ſed ex panniculis, quibus ſemel tantùm fungi poſſumus. Qua de cauſa commodatum quidem conſiſtit in codicibus & pugillaribus, *l. in commodato. §. pen. commod.* quæ negantur eſſe in ſupellectili, *l. 6. D. de ſupell. leg.* ſed non in eo chartæ genere cuius abuſus eſt, non vſus. Et parſimoniæ ſpecies eſt in Codice ſcribere: nam & eius ſcriptura quoque breuior, vt Caſſiodorus Fortunatianum artigraphum ſe profitetur in pugillarem Codicem in gratiam eorum, qui breuitatem amant, redegiſſe. B Chartæ igitur, vt & membranæ nomen ambiguum eſt: Nam vel chartæ aut membranæ ſimplices eo ſignificantur, vel pugillares chartacei aut membranei, quam multiplicem pellem Martialis vocat in diſticho inſcripto Homero in pugillaribus membraneis. & ita in [illegible], noua charta eſt pugillar purum, in quo nondum quidquam ſcriptum eſt, deletitia, vetus, quod ſcripturam variam receperit frequenti deletione, & vt legitur in veteribus gloſſis, deletitia, παλίμψηστον. In his ſtilus ſcribit, vt Hieronymus ait ad Principiam virginem, in illis calamus. Eſt verò maieſtas & diuturnitas maior ſcripto, ſi quid exares in his, hoc eſt in Codicibus, quàm ſi in chartis aut membranis ſimplicibus, ſicut membranis C quoque maior quàm chartis, adeo vt pleraque hodie non valeant niſi in membranis ſcripta, velut codicilli dignitatum, & S. C. Verum vt populi leges, ita generales conſtitutiones Imperatorum, ne dicam reſcripta, *l. per. ſuſ. de diu. reſ.* moris erat pugillaribus ſcribi cuiuſcunque materię, chartaceis, ligneis, æneis, vel eburneis, atque ita ſeruari ſingulas, vel vniuerſas in vnum corpus collectas in ſcriniis memoriæ & diſpoſitionum, vt Impp. *l. omnium. de te ſtam.* ſcribunt, ius in ſuis ſcriniis eſſe conſtitutum, & ad Traianum Plinius: edicta Imperatorum vera & emendata in ſcriniis eſſe Traiani: & Theodoſius in confirmatione ſui Codicis, eum Codicem haberi in ſacris ſcriniis. Zonaras de XII. tab. [illegible] Reſponſa autem ſua vel interpretationes & commentaria ſolebant prudentes chartis aut membranis perſcribere, quorum etiam quidam libris ſuis membranarum titulum adhibuit. Et hac ratione factum opinor, vt liber potius Conſtitutionum Codicis nomen obtineret. Corpus autem collectum ex libris Iuriſconſultorum veterum, etſi potuerit impropriè Codex appellari, & verò ita appelletur, *l. 1. & 2. de vet. iur. enucl.* Maluit tamen Iuſtinianus Digeſtorum ſeu Pandectarum inſignire nomine, quo etiam plerique iuris auctores ſuos nuncupauere libros. Et obtinuit quidem illud Codicis nomen primum liber, quo continebantur Conſtitutiones Imperatorum ab Adriano ad Valerianum & Gallienum, dictúſque eſt B Codex Gregorianus à nomine iuris ſtudioſi, qui huic collectioni dedit operam. Subſequutus eſt Codex Hermogenianus ab Hermogeniano ſimiliter eius editionis auctore, quo continebantur Claudij, Aureliani, Probi, Cari, Carini & innumeræ Diocletiani & Maximiani Conſtitutiones, vt perperam Codici Gregoriano adſcribantur quædam Diocletiani & Maximiani, cùm fuerint omnes in Codice Hermogeniano. Exiit poſtea tertius Codex iam non à Iuriſconſulto vllo, ſed ab Imperatore ipſo Theodoſio, cuius auctoritate conditus eſt, denominatus Codex Theodoſianus, qui conſtitutiones complectitur à ſolo Conſtantino Imperatorum omnium vſque ad ipſum Theodoſium. Et vt ex Gregoriano nihil ſumpſit Hermoge- C nianus, ita nec ex hoc vel illo Theodoſianus quidquam; ſed omiſſas in Gregoriano ſequentium Imperatorum Conſtitutiones Hermogenianus habet vſque ad Conſtantinum, omiſſas in Hermogeniano Theodoſianus. Longe alia ratio fuit Iuſtiniano componendi Codicis huius, quem de ſuo quidem nomine appellari voluit Iuſtinianum, vt ſuum Theodoſius Theodoſianum, ſed non eas tantum conſtitutiones in ordinem & compendium digeſſit, quas poſt Theodoſianum ſequentes Imperatores ediderunt; ſed etiam ex tribus ſuperioribus Codicibus Gregoriano, Hermogeniano, Theodoſiano & ex Nouellis etiã poſt Theodoſianum Codicem, [illegible] ab ime-

quentibus Imperatoribus editis, omnes quæ ad vsum A sui temporis facere videbantur. Rurſus cùm ſimiles eſſent, contrariæque inuicem Conſtitutiones permiſtim relatæ in illos tres Codices, Iuſtinianus quantum potuit è ſuo accurauit tolli contraria, ſimilia, ſuperuacua, inutilia omnia. Et hunc quidem ſuum Codicem edidit bis. Prior editio abolita eſt quæ exierat ante Digeſta & Inſtitutiones, de qua ſunt conſtitutiones huic Codici prælatæ *de nou. Cod. fac. & de Iuſt. Cod. conf.* Poſterior de qua eſt conſtitutio illis ſubdita de emend. Cod. Iuſtin. diuiſa in XII. lib. quaſi XII. tab. vt Harmenopulus ait, ea eſt qua vtimur, & cuius titulos ſuſcepimus explicandos, poſt editionem Digeſtorum & Inſtitutionum confirmata atque confecta. B Et hac quidem poſteriori editione multas quæ erant in priori, limauit, detraxit, mutauit, multas addidit & ſuas & alienas conſtitutiones. Suas, inquam, & deciſiones iuris controuerſi numero quinquaginta, & alias complures conſtitutiones nouas. Denique hoc genere priorem ſuum Codicem emendauit & expurgauit, atque ob eam rem hunc Iuſtinianum Codicem repetitæ prælectionis appellauit eleganter ſcribens: quod repetita prælectio probauit ſatis eſſe validum ſatiſque formoſum, & quod maximè notandum eſt, ſecundas editiones à veteribus ait repetitas prælectiones appellatas fuiſſe, & Vlpianum retractatis libris ſuis ad Sabinum, ſatis innuit ſecundæ editioni hunc titulum adſcripſiſſe. Prælectiones ſcilicet vocabant lectiones quibus præceptores diſcipulis præeunt, præ- C monſtrántque vias diſcendi ac intelligendi aut voce viua, aut ex ſcripto. Nam & quæ ex ſcripto veniunt quaſi è voce magiſtra manare videntur, vt Iuſtin. in conſtit. *de confirm. C. Iuſt.* & in alia, *de concep. Digeſt. Iuuentuti* ait *legum eruditionem à voce ſua, ab ore ſuo procedere.* Porrò quod Alciatus & alij quidam adfirmarunt deciſiones tantum quinquaginta emendare ius vetus relatum in Digeſtis, & dignoſci eas ex Coſſ. Lampadio ſcilicet, & Oreſte, vel poſt eorum conſulatum ſemel & iterum, vel Iuſtiniano III. vel Iuſtiniano IV. & Paulino, id equidem negare malim, & adfirmare contra conſtitutionibus pleriſque eum emendaſſe ius vetus quod erat certum, deciſionibus certum feciſſe quod erat controuerſum. Nam hæc vna ad D conſtitutionem Iuſtiniani *de emend. Cod. Iuſtin.* conſtitui differentia poteſt inter deciſiones & conſtitutiones. Et quod ad Coſſ. attinet ea nota communis eſt conſtitutionibus & deciſionibus, non deciſionum propria. Sed & Decio Conſule, quo anno exierat prior Codex, menſe Aprili, poſſit eſſe aliqua vel deciſio, vel conſtitutio. Quod verò Matthæus Monachus quidam ſcripſit eam Digeſtorum corpus bis editum fuiſſe: primum breuius, deinde auctius redditum paratitlis, & paratitla eſſe ἀναπληρώσεις, vt loquitur, ſiue repletiones eorum quæ cuique titulo Digeſtorum deerant in priori editione & ſcholia, ipſa fides veri refellit ſatis, quæ fidem facit vnam tantum Digeſt. editionem fuiſſe, & paratitla Iuſtin. *l. 1. & 2 de vet. iur. enucl.* nihil aliud eſſe oſtendit quàm breues & ſubtiles B titulorum interpretationes & quaſi monitoria ſiue claues eorum quæ ſingulis titulis continentur. Et titulus ipſe clauis eſt ſcripturæ, vt Hieronymus dixit in præfatione Pſalmorum, & vt Iuſtiniani barbariſmo vtar, paratitulus igitur.

ENARRATIO.

QVæ à papyro nomen ret.) Frutice Nilotico. Dioſcorides libro I. capite CXV. πάπυρος, ἀφ' ἧς ὁ χάρτης κατασκευάζεται: *papyrus, ex qua charta præparatur.* Diuus Hieronymus in illud Eſaiæ c. XIX. v. 6. ἐν πάσῃ ἕλει καλάμου καὶ παπύρου: *pro iunco papyrum* LXX. *tranſtulerunt, de qua charta fit.* Sic etiam βιβλίον antiquum nomen retinet: ἐγίνετο γάρ ποτε τὰ τῶν χαρταείων σώματα ἐκ φυτοῦ ὃ βύβλος ἐλέγετο: *Chartarum enim corpora fiebant ex planta, quæ byblos dicebatur,* vt ait Euſtathius ad Iliad. III.

Ex panniculis) Contuſis.

Et parſimoniæ ſpecies eſt) Marcus Tullius epiſtolarum ad famil. VII. 18. *Nam quod in palimpſeſto, laudo quidem parſimoniam, &c.*

Nam & eius ſcript.) Nam quod inaratur facile deleri poteſt, & præterea ſcriptura eius breuior.

Vt Caſſiodorus) In libello de Rhetorica.

Fortunat. artigraphum] τεχνογράφον. vtitur Seruius in I. & II. Æneidos.

Vel pugillares chartacei] Chartæ appellatione etiam codices ſeu pugillares chartacei ſignificantur. Heſychius & Suidas: τόμος χάρτης. Pugillares plures tabellas continent in ſeriem ſitas, Aſinius in Valerium libro I. apud Soſipatrum Grammaticæ libro I. vt & antiqui plures tabulas coniunctas codices dicebant. Seneca de breuitate vitæ capite XIII. *Plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ codices dicuntur.* Anaſtaſius bibliothecarius interpres vitæ ſancti Ioannis Eleemoſynarij in præfat. *Licet membranas inciderim, ſchedulas præparauerim, non tamen hunc in Codicem conficere auſus ſum.*

Aut membranei) Membranæ pro membraneis pugillaribus apud Martialem epigr. XIV. 184. 186. 188. 190. 192. Homerus, Virgilius, Cicero, Liuius, Ouidij Metamorph. in membranis, id eſt, pugillaribus membraneis. vetus inſcriptio. PVGILLARES MEMBRANACIOS. Gloſſæ Græcolat. σωμάτιον, membrana. Potes & corpuſculum reddere. Marius Victorinus artis Grammaticæ libro I. *In duobus corpuſculis Iliados & Odyſſeæ*: id eſt, σωματίοις Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας. Heſychius, Ἰλιάς, τὸ Ὁμήρου σωμάτιον. *Ilias, Homeri corpus,* vt in l. librorum 52. §. 2. D. de legat. 3. Cælius Aurelianus præfat. in V. libros Chron. *Dehinc Soranus pleniſſimè cunctarum diligentiam tradidit, atque ſpeciale corpus ſcripturæ formauit.* & eodem exẽplo corpus iuris in l. vn. C. de rei vx. act. Liuius 3. *Abſolui poſſe velut corpus omnis Romani iuris. Le corps du Droict.* Ioſephus ἀλλ' ὅλον σῶμα τῆς ἱστορίας. *corpus hiſtoriæ.*

Noua charta eſt pug. pur.) Vt membranæ puræ, & charta pura in d. l. librorum §. 4. quæ & charta virgo Marcello Empirico capite 8.

Quod ſcripturam variam) Martialis 14. 7.

Eſſe putas ceras, licet hæc membrana vocetur.
Delebis quoties ſcripta nouare voles.

In veteribus gloſſis) Græcolatinis.

παλίμψηστον] Plutarcho περὶ ἀδολεσχίας, βιβλίον παλίμψηστον, & apud Ciceron. & Catull. palimpſeſtus.

Stilus] Ferreus. In pugillaribus cereis ſcribit ſtilus, ſiue acumen ferreum, Prudentio.

Sicut membr. quoque maior] Conſtitutiones Siculæ libro I. tit. 78. *Volumus etiam & ſancimus, vt prædicta inſtrumenta publica, & aliæ ſimiles cautiones nonniſi in pergamenis in poſterum conſcribantur. Cùm enim eorum fides multis futuris temporibus duratura ſperetur, iuſtum eſſe decernimus: vt ex vetuſtate forſitan deſtructionis periculo non ſuccumbant. Ex inſtrumentis & chartis papyri, vel alio modo, quam vt dictum eſt ſcriptis, niſi ſint apochæ, vel antapochæ, in iudiciis vel vltra iudicia nulla omnino probatio aſſumatur, ſcripturis tantum præteritis in ſuo robore duraturis.*

Et Senatuſconſ.] Ea marmoreis incidi tabulis iubet Athalaricus apud Caſſiodorum var. 9. 16.

Codicilli dignitatum] πιττάκια βασιλικά.

Ligneis, æneis] Vt leges 12. in tabulis roboreis, Dionysius 11. deinde in æneis, Idem X. Horatius de arte P. ---*Leges incidere ligno.*

Eburneis] l. 2. §. exactis, D. de orig. iur. quidam tamen ibi legunt, *quas in tabulis æreas perscriptas, &c.* Nil mutandum. Scholiastes Theophili ad titulum de legit. adgnat. tut. ἦσαν γὰρ ἐν δέκα δέλτοι ἐλεφαντίνοις γεγραφέντες: *scriptæ erant in tabulis eboreis.* Vide Cuiac. ad d. §. exactis. Iosephus Scaliger legebat, *roboreas*, & in d. l. librorum *roboreis*, pro *eboreis*. Sed Theophili auctoritate confirmatur, ἢ ἐν ἐλεφαντίνοις πτυχίοις, §. 12. Instit. de testam. id est, in pugillaribus vel codicibus eboreis. Ebur autem non fuisse ineptissimam scribendo materiam, vt putabat Scaliger, colligi potest ex his quæ notauit Sirmondus ὁ πάνυ ad Sidonij librum 8. epistolarum, 6.

In suis scriniis] Iulianus Imperator in epistola 25. ad commune Iudæorum: ἐν τοῖς ἐμοῖς σκευίοις. in suis archiuis, regestis, Prudentio.

Plinius] libro x. epist. 71.

Zonaras] Tomo 11.

Aut membranis] Vt plerique in membranis scribere solebant. Horatius de arte P.

Membranis intus positis delere licebit
Quod non edideris.

Adde Satiram 3. libri 11.

Quidam libris suis] Neratius.

Digestorum seu Pand.] *Quod omnes disputationes & decisiones in se habeant legitimas: nam quod vndique fuit collectum, hoc in sinus suos receperunt, in centum quinquaginta pene millia versuum totum opus consummantes*, vt est in *l. 2. C. de vet. iu. enucl.* Itaque Digesta vocantur ἐκ τε τοῦ τῶν νόμων ἔχειν διαιρέσεις τε καὶ διατυπώσεις, vt est in *l. 3. eod.* Putabam huc pertinere hanc veterem glossam, διάλογος, *hoc digestum, disputatio.* Sed ipse Iustinianus in *d. l. 3.* disputationes interpretari videtur, διατυπώσεις vt διατυπωσιν νόμους Lucianus dixit. Præterea ex hoc ipso loco constat, solitos veteres notare versus librorum. Vide Iosephum Antiq. lib. 20. in fin. Galenus lib. 1. in Hippocrat. de nat. homin. Theodorus apud Facundum Hermian. lib. 10. *Codicem conscripsimus vsque ad 15. millia versuum pertingentem.*

Quantùm potuit è suo accurauit tolli cont.] Vide Cuiacium tract. 8. ad African. ad *leg. 34. D. mand.* & Obseruationum librum v. 38.

Superuacua, inutilia omnia] In constitutione *de concept. Digest.* §. 8. 9. & 10. Idemque propositum Basilio Macedoni Basilicωn auctori, vt præter alios scribit Constantinus Porphyrogeneta in libro de vita & gestis Basilij Maced. capite 25. in fine. Εὑρὼν δὲ, inquit, καὶ τοὺς πολιτικοὺς νόμους πολλὴν ἀσάφειαν καὶ σύγχυσιν

A ἔχοντας διὰ τὴν ἀγαθῶν ὥσπερ καὶ πονηρῶν συναναστροφὴν, λέγω δὴ τὴν τῶν ἀνῃρημένων ἀχρηστίαν περιελὼν, καὶ τῶν κυρίων ἀνακαθάρας τὸ πλῆθος, καὶ ὥσπερ ἐν συνόψει κεφαλαίοις, διὰ τὸ εὐμνημόνευτον τὴν προτέραν ἀπειρίαν περιλαβών. *Cum autem leges ciuiles comperisset plurimum obscuras & confusas propter bonarum malarumque commistionem, eas, quæ desuetudine inumbratæ fuerant, amputans, & earum, quæ in ipsis rerum argumentis obtinebant, multitudinem expurgans, veluti quodam compendio capitibus, vt facilius memoria teneri possent, priorem infinitatem conclusit.*

Vt Harmenopulus ait] Libro 1. tit. 1. §. 7.

Codicem repet. lect.) In constit. *de emendat. Cod.* §. 3. Sedulius presbyter Codicis Hermog. trinam editionem laudat in præf. Pasch. oper. B

Secundas edit.] Posteriori editione multa quæ erant in priore auctores detrahunt, mutant, refingunt, vt de Eunapio scribit Photius in Bibliotheca.

Prælectiones scilicet vocabant, &c.] In colloquio Scholastico: *Inuenio magistrum prælegentem*: Εὑρίσκω καθηγητὴν ἐπαναγινώσκοντα. Vide Quintilianum Institutionis 11. cap. 5. A. Gellius 18. 5. *Si magistrum prælectoremque habuisset alicuius æris.* Macrobius Saturn. 1. 2. 4. *Qualiter eos* (Virgilij versus) *pueri magistris prælegentibus canebamus.* Sueton. de illustr. Gramm. in Quinto Cæcilio: *Primus dicitur Virgilium & alios* C *poetas nouos prælegere cœpisse.*

Paratitla esse ἀναπληρώσεις] Matthæus Blastares ait, Paratitla esse ἀναπληρώσεις, id est, accessiones & supplementa ex aliis titulis desumpta, ita dicta vocabulo ἑλληνικοβαρβάρῳ, quasi extra titulum, quod confirmant Græci libro 60. Basilicωn titulo 16. cap. 11. vt parapherna dicuntur quæ extra dotem ad virum deferuntur. Dicemus plenius ad Theodori Balsamonis collectionem Constitutionum Ecclesiasticarum.

Leues & subtiles] Iustinianus in *constitut. de concept. D. Sufficiat per indices tantummodo, & titulorum subtilitatem, quæ παράτιτλα nuncupantur, quædam admonitoria eius facere.* & *de confirmat. D. Si qui* D *forsitan per titulorum subtilitatem adnotare maluerint, & ea quæ παράτιτλα nuncupantur, componere.* Ait autem Iustinianus, per titulorum subtilitatem, id est, λεπτότητα. Commētarios scilicet fieri vetat, probatque tantum interpretationes compendio factas. Beatus Cyprianus testimoniorum aduersus Iudæos libri 1. præfat. *Sed & legentibus breuitas eiusmodi plurimum prodest, dum non intellectum legentis & sensus liber longior spargit, sed subtiliore compendio id quod legitur, tenax memoria custodit.* Petrus Cellensis in epist. 1. lib. 4. *Quid vtilius diuinarum & humanarum rerum subtili & compendiosa descriptione?*

CODICIS IVSTINIANI LIBER PRIMVS.

Tit. I. *De summa Trinitate & fide Catholica, & vt nemo de ea publice contendere audeat.*

VS sacrum siue de religione Christiana quod Theodosius contulerat in vltimum sui Codicis librum, Iustinianus in hoc suo Codice honoris causa, vel vt loquuntur διὰ τὸ τίμιον, maluit ponere primo, & exordiri statim à præcipua eius parte, de sancta Trinitate & fide Catholica, déque ea ita definire: Vnum esse Deum in tribus personis, Patre, Filio, Spiritu sancto, per omnia æqualibus diuinitate, æternitate, maiestate, virtute, claritate, gloria, substantia. Christum esse singularem & vnigenam filium Dei, summæ Trinitatis B personam vnam, Deum de Deo, lumen de lumine, vt ait *l. 2. huius tit.* & inhumanatum vtero virginis Mariæ, Deum & hominem, Deum patri ὁμοούσιον. i. substantia parem, & similiter hominem ὁμοούσιον per omnia nobis, certissimam salutem redemptionémque humani generis, ac proinde sacratissimam virginem Mariam non Christi, quasi hominis tantum, sed etiam Dei matrem nominari verè; & hanc esse fidem Catholicam, quam & ipse latius profitetur & laudat *l. 5. 6 7. 8.* populo in testimonium aduocato, & vtriusque Romæ Archiepiscopis. Sunt & alia fidei Catholicæ capita. Sed cum in aliis congruerent illo tempore Christiani satis, in his mirum in modum inter se dis- C crepabant. Et qui à Catholicis siue Orthodoxis seorsum sentiebant Arriani, siue Porphyriani sunt & Nestoriani siue Simoniani & Eutychiani, siue Apollinariani, vt *l. 6. & 8. in heret* Christiani hæretici, aut ne Christiani quidem, maximè Arriani & Nestoriani, *l. damnato, eod.* De Spiritu sancto quod Impp. aiunt in l. 2. eum se ex summo rerum parente & sperare & accipere, Accursius male notauit: Nam & veteres omnes ita loquuti sunt, licèt non negarent eum etiam prodire ex Filio, nec ea de re vllum erat, illorum Im- D peratorum ætate, in Ecclesia discrimen.

I. ENARRATIO.

DE sancta Trinitate] Trinitatis appellatio vetustior est quam creditum viris eruditis, qui putant eam primum receptam in 1. Synodo Alexandrina, id est, anno Christi cccxv. Ego moueor Iustini martyris scriptoris longe antiquioris auctoritate in libro de expositione fidei, cuius verba hæc sunt: μονὰς μὲν ἐν τριάδι A νοεῖται καὶ τριὰς ἐν μονάδι γνωρίζεται: *vnitas in Trinitate intelligitur, & Trinitas in vnitate noscitur.* Verum de libri huius auctore dubitari audio. Apertiùs, inquiunt, & distinctius disserit de Trinitate, quam scriptoribus eius æui solemne est. Atqui Lucianus, qui eodem fere tempore vixit, non minus aperte & distinctè significat, quæ tunc fides esset Christianorum, cum in dialogo qui inscribitur φιλόπατρις, ἢ διδασκόμενος, more suo religionem illorum irridet his omnino verbis: Κρι. Καὶ τίνα ἐπομόσωμαί γε. Τρι. ὑψιμέδοντα θεὸν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα, υἱὸν πατρὸς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἓν ἐκ τριῶν, καὶ ἐξ ἑνὸς τρία: *Quemnam igitur tibi iurabo? Deum alte regnantem, magnum, immortalem, cœlestem, filium Patris, Spiritum ex Patre procedentem, vnum ex tribus, & ex vno tria.* Nollem interpretem Clementis Alexandrini Stromatum 4. abusum Trinitatis verbo in his vertendis: ἧς θεμέλιος ἡ ἁγία τριὰς, πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη. & ita mallem reddere: *Cuius fundamentum est sancta triga, Fides, Spes, Charitas.*

Et fide Catholica] Vincentius Lirinensis in Com. *In ipsa Catholica Ecclesia magnopere curandum est, vt id teneamus quod vbique, quod semper, quod ab omnibus creditum est. hoc est enim vere propriéque Catholicum (quod ipsa vis nominis ratioque declarat) quæ omnia vere vniuersaliter comprehendit.* Sicut Ecclesia Catholica dicitur, *quod sit vbique diffusa,* vt ait Optatus Mileuitan. II. de schism. Donatist. καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη: *per vniuersum orbem vsque ad fines terræ seminata*, vt Irenæus lib. I. aduersus hæres. cap. II. & iisdem fere verbis Cyrillus Hierosol. Cathec. 18. *Propterea quod eius cultus per omnes pene mundi terminos emanauit, Catholica vel Vniuersalis vocatur.* Boëtius Seuerinus de S. Trinitate libro I. vide S. August. de vera religione capite 6. & eiusdem epistolam 170.

Vnum esse Deum in tribus pers.] S. Ioannes in epistola I. cap. 5. vers. 7. ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατὴρ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι: *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt.* Non clam me est, versum hunc deesse in plerisque codicibus qua Græcis, qua Latinis: Sed neque versio Syriaca, & Arabica illum agnoscunt. Receptius tamen est genuinum esse, maximè quod neque-

veterum codd. auctoritate careat. Testimonia de filij deitate, & de Trinitate, quia Deus est, & de Spiritu sancto quia Deus est, collegit Fulgentius aduersus Pintam libro 3. cap. 7. 8. & 9. Epigramma Græcum Antholog. lib. 4. cap. 28. in fine: πιστεύων καθαρῶς ὡς Θεὸς ἐστὶ λόγος: *Credens sincere quod Verbum Deus est.* Lucifer Caralitanus 1. pro sancto Athanasio: *Quid aliud confitetur fides Catholicæ Ecclesiæ, nisi quia & Trinitas sit perfecta, & vna sit Dealitas Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Dealitas, vt in conflictu Arnobij & Serapionis de Deo trino & vno. & in exemplo fidei Sirmio ab Orientalibus contra Photinum conscriptæ: quæ apud sanctum Irenæum de Synod. aduersus Arrianos: *Si quis vnicum filium Dei crucifixum audiens, dealitatem eius, &c.* D. Augustinus libro 1. de Doctrina Christiana cap. 5. *Non facile nomen quod tantæ excellentiæ conueniat potest inueniri, nisi quod melius ita dicitur: Trinitas hæc vnus Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ita Pater & Filius, & Spiritus Sanctus, & singulus quisque horum Deus, & simul omnes vnus Deus, & singulus quisque horum plena substantia, & simul omnes vna substantia. Pater nec Filius est, nec Spiritus sanctus: Filius, nec Pater est, nec Spiritus sanctus: Spiritus sanctus nec Pater est, nec Filius: sed Pater tantum Pater, & Filius tantum Filius. & Spiritus sanctus tantum Spiritus sanctus.*

In tribus personis] D. Augustinus de Fide ad Petrum cap. 1. *Trinitas vera non esset, si vna eademque persona diceretur Pater, & Filius, & Spiritus sanctus. Si enim sicut est Patris, & Filij, & Spiritus sancti vna substantia, sic esset vna persona, nihil omnino esset, in quo veraciter Trinitas diceretur.* Quæ verba exscripsit Fulgentius Ruspensis Episc. in libro de Fide cap. 1. Idem Augustinus in serm. 191. de Tempore. *Vt confutantes Arrium, vnam eandemque dicimus Trinitatis substantiam esse, & vnum in tribus personis fatemur Deum, &c.* & sermone 14. Supplementi operum parte altera: *vna est in Trinitate substantia deitatis, vna virtus, vna potestas, vna maiestas, vnum nomen diuinitatis.* Μία γάρ ἐστιν ἡ θεότης, τρεῖς δὲ αἱ ὑποστάσεις. *vna enim est Deitas, tres autem hypostases* Isidorus Pelusiotes libro 1. epist. 247. v. Isidor. lib. de ordine creat. cap. 1. Photius Patriarcha CP. in epistola ad Ioannem Spatharium: κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὅρους τε καὶ θεσμοὺς, μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα ἐν ὑποστάσεσι καὶ προσώποις τρισὶ καθρεύων &c. *Secundum Ecclesiasticas definitiones & leges, vnicam substantiam & Deitatem in tribus subsistentiis & personis colens &c.* Flaccus Alcuinus Confessionis fidei parte 1. num. 22. *Gignens, genitus, & procedens, tres quidem personæ, sed vna substantia, sicut ignis, candor, calor, tria nomina, sed res vna. Sicut memoria, intellectus, voluntas, quæ separabiliter demonstrantur, & inseparabiliter operantur.*

Per omnia æqualibus] Testimonia de æqualitate Patris & Filij collegit Fulgentius d. lib. 3. cap. 6. Saluianus de Prouid. D. v. de Arrianis: *Nos eos iniuriam diuinæ generationi facere certi sumus, quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos iniuriosos Patri existimant, quia æquales esse credamus.* D. Hieronymus in Ezechiel. cap. 28. *Aliud est similitudo, aliud æqualitas. Vnde sæuissima hæresis est, quæ in Christo tantum Patris similitudinem confitetur, aufert naturam. Nos autem in Filio non solum similitudinem dicimus, sed æqualitatem. Vbi autem æqualitas est, ibi eadem natura, vnaque substantia.* D. Augustinus de Trinitate lib. 1. cap. 4. *Qui ante me scripserunt de Trinitate, quæ est Deus, diuinorum librorum veterum & nouorum Catholici tractatores, hoc intenderunt secundum scripturas docere, quod Pater, & Filius, & Spiritus sanctus vnius eiusdemque substantiæ, inseparabili*

A *æqualitate diuinam insinuent vnitatem.* Dictum autem Euangelicum, *Pater maior me est*, Ioannis 14. 28. sic interpretatur Ammonius apud auctorem Catenæ in Ioan. οὐ τὸ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, ποιεῖ αὐτὸν ἑτέρας οὐσίας, ὡς οἱ αἱρετικοί φασιν. ὅτε ἦν ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος, μείζονα εἶπε τὸν Πατέρα, τοῦτο διὰ τὸ φαινόμενον σῶμα λέγει. ἐπεὶ καθὸ ἐστὶ Θεὸς, οὔτε ἧττόν ἐστι τοῦ Πατρὸς, οὔτε εἰς οὐρανοὺς ἀνάγεται ὁ τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ἀχώριστος ὢν τοῦ Πατρός: *Quod Pater maior sit, non facit vt ipse alterius substantiæ sit, vt heretici dicunt. Cum in terra degebat, in quantum homo dicebat: Patrem maiorē esse propter corpus quod videbatur. In quantum tamē Deus est, neque minor est Patre, neque in cœlum ascendit, qui omnia implet, &*
B *immensus est vt Pater:* Leo 1. ser. 7. in solemnitate natiuitatis D. Iesu Christi: *Cum vnigenitus Dei minorem se Patre confitetur, cui se dicit æqualem, veritatem ipse formæ vtriusque demonstrat, vt & humanam probet imparilitas, & diuinam declaret æqualitas.* & sermone 5. *Filius impar est Patri, non in eo quod ex Patre, sed in eo quod est factus ex homine.* ὁ μὲν γὰρ λόγος αἰώνιος πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ Πατρὸς γεννηθεὶς: τὴν δὲ σάρκα προσφάτως ἀνέλαβε δι᾽ ἡμᾶς, Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 12. *Verbum enim æternum ante omnia sæcula à Patre genitum: corpus autem recens propter nos assumpsit.* Fulgentius in libro singulari ad Donatum cap. 6. *Æqualis est Filius Patri, & minor est Filius Patre: æqualis vera diuinitate, minor vera humanitate.*
C Eius loci varias interpretationes vide apud sanctum Basilium epist. 141. Photium epistola 176. & Nicetam Manuelis Comneni libro 7.

Æternitate] D. Augustinus 1. de Doctrina Christiana capite 5. *Eadem tribus æternitas &c. vt cum Patre sit intemporalis & Filius.* Sanctus Hilarius de Synodis aduersus Arrianos. D. Augustinus d. serm. 191. *Credimus & in Spiritum sanctum, Deum verum ex Patre procedentem, æqualem per omnia Patri & Filio, natura, voluntate, potestate, æternitate, substantia,* & de Trinit. lib. 15. cap. 26. *Quapropter qui potest intelligere sine tempore generationem Filij de Patre, intelligat sine tempore processionem Spiritus sancti de vtroque.* V. eundem lib. 1. de Symbolo ad Catechum. Maximus Taurinensis homilia 1. de ieiun. Quadrages. *Dei enim*
D *Filius cui cum sempiterno Patre intemporalis constat æternitas.* Vide S. Ambros. de fide lib. 1. cap. 5. S. Chrysostom. homil. 3. in Ioan. Cyrillum Hierosolym. Catech. 8. Denique Filium agnoscimus συναΐδιόν τε καὶ συνάναρχον τῷ Πατρὶ, *coæternum Patri, vna cum Patre principio carentem*, vt est in actis Concilij Nicæni parte 11. S. Fulgentius in Excerpt. ex lib. 6. de vno æterno: *Non est irrationabilis Ecclesiæ Catholicæ fides, quia coæternum Patri Filium & credit & prædicat, sciens recentem esse omnem Deum, in quo existendi quodlibet inuenitur initium. comperpetuum*, vt Prudentij verbo vtar. Achmez ὀνειρ. cap. 11. ἁγίας ἀνάρχου καὶ ἀχωρίστου τριάδος: *Sanctæ intemporalis & indi-*
E *uiduæ Trinitatis.* V. S. Ioan. Damasc. 1. de Fide cap. 8. & cap. 11. & lib. 3. cap. 1. Isidor. Pelus. lib. 1. 523. & 419. S. Athanas. orat. de Annunciatione. S. Amphiloch. in Excerptis.

Maiestate] Pari maiestate, *l.* 1. D. Augustinus d. c. 5.

Virtute] Iustinianus in *l.* 5. *h. t.* προσκυνοῦμεν μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν: *adoramus vnam diuinitatem, vnam potestatem.* D. Augustinus d. cap. 5. *Eadem tribus maiestas, eadem potestas.*

Hilarius de Synodis aduersus Arrianos: *Conclusi heretici scripturarum auctoritatibus, hoc solum tribuere solent Filio, vt Patri tantum virtute similis sit, adimant autem ei similitudinem naturæ, &c.* Lactantius 4. 6. *Patria scilicet virtute ac maiestate pollentem.* S. Am-

philochius in vita S. Basil. μία θεότης, τῆς αὐτῆς οὐσίας, τῆς αὐτῆς δυνάμεως, τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως: *una Deitas eiusdem essentiæ, eiusdem virtutis, eiusdem substantiæ ac naturæ.*

Claritate) D. Hilarius dicto libro de Synodis. *Tum porro in eo quod honore, claritate, dignitate, maiestate Pater maior diceretur &c.*

Gloria] D. Augustinus in d. serm. 129. οὐ γὰρ ἄλλην δόξαν πατὴρ, καὶ ἄλλην υἱὸς ἔχει· ἀλλὰ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν τῷ ἁγίῳ πνεύματι: *Non enim aliam gloriam Pater, aliam Filius habet, sed vnam eandemque cum sancto Spiritu.* Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 6. Carolus M. libro tertio de imaginibus (si modo eius libri auctor est) cap. 3. *Ex Patre enim & Filio Spiritum factum, non ex Patre per Filium procedere, recte creditur, & vsitate confitetur: quia non per Filium vtpote creatura, quæ per ipsum facta sit, neque quasi posterior tempore, aut minor potestate, aut alterius substantiæ procedit, sed ex Patre & Filio, vt coæternus, vt consubstantialis, vt coæqualis, vt vnius gloriæ, potestatis atque diuinitatis cum eis existens procedere creditur.* S. Methodius de Simeone & Anna: καὶ μετὰ σὲ οὐκ ἔσται ἄλλος υἱὸς τῷ πατρὶ ὁμοούσιος καὶ ὁμόδοξος: *nec post te futurus est alius Filius Patri consubstantialis, & eiusdem cum ipso gloriæ.*

Substantia] D. Augustinus d. serm. 191. Arriani Filium Patri, tum substantia, tum voluntate dissimilem esse dicebant, siue, vt ait Hermias, lib. 4. cap. 28. κατὰ πάντα οὐσίαν τε, καὶ βούλησιν, ἀνόμοιον εἶναι τὸν Πατρὶ τὸν Υἱόν. S. Amphilochius in Excerptis, ὅταν δὲ τὸ ὁμοούσιον λέγω, οὐχ ἑνὸς προσώπου ὁμοουσιότητα, ἀλλὰ τριῶν φημι· Πατρὸς, υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος· ἓν γὰρ πρόσωπον ὁμοούσιον ἑαυτῷ οὐ λέγεται· ἀλλὰ Πατὴρ, υἱὸς, καὶ πνεῦμα. *Cum autem dico consubstantiale, non vnius personæ, sed trium dico consubstantialitatem, Patris nimirum, Filij, & Spiritus: vna enim persona non dicitur sibi consubstantialis, sed Pater, Filius, & Spiritus.*

Christum esse singularem &c.] τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ υἱὸν, *d. l. 5.* Glossæ: μονογενὴς, *vnicus, singularis, vt Cicero:* In Timæo scilicet: *Vt hic mundus*, inquit, *esset animanti absoluto simillimus hoc ipso quod solus atque vnus esset: idcirco singularem Deus hunc mundum atque vnigenam procreauit.*

Summæ Trinitatis personam vnam] ἕνα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τριάδος, *l. 7. h. t.* Vnum pro nobis crucifixum, vnam de Trinitate personam: nam vtrumque recte dicitur. vide Facundum Hermianensem libro 1. & Notas Sirmondi.

Deum de Deo, lumen &c.) Sanctus Hilarius 6. de Trinit. *Sed quia veræ fidei professio est, ita Deum ex Deo natum, vt lumen ex lumine, quod sine detrimento suo naturam suam præstat ex sese, vt det quod habet, & quod dederit, habeat, nascaturque quod sit, cum non aliud quam quod est natum sit, & natiuitas acceperit quod erat, non ademerit quod accipit, sit vtrumque vnum, dum ex eo quod est nascitur, & quod nascitur, neque aliunde, neque aliud est.* Adde S. Ambrosium lib. 1. in Lucam.

Lumen] De Patre lumine. Prudentius Peri Steph. hymno vlt. v 318. *Lux ipse vera, veri & auctor luminis: Cum lumen esset, lumen effudit suum, Ex luce fulgor natus hic est Filius.*

Inhumanitatum] ἐνανθρωπήσαντα. Facundus Hermian. libro 9. *De incarnatione, aut vt propriè hoc exprimam, minus quidem Latino, sed necessario verbo, sicut à Græcis dicitur, de inhumanatione Filij Dei.* id est, περὶ ἐνανθρωπήσεως. vt apud sanctum Basilium & alios ἐνανθρώπησιν κυρίου. Inhumanationis quoque verbo vtitur Anastasius bibliothecarius in historia Ecclesiastica.

Vtero) Ratramnus Corbeiensis de Natiuit. Chr.

A cap. 3. *Dicis turpe fuisse Dei Filio per vuluam processisse. Turpe hoc aut de natura, aut de peccato. Sed per naturam nihil turpe; testatur enim Geneseos lectio, quod omnis creatura bona. Quod bonum, & honestum est, quodque honestum est, non turpe. Igitur omnis creatura secundum quod creata est, nequaquam turpis. Igitur & mulieris vulua non turpis, sed honesta: siquidem partes omnes creaturæ honestæ. Non ergo nascituro Christo semita vuluæ deuitanda, velut turpe aliquod: imo suscipienda tanquam natiuitatis ministra. Quomodo namque matricem, qua conceptus formaretur, non contempsit: ita nec vuluam qua formatus exciperetur, repudiauit.*

Vtero virginis Mariæ] παρθενομήτορος, Psellus in Cant. Canticor. *Nouo nascendi priuilegio*, vt ait Seruatus Lupus in libro de tribus quæstionibus: inexco-

B gitabili, *& secreto quodam incomprehensoque conceptu*, vt Maximus Taurinensis homilia 1. in Natali Domini: ἀπορρήτως καὶ ἀνερμηνεύτως, *arcana & inexplicabili ratione:* Andræas Cretensis in Annunciationem S. Mariæ. Nicetas Serrarum Episcopus Catena in Matt. cap. 1. πῶς ὁ ἅπαντα συνέχων κυοφορεῖται ὑπὸ γυναικὸς, πῶς τίκτει παρθένος, καὶ μένει δῆλα: *quomodo omnia complectens concipiatur à muliere, quomodo virgo pariat, vir quoque permaneat, ignorabilia sunt.* Denique partus est mirus & contra opinionem, τόκος παράδοξος· ὑπὲρ γὰρ τρόπον τοῦ Θεοῦ ὁ τόκος, *Dei partus omnem modum superat.* Hieronymus Græcus Theologus in dialogo de Trinitate: καινὸν τὸ θαῦμα καὶ ἀνερμήνευτον, *nouum miraculum & inexplicabile.* Amphilochius orat. 4. λόγος

C γὰρ ἑρμηνεῦσαι τὸ θαῦμα οὐ δύναται. Proclus Archiepiscopus C P. in oratione 1. *Sermo enim miraculum explicare non potest.* D. Augustinus serm. 58. de verbis Domini. *Adueniens enim diuinitas in vterum virginis Mariæ, auctoritate illa, qua in paradiso Adam de limo formauit, carnem sibi ex substantia ipsius Mariæ fabricauit, quam pro salute nostra suscipiens, & sibi coadunans natus est Deus & homo.*

Virginis M.) Semper virginis. Idem Ratramnus cap. vlt. *Virgo parit, non corrumpitur. Virgini matri nascens Deus aperuit vuluam, nec violauit pudoris sigillum.* V. Alcuinum Confess. fid. parte 3. num. 8.

Deum & hominem] Vincentius in Commonitorio. *Vnus idemque Christus Deus & homo.* Theophy-

D lactus in Lucam cap. 1. ἐμφανίζεται δὲ καὶ ἐντεῦθεν τὸ σόφισμα τοῦ Νεστορίου· ἐκεῖνος γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένου οἰκήσας ἐσαρκώθη, ἀλλ' ἄνθρωπος ψιλὸς ἐκ τῆς Μαρίας γεννηθεὶς, ὕστερον ἔσχε τὸν Θεὸν παρεπόμενον αὐτῷ: *Confunditur autem & hoc loco Nestorius: ille enim dixit quod non fuerit Filius Dei in vtero virginis quiescens, incarnatus: sed nudus homo è virgine fuerit natus, posteaque habuerit Deum factum sibi comitem.* Vide D. August. serm. de diuers. 52.

Deum Patri ὁμοούσιον] Glossarium ineditum: ὁμοούσιον, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας ἴσον καὶ ἀπαράλλακτος ὑπάρχον· ὥσπερ ἄνθρωπος ἀνθρώπου, καὶ ἄγγελος ἀγγέλου, καὶ ζῷον ζῴου, καὶ φλὸξ φλογός· D. Augustinus tract. 97. in Ioan. *Aduersus impietatem quoque Arrianorum hæ-*

E *reticorum nouum nomen Patris homousion condiderunt, sed non rem nouam tali nomine signauerunt: hoc enim vocatur homousion, quod est, ego & Pater vnum sumus, vnius videlicet eiusdemque substantiæ.* Alcuinus loco cit. *Omousius*, id est, *coessentialis in diuinitate Patri Filius: omousius Patri & Filio Spiritus S. Omousius Deo & homini Filius.* Lucifer Caralitanus libro 11. pro sancto Athanasio: *Vnius substantiæ cum Patre, quod Græci dicunt ὁμοούσιον.* & in libro de non parcendo in Deum delinq. *Eum non esse illum verum Dei Filium dicitis. Cum denique ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, quod dicunt Græci, nos verò Romani dicimus, vnius substantiæ cum Patre illum esse &c.* Eusebius Cæsariensis

A apud Socratem I. 5. ἐπεὶ καὶ τῶν πατέρων τινὰς λογίους, καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφέας εὕρομεν ἐπὶ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογίας τῷ τοῦ ὁμοουσίου συγχρησαμένους ὀνόματι. Epiphanius: οὐ δύναται γὰρ εἶναι ἑτερούσιος τῷ γεννήσαντι, οὐδὲ ταυτοούσιος ἀλλ' ὁμοούσιος. S. Cyrillus Alexandrinus in Ioan. cap. 2. ὁμοούσιος μὲν ὁ υἱὸς τῷ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ. *Consubstantialis quidem est Filius Patri & Pater Filio.* Ioannes Philoponus de mundi creatione lib. I. cap. II. inter cætera quæ præter ea quæ scripta sunt, celebrantur, hoc ponit: τὸ ὁμοούσιον εἶναι τὴν ἁγίαν τριάδα: *Sanctam Trinitatem consubstantialem esse.* Consubstantialem Patri secundum diuinitatem, & consubstantialem nobis secundum humanitatem, *l. 6. h. t.* Itaque Arriani Christianos Catholicos ὁμοουσιανούς appellabant, Fulgentius contra sermonem Fastidiosi Arriani, vel *Unsubstantiuos.* Idem Fulgentius in libro pro fide Catholica aduersus Pintam Episcopum Arrianum.

Certissimam salutem] τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, l. 5. hoc tit.

Redemptionemque] D. Paulus in epist. I. ad Timoth. v. 6. ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον πάντων. *Qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus* V. Matt. 20.28. S. Cyrillus Alexandr. in Oseam: λελύτρωται ἡμᾶς ἐκ χειρὸς ᾅδου τουτέστιν ἐκ τῆς τοῦ θανάτου καταδυναστείας, καὶ ὁ τῆς λυτρώσεως τρόπος ὁ Χριστοῦ νοεῖται θάνατος. *Redemit nos de manu inferni, hoc est, de tyrannide mortis, & modus redemptionis Christi mors intelligitur.*

C Dei Matrem] Μαρίαν Θεοτόκον εἰπεῖν κυρίως καὶ κατ' ἀλήθειαν, l. 6 id est, Facundo Hermianensi interprete, libro I cap. II. *B. Mariam recte vocari, & vere & proprie Matrem Dei.* Vide ibid. cap. 4. Sic Photius in epistola I. τὴν παναγίαν παρθένον, τὴν κυρίως καὶ ἀληθῶς τὸν Θεὸν Λόγον σεσαρκωμένον τεκοῦσαν: *Sanctissimam Virginem, quæ vere & proprie Deum Verbum incarnatum peperer at. Nestorius scripsit, Mariam non esse θεοτόκον, id est, non Deum peperisse, sed hominem. Hunc Synodus apud Ephesum damnauit.* Vetus auctor in libro de hæresibus num. 89. Christiani Catholici & θεοτόκον, & χριστοτόκον confitentur. Vide Arnobium in conflictu quem habuit cum Serapione de Deo trino & vno lib. II. Auiti Viennensis epistolam II. Ephræmium Photij codice 228. Euagrium I. 2.

D Dei Matrem] θεοτόκον, θεομήτορα, θεογεννήτορα, Græci Patres. S. Gregorius Naz. in epist. I. ad Cledonium. S. Basil. hom. 25. de humana Christi generat. Alcuinus Confess. fid. parte III. num. 8. *Beatam Virginem* Θεοτόκον *id est, Dei genitricem confitemur.* Iustinianus in Nou. 3. cap. I.

Nominari vere] Cedrenus I. ὁμολογοῦμεν καὶ τὴν ἁγίαν παρθένον ἀληθῶς θεοτόκον: *Fatemur etiam S. Virginem vere fuisse Deiparam.*

Vtriusque Romæ Archiep.] Veteris & nouæ Romæ Patriarchis.

Arriani siue Porphyriani] Ex Balsamonis collectione constitutionum Ecclesiasticarum tit. 5. cap. 6. Photio Nomocanonis tit. 12. cap. 2. & libris veteribus, sic emendanda lex 6, inf. de hæretic. *Damnato portentuosæ superstitionis auctore Nestorio, nota congrui nominis eius inuratur gregalibus, ne Christianorum appellatione abutantur: Sed quemadmodum Arriani lege diuæ memoriæ Constantini ob similitudinem impietatis Porphyriani à Porphyrio nuncupantur, sic vbique participes nefariæ sectæ Nestorij, Simoniani vocentur.* Iulius Pollux in Chronico inedito: Καὶ Ἀρείου καὶ τοὺς ὁμοίως αὐτῷ φρονοῦντας ἀσεβεῖς, Πορφυριανοὺς αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι. Adde Theophan. Chron.

Aut ne Chr. quidem] D. Hieronymus in Apol. 3. aduers. Rufin. *Quid loquar de hæreticis, qui licet foris sint, tamen se nominant Christianos?* D. Augustin. serm. I. ad eorum quos Sirmond. edidit. *Sunt quidam eorum qui Christiani vocantur, & non sunt: quos partim digessit* (an deiecit:) *Ecclesia tanquam stercora, vt sunt omnes hæretici* Auctor libelli de lapsis ad Nouatianum: *Qui enim aliquando fuit Christianus, nunc Nouatianus, iam non Christianus.* Vide ad Theodori Balsamonis Collectionem constitutionum Ecclesiasticarum, & ibi dicta nobis.

B Maxime Arriani] Sanctus Hilarius in libro ad Constantium A. sub initium: ... *Arrianos.* Lucifer Caralitanus in libro I. pro sancto Athanasio de Arrianis: *Omnes dicunt ... ipse Christianum, fateatur se Arrianum.* Et paulo post: *Odis Athanasium, quod Christianum ... noluerit Arrij, vt tu dicis, discipulus* Sanctus Athanasius in orat. II. contra Arrianos: οἱ τούτους καλοῦντες Χριστιανούς, πολὺ καὶ λίαν πλανῶνται: *Qui hos* (Arrianos) *Christianos appellant, magnopere errant*; aut certe Χριστιανοὶ ψευδῶς λεγόμενοι, *falso Christiani* ... Cyrilli Hier. cat. 6.

De Spiritu sancto] Vera fides hoc oraculi versu continetur.

Πρῶτα Θεός, μετέπειτα Λόγος, καὶ Πνεῦμα σὺν αὐτοῖς. apud Cedrenum.

Sperare] Sperare, est credere. Cuiac. Obseru. 12. 26. Terent. Eunuchi v. Sc. 3. *Spero me habere:* Donatus: *Spero, pro credo*

Nam & veteres omnes] D. Gregorius Nazianzenus in Orat. 23. κοινὸν γὰρ πατρὶ μὲν καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι μὴ γεγονέναι: καὶ ἡ θεότης μὲν, υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ Πατρός: *Commune quidem Patri & Filio & Spiritui sancto, quod facti non sint. Commune & Deitas, Filio autem & Spiritui sancto quod à Patre* & in Oratione 39. Πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς τὸ πνεῦμα, προϊὸν μὲν ἐκ τοῦ Πατρός, οὐχ υἱικῶς δέ· οὐδὲ γὰρ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. *Spiritus sanctus vere Spiritus est, procedens quidem ex Patre, non tamen filiationis modo. Non generationis sed processionis* Sanctus Basilius in Psal. 32. ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν, οὕτω τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, τουτέστιν, ὁ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ (ἵνα μὴ τῶν ἔξωθέν τι καὶ τῶν κτισμάτων αὐτὸ κρίνῃς, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχον τὴν ὑπόστασιν δοξάζῃς: *Sicut igitur verbum opifex cælum firmauit, sic & Spiritus sanctus ex Deo, qui ex Patre procedit, hoc est, qui ex ore ipsius est (ne externum aliquid, & creaturam esse ipsum iudices, sed tanquam ex Deo subsistentem glorifices.* Eunomius Spiritum sanctum creaturam esse dicebat, vt scribit idem Basilius II. aduersus Eunomium. Idem vir S. in eundem Psalm. εὑρίσκομεν δὲ ἀλλαχοῦ καὶ λόγον στόματος αὐτοῦ εἰρημένον, ἵνα νοηθῇ ὁ Σωτήρ, καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρός· ἐπεὶ οὖν λόγος μὲν κυρίου ὁ Σωτήρ, καὶ πνεῦμα τοῦ στόματος αὐτοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα. *Inuenimus autem alibi verbum quoque oris eius dictum, vt intelligatur Saluator noster, & Spiritus sanctus eius ex Patre. Quoniam igitur verbum Domini ipse quidem Saluator, & Spiritus oris eius*

E *Spiritus sanctus est* ... Nec probare possum interpretationem viri docti, qui verba illa sanctissimi Patris Basilij, τουτέστιν, ὁ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ de Filio putat accipienda. Idem de Spiritu sancto c. 18. Πατρὶ δὲ καὶ υἱῷ κατὰ τοσοῦτον ἥνωται, καθόσον ἔχει μονὰς πρὸς μονάδα τὴν οἰκειότητα· καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον ἡ κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν· οὐ γεννητῶς ὡς ὁ υἱός, ἀλλ' ὡς πνεῦμα στόματος αὐτοῦ. *Patri vero & Filio in tantum vnitus est, quantum consortij habet vnitas cum vnitate. Sed nec hinc solum probatur naturæ communio: verum illinc quoque quod ex Deo esse dicitur, non sic ex Deo veniens, quemadmodum ex Deo sunt omnia, sed tanquam ex Deo procedens: neque per generationem, quemadmodum Filius, sed tanquam Spiritus oris eius.*

Anaſtaſius Sinaita in ſerm. de rect. dogm. Concilij Florentini Seſſ. 7. Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται. *Spiritus oris eius, Dei ſcilicet, Spiritus ſanctus dicitur.* D. Auguſtinus in d. ſermone 191. *Credimus & in Spiritum ſanctum, Deum verum ex Patre procedentem.* Arnobius Altercationis paulo ante citatæ libro 1. ARN. *Spiritus ſanctus procedens ex Patre.* Serapion paulo poſt: *Tres perſonas memoriter te dixiſſe, Patrem genitorem Filij, Filium genitum Patris, Spiritum ſanctum procedentem ex Patre.* Lucianus in loco iam allato initio tituli: πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον: *Spiritum ex Patre procedentem.* Certum autem eſt, hominem, qui ſectam Dei, ſectam Chriſtianam, ceu loquitur Tertullianus, ſuo more deridet, verba eorum vſurpare.

Licet non negarent] S. Auguſtinus Meditat. cap. 33. ſect. 7. *Spiritum ſanctum ab vtroque procedentem.* & epiſtola 66. ad Maximum Medicum: *Spiritus ſanctus & Patris & Filij Spiritus.* & libro 15. de Trinitate cap. 26. *Et multis alijs diuinorum eloquiorum teſtimonijs comprobatur, Patris & Filij eſſe Spiritum.* & ibid. *Qui poteſt intelligere ſine tempore generationem Filij de Patre, intelligat ſine tempore proceſſionem Spiritus ſancti.* Arnobius in d. altercatione cum Serapione libro II. *Spiritu ſancto procedente ex Patre & Filio.* Didymus de Spititu ſancto, interprete D. Hieronymo. *Patrem vere Filij eſſe Patrem, & Filium vere Patris Filium, & Spiritum ſanctum, vere Patris & Dei eſſe Spiritum, inſuper ſapientiæ & veritatis, id eſt Filij Dei* Leo I. in ſerm. II. de Pentecoſte: *Sempiternum eſt Patri conſempiterni ſibi Filij ſui eſſe genitorem. Sempiternum eſt Filio, intemporaliter eſſe à Patre progenitum. Sempiternum quoque eſt Spiritui ſancto, Spiritum eſſe Patris & Filij*, Proſper in epigr.

Vna trium deitas, vna eſt eſſentia cunctis.
Idem eſt verbi Spiritus atque Patris.

Et de vita contemplatiua libro 1. 18. *De Spiritu ſancto quoniam ex Patre ac Filio procedens.* Iſidorus Originum lib. 7. c. 3. *Spiritus S. ideo prædicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit.* Boëtius in Confeſſione fidei. *S. vero Spiritum neque Patrem eſſe, neque Filium: atque ideo nulla natura neque genitum, neque generantem, ſed à Patre quoque procedentem & Filio.* Gregorius Turonenſis hiſtor. l. 1. c. 1. *Credo S. Spiritum à Patre & Filio proceſſiſſe.* Carolus M. (ſi modo germanus auctor eſt) de non ad. imag. l. 3. c. 1. *Credimus & in Spiritum S. Deum verum ex Patre & Filio procedentem.* Theodulphus Aurelianenſis Epiſcopus veterum Patrum ſententias collegit, quod Spiritus ſanctus à Patre Filioq; procedat. Et hoc intellexit Fulgoſius heic. *Licet*, inquit, *Imp. dicat, Spiritum ſanctum à ſolo Patre procedere, non tamen negare, quin & à Filio procedat.* Carolus M. de non ador. imag. lib. 3. cap. 3. *Taraſius Spiritum ſanctum, non ex Patre tantum, ſicut quidam, qui quamquam eum ex Filio procedere quodammodo tacuerint, tamen ex Patre & Filio procedentem omnino crediderunt: neque ex Patre & Filio, ſicut omnis vniuerſaliter confitetur & credit Eccleſia, eum procedere, ſed ex Patre per Filium in ſuæ fidei profeſſione procedere confeſſus eſt.* Ratramnus Corbeienſis contra Græcorum oppoſita libro 1. cap. 1. *Etenim cum dicunt Spiritum ſanctum procedere à Patre, non negant & à Filio procedere.* & cap. 3. *Cum*, dicit, *qui à Patre procedit, non negat à ſe procedere* & cap. vlt. eiuſd. libri. *Videritis quo tendat veſtra (Imperatores præclari) profeſſio, qui dicitis Spiritum ſanctum à Patre procedere, non autem à Filio. Hoc nec in litteris diuinis, nec in Doctoribus Eccleſiaſticis aliquando legiſtis. Dixit quidem ſancta Synodus Conſtantinopolitana, vaeſaniam Arrij confutans, atque condemnans, Filium conſubſtantialem eſſe Patris, Spiritum quoque ſanctum procedentem à Patre: nunquid negauit eum à Filio procedere? vel conſequens eſt, vt ſi procedit à Patre, non procedat à Filio? Potius ergo cognoſcite, ſi Filij vultis eſſe Eccleſiæ, & Patrum ſequi doctrinam, quod dicendo ſanctum Concilium Conſtantinopoli collectum, Spiritum ſanctum procedentem à Patre, quod eum & à Filio procedere non negauit, &c.* Quinimo Græci ita excuſantur in Concilio Florentino, οἱ δὲ Γραικοὶ διηγεῖραντο, ὅτι τοῦτ' ὅπερ λέγουσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, οὐ ταύτῃ τῇ διανοίᾳ προφέρουσι, ὥστε αὐτοὺς τὸν υἱὸν ἀποκλείειν &c. *Græci quidem aſſeruerunt, quod id quod dicunt, Spiritum ſanctum ex Patre procedere, non hac mente proferunt, vt excludant Filium &c.* Et ita excuſandus Theophanes Cerameus, cum ait in homilia 56. τὴν ἐκπόρευσιν μὲν ἔχει ἐκ τοῦ πατρὸς, *Proceſſionem habet à Patre*, & Zacharius Scholaſticus in diſputat. de mundi opif. πνεῦμα θεῖον, προελθὸν ἀνάρχως ἐκ πατρὸς. *Diuinus Spiritus procedens intemporaliter ex Patre.* Græci tamen præfracte aſſerunt ex Patre tantum procedere, & à Latinis diſſentiunt, contenduntque perperam Concilio Conſtantinopolitano 1. addita verba illa, *filioque*, vt præter alios diſſerit Photius in epiſtola 11. contra Græcos abunde ſcripſit Græcus auctor Manuel Caleca, Ratramnus Corbeienſis Monachus contra Græcorum oppoſita, & alij.

II. *De ſacroſanctis Eccleſiis & de rebus & priuilegiis earum.*

Eccleſias vocat ædes Deo conſecratas, ſiue Dominica, in quæ conueniunt Chriſtiani, myſteriorum, vel vt loquitur l. 5. cœleſtium ſecretorum, orationum, concionum gratia, Pythagoræ ὁμακοεῖα, & collegia clericorum, vel, vt Hieronymus & Ioannes Romanus Epiſcopus loquuntur, ſacerdotum ſenatus, qui in eis ſunt: & ab Eccleſiis martyria ſeparat *l. 13. 16. 17.* quaſi Eccleſiæ ſcilicet cultui dedicatæ ſint Dei omnipotentis, martyria honori, memoriæ & ſedi Martyrum, & Confeſſorum, *l. vlt C. Th. de ſep. viol.* quæ & memoriæ D. Auguſtino. Et de Eccleſiarum & martyriorum bonis hoc titulo potiſſimum agitur. & de ſalariis ſiue annonis quæ debentur Eccleſiis, etiam annua quæ eis relicta ſunt vt integra & perpetua conſeruentur. Et de Eccleſiarum officiis quibuſdam, veluti decanis ſeu collegiatis ad obſequia Eccleſiæ Conſtantinopoleos, maxime ad iuſta funebria. Cedrenus ῥαβδούχους interpretatur, deputatis, & de œconomis, id eſt, adminiſtratoribus rerum Eccleſiæ & diſpenſatoribus pauperum, & de Arcariis, quibus œconomi rationem reddunt, & reliqua, quæ in arcam communem conferant, & de Chartulariis, qui Eccleſiæ rationes actúſque conficiunt. Adduntur etiam priuilegia Eccleſiarum, perſonarum, & rerum eccleſiaſticarum generalia, vt immunes ſint à ſordidis, extraordinariis vel ſuperindictitiis muneribus, & nominatim Decani à muneribus argentariorum vel nummulariorum, quæ in ciuitatibus etiam inuitis nonnunquam iniunguntur, *l. 9.* & à lucratiuorum deſcriptione ſi curialibus forte ex cauſa lucratiua ſucceſſerint, vt donationes in eas collatæ valeant etiam factæ μονομερῶς & ſine inſinuatione, ſeu intimatione, i. ſine confectione actorum, ſi modo non excedant D. aureos, vt Eccleſiaſticæ actiones non tollantur niſi præſcriptione C. annorum, quæ duo poſtrema priuilegia etiam ciuitatibus dantur, & illud de D. aureis abiit in ius commune. Id vero quod eſt de C. annis mutatum eſt in 40. Et hæc quidem ſunt generalia priuilegia. Sunt & ſpecialia in titulo quædam, veluti Eccleſiæ Theſſalonicæ *l. 8.* vt releuetur onere propriæ capitationis,

tionis, non etiam agrorum censu: Et Constantinopolitanæ *l. 14. 17.* vt prædia eius coloni, serui, rustici, annonæ, vasa sacra siue anathemata nullo modo alienentur, aut pignerentur, ac ne dentur quidem iure παροικικῷ, quod vulgo dicitur libellaria: sed & locari vel in emphyteusim aut precariam dari, vt non possint nisi certa lege, modóque, quod & hodie datum est omnibus ecclesiis, abrogata etiam constitutione Anastasij sub hoc titulo, quæ aliarum ecclesiarum res alienari, & pignerari permittebat, adhibito decreto & actorum monumentis confectis apud magistratus aut defensores ciuitatum. Item vt eadem sit prærogatiua in Episcoporum creatione Archiepiscopi Constantinopolitani, quæ Romani, & in adsidendo vel procedendo vt is vni tantum cedat Romano, vt *l. 6. hoc tit. & l. vlt. tit. 1. & Nou. 131.* quod priuilegium Patriarchicum dicitur *l. 16.* & separatur à priuilegio Metropolitano rectè. Inferiores enim sunt metropolitani Patriarchis, siue Archiepiscopis, & superiores Episcopis.

II. Enarratio.

Ecclesias vocat ædes D. consf.] Sic in 1. Pauli ad Corinthios cap. 11. 18. συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ: *Conuenientibus nobis in Ecclesia.* adde vers. 22. huic interpretationi firmandæ. Zosimus libro 5. ἐκκλησία τῶν χριστιανῶν: *Ecclesia Christianorum.* Germanus Archiep. C P. in historia Ecclesiastica: ἐκκλησία ἐστὶ ναὸς θεοῦ, τέμενος ἅγιον, οἶκος προσευχῆς: *Ecclesia est ædes Dei, templum sanctum, domus orationis.* Matthæi capite 21. 12. & 13 ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται: *Templum Dei, domus mea, domus orationis vocabitur.* Sanctus Basilius in libro Regular. fusius disputat. cap. 40. ὡς τῇ ἐμπορείᾳ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς μεταποιούσης εἰς σπήλαιον λῃστῶν: *quasi nundinatio illa domum orationis in speluncam latronum conuerteret.* & epistola 371. οἶκον εὐκτήριον μεγαλοπρεπῆ κατεσκευασμένον ἀναστῆσαι τῷ Θεῷ ὑμᾶς. *Orationis domum magnificam extruere Deo nostro.* D. Augustinus in Epistola 64. *Saltem de locis sacramentorum, de domibus orationum tantum dedecus arceatur.* Zeno Veronensis in sermone de Psalmo 126. aut potius Hilarius Pictauiensis in Ps. 126. *Conuentus quidem Ecclesiarum siue templi, quos ad secretam sacramentorum religionem ædificiorum septa concludunt, consuetudo nostra vel domum Dei solita est nuncupare.*

Siue Dominica] S. Hilarius in libro ad Constantium A. *E Dominico ad Palatium transeunt.* Idatius Episcopus in fastis Consular. *His consulibus dedicatum est Constantinopoli Dominicum.* Græcis κυριακά. Eusebius de laudibus Constantini, τὰ τῷ δεσπότου, προσηγορίας ἠξίωνται τὰ καθιερωμένα οὐκ ἐξ ἀνθρώπων τυχόντα τῆς ἐπικλήσεως, ἀλλ' αὐτὸ δὲ τῷ τῶν ὅλων κυρίῳ παρ' ὃ καὶ κυριακῶν ἠξίωνται τῆς ἐπωνυμίας: *Appellatione à Domino tracta loca consecrata honorantur, non ab hominibus nuncupationem sortita, sed ab ipso omnium Domino; Ea re Dominicorum denominatione honorantur.* In Canone 13. Synodi Neocæs. cum legatur, ἐν τῷ κυριακῷ τῆς πόλεως, Dionysius Exiguus vertit *in templo*, pro, *in Dominico*. Matthæus Blastares: ἅπας τόπος τῷ Θεῷ ἀνατεθειμένος κυριακὸς λέγεται. *Omnis locus Deo consecratus Dominicum dicitur* Vide quæ olim diximus ad *l. 3. C. Th. de paganis.*

Pythagor. ὁμακοεῖα] Clemens Alexandrinus in Strom. 1. καὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν νῦν οὕτω καλουμένην τὸ παρ' αὐτῷ ὁμακοεῖον αἰνίσσεται: *Eam quæ nunc vocatur Ecclesiam, significat id quod apud ipsum (Pythag.) est* ὁμακοεῖον. Hierocles in aurea Pythagoræ: ὅλου δὲ τοῦ ἱεροῦ συλλόγου, καὶ ὡς αὐτοὶ εἴποιεν, τοῦ ὁμακοείου: *Totius sacri conuentus, & vt ipsi dixerint,* ὁμακοείου. Olympiodorus in Alcibiadem Platonis: ἐξέβαλον ἐκ τοῦ ὁμακοείου. Malchus siue Porphyrius de vita Pythagoræ: ὁμακοεῖόν τι παμμεγέθες ἱδρυσάμενος.

Collegia clericorum] Generaliter Sanctus Isidorus Pelus. 11. epist. 246. scribit Ecclesiam esse, τὸ ἄθροισμα τῶν ἁγίων τὸ ἐκ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας ἀρίστης συγκεκροτημένον ἐκκλησία ἐστί. *Sanctorum conuentus ex recta fide, atque optima viuendi ratione collectus, Ecclesia est.*

Vt Hieronymus] In commentario ad caput III. Esaiæ. *Et nos habemus in Ecclesia Senatum nostrum, cœtum Presbyterorum.* Et refertur in can. Ecclesia 16. q. 1. Pius PP. in epistola ad Iustum Viennensem Episcopum: *Salutat te Senatus pauper Christi apud Romam constitutus.*

Martyria separat] Rufinus libro 11. hist. Ecclesiasticæ capite 27. *In Serapis sepulchro profanis ædibus complanatis, ex vno latere martyrium, ex altero consurgit Ecclesia.*

Martyria honori] D. Chrysostom. in hom. 39. in Acta Apost. ποτὲ ἐγὼ εἰς μαρτύριον ἀπιέναι βουλόμενος. S. Amphilochius (si modo is verus auctor est) in vita S. Basilij: παραγίνεται ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου μάρτυρος Μερκουρίου. *Venit ad S. martyris Mercurij martyrium.* Eusebius de vita Constantini libro 11. capite 40. μαρτύριον τόπος τοῖς σώμασι τῶν μαρτύρων τετιμημένος, καὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῆς ἐνδόξου ὑπόμνημα: *Locus Martyrum corporibus honoratus, & gloriosi excessus monumentum.* Vvalafridus Strabo de rebus Eccles. cap. 6. *Martyria vocabantur Ecclesiæ, quæ in honorem aliquorum Martyrum fiebant.* Sanctus Basilius in lib. Regular. fusius disput. cap. 40. οὐδὲ τὰς ἐν τοῖς μαρτυρίοις γινομένας ἀγορασίας &c. *Nundinationes illæ quæ in Martyriis fieri solent.* Theophanes: πάντων τῶν Ἐπισκόπων συνελθόντων ἐν τῷ μαρτυρίῳ τῆς ἁγίας Εὐφημίας: Anastasius bibliothecarius sic expressit: *Omnibus Episcopis in Martyrio S. Euphemiæ conuenientibus.* μαρτύριον τῆς ἁγίας Θέκλης; Nouel. 159. *Martyrium S. Theclæ.* τεμένη καὶ ναοὶ μαρτύρων: *fana & templa Martyrum*, Andræas Cretensis in S. Nicolaum.

Sedi Martyrum] Vt in *l. 2. h. tit.* Martyres dicuntur, ὅτι κινδυνεύομενοι ἐξωμολόγησαν, πάντα ὑπομένουσιν ἵνα τὴν ἀλήθειαν εἴπωσι. D. Chrysostomus in Acta Apostolorum homilia 48.

De Martyribus, vide Eunapium in Ædesio in fine. Ammian. Marcellinum libro 22. & 27.

Et confessorum] Tertullianus de Corona capite 1. *Omnes ita obseruant, à Cathecumenis ad Confessores & Martyres, vel negatores.* D. Cyprianus epist. 8. Videtur tamen nonnihil interesse, vt Confessores sint Christi assertores, Prudentio, Martyres qui post confessionem suppliciis non cesserunt. Et confessores igitur non continuo Martyres. Martyres autem vtique & Confessores.

Quæ & memoriæ D. Aug.] D. Augustinus de Ciuitate Dei libro 8. capite 26. *Sed hoc videtur dolere, quod memoriæ Martyrum nostrorum templis eorum delubrisque succederent.* Et capite 27. *Honoramus sane memorias eorum* (Martyrum) *tanquam sanctorum hominum Dei.* & libro 22. capite 10. *Nos Martyribus non templa sicut Diis, sed memorias fabricamus.* Adde eiusdem epistolam 137. & serm. 31. de diuers. in exemplo libelli dati à Paulo S. Augustino.

De salariis siue annonis.] l. priuilegia 12. Glossæ ἀννῶνα, *salarium.*

Etiam annua] *l. 46. §. ἐπειδὴ δὲ ἵνα 9. & l. 57. inf. de Episcop. & cler.*

Integra] δίχα τῆς οἱασοῦν ἐλαττώσεως: *sine omni deminutione, d. l. 57.*

Perpetua] οὐδεμίας χρόνου παραγραφῆς ἀντικειμένης: *nulla præscriptione temporis opponenda, d. §. 9.*

Decanis seu collegiatis] *l. 4. & l. 9.* Quæ notaui in Glossario ad Cedrenum magis pertinent ad tit.

Cod. de decan. Qui & κοπιᾶται dicuntur, *Nou.* LIX. A *capite* 11. Glossæ: *Vespilliones*, κοπιᾶται Vide Epiphanium in fine Panarij, & sancti Ignatij epistolam ad Antiochenos, & lecticarij, *Nou.* 59. *c.* 1 quia mortuorum corpora in lectis Ecclesiæ efferebant. Theodoretus epistola 110. ὁ δὲ ἀναγνοὺς κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ λεκτικάριος ἀφίκετο γράμματα: *interea autem quas eo ipso die lego quo lecticarius aduenit*, *&c.* De Ecclesiæ lectis præter d. Nouel. Cedrenus: Ὥστε, inquit μὴ ἀρκεῖν τοὺς κραβάττους τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῆς ἐναγῶν οἴκων πρὸς τὸ ἐκφέρειν τοὺς τελευτῶντας: *quod non sufficerent lecti Ecclesiarum, & aedium sacrarum ad efferenda corpora mortuorum* Denique fossarij dicti. D. Hieronymus in epistola 13. ad Rusticum: *Primus* B *in clericis fossarior ordo. Qui ea est qui sepeliunt mortuos admonentur* Item: *Is* (Episcopus) *ordinat sacerdotes, ipse Leuitas, ipse subdiaconos, ipse lectores, ipse Ostiarios, ipse fossarios.* Meminere eorum Acta proconsularia de Episcopis tradit. apud Baronium ad ann. 303. Glossæ Isidori: *Vespelliones, fossarij, qui mortuos sepeliunt.* De his vide Cuiacium ad tit. *de colleg. lib. 11. Cod.* & ad *Nou. 43.*

Ad iusta funebria] Iusta sunt supremæ exequiæ, inferiæ. Iulius Cæsar 6. de B. C. *Iustis funeribus confectis.* Liuius I. *Iusta quoque funebria &c.* Dixere & iusta simpliciter. Sallustius in Iugurth. *Illi more regio iusta magnifice fecerunt.* Tertullianus de anima cap. 56. *Creditum est, insepultos non ante ad inferos redigi, quam iusta perceperint.* & mox: *Ut anima corporis iusta sustineat.* Hinc iusta facere, ferre, dare. Græci ἔθιμα dicunt, vt Latini solemnia mortis. Sosipater Charisius instit. gramm. libro . iusta, ἔθιμα. C

De œconomis] *L. iubemus 14.* Concilium Toletanum capite 43. *Eos quos œconomos Græci appellant, hoc est, qui vice Episcoporum res Ecclesiasticas tractant &c.* Vide Cuiacium ad Nouel. 111. in fin. de magno œconomo, Codinum de offic. cap. 1.

Et dispensatoribus pauperum] *L. omnes 33 §. 4. inf. de Episc. & cler.* Isidorus Pelusiotes epistolarum libro 1. 269. ad Maronem Presbyt. οἰκονόμος γὰρ εἴρηται παρὰ τὰ οἰκεῖα αὐτῆς νέμειν τοῖς πένησιν· οἰκεῖα δὲ αὐτῆς εἰκότως τὰ ἐκκλησιαστικά. *Oeconomus enim ex eo dictus est, quod pauperibus quæ eorum sunt distribuat. Propria autem eorum sunt bona Ecclesiæ.* D. Chrysostomus homilia 49. in Matth. Καὶ γὰρ καὶ σὺ οἰκονόμος εἶ σαυτοῦ χρημάτων οὐχ ἧττον ἢ ὁ τὰ τῆς ἐκκλησίας οἰκονομῶν. ὥσπερ οὖν ἐκεῖνος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν τὰ διδόμενα παρ' ὑμῶν εἰς πένητας ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε σκορπίσαι, ἐπειδὴ εἰς πενήτων ἐδόθη διατροφήν, οὕτως οὐδὲ σὺ τὰ σά. *Etenim & tu dispensator es bonorum tuorum, perinde ac is qui res ecclesiasticas administrat. Sicut igitur ea quæ à nobis donantur vt erogentur pauperibus, simpliciter & quacunque ex causa, dissipando profundere is non potest, quoniam in alimenta pauperum donata sunt, ita nec tu ea quæ tua sunt.* S. Basilius apud Nicetam in Catena in Matth. cap. 5. vers. 42. περὶ τοῖς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν πτωχῶν ἐμπεπιστευμένοις: & paulo post: τῷ τὰ τῶν πτωχῶν οἰκονομεῖν πεπιστευμένῳ: *Quibus pauperum cura credita erat. Cui pauperum cura demandata est.* Hinc εἰκονομεῖον; Auctor incertus in vita Basilij Imp. locus in quo reponebantur res pauperibus erogandæ.

Et de arcariis] Theodorus Balsamo Nomocanonis tit. 9. cap. 1. ὅτι τοὺς οἰκονόμους Κωνσταντινουπόλεως χρὴ μὴ ὡς ἢ τὸ ... ὑπὸ δύο λογοθετεῖν πρὸς τοὺς ἀρκαρίους, ex . 25 §. ... quibus adsimiles φροντισταί de quibus in Synodica constitutione Alexij Patriarchæ libro 11. Sententiar. Synodal. in iure Orient.

De Chartulariis] De quibus in *d. l. 25.* & *Nou. 120 cap 5.*

A sordidis &c.] *L. 5.*

Superindictitiis] Superindictum est augmentum indictionis. Vide Cuiac. ad tit. *C. de superind. libro 10.*

Et à lucratiuor. descript.] *L. sancimus 22. h. tit.* vide Cuiac. ad *leg. vn. C. de impon. lucrat. descrip.*

Factæ μεσομερῶς] Vt hoc casu donationes valeant etiam sine acceptione, *l. 15 h. t.*

Intimatione] Intimare est apud magistratum publicare, & actis seu gestis allegare; sic enim legendum est in *l. 31. inf. de donat.* vide ad tit. de donation. Institut.

Si modo non excedant D. aur.] *l. illud. 19. hoc titulo*

Vt Ecclesiast. act. &c.] *L. vt inter 23. h. tit.* de hac præscriptione Innocentius III. in epistola ad Nicolaum Tusculanensem Episc. *Non enim videmus quo iure se valeant tueri, cum nec concessionem possint ostendere à sede Apostolica sibi factam, nec centenariam contra Romanam Ecclesiam præscriptionem probare.*

Etiam ciuitatibus dantur] *d. ll. 19. & 23.*

In ius commune] *L. pen. §. vlt inf. de donation.*

Mutatum est in 40.] *Nou. 111. cap. 1. & Nouel. 131. cap. 6* Hincmarus Remensis Opusculo 44. cap. 37. *Anni xxx. secundum leges publicas, & iuxta constitutionem Ecclesiasticam, vt demonstrat Gelasius PP. humanas adimunt quæstiones, & Iustiniana lege ac decreto B. Gregorij ex eadem lege promulgato, negotia inter venerabiles Ecclesias, ac monasteria, licaque religiosa anni 40 determinant*

Propriæ capitationis] Theodorus Balsamo: ὅτι ἰδίας κεφαλητιώνας ... Ecclesiæ igitur Thessalonicensi remittitur capitatio, ... 12. ... Capitatio est census capitis, ὁ φόρος τῶν σωμάτων φόρος κεφαλικός. Glossæ: ... *capitale*, ἐπικεφάλαιον. v. Tertullianus Apolog. cap. 13. *Hominum capita stipendio censa* & ad Nationes lib. 1. v. Senecam de Benefic. 7. 8. Hero περὶ σταθμῶν: ἔστι δὲ ὁ σταθμὸς ... δύο δὲ δίδραχμα, ἃ καλεῖται ἐπικεφάλαια, κατὰ δὲ ῥωμαϊκὴν διάλεκτον καπίτιον. καλεῖται γὰρ τῶν κεφαλῶν καλῶς Sic legebatur in manuscripto codice Peiresciano. Ἴσως legend. καπιτατίων. Anastasius bibliothecarius in historia Ecclesiastica: *Tributum capitis Imperatoris* Theophanes: κεφαλιτίων ἀντὶ τοῦ βασιλέως. Interdum capitatio dicitur de prædio. v. Cuiac. ad l. 6. *C. de action. emp.* & *ad leg. vlt. C. de ann.* D

Non etiam agrorum censu] Sanctus Ambrosius contra Auxentium: *Si agros Ecclesia solueret tributum.*

Tributa possessionibus indicuntur] *L. sine herede 32 §. Lucius. D. de admin. tut.* Demosthenes aduersus Androtionem: εἴ τις ἔροιτο αὐτὸν τὰς εἰσφορὰς πότερον τὰ κτήματα ἢ τὰ σώματα ὀφείλει; τὰ κτήματα φήσειεν ἄν, εἴπερ ἀληθῆ λέγειν βούλοιτο· ἀπὸ γὰρ τούτων εἰσφέρομεν: *Si quis eum roget, tributa corpora ne debeant, an prædia? prædia respondebit, si verum fateri volet: de his enim tributa pendimus.*

Vasa sacra] κειμήλια Theoph. in §. 8. *de rer. diuis.*

Siue anathemata] Glossæ: *donum* ἀνάθημα. vide E quæ diximus ad tit. de rer. diuis. Institut.

Alienentur aut pign.] *L. 23. h. t.* Cyrillus Alexandrinus in epistola ad Domnum: κειμήλια καὶ κτήσεις ἀκινήτους ἀνεκποιήτους ταῖς ἐκκλησίαις φυλάττεσθαι χρή. *Vasa sacra, & possessiones immobiles non alienatas seruari Ecclesiis oportet.*

Iure παροικικῷ] *L. 24. §. 1. h t.*

Quod vulgo dicitur libell.] Libellarius contractus est venditio quæ fit scriptura interueniente certo pretio, & hoc amplius certa pensione constituta in annos singulos, & hac plerumque lege, vt stato condictoque tempore contractus renouetur, rursus numerato pretio certo, vel arbitrario. Cuiacius *libro 1. de Feudis tit. 11.*

Precariam] Precaria fit cum qui prædia sua Eccle-

siæ cessit, deinde rogat, vt sibi quoad vixerit, vti eis & frui liceat. Vide Cuiacium Obseruat. 4. 7. A

Nisi certa lege modoque] *d. l. 14. §. 5. & dicta l. 17. § 1*

Quod & hodie dat. est] *Authent. hoc ius porrectum h. t.*

Constit. Anastasij] *d. l 17. §. 2.*

Archiep. Constantinop.] Quem totius Orientis Patriarcham vocat Auitus Viennensis epistola III. Idemque Romanum Antistitem, & Constantinopolitanum, velut geminos Apostolorum Principes appellat.

Vni tantum cedat Rom.] Idem Auitus in epistola 27. Symmachum Papam vrbis vniuersalis Ecclesiæ præsulem vocat. Theodoretus Cyrensis epist. 116. de sede Romana: ἔχει γὰρ ὁ πανάγιος θρόνος ἐκεῖνος τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησιῶν τὴν ἡγεμονίαν διὰ πολλά &c. *Habet enim sanctissima illa sedes Ecclesiarum, quæ in toto orbe sunt, principatum & apicem primatus à Solis ortu vsque ad occasum*, vt est in epistola Pelagij I. ad Sapaudum. Adde *Nouellam 131 cap. 11.* Ratramnus Corbeiensis Monachus contra Græcorum opposita lib. 3. cap. 2. *Nec enim conuincere potestis maiorem Constantinopolitanæ ciuitatis auctoritatem, quam ciuitatis Romanæ, quæ caput est omnium Christi Ecclesiarum, quod maiorum tam vestrorum, quam nostrorum testimonio comprobatur.* Fulgentius Ruspensis in libro de Incarnat. & gratia Iesu Christi cap. 11. Ecclesiam Romanam *Mundi cacumen* vocat. & quod dicitur in *l. 24. h t.* Constantinopolitanam Ecclesiam omnium aliarum esse caput, sic accipiendum est, vt Patriarcha Constantinopolitanus totius Orientis sit caput, vt ex Auito iam dictum est, *saluo tamen per omnia priuilegio sanctæ & Apostolicæ primæ in toto orbe terrarum Romanæ sedis* vt loquitur Hincmarus Remensis de diuort. Loth. & Tetb. respons. vltima. Sic in *cap. 2. ext. de summ. Trinit.* Romana Ecclesia dicitur mater & magistra omnium Ecclesiarum.

Inferiores enim sunt Metrop.] Episcoporum gradus hic est: Episcopi, Metropolitæ, Patriarchæ, siue Archiepiscopi, *Nou. 6. cap. 3.*

III. *De Episcopis & Clericis, & orphanotrophiis, & brephotrophiis & ptochiis, & xenodochiis, & asceteriis, & monachis, & priuilegiis eorum, & castrensi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptiis clericorum vetitis seu permissis.*

SAne magis probarim de Episcopis & clericis, & orphanotrophis, & brephotrophis, & ptochotrophis, & xenodochis, & ascetriis. Nam de orphanotrophiis & aliis omnibus venerabilibus locis simul ac de ecclesiis & martyriis dictum est tit. superiore *l. 15. 17. 19. 21. 22. 23* & de personis hic titulus est, ille de locis religioni & pietati dedicatis, quæ tamen duæ tractationes ita sunt adfines & coniunctæ, vt vix possit de personis tractare qui non tractet etiam de locis, & contra. De personis igitur potissimum hic titulus est, episcopis scilicet & clericis, & orphanotrophis &c. Episcopi sunt antistites qui clero & populo præsunt, veluti pastores, patres, & vicarij Christi, vel vt in *l. 6. tit. seq.* qui populum Christianæ religionis doctrinæ insinuatione moderantur, Optato Mileuitano, apices & principes omnium; vetustioribus, Primicerij presbyterorum, siue nomen habeant Episcopi, siue Archiepiscopi, siue Metropolitani. Clerici sunt, vt inuenio in hoc tit. ministri diuini muneris, Catholicę Ecclesię, Christianæ legis, orthodoxæ fidei, qui diuino cultui ministeria religionis impendunt; *l. 2. C. Th. eod. tit.* Presbyteri scilicet, qui superiorem inter Clericos locum obtinent, *l. 8.* Nam & Apostolorum vice sunt, vt legimus ἐν διαταγαῖς eorundem, eisque non minus, quam episcopis incumbit cura nuntiandi verbi Dei, σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῆς ἐκκλησίας στέφανος, & D. Paulo, κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ, Episcopis proximi, *l. 5. C. Th. de hæret.* Et qui hos sequuntur Diaconi vtriusque sexus, & hypodiaconi, ministri sacræ mensæ & totius ornatus ecclesiastici, vt est in *l. vlt. tit. seq.* lectores, cantores, exorcistæ, ostiarij. Sacerdotum nomen solet propriè tribui episcopis, sed communicatur etiam clericis, vt Græcè ἱερεῦσιν, *l. 16. 19. 44. hoc tit. l. 8. ∫. de hæret* Imo Christianis omnibus. Eucherius: *Sacerdos*, inquit, *ab eo nomen accepit, quòd sacrum præbere ducatum minoribus debeat, quo nomine vtique censentur omnes, qui altitudine vitæ conuersationis ac doctrinæ salutaris eminent, nec sibimetipsis tantummodo, sed pluribus prosunt.* Omnes sumus membra summi sacerdotis Domini Iesu Christi. Tertullianus: *Christus sacerdotes nos Deo & Patri fecit*, quod idem & de clericorum nomine scribunt. Orphanotrophi ita definiuntur *l. 31.* qui parentibus atque substantiis destitutos minores sustentant & educant velut affectione paterna, aut quasi tutores pupillorum & curatores adolescentium, ac similiter brephotrophi dicuntur alumni infantium, & ptochotrophi pauperum & mendicorum. Xenodochi autem qui aduenas, ægrotos, inopes, debiles, inualidos, necessarium victum sibi parare nequeuntes hospitio excipiunt, *l. 45. 48.* Ascetæ vel ascetriæ sunt deuotæ virgines, aut qui ita vitam instituerunt vt toti sacris sint dediti meditationibus. quod institutum philosophiam vocat Maiorianus in *Nou. de sanctim. & vid.* Gregorius Nazianzenus sæpe, & in Hermiæ historia duobus aut tribus locis vulgo corruptè, μοναχικὴ πολιτεία pro μοναχικὴ φιλοσοφία, qui separantur à monachis, vt asceterium à monasterio *l. 53.* monachi, inquam, i. qui quæve latebras captant & vastas solitudines, *l. quidam ∫. de decur.* quorum præfecti archimandritæ dicuntur, quasi latebrarum præsules. Ac præter eas personas quæ in hac rubrica enumerantur, fit sub ea mentio etiam νοσοκόμων & γηροντοκόμων quibus curæ sunt valetudinarij & senes, & parabolanorum medicorum, qui fuere in Alexandria, & eius qui dicitur ὁ ἐπὶ τῆς πτωχείας, quasi generalis mendicorum curator, diuersus à ptochotropho, & œconomorum, de quibus etiam tit. superiore, & defensorum Ecclesiæ, & ἀρχόντων, siue ἐξάρχων qui sunt chorepiscopi, vt Zonaras ait, χωρεπίσκοποι οἱ νῦν ἡγούμενοι ἔξαρχοι, ruris aut suburbij episcopi sub dispositione episcopi aut metropolitani: ijdē qui & archidiaconi, vel archipresbyteri ferè, vt Leo ait, & vt est in synodo Neocæsariana, εἰς συλλειτουργοὶ εἰς τύπον τῶν ο. Sigebertus, *archidiaconi, qui dicuntur chorepiscopi*, qualem in antiquis monumentis appellatum fuisse Lugdunensi supercilio & monti sacro, vt loquuntur, diuorum Irenæi & Iusti præfectum legi, qui hodie Abbas appellatur. Fit & mentio eorum qui περιοδευταὶ dicuntur ἐκ τοῦ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστούς, vt Zonaras ait, visitatores, *c. non debere 80. Dist.* qui & in locum episcoporum ad tempus remotorum substitui solent. Ioannes in epist. ad episcopos Galliæ de Contumelioso episcopo: Ne eius ecclesia destituta videatur, in eius locum visitatorem dari decernimus, qui à se nouerit omnia exhibenda, vt nihil de ordinibus clericorum, nihil de ecclesiastica facultate præsumat, sed ea quæ ad sacrosancta mysteria pertinent, exequatur. Et ad clerum Ecclesiæ in qua fuit Contumeliosus episcopus, in eius Ecclesia visitatorem dari nostra decreuit auctoritas, vt Ecclesia pri-

uata præsule summi nequeat Pontificis solatiis indigere, cui vos in omnibus parere decernimus ad ea tantummodo quæ sacris sunt gerenda mysteriis. Fit quoque mentio aliorum qui paramonarij dicuntur è genere eorum qui res ecclesiasticas administrant, id est villici siue actores possessionum, quamuis alias sic videantur appellati satellites, adseculæ, buccellarij: certè Nicetæ παραμονὴ est πελεκυφόρος βάρβαρος. Additur in hoc tit. Et priuilegiis eorum, episcoporum scilicet & clericorum, & cæterarum personarum, veluti, vt inuitis episcopis testimonium non denuncietur, vt presbyteri citra iniuriam quęstionis testimonium dicant, vt clerici, & monachi, & xenodochi, & ptochotrophi similesque personæ excusentur à sordidis & extraordinariis muneribus, à parangariis, à metatis, à lustrali auri collatione siue functione auraria, à tutelis & personalibus muneribus, vt iniuriarum sit publicum crimen, si facta sit iniuria Episcopo vel Clerico, vt sit popularis actio ex testamento, si quid relictum sit venerabilibus locis, condictio ex lege quæ inficiatione crescat in duplum, & ex cuius causa si indebitum solutum sit, non competat condictio indebiti, vt §. *vlt. Instit. de obl. quæ qua. ex con.* & *l. 46. hoc ti.* vt irrita fiat substitutio precaria facta sub conditione si sine liberis heres institutus decesserit, herede transeunte in clerum, aut monasterium, ac similiter remittatur eidem conditio liberorum suscipiendorum. Et de castrensi peculio clericorum, quod etiam inter priuilegia connumerari potest, de quo est *l. 34. & 50.* Et de redimendis captiuis, deque relictis redemptioni captiuorum *l 28 & 49.* Item denuptiis clericorum vetitis seu permissis, permissis scilicet cantorib⁹ & lectoribus, vetitis ceteris, & permissis primis, vetitis secundis, ac rursus permissis ceteris si coïtæ sint ante clericatū: vetitis post clericatū, & liberis post clericatum susceptis numero spuriorum, nefariorum & incestorum adscriptis non naturalium, *l. 19, & 44.*

III. Enarratio.

ORphanotrophis] Nec aliter legitur in antiquis Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi.

Sunt antistites] Vt in *l. 7. h. t.* sacræ legis antistites, Theodoro Balsamoni ibid. ἐπίσκοποι. Iustin. in §. 5. Instit. de Attil. tut. *religiosissimo antistite*: Theoph. ibi. εὐλαβεστάτῳ ἐπισκόπῳ. vtitur Tetullian. in ea significatione in libro de fuga, & alibi. Hinc antistitium pro Episcopatu. Vvibertus Archidiaconus in vita Leonis PP. *Qui postea ad antistitium Mediomatricæ vrbis voto cleri & plebis magis quam suo assumptus.*

Qui clero] Suidas & auctor Etymologici: κλῆρος, σύστημα τῶν διακόνων καὶ πρεσβυτέρων: clerus, *Collegium Diaconorum & Presbyterorum.* Oecumenius in I. epistolam catholicam D. Petri cap. 7. κλῆρον δὲ τὸ ἱερὸν σύστημα καλεῖ, ὥσπερ καὶ νῦν ἡμεῖς. *Clerum sacrorum collegium vocat, sicut & nos hoc tempore.* S. Basilius in epistola 4. γράμματα πρὸς ἡμᾶς ἀφίκετο τοῦ κλήρου: *Cleri litteræ ad nos venerunt.*

Et populo præsunt] Clerum à populo distinguit idem Basilius in epistola 192. ad Nicopolitanos presbyteros, in fine: πάντα τὸν κλῆρον, τόν τε κατὰ τὴν πόλιν, καὶ τὸν ἐπὶ τῆς παροικίας, μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ φοβουμένου τὸν κύριον, ἀσπαζόμεθα δι' ὑμῶν: *Clerum vniuersum, cum qui in ciuitate, tum qui in parœcia est cum omni populo timente Dominum, per vos salutamus.*

Veluti Pastores] Glossæ: *Pastor*, ἐπίσκοπος.

Patres] Diuus Augustinus in Psalm. XLIV. *Hodie enim Episcopi, qui sunt per totum mundum, vnde nati sunt? Ipsa Ecclesia patres illos appellat, ipsa illos genuit, & ipsa illos constituit in sedibus patrum.* Petrus Antiochenus in epist. qua rescribit Dominico Gradensi: ἀκούειν τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἀρχιερεῖς, πατέρας ὁ πισὸς οἶδε λόγος καλεῖν. Andreas Cretensis in Apostolum Titum: ταῦτά σοι παρ' ἡμῶν, ὦ πάτερ, ὦ δέσποτα τῶν σῶν ἰκετῶν, καὶ διαδόχων μου, ἀναξίων δε. ταῦτα ὁ μικρὸς ἐν ποιμέσιν ἐγὼ &c. *Hæc a nobis, ô pater, ô Domine, tuis clientulis & supplicibus, atque successoribus tuis, quanquam indignis. Hæc exiguus ego inter pastores.* Vide sancti Gregorij Nazianzeni homiliam, cum Episcopus Sasimoensis ordinatus est, Diuum Chrysostomum in oratione cum Presbyter est designatus.

Vicarij Christi] Sanctus Cyprianus in epistola LV. ad Cornelium: *Nec vnus in Ecclesia ad tempus sacerdos, & ad tempus iudex vice Christi cogitatur.* Eusebius PP. in epistola ad Episcopos & diacones Thuscię & Campaniæ: *Caput enim Ecclesiæ Christus est, Christi autem vicarij sacerdotes sunt.* Vicarij Dei. Theophylactus in epistolam ad Titum capite I. τὸν τόπον ἐπέχει τοῦ Θεοῦ: *vicem & locum Dei sustinet.* S. Ignatius in epistola ad Magnes. προκαθημένου τοῦ ἐπισκόπου εἰς τόπον Θεοῦ. [*Episcopo præsidente Dei loco* vt prophetæ dicti vicarij Dei. Tertull. aduers. Marcion. IV. 35.

Vicarii Christi] Innocentius III. hoc tribuit summo Pontifici in *cap. 2. ext. de translat. episc. Auctoritate Romani Pontificis, quem constat esse Vicarium Iesu Christi.* Alii dicunt, sacerdotem B. Petri Apostoli vicarium esse, Ennod. in Apologetico.

Optato Mileuitano] Libro I. de schism. Donatistarum: Anastasius bibliothecarius in epistola ad Martinum Narniensis Ecclesiæ præsulem: *Quia cum Episcopatus apice &c.* Ennodius in orat. in Natal. Laurentii Episc. Mediolanens. *Ad Pontificalem apicem grauitas, pudor, pudicitia, venustas ad luxit.*

Primicerii presbyterorum] Nescio an huc referri possit quod scribit Auctor Quæstionum in vtrumque testamentum, quæ D. Augustino tribuuntur, quæstione CI. *Quid enim*, inquit, *est Episcopus, nisi primus presbyter, hoc est, summus sacerdos? Denique non aliter quam compresbyteros hic vocat, & consacedotes suos. Nunquid & ministros condiaconos suos dicet Episcopus? Non vtique, quia multo inferiores sunt. Et turpe est iudicem dicere primicerium.* Qua forma idem D. Stephanum *primicerium martyrum vocat* in sermone XXI. (& post eum Iuo Carnot. in serm. 9. de reb. ecclesi.) & Baldricus D. Petrum *primicerium Apostolorum. Cuiac.* XI. *Obs.* 7.

Clerici sunt] *Omnes qui in Ecclesiastici ministerij gradibus ordinati sunt. Clerici generaliter nominantur.* Crodegangus Metensis Episcopus in regula Canonicorum cap. LXIII. in hoc autem titulo sep.

Qui superiorem inter clericos] Separantur ab Episcopis, vt apud sanctum Basilium in epistola LXXV. ad Neocæsarienses: ἀλλ' εἰσὶν ἐπίσκοποι· κληθῶσιν εἰς ἀκρόασιν. ἔστι κλῆρος κατὰ πᾶσαν τοῦ Θεοῦ παροικίαν, συναχθήτωσαν οἱ δοκιμώτατοι &c. *At qui sunt Episcopi vocentur illi, vt audiant quæ obijciuntur. est clerus in vnaquaque Dei parœcia: congregentur probatiores.*

Ministri diuini muneris &c.] *L. si quis 10. l. quisquis 27. & l. omnes 33. hoc tit.*

Ἐν διαταγαῖς] Libro II. capite XXVI. & XXVII.

Apostolorum vice] Ignatius in epistola ad Magnesianos: τῶν πρεσβυτέρων εἰς τόπον συνεδρίου τῶν ἀποστόλων: *Presbyterorum, loco concessus Apostolici.* Alii dicunt, Episcopos esse vice Apostolorum, Presbyteros vice LXX. discipulorum. Carolus II. Imp. in epistola ad Ioannem VIII. Papam, apud Hincmarum Remensem opusculo XLVII. *Episcoporum, qui locum in Ecclesia tenent Apostolorum, & Presbyterorum, qui subrogantur loco LXX. discipulorum &c.* Iuo Carnot. de reb. eccl. serm. 2. *Presbyteri quippe successores & vicarij sunt LXX.*

discipulorum. Episcopi vero successores sunt Apostolorum.

Eorumdem] An sit liber γνήσιος quæri nemo nescit: satis tamen antiquus est, & nonnulla eis intermixta.

Cura nuntiandi verbi Dei] Verbum Dei soli olim Episcopi in Ecclesia prædicabant. Procedente tempore, presbyteris id permissum. Vide Notas Iacobi Sirmondi ad sermonem D. Augustini de versu Ps. L. *Cor mundum crea in me Deus*, Supplementi Operum, D. August. Tomo. I.

Σύμβουλοι τῷ ἐπισκόπῳ &c.] d. cap. XXVIII. Sanctus Ignatius in epistola ad Trallianos: σύμβουλοι καὶ συνεδρευταὶ ἐπισκόπου: Consiliarii & adsessores Episcopi. σύμπονοι ἀδελφοὶ τῷ ἐπισκόπῳ. Zonaras in canonem LVIII. Apostolorum, adiutores Episcoporum, Iuo Carnot. loco citato.

Et D. Paulo] I. ad Timoth. v. 17.

Episcopis proximi] D. Hieronymus IV. in Hieremiam cap. 22. *Intelligant Episcopi, sociique eorum presbyteri atque diaconi, & omnis ordo ecclesiasticus &c.* Episcopi sunt sacerdotes summi. D. Hieronymus aduersus Luciferianos cap. IV. *Ecclesiæ salus in summi sacerdotis dignitate pendet.* D. Augustinus in d. quæstione CI. Tertullianus de baptismo capite XVII. *Summus sacerdos, qui est Episcopus.* Primi sacerdotes. S. Ambrosius, siue Hilarius in epistolam ad Ephesios capite VI. & in I. ad Timoth. cap. 3. *Episcopus est qui inter presbyteros primus est.* Episcopi, inquam, sunt primi ordinis sacerdotes, presbyteri secundi. D. Hieronymus in Hieremiam libro 3. capite 13. *Sacerdotes quoque ipsi secundus in ecclesiastico honore gradus.* ὁμοίως γὰρ καὶ αὐτοὶ ἱερεῖς τέ εἰσι, καὶ διδασκαλίαν εἰσὶ πεπιστευμένοι: *nam et ipsi similiter sunt sacerdotes, & docendi munus sibi concreditum habent,* Oecumeni. in I. ad Tim. c. 5. v. 8. Facundus Hermianensis lib. XII. capite 3. *Quia sacrificare præsumpsit, quod licitum est singulo cuique, etiam secundi ordinis sacerdoti.* Leo I. in serm. X. de laude Charitatis: *Non enim summos tantum antistites, aut secundi ordinis sacerdotes, &c.* Hincmarus Remensis Opusc. XV. capite IV. *Hos LXXII. figuram presbyterorum, id est secundi ordinis sacerdotum gessisse sciendum est.* & Opusculo XLVIII. cap. XX. *De presbyteris, videlicet secundi ordinis viris non dimittenda sunt.* Secundi sacerdotes, in constitutione Theodos. & Valentiniani, Appendicis Codicis Theodos. num. XX.

Diaconi vtriusque sexus] De officio Diaconi Ioannes Cinnamus historiar. lib. 4. ἦν τις λευιτῶν, οὓς διακόνους καλοῦσιν, ὄνομα τούτῳ Βασίλειος ἐφ' ᾧ ἀναγνώσειν τοῖς πολλοῖς τὰς ... ποτὲ τελετῶν πεπιστευμένος φωνάς. *Erat quidam leuitarum, quos nos Diaconos vocamus, nomine Basilius. Hic ad explicandum in omnibus vbicumque cœtibus verbum diuinum constitutus, &c.* In diaconissa ætas LX. annorum exigitur, *l.* 9 *h. tit.* in qua legendum, *sexaginta annis.* Theophanes: Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε, γυναῖκα εἰς διακόνισσαν μὴ προβαίνειν, εἰ μὴ ὑπερβῇ τὰ ξ΄. ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον. id est, interprete Anastasio Bibliothecario in historia Ecclesiastica: *Theodosius legem scripsit, mulierem in diaconissam non promouendam, nisi sexaginta transcenderit annos secundum Apostolum.* Ex *Nov.* CXXIII. *cap.* 13. exigitur ætas annorum 40.

Ministri sacræ mensæ] Diaconū ministrare Episcopo, & presbyteris, hoc est diaconatum exercere: aut si græca malis: διάκονον ἐξυπηρετεῖσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, τοῦτ' ἐστι διακονεῖν. Auctor constitutionū Apostol. lib. 3. cap. vltimo. S. Augustinus in sermone 37. de diuersis: *Diaconi gerebat officium, ibi sacrum Christi sanguinem ministrauit.* S. Cyprianus de lapsis: *vbi vero solemnibus adimpletis calicem Diaconus offerre præsentibus cœpit.*

Exorcistæ] De exorcistis Iulius Firmicus Mathes. lib. 3. cap. 5. *Erunt omnibus dæmonibus terribiles, quorum aduentum praui dæmonum spiritus fugiant, & qui sic laborantes homines non vi verborum, sed sola sui ostensione liberent: & quamuis sit violentus dæmon; qui corpus hominum, animumque quatiat, siue ille aereus sit, siue terrenus, aut infernus, istius hominis iussione fugiet, quia præceptis eius cum quadam veneratione tenebitur. Hi sunt qui à vulgo exorcistæ dicuntur,* & cap. 9. *Faciet exorcistas, & qui laborantes dæmonum incursione homines aptis remediis liberent: vnde ex his artibus maxima illis substantia conferatur.* Hi sunt, qui, vt ait Vlpianus, vulgari verbo impostorū, exorcisare dicuntur, *l.* 1. *de extraordin. cognit.* Quid si Christianos Vlpianus intelligat, qui exorcismis dæmones fugant, depellunt, traducunt? Infensissimum enim Christianis Vlpianum fuisse constat ex Lactantio lib. 5. Instit. cap. XI. Exorcistæ igitur in *l.* 6. *h. tit.* sunt qui adiuratione dæmonas effugant, de quibus Paulinus Nolanus in Natali 4. Felicis.

—primis lector seruiuit in annis.
Inde gradum cœpit, cui munus voce fideli
Adiurare malos, & sacris pellere verbis.

Origenes homilia 24. in Ios. *Si inimica virtus dæmonis possideat alicuius corpus, adhibeantur autem multæ exorcistarum inuocationes, &c.* Adde Cyrillum Hierosolymitanum in præfatione Catechef. De his omnibus vide Cuiac. ad Nou. 3.

Sacerdotum nomen sol. pr. tr. Episc.] In *l.* 3. *h. t.* *omnes sacerdotes*: in collectione Theodori Balsamonis, ἐπίσκοποι. Venantius Fortunatus libro 9. epigramm. 9. *Iura sacerdotum* (hoc est Episcoporum) *sacro moderamine seruans.* Sanctus Cyprianus in epistola 33. *Preces nostras vestris precibus adiuuate, vt Domini misericordia fauens nobis, cito plebi suæ, & sacerdotem reddat incolumem, & martyrem cum sacerdote lectorem.* D. Hieronymus I. aduersus Rufinum: *Neque ambimus sacerdotium, qui latemus in cellulis.* Ennodius de vita Epiphanij Ticinensis Episcopi: *Interea propositum sibi callem vitæ cursu præpeti sacerdos venerabilis incendebat.* & apud Cyprianum epistola 65. ad Rogat. Sacerdotalis locus, & sacerdotalis potestas, pro Episcopali.

Imo Christianis omnibus] D. Augustinus quæstionum Euangelicarum libro 2. Q. 40. *Sacerdotium Iudæorum nemo fere fidelium dubitat figuram fuisse futuri sacerdotij regalis, quod est in Ecclesia, quo consecrantur omnes pertinentes ad corpus Christi, summi & vere principis sacerdotum: nam nunc & omnes vnguntur, quod tunc Regibus tantum, & sacerdotibus fiebat.* S. Ambrosius in Lucam cap. 6. *omnes filij Ecclesiæ sacerdotes sunt: vngimur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos Deo hostias spiritales.* Agobardus de priuilegio & iure sacerdotis. *Præmittendum sane videtur breuissime, quod omnes fideles vere membra summi sacerdotis, Dei videlicet, ac Domini nostri Iesu Christi mediatoris Dei, & hominum facti sunt ab eo, Patris regnum & sacerdotes, & sunt sub capite summo vnus sacerdos.* Petrus Damiani epistolarum lib. 8. I. *Constat ergo quemlibet Christianum esse pergratiam Christi sacerdotem* vide quæ diximus ad *tit. Decretal. de vita & hon. cler.*

Tertullianus] Vide de exhortationibus castitatis c. 7.

Quod idem & de cleric. nom.] Vt I. Cath. D. Petri c. 7. vlt. ver. 3. vide Cuiac. ad *Nouel.* 3.

Orphanotrophi] τῶν ὀρφανῶν οἱ τροφεῖς Andreas Cæsariensis in magno Canone: διάκονος καὶ ὀρφανοτρόφος κατέστατο. *Diaconus & pusillorum curator constituitur* Codinus de Offic. Constant. cap. 5. 76. in edit. Reg.

ὀρφανοτρόφος τῶν μὲν φροντίζων καὶ ἐπιμελούμενος πάλαι τῶν ὀρφανῶν: orphanotrophus olim curam habebat pupillorum. Auctor anonymus in Romano Imp. μοναχὸν αὐτὸν ἀποκείρας ἅμα Θεοφάνῃ Τειχιώτῃ καὶ Παύλῳ ὀρφανοτρόφῳ ἀνθρώποις αὐτοῦ Hinc ὀρφανοτροφεῖον, Balsamon ad can. 7. Synodi Chalcedon.

Brephotrophi alumni infantium] Caper de verbis dubiis: *Alumnus dicitur ab alendo, & qui nutrit, & qui nutritur.*

Ptochotrophi.] Chronic. Alexandrinum. πτωχοτρόφος φρουξ λιμένος: *Ptochotrophus custos portus.* Anastasius in historia Ecclesiastica. *Duphemius Presbyter & ptochotrophus Neapoleos*: πτωχοτρόφος Νεαπόλεως, Theophanes. Hinc πτωχοτροφεῖον, & πτωχεῖον. Theophanes: πολλὰ ἐχαρίσατο ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ πτωχείοις. Amphilochius in vita S. Basilij: τοὺς εὐαγεῖς οἴκους, καὶ τὰ πτωχεῖα: *ædes sacras & hospitia pauperum.* Iidem πενητοτρόφοι, & πενητοτροφεῖα, apud Constantinum Manassem.

Xenodochi] Nicephorus in Chronico. Μηνᾶς πρεσβύτερος καὶ ξενοδόχος τοῦ Σαμψὼ: *Menas presbyter & Sampsonis præfectus hospitio.* D. Augustinus in Ioannem tract. 97. *Xenodochia & monasteria postea sunt appellata nouis nominibus, res tamen ipsæ & ante nomina sua erant, & religionis veritate firmantur.* Hinc ξενοδοχεῖα, id est, οἱ πρὸς κοινὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων κατεσκευασμένοι οἶκοι. Ioannes Cantacuzenus historiæ libro 4. cap. 30. in fine. Theophanes in Chronographia: τοὺς μὲν εὐαγῶν οἴκων παροίκους, τοῦτε ὀρφανοτροφείου, καὶ τῶν ξενώνων, καὶ γηροκομείων τε καὶ ἐκκλησιῶν, καὶ μοναστηρίων βασιλικῶν τὰ κατικὰ ἀπαιτεῖσθαι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς αὐτοῦ τυραννίδος: *Adeo deuotarum ædium, orphanorum dico, peregrinorum enim receptaculis, ecclesiis & monasteriis Imperatorum liberalitate positis fumaria tributa, à primo tyrannidis suæ colligi* &c. De his Sanctus Basilius in epistola 371. ad Heliam: τίνα δὲ ἀδικοῦμεν, καταγώγια τοῖς ξένοις οἰκοδομοῦντες τοῖς κατὰ πάροδον ἐπιφοιτῶσι; *Quid peccamus diuersoria peregrinis extruentes, qui huc forte aduenerint?* Ea Iulianus extrui iubet, vt ibi inopes sine discrimine excipiantur, in epistola 49. ad Arsacium. De quo Theophanes in Chronographia: τοὺς δὲ χριστιανῶν εὐποιΐας ὁ ἄχριστος καὶ παραβάτης μιμούμενος ξένοις τε καὶ πτωχοῖς τὰ πρὸς τὴν χρείαν χορηγεῖσθαι ἐκέλευσεν, ἀπαιτῶν τοὺς ἀπλουστέρους: *Christianam & beneficentiam imitatus ille nefarius & præuaricator, peregrinis & egenis res necessarias edixit suppeditari.* Xenodochia sunt domus Dei in *cap. dilectis 55 ext. de appellat. l'Hostel-Dieu.*

Qui aduenas, ægrotos, inop. debil.] Sanctus Epiphanius hæresi 75. τοιαῦτα γάρ τινα κατασκευάζουσι κατὰ φιλοξενίαν, καὶ τοὺς λελωβημένους, καὶ ἀδυνάτους ἐκεῖσε ποιοῦντες καταμένειν, ἐπιχορηγοῦσι κατὰ δύναμιν οἱ τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶτες.

Debiles] Debiles ex morbo, quo leuati sunt, vt in *l. dabimusque 19. §. 1 D. de rebus auct. iud. possid.*

Ascetæ vel ascetriæ] Glossarium MS. ἀσκητὴς ὁ ἐν τῷ κατὰ διάνοιαν κόσμῳ εὐσεβῶς καὶ δικαίως ἀναστρεφόμενος. Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 10. Ἄννα προφῆτις, ἐγκρατὴς, εὐλαβεστάτη καὶ ἀσκήτρια μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ. *Anna prophetissa continens, religiosissima, & sanctimonialis testatur de ipso.* Theodoretus serm. 10. Græcar. affect. ὁρᾶτε τὰς κορυφὰς τῶν ὀρῶν ὑμετέρων μύσους ἀπηλλαγμένας, καὶ ταῖς ἀσκητῶν καταγωγῆς κοσμουμένας; *Nun videtis excelsos montium vertices dæmonum vestrorum abominatione depulsa, monachorum cœnobiis exornatos?* Hinc ἀσκητήριον, asceterium. Vide Gloss. ad Cedrenum.

Deuotæ virgines] Vide Iosephum Scaligerum Ausonianarum lection. libro 1. capite 8. Virgines cultui diuino sacratæ, vt Amm. Marcellin. libro 18. in fine.

Hermiæ hist.] Histor. Ecclesf. v. 12.

Μοναχικὴ πολιτ.] Nihil mutandum puto. D. Gregorius Nyssenus de peregrinatione Hierosolymitana: ἐγὼ τοὺς ἅπαξ ἀναθέντας ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ, καλῶς ἔχειν φημὶ πρὸς τὰ εὐαγγέλιον διὰ παντὸς ἀποβλέπειν φωνάς: *Equidem eos qui semel sanctiori viuendi rationi se dediderunt, recte agere existimo, si perpetuo ad Euangelij voces respiciant.* Vide eiusdem epistolam ad Eustath. Ambros. & Basil. Isidorus Pelusiotes libro 1. epistolar. 101. καλῶς πρὸς ὑψηλὴν πολιτείαν ἥξεις. Cedrenus: παιδευθεὶς τὴν μοναχικὴν πολιτείαν. Ioannes Scylitzes: τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἀσπασάμενος. Ioannes Cantacuzenus hist. libro 1. cap. 14. τῆς μοναδικῆς πολιτείας εἰς ἄκρον ἧκεν ἀρετῆς: *Qui ad culmen virtutis ascenderat, & omnes vitæ monasticæ numeros indeptus erat.* πολιτεία

B quidem generaliter accipitur pro sanctiore viuendi ratione, quæ πολιτεία ὀρθὴ, Clementi Alexandrino Strom. III. Monachi tamen maxime videri possunt πολιτεύεσθαι Θεῷ. Quanquam monachi dicuntur etiam philosophicam vitam agere, Nou. 5. cap. 3. Dionysius apud Suidam in μοναχοὺς: ἐκεῖνοι δὲ φροντιστήριον ἦν ἀνδρῶν φιλοσοφούντων τὸν βίον. μοναχοὶ δὲ ἔτι κατονομαζόντων. Sanctus Basilius in constitutionibus monast. cap. 5. εἰ δέ τι δέοι διὰ τὴν ἀνάγκην χρείαν, καὶ ὑπουργὸν ἔργον ἐπιτελεῖν, ἐκεῖ τοῦτο τὴν φιλοσοφίαν κωλύσει. Luitprandus historiæ 5. cap. 9. *Ad vicinam insulam, in qua cœnobitarum multitudo philosophabatur, tonso ei, vt moris est, capite ad philosophandum transmittunt.* & capite 10. *Ad vicinam*

C *insulam, in quam patrem suum ablegarant, philosophatum mittunt.* Guillelmus monachus in vita Sugerij Abbatis S. Dionysij lib. 2. cap. vlt. *Abbas Cinniacensis cum ad cellulam respexisset breuissimam, quam sibi ad manendum vir summe philosophus extruxerat &c.* Adde D. Chrysost. de differ. Regis & mon. D. Gregor. Nazianz. in orat. 9 & 21. Vide quæ dixi ad tit. de iustit. & iu. Instit. lib. 1.

Archimandritæ dicuntur] Auitus Viennensis in epistola 11. *Eutyches ergo perniciei, cuius mentio est, funestius incentor, Constantinopolitanæ Ecclesiæ minister, sed copiosæ monachorum multitudinis præpositus fuit: cuius officij personas Episcopi Orientales Archimandritas appellant.*

Νοσοκόμων] In *l.* 42. Adde Sancti Basilij dict. epi-

D stolam 371. D. Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ: *In pecuniam congregatam vsibus pauperum præparauit: & prima omnium νοσοκομεῖον instituit, in quo ægrotantes colligeret de plateis, & consumpta languoribus atque inedia miserorum membra foueret.* Hinc νοσοκομεῖον, Dorotheus doctrina 4. Nicetas Choniat. in Isaacio, Angelo: μετέβαλε δὲ εἰς νοσοκομεῖον, καὶ τοὺς βασιλικοὺς δόμους. *Regias ædes in Nosocomium mutauit.* Ioannes Cynnamus historiar. libro 4. ἃ καὶ ἔξεστι τῷ γε βουλομένῳ ἐκ τῶν κοινῶν ἀναλέγεσθαι νοσοκομείων, ἃ ξενῶνας καλεῖσθαι ἔθος ἐστίν. *& qui voluerit, ea legere poterit in Nosocomiis, quæ vulgo xenonas vocant.* De Xenone vide Glossarium ad Nicetam. Adde Theodoretum histor. Eccles. lib. 5. cap. 18.

E Γεροντοκόμων] In *l.* 46. §. 1 Hinc γηροκομεῖον. Balsamon ad Canon. 8. Synodi Chalcedon. & γηροτροφεῖον Nicephorus Gregoras histor. 2.

Parabolanorum] *L. 18.* Parabolani sic dicti, quasi temerarij, quod qui ægrotis adsunt, in periculis sæpe non paruis versentur, frequenti ægrotorum contactu. Eadem nimirum forma rationeque qua bestiarij Iulio Firmico parabolarij sunt, & Socrati παράβολοι. 7. histor. Eccles. qui paraboli auctori historiæ Tripertitæ, lib. 11. cap. 15. Cuiac. ad *Nou. 111.* Eustathius ad Od. primam: ὁ παράβολος ἄνθρωπος, ὁ κινδύνοις ἑαυτὸν παραβάλλων, ὁ ἐπιρρεπής: *Parabolus, qui se ipsum periculis exponit.* Concilium Chalcedonense actione 1. εἰσῆλθον γὰρ εἰς τὴν ἐκκλησίαν στρατιῶται μεθ᾽ ὅπλων καὶ εἰσῆλθον οἱ μονάζοντες μετὰ Βαρσουμᾶ, καὶ οἱ παραβολᾶνοι,

ἢ πλῆθος ἄλλο πολύ. Vetus interpres: *Irruebant enim in Ecclesiam milites cum armis: instabant monachi, qui cum Barsuma, & parabolani, & multitudo alia grandis.* Videamus an legendum sit, παραβολανοὶ, & *parabolani.* Sed fortasse ego heic, παράβολος. Itaque nihil temere adfirmo. De parabolanis vide Iosephi Scaligeri epistolam 60. ad Isaacum Casaubonum.

ὁ ἐπὶ τ πτωχείας] In *l.* 42 §. 9. *hoc tit.*

Et œconom.] Vide sup. tit. prox.

Defensorum Ecclesiæ] ἐκκλησιεκδίκων. d. §. 9. vel simpliciter, ἐκδίκων apud Theophanem & alios, de quibus in Glossario ad Cedr.

Αρχόντων siue ἢ] *d. l. 40. §. 10.*

Qui sunt χωρεπίσκοποι, vt Zonaras ait] In Can. IX. Synodi Antioch. & Scholiastes Harmenopuli tit. 9. Epitomes Cann. Sed reprehenduntur à viris doctis. De Exarchi dignitate Ioannes Cameniata in narratione de excidio Thessalonicensi cap. 30. ἐπίσκοπος μὴ, inquit, οὐκ ἔστιν οὗτος, κατ' οὐδὲν δὲ διαφέροντα βαθμὸν ἐκείνοις (ἐπισκόποις) κεκλήρωται· ἔξαρχον γὰρ αὐτὸν ἴσμεν τ Ἑλλάδος ἁπάσης, οὐδὲν τῆς τιμῆς ἐκείνων καθυστερίζοντα: *Episcopus quidem hic non est, haud tamen dispar ei gradum sortitus est: Scimus enim eum totius Ellad's exarchum esse, dignitate Episcopis nihilo inferiorem.* Vide Codin. de Offic. Constantinop. cap. 1. & Notas num. 53.

Ruris aut suburbij] Dionysius Exiguus in interpretatione d. can. x. Synod. Antioch. *Qui in vicis vel possessionibus Chorepiscopi nominantur.* & in interpretatione can. 3. Synod. Ancyranæ: *Presbyteri ruris offerre non possunt in templo ciuitatis præsente Episcopo, vel presbyteris vrbis* Episcopi Villani, in epistola Damasi PP. quam subditiciam esse merito quidam existimant, Capitul. Caroli M. lib. 7. capite 187. aut Vicani. Hincmarus Remensis Opusculo 33. cap. 16. in fine: *Vicanus fieri consentiens Episcopus, qui Græce vocatur Chorepiscopus.* Et Opusculo 35. *Pene Vicariorum Episcoporum, quem Græci Chorepiscopum vocant.* Hunc locum profert Flodoardus libro 3. histor. Remensis. Et Chorepiscopi igitur Vicarij Episcoporum. Fulgentius Ferrandus in Breuiatione Can. cap. 79. *Chorepiscopi*, id est, *Vicarij Episcoporum* Idem legitur in Capitulari Aquisgranensi capite 9.

Archipresbyteri fere, vt Leo ait] Vide Leonis I. epistolam 88.

In Synodo Neocæsar.] Canone 13.

Ὡς συλλειτουργοὶ] Qui ad exemplum & formam septuaginta discipulorum esse noscuntur. Leo I. epistola 88. Vide epist. 127. D. Hieronymi ad Fabiolam de 42. mansionibus 6.

Sigebertus] In Chronico. Sigebertum exscripsit Robertus Monachus cœnobij sancti Mariani apud Altissiodorum Ordinis Præmonstratensis auctor Chronici Altissiodorensis: *Damasus*, inquit, *Papa decreuit ne quid contra Episcopos præsumant Archidiaconi, qui dicuntur etiam Chorepiscopi, id est, regionum vel villarum Episcopi.* Sigebertum tamen deceptum tradunt eruditissimi viri, quod Archidiaconos, id est, πρώτους τῶν διακόνων, cum Chorepiscopis confundat.

Qui περιοδευταὶ dicuntur] Nicephorus Callistus libro 9. cap. 45. ὡς ἕνα περιοδευτὴν πολλῶν φόνων ψευδῶν αἴτιον τ ἐκκλησίας οὐ δ. κ.σ. quod *Periodeutem quendam qui multis necis causam præstiterat, Ecclesia non eiecisset:* Theodorus Balsamon ad Canon. 57. Synodi Laodicenæ: περιοδευταὶ δέ εἰσιν οἱ σήμερον προβαλλόμενοι παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἔξαρχοι· οὗτοι γὰρ περιοδεύουσι καὶ ἐπιτηροῦσι τὰ ψυχικὰ σφάλματα, καὶ καταρτίζουσι τοὺς πιστούς: *Periodeutæ sunt, qui hodie ab Episcopis promouentur exarchi: hi enim circumcursant, & delicta animæ obseruant, & fideles instruunt* Codinus de offic. au. Constant. c. 1. edit. Reg. ὁ περιοδευτὴς, περιπατῶν καὶ παιδεύων ὁ μὲν τοὺς θέλοντας βαπτισθῆναι τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει. *Circitor, qui circumambulat, & in orthodoxa fide baptizari cupientes instruit.* Claudius Salmasius falsus est cum de primatu Papæ capite 1. scribit, Iust. in *l.* 42 §. 9. Chorepiscopū interpretari periodeutem vel visitatorē. Imo manifeste distinguit: μήτε ἐπίσκοπον, inquit, μήτε χωρεπίσκοπον, μήτε περιοδευτὴν: *neque Episcopū, neque Chorepiscopum, neque periodeutem*, & in fine *d. §.* ἢ χωρεπίσκοπος, ἢ περιοδευτὴς: *aut Chorepiscopus, aut periodeutes.* Sic etiam Gennadius in Encyclio (eum profert Meursius in Glossario Græcobarbaro) ἢ χωρεπίσκοπον ἢ περιοδευτὴν, ἢ πρεσβύτερον &c. Videamus etiam an falsus sit in eiusdem libri cap. 11. cùm ait periodeutas non sic appellari, quod de loco in locum transirent, & omnem regionem perambularent; sed vnius vici præpositos, cui & erant affixi, haut minus quam Episcopus vrbi cui præsidebat, ita appellatos esse. Cuiacius vero existimat, Chorepiscopum datum certo vico, vel pago ab Episcopo vrbis, sub qua vicus est. περιοδευτὴν autem certo loco deputatum non esse, sed hac illac circumire, & vbique implere absentis Episcopi vicem. Zonaras ad d. can. 57. Synodi Laodicenæ: περιοδευταὶ δὲ λέγονται, διὰ τὸ περιέρχεσθαι καὶ καταρτίζειν τοὺς πιστούς, μὴ ἔχοντες καθέδραν οἰκείαν: *Periodeutæ dicuntur, quia circumdant, & perambulant, instruuntque fideles, non habentes propriam cathedram.* Et ita vetus auctor in libro de hæresibus num. 22. *Hos*, inquit, *Origenes ita perfecte superauit, vt eorum causa periodeutes fieret, ac per singulas quasque vrbes per Orientem eundo prædicaret.* Certe si quis dixerit, periodeutas videri vico alicui adfixos fuisse: Theodoretus religiosæ historiæ capite 26. πέπεικε τ θαυμάσιον Βάσσον, ὃς πλείστας τότε πολλὰς περιώδευσε κώμας τοῖς κατ' αὐτὴν ἱερεῦσιν ἐπιστατῶν &c. & paulo post: ὑπεραγασθεὶς τοίνυν ὁ μέγας ἐκεῖνος Βάσσος, τὴν οἰκείαν ἀγέλην κατέλαβε, τὸ μέγα τοῦτο διηγούμενος θαῦμα· πλείοσι γὰρ ἢ διακοσίοις θιασώταις ἐχρῆτο &c. *Suadet itaque admirando Basso, qui tunc multos vicos circumibat vicanis præpositus sacerdotibus &c. Obstupefactus magnus Bassus ad gregem suum redijt, magnum hoc narrans miraculum: Thiasotas enim siue sodales habebat supra ducentos.* Si quis, inquam, ex hoc Theodoreti loco dicat, periodeutas videri alicui vico adfixos fuisse, dicam ego ex eod. loco, non ita vico, pagove addictos fuisse, quin cæteras vicanas Ecclesias visitarent.

Vt Zonaras] d. can. 56

Visitatores] Sic Dionysius Exiguus περιοδευτὰς interpretatur in d. can. 56. Alij circitores, lustratores: Glossæ: περιοδευτὴς, circitor, lustrator.

Ad tempus remot.] Vel defunctorum. vide *can. obitum 16. cap. Nunc vero 17. & can. .vlt. dist. 61.* & Gregorij . epist. 79. lib. 1. & 29. lib. 2.

Qui paramonarij dicuntur] In *l.* 46. §. 3. *h. t.* Anastasius biblioth. in hist. Eccles. *Mansionarium sancti Ioannis.* Theophanes dixerat, παραμονάριον τ ἁγίου Ἰωάννου Sic etiam vertit Dionysius Exiguus, in *can. 2. Concilij Chalced.* Sed & mansionarius dicebatur is, cuius erat postremo in templo permanere, oleumque lampadibus infundere, ac lampades extinguere, vt ait Vossius lib. 3. de vitiis sermonis, idque probat auctoritate Gregorij lib. 1. Dialog. cap. 5. Auctor Anonymus in vita Damasi PP. *Quidam vir Mansionarius ipsius Ecclesiæ &c.*

Adseculæ, buccellarij] Glossæ Isidori: *assecla, buccellarius.* Item: *curia, parasitus, buccellarius.*

Nicetæ] In codice Græcobarbaro. vide ibid. Glossarium nostrum.

Vt inuitis Episcopis] *l.* 7. *h. t.* Theodorus Balsamo Collectionis tit. III. totam legem sic in compendium retulit: ἐπίσκοπος οὐ μαρτυρεῖ. *Episcopus testimonium non perhibet.* Harmenopulus lib. 1. tit. 6. §. 16. *Episcopi*

nec volentes, nec inuiti ad testimonium dicendum in ius vocari possunt, sed ad eos domum mittitur. ex *Nouella 123. cap. 6.* Psellus ad titulum 16. Synopscos Attaliottæ: ἀρχιερεὺς οὐ μαρτυρεῖ οὔτ' ἑκὼν πῶς. *Pontifex neque volens, neque inuitus testimonium perhibet.* Hincmarus Remensis Opusc. 48. cap. 13. *Et sacri Africæ prouinciæ canones, & lex Iustiniana decernunt: Clerici de iudicij sui cognitione non cogantur in publico dicere testimonium, non autem in Ecclesiastico iudicio testimonium dicere prohibentur. Sicut etiam de Episcopis in Chalcedonensi Concilio legimus. vnde in Synodo Romanis ab Eugenio & Leone IV. celebratis decretum est: Quamquam sacerdotum testimonium credibile habeatur, tamen ipsi in sæcularibus negotiis pro testimonio, aut conficiendis instrumentis non rogentur, quia eos in talibus rebus esse non conuenit. Si autem euentu aliquo causæ interfuerint, & aliquid viderint aut audierint, vbi nullæ ad illud idoneæ sæcularium inueniantur personæ, ne veritas occultetur, & malus vt bonus existimetur, in prouidentia proprij sit Episcopi, vt aut coram se & competentibus iudicibus, aut aliter veritatem honorifice testificentur. Et huic sententiæ Iustiniana lex consonat.*

Vt Presbyteri citra iniuriam quæst.] *l.* 8. χωρὶς βασάνων, non torquentur.

Vt clerici & monachi] Sanctus Basilius in epistola 279. & 304. postulat à censitore, vt Monachi secundum constitutionem in eorum gratiam editam tributorum solutione liberentur.

A sordidis] vt puta ne fiant capsarij, vel pistores. quo exemplo vtuntur Græci lib. 54. in hunc locum *l. 1. C. de excusat. mun* & l. 9. Et tractantes de immun. Ecclesiarum, lib. 5. Cuiac. ad d. l. 1. De capsariis, vide Cuiac. Obseru. v. 8. & adde Basilica ad *l. 51. collactaneus 13 D de manum. vind.* & hunc locum D. Augustini in Psalm. 56. *Librarij denique nostri facti sunt, quomodo solent serui post dominos codices ferre.*

A parangariis] Et angariis, *l. 39.* §. 1. De angariis & parangariis vide Cuiac. ad *tit. Cod. de cur. publ. libro 12.*

A metatis] Hospites non suscipiunt, *l.* 1. Basilica: μὴ παρέχειν μιτάτα. Balsamon ἐκ ὑποκείνται μιτάτοις. vide tit. *C. de metat. & epidemet. lib. 12.*

A lustralis auri collatione] Lustrale aurum quarto quoque anno pendi solitum, id est, singulo lustro, & χρυσάργυρον dicebatur, de quo dixi ad historiam Ecclesiasticam Anastasij. Appellatur etiam functio auraria in *l. singuli, C. de lustr. ad collat.* vide Cuiac. ad *l. 1. C. eod.* & *lib. 4. l. 63.*

A tutelis] *l. generaliter 52. h. tit.*

Et personalibus muner.) *l. 6. h. t.*

Vt iniuriarum sit publ. cr.) *L. si quis* 10. quæ extat in Registro Gregorij libro 11. & Capitul. Caroli M. 6. 113. Ioannes Saresberiensis lib. 5. cap. 5. & in Appendice C. Th. num. 14. si quis conferre velit.

Vt sit popularis actio ex test.) *L. διατάζομεν 46.* §. *6. & 7. h. tit.*

Vt irrita fiat substit.) *L. διατάζομεν 53.* §. 2. *h. t.* v. Cuiac. ad *Nou 123. in fin.*

Et de castr. pecul. cleric.) Clericis peculium quasi castrense habere permissum est, *l. cum, l. 10. h. t.* nam clerici omnes militant in Palatio Christi, vt est in constit. 20. in Appendice Cod. Theod. D. Ambros. in serm. 66. *Etiamsi non militare videamur sæculo, tamen Deo & Domino militamus, sicut ait Apostolus: Nemo militans Deo, obligat se negotiis sæcularibus*, & mox: *Milites igitur Christi sumus, & stipendium ab [illegible] cumque percipimus.*

Et de redimend. captiu.) Etiam res sacræ vendi possunt, vt ex pretio captiui redimantur, *l. 21. §. de sac. eccl.* Possidius in vita B. Augustini cap. 24. vide dicta nobis ad Theodori Balsamonis collectionem constitut. Eccles. & ad Iustiniani Instit. tit. de rerum diuis.

Cantorib. & lectorib.) *L.* τῶν ἱερῶν κανόνων, h. t. Nou. 5. cap. 8. Nou. 22. cap. 42. can. 25. Apostol. can. 6. Synodi in Trullo coactæ.

Vetitis ceteris) Cuiacius ad Nou. 22. Nono loco ostenditur, secundas nuptias officere iis qui aspirant ad clerum, primas non officere: nam qui iustam vxorem duxit & habet, diaconus, hypodiaconus, presbyter fieri potest, id est, ante clericatum matrimonium legitimum contrahere potest primum, non secundum, ducta etiam ea quę nunquam experta sit virum, non vidua. Post clericatum non potest matrimonium contrahere, vt Leonis Nou. 3. ne ex permissu quidem Episcopi, Nou. 123. quę hac in re derogat Ancyranę Synodi cap. 10. Nec queri de eo possunt clerici. Cur enim antequam offerrent se clero, sibi non adiunxerunt vxorem, vel eius diei pridie quo clerici facti sunt? Quod si post clericatum matrimonium contraxerint, pœna hęc est, vt clero amoueantur, Nou. 6. & 123. vel ex Leonis Nou. 79. ordine clericali eo quem tenebant ante nuptias, veluti diaconatu, aut presbyteratu, & liberi sunt spurij ex *l. 44. C. de Episcop. & cleric.*

IV. *De episcopali audientia & de diuersis capitulis quæ ad ius curámque & reuerentiam pontificalem pertinent.*

Episcopi iurisdictionem non habent, quia nec forum legibus habent, vt ait Valentinianus in *Nou. de episc. iud.* nec apparitionem, nec executionem, sed eorum, vt iudicum delegatorum, qui etiam notionem non iurisdictionem habent, sententias magistratus exequuntur, *l.* 8. Sozomenus 1. εἰς ἔργον τὰ κεινόμενα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἄγειν τοὺς ἄρχοντας, καὶ τοὺς διακονουμένους αὐτοῖς στρατιώτας. Et videtur *Nouella 120.* δικαιοδοσίαν accipere pro notione. Itaque non de episcopali iurisdictione, sed de episcopali audientia merito titulus inscriptus est. Et vt Haloander diœcesim, ita audientiam male Accursius iurisdictionem. & ita *l. 25. sub tit. prox.* Cum clericis in iudicium vocatis pateat episcopalis audientia. Et in supradicta Nou. Valentiniani: Clericus sequatur forum rei, si aduersarius ad episcopi vel presbyteri audientiam non pręstat adsensum. ex qua etiam apparet, presbyteros qui secundum locum ab episcopis obtinent, non eandem, vt Æriani dicebant, habuisse cognitionem, iudicium, audientiam. Et hanc quidem habuere tantum episcopi vel presbyteri in clericos & monachos in causa religionis, vel negotio ecclesiastico, non in alios, vel in aliis causis, nisi inter consentientes, vt hoc tit. demonstratur: qui & alia continet diuersa capitula pertinentia ad ius curámque & reuerentiam episcopalem. Ad ius, veluti vt his in consilium adhibitis defensores ciuitatum, & sitonę, & tutores, vel curatores minorū, aut furiosorum instituantur, vt querela non numeratę pecunię, vel dotis absente magistratu, & quęlibet alia pręscriptionum interrruptio, vel contestatio apud eos instituatur, *l.* 21 31. 32. Ad curam, veluti disciplina Ecclesię, disciplina clericorum & monachorum. & illud inter cetera, ne aleę & spectaculis dediti sint, & ne per vim vel vsurpationem aliquam eripiant iudicatos addictósque supplicio: quod fortè vsurpabant exemplo pontificum Paganorum, quorum occursus sępe seruabat ductos ad supplicium. Pertinent etiam ad curam eorumdem pauperes, captiui, infantes expositi, custodię, meritorię puellę lenonum iniuria captę & oppressę, & inspectio operum publicorum rationúmque ciuilium, & pleraque alia officia pia & sancta:

sancta, ne alij quàm Christiani aduocati recipiantur, A *l.* 15. ne alii milites *l.* 20. quæ reducit quod ante Honorius constituerat, &, vt Zosimus refert, mox mutauerat propter Generichum copiarum Dalmaticarum ducem, ne defensores plebis, *l.* 19. ne in Alexandria archigerontes & diœcetæ, qui & ipsi defensores fuerunt Alexandrinæ plebis, *l.* ... & de quibus nisi vetus error insideret, & Theodosiano & Iustiniano Codici, legeremus, vt ex Christianorum numero deligantur. Et generaliter his additur *l.* 2. & 18. *tit. seq.* ne alii quàm Christiani orthodoxi ad Reipub. curam vel administrationem, vel iuuenum institutionem admittatur, datis, vt Cedrenus addit, hæreticis & paganis induciis trium mensium, ad resipiscendum. nec alia ratione Gelimeri negauit Iustinianus Patriciatus dignitatem quam quod Arrianus esset, auctore Procopio. B Ad reuerentiam autem episcoporum hoc maximè pertinet, ne ab eorum sententia possit appellari, *l.* 8. si qui forte eos vltro iudices optauerint, cum tamen alias à iudice dato ex consensu vtriusque partis sine vinculo compromissi liceat appellare, *l. ex consensu, D. de appell.*

IV. ENARRATIO.

EPisc. iurisd. non hab.] Imperatores ius distringendorum negotiorũ Episcopis iuxta diuersa constituta permiserunt, vt est in epistol. Episcoporum Leonis, Victurii, & Eustochii ad Episcopos Prouinciæ tertiæ, to. 1. Concil. Galliæ. C

Nec apparitionem) D. Ambros. ep. 34 *Præfectus Lætus efficitur & missa apparitione.*

Vt iudicum delegatorum) *L. à Diuo Pio* 15. *D. de re iudic.*

Sozomen. 1.) Capite 9. hist. Eccl.

Στεφανώτας) *Præsides & apparitores eorum res iudicatas ab Episcopis ad effectum perducere.*

De Episcop. aud. Sulpitius Seuerus sacræ historiæ libro 11. *Aut sententiam in refragantem ferre debuerant, aut si ipsi suspecti habebantur, aliis Episcopis audientiam reseruare* Theodosius & Valentin. in l. 47. C. Th. de episcop. & refertur in Append. Cod. Th. *Episcopali audientiæ reseruamus.*

Male Accursius] Et Raphaël Fulgosius. Audientia pro foro Ecclesiastico accipi videtur in episto- D la 49. Auiti Viennensis: *Ad Romanæ forsitan Ecclesiæ audientiam vocet.* & in epist. 41. *Non solum ad ...orum, verum etiam ad laicorum audientiam de...*

Nou. Valentiniani] Hincmarus Remensis Opusculo 35. *Sicut tibi non licet de accusatione, siue criminalis causæ, siue ciuilis relicto Ecclesiastico, publico purgari iudicio, ita etiam non licet tibi postposito, vel contempto Ecclesiastico iudicio, ad sæcularia iudicia conuolare, vel quemcumque, nec etiam laicam personam pertrahere, neque ad forum suum sequi, si ipsa laïca persona consenserit, Ecclesiasticum subire iudicium, sicut lex Valentiniani, quam probat Ecclesia, demonstrat.*

Qui secundum locum] Possid. de vita Augustini c. E 4. *Quia locus presbyterij, licet ipse maiore dignus esset, appropinquaret tamen Episcopatui.* Ipse Augustinus epistola 19 ad Hieronymum: *Quanquam secundum honorum vocabula, quæ iam Ecclesiæ vsus obtinuit, Episcopatus Presbyterio maior sit, tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est.* Augustinus Episcopus Hieronymo presbytero, Vide ad tit. 3. sup.

Vt Æriani] Vetus auctor in libro de Hæresibus, numero 53. vbi de Ærianis: *Presbyterum ab Episcopo nulla differentia debere discerni.* v. Epiphanij hær. 75. aduersus Ærianos.

Habuere tantum Ep.] Sulpitius Seuerus hist. sacræ libro 11. *Nouum esse & inauditum nefas, vt causam Ecclesiæ iudex seculi iudicaret.* Goffridus Vindocinensis epist. 24. libri 11. *Omnino enim iniustum est, & sacris canonibus, sicut ipsi melius nostis, penitus obuiare videtur, vt Ecclesiastica causa sæculari, & peregrino iudicio termineтur.* id est, ciuili, & publico. Sanctus Hilarius ad Constantium A. *Prouideat & decernat clemen tia tua, vt omnes vbique iudices, quibus prouinciarum administrationes creditæ sunt, ad quos sola cura & solicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, à religiosa se obseruatione abstineant, neque posthac præsumant, atque vsurpent, & putent se causas cognoscere clericorum.*

Negotio ecclef.] *l.* 7. 8. 13. & 29. §. *pen. h. t.*

Nisi inter consent.] *L.* 7. & 13 *h. tit.*

Defensores ciuitatum] *L. iubemus* 19. *h. t.*

Sitonæ] *L.* 17. *h. t. l.* 3. *C. vt nem. in coempt. specier.* & ibi Cuiac.

Et tutor. vel curat.] *L.* 30. *h. t.* & §. *nos autem, Instit. de Excus. tut.*

Vt querela non num. pec.] *L.* 21. *h. t.*

Præscript. inter] *L.* 31.

Vel contestatio] *L.* 12.

Ne aleæ & spectac. *L.* 34. *h. tit.*

Eripiant iudicatos] *L.* 6.

Quorum occursus] Id forte vsurpabant clerici exemplo Flaminis Dialis, de quo Gellius x. 15. & Vestalium, de quibus Plutarchus in Numa.

Paup. cap.] *L.* 2. & 11.

Infantes expositi] *L. nemini* 24. *h. t.*

Custodiæ] Qui custodiuntur, *l.* 9. & 22.

Meritoriæ puellæ] *L. si lenones* 11. & *l.* 14. Suetonius Claudii cap. 15. *Cum scorta meritoria citari,* &c. Tertullianus ad Nation. cap. x. *Scortum hoc meritorium fuit.* Arnobius v. aduerf. Gent. *Diuendere meritorij corporis formam.* Hinc meritorium pro lupanari, Iulius Firmicus Mathes. 6. 25.

Inspectio publicorum operum] *L.* 25.

Aduocati recipiantur] *L.* 64. *C. Th. de hæret.* quam profert Rabanus Maurus in lib. contra Iudæos c. 47.

Ne alii milites] Lege Constantini & cautum, χριστιανοὺς μόνους στρατεύεσθαι, vt scrib. Theophanes & Cedrenus. Iulius Pollux in Chronico: χριστιανοὺς μόνους ὀρθοδόξους στρατεύεσθαι, vt in *l.* 20. Pagani igitur arcentur à militia, Christiani non orthodoxi, & Iudæi. Diuus Hieronymus in Esaiam cap. 3. *Nec mirum si apud Iudæos perierit dignitas bellatorum, cum militandi sub gladio, & arma portandi non habeant potestatem.*

Quod ante Honorii constitutionem] *l.* 21. *C. Th. de pagan.* Zosimus v. νόμους εἰσηχθη τοῖς μὴ οὖσι χριστιανοῖς ζώνην ἐν τοῖς βασιλείοις ἔχειν ἀπαγορεύων.

Vt Zosimus refert] d. libro 5.

Vt ex Christianorum numero delig. Cuiac. tamen Obseru. lib. 32. cap. 3. Ergasiotanos interpretatur artifices & operarios ciuitatis Alexandrinæ. Theodorus Balsamon ἐργασιώτας vertit.

Ad Reip. curã vel administr.] μὴ πολιτεύεσθαι. Cedrenus pag. 369. edit. Regiæ. Theophanes: ἐθέσπισεν ὁ βασιλεὺς ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἑλληνίζοντας μήτε τοὺς αἱρετικούς, εἰ μὴ μόνους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς, δοὺς αὐτοῖς καὶ προθεσμίαν ἕως μηνῶν τριῶν πρὸς ἐπιστροφήν. quę Anast. bibliothecarius ita reddit: *Iustinianus Imper. promulgauit legem ne militarent pagani, nec hæretici, nisi soli orthodoxi Christiani, dans illis & inducias vsque ad menses tres, ad conuersionem:* quasi legerit, στρατεύεσθαι, pro πολιτεύεσθαι. Constantinus Christianos tantum prouinciis præfecit, Theodoretus hist. eccl. lib. 1. c. 1.

Vel iuuenum institutionem] Sic Iulianus edicto præceperat, ne quis Christianus docendorum libera-

liam studiorum professor esset, vt scribit Orosius libro 7. vide quæ annotaui ad *l. 7. Cod. Theodos. de pagan.* ex Diuo Augustino & aliis. Adde Ambrosium v. epistol. 30.

Auctore Procopio] Libro II. Vandal. de eod. Theophanes in Chronographia p. 170. edit. Reg.

Ne ab eorum sent. possit appel.] Ad reuerentiam pertinet lex Constantini in Appendice Cod. Theod. num. I: qua cauetur vt omnes causæ Episcoporum sententiis terminatæ, perpetuo stabilitatis iure firmentur, ne liceat vlterius retractare negotium, quod Episcoporum sententia deciderit.

Si qui forte eos] Testatur D. Augustinus causas sæculares à fidelibus sæpe ad se delatas in psalm. 118. conc. 14. & Nicephorus Gregoras ad ciuilia iudicia exercenda vnum ex Episcopis electum.

Liceat appellare] Vide ad tit. 55. libri II. & Consultat. 12.

V. *De hæreticis & Manichæis & Samaritis.*

Ne quis existimaret priuilegia superioribus titulis data Ecclesiis & Episcopis, & clericis vel monachis ad alios quàm Christianos Catholicos pertinere, statim initio huius tit. constituitur, vt alieni ab huiusmodi priuilegiis sint hæretici. Nam & eorum episcopos aut clericos hæc sibi nomina falso vindicare, & eorum conuentus & conciliabula non esse Ecclesias, sed quasi Ecclesias, *l. 5.* non συνάξεις, sed παρασυνάξεις, non baptismata, sed parabaptismata, *l. 8. l. 14. Nou. 132.* existimari esse, sed non esse. Et hæreticis, *l. 1. C. Th. eodem tit.* adiungit schismaticos, rectè: Nam etsi hæretici continuo non sint qui diuertunt à communionis vnitate, nec schisma, qui & ἀφωνιασμὸς dicitur, hæresis sit, plerumque tamen desinit in hæresim, vt de schismate Donatistarum ait *l. 4. Cod. Theod. ne sac. bapt. iter. Quæ ne hæresis vocaretur, appellationem schismatis præferebat.* Sic legendum. Et paulò post. *Ex geminatione baptismi contigisse vt hæresis ex schismate nasceretur.* Et de iisdem D. Augustinus: *In hæresim schisma verterunt.* Definiuntur autem hæretici in *l. 2. huius tit.* qui vel leui argumento deerrant à iudicio & tramite Catholicæ religionis, & nomen habent à pertinaci spiritu & opinione singulari, duræ frontis obstinato piaculo, vt Theodosius loquitur *Nou. de Iudæ. Sam. & hær.* Frons enim hæreticorum, frons non est. Additur specialiter in hoc tit. *de Manichæis*, quasi insignioribus hæreticis, quos ad imam vsque scelerum nequitiam peruenisse ait *l. 5.* & incesta peruersitate religionis nomina lupanaribus quoq; ignota vel pudenda committere, *Nou. Valentiniani de Manichæis*, quæ ex D. Aug. libris licet agnoscere, & Agathiæ hist. lib. 2. & Cyrilli Hierosolymitani Cathec. 6. Et Diocletianus & Maximianus in Cod. Gregor. velut noua inopinataque prodigia in hunc mundum de Persica gente prodiisse Manichæos. Additur, *& de Samaritis* propter speciales quasdam constitutiones Græcas, quæ de eis sunt in hoc tit. sicut inter Nou. sunt duæ de Samaritis. Horum secta mista est ex Iudaismo & Paganismo. Manichæi sunt ex Christianismo secundum diuisionem Epiphanij. Verùm licet variis hi omnes pœnis adficiantur, tamen eis solemnia sepulturæ non negantur, *l. 9.* Et subiecti tantum Romano Imperio his pœnis subijciuntur, non fœderati, velut Gotthi nominatim excepti, *l. 12.* quorum plerique Arriani erant. nec enim leges Ciuiles exteros tenent.

V. Enarratio.

Vt alieni] *L. 1.*

Nam & eorum Episcopos] *L. 2.*

Aut clericos] Cæteros præter Episcopos. vide 5. *tit. 3.*

Et eorum conuentus] *L. 8. §. 3.* conuenticula, *l. 6.* Donatistarum conuenticula in sententia Marcellini post collationem Carthag. cum Donat. D. Cyprian. de vnit. Eccles. *Et cum hæreses & schismata postmodum nata sint, dum conuenticula sibi diuersa constituunt* &c. S. Ambros. de dignit. Sacerd. cap. 4. *Hæreticis & schismaticis, qui extra sanctam Ecclesiam Catholicam conuenticula sibi profana præficiunt.* D. Augustinus in epistola 56. *Circuli atque conuenticula Donatistarum, vel Maximianensium.* Circuli vt in *l. 8. §. 5. h. t.* τὰ συστήματα τῶν αἱρετικῶν, μιαρὰ συστήματα, Cyrillus Hierosolym. Catech. 8. Epiphanius Panarij libro II. τὰς αὐτῶν ἐκκλησίας, ἤτοι φωλεοὺς, καὶ σπήλαια. οὕτω γὰρ εἴποιμι τὰς τῶν αἱρετικῶν συνελεύσεις. Theophanes de Theodosio. Εὐνόμιον μὲν ἐξώρισε παρασυναγωγὰς ποιοῦντα καὶ λαοὺς ἀπατῶντα.

Conciliabula] Vetus Onomastic. *conciliabulum*, συνέδριον, συνέδρια τῶν παρανόμων αἱρετικῶν, Cyrillus Hierosol. Cat. 4.

Non esse Ecclesias] Sanctus Cyprianus in epistola 70. *Sanctificare autem non potuit olei creaturam, qui nec altare habuit, nec Ecclesiam.* Sanctus Augustinus libro 5. de baptismo contra Donatistas cap. 23. *Ecclesiam sicut habent Catholici, non habent hæretici.* Tertull. de præscript. Hæreticorum cap. 42. *Plerique nec Ecclesias habent, sine matre, sine sede, orbi fide, extorres, sine lare vagantur.*

Παρασυνάξεις] *d. §. 3. & l. 14. h. t.* παρασυναγωγαί, Theophanes loco supr citato, vt παραδιδάσκειν, *hæreticos falsa docere* ait sanctus Irenæus in præfatione libri 1. & vt παραβαπτισταὶ dicuntur Arriano dissertation. Epict. II. capite 9.

Existimari esse, sed non esse] Optatus Mileuitanus libro 1. *Interea dixisti, apud hæreticos dotes Ecclesiæ esse non posse, & rectè dixisti: Scimus enim hæreticorum Ecclesias singulorum prostitutas, nullis legalibus sacramentis, & sine iure honesti matrimonij esse, quas non necessarias recusat Christus, qui est sponsus vnius Ecclesiæ, sicut in Canticis Canticorum ipse testatur. qui cùm vnam laudat, cæteras damnat: quia præter vnam, quæ est vera Catholica, cæteræ apud hæreticos putantur esse: sed non sunt.*

Nam etsi hæretici continuo non sint] Quid inter hæresim & schisma sit, docet S. Basilius in epist. Can. ad Amphilochium Can. 1. Optatus Mileuitanus l. 1. Cresconius Grammaticus apud D. Augustinum contra Crescon. lib. II. cap. III. *Inter nos*, inquit, *quibus idem Christus natus, mortuus & resurgens, vna religio, eadem sacramenta, nihil in Christiana obseruatione diuersum schisma factum, non hæresis dicitur: siquidem hæresis est diuersa sequentium secta: schisma vero eadem sequentium separatio.* V. ibid. cap. 7. Idem tamen Augustinus in libro de fide & symbolo cap. 10. scribit, nec hæreticum, nec schismaticum ad Ecclesiam pertinere. *Nam & hæretici*, inquit, *& schismatici congregationes suas Ecclesias vocant, sed hæretici de Deo falsa sentiendo ipsam fidem violant. Schismatici autem dissensionibus iniquis à fraterna charitate dissiliunt, quamuis ea credunt quæ credimus.*

Desinit in hæresim] Hincmarus Remensis Opusculo 14. *Sacra monstrat auctoritas, cognata sunt schisma & hæresis.* Rabanus Moguntinus in epistola 1. ad Hincmarum Remensem: *Nullum schisma non sibi*

aliquam confingit hæresim, vt recte ab Ecclesia recessisse videatur. A

Sic legendum] Sic etiam edi curauit Iacobus Sirmondus in Appendice C. Theodosiani.

Diuus Augustinus] In libro de hæresibus ad *Quod-vult-Deum 69.*

Definiuntur autem hæretici] αἱρετικὸς ὅτι πᾶς μὴ ὀρθόδοξος, *l. 12. h. t.* Sanctus Augustinus in libro de vtilitate credendi, in princip. *Hæreticus est qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatusque gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur.*

Deerrant à iudicio] *Rebelles sacræ fidei.* Vigilius Episcopus Tridentinus in disput. inter Sabell. Fotin. Arr. & Athanas. *Perfidi.* Lactantius v. 9. *Si qui autem doloris, vel mortis metu, vel suapte perfidia, cœleste sacramentum deseruerint &c.* Hinc perfidia pro hæresi. Idem Vigilius: *Optime Athanasius errorem perfidiæ in adiectu, & nuper inuentis rerum nouitatibus consistere profitetur.* Phæbiadus contra Arrianos: *Incipientes igitur ab ipso capite perfidiæ &c.* Facundus Hermianensis libro 11. *Nullus ignotus processit hæreticus, nulla nostris est temporibus nata perfidia &c. v. l. 1.* B

Et nomen habent] Tertullianus de præscriptione hæreticorum: *Hæreses dictæ Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis siue ad instituendas, siue ad suscipiendas eas vtitur.* D. Hieronymus in epistolam ad Tit. cap. 3. *Hæresis Græce ab electione dicitur, quod scilicet vnusquisque id sibi eligat quod melius ei esse videatur.* C

A pertinaci spiritu] Facundus Hermianensis lib. 10. *Verum neque illud modestius quisquam, sicut arbitror, definire præsumit, quod hæretici habendi non sint omnes, qui non pertinaces, sed vt imperfecti, & ad discendum parati minus aliquid in Christiana fide cognouerint. Hæreticum facit pertinax offensionis defensio,* idem libro eodem. *Obstinatio,* lib. 11. in fi. *obstinata defensio falsitatis,* lib. 12. Idem contra Mocianum: *Hæreticum non humanæ infirmitatis ignorantia, sed peruicacia facit:* animus obstinatior, *l. 2. sup. de sum. Trinit.* Anastasius bibliothecarius in epistola ad Ioannem diaconem: *Cum hæreticus non ex erroris tantum deceptione, quantum ex electione non recta & contentiosa pertinacia generetur.* Flaccus Alcuinus Confessionis fidei parte 4. cap. 9. *Nemo est hæreticus nisi contentione fiat hæreticus. Nisi qui reprehendi non erubescit, neque corrigi dedignatus, nequaquam dici potest hæreticus.* D

Quasi insignioribus hæret.] Sanctus Basilius homil. 11. in Hexame. βδελυκτὴ τῶν Μανιχαίων αἵρεσις. Georgio Syncello, πανώλεθρος ἀπώλεια: *exitialis perditio*, Anastasio biblioth. in hist. Eccles. Leo I. serm. 6. de ieiunio decimi mensis. *Arcem sibi in Manichæorum strnxit insania, & latissimam in eis aulam, in qua se exultantius iactaret, inuenit: vbi non vnius prauitatis speciem, sed omnium simul errorum impietatumque mixturam generaliter possideret. Quod enim in paganis prophanum, quod in Iudæis carnalibus cæcum, quod in secretis magicæ artis illicitum, quod denique in omnibus hæresibus sacrilegum, atque blasphemum est, hoc in istos, quasi in sentinam quandam cum omnium sordium concretione confluxit, &c.* E

Nomina lupanaribus quoque ignota] Sanctus Augustinus libro 1. contra Iulianum Pelagianum: *Manichæum lupanar necdum reliquisti.* Leo dicto serm. 6. & serm. 11. de Pentecost. *Manichæus ergo magister falsitatis diabolicæ, & conditor superstitionis obscœnæ, eo tempore damnandus innotuit.* Itaque Petrus Siculus Manichæorum hæresim αἰσχρὸν *spurcissimam* vocat in historia hæres. Manichæorum cap. 15.

De Persica gente] Vide Agathiam d. lib. 11.

Propter speciales quasdam] *l. 12. 17. & 18.*

Paganismo] Epiphanius Samaritas inter Gentiles recenset.

Pœnis adficiantur] De quibus lex 4. 5. & aliæ. Vide Augustinum aduersus epistolam Parmeniani libro 1. cap. 12. & libro 3. contra Crescomium cap. 47. epistolam 50. & Possidium in vita Augustini cap. 12. Leonis Epist. 11. Manichæi extra Romanum solum pulsi Constitutione Valentiniani & Marciani, quæ extat in Concilij Chalced. parte 3. De his vide Theophan. pag. 146. & 413. Nusquam in Romanum locum conueniendi habent facultatem, *d. l. 5.* Menologium de hæreticis, 23. Nou. τότε συνιεὶς ὁ βασιλεὺς νόμους ἔγραψε τοὺς τῶν αἱρετικῶν συλλόγους κωλύοντας: *Tunc Imperator (Theodosius) rem intelligens scripsit, quibus hæreticorum conuentus vetaret.* Hæreticorum bona fisci viribus addicta. V. eund. Theoph. pag. 153. Cedrenum pag. 106. & 107.

Non fœderati velut Gotthi] De Gotthis fœderatis Malchus in Excerptis de legationibus: προσφέρεσθαι ἦλθον ἐκ Θρᾴκης τῶν ὑποσπόνδων Γότθων, οὓς δὴ καὶ φοιδεράτους οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι. Iornandes de rebus Geticis cap. 28. *& ipsi dicti sunt fœderati.*

Quorum plerique Arr. erant] Procopius libro 1. Vand. τῆς γὰρ Ἀρείου δόξης εἰσὶν ἅπαντες. Theophanes de Gotthis, Hypogotthis, Gipedibus, & Vandalis: πάντες δὲ τῆς Ἀρείου ὑπάρχουσι κακοπιστίας. Vide Diui August. epistolam quinquagesimam in pr. vbi de Gotthis. Iornandes libro citato cap. 25. *Sic quoque Vesegothæ à Valente Imp. Arriani potius, quam Christiani effecti.* Paulus Oros. lib. 7. 33. in fine.

Nec enim leges ciuiles exteros tenent] *L. 5. hoc tit.* D. Chrysostom. in Psalm. 44. τὰ μὲν τῶν βασιλέων νόμιμα εἴσω τῶν οἰκείων ὅρων ἔχει τὴν ἰσχύν. ὁ ῥωμαίων βασιλεὺς οὐκ ἂν δύναιτο νομοθετεῖν Πέρσαις, οὐδ' ὁ Περσῶν Ῥωμαίοις. *Intra fines suos Regum iura vim habent. Nec enim Princeps Romanus Persis leges ponet, aut Persarum Rex Romanis.*

VI. *Ne sanctum baptisma iteretur.*

HIc titulus pars quædam est tituli superioris: nam iteratio ipsa baptismi siue Anabaptismus per se hæresis est, & hæreticorum quorundam hi mores erant, veluti Donatistarum, Nouatianorum, Eunomianorum, vt à Catholicis baptizatos rebaptizarent id auferentes quod geminabant, vt eleganter ait *l. 5. C. Th. de hær.* cum tamen Catholici hæreticos ad se conuersos, qui modo ab hæreticis baptizati essent in Trinitate, non rebaptizarent. Quod enim in constitutionibus & canonibus Apostolorum longè aliter cautum videtur, id de his acceperunt qui non essent baptizati in Trinitate. Nec probarunt Tertulliani, Cypriani & Africanorum quorundam opinionem de rebaptizandis his quos hæretici baptizassent. Diuus Augustinus de hæresibus: *Ecclesiæ Catholicæ placuit, nec in ipsis hæreticis baptisma commune rescindere.* Optatus de Donatistis: *A Donatistis baptizatos simpliciter excipimus: absit enim vt iam lotum reuocemus ad fontem; absit vt iteremus quod semel est, aut duplicemus quod vnum est.* Et Impp. Honorius & Theod. *l. 58. C. Th. de hær. In modum semel nati hominis baptisma semel à Deo concedi.* Denique hic tit. est de Anabaptistis genere hæreticorum vel ob hoc solum quod iterent baptisma, initiationem, tinctionem, quæ fit columbo sacro.

VI. Enarratio.

Anabaptiſmus per ſe hæreſ. eſt.] Species hæreſis eſt, Odofredus heic.

Veluti Donatiſt.] D. Auguſtinus lib. de hæreſibus ad Quod-vult-Deum, 69.

Nouatianorum] S. Ambroſius in 1. ad Corinth. cap. 1. *Sic enim errant ſicut nunc Nouatiani & Donatiani qui baptiſmum ſibi vindicant, à noſtris baptiZatos reprobantes.* S. Hieronymus in libello de hæreſibus. *Nouatianus Nouatianorum dogma inſtituit, nolens Apoſtatas ſuſcipere, & baptiZans baptiZatos.* Vide D. Auguſtinum de baptiſmo contra Donatiſtas libro III. cap. 10. Eunomianorum [Epiphanius hæreſi 76. Εὐνόμιος ἀναβαπτίζει τοὺς ἤδη βαπτισθέντας οὐ μόνον τοὺς ἀπὸ ὀρθοδόξων πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπ' αὐτῶν Ἀρειανῶν. Anaſtaſius biblioth. in hiſtoria eccleſiaſtica. *Impius Eunomius præſumpſit in vna merſione baptiſma celebrare, non in Trinitate, ſed in morte Chriſti oportere baptiZare dicens, & eos qui in Trinitate baptiZati erant, rebaptiZabat.* Adde, & Marcionitarum, idem Epiphanius aduerſus Marcionitas, hæreſi 42. & Arrianorum. D. Auguſtinus de hæreſ. ad Quod-vult-Deum 49. Hi omnes *baptiſma confrequentabant*, vt loquitur Auitus Viennenſis.

In Trinitate] D. Ambroſius de fide lib. 1. cap. 2. *Vnum baptiſma in nomine Trinitatis* &c. Et libro de initiandis cap. 4. *Tu autem in gratia baptiZatus es in nomine Trinitatis.* Adde eundem de Spiritu Sancto lib. 1. cap. 3. & can. *à quodam 24. de conſec. diſt. 4.* S. Hilarius Pictau. in Matth. cap. 33. in fine: *Vt qui crediderint, qui in Trinitate fuerint baptiZati, omnia faciant quæ præcepta ſunt.* Optatus Mileuitanus lib. 5. *Nemo tinctus fuerat in Trinitate*, id eſt, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Ὁ βαπτιζόμενος εἰς τριάδα, βαπτίζεται εἰς πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα: *Qui baptiZatur in Trinitatem, baptiZatur in Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum*, vt ait ſanctus Baſilius homilia 17. in ſanctum baptiſma. & de Fide: οὕτως βαπτίζομεν εἰς τριάδα ὁμοούσιον κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰπόντος· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος: *Sic baptiZamus in Trinitatem conſubſtantialem, idque ex præcepto Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui dixit: Euntes docete omnes gentes, baptiZantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.* Sic Gregorius Nazianzenus illud Chriſti: *baptiZantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti*, ſic expreſſit: βαπτίζοντες εἰς τοὔνομα τῆς ἁγίας τριάδος: *baptizantes in nomen Sanctæ Trinitatis.* Omnino tamen præſtat, vt tres perſonæ exprimantur: à qua formula tanquam recepta recedere non licet: Nam vt ait D. Auguſtinus 6. de baptiſm. cap. 25. *Quis neſciat non eſſe baptiſmum Chriſti; ſi verba Euangelica, quibus ſymbolum conſtat, illic defuerint?* Sunt enim certa, vſitata & legitima illa Euangelica verba *ſine quibus non poteſt baptiſmus conſecrari*, vt ibid. ait vir ſanctus. Illud tractatur, an baptizari quis poſſit in nomine Chriſti, non facta mentione Patris, aut Spiritus ſancti: deque eo itum eſt in varias ſententias. Qua de re vide canonem *à quodam 24. de Conſecr. diſt. 4.* & *can. in Synodo 83. diſt. 4.* & alios qui citantur ab his qui de baptiſmo ſcripſerunt: quibus adde Excerpta ex libro 10. Sancti Fulgentij contra Fabianum, pag. 266. & ſeq. nuper edita, & tractatum Anonymi ſcriptoris cuius hic eſt titulus: *Non debere denuo baptizari qui ſemel in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti ſint tincti*, quem edidit Rigaltius in Obſeruationibus ad Cyprianum.

Et canonibus Apoſtolorum] Can. 45. Epiſcopus aut Presbyter qui hæreticorum baptiſma recipit regradatur.

Qui non eſſent bapt. in Trinitate] Vvalafridus Strabo de diuinis officiis cap. 26. *Celebratur ipſum baptiſma: verum non niſi in nomine ſummæ Trinitatis, quod & Dominus ipſe oſtendit, & canones Apoſtolorum docent. Vnde quicunque vel ab hæreticis in Trinitate baptiZantibus, vel ab alio quolibet homine, ſub appellatione legitima eiuſdem ſanctæ Trinitatis, fuerit baptizatus, rebaptizari non debet.* Itaque baptiſmus hæreticorum abſolute non improbatur, nec qui ab hæreticis baptizati ſunt, continuò rebaptizari debent, ſed ij tantum, qui baptizati non ſunt in Trinitate: hic enim baptiſmus canone Apoſtolico 48. probatur. Theodorus Studita in epiſtola 4. ad Naucrationem: *illud cogita quod Apoſtolicus canon illos dicit hæreticos, qui in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti baptizati non ſunt, nec baptizant.* Hi merito rebaptizantur: Qui enim baptizati non ſunt in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, ne baptizati quidem eſſe videntur, vt ſcribit Zonaras in epiſt. canon. S. Baſilij. Et minus recte, vt videtur, Conſtantinus Harmenopulus in Epitome Canonum in compendium retulit Canon. Apoſtolicum 46. (al. 47.) ait enim generaliter, eum qui rebaptizat baptizatum, deponendum eſſe, cum dictus canon loquatur de Epiſcopo vel Presbytero, qui rebaptizat: τὸν κατ' ἀλήθειαν ἔχοντα βάπτισμα, *qui verum baptiſma habet.* Cuiuſmodi non eſt qui in Trinitate baptizatus non eſt. De baptizatis ab hæreticis Concilium Tridentinum ita decreuit *Seſſ. 7. de bapt. cap. 4. Si quis dixerit, baptiſmum, qui etiam datur ab hæreticis in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, cum intentione faciendi quod facit Eccleſia, non eſſe verum baptiſmum, anathema ſit.*

In Trinitate] Qui baptiſmus Trinitatis dicitur D. Auguſt. ſerm. in die Pentecoſtes 11.

Tertulliani] Libro de baptiſmo cap. 15.

Cypriani] Epiſtola 70. 71. & ſeqq.

Facundus lib. 11. *Cum B. Cyprianus omnes hæreticos crederet baptizandos.* Vide eundem contra Marcianum Scholaſticum ad finem. Vide tamen D. Auguſtini epiſtolam 48. contra Donat. & Rogat.

Et Africanorum quorumd.] Epiſcoporum 87. de quibus in Concilio Carthag. apud Cyprianum. Concilium Romanum in epiſtola ad Gratianum & Valentinianum Impp. *Per Africam rurſum ſacrilegos rebaptizatores nutu Dei præcepiſtis expelli.*

De hæreſibus] Ad Quoduultdeum 69.

Optatus Mileuitanus] lib. 5. *Inde eſt, quo ſimpliciter à vobis venientes excipimus* &c.

Quod iterent baptiſma] Tertullianus de pudicitia, cap. 16. *Denuo ablui non licet.* Et de bapt. cap. 15. *Semel lauacrum inimus, ſemel delicta diluuntur, quia ea iterari non oportet.*

Semel à Deo concedi] Adde. Diuus Auguſtinus epiſtola 203. *Rebaptizare hæreticum hominem, qui hæc ſanctitatis ſigna perceperit, quæ Chriſtiana tradidit diſciplina, omnino peccatum eſt: rebaptizare autem Catholicum, immaniſſimum ſcelus eſt.* Auitus Viennenſis in fragment. ex libris contra Arrianos: *Vnum baptiſma non iteramus. Cui honorem ſuum etiam in Bonoſiacorum, aliorumque receptione ſeruantes, ſi ſe in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti baptizatos eſſe reſpondeant, quod bene confeſſi ſunt, ſeruando recipimus: quod perperam crediderant, benedicendo ſanamus.* Ferrandus diaconus in Parænetico ad Reginum: *Patienter ferens propter ſcandalum quod pati formidat, etiam reos lauacro ſecundi baptiſmatis pollui.* Hincmarus Remenſis Opuſculo 12. *Sicut ſiue hæreticus, ſiue ſchiſmaticus, ſiue facinoroſus quiſque in confeſſione S.*

Trinitatis baptizet, non valet ille qui ita baptizatus A *eſt, à bonis Catholicis rebaptizari, ne confeſſio & inuocatio tanti nominis videatur annullari; quia ipſe eſt, vt ſcriptum eſt qui baptizat, qui diſcipulis ſuis iuſſit, dicens: Ite, docete, omnes gentes bapt.* Hugo à S. Victore 1. de Sacramentis partis 15. cap. 13. *Vt qui ſemel ſacramentum baptiſmi percepiſſe cognoſcitur, nulla ratione illud iterato accipiat, ſiue in eccleſia, ſiue extra eccleſiam, hoc eſt, ſiue ab hæretico, fuerit baptizatus.* Vetus auctor libro primo de hæreſibus num. 44. *Omnibus notum eſt, nos hæreticos venientes non rebaptizare, ſed manum reconciliationis accedere, & ita diuino populo tradere. De Paulianis autem ſancta Synodus* B *Nicæna hoc conſtituit, vt prorſus baptizentur, & ita demum Catholico populo ſocientur.* Vide ibid. cap. 61. Auctor incertus in Breuiario fidei aduerſus Arrianos: *Dicere enim ſolent de baptiſmo, quod in eo melius ſit illorum baptiſmum quam noſtrum, quia qui de illis ad nos conuertuntur, non eos rebaptizamus, ſed per manus impoſitionem reconciliamus. Illi vero ſi quos de noſtris ſeducere poſſunt, inconſideranter rebaptizant.* Hincmarus Remenſis de diuortio Loth. & Tetb. interrogatione & reſponſ. 9. *Non ſanat baptiſmus perfidorum; non mundat, ſed polluit. Vnde & ſecundum decreta canonum, & ſancti Innocentij, atque aliorum Pontificum Rom. in nomine S. Trinitatis ab hæreticis baptizati per manus impoſitionem gratiam Spiritus ſancti accipiunt: non autem in ſancta Trinitatis nomine ba-* C *ptizati baptizari iubentur.* Vide Leonis M. epiſtolam 77. in fine, & epiſt. 90. & can. 44. de conſecrat. diſtinct. 4. Qui igitur apud hæreſim in Trinitatis nomine baptizantur, cum ad ſanctam Eccleſiam redeunt, aut vnctione chriſmatis, aut impoſitione manus, aut ſola profeſſione fidei ad ſinum matris Eccleſiæ reuocantur, vt eſt in *d. can. 44.* idem ſcribit Iuſtinus in reſponſionibus ad orthodoxos. Zonaras in epiſtolam canonicam S. Baſilij εἰ καὶ τὸ τοῦτο μέρος δοκεῖ τοῦ τῆς βαπτίσματος: *Licet hoc quoque ſacri baptiſmatis pars eſſe videatur*, vt ait Scholiaſtes Harmenopuli Epitom. Can. tit. 3. ad can. 47. Apoſt.

Initiationem] Conſtitutiones Apoſtolicæ libro III. 16. & 18. τελείωσιν. Vide D. Gregor. Nazianzenum orat. εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα. Chriſto enim initiamur. Hinc οἱ τελούμενοι apud Theodoretum in Cantica Cantic. capite 1. verſ. 11. D

Tinctionem] Tinctio, intinctio Tertulliano, tinctio Cypriano, pro baptiſmo, & tingui apud Tertullianum, pro baptizari. Iſidorus Originum 6. 19. *Baptiſmum Græce, Latine tinctio interpretatur, quæ idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo ſpiritu gratiæ in melius immutatur, & longe aliud quam erat efficitur: prius enim deformitate peccatorum fœdi eramus: in ipſa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum.* Optatus Mileuitanus libro 3. *Eum qui à nobis vel à vobis non nomine noſtro vel veſtro, ſed in nomine Chriſti tinctus eſt, paganum vocat?* Adde Gregor. Turonenſ. Miracul. E lib. 1. cap. 19. & cap. 24.

Columbo ſacro] Colymbo, Ælius Lampridius in Antonino Heliogab. *Marinæ aquæ colymbos exhibuit.* κόλυμβος eſt piſcina, quæ & κολυμβήθρα in nouo fœdere, & aliis auctoribus, ἀπὸ τοῦ κολυμβᾶν. Hinc κολυμβήθρα apud Diuum Chryſoſtomum, αὐτὴ βαπτίσεως. hom. 7. in cap. 2. ep. ad Coloſ. & Socrat. lib. 7. Hiſtor. cap. 17. & alios. Gloſſæ Iſidori: *colymbus, locus vbi veſtes mundantur.* Sacer igitur colymbus ſacrum baptiſterium, in quo mundantur intincti. Columbus autem τοῦ υ in u mutato, vt Latini ſolent, auctore Theodoro Gaza in libello de origine Turcarum.

A

VII. *De Apoſtatis.*

VT ex ſchiſmate hæreſim naſci dixi tit. 5. ita poſſum dicere ex hæreſi plerumque naſci apoſtaſim, vt Tertullianus, hæreſes Apoſtatas facere. Hi ſunt quos poſteriores dixere Magaritas, qui penitus deſciſcunt à religione Chriſtiana, ex Chriſtianis facti Iudæi vel Pagani, vel Samaritani, vel Saraceni. conſtitutiones ad peregrinitatem redigunt, & iubent exemplo reorum maieſtatis & Manichæorum & Donatiſtarum, *l. 4. ſup. de hær* damnari etiam poſt mor- B tem intra quinquennium inſtituta accuſatione, *l. 2.* in viuos perpetua & publica accuſatio eſt, *l. 4.* Et hoc quoque in Apoſtatis proprium eſt vt eorum crimen pœnitentia non aboleatur, *l. 3.* cum tamen hæreticorum aboleri ſæpius conſtitutum ſit, *d. l. 4. l. 41. C. Th. eod. tit.* & eleganter *d. l. 3.* lapſis & errantibus ſubueniri, hi ſunt hæretici; non perditis, hi ſunt apoſtatæ. & animaduertendum eidem legi hæc verba eſſe perperam inſerta, quæ confundunt hæreticos cum Apoſtatis, hæretica ſuperſtitione. Cuius rei ſatis res ipſa & Codex Th. & inferiora legis verba fidem faciunt. Item animaduertendum eſt, *l. vlt. huius tit.* eſſe fugitiuariam, de hæreticis nimirum, non de apoſtatis & partem, *l. 8. ſup. de hær.* vt conſtat ex actis C Chalcedonenſis ſynodi.

VII. Enarratio.

VT Tertullianus] De præſcriptione hæreticorum cap. 4.

Magaritas] μαγαρίζειν dicitur, qui à fide Chriſtiana deſciuit. Leo Grammaticus: καὶ μαθὼν ὡς διὰ δόλου τοῦ Σαμψῶνα ταῦτα αὐτῷ γέγονεν, ἀναστραφεὶς ἐμαγάρισεν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Vide Gloſſarium noſtrum ad Cedrenum, & Notas ad hiſtor. Eccleſ. Anaſtaſij, & ibidem Indicem Gloſſarum.

Deſciſcunt à religione] Exheredes fidei, Cypriano in epiſtola 31. à fide deuij. *refugæ legis ſuæ*, Rabanus Maurus contra Iud. cap. 10. *Refugæ fidei*, Anaſtaſio in hiſtoria Eccleſiaſtica: ἀποστάντες τῆς πίστεως, Theophani: *Chriſti defugæ*, Prudentio περὶ στεφ.

Ad peregrinitatem redig.] *L. vlt. hoc tit.*

Damnari etiam poſt mortem.] Facundus Hermianenſis libro 10. *Dicunt probare ſe poſſe neſcio quos hæreticos poſt mortem fuiſſe damnatos.* Rigordus de geſtis Philippi Auguſti: *Etiam poſt mortem fuit excommunicatus & damnatus* (Amalricus) *& à cœmeterio ſacro deiectus, & oſſa & cinis eius per ſterquilinia ſunt diſperſa.* Adde auctorem Chronici Altiſſiodorenſis pag. 105. verſ. Barlaamum & Acyndinum monachos poſt mortem excommunicatos ſcribit Ioannes Cantacuzenus hiſt. libro 4. cap. 25

Pœnitentia non aboleatur] Africani patres in Co- E dice Canonum Eccleſiæ Afric. can. 93.

Sed hæc poſterior pars legis *3. h. t.* non eſt in Baſilicis, vt obſeruat Balſamon ad Photij Nomocan. tit. 9. cap. 25. inhumanum enim viſum eſt, hoc etiam crimen pœnitentia non aboleri. Samaritis pœnitentibus venia datur, *Nou. 129. c. 3. Sicut & cæteris hæreticis, l. 4. §. ſed nec filios, h. t.* In *d. l. 3.* hæc verba notanda ſunt: quos etiam præcepiſſemus procul abijci, ac longius amandari, niſi pœnæ viſum fuiſſet eſſe maioris, verſari inter homines, & hominum carere ſuffragiis. D. Auguſt. libro 11. contra litteras Petiliani Donat. cap. 87. de Donatiſtis: *Nulla tamen lex regia vos iuſſit occidi: fortaſſe propterea, vt quicunque veſtrum in pertinaci ſacrilegi furoris aura perſiſtunt, cum parricida ſupplicio, & vita carnifice crucientur.*

VIII. *Nemini licere signum Saluatoris Christi humi vel in silice, vel marmore sculpere, aut pingere.* A

VT hæretici & Apostatæ, ita qui in pauimento sculpunt vel pingunt signum Saluatoris Christi, erga religionem Christianam contumeliosi esse videntur. & rectè Tiberius Constantinus apud Paulum Diac. *Crucem Domini, qua frontem nostram & pectora munire debemus, eam sub pedibus conculcamus.* Idcirco inhibetur hæc res cum hoc tit. tùm synodi habitæ Constantinopoli in Trullo cap. 73. Et signum Saluatoris Christi vocat, vt veteres Theologi crucem, quæ veris Christianis semper fuit sancta & venerabilis, *l. decernimus, sup. de episc. & cler. l. 11. tit. seq.* προσκυνητὸν καὶ τίμιον dixit *Nou. 5.* non quidem propter se, sed propter Christi memoriam, qui pro nobis cruci suffixus est, vt Sibylla dixit, ὦ ξύλον μακάριστον ἐν ᾧ θεὸς ἐξετανύσθη. & Cyrillus 6. contra Iulianum, aliter quàm Manichæi, qui id reiiciebant ὡς κατηραμένον ὄργανον. Adeo verò fuit signum Christi sanctum, vt in instrumentis pro fide & subscriptione cederet, *l. vlt. ƒ. de iu. delib.* & Leonis *Nou. 72.* & collocatione eius profana loca expiari & Deo consecrari solerent, *l. vlt. Cod. Th. de pag. sac. Nou. 5. & 67.* & præferri quoque in Litaniis publicis, *Nou. 123.* Et Christiani etiam omnes, vt Tertullianus, Hieronymus, Augustinus, Chrysostomus scribunt ad omnem actum & omnem incessum eo signo frontem terere & se præmunire. Et signum dici idem Chrysostomus pia interpretatione, ὅτι πάσας τὰς τοῦ θεοῦ τὰς παρακαταθήκας, ὅσας ἂν λάβωμεν, τούτῳ καθάπερ τινὶ σημάντρῳ βασιλικῷ καὶ δακτυλίῳ σφραγίζομεν. B C

VIII. ENARRATIO.

IN pauimento] Humi vel in silice, Balsamon in Collectione constitutionum ecclesiasticarum: ἐπ' ἐδάφους, ἢ λίθου χαμαὶ κειμένου. *in solo, vel in lapide humi sito.*

Apud Paul. Diaconum] De gestis Langob. lib. 3. cap. 12. Gregorius Turonensis historiæ libro 5. cap. 19. de Tiberio Imp. *Deambulans per palatium vidit in pauimento domus tabulam marmoream, in qua crux dominica erat sculpta, & ait: Cruce tua Domine frontem nostram munimus & pectora, & ecce crucem sub pedibus conculcamus, & dicto citius iussit eam auferri* &c. Aimoinus de gestis Francorum libro 3. cap. 9. In Keneti regis Scotorum legibus religiosis hæc legitur: *Sepulchrum omne sacrum habeto, idque crucis signo adornato, quod ne pede aliquando conculces caueto.* D

In Trullo can. 73.] ὡς ἂν μὴ καταπατῆται παρὰ τῶν βαδιζόντων τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου τρόπαιον ἡμῶν, vt ait ibidem Balsamo. Alexius Aristænus ad eundem canonem: πᾶσαν σπουδὴν χρὴ εἰσφέρειν ἡμᾶς, τὴν ἀξίαν ἀποδιδόναι τιμὴν τῷ ζωοποιῷ σταυρῷ, δι' οὗ τῆς παλαιᾶς σεσώσμεθα πτώσεως.

Et signum Saluatoris, &c.] In *l. vn. h. t.* Basilica: τὸν ἅγιον σταυρὸν, *sanctam crucem*, vt in *l. 18. C. Th. de Iudæis, & l. 11. C. Iust. eod.* Diuus Augustinus in Ioan. tract. 118. *Quid est quod omnes nouerunt, signum Christi, nisi Crux Christi.* Cyrillus Hierosol. catech. 15. σημεῖον δὲ ἀληθὲς ἰδικὸν τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν ὁ σταυρός. *Signum autem verum & proprium Christi, est Crux.* Amphilochius in oratione in Domini occursum, referens illud Lucæ II. v. 29. & Matth. cap. 12. v. 40. *Signum quærit, & signum non dabitur ei:* ὁρᾷς πῶς τὸ σταυρικὸν πάθος, σημεῖον προσηγορεύθη. *Vides vt Crucis supplicium dictum fuerit signum?* Sanctus Ambrosius in serm. post Domin. 1. E Quadrag. fer. 2. *Tunc apparebit signum filij hominis in cœlo, quod erit crux Christi Domini nostri.* Diuus Chrysostomus ὁ σταυρός, φησὶ, τὸ σημεῖον: *signum. id est, Crux*, in cap. 24. Matth. v. 30. Item: τότε ὁ σταυρὸς τοῦ ἡλίου φαιδρότερος φανήσεται: *Tunc crux apparebit sole splendidior.* Alcimus Auitus l. 5. Poemat. *Sic nos Christe tuum saluet super omnia signum frontibus impositum Signum Dominicum*, Maximus Taurinensis homil. 11. de cruce & sep. D. Andreas Cretensis in oratione 1. in exaltationem S. Crucis: οὗτος ἐστὶν ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς, τὸ δεσποτικὸν σημεῖον: *Hac Christi crux est, Domini cum signum.*

Καὶ τίμιον] Sanctus Hippolytus in libro de Antichristo: καὶ δείξει αὐτοῖς τὸν τίμιον σταυρὸν: *Ostendet ipsis* (Iudæis) *venerabilem crucem.*

Quæ veris Christianis] Christianis Catholicis, vt in *l. 1. sup. de summa Trin.* Qui *crucis religiosi* dicti Tertulliano Apologetico cap. 16. & *crucicolæ*, Anselmo de Virginitate.

Non quidem propter se &c.] Sanctus Ambrosius in oratione funebri de obitu Theodosij Imperatoris: *Habet Helena quæ legat: vnde crucem Domini recognoscat. Inuenit ergo titulum*, REGEM ADORAVIT, NON LIGNVM *vtique, quia hic gentilis est error, & vanitas impiorum: sed* ADORAVIT ILLVM QVI PEPENDIT IN LIGNO. Diuus Augustinus in serm. de Sancto Laurentio: *Non signum ligni te delectat, sed signum pendentis.* Photius Patriarcha CP. epistola 1. sectione 20. τούτων τοιγαροῦν ἕκαστον, τὴν τοῦ Χριστοῦ εἰκόνα φημὶ, καὶ αὐτὸν τὸν σταυρὸν, καὶ δὴ καὶ τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον, παραπλησίως τῇ σεβασμιότητι καὶ προσκυνήσει γεραίροντες, οὐκ ἐν αὐτοῖς περιγράφομεν καὶ περιορίζομεν τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας, ἀλλ' εἰς τὸν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα πλούτῳ φιλανθρωπίας ἀγάθῳ, καὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπονείδιστον θάνατον ἑκουσίως ὑπενέγκοντα, ταύτην ἀναφέρομεν καὶ ἀνιεροῦμεν. *Singula igitur ista, hoc est, Christi imaginem, & ipsammet Crucem, & figuram Crucis, pari modo, reuerentia & adoratione consecrantes, non tamen ita cultum circumscribimus, & ad eadem terminamus; sed ad illum referimus, & in illo sacratè statuimus, qui per & propter humani generis amorem abundantissimum & inexplicabilem incarnatus fuit, & sponte sua & voluntate maledictam illam mortem nostra causa subijt.* Carolus Magn. de non ador. imagin. cap. 3. *Nos per crucem Christum adoramus.* Vide Ioannem Damascenum libro quarto orthodox. fidei cap. 12.

Ω ξύλον μακάριστον] Citat Hermias historiæ Ecclesiast. libro 11. cap. 1. Auctor Tripartitæ lib. 2. cap. 18. *O ter beatum lignum in quo Deus extensus est.*

Vt instrum. pro fide] Isaac Catholicus inuect. I. in Armen. ἐν ταῖς ἀσφαλείαις τῶν χαρτῶν πρὸς πίστωσιν τῶν γεγραμμένων ἐκτυποῦντες τὸν σταυρὸν διὰ μέλανος, τοὺς τοῦτον παραβαίνοντας καὶ ἀρνουμένους, ὡς ἀρνητὰς τοῦ Χριστοῦ κατακρίνομεν. *In chartarum ac instrumentorum sigillis, ad certam scriptorum fidem, atramento crucem exprimentes, eos qui ea transgrediuntur, ac negant, tanquam qui Christum negent, condemnamus.* In Synodo apud Colichyth. sub Vulfrido Archiepiscopo Cantuariæ cauetur, vt quæ signantur vexillo crucis, firma sint. Episcopus chartam signat cum cruce, & incausto apud Matthæum Paris. in Henrico tertio. Et apud eundem in Auctario Additamentorum: *Hæc sunt nomina testium, qui hanc donationem meam consentientes, signo Crucis Christi confirmarunt.* Instrumentum est donationis. Auctor incertus qui cum Theophane editus: ὅπερ ἐψεύσθη δείλαιος, ἀνομίας διαπνεύσας, καὶ ἀπλαστήριος τὸ ἰδιόχειρον, καὶ ἐποίησεν καὶ τὸν σταυρὸν, ὃν ἔπηξεν μετὰ τῶν συνάντων: *In quo misellus mentitus est, hoc scelere frustra admisso, vt syngrapham propriam, cui Crucem cum comitibus affixit, despiceret & proculcaret.* Alludit ad hunc morem

exarandæ Crucis in instrumentis. A

Vt Tertullianus] De corona cap. III. *Ad omnem aditum & exitum, ad vestitum, ad calciatum, ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacumque nos conuersatio exercet, frontem crucis signaculo terimus.* Cyrillus Hierosolym. catech. 4. ποιει τοῦτο τὸ σημεῖον ἐσθίων καὶ πίνων, καθήμενος, κοιταζόμενος, ἐξανιστάμενος, λαλῶν, περιπατῶν, ἁπαξαπλῶς, ἐν παντὶ πράγματι. *Signo isto vtere tum edens ac bibens, tum sedens ac cubans, de lecto surgens, loquens, ambulans: & vt semel dicam, in omni re, omnique negotio*: vide eiusdem catech. 13.

Hieronymus] In Ezechielem cap. 9. *Antiquis Hebræorum, quibus vsque hodie vtuntur Samaritani, extrema Thau littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur.* B

Augustinus] Serm. 131. de temp. *Crucem illam in qua ille crucifixus est in corpore, nos gestamus in fronte.* Idem sermone 20. ex his qui editi sunt in Supplemento operum: *Propterea & nos signum ipsum crucis in fronte portamus.* Et in sermone 18. in Matth. *Quia ipse honoraturus erat fideles suos in fine sæculi, prius honorauit Crucem in hoc sæculo, vt terrarum principes credentes in eum prohiberent aliquem nocentium crucifigi: & quod cum magna insultatione persecutores Iudæi domino procurarunt, magna fiducia serui eius, etiam Reges in fronte nunc portant.* Vide Auctorem Anonymum in tractatu de rectitudine Catholicæ conuersat. inter opera D. August. tomo 9. C

Chrysostomus] Homilia 21. ad populum Antiochenum, & alibi passim. Andreas Cretensis oratione 2. in exaltationem S. Crucis: οὕτω τὸν πιστὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὸν σταυρὸν καὶ σέβεσθαι δι' ὅλου παρακαλοῦμεν &c. *Sic populum fidelium perpetuo adhortamur colere & venerari crucem* &c.

Idem Chrysostomus] In homilia de adoratione pretiosæ crucis, tomo 6. operum edit. Paris. S. Ambros. in Lucam cap. 20. *Quod Crucis in fronte prætexat indicium.*

IX. *De Iudæis & cœlicolis.* D

POsteaquam dixit de Apostatis, qui scilicet prodita religione Christiana defecerunt ad Iudæos vel Paganos, inde dicere instituit de Iudæis, postea de Paganis. Et Iudæis iungit cœlicolas. Iudæorum sectam non prohibet. Nam & circumcisio eis permittitur, *l. circumcidere, D. ad l. Corn. de sicar.* & in ordinem Decurionum allegi possunt, *l. 3. §. vlt. D. de Decur.* non etiam iudicandi potestate fungi, *leg. vlt. hoc tit.* Sed & necessitates, vt ait, *d. l. 3.* id est, munera ciuilia obire coguntur, *l. 15. de excu. tut. l. 2. l. iussio, hoc tit.* Cœlicolarum secta prohibetur, *l. 12* quorum nomen inauditum esse ait, & nouum superstitionis crimen, & nescio cuius dogmatis noui habuisse conuentus, *l. 43. Cod. Th. de Iud.* Iudæorum sectam esse verum est, qui vt Iuuenalis ait, *Nil præter nubes & cœli numen adorant.* & in Catalectis Petronius: *Iudæus licet & porcinum numen adoret, Et cœli summas aduocet auriculas.* Et Sophonias propheta inter eos quosdam adorare militiam cœli: sed miscuisse se quoque eam Christianismo ad aliquid, quandoquidem hanc sectã hæreticis & dogmaticis adnumerat, & vt ad Christianam religionem reuertantur, quodammodo cohortatur *d. l. 12.* & inuenio in epistola Augustini 163. Maiorem Cœlicolarum noui apud Donatistas baptismi auctorem instituisse: & multos illo sacrilegio seduxisse. qui locus etiam probat exemplo Iudæorum non male vulgo in *l. 3. huius tit.* Cœlicolis dari E

Maiores, licet vox Cœlicolis absit à Cod. Th. & à quibusdam manuscriptis.

IX. Enarratio.

PRodita relig.] Apostatæ dicuntur prodere sanctam fidem, & sanctum baptisma profanare. *l. 3. sup. tit. 7*

Dicere inst. de Iudæis] vel, supra dixit de hæreticis *qui fratres sunt Iudæorum*, vt ait sanctus Ambrosius in Luc. c.16. Rabanus Maurus contra Iudæos: Legat lib. B. Augustini contra quinque hæreses prætitulatũ, i. Paganorum, Iudæorum, Manichæorum, Sabellianorum, Arrianorum, merito subiicitur tit. de Iud.

Iudæorum sectam non proh.] Iudæorum collegia ab Augusto permissa, Philo. v. Cuiac. Obseru. 7. 30. C. Cæsarem Augustum, & Claudium in gentem Iudæam clementem fuisse scribit Hieronymus in Zachariam lib. II. cap. vlt. Idem lib. 3. in epist. ad Galat. cap. 6. Caius Cæsar, & Octauianus Augustus, & Tiberius successor Augusti leges promulgauerant, vt Iudæi qui erant in toto Romani Imperij orbe dispersi proprio ritu viuerent, & patriis ceremoniis deseruirent. Vide Iosephum Antiq. libro 16. cap. 10. Seuerum & Antoninum Iudæos plurimum dilexisse idem Hieronymus scribit in Danielem libro II. cap. II. Alexandrum Seuerum Iudæis priuilegia reseruasse, Lampridius. Denique legibus suis viuere passi sunt. Diuus Augustinus in Psalm. 58. *Per omnes gentes manent certe, & Iudæi sunt: & desiterunt esse quod erant: id est, gens ista non ita cessit in iura Romanorum, vt amitterent formam Iudæorum, sed ita subdita Romanis est, vt etiam leges suas teneat, quæ leges sunt Dei.* Iulianus refuga fidei in odium Christi templum Hierosolymis eis reparare permisit, Rabanus Maurus in lib. contra Iud. cap. 19.

Nam & circumcisio] Iudæis circumcidere, περιτέμνειν, vt loquitur Spartianus in Adriano, *mutilare genitalia* permissum est. vnde οἱ ἐκ περιτομῆς pro Iudæis circumsectis. de quorum circumcisione Michaël Ephesius in libro II. de partibus animalium: ἔστι δὲ ἀκροποσθία τὸ περιέχον δέρμα τὸ βάλανον τοῦ αἰδοίου, ὃ καὶ τέμνουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ λέγουσι τὴν τοιαύτην τομὴν, περιτομὴν ἀκροποσθίαν dicit, quæ in veteri & nouo fœdere ἀκροβυστία dicitur. Glossæ. ἀκροβυστία, *præputium*. Iuuenalis Satyr. 14. *mox & præputia ponunt.* Petron. *Circumcide nos vt Iudæi videamur.* Et in Catalectis:

Ni tamen & ferro succiderit inguinis oram.

Tacitus Histor. 5. cap. 5. *Circumcidere genitalia instituere, vt diuersitate noscantur.* eandemque rationem circumcisionis adfert Maimonides More Neuochim parte 3. cap. 49. Vide Tertullianum aduers. Iud. cap. 3. Theodoret. Quæst. in Genes. qu. 68.

Non etiam iudicandi pot.] Auctor dialogi de altercatione Ecclesiæ & Synagogæ inter opera D. Augustini: *Tributum mihi soluis, ad imperium non accedis, habere non potes præfecturam. Iudæum esse comitem non licet, Senatum tibi introire prohibetur. præfecturam nescis, ad militiam non admitteris.* vide sub tit. 4. vbi de Iudæis.

Cœlicolarum secta] Cælicolæ erant Iudæi Semichristiani, ad quos non pertinent versus Iuuenalis, nec qui in Catalectis, sed ad Iudæos veteres. Cœlicolarum autem secta Nouella dicta videtur, quod cœlum ipsum colerent, id est, adorarent. Glossæ Græcolat. ὁ σέβων τὸν οὐρανὸν, *cœlicola*. Aliter quam Iudæi antiquiores, qui cœli nomine Deum intelligebant, vt Machabæorum libro priore capite 3. vers. 19. ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἰσχύς: *è cœlo fortitudo.* & cap. 4. v. 10. βοήσωμεν εἰς τὸν οὐρανόν: *Clamemus ad cœlum*, siue Deum

cœli, vt d. cap. 7. 18. ἐναντίον τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ: *coram Deo cœli*: sic enim habent 70. Et Iob cap. 2. πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ: vbi Chrysostomus, ait. *ignis decidit, de cœlo. Aquila autem & Theodotion, ignis Dei dixerunt*: Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων, πῦρ, εἶπον, Θεοῦ. & alibi sæpe, etiam in nouo fœdere. V. Ios. Scal. in Elencho Trih. cap. 51. A

Vt Iuuenalis ait] Sat. 14. v. 97.

Et cœli numen ad.] Auratus, Iosephus Scaliger, Canterus, Douza, Vossius, & Salmasius, legunt *lumen*, id est, cœlum περιφερείας.

Et cœli summ. adu. aur.] Franc. Pithoëus legebat: *Et cilli summas.* κίλλος, ὄνος. Somniarunt, inquit, nationes caput asininum Deum fuisse Iudæorum, quod refutant Iosephus & Tertullianus. ille II. contra Appionem Grammaticum, hic Apolog. cap. 16. vide Petrum Cunæum de Republica Hebræorum, libro II. 24. & l. 3. 6. Danielem Heinsium in laude asini. B

Epist. A. 63] Ad finem.

Et à quibusdam manuscript.] Non est in vett. Ægidij Menagij, & Iuliani Brod.

X. *Ne Christianum mancipium hæreticus vel Iudæus, vel Paganus habeat, vel possideat, vel circumcidat.*

PArs origine sua tit. hic fuit tituli superioris, id est de Iudæis tantum: sed ex Græca constitutione Iustiniani & *l. Deo nobis sup. de episc. & cleric.* idem Paganis interdicitur & hæreticis, ne Christiana mancipia habeant iure Dominij, vel possideant quo alio iure veluti fideicommissi, aut bonorum possessionis: nefas esse religiosissima mancipia im piissimorum inquinari dominio, *l. vlt. C. Th. eod. tit.* & similiter Eusebius 4. de vita Constantini, ἀθέμιτον εἶναι θεοφιλεῖς ποιεῖν τὰς καὶ κυριοκτόνοις τοὺς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐλευθερωμένους ζυγῷ δουλείας ὑπάγεσθαι. Sed additur generaliter ne etiam alterius quàm suæ sectæ vel nationis hominem possideant. Et capitale esse si eum hominem circumciderint, si non circumciderint, multæ subijci 30 librarum auri, *l. 2.* Seruum autem, si rem detulerit, liberum fieri, alioquin fisco vindicari, vt *l. 2. Cod. Th. eod.* & Cedrinus & Sozomenus probant. Nec ad Christianos tantum homines eæ leges pertinent, qui scilicet baptizati sunt in Trinitate, sed etiam ad Cathecumenos, id est auditores baptismo designatos, ne impune circumcidantur, vt *l. 2. & Nou. 37.* C D

X. Enarratio.

DE Iudæis tantum] *l. 1 h. t.*

Sed ex Græc. constit.] *l. 2. h. tit.*

Paganis interdicitur] Synodus Parisiensis apud Flodoardum libro II. cap. 5. *Vt Christiani Iudæis, vel Gentilibus non vendantur: & si quis Christianorum necessitate cogente, mancipia sua Christiana elegerit venundanda, non aliis nisi tantum Christianis expendat: Nam si Paganis aut Iudæis vendiderit, communione priuetur, & emptio careat firmitate. Iudæi vero si Christiana mancipia ad Iudaismum vocare præsumpserint, aut grauibus tormentis afflixerint, ipsa mancipia fisci ditionibus reuocentur.* Robertus Monachus in Chronolog. a: *Commune Concilium Romæ sub Alexandro Papa anno præterito celebratum statuerat, nullum deinceps Christianum, mancipium fieri Iudæorum.* Vide quæ diximus ad collectionem Theodori Balsam. E

Habeat iure dom.] Quæ sit differentia inter habere & possidere docet *lex, stipulatio ista 38. D. de verb. obligat.*

Vel possideant] Rabanus Maurus contra Iudeos cap. 41. *Et cum eis seruos Christianos habere non liceat* &c. & cap. 50. ex S. Gregorii lib. 7. Reg. epist. 115. *Mirati sumus quod in regno vestro Iudæos Christiana mancipia possidere permittitis: Quid enim sunt Christiani omnes nisi membra Christi?* vide eundem cap. 57.

Quarto de vita C.] Capite 27.

Sed additur gener.] in *d. l. 1.*

Et Cedrenus] Cuius hæc verba sunt: Κωνστάντινος δὲ καὶ Κωνστάντιος ἐνομοθέτησαν, Ἰουδαῖον μὴ ὠνεῖσθαι δοῦλον· ἐπεὶ ἀφαιρεῖσθαι αὐτὸν εἰς τὸν δημόσιον λόγον· εἰ δὲ καὶ περιτεμεῖν τολμήσοι δοῦλον, ξίφει τιμωρεῖσθαι καὶ τὴν τούτου δημεύεσθαι οὐσίαν. *Constantinus & Constans legem tulerunt, ne quis Iudæus seruum emeret, emptum publicari iusserunt. Si quis circumcidere seruum ausus esset, gladio feriri, & bona eius publicari*: Id eisdē omnino verbis scribit Theophanes.

Sozomenus] lib. 3. 17.

Auditores bapt. design.] Catechumeni auditores & audientes dicti. Tertullianus de pœnitentia cap. 6. *Qua inter auditorum tirocinia deputatur.* & mox: *Prima audientis intinctio est.* Cyprianus epist. XII. ad presbyteros & diac. &c. *Audientibus etiam … qui fuerint periculo præuenti &c.* vide Theophylactum in Ioan. cap. 1. Sunt enim *candidati Dei*, vt loquitur Tertullianus II. ad vxor. *candidati fidei*, vt Hieronymus in epistola ad Rusticum, candidati baptismi.

Nou. 37.] §. 1.

XI. *De paganis, sacrificiis, & templis.*

SEquitur tit. de tollendis sacrificiis Paganorum, & de claudendis fanis, delubris, templis eorum, non etiam diruendis. Nam & si velint Impp. aras & sensu carentia simulacra auelli; nolunt tamen etiam ædificia templorum & publicorum operum ornamenta destrui, *l. 3.* & recte ornamenta: Nam templa quæ in agris & locis abditis constituta nulla ornamenta habent, Patres in concilio Africano destrui postulant. Est & de tollendis annonis templorum *l. vlt* quas transfert ad milites *l. 19. C. Th. eod. tit.* Longe igitur est deterior Paganorum condicio, quam Iudæorum; quorum secta legibus prohibita non est: longe deterior quam hæreticorum, quibus omnibus non est propositum capitale supplicium, sicut Paganis qui exercent sacra sacrilega, *l. 1. 2. 7. & vlt.* & Augustini epist. 48. vbi addit quod etiam ad hunc tit. proprie pertinet, tam Catholicos quam hæreticos, omnes laudare leges ab Imperatoribus datas aduersus sacrificia Paganorum. Et sunt Pagani cultores simulacrorū & Dæmonum, qui & gentiles, *l. 21. Cod. Theod. eod. l. 46. Cod. Theod. de hær. & Theod. Nou. de Iud.* Gentiles à Iudæis, quibus non Iudæi gentes sunt & barbari. Pagani autem vulgari sermone, vt Orosius ait, quasi ex agrestium locorum compitis & pagis alieni ciuitate Dei.

XI. Enarratio.

DE tollend. sacrif.] Execrandis Dæmonum sacrificijs, *l. 13. C. Th. eod.* nefandis sacrificijs. D. August. de Ciuit. D. II. 2.

De claudendis fanis] Principes Christiani Paganorum templa claudi iusserunt, vel dirui. De Theodosio & Honorio vide Prosperum de promiss. & præd. Dei, parte 3. prom. 38. & quæ diximus ad *l. 3. C. Th. de pagan.* vel in sacros vsus commutarunt. Claudius Salmasius in epistola ad v. cl. Ægid. Menagium scripserat, *primæ antiquitatis Christianos templa idolorum pleraque à Gentibus consecrata conuertisse in templa veri Dei.* Hoc ostendit S. vt ipse scribit in epistola ad

la ad Salmasium: Primum enim Gregorium M. de consecrandis Gentilium templis decretum condidisse. Imo ante Gregorium Constantinum M. templa Gentilium Christo addixisse scribit Cedrenus his verbis: καὶ τὸν πρῶτον νόμον, τοὺς τῶν εἰδώλων ναοὺς ἀποδίδοσθαι τοῖς τῷ Χριστῷ ἀνιερωμένοις ναοῖς. Idē scribit Theophanes, ex quo Anastasius in historia ecclesiastica. *Iste*, inquit, *primam legem scripsit. idolorum templa his tradi quæ Christo sunt deputata.* Hæreticorum etiam quasi ecclesias, vel in vsus sacros verterunt, vel non receperunt. Auitus Viennensis epist. 6. Iustinianum etiam eas Christianis addixisse scribunt Theophanes & Cedr.

Fanis, delubr. templis] Hæc tria coniunguntur in *l. vlt. C. Theod. eod.* vide quæ diximus in præfat. eiusdem tituli.

Sensu carentia] *l. nullus* 12. *C. Th. eod.* Lactantius de Orig. error. cap. 11. *Omni enim sensu carent &c.* & lib. 6. 13. *si Deorum cultores simulacra insensibilia excolunt.* Dixi ad *l. l. 12.*

Ornamenta] Vide dicta à nobis ad *l. 15. C. eod.*

In Concilio Africano] Can. 58. Cod. Eccles. Africanæ.

Sacra sacrilega] Optatus 6. *Quis vidit sacra sacrilega?* D. Augustinus de Ciu. Dei 1. cap. vlt. *Eos à sacris sacrilegis prohiberet.* Hinc sacrilegium pro idololatria apud Sulpitium Seuerum 1. vt ibi obseruat Drusius. Optatus II. *In Ecclesia nulla fuerant schismata, nec Paganis licebat exercere sacrilegia.*

Cultores simul] Pagani colere simulachra dicuntur in *l. 6. Cod. Th. eod.* Diuus Augustinus Retract. libro 13. cap. 43. *Deorum falsorum multorumque cultores, quos vsitato nomine paganos vocamus.*

Et dæmonum] *Colunt dæmonum simulachra*, Sulpitius 11.

Qui & Gentiles] *L. 46. Cod. Theod. de hæretic.* Tertullianus in libro de Patientia cap. 7. *Gentilium est, omnibus detrimentis impatientiam adhibere.* vel Gentes & nationes. Idem Tertullianus Apologeticum scripsit aduersus Gentes & aduersus Nationes. Idem in d. lib. de patient. cap. 3. Minutius in Octauio: *Nos Gentes Nationesque distinguimus.* D. Hieronymus in epist. ad Galat. cap. 3. *Quidam è Gentibus.* de Virgilio.

Ἔθνη] Matthæi 10. 5. Hinc ἐθνικῶς πολιτεύεσθαι, *Gentiliter viuere.* Clem. Alexandr. Strom. 7.

Græci] Ἕλληνες. S. Proclus in oratione 15. καὶ ἔστι μεγάλη ἡ τῶ Εὐαγγελιστοῦ κατ' Ἑλλήνων βροντή: *Et ingens est aduersus Græcos Euangelistæ tonitru.* S. Isidorus Pelusiot. libro 11. Epistolar. 146. ad Casium Scholasticum: οὐκοῦν ἐπειδὴ Ἕλληνά σε ὄντα, καὶ τὰ Ἑλλήνων πρεσβεύοντα, *Quoniam igitur te, vt Græcum seu Gentilem, ac Gentilium dogmata profitentē &c.* Glossæ Ἕλλην τῆς θρησκείας, *Paganus.* ἐθνικοί, Matth. 18. 17. φυλήλιοι, Gentes, Nationes, ἔθνη, Græci, res ead. Hinc Gentilitas apud Sulpitium Seuerum de vita sancti Martini sect. 4. & 16. Cœlius Lactantius de Origine erroris cap. 13. *Priorem esse gentilitatem, quam Dei religionem.* Iidem & Pagani. Anna Comnena Alexiados libro 13. Εἴτε τῶ Χριστιανικοῦ γένους ἐστὶν, εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, ους παγανοὺς ἡμεῖς ὀνομάζομεν. Hinc paganitas in *l. vlt. C. Theod. de spectac.* & Græcitas apud interpretem Irenæi libro 11. cap. 40.

Vt Orosius ait] Libro 1. historiæ.

XII. *De his qui ad Ecclesiam confugiunt vel ibi exclamant.*

POsteaquam dixit satis de iis qui alieni sunt ab Ecclesiarum Catholicarum priuilegiis, hæreticis puta & Apostatis & Iudæis & Paganis, quanquam Iudæis maneant adhuc sua priuilegia quædam, redit ad earundem Ecclesiarum priuilegia, & exponit vnum hoc tit. de Confugis (sic appellantur & in *l. si qua per calumniam. §. de episc. & cleric.*) vt præsidium & securitatem Ecclesiæ tribuant his qui ad eas confugerint vexationis euitandæ causa, siue ob reatum, siue ob debita publica vel priuata, ita vt inde temerè abduci nequeant, sed loci reuerentia & intercessione defendantur, vt *cap. eos qui, 87. dist.* Et quod adiicit aliud pertinet etiam ad Ecclesiarum venerationem, de his qui ibi exclamant ex *l. 5. & vlt.* vt nullus in eis tumultus moueatur, nulla seditio, nulli clamores concitentur suæ vel alienæ rei causa.

XXII. Enarratio.

PRiuilegia quædam] De quibus ad tit. de Iudæis supra.

De confugis] Confugæ vt confugium. Auctor incertus in vita Leudeuuici Pij: *Ad Imperatorem Ludouicum confugium fecit.* Glaber Rodulphus in vita sancti Guillelmi cap. 1. *In quoddam castrum fecisse confugium*, & in libro 1. domni Karoli & Hludouici Augustorum: *Si quis ad Ecclesiam confugium fecerit.* Profert Hincmarus Remensis de diuortio Loth. & Tetb. respons. ad interrog. 12.

Vt præsidium & securit.] Zosimus 4. τὸ περὶ χριστιανῶν τιμώμενον οἰκοδόμημα, ἄσυλον νομίζεται.

Qui ad eas conf.] Vt ad Ecclesiam magnam, siue templum S. Sophiæ, quod tutissimum asylum. Ioannes Cantacuzenus hist. lib. 3. cap. 2. ἐμοὶ δοκεῖ, ἔφη Σισμάνον πρὸς τὸν τῆς τῶ Θεοῦ Σοφίας νεὼν καταφυγεῖν. ἀσυλίᾳ γὰρ αὐτὸ τετιμημένον ὑπὸ πάντων ὅσοι ῥωμαίων ἐβασίλευσαν, ἐξεῖναι καὶ ἡμῖν εὐπρόσωπον ἀπολογίαν πρὸς τοὺς Ἀλεξάνδρου πρέσβεις, ὡς οὐκ ἐξὸν ἀποσπάσαντας τὸν ἱκέτην τῶ Θεοῦ παραδιδόναι πρὸς σφαγήν. μάλιστα πάντων τοῦτο ἄγος ἐναγέστατον καὶ παρὰ τῶν πάλαι καὶ τῶν νῦν ῥωμαίων νομιζόμενον: *Mea opinione, inquit, Sisπιano in ædem Sophiæ transfugiendum est: quam cum ab omnibus Imperatoribus asyli iure honoratam constet, licebit & nobis honestum Alexandri legatis responsum reddere: nefas fuisse nobis Dei supplicem abstrahere, & aliis interficiendum transdere, quando id in scelere omnium impurissimo à Romanis semper numeratum sit.* Sic Pagani ad templa confugiebant, *vt ab omni noxa liberi essent*, vt loquitur Augustinus lib. 1. de Ciu. Dei 34. Vt pagani ad templa confugiebant. Ouidius 11. de Ponto 2.

Confugit interdum templi violator ad aram,
Nec petere offensi numinis horret opem.

Achilles Tatius Clitoph. & Leucipp. 8. καὶ τοῖς μὲν πονηροῖς αἱ τῶν ἱερῶν ἀσφάλειαν διδόασι καταφυγαί. *Et Deorum quidem ædes sontibus qui ad eas confugiunt, præsidio sunt.* Et ibidem de Dianæ templo: αὐτὴ μόνη τοὺς ἐπ' αὐτὴν καταφεύγοντας ἔξεστι σώζειν καὶ ταῦτα πρὸ δικαστηρίου γνώσεως. δέδωρον δὲ οὐδένα κέλευκεν ἡ θεὰ, οὐδὲ θανάτῳ παραδοθέντα ἐλευθέρωσιν τῆς τιμωρίας, τῶν δυστυχούντων εἶναι, οὐ τῶν ἀδικούντων δὴ οἱ βωμοί. *Ea enim sola est ad quam confugientes ad se, illos scilicet quorum causa nondum à iudicibus cognita est, seruare pertinet. Ac quamuis neminem illa vnquam in custodiam datum soluerit, neminem vnquam morti addictum, è lictorum manibus eripuerit: infelicibus enim, non impiis Deorum aræ præsidio sunt.*

Polyænus 8. κατέφυγε ἱκέτης εἰς τὸ ἱερὸν Ἀθηνᾶς τῆς χαλκιοίκου, ὅθεν ἀποσπάσαι ἱκέτην οὐκ ἦν θέμις. *Supplex confugit ad fanum Mineruæ Chalcidicæ, vnde fas non eſt ſupplicem extrahere.* De eodem Mineruæ Chalcidicæ fano Polybius.

Vexationis euitandæ cau.] Ne forte vexetur à potentiore. Iſidorus Peluſiotes libro 1. epiſtol. 174. ad Cyrenium Ducem: *Qui ne à potente aduerſario opprimatur, quod iudicem non habeat, qui ſuas iniurias vlciſcatur, ad inexplicabile templum confugit:* ὃς ἵνα μὴ ἔργον δυνατοῦ γένηται, ἀπορῶν δικαστοῦ τοῦ ἀμύνοντος, πρὸς τὸ ἀχείρωτον ἔδραμε σηκόν.

Siue ob reatum, ſiue ob deb. publ. vel priu.] *L. 1. & l. præſenti 6. §. 3. h. t.* Auctor homiliæ de dedicatione Eccleſiæ cum Euſebio Gallicano edita: *Si ergo reuerentiam tanti parentis agnoſcimus, ſciendum eſt, nullo modo cuiuſlibet criminis reum à ſacris liminibus abſtrahendum: quamdiu enim religionis iniuria ac diuinitatis offenſa eſt, qualemcumque Eccleſiæ filium confugientem ad domum Domini, velut de ſinu & complexu matris auellere, & arcem communis expugnare confugij, ac ſacram humano generi indulgentiæ legem abſque vlla ſui conſideratione calcare: qui enim homini Eccleſiæ ianuam clauſit, crudelem in ſemetipſum ſententiam dedit: Quis in huius mundi & fluctibus conſtitutus portu miſericordiæ non indigeat? vitæ quis dum remedia alienis neceſſitatibus abnegat, præiudicium ſui faciat inter gentes? Nemo contingit ad profanam arborem, vel ad delubrum abominabile confugientem, & in loco perditionis locus eſt impunitatis. Hæc res quæ mortem generat, dat ſalutem. Sed forte aliquis dicat. Locus ſanctus eſt, criminoſo patere non debet. Non ita eſt. Hæc animi intractabilis argumenta non recipit ille, qui pro impiis mortuus eſt, confugienti reo claudi aditum miſericordiæ non permittit, qui latroni ſub hora ſententiæ confitenti paradiſi clauſtra patefecit.*

XIII. *De his qui in Eccleſiis manumittuntur.*

Et ſequitur aliud priuilegium Eccleſiarum & Clericorum, cum eſſet difficile ad Ciuitatem Romanam peruenire, nec manumiſſione quacuncunque eam ſerui adipiſci poſſent, vt Hermias ait, 1. cap. 9. πολλῆς δυσχερείας οὔσης περὶ τὴν κτῆσιν τῆς ἀμείνονος ἐλευθερίας ἣν πολιτείαν ῥωμαίων καλοῦσι: vt qualiſcumque manumiſſio ſufficiat ſeruis cuiuſcumque ætatis ſint, vt *lege 2. infra comm. de manumiſſ.* ad obtinendam plenam & iuſtam libertatem, quæ modo fiat in Eccleſia, teſte populo & ſignatore Epiſcopo. Imo & clericorum ſeruos manumiſſos quibuſcumque verbis, quacumque ſcriptura, quocumque loco etiam abſente Epiſcopo ad Ciuitatem Romanam perduci placet.

XIII. Enarratio.

In Eccleſia] Diuus Auguſtinus ſermone 5. ex editis à Sirmondo: *Seruum tuum manumittendum manu ducis ad Eccleſiam. Fit ſilentium. Libellus tuus recitatur, aut deſiderij tui perſecutio.*

Ad ciuitatem Rom.] *L. 1. & 2.* Quod ſcribit Caius de manumiſſis in Eccleſia, *Inſtit. lib. 1. tit. 1. §. 1.* ſubdititium eſt.

XIV. *De legibus & conſtitutionibus Principum & edictis.*

Satis dictum eſt ſupra de iure ſacro parte iuris publici. Conſequens eſt dicere de reliquo iure publico, quod, ſcilicet conſiſtit in populi, Senatus, Principis, Magiſtratuum Imperio, ex quo proficiſcuntur leges, & conſtitutiones, & aliæ partes iuris ciuilis. Ac primum quidem in hoc titulo agitur de legibus publicis & generalibus, quæ antiqua ſunt iuſſa populi vel plebis: quales nullæ feruntur hodie populi poteſtate tranſlata in principem, & conſequenter nullæ leges poſitæ ſunt de ambitu, quia ad curam principum pertinet magiſtratuum creatio, non ad populi fauorem, *l. 1. C. ad l. Iul. de amb. leg. quidam, de re iud. leg. 2. de alb. ſcrib.* Quamobrem Conſtitutiones principum hodie leges conſtat eſſe, reſcripta dico, ſubſcriptiones, adnotationes, pragmaticas decreta, mandata, interlocutiones, orationes, edicta. Et decreta quidem, reſcriptáque & interlocutiones leges ſunt, ſi vt Leo ait *Nouella 92.* animus principi fuerit, τὸ κριθὲν ποιεῖν νομοθέτημα, Si, vt ait *l. 3.* princeps cenſuerit ea, quæ in certis negotiis ſtatuit, ſimilium quoque cauſarum fata componere: alioqui vt Iudicum, ita Principum res iudicata aliis non noceret, vel prodeſſet. Item ſi de his Princeps orationem ad Senatum miſerit, vt quod ſibi placeret SC. firmaretur, & firmatum ſit, cuius generis orationes multæ referuntur in libris noſtris, & ſecundum *l. 8.* huius tituli ſi obſeruaretur, leges omnes generales principum Orationes appellari poſſent: Vel ſi legem edicti nomine nuncupauerit princeps, cuius omnis vis hæc eſt, vt per omnes populos programmate iudicum in celeberrimis locis veluti in foro, vel in theopropia, vt in ſcriptoribus ſacris legimus, in ſuggeſtu illo ſcilicet & ambone vnde Chriſtianis recitatur verbum Dei, diuulgetur, *d. l. 3.* quod eſt anteferri, *l. reſcriptum, Cod. Th. de hæreſ.* Hæ leges principum generales ſunt, & omnes populos tenent, paganos & milites, *l. 3. §. Diuus, D. de ſep. viol. l. vlt. D. de accuſ.* & homines domus Auguſtæ, *l. 10. hoc tit* & Auguſtum ipſum atque Auguſtam, *l. 4.* vt olim populus quoque ſuis legibus tenebatur. Omnes autem quæ in corpus iuris referuntur, fere generales ſunt, paucæ ſpeciales, ſiue perſonales, quæ pertineant ad perſonas, vel corpora, aut collegia certa, ſcrinia, officia, ciuitates, curias, prouincias, ſcholas, quæ etſi non relatæ in corpus iuris, nihilominus vim ſuam & robur obtinent, vt eſt in Conſtit. Iuſtiniani *de Iuſt. Cod. conf.* tamen omnes non tenent, *l. 2. hoc tit.* & hæc differentia legum vt obſeruaretur, ideo ſæpe monent nos auctores iuris quæ ſint edictales leges, generales leges, generalia reſcripta, *l. 1. §. vlt. D. de leg. tut. l. quotiens §. ſed ſi non in corpore, de hered. inſtit. l. Diui §. vlt. ad l. Falc.*

XIV. Enarratio.

Parte iuris pub.] *l. 1. §. 1. D. de iuſt. & iu.*

Iuſſa populi vel pl.] Ateius Capito apud A. Gellium lib. 10. 20. *Lex*, inquit, *& generale iuſſum populi aut plebis, rogante magiſtratu.*

Nullæ feruntur hodie] Soli Principi leges condere conceſſum eſt, *l. vlt. §. 1. h. tit.*

Reſcripta dico] Princeps adeuntium precibus reſcribebat. v. tit. 19. & tit. 24. j. quæ etiam reſponſa dicuntur.

Subſcriptiones] Id eſt annotationes, *l. 1. §. 1. D. de conſt. Princip. & l. 1. j. de prec. Imper. offer* quæ fiunt ad libellos vel manu diuina, ſiue principis, vel Quæſtoris, *leg. 2. de bon. pet. ſubl.* illæ maioris ponderis ſunt.

Pragmaticas] Vide j. tit. 23.

Decreta] Decreta sunt sententiæ in cognitionibus A à principibus prolatæ.

Mandata] Mandata sunt præcepta, quibus administrandi modus præscribitur. v. tit. seq.

Interlocutiones] Interlocutiones interponebantur, cum de plano Principes iudicarent.

Orationes] Orationes vel ipsi Principes, aut Quæstores recitabant in Senatu, vel ad Senatum, mittebant, *l. cum hi 8. D. de transact. l. cum hic status 32. D. de donat. int. vir. & vxor.*

Edicta] Edicta sunt quæ Princeps spontaneo motu emittit. Theoph. ad §. 6 *de iu. nat.*

Animus princ. fuerit] Ipse Cuiacius ad §. *sed & quod principi, Instit. de iure natur. Nec quod cognoscens* B *decreuit, aliter trahitur ad exemplum, quam si animus ei fuerit τὸ κριθὲν* &c.

Fata comp. V. Cui. Obseru. 16. 9.

Senatuscons. firmaretur] Marcus Imp. apud Iustinum Apolog. II. ταῦτα δὲ καὶ τὸ συγκλήτου δόγματι κυρωθῆναι βούλομαι, καὶ κελεύω τοῦτο μου διάταγμα ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Τραιανοῦ προτεθῆναι πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι. Sic ante translatam populi potestatem in Principem prius iubebat populus: postea confirmabat Senatus, vt scribit Seruius in 9. Æneid. vers. 192.

Et Augustum ipsum] D. Ambrosius in epistola 13. ad Valentinian. Imp. *Quod cum præscripsisti aliis, præscripsisti & tibi. Leges enim Imperator fert, quas primus ipse custodiat.* Vide Cuiac. Obseru. 15. 30.

Suis legib. tenebatur] Legibus teneri, est νόμοις C κρατύνεσθαι: Legibus adstringi, Æschylo.

Veluti in foro] Vt in loco Marci Imp. supra citato.

Vel in theopropia] Diuus Augustinus in epistola 158. ad Marcellinum: *Quod autem scripsit eximietas tua, dubitare te, vtrum in theopropia debeas eadem gesta iubere proponi, fiat, si potest illuc frequens confluere multitudo.*

Et ambone] His quæ dixi in Glossario ad Cedrenum, adde. Ducas historiæ Byzantinæ capite 40. ἀνέβη ὁ κληθεὶς ἐπὶ ἄμβωνος καὶ ἐξετέλεσε τὰς μεγάλας αὐτοῦ προσευχάς: *Vocatus ambonem ascendit, & diras preces suas recitauit.* Ioannes Cantacuzenus historiæ libro 4. cap. 3. ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος ἀναβὰς, ἵνα μᾶλλον διὰ πάντων D διικνοῖτο ἡ φωνή: *in ambonem ascendens, quo clarius ab omnibus exaudiretur.* Glossarium ineditum: ὀκρίβας, ὁ ἄμβων: *[illegible], ambo.* Synodus in Trullo habita can. 33. τὰ [illegible] ἐπ' ἄμβωνος μὴ ἀναγινωσκέτω: *Oracu[illegible] ambone non legat.*

Diuulgetur] *Differentiam sensus inter diuulgata & pro[illegible] siue promulgata enucleatores verborum hanc [illegible] esse, vt diuulgata simpliciter tantum dicantur [illegible] omnium propalata* &c. Hincmarus Remensis Opusculo 33. cap. 10.

Scrinia] De scriniis vide Cuiacium ad *tit. C. de palat. [illegible] larg.*

Omnes non tenent] Personales sunt & speciales.

XV. *De mandatis Principum.* B

EX Constitutionibus specialibus principum sunt priuilegia, & decreta interposita in negotio aliquo, ita vt in exemplum non trahantur, *l. 2. §. tit. prox.* sunt & mandata. i. præcepta siue monita, quæ certis personis dantur à principe, veluti præsidibus aut procuratoribus, quæ Dio 53. intellexit his verbis: ἐντολάς τε ἔχειν καὶ τοῖς ἐπιτρόποις, καὶ τοῖς ἀνθυπάτοις, τοῖς τε ἀντιστρατήγοις δίδωσιν, ὅπως ἐπὶ ῥητοῖς ἐξίωσι, aut iussiones quæ dantur Comitibus Consistorianis vel tribunis, & notariis executoribus imperialium iussionum, vel referendariis palatij perferendæ ad præsides prouinciarum, quæ nisi constent ex scripto, nullius momenti sunt, *l. 1.* præterquam vno casu qui proponitur in *l. 2.* quam restitui & exposui Obseru. 12. cap. 31. & stultus est, qui pro ea reposuit in hoc titulo Iustiniani *Nou. 17.* quæ fuit emissa post editionem Codicis, Belisario Consule.

XV. Enarratio.

SVnt priuilegia] Priuilegia sunt, quæ de vna tantum persona concipiuntur in omnia tempora. Duodecim autem tabulæ leges priuatis, siue singulis hominibus irrogari vetant, siue, vt ait Vlpianus, in *l. 8. d. legib.* iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur, Cuiacius Obseruat. 15. 8. Demosthenes aduersus Aristocrat. μηδὲ νόμον ἐπ' ἀνδρὶ ἐξεῖναι θεῖναι, ἐὰν μὴ τὸν αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν Ἀθηναίοις: *Neque fas est Legem de vno ferre, nisi eadem ad omnes Athenienses perueniat.* Adde eundem in orat. aduers. Stephanum, & Æneam Gazæum in Theophrasto. Heraclitus in epistola ad Hermodorum: οὐδεὶς γὰρ νόμος ἐφ' ἑνὸς ἀλλὰ κρίσις: Proclus in Parmenidem Platonis: οὐ γὰρ ἑνὸς, ἀλλὰ πολλῶν ὁ νομοθέτης ἡγεῖται & recte Diuus Hieronymus in Ionam cap. 1. Priuilegia singulorum communem legem facere non posse.

Præcepta siue mon.] Ea Græci vocant παραγγέλματα, & ὑποθήκας, Nou. 26. cap. 2. Nou. 31. cap. 2. Cuiacius ad Nouell. 17. vide Iulianum Antecessorem constit. 21. Tertullianus Apolog. cap. 2. *Negat* (Traianus Imp.) *inquirendos vt innocentes, & mandat puniendos vt nocentes.* Et ad Scapulam cap. 4. *Quid enim amplius tibi mandatur, quam nocentes confessos damnare?* Et mox: *Sine accusatore negans se auditurum hominem, secundum mandatum.*

In hoc titulo] In editione Ludouici Charondæ.

XVI. *De Senatusconsultis.*

SEquitur alia pars iuris ciuilis, Senatusconsulta, id est iura quæ Senatus facit, siue decreta amplissimi ordinis, quæ tamen in posterum fieri vetat Leonis *Nou. 78.* tum forte Senatus etiam potestate translata in principem. Antiqua tamen Senatusconsulta manent, sicut antiquæ leges, &, vt hîc ostenditur, contra ea elicita rescripta, veluti contra S C. Tertyllianum, aut contra SC. Velleianum, nullius momenti sunt. Imo si obseruaretur *l. 8. §. de legibus*, nulla lex principis generalis valeret sine SC. quod & Probum constituisse Vopiscus refert.

XVI. Enarratio.

TVm forte Senatus etiam] Scribit Procopius in Arcana, Senatus auctoritatem Iustiniani æuo pene obliteratam: ἡ μὲν γὰρ βουλὴ ὥσπερ ἐν εἰκόνι ἐκάθητο, οὐδὲ τῆς ψήφου, οὐδὲ τοῦ καλοῦ κυρία οὖσα &c.

Nulla lex Principis gener. &c.] Ex Symmachi ep. 21. lib. 10. constat Senatusconsulta constitutione Principis confirmari. *Superest*, inquit, *vt ea quæ serenitas vestra deliberanda legauit, cognito Senatusconsulto lex Augusta confirmet*, &c.

Vopiscus refert] in Probo.

XVII. *De veteri iure enucleando, & de auctoritate Iurisprudentum, qui in Digestis referuntur.*

SEquitur alia pars iuris ciuilis, responsa & interpretationes Iurisconsultorum veterum, qui ab Imperatoribus condendi iuris, respondendi, scribendi, cauendi, interpretandi potestatem acceperunt: alios

rum enim qui eandem potestatem non acceperunt, A nulla auctoritas est, nec eorum scriptis iudices alligantur, cùm tamen à supradictorum scriptis recedere non possint, quæ sunt pro parte iuris ciuilis: & eleganter Iustinianus dum sibi vindicat Iurisconsultis auctoritatem parem in *l. vlt. §. de legibus* nihil tamen se eis derogare ait, quibus hanc facultatem olim dederit maiestas imperialis. Iubet autem priori Constitutione tituli huius in Digestorum 50. libros Tribonianum, & antecessores & togatos amplissimæ præfecturæ, quos ille sibi in eo opere conficiendo adiutores delegerit, necessaria & vsu recepta quæque conferre ex veterum Iurisconsultorum scriptis; atque ita ius vetus, vt ipse loquitur, purgare, & certum, finitum constituere, atque incontrouersum, quod enucleare dicit, vt Modestinus enucleatos casus, definitos iam & certos. B Ius ergo vetus antiquam Prudentiam Iurisconsultorum vocat. De Institutionibus etiam componendis aliquid aspergit. Posterior Constitutio vtraque lingua conscripta enarrat quid quaque parte Digestorum contineatur, & vtrique operi parem atque Codici Constitutionum vim tribuit. nec enim iam dicimus responsa Prudentum, aut SC. vim legis obtinere, perlatæ scilicet ad populum, sed Imperatore sustinente vicem populi, & sibi soli vindicante auctoritatem condendi & interpretandi iuris, *l. 19. penult. & vlt. § de legibus*; dicimus responsa Prudentum & SC. Constitutionum vigorem obtinere. Et quod in hoc titulo additur de auctoritate Iurisprudentum, qui in Digestis referuntur, eo pertinet, quòd C præcipuè priori Constitutione definitur, vt omnium Iurisprudentum sit eadem auctoritas, nec alter altero potior habeatur, ne Papiniano, puta, Vlpianus, vel Paulus, vel Martianus cedat abrogata *l. 1. Cod. Theodos. de resp. prud.*

XVII. Enarratio.

Qui ab Imperator.] Iustin. in constit. de concept. Digest. *§. 4. Quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes præbuerunt.*

Condendi iuris] Vnde iuris conditores appellantur, *l. nulla 23. C. de procurat. l. si furiosi. 25. C. de nupt. l. 1. C. de comm. ser. manum. §. responsa, Inst. de iur. nat. gent. & ciu. & in const. de conc. D. §. 20.* D

Iudices allig.] Iudices pedanei.

Recedere non poss.] *d. §. responsa.*

Quæ sunt pro parte iur. ciu.] *L. ius autem 7. D. de iust. & iu. §. 3. Instit. de iu. nat.*

Purgare] Nonius Marcellus: *Enucleate dicitur purgate, exquisite.* Vetus Glossarium MS. *Elimare, purgare, eruderare, enucleare.*

Vt Modestinus] Modest. scripserat de enucleatis casibus. In Indice.

Ius ergo vetus] Vt ius antiquum in *tit. de diu. reg. iur. ant.*

Et interpretandi iuris] In constit. *de confirm. D. sub fin. Cui soli concessum est leges & condere & interpretari.* Goffridus Vindocinensis epistola 30. libri 2. E *Legumlatores iura debent esse legum expositores.* Solus etiam princeps legum duritiam temperare, & acrimoniam Seueri iuris inflectere. Symmachus epist. 10. 47. in fin. & 63. potest, τὸ ἀπαραίτητον αὐτῶν καὶ ἀμείλικτον Themistius oratione 5.

Vig. obt.] Constitutionum vicem habere, *d. const. §. 8. in fin.*

XVIII. *De iuris & facti ignorantia.*

Enarratis partibus iuris ciuilis, subijcit generalem titulum de Iuris & facti ignorantia. Iuris enim nomen & leges complectitur & Constitutiones & SC. & edicta prætorum, vel ædilium, & responsa prudentum, adeo vt & in *Cod. Th. l. pen. huius tit.* ponatur sub titulo *de Constitutionib. princ. & edictis.* ac forsitan in hoc possit etiam ius accipi specialiter ex *d. l. pen.* pro Constitutionibus, vel si quid Constitutionum vim & fidem obtinet. Et iuris quidem ignorantia non excusat, vt si nescieris liberis petendam esse bon. possessionē intra annum, si nescieris ex eo testamento legata non deberi quod capitis deminutio testatoris irritum fecit, nisi forte militem, aut minorem xxv. aut rusticum iuxta illud Homeri, ἄϊδριν οὔτε δίκας εὖ εἰδότα, οὔτε θέμιστας, aut mulierem in damnis amittendæ rei suæ. & rectè *l. pen. §. de in integr. rest. min.* minoribus addideris mulieres ex *Cod. Th. & l. vlt. huius tit.* & est etiam vtrisque communis hæc vox iuris & legum, Deceptis, non decipientibus subueniri, *l. 2. § pen. D. ad Vell. l. 1. C. Greg. Si maior fuerit prob.* Facti, id est, rei gestæ error excusat. Iura certa sunt, facta incerta.

XVII. Enarratio.

Et iuris quidem ignor. non exc.] Huic errato nulla venia. Hincmarus Remensis Opusculo 14. cap. 8. *Legibus sacris decretum est, vt leges nescire nulli liceat, aut quæ sunt statuta contemnere. Cùm enim dicitur, nulli liceat leges nescire, vel quæ sunt statuta contemnere, nulla persona in quocumque ordine mundano excipitur, quæ hâc sententia non constringatur.* Vide & Opusc. 47. capite 14. vbi verba legis adfert, & Aniani interpretationem, vti tunc moris erat. Quid ergo peritiam iuris habere omnes debent? Hoc agunt prudentes quique homines vt iusti & iniusti imperiti non sint. Ionas Aurelianensis Episcopus libro 1. de institutione laïcali cap. 20. *Si mundanarum legum iura ob impiorum forensium negotia dirimenda, à mortalibus edita, homines auidissime discere & intelligere acutissime satagunt, vt his bene notis quid verum, quid falsum, quid iustum, quidve iniustum sit in hac terra morientium liquido discernere queant* &c. Itaque si quis ius ignoret, quod per se potuit non ignorare, vel adhibito Iurisconsulto scire, iuris ignorantia non proderit, *l. vlt. §. sed iuris, D. eod.* Non excusatur qui vitio suo quid ignorat.

Intra annum] *L. 3. h. t.* Hodie vero bonorum possessio ascendentium & descendentium extenditur vsque ad tricennium, vt scribit Græcus interpres ad *l. 1. D. de bonor. possess.* Confundit ius prætorium cum iure ciuili. vide tit. 30. libri 6.

Quod cap. deminut.] Intestatus enim decedit is, cuius testamentum irritum factum est, *Instit. de heredit. quæ ab int. defer. in princ.*

Nisi forte militem] *L. 1. h. t. & l. regula 9. §. 1. D. eod.* cui per constitutiones principales ius ignorare permissum est, *l. vlt. D. eod.* Milites & rustici rerum forensium expertes sunt, *l. cum indebito 25. §. 1. D. de probat.* Nou. 74. cap. 4. ad fin. de agricolis Virg. 2. Georg. vers. 501. --- *Nec ferrea iura, Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.*

Aut minorem] *L. 11.* vide ad titulum 32. libro 11.

Aut Rusticum] Rusticus parasitus apud Quintilianum declamatione 298. *Non ignoro, iudices, quanquam non à forensi contentione solum, sed ab vni-*

uersa conuersatione longe remotus. Minutius Felix in A Octauio: *Agrestibus non est datum intelligere ciuilia.* Rusticanum igitur iuris ignorantia excusat.

Iuxta illud Hom.] Odyss. 9.

In damnis] *l. 11. & l. vlt. h. tit. l. 8. D. eod.* Vide *Cuiac. lib. 5. obs. c. 39. & lib. 14. cap. 38.*

Facti id est, rei gestæ] Const. Harmenop. Epitom. lib 1. tit. 1. §. 51.

Error] l. error 7. h. t. sed & iuris ignorantia error dicitur, *l. 1. 2. & 8. d. eod.*

Iura certa sunt] Et finita, *l. 2. D. eod. tit.* & in oratione ad Antecessores *§. 5. vers. quibus* Æschines in orat. cont. Ctesiph. οὐ γὰρ ἀόριστόν ἐστι τὸ δίκαιον, ἀλλ᾽ ὡρισμένον τοῖς νόμοις τοῖς ὑμετέροις: *Non enim ius infinitum, sed finitum legibus nostris* Plutarchus in lib. de Fato: οὔτε γὰρ νόμος, οὔτε λόγος, οὔτε τι θεῖον ἄπειρον ἂν εἴη: *Nam neque* B *lex, neque oratio, neque diuinum quidquam infinitum esse potest.*

Facta incerta] Et prudentissimos etiam fallunt, *d. l. 2.*

XIX. *De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat.*

PErsequitur eam partem iuris ciuilis, qua præcipue hic liber constat, quæ conficitur ex Constitutionibus Principum, quarum species sunt edicta, rescripta, mandata, *l. 3. sup. de legib.* nam de edictis quidem & mandatis habuimus proprios titulos supra, sed non de rescriptis, de quibus ab hoc titulo tractare incipit: nam preces sunt desideria supplicantium comprehensa libello Principi dato, & rescripta sunt reponsa Principis ad preces. Preces ergo præcedunt, sequuntur rescripta, subscriptiones, adnotationes, & ideo de precibus primum agit. Sed quidquid constituitur de precibus, idem obtinet etiam in rescriptis: nam quod precibus oblatis postulari non debet, nec impetrari rescripto, aut certe impetratum non valet. Idem è contrario si quid postulari possit. Vt ecce, non potest creditor postulare, ne debitor vtatur exceptione peremptoria, *l. 2.* & condemnatus aliquis non potest iterum supplicare aduersus sententiam præfecti prætorio, *l. 3.* Semel supplicari potest, semel ex rescripto principis iterari & retractari iudicium, D *l. inf. de [illegible] præf. [illegible] l. 1. C. Th. de off. præf. præt.* & iudicium sane criminale iterari frequens erat, vt historia sacra Seueri docet, & *l. 2. inf. de [illegible]*. Item non possunt postulari, quæ sunt damnosa fisco, aut iuri contraria in damnum alterius, *l. 3* ergo & rescripta hæc impetrata non valent. At contra postulare & impetrare licet, ne debitor vtatur exceptione dilatoria, *d. l. 2. [illegible] pro suo. D. quod quisque iur.* & oblata satisdatione vt prorogetur tēpus soluendæ pecuniæ, *l. 4.* & rescripta igitur huiusmodi valent. Etiam illud hoc titulo ostenditur, offerri preces recte per seruum alieno nomine, vel etiam suo nomine ex iusta causa, l. 1. & 6. & non tam esse necessarium precibus inseri exempla E instrumentorum, de quibus agitur, vt *l. vt responsum, inf. de curs.* quam vim & mentem, & verba ipsa proprie de quibus ambigitur, *l. vlt. hoc tit. l. verbum inf. de causis ex quibus inf. am.*

XIX. ENARRATIO.

L. 2.] In qua legendum, *remittitur*, ex vett. & Basilic. μόνων τὴν παραγραφὴν ἀναιρέτω περὶ χρεῶν. & veteres interpretes hanc lectionem sequuntur, Odofredus, Fulgosius, & alii.

L. 5] In qua legendum, *denuo*, vt in veteri Menagii, & in Basilicis, πάλιν.

Retractari iudic.] Vide ad titulum 42. libri 7.

Vt historia sacra Seu.] Libro 11.

In damnum alterius] Valent si alterum non lædant, & alteri prosint, *l. 7.*

Alieno nomine] *l. 6.* quam recte Basilica sic acceperunt vt cuique liceat per seruum preces offerre.

Suo nomine] δι᾽ ἑαυτοῦ, *per se.* in Basilicis.

De quibus ambigitur] καὶ βασιλικῆς ἑρμηνείας δεόμενα: quæque indigent principis interpretatione, vt est in Basilicis.

XX. *Quando libellus principi datus litis contestationem facit.*

HIc etiam titulus est de precibus ad quas rescripsit princeps, ergo & de rescriptis. & hoc vult: libellum precum principi datum pro litis contestatione haberi, si modo ad eum rescripserit princeps: inanis enim est libellus sine rescripto. Rescripto concedi ius contestationis, *l. illam, inf. de donat.* Non habetur pro vocatione in ius in edicto de in jus vocando, nec pro accusatione in SC. Turpilliano, & tamen in causa præscriptionum habetur pro litis contestatione, in hoc scilicet vt datione libelli, & rescriptione, perinde atque litis contestatione actiones tempore perituræ in tutum redigantur, vt loquitur *l. ordinata, D. de lib. cau.* & perpetuentur, atque adeo dentur heredi, & in heredem; quod non ita obtinet libello dato præf. prætorio, *l. 1. inf. de off. præf. præt. Or.* & multo minus libello porrecto aliis magistratibus, vel iudicibus. ac rursus de dato principi quod diximus, id Iustinianus vult tantum pertinere ad actiones prætorias annales, non ad eas, quæ longiori tempore perimuntur, *l. 2. hoc titulo. l. 3. inf. de præscript. 30. ann.* Quando igitur libellus principi datus litis contestationem faciat, si quæras, dicam quando actio est prætoria annalis, non quando est ciuilis. nec offendat *l. 2. inf. de an. except.* quæ non de libello precum loquitur oblatio principi, sed de libello tantum querelæ & protestationis, qui tunc offertur præsidi, cum nemo est qui conueniri & interpellari possit, & pro litis contestatione cedit, *l. 2. D. de nau. fœn. l. 2. inf. de an. except.*

XX. ENARRATIO.

IN edicto de in ius voc.] Si libertus non impetrata venia libellum precum principi obtulerit contra patronum suum, non incidit in pœnam edicti de in ius vocando: patronum enim in ius non videtur vocare, *l. Libertus 15. D. de in ius voc.*

Nec pro accusatione] Accusator qui libellum principi dedit, si ab accusatione destiterit, ex SC. Turpilliano teneri non videtur: nam sine fraude sua desistit, *l. quæsitum est, D. ad SC. Turpill.*

Habetur pro lit. contestat.] *l. 1. h. tit.*

Et rescriptione] *l. 2. h. tit.* in qua non recte Basilica prætermiserunt quod de prætoriis actionibus annalibus ibi dicitur: nam quædam ex his perpetuo dantur, vt est in *Inst. de perpet. & temp. action. in princ.* Nisi dixeris eos omisisse vocem *annales*, quia prætoriæ actiones plerumque sunt annales: nam & ipsius prætoris annuum erat imperium, vt ait ibidem Iustin.

Et rescriptione] L. 2. in qua non recte Basilica prætermiserunt, quod de rescriptione principis ibi dicitur.

XXI. *Vt lite pendente, vel post prouocationem, aut definitiuam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare.*

SAtis fuisset dicere, vt lite pendente, vel post definitiuam sententiam nulli liceat Imperatori supplicare: nam post interpositam prouocationem satis prohibetur, qui lite pendente supplicare prohibetur, ac similiter post omissam prouocationem, qui post definitiuam sententiam: vt breuior summa hæc sit, ne lite pendente de re, qua de agitur quidquam supplicare liceat, vt *Nou.* 82. *&* 113. sed expectetur sententia iudicis, apud quem litigatur: & vt definitiua sententia, quæ non est appellatione rescissa, rescripto non rescindatur, aut retractetur, etiamsi preces oblatæ principi fuerint ante definitiuam sententiam: nam etsi quando appellare non possum, supplicare possim, veluti contra sententiam pręf. pręt. non tamen vbi appellare possum, nec appello intra tempora constituta, postea licet mihi supplicare, aut quod supplicaui ante, de eo rescriptum impetrare: quia sententię semel adquieui. Docuit tit. 19. quę non liceat supplicare, hoc vero docet, quo tempore non liceat.

XXI. Enarratio

SVpplicare proh.] Supplicare non licet, *l.* 2. *h. t.* Nou. 82.) *cap. pen.*

Et 113.) *cap.* 1.

Et vt de fin. sent.) *l.* 1. *h. t.* nam sententia lis terminata est, *l.* 1. *D. de re iudic.*

Appellatione rescissa) Appellatione sententia exinguitur, *l.* §. *vlt. D ad SC. Turpill.*

Veluti contra sent. p.) vide *lib.* 7. *tit.* 42.

Nec appello intra temp. const.) vide *lib.* 7. *tit* 63.

Licet mihi supplicare) *L.* 2. in qua libri vet. habent, *p. r sup. tentet auxilium.* quam lectionem sequuntur veteres interpretes.

Aut quod supplicaui ante) *d. l.* 2 ibi *terminatā rescripto vel cōsultatione quæstionē exquisito suffragio refricare conab tur.* quę Basilica sic interpretãtur: τὴν δὲ ἀντιγρα-φῆς, οὐ τὴν διὰ συμψήφου ἀρχόντων τμηθεῖσαν δίκην δι' ἑτέρας ἀντιγραφῆς ἀνατρέπειν litem rescripto terminatam, vel consultatione magistratuum alio rescripto euertere. De consultatione v. ad tit. de appell. Et ita Fulgosius heic, suffragio scilicet rescripti alterius. Notandum pręterea est, in *d. l.* vocem, *communium*, abesse à libris vet. quam nec Gręci agnoscunt, qui & pronuntiationem interpretantur διαλαλιάν, *interlocutionem.*

XXII *Si contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum, vel impetratum.*

REpetitur in hoc tit. *l. vlt.* quod satis, vt arbitror, fuerat expositum *tit.* 19. non valere preces, aut rescripta contraria iuri, vel vtilitati publicę, quia haud dubie subreptionem arguunt impetrantis, vt *l.* 10 *sup. de sacr. E ccl. l.* 1. *sup. de SC. l.* 47. *C. Th. de hær. & Nou. Valentiniani* In damnum publicum non valere rescripta. Sed adiicitur, ne etiam preces mendaces, aut per eas elicita rescripta recipiantur. quod quidem mendacii crimen est falso proximum, *l. si quis obrepser.*, *D. ad l. Corn. de fals.* & recte Augustinus in Ioannem: *Iuris esse forensis, vt qui in precibus mentitus fuerit, non illi prosit quod impetrauit.* Iudex tamen rescripto datus, iudex manet, etiamsi preces ad quas rescribens Imperator iudicem dedit, subreptitiæ & mendaces sint. Iudicis datio valet, impetratio non va-

A let. non est ergo rescriptum omni ex parte inutile atque vitiosum. Sed de hac re aliter distinguitur in *C. super literis, de rescr.*

XXII. Enarratio

REscripta contraria iuri] *l.* 3. *& l. pen. tit.* 19. Facundus Hermianensis lib. 11. cap. 1. *Nam si legibus vestris bene atque vtiliter censuistis, vt quæcunque vestra rescripta contra ipsas, quas promulgastis leges in quibus vobis deseruitur, & quas vobis infringere licet, per subreptionem fuerint elicita, vacuentur, nec dicantur à vobis data, quia generalibus constitutionibus ve-*

B *stris inueniuntur aduersa &c.* Fulbertus Carnotensis epistola LXI. *De violentia huiusmodi Constantinus A. talem contra se, & contra alios principes sententiam dedit. Quæcunque*, inquit, *contra leges fuerint à Principibus obtenta, non valeant.* Vide Fulberti epistolam CXXXI. Cod. LL. Wisigot. 11. 18.

Vel vtilit. pub.] *l. vlt hoc tit.*

Ne etiam prec. mend.] *l. pen. h. t.* Pelagius PP. apud Iuonem Carnotensem Decreti parte quarta c. 191. *Ea quæ subreptione, vel falsis precibus forsitan impetrantur, nullum supplicantibus ferre remedium.* & vt est in *cap.* 3. *de cleric. coniug.* in quinta collectione: *mendax precator carere debet impetratis.*

In Ioannem] Tractatu 7.

C Iudex manet] *L.* 2. Placentinus existimabat datum iudicem cognoscere de veritate precum, non de causa principali. Ioannes & Azo contra, vt refert Ioannes Faber heic. Fulgosius etiam Placentini sententiam non probat, & iudicem de negotio principali sententiam laturum arbitratur.

XXIII. *De diuersis rescriptis & pragmaticis sanctionibus.*

DE precibus supplicantium egit principaliter superioribus titulis quatuor: nunc agit de rescriptis principum, veluti de his quæ duobus supplican-

D tibus in causa communi diriguntur ad vnum tantum, vt prosint vtrique *l.* 1. de his quæ ad ius pertinent, vt sint perpetua, nec anno finiantur *l.* 2. *& l. vlt. C. Th. eod.* Iure vteri annalia fuisse videntur, quod nos sequimur ex *c. plerumque, de resc.* Item de ipsis authenticis rescriptis iudicibus insinuandis, non exemplis, *l.* 3. & de his quæ sunt sine die & Consule *l.* 4. vt non valeant, si sint beneficia personalia, idemque de ordinationibus Episcoporum cautum est in Concilio Mileuitano. Nam generalia rescripta, quæ modo relata sunt in corpus iuris, valent, etiamsi diem vel Consulem adscriptum non habeant, vt constat ex Constitutionibus Iustiniani *de nouo Cod. fac. & de Iustin. Cod. conf.* Diuus Augustinus in collatione tertij diei cum Donatistis: *Euidentissimis legibus definitum esse,*

E *Imperialia constituta, etiamsi Coss. non legerentur, in dubium non vocari.* Item de hisdem beneficiis principum, *l.* 5. precibus extortis, veluti tribunatu militari, centurionatu, præpositura, præfectura, primatu numeri: quæ & Cicero & Suetonius & Lampridius beneficia vocant ad ærarium delata, & vt Hygenus ait, adscripta in librum beneficiorum, vt hæc scilicet beneficia & promotiones à iudicibus non reiiciantur, aut contemnãtur. Item *l.* 6. de rescriptis quæ non sunt subscripta encauto sacro & manu principis, vt non valeant. Encauto scribo, non encausto. quia sic omnibus locis scriptum inueni, atque etiam in glossis encautum, ἐγκεκαυμένον. Et ait, Diuersis: nam ex his alia ius faciunt, alia non faciunt. alia sunt personalia. alia generalia; alia perpetua, alia temporalia, alia valent,

alia non valent. alia adnotationes & subscriptiones ad libellum breues, *l. 1. §. de prec. Impp. off.* alia epist. *l. 12. C. Th. de Ep. & cler.* alia pragmaticæ iussiones, siue sanctiones, quibus scilicet tractatu & consilio adhibito princeps diligentius diffusiusque respondet ad preces, relationem vel suggestionem iudicum, vel aliorum. & aliis quidem rescriptis preces inseruntur, non pragmaticis. Augustinus in collatione supradicta: *In pragmatico rescripto preces inseri non solere.* De omnibus autem rescriptis etiam illud generaliter constituitur in *l. vlt.* vt non aliter valeant: quod tamen ius pontificium non probat, quàm si hæc sit eis iniecta clausula, si qui rescriptum impetrauit, docuerit esse vera omnia ea quæ contulit in preces. quæ & aliis verbis varie solet inseri: Si ita res habet, vt à præsentibus supplicatur: Si preces veritate nitantur: Si desideria petitorum veritate subsistunt: Si veram cognoscis esse querimoniam supplicantis. Si vera est fides suggerentis. Denique vt iudici cui rescriptum insinuatur, prima hæc sit cura de veritate & fide precum. Et specialiter de pragmaticis iussionibus, ne fiant ad preces singulorum in priuatis causis: sed in publicis ad preces ciuitatum, vel prouinciarum, vel scriniorum, vel officiorum, vel cuiuscunque corporis, aut vniuersitatis. Fiunt tamen sæpe ad relationem vel suggestionem iudicum.

XXIII. Enarratio.

De ipsis authent.] Vt Græcum authenticum apud Tertull. de Monog. cap. 11. Paul. v. Sentent. tit. de iu. fisci, §. quicunque: *Non ex indice vel exemplo alicuius scripturæ, sed authentico conueniendus est.* *l. 2. D. de fide instrum.* Originale.

Non exempl.] Vt d. loco P. & d. *l. 2.* αὐτογράφοις.

Lex 3. ita legitur in vett. codd. *& ex nostra manu subscript.* quam lectionem sequuntur Basilica. In codice autem qui Cuiacij fuisse dicitur, annotatum erat, in vel. cod. legi, *vel ex nostra*: vt eadem auctoritate censeantur rescripta, quæ manu Principis subscripta sunt, quæ *vna tincta subscriptionis*, vt loquitur Lucifer Caralitanus in libello moriendum esse pro Dei Filio, id est, vna subscriptione munita sunt, qua authentica. Atqui authentica ipsa non valent, nisi sint subscripta manu principis, *l. 6.* Itaque nihil temere mutandum in *d. l. 3.*

Si sint ben. pers.] Quia non valent nisi intra annum, *l. 2. & vlt. C. Th. eod.*

In Concilio Mileuit.] Canone 56.

Quæ & Cicero] Libro 5. epist. ad famil. 20. ad Messin. Rufum, & in ea pro Archia.

Suetonius] Tiberij capite 12.

Lampridius] in Alexandro Seuero.

Hygenus] de limitibus constituendis.

Aut contemnantur] *Sacrilegij instar est, diuinis sup. quibus ad. vel dig. prom. obu. b.* Sic legitur in vet. Menagij & Brodæi. Vegetius in Prologo libri 11. *Tanti Imperatoris non obedire mandatis, plenum sacrilegij videbatur atque periculi.*

Encauto sacro] Excerpta ex. vett. glossis quæ habeo, *sepia, incaustum.* Persius: *vanescat sepia lympha.* In libro etiam Notarum *incaustum* legitur, & apud Stephanum Tornac. ep. 83.

Et manu princ.] *L. 3. h. tit.* manu diuina.

Encauto scribo] In libro Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi, encausto legitur. In Basilicis calamo exaratis scriptum potius videtur, ἐγκαύστης quam ἐγκαυτῆς. *qui est le cachet de cire.* Cuiac. in recit.

Pragmat. Iuss.] Iuo Carnot. in epist. 193. ad Gaufridum Beluacens. Episc. *Regia quoque maiestas pragmatica sanctione firmauit.*

Ius Pontificium] In *capit. 11. ext. de rescript.*

XXIV. *De statuis & imaginibus.*

Inter beneficia principalia, quæ rescriptis Principum ad postulationem ciuitatum vel aliorum corporum certis personis dantur de rep. vel de suo corpore siue collegio bene meritis, sunt statuę & imagines, ἀνδριάντων ἀναστηλώσεις, *l. 1 & vlt. huius tit.* Sed & de ipsorum principum statuis & imaginibus in ciuitate statuendis in ornamentum ciuitatis necesse erat à principibus concedi beneficium, *l. 26 §. de epist. aud.* quod proprium esse Romanorum vt adfectarent Nazianz. scribit στηλιτ. α. φιλίαν σεμνυνόμενον εἰκόσι δημοσίαις τιμᾶσθαι τοὺς βασιλεύοντας. Sed ab his rectissime *l. 2.* aufert omne fastigium adorationis, quod solerent olim, vt Ambrosius ait 6. Hex. *Sola ære fusa principum capita & ducti vultus de ære vel marmore adorari.* Et recte Tiberius, auctore Suetonio, qui eas inter ornamenta domorum, non inter simulachra Deorum poni voluit.

XXIV. Enarratio.

Statuæ & imagines] Imagines separantur à statuis. Suetonius Tiberij cap. 26. *Etiam statuas atque imagines, nisi permittente se poni.* Minutius Felix in Octauio: *Sub statuis & imaginibus ... delitescunt.* Statuæ æreæ vel marmoreæ, imagines cereæ. Sallustius in Iugurthino, Plinius libro 35. cap. 11. Vide *ad leg. 1 §. publ. lec. vel conf.* &c.

In ornament. ciuit.] *L. 2. D. de loco pub. fr.* εἰ γὰρ καὶ τούτοις κοσμεῖται πόλις, *Siquidem his quoque ciuitas ornatur.* vt ait Athenagoras, in legat.

Omne fastigium adorationis] Cyrillus Hierosolymit. catechel. 12. εἰκὼν ξυλίνη ἐπιγείου βασιλέως τιμᾶται, *imago lignea terreni regis honoratur*: Adorari enim solebant. Ioannes Philoponus de mundi creatione libro 6. cap. 9. ὡς γὰρ εἴ τις βασιλεύς, φησι, πόλιν μεγίστην οἰκοδομήσας, εἰκόνα ἑαυτοῦ κατασκευάσας, ἐν μέσῳ τῆς πόλεως στήσειεν, ὡς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ἀντὶ τοῦ βασιλέως τιμᾶσθαι ταύτην, προσκυνεῖσθαι δὲ μᾶλλον &c. *Quemadmodum enim*, inquit, *si quis Rex ciuitatē magnā ædificans, imaginem suā erectā in media ciuitate collocet, vt hic à ciuibus pro Rege honoretur, vel potius adoretur*, &c. Et qui ei maledixerit, condemnatur, quasi in ipsum Principem impie egerit, ὡς εἰς αὐτὸν ἀσεβήσας τὸν βασιλέα, καὶ κύριον, vt ait S. Methodius apud Damascenum in orat. 3. de imag. vt de imaginibus sacris S. Basilius de Spiritu sancto, capite 18. ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει: *Imaginis honor ad exemplar primum transit.* Lex igitur aufert omne fastigium adorationis: ἰσοθέους γὰρ ἡγοῦντο τοὺς ἑαυτῶν αὐτοὺς καὶ ἐκάλουν διὰ δὴ τοῦτο καὶ ναοὺς αὐτοῖς ἐδείμαντο καὶ βωμοὺς, καὶ θυσίας, vt ait Chrysostomus, homilia 11. in epistolam Diui Pauli ad Rom. *Romani enim Imperatores suos diis pares opinabantur, quos etiam eo nomine vocabant, ideoque templis & aris, & sacrificiis eos colebant.* Æneas Gazæus in Theophrasto: Ἰταλοὶ θεοῖς συναριθμοῦσι βασιλέας ἅπαντας: *Itali enim Reges omnes inter Deos connumerabant.*

Auctore Suetonio] d. 26.

XXV. *De his qui ad statuas confugiunt.*

Hic etiam titulus est de statuis principum quæ perinde atque Ecclesiæ suam confugis securitatem præbent, *l. capitalium, §. ad statuas, D. de pœn. l. quis sit. §. apud, D. de ædil. ed.* & eleganter Theodosius & Valentinianus Impp. βωμοὺς ἱκέτειας, καὶ ἐν τοῖς

ἡμετέροις ἀφιδρύμασιν ἡ ἀρχαιότης ἀνέθηκε. de Ecclesiis dixere βωμὸν ἐλέου, *l. vlt.* §. *de his qui ad eccl. conf.* & Latine (fuit enim vtraque lingua conscripta) aram salutis, quia nihil interest aram salutis dixeris, an aram misericordiæ. Eæ igitur sunt nobis duæ aræ misericordiæ siue salutis. de ea quæ fuit Athenis Theophilus in §. *ius ciuile, De iu. nat.* & alij plerique auctores. A

XXV. Enarratio

Confugis securitatem præbent] Dio Chrysostomus orat. 31. ὅποι μηδὲ τοὺς κακόν τι δράσαντας, ἐὰν ὧδε καταφύγωσιν, ἔθος ἐστὶν ἀδικεῖν: *vbi nec eos qui scelus aliquod admiserint, si eo confugiant, lædere moris est.* Sanctus Chrysostomus serm. 46. οὐχ ὁρᾷς πόσοι τῶν ἐπηρεαζομένων εἰς ἀνδριάντων καταφεύγουσι πόδας: *Nonne vides quam multi eorum qui iniuriis affecti sunt, ad statuarum pedes confugiant?* Procopius Gazæus in Exodum: *Quemadmodum Imperatoriæ statuæ, quamuis sint inanimatæ, eos qui ad ipsas confugiunt, seruare solent.* B

Quæ fuit Athenis] Sextus Empyricus aduersus Mathemat. παρὰ Ἀθηναίοις γοῦν ἐλέου βωμοί τινές εἰσιν. Eumenius in orat. pro restaur. scholis: *Inde est, quod Atheniensis humanitas aram Misericordiæ instituerit.* τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ, simpliciter appellat Heraclides Ponticus. Vide ad Theophilum.

XXVI. *De officio præfectorum prætorio Orientis & Illyrici.* C

V. tit. 11. lib. ff.

Cvm ex partibus iuris ciuilis residerent adhuc magistratuum edicta, formæ dispositiones, quæ non minorem obtinent iuris auctoritatem quàm leges, SC. responsa prudentum, Constitutiones, edicta, mandata, rescripta principum, ideo & huius partis explicandæ causa de magistratibus dicere instituit. Ex his sunt præfecti prætorio, qui summam obtinent & omnem iudiciorum potestatem, omnium honorum apicem, vt Amm. Marcellinus ait, cum & patres dicerentur imperij, & patres prouinciarum, auctore Cassiodoro 6. & 7. & 11. & plenissimum imperium etiam in Senatores, licet ipsi ante Alexandri Constitutionem non fuerint senatores. sed equites Romani, vt Lampridius scribit in Alexandro & in Commodo, & Capitolinus in Pertinace, & Suetonius in Tito, ipso solo Tito excepto, quem pater præfect. prætorio fecit, vnde huic honori decus primum. Primæ igitur & summæ potestati, quæ & ἀρχὴ δευτέρα μετὰ τὰ σκῆπτρα à Zosimo dicitur, merito datur titulus primus. Fuere autem sub imperio Iustiniani duo in vrbe præfecti prætorio Orientis, *l. raptores*, §. *de episc. & cl.* & sub eorum cura diœceses quinque, Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia, & cuiusque diœceseos prouinciæ variæ. Sub dispositione præsidum singulorum erant prouinciæ singulæ. Sub dispositione præf. præt. diœceses, id est vniuersitas quædam prouinciarum. Fuit & aliud præf. prætorio Illyrici, & sub eius dispositione diœceses duæ, Macedonia & Dacia. Ioannes, ad quem mittuntur responsa non tantum ad Orientalem, sed etiam ad Illyricianam aduocationem, videtur Orientis & Illyrici præf. prætorio fuisse. & ad hos quidem præfectos respiciunt Constitutiones huius tituli, vt formæ & edicta eorum generalia vim legis obtineant, *l. 2. hoc tit. l. 27.* ℐ. *de fideiuss.* & vt sub cura & iurisdictione eorum sint præsides prouinciarum, vt *l. neque* ℐ. *de decur.* adeo vt promouere eos possint, *l. 9.* ℐ. *de adu. diu. iud. l. vlt.* ℐ. *ad leg. Iul. rep.* & remouere atque in locum eorum alios substituere, & de criminibus eorum cognoscere, *l. 3. hoc tit.* Cassiodorus de præf. prætorio: *Delicta prouinciarum iudicum punit.* Et vero si diœceses sub cura sunt præfectorum prætorio, & prouinciæ diœcesum singulæ; igitur, sicut sub cura præsidis prouinciæ sunt singulæ ciuitates eius prouinciæ, *l. penult. D. ad munic. l. cum vnus* §. *pen. D. de reb. auct. iud. poss. l. 7. D. de interd. & rel.* Mamertinus in Panegyrico Iuliani: *Cum me prætorius præfecisti, prouincias de te egregie meritas meæ fidei tutelæque mandasti.* Alia præf. præt. priuilegia sunt in *l. 1.* ℐ. *de sent. præf. præt. & l. 2.* ℐ. *de sent. ex per. recit.* D E

XXVI. Enarratio.

Formæ] Formæ, eparchica præfectorum prætorio. vide Cuiacium Obseruat. 6. 10.

Præfecti prætorio] τῆς αὐλῆς ὕπαρχοι, Procopius. ἔπαρχοι τῆς βασιλικῆς αὐλῆς Eunapius in Ædesio, Maximo, Proæresio, & Libanio.

Qui summam obtinent] Symmachus in epistola ad Ausonium PP. *Potiris merito summa iudicij.* Imperator Constantinus Ablauio PP. *Qui iudiciorum summam tenetis.* Constitutio exstat in Appendice Codice 15. Theod. numero 1. v. Cuiacium ad l. 40. Cod. de decur.

Vt Ammian. Marcell.] Libro 21.

Auctor. Cass.] Lib. 6. tertio, libro 8. 20. libro 11. 8.

Equites Rom.] Dio libro 52. Plin. in præfat. Historiæ: *Et quod his nobilius fecisti, dum illud patri pariter & equestri ordini præstas præfectus prætorio eius.*

In Tito] Capite 6.

Ipso solo Tito] Ante Titum Arretinus Clemens, quanquam Senatorij ordinis, Prætorianis præpositus, vt scribit Tacitus Hist. 4. cap. 68.

Vnde huic honori] Aurelius Victor in Tito: *Victorem præfectura prætorio extulerat: vnde etiam honoris, ingens à principio, tumidior, atque alter ab Augusto Imperio fuit.*

Primæ igitur & summæ potest.] Quæ κορυφαία ἀρχὴ, Euagrio lib. 3. cap. 42.

A Zosimo] Libro 3. Socrates hist. 2. δευτέρῳ δὲ μετὰ βασιλέα χρηματίζοντι. Alter à principe. Liban. περὶ ἀτιμίας: ὕπαρχος ἦλθεν, ἣ μόνου τοῦ τὸ σκῆπτρον ἔχοντος: *Præfectus ab eo tantum qui sceptrum tenet, secundus.* Eunapius in Proæresio: προϊὼν καὶ εἰς τὸν ἔπαρχον τῆς αὐλῆς ἤλασεν. ἡ δὲ ἀρχὴ βασιλεία ἐστὶν ἀπόρφυρος· τὸ γὰρ καλούμενον Ἰλλυρικὸν ἐπεπίστευτο. *Ad præfecti prætorio munus tandem prouectus est. Est autem regnū sine purpura: siquidem Illyrici præfectura illi fuit commissa.* Prudentius in proœm. Cathem. *Tandem militiæ gradu euectum pietas Principis extulit, Assumptum propius stare iubens ordine proximo.*

Præfecti prætorio Orientis] Theodoretus in religiosa hist. cap. 2. Καί τις ἀνὴρ, μεγίστην ἀρχὴν ἐγκεχειρισμένος, καὶ τὴν ἕω τὰ πηδάλια κατέχων πεπιστευμένος. *Vir quidam summo præditus magistratu, qui præfecturam gerebat Orientis.*

Sub dispositione præf. præt.] Huic conuenit, quod idem Theodoretus scribit: τὸν τῶν μοιζόνων ἀρχόντων καταλαβὼν ἄρχοντα, τῶν πλειόνων ἐθνῶν προεστεύοντα. D. Hieronymus in epistolam ad Ephes. c. 1. *Quod præfectus* (prætorio) *in parte ciuili, iudices, prouincias, & ordinem suum habeat.*

Diœceses] Theodorus Balsamo διοίκησιν interpretatur, τὴν πολλὰς ἐπαρχίας ἔχουσαν ἐν ἑαυτῇ, *l. 1.* ℐ. *vt omnes iudic. l. 3. C. Th. de æquor. collat. & tit. prox.* ℐ.

Præfectus præt. Illyrici] Leo 1. in epist. 84. c. 1. ad Anastas. Thessalonicensem Episc. *Illyrici præfecturam*

ram & sublimissimam inter mundanos apices potestatem. Vide Eunapij locum s.

Illyrici] ἰλλυρικὸν δὲ τὰ ἔσχατα τῶν νῦν ὀνομαζομένων Βουλγαρικῶν. Oecumenius in epist. P. ad Rom.

Cassiodorus] *6. 3.*

XXVII. *De officio præfecti prætorio Africæ & omni eiusdem diœceseos statu.*

FVit etiam ætate Iustiniani alius præfecto prætorio Africæ, quem ipse constituit post multos annos Africa Vandalis liberata & restituta Romano imperio. Et sub eius dispositione prouinciæ septem Zeugitana, Tripolis, Numidia, Mauritania, & quæ propriè dicitur Africa siue Proconsularis prouincia Carthago, Sardinia insula, & Byzacium, quæ corrupte Sex. Rufo Hieratium, putant plerique & corrupte appellari Byzantium, quos refellit Eustathius in Dionysium. Septem prouincias facit Iustinianus, alij sex tantum confusa Zeugitana, & Carthaginensi. Singulis autem prouinciis septem idem Iustinianus suos constituit rectores, i. consulares vel præsides, Consulares Zeugitanæ, Carthagini, Tripoli, Byzacio, & ad Consularem Byzacij scripta est, *l. 1 J. de offic. Con. . . rer. pr.* Præsides autē ceteris. Constituit & duces militares prouinciis quinque Tripoli, Byzacio, Numidiæ, Mauritaniæ, Sardiniæ, simul ac definit quid hi omnes pro codicillis dignitatis suæ inferre debeant scriniis sacri laterculi siue palatij, aut pro insinuatione codicillorum scriniis & officiis præfecti præt. præsides prouinciarum, vel scriniis magistri militum duces militares, & quæ commoda vel stipendia de publico ferant ipsi vel præf. prætorio, vel homines eorum, scriniarij, cohortales. Sed & hominum numerum statuit, & suam przfecto prętorio, ac cuique duci sedem, & alia pleraque de constituendis militibus limitaneis, & de disciplina militari. denique de omni statu eius diœceseos diuisę, sicut dixi, in prouincias septem. Fuit & sęculo Iustiniani quodam tempore pręfectus pr etorio Italię, de quo *Nou. 69. & 70.*

XXVII. Enarratio.

QVem ipse constituit] *l. 1. § 1. hoc tit.*

Proconsularis prou. Carth.] Rutilius Itiner. 1.

Rex erat ante puer populos proconsule Pœnos.

Saluianus 7. de Gubern. D. de Carthagine : *Illic honor proconsularis illic quotid annis iudex & rector, quantum ad nomen quidem proconsul, sed quantum ad potentiam ; consul.*

Const. & Duces] *L. 2*

XXVIII. *De officio præfecti vrbi.*

V. tit. 12. lib. 1. ff.

SEquuntur tituli de officio præf. vrbi, & de officio magistri militum, quia potestates sunt præf. prætorianæ pares, *l. 1 J. de præf. præt. siue vrb.* germanæ potestates, *l. aduocatos J. de aduoc. d. u. iud.* licet in Senatus consessu præf. vrbi cæteris omnibus præferatur, quasi prætorio cedente vrbi, vt amplius quoque & speciosius vrbis est nomen, *l. 3. hoc tit. Nou. 62.* Sicut princeps Senatus olim fuit in Senatu dignitate, non potestate maior. Hic est ad quem custodia & cura vrbis regiæ totius spectat, & quidquid intra centesimum lapidem admittitur, vltra centesimum præf. prætorio cognitio est. Hic ad quem spectat cura, annonæ, cura excubiarum, cura corporatorum, veluti pistorum, suariorum, boariorum, pecuariorum, qui in certum corpus coacti, & ei corpori quasi seruitute quadam obstricti sunt in perpetuum, & cura thermarum, cura vænalium rerum, cura spectaculorum ac popularium siue factionum, Venetæ, Prasinæ Albatæ, Russatæ. qua de causa Capitolinus in Pertinace dixit, præf. vrbi cum omnibus participasse sermonem. Idem quoque præf. vrbi dicitur vice sacra iudicare, sicut præf. prætorio, *l. 11 16. 18 61 C. Th. de appell. l. 2. C. Th. de pac.* Et hunc magistratum instituisse Augustum Suetonius auctor est, & Victor Aurelius.

XXVIII. Enarratio.

DE Officio præf. vrbi] Vetus lapis : Secvndo Vrbi Præfecto. Cledonius tamen in Arte, *Præfectus vrbis, inquit, rationabilius dicitur, quam præfectus vrbi, quia nomen est dignitatis, non participium : hoc enim est præfectus, quem Græci ὕπαρχον dicunt, vt videatur præire omnes : non ex eo quod præfectus sit ciuitati.* Sosipater Charis. 1. Institut. Gramm. *Præfecti alæ & alarum dicuntur, vrbis & vrbium.* Vide J. tit. 43.

Præfectus vrbi] ὁ τὴν πόλιν ἐπιτετραμμένος. Lucianus de morte Peregrini. Nicetæ ἔπαρχος τῆς βασιλίδος πόλεως : ἔπαρχος τῆς πόλεως, Nicephoro Callisto IX. 9. Gal. 1. ἀνάπτμ εἰς. ἐπάρχου τῆς ῥωμαίων πόλεως αὐτὸς τὰ πάντα πρωτεύοντες, quem Theophanes ὕπαρχον vocat, & alij. vnde constat, quanti faciendum sit discrimen inter ἔπαρχον & ὕπαρχον, quod adfert Matthæus Blastares : ὕπαρχοι λέγονται οἱ τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες· ἔπαρχος δ' ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. de quo etiam alibi dixi. Vrbs per eminentiam Roma vel Constantinopolis. Glossæ: vrbs, πόλις, μόνη Ῥώμη.

Cæteris omnibus præf.] Symmachus 10. 36. *Quis dubitaret eam præfecturam, quæ Romæ superior est ceteris*, &c. Iulianus in epit. *Nouella 62. vrbicaria præfectura omnibus aliis præsideat dignitatibus, i. antesedeat.* Considet igitur ante omnes. Vide Cuiacium ad *leg. 1. J. de dignitat.* & Sirmondum ad Sidonium lib. 1. epist. 9.

Hic est ad quem custodia & cura vrbis] Cuius fidei vrbs commissa est, *l. 1. §. initio, D. eod.* Seneca in ep. *83. L. Piso vrbis custos.* & mox : *officium tamen suum quo tutela vrbis continebatur, diligentissime administrauit* Iuuenalis Sat. 13. *Quæ custos Gallicus vrbis* &c. vetus Scholiastes : *Nomen præfecti Vigilum.* Imo præfectus vrbis, vt puto. Statius Papinius Soteriis pro Rutilio Gallico lib. 1. Syluar.

Quem penes intrepidæ mitis custodia Romæ.

Et quicquid intra centes. lap. admitt.] *L. 1. §. 1. D. eod.* Dio lib. 52. μέχρι πεντήκοντα καὶ διακοσίων σταδίων. Cassiodorus *6. 4. Ditioni tuæ non solum Roma commissa est (quamuis in illa contineantur vniuersa) verum etiam intra centesimum milliarium te iussit auctoritas protendere, antiqua iura voluerunt.* Vide Cypriani epist. 81. Symmachi epist. 123. libro 9. Sed & idem scribit ad pręfecturam vrbanam ciuilium rerum summam pertinere, epist. 30. libri 9.

Hic ad quem spectat cura annonę] *L. 1. hoc t.* sub dispositione pręf. vrbi erat pręfectus annonę, vt est in Notitia dignitatum. Vide Zonar. in Theoph.

Cura excubiarum] Vrbanę cohortes, quibus vrbis custodia commissa erat, excubias agebant. eis pręerat pręfectus vrbi, sub cuius dispositione erat pręfectus vigilum, in d. Notitia. Vrbanicianos milites Gręci ἀστικοὺς appellant. Basilius Seleucię 1. de vita S. Theclę : στρατιώτης δ' οὗτος ἦν ἀστικός.

Cura corporatorum] *L. per. hoc tit.* De corporatis, vide Cuiacium ad *tit. de nauicul. l. 6. & ad titul.*

de priuileg. corporat. vrb. Rom. lib. 11. A

Veluti pistorum] De his vide J. tit. 16. lib. 11.

Suariorum] Suarij sunt χοιρεμποροι in Basilic.

Porcinarij in *l. 1* J. *de su.* .] Forum suarium, *l. 1* §. 5. sub dispositione pręfecti vrbi tribunus fori suarij, in Notitia.

Boariorum, Negotiatores boarij, in veteri inscriptione.

Pecuariorum] Qui pecuariam negotiationem exercebant. Iunius Columella 8 de re R. cap. 1.

Thermarum] Cassiodorus 6. 4. in form. præfecturę vrb. *Habes copiose vnde tibi gen. iam tanta ciuitatis acquiras: si merces diuersæ sub nulla venalitate vendantur: si exhibitio salubriter accensa thermarum, rapinarum ardoribus non tepescat.*

Cura venalium rerum] Cura carnis omnis, vt iusto pretio prębeatur, *d.* §. *5.* Censores à Cęsare creatos qui statuerent pretia rerum venalium scribit Appianus. Iulianus in Misopog. scribit se rei cuique modicum pretium statuisse. B

Cura spectacul. & pop.] *d. l. 1.* §. *quies* quoque Cuiacius populares ibi accipit pro factionibus agitatorum, vt & in *l. 2. & 4. h. t.* Vide Obseru. libro 8. 19. & ad hos populares pertinere videtur Tertulliani locus in libro de Spectaculis capite 3. *Nam apud spectacula & in via statur. Vias enim vocant, & cardines balteorum per ambitum, & discrimina popularium per procliuum.* vide Cassiodorum lib. 1. 32. Casaubonus autem apud Capitolinum in Marco Antonino & in *d.* §. *6* populares accipit pro turba populi. Anquiramus amplius. Vlpianus ait: *Quies quoque popularium* &c. De stationariis Tacitus Ann. 13. 24. Milites scilicet stationarij ludis assidebant, vt theatralem licentiam & inconditam populi turbam cohiberent. Nescio an & ipsi milites dicti populares. In Glossario Latinogræco populares exponuntur σταδιώται. Vetus Iuuenalis Scholiastes ad vers. 11. Sat. 7. *Popularibus, armatis militibus.* C

Dicitur vice sacra iudic.] Vetus inscriptio:

CASTALIVS INNO
CENTIVS AVDAX V. C.
PRÆFECTVS VRBIS
VICE SACRA IVDICANS, &c.

Alia: CÆCINA DECIVS ALBINVS. V. C. PRÆFECTVS VRBI. VICE SACRA IVDICANS. Vide Cuiac. ad *l. in causa* 16. *D. de minor.* D

Sicut pręf. pręt.] Cassiodorus 6. 3. *Potestate igitur nulla dignitas est æqualis: vice sacra vbique iudicat.* Vide Cuiacium Obseru. lib. 16. 2.

Suetonius auctor est] Augusti cap. 37.

Et Victor Aurelius] Ineditus, opinor, qui penes Cuiacium fuit, cuiusque auctoritate interdum ipse vtitur.

XXIX. *De officio magistri militum.*

QVæ potestas est præf. præt. in priuatos & in præsides prouinciarum, eadem est magistri militiæ in militum siue equitũ, siue peditũ, siue vtriusque milites, & in ... comites militares singularum prouinciarum, ... inter priuatum actorem & reum militarem, ... J. ... *l. l.* ... J *de iurisd.* vt è contrario præf. prætorio vel alterius ciuilis magistratus inter militarem actorem & priuatum reum, vt olim prætoris vrbani inter peregrinum actorem & ciuem reum, prætoris peregrini inter ciuem actorem & peregrinum reum, quia actor sequitur forum rei. Et auctore Zosimo, ... Constantinus magistros militum fecit à præf. prætorio eos translata disciplina militari, quæ scilicet olim ad præf. prætorio pertinebat: perinde atque annonarum erogatio. Sic præf. prætorio auctoritatem etiam imminuit aucto eorum numero, & factis patriciis, qui ante nulli fuerant, qui præf. prætorio antecederent. E

XXIX. ENARRATIO.

EAdem est magistri militum.] Qui στρατηλάτης à Græcis dicitur. S. Basil. Ep. 370. Metaphrastes Sept. in Eustathio: ἀρχὴν τῶν στρατιωτικῶν ἐγνωρίζετο στρατηλάτην. & mox: στρατηλάτην τοῦτον ἡ ῥωμαίων οἶδε γλῶσσα καλεῖν. Andræas Cretensis in S. Georgium: ὡς Ανατόλιον καὶ Πρωτολέοντα τοὺς στρατηλάτας. vt Anatolium & Protoleonem magistros militum. Ioannes Thetzes Chil. 3. hist. 88. οὗτος Βελισάριος ὁ στρατηγὸς ὁ μέγας Ιουστινιανείοις ὢν ἐν χρόνοις στρατηλάτης. *Hic Belisarius dux magnus Iustiniani temporibus magister militum.* Glossæ Græcol. στρατηλάτης, *magister militum.* v. Gloss. ad Cedrenum.

Siue peditum, siue equitum] Zosimus libro 11. στρατηλάτας καταστήσας τὸν μὲν τῆς ἵππου, τὸν δὲ τῶν πεζῶν. Pæanius Eutropij metaphr. μάγιστρος τῶν ἱππέων. Excerpta ex vett. Lex. *magister equitum* ἵππαρχος.

Siue vtriusque militiæ] Vetus inscriptio.

MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIÆ. ἑκατέρας δυνάμεως στρατηγὸς Zosimus 5. Sidon. Carm. 2. *vtrique magistro militiæ.* Penes magistros militum totius militiæ magisterium erat.

In milit.] *L. 1 h. t.*

In Duc. vel Com.] v. infra tit. 45.

Vt olim prætoris vrb.] Vide Theophilum nostrum libro 1. tit. 2. §. 7.

Et auctore Zosimo] Libro 22.

A præf. præt.] Quem & exercitus duxisse significat Iulius Capitolinus in M. Antonino, vbi de Furio Victorino præf. prætorio.

Perinde atque annonarum.] D. Hieronymus in cap. 23. Ezech. *Qui principes equitum, peditumque erant, & tributorum, quos nos magistros vtriusque militiæ, & præfectos annonarij tituli nominamus.* Cassiod. 6. 3. in form. PP. *Palatium sua prouisione sustentat: seruientibus nobis procurat annonas.*

Qui præf. præt. anteced.] Zos. d. libro 11.

XXX. *De officio quæstoris.*

V. tit. 13. lib. 1. ff.

MAgisteriæ potestatis partem sibi quæstura vindicat. nam quæ beneficia olim permittebant arbitrio magistri militum, veluti tribunatus, præfecturæ, præposituræ numerorum aut castrorum, ea modo sub cura sunt & sollicitudine quæstoris & scrinio memoriæ, atque etiam reliquæ omnes dignitates, officia, conditiones, curæ minoris laterculi ciuiles aut militares adiuncta subscriptione principis. Laterculum minus est liber siue abacus & notitia dignitatum administrationumque minorum, ducto nomine à quadrata figura, quasi πλινθίς, Gallico interpreti, *le petit roulle*: Laterculum maius est notitia maiorum, quod fuit sub cura & dispositione viri spectabilis primicerij notariorum, idque depictum videmus sub primicerio notariorum in ea notitia laterculoq; veteri dignitatũ, quam Andræas Alciatus, & pleniorem B. Rhenanus luci restituerunt. Per quęstorẽ igitur princeps largitur honores minoris laterculi, per primicerium tribunorũ & notariorũ honores maioris: & in formulis Cassiodori idem fit Comes sacrarum largitionum simul & primicerius notariorum, vt per eundem princeps largiatur & pecunias suas & honores. Verum non illud præcipuum tamen quæstoris munus fuit, sed leges dictare, precibus respondere, consilia dare principi, qua ex re à Symmacho dicitur precum arbiter, legum

conditor, & à Cassiodoro quæstura dignitas literarum, quod ea scilicet, literatis tantum deferatur iurisque peritis lib. 1. Var. & alibi, quæstor siue os principis, imago principis, vox legum, custos legum, & in *Nou. Valentiniani de hon. cu fac.* iustitiæ & legum custos, thesaurus famæ publicæ, armarium legum. Idem postea μέγας λογοθέτης appellatus est, & nouissimè Cancellarius, vt Nicetas scribit 7. Annal. Cur vero huic dignitati aut quomodo quæstoris nomen inditum sit, quod ad eos proprie pertinet qui ærario præsunt, si quæras, dicam assumptos primum ex plebe vt præfectos prætorio, ita homines literatos fuisse qui orationes, epistolas, libellos principis in Senatu recitarent, initio Candidatos Cæsaris dictos *l. 1. D. eod.* sed cum non esset eis ingressus in Senatum, vtpote plebeiis, licet pecuniam publicam non curarent, donati sunt honore & titulo Quæstorum, vt hoc honore freti ingrederentur in Senatum: erat enim quæstura, vt Asconius ait, primus gradus in Senatum: ac post crescente eorum auctoritate, iamque non recitantibus tantum, sed & componentibus eis Orationes, rescripta, leges vice principis, idem Quæstorum nomen retinuerunt.

XXX. Enarratio.

Ea modo sub cura] *L. 1. 2. & 3. h. t.*

Minoris laterculi] Huius meminit Notitia Imperij.

Liber siue Abacus] D. Hieronymus in Ezech. c. 4. *Pro latere qui Græce dicitur genere femineo ἡ πλίνθος, Symmachus manifestius interpretatus est πλινθίον, quem nos laterculum & abacum appellare possumus.*

Laterculum] Aldhelmus de laudibus virginitatis: *Nec laterculo dinumerari, nec calculo computari vllatenus valet* Vide Cuiacium ad *l. 13. C. de proxim. sacr. scrin.* & ad *Nouell. 8.* Dixi ad Cedrenum.

Cassiodori] Libro 6. 7.

Leges dictare, precibus resp.] *Sub Quæstoris dispositione leges dictandæ preces.* Notitia Imperij sectione 41. Zosimus 5. σάλβιος ὁ τῷ βασιλεῖ δηλοῦντα τεταγμένος ὑπαγορεύειν, ὃν κοιαίστορα καλεῖν οἱ ἀπὸ Κωνσταντίνου δεδώκασι χρόνοι. Quem Sozomenus histor. Ecclesiast. lib. 7. 13. τὸν ἐπὶ τοῖς γραμματεῦσι τῶν θεσμῶν τεταγμένον, vocat, eum Cassiodorus *Quæstorem* interpretatur hist. Trip. libro 9. An Quæstorem intelligit Eunapius in Chrysanthio his verbis: ὅς γε νομοθετικὴν εἶχε δύναμιν παρὰ τῶν τότε βασιλευόντων ἐπιτετραμμένος. Claudianus de consul. Manl. Theodori paneg.

---*terris edicta daturus.*
Supplicibus responsa venis oracula Regis
Eloquio creuere tuo, nec dignius vnquam
Maiestas meminit sese Romana locutam.

Corippus 1. in laudem Iustini.

---*leges & iura gubernans,*
Iustitiæ vindex. &:
Quæstor Anastasius sancti pars magna Senatus,
Compositor morum, iuris legumque sacerdos:

Procopius in arcana: ἔστι τε πρὸς αὐτὸ βούλοιτο ὁ τῆς τὴν κοιαίστωρος ἔχων τιμὴν ὑπὲρ εἰωθει ἐπισταλεν οὐδὲ, ἀλλὰ &c. V. Iulianum Ant. N. 47.

Consilia dare Principi] Cassiodorus v. Var. 4. Græci ad *l. 30. D. de excusat. tut.* Verba hæc, *Iurisperiti in consilium Principis adsumpti* sic interpretatur: οἱ νόμων ἔμπειροι εἰ γένωνται σύμβουλοι βασιλέως, τουτέστι κοιαίστωρες. *Iurisperiti si fiant consiliarij Principis, id est, Quæstores.* Quæstor adsidebat Principi. Cass. 1. 13. *Quæstor lateri Cesaris adhærens.*

A Symm.] Libro 1. 17. Idem lib. 4. 50. *Quid quod te magis Quæstura honos & condenaarum sanctionum vsus excoluit?*

Et à Cassiod. dign. liter.] Libro 1. 12. & lib. v. 4.

Iurisq. perit.] Cassiod. 9. 24.

Os principis σῶμα βασιλικὸς in epigr. Poetæ incerti Anthol. 4. 19. Rutilius Itin. 1.

Primævus meruit Principis ore loqui.

Cassiod. 6. 5. *Quæsturam toto corde recipimus, quam nostræ linguæ vocem esse censemus.*

Sidonius Apollinaris] In Panegyrico Maioriani: *Cuius dignatus ab ore Cæsar in orbe loqui, licet & Quæstore diserto Polleat.* & libro 8. epistolar. 3. *Sepone pauxillulum conclamatissimas declamationes, quas oris regij vice conficis.*

Imago Principis] Idem Cassiodorus d. form. 5. *Talem denique oportet esse Quæstorem, qualem portare Principis decet imaginem.*

Vox legum] Idem Cassiodorus lib 8. 13. *Vox legum diceris, dum nos iura condimus.* Ita legit Fornerius. vetus epigramma in collectione Pithoeana:

Cui in orbe fui vox legum.

Sic legit Iuretus. vide Theophylacti Simocattæ hist. libro 1. cap. 1.

Custos legum] Cass. 8. 14.

Armarium legum] Cassiodorus 6. 5.

Μέγας λογοθέτ.] Vide Cuiacium ad *l. 2. C. de petit. bon. sub. & l. vlt. C. de discussor.* Ioannes Cinnamus histor. libro 4. Κομιδῇ τε ἄλλοις, καὶ δὴ καὶ τῷ Γιλιέρμου καντζιλερίῳ συγγενὴς, ὃν λογοθέτην ἂν τις εἴποι ἑλληνίζων ἀνὴρ, &c. *Tum & aliis se comitibus coniungens, & Gulielmi Cancellario, quem Logothetam Græce dixeris.*

Et nouissime Cancellarius] Fulgentius serm. 53. *Gabriel illustris palatij cœlestis Cancellarius adstipulatur.* Cuius hodie in Gallia suprema dignitas est, & fuit olim in Anglia. Petrus Cellensis lib. 1. epist. vlt. ad Thomam Cancellarium: *Secundum post Regem in quatuor regnis quis te ignorat?* Vt apud Græcos πρωτασηκρῆτα. D. Hieronymus in Ezechielem cap. 23. *Tristatæ nomen est apud Græcos secundi gradus post regiam dignitatem.* vide Cedrenum p. 104. edit. Regiæ.

Qui ærario præsunt] Dicti ab eo quod inquirendæ & conseruandæ pecuniæ causa creati erant, *l. 2. §. deinde, D. de orig. iur.* siue à genere quærendi, vt est in *l. vlt. D. h. t.* Ascon. Ped. in Ver. de præt. vrb. *Quæstores vrbani ærarium curabant, eiusque pecunias expensas & acceptas in tabulas publicas referre consueuerant.* Glossæ: *Quæstor*, ταμίας.

Candidatos dictos] Ælius Lampridius in Alexandro. vide Ludou. Carrionem emend. lib. 2. cap. 6.

Vt Asconius ait] In diuinat.

Primus gradus in Senatum] Iulius Capitolinus in Vero: *In Senatu ante Quæsturam non sedit.*

Orat.] Sueton. Tacit. Spartianus.

Quæst. nomen retin.] Quæstores sacri palatij dicuntur in *Nouel. 50* & in prooemio Inst. ex quæstore sacri palatij, quæstura functus.

XXXI. *De officio magistri officiorum.*

Et hic quoque videtur ex militari magisterio partem adeptus non inferior quæstore: Nam & vterque illustris, & ex quæstore plerumque magister officiorum fit, vt Cassiodori formulæ docent, vel etiam vnus idemque simul vtroque honore fungitur: & officium magistri officiorum honor est iurisconsulti, sicut quæstoris officium, & philosophi. Nam & quæstori aderat, vt idem Cassiodorus ait, & disciplina morum ad eum in palatio pertinebat, quasi iudicem & magistrum officiorum aulicorum, quales sunt cubicularij, *l. 3. §. de præb. sac. cub.* castrensiani & mi-

nisteriani, *l. 3. & 4. C. de cast. & min.* silentiarij, *lege 4. C. de silent.* decani, *l. 2. C. de decan.* qui omnes obsequio & ministerio principis dedicati erant. denique magister officiorum, est magister τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων (sic lego in Theodosio Sudæ) vel vt Theodoritus ait, ἡγούμενος τῶν βασιλείων. Sed & Senatores in consistorium inducit, gloriosus, vt idem Cassiodorus ait, donator aulici consistorij, quasi alter Lucifer. Nam sicut ille venturum diem promittit, sic iste desiderantibus vultus regiæ serenitatis attribuit. Et curam gerit cursus publici, *l. 9. C. de cur. pub.* Curiosos cursus publici curagendariósque constituit ex schola agentium in rebus, ex qua etiam sibi officiales assumit. qua de causa magisterianos vbi legis, agentes in rebus semper interpretere licet, siue officiales magistri officiorum. Hoc autem ex militari iurisdictione habet quod sub cura & iurisdictione eius sint fabricæ armorum & fabricenses, & limites ac limitanei milites, & scholares omnes, qui milites supernumerarij sunt taxati in XI. scholis, vt ait *l. vlt. C. de loc.* videlicet si his adnumeres fabricenses, & agentes in rebus.

XXXI. Enarratio.

Non inferior Quæst.] Eius adeo creuit auctoritas, vt ipsi quoque Imperatorum filij hoc titulo ornarentur. Constantinus Porphyrog. de vita & gestis Basilij Macedonis Imp. cap. 16. ὑποποιεῖται τοῦτον ὁ βασιλεύς. ἐτύγχανε γὰρ καθαπαξ οἰκείας γονῆς ἀμοιρῶν· καὶ τοῖς τῶν μαγίστρων ὑπερλάμπρου τιμῆς ἀξιοῖ. *Eundem Imperator pro filio, quod nullos ipse liberos haberet, adoptat, & Magistrorum præfulgente dignitate condecorat.*

Vterque illustris] Quæstor est illustris, *l. 2. h. t.* & magister officiorum. Notitia Imperij: *Officium viri illustris magistri officiorum.*

Vt Cassiodori form. doc.] Lib. vi. 6.

Vel etiam vnus idemque simul] Corippus in Panegyrico Anastasij Quæstoris & magistri:

> *Quæstor Anastasi, quem Christi munere fidum*
> *Cognouit Princeps, geminoque ornauit honore.*

Idem Cassiod. ait] d. libro vi. 6.

Est magister τῶν ἐν τῇ αὐλῇ.] Zosimus libro 2. & 3. Zonaras in Constantio. Priscus de Legationibus: παντων τῶν τοῦ βασιλέως βουλῶν ὁ μάγιστρος κοινωνὸς, ὑφ' ᾧ δὴ τῶν τε ταχυδρόμων καὶ ἑρμηνέων καὶ στρατιωτῶν ἀμφὶ τὴν βασιλείαν φυλακὴν ἐπ' αὐτὸ τεταγμένων. *Omnium Imperatoris consiliorum magister est particeps. Sub cuius cura sunt tabellarij, interpretes, & qui Palatij custodiæ deputati sunt.*

Vel vt Theodor.] Libro 5. capite 19. Procopius libro II. τῶν ἐν παλατίῳ ταγμάτων ἀρχηγὸς Κέλερ. μάγιστρον Ῥωμαῖοι τὴν ἀρχὴν καλεῖν νενομίκασιν. & κατ' ἐξοχὴν igitur μάγιστρος, vt Basilij ep. 416. Vide quæ diximus in Gloss. ad Cedrenum. & Constant. Manass. & in Institut. in princ. Vide Glossar. in Cedrenum in v. μάγιστρος, & Glossar. in Theophylact. Simocat. in v. μαγιστεία ἀρχή. Raro autem magisteria simpliciter, vt in *l. vltima. 16. C. de erogat. militar. ann.*

Notitia, d. sectione 9. cui adde *leg. 2. Cod. de fabricens.*

Fabricenses] Vide Gloss. in Cedren. in v. φαβρικήσιοι.

Limitanei milites] Magister militum quotannis significare debet Principi quemadmodum castrorum & clusurarum cura procedat, *l. 4. h. tit.* Sic ibi legendum. Clusuræ sunt angustiores aditus in finibus Imperij, quibus arcentur hostes. Theophan. in Heraclio, Anna Comn. Alexiad. lib. 5. & lib. 10. Ducas hist. Byzant. cap. 18. Clusuris præfectus, κλεισουράρχης. Continuator Theophan. in Romano Con-

A stant. F. V. Gloss. ad Cedr. Nicetam, & in vet. inscriptione.

Africam] Notitia sect. 34. & 44.

Sortito mittuntur] Proconsules prouincias sortiebantur antiquo more qui in Republ. obtinebat, Sueton. Augusti cap. 47. Tacitus Ann. 15. cap. 19. Symmach. 1. epist. vlt. Strabo lib. 4.

Quas ipse sibi recepit] Quas ipse regendas suscepit.

Vt idem Cassiod. ait] dicta epistola 6.

Curiosos cursus] Notitia Imperij R. sect. 9. *l. 1. h. t.* vide Cuiacium ad tit. de curios. S. Athanasius in

B Apologia 2. ἐπιδεδώκαμεν καὶ Παλλαδίῳ, καὶ κουριώσῳ τῷ Αὐγούστου. male editur, κουειῶδω. & ibid. extat epistolæ inscriptio eiusmodi: φλαβίῳ φιλαγρίῳ καὶ φλαβίῳ Παλλαδίῳ δουκηναρίῳ παλατίνῳ κουριώσῳ. vide Suidam & Firmicum pag. 76. Curiosus Imperatoris tomo 1. Concil p. 379. & Not. ad tom. 4 Chrysost. p. 58.

Curagendariósque.] Vide Cuiacium ad *tit. de princip. ag. in reb. l. 5. & ad d. tit. de curios. l. 1.* Curiosi dicuntur etiam curagendarij, *l. 1. C. Theod. de Curios.* Curagendarios videtur intelligere S. Athanas. in epist. ad Luciferum Caralitanum: *Quid enim non faciunt Arriani? itinera obseruant, curas agunt de proficiscentibus & exeuntibus de ciuitate.*

Agentes in reb.] Glossæ *agens in rebus*, μαγιστριανός.

C In *l. 1. tit. 25. lib. 3.* qui dicuntur agentes in rebus, μαγιστριανοὶ sunt in Bas. libro 7. tit. 5. cap. 93. Adde Michaelem Glycam pag. 274. edit. Regię, & quę diximus in Gloss. ad Cedrenum.

Siue off. mag. off.] Hos intelligit Sanctus Hilarius in fragm. ex opere historico: *Palatium feruet, Episcopi circumcursant, officiales magistri volitant.*

Fabricę armorum] vide Cuiacium ad Nouellam 85. de armis.

XXXII. *De officio comitis sacrarum largitionum.*

Sequuntur alij magistratus siue dignitates illustres. Comes sacrarum largitionum est is cui gubernan-

D di committuntur thesauri maiestatis Imperatorię, quos largitiones dicimus & remunerationes plausibili vocabulo, & dignitatem ipsam Comitis munerariam dignitatem Cassiodorus, quasi muneribus potissimum & liberalitatibus exercendis thesauri imperij destinati sint, quamuis & in alias plerasque res insumantur. & omnino talis est Comes sacrarum largitionum, qualis prefectus ęrario olim, vel etiam dispensator, qui à Papinio demonstratur his verbis: *Iam creditur vni sanctarum digestus opum, partaque per omnes diuitiæ populos* &c. & à Numatiano illo loco: *Opum curam, quamuis sit magna, sacrarum.* Præfecti nomen mutatum est in Comitis nomen,

E quod & omnibus magistratibus datum est, qui sacrum comitatum obseruarent, vel qui ex eo prodirent, & inde nomen postea porrectum est ad omnes, qui cui negotio præpositi essent, veluti ad nauarchum apud Eustathium in Homerum, & Sudæ quoque generaliter definitur Comes, ὁ λαοῦ ἄρχων: *populi iudex* quilibet. Porrò in thesauris siue opibus imperij numeramus etiam vestiarium & ornamenta imperialia; qua de causa non tantum speciales quidam Comites largitionum diffusi per diœceses, & comites metallorum, & rationales summarum, præpositi thesaurorum, procuratores monetarum, quandoquidem & Comiti sacrarum largitionum curæ est, vt idem Papinius ait, *quæ diuum in vultus igni formanda liquescat Massa, quid Ausoniæ scriptum crepet igne monetæ:*

non, inquam, hi tantum erant sub dispositione viri illustris Comitis sacrarum largitionum, sed etiam procuratores gynecæorum. i. textrinorum sacrorum, & procuratores baphiorum. i. tincturarum pretiosi muricis, & procuratores linificiorum, & præpositi barbaricariorum. i. phrygionum, & præpositi bastagarum, qui scilicet curant sacris largitionibus, siue ærario sacro perferri canones collationesque solemnes. A

XXXII. Enarratio.

DIgnitates Illustres] Notitia Imperij R. sect. 10. *Sub dispositione viri illustris Comitis sacrarum largitionum.* Ennodius 3. epist. 21. *Ab illustri viro sacrarum comite.*

Comes sacr. larg.] Zosimus 5. Πετρώνιος ὁ τῶν θησαυρῶν πρoεστώς. Iulianus Imp. in Misopogone: οἱ ἐπιτροπεύοντες τοὺς θησαυρούς ἐμούς. κόμης τῶν θησαυρῶν: *comes thesaurorum.* S. Basilius in ep. 84. ad Sophronium. & simpliciter *Comes sacrarum & magister*, auctor incertus in Excerptis de Constantino M. *Comes sacrarum*, auctor vitæ sancti Clementis Episcopi. Ennodius sup. Notitia sect. 34. κόμης σακρῶν. in sacra Imp. ad Synod. Extat autem in actis conciliabuli quod inseritur Concilio Ephesino.

Thesauri maiest. Imp.] Iulius Firmicus Matt. 3. cap. 8. *Facit etiam magnis rationibus præpositos, talesque qui facultates regias prompta dispositione sustentent, & qui omnes redditus regios, thesaurosque sua habeant fidei dispositionique commissos.*

Quos largitiones dic.] Vide ꝭ. tit. 33.

Et remunerationes] *L. Palatinos 10. C. de Palatin. [illegible] libro 12. Cod. l. C. c. de commeatu, lib. eod* vet. inscript.

Munerariam dignit. Cassiod.] Libro VI. 7.

Qualis præf. ær.] Qui olim præfectus ærario, posteriorum Impp. æuo comes sacrarum largitionum vocatus.

Vel etiam dispensator] De dispensatore rationis priuatæ vetus inscriptio apud Gruter.

A Papinio] Libro 3. Sylu. in lachr. Etrusci.

Et à Numat.] Rutilio Num. Itin. libro 1. & à Claudiano in Paneg. de Manlij Theodori cons. D

Hinc sacræ mandantur opes orbisque tributa.

Possessi Vide Cuiacium ad *l. 9. de iu. fisc.* & dicta à nobis tit. seq.

Qui sacrum comit.] Fortunatus 3. de vita S. Martini: *Tum pia causa sacrum ad comitatum compulit ire.* Comitatum Principis.

Apud Eustathium in Hom.] Il. κ. ναύαρχον τὸ τοιοῦτον φασίν. εἴη δ᾽ ἂν τοιοῦτος, ὁ καὶ κόμης παρὰ τοῖς ὕστερον.

Populi iudex quilibet.] Manuel Moschop. περὶ σχεδ. κόμης, ἀξίωμα. Hesychius: κόμης, ἄρχων, ἡγεμών.

Vestiarium] Vide Cuiacium ad *l. vlt C. de discuss.* Hinc Comes vestiarij. Notitia Imp. sect. 42. Notaui alibi vestes à Græcis recentioribus βέστια dici, ex Moschopulo ἐν τῇ τῶν ἀττικῶν ὀνομάτων συλλογῇ. & βεστιάρειον accipi pro loco in quo reponuntur vestes. hic autem vestiarium accipit pro ipsis vestibus, vt in *l. 4. D. de aliment. legat.* E

Diffusi per diocef.] Notitia Imp. R. sect. 10. *Sub dispositione Com. sacr. larg. Comites largitionum per omnes diœceses.*

Comites metallorum] Notitia in d. sect. 10. Hinc Comites largitionum Italicarum. Notitia sect. 42. *sub disp. Com. sacr. larg. Præfecti thesaurorum, Comes metallor. per Illyricum, Comes & Rationalis summarum Ægypti, procuratores gynecæorum, procuratores baphiorum, procuratores monetarum, præpositi bastagarum, procuratores linificiorum.*

Vide sup. in Comites met.

Sub disposit.] V. Not. sect. 10. & 42.

Vt idem Papinius ait,] Loco supra cit.

Textrinorum sacrorum] Firmicus Matheseos 3. c. 7. *Regiis textrinis faciet præpositos esse, vel præfectos.*

Procuratores baph.] De procuratoribus gynecæorum & baphiorum Cuiac. ad titulum *de murileg. & gynec. l. 2.* v. Hermiam v. 14.

Pretiosi muricis] Purpuræ Imperatorum propriæ. ἐπίσημοι κατὰ πορφυρᾶν βαφὴν [illegible]. Citat. Cuiac. ad *d. l. 2.* procuratores textrini Tyrij.

Procuratores linificiorum] τῶν λινοϋφείων, linyphiorum. v. in Comites metall. B

Præpositi barbaricariorum] Vide Cuiacium ad titulum de excusat. artific. Locus Donati quem citat, hodie legitur hoc modo: *Barbaricarij dicuntur, qui auro & varijs filis hominum, & aliarum rerum figuras exprimunt acu pingente.*

Id est phrygionum] Seruius in illud 11. Æneidos, *Pictus acu tunicas*, &c. *Pictus tunicas, pictus crurum barbara tegmina, id est, habebat vestem Phrygionis arte perfectam.* Vide Salmasium in Vopisci Carum, Car. &c.

Præpositi bastagarum] Bastagarij seruiunt vecturæ rerum ad sacrum ærarium pertinentium. Cuiacius ad *l. 4. dicto titulo de muril. g.* & βαστάγια sunt χρήματα φέρεις Eustathio ad Il. [illegible] p. 828. edit. Rom. sect. 43. C

XXXIII. *De officio comitis rerum priuatarum.*

VTerque Comes ab Imperatore significatur his verbis in *l. 3. ꝭ. vbi Sen. vel cl.* Cui nostra serenitas sacros nostri numinis thesauros, aut res priuatas nostræ pietatis gubernandas injunxit. Ille qui thesauros gubernat opesque fiscales, Comes est sacrarum largitionum, qui à Græcis Comes δαψιλειῶν, ἤτοι παροχῶν. Ille qui propriam substantiam siue patrimonium principis, siue dominicam & diuinam domum, Comes rerum priuatarum, quæ honestantur etiam largitionum nomine, *l. properandum, §. sin autem vtraque ꝭ. de iud. l. vlt. ꝭ. de adsess.* Paulinus in Eucharistico: *Nomine priuatæ Comitiuam largitionis dans mihi, quam sciret nullo subsistere censu.* Bona igitur principis, aut fiscalia sunt, aut patrimonialia, & vtraq; propria aut quasi propria & priuata principis. Nam ita est scriptũ in *l. 1. ꝭ. ne quid in lo. pub.* res fiscales, quasi proprias & priuatas principis esse. & quod vulgo dicitur, omnia esse principis, id interpretatur rectè *l. 3. ꝭ. de quadr. præsc.* vt omnia. i. tam fiscalia quàm patrimonialia principis esse intelligantur. Quæ priuati possident, sunt in Imperio principis. Propria bona, quæ princeps possidet, in patrimonio & dominio principis. Fiscalia quasi in patrimonio, propriè in patrimonio principis non sunt. hæc enim in heredem principis non transeunt, patrimonialia transeunt in heredem, vel in bon. possessorem, etiamsi non successerit in Imperio, *l. 36. D. de leg. 2.* fiscalium rerum est commercium, *l. pacta §. vlt. D. de contr. empt.* Patrimonialium non item, *l. 39. §. vlt. D. de leg. 1.* Denique ex hac bonorum diuersitate facti sunt duo Comites, vnus qui præesset fiscali substantiæ, alter qui propriæ. hic Comes rerum priuatarum dicitur frequentius, ille Comes sacrarum largitionum. facti etiam inde sunt alij palatini largitionales, alii priuatiani, qui huic vel illi Comiti obsequuntur. Tres tantum sunt sub hoc titulo Constitutiones Latinæ, nulla Græca desideratur, & quæ à me adnotata est *l. 7 ꝭ. de delat.* secundum locum occupat ꝭ. *tit. de off. diu. iud.*

XXXIII. ENARRATIO. A

OPesque fiscales] Iulius Firmicus Mathes. libro 3. cap. 6. *F s o præpositos, aut fisci patronos.* Comes est sacrarum largit. κόμης τῶν θείων λαργιτιόνων. Cyrillus in epistola ad Theopemptum, quæ exstat in Concilio Ephesino.

Comes δεσπ. κτημ.] Vide Scholiast. Basil. quem adducimus tit. seq. Menander Protector in Excerptis de legationibus libro 11. τοιαῦτα τῶν βασιλεῖ ἀνθρώπων προεστηκώς θησαυρῶν. οἱ γὰρ ἀπὸ τῆς δεσποτείας τῇ Ῥωμαίων προσαγορεύονται φωνῇ, λαργῖτις. (lege λαργιτιῶν) γὰρ οἱ Λατῖνοι τὸ δεσποτικὸν ὀνομάζουσιν.

Patrimonium princ.] Vetus epigramma in collectione Petri Pithoei:

Aulica quippe Comes rexit patrimonia clarus. B

Comes rerum priuat.] Corippus de Laudib. Iustini min. *Nos quæ tua sunt priuata vocamus.* & Comitem igitur priuatorum. Zosimus libro 4. τῇ τῶν βασιλικῶν ἐφεστὼν ταμιείων φροντίδι. & libro 5. ὁ τῶν ἰδίᾳ τῷ βασιλεῖ ἀνηκόντων ταμιείων προβεβλημένος. Procopius in Arcana: ἐπίτροπος τῆς βασιλέως οὐσίας ἰδίας: *Procurator priuatæ principis substantiæ.* Vt in Veteri inscriptione, ἐπιτρόπῳ πριβάτης. scilicet οὐσίας. *Procuratori rei priuatæ.* κόμης τῶν θείων πριβάτων, in actione 1. Concilij Chalcedonensis, κόμης πριβάτων, Sanctus Basilius in epist. 415. & 423. Adde locum Theodoreti, quem adfert Cuiacius ad *l. 9. §. de iu. fis.* Qui posteriorum Imperatorum æuo λογοθέτης οἰκιακῶν. Glossæ Nomicæ: κόμης τῶν πριβάτων, ὁ νῦν λογοθέτης τῶν οἰκιακῶν. Georgius Pachimerius in hist. τοῦ μεγάλου λογοθέτου τῶν οἰκιακῶν. Codinus de offic. cap. 11. C

Quæ honestatur etiam largit. nom.] Glossæ Nomicæ: λαργιτιῶνες εἰσὶ δύο, τὰ σάκρα, καὶ τὰ πριβάτα.

Id est, tam fiscalia] Vide Obseru. 15, 30. Vide quæ diximus ad Theophilum, & adde hoc Agapeti: κύριος μὲν πάντων ἐστὶν ὁ βασιλεύς. *Imperator omnium quidem dominus est.* Quod quemadmodum intelligendum sit, docent Notæ nostræ in Theophilum.

Palatini largitionales &c.] Apparitores Comitum, de quibus Cuiac. ad tit. *Cod. de palat. sacr. largit.* & ad *tit. de priuileg. cor. qui in sacr. pal. milit. lib. 12.*

Obsequuntur] Vt in *l. 7. C. Th. eod priuatis largitionibus obsecundant.* D

XXXIV. *De officio comitis sacri patrimonij.*

AT rursus duplex est patrimonium, priuatum de quo superior, & sacrum, de quo hic titulus. atque ita separatum legitur vnum ab altero in edicto Iustiniani *4. & 8.* & in formulis Cassiodori. Quod attente obseruandum est: alioquin prima specie idem videretur esse Comes rerum priuatarum & Comes sacri patrimonii. Sed duo plane sunt diuersi Comites. Et Comes rerum priuatarum, vt dixi, gubernat priuatam principis substantiam, per rationales, scilicet præpositos, procuratores, atque etiam Comites quosdam speciales. Comes patrimonii sacri est veluti procurator penus, qui regias, vt Cassiodorus ait VI. epulas sollicita ordinatione disponit, iudex aulici apparatus & epularum, cui vt idem significat lib. 12. commissæ sunt apothecæ vel enthecæ aulicæ, & putem cellario principis dicatorum prædiorum in Cappadocia prouentus quoque ad eum rediisse. Tres igitur erant principis περιουσίαι, quod & Græci interpretes notant, largitiones, priuatæ, patrimoniales. Et hic quidem titulus nullam habuit Latinam, Græcam habuit Constitutionem quæ desideratur. E

XXXIV. ENARRATIO.

IN formulis Cassiodor.] Lib. 6. 7. 8. & 9.

Per rationales] Notitia Imp. R. *sub dispositione Comitis rerum priuatarum, Rationales rerum priuatarum.* Lampridius in Alexandro Seuero: *Vbi aliquos voluisset, vel rectores prouinciis dare, vel præpositos facere, vel procuratores, id est, rationales, ordinare.* Hi suberant Comiti rei priuatæ, & rem priuatam principis in singulis prouinciis procurabant.

Comes patrimonii sacri.] Comes patrimonii in Concilio Hispan. tit. de fisco Barcinonensi. Inscriptio vetus: MODERANTI INLV TREM S CRI PATRIMONII COMITIVAM.

Vt Cassiodorus ait] d. epistola 8,

Vt idem sign. lib. 12.] Epistola 9.

Apothecæ vel enth. aulicæ.] *Sacræ annonæ præpositum* appellare videtur Firmicus Mathes. 6. 3. De apotheca & entheca vide Isidorum Originum 15. 5.

Græci interp. not.] τρεῖς ἦσαν τὸ παλαιὸν αἱ τοῦ βασιλέως περιουσίαι· λαργιτιῶνες, πριβάται, καὶ πατριμονιάλιαι, ad titulum 1. libri 7. Basilic.

XXXV. *De officio proconsulis & legati.*

V. tit. 16. lib. 1. ff.

POst illustres dantur spectabiles, ex quibus primi sunt proconsules, qui in prouincias certas, veluti Asiam, Achaiam, Africam sortitò mittuntur cum imperio consulari, vt tam bella quàm ciuilia regant ex ordinatione Augusti, vt Suetonius & Strabo scribunt, separatas ab his quas ipse sibi recepit, adiuncto etiam legato vno si qui mittitur prætorius vir sit, vel legatis tribus, si Consularis, vt Dio scribit 53. datis à Senatu, vt in Gordianis Capitolini, & Probo Vopisci, vel probatis à principe, quibus suam iurisdictionem mandent, atque etiam criminum cognitionem extra ordinem, *l. solet, D. eod.* De proconsule eleganter Saluianus 7. *Quotidianus iudex & rector, quantum ad nomen quidem proconsul, sed quantum ad potentiam consul.* Male autem inter primam & secundam legem huius tituli quidam posuere titulum nouum de officio Comitis sacri palatii.

XXXV. ENARRATIO.

EX quibus sunt Proconsules] *l. vn. sup. vt omnes iudic. l præcipimus 32. §. de apochis publ. Nou. 7. in fi. Nou. 30. cap. 2.* Notitia sect. 44. Collat. Carthag. cum Donatist. ipso princ. D. Augustinus in epist. 159. *Ad virum clarissimum atque spectabilem Proconsulem.*

Qui in prouincias] Qui in prouincias populi Rom. mittebantur, hi Proconsules dicti. Qui in Prouincias Cæsaris, Præsides aut procuratores. Plutarchus in Reip. gerendæ præceptis: ἀρχόμενος ἄρχεις ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἢ ἐπιτρόποις Καίσαρος; *Imperas subditus vrbi præfectus, quæ Proconsulibus, aut procuratoribus Cæsaris est subiecta.* Strabo libro 17. in fine: Καὶ εἰς μὲν τὰς Καίσαρος ἡγεμονίας καὶ διοικητὰς Καῖσαρ πέμπει. Quid si legamus ἡγεμόνας, vt Casaubono suboluit, id est, *præsides & procuratores.*

Veluti Asiam] Vetus inscriptio.

Achaiam] Proconsul Achaiæ.

Quibus suam iurisdictionem] Theodorus Hermopolites: πλὴν ἐπὶ μὲν τῶν χρηματικῶν ἐπιτρέπει αὐτοῖς, καὶ ἀποφάσεις ἐκφέρειν. ἐπὶ δὲ τῶν ἐγκληματικῶν, τὰ μὲν ἄλλα πάντα ἐξετάζειν, ἀπόφασιν δὲ μὴ δίδοναι, ἀλλὰ ἀναφέρειν τὰ κεκριμένα τῷ ἀνθυπάτῳ: *In ciuilibus quidem causis permittit eis*

etiam sententiam ferre. In criminalibus autem, cætera quidem examinare eis permittitur, sententiam autem ferre non possunt, sed rem ad Proconsulem remittere debent.

XXXVI. *De officio comitis Orientis.*

SEquitur Comes Orientis, qui etiam est spectabilium numero, & latissimam iurisdictionem habet. namque Oriens ei totus regendus committitur, qui conficitur ex xv. prouinciis, Palæstinis tribus, Syriis duabus (Optatus tamen Mileuitanus facit Syrias tres Ciliciis duabus, Phœniciis duabus, Cypro, Euphratensi, Osroena, Mesopotamia, Isauria, Arabia.

XXXVI. Enarratio.

QVi etiam est spectab. num.] *l. vnic. hoc tit. l. vn. §. vt omn. iud. Nou. 7. in fin.* Notitia imp. R. sect. 13. *Sub dispositione viri spectabilis.*

Comitis Orientis] De cuius officio Zosimus lib. 5. ὁ δὲ κόμης τῆς ἕω ... αὐτὴ δὲ ἡ ἀρχὴ βούλεται ... πᾶσι τοῖς τῆς ἕω ἐπαρχίας ... ἐπὶ τοῖς ... τὸ δέον ... διδάσκειν

Et xv. prouinciis] Notitia Imp. Sect. 13.

Optatus tamen Mileuit.] Libro 5.

XXXVII. *De officio præfecti Augustalis.*

V. tit. 17. lib. 1. ff.

PRæfectus Augustalis est etiam spectabilis sic dictus quod Ægypto in prouinciam redacta ei regendæ primum sit ab Augusto constitutus ex equitibus, non ex Senatoribus, vt Tacitus scribit 12. & Dio 51. & Arrianus 2. de exped. Alex. ne sub potentiori præfecto, vt sunt leues & mobiles Ægyptij, facile ad res nouas impellerentur, quos & eadem ratione in alienam ciuitatem ciues allegi noluerunt Romani Impp. vt Iosephus scribit 2. contra Appionem. Idem vero dicitur etiam præfectus Ægypti, *l. 35. D. ex quib. cau. mai. l. 1. §. ne postul.* Et præfectus, non proconsul, aut consularis, quod vetustius esse videtur constitutione Augusti, cum ex oratione Ciceronis in Gabinium Trebellius Pollio referat fasces consulares Alexandriam ingredi non licere, quæ fuit sedes præfecti Augustalis. Sub cura autem eius prouinciæ vi. Libyæ duæ, Thebais, Ægyptus, Arcadia, Augustamnica, & præsides earum, *l. 2. hoc tit.* Et non ex Consulibus tantum Romanis, sed etiam ex suo Augustali Alexandrinos annum numerasse Chronica Alexandrina quæ habet Cl. Puteanus V. C. & eruditissimus manifesto comprobant. Inuenio eodem tit. præfecti Augustalis etiam præsidem Daciæ, quo plus auctoritatis haberet, Hadrianum Imp. ornasse apud Spartianum.

XXXVII. Enarratio.

Præf. August.] *L. 1. D. eod.* eius mentio in vet. inscriptione. vide Cuiac. ad *leg. 3. C. de can. largitional. titul.*

Est etiam spectab.] *L. quinque 17. D. de Decurionibus, l. raptores 54. sup. de Episcop. & cler. l. vn. §. vt omnes iudic. &c. Nou. 7. in fine.*

In Prouinciam redacta] Dio lib. 51. Suetonius Aug. cap. 18. Priscianus lib. 18. *Augusto Imperante Alexandria prouincia facta est.*

Facile ad res nouas impell.] Q. Curtius 14. *Ægypij vana gens, & nouandis quam gerendis aptior rebus.* Flauius Vopiscus in Saturnino: *Sunt enim Ægyptij nouarum rerum cupientes.*

Adrianus Imp. in epistola ad Seruianum Cos. apud Vopiscum: *Ægyptum totam didici leuem, pendulam.* & mox: *Genus hominum seditiosissimum.* & Alexandrini maxime in seditionem procliues, Philo in Flaccum, S. Albinus in laudat. in S. Steph. Euagrius hist. eccl. lib. 2. cap. 8. Socrates lib. 7. cap. 13. Dio etiam lib. 52. notat in eis τὸ κοῦφον τῶν ἐθνῶν.

Præfectus Ægypti] Traianus in epistola ad Plinium libro 10. vetus inscriptio Gruteri pag. 414. 8. ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου. Phlegon Trallianus de rebus mirab. cap. penult. S. Athanasius in epistola ad Orthodoxos. τῆς Αἰγύπτου ἄρχων, Dionis Epitome in Augusto: Αἰγυπτίων ἄρχων, Synesio in epistola 94. vt præfectura Ægypti, Αἰγυπτίων ἀρχὴ, in epist. C. Αἰγύπτου ἀρχὴ, Athenæo 3. ἐπίτροπος Ἀλεξανδρείας, Philo in Flaccum, ἡγεμὼν Αἰγύπτου, Georgius Syncellus in Chronographia, vt in veteri inscriptione, præses prouinciæ Ægypti.

Prouinciæ vi.] Notitia sect. 14.

L. 35. D. ex quibus causis mai.] Græci ibidem. ὁ Αὐγουστάλιος Ἀλεξανδρείας. Socrates historiæ Eccles. 7. 12. meminit ὑπάρχου Ἀλεξανδρείας. vita S. Eugeniæ: *Commodus Imperator direxit illustrissimum virum Philippum ad Ægyptum, vt præfecturam ageret Alexandriæ, & omnes potestates, quæ per totam Ægyptum administrabantur, eius arbitrio deseruirent.*

Apud Spartianum] In Adriano.

XXXVIII. *De officio vicarij.*

VIcarius quoque spectabilis est, quæ media est dignitas inter illustres & clarissimos, vt ait Iustinianus *Nou. 7. in fine.* Nam inferiores his quidem sunt equestres, perfectissimæ, egregiæ dignitates non Senatoriæ. Senatoriarum tripertita dumtaxat diuisio est, & qui superillustres esse dicuntur, hi illustres sunt & Patricij; & illustres igitur, & adiectione tantum patricij superillustres. Nec tamen omnes Senatores illustres sunt, aut spectabiles, aut clarissimi: quidam sunt expertes harum dignitatum omnium, *l. 52. 54. C. Th. de hæret.* Vicarius autem pro præfecto prætorio mittitur in tractū, vel diœcesim aliquam aliquot in se prouincias continentem, veluti Thraciarū quæ prouincias continet 6. vel Ponticam, quæ 11. vel 12. si ex constitutione Valentis, cuius meminit interpres Nazianzeni, feceris Cappadocias tres, primam cuius Metropolis Cæsarea, secundam cuius Metropolis Tyana, tertiam cuius metropolis Musycissus; vel Asianam, quæ xi. vt Theodoritus scribit lib. 5. Sed octo tantum ponit sub dispositione vicarij notitia vetus dignitatum Orientis. Fuit etiam in Illyrico vicarius Macedoniæ, *l. vn. §. de diu. off. & app.* & aliquando in Occidente vicarius vrbis Romæ, & iurisdictio eius intra 40. lapidem. Vicarius Italiæ, & sub eo prouinciæ x. Vicarius Africæ, & sub eo prouinciæ quinque, sicut sub vicario Britanniarum. Vicarius vii. prouinciarum in Gallia, Germaniæ, Belgicæ, Aquitaniæ, Narbonensis, Lugdunensis, Maximæ Sequanorum, Nouempopuloniæ: è quibus Narbonensis, & Germania, & Belgica, & Aquitanica rursum diuiduntur in primam & secundam, Lugdunensis in primam, secundam, tertiam, Senoniam, Alpes in maritimas, Pœninas & Graias, & in Narbonensi secunda facile comprehenderim Viennensem, vt sint summatim prouinciæ septem, quarum etiam mentio fit in constitutione Constantini ad Agricolam præfectum Galliarum relata à Nicolao Cusano 3. de con cath. Fuit & vicarius Hispaniarum, &

ſub eo prouinciæ VII. quæ olim regebantur à proconſule, vt ſcribens de Vicario Hiſpaniarum recte ſubiiciat Sulpitius Seuerus in hiſtoria ſacra; nam iam proconſulem habere deſierant. Hi ſunt vicarij præfecturæ prætorianæ pari poteſtate præditi, & in legibus ſæpe dicuntur vices agere præfectorum prætorio, aut agere vicariam præfecturam, & in l. 1. D. de leg. 3. vice præfecti ex mandatis principis cognoſcere, & in l. 6. ⸿. de mo. tit. ſcripta ad præfectum prætorio, his verbis demonſtrantur, qui vice veſtra (ſic legendum) adminiſtrationis gubernacula ſuſceperint. Verum non vt alij qui funguntur vice prætorum aut præſidum nihil proprium habent, ita poſſim idem ſtatuere de vicariis præfecto prætorio. Nam etſi dicuntur vicarij, propriam iuriſdictionem habent datam à principe, & vt ait Caſſiodorus, cum præfectis portionem aliquam, quod ſumpſiſſe videtur ex *l. 1 huius tit.* quæ vicarios præfecturæ prætorianæ trahere portionem ait, mόxque ſubijcit, eoſdem diſceptationis principalis repræſentare reuerentiam, quod Caſſiodoro eſt vice ſacra iudicare tanquam præf. prætorio, & habitu militari.

XXXVIII. Enarratio.

Vicarius quoque ſpectabilis eſt] *L. vn. ⸿. vt omn. iudic.* Collatio Carthag. cum Donatiſtis, ipſo princ. *Spectabilis Vicarij.*

Perfectiſſimæ, egregiæ dign. v. Lactantius v. 14. in. fin. vet. inſcriptio. Perfectiſſimos Græci διασημοτάτους vocant. vetus inſcriptio: *Valerius Honoratus vir perfectiſſimus.* Gloſſæ Gr. Lat. διασημότατος, *perfectiſſimus.*

Qui ſuper illuſtres] Vide Cuiacium ad tit. 1. libri 12.

Vicarius autem pro præfecto prætorio] Vicarij ſunt præfecti prætorio, vicarij viri ſpectabiles, qui ex mandato Principis in diœceſem aliquam ſiue tractum mittuntur multas habentem prouincias. Cuiac. ad *leg. omnes 4 C. de armor. & tribut.*

Tripertita dumtaxat diuiſio] Vel enim ſunt illuſtres, vel ſpectabiles, vel clariſſimi. Iſidorus Origin. libro 9. 4. Cledonius in arte: *Vicarius dicitur is, qui ordine co[...] vices agit ampliſſimæ præfecturæ.* Auctor vitæ ſancti Apollinaris martyris: *Scripſit ad vicarium præfecturæ.* Iulius Firmicus Matheſ. libro 3. cap. 5. *Faciet præſides riparum, duces, vicarios, præfectos prætorio.* Legendum opinor, *vicarios præfectorum prætorio.*

In tractum vel diœceſim] Tractus eſt diœceſis, *l. vnic. ⸿. vt omnes iudic. tam ciuil. quam milit.*

Veluti Thraciarum] Sanctus Baſilius in epiſt. 264. ἐξὰ τῷ βικαρίῳ τῆς Θρᾳκίας ἐπιστέλλω τῇ ... Mentio eius in veteri inſcriptione.

Quæ prouinc. cont. 6.] De quib. Notitia ſect. 17. Theodoret. in hiſt. eccleſ.

Vel Ponticam] Quæ 11. Notitia ſect. 16. vicarius diœceſeos Ponticæ, Ποντικῆς διοικήσεως ὕπαρχος, Gregorius Naz. de Laud. Baſilij Meminit vetus inſcriptio. De vicario Ponticæ vide edictum Iuſtiniani 8.

Valentis, cuius meminit int. Nazianz.] In orat. patris funebr. [illegible]

Vel Aſianum] *Vicarius Aſiæ. vel Aſianæ diœceſeos.* vett. inſcriptiones. De Vicario Aſiæ Eunapius Sardian. in Maximo ſub finem, vbi de Clearcho.

Vt Theodoritus ſcribit libro 5.] Capite 28.

Notitia vetus] d. ſectione 16.

Vicarius Macedoniæ] Notitia ſect. 1. vetus inſcript.

Vicarius vrbis R.] Not. ſect. 45. S. Ambroſius in epiſtola 34. *Aſpaſius vrbis Romæ Vicarius*, de quo Caſſiod. 4. 41. & 6. 15. & Ammian. Marcell. 28.

Iuriſdictio eius intra 40. lapid.] d. form. 15.

Vicarius Africæ] D. Auguſtinus de C. D. libro 22. 8. *Apud Carthaginem quis nouit præter admodum pauciſſimos, ſalutem quæ facta eſt Innocentio exaduocato vicariæ præfecturæ?* Et homilia 49. de verbis Apoſtoli, cùm eſſemus in carne. *Interpella contra illos Eccleſiam, non dico iudices publicos, non Proconſulem (Africæ) non Vicarium, non Comitem, non Imperatorem, ſed Deum Patrem, & Chriſtum, & Spiritum ſanctum.*

Et ſub eo prouinciæ quinque] De quinque prouinciis, vide Philaſtrium in libro de hæreſibus.

Sub Vicario Britann.] Mentio in inſcriptione legis *Sicut 15. C. Theod. de pagan.* Socrates hiſt. eccleſ. lib. 7. c. 12. βικάριος τῶν βρεττανικῶν νήσων: *Vicarius Britannicarum inſularum* Ammian. *Ex vicario Britanniarum* Et lib. 23. *Negotiumque maturandum Alypio dederat Antiochenſi qui olim Britannias curauerat pro præfectis*: id eſt, Vicarius fuerat Britanniarum. Et libro 27. *Ciuilem nomine rectorum Britannias pro præfecto* Et lib. 14. *Martinus regens illas.* Hinc rector prouinciæ, tit. ſeq. In Regio tamen codice & in retroeditionibus legitur, *agens illas prouincias.*

Vicarius 7. prou. in Gal.] De quo Caſſiod. 3. 16. & 17. vetus inſcriptio.

In conſtitut. Conſt.] Honorij A. Iacobus Sirmondus in Apollin. Sidonium, quem vide.

Fuit & Vicarius Hiſpaniarum] Vetus inſcr. VICARIVS PRÆFECTVRÆ PER HISPANIAS. Ammianus 23. *Venuſto Vicariam commiſit Hiſpaniæ.*

Vicarij præfecturæ pr.] βικάριοι τῶν ἐπάρχων. Euſeb. hiſt. eccleſ. lib. 10. cap. 6.

Sulp. Seuer. in hiſt. ſac.] Libro 11.

Vices agere præf. pręt. &c.] Cledonius ſup. Hinc Vicaria pręfectura, in geſtis purgationis Cęciliani & Felicis.

Qui vice veſtra] Sic legitur in veteri Iuliani Brodæi.

Et vt ait Caſſiod.] Libro 6. 15.

Quod Caſſ. eſt.] d. form. 16. *vice ſacra ſententiam dicit.*

XXXIX. *De officio prętoris.*

V. tit. 14. lib. 1. ff.

Adiungitur ſpectabilibus pretor quibuſdam locis, ſed plerumque clariſſimis, quare fecerim libentius ab hoc titulo clariſſimorum. i. tertij ordinis initiũ. Quæ autẽ magna olim fuit vis imperij iuriſdictioniſque pretoriæ, ea cœpit onus eſſe Senatorum in edendis populo ſcenicis & circenſibus voluptatibus, quod ſuſtinuere etiam prætores olim, *l. ſi vt certo ⸿. interdum, D. Commi* & in fabricis operibúſque publicis, *l. 13. Cod. Theod. de præt. & quæſt.* idque oneris ferè tantum prætura retinuit, adeo vt vocarentur ad eam inuiti, vt Zoſimus expoſuit lib. 11. atque etiam præſentibus deficientibus abſentes Senatores qui in prouinciis, non in vrbe domicilium haberent, & minores 25. annis, *l. 1. & 2. C. Theod.* vbi ſicut prætores & conſules, ita quæſtores accipere oportet pro inani nomine, & onere populo edendi muneris, vt illo Lampridij loco in Seuero, (Quæſtores candidatos ex ſua pecunia iuſſit munera populo dare) non pro ampliſſima illa dignitate, de qua actum eſt tit. 30. cui etiam non ſufficeret minor ætas, nec ad alios honores, *l. ad Remp.*

Remp. D. de mun. & hor. qui etiam non patent feminis, & hanc tamen præturam onerariam ſubeunt quodammodo in ſpecie *l. 17. Cod. Theod. eod. titu.* pauciſſima autem retinuit præctura ex iuriſdictione & Imperio priſco, & ferè ea tantum quæ referuntur in *l. 1. huius tit. l. vlt. j. de præd. min.* & tandem functione eius etiam liberati ſunt Senatores abſentes *Nou. Valentiniani & Martiani*, & generaliter omnes qui prætores deſignati eſſent ſumptibus & erogationibus faciendis in vrbis fabricas, aut populi voluptatibus, *l. 2. hoc tit. l. 1. j. de prætor.* niſi quid vellent expendere ſua ſponte. Etiam illud additur eadem Nou. vt hi tantum deſignentur S. C. legitimo legitimè celebrato. Fuere primis temporibus 18. in antiqua Roma, poſt in noua modo tres, modo quatuor, modo quinque, modo octo, & tandem ex ea Nou. tres, & deſignati, vt dixi SC. vt *l. 12. 13. 15. Cod. Theod. eod. tit.* vbi additur legitimo vel legitimè celebrato. i. loco & numero competenti, & locus quidem definitur *Nou. 62.* numerus quinquaginta ſcilicet Senatorum, *l. 9. Cod. Theod. eod.* Hoc enim numero præſcribi SC. ſolet. Lampridius in Seuero: *Nullam Constitutionem ſacrauit ſine 20. iuriſperitis & doctiſſimis ac ſapientibus viris, iiſdemque diſertiſſimis non minus 50. vt non minus in conſilio eſſent ſententiæ quam cum SC. fieret.* Et SC. vero dum prætores deſignari conſtituitur, nominatio & deſignatio cenſualibus quæ fuit aliquando conceſſa, abrogatur *l. 13. 26. 27. Cod. Theod. eod.* Quidam codices habent, *De officio prætorum*, vt in Digeſtis, ſed vt Proconſulis & Vicarij, ita prætoris appellatione omnes continentur.

XL. *De officio rectoris Prouinciæ.*

V. tit. 28. lib. 1. ff.

PRoconſul, Comes Orientis, præfectus Auguſtalis, de quibus actum eſt ſupra, ſunt rectores prouinciarum, ſed ſpectabiles. Hi de quibus hoc tit. agitur, clariſſimi, veluti præſides, correctores, conſulares, & vnius tantum prouinciæ. illi ferè plurium: & hi quoque ſub cura illorum, & hi rurſus, qui in his libris ſæpiſſime ordinarij iudices appellantur, Græcè ἐμβάθμους interpretatur *Nouell. 20. & 112.* qui non tantum exactionibus tributorum, ciuilibúſque negotiis, ſed etiam militaribus occupabantur, *l. 1. §. in bonorum, D. quis or. in bon. poſſ.* Et publici iudices, *l. 7. ſ. de pag. ſacr.* atque ideo *l. 2 §. vlt. D. de iur.* his eſſe ius multæ dicendæ quibus publicè iudicium eſt. i. qui publici & ordinarij iudices ſunt. Hi fratres à principe appellabantur in Conſtitutionum ad eos directarum ſubſcriptionibus, vt Caſſiodorus ait, vt nobilitate pretioſi nominis affecti, vilitate criminum abſtinerent, & ſimili modo magiſter officiorum frater chariſſimus Auguſtorum in *Nou. Th. de princip. ag. in reb.* & Nou. *de lampad.* & Nou. *de meta.* Et Comes rerum priuatarum in eiſdem Nouellis, *l. 3. De tyronib. & Nou. Martiani de bo. cad.* & Comes ſacrarum largitionum in eiſdem Nouellis Theodoſij, *l. 3. de palat.* Addit idem Caſſiodorus, rectorem prouinciæ in præfecti prætorio militem, cum ipſius tamen conſcientia iudicare, quod confirmat *l. 4. huius tit.*

XXXIX. Enarratio.

SPectabilis prætor] Iulianus Anteceſſor in Nou. 24. 25. 26. & 104.

Clariſſimis] *L. 4. Cod. Th. de Prætorib.*

Onus eſſe Senatorum] Cui. ad *l. 1. Cod. de prætor. lib. 12.* Prætura onus fuit Senatorium &c.

Circenſibus voluptatibus] Vopiſcus in Aureliano: Sequentibus diebus datæ ſunt populo voluptates ludorum ſcenicorum, ludorum Circenſium, venationum, gladiatorum, naumachiæ. v. *l. 1. Cod. de ſpectacul. lib. 11. l. 3. Cod. Theod. de pagar.*

Prætores olim] Symmachus ep. lib. 7. 105. & lib. 9. 18. *leg. 29. & 32. Cod. Theod. de prætor.*

Fuere prim. temp. 18.] *l. 2. §. deinde, D. de orig. iur.*

Poſt in noua] *Leg. 3. 13. 20. & 25. Cod. Theod. de Prætor.*

Quam cum SC. fier.] Hodie legitur: *Quâ Senatusconſultum conficerent.* Caſ. legit: *vt non minus in conſilio eſſent, quam quot ſc. conf.* Salmaſius. *Vt non minus in eo eſſet ſententiarum quam Senatuſconſultum cum fieret.* Probabilior eſt emendatio Cuiacij, vel Caſauboni.

Vt Proconſulis] vt Proconſulis Aſiæ, Achaiæ, Africæ tit. 35. ſ.

Et Vicarij] Nam Vicarius eſt vrbis Romæ, Vicarius Africæ, &c. ſ. tit. 38.

Ita Prætoris] Sunt enim plures. Hinc tit. de offic. prætorum, in quibuſdam libris.

XL. Enarratio.

DE off. rect. prou.] Vet. inſcriptio.

Clariſſimi] In *l. raptores ſup. de Epiſc. & cler. Clariſſimi rectores prouinciarum.*

Veluti præſides] Præſides ſunt clariſſimi. Cuiacius ad *l. 4. de annon. & tribut. lib. 10. C.* Præſides, inquit, ſunt clariſſimi, & ſub eorum cura vna tantum prouincia eſt: & propriè ij ſunt qui ordinarij & ἐμβαθμοὶ dicuntur, *l. vlt. ſ. de modo mult. l. omnes ſ. de Epiſc. & cler. l. 2. j. de proxim. ſacr. ſcrin.* Nou. 20. 31. 112. quaſi infimi ordinis, vt ordinarij milites, hoc eſt, gregales & manipulares. Et ad *l. 7. Cod. de cohortalib. lib. 12. Cod.* Ordinarij iudices in libris noſtris ſunt præſides viri clariſſimi, non viri ſpectabiles, vel illuſtres &c.

Ordinarij iud. appellantur] *d. l. omnes, & d. l. 2.* ordinariam gerunt dignitatem, ſiue minorem poteſtatem, id eſt, clariſſimatum, *l. qui ordinariam 7. h. tit.* Ordinario iure prouinciam moderantur, *l. vlt. j. de modo mult.*

Ἐμβαθμοὺς] Syneſius Latinam vocem vſurpat in epiſt. 143. Ioannes Epiſcopus Theſſalonicenſis de Chriſti reſurrectione, τί γὰρ ἀπεκρίθησαν Πιλάτῳ οἱ Ἰουδαῖοι; εἶπον, ὅτι ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα. δῆλον οὖν ὅτι πρὸς τῶν Ῥωμαίων νόμοι ἀπεκρίθησαν, μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτεῖναι· οὐδὲ γὰρ εἶχον ξίφους ἐξουσίαν, μὴ ὄντες ἄρχοντες ὀρδινάριοι: *non enim habebant gladij poteſtatem, cùm non eſſent ordinarij magiſtratus.*

Non tantum exactionibus tributorum] Cuiacius *l. 11. Cod. de ann. & tribut.* Præſides, quorum munus eſt tributorum exactioni incumbere, *l. in fiſc. int. de exactorib. trib. Nou. 116.* Caſſiodorus in formula rect. prou. *Tibi fiſcalium tributorum credita monſtratur exactio. L. 10.* ad quam Theodorus Hermopolites ſcribit, Palatinos inſtare debere præſidibus, vt tributa exigant: imo vero & ipſis præſidum officialibus

in tributis exigendis opem ferre: ὀχλεῖν καὶ κατεπείγειν τοὺς ἐρ χοντας εἰς ἀπαίτησιν τῶν δημοσίων· μᾶλλον δὲ καὶ συμπνεῖν τοῖς τούτων ταξεώταις εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν τελῶν.

Vt Cassiodorus ait] 6. Var. 21.

Addit idem Cassiod.] Loco citato.

XLI. *Vt nulli patriæ suæ administratio sine speciali permissu principis permittatur.*

PArs hic titulus est superioris, nimirum de rectore prouinciæ, vt nemo eius prouinciæ fiat rector, aut præses, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet. Anastasij Constitutio Græca, cui similis *l. vlt. ꝟ. de cr. sacr.* & vetustior Antonini apud Xiphilinum, μηδένα ἐν τῷ ἔθνει ὅθεν τὸ ἀρχαῖον ἐστὶν ἄρχειν, nisi scilicet hic honos ab ipso principe vltro ei concedatur, vt Cassiodorum legimus patriæ suæ Lucaniæ, & Brutiorum correctorem fuisse libro 1 Var. ac similiter nemo potest in patria sua officium fiscale administrare, vel præsidi adsidere vltra menses quatuor, *l. 10. ꝟ. de adsess. l. 1. Cod. Theod. eod.* nisi cui id princeps speciali beneficio permiserit, *l 38. D. ex quibus ca. mai. l. 3. D. de off. adsess.* Et rationem reddit Paulus 5. Sentent. *ne aut gratiosus, aut calumniosus apud suos esse videatur*, & attigit Cassiodorus supradicto loco scribens, gloriosum esse in patria sua præsidatu fungi præclare, vbi necesse est, vt aut gratiam parentela prouocet, aut odium longæ contentiones exasperent. At contra prętores in vrbe non fiunt, nisi qui in ea domicilium habent, *l. 2. sup. tit. 39.* quia prætorum tum erat iurisdictio parua, & prætura onus potius quam honos, adeo vt plerique eam detrectarent, eademque ratio magistratuum municipalium vel generaliter in vrbe, vbi est sedes imperij & magistratuum ingens copia & obseruatores actus cuiusque multi, ciuibus & incolis magistratum capessere licet, in prouinciis præsidatu fungi non licet, quoniam longe maius est præsidis imperium, quam cuiusque magistratus in vrbe, *l. 7. §. vlt. & l. 8. de off. proc.*

XLI. Enarratio.

VT nemo eius prouinciæ] Synesius epistola 73. ad Troilum : ἢ σὺ καταπεμφθῆναι τὸν νόμον γέγονας αἴτιος ἐπὶ τοῖς πάλαι προσφατον, ὃς ἀνατείνεται πολλὰ καὶ χαλεπὰ τοῖς μνηστεύουσι τὴν τῆς ἐνεγκούσης ἀρχήν: *Num tu nouæ supra veterem mittendæ legis auctor extitisti, quæ lex multa & acerba minitatur iis, qui patriæ suæ imperium ambiant?* Vide epistolam integram, & epist. præcedentem in fine.

Apud Xiphilinũ] In M. Antonino, & ex eo Zonar.

Libro 1. variar.] Epistola 3.

Paulus 5. Sentent.] *Tit. 12. §. in ea prouincia.*

Aut gratiosus] Ne quid per gratiam & fauentiam videatur egisse. *Fit enim sæpe vt iudicis seueritatem frangat affectio*, vt ait Symmachus in epist. 78. ad Hesperium lib. 1.

Calumniosus] συκοφαντικός.

XLII. *De officio præfecti Annonæ.*

CLarissimis adnumeratur præfectus annonæ, & sequenti tit. præf. vigilum. Senatoriæ igitur dignitatis sunt. Et sub Alexandro Vlpianum legimus præfectum præt. & præf. annonæ fuisse, *l. 4. ꝟ. loc. l. 4. ꝟ. de cen. ...* Porro superiores legitimi magistratus sunt, hi duo præf. annonæ & præf. vigilum extraordinarij pro tempore & necessitate exigente constituti, *l. 2. §. capta, D. de orig. iur.* & hi sunt qui extra ordinem ius dicere dicuntur, *l. si in aliquam, in fi. D. de off. proc.* & tamen excusantur à tutelis & curationibus, *l. administrantes §. 1 D. de excus.* perinde atque hi qui ordinariam potestatem gerunt, *§. ei qui potestatem, Inst. eod.* Cæterum præfectus annonæ cognoscit etiam criminaliter de his quæ ad vtilitatem annonæ publicæ pertinent, & ad accusandum admittit etiam mulieres, si qui dicantur annonam flagellasse, *l. vlt. §. vlt. D. ad l. Iul. de ann. l. mulierem, D. de accus.* & canonem frumentarium vrbis per officia sua exigit, *l. 2. ꝟ. de appar. præf. an. l. 1. ꝟ. de can. frum. vrb. Rom.* per centuriones & milites suos, *l. vlt. D. de pign. act.* & dat ex contractu magistri & negotiatione conuehendæ annonæ exercitori actionem extra ordinem in eos qui cum magistro contraxerunt, *l. 1 §. est autem, D. de exerc. act.* nam & nauicularios, qui annonæ vrbis seruiunt, constat fuisse sub eius cura, qui etiam petentes veniam ætatis apud eum de suis moribus probationes implent, *l. 1. C. Th. de his qui ven. æt. imp.* & negotiatores, vt opinor, qui annonã vrbis adiuuant, & in priuilegiis nauiculariis iunguntur, *l. semper §. negotiatores, D. de iu. imm.* nam & de pecunia debita ex negotiatione annonæ cognoscit, *l. vlt. D. quod cum eo, &c.* Fuerunt etiam sub cura eiusdem mensores frumentarij, *l. mensores, D. de excus.* & pistores, & fundi dotales pistorum emolumentis adscripti, *l. 12. & 17. Cod. Th. de pistor.* &, vt Cassiodorus ait, *per officinas pistorum præf. annonæ discurrit, pensumque & munditiam panis exigit. Solicitius auro pensari panem quo Quirites aluntur.* Et quamuis iurisdictio pręf. annonæ videatur esse pars iurisdictionis præf. vrbi, & ille sit sub dispositione præfecti vrbi, tamen præf. vrbi nihil potest disponere de annonariis necessitatibus sine præf. annonæ, *l. 1. sup. de off. præf. vrb. l. 1. C. Th. de cond. in pub. hor.* & ab eo appellatur princeps non præfectus vrbi, *l. vlt. D. quod cum eo.* &c. Loco autem huius tituli alij ponunt male titulum de quadrimenstruis breuibus, vel, vt in quibusdam libris scriptum legi, de quadrimenstruis tam ciuilibus quam militaribũs. est enim de his *l. vlt. ꝟ. 31. & l. 1. ꝟ. 32.* non specialis vllus tit.

XLII. Enarratio.

PRæfectus annonæ] Mentio eius in veterum inscriptionum corpore p. 32. 6. 313. 6. 326. 5. 1086. 6. Epictetus Arriani libro 1. cap. 6. ἐπὶ τοῦ σίτου ὤν. Quæ præfectura tandem euiluit. Boetius de consolat. lib. 3. prosa 4. *Si quis quondam populi curasset annonam, magnus habebatur. Nunc ea præfectura quid abiectius?*

Flagellasse] Vide Obseru. x. 19.

Cassiodorus] Libro 8. 18.

Mundit. pan.] Mundus panis opponitur sordido, & furfuraceo. Vide Casaub. ad historiæ Aug. script.

Sine præf. annonæ] Vide Sirmond. ad Sidon. 1. ep. 10.

XLIII. *De officio præfecti Vigilum.* *V. tit. 15. lib. 1. ff.*

PRæfectus vigilum spectabilis appellatur in *l. 3. D. eod.* Sed qui in hoc libro instituitur ordo, eum ponit inter clarissimos. neque est nouum vt idem modò spectabilis censeatur, modò clarissimus. exemplo sunt prætores, silentiarij, tribuni, notarij, & alij plerique. Porro custos hic est nocturnus vrbis, iudex obscurus, arbiter silentiosus, incendiariorum & furum indagator; & eleganter Cassiodorus præf. vigilum, furta in furibus facis, dum illos noctu circumuenis. Constantinopoli prętor plebis appellatus *Nou. 13.* Vigiles milites sunt qui eis obsequuntur: nam & iure militari testari possunt, *l. vn. D. de bon. poss. ex test. mil.* & habentur pro absentibus reip. causa, licet præsentes sint,

l. si maritus §. legis, D. ad l. Iul. de adulter. vt si quid damni pertulerint, dum eam militiam exercent, merito ex edicto restitui possint in integrum, merito que dixerit Cassiodorus, eis tempora momenti esse prolata. Erant ex libertinis, vt Strabo & Suetonius & Dio scribunt, & Latini, si sex annis militassent, lege Visellia perducebantur ad ciuitatem Romanã, auctore *Vlp. tit. de Latinis.* Cæterum de criminibus, quæ grauiorem animaduersionem desiderant, præf. vigilum cognoscit quidem, sed non pronunciat, reos, si liberi homines fuerint, remittit ad præf. vrbi *l. 3 §. 1. l. vlt. D. eo t. l. 1. hoc tit.* Cassiodorus in formula præf. vigilum. *Si tibi leges fures punire minime præcipiunt, tamen eos indagandi licentiam contulerunt.* Et ita legatus proconsulis reos puniendos remittit ad proconsulem, *l. 1. §. de off. proc.* Et similiter præfectus annonæ cognoscit quidem de crimine fraudatæ annonæ publicæ, sed non etiam pronunciat, verum remittit reos, vt opinor, ad præf. vrbi, vti eos vel condemnet, vel absoluat, nisi specialiter præf. annonæ datum sit ius gladij; est enim vterq; pref. sub dispositione præf. vrbi. Equites Romani petentes veniam ætatis, mores suos probant præfecto vigilum, *l. 1. C. Th. de his qui ven. æt.* quia & ipse præf. vigilum creabatur ex equestri ordine, auctore Dione, ex Senatorio ordine secundum *Nou. 13.* vt non male Tribonianus hoc tit. eum adiunxerit senatoriis dignitatibus, postremum tamen & prælato præf. annonæ.

XLIII. Enarratio.

PRæfectus vigilum] Vetus inscriptio. Cledonius in arte, *Præfectus vigilibus bene dicitur, quia hic participium est præfectus, non nomen : præponitur enim disciplinæ nocturnæ.* Diuus Augustinus in libro de Grammatica : *Sane sunt nomina sub duplici enunciatione, vt tribunus militum, præfectus vrbis, præfectus fundis, præfectus annonæ, præfectus vigilibus.*

Porro custos hic est noct.] Cassiodor. VII. 7. *Custos Romanæ ciuitatis diceris.* Et mox : *Eris securitas soporantium, munimen domorum, tutela claustrorum, discussor obscurus, arbiter silentiosus.* Apuleius Metam. 3. *Sum namque nocturnæ custodiæ præfectus.*

Incendiar. & fur. indag.] *L. 3 §. 1. D. eod.*

Et eleganter Cassiod.] In d. formula 7.

Prætor. plebis] πραίτωρ τῶν δήμων, Theophylactus Simocatta hist. M. lib. 6. 10. Meminit Ioannes Cantacuz. lib. 4.

Vigiles milites sunt] ἡ στρατιὰ τῶν νυκτοφυλάκων, Appian. 5. de bell. ciu.

Meritóque dix. Cass.] Libro 7. 8.

Vt Strabo] Lib. 5.

Et Suetonius] Augusti cap. 25.

Et Dio] Libro 55.

Cassiodor. in form. pr. vig.] d. form. 7.

Nisi spec. præf. ann. dat. sit ius glad.] Vetus inscr. PRÆFECTVS ANNONÆ VRBIS SACRÆ CVM IVRE GLADII.

Auctore Dione] d. libro 55.

XLIV. *De officio ciuilium Iudicum.*

POst speciales titulos singulorum magistratuum dantur generales, & quia magistratuum, siue Iudicum vna diuisio hæc est, alios esse ciuiles, alios militares, quid sit proprium ciuilium hoc titulo declaratur, quid proprium militarium titulo sequenti, quid commune omnium tit. 48. Ciuiles sunt, quibus inter priuatos, vel inter militem actorem & priuatum reum iurisdictio est, veluti præf. vrbi, prætor & cæteri, de quibus hoc tantum in hoc titulo constitutum inuenitur, vt benigne audiant allegationes eorum, qui se asserunt esse immunes à publicis functionibus, allegationem immunitatis suspendere exactionem tributorum, *l. 2.* Vt honorati, principales nimirum ciuitatum, qui perfuncti sunt omnibus muneribus ciuilibus, & cæteri omnes, qui honorariam adepti sunt dignitatem ciuilem, vel militarem, *l. 1. C. de hon. vet.* vel qui consulatum, aut aliam dignitatem administrauerunt, vt in Nou. Valentiniani *de hono. & qui in gr. præf.* quibus ius est considendi in secretariis iudicum, *l. vlt. C. de ...* cum iudice non sedent interim dum eorum lis agitur, contestatur, & disceptatur, *l. 1. hoc titulo.*

XLIV. Enarratio.

QVi perfuncti sunt omnibus hon.] Passim legimus in veteribus inscript. Honores omnes adeptus, omnibus honoribus in Republica sua functus, omnibus perfunctus honoribus. Illi dicuntur honorati, vel qui honorem gerunt. Vide Sirmondum ad Sidon. & Salmas. ad hist. Aug. scriptores.

Cum iudice non sedent] Theodorus Hermopolites : τοῦτο δὲ πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχόντων ἐπινόησε, καὶ πρὸς τὸ ἔχειν φόβον τοὺς δικαζομένους, καὶ μὴ καταφρονεῖν τῶν ἀρχόντων δικαστῶν : *Hoc autem ad honorem magistratuum inuentum est, vt hi quorum lis agitur, timeant, & magistratus qui iudicaturi sunt, non contemnant.*

L. 1. h. t.] In qua libri quidam habent, *vel fata pandantur.* Alij, *facta pandantur*, vt liber Iuliani Brodæi.

XLV. *De officio militarium Iudicum.*

MIlitares iudices sunt, quibus non inter priuatos, aut inter militem & priuatum reum, *l. 2. hoc titulo*, sed inter milites, aut inter priuatum actorem & militem reum iurisdictio est, veluti Comites, & magistri equitum & peditum viri illustres, *l. pen. C. de iurisd. omn. iud.* & viri spectabiles duces, aut comites rei militaris. Ciuiles iudices habent etiam suos milites, suam militarem manum. i. lictores & apparitores, sed horum officio in causis priuatorum milites iudicum militarium fungi non possunt, nec se eorum actibus immiscere.

XLV. Enarratio.

VEluti Comites] Hi sunt Comites maiores & superiores.

Viri spectabiles Duces] *l. 3. tit. seq.*

Duces] Theodorus Hermopolites lib. 9. tit. 1. τὸ παλαιὸν εἰς ἕκαστον θέμα ἀπεστέλλοντο δύο ἄρχοντες, εἷς στρατιώτης ἤτοι ὁ δοὺξ· καὶ ἕτερος κριτής· καὶ ὁ μὲν δοὺξ ἦν ἄρχων τῶν στρατιωτῶν καὶ κρίνων αὐτοὺς περὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων, ἤτοι τῶν ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων.

Comites rei militaris] Comites militares : non enim differunt. Notitia Imp. Rom. Sect. 18. & 19. Synesius in epistola 143. περὶ τοῦ Κόμητος ἐγεγράφεις διὰ Οὐρσικίνου. λέγω δὲ τοῦ τυχόντος ἀρχῆς τῶν ἐν τῇ πατρίδι στρατιωτῶν. *De Comite per Vrsicinum scripseras : eum autem intelligo, qui militum in patria præfecturam est sortitus.* Hi sunt comites maiores & superiores.

Ciuiles iudices] Hi opponuntur militaribus.

Suam militarem manum] *L. 68. D. de rei vindic.* διὰ στρατιωτῶν, Græci ibid.

Lictores apparit.] Executores, viatores, ἐκβιβασάς.

XLVI. *De officio tribuni & comitis rei militaris.*

A

EX militaribus iudicibus inferioribus, & minoris laterculi sunt Tribuni & Comites rei militaris viri clarissimi, *l. 1. s. de off. quæst.* tribuni scilicet minores cohortium, seu numerorum, & præfecti & præpositi castrorum honorati comitiua dignitate, de quorum officio desideratur Græca Constitutio in hoc titulo. Superiores, magistri scilicet & duces sunt illustres vel spectabiles, & emittuntur ex maiori laterculo.

Tribuni] Tribuni militares. Tribuni cohortium dicebantur minores : Tribuni legionum, maiores. Vide Vegetium lib. 7. cap. 7. B

Et Comites] Menologium in Maio, v. 24. ὧν οἱ μὲν ἦσαν κόμητες, οἱ δὲ τελέβνοι, οἱ δὲ τρίγκιπες.

Cohortium] Iuuenalis Sat. 1.

---*curam sperare cohortis.*

Vetus Scholiastes: *Militum tribunatum.*

Præfecti] Præfectus castr. castris præerat, Vegetius lib. 2. cap. 10.

Præpositi castr.] *L. Duces, hoc tit.*

Honor. comit. dign.] Comitiua dignitas accedebat omnibus fere dignitatibus honoris causa.

Magistri scilicet] Magistri sunt illustres, Duces spectabiles, *leg. 3. h. tit.* vt dictum supra titulo proximo.

XLVI. Enarratio.

EX maiori laterc.] De maiori & minori laterculo vide s. tit. 30.

XLVII. *Ne comitibus rei militaris, vel tribunis lauacra præstentur.*

ETiam illud additur de tribunis & Comitibus rei militaris inferioribus. i. clarissimis (legendum enim est in *l. 1. huius tituli* aliorumve minorum comitum, in *l. 2. Cod. Theod. eodem*, inferiorum) ne à prouincialibus, qui eos hospitio excipiunt, exigant etiam priuata balnea. hoc enim licere illustribus solis comitibus & magistris vtriusque militiæ, *l. 6. j. de metatis.* D

XLVII. Enarratio.

ALiorumve minorum com.] In vet. Cod. Iuliani Brodæi, legitur vt vulgo.

Priuata balnea] Tollitur infausta hospitalitatis prębitio, vt si ab hospitibus petantur scorta, vel vt Gręci interpretantur, si id petatur, vt hospites strigillent equos, vel portent σάβανα. Cuiac. ad *l. 6. C. de metatis.* Adde. Ierocles artis veterinariæ libro 2. cap. 98. λοῦσον τὸν ἵππον, καὶ ἀπόμαξον σαβάνοις. Theomnestus ibidem : τῇ δὲ ἕκτῃ ἐξαγαγὼν τῆς φάτνης λοῦσον καὶ ἀπόμαξον σαβάνοις. *absterge sabanis.* Vegetius artis Veterin. libro 3. cap. 47. Post sabanis validioribus abstergetur. E

Priuata balnea] Tollitur & balnei petitio. In C. Theodos. ita erat scriptum : *Nec priuatum quisquam à Domino ædium postulet.* Priuatum Tribonianus interpretatus est balneum. quę vox non dubito quin aliis in auctoribus eodem sensu reperiri possit. Cuiac. ad *d. l. 6.* Adde. Prochorus de rebus gestis S. Ioannis Euangelistę : ἦν δὲ πριβάτον ἀνὰ μέσον τῆς ὁδοῦ· καὶ εἷς ἐκ τῶν ἱερέων εἰσελθὼν ἐν τῷ πριβάτῳ λούσασθαι ἀπεπνίγη. Profert hunc locum Ioannes Meursius in Glossario Gręcobarbaro.

XLVIII. *De officio diuersorum Iudicum.*

HIc titulus est communis omnium iudicum ciuilium & militarium, ne ob publica tributa vllius iudicis auctoritate matresfamil. domo extrahantur in forum, & quod de viduis additur in *l. 2. Cod. Theod. eod.* ne è patria sua trahantur in sacrum comitatum relatum à Triboniano proprio titulo, *Quan. imp. int. vid. &c. & l. 3 Theod. eod. tit.* vt prouinciales prętorium iudicibus non componant, ornent, instruant: Sed vt ipsi sibi iudices id componant si velint, & vt contenti sint annonis & cellariis, quę accipiunt ex horreis publicis, nec quidquam pręterea exigant à prouincialibus, vt *l. 32. Cod. Theod. de erog. mil. ann.* Communia hęc sunt pręcepta omnium iudicum, necnon etiam quod habet *l. 2. huius tituli.* Constitutio Græca, quæ specialiter de Comite rei priuatæ loquitur, & generaliter de omnibus iudicibus vrbanis & prouincialibus, à me restituta in *l. 2. de delat.* Et quod *l. 3* ne iudices confundant inuicem dignitatum gradus, puta ne minor iudex maiorem in relationum suarum subscriptionibus quasi parem, fratrem audeat nominare, & *l. vlt.* vt honoratis non negetur consessus in secretariis iudicum.

XLVIII. Enarratio.

C PRætorium iud.] Prætorium siue auditorium iudicum. D. Chrysostomus in Ioannem Homilia 83. in illud cap. 18. 28. καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν : *Et ipsi non introierunt in prætorium, vt non contaminarentur.* καίτοι ποῖος μολυσμὸς, εἰπέ μοι ἐπιβῆναι δικαστηρίῳ, ἔνθα δίκην οἱ ἀδικοῦντες διδόασιν; *Et quænam quæso contaminatio, ingredi auditorium iudicum, vbi iniqui pœnas darent ?* Iisdem verbis vtitur Ammonius in d. cap. 18. apud Auctorem Catenæ in S. Ioannem.

Et cellariis] Glossæ : κελλάριον, *penum* in *l. 15. D. de vsu & habitat.* verba illa, *ex penu*, Basilica sic vertunt, ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ γινομένων κελλαρικῶν. *ex rebus penuaris siue cellariis.*

„ Lex 2. huius tituli] Qua cauetur ne quemquam
„ admittant deferentem alium quendam thesaurum
„ inuenisse: vt tamen eum admittant, qui rem vel he- D
„ reditatem ad fiscum pertinentem ab alio detineri
„ nuntiet, dato fideiussore ad summam quinque li-
„ brarum auri, quo caueat se rem executurum, &
„ probaturum, Cuiacius ad *l. 7. j. de delator.* quæ sumpta sunt ex his Theodori Hermopolitæ : εἰ δὲ πολλάκις προσέλθοι τις λέγων, ὁ δεῖνα κατέχει πρᾶγμα διαφέρον τῷ δημοσίῳ, ἢ κληρονομίαν διαφέρουσαν αὐτῷ, τοῦτον καὶ δέχεσθαι ἀπαιτεῖσθαι ἄχρι πέντε λιτρῶν ἐγγυωμένους αὐτὸν ὡς ἐπεξελθοι τῷ πράγματι, καὶ ἀποδείξει τὴν προσαγγελίαν ἀληθῆ.

Subscriptionibus] Sic legitur in Codice Brodæi.

Fratrem audeat nominare] Basilica. καὶ μηδέποτε τούτοις ἀναφέροντες τολμήτωσαν ἀδελφοὺς αὐτοὺς ἀποκαλεῖν: *nec in suis ad eos relationibus fratres eos audeant nominare.*

E A Secretariis iudicum] Vide j. tit. 51.

XLIX. *Vt omnes iudices tam ciuiles, quàm militares post administrationem depositam 50. dies in ciuitatibus, vel certis locis permaneant.*

ESt etiam hoc commune omnium iudicum prouincialium ex Constitutione Zenonis, vt perfuncti administratione, postquam successorem accepe-

runt, clarissimi in Metropoli prouinciæ quam administrauerunt, spectabiles in maioribus, potioribusque ciuitatibus administratæ diœceseos (de illustribus nihil exprimitur, quia aulicæ sunt potestates) dies 50. permaneant, & in publico faciant sui copiam, vt volent cuilibet sit cum eis ciuiliter aut criminaliter experiundi potestas de furtis aut criminibus. de furtis lege Iulia repetundarum. de aliis criminibus veluti peculiaribus aut manubiis, id est, deprædationibus & concussionibus aliis legibus, vel SC. vt *l. vlt. §. de mo. mu*. quam rem Zeno vult definiri intra 20. dies: & interim reum iuratoriæ cautioni committi, qua adfirmet se in iudicio permansurum vsque ad terminum litis. Confirmatur hæc præscriptio 50. dierum Iustiniani *Nou. 8. 95. 128. 161.* & ex *Nou. quidem* 8. intelligitur in hac Constitutione Zenonis proculdubio esse legendum, nec vllam ante præfinitum tempus de prouincia discedendi excusationem ei tribuat, vel diuina reuocatoria, vel codicilli &c. Quod autem quidam, scribunt idem fuisse cautum lege Iulia repetundarum prolata Ciceronis auctoritate falsum est. Nam quod Cicero scribit 2. & 5. epist. lege Iulia cautum, ne rectores prouinciarum ex prouincia decederent, antequam rationes pecuniæ publicæ in prouincia confectas & consolidatas deposuissent, non est de excipiendis actionibus omnium, qui eos de furto, vel aliis criminibus compellare voluerint, & magis pertinet ad l. Iuliam residuorum, vt *l. sacrilegi §. vlt. D. ad l. Iul. pecul.* quàm ad l. Iuliam repetundarum. Porro Constitutio Zenonis locum habet, non tantum in iudicibus, sed etiam in adsessoribus, domesticis & cancellariis iudicum, *l. 3. l. 8. §. de adsess.* & vel in manipulariis, qui infimus est militiæ gradus militarium iudicum & ministris, *l. 1. §. ad Iul. rep.* Ex *Nou. Theodosii & Valentiniani de trib. fisc.* erant præscripti tres menses, quos ante non liceret iudicibus prouincia decedere, & forsitan in *l. vlt. C. Theod. de adsess.* legendum est, per continuos tres menses, non per continuum triennium, & in eadem *Nou.* eleganter hæc quoque harum Constitutionum redditur causa, vt coram positi bene actæ rei fruantur laudibus, aut certe si direptionis alicuius conscii docebuntur, discessus celeritate se non subtrahant.

XLIX. Enarratio.

VT volenti cuilibet] Ex militaribus sunt Comites. ergo huic constitutioni conuenienter Cassiodorus in formula Comitiuæ prouinciæ, quæ. 1. est lib. 7. *Nec quicquam præsumas facere, nisi quod priuatis possis legibus vindicare &c.* Pet. Faber.

Id est, deprædationibus] Vide A. Gellium 13. 23. ad finem.

Proculdubio esse leg.] In vetusto Brodæi legitur vt vulgo.

L. *De officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet.*

ET hic quoque titulus de quocumque iudice accipiendus est, siue de eo, cuiuscumque iudicis vicem obtinet: Is vero non est vicarius, non legatus, non is cui præses mandat iurisdictionem suam, sed is qui, vt est scriptum *l. 1. D. de tut. & cur. dat.* moderamen prouinciæ temporis causa obtinet, præside scilicet defuncto, vel quia ei prouincia ad tempus regenda commissa est. atque ita nonnunquam procurator Cæsaris vice præsidis fungebatur, *l. 1. inf. de ped. iud. l. 2. inf. de pœn. l. 3. inf. vbi cau. fisc.* vt Pontius Pilatus procurator Cæsaris erat in Syria vice præsi-

A dis, vel etiam quæstor ille olim qui cum proconsule, aut proprætore in prouinciam mittebatur pecuniæ publicæ causa. Porro ei qui vicem alicuius iudicis obtinet permissa sunt eadem quæ iudici, cuius locum tuetur, quod ei leges specialiter dederunt, & est apud eum legis actio, perinde atque esset apud iudicem ipsum *l. 2. hoc tit.* quæ tamen omnia legatum proconsulis, vel eum cui præses mandauit iurisdictionem, constat non habere.

L. Enarratio.

IS vero non est vicarius] Vide ad tit. 38. sup.

Non legatus, non is cui præses, &c.] Hi vicariam

B operam præstant.

Vt Pontius Pilatus procur. Cæs.] Cornelius Tacit. Annal. 15. *Auctor nominis eius Christus, qui Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Sanctus Cyprianus de idolorum vanit. *Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat.* Iustinus in dialogo ad Tryphonem: Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τοῦ γενομένου ἐπιτρόπου τῆς Ἰουδαίας ὑποτάσσεται. Gallicus interpres non recte vertit, *Procureur pour lors & President en Iudée.* Iosephus belli Iud. II. 14. πεμφθεὶς δὲ εἰς Ἰουδαίαν ἐπίτροπος ὑπὸ Τιβερίου Πιλάτος. Ruffinus vertit: *Missus à Tiberio in Iudæam Pilatus, cum curandam accepisset regionem.* vt apud Tacitum, *Achaiam curabat*, Annali v. & Ann.

C VI. *Aliam curauerat.* Nescio an Rufinus scripserit, *procurandam*: ἐπίτροπος enim est procurator. Glossæ: ἐπίτροπος, *procurator.* Nihil temere mutandum. vide sup. ad tit. 38. Atqui Diuus Hieronymus comment. in Matthæum capite 27. Pilatum præsidem vocat. Iuuencus presbyter hist. Euangel. libro 4. *Consuluit Præses populum.* Sanctus etiam Hilarius Præsidem vocat, enarrat. in Psalm. II. & Leo I. in serm. III. de pass. D. & serm. VI. & alibi. Maximus Taurinensis homilia I. de accusato & iud. D. apud Pilatum præsidem, quia Lucæ 3. legitur, ἡγεμονεύοντος.

Vbi tamen vetus interpres vertit: *procuratore*] Hinc ἡγεμονία Ποντίου Πιλάτου. S Ignatius in epistola ad Magnes. *præsidatus Pontii Pilati*: Sic enim rectius verteris, quam cum veteri interprete, Ducatus P. P. &

D Pilatus ipse τῆς Ἰουδαίας ἡγεμὼν dicitur à Georgio Syncello in Chronographia, *præses Iudææ* Anastasio bibliothec. & Theophani & Theophylacto in Matth. cap. Respondet Cuiacius Obseruat. 19. 13. & in Notis Mercatoris 1. 27. Præsidis nomen generale esse, quo continentur omnes prouincias regentes. Ergo & procuratores Cæsaris, qui vice præsidis funguntur.

Quæstor ille olim] Asconius Pedianus in diuinationem: *Hæc erat prima Senatoris administratio, Quæstorem fieri, & in Prouincia curam gerere pecuniæ publicæ in vsus diuersos erogandæ.*

Proprætore] Sallustius in Catilinario: Piso in citeriorem Hispaniam, Quæstor proprætore missus est.

E Fuluius Vrsinus ibi adfert veterem hanc inscriptionem: CN. CALPVRNIVS CN. F. PISO QVÆSTOR. PROPR. EX. S C. PROVINCIAM HISPANIAM CITERIOREM OBTINVIT.

Leges specialiter ded.] Vide Cuiacium ad Nouel. 8. ad finem.

Constat non hab.] Hoc ita nisi cum legato mandata est iurisdictio, vt scripsi pluribus ad ipsum Cuiacium cap. 19. lib. 15. Obseruat. P. Faber.

LI. *De adsessoribus domesticis, & Cancellariis iudicum.*

V. tit. 20. lib. 1. ff.

ET hic quoque titulus est de adsessoribus quorumcumque iudicum. Adsessores sunt Iurisprudentes, qui consilia iuuant iudicum, vel qui consiliis suis iudices adiuuant, *l. 7 hoc tit. l. 1 C. Th. de Com. qui ill. ag. adf.* Macarius Homilia 15. ὅταν δύνηται ἀρχὴν, λαμβάνει ἑαυτῷ βουλευτὸν τὸν συγκάθεδρον. non sunt iudices: nam nec libellis subscribere possunt, *l. 1. hoc titulo*, nec caussas audire & iudicare, absente magistratu, *l. 13. & l. pen. hoc tit.* quarum vna est Zenonis, altera Iustiniani, vtraque eiusdem sententiæ, & his paucissimis verbis perstricta in Basilicis: Μηδέποτε χωρὶς τῶν ἀρχόντων οἱ σύμπονοι δικαζέτωσαν, τὰ ἐκείνων τιθέντες ὀνόματα. Habentur in iudicum partem, vt Cassiodorus ait XI. & Impp. *l. omnis, Cod. Theod. de his quæ adm. trad. sunt. quædam vniuscuiusque iudicis portio videtur adsessor.* Et chartis iudicum signa sua imponunt, *l. vlt. hoc titulo*, qua ex re & Comites dicuntur, & participes, Comites scilicet sedendi, vt Cicero loquitur, & participes consiliorum, aut participes consiliarij, & quasi pars Iudicum, vel simpliciter consiliarij & consiliatores, vt βουληφόρον ἄνδρα. Fulgentius interpretatur, consiliatorem virum, & inde adsessum pro consilio, illo versu Propertij, *Turpior adsessu non erit illa meo.* & adsessorium in Pandectis liber, quo quæ ad ea consilia, iudiciáque pertinent, explicantur. Dixi Iurisprudentes, *vt l. 1. hoc titulo, l. 1. D. eod.* nam ab eis Iurisprudentia exigitur, quæ non exigitur in magistratu, cui adsident. Cicero pro Plancio: *P. Rom. magistratuum virtute & innocentia contentus est: quotus enim quisque disertus, quotus quisque iuris peritus est?* Denique imprudentia imputatur adsessori non magistratui, *l. 2. D. quod quisque iur.* Cancellarij autem sunt, qui iudicibus sunt à secretis, milites electi ad secreta iudicum periculo primatum officij ex eodem officio, *l. 8. hoc titulo*, vt in Basil. ἀπὸ τῆς τάξεως ὀφείλουσιν εἶ) ne quis ea verba, ex eodem officio, temere, etiamsi non habeantur in C. Th. tollenda putet, sic dicti, quod scribendis & expediendis epistolis, iussionibus, edictis, relationibus, responsis, sententiis iudicum operam darent loco quodam proximo consistorio vel secretario iudicum, clauso reticulis siue cancellis, vt fit hodie etiam in curiis. quod ex Cassiodoro compertissimum est. & per hos etiam ad iudices admissionem fieri Agathias scribit I. histor. hoc addito de eorum appellatione, τούτους ἔθος ῥωμαίοις ἐκ τῶν κιγκλίδων ἐπονομάζειν καὶ τῆς ἐν τούτοις θεραπείας. Qui sunt à secretis principum, tribuni & notarij dicuntur. Qui à secretis iudicum, Cancellarij. Domesticos iudicum, de quibus & *l. 1. inf. ad leg. Iul. rep.* quoniam lego arceri à publicis actibus necessitatibusque, *l. 4. h. tit.* puto nomen commune habere cum domesticis protectoribus principum, eandemque sustinere militiam, & creari ex officio iudicum periculo primatum, *d. l. 8* & annonas de publico ferre, vt Cassiodorus docet 9. Var. sicut adsessores & Cancellarios, vt tit. sequenti.

LI. ENARRATIO.

DE adsessoribus quor. iud.] Tertullianus ad Scapulam: *Ante professus inter aduocatos & adsessores.*

Adsessores sunt Iurispr.] Diuus Augustinus Confess. 8. 6. *Alipius otiosus ab opere Iurisperitorum post* A *adsessionem tertiam &c.* Adsessores ea quæ iuris sunt. τὰ ἐκ τῶν νόμων, magistratibus explicabant, *Nouel. 82. in princ.*

Qui cons. iuuant iud.] δικαστῶν πάρεδροι σύμμαχοι, Libanius de vita sua. Gregorius Thaumaturgus in orat. Panegyr. in Origenem. ὁ ποτὲ ἄρχων τῶν Παλαιστίνων ἔθνους παραλαβὼν ἐξαίφνης ἄκοντα μόνον κεκωλυμένον τῆς ὁμοκοίτου, ἵνα γὰρ ἐν ταῦτα, συνεπιδοθησόμενα καὶ κοινωνήσοντα τῶν τε ἔθνους ἄρχοντος πόνων νομικὸς γάρ τις ὢν, καὶ ἔστιν ἴσως ἔτι. Iidem dicti σύμπονοι, Glossæ: *adsessor*, σύνεδρος, σύμπονος. & σύνεδροι τε καὶ σύμβουλοι Heliodorus Æthiop. x. quæ duo sæpissime coniunguntur, vt apud Zosimum v. & quem Sybilla σύμβουλον vocat, Lactantius *consiliatorem* B interpretatur, libro IV. cap. VI. & XI. πάρεδροι Dio libro 53. Nou. 60. cap. II. Glossæ: πάρεδρος, *adsessor*. Vlpianus in Midianam: παρέδροι γὰρ ἐδίδοντο τοῖς νεωτέροις, οἱ νῦν καλούμενοι συγκάθεδροι. l. 1. μόνον, D. de excusat. vide Harmenop. IV. tit. II. §. II. Glossæ: συγκάθεδρος, *adsessor*, consessor Anastasio in hist. Ecclesiast. vide quæ ibi diximus. & Cuiacium ad Nouell. 119.

Nec causas audire] Nec iudices sine adsessoribus. Achilles Tatius Clitoph. & Leuc. 8. σὺ μὲν γὰρ συμβούλους ἔχεις, καὶ οὐδὲν ἄνευ τούτων ἔξεστί σοι. *Tu adsessores habes, sine quibus nihil tibi decernere licet.*

Vt Cassiodorus ait] Libro XI. 4.

Comes] vide Cui. obs. 7. 21. & 12. 2.

C Comites sedendi] Vt apud Homerum Il. IV. οἱ δὲ θεοὶ πὰρ Ζηνὶ καθήμενοι ἠγορόωντο: *Dij autem apud Iouem consedentes tractabant.* Sic Latinus interpres Irenæi de hæresibus lib. II. c. II. Libanius in Lucianum: ἔσωτε μετέχοντες θρόνου: *eiusdem sedis participes.*

Vt Cicero loquitur] Epist. ad Attic. v. II. edit. Aldi anni 1544. videsis editionem Sebastiani Corradi, quæ prodiit ann. 1549. & Sim. Bosium, Sigon. & Victorium.

Participes consiliorum] *l. hoc tit.* σύνεδροι καὶ κοινωνοὶ τῆς ἐν δικαστηρίῳ γνώμης, Philostratus in Apollonio v. 13. *Consiliorum socij*, Pacuuius apud Ciceronem in Orat.

Aut participes consiliarii] *l. vn. inf. si rect. prou.* v. S. Gregorii Nazianz. epist. 48. ad Asterium, &
D 175. ad Olympium.

Vel simpliciter consiliarij] *L. 3. 10. 11. pen. & vlt. h. t. l. penult. D. de offic. adsess.* Ammianus 25. *Phosphorio amisso consiliario.*

Consiliatores] Plin. 4. ep. 17. *Consiliator & rector.* Apuleius I. Metam. *Bonus consiliator Aristomenes.* Facundus Hermian. libro 4. *Consiliatoribus igitur vobis in his quæ incurrunt vtor.* Vtitur Auson. in Consul. Glossæ: γνωμοδότης, *consiliarius, consiliator, suasor.* Lactantius lib. II. 8. *Eo consiliatore vsus est.*

Fulgent.] Mythologiæ 3. cap. I.

Propertij] Elegia 12. libri 4.

Adsessorium] *L. 12. D. de pact. l. 5. §. hac lege, D. de iniur.*

E Quæ non exigitur in magist.] Vide lib. 13. Obs. cap. vlt. Iosephus 2. contra Apion. οἵ τε τὰς μεγίστας καὶ κυριωτάτας ἀρχὰς διοικοῦντες ὁμολογοῦσι τὴν ἄγνοιαν· ἐπιστάτας γὰρ παρακαθίσαντες τῆς τῶν πραγμάτων οἰκονομίας, τοὺς ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν νόμων ὑπισχνουμένους. *Sed etiam viri in maximis dignitatibus constituti profitentur inscitiam suam: iis enim quisque legum peritiam habere pollicentur adsessoribus vtuntur in rebus gerendis.*

Vt in Basilic.] Eusebius hist. eccl. 7. 30. σηκρῆτον δὲ ὥσπερ οἱ τοῦ κόσμου ἄρχοντες, ἔχων τε καὶ ὀνομάζων. Libro 6. tit. I. cap. 17.

Secretario iudicum] σηκρήτῳ τῶν δικαστηρίων, in Cod. Can. Ecclesiæ Africanæ cap. 97. D. Augustinus Soliloq. cap. 26. *In libro tuo scripta de me in secreto consistorij tui.* Vide Glossarium nostrum ad Cedr.

Siue cancellis] M. Tullius pro Sextio : *Tantus in fori cancellis plausus excitatus.* Græci κιγκλίδας vocabant. Sanctus Basilius Seluciæ de vita S. Teclæ lib. 1. εἴσω δὲ τῆς δικαστικῆς κιγκλίδος παρελθὼν, καὶ τὰς ὅτι τοῦ βήματος, τοιῶν δὲ ἀπήρξατο λόγων. Etymologicum : ἀγύρακτοι, αἱ τῶν δικαστηρίων θύραι, ἤγουν τὰ κάγκελλα.

Quod ex Cassiodoro] Libro XI. 6.

IX variar.] 13.

Tribuni & notarii] Hi acta in Consistorio Principis excipiebant. Sidonius in Carmine 23. *Et iam te aula tui, priusque Princeps inter conspicuos statim locauit, Consistoria quos habent, Tribunos.* Vide obseruata ad Ammianum.

Domesticos iudicum] De his vide ad Ammianum Notata.

LII. *De annonis & capitu administrantium, vel adsessorum, aliorumve publicas solicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam consecuti sunt dignitatem.*

HIs omnibus iudicibus de quibus actum est titulis superioribus, & adsessoribus domesticis, Cancellariis eorum, & aliis omnibus quibus curatio, officium cui ministeriúmve publicum aliquod iniungitur, vt Comiti Commerciorum, curæ est ne Commercia illicita exerceantur, cuique soli à barbaris comparandi serici in vsum principis ius potestásque est, & sine quo barbaris vltra fines constitutis negotiari non licet, & magistro lineæ vestis, magistro æris, C Comiti auri & rationali vtriusque ærarij, ac similibus omnibus de publico præbentur salaria, i. annonæ & capita, & adsessoribus ea Alexandrũ instituisse, Lampridius scribit, & confirmat *l. 4. D. de off. adsess.* Annonæ sunt veluti panis, vinum, oleum, liquamen, laridum, &c. quibus vitam toleramus. Capita sunt pabula equorum, mulorum, camelorum, quibus vehimus nos, aut sarcinas impedimentaque nostra. Ammianus Marcellinus 22. *pabula iumentorum, quæ vulgo dictitant capita.* Hesychius. κάπιτον, παρὰ βλήμα ἀλόγων. Igitur in *l. 2. inf. de cur. pub. & l. 9. inf. de ini. fisc.* alimenta pecorum, vel pabula sunt capita, sumptus familiæ, annonæ. Dicitur singulari numero capitum, vt *l. 2 s. de off. præf. præt. Afr. & Nou. Theod. de tribut. fisc.* & Cassiodori 7. *ad equos capitum definitum*, & patrio casu, capitu, inflexione Græca. Porro solebant hæc præberi in speciebus ipsis. Verum hac Constitutione rediguntur ad pretia definita in delegationibus, quæ eo nomine singulis officiis dantur. Delegationes quæ & delegatoriæ, sunt notitiæ quæ singulis administratoribus & officiis delegantur, quibus annonæ eis debitæ taxantur, & capita, aut pretia eorum quæ sumant ex tributis illius, vel illius prouinciæ, vel ex publicis horreis.

LII. Enarratio.

COmiti commerciorum] Notitia sect. 10.

Cuique soli à barb.] *L. 4. & l. vlt. s. de commerc. & mercat.*

Comiti auri] Notitia sectione 42.

Rationali vtr. ær.] Sacrarum largitionum, & rerum priuatarum.

Lampridius scribit] In Alexandro.

Liquamen] Vide tit. 41. lib. 4.

Impedimentaque nostra] Necessaria iter agentibus, sarcinæ. Glossæ : *Sarcinæ*, σκεύη ὁδοιπορικά.

Ἀλόγων] Item, κάπιτον κτηνῶν τροφή.

Ἀλόγων] Magnum Etymologic. σημαίνει δὲ τὸ χρῆσιν τῶν A ἀλόγων τὸ ἐσθιόμενον, τὸ κανίστριον. vide Glossar. ad Cedr.

Delegationes] *Delegatio* apud Suidam exponitur, annonæ transuectio, & in veteri Glossario MS. *delegatio*, καὶ ἡ ἐν ... ἡ ... τὸ σιτομέτρημα, καὶ ἡ ἀννώνων μετακομιδή. Sed hæ Glossæ magis pertinent ad annonam militarem, & delegatores qui expeditionis tempore prouident copiis militaribus : & ideo cessante bello, nullæ erant delegatorum partes. Iulius Pollux in Chronico : ἀλλὰ καὶ πολεμον κινοῦσιν δηλεγάτωρ ἐκάθητο ἐν τῇ πόλει, καὶ ὅτε ἐπαύετο ὁ πόλεμος ἐκρίζετο καὶ ὁ δηλεγάτωρ. Vide Nouellam 130. capite. 1

Quæ & delegatoriæ] *L. missi 7 s. de exaction. tributorum.*

LIII. *De contractibus iudicum, vel eorum qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in cos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent sine sanctione pragmatica.*

VT superior, ita hic titulus communis est iudicum omnium, & adsessorum, vel domesticorum, quo Iustiniani Constitutione iudices vrbani separantur à prouincialibus, ita vt vrbani ex pragmatico principis emere, & proprias ædes ędificare possint, non etiam donationem accipere ; quæ tamen si facta fuerit, post depositam administrationem confirmari potest, vel ratihabitione donatoris, vel silentio quinquennij. Prouinciales autem ne ex rescripto quidem principis emere per se, vel per aliam personam quidquam possunt, preter ea, quę victus cottidiani sunt, nec domum ędificare, aut nauẽ, vt *l. aufertur §. quod à præside, D. de iu. fisc.* nec ducere vxorem, vt *l. qui in prouincia, l. præf. D. de rit. nupt.* ac multo minus donatum suscipere : quo verbo etiã hereditatem significari testamento extranei relictam conueniens est his, quæ de hac constitutione ex Theophane retulit Anastasius bibliothecarius : & quę in eos forte collata fuerit donatio inter viuos, aut venditio, nec ratihabitione, nec silentio quinquennij confirmatur, nimirum abrogata *l. 5. & 6. Cod. Theod. de his quæ adm. vel off. pub. ger.* quę admittit prescriptionem quinquennij, & abrogata etiam *Nou. Valent. de conf. his quæ adm. vel pub off. ger. dist vel don* qua nos tamen in Gallia vtimur magis. Et ratio differentię inter vrbanos & prouinciales, quia maior est in prouinciis pręsidibus grassandi copia, si sua potestate abuti velint ; idcirco durioribus legum vinculis coercentur, ac similiter, vt diximus tit. 14. mittuntur in prouincias exteri & incogniti prouincialibus, in vrbe fere ciues aut incolæ magistratus capessunt. Qui sunt circa eos, dixit, vt *l. 33. D. de rebus cred.* pro adsessoribus, vel domesticis, & aliis officiis. & rursus secundum hanc constitutionem Iustiniani quod excipitur in *l. non licet D. de contr. empt.* nisi specialiter quibusdam hoc concessum sit, habet locum in vrbe tantum. & addenda alia exceptio ex *l. qui officij, D. eod.* nisi paterna à fisco detrahantur, vt *l. milites, D. de re mil. & l. princeps Cod. Theod. de his quæ administr. vel offic. publ. ger.* Videnda hac de re *Nou. Leonis 84.*

LIII. Enarratio.

COnstit.] *l. vn. h. t.*

Ne ex rescr.] Licet sacri apices aliquid eorum permiserint, *d. l. vn. l. excellentia 9. s. de erogat. militar. ann.* Glossæ : γράμματα, apices.

Anastasius bibliothecarius] In historia Ecclesiastica. *Faciens,* inquit. *singularem codicem, & vocans eum*

Nouellas constitutiones, in quibus non permittit Principem in locis quibus praeest, emere possessionem, aut ædificare domum, aut hereditare extraneam personam, nisi quis sibi cognatus existat. v. Theophanem edit. Reg. p. 151. a. A

LIV. *De modo multarum quæ à iudicibus infliguntur.*

PErtinet etiam hic titulus ad iudices omnes, de quibus actum est supra. Omnes enim qui iudicationem habent, id est qui publice iudicium exercent, multæ dictionem & pignoris capionem habent, qua suam tueantur iurisdictionem & coërceant inobedientes, *l. 2. §. vlt. D. de re iud. l. aliud §. vlt. D. de ver. sign.* & excepti tantum inueniuntur procurator Cæsaris, & curator Reip. *l. 2. & 3. hoc tit.* & defensor plebis, *l. 5 tit. seq.* Sed nec ad infinitum cuilibet iudici multam dicere licet, *l. 5. ff. quæ in prou. non est nec.* Modus quem sequi vnusquisq; debet in multa dicenda h. tit. definitur. Præf prætorio supremæ multæ irrogandæ ius est, *l. 4. hoc tit.* Cassiodorus: *Magna*, inquit, *quantitate multat errantes.* & plerumque omnis multa accedit fisco, nisi specialiter deputetur publicis operibus, vel cursui publico, vel aliis necessariis causis, *l. 5. hoc tit.* vel pauperibus, *l. 2 C. de episc. aud.* quod fit in omnibus causis ecclesiasticis, *l. 20. Cod. Theod. quor. ap. non rec.* & Cassiodorus 8. Var. Multa autem est pecuniaria coërcitio. non est satis: nam & pœna quædam est pecuniaria. coërcitio pecuniaria igitur coërcitio, quæ arbitrio iudicis irrogatur. Nam & si certum modum iudex non possit excedere, intra eum modum tamen sui arbitrii res est; quin etiam postea quam multam irrogauit, ex causa moderari eam & remittere, verbi gratia, propter inopiam rei. i. necessitatem solutionis, *l. vlt. in fine, hoc tit. l. 6. §. pen. & vlt. D de off. præs.* reprehensa, vt ait exactorum auaritia. Bene reprehensa, & comprehensa, *l. 16. C. de don. int. vir.* non punita. Minus enim est reprehendere, *l. 7. §. ad tempus, D. de interd. & rel.* Cicero pro Flacco: *non modo reprehendendum, sed etiam condemnandum putas.* Et omnino abrogari contrario iudicio, moderari vel remitti multæ dictio, sicut nec quælibet alia sententia ab eodem iudice potest, à superiore potest. Plinius 4. Epist. *Prætor Senatori multam dixit, egit ille in Senatu causam suam sicut deprecaretur. remissa est multa.* B C D

LIV. Enarratio.

PRocurator Cæsaris] Id est, Rationalis. In vetusto Menagii sic legitur: id est rationales. Sic etiam Brodæi membranæ. Excerpta ex vett. lexic. titulo de magistratibus: *Rationalis*, λογικός.

Et curator Reip.] Qui græco vocabulo logista nuncupatur, *d. l. 3. h. t.* eadem Excerpta: *Curator*, λογιστής. E

Cassiodorus Libro 6. 3.

Et Cassiod. 8. Var.) 24.

Multa est pecun. coerc.) *l. aliud 131. §. 1. & l. propen in fi. D. de verb. sig. multari*, ζημιωθῆναι τὴν οὐσίαν.

Certum modum) Definitum modum. vltra certum modum condemnare non licet.

Remitti) *Nec putent factum facile esse, vt aut præcipiti persuasione condemnent, quem culpa non ingrauat, aut erubescenda varietate iudicij pro arbitrio proprio immutandum esse, quod lex iusserit, l. vlt. in fi.* Sic legitur ille locus in veteri Brodæi.

Plinius 4. epistolarum epistola 29.

LV. *De defensoribus ciuitatum.*

MAgistratus, de quibus actum est supra, vel in vrbe Roma veteri, aut noua Rempublicam administrant, vel in aula principis, vel in prouinciis, & ex his aliis diœceses regendæ commissæ sunt, aliis prouinciæ singulæ. Hi quibus sunt hi postremi tres tituli non vrbis, non prouinciæ, non diœceseos, non aulæ, sed ciuitatum singularum potestates sunt. Et defensores ciuitatum in primis, similes tribunis plebis, qui olim in vrbe fuerunt. Nam & defensores plebis dicuntur, defensores locorum, patroni, parentes rusticorum & suburbanorum, *l. 3. & 4 hoc titulo l. 1. tit. vlt. huius libri, l. vlt. ff. de prin. ag. in rebus*, & prehensionem habent sicuti Tribuni plebis, *l. 22 sup. de ep. aud. Nou. 15.* in qua plenius scripsimus de officio & iurisdictione eorum. Sed inuenio etiam ad eorum curam pertinere persecutionem seruorum fugitiuorum Reip. ex *l. mancipia, ff. de ser. fugit.*

LV. Enarratio.

CIuitatum simul. potestat. sunt] Oecumenius in Acta Apostolorum capite 28. defensores ciuitatum comparat ἀγοραίοις, qui minores erant iudices in Asia: εἶδος τῶν δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὐτελῶν οἱ ἀγοραῖοι, οἵτινες ἐδίκαζον τοῖς πένησι, καὶ ἀγοραίοις ἀνθρώποις· διὸ καὶ ἀγοραῖοι ἐκαλοῦντο, ὥσπερ εἰσὶν ἔκδικοι κατὰ πόλεις τινάς. οἱ δὲ ἀνθύπατοι τὰς τῶν πλουσίων, ἢ τὰς τῶν ἐγκλημάτων δίκας ὑπήκουον. quæ totidem verbis extant apud Theophylactum in Acta cap. 19.

Ad eorum curam pert.] Commerciorum dispositionem ad hos pertinuisse colligas è Cassiodori lib. 7. variar. form. 12. de defensoribus cui. ciuitat. P. Faber.

LVI. *De magistratibus municipalibus.*

IN quibusdam ciuitatibus erant defensores tantum, *l. in hac ff. de donat.* in quibusdam defensores plebis, atque etiam magistratus municipales, plurimum Duumuiri, similes duobus Consulibus populi Romani. Et sumebantur quidem Duumuiri ex ordine decurionum, defensores ex plebe, *l. 2. sup. tit prox.* vtrique decreto clericorum, honoratorum, possessorum, decurionum, *l. 8. eod. l. 1 D. ad l. Iul. de amb. Nou. Leonis 46 & 47.* ex quibus tamen hodie etiam creatio eorum pertinet ad principem. Vtrique habent ius conficiendorum actorum, *l. pen. C. tit. prox. l. 2. hoc titulo*, præsentibus scilicet tribus curialibus & exceptore publico, vt *l. 151. C. Th. de decur. & Nou. Theod. de tribus fis.* Vtrique habent ius dandi tutoris, *l. 3. D. de tut.* Cæterum quam inuenio legis actionem aliquando esse apud magistratus municipales, *l. vlt. ff. de man. vind. l. 4. D. de adopt. & Pauli II. Sent. tit. 25.* nusquam inuenio esse apud defensores plebis: & rursus quam inuenio multæ dictionē non esse apud defensores, *l. 5. sup. tit. prox.* suspicor fuisse apud magistratus municipales, licet pœnali iudicio iurisdictionem suam tueri non potuerint, eo scilicet de quo agitur in *l. 1. D. Si quis ius dic. non obt.* nam & pignoris capionem habent, *l. quemadmodum §. Magistratus, D. ad l. Aquil. l. 4. §. 1. de dam. ff. l. 3. §. 1. de D. de reb. eor.* &c. & modicam coërcitionem in seruos, *l. 12. D. de iurisd. l. si priuatus, D. de iniur. Maior igitur est Magistratuum quam defensorum potestas.*

/

LVI. Enarratio.

Magistratus municipales] Hos Græci στρατηγοὺς vocant. Glossæ: στρατηγός, *magistratus, duumuir,* & : *magistratus*, στρατηγός.

Instit. de Attil. tut.] Et *l.* 30. §. *de episc. aud.*

LVII. *De officio Iuridici Alexandriæ.*

V. tit. 20. lib. 1. ff.

Constitutio huius tituli docet etiam Iuridico Alexandriæ ius esse actorum conficiendorum. Fuit & ius dandi tutoris, & legis actio, *l. 1. & 2. D. eod.* §. *nos autem*, *Inst. de Att. tut.* & iurisdictio in Alexandrina ciuitate, & inde Iuridici nomen proprium, quod poterat esse commune. δικαιοδότης Straboni, æquidicus antiquis inscriptionibus, sub præf. Augustali & ipse Augustalis. Ordo autem siue curia Alexandriæ initio nulla fuit, sed neque vllus Alexandrinus in Senatum vrbis cooptari potuit ex lege Aug. post Seuerus Alexandrinis ius curiæ dedit, Antoninus ius in Senatum coeundi, auctore Dione lib. 51.

LVII. Enarratio.

Actorum conficiendorum] Et donationes igitur in Alexandrina ciuitate apud Iuridicum actis interuenientibus insinuari debent, *l. vn. h. t.* Item Iuridicus satisdationes exigere solet tutorum vel curatorum. Scholiastes Theophili ad §. *vlt. de satisd. tutor.*

Legis actio] Et ideo apud eum fiunt emancipationes & manumissiones, Thalelæus ad *leg.* 2. §. *comm. de manumiss.*

Quod poterat esse commune] Vt in *l. Thais* 41. §. *Lucia*, *D. de fideicommiss. liberat.* Græci Iuridicum ibi δικαιοδότην interpretantur. Iulius Capitolinus in Marco Antonino: *Datus*, inquit, *Iuridicus Italiæ.* Apuleius Metam. libro 1. *Liberis tuis tutores Iuridici prouincialis decreto dati.*

Δικαιοδότης] Glossæ: *Iuridicus*, δικαιοδότης. Excerpta ex vett. Glossis, tit. de Magistratibus: *Iuridicus*, ἀ-μας. vox corrupta: forte legend. δικαιοδότης. Iuridicus Ægypti, vetus inscriptio Gruteri p. 373. 1.

Straboni] Libro 17.

Æquidicus] Vetus inscriptio pag. 904. 9.

Sub præf. Aug.] Strabo d. lib. 17.

Alexandrinis ius curiæ ded.] Spartianus in Seuero. *Alexandrinis*, inquit, *ius buleutarum dedit, qui sine publico consilio, ita vt sub Regibus, ante viuebant vno iudice* (Iuridico) *contenti quem Cæsar dedisset.* Vide Cuiacium ad l. 56. *Cod. de decurionibus.*

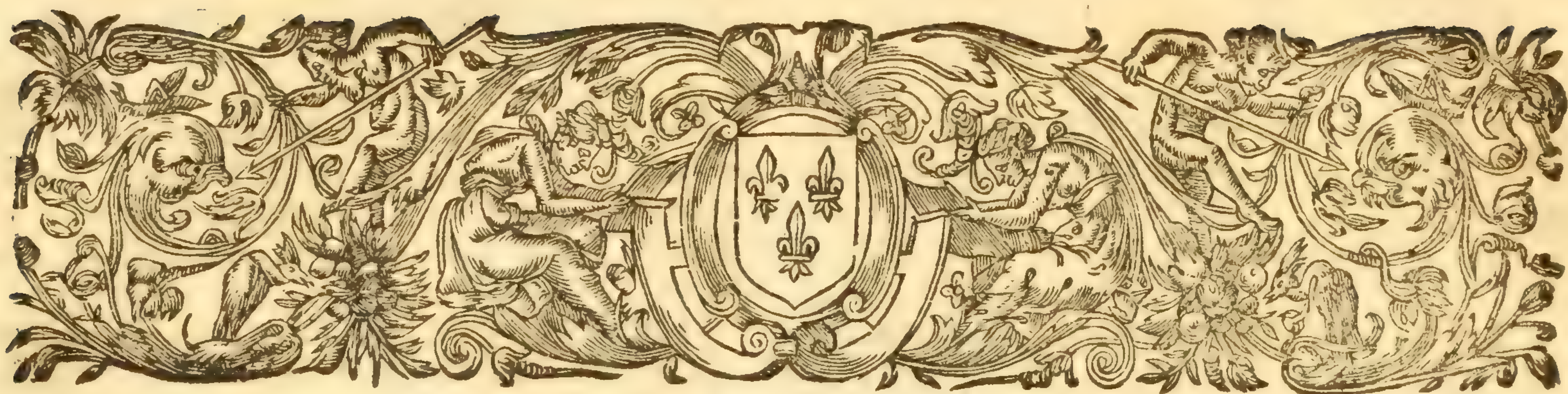

CODICIS IVSTINIANI LIBER SECVNDVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE EDENDO.

V. tit. 13. lib. 2. ff.

EXPOSITIS officiis diuersorum iudicum, ordinem tractandum suscipit quo de iure suo quisque apud iudices experitur, & initium facit ab editione actionis, vt Vlpianus quoque & Paulus libris ad edictum, vt inde fiat verisimile, etiam ab editione cœpisse edictum perpetuum, cuius ordo vtique magis obseruatur in Codice, quam in Pandectis. Et vero Pandectæ initium faciunt à vocatione in ius, non ab editione actionis, & defendi possunt hac ratione, quod eodem ferè tempore & reus vocaretur in ius, & ei ederetur actio; quæ res efficit vt omnium actionum instituendarum principium dicatur proficisci à titulo de in ius vocando in *§. vlt. Inst. de pœ. tem. lit.* vt æquè contra possim dicere, omnium actionum instituendarum principium proficisci à titulo de edendo: Nam facile constitui non potest, editio vocatione, an vocatio editione tempore prior fuerit, coniunctæ potius & adfines videntur, atque contiguę. Est autem edere, actionem demonstrare specialiter genus futuræ litis, *l. 3. hoc tit.* vel exprimere speciem & nomen actionis, *l. vlt. ʃ. de interd.* Editio, præparatio, & initium litis. Contestatio, initium litis atque iudicij, & de editione actionis est tantum in hoc titulo *l. 3.* Aliæ leges pertinent ad quæstiones adfines, an reus edat actori rationes suas, an actor reo, an acta publica edantur cuilibet postulanti, propriè ad edicta de edendo non pertinent, quæ sunt tantum de edendis actionibus, & instrumentis litis, & de edendis rationibus argentariorum. Inuenio, & reis accusatores edere crimina 5. Sentent. Pauli.

TIT. I. ENARRATIO.

Libris ad edictum] *L. 1. 2. 7. & 9. D. eod.*

Edictum perpetuum] Quod Adrianum vocat Pæanius Eutropij metaphrastes 8. quoniam auctoritate Adriani Imperatoris à Saluio Iuliano IC. compositum est, & Senatusconsulto confirmatum.

A

Vocaretur in ius] Placet quibusdam, actionem editam ante vocationem in ius, & vtuntur auctore Terentio in Adelph. act. 2. Sc. 1. Æschinus enim Sannionem lenonem in ius vocaturus actionem ei edit his verbis:

—nam ego liberali illam adsero causa manu.
Nunc vide: vtrum vis argentum accipere, an causam meditari tuam.
Delibera hoc, dum ego redeo, leno.

Et in ea sententia est Cuiacius Obseru. libro 10. cap. 10. Per contrarium vocationem in ius præcessisse argumento est Plaut. in Aulularia act. 4. Sc. 10.

B

Iam quidem ad prætorem, hercle, te rapiam, & ibi scribam dicam.

Specialiter genus] Vt edere action s genus in Nouella Valentiniani de Episcop. iud. specialiter genus litis edere, *l. 2. C. Hermogen. de calumniat.* Ammianus Marcellinus libro 30. *Vt nondum se patroni post speciem litis triennium editam causentur instructos.*

Contestatio initium litis atque iud.] *L. 1. ʃ. de lit. contest. & l. 3. hoc titulo*, ex quarum legum coniunctione constat, quæ sit differentia inter editionem actionis & litis contestationem. Editio est litis præparatio: per hanc enim reus actionis speciem cognoscit, *d. l. 1.* quæ omninò instituenda est, vt iudicium procedat. Collatio Carthaginensis cum Donatistis 3. *Cum iste cardo sit causæ, vt is qui alterum in iudicium vocat, instituere actionem debeat, & prouocare ad responsionem, aduertat prudentia tua, eos prosequi debere, vtrum nobis, vel quam instituant actionem, vt respondere possimus.* Litis vero contestatio est initium iudicij, *l. amplius 15. D. rat. rem habitur.* In *l. 3. ʃ. de litis contestat.* verba illa, *ante inchoatam litem*, sic interpretantur Basilica: πρὸ τῆς προκατάρξεως, *ante litem contestatam* & mox, verba illa, *sin autem & liti præbuit exordium*, sic etiam auctores Basilicôn exponunt, εἰ δὲ καὶ προκατήρξατο: *sed etsi litem contestatus sit.*

G

Edat actori] Edere & exhibere rationes promiſcue A dicimus, *l. 1. & 2. h. t.* vt edere nomina creditorum, Seneca de benefic. 2. cap. 7.

Rationes ſuas] Codicem rationum, *l. argentarius 10 §. 1. D eod.*

Rationes ſuas] *L. 1. hoc tit.*

Actor rer.] *l. 5. hoc tit.*

Acta publica] *L. 2.*

Rationibus argentar.] *L. 1 §. 2. & 3. l. 4. D. eod.*

V. Sentent. Pauli] *tit. 16. §. vlt.*

II. *De in ius vocando.*

V. tit. 4. lib. 2. ff.

IN ius vocare non eſt libellum dare iudici, *l. 5. D. eod. l. quæſitum. l. ad Turpill.* non interpellare iudicem defenſionis ſuæ audiendæ gratia, *l. 14. D. eod.* ſed ducere vel trahere inuitum ad iudicem agendi gratia, quo genere hi quibus reuerentiam debemus honeſte non vocantur, niſi præmiſſa venia. Venia conſeruat reuerentiam illæſam.

II. Enarratio.

IN ius vocare eſt ad Prætorem, vel alios, qui iuriſdictioni præſunt, vocare iuris experiundi cauſa, *l. 1. D. de in ius voc. l. 2. D. ſi quis in ius vocatus non ier.* εἰς δικαστήριον καλεῖν. Theophilus §. *3. Inſt. de pœna* C *temp. litig.* id eſt, in ius, vel in iudicium vocare, vt in *l. 2. §. prætor, D. qui ſatiſd. cog.* vocationis formulæ erant hæ: In ius te voco, in ius eamus, in ius veni, in ius ambula, quæ notiſſimæ ſunt ex Plauto, Terentio & aliis. Vnde conſtat vorationem in ius fieri ſolitam ſine iuſſu magiſtratus. Poterat quiſque per ſe aduerſarium in ius vocare. Is autem qui in ius vocatus eſt, protinus ſequi debet. Auctor ad Herennium libro 2. *Lege ius eſt, id quod populi iuſſu ſancitum eſt, quod genus in ius vt eas cum voceris*, aut manu, ſeu vi duci, rapi, & trahi poteſt, niſi ſatiſdet iudicio ſiſti, *l. ſi ex quo 5. §. vlt. eod. l. ſed etſi 21. D. de in ius voc.* Auctores noſtri videntur vti verbo duci tanquam leniore, quaſi vim omnem abeſſe vellent, argumento inſcriptionis *l. 48. D. de verb. ſign.* qui neque ſe- D quantur, neque ducantur. Titus Liuius lib. 11. *Cum in ius duci debitorem vidiſſent.* Alij vero rapi dicunt. Plautus in Rud. act. 3. Scen. 6. *Rapite obtorto collo manus*, & mox: *In ius rapiam exulem.* Horatius 1. Sa. 9. aut trahi. Plautus in Pœn. act. 3. Sc. 5. *obtorto collo ad Prætorem trahor.* Valerius M. libro 5. cap. 3. *Patriam ſuam in ius ad aliam ciuitatem pertraherent.* Rufinus Inuectiua 1. in D. Hieronymum: *Poſt centum & quinquaginta annos mortis ſuæ in ius eum trahis.* D. Hieronymus in Apologia 1. aduerſus Rufinum: *vt adſtipulatorem in ius Eccleſiæ traheret.* Si in ius vocatus non ſequatur, rapitur, trahitur. Rapitur trahiturve quis inuitus, etiam ſine præcepto iudicis. Plautus in Milite Actu 5. *Ducite iſtum. Si non ſequitur, rapite.* Seneca ex Cleanthe: *Ducunt volentem fata,* E *nolentem trahunt.* In epiſtola Iacobi cap. 2. καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια. Lucianus δικασταῖς: ἕπου μοι παρὰ πρὸς τὸ δικαστήριον. A. μὴ ἄγε με.

Ad iudicem] Ad Prætorem, *l. 1 §. 1. D. de fer.* Nam & Prætor ipſe iudex olim appellabatur, auctore Liuio 3. Cuiac. Obſeru. x. 10. & ita accipitur in *l. 41. D. de minor.* Cuiac. ibid. vel alios qui iuriſdictioni præſunt, *l. 2. §. ſi quis in ius vocat.* non ad pedaneum iudicem, *l. 3. §. 1. D. ne qui eum qui in ius voc.*

Agendi gratia] Apud Prætorem prius quam iudex detur ſpecialis, quodammodo agendi poteſtas datur, vt M. Tullius ait 2. de inuentione, Cuiac. d. cap. 10.

Reuerentiam] *L. parentes 6. l. patronum 10 §. 2. l. generaliter 3. eod. l. 1. 2. & 3. h. tit.* honorem, *d. l. 10. §. 3. l. 2. h. t.* Hodie quia non ducuntur, qui in ius vocantur, conſequenter vt eiuſmodi perſonas in ius vocem⁹, nihil indigemus petitione veniæ, Cuiac. d. c. x.

Honeſte] *l. 4 §. 2. D eod.*

Præmiſſa venia] Permiſſu Prætoris, iuſſu, præcepto, venia edicti petita, *d. l. 4. l. 8. l. 10. §. 3. & l. 13.* συγγνώμη, Theoph. §. 3. *Inſt. de pœna temp. litig.* Gratiam facit Prætor edicti, quo vetabat eiuſmodi perſonas in ius vocari, dum permittit vocari, *l. 2. h. tit.* In eum qui ſine permiſſu Prætoris in ius vocat, pœna quinquaginta aureorum conſtituta eſt, *l. pen. D. eod.* B

III. *De pactis.*

V. tit. 14. lib. 2. ff.

FRuſtra aduerſarium in ius vocaſti & ab eodem fruſtra ſtipulatus es iudicio ſiſti, ſi tecum poſtea de re tranſegerit ante vel poſt diem in quem ſiſti promiſit. Nam & ſi contemnat promiſſionem iudicio ſiſtendi cauſa factam, vel ſtipulatio non committitur, vel eliditur exceptione pacti aut tranſactionis: ideóque in hoc iudiciorum inſtituendorum exordio quo plerumque litium tranſactiones fiunt inter partes, quę pactorum ſpecies ſunt, titulos dedit de pactis & de tranſactionibus. Pactum eſt conuentio, cuius nullum neque nomen proprium ſubeſt, neque cauſa. Vel, res de qua conuenit, quæ nomen non habet aliud quam pacti, quæque nondum vlla ex parte paciſcentium ſumpſit effectum. Denique pactum nudum, ſolum, ſimplex, quod κατ' ἐξαίρετον nudum dicatur, non πρὸς διαστολήν. Græci ita definiunt, ſi neque datione aut facto vllo præcedente conuenerit tantummodo de dando vel faciendo, quæ definitio etiam in ſtipulationem cadit. Sed hæc proprium & ſpeciale nomen habet quod lex dedit, vt appareret non inanem, non inefficacem conuentionem eſſe: non inane nomen. Sed & ſi definieris, conuentionem eſſe quæ placiti fine ſtetit, vt *l. ſi tibi* ⁊. *de loc. l. ſi diuiſionem*, ⁊. *fam. erc.* vt Quintiliani declamatione quadam, *intra verba, prim umque promiſſum ſtetit*: idem conueniet emptioni venditioni, quæ tamen contractus eſt, non pactum, quia ei iure gentium proprium nomen inditum eſt.

III. Enarratio.

SI de re tranſegerit] Qui in ius vocatus eſt, dimittitur, ſi de re tranſactum fuerit, *l. neque 22. D. de in ius voc.*

Eliditur exceptione pacti aut tranſ.] *L. 2. D. ſi quis caution. iud. ſiſt. cau. fact.*

Quo plerumque litium tranſact.] Conſultius vtique eſt rem tranſactione dirimere, quam in ambiguam litem deſcendere, vt ſunt iudiciorum incerta, vt ait Calp. Flaccus in declamat. 22. vere D. Chryſoſtomus in hom. 16 in epiſtolam Diui Pauli ad Corin. καὶ γὰρ αὐτοὶ οἱ τῶν ἔξωθεν δικαστηρίων συνήγοροι, μυριάκις ταῦτα λέγουσιν, ὅτι βέλτιον ἔξωθεν διαλύεσθαι: *nam ipſi quoque patroni iudiciorum exteriorum millies hæc dicunt, melius eſſe rem extra iudicium tranſactione dirimere.*

Quæ pactorum ſpecies ſunt] Pactum eſt genus, tranſactio ſpecies, *l. 2. D. de tranſact.*

Neque nomen proprium] *L. 7. D. eod.*

Neque cauſa] Cauſa eſt datio vel factum. Nam ſi cauſa ſubſit contractus eſt incertus, ſiue innominatus,

vt loquuntur, ex quo naſcitur actio præſcriptis verbis. Vide Cuiac. ad *d. l. 7.*

Sumpſit effectum] De dando tantum, vel faciendo conuenit: veluti, dabo tibi Stichum, tu mihi Pamphilum; vel dabo tibi Stichum, tu mihi domum ædificabis.

Pactum nudum, ſolum] Vt ſola proprietas, id eſt, nuda in *l. qui vſumfructum 36. §. 1. D. de vſufr.* vt apud Græcos γυμνὸν eſt μόνον, vt obſeruat. Clar. vir Daniel. Heinſius in librum 1. Silij Italici.

Non πρὸς διάστολήν.] Non quod aliud ſit veſtitum cohærentia contractus, vt loquuntur interpretes: nam & hæc nuda ſunt, *l. iuriſgentium 7. § quin imo, D. eod.* in qua ſententia eſt Græcus interpres in Dictato de pactis. Et ſi pactum adijciatur bonæ fidei contractui in continenti, ἐν ἀρχῇ, *in initio*, in exordio contractus, vt ait Harmenopulus Epitomarum lib. 1. tit. 9. §. 11. id eſt, ἡνίκα σύγχρονον ἐστι τὸ πάκτον τῷ συναλλάγματι: *Cum pactum idem habet initium temporis cum ipſo contractu*, vt ait Græcus interpres in eodem Dictato: ineſt tam ex parte actoris, quam ex parte rei, id eſt, prodeſt tam ad agendum quam ad excipiendum, formatque ipſam actionem, ex contractu ſcilicet deſcendentem, μετατυποῖ, *transformat*, μετατυποῦσι τὰς ἀγωγὰς τὰς ἐξ ἐκείνων τῶν συναλλαγμάτων ἀποτικτομένας, καὶ μετασχηματίζουσι: *reformant actiones quæ ex illis contractibus naſcuntur, eaſque formant aliter.* Si vero pactum adiectum ſit ex interuallo, non ineſt, *d. §. quin imo.* Sed adhibenda eſt diſtinctio legis *pacta conuenta 72. D. de contrah. empt.* id eſt, ſi pactum fiat de adminiculis contractus, ſiue de his quæ ſunt extra naturam contractus, puta vt cautio duplæ præſtetur in eum caſum quo res euincatur: non ineſt, neque ex parte actoris, neque ex parte rei. Prodeſt tamen ad excipiendum. Si vero pactum detrahat aliquid ex his quæ ſubſtantia attingunt contractus, puta ſi auctum vel deminutum ſit pretium, pactum inerit ex vtraque parte, id eſt, proderit etiam ad agendum: nouus enim contractus videtur, *d. l. 72.* Quod ſi pactum ſtrictis iudiciis adijciatur, verius eſt ineſſe contractui ex parte rei, non ex parte actoris, id eſt, prodeſſe ad excipiendum, non ad agendum, *l. lecta 40. D. de reb. credit.* Quare vtiliter ſubijcitur ſtipulatio.

Græci ita definiunt] Harmenop. lib. 9. 2. ψιλὸν σύμφωνόν ἐστι ἡνίκα μὴ προηγήσηται δόσις, ἀλλὰ μόνον συστῇ ἐπὶ δόσει. *Cum non præceſſit datio, ſed de dando tantum conuenit.* Ergo ſi nomen & cauſam habeat, eſt certus contractus ex quo naſcitur ciuilis obligatio, quæ actionem parit. Cæterum pactum regulariter actionem non parit, excepto conſtituto, *l. 1. D. de conſt. pec* pignore *l. ſi tibi 17. §. 1. D. eod.* ex pacto donationis, *l. ſi quis 35. C. de donat.* & dotis pollicitatione, toto tit. *Cod. de dot. promiſſ. & nuda pollicitat.*

Declamatione quadam] Declamat. 267.

Quia ei iure gentium] Contractuum nomina propria iure ciuili prodita ſunt, *l. 3. D. de præſcript. verb.*

IV. *De tranſactionibus.*

V. tit. 15. lib. 2. ff.

TRanſactio eſt pactio, qua lis vel controuerſia, & res aliqua dubia perinde ac iudicato dirimitur. Nec enim minus ex tranſacto quam ex iudicato euentus litis pendet, *l. vlt. D. mand.* Vel deciſio litis aut controuerſiæ facta conſenſu partium. Controuerſia eſt litis cauſa. Lis eſt controuerſia, quæ iam conteſtata eſt tabellis obſignatis, vel res in iudicium deducta. Pacti nomen latius patet quã tranſactionis. Nam pactum fit etiam de re certa & indubitata donationis

A cauſa, veluti pactum de non petendo debito. Tranſactio eſt pactum, quod fit tantum de lite incerta, neque iudicata, aut de re dubia, *l. 1. D. eod.* veluti de conditionis incerto, *l. 1. ꝟ de pact.* atque ita nunquam fit gratuito, nunquam donationis cauſa, ſed aliquo dato, vel retento, vel promiſſo, *l. 38. hoc tit.* & à donatione ſeparatur, *l. ex conducto §. Papin. D. loc. l. quidam, D. de donat. l. tutores. §. ab eo, D. de adm. tut.* Denique tranſactio refertur ad litem vel negotium aliquod ambiguum: & vt quidam ait, eſt εἰρηνικὴ συναγωγή.

IV. Enarratio.

Tranſactio eſt pactio] Pactum pro tranſactione in *l. 3. inf. de in lit. iur.* vt Patricius annotauit.

B Perinde ac iudicato] *l. 20 h. t.*

Ex tranſacto] Tranſactum pro tranſactione, vt in *l. vlt. inf. ſi aduerſ. tranſact.*

Deciſio litis] Gloſſæ: διάλυσις, *tranſactio, deciſio, l. tranſactionis 7. h. t.*

Conſenſu partium] Libero arbitrio & voluntate, *l. 43. hoc tit.*

Controuerſia eſt litis cauſa] Varro 6. de LL. *Quibus res erat in controuerſia, ea vocatur lis.*

Quæ iam conteſtata eſt] Nec enim proprie lis eſt antequam conteſtetur, ſed controuerſia. Cuiacius Obſeru. IX. 21.

Tabellis obſignatis] Litis conteſtatio fiebat teſtibus præſentibus, vt notiſſimum eſt ex Feſti loco in *v.*
C *conteſtari*, eaque tabulis perſcribebatur, quas teſtes obſignabant. Macrobius 3. Sat. cap. 16. hæc profert ex oratione C. Titij qua legem Fanniam ſuaſit: *Iubens dicere. Quorum negotium eſt, narrant; Iudex teſtes poſcit. Ipſus it mictum. Vbi redit, ait, ſe omnia audiuiſſe. Tabulas poſcit. Literas inſpicit.* Locum Macrobij Cuiacius adfert ad tit. de lit. conteſtat. 2. Decretal. ſed pleniorẽ interpretationẽ deſiderabat. v. ꝟ. t. 9. l. 3.

Vel res in iudicium deducta] *L. 1. ꝟ. de litis. conteſtat.*

Donationis cauſa] *L. 1. D. eod.*

Pactum de non pet.] Ex quo pacto naſcitur exceptio pacti conuenienti, *§. præterea, Inſtit. de except.*

Tranſactio eſt pactum] Hinc pactum tranſactio-
D nis, l. 31. h. t. tranſactionis placitum, l. 17. eod.

De lite incerta] Tranſactio fit de lite dubia, incerta, neque finita, terminatave, *l. præſes 12. hoc tit.*

De conditionis incerto] vt *opinionis incertum* apud Claudianum Mamertum de ſtatu animæ lib 3. cap. 2.

Vel promiſſo] Promittitur ſtipulanti. Itaque ſi pacto non ſtetur, datur actio ex ſtipulatu. Si ſtipulatio interpoſita non ſit, actio præſcriptis verbis: eſt enim contractus incertus, *l. ſi fundo 33. h. t.* aut ſi pœna ſtipulationi adiecta ſit, peti poterit, *l. 37. h. t.*

L. 38. h. t.] Et *l. 21. eod.* alioquin ſi neque aliquid detur vel retineatur, vel promittatur, ex ſolo pacto tranſactionis actio non datur, ſed exceptio tantum, *l. ſiue apud 28. h. t.*

E Εἰρηνικὴ συνδ.] Vt Chryſoſtomus de polit. mor. φιλικὴ διάλυσις, quia finitur τὸ τῆς δίκης ἄδηλον τέλος. In Nou. 117. in fine, φιλικὴ σύμβασις.

V. *De errore calculi.*

POſt titulum de tranſactionibus datur hic titulus, quaſi pars illius, vt intelligatur corrigi tranſactionem, ſi erratum ſit in computatione, niſi ſpecialiter etiam de errore computationis tranſactum, vel iudicatum ſit. quod idem & de dolo & de falſo ſuperiore titulo proditum eſt. Valde autem pertinet ad conſtitutionem huius tituli hæc ſententia Pauli. Ratio cal-

culi ſæpius ſe patitur ſupputari, atque ideo poteſt A quocunque tempore retractari, ſi non longo tempore euaneſcat.

V. Enarratio.

NIſi ſpecialiter etiam de err. comp. tranſ. Siue, vt aiunt Græci, κατὰ πλάνην γινόμενος ψηφισμὸς ἀναξέεται, εἰ μὴ ψῆφος, ἢ διάλυσις γέγονε περὶ αὐτοῦ. *Computatio per errorem facta retractatur: niſi de errore computationis tranſactum, aut iudicatum ſit.*

De dolo] L. actione 4.

De falſo] L. ſi ex falſis 42.

Hæc ſententia Pauli] Libro v. Sent. tit. v. in editione, quæ ex Cuiacij recenſione auctior prodiit. B

VI. *De poſtulando.*

V. tit. 1. lib. 3. ff.

REcte ſequitur pacta & tranſactiones titulus de poſtulando. Nam ſi rem pacto non decidant inter ſe partes, quid aliud ſupereſt, quam vt deſideria ſua exponant apud iudicem per ſe vel per aduocatum? & fuit eodem quoque ordine in 12. tab. ita perſcriptum: *Rem ita ni pagunt, in comitio aut in foro ante meridiem cauſam conicito.* i. agito. Poſtulat qui cauſam agit & tuetur ſuam vel alienam, quod fit non litis conteſtatione tantum partibus præſentibus, ſed & C qualitercunque, etiam aduerſario abſente, aut nullo aduerſario exiſtente. Poſtulationis enim nomen latiſſime patet. Fuit autem ſub hoc tit. propoſitum edictum prohibitorium de his qui apud iudices poſtulare non poſſunt, quibus cõſtitutiones addunt etiam alios, puta non Chriſtianos, *l. vlt.* & eos qui depecti ſunt partem litis quam tuendam ſuſceperunt, *l.* 5. & qui ſunt ex numero iudicum, quos tamen olim non fuiſſe prohibitos conſtat ex 3. Epiſt. Plinij, & qui dati à iudice non inuenienti patronum, pro eo poſtulare detrectant ſine cauſa, *l. pen.*

VI. Enarratio.

EXponant apud iudicem] Id enim eſt poſtulare, D *l.* § 1 *D. eod.*

Rem ita ni pagunt] Sic legitur apud Quintilianum libro 1. cap. 6. & Priſcianum x. Alij malunt, *pacunt,* Terentius Scaurus de orthogr. *Item 12. tabulæ, vbi eſt: ni pagunt, per hanc formam, quod male quidam per c. enuntiant: eſt enim præpoſitum eius, pepigi à page.* Vide Cuiacium ad *l. 6. D. de pact.* & A. Gellium 17. 2.

Partibus præſentibus] Vide s̃. ad titulum 4.

Qui apud iud. poſtulare non poſſ.] Ne ſine delectu paſſim apud Prætorem poſtularetur, vt eſt in *l. 1. D. eod.* Lactantius de diu pr. cap. 7. *Incurſantque paſſim ſine delectu omnia.*

Non Chriſtianos] Imperatores Theodoſius & Valentinianus apud Rabanum Maurum in libro contra E Iudæos cap. 47. *Iudæis quoque, vel Paganis, cauſas agendi, vel militandi licentiam denegamus.*

Qui depecti ſunt] Depectores litium, Apuleio.

Quam tuend. ſuſcep. *l.* 5.] In qua legendum videtur, *ſcæuitate.* Iſidorus in Gloſſis, *ſcæuitas, iniquitas.* Neſcio an D. Ambroſius ſimili emendatione egeat in cap. 20. in Euangel. Lucæ ibi: *Arianæ proximæ ſcæuitatis,* vbi legitur *ſæuitatis.*

Ex numero iudicum] L. 6.

Ex 3. epiſt. Plinij] Epiſtola ix. ad Minutianum.

Non inuenienti patronum] *Et qui deficiebatur patronis,* vt loquitur Valerius Max. lib. 8. cap. 3. ſect. 2.

VII. *De aduocatis diuerſorum iudiciorum.*

SEquitur titulus de his quibus poſtulare pro aliis licet, quique poſtulant in foro diuerſorum iudicum, præf. prꝗt. puta, aut præf. vrbi, aut præſidum. Horum variæ ſunt appellationes: Nam & patroni dicuntur, & aduocati, & cauſidici: quod cur quæque facta ſint expediant, vt Apuleius ait 1. Apol. & oratores, rhetores, ſcholaſtici, togati. Fuit quidẽ olim differentia inter patronos & aduocatos. Illi agebant cauſas, hi aduocabantur in conſilium. Cicero pro Cluentio: *Quis enim vnquam non modo in patroni, ſed in laudatoris, aut aduocati loco viderat.* & Aſconius Pedianus: *Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, ſi orator eſt, aut aduocatus, ſi aut ius ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amico.* Sed hodie his nominibus abutimur, & aduocamus patronum, vt agat litem noſtram, inuocamus iudicem, vocamus aduerſarium, euocamus teſtem, ita ſcilicet hæc in iure verba diſtinguenda ſunt. Porro certus fuit in vnoquoque foro aduocatorum numerus ingenuorum vel libertinorum, certa matricula, *.vlt.* s̃. *de adſeſſ.* certũ corpus, conſortiũ collegiũ ſub primiceriis, qui priores & primates dicuntur hoc tit. & qui intra hunc numerum, ſtatuti dicebantur, qui vltra, ſupernumerarij. Statuti, priuilegiarij: Nam & fori priuilegium habent & immunitatem, & ſi filijfam. ſint, quod ex ea profeſſione adquirunt, id omne ſibi habent & poſſident tanquam caſtrenſe peculium, & filij eorum quotiens in locum Statutorum demortuorum ſupernumerarij ſufficiendi ſunt, præferuntur ceteris ſupernumerariis etiam in aduocationis officio exercendo antiquioribus, nihilque impendunt pro introitu. Habent & pleraque alia conſtit. conceſſa priuilegia reuerentia ſtudiorũ, vt ait *l.* 5. reuerentia literarũ contẽplatione literatę militię, vt *Nou. Valent. de poſtul.* ſupernumerarij non ſunt priuilegiarij, ac propterea ſtatuti ſuo foro nunquã excedunt. ſupernumerarij oberrãt circũ fora omnia, & publica quoque ſolatia ſiue annonas & præbendas illi habent, hi non item. & hac diſtinctione habita apud Photium diaconus quidam contendit, clericis quidem non licere aduocatis eſſe ſtatutis, ſed ſupernumerariis eſſe licere, aut certe talibus, quales ſunt hodie omnes nulli addicti certo foro, nulli ordini vel matriculæ, vel ſalario publico.

VII. Enarratio.

NAm & patr. dic. & aduoc. & cauſidici] Cornelius Tacitus, aut vt quibuſdam placet, Fabius Quintilianus in lib. de orat. in princ. *Horum,* inquit, *temporum diſerti, cauſidici & aduocati, & patroni, & quiduis potius quam oratores vocantur.* Gloſſæ: δικολόγος, *cauſidicus, patronus, aduocatus.* Plinius epiſt. 4. lib. 3. *Legati prouinciæ Bæticæ queſturi de proconſulatu Cæcilij Claſſici, aduocatum me à Senatu petierunt. Factum eſt Senatuſconſultum perquam honorificum, vt darer prouincialibus patronus,* &c. Denique promiſcue hodie patronus vel aduocatus dicitur, qui cauſis agendis operatur, *l 1 §. 4. D. de extraord. cognit.* Gl. *patronus cauſæ,* συνήγορος. Hinc aduocatio apud Suetonium de illuſtribus Grammaticis 22. *In aduocatione quadam: nam interdum & cauſas agebat* &c.

Oratores] *L. omnes 33. § 1.* s̃. *de Epiſc. & cleric.* Gloſſæ: ῥήτωρ, *orator.* Tacitus Ann. 1. *Orator publicæ cauſæ.* In veteri inſcriptione, *Orator cauſarum.* Seruius in xi. Æneid. *Actores cauſarum, oratores appellamus.* Petronius Arbiter: *Qui cauſas orare ſolent.*

Rhetores] Demoſthenes rhetor, apud Gellium 1. 8.

Scholastici] Marcellini & Faustini libellus precum: *Perorans hoc ipsum per gentiles scholasticos, fauentibus sibi iudicibus* D. Augustinus tract. 7. in Ioannem: *qui habent causam, & volunt supplicare Imperatori, quærunt aliquem scholasticum iurisperitum, à quo sibi preces componantur.* Scholasticus de foro, *can. Osius, Distinct. 61.* Quod ait Augustinus de precibus componendis, confirmat Petrus Chrysologus serm. 70. *Ad amoris indicium Rex ipse officio functus est aduocati, vt preces, quibus responsurus erat, ipse dictaret.*

Togati] *L. 3. h. t. l. 5. C. de Metat.* D. Ambrosius in epistola 49. ad Marcellum: *Monebat hoc vtriusque partis togatos.* in epistola 13. libri 12. *Marcellinus togatus.* Glossæ: *συνήγορος, aduocatus, rogatus, patronus. ἴσ. togatus.*

Fuit quidem olim differentia] Colloquium scholasticum: *Demus causidico honorarium, & aduocatis, & iurisperitis, vt studiosius defendant nos:* δῶμεν δικολόγῳ τίμιον, καὶ τοῖς συνηγόροις, καὶ τοῖς νομικοῖς, ἵνα σπουδαιότερον ἐκδικήσωσιν ἡμᾶς. Ouidius artis amat. lib. 3. *Facundus causam sæpe clientis agat.*

Agebant causas] Lucretius 4. *Causidici causas agere, & componere leges.* Varro 5. de L. L. *Orator dicitur agere causam.*

Aduocabantur in consilium] Aduocatum & patronum intelligit Ouidius Amorum libro 1. eleg. 13.

Nec tu consulto, nec tu iucunda diserto.

Asconius Pedianus] In diuinationem.

Aduocamus patronum] Agroëtius de orthographia: *Aduocatur, daturus patrocinium.* In *l. si procurator 18. D. rat. rem hab. ibi: quod aduocat,* Basilica vertunt: συνηγορήθη, *patronum aduocauit.*

Inuocamus iudicem] Vt ius publicum, *l. vlt. D. de eo quod met. cau.*

Vocamus aduersarium] In ius, vel in iudicium.

Euocamus testem] *l. 3. §. testes, D. de testib.* Plinius libro VI. epistol. 5. *Scripseram tenuisse Varenum vt sibi euocare testes liceret.*

Aduocatorum numerus] *l. cum aduocatio 8. h. t.*

Vel libertinorum] *l. 2. ꝯ. de postul.*

Certa matricula] *l. petitionem 13 l. suggestionem 20. h. t. l. vlt ꝯ. de off. præf. vrbi* ματρίκιον, ἀναγραφή, catalogus, index, regestum, in quo aduocatorum nomina inscripta. Glossæ: *matrix,* σημεῖον ὀνομάτων.

Certum corpus] *l. 3. hoc. tit.* Antea non erat certum, & quemlibet aduocare patronum licebat, *l. per hanc legem, 26. h. t.*

Consortium] *d. l. cum aduocatio, l. nemini 11. l. sancimus 12. & l. iubemus 22. h. t. l. vlt. ꝯ. de postul.*

Collegium] *d. l. per hanc legem.*

Sub Primiceriis] Primicerius, primus cuiusque corporis. Macarius in homilia 15. ὅταν γένηται σχολαστικὸς, ὅλων τῶν δικολόγων ἀρχάριος καὶ ἔσχατός ἐστι. πάλιν ὅταν ἐκεῖ γένηται πρῶτος, τότε γίνεται ἡγεμών: *Scholasticus effectus, omnium causidicorum nouitius & extremus est. Cæterum cum ibi fuerit primus* (primicerius) *Magistratus euadit.* Vide Glossarium ad Cedren.

Qui priores & primates] *l. 10. 22. & l. 26. h. t.* vt πρώτοι τοῦ ἀριθμοῦ, priores numeri, *Nou.* 117. c. 11.

Statuti dicebatur] *d. l. nemini, & d. l. petitionem.* V. Photum Nomocan. tit. 8. c. 13.

Supernumerarii] *d. l. nemini § 1.*

Et immunitatem] *d. l. 3. l. sancimus 6. & l. seq. l. aduocatos 21. h. tit.*

Tanquam castr. pecul.] *Nouel. Theod. de postul. l. 4. & 8. hoc tit.*

Litteratæ militiæ] Cui opponitur castrensis militia.

Oberrant] *d. l. nemini §. vlt.*

Solatia] Vt *l. 15. & passim h. t.*

Apud Photium] Nomocan. tit. 8.

VIII. *De aduocatis fisci.*

Recte iungitur hic tit. superiori non quasi ille sit de his qui priuatorum, hic de his qui fisci causas agunt, sed etiam quia ex corpore illorum deliguntur aduocati fisci secundum ordinem quo recepti sunt in numerum aduocatorum, id est, ex formula forensi, vt Spartianus loquitur in Antonino Geta, qui causis fiscalibus interueniant, & delatorum intentiones exequantur, vt *l. 5. §. aduocatum, D. de his, quæ vt ind. l. 5. ꝯ. de delat.* & quos deficiente alio accusatore vt fit hodie, & fecisse Maximum Imperatorem Galliarum Sulpitius refert in hist. sac. princeps opponat accusatores reis. Hi quoque multa habent priuilegia, atq; etiam liberi eorum, & hi potissimum qui in foro præfectorum prætorio fisci causas agunt, communia in eodem foro cum aduocatis 64. prioribus, & in foro præfecti vrbi cum 15. *l. 15. & 16. ꝯ. tit. prox.* & inde *Nou. Theod. de postul.* Curiales, inquit, qui post 64. priores aduocatos in amplissimo foro postulant, per substitutum munia suæ ciuitatis agnoscere. & hæc priuilegia omnia, præponuntur titulo superiore. Hic titulus est de officio aduocatorum fisci, veluti ne absentibus his, procurator Cæsaris disceptet causas rei priuatæ, vel ærarii sacri, *l. vlt.* ne alij cuiquam adsint contra fiscum, quandiu sunt aduocati fisci, etiamsi de publico nondum salarium acceperint, *l. 1.* ac ne deposito quidem officio in ea causa, quam cum erant aduocati fisci, egerunt pro fisco, *l. 2.* nisi forte suo, aut liberorum, aut parentum, aut pupillorum suorum nomine, *l. pen. & vlt. D. de postul.* Nam & aduersus quem aduocatus quis fuit, eius filij pupilli tutor relictus, in eadem causa pupillo adesse potest, vt ex Massurio Sabino Gellius refert V. c. 13. & principis rescripto confirmatur, *d. l. vlt.* Ac præterea ne aduocati fisci supprimant iura fiscalia, ne sub nomine fisci falsas accusationes instituant, *l. 3.* & eleganter Philostratus in Cyrino, aduocationem siue patronatum fisci, patronatum ærarij, *l. pen. ꝯ. tit. prox.* vocat τὴν τοῦ ταμιείου γλῶτταν, & Basilius in epist. συνήγορον τοῦ ταμιείου, qui interueniat pro fisco in aula apud Comitem thesaurorum. i. sacrarum largitionum. In prouinciis scilicet apud procuratorem Cæsaris, in vrbe apud præfectum ærarij.

VIII. Enarratio.

Aduocati fisci] Quos Græci φισκοσυνηγόρους vocant. Glossæ: φίσκος ὁ συνήγορος, *fisci aduocatus.* puto legendum, φισκοσυνήγορος. Hesychius: φισκοσυνήγορος, ὁ ταμιείων συνήγορος. Zosimus in inscriptione lib. Ζωσίμου ἀπὸ φισκοσυνηγόρου. Aduocatus fisci, summa fisci patrocinia tractabat, ceu loquitur Eumenius in Panegyrico Constantino dicto.

In historia sacra] Libro 11. ad finem.

Philostratus in Cyrino] Libro 11. de vit. Sophist.

Basilius in epistolis] Epistola LXXXIV. ad Sophronium magistrum.

IX. *De errore aduocatorum, vel libellos seu preces concipientium.*

De aduocatis hoc quoq; proprio tit. adnotandum censuit, errorem aduocatorum non nocere litigatoribus absentibus, nocere præsentibus nec contradicentibus intra triduum, & addit errorem quoque libellionum nihil nocere litigatoribus. *l. 2* separantur libelliones ab aduocatis. Hi agunt, illi scribunt, &

ita *l. moris, D. de pœn.* alias interdicitur aduocatione, alias libellorum conceptione. libelli, qui & epigrammata Aristoteli in Rhetoricis, sunt preces vel inscriptiones in crimen, vel conuentiones, vel acta, vel literæ dimissoriæ: latius igitur libellorum, quam precum nomen. A

IX. Enarratio.

ERrorem aduocatorum] Error aduocatorum corrigi potest vsque ad sententiam. Græci & Odofredus ad *l. vlt. h. tit.* καὶ τοῦτο ἐν τοῖς δικαστηρίοις παρεδέχθη καὶ πολιτεύεται: *& hoc in iudiciis receptum est, & obseruatur*, vt heic ait Hermopolites. B

Intra triduum] In *d. l. vlt. in continenti, id est, triduo proximo.* Sic in *l. quoties 29. D. sol. matrim.* incontinenti Græci interpretantur, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν συνάπτων, *intra dies tres continuos*, vt illico in *l. vlt. j. de iudic.*

Aristoteli in Rhetoricis] Libro 1. cap. 13.

Vel acta] Græcis, ὑπομνηστικόν.

X. *Vt quæ desunt aduocatis partium iudex suppleat.*

HOc quoque dignum erat de aduocatis proprio titulo indicari, posse iudicem supplere ea quæ desunt partibus, vel aduocatis, dicere puta, & quærere ea quæ dicto quæsitoque opus sunt, etiamsi is cuius res est, ea neque dicat, neque postulet: qua de re dubitabatur, propterea quod, vt est apud Gellium 14. c. 11. patrocinari hoc videtur esse, non iudicare. Sed vt negotio possit iudex congruam imponere sententiam & certam, sane nonnunquam cogitur vicem supplere aduocatorum, aut partium. & similiter recte *l. vlt. j. de appell.* iudicem absentis litigatoris partes adimplere, atque ea re hunc titulum malim ita concipere, vt quæ desunt aduocatis, vel partibus iudex suppleat. C

X. Enarratio.

POsse iudicem supplere] πληροῦσθαι τὰ ἐλλείμματα, vt ait Libanius in declamatione 38. siue in Abdicati Apologia. D

Ea quæ dicto quæsitoque] Græci ad leg. vlt. D. de petit. hereditat. σημείωσαι ὅτι ὁ δικαστὴς τῆς λιτιγατόρων δικαιολογίας ἀναπληροῖ, κἂν πρὸς φάκτον ὁρῶσιν· ἐν γὰρ τῷ τιτ. ι. τοῦ β. βιβλ. τοῦ κώδικος φησιν· ὅτι ὁ δικαστὴς ἀναπληροῖ τὰ πρὸς νόμον ἐλλειπῶς λεχθέντα τῷ λιτιγάτορι, ἢ τῷ συνηγόρῳ. *Nota iudicem defensiones litigatorum supplere, licet factum respiciant: nam tit. 10. lib. 2. Cod. dicitur, iudicem ius quod litigator aut aduocatus omiserit, supplere posse.* Quo ex loco etiam constat, recte in veteribus heic legi, *vel partibus*. Græci igitur constitutionem huius tituli sic acceperunt, vt iudex ea supplere possit, quæ partes omiserunt: nempe si ea, quæ iuris sunt, omiserint, non etiam ea quæ in facto consistunt. Sic etiam Hermopolites: νόμους γὰρ, inquit, γινώσκειν, οὐ φάκτα ὁ δικαστὴς ἀναγκάζεται: *leges enim scire, non facta iudex cogitur.* vt idem ait. & ita quoque Odofredus heic. Vide Basilic. lib. 8. 1. in fi. & Constantinum Harmenopulum 1. 4. 18. E

Vt quæ def. aduocat. vel part.] Sic legitur in vet. Iuliani Brodæi, & Iulij Pacij.

XI. *De causis ex quibus infamia alicui non inrogatur.*

IV tit. 2. lib. 3. ff.

QVia infames aduocati esse non possunt, nisi pro exceptis personis quibusdam, *l. 1. §. ait prætor, D. de postul.* nec si hoc facile velint, & ferant aduersarii, vt Paulus ait *1. Sent. tit. 11. & l. quos, D. eod.* quia ea res pertinet ad dignitatem iudicis, ne apud eum temere infames audiantur, ideo hoc titulo, vt perseueret dicere de his, qui pro aliis postulare possunt, exponit causas, de quibus tamen ambigi poterat, ex quibus infamia non inrogatur, ne quis temere aduocato obiiciat infamiam, quæ etiam procuratori obiici potest tam ex sua, quam ex mandatoris persona, quia honor est per procuratorem litigare posse, quo indignus est infamis, quanquam in procuratore hæc hodie exceptio subtilius non spectetur, relicto principali negotio, *§. vlt. Inst. de except.* Aduocatorum maior est dignitas, qui tacentibus procuratoribus verba faciunt apud iudicem, aut certe aduocatorum corpus seminarium dignitatum, vt Valentinianus ait in *Nou. de postul.* ex quo scilicet sumuntur & patroni fisci, &, quæ amplissima dignitas est, quæstores sacri palatij, vt in formulis Cassiodori. Et sane indecorum esset, si infamis famæ forsitan alterius tuendæ adsisteret, qui suam nescierit conseruare. Sic autem vt proposui, concipiendus est titulus: Nam causæ in eo illæ potius recensentur, quibus infamia non inrogatur, & præter vet. lib. etiam in Basilicis ita concipitur: περὶ αἰτιῶν δι᾽ ὧν ἀτιμία τινὶ οὐ προσγίνεται. Illæ non recensentur quibus infamia inrogatur, sed intelliguntur per consequentiam, vt cum dicitur eum qui abstinet bonis paternis, vel qui suis bonis cessit, non esse infamem, hoc dicitur ad differentiam eius, cuius bona ex edicto possessa & distracta sunt: & quod dicitur non notari infamia eum qui nomine Reipublicæ suæ causam aliquam egit, nec obtinuit, hoc dicitur ad differentiam delatorum. est autem infamia læsæ dignitatis status, vel macula existimationis, vel damnum famæ, quæ & diffamia dicitur. Augustinus in quæst. vet. test. *Senatoribus fœnus diffamia est.* qua de re Lampridius in Alexandro, & *l. 2. & 3. Cod. Theod. de vsur.* Infamis, qui honestioris nobilisque personæ decore & iure priuatur, *l. 2. j. de sec. nupt.*

XI. Enarratio.

EX quibus inf. non inrog.] Exempli causa, inter infames non habetur, *qui cum plus debiti nomine tributorum exegisset,* in duplum condemnatus est, *l. 2. hoc tit.* Sic legitur in vett. Ægidij Menagij, & Iuliani Brodæi, quæ lectio confirmatur auctoritate Basilic. lib. 21. tit. 3. Sed & ita legerunt veteres interpretes. Ait, *plus debiti*, vt Papinianus in *l. in ratione 11. §. quod vulgo dicitur, ad leg. Falcid. plus quarta*, & Sceuolæ, *amplius sui debiti*, in *l. tutores 61. de condict. indeb.* Claudius Salmasius contra veterum librorum fidem sic legendum putabat: *qui cum plus debiti nomine debitorem exegisset*, vt lex de tributis non loquatur, sed de priuatis debitis. de Trapezit. fœn. libro 21. in fine. Res est, vt dixi.

Vt in formulis Cassiod.] 8. 19.

Etiam in Basilicis] d. tit. 3.

Illæ non recensentur quibus inf. irrog.] Sed recensentur etiam quibus irrogatur, vt damnati iniuriarum, *l. 5. & 10.* Quintilianus declam. 250. *Iniuriarum damnatum ignominiosum esse voluit.*

Qui abstinet bonis paternis] *L.* 7. & 11. ad quam v. Bas. d. t. 3. cap. 10.

Vel bonis cessit suis] *L. debitores* 11. *h. t.* Qui tamen bonis cessit, apud viros integræ frontis, integræ existimationis nonnulla *infamia adspergitur*. ceu loquitur Tertullianus. Nam & turpe &c. creditoribus suis decoquere: siue vt est in concione quinta earum, quæ Simeo magister & logotheta colligit ex operibus sancti Basilij: αἰσχρὸν τὸ δανειστὰς ἀποστερεῖν. de Bœotiis vide Collectanea Antonii & Maximi 144.

Cuius bona ex edicto] Quod erat ignominiosum. Vide Cuiacium *instit. qui & quibus ex caus. man. non poss.* §. 1.

Reipublicæ suæ] L. 9. Nam ei tantum irrogatur infamia, qui calumniæ causa bona ad populum pertinere nuntiauit, Basil. d. tit. 111. cap. 8. vide ibid. schol.

Est autem infamia, læsæ, &c.] Infamis est læsæ dignitatis status legibus ac moribus improbatus, & in aliquo deminutus, Odofredus & Fulgosus ex *l. cognitionum* 5. §. 1. *D. de var. & ext. cog.*

Vel macula existimat] *l. verbum* 17. *hoc tit.*

Vel damnum famæ] *L.* 41. *C. Theod. de Episc. & cleric. l. si fuerit* 8. *hoc tit.* vt damnum delibatæ honestatis Gellius Commentariorum lib. 3. & Macrob. damnum verecundiæ. quæ duo obseruauit Cuiac. lib. 27. cap. 5. *l.* 2. *C. vt int. cert. temp.* Ouidius Amorum 11. 2.

—*famæ damna puella tulit.*

Detrimentum existimationis, *l.* 3 *C. de calumniat. detrimentum pudoris*, Ammianus Marcell. labes pudoris, *l. decreto* 15. *hoc tit.*

In quæstion. vet. test.] Quæstione CII.

XII. *De procuratoribus.*

V. tit. 3. *lib.* 3. *ff.*

NOn solum aduocati, sed etiam procuratores aliũ defendunt in iudicio, patrocinantur, adsunt, adsistunt, supersunt, postulant pro alio. idcirco aduocatis proxime procuratores recte coniunguntur. Aduocati sunt oratores, vel iurisperiti, qui causis alienis agendis adsunt. Procuratores, qui vice, mandato, nomine alieno litem persequendam suscipiunt, & vel in rem suam ac proprium lucrum, si verbi gratia, donandi animo mandata eis sit actio, vel in rem alienam, si mandata sit non donandi animo; sed hac mente, vt ex causa iudicati emolumentum ad mandatorem rediret, quales iure antiquo constitui non poterant, exceptis quibusdam causis, vt Inst. tit. de his per quos ag. poss. Aduocati personam suscipiunt, Procuratores negotium. & inde aduocato meo sum susceptus, vel cliens: procuratori, mandator, vel dominus nec enim cum aduocato contraho mandatum, sed applico me in fidem eius & clientelam qua si patroni.

XII. Enarratio.

PRocuratores alium def. in iudicio] Procurator postulat pro actore, defensor pro reo. Cui. in Par. D. procurator tamen & ad defendendum dari dicitur, *l. filiusfamilias* 8. *D. eod.*

Patrocinantur] Patrocinium præstant, tit. seq.

Adsunt] *l. puto* 6. *in fi. & l. vlt. D. de postul.* Ouid. 3. artis amat. *Munera det diues: ius qui profitebitur, adsit.* Seneca 5. de Benef. c. 8. *Quomodo nemo, quamuis pro se dixerit,* (nam pro se quis postulare potest, *l.* 1. §. 1. *D. de post.*) *affuisse sibi dicitur.* Tacitus Ann. 3. *Patronos petenti M. Lepidus & L. Piso, & Liuineius Regulus adfuere.* In *l. hoc iure* 19. § 1. *D. de donat. Si tibi adfuero.* Basilica: συνηγορήσω σοι. adde Suet. Claud. 38.

Adsistunt] *l. inter* 54. *D. de rei vindic.* In l. *vn.* C. *tit.* 10. *Negotiis adsistunt*: Basilica: τῶν συνηγόρων. Plinius 10. Epistol. 85. *Eumolpus adsistens Flauio Archippo, dixit.* S. Ambrosius in Psal. 28. *Ipse quidem* (Christus) *nobis apud patrem aduocatus adsistit.*

Supersunt) Sueton. Augusti cap. 56. *Nec si superesset eriperet legibus reum.* V. Gellium 1. 22. In *l.* 9. *D. eod. suis negotijs superesse.* Basilica: ὑπὲρ οἰκείων δικάζων πραγμάτων.

Vice, mandato) *l.* 1. *D. eod.* Collatio Carthag. 3. *Puto importunum esse alienam causam velle defendere, & in id medium negotium mittere, quod præter ruborem non potest vnusquisque sine mandato in iudicio ventilare.*

Litem persequendam) Procurator vel ad lites, vel ad negotia datur, Pauli. *Sentent. libro* 1. *tit.* 3. *l. qui proprio* 46. §. *procurator, D. eod.*

Vel in rem suam] Veluti si cui nomen vel actio vendita donata in solutumve data sit. & si quidem cessa sit actio in debitorem, vt scilicet sibi habeat emptor quod iudicio fuerit consecutus, directa ei actio eo nomine competit. Si vero actio mandata cessave ei non sit, vtilis, *l.* 1. *C. de obligat. & action. l.* 1. §. *& si forte, D. de tut. & ration. distrah.*

Vel in rem alienam] Id est, in rem mandatoris; & hic procurator si moriatur ante litem contestatam, non transmittit actionem ad heredem suum: post litem cont. transmittit, *l. nulla* 23. *h. tit.* quia procurator litis contestatione dominus efficitur.

Procuratores negotium] Asconius Pedianus in Diuinationem: *Procurator dicitur si negotium suscipit.*

Aduocato meo sum susceptus] Quintilianus 2. 12. *Cum periculo suscepti litigatoris.* Symmachus v. Epist. 39. *Vir Clarissimus Epictetus causidicorum more prolapsus, dum vult impensius placere suscepto &c.* Diuus Augustinus quæst. CII. in mixtis: *Nunquid si malæ vitæ sit aduocatus, contra susceptum eius pronuntiabitur? Hoc est officium aduocati, vt secundum iuris ordinem suscepti sui causam peroret &c.* & serm. 4. de diuers. *vt non sint suscepti nostri, sed aduocati.* Adde eiusdem epistolam 59. & lib. de cura pro mortuis capite 4.

Vel cliens] M. Tullius 1. de Officiis: *Patrocinio se vsos, aut clientes appellari, mortis instar putant.*

Procuratori, mandator] Hinc mandati actio vltro citroque nascitur, *l. licet* §. *ea obligatio, D. eod.*

Vel dominus] *d.* §. *ea oblig. l.* 1. *& passim eod.*

Applico me in fidem eius] M. Tullius 4. in Verrem: *Siciliam se ad amicitiam fidemque pop. Rom. applicuit.* Plinius epistola 4. libri 3. *Legati rursus inducti, iterum me iam præsentem aduocatum postulauerunt, implorantes fidem meam, quam essent contra Massam Babium experti, allegantes patrocinij fœdus.* Denique aduocatus fidem suscipere dicitur in *l.* 1. §. 4. *D. de extraord. cogn.* litigatorem in propriam fidem recipere, *l. quisquis* 6. §. 2. C. *de postul.*

Et clientelam] Cicero 4. in Verrem: *Quam in te tantam virtutem esse, aut dignitatem arbitratus es, vt conarere clientelam hanc tam illustrem, tam splendidæ prouinciæ traducere ad te? auferre à certissimis, antiquissimisque patronis?*

Quasi patroni] Clientes per initia dicti tenuiores qui se in potentiorum fidem, patrociniumque dedebant, vt scribit Dionysius Halicarn. lib. 2. & Plutarchus in Romulo. Patroni autem, qui eos in fidem

suam

suam clientelamque recipiebant aduersus potentiores. Ciuitates quoque & prouinciæ patronos sibi cooptabant. Ærea tabula quam vir Clar. Nicolaus Fabricius Perescius Senator Aquisextiensis olim exhibuit mihi.

FELICITER.

DD. NN. CRISPO ET CONSTANTINO NOBB. CÆS. ET COSS. X. KAL. MAI.

QVOD Q. ARADIVM VAL. PROCVLVM V. C. PRÆSIDEM PROV. VALBYZAC. FAVSTIANENSES PATRONVM COOPTARINT, CVM LIBERIS POSTERISQVE EIVS SIBI LIBERIS, POSTERISQVE SVIS TESSERAM HOSPITALEM CVM EO FECERVNT, VTI SE IN FIDEM ATQVE CLIENTELAM, VEL SVAM, VEL POSTERORVM SVORVM RECIPERET. ATQVE ITA IN HAC RE SPLENDIDISSIMVS ORDO EIVSDEM CIVITATIS FAVSTIANENSIS LEGATIONEM PROSECVTVS EST. Verum cum eiusmodi Patronorum cooptandorum, & clientium recipiendorum mos exoleuisset, hoc tamen cum ipso nomine remansit, vt patroni dicantur, qui causas alienas agunt, & pro quolibet orant, vt stante Republica patroni clientium causas defendendas suscipiebant.

XIII. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre.*

PArs est tituli superioris: nam vetat potentiores, id est, eos qui gratia & opibus pollent, ad agendum procuratores fieri. Puto potentiores causam orare pro quolibet & aduersus quemlibet posse, *l. quisquis §. pen. ff. de postul.* Sed non possunt etiam agere procuratorio nomine aduersus mediocres, qui, vt ait Gaius in *l. 3. D. de al. iud. mut. ca. fa.* potentioribus pares esse non possunt. quod dictum prouerbij speciem habet: nam & Pindarus: χαλεπὰ δ' ἔρις ἀνθρώποισιν ὁμιλεῖν κρεισσόνων. & Hesiodus: ἄφρων δ' ὅς κ' ἐθέλοι πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν. Et patrocinij nomine in hoc titulo significatur procuratio, non aduocatio: nec enim minus, imo magis patrocinium litiganti præstat procurator, qui quasi rem suam agit, vrget, instat, imminet rei semper, quam aduocatus. Et quod adijcitur, vel actiones in se transferre, eo pertinet vt intelligatur, neque potentiori recte mandari actionem, vt eam intendat procuratorio nomine, sicut diximus, neq; vt eam intendat suo nomine omni iure & emolumento litis in se translato, quã operam à potentiorib⁹ eliciunt facile creditores, vel prece, vel pretio, aut pactione certa, & longe alia est causa Cõstitutionis Anast. in *l. per. ... mand.* ea enim est de redemptoribus actionũ alienarum. Constitutio autem Claudij, de qua agitur in hoc titulo, est de his qui actionum suarum alios redimunt exactores, deque redemptis actoribus. & rursus hoc distat hic titulus à titulo, siue edicto de alienatione iudicij mutandi causa facta, quod hic titulus est de lite, siue actione, edictum de re translata in potentiorem ab eo qui eius rei nomine verebatur ipse iudicium accipere. Punitur autem hoc titulo, tam potentior qui suscepit, quam creditor, qui ei cessit actionem: hic enim ius crediti amittit, ille verò extra ordinem prout præsidi prouinciæ visum fuerit: Nam ex Constitutione Claudij huius rei coercitio pertinet ad præsidem, etiamsi Senator aut clarissimus sit is, qui alienam actionem susceperit exequendam, cum tamen alias de Senatorum delictis iure veteri cognitio sit principis, vel præf. prætorio, vel præf. vrbi, non præsidis prouinciæ, vt dicemus *lib. 3. tit. 24.* Potentiores sunt qui opibus & gratia valent, & conuentu sunt difficiles.

A XIII. ENARRATIO.

NAm vetat potentiores] Lex VVisigothor. *lib. 2. tit. 3. cap. 9. Nulli liceat potentiori, quam ipse est qui committit, causam suam vlla ratione committere, vt non æqualis sibi eius possit potentia opprimi vel terreri.* τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀδυνατωτέρους καταπινόντων: *cum potentiores infirmiores deuorent*, vt ait S. Chrys. in hom. 23. in epist. D. Pauli ad Rom. cap. 13.

Pares esse non possunt] Phædrus libri 2. fab. 6. *Contra potentes nemo est munitus satis.* Dio Chrysostomus oratione 36. ἀνδράσι δὲ περὶ ἀρετῆς

B ἐρίζειν οὐκ ἐθέλω, οὔτε Πλάτωνι, οὔτε Ὁμήρῳ· οὐ γάρ τοι οὐδὲ τῷ Εὐρύτῳ φησὶ συνενεγκεῖν ὁ ποιητής, ὅτι ἤριζε θεοῖς τοῖς κρείττονας. *Cum primis virtute viris contendere nolim: neque cum Platone, neque cum Homero: neque enim Euryto bene cessisse Poeta ait, quod contenderit cum fortioribus.* S. Ignatius in epistola ad Magnesios interpolata: οὐδεὶς ἔμεινεν ἀπαθὴς ἐπαρθεὶς κατὰ τῶν κρειττόνων: *Nemo impunitus remansit, qui se contra potiores extulit.* Valerianus Cemeliensis Homilia 14. *Difficile autem sine periculo vitæ suæ transigit, cui aduersus sublimiorem potestatem causa dimicationis incumbit.*

Nam & Pindarus] Nemeor. Od. 10.

Hesiodus] ἔργ. α.

Significatur procuratio] Et ita Azo in Summa: *Occasione licitæ procurationis etiam de illicita tractat.*

C Vrget, instat] D. Augustinus in Psalm. 80. *Premunt Ægyptij, vrgent, instant.*

Omni iure & emol.] Potentiori mandat actionem qui dubiæ litis euentum improsperum timet. Symmachus in epistola 45. lib. 10. *Difficile est vt bona causa sit, cuius actio in ius alterius desperatione transfertur.*

Vel prece, vel pretio] Prece emaci, vt Persius loquitur.

Alios redimunt exactores] Ioannes Hierosolymitanus Homilia 32. in Matth. *Sicut solent homines facere malam causam habentes, confugiunt ad potentes viros, vt si per iustitiam non possunt, vincant per personam.*

Hic enim ius crediti amittit] l. 2. in qua vulgo legitur, *actiones*. nec aliter in veteri Menagij. Alij habent *cautiones*, vt in C. Theod. & in libris Basilic.

D εἰς ὄνομα δυνατοῦ προσώπου παρασκευάζει γραφῆναι τὸ γραμματεῖον: *Potentioris persona nomen inseri cautioni curat.*

A titulo siue ed.] V. Obseruat. 8. 31

Etiamsi Senator] Idem scribit hoc loco Theodorus Hermopolites.

XIV. *De his qui potentiorum nomine titulos prædiis adfigunt, vel eorum nomina in lite prætendunt.*

ADditur de potentioribus, ne rei qui conueniuntur suo nomine contradictoriis libellis falsa nomi-

E na Senatorum vel aliorum potentum inserant, ne falsos titulos prædiis quorum nomine conueniuntur, imponant, qui prædia scilicet adserant potentioribus, quod plerumque faciunt possessores vel diffidentia causæ suæ, vel aduersarij perterrefaciendi aut submouendi gratia, dum ita scilicet quodammodo negant suum esse prædium, & adserunt eius esse quem tit. cõmendat. quã de re D. Aug. in hunc fere modum Psalm. 21. Ne domum ipsius petat aliquis, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces, ipse vult esse possessor, & frontem domus suæ de alieno titulo muniri, vt cum titulus lectus fuerit, conterritus quis potentia nominis abstineat à petitione. Porro non licet etiam sine tit. in litibus potentioris nomen ementiri & prætendere, quod est, ἐπιφημίζειν. Et potens qui hæc fieri scit &

patitur, ipso iure notatur infamia quasi redemptor calumniæ, & αὐτομάτως, vt Græci notant ex his verbis legis, adficiendi sunt publicæ sententiæ nota, etiamsi nulla condemnatio interuenerit. Is autem qui potentum nomine abutitur, causa cadit, vel si iniustam causam habuerit, plumbatis cæsus demnatur in metallum.

XIV. ENARRATIO.

ABstineat à possessione] Idem tract. 7. in epistolam 1. Ioannis: *In possessionibus vestris, vbi dominari vultis, titulos potentis ausi estis infigere. Cognoscit ille titulos suos, vindicat sibi possessionem suam. Non delet titulos, sed intrat & possidet.* Vide Cuiacium ad *leg. 3. C. de bon. vacant. libro* 10.

Επιφημίζειν] Basilica: potentiorum nomina obiicientes actores perterrent, & potentiorum illorum nomine titulos prædiis, quorum causa conueniuntur, adfigunt, vel prætendunt, seu famam spargunt, rem ad hunc, vel illum potentem pertinere. ἐπιφημίζουσι.

Causa cadit] Si iusta sit lis. Theodorus Hermopolites: ὁ λέγει ἵνα ἀπόφασις ἐκφέρηται κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἵνα ὡς ἀπὸ κοινῆς, καὶ δημοσίας ἀποφάσεως ἀτιμοῦνται· αὐτομάτως γὰρ βούλεται τοῖς τοιούτοις περισσότεροις ἀτιμίαν ἐμπήγνυσθαι. Item: εἰ μὲν ἐστὶ τῆς ἀδίκας ὑποθέσεως, ἐπειδὴ οὐδὲν ζημιοῦται, ἐὰν μόνον ἀποπέμψῃ αὐτὸν τῆς δίκης ἐκπίπτειν, τότε χώρα κατ' αὐτοῦ τῇ διώξει εἰς τὸ μέταλλον τιμωρεία. ἐὰν δὲ τις δικαίαν ἀγωνιζόμενος τοιοῦτό τι πράξει, ἀρχὴ μὲν ἡ τοῦ μετάλλου καταδίκη, ζημιοῦται δὲ ὁ τοῦτο ποιήσας τῇ ἐκπτώσει τῆς δίκης. Lex VVisigothorum *lib. 2. tit. 2. num. 8. Quicumque habens causam ad maiorem personam se propterea retulerit, vt in iudicio per illius patrocinium aduersarium suum possit opprimere: ipsam causam de qua agitur, etsi iusta fuerit, quasi victus perdat.*

Plumbatis cæsus] Basilica d. tit. 10. μολιβδῷ πεπαχότην περισφιγγόμενος, κλειοφορῶν τουτέστι, ἢ πλουμβατζόμενος (pro πλουμβατζόμενος) &c. De plumbatis vide Anastasium in Cornelio, & Cuiac. ad tit. 19. libri 10.

XV. *Vt nemo priuatus titulos prædiis suis vel alienis imponat, vel vela regia suspendat.*

DE titulis etiam hic agitur non iam potentiorum, vt titulo superiore, sed principis nomine, aut sacrarum necessitudinum principis, vt additur in *Nouel. Theod. de trib. fisc.* ne quis eos sine auctoritate iudicis imponat prædiis suis vel alienis, etiamsi sit iniustus possessor aut prædo is qui ea tenet, vel etiamsi in ea causa sint prædia, vt fisco vindicari debeant. Eum qui suo prædio imposuerit titulum principis, prædium amittere, & titulo non deposito, prædium vindicari fisco, & vt ait Augustinus in serm. principem titulum non deponere, & possidere prædium, quia inuenit ibi titulum suum: Eum vero qui alieno prædio titulum principis imposuerit, si plebeius sit, quasi ex causa criminis extremi, adfici extremo supplicio, si honestior, plecti maxima capitis deminutione. Tabulas titulósve impune disiici & frangi à quolibet, quantumuis lic t nomine principis inscriptos. Prædium non publicari cui inscio domino vel possessore, alius titulos regios imposuerit. Denique iudicum esse titulos adfigere prædiis nomine principum redactis aut redigendis in fiscum, vt *l. 3. ff. de bon. vac. l. 2. ff. de aquæduc. l. vlt. D. de reg. nec abs. damn. l. 11 & 20. Co l. Th de bo. prof.* non priuatorum, non procuratorum, actorum conductorúmve prædiorum principalium, vt est in *Nou. Tiberij de diuis domib.* Idémque constituitur de velis purpureis principis seu de imaginibus & characteribus, vt est in Nou. Tiberij, ne quis

A scilicet vela regia suspendat ædibus suis vel alienis. Solebant foribus ædium prætendi vela, vt recte Æschylus χηφόροις dixerit, βῆλον ἑρμείον πυλῶν (est enim vox veli, Græca) & Stephanus: βῆλον τὸ οὐδὸν τῆς θύρας. & inde leuato velo, id est aperta fore, *l. pen. ff. de nauf.* patente velo, Lampridius in Alexandr. Seuero.

XV. ENARRATIO.

IMposuerit titulum Principis] τὴν περιηγείαν βασιλικὴν, Græci. Theodorus Hermopolites: οἷον ἵνα τυχὸν δηλοῖ ἐν τῷ εἰσόδῳ τοῦ ἀγροῦ πινάκιον, ἢ σκευάσειον, ἢ ἄλλό τι τοιοῦτον, καὶ γράφῃ ἐν ἐκείνῳ, ὅτι ὁ παρὼν ἀγρὸς τοῦ σεβαστοκράτορός ἐστιν, τοῦ μεγάλου δομεστικοῦ· ἢ κρεμάσῃ βῆλον βασιλικὸν ἐν τῷ ἀγρῷ, ὥστε ὁμίζεσθαι αὐτὸν εἶναι βασιλικόν. In alio codice legi-

B tur σκευάσειν. Titulus prædium adserit Principi. Huc alludere videtur Cæsarius, vel Eusebius Emissenus in homil. 3. de Pascha: *Hæc est illa crux, quam in postibus regiis signatam in fronte gestamus, quam iustissime in possessione receptā dominus Cardinalis, & Imperator legitimus impressit, vt nos vere dici domus diuina possimus.*

Et, vt ait Augustinus] Sermone 62. in Euang. secundum Ioan. *Plane in ipsis deprædationibus suis titulum illius posuerunt, vt prædæ ipsorum quasi defenderentur per titulum potentis. Quid facit Christus quando tales conuertuntur, qui foris ab Ecclesia titulum eius baptismatis acceperunt? Eijcit prædatorem, titulum non deponit & possidet domum; quia inuenit ibi titulum suū.*

C D. Nou. Tiberij de diu. dom.] cap. 1. εἰκόνας ἢ χαρακτῆρας βασιλικούς.

Ne quis vela regia suspendat] *l. 2. h. t.* vela purpurea, ῥάκη ὑποπόρφυρα, Agathias libro 5. Huc respicit Fulgentius serm. 42. *Intrat cœlestis Imperator, mortis extinctor, humani generis liberator, non per vela purpurea, non cortinis transitur auratis, sed ipse præcedentibus in Spiritu Angelicis legionibus, ingreditur perpetuus Imperator. Nullus leuat velum, nemo aperit ostium.* Cortinas regias vocat Ambros. in epist. 14.

Solebant foribus æd. præt. vela] Sueton. Claudij cap. 10. *Interque prætenta foribus vela se abdidit.* Martialis 11. 46. S. Athanasius in Apologia ad Constantium: αὐτὸς γὰρ εἱστήκει πρὸ τοῦ βήλου: *Hic enim* (magister officiorum) *ante velum stabat.* Corippus de laudibus

D Iustini libro 3. *vela tegunt postes.* & paulo post:

Vt contracto patuerunt intima velo.

Contentus non es foribus, veloque seraque.

Diuus Augustinus sermone 63. *Honora in eo quod nondum intelligis, & tanto magis honora, quanto plura vela cernis. Quanto enim quisque honoratior est, tanto plura vela pendent in domo eius. Vela faciunt honorem secreti: sed honorantibus leuantur vela: irridentes autem vela, & à velorum vicinitate pelluntur.* & à foribus scholarum. Diuus Augustinus sermone 19. de verbis Apostoli, cum essemus in carne: *Tam pauper vt proscholus esset Grammatici, sed plane Christianus, quamuis ille esset paganus Grammaticus: melior ad velum,*

E *quam ad cathedram: debebat scilicet potius in proscholio stare, quam docere.* Vide eundum Confession. lib. 1. cap. 13. Cuiacium ad *l. 5. C. de naufrag. lib. 10.*

Est enim vox veli Græca] Auctor ἱεραχοσοφίου: βῆλον, ἤγουν παραπέτασμα, siue vt Plutarchus ait in Alexandro, τὸ πρὸ τῆς θύρας παρακάλυμμα.

Leuato velo] Auctor Constitutionum Apostolicarum lib. 11. c. 52. ποιοῦνται τὴν ἐξέτασιν μετὰ συμβουλίας πολλῆς καὶ παραπετάσματος μέσου: *Per plures dies quæstiones exercent cum multo consilio, & velo oppanso.* In *l. 1. C. Th. de offic. rect. prou. Non sit venale iudicis velum, non ingressus redempti.* Acta Euplij diaconi: *Caluisianus intra velum interius ingrediens sententiam dictauit: & foras egressus tabellam legit,* &c.

XVI. *Vt nemini liceat sine iudicis auctoritate signa imponere rebus quas alius tenet.*

TIt. 14. fuit de titulis potentiorum, 15. de titulis regiis, hic vero 16. est de titulis propriis, ne quis rei mobili vel immobili quam alius detinet, ipse suam forte aut sibi debitam vel obligatam esse contendit, ante sententiam sigillum suum imprimat vel titulos sui nominis adfigat, nisi velit suis omnibus rebus quasi publicatis titulos fiscales apponi, quæ est pœna *Nou. 17.* imo & extremum supplicium *Nov. 164.* Post sententiam si vicerit, licet cuique rei suæ suum titulum vel signum imponere. Titulus præfert nomen domini. Signum, characterem, siue aposphragisma anuli signatorij.

XVI. ENARRATIO.

TItulus præfert nomen] Siculus Flaccus de limitibus agrorum: *Vnicuique possessori per singulos agros certa spatia, quæ suis impensis tuentur, etiam titulos finitis spatiis positos habent, qui indicent, cuius agri quod spatium, quis dominus tueatur.* Petrus Rauennas sermone 154. in sanctum Stephanum: *Sicut dominum prædiorum limitibus adfixi tituli proloquuntur: ita nomina ipsa sæpe sanctorum merita indicant, testantur insignia.*

Signum] Theodorus Hermopolites: ἐκτυπῶσαι ἐφ᾽ ὅσι τὸ εἶδ᾽ τῦ δακτυλιδίε, ἢ τῦ βυλλωτηρίε αὐτῦ σφραγίσαι ἐν τῷ κηρῷ.

Siue aposphragisma] Plinius 10. epist. 16.

XVII. *Ne fiscus vel resp. procurationem alicui patrocinij causa in lite præstet.*

QVod de potentioribus tit. 13. idem isto cauetur de fisco & Rep. ne procurationem litis alienæ in perniciem priuatorum suscipiat, nec hoc prætextu, quod is cuius lis est, debitor sit fisci vel Reip. nec quod partem litis donauerit fisco vel Reip. quæ donatio non recipitur, *l. 2. hoc tit. l. res §. lites, D. de iu. fisc.* & illud quoque mandatum nullum, si debitor fisci mandet fisco actionem aduersus debitorem suum, *l. 3.*

XVII. ENARRATIO.

DEbitor sit fisci vel Reipublicæ] Idemque alterius creditor, vel debitor.

Quæ donatio non recipitur] *Paul. Sentent. libro 5. tit. 12 §. item, l. quicunque 3. ff. de litigios.* hoc enim inuidiosum est, *l. 2. & 3. h. tit.* inuidiam fisco facit. Quintilianus declamat. 279. *Non vociferatione saltem inuidiam facere apud populum conatus est.* Tertullianus de fuga in persecut. *Malo inuidiam ei facere, &c.* Zeno Veronensis in serm. de Iob: *Non vt Deo inuidiam faceret.* quod est *inuidiosis vocibus Deo concinnare inuidiam* eidem Zenoni in sermone de resurrectione, & quasi odium, vt apud Tertullianum aduersus Hermog. cap. 13. *inuidia malorum.*

XVIII. *De negotiis gestis.*

V. tit. 5. lib. 3. ff.

SEquitur titulus de procuratoribus voluntariis, qui sine mandato dominorum sua sponte litibus se vel negotiis alienis immiscent. Hi sunt qui gestores appellantur. Procuratores qui ex mandato constituuntur, de quibus actum est supra, necessarij sunt, non voluntarij. nam etsi beneficij & nudæ voluntatis sit mandatum suscipere, necessitatis tamen est consummare id quod susceperis semel, *l. in commodato §. sicut, D. comm. §. mandatum, Instit. de mand.* etiamsi nondum quidquam gerere cœperis, *l. si remunerandi §. 1. D. mand.* Qui autem sine mandato accedit ad negotium alienum, non ante obligatur, quam id gerere cœperit. verum vbi cœperit, deserere quod inchoauit non potest, *l. 5. Instit.* At aliis quoque eiusdem amici negotiis gerendis non obstringitur: propria enim voluntas finem ei administrationis facit, vt ait *l. tutori, hoc titulo. l.* vt Græci interpretantur, ὅτι βόλεται, ἀφίσαται, quia satis, abundeque sufficit, si cui vel in vno negotio amici labore consulatur. quæ verba l. tutori, sumpta sunt ex Papiniano in *l. tutores §. qui se, D. de adm. tut.* Ergo negotiorum gestorum actio datur tantum voluntario procuratori, actio contraria scilicet, nisi donandi animo sumptus fecerit, puta affectione paterna, maritali, domestica vel obsequio libertino, *l. 1. 5. 11. 12. 13. 15. hoc titulo*, & nisi post denunciationem & prohibitionem domini, *l. vlt. hoc titulo.* Directa datur domino negotiorum in gestorem doli vel culpæ nomine. Et rursus contraria directo tantum datur gestori voluntario, vtiliter datur etiam ei, qui vel ex necessitate officij quod inuitus suscepit, vel quasi ex necessitate seruili errans in statu conditionis suæ negotia aliena gessit, veluti curatori adolescentis, aut furiosi, vel ei qui falso seruum se opinabatur eius esse cuius negotia gessit, cùm liber esset, & vicissim in eundem adolescenti, aut furioso, eive ad quem res pertinet, *l. ob negotium, hoc titulo l. 3. §. pen. l. 6 §. si quis quasi seruus, D. eod.* nam vt ex mandato est mutua actio directa & contraria, ita ex negotiis gestis directa in gestorem, contraria in dominum etiam inuitum & ignorantem, *l. 2. l. soluendo, D. eod.* licet actio mandati non detur in inuitum, vel ignorantem, *l. qui fide, D. mand.* Oriuntur quidem ex gestione negotiorum alienorum etiam mandati, & tutelæ, & protutelæ, & funeraria, & de in rem verso, & actio in factum ex edicto de rebus auctoritate iudicis possidendis, sed quæ hoc titulo proponitur negotiorum gestorum sola sibi vindicauit nomen, vel negotiorum simpliciter, vt *l. 6. Cod. Theod. de denunc. rescr.* Dicuntur & aliæ omnes actiones, quæ sunt ex contractu vel quasi ex contractu, esse ex negotio gesto. nam contractus omnis, negotij contractus est, & contractus dicitur per defectionem: nam plena oratio est, negotij contractus. Sed non sunt ex alieno negotio gesto; illa tantum vna actionum est ex alieno negotio gesto.

XVIII. ENARRATIO.

QVi sine mandato] *l. mandasti 46. D. eod.* puta absentibus & ignorantibus dominis.

Sua sponte] *l. tutor. 20. h. t.* & quod dicitur in *l. 16. Negotium sororis tuæ gerens*, Græci sic interpretantur, ἀφ᾽ ἑαυτῦ, quod est, *sponte.*

Immiscent] Immiscere se dicitur qui non præcedente mandato, negotium alienum gerit.

Etiamsi nondum quidquam] Mandatum necessario implendum est, etiamsi nondum quidquam gesseris.

Vt Græci interpretantur] Libro 16. Basilic. tit. 11. cap. 20.

Voluntario procuratori] Sic Cicero negotiorum gestorem vocat in Bruto.

Actio contraria] Si vtiliter gessit, *l. 2. D. eod.*

Doli vel culpæ nomine] Negotiorum gestor dolum, & omnem culpam præstat, *Paul. Sentent. libro 1. tit 4. d. l. 20 § 1. Inst de oblig. quæ ex cont.* Interdum dolum tantum præstat, *l. 3. §. 3 D. eod.* Inter-

dum etiam casum, *l. si negotia. 2. eod.*

Post denunciationem] Eorum nomine quæ vtiliter gessit ante denunciationem actio est, *d. l. vlt.*

Domino negotiorum] Vt in §. 1 *Instit. de obligat. quasi ex contr.* dominum habet obligatum negotiorum gestorum.

Vt ex mandato est mut. a.] Ita & mutua negotiorum gestorum, *l. si pupilli 6. §. idem ait, D. eod.*

Etiam inuitum & ignor.] Naturali & ciuili ratione suadente, vt etiam inuiti & ignorantis conditionem meliorem quis facere possit, *d. l. soluendo.*

L. soluendo] Et *l. pen.*

Et funeraria] Funeraria imitatur actionem negotiorum gestorum, si quis aliquem suis sumptibus funerauerit: nisi quasi heredis negotium gerens hoc egerit, quo casu est actio negotiorum gestorum. Alias similis tantum negotiorum gestorum actioni funeratitia, quia negotium quod quis pro defuncto gessit, funerando eum suis sumptibus, eius non fuit, cum is moreretur. Cuiacius in Par. *D. de relig. & sumpt. fun.*

Actio in factum ex edicto] Actio negotiorum est de gestis negotiis alienis, non propriis, aut communibus. At creditor missus in possessionem bonorum debitoris absentis & indefensi non alienum negotium gessit, sed commune sibi cum aliis creditoribus vt suum negotium: quandoquidem sibi & cæteris creditoribus possideat, *l. 5. §. si plures, D. vt in poss. leg. l. 9. §. generaliter, & §. præstat, D. de reb. auctor. iudic. possid.* Agi igitur cum creditore non potest actione negotiorum gestorum, sed agitur actione in factum de gesto communiter. Cuiacius ad *leg. 14. D. de rebus auctor. iud. possid.*

Esse ex negotio gesto] Contractus nihil aliud est quam negotium. dicimus contractum & contrahere per defectionem: nam plena sententia est, contrahere negotium. Cuiac. ad *leg. 2. C. de pact.*

Negotij contractus] In *l. 2. & l. si in area 33. D. de condict. indeb. l. in omnibus 57. D. de oblig. l. in negotiis 5. D. de reg. iur.*

Sed non sunt ex alieno neg. g.] Vt actio negotiorum gestorum, in *l. 3. §. hæc autem, D. eod.* ex negotio gesto oriri dicitur.

Illa tantum πηγὰς actionum] Mandat, tutelæ, &c. de quibus supra.

XIX. *De his quæ vi metusve causa gesta sunt.*

V. tit. 2. lib. 4. ff.

NEgotia gesta videntur traxisse iuris conditores ad gesta vi metúsve causa: illa prætor tuetur datis vltro citróque actionibus negotiorum gestorum, hæc vero rescindit. Ex negotiis gestis in rem actio non est, sed in personam, *l. pen. s. tit. prox.* atque ideo perpetua, *l. 8. eod.* Per vim aut metum re aliqua gesta non tantum est actio quod metus causa in rem scripta, vi ipsa in personam, quæ vim aut metum intulit, sed etiam in rem actio, cum eo tamen vt vna electa, altera consumatur, *l. 3. hoc tit. l. 9. §. volenti, §. licet, D. eod.* Et actio quidem quod metus causa, quæ in hoc tit. proponitur, intra annum vtilem datur in quadruplum, si arbitrio iudicis res non restituatur, post annum in simplum causa cognita. i. si alia actio non sit, *l. 4. hoc tit. l. item si cum §. post annum, D. eod.* est enim actio extraordinaria, nec datur habenti ordinariam. ac præterea superior titulus est de his qui rem alij gerunt honesta ratione; hic de his qui rem gerunt sibi mala ratione moréque malo illata vi, illato terrore aliquo maiore, extorquendo inuitis forte alienationem, vel obligationem, vel transactionem, quas

A LXX. Interpretes vocant Esaiæ 58. στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων.

XIX. Enarratio.

DAtis vltro citroque actionibus] Directa domino, contraria gestori.

Sed in personam] Est enim quasi ex contractu.

Atque ideo perpetua] Vt cæteræ actiones in personam.

In rem scripta, vi ipsa in personam] *l. metum 9. §. vlt. D. quod met. cau.* Actionum aliæ in rem, aliæ in personam, aliæ mixtæ sunt. Actionum in personam aliæ sunt omnimodo, id est, vi ipsa & scriptura in personam, aliæ vi ipsa iu personam, scriptura in rem. Et ex hoc genere est actio quod metus causa: vi namque ipsa est in personam: scribitur tamen generaliter & in rem, exemplo edicti, eius quo cum agitur, vel qui metum intulit, persona nō notata: nam & vix potest is qui metum passus est, certam personam exprimere, *l. item si cum §. in hac, D. eod.* neque tamen si possit, & velit in personam actionem scribere, denegabitur, vt apud M. Tull. in 5. Verr. *Quod Apronius per vim aut metum abstulisset.* Sed non est necesse, vt ait lex; sed & ex dolo §. *vlt. J. tit. proximo.* Denique in eum qui metum intulit omnimodo in personam agere potest; in eum qui metum non intulit, ex aliena tamen malitia, verbis potius in rem conceptis agendum est. [Cui. ad *l. 9. §. cum autem, D. eod.*

C Sed etiam in rem] Ei qui metu coactus rem tradidit, vel pristina in rem actio restituitur rescissa traditione, vel datur actio quod metus causa. Ei quoque qui metu coactus debitorem suum liberauit, vel pristina in personam actio restituitur, rescissa liberatione, vel datur actio quod metus causa. Cæterum vna electa, altera consumitur. Cuiac. ad *d. l. 9. §. volenti.*

Intra annum vtilem] Glossa ad *l. item si 14. §. post annum, D. eod.* Raphael Fulgosius ad *l. si per vim 4. h. tit.* Antonius Goueanus Variar. 1. *c. 10.*

In quadruplum] Cui simplum inest, *d. l. item si §. si quis per vim & §. seq.*

Res non restituatur] In actione quod met. causa res omnimodo continetur, id est, quod abest, *l. si mulier 21. §. 2. D. eod.* vel æstimatio eius. Pœna vero
D ita demum si res non restituatur arbitrio iudicis, si non pareatur monitioni iudicis, contumaciæ pœnam patitur, qui iudicis præcepto non paret. Est igitur actio arbitraria. *§. præterea, de actionibus.*

Est enim actio extraordinaria] *L. in causa 16. D. de minor.*

Moreque malo] Vt in *l. isti quidem 8. D. eod.*

Illato terrore aliquo maiore] Timor patiendi vltima, ceu loquitur Seneca de benefic. lib. 2. cap. 18. pro iusto est. Leuis, vani & ignaui metus non habetur ratio: nec auditur cui obijci potest Græcorum verbum: ἀδεὲς δέος δέδοικας: *timorem timoris expertem timuisti*: quod vulgo dicitur περὶ μάτην δεδιότων, *de his qui frustra timent*, vt ait Michael Apostolius Prouerbiorum Centuria I. 39.

E Alienationem &c.] *L. 7. & vlt. hoc tit.*

Esaiæ 58.] Vers. 6. *violentiorum contractuum obnexus*, Tertullianus aduersus Marcion. 4. 37. Itaque rescinditur extortum metu mortis, vel cruciatus corporis, vel capitalis accusationis, *l. 4. & 7. h. t.* Basilic. lib. 10. tit. 1. cap. 30.

XX. *De dolo malo.*

V. tit. 3. lib. 4. ff.

SEquuntur gesta dolo malo, quo verbo & gesta vi aut metu comprehenduntur, *l. item si cum §. enim qui, D. quod met. cau.* Sed & innumera alia quæ etiam prætor rescindit, data in personam actione famosa quanti ea res est de dolo malo causa cognita. nec enim passim indulgetur, non certe si alia actio sit, *l. 2. h. t.* non aduersus parentes vel patronos, sed in factum, quæ detracta infamia, eandem vim habet quam actio de dolo malo, *l. si superstite, hoc tit.* Et rursus hæc actio quæ olim dabatur intra annum vtilem, hodie ex eo tempore quo dolus admissus est, datur ex Constitutione Constantini intra biennium continuum, & ex die quo impetrata vel contestata est, finiri debet intra biennium continuum, *l. vlt. hoc. tit.* Actio famosa breuiori tempore constringitur. Diuturnior est actio, Quod metus causa, quæ non est famosa, & in quadruplum durat quadriennio continuo, atque etiam post quadriennium in simplum. Vt autem quæ dicebatur olim de eo Quod vi metusve causa, hodie dicitur de eo Quod metus causa, quia metui inest vis: ita hęc quę dicebatur de dolo malo & fraude, *l. 1. D. de his qui not. inf.* hodie dicitur simpliciter de dolo malo, quia dolo malo inest fraus. De vi & fraude loquimur, quæ est contra bonos mores. nam vis quæ moribus fit, & fraus quæ fide bona, in has actiones non cadit.

XX. ENARRATIO.

DOlo malo] δόλῳ κακῷ, Homerus IL. IV. τὸ μὴ δικαίῳ, Sophocles. Dolus malus definitur à Seruio in *l. 1. §. 2. D. eod. Machinatio quadam, alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur, & aliud agitur.* Machinatio, vt apud Euripidem in Danaë sub initium: εἰς μηχανὴν τοιάνδ᾽ ἔχουσα ὡς ἄπυρος χρυσὸς γυῆς, πόθεινον εἰδὼς τοῦτο κτῆμα τοῖς βροτοῖς, διὰ στέγης ῥυῆσεν ἐν χερσὶν κόρης. νῦν δ᾽ ἐν μὴ γνοὺς τὸν κεκρυμμένον δόλον. &c. *Ad machinationem talem venit, vt in aurum igne non purgatum conuersus, quod hanc possessionem mortalibus optabilem esse sciret, per tectum flueret in manus puellæ. Illa vero non cognito occulto dolo* &c. Eaque definitio non videtur veteribus improbata. S. Augustinus sermone 44. de diuersis: *Dolus ergo quid est? quando aliud agitur, & aliud simulatur. quando itaque aliud est in intentione, aliud in factis, dolus dicitur.* Sanctus Basilius homilia in psalm. 33. ἔστι γὰρ ὁ δόλος, κακοτεχνία λαθραία ἐν προσποιήσει τῶν βελτιόνων τῷ πλησίον προσφερομένη: *Dolus est maleficium latens ad fallendum vicinum adhibitum sub simulatione rei melioris*, vel vt idem scribit in regulis breuioribus Interrog. 76. δόλος τὸ πρὸς ἐπιβουλὴν ἐπιτήδευμα, ὅταν τις ἀγαθὸν τι σχηματιζόμενος, καὶ τοῦτο ὥσπερ δέλεαρ τινὶ προθῇς, δι᾽ αὐτοῦ τὰ τῆς ἐπιβουλῆς ἐργάζηται: *Dolus est ea, quæ ad insidiandum alteri adhibetur accurata solertia, cum quis scilicet per simulationem alicuius boni, eo alicui velut inlecebra quadam proposito, quæ ad insidias pertinent, exequitur.* Et ideo qui alium circunscripsit, duplex dicitur, vt Vlysses Horatio lib. 1. Carmin. ode 5. id est, *callidus*, schol. Glossæ Isidori: *Artiplicem, duplicem, dolosum.* Iurisconsultis tamen magis probata Labeonis definitio, vt sit *omnis calliditas, fallatia, machinatio ad circumueniendum, fallendum decipiendum alterum adhibita*, in *d. l. 1.*

Famosa] *l. 1 §. ait Prætor, l. non debet 11. D. eod.*

Aduersus parentes & patr.] *d. l. 11. & l. seq.*

Ex constit. Constantini] *l. vlt. hoc tit.*

Intra biennium continuum] Actio de dolo intra bien-
A nium continuum inchoanda & finienda est.

Durat quadriennio continuo] Actio metus causa intra annum datur in quadruplum, post annum in simplum, *l. item si 14. §. 1. D. quod met. cau.* annus vtilis mutatus est in quadriennium continuum.

Et fraus quæ fide bona] Homerus Il. 4. κακοῖσι δόλοισι κακοσμένη. Eustathius: πρὸς διαφορὰν κεῖται δόλων ἑτέρων ἀγαθῶν, οἷς ἐπαινετῶς ἄν τις κοσμοῖτο: *ad differentiam aliorum dolorum bonorum, quibus quis cum laude ornaretur.* καλὴ ἡ ἐπαινετὴ πανουργία, Sophocli.

XXI. *De in integrum restitutione minorum.*

SEquuntur gesta cum minore quā 25. annorum natu, quę perinde ac gesta metus causa, vel dolo malo
B in consilio causa cognita rescindit prætor intra annum vtilem iure veteri, intra quadriennium continuum iure nouo, postquam is 25 annum impleuit, videlicet si minor læsus & deceptus probetur in re, etiamsi dolus absit aduersarij, *l. minoribus, h. tit.* & postulauerit se in integrum restitui, hoc est in eum locum & in eam causam reponi, vnde excidit. In integrum restitutio, est redintegratio amissæ causæ, *l. 2 ⁊. tit. 40.* & dicitur propriè de circumscriptis adolescentibus ingenuis aut libertinis, quia auxilium huius ætatis proprio nomine non censetur. nec enim actionis beneficio tribuitur, sed cognitione prætoria. Quæ ex metus causa aut doli aut absentiæ aut capitis minutionis, vel ex aliis causis restitutiones dantur, actionis restitutoriæ vel rescissoriæ nomen habent. Et duxit quidem ordi-
C nem à negotiis gestis pro alio ad gesta metus causa, vel dolo malo, vel cum adolescente, sed confirmatur etiam hic ordo ex eo quod edicto superiore de postulando hæc inerant verba: Qui ex omnibus his in integrum restitutus non erit, *l. 1. §. deinde, D. de postul.* quæ de in integrū restitutionibus tractatum efflagitabant. Item quod sub titulo superiore de procuratoribus hæc quoque incidebat quæstio, an causa in integrum restitutionis, agi per procuratorem posset, vt *⁊. tit. 48.* Item quod de potentioribus cum esset actum *s. tit. 13. & 14.* ad quos re vel lite translata constabat ei ad quem ea res pertinet, dari restitutionem in integrum ex edicto de alienatione iudicij mutandi causa facta, inde probabilis sumeretur occasio tra-
D ctandi de omnibus causis restitutionum, & ad extremum de ea quam præbet alienatio facta iudicij mutandi causa *⁊. tit. 54.*

XXI. ENARRATIO.

GEsta cum minore &c.] In edicto Prætoris: Quod cum minore quam cum viginti quinque annis natu, *l. 1. § 1. D. de minor.*

In consilio causa cognita] Integri restitutio causa cognita decernitur, *Paul. Sent. lib. 1. tit 7. l. 3. h. t.* vt Prætor scilicet iustitiam restitutionis examinet, *l. 3. D. eod.* non enim passim minori succurritur, non incolorate, sed causa cognita, *l. verum 11. §. sciendum est, eod.* Denique ea quæ cum minore gesta sunt, non
B statim rescinduntur, sed ad bonum & æquum redigenda sunt, *l. quod si 24. §. eod.* & tribunal igitur, & aduersarii præsentiam exigit, *l. vn. inf. si adu. dot.* vbi enim causæ cognitio vertitur, ibi Prætor desideratur, *l. vbicunque 105. D. de diuers. regul. iur. ant.*

Edictum autem quo Prætor in integrum restitutionem pollicetur, naturali ęquitate nititur, *d. l. 1.* id est, minorem læsum & deceptum, *restitui in integrum æquum est & bonum*, vt verbis vtar Terentii in Phormione.

Iure nouo] *l. vlt. ⁊. de temp. in integr. restit. & l.*

vlt. J. *de repud. heredit.*

XXV. Annum] Hæc ætas ſtatus appellatur & ἀκμὴ. Cuiac. ad *l.* 1. *D. de min.* Philo tamen ἀκμὴν à pleriſque appellari ait in eo qui 21. impleuit. *Τρίτη πάλιν ἑπταετία τρὸς ὅλην αὔξησιν· ἄχρι γὰρ ἑνὸς καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἐπιδίδωσιν εἰς μέγεθος ἄνθρωπος, καὶ καλεῖται παρὰ πολλοῖς ὁ χρόνος οὗτος ἀκμή. Tertium deinde ſeptennium incrementi finis eſt. nam vſque primum ſupra vigeſimum annum augetur proceritas hominis: quod tempus a multis vocatur ætatis maturitas.*

Impleuit] In hoc tractatu tempus à momento in momentum ſupputatur, *l.* 3 §. *minorem*, *D. de minor.* id eſt, ab hora in horam, vt ibi Græci. ita vt minor poſſit hodie intra 29. annum reſtitutionem in integrum poſtulare.

B Læſus & deceptus] Vel ab aliis circumuentus, vel ſua facilitate deceptus, *l. non omnia* 44. *cod.* denique captus propter ætatis infirmitatem, *Paul. d. t.* 7. *l. minor* 18. *in eod.*

Probatur] Minor probat imperfectam ætatem, & ſe circumuentum, *l. aut Prætor* 7 §. *non ſolum*, & *l. intra* 32. *eod. l.* 9 J. *de probat. l.* 4. *h. t.*

Etiamſi dolus abſit] *d. l.* 7. §. *etſi.* poteſt eſſe captio ſine dolo, vt fraus, *l. iuriſgentium* 7 §. *ſed ſi fraudandi*, *D. de pact.*

Et poſtulauerit] Reſtitutio minori poſtulanti præſtatur, vel procuratori eius, cui ſpecialiter id mandatum ſit, *l. illud* 30. §. 1. *D. de min.*

C Redintegratio] Manuſcripti omnes ibi legunt, *integratio*. Gloſſæ Lat. Gr. *integratio*, ἐπανάληψις. Terent. in And. Act. 3. Sc. 3.

Amantium iræ, amoris integratio eſt.

Cognitione prætoria] *l. quod ſi minor* 24. §. *vlt. D. de minoribus.*

Quæ ex metus cauſa] Succurrit Prætor iis qui metu, vel dolo, vel ætate, vel abſentia, vel ſtatus permutatione, vel iuſto errore inciderunt in captionem, *Paul. l.* 1 *t.* 7. *l.* 1 & 2 *D. eod. tit.* De his qui metu aut dolo capti ſunt, dictum eſt tit. 19. & 20.

Aut abſentiæ] *Paul. d. t.* 7. vide ad *tit.* 53 J. *hoc libro.*

D Aut capitis minut.] Per cauſam ſolius capitis minutionis, non is, qui capite minutus eſt, reſtituitur: ſed creditori in debitorem capite deminutum actio reſtituitur, videlicet ſi minima fuerit capitis minutio, *l.* 1. *D. eod.* nec enim in eos qui maximam, aut mediam capitis deminutionem paſſi ſunt, actiones reſtitui poſſunt. Cuiac. ad *d. tit.* 7.

Vel ex aliis cauſis] Ex iuſto errore, *Paul. d. t.* 7. ob iuſtum errorem datæ reſtitutionis exemplum extat in §. *ſi quis agens*, *Inſt. t. de action.*

Actionis reſtitutoriæ] Omnis actio reſtitutoria, & reſciſſoria, & vtilis dicitur. reſtitutoria, quia per eam res in priſtinum ſtatum reſtituitur, reſciſſoria in *l. nullo* 23 *C. de rei vind.* quia id quod geſtum eſt, reſcinditur.

E vtilis dicitur in *l. quamuis* 8. §. *ſi conuenerit*, *D. ad Senat. Vell.*

XXII. *De filiof. minore.*

POſt generalem titulum de reſtitutione adoleſcentium, ſequuntur ſpeciales, quibus quæſtiones multæ ad eum tractatum pertinentes explicantur. ac prima quidem hæc, an etiam filiof. minori 25. detur reſtitutio in integrum, ſi pater eius ſit maior: nam ſi filiumf. minorem reſtituis in integrum, per conſequentias videris reſtituere patrem, qui maior eſt; quod eſt alienum à propoſito prætoris. Sed hæc dubitatio remouetur, quia reſtitutio filij, ſoli filio prodeſt, non patri ex eadē cauſa ſuo nomine obligato, *l.* 3. §. *ſed vtrum*, *D. de min. l. vlt.* J. *tit.* 42. Suo, inquam, nomine. Secus ſi filij nomine, ſi peculiari nomine, *l. patri*, *in pr. D. eod.* Itaque filiusf. minor 25. an in integrum reſtitui poteſt, ſi ſit obligatus ſuo nomine, vt in caſu *l.* 1. (quæ in Baſilicis eſt ſecunda) ſi fideiuſſerit pro extraneo, vel pro patre, ipſo ignorante: nam ſi non ſit obligatus ſuo nomine, vt ſi ei pro quo fideiuſſit heres extiterit, quo genere perimitur obligatio fideiuſſoria, *d. l.* . vel ſi pecuniam mutuam acceperit contra SC. Macedonianum, non eſt neceſſaria reſtitutio, *l.* 2. *hoc tit.* Imo etſi obligatus ſit, vno caſu in integrum reſtitutio filiofam. denegatur, *d. l.* 2. & *d.* §. *ſed vtrum*, puta ſi iuſſu patris mutuam pecuniam acceperit. Iuſſus efficit quo minus exiſtimetur contra SC. mutuam pecuniam accepiſſe, & vt conuentus filiusf. non reſtituatur in integrum.

XXII. Enarratio.

ALienum à propoſito P.] Cui curæ eſt ætati improuidæ ſubuenire.

Si peculiari nomine] Quia patris periculum agitur qui de peculio tenetur. Vide Cuiac. ad *l.* 3. §. *ſed vtrum* 4. *D. de minor.*

Vt ſi ei pro quo fidei. heres extit.] *l.* 5. *D. de fideiuſſ. l.* 95. §. *quod vulgo*, *D. de ſolution.*

Contra Senat Macedon.] Ex Senatuſconſulto actio non datur. ergo nec reſtitutio neceſſaria.

Puta ſi iuſſu patris] Nam eatenus ſaltem viſum eſt ſubleuandos eſſe creditores, qui alias Senatuſconſulto Macedoniano ſatis opprimebantur, Cuiac. ad *d.* § .4.

XXIII. *De fideiuſſoribus minorum.*

VT patri, ita fideiuſſori reſtitutio in integrum rei principalis lubrico iuuentæ lapſi non prodeſt, *l. Stichum* §. *quod vulgo*, *D. de ſolut.* niſi ſalua ſit aduerſario tranſlatio iudicij in alium, *l. minor*, *D. de proc. l. ſi pupillus ſe hereditate. D. de adq. hered.* vel niſi fideiuſſor ignorauerit minorē eum eſſe pro quo interceſſit, *argumento l. ſi Titius D. de fideiuſſ.* Reſtitutio autem minoris circumſcripti dolo aduerſarij, etiam fideiuſſori prodeſt, *l.* 7. *in fi. D. de except. l.* 1. & 2. *hoc titulo.*

XXIII. Enarratio.

VT patri] Sicut reſtitutio filij patri non prodeſt, vt dictum eſt ſ. *tit. prox.* ita nec reſtitutio minoris ætatis lubrico lapſi prodeſt fideiuſſori eius, *l. Stichum* 95. §. *quod vulgo*, *D. de ſolution.* in qua fideiuſſor minoris non tenetur, vt fideiuſſor, ſed vt heres eius, vt heres rei principalis: & ideo quaſi principalis auxilium reſtitutionis intra tempus legitimum impetrare poterit.

Lubrico iuuentæ lapſi] Tacitus Annal. 6. *Donec minor filius lubricum iuuentæ exiret.* in *l. vlt.* J. *tit.* 35. ætatis lubrico, & *l. verum* 11. §. *ſi locupleti*, *D. de minoribus*, *l.* 4. J. *de inceſt. nupt.* τῷ ὀλιςθῷ τῆς ἡλικίας, Baſ. ætatis fragilitate. Quintilianus declam. 336. *Circumſcripſiſti fratrem, nec difficile fuit, minorem.*

Niſi ſalua ſit aduerſario] Minore lapſo reſtituto, fideiuſſoribus eius ſubuenitur, cum alium habet aduerſarius in quem transferre iudicium poſſit: Cuiacius ad *leg. in cauſæ* 11. *D. de minorib.* In *l. minor* 51. *de procur.* ſubuenitur tam minori quam fideiuſſori eius, quia integra eſt aduerſario tranſlatio iudicij in alium, id eſt, in eum cuius defenſionem minor eo nomine dato fideiuſſore ſuſceperat. In *l. ſi pupillus* 89. *de adquir. hered.* ideo ſuccurritur & fideiuſſoribus à mino-

re datis, quia creditoribus hereditariis nihil deperit, quibus etiam salua maneat actio aduersus eum qui hereditatem aditurus est. Creditores translatione iudicij nihil ami tunt: vt recte ibi Dionysius Gothofredus ex Cuiacij sententia. A

Vel nisi fideiussor ignor.] Restitutio rei principalis fideiussorem non liberat, videlicet, si sciens reum minorem esse, hoc consilio fideiusserit, vt quandoque restituto reo, & ipse liberaretur, *l. in causa 1. D. de minorib. l. 7 §. vlt. D de exception.* Aliud dicendum est, si ignorans eum minorem esse fideiusserit, *arg. l. si Titius & Seia, D. de fideiuss.* Cuiac. ad Paul. lib. 1. *Sent. tit. 9 §. qui sciens.*

Circumscripti dolo aduersarij] Restitutio quæ circumscripto datur, fideiussori prodest, quæ lapso, non item. Cuiac. ad *l. 3. §. sed vtrum*, & ad *d. leg. in causa.* Verum igitur est quod notat auctor Enantiophanûn ad *d. l. minor*, non omnibus minorum fideiussoribus subueniri, vt *lib. 4. tit. 4. dig. 13. & lib. 10. tit. 6. cap. 1. lib. 8. Basilic. tit. 2.* B

XXIV. *Si tutor vel curator interuenerit.*

NOn prodest restitutio patri eius qui beneficio ætatis restitutus est, vt tit. 22. non prodest fideiussori, vt tit. 23. Hic vero tit. 24. ostendit eam quoque non prodesse tutori vel curatori, nec ideo minus rescindi gesta cum minore 25. ann. si captus probetur quod gesta sint auctore tutore vel curatore, vel nomine eius per tutorem ipsum vel curatorem, qui vtique semper est maior 25. ann. scilicet quod possit adolescens suum seruare à tutore vel curatore: nam non vt ex prima & secunda edicti causa restitutio cessat, si alia actio fit, aliave ratio seruandæ rei iurisque sui, ita ex ætatis causa, *l. in causa 2 §. Pomp. D. de minor.* quin imo fauore ætatis & ordinariû minori & extraordinarium auxilium suppetit, & electo vno non consumitur aliud, veluti electa actione tutelæ, vel neg. gestorum non consumitur ius petendæ restitutionis in integrum, *vt. hoc tit.* Cessat quidem restitutio si minor ipso iure munitus sit, si contractus ipso iure non valeat, *d. l. in causa, l. siue generalis, D. de iu. dot. l. 4 ℸ. tit. 26. l. pen. ℸ tit. 30.* sed non si ei alia actio competat, qua ad ius suum peruenire possit. C

D

XXIV. Enarratio.

AVctore tut. vel cur.] *l. etiamsi 29. D. de minor. l. cum & minores 4 ℸ. si aduers. rem iudic.* Quod si præsens esset tutor vel curator, sed tamen plene non norat quæ agerentur, minoribus in integrum restitutio necessaria non est, vt heic notat Hermopolites. Inconsultæ ætati omnimodo succurrendum est.

Per tutorem ipsum] *l. 3. h. t.*

Qui vtique semper est mai.] *l. vlt. ℸ. de legit. tut.*

Scilicet quod poss. ad.] *d. l. 3.*

Nam non vt ex prima & secunda ed. for.] Ex prima & secunda specie restitutionis, id est, si metu, vel dolo quis inciderit in captionem.

Si alia actio fit] *l. item 14. §. in hac actione, D. quod met. cau. l. 1. §. ait Prætor, D. de do. ma. l. 2. §. idem.* E

Fauore ætatis & ordinar.] Vulgo iactatur, cessare auxilium extraordinarium, vbi ordinarium suppetit, vt in *l. in causa 16 D. de minor.* sed ætas imperfecta effecit vt vtrumque competeret, & vt electo vno, alter m non denegaretur.

Veluti electa actione tutelæ] Si curatores elegerint, & solidum quod eis abest consecuti nô fuerint, postulare poterunt, vt rebus propriis restituantur. Per contrarium, si restitutionem elegerint, nec per eam satis eis consultum sit, aduersus curatores redire possunt, nec vllum ex electione damnum passuri sunt. Basil. lib. 10. t. 7. c. vlt.

Vel negot. gest.] Aduersus curatorem.

XXV. *Si in communi eadémque causa in integrum restitutio postuletur.*

NOn prodest etiam restitutio minoris fratri consorti, & quamuis communis res sit inter fratres, non est commune auxilium restitutionis in integrum *l. 2. ℸ. Si vnus ex plur. appellau.*

XXV. Enarratio.

FRatri consorti] Fratres consortes dicuntur, qui pro indiuiso commune patrimonium habent. D. August. in serm. L. de diuers. *Expectabatur in illo etiam legitimæ ætatis accessus, vt quod faceret, firmissime faceret. Nondum autem facit, quia ipsos agellos habet cum suo fratre communes, & sub indiuiso eos possident.* Restitutio autem minoris non prodest fratri maiori 25. annis. Edicti beneficium maiori non communicatur: Prætor enim minoribus auxilium pollicetur, non per eos maioribus, *l. 3 §. sed vtrum, D. de minor.* Theodorus Hermopolites ad illa verba legis vn. *vobis non mandantibus, nec ratam transactionem habentibus,* annotat, transactionem mandatu meo factam, & eam quam postea ratam habui, eiusdem potestatis esse.

XXVI. *Si aduersus rem iudicatam.*

AB hoc titulo incipit enumerare causas ex quibus solet minoribus dari restitutio in integrum. Prima hæc est, si contra eos litigantes tutorum vel curatorum auctoritate, vel contra tutores aut curatores, aut procuratores litigantes eorum nomine iudicatum sit: nam si læsos esse se doceant, litem instaurari placet, quod est restitui rem aduersus sententiam, vel aduersus rem iudicatam. quod hodie non fit, nisi allegetur error iuris, aut facti. Excipitur res iudicata pro libertate, *l. vlt ℸ. tit. 30.* præponderat enim præualétque libertatis fauor.

XXVI. Enarratio.

TVtorum vel curatorum auctor &c.] In *d. l. pen.* verba illa, *in rem pupill*, recte Fulgosius interpretatur, in re ipsorum minorum, siue in causa pupilli, vel adulti. Sed si absque tutorum vel curatorum auctoritate condemnati sint, sententia non valet, siue, vt aiunt Græci ad *d. l. pen.* οὐδὲ ἐῤῥωται ἀπόφασις, οὐδὲ ἀποκαταστάσεως χρείαν ἔχει: *neque valet sententia, neque vobis in integrum restitutio necessaria est*, satis enim ipso iure munitus est, nec tunc Prætor debet se interponere, *l. in causa 16. §. & generaliter, D. de minor.*

XXVII. *Si aduersus venditionem.*

SEcunda hæc est, si quid rei suæ minores vendiderint, vel si quid tutores aut curatores eorum vendiderint figmento titulóque venditionis potius quàm venditione vera, ita vt ex ea lædi contingat minores iniuratos, aut iuratos ex scripto tantum: nam obiurati corporaliter, puta tactis sacrosanctis Euang. vel manu sublata, vt apud Orpheum ὅρκια δηλώσαντες, ἐπαμείναντο χεῖρα, vix rescindunt venditionem à se factam, quamuis læsi & reipsa decepti sint: & obseruanda est

differentia inter duo genera dandi iurisiurandi ex *l. 1.* A
nam etsi instrumento iurauerit minor se esse maiorem, restitui potest, si instrumentis probauerit se minorem fuisse. Si corporaliter, nullo modo, *l. 3 ℂ. si min. se mai. dix.* Et episcopi vel clerici corporaliter iurare vetantur, non ex scripto, si vera est distinctio Ballamonis tit. 19 Nomocanonis tit. 17. qua in concordiam adducit *l. cum cler. ℂ. de Episc. & cler. cum l 3. & 6. ℂ. de his qui ad Eccl. conf.* Titulus autem licet sit de venditione tantum, porrigitur etiam ad emptione, si plus quam oportet emerint, *l. patri, § prædium, D. de min.*

XXVII. Enarratio.

MInores vendid.] *l. ait Prætor 7. §. 1. D. de minor.* B
Figmento, tituloque] *l. 2. hoc tit.*

Nam obiurati] Festus: *Obiurare, iureiurando obstringere, vt est in Pantasilea: formidabant obiurare.*

Obiurati corporaliter] Arnulphus Lexouiensis in epistola ad Alexandrum PP. *Iuramento corporaliter interueniente*, & in epistola 94. *Tactis sacrosanctis Euangelijs, iuramentum corporaliter præstitimus.*

Puta tactis sacrosanctis Euangeliis] Theophanes Tauromenitanus homilia 12. ὁπηνίκα τίς ἀντίδικος ὢν ὁρκῶσαί σε βούλεται, καὶ σοι ἤδη τίθησιν ἔμπροσθεν τὴν σεβασμίαν τῶν Εὐαγγελίων πυκτίδα: *Cum aduersarius tuus obiurare te compellit, & ponit ante te venerandum Euangeliorum librum, &c.* Ioannes Cantacuzenus historiæ libro 1. capite 15. εἰ μὴ γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς τὸν ὅρκον Εὐαγγελίοις, C καὶ ταῖς σεβασμίαις εἰκόσι κελεύεις πιστὸν ποιεῖν, &c. *Si me per sacra Euangelia, & venerandas sanctorum imagines fideliter iurare iubes, &c.*

Vel manu sublata] Danielis 12. 7. ὕψωσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα: *Sustulit dexteram suam, & sinistram suam in cœlum, & iurauit per viuentem in sæcula.* Adde Deuteron. XXXII. 40.

Vt apud Orpheum] In Argonauticis ver. 352.

Si corporaliter, nullo modo] Theodorus Hermopolites putat dici posse, minoribus etiam obiuratis corporaliter subueniendum, idque ex verbis legis 1. quasi diceret Imperator: *Restitui quidem potes, quamuis corporaliter iuraueris, sed nolo te hortari, vt restitui postules, ne videar auctor esse periurij* Verba eius hæc D sunt: σὺ δὲ γίνωσκε ὅτι καὶ σωματικῶς ὀμνύων ὁ ἀφῆλιξ, καὶ τὴν ἰδίαν πρᾶξιν βεβαιῶν, ἀποκατασταθῆναι δύναται, καὶ ἀνατρέπειν αὐτήν. ὁ γὰρ βασιλεὺς ἐνταῦθα τοῦτο πρὸς τὸν ἀφήλικα λέγειν δοκεῖ, ὅτι σὺ μὲν κατὰ τῆς ὁμολογίας σου καὶ κατὰ τοῦ ὅρκου ἀποκατασταθῆναι δύνασαι· ἐγὼ δὲ προτρέπειν σε εἰς τοῦτο οὐ βούλομαι, ἵνα μὴ φανῶμαι ἐπιορκίας καὶ ἀπιστίας σοι πρόξενος. Sed verba *d. l 1. aliud suadent,* Hoc igitur vult constitutio, desiderio minoris obstare iusiurandum quod corporaliter dedit. Cæterum Basilica ponunt, minorem simpliciter iurasse, non corporaliter, quasi quoquo modo iurati vix rescindant venditionem à se factam, secundum nouam Friderici constitutionem, quam Irnerius inserit huic tit. ex constit. eiusdem Friderici de pace componenda, lib. v. de Feudis. E

L. Patri §. pr.] *l. ait Prætor 7. §. 1. D. eod.*

XXVIII. *Si aduersus venditionem pignorum.*

TErtia causa hæc est, si creditores pignora sibi obligata ex contractu minorum, vel capta ex causa iudicati, vt *l. 1. hoc tit. l. 1. ℂ. de prad. min.* non item ex contractu hereditario, vt *l. 2. hoc tit.* iure suo distraxerint, & ex ea re minores magno detrimento adficiantur.

XXVIII. Enarratio.

NOn item ex contr. hereditario] Minor non restituitur aduersus distractionem pignoris à defuncto constituti. in qua sententia fuit Azo, heic in summa ad finem. Nisi creditor non vti oportet, distraxerit, Paulus libro 1. Sententiarum *tit. 9. §. vlt.* id est, non obseruatis quæ in pignoribus distrahendis obseruari solent. Cuiac. ibidem.

Iure suo distraxerint] Creditor iure suo pignus distrahit, *l. pen. D. de distr. pign.*

Magno detrimento adficiantur] Puta si minores fraudati sint supra dimidiam iusti pretii. Fingendum autem pignus solenniter & legitime distractum, vel ex pacto conuento. cæterum venditio nulla est, & rei dominium apud minorem remansit, vt heic scribit Theodorus Hermopolites: μεγάλην δὲ νόησον ζημίαν, ὅταν εἰς ἐλάχιστον πάνυ τίμημα διαπωληθῇ, ἐπεὶ μικρὰ εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ δικαίου τιμήματος αὐτὸ ἐξαρκεῖν. ὑπόθου δὲ ὅτι καθὼς ὁ νόμος γίνεται ταῖς διαπράσεσι τῶν ἐνεχύρων εἰξίνται, καὶ τὸ τὸ νέου διαπραθὲν ἐνέχυρον, ἢ ὅτι συμπεφωνημένον εἶχε τοῦτο διαπράσκειν ὁ δανειστής. ἐὰν γὰρ μὴ κατὰ τούτους τοὺς τρόπους αὐτὸ διαπωλήσειν, ἄκυρος ἡ πρᾶξις ἐγένετο, καὶ ἡ δεσποτεία παρὰ τῷ νέῳ διέμεινε.

XXIX. *Si aduersus donationem.*

ESt & hæc causa probabilis dandæ restitutionis in integrum, improbabilis donationis enormitas, vt ait *l. 4 ℂ. de inoff. don.* Si minor 25. an. immodicam & stultam rerum mobilium donationem fecerit, auctore curatore, non etiam si seruato modo patrimonii sui eam sponsę fecerit ante nuptias, quando, vt ait *l. 1. Cod. Greg. si aduer. don. sp. fac.* huiuscemodi causam communis voti complendi ratio prouocat. Dixi: rerum mobilium: Nam prædiorum donatio ipso iure non valet vlla ex causa *l. prædia. ℂ. de præd. min.* quæ coniungenda est cum *l. 1. huius tit.* Item datur ei restitutio aduersus donationem, si patri donanti alteri res mobiles iampridem sibi emancipato donatas, inconsulta ætatis facilitate consensum accommodauerit, *l. 2. hoc tit.*

XXIX. Enarratio.

REum mobilium donationem] Cuiusmodi sunt, ζῶα περισσά, καὶ ἐσθὴς τετριμμένη, καὶ τούτοις παρόμοια: *Animalia superflua, vestis attrita, fructus, & his similia.* Theodorus Hermopolites. *Sed etsi*, inquit, *ponas res esse immobiles, addes etiam cum decreto factam donationem.* Alioquin, inquit, restitutio necessaria non est, quia ipso iure satis munitus est. εἰ δὲ καὶ θεματίσῃς ὄντα ἀκίνητα, προσθήσεις καὶ μετὰ δικρίτου γενέσθαι τὴν δωρεάν.

Fecit ante nuptias] Etiam curatore præsente, *l. 1.* Curator præsens debet auctor fieri, vt de tutore dicitur in *§. 2. Instit. de auctor. tutor.*

Iampridem sibi emancipato] Nam filio in potestate constituto pater frustra donat.

XXX. *Si aduersus libertatem.*

ET alia, si seruum manumiserit. Nam etsi à prætore non possit aduersus libertatem restitui in integrum, à principe potest magna ex causa, vt si temere actorem bonorum suorum & columellam manumiserit, cuius damnum ad totius domus euersionem pertineat, *l. 10. D. de min.*

XXX

XXX. ENARRATIO.

NAm etsi à Prætore &c.] *l. si ex causa 9. §. vlt. & l. seq. D. de minor.*

Actorem bonor. suor. &c.] Isidorus lib. 2. de officiis ecclesiasticis : *Actor prudens & bonus scit quis sit domini sui census, & omnis substantiæ modus, & redigit apud se totius possessionis instrumenta originalia.* Hoc igitur casu restituitur si seruum manumiserit cui rerum administratio totiusque patrimonij dominici cura demandata erat, seruum in primis ei vtilem, quemque non sine damno rei suæ minor manumisit, siue, vt ait Theodorus Hermop. τυχὸν γὰρ τὸν ἐλευθερωθέντα δοῦλον πραγματικὸν, καὶ διοικητὴν εἶχε τῶν πραγμάτων αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐπὶ χεῖρας ἔχοντα, καὶ πραγματευόμενον καὶ ὠφελοῦντα τούτον κατὰ πολύ. Et merito igitur tutor seruum pupillæ suæ manumittere volens prohibetur à matre pupillæ : εἶναι γὰρ αὐτὸν πραγματευτὴν αὐτῆς, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πράγματα τῆς ὀρφανῆς διοικεῖσθαι : *esse enim eum actorem eius, & per eum res omnes pupillæ administrari* : in Adriani Sententiis apud Dositheum 3. Grammaticæ.

Et columellam] Donatus in Phorm. act. II. Sc. I. *Columellæ apud veteres dicti serui maiores domus*, & ibi adfert Lucillij versum. Vide & Martial. lib. II. ep. 91.

L. 10. D. de minor.] Vide Cuiacij Obseruat. lib. 19. I.

XXXI. *Si aduersus transactionem vel diuisionem minor restitui velit.*

PLacet etiam restitui minorem in integrum, causa cognita, si forte cum aduersario suo inconsulto transegerit tutore vel curatore auctore, vel si cum coherede aut socio diuisionem fecerit, *l. pen. C. com. diuid.* Transactioni diuisio subijcitur, quasi species generi, quia diuisio plerumque fit transigendi causa, & transactionem Græci hoc loco ἀπαρτισμὸν vocant, quasi finem & consummationem negotij.

XXXI. ENARRATIO.

MInor si læsus sit restituitur aduersus transactum, vt est in *l. 2 h. t.* transactus pro transactione vt obligatus pro obligatione, dissolutus pro dissolutione, & alia quæ notaui ad tit. *de verbor. obligat. Instit.*

Causa cognita] *l. 3. D. de in integr. restit.*

Inconsulto] Damnose.

Tutore auctore] κατ' αὐθεντίας τοῦ ἐπιτρόπου, *cum auctoritate tutoris.* Basilica.

Diuisionem fecerit] Vide locum Augustini in enarrat. tituli 25.

Ἀπαρτισμὸν vocant] Basilic. 10. tit. 14.

Quasi finem] Glossæ. *transactio*, τελειωμὸς, πέρας, περαίωσις.

Et consummationem] Est enim ἀπαρτίζω, perficio, consummo, & ἀπαρτισμὸς, consummatio.

XXXII. *Si aduersus solutionem à debitore vel à se factam.*

REstituitur etiam minor si per errorem iuris soluerit indebitum legatum, vt *l. 2. hoc tit.* puta existimans iure factum testamentum quod ipso iure nullum erat, vt *l 11. C. de test. man.* quæ coniungenda est cum *d. l. 2* Et recte *l. pen. C. tit. 21.* minoribus consuli in his quæ ignorauerunt: i. ignorantibus ius, vt *l. 5. D. de l. Cor. de fal. l 6. C. de his quæ vt ind.*

A Restitutus autem minor aduersus solutionem à se factam condicit id quod soluit. Item restituitur si ei pecunia à debitore recte soluta sit, & hanc perdiderit, vt *l. 1* & restitutus agit cũ debitore pristina actione, perinde ac si debitor non soluisset. necessaria est restitutio, quia debitor liberatur, etiãsi curator non interuenerit: & si interuenerit, vix minor restituitur, *l. ait prætor, D. de min.* maxime si per iudicẽ facta sit, vt *l 25 C. de adm. tut.* Igitur de solutione à minore facta est *l 2* de solutione à debitore facta minori vel curatori eius *l. 1* nec in vet. lib. aut in Basilicis ita conceptus est titulus, vt vulgo. *Si aduersus solutionem à tutore*, sed generalius, *Si aduersus solutionem à debitore vel à se factam*, ἐὰν κατὰ τὴν ἀπόλυσιν τὴν παρὰ τοῦ χρεώστου, ἢ παρ' ἑαυτοῦ γενομένην. B & obseruandum in eadem *l. 1* minorem restitui aduersus solutionem curatori factam posse aliquem statuere facillime, nisi cohibeatur *d. l. ait prætor*, simúlque animaduertat, non præcise legem restitutionem polliceri, sed an sit tribuenda per causæ cognitionem æstimari posse, hoc tantum edicere.

XXXII. ENARRATIO.

COndicit id quod soluit] *L. illud 25. D. de minor.*

Si aduersus solutionem à debitore &c.] Sic in veteribus Ægidij Menagij, & Iuliani Brodæi.

In eadem l. 1.] In qua recte libri veteres, *promissum beneficium*, vt in Basilicis, ἐπαγγελθεῖσα βοήθεια, promissum auxilium restitutionis scilicet. Vide hac C de re tota quæ diximus ad Cuiac. Not. Instit. 1. tit. 8.

XXXIII. *Si aduersus dotem.*

ITem datur minori restitutio aduersus dotem, vt puta, si vltra vires bonorum suorum dotem dederit, *l. si ex causa §. in dotis, D. de min.* vel si omnia bona, quod fit quidem iure, *l. 4. C. de iur. dot.* (quæ cum *l. vnica* huius tit. coniungenda est) quoad ratio patitur, vt ait *l. quæro, D. eod.* & modus, scilicet legis Papiæ, aut *Nou. 22.* librarum auri C. Sed lædi ex ea re quandoque mulier herésque eius potest dolo fallaciisq; mariti effundens in dotem omnia bona sua, vel minoris æstimans res dotales : qua ex causa etiam maiori subuenitur, *l. iure §. vlt. l. si res §. 1. D. eodem.* D Sed maiori iudicio dotis concepto in bonum & æquũ, minori etiam per restitutionem in integrum. Restituitur etiam aduersus dotem, si duriorem aliquam pactionem dotis fecerit quam nunquam faceret maior, *l. minor si §. vlt. D. de minor.* vel si ex interuallo pati stipulanti soluto matrimonio dotem sibi reddi consensum adhibuerit, *l. 3. §. sed virum, in fi. D. eod.*

XXXIII. ENARRATIO.

ET modus, scilicet legis Papiæ] Qua modus dotibus erat impositus, *l. 2. Cod. Th. de inoffic. dot.*

Herésque eius] Heres ex persona defuncti restitutionem petit, *l. 1. h. tit.*

Dolo, fallaciisque] κατὰ συναρπαγὴν καὶ ἀπάτην τινά, vt in E Basilicis.

Iudicio dotis conc. in bon. & æqu.] Maiori non succurritur per restitutionem, vt opinor, sed iudicio dotis vt puta, cum in æstimatione dotis alteruter circumuentus est, *l. si res §. 1. de min.* quod illa verba indicant, & quod bono & æquo non conueniat: respiciunt enim ad actionem dotis, quæ in bonum & æquum concipitur, *l. vn. C. tit. prox.* hoc modo: *quanto æquius melius.* Cuiac. ad *l 9. §. vlt. D. de iure dot.*

Vel si ex interuallo] Quotiens pro filia pater do-

tem dat, si in se transferre vult actionem de dote, stipuletur ex continenti: nam ex interuallo si stipuletur sine filiæ voluntate, filiç non aufert de dote actionem. Quod si filiafam. minor consenserit patri ex interuallo dotem stipulanti, aduersus eum in integrum restituetur: quia ipsius interest habere actionem de dote, vel propriam, si emancipata restitui velit, vel communem cum patre, si in potestate remansit. Cuiac. ad *l. 3. §. sed virum, in fine, D. de minor.*

XXXIV. *Si aduersus delictum suum.*

Delicta alia contrahuntur opera consulta, alia per ignorantiam. in his minori subuenitur per restitutionem in integrum, vt pœna liberetur quam commisit: vt si mater minor 25. an. per errorem iuris liberis impuberibus tutorem non petierit, *l. 2. hoc tit.* vel si eodem errore matrimonio contracto incestum iure ciuili commiserit, *l. si adulterium §. stuprum, D.* [illegible]. In illis, veluti furto, adulterio, homicidio, non item, quæ contra leges admittuntur dolo malo, & quæ legibus antiquis etiam nominatim in impuberibus vindicantur. Et ratio differentiæ, quod illa veniant ex animo, hæc ex contractu, id est, ex re ipsa tantum: sic enim legendum est in *l. 1.* Sed cũ delictum non ex animo, sed ex contractu venit, vt in Basil. ἀλλ' ὅτε τὸ ἁμάρτημα μὴ ἀπὸ ψυχῆς πονηρᾶς, ἀλλ' ἀπὸ συναλλάγματος ἔρχεται. Et contractum igitur accipio pro facto ipso, siue delicto, vt *l. si rerum, D. de re iudic.* vel, vt loquitur Aristoteles, pro inuoluntario contractu.

XXXIV. Enarratio.

Matrimonio contr.] Quod si minor intra annum luctus secundo nupserit marito, an excusabitur ab infamia cæterisque pœnis, *l. 1. & 2. C. de sec. nupt.* Sic videtur, *arg. l. minor. h. C. de iis quib. vt indig.* quamuis miles non excusetur, *l. decreto, C. de caus. ex quib. infam.* P. Faber.

Homicidium] Furtum, adulterium & homicidium natura turpia sunt, *l. 1. D. de furt. l. probrum 42. D. de verb. signif.* Oecumenius in epistolam P. ad Galat. cap. 3. τὰ ἀναγκαῖα τῷ νόμῳ, καὶ ἡ φύσις ἐδίδαξε, τουτέστι τὸ, οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις: *Quæ legibus cauta sunt, ea etiam natura edocuit, veluti non adulterium facies, non occides, non furtum facies.* Homicidium natura turpe: nam cum inter nos cognationem quandam natura constituerit, consequens est hominem homini (cognato scilicet) insidiari nefas esse, vt est in *l. 3. D. de iust. & iur.* Cœlius Lactantius libro 6. cap. 10. *Nam si ab vno homine, quem Deus finxit, omnes orimur, certe consanguinei sumus: & ideo maximum scelus putandum est odisse hominem vel nocentem.*

Vt in Basil.] V. Cuiac. ad Paul. Sent. lib. 1. tit. 9.

Quæ contra leg. adm.] Quæ & naturali iure probra existimantur, *l. probrum, D. de verb. signif.* P. Fab.

Quæ legibus antiquis] Plinius 18.3. *Impubem Prætore* [illegible]. A. Gellius lib. 11. cap. 18.

Sic enim legendum est in l. 1.] In veteri Brodæi sic legitur: *Sicum delictum non ex animo sed ex contractu, videlicet culpa in contra, sed extra venit, noxia non committitur.* vitiosam scripturam proposui, vt si qui meliores codices nacti fuerint, partim ex antiquo Brod. partim ex suis emendent.

Vt in Basilicis] Libro 10. tit. 17.

Vt loquitur Aristoteles] Libro 5. Ethicorum Nicomach. cap. 11.

Pro inuoluntario contr.] Nam delictum & crimen contrahi dicitur, *l. 1. D. de leg. b. l. 2. §. 2. D. de condict. ob turp. caus.* vide quæ dixi ad tit. 1. lib. 4. Institut.

XXXV. *Si aduersus vsucapionem.*

Sed si quis rem minoris vsuceperit, ei subuenitur, rescissa vsucapione. Vsucapio est adquisitio dominij per possessionem iustam iusti temporis. Si aduersus præscriptionem non datur titulus propter *l. vlt. C. in quib. cau. in int. rest.* &c.

XXXV. Enarratio.

Adquisitio dominij] *l. vn. h. t.* adquisitio dominij per vsum, *l. denique 19. & l. ait prætor 23. §. 1. D. ex quib. caus. mai.* id est, per possessionem; vsus enim est possessio. Glossæ Philoxeni: *vsus*, χρῆσις, καὶ χρησάμενος. *vsusfructus*, νομή, χρῆσις καρπῶν. *lege*: χ. καὶ χ. νομή. *vsusfructus*, χρῆσις ἐπικαρπίας. sine qua vsucapio non procedit, *l. sine 25. D. de vsurpat. & vsucapion.* *Iustam*, vt in *§. pen. Instit. per qu. pers. nob. adq.* *Iusti temporis.* temporis lege definiti, *l. 3. eod.* id est, anni vel biennij, Vlp. *tit. 19 §. vsucapione*: aut secundum noui iuris definitionem, decennij aut vicennij, prout res sunt mobiles aut immobiles. Isidorus Originum libro 5. cap. 25. *Vsucapio est adeptio dominij per continuationem iustæ possessionis* Ait per continuationem. vt Vlp. in *d. §. vsucapione*, & Modest. in *d. l. 3.* nam possessio debet esse continua, *l. nunquam 31. eod. & l. 2. C. de præscr. longi temp.*

Non datur titulus propter leg. vlt.] vide ibid.

XXXVI. *Si aduersus fiscum.*

Hoc titulo ostenditur, non tantum aduersus priuatum, sed etiam aduersus fiscum minores deceptos restitui venditionis à se vel à fisco factæ, vel alterius contractus rescindendi causa: & aduersus priuatum notionem esse præsidis, aduersus fiscum procuratoris Cæsaris adiuncto præside, & præsente aduocato fisci.

XXXVI. Enarratio.

Minores deceptos] Vt in *l. 1* circumuentus à Rufino. & in *l. vlt.* per collusionem siue fraudem.

A se] Vt in *l. 1.* minor cum posset pluris distrahere, rem viliori pretio proiecit, ceu loquitur Vlp. in *l. si pignora 50. D. de euict.*

Vel à fisco factæ] Vt in *l. vlt.*

Aduersus priuatum &c.] *l. 2.*

Præsente aduocato fisci] *l. 2.* παρόντος τοῦ καθολικοῦ: *præsente Catholico*, in Basilicis.

XXXVII. *Si aduersus creditorem.*

Creditor proprie is est qui pecuniam credit. i. mutuam dedit, & debitor qui accepit. Hic si minor sit 25. an. paterfam. aduersus creditorem bonæ fidei restituitur rescissa cautione creditæ pecuniæ, si ea pecunia in rem eius versa non sit. Dico paterfam. Nam filiusfam. qui mutuam pecuniam accepit, non est debitor. Dico creditorem bonæ fidei ex *l. Stichum §. quod vulgo D. de solut.* Nam is qui sciens perdituro credidit, creditor non est, *l. si vero non remunerandi, §. si adolescens, D. mand. l. quod si minor §. pen. D. de minor.* Similis est tit. lib. 7. Sed qui ad præscriptionem longi temporis pertinet, non restitutionem minorum.

XXXVII. Enarratio.

CReditor proprie is est] Vide tit. 21. libri IV.

In rem eius versa non sit] *L. 2.* vel ex ea locupletior factus non sit, *l. 1.* imo pecuniam disperdit, *l. patri 27. §. 1. D. de minor.* Nam si locupletior factus sit non restituitur: sicut & pupillus locupletior factus tenetur ex rescripto D. Pii.

Non est debitor] Debitor enim intelligitur is à quo inuito exigi pecunia potest, l. debitor 108. D. de verb. signific. filius autem familias tutus est exceptione Sc. Maced.

Perdituro] Male comsunpturo, dissipaturo.

Libro VII.] Titulo 36.

XXXVIII. *Si vt se hereditate abstineat.*

REstituitur etiam minor abstinendi causa qui temere damnosæ hereditati permiscuit se, vel qui adiuit, aut pro herede gessit, aut bon. possessionem agnouit, quod etiam est pro herede gessit, *l. 12 ℑ. de iu. delib.* qua in reseruanda est forma prodita Nou. Iustin. 119. §. *πρὸς τούτοις l. etiam, §. vlt. D. de min.* Et abstinendi verbo addamus, vel repudiandi, vt *l. 7. §. pen. D. eod. l. 2. hoc tit.* quæ communis est huic titulo & sequenti.

XXXVIII. Enarratio.

ABstinendi causa] Titulus sita legitur in veteribus, *vt se h[…] [ed]itate abstineat.*

Temere damnosæ hered.] Vt in §. *extraneis, Instit. de hered. qual. & diff.*

Permiscuit se &c. Minori succurritur vt se abstineat hereditate siue se miscuerit, siue adierit, siue pro herede gesserit, aut bonorum possessionem agnouerit, *l. 1. & 2. h. t. l. au. prætor 7. §. sed etsi hereditatem, D. de minor.* etiamsi curator interuenerit, *l. 1. §. si tut. vel cur. interu.* Denique minoribus aditam hereditatem derelinquere permittitur, sicut in cæteris omnibus causis Prætor eis succurrit ætatis beneficio, *d. §. extraneis.*

Nouella Iustin.] CXIX.

XXXIX. *Si vt omissam hereditatem vel bonorum possessionem, vel quid aliud adquirat.*

ET ex diuerso idem quoque restituitur adquirendi causa, si intra tempora constituta hereditatem non adierit, vel bon. possessionem non agnouerit: id enim est proprie omittere hereditatem, vel bon. possessionem. sed & si alio genere hereditatem vel bonorum possessionem sibi delatam amiserit. Adiicit, vel quid aliud, quamquam de eo nihil in constitutionibus sub tit. positis sit expressum, sed quod in eis de hereditate & bon. possessione, facile trahitur ad legatum & fideicommissum, vel quid aliud.

XXXIX. Enarratio.

REstituitiur adquirendi causa] Quod minori fauorabiliter præstatur. D. Augustinus in epistola CCXVI. *Vt etiam rebus, quibus renunciasti, te post renunciationem inserueris, quod nec apud humanas ipsas leges vllo modo defendi potest.*

Hereditatem non adierit.] *l. 1.*

Vel bon. possess.] *l. 2.*

Id enim est proprie] *l. quod si minor 24. §. Scæuola, D. de minor. l. 1. §. vlt. D. vt in poss. legat.* Heic autem videndum erit, an rebus distractis restitui desideret, vel non distractis. Qua de re vide ipsum Cui. ad §. 5. *Instit. de hered. qual. & differ. & ad l. 7. §. restituta, D. de min.*

Ad legatum] *L. ait Prætor 7. §. & si sine dolo, D. de minor.*

XL. *In quibus causis in integrum restitutio necessaria non est.*

VAriæ quidem iam ante variis locis sunt demonstratæ causæ in quibus minori non est necessaria restitutio in integrum quasi ipso iure munito satis, vt si rem mobilem vendiderit sine curatoris auctoritate, *l. 3. tit. 21.* vel immobilem sine decreto *l. 2. tit. 29.* vel si creditor curatoris fidem secutus cum eo principaliter contraxerit ignorans curatorem eum esse & rem agere alterius, *l. pen. tit. 24.* vel si res iudicata sit contra minorem indefensum, *l. pen. tit. 26.* vel si minor 20. an. seruum manumiserit contra legem Æliam Sentiam, *l. pen. tit. 30.* Sed quia restant aliæ quædam, de his visum est proponi debere titulum specialem, in quo quæ præter eas continentur, eæ sunt, si cum non defenderetur vltus, non sit necem defuncti: nec enim ei ob eam rem hereditas eripitur quasi indigno, quæ maiori eriperetur, *l. 1. hoc tit.* Item si non interpellauerit personam debitoris ex contractu bonæ fidei, vel ex legati aut fideicommissi causa, vt ex mora fructus & vsuræ cederent. Nam & sine interpellatione minori debentur ipso iure ex solo tempore tardæ solutionis, constitutione Seueri vsque ad legitimam ætatem, *l. cum vero §. apparet, D. de fideicom. lib. l. Titia §. 1. D. de leg. 2. l. 3. hoc tit. coniuncta. l. 5. ℑ. de act. emp.* Item si tutore datiuo litigante pupilli nomine qui non satisdedit rem pupilli saluam fore, res contra eum iudicata sit, *l. pen. hoc. titulo coniuncta l. 3. ℑ. de tut. vel cur. qui sat. non ded.* Item si in instituenda querela inofficiosi testamenti minori obiiciatur præscriptio quinquennij, *l. 2. hoc titulo*, vel in petenda bon. possessione. & generaliter ex *l. vlt.* si qua alia obiiciatur præscriptio temporis, aduersus quam potuerit restitui in integrum, præter præscriptionem 30. aut 40. ann. quia aliæ præscriptiones ipso iure non currunt aduersus minores 25. ann. & ob id opinor in hoc libro poni quidem tit. *Si aduersus vsucapionem*, sed non etiam, si aduersus præscriptionem longi temporis, quę tamen minori non restituto obiici poterat, vt *l. 3. inf. quibus non ob. lon. temp. præs.* minori scilicet, qui pupillus non esset.

XL. Enarratio.

CVm non defenderetur] Per tutores vel curatores, *l. 1. hoc tit.*

Quæ maiori eriperetur] Inconsultæ ætati parcitur. *d. l. 1. & 5. l. minoribus 6. ℑ. de his quibus vt indign.* maiori qui necem defuncti iudicio persequi neglexit, hereditas tanquam ingrato & indigno à fisco eripitur, *l. Gaius 22. D. de Senatusc. Silan. & l. sororem 10. ℑ. de his quib. vt indign.* Aimoinus de gestis Francorum lib. IV. cap. 28. *Idcirco in publico Francorum conuentu à quibusdam proceribus secundum leges Romanas quæ sanciunt à paterna eos decidere hereditate, qui noluerint interfecti necem vindicare, omnibus paternis exspoliati sunt.*

Item si non interpellauerit] Regulariter enim interpellatio debitorem in mora constituit, *l. mora 32. D. de vsur.*

Ex contractu bonæ fidei] In bonæ fidei iudiciis

vsuræ ex mora veniunt, *l. 2. inf. de vsur.* A

Fructus & vsuræ] Actio legatorum vsuras recipit ex mora, *l. vsura 34. de vsur.* vide inf. de vsur. legat.

Item si tutore datiuo] Cui. Græcos secutus speciem legis ponit in tutore datiuo: nam testamentarius non satisdat, nec datus ex inquisitione.

Si in instituenda querela inoff.] Nam ipso iure querela inofficiosi integra ei seruatur: & ob id in integrum restitutio necessaria ei non est. Basilica.

Vel in petenda bon. poss.] Intra dies centum bonorum possessio agnoscenda est: intra annum si deferatur liberis, aut parentibus, §. 4. *Instit. de bonor. poss.*

Præter præscript. 30. &c.] Præscriptio longi temporis aduersus minores annis 25. non currit., *l. 3. C. quibus non obijcit. lon. temp. præs.* & generali decisione B Iustin. in *l. vlt. hoc tit.* nulla præscriptio currit aduersus eos, & ideo frustra ex ea causa restitui desiderant. Sola 30. aut 40. an. currit aduersus minores 25. an. Aliæ ipso iure non currunt: *melius est intacta eorum iura seruari, quam post causam vulneratam remedium quærere*, vt est in *d. l. vlt. hoc tit* Aristoteles Politic. libro v. cap. 1. βέλτιον δὲ ἀρχῆς ὅταν, ὅπως μὴ ἐνέσωνται τοιοῦτον ὑπερέχοντες, ἢ ἐάσαντας φύεσθαι, ἰᾶσθαι ὕστερον. Suidas: ἀρχὴν ἰᾶσθαι λῷον ἢ τελευτήν. In epist. Ceretij, Salonij & Veranij Episc. ad Leonem PP. *Scientes pene sera esse remedia quæ adactis iam vulneribus apponuntur.* Ait autem post causam vulneratam, vt Symmachus epistolarum libro 11. 30. negotium vulneratum. *Quo animo*, inquit, *acceperim Siciliense negotium vulneratum, facile conectas.* C

Qui pupillus non esset] *l. 3. C. de præsc. trig. vel quad. an.*

XLI. *Qui & aduersus quos in integrum restitui non possunt.*

HActenus dixit de causis in quibus minoribus necessaria est restitutio in integrum, vel non. Nunc tractare incipit qui minores, & aduersus quos in integrum restitui non possunt. ac primum, non temere in integrum restitui minores quos constat esse attentos & diligentes patresf. quosque verisimile non est ætatis infirmitate lapsos: nec quemlibet minorem vtique D semper in consilio prætoris, aut præsidis haberi pro minore, ac ne lapsos quidem, vel circunscriptos, re cum parentibus aut patronis vtriusque sexus gesta, restitui aduersus eos, nisi aduersus matres, quæ secundas nuptias contraxerunt ex *Nou.* CLV. quod quacunque ex causa restitutio postuletur, videatur quodammodo suggillari pudor & grauari opinio eius aduersus quem restitutio postulatur: & olim forsitan famosa fuit actio de circunscriptione adolescentium ex lege Lætoria, *vti ne propter te fidemve tuam captus fraudatusve siem:* quodque honestius & melius sit adolescentem æqui boni consulere damnum quod fecit, quam retractare quod cum his personis gessit, in E quas etiam fraudis suspicio non cadit. Et in sequentibus titulis plerique alij demonstrantur esse minores, qui in integrum restitui non possunt.

XLI. Enarratio.

ATtentos] Terentius in Adelph. Act. v. Scen. III. *Attentiores sumus ad rem omnes.* Et Sc. 8. *Nimium ad rem in senecta attenti sumus.* Prætor igitur non succurrit iis qui sobrie rem suam administrant, *l. verum 11. §. item, D. de minor.* id est, τοῖς καλῶς διοικοῦσιν, vt in Basilic. *bene rem suam gerentibus.*

Et diligentes] *l. 1. hoc tit.*

Cum parentibus] *l. 2. h. t.*

Ex Nou. CLV.] Aduersus matres, quæ nuptias iterarunt, restitutio peti potest.

Ex lege Lætoria] Circunscripto dolo aduersarii subuenitur lege Lætoria data præscriptione. Cicero de Offic. lib. 3. Quanti verba illa: VTINE PROPTER TE &c. vt heic. vide Cuiac. libro 19. obseru. 33.

Æqui boni consulere] Æquo animo ferre.

Fraudis suspicio] *l. pen. C. de adoption.*

XLII. *Si minor se maiorem dixerit, vel probatus fuerit.*

ET hoc titulo quidem non posse in integrum restitui minores qui iurarunt, vel forte vt sibi pecunia crederetur, dolo malo se maiores esse dixerunt & persuaserunt, vel etiam dolo scientes se esse minores prætori aut præsidi imposuerunt, & falso probauerunt se esse maiores, quia in his malitia supplet ætatem, vt ait *l. 3.* ideo non restituuntur aduersus eos quos deceperunt. & idem dicitur de minoribus, quod de mulieribus *l. 2. §. pen. D. ad Vell.* deceptis non decipientibus subueniri, *l. 1 Cod. Greg. si ma. fu. prob. l. 2. hoc titulo;* nam si minorum dolus absit, vt si per errorem, aut per fraudem aduersarij maiores probati fuerint, non immerito postulant auxilium, *l. 1. 3. 4. hoc titul.* Probare autem maiorem & perfectam ætatem Græcis hoc loco est ἀποδεῖξαι τὴν λεγομένην τελειότητα. & probationem sequi solet decretum prætoris vel præsidis permittentis administrationem rerum suarum his qui maiores probati fuerint. Et probatur ætas testibus vel instrumentis, *l. 2. tit. 44.* veluti tabulis professionum, *l. 2. D. de excus. l. 1. hoc titulo,* quæ ibi à Græcis vocantur, ἀπογραφαὶ τῆς παιδὸς, quod plerunque conficiantur à patre natis filiis. Apuleius 2. *Apol. Pater natam sibi filiam more cæterorum professus est.* tabulæ partim tabulario publico, partim domo adseruantur. Sed fidem faciunt etiam confectæ à matre vel auo, *l. etiam, D. de prob.* Probatur etiam ex aspectu *d. l. 3. d. l. 1. Cod. Greg. l. minor 25. D. de minor.* & ex aspectu, vt opinor necessariæ partis, maxime si quæratur de pubertate marium. Aristoph. σφῶιν· παίδων δοκιμαζομένων, αἰδοῖα παρέσι σκέψασθαι. Plato legum XI. τὴν τῶν δὲ γάμων χρόνος συμμετρίαν τε καὶ ἀμετρίαν ὁ δικαστὴς σκοπῶν κρινέτω, γυμνοὺς μὲν τοὺς ἄρρενας, γυναῖκας δὲ ὀμφαλοῦ μέχρι θεώμενος τὰς θηλείας. Quintilianus *decl.* 279. Postea nudari filium, atque in conspectu iudicum constitui cogit. Idem in Instit. quæstionem hanc centumuiralem esse ait, Pubertas annis an habitu corporis æstimetur: quam definiuit tandem Constitutio Iustiniani, sedata controuersia, quæ hac in re erat inter Cassianos & Proculianos, à qua nec abhorret *l. 4. C. qui test. fac. poss.* & secundum eam impubes est, qui nondum peruenit ad annum XIV. etiamsi facies, vel alia pars corporis pubertatis computet ætatem, & contra pubes qui peruenit ad annum 14. etiamsi ex habitudine eius ætatis non videatur esse.

XLII. Enarratio.

MInores qui iurarunt] Restituuntur iurati ex scripto, non si corporaliter iurauerint, tit. 27. §. ex *l. 3. hoc tit.*

Se esse minores prætor. aut præs. impos.] Theodorus Hermopolites: ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ ἰδίου σώματος ἐμφανείας τὸν δικαστὴν πέπεικε: *ex solo corporis aspectu iudici persuasit se esse maiorem.* quæ quidem probatio satis lubrica & periculosa est. Æschines contra Timocratem: εἰσὶ φύσεις ἀνθρώπων πολὺ διαφέρουσαι ὁ δ᾽ ὧν ἀλλήλων τὸ περὶ τὴν ἡλικίαν. ἔνιοι μὲν γὰρ νέοι ὄντες, φανεροὶ καὶ πρεσβύτεροι

φαίνονται. ἕτεροι δὲ πολὺν ἀριθμὸν χρόνου γεγονότες, παντάπασι νέοι δοκοῦσιν εἶναι. *Hæc inter homines naturæ discrimina sunt, vt ex aspectu satis non possit ætas dignosci, quidam enim iuuenes ætate prouecti esse videntur. Alij seniores cum sint, omnino iuuenes apparent.* A

Malitia supplet ætatem] ἡ κακίας ἀναπληρώσασα τὸ ὑστέρημα τῆς ἡλικίας: *malitia supplente quod ætati deest*, vt ait Hermopolites in *l. 2. C. de reputat. quæ fi.* siue vt est in Basilicis, ἡ κακία αὐτοῦ ἀναπληροῖ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελές: *Malitia eius supplet quod ætati imperfectæ deest.*

Græcis hoc loco est] Libro 10. Basilic. tit. 25. cap. 1.

Natis filiis] Iuuenalis sat. 9. *& libris actorum spargere gaudes Argumenta viri.* Vetus Scholiastes: *Apud ærarium patres nomina deferebant natorum filiorum.*

B Necessariæ partis] Iulius Firmicus libro 4. Mathes. cap. 1[illegible] [illegible] *circa naturalia & necessaria.* & eiusdem libri cap. 18. *At ex necessarijs & muliebribus lo[illegible]* Æschylus in Sept. Theb. ἐντ' ἐφοβίσαντά πω, ἐντ' ἐν φρενὶ συλλογᾷ τειχώματος.

De pubert. marium] Cum quærebatur de pubertate feminarum, non indagabantur verecundiores partes corporis, ceu loquitur Tertullianus.

Idem in Institut.] Lib. 4. cap. 11.

Constitutio Iustiniani] *L. vlt. C. quando tut. vel curat. esse desin.*

XLIII. *Si sæpius in integrum restitutio postuletur.*

C HOc autem titulo ostenditur, non posse in integrum restitui minores in ea causa, in qua iam ante petita restitutione in integrum, repulsam passi sunt, nisi nouas proferant defensiones, ne res semel rite iudicata temere retractetur. & hoc est quod Paulus ait 1. *Sent.* integri restitutionem plusquam semel non esse decernendam.

XLIII. Enarratio.

OStenditur, non posse in integ. rest.] Appellare possunt. appellandi autem ius eis restituitur si appellationem omiserint, *l. 1. h. t.* Eandem interpretationem adfert ad *l. aut prætor 7. §. restituitur, D. de minorib.*

D Nisi nouas proferant defensiones] *L. 2. & 3. hoc tit.* in *l. 2.* vox *iudicem* non est in libris vett. nec in Basilicis. in *l. 3. iterum* legitur in Cod. Brodæi. Auctores Basilicon legerunt, *iteratum*: vertunt enim ἐπιδευτερώσαντα: vt in *l. 1. C. si adu. rem iudic.* iterato eandem actionem inferre.

1. Sententiarum] Tit. 7. §. integri.

XLIV. *De his qui veniam ætatis impetrauerunt.*

ET præterea hoc titulo non posse in integrum restitui minores, qui à principe extra ordinem, vt ait *l. 3. D. de minor.* vel ex Nouel. Leonis 28. à magistratu veniam ætatis impetrauerunt, in his scilicet quæ B gesserunt post impetratam veniam, *l. 5. C. [illegible] 52.* ne qui cum eis contrahunt, principis auctoritate circumscripti videantur, *l. 1. h. t.* Neque vero impetrant veniam ætatis, i. ius legitimæ ętatis, & rerum suarum administrationē, nisi impleuerint mares an. 20. & fœminæ 18. Celerior est cursus prudentiæ muliebris, quæ ætas proprio nomine à Constantino firmata appellatur, *l. 1. Cod. Theod. eod.* nec enim perfecta, iusta, legitima dici potest, *l. vlt. hoc tit.* sed exigitur, vt & huius ætatis se esse mares per se probent insinuata venia quam à principe impetrauerunt, *l. vlt. C. de sponsal.* si Senatores sint apud præf. vrbi; si plebei, apud prætorem, & omnes in prouinciis apud præsidem simul, ac testibus se eis moribus esse præditos vt mereantur veniam ætatis. De maribus loquor. Nam fœminæ propter pudorem & verecundiam non coguntur prodire in publicum, vt *l. 1. §. [illegible] de off. diu. iud. l. 2. §. sin autem, C. de cur. prop. cal.* & satis est ab eis firmatam ætatem probari per procuratorem, *l. 2. hoc titulo.* Vis autem huius beneficij principalis hæc est, vt minor 25. an. curatione liberetur, & rerum suarum administrationem recipiat, & in omnibus pro maiore habeatur, *l. 10. C. de appel. l. vlt. C. [illegible] fac. al[illegible] sine dec.* præterquam si prædia velit alienare, aut obligare sine decreto, *l. pen. hoc titulo*, quod & in formula veniæ ætatis sic Cassiodorus excepit, ita vt alienandis rusticis, vel vrbanis prædiis constitutionum seruetur auctoritas, ne cum opinioni præstare volumus, vtilitatem publicam lædere videamur. Olim venditio ei permissa erat, & pigneratio etiam sine decreto, donatio nullo modo, *l. vlt. C. si maior fact. alien. rat. l. tutores §. ab eo, D. de admin. tut.*

XLIV. Enarratio.

VEniam ætatis impetrauerint) Etiamsi minus idonee administrare videantur, *l. 1.* id est, ἀνεπιτηδείως, in Basilicis.

Mares annum 20.) Nam, vt ait Procopius Gazæus in Leuiticum, *annus vicesimus initium est ætatis ad res gerendas habilis, & sexagesimus finis.*

Nec enim perfecta) Perfecta ætas annorum 25. §. *vlt. Institut. de fiduc. tut. l. tutela 16. D. de tutel. & l. vlt. hoc tit.*

Iusta) *L. 2. D. de vac. mun.*

Legitimo) *L. vlt. hoc. tit. l. si actor. 10. Cod. de appellat.*

Per se probent) *d. l. 2.* tametsi hæc absint à Codice Theod. πλὴν δίχα σολῶν feminarum, quæ per procuratorem probant.

Insinuata venia) Thalelæus ad *leg. 5 C. de sponsal.* ibi, *in competenti iudicio comprobatam: didicisti*, inquit, *libro 11. Codicis tit. 44. constit. 11. post petitam veniam principale rescriptum insinuari etiam debere*: οἶδ δὲ μετὰ τὴν αἴτησιν καὶ ἐμφανίσαι τὴν ἀντιγραφὴν, libro 18. Basil. tit. 11.

Apud præf. vrbi) *L. 2. hoc tit.* Nam ex vett. libris eius inscriptio ita emendanda est, ad Verinum P. V.

Apud præsidem) *d. l. 2.*

Cassiodorus) Variarum 7. 41.

Olim venditio) Ipse Cuiac. Obseru. 21. 35. olim permissa etiam fuit venditio prædiorum & pigneratio absque decreto. Post à Constantino vetita venditio, *l. 2. hoc tit.* & à Iustiniano pigneratio, *l. 3. h. t.*

XLV. *Si maior factus ratum habuerit.*

VLtimus casus quo non restituuntur in integrum minores, hic est, si quæ in minori ætate gesserunt, maiores facti rata fecerint, quia per ratihabitionem in integrum restitutioni renunciare videntur, & nihil interest facto, an silentio ratum habuerint, vt Paulus ait 1. Sent. silentio anni vtilis iure veteri, quadriennij continui iure nouo.

XLV. Enarratio.

RAta fecerint) Tunc autem maxime ratum habet, cum in adolescentia perfectum negotium maior factus facto comprobat, vt Paulus scribit *libro* 1. *Senten. l. 1 & 2. C. si mai. fact. rat. hab.* vel silentio quadriennij aut si contractus ipso iure nullus, quinquennij re alienata, obligatave sine decreto, aut decennij aut vicennij re donata, *l. vlt. C. eod.* Cuiac. ad *l.* 3. *D. de min.*

Facto) Ratihabitione speciali, *l. 3.* § 1. *D de minor.* Basilica: δεκτὰ ἀποδέξω, ἢ ἐβεβαίωσας αὐτά: *rata habueris, eaque confirmaueris*, quasi à maiore nunc primum gesta sint.

Vt Paulus ait 1. Sentent.) *Tit. 9. §. si maior.*

Quadriennij continui) *l. vlt.* ℑ. *tit.* 52. 1. *v. tit. pen. libri* 5.

XLVI. *Vbi & apud quem cognitio restitutionis agitanda sit.*

SEquitur alia inspectio, vbi, id est, in quo foro, & apud quem cognitio in integrum restitutionis agitetur. Et placet agitari siue minor eam petat, siue maior in foro eius aduersus quem petitur restitutio, secundum regulam, quæ dictat, actorem sequi forum rei, & non tantum pro tribunali apud magistratum vrbanum, vel prouincialem, sed etiam apud iudicem datum à principe, vel à magistratu ordinario specialiter in hanc ipsam rem, vel in aliam in qua incidat quæstio restitutionis, ex qua apparet eam in modum contradictionis obiici posse, vel apud eum cui à magistratu mandata sit iurisdictio omnis, vel hæc species: est enim cognitio huiusmodi iurisdictionis & misti imperii: ideoque mandari cuilibet potest, mandatoque generali comprehenditur. Sed & quibusdam casibus non in foro rei hæc causa agitur, sed in consistorio principis, veluti aduersus libertatem, *l. 10. D. de min.* vel aduersus rem iudicatam à procuratore Cæsaris, vel ab eo qui vice sacra iudicat, veluti vicario, aut præf. vrbi, vel à iudice dato à principe, *l. 1. hoc titulo, l. 3.* ℑ. *si aduersus rem iudic. l. minor. autem §. pen. D. de minor.* Verum enimvero apud magistratum municipalem hæc cognitio non agitatur: nec enim ei suo iure competit sine mandatu præsidis, l. *ea quæ, D. ad municip.* neque iudici compromissario, neque arbitro electo communi, nudoque consensu partium, neque arbitro dato à iudice pedaneo, habente scilicet notionem tantum, non iurisdictionem, *l. vlt.* veluti arbitro rationibus excutiendis, aut bonis æstimandis, aut fideiussoribus probandis.

XLVI. Enarratio.

SIue maior] *l. 3. h. t.* quibus casibus scilicet maiores in integrum restituuntur, vt ℑ. tit. 53.

In foro eius aduersus quem] Actor sequitur forum rei, *l. si in possessione* 3 ℑ. *vbi cau stat.* id est, reus ibi conueniri debet vbi domicilium habet, *l.* 2 ℑ. *de iurisd. et. omn. iud. & l. 2 h. t.*

Datum à principe] Hæc & quæ sequuntur, fere definiuntur in *l. vlt.*

Vel à magistratu ordinario] Apud iudicem datum siue pedaneum. Restitutio in integrum potest pedaneis iudicibus mandari, vt & ipse Cui. scribit ad *l. 3. D. de in integr. restit.* Qua in re dissentiunt quidam, sed ipsa constitutione refelluntur.

In modum contradictionis) Vide inf. tit. 53.

Cognitio huiusm. iurisdictionis) Integri restitutio

A iurisdictionis prætoriæ est, *l. 1. §. de qua, vers. an autem D. de postul.*

Et misti imperij) Nam quod iurisdictionis est, & misti imperij est, quia iurisdictioni cohæret, & competit tantum iurisdictionem habenti.

A procurat. Cæsaris) παρὰ τοῦ καθολικοῦ, *à Catholico*. Basilica.

Veluti vicario) *l. 1.* ℑ. *de offic. vic.*

Aut præf. vrbi] *l. 11. C. Th. de appellat.*

L. vlt.) In qua monet Cui. legend. *audeat esse trahendum.* quod confirmatur lib. vett. & auctoritate Basilic. ἑλκύσαι τολμήσῃ.

Veluti arbitro) *l. si quis dicat 5. §. 1. D. de manumiss.*

Aut bonis æstim.) *l.* 2. ℑ. *de vsur. legat.*

B Aut fideiussoribus probandis) *l. arbitro 9. D. qui satisd. cog.*

XLVII. *De reputationibus, quæ fiunt in iudicio in integrum restitutionis.*

SEquitur alia inspectio de reputationibus. i. de his quæ adolescenti petenti restitutionem in integrum imputantur, vt ea vel reddat, vel compenset. exempli gratia, si restitutus aduersus venditionem & traditionem fundi desideret etiam fructus sibi restitui quos emptor percepit, cum fructibus compensare debet vsuras, vel pretium reddere cum vsuris, & sumptus meliorati fundi. Et similiter restitutus aduersus em-
C ptionem, recipit pretium cum vsuris, & fundum restituit cum fructibus. Et restitutus aduersus transactionem, reddit quod accepit ex causa transactionis, & vicissim ei redditur, quod dedit cum accessionibus & omni causa. Item restitutus abstinendi gratia, reddit id omne quod ex hereditate percepit, aut dolo malo fecit, quo minus percipere posset. Et eadem ratione, vt fit in mulierum expromissionibus ex Senatusconsulto Velleiano, restituto minore aduersus expromissionem, puta cum nouandæ obligationis gratia intercessit pro alio, creditori restituitur vetus actio in veterem debitorem. Omnis restitutio in integrum est reciproca, aut iniquissima, si ex vno tantum latere restituat rem. Semper excipio casum *l. pen.* ℑ. *tit.* 19.

D

XLVII. Enarratio

ADuersus veditionem) *l. vn. h. t. l. quod si minor 24 §. pen. D de minor.*

Vel pretium reddere cum vsuris] *d. § pen.*

Et sumptus meliorati fundi) *l. si prædium 16. in fi.* ℑ. *de prædi. minor. sine decr. non alien.*

Aduersus emptionem) *d. l. vn. l. patri 27. §. 1. vers. prædium quoque, D. de minor.*

Aduersus transactionem) *l. 1. & 2. sub. tit. 31.*

Quo minus percipere posset) *d. l. vnic. h. t.*

Ex Senatusconsulto Velleiano) *l. 8 §. Marcellus, D. ad Velleianum.*

Cum nouandæ obligationis) *d. l. vn.* Si minor in-
E teruenerit, & expromissione facta petat actionem restitui in veterem debitorem per expromissionem & debiti translationem liberatum, actio creditori restitui debet aduersus quem minor desiderat. Basilica libro 10. tit. 30.

XLVII. *Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse.*

ETiam hoc inspici in hoc tractatu quærique dignum erat, an per procuratorem agi posset causa restitutionis in integrum, propterea quod in hoc iudicio ætatem probari conuenit, quæ plerunque pro-

battir ex aspectu, & quod mares per se insinuant veniam ætatis, ætatemque firmatam, ac morum probitatem probant. Sed vtilitatis causa receptum est, vt etiam per procuratorem agatur recte causa restitutionis in integrum, cui scilicet id ipsum nominatim mandatum sit; putem & per cognatum, vel adfinem, cui id mandatum non sit, sicut alia actio quælibet, si nec ab ipso minore petere & agere prohibitus sit, *l. Pap. §. illud, l. patri, D. de minor.* A

XLVIII. Enarratio.

Probari conuenit) sup. tit. 42.

Insinuant veniam ætatis) Sup. tit. 44.

Ætatem firmatam) Vt Virgilij ecloga 4.

Hic vbi iam firmata virum te fecerit ætas.

Per procuratorē) *l. vn. h. t. l. 1. §. si tut. vel cur interu.* B

Nominatim mandatum sit) *l. 25. §. 1. D. de minoribus.* Quod si de speciali mandato non constet, cauebit dominum ratam rem habiturum, *l. seq. ibid.* Minor igitur auctore curatore procuratori nominatim mandare potest, vt causam in integrum restitutionis agat. Sed & curator generalis minoris nomine eandem causam agere potest, vt heic scribit Hermopolites: ὁ τοῦ νέου γενικὸς κουράτωρ προσώπῳ αὐτοῦ τοῦ νέου ζητεῖν ἀποκατάστασιν οὐ κωλύεται. Est autem curator generalis, inquit, qui minori datus est, vt eius negotia tueatur vsque ad annum 25.

XLIX. *In integrum restitutione postulata, ne quid noui fiat.* C

Quod appellatio maioribus præstat, hoc minores consequuntur aduersus sententias beneficio restitutionis, si nolint appellare, *l. [illegible], D. de minor.* & aduersus gesta aliæ quæcunque ad quæ maioribus nullum patet auxilium. At siue appellauerint maiores aut minores, siue petierint minores restitutionem, medio tempore nihil deintegratur; sed omnia manent in integro, quoad de appellationis vel restitutionis causa pronunciatum sit. & hoc loco definit tractatus de minoribus qui cœpit à tit. 21 Sequuntur causæ ex quibus nonnunquam restituuntur etiam maiores 25. ann. D

XLIX. Enarratio.

Quod appellatio) Itaque Basilicōn auctores heic appellationem & minorum restitutionem coniungunt.

Nihil deintegratur) *L. vn. D. nihil innou. appellat. interpos. l. vn. hoc titulo.*

L. *De restitutionibus militum & eorum qui reip. causa absunt.*

Maiores 25. an. & heredes ex persona eorum restituuntur in integrum, si cum essent in militia occupati, in castris, vel præsidiis, vel statiuis, vel qua alia ratione abessent Reip. causa sine dolo malo, interim res eorum vsucaptæ sint, aut venditæ à creditoribus, aut tempore amissæ actiones quæ eis competebant, vel etiam tempore amissa bonorum possessio hereditasve: & restituuntur postquam desierunt abesse intra annum vtilem, & hodie intra quadriennium continuum, rescissa vsucapione, venditione bonorum, distractione pignorum, præscriptione temporis, restitutoque dominio rerum, restituta bon. possessione, restitutis actionibus. E

L. Enarratio.

Maiores 25. ann.) Non solum minores in integrum restituuntur, sed & maiores ex iusta causa, puta si milites sint, vel aliàs Reip. causa absint. Milites Reip. causa abesse dicuntur, *l. si qua 40. & l. pen. D. ex quib. caus. maior. l. 3. h. t.*

Et heredes ex persona eorum) *l. 1. h. t.*

In militia occupati) In expeditionibus occupati; *l. si intra. 3 §. de temporib. in integr. restit. & de milit. test. in prin. Instit.*

In castris) Quatenus militant, & in castris degunt, *§. 3. eod.*

Vel præsidiis) Varro 4. de Ling. lat. Præsidium est dictum quia extra castra præsidebant in loco aliquo, quo tutior regio esset. Cornelius Fronto: Præsidium ad custodiam collocatur. Glossæ: præsidia, φυλακαὶ φρούρια.

Vel statiuis) ἐν τοῖς στάτοις, *l. 18 §. de episc. audient.* in sedibus, non si essent in suis ædibus: nam in *l. vlt.* libri veteres habent, *ædibus* & Basilica, οἴκοις. Vide consultationem 49. & notas ad Instit. tit. de milit. testam.

Reipublicæ causa sine dolo malo) *L. 1. §. 1. l. 4. D. ex quib. caus. mai. l. 4. hoc tit.* Sed & milites qui Romæ militant, Reipublicæ causa abesse intelliguntur, *l. milites 7. & l. qui mittuntur 35 §. vrbaniciani D. ex quibus causis mai.* Theodorus Hermopolites: χάριν τυχὸν τῆς τοῦ βασιλέως φυλακῆς, οὓς σήμερον, ὡς οἶμαι, καλοῦσι στατιωνάς. Stephanus in Aristotelis Rhetoricam: τῆς ἀγρυπνίδος ἢ τέλος φυλακὴ, ἤγουν λεγόμεναι στατιωναί. Codinus de officiis cap. 5. num. 46. edit. Reg. ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ παλατίου στρατιῶται ὀνομαζόμενοι οὕτω στατιωναί. *In aula palatij milites dicti stationarij.* Onomastic. *stationarij milites*, φυλακαί.

Vsucaptæ sint) *L. 1. 2. 3. & 4. h. t.* Si quid de bonis eorum, qui reip. cau. absunt, deminutum sit, restitutionis auxilio iuuantur. deminutum, id est, vsucaptum, *l. deperditum 21. D. de petit. heredit.* idemque significat possessum in *l. quod tempora 3. hoc tit.* vt & Martinus interpretatur: & ad eam recte Græci annotant: *Neque vsucapione, neque longi temporis præscriptione lædi ius militis, aut eius qui reip. causa abfuit, si intra annum vtilem, postquam abesse desierit, agere cœperit.* v. Cuiac. Obs. 24. 14. & 40.

Quid si vsucapio aut præscriptio ante absentiam inchoata post reditum domini completa sit? Restitutionis auxilium non denegabitur, si modo per temporis angustias possessorem conuenire non potuerit, *l. 15. & l. seq. ex quib. caus. maior.*

Aut venditæ à creditoribus) *l. ignorare 4. & l. si cum militaribus 6. hoc tit.*

Amissæ actiones) *d. l. 2.*

Amissa bonorum possessio) *L. 1. h. t.*

Hereditasve) *L. Iulian. 13. D. ex quib. caus. maior.*

Intra annum vtilem) *d. l. 2. & 3.*

Intra quadrienn. contin.) *L. vlt. §. tit. 52.*

Rescissa vsucap.) *L. sed etsi 16. §. si feriæ, D. ex quib. caus. mai. §. rursus. Instit. de action.*

Venditione bonorum) Etiamsi à fisco vendita sint, quibus non oberit quadriennij præscriptio, qua obesse solebat domino, de qua in *§. vlt. Instit. de vsucapion. & lo. temp. pos.* Restituuntur & aduersus venditionem bonorum, quæ cum absentes reip. causa non defenderentur, possideri tantum à creditoribus poterant: non interdicta possessio, sed venditio, quamdiu absunt, *d. l. 4. h. t.*

Distractione pignorum) *d. l. 6.*

Præscriptione temporis) *d. l. 3. Basilica*: Rescissa

vsucapione, si possessor rem militis vsuceperit: vel A
amota longi temporis praescriptione eam vindicare poterit.

Restitutoque dominio) *d. l. 2. Basilica*: Restitutio ei competit, per quam rerum dominio, & actionibus quibus excidit, restituitur.

Restituta bon. possess.) *d. l. 1.*

Restitutis actionib.) *d. l. 2.*

LI. *De vxoribus militum & eorum qui reip. causa absunt.*

SEd & vxores militum & aliorum qui Reipub. causa absunt in integrum restituuntur, si sequutae viros interim per absentiam aliquid damni fecerint, B
vel aliquid lucri non fecerint, vt quibus officium publicum non debet esse damno, non sit etiam vxoribus eorum.

LI. Enarratio.

SEd & vxores militum) Militibus vxores habere non licebat. Tertullianus de exhortatione castitatis cap. 12. *Scilicet solis maritorum domibus bene est. Perierunt coelibum familiae, res spadonum, fortunae militum, aut peregrinantium sine vxoribus. Non enim nos & milites sumus? eo quidem maioris disciplinae, quanto tanti imperatoris.* Et ideo in numeros relati & matriculis inserti vxores retinere non poterant, & matrimonium bona gratia dissoluebatur, *l. vel senectutem 61. & l. seq. D. de donation. int. vir. & vxor.* Seuerus imperator militibus vxores habere permisit, Herodiano teste libro 3.

Secutae viros) Quae cum maritis peregrinatae sunt, vt est in *l. 1. h. t.* Mulieres reipublica causa abesse non intelliguntur, sed virorum priuilegio adiuuantur.

Aliquid damni fecerint) Vt si quis actione mulieri competente liberatus sit, *l. 1.* vel si quid de bonis earum deminutum sit, id est, si res earum interim vsucaptae sint, *l. 2.* vide ad tit. 50.

Vel aliquid lucri non fec.) Sicut minoribus etiam D
in lucro succurritur, id est, in iis quae non adquisierunt, *l. ait praetor 7. §. hodie, & l. non omnia 44. D. de minor. l. cum quidam 17. §. si pupillo, D. de vsur.* ita & militibus & aliis, qui reip. causa abfuerunt, subuenitur. In *l. 2.* Basilica ponunt, mulierem dolo aliquid fecisse. Cur enim tanto tempore interiecto non misit qui domum suam repeteret. Itaque, inquit, licet mulier domum absente ea venditam ad se pertinere monstrauerit, non aliter eam recipiet quam refuso pretio, quod reuera solutum est, non quod instrumento venditionis continetur. Pone igitur fundum venditum, absente vxore militis, refuso pretio, quod reuera adnumeratum est, non quod instrum. vend. continetur, vxor eum recipiet, *l. 2. h. t.* So- E
lent enim quidam plerumque subdole & contra veri fidem instrumentis adscribere se impenso pretio emisse quod minimo emerint: siue, vt ait Hermopolites: *οὐ μὴν τὸ ἐν πρατηρίῳ χάρτῃ περιεχόμενον. πολλάκις γὰρ τινὲς ὀλίγα διδόντες εἰς ἀγορασίαν διὰ τινα τύχην καὶ ὑποψίαν πλείονα ἐγγράφουσι τοῖς ὠνιακοῖς.* Verba autem illa legis 2. *sed quia huiusmodi diuturnae absentiae commenta callide adhibita atque composita obesse omnino non debent*, sic idem Theodorus interpretatur: non debent obesse emptori. Finge, inquit, abesse mulierem sperantem post reditum quod distractum erit, restituiri non reddito pretio.

Non debet esse damno) *l. videlicet 29. D. ex quib. caus. maior.*

LII. *De temporibus in integrum restitutionis tam minorum & aliarum personarum quae restitui possunt, quam heredum eorum.*

COmmunis hic titulus est minoribus & maioribus pertinentibus ad causam restitutionis in integrum. & erat olim quidem, vt de temporibus primum dicamus, omnibus iure praetorio constitutus annus vtilis ad petendam restitutionem in integrum; deinde lege Constantini fuit restitutionibus quae minoribus dantur contestandis finiendisque in vrbe & intra centesimum miliarium vrbis praestitutum quinquennium post legitimam aetatem, in Italia quadriennium, in prouinciis triennium continuum, vt non male in *Cod. Th. l. 5. huius tit.* habeat, iuge tempus, pro quo vulgo, iure, & Basil. *νομίμως*, forte quia sibi vindicat continui temporis definitionem Iustinianus abrogata lege Constantini, constituens vt non obseruata differentia locorum vel aetatum intra quadriennium continuum agatur & peragatur causa restitutionis in integrum, *l. vlt. hoc tit. l. vlt. C. de rep. hered.* quod quidem minoribus numeratur ex die primo anni 26. in diem extremum 29. vel ex die quo insinuauerunt veniam aetatis, *l. 5. hoc tit.* militibus ex die missionis, *l. 1. hoc tit.* & aliis absentibus Reip. causa ex die reditus. Altera quaestio in hoc tit. est de heredibus earum personarum quatenus in integrum restitui possint, in qua ita distingui solet. Aut minor minori heres extitit, aut minor maiori, aut maior minori, aut maior maiori. Si minor minori, heredi ex edicto datur post suam legitimam aetatem ex defuncti persona, non spectata tamen aut computata aetate defuncti, totum quadriennium ad in integrum restitutionem, *l. interdum, D. de minor. & Paulus 1. Sen. tit. eod. & l. 5. §. 1. hoc tit.* Si minor maiori nondum completo quadriennio, heredi post legitimam aetatem non datur totum quadriennium, sed ex persona defuncti id dumtaxat tempus quod defuncto supererat, *d. l. interdum §. 1. d. l. 5. §. quod si maioris, l. vlt. in fi. C. si ma. fac. al. fac. sine decr.* puta annus, si defunctus vixerit annis 28. Si maior minori, heredi statim ab adita hereditate quadriennium datur ex persona defuncti, *l. 40. l. 5. §. vlt. hoc tit. l. minor autem §. vlt. D. de min. l. 4. D. de in integ. rest.* Si maior maiori, recte Accursius, heredi statim ab adita hereditate id tempus dari quod defunctus habuit. Et secundum hanc distinctionem in specie *l. 2. huius tituli* si minor minori heres extitisti, & militiae nomen dedisti, maiorque rediisti, ex die reditus ad restitutionem in integrum habes quadriennium: itemque si minor rediisti, post legitimam aetatem completam. Quod si maiori nondum exacto quadriennio, ipse minor, vel intra quadriennium constitutus heres extitisti, & militiae nomen dedisti, reuerso tibi cedet tempus quod defuncto supererat, statim, si maior, vel post completam aetatem legitimam, si minor rediisti. Etiam illud valde notandum est ex *l. 1. hoc titulo*, minori circumscripto, qui in militia exegit annum 29. aut 30. tempora restitutionis in integrum non computari, nisi ex die missionis, vt *l. semper §. si quis reip. ver. nam etsi, D. quod vi aut clam.* quia ipso iure continuatur beneficium restitutionis, *l. 3. i.* *συνεχῶς καὶ ἀδιακόπως φυλάττεται*, vt Basilica interpretantur. Et tamen si maior qui temporalem aliquam actionem habuit, militiae nomen dederit, actionis tempus ei cedit: sed reuerso causa cognita per restitutionem remittitur praescriptio tem-

temporis, *l. 2.* ℨ. *de restit. mil.* & ita accipienda est prima pars *d. §. si quis Republicæ*, exemplo scilicet & argumento eius §. qui præcedit. Plus tribuitur minori danti militiæ nomen quam maiori.

LII. Enarratio.

IVre prætorio constit. annus] *l. 1. §. 1. D. ex quib. caus. mai.*

Lege Constantini] *l. 2. Cod. Theod. de in integr. restitut.*

Præstitutum quinquennium. Ex constitutionibus in vrbe quidem quinquennium dabatur, in Italia quadriennium, in prouinciis triennium. Basilica libro x. tit. 34. cap. 7.

Quod quidem minoribus] *l. vlt. hoc tit. l. vlt.* ℨ. *de repud. vel abstin heredit.*

Ex die reditu] *l. l. vlt. §. 1.*

Recte Accursius) Ad leg. 5.

Vt Basilica interpretantur) *d. tit. 34. cap. 3.*

LIII. *Quibus ex causis maiores in integrum restituuntur.*

V. tit. 6. lib 4. ff.

HOc titulo demonstratur, non tantum maioribus qui sine dolo malo absfuerunt Reipublicæ causa subueniri per restitutionem in integrum, sed etiam legatis ciuitatum ad principem missis, *l. 1.* & his qui sub custodia militari, vel in vinculis, vel in hostium potestate fuerunt, *l. 2. & vlt.* & generaliter si qua alia iusta causa iudici videbitur maxime addicto actioni bonæ fidei, *l. 3. hoc titulo, l. 3.* ℨ. *com. vtr. iud. l. iure §. vlt. D. de iur. dot.* nam in stricta, stricta & angusta est potestas iudicis. In bonæ fidei, etiam iudex delegatus cognoscit de causa restitutionis, quæ incidit in eam rem, cui principaliter iudex addictus est, venitque in contradictionis modum, *l. vlt.* ℨ. *vbi & apud quem restit.* etiam illud additur hoc titulo, ciuitatibus lapsis aut circunscriptis subueniri exemplo minorum, *l. pen. hoc titulo, l. pen.* ℨ. *de iur. Reip. l. 1.* ℨ. *de off. eius qui vi. al. iud. l. ergo in fi. D. ex quib. causis mai. l. 9. D. de appell. l. 6.* ℨ. *Ne de sta. def.* Ciuitates minorum locum obtinere. Illud notandum est, & maioribus ex his causis, & minoribus hodie subueniri extra ordinem, non ex edicto cognitione prætoris, sed à principe vel à Senatu, vt *l. 2. D. eod. tit.* & apud Cassiodorum in epist. ad actores Albini lib. iv.

LIII. Enarratio.

QVi sine dolo malo, *l. 4.* ℨ. *tit. 1.*

Sed etiam legatis ciuitatum) L. legatis 8. D. eod. si legatio bona fide facta sit, *l. 1. h. t.* Theodorus Hermopolites heic scribit, legatum Principis differre à legato ciuitatis: ille enim si procuratorem reliquerit, reuersus non restituetur, quum potuerit is, cui rerum suarum curam mandauerat, ei prospicere, ne quid damni pateretur. Legatus autem ciuitatis licet procuratorem reliquerit, restitui potest: nam cum ex omnium ciuium electione, legatione functus sit, & pro communi vtilitate, si quidem præsens aduersus eum egerit, & eum condemnauerit, merito ei subuenitur: quum is etiam qui egit & obtinuit, misisse eum intelligatur. quod in Principe locum habere non potest. Licet enim pro vtilitate Romani Imperii missus sit, tamen eum solus Princeps misit, non singuli ciues.

A Iusta causa) *l. 1. §. vers. item, D. eod.*

Iudici videbitur) In bonæ fidei contractibus maiori 25. non per restitutionem, sed officio iudicis subuenitur. Basilica libro x. tit. 36. capite 3. Hermopolites: *οὐ δι᾽ ἀποκαταστάσεως, ἀλλὰ διὰ τὸ πάνυ φιλάνθρωπον τοῦ καὶ δίκαιον: non per restitutionem, sed humanitatis & æquitatis ratione.*

Nam in stricta) In bonæ fidei iudicijs libera potestas permitittur iudici ex bono & æquo æstimare quantum actori præstari oporteat, §. in bonæ fidei, Instit. de action. In strictis iudex addictus formula concluditur.

Ciuitatibus lapsis) *L. pen h. t.* Serua Reipublicæ nomine ciuitatem intelligi, & ita Græci Rempublicam πόλιν solent reddere.

B Libro] 4. var. 35.

LIV. *De alienatione iudicij mutandi causa facta.*

V. tit. 7. lib. 4. ff.

DAtur etiam maioribus in integrum restitutio ex hac causa, si possessor cum quo maior 25. an. acturus erat in rem actione, dolo malo eam rem alienauerit obiiciendi durioris, difficilioris, molestioris aduersarij gratia, & ex hoc edicto restituitur intra annum vtilem data in eum qui rem alienauit actione in factum quanti interest rem non amisisse, si petere eam non possit ab eo cui alienata est, vt *l. 4. in pr. D. eod.* vel si petere possit, quanti interest alium aduersarium non habere cum quo par certatio non sit, nisi reus vltro paratus sit suscipere vtile iudicium in rem quasi possessor, *l. 3. §. vlt. D. eod.* quod alioquin in inuitum locum non habet, nisi cum ita rem dolo malo desiit possidere vt nusquam sit, aut vbinam sit penitus ignoretur nam si certus sit possessor, in rem actio solum possessorem tenet, *l. 1. inf. vbi in rem act. exer.* vel, vt est in Constitutione huius tit. possessio in rem actionem parit aduersario, vt *l. 17. D. de pign.* Pignoris possessio (sic videtur legendum) in rem actionem parit creditori, qua de causa in rem actio ex possessione esse dicitur, *l. nos alias §. 1. D. de iud.* Mutato igitur possessore, mutatur iudicium, i. lis futura transfertur in alium aduersarium Denique vt ait lex tit. huius, vel in possessorem est in rem actio, vel in eum qui alienauit actio restitutoria ex hoc edicto & electio exactioque possessoris liberat eum qui alienauit, non contra, *l. Stichum §. dolo, D. de solut.* Alienatio est dominij, vel possessionis vel iuris in alium translatio.

LIV. Enarratio.

DOlo malo eam rem] *l. 4. §. 3. D. eod.* data opera, in necem, in fraudem aduersarij vt scilicet rem alienatam iterum recipiat, *l. vlt. eod.*

E Obiiciendi durioris] vt obiiceret ἐπίτροπόν τινα κακὸν, καὶ φιλόνεικον, καὶ περὶ δικαστήριον ἐμπειρότατον, καὶ δυνάμενόν με συντρίβειν ἐπὶ πολύ: *prauum hominem, contentiosum, & in iudicijs exercitatissimum, quique me vexare possit. l. 2. D. eod* Hermopolites.

Molestioris] *l. 4. §. 1. eod.*

Et ex hoc edicto restituitur] Valet alienatio, sed restitutoria actio in eum datur, qui alienauit, in quantum interest duriorem aduersarium non habuisse, cuius hæc formula: quod feceris ne tecum ageretur vindicatione, vel alia actione in rem scripta, aut mista. lex 24. §. *vlt. D. comm. diuid.* ad actiones in personam non pertinet, quia nec debitor

poteſt inuito creditore alium vice ſua debitorem ſubſtituere, *l.* 1. *C. de nouation.* Cuiac. Obſeru. lib. 10. cap. 11.

Reſtituitur] Reſtitutio fit arbitrio iudicis. & arbitraria igitur actio eſt, *d. l.* 4. §. *vlt.* & *lex hoc edicto 8. eod.*

Intra annum] *l. 6. eod.* vtilem, Cuiac. ad *l. item ſi cum 14. D. quod met. cau.*

Acti ne i. f. factum] *l. 1. eod.*

Cum quo par certatio non ſit] Si potentiorem aduerſarium ſuo loco ſubſtituerit, cui par eſſe non poſſit, *l. 3. eod.*

Poſſeſſio in rem actionem parit aduerſario] Baſilica: ἡ περὶ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀγωγὴ ἀντίδικον ἡμῶν οἶδε τὸν νεμόμενον. *In rem actio aduerſarium noſtrum agnoſcit eum qui poſſidet.* In veteri codice Iuliani Brodæi ſic legitur: *Cum in rem actioni poſſeſſio pariat aduerſarium.* In antiquo Menagij: *Cum in rem actionem poſſeſſio pariat aduerſario.*

Pignoris poſſeſſio) Baſilica: ἡ περὶ τῶν ἐνεχύρων ἁρμόζουσα τῷ δανειστῇ ἀγωγὴ, αὐτὴ τοῦ πράγματος ἐκδίκησίς ἐστι. *Actio quæ de pignore creditori competit, ipſius rei vindicatio eſt.* Petrus Faber Semeſtrium lib. 2. c. vlt. legebat, *pignoris obligatio*, vel *conuentio*.

Lis futura) Alienatio fit futuri iudicij mutandi cauſa, non eius quod iam ſit, *d. l.* 8. id eſt, edictum locum habet in futuris litibus, non in his quæ iam conteſtatæ ſunt, vt aiunt Græci Baſilic. libro 10. tit. 37 denique ad eum pertinet qui alienat, ne ſecum agatur, *l. vn. hoc tit.* vt res magis quam lis in alium tranſlata intelligatur.

Alienatio eſt dominij &c.] Hoc edictum ad dominij vel poſſeſſionis tranſlationem pertinet, & ad iura prædiorum, *d. l.* 4. §. 2. & 3. non etiam ad inſtitutiones, vel legata, *d. l.* 8 §. 1.

LV. *De receptis arbitris.*

V. tit. 8. lib. 4. ff.

SI repetimus paulo altius quæ diximus, huc vſque nos perduxit vt alius ex alio nectitur ſermo, inſtitutus ille qui initio eſt poſt enarratas partes iuris ciuilis de magiſtratibus & iudicibus ordinariis, & de ordine quo apud eos agi ſolet. Nunc de iudicibus alius inſtituitur qui ordinarij non ſunt, ac primum de Compromiſſariis: nam recepti arbitri iudices ſunt compromiſſarij, quos conſtat non eſſe ordinarios, *l. pen. hoc tit. l. non diſtinguimus §. item ſi quis, D. eod.* Hi enim ſunt recepti arbitri ſeu compromiſſarij iudices, qui ex partium compromiſſo ſiue conſtipulatione pœnali iure perfecta, ſiue pacto nudo, vt *l. litigatores §. interdum, D. eod.* adeuntur, compromiſſo addita hac clauſula, dolum malum abeſſe abfuturumque eſſe, vt *l. 3. hoc tit.* Receptum autem eſt compromiſſum, *l. rem non nouam §. 1. ꝟ. de iud.* & ex eo naſcitur pœnæ petitio, vel exceptio pacti, *l. vlt. ꝟ. l. 2. D. eod.* Alii ſunt arbitri qui adeuntur ex iureiurando ſine compromiſſo, ex quorum ſententia competit actio in rem vtilis, vel actio in factum, vel condictio ex *l. 4. hoc tit.* quos tamen poſtea ſuſtulit Iuſtinianus *Nou.* 82. Alii adeuntur ex communi nudoq; conſenſu partium ſine iureiurando, ſine compromiſſo, *l. pen. hoc tit. l. vlt. ꝟ. tit. 46.* à quibus licet appellare, *l. ex conſenſu, D. de appell* cum tamen ab aliis non liceat propter pœnæ aut periurii metum, *l. 1. hoc tit.* Licet eorum ſententiæ non adquieſcere, ſed ſi ei partes ſemel adquieuerint, ex ſententia eſt quaſi taciti pacti exceptio, & actio in factum, vel condictio ex lege Iuſtiniani. Et hi quoque videntur improbati, quandoquidem à Baſil. abeſt tam *lex pen.* quam *l. 4. huius tit.* Alii arbitri dantur à iudicibus, veluti excutiendis rationibus, aut fideiuſſoribus probandis, qui dantur etiam à iudicibus pedaneis, licet iudicis dandi licentiam non habeant, *d. l. vlt.* & ſignificantur *d. l. rem non nouam* his verbis, *vel qui arbitrium peragunt ex auctoritate ſententiarum*, ſic legendum. & electi nudo conſenſu partium in ſequenti. *Et partium conſenſu elect.*, & *generaliter &c.*

LV. ENARRATIO.

NAm recepti arbitri] Hos Græci διαιτητὰς vocant, Demoſthenes aduerſus Bœotum. Dio Chryſoſtom. orat. x 1. Gl.: *διαιτητὴς, diſceptator, arbiter, interuentor*, διαιτῶ *interuenio, diſcepto*: & eorum ſententiã, διαιτητον. Gloſſ. διαιτητὸν ἡ ἀπόφασις, *arbitratum.* Arbiter autem interuentor dicitur, quia eſt μεσίτης & mediator. Gloſſæ: *μεσιτεύω, interuenio. μεσίτης, arbitrator, mediator.* Auctores Baſilicωn arbitros, μεσιτεύοντας, καὶ αἱρετοὺς δικαστὰς vocant.

Quos conſtat non eſſe ordinarios) Compromiſſum iudicio ordinario proximum eſt, *leg.* 1. *D. eodem.* coniuncta Baſilicω interpretatione & Scholiis; iudicium imitatur, *l. rem non nouam*, *ꝟ. de iudic.* & quæ ſententia dicitur, non per omnia ſententia eſt, *l. quid ergo* 13. § *ex compromiſſo, D. de iis qui notant. infam.* & ideo nec à ſententia arbitri appellari poteſt, cum nec ex ea iudicati actio ſit, *l. 1. hoc tit.* nec iudicati exceptio, *l. 2. D. eod.* Paul. Sentent. *l. 5. t. 5. in princ.* quam differentiam notare videtur Græcus interpres, qui in *d. l.* 2. ait, notandam eſſe differentiam inter arbitrum & iudicem ordinarium: vt ſcilicet ex ſententia naſcatur exceptio iudicati, ex arbitrio non item.

Hi enim ſunt recepti arb.) Recepiſſe arbitrium dicitur qui iudicis partes ſuſcepit, finemque ſe ſua ſententia controuerſiis impoſiturum pollicetur, *l. Pomponius 13. §. 2. D. eod.* Receptus autem arbiter officio quod vltro ſuſcepit perfungi debet, *l. 3. §. 1. eod.* niſi ſi qua iuſta cauſa poſtea interceſſerit, *l. ſed ſi 9. §. ſunt & alij*, & *l. licet* 15. & *ſeq.*

Ex partium compromiſſ.) *l. ſocietatem 76. D. pro ſoc.* compromiſſum in Gloſſis Philoxeni exponitur ὁμόλογον, σύμφωνον.

Siue conſtipulatione pœnali) Nam ſi alter tantum promittat, arbiter ſententiam dicere non cogitetur, *l. litigatores* 11. § *item Iulianus, D. eod.* inuicem igitur pœna promittitur, *l. 1. h. tit.* Promittunt autem ſententiæ ſtari, *l. diem proferre 27. §. vlt. D. eod.* Apollonius Rhodius Argon. libro 3. ἐκ δ' ἄρα τῶ νεῖκος πέλεν ἀμφήριστον πατρί τε καὶ ξείνοις· αὐτῇ δ' ἐπέβησαν ἄμφω τὼς ἐμὲν ὥς κεν ἑῇσι μετὰ φρεσὶν ἰθύνῃσιν. Scholiaſtes: ἀμφότεροι δὲ ἐπέτρεψαν τῇ κόρῃ τὴν δίκην, ὁμολογήσαντες ἐμμένειν οἷς ἂν δικάσῃ. *vtrique controuerſiam dirimendam puellæ commiſerunt promittentes eius ſententiæ ſtari.* quo argumento defendi poteſt, in feminam compromitti potuiſſe. vide Cuiac. obſ. 13. 23.

Iure perfecta) *l. 1. hoc tit.*

Siue pacto nudo) Græci: δίχα δόσεως καὶ ἐπερωτήσεως: *ſi neque datio neque ſtipulatio interpoſita ſit.* vt puta ſi duo debitores pacti ſint, ne petat quod ſibi debetur, qui ſententiæ arbitri non paruerit, *d. l.* 11. §. *interdum.*

Pœnæ petitio) Arbitri ſententiæ obtemperandum eſt. niſi is qui non paret, malit pœnam exſoluere. cæterum actio eſt ex ſtipulatu.

Qui adeuntur ex iureiurando) vt apud Plutarchum in Laconicis, δύο τινῶν διαιτητὴν αὐτὸν λαβόντων, ἀγαγὼν εἰς τὸ τῆς χαλκιοίκου τέμενος, ἐξώρκισεν ἐμμεῖναι τοῖς κρι-

ϑῆσιν αὐτούς. Arbiter à duobus sumptus, adductos in Chalciœci Mineruæ fanum, sacramento deuinxit, staturos eos ei quam tulisset ipse sententiæ.

Sustulit Iustinianus Nou. 82.] Capite 11. vbi ait, plerumque ex iureiurando adiri arbitros, οἷς οὐδ᾽ ἄν τις οὐδ᾽ οὐδὲν πιστεύσειεν: quibus aliquis ne minimam quidem rem crediderit. Similiter Phædrus de his qui imperito medico vtuntur: *Quantæ putatis esse vos dementiæ qui capita vestra non dubitatis credere, Cui calceandos nemo commiserit pedes?*

L. 1. hoc tit.] *l. 3. D. eod.* vide Consult. 12.

Veluti excutiendis rationibus] *l. si quis dicat 5. §. 1. D. de manumiss.*

Aut fideiussoribus probandis] *l. arbitrio 9. D. qui satisd. cog.*

Sic legendum] Libri veteres Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi nihil mutant.

LVI. *De satisdando.*

POst receptos arbitros dicturus de iudicibus, quibus à magistratibus causarum cognitio delegatur, quæ antequam apud eos iudicia inchoarentur, fieri necesse erat, nec hodie admodum necesse est, ea exequitur tribus titulis sequentibus. ac primum satisdationes moris erat interponi de rato, & de iudicato soluendo, & de re defendenda, sine quibus nec actor, nec reus, quive eorum nomine rem agebat, vel defendebat, idoneus esse existimabatur. Hodie neque actor satisdat, neque reus. Sed neque procurator satisdat de rato, si mandatum aut voluntas domini apud acta insinuata fuerit, vel per libellum, *l. nec satisdatio, D. rem ratam hab.* vel per literas ad aduersarium scriptas, *l. si procuratorem, D. de procur.* vel vt in casu *l. vlt. j. de pac. con. super do.* Sed si is quo cum procurator egit, & agat inuicem ipse, in causa mutuæ petitionis, procurator satisdat de re defendenda & iudicato soluendo, licet apud acta vel aliis modis factus sit procurator, sicut si defensor tantum esset rei. nec enim est idoneus defensor qui non satisdat, secundum veterem regulam iuris. & hoc est quod ait Constitutio huius tituli litem procuratori mandatam sine satisdatione de re defendenda vlterius non posse procedere. Data enim accipio pro mandata, vt in Basil. ἐνταλθεῖσα, & actio data *l. cum pupillus, D. de tut. & ration. distrah.* Litem mandat actor, litem dat iudex. Satisdare autem est fideiussorem dare qui participet obligationem quæ cœpit à nobis, quáque nos adhuc principaliter obligamur, quod & dare simpliciter in *l. 43. § is qui curatorem, D. de procur. l. 6. D. vt leg. no. cau.* & fideiussoribus satisdare, *l. necnon, D. ex quibus causis maior.*

LVI. Enarratio.

MOris erat interponi] Satisdationes ex vsu processere tam veteres quam nouæ, *Instit. de satisdat. in princ. & §. sed hodie.*

De rato) Qui agit procuratorio nomine, cauet de rato habendo, id est, ratam rem dominum habiturum.

Et de iudicato solu.] Procurator qui aliquem defendit, satisdat de re iudicata; siue de eo quod fuerit iudicatum.

Et de re defendenda) Procurator qui alicuius nomine experitur, eiusdem defensionem suscipere cogitur, si inuicem conueniatur, *l. si seruum 33. §. ait prætor & §. seq. D. de procur.*

Apud acta insinuata fuerit) Basilica libro 7. tit. 14. cap. 17. *Sin autem huic procuratori apud acta constituto agenti ab aduersario opposita fuerit in ipso litis exordio defensionis allegatio, tunc licet apud acta factus sit procurator, videri ipsum quasi absentis procuratorem esse, & compelli satisdare de re defendenda, id est, de lite reconuentionis suscipienda. Si vero non satisdederit de re defendenda, lis, quæ ei mandata est, vlterius non procedat.*

Nec enim est idoneus defensor) §. 1. *Institut. de satisdat. l. 46 §. qui alium, D. de procur.*

Secundum veterem reg. iuris) §. 5. *Instit. de satisdat.*

Pro mandata) Libri veteres Menagij & Brodæi habent *mandata.* & ita legerunt Græci.

Litem dat iudex) Lucanus 8.

Secundum Emathiam lis tanta datur?

Fideiussorem dare) *l. 1. D. qui satisd. cog.*

Principaliter obligantur) Vide j. de fideiussorib.

Dare simpliciter) δίδωσι τὴν ἱκανοδοσίαν, *satisdat, fideiussorem dat.* Basilica ibid.

LVII. *De formulis & impetrationibus actionum sublatis.*

SEd & impetrari actionem, priusquam iudex adiretur, necesse erat. hodie nihil est necesse, nisi forte sit decretalis, *l. 1. Cod. Theod. de dolo.* nam & bon. possessionem decretalem impetrari necesse est. Ex legibus igitur & edictis nobis ipso iure actiones competunt, etiamsi non postulentur. Et quæ impetrabantur olim, earum erat certa solemnisque formula, qua qui deerrabat vel syllaba, lite cadebat: qua de causa horum errorum obseruatores Iurisconsulti à M. Tullio aucupes syllabarum vocantur, ac similiter *l. 1. huius tituli* formulas aucupatione syllabarum insidiari. Religio iuris forsitan captiosa nimis, & scrupulosa, sed meo iudicio tolerabilior quàm actionum confusio, agendi temeritas & nullus ordo, omnibus actionibus conceptis in factum, nec conscriptis formula legéque certa. Cœperunt quidem ante Constitutiones huius tituli iudicia extraordinaria frequentari vbi conceptio formularum non obseruatur. i. non callide aduertitur, *l. actio, D. de neg. gest.* sed licebat adhuc solemniter & ordine, formalibusque verbis experiri, si quis mallet. His Constitutionibus videtur hic ordo tolli, videntur tolli formulæ iuris in negotiis omnibus, tolli legis actiones. & ab hisdem Impp. quorum est *l. 2.* eadem lege fuere sublatæ formulæ in contrahenda obligatione dotis, *l. ven. j. de dot. prom.*

LVII. Enarratio.

NIsi forte sit decr.] Vt actio de dolo, quæ causa cognita datur, *l. si quis 9. §. vlt. D. de dolo.*

Possessionem decretalem] Bonorum possessio edictalis edicto defertur: decretalis non defertur, sed petenti datur, *§. vlt. Institut. de bonor. possess.*

Etiamsi non postulentur] Hodie non opus est expressa postulatione & impetratione actionis, *l. 2. hoc titulo.*

Certa solemnisque formula] Pompon. in *l. 2. §. 2. D. de orig. iur. Quas actiones ne populus, prout vellet, institueret, certas solemnesque esse voluerunt.* Cuiac. ibid. certas ad numerum refert, solemnes ad formulam & verba. an certas & nominatas, vt in *l. 1. & 2. D. de præscript. verb.* vt certi contractus & incerti, qui proprium nomen habent, aut non habent, *l. certi condictio 9. D. de rebus credit. l. 1. §. debitum, D. de constit. pecu. l. & vno 18. D. de acceptilat.* Imo certas, quod ad certam & solemnem formulam redactæ essent, ne quis prout vellet, eas institueret conciperetque, vt heic Cuiacius adsignificat.

Formulas aucup. Syll.] Ioannes Saresberiensis de nugis curialium libro quinto cap. 16. *Sed & leges ipsæ & consuetudines, quibus nunc vtuntur, insidiæ sunt, & laquei calumniantium. Verborum tendiculæ proponuntur, & aucupationes syllabarum.*

LVIII. *De iureiurando propter calumniam dando.*

ITem necessaria erat ex parte actoris cautio decimæ partis litis calumniæ nomine, §. *hæc autem, Institu. de pœna tem. litig. l. 2 §. antiqua, hoc titulo.* pro qua Iustinianus *d. l. 2* introducit iusiurandum calumniæ, quo adigatur vtraque pars initio litis, & adscribit etiam Paulo, *l. inter § qui familiæ, D. fam. erc. c.* non se calumniandi animo litem intendere, vel ad inficias ire, sed iuris sui opinione & fiducia fretum, quod veteres Græci vocant ἀντωμοσίαν, vt Harpocratio & Moschopulus scribunt. Plato in Theæteto: καὶ ὑπογραφὴν ἀναγινωσκομένην ἣν ἀντωμοσίαν καλοῦσιν. At idem Iustinianus *Nou.* 112. reducit cautionem decimæ litis, non abolito iureiurando calumniæ. Et quod in *l. 1.* de iureiurando præstando ab eo, qui fidem instrumentorum in dubium reuocat non se id facere morandi aut frustrandi causa, id quoque ita mutat *Nou.* 49 ne id totiens præstetur; quotiens quis ab aduersario probationes exegerit, sed satis sit hac de re iurari semel initio litis, Non se tota lite trahendi negotij & vexandi aduersarij gratia frustra probationes vllas ab aduersario petiturum. Non est etiam in vsu vetus SC. quod refert Plinius Iunior in epist. ad Ruffum lib. 5. quo qui quid negotij habent, priusquam agant, iurare iubentur, nihil se ob aduocationem cuiquam dedisse, promisisse, cauisse.

LVIII. Enarratio.

§. Hæc autem] Vide ibid. Theophilum.

Introducit iusiurandum calumniæ] Hoc etiam Athenienses seruasse docet Cuiac. Obseru. 27. 21.

Initio litis] In primordio litis, *l. 2 h. t.* in limine inchoandi iudicij.

Non se calumniandi animo] οὐ τῇ συκοφαντικῇ ψυχῇ ἐναγόμενοι οὐ τῇ συκοφαντικῇ ψυχῇ ἀρνούμενοι, in Glossis Græcis ad § *qui familiæ*. Se non calumniandi animo litem intendere, neque calumniandi animo infitiari.

Vt Harpocratio] In ἀντωμοσία. v. Iul. Pollucem. libro 8 cap 6.

Moschopulus] περὶ σχεδῶν. Adde Eustathium in Odyss 10. pag. 1660 edit. Rom. Anastasius Bibliothecarius in historia Ecclesiastica ἀντωμοσίαν apud Theophanem, reddit, [illegible]

In epist. ad Ruf. lib. 5.] Epistola vlt.

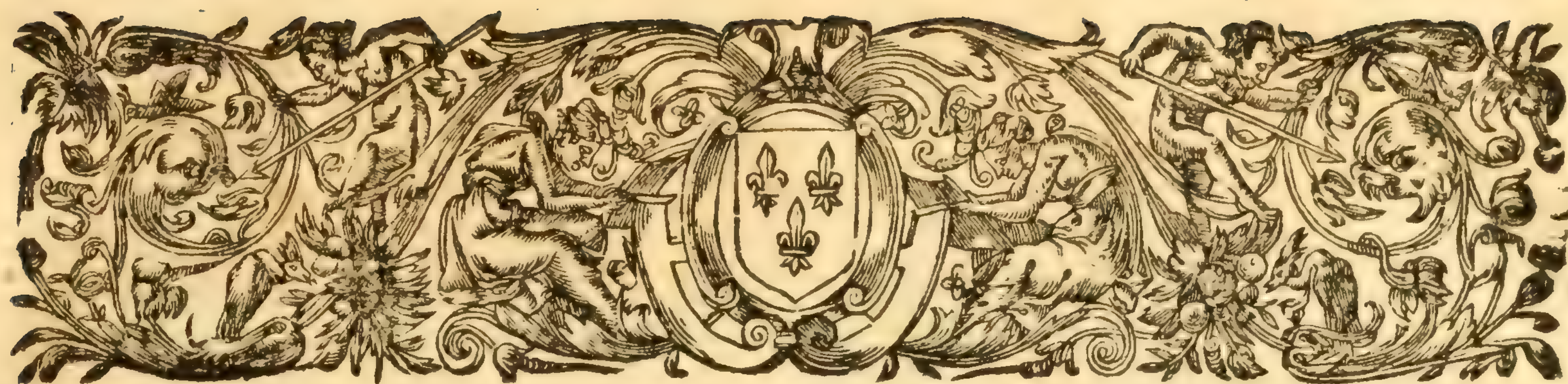

CODICIS IVSTINIANI LIBER TERTIVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE IVDICIIS.

V. tit. 1. lib. 5. ff.

EXPOSITIS his quæ antequam iudicium inchoetur, vel tunc cum inchoatur, fieri necesse erat, aut necesse est etiam hodie, dat titulum de iudiciis, & de officio iudicum, quod versatur non extra cognitionem causarum, de quo lib. 1. tit. 48. sed in sola disceptatione litium. Iudicia disceptationes sunt, quæ fiunt ex parte actoris, & rei apud iudices litium finiendarum gratia. etenim iudiciorum finis, vt M. Tullius ait in Topicis, est ius, ex quo etiam nomen. Iudex est disceptator iuris, *l. rem, hoc titulo*, quibus verbis comprehendo, non tantum iudicem datum, sed etiam receptum arbitrum, vt *l. 3. §. 1. D. de recept.* & magistratum, vt in legibus M. Tullij, *Iuris disceptator qui priuata iudicet iudicareve iubeat.* Et verò licet titulus sit de iudiciis & cognitionibus iudicum datorum à magistratu vel à principe, tamen pleraque continet communia cum magistratibus, vt *l. 12. & 13. & 15.* atque etiam cum receptis arbitris, vt *l. 14 de iureiurando*, & religione, qua obstringuntur omnes iudices, necnon aduocati, vt planè dicere liceat, superiori titulo agi de iureiurando calumniæ, quod dat vtraque pars in ipso limine inchoandi iudicij, siue apud iudices agatur ordinarios, siue compromissarios, *l. 2. §. sed quia veremur, eodem titulo.* Hoc autem titulo agi de iureiurando iudicum omnium, etiam eorum qui ex compromisso cognoscunt, & de iureiurando aduocatorum. Iudices iurant in leges, veteri instituto, & inde religionis iudicantium frequens mentio in iure. Aduocati de causa perferenda fide, castu, & integritate omni.

TIT. I. ENARRATIO.

Litium finiendarum gratia] Asconius Pedianus in Diuinationem: *iudicium dicitur res, quæ causam litemque determinat.*

Iudex est disceptator] Lactantius de ira Dei cap. 19. *Deus est legis suæ disceptator & index.* S. Ambrosius in oratione funebri de obitu fratris: *Constans æqui iuris disceptator. l. 3 & 5.]. de pedan. iudic.*

Receptum arbitrum] Glossæ: διαιτητής, *disceptator, arbiter.*

Vt in legibus M. Tullij] Libro tertio de legib.

Datorum à mag. vel à principe] *l. à iudice 5. hoc titulo.*

Necnon aduocati] *l. rem non nouam 14. §. patroni hoc tit.*

Quod dat vtraque pars in ipso lim.] *l. 2. §. de iureiur. propt. calum.*

Siue compromissarios) Iudices compromissarij non sunt ordinarij. v. libri superioris tit. 55.

Qui ex compromisso) *d. l. rem non nouam.*

Iudices iurant in leges) Vide quæ diximus de officio iudicis, Institutione IV.

Aduocati de causa perferenda) Plinius iunior lib. 5. epist. 14. *Melius Nominatum fuisse facturum, si causam Vicentinorum eodem animo quo susceperat, pertulisset.* Quintilianus declamat. 248. *Qualem causam pertulerim.* Apuleius Metam. libro 7. *Sic ille latronum fisci aduocatus nostram causam pertulerat. l. dominus 57. D. de vsufr. l. pater 6. D. de dot. collat. l. 2. §. de iur. propt. calumn. dan.*

Castu) τῇ ἁγνείᾳ.

II. *De sportulis & sumptibus in diuersis iudiciis faciendis, & de executoribus litium.*

SPortularum nominis origo prima ex prandio vel cœna est, quæ in panariolos vel sportellas coniecta dabatur clientibus vice cœnæ rectæ: modo enim dabatur cœna recta, modo in sportula, & ad extremum C. quadrantes, quæ summa etiam sportula dicta est. ac deinde latius porrecta sportularum appellatio est ad salaria, congiaria, diaria, honoraria omnia, quæ vel sacerdotibus dantur, vt in epistolis Cypriani, vel

à Coff. sparguntur in vulgus, vt cuilibet sit accipiendi potestas in *Nou.* 105. vt non male Sudas sportulas definierit, δῶρα ὅτι πάντων διδόμενα παῤῥησίᾳ. Nec male etiam Hesychius sportulam vsuram interpretatur: Nam & sub nomine sportularum nonnunquam exigebantur vsuræ, *l. eos*, §. *d. vsur.* Constat etiam ea quæ noui decuriones dant ordini pro introitu in iure, sportulas appellari. Et δικαστικὰ quæ iudicibus pedaneis dantur *Nou* 82. Hic tit. est de his, quas conuentus reus dat executoribus litium. i. viatoribus, conuentionis nomine. Horum enim proprium munus est reos conuenire & commonere, & reorum quoq; onus hoc proprium, sportulas eis soluere, vt *Nou.* 53. Sed & de aliis, siue sportulis, siue sumptibus, quos in diuersis iudiciis vtraq; pars facit, & erogat in apparitores, notarios, exceptores, arbitros, aduocatos, scriniarios, vel inducendarum & exercendarum cognitionum causa, vel pro exceptione & editione actorum, relationis, sententiæ pro litis contestatione, pro recitatione sententiæ, vel instrumentorum, pro libello vnde excutoribus datur conueniendi potestas, pro insinuando rescripto vel edicto principis, & ex multis aliis causis. & his quidem sportulis Iustinianus certum modum imposuit in hoc titulo Constitutione Græca, cum qua videtur congruere Constitutio Athalarici regis apud Cassiodorum lib. 9. ab onere earum præstandarum interim liberato fisco, quod & hodie obseruatur, & refertur ex ea Constitutione à Iuliani antiquo interprete in *Nou* 17. & 21. Fiscum semper litigare gratis. Idemque datur Episcopis §. *sportularum, Nouell.* 123 & tenuioribus personis, *Nouell. de mand. pr.* & his qui cum eis litigant, *l. vlt.* §. *de fr. & lit. expens.* Et est quidem ille tit. de sumptibus litium quos facit vtraque pars in persecutione iuris sui, & præbitione sportularum.

II. ENARRATIO.

IN sportellas coniecta) Vetus inscriptio. OB DEDICATIONEM STATVÆ DECVRIONIBVS ET SEVIRIS, ET IVVENTVTI SPORTVLAS, ET POPVLO EPVLVM ET OLEVM EADEM DIE DEDIT. Glossæ Basilic. *sportula*: τὰ ἐν σπυρίδι διδόμενα ξένια. v. Cedrenum in σπόρτα.

Vice rectæ cœnæ] De cœna recta vide Notas ad Suetonium Domitiani cap. 7. de centum quadrantibus Matrialem Epigr. lib. 3.7.

Ad salaria] Glossæ, *Salarium*, ὀψώνιον, παροχὴ, σύνταξις.

Congiaria] Glossæ, *congiarium*, ἐπίδοσις ἐπὶ τῶν νόμων, δωρεά.

Diaria] Glossæ Isidori: *Diaria, quotidiana salaria.* Item: *Diaria, cibus vnius diei.*

Honoraria] Glossæ: τιμὴ, τὸ ἐπὶ συνηγορίᾳ διδόμενον, *honorarium. l.* 1. §. 4. *D. de extraordinar. cognition.*

Vt in epistolis Cypriani] Epistola 24. ad fin. *Hinc sportulantes fratres* epist. 64.

Vel à Coss. spargunt.] Symmachus libro 9. epist. vlt. *Sportulam Consulatus mei & amicitiæ nostræ, & honori tuo debeo. Hanc in solido vno ad te misi, orans vt benigno animo solemnia officij mei libamenta suscipias.*

Sudas] Σοΐδας apud Eustathium ad Odyss. α. p. 1406. In codice Memmiano Σοῦδας dicitur.

Hesychius] Hesychius: σπορτοῦλον, τόκον.

Pro introitu] Vetus hic mos est vt pro ingressu aliquid præstetur priorib. militiæ, scholæ officij collegij, curiæ, corporis, *l. pen.* §. *pen. & vlt. D. de legat.* 3. Cuiac. ad *leg.* 7. *C. de prox. sacror. scrin.*

Quæ iudicib. pedan.] Sportulæ dicuntur in *Nou.* 82. c. 7. & *Nou.* 11.. c. 2. vbi Basilica συνηθείας interpretantur, *consuetudines.* vide locum Glossarij in v. salarium. Denique sportulæ dictæ quæ Græcis πρυτανεία id est, quæ deponebant actor & reus iudicio disceptaturi, de quibus Scholiastes Aristophanis in Nub. & in Vesp. & Isaacus Casaubonus in Athenæum.

Quas conuentus reus] Exigebantur interdum ab actoribus. vide quæ diximus ad tit. de actionib. §. 24.

Executoribus litium] Vt in §. *tripl. Institut. de action.* viatores, id est, executores litium.

Reos conuenire & commonere] *l.* 4. *h. tit.* de qua vide Cuiac. obs. 12. 22.

Constitutione Græca] Vide lib 12. Obseruat. cap. XXXII.

Cassiodorum lib. 9.) Epistola 14.

III. *De pedaneis iudicibus.*

DE sportulis pedaneorum iudicum fuit sub hoc tit. Constitutio Zenonis Græca, cuius fit mentio in *Nou.* 81 Pedanei iudices sunt speciales iudices, quibus singulæ causæ cognoscendæ à magistratib. delegantur: Namque cognitionem tantum habent, non iurisdictionem, *l. vlt.* §. *vbi & apud quem cog. rest.* & cognitionem maxime causarum humiliorum, *l. vlt. h. t. l. vlt* §. *quan. prou. non est nec.* quare à Ioseph. 2. de bell. Iud. dicuntur, δικασταὶ τῶν ἀτιμοτέρων διαφορῶν. sic dicti quasi agipedes, aut planipedes, quod non pro tribunali iudicent, sed de plano stantes aut sedentes; imo, collatitio aut fortuito scamno, fortuito cespite, vt *Nou.* 71. & 81. At vero ne quis obiiciat non fuisse cur de his daretur hic titulus quasi sufficiente primo, fuit titulus primus de iudiciis potius, quam de iudicibus, siue de officio iudicum omnium, id est, eo quod in iure disceptando sequi & obseruare debent: Est autem hic titulus specialiter de pedaneis iudicibus, ne dentur à procuratore Cæsaris inter priuatos, *l.* 1. & in quo *l.* 2. extraordinaria fere omnia iudicia facit, ne dentur à præsid. in causis, quæ eorum cognitioni legibus nominatim reseruantur, ne in causis ingenuitatis, nec in vllis aliis causis, nisi vel multitudine cognitionum obruantur, vel negotiis publicis destringantur, vel ea sit causæ vilitas, vt non admodum requirat notionem præsidum, vt secundum *d. l.* 2. plane iam possis statuere pedaneos iudices humiliorum litium esse iudices. Et additur *l.* 4. vt in demortui pedanei iudicis locum, præses aut prætor subsortiatur alium. Nec ad officium pedaneorum spectat lex vlla tituli huius, nisi forte *l.* 3. quæ etiam inuitum pedaneum iudicem ad iudicandum operam dare compellit, adempta facultate remittendæ litis ad præsidem qui eum dedit.

III. ENARRATIO.

COgnitionem tantum habent) ἀκρόασιν, *audientiam*, Basilica in interpretatione legis 4. vide ad tit. sequ.

Causarum humiliorum) Et ideo minores iudices dicuntur. Guntherus Ligur.— *minor atque pedaneus.* ei opponitur *maior iudex*, ibid.

Quasi agipedes) Lucilius apud Festum in v. pedarium: *Agipes vocem mittere cœpit.*

Aut planipedes) Diomedes libro 9. Grammaticæ: *Ideo Latine planipedes, quod olim non in suggestu, sed in plano orchestra, positis instrumentis mimicis actitabant, &c.*

De plano stantes) Et ideo χαμαιδικασταὶ dicti in Basilicis & Glossis veteribus. qui & planarii & pedarii. Non iudicant, sed *ex æquo loco*, vt loquitur Ci-

cero in epistola 8. lib. 3. ad familiares. vide tit. 28. J.

Destringantur] Sic scribitur in *l. 1. D. de exercit. act.* Glossæ: *destrictus*, ἀφορισθεὶς.

Nisi vel multitudine] Sic Moysen legimus consilio soceri visum, ne cognitionum multitudine premetur, successores elegisse qui minora negotia tractarent, cum ipse maiora curaret: κελεύει συνελέσθαι ἐπάρχους, ἵνα οἱ μὲν τὰ βραχύτερα κρίνωσιν, αὐτὸς δ᾽ ἐφεδρεύων τοῖς μείζοσι καιροῖς εἰς ἀνάπαυλαν αὑτῷ διδοὺς: *Optime consuluit vt vicarios eligeret, qui minora tractent negotia, ipse vero maiora curet interquiescens nonnihil.* vt scribit Philo de creatione principis.

Subsortiatur alium] Plinius in Paneg. *Sors & vrna iudicem [illegible].*

Operam dare compellit] Iudices dicuntur operam dare, *l. [illegible] 18 [illegible] d. iudic. & l. pen. D. de vac. muner.* Cicero 4. in Ver. *M. Petilium equitem R. quem habet in consilio, iubet operam dare, quod rei priuatæ index esset.*

IV. *Qui pro sua iurisdictione iudices dare darive possunt.*

DE iudibus pedaneis id additur hoc titulo, vt is tantum iudicem pedaneum dare possit cuius de ea re qua de agitur, & inter eas personas ad quas ea res pertinet iurisdictio est. Iudicem igitur pedaneum rite datum, alium iudicem dare non posse, quia eius rei in quam datus est, notionem non iurisdictionem habet, nisi sit datus à principe. Hic enim alium iudicem dare in eadem causa potest, *l. a iudice, sup. de iud.* & ab eo quem dederit, appellatur ipse, non princeps. ex quo efficitur, iudicem delegatum à principe habere iurisdictionem. Iudicis enim simili licentia pars est iurisdictionis vrbanæ, vt in hoc titulo significatur his verbis, *[illegible]*, id est, pro modo iurisdictionis suæ. ergo & executionem sententiæ habet cum & adsessores habeat, vt Nou. 60. & apparitionem propriam, *l. per. J. [illegible] fruct. & lit. exp.* Quod adiicitur intit. *Darive* in id dicam ex constitutione huius tituli iudicem non iure dari eum quem dat is, qui iurisdictionem non habet, & ex tit. seq. non iure dari in re propria.

IV. ENARRATIO.

IVrisd. est] *[illegible] hoc tit.*

Iudicem igitur pedaneum rite datum] Datum à magistratu, παρὰ τοῦ ἄρχοντος Basilica in interpretatione *leg. a iudice*: index de legatus subdelegare non potest.

Non iurisdictionem habet] *l. vlt. §. vbi & apud qu. ca. cognit.* Sine vt est in *a iudice, quia ipse iudiciario munere fungitur.* in qua Desiderius Heraldus legebat *fiduciario.* quia iudex delegatus, non suo iure munus iudicandi habet, sed mandatu alterius iudicat. eamque emendationem sequuntur Hugo Grotius in Sparsione Florum, & Claudius Salmasius in Obseruationibus ad ius Atticum cap. 18. Sed merito Desiderius sententiam mutauit in Animaduersionibus ad ius Atticum libro 5. cap. 14. num. 28. Iudex igitur delegatus iudiciario tantum munere fungitur, nec vllam iurisdictionem habet: ac per hoc iudicem dare non potest: hoc enim ad ius dicentis officium pertinet, *l. 1. D. de iurisd.*

Nisi sit datus à princ.] Iudex delegatus à principe subdelegare potest, *d. l. à iudice, & l. vn. hoc titulo.* in qua libri veteres Menagij & Brodæi legunt, *patientiam*, & in glossa interlineari exponitur, obedientiam, Basilica: ὅτι ἐκεῖνος ᾧ παρεπέμφθη ἀνάλκην ἔχει πειθαρχεῖν τῇ παραπομπῇ. *patientiam accommodare, est id ei iubenti parere, obtemperare.*

Appellatur ipse, non princ.] *l. vn. hoc tit.*

Habere iurisdictionē] Nā pro magistratu habetur.

Ergo & executionem] Accursius ad *l. a D. Pio 15. D. de re iud.*

Pars est iurisdictionis vrbanæ] *l. 1. D. de iurisdict.*

V. *Ne quis in sua causa iudicet, vel ius dicat.*

ERgo iudex dari nemo in re sua potest, imo nec fieri, *l. 17. D. de iud.* ac multo minus ius dicere sibi, *l. 1. D. quod l. g. l. extat, l. [illegible] de eo quod met. cau. l. qui iurisdictioni, D. de iurisd.* Iudicat iudex vel arbiter datus, receptúsve, ius dicit magistratus, omnes in re aliena. Testimonium quoque dicit quisque in re aliena non in re propria, quod etiam in constitutionibus huius tituli fuisse additum constabit, si adhibeatur *[illegible] 9 J. de test.* Hodie receptum est, vt & in sua quis causa iudicet, cum de sportulis iudiciariis agitur, vtque sit in ea re idem aduersarius & iudex, itemque si de iurisdictione eius agatur, *l. 5. D. de iud.*

V. ENARRATIO.

IVdex dari nemo in re sua potest] nec enim quisquam seipsum condemnabit. Artemidorus Daldianus ὀνειρ. libro 11. cap. 24. οὐ γὰρ ὁ δικαστὴς τὰ ἑαυτοῦ καταδικάζει ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων πάντων. *Fuere tamen quidā rerū suarum iudices, & in libris obseruationū à Septimio editis, affuisse Ciceronem tali causæ inuenio: & ego pro regina Berenice apud eam ipsam dixi.* Quintilian. 4. 1.

Iudicat iudex] Aliud est iudicare, aliud ius dicere. Ius dicit magistratus *l. 1. D. de iurisdict.* iudicant iudices dati.

Iudex vel arbiter] Iudices vel arbitri dantur à magistratibus, *l. à D. Pio 15. D. de re iud.* Illi adduntur actionibus strictis, hi actionibus bonę fidei. De receptis arbitris dictum tit. 55. lib. super.

Testimonium quoque] *l. nullus 10. D. de testib.* Philo libro 2. legis allegor. ἕτερον γὰρ δεῖ εἶναι τὸν μαρτυροῦντα τὴν μαρτυρίαν, καὶ τὸν ὑπὲρ οὗ γίνεται: *Alium enim oportet esse qui testis est, alium cui perhibetur testimonium.*

VI. *Qui legitimam personam in iudiciis habent, vel non.*

QVemadmodum non valet sententia quam dixit is qui non iure datus est iudex, ita nec quæ in pupillum vel adolescentem dicta est, absente tutore vel curatore, *l. 1. & 2. hoc titulo. l. 3 §. si adu. rem iud. l. 11. J. qui dare tut. l. alt. § vlt. D. de re iud.* quod hodie obtinet etiam in causis criminalibus, *l. 4 J. de auct. præst.* Nam vt legitimum iudicem, ita legitimum litigatorem esse oportet. Vt legitimus litigator non est minor indefensus, *l. 1. Cod. Theod. de den. vel ed. resc.* propter quam in *l. 4. eod.* additur, inter iustas legitimasque personas. idemque dicitur de Republica indefensa, *l. 1 J. de iure Reipublicæ* & generaliter legitimus litigator non est, qui non potest rem in iudicium deducere, & consequenter nec filiusfam. sine voluntate patris, *l. vlt. §. necessitate, J. de bon. quæ lib.* nec serui est ad litigandum idonea persona, quia nec personam habere intelligitur, *l. 4. J. de off. præf. l. seruus, & seq. §. de iud. & Nou. Valentiniani de competit.* & hoc est quod dicitur, cum seruo non esse actionem. Inuenio nec precis offerendæ capacem eum esse, *l. 1. § de prec. Imp. off.* & tamen admitti in criminali iudicio, sicut olim minor in eo admittebatur etiam sine tutore aut curatore. Excipitur etiam causa momenti, id est, repetendæ possessionis, *l. 1. J. si per vim vel al. mo. l. 4. Cod. Theod. vnde vi, l. vlt. hoc tit.* in qua etiam admitterem pu-

pillum sine tutore, & adolescentem sine curatore, re- A
seruata tamen proprietatis actione secunda, quæ petitionis verbo significatur *l. l. vl.* iustis legitimisque personis, legitimisve procuratoribus.

VI. ENARRATIO.

NEc quæ in pupill.) Pupillus sine tutore suo agere aut conueniri non potest, *l. 2. hoc t.* pupillus non potest αὐτοπροσώπως id est, δι' ἑαυτοῦ δικάζεσθαι. Pupillus tutore auctore iudicium suscipit, vel tutor ipse. Adolescens vel conuenitur, vel curator ipse iudicium suscipit, *l. 1. §. 1 & 2 D. de administra. tutor.*

Cum seruo non esse actionem) *l. cum seruo 107. D. de reg. iur.*

Quia nec persona) ἀπρόσωπός ἐστιν. Dixi ad Theophilum, tit. de stipulat. seru. B

Nec serui est ad litigandum idonea persona) *Quomodo enim clerici extra Ecclesiam libertatem assequi possunt, qui à lege mundana extranei sunt, & quibus interdicitur, ne ad sæculare iudicium procedant, quomodo à sæculari iudicio à iugo seruitutis absoluentur?* vt est in *capite 1. de seru. non ordinand.* in antiqua decretali.

Nec precis offerendæ) Nisi ex iusta causa, puta si cædem domini vindicare velit, *l. ...* in qua Cui. Obseru. 18. 22. legebat, *...* pro vindicanda. Auctores tamen Basilic. legerunt, *vindicanda*: ἐκδικῆσαι τὸν φόνον τοῦ δεσπότου ... *domini.*

Sicut olim minor) Vide Cuiac. ÿ. *de auctoritate præst.* C

Causa momenti) vt in *cap. 1. extra de causa possess. & prop.* In actione seu iudicio momenti seruus qui domini absentis nomine possidebat, expulsus legitimus litigator est.

Admitterem pupillum sine tut.) Azo in Summa, Odofredus, Fulgosius, & Ioannes Faber admittunt etiam pupillum & adolescentem.

Proprietatis actione secunda) Vt in *l. 2. ÿ. quor. bonor.*

Quæ petitionis verbo) Sic etiam Odofredus & Fulgosius.

Iustis legitimisque personis) *l. 1. ÿ. si per vim, vel alio modo absentis poss. perturb. sit.* D

VII. *Vt nemo inuitus agere, vel accusare cogatur.*

AButitur hac regula actor in *Nou. 112.* qui post litem contestatam contendit, non debere se compelli ad litem persequendam. Abuteris eadem si dixeris: non posse actorem cogere eum cum quo agit, vt is agat cum alio sua actione. Hoc enim pugnat cum *l. Iulianus §. pen. D. de act. emp. l. cum in plures §. messem, D. de loc. l. si tibi, in fi. D. de opt. leg. l. si sic legatum §. vlt. D. de leg. 1. l. 2. ad l. Rhod.* Sententia enim regulæ hæc est, non posse me inuitum compellere eum cui in me, vel in alium suo nomine actio est, vt ea actione experiatur, si mea non interest cum alio agi, nec vlla mihi eo nomine actio sit, *l. 4. ÿ. de vsur. pup. l. 20 ÿ. de pign.* Cum inuito quidem agi, sed inuitum non agere, aut non legitime agere. Nullos quoque, vt olim Athenis, publice constitui accusatores, nisi voluntarios in criminalibus causis. E

VII. ENARRATIO.

VT nemo inuitus) Nemo ciuilem actionem vel accusationem aduersus aliquem instituere compellitur. Basil.

In Nou. 112.) Hanc regulam sic expressit Iustinianus in d. Nou. 112. cap. 3. μηδένα τὰς οἰκείας ἀναγωγὰς ἀναγκάζεσθαι ἄκοντα ἐγγυμνάζειν: *Neminem inuitum actiones suas exercere compelli.*

Post litem contestatam) Theodorus Hermopolites: ἐὰν ἔφθασε λίβελλον δοῦναι τῷ ἰδίῳ ἀντιδίκῳ ἢ λύσιν ποιεῖσθαι καὶ ἀποστεῖλαι ταύτην διὰ τοῦ δικαστηρίου τῷ ἰδίῳ ἀντιδίκῳ. Cœptum igitur negotium actor peragere debet.

Vt is agat cum alio) Puta ago in Mæuium, vt
B Mæuius agat cum Titio sua actione.

Cum inuito quidem) Iudicium in inuitum redditur, *l. inter stipulantem 83. §. 2. D. de verb. obligat.*

VIII. *De ordine iudiciorum.*

QVotiens in vno iudicio plures oriuntur quæstiones, ita plerumque ordinatur iudicium, vt disceptetur vna prius quàm altera, veluti criminalis priusquam ciuilis, momenti prius quam proprietatis. Item status prius quam hereditatis, *l. 1. & 2. hoc titulo, l. 3. §. de iud. l. liber ÿ. de pet. hered.* Sed in arbitrio iudicis est, vel hunc ordinem sequi, vel vtramque commiscere & cumulare quæstionem, veluti ciuilem
C & criminalem, *l. pen. hoc titulo* & vt ex Symmachi epistolis didicimus, possessionis & proprietatis causam, & in quibusdam causis etiam iubetur ciuilem anteponere criminali, *l. quoniam inf. ad l. Iul. de adul. l. 8. inf. ad l. Fab. l. 2. Cod. Th. ad l. Cor. de fals.*

VIII. ENARRATIO.

HIc titulus docet quem ordinem iudex seruare debeat in iudicando, quodue iudicium prius discuti & dirimi debeat, si alterum incidat, vel concurrat.

Veluti criminalis) *l. vlt. h. t.* in qua verba illa, *criminalis quæstio cessauerit*, Basilica sic interpretantur, ἀπαρτισθῇ, *finita fuerit.*

D Cumulare) Iure Pontificio cumulari potest iudicium petitorium & possessorium litium minuendarum causa, *cap. 3. 4. 5. & 6. extra de causa possess. & propriet.* id est, coniunctim agi de possessione & proprietate potest.

Momenti prius) Vide Obseru. libro 11. cap. 25.

Ex Symmachi epistolis) Epistola 41. libri 10.

IX. *De litis contestatione.*

IVdicia intelleximus tit. 1. fieri per tres personas, iudicem, actorem, reum, & ad ea nos vocari per executores, datis sportulis tit. 2. post hæc consequens erat dicere de ipso iudiorum initio, quæ litis contestatio est. Sed quia ante litem contestatam legi-
E time constitui oportet personam actoris & rei & iudicis, quam ob rem vulgo dici solet, ante litem contestatam opponi debere exceptionem procuratoriam, exceptionem fori, vel quam aliam exceptionem dilatoriam, quæ modo ad personarum qualitatem respiciat, quibus iudicia constant, & recusari quoque iudicem quasi suspectum non posse, nisi ante litem contestatam, ideo antequam daret hunc titulum de litis contestatione, exposuit, qui sint legitimi iudices, qui litigatores legitimi tit. 3. 4. 5. 6. 7. & quotiens concurrunt in rem vnam quæstiones plures à qua inchoandum sit tit. 8. Litis contestatio est eius

parte facta narratio in foro, vel testibus præsentibus. quæ fit apud iudicem narratio actoris & contradictio siue responsio rei, *l. rem* §. *patroni*, s. *de iud. l.* 2. §. 1. & §. *sin autem reus*, s. *de iureiur. prop. cal.* Dixi ex vtraque parte, quod alibi cognitionaliter partibus comminus constitutis. Nam simplex postulatio quæ fit *μονομερῶς*, & *μονομερὴς αἴτησις* dicitur à Græcis ad *l.* 3. j. *de præs.* 30. *an.* litis contestatio non est. Simplicem postulationem dicit constitutio huius tituli, & *l. vlt.* j. *de castr. & min.* eique merito coniungit appellationem. Nam & hæc introducitur *μονομερῶς*, *l. vlt. D. de cond. & dem.* Litis contestatio non fit *μονομερῶς*. Separatur etiam rectissimè editio actionis à litis contestatione in constitutione huius tit. vnde patet horum titulorum differentia de edendo, de postulando, de litis contestatione.

A

B

IX. Enarratio.

QVæ litis contestatio est] Litis contestatio est initium litis, *l. amplius* 15. *D. rat. rem hab. ibi, iudicium tamen cœptum non fuerit.* quæ verba sic interpretantur Basilica: *μὴ ἐκφέροντοι ἡ δίκη προκατάρξη*: *lis tamen contestata non fuerit.*

Exceptionem dilatoriam] *L. exceptionem* 9. j. *de probat. l. pen.* j. *de exception. l. nemo* 4. j. *de iurisdict. l. ita demum* 13. s. *de procurat. l. etsi* 52. *D. de iudic.*

Et recusari quoque] *l. πάντες*, *l. apertissimi* s. *de iudic. l. vlt.* j. *de sentent. & interlocut.*

Litis contestatio est] Græcus interpres ad cap. 3. tit. 1. libri 7. Basilic. *προκατάρξις ἐστιν ἡ ὑποθέσεως, οὐκ ἡ ἔκδοσις τῆς ἀγωγῆς, οὐδὲ ὑπόμνησις, οὐδὲ ἡ μονομερὴς ἐντυχία*: *Litis contestatio est narratio negotij: non editio actionis, neque admonitio, seu conuentio, neque ex vna parte interpellatio.*

C

Vel testibus præsent.] Vide ad tit. 4. libri 11. & Cuiac. lib. 9. Obs. cap. 21

Narratio & contradictio] Glossæ Philoxeni: *lites contestata: αἱ ἀρχῇ καθεσθεῖσαι ἐν δικαστηρίῳ δίκαι τῶν ἀντικαθισταμένων.*

Cognitionaliter &c.] *κατὰ διάγνωσιν.* vide Cuiac. Obseru. lib. 4. cap. 32. & lib. 20. cap. 9. *l. vlt.* §. *illud etiam* j. *de tempor. & reparat. appellat. l.* 3. j. *de fructib. & lit. expens.*

Nam simplex postulatio] *l. vn. hoc tit.*

Litis cotestatio non fit *μονομερῶς*] Est enim ex vtraque parte facta narratio.

Editio actionis] Vide Obseru. lib. 9. d. cap. 12.

X. *De plus petitionibus.*

NArratio actoris in litis contestatione, petitio est. eam vero omni ex parte veram esse oportet: alioquin plus petitio aut minus petitio est, de cuius periculo sunt in hoc titulo duæ constitutiones Græcæ à nobis proditæ & explicatæ alibi. Et tertia Latina, vt ius vetus, quo receptū erat causa cadere eum, qui plus debito peteret, etiam hodie valeat vno casu, si quis à debitore suo dolo malo cautionem exegerit maioris quantitatis quam esset in debito, & ex ea cautione egerit, litemque contestatus fuerit. Nam & si post litem contestatam paratus sit minuere petitionem, & agnoscere bonam fidem, ius crediti amittit. Pœnitenti ante litem contestatam venia datur. itemq; ei cui iterata cautione vltro debitor se in eandem summam obstrinxerit. Vis hæc est iteratæ cautionis, vt in Senatusconsulto Velleiano, ne subueniatur mulieri iteranti intercessionem post biennium, & in præscriptionibus temporum ne prosint iteranti cautionem.

D

E

X. Enarratio.

PLus petitio, aut minus petitio est] Interpretes græci ad leg. 9. D. de in lit. iur. notant Iurisconsultum illis verbis, *copluribusve*, respicere ad veterem formulam ita concipi solitam: *si paret rem ducentorum solidorum esse, vel etiam paulo minoris: actor enim minus vera quantitate dicebat propter periculum plus petitionis.* De plus petitione aut minus petitione vide §. *si quis agens* 35. & *seq. Instit. de action.* & *l.* 2. *hoc titulo.*

A nobis proditæ] Obseruat. lib. 12. cap. 21.

Vis hæc est iteratæ cautionis] Quæ secunda confessio in *l.* 3. *hoc tit. δευτέρα ὁμολογία*, in Basilicis.

In Senatusconsulto Velleiano] *l. si mulier* 22 j. *ad Senat. Velleian.* Si mulier quæ pro alio intercessit, post biennium denuo se obligauerit, vel intercessorem præstiterit, beneficio Sc. Velleiani non iuuatur. de iterato mulieris consensu. vide Nou. 61. cap. 1.

In præscription. tempor] *l. cum notissimi* 7. §. *imo, vers. Sed & si quis*, j. *de præscript. trig. annor.* Interrumpitur præscriptio, si debitor medio tempore debitum agnouerit, emissa noua cautione.

XI. *De dilationibus.*

POst litem contestatam, aut etiam in lite ipsa contestāda sæpenumero petuntur à iudice dilationes instrumentorum, aut personarum exhibendarum gratia instruendi iudicis, instruendæ intentionis suæ gratia, vt ex prouincia codices afferantur, *l. argentarium*, *D. de iud.* & decernuntur causa cognita pro tribunali, quod iudicis sedile legitimum est, *l.* 4. *hoc titulo*, & secundum modum præscriptum oratione D. Marci, si petantur ex prouincia vbi lis agitur, breuiores quam si ex continentibus prouinciis, & continentibus prouinciis, breuiores quam vltra-marinis, *l.* 1. & *vlt. hoc tit. l.* 13. *Cod. Theod. de iu. fis. l.* 27. *Cod. Theod. de app.* Notandum in consistorio principis dilationes non dari, *l.* 5. *hoc titulo*, quia scilicet imparati ad cognitionem principis, necdum instructi bene non admittuntur, *l.* 1. j. *de relat.* & ita apud Iulianum Imperatorem, vt Sudas refert, *ἀναβολὰς οὐκ ἦσαν, ἀλλὰ τὸ μέλλον καὶ διωρθούμενον εἰς τὸν χρόνον ὕποπτον ἦν.* Sed & actori eadem ratione dilatio danda non est ex *l.* 2. *hoc tit.* trahenti rem ad incongruum iudicem ex rescripto principis. Dilatio est prolatio diei.

XI. Enarratio.

DIlationes instrumentorum aut pers.] *l.* 1. *hoc titulo.*

L. 4. *hoc titulo*] In qua legendum: *non interpellatione planaira*, vt in vett. *ἡ τῆς αἰτίας διάγνωσις ἐν βήματι προτίθεται*: *Causæ cognitio pro tribunali suscipitur*, Basilica libro 7. tit. 17. cap. 10.

Quia scilicet imparati] Michaël Attaliotes in Regio codice: *βασιλέως ἀκροωμένου οὐκ ἔξεστιν αἰτεῖν προθεσμίαν· ἐμπαράσκευοι γὰρ ὀφείλουσιν εἶναι οἱ παρὰ τοῦ βασιλέως διαγινωσκόμενοι.* *Cum enim princeps de causa cognoscit, dilationem petere non licet, quia parati ad cognitionem principis venire debent. ex d. lib.* 7. *Bas. titulo* 17. *c.* 15.

Ad incongruum iudicem] In *l.* 2. ad extraordinarium iudicem, alienum iudicem, *εἰς ἄλλον φόρον*, in aliud forum.

XII. *De feriis.*

V. tit. 12. lib. 2 ff.

VT intra tempora datæ dilationis cessant partes iudicis, *l. 2* s̃. *tit. prox.* ita intra tempora feriarum. Nam & feriæ nihil aliud sunt quam dilationes iudiciorum & litium omnium. Vel dies quieti à litibus, induciæ, pax, vt Papinius de feriis ait. Et pacem piger annus habet. Vel, tempus mutum à iudiciis. quod & in feriis imperandis, vt Cicero scribit 1. de diuin. nominatim adiiciebatur, scilicet vt ciues litibus & iurgiis abstinerent. Ex his aliæ sunt solémnes, vt dies cultui diuino dedicati, vt messes & vindemiæ, quibus deputantur menses duo *l. 7. hoc tit.* æstiuis, vt ait, feruoribus mitigandis, & autumni fœtibus decerpendis. Sic legendum, vt illo versu Asclepiadis: Mox autumnali redolet vindemia fœtu. Aliæ sunt repentinæ, veluti ob res prospere gestas, quæ à solo Imperatore indicuntur, & ob id appellantur imperiales, *l. 3. hoc tit.* mutato nomine veteri imperatiuarum, quæ à Coss. aut prætoribus imperabantur, *l. sed & si, §. si feriæ, D. ex qui. cau. mai.* Videntur & quæ Senatui dantur vt fit hodie, esse imperiales. Sic enim Theodosius scribit ad Senatum *Nou. ne decur. ad sen. dig. asp.* Otio frui vos quodam tempore patimur, ne labore videamini fatigari continuo. Dixi ferias dilationes esse, vt *d. l. 7.* feriis iura differri. Veteres res proferri dicebant. Lucanus ad Pisonem: *Si quando iudice fesso Turpida prolatis tacuerunt iurgia rebus.* Porphirio in Horatium: *Solent principes ciuitatis negotiorum diiudicatis iuribus, vel prolatis rebus ociosa mente, vrbem relinquere.* Horatius ipse dixit, *rebus omissis.* Ceterum feriæ dilationes sunt omnium litium. Dilationes superioris tituli, vnius rei litisve. & vicinitatis igitur feriarum & dilationum euidens ratio, cum & in Digestis vnus sit titulus de feriis & dilationibus, eo etiam adhibito quod habetur, *l. 3.* s̃. *tit. prox.* ferias computari concessarum dilationum temporibus, vt appellationum temporibus in *l. 1. hoc tit.*

XII. Enarratio.

DIes quieti à litibus] M. Tullius 2. de LL. *Feriarum, festorumque dierum ratio quietem habet litium & iurgiorum.* D. Ambrosius in 1. Pauli ad Corint. c. 6. *Aut iudicem publicum, cui dici solet: hodie dies sacrorum est, ius dici non potest. Quies feriata.* D. Cyprianus epistola 1. Scholiastes Horat. ad od. 14. lib. 3. *Pro festiuitate dierum feriæ indicebatur, & abstinebant à litibus:* ἄδικος ἡ μέρα, καθ' ἣν οὐ κροτεῖται δίκη, Eustathius ad Odyss. 4.

Induciæ, pax] Sic Varro antiq. re human. libro 19. *Induciæ sunt pax castrensis, induciæ belli feriæ.*

Vt Papinius] Libro 4. Syl. ad Marcell.

Solemnes] *l. 3.* s̃. *tit. prox.*

Vt dies cultui diuino dedic.] Vt dies Dominicus, dies Paschales, & alij qui recensentur in *l. 6. & vlt. h. tit.* de quibus ad collectionem Balsamonis. vide Glycam p. 367. edit. reg.

Vt messes & vindemiæ] Suetonius Iulij cap. 12.

Minutius Felix in Octauio: *Ad vindemiam feriæ iudiciariam curam relaxauerant.* S. Cyprianus in epist. 1. ad Donatum: *Quum indulgente vindemia solutus animus in quietem solemnes ac statas anni fatigantis inducias sortitur.* Fulbertus epist. 18. *Messiuæ feriæ &c.* & epist. 39. *Ipsi vero responderunt, se messiuo tempore occupatos, lites ad præsens agitare non posse.* vide cod. LL.

A Wisig. lib. 2. cap. 11. Sed & diebus vindemialibus feriæ erant à studiis. Diuus Augustinus Confession. libro 10. cap. 11.

Æstiuis, vt ait, feruoribus] In codice Brodæi: *Æstiuis feruoribus mitigandis, & autumno fœtibus decerpendis.* Sic etiam Menagii codex, & Stuuechii, vt ipse testatur in Electis ad librum 1. Arnobii.

Ne labore videamini fatigari continuo] Seneca de tranquillit. animi cap. vlt. ad finem: *Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum.*

Dixi ferias dilationes esse] Cum lites feriis nimium

B differrentur, Manuel Comnenus Imperator edixerat, vt dies quidam toti fasti essent, quidam vero in meridiem vsque, & intercisi: & peracto sacro, iudices iuri dicundo operam darent, vt scribit Ioannes Cinnamus historiarum libro 4. quod desumptum est ex Nou. eiusd. Commeni de dieb. totius anni, &c.

Veteres res proferri dicebant] Plautus in Captiu. Act. 1. Sc. 1. *Prolatis rebus parasiti venatici sumus, quando res redierunt, molossici.* Vide Cuiacium libro 7. Obseruat. cap. 16.

Lucanus ad Pisonem] In Panegyrico.

Horat. ipse reb. omissis] Epist. v. lib. 1. vide Suetonium Augusti cap. 32. Per contrarium res agi dicuntur, cessante iustitio.

C XIII. *De iurisdictione omnium, iudicum & de foro competenti.*

V. tit. 1. lib. 2. ff. & lib. 5. tit. 1.

QVia ante litem contestatam vel tempore litis contestatæ opponenda est præscriptio fori, *l. 4. hoc tit. l. vlt.* j. *de excep.* ideo titulo de litis contestatione non longe adiicit titulum de iurisdictione & de foro competenti. De iurisdictione eadem fini qua de foro competenti, vt sciatur cuius sit iurisdictio, id est quis sit iudex competens, quod forum iudiciumve competens, & longe alia fini quam in Di-

D gestis, in quibus titulo de iurisdictione hæc præcipue tractantur, quæ sint iurisdictionis, quæque adeo possint mandata aut concessa iurisdictione, ad alium transire, & quemadmodum contempta iurisdictio magistratus vindicetur, & quod habuimus tit. v. ne quis sibi ius dicat & de modo iurisdictionis, & aliquid de officio iudicis *l. 1.* quod sane latius patet quam iurisdictio. Nam ea etiam complectitur in quibus nulla iurisdictio consistit, & quæ legis potius quam iurisdictionis sunt. De foro autem competenti est in Digestis secunda pars tituli de iudiciis. Porro iurisdictio & forum est solius magistratus: iudices enim dati nec forum, nec iurisdictionem habent. Iurisdictio igitur est notio, quæ iure magistratus competit. Definitio est iurisdictionis ordinariæ:

E Nam extraordinariam etiam ij qui non sunt magistratus, habent, veluti præf. annonæ, & præf. vigilum, *l. 2. §. sane præfectus, D. de orig. iur. l. 7. D. de off. proc.* Vel si vis omnem complecti, iurisdictio est notio, quæ iure magistratus, vel ex mandato magistratus, vel extra ordinem competit. Forum autem est locus publicus in quo magistratus ius dicit, vel iudicat. & ex constitutione *l. 2. sup. de ped. iud.* iudicat magistratus, & forum agit de omnibus causis, nec nisi perraro iudices dat. neque vero improbes, vt quidam quod Isidorus dixit Forus, non forum. Nam & Lucillius, & Pomponius Atellanarius, & Marius Victorinus sic loquuntur. Competens autem forum, i. proprium & congruum, vbi reus ab actore conueniri debet, quacunque de re agatur, puta vbi

domicilium reus habet, vel vbi tempore contractus habuit, *l.2. hoc tit.* Cuius contrarium forum alienum, incompetens, incongruum. & iudex similiter aut competens aut incompetens & incongruus, *l. 1. hoc tit. & Nou. Martiani nem. exh. de pro. ad com.* Et notandum incompetentem litis contestatione competentem fieri, *l. 4. hoc tit. l. 1. tit. 15.* vel si partes se eius iurisdictioni subiiciant & consentiant, *l. 1. hoc titulo, l. 14. D. eod. l. 1. D. de iud. l. ille, à quo §. pen. D. ad Trebel. l. inter, D. ad munic.* Dico iurisdictioni: Nam non habenti iurisdictionem priuato homini qui se subiiciunt, nihil agunt, *l. 3. hoc tit.* Item si quis incompetens extra ordinem rescripto principis iudicare iubeatur inter aliquos, *l. 1. §. de dilat.* Nam, vt Paulus ait v. Sent. *res iudicatæ videntur etiam ab his qui ab Imperatore extra ordinem petuntur.* Dixi ex rescripto: Nam sine rescripto actor qui reum inuitum trahit ad iudicem incompetentem, forsitan fretus executione militari, causa cadit, reus pro damnato habetur, *l. 5. hoc tit.*

XIII. Enarratio.

NAm ea etiam complectitur] Officium iudicis ea complectitur quæ iurisdictionis non sunt, sed legis veluti tutorem pupillis non habentibus constituere, *l. muto 6. §. pen. D. de tutel.* dum ait, tutoris dationem neque imperii esse, neque iurisdictionis, sed ei soli competere, cui nominatim hoc dedit vel lex, vel S C. vel Princeps.

Porro iurisdictio & forum est sol. magistr.] Princeps magistratus non est, sed celsior & augustior est magistratu. Tiberius apud Tacit. annal. 3. *Non ædilis aut prætoris, aut consulis partes sustineo, maius aliquid & excelsius à principe postulatur.* Nicephorus Blemmidas in procemio E..itomes logicæ: ἡ βασιλεία τῶν ἀξιῶν ἀξία, καὶ ὑπεροχὴ τῶν ὑπεροχῶν: & ideo iurisdictionem non habet, sed cognitionem extraordinariam. Qui iurisdictionem habent, & mist..m imperium habent: nam iurisdictioni cohæret, *l. 3. D. eod.* Qui merum imperium habet, non continuo iurisdictionem habet: nam & priuato competit, si lex aut Senatusconsultum ei nominatim concesserit. Imperium merum, est habere gladii potestatem, *d. l. 3.* ἐξουσίαν θανάτου vocat Ioannes Archiepiscopus Thessalonicēsis de Christi resurrectione. *Gladius*, inquit sanctus Hilarius in Commentario in Matthæum cap. 10. *telorum omnium acutissimum est, in quo sit ius potestatis. & iudicij seueritas, & animaduersio peccatorum.*

Nec forum, nec iurisdictionem] *l. vlt. §. vbi & apud qu. cogn. restit.*

Iurisdictio igitur est notio] Hesy. γνῶσις interpretatur κρίνασθαι. Notionis autem nomen generale est, *l. ait prætor D. de re iudic. l. notionem 99. D. de verbor. signif.* quod cōplectitur tam iurisdictionem quam magist. habent quam cognitionē litis certæ, quam habent iudices pedanei. Cætera separant iurisdictionem ab iis quæ non iure magistratus competunt, sed iure legis, *l. 1. D. de offic. eius cui mand. est iurisdictio.* & à notione quæ competit iis qui non sunt magistratus, veluti iudicibus pedaneis.

Vel ex mandato magistratus] Et is cui mandata iurisdictio est, fungitur vice eius qui mandauit, non sua, vt est in *l. solet 16. D. de iurisdict.* id est alienam iurisdictionem exequitur, *l. 3. D. de offic. ei. cui mand. est iurisd.* & ideo ab eo cui mandata est iurisdictio, prouocandus non erit is qui mandauit, sed qui prouocaretur ab eo qui mandauit: à iudice autem delegato prouocatur ipse qui dedit, *l. 1. §. vlt. & l. vlt. D. quis & à quo appellet.*

A

Forum est locus publicus &c.] Nonius Marcellus: Fora neutro genere loca sunt quibus ius dicitur. Festus Pompeius in v. forum: *Forum in quo iudicia fieri, cum populo agi, conciones haberi solent.* Scholiast. Horat. ad Epod. 2. *Forum proprie heic dicitur publicus conuentus vbi lites aguntur & dijudicantur.*

Quod Isidorus dixit] Libro 18. Origin. vt concilii Suessionensis can. 6. Glossæ: ἀγορά, ὁ φόρος, *hic forus.*

Nam & Lucilius] Apud Sosipatrum Charisium Grammaticæ libro 1. & Nonium in *v. forum.*

Pomponius Atellanarius] A. Gellius 12. 10. Macrobius 1. Saturn. 1. cap. 10

Marius Victorinus] Artis Grammat. lib. 1.

Et forum agit] Festus in ead. voce: Forum, cum is qui prouinciæ præest, forum agere dicitur, cum ciuitates vocat. & de controuersiis eorum cognoscit.

B

M. Tullius lib. 3. Epistolarum ad familiares 6. *Qui te forum Tarsi agere dicerent.* & lib. 5. ad Atticum 16. *In vltimam prouinciam se coniecit Tarsum vsque: ibi forum agit* v. Casaubonem ad Theophrasti charact. cap. περὶ ἀπονοίας.

For. agit de omn. c.] Cognoscit.

Nec nisi perraro iud. dat] *l. 2. §. de pedan. iudicib.*

Vbi reus ab actore] *l. 2. hoc t. l. 3. §. vbi causa stat.*

Cuius contrarium forum alienum] Asconius Pedianus in Diuinat. *Alij alienum non nomen proprium putant esse, sed alienum, & alterius iudicij. & non ex auditorio Prætoris.* & paulò post: *Hinc apparet, etiam supra, alienum, alieni iudicij hominem significari, l. 2. §. de dilation.*

C

Competentem fieri] Nam vbi semel iudicium cœptum est, ibi finem accipere debet, *l. vbi 30. D. de iudic.* Cæterum extra territorium ius dicenti impune non paretur, *l. vlt. D. de iurisdict.*

Iudicare iubeatur inter aliq.] Et hic iudex fiet competens.

Nam vt Paulus ait v. Sentent.] Titulo v.

Nam sine rescripto] Sine cœlesti oraculo, *d. l. §.* δίχα θείας ἀντιγραφῆς: *sine rescripto*, Basilica.

XIV. *Quando imperator inter pupillos vel viduas vel miserabiles personas cognoscat, & ne exhibeantur.*

D

IMmo nec rescripto principis extra ordinem pupilli, viduæ, infirmi & qui perpetuo morbo laborant è foro competenti ad Cōitatum principis exhiberi possunt, vt cauetur constitutione t. huius & adiiciunt Græci rationem, ἐπειδὴ τῶν ἀτοποτάτων ἐστὶν τὰ τοιαῦτα πρόσωπα σκύλλεσθαι τῆς ὁδοῦ. Contra tamen his personis licet aduersarios suos impetrato rescripto euocare in aulam siue comitatum principis. & huius rei exemplum est in epistolis Theodorici Regis apud Cassiodorum 4. Var. Ipsæ igitur rescripto euocare, non euocari possunt. Ex superiori *Nou. Martiani*, nemo de suo foro exhibetur ad comitatum, quod obseruari sane æquissimum, & non obseruari iniquissimum est, si quæ ætas ferat ordinarios iudi-

E

ces probos & religiosos iuris. Ex hac constitutione certæ tantum personæ huic obseruationi causam præbent, aliis ex rescripto euocandi iudicii ius potestásque est. Miserabiles personas dicit non pupillos aut viduas, sed debiles & valetudinarios, qui ope aliena indigent, & miserabiles non miseras. Miser enim à Græco μυσαρός, & μυσαρὸς semper dicitur in malo. Hieronymus aduersus Iouinianum: Miseræ potius quam miserabiles.

XIV. Enarratio.

PVpill] Pupillus eſt, qui deſiit in patris poteſtate eſſe morte aut emancipatione, *l. pupillus 239. D. de verbor. ſign.* Baſilica: pupillus eſt impubes ſui iuris. Itaque heic pupillum interpretantur ἀνήβον, *impuberem.*

Vidua] Viduas dicimus non ſolum quæ aliquando nuptæ fuerunt, ſed & mulieres eas quæ virum non habuerunt, *l. malum 242 §. viduam, D. de verb. ſign.* & ita viduas Azo heic accipit.

Pupillus apud Græcos modo ſignificat eum qui vtrumque parentem amiſit. Heſychius, ὀρφανὸς, ὁ γονέων ἐστερημένος. Magnum Etymologicum: ὀρφανὸς, ὁ μὴ γονεῖς ἔχων. modo eum qui patrem duntaxat, vt in epitaphio Demoſthenis. modo eum qui matrem tantum. Euripides Theſeum ita loquentem inducit: ἔρημος οἶκος, καὶ τέκν' ὀρφανεύεται: *Domus eſt deſerta, & liberi ſunt orphani.* nam vxor eius mortem ſibi conſciuerat.

Ego puto pupillum heic eſſe eum qui patrem amiſit, & viduam eam quæ virum, vt Eſaiæ cap. 1. verſ. 17. κρίνατε ὀρφανῷ, καὶ δικαιώσατε χήραν: *iudicate pupillo, & iuſtificate viduam.* Quem locum eleganter S. Baſilius: διὰ τὸ εὐκαταφρόνητον τῆς ἡλικίας, οὔτε εἰς κρίσιν ἀγαγεῖν τοῖς ὀρφανοῖς τινας ἀδικοῦντας ῥᾴδιον. κρίνατε οὖν τοῖς ὀρφανοῖς τοῖς ἐστερημένοις τῶν συνηγόρων, παρ' ἑαυτῶν αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς ἡλικίας ἐνδέον ἀναπληρώσατε. *Nimirum quod tenera ætas facile contemptui pateat, nec admodum procliue ſit orphanis ad iudicium prouocare in ſe iniurios. Iudicium igitur pronuntiate ſecundum pupillos, qui tuendæ cauſæ patronis deſtituti ſunt, quod ipſis deſit per ætatem, vos ipſi ſupplete.* & paulo poſt, de viduis: καὶ τοῦτο δι' ἀσθένειαν ἐν πολλοῖς τῶν κατὰ τὸν βίον ἠλαττωμένων ἐστὶ προσώπων· εὐεπίβατον γὰρ τοῖς βουλομένοις ἀδικεῖν ἡ χηρεία. ἧς παντοίως ἀντιλαμβάνεσθε τὸ ὀφειλόμενον δίκαιον ἀποδιδόντες αὐτῇ, καὶ μάλιστα ἐὰν οὕτως ἡ χήρα ᾖ μεμονωμένη ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπικουρίας: *Hæc etiam perſona in multis eorum quæ ad vitam hanc exiguntur, propter ſexus infirmitatem detrimenta accipit: Patet enim & expoſita eſt cuiuis illã volenti inceſſere iniuriis: Quare opus omnino eſt, vt ſint qui exporrecta auxiliari manu iubeant ei reſtitui ius debitum, idque maxime ſi prorſus vidua fuerit deſtituta omni humano patrocinio.* Quæ verba fere exſcripſit Olympiodorus, vt refert Nicetas in Catena in Iobum, capite 16. Hoc igitur fauorabiliter præſtatur pupillis & viduis, vt reſcripto principis in aulam euocari non poſſint, ipſi autem poſſint euocare.

Ad comitatum principis] Gloſſæ Nomicæ: κομιτάτον ὁ τόπος ἔνθα ὁ βασιλεὺς διάγει. ex Gloſſis Baſilic. lib. 7. tit. 3. Synodus Carthagin. can. 109. οἱ ἐπὶ τὸ κομιτάτον πορευόμενοι: *qui in comitatum proficiſcuntur* Balſamon: εἰς τὸ κομιτάτον ἤγουν ἔνθα ἐστὶν ὁ κόμης ἤτοι ὁ βασιλεύς: *in comitatum, id eſt, vbi comes eſt, ſiue princeps.* S. Epiphanius contra Ebion. ἐπὶ τὸ κομιτάτον.

Et adiiciunt Græci rationem] Baſilic. libro 7. tit. 3. cap. 37.

Τοῖς ὁδοῖς] Quoniam iniquiſſimum eſt, perſonas eiuſmodi itineribus vexari.

Apud Caſſiodorum 4. var.] Epiſt. 9.

Ex ſuper. Nou. Martiani] *Neminem exhib. de pro. ad comit.*

Non pupillos aut viduas] Miſerabilium perſonarum nomine pupillos etiam aut viduas contineri quidam putant decepti titulo ita concepto contra fidem veterum codicum, vt Brodei & aliorum: *& alias miſerabiles perſonas.* quem errorem ſecuti ſunt alii. Guillemus Epiſcopus Pariſienſis Statutorum Synodalium capite 4. *Prohibetur ſacerdotibus ne officium aduocationis exercere præſumant, niſi forte in cauſa Eccleſiæ ſuæ, vel pro miſerabilibus perſonis pupillis & viduis parochianis, quibus honeſte deeſſe non poſſunt.*

Ius poteſtaſque eſt] Maxime cum alicuius (prouincialis) potentiam reformidant, vt eſt in *l. vn. hoc titulo.*

Debiles] Baſilica, ἢ τινα πάθει κατεχόμενον, ἢ ἄλλως ἀκρωτηριασμένον τὸ σῶμα: *morbo laborantem, aut alias corpore mutilum*, vt Matthæi cap. 18. 8. χωλὸν, ἢ κυλλόν: vetus interpres: *debilem vel claudum.*

Miſerabiles non miſeras] Quidam ſunt miſeri & miſerabiles: vetus interpres Apocalypſ. c. 3. v. 17. *Quia tu es miſer & miſerabilis.* Lactantius de vero cultu c. 10. *Miſeros atque miſerabiles, qui ſtultitiam ſuam literis memoriaque mandauerunt.* Didymus de Spiritu ſancto libro 3. ad finem ex interpretatione D. Hieronymi: *Miſeri atque miſerabiles, &c.* Quidam miſeri non miſerabiles. Sidonius 1. 7. *Miſer nec miſerabilis erat.* Ioannes Sariſberienſis de nugis Curialium lib. 1. cap. 5. *In miſeram etſi non miſerabilem incidunt egeſtatem.*

Aduerſus Iouinianum] lib. 2. cap. vlt. & in Matthæum cap. 26. *Miſer Iudas, & tamen non miſerabilis.* Quidam non miſeri ſed miſerabiles, vt heic. μιαρὸς eſt ſceleſtus, ſceleratus.

XV. *Vbi de criminibus agi oportet.*

SVnt etiam ſequentes tituli vſque ad 27. omnes de foro competenti: Nam per ſingulas cauſas explicatur quod cuiuſque ſit forum iudiciúmque competens, ac primum hoc tit. ſi cauſa criminalis ſit oſtenditur, eius loci forum eſſe competens, vbi reus crimen admiſit, vt nominatim etiam de militibus cautum eſt, *l. 2. tit. 23. l. 3. D. de re mil.* & de claſſimis, *l. 1. tit. 24.* & de hominibus diuinæ domus, & Cæſarianis, *l. 8. 9. 10. tit. 26.* vel vbi lis conteſtata eſt, quod ſignificatur verbo, inchoatæ, in *l. 1.* Nam poſt litem conteſtatam non eſt ius reuocandi forum. Vel vbi reus domicilium habuerit, aut deprehenſus fuerit, vt *l. 1. tit. 23.*

XV. Enarratio.

VBi reus crimen admiſit] *L. 1. hoc tit. l. vlt. D. de noxal. act. l. 7. §. pen. & l. vlt. D. de accuſ. Nou. 69. c. 1.* Libanius declamatione 17. παρ' ἡμῶν, οὓς ἠδικήκασιν: *Pœnas exigi oportet apud nos quos læſerunt.* Symmachus lib. 9. 123. *Facinus vbi admiſſum eſt, debet expiari.* Sanctus Cyprianus in epiſtola LV. *Nam cum ſtatutum ſit omnibus nobis, & æquum ſit pariter ac iuſtum, vt vniuſcuiuſque cauſa illic audiatur, vbi eſt crimen admiſſum.* Vtuntur in hanc rem Aniani verbis ad tit. Cod. Theod. de acc. Sixtus 3. epiſtola 3. & Carolus II. Imp. apud Hincmarum Remenſem Epiſcopum opuſculo 47. num. 17. & Damaſus PP. in epiſtola 8. niſi ſubdititia eſt: quod magis puto. Verba auctoris hypobolimæi hæc ſunt: *Antiqua docet hoc patrum regula, in qua & Imperialia pariter ſtatuta concinunt. Criminum, inquiunt, diſcuſſio ibi agenda eſt, vbi crimen admiſſum eſt: nam alibi criminum reus prohibetur audiri &c.*

Verbo inchoatæ] vt in *l. vlt.* ꝯ. *tit. 10.* ante inchoatam litem, id eſt, πρὸ τῆς προκατάρξεως, ante litem conteſtatam, Baſilica. & ita etiam Azo heic in Summa: Baſilica: ὅπου ἤρχθη ἡ περὶ αὐτῶν δίκη: *vbi iudicium de his inceptum eſt.* vt iudicio cœpto in *l. 1.* ꝯ. *de iudic.* coniuncta Baſilicon interpretatione, & in *l.* apertiſſimi 16. eod. *antequam lis inchoëtur, id eſt, ante litem conteſtatam.*

Ius reuocandi forum] *l. nemo 4. s. de iurisd. om. ind. l. vlt. j. de exception. seu præscription.* nam qui litem contestatus est, forum appobauit. A

Vel vbi reus domicilium hab.] *l.* 2. vide ad tit. 3. lib. 9.

Aut deprehensus sit] ὅπου συνελήφθησαν οἱ ταῦτα ἡμαρτηκότες, Basilica: *vbi deprehensi sunt qui hæc admiserunt.* Vbi reperiuntur, *l.* 1. licet ibi domicilium non habeant, ex sententia veterum interpretum. & vbicunque igitur reperiuntur. Nec vera est Glossæ & Odofredi interpretatio, reos ibi conueniendos vbi reperiuntur, si ibi domicilium habeant.

XVI. *Vbi de possessione agi oportet.*

B

CONstitutio huius tit. & de causa criminali est, & de causa possessionis siue momenti. Nam si per vim deiectus quis sit possessione prædii, & de vi quæri ait criminaliter lege Iulia vbi vis facta est, & de possessione momentaria similiter per interdictum vnde vi.

XVI. ENARRATIO.

LEge Iulia] *l.* 1. §. 2. *D. de vi & vi arm. l.* 4. *infra, vnde vi,* §. *recuperandæ, Instit. de interd.*

Vbi vis facta est] Vbi igitur res sita est.

C Et de possessione] In ea prouincia agitur, vbi res sita est, aut vbi domicilium habet, qui de possessione conuenitur, siue vt est in Basilic. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπαρχίᾳ κινεῖται καθ' ἣν τὸ πρᾶγμα διάκειται, ἢ δικάζεται ὅπου ὁ περὶ τῆς νομῆς ἀγωνίζεται. Puto legendum, ἢ δ. *aut vbi dom. h.* & fortasse mendum typographicum est. Sed tam de vi quam interdicto vnde vi ibi agi vbi vis facta est, Cuiacius censet.

Momentaria] v. *s. tit.* 6.

XVII. *Vbi fideicommissum peti oportet.*

CAusa autem fideicommissi, siue res petatur, siue cautio, disceptatur vbi hereditas, aut maior pars hereditatis est, vel vbi heres, aut fideicommissatius Trebellianus domicilium habet, etiamsi res ibi non sit cuius fiet restitutio; vt ostenditur *l.* 10. & *seqq. D. de rei vind.* vel vbi res est per fideicommissum relicta, quod idem & de legato dici potest. & de credito hereditario: Nam heres sequitur forū defuncti. D

XVII. ENARRATIO.

SIue cautio] Legatorum vel fideicommissorum causa, *l.* 5. § *penult. D. vt legator.*

Vbi hereditas] *l. vn. hoc tit.* id est, vbi res hereditariæ existunt.

Aut maior pars hereditatis] *l. si fideicommissum* 50. & *l. sed etsi* 52 §. *penult. D. de re iudic.*

Aut fideicommissarius Trebell.] Cui restituta est hereditas ex Sc. Treb. E

Domicilium hab.] *d. l.* 50. §. 2.

Vel vbi res est per fideic. relicta] *l. quod legatur* 38 *D. de iudic.*

Quod idem & de legato dici potest] Vt heres legati nomine conueniatur vbi hereditas est, vel maior pars hereditatis, vel vbi heres domicilium habet. Sed postquam legata exæquata sunt fideicommissis, vtique sine dubio idem obtinet in legatis quod in fideicommissis. & ideo lex vnica hoc tit. sic Græce expressa est in Basilicis: τὸ ληγάτον ἐκεῖ ἀπαιτεῖται, ἔνθα ἡ κληρονομία διάκειται: *legatum ibi petitur vbi hereditas est.*

Nam heres seq. for. def.] *l. heres* 19. *D. de iudic.*

XVIII. *Vbi conueniatur qui certo loco dare promisit.*

QVod certo loco dari oportet, non eo tantum loco petitur recte, sed etiam alio citra periculum plus petitionis, dummodo mentio fiat eius loci quo dari debuit, quæ actio dicitur arbitraria, & à Græcis ἐξεταστική, quod in ea iudicis arbitrio æstimetur quanti actoris interfit suo loco pecuniam solui, id est loco condicto, conuentoque, si per reum mora fuerit, quo minus suo loco solueret, *l. centum, l. vlt. D. de eo quod cer. lo.* vel quanti interfit rei si per reum mora non fuerit, vel si per actorem mora fuerit quo minus loco conuento oblatam pecuniam acciperet, *l.* 2. *in pr.* & §. *vlt. D. eod.*

XVIII. ENARRATIO.

SEd etiam alio] Quid enim si ad eum locum in quem daturum se promisisset nunquam accederet dolo malo, vel alio loco necessario destringeretur? *l.* 1. *D. de eo quod cer. loco.*

Citra periculum plus petit.] Nam plus loco petitur: qui autem plus petit causa cadit, §. *plus autem, Instit. de action.*

Dummodo mentio fiat] Loci commemoratio actionem ex stipulatu, quæ stricta est, arbitrariam facit. Licet igitur qui certo loco dari promisit subtili iure conueniri non possit, si alio loco inueniatur, tamen arbitraria actione vtiliter conuenitur, Basilica *lib.* 7. *tit.* 5. *c.* 81. Græca verba ita conuerte. *Qui certam pecuniæ quantitatem Ephesi se soluturum promisit, licet subtili iure actione ex stipulatu conueniri non possit, tamen actione arbitraria tenetur.*

Quid ergo an quocunque loco promissor conueniri poterit? Sic videtur Placentino, Sed magis placuit congruo loco conueniendum esse, puta, vbi reus domicilium habet. in qua sententia est Azo in Summa, Ioannes Faber & alij.

Porro actio arbitraria in actionibus bonæ fidei locum non habet, *l.* 7. *D. de eo qu. cer. lo.* quasi hoc insit bonæ fidei actioni, vt alio loco peti possit quod debetur.

Quæ actio dicitur arbitr.] In *l. vn. h. t. l.* 2. & *l. centum* 8. *D. de eo qu. cer. lo.* §. *præterea, Instit. de action.*

Et à Græcis ἐξεταστική] Basilic. lib. VII. tit. V. c. LXXXI.

Iudicis arbitrio] Et hoc est, quod aiunt Græci, ἐν τῇ ἀρβιτραρίᾳ σκοπεῖσθαι τὸ διαφέρον: *in actione arbitraria spectari id quod interest.*

Quanti actoris] Hæc actio tam actoris quam rei vtilitatem continet, *d. l.* 2. id est, iudex æstimat quantum actoris interfit, vel rei alio loco solui.

XIX. *Vbi in rem actio exerceri debeat.*

REi vindicatione agitur aduersus possessorem vbi domicilium habet, vel vbi res sita est, *l.* 10. *D. de rei vind. l. vlt. j. de præs. lon. tem.* idemque forum sequitur auctor & dominus possessionis, *l. venditor, D. de iudic. Nouell.* 69.

XIX. ENARRATIO.

ADuersus possessorem] *l.* 1. & *vlt. hoc tit.*

Vbi res sita est] *l. vlt. vers. Sed & in locis, hoc tit. l. quod legatur* 38. §. *vlt. D. de iudic.*

Sequitur auctor] Auctor siue venditor sequitur forum emptoris, cui rei emptæ controuersia fit, quique venditori denuntiauit vt liti adesset. Glossæ: *πράτης, auctor, venditor.*

Dominus possessionis] Possessor, cui ex causa venditionis res tradita est.

Nouel. LXIX.] Capite I.

XX. *Vbi de hereditate agitur, & vbi heredes scripti in possessionem mitti postulare debeant.*

ET simili modo petitione hereditatis agitur aduersus eum qui eam, vel quid ex ea possidet pro herede vel pro possessore vbi is domicilium habet, *l. si suspecta §. vlt. D. de inoff. testam.* vel vbi sunt res hereditariæ, de quibus agitur, si ibi reperiatur possessor, vt indicat Constitutio huius tit. Semper cum dicitur, ibi forum esse competens vbi res est, sic exaudiri debet, si & ibi reus inueniatur, alioquin iniquissimum esset ex domicilij loco extrahi eum ad locum quo sita res, quia non sine magno detrimento à rebus nostris reuocamur. Heres autem scriptus cui fit controuersia hereditatis, ibi postulat se mitti in possessionem rerum hereditariarum ex edicto D. Adriani, vel hodie ex edicto Iustiniani, vbi sunt res hereditariæ interim salua petitione hereditatis: nam & si de possessione agatur ex interdicto vti possidetis, eius præsidis notio est qui eam prouinciam regit in qua sunt res hereditariæ. & coniungenda est cum Constitutione huius tit. *l. 2 C. de interd.*

XX. Enarratio.

VEl quid ex ea possidet] Qui vel rem hereditariam possidet, *l. regulariter 9. D. de petit. heredit.* vide C. 3. 31.

Si & ibi reus inueniatur] Aliter Glossa, dissentiente Fulgosio, qui putat legem vltimam s. tit. prox. ex hac tanquam posteriore interpretandam esse, id est, non continuo conueniendus est reus vbi res sita est, nisi & inueniatur. Auctores Basilic. non vidnetur percepisse hanc legem, cum ita vertunt: εἰ δὲ τὴν κληρονομίαν ἀπαιτοῦσαν ἀγωγὴν βούλεται κινῆσαι, ἢ ὅπου τὴν οἴκησιν ἔχει ὁ ἐναγόμενος, ἢ ὅπου ἡ κληρονομία διάκειται, κινείτω. *Si vero hereditatem petere velit, aut vbi reus domicilium habet, aut vbi hereditas est, agatur.* quasi de hereditate agatur vbi possessor domicilium habet vel vbi res hereditariæ sitæ sunt, nec necesse sit eum ibi reperiri. videntur igitur hic legisse in *l. 1. hoc tit.* vbi domicilium habet qui conuenitur, vel vbi res hereditariæ sitæ sunt.

Non sine magno incommodo,] *l. 7. D. quemad. testam. aper.*

Ex edicto D. Adriani] de quo lib. *6. 36.*

XXI. *Vbi de ratiociniis tam publicis quam priuatis agi oportet.*

ACtione tutelæ, negotiorum gestorum, mandati, pro socio plerunq; agitur vt reddatur ratio administrationis, de calculis, de ratiociniis. Vbi igitur de ratiocinijs agi oportet, i. vbi tutelæ, vel negotiorum gestorum, vel mandati, vel pro socio, vel in factum ex edicto de edendo agi oportet. Fabius 7. Tutelæ, inquit, in quo iudicio solet quæri, an alia de re quam de calculis cognosci oporteat. Et recte definitur, ibi reddendas esse rationes, vbi negotia gesta sunt, quod scilicet ibi suppetat totius rei instructio amplior; idemque esse si rationes militares ab eo exigantur qui fuerit tribunus numeri, vel ab alio deposita militia. Et recte Theodosius in *Nou. 2. de amo. mil. fo. præf.* veteres leges specialiter fori præscriptionibus & contractus, & negotia gesta, & delicta subtrahere.

XXI. Enarratio.

TVtelæ &c.] *l. 1. hoc tit. l. heres 19. §. 1. D. de iudic.*

Vel in factum] In argentarium actio in factum proposita est de edendis & reddendis rationibus, *l. quædam 9. D. de eden.*

Fabius 7.] Capite V.

Instructio amplior] *l. 2.* ibi rei veritas facilius probatur. Basilica.

Si rationes militares] Apud magistrum militum rationes reddet. Basilica.

Deposita militia] Post depositum cingulum, *l. 2.* ζώνην στρατιωτικήν. ἀποθέμενος τὴν ἔνοπλον στρατείαν: *post depositam militiam armatam.* Basilica.

Et contractus] Forum sortimur ratione contractus, *l. heres absens §. 1. & seq. D. de indic. l. 2. s. de iurisdict.*

Negotia gesta] *d. §. 1. & l. 1. hoc tit.*

Et delicta] *l. 1. C. vbi senat.* vide s. tit. XV.

XXII. *Vbi causa status agi debeat.*

STatus hominis est conditio libertatis aut seruitutis, & conditio libertatis, quæ & status capitis dicitur, vel libertinitatis, vel ingenuitatis. Causæ autem status actiones præiudiciales sunt, quas secundum regulam generalem actor intendit in foro rei. i. vbi reus domicilium habet, vel vbi consistit. Et reus est in caussis status, qui ex libertate in seruitutem, vel in libertinitatem petitur, vel etiam aduersus quem ex seruitute in libertatem, vel ex libertinitate in ingenuitatem proclamatio fit. Neque verò alius est locus quo agi possit status causa, neque notio est aliorum quam præsidum in prouinciis, vel procuratorum Cæsaris, si agatur inter fiscum & priuatos causa libertatis & seruitutis (sic legendum l. pen.) non, si ingenuitatis, *l. 2. sup. de ped. iud. l. pen. infra ne de sta. def.* vel in vrbe Consulum, *l. Diui, D. de liber. cau. l. 4. si ing. esse dic.* vel prætorum liberalium, quibus priuilegium fori nullum obiici potest, *l. neque §. vlt. D. de fid. lib. l. 4. D. si ing. esse dic.* Exigit causa status maximos iudices, *l. vlt. hoc tit.* maiores iudices, *l. non distinguemus §. de liberali, D. de recep.* adeo vt nec pedaneis delegari possit, nec committi compromissariis: quin & præsidum olim de statu cognitio non fuit, *l. 1. supra de ord. iud.* quod confirmat Plinij iunioris epistola ad Trajanum de adsertione ingenuorum, nisi forte missi essent in prouincias cum iure prætorio, vel iure proconsulari: nam proconsulum notio fuit de causis status, qui vtique maiores sunt quam præsides, nempe spectabiles, & præsides clarissimi.

XXII. Enarratio.

ESt condicio libert. aut seru.] Homines enim aut liberi sunt, aut serui.

Vel libertinitatis vel ing.] Liberi enim homines vel sunt ingenui, vel libertini.

Præiudiciales sunt) Omnis causa status præiudicium appellatur. Vide librum VII. 16.

Id est, vbi reus domicilium habet] *l. 2. sup. de iurisdict.*

Vel vbi consistit] διάγει, *degit, l. 3. hoc tit.*

Et reus est in caus. stat.] *l. 3. & 4. hoc tit.*

Præsidum in prouinciis] *l. cum status, inf. de ordine cognition.*

Causa libertatis & seruitutis] In Codice Menagij & Brodæi, *libertinitatis.*

Prætorum liberalium] Quorum de liberali causa iurisdictio est, *l. 1. inf. si mancip. ita venier. ne prostit.*

Vt nec pedaneis] *d. l. 2.*

Nec committi compromissariis] *d. §. de liber li.*

Epistola ad Traianum] *Lib. 10. epist. 77.*

Nempe spectabiles] *Vide sup. de offic. procons.*

Et præsides clariss.] *l. 1. sup. de offic. iurid. Alex.*

XXIII. *Vbi quis curiali, vel cohortali, aliave conditione conueniatur.*

SVnt etiam quasi præiudiciales & quasi de statu actiones, quibus quæritur decurio quis sit necne, an curiæ muneribus obligatus, an agricola censitus, an ex cohorte præsidis, an ex corpore nauiculariorum, pistorum vel aliorum conditionalium, quæ ad notionem præsidis eius prouinciæ pertinent, in qua is qui curiæ aut cohorti, vel alij conditioni vindicatur, deprehensus fuerit, *l. 1. hoc tit. l. 2. sup. tit. 15.* nisi malit actor eum remitti in eum locum, vnde quasi fugitiuus recessit, *l. 1. supra tit. prox.* Neque vero sub specie alterius militiæ quàm armatæ, conditionario vel debitori publico ad alium iudicem licet reuocare litem, non sub specie apparitionis magistri militum supra numerum, non sub specie apparitionis magistri officiorum. Dixi, ex cohorte præsidis, significans cohortalem conditionem: Sunt enim cohortales officia & apparitores præsidis, qui vtique in prouinciis erant perpetui, l. *præsidis, D. de rebus cred.* huic vbi obnoxij ministerio, nec optati à præside, nec in prouinciam perducti.

XXIII. Enarratio.

SVnt enim cohortales] ταξεῶται in Nouell. 151. Macarius homilia 15. οἱ διάκονοι τοῦ ἄρχοντος, καὶ οἱ ταξεῶται. Vide Cujacium ad d. Nouellam.

XXIV. *Vbi Senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur.*

CLarissimorum appellatio latissima est: nam & vxores & liberos Senatorum cuiuscunque ætatis vel sexus complectitur, & Senatores celsiores clarissimis, puta illustres vel spectabiles. Alij quidem sunt Senatores omnis dignitatis expertes, *l. 52. & 54. Cod. Theod. de hær.* & in hoc titulo igitur Senatores. i. Senatores sine dignitate, & clarissimi. i, Senatores cum dignitate, vt *l. 1. infra de tut. & cur. il. vel cla. per. & Nou. 71.* Conueniuntur autem Senatores & clarissimi ciuiliter in vrbe apud præf. prætorio, vel præf. vrbi, vel magistrum officiorum adsentiente principe ex *l. 2.* & aliis Theodosij Constitutionibus, vt Symmachus refert in epistolis, quæ Senatorum controuersias transferri à foro præfecturæ vrbanæ ad peregrina vetant. In prouinciis conueniuntur iure communi apud præsidem eius prouinciæ, in qua domicilium habent, *l. 3. & vlt. tit. 22.* Cassiodorus in formula rectoris prouinciæ. Tu etiam Senatorem ibidem residentem iuberis audire. Criminaliter autem clarissimi apud præsidem eius prouinciæ in qua deliquerunt, qui tamen olim erant remittendi ad præf. prætorio, vel præf. vrbi, *l. 3. C. Theod. de accus.* excepto casu *l. 1. §. ne lic. pot.* Illustres qui recen-

A

sentur *l. 3. huius tit.* in consistorio principis, quod & aliis Senatoribus detulisse Imperatores quosdam Dio & Spartianus scribunt.

XXIV. Enarratio.

CLarissimorum appellatio] Clarissimorum appellatione Senatores intelligimus, *l. deferri 18. §. 1. D. de iur. fisc.* Sed latissime patet ea appellatio.

Nam & vxores] *l. femina 8. D. de senator. l. curator 5. D. de curat. fur.*

Vel sexus] *d. l. femina & l. speciosas 100. D. de verb. signific.*

B

Puta illustres] Iustinianus in Nou. LXXI. Clarissimorum appellatione significare videtur Senatores omnes, etiam illustres & spectabiles, vt scribit Cujacius ad d. Nouellam.

Vt Symmachus] Libro II. epist. 75. & libro X. 72.

Cassiodorus] Libro VI. 21.

Apud præsidem eius Prou.] *l. 1. hoc tit.*

Vel præfectum vrbi] De Senatore cognoscebat præfectus vrbi. Dio.

Et Spartianus] In Adriano: Equites, inquit, Romanos, nec sine se de Senatoribus, nec secum iudicare permisit.

C

XXV. *In quibus causis militantes fori præscriptione vti non possunt.*

MIlitantes in hoc tit. dicuntur non armati milites & tribuni numerorum, qui priuilegio sui fori semper vti possunt, & ab alio iudice litem reuocare ad magistrum militum, *l. 2. s. tit. 23.* sed scholares, qui sunt sub magistro officiorum, veluti agentes in rebus, qui & magisteriani dicuntur, aut domestici protectores, qui sui fori priuilegio non vtuntur, casibus sequentibus: Si conueniantur ex causa debitorum aut munerum publicorum apud præsidem prouinciæ, vel quod curiæ, aut cohorti, aut alij corpori obnoxij esse vel per superexactionem aut concussionem aliquid abstulisse dicantur, *l. 1. & 2. sup. tit. 23.* quæ & sub hoc tit. poni potuissent, vt *l. 2.* in *Nou.* Theodosij ponitur sub titulo huic simili, de amota militantibus fori præscriptione. Item si prædia aliena conduxerint & aliqua ex causa conueniantur. Soli enim armati conductores esse prohibentur, *l. 1. inf. de re mil.* Item si negotiantur in prouinciis; etiamsi à principe negotiandi licentiam acceperint: regulariter enim mercatores simul & milites esse non possunt, *l. 1. j. de re mil.* Item si in prouincia res suas componant, & suis commodis studeant sine beneficio commeatus. His casibus scholares fori sui præscriptionem non habent. In contextu malo, & qui per prouincias negotiantur. nam tres casus

E

notantur, si priuatis actionibus atque compendiis occupantur, si negotiantur, si conductorum vocabulo defenduntur. & ita in Basil. εἰς ἰδιωτικὰς φροντίδας ἀσχολούμενοι, ἢ ἐμπορευόμενοι, ἢ μισθούμενοι.

XXV. Enarratio.

SCholares qui sunt sub magistro] Cohortes militum ad custodiam palatij deputati. S. Nili epistolæ 109. inscriptio est Νείλῳ σχολαρίῳ: *Nilo scholario.* Concilium Chalcedonense act. 3. κωλύομαι ὑπὸ τῶν καθωσιωμένων μαγιστριανῶν καὶ σχολαρίων; *prohibeor à deuotissimis magistrianis & scholaribus.* Auctor anonymus vitæ S. Nicolai Studitæ, νέος ὑπάρχων, ἐν τῇ τῶν σχολαρίων στρατείᾳ κατειλεγμένος ἐτύγχανεν: *cum adhuc iuuenis*

essem, Scholariorum militiæ adscriptus eram. à Scholis A militaribus ita dicti. Procopius 8. οἱ περὶ τὴν τοῦ παλατίου φυλακὴν λόχοι, οὓς περ σχολὰς ὀνομάζουσι: *Turmæ militum ad palatij custodiam præpositi, quas scholas appellant.* vide Glossarium ad Cedrenum,

Sub magistro off.] De quo §. *lib.* I. *tit.* 31.

Veluti agentes in reb.] *L. vn. hoc tit* de his accurate Henricus Valesius v. cl. in Amm. Marcellin.

Qui & magisteriani dicuntur] Glossæ Philoxeni: *agens in rebus*, μαγιστριανός: Anastasius bibliothec. in historia ecclesiastica: *Iulianum magistrianum cum sacra*: Ἰουλιανὸν μαγιστριανὸν μετὰ σάκρας, Theophanes. S. Nili epist. 48. inscripta est Σαβίνῳ μαγιστριανῷ: *Sabino magistriano.* Rapiamus occasionem corrigendi eiusdem epistolam 264. δῆλον ὡς σάκρα ὀνομάζεται. B Sic legitur in Ms. lege, σάκρα.

Aut domestici protectore] Domestici in *d. l. vn.* sunt domestici protectores: Hi latus principis protegunt. v. Glossarium ad Cedrenum, & Cuiac. lib. 12. Cod. tit. 17.

Sine beneficio commeatus] Commeatus est abeundi licentia. Vide lib. XII. 42.

Et ita in Basilicis] Libro 7. tit. 5. cap. 93.

Εἰς ἰδιωτικάς, &c. *Priuatis actionibus occupantur, aut negotiantur, aut aliena prædia conducunt.*

XXVI. *Vbi causæ fiscales vel diuinæ domus hominumque eius agantur.*

Causæ fiscales sunt in quibus agitur de bonis fisco delatis, vel de pœna pecuniaria inferenda fisco, vel de eo quod fisco debetur ex contractu. Videtur etiam quodammodo esse causa fiscalis in specie *l. 4.* qua is qui emit à fisco mandatu Titij, cum Titio agit de pretio & de vsuris quæ fisco soluendæ sunt. Hæ causæ disceptantur apud procuratorem Cæsaris, non causæ criminales, nisi fungatur vice præsidis, *l. 3. hoc tit. l. vlt. D. de off. proc. Cæs. l. ex consensu* §. 1. *D. de appel. l. 1. sup. de ped. iud. l. 2.* §. *de pœn. l. 4.* §. *ad l. Fab.* Sed de crimine & pœna agitur apud præsidem prouinciæ, quia merum imperium habet, de bonis fisco vindicatis ciuiliter apud procuratorem Cæsaris. denique Rationalis est exactio pœnæ irrogatæ à præside, non irrogatio. A fisco separatur D diuina domus, quæ ratio Cæsaris dicitur, *l. 6. §. vlt. D. de iur. fisc.* Causæ diuinæ domus sunt quæ pertinent ad prædia Tamiaca, quæ erant in Cappadocia sub dispositione & cura præpositi sacri cubiculi & Comitis domorum, vt recte legi & aliis locis plerisque quondam, & nuper in vetere Notitia sub dispositione V. I. præpositi sacri cubiculi, domus diuina per Cappadociam. & hæ quidem causæ vel hominum Tamiacorum aguntur omnes apud præpositum sacri cubiculi, & Comitem domorum, *l. vlt. hoc tit.* Hominum autem fiscalium causæ veluti actorum, procuratorum, conductorum, colonorum, inquilinorum, seruorum rei priuatæ ciuiles aguntur apud E Comitem rei priuatæ, vel apud rationalem, criminales apud vicarium vrbis, vel præsidem eius prouinciæ in qua deliquerunt, adhibito rationali. & similiter officiales rationalis conueniuntur ciuiliter apud rationalem ipsum, criminaliter apud præsidem.

XXVI. Enarratio.

De bonis fisco delat.] De caducis. puta si bona fisco delata sint, quod heres priusquam necem defuncti vlcisceretur, hereditatem adierit, *l. 1. hoc tit.* vel si quis mortem sibi consciuerit, pœnæ metu. nam bona eius confiscantur, *l. 2.*

Vel de pœna pecuniaria] Ex SC. Turpilliano pœna desertæ accusationis est auri librarum quinque, *l. 3. §. vlt. D. de præuaricat.*

Apud procurat. Cæsar.] Siue rationalem, *l. 5. hoc tit.* qui & catholicus. Glossæ, καθολικός, *rationalis.* & ita sæpissime appellatur in Basilicis, & à Græcis interpretibus, vt in *l. vlt. D. de interrogat. in iu. fac. l. 3.* §. *si aduers. fisc. & l. 2. 7. 8. 9. & 10. hoc tit.* Theodorus Hermopolites *lib. 9. tit. 1.* vide Cuiac. ad *tit. de iure fis. l. 5.* Idemque procurator summæ rei in inscriptione *legis 7. hoc tit.* vide Cuiac. Obseru. 8. 22.

Non causæ criminales] Vide Obs. lib. 19. cap. 13.

Quia merum imperium habet] *l. illicitas 5. §. qui vniuersas, D. de offic. præsid. Dio lib.* LIII.

Rationalis est exactio] Exactio pœnæ irrogatæ à præside pertinet ad Rationalem, siue procuratorem Cæsaris, *d. l. 3.* in qua Brodei codex non agnoscit negationem ibi, *desertæ accusationis non potest.*

Prædia Tamiaca] Vide librum XI. de præd. Tamiac. titul. de præposit. sac. cubic. & ad Nouell. 30.

Apud præpositum sacri cubiculi &c. *lex vlt.* inscripta est præposito sacri cubiculi, quod & Basilicorum auctores obseruauere.

Apud Comitem rei priu.] *l. Si quis 6. hoc tit.*

Vel apud rationalem] *l. dominicus 7. hoc tit.*

Apud Vicarium vrbis] Sic legit Cuiac. in inscriptione *legis 9. hoc tit.*

Vel præsidem] *l. 8. hoc tit.*

Officiales rat.] *l. pen.*

XXVII. *Quando liceat vnicuique sine iudice vindicare se vel publicam deuotionem.*

Quod dixit tit. 5. neminem sibi ius dicere, & titulis superioribus, adeundum esse iudicem competentem, id aliquando non seruari hic tit. ostendit: nam & seipsum vlcisci licet non adito iudice, sibique ius dicere aduersus obsessorem viarum, & aduersus furem nocturnum in agris, siue paganum siue militem & eum occidere quoquo modo, quod ex 12. tab. obtinuit etiam in vrbe, hodie ex *l. 1. huius tit.* in agris duntaxat locum habet. licet etiam cuilibet aduersus desertorem militiæ, vindici esse læsæ maiestatis deuotionisque publicæ desertore obsesso & prehenso, & si se telo defendat etiam occiso. Tertullianus Apol. *In reos maiestatis & publicos hostes, omnis homo miles est.* milites deuotissimi appellari solent. igitur qui ab ea deuotione desciscunt, deserta militia deuotionem publicam lædunt.

XXVII. Enarratio.

Id aliquando non seru.] Regulariter se ipsum vlcisci non licet. Quintilianus in declamatione 13. *Nos ideo magistratus legesque à maioribus accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit.*

Aduersus obsessorem viarum] Et latrones publicos, *l. 1. & 2. hoc tit.* vide quæ diximus ad titulum *de lege Aquil. §. 2. Instit.* Diuus Augustinus 1. de libero arbitrio cap. 5. *Non ergo lex iusta est, quæ dat potestatem, vel viatori vt latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat. Melius enim est occurrere in tempore, quam post exitum vindicare*, vt est in d. l. 1. Terentius in Eunucho Act. 4. Sc. 6. *Malo ego nos prospicere, quam hunc vlcisci, accepta iniuria.* Vide tamen Gellium VII. 3. ibi: *hominum autem vita non tam iniquis, neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, vt idcirco*

idcirco prior iniuriam facere non debeas, quam nisi feceris, pati possis.

Aduersus furem nocturnum] Seneca in Excerptis Controuers. libro 10. vlt. A. Gellius libro 11. cap. vlt. Vlpianus in collatione iuris Mos. & Romani titulo 7.

Quoquo modo] Siue se telo defenderet, siue non.

Et prehenso] *Opprimere* in *l. 2.* est prehendere manu iniecta. de desertoribus vide ad titulum 45. libri 12.

Etiam occiso] Itaque *non continuo occisus homo ad crimen, & ad damnationem pertinet, cum hoc interim legibus facere liceat*, vt ait Quintilianus declamat. 248.

Tertull. Apolog.] Capite 11.

Milites deuotissimi] *καθωσιωμένοι*, & deuotio *καθωσίωσις*, in Glossis Græco latinis.

XXVIII. *De inofficioso testamento.*

V. tit. 2. lib. 5. ff.

DIxit supra de iure sacro, de partibus iuris ciuilis, de magistratibus, de ordine quo agit quisque apud eos, de aduocatis & procuratoribus litium alienarum, de restitutionibus litium, de pedariis iudicibus, & de foro competenti. Nunc ab hoc tit. de inofficioso testamento, quæ sequuntur omnia sunt de diuersis actionibus, qui tractatus ius omne fere complectitur. nec mirum igitur si in ea re & Codex & Digesta potissimum consumantur. Summa autem actionum diuisio hæc est: alias esse in rem, alias in personam, vel quod idem est, alias vindicationes siue petitiones, alias condictiones, has de obligatione, illas de proprietate vel possessione. Et rursus vindicationum siue petitionum alias esse de vniuersitate, alias de rebus singulis. Et orditur ab his quæ sunt de vniuersitate, & ab ea præcipue quæ dicitur petitio hereditatis de inofficioso testamento, vel querela inofficiosi testamenti ex lege Glicia. nec enim querelam separo à petitione hereditatis, ne imiter interpretes qui aliud faciunt iudicium rescindens, aliud rescissorium: vno enim eodemque iudicio, vna actione & rescinditur testamentum quasi inofficiosum, & petitur hereditas ab intestato. cuius tamen iudicii ordinandi & præparandi gratia, præter suos heredes necesse est prius alios qui queruntur & agunt de inofficioso testamento, veluti ab intestato delatam sibi hereditatem adire, vel bon. possessionem agnoscere Vnde liberi, vel Vnde legitimi, vel Vnde cognati, qua freti illi qui non sunt sui, & sei ipso iure freti atque muniti perueniant ad petitionem hereditatis de inofficioso testamento. qua rursus nisi vicerint, & aditio & bon. possessio illa, & ius quoque illud sui heredis sine re constituitur: & est quoque interim sine re, & color potius fictaque narratio, aut titulus quidam, siue prætextus petendæ hereditatis, *l. 2. hoc tit.* Inofficiosum testamentum est in quo liberi vel parentes vel fratres germani immerito exheredati sunt, vel præteriti, vel instituti. ita vt pro exheredatis habeantur. Et est in hoc iudicio hæc plerunque dicendæ sententiæ formula, Iustas causas offensæ, vt *l. 20 22. 23 hoc t.* vel vt in epistolis Plinij, iustas irascendi causas patrem habuisse videri, aut non videri. Et datur non tantum ingenuorum, sed etiam libertinorum liberis ex *l. 4. inf. de bon. lib.*

XXVIII. Enarratio.

DE pedariis iudicibus] Vide supra tit. 3. & Gellium 3. 18.

Alias esse in rem &c.] §. *1. Instit. de action.*

Alias vindicationes] Actio in rem dicitur vindicatio, §. *appellamus, Instit. de action. l. actionum 25. D. de oblig. & action.*

Siue petitiones] Petitio est actio in rem, *l. actio in personam 28. eod.*

Alias condictiones] Actiones in personam condictiones appellantur, *d. § appellamus, & d. l 25.*

De proprietate] Siue dominio: nam qui in rem agit, suam rem esse petit, §. *sic itaque discretis, Instit. de action.*

Vel possessione] Si quis possessionem suam esse contendat, *l. 3. §. Pomponius, D. ad exibend.* quod fit interdicto vti possidetis, si res sit immobilis, vel vtrubi si sit mobilis, *§. 4. Instit. de interdict.*

Alias esse de vniuersitate] *l. 1. D. de rei vindicat.*

Alias de rebus singulis] Rerum singularum petitiones, *d. l. 1.* & hæc actio dicitur specialis in *l.* in *speciali 73. eod.*

Petitio hereditatis de inoff.] *l. qui de inofficioso 20. D. eod. l. si quis filium 34. h. t. l. pen. §. sed quemadmodum, D. de bonor. poss. cont. tab.* Quidam putant querelam causam esse, petitionem hereditatis eius causæ effectum, Græcus interpres libro 39. Basilic. tit. 1. in princip. scribit, querelam dici non actionem: nec enim actionem esse, sed causam actionis, vel hereditatis petitionis.

Vel querela inoffic. test.] Querelam instituit is cui iniuria facta est, *l. Papinianus 8. D. eod.* quique indignatur se inique exheredatum, aut inique præteritum, *l. filius 22. eod.*

Ex lege Glicia] Idem sentit P. Faber in libr. Semestr. vide dicta nobis ad titulum Instit. de inoff. testam. & Cui. Obs. 2. cap. 21.

Nec enim querelam separo à petit. heredit.] Nam hæc fuit veterum quorumdam sententia, vt refert Glossa heic, & Azo in Summa num. 18. Vide Cuiacium ad *leg. 6. §. vlt. D. eod.* & Græcos interpretes Basilic. libro 39. tit. 1. vbi plenius explicant, quæ heic strictim Cuiacius.

Iudicium rescindens] Id est, querelam inofficiosi testamenti.

Aliud rescissorium] Id est, petitionem hereditatis.

Rescinditur testamentum] *d. l. Papin. §. pen.* nam recte factum dicitur testamentum, *Instit. eod. in princ. l. 2. D. hoc tit.* iure perfectum, *l. contra 16. hoc tit.* τῇ ἀκριβείᾳ τῶν νόμων, *iure subtili valet*, vt aiunt Græci.

Et petitur hereditas ab int.] *d. l. quemadmodum 7. D. hoc tit.*

Ordinandi & præpar. gr.] πως ἕνεκα τοῦ τάξιν ἵνα τὴν δίκην λαβεῖν: *scilicet vt lis ordinem aliquem accipiat:* quoniam enim testamentum recte factum est, non potest qui queritur continuo venire ab intestato. debet igitur petere bonorum, possess. vel etiam adire, aut pro herede gerere ἐσχηματισμένως, *fictitie*, vt aiunt Græci. ἵνα πως δόξῃ διαδοχῆς σχῆμα λαμβάνειν: *vt quodammodo videatur speciem successoris obtinere.*

Præter suos heredes] *d. l. quemadmodum.*

Sui ipso iure freti] Habent enim iura ἀναφαίρετα, vt aiunt Græci, id est, ipso iure heredes existunt.

Sine re constituitur] οὐκ ἐνδυνάμως ἥττησεν: *non est cum re:* ἐπεὶ ἀποτέλεσμα οὐδὲν εἰς νομὴν οὐκ ἔχει: *quoniam bonorum possessio illa effectum non habet.*

In quo liberi vel par.] §. 1. *Instit. eod. l. nam et si 15. D. eod.*

Fratres Germani] ἀμφιθαλεῖς ϰ αὐτάδελφοι, ex eo- A
dem patre eademque matre nati: & consanguinei, ... & germani, non vterini, *l.* 27.

...erito exheredati sunt] Nam qui meruit ex-... caret hoc iuris remedio, *l. quidam* 32. *D.* ... *d. eb. g.*

Vel præterit.] Qui pro exheredatis habentur, §. *vlt. Instit. de exheredat. liberor. & tit. de inoff. test. in pr.*

Vel instituti] Filio instituto ex minore parte, quam lege debetur, non datur querela, maxime si ei adiecti sint fratres coheredes: sed ita actio datur, vt sibi portio debita à fratribus suppleatur. adiectis extraneis secus esse argumentum præbet *lex.* 3. *hoc tit.* Hodie ex constitutione Iustiniani filio instituto ex minore parte, vel exheredato, cui minus debito rel- B ictum est, omnimodo actio datur supplendæ portionis gratia, non querela, *l. omnimodo*, *l. scimus*, *hoc titulo*, Cuiacius ad Paulum *Sentent. libro* 4. *tit. de inoff. quer.* Item hodie ex *Nou.* 115. *cap.* 3. *&* 4. Sola institutio querelam excludit. in qua sententia sunt etiam Græci interp.

Iustas cauf. off.] Plerumque enim pater offensior liberos exheredat.

Denique hanc querelam non esse sublatam verius est. Vide quæ diximus in Institut. eod.

In epistolis Plin.] Epistola 1. libri v.

XXIX. *De inofficiosis donationibus.*

EXemplo querelæ inofficiosi testamenti comparata est querela inofficiosæ donationis factæ à parentibus inter viuos, in fraudem liberorum, rescripto Alexandri ad Cl. Iulianum præf. vrbi, *l. Titia* §. *Imp. D. de leg.* 2. & data liberis, qui erant tempore donationis, siue in vnum ex eis, siue in extraneum collata donatio fuerit. Sed hoc interest, quod querela inofficiosi testamenti, totum testamentum rescindit, siue extranei, siue alij liberi instituti sint: querela inofficiosæ donationis id tantum rescindit & reuocat, quo minuitur portio debita liberis. i. quadrans, vel hodie triens, aut semis legitimæ portionis, vt *Nou* 92. quia quo liberaliores sunt morientes quàm viuentes, eo sunt etiam minus horum quam illorum iudicia & liberalitates coërcendæ. argumentum huius rei est D lex Cinnia. Igitur inofficiosa donatio est, quæ liberis portionem debitam aufert, aut minuit, vt donatio omnium bonorum, vel donatio dextantis, aut deuncis: nam donato dextante vel deunce, quod residet, non sufficit debitæ portioni. quo genere eluditur quidem querela inofficiosi testamenti, sed suppetit querela inofficiosæ donationis, quam adnotandum est etiam parentibus dari, si liberi immodicam donationem fecerint rerum suarum, *l.* 4. *hoc tit.* & ab intestato, *l.* 3. atque etiam forte si interuertendæ inofficiosi testamenti querelæ donatori animus non fuerit, *l.* 5. nam consilium quidem absque euentu non sufficit, *l. pen.* euentus absque consilio sufficit, quod tamen non videtur Patricius probasse, qui dicit *l.* 5. ϰατὰ ϰαινοτομίαν, hoc est strictius accipiendam esse quasi nouam, vt suo tantum casu procedat, si liberi nati post donationem omnium bonorum factam aliis liberis eam reuocent pro modo portionis sibi debitæ. Etiam illud adnotandum, non dari hanc actionem post quinquennium, *l. vlt.* non dari his qui parentis iudicium agnouerunt, *l.* 6. *h. t. l.* 4. *J. de cont. emp.* non dari his, quibus alio remedio consultum est, *l.* 2. *&* 4. quæ obtinent etiam in querela inofficiosi testamenti, nec similiter dari querelam inofficiosæ venditionis.

XXIX. ENARRATIO.

QVerela inofficiosæ donationis comparata est ad instar, ad exemplum, ad similitudinem inofficiosi testamenti, *l.* 4. 5. *& vlt. hoc tit.*

Querela inoff. donationis] Querela dicitur in *l. pen. & vlt. hoc tit.*

Inter viuos] *l.* 1. *&* 3. *hoc tit.*

In fraudem liberorum.] Ad eludendam, excludendam & submouendam inofficiosi testamenti querelam *l.* 5 6. *&* 7. *hoc tit.* interuertendæ quæstionis inofficiosi causa, *l. Titia* 87 §. *Imperator. D. de legat.* 2. Quo facto portio liberorum legitima minuitur vel exhauritur.

Rescripto Alexandri] Accusatio inofficiosi testamenti ex lege Glicia descendit, vt Cuiacio placet. Dices cum iis qui contra sentiunt, non opus fuisse legis conditori colorem dementiæ adsciscere, vt testamentum rescinderetur. Sed testamentum iure factum temere conuelli & infirmari non potuit. Nec vis & potestas legis infringitur colore & prætextu arcessito, quasi minus pie & inclementer testamentum fecerit qui liberos suos inique exheredauit, cum nulla iuris constitutio sua ratione careat vera aut fictitia. Hac ergo querela vitium testatoris arguitur, non testamenti, cuius iniquitati beneficio legis proposita querela obuiam itur. Hac fortasse ratione Cuiacij sententia defendi potest. Quemadmodum ergo legis C auctoritate testamentum inofficiosum arguitur & infirmatur, ita rescripto Alexandri donatio immodica & inofficiosa reuocatur.

Ad Cl. Iulianum] Vide Cuiac. ad Nou. 92. & Obseruat. lib. v. 14.

Qui erant tempore donationis] Qui superstites erant tempore donationis: nam post donationem in extraneum collatam suscepti liberi eam reuocant in solidum. Collatam autem in liberos, liberi postea suscepti non reuocant in assem, sed pro modo Falcidiæ tantum, *l.* 5. *hoc tit.*

Siue in vnum ex eis &c.] *l.* 1. *hoc tit.*

Totum testamentum rescind.] *l. Papinianus* 8. §. *pen. D. de inoffic. testam.*

Id tantum rescindit] Symmachus libro 10. epistolarum 32. *Tunc è diuerso veniens ex Placidiani V. C. nomine, qui pater adulta fuit, immodicarum donationum causa manasse respondit: supplementum vnciarum ab herede Placidiæ, cui soror Martiana successit, asseruit postulari.* Hæc enormis donatio efficit vt integra non sit portio legitima. Itaque tantum detrahitur ex rebus donatis quantum implendæ eius portioni satis sit.

Et reuocat] Hoc falsum puto. error translatitius, cuius Auctor Acursius in Authent. nouissima, tit. super. P. Fab.

Et liberalitatis coërcendæ] Vide quæ diximus ad caput 7. Institutionis primæ,

Omnium bonorum] vt in *l. si totas* 5. *h. tit.* Græci colligunt, licere omnia bona sua simul donare. qua de re dicetur J. *de donat.* & in *d. l.* 5. sic legendum E est: *vacuefecisti.* vt in 1. Catilinaria, *domum vacuefecisses.* Vtuntur Valerius 4. cap. 1. & alibi: Cornelius nepos in Cimone, & alij.

Et ab intestato] Quamuis enim querela hæc comparata sit aduersus eum qui testamento facto decesserit, tamen producta est ad causam intestati. siue vt aiunt auctores Basilic. ϰ εἰς τοὺς ἀδιαθέτως τελευτήσαντας ὁ αὐτὸς τῆς δικαιοσύνης λόγος ἐκτείνει.

Euentus absque consilio sufficit] Donatio in fraudem liberorum facta est re non consilio, vt

heic Odofredus & Fulgosius: nec enim filius aut nepos in rebus humanis erat.

Quæ obtinent etiam in quer. inoff. test] *l. si quis filium* 34. *in fine*, *l. parentibus* 8. *tit. prox.* ꝟ. §. *iam autem*, *Instit. de inoffic. testam.* Post quinquennium tamen ex magna & iusta causa licet agere, vt notat Eusthatius de temp. interu. cap. de quinquennio. in prin. Vide lib 39. Basilic. tit. 1. pag. 264. in Scholio Theodori. Nam satis clementer cum exheredatis actum est, vt intra quinquennium sanæ mentis hominis voluntatem velut insani accusare possint, cum actio iniuriarum annua sit.

Querelam inoff. venditionis] Vide Ioannem Fabrum ad *l.* 1. *nu.* 3. & Raphaëlem Fulgosium *nu.* 8.

XXX. *De inofficiosis dotibus.*

INter donationes etiam dotes connumerantur, *l. cum multæ*, ꝟ. *de don. an. nupt.* & ideo quod de donationibus inofficiosis dictum est, merito trahitur ad dotes inofficiosas à matre marito primo vel secundo datas, quæ dodrantem excedunt, aut consumunt omnia bona materna, ita vt liberis salua Falcidia non sit, id est debita portio. Cæterum nolim hodie legem huius tituli accipi de muliere, quæ iterum nubit habens liberos ex prioribus nuptiis, quia hosce liberos constat ipso iure munitos esse, nec iure plus eam secundo marito erogare posse dotis nomine, vel alio nomine quam vni ex liberis prioris matrimonii, *l. hac edictali*, ꝟ. *de sec. nupt.* Sed accipi potest de ea, quæ nunc primum nupsit cum haberet liberos naturales, vel quæ iterum nupsit nullos habens liberos ex priore matrimonio, sed naturales tantum quibus certum est bonorum maternorum deberi Falcidiam non minus quam iustis, *l. si suspecta* §. 1. *D. de inoff. test.* Erat quidem lex tituli huius etiam de liberis prioris matrimonii, sed in his vt dixi hodie superuacua est.

XXX. Enarratio.

ID est, debita portio] *l. Papianus* 8. §. *vnde*, *D. de inoff. testam.*

Sed naturales tantum] Hoc accepit à Græcis Basilic. libro 41. tit. 4. cap. vlt. *Hoc vero*, inquiunt, *hodie non procedit post constitutionem* 6. *tit.* 9. *lib.* 5. *Cod. de parentib. qui ad secundas nuptias migrant, qua mater compellitur liberis seruare quantum in dotem dedit. Sed finge liberos non esse ex iustis nuptiis procreatos: tunc enim mulier quæ nubit cum filios naturales haberet, ex illa constitutione non cogitur quidquam eis relinquere: nec enim hoc est secundo nubere: nam prior coniunctio nuptiarum appellatione non censebatur.* quod tamen & Bartolo venit in mentem ex *l. si suspec. ita*, vt heic etiam refert Fulgosius. Addunt Græci huic constitutioni non esse locum, si mater pro filia dotem dederit. Vide Glossam & Ioannem Fabrum heic.

XXXI *De petitione hereditatis*

V. tit. 3. *lib.* 5. *ff.*

NOn caret ratione quod priusquam proponeret generalem petitionem hereditatis, proposuit specialem de inofficioso testamento: nec enim idem ius est vtriusque. generalis datur aduersus possessoré iuris, vel rei hereditariæ, nec heredem iustum, siue sciat non esse heredem, siue falso existimet se heredem esse. De inofficioso testamento datur aduersus heredem verum & legitimum, qui ex testamento iu-

A sto hereditatem adiit, & aduersus filium præteritum, qui accepit cum re bonorum possessionem contra tabulas, *l. filium*, *D. de bon. poss. con. tab.* & contra fideicommissarium Trebellianum, *l.* 1. ꝟ. *de inoff. test.* Et vbi ex alia causa petitione hereditatis teneri dicitur heres scriptus, aut fideicommissarius Trebellianus, vt *l. etiam* §. *idem erit dicendum & seqq.* *l. item veniunt* §. *licet*. *D. eod.* id tunc duntaxat fit cum habet cum fideicommissum, aut hereditas eis relicta est iniusto, aut inutili testamento. Et rursus quod dicitur, emptorem hereditatis teneri vtili petitione hereditatis, *l. etiam* §. 1. qui scilicet emit ab eo qui hereditatem pro herede possidebat, hoc non habet locum, nisi deficiente venditore cum quo agi possit,
B & eo deficiente in emptorem quasi in heredem eius datur in subsidium petitio hereditatis, vt *l. Neratius*, *l. etiam*, *in pr.* & §. *heredem*, *D. eod.* Sunt & aliæ differentiæ inter petitionem hereditatis generalem, & illam specialem. Petitio hereditatis de inofficioso testamento non tam rem persequitur, quam etiam vindictam iniuriæ siue notæ exheredationis, & agit causam doloris, quod nomen querelæ etiam demonstrat. Generalis est patrimonii, siue rei vindicatio. quapropter de inofficioso testamento filii nomine non agit pater, inuito filio, cuius iniuria & indignatio est, *l. Pap. in pr. D. de inoff. test.* qui ex alia causa ageret, & peteret hereditatem etiam inuito filio. Et præterea querela inofficiosi testamenti tacita dissimulatione aboletur, sicut actio iniuriarum, *l.* 1 ꝟ. *de*
C *in int. rest. min.* & silentio quinquennii, *l. si quis filium in fi.* ꝟ. *de inoff. test.* *l.* 2. *C. Theod. de apostat.* non etiam alia petitio hereditatis, *l.* 7. *hoc titulo*, *l. pen.* ꝟ. *in quibus cau. cess. lon. tem. præscrip.* quæ in hereditatem actio dicitur, *l. pater in fi. D. de capt. & postl. reu.* vt sequens in rem actio. De his quæ veniunt in petitionem hereditatis est SC. diligenter explicatum in Digestis. quod Græci vocant Adrianum SC in *l. quod si possessor*, & *l. sed & si lege* §. *pen.* *D. eod.* quia factum fuit ex auctoritate Adriani Imp. *l.* 1. *hoc tit.*

XXXI. Enarratio.

GEneralis datur] Petitio hereditatis datur vel heredi ex asse, vel ex parte, & dicitur partia-
D ria hereditatis petitio à Thalelæo, vel bonorum possessori, vel fideicommissario, de quibus *tit.* 4. 5. & 6. *libri* 5. *Digest.*

Aduersus possessorem iuris] *l. regulariter* 9. *l. neque vllam* 13. §. *vlt.* *l. item videndum* 18. §. *vlt.* *D. eod.* *l. vlt. in fi.* *D. si pars hered. pet.* veluti aduersus debitorem hereditarium, qui ius nostrum quasi possidet, *d. l.* 13. § *vlt.*

Vel rei hereditariæ] *l.* 4. 9. & 10. *D. eod.* si eam possideat pro herede vel pro possessore. Dices: is qui agit petitione hereditatis, hereditatem vindicat hoc modo: si paret hereditatem meam esse. Quemadmodum igitur agetur aduersus eum qui rem vnam tantum hereditariam possidet? respondent Græci, in petitione hereditatis intentionem formari ex per-
E sona siue iure petitoris, quæ est de vniuersitate. condemnationem vero ex persona possessoris, siue habita ratione rerum quæ apud eum sunt, quasque dolo desiit possidere. officio autem iudicis incumbit, vt non secundum intentionem actoris reum condemnet, sed prout possidet.

Nec heredem iustum] Vt in *l. item* 20. §. *licet. D. eod.* aduersus eum qui pro herede vel pro possessore possidet, *l.* 7. *hoc tit.*

Sine sciat se non esse heredem] *l. pro herede* 11. *D. eod.* Qui scit se heredem non esse, & se tamen quasi

heredem possidere profitetur mendaciter. Qui igitur scit se heredem non esse, abutitur tamen nomine heredis, meo iudicio vt malæ fidei possessor condemnabitur, Cuiac. ad *d. l.* 11. in qua sententia Græci etiam sunt ad *d. l.* 11. Qui scit se heredem non esse, imponit tamen sibi nomen heredis, quantum quidem attinet ad petitionem hereditatis qua conuenitur, pro herede possidere videtur. inspecta autem veritate, vt quilibet malæ fidei possessor condemnatur, libro 42. Basilic. tit. 1.

Siue falso existimet se heredem esse] Qui falso existimat se heredem esse, vel alias iustum successorem, vel sibi restitutam hereditatem, *d. l. 11. & l. nem veniunt 20. § licet autem, eod.* bonæ fidei possessor est. Qui pro herede possidet, tit. qualem qualem possessionis suæ præfert. Qui pro possessore, nullum. & prædonio igitur more possidet, *d. l.* 11. *& duabus seqq. §. pro possessore, Instit. de interdict.*

Possessor autem cogitur dicere vtrum pro herede an pro possessore possideat, *l. cogi* 11. *hoc t.* quoniam enim si nec pro herede vel pro possessore possideat, petitio hereditatis non instituitur, sed specialis in rem actio, ideo cogitur dicere ex qua causa possideat, vt sciamus quænam actio intendenda sit, vt ibi Græci interpretes.

Aduersus heredem verum] Verus heres est qui ex testamento heres est, non qui putat se heredem esse.

Hereditatem adiit] Nam ante aditam hereditatem querela non nascitur, *l. Papinianus 8. §. si conditioni, D. de inoffic. test.* χρὴ προσῶπον ὑπάρχειν καθ' ὃ κινεῖται ἡ ἰνοφφικιόσα: persona esse oportet, contra quam agatur, vt aiunt Græci ad *d.* §. Non datur contra lignum vt bonorum possessio. *l. quod vulgo 19. D. de bonor. poss. contra tab.*

Qui accepit cum re] ἐνδυνάμως.

Et contra fideicommiss.] Is cui hereditas restituta est, quasi heres est, §. 7. *Instit. de fideicomm. heredit.*

Id tunc duntaxat locum habet] Id accepit à Græcis Basil. *lib. 42. tit. 1. cap.* 13. §. *1*

Quasi in heredem eius datur] ὡς κατὰ ὁμάδα δηλονότι νεμομένου: *quia scilicet vniuersitatem possidet.*

Agit causam doloris] Vt ait Nouella Valentiniani de *libert. & success. eor.*

Sicut actio iniuriarum] *l. non solum* 11. §. 1. *D. de iniur.* Vide librum 17. Obseruat. cap. 17.

Ex auctoritate Adriani] Vt apud Vlpianum *tit.* 3. ex Senatusconsulto, quod auctore D. Adriano factum est, & in *l. libertas* 5. *J. de excusat. l. pen. J. de magistratib. conuen.* Vetus inscriptio: EX SENATVSCONSVLTO ET EX AVCTORITATE CÆSARIS DD.

XXXII. *De rei vindicatione.*

V. tit. 1. lib. 6. ff.

RES non est in hoc titulo hereditas, sed species certa. Titulus ergo de petitione speciali, qua quis speciem, corpusve certum suum esse adserit hoc fere modo. Fundus Tusculanus, qui est in agro qui Sabinus vocatur, meus est. nam fundi nomen & quo loci sit, dicere oportet, *l. si in rem, in fi. D. eod.* vel hoc modo: Hanc ego rem ex iure Quiritium meam esse aio. Lis est de dominio certæ rei, siue lis dominij, petitio dominij. Superior est de ea qua quis se vniuersi iuris defuncti successorem esse contendit. Est autem hoc solemne vindicationibus, vt vindicias dicat iudex ab eo qui rem possideat, præstita satisdatione, vel etiam non præstita, si petitor satisdare noluerit, vt patet ex libro 1. *Sen. Pauli tit.* 11. vel ex causa res sequestro deponatur, *l. 7 §. vlt. D. qui satisd. cog.* Vindicias possessionem appello, vt T. Liuius modo

A vindicias, modo possessionem: & in antiquis legibus: Decernito, vt ei possessionem secundo eum heredemve eius det, cui sortito is ager datus adsignatusve fuerit. Et videtur nomen deductum à vi quadam ciuili, vt Gellius explicat 20. quæ verbo dicebatur correpta manu inuicem vindicantis, & contra vindicantis, ex quo ita legendũ videtur apud Festum: Vindiciæ appellantur res eæ de quibus controuersia est, quod potius dicitur vis, quæ fit inter eos qui contendunt, & apud Gellium quoque ita legendum: manum conserere est, de qua re disceptabatur in re præsenti, siue ager, siue quid aliud est, cum aduersarium manu prendere, in ea re ciuilibus verbis vindicare.
B Vindicia. i. correptio manus in re, atque in loco præsenti apud prætorem ex 12. tab. fiebat. Ergo vt ad rem redeam, initio litis possessio statim non transfertur in petitorem, exceptis duobus casibus, si possessor noluit satisdare, & petitor satisdare paratus sit: si reus à petitore eam rem, qua de agitur, vi possederit, quæ fuit olim etiam Zeleuci lex, vt Polybius scripsit 12. δεῖν κρατεῖν τοὺς ἀμφισβητουμένων ἕως τῆς κρίσεως παρ' οὗ τὴν ἀγωγὴν συμβαίνει γίνεσθαι. At in liberalib. causis ex 12. tab. semper vindiciæ dantur secundum libertatem, siue is homo de quo agitur, in libertate, siue in seruitute fuerit sine dolo malo, *l. lite, J. de lib. cau. l. si cui §. licet, l. ordinata, D. eod. l. 2. §. initium, de orig. iur. l. seruum §. 1. D. de procur. l. is autem, D. ex*
C *quibus. cau. mai. l. 1. J. qui da. tut.* & pendente liberali iudicio pro libero habetur.

XXXII. ENARRATIO.

SEd species certa] *l. in rem 6. D. eod.*

De petitione speciali] Specialis in rem actio dicitur, *l. 1. & l. sin autem 27. & l. in speciali 73. eod.*

Corpusve certum] Vt in *l. plane 34. §. sed hoc ita, D. de legat.* 1.

Suum esse adserit] Vt in *l. etsi forte 6 §. etiam, D. si seruit. vindic. seruitutem sibi adserere,* ἐκδικεῖν. rem suam esse intendit, *l à possidentibus 21. hoc tit.* siue iure gentium, siue iure ciuili dominium adquisierit, *l.*
D *in rem 23. D. eod.* & ideo probat rem suam esse, *l. officium 9. eod.* probat autem instrumentis, vel indiciis certis quæ iure non improbantur, *l. cum super 10. & l. indicia 19. hoc tit.*

Ex iure Quiritium] Sic liberi qui sunt in potestate vindicantur, id est, adiecta causa ex iure Quiritium, *l. 1 §. 1. D. eod.* recte agitur, διὰ τῆς προσθήκης, *propter adiectionem,* vt aiunt Græci: nam liberi mei quasi mei sunt ex iure Quiritium, non ex iure gentium, sicut serui.

Lis est de dominio] Nam qui agit dominium vindicat, & possessionem auocat.

Lis dominii] *l. euictis 18. D. de vsur.* actio proprie-
E tatis, *l. & an eadem 14. §. vlt. D. de except. rei iudic.* actio de dominio, *l. vt tantum 14. §. vlt. D. de seruo corr.*

Petitio dominij] Actio in rem proprie petitio est, *l. actio 28. D. obligat. & action.*

Qua quis se vniuersi iuris] Petitur hereditas quæ est successio in vniuersum ius, *l. hereditas 62. D. de regul. iur §. 1. Institut. de action.*

Ab eo qui rem possidet] Possessor rei conuenitur, *d. l officium,* vel qui dolo desiit possidere, *l. petitoris 36. D. eod.* aut qui se obtulit litis defensioni, *l. is qui se obtulit 25. & l. sin autem 27. D. eod.* Idemque possessor satisdat de re conseruanda & restituenda petitori, si secundum eum iudicatum erit: aut possessore non satisdante, in petitorem satisdantem transferenda est possessio. Neutro satisdante, penes possesso-

rem possessio remanet: in pari enim causa melior est conditio possessoris. Cuiacius ad Paulum. A

Pro libero habetur) Lite siue causa liberali ordinata, is quis de suo statu litigat, in possessione libertatis constituitur, & interim liberi loco est, nec possidetur ab eo, qui se dominum dicit, *l. 14. C. de lib. cau. l. ordinata*, *l. si cui §. licet, D. eod. l. 1. C. qui dare tutor.* vide Cuiac. Obseru. libro 18. 23.

Vindicias possessionem appello) Vide librum 7. titulo 1.

Et in antiquis legibus) In lege Agraria.

Vt Gellius explicat) Capite 10.

Apud Festum) In vindiciis.

Vindiciæ appellantur] Glossæ: *Vindiciæ*: τὰ ἐν ἀμφισβητήσει πράγματα. B

Et apud Gellium] d. cap. 10. Vide editionem Gronouianam.

Si possessor nolit satisdare] d. loco Pauli.

XXXIII. *De vsufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.*

Vide tit. 4. lib. 2. Instit. tit. 1. & seqq. libro 7. D. titulo 1.

POst vindicationem rerum corporalium, datur vindicatio incorporalium, veluti seruitutum. ex his aliæ personarum sunt, aliæ prædiorum, *l. 1. D. de seruit.* vel, vt loquitur *l. Caius, D. de ann. leg.* aliæ in personam, aliæ in rem. De seruitutibus prædiorum est titulus qui sequitur. Hic vero est de seruitutibus personarum. Nam per vsumfructum, & habitationem prædia, vel mancipia, vel aliæ res personis seruiunt, *l. dominus, D. eod.* non rebus: itemque per ministerium, quo nomine significantur operæ seruorum alienorum. Et nihil quidem videntur habitatio, & ministerium ab vsufructu distare, non aliud habitatio esse quam vsusfructus ædium, non aliud ministerium quam vsusfructus serui, *l. 9. hoc titulo l. 3. & 4. D. de oper. ser.* Sed propria tamen quædam vis inest in habitationis & ministerii verbo, quæ efficit, ne facile quis hæc iura si quæsierit, amittat, quæ si quæsisset nomine vsusfructus, amitteret. Vsusfructus amittitur fructuarii morte, & capitis minutione & ἀχρηστίᾳ, i. non vtendo tanto tempore quanto vsucapio completur rei mobilis, aut immobilis. Ministerium autem serui quandiu is seruus viuit, his modis non extinguitur. Habitatio quoque quandiu ædes saluæ permanent, & is cui habitatio relicta, aut concessa est viuit, non amittitur capitis deminutione, vel non vtendo, quia & si aliquatenus videatur is, cui habitatio aut ministerium serui concessum est vsumfructum habere, fructuarius tamen non est, *l. 2. D. de vsufr. leg.* & mors quidem eius habitationem extinguit: quia iam habitari non potest ab eo, in cuius facto habitatio consistebat. capitis deminutio, vel habitandi incuria non extinguit, quia habitationis nomen non tam respicit ad personam quæ habitat, quam ad rem ipsam, quæ inhabitatur, adeo vt habitatio sæpe accipiatur pro domo ipsa, *l. cum antiquitas, hoc tit.* & satis sit vt consistat integrum habitandi ius ei cui datum est, si domus habitari ab eo possit, licet non is habitetur. Ministerium autem serui non extinguit negligentia, vel capitis deminutio, imo nec mors eius cui ministerium debetur. quia in facto consistit, f. ct. mve ministerii nomen significat eius serui, qui hanc operam exhibet, & quandiu seruus viuit, tamdiu operæ debentur ei cui concessæ sunt heredive eius. Vsusfructus in facto fructuarij consistit, *l. 1. D. quand. dies vsusf.* & factum significat eius personæ, cui ius vtendi fruendi competit. Ideoque persona ea non vtente tempore legitimo, vel etiam mortua, aut non manente in suo statu vsusfructus interit. Ergo omni capitis minutione, quod iure veteri obtinuit. Ex *l. pen. huius tit.* non interit minima capitis deminutione, merito, quia sublatæ sunt legitimæ mancipationes.

C D E

XXXIII. Enarratio.

VIndicatio incorporalium] De qua in *tit. D. si seruit. vindic.* & in eam comparata est actio confessoria, *§. æque, Instit. de action.*

Veluti seruitutum] Seruitutes non sunt corporales, sed in iure consistunt, *§. 2. & vlt. Instit. de reb. corpor. & incorp.*

Per ministerium &c.] Theophilus in §. 3. de vsu & hab. interpretatur ὑπηρεσίαν, & Basilica in *l. 9.* hoc titulo Glossæ: ὑπηρεσία, *ministerium*, *officium*, *obsequium*. Operas & ministerium coniungit Iustinianus in *d. §. 3.* heic de ciuili ministerio agitur. vide lib. 6. de obseq. patr. præst.

Fructuarii morte] Quia personæ cohæret, *l. si vsusfructus 4. D. de nouat.*

Et capitis minutione] Olim omni capitis minutione, hodie maxima & minore tantum, *l. pen §. 2. hoc tit.* quia morti comparantur, *l. verum 63 §. vlt. D. pro soc.*

Non vtendo tempore] Vsusfructus rei mobilis, triennio amittitur: rei immobilis decennio inter præsentes, & viceennio inter absentes, *l. pen* & non vtendo per modum, qui in constituendo vsufructu dictus est, *§. 3. Inst. de vsufr.* coniuncta Theophili interpretat. vt cæteræ seruitutes. veluti si conuenerit vt aqua duceretur interdiu, & noctu ducatur, *l. si communem 10. §. 2. & l. si quis alia 18. D. quemadmod. seruit. amitt.* tunc non vti quis dicetur. Itaque quod dicitur in *d. §. 3.* non vtendo per modum & tempus vsumfrumctum interire, sic accipi poterit, quasi duo modi sint, quibus vsusfructus amittitur, modus alius quam de quo conuenerit, & tempus ad amittendum vsumfructum legibus statutum. Itaque Iustinianus auget constitutionem suam, id est, *legem vlt. J. de vsufr.* his verbis, *per modum.*

Quandiu is seruus viuit] Vide J.

Quandiu ædes saluæ permanent] Vsusfructus enim interit, si rei quæ vsumfructum debet, substantia salua esse desinat.

Cui habitatio relicta] Testamento, puta si legata sit.

Aut concessa] Gratuito concessa.

Et mors quidem eius habitation. ext.] *l. habitatio 11. hoc titulo.*

Capitis deminutio] *l. legatum 10. D. de cap. min. l. si habitatio 10. De de vsu & habit.*

Non extinguit negligentia] Iusus non extinguit, *l. 2. D. de oper. seru. & l. 2. D. de vsu & vsufr. leg.*

Imo nec mors eius cui minist. deb.] Is cui operæ legatæ sunt, moriens legatum ad heredem suum transmittit, *d. l. 2. D. de vsu & vsuf. leg.*

Quia in facto consist.] In actu, *l. 1. D. de oper. seru.* ἐν πράξει, Basilica, *in facto.*

Non vtente tempore legitimo] Tempore legibus definito.

Aut non manente in suo statu] Nam capitis minutio est mutatio status.

Legitimæ mancipat.] De quibus libro 8. tit. 48.

XXXIV. *De seruitutibus & de aqua.*

V. tit. 3. lib. 2. Inst. tit. 1. & seqq. li. 8. D. tit. 3. lib. 39. tit. 20. lib. 35.

VSusfructus, habitatio, ministerium iura sunt hominum, per quæ res liberis hominibus seruiunt. Seruitutes iura prædiorum, per quæ prædia prædiis seruiunt. Illa cohærent personis, hæc prædiis vrbanis vel rusticis. Vel ex attributo & subiecto secundum Celsum, sunt prædia qualiter se habentia, *l. quid aliud, D. de verb. sign. l. qui fundum, D. quemad. seruit. amit.* vt Stoicis virtus est animus quodammodo se habens, animus spiritus quodammodo se habens. Virtus habitus animi, qui significatur illo articulo, quodammodo, vel qualiter. Seruitus habitus prædii. Quod subiicit, *& de aqua*, non de aqua est simpliciter, vt in t. Digestorum de aqua, de qua competit ex 12. tab. actio in personam aquæ pluuiæ arcendæ, sed de seruitute aquæductus, vel aquæ haustus, de qua est actio in rem confessoria & negatoria, sicut de ceteris seruitutibus personarum, aut prædiorum, *l. 2. D. si seru. vind.* Est autem in hoc tit. ὕστερον πρότερον: Namque sic meo iudicio intelligi debet, de aqua & de aliis seruitutibus, vt *l. 3.* aquæductus vel aliæ seruitutes, & nos titulum Digestorum de rebus creditis, si certum petatur, alias docuimus sic asse accipiendum, si certum petetur de rebus creditis. Ideo autem de aqua veluti per eminentiam, quia nulla est seruitus alia, de qua tot sint Constitutiones in hoc tit. vt de impuberum & aliis substitutionibus, quod magna pars tituli sit de substitutione pupillari, & quod nulla ex omnibus rebus tantas habeat ad vsum necessitates quantas aqua.

XXXIV. Enarratio.

IVra sunt hominum] *l. quotiens 15. D. de seruitut.*

Per quæ res liberis homin. seru.] *l. dominus 57. D. de vsufr.*

Seruitutes iura pr.] Ex Cuiacij sententia, cum seruitutes simpliciter dicimus, iura prædiorum intelligimus, vt in hoc titulo & in *Inst. de reb. corpor. & in corp.*

Illa cohærent personis] *l. 3. in fi. D. quibus modis vsusf. amit. & l. si vsusfructus 4. D. de nouat.*

Hæc prædiis vrb. vel rust.] Quibus debentur, *§. 1. Instit. de seruitut.*

Virtus est animus] Seneca in epistola 113. *Virtus nihil aliud est quam animus quodam modo se habens.*

Animus spiritus] Seneca in epistola L. *Quid enim aliud est animus, quam quodammodo se habens spiritus?*

Seruitus habitus prædii] Qualitas inhærens quasi habitus, seruitus insita prædio.

Ex 12. tabulis] *l. 21. D. de statulib. l. 5. D. ne quid in lo. publ.*

Aquæ pluuiæ arcendæ] Quæ manufacto opere nocitura sit, *l. 1. §. hæc autem. §. idem aiunt, §. hinc etiam, & §. in summa. D. de aqua & aq. pl. arc.*

Sed de seruit. aq.] De aqua igitur, id est, de aquæ seruitute, vt in *l. lib. 0 31. §. vlt. D. de negot. gest.*

De seruit. aquæductus] De qua in *l. 2. 3. 4. & 12. hoc tit.*

Aquæ haustus] De qua in *l. 6. & 10.*

In rem conf. & negat.] Confessoria datur ei qui seruitutem, puta aquæ ducendæ sibi deberi contendit: negatoria ei qui seruitutem sibi deberi negat.

E. de aliis seruitutibus] Vel, primo ponitur genus,

A deinde species, de seruitute aquæ, vt heic Odofredus.

Alias docuimus] In Paratit. D. tit. de reb. credit.

Quantas aqua] Plutarchus in comparatione aquæ & ignis: χωρὶς δὲ ὕδατος οὔτε καλὸν τις οὐδ᾽ ὅλως ζῆν, οὔτε δυνατόν: *absque aqua autem neque commodum, neque omnino tolerabilem quisquam putauit vitam.*

XXXV. *De lege Aquilia.*

V. tit. 3. lib. 4. Instit. tit. 2. lib. 9. ff.

POtuit actio legis Aquiliæ lib. 9. iungi cum actione iniuriarum, & de bonis raptis, sed hoc loco posita est, quod competeret olim actio legis Aquiliæ

B ex secundo capite, si quis non imposita seruitute ædibus vicini, & neglecta forma antiquorum ædificiorum, luminibus vicini officeret: quamobrem nouo & extraordinario iudicio quasi ex lege Aquilia damnatur apud Zonaram à Theophilo Imperatore Petronas, ita vt virgis cæso ademptæ ædes addicantur mulieri, quæ agebat de damno iniuria dato. Item quod competeret si contra seruitutem iure constitutam extructo ædificio, aliquis vicino damnum iniuria daret, vel si iniuria deriuaret aquam alienam, vel si ædificio posito, inutilem vicini faceret aream: quos casus proposuit titulo superiore, *l. 1. 4. 5. 6. 14.* & illum de deriuatione aquæ repetit *l. 2. hoc t.* & adiicit alium in *l. vlt.* si non imposita seruitute pecoris pascendi immiserit pecus in agrum alienum: nec enim

C defecit his casibus actio legis Aquiliæ. & communes igitur fuerunt tam actioni in rem de seruitutibus quam actioni legis Aquiliæ. Nec abs re igitur superiori titulo subiectus est titulus de lege Aquilia. i. de actione damni iniuria, quæ ex lege Aquilia competit, quam puto in plerisque congruere cum actione damni iniuria ex 12. tab. de qua *l. quæcunque, D. de obl. & act. l. 1. D. ad l. Aquil.* & verbum rupsit, quod Festus interpretatur damnum dederit, & verbum sarcito, quod Festus interpretatur damnum præstato, soluito, *l. 2. & 3. hoc tit.* Sed vt quodam loco Macrobius ait, *quæruntur sæpe nouæ legis auctoritas, exolescente metu legis antiquioris, vt de ipsis, inquit, 12. tab. factum est, quarum vbi contemni auctoritas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in aliorum la-*

D *terum nomina transierunt.*

XXXV. Enarratio.

EX secundo capite] Quod exoleuit, *§. caput, Instit. eod. l. si seruus 27. §. huius, D. eod.* Vide Cuiacium *Paratitl. D. eod.*

Apud Zonaram] Et Leonem Grammaticum. Constantinus Manasses ait, Theophilum iussisse vt ædes quæ mulieris luminibus officiebant, funditus diruerentur.

Vel si iniuria deriuaret] Deriuare aquam, est alio auertere, ἀποστρέφειν. Glossæ: *deriuantibus*, ἀπο-

E στρέφουσι.

Nec enim defecit] Quia suo corpore damnum non dat, vtilis Aquilia datur.

De actione damni iniuria] Vide Cuiacium ad *tit. de lege Aq. Instit.*

Quod Festus interpretatur] In v. rupsit. Cuiacius heic sequitur emendationem Iosephi Scaligeri. In libro autem 27. Obseru. cap. 25. vulgatam sequitur, & rupitias interpretatur, damnum dederis. Macrobius ait, *eadem illa* &c. quod est, *senio fessas, mutasque repetere leges*, vt ait Guntherus Ligurini libro 3. & vt idem ait, *senium passas leges reuocare.*

Quod Festus interpret.] In v. rupsit.

Quod Festus interpret. pr.] In v. sarcito.
Macrobius] Saturnal. 11.13.

XXXVI. *Familiæ ercifcundæ.*

V. tit. 2. lib. 10. ff.

VIndicatio rerum singularum corporalium vel incorporalium est in rem, non in personam. i. mera realis. Petitio hereditatis mista in rem & in personam, *l. 7. s. de pet. her. l. sed & si lege §. penult. D. eod.* Sunt & tria iudicia diuisionis ex 12. tab. quæ sequuntur, in rem & in personam, Familiæ ercifcundæ, Communi diuidundo, Finium regundorum. Familiæ ercifcundæ actio redditur inter coheredes, sumpto à magistratibus arbitro de rebus hereditatis diuidundis. Familia enim res hereditarias significat, *l. pronunciatio §. 1. D. de ver. sig.* non nomina, non hereditatem. Nam & nomina ipso iure diuisa sunt inter coheredes ex 12. tab. *l. 6. hoc tit.* & hereditas diuidi non potest, *l. 8. D. de rei vindic. l. 4. D. Com. diuid.* nisi hereditas accipiatur pro rebus corporalibus quæ in hereditate continentur, vt *l. 3 hoc titulo, & §. quædam, Instit. de act. familiæ ercifcundæ actionem esse de hereditate diuidenda. & can. nunquid 28 q. 1. fratres habere ercifcundæ hereditatis consortium.* In glossis veterum: *Ercifcundæ familiæ,* διαιρετικὴ οὐσίας. Ercitus, διαίρεσις ὑπαρχόντων, à quo inercta, indiuisa apud Festum lego. Verum non de rebus tantum hereditatis diuidendis hæc actio est; sed etiam de præstanda inuicem indemnitate, quæ sunt actiones personales, vt si vnus ex coheredibus sumptus fecerit bona fide in rem hereditariam, vel si rem hereditariam absumpserit, deteriorem fecerit, vel si solus ex ea fructus perceperit, si eam sustulerit, *l. 3. & 19. hoc tit. l. item Labeo §. familiæ, D. eod.* Illæ de rebus hereditatis diuidundis, actiones reales sunt, quia vterque se heredem esse adserit, vterque hereditatem petit, alio tamen genere quam quo agitur petitione hereditatis: qui enim agit petitione hereditatis, se heredem esse ait, aduersarium heredem esse negat. in iudicio familiæ ercifcundæ aduersarium fatemur esse heredem, *l 1. §. & si possessor, D. si pars her. pet. l. fundus qui dotis §. si ego, D. eod. tit.* sicut in communi diuidundo aduersarium esse soc ũ, in finium regundorum aduersarium esse adfinem.

XXXVI. ENARRATIO.

SVnt & tria iudicia] *l. 1. D. eod.*

Inter coheredes] Apuleius 9. Metam. *Nec ercifcundæ familiæ, sed communi diuidundo formula dimicabo.* Iudicia autem familiæ ercifcundæ, & communi diuidundo ideo instituta scribit Theophilus *de action. §. 20.* quia communio discordias solet excitare. Petrus Rauennas sermone CLXII. *Hereditas mundana ante posteris infert iurgia, quam conferat censum, antequam diuidat facultates, scindit heredes, antequam debitas tradat singulis portiones, successores ipsos dissecat, & mittit in partes.*

Sumpto à magistratibus arbitro] In actione etiam finium regundorum tres arbitri sumuntur ex 11. tab. vide Cuiacium Obseruat. libro 5. cap. 21. & J. tit. 39. Coheredes igitur, vel ex conuentione res hereditarias diuidunt: & tunc fratres consortes pietatis officio fungi dicuntur in *l. vlt. D. eod.* S. Ambrosius in Lucæ cap. 12. *Cum inter fratres patrimonium non iudex medius, sed pietas debeat sequestra diuidere.* Qua in re notandum est, quod scribit Diuus Augustinus in sermone de communi vita Clericorum: *Ad ipsum*

A *sane, inquit, quia maior est, pertinet diuisio, & ad fratrem eius electio.* Qua de re vide Cuiacium ad *l. 2 J. quando & quibus qu. pars debetur ex bon. decur.* vel arbitrum à magistratibus sumunt. Huc respicit auctor Queroli: *Quoniam institutus es heres, da quod possit diuidi.* & paulo post: *Exprome thesaurum, diuisio celebretur, quoniam præsto est arbiter.*

Nomina ipso iure] *l. fundus qui dotis § vlt.* Quintilianus declamatione 336. *Patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es. An non possum à te petere semissem? petere vtique possum.* Sic legendum videtur, nisi malis ita legere: *assem non possum,* vt paulo ante: *nunquid petere à te summam potest? minime, vt opinor.*

B Hereditas diuidi non potest] Siue, vt aiunt Græci, ἡ κληρονομία, ἤγουν τὸ δίκαιον αὐτῆς οὐ διαιρεῖται: *hereditas, id est, ius eius non diuiditur.*

Pro rebus corporalibus] D. Hieronymus in epistola 3. *Hic heres vxoris, & hereditatis alij possessores.*

Vt l. 3. hoc titulo] Et *l. 2. l. 51. §. 1. D. eod.*

Ercitus] Ioseph Scaliger legit, *erctus citus,* quem vide.

Apud Festum] Festus: *Increta, indiuisa.* Legit igitur, *inercta, indiuisa.*

Se heredem esse ait] Vt in *l. si heres 7. D. eod.* dixerit se heredem esse, id est, solum heredem esse, μόνον εἶπεν εἶναι τὸν κληρονόμον, vt est in Basilicis. intendit hereditatem suam esse totam, *l. licet 10. §. 1. D. de petit. heredit.* nam qui intendit hereditatem suam esse totam, aduersarium sibi coheredem esse negat.

Aduersarium fatemur esse heredem] *l. qui familiæ*
C *37. D. eod.* si Basilica sequamur. vide tamen Cuiac. Obseru. 9. 36.

Aduersarium esse socium] *l. 3. & l. 4. §. sicut, D. comm. diuid.* qui prouocat ad diuisionem, vtique rei socium agnoscit: hoc enim agitur, vt à communione discedamus, *l. non possumus 7. D. si pars heredit. petat.*

Aduersarium esse adfinem] Vt in *l. pen. D. fin. regund.* Festus: *Adfines, in agris vicini.* Glossæ Philoxeni: *Adfinis,* ἀγχιτέρμων.

XXXVII. *Communi diuidundo.*

V. tit. 3. lib. 10. ff.

D COmmuni diuidundo actio redditur inter alios socios. Imo & inter coheredes, *l. inter, D. fam. erc. l. quibus, D. pro soc.* Sed plenior est actio fam. ercifcundæ, quia in eam veniunt non tantum quæ erant in bonis, sed etiam quæ erant ex bonis, mortis tempore, veluti res commodatæ, aut depositæ, & non est de vna re, nec iterari potest, nisi ex magna causa. communi diuidundo de vna re agi potest, & subinde modo de hac, modo de illa, *l. si filia §. familiæ, l. fundus mihi, D. fam. erc. l. 4. §. hoc iudicium, D. eod. tit.* Habet autem vtraque mistam causam: Nam & actioni Communi diuidundo inest actio pro socio, & qualibet præstatio personalis, *d. l. 4. §. sicut.*

E

XXXVII. ENARRATIO.

INter alios socios] Inter alios quam coheredes: inter omnes cum quibus societate, vel citra societatem res communis est, *l. 2. D. eod.*

Imo & inter coheredes] Si extra causam hereditatis res cõmunes habeant, vt aiunt Græci ad *d. l. inter.* Sed & inter eos quibus iure hereditario res communis est, communi diuidundo agi potest, *d. l. quibus.*

Ex bonis mort. t.] Ex bonis sunt res pignori datæ defuncto, vel commodatæ, vel depositæ, Theophil. §. 2. *Instit. de bon. vi rapt. l. 2. §. in hac actione, D. vi bonor. rap.*

Aut depositæ] Nam hæ res veniunt in petitionem hereditatis, *l. & non tantum 19. D. de petit. heredit.* & quæ veniunt in petitionem hereditatis, veniunt & in iudicium famil. ercisc. *l. sed etsi 25. eod. l. fundus 51. in fi. D. famil. ercisc.*

Et non est de vna re &c.] Actio familiæ erciscundæ est de vniuersitate, *l. si filia 20. §. familiæ, eod.* Paulus Sentent. libro 1. tit. 18.

Habet autem vtraque mist. caus.] §. *quædam 20. Instit. de action.* id est, vtraque est in rem & in personam, *l. item Labeo 22. § familiæ erciscundæ, D. fam. ercisc. l. per hoc 4. § siue, D. comm. diu.* veniunt scilicet in vtramque ea quæ inuicem socij facere & præstare debent. Fac socium in res cõmunes aliquid impendisse, vel solum fructus ex rebus communibus percepisse, vel dolo aut culpa aliquid in eis admisisse *l. pen. hoc tit.*

Inest actio pro socio] Quæ in personam actio est. Quid inter actionem pro socio & communi diuidundo intersit, docet *lex 1. D. com. diuid. & l. vt sit 31 & l. si actum sit 43. D. pro soc.*

XXXVII. *Communia vtriusque iudicij tam familiæ erciscundæ quam communi diuidundo.*

ITem hoc habet vtraque commune, vt bonæ fidei sit, *l. 3. hoc tit.* sicut petitio hereditatis. Vt per arbitrum aut ex conuentu diuisione facta teneatur alter alteri euictionis nomine præscriptis verbis quasi ex empto vendito, aut permutatione, quia diuisio instar emptionis & permutationis obtinet, *l. 1. hoc tit.* etiamsi de euictione pactum vel stipulatio non interuenerit, *l. 14. sup. fam. erc.* vno casu excepto, quo pactum vel stipulatio necessaria est, si sciens coheres, vel socius rem in ea causa esse vt euinci possit, adiudicatam sibi eam rem acceperit & possederit, *l. 7. hoc tit.* Item illud commune est vtriusque iudicii, vt à non iure dato arbitro facta diuisio, ratihabitione, aut consensu sociorum confirmetur, *l. 2. hoc tit.* Vt res, quam coheres vel socius emerit sibi ex communi pecunia, non fiat communis, *l. 4.* Vt instrumenta communia apud eum deponantur, quem præses prouinciæ elegerit, *l. 5.* velim addi, vel arbiter ipse diuisionis, *l. 5. D. fam. erc.* secundum generalem definitionem *l. 2. C. de ped. iud.* Nam & diuisio bonorum hodie vel per arbitrum fit datum specialiter, vel per præsidem extra ordinem. Vt corpora quæ desierunt esse communia, fortè conuentione sociorum, aut destinatione defuncti, neutro in iudicio veniant, *l. 9.* quanquam quæ nunquam fuerunt communia venire constet in iudicium familiæ erciscundæ, vt dixi supra, veluti res depositæ, aut commodatæ defuncto. Sunt & communia vtrique iudicio alia pleraque quæ non recensentur in hoc titulo: Vtramque esse duplicem, vtramque perpetuam, legitimam, quasi ex contractu, & alia quædam.

XXXVIII. Enarratio.

SIcut petitio hereditatis] *l. vlt. in fi. §. de petit. heredit.*

Vt per arbitrum] Datum ab eo qui ius dandi habet, *l. 2. hoc tit.*

Ex conuentu] Ex conuentione, & consensu mutuo, vt inf. *lib. 4. tit. 54. de conuentu illicito.*

Euictionis nomine] *l. si fratres 7. hoc tit.*

Diuisio instar emptionis] Diuisio, δυνάμει, vim emptionis obtinet. Bas.

Et permutationis] Et est actio præscriptis verbis: videntur enim partes hereditatis inter se commutare, Græci ad *leg. 14. §. famil. ercisc.*

Etiamsi de euictione pactum] Iudex iubere debet, vt de euictione sibi inuicem caueant. Si vero id omiserit, ipsi inter se super euictione conuenire possunt. Græci ad *d. l. 14.* Sed etsi nihil conuenerit, alter alteri euictionis nomine tenebitur.

A non iure dato] Veluti à Catholico siue procuratore Cæsaris priuatis dato. Basil. heic ex *l. 1. §. de pedan. iudicib.*

Sibi ex communi pet.] Sibi negotium gerens, *l. 4. hoc tit.*

Vt dixi supra] Titulo 37.

Vtramque esse duplicem] Vnusquisque & rei & actoris partes sustinet. actor autem esse videtur, qui ad iudicium prouocat, *l. 10. D. fin. regund. l. 2. §. in familiæ, l. 44. §. qui familiæ, D. famil. ercisc. l. 2. §. 1. D. comm. diuid. l. 1. §. ad hæc, §. de ann. except.* Sed & alia ratione vtraque duplex est, quia ex duobus constat, id est, rebus & præstationibus, *l. 22. §. pen. D. famil. ercisc. l. 4. §. sicut, D. comm. diu.*

Vtramque perpetuam] *l. 5. §. de ann. except.*

Quasi ex contractu] *§. 3. & 4. Institut. de obligat. qu. ex contr.*

XXXIX. *Finium regundorum.*

V. tit. 1. lib. 10. ff.

INter iudicia diuisionis pono etiam actionem de finibus, qui forte confusi, vel obscurati, vel occupati sunt dirigendis, dirimendis, disterminandis inter adfines, quam veteres Galli interpretantur (*plait de bonnes*) actionem arbitrariam, vt rei vindicationem, non bonæ fidei, & dicere possim de finibus erciscundis, vt Apuleius in Metamorphosi, *via erciscundæ.* Nec ambigitur quin sit mista actio in rem & in personam. Est igitur quadriga mistarum actionum hæc; Petitio hereditatis, Familiæ erciscundæ, Communi diuidundo, Finium regundorum, quas tamen omnes existimandum est plerunque magis esse in rem quam in personam, *l. si quis cum, D. Comm. diuid. l. furiosus, D. de obl. & act. 1.* principaliter esse in rem: nec enim sunt ex contractu, & hereditatem potissimum vindicant, vel id quod cuique competit in hereditate, aut re communi, vel etiam fines, vt *Nou. 69.* Sed & rationem admittit actio finium regundorum eius quod adfinem adfini dare facere oportet, *§. si finium, Inst. de off. iud. l. 4. §. 1. D. fin. reg* quæ actio personalis est. & quia personales etiam eæ actiones sunt, ideo neque vsucapio eis obstat, neque præscriptio longi temporis. i. 10. aut 12. annorum: quæ tamen alio respectu, qua reales magis sunt, videretur obiicienda, sed placuit exigi 30. annorum spatium: Quia igitur actio finium regundorum datur si lis consistat intra pedes quinque (hic enim est finis finium) actio in rem si amplioris terræ controuersia sit: hæc perimitur præscriptione longi temporis, illa non item. & quod ait *l. pen. huius tituli,* quinque pedum præscriptionem esse summotam, hoc est de quinque pedum controuersia arbitros tres ex 12. (sicut in vindicationibus ex lege, si vindiciam falsam tulit) vel arbitros singulos ex lege Mamilia iudicare, non obseruata præscriptione longi temporis, *l. vlt. Cod. Theod. eod.* & vt additur in eod. Cod. hac sola præscriptione actorem repelli: *Si veteribus finem*

finem cum signis limes inclusus congruũ erudita arte A
præstiterit, in Concilio Spalensi II. *Si veteribus signis limes præfixus monstrauerit reo vus esse retentionis*. Et signis, vt poëta ait, signare campum: & Arcadius Augustus apud Gromaticos: Cum signis & sigillis terminos constituimus. Ex lege 12. & lege Mamilia non erat vsucapio intra quinque pedes, quoniam hanc latitudinem iter ad culturas accedentium occupat, vel circumactus aratri, vt Aggenus Vrbicus ait, & iter quidem ad eundum ambulandum. i. seruitus itineris cum prædio vsucapi potest, iter ad culturas, vel vt loquitur Varro, iter limitare vsucapi non potest, sed neque longo tempore adquiri, *l. pen. & vlt.*

XXXIX. Enarratio. B

INter iudicia diuisionis] τὰ ὁροθέσια διαχωρίζουσι τὴν δὲ τὴν γῆν ὑπὸ τῆς πλησιοχώρου, ἤτοι ἀσυγχύτονος: *Termini separant agros inter se confines*, vt aiunt interpretes Hermogenis.

Obseruati] *l. 2. §. 1. D. eod.*

Dirigendis] Tit. Liuius libro 39. 27. in fine. *De iure etiam finium pauca adiecerunt: Q. Fabium Labeonem, quum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam.* &c.

Disterminandis] vt in *l. 4. §. vlt. D. eod.*

Inter adfines] Hæc actio pertinet tantum ad prædia rustica, *l. 2. eod.* nam in vrbanis vicini dicuntur non adfines, aut confines, *d. l. 4. §. vlt.* Quidam enim fines vicinorum peruadunt, ac sensim possessionibus suis eos exturbant, & fines suos vsque & vsque proterminant, vt loquitur Apuleius Metamorph. 9. vel æstuans alluuio fines confundit, *l. si irruptione 8. D. eod.* Ad arbitrum qui aditur ex nudo partium consensu pertinet hic Terentii locus in Heautontimor. act. 3. sc. 1. *Vicini nostri heic ambigunt de finibus: Me cepere arbitrum. Plait de bonnes.* Glaber Rodulphus hist. libro 2. cap. 10. *Multi ibi limites, quos a'i bonnas nominant, suorum recognouerunt agrorum.* Hinc *bonner.* Vetus Institutionum interpres Gallicus Iustiniani verba illa: *si finium regundorum actum sit*, §. 6. *de offic. iudic.* sic interpretatur, *si l'on plaide, pour bonner terres.*

Principaliter esse in rem] *l. 1. D. eod.*

Trig. annor. spatium] *l. 1. C. de ann. except.* D

Inter adfines] Homerus Iliade M.

Ἀλλ' ὥς τ' ἀμφ' οὔροισι δύο ἀνέρε δηριάασθον
Μέτρ' ἐν χερσὶν ἔχοντες ἐπιξύνῳ ἐν ἀρούρῃ.
Sed sicut de finibus duo contendunt
Mensuras in manibus tenentes communi in aruo.

Vt rei vindicationem] *l. qui restituere 68. D. de rei vind.*

Quin sit mista] *l. 1. D. fin. reg §. quæ actiones, de Action.*

Petitio hereditatis] *l. sed etsi 25. §. petitio, D. de petit. hered.*

Si lis consistat intra pedes q.] Theodorus Hermopolites heic scribit, *finium regundorum actionem dari*, ἐντὸς πέντε ποδῶν οὔσης τῆς ζητήσεως· εἰ δὲ πλείονος γῆς, τὴν in rem. *Si lis consistat intra quinque pedes, si de ampliore terra controuersia sit, actione in rem.* v. *leg. si finalis, C. Theod. eod. tit.* E

Hæc perim. præscr. l. 1.] Decem aut viginti annorum.

Illa non item] Sed præscr. 30. ann.

Tres ex 12. &c.] M. Tullius in 1. de LL. *Quoniam vsucapionem 12. tabulæ intra quinque pedes esse noluerunt, depasci veterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus, nec Mamilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus.* Vide Obs. lib. 5. cap 21.

A Si vindiciam falsam tulit] Festus in v. *vindiciæ*: Et in 12. *Si vindiciam falsam tulit, ... Si velit is, arbitros, arbitros tres dato.*

In Concilio Spalensi II.] C. II.

Vt Poëta ait] Virgilius Georg. 1.

Apud Gromaticos] Varios auctores de limitibus.

Aggenus Vrbicus] 1. libro de limitibus.

Vsucapi potest] *l. si aliena 10. §. 1. D. de vsurpat. & vsucap.*

Vel vt loquitur Varro] Libro 4 de LL.

Longo tempore] Vide Cuiacium ad *leg. 4. in fine, D. de vsurpat. & vsucap.*

XL. *De Consortibus eiusdem litis.*

B IN Basilicis, περὶ κοινωνίας τῆς αὐτῆς δίκης] Quia vt rei, ita litis eiusdem est societas quædam, quotiens eiusdem rei nomine plures agunt, aut conueniuntur, & consortes eiusdem litis, quorum communis est res in iudicium deducta, qui Æschylo σύνδικοι, cuius interpres: σύνδικοι λέγονται οἷς ἴσον μέτεστιν ἐν τῇ δίκῃ τῆς αἰτίας. alias Pindaro σύνδικοι sunt testes illo loco, σύνδικοι δ' αὐτῷ ἰολάου τύμβος. Nobis Syndici actores sunt, vel defensores ciuitatum, aliorumve corporum, *l. placet, C. de Episc. & cler.* qui procuratorum partibus funguntur, *l. 6. §. pen. D. quod cuiusq. vniu.* Vel consortes eiusdem litis sunt socij inter quos communis est ea res, de qua litem simul omnes contestantur, vel vnus eorum tantum. Sed si vnus tantum litem contestetur C suo nomine & pro parte sua, ex lege Constantini si agat repelli potest præscriptione huiusmodi, quod agat, non adiuncta persona consortium, vel si conueniatur, tueri se potest hac exceptione: Quod habeat consortes, *l. 1. Cod. Theod. de dom. rei poss.* & inde Sidonius Apollinaris 4. Epist. *Non est cur dicere incipias, habeo consortes, necdum celebrata diuisio est, quod creditoribus malis dicitur bene.* Sed hoc ante Constantinum non obtinuit: Nam & cum quo consortium ei collibuisset actor præteritis aliis, vel si haberet actor consortes, sine voluntate eorum pro parte sua experiri potuit. Et potest etiam hodie ex *l. 1. huius tituli*, restituto iure antiquo, & sublata lege Constantini pro sua quisque parte & persona agere & respondere indistinctè, siue vnius fori sint consortes omnes, D siue diuersi, & siue litem iam omnes simul contestati sint. vel defunctus, cui heredes extiterunt, vt *l. si petitor, & l. non idcirco, D. de iud. l. tutores §. pen. D. de admin. tut.* siue nunc primum iudicium dictet, vel accipiat vnus eorum pro parte, absentibus aliis, & male Accursius *l. 1.* addit hęc verba, *post litem contestatam ab aliis.* Potest etiam communi nomine vnus in solidum agere sine mandato consortium oblata satisdatione de rato, vel deffendere oblata satisdat. iudicatum solui, *l. 2. hoc tit.* siue cæteri, qui modo absunt, litem contestati sint; siue solus ipse litem contestari velit: Nam hæc verba *l. 2. Post litem legitime ordinatam*, non significant litis contestationem: aliud enim est litẽ ordinare, aliud contestari. Ordinare est pręparare & constituere personam actoris, & rei, & iudicis, E ac se præmunire, *l. Pap. §. 1. & 2. D. de inoff. test.* & quod ordinabatur in *l. 20. D. de prob.* id est, præparabatur in *l. liberis § vlt. D. de lib. cau.* & Festus, ordinato iudicio, partes litem contestari. Igitur sententia *l. 2.* hæc est, consortem cauere de rato, vel de iudicato post litis ordinationem, & ante litis contestationem, vt *l. Pomponius §. pen. D. de procur.* Non inficior, & post litis contestationem cauere eum, si forte post litem ab omnibus, vel aduersus omnes contestatam, alij abesse cœperint, & vnus communi nomine rem persequi velit, *l. nihil, sup. de procurat.*

Ergo personis, quibus sine mandato agere licet, *l. sed & ea persona*, *D. eodem*, consors adiungi potest ex *d. l.* 2.

XL. ENARRATIO.

AEschylo] In Supplicibus: ἐγὼ δ' ἀρωγὸς ξυνδίκοις θ' ἥξω λαβών.

Pindaro] Olympiade 9.

In Basilicis] Libro 12. tit. III.

4. Epistolarum] Epistola 24.

Aliud enim est litem ordin. al. cont.] Vide Cuiacium Obseruat. libro 18. cap. 23. & recitat. ad *l.* 20. *de probat.* libro 43. Digest. Saluii Iuliani.

Et Festus] In v. contestari.

XLI. *De noxalibus actionibus.*

Vide titulum quartum lib. 9 ff. & tit. 8. lib. 4. Instit.

NOxales actiones sunt in personam, non in rem, ex priuatis delictis seruorum, quæ commiserunt, inscio, aut sciente & vetante domino, aut nequeunte vetare. Quibus non hoc agitur, vt dominus noxæ dedat seruum, sed vt damnetur damnum sarcire quod fecit seruus, pœnamque præstare, *l.* 3. *h. t.* Nam pœnales, & pecuniariæ actiones sunt, *l.* 10. *§. quoties. D. de comp.* & eleganter *l.* 6. *§.* 1. *D. de re iud.* solius noxæ deditionis nullum iudicium esse, sed pecuniariam condemnationem præcedere, noxæ deditionem sequi. Denique vt ex edicto de his qui effuderint vel deiecerint, patet, alterius iudicij adiectionem esse. Quod etiam exemplum sententiæ monstrat in titulo *de off. iud.* 4. *Inst.* P. Mæuium L. Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere. Denique in condemnatione est litis æstimatio, in solutione deditio ex duodecim tab. videlicet antequam actum sit iudicati, *l. item veniunt* §. *idem recte*, *D. de pet.* Nec tamen noxæ deditio etiamsi dominum liberet condemnatione, eo liberat quod ex delicto serui ad eum peruenit, *l. pen. hoc titulo.* Recte dixi, ex priuatis delictis. Nam legibus iudiciorum publicorum fere omnibus serui rei fieri possunt, *l. hos accusare* §. *omnibus*, *D. de accus.* non legibus priuatorum, quia cum seruo nulla actio est. recte, inscio, aut vetante domino. Nam si sciente nec vetante quod vetare potuit, vel iubente, vel opem & consilium dante domino, noxæ dedendæ facultatem non habet, & suo nomine tenetur in solidum, *l. vlt.* Recte autem vindicationibus iunguntur noxales actiones, quia actio ad exhibendum, quæ sequenti titulo proponitur, tam noxali iudicio acturo datur, quam vindicaturo, *l.* 3. §. *si quis noxali*, *D. ad exhib.*

XLI. ENARRATIO.

EX priuat. delict.] Noxales actiones nascuntur ex noxa seu maleficio seruorum, non ex contractu, *l.* 1. *D. eod.*

Inscio, aut sciente, &c.] *l.* 2. 3. & 4. D. *eod. l.* 2. 3. & 4. *hoc tit. l.* 1. §. 1. *D. si famil. furt. fec. dic.*

Aut nequeunte vetare] Nam culpa caret qui scit, sed prohibere non potest, *l.* 50. *D. de reg. iur.* Guntherus Ligurini libro 7.

Qui spoliare sacras aliquem conspexerit ædes
Si prohibere potest facinus, prohibere laboret.
Si prohibere nequit, maneat securus.

Ex 12. tabulis] *l. miles* §. 1. *D. de re iudic.* & §. *sunt autem, Instit. de noxalib. act on.*

Noxæ deditionem sequi] Vide Cuiac. Notas, In-

A stit. eodem.

Aut noxam dedere] Vt in § 1. *Instit. de offic. iud.* id est, ipsum corpus quod deliquit. & noxa igitur pro reo, vt Græcis βάραθρος, βαράθρου ἄξιος, Ammonius. Vide Cuiac. ad §. 1. *Inst. eod.*

Fere omnibus] Excepta lege Iulia de vi priuata, *d. l. hos accusare.*

Nam si sciente nec vetante] Dominus quasi auctor delicti tenetur in solidum. Saluianus de prouident. D. libro 7. *In cuius enim manu est vt prohibeat, agi, si non prohibet admitti.* Tertullianus aduersus Marcionem libro 1. *Nam in cuius manu est quid ne fiat, eius iam deputatur cum iam fit.* Thodoretus Quæst.

B in 2. Reg. interrogatione 45. δῆλον τοίνυν, ὡς τὴν συγχώρησιν ἐκάλεσεν ἐντολήν· ἐπειδὴ κωλῦσαι δυνάμενος οὐκ ἐκώλυσε: *est ergo perspicuum quod permissionem vocarit mandatum.*

XLII. *Ad exhibendum.*

V. tit. 4. lib. 100. ff.

ACtio igitur ad exhibendum, quæ & exhibitoria dicitur, datur tam propter noxales actiones, quam propter vindicationes, & est veluti præparatoria vindicationis, aut noxalis actionis, vt interdictum de liberis exhibendis est præparatorium in-

C terdicti de liberis deducendis, *l.* 3. §. 1. *D. de lib. exh.* si res mobilis sit, *l. quod legatur, D. de iud. l. aduersus, D. de cri. exp. her.* Exhibitionem enim sequitur vindicatio, quæ directa & principalis actio est, *l.* 3. §. *ibidem*, *l. si quis hominem*, *D. eodem*, nisi arbitrio iudicis rem aduersarius restituerit. Nam exhibendi verbum etiam restituendi significationem recipit, *l. Julianus* §. *quantum*, *D. eod.* & *in l. pacto*, §. *de pac.* exhibendis, i. restituendis. Vel exhibitionem sequitur noxalis actio, & notæ deditio vindicationem parit, quasi domino ei cui seruus noxæ deditus est, noxæ enim deditio mutatio dominij est. Dicitur autem actio ad exhibendum incerti actio, *l. pen. D.*

D *depos.* quia magis in id quod interest, quam in rem datur: & sane qui iudici iubenti exhiberi non paret quod iussum arbitrium dicitur passim, & præceptum, *l.* 7. *hoc titulo*, condemnatur in id quod interest, *l. Iul.* §. *vlt. D. eod.* Vindicatio certi actio est. Vtraque arbitraria, atque etiam noxalis actio. Sic autem exhibitoria actio dicitur ad exhibendum, vt redhibitoria, ad redhibendum, *l.* 28 *D. de adil. ed.*

XLII. ENARRATIO.

PRopter noxales actiones] *l.* 3. §. *si quis*, *D. eod.* vt acturus noxium seruum agnoscat.

E Propter vindicationes] *l.* 1. *eod.* & *d. l.* 3. §. *est autem.*

Si res mobilis sit] Nam res immobiles satis se exhibent: & ideo Græci res immobiles vocant, οὐσίαν φανερὰν, *substantiam manifestam*: res autem mobiles, ἀφανῆ οὐσίαν, *substantiam obscuram*, & *nec manifestam*, Lysias contra Diogitonem.

Exhibitionem enim sequitur vind.] Res exhibita vindicatur, *l.* 1. *l.* 3. §. *est autem*, *D. eod. l. ad rem mobilem*, *D. de Procurat.*

Et principalis actio est] Nam principalis eadem quæ directa, *l. in commodato* 17. §. 1. *D. commod.*

Rem aduersarius restituerit] Rem exhibuerit, §. *præterea*, *Instit. de actionib.* aut restituerit.

Nam exhibendi verbum etiam restit. &c.] Itaque auctores Basilic. actionem ad exhibendum, restitu-

toriam vocant, ἀποκαταστατικὴν ἀγωγὴν, ad *l. vlt. hoc tit.* Gloſſæ Philoxeni: *exhibet*, ἀποκαθίστησιν. quod eſt reſtituit.

Noxæ enim deditio mutatio dom. eſt] Per noxæ deditionem ſerui dominium à veteri domino in perpetuum recedit, *§. 3. Inſtit. de noxal. act.*

Quia magis in id quod intereſt] Cuius incerta quantitas eſt.

Vtraque arbitraria] Rei vindicatio arbitraria eſt, *l. qui reſtituere 68. D. de rei vindic.* & exhibitoria, *l. 3. §. ibid. D. ad exhibend.*

Atque etiam noxalis actio] *d. §. præterea.*

XLIII *De aleæ luſu & aleatoribus.*

V. tit. 11. lib. 1. ff.

SEquitur titulus, de aleæ luſu & aleatoribus, ſecundum ordinem edicti perpetui, cuius rationem expoſuimus in Digeſtis. Cæterum is quidem titulorum ordo hic obſeruatur, ſed non etiam rerum contexta ſeries. nec enim res vlla præcedit cum qua conferri hic titulus poſſit. Aleæ nomen omnem fortunæ luſum complectitur, necdum talorum aut teſſerarum iactarum è pyxide. i. fritillo vel phimo, quam pyxidem appellari opinor illo verſu Iuuenalis, Partos gladio vel pyxide nummos. neque tamen omnis generis alea legibus prohibetur. excipit Iuſtinianus prima Conſtitutione tituli huius, ludos quinque, quod virtutis cauſa ſuſcipiantur, vt *l. 2. D. eodem, l. qua actione §. ſi in colluctatione, D. ad l. Aquil.* μονόβολον, id eſt, ſingularis ſaltus, κοντομονόβολον, ſaltus conto ſuffultus, κυνταινὸς, κόνταξ χωεὶς τῆς πόρπης, iaculatio haſtæ, pili vel conti ſine cuſpide, quæ Quintani iaculatio dicitur ab inuentore, hodieque Quintana vulgo. πάλαισμα, colluctatio. ἱππική, Troia, ſiue Pyrricha, curriculum equorum, cui ſimiles ſunt κιντζούθεα & τόρνε, ludi explicati à Nicephoro Gregora libro decimo. Cæteri interdicti ſunt, non tantum ſi pecunia poſita ludatur, ſed etſi quod maxime notandum eſt, poſitis lupinis, argento Comico, in vicem pecuniæ veræ poſtea perſoluendæ victori, *l. 1. huius tituli, l. 25. & l. vlt. ſup. de epiſ. aud.* & eſt non leue crimen, ſi quis vetita luſerit alea, cuius odio multa ſingulariter recepta ſunt: vt condictio quaſi indebiti competat ei, qui victus alea ſciens vltro ſoluit, id quod in alea amiſit, vel eo ceſſante, in vrbe præf. vrbi, in municipiis patri, aut defenſori ciuitatis, aut præſidi prouinciæ, vt erogetur in opera publica. Fuit olim eius rei in vrbe cura ædilium. Martialis: *Ædilem rogat vdus aleator.* & alio loco: *Nec timet ædilem moto ſpectare fritillo.* & Seneca: *loca ædilem metuentia*, popinas, vbi plerunque luditur alea, & proſtibula. & fuit olim pœnalis actio in quadruplum, hodie in ſimplum, famoſa, vt opinor: nam & aleatorum nomen infame, quamobrem teſſerarios ſe appellari malebant, vt latrones, πειρατάς. Item receptum eſt, vt ſuſceptori aleatorum, qui aleatoribus ipſis longe nequior eſt, impune fiat furtum, & iniuria, damnumque detur impune, & vt qui cogit ad ludum graui multa coërceatur, vel ducatur in latomias, aut vincula publica, *l. 1. & 2. D. eodem.* Et vt condictioni eius, quod alea luſum eſt, nulla præſcriptio obſtet, niſi annorum L. quod & *l. 1.* huius tituli fuiſſe cautum Euſtathius auctor eſt lib. de temporibus. Et vt arcanæ popinæ in quibus alea luditur, publicentur, *l. 2. hoc tit.* quæ etiam nominatim interdicit equorum ligneorum luſu, quaſi ſcilicet magis in aleæ ſpeciem, quam virtutis cadat. Et vt victori nulla ſit petitio eius quod alea vicit, vt *l. periculi, D. de*

A *nau. fœn.* & ſane ſi retentionem non habet, & petitionem multo minus.

XLIII. Enarratio.

ET aleatoribus] Qui & aleones Iulio Firmico Aſtro. VIII. 25. Gloſſæ: κοβιστής, *aleator, aleo.*

E Pyxide, i. fritillo, vel phimo] Vetus Iuuenalis Scholiaſtes ad verſum quintum. Sat. 14. *Fritillus, pyxis cornea, quæ ſimus dicitur Græce.* Magnum Etymologicum: φιμοὶ κυβευτικὰ ὄργανα. φιμός ἐστιν ὁ καλούμενος κημὸς, εἰς ὃν ἐνέβαλλον τό.

Illo verſu Iuuenalis] Sat. 13. rectius tamen, vt B videtur, idem Scholiaſtes: *Veneno*, inquit, vel gladio. Idem Iuuenalis Sat. 6.

At nunc res agitur tenui pulmone rubetæ,
Sed tamen & ferro.

Lactantius 3. 15. *Quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.*

Κοντομονόβολον] Aliud eſt κοντοπαίκτης, cuius meminit Balſamo ad canon. 2. Synod. 6. in Trullo, contiludium, contiludiorum. de quo Iulianus Imperator in ænigmate, εἰς κοντοπαίκτην: quod quia nondum editum eſt, non grauabor heic adſcribere.

Ἰουλιανοῦ δεσπότου αἴνιγμα εἰς τὸν κοντοπαίκτην.
Ἔστι τι δένδρον τῶν ἀνακτόρων μέσον,
Οὗ ῥίζα καὶ ζῇ καὶ λαλεῖ καρποῖς ἅμα.
C Ὥρα δὲ μιᾷ καὶ φυτεύεται ξένοις
Καὶ καρπὸν αὔξει, καὶ τρυγᾶται ῥιζόθεν.

Eius interpretationem eruditis relinquo. Hinc κοντοπαικτική, cuius meminit Nicephorus Blemmidas in Epitome Logices capite tertio.

Κόνταξ χωεὶς τῆς πόρπης] Photius in Nomocanone cap. 29.

Ab inuentore] ἀπὸ Κοΐντου τινὸς οὕτω κληθείς. Balſamon in Scholiis.

Troia ſiue Pyrricha &c.] Videtur Troiam & Pyrricham pro vno eodemque ludo accipere, auctore Seruio qui ita ſcribit in V. Æneidos: *Vt ait Suetonius Tranquillus, luſus ipſe, quem vulgo Pyrricham appellant, Troia vocatur.* Atqui differunt Plu- D tarchus in Catone minore: τὴν παιδικὴν καὶ ἱερὰν ἱπποδρομίαν, ἣν καλοῦσι Τροίαν. *Certamen ſacrum equeſtre puerorum, quod Troiam appellant.* Troia igitur curriculum equorum: Pyrricha autem Saltatio armata & pedeſtris, quam ſaltabant *concinentibus fiſtulis, ſonantibus modulis*, ceu loquitur Ammianus libro 16. & 18. Ariſtides Quintilianus in lib. 2. de Muſica: τὴν μὲν κατὰ πυῤῥίχην τῶν τακτικῶν μελέτην ὡς διὰ μουσικῆς ποιεῖται, τί δεῖ λέγειν; *Qua ratione Tacticorum curam in Pyrriche ſuſcipiat Muſica, quid dicere attinet?*

Pyrricha] Scholiaſtes Hephæſtionis: ἡ καλουμένη πυῤῥίχη, ἔνοπλος ὄρχησις οὖσα. Athenæus libro decimo quarto: πολεμικὴ δὲ δοκεῖ εἶναι ἡ πυῤῥίχη· ἐν ὅπλοις γὰρ αὐτὴν παῖδες ὀρχοῦνται. Euſtathius ad Iliad. v. ἣν δὲ πολεμικὴ ὄρχη- E σις καὶ ἡ πυῤῥίχη. Idem Heſychius. Vide Suetonium Iulij c. 39. & Octau. c. 43. Cuiac. Obſ. 13. 10. Græce dicitur πρύλις, Callimachus in hymno in Iouem.

Κιντζέθρα] Cuiacius deprauatam lectionem ſecutus eſt, & interpres Ioannis Cantacuzeni. Ioannes Meurſius in Gloſſario Græcobarbaro legit, καὶ τζοῦθρα. Cantacuzenus hiſtoriæ libro primo capite quadrageſimo ſecundo, καὶ τὴν λεγομένην τζέστριαν καὶ τὰ τερνεμένα. forte legendum, τζοῦστραν.

Et τόρνε] τορνεμένα, Cantacuzenus loco citato. Aliis τορνεύματα. Auctor Græcobarbarus ineditus: καὶ ἀπάνω εἰς τὰ τραχήλια τῶν εἰς τὰ τορνεύματα. torneamenta. Matthæus Pariſ. in HENRICO III. *Milites vt exercitio militari peritiam ſuam & ſtrenuitatem ſuam experirentur, conſtituerunt vnanimiter non vt in haſtilu-*

dio illo quod communiter & vulgariter torneamentum A *dicitur* &c.

Positis lupinis] Lupinos non esse genus nummi etiam vilioris magis placet. positis igitur lupinis vice pecuniæ, θερμίοις, *l.* 1. *hoc tit.*

Argento comico] Aurum comicum, Plautus Pœn. Act 3. S. 11.

Vetita luserit alea] Horatius Carminum libro tertio, Ode vigesima quarta. *seu malis vetita legibus alea.*

Vt condictio quasi indebiti.] Si seruus vel filiusfamilias victus sit, domino vel patri condictio competit. Si filiusfamilias vicerit aut seruus, pater aut dominus tenetur de peculio, non noxali, quia ex negotio gesto agitur, vt est in *l. vlt. §.* 1. *D. eod.* id est, dominus tenetur noxali ex delictis serui : heic B autem inter eum & alium quasi contractus habitus est : συνάλλαγμα ὡσανεὶ γέγονε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἑτέρου, vt ibi Græci interpretes.

Quod si victus sui iuris sit, an condicet? negabat Placentinus, quia turpitudo dantis repetitionem impedit. Azo contra putat in Summa num. 27. neque heic regulæ locum esse secundum quam id quod datur ex turpi causa non repetitur. heic autem quasi contractum esse. Græci etiam interpretes lusoribus etiam sui iuris existentibus repetitionem dari putant, & cessare regulam qua dicitur, in pari causa eumque qui accepit esse potiorem. Sic etiam Ioannes Faber repetitioné admittit, nec mouetur regula secundum quam melior est condicio possessoris. & hæc sententia comprobatur *l.* 1. quæ generaliter victori C actionem denegat, victo autem repetitionem dat.

Sciens vltro soluit] Regulariter qui sciens indebitum vltro soluit, non repetit, *l. indebitum* 9. *ff. de condict. indeb.* Hoc ergo singulariter receptum est, vt vltro soluenti repetitio detur.

Martialis] Lib. 1. epigr. vlt.

Et alio loco] Lib. 14. 1.

Seneca] De vita beata cap. 7.

In quadruplum] Asconius Pedianus in diuinationem : *Quadruplatores* (ex quorumdam sententia) *eorum reorum accusatores, qui conuicti quadrupli damnari soleant, vt aleæ.*

Aleatorum nomen infame] Apud Græcos. Theophrastus περὶ ἀπονοίας: μηδεμίαν αἰσχρὰν ἐργασίαν ἀποδοκιμάσαι, ἀλλὰ κηρύττειν, μαγειρεύειν, κυβεύειν, &c. ait, hominem perditum à nullo turpi artificio se abstinere, præconem esse, coquum esse, aleatorem esse. Inter artes D quæ à Romanis etiam improbantur Cicero ponit ludum talarium, libro primo de Officiis.

Quamobrem tesserarios] Ammianus Marcellinus libro vigesimo octauo. *Quidam ex iis, licet rari, aleatorum vocabulum declinantes, ideoque se cupientes, appellari tesserarios.*

Vt latrones πειστάς] Aristoteles Rhetoricorum libro 3. cap. 117. καὶ οἱ μὲν λῃσταὶ αὐτοὺς πειστὰς καλοῦσι νῦν.

Vt susceptori aleatorum] Susceptor dicitur à Græcis ταβλοδόχος, ad *l. 1. D. eod.* nam Græci recentiores dicunt τάβλαν pro tabula in Anthologia Græcor. epigramm. lib. 1. cap. 61. & ταβλίζειν, *tabula ludere*, Ter- E tulliano. *Tabulas alearias* vocat Ratherius Veronensis Episcopus de contemptu canonum parte 1. Scribit Azo in Summa num. 28. non idem iuris esse, si forte non apud ταβλοδόχον, sed apud alium quemlibet, non in κυβευτηρίοις. vt vocat Eustathius in Odyss. α alea luserint, non impune igitur furtum fit.

Fiat furtum] Si furtum fecerint inter se collusores, furti actio est, *l.* 1. § *1. D. eod.*

Qui cogit ad ludum] Sunt enim quidam qui alios cogunt alea ludere, vel statim ab initio ludi, vel volentes, quod dicitur, interrumpere & surgere, manere cogunt, quod maxime victi faciunt, vt aiunt interpretes Græci in libro 60. tit. 8 cap. 1. De aleoribus S. Ambrosius in libro de Tobia c. 11. *Notatur, si credi potest, infamia qui putauerit retinendum, & infamium sententia grauius quam censura iudicialis inurit opprobrium: quoniam qui apud iudicem damnantur, apud illos gloriosi sunt: qui apud illos damnantur, apud iudicem criminosi sunt.*

Latomias] Ipse Cuiac. Obseru. libro 4. 7. probat Pandectas Florentinas, in quibus legitur, *lautumnias*. Probat & P. Faber Semestr. libro 2. cap. 7. Basilica verterunt: εἰς λιθοτομίας. Scholiastes autem ἐν λατομίῳ βάλῃ. Et idem igitur λιθοτομεῖον, & λατομίον. Glossæ λατομίον, *lapidicina*. Item: λιθοτομεῖον, *lapidicina*. Heic autem Cuiacius Latomias mauult dicere quam lautumias. Helladius Bizantin. in Excerptis Photianis: ταῖς λατομίαις μᾶλλον ᾑρεῖτο φιλόξενος. Glossæ: λατομίαι, *latomia*.

Nisi annorum L.] V. Cui. in libro de temporibus cap. 32.

Magis in aleæ speciem] Nam ea quæ virtutis causa fiunt, permittuntur, *l.* 2. §. 1. & *l. seq.* vide Photium Nomocan. cap. 13.

Nulla sit petitio eius] *l. 1. hoc tit.*

Et petitionem multo minus] Nam frustra petitur quod si habeas retinere non possis.

XLIV. *De religiosis & sumptibus funerum.*

V. tit. 7. lib. 11. *ff.*

POssit hic titulus referri ad vindicationes, de quibus agitur in hoc libro, vt in eas intelligamus non cadere res religiosas. Pro certo constabat sacras, aut sanctas vindicari non posse quasi nostras. Non possunt etiam iure dominii, quasi nostræ vindicari res, aut loca religiosa, veluti monumenta aut sepulchra, in quæ mortuus illatus est, *l. 4. hoc titulo*, aut ambitus horum, vel qui his lapides adhærent, non vsucapi, non permutari, non pignerari, non vendi specialiter, nec nisi modica sint loca venditioni prædii accedunt, *l. 5. D. de sep. viol. l. in modicis, D. de cont. emp.* nec enim Mausolea accedunt. De sumptibus funerum, qui eos fecit, si alia ei actio non sit, etsi ad eum non rediit res defuncti, datur ei actio funeraria similis actioni negotiorum gestorum, aduersus heredem, aut bonorum possessorem, aut patrem ad quem præmortuæ filiæ dos rediit. & datur ante priuilegia, *l. pen. D. eodem.* & agitur etiam extra ordinem eorum nomine, quæ quis pio functus officio consumpsit in morbum defuncti, *l. 3 hoc tit.*

XLIV. Enarratio.

SAcras aut sanctas] *l. in rem actio 23. §. 1. D. de rei vindic.*

Res aut loca religiosa] *d.* § 1. nostra enim esse desierunt, *l. quanquam 4. D. de aq. & aq. plu. arc.*

Aut ambitus horum] Sepulchra certo ambitu concludebantur, vt notum est. Vide Cuiac. ad *l. æde sacra 73 D. de contrah. empt.* libro 3. Respons. Papin. & librum Obseruat. XIII. 36.

Vel qui his lapidibus adhærent] *l. quæ religiosis 43. D. de rei vindic.*

Non vsucapi] Res sanctæ & religiosæ vsucapi non possunt. *l. vsucapionem 9. D. de vsurpat. & vsucap. l. 4. D. de mort. infer. §. 1. Instit. de vsucap. & lo. temp. possess.* Nam singulorum dominium effugiunt.

Non permutari] Permutatio enim vicina & pro-

xima est emptioni, *l. vlt. D. de rer. permut.*

Non pignerari] *l. 2. hoc tit.*

Non vendi specialiter] *l. in modicis 24. D. de contrah.* Obstat *l. si per imprudentiam 51. § si quis locum. D. de euict.* si Claudij Salm. interpretationem sequamur: nam locum ibi accipit pro monumento ad inscriptionem Herodis Attici. Omnino male: monumenta enim vendi non possunt. Species *d. §.* hæc est: Titius locum purum vendidit. Heres autem venditoris voluntate emptoris in eo sepultus est. actio de euictione intercidit, hoc enim casu emptor proprietatem amisit: quia religiosæ res in nullius dominio sunt. Nec est, cur queratur emptor, cum voluntate eius venditor ibi sepultus sit.

Nec enim Mausolea acced.] Isidorus Originum decimoquarto cap. XI. *Mausolea sunt sepulchra, seu monumenta Regum à Mausoleo Rege Ægypti.* Georgius Syncellus: Κλεοπάτρα ἐν τῷ μαυσωλείῳ .... ἑαυτὴν διεχρήσατο, &c. Frontinus mœsilea appellat. Et modica igitur loca religiosa accedunt venditioni prædij, non Mausolæa magnifica & sumptuosa: nec enim Mausolæum meo quidem iudicio sequeretur emptorem. Cuiac. ad *l. si mercedem 53. §. 1. D. de action. emp.*

De sumptibus funerum] De sumptibus factis εἰς ταφήν, vt in Basilicis, & in Demosthenis oratione aduersus Aristogitonem.

Si ei alia actio non sit] *l. & si quis 14. §. Labeo ait, D. eod.*

Similis actioni negot. gestor.] Nam qui sumptus facit, negotium gerit vel defuncti, vel heredis eius, *d. l. 14. §. sed interdum, §. fortassis negotium, §. si quis, §. item Labeo, & §. pen.*

Aduersus hered. aut bon. poss.] *d. l. 14 § vlt.*

Aut patrem] *l. in patrem 21. l. si filius fam. 31. D. hoc tit. Paulus Sentent. libro 1. tit. vlt. §. vlt.* vel maritum, si dotem lucretur, *d. l. 14. § vlt. l. in eum 16. l. Neratius 20. §. pen. & l. Celsius 22. D. eod. titulo.* Apud Hebræos hæc inter appendices recensentur, vt medicorum cura vxori à marito præstetur, si ægrotauerit: vt ab eo redimatur, si capta sit ab hostibus: vt sepeliatur ab eo, si fuerit mortua, vt ex Maimonide refert Seldenus in libro de successionibus ad LL. Hebræorum.

L. pen. D. eod.] Paulus *d. tit. vlt. § pen.*

Quæ quis pio functus officio] Sumptus in cadauer communi humanitatis iure & pietatis gratia facti, non repetuntur: quia tamen sine pietatis intentione nemo alienum cadauer funerat, Onosander Strategici capite trigesimo sexto, ἴδια μὲν γὰρ ἡ περὶ τοὺς ἀποιχομένους εὐσέβεια iudex dispiciet, an quis in hoc fuerit prius, vt mortuum sepeliret, ne insepultus iaceret, non etiam vt suo sumptu id faceret. Certe si testatus sit, quo animo faceret, nullam quæstionem patietur, *l. etsi quis 12. § sed interdum, D. eod. tit.*

FINIS.

CODICIS IVSTINIANI LIBER QVARTVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE REBVS CREDITIS, ET DE IVREIVRANDO.

V. tit. 2. lib. 12. ff.

RIOR pars huius tituli est de actione, Si certum petetur de rebus creditis: posterior de actione, Si certum petetur de iureiurando. Posterior, inquam, si ordinem scripturæ spectas: nam religionis honore & sanctitate & proximitate tit. de religiosis, in quo desinit lib. 3. certe est prior: est enim iusiurandum adfirmatio religiosa, qua scilicet pleraque firmantur inter homines, Deo immortali interposito tum iudice, tum teste. & sic dicitur quasi ius sacratum, quod sit iurandum Deo teste & iudice, vt apud Næuium,

Ius sacratum Iouis iurandum sagmine.

Et Virgil.

Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura.

Et verò de iureiurando quasi iure sacrato tractatur etiam prius, reiecta parte de rebus creditis, tametsi prior sit in ipsa tituli inscriptione, in titulum sequentem. Non est autem actio ex iureiurando, sicut nec ex pacto iure ciuili, nisi lege Iulia & Papia libertus patrono præsenti se donum, munus, operas daturum iureiurauerit, *l. 7. D. de op. lib. l. seruum, D. de man. test. l. 13. in pr. D. de accept. l. 6. §. si quis absente. D. de confes. l. vlt. D. de lib. causa*; sed sicut pacto conuento formatur & proceditur actio ex ipso contractu, ita iureiurando, vt si quis iurauerit se pecuniam credidisse, erit actio si certum petetur de iureiurando, si emisse, ex empto, si societatem fecisse, pro socio. *l. si duo §. si quis iurauerit, & §. Marcellus, D. eod.* vel si iusiurandum subsequatur sententia iudicis, erit vtilis actio iudicati, quasi nouatione facta, *l. 8 hoc tit.* Frequens est comparatio pacti cum iureiurando *l. 2. l. tutor §. 1. l. sed & si seruus, D. eod.* vtroque modo tollitur actio iniuriarum, *l. non solum §. 1. D. de iniuriis*; & naturalis obligatio, *l. Stichum §. nat. D. de sol.* Ergo & nascitur eadem ex vtroque, & fideiussor datus tenetur: nam in casu *l. si quis pro*

A *eo, D. de fideiuss.* non obligatur naturaliter seruus qui per errorem quasi libertus iurat de operis. Item qua de re non seruatur pactum, nec seruatur iusiurandum, *l. iurisgentium §. generaliter, D. de pact. l. non dubium, sup. de leg.* Et obseruandum est relatis & traditis lib. superiore actionibus in rem & mistis, quæ tamen magis sunt in rem quàm in personam, atque etiam exhibitoria, quæ in rem actionis præparatio est, ab hoc li. 4. initium dari actionibus in personam.

I. ENARRATIO.

DE iureiurando hic agitur, quod in societate ci-
B uili frequens est, & in ipsis rerum documentis ac vsu quotidiano fori versatur, ἐν ταῖς κατὰ τ̃ βίων ἀναστροφαῖς, vt ait Hierocles ad aurea Pythagoræ, quodque idem paulò post, ἀνθρώπινον, siue humanum appellat, & est triplex, voluntarium, necessarium, & iudiciale. In eis exponendis variauit Cuiacius: ea verior sententia videtur, quam adfert ad *l. iusiurandum 17. D. de iureiur.* in lib. 18. Pauli ad edict. vt iusiurandum voluntarium sit, quod ex conuentione partium extra iudicium citra iussum Prætoris, aut iudicis datur, siue defertur. Dare est iusiurandum deferre, vt in *l. 3. hoc tit.* rectiùs enim ibi legitur, *dederit,*
C quàm *detulerit*, vt in Basilicis: ὅρκον τῷ ἐπιτρόπῳ δέδωκεν. & in membraneis Codd. Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi. vetus versio Gallica: *se aucun orphelin done serement à son tuteor sor l'action qu'il auoit contre luy.* Sic etiam loquuntur Græci. Demosthen. aduersus Bœotum: ἐπὶ τούτοις δίδωσι τὸν ὅρκον. Alias iusiurandum dare, est præstare, *l. 5. §. 2. D. eod.* Plautus Mostell. act. 5. sc. 1. *Quin iusiurandum pollicitus est dare, si vellem, mihi: Neque se hasce ædes vendidisse, neque sibi esse argentum datum.* Adde Cornel. Nepot. in Annib. Sulpitius Seuerus sacræ hist. lib. 1. (*contacto domini femine sacramentum dedit.* in eaque sen-

tentia est Theodorus Balsamon ad Nomocanon. A
Photij. Necessarium autem quod à parte parti in iudicio defertur, vel refertur. sunt enim perquam timidi quidam, qui metu diuini numinis vsque ad superstitionem iurare nolunt: οἱ δυσσεβεῖς, καὶ δεισιδαίμονες, καὶ μὴ τοὺς ὅρκους ἐθέλοντες ὡς λάχανα, vt ait Stephanus in commentario ad Rhetoricam Aristotelis. Iudiciale, quod inopia probationum à iudice defertur. Nolo huc Græcorum interpretationes transferre, quoniam alibi eas legere in facili est; adferam tantum eiusdem Stephani locum è supradicti commentarij lib. 1. quia nondum typis editus est. Ἀξιὸν δὲ ἐστι περὶ τῆς ἐπεξιέναι τοῖς τῆ Ἀριστοτέλους ῥητοῖς περὶ τῶν ἐνταῦθα χρησιμευόντων ὅρκων τεχνολογίαν διαλαβεῖν, ἤγουν τοῦ ἐπακτικοῦ, καὶ τοῦ ἀντεπακτικοῦ, καὶ τοῦ συκοφαντικοῦ νομιζομένου, καὶ λεγομένου, καὶ αὐτοῦ ὅρκου. ἐνήγαγε ὁ Πέτρος κατὰ τοῦ Παύλου διὰ χρέος νομισμάτων ρ. ἠρνεῖτο ὁ Παῦλος B
ἀπελύετο ὁ Πέτρος εἰς ἀποδείξεις. ὁ λέγων γὰρ, οὐ μὴν ἀρνούμενος ἀποδέχεσθαι ἠπόνησε περὶ τὰς ἀποδείξεις ὁ ἐνάγων, τότε λέγει πρὸς τὸν ἐναγόμενον ἐπάγω σοὶ ὅρκον τὸν νεκεσσάριον παρὰ ῥωμαίοις λεγόμενον, ἤτοι τὸν πλέιον ἐν πληροφορητικὸν καὶ ἀτμητικὸν, ἐπεὶ ἀπονῶ περὶ τὰς ἀποδείξεις, καὶ ὄμοσόν μοι ὅτι μὰ τοὺς θεοὺς οὐκ ὀφείλω τὰ ρ. νομίσματα τῷ Πέτρῳ. καὶ ἐγὼ εἰ βούλει, ὀμόσω σοὶ περὶ τοῦ τὸν συκοφαντικόν. ἔστι δὲ οὐ κυρίως ὅρκος, ἀλλὰ περιεκτικὸς μόνον τῆς ὑπολήψεως τοῦ ἐνάγοντος, οὐ μὴν τελεῖ ὑπόθεσιν. οὐ γὰρ τὸ ὑποθέσεως ἐστὶν ὁ ὅρκος, ἀλλὰ τοῦ προσώπου, καὶ εἶπω. μὰ τὴν θείαν χάριν οὐ συκοφαντικῇ γνώμῃ ἐνάγω σοι τὸν ὅρκον. Et mox: Πολλάκις εἰ βούλεται ὁ ἐναγόμενος στρέφεται πρὸς τὸν ἐνάγοντα, καὶ λέγει. οὔτε ἐγὼ ὀμώσω τὸν παρὰ σοῦ μοι πλέιον ἐπαγόμενον. οὔτε σοὶ ἐπ' αὐτῷ τὸν συκοφαντικὸν, ἀλλὰ ἀντεπάγω σοὶ ὅρκον τὸν καὶ ἀντεπακτικὸν λεγόμενον, ἤτοι τὸν συκοφαντικὸν ἠρέπισαι ὀμόσαι, C
ἐμοὶ δὲ μέλλεις οὕτως εἰπεῖν μὰ τὴν θείαν χάριν, οὐ συκοφαντικῇ σοι γνώμῃ ἐπάγω τὸν ὅρκον πεπληροφορῆσαι πάντως ἐν τῇ ψυχῇ σου, ὅτι ἀληθῶς ἐδάνεισάς μοι τὰ ρ. νομίσματα, καὶ λοιπὸν μὴ τὸν συκοφαντικὸν, ἀλλὰ τὸν ἀντεπακτικὸν ὄμοσον, ὃς καὶ αὐτὸς νεκεσσάριος, ἤτοι τμητικὸς τῆς ὑποθέσεως ὅρκος ἐστὶ καὶ εἰπέ. ὦ Πέτρε μὰ τὴν θείαν χάριν ταύτην ἐδάνεισά σοι τῷ Παύλῳ ἃ λέγω ρ. νομίσματα. καὶ τότε ἀποδώσω σοι ταῦτα ἐὰν μὲν οὖν ὁ ἀντεπακτικὸς ὀμόσηται, περιγίνεται ὁ συκοφαντικὸς. διὰ τοῦτο χάρεται ἐν τῷ παρεκβολαίῳ παρὰ τοῦ δικαστοῦ, τὴν χώραν ἔχοντος καὶ τοῦ ἀντεπακτικοῦ. Et in fine lib. 1. Νεκεσσάριος ὅρκος λέγεται πλέιος, ἤγουν ὁ ἐπακτικὸς καὶ ἀντεπακτικός. δεύτερος ὅρκος ὁ ἰουδικιάλιος, ὃς ἀπὸ τοῦ δικαστοῦ δίδοται. τρίτος ὁ βολουντάριος ὁ θελήματι ἰδίῳ τῶν μερῶν ἀμφοῖν συνιστάμενος καὶ βουλήματι. Ait, iusiurandum necessarium esse, cum actor deficientibus probationibus, reo iusiurandum defert, quo lis D
deciditur, ac finitur. actorem autem de calumnia reo iurare: Et hoc postremum non esse propriè iusiurandum, sed tantum complecti existimationem actoris: nec etiam litem finire. Plerumque autem reum neque iurare, nec actorem de calumnia, sed iusiurandum à reo referri: quod & ipsum necessarium est, & causam finit. iudiciale, quod à iudice in dubiis causis defertur. cum nulla alia veritatis eruendæ ratio superest: ὅτε οὐδὲ μία ἄλλη σωτηρία παραφαίνεται, εἰ μὴ διὰ μόνης ἐκ τοῦ ὅρκου ἀληθείας, quo vno casu iurandum censet Hierocles ad Aurea P. Deniq; iusiurandum voluntariū esse, quod ex vtriusq; partis consensu præstatur: E
Verbis autem conceptis iurandū innuit idem Stephanus, i. ex pactione verborum, siue vt delatum est iusiurandum, *l. 3. §. vlt. D. de iureiur.* Euripides in Medea: ἔξομνυ θεούς. Medea ὄμνυ πέδον γῆς, πατέρα θ' ἥλιον πατρὸς τοὐμοῦ, &c. & paulo post: ὄμνυμι γαῖαν λαμπρὸν ἡλίου τε φῶς, Liuius 7. *Nisi quæ ipse concepisset verba iuraret.* Et mox: *Pauidus dis tribunus adiurat in quæ adactus est verba.* vide Plinij Paneg. cap. 64. Quod ius vetustissimum est: sic enim iurisiurandi formula præscribitur in Smyrnęorum & Magnetum fœdere: Magnetes enim iurant in certa verba: ὀμνύω Δία, γῆν, ἥλιον, Ἄρη, Ἀθηνᾶν Ἀρείαν καὶ τὸν Ταυροπόλον, καὶ τὴν μητέρα τὴν Σιπυληνὴν, καὶ Ἀπόλλω τὸν ἐν Πανδοις, καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς πάντας καὶ πάσας, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως Σελεύκου τύχην, ἐμμενῶ ἐν ταῖς συνθήκαις αἷς συντέθειμαι πρὸς Σμυρναίους εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον. Smyrnæi quoque ibidem ex formula iurant, *dicta itaque iurant sacramenta Deis.* vide Plautum Rud. A. 1. Sc. 11. v. 48. *Prai verbis*, &c. sic Curtius 7. c. 1. *Tui omnes te praeunte iurauimus.* Adde Plin. epist. x. 60.

Adfirmatio religiosa] M. Tullius 3. de offic. *Est enim iusiurandum adfirmatio religiosa.*

Firmantur] Plautus in Milite glor. act. 11. Sc. v. *Nisi dus firmatam fidem*, Iureiurando scilicet. Philo in lib. 2. leg. allegor. ὁ ὅρκος πίστεως ἕνεκα παραλαμβάνεται. *Iusiurandum ad confirmandam fidem assumitur.* Paulus, vel Lucas, vt aliis placet (Amphilochius Paulo tribuit in Epistola ad Seleucum) ad Hebr. cap. 6. v. 16. πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος. *omnis controuersiæ eorum finis, ad confirmationem est iuramentum.* Theophylactus ibid. τουτέστιν, ἐκ τοῦ ὅρκου λύεται πάσης ἀντιλογίας ἀμφισβήτησις. καὶ γὰρ λέγονται μὲν πολλὰ, καὶ ἀντιλέγονται ἐξ ἑκατέρου μέρους. ὁ δὲ ὅρκος τελευταῖος ἐπισών καὶ βεβαιῶν τὰ ἀμφίβολα λύει πάντα, ex D. Chrysostomo. Oecumenius ibid. c. 8. καὶ πέρας πάσης ἀντιλογίας, καὶ ἀμφισβητήσεως εἰς τὸ βεβαιοῦσαι τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῖς ἐστὶν ὁ ὅρκος. Eusebius Pamphili in Cantica cantic. ὅρκος δὲ ἐστι λόγος πιστούμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀλήθειαν. quæ verbis eisdem exstant in Gregorii Nysseni Homilia 4. in Cantic. cantic. S. Athanasius de passione & cruce Domini: ὁ ὅρκος ἀληθείας ἐστὶ μάρτυς. Heracleotes in Comment. in Psal. 118. ὅρκῳ γὰρ βεβαιοῦνται τὰ πράγματα. adde Origenem ad eundem Psalm. in Catena Patrum. vide ad tit. 21. in prin.

Iudice tum teste.] Qui iurat, Deos testatur. θεοὺς ἵστορας ποιεῦ, in iureiurando Hippocratis. Philo de Vita Mos. μαρτυρία γὰρ ἐστὶ θεοῦ περὶ πραγμάτων ἀμφισβητουμένων, ὅρκος. Idem d. lib. 2. φασὶ γε μὴν ὅρκον εἶναι μαρτυρίαν θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου: *aiunt sane iusiurandum testimonium esse Dei de re de qua ambigitur.* Adde eund. de special. LL. Gregorium Nazianz. in Definit. Cicer. loco cit. Ouid. epist. ad Acontium. Simplicius in Epictetum cap. 44. ὁ γὰρ ὅρκος μάρτυρα τὸν θεὸν καλεῖ καὶ μεσίτην αὐτὸν, καὶ ἐγγυητὴν, ἐφ' οἷς λέγει προΐσχεται. Proclus nōdum edito in Parmenidem Platonis commentario: ὅρκοι τὴν μαρτυρίαν ἐπαγόμενοι τῶν θεῶν. Ouid. Met. 6. fab. 7.

——— *Iurare volenti,*
Testarique Deos,

Et alibi:

Quid tibi nunc prodest iuranti formula iuris?
Linguaque præsentem testificata Deam?

Cassiodorus in Psalm. 14. *Iurare est sub testatione diuina aliquid polliceri.* quæ profert Hincmarus Remensis de diuort. Lotarij & Tetb. responsione 6. B. Augustinus in Psalm. 109. *Quando iuras quid facis? Deum testem adhibes.* Itaque periurium dicitur abnegatio Dei: ἄρνησις θεοῦ, vt ait Ioannes Cantacuzenus hist. lib. 3. cap. 74. Non solum autem Deus testis aduocatur, sed & diræ adduntur. D. Paulus in 2. Epist. ad Corinth. cap. 1. 23. ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν. *Ego autem testem Deum inuoco in animam meam.* Plutarchus Q. Roman. 44. *Omne iusiurandum*, inquit, *in execrationem periurij desinit*: πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας. Exempla passim exstant apud Homerum, Euripidem, Demosthenem, Apollonii Scholiast. lib. 2. vide Marmora Arundeliana p. 28.

Apud Næuium] Festus in v. Sagmina. Iurandum, pro iusiurandum, vt apud Terentium legi ex veterib. membranis quidam testantur.

Virgil.] lib. 2 Æn.

Non est autem act. ex iur.] vt docet Cuiac. Obs

ser. xxii. 7. Solo enim æquitatis vinculo sustinetur, A *l. non solum* 11. §. *1. D. de iniur. l. Stichum 95 § naturalis, D. de verb. oblig.*

Nec ex pacto.] Ex nudo pacto, id est, solo: id enim nudum significat: vt, cum pignus dicitur nuda conuentione contrahi, in *l. 1 D de pign. act.* id est sola, *l. iusto 44 §. non mutat, D. de vsurp. & vsuc.* idem interdum apud Græcos γυμνὸν significat. Ex nudo inquam pacto iure ciuili actio non est, Paul. *Sent. 2. tit.* 14. §. *1. l. 7. §. quin imo, ff. de pact.*

Iure ciuili] Hypotheca enim & constitutum, quæ pacto concrehuntur, iuris prætorii obligationes sunt: & ex constitutionibus ex nuda pollicitatione dotis nascitur obligatio. v. lib. 5. tit. 11.

Nisi lege Iulia] Hoc iusiurandum est legitimum, B & libertus qui iurauit, iurisiurandi sola religione tenetur. ad hoc iusiur. respicit Cic. 7. ad Att. 2.

Patrono præsenti] Nam libertus qui absente patrono iurat de operis, non obligatur, *l. certum 6. §. si quis absente, D. de confess.*

Donum, munus] Quid inter hæc intersit v. ad *l. 194. ff. de verb. sign.* Cornel. Fronto: *Munus: quod amicus vel cliens vel libertus officij causa mittunt, &c.*

L. vlt. ff. de liber. cau.] adde, Gaius *l. 2. t. 9. §. 4.*

Formatur] Pactum actionem τυποῖ, Græci.

Procreditur] hoc verbo vtitur Varro, & Lucret.

Ex ipso contractu] Pactum quod ex continenti adiicitur, id est, in ingressu contractus, vt dicitur in *d. § quin imo, ab initio, §. 1. Inst. quib. alien. lic. l. 24.* C *ff. depos. l. 23. ff. de reg. iur. l. 5. C. de pact. int. empt. & v. comp.* συγχρόνως τῇ συστάσει τοῦ συναλλάγματος, *eodem tempore, quo contractus celebratur*, vt interpretatur Scholiast. Harmenop. lib. *6.* de diuers. reg. iur. §. *55.* pactum, inquam, quod adiicitur statim atque negotium contrahitur, contractum, & contractuum actiones format, actionem, quæ ex contractu datur, format.

Ita iureiurando] Si deferente reo extra iudicium, siue apud prætorem, cum postulatur actio, iuratum sit, datur actio ex eo contractu ex quo iuratum est. Si vero in iudicio iuratum sit deferente parte vel iudice, erit vtilis actio in factum ad similitudinem iudicati, *l. actori 8. hoc tit.*

Tollitur actio iniuriar.] Actio iniuriarum pacto D tollitur ex *l.* 12. tab. *Si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto.* Festus in v. talionis, tollitur & iureiurando, id est, cum reus iurat, se lædendi mentem non habuisse. Sen. de Benef. 3. cap. 27. vel iniuriam se non fecisse *& purgat pectora culpa, l. 5. §. hac lege, l. 11. §. 1. D. de iniur. Martial. lib. 12. epig. 78. al. 80.*

Nil in te scripsi Bithinice. credere non vis,
Et iurare iubes. malo satisfacere.

Satisfacere est tantum facere quantum sit irato ad vindictam. Ascon. Ped. in 3. Verr. Tacitus Ann. 13. *Iurgia, preces, exprobratio, satisfactio.* Cum scilicet actio iniuriarum pecuniariter mouetur, non si extra ordinem agitur, Græci ad *d. l. 5. lib. 60.* Basilic. tit. E 22. lis enim criminalis iureiurando non deciditur.

Naturalis obligatio. Ipso iure, id est, æquitatis potestate citra exceptionem, naturalis obligatio iusto pacto tollitur, quod etiam probatur *l. 40 §. vlt. cont. l. 26. §. libertus, ff. de cond. ind. & l. vlt. ff. de iurei.*

Eadem ex vtroque] Ex pacto nascitur obligatio naturalis, *l. 5. §. 2. ff. de solut.* Ioannes Saresberiens. Policrat. lib. 3. cap. 11. *Licet enim nuda promissio apud iuris vt dicitur peritos, non pariat actionem, promissor omnis apud veritatem, vt dici solet, pollicem fixit, & iure ciuili cessante, fidei naturaliter obligatur.* Et ideo vsuræ ex nudo pacto solutæ non condicuntur, *l. 3. C. de vsur.* nam quod vel natura debetur non repetitur.

Fideiussor datus tenetur] Fideiussor etiam naturali obligationi accedere potest, *l. 18. ff. ad SC. Maced. l. 6. §. vlt. & l. seq. ff. de fideiuss. & Instit. de fid. in pr.* qualis qualis obligatio sufficit, vt ei fideiussor accedat.

Nam in casu] Quasi diceret: ei quod supra dictum est, ex iureiur. nasci obligationem naturalem, non aduersatur *l. 56. ff. de fidei.* ibi enim qui iurat, se operas præstaturum, & eo nomine satisdat, naturaliter non obligatur, ac per hoc fideiussor non tenetur, quia seruus per errorem quasi libertus iurat de operis: solus autem libertus ex iureiurando obligatur, vt docet Cui. hoc tit.

Et generaliter] v. Cuiac. 1. Obs. 24.

Et mistis] Egit s. libro de vindicatione rerum corporalium, & incorporalium, deque actionib. mistis, id est, familiæ ercisc. communi diuid. & finium regund. quæ tamen magis sunt in rem, quam in personam, vt docet Cui. s. fin. regund.

Exhibitoria] Actio enim ad exhibendum propter vindicationes inducta est, viam parat vindicationi, *l. 1. & l. 3. §. est autem, ff. ad exhibend.*

II. *Si certum petetur.*

V. tit. 1. lib. 12. ff.

Actio si certum petetur de rebus creditis propriè datur ex mutuo, vel ex stipulatione quæ mutuationem præcedit aut sequitur: & h. titulus igitur de mutuo. Mutuum est alienatio pecuniæ quæ fit sub lege reddendæ quantitatis eiusdem: consistit enim in his rebus quæ quantitate valent, non corpore. Fateor creditum dici κοινῶς obligationem omnem, & ἰδίως obligationem ex contractu, sed ἰδιωτάτως, obligationem ex mutuo: & creditorem eum qui mutuam pecuniam dedit, ceteros haberi creditorum loco, *l. 10. & 11. de verb. sign.* ac similiter, debitorem qui mutuam pecuniam accepit, *l. 11. hoc tit. l. 4. §. is quoque, ff. de obl. & act.* & ita actio in personam quæ ei qui mutuam pecuniam dedit, in debitorem competit, proprie dicitur certi condictio, vel actio si certum petetur de rebus creditis: & tamen sicut creditoris & crediti nomen accommodatur ad omnes causas ex quibus certum petitur, & ei aduersa condictio incerti, etiam generalis actio est. Sic autem illa verba edicti siue tituli huius accipienda sunt: Si certum peterur dari. Contra in titulis: Si vsusfructus petetur, Si ager vectigalis petetur, hoc modo, Si petetur restitui quasi suus, vel Si suus esse petetur, quia quæ in hoc tit. proponitur actio, condictio est, quæ in illis, vindicationes. Neque vero nostri, sed etiam alieni auctores plerunque rem creditam referunt ad solam mutui causam, vt cum Fabius rem certam creditam separat à locato & conducto lib. 4. & Seneca 3. de benef. *Pars optima beneficij perit, si actio sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto & locato datur.* & alio loco: *Dies beneficio reddendo non dicitur, sicut creditæ pecuniæ.* & apud Festum lex de pecunia credita fenebris.

II. Enarratio.

Si certum petetur] Pecunia enim certa petitur. Certa dicitur, cuius quantitas certa est. Pomponius apud Nonium in v. dicere: *Nummos certos dicas, dico quinquaginta millia.* V. Quintiliani locum ex

ex lib. 12. c. 10. in fine huius Tit. Per contrarium, *Incertum nec tempus, nec numerum recipit*, vt ait Cornelius Fronto.

Vel ex stipulatione] Verbis etiam credimus, *l.* 2. §. *vlt. ff. de reb. cred.* creditor enim stipulatur hoc modo: quantam pecuniam intra illum diem tibi credidero, tantam dari spondes? Quintilian. *l.* 4. *c.* 2. *Certam creditam pecuniam peto ex stipulatione.* Cornel. Nepos in vita Attici cap. 13. *Pecuniamque sine fœnore, sine stipulatione credidit.* Itaque condictio ex stipulatione datur, siue numerationem præcedat, siue sequatur, *l.* 3. §. *vlt. & l. contra* 6. *ff. de SC. Maced. l. si ita* 6. 1. *& l. seq. ff. de nouat.*

Mutuationem præcedit] M. Tullius in orat. pro Flac. *Cum multis minutis mutuationibus fraudauisset.*

Quod ad mutui etymologiam, quam adfert Paulus in *l.* 2. non est cur sollicitius quæramus an vera sit. Nam Iurisconsulti nostri imbuti sunt ab Stoïcis, qui licentiores fuere in ducendis nominum originib. vt dudum obseruauit eximius interpres: quemadmodum Dialecticos & Dialecticorum præcipuum haud satis felices fuisse circa nominum compositionem scribit auctor incertus in fragmento quodam inedito, quod mihi vtendum dedit P. Nublæus togatus Parisiẽsis vir pereruditus. Verba eius hæc sunt: *οἱ φιλοσοφίαν ἐπαγγελλόμενοι, καὶ τὰς διαλεκτικὰς ἐκφέροντες τέχνας, οὕτως εἰσὶν ἀθλιοι περὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων, ὥστ᾽ αἰσχύνεσθαι καὶ λέγειν· ἀπόχρη δὲ τεκμηρίῳ χρήσασθαι τῷ λόγῳ Χρυσίππου τοῦ στωϊκοῦ· περαιτέρω γὰρ οὐκ ἂν προβαίην· τούτους γὰρ οὔτ᾽ ἄμεινον οὐδεὶς τὰς διαλεκτικὰς τέχνας ἠκρίβωσεν, οὔτ᾽ ἀπαρμονία χεῖρον συνταχθέντας ἐξήνεγκε λόγους.* Dialecticorum appellatione Stoïcos intelligit. Certe non male Cuiacius à mutando mutuum dictum putat, quoniam vltro citroque datio interuenit. Hinc mutuum dicitur quodcumque *ἀμοιβαῖον* & reciprocum est. Catullus Carm. 46.

Mutuis animis amant & amantur.

Tibullus lib. 3. eleg. 1.

——— *Si nostri mutua cura est.*

mutua gaudia, Lucretio, & alia huiusmodi apud eundem, mutua ignorantia Tacito hist. 1. mutua conuiuia Virgilio Georg. 1. mutua dominia, A. Gellio lib. 2. 24. Sic enim in sex scriptis codd. legitur, & talio mutua libro 20. 1. vt omittam mutuas actiones vel petititiones tam apud iuris auctores, quam apud Fabium, & alia bene multa quæ occurrunt in libris iuris.

Verum Paulus hoc agit tantum vt probet, ex mutuo alienationem sequi & de meo tuum fieri probat autem ex eo quia mutui datio inde appellata est, quod de meo tuum fiat: Et ideo, inquit, si non fiat tuum, non nascitur obligatio.

Hac de re dudum scripseram satis, vt videtur, diligenter, & ei finem quæstioni rebar impositum. At ecce Salmasianæ sententiæ nouus adsertor exoritur, qui eos qui contra sentiunt non sapere scribit, nulla interim ratione vel lege subnixus, sed tantum vt impensius Salmasio suo placeat. Cui si vita non excessisset: nam iis parcendum est qui inter homines viuere desierunt, reponerem, non eum quidem desipere, sed valide stultum esse, id est, iuris imperitissimum. Denique non sanum sapiunt, qui veterem prudentiam iusque receptum ausu improbo & inefficaci conturbare tentant. Vide replicationem nostram de mutuo aduersus Claudium Salmasium.

Alienatio] Mutuum est alienatio, *l.* 3 *ff. ad SC. Maced.* §. 2. *Instit. quib. alien. lic.* Dominus enim pecuniam facit accipientis, *l.* 2. §. 2. *ff. de reb. cred.* Basilica: *τὸ μὲν χρέος φυσικόν ἐστι, τὸ δὲ δάνειον μεταποιεῖ δεσποτείαν.* Cyrillus: *τὸ δάνειον οὐ συνίσταται, εἰ μὴ ἐκποιηθῇ νομίσματα.* *l. nam etsi* 13. *eod. l. qui negotia* 34. *D. mand. Inst. quib. mod. re contr. oblig.* Boëtius, qui fuit Iurisconſ. summus in Top. Cicer. lib. 2. *Quod mutuum datur, ex meo fit accipientis: atque ideo non cogitur eandem ipsam pecuniam debitor restituere creditori, sed aliam tantam.* Quod & ipsum condictionis nomen ostendit: nemo enim rem suam condicit, §. *sic itaque, Inst. de act.* sed vindicat.

Pecuniæ] Pecuniæ appellatione hic intelliguntur ea, quæ pondere, numero, & mensura constant, vt in *l.* 2. § 3 *ff. eod. l. talis scriptura* 30. *ff. de leg.* 1. *& l. creditorum* 11. *ff. de verb. sign. & tit.* de constituta pecunia, in quibus mutuum consistit.

Sub lege reddendæ] Mutuum damus recepturi tantumdem ex eodem genere, *l.* 2. *D. eod.* qua die? ea quæ adiecta contractui. Quid si sine die creditum sit? Accursius ait, pecuniam statim repeti posse: quod refutaui in Replic. de Mutuo. S. Ambrosius in lib. de Tobia cap. 12. *Quid enim teterius eo qui hodie fœnerat, & cras exigit? est odibilis, inquam, homo huiusmodi. Oblatio quidem blanda, sed immanis exactio:* Mutuum igitur fit sub lege redd. quantitatis eiusdem: alioquin mera donatio esset.

Quantitatis ei] Non speciei: mutuum n. consistit in rebus quibus abutimur; *ἐν τοῖς ἐν χρήσει καθισταμένοις.* Alioquin inutile mutuũ esset accipienti: siue, vt aiunt Græci: *δανειζομένοις ἀχρήστων τῶν ἀναγκαζομένων πάντως αὐτὰ τὰ δανεισθέντα καταβαλεῖν τῷ δεδωκότι.* adde Theop. ad tit. Quib. mod. re contr. oblig. in princ.

Non corpore] Mutui datio consistit in his reb. quæ pondere, numero & mensura constant. Hesiod. 1. *ἔργ. καὶ ἡμερ.*

Εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ᾽ ἀποδοῦναι αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴ κε δύνηαι.

Quem plerique omnes Græci de mutuo capiunt, quod consistit in iis, quæ mensura continentur, quodque inter se, *ὡς εἰκὸς*, agricolæ contrahunt. M. Cato de re R. cap. 5. *Satui semen, cibaria, far, vinum, oleum mutuum dederis nemini.* Poterit tamen & de his accipi, quæ pondere constant, puta auro, argento non signato, & aliis eiusmodi. Vetus Homeri Scholiastes *ἰλ. ν. μηδέπω νομισμάτων ὑπαρχόντων σταθμῷ ἐδανείζον οἱ ἀρχαῖοι χρυσίον, καὶ ἀργύριον, καὶ τὰ παραπλήσια.* Ea inquam, quæ pondere, numero & mensura constant, quantitate valent potius, quam corpore, *l.* 1. §. *non solum*, *D. ad legem Falcid. l. si is cui nummos* 94. §. 1. *D. de solut.* Sunt quidem illæ corpore præditæ, sed nos eis ita fungimur, vt non tam corpus earum spectemus, quam quantitatem. (Cuiac. Obseru. libro 11. cap. 37.) In his mutuum consistit, quæ in genere suo functionem recipiunt per solutionem, quam specie, *d. l.* 2. subintellige *τὸ* magis, quod additur in retro editionibus, solemni tam Græcis, quam Latinis auctoribus loquendi adsuetudine. Genes. 49. 2 *λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα*: *& dentes eius lacte candidiores.* Matthæi cap. 17. 8. *καλόν σοί ἐστιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν, ἢ κυλλὸν, ἢ*: *bonum tibi est ad vitam ingredi debilem vel claudum* (potius) *quam*, &c. S. Ignatius in epistola ad Romanos, *καλόν ἐμοὶ ἀποθανεῖν ἢ βασιλεύειν.* Vetus versio: *bonum mihi mori quam regnare.* Plutarchus in Alexandro: *ἐγὼ δ᾽ ἐβουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις, ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν.* Tit. Liuius III. *C. Claudij qui patruus Appij Decemuiri erat, oratio fuit precibus quam iurgio similis.* Apuleius in apologia: *Susceptum officij gratia, quam lucri causa.* Tertullianus de oratione cap. 7. *Quia vult eam quam mortem peccatoris.* Paulus 4. Sentent. titulo 5. *Meritis enim liberos quam pactionibus astrin-*

gi placuit. Sic etiam in *l, 35. §. illud, C. de inoff. testam.* vbi veteres non agnoscunt verbum magis. In *l. 8. Cod. Theod. Artis pretio quam diuinitate metienda.* In summa, res quæ pondere, numero, & mensura constant, magis in genere suo functionem recipiunt per solutionem quam specie, id est, cum res eiusdem generis soluitur, solutum rei creditæ vice fungitur, & aliud pro alio solui non videtur. Auctor Queroli: *Quid tam simile quam solidus solido est?* Neque enim paritas specierum, sed identitas videtur, vt ita dixerim, à quibus longe differunt corpora, vt puta animalia, quæ permutationem promiscuam non recipiunt: constant enim quæque proprietatibus suis, quas omnes facile in aliis eiusdem generis reperire non possis, non magis fere, quam in alterius generis animalibus, quorum natura varia est & qualitatibus dispar. ἕκαστον μὲν γὰρ καὶ ἄλλως ὑπάρχειν δύναται. τὰ δὲ πάντα οὐδενί, vt ait Ammonius ad Porphyrij Institutionem c. 2. in fine, adeo vt vix duo aut animalia, aut plantæ, aliudve compositum quodvis eiusdem esse naturæ, aut qualitatis conspiciatur: τὰ ἐκ τῶν στοιχείων τὴν τοῦ εἶναι εἰληχότα σύστασιν, παντοδαπῶς κατεμίχθη. οὔτε τῆς ἐξ ὧν ταῦτα συνέστη οὐσίας, οὔτε τῆς ἐξ αὐτῶν ποιότητος δυοῖν ἐφεξῆς εἴδεσι ζώων, ἢ φυτῶν, ἢ ὅτε ἑτέρου συνθέτου τῆς αὐτῆς θεωρουμένης, ἀεὶ δὲ ἢ τῆς διαφορᾶς καὶ κράσεως, καὶ συνθέσεως ἐξαλλαττούσης τὸ εἶδος, ἢ τῶν εἰδῶν διαφορᾶς ἑκάστοτε ἀντιφθεγγομένης τὴν ἀνάλογον οὖσαν κρᾶσιν τε καὶ σύνθεσιν. vt ait Actuarius Methodi med. lib. 1. cap. 2. Hunc autem locum è Regio codice exscripsi. In cæteris igitur rebus ideo mutuum non consistit, quia functionem non recipiunt, mutua vice non funguntur, sed vtique necesse erat aliud pro alio solui: ταυτότης οὐκ ἔστι τῶν τοσοῦτον διαφερόντων πραγμάτων, vt Proclus alicubi loquitur, *quæ inter se adeo differunt, non possunt videri eadem.* πᾶσα διαφορὰ προσγινομένη τινὶ, ἑτεροῖον ποιεῖ, ait Porphyr. *Omnis differentia quæ rei alicui accedit, diuersam ab alia constituit.* certum autem est, aliud pro alio inuito creditori solui non posse, *d. l. 2. §. 1.*

Obligationem omnem] Etiam naturalem, vt puta, quæ ex nudo pacto quæritur obligatio, *l. 5. §. 2. D. de solut.* Sed hæc per abusionem dicitur obligatio, cum eius vinculum necessitate non adstringat, & cui natura tantum debetur, minus proprie creditor dicatur, & creditum igitur κοινῶς dicitur obligatio omnis. Proprie autem dicitur obligatio, quæ ex contractu est, *l. 1. D. de reb. cred. l. 10. 11. & 12. D. de verb. sign.* sed maxime obligatio ex mutuo, *l. 2. §. 2. D. de reb. cred.* quod & auctores Basilic. perceperunt: sic enim verterunt illa Pauli: in cæteris ideo in creditum ire non possumus, &c. ἐπὶ γὰρ τῶν λοιπῶν πραγμάτων δάνειον οὐ συνίσταται, *l. 3. §. 2. & 3. D. de SC. Macedon. l. si venire 24. §. 1. D. de bon. auctor. iudic. poss. l. tutor 19. §. vlt. D. ad SC. Vell. d. l. 11. l. omnem 20. D. de iudic Nou. 4. cap. vlt. in fi.* Seneca 1. de Benef. cap. 2. *Alioquin in formam crediti transeunt.* Cornel. Fronto: *Committimus consilia, credimus pecuniam.*

Et creditorem eum] vt tit. *C. si aduers. credit.* & apud Græcos δάνειον, & δανειστής. Glossæ Græco-La. δάνειον, *mutuum*, δανείζω, *mutuo*, δανείζομαι, *mutuor.* Constantin. Harmenop. Epitom. lib. III. titulo 5. §. 62.

Actio in personam] Condictio dicitur omnis actio in personam, qua intendimus aduersarium nobis dare, aut facere oportere, *§ appellamus, Inst. de act.* sed tamen actio mutui proprie dicitur certi condictio; *Inst. quibus mod. re contr. obl. in pr. & §. item is, de oblig. quæ ex contr.* & in iuris glossario definitur, ἀπαιτητικὸς λόγος τοῦ οἰκείου δανείου, *Ratio,*

A *qua speciale creditum siue mutuum repetitur.* Verum accommodatur ad omnes causas ex quibus certum petitur, *l. certi 9. D. de reb. cred.* sicut creditor dicitur, cui debetur ex omni causa, *d. l. 11.* Idem iuris glossarium: κονδικτίκιος κέρτου, ἤγουν ἡ ἀπαίτησις φανερῶς, καὶ δήλως ὡρισμένου πράγματος. *Certi condictio, id est, certæ & manifeste definitæ rei petitio.*

Mutuam pecuniam ded.] Falluntur Latini, qui putant in hanc actionem pecuniam tantum numeratam venire: per eam enim res quælibet certa petitur. decepti sunt *l. 1. D. de cond. tritic.* sicut & Græci, qui ad *tit. D. hæc adnotant*: ἐγὼ δὲ οἶμαι, τὸ μὲν δῆλον εἰπεῖν ὡς ἡ ἐπιγραφή φησι, διὰ τὰ νομίσματα. κέρτος γὰρ εἰσὶν αὐτὰ, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ὁ κέρτος κονδικτίκιος κινεῖται. *Cer-*
B *tum dicitur propter numeratam pecuniam: ea enim demum certa est, ac per certi condictionem petitur.*

Vel actio si cert. pet.] Non statuit hic, & Notat. 2. c. 4. differentiam inter certi condictionem, & actionem si certum petetur, quæ datur ex mutuo, tametsi primo alia ei sententia sederit.

Condictio incerti] Condictio incerti generalis est, & competit ex omni causa, ex qua incertum petitur. Eiusmodi sunt *seruitutes, l. si tibi 8. D. de action. emp. l. si binarum 35. D. de seru. vrb. obligationes, l. 3. sup. de postul. l. 3. ff. de cond. ind. l. si quasi 7. ff. de non num. pec. liberationes, l. 3. D. de condict. si. ca. l. si heres, D. de act. emp. possessiones, l. & ideo 12. §. vlt. D. de cond. furt. l. indebiti 15. §. 1. l. qui*
C *exceptionem 40. §. pen. D. de cond. ind. l. heres 21. D. ad SC. Trebell. l. 2. D. de cond. trit.* denique *facta,* quia non sunt, nisi cum fiunt, vel postea quam facta sunt. v. Cui. ad *l. 74. D. de verb. obl.*

Etiam generalis actio est] Hoc ait. Actio quæ creditori competit aduersus eum qui mutuam pecuniam accepit, proprie quidem dicitur certi condictio: & hæc est specialis certi condictio: & tamen sicut creditoris appellatio generalis est, & certi condictioni aduersa, condictio incerti etiam generalis est. Denique condictio quæ ex causa mutui competit, specialis est. certi autem condictio, quæ ex omni causa competit, ex qua certum petitur, generalis. Condictio igitur tam certi quam incerti accommodatur ad omnes causas ex quibus certum pe-
D titur. v. Not. Mercat. lib. 2. cap. 1.

Verba edicti, siue tit.] Edicta Prætorum titulis distinguebantur, *l. 1. D. de in integr. rest.* quo alludere videtur Tertullianus, de Pudicitia. *Inprimis titulis cælestis edicti.*

Si certum pet. dari] Est enim actio in personam, qua intendimus debitorem nobis dare oportere. quod est dominium transferre.

Si vsusf. pet.] lib. 7. D. t. 6.

Si ager vectig.] lib. 6. D. t. 3.

Quasi suus] Emphyteusis enim quasi dominium tribuit, *l. 1. § 1. D. si ag. vectig.*

Condictio est] actio in personam.

Vindicationes] Petitiones: in his enim petere,
E est vindicare, vt in *l. non solum 33. § si mihi, D. de vsurpat. & vsuc. & petitio, actio in rem, l. actio 28. D. de obligat. & act. l. 1. D. ad SC. Maced. l. 1. D. ad SC. Vell. l. pecuniæ 178. §. 2. D. de verb. sig.* vt petitio hereditatis, est vindicatio, *l. 3. D. de petit. hered.* Petitur igitur vsusfructus, id est, vindicatur, vt *titulo D. si seruit. vindic.* actione confessoria: & fundus actione vectigali vindicatur à quouis possessore.

Lib. 4.] cap. 2. Eius verba hæc sunt: *Nam quid in plerisque iudicijs priuatis de re certa credita, locato & conducto.* adde: Idem lib. 7. c. 2. *Nam depositi, furti, creditæ pecuniæ.* Et lib. 12. c. 10. *De interdictis, ac spon-*

stionibus, & de certa re credita dicet. Quintilianus declam. CCLXXIIX. *Decem millia à me petis. quo iure, qua causa? credidisti an deposuisti?*

Sen. 3. de Ben.] c. 7.

Alio loco] c. 10. adde eundem lib. de Benef. c. 4. Marcus Cato de re R. c. 5. *Iniussu domini credat nemini. Quod dominus crediderit, exigat.*

Festum] In v. fœnus. adde: Iulius Cæsar de B. C. 3. *His reb. confectis, quum fides tota Italia esset angustior, neque creditæ pecuniæ soluerentur.* Martialis lib. 8. epigr. 37. coni. epig. pen. lib. 9.

III. *De suffragio.*

EST & alia si certum petetur de chirographis in *C. Th. de qua l. vlt. tit. superioris, & l. 89. D. de sol.* & alia si certum petetur de suffragiis in eod. Cod. & quæ hoc tit. proponitur. Et tenetur quidem ea, qui honorem, vel quid aliud quod desiderabat impetrauit à principe, suffragante & intercedente aliquo, vt rem pecuniamve certam quam ei pro isto officio, pro suffragio, fauentia, intercessione, fidepromisit, præstet. nec enim est illicita stipulatio: imo suffragium in aula vnicuique eblandiri & pecunia elicere, & suffragium, modo non sit fumosum, vendere licet. quod tamen post Tiberius vetuit *Nou.* 161. & videtur non obtinuisse ante Constitutionem huius tit. nam & soluti suffragii olim repetitio fuit, sicut aleæ solutæ. constitutione Iuliani, nec fuit soluti repetitio, nec petitio non soluti.

III. ENARRATIO.

SI cert. pet. de chirogr.] Actio si certum petetur de chirographis, nascitur ex chirographo, siue syngrapha, in qua debitor profitetur, se mutuam pecuniam accepisse.

Si cert. pet. de suffrag.] Actione si certum petetur de suffragio tenetur, qui honorem, qui à principe defertur, vel quid aliud suffragante aliquo, qui apud principem gratia valet, impetrauit (puta, officialium atque apparitorum gratiam fauoremq; mercatus, vt apud Saluian. III. cont. auarit.) vt quod suffragii nomine promisit, præstet. Suffragium accipitur pro intercessione apud Principem.

Dicitur etiam quod suffragii nomine datur, aut promittitur, *l. vlt.* §. *de silent.* Glossæ iuris: συφράγιον, βοηθὸς, ὅταν τις τὰ παρεχόμενα ὑπὸ τῶν βοηθούντων ἵνα συφράγια καλεῖται lege, συφραγάτωρ *Suffragator, adiutor, vnde quæ præstantur alicui vt fauorem, & opem præbeat, suffragia dicuntur* Gloss. lat. gr. *suffragium*, δόσις. Agrætius: *suffragia, quæ donantur.*

Impetrauit] Nec enim suffragatori datur actio antequam id quod desideramus, obtinuerimus.

Suffragante] Cuius gratia Princeps aliquid indulget, cuique magis dare creditur, quam ei pro quo quis intercedit. Ioannes Hierosolymitanus in Matthæum capite 4. Homilia 4. *Si ab Imperatore quærat homo aliquod beneficium dignitatis, & ipse non habet tantam fiduciam petendi, neque amicitiam impetrandi. vadit ad fratrem Imperatoris, aut ad amicum charissimum. vt intercedat ad illum: sic dicit illi Imper. Ecce ego hoc beneficium non illi do, sed tibi: id est, propter te illi donam non illi donatur, cui datur, sed illi propter quem datur.*

Vt rem] mobilem, vel immobilem.

Pecuniamve certam] quantitatem certam: certum enim petitur.

Fauentia] Accius Oenomao: *Augustam adhibeant fauentiam.*

Illicita stipulatio] Videtur inhoneste, prodige,

A & nefarie promitti, quod honoris adipiscendi causa promittitur, *l. 1. C. Theod. eod.* honores enim iudicio principis consequi gloriosum: pecunia redimere fœdissima nundinatio est. Sed aliud est intercessori aliquid rependere, aliud honores, & magistratus coëmere, ac malis artibus parare.

Hoc tantum prohibitum, ne quis alio suffragante præter merita dignitatem consequatur. Am. Marcellinus lib. 20. *Statuo vt neque ciuilis quisquam iudex, nec militiæ Rector, alio quodam præter merita suffragante ad potiorem veniat gradum, non sine detrimento pudoris eo, qui pro quolibet petere tentauerit, discessuro.*

Fumosum] Suffragium fumosum dicitur, cum quis suffragium promittit, & intercessionem apud principem
B pollicetur, cum reuera non suffragetur, & fumi venditor dicitur, qualis ille Vetronius Turinus, de quo Lamprid. in Alexand. Seu. D. Augustinus serm. 22. de verbis Apostoli, cum essemus in carne: *Non vobis fumos vendant qui dicunt, sanctissimus.*

Non obtinuisse] Videtur obtinuisse tempore Vespasiani. Sueton. Vespas. cap. 23. *Exactaque pecunia, quantam is cum suffragatore suo pepigerat.* sed postea vetitæ pactiones eiusmodi, vt arguit §. 1. his verbis: *Quia leges Romanæ eiusmodi contractus penitus ignorant.*

Repetitio fuit] Id colligitur ex *d. l. 1.*

Sicut aliæ sol.] Vt dictum est sup. de aleæ lusu.

Const. t. Iuliani] *d. l. 1.* cuius meminit Ammianus Marcellinus lib. 22. *Lex est promulgata, qua ca-*
C *uetur nullum interpellari suffragatorem super his quæ eum recte constiterit accepisse.*

Nec petitio non soluti] Hodie non modo soluti repetitio non est, sed promissi etiam petitio est, *l. 2. C. Theod. eod.* quod etiam probauit Iustinianus ea constitutione in codicem suum relata. Idem tamen quidquam suffragii nomine dari postea prohibuit *Nou.* 8. id est, nullo dato vel promisso iudices honores adipiscuntur, vt in *l. 22. C. de aduocat. diuers. iudic.* sine quadam suffragii solutione, Basilica vno verbo, προῖκα, *gratis & sine vllo sumptu.* vide Cuiac. ibid.

IV. *De prohibita sequestratione pecuniæ.*

ACtione si certum petetur de rebus creditis, pecunia, id est quantitas, petitur certa, & quam-
D uis aliarum rerum quæ in iudicium deducuntur sequestratio fieri possit ex causa, etiam liberarum personarum; pecuniæ tamen quæ petitur, sequestratio hac lege prohibita est; quia res quæ certum corpus habent, facile interuerti possunt, quantitatis nullum subest corpus, & videtur abrogari *l. 1. Cod. Theod. si cert. pet. de chir.* quæ vno casu admittit sequestrationem si de falso chirographo exoriatur quæstio inter debitorem & creditorem, quia generalis est prohibitio huius legis. Sequestratio est translatio possessionis rei litigiosæ in tertiam personam facta con-
E sensu partium, vel auctoritate iudicis, ea conditione, vt qui vicerit, ei ea res reddatur, restituatur. Et alio significatu, in certamine aliquo, in quo liceat sponsionem facere, vt *l. 3. D. de aleator.* sequestratio est apud iudicem sponsionis facta depositio pignoris vtraque ex parte, qui iudex sponsionis etiam Sequester dicitur, & veteribus Sculna, vt illo Macrobii loco 3 cap. 17. *Sponsione contendit, digno Sculna Numatio Planco, qui tam honesti certaminis arbiter electus est.* & in hunc quidem sequestrem est actio præscriptis verbis, quasi ex nouo negotio, *l. 18. § vlt. D. de præscr. verb.* in illum actio depositi, *l. ei apud*

§. 1. *l. si in Asia* §. *cum sequestre, D. dep.* & aliquo casu præscriptis verbis, *l. si quis adfirmauit* §. *Labeo, de dolo:* nam etsi auctore iudice sequestratio facta sit, sicut publica persona alteri stipulatur recte, vtilem-quem actionem parat, ita iudex in deponenda ea re de qua agitur paciscendo vel legem dicendo ei secundum quem litem dederit, cauere potest & parare actionem depositi sequestrariam.

IV. Enarratio.

Aliarum rerum] mobilium, si fides eius suspecta sit penes quem res est, *l. si fideiussor, 7. §. vlt. D. qui sat. cog.*

Liberæ person.] *l. 3. §. vlt. D. de lib. exhib.*

Pecuniæ] Summæ, quantitatis.

Interuerti possunt] Res igitur immobiles non sequestrantur: nec enim interuerti possunt; fructus tamen agri pendente lite rectè sequestrantur, *l. ab executione 5. C. quor. appellat. non recip. l. Imperatores 21. §. vlt. D. de. appel.*

Auctoritate iudicis] *l. postquam 5. § 1. D. vt legat. nom. cau. d. l. 7.*

Macrobij] & A. Gell. lib. 20. cap. vlt. Glossæ Latino-Græcæ, *sculna*, συνθηκοφύλαξ.

Nouo negotio] Quod proprium nomen non habet: nec enim propriè est depositum.

Parat] §. *Cum autem, Instit. de act. l. 2. C. eod.*

Sequestrariam] sic appellatur in *l. si in Asia* §. *cum sequestre, D. depos. & l. si quis adfirmauit, §. Labeo, D. de dol.*

Litem dederit] Vide sup. de satisd.

V. *De condictione indebiti.*

V. tit. 6. lib. 12. ff.

Eadem actio datur ex mutuo & ex promutuo, nempe condictio, *l. 5. §. is quoque, D. de oblig. & act.* Indebiti solutio promutuum est, maxime si ea soluantur, quæ pondere, numero, vel mensura constant, quia id in soluendo actum videtur, vt si forte appareret indebita pecunia quæ soluta est, eam habeat is qui accepit quasi mutuam, quæ tacita obligatio dicitur, *l. 13. in fi. D. commod.* Sed & aliarum rerum non debitarum solutionem indebiti condictio reuocat quasi ex tacita obligatione, vel quasi ex contractu, puta rei datæ solutæve sub lege recipiendi. Condictio certi vel incerti, nec enim corporis tantum aut quantitatis indebitæ condictio est, sed etiam cuiuslibet rei incertæ, veluti possessionis, aut cautionis, aut iuris cuiuscunque, quæ numerantur inter λόγῳ θεωρητὰ, & quæ aliter dicuntur κενὰ καὶ νοητὰ μόνον λεκτά. Atenim ei tantum hæc actio datur qui indebitum, i. quod nec natura debuit, soluit per errorē facti, non per errorem iuris, vel qui dubitans factiq; incertus soluit. Nam qui sciēs soluit; etiāsi dixerit, Soluo non Dono, donat verius quam soluit. Et ei qui rem soluit non pœnam: nam pœnæ solutæ condictio non est, etiamsi ad causam indebiti reciderit. Ergo nec ei condictio datur qui ex ea causa soluit quæ inficiatione crescit, *l. 4. hoc tit.* Proinde si ex causa iudicati soluerit ignorans se non rite & ordine iudicatum, vel falso credens se condemnatum esse, condictio cessat, *l. 1. hoc tit.* non quia ciuiliter obligatus fuerit, sed quia ex ea causa soluit quæ inficiatione crescit: constat enim actionem iudicati ex inficiatione creuisse in duplum ex Paulo in Sentent. & eum qui ex his causis soluit, scientem videri indebitum soluisse propter metum periculi quod inficiatori imminet, non

A implenti intentionem suam, *arg. l. si non sortem* §. *si non falso, D. eod.* qua de causa recte in *l. elegantem* §. *vlt. eod.* Ab initio, quia secus est si ex inficiatione.

V. Enarratio.

De oblig. & act.] §. *is quoque, Instit. quib. mod. re cont. obligat.* & §. *item is cui, Instit. de oblig. qu. ex contr.*

Promutuum] Quasi mutuum, mutuum tacitum. Promutuum in *l. ex conducto 15. §. item cum quidam, D. loc. & l. Sticho 4. §. seruus, D. de statulib.* accipitur pro eo, quod prorogatur, & in antecessum datur. προχρείαν Græci vertunt, vt Harmenop. Epitom. lib.
B 2. tit. 11. §. 21. Basilica lib. 48. tit. 5 καὶ πρὸς τούτοις, καὶ προχρείαν αὐτοῖς δίδωσιν. Scæuola dixerat, *Et insuper etiam promutuum eis dederit, d. §. seruus.* Eadem autem forma dictum videtur promutuum, qua procommodatum. Glossæ Græcolat. προχρῆσαι, *procommodare.* V. Obseru. 8. pen.

Quæ pondere] Si ea soluantur, quorum datione in creditum itur, tantumdem igitur condicitur quasi ex causa mutui.

Sed & aliarum rerum] Quibus in creditum non itur, quæ in mutui causam non veniunt, puta si corpora soluantur, vt supellex, non quantitates, siue ea, quæ pondere, numero & mensura constant; indebiti condictio est: Nam qui accipit, non obliga-
C tur ex promutuo.

Quasi ex contr.] Quasi id actum sit inter dantem & accipientem, vt si postea appareret indebitè solutum, condiceretur.

Certi vel inc.] Condictio duplex est, certi, & incerti: vel enim corpora condicimus, aut quantitates, & condictio certi est: vel rem incertam, veluti possessionem, cautionem, seruitutem, & incerti condictio est.

λόγῳ θεωρητὰ] Cælius Aurelianus acut. morb. l. 2. c. 16. *Accepta per vias mente sensus, quas Logotheoretos appellat.*

Quod nec natura] Nam si natura debuit, condictio non datur, *l. sed si 9. §. vlt. & l. seq. D. de SC. Maced.* Atqui in specie legis *Naturaliter 13. D. h. t.*
D pupillus locupletior factus, naturaliter & quasi ciuiliter obligatur ex constitutione D. Pii, & tamen si sine tutoris auctoritate, τὸ χρέος νόμῳ καὶ φύσει γινωσκόμενον; *Quod iure ac natura debetur,* nondum pubes factus soluerit, nummos repetit, si extent. quod rationem habet: pupillus enim id quod soluit, non facit accipientis, quia sine tutoris auctoritate nullam rem alienare potest, vt docet Theop. *tit. 8. Institutionis 2.* Naturalis autem obligatio condictionem impedit, si pubes factus soluerit, quia eo tempore soluit, quo lex ei alienandi facultatem concedit: κατέβαλε ἐν καιρῷ καθ' ὃν, *alienatione* δίδωσιν αὐτῷ ὁ νόμος, vt aiunt Græci.

Per errorem facti] Veniam fere habet ignorantia facti: οὐδεὶς γὰρ ἀγνοίας ὑπέχει δίκην: *Nulli ignorantiæ dica*
E *scribitur.* Syrianus in Hermog. Qui igitur falsò se debere credens soluit, repetit, *l. si per ignorantiam 6. & l. seq. h. t.* errans igitur in causa traditionis rei suæ dominium amittit. Theoph. ad §. 1. *Instit. quib. mod. re contr. oblig.* alioquin non condiceret, sed vindicaret. Actio in rem competit cum dominium non transfertur: certi condictio cum res facta est accipientis, *l. interdum 29. & l. si in area 2. D. eod.*

Per errorem facti] Διὰ εὔλογον ἄγνοιαν, ἢ πλάνην, qui iustus & probabilis error est: οὐ μὴν δι' ἐκμελῆ καὶ ματαίαν ἄγνοιαν, quæ supina & dissoluta ignorantia est, Theodor. Hermopol. ad *l. 53. D. de reg. iur.*

Non per error. iur.] *l. error 9. ff. ad leg. Falc. l. cum*

quis 10. *sup. de iur. & fact. ignor.* nulli enim eorum qui in orbe Romano sunt, ius ignorare conceditur. Minori tamen, mulieri, militi, & rustico iuris ignorantia non nocet. *V. sup. de iur & facti ignor.* A

Qui dubitans] Anxius animi, atque incertus. Dubitatio media est inter ignorātiam & scientiam. Aristoteles ait, eos qui dubitant, & vacillant vinctis similes esse: ᾗ γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις. ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus dubitat, eatenus simile quiddam vinctis patitur: vtroque namque modo impossibile est ad vlteriora procedere.* Metaphys. lib. 2. c. 1. Placet tamen Iustiniano, incertos animi, siue eos, qui mente titubante soluunt, vt ipse loquitur, magis ad ignorantes accedere, *l. vlt. h. t.* nam qui dubitat, nescire videtur, *l. vlt. §. sin autem, C. de furt. l. 2. D. quis ordo in bonor. poss. seru. l. 1. D. de leg. 3. in l. 1. D. de interrogat. in iur. fac. Qui dubitat*, Basilica vertunt, ἀγνοῶν, *ignorans.* qui dubitat, errat. Glossæ Latinogr. *Titubat*, σφάλλεται, σκάζει. ideoque solutum repetit, qui dubitans soluit. B

Non qui sciens] Qui sciens soluit, non repetit, *l. 1. §. 1. & l. si non sortem 26. §. 2. D. eod. l. indebitum 9. h. t. l. eum qui 22. §. 1. D. de inoff. test.* etiamsi dixerit soluo non dono, *l. quod quis sciens 50. D. eod.* magis enim donat, quàm soluit, *l. cuius 53. D. de reg. iur.* Græci ad *l. 1. D. h. t.* τὸ γνῶναι, εἰ μὴ ὑπὲρ τοῦ φ. νν. ἔστιν τὸ καταβληθέν. ὁ γὰρ ἂν εἰδὼς μὴ χρεωστούμενον καταβαλὼν, δοκεῖ δωρεῖσθαι. ὑπὲρ δὲ τοῦ φ. νν. δόσις δίχα πράξεως ὑπομνημάτων οὐκ ἔρρωται. Volunt: solutionem, quæ instar donationis est, intra aureos quingentos cohibendam: maiores enim actis interuenientibus insinuari debere. Et tamen qui victus alea sciens vltro soluit, condictio quasi indebiti competit odio aleæ, *l. 2. sup. de aleator.* C

Pœnæ solutæ] Quod pœnæ nomine solutum est, non recipitur, *l. pœna 42. D. eod. l. quod à quoquo 46. D. de reg. iur.*

Ergo nec ei] Cuiacij collectio est. Qui sciens soluit, non repeti. Ergo nec condicitur, quod ex ea causa solutum est, quæ inficiatione duplatur: videtur enim solui à sciente, propter metum pœnæ dupli, vt ipse ait *l. h. t.*

L. 4. h. t.] & *§. vlt. Instit. de obligat. qu. ex contr.* veluti ex causa iudicati, depositi, ex causa tumultus, ruinæ & naufragij, & aliis de quib. *Paul. lib. 1. Sent. tit. 19.* D

Ab initio] Vlp. ibi ait: si qua lex ab initio dupli statuat actionem, solutum ex falsa eius causa repeti posse: nam si ex ea causa, quæ inficiatione crescit, solutum sit, non repetitur.

VI. *De condictione ob causam datorum.*

V. tit. 4. D. eod. lib.

Recte Stephanus, condictionem indebiti esse generalem, eaque posse condici data ob causam honestam causa non secuta, vel data ob causam inhonestam, sed & speciales eorū nomine proponi actiones hoc tit. & seq. Huius igitur condictionis qua repetimus data ob causam honestam, veluti ob matrimonium matrimonio non secuto, generale nomen est condictio indebiti, speciale condictio ob causam dati causa nō secuta, & speciali potius vtimur quàm generali, quia specialiter edicimus, qua ex causa dederimus. generali autem vbi dati nulla causa est quæ sequi debeat, vt si indebitum soluerimus quod esse debitum arbitrabamur. qua de causa idem putat in Digestis, *tit. de cond. indeb. recte anteponi speciales de cond. cau. da. cau. non sec. & de cond. ob turp. vel iniust. cau.* quemadmodum dicitur non esse nouum, vt lex specialiter quibusdam enumeratis generale subiiciat verbum, quo specialia complectatur, *l. si seruum. §. cum eo, D. ad l. Aq.* Causam autem non pro principio agente accipimus, sed pro fine, quæ res dicitur proprie, non pro causa præterita, sed pro futura; hæc si fefellerit, id est si finita vel non secuta fuerit, condictio competit. Ob causam præteritam dati condictio non competit, *l. damus, l. in summa. §. id quodque, D. de cond. ind.* quod tamen ita accipiendum est, vt si dedi ob falsam debiti causam, quo me pridem iure ciuili obstrictum esse credebam, condictio indebiti mihi competat, non si dedi liberaliter remunerandi animo, vel alias naturalis obligationis soluendæ gratia: hoc enim casu condictio mihi non datur, quamuis errauerim: quia donare volui. Donat enim quis quod nullo iure cogente, id est nulla coactus soluendi necessitate soluit: idemque & solutio est simul & donatio, *l. 10. §. si domini, D. de in rem ver.* Ergo siue vera siue falsa sit causa naturalis propter quam debitum soluitur, indebiti condictio cessat, *d. l. damus, & l. in summa.* ac proinde soluti condictio mihi non competit si refero gratiam, & soluo ei à quo beneficium accepi, quia natura debui referre gratiam, & quia donaui, si ei à quo falso credebam me beneficium accepisse, quid donaui. E

VI. Enarratio.

Recte Stephanus] Cuius hæc sunt verba libro vigesimo quarto Basilic. tit. primo in princ. Ἀκόλουθον μὲν ἦν αὐτὸν τὸν κύριον φυσικὸν κονδικτίκιον καὶ τὴν ὡς ἐν παραθήκῃ τοῦ ὅρκου ἀφήγησιν, γυνὴ περὶ τοῦ ἰνδεβίτου διαλαμβάνειν. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἰνδέβιτος κονδικτίκιος ὑπὸ τὴν ἰδικωτέραν αἰτίαν πιπτόντων κονδικτικίων ἐστὶ σημαντικὸς, οἷον τοῦ causa data, causa non secuta, καὶ τοῦ ob turpem causam τούτων γὰρ ἕκαστον τῶν κονδικτικίων εἰ μὴ τῷ φυσικῷ τῆς ὀνόματι καλεῖν ἐθέλοι, καλῶς ἂν ἰνδέβιτον εἴποι κονδικτίκιον. εἰ δὲ ἰδικῶς, τότε causa data, causa non secuta, ἢ ob turpem causam λέγειν ὀφείλει. φυσικὸς γὰρ εἰπεῖν ὢν ὁ ἰνδέβιτος κονδικτίκιος, ἔνθα μὲν ἰδικωτέραν εὕρῃ τῶν διδομένων αἰτίαν τότε μεθίσησιν εἰς εἶδος ἑαυτὸν καὶ ἰδικωτέραν ἑαυτῷ περιτίθησι προσηγορίαν, οἷον δέδωκέ τις ἐπὶ αἰτίᾳ σεμνῇ νν. ρ. τῆς αἰτίας μὴ ἀκολουθησάσης ἰνδέβιτος μὲν ἔχει τὰ νν. ὁ λαβών, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ αἰτίᾳ ἐδόθη ταύτην ὁ φυσικὸς ἰνδέβιτος κονδικτίκιος τὴν αἰτίαν ἐν εἰδικῶν εἰς εἶδος μεθίσησιν ἑαυτὸν, καὶ γίνεται causa data, causa non secuta κονδικτίκιος τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ ob turpem causam, κονδικτίκιον φαμέν. ἔνθα δέ τις μὴ χρεωστῶν πλανηθεὶς δὲ καὶ νομίσας χρεωστεῖν καταβέβληκεν, ἐπειδὴ μὴ δυνατὸν ἐστὶν ἰδικωτέραν αἰτίαν τῶν διδομένων εἰπεῖν, εἰκότως ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ μένει ἰνδεβίτου κονδικτικίου προσηγορίαν μὴ ἐπιδεχομένων ἰδικωτέραν. ἐπειδὴ τοίνυν ὁ φυσικὸς ἰνδέβιτος κονδικτίκιος πολλῶν ἐστι κονδικτικίων περιεκτικὸς, εἰκότως ὁ νομοθέτης πρῶτον περὶ τοῦ κατ' εἶδος ἰνδεβίτου κονδικτικίου διαλαμβάνει, οὕτω δὲ ἐπὶ αὐτὸν ἀνατρέχει τὸν ἰνδέβιτον κονδικτίκιον.

Posse condici data ob caus. hon.] Si verus debitor ei soluat, qui simulat se esse procuratorem creditoris, & creditor ratum non habeat, debitor aduersus falsum procuratorem habet specialem condictionem ob rem dati, *l. si procuratori 14. D. eod.* habet & generalem condictionem indebiti, *l. creditoris 8. sup. de condict. indeb.*

Qua repet. data ob caus. hon.] *l. 1. D. eod.*

Matrimon. non sec.] *l. 1. hoc tit.*

L. si seruus] Vide Cui. lib. 17. Obseru. c. 25.

Res dicitur proprie] *l. 1. D. de cond. ob turp. caus. l. damus 52. D. de cond. ind.*

Si finita] Si fine suo non potiatur, qui dedit.

Ob causam præteritam] Quod datur ob rem, siue

causam futuram, condicitur, si res & causa secuta non sit. Quod autem datur ob causam præteritam non condicitur, etiamsi falsa causa sit. Sed hoc perpetuum non est: nam quod dedi animo remunerandi, vel alias naturalis obligationis soluendæ gratia, non repeto, quia donare volui. id vero quod dedi ob falsam debiti causam, quo me iure ciuili obstrictum putabam, repetere possum.

Referre gratiam] *l. sed et si* 25. § *consuluit*, *D. de petit. hered.* Xenophon 4. ἀπομ. τὸ δὲ τοὺς εὖ ποιοῦντας ἀντευεργετεῖν οὐ πανταχοῦ νόμιμον ἐστιν; νόμιμον ἔφη. Heliodorus Prusæus ad quintum Ethicorum Nicomachiorum c. 14. φυσικὸς νόμος ἐστὶ τοὺς εὐεργέτας ἀντευποιεῖν. *Lex natura hæc est, vt beneficio beneficium rependamus.*

VII. *De condictione ob turpem causam.*

V. tit. 5. eod. lib.

EX superiore tit. didicimus, data ob causam honestam condici causa non secuta. ex hoc intelligimus, data ob causam turpem, id est bonis moribus aduersam, non condici, si vel dantis solius turpis causa fuerit, vt si scorto mercedulam dederit, vel dantis & accipientis, vt si mercedula iudicem corruperit, *l.* 2. aut condici etiam causa secuta, si turpis causa solius accipientis fuerit, vt si dederit vt rem depositam reciperet, vel rem furtiuam, *l. 4. & per. hoc tit.*

VII. Enarratio.

BOnis moribus] *l. mercalem* 5. *h. t.*

Mercedulam dedi] Videtur quidem vtriusque turpitudo versari ex veterum prudentium sententia. *Hic pecuniam dedit vt corruptionem emeret: illa pudorem perdidit, vt pecuniam compararet.* Valerian. hom. 20. Sed Labeoni & Marcello magis placuit, solius dantis esse turpitudinem, *l. 4. § . 3. D. eod.* Cyrillus ibid. ὁ δεδωκὼς πόρνῃ οὐ ῥεπαίνεται. τοῦ γὰρ δεδωκότος μόνου ἐστὶν αἰσχρὰ ἡ αἰτία. Meretrix enim καπηλεύουσα τὸ κάλλος καὶ προθεῖσα τοῦτο τοῖς βουλομένοις ὤνιον, vt loquitur Basilius Seleuciæ l. de vita S. Theclæ & Amphilochius in Oratione 6. τὴν φύσιν καπηλεύουσα, turpiter quidem facit, Sopater in Diuisione Quæstionum: οὕτω βιοῦντες αἰσχροῖς, καὶ παρὰ τοὺς νόμους ἡ μὲν ὡς ἑταίρα, ὁ δὲ ὡς μοιχός: sed non turpiter accipit, cum sit meretrix, *d. l.* 3. vulgaris enim mulier prostat quæstus causa, quæstui viuit. Theophylactus in epistol. 1. ad Timoth. cap. v. ἡ γὰρ πόρνη ἀργυρίου ἕνεκεν ἑαυτὴν προΐεται. Tertullianus de Patientia: *Pretio in feminis cogitur venditio illa pudicitiæ.* Hinc quæstuaria vel quæstuosa pro meretrice, *l. 43. §. 7. D. de rit. N.* Glossæ vet. *quæstuaria*, πορνική, ποριστική. Interpretes Irenæi aduersus hær. 1. c. 20. Tertull. de cult. fem. Plaut. Mil. Glor. act. 3. sc. 1. Non condicitur ergo quod datum est, αἰσχροῖς καὶ μιαρωτάτοις γυναίοις καὶ τὴν τοῦ σώματος ὥραν ὤνιον προτιθεῖσι τοῖς ἐρασταῖς: id est, *quæ corpore quæstum exercent.* vt verbis vtar Cyrilli e sexto contra Iulianum. quæ se omnibus peruulgant. Quid si perductori lucellum quoque datum sit, an condici poterit? non videtur: nam lenonum quoque natio ποριστική omniaque lucri causa faciunt. Syrianus in Hermogenem: οἱ πορνοβοσκοὶ πρὸς ἀργύριον πάντα πράττουσι. & turpiter igitur facit leno, μαστρωπὸς καὶ προαγωγός, institor libidinis, sed non turpiter accipit cum sit leno.

Mercedulam, μισθωμάτιον, Alciphron in epistolis,assem, Petronius, pretium stupri. μισθώματα, LXX. Interpretes, merces meretricis. Suidas: μίσθωμα ὁ μισθὸς ὁ ἑταιρικός, captura. Vide Philon. περὶ τοῦ μίσθωμα πόρνης.

A Quid si stipulatio, cautiove interposita sit, an quod mulieri quæstuariæ promissum, vel cautum est, peti potest? quidam ex veteribus mercedulæ promissæ meretrici actionem esse putabat. Sed verior est glossæ sententia ad *d. §. 3.* existimantis id quod tantum promissum est, peti non posse, & confirmari potest constitutione Iuliani in *l. 1. C. Theod. si cert. pet. de suffrag.* quæ soluti quidem suffragii repetitionem non concedebat, sed non soluti petitionem denegabat. sed & audiri non debet, quæ improbe ac inuerecunde pretium stupri petit, quia desiderium eius καὶ τῇ κατὰ τὸν Χριστὸν πολιτείᾳ, & bonis moribus aduersum est.

B Iudicem corruperit] Auctores nostri sic distinguere videntur: vel enim dedi iudici, vt secundum me in bona causa pronuntiaret, & condictioni locus est: solius enim accipientis turpitudo versatur. Illo est ἡμίκακος, *semimalus*, siue vt loquitur Philo, ἐφ' ἡμισείᾳ πονηρευόμενος. Si autem pecunia detur, vt male iudicetur, repetitio cessat: vtriusque enim turpitudo versatur, καὶ τοῦ χρήματα διδόντος, καὶ λαβόντος ἐπὶ διαφθορᾷ τοῦ δικαίου, *l. 2. §. 2. & l. seq. D. eod.* quod est παμπονήρων ἀνθρώπων ἔργον, idem Philoni, *nequissimorum hominum factum.* In hanc sententiam auctores Basilicon dd. ll. ita in græcum conuerterunt: εἰ δὲ καλὴν δίκην ἔχων παράσχω τῷ δικαστῇ ἐπὶ τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ ψηφίσασθαι, εἰ καὶ ἀναλαμβάνω, ὅμως ἔγκλημα πλημμελεῖ, τὸν δικαστὴν ὑποφθείρων,

C καὶ ἐκπίπτω τῆς δίκης. εἰ δὲ αἰσχρότης ἐστὶ τοῦ διδόντος καὶ τοῦ λαμβάνοντος, ἀργὴ ἡ ἀνάληψις ὡς ἐνθάδε δικαστὴς λαβὼν ἐπὶ τῷ κακῶς ψηφίσασθαι. Scholiastes; σημείωσαι ὅτι κἂν καλὴν τις ἔχῃ ὑπόθεσιν, χρήματα δὲ παράσχῃ τῷ δικαστῇ, ἵνα φυλάξῃ αὐτῷ τὸ δίκαιον, τὰ ὑπὲρ δοθέντα ῥεπαίνει διὰ τῆς *ob turpem causam* κονδικτικίου. Aiunt primo casu condictionem dari, quia iudex turpiter accepit. Secundo casu non dari, quia turpiter accepit, & is turpiter dedit. Hanc quoque interpretationem sequitur Martinus Cossias, vt refert glossa ad *d. l. 2.*

Causa secuta] *l. 1. §. vlt. D. eod.*

Deposit. recipit] *l. 2. §. 1. eod.* vel si quis dederit tyrocinii euitandi causa, *l. 3.* quam Græci sic interpretantur: ὁ μέλλων στρατεύεσθαι, καὶ χρήματα δεδωκὼς ἐπὶ τῷ

D μὴ στρατεύεσθαι, ὅπερ δέδωκεν ἀναλαμβάνει: *Qui militare debet, si pecuniam dederit, ne militet, eam repetit.* An recte, dubito, sed hoc alias excutiemus: hic enim Cuiacium tantum κατὰ πόδας interpretamur.

VIII. *De condictione furtiua.*

V. tit. 1. lib. 13. ff.

LEx vltima superioris tituli, quæ est tam de condictione furtiua, quam de condictione ob turpem causam, forte præbuit ansam subiiciendi statim specialis tituli de condictione furtiua, quæ tamen longissime distat à superioribus condictionibus.

E Nam illis rem alienam condicimus, condictione furtiua rem nostram contra regulas iuris, & illæ ad rei recuperationem pertinent, hæc videtur etiam pertinere ad pœnam, quia odio furum comparata est, §. *sic itaque, Inst. de act.* Si odio furum, & pœnæ causa igitur, *l. qui exceptionem, D. de cond. ind. coniuncta l. sed & si pater §. vlt. D. ad Maced.* & vt dicitur de actione in factum ex edicto de *alien. iud. mu. cau. fac. l. quia pertinet*, ita condictio furtiua licet ad rei persecutionem pertineat, videtur ex delicto dari, *l. 10. §. quotiens, D. de comp. l. si cum mulier §. hæc actio, D. rer. amot.* atque ideo videtur ei etiam inesse vindicta, imo & infamia quædam, vt condictioni rerum amotarum, *l. 2. ff. rer. amot.* quamobrem nec in heredem datur, *l. 3. t. eod. l. 9. §. vlt. & l. 10. D. de tut. & rat. dist.*

nec in patrem vel dominum de peculio, si nihil ad eum ex furto peruenerit, vel si ex eo locupletius peculium factum non fuerit, *l. 4. D. eod. l. 3. §. vlt. de rer. am. l. seruus, D. de act. emp. l. 3. de pecul.* Et pignore subrepto à debitore si egerit creditor furti vel condictione furtiua, vt depensam pœnam debito non imputat, neque restituit debitori, ita nec quod ex causa condictionis furtiuæ ab eo consecutus fuerit, & integra debiti petitio est, *l. si pignore, D. de pig. act.* Et præterea superioribus condictionibus vtitur is qui dedit, tradidit, vel promisit: condictione autem ex causa furtiua, is quo neque dante, neque volente res ablata est. nec continetur vt superiores sub condictione indebiti. Domino autem, vt dixi, cui furtum factum est, datur ex hac causa condictio certi, B & eæ ferè sunt actiones in personam, quæ solis dominis dantur, Condictio furtiua, Damni iniuria, Aquæ pluuiæ arcendæ, Arborum furtim cæsarum. Ex causa furtiua incerti condictio etiam non domino datur, *d. l. si pignore, & l. ideo § vlt. D. eod. tit. l. 25. D. de furt. l. 2. D. de cond. trit.*

VIII. Enarratio.

Rem alienam] Dominium enim pecuniæ perperam solutæ vel datæ ob causam honestam vel inhonestam, transit ad accipientem: alioquin vindicatio eius esset, non condictio, *l. 29. D. de cond. ind.*

Contra reg. iur.] Theoph. ad *§. sic itaque, de action.* Nec enim rectè intendo, rem meam mihi dari oportere, præterquam aduersus furem, *l. 1. D. eod. d. §. sic itaque, l. vlt. D. vsufruct. quemadm. cau. l. 1. § 1. & l. 2. de condict. tritic.* dominium enim rei à me non abscessit, sed huius actionis instituendæ gratia furem rei nostræ dominium adeptum fuisse comminiscimur.

Pertinere ad pœnam] vide 7. Obseru. 37.

L. qui exceptionem] In *l. qui exceptionem 40.* exceptio Macedoniani dicitur dari in odium fœneratorum, in *l. sed si paterfam. 9. §. vlt.* ob pœnam.

L. quia pertinet] Actio in factum de qua sup. tit. 54. lib. 2. licet rei persecutionem contineat, videtur tamen ex delicto dari: ita condictio furtiua.

Infamia quædam] Stephanus ad *l. 5. D. eod.* negat esse famosam actionem.

Rerum amotar.] Et actionem rerum amot. Interpres innominatus ad *l. 25. & 26. D. de act. rer. amot.* v. ad tit. 20. libri 5.

Nec in heredem datur] id est, heres condictione furtiua non tenetur, nisi in id quod ad eum peruenit, vt Cuiacius interpretatur d. lib. 7. cap. 37. nec obloquitur *l. 9. D. eod.* ex qua secundum plurium sententiam condictio furtiua in heredem in solidum datur. Cuiac. ait, se ad tempus subsistere, d. c. 37. Sed lib. 13. c. 37. & j. tit. 17. ait, condictionem rerum furtiuarum in solidum dari, si lis contestata fuerit cum defuncto, vt *d. l. 9. adhibita l. 2. in fi. D. de prætor. stipulat. & l. si hominem 7. §. 1. D. depos.* quo casu pœnales actiones contra heredes transeunt, *§. vlt. Inst. de perpet. & tempor. act.* Accursius tamen ad *l. 10. D. de tut. & rat. dist.* scribit, condictionem morte non interire, quia rei persecutoria est, sed tantum actionem furti, & damni iniuriæ. Secundo, heres in solidum tenetur, si rem ipse contrectet, *l. si pro fure 7. §. vlt. D. eod.*

L. si pignore] Vlp. ibi ait, creditorem debito imputare quod consecutus fuerit actione furti, vel condictione furtiua. Si verò non extraneus, sed ipse debitor pignus subripuerit, pœnam furi non imputari: ποινὴ γὰρ καταβληθεῖσα οὐκ ἀναλαμβάνεται. *Pœna depensa non* A *repetitur*, vt notant Græci. Quid si creditor egerit condictione furtiua aduersus ipsum debitorem? nec imputari debito scribit Cuiac. post Azonem: id est, creditor pœnam lucrifaciet, & rem, siue eius æstimationem. Irnerius verò contra putat, vt refert Glossa ad *d. l. si pign.*

Vel promisit] *L. is qui 30. D. de cond. ind. l. 1. sup. de cond. ob turp. caus.*

Nec continetur] *Nam quod ignoranti soluitur, repetitur quidem, sed non condictione furtiua:* ἀντιστρέφεται μὲν, οὐ μὴν διὰ τῆς φουρτίβου κονδικτικίου, Græci ad *l. 18. D. eod.*

Cui furtum factum est] *L. si pro fure 7. §. 1. l. sed nec 11. D. eod.*

Certi] *L. certi 9. §. 1. D. de reb. cred.* condicuntur autem ipsa corpora, *l. in re 9. D. eod.*

Damni] *L. item Mela 11. §. legis, D. ad leg. Aquil.*

Aquæ pluuiæ arc.] *l. si tertius 6. §. si quis, D. de aq. & aq. pluu. arc.*

Arborum] *L. 5. §. 2. & vlt. D. arbor. furt. cæsar.*

Incerti condictio] Creditor pignus quod ei debitor tradidit, naturaliter possidet, cum debitor possessionem in eum transtulerit, *l. cum & sortis 35. §. vlt. D. de pignerat. act. l. per seruum 37. D. de adquir. rer. domin.* Itaque si pignus creditori subreptum sit, erit incerti condictio, quia possessio inter res incertas numeratur: est enim res incorporalis. Cuiac. C Obseru. lib. 9. cap. 31. & cap. 33.

Incerti cond.] Hoc etiam obseruant Græci ad *l. 1. D. de cond. furt.* ad illa, *Soli domino competit.* ἤγουν, ὁ φούρτιβος κονδικτίκιος ὁ φανερός. ὁ γὰρ ἀφανὴς καὶ τῷ δανειστῇ, καὶ μὴ ὄντι δεσπότῃ ἁρμόζει. Et ad l. 12. eod. lib. 60. Basilic. *Certi condictio domino competit: incerti enim, creditori & non domino competit.*

IX. *De condictione ex lege, & sine causa, vel iniusta causa.*

V. tit. 7. lib. 12. & tit. 2. lib. 13. D.

Actiones in personam aut ciuiles sunt, aut prætoriæ, aut ex legibus vel Constitutionibus, *l. 2. D j. de quad. præs.* Ciuiles ex XII. tab. certæ & solemnes. Prætoriæ vel honorariæ ex edictis magistratuum. Ex legibus nouis veluti damni iniuria ex lege Aquilia, quæ nomen vsurpauit ciuilis actionis proditæ eadem de re XII. tab. Aliæ sunt ex legibus nouis, quæ nomen ex antiquo iure translatitium nullum habent, quæ condictiones ex lege, veluti condictio ex lege Iulia, & condictio ex lege Cincia, & ex legibus talariis condictio eius quod in aleam lusum esset. Ex Constitutionibus sunt innumeræ, vt ex Constitutione prima huius tit. condicimus debitori nostro ante diem, si non suppetat aliud vnde fisco satisfaciamus, cui sumus obnoxij ex causa militaris annonæ, nec locus est exceptioni, Cuius pecuniæ dies fuisset. Aliæ condictiones de quibus actum est supra, E & quæ sequuntur sine causa, & Ex iniusta causa, inductæ sunt iure gentium ex bono & æquo, exemplo tamen ciuilis condictionis quæ ex mutui datione nascitur. Condictio autem furtiua in odium furum iure recepto singulari contra regulas iuris. Sine causa est chirographum meum apud te, si nihil mihi credideris, vel si quod credidisti, omne persoluero tibi, *l. 2. & 4.* Sine causa ad malæ fidei possessorem perueniunt fructus rei alienæ, *l. 1.* & his casibus propriè locus est condictioni sine causa, & in casu *l. 2. D. eod. & l. seruus § secundum, D. de act. emp.* Sed concurrit etiam cum superioribus condictionibus: nam sine causa id etiam apud te est quod indebitum,

vel quod ob turpem causam accepisti, vel quod ob honestam causam, causa non secuta, vel quod tu mihi furto abstulisti. Condictio ex iniusta causa est, si quis dederit ex pacto non iusto, puta facto vi aut dolo malo, aut contra iura publica, vel stipulatione vi extorta, *l. 7. D. de cond. ob tur. cau.* Et de hac condictione nulla est sub hoc tit. constitutio, sed titulo ipso hoc tamen indicatur, promiscuum esse vsum condictionis sine causa, & condictionis ex iniusta causa: nam & quod sine causa habes ex non iusta cau. habes, & contra quod ex non iusta causa, sine causa.

IX. ENARRATIO.

Ex XII. tab.] Legibus XII. tabularum latis, eodem ferè tempore actiones ex his compositæ sunt à prudentibus, quas ne populus, prout vellet institueret, certas, solemnesque esse placuit, *l. 2. §. his legibus latis, D. de orig. iur.* certas ad numerum earum refert Cuiac. solemnes autem ad formulam, & verba typica seu formalia. quæ tandem formularum conceptio sublata est, vt dictum est *s. tit pen. lib. 2.*

Prætoriæ] Prætoriæ actiones sunt, quas prætor ex sua iurisdictione comparauit supplendi vel corrigendi iuris ciuilis causa, *§. sed istæ, Instit. de action. & §. furti, de perpet. & tempor. action.* quæ & honorariæ dicuntur, *l. actionum 25. §. vlt. D. de oblig. & act.* vt obligationes quas Prætor ex sua iurisdictione constituit, *§. 1. Instit. de obligat.* in prætoriis autem actionibus continētur ædilitiæ, *de quib. tit: D. de ædilit. ed.*

Ex legib. nouis.] Nouæ leges dicuntur, quæ post leges XII. tabular. latæ sunt, *l. tutela 7. vers. ex nouis, D. de cap. min.*

Damni iniuria] De damno iniuria dato fuit actio domino ex XII. tabulis, *l. quæcumque 96. D. de oblig. & act.* hodie est ex lege Aquilia, *l. 1. D. ad leg. Aquil.* quæ & ipsa ciuilis est, *l. si heres 70. §. 1. D. ad Senat. Trebell.*

Translatitium] Sicut lex Aquilia, quæ nomen vsurpauit ciuilis actionis, de eadem re proditæ lege antiqua. translatitia veteres dixerunt, non noua, nec nuper inuenta, sed aliunde translata, vt scribit Ascon. in 3. contra Verr.

Condictiones ex lege] Condictio ex lege competit, si lex noua, quæ obligationem introduxit, non cauerit, quo genere actionis experiundum sit, *l. vn. D. eod.* & dicitur condictio ex lege, ἡ γοῦν ἀπαίτησις ἐκ νόμου ὁριζομένη, *siue actio à lege constituta*, vel quæ datur ex auctoritate legis. Huic condictioni similem esse bonorum possessionem, vt ex legibus scribit auctor, ἀνώνυμος. Basilic. in lib. 45. tit 1. ... ex lege ιϐ. ιγ. ... ex lege ἁρμόζει.

Condictio ex lege Iulia] Si maritus negotium gerens vxoris, vel etiam ea inuita, seruum dotalem manumiserit, ea maritus vxori præstat, quæ à liberto ad eum quasi ad patronum peruenerunt, & eo nomine datur condictio ex lege Iulia, vt vel res ei, vel cautio præstetur, *l. hac actio 65. D. de solut.* Vide Cuiac. 2. Obseru. cap. 34.

Ex lege Cincia] Lege Cincia cauebatur ne quis ob aduocationem pecuniam, donumve acciperet, vt scribit Tacit. An. 11. Eius meminit Arnobius 2. aduers. Gent. & Festus in Muneralis. Si quis igitur pretio causas orasset, dati condictio erat ex lege Cincia, *l. vt mihi 21. §. 1. D. de donat.* Cuiac. Parat. D. de cond. ex leg.

Legib. talariis] Leges talarias vocat cum Plaut. Milit. glor. act. 2. sc. 2.

Quod in aleam esset] De condictione hac dictum *s. tit. 43. lib. 3.*

Sunt innumeræ] Vide *§. tripli, Instit. de action.*

Debitori nostro] Hæc condictio non datur fisco, vt Azoni, & Accursio placebat, & Scholiast. Synops. Basil. lib. 7. Sed debitori fisco obnoxio ex causa primipili, ex Fulgosij, & Cuiacij sententia.

Ex causa milit. annonæ] Sic Basilica primipilum interpretantur hic, & Synops. lib. 7. & 9. V. Cuiac. ad *l. 3. C. de cohortal.*

Cuius pecuniæ dies fuisset] Debitum ex tempore differtur, *l. sin autem 29. D. de leg. 1.* & qui ante diem petit, plus petit. Sed id extorsit annonæ militaris necessitas, ἡ ἀνάγκη τῆς διατροφῆς τῶν στρατιωτῶν ἐποίησε, καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας τὴν ἀπαίτησιν, vt ait Scholiast. Synops. Basil. d. lib. 7. Nec debitor se tueri poterit exceptione, quod pecunia petatur, cui soluendæ dies adiecta esset. Cicero 1. de Orat. *Homo ex numero disertorum postulabat, vt illi, vnde peteretur, vetus atque vsitata exceptio daretur: cuius pecuniæ dies fuisset.*

Iure gentium] *L. rerum 25. D. de act. rer. amot.*

Ex æquo & bono] *L. pen. D. de cond. indeb.*

Ex bono & æquo] Iurisconsulti æquitatis naturalis ratione introduxerunt condictiones indebiti, ob rem dati, sine causa, & ex iniusta causa: οὐ γὰρ ἡ φύσις τοῦ συναλλάγματος, ἀλλὰ τὸ καλὸν δαπάνημα εἰσάγει τὸν κονδικτίκιον, vt aiunt Græci: *Non enim natura contractus, sed bona fide facta consumptio condictionem parit.* Ad imitationem ciuilis condictionis ex mutuo: nam qui eis tenentur, perinde obligantur, atque ij, qui mutuum acceperunt. Sunt igitur velut ex promutuo, ergo ciuiles, non prætoriæ.

In odium furum] V. sup. tit. 8.

Sine causa est chir.] Chirographum incerti condictione condicitur διὰ τοῦ *sine causa* κονδικτικίου, καὶ ἰνκέρτου, Glossa interlin. ad *l. 2.* in Basilic. v. gloss. ad *l. 3. D. de cond. indeb.* creditor enim dominus fit chirographi.

Fructus rei al.] Fructus consumpti malæ fidei possessori condicuntur, quasi sine causa percepti, *l. 3. hoc tit.*

Proprie locus est] His casibus non concurrit condictio sine causa cum condictione indebiti.

In casu leg. 2.] vi. Cuiac. ad *l. 21. D. commod.*

Quod indebitum] *L. pen. D. de cond. ind. l. 1. D. de cond. si cau.*

Vel quod ob turp. cau.] Quod ob turpem causam accepisti, etiam sine causa apud te est, *l. vlt. D. de cond. sine caus.* & ex iniusta causa. Græci ad *l. 6. D. de cond. ob turp. caus.* τὸ γὰρ *ex iniusta causa*, καὶ τὴν ὁμ... *Condictio ex iniusta causa condictionem etiam ob turpem causam in se continet.*

Causa non secuta] Condictio sine causa concurrit cum condictione causa data, causa non secuta, *l. 1. §. 1. & l. pen. tit. eod.*

Furto abstulisti] Sine causa enim apud te est, quod ex non iusta causa ad te peruenit, *d. l. 1. §. vlt.*

Promiscuum esse vsum] Græci ad *d. l. 3* ὃς γὰρ ἐδαπάνησε μεθοδεύεται διὰ τοῦ κονδικτικίου, τοῦ *ex iniusta causa*, & ibidem: κατέχεται καὶ φουρτίῳ κονδικτικίῳ. κατέχεται καὶ τῷ sine causa, ὃν ἂν ἐπιλέγηται ὁ ἐνάγων. *De his quæ consumpsit tenetur condictione ex iniusta causa, tenetur & condictione furtiua, & sine causa, prout actor elegerit.* Præterea *tenetur*, inquiunt, *ad exhibendum actione: de quibus enim si extent, actio in rem est, de eisdem consumptis ad exhibendum actio est.*

De

X. *De obligationibus & actionibus.*

V. tit. 14. lib. 3. tit. 6. lib. 4. apud Iustinian. tit. 7. lib. 44. D.

POst condictiones transitum facit ad alias actiones in personam, quæ nascuntur ex contractibus & obligationibus ciuilibus. Ex earum numero primam posuit iam initio condictionum ex mutuo: actioni enim ex mutuo proprie cohæret condictionis nomen, & ab illa perductus est ad alias condictiones quæ descendunt ex bono & æquo, & quasi ex tacitis obligationibus, vel quæ descendunt ex obligationibus noua lege introductis non expresso nomine actionis, quæve dominis in fures dantur quasi pœnæ causa constituto iure. Nunc alias omnes executurus actiones in personam, quæ ex negotiis & obligationibus ciuilibus dantur, & suum habent legitimum nomen; longe alio ordine quam in D. vt s. præposuit generalem condictionem indebiti speciebus condictionum, Ob rem dati re non secuta, Ob turpem causam, Ob iniustam, Sine causa: ita priusquam veniat ad species earum actionum, quæ ex contractu & obligatione ciuili nascuntur, dat titulum generalem de obligationibus & actionibus. Ex contractu est obligatio, ex obligatione actio in personam. Obligatio est iuris necessitas. Actio executio obligationis, vel, intentio eius qui alium ad iudicium quo actor consistit aduersus reum. Contractus est conuentio, quæ proprium & legitimum nomen habet, vel quæ nomine vacat, datione tamen aut facto aliquo sumpsit effectum.

X. Enarratio.

POst condictiones] Anacephalæosis, & summa eorum, de quibus superiore tit. actum est: nec potest quisquam hîc hærere, si quæ Cuiac. scribit, & Notas ad eum nostras perlegerit.

Iuris necessitas] Ex ciuili obligatione necessario obligamur, *l. obligamur 52. §. 2. D. de obligat.* & nulla obligatio est, quæ non adstringit necessitate, *l. in vendentis 13. ʒ. de contr. empt.* Hæc est ciuilis obligationis definitio: naturalis enim obligatio non est iuris, sed æquitatis vinculum, *l. 95. §. naturalis, D. de solut. Æquitas est quod naturalis ratio persuasit*, Boet. in Top. ex naturali obligatione nec debiti petitio est, nec soluti repetitio. Græci ἐνοχὴ φυσικὴ ἐστὶν ἐξ ἧς ἀγωγὴ μὲν οὐχ ἁρμόζει, τὸ δὲ καταβληθὲν οὐ ῥεπετιτεύεται: *Naturalis obligatio est, ex qua actio non competit, solutum autem non repetitur.* v. *l. 10. D. de oblig.*

XI. *Vt actiones ab heredibus & contra heredes incipiant.*

SEquentes tituli vsque ad XXI. partes sunt superioris, & omnibus id agitur vt generales definitiones ponantur de obligationibus & actionibus, & has quidem iam habuimus titulo superiore: Ex alterius contractu neminem obligari, Non nasci efficacem obligationé ex negotio contracto dolo malo, voluntatis esse contrahere, necessitatis implere contractum, Procuratori in rem suam ad agendum constituto, mandatis actionibus nomine domini directam actionem dari, etiam mortuo domino relictis heredibus, & suo nomine semper vtilem, Non mandatis actionibus, neque debitore delegato, mortuo domino procuratori in rem suam constituto ad accipien-

A dam pecuniam à debitore domini, aduersus eum debitorem nullam superesse actionem, Cui mandata est actio principalis, & Seruianam mandatam videri. In arbitrio esse creditoris vtra prius experiri malit, principali an Seruiana, nec alia aliam consumi: Legibus & iudiciis compellendos esse debitores, non armis, non seruitio corporis. His additur alia hoc proprio & singulari titulo, quod sit noua regula, vt obligatio quæ non cœpit à deffuncto vel contra defunctum, à persona heredis vel contra heredem incipere possit. quæ contraria est veteri regulæ, de qua *l. dubium, C. Th. de din. ref.* & Theophilus in §. *post mortem, de leg.* tollitque veterem differentiam verborum, Cum moriar, Cum mortuus fuero, Post mortem meam dari, vel pridie quam moriar, vt *l. 11. ʒ. de cont. stip.* quam triennio post hæc constitutio sustulit, & regulam, quæ non erat sublata nominatim per illam, sed per consequentias tantum, quæ nihil valent in nouo iure constituendo.

XI. Enarratio.

EX alterius contr.] *l. 3. & l. eum qui 13. s. tit. pr. l. pen. ʒ. ne vx. pro mar. Theoph. in §. 3 de aquisit. per adrog.*

Dolo malo] *l. 4. s. tit. prox.* cuius ea sententia est: malam fidem & dolum malum ab omnibus contractibus abesse debere. Videamus autem quatenus dolus obsit. Hoc igitur ita distinguendum est: si dolus causam dederit contractui bonæ fidei, vitiatur contractus ipso iure, *l. 7. D. de dol. mal.* Non idem iuris est in contractu stricti iuris: doli enim exceptio necessaria est, *l. pen. C. de inutil. stipulat.* Thalelæus quoque ad *d. l. 4.* scribit, generalem regulam ibi proponi: hoc est, pertinere eam tam ad contractus bonæ fidei quam strictos: & in his si forte dolus interuenerit, remedio exceptionis ei subueniri, qui dolum passus est: σημείωσαι τὸν κανόνα τῆς διατάξεως γενικὸν ὄντα. τοῦτο γὰρ εἴρηται τῇ διατάξει, οὐχ ἵνα bona fide ὦσιν πᾶσαι αἱ ἀγωγαί, ἀλλ᾽ ὅτι τυχὸν εἰ γένηται δόλος, κἂν ἐπὶ στρίκτας ἀγωγῆς ἀντίκειται ὡς ἐν παραγραφῇ.

Voluntatis esse contr.] *l. sicut. s. tit. prox.* Contractus voluntarii dicuntur, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν συναλλαγμάτων τούτων ἑκούσιος, Aristotel. Ethicor. Nicomach. lib. 5. c. 5. *Quoniam inceptio eorum voluntaria est.*

Implere contractum] Complere, consummare, *l. 5.* nisi vtriusque consensu discedatur à contractu. quo casu vterque ipso iure liberatur, si bonæ fidei contractus sit, vel si stricti iuris sit, agenti pacti exceptio obstat, quod Græci his verbis exponunt ad *d. l. 5.* καὶ ἐπὶ μὲν τῶν στρίκτων ἀγωγῶν οὐδὲ ἐὰν ἑκάτεροι συναινέσωσι, δύναται αὐτομάτως λύεσθαι ἡ ἀγωγή, ἀλλ᾽ ἔτι μὲν σώζεται· ἀντίκειται δὲ λοιπὸν πάκτου παραγραφὴ ἐπὶ τῶν bona fide τῇ ἑκατέρου συναινέσει λύεται τὸ συνάλλαγμα.

Procuratori in rem suam] Procuratorem in rem suam constituere, cedere, vel mandare actiones alicui idem significant. Valeria igitur cui rescribit Imp.

E in *l. 1. eod.* creditori pro debitore pecuniam numerauerat quasi pretii loco. & creditor actionem ei suam mandauerat. Plane creditor re integra, i. lite non contestata decesserat. Quæritur ergo an mandatum morte domini finitum sit: & placet finitum non esse, si heredes reliquerit, quia fidem venditionis ab herede impleri oportet, debetque heres in eo mandato perseuerare. Si vero heredem non reliquerit, finitur mandatum: & ideo Valeriæ vtilis actio proprio nomine competit, quæ viuo etiam domino, & non mandatis actionibus competeret: nam vbi mandatis actionibus actio directa competit, vtilis actio datur sine cessione, *l. 1. §. & si forte, ff. de tut. &*

r.n. d. ∫ti. & hoc eſt, quod hic ait Cui. procuratori ſuo A nomine ſemper vtilem dari, & in exponenda *d. l.* 1. Græcos fere ſequitur, quorum verba hæc ſunt: ὁ δὲ ἀγορασίας ἐκχωρηθεὶς τὴν κατά τινος ἀγωγὴν κἂν μὴ προκατάρξηται ἕως τελευτῆς τοῦ ταύτην ἐκχωρήσαντος, οὐ κωλύεται μετὰ ταῦτα κινεῖν οὐτιλίως αὐτήν. *Cui ex cauſa emptionis aduerſus aliquem mandata eſt actio, licet ante mortem mandatoris litem conteſtatus non ſit, tamen vtilem actionem intendere non prohibetur.*

Non mandatus] *l.* 8. *eod.* in cuius ſpecie dominus non ceſſit actiones ſuas cuiquam, ſed mandauit tantum debitori ſuo, vt ſolueret Titio, quem negat habere actionem aduerſus debitorem, quia ceſſa ei fuiſſe non ponitur Cui. in recitat. ad *tit. de donat.* ꝫ. B

Neque deb. del] *d. l.* 8. *verſ. quod ſi.*

Et Seruianam] *l.* 6. & 7 *s. tit. prox.*

Vtra prius] *l.* 10. *eod.* quod tamen abrogauit Nou. Iuſtiniani 4.

Non armis] *l.* 9. Caſſiodor. Var. lib. 4. 10. *Hinc eſt quod legum reperta eſt ſacra reuerentia, vt nihil manu, nihil proprio ageretur impulſu: quid enim à bellica confuſione pax tranquilla diſtabit, ſi per litigia terminentur?*

Non ſeruit corp.] *l.* 12. cuius ſententia hæc eſt, liberæ conditionis homines debitis obnoxios creditoribus ſerui e non cogi. atque ita Græci verterunt: οὐκ ἀναγκάζονται οἱ ἄποροι χρεῶσται δουλεύειν τοῖς ἰδίοις δανεισταῖς, *Debitores qui ſoluendo non ſunt, creditoribus ſuis ſeruire non compelluntur,* libro 24 Baſilic. tit. 3. Gregorius M. Epiſt. 43. lib. 3. *Lex habet, vt homo liber pro debito nullatenus teneatur, ſi res defuerint quæ poſſint debito addici.* Sed neque liberi debitorum ob æs alienum patris à creditoribus retineri poſſunt, aut ſeruire coguntur, Nou. 134. c. 7. Cum enim anteriores principes legem illam aboleſcere forte paſſi eſſent, Iuſtinianus coercendæ creditorũ duritiæ reduxit, aut certe confirmauit: vt ſæpe accidit leges priores poſterioribus ſtabiliri. Idem Gregorius d. epiſt. *Quia filium eius, quem tenere dicuntur, ſecundum leges tenere non poſſunt.* Adde epiſt. 56. *l.* 2. Iure etiam vetuſtiſſimo liberi quoque eorum qui nexi dicebantur, in ſeruitutem abducebantur. Dionyſ. Halicarn. D 6. ὅθεν διαλύσαι μου τὸ χρέος οὐκ ἔχων ἀπήχθην δοῦλος ὑπὸ τοῦ δανειστοῦ σὺν υἱοῖς δυσίν. *Vnde cum æs alienum exſoluere non poſſem, ductus ſum à creditore in ſeruitium, vna cum duobus filiis.* Denique lege Longobardica, qui pœnam pecuniariam Eccleſiæ ſoluere non poterat, tradebat ſe in ſeruitio Eccleſiæ vſque dum totum debitum perſolueret, legis Longobard. lib. 2. *tit.* 40. §. *pen.* apud Sinenſes, etiam vt ferunt debitor qui creditorem ſuum implere non poteſt, ſeruire ei compellitur, vel eadem conditione liberos ſuos ei tradere.

Cum moriar] Poſt mortem ſuam dari ſibi nemo recte ſtipulabatur, neque poſt mortem promiſſoris. Sed & inutilis erat ſtipulatio hoc modo concepta: pridie quam moriar, vel cum morieris. Vtiliter autem concipiebatur ſtipulatio, cum moriar, vel cum E morieris, §. *poſt mortem, & ſeq. Inſt. de inut. ſtip.* Legatum quoq; inutiliter relinquebatur poſt mortem heredis, aut legatarii. Item pridie, quam heres, aut legatarius morietur, §. *poſt mortem, Inſt. de legat.* Recte autem legatur, cum morietur heres, Vlp. *tit. de leg.* §. *poſt mortem.* Sed vetus hæc verborum differentia ſublata eſt: & conſequenter videbatur quoque ſublata vetus definitio. Sed quia noua iura ſtrictius interpretamur, placuit eam nominatim conſtitutione poſtea edita abrogare.

XII. *Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.*

Tantum abeſt vt alius pro alio conueniri poſſit, vt nec pro colono dominus, vel contra, *l.* 3. & 11. *s. tit.* 10. nec pro debitore is ad quem pecunia peruenit, *l. pen eod.* nec coniux pro coniuge, nec pater pro filio, nec quiſquam pro neceſſariis ſibi perſonis, vt hoc tit. & ſeq. vt vix ſit vllus excipiendus ab illa certiſſima regula, ex alterius contractu neminem obligari, *l. pen. hoc tit.* id eſt ex ſuo quemque contractu obligari, non ex alieno. Nam & pater pro filiof. & dominus pro ſeruo ciuiliter non obligatur, nec iure prætorio in ſolidum, ſed in peculium duntaxat. & quia in peculium tamen, ideo matri in hoc tit. non iunxit etiam patrem, nec tit. ſeq. filio emancipato filium familiæ.

XII. Enarratio.

Nec coniux] Tam in cauſa pecuniaria, quam criminali, *l.* 1. 2. & 3. *hoc tit.* Caſſiodorus Variar. 4. 10 *Vxor maritalibus debitis, niſi per ſucceſſionis vincula, non tenetur.* Dotem teneri ob ciuile munus vel honorem mariti, non etiam parapherna putat Cui. C ex *l.* 3 *hoc tit.* Græco interpreti aliud iudicium eſt: μὴ νόμιζε δὲ ἐκ τῆς ἀντιδιαστολῆς ταύτης τῆς διατάξεως, ὅτι ἡ προὶξ τῆς γυναικὸς ὑπόκειται ταύταις ταῖς λειτουργίαις. ἐπειδὴ γὰρ σήμερον in rem δέδωκε τῇ γυναικὶ περὶ τῶν προειρημένων πραγμάτων, καὶ δύναται ἡ γυνὴ καὶ δημόσια ὄντα πράγματα καὶ μηδὲ τῆς οὐσίας ὑπάρχοντα τοῦ ἀνδρὸς διὰ τῆς in rem ἀγωγῆς αὐτὰ ἐκδικῆσαι. ait, ex eo quod parapherna non teneantur, continuo dicendum non eſſe argumento à contrario ducto dotem teneri. quæ ſententia benignior eſt. Certe ſi debitor ex cauſa primipili ſoluendo non ſit, dos vxoris fiſco vindicatur, *l.* 4. *C. in quib. cauſ. pign. vel hypoth.*

Nec mater pro filio] Tametſi mater partem pro filio ſponte ſoluerit: nam ſi pro filio interceſſerit, vel errans ſoluerit, condicere poteſt, *d. l.* 3 & *l. vlt.* Soluit igitur donandi animo, ὡς δωρουμένη, Græci.

Ciuiliter non oblig.] *L.* 8. §. *Filiusfam. D. de acceptilat. Theoph. ad* §. *actiones autem, de action.*

Nec iure præt.] Actione de peculio, quæ prætoria eſt, pater & dominus tenentur peculii fini, *d.* §. *filiusfa.* & *d.* §. *actiones, l.* 1. ꝫ. *tit. prox.* & *l. pen. inf. quod cum eo.*

XIII. *Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono conueniantur.*

Ad ſuperiorem regulam additur, nec filium pro patre, vel patrem pro filio emancipato obligari aut conueniri poſſe, nec libertum pro patrono, nec ſeruum pro domino, quod in ſeruo notiſſimum eſt, cum nec ex ſuo contractu vllo iure conueniri poſſit, *l. tutelas,* §. 1. *D. de cap. min. l. vlt. s. de nox. act.* & quamuis hoc obiter legatur ſcriptum *l. vlt. huius tit.* tamen in tit. ipſo prænotatum non legitur in Baſil. nec in vet. libris

XII. Enarratio.

Nec filium pro patre] *l.* 2. & 4. *hoc. tit.* Sent. 5. de Benefic. c. 19. *Dico me tibi obligatum pro filio, non quia ſum, ſed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium.* Caſſiodor. Var. lib. 4. 10. *Filius obligationib. paternis, ſi non ſit heres, exuitur.* Sextus Empiricus Pyrrhon. hypot. lib. 1. c. 14. παρὰ μὲν τοῖς ῥωμαίοις ὁ τοῦ

πατρῴας ἀπέστη οὐσίας, οὐκ ἀποδίδωσι τὰ τοῦ πατρὸς χρέα. *Apud* A *Romanos filius, qui nihil ex bonis paternis possidet, debita eius non exoluit.* Excepta causa primipili, etiamsi patri heres non extiterit, *l. si tutores* 11. ꝟ. *de compensat. l. vlt. de primip. lib.* 12. quod etiam Græci hic notant: ἐνέχεται υἱὸς ὑπὲρ τοῦ πριμιπίλου τοῦ ἰδίου πατρὸς, κἂν μὴ κληρονομήσῃ αὐτόν. *Filius ex causa primipili patris nomine tenetur, licet patri heres non extiterit.*

Vel patrem pro fil.] *l.* 1. *&* 3.

Nec libertum] *l.* 5.

Vllo iure] Ciuili, aut prætorio.

Nec in vet. lib.] Cui. auctorib. libris Basilic. lib. 24. tit. 4. & manuscriptis codd. delet illa verba tit. *vel seruus pro domino*, quæ leguntur in libris editis. Certe desunt in v. c. Iuliani Brodæi, & Ægidij Menagii. Quamuis lectio vulgata defendi possit *l. vlt. hoc tit.* B

XIV. *An seruus ex suo facto post manumissionem teneatur.*

AC nec idem ipse quidem tenetur pro seipso, si renascatur & nouus homo fiat, quod manumissione contingit. Nam de eo quod quis contraxit vel gessit in seruitute, post libertatem nulla ei vel in eum actio est, nisi connexum id sit cum eo quod post libertatem gessit. Hoc enim casu prius tempus trahitur ad posterius, *l. tutorem, D. de adm. tut. l.* 17. *D. de neg. gest.* alioquin nulla ex antegesto in manumissum actio est, quia nec vlla fuit ab initio. Nam C obligatio naturalis quam seruus suscipere videtur, nullam actionem parit. Quamobrem in tractatu de solutionibus, quo docemur id quod debitor ex pluribus causis indistincte soluit, in antiquiorem contractum cedere, recte dicitur, in manumisso non esse antiquiorem contractum eo quem statim post libertatem solet habere cum patrono de operis, *l. in liberto, D. de solut.* quia scilicet contractus habiti in seruitute pro nullis habentur. & factum interpretor contractum, vel quasi contractum: quia actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulant, *l. tutelas §. iniuriarum, D. de cap. min. l.* 4. *hoc tit.*

XIV. Enarratio.

NOuus homo] *L.* 27. §. 1. *D. de adim. leg. l.* 98. §. *aream, D. de solut.* Tertullianus de Pœnitentia c. 6. *Quis seruus posteaquam libertate mutatus est* &c.

Nulla ex antegesto] *l.* 2. *h. t. Paul.* 2. *Sent. tit.* 13. § *vlt.* Quid si peculium seruo legatum sit? Græcus interpres nihilomagis teneri scribit: σημείωσαι, inquit, ἐκ τῆς διατάξεως τὸ μάλιστα, ὅτι κἂν ληγατεύθῃ αὐτῷ τὸ πεκούλιον, οὐ κατέχεται τοῖς πεκουλιαρίοις δανεισταῖς lege, πεκουλιαρίοις. Si tamen res apud seruum deposita sit, & manumissus rem teneat, cum eo depositi agi poterit. ex cæteris causis in manumissum actio non datur, *l. si apud* 21. *D. depos.* id est, ἐκ τῶν λοιπῶν συναλλαγμάτων. Græci ibidem. *ex cæteris contractibus.* v. Cuiac. ad *l. frater à fratre, D. de cond. ind.*

Ab initio] Cum seruo enim nulla actio est, *l.* 107. *D. de regul. iur.* id est, nec ciuilis, nec prætoria, *l. tutelas §. pen. D. de cap. min.*

Suscipere videtur] Papin. in *l. eo tempore* 50. 2. *de pecul. Naturalis obligatio, quam seruus suscipere videtur.* Thalelæus ad *l.* 1. *C. de noxal. act.* οὐκ ἐνέχεται νόμῳ, φύσει δὲ ἔνοχος μένει. *Seruus manumissus iure non tenetur: natura autem obligatus manet.* Sed naturalis obligatio nullam actionem parit, *l. si pupillus* 127. *D. de ver. obligat.* actiones enim iure aut legib. proditæ sunt.

In antiq. contr. ced.] *l. in his* 5. *D. de solut.*

Factum interpret.] ἀποτέλεσμα Græci interpretantur.

Cum cap. amb. Noxa caput sequitur: idest, noxalis actio. Thalelæus ad *l.* 4. *h. t.* τὸ νόμιμον τῆς διατάξεως φανερὸν ἐκ χειδῶν, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς νοξαλίοις.

XV. *Quando fiscus vel priuatus debitoris sui debitores exigere potest.*

ET hoc titulo ostenditur: creditorem quoque debitorem debitoris sui conuenire non posse sine mandato debitoris sui actione in personam. Conuenire tamē eum & exigere posse actione Seruiana, iure taciti vel manifestarii pignoris, qua in re distat hoc tantum fiscus à priuato, quod fiscus qui omnium bonorum, etiam nominum semper habet tacitam hypothecam, prius excutere debet principalem debitorem quam nomen debitoris sui, *l. pen. hoc titulo*: priuatus liberum habet arbitrium conueniendi quem voluerit, principalem debitorem aut principalis debitoris debitorem, si expressim nomina debitoris pignori obligata sint. Distat etiam pignus conuentionale ab eo quod capitur iudicati exequendi gratia, quoniam iure conuentionis nomen pignori obligatum persequitur priuatus, etiamsi debitor soluendo sit, nec tamen capit nomen pignori ex causa iudicati, si alia sint bona quæ pignori capi possint.

XV. Enarratio.

ACtione in personam] *l. vlt. h. t. l.* 3. ꝟ. *tit. prox. l. pen.* ꝟ. *de nouat.*

Iure tac. vel man.] *l.* 4. ꝟ. *quæ res pign. obl. l. si conuenerit* 18. *D. de pign. act. l. postquam* 7. *C. de hered. vel act. vend.*

Seruiana] Quasi Seruiana siue hypothecaria, quæ hic ἁπλῶς Seruiana dicitur, vt in *l.* 3. *D. de pignor.* & alibi.

Vel manifestarii] Manifestarium pignus dicit cum Paulo in *l. pen. D. in quibus caus. pig. vel hypoth.* Sic Plautus *Furem manifestarium*, Aulul. act. 3. sc. 4.

Semper habet tacitam] Ex priuilegio fisci *l.* 2. *C. de seru. pign. dat. l.* 2. *C. de quib. caus. pign. vel hypoth.* D *l.* 2. *&* 3. *C. de priuil. fisc. l. aufertur* 46. §. 3. *D. de iur. fisc.*

Prius excutere deb.] Fiscus qui semper tacitam habet hypothecam, debitorem debitoris sui conuenire potest, *l.* 3. *hoc tit.* Similiter vxor, quæ dotis nomine tacitam habet hypothecam, *l. assiduis* 5. *C. qui potior. in pign. hab.* aget tam aduersus heredes mariti, quam debitores eius iure tacitæ hypothecæ, *l.* 3. *cons. Glossa* ꝟ. *t. prox.* Et fiscus quidem non vtitur iure singulari in eo quod agit aduersus debitorem debitoris sui: nam priuatus quoque agere potest iure hypothecæ. In hoc igitur tantum fiscus à priuato distat, quod fiscus necessario prius debitorem principalem excutit, quam nomen debitoris sui: fiscus non agit statim cum debitore debitoris sui, sed in subsidium, E & si in rem suam aliter seruare non possit, *l. pen. h. t.* priuatus debitorem suum non excutit, sed quem voluerit conuenit, si specialiter ei nomina debitoris pignori obligata sint, *l. vlt.* ꝟ. *de obligat.* nam post multas varietates eo peruentum est, vt nomina debitorum pignori dentur, *d. l. postquam.*

Persequitur priuatus] Priuatus iure conuentionis pignus persequitur: fiscus iure tacitæ hypothecæ in eo quoque fiscus à priuato differt.

Etiam si debitor soluendo sit] Actione enim quasi Seruiana creditor pignora vel hypothecas tutius

persequitur, quam personam, §. *item Seruiana, Inst. de action. l. plus cautionis 25. D. de reg. iur.* nam & creditor, qui rem alienam pignori accepit, potest contraria pigneratitia agere, licet debitor soluendo sit, *l. cum debitor 32 D. de pignerat. act.* pignoris retentione securus fit creditor.

Capi possint] *l. 15. §. in venditione, & §. sic quoque D. de re iud. l. 2. hoc tit.* Basilica: ἐὰν ὁ καταδικασθεὶς μηδὲν ἔχῃ σωματικὸν ἀντὶ ἐνεχύρου ὀφείλων ἀμάχως δοθῶσι, &c. *Si condemnatus nihil in corporibus habeat, quod cura controuersiam pignoris loco capi possit*, &c. à reb. enim corporalibus ad iura siue actiones peruenitur. Sed ab hoc iure hodie recessum est: nam ex causa iudicati nomina iure pignoris statim capi possunt.

XVI. *De actionibus hereditariis.*

QVod hactenus varie demonstratum est, non teneri alium pro alio, sane in herede locum non habet, qui cum sit successor iuris vniuersi, necesse est vt pro defuncto teneatur actionibus hereditariis, & ea sustineat onera atque incommoda quæ defunctus sustinuisset, commodis quoque fruatur iisdem. Actiones hereditariæ sunt quæ cœperunt ex persona vel in personam defuncti, & trasierunt in heredem: Nam quæ cœperunt ab herede vel in heredem vt actiones legatorum, heredis sunt, non hereditariæ, vel hereditariarum loco, non hereditariæ, *l. heredi. ariarum, D. de obl. & act.* & præterea solas actiones in personam hereditarias dicimus, non actiones in rem. Et solos heredes debitores & creditores hereditarios ex XII. tab. si plures sint diuisis actionibus pro hereditariis portionibus, non legatarios, non fideicommissarios, non debitores hereditarios, id est, quorum nomina in hereditate fuerunt. Debitor vel creditor hereditarius, modo heres est debitoris vel creditoris, modo debitor vel creditor defuncti, & post aditam hereditatem heredis.

XVI. Enarratio.

SVccessor iuris vn.] *L. 9. §. heres, D. de here. l. Inst. l. 11. D. de diuers. temp. præsc.* & ideo ea quæ in nominibus sunt, ad heredem transeunt, *l. 37. D. de adquir. hered.* & sustinet quoque onus æris alieni, *l. 8. eod. l. 3. §. vlt. D. quib. ex caus. in poss. eat.* Denique commodum & incommodum heredem sequitur.

Quæ cœperunt ex persona] Græci ad *l. vn. §. tit. 11.* αἱ γὰρ ἐρεδιτάριαι ἀγωγαὶ ἀπὸ τοῦ τεστάτωρος νοεῖται. *Actiones hereditariæ ex persona testatoris accipiuntur.*

Non actiones in rem] Actiones in rem & hypothecariæ non sunt hereditariæ: & ideo rei possessor, non heres conuenitur, *l. 2 hoc tit. l. 55. D. de rei vin.* possessio enim parit in rem actionem, *l. vn. C. de alienat. iud. mut. cau. fac.*

Et solos heredes] Soli heredes conueniuntur actionibus hereditariis, non legatarii, fideicommissarii, non debitores hereditarii: soli etiam heredes agunt: Nullus enim ad defuncti personam propius accedit, quam heres.

Ex XII. tab.] Actiones hereditariæ iure ciuili inter coheredes pro portionibus hereditariis diuiduntur, *l. 10. C. de iur. delib.* id est, lege XII. tab. *l. vlt. hoc t. l. 26. C. de pact. l. 6. C. famil. ercisc. l. 25. §. idem iuris est. D. eod* quæ dicitur lex antiqua in *l. 1. C. de exc.* M. Tullius pro Roscio com. *Heres pro sua parte petit, qua hereditatem adit, & pro sua parte dissoluit.* Quintilian. declamat. 336. *Cum essemus heredes patris nostri, debuimus ambo. Id sic colligo. Finge esse aliquem ex creditoribus petitorem. nunquid petere à te totam summam potest? minime, vt opinor. Duos enim pater noster filios reliquit: & necesse est sicut bona, ita onera quoque esse communia. Partem ergo tu debuisti, partem ego: quo efficiebatur vt partem solueres.* Quamuis vnus ex pluribus heredibus totius debiti solutionem aliquo accepto in se receperit, *l. 25. §. de pact.* Quintilianus in dicta declam. *Agrum fratri dedi. cum fratre meo conuenit mihi, vt ille solueret. Num dubium est, quin dicturus fuit creditor. Partem tu debes mihi, patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es.* Nisi obligatio sit indiuidua: vt pura si testator opus Reip. fieri iusserit, *l. in executione 85. D. de verb. oblig.* idemque iuris est in seruitutibus, excepto vsufructu, *l. stipulationes 72. eod.* πῶς γὰρ ἂν μερίσαις τὸ ἀμερὲς, καὶ τὸ ἓν, vt ait Proclus Institutionis Theologicæ cap. 175. *Nam quod indiuiduum vnumque est, quomodo diuides?*

Non legatarios] *d. l. vlt.* sunt. n. rei successores, non iuris.

Non fideicommissarios] Quibus singulæ res per fideicommissum relictæ sunt, qui legatariis absimiles non sunt.

Non debit. hereditarios] *l. 3.* Non enim personali actione conuenitur, nisi qui defuncti personam exhibet. Nec donatarios rei certæ, *l. 15. C. de donat.*

Modo heres est] Debitor hereditarius heres est, qui defuncto obstrictus erat, vt in specie legis 4. *hoc tit.* quod & agnoscunt Basilica his verbis: ἐὰν ἀνήβος κληρονομήσει. *Si impubes heres sit.* Heres autem creditor hereditarius dicitur, vel quod ei à defuncto ante testamentum aliquid deberetur, vel quod ei ab extraneo debeatur.

Modo debitor, vel creditor] Debitor hereditarius dicitur, cuius nomen in hereditate fuit. Creditor autem hereditarius, cui defunctus erat obnoxius, aditam hereditatem debitor, vel creditor defuncti dicitur: Post aditam hereditatem, heredis: nec enim ante aditionem heres defuncti personam subit. ab aditione heres succedit in ius defuncti, & actiones, quas habuit defunctus, exercet. Ex diuerso heres subit, & suscipit æs alienum defuncti. Heres enim præterquam pro defuncto tenetur actionibus hereditariis: namque hereditas obligat eum æri alieno, *l. more 8. D. de adq. her.* tenetur quasi ex contractu suo: adeundo enim contraxisse videtur, *l. 3. in fi. & l. seq. D. quib. ex caus. in poss. eat. l. pen. h. t.*

Nunc de confusione strictim dicamus. Si debitor hereditarius creditori suo heres extiterit, confusione liberatur, pro ea parte scilicet, qua heres extitit: nam pro parte coheredis remanet obligatio. si vero ex asse heres sit, confusio hereditatis actionem perimit, *l. 1. §. si debitor, D. ad leg. Falcid. l. sicut 75. D. de solut.* Quod si creditor debitori heres extiterit, confunditur obligatio pro ea parte, qua heres extitit, si coheres ei adiectus sit: residui autem integra ei petitio est: hoc est, heres à coheredibus suis pecuniam debitam pro parte competente petere potest. Finge heredem scriptum ex semisse: aduersus coheredem semissarium pro semisse agere potest. recte Basilica: δύναται τὸν συγκληρονόμον ἀπαιτεῖν πρὸς τὰ κληρονομιμαῖα μέρη τὸ χρέος. Glossa interlinearis: ὡς παθὼν κομφουσιόνα εἰς τὸ μέρος εἰς ὃ ἐγράφη: *Pecuniam debitam pro portionibus hereditariis à coherede petere potest, quia pro qua parte heres est, confusionem patitur.* Sic Græci interpretantur *leg. 1. hoc tit.* vel si ex asse heres sit, confusione perimitur obligatio, *l. 5. & 6. h. t. l. si ab ea 7. C. de negot. gest.*

XVII *Ex delictis defunctorum in quantum heredes conueniantur.*

ET rursus hereditariæ actiones sunt quæ ex contractibus vel quasi ex contractibus defuncti nascuntur. Nam ex delictis in heredes actiones non transmittuntur, nisi lis fuerit contestata, vel res iudicata aduersus defunctum, quo casu heres ex asse tenetur in solidum, heres pro parte, pro ea tantum parte pro qua heres est, *l. 9. D. de cond. furt. l. 2. in fi. D. de præt. stip.* Quod si neque condemnatus fuerit defunctus, neque lis contestata cum eo, non tenetur ex maleficiis defuncti heres, nisi quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas peruenit, doloue malo eius factum est quo minus perueniret, & in id tenetur calculi potius quam delicti ratione, ne ex alieno damno, alienoque scelere locupletior fiat, *l. in heredem, l. Sabinus, D. de dolo.* Delictorum appellatione non publica crimina intelligimus, quæ, exceptis quibusdam, in heredem non transeunt; etiamsi ex eis cum defuncto lis contestata sit, modo secuta etiam condemnatio non fuerit, *l. ex iudiciorum, D. de accus.* sed priuata delicta ex quibus forenses seu ciuiles actiones dantur, veluti furti, iniuriarum, vi bonorum raptorum, damni iniuria, de dolo malo, quod metus causa, ad quam proprie pertinet constitutio huius tituli, condictio furtiua, in factum ex edicto de calumniatorib. vel ex edicto de alienatione iudicii mutandi causa facta, vel de edendo, serui corrupti, arborum furtim cæsarum, & de incendio, ruina, naufragio, & de eo qui sciens pro libero væniit, & alia quædam. Item quæ quasi ex delictis dantur, *l. Julianus, D. de iud. l. vlt. §. hæc iudicia, D. nau. caup. l. 5 §. hæc autem, D. de his qui deiec. vel eff.* & aliquando quæ ex contractibus cum in eis delictum quoque versatur, *§. aliquando, Inst. de perp. & temp. act.*

XVII. Enarratio.

EX delictis def. in q. h. c.] Hoc eo non pertinet, vt pœna in heredes transmittatur: nam defuncto reo, & pœna extinguitur, *l. 6. D. de public. iud.* quod autem dicitur, publice interesse admissa vindicari, vt deterreantur alii ab iisdem facinoribus, *l. capitalium 28. §. pen. D. de pœn.* Sallustius de Diis & mundo cap. 12. νόμοι τε καὶ πολιτεῖαι, δίκαι τε καὶ κολάσεις διὰ τὸ κωλύειν ψυχὰς ἁμαρτάνειν ἐγένοντο: *Leges & Reipublicæ instituta sunt, iudicia & supplicia constituta ad cohibendos animos ne delinquant:* Id ad reos criminum pertinet priusquam fato functi sint. Cæterum per quam durè καὶ ἀπανθρώπως constitueretur, vt alium, quam nocentem pœna sequatur. Euripides Iphigenia in Aulide: ἐγὼ δίκην δώσω κακῶν, ὁ μὴ σφαγείς: *Ego insons criminis alienum luam?* Olympiodorus apud auctorem Catenæ in Iob. cap. 6. ἕτερος ὑπὲρ ἑτέρου οὐκ ἂν κολάζοιτο. *Alius pro alio plectendus non est.* Heredes igitur ciuilibus actionibus tenentur, si lis contestata sit, vt ĵ. dicetur.

Nam ex delictis] Contractus & συναλλάγματος verbum generale est, & delicta quoque continet. Hinc illa apud Aristotelem 5. Ethic. Nicomachior. c. 2. contractuum diuisio in voluntarios & inuoluntarios. Voluntarii consensu perficiuntur, quales sunt contractus iuris gentium, inuoluntarios vocat, quorum causa & origo est delictum. Et inuoluntarios, quia citra consensum nostrum damnum quis nobis infert. Hic autem delicta separantur à contractibus, vt in fœdere Smyrnæorum & Magnetum: κρίνεσθωσαν

A δὲ οἱ πολιτογραφηθέντες καὶ ἐν Μαγνησίᾳ, περὶ συναλλαγμάτων καὶ ἐγκλημάτων τῶν πρὸς Σμυρναίους. *Vtuntur autem postquam ciuium numero adscripti fuerint, etiam in Magnesia, in contractibus & delictis, quæ ad Smyrnæos spectant, legibus Smyrnæorum.*

Non transmittuntur] Pœnales actiones, quæ pœnæ nomine concipiuntur, *l. 9. §. vlt. ff. de reb. auctor. iudic. possid.* ἀκρατοι ποινάλιοι, καθαραὶ ποινάλιαι, τουτέστι ποινὴν μόνην ἀπαιτοῦσαι, *mere pœnales*, vt aiunt Græci, in heredem rei non competunt, nisi lis contestata fuerit cum defuncto, *l. 1. D. de priuat. del. & l. sciendum 58. D. de oblig. & act. l. nemo 87. & l. pœnalia 164. D. de regul. iur. §. non omnes, & §. pœnales, Inst. de perpet. &*
B *tempor. act.* ἀεὶ γὰρ ἡ προκάταρξις ἀμείβει τὴν φύσιν τῆς ἀγωγῆς: *Semper enim litis contestatio actionum naturam mutat.*

Heres ex asse tenetur] quasi ex contractu defuncti: in iudicio enim quasi contrahitur, *l. 3. §. idem scribit, D. de pecul.* & actiones ex contractu transeunt in heredes, *l. ex constitutionibus 46. D. de oblig. & act.*

In solidum] ὁλόκληρον δίδωσι.

L. 9 D. de cond. fur.] Fingit igitur in *d. l. 9.* litem contestatam fuisse. v. ꞩ. *ad tit. de condict. furt.*

Locupletior ad eum hered. peru.] Si sint actiones mixtæ, vel rei persecutoriæ: τουτέστιν εἰς τὸ ἀποδοῦναι τὸ πρᾶγμα ἢ ὅλον, ἢ μέρος αὐτοῦ ὅσον ὠφελήθη: *Hoc est, rem restituere debet, vel totam, vel partem eius, prout ad eum peruenit, l. sicuti 38. l. toties 44. D. de reg. iur. l.*
C *4. D. de vi & vi arm. l. inde Neratius 23. §. hanc actionem, D. ad leg. Aquil.*

Doloue malo] *L. 1. D. de priuat. del. l. doloue 27. ff. de dol. l. 2. ff. de vi & vi ar.*

Calculi potius] *L. Sabinus*, quam Cuiacius adfert, vt scilicet subducatur ratio eius, quod turpiter, vel scelere quæsiuit.

Ne ex alieno] *L. vn. h. t. l. vn. C. Hermog. eod.*

Exceptis quibusdam] Excepto peculatus, de residuis, repetundarum, & maiestatis iudicio, quæ etiam mortuis reis, lite quoque non contestata exerceri possunt, vt bona eorum fisco vindicentur, *l. ex iudiciorum 20. D. de accus. l. vlt ff. ad leg. maiest.* Idem iuris esse in Manichæis & Donatistis notant Græ. lib. 60. Basi. t. 34. in fi. ex *l. 4. C. de hær. & l. 4. C. de Apost.*
D Forenses] Sic appellantur ciuiles actiones in *l. 1. § 1. D. de incend. rui. & nauf.*

Veluti furti] Actio furti non datur in heredem, *l. 1. D. de priuat. del.* nec iniuriarum, *l. iniuriarum 13. D. de iniur.* nec vi bonorum raptorum, *l. 2. § vlt. D. vi bonor. rapt.* nec damni iniuria, *l. inde Neratius 23. §. hanc actionem, D. ad leg. Aq.* nec de dolo malo, nec denique actio quod metus causa, *l. quod diximus 16 §. hæc cautio, D. quod met. caus.*

Constitutio huius tit.] Vis in *l. vn. h. t.* ex Cuiacii sententia hic, & ad *d. l. 16.* est coactio, vt *tit. de his quæ vi met. caus.* Sic etiam Glossa interlin. ad *d. l. vn. h. t.* in Basilic. vim interpretatur, βίαν, & concussionem, διασεισμὸν non ereptio, seu rapina, vt glossa ac-
E cipit. concussio vero est metus, terror, qui definitur à Cic. lib. 4. Tusculan. Q. *metus concutiens:* vel calumniosa vexatio. *l. 1. §. 2 D. de calumn.* sic accipitur in *l. illicitas. §. illicita. D. de offic. præs. & tit. 13. lib. 47 D.* S. Athanas. in Epist. ad Luciferum Caralitanum: *Domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotiis concinnant.* Videamus an legendum sit, *negotia concinnant.* id est, hoc agunt vt aliis negotium faciant. Tertullian. de Fuga c. 12. *Miles me vel delator, vel inimicus concutit, & concussura,* ibid. c. 13. pro concussione. Arnob. 4. aduers. G. *Cuius vos nomen effari non sine metu decuit, & totius corporis concussione.*

Condictio furt.] Condictio, vt Cui. placet, non

datur in heredem. *V. ꝯ. de condict. furt.*

In factum ex edicto] *l. in heredem 5. D. de calumn.* actione in factum de calumniatoribus intra annum in quadruplum tenetur, qui vt per calumniam alteri negotium faceret, vel non faceret, pecuniam accepit.

Ex edicto de alien.] *l. 4. § hæc actio, D. de alienat. iudic. mut. cauſ. f.* actione in factum tenetur in id quod intereſt, qui iudicij futuri mutandi cauſa rem alienauit, vt duriorem aduerſarium nobis obiiceret.

De edendo] *l. vlt. D. eod.* aduerſus argentarium, qui rationes menſæ argentariæ non ediderit, datur actio in factum in id, quod intereſt agentis rationes ſibi editas eſſe.

Serui corrupti] *l. hæc actio 13. D. de ſer. corr.*

Arbor furt. cæſ.] *l. 7. §. hæc actio, D. arb. fur. cæſ.*

De incend. ruin.] *l. Pedius 4. §. vlt. D. de incend. ruin.*

De eo qui ſciens] *l. vtique 21. D. de liber. cauſ.*

Et aliquando] Non ſolum actiones ex delictis, vel quaſi delictis, contra heredes non competunt, ſed etiam interdum ex contractibus, §. *aliquando, Inſt. de perpet. & tempor. act.* v. Cuiac. ibid. & ad *l. 121. D. de v. ob.* lib. 13. Obſ. cap. pen. & lib. 21 c. 2. & tit. C. de in lit. iur.

XVIII. *De conſtituta pecunia.*

V. tit. 5. lib. 13. ff.

A Titulo x. animus conditori Codicis huius fuit generalia præcepta tradere de obligationib. & actionibus, & poſteaquam egit ſpecialiter de hereditariis actionibus, quibus includitur omne genus actionum in perſonam, voluit de conſtituta pecunia ſpecialem titulum ponere, tum quod eo continetur etiam omne genus debitarum pecuniarum, tum etiam quod dubitabatur an actio conſtitutæ pecuniæ quaſi pœnalis ſecũdum ſuperiorem titulum non eſſet danda in heredem, niſi poſt litem conteſtatam, quod definitur *l. 1. & 2. huius tit.* & *l. 18. §. è re, D. eod.* Eſt autem conſtituta pecunia, pecunia debita à ſe vel ab alio, quam certo die vt ſoluatur, curaturum ſe quis recipit citra ſtipulationem, idque genus conuentionis olim receptum dicebatur apud menſarios, & actio quæ ex ea re competebat actio receptitia, quoties ad menſam argentarij, contrahentibus, vt adfieri plerumque ſolebat, argentarius recipiebat ſoluturum ſe quod hic vel ille cauiſſet, & erat negotium ciuile & actio ciuilis. Hodie conſtitutum appellatur, & eſt iuris prætorij obligatio, quæ contrahitur etiam per epiſtolam, vt in *l. quidam, D. eod.* hoc modo: Quæ L. Titius mutua accepit à te, ea penes me habeo: vel, vt in epiſtola D. Pauli ad Philemonem: Quæ re læſit te, Philemo, aut quod is tibi debet, mihi imputato, ego Paulus manu mea ſcripſi, ego reddam. Denique fit nudo conſenſu, & ſecundum ius vetus earum tantum rerum nomine quæ in mutui cauſam veniunt, & actio erat annalis, qua de cauſa dari ægre videbatur à Prætore, & magis coërcendæ improbitatis eius, qui ad diem condictum fefelliſſet quaſi ex delicto eius (omni enim conſtituto dies adiicitur vel ineſſe intelligitur) quam quod nudus conſenſus videretur ſufficere obligationi: ac proinde quaſi pœnalis ex parte rei actio videbatur non eſſe danda in heredem rei, quod non obtinuit: & merito igitur proximis ſuperioribus titulis xvi. & xvii. de hereditariis actionibus adiunctus hic eſt, vt & hanc actionem ſciremus hereditariam eſſe.

XVIII. Enarratio.

Omne genus actionum in perſonam] Actiones enim in rem non ſunt hereditariæ. *V. ꝯ. tit. 16.*

Omne genus debitarum pecun.] Conſtitutum fit de pecunia debita ex quacumque cauſa, vel contractu, vel maleficio, licet natura tantum debeatur, vel iure prætorio, non ciuili, *l. 1. §. debitum, & duob. ſeqq. l. 29 ff. eod.* Denique qualecumque debitum in conſtitutum deducitur.

Quaſi pœnalis] Prætor enim videbatur edicto ſuo pœnam comminari, *Si appareat eum, qui conſtituit, neque ſoluiſſe, neque feciſſe, l. ſi duo 16. §. ait Prætor, eod.* his inquam, verbis videbatur pœnam proponere aduerſus eum, qui fidem rei conſtitutæ fregiſſet, & pacta ac conſtituta die non ſoluiſſet, quod quidem graue eſt, *l. 1. & l. illud 25. eod.* ac per hoc non videbatur in heredem conſtituentis dandas: pœnales enim actiones in heredem rei non competunt, *§. 1. Inſt. de perpet. & temp. act.* ſed magis placuit, rei perſecutionem eſſe, *l. 18. §. è re, D. eod.* Baſilicæ αὕτη ἡ ἀγωγὴ οὐκ ἔστι ποινάλια, *Hæc actio pœnalis non eſt.* Et merito igitur in heredem datur: actiones enim quæ rei perſecutionem habent, aduerſus heredes dantur, *l. 3. §. 1. D. de vi & vi arm.*

Poſt litem conteſt.] Ex delictis enim actiones poſt litem conteſtatam in heredes transmittuntur, vt docet tit. ſuperior.

Pecunia debita] Id enim tantum conſtituitur quod debitum eſt, *l. 5. §. 2. d. l. 18. §. 1. l. 2. h. t.* & ideo conſtitui non poteſt id cuius petitio exceptione excludi poteſt, *l. 3. §. 1. D. eod.* ἐγγυᾶται δὲ τὸ ἀνένδιτον· *Eius autem nomine quod indebitum eſt, fideiuſſor dari poteſt.* vt eſt in gloſſis Nomicis. hoc igitur conſtitutum à fideiuſſione diſtat.

A ſe vel ab alio] §. *de conſtituta, Inſtit. de action. d. l. 5. §. 2. d. l. 2. Nou. 115. c. vlt.* & hæc eſt prima inter eum qui conſtituit & fideiuſſorem differentia, quam Græci adferunt: nemo enim pro ſe fideiubet, *l. heres 21. §. ſeruo, D. de fideiuſſ.* at quod quiſque debet ſoluturum ſe recte conſtituit.

Quam certo die] Non modo rem ipſam quæ debetur quis ſoluturum ſe conſtituit, ſed & aliud pro debito conſtitui poteſt, *d. l. 1 § 5.* ἕτερον δ' ἀνθ' ἑτέρου οὐκ ἐγγυᾶται: *In aliam rem quàm quæ in obligatione eſt, fideiuſſor non interponitur*, vt aiunt Græci, ſecundam inter conſtitutum & fideiuſſionem differentiam adferentes: ſiue vt ait Ic. *In aliam rem, quàm quæ credita eſt, fideiuſſor obligari non poteſt, l. ſi ita 42. D. de fideiuſſ.*

Certo die] Conſtituto dies certus adiicitur, *l. 19. ff. eod.* Nam hæc huius negotii natura eſt, vt conferatur in diem. hæc eſt vis & poteſtas verbi, *conſtituere.* Quid ſi conſtitutum fiat nulla præſtituta die, id eſt, ἀπροθέσμως, non præfinito ſolutionis die, vt vertunt Baſilica, valetne conſtitutum? Audiamus Paulum Iuriſconſ. in *l. 21. eod.* *Si ſine die conſtituas*, inquit, *poteſt quidem dici, te non teneri:* quaſi diceret: videtur quidem non valere conſtitutum quaſi imperfectum ſit: *alioquin & confeſtim agi tecum poterit, ſi ſtatim, vt conſtituiſti non ſoluas*, quod à natura huiuſce negotii alienum eſt, quoniam in diem certum conſtitui ſolet. *Sed modicum tempus*, inquit, *ſtatuendum eſt, non minus decem dierum, vt exactio celebretur.* Et valet igitur conſtitutum, etiamſi dies nominatim adpoſitus non ſit. Sed quamuis ſine die conſtitutum ſit, non tamen confeſtim agi poterit, ſicut ex pura ſtipulatione ſtatim agitur, ſed ei conſtituto ex prudentium interpretatione decemdium inerit. Hæc eſt Pauli ſententia.

nec alia mente scripsi, videri non valere constitutum, A si sine die constituas, quam vt dubitandi rationem, qua Paulus mouetur tangerem. Idem tamen cum Paulo sentio: absit enim vt vel Paulus cogitarit, vel etiam Paulum ego sic accipiendum putarim, quasi diem saltem integrum adiici constituto necesse sit vt valeat. quamquam vix est, vt auctores nostri, qui in diem constitui scribunt, in tempus angustius constitui posse crediderint, quam vt laxamentum vnius diei habeat, qui daturum, facturumve constituit. alioquin nec vtilitatem haberet constitutum, nec à præsentaria solutione prope differret. Itaque & cum pure mutua pecunia datur, non adiecto die solutionis, confestim agi non potest; sed post triduum, ex Græcorum sententia ad *l. 19. D. de reb. credit.* quorum verba hæc sunt: εἰ γὰρ ἁπλῶς δανείσω τινὶ, εὐθὺς ἤτοι B μετὰ τρεῖς ἡμέρας δύναμαι ἀπαιτεῖν τὸ δάνειον. *Si cui simpliciter credidero, statim, id est, post tres dies creditum petere possum.* Vide locum Plauti è Mostellaria quem obseruauit summus iuris interpres in recitatione ad *l. 4. D. eod.* Et falsus est Accursius, qui ad *l. si pœnam 68. D. de verb. obligat.* significat, pecuniam statim peti posse. Sed & idem ad *d. l. 21.* eisdem fere verbis scripsit, quod ego ad Theophilum. vt deinde animaduerti. In summa quum quæritur, an constitutum sine die factum, ἀντιφώνησιν ἀπροθέσμον vocat Eustathius περὶ χρον. διας. Cap. de decem diebus, iure valeat, hoc quæritur, an constitutum sine certo die factum, καὶ ἀπροθέσμως valeat: siue an propter omissionem diei constitutum infirmetur: non autem quæritur, an longius, vel recisius & angustius tempus C adiici constituto possit, vt vel in horam, aut semihorium vtiliter constituatur. Hæc mea, hæc Pauli sententia est. Neque Salmasius hoc debuit notare in lib. de modo vsurar. cap. 16. Hodie vero constitutum & pure fieri potest, *l. pen. h. t.*

Quod autem ad Petronium attinet, videamus an *venire ad constitutum*, sit, ad diem condictum venire, vel potius locum, vt de loco Salmasius Petronium capiendum putat. (Sic etiam loquitur Suetonius Oth. 6 *Prorupitque de postica parte palatij ad constitutum.*) Quid si de die constituto intelligamus? Sic Petronius suadere videtur his verbis, quæ præcedunt. *Flagitabant vti apud se vtraque deponeretur, ac postero die iudex querelam inspiceret.* Et paulo post: *inuaserat pallium, exhibiturumque crastina die adfirmabat.* Certe non minus de die, quam de loco con- D stitutum intelligi potest Cicero pro Cecinna: *Homines inermes, qui ad constitutum experiundi iuris gratia venissent.* Idem epist. 4. lib. 7. ad famil. *Quare si quid constitutum cum podagra habes, fac in alium diem differas.* Terent. in Hec. act. 1. sc. 2. *Constitui cum quodam hospite.* Velleius Paterculus lib. 2. *Ex constituto arma corripuit*: id est, *de compacto*, vt Plautus loquitur, vel *ex compacto*, vt Suetonius. Colloquium Scholasticum: *Iudices enim diem nobis dederunt hodiernum. Sententia dicta, quare volo te præsente de causa cum aduocatis tractare. Adhibuisti? adhibui. quosnam? tuos amicos. bene fecisti. constituisti? circa quam horam? in quo loco? in foro, in porticu, iuxta porticum* E *Victoriæ. Paulo post illuc venio.* & mox: *Accipe ab eo nummos, & sequere, sicut constituimus.* Cornel. Tacitus de moribus Germanorum: *Nec dierum numerum, vt nos, sed noctium computant, sic constituunt, sic condicunt.* Interdum plenius dies constitui dicitur. Cicero pro Cecinna: *Placuit Cecinnæ, de amicorum sententia diem constituere.* Paul. Oros. lib. 6. c. 2. *Nam tunc veluti ad constitutum diem festinarent*, εἰς ἡμέραν ῥητήν. Appian. in Lyb. Salmasius profert locum Varronis è 2. de R. R. *Quod tam sero venisset ad constitutum*, ac contendit Varronem de loco intellexisse. Idem tamen in Erratis, *an de tempore?* inquit. Quo vno verbo tota fere huius controuersiæ moles corruit. Denique siue solum, siue diem intelligas, vtrique constituendi verbum tractum, & intercapedinem temporis continet. καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν ἀπολογήμα.

Certo die. Ex die obligatus vtiliter constituit, se eadem die soluturum, vel citeriore, & proximiore, vel alio loco, *l. 2. §. vlt. & l. seq. & l. 5. eod.* Sed & quod in diem, ὑπὸ ἡμέραν ὡρισμένην, in diem certum, vel sub conditione debetur, pure constitui potest, *l. id quod 19. D. eod. l. 2. hoc. tit.* Reus igitur constitutæ pecuniæ in duriorem causam constitui potest: fideiussor autem in duriorem causam adhiberi non potest, *l. Græce §. illud, D. de fideiuss.* & hanc tertiam differentiam inter constitutum, & fideiussoriam obligationem, notant Græci his verbis: τρίτη αὕτη ἀντιφωνητὴς ἐπὶ βαρυτέρα αἰτίᾳ οὐ ἀπὸ αἱρέσεως ὄντος τοῦ χρέους ἀντιφωνεῖ χωρὶς αἱρέσεως οὐκ ἐγγυᾶσθαι δὲ ἐπὶ βαρυτέρα αἰτίᾳ. Sic suppleri debent Glossæ Nomicæ in v. *pecuniæ constituta*, ex manuscripto codice, quem olim mihi commodauit magni nominis & doctrinæ vir Iacobus Sirmondus. Salmasius lacunato vsus est codice in his differentiis explicandis: & ideo Glossarii Nomici mentem assequi non potuit.

Curaturum se. Sed & plures constituere possunt, *l. 16. eod.* sed habent beneficium diuisionis, si omnes litis contestatæ tempore soluendo sint, *l. vlt. hoc tit.*

Se. Si vero quis constituerit alium soluturum, non se pro alio; non tenebitur, *d. l. 5. §. 4.*

Recipit] Receptitia in constitutoriam transfusa, constitutor etiam recipere dicitur, ἀναδέχεσθαι.

Citra stipulationem] Constitutum fit nudo consensu sine stipulatione, *l. 1. in pr. & §. eum qui, eod. d. §. de constituta.* Theophilus ad *§. 8. de action.* & ideo & præsentes & absentes constituimus, & quibuscumque verbis, *l. 14. §. vlt. eod.* stipulatio enim fiebat verbis solemnibus ante Leonianam constitutionem, *§. 1. vers. sed hæc, Inst. de inutil. stipul.* & hæc est quarta inter constitutum, & fideiussionem differentia: fideiussor enim stipulanti adpromittit, vt obseruant Græci loco s. cit.

Vt adfieri plerumque solebat] Romani enim & Græci per mensarios, διὰ τοῖς χρυσαμοιβοῖς τὸ τὸ τραπεζιτικὴν ἐργασία, vt est in epistola 15. earum, quæ Themistoclis nomine circumferuntur, omnia negotia exercebant. Per eos plerique pecunias credebant, & fœnori occupabant. Colloq. Schol. *Eamus nos ad nummularium, capiamus ab eo denarios centum.*

Argentar. recip.] Ex recepto soli argentarii obligabantur: ex constituto vero omnes: quamquam & receptum argentariorum etiam constitutum dicitur, & vtraque actio ex constituto nasci, *l. 6. §. 3. D. de eden.* Theophil. ad *d. §. 8.*

Soluturum se] Nouatione non facta: nec enim recepto, aut constituto nouatur obligatio, *l. 28. D. eod.* non magis, quam fideiussione: errauit enim auctor glossarii, qui scripsit constitutorem esse, qui se pro alio soluturum promittit, & alterius in se transfert obligationem. Et qui hac actione egit, sortis obligationem non consumit, id est, non litis contestatione, sed solutione vtraque obligatio soluitur, *d. l. 18. §. vlt.*

Actio ciuilis] Verbis enim ciuilibus componebatur, *d. l. 2.*

Constitutum appellatur] Glossæ iuris: κωνστιτοῦτον δὲ ἐστιν ἡ σύστασις, ἤτοι ἀσφάλεια, διὰ γὰρ τῆς ἀντιφωνήσεως συνίσταται, ἢ βεβαιοῦται ἡ ἀπαίτησις τοῦ παρά τινος ὀφειλομένου τινὶ πράγματος. Constitutum Græci ἀντιφώνησιν vertunt, Basilic. lib. 26. tit. 7. Glossæ Græco-Lat. ἀντιφωνῶ, consti-

tuo. item. ἀντιφώνησις, *pecunia constituta*. & constitutor, ἀντιφωνητής, *Nou. 4. c. 2. Responsor. vn. respondant*. Cuiac. in recitat. ad hunc tit. scribit, ἀντιφωνήσεως verbo nunquam significari fideiussionem, quod facile concedam, si de vetustioribus Græcis intellexit: Hesychius enim ἐγγυάζειν, ἀντιφωνεῖν, interpretatur.

Iuris prætorii] Constitutum est nomen honorarium, *d. §. 8. & l. 1. & vlt. eod.*

Penes me habes] Formula constituti, *l. quidam 26. eod.*

Mihi imputato] πρὸς ἐμὲ ἔχε τὴν ὀφειλὴν, ἐγὼ ἀποτίσω. B. Chrysostom. in eandem Pauli epistol. hom. 3. ἐμοὶ εἰς χρέος τοῦτο λόγισαι, ἐμὲ ἔχε ὀφειλέτην. Theophylactus ibid.

Scripsi] πρὸς ἀσφάλειαν πλείονα, ὅτι ἀποδώσω τὸ χρέος. λάβε ἰδιόχειρά μου τὰ γράμματα, Theophylactus ibid. & Oecumenius totidem fere verbis, cap. vlt. Theodoret. αὐτὸ χαρακτῆρι τῆς δὲ κατέχε τὴν ἐπιστολήν. πᾶσαν αὐτὴν ἐγὼ γέγραφα. D. Hieronymus ibid. *Quod Onesimus furto rapuit, ego me spondeo redditurum, cuius sponsionis epistola hæc & manus testis est propria, quam non solito more dictaui, sed mea manu ipse conscripsi.*

Ego reddam] Idem Theod. ἐγὼ καὶ ὀφείλειν καὶ ἀποδώσειν ὑπισχνοῦμαι τὸ χρέος: *Ego & debere, & debitum redditurum promitto.*

Nudo consensu] *d. l. 1.*

Quæ in mutui cauſ. veni.] Quæ pondere, numero, & mensura constant: hodie vero rerum quoque immobilium nomine, vt olim receptum, Theophil. ad *d. §. 8. d. l. 2.*

Actio erat annalis] Certis casibus, hodie perpetua est, vt cæteræ in personam actiones *d. l. 2.*

Qua de causa] Non tam ex nudo consensu nascitur obligatio, quam ex perfidia, *d. l. 1. & d. l. illud.* Prætor enim hanc actionem proposuit vt improbitatem eius coerceret, qui pactum atque constitutum perfide rupisset, quique fidem fefellisset, supremum rerum humanarum vinculum, Quintilian. declamat. 344. πίστιν ἐπὶ συναλλαγαῖς τὸ κράτιστον τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν καὶ πάσας φυλάττων ἐν ὁμονοίᾳ τὰς πόλεις, vt scribit Dionys. Halicarnass. lib. 6. ἱερὸν χρῆμα, vt idem ait lib. eod. Cicero pro Rosc. Com. *Æque perfidiosum, & nefarium est, fidem frangere, quæ continet vitam, qua nixatur vita.* vt Lucretii verbo vtar. Simplicius in Epictetum: ὁμολογίας παραβαίνειν ἄτοπον, καὶ ἀσεβὲς δοκεῖ, ὡς τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πίστεως. δι' ὧν τὰ πάντα ἐπίσταται, καὶ μέχρι ὅσον ἐφ' ὑμῖν ἀκριβουμένων. Et quasi ex delicto igitur hæc actio datur, & coercendæ perfidiæ. Est autem grauius fidem fallere in pecunia debita, quam in pecunia non debita: constitutum enim non fit nisi in pecunia debita, vt iam supra dictum est. Cuiacius alibi scribit, constitutum non esse pactum nudum, sed contractum, quia receptum imitatur, quod erat contractus, Parat. D. eod. & ad Nou. 4.

Hereditariam esse] Actio constitutæ pecuniæ datur heredibus, & in heredes, *l. 2. hoc tit.*

XIX. *De probationibus.*

V. tit. 3. lib. 22. ff.

ET hic quoque titulus pertinet ad generalia præcepta & communia omnium actionum. Nam inanes sunt actiones, nisi, vt dicitur, indubitata probationis fide apud iudicem competentem liqueat vera esse quæ in iudicium adducuntur. Hoc vero quis præstare debeat, actor, an reus in singulis actionibus quæri & disceptari solet, & per singulas quoque actiones hoc titulo itur: huius rei explorandæ gratia,

A non per omnes quidem, esset enim res operosa & molesta nimis, sed certas quasdam in personam & in rem. Probatio autem est intentionis suæ legitima fides quam facit iudici actor, vel reus, vel vterque. Et duæ præcipuæ sunt maximæque probationum species, Instrumenta & Personæ, vt Heliodori X. Æthiop. & *l. 11. ʒ. de fid. inst. l. 1. §. de dilat.* Addi possunt argumenta, signa, indicia, *l. 21. hoc tit. l. 10, ʒ. arb. tut.* & indicia certa quæ iure non respuantur, *l. indicia, §. de rei vind. l. 15. ʒ. de iu. dot.* indicia indubitata & omni luce clariora, *l. vlt. hoc tit.* & plerunque probationes quæ dicuntur, hoc adiuncto liquidis vel manifestissimis, vel apertissimis, hæc indicia rationesque dicuntur, vt *l. pen. ʒ. de contr. stip.*

B *l. 2. ʒ. de in lit. iur. l. 3. §. præterea, D. de susp. tut. l. libertas, §. vlt. D. de man. test. l. plane, §. 1 de lega. 1.* & hæc genera legitimarum probationum. Illegitimæ sunt testationes, adnotationes, expensilationes priuatæ. Nam & formas agrorum priuatas non obligare Siculus Flaccus ait, & alio iure sunt antiqua monumenta finium ære vel saxis insculpta, nempe quasi instrumenta publica, sicut census publicæ tabellæ alio iure de quarum fide non ambigitur, & alio professiones censuales, vel etiam natales ementitæ, vel affirmationes, aut nominationes nudæ. Etiam iusiurandum per se solum nego esse legitimæ probationis genus; alioquin iureiurando actoris fieret reus inficiator non minus quam instrumentis, vel testi-

C bus, *l. eum qui, D. de iureiur.* non nego esse adminiculum infirmæ & illegitimæ probationis, vt edicto Iustiniani VII. nec ei alios effectus suos detractos volo. Id in cæco testimonio Rhetores ponunt, sicut tabellas, & personas absentes, & multitudinem, aut ciuitatem.

XIX. Enarratio.

INanes sunt actiones] Inefficaces, inutiles, sine re.

Indubitata prob. fi.] Indubiis probationibus, *l. 11. ʒ. de fi. instr.*

In personam] Vt certi condictionem, *l. 1.* cuius formula hæc est, si paret dare oportere.

D In rem. Rei vindicationem, *l. 2. 4. & 21.* cuius formula hæc est: Si paret rem, qua de agitur, Mæuij esse, Theoph. ad *§. 2. de action.* nec enim aliter condemnat iudex, quam si ei appareat verum esse, quod in iudicium deducitur. ἄνθρωποι γὰρ τῶν φανερῶν μόνων κάθηνται κριταί: *Rerum certarum iudices sedent.* Theophylactus in epistolam Pauli ad Romanos c. 2. Præiudiciales actiones in rem esse videntur, §. *præiudiciales, Inst. de Action. de quib. in l. 10. 13. 14. 15. 17. 20 & 22.* Petitio hereditatis de qua in *l. si scriptum 11.* est mista, *l. sed etsi 25. §. petitio, D. de petit. hered.* restitutio in integrum, de qua in *l. cum te 9.* vel in rem datur, vel in personam, Paul. *recept. Sent. lib. 1. tit. 6. §. integri.* Vide Cuiac. ibid. & ad *l. 3. in fi.*

E *D. de minor.*

Legitima fides] Quæ fit per legitimas probationes, vt vocantur in *l. 25. D. eod.*

Fides] Vt Græce πίστις. Quintilian. v. cap. x. *Hæc omnia generaliter πίστις appellant: quod etsi propria interpretatione dicere fidem possumus, aptius tamen probationem interpretabimur.* Syrianus, & Sopater in Hermogen. αἱ γὰρ τῶν νομικῶν πίστεις, ἤτοι ἀποδείξεις. *Iurisperitorum fides, siue probationes.*

Quam facit] *L. quingenta 12. in fi. D. eod.*

Actor.] Actor implere debet intentionem suam. est generalis regula, γενικὸς κανὼν, Græcis. Auctor probat se pecuniam numerasse, *l. 6. hoc tit.* quæ sic

legenda

legenda est ex fide vett. codd. Ægidii Menagii & Ioh. Brodæi: vt creditor qui pecuniam petit, numeratam implere cogitur &c. quam scripturã confirmant Basil. his verb. ὥσπερ ὁ δανειστὴς ὁ τὰ χρήματα ἀπαιτ. ἀποδεικνύσιν, ὅτι ἠρίθμησεν. Interpres: ὁ δανειστὴς ἀπαιτεῖται ἀπόδειξιν τῆς ἀριθμήσεως. Claudius Salmasius corruptos codices sequitur, & sententiam legis non assequitur, de modo vsurarum, cap. XI. *l. 4.* §. *de eden* §. 2. *Inst. de legat.* si reus inficietur, *d. l.* 1. vel qui agit rei vindicatione, dominium probat, *d. l.* 1. *&* 4. in actionibus præiudicialibus actoris partes sustinet, qui habet intentionem secundum id quod intendit, *l. generaliter* 12. *D. de exception.* cuius explicationem vide apud Cui. Obs. lib. 5. 37. Qui agit petitione hereditatis, probare debet vitia testamenti, *d. l.* 11. Qui petit restitutioné in integrum, ætatem probare debet, *d. l.* 9.

Reus] Reus etiam probare debet velut intentionem suam, *l. 19. D. de probat.* Sic in *l. 1.* ȷ. *de non num. pec. & l. 1.* ȷ. *si pignor. conuent. numer. sec.* intentio accipitur pro exceptione, vt obseruat Cuiac. & Glossa. Verbi causa, qui adfirmat se soluisse, solutionem probare debet, *l. 1. hoc tit. d. l. quinta, l. adseueratio* 10 ȷ. *de non numer. pec. l. vlt.* ȷ. *de solut.* Item si tutor conueniatur ex persona contutorum, vtetur exceptione, si non omnes soluendo sint tempore finitæ tutelæ. probabit igitur omnes eo tempore soluendo fuisse, *l. 3. hoc tit.* reus enim in exceptione actor est, *l. 1. D. de exception.* actoris partibus fungitur, *d. l. in exceptionibus*, ex generali regula, *l. cum de indebito* 25. §. 2. *eod.* Denique siue dilatoria sit exceptio, siue peremptoria, probanda est postquam actor probauit intentionem suam, *l. si quidem* 9 ȷ. *de exception. l. emptor* 9. ȷ. *de præscript. long. temp. l. exceptionem* 19. *hoc tit.* Certe si actor profiteatur se probare non posse quod intendit, reus contrarium probandi necessitate non astringitur, cum per rerum naturam factum negantis probatio nulla sit, vt est in *l. 23. h. t.*

Vel vterque] Titius fundum vindicat, & profert instrumenta auctoritatis, puta, emptionis tabulas: qui vero fundum possidet, allegat eum sibi à Titio donatum. Si possessor probet prolatis donationis tabellis, vincet: nisi contra Titius eas falsas docere sit paratus, *l. cum precibus* 18. *hoc titulo.* Item probatio exigitur ab eo qui profert instrumentum, vt doceat verum esse, & ab eo qui id arguit esse falsum. Probatio igitur ab vtraque parte exigitur, *l. pen. hoc tit.* in qua monet Cuiacius ex libris antiquis legendum esse, *promerint*, pro, *prompserint*, & confirmatur veteri Iuliani Brodæi, *l. vlt.* ȷ. *ad leg. Cornel. de fals. l. 2. C. Theod. de testam. l. quoties* 4. *C. Theod. de fid. test. & instrum. l. vlt. in fi.* ȷ. *de abolition.* Fabius v. 7. *Aliquando vtrinque sunt testes.* Denique si sit quæstio de genere seu gente, probatio ex vtraque parte admittitur, *Nou. 36.* Simplicius Demosthenes probationem definit his verbis: ἔλεγχος δ' ὅταν οἷς ἂν εἴπῃ τις, καὶ τἀληθὲς ὁμοῦ δείξῃ. aduersus Androtionem.

Duæ præcipuæ] μέγισται ἀποδείξεις, Heliodor. 10. probationes solemnes. Gell. lib. 14. 2.

Instrumenta & personæ] *L. emancipationem 11. & l. in exercendis* 15. ȷ. *tit. prox.* vide Cuiac. ad Paul. v. *Sentent. tit. 5.* tabulæ & testes, *d. cap. 2.* Isidorus Hispalensis Origin. 18. 15. *Probatio testibus & fide tabularum constat.*

Argumenta] Isocrates aduersus Euthynum: ὥστε μήτ' ἐκ βασάνων, μήτ' ἐκ μαρτύρων οἷόν τ' εἶναι γνῶναι περὶ αὐτῶν, ἀλλ' ἀνάγκη ἐκ τεκμηρίων καὶ ὑμᾶς διδάσκειν, καὶ ὑμᾶς σκέψασθαι, ὁπότεροι ἀληθῆ λέγουσιν. *Quare nec quæstionibus, neque testibus res probari potest: sed necesse est, & nos argumentis docere, & vos eadem hac ratione iudicare viri vera dicant.* Aristoteles libro 1. Rhetor. c.

A vlt. μάρτυρας μὲν ἔχοντι, ὅτι ἐκ τῶν εἰκότων δεῖ κρίνειν· καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ· καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐξαπατῆσαι τὰ εἰκότα ἐπὶ ἀργυρίῳ. Demosthen. loco iam citato: ἐστὶ τοίνυν ἀνάγκη τοῖς ἐλέγχοντας ἢ τεκμήρια δεικνύναι, δι' ὧν ἐμφανῆ ἔσται τὸ πρᾶγμα, ἢ τὰ εἰκότα φράζειν, ἢ μάρτυρας παρέχεσθαι. Euripides Phœnic: τίς ἂν ἢ τεκμήριον ἀπορῶν ἀγνοεῖ. Æschylus Diris: ὑμεῖς δὲ μαρτύριά τε καὶ τεκμήρια καλεῖσθε ὁρκώματα. Et interdum certior est fides indiciorum & argumentorum, quam testium. Quintilianus v. cap. 7. *Hunc testem gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitione vitiari: argumenta ex natura duci. In his iudicem sibi, in illis alij credere.* Maxime in testamentis. Isæus περὶ Νίκου κλήρου: δοκεῖ μοι πρεσβύτερον τεκμήριον μᾶλλον ἢ μάρτυσι πιστεύειν. Regulariter enim

B testium fides atque auctoritas potior est. Sopater in Hermogenem: κρείττων ἡ μαρτυρία καὶ τεκμήριον, καὶ τῶν εἰκότων.

Argumenta] Auctor ad Herenn. *Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione.* Quintil. lib. 5. 10. *Argumentum est ratio probationem præbens, qua colligitur aliquid per aliud, & quæ quod est dubium, per id quod dubium non est, confirmat.* Cœlius Lactantius libro 4. cap. 22. *Et quanquam apud bonos iudices satis habeant firmitatis vel testimonia sine argumentis, vel argumenta sine testibus.* Isidorus d. cap. 15. *Argumentum numquam testibus, numquam tabulis dat probationem, sed sola inuestigatione inuenit veritatem.*

C Signa] Plautus in Amphitr. Act. v. Sc. 1. *De ea re signa atque argumenta paucis verbis eloquar.* σημεῖα τε καὶ εἰκότα; Themist. in orat. 14. τὰ δὲ σημεῖα ἐπὶ τῶν πεπραγμένων, τὰ δὲ εἰκότα ἐπὶ τῶν πρακτέων. Quintilianus dicto libro 4. cap. 9. *Signum vocant σημεῖον. quamquam id quidam indicium, quidam vestigium nominauerint, per quod res intelligitur.* S. Cyprianus in epistola 41. ad Cornelium: *Ad instruendos nos manifesta indicia ac testimonia protulerunt.*

Indicia] *l. 21. hoc tit.* ἔλεγχοι in Basilicis. Glossæ: ἔλεγχος, *indicium, probatio.* quæ non minorem probationis fidem continent, quam instrumenta, *l. 19.* ȷ. *de rei vind.*

Luce clariora] Cicero pro Cœlio: *Argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina refellemus.*

D Luce liquidiora.

Hæc indicia] Quæ dicuntur probationes liquidæ, σαφεῖς ἀποδείξεις, Æschyn. in Timarchum, manifestissimæ, apertissimæ, & euidentissimæ, alias argumenta liquida, apertissima, vel manifestissimæ rationes dicuntur, *l. 5.* ȷ. *de pignerat. act.* μεγάλα τεκμήρια, καὶ πίστεις ἱκαναί, Demosthen. in Onetor. priore, ἀφανεῖ τεκμήρια, idem in Timoth. Sopater in Hermogenem. οἱ νόμοι οὕτω κελεύουσιν τὰς ἀποδείξεις ἐκ τῶν φανερῶν καὶ ἀναμφισβητήτων. Tunc intentio dicitur probari manifestis rebus. Ælius Lampridius in Alexandro Seuero: *Vt si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus.*

Illegitimæ sunt, testationes] Sola testatio priua-

E ta fidem non facit, *l. 5. hoc tit. l. 4.* ȷ. *de testib.* & priuata est, quæ fit sine iudice. Cuiac. consultat. 49.

Postrema quoque defuncti testatio fidem non facit, puta si scripserit sibi deberi, *l. 6.*

Adnotationes] ὑπομνηματώσεις, Bas. Quibus quis debitorem sibi constituit, *d. l. 5 & l. 6.* quod turpe est. Cicer. pro Rosc. Comœdo: *Quemadmodum turpe est scribere, quod non debeatur: sic improbum est, non referre quod debeas.* & exemplo perniciosum, *l. 7. h. t.*

Expensilationes] Expensilatio olim fuit probatio legitima, Cic. de Orat. Aul. Gell. lib. 14. cap. 2. hodie expensi codex fidem non facit, *d. l. 5. & 7.* accepti autem fidem facit, *l. non est nouum* 5 ȷ. *de eden.*

Siculus Flaccus] Verba eius hæc sunt de conditionibus agrorum: *Quidam vero possessionum suarum priuatarum formas fecerunt, quæ nec ipsos vicinis, nec sibi vicinos obligant, quoniam res est voluntaria.*

A

Æs] Idem Siculus: *Quidam formas, quarum mentio habita est, in ære scalpserunt,* id est, *in æreis tabulis scripserunt.*

Censualis publicæ tab.] Publicæ tabulæ territorij cuiusque ciuitatis, & agrorum cuiusque, *l.* 4. §. 1. *D. de cens.* hæ probant, *l. census* 10. *D. eod.*

Prof. ff. cens. ement.] Professio censualis ἀπογραφὴ τ̃ οὐσίας, ementita, id est, si quis in censum rem alienam velut suam retulerit, domino nocere non solet, *l. censualis* 7. *C. de donation. l. quæ quisque* 64. *D. de aquir. rer. dom.* vide Cuiac. ad *l.* 11. *C. de agricol.*

B

Natales] Natalis quoque professio, ἀπογραφὴ γενεθλιακὸς, Bas. ἔγγραφον γενέσεως, Theodoro Hermopolitæ, natalis inquam professio ementita, id est, si quis in professionibus natalium se filium alicuius professus sit: *Profiteri enim poterat semetipsum quiuis,* vt ait Tertullianus lib. v. aduers. Marcion. hæc inquam adfirmatio filium non faciet, nec si qui fratrem suum Mæuium appellauerit, nominatione frater fiet, *Fratrem fecit qui non erat,* vt loquitur idem Tertullianus aduersus Marcion. 4. 19. id est, fratrem appellauit qui non erat, *l. non epistolis* 13. *& l. seq. hoc t. l. neque professio, C. de testament.*

C

Etiam iusiurandum] Iusiurandum non esse omnino vice probationis scribit Azo in Summa Cod. tit. de iureiur.

Fieret reus inficiator] Idem scribit Azo loco citato ex *l. eum qui, D. de iureiur.* & actor iurando dupli persecutionem sibi adquireret, vt in actionibus quæ inficiando crescunt. Denique iusiurandum non esse liquidam probationem putant interpretes, arg. *legis si quando, C. vnde vi,* & ibi tradit Salicetus. Huc pertinet hic Rufini locus ex Inuectiua priore in D. Hieronymum: ***Nunquid non hoc tibi tale videtur, quale si quis furti alium incusans, id ipsum vnde alium arguit, in suo sinu contegat furtum: & posteaquam late perorauerit, & magnifice fuerit inuectus in furem, posteaquam testes produxerit, iuris quoque iurandi dederit sacramenta, post hæc omnia, furtum ipsum, pro quo alium iam se conuicisse putauerat, de sinu eius extrahatur?***

D

In cœco testimonio] Donatus in illud Terentii Andr. act. 5. sc. 4 *Multi alij in Andro tum audiuere. Hic* inquit, *testimonium cœcum dicitur: testimoniorum enim modus duplex est, manifestus, qui certos testes, & præsentes habet: cœcus in quo multitudinem, aut ciuitatem dicimus scire, vt Cicero: testis est tota Sicilia. quod tamen audientem concernat. Est etiam in cœco iusiurandum, tabulæ, absentesque personæ.*

XX. *De testibus.*

A Generali titulo de probationibus transitum facit ad probationum species summas, ac primum agit de fide testium, deinde tit. seq. de fide instrumentorum: illa fides ex pluribus testibus constat, vt lex cauerit, vel si nihil cauerit, vt lex 12. de vindiciis sumendis, & de furto concepto, saltem ex duobus. hæc vero etiam ex instrumento vno.

E

XX. Enarratio.

Species summas] Personæ & instrumenta præcipuæ sunt, maximæque species probationum. Cui. sup. tit. 19.

De fide testium] Vt in Cod. Theodos. de fide testium, & instrumentorum, βεβαιώσεις μαρτύρων vocat Heliodorus 10. Ex inopia probationum aliarum ad testes decurritur. Philo III. de vita Mos. ὅταν αὐταῖς ἀποδείξεων ἢ διὰ λόγων ἢ γραμμάτων, ἐπὶ μάρτυρας καταφεύγουσιν οἱ τὰς ἀμφισβητήσεις ἔχοντες, ὧν τὰ ῥήματα κανόνες εἰσὶ δικασταῖς περὶ ὧν μέλλουσιν ἀποφαίνεσθαι. S. Basilius de Spiritu sancto cap. 29. εἰ ὡς ἐν δικαστηρίῳ τ̃ διὰ τῶν ἐγγράφων ἀποδείξεως ἀπορῶντες, μαρτύρων ὑμῖν πλῆθος παρεστησάμεθα, οὐκ ἂν τ̃ ἀφιέσεως παρ' ὑμῶν τύχοιμεν; ἐγὼ μὲν οὕτως οἶμαι.

Pluribus testibus] Qui sint idonei, ἀνυπόληπτοι, integræ opinionis, ἀπαράγραπτοι, vt eos vocat Psellus in Canticum canticor. testes omni exceptione maiores. Demosthenes κρείττοις τ̃ ἀνυπόπτου μαρτυρίας. Ioannes Cananus in Narratione de bello Constantinopolitano: τὰ μαρτύρια ἔχομεν παρὰ μαρτύρων ἀπαραγράπτων κατὰ τοὺς φιλευσεβεῖς νόμους: *testimonia habemus testium omni exceptione maiorum secundum leges.* Quam vocem vsurpauit Oecumenius in Apocal. cap. 18. Inter ἀπαραγράπτοις non censetur inimici, *l.* 3. *D. eod. l. si quis* 17. *hoc tit.* Auctor vitæ S. Athanasij: μάρτυρες δ' οἱ περὶ Εὐσέβιον, οὓς πρῶτα μὲν Ἀθανάσιος ὡς ἐχθροὺς παρεγράφετο, καὶ νόμοι αὐτοῖς, καὶ τοὺς ἐκ τῶν νόμων ἀνάγκας εἶργε τ̃ κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας: Ioannes Hierosol. in Matth. c. 22. Homil. 42. *Inimicorum testimonium in iudicio, etsi verum fuerit, quasi suspectum reprobatur.* D. tamen Chrysostomus in Psalm. 44. scribit testimonium quod ab inimicis fertur, suspicione carere, si non inimicitiæ causa fiat. Nicetas Episcopus Serrarum in Catena in Matth. cap. 2. v. 2 αἱ παρὰ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαι ἀξιοπιστότεραί εἰσιν: *Inimicorum testimonia fide digniora sunt*

Pluribus testibus] In idem consentientibus. Eusebius Demonstrat. Euangelicæ lib. 3. εἰ γὰρ ἐπὶ πάντων ἀμφισβητουμένων πραγμάτων, ἔν τε τοῖς κατὰ νόμους δικαστηρίοις, καὶ ἐν τ̃ κοιναῖς ἀμφισβητήσεσι τῶν μαρτύρων συμφωνία κυροῖ τὸ ἀμφιγνοούμενον &c. vide tamen *legem* 3. §. 1. *ibi, & qui simpliciter, D. eod.* Æmarus Ranconetus legebat, *& qui simpliciter,* id est, dispiciet iudex vtrum qui similiter visi sunt dicere, vnum eundemque meditatum sermonem attulerint: tunc enim eiusmodi testimonia reum non lædent, κἂν οἱ συνωμόται πολλοὶ μαρτυρεῖν, vt ait Synesius epist. L. *Licet plures conspirantes concordantesq; testimonium dicant.* & si fraus igitur aberit, non improbatur eorum testimonium, qui vnum idemque dixerunt. Basilica tamen nihil mutant, in quibus simpliciter exponitur, ἀπανούργως καὶ μὴ ἀπὸ συμβολῆς: *non callide, nec è compacto.* Addamus, primæ notæ testes esse eos qui se vidisse dicunt, oculatos: secundæ qui audiisse, auritos. Seneca 4. Natur. Q. *l. si arbiter* 18. *D. eod.* Ioannes Cantacuzenus hist. lib. 1. cap. 34. καὶ ἀπόδειξιν ἐναργῆ παρείχετο τὴν ὄψιν: *oculos adhibebat, qua nulla certior probatio est. Quæ videmus sine dubio vera sunt,* vt ait Seruius in 6. Æneidos. Vlpianus Demosthenis interpres in ea contra Leptin. ἐπειδὴ ἔφη ἀκοῦσαι, ἡ δ' ἀκοὴ οὐκ ἔχει πίστιν, προσέθηκε τοὺς θεασαμένους, καὶ ἀπαγγείλαντας: *quoniam dixit se audiisse, auditionis autem incertior fides est, adiecit eos qui vidissent, & retulissent.* Philo περὶ δικαστοῦ. ἃ μὲν εἶδέ τις πιστὰ κρίνειν· ἃ δ' ἤκουσε, μὴ πάντως βέβαια: *Quæ quis vidit, certa iudicanda sint: quæ vero audiuit, non perinde firma fidei.*

Vt lex cauerit] Vt puta lex Iulia in diuortiis septem testes exigit, *l. nullum* 9. *D. de diuor.*

De vindiciis sumendis] Fest. Pom. *Superstites testes, præsentes significat. cuius rei testimonium est, quod superstitibus præsentibus ij inter quos controuersia est, vindicias sumere iubentur.* v. Cui. Obseru. 5. 21.

De furto concepto] §. *conceptum, Instit. de obligat. quæ ex del. nasc.*

Ex duob.] Vlpian. in *l.* 12. *de testibus: Vbi numerus non adijcitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est*: Siue vt aiunt Græci ad *l. libertas* 17. *D. de manum. test.* τὸ γὰρ πληθυντικὸν παρὰ ῥωμαίοις, ἀπὸ τῶν δύω ἄρχεται. *Quod non vnum est, numerus est*, vt ait Tertull. de exhort. castit. cap. 7.

Ex duobus] Pessimi enim exempli esset, vnico testimonio fidem haberi: *vni testi nec Catoni creditum est.* D. Hieronym. lib. 2. Apol. aduers. Rufin. c. 7. ex Plutarcho in Cat. Arnulph. Lexouiensis in epistola ad Adrianum Pontificem: *Probationis priuilegium solitaria testimonia non merentur.* Vide Hincmari Remensis Opusculum 48. num. 5. & *can. admonere 33. q. 2. etiamsi testis præclaræ curiæ honore præfulgeat, l. 9. h. tit.* id est, *licet Senator sit*, κἂν συγκλητικὸς εἴη, vt vertunt Basilica. Cedrenus: μηδὲ εἷς παραδεχέσθω μάρτυρῶν κατά τινος, κἂν λίαν ᾖ ἀξιόπιστος: *neque vnius etiam idonei testimonium aduersus aliquem recipiatur.* Ad reuerentiam Episcoporum pertinet, quod cautum est Constantini constitutione, de confirmando etiam inter minores ætates iudicio Episcoporum, in Appendice Cod. Theod. *Testimonium*, inquit, *ab vno licet Episcopo perhibitum, omnes iudices indubitanter accipiant: nec alius audiatur, cum testimonium Episcopi à qualibet parte fuerit repromissum. Illud est enim veritatis auctoritate firmatum, illud incorruptum, quod à Sacro-sancto homine conscientia mentis inlibatæ protulerit.* Et hoc Iulis Pollucii in præfat. libri III. ἐν ταῖς δίκαις εἷς ἀξιόχρεως πολλῶν ἀρκεῖ: *In iudiciis vnus idoneus pro multis testibus sufficit*: sic accipiendum est, vt testis vnus honestior, spectatæ, & optimæ opinionis & existimationis vir apud iudicem bonum potior sit, quam plures humiliore loco positi, aut dubiæ fidei homines: πιστότεροι γὰρ οἱ γνωριμώτεροι, vt ait sanctus Basilius in Esaiam λόγῳ ϛ'. Idemque ius Hebræorum. Iure tamen singulari Rex vno teste reum damnare poterat, vt scribit Maimonides. vide Schickardum de iure Regio Hebræorum cap. 4. Theoremate 14. Denique eodem iure vtuntur Galli, vt constat ex forensi eorum verbo: *à face hardie vne preuue ne nuit.*

XXI. *De fide instrumentorum & amissione eorum, & de antapochis faciendis, & de his quæ sine scriptura fieri possunt.*

V. tit. 4. lib. 22. ff.

IN exercendis litibus eandem vim habent tam fides instrumentorum quam intercessiones testium, *l. 1. hoc tit.* & fidem instrumentorum dico quæ eis data sit vel imposita per testes, vel per comparationem literarum, *l. in lites, l. cum quidam, hoc tit.* & instrumentorum vel publicorum vel priuatorum. Et priuata quæ fidem faciunt instrumenta dico chirographa, syngraphas, acceptilationes, apochas, antapochas, & testimonia suffulta testium voce. Publica autem forensia, quæ conficiunt aliis tabelliones vel mensarii, & census monumenta & acta iudiciaria, quorum tamen amissionem vel corruptionem multis locis in hoc tit. ostenditur nihil nocere dominis, vel possessoribus, vel creditoribus habentibus alias probationes. Nam & sine his omnia negotia recte contrahuntur & perficiuntur, nisi aliud conuenerit, *l. contractus, hoc tit.* Est in hoc tit. vna Constitutio de antapochis faciendis, quo nomine significatur professio debitoris facta creditori vel domino, qua singulis annis fatetur de vsuris quas soluit creditori, vel de pensionibus, aut redditibus quos domino soluit. Et apochæ vero & antapochæ sunt professiones solutæ pecuniæ; sed apocha debitori datur à creditore, antapocha creditori à debitore, vt scilicet quandoque ea fretus creditor, cum erit commodum, ostendere possit solutione vsurarum vel redituum interruptam fuisse præscriptionem XXX. annorum, si forte eam debitor opponat creditori eludendæ actionis causa. Nam solutio vsurarum vel pensionum quam vtique creditor probaturus est per antapocham interrumpit præscriptionem XXX. annorum, *l. pen. §. vlt. C. de præs. 30. vel 40. an.* & recte Græci ad *l. plures, hoc titulo*, ὅσα κόπτει τὴν τριακονταετίαν ἡ τοῦ τόκου καταβολή. Est etiam pro antapocha exemplum apochæ subscriptum à debitore & creditori datum. Antapochæ formula hæc est: L. Titius fateor me C. Seio anno illo, die illa tot soluisse annui reditus nomine quem ei debeo ob fundum vel possessionem illam, vel tot vsurarum nomine, ob creditam mihi pecuniam.

XXI. ENARRATIO.

FIdem instrumentorum] ἐγγράφους πίστεις, vocat Heliodorus 10. Cyrillus Alexandrinus Apologet. ad Theodosi. Imp. ἐγγράφως ἐπὶ πίστεις ὑπομνημάτων. vt fides iurisiurandi, Phædrus Æsop. fab. 3. 10. S. Athanasius in Psal. 118. vers. 106. ὁ ὅρκος πίστις ἐστὶν Firmicus Mathes. lib. 2. cap. vlt. *Iurisiurandi fidem nec promittas, nec exigas.* vide §. ad tit. 1. B. Gregorius Nyssenus homil. 4. in Cantic. Cantic. ὅρκος ἐστὶ λόγος πιστούμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀλήθειαν. τελευταία πίστις, Dionysius Halicarnass. libro 6. Est igitur fides instrumentorum, auctoritas scripturæ testibus, aut comparatione literarum obfirmata. Vt instrumenti fides certissima sit, adhibenda sunt ea quæ recenset Ambrosius in Lucam cap. 2. *Præside*, inquit, *Cyrino facta est hæc prima professio. Vt quasi Consulem quendam signi gratia huic libro Euangelista adscripsisse videatur: Nam si Consules adscribuntur tabulis emptionis, quanto magis redemptioni omnium debuit tempus adscribi? Habes ergo omnia quæ in contractibus esse consueuerunt. Vocabulum summam illic potestatem gerentis, diem, locum, causam. Testes enim adhiberi solent* &c.

Intercessiones] Depositiones. Certior est fides testium, quam testimoniorum, siue depositionum: testes enim præsentes interrogantur: testimonia vero absentium recitantur, *l. 3. §. 2. & 3. D. de testib.* Demosthenes de falsa legat. & ibi Scholiastes. Eadem differentia est inter μαρτυρίαν & ἐκμαρτυρίαν· ὅτι ἡ μὲν μαρτυρία τῶν παρόντων ἐστὶν· ἡ δὲ ἐκμαρτυρία τῶν ἀπόντων. Harpocrat. Suid.

Per testes] Fides instrumentorum probatur testibus, aut comparatione litterarum, *l. 16. & pen. hoc tit.* fides dari dicitur instrumentis, *l. iudices 18.* fides imponi, *d. l. pen.* quibus eandem interpretationem adhibet Placentinus in Summa: *Instrumentis*, inquit, *fides imponitur & per testes, & per litterarum comparationem.*

Per testes] Testes autem, si fides instrumentorum in dubium non vocetur, aduersus ea non admittuntur, vt scribit Paulus v. *Sentent. tit. de testib. l. 1. hoc tit.* & ita accipiendum quod scribit Chrysostomus, Homilia 36. contra Iudæos, aduersus instrumentum

quod quis profert, aduersarium testes producere scire, non eum qui instrumentum profert. A

Comparationem] Collationem, *l. vbi falsi 22.* ℐ. *ad legem Cornel. de fals.* σύγκρισιν, *d. l. 16.* παράθεσιν, *Nou. 73. c. 3.*

Et instrumentorum] Instrumenta alia publica sunt, alia priuata: publica dicuntur, quæ publice confecta sunt, γράμματα δημόσια, *l. comparationes 20. hoc tit.* priuata, quæ non publice confecta sunt. Hæc dicuntur ἰδιόχειρα, *l. pen.* ℐ. *qui potior. in pign. de quib.* Harmenop. 1. 8. 10. illa, Forensia, seu ἀγοραῖα, *Nou. 116. c. 2.* & alibi.

Instrumenta dico chirogr.] Glossæ Græco-Lat. γραμματεῖον, *Chirographum, cautio, instrumentum.* Excerpta ex glossis: *instrumentum*: γραμματεῖον. Colloquium vetus scholastic. *Hic habemus instrumenta.* ἔνθα δὲ ἔχομεν τὰ ἀσφαλίσματα. Glossæ Latino-Græcæ: *Instrumenta,* γραμματεῖα, ἀσφαλίσματα, id est, cautiones, securitates, chirographarium instrumentum in *l. vlt.* ℐ. *si cert. pet.* Instrumenta igitur proprie dicuntur conuentiones scriptæ, vel aliæ scripturæ, *instrumenta literatura*, Tertulliano in Apologetico. Sed eo quoque nomine significantur personæ, & testes. Denique omnia, quibus causa instrui potest, *l. 1. D. eod.* Etiam argumenta, & signa, Quintilianus lib. 5. cap. 9. *Cruenta vestis, & clamor, & liuor, & talia sunt instrumenta, qualia, tabulæ, rumores, testes.* B

Chirographa] Chirographum est priuata scriptura seu cautio manu eius, qui conscripsit, vel alterius pro eo fubnotata & subscripta. Hesychius: χειρόγραφον, συμβόλαιον. γραμματεῖον. Facundus Hermianensis libro 4. *Quod chirographum suum reciperet.* & mox: *si propriam manum Romano Episcopo non probante recipiat.* C

Syngraphas] Asconius Pedianus in tertiam contra Verrem: *Inter syngraphas & cætera chirographa hoc interest, quod in cæteris tantum, quæ gesta sunt, scribi solent: In syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit, & non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata, pro temporaria hominum voluntate scribi solent, more institutoque Græcorum, & cæteræ tabulæ ab vna parte seruari solent. syngraphæ signatæ vtriusque manu vtrique parti seruandæ traduntur.* Verum abutimur his nominibus, & promiscue syngrapham pro chirographo dicimus. Hesychius: συγγραφή, ἀσφάλεια, γραμματεῖον. Plautus autem modo syngraphum dicit, vt Asinar. act. 4. sc. 1. *Istum ostendo quem conscripsisti syngraphum.* alias, syngrapham: Marc. Tullius syngrapham semper, vt quinto ad Atticum epist. vlt. & libro 6. epist. 2. & alibi Seneca de Clement. lib. 7. cap. 10. Sueton. Iulii cap. 23. imo in quibusdam codicibus syngraphum ibi legitur teste Læuino Torrentio. Glossæ Gr. Lat. συγγραφή, *syngraphum.* D

Acceptilationes] Græci non solum professionem solutæ pecuniæ, sed etiam acceptilationem apocham vocant. Glossæ iuris: *acceptilatio,* ἀποχή. Iurisconsulti tamen inter apocham, & acceptilationem differentiam statuunt, in *l. 19. §. 1. D. de acceptilat.* E

Apochas] Glossæ Græco Lat. ἀποχή, *apocha*, est autem apocha professio solutæ pecuniæ, *l. pecunia 14. C. de solut.*

Antapochas] Constitutiones Neapolitanæ lib. 1. titulo 78. *Ex instrumentis in chartis papyri, vel alio modo, quam vt dictum est, scriptis, nisi sint apochæ vel antapochæ, in iudiciis, vel extra iudicia nulla omnino probatio assumatur.*

Testium voce] Testibus enim, id est viuæ voci magis, quam testimoniis credimus, *d. l. 3. §. idem Diuus, D. de testib.*

Forensia] *d. l. 20. h. t.* v. sup. hic.

Tabelliones] Tabelliones sunt publici contractuum scriptores, *l. contractus 17. hoc tit.* Procopius in arcana: ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καθήμενος, ὅς ἐπιπλεῖστα τῶν πολιτῶν γραμματεῖα, ἕκαστον οἰκείοις ἐπισφραγίζων αὐτὸς γράμμασιν, ὃν δὴ ταβελλίωνα καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Procopium exscripsit Suidas & auctor Gloss. Nomici. vide Cuiac. ad *l. vniuersos 15. C. de decurionib. & ad Nouel. 44.*

Mensarii] Per mensarios plerique omnia negotia exercebant, vt dictum est supra de constit. pecun. denique his omnibus rationes conficiebant, *l. prætor ait 4. D. de edend.*

Census monumenta] *L. 4. §. 1. D. de censib.*

Acta iudic.] *L. 4. §. 1. D. de fideiuss. tut.*

Amissionem] *L. 1. 4. 6. 7. 8. 10. 11. 13.*

Corruptionem] Puta, si vi ignis absumpta sint; *l. 5. hoc tit.*

Nam & sine his] *L. 9. 10. 12.*

Vna constitutio] *L. plures 18.*

Vel domino] Si coloni vindicent se in libertatem, & dicant se esse bonorum propriorum possessores, præscriptione longi temporis repellentur, si dominus probauerit reditus & pensiones eos diu quasi colonos exoluisse, quod probabit antapochis. Vide Cuiac. ad *l. litibus 20. C. de agricol. & censit.*

Et apochæ vero] Apochæ formula hæc est: L. Titius profiteor P. Mæuium mihi soluisse decem, quæ debuit ex testamento G. Seii. Lutetiæ Parisiorum anno & die illo. Cuiac. Obs. lib. 18. cap. 2.

Professiones solutæ pec.] v. ℐ. hic.

Et recte Græci] Basil. lib. 22. tit. 1.

Exemplum apochæ] *d. l.* plures.

XXII. *Plus valere quod agitur, quam quod simulate concipitur.*

PArs est tituli superioris, vt plus valeat veritas rei gestæ quam instrumenta conficta & simulata, qua magis atque magis comprobatur id quod superior titulus iam satis comprobauerat, non minus valere rem gestam quamcunque, quod instrumenta ea de re confecta nulla sint, & instrumenta non fieri vt res valeat, sed vt facilius probari possint, sitque eis fides & memoria diuturnior: denique propter res esse literas, non propter literas res, & instrumenta nihil aliud esse quam testimonia factorum, *l. 12.* ℐ. *de pignor.*

XXII. Enarratio.

PLus valeat veritas] Quod effectu, & re ipsa gestum est, non quod simulate scriptum est, inspicitur; veritas simulationi præualet, *l. 1. hoc tit.* verbi gratia, si meo nomine rem comparauero tabulis emptionis alterius nomine inscripto, res mihi empta erit; vel si emptio simulata pignoris facta sit, pignus contractum intelligitur, non emptio, *l. 2. & 3.* vel donatio sub specie venditionis, *l. 4. C. de apost.* coniuncta Basil. int. lib. 60. tit. 54. cap. 25. Interdum tamen nihil agitur: verbi gratia, si mandauero tibi vt rem meam Titio locares, tu autem ei vendideris, egoque non relecto instrumento emptionis subscripserim, quasi reuera locatio contracta esset: nec enim emptioni consensi, nec Titius conductioni, *l. vlt.* in priorib. veritas præualet, quia licet instrumentum confictum sit; tamen consensus efficit, vt id quod gestum est valeat, non quod scriptum est.

Non minus valere] Nam eius quod simulate concipitur, instrumentum quidem est, sed rei gestæ nullum instrumentum esse intelligitur, & tamen non minus valet: nec enim negotiis celebrandis ad-

hibentur instrumenta, sed probandis.

Sitque eis fides &c.] *l. 4. & 5. de fide instrum.*

XXIII. *De Commodato.*

V. tit. 6. lib. 13. ff.

EXpositis generalibus præceptis de obligationibus & actionibus, incipit modo des his tractare per species singulas: ac primum de actione commodati, quasi proxima actioni creditæ pecuniæ quam proposuit initio huius libri. Nam & sub titulo de reb. cred. legimus prætorem edixisse de commodato & de pignore, *l. 1. D. de reb. cred.* & mox de pignore etiam agitur tit. seq. Commodatum est mutuum ad vsum. Mutuum est commodatum ad abusum. Vel commodatum est contractus, quo quis rem suam dat gratuito vtendam alteri ad tempus, vel vsus temporalis rei gratuito concessus. Dico, gratuito: Nam originé commodatum trahit ab amicitia, & omnis charitas atq; amicitia gratuita est. Expleto autem vsu in quem res commodata est alteri, ex ea conuentione domino competit actio commodati directa, vt si tradidero tibi seruum meum pignori obligandum creditori tuo, soluta pecunia creditori, quia pignoris obligatio extincta est, finitusque vsus rei in quem eum hominem tibi commodauerã, statim mihi competit de eo homine recipiendo actio commodati directa, & vicissim tibi contraria de recipiendis impensis maioribus in eum factis, forte ob morbum vel fugam eius.

XXIII. Enarratio.

COmmodatum est mutuum] Nam promiscua & communia hæc nomina sunt, commodatum & mutuum: & vt Græcis χρῆσαι vtrumque contractum demonstrat: ita & latinis commodare, *l. 1. C. Theod. qu. iuss.* quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel, quo vulgus vtitur, præstare. Cuiac. parat. D. eod. quæ ideo retulimus, vt exemplis confirmaremus. Ait, vt Græcis χρῆσαι. Macarius referente Niceta in Matthæum cap. 5. ver. 19 ἐὰν δὲ ἦς ἢ πένης, ἢ βέλητάι ἵνα δειπνῆσαι, πάντα κιχρᾶται ἢ σκεῦη ἢ ἱμάτια. ἢ μετὰ τὸ δειπνῆσαι τοὺς κληθέντας, ὕστερον ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποδιδωσιν ὅθεν ἐχρήσατο σκεῦη ἀργυρᾶ, ἢ ἱμάτιον ἢ ἕτερον εἶδος: si quis vero pauper sit, aliosque voluerit conuiuio excipere, omnia commodato accipit, tam vasa, quam vestes: & cum rogati cœnarunt, vnicuique post modum reddit, vnde vasa argentea, aut vestimenta commodato acceperat, aut aliam quamlibet rem. Plaut. Pers. act. 2. sc. 5. *Creditur: commodabo. Sequere hac sis! argentum hic est, quod me dudum rogasti.* & in Asinaria act. 3. sc. 3. *Viginti argenti commodas minas.* Rud. Ac. II. sc 4. *Curtu aquam grauare, amabo, quam hostis hosti commodat.* Tertullianus de Pœnitentia: *Quis enim tibi aspergínem vnam cuiuslibet aquæ commodabit?* M. Tullius epist. *l. 2.* ad familiares: *De drachmis millies centenis, nihil est quod in isto genere cuiquam possim commodare.* Ascon. in Ver. de prær. vrb. *Quibus pecuniæ commodatæ sunt.* Vetus colloquium Scholastic. χρῆσόν μοι πέντε δηνάρια: *commoda mihi quinque denarios.* Glossæ verborum iuris: *Commodatum*, δανειακόν, *Commodator*, δανειακός. Cornel. Fronto: *Commodat mutuam pecuniam.* Valerianus homil. 4. *Quicumque autem commodatam pecuniam vltro reddiderit, sibi reponit.* Zeno Veronensis in sermon. 1. de Auar. *vt summam quærat, non quam commodato dedit*, &c. Apollinaris Sidon. epistola 24. lib. 4 *Commodata summa.* Interpres Paul. 2. Sent. 10. *Pecuniam commodauerit.* Sic legend. libro 7. Capitular. Car. M. c. 225. Paul. dixerat: *Pecuniam mutuam crediderit.* Denique patres etiam Africani, *commodare pecuniam* dicunt in can. 16. Eccles. Afric. Sic Græcorum δανείζειν veteres exponunt, *commodare*: vt Psal. 36. ὅλην ἡμέραν ἐλεεῖ, ἢ δανείζει ὁ δίκαιος: vetus translatio: *tota die miseretur & commodat.* Hieronymus, *tota die donat & commodat.* vt Aquila, δωρεῖται ἢ δανείζει. quibus verbis duplex beneficii genus notari videtur, donatio, & mutuum gratuitum, quod & quasi quodammodo donatio est propter vsum gratuitum. Symmachus Psalm. 111. χρηστὸς ἢ κιχρῶν quo sensu apud Hesychium legitur, δανείζει, μεταδίδοι τοῖς ἐνδεέσι κιχρᾷ ait, *tota die*, id est, semper. Apollinar. ἀεὶ exponunt, & *mutuare*, Matth. v. 42. *volenti mutuare.* δανείσασθαι. Gl. Gr. Lat. δανείζω, *fœnero*, *mutuo.* Fœnerare hic non est, pecunias fœnore occupare, sed absque vsuris credere. eodemque sensu S. Ambrosius in d. Psalm. 36 δανείζει, vertit, *fœnerat.* D. Augustinus in Psal. 38. *Tota die miseretur & fœnerat. Planius autem dicitur, si dicamus fœnerat.* Deuter. 15. 6. *Fœnerabis gentibus multis*, id est, mutuo dabis. Augustinus: *Fœnerationem scriptura dicit, mutuo datam pecuniam, etiamsi vsuræ non accipiantur.* Et eædem Glossæ *fœnus*, seu fœnebrem pecuniam δάνειον ἔντοκον vertunt, à simplici fœnore, seu mutuo separantes. Quanquam fœnus χρέος est creditum vsurarium *l. si vero 12. § si mihi 5. D. mand.* Glossæ Gr. Lat. τοκίζω, *fœnero*; & fœneratores, τοκισταί. vt apud Florum lib. I cap. 23. *Prima discordia* (Lucius Ampelius, *prima secessio*) *propter impotentiam fœneratorum.* Vtuntur & Græci verbo κιχρᾶν. Glossæ Græco-Lat. κιχρῶ, *commodo.* Psal. 111. οἰκτείρων, Quod vulgatus interpretes vertit, *miseretur & commodat.* vertas licet: *& mutuat.* Glossæ: *mutuatur*: κιχρᾶται, δανείζεται, *mutuat*, κιχρᾷ, δανείζει. Idem est χρᾶν. Gloss. Gr. Lat. χρῆσον, *commoda.* Apollinarius Ps. 111. μείλιχος ὃς ῥέχρησεν ἀνὴρ ἑτέροις ἐλεήμων.

Cæterum, non solum commodare accipitur pro mutuum dare, vt Cuiacius obseruat, sed & mutuare, pro commodare. B. Hieron. in epist. ad Desiderium: *Si exemplaria libuerit mutuari.* & aduersus Iouinian. libro 1. cap. 29. *Ollam mutuum postulet.*

Postremo præstare verbum commune est, vt Gallis, *prester.* B. Hilarius epist. ad Abram filiam: *Si eam dignaretur præstare.* Optatus III. de schismate Donatistarum: *Et qui pro præstitis suis rogari meruerant.* Glossæ Dosithæi magistri: *Commodat, præstat.* Hincmarus Opusculo 33. cap. 10. *Reuoluo libros veterum, & illam nihilominus codicem quondam meum, à sobrino tuo receptum, & tibi à me præstitum.* vide ad Instit. libro III.

Commodatum est mutuum ad vsum] *l. item legato 49. § proinde, D. de legat. 1.* Non ad abusum. Itaque non potest commodari id quod vsu consumitur: nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat, puta nummos, *l. 3. § vlt. & l. seq. D. commod.* Græci ibidem: ἐάν ὅτι γὰρ ἢ νομίσματά τινες πρώτως γινομένης προφέρουσι πρὸς ἐπίδειξιν, ὅπερ ἐν τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ ἁγίου Θωμᾶ ποιοῦσιν οἱ ζυγοστάται. *Quod facere solebant encæniis D. Thomæ libripendes, seu ponderibus præfecti.*

Rem suam] Mobilem, vel immobilem, *l. 1. D. eod.* Sic Iuuenal. *commodare ædes*, sat. 7. auctor libelli de Orat. *domum mutuatur.*

Suam] Sed & alienam quæ quaqua fide quis possideat, commodare potest, & actio commodati ei competit, *l. 15. & seq. D. eod. l. non ab iudice 64. D. de iudic.* quia eius interest, eo quod tenetur, *l. 1. § si prædo, D. depos.* Atqui eius non interest ex honesta causa. Certe si prædo sua interesse dicat, quod actione furti teneatur, vel condictione furtiua, tum actio

commodari ei non dabitur. ſed ſi dicat ſua intereſſe, quod teneatur actione in rem, vel ad exhibendum, honeſta cauſa eſt, quoniam his actionibus tenetur vt quilibet poſſeſſor, non vt prædo, *l.12. C. de furt.* Cuiac. ad *l.15.* lib 29. Pauli ad edict. A

Gratuito] *§. item is cui, Inſtit. quib. mod. re contr. oblig. §. præterea, Inſtit. de loc.* commodatum enim beneficium eſt, *l. in commodato 17. §.3. D. eod.* Plautus in Aſin. act. 2. ſc. 4. *Scyphos quos vtendos dedi Philodamo.*

Vtendam] *d. §. item is, l. qui rem ſuam 15. D. depoſ.* M. Cato de re R. cap. 5. *Duas aut tres familias habeat vnde vtenda roget, & quibus det.* Ouidius 3. artis amatoriæ: *Multa rogans vtenda dari.* & pecunia vel quæ alia res mutuatitia, vtenda datur, *l. 2. D. de calumniator.* Plaut. Perſ. act. 1. ſc. 3. *Vt nummos ſexcentos, mihi dares vtendos mutuos.* Seneca ad Polybium cap. 29. *Si quis pecuniam creditam ſoluiſſe ſe moleſte ferat, eam præſertim cuius vſum gratuitum accepit.* Cic. de Offic. 1. *Si ea quæ vtenda acceperit, maiore menſura, modo poſſis, iubet reddere Heſiodus.* Et quæ locantur, *l. ſi merces 25. §. 1. D. loc.* & quod precario conceditur, *l. 1. D. de precar.* Sed multum inter hæc intereſt. Creditor gratuito pecuniam vtendam dat rem eiuſdem naturæ & qualitatis recepturus. Locator mercede rem vtendam certo tempore dat. Qui precibus gratis rem vtendam concedit, ſic dat, vt eam recipiat, cum ſibi libuerit, *d. l. 1.* Commodator gratis quoque rem vtendam dat, vt temporalis & intempeſtiua repetitio non concedatur. B

Ad tempus] *L. 2. h. t.* Agrætius: *Commodamus amico pro tempore equum, ſeruum, veſtem, hanc ipſam rem quam dedimus recepturi.* Iſidorus Origin. v. c. 25. ***Commodatum eſt, cum id quod noſtri iuris eſt, ad alios temporaliter tranſlatum eſt.*** Id eſt ad tempus, vt in his Tertulliani *Lex temporaliter obſeruata,* aduerſus Iud. cap. 2. Donatus in Andr. act. 5. ſc. 5. *Perpetua, ſempiterna, quæ non ſunt accommodata ad tempus, ac mutua. ἴσως: commodata.* quanquam & apud Plautum, ædes accommodare legere eſt, ἀντὶ τοῦ commodare. C

Trahit ab amicitia] Verba Pauli I. C. in *l. 1. §. vlt. mand.*

Omnis charitas] Cic. 1. de Nat. Deor. *Hominum charitas & amicitia gratuita eſt.* Idem 2. de Inuent. *Impudens eſt, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem poſtulat.* Seneca 4. de Benef. c. 25. *Pudeat vllum venale eſſe beneficium: gratuitos habemus Deos.* D

Soluta pec. cred.] *L. 3. h. t.*

Pignoris obl. ext. eſt.] Soluta pecunia creditori pignoris ius euaneſcit, perit, extinguitur, *l. 4. C. de remiſſ. pign. l. lex 31. D. de pign. l. ſicut 8. D. quib. mod. pign. vel hypoth. ſolu. l. cum ex cauſa 9. C. de remiſſ. pign.*

Finituſque vſus] Vſus enim commodatæ rei intemporaliter (Cælii Aureliani verbũm eſt) ſiue intempeſtiuè, præmaturiùs, importunè auferri non poteſt, *l. in commodato 17. §. 3. D. eod.*

Directa] Rectum iudicium, *l. in rebus 18. §. vlt. D. eod.* id eſt, actio directa, quæ principalis dicitur, *d. l. 17. §. 1.* datur & certi condictio, ſi dolum malum admiſerit, & commodatum inficietur: tenetur enim condictione quaſi fur, *l. ſi quis 13. D. depoſ.* Idemque dicendum eſt de pignore, id eſt, ſi creditor pignus inficietur, erit condictio, ex cauſa furtiua ſcilicet, *d. l. 13 §. vlt. l. 4 §. 1. D. de reb. cred.* Vide ſi lubet Replicationem aduerſus Claudium Salmaſium p. 116. & ſeq. E

Et viciſſim tibi cont.] Contraria, ἀντεναγωγή, id eſt, quæ principalis non eſt, ſed ex contrario in eum datur, cui principalis actio ἐναγωγὴ competit: geritur enim negotium inuicem, & ideo inuicem propoſitæ ſunt actiones. Denique vltro citroque naſci dicitur obligatio propter mutuas præſtationes, *d. l. 17. §. 3.* Sic Paul. *2. Sent. tit. 1.* actorem ait reo iuſiurandum deferre; contrarium autem de calumnia iuſiurandum reo competere, id eſt, ex contrario.

Impenſis maioribus] Commodatarius maiores impenſas recipit: veluti quas propter inualetudinem, vel fugam ſerui commodati fecerit: modicæ autem pertinent ad commodatarium, ſicut & cibariorum impenſæ, *d. l. in rebus §. 2. & l. ſi ſeruus 22. eod.* Modeſtin. apud Licin. Rufin. *tit.* 10.

Actiones commodati ciuiles ſunt, *d. l. 17. § 3.*

XXIV. *De pigneraticia actione.*

V. tit. 7. lib. 13. ff.

SEquitur alius contractus quod pignus vel pignori acceptum dicitur, *l. contractus, D. de reg. iur. l. 1. §. vlt. D. de pact.* id ſcilicet quod traditione conſtituitur. Nam hypotheca quæ nudo pacto conſiſtit, non eſt contractus, & tamen iure prætorio non minus de ea eſt, quam de pignore, non tantum actio hypothecaria, quæ in rem actio eſt, verum etiam in perſonam actio, ſicut ex pignore, quæ pigneraticia dicitur, ſoluta omni pecunia, ſi forte hypotheca ad creditorem peruenerit. Competit enim debitori qui pecuniam omnem ſoluit actio pigneraticia directa de pignore vel hypotheca recipienda, vel eius pretio, aut quanti intereſt, *l. fideiuſſor, D. de neg. geſ. l. pen. D. eod.* pigneraticia iudicium, *l. Lucius §. rogatus, D. ad Treb.* Creditori autem datur contraria, ſi quid in rem pigneratam impenderit, vel ſi res aliena ei pignerata ſit. Nam etſi rei alienæ pignus non valeat, tamen ex ea cauſa pigneraticiæ actiones non ſunt inutiles. Pignus autem eſt alterius contractus fides & acceſſio & ſoluendæ rei vinculum, *l. legata, §. vlt. D. de ſupel. leg.* Vel conuentio quæ rem debitoris creditori obligat in crediti vicem. Vel, eſt contractus quo debitor rem ſuam deponit nectitque creditori, quo magis ei in tuto ſit creditum ſuum.

XXIV. Enarratio.

PIgnori acceptum] ἐνέχυρον, Scholiaſt. Harm. ad *d. l. 23 lib. 6. tit. 2. §. 55.* & Hermopolites: pignus enim ad creditorem tranſit: ἐν τῇ χειρὶ δίδοται τῷ δανειστῇ. & ideo Græci magiſtri ἐνέχυρον dictum putant παρὰ τὸ ἔχειν, τὸ κρατεῖν, quod eſt tenere, poſſidere.

Traditione conſtit.] Pignus enim vel traditione conſtituitur, vel nuda conuentione, ψιλῷ συμφώνῳ, nudo pacto, *l. 1. D. eod. l. non ſolum 32. §. qui pignori, D. de vſurpat. & vſucap.*

Non eſt contractus] Hypotheca eſt pactum pignoris, & alterius obligationis acceſſio, *l. 4. D. de pignor. l. in omnibus 43. D. de ſolut.*

E Iure prætorio] Ex nudo pacto iure ciuili non naſcitur actio, *Paul. 2. Sent. tit. 14. §. 1. l. ſi tibi 27. C. de loc. l. legem 10. C. de pact.* ſed iure prætorio de pignore naſcitur pacti actio, ἀπὸ συνηθείας ἐκπέπτωκε, *l. ſi tibi 17. §. de pignore, D. de pact.* hoc pactum iuriſdictio tuetur, & confirmat, *l. maior 23. C. de pignor.* id eſt, ex auctoritate prætoris pactum hoc efficax eſt ad agendum. Actio igitur hypothecaria prætoria eſt, *§. item Seruiana, Inſt. de action.*

In rem actio eſt] Licet propriè actio in rem, quæ rei vindicatio dicitur, ad dominium vindicandum comparata ſit, prætor tamen in hunc caſum eam induxit, vt creditori, qui ius habet in re, non dominii

vindicatio, sed pignoris vindicatio competat, *l. si fundus* 16. §. *in vindicatione, de pign.* Est igitur actio in rem, *l. pignoris* 17. *eod.* quam recte Græci sic efferunt: ἡ περὶ τοῦ ἐνεχύρου ἁρμόζουσα τῷ δανειστῇ ἀγωγὴ, αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἐκδίκησίς ἐστι. B. 1. lib. 25. t. 2. *Quæ de pignore creditori actio competit, ipsius rei vindicatio est, l. pignoris* 18. *J. de pignorib. & hypot.* sed qualiscumque actio in rem, *l.* 3. §. 1. *D. ad exhibend.* & quasi vindicatio, quæ auocat possessionem pignoris, *l. si cum venditor* 66. *D. de euiction.* Vindicationem proprietatis Græci directam appellant: cæteræ sunt vtiles, & quasi vindicationes. Vide Cuiac. consult. 23. A

Sicut ex pignore] Ex pignore quod re contrahitur in personam actio est: est enim contractus.

Pigneraticia dicitur] Pigneraticia duplex est, ciuilis & prætoria: prætor enim ius ciuile sequitur. & actionem debitori accommodat. atque ita ex nudo pacto iure prætorio nascuntur actiones, hypothecaria, vel pigneraticia in rem, & pigneraticia in personam, eo casu de quo mox agetur. pignus autem quod re contrahitur, ciuile negotium est, *l.* 1. § *vlt. D. de pact.* & ciuilis igitur actio pigneraticia, quæ ex eo descendit, & in personam actio, quia ex contractu est. B

Si forte hypoth. ad credit. peru.] Qua ratione hypotheca ad creditorem peruenit? Actione quasi Seruiana; qua creditor rei obligatæ possessionem auocauit. Hoc ergo casu pigneraticia in personam prætoria datur debitori soluta omni pecunia, vt pignus vel hypothecam reciperet, quam nullo iure creditor retinet. C

Pecuniam omnem] Nec enim antea nascitur actio pigneraticia, quam omnis pecunia exsoluta sit, *l. si rem* 9. §. *omnis, D. de pigner. act.* & hoc est. quod Papin. ait, in *l. rem hereditar.* 64. *de euict.* indiuisam esse pignoris causam. solutio quidem per partes fieri potest: sed pignus antea non liberatur quam impleatur creditor.

Pigneraticia iudicium.] Nisi ibi legendum sit, pigneraticio iudicio, vt in *l.* 24. §. 2. *& l.* 36. *D. de pigner. act.*

Datur contraria] Sunt qui putant, actiones contrarias dici vtiles: qui error vetustissimus est. Petrus Cellensis epist. 4. lib. 2. *Principalis profecto debitor & suus creditor ad inuicem habent actiones, alius directam, alius vtilem.* Vide Cuiac. recitationem ad hunc tit. D

Si quid in rem pigner. imp.] Si necessarias impensas fecerit, *l.* 8. *eod. l.* 7. *h. t.*

Vel si res alienas] *L. si rem* 9. *D. eod.*

Rei alienæ pignus non val.] *L.* 30. *in fi. D. de act. empt. l.* 25. §. *si tamen, D. de pet. hered. l.* 6. *J. si alien. res pign. da. sit, l.* 6. *C. quæ res pign. oblig.*

Pigneraticiæ actiones non sunt inut.] Rei alienæ qualis est obligatio, *l. rescriptum* 12. §. 1. *D. de dist. pignor.* quæ hactenus prodest, vt dentur pigneraticiæ actiones. Nam creditori ignoranti rem alienam esse, datur hypothecaria aduersus debitorem, vel posteriorem creditorem, vel quemlibet possessorem, non dominum, *l. si ad eo* 18. *D. de pignor. l. si non dominus* 14. *D. qui potior. in pign. hab.* Sed & creditori ignoranti datur contraria pigneraticia, siue sciens, siue ignorans debitor rem alienam pignori dederit, *l. tutor* 16. §. 1. *D. de pignor. act.* debitori autem soluta omni pecunia datur pigneraticia directa, *d. l. si rem*, §. *pen. l. si pignore* 22. § *si prædo, eod.* E

Et accessio] *d. l. in omnibus.*

Nectitque creditori] Nectere est pignori obligare, *l.* 3. *& l.* 10. *h. t.* hinc pignoris nexus in *l. si paterf.* 33. *D. fam. ercisc.* Glossæ Lat. Gr. *nexum*, ὑποκείμενον.

A In tuto sit creditum] Ex §. 4. *Instit. quib. mod. re contr.* Sen. 7. de benef. *Rebus meis in securitatem creditoris oppositis*, Etymologicum M. ἐνέχυρον τὸ εἰς ἀσφάλειαν ἀντάλλαγμα.

XXV. *De institoria & exercitoria actione.*

V. tit. 1. *&* 3. *l.b.* 14. *D.*

POst actionem commodati & pigneraticiam, quæ ex nostris contractibus nobis vel in nos dantur, proponuntur actiones quæ ex iisdem vel aliis contractibus aliorum hominum, veluti institorum quos mercaturæ faciendæ, vel magistrorum quos naui occupandæ præposuimus, etiamsi iuris sui sint, similiter nobis, & in nos dantur, duæ scilicet, exercitoria ex contractibus magistrorum, & institoria ex contractibus institorum. Nec enim vnius negotii sunt actiones, sed negotiorum & contractuum omnium, vt quæ tit. seqq. De peculio, De in rem verso, Quod iussu, etiam pertinent ad contractus omnes. Institor est qui alieno nomine instat mercaturam, qui & officinator in glossis, & ἐργαστηριάρχης, vel actor rerum eius qui eum præposuit, & recte *l.* 1. *D. eod.* ex actu institoris eum qui præposuit teneri in solidum actione institoria, tum quod eius præcipue fidem sequatur qui cum institore contrahit, tum etiam quod ad eum negotiationis quæstus omnis redeat, & si aliter rem suam seruare non possit, vel si institor qui est sui iuris, non sit soluendo, quod in subsidium ei detur actio vtilis in eos qui cum institore contraxerunt, *l.* 1. *&* 2. *D. eod. l.* 5. *de præt. stip.* contra regulam iuris, quæ vult per liberam personam nobis non adquiri actiones. quod & in exercitore locum habet *l.* 1. §. *sed è contrario, D. de exerc. act.* Exercitor autem est dominus vel possessor nauis, qui eam per magistrum naui præpositum exercet & percipit omnes reditus & obuentiones eius. Magister institor est naui præpositus; & similiter actio exercitoria, & institoria, cum & ad similitudinem institoriæ comparata dicatur, *l.* 4. *hoc tit.* & retro institoria exercitoria: nam & is qui institorem præposuit, tabernam, officinam, mensam, negotiationem exercere dicitur, *l. habebat*, §. *si duo*, *l. vlt. D. eod. l.* 8. *C. Th. de lust. col.* nec tamen in iure vsquam confunduntur commutantúrve hæc actionum nomina, vel magistri & institoris, etiam ab Horatio quæ separata legimus isto loco:

——Seu vocat institor,
Seu nauis Hispanæ magister.

Et separationis ratio in iure consistit, quod non iisdem regulis vtraque actio consistat: nec enim est actio institoria ex contractu subinstitoris, & est tamen exercitoria ex contractu submagistri, etiamsi exercitor qui magistrum naui præposuit, prohibuerit alium naui præponi, hoc extorsit vtilitas & necessitas nauigantium. eadémque ratio facit, vt pater teneatur in solidum, cuius voluntate filiusf. exercuit nauem peculiarem, ex contractu filii vel magistri à filio naui impositi, qui, si merces peculiares filius exercuit, volente, aut sciente se, non tenetur in solidum, sed in tributum venit vnà cum ceteris creditoribus peculiaribus. Institoria actio nomen habet ab eo qui præpositus est negotiationi, Exercitoria ab eo qui præposuit, quia à præposito non potuit formari nomen elegans. magisterianæ enim actionis nomen inelegans est.

XXV. Enarratio.

NObis vel in nos] Directæ nobis: contrariæ in nos dantur.

Institorum] Gl. gr. lat. ἐργαστηριάρχης, *tabernarius, institor.* vet. Onomast. *institor* ἔμπορος, *institorius*, ἐμπορικός.

Mercaturæ faciendæ] Ouidius Artis amatoriæ libro 3. *Institor ad dominum veniet discinctus emacem, Expediet merces teque sedente suas.* Mercaturam facere ex *l. 5. §. Labeo, D. de Instit. act.* Alii dicunt, merces vel mercaturam exercere.

Magistrorum] Magister alias dicitur qui nauem regit: Silius Italicus:

Confisus pelago celsa de puppe magister.

—— *fertur vaga gurgite puppis*

Ipsius in scopulos dextras impellente magistri.

Etiam si sui iuris] Si quis liberum hominem præposuerit, *§. eadem, vers. istas, Instit. quod cum eo, & l. 7. §. 1 eod. Paul. Sent. 2. tit. 8. §. 2.*

Nec enim vnius negotii sunt act.] Hæ actiones referuntur ad omnes contractus: nam est institoria ex empto, vendito, mutuo, negotiis gestis. Denique omnibus contractibus accommodatur, *d. l. 5. §. proinde, & seq. l. 1 §. quid si mutuam, D. de exercitor.* vnde in *l. non solum 13 D. de instit.* vbi de institoria, & in *l. 4. §. vlt. D. de exercit.* vbi de exercitoria Vlpianus ait has actiones perpetuo dari. Institoriam inquam vocat actiones, vt & exercitoriam, quia pertinent ad contractus omnes, & actiones omnes complectuntur. Cuiac. in recitat. ad hunc tit. in qua sententia est Azo ad *l. pen. h. t.* Et Ioannes, vt refert Gloss. in *§. vlt. Instit. quod cum eo.*

De peculio] Nulla est etiam actio de peculio simpliciter, sed cum adiuncto, verbi gratia, actio mandati de peculio, *l. 3 §. cum congruit, D. de pecul.* actio depositi de peculio, *l. deposui 38. eod.* actio negotiorum gestorum de peculio, *l. 14. D. de negot. gest.* actio de peculio ædilitia, *l. 23. §. si seruus, D. de ædil. ed.* Itaque Iustin. in *§ actiones autem, de action.* actiones de peculio vocat.

De in rem verso] *L. & in eo 7. §. idem ait, D. de in rem vers.*

Instat mercaturam] Nouius apud Non. *Instant mercaturam.*

Officinator.] Excerpta ex vet. Gloss. *Officinatores*, ἐργαστηριάρχαι.

Ex actu] D. August. in Psalm. 70. *Negotiatio & in Græca lingua ab actu dicitur, & in Latina negotiatio siue actus, siue negotium dissentiatur quid sit.*

Fidem sequatur] Qui institorem præposuit tenetur in solidum, tum quod fidem eius sequatur qui cum institore contrahit, tum quod æquum sit, eum qui commodum sentit ex actu institoris, ἐκ τῆς πραγματείας ἐργαστηριάρχου incommodum quoque sentire, §. 2. *Instit. quod cum eo.* Paul. Sent. 2. tit. 8. id est, ex contractibus eius conueniri. Denique, quod si is, qui præposuit, rem amissurus sit, vel si institor qui liber est, soluendo non sit, ei detur vtilis actio in eos, qui cum institore contraxerunt. Regulariter aliud ius est in exercitore, *l. 1. §. 8. D. de exercit. act. exercenti nauem*, ait Vlp. *aduersus eos qui cum magistro contraxerunt, actionem non pollicetur.* id est, non promittitur, vt apud Metellum Numidicum, *statuæ pollicentur*, id est ἐπαγγέλλονται. Priscianus VIII.

Per lib. pers.] §. *ex his, Instit. per qu. pers. nob. adqu. l. & licet 15 D. de pec. const.*

In exercitorem] Exercitori enim datur vtilis actio in eos qui cum magistro contraxerunt, si rem amissurus sit, si rem aliter seruare non possit, forte propter inopiam magistri.

Exercitor autem est] *L. 1. §. exercitorem, D. de exercit. act.* ratium exercitor in *l. 1. §. 3. D. naut. caup.* & in veteri inscriptione.

Magister institor est] Magister enim instat naui locandæ ad merces, vel vectoribus conducendis, vel mercib. emendis, aut vendendis, *l. 1. §. magistri, eod.* Græce dicitur ποταμίσ. Scholiastes Synops. ms. πλοίαρχος ἐστιν ὁ πᾶσαν ἐπιμέλειαν τῶ πλοίῳ ἐπιστεύθεις. *Cui totius nauis cura mandata est.* προσπονὰυκληροι, Græci ad *l. 14. D. de pact.*

Ad similitudinem instit.] Et retro mulier institoria tenetur exemplo exercitoriæ, *l. sed etsi 7. §. 2. D. de instit.*

Institoria exercitoria] Schol. Horat. *Institores proprie sunt, qui exercent ipsam mercaturam.*

Tabernam] Sueton. Aug. cap. 4. *Vnguentoriam tabernam exercuisse.* Gl. Gr. Lat. ἐργαστήριον, *Taberna, officina.* & ἐργαστηριάρχης, *tabernarius, institor.*

Officinam] *L. 1. hoc tit.* in qua officium, pro officina ponitur. Suet. de illustr. gram. c. 23. *Officinas promercalium mercium exerceret.*

Negotiationem] *d. l. 1. l. 11. §. præscribere, D. de instit.* vt apud Aurelium Victorem. cap. 72. *Carbonarium negotium exercuit.*

Ab Horatio] Ode 6. lib. III. Carm. & epistola ad Canidiam.: *Amata nautis multum & institoribus.*

Ex contr. submagistri] Idque ex vtilitate publica receptum est, *l. 1. §. magistrum autem, D. de exerc.*

Cuius voluntate] *l. 1. §. si is qui nauem, D. hoc tit.*

Nauem peculiarem] Si filiusfam. voluntate patris nauem exerceat, siue cum filio, siue cum eo, quem filius præposuit, contractum erit, pater in solidum tenetur. Aliud iuris est, si filius voluntate patris merces peculiares exerceat: pater enim ex contractu filii, vel eius quem filius præposuit, non tenetur in solidum, sed in tributum vocatur, vna cum cæteris creditoribus peculiaribus, *d. l. 1. §. si is qui nauem,* quod propter vtilitatem nauigantium receptum est.

Volente aut sci.] Velle non debet dominus, sed non nolle, *l. 1. §. 3 D. de tributor.*

In tributum venit] Cum pater vel dominus hac actione conuenitur, deductionis priuilegium non habet, sed velut extraneus creditor in distributionem mercium peculiarium pro rata debiti sui vocatur, *d. l. 1. & l. 5. §. in tributum, eod.*

XXVI. *Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, siue quod iussu, aut de in rem verso.*

V. tit. 7. lib. 4. apud Iustin. tit. 3. lib. 14. tit. 1. & seqq. lib. 15. ff.

PRopositis actionibus exercitoria & institoria, quæ ex contractibus eorum qui sunt in nostra potestate, vel etiam sui iuris, in nos dantur in solidum, transit ad alias actiones quæ ex contractibus eorum qui sunt in nostra potestate, non etiam sui iuris, in nos mitiores sunt, nec dantur in solidum: vna quæ in peculium datur filiif. aut serui nostri, id est, pecuniam vel rem cuius administrationem ei concessimus, retenta proprietate, vel etiam ei quodammodo concessa. Altera quæ in id quod versum est in rem & patrimonium nostrum, & altera in id duntaxat quod iussimus, neutra in solidum, nisi solidum

quod

quod debetur in peculio sit, vel totum versum sit in rem, vel id omne quod creditum est filio vel seruo numerari iusserit pater dominusve. Versum, pars est peculii, quia quod in rem versum est patris, id pater filio debet: actioni igitur de peculio inest actio de in rem verso. Recte dixit, has actiones dari ex contractibus eorum qui sunt in nostra potestate: nam & his duntaxat peculium habere concedimus quasi proprium patrimonium, & quod extraneo gerente negotia nostra versum est in rem nostram, constat nos creditoribus non obligare, *l. eum qui*, ꝟ. *si cer. pet. l. pen.* ꝟ. *de obl. & act.* quod item credidit quis extraneo iussu nostro, de eo in nos esse ciuilem actionem, Si certum petetur, non Quod iussu pretoriam, *l. vlt. D. pro soc. l. 2. §. vlt. D. quod iussu*, ac ne ex contractu quidem nostro esse actionem quod iussu, Si iussu nostro filio aut seruo pecunia quam mutuam rogauimus, pernumerata sit, *l. vlt. D. eod. l. si filiof. D. de don. cau. mor.* Est & alia actio sub *hoc tit.* quæ in ipsum filium datur ex ante gesto postquam sui iuris effectus est, non in solidum, ne inops fieri periclitetur nouus paterf. qui nondum adquisiuit idoneas facultates, sed in id duntaxat quod facere potest, excepta mutui causa, *l. 1. & 9. hoc tit.* quæ talis nulla est ex antegesto in seruum manumissum, quia nec vlla fuit ab initio. in filiumf. statim atque contraxit, actio cœpit esse.

XXVI. Enarratio.

Etiam sui iuris] Etiamsi magister liber homo sit, vel institor.

Ex cont. eor.] Vel quasi: puta si filiusf. tutelam gesserit, *l. 1. hoc tit.*

Sunt in nost. po.] Vt sunt filiif. aut serui. sed & quod iussu tenemur si pecunia iussu nostro credita sit condicionario *l. vlt. hoc tit.*

In pecul. datur] Hæc actio licet in patrem dirigatur, tamen in peculii m actio dicitur, *§. sunt præterea, Instit. de action. l. in personam 30. §. 1. D. de pact. l. pen. D. de condict. furt.*

Filiif. milias] Filiæve famil. *l. 1 § 3. l. ancillarum 27. D. de pecul.*

Aut serui] Vel ancillæ, *d. l. 27.*

Id est pecuniam] Peculiam pecuniam, *l. 5. D. de pecul.*

Administrationem] *L. qui peculij 46. & l. libera 48. §. 1. eod.*

Retenta proprietate] Et ideo seruus non dicitur peculium ciuiliter possidere, sed tenere, seu naturaliter possidere, *l. quod. seruus 24. l. possessio 49. D. de adquir poss.* ciuilis enim possessio iure & animo domini constat. Vid. ꝟ *de aquir. & retin. poss.*

Proprietate] Dominio peculium enim serui nostri peculium nostrum, *l. si ita 16 §. vlt. D. de vsf. & habitat.* & peculium serui in bonis domini numeratur apud Iustinian. quibus non est *permiss. fac. test. versic. ex hoc intell.*

Quodammodo concessa] Peculium enim quasi patrimonium serui est, § *actiones autem, Instit. de action. l. hinc quæritur 19. §. 1. & l. si ex duob. 32. D. de pecul.* Gloss. La. Gr. *peculium*, κτῆσις τῶ ὂν δημοσίᾳ ὄντα ... ὄντος· τῦτ᾽ ἐστιν ... δούλυ. Isidorus Orig. v. c. 25. *Peculium est, quod pater, vel dominus filium suum, vel seruum pro suo tractatore patitur.* Tertullianus de fug: *De peculio eius exigetur detrimenti dominici restitutio.*

Et patrimonium nostrum] *L. 2. D. quod cum eo, qui in al. pot.* ... Theophil. §. 4. *Inst. ... eod.* Quod & latiore appellatione peculium di... u, vt Ecclesiastæ cap. 2. ver. 8. in Symmachi versione: nam quæ 70. seniores περιουσιασμούς, Aquila ..., Symmachus πεκύλια vocat.

In id duntaxat quod iussimus] Finge dominum iussisse seruo pecuniam vsuris semissibus credi: hactenus tenetur, quatenus iussit, id est, vltra modum vsurarum semissium non tenetur, *l. 1. D. quod iuss.*

Neutra in solidum] Actio de peculio non datur in solidum, *l. 1. D. de pecul.* sed pater in peculium obligatur, *l. 1. §. licet, D. de exercit.* id est, intra modum peculij, ad finem peculii, *l. pater 17. in princ. & §. 1. D. de castr. pec.* Item actio de in rem verso eatenus datur, quatenus in rem versum est, *l. 1. D. quod cum eo.* Denique actio quod iussu datur, quatenus pater, dominusve iussit.

Nisi solidum quod debetur] Si non minus in peculio sit, in solidum dominus paterve condemnatur. si vero minus, quatenus in peculio est, *d. §. sunt præterea.*

Vel in omne] Actio quod iussu datur in solidum, *l. 1. D. quod iuss.* si id omne creditum sit filio quod pater ei numerari iussit.

Versum pars est pec.] In peculium conuersum est, quod in rem patris, dominive versum est, *l. 1. §. 2. D. de in rem vers.* Nam quod in rem patris versum est, id pater filio debet, *l. si pro patre 10. §. 1. l. si in rem 13. eod. l. quam Tuberonis 7 §. sed & id, D. de pecul.* Actioni igitur de peculio inest actio de in rem verso, *l. filius fam. 19. D. de in rem vers.*

His duntaxat pecul. habere] *L. paterfam. 182 D. de verb. signif.* & ideo si filius sui iuris efficiatur, peculium permittitur, *l. vlt. §. vlt. D. de inoff. testam.*

Quasi propr. patrimon] Vide ꝟ. ad illa, quodammodo concessa.

Quod extraneo gerente] Docet nos teneri ex contractibus eorum qui sunt in potestate nostra, non etiam ex contractibus extraneorum: Nam si extraneus mutuam pecuniam acceperit, licet in rem meam versa sit, non obligor; sed is qui accepit, condictione tenetur, cuius contemplatione pecunia numerata est: si vero negotij mei contemplatione numerauit, actione negotiorum gestorum creditori teneor, procurator vero nulla, *l. si pupilli 6. §. 1. l. liberto 31. D. de negot. gest.*

Quod item credidit] Pergit docere quod supra instituerat. Nam sicut actio de in rem verso non datur in superiore casu, licet versum sit: ita actio quod iussu non datur, etsi quis iussu nostro pecuniam extraneo crediderit; sed ipsemet, qui iussit, tenetur actione directa, quasi ipse contraxisse videatur, quoniam actio quod iussu, datur tantum ex contractu eorum qui sunt in potestate nostra.

Prætoriam] Certi condictio est ciuilis: actio vero quod iussu est prætoria, *l. vlt. hoc tit. l. 25. D. ad SC. Vellei.* Pater tamen aut dominus tenetur etiam ciuili condictione, *§. vlt. Institut. quod cum eo.*

Ac ne ex contractu] Proponit vitium regulæ superioris, quæ vult nos teneri actione quod iussu, si cum eis qui sunt in potestate nostra, contrahi iusserimus: Cessat enim actio quod iussu, si dominus paterve pecuniam mutuam accepturus iusserit eam seruo, aut filio numerari, quia filius non contraxit; & patri igitur condici potest. Filius autem suo nomine non obligatur, *l. 4 hoc tit.*

Ex antegesto] Cum esset in potestate patris.

Nouus paterf milias] Filiusfamilias obligatur ex omnibus contractibus tam naturaliter, quam ciuiliter, tanquam paterfamilias, & ob id agi cum eo velut cum patrefamil. in solidum potest, *l. tam ex contractibus 57. D. de iudic. l. filiusfamilias 39. D. de obligat. l. vlt. §. pupillus, D. de verb. oblig. l. si quis 44.*

K

D. de pecul. si tamen è potestate patris exierit, aut à patre exheredatus sit, aut certe ex minima parte sit institutus, vel denique bonis paternis abstinuerit, & ex continenti conueniatur in solidum causa cognita, non condemnabitur in solidum, sed in id tantum quod facere potest, ne nouus paterfamilias rebus omnibus suis exuatur, & statim atque liberam administrationem recepit, opprimatur. si vero nouus paterfamilias non sit, & post multos annos conueniatur, in solidum condemnabitur: nec enim in necem creditorum debitori sucurri debet, qui tanto tempore rem suam non auxit, ac nihil quæsiuit, vnde creditores suos posset absoluere, *l. 2. 4. 5. & 7. D. quod cum eo, l. 2. & 9. hoc tit. l. tutorem 37. D. de administr. tutor.*

Excepta mutui causa] Nam ex mutui causa paterfamilias effectus, morte, vel alio modo ne quidem conuenitur quatenus facere potest, *Paul. lib. 2. Sentent. tit. 10. § vlt. Institt. quod cum eo. l. 1. D. de Senat. Macedon. Suet. Vesp. c. 11.*

Quia nec vlla fuit] Nulla ex antegesto in manumissum ex contractu actio est, quia nec vlla fuit ab initio. Vide s. ad tit. 14.

Cœpit esse] Tanquam cum patrefamilias, vt s. dictum est.

XXVII. *Per quas personas nobis adquiratur.*

V. tit. 9. lib. 2. tit. 18. & 29. lib. 3. apud Iustin.

QVemadmodum ex contractibus eorum qui sunt in nostra potestate tit. 25. & 26. intelleximus prætorem in nos varias actiones dare, ita par erat nos intelligere quod hic titulus præstat, & ex contractibus eorundem nobis obligationes adquiri & actiones. Vis hæc est potestatis, vt quidquid acquirit filius vel seruus, id siue dominium sit, siue possessio, siue obligatio, confestim adquirat patri vel domino, & obligationem non tantum ciuilem, sed etiam naturalem, *l. frater, D. de cond. indeb.* Ceterum qui in nostra potestate non sunt, per eos veluti per procuratorem, aut gestorem, aut tutorem nulla nobis adquiritur actio, præterquam ex causa creditæ pecuniæ, in qua & pleraque alia singularia præcepta sunt, si quidem ea credita sit nostro nomine, & aliquando ex aliis causis vtilis in subsidium, vt dixi tit. 25. & per tutorem ceteris ex causis, *l. 2. 4. 5. J. quan. ex fac. tut.* At possessionem receptum est per procuratorem suadente vtilitatis ratione, quæ est etiam causa per eum adquirendæ actionis creditæ pecuniæ & pigneratitiæ, adquiri nobis posse viuentibus aut ratum habentibus, ac deinde per possessionem dominium, si res procuratori à domino nostro nomine tradita sit. Citra possessionem autem per eum dominium non adquiri, id est proprietatem.

XXVII. Enarratio.

SIue dominium sit] Dominium, possessio iusta, & obligatio per eos, quos habemus in potestate nobis adquiritur, *§. non solum, Instit. per quas person. nob. adquir. l. adquiritur 10. §. non solum, D. de adquir. rer. domin. l. quod seruus 24. D. de adquir. poss. l. 1. hoc tit. Iustin. Instit. per quas person. nob. oblig. adq.*

Confestim] Et in atomo, *l. placet 79. D. de adquir. hered.* Cuiac. ad *l. frater, D. de cond. ind. tract. 9. ad Afric.* ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, Epist. 1. ad Corint. Oecumen. ἐν ἀτόμῳ ἤγουν ἐν στιγμῇ: Tertullianus de resurrect. carn. *In atomo, in momentaneo oculi ictu D. Hieronymus in epistola ad Minerium & Alexandr.*

A *Atomus punctum temporis est, quod secari & diuidi non potest. Vnde & Epicurus ex suis atomis mundum struit, & vniuersa conformat, ictusque oculi sine motus, qui Græce dicitur ῥοπή, tanta velocitate transcurrit, vt pene sensum videntis effugiat.* In ictu puncti. B. Gregor. homil. 10. de diuers. lection. Euangel.

Sed etiam naturalem] Qualiscumque obligatio adquiritur, v. Cui. ad *d. l. frater.*

Nulla nobis adquiritur actio] Per liberam personam nec dominium, nec obligatio nobis adquiritur, *d. l. 1. l. solutum 11. §. per liberam, D. de pignerat. act. l. & licet 15. D. de constit. pecun. l. vlt. J. quando ex fac. tut.*

B Ex causa creditæ pecuniæ] Per liberam personam actionem creditæ pecuniæ adquirimus, *l. certi 9. §. si nummos, D. de reb. credit.* in qua pleraque alia singularia, παρὰ τὴν ἀκρίβειαν, παρὰ τοὺς κανόνας præcecepta sunt, *l. singularia 15. eod.* Stephanus ad *d. §. si nummos:* σημείωσαι ποτὲ δι' ἐλευθέρου προσώπου προσπορίζεται ἀγωγή. τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς ... ἀπὸ τοῦ δανείου, καὶ μόνης νόησον ἐνοχῆς, ἐφ' ᾗ φυσικωτέρως τὰς ἀπαριθμήσεις ποιοῦμεν. *Nota, inquit, quando per liberam personam adquiratur actio. Illud autem accipe tantum de obligatione quæ re contrahitur ex causa mutui, in qua magis ex naturali ratione numeratio fit.* Quod si is cuius nomine aliena pecunia credita est, nomen improbet, ei, qui numerauit vel cedet condictionem, vel citra cessionem ei dabitur vtilis condictio ex numeratione: & ita contingit, vt qui per se actionem non habet, cuique

C ab eo qui habet, cessa non est, vtiliter agat. quod Græci notant his verbis: ποτὲ καὶ μὴ ἔχων ἀγωγὴν, μήτε ἐκχωρηθεῖσαν αὐτῷ, κινεῖ ὠφελίμως.

Singularia præcepta sunt] Nota obiter Cuiacium hic videri magis probare vulgatam lectionem, *singularia præcepta*, quam Florentinam, contra quam fecerit ad *l. 34. D. Mand.* à Florentina tamen stant Basilica lib. 23. tit. 1.

Creditæ pecuniæ] Vel quasi: Nam benigne etiam receptum est, vt per alium nobis adquiratur ex promutuo, veluti si quis per imprudentiam non debitum soluerit nostro nomine, *l. si per ignorantiam 6. s. de cond. indeb.* idque vtilitatis causa receptum est propter crebrum &, necessarium mutuæ, vel promutuæ

D pecuniæ vsum.

Nostro nomine] *d. § si nummos.*

Vtilis in subsidium] Nam si is qui præposuit, rem seruare non possit, vel institor soluendo non sit, in subsidium vtilis actio ei dabitur aduersus eos, qui cum institore contraxerunt. quod & in exercitore locum habet. vide ad tit. 25.

Et per tutorem] Vtilis etiam ex his causis pupillo per tutorem adquiritur. Vide Cuiac. *J. quando ex fac. tut.*

At possessionem] Excepta possessionis causa per liberam personam nihil nobis adquiritur, *l. 1. hoc tit.* id est, excepta possessione, vt quidam è veteri-

E bus interpretatur, auctore Azone ad *d. l. 1.* & Cuiacius.

Possessionem igitur per procuratorem nobis adquiri tam ratione vtilitatis, quam iurisprudentia, id est, auctoritate iura constituentium receptum est, & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus sit, qui nostro nomine ei tradidit: vel vsucapionis conditionem, si dominus non sit, *l. 1. hoc tit. l. 1. & per procuratorem 8. J. de adq. poss. Paul. v. Sent. t. 2. §. 2.*

Receptum est] Et constitutum ab Alexandro Seuero. *§. ex his itaque, Instit. eod. d. l. solutum §. per liberam,* de quo tamen per initia non conueniebat inter prudentes, vt significat Neratius in *l. si rem subreptam 41. D. de vsurp. & vsucap.* & hoc est quod ait

A Vlpianus in *l. traditio 20. §. vlt. de adquir. rer. dom.* placere per liberam personam omnium rerum possessionem quæri posse: id est, iam conuenire, iam constare inter prudentes, placere inter omnes, & indubitati iuris esse, *l. 1. hoc titulo*, nisi referre malis ad constitutionem D. Seueri: Nam eodem verbo prudentes vti solent, cum principali constitutione ius inductum est. vtuntur quoque eodem verbo, placet Diocle. & Maxim. in *d. l. 8.*

Per procuratorem] Tutorem, curatoremve, *l. 1. §. per procuratorem, D. de aquir. vel amitt. poss.*

Suadente vtilitatis ratione] Vtilitatis causa *d. l. per procuratorem, & Paul. d. §. 2.* ratione vtilitatis, *l. 1. hoc tit.*

B Et pigneratitiæ] Per procuratorem adquiritur crediti condictio, & ex eadem causa pignoris obligatio citra cessionem procuratoris, quam veteres auctores exigebant, *l. 2. hoc tit.*

Viuentibus] Puto legendum, scientibus, aut volentibus: possessio enim scientibus & volentibus adquiritur, *l. ea quæ 53. D. de aquir. possess.* id est, si mandatum interuenerit, licet ignorantibus nobis res tradita sit, *l. si procurator 13 D. de adquir. rer. dom.* citra mandatum possessio, aut dominium prius non adquiritur, quam dominus ratum habuerit, *l. communis 42. D. de adquir. possess.*

Per possessionem dominium] Si proprietas ab hac separari non possit, *d. l. per procuratorem.*

C Nostro nomine tradita sit] *d. l. si procurator.*

Citra possessionem] Dominium nonnisi per consequentias possessionis adquiritur. citra possessionem nec dominium, nec obligatio nobis adquiritur, *d. l. 1. hoc tit.*

Id est, proprietatem] Proprietas dominium significat, *d. l. si procurator.* δεσποτείαν vertit Theophilus in *d. §. non solum.* Glossæ Græco Latinæ: δεσποτεία, *Dominatus, dominatio, eritudo, proprietas.*

XXVIII. *Ad SC. Macedonianum.*

V. tit. 6. lib. 14. ff.

D INtelleximus ex *l. vlt. tit. 26.* creditori nullam esse actionem creditæ pecuniæ, si eam crediderit seruo alieno, vel condicionario sine speciali iussu domini, quæ Constitutio est valde noua: nam hoc olim obtinuit tantum in filiofam. ex SC. Macedoniano, de quo est hic titulus, cuique nomen non à consule, vt cæteris SC. sed vt legi Scatiniæ & SC. Papyriano ab eo in cuius odium lex facta est, vel qui legi causam dedit. Factum id fuisse auctore Vespasiano Suetonius scribit, Tacitus auctore D. Claudio.

XXVIII. Enarratio.

CReditori nullam esse actionem] Domini nullatenus obligantur, nisi si iussisse probentur, *l. vlt. §. quod cum eo.* E

Obtinuit tantum] Vt Senatusconsultum Macedonianum porrigeretur ad seruos periculi etiam ratio fecit, ne serui aliquid sequius in dominos molirentur. Vt parentibus igitur, ita & dominis consultum est.

Ex SC. Macedon.] Si filiofamilias pecunia credita (quod de pecunia numerata accipiendum est, *l. item si 7. §. mutuum, & l. sed si 9. § hoc Senatusconsultum, D. eod.*) creditori actio (in personam scilicet) petitioque (actio in rem) non datur, etiam post mortem parentis, vt est in ipso SC. *l. 1. eod. Paul. Sentent. libro 2. tit. 10.* id est, neque viuo patre, neque mortuo, actio datur: adeo vt exstantis quoque pecuniæ actio denegetur, *d. §. hoc Senatusconsultum.*

Verum si actio non detur, si actio denegetur creditori, quid opus fuit exceptione, qua data, actio summoueri solet? Constat igitur, ex hoc contractu naturalem & ciuilem obligationem nasci, *l. creditorem 18. eod.* adeo vt filiusfamilias condemnari possit, *l. tamen 11. eod.* quod vtique non fieret, si iam actio denegata esset, si data non esset: creditor enim nonnisi impetrata actione agere potuit.

Dicendum igitur est, ipso quidem iure actionem competere, sed exceptione posita elidi. nec enim ipso iure tollitur, impediturque actio, sed tantum per exceptionem, vt ait Bartolus. vide Cuiac. inf. tit. 30. Datur igitur, sed sine re & effectu. quod perinde est ac si non daretur, aut denegaretur actio. Eadem ratione mulier non teneri dicitur ex intercessione, quia Senatusconsulto inefficax obligatio redditur, *l. 6. & 9. j. ad SC. Vellei.* id est, opposita exceptione Senatusconsulti Vellei.

In filiofamilias] Verbis quidem Senatusconsulti filiifamilias continentur: sed ius semel constitutum paulatim ad alios serpit. & Senatusconsultum igitur productum est ad filias, nepotes, & pronepotes, *l. 9. §. 2. l. 14. D. eod. l. si filius 6. hoc tit.* summa enim ratione consultum est iis, quibus idem periculum imminere potest.

Vt cæteris SC.] Vt SC. Trebellianum, quod Trebellio consule factum est, & Pegasianum, quod Pegaso consule.

Legi Scatiniæ] De C. Scatinio Valer. lib. 6. cap. 1. Tertullianus de Monogamia.

SC. Papiriano] Quo Senatus censuit, vti posthac pueri cum patribus in curiam non introirent, præter vnum Papirium. Rem narrat Macrobius Saturnalium lib. 1. cap. 6.

In cuius odium] SC. Macedonianum in odium fœneratorum, *l. factum est, 40. D. de cond. ind.* Theophilus scribit, ei Senatusconsulto nomen dedisse Macedonem filiumfamilias bene prodigum, & profusum, *§. vlt. Instit. quod cum eo.* Sed verius est, ansam ei consulto dedisse Macedonem fœneratorem, cui mos erat filiisfamilias, qui vitam luxu trahebant, credere, *tacito fœnore*, vt loquitur Horatius epistola 1. libri 1. cum nescirent filiifamilias quibus vsuris pecunia eis crederetur. quanquam idem iuris est, licet mutua pecunia sine vsuris data sit, *l. item si. §. item si duos D. eod.* nam licet mutuum sit ἄτοκον, tamen æris alieni ratio subest, cui soluendo filiusfamilias impar est. quia nihil suum habet.

Vel qui legi causam dedit] Lex Scatinia in odium Scatinii facta est, cui & ipse nomen dedit: sicut SC. Macedonianum in odium Macedonis cui & ipse nomen dedit. Senatusconsulto Papiriano Papirius causam & nomen dedit.

Sueton. scribit] Vespasiani cap. xi.

Tacitus] Annali x1. cap. 13.

XXIX. *Ad SC. Velleianum.*

V. tit. 1. lib. 16. ff.

PRoximum est Macedoniano Velleianum: nam vtroque SC. tollitur exactio creditæ pecuniæ, SC. Macedoniano si credita sit filiof. quod Impp. produxere etiam ad seruum & conditionalem hominem. SC. Velleiano si credita sit mulieri, non in rem suam consumpturæ pecuniam, sed mox daturæ alii pro quo ipsa etiam pecuniam mutuam rogauit. & generaliter intercessiones mulierum omnes infirman-

tur S C. Velleiano. Intercessiones quæ obligant, non A consilia, non auctoritates, licet intercessiones dicantur. Et rursus intercessiones sua sponte susceptæ, non decreto prætoris, *l. 2. ȷ̄. si mat. ind. prom.*

XXIX. Enarratio.

EXactio cred. pec.] Ipso quidem iure actio est in filiumfamilias, sed posita exceptione eliditur, *l. tamen,* 11. *C. de SC. Macedon.* inanis obligatio est, *l. 8. §. Marcellus, D. eod.* & actio inefficax, *l. pen. s̄. ad Maced.* Pecunia igitur filiofamilias credita debetur quidem, sed creditori eius exigendi ius non est.

Quod Impp.] Honorius & Theodos. in *l. ult. s̄. qu. cum eo.* B

Mox daturæ] Huius loci interpretem non alium quæremus, quam ipsum Cuiac. ad *l. 19. D. eod.* tract. 4. ad Afric. Nouam obligationem mulier recipit, vt si cum alius mutuam pecuniam accepturus esset, interposita sit mulier, quæ acciperet, & se ab initio ream constitueret, quo genere non recipit quidem obligationem, quæ constiterit in alio; sed recipit alienam obligationem, id est, quam alius erat subiturus, nisi ipsa interuenisset, *l. 8. §. si cum essem, D. eod.* quod genus intercessionis notatur his verbis Senatusc. *& mutui dationes.* Vid. ibid. Cuiac. ad *l. vir vxori, in fine.* Nota obiter non esse admittendam eorum emendationem qui malunt mutuationes, quam mutui dationes. Hoc igitur casu mulieri subuenitur, C quia fuit interposita, vel submissa ab alio, vt vice locove eius mutuam pecuniam acciperet, cum creditor non ignoraret quid ageretur, quidve moliretur mulier, vt scribit idem Cuiac. ad *l. bona fide 27. D. ad SC. Vellei.* lib. 3. Respons. Papin. Certe si mulier pecuniam sibi sumpserit, non iuuatur Velleiano, licet alii donatura, *l. 4. D. eod.* in qua verba illa, *accepit à me mutuam pecuniam*, videntur respicere ad verba Senatusconsulti, *mutui dationes*, vt scilicet hoc casu non iuuetur mulier, sicut iuuatur cum recipit alienam obligationem. Sed neque mulier iuuatur Senatusconsulto, licet pecunia in vsum mariti cesserit, *l. 13. hoc tit.* Salmasius de modo vsur. cap. 16. putabat delenda esse verba illa Senatusconsulti, *pro aliis:* aut D certe transponenda, vt legatur, *in quibus pro aliis intercedunt feminæ.* Sed nihil mutandum: nam Senatusconsulto non aliter iuuatur mulier quam si mutuam pecuniam acceperit, quam alius accepturus esset, si ipsa non interuenisset.

Intercessiones omnes] Intercedere est se, vel sua pro alio obligare, puta si mulier pro alio fideiubeat, *l. 3.* expromittat, *l. 4.* mandet, *l. 15. hoc tit.* constituat, *l. 1. §. 1. D. de pecun. constit.* quæ quidem sic accipienda est, vt mulier pro se constituat vtiliter, non etiam pro alio: hoc enim est intercedere, illud non item. Basilica: γυναῖκες ἀντιφωνοῦσαι ἐνέχονται ἐν ᾧ μὴ ἐντερκεδεύουσιν. *Mulieres constituentes tenentur, si non intercesserint.* Glossa interlinearis: *Si enim pro se constituant,* E *non intercedunt, quoniam alienum debitum non est:* ἐὰν γὰρ ἀντιφωνῶσι ὑπὲρ ἰδίου χρέους οὐκ ἐντερκεδεύουσιν, ἐπεὶ μὴ ἀλλότριον τὸ χρέος ἐστίν. Intercedit quoque mulier, si res suas obliget, vel alii obliganti consentiat, sciente creditore, *l. 5. & 7. hoc tit. l. quamuis 8. D. eod.* Intercessionis igitur verbum generale est, & qualemcumque intercessionem continet; & ob id Senatusconsultum de intercessionibus dicitur in *l. qui exceptionem 40. D. de cond. ind. l. 2. & 9. hoc tit.* vt apud Græcos ἀντιφωνήσεως verbum, quo vtuntur auctores Basilicῶν *d. l. 40.*

Infirmantur] Mulieribus succurritur propter sexus infirmitatem, *l. 2. §. 2. & 3. D. eod. l. si sine 5. h. t.* ἔνθα καὶ ἡ φύσις πάντως καὶ ἡ ἡλικία πολλάκις ἔχει τὴν ἀσθένειαν, Theophylactus in priorem ad Timotheum. Oecumenius in eandem epistolam cap. 6. εὐαπάτητον γὰρ τὸ τῶν γυναικῶν γένος: *Facile decipitur mulierum genus.* Quintilianus declamat. 338. *Per se imbecilla res est femina:* & facile decipiuntur. Sed ita demum eis subuenitur, si non callide sint versatæ: Nam deceptis, non decipientibus Senatusconsultum opitulatur, *d. §. 3.* Imo decipientes ius coërcet, non deceptos: siue, vt aiunt interpretes Hermogenis: οἱ νόμοι οὐ τοὺς φενακισθέντας, ἀλλὰ τοὺς φενακίσαντας κολάζει. Intercessio igitur mulieris infirmatur, irrita fit, *l. 7. D. eod.* posita exceptione Senatusconsulti: & vt ait *lex 8. hoc tit.* mulier virili obligationi eximitur. In veterem autem debitorem actio directa efficax est, non in mulierem: vel si nouata fuerit, quod mulier expromiserit, rescissa intercessione, restituitur vtilis actio in veterem debitorem, quæ & restitutoria dicitur & recissoria, *l. 8. & 16. hoc tit.* vtilis actio dicitur *l. quamuis 8. §. si conuenerit, D. eod.* vel noua vtilis actio instituitur in eum cui bono fuit mulieris intercessio. Vtilis dicitur, quia directa aduersus mulierem competit, *d. §. si cum essem.*

Non consilia] *L. 5. §. Papinianus, D. de administ. tut.*

Intercessiones sua sponte] Senatusconsulto mulieribus sucurritur, quæ se, suave pro aliis vltro obligant, non si decreto prætoris: Senatusconsultis enim non infirmantur decreta Prætorum.

XXX. *De non numerata pecunia.*

V. tit. 22. lib. 3. Inst.

DIximus ius crediti infirmari S C. Velleiano, & SC. Macedoniano: hoc vero fit non ipso iure, sed opposita exceptione S C. huius vel alius, quæ si forte omittatur, crediti exactio erit, *l. tamen, D ad Maced. l. Pap. D. de Publ. in rem act. l. 18. D. de euict.* In hoc tit. proponitur tertium genus exceptionis qua etiam ius crediti perimitur, id est si sperans mihi pecuniam mutuam datum iri, chirographo cauero me eam pecuniam accepisse, vel si mox eam quæ deberetur, mihi solutum iri sperans, apocha cauero mihi eam pecuniam solutam fuisse, re vero ipsa pecuniam non accepero falsus animi, chirographum vtrumque infirmabo, posita, vel contestata exceptione non numeratæ pecuniæ, quæ non est perpetua, vt superiores; sed temporaria, nempe biennalis contra chirographum solutionis. Sic enim apocha appellatur in *l. creditor, D. de act. emp.* Et producitur exemplum huius exceptionis etiam ad alia negotia, vt ex eis si agatur, possit opponi exceptio non numeratæ, non solutæ, non debitæ rei pecuniæve.

XXX. Enarratio.

OPposita exceptione] Desiderantibus Senatus opitulatur: id est, in filiosfamilias actio est, sed opposita exceptione SC. Macedon. intercidit, vt dictum est s̄. tit. 28. Item in mulierem actio est, quæ posita exceptione S C. Velleiani excluditur. Sed si omittatur exceptio, filiusfamilias debitor, aut mulier intercedens condemnabitur. Mulier tamen aduersus actionem iudicati vtitur exceptione Velleiani, & filiusfamilias exceptione Macedoniani: quod eis fauorabiliter præstatur: exceptiones enim peremptoriæ post sententiam opponi non solent, *l. 8. ȷ̄. de except. l. 2. ȷ̄. sent. resc. non posse.*

Vel illius] Exceptio intercessionis dicitur in *l. exceptiones* 7. §. *D. de except.*

Si sperans] θαῤῥήσας τῇ πίστει τοῦ δανειστοῦ, Fidem creditoris secutus accepisse caui, qui tamen spem meam delusit, nec postea numerauit, inanis cautio est.

Contestata] Agenti si certum petetur de chirographis opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ. Sed etsi pecunia quasi credita non petetur, qui cautionem emisit, intra bienn. ex scripto, vel apud iudicem, aut episcopum conqueri potest de non numerata pecunia, *l. in contractibus* 14. §. *pen. hoc tit. l. vlt. C. de condict. ex leg.* exceptio vero contestata perpetuatur, *l. si intra* 8. tricenaria est.

Condictio quoque chirographi vltro, id est, etiam non agente creditore, ei qui cauit, competit, *l. si quasi* 7. *hoc tit.* condictio inquam sine causa, *l. vlt. ff. de condict. ex l.* vel indebiti, *l. 3 ff. de cond. ind.* quibus id agitur, vt reddatur chirographum, quod apud te sine causa est, si nihil credideris. vel certe condicitur liberatio, *l. si indebitam* 15. *ff. de fideiuss.* quæ est incerti Græci ad *d. l* 7 δύναται καὶ μὴ ἐναχθεὶς κινῆσαι τὸ ἰνδέβιτον | κονδικτίκιον κατὰ τοῦ δανείου ἐπὶ τῷ λῦσαι κατ' αὐτὸν ἐνοχλεῖν, *Tametsi debitor non conuenietur, condictione consequetur, vt obligatione liberetur.* Glossa interlinearis ibidem : ἴνκερτον κονδικτίκιον ἔχει. *Condictionem incerti habet.*

Hanc quoque condictionem biennalem esse tradunt è veteribus Placentinus in Summa Castrensis, & Raphaël Fulgosius ad *d. l.* 7. ita vt exceptio, & querela non numeratæ pecuniæ, & condictio biennio continuo concludantur. Cuiacius contra sentit in recitatione ad hunc titulum. Ego in Cuiacio interpretando ab eo discedere non soleo : prior tamen sententia rationem habere videtur; cui enim vltro intra quinquennium tantum licet conqueri de non numerata pecunia, eidem quoque vltra quinquennij metas condictio iure denegabitur. Ipsa condictio querelæ instar est. Sed & quia fidem cautionis non agnoscit, sed idem qui scripsit, eam conuellit, tam dissoluta negligentia in eo ferenda non est, qui tandiu siluit, ac iugi silentio obligationem comprobasse videtur. imo querelæ non numeratæ pecuniæ quinquennium præfinitum displicuit, & intra biennij spatium quasi inuidiæ plenam proponendam sanxit Iustinianus.

Cum exceptione autem non numeratæ pecuniæ concurrit exceptio in factum, *l. 9.* & exceptio doli, *l. 3.* ad quam Thalelæus notat satis nouum esse, vt quamuis doli exceptio à reo opponatur, probatio tamen actori incumbat: in exceptionibus enim reum partib. actoris fungi, *l. 19. D. de probat.* recte autem in constitutione addi, doli exceptionem opponi posse, quoniam is qui aliam quamlibet exceptionem habet, doli quoque exceptionem habet : dolo enim facere eum qui id quod quaqua exceptione elidi potest, petit, *l. 2. §. 5. D. de dol. except.* quod & Accursius adnotauit, ad *d. l. 3.*

Hæc igitur in hac exceptione singularia sunt, quod reus non expectata actione queri possit, & quod posita exceptione non numeratæ pecuniæ, in actorem onus probandi transferatur, *l. hoc tit. l. ff. de probat.* in qua si distinctionem ante verbum, *numeratam*, reponas, citra aliam mutationem sententia eius constabit. Basilic. : ὥσπερ ὁ δανειστὴς ὁ τὰ χρήματα ἀπαιτῶν, ἀπὸ δείκνυσιν ὅτι ἠρίθμησεν, &c. id est: *Vt creditor qui pecuniam petit, probasse numerasse.*

Vt superiores] Exceptio SC. Macedoniani perpetua est, *l. 9. § pen. D. de SC. Maced.* & exceptio SC. Velleiani, *l 3. D. de except.*

Biennalis] Exceptio non numeratæ pecuniæ biennio extinguitur, *d. l. 14.* Olim quinquennio, *l. vn. C. Hermogen. de cau. & non num. pec.* Contra apocham vero intra dies triginta exceptio pecuniæ non solutæ proponi debet, *d. l. 14. §. super.* liberationi fauetur.

Ad alia negotia] Quidam ex Latinis, ex Græcis autem Theodorus, putabant exceptionem non numeratæ pecuniæ in mutuo tantum locum habere ex *l. 5. h. t.* qui notatur à Thalelæo, qui *& in* ... *de debiti solutione, & alijs plerisque locum ei esse*, ... : οὐ μόνον, inquit, ἐπὶ δανείῳ ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παρακαταθήκῃ καὶ ἐπὶ χρέους καταβολῆς, καὶ ἄλλων πολλῶν δυνατόν ... Quod verum est. Theodorum ... si dicemus, hanc exceptionem cœpisse à credita pecunia, & deinde ad alia negotia productam : quæ videtur esse Cuiacii sententia. Denique exceptio non numeratæ pecuniæ locum habet in omnibus contractibus qui re contrahuntur, exceptis apochis, quibus depositarius profitetur se quid accepisse in causam depositi, *d. l. 14.* Et ita sentiunt Azo in Summa, Ioannes Faber & Fulgosius ad *d. l. 14.*

XXXI. *De compensationibus.*

V. tit. 2. lib. 16. D.

EST & quartum genus exceptionis, quo ius crediti perimitur, nempe si pensata pecunia dicatur, *l. in exceptionibus, D. de prob.* Compensatio enim olim in strictis iudiciis non fiebat ipso iure, sed per exceptionem doli mali, *§. in bonæ fidei, Inst. de action.* Compensatio est computatio vice mutua debitæ quantitatis, Vel, absumptio aut delibatio eius quæ petitur: quam tandem placuit, si modo liqueat de debito, fieri ipso iure ; & generaliter Iustiniano deductionem, reputationem, retentionemque quamlibet tam in actionibus in rem, quam in actionibus in personam, *l. vlt hoc tit.* quam ea in re sola agnosco facere nouum ius.

XXXI. ENARRATIO.

IVs crediti perimitur.] In bonæ fidei iudiciis compensatio ipso iure fit, id est, obligatio ipso iure consumitur, *l. 4. & l. 10. D. eod.* citra exceptionem doli mali, *leg. 24 § qui seruum. D. de leg. 1. l. 21. D. sol. matr.* Hoc enim efficit vt minus petatur, & qui totum petit, male petat. In strictis vero iudiciis, nec ipso iure fiebat compensatio, nec opposita doli mali exceptione ante constitutionem D. Marci, *§. in bonæ fidei, de action.* Institutione quarta, *l. qui non militabat* 78. *D. de hered. instit. l. Nesennius* 21. *D. ad leg. Falcid. l. si opera 6. D. de dol. except.*

Pensata pecunia] Id est, compensata, vt in *l. 7 §. 1. & l. 15. D. eod.* Glossæ Latino Græcæ: *pensat*, ἀντιλλογεῖ: & pensatio in *l. 18. §. vlt. D. commod.* est ἀντίλλογος, compensatio.

Vice mutua] Compensatio inducitur eorum quæ vice mutua debentur, *l. in rem suam* 18. *eod. d. l* 78.

Vice mutua debitæ quant.] Mutuo debitæ quantitatis, *l. 8. h. t.*

Absumptio] Si tantumdem debeatur, absumitur quod petitur. si minus, delibatur, μειοῦται, *d. §. in bonæ fidei, & §. pen. eod.*

Tandem placuit] Compensationem fieri ipso iure etiam in strictis iudiciis placuit prudentibus, *l. posteaquam 2. D. eod* & Alexandro Seuero *l. 4. & l. cum alter 11. eod.* & Iustiniano *l. vlt. hoc tit.* Ipso quidem iure minuitur actio, sed exceptionem opponi necesse est, ne condemnatio in solidum sequatur, *l. tamen 11. D. de Senat. Macedon.* quæ fuit sententia

Glossæ, Ioannis & Doctorum, vt refert Ioan. Faber ad *l. si constat 4. hoc tit.*

Eadem re sola] Nec enim Iustinianus induxit, vt non fieret compensatio nisi debiti liquidi, confessi, & præsentis: & vt non admitteretur in actione depositi, & commodati, *l. vlt. §. commod.* Græci enim quibus accedo, in eam quoque sententiam iuerunt, vt commodato compensatio opponi possit: *οὐ μόνον γὰρ ἡ περὶ παρακαταθήκης ἀγωγὴ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐν χρήσει διδομένων ἀπηλλακται τοῦ λόγου τῶν ἀντιλόγων. Non modo enim actio depositi, sed & actio commodati compensationem non recipit.* Et alibi: *ἡ περὶ παρακαταθήκης ἀγωγὴ, καὶ ἡ περὶ τῶν ἐν χρήσει διδομένων ἀντιλόγῳ οὐχ ὑπόκειται. Actio depositi & commodati compensationi non subiicitur.* Quade re primo quidem Cuiacius addubitauit, sed tandem in Not. post. §. *in bonæ fidei 29. Inst. de act.* tam in commendato, quam in commodato compensationem non esse admittendam censuit, & à priore sua sententia discessit, quia putabat Tribonianum in mendosos codices incidisse, & *commodati pro commendati*, in *d. l. vlt.* irrepsisse. Adde, & actioni ad exhibendum compensationem non opponi, Græci lib. 60. Basilic. tit. 29. ad *l. 1. C. de crim. expilat. hereditat. ἡ ad exhibendum οὐκ ἐπιδέχεται κομπενσατίονα: Actio ad exhibendum compensationem non recipit.* Item non induxit Iustinianus, vt non detur compensatio, vel deductio malæ fidei possessori: hæc enim omnia iam antea recepta fuerant, *l. si debeas 22. D. eod. Paul. 2. recept. Sent. tit. 12 § vlt.* Vide Cuiac. Obseruat. lib. 8. cap. 16. & lib. 15. cap. 12.

Hoc igitur tantum Iustinianus constituit, vt actioni in rem obstet compensatio, sicut actioni in personam, quod olim non obtinebat, *l. Stichum 95. §. si creditor. D. de solut.* Item ex eiusdem Iustiniani constitutione inter deductionem & compensationem nihil interest. Compensatio fiebat ipso iure, deductio ope exceptionis. Cuiac. d. cap. 12.

XXXII. *De vsuris.*

V. tit. 1. lib. 22. D.

Hic liber quartus qui est de contractibus, & de actionibus in personam, cœpit à contractu mutui, quasi omnium maxime necessario in hac societate ciuili, prælata religione iurisiurandi, honoris gratia, ex qua sæpe quasi de credita certa pecunia datur actio, si quis delato iureiurando, iureiurauerit se credidisse, & quia actio creditæ pecuniæ commune omnium actionum in personã, quod est condictionis nomen, fecit suum, hic idem libri vel conditor mutuo, quasi capiti ciuilium negotiorum adiunxit alia negotia ex quibus æque datur actio, non alius nominis quam communis, id est condictio quasi ex mutuo vel ex promutuo, vt condictio indebiti, condictio ob rem dati, & similes, & propositis generalibus præceptis pertinentib. ad actionem creditæ pecuniæ, & ad exemplum eius productis ad alias actiones, etiam huic negotio creditæ, siue mutuatitiæ pecuniæ immista actione commodati & pigneraticia, sicut sub *tit. de reb. cred.* etiam prætor edixerat de commodato & pignore, quod commodato mutuum adeo proximum sit, vt & nomina sæpe permutent, & commodatum dicatur mutuum, retroque mutuum commodatum: & quod pignus accessio sit crediti, aut obligatio in vicem crediti, expositisque actionibus quib. patres, vel domini iure honoratio quasi accessiones tenentur ex creditis, vel aliis contractibus filiorum, aut seruorum, *l. si seruum § an filiusfam. D. de verb. obl.* & causis etiam redditis, quibus ius crediti perimitur, tandem extrema clausula est de vsuris, quæ nihil etiam sunt aliud quam accessiones creditæ pecuniæ. posthac, id est post hunc tractatum de vsuris suo ordine progredientur ceteri contractus omnes, nec vlla iam amplius ordinis interruptio erit, qualis posset videri fuisse superioribus titulis, re quam præmonstraui non animaduersa. Vsura est reditus pecuniæ creditæ qui debetur à tempore contractus, vel à tempore moræ in diem, quo ea pecunia soluatur, vel quo is reditus pecuniam æquauerit. Reditus, vt in *l. Titius, D. de præsc. ver. l. alumnæ D. de adim. leg.* Et à tempore contractus, quod fœnus proprie dicitur. Vel à tempore moræ in bonæ fidei iudiciis omnibus & strictis quibusdam, etiamsi reuera nihil interfit actoris. Et in diem quo ea pecunia soluatur, vt *l. lecta, D. de reb. cred.* vel is reditus sortem æquauerit, nam vsura vbi æquauit sortem quod postea vsuræ pernumeratur, deducitur de sorte, *l. si non sortem § 1. D. de cond. ind.*

XXXII. Enarratio.

Iureiurauerit se credidisse] Tit. Liuius: *Prætores ambo in eadem verba iureiurauerunt.*

Commune omnium actionum in personam] §. *appellamus, Inst. de action.* Glossæ græcolat. *παραγγελία, Denunciatio, condictio. Condicere est denuntiare prisce. Nunc vero condictionem omnem in personam actionem dicimus.*

Condictionis nomen fecit suum] *Instit. quib. mod. re cont. oblig. in pr. & §. Item is, de oblig. qu. ex contr.*

Condictio quasi ex mutuo] Vide sup. tit. IX. ad finem.

Mutuaticiæ pecuniæ] Vetus Onomasticum: *mutuaticius, δανειστικός.* A. Gellius 20. cap. 1. *Maximeque in pecuniæ mutuaticiæ vsu atque commercio.* Sic editiones quædam; libri autem manu exarati quinque, *mutuaticæ.*

Prætor edixerat] *L. 1. D. de reb. cred.*

Commodatum dicatur mutuum] Vide s. tit. 23.

Accessiones creditæ pecuniæ.] Accessionum nomine continentur etiam vsuræ, *tit. Digestorum de vsur. fr. & cau. & omni access.* Vsura igitur est accessio, *l. 12.* nam sic etiam legitur in vet. Menagii & Brodæi: Nec igitur audiendus Ludouicus Russardus, qui legendum putabat, *auctio*, quod in suis inuenisset, *actio*, quæ quidem lectio orta est ex compendio scripturæ, *accio*, temone superposito. Nec erat cur eam lectionem probaret Salmasius de modo vsurarum cap. VIII. accessio enim ibi exponitur *τόκος, Vsura*, Basilic. lib. 23. tit. 3. c. 58. Harmenop. Epitomar. lib. 3. tit. 7. §. 24. vide Varr. IV. de LL. in fine.

Accessiones] Incrementum sortis, *l. 24. D. depos. l. vlt. hoc tit.* incrementum fœnoris. Isidorus Originum V. c. 25. *τὸ δανείου ἐπίτοκον.* pecuniæ augmentum, Iulius Firmicus II. Mathes. cap. vlt. Homer. Odyss. ζ'. *χρεῖός μοι ὀφέλλεται.* Eustathius: *ἔστι δὲ νοῆσαι καὶ αὐτὴ τὸ αὔξεται, ὅπερ δή ἐστι τοῦ τόκου ἀφορμή· πάντως γὰρ τὸ χρέος ὀφελλόμενον ἐγκυμονεῖ ὥσπερ τὸν ἐσόμενον τόκον.*

Vsura est reditus] *L. Titius 24. D. de præscript. verb.* Basilica: *ἵνα ἐκ τῶν τόκων, &c. l. alumnæ 30. D. de adim. leg. l. qui quadringenta 88. §. vlt. D. ad leg. Falc.* Basilica ibidem: *ἐκ τῶν προσόδων, ἤτοι τόκων. Ex reditibus, siue vsuris.* Vetus lapis: *ex reditu eius summæ.* Pollux I. in Them. *τὴν ἐκ τῶν ἀργυρίων πρόσοδον.*

Reditus] Pecunia locari & collocari dicitur, siue fœnore collocari. Plautus Mostellaria. SC. *Scelestiorem: Locare argenti nemini nummum queo.* Horat. Sat. 2. lib. 1.

Omnia conductis coëmens obsonia nummis.

Marcianus in *l. Diui 89. ad leg. Falcid. Vt idoneis nominibus collocatur pecunia.* Basilica: εὐπόροις ἐπὶ τόκῳ δανειζόντων: *Idoneis & locupletibus sub vsuris credunt.* A Vlpian. in *l. 33. de vsur. Si bene creditæ sint p. p.* & in *l. qui mandatum 43. Mand.* pecunias in diem collocaret. Basil. ἢ ἐκπλέξῃς δανεῖσαι. At in *l. si Vrbana 55. D. de condict. ind.* rectius legitur, *non locatus*, vt in Basil. δοῦλος μὴ μισθωθεὶς, *Seruus non locatus*, quam *collocatus*, vt legendum putabat Salmasius de vsur. cap. 7. & in Disquisitione de Mutuo. Nec quod in Glossis vet. *colloco* exponitur ἐκμισθῶ, & ἐπιδίδωμι ἐπὶ μισθῷ, *conloco, loco*, ideo mutanda est sincera lectio in *d. l. 55.* Papinianus enim ibi loquitur de seruo cuius operas malæ fidei possessor non locauit, sed seruus ipse operas suas locasse dicitur: nec conductor igitur pecuniam faciet accipientis: non enim culpa caret qui B mercedes alii, quam domino soluit. Fœnus, inquam, videtur esse locatio: nummi enim vtendi dantur certa mercede: & ideo merces pro vsura ponitur. Horat. d. sat. 2.

Quinas hic capiti mercedes exigit.

Et sat. 3.

Mercedem aut nummos vnde vnde extricat.

Sed & vt prædii reditus proprie dicitur qui ex locatione: ita reditus pecuniæ, qui ex fœnore, quasi ex locatione redigitur, Cuiac. Obseru. lib. 9. c. 15. Cornel. nepos in vita Attici cap. 21. *Omnisque eius pecuniæ reditus constabat in Epiroticis & vrbanis possessionibus.* Vel, vsura est vsusfructus nominum, *l. 3. D. de vsufr. ear. rer. quæ vs. consum.* id est, quasi vsusfructus, Cuiac. ad *d. l. 24.* sic fructus pro vsuris in *d. l. 88.* vt *Fructus fœnoris.* Tertulliano quarto aduers. C Marcionem.

A tempore contractus] Ex stipulatione, maxime in pecunia credita, Græci: τόκοι ἀνεπερωτήτοι οὐκ ἀπαιτοῦνται, *Vsuræ citra stipulationem non petuntur.* Colloquium Scholasticum. *Si habes, commoda mihi quinque denarios. Et si non habuissem, vndecumque expleuissem. Pignus vis? absit. Caue mihi te accepisse. quibus vsuris? quibus vis. caui.* Vsuræ namque ex nudo pacto non debentur, *Paul. lib. 11. Sent. tit. 14. §. 1. l. 1. hoc tit.* pactum enim in continenti factum in stricti iudicii contractibus inest quidem ex parte rei, sed non ex parte actoris, hoc enim tantum receptum est in bonæ fidei contractibus. Cuiacius ad *d. l. Titius:* D in qua sententia etiam est Stephanus ad *l. rogasti. §. 1. D. de reb. cred.* σημείωσαι, ὅτι ἐπὶ τῶν στρίκτων τὰ ex continenti pacta, τῷ μὲν ... συμβάλλεται· τὸν δὲ ἄκτορα οὐκ ὠφελεῖ, οὐδὲ ἐκ τούτου αὐτῷ ἁρμόζει ἀγωγή. *Pacta strictis contractibus adiecta reo quidem prosunt, non etiam actori, neque ex parte actoris actionem pariunt.* Vsuræ tamen ex nudo pacto solutæ non repetuntur, *l. 3. h. t.* propter naturalem æquitatem, qua pacta subnixa sunt: scitum est enim ea quæ natura debentur ab eo qui soluit, repeti non posse.

Interdum tamen vsuræ ex pacto peti possunt, vt puta si adiectum sit ex continenti bonæ fidei contractui, *l. initio 5. ȷ. de pact. int. emptor. & venditor. composit.* Item vsuræ specierum, seu fructuum, εἰδῶν ἢ καρπῶν δανειζομένων, Græcis, debentur ex pacto, & E quidem grauiores propter incertum fructuum euentum, *l. frumenti, & l. oleo. h. t.* διὰ τὸ ἄδηλον τῶν καρπῶν. Recte Græci in *d. l. 23.* Additamenta vsurarum, προσθήκας τῶν τόκων. interpretantur, πλείονα τόκον, maiores vsuras, vsuras supra legitimum modum, *d. lib. 23. Harmen. d. t. 7. §. 24.*

Specierum seu frugum vsuram Laodiceni & Niceni Patres, ἡμιολίαν appellant. Quæ sint autem vsuræ hemioliæ non satis constat. Græci canonum interpretes Zonaras & Balsamo semisses interpretantur. Matthæus Blastares nondum typis editus: ἡμιόλιοι δὲ εἰσιν οἱ ἡμίσεις τοῦ ὅλου τόκου τῶν ιβʹ. νομισμάτων, ἤτοι τὰ ϛʹ.

Cuiusmodi interpretatio merito displicuit Iacobo Gothofredo ad Cod. Theod. *tit. de vsur.* & τόκον ἡμιόλιον, vsuram sescuplicem interpretatur. Glossæ Græco Latinæ, ἡμιόλιον, *sescuplum*, & profert hunc B. Hieronymi locum in cap. 18. Ezechielis: *Solent in agris frumenti & milij, vini & olei cæterarumque specierum vsuræ exigi, siue, vt appellat sermo diuinus, abundantiæ. Verbi gratia, vt hiemis tempore demus decem modios, & in messe recipiamus quindecim, hoc est, amplius partem mediam.* quæ quidem erat vsura maxima: sorti enim dimidium eius accedebat. Eandemque interpretationem adfert Salmasius de Modo vsurar. cap. 8 & eundem Hieronymi locum citat. Sed & ἡμιολίας, sesqualteras, vel sesquialteras reddi posse scribunt. Glossæ Lat. Gr. *Sesqualtera*, ἡμιολία. Vetus Onomast. *Sesquialtera*, ἡμιόλιος.

Sed quæri non immerito potest, cur patres Concilii sexti in Trullo, quæ ἡμιολίαι dicuntur in canone Laodiceno, & Niceno, quibus clericis interdicitur, *Quodlibet superabundantiæ genus*, vt Ezechielis cap. 22. *Vsuram & superabundantiam non accipietis.* Tertullianus in lib. 4. aduers. Marcion. cap. 17. *Fœnoris redundantiam, quod est vsura.* πλεονασμὸν, LXX. ibid. vers. 12. & Leuit. cap. 25. 37. siue omnis omnino vsura, etiam frugum, inquam, patres in Trullo coacti, ἑκατοστὰς dicere maluerint. Et hic viris etiam doctissimis aqua hæret: an qui τόκοι ἡμιόλιοι, *vsuræ sescuplices*, quæ olim in frugibus receptæ erant, noua Iustiniani constitutione, *l. eos qui, versic. in traiectitiis, hoc tit.* in centesimas mutatæ sunt? sic videtur. Prohibebantur vsuræ hemioliæ veterum Patrum definitionibus, prohibentur & centesimæ, quæ in earum locum subrogatæ sunt. Vide hac de re Salmasium de modo vsurarum d. cap. 8. p. 331. an satis intellexerit canonem Trullanum, tuum esto, lector, iudicium.

Porro illud obseruandum est quod dicitur in *d. l. 23* additamenta vsurarum eiusdem materiæ admitti, puta olei ampliationem, καὶ τὸ ὁμοιοφυές. Nam si oleo, vel quocumque fructu mutuo dato pecuniam reddi conuenerit, seruabitur legitimus vsurarum modus. οὐ δυνάμαι τὸ νόμιμον μέτρον ὑπερβαίνειν τῆς ἡμιεκατοστῆς, vt aiunt Græci: *Non possum legitimum modum vsuræ semissis supergredi.*

Denique ciuitatibus vsuræ ex solo pacto debentur, *l. etiam 30 D. eod.* τοῦτο τὸ πάκτον ἀπὸ νόμου κυροῦται κἂν ψιλὸν ᾖ, vt aiunt Græci interpretes: *Hoc pactum confirmatur à lege, legitimum est, tametsi nudum sit:* & vsuræ petuntur condictione ex lege, διὰ τοῦ ex lege κονδικτικίου, vt iidem scribunt ad *d. l. 30.* & ad *l. 5. de pact.* libro xi. Basil. tit. 1. Debentur & argentariis, *Nou. 136. cap. 4. & 5.* & pecuniæ naut. *l. 5. & 7. D. de naut. fœn.*

Fœnus dicitur] Vsuræ quæ debentur ex die contractus proprie fœnus vocantur, *l. pecuniæ 9 § 1. D. eod.* & fœnus accipit pro vsura simplici. Fœnus enim interdum accipitur pro pecunia vsuraria. Nonius Marcellus: *Mutuum sine vsuris, fœnus cum vsuris sumitur.* Ex quibus constat, quid inter fœnus, & mutuum intersit: mutuum enim proprie gratuitum est, fœnus autem creditum vsurarium, vt in *l. 5. ȷ. de priuil. fisc. non fœnus contractum.* Basil. οὔτε γὰρ δάνειον συνήλλαξε: *non enim fœnus contraxit*, id est, sub vsuris pecuniam dedit, vel vsura simplex. Sic mutua pecunia à fœnore distinguitur in *l. principalibus 33. D. si cert. pet.* vbi tria interdicuntur Præsidibus prouinciarum, negotiari, mutuam pecuniam dare, & fœnus exercere. Basilica: πραγματεύεσθαι, δανείζειν, τοκίζειν, reddunt, lib. 23. tit. 1. Cyrillus quidem ita videtur

accepisse, vt rectores prouinciarum negotiari & fœnus exercere prohibeantur, non etiam mutuam pecuniam gratis dare ἄρχων μὴ ἐμπορευέσθω, ἢ ἐπὶ τόκοις δανειζέτω, μήτε οἱ περὶ αὐτούς· οἱ δὲ τάξεωται οὐ κωλύονται τοῦτο ποιεῖν. *Præsidi prouinciæ negotiari non liceat, neue fœnus exercere, neque iis, qui circa eos sunt: officiales autem non prohibentur ea facere.* Eique interpretationi fauere videtur, *l. 3 si cert. pet.* vbi fœnus tantum agitare prohibetur, δανείζειν, quod heic est, sub vsuris mutuam dare pecuniam, vt in *l. 7. §. item si. D. de Senat. Macedon.* pro quo Vlp. dixit, pecuniam agitare in *l. 4. §. 2. de fideiuss.* Sed Thalelæi interpretatio ad *d. l. 3.* verior est: scribit enim præsidem prohiberi quoque gratuitam pecuniam dare. Intelligite inquit, *Pecuniam omnem, mutuam, & fenebrem.* καὶ αὐτὸ δὲ τὰ ὅλως δάνειον νοήσον καὶ ἔντοκον, καὶ ἄτοκον. Eademque Glossæ sententia est ad *d. l. 3.* Præsides autem mutuam pecuniam dare prohibebantur, ne tacitum fœnus magis, quam mutuum contraheretur, neve hoc obtentu à prouincialibus tacite quid emungerent, ac extorquerent. Græci ad *l. quisquis 16. §. de reb. cred.* διὰ τοῦτο τὸν ἄρχοντα δανείζειν ἐκώλυσεν, ἵνα μὴ τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἀρχὴν ἔχῃ τὴν ἀφορμὴν τοῦ δανείσματος: *ideo lex vetat ne præses mutuam pecuniam det, fœnusve exerceat, ne occasione creditæ pecuniæ eos, qui ei subsunt, vexet.* Officiales vero pecuniam sub vsuris credere non prohibentur, remissa stricta ratione: quod mutuum omnium maxime necessarium sit in hac societate ciuili: nam alterius generis obligationes contrahere eis non licet. Quod Græci tradunt his verbis: ἐπὶ τοῦ δανείου ὡς ἀναγκαίου ὄντος παρὰ τὴν ἀκρίβειαν συνεχώρησαν παρεχώρησε τοῖς ταξεώταις δανείζειν· ἐπὶ γὰρ τῶν ἄλλων συναλλαγμάτων οὐδὲ τοῖς ταξεώταις δίδοται ἄδεια. Hoc autem in Præsidibus admissum non est, cum ratio potentatus vtrumque mutuum prohibuerit. Hæc aliter interpretatur Salmasius, sed contra mentem Iurisconsultorum, de vsur. cap. 5. At quæritur, an præses mutuam pecuniam possit sumere, & posse ait *lex præsidis 34 §. 1. D. de reb. credit.* At ei obiicitur *d. lex 16.* Cuiacius ad *d. l. 3.* respondet, duos tantum casus proponi in *d. l. 16.* vnus est, si pecunia credita præsidi, in prouincia versetur is qui credidit quasi mercator legum & prouinciæ, id est περίξενος, & quasi à præside quiduis obtineri possit, quem obæratum habet. Si ita versetur in prouincia quasi quiduis possit in præsidem, ipse relegatur, non iudex qui pecuniam sumpsit vt suæ inopiæ consuleret. At coercetur etiam iudex, si collectarius (qui & nummularius) honorem ambienti pecuniam crediderit, qua honorem emeret. quo casu vterque relegatur, & qui sumsit & qui dedit. Igitur ea *l. quisquis* coercetur emptor honorum & potestatum, & qui pretium honorum mutuum dat. Huc pertinet quod scribit Synesius in epistola 72. in fine, & ep. seq. contra leges mutuas pecunias accipi ad coëmendos honores & potestates, ἐπ' ἀρχῇ δανείζεσθαι χρήματα παρὰ νόμους.

In bonæ fidei iudiciis] Fœnus citra moram, quæ per interpellationem fit, debetur, *l. pecuniæ 9. §. 1. D. eod.* dies enim satis debitorem interpellat, *l. traiectitiæ 23. D. de verb. obl.* In bonæ fidei contractibus vsuræ ex mora debentur *l. mora 32. §. 2. eod. l. in bonæ fidei 13. hoc tit. l. 2. C. depos.* officio iudiciis, *l. quæro 54. D. loc.* nec enim sunt in obligatione, *l. qui per collusionem 49. D. de action. emp.* Sed propter moram debitoris non soluentis infliguntur, *l. cum quidam 17. §. si pupillo, D. de vsur.* ne frustratio sit impunita, *l. 3. §. vlt. eod.*

Mora autem du. b. modus fit, ex persona, aut ex re. Ex persona, cum debitor interpellatus opportuno loco non soluit, *d. l. mora*, quæ mora vulgo regularis dicitur. Quæ autem est in re, siue quæ re ipsa fit, irregularis: id est, quando alteruter contractum impleuit: puta si venditor emptori rem tradiderit: vsuræ enim æquitatis ratione venditori debentur, quia emptor fructus rei venditæ percepit. Item in minorum persona mora ex ipsa fit, *l. curabit 5. C. de action. empt. & l. 3. §. in quibus caus. in integr. rest. nec. non est.*

In strictis autem iudiciis vsuræ debentur post litem contestatam ex æquitate, secundum Sabianorum sententiam, quæ obtinuit. Cui. ad *l. quæsitum 37. D. de vsufr. tract* 7. ad Afric. Græci: ὥσπερ ἐπὶ τῶν καλῇ πίστει ἀγωγῶν ὀφφίκιον τοῦ δικαστοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν στρίκτων μετὰ προκάταρξιν. *Sicut in bonæ fidei iudiciis officio iudicis,* B *ita in strictis post litem contestatam vsuræ debentur.* In bonæ fidei iudiciis laxior est potestas iudicis, & tantumdem potest officium iudicis, quantum stipulatio, vt notat Thalel. ad *d. l. 13.* & verum est, *l. Lucius 24. D. depos. l. 7. D. de negot gest.* In strictis iudex formula eorum circumscribitur.

Strictis quibusdam] Vt in actione ex testamento, *l. 3. §. nonnunquam, D. eod. l. vlt. §. 2. C. de iur. dot.* quæ est actio stricti iudicii, *l. alias 6. D. de in lit. iur.* quo nomine comparatur actioni bonæ fidei *l. vsuræ 34. D. eod.* Item pollicitatio facta Reipubl. licet stricta sit, recipit vsuras ex mora, *l. 1. D. de pollicit.* & actio iudicati, vt dicetur tit. 54. lib. 7.

Etiamsi reu. nihil intersit actoris] Vide C. *de Sent.* C *que pro eo qu. inter. prof.*

In diem] Vsuræ enim posteri & sequentis temporis ob sortem sua die non solutam ex conuentione peti possunt, *l. lecta 40. D. de reb. credit.* Huiusmodi vsura pœna est, *d. l. 40.* vt cum placuit vti nisi stata die vsuræ leuiores exsoluantur, in maiores vsuras debitor, qui solutioni moram facit, teneatur, *l. Gaius 11. & l. seq. D. eod.*

Atqui Papin in *l. 9. §. 1. eod.* ait, esse fœnus vberius, non pœnam. Cuiac. ait, in *d. §. 1.* pœnam accipiendam esse pro vsuris vsurarum: conuentionem autem illicitam esse, si placuerit, vt vsuræ vsurarum præstentur: cui similis est conuentio apud Theophrastum c. περὶ μικρολογίας· siue de sordida parsimonia. In specie autem *d. §.* debitorem non videri promisisse vsuras D vsurarum, sed sortis duntaxat maiorem & legitimam vsuram, sub conditione, si leuiores vsuræ præstitutæ die non pendantur: & in eam rem Græcos interpretes citat, quorum verba hæc sunt in Basilicis: οὐ γὰρ τόκους τόκων δοκεῖ ἐπερωτᾶσθαι, ἀλλ' ὑπὸ αἵρεσιν πλείονα καὶ νόμιμον τόκον· *Non enim videtur promisisse vsurarum vsuras; sed sub condit. sortis maiorem & legitimam vsuram.*

Quod postea vsuræ pernumeratur] *Nam si quid amplius creditori datum fuerit, de capite subtrahitur,* vt loquitur vetus interpres Pauli ad *d. tit. 14.* Sic Liuii 6. *De capite deducite, quod vsuris pernumeratum est.* De capite id est, de sorte, *l. vn. C. Theod. de vsur. rei. ind.* Glossæ: *sortes*, αἱ κεφαλαὶ δανεισμάτων. Item κεφάλαιον, *sors, summa* D. Chrysostomus in Psalm CXI. E τὸ μὲν γὰρ κεφάλαιον, χρήματα. ὁ δὲ τόκος, ἡ ἐγγὺς βασιλεία. *Nam caput, pecunia: vsura vero, Regnum Cœlorum.* Horat. sat. 2. lib. 1. *Quinas hic capiti mercedes exsecat.* D. Ambros. in libro de Tobia cap. 4. *Capitis solutione estis contenti.* Sic ex Nouella Basilii Imp. qua tolluntur vsuræ, si quis vel tantillum ceperit, id ex sorte decedit, seu sorti imputatur. quæ quidem Nou. extat apud Harmenop. lib. 3. tit. 7. §. 28. & Matth. Blastar. apud quem in scripto cod. sic legitur: ἵνα μὴ νόμον φυλάττειν οἰόμενοι, νόμον θεοῦ παραβαίνωμεν. *Ne cum legem seruare credimus, legem Dei violemus.* Vsuræ igitur supra duplum exigi non possunt, non Romanorum modo, sed Ægyptiorum quoque lege, vt obseruat

seruat Cuiac. Obseru. 5. 38. ex Diodori Siculi lib. 1. & Sirmondus ad Sidonium 4. epist. 24. quem vide. Vsuræ tamen per partes solutæ non coacceruantur ac computantur in duplum, & sortem excedere possunt, nisi tempore solutionis vsuræ nondum solutæ sortem excedant, *l. vsuræ* 10. quæ tamen abrogata est *Nou. 121. & Nou.* 138. ex quibus, vsuræ etiam per partes solutæ in duplum computantur. Basilicus d. lib. 23. οἱ κατὰ μικρὸν, καὶ κατὰ χρόνον καταβαλλόμενοι τόκοι τῷ διπλῷ συμψηφίζονται: *Vsuræ per partes & diuersis temporibus solutæ duplo computantur.* Quæ aliis verbis extulit Michael Psellus Synops. LL. versu 1236.

Οἱ κατὰ μέρος τόκοι διδόμενοι τοῦ χρέους
Καλῶς οὐχ ὑπερβαίνουσι τοῦ διπλοῦ περαιτέρω.

Vsuræ sortis per partes solutæ duplum supergredi non possunt. Falluntur qui putant deesse *hoc tit.* duas constitutiones, 29. & 30. vt & obseruat Cuiac. lib. 10. 37. Sed deinde consultius retulerunt ad Iustiniani Nouellas Notator. lib. II. Vellem Irnerius ius nouum adscripsisset post *d. l.* 10.

Excipiuntur tamen quæ annui reditus magis, quam vsuræ speciem habent, Cuiac ad *d. Nou.* 121.

Illud omittendum non est, nouissima constitutione *hoc tit.* cautum vt vsuræ vsurarum non exigantur: vsuræ enim in sortem redigebantur nouatione facta, & eius sortis vsuras in stipulationem deducebant, & ita vsura vsuram pariebat. Græci anatocismum vocant, de quo D. Hieronymus in Amos cap. 8. *Qui exspectatis Calendas vt negotiemini, & vsuras augeatis de vsuris.* Hoc est Dositheo in Sententiis Adriani, τὰ αὐτὰ χρήματα πάλιν δανείζειν, *eandem pecuniam rursus fœnerare.* Solebant enim stipulari in Calendas singulas. de quo vide Cuiac. ad *l. pen. de reb. cred. lib.* 8. ad Africanum.

XXXIII. *De nautico fœnore.*

V. tit. 2. lib. 22. ff.

NAuticum siue maritimum fœnus separatur à terreno: quia nautico modus finisve præscriptus nullus fuit olim, & hodie grauius est quam terrenum, nempe ad finem centesimæ quæ in pecunia terrena raro locum habet. nec tamen, vt opinor, supra finem dupli: nam vsuræ quæ taxationem habent, & duplo finiuntur; quæ non habent, vt olim nauticæ, nec duplo finiuntur. ac præterea in nautico fœnore pactum sine stipulatione sufficit, non in terreno. Ratio autem differentiæ consistit in causa periculi. quod nauticæ pecuniæ creditor suscipit; cum tamen alii generis pecuniæ periculum respiciat debitorem: vel si forte conuenerit vt non respiceret creditorem, tum sane idem ius erit maritimi & terreni fœnoris, *l. periculi, D. eod.*

XXXIII. Enarratio.

FOenus interdum accipitur pro mutuo gratuito, Deuteron. 15. 6. *Fœnerabis gentibus multis*, id est, mutuum dabis. Plin. 11. 6. *Hic (sol) suum lumen cæteris quoque sideribus fœnerat.* & cap. 9. *Si quidem in toto mutuata ab eo luce fulgere*, &c. fœnus tamen accipi pro pecuniæ reditu sine vsura & in libris τῶν ἔξωθεν, & nostris plusquam manifestum est. Plaut. in Mostellaria, Act. III. sc. 1.

Qui mihi neque fœnus, neque sortem argenti dabunt.

Et Act. 4. sc. II.

Is tibi & fœnus, & sortem dabit.

L. 4. D. de naut. fœn. l. pecunia 9. §. 1. D. de vsur. l. A *vxori 24. D. de vsu & vsufr. leg. l. deducta 58. §. 2. D. ad SC. Trebell.* & fœnerare est, mutuam pecuniam sub vsuris dare in *l. quæsitum §. 1. D. de pignerat. act.* Pomponius ait: *Si creditor pluris fundum pigneratum vendiderit, si id fœneret.* Basilica: τοκίσῃ. Interpres: εἰ τοκίσει τὸ περιττὸν τοῦ τιμήματος. Vnde lectio eorum codicum sequenda videtur, in quibus habetur: *Si id, quod plus est, fœneret.* & in *l. Granius 71 §. vlt. D. de fideiuss.* vt Francisco Hotomanno, & Iac. Cuiac. placebat. quod tamen aliis displicet, censentque *dicti* §. hanc esse sententiam, vt mandati quoque teneatur, qui Titio mandat, vt ei credat, cui etiam citra mandatum crediturus erat. quod & antea Dion. Gothofredo in mentem venerat in Glossis ad *d. l.* Auctores quoque Basil. in eam sententiam sic Græce B vertunt. εἰ καὶ μέλλοντί μοι δανείζειν ἐντείληταί τις δανεῖσαι, ἐνέχεται· *Mandati tenetur, qui mihi alias credituro mandat, vt credat.* Quæ quidem interpretatio mihi satis placet.

Fœnus quoque accipitur pro pecunia fœnebri, vt dictum est *s. tit. prox.* Horat. epod. II. *Solutus omni fœnore.* Excerpta ex veterib. Glossis: *fœnus*, δάνειον, χρέος. aliæ: *fœnus*, δάνος. Glossæ Græco Lat. δάνειον ἔντοκον, *fœnus*, vet. Onomastic. *fœnus*, δάνειον.

Quanquam autem exempla non desint huic interpretationi firmandæ, & ita quoq; fœnus nauticum accipiendum constet in *l. 3 hoc tit.* vt apud Græcos ναυτικὸν δάνειον, Iul. Pollux lib. 8. cap. 12. Non tamen videntur auctores iuris eo significatu fœnus nauticum dixisse: & longe probabilius est, fœnus eos ac- C cepisse pro vsura pecuniæ traiectitiæ, quod & Cuiacius sequitur, vt sit, περὶ τόκου ναυτικοῦ, περὶ τοῦ διαποντίου δανείου in Theophrasti charact.

Nauticum igitur fœnus est vsura pecuniæ nauticæ, siue traiectitiæ, id est, quæ trans mare vehitur, *l. 1. D. eod.* διαπόντια χρήματα, vertunt Basilica; transmarinas pecunias.

Siue maritimum] Vt Paulo iurisconsulto, vsuræ maritimæ, *l. fœnerator 6. eod.* fœnus traiectitium.

Præscriptus nullus fuit olim] *Paul. II. Sent. tit. 14.* traiectitia pecun. infinitas vsuras recipere potest. Sic etiam terreno fœnori nullus præscriptus modus lege Solonia, cuius meminit Lysias in Orat. I. aduersus Theomnest. Iure autem Romano terrestris pecuniæ vsura centesima, *l. 2. C. Theod. de vsur. l. si pro mutua 8. s. si cert. pet. l. nihil. 4. §. 1. D. eod.* Est autem vsura D centesima, quam Græci ἑκατοστὴν vocant. D. Chrysost. homilia 61. in nouum Testam. Galenus ἑκατοστὸν τόκον, vt ad Theop. primus obseruaui, cum centeni nũmi duodenos quotannis pariunt. Plin. epist. lib. 10. 62. *Duodenis assibus, quanti à priuatis mutuantur.* Matthæus Blastares: ἑκατοσταῖος δὲ λέγεται τόκος. τὰ διδόμενα δώδεκα νομίσματα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ὑπὲρ ἑκάστου χρόνου. ἡ δὲ παρ' ἡμῖν νομιζομένη λίτρα κατ' ἀναλογίαν, νομίσματα ἔχουσα ὀκτὼ δίμοιρα. *Vsura centesima est, cum centum quotannis duodecim reddunt.*

Et hodie grauius est] Pecuniæ maritimæ semper vsura grauior, quam terrenæ. Petronius: *Qui pelago credit, magno se fœnore tollit.* Maximus Tyrius differt. E 11. ὥσπερ γὰρ τῶν ἐπὶ χρηματισμῷ παραβαλλομένων ἐν θαλάττῃ, οἱ τόκοι μεγάλοι τῶν δανεισμάτων. *Nam vt illi qui lucri caussa maris periculo se committunt, magno fœnore se obstringunt.* est enim periculi precium, *l. 5. D. eod.* Vetus Scholiastes Persij in Satiram quintam: *Cur nauigas? An vt pecuniam, quæ tibi quincunces verecunde præstitit, cum periculo deunces præstet?* Nam *multi casus opprimunt nauigantes*, vt ait Hieronymus 13. in Esaiam. καὶ φθάνει τὰς εὐπραγίας τὰ κύματα: *& fluctus prosperitates anteuertunt*, vt ait Libanius in declam. 37. Est etiam in mari periculum ab his qui pira-

ticam exercent: nam plures fere piratarum vi facultatibus exuuntur, quam mare insanum haurit & absumit, & periculum eiusmodi creditorem respicit. Sed & præter incertum maris, *Nam mari fides infamis*, Tertullianus de pallio cap. 2. Nihil tam capax fortuitorum, quam mare. v. Tacit. Annal. 14. lucrum ingens eorum qui mare traiiciunt, quos ἐμπεδίμους vocat Callimachus hymno in Iovem, id est, ἐμπόρους, *mercatores*, vt ibidem interpretatur Scholiastes: quæstus inquam longe longeque maior (Nam vt se maris periculis obiiciant ingens pecuniarum cupiditas efficit, siue vt loquitur S. Proclus in oratione sexta, διάπαλις πόθος τῶν χρημάτων, quam terrestris) suasit vt de grauioribus vsuris præstandis conuenire liceret. Periculi quidem ratio præcipua est: Tertullian. de patientia cap. 7. *Cum lucri cupiditatibus quæstuosa pericula mercimoniorum in mari exercent.* Sed & quæstus si periculo creditoris pecunia accepta sit, vberiori fœnori causam dedit. Et non iniuria igitur traiectitiæ pecuniæ vsuræ maiores nunc & olim: est enim pecuniæ maritimæ centesima, terrenæ vero leuiores, id est, semis, *l. eos qui 26. vers. in traiectitiis, sup. tit. prox.*

Ad finem] Sic loquitur Papinian. in *d. l. 4. §. 1.* Basil. μέχρι τῆς ἑκατοστῆς, *Vsque ad centesimam.* Quæ est vsura maxima, *l. qui sine 38. D. de negot. gest.*

Rato locum habe.] Fructuum vsura olim quadruplex centesima *l. 1. Cod. Theod. de vsur.* hodie vero centesima est, *d. l. 26.* Fructuum quoque nomine ab agricolis centesima exigi potest, Nou. 38.

Supra finem dupli] In traiectitia pecunia sicut vsuræ duplum excedere possunt: ita id quod interest, *l. 2. §. vlt. D. de eo qu. cer. lo.* vsuræ modus est duplex centesima & duplum. neuter seruatur in traiectitia pecunia, Cuiac. ad *l. seruus 30. §. si sciens, D. de action. empt. tract. 8. ad Afric.* Hodie vero vsura maritima supra duplum exigi non potest. Cui. vtitur hac ratione: Nam vsuræ quæ taxationem habent, etiam duplo finiuntur: Atqui vsura nautica hodie taxationem habet: est enim centesima. & duplo igitur finitur.

Vt olim nauticæ] Vsuræ nauticæ taxationem antea non habebant: licebat enim infinitas vsuras accipere: & duplum igitur excedere poterant.

Pactum sine stipulatione] *L. 5. § 1. & l. 7. D. eod.*

Non in terreno] *L. 1. & 3. s. de vsur. l. 24. D. de præscript. verb.*

In causa periculi] Pecuniæ nauticæ periculum respicit creditorem. Hoc est ναυτικῶς δανείζειν, siue διαποντίως, ἤτοι ἐπικινδύνως. Vide Cuiac. ad *l. traiectitia, D. de obligat. tract. 7. ad Afric.* nisi pecunia culpa debitoris perierit, vel quia locum nauigii non seruauit, vel quia merces illicitas comparauit, easque fiscus occupauit, Paul. *d. tit. 14. l. 1. & pen. hoc tit. l. 4. D. eod.* Hoc ita si conuenerit: alioquin periculum pertinet ad debitorem, *l. vlt. vers. fine.* & communes igitur vsuras præstat. Nauticæ autem pecuniæ periculum creditor suscipit, vel in omne nauigationis tempus, vt in *l. qui Romæ 122. §. Callimachus, D. de verb. oblig. vel incertum portum.* Inde Græcis duo pecuniarum nauticar. genera, ἑτερόπλοια, & ἀμφοτερόπλοια. Cuiac ad *d. §. Callim.* ἑτερόπλοια dicuntur, cum creditor commeatus tantum periculum suscepit: ἀμφοτερόπλοια, cum commeatus, & remeatus. Vide Harpocrat. & Suid. in v. ἀμφοτερόπλουν, Pollux. d. c. 12.

Alii gen.] Varro de re R. 1. cap. 2. *Ad alij Dei avam.* Cic. de N. D. *vt alij generis bestiis vescerentur.* Sic veteres editiones, & ita legi testantur in Palatino cod. quod malo, quam, *alius*, vt reposuerunt

A in edit. Gruteriana. Sic in *l. 156. D. de regul. iur. Cum quis in alij locum successerit*, rectius in Pandect. Florent. legitur, quam alius, vt vulgo. Sic etiam loquitur Vitruuius lib. 11. cap. 9. & lib. 8. cap. 3.

Periculum respicit debitorem] *L. incendium 11. s. si cert. pet. §. 1. Instit. quibus mod. re contr. oblig. Debitorem enim quantitatis, siue generis omne periculum respicit*, siue vt ait Thalelæus ad *d. l. 11.* πᾶσι τοῖς τυχηροῖς τοῖς ἐπὶ τῇ δανεισθείσῃ ποσότητι ὁ δανεισάμενος ὑπόκειται. Quia genus perire non potest. Ideoque in lege Rhodia pecuniæ terrenæ dicuntur ἀκίνδυνα χρήματα. *Extra omnem periculi aleam posita.*

Vel si forte conu.] Si conuenerit vt periculum non pertineret ad creditorem, communes vsuræ præ-

B stantur.

XXXIV. *Depositi, vel contra.*

V. tit. 3. lib. 16. ff.

POstquam egit de contractu creditæ pecuniæ, & de accessionibus eius, & de his quæ is contractus cum aliis communia habet, singulis aliis contractibus incipit dare titulum vel tractatum specialem, & deposito in primis. Depositum est conuentio qua id agitur vt rem meam vel alienam custodias, & mihi possideas, non tibi, eandemque mihi quandoque reposcenti restituas. Vel conuentio qua

C res nostri vel alieni iuris penitus fidei eius seruanda committitur, qui eam officii causa custodiendam recipit. Dico, officii causa, qui vt mutuum, commodatum, mandatum, precarium, & depositum ex officio & amicitia originem ducit. Hi igitur contractus mercedem non recipiunt, honorem recipiunt & remunerationem. & mutuum quoque modicum fœnus, quod non superet beneficium à creditore profectum, sed exsuperetur, quia beneficio adiuuari nos oportet, non opprimi, *l. in commodato §. sicut D. Comm.* dederim enim & in fœnore libenter de xeniis prouerbio locum, οὔτι πάντα, οὔτε παρὰ πάντων. Quod autem dixi penitus rem depositam committi fidei depositarii, eo fit vt magis obligetur fides eius. *Fides habita*, inquit Liuius, *ipsam magis obligat fi-*

D *dem*: nam & plerunque deposita sunt remotis arbitris, vt non male in definitionibus Plato dixerit, depositum esse, δόμα μετὰ πίστεως, & alii auctores depositum sacrum. quo fit, vt depositum reposcenti non possit obiici compensatio, vel exceptio non numeratæ vel nō datæ rei, pecuniæve, si depositi ex scripto agatur, *l. vlt. s. tit. 31. l. pen. s. tit. 30.* vel denuntiatio ab altero facta depositario, vt *Nou. 88.* Vt depositi condemnatus infamis fiat, vt ex 12. tab. actio depositi sit in duplum, quod didicimus ex reliquiis Sent. Pauli. Hodie iure prætorio est in simplum, & vno tantum casu in duplum. Et vt quod deposui videatur esse domi meæ, non etiam id quod commodaui, *l. pen. §. 1. D. de aur. & arg. leg.* Et velim etiam

E excipi à Costitutione CAROLI IX. quæ supra C. lib. contractus qui habentur sine scriptura, consistere non vult, quæ efficit vt hodie nulli contractus nudo consensu perficiantur contra ius gentium, velim, inquam, saltem excipi sacri, arcanique depositi causam. Duplex autem est actio depositi, vna quæ directo competit depositori de deposito recipiendo, & vicissim altera quæ depositario datur de recipiendis impensis.

XXXIV. Enarratio.

Rem meam, vel alienam] Adeo vt etsi fur vel prædo deposuerit, depositum ei restituendum sit, *l. 1. §. si prædo, D. eod. l. non ab iudice 64. D. de iudic.* Triphoninus tamen in *l. 31. D. hoc tit.* scribit, in hac quæstione, si rem dominus petet, vtique ei restitui debere: si vero non petet, ei qui deposuit. Basilica paucis rem totam ita complectuntur: εἰ μὲν ἀπαιτεῖ ὁ δεσπότης, αὐτῷ ὀφείλεις ἀποκαταστῆσαι. εἰ δὲ μὴ ἀπαιτεῖ, δεῖ σε τῷ παραθεμένῳ ἀποδοῦναι. *Si quidem rem dominus petat, ipsi eam debes restituere: si vero non petat, eam depositori debes restituere.*

Custodias] Aliud est custodire, aliud possidere, *l. 1. §. quæsitum, D. quod legator.* depositarius rei depositæ custos est, *l. 1. & l. proprie 6. D. eod. l. desiderium 7. hoc tit.* & in possessione est, non possidet, sed depositor per depositarium, *§. possidere, Inst. de interdict. l. licet 17. §. 1. D. eod.* Neque mutat *lex communi 7. §. neque, D. commun. diuid.* vbi depositarius naturaliter possidere dicitur: impropria enim & confusa locutio est, cum sit in possessione naturali potius, quam possideat. Cuiac. Obseru. lib. 9. 33. Si autem depositarius sibi possidere, neque reddere constituerit, confestim amitto possessionem, *l. si rem 47. D. de adqu. vel am. poss.*

Eandemque] Depositarius restituit eandem rem, id est, idem corpus, *l. 1. §. is quoque, D. de obligat. §. præterea, Instit. de obligat. quæ re contrah. l. 2. D. de reb. cred.* nisi nominatim conuenerit, vt tantumdem redderetur, *l. Lucius 24. eod.* Sed hæc res egreditur notissimos depositi terminos: naturam & modum depositi excedit. Id enim inter depositorem & depositarium agi solet, vt eadem res quandoque restituatur, non quantitas eadem. esse tamen depositi actionem Papinianus subobscure significat, vt & Cuiacio videtur ad *l. 24. D. de præscr. verb.* quam quidem auctores Basilicωn percepisse non videntur, qui negant, depositi actionem esse. εἰ δὲ μὴ τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ τοσαῦτα συνεφώνησα δοῦναι, οὐκ ἐνάγομαι τῇ περὶ παραθήκης ἀγωγῇ. *Si conuenerit vt non eandem rem, sed tantumdem redderem, depositi actione non teneor.* Idem iuris est, si tacite actum sit, vt tantumdem redderetur: puta si pecunia non obsignata deposita sit, *l. 26. §. 1. eod. l. 31. D. loc.*

Mihi] Nisi dominus rem vindicet: est enim potior causa domini, quam depositoris, qui rem alienam custodiendam tradidit, vt supra dictum est.

Mihi] Vel heredi meo, *l. 1. §. hæc actio, l. si plures 14. D. eod. l. vlt. §. 1. D. vt legat. nom. cau. l. pen. C. ad exhib.* nam mihi reddi videtur. D. Augustinus libro III. de libero arbitrio cap. 15. *Quod creditorum iustis successoribus redditur, istis vtique redditur, quibus isti iure succedunt.*

Mihi] Vel ei, cui ex lege depositionis restitui debet, *l. Publia 26. D. eod. d. l. pen.*

Quandoque] Depositum quandocumq; repeti potest. καὶ ὅπου θέλει, λαμβάνει αὐτὸν ἀπ' ἐμοῦ, quando volet, à me repetet. Macarius hom. 15. etiam ex continenti, *d. §. præterea, & d. §. is quoq; d. l. Lucius, l. 1. §. est autē, eod.* Quint. decl. 245. *Deponitur aliquid, quod quandocumque repetitur, reddendum est.* Et sine cunctatione, si modo depositarius rei restituendæ facultatem habeat, vel conditio depositi extet, *d. §. est autem.*

Reposcenti] Depositor rem depositam reposcere dicitur in *d. §. est autem*, vt commodator commodatum in *l. si quis rem 20. D. de adquir. poss.*

Nostri vel alieni iuris] Paulus Licinii Rufini tit. 10. *Deponere possumus apud alium id quod nostri iuris*

A *est, vel alieni.*

Penitus.) Depositum dicitur ex eo quod ponitur: præpositio enim de auget depositum, siue vt loquitur Aulus Gellius Noct. Attic. 6. 15. *de præpositio ad augendum & cumulandum valet.* vt ostendat totum eius fideicommissum, quod ad custodiam rei pertinet, *d. l. 1.* Donatus Adelp. act. 6. sc. 6. *de valde significat.* Idem in Hecyram act. v. sc. II. *Deierat, si producte, valde curat.* Vide Festum in decultarunt, dedita, defrui, deperire, & despretus. Glossæ Lat. Gr. *de magis*, σφοδρῶς. Hincmarus Remensis apud Flodoar. hist. Rem. lib. 3. c. 21. *Detractem, quod valde tractem non abs re accipi potest.* sic apud Guntherum *dequesti crudelia facta tyranni.* alias τὸ de minuendi vim habet, vt in depretiare, & delibare.

B Penitus fidei] Pleraque hominum negotia fide constant, siue vt ait Cyrillus Hierosolymitanus catech. v. κατὰ πίστιν συνέστηκε τὰ πλεῖστα τῶν ἀνθρώπων πράγματα. Sed in primis depositum, quod penitus fidei depositarii committitur. Itaque depositor fidem eligere dicitur, *l. 1. §. 4. D. eodem.* Auctor problematum quæ vulgo Aristoteli tribuuntur, sect. 29. οὐδεὶς παρακαταθέσθαι μὴ πιστεύων. *Nemo apud alium deponit, nisi qui fidem eius sequitur.* Depositarius autem fidem suscipere dicitur, *l. si is 18. hoc tit.* & nisi depositum reposcenti continuo reddat: fidem frangere, *d. §. 4.* Vetus Scholiastes ad illud Iuuenalis sat. 13.

Depositum retinere

C *Non reddere*, inquit, *fideicommissum.*

Recipit] Dominus vel possessor rem custodiendam tradit, depositarius recipit, *d. l. 1. §. si te rogauero, & seq.*

Mutuum] Mutui enim vsuræ non debentur, *l. Titius 24. D. de præscript. verb.*

Commoditum] Commodatum gratuitum est, §. item is, de oblig. quæ re contr. ideoque in commodato solius accipientis commodum versari dicitur, *l. si seruus 61. §. circa, D. de furt.* & commodator beneficium tribuere dicitur, *l. in commodato 17. §. 3. D. commod.*

Mandatum] *L. 1. §. vlt. l. ita vt 36. §. 1. D. mand. & §. vlt. Inst. eod.*

Precarium] Precarium est genus liberalitatis, *l.* D *1. D. de prec. & simile donato, l. eum qui emit 14. §. is qui precario, D. de furt.*

Depositum] Depositarius beneficium dare dicitur, *d. l. Lucius.* D. Chrysostomus homil. II. ad Populum Antiochenum: ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων οἱ δεξάμενοι τὰς παρακαταθήκας χάριν ὑμῖν δεδωκέναι νομίζουσι φυλάττοντες ἀπὸ ἐλαίων.

Honorem recipiunt] Commodatum mercenarium non est, sed gratuitum. Honorem tamen & salarium recipere potest, *l. 6. 7. & 10. §. idem Labeo, D. mand.* honor dicitur, vt Græcis τιμή. Glossæ Græco-Lat. τιμή, τὸ ἐπὶ συνηγορίᾳ διδόμενον, *Honorarium.* B. Hieronymus ad Geront. *Honor vel pro eleemosyna, vel pro munere accipitur.* v. Comment. nostrum in *Instit. §. vlt.*

E *cap. de mand.*

Depositum quoque pretium, depositionis recipere potest, *l. 2. §. generaliter, D. vi bonor. raptor.* quod salarium per abusionem merces dicitur in *l. si vt certo 5. §. 2. D. commod.*

De xeniis] Quod extat in *l. solent 6. D. de offic. proc.*

Liuius] Lib. 22.

Remotis arbitris] Quintilian. in d. declam. 245. *Depositum hoc eo magis vindicandum, quod fere secreta sunt citra probationem.* & decl. 312. *Deposui apud te, scis ipse. quid aliud videtur aduocare, quam Deos testes?* Dio Chrysostomus Orat. 73. οἱ δὲ παρακαταθή-

κας διδόασιν ἄνευ μαρτύρων, οὐ δεδιότες μὴ ἀφαιρεθῶσιν: *Quidam viros nobiles esse vtrosque acti us res suas custodiendas tradunt non reueriti, ne depositum abnegent ij, quorum fidei commiserunt.* Vide Isocratem contra Euthinum. Denique fides syngraphum non requirit. Vtamur verbis Ambrosii etiam in hac re. *Maior*, inquit, *est contractus fidei, quam pecuniæ*, in Lucam cap. 20. ad fin. Itaque depositum συνάλλαγμα dicitur: depositor enim ἔλαβε ὑπὲρ ἑνὸς ἀντὶ τῆς παρακαταθήκης τὴν τοῦ ἀνδρὸς χρηστότητα, vt ait Michael Ephesius ad quintum Ethicor. Nicomach. cap. 2. *Qui deposuit, vice rei, quam custodiendam dedit, viri probitatem recepit.*

Depositum sacrum] Iuuenal. sat. 13.

——*sacrum tibi quod non reddat amicus.*

Depositum. Philo, Quis rer. diuin. heres sit: πολλοὶ γὰρ ἐν παρακαταθηκῶν ἱερῶν πονηροὶ ἐγένοντο, τοῖς ἀλλοτρίοις ὡς ἰδίοις ὑπ᾿ ἀμετρίας τῆς πλεονεξίας καταχρησάμενοι. *Multi enim in sacris depositis improbe versati sunt, reb. alienis tanquam suis per summam auaritiam male vsi.* Huc pertinet Platonis illud xi. de Legib. pupillum tutorum fidei permitti quasi depositum sacrum, παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην.

Declam.] A. declam. 245.

De Beneficiis] Cap. 19.

Compensatio] Res deposita illico, quam celerrime, quam ocyssime restituenda est, nec ei compensatio opponitur, *Paul. Sent. l b. 11. tit. 13. §. in bonæ fidei. Inst. de action. l. vlt. ṡ. de compensat. l. pen. hoc tit.*

Exceptio non numeratæ] Non potest obiici exceptio non accepti depositi aduersus scriptam confessionem depositarii, *l. in contractibus 14. §. 1. ṡ. de non numer. pec.*

Vel denunciatio] Testatione, denunciatione alterius restitutioni depositi mora adferri non potest: vt si creditor meus nunciet depositario, ne rem quam apud eum deposui, mihi restituat, antequam sibi satisfactum sit, quæ denuntiatio efficax est, *l. vlt. D. de leg. commissor.* & sane si ita denunciatum sit depositario, rem quidem nihilominus statim reposcenti depositori restituere cogitur: sed non sine cautione: cauere enim dominus satisdato debebit depositarium defensum iri aduersus denuntiationem creditoris. ex Cuiac. ad Nouel. 88.

Denuntiatio] *l. pen. §. 1. hoc tit.*

Infamis fiat] Qui abiurat depositum, ceu loquitur Ambrosius in de obitu frat. sui Sat. qui abnegat depositum, vt Seneca in libro 4. de Benef. c. 26. infamis efficitur. D. Ambrosius in lib. de Tobia, cap. 20. *Detrimento honestatis afficitur qui depositum violarit alienum. Si commendatum hominis nulla debemus fraude violare, quanto magis diuinum & spiritale depositum bona fide seruare nos congruit, ne existimationis grauia damna subeamus? L. 1. & l. 6. §. 6. D. de his qui not. infam. l. 10. hoc tit. Modestin. Licin. dicto titulo* 10. quia non damnatur nisi ex doli causa: & perinde est, ac si damnaretur actione de dolo, quæ famosa est, *l. 1. D. his qui not. infam.* actio enim de dolo inest bonæ fidei iudiciis. Cuiac. ad tit. de dolo, in princ.

Vt ex 12. tabulis] *Paulus apud Licinium dicto tit.* 10. Ex causa depositi lege 12. tabularum in duplum actio datur, edicto Prætoris in simplum. Inter singularia recepta numeratur, quod actio daretur in duplum, tametsi non inficiaretur depositum, vt Cuiacius sentire videtur. nisi forte quod hic deest, supplendum sit ex nota posteriore ad §. *sed furti. quidem, Inst. de action.* Sicut, inquit, nec ex *l.* 12. in duplum depositi agebatur, quacunque ex causa depositum esset, nisi in inficiatorem.

Vno tantum casu] Si depositi agatur, eo nomine A quod tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit, in illa trepidatione, vt est in *l. 4. D. de incend. rui. naufr.* Quintilianus declamat. 259. *In illa omnium trepidatione, in qua pro sua quisque salute sollicitus, nihil de proximo cogitabat. Modestin. Licinij Rufini dicto tit. 10.* crescit enim perfidiæ crimen: & publica vtilitas coercenda est vindicandæ Reipubl. causa: est enim inutile in causis eiusmodi fidem frangere, vt ait Vlp. in *l. 1. §. 3. D. eod.* quem plures emendare conati sunt. Cuiac. ad *l. 2 Ɉ. de fide & iu. hastæ fisc.* & Notatorum libro 11. cap. 26. & alii.

Proponam Græcorum notam ex qua de auctoris sententia constare videtur. καὶ διὰ τὸ δημόσιον χρήσιμον χρὴ τιμωρεῖσθαι τὸν ἄπιστον, καὶ ἐπὶ συμφέρον τῆς πολιτείας ἐκδικεῖσθαι B ταῦτα· ἔστι γὰρ ἄτοπον ἐν τοῖς τοιούτοις αἰτίαις τὴν πίστιν παραβαίνεσθαι: *& propter publicam vtilitatem coercendus est perfidus, & quia Resp. interest, hæc vindicanda sunt.* Inutile apud Vlpianum videtur accipiendum pro damnoso, vt in *l. cum plures 12. § 1. D. de admin. tut.* Cornelius Celsus libro 1. cap. 11. *Nunquam vtilis est nimia satietas: sæpe quoque inutilis nimia abstinentia.* Ampelius in libro Memor. *Regulus qui tormenta Carthaginensium maluit pati, quam vt inutilis pax cum eis fieret.* Vel pro iniquo, vt Prouerbiorum 22. 8. ὁ σπείρων φαῦλα: pro quo Theodotio, ὁ σπείρων ἀδικίαν, Symmachus, ἀνομίαν, Aquila, ἀνωφελές. *Qui seminat iniustitiam, iniquitatem, inutilitatem.* & Osee 4. 15. Symmachus: οἶκον ἀδικίας, Aquila & Theodotio οἶκον C ἀνωφελοῦς: domum iniquitatis, domum inutilem, referente Theodoreto & Hieronymo ad d. versic. 15.

Nulli contractus] Si excedant centum libras.

Nudo consensu.] In contractibus enim scriptura non desideratur, nisi aliter conuenerit. *l. contractus 17. sup. de fi. instrument.*

Excipi sacri] Ergo secundum Cuiacii sententiam depositum scripturam non desiderat, tametsi libras centum exsuperet.

Quæ directo competit.] Actio directa competit depositori, quia depositarius de ea re quam recepit, restituenda tenetur. & dolum, & latam tantum culpam præstat, *l. 1. §. si vestimenta, D. eod.* Nam quia nulla vtilitas depositarii versatur, imo quia non sine D onere res custodienda suscipitur: Ἐκεῖνος γὰρ οὐδὲν ὠφελεῖται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον βαρύνεται φροντίδος ἀναδεξάμενος βάρος, τὴν φυλακὴν δηλαδὴ τοῦ ἀλλοτρίου πράγματος, vt ait Theodorus Hermopolites ad *l. 23. D. de reg. 1. Nulla enim vtilitas eius vertitur, quin imo rei alienæ custodia, quam recipit, ei oneri est.* Quoniam, inquit, depositarii nulla vtilitas est, merito dolus solus præstatur, *l. si vt certo 5. §. nunc videndum, D. commod.* & lata culpa, quæ dolo comparatur, *l. 1. §. 1. D. si mens. fals. mod. dix.* dolo proxima est, *l. vbi 8. D. de eden.* Sic loquitur Arnobius lib. 7. aduers. G. *Atqui ego contumeliæ proximum, quin imo esse plenam contumeliam indico.* Imo dolus est, *l. magna 226. D. de verb. sign.* puta si minorem diligentiam rebus alienis custodiendis, quam suis adhibuerit: ille dolo facit, δόλον ποιεῖ, E Basilica ad *l. quod Nerua 32. D. eod.* si non aliud nominatim conuenerit, *l. 1. h. tit. Pactum enim eiusmodi auget naturam contractus* αὔξει τὴν φύσιν τοῦ συναλλάγματος, vt ait Hermopolites ad *d. l. 23.*

Et vicissim.] Actio directa dicitur, quia directe & principaliter competit, *l. vlt. D. de l. 3.* Contraria vero dicitur, quia ex diuerso, & ex contrario datur, *l. vlt. D. de negot. gest.* ἐκ τοῦ ἐναντίου. vt aiunt Græci. Puta si quid impenderit in re custodienda, *l. actione 23. D. eod.* & famosa non est, sicut directa: in contrariis enim non de perfidia agitur, sed de calculo, *d. l. furti §. vlt.* id est, vt depositarius indemnis præstetur.

XXXV. *Mandati, vel contra.*

V. tit. 1. *lib.* 17. *ff.*

DE positum re contrahitur, sicut mutuum, commodatum, pignus. Mandatum autem contrahitur nudo consensu, vno rogante & altero recipiente, se id quod rogatur daturum facturúmve. Mandatum igitur, est conuentio, qua is qui quid rogatur procuratoris animo, id se recipit, gratuito daturum, facturúmve. Hæc duo verba Rogo & Recipio, citra stipulationem perficiunt mandatum, *l.* 1. *D. eod. l. quidam, D. de her. inst. l.* 1. *§. except. D. quar. rer. act. non dat. l. si negotium, l. si serui mei, D. de neg. gest.* & recte Virgilius:

Idem orans mandata dabat.

nam & mando verbum est precarium. Mandamus libero homini, Imperamus villico aut seruo. Cic. 1. de Orat. *Si mandandum aliquid procuratori de agricultura, vel imperandum villico sit.* Addidi, procuratoris animo propter *l. idem que §. si quis, D. eod. l.* 2. *D. de proxen.* Titulus autem satis indicat, & ex hoc negotio esse actionem vltro citroque: quam inuenio duobus casibus etiam finito mandato morte, vel capitis minutione mandatoris re nondum secuta competere, si procurator ignorans mortem domini mandatum expleuerit, *l. inter §.* 1. *D. eod.* si heredi ex parte mandauerim vt fundum hereditarium emeret, & emerit sciens post mortem meam, *l. qui negotia, §. cum heres, D. eod.* vt non abs re dubitaretur olim an actio mandati daretur in heredem, quæ non cœpisset in defunctum: legimus enim Ciceronis II. ad Herennium, M. Drusum prætorem reddidisse iudicium, Quod cum herede mandati ageretur, Sex. Iulium non reddidisse.

XXXV. Enarratio.

QVadriga obligationum, quæ re contrahuntur, depositum, mutuum, commodatum, pignus. Obligatio autem re contrahi dicitur, cum res ipsa intercedit, *l. obligamur* 52. *D. de obligat. & act.* siue rei traditio, Theoph. ad *tit. quibus mod. re contrahi obligat.*

Depositum re contrahitur] *L.* 1. *§. is quoque, eod.*

Sicut mutuum] Mutuum nuda pactione non contrahitur, *l. qui negotia* 34. *D. hoc tit.* sed re, *l.* 3. *J. de contrah. & commut. stipulat.* id est, ex numeratione, *l.* 9. *§.* 3. *D. de reb. credit. l.* 7. *D. de nouat. l.* 6. *D. de SC. Maced.* & ideo mutuum esse non creditur nisi proficiscatur pecunia, *l.* 2. *§.* 3. *D. de reb. cred.* siue vt loquuntur auctores Basic. τὸ δάνειον ἐχει δόσιν· *Mutuum dationem continet*

Nudo consensu] Vnde inter absentes quoque hoc negotium contrahitur, veluti per epistolam, vel per nuntium, *l.* 1. *in princ. & §.* 1. *D. eod. l.* 7. *hoc tit.*

Vno rogante] Mandatore rogante, & mandatario suscipiente, *l. rogatus* 33. *eod. d. l.* 1. *§.* 1.

Gratuito] Mandatum gratuitum est. vide sup. ad tit. prox.

Rogo] Qui mandat, vtitur his verbis, rogo. Græci ad *l.* 16. *C. de negot gest. Nota ex his verbis: rogo te vt id facias, nasci mandati actionem aduersus eum qui rogauit. nam libro* 7. *tit.* 4. *Dig.* 1. *pro mando tibi, posuit, rogo te.* vel volo, mando, vel alio quocumque: οὐ χρῄζει ἢ κυριωτέρων γραμμάτων, ἢ ῥημάτων, vt aiunt Græci. *Mandatum non desiderat scripturæ aut verborum proprietatem.* Si modo verbum precarium sit, *d. l.* 1. *§.* 2. quale est, peto, *l. pen. D. de fideiuss. tut.*

A Virgil.] Æneid. 6.

Mando] Et ideo eo vtimur in substitutione precaria, seu fideicommisso, *§. vlt. Instit. de sing. reb. per fideicomm. rel.*

Vltro citroque] ἑκατέρωθεν, ex vtroque latere, id est, directa & contraria. illa mandatori competit, hæc mandatario. de directa præter alias est *lex* 13. *h. tit.* in qua dicitur, à procuratore dolum & omnem culpam præstari. Basilica videntur innuere, actionem hanc culpam leuissimam non vindicare: ὁ ἐπίτροπος δόλον καὶ ῥαθυμίαν ἀπαιτεῖται. *Procurator dolum & negligentiam præstat.* Sed & glossatores antiqui Ioannes,

B Bulgarus & Azo, mandatarium leuissimam quoque culpam præstare tradunt: è Græcis Theodorus Hermopolites ad *l.* 23. *D. de reg. iur.* & illa dictæ leg. *in his quidam.* ποῖα δέ εἰσι συναλλάγματα ἐφ' οἷς ὁ συναλλάξας ἀπαιτεῖται, μήτε δόλον ποιῆσαι μήτε ῥαθυμῆσαι. ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιμέλειαν ἐνδείξασθαι οἵαν ὁ ἐπιμελέστατος ἀνήρ. *Quinam vero hi contractus sunt in quibus præstatur dolus & culpa, quæ ad exactissimam diligentiam dirigenda est?* Et subicit, à mandatario, commodatario, & tutore diligentiam præstari, id est, omnem culpam. Et hoc verius est: nam suam quidem prout quisque vult, rem tractat. Andocides in orat. 2. τὰ γὰρ ὑμέτερα αὐτῶν ἐφ' ὑμῖν δικαίως ἐστὶ καὶ εὖ καὶ κακῶς, ἐὰν βούλησθε, διαθεῖναι; *Æquum est enim, vt vos quæ vestra sunt, si volueritis, & bene & male administretis:* aliena autem nego-

C tia exacto officio geruntur, *l.* 21. *hoc tit.* ad quam recte Thalelæus notat, in actionem mandati venire dolum, culpam & diligentiam generalis procuratoris: δόλον, κούλπαν, καὶ ἐπιμέλειαν τοῦ γενικοῦ προκουράτορος. Raphael Fulgosius contra putat ad *d. l.* 13. cum tamen, inquit, communis sententia est, vt procurator etiam de leuissima teneatur in iudiciis sequenda est.

De contraria est *l.* 1. & 2. in qua auctoribus Græcis legendum est: in eam obligationem deducta: ἀλλὰ καὶ ἐνέχυρα εἰς ταύτην τὴν ἐνοχὴν κατενεχθέντα. Et ponendum est, fideiussorem à reo principali pignora accepisse, quod & Basilica fingunt: ἐγγυησάμενός τις ἵνα ἔλαβεν ἐνέχυρα παρ' αὐτοῦ. Fideiussor igitur qui pro alio soluit, duplicem habet actionem, contrariam mandati, vel hypothecariam, & hæc quoque est quarta Accursii

D interpretatio, quam Fulgosius sequitur.

Morte.] Mandatum soluitur morte mandatoris, *l. mandatum* 15. *h. t. l. inter causas* 26. *D. eod.* vel mandatarii: & ob id heres eius licet expleuerit mandatum, mandati actionem non habet, *l. si quis alicui* 27. *§.* 3. *eod.* sed negotiorum gestorum, Glossa ibidem, & Glossa interlinearis Græcorum, ibid. Hoc in mandato venditarum aut in solutum datarum actionum non obtinet: nisi si dominus sine herede decesserit. V. sup. ad tit. vt act. ab hered.

Vel capitis minutione.] Mandatum resoluitur morte naturali, vel ciuili, *l. cum quis* 18. *D. de solut. l. post litem* 17. *D. de procur.* maxima enim & media capitis deminutio morti comparantur. *l. verum* 63. *§. vlt. D. pro soc.*

E Re nondum secuta] Regulariter mandatum finitur morte dum res integra est, integro adhuc mandato, *§. recte, & §. seq. Instit. eod.* integra adhuc causa, Paul. *Sent.* 11. *tit.* 15. πραγμάτων ἔτι μενόντων, vt est in Glossis Nomicis, & in Scholiis ad Theophil. id est, antequam mandatarius cœpisset mandatum exequi, *l. & quia* 6. *D. de iurisdict.* verbi caussa, si mandauero pecuniam exigendam, & nondum exacta voluntaté mutauero. vel si mandauero vt quis fundum emeret, & postea scripserim ne emat, *l. si vero* 12. *§. si mandauero, & l. si mandatum* 15. *eod.* vel si nondum lis contestata sit, vt in specie *leg.* 3. *h. t.* sic enim ibi gr. interpretantur.

Ignorans mortem] Idque vtilitatis causa receptum est, *d. l.* 26. id est, benigne, διὰ τὸ φιλάγαθον, vt ait Theoph. ad § *item si, Instit. eod.* nam iure subtili heres qui mandatum expleuit, non habet mandati actionem, *d. §. morte.* **A**

Et emerit sciens] Licet enim mandatarius post mortem mandatoris sciens mandatum expleuerit, tamen durat actio mandati, quia habetur pro actione empti, id est, hæc actio mandati induit naturam actionis ex empto, vt tractat Cui. ad. *d. §. cum heres,* 8. ad Afric. *Vide l. g. nullo sup. de procurat.* obseruat. lib. 2. cap. 31. vbi locus Symmachi est ex libro x. 32. non ex libro 1.

Quæ non cœpiss. in def.] Quia mandatum morte alterutrius resoluitur. **B**

XXXVI. *Si seruus extero se emi mandauerit.*

IN tit. superiore mandati genus exponitur quo malo more, vt ait *l. 1. §. si cui cautum, D. de extra. cog.* actionem qui suscipit alienam sub lege participandi emolumenti quodcunque euentus litis attulerit. In hoc tit. additur aliud, quo etiam malo more malaque ratione, vt ait *l. cum seruus, D. Mand.* serui se dominis suis ignorantibus auferunt, dum extraneo se emi mandant & manumitti. & sane si nondum extraneus eum seruum emerit, vt faciat quod recepit, neque ex persona serui, neque ex persona domini vlla actio est. Si eum emerit, erit ei in dominum **C** empti actio vt seruum tradat quem vendidit, & domino in emptorem venditi empti, vt pretium numeret de suis nummis, non de peculiaribus nummis serui qui venditoris sunt, non emptoris. erit etiam eidem domino actio mandati, quæ non fuit ante redemptionem serui, quasi quæsita sibi per seruum, vt manumittatur ab emptore si eius intersit seruum manumitti, vel ratione affectus cognationisque naturalis, aut vt eum seruum sibi reddat emptor. & erit vtraque actio pretii ex vendito, & mandati de seruo manumittendo; sed non erit etiam ex vendito si mandati malit agere de seruo restituendo, quia contrariæ actiones sunt, seruum inemptum fieri, & serui pretium solui. & hoc casu eueniet vt claudeat actio mandati. nec enim contraria dabitur emptori de peculio ex eo contractu quo seruus se malo more domino **D** subduxit; nec de pretio recipiendo quod forte prænumerauerit, *vt l. eo tempore §. vltimo, D. de pecul.* Et est Constitutio huius tituli veluti interpretatio. *d. l. cum seruus.*

XXXVI. Enarratio.

IN tit. 3.] *L. si contra 20.*

Malo more.] Contra bonos mores lis redimitur, *l. salarium 7. D. Mand. l. litem 15. sup. de procurat.*

Sub lege participandi.] Id est, vt si vicerit, certam partem emolumenti ferat, *l. 5. 5. de postul.* est inter- **E** dicta conuentio, *d. l. 20.* consceleratà depectio, *l. 1. C. Theod. de postul.* deprædatio, *d. l. 5.* egreditur enim solatii, aut honorarii terminos.

Quodcumque euentus] Qui alienam actionem ea lege suscipit, euentum litis redimere dicitur, *d. l. 7.* litis incertum, *d. l. 20.* ἐργολαβεῖν τὴν δημοπρασίαν δίκην, Basilic. De redemptorib. lit. vide Cuiac. Obseru. lib. 8. c. 31.

Vlla actio est.] Ex persona serui actio non est: nam nec liber homo hoc mandare potest. liber homo non potest se vendere, sed pati potest se vænire ad pretium partiendum, ἐπὶ τῷ μερίσασθαι τὸ τίμημα. Sed neque ex persona domini actio est, quia qui mandat, vt à se res comparetur, frustra mandat, *l. vn. hoc tit.*

Venditi empti] Quæ κατ' ἔκλειψιν dicitur actio empti, in *d. l. vn.* id est. venditi empti, Cui. inf. de action. empt.

Vel ratione affectus] *L. cum seruus 54. D. mand.*

Claudeat] Symmach. ep. 27. lib. 1. *Ne forte in nos parentis claudeat affectio.* Sic v. c. videtur legendum, *claudeat*, pro claudicet vt vulgo legitur. Glossæ. Gr. Lat. χωλεύω, *claudico, claudio.* Ιο *claudeo.* vet. Onomastic. *claudeo*, χωλεύω. vtitur eodem verbo Cuiac. ad *tit. de fiduc. tut. in Not. poster. num. 2.* Claudicat autem, quia contraria mandati de peculio non datur emptori ex eo contractu quo seruus se mala ratione domino abstulit, *d. l. cum seruus.*

XXXVII. *Pro socio.*

V. tit. 7. lib. 2. ff.

POst contractum mandati datur societatis, qui & solo consensu perficitur, & quæ eo competit actio pro socio, quæ ex vtraque parte directa est, non ex vna directa, ex altera contraria, vt commodati, pigneraticia, depositi, mandati, tutelæ, negotiorum gestorum, quia sociorum omnium par condicio est, nec alius alii antistat. In illis autem iudiciis pensior est condicio domini. Societas est conuentio, qua inter duos pluresve, re aut verbis aut nudo consensu constituitur legitima communio omnium rerum, vel vnius rei ad tempus, quoad vixerint contrahentes aut voluerint in ea communione permanere. Societatem non dico esse communionem, sed per societatem induci communicationem iustam lucri & damni, *l. 1. §. plane, D. de tut. & rat. dist.* & ius quoddam fraternitatis, *l. verum, D. pro soc.* quo nomine etiam communitas significatur, vt in Panegyrico Flauiensium: *Fratrum nomine & communitas apparet, & æqualitas dignitatis.* Quintil. decl. 330. *Sacra res est vnitas & quædam fraternitas animorum.* Etiam dixi societatem contrahi nudo consensu, nec enim res necessaria est, neque traditio, nec mancipatio; sed quasi ea interuenerit, dominia rerum statim communicantur nudo consensu, *l. 2. D. eod.* & longe alia ratio est mancipationis expressæ, quæ non fit sub condicione. Societas fit sub condicione, *l. pen. hoc tit.* qua de re tamen dubitabatur, propterea quod societati mancipatio inest, & in emptione similiter: quia emptio imaginaria, id est, mancipatio, non recipit condicionem; sed etiam in emptione hodie imaginaria venditio sublata est, *l. contractus, D. de obl. & act.* & consequenter placet etiam sub condicione contrahi venditionem posse, *l. sicut, D. loc. §. emptio, Inst. de emp. & vend.* Non desiderat etiam societas scripturæ aut verborum proprietatem, id est, propriam solemnemque formulam, *l. 2. D. de oblig. & act.* quanquam & rem verbaque interuenire nihil vetat, *l. 4. D. eod. tit.*

XXXVII. Enarratio.

SOlo consensu] Societas consensu contrahitur, nuda consentientium voluntate, *l. 2. D. de oblig. & act. l. qui admittitur 19. D. eod.*

Actio pro socio] Hæc actio dicitur pro socio, quia est de eo, quod pro socio, communiterve gestum est, *l. actione 65. §. si post, D. eod. directa. § 2 Inst. de pœn. tem. lit.*

Omnium par conditio est] Ipsum societatis nomen æqualitatem præ se fert.

Alij antistat.] A. Gellius 7.1. *Virtute cæteris antistabat.* Sic legitur in scriptis codicibus. A

Pensior est conditio] Plaut. Stich. act. 1. sc. 2. *Vtra sit conditio pensior, virginemne, an viduam habere.*

Aut verbis] Verbis, id est, verbis expresso consensu sine stipulatione, & verbis nudis, & quibuscunque, οἱοισδήποτε ῥήμασι, non propriis, & solemnibus, vt in concipienda stipulatione verbis certis vtimur.

Aut nudo consensu] Nudo à verbis consensu, id est, tacito consensu, etiamsi verbis expressum non sit, quod exprimi potuit, *l. obligamur* 52. §. *vlt. D. de obligat.*

Legitima communio] Societas enim flagitiosæ rei, vel Leonina nulla est, *l. si non fuerint* 29. §. 2. B *& l. nec prætermittendum* 57. *D. eod.*

Omnium rerum] Omnium bonorum, quæ continuò communicantur citra traditionem: traditio enim tacita creditur interuenire, *l.* 2. *D. hoc tit.* ea vero quæ in nominibus sunt, nomina, τὰ χρέα, citra cessionem non communicantur, *l.* 3. *eod.*

Vel vnius rei] *L. verum* 63. *D. eod.* his verbis intelligit societatem negotiationis alicuius, κοινωνίαν τῆς ἐμπορείας, vocat Harpocratio: veluti mancipiodum emendorum, vendendorumque, quæ vænalitiaria negotiatio dicitur, *l. suos autem* 73. §. *pen. D. de leg.* 3.

Quoad vixerint contrahentes] Societas iniri potest in perpetuum, id est, quandiu viuunt socii, *l.* 1. C *D. eod.* nulla enim societatis in æternum coïtio est, *l. nulla* 70. *eod.* Sic etiam accipitur perpetuum in *l.* 4. *D. de procur.* Glossæ iuris: *perpetuum* καλεῖ καὶ τὸν τριακονταετίας χρόνον, καὶ τὸν ἄχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χρόνον. *Perpetuum vocat tricennij tempus, & quamdiu vixerit quis.* Idem notat Eustath. περὶ χρον. διαστημάτ. c. vlt. §. 15.

Aut voluerint] Societas coïri potest ad tempus, vel ex tempore, *d. l.* 1.

Lucri & damni] Socius lucri & damni comparticeps est. Vtitur eo verbo noui Testamenti vetus interpres in epistola ad Ephes. cap. 5. D. Hieronym. ibid. *Non memini*, inquit, *alibi me legisse, excepto præsenti loco, comparticipem.* Communicatur ergo compendium & dispendium. Nam si placuerit, vt alter D lucrum tantum, alter damnum sentiret, nihil agitur: & societatem Leoninam appellabat Cassius in *l. si non fuerint* 29. *D. eod.* τουτέστιν ἁρπακτικήν, διὰ τὴν τοῦ λέοντος φύσιν· πλεονέκτης γὰρ ὁ λέων τοῦ συναγρευθέντος αὐτῷ θρέμματος ἕτερον μὴ ἀναγκάζων δεινόν μεταλαχεῖν, vt aiunt Græci: *Est enim rapacissimus leo, nec in partem prædæ alia admittit animalia, sed vel ampliorem portionem, vel etiam totam sibi prædam vindicat.* Vide Phædri fabulam v. lib. 1. fabul. Æsopiarum.

Ius quoddam fraternitatis] οἱ γὰρ κοινωνοὶ τρόπον τινὰ ἀδελφοί εἰσι. Græci: *Socij quodam genere fratres sunt.* Τάξιν ἐπέχουσιν ἀδελφῶν, Theodorus Hermopolites ad *leg.* 173. *D. de reg. iur.* quæ ratio efficit vt socius damnetur tantum in id quod facere potest, *l. sunt qui* 16. §. 1. *D. de re iudic.* & consequenter dicam, fratrem E fratri in id tantum damnari quod facere potest.

Fratres sunt] Homero non satis est sororem dicere, sed & sociam addit, *Il.* 4. Ἄρεος ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη, ἑτάρη τε. Eustathius: ἐπίτασις γοῦν ἀδελφικῆς φιλίας, καὶ ὁμονοίας τὸ ἑταῖρος.

Communitas] Vtitur ipse eodem verbo in Parat. *D. eod.* M. Tullius epist. lib. 9. 24. *Nec id ad voluptatem refero, sed ad communitatem vitæ atque victus.* Lactant. lib. 6. 10. *Retentio societatis est communitas.*

Æqualitas dignitatis] Lactantius lib. 5. 15. *Nec alia causa est cur nobis inuicem fratrum nomen impertiamus, nisi quia pares esse nos credimus.*

Quæ non fit sub conditione] Mancipatio propriè est species alienationis rerum mancipi, quæ fit per æs & libram solemniter & purè, cum sit actus legitimus, qui non recipit conditionem, *Vlpian. Regul. tit.* 19. *l. actus* 77. *D. de reg. iur.* Itaque cum societati mancipatio insit, dubitari poterat, an societas sub conditione fieri posset. Sed alia causa est mancipationis expressæ, alia eius, quæ tacitè inest. illa purè fit: hæc conditionem tacitè recipit; expressa enim nocent, non expressa non nocent, *l. expressa* 195. *eod.*

Et in emptione similiter] Dubitabatur etiam an emptio sub conditione fieri posset, quia emptio imaginaria, id est, emancipatio non recipit conditionem, qua sublata, nihil est, cur venditio sub conditione fieri non possit.

Emptio imaginaria] Gaius apud Boëtium in Topicis: *Est autem mancipatio imaginaria quædam venditio.*

XXXVIII. *De contrahenda emptione & venditione.*

V. tit. 1. *lib.* 18. *D.*

EMptio quoque & venditio nudo consensu perficitur, sicut societas, & ex vtroque latere parit directam actionem; quia nec potior est causa emptoris quàm venditoris vel contra. Est autem emptio contractus, quo id agitur vt dato certo pretio sumat quis ab alio corpus vel ius quod vindicet sibi. Vel conuentio habendæ rei iurisve certo pretio. Vel, mutatio pretij cum merce. Vsus sum sumendi verbo: nam & veteres emere dicebant pro sumere, vt Festus adnotauit, & contra sumere pro emere. M. Tullius: *Quanti ego non æstimo, tanti sumpsisti.* & Horatius:

Quæ paruo sumi nequeunt opsonia captas.

Vsus vindicandi verbo, quia venditio non est, si hoc agatur ne emptor rem venditam & traditam vindicet sibi quasi suam. Magnus est hic locus atque adeo dispertitus in titulos plures, sicut ille initio qui fuit de mutuo: nam & hæc duo negotia mutuum & emptio frequentiora in hac societate ciuili. & hoc quidem titulo proponuntur regulæ quibus præcipue consistit emptio venditio, puta emptionem venditionem perfici nudo consensu, id est, statim vt conuenit de re certa & pretio certo. Pretium certum vt sit requiri. Est incertum in specie *l.* 1. *J. de rer. permutat.* sed & actio ex eo negotio vtilis ex empto vendito, non directa. Imaginariam venditionem aut simulatam non valere, vt venditionem scilicet, valere vt donationem si fraus legibus quæsita non sit, vel vt transactionem, si hoc agebatur, *l.* 3. *hoc tit. l. cum ea, sup. de transf.* Rei suæ emptionem non valere. At possessionis rei suæ valere, *l.* 34. §. *rei, D. eod.* Sicut rei suæ dicimus condictionem non esse, possessionis rei suæ condictionem esse. Inuitum neque emere neque vendere, ereptionem esse non emptionem, cum venditor vendit inuitus, nisi forte vendat pignoris causa, vt *l.* 2. *&* 5. *D. de dist. pig.* & in casu, *l. ita vt* §. *vlt. D. mand. l.* 15. *D. de fid. libert.* Et eæ quidem regulæ communes etiam sunt aliis contractibus: & fere quæ ponuntur de vno contractu, quia summa sunt principia & naturalia, pertinent etiam ad alios.

XXXVIII. Enarratio.

Nudo consensu perficitur] Emptio nudo, id est, solo consensu fit, perficitur, peragitur, constituitur, *l.1.* § 1. *D. eod. l.2. D. de obligat. l.1. §. 2. D. de rer. permut.* Sic Aristoteles in recensendis iis quæ consensu fiunt, ὠνὴν καὶ πρᾶσιν, *emptionem & venditionem* refert, Ethicor. Nicomach. lib.6. cap.5. Itaque furiosus nec emere, nec vendere potest: nec enim furiosi vllus est consensus, *l. 2.* nam consentire non videtur, quia nec sentit, *l.8. § 3. D. de opt. leg.* vtique autem furiosus sensu caret. ἐστέρηται τῶν διανοητικῶν καὶ τῶν λογικῶν: Mente caret, *§ 1. Inst. quib. mod. non est perm. fac. testam.* Nam male affecto corpore deintegratur quodammodo mens, aut certe præstandis operationibus suis minus apta est, tametsi ipsa nihil in se damni ac detrimenti acceperit, siue vt ait Zonaras in epistola 13. Υγιῶς μὲν ἔχοντος τοῦ ὀργάνου κατὰ φύσιν, καὶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ παραφθαρέντος δὲ αὐτοῦ ὅπως δήποτε, πλημμελῶς καὶ ὁ νοῦς τὰς ὑπ' ἐνεργείας ἐκ ἐπιδείκνυσιν, εἰ καὶ καθ' ἑαυτὸν αὐτὸς μηδὲν παραβλάπτεται. Eadem ratione velle non creditur, aut nolle: velle enim aut nolle dicitur, qui ratione vtitur. Theophylactus in epistolam Pauli ad Galat. cap.5. τὸ γὰρ θέλειν, καὶ μὴ θέλειν, τῆς ψυχῆς ἐστι τῆς λογιζομένης.

Emptio, inquam, nuda consentientium voluntate perficitur: impletur autem pretii numeratione, & rei traditione, *l. si quis alienam 46. D. de action. emp. l.4. C. eod.* perfici in *l. 8. D. de resc. vend.* est impleri, consummari.

Parit directam actionem] Ciuilem: est enim quædam ex empto actio prætoria, actio ex empto de peculio ex contractu serui, *l.8. D. de rescind. vendit.*

Vel ius] Vide tit. seq.

Conuentio habendæ rei] Venditor enim hactenus tenetur, vt rem emptori habere liceat, non etiam vt eius faciat, *l.30. §.1. D. de act. empt.* Itaque venditor emptori cauet interposita stipulatione habere licere, *l.11 § venditorem, eod.*

Vel mutatio pretii] Plures definitiones adferre solet eiusdem rei verborum conceptione non substantia distantes, vt & plures fieri posse ipse probat epistola ad Lomellinum, & Obs. lib. XVIII. 38. Anastasius Sinaïta ὁδηγοῦ cap.2. πολλοὶ μὲν οὖν εἰσί, καὶ ἀναιδέστατοι ... τοῦ ... πράγματος. Quod quidam improbe negant.

Mutatio pretii] Plinius 9. 55. *Nam permutare quidem pretio voluit, alijve merce.* & libro XIX. 1. *Quaternis denariis scriptura eius permutata.* Columella de re R. 7. cap.9. *Porcus ære mutandus est.* Sic etiam loquitur lib. 8.5. & lib. 12. 26. Apuleius in Apologia: *Panem pretio mutaui.* Ammianus Marcellinus libro 25. *Vt si vsquam modius vnus farinæ fuisset repertus, aureis decem mutaretur.* Græci promiscue dicunt, ἀλλάσσειν, ἀντὶ τὸ ἀμοίβειν, ἢ πρίασθαι, Timon apud Gellium 3. 17.

Πολλῶν ἀργυρίων ὀλίγην ἠλλάξατο βίβλον.

B. Chrysostomus illa Psal. 43. ἐν τοῖς ἀλλάγμασιν, sic interpretatur: ἐν τῇ ὠνῇ ἡμῶν· διὸ καὶ ἕτερός φησιν, ἐν τῇ τιμήσει ἡμῶν, τουτέστιν, ἐν τῇ πράσει ἡμῶν· ἢ γὰρ τιμὴ, ἀλλαγμά ἐστι· δίδομεν γὰρ οἰκέτην πολλάκις, καὶ λαμβάνομεν ἀργύριον καὶ χρυσίον. D. Hieronymus in Amos cap. 5. ἄλλαγμα *iuxta idioma scripturarum pretium dicitur: quod in Euangelio quoque legimus: aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?* ἀντάλλαγμα. Sic etiam Symmachus, ἀντάλλαγμα τιμῶν, seu pretium interpretatur apud Theodoretum ad Psalm. 63. 13. ἀπέδου τὸν λαόν σου ἐκ ὑπάρξεως, καὶ ἐ πολλὴν ἐποίησας τὴν τιμὴν αὐτῶν. Vel etiam distinctionis gratia, ἀλλάξασθαι πρὸς ἀργύριον, Iulius

A Pollux lib.3. cap.25. vt Plaut. Perf. act.4. sc.5. *Cum argento permutes domum.*

Cum merce] *Leg. 1. D. eod. l.1. D. de rer. permut.* Hinc mercis mutator pro mercatore apud Lucanum 8. ad finem.

M. Tullius] Epist. lib.7. 23.

Horatius] Sat. lib. II. 7.

Si hoc agatur] Regulariter ex causa venditionis transfertur dominium, *l. nunquam 31. D. de adquir. rer. dom.* Martialis: *Quod quis emit, possit dicere iure suum,* idque habere non possumus cuius pretium nobis persolutum est, & si id agatur ne dominium transeat in accipientem, emptio venditio non intelligitur, *l. pen. §. vlt. D. eod.*

B Statim vt.] M. Tullius epist. lib.1. 9. *Statim vt ille Prætor est factus.*

Statim vt conuenit] *Instit. eod. in prin.*

De re certa] Nec emptio nec venditio sine re quæ væneat, potest intelligi, *l. nec emptio 8. D. eod. l. cum hereditatem 7. D. de hered. vel act. vend.* & emptio perfecta est si appareat, quid, quale, quantumve sit, quod væniit, *l. necessario 8 ff. de peric. & comm. rei vend.* id enim demum certum esse dicitur, *l. certum 6. D. de reb. cred.*

Pretium certum] Emptio venditio sine quantitate nulla est, id est, sine pretio, *l.2. §.1. D. eod. l.6. hoc tit.* emptionis enim substantia consistit ex pretio, *l. pacta 72. D. de contrah. empt.* pretium indicium emptionis

C venditionis, σύμβολον ὠνῆς καὶ πράσεως, Galenus II. de different. puls. & certum pretium esse debet, *§. 1. Inst. eod.* Certum autem est, cuius taxata quantitas est, *l. 1. J. de rer. permut. & l.1. de sentent. quæ pro eo quod inter. profer.* vt puta si res empta sit decem. Sed & certum pretiũ intelligitur, si emptio ita contracta sit: quanti tu emisti: quantum pretii in arca habeo: vel quanti à testatore res empta est, *l.7. §.1. & l.37. ff. eod.* Scholiastes Græcus Theophili ad *dict. §. 1.* nec probanda est Glos. sententia existimantis non esse certũ pretium, si ita conuentum sit, pro pretio quod in arca habeo. quamquam vix etiam supinus homo rem suam ita vẽdiderit, vt pro pretio rei suæ habeat quod ignorat; siue ita venditio composita sit, quantum pretii in arca habeo, siue ita, pro pretio, &c.

D Est incertum] Emptor enim pretii nomine non taxata quantitate seu pretio, alium fundum dederat.

Vtilis ex empto] Datur enim ad exemplum ex empto actionis, vt est in *l. 1 J. de rer. permut.* quibus verbis vtilis actio demonstratur.

Non directa] Quæ competit ex contractu emptionis & venditionis.

Imaginariam venditionem] De qua in *l. 3. 6. & 7. h. t.* Imaginaria venditio est, cum quid pretii nomine numeratur, cum reuera aliud agatur, quam quod simulate concipitur. Glossarium Nomicum: εἰκονικὴ πρᾶσις ἐστὶν ἡ ἐσχηματισμένη, καὶ οὐκ ἀληθῶς γινομένη. *Venditio figurata, nec re ipsa contracta.* Verum opponitur ei,

E quod imaginarium est. Tertullianus de Corona: *Omnia sunt imaginaria in hoc sæculo, nihil veri.* Sed & imaginaria venditio dicitur, cum pretium non interuenit, *l. imaginaria 16. D. de reg. iur.*

Si fraus legibus] Vt puta si sub specie venditionis donationem iure ciuili prohibitam maritus in vxorem contulerit, *l. 15. & l. 20. inf. de donat. int. vir. & vxor.*

Rei suæ] *l. 4. & 10. hoc tit.* Petronius: *Mihi plane placet emere, quamuis nostrum sit quod agnoscimus.* Guntherus Ligurini l. 3.

——*commercia certe*
Non satis æqua mihi faciunt dum vendere nobis
Nostra volunt.

siue

ſiue ſciens, ſiue ignorans quis emerit, *l. ſuæ rei* 16. *D. eod.* quoniam hoc agitur vt dominium in emptorem tranſeat, *l. pen.* §. *vlt. eod.* Quod autem proprium eſt alicuius, amplius eius fieri non poteſt, § *ſed ſi rem, Inſtit. de leg.*

At poſſeſſionis] Quam habuit, & forte venditor in iudicio poſſeſſionis potior eſſet: nam hoc caſu vtilis emptio eſt, *l. ſi aliquam 28. D. de adquir. poſſeſſ.*

Condictionem non eſſe] Dominus rem ſuam non condicit niſi furi, *l. 1. D. de condict. furt. l. vlt. D. vſufructuar. quemadm. cau.* propter condictionis formulam: ſi paret eum dare oportere, *§. ſic itaque, Inſtit. de action.* Nec enim domino dari poteſt. poſſeſſionem tamen rei ſuæ condicet, *l. indebiti 15. §. 1. D. de condict. indeb.*

Inuitum] *L. inuitum 11.* Terent. Adelp. act. 2. ſc. 1. *quid ſi ego tibi illam nolo vendere, coges me?* B. Chryſoſtomus homilia 87. in Matthæum: οὐ γὰρ βιαζόμενον δεῖ ὠνεῖσθαι, ἀλλὰ πείθοντα. *Nec enim vim paſſum emere oportet, ſed volentem.* V. Nouellam 122. c. 9. *§. 1.* lib. 5. Baſilic. t. 11. cap. 19. M. Tull. 1. contra Rullum: *Ab inuito emere iniurioſum eſt.*

Ereptionem eſſe] Idem 6. in Verrem: *Putabant ereptionem eſſe, non emptionem, cum venditori ſuo arbitrio vendere non licebat.*

XXXIX. *De hereditate, vel actione vendita.*

V. D. lib. 18. tit. 4.

QVod dixi ante, non tantum corporis emptionem eſſe, ſed iuris, id patefacit hic titulus. Hereditatis enim & actionis nomina iuris ſunt, hereditas ius ſucceſſionis vniuerſæ defuncti. Actio ius petendi in iudicio quod ſuum eſt, & emptori quidem iuris etiam ante ceſſionem datur vtilis actio in rem, ſi hereditas vel in rem actio vendita ſit, *l. vlt. hoc tit.* emptori verò corporis ante traditionem nulla in rem actio eſt. Item venditor corporis ſe obligat ob euictionem, non venditor hereditatis vel actionis. Satis enim eſt ſi præſtet hereditatem eſſe, vel actionem eſſe qualem qualem.

XXXIX. Enarratio.

NOmina iuris ſunt] Hereditas iuris nomen eſt, *l. hereditatis 119. l. pecuniæ 178 §. 1. D. de verb. ſign.* id eſt, quo ſignificatur ius non pecunia, cuius nomine corpora hereditaria intelligimus, Cuiac. 4. ad Afric. in fi. & 11. Obſer. 30.

Hereditas ius ſucc. vn.] *L. bonorum 228. D. de V. S. & l. hereditas 62. D. de regul. iur.*

Actio ius petendi] Petere eſt vindicare, *l. non ſolum 33. § ſi mihi, D. de vſurpat. & vſuc.* ſed & deberi, & & peti paria ſunt, *l. ita ſtipulatus 115. D. de verb. oblig.* hoc igitur verbo omnis actio comprehenditur, id eſt, tam actio in rem, quam in perſonam.

In iudicio] Id eſt, apud iudices datos, in iure actione non vtimur: perſecutiones enim in iure, id eſt, apud Prætorem, vel Præſidem inſtituuntur, *Vlp. Regul. tit. 25. § fideicommiſſa.*

Quod ſuum eſt] Hæc duo ſuum eſſe, & in actione habere diſtinguit Pomponius in *l. ſcribit 34. de aur. arg. leg.* ſed & ſuum recepiſſe dicitur, qui quod ſibi debetur, recepit, *l. quod autem 6. §. apud Labeo. D. quæ in fraud. creditor.* hoc igitur verbo tam quod noſtrum eſt continetur, quam quod nobis debetur.

Et emptori quidem] Qui vendidit hereditatem heres permanet, *l. ait Prætor 7. §. ſed quod Papinianus, D. de minor. §. reſtituta, Inſtit. de fideicomm. hered.*

A Itaque venditor debitores hereditarios conuenire poterit, & creditoribus hereditariis, aut quaſi creditoribus hereditariis, ſiue legatariis & fideicommiſſariis etiam inuitus reſpondebit: niſi fiſcus hereditatem vendiderit: fiſcus enim non conuenitur, ſed emptor hereditatis. Si quid tamen venditor ſoluerit, id ab emptore recipiet, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 2 ǰ. de legat.* actione ſcilicet ex vendito, vel ex ſtipulatu, *l. ſi ex pluribus 18. D. eod.* Nam heres ſtipulabatur quantam pecuniam hereditario nomine dediſſet, ſoluiſſet, præſtitiſſet, tantam ſibi reſtitutum iri, *d. l. ſi ex plurib.* Emptor vero, quanta pecunia ad venditorem ex hereditate, perueniſſet, tantam præſtari, *l. in illa 50.*
B §. 1. *D. de verb. obligat.* hoc enim agitur, vt emolumentum, & damnum emptorem reſpiciat, *l. 2. § ſicuti, D. eod.* Vide Cuiac. d. c. 30.

Emptor autem vicem heredis obtinet, *d. l. 2. §. cum quis, & l. ſi ei 9. D. comm. præd.* nec tamen creditorib. hereditariis reſpondebit niſi volens, *l. 2. hoc tit.* & citra ceſſionem etiam aduerſus debitores hereditarios vtiles actiones habet, tam in perſonam, quam in rem, *l. 5. & pen. hoc tit.* ex conſtitutione D. Pij, *l. ſi cum emptore 16. D. de pact.* quibus emptor ſi experiri velit, venditori, cui directæ competunt præferetur, *l. procuratore 55. D. de procur.* Cuiac. ad *d. l. 16.* & directæ igitur penes heredem ſunt veluti ſine re. Ius illud ex conſtitutione principis deſcendere nomina-
C tim dicitur *l. 8. h. tit.* & innuitur verbo, *placet* in *d. l. 5.* ex mandato autem directæ emptori dantur, *d. l. 5.* Sed viceuerſa creditores vtiles actiones in emptorem non habent, quia deficit conſtitutio, Cuiac. ad *d. l. 16. in 5. vtiles.*

Vel in rem actio] Conſtitutio D. Pij producitur ad ſimiles caſus, vt ſi cui nomen venditum, donatum, legatum, in ſolutum datum ſit, *l. 1. §. nunc tractemus, D. de tut. & ration. diſtrah. l. ex legato 17 ǰ. de legat.* Cui. loco cit. porrectum, inquam, eſt ad actionem venditam ex interpretatione prudentium, vt colligitur ex verbo, *reſponſum eſt* in *d. l. 7.* Sicut igitur emptor hereditatis vtiles actiones habet etiam ante ceſſionem, & directas ex mandato: ita emptor actiones vtiles habet ſine ceſſione, & directas ex ceſſio-
D ne, *d. l. 7 & 8. hoc tit.*

Emptori vero corporis] Hoc intereſt inter emptorem iuris & emptorem corporis, primo, quod emptor iuris vtilem in rem actionem habet, etiam ante ceſſionem; de quo tamen dubitari poterat: quoniam actio in rem ex dominio naſcitur, quod penes venditorem ante mancipationem, traditionem, vel ceſſionem, quæ vice traditionis eſt, remanet: in tantum vt res hereditarias vendere poſſit, & earum dominium transferre, vel aliter alienare, *l. ſi ancillam 11. ǰ. de act. empt. l. 6. hoc tit.* ſed dubitationem ſuſtulit lex vlt. hoc tit. Emptori vero corporis ante traditionem nulla in rem actio eſt, id eſt ne quidem vtilis: res enim nondum tradita in bonis venditoris remanet, *l. ſicut 8. §. ſi debitor. D. quib. mod. pign. vel hyp.*
E *ſolu. §. vtique, Inſt. de empt. vend.* Secundo, venditor corporis ſe obligat ob euictionem, *l. ex empto 11. §. 2. D. de act. empt.* venditor autem hereditatis, vel actionis, euictionis nomine non tenetur, ſi quid ex corporibus hereditariis euincatur, quia ius vendidit, niſi aliter conuenerit, *l. 2. D. eod. l. 1. ǰ. de euict.* Satis igitur eſt ſi præſtet hereditatem eſſe: nam qui hereditatem vendiderit eius qui viuit, aut nullus eſt, nihil agit, *l. 1. D. eod.* quanta autem hereditas ſit, nihil intereſt, *l. qui filiuſfam. 14. §. 1. eod.* Similiter venditor hominis debitorem eſſe præſtat, non etiam locupletem debitorem, niſi aliud conuenerit, *l. 4. eod.* bonum nomen, idoneum nomen non præſtat. vtique

T

autem meminisse oportebit, si actio in iudicium deducta venerit, emptorem repelli posse exceptione litigiosi, l. 1. §. 1. D. de litigios. & nominis venditionem ignorante ac inuito debitore contrahi posse, l. 3. delegationem autem voluntariam esse, quia fit per stipulationem, vt docet titulus 41. lib. 8.

XL. *Quæ res venire non possunt, & quæ vendere vel emere vetantur.*

DVæ sunt partes huius tituli: prima, quæ res venire non possunt, id est, quæ emi possunt, non vendi, cuius generis purpura est, quam priuati vendere non possunt, l. 1. emere possunt de publico. Secunda, quæ vendere vel emere vetantur, in quibus verbis articulus, vel, pro subdisiunctione accipiendus est, vt sit, quæ res vendi & emi prohibitæ sint, in quibus vtique sunt annona militaris & frumentum publici canonis, l. 3. & 4. his etiam sericum adnumero. Nam vt lex communis ponitur Romanis & Barbaris, id est, Persis, ne vltra fines lege definitos inter se negotientur sine Comite commerciorum, l. 4. & l. vlt. ℑ. de com. & mer. ita commune hoc esse opinor, vt sicut Romani sericum à Barbaris emere non possunt sine Comite commerciorum, nec intra eos fines, vt constituit l. 2. cum nondum ratio conficiendi serici ad Romanos peruenisset, & sericum auro contra venderetur, vt Vopiscus in Aureliano, ait libram auri libram serici fuisse, & lex Rhodia, ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσῷ, & l. emptori §. 1. D. de euict. vestem sericam pretiosam esse rem, quod de his tantum dicitur pro quibus aurum dependitur ad sacoma: ita vero nec Barbari possunt vendere alij quam Comiti commerciorum. Perperam antea legebatur: Qui vendere: de rebus enim titulus est, non de personis certis. Perperam, mercari pro emere. Mercari enim emere & vendere est.

XL. Enarratio.

HOc titulo quodammodo disceditur à iure gentium, ex quo ius vendendi emendique cuilibet concessum est. Priuati igitur fucandæ & distrahendæ purpuræ facultatem non habent venditoribus pœna publicationis bonorum & capitis imminente, l. 1. h. t.

Fucandæ, ait lex 1. id est, tingendæ, vt recte Accursius, cuius Glossa in quibusdam editionibus in textum irrepsit, l. 3. ℑ. de vestib. holou. Iosephus ἀρχαιολογ. libro 3. capite 4. ἔρια τε τοῖς προειρημένοις ἄνθεσι μεμολυσμένα: Rufini Aquileiensis versio: *Lanasque prædictis fucatas coloribus.* Ouidius Trist. 11.

Composita est aliis fucandi cura coloris.

Glossæ: *fucatur*, βάπτεται & βάπτω, *fuco*. Hinc fucus. Horatius Carmin. 3. od. 5. *neque amissos colores Lana refert medicata fuco.* Plinius 22. cap. 1. *Infici vestes scimus admirabili fuco.* & fucatio. Eusebius Pamphili de incorporali & inuisibili Deo: *Non tamen fucatio erat vestimentorum naturalis.*

Ait d. lex. *vel in serico.* Basilica: ἐν μετάξῃ. Anastasius bibliothecarius in historia ecclesiastica, *Sericum copiosum* Theophanes dixerat, μέταξαν πολλήν. Metaxa rude est sericum, & αὐτοφυές, nondum neque tinctum, neque in fila diductum: & ideo separatur à nemate serico in l. vlt. D. de publican. Cuiac. ad l. 10. C. de muril. Alii metaxam esse nema seu filum sericum existimant. Zonaras in Iustiniano: τὰ τῶν σηρῶν νήματα ἡ μετάξα. Michael Glycas annal. parte 4. τὰ τῶν σηρῶν νήματα, ὅπερ ἐστιν ἡ μετάξα. Hinc μεταξωτόν, sericum. Auctor Græcobarbarus: πολλὰ φορῶν μεταξωτὰ βελοῦδα τζαμηλότα.

Vel in serico. l. 4. ℑ. de vestib. holou. Ennodius in panegyrico Theodorico dicto: *Exhibete Seres indumenta pretioso murice fucata & non uno aheno bibentia nobilitatem tegminis prorogate.* Boetius de consolat. philosop. Met. 5. *Nec lucida vellera Serum Tyrio miscere veneno.* adde Cassiodorum 1. variar. 2.

Blatta. d. l. 1. Alcimus Auitus poëmat. lib. 3.

Serica bis coctis mutabat tegmina blattis. Lamprid. in Heliogab. *Parauerat funes blatta & serico & cocco intortos.* Anastasius bibliothecarius in Anastasio: *Vela serica alba ornata blatta.* Hinc blatteæ tunicæ. Vopiscus in Aureliano. Flodoardus historiæ Remensis 1. capite 15. *Et codicillos ab Anastasio Imperatore pro consulatu sibi missos cum corona aurea, tunicaque blattea sumpsit.*

Oxyblatta in d. l. est purpura exquisitioris & splendidioris luminis.

Est denique purpura, quæ dicitur *hyacinthina*. sic legitur in d. l. 1. S. Chrysostomus in Esaiam cap. 3. καὶ τὰ βύσσινα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ ὑακίνθῳ συγκαθυφασμένην. Hinc pelles hyacinthinæ, ansula hyacinthina, vitta & tunica hyacinthina, Exodi capite 25. & 28. Quanquam in Sixtinis biblus emendatum hianthina. Et hanc lectionum varietatem inuexere sacrorum codicum interpretes varii. vt ecce Ezechielis cap. 16. ver. 10. Sic habent Septuaginta, καὶ ἐνέδυσά σε ὑάκινθον: id est, ὑακινθίνην ἐσθῆτα, vt ibi Theodoretus. vt Hieremiæ cap. 10. ὑάκινθον καὶ πορφύραν ἐνδύσουσιν αὐτά. Aquila autem & Symmachus ἰάνθινα, referente Hieronymo ibidem. Et ὑακινθινοβαφῶς Xenophonti 4. παιδ'. Arriano de exped. Alexandri 6. Itaque nihil mutandum in d. l. 1. auctoribus libris veteribus, nec apud Persium sat. 1. vbi legitur, *hyacinthina lana est.* Alia igitur est purpura hyacinthina, quæ colorem hyacinthi refert. Iesus Sirach filius Sapientiæ capite 60. vers. 5 καὶ φοροῦντες ὑάκινθον Philo περὶ κόσμου: τά τε γὰρ νήματα πάντα τὰ ὑακίνθου, καὶ πορφύρας, καὶ κοκκίνου, καὶ βύσσου, καὶ τῶν τριχῶν αἰγῶν ἐπιτελεῖσθαι. Athenæus 12. εἰσὶ δὲ αἱ μὲν πορφυραῖ πᾶσαι, αἱ δὲ ἰοβαφεῖς, αἱ δὲ ὑακίνθιναι. Alia ianthina, *l. si cui lana §. vlt. D. de legat. 3.* Martialis 11. 39.

Coccina famosæ donas, & ianthina mœchæ. Plinius libro 21. cap. 6. *Viola purpura Græco nomine ἴα & ex his ianthina vestis*: id est, purpura violacei coloris, ἐκ τοῦ ἴα καὶ ἄνθος: est enim ἄνθος color. Hesychius: ἄνθη, χρώματα. Vide eundem Plinium dicti libri cap. 8. Liber Notarum: *Ianthinum, Iantineum.* Item: *iacintinum, & iacintum.* Hæc paulo fusius exposui, quia plerique in d. l. 1. malunt *ianthina*, quam hyacintina. Certe in libro Ægidii Menagii legitur ianthina: in Iuliani Brodæi, hyacinthina.

His etiam sericum adnumero] Scholiastes Basilic. libro 23. tit. 3. cap. 73. ἐὰν γὰρ ἀθέμιτον ἐμπορείαν μετέρχονται, τυχὸν πορφύρας, ἢ μετάξης, ἢ τινὸς τοιούτου &c. Corrige igitur Synopsim Basilic. cap. eod. & pro μονίταις, lege μετάξης.

Articulus vel] Vide ad tit. 38. libri sexti.

Sericum auro] Sericum ἰσόχρυσον erat ante Iustinianum. Libra enim serici libra auri emebatur.

Sericum à Barbaris] Romani à Barbaris sericum didicere. Dio lib. 43. ἵνα γὰρ μὴ δι' ἄλλων τῶν θεαμάτων ὁ ἥλιος λυπήσῃ, παραπετάσματα ὑπὲρ αὐτῶν σηρικὰ, ὥς γέ τινές φασιν, ὑπερεπέτασε. τοῦτο δὲ τὸ ὕφασμα χλιδῆς βαρβαρικῆς ἔργον, καὶ παρ' ἐκείνων καὶ πρὸς ἡμᾶς εἰς τρυφὴν τῶν πάνυ γυναικῶν περιττὴν ἐσπεφοίτηκεν.

Ad Rom. peruenisset] Ætate Iustiniani serici conficiendi artificium in Europam inuectum est, Procopius γοτθ. δ. Theophanes Byzantius apud Photium, Cod. 64. & Theophylact. Simocatta hist. Maurit. lib. 7. in Photii Synopsi, Nicephor. Callist. lib. 17. 32.

Auro contra] Plaut. Curcul. act. 1. sc. 3. *Auro contra cedo molestum amatorem. à me aurum accipe*. Pa. *Cedo mihi contra aurichalcho.* & Epid. act. 3. sc. 1. *Non carum est auro contra.* ἰσοστάσιον ἦν πρὸς χρυσόν. dicebant & contra aurum. Varro 1. de re R. Plin. 13.15. *Quas feminæ viris contra margaritas regerunt.*

Lex Rhodia] Cap. 60.

Ὁλοσηρικά] Holoserica vestis opponitur subsericæ. Holoserica est tota serica. Macarius homil. 17. χιτῶν ἐ... ὁλοσηρικός. Doroth. doctr. 2 ὥσπερ γὰρ ἐνδεδυμένος ὁλοσηρικόν, &c. Subserici stamen lineum, trama autem serica. Holoserica differt ab holouera: est enim holouera sacro murice tincta, & principali colore, quem holouerum vocabant. Procop. ἀνεκδ. βάμματος δὲ τοῦ βασιλικοῦ ὅπερ καὶ ἐν ὁλοβήρον νενομίκασι. est q; præstantissima S. Basilius homilia 7. in Hexaem. πόθεν αἱ κόχλοι τοῖς βασιλεῦσι τὰς ἁλουργίδας χαρίζονται; αἱ καὶ τὰ ἄνθη τῶν λειμώνων τῇ εὐχροίᾳ παρέδραμον. unde cochleæ vestes regibus purpureas offerunt? quæ quidem & pratorum flores viuacitate coloris longo interuallo superant.

Ad sacoma] Vitruuius lib. 9. 3. *Aurum ad sacoma appendit redemptori.* Glossæ, *sacoma*, σήκωμα. Sacoma est æquipondium. *pretium auro rependere* dixit Vellcius 11. cap. 6.

Quæ vendere] Agitur tamen de vendentibus & & ementib. *Vt si ius emendi auferretur damnato*, vt in Dec. Quintil. 250 cæterum ταυτολογία est.

XLI. *Quæ exportari non debeant.*

EST etiam hoc commune inter Romanos & Barbaros hostes Pop. Rom. veluti Persas, Indos, Æthiopas, Gothos, Vandalos, ne legationis forte aut induciarum tempore illi vendant, hi emant ferrum factum vel infectum, & exportent, quod vti est in *l. 2. huius tit.* capitale esse etiam Procopius refert 1. de bel. Pers. his verbis: ...τε σίδηρον, ... τὰ ἄλλα ἐπιτήδεια. Ἰνδοὶ ... αἰθίοπες ... Ῥωμαίων ... νόμῳ ἅπασι ... θάνατος γὰρ ... ζημία ... Ideo nec vinum, nec oleum, nec garum quod exportent, ... ne degustationis quidem causa hos liquores ad Barbaros posse transferri, ne proinde illecti eorum dulcedine promptius inuadant fines Romanorum; hoc enim modo Longobardos legimus à Narsete in Italiam fuisse pellectos. Exportare est transferre extra fines Romani imperij, vt in orat. pro Flacco: *Exportari aurum non oportere Senatus iudicauit*, quod confirmat *l. 2. ʃ. de com. & mer.* Quæ autem exportari prohibentur, & emi vendique satis prohibentur, aut mercis pretiive loco cedere.

XLI. Enarratio.

VInum, oleum, liquamen ad Barbaricum transferre non licet, *l. 1. hoc tit.* Barbaricum pro solo Barbarorum, vt in c. 52. *Cod. Can.* Ecclesiæ Afric. βαρβαρικόν vertit interpres Græcus Basilicωn. Eutropius lib. 9. *Vterque in Barbarico interfecti sunt.* Pæanius in paraphrasi. ἐν μέσοις τοῖς βαρβάροις ἀναιρεθέντες.

Ferrum factum] Arma transferre prohibitum. Libanius in declamat. 17. νόμον μὲν ὑμεῖς τεθήκατε, ἄν τις ὅς ... ὅπλα ἄγων ... θάνατον ... τὴν ζημίαν: *Si quis ad Philippum arma transferre conuincatur, aut vasa quæ ad triremes pertinent, morte plectatur.* puta loricas, scuta, arcus, sagittas, spathas, gladios *l. 2.* quos ἀρμαμέντα vocat *Novell. 85. cap. 4* Theophanes: τῷ ἀρμαμέντῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος, ἀπέτεμεν τὴν αὐτοῦ κάραν: *apprehensa eius ceruice, sica qua erat accinctus, caput eius amputauit.* de quibus vide Glossarium Cedreni. Adde Iustiniar. ind. cap. 4. ζάβας ἤτοι λωρίκια κοντοὺς, μονοκόνδια, & ζιβύνας ἤτοι μοσκίδια Zabas siue loricas, contos, monocontia, sibinnos, siue missilia. D. rebus Glossarium ineditum: ζάβα τὸ λωρίκιον. ζαβάρειον, ... ζάβαι. exstat in Chronico Alexandrino. Hesychius: ... de Sibinnis vide Glossarium Cedreni. itemque cautum lege Francica. Capitular. Car. M. addit. 4. cap. 92 *De brunius (loricis) vt nullus foras nostro regno vendere præsumat.* Græci ad *l. 1. D. de his quæ vt indign.* ibi: *Illicitæ merces:* ... τοῖς πολεμίοις, ἢ πιπρᾶν. Ait, piceam exportare non licere, quod iuri Attico conuenit. Aristophanis Scholiastes in Equit. ... τὸ ... τὰ κοινὰ ζωμεύματα ... νεῶν χρῶνται. λέγεται δὲ καὶ ξύλα, καὶ κηρὸς καὶ πίσσα.

Garum] Liquamen, *d. l. 1.* Victor Vticensis persec. Afric. lib. 1. *Plerisque aquam marinam, alijs acetum, amurcam, liquamenque, &c. porrigebant.* Regula S. Pachomii cap. 23. *Si aliquis eorum, qui peregre mittuntur, habuerit desiderium comedendi liquamen de piscibus.* Græci in Basilicis liquamen interpretantur γάρον. recte Charisius 1. Garum, muria, liquamen. Vetus colloq. Scholast. *liquamen primum & secundum.* Lege igitur in Græcis: γάρον πρῶτον καὶ δεύτερον & in alio ... γάρος. *Cima cum liquamine.* Est autem garum condimentum ex sanie & intestinis piscium. Artemidor. D... primo: ἐστὶ γὰρ ... σηπεδών. quæ verba Suidas exscripsit in ... Cælius Aurelianus tard. pass. 11. c. 1. *Garum quod appellamus liquamen ex pisce Siluro confectum.* Vide Plinium 31. 7. & Isidor. Origin. 10. cap. 3.

Longobardos legimus] Paulus Warnefridus de gest. Longobard. lib. 11. cap. 5. *Legatos ad Longobardorum gentem dirigit (Narses) mandans vt pauperrima Pannoniæ rura desererent, & ad Italiam cunctis refertam diuitijs possidendam venirent: simulque multimoda pomorum genera, aliarumque rerum species, quarum Italia ferax est, mittit, quatenus eorum ad veniendum animos possetillicere.* Eademque ratione Galli in Italiam transcenderunt. Liuius 5. *Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeque vini noua tum voluptate captam Alpes transisse: agrosque ab Hetruscis ante cultos possedisse, & inuenisse in Galliam vinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum.* Plutarch. in Camillo. Paul. Warnefrid. d. lib. 11 cap. 22. *Caussa autem cur Galli in Italiam venerint, hæc fuisse describitur. dum enim vina degustassent ab Italia delatum, auiditate vini illecti, ad Italiam transierunt.*

Vt in orat. pro Flacco] Et ibid. *Cæsus est virgis Cymæus ille Athenagoras, qui in fame frumentum exportare erat ausus.*

Aut mercis preciive] Res enim pro pretio dari & accipi potest. Vide Cuiac. infra de rer. perm.

Quemadmodum autem quædam res euehi, & exportari non debent: ita nec importari. verbi caussa vinum exoticum Massilienses non recipiunt. Vide Strabonem lib. 16. de Arabibus Nabatæis.

XLII. *De Eunuchis.*

ETiam hoc t. ostenditur, Romanos eunuchos factos neque emi neque vendi posse, eadem pœna irrogata emptori & venditori, *l. 2.* vt est plerumque commune crimen emptoris & venditoris, si quid veneat contra leges, *l. 1. D. ad l. Fab. l. 1. ʃ. de cupres. l. 10. ʃ. de cur. pub.* eadem tabellioni, eadem octa-

uario siue publicano. Barbarorum eunuchorum esse commercium, & eunuchorum qui facti sunt in Barbarico orbe, in Romano eunuchum facere capitale esse.

XLII. Enarratio.

OCtauario] Qui vectigal octauæ exigebat. vide Cuiac. J. tit. 6.

Capitale esse] Seruus autem ex domini conniuentia castratus fisco addicitur, *l.* 1. *hoc tit.* ex *Nou.* 142. liber fit. Zonar, ad can. Apostol. 24. Phot. Nomoc. tit. 1. cap. 14. vetus hæc est constitutio: Ne eunuchi fiant. Adde his quæ Cuiac. ad *d. Nou.* 142. & viri docti ad Ammian. Marcellin. lib. XIIX. obseruant, Constantinum Manassem in Nerua, Cedrenum, Euseb. Chronicor. libro posteriore. Phocylides iam antea monuerat:

Μὴδ' αὖ παιδογόνον ποτὲ τέμνειν ἄρσενα κῦρον.

Ne castres vnquam puerum marem prolificum.

Eunuchum facere] *Virilitatem excindere.* Quintilian. 5. 12. Martialis: *Virilitatis damno mœret erepta.* Eunuchi igitur hoc loco sunt præcisi, castrati.

XLIII. *De partibus qui filios suos distrahunt.*

ADditur in hoc titulo, à patribus liberos non posse vendi in seruitutem, vel donari, vel pignori obligari, nec sub prætextu ignorantiæ accipientis, cuius tamen prætextu emptori euictionis nomine pater obligatur, *l. minor* §. *pater, D. de euict.* & vendi tamen, alienarique posse sanguinolentum, altellum, ἐξ ὠδίνων τῶν μητρῴων, vt Ælianus ait historiæ 11. cap. 7. victus pueri causa, si nec eum tueri pater possit, nec velit alius quisquam. imo nec ex ea causa venditionem præiudicare libertati, cum vnicuique quasi in libertatis publica causa liceat eum puerum vel adultum iam factum adserere in libertatem, vel patri ipsi, vt *l.* 1. *J. de lib. cau.* vel etiam idem ipse possit se adserere, oblato mancipio vicario, aut pretio non quanti emptus est, sed quanti adsertionis tempore æstimabitur, sine adiectione quintæ, de qua Nou. Valentiniani eod tit.

LXIII. Enarratio.

NOn posse vendi] Firmicus Matheseos libro 7. cap. III. *Seruos efficiet, & qui à parentibus suis alienentur.*

Sanguinolentum] Vt in tit. 52. lib. 8. *à matre sanguinolentum.* Donatus in Adrian. Terent. Act. 3. sc. 2. *à matre rubentem*, Iuuenal. sat. 7. Guillelmus Brito Armoric. Philipid. 7.

Contigit vt pareret ibi quædam fœmina, cuius
Fœtus adhuc à matre rubens, calidoque cruore.

Id est, recens vtero matris editum. διὰ τὸ ἀφ' αἵματος τὸ βρέφος ἀποβεβλῆσθαι, vt loquitur Artemidorus, quoniam adhuc sanguine perfunditur. Eleganter Plutarchus de partu recens edito, in libello de amore prolis: ᾧ μόνῳ σχεδὸν οὐδὲ καθαρὸν ἀνιδόντι εἰς φῶς ὁδὸς ἡ φύσις, ἀλλ' αἵματι πεφυρμένος, καὶ λύθρου ἀνάπλεως, καὶ φονευομένῳ μᾶλλον ἢ γεννωμένῳ ἔοικεν. *Cui soli fere ne exitum quidem in lucem mundum natura concessit, sed sanguine inquinatus, tabeque oppletus, & occiso magis quam naso similis.*

Et ideo cruenta infantium corpora, statim vt emittuntur ex vtero lauari solita colligit Hieronymus ex Ezechelis capite 16. & Dardanenses Illyricos lauari consueuisse ἐξ ὠδίνων, post partum, scribit Ælianus ποικ. 4. 1.

Altellum] Vide Festum & ibi Iosephum Scaligerum.

Si nec eum tueri] Alere & exhibere, vt in *l. pen. & vlt. D. de in rem ver.* &c. Quasi pater illæsa pietate filium distrahat, quem alere non potest, & tutius sit vendi filium quam fam. absumi. Videndus Iornandes in historia Gotthica cap. 26.

Nec velit alius quisquam] Nam si sit qui pietatis respectu eum velit alere, puer vendi non potest, Basilicωn lib. 19. tit. 1. cap. 26.

XLIV. *De rescindenda venditione.*

V. tit. 5. lib. 18. *ff.*

ET hactenus quidem de rebus quæ vendere vel emere vetantur. Nunc ostendunt distrahendæ, resoluendæ, reuocandæ venditionis quæ causæ sint probabiles vel improbabiles. & sunt improbabiles quidem multæ quæ in *hoc tit.* enumerantur, probabiles paucæ: difficilis enim rescissio est contractus habiti bona fide, vt ait *l.* 6. *J. de act. emp.* non facile venditi actio datur ad rescindendam venditionem. Nec male titulo superiore proposita causa vna rescindendæ venditionis, adserendæ libertatis quam prodiderit egestas, subiicitur hic titulus quo aliæ exponuntur probabiles causæ, si curialis furtim vitans munera ciuilia, bona sua vendiderit & patriam reliquerit, *l. pen. hoc tit.* si Palatini æque furtim aliquid emerint ex rebus priuatis principis quarum sunt sub Comite administratores, *l. vlt. hoc tit.* Item si in pretio venditor rei immobilis, vel etiam mobilis forte si admodum pretiosa sit, fraudatus sit supra dimidiam iusti pretii, *l.* 2. *&* 8. nec tamen omnino rescindi videtur venditio ex hac causa, cum optio detur emptori vel redhibendæ rei, vel supplendi iusti pretii, vt *l.* 1. §. *si quis in fraud. D. si quid in fr. pat.* & esse eo nomine actionem ex vendito finitam quadriennio, vt & omnes restitutorias actiones, declarat *Nou. Romani de resc. vend.* sed obseruandum est rescissionem ex hac causa dari venditori non emptori. Rescindendi verbum est duplex. Nam vel ipso iure rescindi dicitur, vt *l. hoc modo. D. de cond. & dem. l.* 5. *D. qui & à quib. man. & in tit. Quæ sent. sine app. resc.* vt resc. vt rumpi, *l. inter cetera, D. de lib. & postum. & reuocari, l. si libertus, D. de iur. patr. l.* 1. *J. qui man. non poss.* vel beneficio actionis ex empto vendito, iudicisque sententia.

XLIV. Enarratio.

DIstrahendæ] Emptio distrahi dicitur, *l.* 11. §. *is qui vina, D. de action. empt. resolui, l.* 5. *hoc tit. l.* 1. *J. tit. prox. l.* 1. *J. t.* 46. & rescindi passim, & reuocari. vide Cui. in fi. tit.

Improbabiles] Verbi gratia, venditio non rescinditur, licet venditor duplum pretii offerat emptori, *l.* 6. *hoc titulo.*

Probabiles] Probabilis causa in *l.* 5. *h. t.*

Difficilis] Non facile permittitur venditionem rescindere: id enim bona fides, quæ emptionis venditionis contractum tuetur, non patitur, *l.* 3. 7. *&* 8. Symmach. 11. ep. 87. *Vox iuris ac legum est, bonæ fidei contractum rescindi non posse.*

Si curialis] Glossæ, *curialis*, βουλευτής, βουλευτικός. Item: βουλευτής, *decurio*, *curialis*. Curiales, siue decuriones obligabantur munerib. ciuilib. vt puta susceptores publicorum tributorum ex decurionibus creabantur, *l.* 5. *J. de exact. tribut. l.* 8. *J. de susceptor. præpos. & arcar.* Itaque si curialis alicuius municipii vt se muneribus ciuilibus subtraheret, furtim, id est, sine decreto, sine auctione publica *l.* 1. *J. de præd. cur.*

bona sua vendiderit, & patriam reliquerit, venditio reuocatur. pretium autem non redditur emptori fugæ non ignaro, sed cedit fisco. Idem tradit Azo in Summa num. 7. Sed si intra annum euocatus redierit, bona ei redduntur: post annum, addicuntur curiæ, *l. quamuis 51. ⁊. de decur.*

Si palatini] Comes priuatarum iudex erat, & gubernator priuatæ substantiæ principis, de quo s. *tit.* 33. *lib. 1.* eius apparitores Palatini dicebantur. Glossæ iuris. *Palatini* κοινῶς ὀνόματι πάντες ἐκαλοῦντο οἱ ἐν τοῖς τῷ παλατίνῳ θησαυροῖς ὑπηρετοῦντες ταξεῶται. Si quid igitur palatini furtim emerint ex rebus priuatis principis, quarum sunt sub Comite rerum priuatarum administratores, venditio resoluitur, *l. vlt. hoc tit.* ex auctione fiscali licet emere, *l. vlt. ⁊. de fid. & iur. hast. fisc.*

Vel etiam mobilis] Rei immobilis meminit *lex 2. & 8.* ideoque pertinere eam ad res soli, non ad res mobiles putabat Cuiac. Obseru. lib. 16.18. in fine. hic autem sententiam mutat, si res admodum pretiosa sit: si margarita forte, *munera rubri Ponti*, (Silius Ital. 14) Plinius lib. 9. cap. 35. *Principium ergo culmenque omnium rerum pretij, margaritæ tenent,* aut lapides Indici, qui pretiosiores sunt. Cyrillus epist. ad Euoptium pro 12. capitibus aduersus Theodoretum: αἱ πολυτελέσατοι τῶν λίθων, ἃς καὶ Ινδικὰς εἶναί φασιν. vide Plinium lib. 32. 2. Aut ornamenta pretiosa, vestis pretiosa, vt in Philippica 2. *pretiosa vestis multa, & laudata supellex.* vel vestis serica venierit, *arg. leg. 37 § 1. D. de euict. & l. 22. inf. de administ. tut. l. sancimus 21. supra de sacrosf. Eccles.* Cuiac. Notat. ad lib. Anim. Ioann. Rob. lib. 11. cap. 12.

Supra dimidiam] Puta si rem dignam solidis decem, 4. aut trib. vendidero. Sic in *l. 2. D. depos.* si heres rem apud defunctum depositam, ignorans depositam, minoris quam debuit, vendiderit, depositori actiones suas mandare debet, minoris dimidio scilicet, vt Græci interpretantur, & Cuiac. ad *d. l. 2.* atque ita temperandum est quod scribit alicubi S. Chrysostomus, furto proximum esse, cum id agimus vt minus iusto pretio vendamus, ἔλαττον τῆς ἀξίας. vt nimirum hodie fraus absit si venditor vltra dimidium iusti pretii læsus non sit. Item quod dicitur, naturaliter licere contrahentibus se circumuenire, *l. in causæ 16. § pen. D. de minorib.* siue vt est in *l. item si 22. §. vlt. D. loc.* in emendo & vendendo naturaliter concessum esse, quod pluris sit, minoris emere: quod minoris sit, pluris vendere, & ita inuicem se circumscribere. Plautus in Persa act. 4. sc. 4. *vin' bene emere? Do. vin' tu pulchre vendere? Ego scio vtrumque velle.* Hunc modum habet, vt fraudatus supra dimidiam iusti pretii venditionem rescindi iure desideret. Intra fines veri & iusti pretii læsus de se queri debeat, quod malæ venditioni ipse stultitia sua causam dederit. Si tamen emptionis tempore conuenerit vt etiam supra dimidiam liceret se circunscribere, rata erit conuentio, argumento legis *pacisci 31. D. de pact.* vt ibidem tradunt Græci.

Iusti pretii] Iustum pretium dicitur in *d. l. 2. & 8.* verum *d. l. 2.* quod idem est. Sic Basilica verum pretium in *l. 20. §. quod si post, D. de pet. hered.* δίκαιον τίμημα vertunt, iustum pretium lib. 42. Basil. tit. 1.

Actionem ex vendito] Quæ glossæ sententia est, vulgo à DD. comprobata: non condictio ex lege, vt sentit Pirellus cap. 3. n. 9. vide Cuiac. recitat. ad hunc tit. & Obseru. XXIII. 24.

Vel redhibendæ rei] Rei venditori reddendæ. Quam rem Græci quod ad fructus & vsuras attinet, sic definiunt. Si emptor à prædio discedere velit, pattis prædii quasi non distractæ propter iniquum pretium, fructus venditori restitui debere. Quod si emptor id quod deest iusto pretio supplere malit, eius quoque vsuras venditori præstandas. Hæc ita Magistro & aliis iudicibus placuisse scribit Harmenopulus Epitomarum libro 3. tit. 3. §. 82.

Quid si fundus perierit ante quadriennium, an venditori supplendum erit quod deest iusto pretio: sic quibusdam videtur. verum hoc rationem non habet, ne rei periculum præstet quæ sine culpa eius periit.

Finitum quadriennio] Recte sentiunt Græci, venditionem rescindi officio Præsidis secundum *l. 2. hoc tit.* si supra dimidiam veri pretii fraus interuenerit, intra quadriennium duntaxat: atque ita in foro seruari referunt. Imo & decreto Romani Lacapeni, περὶ ὑπερτιμήσεως, ita definitum est. Cuiac. de diuers. temp. præsc. c. 25.

Quadriennio] Harmenop. Epitom. l. 3 tit. 3. §. 80. & 83. Eustathius de diuers. temp. præsc. c. de quadrien. § 6. Idem tradit Azo in Summa num. 2. adde Glossam ad *d. l. 2.*

Venditori] Maiori annis 25. *l. 15. hoc tit.* Harmenop. d. t. 5. §. 82. Nam si minor rem suam *non suo pretio* vendiderit, ceu loquitur Plautus in d. sc. 4. sed viliore pretio vendiderit, succurritur ei, licet ea fraus non superet dimidiam iusti pretii, *l. 11. inf. de præd. minor. sin. decr. non alien.* Cuiac. ad *l. in causa 16. §. idem Pomponius D. de min. & d. c. 18.*

Non emptori] An beneficium legis 2. ad emptorem porrigendum sit, valde quæritur. Finge emptorem rem dignam decem, viginti vno emisse. Cuiac. negat hic & *d. c. 18.* & Notator. ad lib. animaduers. Ioann. Rob. lib. 2. cap. 13. & 14. quoniam enim venditor vltro non procedit ad venditionem, sed forte cum in summa difficultate esset nummaria, & necessitate rei familiaris coactus vel alia causa, vt *l. ita vt 36. D. Mand.* Philo de Septenario: ἐπειδὴ καιροὶ συμπίπτουσι πολλάκις ἀβούλητοι, δι' οὓς ἀναγκάζονταί τινες πωλεῖν τὰ ἴδια. *Quia sæpe tempora præter animi expectationem coincidunt, per quæ nonnulli res suas vendere compelluntur:* legis meretur auxilium, ne re sua careat cum nimio damno. *emptor* vero *hians*, vt loquitur Horatius, captat fere venditoris momentarias necessitates, *l. 2. ⁊. sine cens.* vltro & nulla necessitate coactus emit: emptio voluntaria est, *l. si pig. 29. D. fam. ercisc.* quam enim necessitatem prætendet, qui rem suam augere vult accessione rei emptæ: Denique *naturale est in possessionum emptione lætari, in venditione lugere*, vt ait D. Hieronymus in Ezechielem cap. 7. sicut ex forma præfecti prætorio lex locum habet in locatore, non in conductore, Harmenop. *lib. 3. tit. 8. § 44.* Cuiac. d. c. 18. in Regiis codd. notatur esse ἐπαρχικόν. v. Capitul. Caroli M. lib. 5. cap. 210.

Ipso iure] Vide Parat. Cuiac. *D. eod. & tit. seq. vers. & ita si in re int.*

Iudicisque sententia] *L. 1. 2. & 5. h. t.*

XLV. *Quando liceat ab emptione discedere.*

Est & alia probabilis & legitima causa rescindendæ venditionis, quæ in hoc tit. proponitur, pactum & mutuus consensus contrahentium, secundum regulam, vt prout quisque contractus est, ita resoluatur, & hoc si res sit integra, id est, si nondum res tradita aut pretium numeratum sit, licet venditori arra data sit, vel emptori datus fideiussor, vt solebat, de re tradenda, vt *l. 3. D. de resc. vend. l. Stichum, §. vlt. D. de solut. l. 12. s. de contr. empt.* hodie sufficit nuda cautio, *l. emptor, ⁊. de act. empt.* Datio arræ vel datio fideiussoris non deintegrat rem, sed

traditio rei vel numeratio pretii totius vel partis, *l. 2. hoc tit.* Et ita si re integra priusquam aliquid ex alterutra parte solueretur, conuenerit vt discedatur ab emptione, statim ipso iure vterque liberatur, & arra repetitur ex empto iudicio, *l. ex empto §. is qui vina, D. de act. empt. l. 3.* & *cod. d. l. 2.* atque ita euenit, vt pactum ipso iure perimat obligationem, etiamsi fiat ex interuallo, & formet actionem ex empto ad distrahendam penitus emptionem, & dissoluenda argumenta emptionis, qualia præbet datio arrarum, *l. quod sæpe, D. de cont. empt.* Sed si res non sit integra, pacto nec rescinditur venditio, nec mutatur dominium, nec formatur actio vlla ex eo, nisi rescindantur cetera venditionis quæ secuta sunt. & sic quod dicitur ipso iure nullam esse venditionem, cui dolus dedit initium, originem & causam, re integra verissimum est, si intra verba primumque placitum steterit. Nam si res secuta sit, non aliter rescinditur venditio, quam si & cetera venditionis rescindantur quæ secuta sunt, *l. 1. 5. 10.* sup. tit. prox. *l. 9. inf. de præd. min.* Cetera venditionis dicimus traditionem, numerationem, cautiones, quibus venditio quam nudus consensus perfecit, adimpletur. vt *l. magis §. si pupillus, D. de reb. eor. qui sub tut. l. si duo §. si quis iurauerit, D. de iur.* reliqua quæ per consequentias emptionis propria sunt in *l. 5. D. de act. empt.*

XLV. Enarratio.

PActum & mutuus cons.] *Inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione dissolui,* vt ait Innocentius in Decretis c. 20. nisi nouo pacto à contractu discedatur. Itaque emptio venditio pacto & consensu resolui potest, *l. 58. D. de pact. l. 3. D. de resc. vend. l. 2. h. t.*

Mutuus consensus] Alterutro enim inuito à venditione non disceditur, *l. 3. sup. de resc. vend. l. 1. h. t.*

Prout quidque cont. est] *L. 80. D. de solut. l. 35. de reg. iur.*

Si res sit int.] Re nondum secuta, *l. 5. §. 1. D. de resc. vend. l. 7. §. adeo autem, D. de pact. §. vlt. Inst. quib. mod. ob. toll.* dum res integra est, *l. 2. D. de resc. vend. l. 1. & 2. h. t.* integris omnibus, *d. l. 58.* si nondum impleta sunt, quæ vtrimque præstari debuerunt, *l. 6 §. vlt. D. de contr. empt.* id est, si nondum pretium numeratum sit, neque res tradita, *d. §. vlt.*

Si nondum res tradita sit] Nam si res tradita sit, alterutro inuito ab emptione non disceditur. Isidorus Pelusiotes epistola 26. lib. 4. εἰ δὲ παραδοθὲν καὶ ὑπὸ νομὴν τοῦ ἀγοράσαντος ᾖ, οὐ δίκαιον τὸ ἀποσπασθῆναι: *Si emptori res tradita sit, iure ei auferri non potest.*

Aut pretium numeratum sit] Hebræorum tamen iure in foro recepto licet pretium numeratum sit, ante traditionem etiam alterutro inuito, ab emptione discedi potest, vt vir doctus obseruat in Prolegomenis tractat. de successionum iure apud Hebræos.

De integra re] Arræ datio non efficit, quin res integra sit, *l. 2. h. t.* Cæcilius apud Non. Marcellum: *Nomen virginis*, aut vt viro docto placebat, *nouem virgines deintegrauit.*

Solueretur] Pretium eiusve pars solueretur, aut res traderetur.

Ipso iure vterque] Pacto postea interposito disceditur in totum ab emptione, *d. l. 58.* vt ipso iure tollatur actio empti & venditi, *l. 3. D. de rescind. vend.*

Ex empto iudicio] Vel condictione sine causa, non vindicatur, *l. 3. inf. de action. emp.*

Vt pactum ipso iure] Pactum & consensus emp-
A tionem, & obligationem, etiamsi fiat ex interuallo: pacta enim quæ ex interuallo fiunt nonnunquam insunt, & actionem formant: vt si post emptionem de eo conueniat aliquid, quod attingat substantiam contractus. Siue igitur in parte abeatur emptione, siue tota emptione, ex parte agentis pactio locum habet, vt & ad actionem proficiat, *d. §. adeo autem, &* ibi Cuiac.

Ad distrahendam penitus emptionem] Licet ipso iure pacto perempta sit obligatio, tamen actio ex empto quæ pacto formatur, proderit ad reuocandam penitus emptionem, *l. ex empto 11. §. is qui vina, D. de action. emp.*

Argumenta emptionis] Arra est argumentum em-
B ptionis & venditionis contractæ, apud Iustinian. de empt. & vend. ἔλεγχος ὅτι καὶ ἀπόδειξις πράσεως καὶ ἀγορασίας συστάσεως: *Argumentum est, & probatio emptionis venditionis contractæ*, Theoph. *l. quod sæpe 35. D. de contrah. emp.* B. Hieronymus in epistolam Pauli ad Ephesios cap. 1. *Arrabo futuræ emptionis quasi quoddam testimonium & obligamentum datur:* Totum enim negotium confirmat: ὁ ἀρραβὼν πιστοῦται τὸ ὅλον. Oecumenius in epistolam ad Ephes. cap. 1. quæ & pignus Plauto in Mostellar. Act. 4. sc. 2. *Is ædes emit hic proximas. quadraginta etiam dedit huic quæ essent pignori.* Hesychius: ἀρραβών, ἐνέχυρον, *arra, pignus.* Et vice versa arrabo pro pignore, Terentio in Heautontimor. Act. 3. sc. 3. *Ea relicta huic arraboni est pro*
C *illo argento.* Coniungit Oecumenius arram cum pignore, ἀρραβὼν, inquit, καὶ ἐνέχυρον, in primam epistolam Petri cap. 7. Tertullianus de resurect. carn. cap. 51. *Arrabo summæ totius, & pignus totius summæ.* Quid tamen inter vtrumque intersit docet D. Augustinus in serm. 120. de diuers. cap. 9. *Si charitatem modo Deus tanquam pignus dedit per spiritum sanctum suum, cum eam rem ipsam reddiderit, quia pro ipsa pignus dedit, auferendum est nobis pignus? absit. Sed quod dedit, hoc implebit. Ideo melius arra, quam pignus. Aliquando enim pretium, verbi gratia, præparas dare pro re, quam tenes bonæ fidei contractu: de ipso pretio das aliquid, & erit arra, non pignus, quod sit complendum non quod auferendum:* & sermone 12. eorum qui nuper editi sunt in supplemento operum
D D. Augustini parte altera: *Melius enim dicitur arra quam pignus. Hæc enim duo similia videntur inter se, sed tamen habent aliquam differentiam non negligendam. Et pignus quando datur, & arra quando datur, ideo fit vt quod promittitur, impleatur. Sed quando datur pignus, reddit homo quod accepit re completa propter quam pignus accepit. Arra autem quando datur, non recipitur, sed superadditur vt impleatur.* D. Hieronymus in d. epistolam ad Ephes. c. 1. ad illa: *Quid est pignus. &c. pignus latinus interpres pro arrabone posuit. Non ipsum autem arrabo quod pignus sonat. Arrabo enim futuræ emptioni quasi quoddam testimonium & obligamentum datur. Pignus vero, hoc est ἐνέχυρον, pro mutua pecunia opponitur: vt cum illa reddita fuerit,*
E *reddenti debitum pignus à creditore reddatur.*

Sed si res non sit integra] Venditionem implet traditio & numeratio, resque his secutis desinit esse integra.

Pacto nec rescinditur venditio] Quod nudo consensu contrahitur, nudo etiam consensu facile distrahitur: sed emptionis implementum efficit, ne nudus consensus sit.

Nec mutatur dominium] Nudis pactis, vel nudo consensu, nudave conuentione dominium non mumutatur: nam etsi consensu perfecta sit emptio, dominium tamen non mutatur nisi traditione & pretii solutione. Cuiac. ad *l. 1. D. de vsurpat. & vsucap.*

Sic etiam pacto non mutatur dominium, quod in emptorem traditione translatum est: dominium enim nudo pacto non transfertur, *l. traditionibus 20. sup. de pact.*

Nec formatur actio] Nudum pactum non prodest ad rei repetitionem.

Nisi rescindantur] Nisi res venditori contra reddatur, contra præstetur, & omnia restituantur in pristinum datum.

Cetera venditionis] Vt in *l. ex empto* XI. §. *vlt. ff. de action. empt.* Petr. Faber.

Nullam esse (venditionem)] Quia nihil est tam contrarium bonæ fidei, quam dolus, *l. & eleganter 7. D. de dol. l. si dolos. s. de resc. vend. l. 3. § vlt. D. pro soc.*

Si intra verba] Si conuentio placiti fine stetit, vt *l. 27. de loc.* v. locum Quintil. s. de Pact.

Cautiones] Cauetur de euictione & de dolo.

XLVI. *Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata.*

ET alia in hoc tit. si propter tributa publice sub hasta venierint bona debitoris per ambitionem & gratiam minus iusto pretio in debitoris fraudem, venditio nequidquam coït, & rescinditur fisco oblata pensione debita: qui casus fuit etiam expressus s. titulo generali *l. 16. & j. de iur. fisc. l. 3.*

XLVI. Enarratio.

PRopter trib. pub.] Ob cessationem tributorum, collationum, vel ob reliqua tributorum, ob solemnes præstationes, *l. 1. & 2. hoc tit.*

Sub hasta] Solemniter, *d. l. 2.* sub hasta, *l. vlt.* Festus: *Hastæ subjiciebantur ea, quæ publice venundabant, quia signum præcipuum est hasta.* Cui. j. *de fi. & iu. fisc.*

Per ambitionem & gratiam] Emptoris, *l. 3. j. de iur. fisc.* hinc gratiosa auctio, *l. 16 s. de rescind. vend.*

Minus iusto pr.] Nam si res iusto pretio, & sincera fide, vt est in *d. l. 2.* distracta sit, venditio non rescinditur, *l. 1. d. l. 2. vers. sin autem, & l. 3. sincera fide*, id est, bona fide. Velleius II. c. 23. *Quidquid sincera fide gereretur.*

Fisco ob. pension. deb.] Debitor fisco infert debitam quantitatem, *d. l. 3.* non pretium emptori. fiscus venditionem resoluit, & emptori pretium restituit, Cui. ibid.

Tit. gener.] Tit. 44.

XLVII. *Sine censu vel reliquis fundum comparari non posse.*

HOc titulo notatur etiam alia causa rescindendæ venditionis, si quis fundum debentem censum vel reliqua census quædam fisco aut Reip. emat aut vendat ea lege ne onus census, vel reliquorum sequatur emptorem. Nam venditione rescissa emptor pretium & venditor fundum amittit, vtroque redacto in ærarium, vt *l. 2. C. Theod. de cont. emp.* Censum vocat tributa, vectigalia, publicas pensitationes, quod onus est agrorum, non personarum, *l. Impp. D. de publican. l. 3. j. de ann. & trib. & Nou. Theodosii. Neque do. diu. neque eccl.* Cassiodorus 4. Var. Inde & varia tributa, quia non est agrorum vna fœcunditas: ibi potest census addi, vbi cultura profecerit, vt *l. 2. j. de alluu.* Et onus omnium agrorum qui sunt censui censendo, id est, qui iure ciuili emi & vendi possunt, & notatur hæc eadem causa rescindendæ venditionis in *l. vlt. j. de fun. rei pri.* quæ vt A magis appareat ad hanc rem pertinere, sumpta est ex *Nou. Theodosii de resc. vend. rei dom.* Et de rescindenda venditione hactenus.

XLVII. Enarratio.

REliqua census] Reliqua, vt in *l. Moschis 47. D. de iur. fisc.* λοιπά. Glossæ Græco-Lat. λοιπά, *reliqua, reliquarium*: item: λοιπάδαιον, *reliquarium.*

Onus census] Collationis sarcinam, *l. vlt. hoc tit.* capitationis onus ac sarcinam, *l. 11. C. de Episcop. & cler.* Hinc agri tributo onusti Tertulliano Apologetici cap. 13. & ad Nationes libro 1.

Sequatur emptorem] Possessor rei censum agnoscit, & reliqua, illicita pactione rescissa, *l. 1. 2. & 3.* B *hoc tit.* Non enim iustum pactum & conuentum est, vt alius possideat rem censui obnoxiam, & alius tributa soluat. Græci ad *l. 11. s. de pact.* quia scilicet rei inhærent. Cassiodorus 4. 14. *Is soluat tributum, qui possessionis noscitur habere compendium.*

Censum vocat] Matth. Euang. cap. 17. 25. οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη, ἢ κῆνσον. D. Chrysostomus apud auctorem Catenæ in Matth. κῆνσος δὲ καὶ τέλος εἰ καὶ ταῖς λέξεσι διαφέρουσιν, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ἑρμηνεύονται κατὰ μὲν τοὺς Ἕλληνας τέλος, κατὰ δὲ τοὺς Ῥωμαίους κῆνσος: *Census & tributum differunt, notione consonant. Quæ enim vox Græcis tributum sonat, apud Romanos census est.* Hesych. Suid.

Non personarum] Interdum census pro capitaC tione accipitur, siue censu capitis. Hesychius: κῆνσος, ἐπικεφάλαιον.

Cassiodorus 4. var.] Epist. 38.

Censui censendo] M. Tullius pro Flac. *Illud quæro, ista sintne prædia censui censendo, habeant ius ciuile: sint, necne sint mancipi: subsignari apud ærarium, apud censorem, possint.* Festus Pomp. *Censui censendo agri proprie appellantur, qui & emi, & vendi iure ciuili possunt.*

XLVIII. *De periculo & commodo rei venditæ.*

V. tit. 6. lib. 18. D.

SEquitur noua inspectio, Cuius sit periculum & commodum rei venditæ, emptoris an venditoD ris. Periculi nomine significatur omne incommodum quod rei venditæ contingit, homini mors, fuga, vulnus, deprauatio, agro chasma, alluuio, vino acor aut mucor. Id vero si non ex præterito tempore originem ducat ignorante emptore, sed ex præsenti, post perfectam venditionem & traditionem, procul dubio pertinet ad emptorem, adeo vt pretium quod soluit, amittat, & quod non soluit, exigi possit. Idem videtur si ante traditionem. Sed aliam sententiam esse sequendam memini me docere in *l. si fundus, D. loc.* idemque dici potest de periculo euictionis quod re illæsa contingit, licet *l. 1. huius tit.* alia pericula adscribat emptori, periculum euictionis ductæ ex præterito tempore, nec contingens iniuria iudicis, aut emptoris culpa, laudato denunciatoque vendiE tori.

XLVIII. Enarratio.

OMne incommodum] Iustin. in *§. cum autem, de empt. & vend.* commodum, inquit, eius esse debet, cuius periculum est, id est, incommodum.

Mors, fuga, vulnus] *d. §. cum autem, l. vlt. hoc titulo.*

Agro chasma] *L. 10. §. 1. D. eod. l. cum res 47. §. vlt. D. de leg. 1.* id est, hiatus. Glossæ Lat. Gr. *Terræ hiatus*, χάσμα. & Græco-Lat. χάσμα, *hiatus, vorago*

terræ fragor. Sen. Natur. quæst. lib. *6*. cap. *9*. *Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur*. Labes, *l. vlt. D. loc.* vt *labes agri Priuernatis* Cic. 1. de Diuinat. A

Alluuio] *L. 7. D. eod.* προσχώσει ποταμοῦ.

Vinoacor, aut mucor] *L. 1. 4. & 6. eod.* hæc sunt propria vini vitia. Plin. lib. 4. cap. 20. *Proprium autem inter reliquos humores vini, mucescere, aut in acetum verti* Cato de re R. c. 148. *Vini in culleos singulos, quadragenæ, & singulæ vrnæ dabuntur, quod neque aceat, neque muceat.* Arnob. 1. *In acoris perfidiam vinum repente mutari.* Mucor est lanugo, quæ ex diuturno situ contrahiturr. Columella de re R. lib. 12. cap. 4. *Ne situ penora mucorem contrahant.*

Si non ex præterito tempore] *L. 1. & vlt. hoc tit.* Vt puta si seruus apud emptorem ex veteri vitio fugerit, venditor quasi euictionis nomine tenetur, *l. Iulianus 13. §. 1. D. de action. emp.* & non tantum pre- B tium serui, sed etiam rerum ablatarum æstimationem restituet, *Paul. Sent. lib. 11. tit. 17. §. seruus, l. quæro 58. D. de ædilit. ed.* idque emptor probare debet, *l. 4. D. de prob.* Si vero ex recenti vitio, periculum fugæ ad emptorem pertinet, *l. actioni 54. D. de ædil. ed. l. 3. ℑ. eod.*

Ignor. emptor.] Sic ædilitium edictum ad eum, qui sciebat, non pertinet. v. ℑ. *l.* . *58.*

Post perfectam venditionem] Post perfectam venditionem & traditionem periculum ad emptorem respicit, *l. lectos 12. D. eod.* res enim perit domino suo, *l. 9. ℑ. de pignerat. act.*

Idem videtur si ante traditionem] *l. §. cum autem.* Sed Cuiac. in alia sententia est tract. 8. ad Afric. C ad *l. si fundus, loc* & ad *d. §. cum autem.* Ait enim id quod ibi dicitur, periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinere, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit, ex iure summo esse, non ex æquitate: quia sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est, §. 4. *Instit. de empt.* & conuenienter ei perire debet.

Hanc viri magni sententiam notabat olim quidam è triuio Iurisconsultus, καὶ ὁπωσοῦν ἐκ πάσης περιφράσεως ἐλέγχων ἑκάστοις καὶ διαμαρτανομένων, quod de Sallustio Philosopho scribit auctor incertus apud Suidam. Eius linguam futilem, καὶ ἀθρόους λόγους alii iam castigarunt. Notant & alii melioris notæ Iurisconsulti, quos equidem æquo animo ferrem si stilo atrociore abstinerent hic, & si vsquam vir sine exemplo maximus humanitus errauerit. (πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες) καὶ νοσεῖ τὸ διάλιπον ἡ ἀνθρώπου φύσις, Cyrillus Alexandrinus in Apo- D logetico ad Theodosium Imp. inclusa sumpta sunt ex epistola Iacobi Apost. cap. 3. Sane Cuiacij sententia dubio non caret: sed nos Cuiacium hic interpretamur, non maligne, vt plerique hodie solent, detrahendi libidine non ferenda, inclementer incessimus, aut vellicamus.

Idemque dici potest] Supra dictum est, periculum quod rei venditæ contingit post perfectam venditionem & traditionem, spectare ad emptorem: idemque dicendrm videri, si ante traditionem: aliam tamen sententiam esse sequendam: id est periculum quoque ante rei traditionem ad emptorem pertinere, E quibus subiicit idem dici posse de periculo euictionis, quod re illæsa contingit: puta si fundus publicatus sit: periculum enim de quo supra dictum est, non contingit sine rei læsione: publicatur autem fundus citra rei damnum & læsionem. Ait igitur, idem & hic dici posse: id est, siue res publicata sit post traditionem, siue ante traditionem, periculum ad emptorem respicere.

Licet lex 1.] Quasi diceret, se non moueri *d. l. 1.* in qua dicitur, alia quidem pericula emptorem respicere, periculum autem euictionis venditorem: rem enim aliter procedere, cum periculum euictionis re illæsa contingit.

Nec contingens iniuria iudicis] Emptor aduersus venditorem regressum non habet, si per iniuriam iudicis victus & condemnatus sit, *l. emptor 8. ℑ. de euiction.* emptor enim de se queri debet, quod non appellauerit: appellationis enim remedio subuenitur eis qui de sententiæ iniquitate queruntur. Sicut neque venditor euictionis nomine tenetur, si culpa emptoris res euicta sit, vt puta si emptor absens per contumaciam ex eremodicio condemnatus sit: magis enim propter absentiam victus videtur, quam quod malam causam habuerit, *l. 1. hoc tit. l. si ideo, D. de euiction.* Vide Cui. ad *l. 34. D. de ædilit. ed. tract. 6. ad Afric.*

Laudato, denuntiatoque] Emptor venditori denuntiare debet, vt liti subintat, *d. l. 1.* cæterum periculum euictionis non sustinet, *l. 7. & 8. ℑ. de euict.* non enim culpa caret qui passus est iure iudicioque rem sibi euinci, non laudato venditore, penes quem sunt instrumenta auctoritatis, quique iuris sui optimus adsertor est.

XLIX. *De actionibus & empti & venditi.*

V. tit. 1. lib. 19. ff.

Ex contractu emptionis & venditionis contrahentes inuicem obligantur de eo quod alterum alteri ex æquo & bono præstare oportet. emptor tenetur actione venditi, quæ actio pretii dicitur, *l. 8. & 9. sup. de cont. empt. l. 7. hoc tit.* venditor actione empti de re tradenda. Vtraque nomen habet ab eo cui competit, & præcise dicitur actio empti, vel actio venditi, vel ex empto vendito, vt *l. etsi vno, D. eod.* & venditi empti, vel ex vendito empto. & illa quidem præcisio non tantum fit à posteriori, sed etiam à priori, vt *l. 1. ℑ. si ser. ext. se emi mand.* actio empti, id est, venditi empti, & *l. sed hoc nomine, l. si cum venditor §. si secundus, D. de euict.* actio ex vendito, id est, ex empto vendito.

XLIX. Enarratio.

De eo quod alterum] *L. 2. §. vlt. D. de obligat. & act.*

De re tradenda] *L. 1. § 2. D. eod.* venditor autem cogi potest, vt tradat, *Paul. Sent. 1. tit. 13. §. perficiuntur, Instit. de donat.* si modo rei tradendæ facultatem habeat. hoc ita, si emptor rem ipsam præcise malit. Cæterum agetur in quod interest emptionem compleri, *l. 1. D. eod. l. 4. hoc tit.*

De re tradenda] Traditione autem rei venditæ dominium in emptorem transfertur, si venditor dominus fuit, §. *per traditionem, Instit. de rer. diuis.* Si non fuit dominus, euictionis tantum nomine tenetur, *l. ex empto 11. D. eod.*

Dicitur actio empti] Vel actio ex empto. & quæ venditori competit, actio ex vendito, §. *pretium. Inst. de empt. l. 11. & l. 12. §. ex vendito, D. eod.* Cicero 3. de Nat. Deor. *Reliqua, quæ ex empto, aut vendito, conducto, aut locato contra fidem sunt.*

Empti venditi] *L. Imperator 16. D. de in diem addict.*

Vel ex empto vend. *L. mutuum 19. D. de her. vel act. vend.* Varro 11. de re R. c. 11. *Nec non emptor potest ex empto vendito illum damnare.* Vt ex conducto locato, *l. vlt. §. 1. D. ad leg. Rhod.*

Id est, venditi empti] Et in *l. Iulianus 13. §. si procurator,*

curator, D. eod. Græci autem aiunt, auctores iuris promiscue vti emptionis & venditionis vocabulis, in Glossis Nomicis, v. ex empto.

Actio ex vendito] Sic in *l.* 11. *C. de pact.* actio ex vendito, id est, empto. Basil. c. 11. ἡ ὑπὲρ τῶν ἀγορασῶν ἀγωγὴ, ex empto actio.

L. *Si quis alteri, vel sibi sub alterius nomine, vel aliena pecunia emerit.*

PErtinet etiam hic tit. ad actiones empti & venditi, vt indicat aperte *l. 6. & l. pen.* & sunt eius partes tres: Si quis alteri emerit, Si sibi emerit sub alterius nomine, si sibi emerit pecunia aliena. Primo casu qui alteri emit nihil agit, cum nec sibi adquirat actionem empti, quia noluit, nec alteri, quia non potuit, alteri enim emimus inutiliter, qua de causa procurator cum mandatu nostro emit, non nobis, sed sibi emit, sibique adquirit empti actionem l. 7. hoc tit. & alia est ratio procuratoris, alia nuntij; Quod procurator mandatu meo emit, sibi emit non mihi; Quod nuntius, ego emo non nuntius. Fungitur enim nuntius epistolæ vice, vt recte Acc. ait in *l. & licet D. de consf. pec. & l. cum mancipium, D. de ædil. edict.* & non male idem in *l. 1. ff. de proc.* nuntium interpretatur nuntiationem, quia scilicet eo nomine res magis quam persona significatur, & ita fit vt per nuntium emamus recte, per procuratorem non item ementem nobis. Sed si ea sit mens procuratoris ementis sibi & venditoris, vt res ei tradita mandatori adquiratur, adquiretur; imo & sola voluntas sufficiet venditoris, *l. vlt. hoc tit. l. qui mihi, D. de don.* cui constat voluntatem congruere mandatoris, cum mandatu eius empta res sit. Secundo casu si emerit quis sibi sua pecunia sub nomine alterius tabulis inscripto, tam actionem empti adquirit sibi quam dominium proprietatis vel possessionis, non ei in cuius nomen emit, *l. 4. 5. 6. hoc tit. l. 1. & 2. Cod. Greg. si sub alt. nom. res emp. erit.* Tertio casu si emerit quis sibi pecunia aliena. i. pecuniam pro eo adnumerante altero, idem erit.

L. Enarratio.

NIhil agit] ἀνενέργητος ἐστιν ἡ πρᾶξις. Inanis & inefficax est venditio, *l. quæcunque* 11. *ff. de oblig.*

Quia noluit] *L. 6. in fine h. t.*

Quia non potuit] Quia per liberam personam nobis nihil adquiritur, § *ex his, Inst. per qu. pers. l. si vnus* 27. §. 1. *D. de pact.* Nisi quis ei emat, quem habet in potestate. quo casu si pater filio sui iuris constituto tradiderit, ei adquiretur, *l. 2. h. t.* alioquin morte patris donatio confirmabitur, si in eadem voluntate perseuerauerit, *l. donationes 45. infra de donat. int. vir. & vx.* vel ex diuerso si quis emerit ei in cuius potestate est, *l. 7. h. t.*

Alteri enim emimus inut.] *l. 64. D. de contrah. emp.*

Ego emo, non nuntius] Emptio venditio nudo consensu perficitur: & ideo & inter absentes contrahi potest, veluti per nuncium, aut per epistolam, *l. 1. §. vlt. eod. l. vlt. h. t.* nuncius enim non contrahit, sed nuncius est negotii contrahendi. nuncius est vox mittentis, vt ait Placentinus in Summa, & ex eo Glossa ad *d. l. 6.*

Similiter alteri paciscimur inutiliter, *l. quotutela 73. §. vlt. D. de reg. iur. Ind. §. 1. legis 27.* reus principalis, qui paciscitur, ne à fideiussore petatur, de se ipso non paciscitur περὶ ἑαυτοῦ μὴ συμφωνεῖ, vt est in Basilic. Sed tamen fideiussori pacti exceptio prodest, quoniam eiusmodi pacto magis ei qui pactus est consulitur, quam fideiussori per liberam personam adquiritur. Et pactum igitur sustinetur, quia debitoris interest fideiussorem liberari. Vtilitas debitoris efficit, vt pactum valeat. nuncius tamen pacti conuenti esse pro alio qui non prohibetur, *l. 2. D. de pact.* nuncius minister est, ministerium exhibet absenti, operam suam accommodat.

Vel possessionis] De dominio possessionis vide Notata Mercatoris ad libros Animadu. Ioann. Roberti lib. III. cap. IX. & Parat. D. de bonor. poss.

Idem erit] Ei qui sibi aliena pecunia emit, id est, altero pecuniam numerante, actio ex empto, & dominium traditione adquiritur, *l. 1. 3. 6. & vlt. h. t. Paul. Sent. II. t. XVII. l. fundus.*

LI. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione vel hypotheca.*

ALiud est vendere, aliud alienare. Vendere est consentire vti merx cum pecunia commutetur. Alienare est dominium transferre, quod fit traditione rei suæ, non traditione rei alienæ; & vendi tamen res aliena potest, & vendita si sit, vtrinque obligatio contrahitur, sed satis illicita venditio est, vt ait *l. 1. tit. seq.* nec fit iure, *l. 3. sup. de rei vind.* iure firmo. Nam & emptori res à domino per vindicationem, antequam vsuceperit etiam pretio non oblato, & postquam vsuceperit venditori pretium auferri potest, *l. 1. hoc tit. l. 2. ∫. de in lit. dan. tut. l. 6. ∫. de fur.* nec abnuerim, quin ita hic titulus accipi possit de rebus alienis non vendendis vel alienandis secundum constitutiones sub eo positas, vel in solutum dandis *l. 4. hoc tit.* Nam & datio in solutum pro venditione est, *l. 4. ∫. de euict.* vt in *l. 1. ∫. de iur. emphyt.* alienationis verbo significatur venditio; denique prohiberi hoc tit. venditionem rei alienæ, quod secunda parte huius tit. producitur etiam ad manumissionem, emphyteusim, seruitutum impositionem, vsusfructus dationem, pignus, hypothecam, *l. vlt.*

LI. Enarratio.

MErx cum pec. comm.] Est enim emptio mutatio pretii cum merce. Plin. libro 9. cap. 60. *Nam permutare quidem pretio nolunt, alienave merce.* v. ∫. *de cont. emp.*

Alienare est domin. transf.] *L. 1. ∫. de fund. dot.* Boëtius ad Top. Cicer. *Omnes vero res, quæ abalienari possunt, id est, quæ à nostro ad alterius transire dominium possunt.*

Traditione rei suæ] § *per traditionem, Inst. de rer. diuis.*

Non tradit. rei al.] *L. traditio 20. D. de adq. rer. dom.*

Vendi tamen res al. pot.] Rei alienæ emptio venditio valet, quia contenta est traditione vacuæ possessionis, *l. rem alienam 28. D. de contrah. emp. l. 1. D. de rer. permut. l. 2. § 1. D. de action. emp.* euictionis tantum nomine venditorem obligat, *l. ex empto 11. §. 2. eod.* Non omnis igitur venditio alienatio est, sed rei nostræ duntaxat, & minus quam perfecta est definitio allata à Seneca v. de Benefic. c. 10. *Venditio alienatio est, & rei suæ, iurisque sui in alium translatio.* Nisi dixeris Senecam respexisse id quod plerumque accidit. Quod & auctoribus nostris solenne est.

A domino] Cui nocere non potuit, qui distraxit, *l. 6. hoc tit.*

Pretio non oblato] *L. 3. ∫. de rei vindicat.*

Seruitutium] Sequutur scripturam Pand. et Florent. in *l. 32. §. vlt. D. de seruit. vrb. in. præ. & l. 1. D. de seru. præd. rust.*

LII. *De communium rerum alienatione.*

HAnc autem tertiam partem facio tituli superioris, vt quæ de tota re aliena non vendenda vel alienanda dicta sunt, eadem & de parte intelligantur si vnius rei pars sit mea, pars aliena, quæ in fisco locum non habent. Namque securus statim est is qui rem alienam emit à fisco, perinde atque si vsucepisset, & domino est regressus aduersus fiscum intra quadriennium duntaxat. & idem igitur erit, si fiscus vendat rem quam habet cum priuato communem, *l. 2. hoc tit. l. 1. C. de vend. rer. fisc. cum pr. com.*

LII. Enarratio.

EAdem & de parte] Id est si quis rei, quam cum alio communem habet, soliditatem vendiderit, vt est in *l. 2. hoc tit.* emptori res à domino per vindicationem priusquam vsuceperit: post vsucapionem autem venditori pretium auferri potest, *l. 1. h. t.* quæ eleganter vsucapionem vocat receptum ius. Receptum autem, licet ex iniquo aliquid habere videatur, quod rem suam inuito domino per eam auferri contingat. Sed vtilitas publica legum conditoribus ante omnia proposita est, quæ in eo versatur, vt legitimo tempore securi fiant rerum possessores, id est, certa cuique rerum suarum possessio sit.

Securus statim est] *Iustin. de vsucap. in fine: Vt ipsi quidem securi statim fiant.* Qui rem alienam emit a fisco, ἀδεὴς ἐχ τὸ ἀφρόντισον, Græci apud Harmenopulum manu exaratum. τὸ ἀμέριμνον, Theoph. siue agat, siue pulsetur emptor, quo plures alliciantur emptores rerum à fisco distrahendarum. Nec ob id tamen rem suam domino fiscus eripere creditur, cum intra quadriennium ei aduersus fiscum regressus sit, & rei suæ recepto pretio nihil abesse videatur. Putauit nimirum Princeps, domino sufficere ad inquirendas res suas præfatum quadriennium.

Securus statim est] Nec igitur opus est ea securitate, quam parit vsucapio, vel longi temporis possessio, *l. 7. de longi temporis præscrip.*

Et satis igitur nouum est, vt qui dominus non est, dominium in alium citra iuris beneficium transferat. Sed fisci ius præcipuum est.

Intra quadriennium] *L. 2. C. de quadr. præscrip.*

LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienationem.*

COnstitutio huius tituli docet rei suæ venditionem esse etiam administranti rem alienam, veluti tutori & curatori, in cuius bonis pupillus vel adolescens habet tacitam hypothecam, siue ex causa administrationis condemnatus sit, siue non: videlicet cum sua causa, id est, iure hypothecæ. Et quæ res venditionem recipit, eam etiam recipere pignerationem, vt *l. 9. l. 11. §. vsusfr. D. de pign.* nec interest cui pignori detur, fisco an priuato. Nam fiscus cui specialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in ceteris bonis debitoris, *l. vlt. inf. de pac. conu.* Et similiter donatione tutori non interdicitur, aut testamenti factione, *l. 17. inf. de adm. tut.*

LIII. Enarratio.

HAbet tacitam hypoth.] *L. vn. §. 1. infra de rei vx. act. l. pro officio 20. inf. de admin. tut.*

Cum sua causa] Cum suo onere, *l. vn. h. t.*

Iure hypothecæ] *L. si debitor 12. inf. de distract. pign.*

A Et quæ res venditionem] Argumentum ducitur à venditione ad pignerationem, *d. l. vn.* ibi: *Potuit ergo*, &c.

Fisco an priuato] Itaque fiscus, qui tacitam semper habet hypothecam, *l. aufertur 46. §. 3. D. de iur. fisc. l. 2. C. in quib. caus. pign. vel hyp. tac. contr.* non præfertur prioribus tacitam hypothecam habentibus, & longe minus expressam, *l. si pignus 8. D. qui potior. l. res quæ 22. §. 1. D. de iur. fisc. l. 2. C. de priuil. fisc.* nam fiscus cui specialiter res vna obligatur, non habet tacitam hypothecam in cæteris bonis debitoris.

L. vlt. inf. de pact. conu.] Nam vbi cauta est hypotheca, tacita non concurrit. Vnde vulgo iactatur, prouisionem hominis tollere prouisionem legis. Cuiacius igitur argumentum ducit ex *d. l. vlt.* & quod B ibi dicitur de muliere, trahit ad fiscum.

LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compositis.*

HIc tit. est de pactis quæ adiiciuntur emptioni venditioni ex continenti, i. tempore contractus, *l. pen. hoc tit.* initio contractus, *l. 5.* vel tempore traditionis, *l. in traditionibus, D. de pact.* Omnis traditio quæ fit ex causa, contractus est, emptio venditio contractus principalis, cui tamen alii contractus accedunt, veluti arræ datio, & traditio rei venditæ, ex quibus non alia actio datur quam quæ nascitur ex principali contractu, empti scilicet & venditi, C nec alia ex pactis quæ eis adiiciuntur, veluti ex pacto arrali, vel ex traditionis lege. Hæc vero pacta vt sunt varia, ita varias efficiunt eiusdem contractus formas. Nec si quæras quæ sit venditionis vel locationis, vel alterius forma, possim dare certam atque perpetuam, quod ea pendeat omnis ex varietate & qualitate pactionum: contractum enim formant & actionem ipsam ex contractu. Denique contractus legem dant, atque ideo etiam leges dicuntur & conditiones passim in iure, leges emptionis & venditionis, imo emptiones & venditiones, vt *l. 4. hoc tit.* Commissoria venditio, id est, venditio facta lege commissoria, vt si intra diem pretium vel pretii pars reliqua non soluatur, si ita venditor velit, res fiet inempta & venditori committatur arris non redditis, quæ tamen Imp. Antonino displicebat, & Cicero 12. D ad Att. ait sibi iniquam videri. Præter hanc & hæc in hoc tit. proponitur, vt emptor præstet vsuras pretii ex tempore contractus. idem si vt venditor præstet: puta qui vendiderit vinum, oleum, frumentum, *l. 15. C. de act. emp* & vt in partem pretii cedat si quid fiat vel non fiat ab emptore. Et vt venditori quandoq; intra certum tempus redimere liceat rem venditam, quibus ex causis omnibus est actio empti, aut venditi in id quod interest, vel vt venditio rescindatur, nec necessaria est præscriptis verbis.

LIV. Enarratio.

E EX continenti] Vt in *l. 7. §. quin imo, D. de pact. l. 6. D. de Nouat.* incontinenti, *l. 3. C. de ædil. ed.* Excerpta ex vett. lexic. *in continenti*, παραχρῆμα. id est, continuo, confestim.

Arræ datio] Arræ datio contractus est, *l. 17. C. de fid. instr.* ἀρραβωνικὸν συμβόλαιον, *arrabonicus contractus*, Græcis.

Ex pacto arrali] *L. 3. C. de action. empt.*

Nec si quæras] Contractuum certa forma non est, vt emptionis non est certa forma: variatur namque & mutatur pactionibus, quarum hæc est vis, vt

contractum forment, reforment, transforment, & quasi deforment, *l. nec ex prætorio 27. D. de reg. iur.* Cuiac. ad *l. 52. D. de verb. oblig.* quem vide ad *l. 7. §. quin imo, D. de pact.*

Contractum enim formant] Pacta quæ adiiciuntur ex continenti non pariunt actionem, sed formant contractum, *l. cum dotem* 10. ℐ. *de iur. dot.* id est, formam, & legem dant contractui, formant ipsam actionem, *d. §. quin imo*, id est, actionem ex ipso contractu. Cuiac. Obseru. 11. c. 15.

Actionem ipsam ex contr.] Id est, datur actio qualis pacto informata est, non qualis citra pactum daretur ex natura contractus.

Contractus leg. dant] *L. contractus 23. D. de reg. iur.*

B

Leges dicuntur] Vitruuius lib. 1. cap. 1. *Vt legibus scribendis prudentia caueri possit & conductori. Namque si lex perite fuerit scripta, erit vt sine captione vterque ab vtroque liberetur*, *l. veteribus 39 D. de pact. l. 1. §. vlt. D. de aq. & aq. pluu. & in l. 2. ℐ. tit. 56.* pactum dicitur, & postea lex. & lex commissoria, quæ conuentio est, *l. vlt. infr. D. de leg. commiss.* pactum legis commissoriæ dicitur *lib. 4. de feud. tit. 66.* Aristot. Rhetoric. 1. cap. vlt. ἡ γὰρ συνθήκη, νόμος ἐστὶν ἴδιος καὶ κατὰ μέρος. Interpres anonym. Aphthonii: τῶν νόμων οἱ μὲν εἰσὶ κοινοί. ὥς οἱ καθόλου περὶ τῆς πόλεως· οἱ δὲ ἴδιοι οἱ περὶ τῶν ἀνθρώπων ἰδίας συμβολαίων.

Et conditiones] *L. sed Celsus 6. §. vlt. D. de contr. empt. l. 2. hoc titulo l. vlt. ℐ. si mancip. ita fuer. alien.* Pompon. Mela cap. 7. *Ad dirimendum condicione bellum:* & mox: *Pacti de integro.* Donat in illud Andr. act. 1. sc. 1. *Accepit condicionem: Condicio est pactio certam legem in se continens.*

C

Leges empt. & vendit.] *L. hanc legem 22. & leg. pacta 72. §. 1. D. de contrah. empt.*

Vt si intra diem] Ad diem, *l. 2. D. de leg. commiss. l. vlt. D. de rescind. vend.* intra certum diem, *l. 4. D. de leg. comm.* intra certum tempus, *l. 1. & 3. hoc tit.* in diem statutum, *d. l. 6. §. 1.* præstitutum legi commissoriæ, *l. 7. D. de leg. comm. ex die, d. l. vlt. § 1.*

Si ita venditor vel t] Nec enim venditor inuitus legem commissoriam exercet, *l. 2. & 3. D. de l. commiss. Nam de commodo proprio licet vnicuique detrahere*, vt ait Ascon. Pedian. 3. in Verr. & eis renuntiare quæ pro se introducta sunt, *l. pen.* ℐ. *de pact.*

D

Res fiat inempta] Inempta, *l. 1. 4. 5. & vlt.* inuendita, *d. l. vlt. §. 1.* ἀναγόραστος. Bas.

Venditori committatur] Vt in *l. 2. seq. tit.* homo fisco commissus, qui fisco vindicatur. Lex sine pactio commissoria, quæ etiam fiducia dicitur, in venditione ita fit, vt si ad diem emptor pretium non soluerit, venditio resoluatur, & ipso iure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat. ex Cui. ad tit. 29. lib. 1. de Feud.

Arris non redditis] *L. 6. & vlt. D. de leg. commiss.* imo nec pretii parte, quam numerauit, *l. 4. §. 1. eod.*

Imperatori Antonino disp.] Non improbabat quidem, vt apparet ex *d. l.* 4. sed displicebat, ideoque aduersus eam facile integri restitutionem dabat, *l. Æmilius 38. D. de minor.* & ibi Cuiac.

E

Cicero 12 ad Attic.] Verba eius hæc sunt: *Si Castricius pro mancipiis pecuniam accipere volet, eamque ei solui vt nunc soluitur. certe nihil est commodius: sin autem ita actum est, vt ipsa mancipia abduceret, non mihi videtur esse æquum*, Epist. 28. in edit. Grut. al. 27.

Ex tempore contractus] *L. 5.*

Idem si vt venditor] Id est, si conueniat, vt tardius traditi vini, olei, frumenti venditor vsuras præstet ex tempore contractus, *l. vltra modum 15.* ℐ. *de action. empt.*

Et vt in partem pretii] Si rem vendiderit minorato pretio, vt loquitur Scæuola in *l. vlt. D. de seru. export.* certæ rei contemplatione, id est, si quid fiat, puta vt emptor quid faciat venditoris nomine, id videtur cedere in partem pretii; vel si ea lex venditioni dicta sit, ne quid fiat, id est, ne fundus inuito venditore, alienetur ab emptore, *l. 6 & vlt h. t.*

Et vt venditori quandoque] Vt rem venditori reuendat, *l. 2.*

Quandoque] Pro quandocumque. vt supra ὁποτεδήποτε χρόνῳ.

Vel intra certum tempus] *d. l. 2. & l. 7. hoc tit.* Et hoc est alterum genus legis commissoriæ. vtriusque bene extat in *l. statuliber. 38 §. 2. D. ad leg. Falcid.* Græci ibidem: ὁ ὑπὸ ὡρισμένην ἡμέραν, καὶ ὑπὸ προτιμήσεως παραθείς, ἢ ὑπὸ ὅρον τῆς ἀναδόσεως τὴν πρᾶσιν, εἰ θέλησει ὁ πρατής. *Seruus in diem certum addictus sine ex lege venditus, nisi, quis supra adiecerit. siue sub lege commissoria distractus, siue ea lege vt resoluatur venditio si venditori placuerit*, &c.

Redimere liceat] D. Hieronymus in epistolam ad Galatas cap. 3. *Qui emit, alienum emit: qui autem redimit, id emit proprie quod suum fuit, & suum esse desierit.*

Quibus ex omnibus causis] Si ad diem pecunia soluta non sit, emptor committit in legem venditionis, itaque venditor rem vindicabit, si precariam possessionem concesserit, *l. vlt. D. de leg. comm. l. 3. & 4. eod. tit.* vel aget ex vendito, vt rescindatur venditio: est quidem sancta emptio: nam legis commissoriæ potestate resoluitur: sed omnem dubitandi materiam sustulere rescripta Antonini, & Seueri, ex quibus actio ex vendito competit, *l. 4. D. de leg. commiss.* Sed etsi conuenerit vt venditori rem venditam redimere liceret, actio ex vendito dabitur, nec erit necessaria actio præscriptis verbis, *d. l. 2.* Eliget igitur actor quam volet. Item vsuræ à tempore contractus petentur actione ex vendito, *d. l. 5.* vel actione ex empto, *d. l. 15.*

In id quod interest] Si non fiat id de quo conuenit, agetur ex vendito, vt venditio rescindatur, *d. l. 6.* vel vt venditor consequatur id quod sua interest, *l. ea conditione 14* ℐ. *de rescind. vendit.* Item si venditor eam legem dixerit, ne vicinus cui fundum vendidit, eum se inuito alienet, & emptor rupta fide alienet, erit actio ex vendito, *l. vlt hoc tit. l. pen. D. de pact.* Cuiac. ad *l. 122. §. coheredes, D. de verb. oblig.*

Nec necessaria est præscriptis verbis] Agi potest ex vendito, *d. l. 4. l. si sterilis 21. § si fundum, D. de action. emp.* Sed & præscriptis verbis agi poterit, *l. Labeo 50. D. de contrah. empt. l. si conuenerit 6. D. de rescind. vendit.*

LV. *Si seruus exportandus veneat.*

V. tit. 7. lib. 18. ff.

Sequuntur pactiones quæ proprie in mancipiorum venditionibus addi solent, vna in hoc titulo, altera in sequenti, & duæ in 57. In hoc tit. vt seruus qui venit, exportetur, quod est, vt aliquo ex ea vrbe vel prouincia amoueatur vbi venit; qua de re venditores cauere solent, vel quod ipsi eadem lege seruos emerint, & stipulanti promiserint pœnam ni exportaretur, *l. 7. D. de ser. exp.* vel odio seruorum quorum conspectum ferre non possunt, vt citra venditionem etiam legimus a dominis pœnæ causa ex vrbe in villam seruos ablegari, *l. ex facto, D. de her. inst.* Ea autem lege vendere Græcis est ἐπ' ἐξαγωγῇ. Demosth. in Timocratem: ἐπ' ἐξαγωγῇ ἐπεὶ μὲν ἐκδοῦ-

ναι, πέπρακα ὃ τῷ ἔργῳ, vbi Vlpianus : τὸ ἐπ' ἐξαγωγῇ A τὸ πεπρᾶσθαι ἔξω τῆς πόλεως. Alianus in Epistolis : τὴν γύφλω ἀποδώσομαι ἐπ' ἐξαγωγῇ. Dio 54. καὶ τῆς ἡλικίας τὸ πλέον ἐπ' ἐξαγωγῇ ἀπέδοτο. Et lex ea dicitur non tam emptori quam ipsi seruo, sicut illa ne manumittatur tit. 57. dicitur apta & colligata esse personæ serui, *l. pen.* vel vt manumittatur, vel vt non prostituatur. Igitur neque ibi morari seruus ille potest, neque manumitti: vnde exportari iubetur, *l. 4. §. in illis, D. de manumiss.* aut si ibi manumittatur, seruus fiet fisci; alibi potest manumitti: nec enim hac lege manumitti vetatur; sed rursus post manumissionem si redeat, vnde exportatus est, quia nec in emptorem iam vlla est actio, nec in manumissum manus iniectio, constitutum est vt veniat in perpetuam seruitutem fisci B sub eadem lege, ne ibi moretur vbi venit, aut vt priori domino manus iniectio fit, si ibi lege venditionis manus iniectionem exceperit. aliquando pœnam tantum stipulatur, & hoc casu si non pareatur legi venditionis, pœna committitur venditori, & seruus fisco.

LV. ENARRATIO.

L. Ex facto] *§. 3.*

In epist.] Ep. pen.

Dio] Adde: Iosephus ἀρχαιολ. lib. 15. cap. 1. τοὺς τοιχωρύχους ἀποδιδόμενος ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας. Quem locum non percepit Rufinus interpres Iosephi : ἐπ' ἐξαγωγῇ τῆς βασιλείας vendi, est peregre venum ire, & sub C ea lege, ne in patria moretur, exportandum venire. Dio Chrysostomus in Rhodiaca : κἂν ἐπ' ἐξαγωγῇ, καθάπερ οἶμαι τὰ σφόδρα πονηρὰ ἀνδράποδα. Liban. declamat. 17. ἐπ' ἐξαγωγῇ πωλούμενος. Zosimus lib. 2. ἐκ τοῦ στρατοπέδου παρήγαγον ἐπ' ἐξαγωγῇ. & lib. 4. οἷα δραπέτας οἰκέτας ἐπ' ἐξαγωγῇ δημοσίᾳ πωλεῖσθαι. Basilica libro 42. t. 3. ἐὰν ὁ ἀγοράζόμενος εἴπῃ δοῦλον ἐπ' ἐξαγωγῇ πεπρᾶσθαι. Vlp. dixerat, *Vt exportandus veneat*, in *l. 8. §. 2. famil. ercisc.* Quod aliis verbis extulerunt in *l. 5. C. eod.* ὁ δὲ ἀγορασθεὶς ἔξω τῆς πόλεως πραθῇ. Imp. Alexand. ibid. *Alter exportandus venundaretur.*

Seruus fiet fisci] *L. 3. hoc tit.*

Constitutum est] *L. 1.*

Aliquando pœnam] *L. 2.*

D

LVI. *Si mancipium ita venierit ne prostituatur.*

IN h. t. ne ancilla quæ venit, habeatur in turpi quæstu, vt bene & pudice educetur, & prostituta vt confestim libera fiat, vel vt venditori in eam sit manus iniectio, quam tamen si forte remittat, ipso iure libera fit sine patrono, quæ venditorem patronum haberet, si non excepta manus iniectione hoc tantum cauisset, vt libera fieret, quæ pactio valet, etiamsi fiat ex interuallo, vt indicat *l. 2. huius tit.* & perducit ancillam in libertatem, quod pudicitiæ & libertatis fauor extorsit. huic contraria pactio vt prostituatur, est contra bonos mores, & ideo nec sequenda est. E

LVI. ENARRATIO.

TVrpi quæstu) Quæstus meretricius turpis dicitur in *l. 1. h. t.* & meretrix turpiter facere, quod sit meretrix, *l. 4. § 3. D. de condict. ob turp. caus.*

Vt bene & pudice educ.] Plaut. Curc. act. 4. sc. 2. *Eduxit hanc bene & pudice.*

Et prostituta] Prostituta meretricio more vt in *l. si ea 22. inf. ad leg. Iul. de adulteriis.* Glossæ Gr. L. προΐσταμαι ἐπὶ πόρνης. prosto.

Manus iniectio] Manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus, vt scribit Seruius in 10. Æneid. Manum autem inicere hic est, ancillam abducere, & manum ei porrigere, ne prostituatur, vel ne prostituta in turpi lucro maneat, auxilii ferendi causa, vt in *l. causam 20. §. 1. D. de manumiss.* διὰ τὸ βοηθῆσαι τῷ πεπραθέντι ἀνδραπόδῳ συμφωνεῖται, vt ibi Græci lib. 48. Basilic. tit. 1. & hoc est quod dicitur in *l. Titius 9. D. de seru. export.* Manus iniectionem ancillam eximere ab iniuria.

Si remittat] Id est, si venditor patiatur vt ancilla corpore quæstum faciat, vt loquitur, *l. vlt. hoc tit.* & Valer. M. lib. 6. cap. 1. *§. 6.* & possit ancilla prostitui.

Remittat] Sic legem remittere dicitur, qui ea lege vendiderat, ne aliquo loci moraretur, si patiatur ibi morari in *l. 1. D. de seru. export.*

Ipso iure.] αὐτομάτως.

Libera fit.] *L. 1. h.* . Licet anteà venditor omnia bona obligauerit, quæ habet, habiturusue esset, *l. si quis 6. D. si quis manumiss.* εἰ γὰρ καὶ ὑπόκειται δουλεία, ὅμως ἐλευθεροῦται καὶ αὐτή, vt ibi Græci 48. Basil. tit. 6.

Sine patrono.] Nec enim æquum est venditori honorem haberi, & patronum eius esse, quam prostitui passus est, *l. sed si hac lege 10. §. 1. D. de in ius voc.*

Quæ venditor. patron. haberet] *d. §. 1.*

Si non excepta.] Vt *l. 2 hoc tit.* id est, si dominus sibi non excepisset manus iniectionem, & contra legem venditionis ancilla prostituta esset, libera fieret, & venditorem patronum haberet. Sed excepta manus iniectione, χεὶρ ἐπιβολῆς Græci vocant, dominus manum iniicit in ancillam suam, & eam vindicat.

Vt indicat l. 2.] In illis verbis : *Et nisi tabulis venditionis inserta sit*, &c.

Perducit ancillam ad libertatem.] Perducere ad libertatem est liberam efficere. vt in *l. Titius 43. D. de actionib. emp. & l. ea quidem 5. inf. tit. prox.*

Fauor extorsit] Vt scilicet pactum ex interuallo prosit ad libertatem : pacta quæ fiunt ex interuallo nec pariunt, nec formant actionem, *l. 7. §. quin imo, D. de pact.* sed fauor libertatis præualuit. Fauor libertatis & alias benigniores sententias exprimit, *l. 32. in fi. D. ad leg. Falcid.*

LVII. *Si mancipium fuerit alienatum vt manumittatur, vel contra.*

IN hoc titulo duæ: vt non manumittatur, quæ seruum perpetuæ addicit seruituti, adde vel vt manumittatur intra certum tempus, vt apud Suetonium in Aug. & Dionem 53. vel vt manumittatur, cuius potestate cessante emptore ipso iure liber fit; & vtrique pactioni superuacuum est addere stipulationem pœnalem : quia neque ille vnquam peruenire, neque hic non peruenire ad libertatem potest. & recte in tit. alienatum : nam pactionis vtriusque potestas hodie tenet, non tantum venditum, sed etiam donatum vel alienatum alio quocunque genere.

LVII. ENARRATIO.

IN hoc titulo duæ] Hoc tit. duæ proponuntur pactiones, 1. vt seruus non manumittatur. 2. vt manumittatur, *l. 2. & 5. h. t.*

Intra certum tempus] *L. 1. 3. & 4.*

In Augusto] Cap. 21. *Neque*, inquit, *aut crebrius, aut perfidiosius rebellantes grauiore vnquam multatus est pœna, quam vt captiuos sub lege venundaret : ne in vicina regione seruirent, neue intra trigesimum annum liberarentur.*

Et Dionem 53.] Verba Dionis hæc sunt: σωμέλαξέ πτινς ἐν τῇ ἡλικίᾳ, καὶ ἀπέδοτο, ἐφ' ᾧ μηδὲς σφῶν αὐτὸς εἴκοσιν ἐτῶν ἐλευθερωθῇ.

Cuius potestate] Vt legis commissoriæ pot stas in *l. si fundus* 4. §. *vlt D. de leg. commiss.*

Ipso iure liber fit] *d. l.* 2. *l.* 3. & 4. *hoc tit. l.* 3. §. 2. *D. de legit. tut.* Saluo tamen iure patronatus emptori, licet eum non manumiserit, *l.* 10. *D. de in ius voc.*

Addere stipulationem pœn.] *d. l.* 5. & *l.* 6.

Vnquam peruenire] Nec enim conditio quæ personæ mancipij cohæsit, immutari facto emptoris potest, *d. l.* 5.

Neque hic non peruenire] Conditionis enim potestate factum manumittentis repræsentatur *l. vlt. hoc tit.* nisi venditor ante diem libertati statutum voluntatem mutauerit, *l.* 1. & *d. l. vlt.* Nec mutat *l.* 1. *D. qui sine manum. ad libert. peru.* id enim intelligendum est secundum *d. l.* initium, si post pœnitentiam emptor & venditor decesserint sine herede. libertas ipso iure competit, quia nullius interest, vt ait Cuiac. in recit. ad hunc tit. quæ Græcorum interpretum sententia lib. 48. Basilic. tit. 6. τοῦτο δὲ ἐπὶ μόνῳ τῷ τελευτήσαντος ἀκληρονομήτου νόησον.

Non tantum vend.] Constitutio D. Marci & Commodi pertinebat ad seruos venditos, non ad donatos, sed postea porrecta fuit ad donatos. *l. pen. D. qui si. manum. l.* 1. *hoc tit.* vide Cuiac. ad *l.* 121. §. *Flauius, D. de verb. ob.* & ad *l.* 7. *D. de pact.*

LVIII. *De ædilitiis actionibus.*

V. tit. 1. *lib.* 21. *ff.*

Actiones empti & venditi, aut ciuiles sunt, de quibus ante dictum est, aut ædilitiæ, de quibus hic tit. nam & eæ ex contractu emptionis, *l.* 23. §. *si seruus, D. eod.* & proximæ sunt empti actioni. & sunt duæ, redhibitoria, & æstimatoria. Redhibitoria agit emptor ad resoluendam venditionem in integrum restitutis omnibus ob morbum vitiumve latens rei venditæ quod nesciebat, vel ob dictum promissumve venditoris. quod si agat, offerre quidem, exhibere, & restituere rem debet, *l. vlt. h. t.* sed officio iudicis continetur, exempli gratia, si sine culpa emptoris seruus quem emit sit in fuga, vt caueat de eo persequendo, requirendo, reducendo, restituendo vel vt actionibus suis venditori cedat, *l. redhibere* §. *vlt. ff. eod.* Alia est actio redhibitoria ciuilis, de qua initio *l. pen.* hæc est perpetua, ædilitia temporalis, hæc rem persequitur, ædilitia videtur esse pœnalis, *l.* 23. §. *si seruus, l.* 45. *D. eod.* quo respiciens Horatius pœnæ securum ait esse eum qui in vendendo seruo excipit fugam:

Des nummos, excepta nihil te si fuga lædat
Ille feret pretium pœnæ securus opinor
Prudens emisti vitiosum, dicta tibi est lex.

Æstimatoria autem emptor agit in hoc vt quanto pluris emisset ignorans rei qualitatem, aut quantitatem, id venditor qui etiam ignorauit, damnetur sibi reddere, quæ actio etiam temporalis est, *l.* 2. *hoc tit.* & pertinet ad eam *l.* 9. *de act. emp.*

LVIII. Enarratio.

Vt ciuiles sunt] Actiones empti & vend. ciuiles sunt, *l.* 8. *D. de resc. vend. l. proinde* 53. *D. ædil. ed.*

Aut ædilit.] Quæ descendunt ex edicto ædilitio, & honorariæ sunt actiones: ius enim ædilitium iuris honorarii portio est, §. *præterum, Instit. de iur. nat.* quæ ciuilib. & legitimis opponuntur in *l.* 28. *de leg.* 1. & *l.* 32. *D. ad leg. Fal.* vt edictum iuri ciuili, *l.* 44 *D. eod.*

A

Ex cont. emp.] Actiones quoque ædilitiæ ex contractu emptionis veniunt, & similes sunt empti actioni. quædam tamen inter has differentiæ sunt, quas exequitur Cui. in Par. *D. eod tit.*

Ad resolu. vend.] Venditio resoluitur, *l.* 23. §. 1. *eod.* & res inempta fit, *l.* 38. *eod.* Hoc enim agitur vt venditor rursus habeat, quod habuerit: vnde redhibitio quasi redditio, *l.* 21. *eod.* ἀντιπαράδοσις Glossæ La. Gr. *redhibitio.* ἀντιπαράδοσις. Glossæ Græco Lat. ἀποκατάστασις, *restitutio, redhibitio.* Irenæus aduers. hær. 5. cap. 14. *Quoniam carne Domini nostri redempti sumus, & sanguine eius redhibiti.* Valerianus homilia 4. *Redhibitionis increpare moram,* & ibidem: *Non tentanda redhibitio.* Festus in redhibitum, & redhibere est reddere. Plaut. Mostell. act. 3. sc. 2. 5. 113. *Nobis istas redhibere haud liceret.* S. Hilarius comment. in Matt. can. 23. *Quibus ait: Cæsari redhibenda esse quæ Cæsaris sunt, Deo autem reddenda esse quæ Dei sunt.* Et mox: *Cum Cæsari quæ eius essent redhibenda decernit.* P. Rauennas Sermone 1. *Qui vicem nescit redhibere generanti.* Ennodius epist. 10. lib. 3. Glossæ Græco Lat. ἀποδίδωμι, *reddo, redhibeo.*

B

In integr. rest.] Venditor rem venditam recipit, *l.* 31. *eod.* cum accessionib. *d. l.* 31. §. 2. & *pen.* emptor vero pretium & accessionem, *l.* 45. *D. eod.* vterque enim quodammodo restituitur, *d. l.* 23. § *Iulianus.*

C

Omnibus] Omnia in integrum restituuntur perinde ac si neque emptio, neque venditio intercessisset, *l.* 1. §. 1. & *l.* 90 *eod.*

Ob morb. vit. lat.] Edictum ædilium curulium præcipue quidem pertinet ad mancipia, & animalia, *d.* §. 1. & *l.* 38. *in pr.* & §. *iumentorum,* & *seq. eod.* Hesychius: ἀνάγωγη, ἡ τῶν πωλουμένων ἀνδραπόδων ἀνάδοσις ἐχόντων αἰτίαν τινά. Sed pertinet quoque ad venditiones rerum mobilium & immobilium, *l.* 49. *eod. l.* 4. *vers. idem hoc tit.*

Morbum, vitiumve] An morbus & vitium distent in edicto ædilitio, vide *d. l.* 1 §. *sed sciendum est,* Aul. Gell. lib. 4. c. 11.

Latens] Non facile quisquam vendit nisi eum, qui sibi displiceat, & quem vsui suo inhabilem putet, vt ait S. Ambrosius in Psal. 43. venditor tamen emptorem certiorem facere debet, quid morbi vitiive cuique sit, idque edicto propositum est, *d. l.* 1. §. 1. Gell. d. cap. 2 Vetus Scholiastes Horatii ad sat. 3. lib. 2. *Sumptum est hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia sibi cognita tam animi, quam corporis debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium.* Marcus Tullius 3. de offic. In mancipiorum venditione fraus omnis excluditur: qui enim scire debuit, de sanitate, de fuga, de furtis præstat edicto ædilium. Generaliter scribit Valerius Maximus lib 8. cap. 1. §. 1. Bona fide venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportere. Adde Ambrosium de Offic. 11. cap. 10. & Lactantium Instit. diuinarum libro 5. cap. 16. Ergo qui mancipia vendunt, certiores facere debent emptores quid morbi, vitiive cuique sit, quis fugitiuus, errove sit, *d. l.* 1. Erro paulo minus est quam fugitiuus; qui ad modicum tempus fugit, minus quam erro. Sic D. Paulus in epist. ad Philemonem Onesimi fugam lenitate verbi mitigat: *Forsitan enim,* inquit, *ideo discessit ad horam à te.* Theophylactus ad d epistolam: ἀφήμως δὲ καὶ τὴν φυγὴν χειρισμὸν καλεῖ. Sic in *l. igitur* 12. §. 1. *D. de liber caus. recessit,* id est, fugit, in Basilicis. Per contrarium notant Seruius & Donatus in 4.

D

E

Æ i. fugam dictam pro discessu & profectione. Nisi forte intelligatur vitium, morbusve mancipii, vt plerumque signis quibusdam solent demonstrare vitia: hoc enim tantum intuendum est, ne emptor decipiatur, *d. l. 1. §. si intelligatur.*

Quod nesciebat] Si emptor morbum vitiumve ignorabat: edictum enim ad eum qui sciebat non pertinet, *l. 48. §. in aedilitiis. eod. l. 1. & 4. hoc tit.* Ei igitur qui scit, exceptio opponi potest: si non sciuisti. Horat. ep. 2. lib. 2. *Prudens emisti vitiosum: dicta tibi est lex.* Venditor tamen tenetur, licet ignorauerit ea quæ ædiles curules præstari iubent, quod rationem habet: venditor enim ea nota habere potuit. nec interest emptoris quemadmodum fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate, *d. l. 1. §. 2.* Sed hoc interest

B inter scientem & ignorantem, quod qui dolo malo seruum fugitiuum vendidit, non modo pretium emptori restituere iubetur, sed & ea quæ seruus per fugam abstulit, *Paul. Sent. 1. tit. 17. §. seruus. l. 1. hoc tit.* nisi si pro his seruum noxæ nomine velit relinquere, *l. 58. D. eod.* ignorans vero tenetur quidem actione redhibitoria, *d. §. 2.* Sed pretium duntaxat restituet: quæ distinctio seruatur in actione empti, *l. Iulianus 13. D. de act. em. emp.*

Vel ob dictum, promissumve] Actio redhibitoria datur etiam ex dicto, promissove: vt si dixerit abesse aliquid, quod non abest, vel adesse quod non adest, vt puta si dixerit furem non esse, & fur sit, vel

C artificem esse, & non sit: qua ex causa dicitur esse actio aduersus dictum, promissumve, *l. quod venditor 37. D. de dol. l. 47. & l. pen. §. 1. D. eod.* hic enim quia quod asseuerauit non præstat aduersus dictum, promissumve facere videtur, *l. 17. § vlt. eod.* quemadmodum autem dictum discernatur à promisso, docet IC. in *l. 19. §. 2. eod.*

Exhibere & reddit] Cuiacius Græcos interpretes sequitur, qui τὸ exhibere in *l. vlt. hoc t.* vertunt ἀποκαταστῆσαι. lib. 19 Basil. tit. 10. c. 56. quod est, *exhibere & restituere*, non probare, vt vult Glossa. Qui igitur agit redhibitoria, rem debet venditori restituere: aut si non possit, officio iudicis continetur, vt venditor caueat de seruo persequendo, vt in *l. 21. §. vlt. D. de leg. 1.* requirendo, vt in *l. 39. eod.* reducendo, vt in *l.*

D *8. de leg. 2.* restituendo, *d. § vlt.* vel vt actionibus suis venditori cedat, *l. 21. D. de rei vindic.*

L. penult.] Si conuenerit, vt si fundus displicuerit, inemptus sit, & displicuerit, agetur redhibitoria, *d. l. pen.* frequens est eiusmodi conuentio, *l. 6. D. de resc. vend. vend. l. 31. § si quid ita, D. eod.* Plautus in Merc. act. 2. sc. 3.

CH. *Quid si igitur reddatur illi vnde empta est?*

DE. *Minime gentium.*

CH. *Dixit se redhibere si non placeat.*

Hæc est perpetua] Vt & actiones ciuiles ex empto vendito perpetuæ sunt, *l. si dictum 56. D. de euict. l. emptor 21. ĵ. eod.*

Ædilitia temporalis] Semestris, *l. 19. § vlt. l. 38. l. 48. §. 2. D. de æd. ed. l. 2. hoc tit.* Excipiuntur casus

E expositi à Cuiac. de *diuers. temp. præscr. cap.* 13. quibus est bimestris.

Ædilitia videtur esse pœn.] Quippe cum in duplum condemnatio fiat, nisi arbitrio iudicis pareatur, *l. 45. D. eod.* Cuiac. Parat. D. eod. sed neque venditoris reticentia delicto caret, *d. leg. 1 §. sed sciendum.*

Horat.] Epist. 11. lib. 11.

Æstimatoria] Sicut redhibitoria duplex est, ædilitia, & ciuilis: ita etiam duplex est æstimatoria: ciuilis & ædilitia. illa de æstimato proponitur in *l. 1. D. de æstimat. & §. actionum autem, Instit. de action.* id

A est de re, quæ æstimata vendenda data est. ædilitia vero hoc agitur, vt æstimetur quanto minoris empturus esset, si sciisset, puta mancipij morbum, vitiumve: & ideo dicitur quanti minoris, *l. 47. D. de ædilit. ed.* vel quanto minoris, *l. 18. & l. 43. §. aliquando, eod. l. Iulianus 13. D. de act. emp.* & conuenienter emptor petit sibi reddi quanto pluris emit, ignorans rei qualitatem vel quantitatem, *d. l. 13. §. si venditor.* puta mancipium morbosum esse, vel minùs peculiatum. In eo igitur redhibitoria differt ab æstimatoria, quia actio redhibitoria venditionem rescindit in totum reddita re vendita, & pretio recepto, cæterisque omnibus restitutis in integrum. B. Chrysostomus serm. 28. tomo 5. οἰκέτην σαθρὸν φανέντα ἀποδοῦναι τῷ

B πεπρακότι πάλιν ἀφίεται. Æstimatoria vero rescindit in partem, ex pretio scilicet emptori reddito eo quo minoris res est. Cuiac. Parat. *D. eod.* ait, quo minoris res est, ex *l. 28. eod.*

Qui etiam ignorauit] Nam qui sciens reticuit, quanti interfuit idoneè venisse præstat, *d. l. 13.*

Temporalis est] Actio æstimatoria quanto minoris, in *l. 18. & l. 43. §. annalis est, l. 2. hoc tit.* Excepto vno casu, quo ex hac causa sex mensib. vtilibus concluditur, quod ædilitiæ cautiones non præstentur, *l. 28.* Veluti fugitiuum non esse, recte sanum esse, hodie esse, bibere recte posse, liberè licere duplæ stipulatione, *l. 28. eod.* Cuiac. Par. *D. eod. l. ex empto*

C *11. §. 3. D. de act. emp.* Varro de re R. 2. c. 2. 3. 4. & 10.

LIX. *De monopoliis & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum ergolaborumque, necnon balneatorum prohibitis illicitisque pactionibus.*

SIc emendandus est titulus, & sunt eius tres partes. Prima de monopoliis. Vtitur verbo Græco, deficiente Latino; vt Suetonius scribit Tiberium in Senatu abstinuisse sermone Græco, adeo vt monopolium nominaturus prius veniam postularet quod sibi verbo peregrino vtendum esset. Et est monopolium vendendæ certæ mercis ius quod vnus certive

D homines sibi vindicant permissu principis sub onere vectigalis, vt Strabo 17. de Ægypti mercibus scribit, τῶν βαρυτιμῶν βαρέα τέλη πίνη καὶ γὰρ δὴ καὶ μονοπωλείας ἔχει. Id vero omnimodo improbat Constitutio huius tituli, vt nec si permissus principis interueniat, cuiquam cuiusque mercis monopolium exercere permittat, proposita in eum qui exercuerit pœna deportationis: & inter merces numerantur, quarum plerumque monopolium exerceri solebat, vestes & pisces, & pectines, quibus scilicet comuntur, diducunturque capilli, & herinacei, quorum cute expoliuntur vestes, & in quibus fraus & monopolium, vt nominatim Plinius scribit lib. 8. magnum lucrum inuenit. Secunda pars est de conuentu negotiatorum

E illicito, id est de conuentione illicita qua inter se quasi conspiratione facta negotiatores paciscuntur in populi perniciem, ne minoris vlli vendant merces suas eo, quod statuerint conuenerintque inuicem. Tertia est de aliis artificum, fabrorum, officinatorum, & ergolaborum, id est, redemptorum, qui opus conducunt faciendum & balneatorum illicitis pactionibus, puta vt ne quis opus quod alter inchoauerat, absoluat, de quibus etiam est *l. 12. § vlt. ĵ. de ædif. pr.* cuius fortasse ea pars quæ ad hunc tit. pertinet huic titulo supposita fuit. nam in veteribus libris adnotatum lego hoc tit. esse Constitutionem Græcam.

LIX. Enarratio.

SVeton.] Tiberij cap. 71.

Quod vnus certiue homines] Diodorus Sic. lib. 5. εὐδαιμονὶ γὰρ τῆς οἰκουμένης τῆς συνηθείας γινομένης, καὶ πολλὴν χρείαν παρεχομένης, εἰκότως μονοπώλιον ἔχοντες, καὶ τὰς τιμὰς ἀναβιβάζοντες, πλῆθος χρημάτων λαμβάνουσιν ἄπιστον. Procop. in ἀνεκδότοις. πάντα γὰρ εὐθὺς τὰ τῆς Ἀλεξανδρείας πωλητήρια εἰς τὸ καλούμενον μονοπώλιον κατασησάμενος, ὀλίγων μὲν ἐμπόρων τῶν δυνατῶν τὴν δὴ τὴν ἐργασίαν ἐργάζεσθαι εἴασε. Alemannus legit, ἐᾶσε. Ioannes Scylitzes in historiæ compendio: φένδακα ἐν τῷ Ραιδεστῷ, καὶ μονοπωλεῖον συνεστήσατο, κωλύσας καὶ ἀπείρξας τοὺς πωλοῦντας ἅπαντας, τὸ βασιλικὸν δὲ μόνον πρατήριον ἐμηχανήσατο. *Officinam in Rhadesto & monopolium instituit, prohibens & coercens omnes vendentes, solumque Imperatoris forum venale machinatus est.* Quæ verba optime quid sit monopolium explicant. v. Arist. Polit. 1. cap. 11.

Sub onere vectigalis] Quod monopolium, vt videtur appellatum. Cassiod. *l. 11. var. 4. Siliquatici, vel monopolij titulos exercentem.* Et Epist. 30. *Nec monopolij, nec siliquatici, nec Aurariæ aliquid pensionis impendat,* Cui. ad *tit. C. de lustral. auri collat.* & lib. 16. Obseru. cap. 23.

Improbat constitutio] Et veteribus quoque Senatusconsultis monopolia vetita, Plinius lib. 8. cap. 37. Sueton. Tiber. cap. 30. Merces enim, quarum monopolium exercent, vastant, & in populi perniciem non iusto pretio vendunt Procop. ἀνεκδ. τὰ λεγόμενα κατασησάμενος μονοπώλια, πλέον ἢ τριπλάσια τιμήματα πάντας ἀνθρώπους ἐπράττετο. Iustinianus non sine scelere monopolia mercium exercere permittebat, αὐτὸς μὲν τίμημα τοῦ ἔργου τούτου ἀποφορὰν ἀποφερόμενος, vt ait Procopius libro eodem.

Vestes] Puta sericæ, Procopius ibid.

Pectines] Cuiacius Græcos sequitur, qui vertunt, ἢ κτενὶς, *vel pectinis.* Liceat hic tantillum à Cuiacio discedere: videtur enim legendum in *l. vn. vel piscis, pectinum forte, aut echini,* vt duo piscium genera exempli loco ponat, de quibus Horatius sat. 4. lib. 11.

——— *Miseno oriuntur echini,*
Pectinibus patulis iactat se molle Tarentum.

Emendationem confirmat dictio, *forte.*

Herinacei] Echini, *l. vn. hoc tit.* Glossæ: ἐχῖνος, *Erinaceus, echinus.* Cassiodorus 3.

Lib. 8.] C. 37. Vide Cuiacium, *d. tit. de lustr. au. collat.*

De conuentu negotiatorum] Vt apud Ciceronem epistola 3. lib. 6. ad Attic. *Ex pacto & conuentu.*

Negotiatorum] Basilica: πραγματευτῶν, atque ita Græce verbum negotiatores exponit. Glossa interlinearis ad *l. pen. §. de obligat.* Glossæ Græco-Latinæ: πραγματεία, *negotiatio, nundinatio.* Et: πραγματευτὴς, *negotiator.* Sunt autem hic negotiatores, secundi, vt ita dicam, ordinis mercatores, quique mercantur à mercatoribus, quod statim vendant carius. Quanquam & omnes, qui mercimonium exercent, hoc est, tam magnarii negotiatores, quam tenuiores, si conuentiones illicitas inierint, hac constitutione comprehendi non immerito possunt.

Quasi conspiratione facta] Compacto facto. Glossæ Latino-Græcæ *compactum facit.* συνδοιάζει.

Artificum] Artifices differunt à negotiatoribus. Ioannes Hierosolymytanus in Matth. cap. 21. hom. 36. *Ego ostendam qui non est negotiator, vt qui secundum regulam istam non fuerint, intelligas omnes negotiatores esse: id est, quicumque rem comparat, non vt ipsam rem integram, & immutatam vendat, sed vt opus faciat ex ea, ille non est negotiator: quia qui materiam*

A *operandi sibi comparat vnde faciat opus, ille non rem ipsam, sed magis artificium suum: id est, qui rem vendit, cuius æstimatio non est in ea ipsa re, sed in artificio operis, illa non est mercatio, vt puta faber comparat ferrum, & facit ferramentum, sed ferramentum illud non tantum ferri, quantum valet, sed secundum opus ferramenti appretiatur. Qui autem comparat rem, vt illam ipsam integram & immutatam dando lucretur, ille est mercator.*

Fabrorum] §. *certe. Instit. de rer. diuis.* ædificiorum artificum, *l. vn. hoc tit.* Plaut. Mostell. act. 1. sc. 2. *Specimen cernitur, quo eueniat ædificatio. Nam ego ad illud frugi vsque & probus fui, in fabrorum potestate dum fui.*

Officinatorum] ἐργώνυμοι λέξεις. Vitruuius lib. 6. c. XI. *Officinatoris probabitur exactio.*

B Ergolaborum] ἐργολάβων, Basil. Ergolabi sunt cuiuscumque operis faciendi conductores. Glossæ Gr. Lat. ἐργολάβος, *redemptor.* Latino-Græcæ: *redemptor,* ἐργολάβος, ἐκλήπτωρ. Vitruuius lib. 9. cap. 13. *Immani pretio* (auream coronam) *locauit faciendam, & aurum ad sacoma appendit redemptori.* & ibidem: *Manifestum furtum redemptoris.* Iulius Frontin. de Aquæd. *Tutelam autem singularum aquarum locari solitam inuenio, positamque redemptoribus necessitatem certum numerum circa ductus extra vrbem, & certum in vrbe seruorum opificum habendi.*

Cuius fortasse ea pars] Circa fin. ibi: προνοάτω.

LX. *De nundinis & mercatibus.*

V. tit. 11. lib. 50. D.

C SIc Constitutio tituli vt legam facit, non mercationibus. Nundinæ sunt πανηγύρεις, & celebriores mercatus qui habentur certis statisque temporibus maximo conuentu mercatorũ in his locis quibus ius eos habendi datum est longa consuetudine, aut beneficio Principis, vel Senatus vel Consulum, vel vt est in Nou. Valent. & Mart. de siliquarum exactionibus, decreto ordinum, honoratorum & ciuium, præsente moderatore prouinciæ. Quod autem scribit Festus, nundinarum diem olim fuisse feriatum, nec eo licuisse agere cum populo, ne interpellarentur nundinatores, id intermissum cum esset, & abrogatum lege Hortensia, vt Macrobius refert, Constitutio huius

D tituli renocat, definiens ne qui ibi conueniunt, interpellentur priuati debiti causa, vt *l. 3. §. vlt. D. de fer.* & ne quid etiam ex mercibus, aut venalibus seruis negotiatorum, & ex quæstu temporali locorum in quibus exponunt merces exigatur, intra nundinarum dies, quos fuisse plures indicat *l. eum qui, D. de verb. obl.* quam immunitatem solis veteranis dederat Constantinus *l. 1. J. de veter.* & ex supradicta *Nou. Valentin. & Mart.* nundinis etiam præbentur fisco siliquatica quædam. Mercatus non ita sunt celebres vt nundinæ. Mercatus sunt paruæ nundinæ, in idiotismo, *assemblées.* Mercatus vnius ciuitatis aut vici. Nundinæ vnius prouinciæ vel imperij.

LX. Enarratio.

E NVndinæ sunt πανηγύρεις] Glossæ Lat. Gr. *nundinæ,* ἀγοραί, ἀπάλειαι, πανηγύρεις. Item: *nundinarum,* πανηγύρεων. Cic. 1. epist. ad Atticum 14. *Erat in ipso loco illo die nundinarum* πανήγυρις.

Et celebriores mercatus] Glossæ gr. *nundinæ,* ἀγοραί Latino Gr. *commercium,* πανήγυρις.

Certis statisque diebus] Olim nono quoque die, Dionys. Halicarn. lib. 2. & 7. Dio in Claudio, Plutarchus in Coriolano. Nunc vero quo die ius illud à Principe conceditur.

Maximo conuentu mercatorum] Hinc conuentus pro nundinis. Gloss. Lat. Gr. *conuentus*, ἀγορὰ, ἡ τῶν ὠνίων *nundinæ* Eusebius in Cantica Canticor. ἡ τῶν ἐπουρανίων πανήγυρις, ἣν ἀγορὰν ὀνομάζει. Psellus ibid εἶπεν ἀγορὰν τὰς ἄνω πανηγύρεις 1. Chrysostomus in homilia 3 . . B Philogonio. πανήγυριν οὐδὲν ἕτερον ποιεῖν εἰώθε, ἀλλ' ἢ πλῆθος τῶν συνειλεγμένων καὶ δαψίλεια τῶν ὠνίων.

Beneficio Principis] *L. 1. D. eod. & l. vn. hoc tit.*

Vel Senatus] Plinius epist. 4. lib. 5.

Vel Consulum] Sueton. Claudii c. 19. *Ius nundinarum in priuata prædia à Consulibus petiit.*

Festus] In v. Nundinas. *Nundinas feriarum diem esse voluerunt antiqui, vt rustici conuenirent mercandi vendendique causa: eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores.* Seruius in primum Georgic. *Varro dicit, antiquos nundinas feriatis diebus agere instituisse, quo facilius commercij causa ad vrbem rustici commearent.* Glossæ Lat. Gr. *nundinarum*, ἑορτῶν, πανηγύρεων. In sacris etiam litteris ἑορτὴ καὶ πανήγυρις pariter occurrunt, vt Amos cap. 5. vers. 19. & Ezechielis cap. 46. vers. 11.

Vt Macrobius refert] Lib. 1. Saturn. 16. his verbis: *Lege Hortensia effectum vt fastæ essent: vti rustici, qui nundinandi causa in vrbem veniebant, lites componerent: nefasto enim die Prætori fari non licebat.*

Constitutio huius tit. reuocat] Et nundinarum ergo dies feriati, quatenus priuati debiti causa nundinatores interpellare non licet. Nundinas Græci vertunt, ἀτέλειας, immunitates. Glossæ Lat. Gr. *nundinæ* ἀτέλεια. Excerpta ex vett. Gloss. t. de dieb. festis, *nundinæ*, ἔνιαι, ἴσως ἀτέλειαι.

Aut venalibus ser.] Obserua in *l. vn. hoc tit.* separari *merces à venalibus.* Sic enim ibi habent libri vet. Plaut. Trinummo Act. II. sc. II. *Mercaturam, an venales habuit?* Quidam libri habent, *venalitijs*, vt in *l. 5. §. 1. D. de iure deliber.* hinc venalitij, qui venalitia emunt, vt carius vendant, *l. mandatum 57. D. mand.* vide ad *tit. seq.*

Siliquatica quædam] Siliquaticum in nundinis exigitur ob venditionem proponendam, quod Græci κερατισμὸν appellant, Cuiac. ad *tit. 1. lib. 11. C.* & Obs. 15. 23. à Siliqua. Glossæ: *Siliqua*, κεράτιον. Isidorus Originum 16. 24. *Siliqua, vicesima quarta pars solidi est.*

Paruæ nundinæ] Glossæ: πανήγυρις, *mercatum*, *mercatus.* Promiscue tamen mercatum pro nundinis auctores dicunt. Glossæ: ἐμπορεία, *mercatus*, *nundinæ.* Velleius lib. 1. *Is eos ludos, mercatumque instituit.* id est, πανήγυριν, Strabo 8. Glossæ: *Mercatus*, ἀτέλεια, πανήγυρις, Isidorus Originum 5. cap. 25. *Mercatus dicitur cœtus multorum hominum, qui res vendere & emere solent.* Sic Cic. mercatum vocat cœtum & conuentum mercatorum, Tuscul. 5. Non pertinet ad conuentus iuridicos prouinciarum quod scribit Sueton. Neron. cap. 28. *Hunc Sporum Augustarum ornamentis excultum, lecticaque vectum, & circa conuentus mercatusque Græciæ comitatus est:* intelligit enim mercatorum conuentus.

LXI. *De vectigalibus & commissis.*

ETiam hic titulus pertinet ad negotium emptionis & venditionis, de quo orsi sumus dicere à tit. 38. nam vectigalia sunt portoria quæ debentur fisco vel Reip. ex mercibus aut venalitiis quæ huic oneri subjiciuntur. Onus est mercium, non mercatorum: nam & qui mercatores non sunt, quæ sunt in merce si vehant, vectigal pro his quæ vehunt, debent, etiam in transitu pontis, *l. cum in plures §. pen. D. loc.* Seneca 2. de tranq. vitæ *Cogitans & in pontibus quibusdam* A *pro transitu dari.* In itinere, *l. si quis pro vxore, ff. de don. int. vir. & vxor.* Et rursus, onus est peregrinarum mercium, quæ importantur, vt *l. vlt. §. species, D. de public.* quod Suetonius Iulium instituisse scribit. vel etiam quæ exportantur ad peregrinos. Et octaua, *l. 2. §. de eunuch. l. 7. §. de loc. l. 7. & 8. hoc tit.* quæ, vt *l. 5.* indicat, exigitur per stationarios & vrbanos milites, qui scilicet portitoribus vel octauariis adsident, feruntque suppetias, vt Dio declarat 54. de quibus est accipienda secunda pars *l. miles, D. ex quib. cau. mai.* Commissum autem est mercium casus in fiscum quæ ad publicanum professæ non sunt. Vel, pœna omissæ professionis, publicatio scilicet mercium aut vænalium improfessorum, & nomen ex eo habet quod in legem censoriam, quæ locatione vecti-

B galium portitoribus indicitur, committat is qui professionem omittit. Varro de re rust. Ad publicanum profitentur ne in legem censoriam committant.

LXI. ENARRATIO.

POrtoria quæ] *L. 3. hoc tit.*

Fisco] *L. 6. hoc tit. l. 17. D. de verb. sign.*

Vel Reip.] *L. fundus 9. D. de rescind. vend. l. 13. §. 1. D. de publican. l. vlt. hoc tit.* In Glossis Philoxeni *vectigalia*, exponuntur, πρόσοδοι δημόσιαι.

Ex mercibus] Hæc vectigalia Græci ἐπώνια vocant. Iulius Pollux libro 7. cap. 2.

C Venalitiis] Pro seruis venalib. vt in *l. 5. §. 1. ff. de iur. deliber. & l. vn. §. 1. prox.* hinc venalitij qui venalitia emunt vt carius vendant, *l. mercis 207. D. de verbor. signif.* Suetonius de illustr. gramm. *Venalitij quum Brundusii gregem venalium e naui educerent* &c. vide §. *tit. prox.* nisi magis placet vt ibi legatur, *in venalibus*, quæ veterum codicum lectio est. vtrumque rectum est. Horat. sat. 1. lib. 1. *venales inter.*

Quæ sunt in merce] Pro rebus promercalibus vectigal debetur, non etiam pro his, quæ quis vsus sui causa vehit, *d. l. 5.* Cogimur tamen ea quoque quæ vectigal non pendunt, profiteri. Vide Cuiac. lib. 16. c. 4. Quintilianum declamat. 359.

In transitu pontis] Capitularia CAROLI M. lib. 11. c. 12. *Placet nobis, vt antiqua & iusta telonea*

D *à negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quamque de nauigiis.* Pontaticum dicitur. Aimoinus lib. 5. c. 1.

Seneca 2. de tranquillit. vitæ] Cap. 14. Hodie inscribitur, de constantia sapientis, siue, quod in sapientem non cadit iniuria.

In itinere] Scribit Herodianus lib. 2. Pertinacem remisisse vectigalia, quæ exigebantur in portubus, ripis fluminum, & in itinere. τέλη τε πάντα πρότερον ἐπὶ τῆς τυραννίδος εἰς ἀπειλίαν χρημάτων ἐπινοηθέντα, ἐπί τε ὄχθαις ποταμῶν, καὶ λιμέσι πόλεων, ἔν τε ὁδῶν πορείαις καταλύσας εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἐλεύθερον ἀφῆκεν.

Suetonius] Iulij cap. 43. Iosephus Antiquit. lib. 14. cap. 18. εἰσαγωγὴν κατ' ἐνιαυτὸν Σιδῶνι.

Vel etiam quæ exportantur] Aristoteli Oeconom.

E 2. ἐξαγώγιμα. vide Marmor Arundellianum apud Ioannem Pricæum Notis in Apologiam Apuleij.

Per stationarios] Vet Onomast. *Stationarij milites*, φυλακαί. v. lib. 60. Basilic. tit. 7.

Qui scilicet portitoribus] Portorium est vectigal portus, τέλος ἐν λιμένι, Glossis Græco-Lat. Lucilius: *Qui inscriptum ex portu portant clanculum, ne portorium dent.* inscriptum heic est ἄγραφον, improfessum. Cæsar de bello Gallico lib. 1. *Portoria, reliquaque omnia Æduorum*, & eius conductores, portitores. de his vide Cic. in Pisoniana, & Epist. 1. lib. 1. ad Q. fratrem. Sueton. de ill. gramm. cap. 1. Donatum ad Terent. Phorm. act. 1. sc. 2. in fi. Asconium

in Diuinat. Non. Marcell. in portitores, & portorium. Imò latiùs hæc appellatio fecipit, & ad omnium vectigalium redemptores seu conductores producitur. Et portitorum igitur nomen interdum generale est, vt publicanorum. Glossæ Latino-Gr. *portorium*, τελωνεῖον. *portitor*, τελώνης. Velleius II. cap. 6. *Noua constituebat portoria.* Symmachus epist. 63. lib. 4. *Quadragesimæ portorium, siue vectigal.* & *portorium ferarum*, epist. 60. ibid.

Publicani à publico nomen habent *l.* 1. *D. de publican.* Horatius epist. 1. libri 1. *Pars hominum gestit conducere publica.* Seneca in epistola 101. Iulianus Antecessor Nou. 14. *Publicum debent, veluti tributa:* δημοσίοις φόροις, Iustinianus Nou. 46. Censorinus de die nat. cap. 20. *Aut publici redemptor ex anni magnitudine in lucro damnove esset.* Fragmentum legis Thoriæ: *ei quicumque id publicum, fruendum, redemptum, conductumve habebit.* Gregorius Turonensis Miraculorum libro 144. *Recognoscit se amisisse publicum quod ferebat.* Publicum Græci exponunt τέλος, Basil. lib. 56. tit. 1. Alias publicum vectigal appellatur in *d. l.* 1. *§.* 5. *l.* 9. *§. vlt. l.* 12. *§. vlt. eod. l.* 9. *§.* 2. *D. de pœn.* Glossæ: τέλος δημόσιον, *vectigal, tributum.* Tit. Liuius 43. *Ne quis eorum qui Q. Fuluio, A. Postumio Censoribus publica vectigalia, aut vltro tributa conduxissent.* Vitruu. 4. *Ad vectigalia publica recte erunt disposita.* ἀπὸ τῶ δημοσίε, δημοσιώνας, ἀπὸ τῶ τέλους, τελώνας, Græci nuncupant. Glossæ Latino-Gr. *publicanus*, δημοσιώνης, τελώνης. Zonaras ad can. 10. Apost. τελῶναι δ' εἰσὶν, οἱ τὰς ἀπαιτήσεις ὠνέμενοι τῶν δημοσίων συντελειῶν. Theophylactus ad cap. 5. Lucæ: οἱ τελῶναι, οἱ τὰ δημόσια τέλη ὠνέμενοι. Id est, Qui vectigalia conducunt, Vlpianus in Timocrateam. Et Latini, telonarium fecerunt. Glossæ Græco-Lat. τελώνιον, *telonarium*, & teloneum. Glossæ Dosithei magistri: *Teloneum, quasi omnium littorum fiscalis conductio.* Sic legitur in scripto codice. Glossæ Isidori pro, *litorum*, *titiorum*, habent, an legendum, *omnium titulorum fiscalium cond.* Et telónarius: Gualterus in vita S. Caroli Comitis Flandriæ cap. 30. *In domo Reingerij telonearij aliquandiu mansit.* Hincmarus Rem. op. 35. Helmingarium telonearium. Quanquam non displicet emendatio Francisci Pithœi qui in *d. l.* 1. *publicarij nomine*, legit: nam minus abest à vulgata, *publicani nomine*, Glossæ Græco-Lat. δημόσιον τελώνιον, *publicarium.* Inuenio & publicatorem pro publicano. Vetus Onomasticum: *publicator*, τελώνης.

Octauariis] Qui octauam partem mercium exigebant. Ioannes Cantacuzenus hist. libro 4. 12. meminit legis veteris, qua cautum erat vt mercatores singuli ærario decumas soluerent: vide Demosthenem aduersus Leptin. Qui eas colligebant. δεκατῶται & δεκατηλόγοι dicti, decumani.

Commissum] Cicero in Verrem: *Qui illam hereditatem Veneri Erycinæ commissam esse dicerent*: Pœna omissæ professionis apud alias gentes mors. Strabo lib. 15. θάνατος δ' τῷ κλέψαντι τὸ τέλος.

Mercium casus] In commissum cadere, *l. vlt. D. de publican.* in commissum venire, Quintilian declamat. 349. Hinc commissi pœna, *l.* 7. *§.* 1. *eod.* κλεπτοτελώνημα Græci vocant, Basilic. lib. 56.

Omissæ professionis] *d. l.* 3. pœna inscriptarum mercium: τῶν κλεπτοτελωνηθέντων, Tzetzes Chiliad. 13. tit. ccccxcii.

Publicatio] *l.* 2. *&* 3. *hoc tit. l.* 14. *D. de publican.* Quintilianus declamat. 34. *Quamuis pœna sit, quamuis in commissum veniant ea, quæ quis professus non est.* Glossæ Lat. Gr. *commissum*, στερήσιμον: eripiuntur enim merces ei, qui professionem omisit, & fisci iuribus vindicantur. Cuiacius tamen legebat, στερεισμὸς, id est interuersio & defraudatio vectigalis, ad *leg.* 1. *D. de iu. fisc.* Quid si legas, στέρησις τῶ τέλους. Hic commissi pœna, in *l.* 7. *§.* 1. *D. de publican.* κλεπτοτελώνημα Græci vocant, Basilic. 56.

Venalium improfessorum] Id est, seruorum venalium, *l. si negotia* 11. *D. de negot. gest.* Seneca 4. de Benefic. *Mercator vrbibus prodest, medicus ægrotis, mango venalibus.* Apul. in apol. *Morbum venalium experiatur.*

Improfessorum] Seruus improfessus. Quintil. d. declam. 341. & *d. l. vlt.* § 1. venales improfessi, id est, quos venalitius, siue mango & σωματέμπορος, ad publicanum professus non est.

Quod in legem censoriam] Censores leges seu conditiones dicebant in locandis vectigalibus, quæ leges Censoriæ dicebantur, Cic. d. epist. 1. & tertio de Nat. D. Plinius lib. 33. cap. 4. *l.* 203. *D. de verb. sign.*

Varro de re R.] Lib. 2. cap. 1.

LXII. *Vectigalia noua institui non posse.*

PArs est tituli superioris & relata quoque in Digestis sub eodem titulo, *l. vectigalia, De pub.* vt vectigalia noua sine præcepto principis non instituantur. Noua sunt quæ abhorrent à prisca consuetudine, *l. vlt. hoc tit. l.* 4. *§. vlt. l. locatio* §. *earum, D. eod.* Et ex SC. qui aliter noua vectigalia instituit, tenetur lege Iulia de ambitu, qui exigit, lege Iulia de vi publica.

LXII. Enarratio.

SIne præcepto Principis] Vt est in *l. vectigalia*, *D. de public.* inconsulto Principe, *l.* 2. *hoc tit.* sine auctoritate & consensu Regum, & Principum *cap.* 10. *ext. de censib.*

Instituantur] Sic etiam loquitur Modestinus in *l. vn. §* 3. *D. ad leg. Iul. de amb.* & Curius Fortunatianus Iurisconsultus lib. 1. artis Rhet. Vectigalia institui & constitui promiscue dicuntur. Velleius II. *Non constituebat portoria.* Vt heredes quoque, & tutores institui, & constitui dicuntur.

Et ex. sc.] *d.* §. 3.

Lege Iulia] *L. vlt. D. ad leg. Iul. de vi pub.*

LXIII. *De commerciis & mercatoribus.*

COmmercium est emendi vendendique inuicem ius, quod & promercium dicitur. Sed & commercium apud Cedrinum duob; locis est onus quod mercatores sustinent pro facultate exercendi commercij, auraria scilicet functio siue lustrale aurum argentum, de quo *l.* 1. Onus mercatorum non mercium. Portorium onus mercium non mercatorum. Et mercatores sunt nobiliores & potentiores quos mercaturam facere non indecorum, cum sit contractus iuris gentium; sed illicitum est, quod plebi sit cum eis difficile commercium, *l.* 3. Sed alij perquam vtiles Reip. qui tabernam aut negotiationem exercent, plerunque per institores amplam & copiosam, non ementes aut vendentes per cotulas, vel lagenas, vel amphoras, sed quasi auersione mercium magnam copiam, quod puto esse auertere illo Horatij versu: *Nec satis est cara pisces auertere mensa:* nam & veteres Glossæ ibi interpretantur auertere, & emere. & ita *l.* 3. §. *item si quis solutus, D. de pen. leg.* Mercatores separantur ab his qui cellam vini, aut olei vendunt, scilicet minutatim.

LXIII. Enarratio.

Commercium est] Ex *Vlp. Regul. titulo 19. §. commercium, & l. 3. hoc tit.* hinc *commercium*, exponitur, σινωνὴ, & *commerciarius*, συνωνητὴς, in Cyrilli glossario. qui κομμερκιάριος Græcis sequioris æui. Quo verbo vtitur auctor Chronici Alexandrini, & Ioannes Moschus Limonarij cap. 186.

Promercium dicitur] *Paul. receptar. Sent. v. tit. 23. §. 33. qui hominem inuitum.* Extat ea in libris auctorum nostrorum, καὶ τῶν ἔξωθεν. vetus Onomasticum: *promercalia*, ὤνια. Hinc promercale Suetonius Julij cap. 54. & de illustrib. gramm. cap. pen. cum & officinas promercalium vestium exerceret. vide lib. 8. tit. 10. hæc in promercio haberi dicuntur in *l. 4. §. item si quis, D. de penu leg.*

Apud Cedrinum] τὰ κομμέρκια σκέψεσι, &: πλῆνται καὶ τὰ σωνήθη κομμέρκια. Theophanes in Constantino: τὸ κουμέρκιον (sic ms) τῆς πανηγυρέως ρ. λιβρῶν χρυσίου σκέψεσιν. Anna Com. Alexiad. lib. 6 ὥστε ἀνέτως ἐμπορεύεσθαι, καὶ κατὰ τὸ αὐτοῖς βουλητὸν. μήτε μὴν ὑπὲρ κουμερκίου, ἢ ἑτέρας τινὸς εἰσπράξεως τῷ δημοσίῳ εἰσκομιζομένης παρέχειν ἄχρι καὶ ὀβολοῦ ἑνός. vtitur Ducas historiæ Byzantinæ capite 27. & 34.

Auraria pensio] Cassiodor. lib. 11. epist. 30. *Nec aurariæ pensionis aliquid impendat.*

Lustrale aurum] Lustrale aurum χρυσάργυρον dicebatur: cuius oneris Zosimus lib. 11. Magnum Constantinum auctorem facit. id Euagrius lib. 11. c. 39. & Zonaras in Anastasio (adde: Nicepho. Callist. lib. 16 40. Constantin. Manass. in Annal.) describunt eleganter, & quarto quoque anno pendi solitum narrant, id est, singulo lustro. Cui. ad *l. 11 C. de lustral. aur. collat.*

Aurum argentum] χρυσάργυρον. hoc aboleuit Anastasius, Theophanes pag. 123. edit. Regiæ.

Onus mercatorum] Et ob id aurum negotiatorium dicitur à Lampridio, in Alexandro. Cuiac. loco cit. S. Basilius in epistola 243. τὴν δυσκολίαν τῆς συγκομιδῆς τοῦ πραγματευτικοῦ χρυσίου, πάντων μάλιστα ἡ σὴ ὑμιότης καταμαθε. *Quam difficulter atque ægre aurum negotiatorium transmitti soleat & comportari, tuam dignitatem minime omnium latet.* Theodoretus in epist. ad Rom. φόρον interpretatur τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς εἰς φορὰν, τέλος δὲ τὴν ὑπὲρ ἐμπορείας συντέλειαν. *tributum, quod pro agris penditur: vectigal, quod pro negotiatione.* vt τέλος ad hoc onus pertinere videatur.

Portorium] *L. 5. C. tit. prox.* vide ib.

Nobiliores & potentiores] Negotiatores magnarii, Apul. Metamorp. 1.

Non indecorum] M. Tullius de Officiis primo: *Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercatoribus, quod statim vendant.* & mox: *Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est: sin magna & copiosa, multa vndique apportans, multisque sine vanitate impartiens, non est admodum vituperanda.*

Contra iur. gent.] *L. 1. §. 1. D. de contrah. empt.*

Vendentes per cotulas] Hos Græci ἀγοραίους appellant. Glossæ Gr. Lat. ἀγοραῖος, *nundinator forensis.* Clemens Alexandr. Pædagogi lib. 3. cap. 11. ἀγοραίοι, καὶ οἱ κάπηλοι. à foro ita dicti, & nundinæ. Glossæ: ἀγορὰ, ἡ τῶν ὠνίων, *nundina.* Tenuiores mercatores, qui in foro sedent emptores operientes.

Per cotulas] Cotula est cyathus. Glossæ Græco-Lat. κοτύλη, μέτρον. *cotula, cyathus.* ὃ νῦν καλεῖται ἡμίξεστον. Scholiast. Aristophanis in Pluto: κἀκεῖθεν οἱ πωλοῦντες οἶνον, ἢ ἔλαιον, κοτυλισταὶ λέγονται, vt est in excerptis ex Epiphanio de Ponderibus Iulian. Misopog.

A Sed & per abusionem vendere per cotulas est res quaslibet per partes, & minutatim vendere, quod est κοτυλίζειν Aristophani. Vide Pollucem lib. 7. 33.

Vel lagenas] Lagena vas vinarium. Scæuola in *l. 17. §. 2. de leg. 3. Dari volo lagynos vini.* λαγυνοὺς. Glossæ Græco-Lat. λάγυνος, *lagena.*

Horatij versu] Satyra 4. lib. 11. Idem vertere. Asconius Pedianus in Verrem de præt. vrb. *Vertumnus Deus vertendarum rerum est, id est, mercaturæ.*

LXIV. De rerum permutatione & præscriptis verbis actione.

B *V. tit. 4. & 5. lib. 19. ff.*

Absoluto tractatu de emptione venditione, dantur contractus qui emptioni venditioni proximi & similes sunt, Permutatio, Locatio, Emphyteusis, & Permutatio in primis quæ ipsa originem dedit emptioni venditioni, atque ideo dicitur vicem emptionis obtinere *l. 2.* & vicina emptioni, *l. 2. D. eod.* & instar emptionis in *Nou. Valentin. de conf. his qua adm.* Et sane multa habet communia cum emptione, sed & differentia quædam, quæ persequitur Paulus in *l. 1. D. eod.* Permutatio fit rebus, Emptio non fit rebus, *l. pen. hoc tit.* sed re ex vna parte, & pretio interueniente ex altera. Permutatio est mu-C tatio dominij, *l. scribit, D. de auro & arg. leg.* emptio non semper rei dominium mutat. Emptio est mutatio rei cum pretio. Permutatio est negotium, do vt des, datio rei pro re, vel etiam pecuniæ pro re, vt *l. vlt. D. de cond. cau. da.* nec enim omnis pecunia pro pretio accipitur, vt cum domino pecunia datur vt seruum manumittat, alias datur pro pretio, & locus est Constitutioni D. Marci, *l. Paulus §. 1. D. de lib. cau.* Alias quasi res quælibet, & cessat Constitutio *l. 5. §. at cum do. l. 7. D. de præs. ver.* Et contra emptio quoque potest esse mutatio rei cum re: nec enim omnis res pro re accipitur, quia possit pro pretio res dari & accipi, *l. pretij, C. de resc. vend. l. 1. hoc tit.* Additur in hoc titulo. Et præscriptis verbis actione. Hęc actio non tantum datur ex permuta-D tione similis & finitima actioni empti venditi, sed etiam ex omnibus aliis negotiis quę proxima sunt contractibus ciuilibus, habentibusque suum proprium nomen, veluti locationi, deposito, mandato, commodato. Sed in hoc titulo agitur tantum de ea quę datur ex permutatione, quę incerta dicitur in *l. 6.* quia datur in id quod interest permutationem impleri ex altera parte quam iam actor impleuit pro sua, cuius ęstimatio incerta & arbitraria est. Et ciuilis quia datur ex negotio quod ciuile refert, i. quod emptionem imitatur. Et præscriptis verbis, quia datur ex conuentione vti præscripta est, nec habet aliud nomen proprium. nam si negotij non est proprium nomen, nec possit esse actionis, quæ ex eo nascitur, nec aliter ea demonstrari quam E dicendo, agi secundum verba conuentione præscripta. Et permutationis nomen constat non esse proprium, sed commune, vt commercij, quod in hunc tit. Accursius eleganter exposuit: idem enim est permutatio quod commercium & συνάλλαγμα, quæ communia & generalia sunt nomina: nam & locatio & emptio, & societas, & dos permutatio est.

LXIV. ENARRATIO.

QVæ ipsa originem dedit] *L.* 1. *D. de contrah. empt.* Permutatio est contractus vetustior. Virgilius ecl. IV. *Nec nautica pinus Mutabit merces.* Seruius: *Quia antiqui res rebus mutabant.* Horat. sat. 4. lib. 1. *Hic mutas merces.* Persius sat. 5. *Mercibus hic Italis mutat sub sole recenti Rugosum piper, & pallentis grana cumini.* & sat. ead. *Tolle recens primus piper è sitiente camelo, verte aliquid.* Tacitus de moribus Germanorum: Interiores simpliciùs & antiquiùs permutatione mercium vtuntur. Iustinus lib. III. 2. *Emi singula non pecunia, sed compensatione mercium iussit.* de Lycurgo. Exemplum permutationis antiquissimæ quidam petunt ex Geneseos cap. 33. vers. 19. *Emitque partem agri centum agnis.* LXX. ἑκατὸν ἀμνῶν τὴν μερίδα ἐκτήσατο. Et agnos accipiunt pro pecoribus. Alii vero rectiùs agnos accipiunt pro nummis agno signatis; eaque interpretatio Hebraïco textui conuenit, & paraphrasi Chaldaïcæ Oncheli. Sed & emptionem contractam docet Lucas Act. Apostol. cap. 7. vers. 16. Nam de re eadem sic ait: *Quod emit pretio argenti* nec ab eo sensu abit Syriaca versio. Cum igitur nummus non esset, permutationibus tantum vtebantur. Sed procedente tempore, vsu exigente, ac humanis necessitatibus, id est, quò rerum mutua permutatio expeditius procederet, nummus percussus ac signatus est. Emptio enim quæ propriè dicitur, antea non cœpit, quàm nummus inuentus est & vbi nummus non est, nulla venditio est. Nilus Narratione tertia: οὐ γὰρ πολιτεύεται παρ' αὐτοῖς Καίσαρος νόμισμα· ἐπὶ μηδὲ πρᾶσιν ἴσασιν, ἢ ἀγορασίαν.

Hanc pecuniæ numeratæ inducendæ rationem adfert etiā vetus Philosophus in Monitione ad Theodosium Augustum. *Vt vero*, inquit, *emendi & vendendi vtilitas, & vt facultas Regiæ largitati suppeteret, in æris vsum excultam politius terram; & igne solidatam, certis quoque expressionibus figuratam, auro argentoque reposito vsui habuerunt. Sed posteriores fastidientes priscæ vtilitatis inuentum, formatos è coriis orbes auro modico signauerunt, quibus Regum munificentia, & commutationum necessitas intactis collatoribus vtebatur.* Et Oresmius recentior auctor: *Cœperunt ergo homines mercari sine moneta; & dabat vnus alteri ouem pro frumento, & alius de labore suo panem vel lanam; & sic de aliis rebus: quod adhuc longo tempore postea fuit institutum, vt narrat Iustinus. Sed tamen in eiusmodi permutatione & transportatione rerum multæ difficultates acciderunt. Subtilizati homines vsum monetæ inuenere, quæ esset instrumentum permutandi ad inuicem naturales diuitias, quibus de per se subuenitur naturaliter humanæ necessitati.*

Vicina emptioni] Id est, similis, *l. vlt. D. quibus ex caus. in possess. eat.* Cælius Aurelianus acut. morb. lib. 1. cap. 3. *Similes sunt atque vicinæ phreneticæ passioni ex ipsa alienatione furor, quam vulgo insaniam vocant, melancholia.* Origenes homilia 2. in Cantica cantic. ex interpretatione D. Hieronymi: *In præsenti quoque libro pariter nominantur ceruus & caprea: quodammodo enim cognata sibi sunt & vicina ista animalia.*

Multa habet communia] Permutatio est iurisgentium, sicut emptio, cui permutatio causam dedit, *l. 5. D. de iust. & iu. d. l. 1.* §. *vlt.* & sicut in emptione periculum rei, id est, casus fortuitus ad eum pertinet, qui pecuniam dedit, vt rem acciperet: ita in permutatione periculum est eius qui rem tradidit vltro, vt rem acciperet, Cuiac. ad *l. 7. D. de pact.* adde *l. naturalis 5.* §. 1. *D. de præsc. verb.* Beneficio legis 2.

A §. *de resc. vend.* & in permutatione locus est, quatenus vterque venditori similis est, non quatenus vterque venditorem imitatur. Cuiac. obseru. libro XVI. cap. 18. & Notatorum lib. II. cap. 14. Cætera vide apud Cuiac. in recit. ad hunc tit. in fi. & Glossam ad l. 2.

Permutatio fit rebus] *L. 1. D. de contrah. empt.* & tamen cum res pro re datur, alii quam auctores nostri, emptionem appellant. Iustinus lib. 3. *Emi singula non pecunia, sed compensatione mercium iussit.* Et ideo defendi potest, etiam ante nummum emptionem venditionem non fuisse incognitam: Sed tamen nummo inuento, discretam emptionem à permutatione.

B Illam propriè dici, quæ re & pretio interueniente fit: hanc quæ rebus. Quanquam fortasse verius dicetur, Iustinum abusiuè dixisse, *emi*, ἀντὶ τοῦ parari, vel quo alio verbo mutuam permutationem designante.

Sed re ex vna parte] Merce & pretio, *d.* §. 1.

Emptio non semper] Nam vendi quoque res aliena potest. vide sup. tit. 51.

Emptio est mutatio rei] V. sup. tit. 38.

Permutatio est negotium, do vt des] *d.* §. 1. Græci ibidem: συναλλαγμα· ἔνθα γὰρ δίδωμι πρᾶγμα διὰ τὸ λαβεῖν πρᾶγμα, ἀνταλλαγή ἐστι. *Cum rem do vt rem accipiam, permutatio est.* Nam stulti sunt qui faciunt differentiam inter permutationem, & do vt des. Cuiac. in

C recitatione ad *d. l. 5.* lib. 5. Quæst. Pauli.

Datio rei pro re] Datio, quia permutatio est mutatio dominii, vt antea dixit: dare enim est dominium transferre, *l. vbi autem 75.* §. *vlt. D. de verb. obligat.* Theoph. ad §. *sic itaque, de action.* & glossæ Nomicæ.

Vt *l. vlt D. de condict.* causa data] Auctores Basilicōn sequitur, qui negotium ita gestum: do tibi pecuniam, vt mihi Stichum des, putant esse permutationem, non emptionem venditionem: ἐὰν παράσχω σοι νομίσματα ἐπὶ τῷ δοῦναί μοι Πέτρον, οὐκ ἔστι πρᾶσις, ἀλλ' ἐναλλαγή. *Si tibi dem pecuniam vt mihi des Petrum, non est venditio sed permutatio.* Græcus tamen interpres ibidem, nullam aliam obligationem

D esse putat, quam ob rem dati, re non secuta: & inter contractum hunc, & emptionem venditionem hoc interesse, quod ad eum qui dedit, non perinde vt ad emptorem rei periculum pertineat. In fine autem legis, id est, cum Stichus eius est, qui pecuniam accepit, permutationem contrahi. vt & in *l. 5.* §. 1. *D. de præscr. verb.* hac de re tamen Cuiacius addubitauerat ad *l. 7. D. de pact.*

Constitutioni D. Marci] Id est, nisi manumittas, Stichus statim ipso iure liber fiet.

Cessat.] Et nisi seruus manumittetur: agetur præscriptis verbis: pecuniam enim dedi, quasi permutationis vice.

Datur ex permutatione] L. 4. *6. & vlt. hoc tit.*

E Veluti locationi] Actio præscriptis verb. datur ex contractu, do vt des: id est, ex permutatione, quæ comparatur emptioni: & ex contractu do vt facias, qui similis est locationi. & ex contractu facio vt facias, qui similis est mandato, *d. l. 5.* §. *1. 2. & 4.*

Deposito] Finge: Rem tibi dedi pretii explorandi causa. Basilica: ἐὰν παράσχω σοι πρᾶγμα διατιμήσασθαι. Si quidem mea causa tantum, dolum solum præstat, quia prope depositum hoc accedit: ἐγγὺς γὰρ παραθήκης ἐστίν.

Commodato] Precarium ad aliquid commodato simile est: ex precario igitur datur actio præscriptis verbis similis commodati, *l. duo 19* §. *vlt. D. de precar.* Denique subuentum est inopiæ verborum, data

actione præscriptis verbis: natura enim rerum comparatum est, vt plura sint negotia, quam vocabula *l.* 4. *D. de præscr. verb.* Eleganter Basilica: ὑπὲρ τὰ ὀνόματα εἰσὶ τὰ συναλλάγματα, lib. 20. tit. 5. Nomina enim finita sunt, res autem infinitæ. Aristoteles περὶ σοφις. ἐλέγχων cap. 1. τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα πεπέρανται καὶ τὸ τῶν λόγων πλῆθος· τὰ δὲ πράγματα τὸν ἀριθμὸν ἄπειρα ἐστιν. Ea re ad metaphoras decurritur, vt idem ait quarto Meteor.

Quæ incerta dicitur] Et incerti actio, *l.* 7 §. 2. *D. de pact.*

Quod interest permutationem impleri] *d. l.* 5. §. 1. *l.* 1. §. *vlt. D. de rer. permut.*

Impleuerit pro sua] Si autem non impleuerit, ex placito permutationis, ἀπὸ συμφώνου γυμνοῦ ἀμειβομένου, *ex nudo pacto permutationis*, actio non nascitur, *l.* 3. *h. t.*

Incerta & arbitraria est] Arbitrio iudicis relinquitur, vt æstimet quantum intersit: nec enim incertæ & infinitæ rei alia potuit, quam infinita regula constitui, vt ait Cui. inf. lib. 7. tit. 27.

Et ciuilis] Hæc actio dicitur ciuilis in *d. l.* 5. §. 1. & *l.* 6. *h. t.* non quod lege nominatim prodita sit, sed quia ad exemplum ciuilium actionum comparata est. Cuiac. ad *d. l.* 7.

Vti præscripta est] Siue quod legibus proscriptum habuerint, siue quid verbis conuenerit, *l.* 1. §. *in conducto*, *D. depos.* vide Cuiac. Not. priores ad tit. de loc. Instit.

Accursius] In connexione huius tituli cum super.

Quod commercium] Permutatio est commercium, *l.* 5. *D. de iust. & iu.* Cuiac. ad Vlp. tit. 19.

Et συνάλλαγμα] *d. l.* 7. §. 2. Glossæ græcolat. συνάλλαγμα, *commercium.*

Locatio] Locatio est permutatio pensionis cum habitatione, vel mercedis cum operis. emptio, mutatio rei cum pretio. Dos permutatio quædam cum oneribus matrimonii. Societas mutatio pecuniæ cum opera.

LXV. *De locato & conducto.*

V. tit. 2. lib. 19. D.

LOcationis & conductionis contractus est etiam similis emptioni & venditioni, vt permutatio, quod variis exemplis demonstrari potest, quæ quia nota sunt, relinquo. Locatio est mutatio vsus vel fructus, vel operæ cum pretio. Vsus in domo, fructus in fundo, operæ in homine. Et rursus inter hæc duo genera locationis differentia est: nam qui dat aliquid vtendum vel fruendum, pretium accipit: qui dat aliquid faciendum, pretium dat; & vterque tamen dicitur locator, qui dat vtendum, fruendum, vel faciendum; conductor vero qui accipit. Et qui faciendum, plerumque etiam arram accipit, qui vtendum vel fruendum, arram neque accipit, neque dat, sed pretium aliquando pro mutuo.

LXV. Enarratio.

SImilis emptioni venditioni] *L.* 2. *D. eod.* vtraque iuris gentium est, *l.* 1. *eod.* vtraque consensu fit, Aristotel. Moral. Nicom. VI. cap. V. id est emptio perficitur statim vt conuenerit de pretio: locatio simulatque conuenerit de mercede, quæ etiam pretium dicitur. M. Tullius II. de Inuent. *Zeuxim magno pretio conductum adhibuerint.* Vitruuius lib. II. cap. VIII. *Cum ex tabulis inueniunt eorum locationis pretia.* Proprie tamen pretium dicitur ex causa venditionis. Varro IV. de L. L. *Pretium, quod æstimationis, emptionisve causa constituitur.* Glossæ lat. gr. *pretium*, τίμημα, ἐπὶ τοῖς ὠνίοις καταβαλλόμενον. Nonius Marcellus in v. pretium. Pretium dicitur quod pro re empta datur. Item pretium debet esse certum, *l.* 1. *sup. de rer. permutat.* merces quoque certa esse debet. Isidorus Origin. V. cap. XXV. Quod de pretio in alterius arbitrium collato constitutum est, & in locatione locum habere placuit, vt tradit Iustin. Inst. eod. Vicinam quoque emptioni locationem esse Græci putant, quod merces in pecunia numerata consistere debeat, *Theoph. Instit. eod.* Interpres Basilic. ad *l.* 1. *D. eod.* δεῖ δὲ ἐν ἀργυρίοις δίδοσθαι τὸν μισθόν. Sed falsi sunt tam Græci, quam Latini, qui in ea sententia sunt, *l.* 21. *hoc tit.* in qua certum pondus olei pro pensione infertur.

Nam qui dat aliquid vtendum] Locator est, qui dat aliquid vtendum, faciendumue: Conductor vero, qui suscipit. vt ecce, qui dat suam domum vtendam, aut domum faciendam, locator est; vsum enim vel operas locat. qui vero vtendum, vel faciendum recipit, conductor est, qui dat aliquid vtendum, pretium accipit; qui faciendum, dat. Et viceuersa conductor mercedem dat, cum rem vtendam suscipit: vel ei merces datur, cum faciendum suscipit. Itaque in locatione & conductione, modo conductor pretium dat, modo locator. In summa locare nihil aliud est, quam vtendum, vel faciendum aliquid dare: conducere autem accipere. Vitruuius lib. VII. cap. IX. *Itaque primo locauit inducendos alios colores.* & lib. X. cap. VI. *Locauerunt ex eisdem lapidicinis basim excidendam. Conduxit Pacuuius.* Velleius Paterculus lib. I. *Statuas in Italiam portandas locaret, iuberet prædici conducentibus.* Locatio incipit à verbo do. Non idem homo semper init locationem & conductionem, sed semper idem verbum, do scilicet. Cuiac. ad *l.* 7. *D. de pact.* In summa, qui vltro se vtendum dat, locator est: qui suscipit, conductor. Marcellus Empiricus: *Soranus medicus quondam ducentis hominibus hoc morbo laborantibus curandis in Aquitania se locauit.* Obseruo tamen nunc & olim locatorem dictum eum, qui quid vtendum faciendumne dat. Locatarium autem eum qui suscipit. Vetus Onomasticum: *locatarius* μισθούμενος.

Item qui faciendum accipit, plerumque arram accipit. qui vero vtendum, fruendum, nec accipit, neque dat: arra enim non interuenit in locatione, sed pretium aliquando dat pro mutuo, & in antecessum, *l. ex conducto* 15. §. *item cum quidam D. eod.* ἐν προχρείᾳ, Constantin. Harmenopul. lib. 2. cap. 11. §. vlt. lege, προχρέα, ex Regiis codicibus. Sic Basilica: ἐν προχρέᾳ δέδωκα, prorogaui, *l.* 19 §. *si quis*, *D. hoc tit.*

Sed pretium aliquando] Pretium dicitur in *l. si quis ante* 10. §. *vlt. D. de adquir. possess. l. vlt.* §. *vlt. D. de lege Rhod. l.* 28. §. 2. *D. eod.* quæ quidem lex hactenus inemendata permansit. sic autem legendam suadent Basilica. *Quod si domus habitatione conductor æque vsus fuisset, præstaturum etiam eius domus mercedem, quæ vitium fecisset. putat* § 1. *Idem iuris esse, si potestatem conducendi habebat, vt pretium conductionis præstaret.* Basilicωn verba sunt: ἐὰν τις μείνῃ κατοικῶν, δίδωσι καὶ τοῦ σαθρωθέντος τὸ μίσθωμα μέρος. τὸ αὐτό ἐστιν εἰ ἄδειαν εἶχε μισθώσασθαι. Vtroque casu conductor mercedem, siue pretium conductionis præstat, si vitiosis ædibus æque vsus sit: & si locator conductori potestatem fecerit conducendæ domus, & eadem tamen vsus sit, omissa conducendæ alterius domus facultate. Pretium igitur dicitur quod alias merces, pensio, reditus au redactus. Vide Cuiac. Not. priora

ad Inst. eod. tit. & lib. II. Obseru. 28. lib. III. cap. I. lib. IV. cap. 26 & Notat. ad lib. Animaduers. Ioann. Roberti lib. I. cap. X. lib. IX. Obs. cap. 15. in qua Cuiac. notat, veteres emendi & vendendi verbo promiscue vsos in locatione & conductione. Suetonius, Vespasiani cap. XVIII. *Praestantes Poetas, necnon & artifices coemit*, id est, mercede conduxit. A

LXVI. *De iure emphitheutico.*

V. tit. 25. lib. 3. apud Iustin.

EMphytheusis quoque licet proprium hunc contractum Zeno fecerit, id est separatum ab emptione & à conductione, tamen similis est vel emptioni, vel conductioni, §. *adeo*, *Instit. de loc.* nudoque consensu perficitur. & hac ratione adscribi emphitheusis iuri gentium potest, non minus quam emptio & locatio. Graecum est nomen tritum pro latino nobis, vt hypotheca, arra, proxeneta, parapherna & alia quaedam, quo significatur insitio surculi in arbore, non plantatio; hoc enim est Aristoteli vel ἀποφύτευσις, vel ἀποφυτεία. illud, ἐμφύτευσις, & insitionis tamen nomine latino hic contractus significatur *Nou. Valentin.*, *de praed. pist.* Et est contractus quo dominus fundi sui deserti forte & squallidi vsum & fructum plenissimum & quasi dominium alteri concedit, ea lege vt inserendo, plantando, arando, poliendo, colendo, meliorem eum & fructuosiorem faciat, proque eo pendat pretium seu vectigal annuum. B

LXVI. Enarratio.

SEparatum ab emptione] Zeno quidem non effecit, vt contractus esset, nec eius auctor est, sed separauit ab emptione, & conductione, *l. 1. h. t.* ǁ. ἰδιάζουσαν αὐτῇ φύσιν ἐπινοήσας, vt ait Theoph. & vt id contractus genus pro portione emptionis & venditionis, vel locationis & conductionis non esset: μήτε μισθώσεως, μήτε ἐκποιήσεως εἶδος, ἀλλ' ἰδικὸν ὀνομασίας ἔχειν, Basilica.

Tamen similis est] Emphyteusis emptioni similis est, siue, vt loquitur Iustinianus in *Nou. 7. cap. 1.* οὐδὲ πόρρω καθεστηκυῖαν ἐκποιήσεως, propter plenissimum vsum fructum emphytheuticarii. vel conductioni vicina est propter annuum canonem, vt quodammodo duplex negotium sit, quod in alia specie Cassius admittebat, §. *item quaeritur*, *Instit. de loc.* aut vt ait Harmenop. Epitomar. lib. III. tit. IV. §. 1. ἔστιν ὥσπερ μίσθωσις ὁμοῦ καὶ ἐκποίησις. D

Nudo consensu perficitur] Nec igitur scripturam desiderat, neque amissio instrumenti emphyteutici nocet, *l. vlt. hoc tit.* ergo nec omissio. vbi enim amissio instrumentorum, vel actorum nihil nocet, nec omissio eorum nocet, vt docet Cuiac. sup. de fide instrum. in postumis. & in eo emphyteusis differt à libellario contractu, qui fit scriptura interueniente, vt tradit idem Cuiac. lib. 1. de Feud. tit. II. E

Nec mutat quod passim h. t. scripturae mentio fiat: contractus enim scripto vel sine scripto conficiuntur, *argum. leg. 1 D. de contr. emp.* & scripturam vix desiderem, nisi forte aliquid inter dominum & emphytheutam conuenerit, quod naturam huius contractus reformet. quamquam & has quoque pactiones citra scripturam fieri posse, nec vllo modo scripturam necessariam esse satis probant Graeci, qui verba haec legis primae, *Scriptura interueniente*. in Basilicis omiserunt: εἰ μὴ ἰδικὰ ἐγένοντο περὶ τῆς ἐπὶ τῷ πράγματι βλάβης. & in l. 2. haec omiserunt: *in emphytheuticis instrumentis.* & in l. 3. verba illa: *si quidem emphytheuticum instrumentum*, &c. simpliciter vertunt: εἰ μὲν συμπεφώνηταί τινα περὶ τῆς τούτων ἐκποιήσεως, κρατείτω τὰ σύμφωνα.

Et hac ratione] Imo non hac ratione, sed ipsa etiam origine non minus quam emptio & venditio, quamquam emptio prior esse videtur ex cap. XLVII. Genes. Petrus Faber.

Iuri gentium potest] Quatenus emphyteusis nudo consensu perficitur, iuris gentium est: nam ea, quae sunt iuris gentium nudo contrahentium consensu perficiuntur, vt emptio & locatio, *l. 1. §. 1. D. de contr. empt. & l. 1. D. loc.* Sed & quod proximum est iuri gentium, & ipsum ius gentium est, vt ait alicubi Cuiacius.

Insitio surculi] ἐμφυτεύειν, vel ἐγκεντρίζειν est inserere. Glossae lat. no-graecae: *insititium*, ἐγκεντριστόν, ἐμφυτευθέν. Glossae graeco-lat. ἐγκεντρίζω δένδρον, *insero.* Cicero de Senectute: *Nec consitiones modo delectant, sed etiam insitiones, quibus nihil inuenit agricultura solertius.* Horat. epode II. *Inutilesque falce ramos amputans, Feliciores inserit.* & : *Vt gaudet insitiua decerpens pyra.* Adde Virgilium Georg. II. ver. XXX. & seqq.

Insitio] *Insere nunc Meliboee pyros, pone ordine vites.* P. Faber. ex Virgilii ecl. 1.

Ἀποφυτεία] περὶ μακροβιότητος, καὶ βραχυβ. cap. vlt.

Squalidi vsum] Ammianus lib. II. *Residua omnes palantes per solitudines vastas, nec stiuam aliquando, nec sementem expertas, sed squallentes & pruinosas.* vt *squallentes campi*, Silio Italico libro II. Auctor de limitibus: *Squallidus ager, quasi excolidus, quod iam à cultura exierit, sicut exconsul quod à consulatu discesserit.* Quae Isidorus excripsit Origin. XV. 13. C

Vsum & fructum] Nam qui agrum vtendum fruendum dat, dominium retinet, *l. 1. §. 1. D. si ager vectigal. & §. adeo autem*, *Instit. de loc. l. 3. h. t.*

Plenissimum] Qui proprietatis imaginem refert. Itaq; meliorationes suas emphyteuta, & ius suum in alium pretio transferre potest, si principali domino id testato denuntiauerit. Dominus autem ius habet προτιμήσεως, seu praelationis, refuso eodem pretio. Quod si dominus emere nolit, id per se inuito quoque domino, tametsi domini intersit, nouum emphyteutam suscipere, iure distrahet: his tamen personis, quae non solent in emphyteuticis contractibus vetari ad eiusmodi venire emptionem, vt est in *l. 3. h. t.* quae quidem auctores Basilicôn sic interpretantur, ἐκείνοις μέντοι τοῖς προσώποις τοῖς ἐμφυτεύεσθαι δυναμένοις, οἵτινες μὴ ἰδικῶς ἐν τῷ ἐμφυτευτικῷ χάρτῃ ἐκωλύθησαν ἀγοράσαι τὰ ἐμπονήματα: vt nimirum emphyteuta distrahere non possit, quibus in instrumento emphyteuseos nominatim receptum est, ne liceret distrahere: pactum hoc iustum est. Vtique tamen emphyteuta fundum sine consensu domini, saluo canone emphyteutico, donare potest, *l. 1. ǁ. de fun. patrimon.* & ibi Cuiac. Nec est cur donatio denuntietur domino, cum plusquam ridiculum sit, si dicat dominus sibi donatum malle, quam alteri. Sed nec erit audiendus, si rei donatae pretium velit rependere: hoc enim non est velut in emptoris locum succedere, quod in venditione cōtingit; sed donatario nouo quodam emptionis genere rem suam eripere. Denique liberalitas cuiusque impeditur, si res ipsa ad donatarium non perueniet. cuius solius causa res donatur. Poterit & permutare, inconsulto domino, si modo fraus absit; quia non potest dominus eandem rem offerre, pro qua emphyteuta ius suum transfert. Potest autem dominus cum res distrahitur, ide m

pretium offerre si velit: & ideo ius suum emphytheuta, inconsulto domino vendere non potest, ne iure suo dominus defraudetur.

In summa, ius προτιμήσεως ad venditiones pertinet, non ad ceteras alienationis species.

Potest etiam emphytheuticarius rem obligare, *l. tutor 16. §. vlt D. de pignerat. act.* & seruitutem, ac vsumfructum imponere, *l. 1. §. 1. D. quib. mod. vsusfr. amitt.*

Et quasi dominium] Qui fundum vtendum conduxit, quasi dominus est: qui dat, principalis dominus est, qui δεσπότης à Græcis dicitur. Constantin. Harmenop. lib. III. tit. III. §. 17. Michael Attaliotta tit. 13. Itaque emphyteuticario, qui proprietarium imitatur Prætor accommodat in rem actionem; nam prætoria actio est ex Cuiacii sententia in Paratitl. D. quæ actio vectigalis dicitur, *l. si finita 15. §. si de vectigalibus, D. de dam. inf.* quia de prædio vectigali, id est emphytheuticario proposita est, *l. si cum venditor 66. D. de euiction.* quæ actio vtilis est, *l. ei qui 16. D. de seruit. d. l. tutor §. vlt.* vnde conficta est dominii diuisio in directum, & vtile, iuris auctoribus incognita.

Poliendo] Vlp. in *l. cum duob. 52. §. 2. D. pro soc. Agrum politori damus.* M. Cato de re rustica cap. v. *Politorem diutius eundem ne habeat.* Non. Marcell. *Politiones, agrorum cultus diligentes, vt polita omnia dicimus exculta, & ad nitorem deducta.*

Meliorem] Emphyteusi enim additur lex meliorationum. ἐμπονήματα Græci vocant, quæ vox restituenda est *d. legi 3. in fi.* ibi: *ad alios suum ius, vel ἐμπονήματα.* sic enim in Basilicis: τότε καὶ παρὰ γνώμην αὐτοῦ γενέσθω ἡ μετάφρασις τῆς ἐμφυτεύσεως, καὶ ἡ τῶν ἐμπονημάτων πρᾶσις. nec aliter in MS. cod. Iul. Brodæi, & castigatioribus editionibus.

Pretium] Quatenus emphyteusis proxima est emptioni pretium dicitur. Merces Iuliano Antecessori, *Non. 111. c. 4.* μισθωτικὸς κανών, Iustiniano Nou. 120. cap. 8. quatenus locationi.

Vectigal] Vectigal in *l. cum seruus 39. §. heres, D. de leg. 1.* est emphyteuma in Basilicis, *& l. 32. C. de Episcop. aud.* ὁ τῆς ἐμφυτεύσεως κανών, in metaphrasi eiusdem legis in Basilico canon emphyteuticus, *l. 3.* κανὼν ἐμφυτευτικὸς πλὸς ἐπέτειον, Harmenopol. d. tit. 4. §. 3. Merces, Iulianus Antecessor d. cap. 4. pactio emphyteutica, *d. Nou. cap. 9.* τὸ πάκτον, *d. Nou. Instit. 120. cap. 11.* pactum enim vel pactio id quoque significat, quod ex pacto debetur. Eademque ratione tributa, quæ ex pacto penduntur à deuictis hostibus pacta quoque dicuntur, vt apud Glycam IV. πάκτον τῆς Αἰγύπτου. Theophanes: ὑπισχνούμενος καὶ ἐτήσια τῷ βασιλεῖ παρέχειν πάκτα. Menologium Augusti die 17. τοῦ δὲ βασιλέως Λέοντος προσδεξαμένου λαβεῖν αὐτοῖς πάκτα, ἀντὶ φύλακας τῇ πόλει ἐγκαταστῆσαι ἀπῄτουν. Constantinus de administrando Imp. παρέχον καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ θείου αὐτοῦ τοῦ Απλεύρου πάκτα. & mox: καὶ ἐζημιώθησαν καὶ ἐπακτώθησαν.

Pretium seu vectigal annuum] Imo & pensionem, vt puta fructuum certam partem, puta quintam, vt Geneseos XLVII. cap. vide & Aristotelem de BIZANTIIS lib. II. Oeconomic. vt scripsi ad rubricam Cod. hoc nostro tit. Petrus Faber.

Quod si emphyteuticarius paganicus triennio, Ecclesiasticus autem biennio cessauerit in soluendo vectigali, cadit iure emphyteuseos, eumque dominus à prædiis emphyteuticariis repellere, ἐκβάλλεσθαι poterit. An autem dominus sua auctoritate possit eum expellere, non conuenit inter omnes. Cuiacius ad *l. 2.* notat, iudicis auctoritatem expectandam esse, quod vtique consultius est. Cur enim dominum, reluctante emphyteuticario, ius sibi dicere patiemur, spreto iudice, qui intercessione sua poterit eos componere. videntur quidem verba legis id concedere: sed vsus forensis, qui plerumque legum optimus interpres est, præualuit, & vim omnem tanquam iuri contrariam prohibuit. vide Cuiac. ad leg. 5. tit. 40. lib. XII. Cod.

CODICIS IVSTINIANI LIBER QVINTVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE SPONSALIBVS ET ARRIS SPONSALITIIS ET PROXENETICIS.

V. tit. 1. *lib.* 23. *& tit.* 14. *lib.* 50. *ff.*

SCOPVS hic est hoc libro conditori Codicis, vt quos omisit contractus libro superiore, persequatur, & actiones proditas ex eis, ac præcipue matrimonij contractum, qui etiam nudo consensu perficitur, vt superiores aliquot, à quo tamen ipsius negotii natura facit ne exordiatur: nec enim ad matrimonium peruenitur statim vt placuit primus sermo de matrimonio. Sunt multi contractus qui vel eum præcedunt, vel vbi completus est, eum sequuntur, vel modo præcedunt, modo sequuntur, vel qui penitus diriment eam conuentionem, veluti diuortium. Sed qui ad eum constituendum & confirmandum spectant, ij sunt, Dotis datio, vel promissio, quæ præcedere & sequi matrimonium potest; & si sola præcedat, nondum nuptiæ, aut sponsalia, imo nec dos proprie. Donatio ante nuptias quæ olim præcedebat, hodie etiam sequi potest, & ob id mutato nomine dicitur donatio propter nuptias: Sponsalia quæ præcedunt, Arrarum quoque datio quæ præcedit. Sponsalia, de quibus est prima pars huius tituli, hodie contrahuntur nudo consensu, sicut nuptiæ, per se, vel per epistolam, vel per interpositam personam, internuntium, procuratorem, paratium, quæ non fierent per alium, si per stipulationem, vt olim, fierent, & secundum ius nouum accipio quod est in *l. 1. D. eod.* Sponsalia esse mentionem & repromissionem futurarum nuptiarum. Non satis erat mentionem dixisse, quia mentio primus sermo est & tractatus de nuptiis contrahendis, non contractus vllus. ideo additur, & repromissionem, quo nomine significatur plerumque nuda cautio siue promissio stipulanti facta, non datis fideiussoribus, sed illo loco meo iudicio, nudus consensus: patet enim latissime promittendi aut repromittendi verbum, minusque

A est promittere, quam spondere. Promittunt qui quamlibet conuentionem ineunt. etiamsi ex ea non nascatur obligatio. Spondent qui promittunt stipulanti, quod est firmissimum iuris vinculum, & remedium quod promissionibus infirmis adhibetur. Secunda pars est de arris sponsalitiis. & arrarum datio contractus, *l. contractus*, §. *de fid. inst.* qui adhibetur emptioni, vel locationi, vel sponsalibus, præit emptionem, vel locationem impletam, & matrimonium. dantur autem ab emptore venditori, & à conductore locatori, vel à locatore conductori, vel ab sponso sponsæ, vnde & quasi arrilatores cociones dicti sunt. & in omnibus idem ius est, vt impleta

B emptione, vel locatione reddantur, maxime si corpus certum datum sit arræ nomine; vel imputentur in pretium, si in nummis consistant: & eodem exemplo secutis nuptiis vt arræ sponsalitiæ reddantur, vel imputentur in donationem propter nuptias. Et vt si culpa emptoris, vel locatoris, aut conductoris vel sponsi non impleatur emptio vel locatio, vel matrimonium, arras amittat, quod & pactis inseri solebat, *l. vlt. ff. de l. com.* Si culpa venditoris, vel locatoris, aut conductoris, qui arras accepit, vel sponsæ culpa, in duplum teneatur. excipiuntur casus certi in *l. pen. huius tit. & alius tit. seq.* Tertia pars tituli est de pro-

C xeneticis, quo nomine significantur præmia, quæ debentur intercessoribus siue conciliatoribus sponsalium aut nuptiarum. His modum imposuit *l. vlt.* quam exposui Obseru. xx. pro quantitate dotis & donationis propter nuptias, & hoc amplius cauit, ne citra stipulationem ex hac causa proxeneticum peti posset, quod & philantropum dicitur *l. 2. D. de proxen.* in qua philantropi non dixit per synæresim, cum & Diodori 4. legamus ἔπαθλον φιλανθρώπως, & 2. Macab. c. 4. φιλάνθρωπα βασιλικά.

I. ENARRATIO.

QVæ præcedere & sequi] *Paulus Sentent. libro 2. tit. 21. de dotibus, l. si pater 44. §. 1. in fi. D. de in. dot. l. vlt.* 5. *tit.* 3.

Nudo consensu] *l. 4. & 11. D. eod.*

Internuntium] *l. vlt. D. eod.* Plautus in Milite glor. act. IV. 1.

Vah ego ne vt ad te ab Libertina esse auderem internuntius?

Asconius Pedianus de iurisdict. & præt. Sicil. *Conciliatores atque internuntij.* Apuleius Metam. 9. *Anus quædam stupri sequestra, & adulterorum internuntia.*

Baratium] Seneca de benefic. libro II. cap. 23. *Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios.* & libro 3. cap. 15. *Ille per tabulas plurium nomina interpositis parariis facit.*

Si per stipulationem vt olim] *L. 2. & 3. D. eod.* Hinc speratæ, pactæ, & sponsæ in loco Arnobii ex IV. aduersus Gent. quem citat in Par. D. Iuuencus in historia Euangelica:

Accipe coniugium nullo cum crimine pactæ,
Spiritus impleuit sanctus cui viscera fœtu.

Primus sermo est] Festus Pompeius: *Conuenta conditio dicebatur, cum primus sermo de nuptiis, & earum conditione habebatur.*

Nuda cautio siue prom.] Vt *§. 2. Institut. de satisdat.*

Spondent qui prom. stip.] *L. sponsio, D. de verb. sign.* Glossæ: *Sponsores*, ἐπαγγελλόμενοι, *sponsalia*, ἐπαγγελίαι.

Reddantur] Repetantur actione ex empto, vel condictione sine causa. Cuiac. Obseru. XI. 17.

In duplum teneatur] Condictione ex lege, Cuiac. d. cap. 17.

Quod est firmissimum] *Paulus Sentent. lib. 5. tit. 7.*

Vel sponsalibus] Apuleius Metam. 5. *Arra atque nuptiis coniugabo.* Petrus Rauennas serm. 140. *Ad virginem Deus aligerum portitorem mittit: nam dat arram. dotem suscipit, qui fert gratiam. fidem refert, & tradit munera virtutis, qui mox virginei consensus resoluit sponsionem.* Licet autem stipulatio interposita sit, si tamen arræ datæ non sint, à sponsalibus impune disceditur, Græci ad *l. 1. D. eod.*

Arrilatores] Glossæ: μετάβολος, *dardanarius, cociator, arrilator.* Isidorus in Glossis: *Arrilator, cocio*, ὁ μεταβολεύς.

Cociones] A. Gellius lib. 16. cap. 7. *Cocionem peruulgate dicit* (Laberius) *quem veteres arrilatorem dixerunt.* sic ibi legisse videtur Cui. ex veteri codice quem citat in Notis prioribus ad *tit. de testam. Institut.*

Intercessoribus] Glossæ Philoxeni: *intercedit*, μεσάζει.

Conciliatoribus sponsalium] Quorum interuentu sponsalia aut nuptiæ contractæ sunt. Festus: *Conciliatrix dicitur, quæ viris conciliat vxores, & vxoribus viros.* Cornelius Nepos in Attico: *Harum nuptiarum conciliator fuit.* Seruius ad illud 4. Æneid. *Tuque harum interpres curarum & conscia Iuno: Curarum*, inquit, *coniugalium interpres, hoc est, media & conciliatrix.* Interpres, vt in *l. 1. C. Theod. de nupt.* Gl. gr. lat. προξενητής, *conciliator, proxeneta.* vetus Onomast. *conciliatrix*, προξενήτρια, qui & πρόξενος, vt in epistola 32. S. Basilii: τῆς μὲν σωματικῆς φιλίας ὀφθαλμοὶ πρόξενοι γίνονται: *Oculi sunt proxenetæ amicitiæ corporalis.* & μεσίτης. D. Chrysostomus in epistolam D. Pauli ad Hebræos cap. 9. homilia 16. μεσίτης γάμου γίνεται, οὐχ ὁ γαμῶν, ἀλλ' ὁ τῷ μέλλοντι ἄγεσθαι συμπράττων.

A Obseruatione XI.] Capite 18.

Philantropi non dixit per synær.] Pro philantropii. vide d. cap. 18.

Non dixit per synær.] Dixit igitur per ἔλλειψιν, si substantiuum subintelligitur. Sed malo equidem per syn. Petr. Faber.

II. *Si Rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes sponsalia dederint.*

SPonsalia in hoc titulo sunt arræ sponsalitiæ, vt Græce μνῆστρα, & pignora, vt *l. 6. C. Th. de sponsal. l. vlt. inf. de virg. man. l. 1. inf. si nupt. ex rescr. pet.* B Hieronymus in virginitatis laude: *Humanorum sponsaliorum pignoribus subarratur.* Et sciendum est, rector prouinciæ, vel alius qui officium in prouincia administrat, si in ea puellam desponderit, & subarrauerit, vt potuit, quia nuptiæ ei interdictæ sunt, non sponsalia, & post depositum officium ipsa ei nubere nolit, liberari eam reddendo arras in simplum, quia præsumitur non sponte sponsalia fecisse cum eo, sed coacta & territa officii potestate, *l. si quis officium. D. de rit. nupt.* quæ secundum Constitutionem huius tit. ita accipienda videtur (nisi mauis Cyrillum sequi, cuius sententiam adserere aliquando conatus sum) vt non aliter eas reddat quam sua sponte, vltro si eas reddere velit, vt plerumque ex rebus eius, quem repudiant puellæ nihil retinere volunt: C & vero honestius esset eas restituere, sed necessitatem restituendi hæc Constitutio remittit. Pertinentes in hoc tit. & tit. 7. vt Græce προσήκοντες, sunt liberi, cognati, adfines, domestici, adsessores, ad quos etiam pertinet hæc constitutio, si eis ea in re operam dederit is qui officium publicum in prouincia gerit.

II. ENARRATIO.

ARræ sponsalitiæ] Musalon in Sancitis: ὡς ἐπὶ ἐπὶ μόνῳ τῷ γαμικοῦ συναλλάγματος ἀρραβῶνας γενόμενα δίδοσθαι.

Vt Græce μνῆστρα] Hesychius. μνηστεύεσθαι, ἀρραβωνίζεσθαι. μνήστωρ, ὁ δοὺς τοῦ γάμου ἀρραβῶνα. μνῆστρον, ὁ τοῦ γάμου D ἀρραβῶν. Sosipater Charisius I. Gramm. & Glossæ: *Sponsalia*, μνῆστρα. vide locum Chrysostomi tit. III. inf.

Et pignora] Vt in *l. vn. hoc tit.* coniuncta Basilicorum interpretationem libro 28. tit. 1. in fine. Tertullianus Apologetici capite 6. *Cum aurum nulla norat præter vnico digito quem sponsus oppignerasset pronubo annulo.*

Hieronym. in virgin. l.] In epistola ad Mauritii filiam.

Subarrauerit] Subarrari est ἀρραβωνίζεσθαι. S. Ambrosius in epistola 34. *Discede a me, quia iam ab alio amatore præuenta sum, qui mihi satis meliora te obtulit ornamenta, & annulo fidei suæ subarrauit me.* E Vtuntur sæpe hoc verbo summi Pontifices. Oppigneratur autem & subarratur puella annulo pronubo, Tertull. loco cit. & in Lege Longobardorum libro 2. tit. 37. *Annulo eam subarrat.* Heliodorus Æthiop. libro 4. δακτύλιόν τινα ἐπιζητεῖν. καὶ σεαυτῇ περιποιεῖν, ὃν πατήρ ὁ σὸς ἐμοὶ παρὰ τὴν μνηστείαν ἐδωρήσατο: *Annulum quendam inquiras, & tibi vindices, quem pater tuus mihi, cum illi desponsarer, donauit.* Hic annulus dicitur ἁρμοστὴς παιδουργοῦ συμβιώσεως, in Excerptis Photii ex Isidori Philosophi vita.

Quia nuptiæ ei interdictæ sunt] Rector prouinciæ nuptiis prouincialibus abstinere debet, *l. si quis officium 38. D. de rit. nupt.*

Non sponsalia) Imo hodie sponsalia quoque ex Nouellis Leonis. P. Faber.

Territa officij potestate) Itaque si præses quidem sit, sed qui ratione potentatus parentes puellæ terrere non valeat, sponsalia non prohibentur, vt notat Thalelæus ad constitutionem huius tituli.

Nisi mauis Cyrillum sequi) Scribit Cyrillus constitutionem loqui de præside prouinciæ, Paulum autem accipiendum esse de his qui officium in prouincia administrant, id est, de officialibus, qui vt Præsidibus longe inferiores sunt: ita eorum quoque facta leuiora iudicantur: eamque sententiam adserere conatur Obseru. 4. cap. 22. Heic autem aliam interpretationem adfert, vt sponsa arras non aliter reddat quam sua sponte. Raphael Fulgosius heic: *Quod dicit ibi in d. l. si quis, redditis arris, intellige, si pars mulieris velit.*

Adsessores, Participes, id est, consiliarios in *l. vn. hoc tit.* Sic habent veteres Menagij & Brodæi. Ego suspicabar esse vetus glossema, quod absit à Codice Theodos. nisi participes consiliarios dixerit cum Plauto in Milite Act. 4. scen. 2. Certe particeps est consiliarius. Cornelius Tacitus Annal. 6. cap. 10. *Marino participe.* Basilica συγκαθέδρους interpretantur.

III. *De donationibus ante nuptias, vel propter nuptias, & sponsalitiis.*

PRiores constitutiones huius tituli sunt de sponsalitiis. i. muneribus sponsalitiis, quæ dat sponsus, aut socer vel socrus sponsę vel socero, vel contra sponso sponsa, quæ & sponsalia dicuntur, *l. 3.* & multum distant ab arris: Nam eæ sponsæ soli dantur, & secutis nuptiis redduntur; vt dixi, munera sponsalitia remanent apud eum, qui accepit, nisi aliud conuenerit; & rursus non secutis nuptiis culpa sponsæ, regulariter arræ redduntur in duplum, & ex conuentione in quadruplum; munera redduntur in simplum, si per eum qui accepit, factum sit quo minus nuptiæ contraherentur, si per eum qui dedit, non redduntur, *l. 15. hoc tit.* Item mortua sponsa vel sponso ante nuptias contractas, arræ redduntur, *l. 3 tit. 1.* mortuo autem sponso munera non redduntur, si ea liberalitatis causa contulerit in sponsam: i. vt nullo casu ad se heredésve suos reuerterentur, *l. si tib. ... hoc tit. l. 1. ... de don.* vel si contemplatione futuri matrimonij & titulo sponsalium prætermissa heredum differentia, quam statuit *l. 2. Cod. Th. ... eod.* hodie dicimus non interueniente osculo, ea donatori reddi; imo & interueniente osculo, si sponsa donauerit, non etiam si sponsus: nec enim integra ea heredibus sponsi reddi oportet, sed semissem tantum ex *l. 16* quasi ius osculi auxerit ius sponsalium, & qui osculum accepit quasi maritus sit, aut certe plus quam sponsus; nec tamen satis est, vt Fabius ait decl. 279. maritum tantum osculo putari. Posteriores autem quatuor constitutiones huius tit. sunt de donatione ante nuptias quæ dicebatur olim, hodie quæ dicitur donatio propter nuptias: quia hoc singulare habet, vt & constante matrimonio fieri & augeri possit, sicut dos, *l. pen. & vlt.* Martianus Capella 9. *Arcanus ... adsertor consulitur, respondítque, regulariter etiam matrimonio copulato, dotem dicere fœminam viro nullis legibus prohiberi.* Nec enim vt ait *l. vlt* simplex ea & mera donatio est, sed contractus, qui fit propter dotem & propter nuptias, vt *Nou. 38. & 119.* & quasi ἀντίφερνη siue ἀντιπροίκησις dotis. denique donatio propter nuptias est contractus, quo quid dotem contra vir vxori offert, vel amussis, examen, leuamentum, sacoma dotis, quæ & sponsalitia largitas dicitur, *l. 4. infra de sec. nupt.* & sponsalia, *l. 2. eod. l. prædia inf. de præd. min. & Nou. Valentin. de episc. iud.* & in constitutionibus Græcis ἕδνα. Igitur sponsalium nomen commune est repromissioni futuri matrimonij, quam Alexius vocat πρώτην τῶν συμβαλλόντων συναρμογὴν, & donationi propter nuptias seu sponsalitiæ largitati, id est, muneribus sponsalitiis, & arris.

III. ENARRATIO.

MVneribus sponsalitiis) Quæ nuptialia munera Liuio 30. Origenes in homilia 1. in Cantica Canticorum, interprete D. Hieronymo: *Introducitur per historiæ speciem sponsa quædam quæ suscepit quosdam sponsaliorum & dotis titulo dignissima munera à sponso nobilissimo.* & paulo post: *Omnia habeo, repleta sum muneribus, quæ sponsaliorum vel dotis titulo ante nuptias sumpsi.* Tertullianus l. ad vxorem cap. 4. *Orationes suas velut dotes domino adsignant, ab eodem dignationem velut munera dotalia quotiescunque desiderant, consequuntur.*

Nam eæ sponsæ soli dantur) Sponsus arras dat non sponsa. Gregorius Turonensis de vitis Patrum cap. 20. *Cum ad legitimam peruenisset ætatem, cogentibus iuxta consuetudinem humanam parentibus, vt arram puellæ quasi vxorem accepturus daret, impellitur.* Vide Cuiac. Obseru. 4. 26.

Arræ redduntur in dupl.) Vide supra ad titul. primum.

Interueniente osculo) S. Ambrosius in Psal. 118. *Vt osculum quasi sponsa acceperit.*

Quasi ius osculi auxerit ius sponſ.) S. Ambrosius in epistola 18. *Sola Ecclesia habet oscula quasi sponsa: osculum enim quasi pignus est nuptiarum, & prærogatiua coniugii.* Gregorius Turonensis in dicto cap. 20. *Dato sponsæ annulo, porrigit osculum, præbet calciamentum, celebrat sponsalium diem festum.*

Aut certè plus quam sponsus) Achilles Tatius de Clitoph. & Leucipp. amoribus 4. μέχρι μόνον τῶν φιλημάτων ἐστί μου γυνή *Osculo tantùm vxor mea est.*

Vt & constante matrimonio.) Itaque rectius appellatur propter nuptias: nomina enim rebus consequentia esse debent.

Quo quid dotem contra) Heroicis temporibus in Græcia maritus quasi dotem vxori dabat, & munera sponsalitia: & tam dos, quam munera ἕδνων nomine continebantur, vt ex Homero & aliis obseruaui libro 2. Institutionum tit. 7. §. 3. Quem morem Poetæ Latini tangunt. Vetus epigramma libro 4. collectionis Pithœanæ.

Dotalemque petens Romam Cleopatra Canopo.

Auctor historiæ Apollonij. *Non apto, ait, tempore me interpellatis: filia mea studiis vacat, & ob amorem studiorum imbecillis iacet. Sed ne videar vos sæpius differre, scribite in codicillis nomina vestra, & dotis quantitatem, quam transmittam filiæ.*

Amussis) Vetus Onomasticon: *amussis* στάθμη. Varro apud Nonium: *Amussis, est æquamentum, leuamentum.*

Examen) Festus Pompeius: *examen, æquamentum.* Glossæ Philoxeni, *examen.* σήκωμα.

Leuamentum) Vide locum Varronis supra.

Sacoma dotis) Onomast. *æquipondium*, σήκωμα. vtitur Vitruuius 9. 3. & vlt.

Sponsalitia largitas) Ennodius Ticinensis in vita Epiphanij: *Sit filio sui sponsalitia largitas, absolutio captiuorum. Offerat pectus suæ munus quo! & Christus accipiat.* Nec debuit Accursius distinguere. Vide Cuiac. ad *Nou. 22. cap. de secund. nupt.*

Et sponsalia) Saxo grammaticus historię Daniæ libro 14. *Ig tur a Canuto totius patrimonij sui parte tertia sponsalium loco promissa puellam despondit.*

In constitutionibus Gr. ἕδνα) Et aliis auctoribus. Glossæ: sponsalia, ἕδνα. S. Epiphanius in oratione de fide Catholica: καὶ φερνὴν καὶ ἕδνα. Andreas Cretensis in Apostolum Titum: σὺ νυμφαγωγὸς τῆς ἐκκλησίας ἕδνα νυμφικὰ καὶ φερνὴν αὐτῇ προσκομίσας, τὰ Κρήτης θρέμματα. *Tu Ecclesiæ pronubus, munera sponsalitia dotemque, Cretæ attulisti proles.* S. Gregorius Nyss. de Virginitate: αἱ δὲ ἢ καὶ τὰ ἕδνα τοῦ γάμου. Non absimile est quod posteriores dixere ὑπόβολον, id est, incrementum dotis, vel quod mortuo viro vxori superstiti redditur supra dotem. De quo D. Chrysostomus, in Psalm. 44. λάβε ἀρραβῶνα, ἵνα μοὶ πιστεύσῃς περὶ τῶν μελλόντων. λάβε ὑπόβολον, λάβε καὶ μνῆστρα. *Accipe arras, vt mihi fidem habeas, accipe hypobolum, accipe & sponsalia.* Meminit Eustathius ad Odyss. α. vide Cuiacium Obseruat. 5. 4.

Quam Alexius vocat) Alexius Comnenus in Nou. de sponsalibus, *primam contrahentium conuentionem.*

IV. *De Nuptiis.*

V. tit. 10. lib. 1. Inst. & tit. 2. l. 23. D.

EXpositis contractibus his qui ante nuptias fieri solent, consequens est vt tractet de nuptiis siue matrimonio ipso. Matrimonium nudo consensu perficitur: Nam neque verba, neque scripturæ proprietatem desiderat, neque dotem, neque concubitum, neque pompam aut deductionem in domum mariti, *l. pen. D. de don. inter vir. & vxor. l. 13. hoc tit.* quæ sunt quidem per consequentias matrimonij propria, non principalia, quæ rem negotiúmque conficiant. Nuptiæ igitur siue matrimonium est conuentio, quæ fit inter ciues, marem & fœminam, ad sobolem quandoque iustam procreandam spectans, eo animo votóque, vt in vna domo totam vitam viuant socialiter. Hæc est nuptiarum definitio vera. In idiotismo eo nomine significatur commistio corporum, vt apud Petronium. Illa nocte qua nuptias fecerunt. & in Æsopo Latino de vita Alexandri: Ille sceptro deposito, conscensóque lecto nuptias agit. Vel festiuitas & celebritas nuptiarum, & ita nuptias in conditionibus accipi vult *l. 2. 4. hoc autem tit.* permittuntur nuptiæ quædam quæ olim fuere prohibitæ, veluti cum quinquagenaria, cum alumna, cum consobrina. sed & prohibentur variis ex causis. Si filius aut filiaf. nuptias faciat sine auctoritate patris qui modo auctor esse possit. Si puella sui iuris sine tutoris auctoritate, quia ad nuptias contrahendas, sicut ad hereditatem adeundam puellæ curatoris auctoritas non sufficit. Si libertus patronam, aut patroni vxorem, filiam, neptem ducat. Si quis ex ea prouincia in qua officium administrat. Si susceptam ex baptismo, quam filiolam vocamus.

IV. Enarratio.

DE nuptiis siue matr.) Nuptiæ pro matrimonio. Tertullianus de exhortatione castitatis cap. 2. *Si nuptias sublatas restauremus.*

Nupt. siue matr.) Vt in *Institut. de patr. pot.* §. *1.*

Nudo consensu perf.) Solo & nudo consensu, *l. pen. de donat. inter vir. & vxor.* sicut & sponsalia, *l. 4. & l. 11. D. de sponsal.*

Nam neque verba, neq. scr. propr.) Vt de obligationibus quæ consensu fiunt scribit Caius in *l. 2.* §. *1. D. de obligat. & action.* sicut neque scriptura desideratur in sponsalibus, *l. in sponsalibus 7. D. de sponsal.* & ideo vir absens vxorem ducere potest, *Paul. Sent. lib. 2. tit. 19.* §. *vir.* sicut absenti absens despondere, *d. l. 4.* §. *1.*

Neque dotem) *L. vlt. sup. tit. prox. l. pen.* ꝫ. *tit. 17.* quamquam mulier indotata nudum nomen vxoris adferre videatur. Dicam ad *l. 30. D. de regal. iur.* vide Cuiac. ad *cap. 1. ext. de sponsalibus.*

Neque concubitum) *d. l. 30. l. cum fuerit 15. D. de cond. & demonstrat.* D. Augustinus de consensu Euangelistarum libro 2. capite 1. *Virgo peperit Christum: Hoc exemplo magnifice insinuatur fidelibus coniugatis, etiam seruata pari consensu continentiâ, posse permanere vocarique coniugium, non permisto corporis sexu, sed custodito mentis affectu.*

In domum mar.) Imo in domum, non in cubiculum, *l. cum fuerit 15. D. de condit. & demonstrat.* Sed ius illud antiquum hodie sublatum iure isto. P. Faber.

In domum mariti) Vxor domum vel in domum mariti duci vel deduci dicitur. Plautus in milite act. 5. sc. 1. *Egone eam ducam domum?* Terentius in Hecyra act. 1. sc. 2. *Seque ante, quam eam vxorem duxissem domum, sperasse.* Lapis antiquus: PVBL. CLAVD. QVÆS. Æ. ANTONINAM. VOLVMNIAM. VIRGINEM. VOLENT. AVSPI. E PARENT. SVIS. COEMIT. ET IV. FAC. (quatuor facibus) IN DO. DVXIT. deducta autem in sponsale cubiculum, vt loquitur interpres Irenæi quasi nupta intelligitur. D. Ambrosius in dict. Psal. 118. *Vt osculum quasi sponsa acceperit: in cubiculum autem Christi sit introducta Ecclesia, non iam quasi tantummodo desponsata, sed etiam quasi nupta: nec solum quasi thalamum sit ingressa, sed etiam legitimæ claues copulæ consecuta sit.* Hebræorum iure nuptiæ perfectæ non erant ante deductionem in cubiculum mariti. qua de re vide Seldenum vxoris Ebraicæ libro 2. cap. 13.

Ad sobolem quandoque iustam procr.) Seruius in 4. Æneidos. *Quis enim ignorat matrimonia liberorum suscipiendorum gratia iniri?* Eustathius in illud Homeri Iliad. κ. οὐ παῖδες, οὐδὲ γυναῖκας. ἰστέον ὅτι ἐν τῷ, οὐ παῖδες, οὐδὲ γυναῖκες, δόξοι ἂν τοὺς παῖδας οὐκ ἔξω λόγου προσθεῖναι, ἀλλ' ὅτι τηλικὸν ἆθλον αὐτοὶ τοῦ γάμου. & Iliad. ξ. τῶν ἐρώτων οἱ ἀγαθοὶ διὰ γνησίων γίνονται παίδων, *Amorum illi optimi sunt qui liberorum procreandorum propositum habent.* D. Augustinus in sermone 34. de diuersis: *Conuincunt te tabulæ quæ scribuntur in matrimonio. Pactus es quemadmodum duceres: sonat tibi scriptura* pactionis *liberorum procreandorum causam.* Quintilianus in declamat. 338. *Fuit aliquando cupidus liberorum, & propter hoc duxit vxorem.* vide Ocellum Lucanum de vniuersi natura, Iosephum 2. contra Apionem, S. Basilium de vera virginitate.

Iustam) Hinc iusti liberi, qui ex iustis nuptiis quæsiti sunt. Sic etiam Pomponius scribit, dotatas esse fœminas ad sobolem procreandam, replendamque liberis ciuitatem maxime esse necessarium, *l. 1. D. sol. matr.*

Totam vitam) Apuleius Metam. 6. *Nec vnquam digredietur à tuo nexu Cupido, sed istæ vobis erunt perpetuæ nuptiæ.* Hinc matrimonium, consortium omnis vitæ dicitur in *l. 1. D. de rit. nupt.* Quintilianus in declamat. 376. *Vxor socia tori, vitæ consors, in omne sæculum mihi eligenda est.* Vxor socia. Ouid. Metam. lib. 1. fab. 10. *Sed leue si minus sociæ, generisque, torique Vacca negaretur. Prima societas in ipso coniugio est.* Cic. 1. de offic. *Prima est humani generis in ista mortalitate societas.* D. Augustinus de bono coniug. cap. 6.

Socialiter) Hinc κοινωνία γάμου, societas matrimonij. S. Basilius in homil. 7. in Hexam. coniugale

consortium. Arnobius 2. aduersus gentes: *Coniugalia copulatis consortia.* Itaque sponsalia mutuo consensu dirimi exemplo societatis scribit summus Pont. in cap. 2. *ext. de sponsalibus.*

Vt apud Petron.) Item: *Plaudentibus ergo vniuersis, & postulantibus nuptias fecerunt.* vt apud Graecos γάμος commistionem etiam corporum significat. Eustathius in Odyss. α. ὁ δὲ γάμος, δῆλον ὅτι ὁμιλία ἐστι συμμίξεως.

Commistio corporum) Apuleius Metam. 7. *Inuitat ad nuptias*, id est, concubitum. D. Hieronymus aduersus Luciferianos: *Die noctuque nuptias faciens, obscœnas, & auditu quoque erubescendos coitus somniauit.*

Celebritas nuptiarum) Quintilianus declam. 306. *Vis scire quid sint nuptiae? Aspice illam virginem, quam pater tradidit, euntem die celebri, comitante populo.* Solemne, vel solemnia nuptiarum, Sueton. Neron. cap. 28. Cornel. Tacit. Annal. 11. & 12. sponsalium & nuptialium solemnitas, Tertullianus de idololat. c. 16. vide Sidon. Apollin. epist. lib. 1. 5. in fine. Libanij declamat. 35. pag. 770.

Cum quinquagenaria) Cum quinquagenaria olim nuptiae prohibitae. *An quia fœcunditas omnium* (mulierum) *co..qu..scit?* Solinus capite 4. Adde Plinium 7. 14. Dionys. Halicarn. 4. *Vt esse videretur quadam eti... nulendi impudicitia*, vt ait Fabius d. declamat. 306. Hodie permissae sunt, *l. sancimus 27. hoc tit.*

C Cum alumna) Quam libertate donauit, *l. si quis 27. hoc tit.* Manumissor enim libertam suam vxorem ducere non prohibetur, *l. vxorem 15. eod.* Vetus epigramma:

Liberta & coniux Petronia cara patrono.

Cum consobrina) *L. celebrandis 19. h. t.*

Nuptias faciat) Plinius in epistola 117. libri 10. *Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt &c.*

Sine auctoritate patris) *Paul. Sentent. libro 2. tit. 19. §. 1. l. 2. D. de ri. nupt. l. si vt proponis 7. & l. nec filium 12. hoc tit.* Filius emancipatus non expectat consensum parentis, cuiuscunque aetatis sit. Graeci tamen interpretes in ea sententia sunt, vt filius emancipatus, si perfectae sit aetatis, sine consensu patris vxorem possit ducere. Harmenopulus Epitom. libro 4. tit. 4. §. 13. Filia emancipata si minor erit annis 25. consensum parentis habere debet. Post plenam aetatem, siue post 25. annum, etiam citra consensum patris potest nubere, *Nou. 115. cap. 3. §. 2.* Sic videtur accipiendum quod scribit Photius Patriarcha CP. epistola 5. in Auctario his admodum verbis: εἰ δὲ ἀξιομαχρῷ χρόνῳ, τὸν γάμον νομικῶς τῶν παίδων ἐπιτηδείας οὔσης, ὑπερτίθοιντο οἱ γονεῖς, καὶ τὴν ἀνάγκην αὐτοὶ παρέχον, καὶ μὴ βουλομένων αὐτῶν, ἐλθεῖν τοὺς παῖδας εἰς συνάφειαν, τηνικαῦτα καὶ τὸν τοιοῦτον γάμον ὁ νόμος οὐκ ἄκυρον τίθησι, καὶ ὁ ἱερεὺς παρὼν καὶ ἁγιάζων τὸν γάμον οὐδεμιᾶς αἰτίας ἐστὶν ἔνοχος: *Si parentes postquam liberi ad aetatem legibus definitam peruenerint, longo tempore morati sint in quaerenda eis conditione, & necessitatem ipsi liberis praebuerint, etiam inuitis parentibus vxoris ducendae, vel nubendi, tunc leges eiusmodi nuptias non faciunt irritas, & sacerdos, qui interfuit, & eis benedixit, nullius criminis reus est.*

Qui auctor esse possit) *L. si furiosi 25. h. t.*

Si puella sui iuris, &c. Patre orbata, *l. 1. & l. 8. h. t. l. 20. D. de ri. nupt. l. cum in vna 17. §. 1. D. de appellat. Vlp. titulo 11. §. item ex Senatusconsulto.*

Si quis ex ea prouincia) *L. vn. ͞s. tit. 2. l. 38. D. de ri. nupt.* concubinam tamen ex ea prouincia habere potest, *l. 5. D. de concub.*

Si susceptam) *L. 26. §. 1. h. t.*

Quam filiolam vocamus) Nithardus historiae libro 2. *Sicut erga filiolum ex baptismate oportebat benignolum esse.* Imo nec cum matre eius aut filia iustae nuptiae sunt, Constantin. Harmenop. libro 4. tit. 6. §. 18. Vide Cedrenum in Nicephoro Phoca p. 649. edit. R. quod tamen non admittit S. Bonifacius Archiepiscopus Moguntinus epistola 11. *Affirmant*, inquit, *sacerdotes per totam Franciam & Gallias nec non & Romani, maximi criminis reum esse hominem, qui in matrimonium acciperet illam viduam, cuius ante filium in baptismo adoptiuum susceptebat. Quod peccati genus, si verum est, hactenus ignorabam: & nec in antiquis canonibus, nec in decretis Pontificum Patres, nec in calculo peccatorum Apostolos vsquam enumerasse cognoui.* Vide ibidem Notas, & epistolam 15.

V. *De incestis & inutilibus Nuptiis.*

Adduntur in hoc titulo & aliae causae prohibendarum nuptiarum, & praenotatae etiam quaedam quae fuere tit. superiore in hoc tit. proprie explicantur, maxime de incestis nuptiis *l. 17. l. 23. §. penult.* quae contrahuntur inter cognatos vel inter adfines. & vel sunt nefariae, vt quae sunt incestae iure gentium inter parentes & liberos in infinitum, & ex adfinibus inter vitricum & priuignam, aut priuignae filiam, inter priuignum & nouercam, inter socerum & nurum, inter generum & socrum. Nam & socrus aut nouerca non alio nomine dicenda est quàm mater: nec alio priuigna aut nurus quàm filia. Et adeo quidem nefariae sunt eae coniunctiones, vt nec concubinam, vel sponsam patris, aut filij, aut soceri ducere liceat, vel sponsae, aut concubinae filiam. Non solent nefariae dici quae incestae sunt iure ciuili, veluti cum sorore, sororis filia, vel nepte, cum amita, vel matertera, cum amita magna vel matertera magna, hodie & cum fratris filia vel nepte, & ex adfinibus cum vxore fratris & cum sorore vxoris: quanquam & has violare contra fas sit, *l. 5. D. de quaest.* Namque olim iustae fuerunt nuptiae cum fratris filia vel nepte, & cum adfinibus omnibus praeter priuignam, nouercam, nurum, socrum, *l. 4. §. hos itaque, D. de gr. & adf.* Praeterea quod ex titulo superiore colligi potest etiam sub hoc titulo repetitur, non esse senatori connubium cum libertina, aut scenica, aut famosa muliere, iniustas, & impares nuptias esse. sic dico vt legi *l. 1. Cod. Theod. de colleg.* iusto coniugio opponi. Itemque si liberta inuita patrono alij transnubat, si qui vxorem habet, alteram ducat, si inter seruos coëant, vel cum seruis, vt Plauti Casina. *Quid istuc est seruiles nuptiae* &c. Item si inter Latinos, quia nec nuptiae iustae, nec dos est, nisi inter ciues Romanos, *§. sed & si quis, J. de lat. lib. tol.*

V. Enarratio.

Incestae iure gentium) *L. vlt. D. de rit. nupt.*

Inter vitricum & priu.) *L. nemini 17. ͞s. tit. 4. §. 6. & 7. Instit. de nupt.*

Et nouercam) D. Ambrosius in 1. ad Cor. cap. 5. *Omnes enim crimen eius* (Iudae) *sciebant, & non arguebant: publice enim nouercam suam loco vxoris habebat.*

Nam & socrus &c.) Libanius epistola 315. ἡ πενθερὰ δέ σοι τίμιον, ὥσπερ ἡ μήτηρ ἔστω: *Socrus cara tibi sit sicut mater.*

Aut nouerca) Sic apud Lycophronem, δευτέραν τεκοῦσαν, *secundam matrem*, Isaacus Tzetzes μητρυιάν, *nouercam* interpretatur. vide Commentarium nostrũ ad Institutiones, *d. §. 6. & 7.*

Vt nec concubinam) *L. 4. ͞s. tit. 4.*

Incestae sunt iure ciuili) Equidem dubito, cum di-

uino iure, imo etiam gentium, exceptis Persis & Atticis prohibitæ sint sororis fratrisque nuptiæ, vtrum eas non incestas modo, sed etiam nefarias dici oporteat. Sane has tute incestas esse dicis iure gentium in comment. ad Nou. 12. hac ratione; quoniam nullo iure ciuili permissæ sint. P. Faber.

Veluti cum sorore &c.) *d. l. 17.* Iuo Carnot. in epistola 99. in fine. Ionas Aurelian. Episcopus de institutione laicali lib. 2. cap. 8. *Beatus quoque Papa Gregorius in Decretalibus suis inter cætera eos qui de propria cognatione vxores ducunt, Apostolico anathemate percellit dicens: Si quis fratris vxorem duxerit in coniugio, anathema sit. Et responderunt omnes ter, anathema sit.* Cum vxore fratris. Post excessum fratris *l. pen.* Nec dissoluto priore coniugio, *l. 5. h. t.* διαλυθέντος τοῦ πρὸς τὴν προτέραν γαμετὴν μου συνοικεσίου. Ioan. Scholasticus ad collectionem canonum Theodoreti. vide canonem 51. Concilij Eliberini. quia constante matrimonio eadem duobus nupta esse non potest. De iure Hebræorum, vide Seldenum in vxore Hebraica lib. 1. cap. 4.

Et cum sorore vxoris) *d. l. 5.* S. Basilius epistola 197. ad Diodorum: ἐάν τις πάθει ἀκαθαρσίας ποτὲ κρατηθεὶς ἐκπέσῃ πρὸς δυοῖν ἀδελφοῖν, ἄθεσμον κοινωνίαν, μήτε γάμον ἡγεῖσθαι τοῦτο, μήθ' ὅλως εἰς ἐκκλησιαστικὸν πλήρωμα παραδέχεσθαι, πρότερον ἢ διαλῦσαι ἀπ' ἀλλήλων: *Si quis affectu obscœnitatis ita teneatur, vt in illicitum duarum sororum consortium inciderit, id neque coniugium esse existimandum est, neque talis ad ecclesiasticum cœtum admittetur, priusquam ab inuicem separetur.* vide eund. ad Amphilochium can. 78.

Nuptiæ cum fratris filia) Ita vero; non tamen cum sororis filia vel nepte, vt scripsi ad *l. sororis D. de ritu nupt.* P. Faber.

Non esse Senatori conn.) *L. humilem 7. hoc tit.*

Iniustas & impares) Apuleius Metam. 6. *Iam faxo nuptias non impares.* Nuptiæ inter inæquales probrosæ & solutæ apud Danos. Saxo grammaticus in historia Danica.

Si liberta, inuito patr.) *L. 1. h. t.*

Si qui vxorem habet) *L. 2. h. t.* Sextus philosophus Pyrrhon. hyp. 3. 24. νόμος δὲ παρ' ἡμῖν κελεύει μιᾷ συνοικεῖν ἕκαστον: *Lege apud nos cautum est, vt quis non amplius quàm vnam vxorem habeat.* Sic nec apud Græcos plures vxores ducere licuisse docet Commentarius noster in Institutiones. Quod autem ibi de Socrate refertur, confirmatur hoc Porphyrij loco qui apud Cyrillum 6. in Iulianum: δύο δὲ σχὼν γυναῖκας ἅμα, Ξανθίππην μὲν πολῖτιν καὶ κοινοτέραν πως, Μυρτὼ δὲ Ἀριστείδου θυγατριδῆν τοῦ Λυσιμάχου. de quo vide Plutarchum in Aristide in fine, & Athenæum 12.

Si inter seruos) *L. 3. Paulus Sentent. lib. 11. tit. 19. §. inter seruos.*

Plauti Casina) In prologo Casinæ.

Item si inter Latinos) *Vlp. tit. 5. § 3.*

E

VI. *De interdictio matrimonio inter pupillam & tutorem, seu curatorem, liberosque eorum.*

IN hoc titulo proponitur alia species inutilium prohibitatúmque nuptiarum ex oratione Marci & Commodi, & SC. quo cauetur ne tutor vel curator, neve tutoris curatorisve filius ducat impune eam, quæ pupilla sua fuit, vel patris sui, antequam rationes redditæ fuerint, & præterierint tempora restitutionis in integrum, intra quæ etiamsi redditæ essent rationes, retractari possent. Nam causa quæ Senatum mouit, fuit suspicio fraudis. Plerumque enim tutores vel

A curatores huiusmodi nuptias appetunt, vt puella ducta in familiam suam fraudem administrationis suæ tegant, vt rationes interuertant, vel cohibeant prorsus illas, à verecundia dum tardat rationes à marito exigere vel socero, quæ ratio etiam efficit ne tutori permittatur adoptio pupilli vel pupillæ aut mariti pupillæ. Hæc autem prohibitio consistit in tutoribus & curatoribus, & liberis eorum: nec enim porrigitur ad eos qui pro tutore vel pro curatore negotia gerunt, non ad procuratorem, non ad gestorem, *l. vlt. hoc tit.* alioquin paulatim & omnis qui rationibus reddendis obnoxius esset, prohiberetur sibi vel filio suo coniungere eam cui obligatus esset, *l. pen. §. pen. D. de rit.* B *nupt.* & obseruandum prohibitioni causam dedisse non tantum rationes ne cohiberentur, sed & vim & potestatem, quam tutor habet vel curator, qua freto est facile huiusmodi conciliare nuptias, venerationem & memoriam pristinæ aut præsentis potestatis, rationem potentatus, *l. præfectus, D. eod.* quæ nulla est in protutore, procuratore, gestore voluntario.

VI. Enarratio.

ET Commod.) *L. 20. & l. 60. D. de ri. nupt. l. 1. hoc tit.*

Ne tutor vel curator) *L. 1. & 6. hoc tit.* Cyrus C περὶ διαφορᾶς στάσεων: νόμος τὴν ὀρφανὴν μήτε τὸν ἐπίτροπον γαμεῖν, μήτε τὸν ἐπιτρόπου παῖδα: *Lex est ne tutor pupillam quondam suam ducat, neve tutoris filius.* Syrianus in Hermogenem: νόμος τὴν ἐπιτροπευομένην γυναῖκα, μήτε τὸν ἐπίτροπον μήτε τὸν παῖδα αὐτοῦ.

Et præterierint tempora) Quadriennium continuum, *l. vlt. §. de tempor. in integr. restit. l. vlt. C. de repud. hered.*

Administrationis suæ tegant) *L. 7. hoc tit.*

Ne tutori permittatur adoptio) *L. 17. D. de adopt. l. pen. §. sed etsi, D. de ritu nupt.*

Et liberis eorum) Non dixit filiis: nepos enim etiã prohibetur, *l. Senatusconsulto 59. D. de ritu nuptiar.* & ideo recte libri veteres habent, *liberosque eorum,* D non vt vulgo, *filiosque.*

Qui pro tutore) οὐ γὰρ δοκεῖ τῇ ἀληθείᾳ κουράτωρ ἢ ἐπίτροπος γεγονέναι, vt aiunt Græci: *Non videtur reuera curator, aut tutor fuisse.*

Vim & pot.) Et quia ratio potestatis eiusmodi nuptias impedit, curator adulto suo filiam suam nuptum collocare non prohibetur, *l. 5. h. t.* quia, vt ait Thalelæus, οὐκ οὕτως εἴωθεν ὁ ἀνὴρ τὸν πενθερὸν ἐρυθριᾶν ὡς ἡ νύμφη. *Vir non ita solet reuereri socerum, sicut nurus.*

Gestore voluntario) Procuratores necessarij sunt, negotiorum gestores, voluntarij procuratores.

VII. *Si quacunque præditus potestate vel ad eum pertinentes, ad suppositarum iurisdictioni suæ aspirare tentauerint nuptias.*

IN specie huius tituli eadem ratio, quæ in superiori prohibet nuptias, ratio potentatus, *d. l. præf.* & punitur etiam conatus, si is qui in prouincia officium administrat, nuptias appetierit mulieris, aut virginis, inuita ea, vel parentibus eius, & ipsa, vel parentes, quos minis aut promissis tentauerit, statim habita contestatione liberantur iurisdictione eius, qua abutitur ad nuptias eliciendas. & hoc differt hic tit. à titulo 2. quod ille est de sponsalibus, hic de nuptiis, & à *l. 6. §. de nupt.* quod illa sit de interdicto matrimonio, hic titulus de pœna tentantis interdictum matrimonium: Tentasse crimen est.

VII. Enarratio.

ET ipsa, vel parentes] Cum sua suorumque domo, vt est in *l. vn. hoc tit.* Thalelæus ait, non solum cognatos, sed etiam omnes ad eam pertinentes ad iurisdictionem magistratus desinere pertinere.

VIII. *Si nuptiæ ex rescripto petantur.*

ET vltimo loco hic ostenditur, eas etiam nuptias inutiles & illicitas esse, quæ ex rescripto, quod vtique subrepticium præsumitur, petuntur absque consensu puellæ, si nuptiæ fratris aut sororis filiæ, vel etiam hodie consobrinæ. Olim consobrinæ permissæ sunt ex rescripto, *l. 1. Cod. Th. eod.* & imparis honestate fœminæ, *l. 23. ꝭ. de nupt.* & vtriusque rescripti formula extat apud Cassiodorum 7. Var. & pupillæ suæ, vel patris, *l. pen. ꝭ. tit. 6.* & proculdubio ex rescripto petitur etiam desponsa recte, vel arrarum duplum, *l. 1.*

VIII. Enarratio.

NVptias inutiles] Thalelæus ad illa legis 1. *tale sponsalium genus:* Punitur, inquit, cum non solum nuptias, sed etiam sponsalia ex rescripto quis petierit.

Quæ ex rescripto] Concilium Parisiense 1. can. 6. *Neque viduam, neque filiam alterius extra voluntatem ... [illegible] nium aut rapere præsumat, aut Regis beneficii [illegible] mei postulandam.*

Imparis honestate] S. Ambrosius in lib. 1. de Abrah. cap. 2. *Qui suauitatem quæris coniugij, non tam superiorem censu ambiat, quam necessitates non terreant maritales: non monilibus ornatam, sed moribus. Offendit plerumque virum si vxor nobiliorem nouerit. Hac proxima superbiæ sunt. Sara non facultatibus ditior, non genere splendidior erat: ideo virum imparem non putabat* &c.

Quæ ex rescripto] Principis scilicet, cuius hoc ius fuit apud Spartanos, ex quorum moribus ciuile ius pop. Rom. conflatum fuisse constat, vt de virgine constitueret ad quam tota hereditas peruenisset, quis illam in vxorem ducere deberet, si pater eam non despondisset. Testis Herodotus Erato: δικάζειν δὲ μούνους τοὺς βασιλῆας &c. P. Faber.

Si nuptiæ fratris aut sororis filiæ] *L. 2. hoc tit.* Hodie non magis fratris quam sororis filiam licet ducere, *§. fratris vero, Instit. de nupt.*

Vel etiam hodie consobrinæ] Inter consobrinos licitæ quidem nuptiæ sunt, *l. 10. ꝭ. tit. 4.* sed si ex rescripto petantur, illicitæ hodie sunt & inutiles. Olim vtiliter petebantur.

VII. Variarum] XLVI.

Et pupillæ suæ vel patris] Eiusmodi nuptiæ ex rescripto peti poterant, *l. pen. ꝭ. tit. 6.* hodie si petantur, inutiles sunt.

Pœna peccatoris publicatio bonorum & deportatio, *l. 1 hoc tit.* Hincmarus Remensis Opusculo 16. cap. 18. *Adijciunt istiusmodi homines malis suis etiam illam nimis audacem & puniendam præsumptionem, vt adulterinis & exercendis non coniugiis, sed pollutionibus suis, postulando ac supplicando auctoritatem vel mediationem religiosorum Principum adquirant. quod absit à fidelibus & ministris regni Christi principibus vt cuiusquam improbitas eorum interdictis vel interuentionibus adiuuetur: cum leges Romanæ, & Christianissimi illorum temporum Imperatores manifestissime & iustissime censuerint, eos qui iniustis & fraudulentis petitionibus, & maxime in tali causa, principales aures inquietauerint, & indulto beneficio carere, & insuper exilio deportari, & filios qui ex huiusmodi ignominiosis & adulterinis coniunctionibus fuerint procreati nequaquam legitimos deputandos, nec hereditatis successione honestandos.* Vide *leg. vn. C. Th. eod.*

Desponsa recte] Quam despondit pater, & rescripto petitur, vt nuptiæ impleantur, vel arrarum duplum præstetur.

IX. *De secundis nuptiis.*

NOn sine causa secundæ nuptiæ illicitarum vicinitatem sequuntur, quippe cum pœnis obnoxiæ sunt, licet ne quartæ quidem aut quintæ illicitæ sint, *l. 4 ꝭ. de bon. quæ lib. ad.* quia quasi quodammodo illicitæ esse videntur. Et ex his quidē aliæ immaturitatis reprehensionem habent, vt quas fœmina facit intra annum luctus, *l. 1. & 2.* & aliæ intemperantiæ, vt quas facit post annum luctus existentibus liberis ex nuptiis superioribus, *l. 3.* & ceteris legibus tit. huius. Nam etsi quasi legitima sit ea immaturitas, intemperantiave, tamen legibus coërcetur: & immaturitas quidem in fœmina tantum, intemperantia in fœmina & in mare, vt prioris matrimonii liberis consulatur, à quibus plerunque, vt eleganter Ambrosius ait 6. Hexame. *mutato concubitu parentes deprauantur, prælatis filiis posterioris copulæ, neglectis autem his qui ex priore progeniti sunt:* & eleganter *l. 22. § lex ꝭ. de adm. tut.* nouis maritis mulieres non solum res filiorum, sed etiam vitam addicere. & Homerus Odysseæ 15.

Οἶσθα γὰρ οἷος θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γυναικός.
Κείνου βούλεται οἶκον ὀφέλλειν ὅς κεν ὀπυίοι,
Παίδων δὲ προτέρων καὶ κουριδίοιο φίλοιο
Οὐκέτι μέμνηται τεθνηότος, οὐδὲ μεταλλᾷ.

Et inde constitutiones in hoc titulo, de coërcenda liberalitate parentum erga secundum secundamve coniugem, ne plus ei dent, donent, relinquant, quam cui ex liberis prioris matrimonii minimum dederint, donauerint, reliquerint ex bonis quæ aliunde quæsierunt quam à priore coniuge. Nam eorum quæ habuerunt à priore coniuge proprietatem seruant liberis prioris matrimonii, eorumque seruandorum causa cetera parentum bona liberis tacite obligata sunt. In parte proprium hoc est, vt sit eorum bonorum legitimus administrator. Itemque vt non adstrigatur necessitate dandæ fideiussionis. Cetera sunt communia in parentibus vtriusque sexus.

IX. Enarratio.

LIcet ne quartæ quidem &c.] Augustinus in *can. aperiant & can. vlt. 31. qu. 1.* Pet. Faber.

Multinubentia, vt Tertulliani verbo vtar, illicita non est. Secundas quidem nuptias contrahere prohibitum non est, & non est castrata licentia sæpius merendi, ceu loquitur Tertullianus, de exhortat. castitat. non tamen carent probro. D. Chrysostomus in epistolam D. Pauli ad Titum: ἴστε γὰρ ἅπαντες, ἴστε ὅτι εἰ καὶ μὴ κεκώλυται παρὰ τῶν νόμων τὸ δευτέροις ὁμιλεῖν γάμοις, ἀλλ᾽ ὅμως πολλὰς ἔχει τὸ πρᾶγμα κατηγορίας: *Scitis enim omnes, scitis etsi secundæ nuptiæ legibus vetitæ non sint, rem tamen multis criminationibus obnoxiam esse.* Theophylactus in eandem epistolam cap. 1. ὁ δίγαμος οὐκ ἀνέγκλητον εἰ καὶ τοῖς ἔξω νόμοις ἄλλως δοκεῖ: *Digamus culpa non caret, tametsi legibus ciuilibus aliter videatur.* Idem Chrysostom. in homil. 7. in Posteriorem eiusdem Pauli ad Timotheum: αἱ δευτέροις ὁμιλοῦσαι γάμοις, καὶ τὴν ἀνδρὸς διατηροῦσαι τοῦ τετελευτηκότος

Quæ ad secundas nuptias transeunt, ac viri qui excesſit, torum maculant &c. Adeo autem quidam veterum secundas nuptias damnarunt, vt Athenagoras in apologia εὐπρεπῆ μοιχείαν, honestum adulterium vocarit. S. Basilius in epistola I. ad Amphilochium can. 4. scribit, trigamiam à quibusdam coniugium non appellari, sed polygamiam, vel potius fornicationem coërcendam. & in epistola 3. can. 80. τὴν δὲ πολυγαμίαν οἱ πατέρες ἀπεσιώπησαν ὡς κτηνώδη, καὶ παντελῶς ἀλλοτρίαν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων. *Patres polygamian silentio prætermisere, vt penitus ab hominum genere alienam.* Ecclesia tamen probauit, aut certe permisit. S. Ambrosius in epistolam I. ad Corinth. cap. 7. in fine: *Cum dixerit superius, nubat, lege locutus est naturali: quamquam à Deo primæ nuptiæ sint, secundæ vero permissæ sunt. Denique primæ nuptiæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter: secundæ autem etiam in præsenti carent gloria. Concessæ sunt autem propter incontinentiam.* D. Hieronymus in epistola 54. ad Marcellam: *Nos secundas nuptias non tam appetimus, quam concedimus.* Hæc autem inter se longe differunt. Idem in epistola XI. ad Ageruchiam: *Aliud est quod vult Apostolus, aliud quod cogitur velle, vt concedat secunda matrimonia, meæ est incontinentiæ, non illius voluntatis.* Idem lib. 4. in Hieremiam cap. 16. *vnde superflua noui hæretici reprehensio, quia docuimus digamiam & trigam. non ex lege descendere, sed ex indulgentia. Aliud est enim facere quod per se bonum sit, aliud ideo concedi ne priora faciamus.* Ioannes Hierosolymit. in Math. c. 19. *Aliud est permittere, aliud est præcipere: quod enim præcipimus, semper placet: quod autem permittimus, nolentes permittimus, quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non possumus.* D. Augustinus in libro de agone Christiano cap. 3. *Isti sunt qui viduas, si nupserint, tanquam adulteras damnant, & super doctrinam Apostolicam se prædicant esse mundiores.* & ibidem: *Non enim prudentiores habendi sunt, quam Paulus Apostolus, qui ait, malo eas nubere quam vri.* Vide Tertullian. in d. lib. de exhortat. castit. cap. 8. & 9. Secundum igitur matrimonium fornicationis remedium censendum est, non impudicitiæ adminiculum, siue vt ait S. Basilius in epist. CXCVII. πορνείας φάρμακον ὁ δεύτερος γάμος, οὐχὶ ἐφόδιον εἰς ἀσέλγειαν. In summa permittuntur quidem secundæ nuptiæ; sed qui eas contrahit, non implet vitæ eius, quæ secundum Euangelium est, summam perfectionem: οὐ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου, οὐ πληροῖ δὲ τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα, vt ait Clemens Alexandrinus Stromate tertio. Certe apud Paganos etiam laudatæ feminæ vniuiræ. Propertius 4. Eleg. vlt.

Iungor Paule tuo sic discessura cubili,
In lapide hoc vni nupta fuisse legar.

Et paulo post hoc filiæ mandat.

Filia tu speciem censuræ nacta paternæ
Fac teneas vnum nos imitata virum.

Quasi quodammodo] *Inter quodammodo & verum satis interest,* vt ait Tertullianus in libro de veland. virgin.

Immaturitatis reprehens.] Immaturum matrimonium, ἄωρον in Nou. 22. cap. 22. & 40. Plinius in epist. 2. libri 4. *Audies breui nuptias lugentis, nuptias senis: quorum alterum, immaturum: alterum serum est.*

Intra annum luctus] D. Chrysostomus in epistolam D. Pauli ad Colossenses: εἰ γὰρ ταῦτα πενθεῖς, ἐχρῆν διαπαντὸς πενθεῖν τὸν ἀπελθόντα. εἰ δὲ ἐνιαυτοῦ παρελθόντος ἐπελάθου, ὡς οὐδὲ γεγονότος ἐκείνου. οὐ τὸν ἀπελθόντα θρηνεῖς: *Si enim hæc luges, oporteret eum qui excessit è viuis, lugere perpetuo. Si autem cum annus præterierit, oblitus eris perinde, ac si nihil accidisset, non eum qui excessit, luges,* &c. Apuleius 8. Metam. *Boni ergo & optimi consules, si luctui legitimo miserrimæ feminæ necessarium concessere tempus, quoad residuis mensibus spatium reliquum compleatur anni.*

Aliæ intemperantiæ] Quasi feminæ *nubendi abstinentiam memoriæ maritorum parentare debeant,* vt loquitur Tertullianus libro I. ad vxor. c. 6. *Est quædam etiam nubendi impudicitia,* vt ait Quintilianus in declamat. 306.

Nam etsi quasi legitima sit ea immat.] Valerius M. libro II. cap. I. 3. *Multorum matrimoniorum experientiam quasi illegitimæ cuiusdam intemperantiæ signum esse credentes.* Scripti codices ibi habent, *quasi legitimæ.*

Et immaturitas quidem in fœm.] Quæ festinato nupsit, infamis efficitur: nisi ei à Principe remissa sit ignominia, *l. 4. ff. ad SC. Tertull.* Principis enim est ignominiosis notas demere, Suetonius Vitellij cap. 8. Iure canonum infamia remittitur.

Vxor enim virum lugere debet, non solum propter turbationem sanguinis, sed & propter honorem mariti debitum: alioqui si vxor peperisset intra annum, impune posset nubere: vel etiam intra tempus, quo certum esse cœpit, vxorem non esse prægnantem: puta post trimestre tempus à mariti morte, vt Hebræorum iure, de quo Seldenus libro II. cap. XI. vxoris Ebraicæ.

Liberis consulatur] Apuleius X. Metam. *Ad hoc vxoris dilectæ nimium mentitis lamentationibus, ad extremum sobolis impellebatur odium.* Marcellinus in Hermogenem: φύσει πολέμιος ἐστι ταῖς μητρυιαῖς πρὸς τοὺς προγόνους. &: διὰ τὴν φυσικὴν πρὸς τὸν πρόγονον δυσμένειαν. Vide quæ diximus ad tit. de inoffic. test. Institut. *In his nihil matris præter titulum est,* vt loquitur Quintil. decl. vlt. ad finem.

Liber. conf.] Stobæus serm. περὶ... πέφυκεν γὰρ πως πᾶσι πολέμιον μητρυιὰ τοῖς προτέροισιν ἡ ζυγεῖσα δευτέρῳ πόσει. P. Faber.

Non solum res filiorum] Tertullianus de corona cap. 7. *Nouercam insultantem de exuuijs priuigni.*

De coërcenda] *L. hac edictali in princ. & §. omnib.*

Legitimus adminiſtr] *L. vlt. §. sin autem as, in fine de bon. quæ liber.*

Dandæ fideiussionis] Vide ff. de bon. quæ lib. ad finem.

X. *Si secundo nupserit mulier cui maritus vsumfructum reliquerit.*

HIc titulus est etiam de secundis nuptiis & veluti codicillus ad titulum superiorem, quo suppletur quod illo deest. Nam hoc quidem constat ex illo, mulierem cui primus maritus rerum quarundam suarum plenam proprietatem dedit, vel donauit, vel reliquit, si post mortem eius alij nuptum ire cœperit, statuit amittere earum rerum proprietatem nudam, & vsumfructum solum retinere: sed ex illo etiam non constat quid sit dicendum, si prior maritus vxori quæ secundo nupsit, dederit vel reliquerit vsumfructum rerum suarum, quem constitutio huius tit. confestim restitui vult liberis prioris matrimonij. Hoc idem probauerunt Arcadius & Honorius, & alij porrexerunt ad maritum, cui vxor legasset vsumfrumctum rerum suarum; sed abrogatur à Iustiniano Nou. 22.

X. ENARRATIO.

VEluti codicillus] Codicillus enim est supplementum testamenti.

Si post mortem eius] *L. 3. ff. tit. prox.*

Arcadius & Honorius] In *l. 1. C. Th. eod.*

Nouella 22.] *Capite 32.* ex qua vsusfructus quem prior coniux legauit, non aliter aufertur coniugi, etiamsi nuptias repetierit, quam si specialiter id defunctus cauerit, *d. cap. 32.*

XI. *De dotis promissione, vel nuda pollicitatione.*

MAtrimonium dixere Græci γαμικὸν συνάλλαγμα, & nos ante maluimus etiam id contractum, quam pactionem dicere. Hunc sequitur contractus alius, qui & antecedere potest, nempe dotis datio, *l. contractus, D. de reg. iur.* vel stipulatio promissioque dotis, vel pollicitatio, quæ pro contractu habetur: quia & ex pacto, & ex pollicitatione, & obligatione nuda dotis nascitur obligatio, *l. 4. & pen. de col. dot.* sublata dictione dotis, quæ olim fiebat solemnibus verbis, veluti: Mille doti tibi erunt, aut, Quod mihi debes, doti tibi erit. Dos est conuentio, qua res aut pecunia certa propter iustam vxorem propterve onera matrimonij peruenit ad virum. Vel, qua pensantur onera matrimonij data marito re aut pecunia certa. Varroni, vt vulgo, pecunia nuptiarum causa data, vel, quod nomine rei vxoriæ in conuentionem venit, vt marito traderetur. Alias dotis nomine significatur ius repetendæ dotis, soluto matrimonio, *l. 1. §. Celsus, D. de do. præl.*

XI. ENARRATIO.

COntractum] *§. tit. 1. in princ.*

Qui & antecedere potest] *Paulus libro II. Sent. tit. 21. de dotib.*

L. contractus] Et *l. exigere 65. D. de iudic.*

Ex pollicitatione] Scilicet si dos definita sit: nam si indefinite promissa sit, nihil agitur, *l. 1. hoc tit.* & ideo Thalelæus notat, custodite in *l. pen.* dici, pollicitationem rerum dotalium interuenisse, vt significaret, in rebus certis promissionem factam. Sicut enim stipulatio quæ ad rem vilissimam deduci potest, non valet: ita, nec dos, vt idem scribit. Notat etiam idem Thalelæus, constitutionem non meminisse mulieris. Siue ergo mulier, siue quis alius dotem pro ea polliceatur, vtilis, inquit, pollicitatio est.

Aut quod mihi debes] *L. si pater 44. §. 1. D. de iure dot.*

Propter iustam vxorem] Vxor proprie est quæ iusta est; & si iusta non est, nec dos est *§. 12. de nupt.*

Sublata dictione dotis] *L. ad exactionem 6. hoc t.* collata cum *l. 3. C. Th. de dotib.*

Propterve onera matrimonii] *L. dotis 7. D. de iu. dot. l. pro oneribus 20. titulo sequent. l. dotem 16. D. de cast. pec.*

Varroni] Libro 4. de Lingua Lat. ad finem, Scholiastes Horatii in od. 24. lib. 3. *Dos est donum puellarum nubentium.*

XII. *De iure dotium.*

V. tit. 1. lib. 23. D.

DOcuit quibus modis contraheretur dotis obligatio. Nunc tractare incipit de iure dotium. i. de causa, conditione, natura dotium, vel de dotibus. Et recte in Digestis statim initio eiusdem tituli scribitur, Dotis causam esse perpetuam, quod voto eius qui dat, ita contrahatur, vt semper apud maritum sit. quibus verbis significatur, ex dotis causa dominium adquiri marito: Nec enim causæ contractuum temporariæ, veluti locationis, commodati, pignoris,

A dominium mutant, sed causæ perpetuæ veluti emptionis, donationis, dotis. Et quod sequitur in *l. 2. D. eod.* Reip. interesse, mulieres dotes suas saluas habere, propter quas nubere possint, & vt significat, *l. interest, D. de reb. auct. iud. poss.* quæ ex eodem libro sumpta est, non maiores tantum 12. annis; sed etiam minores, vt ætate permittente nubere possint. & videtur in ea pro Solidum Paulus scripsisse, suam dotem; errorem vero illum esse creatum ex his notis SDM. quæ vtrumque significant: id vero eo pertinet vt intelligatur dotis causam esse priuilegiariam, fauorabilem atque præcipuam, fauorem certe addidit ei omnium maximum Imp. Iustinianus, fauore quod olim habuit inter creditores chirographarios, B eodem quoque dato inter hypothecarios, primum in rebus ipsis dotalibus, deinde in ceteris etiam mariti rebus.

XII. ENARRATIO.

VEl de duobus] Vt in codice Theod. *Vlp. Reg. tit. 6. Pauli 2. Sent. tit. 21.*

Ex dotis causa dominium adq. m.] Maritus non est dominus simpliciter; sed dominus dotis causa, sicut fundo æstimato non emptor simpliciter, sed dotis causa, *l. quotiens, D. de iure dot.* Cui. in *not. posterior. Instit. lib. II. tit. 8.* vide Obs. 10. 32.

Veluti loc. comm. pign. *L. non solet 39. D. loc. l.* C *8. & 9. D. comm. leg. cum & sortis 35. §. 1. D. de pigner. act.*

Veluti empt. don. dot.] *§. per traditionem in fi. & §. seq. Instit. de rer. diu.*

Sed etiam minores] Quæ maturius in domum mariti, quasi vxores deductæ sunt, quæque post ætatem nubilem sponsum repudiarunt: nam eis quoque datur priuilegium in quasi dote repetenda.

Pro solidum] Auctores Basilic. legerunt, *solidum:* vertunt enim ὁλόκληρον.

Inter hypothecarios] Sicut inter creditores chirographarios mulier præferebatur creditoribus anterioribus: ita & inter creditores hypothecarios etiam antiquiores mulier antefertur primum in ipsis D rebus dotalibus, deinde in cæteris etiam mariti rebus, *l. vbi 25. hoc tit. & l. vlt. j. qui potior. in pig. hab.* Martinus distinguendum non putabat, siue creditores tacitam haberent hypothecam, siue specialem & certam. Vide dicta nobis ad *§. fuerat antea, de action.* & ibid. Cuiacii Notas. Sententiam Martini vulgo Doctores sequuntur. Bulgarus contra putat, & Odofredus ad *d. l. vlt.*

XIII. *De rei vxoriæ in ex stipulatu actionem transfusa, & de natura dotibus præstita.*

HIc titulus est etiam de iure dotium, aut verius de repetitione dotis singularis liber, quo auctore Iustiniano cum dotis recuperandæ vxori, vel E socero soli, aut adiuncta filia competerent duæ actiones olim, actio rei vxoriæ & ex stipulatu, si stipulatio interuenisset, extraneo ex stipulatu tantum, omnes ii abolita actione rei vxoriæ dotem repetunt actione ex stipulatu: sed socer & vxor ex stipulatione tacita, extraneus tantum ex stipulatione, vel pactione expressa facta initio dandæ vel promittendæ dotis: & socer ipse ex stipulatione expressa statim, non pactione si dotem sibi reddi voluerit non adiuncta persona filiæ, & dote non esse filiæ pro patrimonio. Eam retinuit actionem Iustinianus quæ meliore iure erat. Nam & ex ea multo plura retinet quam ex actione rei vxoriæ. Nec bonæ fidei eam facit quod

vtilior sit actori actio bonæ fidei quam stricta, sed ne haberet ex iudicio bonæ fidei quicquam quæ non sit etiam bonæ fidei. Atque ita eam bonæ fidei fecit, vt ne tamen iuris stricti pro dotibus amitteret meliorem, quæ in iudicio stricto causa erat. Denique mistam fecit actionem bonæ fidei & stricti iuris, actionem ex stipulatu de dote repetenda, quæ confusio similis ab eodem inducta est S.C. Trebelliani & S.C. Pegasiani. Quæ vero seruat ex propria natura actionis ex stipulatu hæc fere sunt: vt non sit locus edicto de alterutro: vt post diuortium mortua muliere ante moram nec aduenticia dos cedat lucro mariti: vt retentionibus dotis ex quinque causis nullus sit locus: vt mortua muliere in matrimonio, si pater sit, dos profectitia non cedat lucro mariti. Ex natura actionis rei vxoriæ hæc, vt dotem à parente datam virilis sexus & per virilem sexum cognatione iuncti liberi retineant titulo præcipui, siue ex parte scripti, siue emancipati, aut exheredati sint, coheredibus præstita cautione stricta de indemnitate: & vt de dote profectitia vel aduentitia diuortio facto, aut mortuo marito agat pater adiuncta filia, vel si pater non sit, aut desierit esse morte naturali vel ciuili ante vel post litem contestatam, sola filia morte ciuili, vt *l. 2. ÿ. sol. mat.* Et vt maritus hactenus damnetur quatenus facultates patiuntur, non in solidum. Et ex his rursus quæ communia erant vtriusque actionis hæc seruat, vt prædia dotalia reddantur statim: vt dotis inæstimatæ fructus ne reddantur, nisi pro rata temporis quo nouissimo anno mulier nupta non fuit. Et hoc addit noui, vt dotes quæ consistunt in rebus mobilibus, tam animalibus quam his quæ anima carent, & in rebus incorporalibus reddat maritus herésve eius intra annum, explicandæ pecuniæ gratia, quia plerunque harum rerum pretia redduntur si constante matrimonio alienatæ, vel manumissæ fuerint. Et his subiicitur de fundo dotali non alienando vel obligando, ne consentiente quidem muliere aut remittente hypothecam, quam habet in rebus dotalibus, sublata differentia Italiæ & prouinciarum. constitutio noua.

XIII. Enarratio.

Actio rei vx.] Salmasius ait, reuxoriam actionem appellari in *l. vn. §. 1. h. t.* ibi; re vxoria, aut vt ipse legit, reuxoria in posterum cessante, qui si scriptos codices consuluisset, non reuxoria, sed rei vxoriæ exaratum inuenisset. Certe ita legitur in V. Cl. Menagii libro optimo, & Iuliani Brodæi libro perantiquo. Non infitior quidem in *d. l. vn.* legi, *rei vxoriæ ius.* & postea, in quibusdam codicibus, *re vxoria in posterum cessante.* & ibidem: natura rei vxoriæ. Denique in §. *fuerat Instit. de action. omne ius quod res vxoria ante habebat.* & apud Theoph. ἡ ῥὴς *res vxoria.* & fortasse non male pro, de rei vxoriæ in ex stipul. alias legitur, *de re vxoria in ex stip.* nolim tamen *reuxoriam* admittere. Nec moueri debemus Glossis Nomicis, in quibus legitur, ῥεβξωρια: nam Latini sermonis imperitia huic errori causam dedit. Nec maioris auctoritatis apud me est Suidas, qui verbum hoc corrupte, vt & alia pleraque extulit. Actio igitur rei vxoriæ, id est, quæ dotis recuperandæ causa comparata est. Boetius in Topica Ciceronis libro 6. *Dos licet matrimonio constante in bonis viri sit, est tamen in vxoris iure: & post diuortium velut res vxoria peti potest.*

Sed socer & vxor] Socer præsumitur stipulatus & vxor tacito intellectu. Extraneus recipit sibi dotem stipulando vel paciscendo initio dotis dandæ, *l. eam* A *dos 7. D. de pact. dotal.* vel initio promittendæ, *l. ex morte 9. ÿ. tit prox.* Pater dotem sibi recipit stipulatione non pactione facta initio dotis dandæ, *l. aum 6. §. de iu. dot.*

Vt non sit locus edicto de alt.] Hodie igitur mulier vtrumque consequitur: nisi maritus nominatim aliud cauerit: ἐπὶ γὰρ τῶν ἐναντίων εἰσάγει τὴν περίληψιν ἢ δέξασθαι, vt aiunt Græci interpretes. Si maritus testamento cauerit, se pro dote ea reliquisse, vtrumque non consequetur. Ergo ex contrario si nihil cauerit, vtrumque consequetur.

Vt post diuortium mortua m.] Si mulier post diuortium mortua esset, actio rei vxoriæ heredi eius non aliter dabatur, quam si maritus in dote mulieri reddenda moram fecisset, vt scribit *Vlp. tit de dotib.* Sed B si profectitia esset, ad patrem redibat: si aduentitia, remanebat penes virum. Actio vero ex stipulatu ad heredem transmittebatur, etiamsi maritus viua vxore moram non fecisset. Hodie manet actio ex stipulatu, & transmittitur ad heredes mulieris, etiamsi maritus nullam moram fecerit.

Ex quinque causis] Propter liberos, propter mores, propter impensas, propter res donatas, & propter res amotas, de quib. *Vlp. tit. de dotib.*

Si pater sit] Si pater non sit, sed decesserit constante matrimonio, deinde filia, dos profectitia apud maritum remanet, *Vlp. d. tit. de dot.* Si dos sit aduentitia, & respicias ad ius ex stipulatu, dos apud virum non C remanet post mortem vxoris; sed ad heredes mulieris transmittitur, nisi aliud actum sit, *§. illo procul dubio.*

Liberi retineant] Filia vel neptis, siue heres ex parte scripta sit, siue emancipata, siue exheredata, dotem pro ea datã à parente, qui eam heredem scripsit, vel exheredauit, vel emancipauit, retinet præcipuam, solaque actione ex stipulatu dotis repetitionem habet.

Aut exheredati sint] *§. videamus.*

Coheredibus præstita caut.] Cauendum est de indemnitate & defensione secundum naturam propriam actionis ex stipulatu, *§. cautione.*

Agat pater adiuncta filia] Non heres patris, §. *&* D *hoc ex rei.*

Quatenus facultates] Si non in fraudem vxoris bona sua deminuerit dolo malo, §. cum autem. Thalelæus notat: Non ergo non imputatur si dolo non adquisierit, sed si dolo possidere desierit, vt in sociis, *l. verum 63. D. pro soc.*

Pro rata temporis] Vide Thalelæum heic *§. cumque ex stipul.*

In rebus incorporalibus] In actionibus seu nominibus debitorum.

XIV. *De pactis conuentis tam super dote, quam super donatione ante nuptias & paraphernis.*

E Vt contractui emptionis venditionis libro quarto & actionibus quæ ex ea nascuntur, subiicitur titulus de pactis, quod hæc soleant legem dare emptioni venditioni, ita proposito contractu dotis hoc libro & actionibus quæ de repetenda dote competunt, datur titulus de pactis dotalibus, ex quibus est actio præscriptis verbis, *l. 6. §. de iu. dot.* & tit. prox. §. *accedit*, videlicet negotio ita gesto ab extraneo dante dotem pro muliere, Do vt reddas. Nec enim ei suppetit actio rei vxoriæ, cum mulier pro qua dedit dotem, contraxisse intelligatur, non ipse, *l. 9. in fi. hoc tit.* nec actio ex stipulatu, cum tacita ei data stipulatio non sit; sed quasi ex nouo negotio vtilis præscriptis verbis ad exemplum vxoriæ, vel effi-

cax

cax condictio certi. Et ex his quidem pactis alia vtilia sunt, alia inutilia, quæ Constitutiones satis aperte discernunt. De pactis conuentis super donatione ante nuptias est *l. 9. & pen.* Retinet titulus veterem appellationem, quia nondum eam mutauerat Iustinianus in propter nuptias. Recentior enim est *l. vlt. §. de don. ant. nupt.* Constitutionibus tituli huius. De conuentis super paraphernis est *l. 5. 8. & vlt.* Et *l. 5.* inutile esse pactum instrumento dotali interpositum vice testamenti, vt mortua muliere in matrimonio parapherna pertineant ad maritum. Vtile est pactum, si idem de dote conuenerit, non si de paraphernis, quia pactum neque testamenti, neque codicillorum vim vllam habet, & improbum etiam est pactis constringere libertatem testandi. Nihil etiam iuris marito datur in paraphernis, nisi hactenus quatenus patitur mulier, *l. 8.* vt si data ea marito non donandi animo maritus consumpserit, mulieri teneatur, etiamsi ex eis locupletior factus non sit, *l. de his §. de don. int. vir.* & in solidum, etiamsi facultates non habeat, modo si ea amouerit, *l. si rerum, D. de re iud.* Et ad hæc notandum etiam pro paraphernis mulieri dari tacitam hypothecam, *l. vlt.* vt pro dote tit. superiore. Nam quam olim pacisci solebant tam pro dote quàm pro paraphernis, vt *l. vbi §. de iur. dot.* æque consequens est, vt pro dote, hodie pactam haberi etiam pro paraphernis. possis addere, & pro donatione propter nuptias eadem ratione, solo priuilegio vni doti reseruato. Placet etiam vt in rebus dotalibus, ita in paraphernis maritum cuius potestati ea commisit mulier, præstare dolum & culpam. Et parapherna sunt cetera bona mulieris quæ doti non dedit, Gallico vocabulo vsurpato à Latinis, vt rhedæ, petoriti, couinni, peculium mulieris, *l. si ego §. dotis, D. de iur. dot. l. donationes §. species, de dona.*

XIV. Enarratio.

VEl efficax condictio certi) In *l. 1. vtilis est condictio.* Basilica χρήσιμος ἐστιν ὁ κονδικτίτιος. Cuiacius vtilem interpretatur, efficacem. Thalelæus autem: vtilis, inquit, condictio, quia potest agere præscriptis verbis, cum ob causam datum sit. Vtilis condictio in *l. 1. D. qui ex fac. int. & l. 2. §. eo l.* non est ἐνδυνάμιος, ἰσχυρὸς, vt Græci interpretantur, sed opponitur directæ.

L. 9. & penult.) Ex *l. 9. & pen.* quod attinet ad partem lucri æqualis est casus dotis: & casus donationis propter nuptias. Ex *Nov. 97* æqualis esse debet quantitas dotis & donationis propter nuptias.

Si idem de dote conuenerit) *l. si conuenit 6. hoc tit.*

Etiam pro paraphern.) *L. vlt. §. 1. h. t.*

Solo priuilegio vni doti reseru.) *L. vlt. §. 2. §. qui potior in pign. hab.*

Præstare dolum & culpam) *L. vlt. §. 2. h. t.* τοῦ τὴν γὰρ ἐπιμέλειαν ἀπαιτεῖται καὶ περὶ τὰ παράφερνα πράγματα: *hac enim diligentiam præstat circa res dotales,* vt aiunt Græci: & verum est, *l. etiam 18. §. 1. & l. in his rebus 66. D. sol. matr.*

Gallico vocabulo) Salmasius de modo vsurarum c. 4. Doctissimi Iurisconsulti, inquit, notant, Gallorum eam vocem esse antiquam, vt couinni, petoriti, alauda. Sed falluntur egregie. Pura puta vox Latina, quam Galli eo sensu vsurparunt de rebus mulieris peculiaribus, quæ extra dotem esse, atque ad vsum suum in domo mariti propria se habere vellent. Ego potius accedo Ægidio Menagio τῷ πάνυ, Gallos Cisalpinos, qui Latine loquebantur, ea, quæ extra dotem sunt, peculium appellare.

Vt rhedæ) Fabius libro 1. cap. 5. Fortunatus:

Curriculi genus est, memorat quod Gallia rhedam.

Petoriti) Quod Græci φορεῖον, Galli Transalpini petoritum appellant; auctore Gellio 15. 30. Quintil. d. c. 5. Festus in petoritum, vetus Horatij Schol. ad sat. 6. lib. 1.

Couinni) Pomponius Mela lib. 3. 6. *Dimicant non equitatu modo aut pedite, verum & bigis & curribus Gallice armati, couinnos vocant.* D. Hieronymus in Esaiam libro 18. *Reducantur Sarraco Gallico couinisque bellicis.*

XV. *De dote cauta & non numerata.*

CAutionem nudam siue tenorem inanium dotalium instrumentorum, vt ait *l. 9. §. de bon. prosc.* dotem non facere, vt *l. 1. §. de don. an. nupt.* non factam donandi animo rem desiderare donationem naturalem. Factam donandi animo, & legitime, & ex SC. confirmatam morte mariti, si fuerit facta forte manente matrimonio, pro dote haberi, *l. 2.* Cautioni falsæ obijci præscriptionem anni numerandi à soluto matrimonio, l. 3. quam Nou. 100. valde immutauit.

XV. Enarratio.

NOn factam donandi animo) Cautio nuda, id est, dotis non acceptæ, quæ non donandi animo facta est, pro dote non habetur.

Rem desid. dation. natur.) Vt dos de re ipsa data sit, l. 2. ἐν αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ, Basilica, ἐν ἔργῳ, Scholiastes.

Factam donandi animo) Puta, vt quod vxori donauit, in dotem accipiat, vt in *l. si quis vxori 59. D. de don. int. vir. & vxor.*

Et legitime) *d. l. 2.* Pone donationem D. solidos excedere, & legitime insinuatam, vel intra modum legitimum factam. Thalelæus ad *d. l. 2* Basil. libro 29. tit. 5. cap. vlt. Donatio eiusmodi ex Senatusconsulto morte mariti confirmatur, si in eadem voluntate manserit, *l. cum hic status 32. D. de donat. int. vir. & vxor.*

Nouella 100.) Exceptio non numeratæ dotis post solutum matrimonium anno finitur, si matrimonium biennio tantum durauerit: nam si diutius durauerit, non tamen amplius decennio, post solutum matrimonium tribus mensibus finitur. Si amplius decennio durauerit, mulieri dotem repetenti ex instrumento dotali, nulla opponi non numeratæ dotis exceptio potest. Cuiac. ad d. Nouellam 100.

XVI. *De donationibus inter virum & vxorem & à parentibus in liberos factis, & de ratihabitione.*

QVæstio de re vxoria multis partibus constat, inter quas vna est de donationibus inter virum & vxorem, propter quas erat retentio dotis. & hanc partem hic tit. exequitur, iámque superioris tituli l. 2. prædicere occupauit, cautionem dotis non acceptæ factam vxori donandi animo, confirmari morte mariti. quod est ex SC. siue oratione Seueri & Antonini, quæ & Constitutio dicitur generali nomine, *l. 3. h. t.* quæ si interueniat Falcidia, ita accipienda est, vt confirmetur donatio pro dodrante tantum, *d. l. 2. & l. 14. h. t.* Donatio enim inter maritos comparatur donationi causa mortis post SC. excepto vno casu, si donator in seruitutem redigatur, quo donatio inter maritos confirmatur, donatio causa mortis inter alios infirmatur. Ab initio autem donationes inter virum & vxorem ipso iure non valent, ne mutuæ quidem, *l. cum*

hic ſtatus §. *ſi ambo*, *D. eod.* & reuocantur pœnitentia tacita vel manifeſta per vindicationem, aut condictionem non in ſolidum, ſed in quantum locupletior ex ea re factus, facta ve eſt, qui quæve donatum accepit, *l. pen. C. Theod. de reu. don.* & hac etiam ratione quæ locupletiorem non faciunt donatarium, permiſſæ ſunt. Exemplum autem SC. ſine Orationis Seueri & Antonini fecit, vt idem Iuſtinianus ſtatueret in donationibus à parentibus collatis in filiosf. vt ſilentio, vt morte confirmarentur. & naturali igitur & ciuili morte exemplo donationis inter maritos, & donatore mortuo apud hoſtes, non iam ex SC. vel exemplo SC. ſed ex lege Cornelia teſtamentaria, vel poſt mortem donatoris, donatario poſtliminio reuerſo, à Iuſtiniano noue producta vtraque fictione ad donationes inter virum & vxorem, *l. vlt. h. t.* Id vero de confirmatione donationis inter patrem & filiumf. quod idem Iuſtinianus ſtatuit, ante non tenuerat, vetante regula, quæ ex poſt facto non vult conualeſcere, quod ab initio non valuit. & hoc ſecus ſi quando fit, etiam fit ex lege certa vel incerta. i. incognita nobis, vel vtiliter, non directo. Inde vero cum dubitatio naſceretur, vtrum donator ſi legaret quod donaſſet, id iure confirmationis caperetur, an iure legati, & conſtaret capi iure confirmationis poſt SC. *l. 14. hoc tit.* nec verbum igitur Lego ſemper facere legatum, vti nec verbum Dono donationem, *l. ex conducto* § *Pap. to.* Idem Iuſtinianus ab hac definitione vnum caſum excepit: Si donatio inſinuata non eſſet, & differentiam patefecit inter ius confirmationis & legati. Ius legati non retrotrahi. Ius confirmationis retrotrahi: & generaliter idem definit, omnem confirmationem vel ratihabitionem retrotrahi, ſublata differentia veterum, inter ea quæ ſunt iuris & ea quæ ſunt facti. nam ea quæ ſunt iuris retro trahebantur, non ea quæ ſunt facti, *arg. l. 7. D. de iure cod.* Et hoc tantum eſt quod de ratihabitione hic tit. habet, & de donatione parentum erga liberos ſuos vna lege noua Iuſtiniani comprehenſum *l. 25.*

XVI. Enarratio.

QVod eſt ex SC. ſine orat. Seu. & Ant.) *L. cum hic ſtatus 32. D. de donat. int. vir. & vxor.*

Comparatur donationi cauſa mort.) Habetur pro donatione cauſa mortis, vel pro fideicōmiſſo, *l. in donationib.* §. *ad l. Falc.* fideicōmiſſi partibus fungitur.

Inter alios infirmatur) *L. res vxoris 24. hoc tit. l. ſi quis 7. D. de mort. cau. donat.*

Reuocantur pœnit. tac.) Veluti ſi donator res donatas alij vendiderit, pignori ve dederit, *d. l. 32.* § *ſi maritus*, & *l. 12. h. t.*

Vel manifeſta) *l. 18. hoc tit.*

Condictionem) Sine cauſa, vel ex iniuſta cauſa, quæ dicuntur vtiles actiones in *l. 7.* vt Gl. interpretatur.

Quæ locupletiorem non faciunt) Veluti ſi ſeruus donatus ſit manumiſſionis cauſa, *l. 22.*

De confirmatione donationis) Vt patris donatio in filiamf. collata confirmatur morte *l. donationes 1. h. t.* ita æquum eſt, donationem filiæfamilias in patrem collatam confirmari morte filiæ. Cuiac. in Conſultat. 44.

Vetante regula quæ ex poſt facto) *L. 29. D. de d. u. reg. iur.* & poſt facto, ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα συμβαινόντων, Theod. Balſamon ad can. 38. Greg. Thaumaturgi. *ex his quæ poſtea accidunt.*

Conualeſcere) βεβαιοῦται, confirmari.

Et hoc ſecus ſi quando fit Plautus Capt. act. 1. ſc. 4. v. 92. *Hic ſi ſecus reperies.* & v. 106. *nunquam hoc inuenies ſecus* Secus, eſt aliter hoc aliter ſi quando fit, lege confirmatur, vel Senatuſconſulto, vt donationes A inter virum & vxorem.

XVII. *De repudiis & iudicio de moribus ſublato.*

PArs alia quæſtionis de re vxoria fuit de moribus coniugum, qui diuortio cauſam dediſſent, quoniam propter mores erat retentio ex dote, atque etiam actio de moribus. Sed actio tollitur à Iuſtiniano *l. vlt.* quoniam ſufficiunt pœnæ iniuſti repudij comprehenſæ *l. conſenſu*, & retentionem quoque poſtea ſuſtulit ſurſum *tit. 13. §. taceat.* Sed quia non niſi facto diuortio retentioni locus erat, vel actioni de moribus, etiamſi vtraque ſublata ſit, reſidet tamen adB huc inſpectio de diuortiis, de quibus eſt hic tit. nam repudiorum nomen generale eſt, quo & diuortia ſignificantur, & repudia inter ſponſos. & de his eſt *l. 2.* Ceteræ de diuortiis. Diuortium eſt repudium & ſeparatio maritorum. Repudium eſt diuortium vel renunciatio ſponſalium. Placet valde formula repudiandæ vxoris impudicæ, quæ eſt in ſatyrico Petronij: Quia fidem ſcelere violaſti, & communem amicitiam, res tuas ocyus tolle, & alium locum quem polluas quære. Licita autem fuere repudia ante *Nou. 117.* ex *l. 9. hoc tit.* facta communi conſenſu, non inuito altero, impune ſine iuſta & legitima cauſa. Solius Flaminis matrimonium non niſi morte dirimi non poterat, auctoribus Feſto & Gellio. Imo nec vllius C olim iure veteri, & primum Domitianum repudia permiſiſſe Plutarchus ſcribit in ῥωμαικοῖς.

XVII. Enarratio.

DE moribus) Ioſephus de vita ſua, μὴ ἀρεσκόμενος αὐτῆς τοῖς ἤθεσιν ἀπεπεμψάμην de vxore ſua quam repudiauit ob mores.

Erat retentio ex dote) Vlpianus *tit. de dotibus, l. 1. C. Theod. vict. ciuilit. criminal. ag. non poſ.* & *l. 1. eod. Cod. tit. de dot.* ſi culpa mulieris factum eſſet diuortium. Seneca Medeæ act. 3.

Hac dote nupſi: redde fugienti ſua.

Ioſephus Scaliger: lege Romana: quod culpa Iaſo-D nis diuortium interuenerat, non Medeæ.

Pœnæ iniuſti repudij) Lex iniuſti repudij maxime neceſſaria ad continenda matrimonia, vt eſt in Fabij declamatione 262.

Quo & diuortia ſignif. & rep.) Pro diuortio accipitur in Iuſtini Apologia 1. pro Chriſtianis: τὸ λεγόμενον, inquit, παρ' ἡμῖν ῥεπούδιον δοῦσα ἐχωρίσθη. Gloſſæ: ἀπόλυσις γαμετῆς ἢ μνηστῆς. *repudium*: Item διάλυσις γάμου, *repudium.* Theodoretus in Eſaiam cap. 50. βιβλίον δὲ ἀποστάσεως ὃ καλοῦσιν οἱ πολλοὶ ῥεπούδιον, ὀνομάζει: *Libellum diuortij vocat quod vulgo repudium dicitur.* Suetonius Tiberij cap. 2. *Repudiumque ei ſuo nomine remiſſum.* Tertullianus Apolog. cap. 6. *Nulla repudium domus ſcripſit.* & mox: *Repudium iam & votum eſt, E quaſi matrimonij fructus.* Adde de monog. cap. 9. ad finem.

Placet valde formula) Hæc exſtat apud Plautum in Amphitr. Act. 3 Sc. 2. *Valeas tibi habeas res tuas, reddas meas.* Quintilianus d. declamat. 262. *Tunc repudiatam tu credis vxorem, cum res ſuas ſibi habere iuſſa eſt, cum egredi de domo.* Martialis 10. 41.

——— Proculeia maritum

Deſeris, atque iubes res ſibi habere ſuas.

Apuleius Metam. 5. *Confeſtim toro meo diuorte, tibique res tuas habeto.* adde *leg. 2. D. de diuort.* V. Cuiac. Obſeru. 1. 39. & ad Nou. 22. vbi locum Ciceronis è Philippica 2. profert, vt Victorius emendauit: *claues ademit, exegit*, & Muretus in variis probauit, 2. Var. cap. 2.

Licita autem fuere repudiá] Vt quaſi per ludibrium matrimonia contraherentur & dirimerentur. Suetonius in Iulio cap. 43. *Diremit nuptias prætorij viri, qui digreſſam a marito poſt biduum ſtatim duxerat.* Eleganter D. Hieronymus libro 1. aduerſus Iouinianum: *Quaſ tam repudiatas*, inquit, *altero nuptiarum die ſtatim nupſiſſe legimus: vterque reprehendendus maritus, & cui tam cito diſplicuit, & cui tam cito placuit.*

Ante Nouel. 17.] Quam Iuſtinus reuocauit *Nou. 160.* inter Nouellas Iuſtiniani.

Communi conſ.] *Amica ſeparatione*, vt loquitur Tertull. de Monog. cap. 17. συναινέντος ἑκατέρου μέρους, *Nou. 22. cap. 4.* vel ex cauſa, puta, ſterilitatis, ob quam primus Spurius Caruilius diuortium feciſſe dicitur. Fragmentum Varronis: *Quod parere non poteras, mulier in foras betere iuſſi:* de quo videndus Plutarch. in Sylla, A. Gellius, Dionyſius Halicarn. Sed hoc non obtinuit in Republica Chriſtiana. D. Auguſtinus in libro de nuptiis & concupiſc. cap. 10. *Vt cum filiorum procreandorum cauſa vel nubant feminæ, vel ducantur vxores, nec ſterilem coniugem fas ſit relinquere, vt alia fœcunda ducatur. Quod ſi quiſquam fecerit, non lege huius ſæculi, vbi interueniente repudio ſine crimine conceditur cum aliis alia copulare connubia, ſed lege Euangelij reus eſt adulterij.* Nec igitur ob ſterilitatem dirimitur matrimonium, ſicut nec bona gratia ob imbecillitatem ſoluitur, id eſt, ſi quis res mariti agere non poſſit, *Nouel. 22. cap. 6.* ob ſeruitutem. Ionas Aurelian. Epiſc. in lib. 2. de inſtitutione Laicali cap. 12. *Sunt namque nonnulli, qui dum liberæ conditionis ſortitos ſe putant eſſe vxores, ſi aliqua occaſione poſtea ſeruituti ſubactæ fuerint, illico eas à iure coniugij ſeparant: Et hoc lege mundi faciunt, non lege Chriſti.* De his cauſis & monachiſmo & captiuitate, vide Cuiac. ad d. Nou. 22.

Feſto] In flammeo.

Et Gellio Libro 10 15.

Plutarchus] Seldenus de Flaminicæ diuortio Plutarchum accipit, vxoris Ebraicæ lib. 3. cap. 27.

XVIII. *Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.*

HIc titulus eſt de ipſa repetitione & ſolutione dotis, ſiue de iudicio reciperandæ dotis, quod ſoluto matrimonio competit aliquando directo, aliquando vtiliter, vt l. 3. & non in ſolidum aduerſus maritum; ſed quatenus facere poteſt, aduerſus heredem eius in ſolidum, *leg. 8. & 9.* ac rurſus in patrem ſi marito filiof. dos data ſit, non in ſolidum; ſed de peculio, ſi ipſi patri in ſolidum, *l. vlt.* & aliquando non res ipſas dotales peti, ſed pretium, aliquando etiam partus ancillarum venire, ſi non mariti, ſed mulieris periculum fuerit; non etiam fructus, nec ſolam partem dotem ſine filia, quæ ſuperſtes ſit, repetere, nec in eius arbitrio dotem eſſe filiæ vt peculium, *l. 2.* & ad hanc fere modum finémque dotem repeti hic tit. docet. At eadem de re ſunt tit. 13. An hic igitur ſuperfluus? minime vero; alioquin erit etiã ſuperfluus tit. 23. de fundo dotali, quoniã eodem tit omne fere de fundo dotali expoſitũ eſt. Verum obſeruandũ eſt in eo tit. 13. ea tantũ exponi de repetitione dotis quæ noua Iuſtinianus fecit, partim probato, partim improbato iure actionis rei vxoriæ, & ipſa etiam actione ſublata, & retenta ſola ex ſtipulatu, & mulieri, ſoceróque data tacita ſtipulatione, & mulieri etiam tacita hypotheca, & ſimiliter ea tantum exponi de fundo dotali quæ ipſe fecit noua, ſublata differentia locorum, quam induxerat lex Iulia, & differentia

A alienationis & hypothecæ. Cæteraque de repetitione dotis vel fundo dotali Conſtitutionibus prodita ſunt, confirmari nominatim in *d. tit. 13. §. vltim.* & cetera de fundo dotali ſunt in tit. 13. cetera de repetitione dotis in hoc titulo. Imperfectus eſſet hic liber ſiue tractatus de dotibus, ſi contineret ea tantum quæ de iure dotium Iuſtinianus fecit noua, non etiam vetera, quæ non mutauit.

XVIII. Enarratio.

ALiquando vtiliter, vt l. 3.] Dominus ibi vtili actione de dote tenetur, quia neque matrimonium fuit, neque dos, & conuenitur non in ſolidum,
B ſed de peculio. Emendanda eſt Gloſſa Theodori ibi : n de peculio γυμνάζουσιν ἐπὶ τ͂ πεκουλίου τὸ πᾶν ἀπαιτεῖ, ὡς δηλοῖ ἡ ι. διάταξις τοῦ παρόντος τίτλου. Legendum, inquam, οὐκ ἀπαιτεῖ : Actione de peculio dos in ſolidum non petitur, vt oſtendit 10. conſtitutio huius tituli.

Non in ſolidum] *L. maritum 12. D. eod.*

Sed pretium] *L. 6. in fine.*

Sed mulieris periculum] Fac conueniſſe vt ipſæ res æſtimatæ ſoluto matrimonio redderentur, ſi extent. partus ancillarum dotalium ad mulierem pertinent: Cum enim mulieris periculum ſit, eiuſdem commodum eſſe debet, *l. 1. c. 1.*

Quæ ſuperſtes ſit] Nam ſi ſuperſtes non ſit, pater
C dotem repetit, ſiue filiafamilias eſſet, vt in ſpecie *legis 4* ſiue emancipata, vt ibi ait Theodorus.

Vt peculium l. 2. & 7.] In *l. 7.* Cuiacius legit, peculium, & Thalelæus ibid. ἀφαιρεῖσθαι τὸ πεκούλιον: *peculium adimere:* veteres tamen codices nihil mutant.

XIX. *Si dos conſtante matrimonio ſoluta fuerit.*

COmmodiſſime iunxit hunc titulum ſuperiori: nam *l. vlt. ſuperioris tituli*, & lex iſtius tituli partes duæ ſunt vnius eiuſdémque Conſtitutionis, vt conſtat ex *Cod. Theod. l. ſi conſtante, De dot.* Lex vl-
D tima ſuperioris tituli eſt de marito mortuo, hæc vero de vxore mortua, & vt marito mortuo dos redit ad mulierem, nihilque ex ea heredes mariti ſibi vindicare poſſunt ex *d. l. vlt.* ita ex hac lege vxore mortua contra generalem definitionem ſuperioris tituli, vt dos ſoluto tantum matrimonio petatur, vel ſoluatur, exceptis certis cauſis: quia repræſentationem dotis perſpicuum eſt inſtar donationis obtinere quæ inter maritos prohibita eſt, ſi maritus, conſtante matrimonio dotem mulieri ſoluerit abſque legitima cauſa, quia ea ſolutio præmatura pro donatione eſt, nihil ex ea dote heredes mulieris ſibi vindicare poſſunt, ſed marito aduerſus eos eſt repetitio dotis cum fructi-
E bus omnibus quaqua fide percepti ſunt à die ſolutionis. Iure enim veteri mortua vxore dos aduentitia, vel profectitia ſi non ſit pater, lucro mariti cedit, liberis communibus ſeruata proprietate quaſi bonorum maternorum; adeo vt nec à liberis ea abalienare poſſit, maxime ſi eis nouercam ſuperduxerit. Iure nouo, quo mortua vxore dos non cedit lucro mariti, & redditur heredibus mulieris, § *illo procedendo tit. 13* non poteſt eſſe locus Conſtitutioni huius tituli, niſi ponas conueniſſe inſtrumento dotali vt dos mortua vxore lucro mariti cederet: & ita hanc Conſtitutionẽ accipit Iuſtinianus in *Nou. 22.* ea nimirum inflexa & accõmodata ad ius quod ipſe nouũ fecit de dotibus: quo argumento contendere fortiter poſſis

quæcunque his vel Pandectarum libris cauta sunt, excipi debere secundum noua iura quæ Iustinianus introduxit. Sed id efficere tamen vbique, vincereque sane haud quaquam possis. Illud non omittam in specie huius legis, non eosdem fuisse liberos & heredes mulieris, extraneos scilicet heredes fecerat mulier, liberis satisfecerat, relicta portione legitimæ portionis.

XIX. Enarratio.

EXceptis certis causis] De quibus in *l. mutus* 75. §. 1. *D. de iu. dot. & l. quamuis* 20. *D. sol. matrim.*

Quaqua fide] Accursius vtitur distinctione bonæ fidei, & malæ fidei.

Nisi ponas conuen. instrum. dot.] Cum Azone heic in Summa & Odofredo. Basilica: Si maritus dotem, quam mortua muliere lucrari debet, &c. Liberis tamen seruatur proprietas, & solus vsusfructus patris est, *in Constit. huius tit. in fi.* in qua pro, *competens*, alii codd. habent, *seruetur.* & alii neutrum hoc modo: *ita vt proprietas eiusdem liberis ex eadem susceptis alienari*, &c. Sic vetus Ægidij Menagij v. cl. & τὸ κατὰ πόδας.

Legitimæ portionis] Vt in §. *sed hæc*, *Institut. de inoffic.* & ibi Cuiacius.

XX. *Ne fideiussores vel mandatores dotium dentur.*

PErtinet etiam hic titulus ad repetitionem & solutionem dotis, vt maritus, vel socer, vel prosocer, qui dotem accepit, dotis seruandæ & soluendæ soluto matrimonio mulieri non cogatur fideiussorem dare, vel mandatorem, cuius scilicet mandatu vxor dotem det viro, quo fit aduersus fideiussorem vel mandatorem mulieri regressus soluto matrimonio dotis reciperandæ gratia. & si vltro maritus dederit fideiussorem vel mandatorem, vt non obligetur, quia hanc obligationem Constitutiones improbant, *l.* 1. *Cod. Th. de fid. dot.* & ratio Constitutionum hæc est, quia cum mulier credat marito suum animum, & omnem vitam, vel socero cuius filio se nupsit, & plerunque etiam parapherna, absurdum esset fidei eius ea etiam si non committeret dotem, quæ & in bonis mariti est, vel ei iam commissa & concredita ea, si desideraret fidem alienam, si fidem haberet fidei alienæ magis quàm amicitiæ, fideique communi. Ante nuptias fateor posse dari fideiussorem dotis, vel post nuptias, non manente matrimonio. Hac de re memini me scribere ad Africanum lib. 4.

XX. Enarratio.

VT non obligetur] Placentinus & Franciscus Duarenus existimabant, dandi quidem fideiussoris necessitatem remitti, sed datum obligari. Verius tamen est, non obligari, quæ fuit Azonis sententia heic in Summa, Odofredi, & Græcorum. Stephanus ad *l.* 52. *D. de iu. dot.* εἰ δὲ καὶ δοθῇ, οὐκ ἐνέχεται: *Sed neque si datus fuerit, tenetur.*

Ante nuptias fateor] Ante nuptias datus fideiussor tenetur, Constantinus Harmenop. Epitom. libro 4. tit. 8. §. 9. Azo contra putat, loco citato. Post solutum matrimonium fideiussor dotis reddendæ accipi potest, *l. si constante* 24. §. 2. *D. sol. matr. & l. exceptiones* 7. *D. de exception.*

Ad Africanum libro IV.] Ad leg. *vir vxori* 17. §. 1. *ad Senatusc. Vellei.*

XXI. *Rerum amotarum.*

PArs alia quæstionis rei vxoriæ, est de rebus amotis, propter quas erat olim compensatio siue retentio ex dote, & quæ etiam hodie manet actio rerum amotarum. De vtraque est hic tit. De Compensatione siue retentione *l.* 1. vt à Græcis accepta est. De actione *l.* 2. & 3. Et est actio rerum amotarum, condictio, quæ ex edicto prætoris post diuortium datur statim, & in solidum in vxorem vel maritum, qui coniugi res abstulit diuortij causa. Oriri dicitur ex diuortio *l. vlt.* § *pen. D. de diuort.* quia post diuortium datur, non manente matrimonio. Et oriri ex furto, *l.* 21. §. *vlt. D. eod. l. si rerum, D. de re iud.* atque adeo quasi pœnalis esse, & quasi famosa, nec in heredem dari vltra id quod ad eum peruenit, *l.* 3. Et vt contractus appellatione continetur quasi contractus: sic in *l.* 2. famosæ vel pœnalis actionis, quasi famosa vel quasi pœnalis; qualis hæc actio est, quod in ea furti fiat mentio tacita. Nam & si res amotas dicas, populus intelligit te res furtiuas dicere, apud quem constat ratio nostræ famæ. Verbum amouendi elegit prætor in hoc edicto, vt parceret pudori eius qui maritus, vel quæ vxor fuit ex furto in matrimonio commisso, longe alia ratione, quam in edicto, vt suus heres beneficium abstinendi non habeat qui quid ex hereditate amouit, & in edicto, Si quid testamento manumissus ex hereditate subripuit: in quibus quia hereditati furtum non fit, non potuit furti meminisse. In hoc verò furtum, quæ res est natura turpis, verbis extenuat in honorem prioris matrimonii; nec Latine loquitur. *i.* furtum non appellat furtum; sed vt qui pulsauit se attigisse; qui vulnerauit, se læsisse dicit.

XXI. Enarratio.

ERat olim compensatio, siue retentio] *L. mulier* 75. & *l. vn.* §. *taceat*, *sup. de rei vx. act.*

Vt à Græcis accepta est] Theodorus. Actione de dote conuentus, compensationem obiicit etiam rerum ab vxore subtractarum.

Condictio] *L. rerum* 26. *D. eod.* ex iniusta causa, *l. rerum* 25. *in fi. eod.* & certi, *l. si concubina* 17. §. *pen. eod.* quæ ex omni causa competit, *l. certi* 9. *D. de reb. credit.*

Ex edicto Prætoris] Edicto Prætoris promittitur, *l.* 2. *h. t.* sic enim legit Cuiac. Obseru. XVII. 6.

Post diuortium] Actio rerum amotarum datur aduersus eam quæ vxor fuit, *l.* 1. *D. eod.* μετὰ διαζύγιον, vt ibi Græci. Constante matrimonio condictio competit, *d. l.* 25.

Datur statim] Paulus ait, rerum amotarum actionem damnum repræsentare, id est, vt Græci rectè interpretantur, ἡ rerum amotarum παρ' αὐτὰ τὴν ζημίαν ἀπαιτεῖ ἀποκαλύπτειν τῷ ἀδικηθέντι, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα μέλλει ἁρμόζειν ἡ τῆς προικὸς ἀπαίτησις: *rerum amotarum actio instituitur, vt qui damnum passus est, statim indemnis fiat.*

Et in solidum] Quoniam ex malo contractu, & delicto oritur, vt est in *l. si rerum* 52. *D. de re iudic.* siue vt est in *l si mulier* 21 §. *vlt. D. h. t.* rerum amotarum actio pendet ex furto.

Vel maritum] Etiam in maritum rerum amotarum actio est, Vlpian. *tit.* 7. §. 1. *l. contra* 6 §. *si post diuortium*, & *l. seq. D. eod. l.* 2. *hoc tit.*

Diuortii causa] Nisi enim spe repudii mulier ea subtraxerit, rerum amotarum actio non est, sed in rem & ad exhibendum, Thalelæus.

Quasi pœnalis esse] Auctor ἀνωνύμ. ad *leg.* 16. *D. eod.* colligit ex d. l. actionem rerum amotarum

non esse pœnalem. Notat tamen quosdam interpretes exponentes legem 2. hoc tit. scribere, eam non competere constante matrimonio, quod sit pœnalis, libro 2-. tit. 11.

Quasi famosa] Vide ad *tit. de condict. furt.* §. *lib. 4.* Non est proprie pœnalis, aut famosa, sed quasi pœnalis, & quasi famosa.

Qui quid ex hered. amouit] *L. si seruum 71. §. 3. D. de acquir. hered.*

Et in edicto, si quis testam.] *L. pen. & vlt. D. si is qui testam. lib. esse iuss. erit.* ibi amouere, est ὑποκλέπτειν subripere.

Hereditati furtum non fit] *L. in eo quod 33. §. 1. D. de adquir. rer. dom.* quia rei hereditariæ nondum possessæ furtum non fit, *d. l. 6. §. vlt.*

Quæ res est natura turpis] *L. Probrum 42. D. de verbor. signif.* vide quæ dixi tit. 1. Institutionis 4.

Verbis extenuat] Lenitate verbi tristitiam rei mitigat, Cuiac. in Paratitulo D. Diuus Augustinus lib. 2. de Ordine cap. 4. *Solœcismos & barbarismos quos vocant, Poetæ adamauerunt, quæ schemata & metaplasmos mutatis appellare nominibus, quam manifesta vitia appellare maluerunt.* Eiusmodi ὑποκορισμοῖς vtuntur alij auctores, vt dixi in Replicatione de Mutuo aduersus Claudium Salmasium p. 114. Mariandynos, quos Heracleotæ in seruitutem redegerant, ὀνόμαζον δωροφόρους, ἀφαιροῦντες τὸ πικρὸν τῆς ἀπὸ τῆς οἰκετῶν προσηγορίας vt scribit Athenæus libro 6.

In honorem prioris matrim.) *L. 2. D. eod.* propter reuerentiam personarum, *l. 3. §. 2. eod.*

Nec Latine loquitur.] Martial. 11. 21.

XXII. *Ne pro dote, mulieri bona mariti addicantur.*

LOnge alia est ratio huius tituli ac fuit superioris. nam viui mariti pudori parcit mulier ex tit. superiore, si de rebus agat diuortij causa à marito subreptis. quin & viuo marito parcit, si agat de dote dum eum non condemnat in solidum, sed quatenus facere potest. Mortuo autem marito, iudicio dotis heredem eius condemnat in solidum, *l. maritum, D. sol. matr.* & ex hoc tit. non parcit pudori mortui. quinimo si nullus marito heres existat, ex illa parte edicti, Cui heres non extabit, mittitur in possessionem bonorum omnium mariti, dotis seruandæ causa, quo genere non transfertur possessio, sed ius prætorij pignoris constituitur: deinde transactis aliquot diebus, intra quos si res exigat, curator bonis cõstitui potuit, bona proscribuntur, & ex consensu creditorum creato magistro bonis vendundis publicè veneunt sub hasta lege dicta venditioni soluendæ ab emptore dotis integræ, aut partis, & bona addicuntur emptori, qui licitatione vicerit, isque emptor bonorum similis est bonorum possessori, & satisfacere cogitur mulieri pro rata dotis, & ceteris creditoribus. nam hic ordo omnibus creditoribus proficit, *l. cum vnus, D. de reb. auct. iud. poss.* Hic est ordo edicti perpetui, quo vtitur creditor quilibet, *l. 6.* §. *eod.* & suggillat nomen mariti, vel alterius debitoris. nec enim hoc ordine neglecto, iure postulat quisquam sibi pro dote vel alio debito addici bona debitoris. Denique hoc ordine seruato, quem noster Theophilitzes rectissime exposuit in tit. *de succ. sub. quæ fiet. per bon. vend.* mulier indemnis damno seruatur secundum ius quod obtinuit, antequam dedisset Iustinianus tacitam hypothecã. Quatenus, inquit, successionis modus patitur, in *l. 4.* §. *qui bon. ced. poss.* quatenus substantia patitur. & est πλοκή: nam priore loco successor est heres, aut bonorum possessor, posteriore successio, bonorum emptio, vt in suprascripto *tit. de suc. &c.* & successor, bonorum emptor, qui similis est bonorum possessori. & bona igitur in hoc proposito dicimus non deducto ære alieno, vt in lege Falcidia, sed cum sua causa, vt in edicto de bonorum possessionibus ex testamento vel ab intestato. Addicere bona est ea collocare penes mulierem, vel alium creditorem, vel alium quemlibet ex alia causa, cúmque eorum bonorum possessorem facere, quem vtique prætor tuetur quasi dominum. est enim addicere prætorium.

XXII. ENARRATIO.

NOn condemnat in solidum] *l. si filiofam. 53. D. sol. matrim.*

Heredem eius] Quia tale beneficium personæ cohæret, *l. 13. D. sol. matrim.*

Cui heres non extabit] Vide quæ diximus ad Theoph. *tit. de success. subl. lib. 3.*

Quatenus, inquit, success. mod.] πρὸς τὸ μέτρον τῆς οὐσίας. pro modo facultatum, Græci.

Vt in lege Falcidia] Quum ratio legis Falcidiæ ponitur, deducitur æs alienum, *§. vlt. Instit. de lege Falcid. l. 6. C. eod.*

Cum sua causa] Cum suis commodis & incommodis, cum suis oneribus, *l. 1. & 3. D. de bonor. poss.*

Quasi dominum] Prætor enim dominum facere non potest, *l. 3. in fine, D. si vsusfr. pet.*

Addicere prætorium] Tria verba Prætoris, do, dico, addico.

XXIII. *De fundo dotali.*

LEx Iulia scripta est de fundo dotali, sed pertinet etiam ad ædes, vt lex XI. tab. quæ vsucapionem fundi iubet esse biennium: vt contra interdictum Vti possidetis scriptum est de ædibus; sed pertinet etiam ad fundum, *l. 1. §. pen. D. Vti poss.* non ad superficiem solam, *l. 3. §. sed si §. D. eod.* & idcirco de superficie proprium interdictum proponitur quasi vti possidetis in tit. *de superf.* & ita lex Iulia non pertinet ad superficiem, *l. si ex lapidicinis, D. de iur. dot.* quæ vult maritum rei dotalis quæ solo continetur, si ea res inæstimata sit, vel etiam æstimata electione mulieri seruata repetendæ rei, vel æstimationis, non habere alienationem. quo nomine significatur omnis translatio dominij, *l. 1.* ergo & diuisio, & actio communi diuidundo per quam ad diuisionem peruenitur, *l. 2. hoc tit. l. ex capite § 1. D. de capr. pec.* & videndum hac in re quid noui iuris Iustinianus introduxerit sursum tit. 13.

XXIII. ENARRATIO.

VT lex 12. tabul.] Cicero in Topicis: *Quoniam vsus auctoritas fundi biennium est, sit etiam ædiũ. At in lege ædes non appellantur.*

Lex Iulia non pert. ad superficiem] Superficium res soli non est: τὸ συμφυτικὸν, δηλον. ἢ τὸ ὑπέρθυρον ἀκίνητον ἐστὶν, ἀλλ' οὐκ ἐδαφικόν: *Superficies immobilis res est, sed res soli non est,* vt ait auctor Ἐπιτομ. ad *l. leg. si ex lapid.* libro 29. tit. 1.

Si ea res inæstimata sit] Fundus inæstimatus proprie dotalis dicitur, *l. vn. § & cum lex, §. de rei vxor. act.* & ideo Græci fundum dotalem interpretari solent, ἀγρὸν ἀδιατίμητον, *fundum inæstimatum.*

Vel etiam æstimata] *L. 1. hoc tit.* Rerum æstimatarum maritus quasi emptor est & velut pretij de-

bitor, *d. l. vn.* §. *cumque ex stipulatu*, *l. quotiens 5.* ∓. *de iure dot.* Dixi plenius in Replicatione de Mutuo aduersus Salmasium pag. 72.

Ergo & diuisio] Maritus ad diuisionem fundi communis prouocare non potest: nam qui prouocat, alienare videtur, τὸ cōmuni diuidundo δικαστήριον ἐκποίησιν ἔχει ἐν ἑαυτῷ. *Communi diuidundo iudicium alienationem in se habet.* Græci ad *l. cum in fundo 78. §. per. D. de iu. dot.* prouocari autem potest, *l. 2. h. t.*

Titulo 13.] *l. vn. §. Et cum ex Iulia.*

XXIV. *Diuortio facto apud quem liberi morari, vel educari debeant.*

B PArs alia huius tractatus fuit de liberis, quoniam propter liberos sextarum vel quintarum retentio erat ex dote, alendorum communium liberorum causa, vt tit. 13. §. *aleat.* & inde quærebatur diuortio facto apud quem morari & educari debeant. & Constitutio huius tituli hoc ponit in arbitrio iudicis; vt *l. 3. tit. s.* . nec probat vt per sexum liberorum diuisio fiat inter parentes. Vel, subdisiunctio est.

XXIV. Enarratio.

NEc probat vt per sexum] Vt mares apud maritum, fœminæ apud vxorem morentur & educentur, vt quibusdam placuisse significat *lex vn. h. t.* sed iudex competens æstimabit apud quem educari debeant. Ex Nouella 117. cap. 7. Liberi impuberes morte soluto matrimonio educantur apud matrem, si iterum non nupserit. diuortio autem facto, apud eum qui diuortio causam non dedit.

Vel subdisiunctio est] Disiunctio pro coniunctione, id est, apud quem liberi morari & educari debeant.

XXV. *De alendis liberis ac parentibus.*

Vide lib. 25. Dig. tit. 3.

INde etiam quærebatur, à patre, an à matre, an communiter alendi essent, & definitur, depulsos à mamma seu exuberes esse alendos à patre pro modo facultatum, etiam emancipatos, vt *l. 5. D. de agn. lib.* & vice versa, vt eadem lex ait, quod est ἀντιπελαργεῖν, parentes vtriusque sexus esse alendos à liberis, quia patri & matri pietas æqualis debetur, *l. 4. D. de cur. fur.*

XXV. Enarratio.

DEpulsos à mamma] Varro 2. de re rust. *Cum porci depulsi sunt à mamma.* Depulsos à lacte, Virgilius Ecl. 7. Glossæ: ἀπογαλακτίζω, *lacte depello.*

Exuberes] Ablactatos, Sububeres, ὑπομάσθιοι infantes, qui adhuc sunt sub vbere, νήπια βυζάνοντα in

E Codice Græcobarbaro Nicetæ, ἔτι ἐν γαλαξίν ὄντα, Alexij Comneni libro 2. Isidorus in Glossis, vide Obseru. lib. 19. cap. vlt.

Alendos à patre] Aristoteles Politic. 1. capite 7. φύσεως γὰρ ἐστὶν ἔργον τροφὴν τῷ γεννηθέντι παρέχειν. D. Chrysostomus in homil. de Natiuit. 7. Machab. οὐ γὰρ τὸ τεκεῖν μόνον τοῦτο γὰρ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὸ θρέψαι μόνον. τοῦτο γὰρ προαιρέσεως

Etiam emancipatos] Nam gradum liberorum retinent, §. *n n e* , *Inst. de lcied. quæ ab int. def.*

Vt eadem lex ait] *l. 1. § 2.*

ἀντιπελαργεῖν] Glossæ Isidori: *antipelargosin dicunt, Græci alitionem.* ἀντιπελαργησιν Aristophanes in Auibus:

A ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν τοῖσιν ὄρνισι νόμος Παλαιὸς ἐν ταῖς τῶν πελαργῶν κύρβεσιν. Eleganter S. Ambrosius Hexaem. libro 5 cap. 16. quem vide.

Esse alendos] Parentes alere non vltimus pietatis gradus est. idque ciuilis & naturalis ratio suadet. Ennodius declamatione 14. *Exhibere victum patribus ius decernit.* Libanius in declamatione 18. δέχεται δὴ μετὰ τῶν νόμων πειθόμενον καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς φύσεως νομοθετεῖ ἣ αὐτὴ ταῦτα καὶ τοῖς θείοις καὶ ὁρῶμεν δὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν ἐκείνοις τοῖς ζῴοις τὴν ἰσχύν. *Admittite igitur me obtemperantem legi ciuitatis & naturæ, hæc vero eadem ipsa etiam bellius sancit, ac numinis vim in aliis quoque animantibus videmus.* Demosthenes in oratione 1. in Aristogit. legem esse naturæ, vt parentes alamus, quæ bestiis & hominibus posita sit. Isæus in oratione contra Agoratum: ὅστις γὰρ τὸν γεννώμενον πατέρα τὸν αὑτοῦ τύπτει, καὶ οὐδὲν παρέχει τῶν ἐπιτηδείων διὰ τὸν κακώσεως νόμον ἄξιον ἐστι θανάτῳ ζημιωθῆναι: *Quisquis enim patrem naturalem percussit, aut necessaria ei non præstitit, propter legem malæ tractationis, morte dignus est.* Adde sententiam D. Adriani libro tertio Dosithei magistri num 3. de lege Solonia videndus Diogenes Laërtius in Solone, & Libanius in dicta declamat. 18.

XXVI. *De concubinis.*

EXplicito tractatu de dotibus, datur titulus de concubinis. nam etsi nec dotis in concubina quæstio locum habeat, nec diuortij, nec rerum amo-

C tarum, *l. si concubina, D. rerum amotarum*, nec rerum donatarum, *l. donationes, D. de don.* ne ex quibus causis connubium interdicitur, ex his vtique omnibus etiam concubinatus interdicatur, *l. 1. & 3. §. vlt. D. eodem* tamen concubina vxorem imitatur, vt Iulianus ait *Nou. 18.* & est concubinatus concubináque ἡμίγαμος, vt Zonaras loquitur, & coniugium, sed inæquale, *l. 3. tit. seq.* nec per concubinatum stuprum cœlebs committit, *l. 3. D. eod. l. stuprum, D. ad legem Iulian. de adult.* & vt lege Iulia de adult. tenetur vxor, ita concubina, *l. si vxor, D. eoden*, & vt secunda vxor patris, ita concubina filio quasi nouerca est, vt eam vxorem ducere non possit, *l. 4.* ∓. *de nupt.* &

D vt vxori vxorem superducere non licet, *l. 2.* ∓. *de inc. nupt.* ita nec concubinam superduci bonis moribus conueniens est, *l. ex ea § 1. de verb obl. l. 3. ∫. comm. de mar.* Denique concubinatus legitima coniunctio est, & semi-matrimonium, *l. si qua, ∫. ad SC. Orf.* Constitutionibus tamen tituli sequentis permissa magis quàm probata, quæ naturales liberos solidi incapaces faciunt: capaces quidem erant olim, concubinatu per omnia habito pro legitima coniunctione: ex Constitutionibus illis veluti legitima intemperantia est, vt secundæ nuptiæ, & veluti legitimum vitium, ac tandem damnata Leonis *Nouel. 91.* in desuetudinem abiit.

XXVI. Enarratio.

VXorem imitatur] Et ideo quasi coniugem vocat Saluianus 4. de Prouid. D.

Vt Zonaras loquitur] In Michaele Paphlagone, & Constantino Monom. post Philostratum in Scopeliano.

Coniug. sed inæquale] *l. 1 l. Theod. de collegiat.* Sane enim nisi dignitate nihil interest, *l. item legato 49 §. 1 D. de legat. 3.* & affectu coniugij D. Augustinus serm. 51. de diuers. cap. 16. *Vbi vincit vxor nisi affectu coniugij, affectu interioris castiorisque charitatis.* Vxoris & concubinæ discrimen adfert Epiphanius in oratione de fide Catholica & Apost. Ecclesia.

Et vt vxori vxor. superd.] D. Augustinus de bono coniugij cap. 7. *Non licet & nostris iam temporibus, aut more Romano nec superducere, vt amplius habeat quam vnam viuam.* & libro 22. contra Faustum: *Homines aliter se habentibus iam moribus & legibus, non possunt delectari vxorum multitudine.* De Iudæis dico in Institutione prima tit. 10. D. Hieronymus in epistolam ad Titum cap. 6. *Iudaicæ, inquiunt, consuetudinis fuit, vel binas vxores habere, vel plures.* A

Ita nec concubinam] In Canonibus datis sub Edgaro Anglorum R. num. 19. *Si quis vxorem habeat & concubinam, nihil ei Christianorum iurium præbeat sacerdos aliquis, nisi pœnitens redeat ad emendationem.* D. Augustinus in epistola 70. *Ipsam quoque vxorem non dimisisse, sed concubinarum nescio quarum commixtione pollutum loquuntur homines.* Sed neque duas concubinas habere licet, *Nou. 18. cap. 5.* D. Augustinus Conf. libro 4. cap. 2. *In illis annis vnam habebam, non eo, quod legitimum vocatur, coniugio cognitam; sed quam indagauerat vagus ardor inops prudentiæ, sed vnam tamen, ei quoque seruans tori fidem.* Vide epist. 70. B

Legitima coniunctio est] Ex hac lege licitam coniunctionem esse defendi potest, non legitimam. Græci ibidem: τουτέστι, μὴ ἐξ ἀθεμιτογαμίας: non ex illicita coniunctione.

Permissa magis qu. prob.] Cœlibi concubinam habere licet, *can. is qui, can. Christiano, c. auditu 34. distinct.* Non probat D. Ambrosius, *c. nemo 32. qu. 4.* D. Augustinus in excerptionibus Egberti Archiepisc. Eboracensis: *Concubinas habere nunquam licuit, nunquam licebit.* ex serm. 243. de Tempore. Permissa autem, sicut & apud Græcos νενόμιστο παλλακὰς ἔχειν. οὐδὲ ἦν ἡ παλλακὴ ἐφύβριστον τὸ ὄνομα, vt scribit Eustathius ad Iliad. θ. *Concubinas habere legibus permissum erat, & concubinæ nomen probrosum non erat.* C

Legitima intemperantia est] *V. s. tit. 9.*

Vt secundæ nuptiæ] Vide dicta nobis s. tit. 9.

XXVII. *De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quibus causis iusti efficiantur.* D

MAtres sequuntur liberi: nam in hoc titulo naturales liberi dicuntur qui ex concubinis nascuntur. & recte liberis: nam & de nepotibus naturalibus est in hoc tit. *l. ex vlt.* & rursus recte. Et de matribus eorum; quia liberi naturales & matres eorum in causa capiendi ex bonis patris naturalis simul in vnã portionem admittuntur tam inter viuos, quàm mortis causa, & tam ab vltima voluntate quàm ab intestato, *l. 2. & 8. hoc tit. & Nouella 18. & 89.* Alias naturales comparati adoptiuis, iusti & ciuiles liberi sunt; alias comparati iustis, ex concubinatu progeniti. Qui autem ex stupro nascuntur, vel ex contubernio, vel ex illicito matrimonio, neque legitimi, neque naturales sunt, vt *l. 1. hoc tit. l. 44. s. de ep. & cler.* & patrem certum non habent; naturales patrem habent, nec tamen proprie patrem. i. non patrem ciuilem. & inde *l. 5. j. qui ma. num. non poss.* Quem patrem tuum appellas, quia talem scilicet leges patrem non appellant. nam pater proprie est quem iustæ nuptiæ demonstrant, *l. 5. D. de in ius voc.* & obseruandum est, *l. 7. huius tit.* non simpliciter dicere patri naturali denegari nomen patris; sed ius & nomen, id est nomen iusti patris: nam & filio naturali non succedit, *l. 9 §. quod & in his, hoc titulo* ac præterea spurij nihil capere possunt ex bonis eius quem patrem dicunt. Naturales certæ portionis capacitatem habent: Et spurij nullo modo iusti efficiuntur. Naturales certis modis, veluti decurionatu, & concubina ducta in matrimonium, & rescripto principis. E

XXVII. Enarratio.

MAtres seq. liberi] Partus sequitur matrem, *Vlpianus tit. 5.* M. Tullius libro 3. de nat. D. *Vt enim in iure ciuili qui est de matre libera, liber est: item iure naturæ qui de Dea matre est, Deus sit necesse est.*

In vnam portionem] Vide Cuiacium ad Nouel. 18. in secunda parte.

Alias naturales comp. adopt.] Vt in *l. 1. D. de adopt.* Sueton. Tiberij cap. 52. *Filiorum neque naturalem Drusum, neque adoptiuum Germanicum cum patris charitate dilexit.*

Neque naturales sunt] Improprie naturales dicuntur. D. Augustinus in sermone 66. de diuersis: *Nam & de feminis quæ vxores non sunt generant homines filios, & dicuntur filij naturales, & præponuntur eis filij coniugales.* Vide quæ diximus in Commentario ad Institutiones tit. de Nuptiis.

Et patrem certum non hab.] Philo de Decalogo: ἅτε πάντας ὅσους ἐγέννησεν ἡ μήτηρ, ἐπιγράφονται πατέρας, ἑνὸς ἀγνοίᾳ τοῦ φύσει.

Decurionatu] Vide ad Institut. de Nupt.

Et concubina ducta in matr.] Tunc qui duo erant εἰς ἀχρασίαν μίαν, duo esse incipiunt εἰς σάρκα μίαν, vt loquitur Chrysost. in hom. de politia morali.

Et rescr. Princ.] Vide ad Institut.

XXVIII. *De testamentaria tutela.*

EXplicato contractu matrimonij & dotis, & ceteris, qui id genus conuentionis præcedunt, vel sequuntur, incipit tractare de alio genere contractus, nempe tutela, quæ contractibus adnumeratur *l. contractus, D. de reg. iur. l. ex contractib. D. de ob. & act.* quia etsi pupillus tractatu habito cum tutore non contrahat, *l. vlt. D. rem pup. sal. fo.* tamen tutor ex administratione sua tenetur quasi ex contractu, & per causam administrationis inter eum & pupillum nascitur actio vltro citróque, directa & contraria, *§. tutores, Instit. de obl. quæ quasi ex contr.* Tutelæ autem nomine cum dico tutelam esse contractum, tutelæ gestionem & administrationem intelligo, vt cum iuris auctores dicunt, tutelam restituere. i. administrationis tutelæ rationem reddere: nam tutela simpliciter non est contractus, sed vis & potestas &c. notissima definitio. Est autem alia tutela legitima, alia datiua. Et datiua alia testamentaria, alia Attiliana: nam & dati testamento datiui dicuntur, vt Vlpianus scribit *lib. Reg. tit. de tut.* & dati à prætore, qui Attiliani appellantur in tit. de Attil. tut. *l. datiua, D. rem. sal. fo. l. vlt. j. de leg. tut.* Ideo autem primus tit. est de testamentaria tutela, quia hæc præualet, & vt in hereditatibus, sic in tutelis prior est causa testamenti, *l. si quis sub conditione, D. eod.*

XXVIII. Enarratio.

EXpl. contr. matr. & dot.] Vide s. tit. 11. & ad Nouel. 38.

Tutelam restituere] Et curationem in *l. minor 32. D. de minor.*

Vis & potestas] *L. 1. D. de tutel.*

Qui Attil. appell.] *Vlp. tit. 11. § lex Attilia.*

Vt in hereditatibus] *L. quamdiu 89. D. de regul. iur.*

XXIX. *De confirmando tutore.*

HIc titulus est etiam de tutore testamento dato, sed non iure dato, velutì à patre filio emancipato, aut matre, vel extraneo, quia eos tantum tutores confirmat lex 12. tab. quos parens nominatim dedit his quos in suis heredibus habuit: hos, inquam, solos lege obuenire dixeris non improprie, vt heredes testamentarios, quandoquidem confirmare tutelam testamentariam, vt *l. 20. D. de test. tutor.* est facere tutorem Et sola lex igitur tutorem aut Senatus, aut princeps, vt heredem, facit, non testator, non prætor. Verum qui non iure dati sunt à patre filio emancipato, confirmantur decreto prætoris sine inquisitione, etiamsi exheredato dati sint; dati autem à matre vel extraneo non aliter confirmantur quam ex inquisitione, & ita demum si herdi instituto dati sint: nec enim mater, aut extraneus præsumitur dilexisse eum quem heredem non instituit, *l. 4. D. eod.* ac proinde nec præsumitur ei bene pro sua tutela cauisse. Cōtra pater præsumitur semper bene cauisse, cuius affectio certior, certus si sit de sobole sua, non addubius: vt Menander dixit, ἐστιν δ' ἡ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός. ἡ μὲν γὰρ αὐτῆς οἶδεν υἱόν, ὁ δ' οἴεται, etiam filio exheredato, quem possit exheredasse bona mente. Confirmatur etiam tutor à patre datus filios. imperfecto testamento, vel per epistolam, aut fideicommissi verbis, *l. 2. hoc tit. l. 1. D. eod.* & curator testamento datus à patre, quod etiam non fit iure: quia lex 12. tabul. de tutela loquitur, non de cura; sed confirmari solet, *l. 2.* Confirmati, Attiliani potius sunt: quàm testamentarij. Vel testamento destinati, aut nominati potius, quàm dati.

XXIX. Enarratio.

VElutì à patre filij emancip. &c.] *L. Nezennius 32. D. de excusat. tutor.*

Confirmat lex 12. tab.] *Vlp. tit. 11. §. testamento, l. tutor 20. D. de testam. tut.*

Solos lege obuenire] *L. lege obuenire 130. D. de verbor. signific.*

Quandoquidem confirmare] V. Cuiac. par. D. de conf. tut.

Et sola lex igitur tutorem) §. *quos autem, Institut. de bonor. possess. lege unico 6. §. tutoris, Digestis de tutel.*

Qui non iure d. s. à p. f. em.) Tutela iure patriæ potestatis mandatur, *l. impuberi 40. D. de adminis. tut.* Tutor igitur non legitime datur filio emancipato, sed confirmatur à Prætore sine inquisitione, §. *vlt. Institu. de tutel. l. naturali 7. de confirm. tut.*

Etiamsi exheredato dati) *L. iure nostro 26. §. vlt. & l. si pater 31. D. de testam. tut.*

Dati autem à matre vel extr. &c.) *L 4 hoc titulo.* in qua liber antiquus Brodæi, & Græci negationem non agnoscunt, *l. si patronus 4 D. de confirm. tutor.* Horum datio institutionis ratione confirmatur.

Præsumitur semper bene cauisse) *L. 3. § 1. D. de administr. tut.*

Quem possit exher. bona mente) Non notæ causa, *l. mulier 18. D. de liber. & postum. & l. Paulus 47. D. de bon. libert.*

Quia lex 12. tabul.) Lex 12. de tutore testamento dando loquitur, non de curatore, argum. *l. ventri, D. de tut. & cur. dat.* verba legis refert. Vlp. tit. 11. §. *testamento.*

Attiliani potius) Vide Commentarium nostrum ad titul. de tutel. Instit.

Vel testamento destinati) Vt in *l. l. 3. §. 1.* Aut nominati pot.) *L. 1. §. de part. potest.*

XXX. *De legitima tutela.*

V. tit. 15. 17. 18. 19. lib. 1. Instit. & tit. 4. lib. 26. Digestis.

TEstamentariæ tutelæ succedit legitima. Hæc non datur, *l. 5. D. eod.* sed lege defertur ipso iure, & deficientibus tutoribus testamentariis, pupillo quasi existunt statim, vel fiunt ipso iure tutores non cognati (cognatos enim lex non nouit) sed consanguinei fratres vel alij agnati, qui proximi sunt ad hereditatem pupilli ab intestato. i. si pupillo parens non fecerit substitutionem pupillarem. Testamentaria est datiua, legitima non est datiua. Legitima proprie est legitima. Testamentaria non improprie, vt hereditas, *l. lege, D. de verb. signif.* quæ duo sunt longe diuersa, proprie scilicet & non improprie, *l. 1. D. de suis & leg. her.* legitima est absolute legitima. Testamentaria quodammodo, itémque Attiliana. Nam sola lex tutorem facit, vel Senatus, aut Princeps, aut populi mos, non prætor, sed prætor tutorem dat iubente lege, vel Senatu, vel principe, vel more permittente. Nec vllum extat prætoris edictum quo fiat tutor. Non est igitur edictum prætoris legi simile, SC. est legi simile, Constitutio principis est legi similis, §. *quos autem, Inst. de bon. poss.* Idem non dicimus de edicto prætoris; sed hoc tantum, non modicam obtinere iuris auctoritatem, partem iuris esse, non legis. Nec mirum si curator ventri detur ex edicto, non tutor, *l. ventri, D. de tut. & cur. dat.* Nam & de tutore constituendo edicere non potuit prætor. Verum vt qui heredem facere non potest, bonorum tamen possessorem facit, quem in omnibus tuetur heredis vice; ita qui tutorem facere non potest, curatorem tamen facit, quem habet tutoris loco. Et in summa, tutorum origo est ex lege vel alio iure, quod vigorem legis obtineat. Curatorum, qui puberibus dantur, & aliquando impuberibus, vel bonis, aut ventri, origo est ex iure prætorio, exceptis curatoribus furiosorum & prodigorum, qui soli legitimi sunt, non datiui. Et vt de legitima tantum tutela modo dicam; alia ex lege directo descendit, vt quæ agnatis defertur, alia per consequentias hereditatum, vt quæ patrono defertur, vel parenti manumissori, *l. 3. D. eod. l. 5. §. de dol.* & quæ extraneo manumissori. i. patri fiduciario, cui pater naturalis filium mancipauit vt liberaretur, quæ proprie tutela fiduciaria dicitur, quia hac lege fiduciáque cauta filium pater naturalis mancipat emptori, qui pater fiduciarius dicitur, vt eum manumittat: & sic fiduciaria quoque tutela dicebatur, cum pater naturalis in emancipatione manumissor extiterat, puta contracta fiducia, vt emptor filium mancipatum sibi remanciparet patri naturali manumittendum. Sed hodie fiduciarij tutoris nomen consistit non in patre manumissore, quia receptum est vt potius legitimus appelletur exemplo patroni, sublato iam patre fiduciario, sed in liberis eius fratribus pupilli manumissi, *l. 4. D. eod.* Et rursus legitima tutela alia est principalis, alia cessicia. i. quam legitimus tutor fœminæ puberis alteri cedit in iure, quæ extinguitur morte & capitis deminutione cessici tutoris, vel eius qui cessit, vt mandatum quodlibet, *lege mandatum §. mand. l. cum quis in pr. D. de sol. l. post litem, D. de proc.* itémque cessico tutore alij cedente tutelam, quia cessioni primæ renunciasse videtur, & secunda cessio non valet. Cessicus enim alium cessicum facere, vt procurator alium procuratorē facere non potest. Potuit autē tantū in iure cedi tutela legitima,

ma, non testamentaria, & tutela non masculorum, sed fœminarum puberum, quæ erant olim in perpetua tutela quoad marito in manum conuenissent. Nam conuentione in manum mulier fit in potestate viri: & generaliter neque masculus neque fœmina, qui quæve in manu, potast ite, mancipio alterius est, & in tutoris potest esse potestate: & in definitione Serui caput liberum est homo sui iuris, vt liber homo *at. ..cit. . D. ex quib. cau. maior.* Sed quia lex Claudia sustulit tutelas legitimas fœminarum puberum, ne scilicet essent in perpetua tutela, & hodie quoque cessat cessitia tutela, & impuberibus tantum fœminis vt maribus legitimi tutores sunt consanguinei, vel alii agnati, *l. 5. hoc tit. l. 2. Cod. Theod. de tut. & cur. cr.* Dico agnati: Nam cognatis neque hereditas, neque cura vel tutela legitima defertur. Sed excipio fratrem emancipatum, qui vt ad legitimam hereditatem vocatur ex Constitutione Anastasii, ita æquum est vt vocetur ad curam & tutelam legitimam, *l. 4. ho. tit. l. 5. j. de cur. fur. §. 1. Inst. de succ. cogn.* Secundum regulam, Quo hereditas, eo & tutela redit, & contra, quæ tamen vitiatur, si femina heres intercedat, vel minor 25. an. Nam & si ad fœminam vel matrem minorem 25. an. legitima pupilli hereditas redeat, non tamen redit etiam tutela. Nam hi tantum sunt idonei tutores, vel curatores datiui, vel legitimi, qui maiores sunt 25. an. ex *l. vlt huius tit.* ante quam erant ipso iure legitimi tutores & per alios administrata tutela omne periculum administrationis sustinebant, nec tamen eorum bona immobilia tacito iure erant obligata pupillo, vel adolescenti, quia obstabat S. C. cum regulariter pupillus, vel adolescens habeat tacitam hypothecam in bonis rectoris sui.

XXX. ENARRATIO.

Lege defertur] *L. 1. & l. intestato 6. D. de legit. tutor.*

Deficientibus tutor. testam.] Semper enim tutela legitima testamentariæ cedit, *l. si tutor 9. §. 1. D. de tut. & ration. distrah.*

Sed consanguinei fratr.] *L. 1. D. de legit. tutor.*

Qui proximi sunt ad hereditatem] Proximus adgnatus tutelam nancifcitur, *l si plures 9. eodem.*

Proximi sunt ad heredit.] Gaius 1. Instit. tit. 7. *Qui proximus fuerit ad tutelam, proximus est ad hereditatem.*

Testamentaria est datiua] Testamento tutores dati datiui appellantur; Vlp. *tit. xi. §. testamento.*

Legitima non est datiua] Legitimos enim tutores nemo dat, sed lex facit, *l 5. eod.*

Testamentaria quodammodo] Quia lex 12. tab. permittit tutores testamento dare, *l. 1. D. de testament. tut.* Attiliana etiam quasi legitima, & Iuliotitiana, quia ex lege Attilia & ex lege Iulia, & Titia datur.

Iubente lege &c.] *L. mixto 6. §. tutoris, D. de tutel.*

Vel more perm.] Vlp. *d. tit. xi. §. moribus.*

Bonorum tamen possess.] *§. quos autem, Instit. de bonor. poss.*

Tuetur heredis vice] Vice heredis habet, *l. 2. D. de bonor. possess.*

Curatorem tamen facit] Vt cum ventri ex edicto curator datur.

Et aliquando impuberibus] *§. interdum, Instit. de cur.*

Vel bonis] De quo tit. de curat. bon. dan.

Aut ventri De quo in tit. de ventre in poss. mitt.

Exceptis curatorib. furios. & prod.] Furiosi enim & prodigi ex lege xii. tab. in curatione sunt adgnatorum, Vlp. *tit. 12.*

Alia ex lege dir. descendit] Tutela legitima adgnatis defertur propalam, id est, specialiter & nominatim, patronis per consequentias hereditatum, quia lex 12. tab. liberti hereditatem patrono defert, Vlp. *tit. vlt. in princ. Multa ergo inuenientur frequenter, quæ legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur,* vt ait Fabius declam. 331.

Et quæ extraneo man.] Vlp. *tit. xi. §. qui liberum caput.* Gaius *libro 1. t. 6. §. item per emancipationem.*

Alia Cessitia &c.] Vlp. *d. t. xi. §. Is cui tutela, §. quantum ad agnatos, & §. si capite.*

Conuenit in manum] De qua vide P. Pithoeum ad Licinii Rufini collationem iuris Mos. & Rom. & Cuiacium Obseru. libro 7. cap. xi.

Mancipio alterius est] *L. pen. §. 1. D. qu. fal. tut. auct.*

In definit. Seruii] In *l. 1. D. de tutel.*

Sed quia lex Claudia sustulit] Sic legit Cui. in *d. §. quantum ad agnatos.*

Nam cognatis neque hereditas] In lege xii. tabul. *adgnatus proximus familiam habeto.* Vlp. *tit. 26.*

Neque cura vel tut. leg. def.] Adgnati sunt tutores legitimi, Vlp. *tit. xi. § 2. l. 1. D. de legit tutor.* Item furiosus & prodigus sunt in curatione adgnatorum, ex lege xii. tab. Vlp. *tit. xii. §. 1*

Quo hereditas eo & tutela red.] Hereditas redire dicitur in *l. pete 69. D. de leg. 2.* & tutela, *l. si quis 11. D. de testam. tut.*

Et contra] *L. quo tutela 73. D. de reg. iur.*

Si fœmina heres intercedat] Nam hereditas quidem ad adgnatam pertinet, tutela autem ad agnatum, *l. 1. § 1. D. de legit. tutor.*

Vel minor 25. annis] Cui enim ferendum est, eundem esse tutorem & sub tutela constitui. l. vlt. hoc tit. id est, τὸν δέοντα φυλακῆς, μᾶλλον, ἢ φυλάττειν ἄλλους δυνατὸν.

Quia obstabat Senatusconsultum] De rebus minorum non alienandis, de quo tit. 9. libri 27.

Habeat tacitam hypothec.] *L. pro officio 20. C. de administrat. tutor.*

XXXI. *Qui petant tutores vel curatores.*

V. tit. 6. D. eod. libro.

Post tutores testamentarios & legitimos, dicturus de tutoribus vel curatoribus qui dantur à prætore vrbis ex lege Attilia, vel ex SC. vel moribus, aut à præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia, qui petuntur & dantur, non quasi existunt ipso iure vt legitimi, nec dantur vt testamentarii, nemine petente, in primis docet qui tutores vel curatores petere possint aut debeant. Et debent quamprimum tutores petere liberti liberis patroni, & mater, auus, auia liberis suis quibuscunque, non curatores puberibus. Et si cessant tutores aut curatores impuberibus petere, puniuntur liberti ob desertum obsequium, parentes ob desertam pietatem. Possunt petere vel amici, imo & aduersarii in litem, *l. vlt. §. ne autem j. de adm. tut. l. 1. 4. 7. hoc tit.* Et petunt omnes editis nominibus plurium, qui προκριθέντες & πρόκριτοι appellari possunt, & ex eis vnum elicit magistratus, vt fit in Episcopo creando *Nou. 123.* & apud Cornel. Tacitum, patricios tres nominari, & ex eis vnum eligi flaminem Dialem.

XXXI. Enarratio.

EX lege Attilia] *Instit. lib. 1. t. 20.*
Vel ex Senat.] *L. muto 6. §. tutoris, D. de tut.*
Vel moribus] *Vlp. tit. 11 §. moribus.*
Ex lege Iulia & Tit.] *Instit. d. t. 20.*
Existunt ipso iure] Vide s. *tit 30.*
Et debent quamprimum] Confestim, id est, vbi primum potuerunt, *l. 2 §. si mater, & §.* confestim, D. ad SC. Tertull. intra annum, ex *l. sciant 10. §. de legitim. hered.*
Tutores petere liberti] *L. 2. h. t.*
Et mater] *L. 6. 8. & 9. h. t. d § si mater.*
Auus auia] *L. 1. C. Theod. qui tut. pet.*
Liberis suis quibuscumque] Etiam quæsitis ex concubinatu, *l. vlt. h. t.*
Non curatores puberibus] Pupillis tutor idoneus necessarius est. D. Augustinus de ciuit. Dei 1. cap. 30. Puberes ipsi sibi curatores petunt, *l. 6. h. t.*
Aut curatores impuberibus] *d. l. 2 §. quid si curatores*, quo casu impuberi curator petendus est, *l. 1. D. eod. tit.*
Puniuntur liberti ob def.] *L. 2. hoc t.* κολάζονται, *l. 1. §. 1. D. eod.* Basilica: σφοδρῶς κολάζονται, *grauiter puniuntur*, in corpus scilicet, sicut libertus si fraudulenter tutelam liberorum patroni gessisse probetur, ad præfectum vrbi remittitur puniendus εἰς σῶμα, §. *11. Inst. de suspect. tut.* coniuncto Theophilo.
Parentes ob desertam pietatem] *L. 9. hoc t.* Quod si petere neglexerint ab eorum impuberum morientium successione repellentur, §. *pen. Instit. de Senat. Cons. Tertull. l. 2. §. 1. D. h. t.*
Vel amici] *d. l. 2. in princ. & l. is qui 44. D. de negot gest.*
Apud Cornelium Tacitum] Annal. 4. cap. 16.

XXXII. *Vbi petantur tutores vel curatores.*

V. D. eod. tit. & lib.

QVi vero petunt tutores aut curatores, eos petunt à magistratibus in patria pupilli, vel iuuenis ex qua per patrem (nam à patre patria dicitur) originem ducit, vel vbi patrimonium habet, quod nomen etiam à patre deducitur. Et loquitur Constitutio huius tit. de magistratibus municipalibus: Nam & hi tutorum vel curatorum dationem habuerunt, *l. 3. D. de tut. & cur. dat.*

XXXII. Enarratio.

DAtionem habuer.] Vide Cuiac. ad §. *sed hoc iure, Inst. de Atil. tut.*

XXXIII. *De tutoribus & curatoribus illustrium, vel clarissimarum personarum.*

NVnc incipit tractare qui dare, & qui dari tutores, aut curatores possint, & specialiter in hoc tit. qui dare, & qui dari illustribus vel clarissimis, & in t. seq. generaliter qui ceteris. De illustribus est *l. 2.* vt ij tantum qui curiæ ciuitatis suæ obstricti non sunt, tutores dentur illustribus Senatoribus. i. illustrium Senatorum liberis impuberibus sui iuris. De clarissimis est, *l. 1.* Nam initio eius non est legendum, illustribus, sed illustris Præf. vrbi, vt nonnulli Codices habent, vt Codex Th. vt *l. 2. §. qu. mul. tut. off.* Ceterum fateor in ea lege clarissimorum nomen accepi

A latissime. vt *Nou. 71. & s. tit. vbi Sen. vel clar.* vt scilicet comprehendat tres gradus dignitatis Senatoriæ, illustres, spectabiles & clarissimos, & vxores liberosque eorum, non etiam Senatores sine dignitate. Est enim clarissimorum nomen generale & speciale. Et est sententia *l. 1* elegantissima, quæ olim pertinebat etiam ad plebeios, sed additis multis Iustinianus eam coangustauit tantum ad clarissimos, hoc est nobiles, *l. vlt. §. sed si quidem nobilis. §. de cur. fur.* Vt scilicet clarissimis puberibus vel impuberibus, si deficiant testamentarii, vel legitimi tutores, aut curatores, vel excusati sint, in vrbe tutores, aut curatores, constituantur ex quocunque ordine Senatorio vel equestri,
B ab illustri Præf. vrbi, qui est Princes Senatus, adhibitis in consilium x. Senatoribus & prætore tutelari, hoc ordine vt prius nominentur plures, deinde vnus idoneus pronuntietur sententia præfecti vrbi & ille postea solemniter detur, decernatur, prodatur, inauguretur, confirmetur auctore prætore tutelari. Sententia præcedit decretum, vt *l. vlt. §. de mag. con l. tutores ff. de cont. tut.* In prouinciis autem vt clarissimis tutores vel procuratores dentur, aut nominentur, dandi à præsidibus decreto decurionum, periculo eorum qui præsentes adfuerint, cum tamen in vrbe, vt constat ex *t. de mag. con.* magistratus vel adsessores earum tutelæ administrationis periculum non agnoscant.

C

XXXIII. Enarratio.

VT nonnulli codices habent] Sic vetus Ægidii Menagii.
Senatores sine dignitate] Vide s. *lib. 3. tit. vbi Senatores vel clar.*
Ab illustri præf. vrbi] Præfectus vrbi illustrium & clarissimorum filiis tutores constituit, Prætor ceteris, Cuiac. ad §. 4. *Instit. de Atil. tut.* vide Scholiast. Theophili.
Qui est princeps Senatus] Vide s. *de off. præf. vrbi.*

XXXIV. *Qui dare tutores vel curatores, & qui dari non possunt.*

V. lib. 1. Inst. tit. 20. & tit. 5. lib. 26. ff.

D

DOcuit tit. superiore specialiter qui dare & qui dari tutores vel curatores possint illustribus vel clarissimis personis. In hoc tit. docet generaliter qui dare & qui dari ceteris possint vel non possint, quæ duæ quæstiones & illam nectunt, Cui dari possint. Nec enim potis est quisquam dare, nisi sit cui dare possit. ac primum quidem tutorem habenti tutor dari non potest, *l. 9. & 10.* qua de re proprio t. 36. Nec homini non subiecto iurisdictioni suæ: Nam & si tutoris datio non sit iurisdictionis, tamen quia ius dicentis officium consistit etiam in dando tutore, *l. 1. D. de iurisdict.* & in tutore dando magistratum municipalem, aut
E prouincialem seruare oportet fines territorii & iurisdictionis suæ, *l. 5 hoc titulo leg. 2. s. qui pet. tut.* Et ad hanc quæstionem, Cui dari possint, etiam pertinent *l. 1. 11. 12.* Nam & si titulus hic sit, Qui dare & qui dari, tamen vbi hoc quæritur, consequens est etiam id quæri cui dari possint, *leg. naturalis §. vlt. D. de conf. tut* Sunt eæ tres quæstiones iugatæ inter se atque connexæ. Et illa, qui dari possint vel non possint, facillima est.

XXXIV. Enarratio.

Lege 10.] Cuiacius legit, *tutorem*, in *d. l.* 10. duo tamen antiqui Codices Menagii & Brodæi habent, *curatorem*.

Non sit iurisdictionis] *L. muto 6. §. tutoris, D. de tutel.*

L. 1. 11. & 12. Tutela est vis & potestas in capite libero, id est, in patrefamil. aut matrefam. non in eo qui quæve sit in potestate, vel manu, vel mancipio. Cuiac. ad *tit de tutel. §. 1. Instit.* Si tamen impuberi, aut iuueni fiat controuersia status, recte tutor aut curator ei dabitur, quia interim pro libero habetur, *l. 1. h. t.* vt ita demum teneat datio, si liber pronuntiatus sit, *l. ei qui 17. D. de tut. & curat. dat.* In *l* 11. & 12. datur specialis curator ad litem, deficiente generali: quia minor indefensus, legitimus litigator non est. Vide sup. qui legit. pers. in iudic hab.

Qui dari poss. vel non] Maritus vxori curator dari non potest, *l. 2 h. t.* ne ratio tutelæ reddendæ cohibeatur, *l. non solum 67. §. sed videamus, D. de. ri. nupt.* Vtroque lumine captus curator esse non potest, *l. 3.* in qua Iosias Mercerus ad Nonium Marcellum legi mauult, *habere*, eo sensu, vt luminibus capto curator dari non debeat. Scripti codices variant. In libro Ægidii Menagii sic legi videtur, *curatorem habere*. In libro Iuliani Brodæi scriptum quidem est, *habere*, sed τὸ e mutatum in i. & hæc vera lectio est. Vide]. tit. 67. Item miles curator esse non potest, *l. 4.* quia Reipublicæ operatur, cuius causa præcipua est. Vt nec volens admittatur, *§. idem & in milite, Instit. de excus. tut.* Nec seruus, *l. in seruili 7*, nec enim seruo committi debuit liberum caput. Denique Principis colonus, *l. vlt*, Creditor autem debitori suo tutor dari potest, *l. creditorem 8. h. t.* quæ abrogata est *Nou. 77 cap. 1.* & ideo d. lex non est in Basilicis.

Iugatæ] M. Tull. Tuscul. 3. *hoc quidem est commune virtutum; omnes enim inter se iugatæ sunt.* Profert Nonius in v. iugatum.

XXXV. *Quando mulier tutelæ officio fungi potest.*

Et notissimum quoque fœminam tutorem aut curatorem dari non posse, quæ olim perpetua tutela, aut potestate viri continebatur. Sed lege 2. & 3. matrem dare liberis vnde vnde quæsitis posse introduxerunt certis condicionibus, quarum & facilis cognitio est, simul ac iuris noui & nouissimi, quo huic tit. abrogatum vel derogatum est. Et quod in matre, idem in auia. Et hi vero qui tutores aut curatores dari non possunt, huius condicionis sint, vt necesse non habeant se excusare, & periculum cessationis ad eos non pertineat, & ne volentes quidem admittantur.

XXXV. Enarratio.

Foeminam tutor.] Tutela enim munus virile est, *l. 1. h. t.*

Quæ olim perp. tutela] Ante legem Claudiam, quæ tutelas leg timas fœminarum puberum sustulit, Vlp. *tit. xi. §. quantum adgnatos*, & ibi Cuiac.

Aut potestate viri contin.] Si in manum viri conuenisset. v.]. tit. 30.

Vnde vnde quæsitis] Siue naturales sint, siue ex iustis nuptiis quæsiti.

Iuris noui & nouiss.] *Vide authent. matri & auiæ h. t.*

Vt necesse non hab. se excus.] *L. 1]. de confirm. tut. l. 1. §. vlt. D. de excusat. tut. §. item maior, Instit. de excus. tut.*

XXXVI. *In quibus caussis tutorem habenti tutor vel curator dari potest.*

V. tit. 5. lib. 26. D.

Intelleximus iam]. ex *l. 9. tit. 34. & l. 9. tit. 31.* tutorem habenti tutorem dari non posse, quæ regula iuris dicitur, *l. ventri, D. de tut. & cur. dat.* & ea vtuntur sæpe auctores, & Paulus in admodum singulari specie *lib 4. Sent. tit. de fid. lib. & d. l. ventri*, quæ coniuncta *l. 1. D. qui pet. tut.* ex lib. 7. differentiarum Modestini, tres exponunt differentias inter tutorem & curatorem, & eam regulam aperte docent non pertinere ad curatorem, sed ad tutorem tantum. An vero quia actus legitimus semel tantum fit, qualis est datio tutoris ex inquisitione atque decreto? An quia pupillus est in tutoris potestate, & nemo potest esse in duorum potestate, ita vt sit cuiusque potestas in solidum, nisi pro vno habeantur. vt cum sunt coniunctim dati duo pluresve tutores, *l. simul, D. de tut. & cur. dat.* Curatoris autem nulla est potestas in personam. Sed huius regulæ exceptiones pleræque inductæ sunt ex S. C. Nam in locum absentis Reip. causa, licet tutor esse non desinat, alius tutor dari potest, *l. 1. hoc tit. l. 3. §. si quis absfuturus, D. de susp. tutor. l. si tutor Reip. de tut. & rat. dist. l. quæsitum, de tut.* & multo magis curator, *l. in omnem, D. de tut. & cur. dat.* Et in locum remoti, licet alii pupillo tutores sint, vel præsto sit legitimus, & in locum defuncti, licet alios tutores habeat superstites, *l. tutorem]. tit. 34. l. 4. hoc tit. l. 2.]. de tut. vel cur. qui satis non dedit.* Et in locum excusati similiter vel deportati, *l. 2. hoc tit. l. si quis sub condicione, D. de test. tut.* vel relegati, *l. 4. hoc tit. l. 3.]. qui pet. tut.* vel furiosi, muti, surdi, *l. pen. D. de tut.* nec tamen ideo sequitur quin eorum loco curator dari possit, vt proponitur *d. l 2.* licet ex SC. potuerit & debuerit alius tutor dari, sed curator ille instar est tutoris. Nec enim durat vltra pubertatem, & tutelæ siue protutelæ cum teneri quidam existimabant *l. 3]. arb. tut.* Ergo exemplo absentis Reip. causa, & excusati. in cuius tutoris locum dari alius tutor potest, & curator quoque, vt in locum relegati etiam curator, *l. tutor § vlt. D. de excus. tut. l. 14. § quid ergo, D. de sol.* vel actor, *l. sine herede §. vlt. De adm. tut.* & in locum furiosi, *l. 12. D. de excusat.* & in litem quoque tutor vel curator, vt dicemus tit 44. Et eæ quidem sunt causæ in quibus tutorem habenti tutor datur, de quibus *l. 1. 2 4.* In aliis, id est 3. & 5. sunt causæ in quibus curator adiungitur tutorem habenti, quibus fere placet etiam tutorem adiungi posse in alia bona, *l. propter litem, in fi. D. de excus.* Et in summa, quibus tutor, & curator, & e contrario. & recte emendaui in Rubrica. In quibus caussis, vt *l. 4. hoc tit.* & in *l. tutorem tit 34.* & tutorem habenti, non tutorem vel curatorem, alioquin regulam superiorem rubrica supponeret etiam in curatore.

XXXVI. Enarratio.

Quæ regula iuris] Et à Theophilo §. 5. Institut. de curationib.

Actus legit. semel tant. f.] *L. actus 77. de reg. iur.*

Nulla est potestas in personam] Tutela est personarum, *l. quia personæ 14. D. de testam. tut.* cura bonorum, *l. in copulandis 8.]. de nupt.*

Inductæ sunt ex SC.] Vlpian. *tit. 11. §. 1. & §. ex leg.*, & tribus sequentibus.

Et multo magis curator] Et ideo auctores Basilic. in interpretatione d. legis 1. sic scribunt: *διδοται ουν*

εἰς τόπον αὐτοῦ ἕτερος ἐπίτροπος, ἢ κουράτωρ: datur itaque in locum eius tutor alius, vel curator.

Et in locum remoti) *L. 4. h. t.*

Vel relegati) In perpetuum, *l. 3 §. qui pet. tutor.* ex qua *l. legi 4.* interpretationem adhibendam esse censent Græci. vide tamen Cuiacium ad *l. 8. D. de excusat. tut.*

Vel furiosi, muti, surdi) Vlp. *d. tit. 11. §. præterea.*

Licet ex SC.) *d. l. pen.*

Instar est tutoris &c.) Quia non vt minori, sed vt pupillo datus est. Græci: *ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὡς ἀφήλικι ἐδόθη, ἀλλ' ὡς πουπίλλῳ, ἡβήσαντος ἐκείνου, παύεται τῆς διοικήσεως. l. 2. h. t. & l. curatorem 25. D. de tutor. & cur. dat.*

In quibus causis) Sic legitur in veteri codice Me- B nagij & Brodæi.

Vt l. 4. h. t.) In qua tamen Basilica causas interpretantur *θέματα, casus.*

XXXVII. *De administratione tutorum & curatorum, & de pecunia pupillari fœneranda vel deponenda.*

V. tit. 7. eod. lib.

Dixit veluti præmissionis loco de variis tutorum generibus, de testamentariis, de legitimis, de his qui petuntur & dantur, cui & qui dari possint, & à quibus dari vel peti, & vbi. Sequitur iam vt dicat de contractu ipso. i. administratione tutelæ vel curæ, ex qua proculdubio est vltro citroque actionem nasci, directam & contrariam tutelæ inter tutorem & pupillum, vtilem negotiorum gestorum inter adolescentem & curatorem, eoque nomine bona tutorum & curatorum esse tacite obligata pupillo & adolescenti, *l. 20. hoc tit. §. & vt plenius, §. de rei vx. act. l. 1 §. rem al. ger. l. vlt. §. de leg. tut. l. vlt §. & inuentario. ʒ. de cur. fur.* non tantum si id fecerint quod facere non debent, sed & si id non fecerint quod facere debent, *l 1. in pr. D. de tut. & rat. distr.* Nam & qui non facit quod facere debet, videtur aduersa facere, & contumacia eius vel negligentia, dolus vel culpa, pro facto, pro contractu, pro gestione vel administratione est, sicut dicitur, dolum eius qui non possidet pro possessione esse, & qui facit quod facere non debet, non facere videtur. i. mala administratio pro cessatione est, *l. qui non facit. D. de reg. iur.* Et breuiter, officium tutoris vel curatoris est neque prætermittere vtilia, neque admittere inutilia, *l. 27. §. de ep. aud.* Pars autem prima officij & administrationis est inuentarij confectio, secunda depositio pecuniæ ad prædiorum rusticorum comparationem, aut si bona conditio non suppetat prædij comparandi, pecuniæ fœneratio. Ceterarum rerum omnium diligens custodia ex edicto Constantini abrogata auctionandi necessitate. Summa vero atque præcipua defensio pupillorum in iudiciis, adolescentum, furiosorum & ceterorum, quibus curatores dari solent, *l. vlt. hoc tit. l. 30. D. eod.*

XXXVII. Enarratio.

Dolum eius qui non poss.) *L. qui dolo 131. l. parem 150. & l. id ea 57. §. 1. D. de reg. iur.*

Inuentarij confectio) *L. tutor. 7. D. eod. l. 24. hoc tit.*

Depositio pecuniæ) *L. 4. 5. & d. l. 24. h. t.* quod explicandum secundum *Nou. 72. cap. 6. 7. & 8.*

Ex edicto Constantini) *L. 22. h. t.*

A Abrogata auctionandi necess.) Auctionari est vendere in foro sub hasta. M. Tullius pro Deiotaro: *Deiotarus auctionatus est, seseque expoliare maluit, quam tibi pecuniam non subministrare.* Cornel. Tacit. Annal. 1. *Vbique hasta, & sector, & inquieta vrbs auctionibus.* Glossæ: *auctio, διάπρασις.*

XXXVIII. *De periculo tutorum & curatorum.*

V. eund. tit. & lib. D.

Administrationi coniunctum est periculum: Nam si quid per causam administrationis neglectæ, vel gestæ perperam amiserit minor, aut non adquisierit, tutor vel curator eo nomine minorem indemnem damno præstat, hoc est, damni periculum agnoscit secundum regulam *l. 10. §. tit. prox.* vt resarciat damnum qui dedit, quod & aliæ leges multæ in eo tit. demonstrant, *l. 8. 11. 18. 21. 23.* Nec specialiter datur post illum hic titulus de periculo, vt idem repetatur, sed vt intelligatur periculum administrationis non semper ad tutores vel curatores redundare, non certe administrationis collegæ, qui in alia prouincia tutelam pupilli administrauit, *l. 2.* non si casu fortuito damnum contigerit negotiis pupillaribus sine dolo aut culpa tutoris vel curatoris, *l. 3. & 4.* veluti subito accursu latronum; non periculum C temporis, quo nesciuit se tutorem datum, *l. 5.* non periculum futuri temporis, *l. vlt. hoc tit. l. tutores §. 1. D. eod.* sicut nec præteriti temporis, *l. 1. §. tit. prox.* Et vt intelligatur non tantum tutores & curatores eos periculo administrationis obstringi, qui dati sunt administrandi causa, sed etiam eos qui dati sunt notitiæ causa vt tutores alios vel curatores instruant de fortunis pupilli, quales dantur plerumque liberti qui actores fuere rerum domini, & nouere totius familiæ rationes, negotia, bona, supellectilem, *l. 1. hoc tit.*

XXXVIII. Enarratio.

D Aut culpa tutoris) Damnum enim quod tutoris culpa contigit, tutorem respicit, puta si res pupilli in tutoris hospitio (ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ Basil. l. 37. tit. 7.) vi ignis absumptæ sint, quas in horreo conditas habere debuerat, *d. l. 3.*

Futuri temporis) Post finitam tutelam vel curam.

XXXIX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possunt.*

V. tit. 9. eod. lib. D.

E Hic titulus etiam est de administratione tutoris vel curatoris. Nam ex lite quam intendit tutor minoris nomine, si condemnetur, docet minorem conueniri vtili actione iudicati, *l. 1. hoc tit.* & ex mutuo vtili actione creditæ pecuniæ, si tutor pupilli nomine mutuam pecuniam acceperit, eámque conuerterit in rem pupilli, *l. 3. hoc tit. l. 2. ʒ. de cur. fur.* Et ex diuerso docet minores agere actione ex stipulatu de pecunia sua credita à tutore vel curatore, *l. 2.* & locati ex locatione prædiorum suorum à tutore vel curatore facta, *l. 4.* quæ omnia administrationis nomine continentur. Regulariter pupillo per tutorem non adquiritur actio, *l. vlt. hoc tit. l. solutum §. per liberam, D. de pign. act.* Sed ex his causis adquiritur vtilis, vt *l. 2. hoc tit. l. 2. D. eo.* quia pecunia, aut prædia eius fuerunt, non directa: quia suo nomine tutor

credidit, vel locauit, alioquin frustra locasset nomine pupilli. Credidisset autem nomine pupilli & quilibet alius non inutiliter, *l. 2. §. per quas per nob. adq.* tam pupillarem, quam pecuniam suam iure singulari. At quibus ex causis pupillus conuenitur ex facto tutoris, vtili iudicio conuenitur, quia tutor litigauit, vel mutuam pecuniam sumpsit nomine pupilli, *l. 2. j. de cur. fur.* non directo, quia non ipse contraxit.

XXXIX. Enarratio.

ET locati] Et vtili vindicatione si tutor emerit, aut curator, *l. 2. D. h. t.* *οὐτιλίαν ἀγωγὴν ἐκδικοῦσαν τοῦ ἰδίου ἔχουσιν οἱ νέοι. vtilem vindicationem habent iuuenes.* Basilica libro 37. tit. 9.

XL. *Si ex pluribus tutoribus, vel curatoribus omnes, vel vnus agere pro minore, vel conueniri possunt.*

V. tit. 7. lib. 26. D.

SCire nos conuenit, cum inter tutores vel curatores non est diuisa administratio, ratum haberi debere quod per vnum gestum est, *l. 3. in pr. D. de adm. tutor.* ergo & rata est causæ pupillaris defensio, quam cessantibus aliis vnus executus est, *l. 1. hoc tit.* maxime si testamento aut ex inquisitione dati fuerint, *l. vlt. j. de aut. præst.* denunciari tamen iis omnibus debet, *l. 1. C. Theod. de den. vel edit. rescr.* Sin autem diuisa sit administratio per prouincias à testatore, vel à iudice, vel à tutoribus ipsis, nihil refert, videtur in sua quisque prouincia cautum pupillarem agere debere, non in aliena: nec enim vtiliter agit tutor rerum huius prouinciæ, ex contractu pertinente ad aliam prouinciam, *l. vel in partes, D. eod.* & tamen si agat ex contractu huius prouinciæ, poterit ei obijci compensatio ex contractu alterius prouinciæ, *l. inter, D. eod.* & eadem ratione cum tutore rerum huius prouinciæ creditor alterius prouinciæ recte aget, recteque eidem soluet tutor huius prouinciæ, *l. Tutum, §. vlt. D. eod.* quia diuisio facta inter tutores non potest officere creditoribus suum persequentibus, *l. l. inter.* quod pugnare videtur cum *l. 2. huius tit.* Sed loquitur tantum de denunciatione litis solemni, vt docui Obs. 17. cap. 8.

XL. Enarratio.

DEnunciari tamen iis omnibus] Quidam codices *l. 2.* pro omnibus, habent, *hominibus*, vt non omnibus tutoribus denuntiandum sit, sed satis sit iis denunciari, qui in ea prouincia tutelæ officium sustinent.

XLI. *Ne tutor vel curator vectigalia conducat.*

QVo expeditior sit tutelæ administratio, nec oneretur ex alia causa longe grauiore, cauetur in hoc tit. ne tutores vel curatores fisci vectigal conducant, antequam paria cum suis minoribus fecerint, quod iuris *l. 1. §. ex illa, D. ad l. Cor. de fal.* & *lege οἱ ἐπίτροποι, D. loc.* docent esse ex Constitutione Seueri & Antonini: & non tantum inhibere conductionem vectigalium, sed etiam prædiorum Cæsaris. Huius prohibitionis duæ rationes sunt: Vna respicit pupillum, ne tutelæ administratio & obligatio oneretur ex causa fiscali, vt *l. locatio §. debitores. D. de publ.* Altera respicit fiscum, nè priuilegio temporis in hy-
A pothecis prælato pupillo, nihil fisco, qui etiam habet tacitam hypothecam in bonis omnibus debitoris, superfit ex bonis publicani, quo suum sibi seruare possit. Denique ea Constitutio exclusit fraudem, ne qua fisco fieret hac in re. & dolo malo versatum tutorem in celanda hypotheca priore quæ ex tutelæ causa descendit, dum accedit ad conductionem vectigalium, vel alium contractum habet cum fisco, producta in hunc casum lege Cornelia: censet teneri falsi, quia obrepsit & imposuit fisco. Sed vt cauetur in alia Constitutione Antonini posita sub hoc tit. qui incidit tutor vel curator in crimen falsi ex hac causa, si tam fisco quàm pupillo satisfaciat, facile veniam impetrabit à princi-
B pe. Tutius est petere veniam, vt *l. Diuus §. plane, D. ad leg. Corn. de fals.* quia satisfactio sola non soluit pœnam semel commissam, *l. penult. D. de vi bon. rapt. l. qui ea mente, D. de furt.* & hoc si tutela vetustior fuerit conductione vectigalis: nam si vetustior fuerit conductio, potest tutor se excusare periculo falsi, & vt Basilica interpretantur vltima verba huius legis *ἀπήλλακται τοῦ τῆς πλαστογραφίας ἐγκλήματος.* & additur ratio in *d. § ex illa*: quia Constitutio Seueri & Antonini voluit excludere & amouere fraudem fisci; quæ nulla est, cum fiscus prior est in hypothecis, nec admisit excusationes tutelæ, nempe qui contraxisset cum fisco vt excusaretur à tutela. loquitur enim generaliter de eo qui contrahit cum fisco, non vt hæc Antonini specialiter de publicano. Et excusatur quidem
C à tutela vel cura procurator Cæsaris, & publicanus, & conductor etiam prædiorum fisci, vel Cæsaris, nisi absque vllo damno eius videatur tutelam obire posse. Sed non etiam quicunque contraxit cum fisco & obligatus est. Et quod in hac quæstione crimini falsi obijciunt crimen stellionatus ac si tutore vel curatore redimente vectigalia fisci stellionatus fit, non falsum, quantum potest longe summoveo. neque enim est stellionatus, nisi cum quis dissimulata priori obligatione, rem eandem alij obligauit specialiter; quia deficit Constitutio, quæ ad hunc casum porrexerit legem Corneliam. & in proposito casu cum quis celauit fiscum generalem hypothecam tacito iure pupillo vel adolescenti partam in suis bonis, est Constitutio Seueri & Antonini, quæ ad eum porrigit legem Cor-
D neliam. Parcitur tamen stellioni vt falsario, si satisfaciat omnibus, *l. 1 j. de crim. stell.*

XLI. Enarratio.

FIsci vectigal] Recte, vt constat ex his Constitutionis verbis: *Cum autem fisco.* Basilica: *μισθώσασθαι δημόσιον τέλος*: *conducere vectigal fisci.* Tutor autem non prohibetur conducere vectigalia ciuitatis. vide Cuiac. ad *l. 15. D. de excusat. tut.*

Paria fecerint] Sic loquitur *lex pen. §. conductores, in fi. D. de iur. immunit.* id est, ante redditas rationes tutelæ, & reliqua præstita.

E *ἀπήλλακται τοῦ* &c.] *Absoluitur crimine falsi.*

Parcitur tamen stellioni] Vide librum 9. tit. 34.

XLII. *De tutore vel curatore qui satis non dedit.*

EX hoc tit. intelligimus non habere potestatem administrandi tutorem vel curatorem legitimum, aut petitum & datum simpliciter sine inquisitione, nisi satisdederit rem pupilli vel adolescentis saluam fore, & quidquid gessit non præstita satisdatione, vel litigando, vel alienando, vel bon. possessionem agnoscendo nomine pupilli, vel alio quocunque modo,

ipſo iure nullum eſſe, *l.* 3. *&* 5 non eadem eſt conditio tutoris iure teſtamento dati, vel non iure dati, ſed confirmati decreto prætoris vel præſidis: hic enim non ſatiſdat, etiamſi confirmatus ſit ſine inquiſitione, *l.* 4. vt puta cum à patre datus eſſet filio emancipato: quia approbatio patris pro ſatiſdatione vel inquiſitione eſt: eadem quoque conditio eſt petiti tutoris & dati, vel confirmati ex inquiſitione, quia idoneus pronuntiatus eſt, *l. 5. D. de conf. tut.* & generaliter quicunque ex inquiſitione eligitur, non ſatiſdat, *l. vlt.* §. *item reſcripſerunt, D. de adm. rer. ad ciu. pertin.* Sed ſi plures tutores vel curatores dati ſint teſtamento vel ex inquiſitione, ex edicto prætoris qui ex eis obtulerit ſatiſdationem, cauſa cognita, ſolus adminiſtrationem ſuſcipit, *l.* 4. vel ſi plures ſatis offerant, idoneior præfertur, *l. 18. D. de teſt. tut.*

XLII. Enarratio.

Ipſo iure nullum] Quia legitima perſona non fuit, vt notant Græci: ἐκ ἐξ ἁρμοδίου προσώπου.

Pro ſatiſdatione] Paternum teſtamentum pro ſatiſdatione ſufficit, *l. cum furioſus 7* §. 3. *Ɉ. de curat. fur.*

Idoneus pronunciatus eſt] Idoneus electus & pronuntiatus eſt, *Inſtit. de ſatiſdat. tut. in princ. l. vlt.* §. *item reſcripſerunt à cur. D. de adminiſtr. rer. ad ciuit. pertinent.*

XLIII. *De ſuſpectis tutoribus vel curatoribus.*

V. tit. 28. lib. 1. Inſt. & tit. 10. lib. 26. D.

Recte ſuperiori hic tit. applicitus eſt: nam qui cum ſatiſdare debet, non ſatiſdat, vel compellitur ad ſatiſdationem, §. *per. Inſt. de ſatiſd. tut.* vel remouetur quaſi ſuſpectus, ſine infamia, ſi inopiæ gratià hoc facit, cum infamia ſi dolo malo, *l.* 1. *&* 2. *ȿ. tit. prox.* ſicut is qui ceſſat, vel compellitur ad adminiſtrationem, vel ſi in eadem contumacia perſeuerat, remouetur tanquam ſuſpectus, *l.* 2. *&* 3. *h. t.* videlicet cum adminiſtrare ſimpliciter per ſe non eſt vitium, *l. 4.* §. *vlt. D. eodem.* quid enim ſi honorarius ſit tutor? quid ſi notitiæ cauſa datus? quid ſi datio ipſo iure nulla? Coniuncta etiam vicinitate tituli ſuperioris, apparet ſatiſdationem non exigi à tutore dato teſtamento patris, & tamen poſſe eum ſuſpectum poſtulari, ſi res pupilli fraudulenter adminiſtrare coarguatur, *l.* 4. *h. t.* & electionem igitur patris exonerare ſatiſdatione, non etiam crimine ſuſpecti. Hæc vero ſuſpecti vel ſuſpicionis actio, vt *l.* 2. *Ɉ. de diu. tut.* nulla alia in re locum habet, quam in cauſa minorum, vel aliorum quibus curatores dari ſolent ex 12 tab. fauore earum perſonarum comparata & prodita omnibus etiam extraneis, & nonnunquam mulieribus: quin & eodem fauore nemine agente, vltro prætori ſuſpectum quem habet tutorem remouere licet, & ſtatim tutor qui ſuſpecti poſtulatus eſt, abſtinere debet adminiſtratione, curatore interim dato ad adminiſtrandum, *l.* 7. non tutore, quia damnatione non poſtulatione deſinit eſſe tutor. & huic actioni locus eſt, manente, non finita tutela, aliter quàm tutelæ actioni, cui locus eſt finita, non manente tutela, *l.* 1. *& l. pen.*

XLIII. Enarratio.

Qvid enim ſi honorarius ſit tutor?] Tutores honorarij non adminiſtrant, *l.* 3. §. 2. *D. de adminiſtr. tutor.*

Quid ſi notitiæ cauſa?] De quo in *l. quæro* 32. §. 1.
A *D. de teſtam. tut. l.* 1. *ȿ. tit.* 38. Notitiæ cauſa dari dicitur, qui ad inſtruendos contutores datur, quod pupilli facultates notas habeat, *l. quod ſi forte 14.* §. *ei qui notitiæ, D. de ſolut. & liberat.*

Quid ſi datio ipſo iure nulla?] *L.* 1. *ȿ. tit.* 38.

Satiſdationem non exigi] *l. teſtamento* 17. *D. de teſtam. tut.*

Non etiam crimine ſuſpecti] Accuſatione ſuſpecti.

In cauſa minorum] Minorum nomen commune eſt pupillorum & adoleſcentium, §. *nunc admonendi, Inſtitut. quibus alien. lic. vel non.*

Vel aliorum quib. curat. d. ſ.] Dantur adoleſcentibus, & furioſis & prodigis, dantur mente captis, ſurdis & mutis, & iis qui propter inualetudinem rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt.

B Ex 12. tab.] *L.* 1. *&* 2. *D. eod.*

Omnibus] Suſpicionis actio quaſi publica eſt, *d. l.* 1. §. *conſequens.*

Etiam extraneis] *L. pietatis 6.* §. 1. *h. t.*

Et nonnunquam mulieribus] *d. l.* 1. § *quin imo.*

Nemine agente] *L.* 3. §. *præterea, D. eod.*

Et ſtatim tutor] Interim enim adminiſtratio interdicta ei videtur, *L. quod ſi forte* 14. §. 1. *D. de ſolution.* § *ſi quis autem, Inſtitut. de ſuſp.*

Locus eſt manente non fin. tut.] Suſpecti agimus, pendente adminiſtratione tutelæ: id enim agitur vt tutor remoueatur. Tutelæ actioni, finita tantum tutela, locus eſt, *l.* 1 *in fi. & l.* 4. *D. de tut. & ration. diſtr.* absurdum enim erat, à tutore rationem adminiſtrationis negotiorum pupilli repoſci, in qua adhuc C perſeueraret, vt eſt in *l. ſi tutor* 9. §. *& generaliter eod.* Cum eo tamen qui pro tutore negotia geſſit, etiam ante pubertatem agi poſſe certi iuris eſt, quia tutor non eſt, *l.* 1. §. *cum eo, D. de eo qui pro tut.*

XLIV. *De in litem dando tutore, vel curatore.*

In hoc tit. agitur de tutore vel curatore, ad quem non omnium rerum pupillarium adminiſtratio pertinet, ſed vnius rei tantum, id eſt, vnius litis defen-
D ſio, nempe eius quem pupillus intendit tutori ex cauſa tutelæ vetuſtiore, vel tutor pupillo ſuo. nec enim ipſe in rem, litémve ſuam pupillo litem inferenti vel excipienti auctor eſſe poteſt, *l.* 1. *D. de auct. tut.* Ergo moribus receptum eſt, vt Vlp. ſcribit lib. Reg. vt tutorem iuſtum habenti in eam litem ſpecialis tutor detur, quo auctore, pupillus experiatur, qui prætorius tutor dicitur, quia hoc ſolo caſu à prætore tutor datur ſine lege: hodie in iudiciis extraordinariis non tutor, ſed curator datur, § *vlt. Inſt. de auct. tut. l.* 3. 4. 5. *D. de tut.* iure igitur ordinario tutor, iure extraordinario curator. & vtrumq; ius notat l. 3. dum ait, tutor ſiue curator. & ſane liberum eſt vel tutorem dare iure ordinario, vel curatorem extra ordinem, ſicut in aliis cauſis, quibus tutorem habenti tutor datur, &
E curator dari dicitur, vt docui tit. 36. Et *l.* 4. ad litem tutorem dat abſciſſe, reſpiciens ad ius ordinarium. eadémque mens eſt *l.* 7. *Ɉ. de excuſ.* Et *l. vlt.* concedit quidem ex ſolemnitate iuris ad litem dandum eſſe tutorem iuxta *l. curatorem, D. de auct. tut.* & *l. cum in vna, D. de appell.* ſiquidem agatur ſolemni, legitimo, & ordinario iure; hodie vero quia plerumque agitur extra ordinem, omiſſis ſolemnibus formulis, ſufficere curatorem.

A

XLIV. Enarratio.

Vlpianus] *T.t. 11. §. moribus.*
Tutorem iustum habenti] Tutorem generalem habenti. Si tamen plures tutores sint, curatorem litis causa dari necesse non erit, quoniam altero auctore cum altero agi potest, *l. 1. h. t.*

XLV. *De eo qui pro tutore negotia gessit.*

V. tit. 5. lib. 27. D.

IN hoc tit. ostenditur, non tantum iustum tutorem vel curatorem teneri ex adminstratione, sed etiam eum qui quasi tutor, vel curator aliquid gessit, cum non esset tutor, aut esse non posset, vt miles, aut mulier, aut datus à muliere. & quasi tutor protutelæ actione, quasi gestor negotiorum gestorum, *l. 1. & 4. s. de test. tut. l. 4. s. qui dar. tut.* Quasi curator, vtili negotiorum gestorum, qua verus curator tenetur, & in falsum curatorem deflexa.

B

XLV. Enarratio.

NOn tantum iustum tutorem] Qui iure datus est.

C

Qui quasi tutor] Ceterum si quasi tutor aget nomine pupilli, poterit ei opponi exceptio, *si non tutor es*, vt legendum videtur in *l. 2. h. t.* formula est exceptionis. Scripti tamen codices nihil mutant: & ideo non facile recedendum à vulgata.

Vt miles] *L. 4. s. qui dari tutor.*

Aut mulier] *L. 1. h. t.*

Aut datus à muliere] *L. 4. in fi. sup. de testament. tut.*

Et quasi tutor protutelæ] Siue putet se tutorem, siue se esse fingat, *l. 1. §. .. D. de eo qui pro tut.* quia munere tutoris functus est, & eo affectu negotia gessit.

D

Quasi gestor negot. gest.] Is qui pro tutore negotia gessit, etiam negotiorum gestorum actione tenetur. Vide Cuiac. ad Paulum *Sent. lib. 1. titulo 4. §. vlt.*

Quo vetus curator] *L. curatoris 17. C. de negot. gest. l. quicquid 7. ʒ. arbit. tut.* vide libri 27. D. tit. 3.

XLVI. *Si mater indemnitatem promiserit.*

HIc titulus est de periculo administrationis, quod interdum suscipit mater, promittendo securitatem pupillo, vel tutori eius. & quidem si pupillo pro tutore, vel tutori pro pupillo sua sponte securitatem promiserit, intercessio est, quæ infirmatur SC. Velleiano, *l. 1.* nisi specialiter decreto comprehensum sit, periculo matris, quæ tutorem petiit, tutorem dari, *l. 3.* Sed si tutori pro tutore ipso indemnitatem promiserit, forte dum cupit, tutorem sibi permittere administrationem rerum filij sui totam, aut in partem, intercessio non est: quia alij se pro alio non obligat, & idcirco ex ea re nihil iuuatur SC. Velleiano, *l. 2. hoc tit. l. si mater. s. ad Vell. l. tutor. l. quamuis §. 1. D. eod.* ac si pupillus finita tutela elegerit tutorem, indemnem tutorem damno præstabit mater. Dico, elegerit: nam & cum matre ei est non quidem ex stipulatu tutoris, *l. tutorem. ʒ. arb. tut.* sed negotiorum gestorum actio, *l. si mater s. de vsur.* & hæc electio in *l. 2.* significatur verbo, maluerit. Ex hac *l. 2.* interpretanda est hæc sententia Pauli, Mulier quæ pro tutoribus, *lib. 2. tit. ad SC. Vell.*

E

XLVI. Enarratio.

INtercessio non est] Mater conuenitur propter malam administrationem. καὶ εἰκότως. οὐκ ἔστι γὰρ ἐντερκεσσίων. *& merito: non enim intercessio est.* Græci.

Finita tutela] Cum pupilli legitimæ ætatis effecti fuerint, vt est in *l. 2.* ad quam Thalelæus notandum monet, legitimam ætatem dici pro pubertate, frequentius enim dici pro ætate 25. annorum.

Non quidem ex stipulatu] Mater pupillo non tenetur ex stipulatu, quia ei non promisit, sed tutori tenetur, cui securitatem promisit.

XLVII. *Si contra matris voluntatem tutor datus sit.*

HIc titulus respicit ad 43. à quo propius abest, & vult vt tutela etiam remoueatur, qui datus est contra matris vltimam voluntatem, id est quem filio impuberi heredi instituto moriens mater tutorem dari vetuit. & hoc ignorans forte prætor, si quem dederit, vt re cognita repellat. & quemadmodum matris voluntatem seruat in tutore confirmando, quem mater dedit filio heredi instituto, habita inquisitione tamen, *l. 4. s. de test. tut.* ita & in reprobando eo, quem mater reprobauit, matris sequitur voluntatem; sed, vt sentio, ex inquisitione tamen, & sine infamia reprobati atque remoti. Addidit Tribonianus exceptionem, nisi & is iam fraudem in tutela admisisse conuictus fuerit: tunc enim remouetur cum infamia, vt *l. vlt. s. tit. 43. & l. 2. tit. 42.* Voluntas in hoc titulo, est vltima voluntas.

XLVII. Enarratio.

COntra mat. vlt. volunt.] Antonius Loisellus V. C. & doctissimus delebat vocem, *vltimam*, quæ nec est in tit. est tamen in veteri Menagij. Theodorus interpres Basil. vel legit vt vulgo, vel certe interpretatur quasi ita legerit.

Est vltima voluntas] Sic accipitur voluntas in *l. cum post 69. §. nuptus, D. de iu. dot.* quæ voluntas suprema Tacito hist. 1. cap. 48.

XLVIII. *Vt causæ post pubertatem adsit tutor.*

TVtela finitur pubertate. periculum autem administrationis non ante finitur quam tutor rationes reddiderit, & tutelam omnem curatori restituerit, *l. vlt. s. de per. tut.* & sententia quoque prætoris, aut præsidis, si qua opus sit, liberatus fuerit, *l. 15. s. de adm. tut.* Et non transtulit omnem qui detinet instrumenta litis suo consilio cœptæ. Ergo periculum eius litis ad eum pertinet, non ad curatorem.

XLVIII. Enarratio.

SVo consilio cœptæ] Tutor quoad rationes reddiderit, pupillum debet defendere in lite contestata ante pubertatem. Theodorus.

XLIX. *Vbi pupilli educari debeant.*

PArs administrationis præcipua, si negotia pupillaria spectas, est defensio causæ pupillaris: Si personam, educatio, quo nomine non tantum victus significatur & vestiarium & habitatio, *l. vlt. D. de alim. leg.* sed etiam institutio morum & liberalium artium

l. 2. *tit. seq.* educatio ingenij, vt in Comœdia, *Bene & pudice doctum atque eductum ingenium.* Et educantur vero plerumque apud matrem viduam, vel si ea de re non bene conueniat inter tutores, matrem, & cognatos, apud eum quem educatorem decreuerit prætor aut præses, *l.* 1. qui vtique non decernet temere educatorem eum qui pupilli successionem sperat, *l.* 2. licet eadem ratione ad eum redierit tutela legitima. Hoc autem distat hic tit. à 24. quod hic est de liberis orbatis patre, ille de habentibus patrem.

XLIX. Enarratio.

V. lib. 27. *tit.* 2.

Est defensio causæ] *L. vlt* §. *tit.* 37.

B Non tantum victus &c.] Hierocles in aurea Pythagoræ: ἐπεὶ δ' οὐ μόνον ἐν τροφαῖς καὶ γυμνασίοις ἐστὶν ἡ τοῦ σώματος θεραπεία, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν προσδεῖται, οἷον ἱματίων, ὑποδημάτων, σκευῶν παντοδαπῶν, καὶ τῆς πάντα ταῦτα ὑποδεχομένης οἰκήσεως: *Quoniam autem non in alimentis tantum, atque exercitationibus, versatur corporis cultus, sed multis etiam rebus indigetis cuius generis vestimenta sunt, & calceamenta, & supellex varia, atque domus, qua continentur ista omnia,* &c.

Vt in Comœdia] Terentius in Andria Act. 1. Sc. 5.

Apud matrem viduam] Quod igitur hoc loco dicitur, locum habet, morte soluto matrimonio. Nam si repudio soluatur, liberi manent apud eum parentem qui diuortio causam non dedit, secundum *Nou.* 117. Theodorus.

C Eum qui pupilli successor. sperat] Græci: ὕποπτοί εἰσιν οἱ περὶ τὴν κληρονομίαν ἐγγύτεροι: *suspecti sunt qui proximiores successores sunt.*

Licet ead. ratione] *L.* 1. *D. de legit. tut.*

L. *De alimentis pupillo præstandis.*

V. D. lib. 27. *tit.* 2.

Consequens erat docere alimenta constitui pupillo vel adulto, & præstari sine mora arbitrio tutoris, vel arbitrio prætoris aut præsidis pro modo facultatum, etiamsi de statu ei bonisque paternis quæ possidet ex edicto Carboniano, vel suo iure controuersia fiat, *l.* 1. & aliquando tutius esse sine decreto magistratus ea constitui tutoris vel curatoris arbitrio:

D nec enim posse minores probe recusare sumptus quibus educti sunt liberaliter bona fide factos, *l.* 3. §. *de adm. tut.* nisi eos alium quàm tutorem fecisse probent, *l.* 2.

L. Enarratio.

Sine mora] *L.* 2. *D. de re iudic.* coniuncta Basilic. interpretatione, lib. 9. tit. 7.

Pro modo facultatum] Vt in Adriani Sentent. apud Dositheum: κατὰ δύναμιν τῆς ὑποστάσεως τροφὰς αὐτῷ παρέχε: *Pro modo facultatis alimenta ei præsta.*

E Probe recusare sumptus] Improbe sumptus recusat, quasi vento vixerit, vt est in *l.* 2. Cuiacius in Codice suo Plauti locum aliter quam vulgo conceptum notauerat Truculenti Act. 5. *Non enim possunt miluares viri à vento educier.* aut non plura comederit quam cicadæ, vt apud Libanium in Declamat. 37. Huc facit illud Demosthenis in oratione de Chersoneso: πόθεν γὰρ οἴεσθε ἄλλοθεν τὸν μήτε λαβόντα παρ' ὑμῶν μηδὲν μήτε αὐτὸν ἔχοντα ὁπόθεν μισθοδοτήσει στρατιώτας τρέφειν; ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; οὐκ ἔστι ταῦτα: *Nam vnde alias eum qui nec à vobis quicquam accepit, nec ipse habet vnde stipendia soluat, milites alere putatis? num de aere? minime id quidem. vivere de l'air.* v. Ioannem Drusium in Oseam cap. 12.

Quibus educti sunt lib.] Plautus in Menæchm. Act. 5. Sc. 5. *Meo cibo & sumptu educatus est.* Quidam codd. *eductus.*

LI. *Arbitrium tutelæ.*

V. tit. 3. *lib.* 27. *D.*

Satis iam de contractu ipso dixit. i. officio & administratione tutelæ. Nunc venit ad actionem, quæ ex eo contractu nascitur, quam vocat arbitrium tutelæ, quod huius iudicij potestas omnis sit in arbitrio iudicantis, qui excussis tutelæ rationibus ex bona fide statuat quid tutorem pupillo præstare aut reputare & pensare oporteat. Et est huic iudicio siue arbitrio locus in tutorem. Videtur etiam dari in curatorem pupilli, *l.* 3. *hoc tit.* & est ratio cur & in eum detur, quia tutoris instar obtinet, saltem protutelæ: nam & sicut tutor, ita curator pupilli eo pubere facto, deponit officium, *l.* 1. §. *tit.* 60. *l.* 2. §. 6. *l. curatorum. D. de tut. & cur. da.* & in ea sententia videntur fuisse Iurisconsulti quidam, vt Thalelæus ait in hanc l. 3. καὶ ἦν γνώμη νομικῶν λεγόντων, τὸν τοῦ ἀνήβου κουράτωρα τῇ τουτέλῃ κατέχεσθαι, ἥτις νῦν οὐδαμῶς εἴρηται, quibus accedat *d. l.* 3. Sed verius esse ait Vlp. *l.* 1. §. *si curator, D. de eo qui pro tut.* cessare tutelæ vel protutelæ actionem. Ceterum in hoc tit. etiam agitur de vtili negotiorum gestorum, qua curator tenetur, *l.* 7 *& vlt.* Et in vtramque venit id quod interest, *l.* 4. *h. t.* Vt redeant rationes administrationis & quidquid reliquorum nomine debent qui negotia gesserunt, *l.* 9. quidquid dolo, aut culpa eorum lata vel leui minores amiserunt, vel non adquisierunt, *l.* 7. excepto casu *l.* 2. nimirum in nominibus paternis exigendis, qua in re remissior tantum negligentia & nimia cessatio. i. lata culpa arguitur, vt & in casu *l. tutor* §. *competit. D. de adm. tut.* Et vtraque est bonæ fidei, & priuilegiaria, & perpetua, & in vtramque vsuræ veniunt. vtrique data est tacita hypotheca, vtraque datur heredi & in heredem, in vtraque ordo seruatur, *l.* 6. In vtraque venit quod post finitum officium gestum est, cum esset administrationi connexum, & in vtraque inuentarij publicam fidem sequimur.

LI. Enarratio.

Quia tutoris instar obtinet] Vide §. tit. 36.

Καὶ ἦν γνώμη &c.] *Erant quidam Iurisconsulti qui existimabant curatorem pupilli tutelæ teneri, quod nunc non obtinet.*

Cessare tutelæ vel prot. act.] Datur igitur vtilis negotiorum gestorum.

Vel non adquisierunt] Nouum non est, teneri eos si quid minores non adquisierint: nam & minores in integrum restituuntur, siue quid amiserint, siue non adquisierint. Græci.

Excepto casu l. 2.] Ad quam Thalelæus notat, Imperatorem custodite dicere, latam culpam. & ad *l.* 7. *eod.* regulariter quidem tutorem leuem etiam culpam præstare, sed in paternis rebus latam dumtaxat culpam.

Vtraque est bonæ fidei] §. *actionum autem, Instit. de action.*

Et priuilegiaria] *L. dabimusque* 19. §. 1. *D. de reb. auctor. iudic. possid.*

Et perpetua] *L. tutores* 8. *h. t.* vtraque tricenaria est.

Vsuræ veniunt] *L.* 3. §. *vsuras, D. de contr. tut. & l.* 6. *h. t.*

Tacita

Tacita hypotheca] *L. pro officio* 20. §. *de administr. tutor.*

Datur heredi] *l. tutelæ* 12. *h. t.*

In vtraque ordo seruatur] Prius conuenitur qui administrauit, *l.* 6. *h. t.*

Administrationi connexum] *l. tutor* 11. *h. t.* At si breui tempore intermisso, abstinuerit administratione, & rursus se ei miscuerit, tutelæ non tenebitur: nec enim connexa est huiusmodi administratio: tenebitur igitur vtili negotiorum gestorum, *l. si post pubertatem* 14. *D. de tut. & rat. distrah.*

Publicam fidem sequimur] *L. vlt. vers. sin autem, hoc tit.*

LII. *De diuidenda tutela & pro qua parte quisque tutorum conueniatur.*

HIc tit. est de diuisione administrationis & actionis tutelæ, & pro qua parte actio diuidatur inter tutores. Et diuidere trahit etiam secum non diuidere, sicut facere non facere. i. vbi de vno tractatur, necesse est etiã tractari de altero. Igitur quæstio omnis hæc eo pertinet, vt sciamus cũ plures tutores sunt aut curatores (nam & tutores ad se pertrahunt curatores) pro qua parte in singulos agi possit, aut quando in vnum ex pluribus in solidum. Diuidere est agere pro parte in singulos. Non diuidere est agere in solidum in vnum è multis. Sic autem distinguendum. Aut diuisa est administratio in parte, vel in regiones, siue prouincias, aut indiuisa. Si diuisa à testatore, vel à iudice, actio etiam tutelæ diuiditur, vt pro ea tantum parte quisque conueniatur, quæ ei attributa est, non pro parte collegarum, nisi dolus eius aut culpa arguatur, quod collegam suspectum non fecerit, aut tardius euersis iam facultatibus, aut lusoriè fecerit, *l.* 2. §. 1. *hoc tit. l. si duo, D. de adm. tut.* Iulianus Antecessor in collectione quam fecit studiosis & operæpretio quæstionis huius: Nisi aut cum oportebat contutorem remouere vt suspectum omnino non remouit, aut tardius remouit. Sin autem diuisa sit tutorum conuentione sine iudice, singuli tenentur in solidum cum hac conditione, vt quem pupillus elegerit, ei cedat actionibus suis aduersus alios, *l.* 2. *in fi. hoc tit.* quia conuentio tutorum non potest in fraudem pupilli diuidere officium tutelæ, periculũmque commune, *l.* 3. *hoc tit.* Denique perinde omnia seruantur diuisione facta ex tutorum conuentione, atque si pro indiuiso omnes tutelam administrassent: quæ nunc diligentius explicabo. Si diuisa sit administratio tutorum conuentione vel omnino indiuisa, aut communiter omnes tutelam gesserunt pro diuiso ex conuentione, vel pro indiuiso, aut nulli, aut quidam gesserunt, quidam cessauerunt. Si omnes pariter pro indiuiso sine conuentione, vel pro diuiso ex conuentione, vel nulli, eligere pupillus potest cum quo experiatur in solidum cessis actionibus aduersus alios, *l.* 2. *in pr. hoc tit. l.* 6 §. *tit. prox.* nisi omnes soluendo fuerint litis contestatæ tempore: hoc enim casu is quem eligit pupillus, posita exceptione, desiderare potest actionem diuidi inter omnes exemplo epistolæ Adriani pro virilibus portionibus, aut pro rata eius quod quisque gesserit, *l.* 1. §. *nunc tractemus, D. de tut. & rat. distr.* Vel si nemine electo, pupillus agat cum omnibus, & condemnet omnes, æquè periculum sententiæ diuiditur inter eos pro portionibus virilibus, *l.* 2. *J. Si pl. vn. sent.* Sed si tempore litis contestatæ omnes soluendo non fuerint, si vnus fuerit soluendo, ceteri non soluendo, ille solus conuenitur in solidum, vt *l.* 2. *D. de quibus caus. ad eund. iud. eat.* cessis actionibus aduersus collegas, *l. ex plurib. D. de adm. tut.* vel sine cessione datis vtilibus, *d.* §. *nunc tractemus, l.* 2. *J. tit.* 58. & hoc vbi vnus conuenitur ex culpa cõmuni: nã si ex propria culpa, *l.* 2. *J. de con. ind.* vel si ex dolo communi, ex contumacia cõmuni, id est cessatione omnium improba, quia doli nulla est societas, ei neque ceduntur directæ, neque dantur vtiles, *l.* 1. §. *plane, D. de tut. & rat. dist. l. si plures, D. de adm. tut.* Ad hæc sciendum non statim onerari idoneum propter non idoneum: prius enim excutiendus est qui dicitur non esse idoneus, & fideiussor, & magistratus municipalis, qui eum dedit, non exacta satisdatione, *l. Lucius* §. *pen. D. eod.* & si ab his rem pupillus seruare non possit, tum demum it ad contutorem idoneum, & vnus tantum casus est quo idoneus statim in solidum conuenitur, inexcusso magistratu, si ob id conuenitur, quod contutorem suspectum facere aut satis exigere supersedit, *l.* 2. & 5. *D. de mag. con. l.* 1. §. *vsque adeo, D. de tut. & rat. dist.* in quo (si non sint soluendo contutores) perspicue rectius vulgo Græci Latinique, quam in Flor. & in illa Iuliani collectione, detracta negatiua, male in eodem exemplari Flor. traiecta in subditis illo loco, vt & ipse Iulianus legit, & Græci, Si contutor ob hoc conueniatur &c. Quid autem si quidam tantum gesserint, alij cessauerint? Prius conueniuntur qui gesserunt, si soluendo sunt tempore finitæ tutelæ, *l.* 6 *J. tit. prox. l.* 3. *hoc tit. l.* 2 *J. de hered. tut. l.* 1. *J. si tut. Reip. cau. ab.* Satis est fuisse soluendo eo tempore: nam si postea fiant non soluendo, hoc minoris aut curatorum, non contutorum qui cessauerunt periculo cedit, *l.* 1. *hoc tit.* Si vero soluendo eo tempore non sint, neque fideiussores eorum, neque magistratus, tum conueniuntur vtili actione tutelæ qui non gesserunt, quia suo periculo cessauerunt, *l.* 4. §. 1. *D. rem pup. sal. fo. l. tres tutores, D. de adm. tut.* Verum hic ordo non seruatur in eo quod dolo communi periit, *l.* 2. *J. si tut. non gess. l. tutores* §. *in eum, D. de administr. tut.*

LII. Enarratio.

AVt culpa arguatur] Si igitur culpa careat, vt si tempus ad remouendum non habuerit, illo repente facultatibus lapso, vel si mala eius administratio eum latuerit, hoc ei non imputatur. Græcus interpres.

Aut lusorie fecerit] prodita causa, & ideo superior non euaserit.

Si tutorum conuentione] Et absque iussu testatoris.

Epistolæ Adriani] Ex qua descendit beneficium diuisionis.

Græci Latinique] Basilic. lib. 38. tit. 12. ἐὰν πάντες ἄποροι: *omnes soluendo non sunt.*

LIII. *De in litem iurando.*

V. lib. 12. *tit.* 3.

HIc titulus est de iureiurando in litem in arbitrio tutelæ à iudice delato adolescenti, vel curatori eius, quod nihil aliud est quam æstimatio religiosa eius rei de qua agit adolescens vel pupilli adolescentísve tutor aut curator aduersus tutorem aut curatorem. Vel, pretium quod ponit rei suæ iurans quanti eam rem faciat is, qui tutelæ agit, vel vtili negotiorum gestorũ ex curationis causa. Rem enim & litem, & id quod interest promiscue dicimus. Hæc vero aut à iudice æstimatur iusto pretio si dolus absit & lata culpa eius quo cum agitur, *l.* 2. *inf. h. t.* vel ab actore iura-

to, si dolo, aut lata culpa aduersarij res, de qua agitur, non restituatur, vel non exhibeatur, & vtroque genere fit vera venditio rei siue litis: priore, iusto pretio; posteriore, etiam iniusto & immenso coercendi aduersarij causa ob dolum eius, vel latam culpam. Nec enim iudex id defert ob leuem culpam, *l. videamus in fi. D. eod. & l. 4. huius tit.* nondum percepta mens hæc est, in tutorem iurari in litem, si inuentarium cæteráque instrumenta pupillaria exhibere nolit, quia non potest hoc non dolo malo facere, vt *l. 7. §. 1. D. de adm. tut. l. si tutor, D. eod.* Ergo ex dolo tutoris, vel lata culpa, quæ vulgo præsumitur esse dolus, actori in tutorem iusiurandum in litem deferri, in heredem autem tutoris conuentum actione tutelæ ex dolo tutoris non deferri iusiurandum in litem, nisi lis fuerit contestata cum defuncto, sed ex dolo proprio tantum, vel ex lata culpa, *l. 1. 2. 5. hoc tit. l. 4. §. 1 D. de fid. tut.* & hæc est sententia *l. 4. huius tit.* Dico in heredem ex dolo defuncti non iurari in litem. Non dico, heredem tutelæ non teneri ex dolo defuncti, tenetur enim in solidum, etiamsi nihil ad eum peruenerit, *l. ex deposito, D. de obl. & act.* maxime ex eo dolo quo res minoris deminutæ & dilapidatæ sunt, non temere ex alio quolibet, nisi lis fuerit contestata cum defuncto, quæ est sententia, *l. 1. tit. seq.* à me latius explicata & correcta fideliter ex Basil. Obseruat. 13. contra negationem, quam in eam simul atque in *l. 2. §. de magist. conu.* inuexerat communis quæ dicitur imperitorum opinio, ex leui culpa defuncti heredem tutelæ non teneri, qui tenetur ex delicto. quod perinde est ac si diceres, ex contractu defuncti heredem non teneri, nisi ob delictum defuncti, ac proinde delicti successorem eum tantum esse, non obligationis atque contractus, & ex *d. l. 1.* adhibenda est interpretatio ad *§ aliquando, Inst. de perp. & temp. act.* non dato exemplo ex §. *plane, Inst. de act.* quia ea specialis actio depositi cum sit pœnalis, magis ex delicto videtur esse non ex *l. quæsitum in fi. D. de prec.* Nam quod ibi de interdicto de precario, idem *l. 4. tit. seq.* de actione tutelæ dicitur, qua tamen & in id quod ad eum non peruenit heredem teneri constat, vbi dolus defuncti damnum pupilli rebus attulit, & argumentum à contrario sensu non valet.

LIII. Enarratio.

In arbitrio tutelæ] Vide s. tit. 51.

A iudice delato] Hoc iusiurandum à solo iudice defertur, *l. 4. §. 2. l. eod.*

Adolescenti] Adolescens si velit iurare potest, *d. l. 5. §. 1. in fi.* pupillus iurare non potest, *l. l. 4. in princ.*

Vel curatori eius] Volenti, non inuito, *l. 2. h. t.*

Vel curat.] Vel tutori, *d. l. 4. §. 1.*

Æstimatio religiosa] Æstimatio iurata, *d. § 1. & l. tutor 8. D. eod.*

Aduersus tutorem] Post pubertatem. Stephanus tamen notat ex Theophilo & Dorotheo quibusdam casibus iurari in litem, pupillo adhuc impubere: veluti si vnus ex pluribus tutoribus remotus sit, vel quis ad tempus tutor datus: nam transacto tempore tutor esse definit, & aduersus eum tutelæ agi potest, & in litem iurari.

Rem enim & litem] Vt res inofficiosi, *l. Papinianus 8. §. 1. D. de inoff. testam.* Varro 6. de L. L. *Quibus res erat in controuersia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici, quam rem siue litem.*

Aut à iudice æstimatur] Iureiurando in litem non delato, vel si is cui delatum est, iurare nolit.

Æstimatur iusto pretio] Iudex de veritate cogno-

A scet, vt est in *l. 2. hoc tit.* id est, iudex æstimabit quanti re vera intersit, *πόσον δεῖ τὸ τῇ ἀληθείᾳ διαφέρον*, vt est in Basilicis.

Iusto pretio] Suo pretio, vero & iusto pretio.

Non restituatur] *L. 1. & l. in actionibus 8. D. eod.*

Vel non exhibeatur] Vt puta si non exhibeantur instrumenta pupillaria, *l. 4. hoc tit.*

Vera venditio] Sic Vlpianus ait, veram venditionem esse si res dotales æstimatæ sint, *l. plerumque 10. §. 4. D. de iu. dot.*

Coercendi aduers. causa] Propter contumaciam non restituentis, *d. l. 1. & d. l. 8.*

Ob dolum eius vel latam culpam] In *l. 2.* Cuiacius legit, *dolo circumueniendi pupilli gratia.* & ita in veteri Menagij, nec aliter *τὸ κατὰ πόδας; κατὰ δόλον περι-*

B *χαπτέιν πουπίλλου ἕνεκεν.*

Quia non potest hoc non dolo m. fac.] Basilica in interpretatione *d. l. 4.* Nam hoc ipso videtur dolo facere quod reperta in bonis instrumenta supprimit. *ὅτι τὰ εὑρεθέντα ἐν τῇ οὐσίᾳ συμβόλαια κρύπτει.*

Vel lata culpa, quæ vulgo pr. es. dolus] *L. quod Nerua 32. D. depos.*

Nisi lis contestata fuerit cum def.] Licet heres ipse nihil dolo fecerit. nam post litem contestatam heredes principalium personarum iura habere videntur. Græci.

Obseruation. 13.] Capite penult. vide quæ scripsimus ad tit. 24. §. 2. Instit. 1.

C Contra negationem] Negatio est in veteri Menagij & Brodæi.

Ex §. plane] Sententiam mutat. Vide ad *leg. 121. in fine, D. de verbor. obligat.*

Argumentum à cont. sensu] Non recte colliges: heres tenetur in id quod ad eum peruenit: ergo non tenetur in id quod non peruenit. Thalæleus: Non dicit, si lucrum ad heredes peruenerit, vel non peruenerit; sed hoc tantum, si tutor lucrum fecerit. adde: vel lucrum peruenerit ad alium gratia eius & beneficio. alius interpres Græcus ad *l. 4. de heredib. tut. legem 1. eodem*, indistincte loqui de lucro, siue heredes tutoris lucrum fecerint, siue tutor. Non videtur tamen *d. lex 1.* loqui de lucro heredum tutoris, sed de

D eo tantum quod tutor sibi captauerit, vel gratia alteri præstiterit.

LIV. *De heredibus tutorum vel curatorum.*

Qvod dixi supra titulo generali Arb. tut. tutelæ actionem dari heredi & in heredem *l. penult.* id specialiter exequitur in hoc tit. quod actio tutelæ, quæ heredi vel in heredem datur, alio iure fit, quàm quæ datur tutori, vel in tutorem: Nam vt iam occupauit dicere titulo superiore proximo *l. per.* ex dolo in tutorem iuratur in litem, sed non in heredem tutoris ex eodem tutoris dolo. Et actio tutelæ quæ pupilli heredi competit, non est priuilegiaria, *l. ex pluribus, D. de adm. tut. l. dabimus, D. de reb. auct. iud. poss. l. 1. §.*

E *ijdem principes, D. ad l. Corn. de fals.* & in heredem tutoris non est famosa, *l. furti §. si quis alieno, & §. per. D. de his qui not. inf.* Heredum nomine intelliguntur etiam heredes heredum, *l. 2. s. tit. prox.*

LIV. Enarratio.

Ex dolo in tutorem] Ex dolo proprio, & ex lata culpa iuratur in litem.

Non est priuilegiaria] Id enim personæ pupilli fauorabiliter præstatur, *d. l. ex plurib.*

Non est famosa] Quia heres in tutelam non succedit, *d. §. penult. l. 1. C. de fideiuss. tutor.*

LV. *Si tutor non gesserit.*

DAt hunc titulum, vt resumat quod dixit titulo generali *l. 6.* etiam eum qui nihil gessit arbitrio tutelæ teneri, vtili scilicet, non directo, & excusso prius eo qui gessit, *l. 2. h. t.* in prima parte, 8. ȿ. *de adm. tut. l. 2.* ȿ. *tit. prox.* Si nemo gessit, quia non apparet quis prior, quis posterior sit, quia est omnium contumacia par vel culpa lata, perinde omnes teneantur ac si communiter tutelam indiuisam gessissent, *l. 2.* in secunda parte. Vbi autem alij gesserunt, alij non gesserunt, post eos qui gesserunt, si soluendo aut minus soluendo inuenti fuerint, conueniuntur qui non gesserunt vel culpæ nomine quod suspectos contutores non fecerint, *l. 2. tit. 5.* Vel si forte ceterorum tutorum patronus fuerit qui solus tutelam gessit, quod non ei postulauerint curatorem adiungi, aliáve qua ratione prospexerint rebus pupilli, *l. 1.*

LV. Enarratio.

QVia non apparet] Græci dicerent: ἐς γὰρ τὰ πράγματα τὰ παρὰ μηδενὸς διοικηθέντα οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. τὸν μὲν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον εἶναι. πάντες γὰρ ἅμα ῥᾳθυμήσαντες ἐν ἴσῃ τάξει ἐνάγονται: *Nam in ijs quæ à nemine gesta sunt, non possumus dicere hunc priorem esse, illum posteriorem: quandoquidem cum sit omnium par culpa, omnes ex æquo tenentur.*

C Aliave qua ratione] Potuerunt enim detracta remotionis petitione, postulare vt res pupilli tuto loco reponerentur. Græci heic.

LVI. *De vsuris pupillaribus.*

ETiam hoc titulo specialiter resumit quod attigit generali, *l. 3.* in tutelæ arbitrium venire vsuras centesimas, vel ex Constitutione Iustiniani semisses, si pecuniam pupillarem tutor in suos vsus conuerterit, *l. 1.* & ex causis relatis in *l. 7. §. quæ autem. D. de adm. t...* Ex ceteris venire secundum morem regionis à die quo in officio peccauerunt in diem condemnationis, aut redditæ tutelæ, ipso iure ex constitutione Seueri. Et eæ sunt vsuræ pupillares, quas tutor D debet non tantum si ex sua persona conueniatur, sed & si ex persona contutoris quod suspectum eum non fecerit, *d. l. 7. §. pen. l. 2. hoc tit.* Verum otiosæ pecuniæ, quam tutor non habuit cui fœneraret, vel ex qua non habuit prædia quæ compararet, in actionem tutelæ vsuræ non veniunt, *l. 3. hoc tit. l. cum plures §. vlt. D. de adm. tut.* Illud notandum, vsurarum pupillarium cursum impediri duobus modis: Oblatione pecuniæ & obsignatione & depositione, *l. 1. in fi. D. de ... l. ...8. §. 1. D. de adm tut.* & oblatione per denunciationem facta sæpius, & ad extremum apud acta ius dicentis à tutore protestatione facta se paratum esse parem rationem cum pupillo facere, sine denunciatione & depositione, *l. 4. h. t.* E

LVI. Enarratio.

VSuras centesimas] Et ita vsuras legitimas interpretatur Thalelæus in *d. l. 3.* Basilica autem in *l. 1. h. t.* legitimas vsuras interpretantur ἡμιεκατοσταίους, *semisses*, ex constit. Iustiniani in *l. eos qui 26.* ȿ. *de vsur.*

In suos vsus conuerterit] Pecunias pupillares ex fide versans.

Secundum morem regionis] *d. §. quæ autem.*

In diem condemnat. aut redd. tutelæ] *L. 1 § 1. D.* A *de vsur. d. l. vlt. §. vlt.*

Otiosæ pecuniæ] Plinius epistolarum libro 10. 62. *Quæ vereor ne otiosæ iaceant.*

Ipso iure] *L. cum vero 26. §. apparet, D. de fideicom libert.* ipso iure, id est, sine interpellatione.

Cui fœneraret) Si non potuit idoneis hominibus pecuniam credere, vt est in *l. 3.* Sic legitur in veteri Menagij & Brodæi: & ita etiam auctores Basilic. vertunt enim εὐπόροις προσώποις.

Protestatione facta) Græci obseruant, nouum ius heic proponi, quo non exigitur à tutore vt obsignet, & deponat; sed hoc tantum, vt apud acta suam voluntatem declaret.

B

LVII. *De fideiussoribus tutorum vel curatorum.*

HIc titulus ostendit de tutela vel cura non tantum agi cum tutore arbitrio tutelæ, vel vtili negotiorum gestorum cum curatore, sed etiam cum fideiussoribus eorum actione ex stipulatu, qui & ipsi vsurarum pupillarium nomine tenentur, *l. 10. Rem. pu. sal. fo.* Et electionem adolescenti esse cum ipso tutore agere velit, an cum fideiussore eius, vel diuisis actionibus partim cum tutore, partim cum fideiussore, non in solidum cum vtroque, ne bis idem consequatur, *l. 1. hoc tit. l. 3. §. 1. D. de duob. reis l. grege §.* C *etiam, D. de pign.* quam electionem omnibus creditoribus adimit Iustiniani *Nou. 4* qua de causa in Basil. non extant Constitutiones huius tituli quæ sunt de electione. & notanda distinctio *l. 2.* in quæstione illa, an electo tutore fideiussor liberetur: Multum enim interest, simpliciter acceptus sit, an in omnem causam.

LVII. Enarratio.

ACtione ex stipulatu) Fideiussores enim stipulanti promiserunt rem pupilli vel adolescentis saluam fore.

Qui & ipsi vsur. pupillar.) Alij fideiussores vsuras non præstant, nisi si in omnem causam intercesserint, *l. quæro 54. D. loc. l. fideiussores 68. §. D. de fideiuss.* D Græci: ἔστιν οὖν τοῦτο τῶν πουπίλλων ἰδικόν, καὶ δικαίως· οὐ γὰρ ῥητὸν πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ ἀζήμιον τοῦ πουπίλλου ὁμολογεῖ: *Est igitur hoc in pupillis singulare: & merito: nec enim res certa, sed indemnitas pupillo promittitur*, ad *leg. 3. D. de fideiuss. tutor.*

LVIII. *De contrario iudicio.*

V. tit. 4. lib. 27. D.

CVm de iudicio tutelæ directo dictum sit, quod pupillo competit, ad contrarium veniendum est, quod tutori in pupillum datur, finita tutela. In eo venit quod tutor impendit de suo in rem pupilli, *l. 3. h.* E *tit.* vel etiam quod pupillus ei debuit ex causa tutelæ vetustiore, *l. 2.* ȿ. *de in lit. dan. tut.* & quodcunque eo iudicio tutor consequi potest, id etiam conuentus directo, consequitur iure compensationis, *d. l. 3. & 2.* Illud notandum est ex *l. 1. & 2.* in contrarium iudicium non venire vt tutori qui soluit pro contutore condemnato in solidum, pupillus cedat actiones suas aduersus condemnatum, quia post solutionem, cum extincta sit tutelæ obligatio, nulla pupillo superest actio quam cedat, sed ei qui soluit in condemnatum est actio negotiorum gestorum. Ante solutionem recte ceditur actio tutori, qui omne quod ex causa tutelæ debetur, soluere paratus est pro se & pro collegis,

vel in solutione ipsa, si conuenerit vt soluenti tutori cederentur actiones aduersus collegas, *l.* 1. *hoc tit. l. Modestinus*, *D. de solut. l. cum is qui*, *D. de fideiuss.* vel sine cessione ei dantur vtiles quasi ex cessione præsumpta, *l.* 1. § *de obl. & act.* sicut tutore condemnato ex communi culpa cedendæ ei sunt actiones in collegas, quod condemnatus consequitur in actione iudicati per exceptionem doli mali, vel sine cessione dantur vtiles, vt dixi tit. 12. quod vtique verum est; etiamsi absens & indefensus tutor post litem cõtestatam condemnatus sit, quæ sententia valet, *l. vlt.* §. *quom. & quar. iud.* & is sententiæ adquieuerit ex fide bona. i. non appellauerit, *l.* 2. *h. t.* Recte, ex communi culpa. Nam si ex propria, nulla ei potest esse actio in collegas, neque item ex communi dolo, neque si suo nomine soluerit.

LVIII. Enarratio.

IN condemnatum est actio negotiorum gest.] Tutori qui soluit pro contutore condemnato vtilis actio datur, *l.* 2. *h. t. l.* 1. §. *& si forte*, *D. de tut. & ration. distrah.* Græci ibid. ὑτιλίαν νεγοτιόρουμ γεστόρουμ : *vtilem negotiorum gestorum*.

Quasi ex cessione præs.] Græci ad l. 2. ὡς δοξάσης γενέσθαι τῆς ἐκχωρήσεως, κἂν μὴ γένηται: *quasi videatur facta cessio, licet facta non sit.*

Sicut tutore condemn.] *L.* 1. §. *nunc tractemus*, *D. de tut. & rat. distr.*

Quæ sententia valet] Lata scilicet in absentem & indefensum, qui litem contestatus fuerat. Duo constitutio exigit, vt absens, & indefensus condẽnatus sit.

Et is sententiæ adq.] Si ex iusta causa abfuerit, appellare potest.

Nam si ex propria] *d. l.* 2. Nam si solus ex suo delicto damnatus est, qualem cessionem desiderare potest, vt aiunt Græci interpretes.

Ex communi dolo) *L.* 1. §. *plane*, *D. de tut. & rat. distr.*

Si suo nomine solu.) *L. vt fideiussor.* 39. *D. de fideiuss. l. cum alter* 11. §. *eod.*

LIX. *De auctoritate præstanda.*

V. tit. 21. *lib.* 1. *Inst. & tit.* 8. *lib.* 26. *D.*

EXplicatis actionibus quæ ex administratione negotiorum nascuntur, dat titulum de auctoritate tutorum, quoniam ab administratione veteres separabant auctoritatem, vt *Vlp. lib. Regularum* dum ait, pupillorum pupillarúmque tutores & negotia gerere, & auctoritatem interponere; mulierum autem tutores, ante scilicet quam earum tutelam lex Claudia sustulisset, auctoritatem dumtaxat: & tamen de auctoritate non minus quam de administratione rationem reddit tutor conuentus tutelæ iudicio, *l. si tutor*, *D. eod.* & receptum etiam est vt sine tutoris auctoritate pupillus tutori obligetur contrario iudicio, *l.* 1. *D. de cont. tut. act.* qui alij non obligatur sine tutoris auctoritate, nisi in quantum locupletior factus est ex Constitutione D. Pij, cum tamen alium sibi solus obliget recte. Duæ autem sunt in hoc titulo Iustiniani Constitutiones nouæ. Vna, vt & in criminalibus causis necessaria sit auctoritas tutoris vel curatoris, *l.* 4. Iure enim veteri, vt cum seruis est criminale iudicium, ita & cum minoribus sine tutoris vel curatoris auctoritate, & ipsis accusantibus sufficit consilium & præsentia tutoris vel curatoris, *l.* 2. *D. de accus. l.* 8 §. *ad l. Iul. de adult. & Paulus* 5. *Sent. tit.* 12. nec interuenire etiam eius auctoritas debet. Altera est, vt si plures sint tutores, in omni re vnius auctoritas sufficiat indistincte, præterquam si pupillus in adoptionem detur, quod iure fit ex constitutione Antonini, adhibita auctoritate omnium tutorum, ne sit in vnius potestate finire tutelam, *l.* 5. *h. t.* Iure enim veteri non eadem omnium tutorum conditio est. Ex testamentariis, vel datis per inquisitionem vnius auctoritas sufficit, licet in litibus litem denunciari omnibus opus sit, tam indiuisa tutela quàm diuisa his omnibus quibus coniunctim pars vna attributa est, *l.* 1. *C. Theod. de den. vel ed. resc. l.* 2. §. *si ex pl. tut. om.* &c. Legitimorum autem omnium vel datorum ex inquisitione auctoritas necessaria est, vt idem Vlp. eodem lib. docet. Sed *l.* 5 *huius tit.* in hoc casu vult omnium tutorum parem esse conditionem, vt scilicet, excepta arrogationis causa, in nulla alia omnes auctoritatem suam accommodare debeant. In hoc inquam casu, eo quod in aliis differentia est, vt in satisdationis onere quod subeunt tantum legitimi, & dati sine inquisitione, & in spe actionis subsidiariæ, quæ ex Oratione D. Trajani pupillis competit in magistratus municipales, & locum habet in legitimis dumtaxat tutoribus, & in his qui dati sunt sine inquisitione. Auctoritas est approbatio tutoris expressa, quæ interponitur perfecto eo quod pupillus eo præsente gessit. Nec enim præsentia & taciturnitas tutoris auctoritatem imitatur.

LIX. Enarratio.

VT Vlp. libro Regul.) *Tit.* 11. §. *pupillorum.*

Auctoritatem interponere) Pupillo negotium gerente: *Auctor enim nemo esse dicitur sibi: sed alteri vnde non ad seipsum, sed ad alterum auctor veraciter nuncupatur*, vt ait Fulgentius libro 9. contra Fabianum Fragmento 35.

Vt sine tutoris auctoritate pup. tut. oblig.) Nam receptum est vt pupillus tutori suo sine eiusdem tutoris auctoritate vtiliter obligetur: quamuis pupillus sine tutoris auctoritate alij non obligetur, nec in rem suam tutor pupillum suum obligare possit, *d. l.* 1. siue vt est in *l.* 1. *D. de administrat. tut.* tutor in rem suam auctor fieri non possit.

Ex constitut. D. Pij) *L.* 1. *& l. pupillus* 5. *in pr. &* §. 1. *D. eod.*

Sibi solus obliget recte) *Instit. eod. in princ. l.* 1. *h. t.* pupillus enim quantum ad adquirendum non indiget tutoris auctoritate, *l. pupill.* 11. *D. de adquir. rer. dom.*

Vt & in criminalibus) Non modo in ciuilibus, sed & in criminalibus.

Vt cum seru. est crimin. iud.) *L. hos accusare* 12. §. *si seruus, &* §. *seq. D. de accusat.*

Sentent. tit. 12.) §. *ætati eius.*

Sufficiat indistincte) Cuiuscunque generis sint tutores.

Ex constitutione Antonini) *Vlp. Regul. tit.* 8. §. *per prætorem.*

Ne sit in vnius potestate) Qua ratione vtitur Vlp. in *l. nec ei* 17. §. 1. *D. de adopt.*

Quam diuisa his omnib. qu. comm.) Si vnius regionis plures sint tutores, sufficit auctoritas vnius ex illis, quibus ea regio attributa est.

Quod subeunt tantum legitimi & d. s. inq.) *L. legitimos* 5 §. 1. *D. de legit. tutor. l. pen.* §. *de tut. vel cur. qui sat. non ded.*

Ex oratione D. Traiani) *L.* 2. *D. de magistrat. conu. l. pen.* §. *eod.*

Expressa) Tutor enim auctor fit, cum dicit se probare id quod agitur, *l.* 3. *D. eod.* & ideo mutus tutor esse non potest, quoniam auctoritatem præbere non potest, *l.* 1. *D. de tutel.*

Quæ interponitur perfecto] In ipso negotio, *l. obligari 9. §. tutor, D. eod.* vel perfecto negotio, *argum. legis 1. & 2. D. de solut. l. si quis mihi 25. §. iussum, D. de adquir. vel omit. her.*

Taciturnitas tutoris] Impuberibus tamen tacentibus auctoritas vtiliter accommodatur, *l. muto 6. D. de tut. l. impuberes 13. D. de auctor. tut.* In quibusdam aliis caussis taciturnitas consensum imitatur.

LX. *Quando tutores vel curatores esse desinant.*

V. lib. 1. Inst. tit. 22.

Ex vltima superioris tituli cum docuisset arrogatione pupilli finiri tutelam vel curam, additur hoc t. & pubertate eam finiri, vel ætate legitima, cuius definitio ex annis sumitur, non voluntate pupilli sola, quia inuitus tutela continetur.

LX. Enarratio.

Pubertate eam finiri] Cura etiam pubertate finitur, nempe si curatores tutoribus adiuncti sint, *l. 1. hoc tit.* cuius hæc videtur esse sententia: tutela & curatio hæc pubertate finitur: hi enim curatores dantur quasi pupillis, Græci ibid. Itaque si tutor ante pupilli pubertatem decesserit, tutor alius datur, vel alius curator adiungitur. Auctores Basilic. sic acceperunt vt post pubertatem alii curatores dentur. Videtur tamen loqui de curatoribus impuberi dandis, vt verba hæc dictæ legis, *propter ætatis infirmitatem*, adsignificant.

Vel ætate legitima] Ætas legititima dicitur annorum 12. vel 14. aut 15. *l. 2. ʒ tit. 46. l. 1. ʒ. tit. 70 & l. 2. C. Theod. de donat.* D. Hieronymus in epistolam Pauli ad Galat. cap. 4. *Legitimum tempus, sicut Romanis legibus 25. annorum spatio terminatur.*

Ex annis] Inspectione necessariæ partis cessante, *l. 3.*

Non volunt. pup.] *L. 2.*

Inuitus tut. contin.] Cui etiam inuito tutor datur, *l. 6. D. de tutor. & cur. dat.*

LXI. *De actore à tutore seu curatore dando.*

Et non finiri absentia tutoris sola, vt tutor vel curator alius dari ob eam solam caussam possit, vt *l. 10. ʒ qui dat. tut. l. tutores, D. de tut. & cur. dat.* Sed dari actorem à tutore vel curatore. Dari dicitur à tut. vel curatore, quoniam decreto prætoris aut præsidis postulante tutore & eius periculo, datur plerunque litium caussa, vnde actoris nomen, cum aliquo tutor profecturus & aliquandiu abfuturus est, *l. qui negotia §. pen. D. de neg. gest. l. tutor, D. quan. ex fac. tut. l. 10. ʒ. de app. l. 1. hoc tit.* nec enim propter absentiam solam, vt dixi, dari tutor alius vel curator potest, quia ne Reip. quidem caussa absens desinit esse tutor, & procuratorem etiam relinquere non potest ex sua persona, cum litis dominus non sit, *l. neque, ʒ. de proc.* nec ex persona pupilli si forte absit vel nesciat fari, *§. vlt. Inst. de cur. l. decreto, D. de adm. tut.* Igitur necesse est actorem constitui ad lites, adiutorem ad cetera negotia, *l. solet. D. de tut.*

LXI. Enarratio.

Vnde actoris nomen] Theophilus putat actorem dictum ex eo, *quia per acta constituuntur, tit. de curation. in fi.* vide tamen Cuia. ibid.

Absens desinit esse tutor] Et ideo curator loco eius datur, §. *2. Instit. de excus. tut.* vide quæ ibi dixi.

LXII. *De excusationibus & temporibus earum.*

V. lib. 1. Inst. tit. 25. & lib. 27. D. tit. 1.

Finiri tamen tutelam plerunque excusatione, de qua etiam cum iam sæpe dictum sit in titulis superioribus, tutorem puta iure datum, ex quo sciri ... e datum suo periculo cessare, si se non excusauerit, ... *ʒ. de test. tut ... D. de l. tut. l. 9. Qui dat. tut. l. 1 ... de adm. tut* & non iure datum non indigere excusatione, *l. 1. de conf. tut.* tempus est tandem vt dicat & de temporibus earum, quæ duæ sunt partes t. huius. Excusatio est allegatio vacationis, seu immunitas à tutela vel curatione, quam habet aliquis ex priuilegio, vel ex iusta caussa: Quam allegari oportet re integra, *l. 2. & seq.* & vel in partem, veluti ab administratione rerum quæ in alia prouincia sunt, *l. 2. & 11.* vel in totum, vt ex caussis iustis relatis in *hoc tit.* & iniustis interea reiectis. Altera pars est de temporibus excusationum, vt tutor testamentarius vel datiuus ex decreto prætoris aut præsidis, statim vt datus est, necesse non habeat appellare, sed ex ordine constituto à D. Marco intra L. dies se excuset, & excusatione non recepta, tum demum appellet, & sic inuenio veteranis quoque vocatis ad munera personalia remitti appellandi necessitatem, *l. 9. ʒ. quan. prou. non est nec.* Quæ tamen ceteris & ad alia munera vocatis non remittitur. Legitimi tutoris excusatio quæ eum prorsus liberet onere tutelæ, iure ipso nulla est. Nam nec ætas olim eum liberabat.

LXII. Enarratio.

Ex priuilegio] Quidam in perpetuum excusantur, vt Ilienses, *l. non tantum 17. D. eod.* quidam priuilegio, quod personam eorum non egreditur, *l. peto 69. §, mater, D. de leg. 2.* vide quæ dixi ad Institut. eod. titulo.

Necesse non habent] *L. 13 D. eod. l. 18. hoc t.* nisi excusatio reiecta sit, *l. 15. h. t.*

Oportet re integra] Nam audiri quis non solet, postquam semel tutelæ se immiscuit, Theoph. §. *2. Instit. eod.* Maritus tamen potest se excusare, licet tutelam attigerit, *§. pen. Inst. eod. t.*

Et iniustis interea reiectis] Quæ proponuntur in *l. 1 7. 8. 9, & 21.*

Quæ tamen ceteris & ad alia mu. voc.] *L. 1. §. alia cau ... est, l ... qu. appell. sit.*

Legitimi tut. excusatio] Ex Cuiacii sententia tutores legitimi excusare se non possunt, ait prorsus, quoniam ex caussa superueniente ad tempus possunt se excusare, *l. 10 D. eod.* vide ipsum ad *l. 13. eod.*

Nam nec ætas eum liber.] *L. vlt. ʒ. t. 30.*

LXIII. *Si falsis allegationibus excusatus sit.*

Excusatio recepta liberat periculo cessationis, *l. 22. sup. t. prox.* nisi, vt hoc t. ostenditur, falsis allegationibus circumuenta religione iudicantis recepta sit, veluti allegando non attigisse tutelam, quam iam attigerit, *l. 2. hoc t.* Decreta enim aut sententiæ elicitæ ex falsis instrumentis, testationibus, allegationibus facile rescinduntur, *l. 5. ʒ. præ l. min. & lib. 8. t. si ex falsis instr. l. qui testamento, D. de excus.*

LXIII. Enarratio.

Falsis allegationibus] δικαιολογίαις ἐψευσμέναις. Theophil. Glossæ: δικαιολογία, allegatio.

Non attigisse tutelam] Tutelæ & administrationi se non miscuisse, cum se iam immiscuerit.

LXIV. *Si tutor vel curator Reip. causa aberit.*

Quod dixit. superiore *l.* 2. non nisi re integra excusationibus locum esse, ab eo excipit causam nouam, quæ contigerit post tutelam inchoatam, vt si tutorem Reip. causa abesse oporteat, quæ ex causa ab ea tutela excusatur, donec redeat, & à noua tutela pro B præmio impensæ in Remp. operæ anni excusationem habet.

LXIV. Enarratio.

Donec redeat] Excusantur quatenus Reip. causa absunt, vt est in §. 2. *Institut. de excus.* id est, quandiu R. c. abs. Glossæ: ἕως οὗ, *quoadusque, quatenus.* &: μέχρις οὗ, *donec, quatenus.*

Et à noua tut.] *d.* §. 2. *& l.* 2. *hoc t. l.* οὐ μόνον *o.* §. 2. *L. de excus. tut.*

LXV. *De excusationibus veteranorum.*

Pro præmio nauatæ in Remp. operæ, & pro præmio igitur impletæ militiæ Nam & milites Reip. causa absunt: & maiorem quoque immunitatem habent stipendiis confectis, quam ceteri qui abfuerunt ex alia causa, qui post regressum anni tantum vacationem habent. Qui vero vicena stipendia in militia meruerunt, nec sunt dimissi cum infamia, in perpetuum excusantur à tutelis & curationibus, & ceteris muneribus ciuilibus, præterquam ab vna tutela vel cura filiorum conueterani, aut vna cura militis, à qua tamen etiam anni vacationem habent, vt *l.* 8. *D. eod.* Hi sunt veterani, quibus & alia priuilegia concessa sunt in pœnis, & in testamentis, & in successionibus.

LXV. Enarratio.

Milites Reipub. causa abs.] *L. milites* 34. *D. ex quib. cau. ma.*

Anni tantum vacat. hab.] *l.* 2. §. *t. pr.*

Vice stipendia] Militiæ iustum tempus 20. anni, antea 25. Ierocles ἱπποϊατρικῶν libro 1. Dixi t. de milit. testament. Inst.

Nec sunt dim. cum infamia] ἀφέσεως ἐντίμως τυχόντες, ceu loquitur Iulianus Orat. 1. *dimissi cum honore,* Tacitus hist. 4. quibus opponuntur ἀτίμως ἀποστρατευσάμενοι *cum infamia dimissi.*

Conueterani] συμβετεράνη, qua voce præter Modestinum IC. vtitur Theodorus in *l.* 2. *heic.* Melius Basilica, συναποστρατευθέντος.

Quibus & alia priuilegia] *L.* 1. *C. de veter.*

In pœnis] Milites ad bestias non damnantur, nec in metallum, nec fustibus cæduntur, *l.* 1. *&* 2. *D. de veter.*

In testamentis] Filiifam. de castrensi peculio testari possunt, & in ceteris voluntas militis pro iure seruatur.

Et in success.] Vide *t. D. de veter. success.*

A

LXVI. *Qui numero liberorum se excusant.*

V. tit. 25. *lib.* 1. *Inst.*

Sequitur alia specialis excusationis causa, si Romanus tres liberos habeat incolumes, vel Italus 4. vel prouincialis 5. Nam & hic numerus excusat à ceteris muneribus ciuilibus, & liberorum nomine continentur etiam nepotes ex filio iam ante defuncto, non ex filia, non ex filio superstite, *l.* 2. *hoc t. l.* 3. *D. de his qui num. lib.*

LXVI. Enarratio.

Tres liberos] Symmachus epist. lib. 1. 77. *Huic per impressionem nequaquam patior fratris sui liberorum tutelæ munus imponi: duobus enim priuilegiis amolitur iniuriam, maturitate aui, & numero filiorum.*

Tres liberos] De quorum statu non ambigitur, *l.* 1. εἰ γὰρ ἀμφιβάλλεται, οὐκ εἰσὶν αὐτοῦ παῖδες: *nam si ambigatur, non sunt liberi eius,* vt aiunt Græci interpretes.

Incolumes] *l.* 1. *hoc t.* defuncti non prosunt: non enim oneri sunt. nisi in acie seu prælio & conflictu amissi sint: hi enim pro rep. ceciderunt, *l. bello* 18. *D. de excusat. tutor.* est autem immortalitas pro repub. mori. Alexander Aphrodisæus in tertium Topicorum Aristotel. τοῖς μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ἀποθανοῦσιν ἕπεται ἀγαθὸν μὲν ἡ εὔκλεια. Isidorus Pelusiotes Epistolarum libro 4. 104. εἰ δὲ καὶ τελευτῆσαι ἐν τῇ μάχῃ, τῇ μνήμῃ ἀτελεύτητος μένει. C *Quod si etiam contigerit vt in prælio occumbat, memoria perpetuo viuit.*

A ceteris muneribus ciuilibus] *L. vlt. inf. de iis qui num. lib.*

Nepotes filiorum] Et vnius locum sustinent, *l.* 2. §. 1. *D. de excus. tutor.*

Non ex filia) Quia non succedunt in locum matris, Cuiac. *Inst. de excus. tut.* nepotes ex filio succedunt in locum patris.

Filio superstite) quia patri suo prosunt, *l.* 2. *h. t.*

LXVII. *Qui morbo.*

Et alia ob morbum, si tutor post susceptam tutelam D captus oculis fuerit, vel mente, vel lingua, vel auribus, aut inualetudine perpetua. Nam ab initio qui his morbis affecti sunt, tantum abest vt tutores vel curatores dari possint, vt his ipsis sit curatoribus opus. Ergo morbi nomine significatur etiam cæcitas & surditas, vt in t. de ædil. ed. vt recte Galenus definierit, morbum esse causam, qua impediuntur actiones totius corporis, vel actio certæ partis, veluti oculorum, linguæ, aurium.

LXVII. Enarratio.

Post susceptam tutelam) Græci legem vnicam hoc t. interpretantur ex *l.* 40. *D. de excusat.* vt qui post E susceptam tutelam captus luminibus fuerit, possit se excusare. Dorotheus vero dictam leg. vnicam sic accipit, vt vtroque oculo captus tutelam non cogatur suscipere. vtrumque verum est, sed prior interpretatio huic constitutioni magis conuenit.

Captus oculis) *L.* 3. *sup. qui dare tutor.* in qua recte liber antiquus Menagii: *Luminibus captum curatorem haberi falso tibi persuasum est.* id est, luminibus captus curator esse non potest: nam ille titulus docet, qui dari non possint, non qui habere.

Vel mente) Hunc excusat valetudo mentis.

Sit curatoribus opus) §. 4. *Inst. de curationib.* Cæco tamen curator dari non potest, quia ipse sibi pro-

curatorem constituere potest, Paul. Sentent. *lib.4.tit. 12. §. vlt.*

Vt in tit. de ædil ed.] De cæcitate in *l. 1. §. sed secundum, D. de ædil. ed.*

Galenus] De sympt. diff. cap. 1. ἡ νόσος διάθεσις ἐστι παρὰ φύσιν, ὑφ' ἧς ἐνέργεια βλάπτεται.

Vel actio certæ partis] Gellius 4.2.

LXVIII. *Qui ætate.*

ET alia ob ætatem longæuam, quæ scilicet excedit annos 70. vt & legendum esse docuimus in *l. vlt. ℑ. qui ætat. se exc.* & placet quod ait Aristoteles, τὴν μὲν νόσον εἶναι γῆρας ἐπίκτητον, τὸ δὲ γῆρας νόσον φυσικήν, quod ea ratione nihil referat, vt in Basil. & libris quibusdam, ætati subiungas morbum, an contra. i. huic titulo superiorem, aut hunc superiori.

B

LXVIII. Enarratio.

OB ætatem longæuam] Ob ætatis senectam. Persenex neque suis, nec alienis negotiis superesse potest. Vide locum Symmachi ad tit. 66. supra.

Aristoteles] Libro 5. de generat. anim. cap. 4. Morbum esse senectutem adscitam, senectutem autem *morbum naturalem.* Morbos & senectutem iungit Virgilius Georg. 3. *Subeunt morbi, tristisque senectus.* & lege 12. tab. *Si morbus æuitasve vitium escit,* apud Gellium 20. i. Deniq; senectus ipsa morbus est, Galenus lib. 1. ὑγιεινῶν. vide tamen eundem περὶ μαρασμοῦ.

C

LXIX. *Qui numero tutelarum.*

SEquitur species alia excusationis, vt à quarta tutela vel cura, non etiam ab alio munere ciuili, *l. 3. ℑ. de exc. mun.* excusemur, non dico quandiu tutelas sed quandiu trium tutelarum onera sustinemus. Nec enim quælibet tutela onus est: Et ad extremum expositis variis excusationum causis, absolutóque iam isto tractatu, notatur in Constitutione huius tit. imperfectas diuersas excusationum species nihil proficere, vt *l. 1. §. vlt. D. de vac. mun.*

LXIX. Enarratio.

TRium tutelar. onera] Tria onera tutelarum excusant, §. 5. *Instit. de excus. tut. l. 3. & 5. h. eod.* nam defunctoriè & perfunsoriè susceptæ, cuiusmodi sunt vilissimæ, non excusant, *l. 15. §. vlt. D. de excusat. Theop. d. §. 5.*

Imperfectas] Fac te duos liberos habere, & 60. annorum esse, vnamque tutelam habere: hæ tres causæ imperfectæ pro vna non habentur. Quæ per se singulæ non præbent excusationem, nec iunctæ prosunt, nec iuuatur qui proponit τῇ πάντων ὁμοῦ συνδρομῇ, vt aiunt Græci, *concursu omnium.*

LXX. *De curatore furiosi vel prodigi.*

E

HIc titulus ostendit, etiam finita tutela & cura minorum, curatores dari posse maioribus 25. an. si mente lapsi aut furiosi sint, vel si eis quasi prodigis prætor bonis interdixerit, & sui iuris sint. Nam homini alieni iuris nunquam tutor vel curator datur. His vero personis agnati & gentiles legitimi curatores sunt ex 12. tab. & cognati fratres ex Constitutione Anastasij *l. 5.* sed hodie possunt etiam à prætore dari extranei, *l. 1. l. sæpe. D. eod. l. vlt. §. sin autem testamentum hoc tit.* & dati ab eodem semper sunt adolescentibus & maioribus 25. an. qui negotiis suis superesse non poterant, veluti surdis, mutis, cæcis, fatuis, debilibus, aut perpetuo captis morbo, non etiam furiosis & prodigis, nisi vt eleganter docet *Vl...lib. Reg. tit. de curatoribus,* prodigis aut furiosis ingenui testamento patris heredibus scriptis; quia lex tantum ab intestato faciebat curatores legitimos, & prodigis libertinis siue ex testamento, siue ab intestato patri naturali heredes extitissent, quia & his lex 12. non dabat curatores, quia nec vllo iure patri heredes fieri poterant, qui nec patrem aut matrem ciuilem habere videbantur, quatenus cognatio in seruitute contracta iure ciuili nulla est.

LXX. Enarratio.

ETiam finita tutela, vel cura] Impuberi furioso tutor, datur vt pupillo, vel curator, vt adolescenti, non vt dementi, *l. 3. §. 1. D. de tutel.* Maioribus 25. annis si furiosi sint, vel si eis quasi prodigis bonis interdictum sit, curatores dari possunt.

Si mente lapsi] Vt in Augusto Suetonij cap. 48. & Senecæ controu. 21. lib. 2.

Nam homini alieni iuris] Theophilus de tutelis in princ.

Adgnati & gentiles] Lex 12. *Si furiosus existit, aut prodigus, adgnatorum gentiliumque in eo, pecuniaque eius potestas esto.*

Dari extranei] Sunt ergo honorarij curatores, non legitimi.

Veluti surdis, mutis &c.] *L. 20. D. de reb. auct. iud. possid.*

Cœcis] Vide supra tit. 67.

Fatuis) *L. 2. D. de postul. l. 21. D. de reb. auctor. iud. possid.*

Debilibus) *L. dabimusque 19. eod.* his propter infirmitatem Prætor curatorem dare solet, *l. item 4. D. post.* quod eis recenti morbo leuatis nondum constans valetudo sit.

Aut perpetuo captis morbo) *L. & qui 5. D. de postul.* Nec enim æquum est vt aliena administret qui propter inualentiam rebus suis superesse non potest.

Prodigis aut fur. ing.) Vide notas posteriores ad titulum de curation. §. 3. Inst.

D

LXXI. *De prædiis & aliis rebus minorum sine decreto non alienandis vel obligandis.*

V. tit. 9. lib. 27. D.

IN hoc titulo proponitur Oratio Seueri & Antonini & SC. de non alienandis vel pignerandis prædiis mancipiisve rusticis aut suburbanis pupillorum, vel adolescentium sine decreto prætoris vel præsidis, quod iam tit. superiore l. 1. docuit porrigi etiam ad ceteros, quibus curatores dari solent, vt *l. 8. §. 1. l. 11. D. eod.* & id quoque supra didicimus *l. 22. de administ. tut.* edicto Constantini esse porrectum ad prædia mancipiáque vrbana & mobilia quæque pretiosa earum personarum, non tantum si æs alienum vrgeat, sed & si dos minori aut donatio propter nuptias constituenda sit. Præcessit SConsulti productio & interpretatio latior SC. ipsum, cui hic tit. proprie dicatus est, & vt in Digestis ex edicto Constantini titulorum conditor maluit reponere rebus pro, prædiis, ita & in hoc titulo addidit, Et aliis rebus, licet omnes Constitutiones sint de prædiis tantum rusticis, & suburbanis, & de causa æris alieni tantum, non de aliis secundum Orationis verba, & de seruis, serua

legem cum quasi §. si plures, D. de fid. lib. vt non alienentur vel obligentur ob æs alienum, quod falso non fuerit allegatum, temere neque examinata neque facta rei cognitione, causaque probata apud acta, & pro tribunali decreto solemniter interposito. Verbo alienationis continetur venditio, permutatio, transactio, datio in solutum, cautio reddendæ rei donatæ, diuisio, & vsucapio, aut longa possessio, & multo magis donatio, vt ait *l.* 4 quod accipio de donatione propter nuptias, & munere sponsalitio, & dote, vt non valeat sine decreto, *d. l. 22.* & de donatione simplici, vt ne ex decreto quidem, *l. vlt. §. si ma. fac. al.* Excipitur venditio quæ fit iure pignoris contracti à patre vel auctoritate magistratus, vt *l. 1. §. si commun. l. 3. D. eod. l. 1. & 2. hoc t.* quæ decretum non exigit. Aliæ alienationes quæ fiunt sine decreto. i. sine causæ cognitione & sententia prætoris pro tribunali, ipso iure nullæ sunt, manetque rei venditæ vindicatio pupillo cum fructibus, si sciens eam emerit emptor, *l. 2. §. si quis ig. rem min.* reddito emptori pretio si probauerit pecuniam minoris lucro cessisse cum vsuris, quibus pecunia emptoris minor solutus est, & meliorationibus, *l. 2. 4. 10. 14. 16.*

LXXI. Enarratio.

QVod non fuerit allegatum] *L. 5. h. t.* Si falso allegatum fuerit, decretum ipso iure nullum erit: nam & excusatio ex falsis allegationibus admitti non potest, vt dictum t. 63.

Causaque probata] *L. 6. & vlt. h. t.*

Continetur venditio, permut. transf.] *L. 4.*

Datio in solutum] *L. si minor. 15.*

Cautio reddendæ rei donatæ] *L. 7* Basilica: ἐπειδὴ ἀποκτήσις ἐστιν: *quia alienatio est.*

Diuisio] Duo minores communem fundum habentes non possunt inuicem agere communi diuidundo iudicio: nam & diuisio species alienationis est. Sed si vnus sociorum maior fit, potest alterum maiorem prouocare ad diuisionem, *l. 1. §. 1. D. de reb. eor. qui sub. tut.*

Et vsucapio] *L. 3. §. pen. D. de reb. eor. qui sub. tut.*

Et multo magis donatio] Græci: *Recte multo magis: multi enim possunt vendere, qui donare non possunt, vt qui habent liberam peculij administrationem.*

Iure pignoris contracti à patre] Et ita Basilica speciem ponunt *l. 1. h. t. lib. 38. t. 9 cap. 12.*

Minor solutus est] Quas minor præstiturus esset.

LXXII. *Quando decreto opus non sit.*

PRoposito SC. de non alienandis vel obligandis prædiis minorum sine decreto vel auctoritate magistratus, subjicit certos casus, quibus sine decreto earum rerum alienatio vel obligatio valet. Si vt alienaretur, parēs à quo profectæ sunt, cauerit testamento aut codicillis, quod & Oratione Seueri fuit nominatim exceptum. idemque est si ex conuentione parentis fundus reuendi debeat venditori, *l. 1. hoc t.* Item si alienationem permiserit princeps nominatim: nec enim sola ætatis venia alienationem permittit. Item ex edicto Constantini constat recte vendi sine decreto res quæ tractu temporis deteriores fieri possunt & iumenta aut pecora superuacua & ex eodem edicto poterat mulier minor 25. an. res suas vendere sine decreto, adhibito consensu mariti & subscriptione, quæ pars abrogata est *l. 3. Cod. Th. ad. de cont. emp.* Et ex constitutione Iustiniani, potest etiam tutor vel curator obligare res minoris pro cautione iudicatum solui, quam minor exigitur: nam in *l. vlt. §. defensionem, sup. de adm. tut.* cautio litis est cautio iudicatum solui, non iudicio sisti, quæ personæ cautio est, non litis.

LXXII. Enarratio.

SI vt alienaretur parens &c.] *L. 1. D. de reb. eorum qui sub tut.*

Parens, à quo &c.] Vel alius, qui pupillum heredem instituit, *l. 3 hoc t.* si venditio è re pupilli sit: alioquin licet patris vel aliis vltimam voluntatem contemnere, vt *l. 5. §. pen. D. de administr. & peric. tut.* Græci ad *d. l. 3.*

Si alienationem permisit princ.] *L. 2. hoc t.* ἀρκεῖ γὰρ ἀντὶ ἀποφάσεως ἄρχοντος ἡ βασιλικὴ κέλευσις: *quia iussio Principis pro decreto Præsidis sufficit:* Basilica lib. 38. t. 9. cap. 61.

Nec enim sola ætatis venia] *L. pen. sup. de his qui ver. ætatis imp.*

Item ex edicto Constant.] In *l. lex quæ 22. sup. tit. 37.*

Et iumenta aut pecora superuacua] Animalia superuacua in *d. l. 22. §. vlt. & l. vlt. hoc t.* Græci notant, animalium appellatione seruos non contineri: serui enim alienari prohibentur, *d. l. 22. § ante omnia.* Lex autem Aquilia seruis exæquat quadrupedes, *l. 2. § 2. D. ad leg. Aquil.*

Ex constitutione Iustin.] *L. pen. sup. de his qui ven. ætat. impetrau.*

Quam minor exigitur] Pro, quæ à pupillo vel adulto exigitur, vt apud Cæcilium, *exigor portorium*, apud Non. in exigor. & in *l. 5. §. t. prox. duo vicaria mancipia exigatur.*

Cautio litis est cautio iud. sol. non iud. sup.] Auctores Basil. de cautione iudicio sisti accipiunt, lib. 38. t. 9. cap. 41. Græci ibidem: τὴν τῆς iudicatum solui ἱκανοδοσίαν λέγει, ὅτι οὐ παρέχουσιν αὐτὴν οἱ ἐπίτροποι: *de satisdatione iudicatum solui dicit, non præstari eam à tutoribus.*

LXXIII. *Si quis ignorans rem minoris esse, sine decreto comparauerit.*

SI his casibus exceptis contra SC. sine decreto facta sit venditio rerum minoris, ab emptore bonæ fidei separandus est emptor malæ fidei, id est qui sciuit prædium minoris esse, ab eo qui hoc ignorauerit. & duæ in hoc tit. differentiæ proponuntur. Vna, vt bonæ fidei emptor tueri se possit præscriptione statuti temporis, si post perfectam ætatem domini sine controuersia eam rem statuto tempore possederit, quam tamen præscriptionem non habet emptor malę fidei, *l. 1. & 4. hoc t. l. 2. & 3 t. seq.* Et statutum tempus, *l. 1. & 3 hoc t. & l. 2 t. seq.* quinquennium intelligere oportet ex Constitutione Iustiniani, id est, *l. 3. t. seq.* si res pupilli vel adulti obligata, aut vendita sit. Breuiore tempore confirmatur venditio quæ iure antiquo valuit. Sin autem donata sit, quia nec ex decreto valet donatio simplex, statutum tempus est longum tempus, id est decem annorum pręsente domino, 20. absente. ea enim est in iure perpetua longi & diuturni temporis definitio. Et inde *l. 4.* huius t. quę de longo tempore loquitur, etiam de re donata loquitur, non de re vendita. Altera differentia pertinet ad fructus rei venditę quos emptor bonæ fidei lucratur, etiamsi non impleuerit tempus præscriptionis, non emptor malę fidei *l. 2. hoc t. l. bonæ fidei, D. de adq. rer. dom.*

LXXIII. Enarratio.

QVinquennium intellig. oportet] Continuum Breuiore tempore] Id est, silentio quadriennij. *l. vlt.* §. *de tempor. in integ. restit.*

Longi & diuturni temp. defin.] Paulus *Sentent. libro 5. t. 11. §. longi. & t. 5. §. res olim.*

Etiam de re donata loq.] Ex persona donatarii rem definit, non ex persona emptoris, cui donatarius vendidit.

LXXIV. *Si maior factus alienationem factam sine decreto ratam habuerit.*

SIlentio domini maioris effecti secundum definitionem & distinctionem *l. 3. huius t.* confirmatur alienatio facta contra SC. & multo magis speciali ratihabitione, vt *l. 6.* §. *arb. tut.* Ratihabitio est silentium expressum siue promissum expressum. Silentium, ratihabitio tacita. Silentium, inquam, quinquennij in rebus minorum sine decreto alienatis vel obligatis, & silentium longi temporis in rebus donatis, quod numeratur à die, quo dominus rerum maior effectus est, & heredi quoque eius, si minor sit, tempus silentij, quod reliquum est, tantum cedit ab eo die, quo & ipse maior effectus est. quæ est sententia *l. 3. in fi.* comprobata *l. interdum, D. de min. & l. 5.* §. *de temp. in int. res.* Hoc autem distat hic tit. à t. 45. lib. 2. quod hic est de causis quæ ipso iure nullæ sunt, ille de causis quæ ipso iure valent, sed nisi rata habeantur, rescindi possunt per restitutionem in integrum.

LXXIV. Enarratio.

SI silentio domini] Cessat restitutio si maior effectus id quod minor gessit, facto vel silentio comprobarit. Paulus *Sentent. lib. 1. tit. 9. §. si maior.*

Silentium longi temporis] Decennij inter præsentes, vicennii inter absentes.

Maior effectus est] Probat igitur Cuiac. vulgatam, quæ tam veteri Menagii codice quam Brodæi confirmatur: *quod post eiusdem heredis minoris ætatem silentio transactum sit.* Ipse tamen ad Paulum *d. tit. 9. §. si minor*, ex veteribus libris, vt ait, legebat, *post eiusdem ætatem, heredis minoris silentio transactum sit.* Certe ita legebatur in codice qui alias apud me fuit. Prior lectio placet. De herede igitur minore, eodemque herede etiam minoris excipienda est *d. l. 3.* Nec recte aliter interpretantur Græci, quorum verba refert Cuiacius ad *d. §. si minor. ex lib. 10.* Basilic. tit. 4. cap. vlt.

LXXV. *De Magistratibus conueniendis.*

V. tit. 8. lib. 27. *D.*

MErito hic titulus vltimum locum occupat: nam vltimum auxilium, quo minoribus succurritur, quia alia ratione seruari indemnes non possunt, est actio vtilis, vel in factum ex SC. siue Oratione Traiani, quæ in hoc t. proponitur in magistratus municipales siue Duumuiros, qui tutores vel curatores dederunt, aut nominauerunt, nec ab eis satisdationem exegerunt, Rem minoris saluam fore, aut

A minus idoneam exegerunt. Itaque ad tutores tantum vel curatores hæc actio pertinet, qui satisdare debent, quales sunt legitimi & dati sine inquisitione, non ad testamentarios, vel datos ex inquisitione, *l. vlt.* §. *de autt. præst.* Et subsidiaria actio dicitur, quia priusquam eatur ad Duumuiros, excuti oportet bona tutoris vel curatoris, & reuocari actione Pauliana, si quæ alienauerit in fraudem minoris: excuti etiam bona fideiussoris eius, & collegas qui suspectum eum non fecerunt, *l. 1. 4. 5.* & si ab his indemnitati minoris non satisfiat, tum itur ad Duumuiros, diuisa actione si ambo soluendo sint, *l. 3.* vel ad heredes eorum, si non ex dolo vel lata culpa eorum conueniantur, præterquam si lucrum captauerint sibi vel alii

B ex damno minoris, vt exposui in tit. 53. Et si forte magistratus ipsi in dando tutore suæ indemnitati satisdatione prospexerint, nec sit soluendo tutor aut fideius. qui de indemnitate pupilli cauit, liberantur cedendo actiones suas aduersus fideiussores, qui eis de indemnitate sua cauerunt, vel etiam minori sine cessione dantur vtiles, *l. 1.* quia dum indemnitati suæ cauit magistratus, per consequentias & indemnitati pupilli cauit. Et hæc in prouinciis: nam in vrbe si prætor tutorem dederit, non quidem in prætorem, sicut nec in prouinciis in præsidem, sed in scribam V. C. qui satis exegerit, actioni subsidiariæ locus est.

LXXV. Enarratio.

C ACtio vtilis vel in factum] Tutelæ vtilis, vel in factum, Ioannes Faber ad *leg. pen. hoc tit.* vel tutelæ vtilis secundum Azonem, aut in factum secundum Hugolinum, ex Glossa ad *d. l. pen.* & Theophilum in §. 2. *de satisdat. tut. Inst.*

Ex SC. siue Orat. Traiani] *L. pen. hoc tit.*

In magistratus municipales] Quos Græci στρατηγοὺς vocãt, in Basilicis. Glossæ: στρατηγὸς, *magistratus, duumuir.* Glossæ Philoxeni: *magistratus*, στρατηγός. Nilus in oratione 4. τὸν γὰρ δεσπότην τὸν ἐμὸν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ πολιτείας τελέσαντα τὸ λειτούργημα, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀπανερχομένους κατακόπτουσιν. μετὰ τοῦ στρατηγοῦ πολ. id est, *cum Duumuiro*, vt videtur.

D Aut nominauerunt] τὰ ὀνόματα αὐτῶν τῷ ἄρχοντι πέμψαντες: *tutorum nominibus ad Præsidem missis.* Basilica.

Et reuocari actione Pauliana] *L. 2. hoc. t.* ex qua Thalelæus interpretatur verba illa legis 3. *nec alias seruari pupillo indemnitas potest:* δι' ἀναδρομῆς τυχὸν, inquit, τῶν ἐπὶ περιγραφῇ γινομένων: *per rescissionem puta eorum quæ in fraudem gesta sunt.*

Si ambo soluendo sint] Nam si vnus soluendo non sit, agitur cum altero.

Si non ex dolo vel lata culpa eorum] Nisi conueniantur ex dolo & lata culpa eorum. Cuiacius existimat abundare negationem in *l. 2. hoc tit.* quæ tamen extat in libris veteribus Menagii & Brodæi. Vide

E quæ diximus ad tit. 24. Institutionis primæ

Suæ indemnitati satisd. prospex.] Si magistratus à tutoribus datis satisdationem acceperint, rem pupilli saluam fore, & separatim ipsi stipulati sint se eius tutelæ nomine indemnes damno futuros & in hanc rem alios fideiussores acceperint, *d. l. 1.*

In scribam V. Cl.] Vt in *Nouella* XCIV. τοῦ λαμπροτάτου σκρίβα: Clarissimi scribæ. Vide quę dixi Institut. de satisdat. tutor.

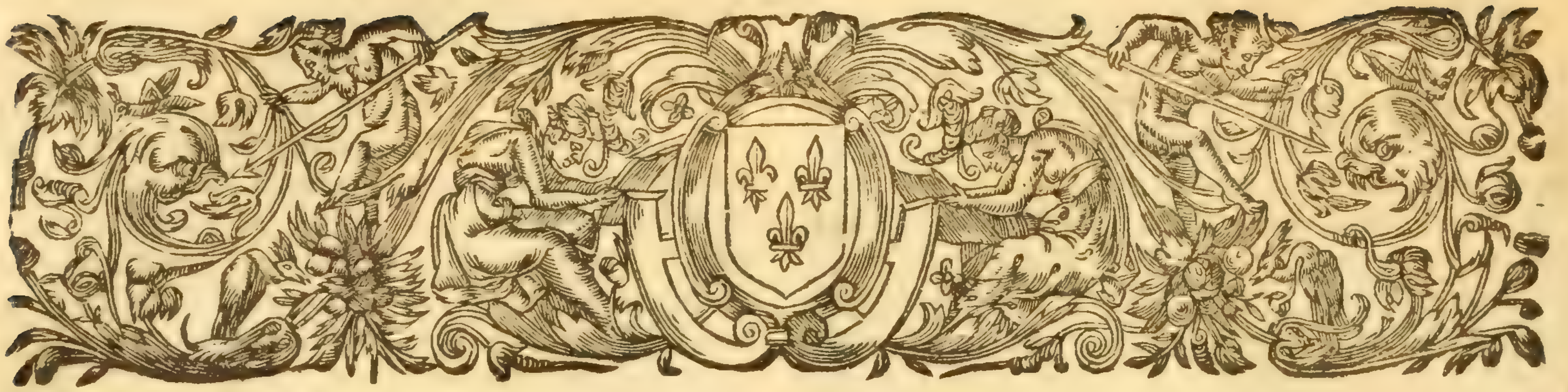

CODICIS IVSTINIANI LIBER SEXTVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE SERVIS FVGITIVIS ET LIBERTIS MANCIPIISQVE ciuitatum artificibus & ad diuersa opera deputatis, & ad rem priuatam vel dominicam pertinentibus.

LIBRO superiore contractu dotis A expoſito, & his omnibus quę circa eum contractũ vertuntur, ac deinde expoſita obligatione tutelæ vel curæ, quæ quaſi ex contractu deſcendit, hoc libro proponitur alia obligatio, quę etiam ex contractu deſcendere videtur, nempe ſucceſſio & adquiſitio hereditatis bonorumve defuncti. nam & is qui adiit hereditatem, vel immiſcet ſe bonis defuncti, contrahere videtur, quatenus æs alienum defuncti contrahit, & creditoribus hereditariis, legatariis, fideicommiſſariis obligatur, perinde atque ſi cum eis negotium aliquod gereret, *l.3.§.vlt.l.4. D. Quib ex cau. in poſſ.* ac ſimiliter B qui hereditatem recipit ex SC. Trebelliano, *l. non enim, D. ad Treb.* & qui bonorum poſſeſſionem agnoſcit, *l. pen. in fi. D. de ſepar.* Alia autem eſt hereditas ſiue ſucceſſio libertinorum, alia ingenuorum. & in hoc libro primum agitur de ſucceſſione libertinorum, in qua certum eſt leges & edicta patronis multa & varia iura detuliſſe. hæc enim vna eſt pars iuris patronatus, vt in libertorum bonis ſuccedant patroni, ſicut in bonis clientum iure applicationis. Sunt & alię partes iuris patronatus, quas conditor huius lib. omnes explanare & exequi parat, vt ius patronatus quam ſit amplum aperiat ſtudioſis, & in eo potiſſimum conſiſtat quod eſt de ſucceſſione liber- C torum. ac primum quidem oſtendit vim iuris patronatus conſiſtere in operis, quas liberti patronis debent, quo erga patronos officio cum decedant fugitiui, inde apparet primum titulum huius libri, qui eſt non tantum de ſeruis, ſed præcipuę de libertis fugitiuis, reſpicere ad tertium de operis libertorum, in quo & l. vlt. eſt de libertis fugitiuis. In hoc autem t. de eiſdem eſt l. 5. ſed illa de libertis priuatorum, hæc de libertis ciuitatum, quorum artificio & operis A Reſp. vtebatur. & grauior pœna ſollicitantis ſeruum aut libertum ciuitatis, quam priuati hominis. De ſeruis publicis pop. Romani eſt *l. vl. De his qui ad rem dominicam rei priuatæ*, id eſt, ad dominium principis, ſiue fiſcalem pertinent *l. pen.* Ceteræ de priuatorum ſeruis, qui ſunt in fuga, & ſuſceptoribus vel occultatoribus eorum.

I. Enarratio.

SIcut in bonis clientum iure applicationis] De quo vide Turnebum Aduerſariorum libro 24. cap. 51.

Grauior pœna ſoll. ſeru. aut lib. ciu.] Qui ſeruum priuati hominis fugitiuum ſuſcipit, eum reddit cum alio pari, vel 20. ſolidos. Quod ſi ſoluendo non B ſit, caſtigatur, *l. 4.* ad quam Thalelæus notandum monet, eum qui in delictis pœnam legibus definitam, ſiue multam pendere non poteſt, caſtigari, id eſt, corporaliter puniri, vt ait Theodorus ad *d. leg. 4.* Qui vero ſeruum Reip. ſollicitat ad fugam & recipit, damnatur in duplum, & hoc amplius 12. ſolidos Reip. infert. *l. 1.*

Eſt lex vlt.] Ex qua ſerui publici, qui ſe contubernis alienarum ancillarum miſcuerint, ſtatim redduntur cum contubernali ſua, & liberis ex contubernio natis. & ad eam Græci notant, natos ex duo- C bus ſeruis patrem ſequi: nam regulariter cedunt matri.

L. penult.] Ex qua qui ſeruos fiſcales occultauerint, extra rem ærario 12. argenti libras inferunt. Thalelæus adnotauerat, *in heredes ſuſceptoris pœnam non competere*. quæ Græci inſeruere libris Baſilic. vt ibi monent interpretes.

II. *De furtis & seruo corrupto.*

V. lib. 4. Inst. t. 1. lib. 11. D. t. 3. lib. 13. tit. 1. lib. 47. tit. 2. & seqq.

TItulus est generalis, qui non sine causa sequitur vicinitatem tituli de seru. fug. nam & fuga seruorum species furti esse intelligitur, *l. 1. §. eod. l. ancilla, D. de furtis, l. 6. §. de his qui ad eccl. conf.* quantum ad vsucapionem vel longi temporis præscriptionem attinet, cui etiam in reb. mobilibus aliquando locus est, *l. rescriptis, D. de diu. temp. præs. l. si liberam, §. quod cum eo. l. 1 §. Si adu. cred. præs.* B Et qui fugitiuum celat, fur est, *l. 1. D. de fug. l. qui seruo §. vlt. D. de fur.* Imo, vt Sabinus scripsit, & qui collectu togæ ne fugitiuus à domino videretur obstat. forte & qui sciens fugitiuo viam monstrat. Item vix vnquam fugit seruus quin secum furto auferat rem aliquam pecuniamve domini, *d. l. qui seruo §. vlt. l. vlt. D. de fug. l. 12 §. ad leg. Fab.* Itaque vitia hæc duo coniuncta & proxima sunt, & propria seruorum probra, fuga & furtum. Martialis: *A pedibus didicere manus peccare protervæ. Non miror furem qui fugitiuus erat.* & inde in venditionibus seruorum cautiones illæ, Fugitiuum non esse, Furem non esse. & eleganter D. Hieronymus in epistolam ad Titum, cum audiente viro apprime graui laudaretur iudex quidam, C quod fur non esset, refert illum dixisse. Laudas optimum seruum, si nec fugitiuus est. quod scilicet liberum hominem florere oporteat laudibus longe maioribus quam quibus serui collaudantur, & longissime abesse vitiis seruilibus. & videtur id Hieronymus sumpsisse ex Apollonio Philostrati, apud quem Iarchas Rex Indorum, dari per quam inepte laudem magistratibus eandem quam vænalitiarij dant vænalibus suis, quod fures non sint. Et quod attinet ad secundam partem huius tit. quantam communionem habeat cum titulo primo eiusdem t. *l. 5* demonstrat, quæ de sollicitatore loquitur serui fugitiui. is est corruptor, in quo est actio mista ex edicto de seruo corrupto, vel, vt noui dicere cœperunt, ne quis seruum duntaxat aut seruam deintegratam intelligeret, de D seruo deteriore facto, quanti res erit in duplum, quæ Græcis δουλαπατηλίας δίκη. & ex *d. l. 5* grauior actio sollicitato seruo Reipubl. deputato publicis operibus Et sunt in hoc titulo duæ tantum Constitutiones ea de re, *lex 4. & lex 20.* Ceteræ sunt de furtis, & actione furti nec manifesti, quæ priuatis datur ex XII. tab. in duplum, fisco in quadruplum, *l. 19. D. rer. amot. l. aufertur § vlt D. de iur fisc.* Et manifesti quæ priuatis datur ex prætoris edicto. Proponitur etiam in *l 18.* specialis actio furti ex edicto prætoris in eum qui ex miserrima naufragorum fortuna, vel ex incendio quo forte conflagrabant ædes alienę, aliquid cepit, amouit, abstulit, corrupit, qua tenetur etiam E nec manifestus intra annum in quadruplum, post annum in simplum, non ei tantum cuius interest, sed etiam fisco, in tantum scilicet fisco, in quantum ei cuius interest, *l. 3. §. vlt. D. de inc. & nauf.* præter criminalem executionem & pœnam corporalem in eum statutam XII. tab. *l. 1. §. 1 l. quis ædes, D. eod.* Criminalis executio si legitima & ordinaria sit, non excludit ciuilem in duplum vel quadruplum. Extraordinaria excludit. Et quod hodie non sunt in vsu actiones furti in duplum vel quadruplum, id ex eo manat, quod sint hodie omnia iudicia extraordinaria, & nunc plerunque, vt ait *l. vlt. D. de fur.* furti agatur criminaliter & extraordinem, quam viam qui eligit vlciscen-

A di furis, renuntiasse videtur ciuili & ordinarię actioni in duplum, vel quadruplum, & simplo ei satisfit, *l. interdum §. qui furem, D. de fur.* nec tamen si malit agere in duplum vel quadruplum, iure prohibetur *a. l. vlt* quia iudicia ordinaria cessant potius quam extincta sunt.

II. Enarratio.

QVantum ad vsucapionem] In seruo fugitiuo quasi in furtiuo, nec vsucapio, nec longi temporis præscriptio locum habet, *l. 1. §. 1. prox.* nam & in rebus mobilibus præscriptioni aliquando locus est, vt etiam docent Græci ad *d. l. 1.*

Vt Sabinus scripsit] apud A. Gellium lib. XI. c. vlt.

Seruorum probra] Cornelius Tacitus Hist. 1. cap. 48. *Seruili deinceps probro respersus est tanquam scyphum aureum in conuiuio Claudij furatus.*

Fuga & furtum] Tertullianus de pœnitentia cap. 6. *Quis enim seruus, posteaquam libertate mutatus est, furta sua & fugas sibi imputat?* S. Ambrosius de officiis libro 3. capite 3. *Nunquid dignum est vt alter alteri detrahat? Seruile hoc vitium, familiare vltimæ conditioni, adeo contra naturam, vt inopia magis, hoc extorquere videatur, quam natura suadere. Seruorum tamen occulta furta diuitum rapinæ publicæ.* Saluianus 4. de prouidentia Dei, *Ex seruis enim fures ac fugitiui sunt: ex seruis enim gulæ ac ingiter ventri seruientes. Verum est, esse hæc vitia seruorum* &c. Seruius in illud Eclogæ III. *Quid domini facient, audent cum talia fures? Pro seruo*, inquit, *furem posuit: Furta enim specialiter seruorum sunt*, &c. Horatius Sat 1. lib. 1. —*seruos, Ne te compilent fugientes.* & 1. epistol. 16. *Nec furtum feci, nec fugi, si mihi dicat Seruus.* Epictetus Arriani libro 3. cap. 26. περὶ τῶν δουλαρίων τρέμε, μὴ κλέψῃ, μὴ φύγῃ, μὴ ἀποθάνῃ. *De seruulis solicitus esto, ne furentur, ne fugiant, ne moriantur.*

Fugitiuum non esse] Mancipium enim empturi hoc in primis spectant an vsquam aufugerit: siue vt ait Dio Chrysostom. Orat. 31. ἀνδράποδον εἰ ἄρα τις ὠνούμενος, εἴποτε ἀποδεδρακότι.

Martial.] XV. 55.

Fugitiuum non esse] Seneca libro III. Controu. 21. in fine: *Triarius dixit: fugitiuum, erronem, non esse. Blandus dixit: Relegamus auctoritatis tabellas: Furtis: noxaque solutus. Sparsus dixit? Prior dominus promisit, fugitiuum non esse.*

In epistolam ad Titum] Capite 1.

Philostrati] Libro III. cap. 7.

Is est corruptor] Glossæ: ὑποψοσευτής, *seductor, solicitator.* ὑποψοσεύω, *solicito, seduco, inlicio.*

Deintegratum] Nonius: *deintegrare, diminuere. Cæcilius: Nomen virginis, nisi mirum est, deintegrauit.*

De seruo deter. facto] Seneca controuersia 21. *Serui quoque nomine tecum queri possum, quem, qui frugi fuerat, nequam fecisti.*

Ex 12. tabul. in duplum] S. Ambrosius loco supra citato: *Nec ipsæ leges nos docent, quæ ea quæ detractata sunt alicui cum iniuria personæ, aut rei ipsius cumulo restitui iubent.*

Quæ priuatis datur ex Præt. ed.] Actio furti manifesti in quadruplum est è iure prætorio, Cuiac. ad *§. 4. Inst de noxalib. act.*

Ex miserrima nauf. fort.] Dio Chrysostomus oratione 7. μὴ γὰρ εἴη ποτέ, ὦ Ζεῦ, λαβεῖν μηδὲ κερδᾶναι κέρδος τοιοῦτον ἀπὸ ἀνθρώπων δυστυχίας. Vide Nicetam Chon. in Andronico Comneno libro II. pag. 209. edit. Regiæ.

Ex miserrima &c.] Ex *l. 3. §. vlt. D. de incend. ru. & naufr.*

In tantum scilicet] Tantum infert fisco quantum ei cuius interest, præter pœnam olim statutam, vt est in *d. l. 18.* quæ verba Græci omnes interpretantur, præter pœnam edicti, id est, vt det tantumdem fisco, ex *d. l. 3. §. vlt.*

III. *De operis libertorum.*

V. tit. 1. lib. 38. D.

IAm à primo titulo primum de operis libertorum dicere proposuit, priusquam alia exponeret quæ in libertos habemus iure patronatus, quia & initio quoque edicti prætor operarum iudicium dedit *l. 1. D. eod.* Operæ sunt diurnum officium quod libertus præsenti patrono iurat vel promittit libertatis causa. i. sine quo libertas data non esset, *l. in liberto, D. de sol.* Iurat autem vel promittit manumissus statim in ipso tempore manumissionis, vel post tempus. Non debentur iure ciuili nisi promissæ vel iuratæ ciuili actione de operis, *l. 1. §. ad leg. Vis.* naturali iure debentur, *l. si non sortem §. libertus. D. de cond. ind.* Et iuratæ debentur ex iureiurando speciali iure: namque alias vt ex pacto vel pollicitatione, ita ex iureiurando iure ciuili non nascitur obligatio. Cum vero dicimus, operas esse diurnum officium, vt *l. 1. & 3. D. eod.* operarum editionem esse officij præstationem, *l. cum patronus, D. eod* hoc dicimus, operas quas patronus à liberto postulat & libertus patrono iurat vel promittit, officiales esse operas. Iurat enim vel promittit quas operas sibi indixerit patronus daturum se officij causa. non semper adjicit: quas indixerit patronus, sed intelligitur, quia ex commodo patroni edendæ sunt. nec debentur igitur antequam petantur. neque vero promissio officii vel iusiurandum alii quam patrono factum, vllam obligationem parit. Porro indicit patronus liberto operas fabriles, si sit faber, pictorias si pictor, medicas si medicus, mimicas si mimus, aut petit vt sibi scribat quosdam libros si antiquarius sit, vel insularium facit vt custodiat ædes, vel postulat vt se sequatur, vt secum moretur aliquandiu, secum peregre proficiscatur, vel negotium suum exerceat. hæ sunt officiales operæ, quæ postulanti patrono debentur libertatis causa: quarum longe alia condicio quam fabrilium, vel aliarum cuiuscunque artificij, quas quis extraneo, vel patrono vt extraneo non libertatis causa stipulanti promittit, quę non in officij, sed quasi in pecuniæ præstatione consistunt. Intercidunt vero officiales variis ex causis, quæ in hoc t. proponuntur.

III. Enarratio.

EX iureiurando speciali iure] Ex lege Iulia & Papia. Vide Cui. *s. lib. 4. tit. 1.*

Ex commodo patroni edendæ sunt] *L. quoties 24. D. eod.*

Alij quam patrono] *L. seruus 10. & duabus sequentibus.*

Antiquarius sit] καλλιγράφος, βιβλιογράφος.

Insularium] οἰκονόμον.

Quam fabrilium] Officiales soli patrono debentur: fabriles extraneo, vel patrono vt extraneo.

Quasi in pecuniæ præst.] *L. fabriles 6. D. eod.*

IV. *De bonis libertorum & iure patronatus.*

V. tit. 1. lib. 37. & t. 2. l. 38. D.

IVri iudicioq; operarum officialium, quas patronis liberti debent, addit in hoc titulo ius succedendi in bonis libertorum, quod per eminentiam ius patronatus vocat, vt *l. 11. §. 1. prox. l. 14 D. de tut. & cur. dat.* Id vero quam varium fuerit atque multiplex, Institutiones docent *t. de succ. lib. & t. de bonor. possess. & Vlp. lib. Reg. t. 29.* nempe aliud fuit ex 12. tab. aliud ex edicto prætoris, aliud ex lege Iulia & Papia, & hodie longe aliud ex Constitutione Græca Iustiniani *l. 4. huius t.* cuius fit mentio in Institutionibus multis locis. & extat integra 49. βασιλικῶν t. 1. Id vero ea potissimum agit, vt quantum potest recidat & imminuat ius patronatus: & quemadmodum t. superiore, vt ostendat quibus modis tollatur operarum obligatio, ita hoc titulo quibus modis ius patronatus intereat, aut cesset, vt si quis seruum emerit eiusdem serui nummis, & manumiserit, *l. 1.* si patrono conniuente libertus iunxerit se ancillis vel colonis fiscalibus, *l. 2.* Si patronus ius suum remiserit, & liberto dederit liberam testamenti factionem ex *l. 3.* eiusdem Iustiniani. quod olim solius legis erat, aut principis, & aliis plerisque modis quæ idem *l. 4.* studiosè collegit cupiens abolere seruorum & libertinorum condicionem, quod assequi non potuit nisi gradatim: nam vt paulatim ius ciuile crescit, ita non nisi paulatim decrescere potest. Et acciso primum in hoc tit. quantum potuit iure patronatus, accisa portione debita verecundiæ patronali & ex semisse redacta in trientem, & iure succedendi libertinis dato liberis & cognatis patronorum finito ad quintum gradum, & cetera pene in successionibus exæquatis libertinis & ingenuis, quod integra Constitutio Græca declarat, deinde libertinos omnes Ciues Romanos facit sublata Latinorum & Dediticiorum condicione, vt iam in successione libertinorum non sint separandi Ciues Romani à Latinis, quorum nulla erat successio, *l. intestato, D. de suis & leg. her. l. 1. Cod. Theod. de pet. her. §. vlt. Inst. de succ. libert.* Et tandem *Nou. 78.* nullos in Rep. voluit esse libertinos, eos qui manumitterentur omnes ingenuos esse pronuntians saluo iure patronatus, cui non poterat sine iniuria derogare.

IV. Enarratio.

ET exstat integra] Vide Cuiac. lib. 20. Obseru. cap. 34.

Quod olim solius legis erat] *L. 3. D. qui testam. fac. poss.*

Aut principis] Mutus aut surdus liberam testamenti factionem impetrat à Principe, *l. si mutus 7. D. qui testam. fac. milites, l. 1. D. de milit. testam. l. si quando 5. s. p. de inoffic. test. l. libertus, l. 3. D. de bon libert.* Hodie patronus liberto dat liberam testam. factionem.

V. *Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta est.*

V. tit. 5. libro. 38. D.

ADditur de bonis libertorum in hoc t. vt si quid ex eis bonis dolo malo libertus ad fraudem patroni alienauerit, id post mortem liberti pro parte sibi debita patrs onus recissa alienatione reuocare possit,

A nisi eam fecerit ratam, per formulam Fabianam vel Caluiſianam. hæc inteſtato liberto competit, illa teſtato. & hanc ſolam inter has actiones Græci differentiam agnoſcunt in *l. quod ſi in diem §. idem ſcribit, D. de pet. her. & l. 2. D. Si à par. quis man. fu.* adiiciunt, vtramque eſſe in factum. Et de alienatione titulus loquitur, non de manumiſſione: nam manumiſſio ex lege Ælia Sentia ipſo iure nulla eſt.

V. Enarratio.

Græci differentiam agnoſcunt] Libro 40. Baſilic. tit. 6. cap. 2. & libro 42. tit. 1. cap. 16. §. 4.

B Ex lege Ælia Sentia nulla eſt] *L. in fraudem 27. D. qui & à quib. man. lib. non ſi.*

VI. *De obſequiis patronis præſtandis.*

V. tit. 15. lib. 37. D.

Non eſt ſemper eadem ratio parentum & patronorum: nam quæ datur patronis actio Fabiana vel Caluiſiana tit. ſuperiore, non datur etiam parentibus manumiſſoribus, *l. 2. D. Si à par. quis man. fu.* & quæ patronis debentur officia. i. operæ officiales, non debentur etiam parentibus, *l. pen. D. de obſ. par. & par.* At obſequia de quibus in hoc tit. agitur, iure

C naturali æque debentur patronis & parentibus. Officia ſiue operæ ſeparantur ab obſequiis, & quod de officio eſt in *l. 2.* ne id præſtet patrono liberta, quæ voluntate patroni iure alij nupſit, licet de operis ſit, non de obſequiis, tamen argumentum titulus præbet vt exiſtimem eam eſſe trahendam ad obſequia, & quod tam in obſequio quam in officio ſolius mariti conueniat eſſe mulierem. Aliquando officia appellantur obſequia, vt *l. 6. ſ. tit. 3.* Imo vere dici poteſt officia eſſe obſequia operarum, obſequia autem officia pietatis, honoris, reuerentiæ, officia grati animi & obnixi, quæ liberi parentibus, liberti patronis debent etiam tacitis nec petentibus, cum tamen officia non debeantur niſi petentibus & indicentibus. ac præ-

D terea operarum actio eſt, non obſequiorum; ſed ob violata obſequia ingrati eſt actio de qua tit. ſeq. Item operæ non debentur patroni heredibus extraneis, *l. liberti ſ. tit. 3.* obſequia debentur, atque etiam priuignis, *l. pen. hoc tit. l. pen. tit. ſeq. Nou. 78.* qua in re debentur obſe patribus diſtant: nam patribus ſolis etiam patroni à quia, non cæteris liberis, aut heredibus patrum.

VI. Enarratio.

Non datur etiam parentibus] Eſt enim iniquum filiis liberam rerum ſuarum alienationem adimi, vt eſt in *l. 2.* citata à Cuiac.

Non debentur etiam parentibus] Nam pietatem liberi parentibus, non operas debent, *d. l. pen.*

E Iure alij nupſit] Cuiacius Græcos ſequitur, qui vt ipſe adnotauerat in Codice ſuo, non habent, *aut.* eſt tamen in libris vett.

Ac præterea operar. actio eſt] *L. 2. D. de oper. libert.*

VII. *De libertis & eorum liberis.*

In hoc titulo proponitur actio ingrati, actio impietatis in libertos, qui contra obſequia debita patronis vel minimum deliquerunt, per quam probatis cauſis ingratitudinis reſciſſa manumiſſione retrahuntur ad ſeruitutem, quæ obtinuit etiam in Athenienſium & Maſſilienſium Rep. eadémque actio datur patribus contra liberos emancipatos, reſciſſa emancipatione, & contra donatarios, reſciſſa donatione, ſed contra hos vel illos non niſi ex magnis certiſque cauſis, *l. 1. ſ. de ingr. lib. l. vlt. ſ. de reu. don.* In libertinos etiam ex leui offenſa, *l. 2. hoc tit.* ob violata, non ob deſerta obſequia. Coërcentur magis libertini qui plerumque redeunt ad nequitiam ſeruilis ingenij, *l. pen. hoc tit.* Plautus in Perſa.

Ita pars libertinorum eſt: niſi patrono qui aduerſatus eſt
Nec ſatis liber ſibi videtur, nec ſatis frugi, nec ſatis honeſtus,
Ni id effecit, ni ei maledixit, ni grato ingratus repertus eſt.

Actio eſt extraordinaria, *l. 1 hoc tit.* quia legibus non eſt prodita actio ingrati, aut ſi qua prodita eſt, veluti lege Ælia Sentia, in deſuetudinem abiit. De libertorum liberis, quæ eſt altera pars huius tit. hoc habemus in *l. 2.* vt libertina redacta in ſeruitutem ex ea poſtea nati liberti ſerui naſcantur, & in *l. vlt.* vt filij libertinorum ex cauſa ingratitudinis, tametſi ingenui ſint, in ſeruitutem redigi poſſint, quia patrono paterno ingenuitatem acceptam ferre debent, vt *Nou. 22. & l. 2 ſ. de in ius voc.* & ita eis quoque morientibus ſine legitimis heredibus, ab inteſtato patronus paternus ſuccedit ex *l. 4. ſ. tit. 4.*

VII. Enarratio.

In Athenienſium & Maſſil.] Valerius Maximus lib. 2. cap. 6. & 7.

Plautus in Perſa] Actus 5. Sc. 2.

Veluti lege Ælia Sentia] Vide Cuiacium ad Nou. 78.

VIII. *De iure aureorum anulorum & de natalibus reſtituendis.*

V. tit. 10. & 11. lib. 40. D.

Recte dici poteſt hunc titulum eſſe ſubiectum 6. & 7. quod libertini natalibus reſtituti obſequiis ſoluti ſint, & iudicio ingrati, quia per omnia & in omnibus ingenui ſunt, *l. 6. ſ. de ſuis & leg. her.* non etiam qui ius aureorum anulorum impetrauerint, quod plerumque dabatur libertinis ditioribus, vt Arnobius ait lib. 4. pecuniam donare anulos aureos, & loca priora in ſpectaculis. Habentibus igitur in bonis millia quadringenta, qui cenſus erat equeſtris. Suetonius in Iulio: *Ius anulorum cum millibus quadringentis.*

VIII. Enarratio.

Iudicio ingrati] *L. pen. ſ. tit. 14.*

Quia per omnia & in omn.] Omne ius patronatus tollitur, denique ingenuitas mera libertis competit, *d. l. pen.*

Qui ius aureorum an. impetr.] Anulus quidem libertatis inſigne eſt, Cyrillus apud auctorem catenæ in Lucam cap. 15. Petrus Chryſologus ſermone 5. *Anulum honoris, titulum libertatis.* Liberti autem anulis donati aureis, equeſtri dignitate ornabantur. Plutarchus in Galba: οὗτος μὲν ἦν εἰς τάξιν ἔντιμον προήχθη. τῷ δὲ ἀπελευθέρῳ δακτυλίους τε χρυσοῦς ἔδωκε. Dio lib. 48. δακτυλίοις τε χρυσοῖς ἐκόσμησε, καὶ τὸ τῶν ἱππέων τέλος ἐσέγραψεν. & hi iura ingenuitatis habent, ſaluo iure patronatus, *l. vlt. D. de iu. aur. anul.* Denique beneficium Principis his quibus ius aureorum anulorum datum eſt, donec aduiuunt, imaginem tantum, non ſtatum

ingenuitatis præstat, *l. 2. h. t.* in qua Cuiacius legendum putat, *libertinus*, pro *libertinuatis*, repugnantibus libris veteribus.

Sueton. in Iulio] cap. 33.

IX. *Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus.*

V. lib. 3. Inst. tit. 10. de bon. poss. & tit. 1. lib. 37. D.

HActenus dixit de successionibus libertinorum & ceteris partibus iuris patronatus, & nunc dicturus de successionibus ingenuorum, quod eæ vel iure prætorio obueniant, vel iure ciuili, incipit à iure prætorio. i. à bonorum possessionibus. Prætor bon. possessionem dat, lex hereditatem. Vtroque nomine significatur successio in vniuersum ius defuncti. Et bonorum possessio proprie ius persequendi pecuniam siue rem, quæ cuiusque cum is moritur fuerit. i. formula, auctoritas, titulus quo nanciscimur actiones hereditarias, vt ait *l. facta* §. *si in danda, &* §. *seq.* ... *ad Treb.* & petitionem hereditatis & interdictum Quorum bonorum, & tanquam heredes omnia iura quæ heredibus competunt. & additur in definitione bonorum possessionis, ius retinendi. Nam & petitori & possessori bonorum possessio datur, *l. 3.* §. *penul. &* §. *7. D. de Carb. ed.* Et additur, patrimonij siue rei, vt in lege Falcidia *sam pecuniam, sasque res.* quoniam latior est rei quam pecuniæ vel patrimonij appellatio. Duæ autem sunt partes huius tit. Vna, qui admitti ad bon. possessionem possunt. & ex testamento, admittuntur scripti vel præteriti. ab intestato, proximiores, & filiusfam. ad delatam sibi bon. possessionem, etiam ignorante patre, quæ admisso iure veteri inutilis est, ratum non habente patre, iure nouo proficit filio. Pupillus quoque ad bon. possessionem sibi delatam admittitur cum tutoris auctoritate, vel iudicis, qui ignarus ætatis eius non sit: Et tutor nomine pupilli, qui tamen nomine pupilli adire hereditatem non potest, quæ vna est differentia inter ius ciuile & ius prætorium, & alia quæ antea subnotata est, vt ratihabitio patris sufficiat in bonor. possessione, in hereditate iussum exigatur. Infantis quoque nomine tutor, & pater, & quilibet admitti ad bon. possessionem potest, & post eam agnitam, infante mortuo, transmissioni locus est. Altera pars tit. est de temporibus petendæ bonorum possessionis, vel admittendæ, quæ notum est largiora dari liberis & parentibus, quam ceteris, & vtilia esse, & ideo ignoranti factum non cedere. Continua enim ignoranti cedunt, *l. genere,* §. *1. D. de his qui not.* ʒ. & hac in re etiam ius ciuile distat à prætorio: Nam ius adeundæ hereditatis perpetuum est: nisi testator aditioni præstituerit diem, vt in cretionibus, vel iudex vrgentibus creditoribus, vel filiis exheredatis.

IX. Enarratio.

LEx hereditatem] §. *2. Instit. de bon. poss.*

Et bonor. possessio] *L. 3.* §. *2. D. de bonor. possess.*

Et petitionem hereditatis] De qua in tit. de possessor. heredit. poss.

Et interdictum quorum bonor.] De quo in tit. quorum bonor.

Et tanquam heredes omnia iura] In omnibus enim bonorum possessores vice heredum habentur, *l. 2. D. de bonor. poss.*

Sam pecuniam sasque res] Vt apud Lucretium 3.

Lumina sis oculis etiam bonus Ancus reliquit.

A Festus in *sos.* Pseudocornutus in 1. Persij.

Latior est rei quam pecun. vel patr.] *L. rei 5. & l. rei 23. D. de verbor. signific.*

Scripti vel præteriti] §. 3. *Instit. de bonor. possess.*

Ab intestato proximiores] *L. 2. h. tit.* omnis successio proximiori defertur, Paul. *Sent. tit. 8.* §. *in hereditate.*

Et filiusfamil. ad delatam] *L. 1. h. t.*

Inutilis est rat. non hab. pat.] *L. vlt.* §. *1. D. quis ordo in bonor. poss. serv.*

Iure nouo proficit filio) Pleno iure, *l. vlt.* §. 1. ʒ. *de bon. quæ lib.*

Pupillus quoque) Maior infante: nam lex 7. non loquitur de infante, sed de pupillo, id est, qui excessit infantiam, vt notant Græci. B

Vel iudicis) Sine tutoris auctoritate.

Qui ignarus æt. ei. non s.) Quique sciat pupillum sine tutore bonorum possessionem petere.

Et tutor nomine pup.) *L. si infanti 18.* ʒ. *de iu. delíber.*

Qui tamen nomine pup. ad hered.) *L. 5. eod.*

Quæ vna est differ.) De qua vide Cuiac. Obseru. lib. 1. 34.

In hereditate iussum) *L. si quis mihi 25.* §. *iussum, D. de adq. vel omit. heredit.*

Tutor & pater) *L. seruus 7.* §. *1. D. de bon. poss. l. l. 1. D. de bon. poss. fur.* ʒ. *l. 2.* §. *sed si infanti 9. D. ad Senat. Tertull. d. l. si infanti, & l. 2.* ʒ. *tit. 12.*

C Transmissioni locus est) Lex 3. ait, bonorum possessionem competere, id est, bonorum possessionem tanquam sibi competentem ad heredes suos transmittit, vt est in Basilicis.

Largiora dari lib. & par.) Datur eis annus vtilis, *l. 1.* §. *largius 6. D. de succ. ed. l. filij 6. D. ad SC. Tertull. l. 2. & 4. h. tit.* §. *liberis 9. Instit. de bonor. poss.*

Vtilia esse) *L. 2. D. quis ordo in bon. poss.*

Ignoranti factum non cedere) *L. 5. h. t.* nam si ius ignorauit, tempus ei cedit: adeo vt iuris ignorantia heic mulieri non prosit, *l. 6. h. t.*

Ius adeundæ heredit. perpet. est) Vt Græcis placet ad *l. 4. hoc tit.* 5. ad tit. 30. ʒ.

Vt in cretionibus) Vt in cretione adiici solebat, cernitoque in dieb. centum proximis, Vlp. tit. 22. §. *cretio.*

D Vel iudex vrg. cred.) Vide quæ dixi ad §. 10. *Inst. de bonor. poss.*

X. *Quando non petentium partes petentibus adcrescunt.*

EX pluribus eiusdem iuris & gradus, quibus eiusdem generis bon. possessio defertur, si qui intra id tempus, quod dedit tit. superiore, non petant, vel admittant bon. possessionem, in hoc tit. docet portionem eorum adcrescere his solis, qui bon. possessionem petierunt vel admiserunt, vt si defuncto intestato, plures sint liberi non habentes ius legitimum, veluti emancipati, vno ex eis non petente bon. posses- E sionem. Vnde liberi, ceteris qui petierunt tacito iure adcrescit illius portio, exemplo iuris ciuilis. Et omittere in Constitutione huius tit. est non petere intra id tempus.

X. Enarratio.

NOn habentes ius legitimum vel emanc.) Cessante legitima success. *L. vn. hoc tit.* Raphael Fulgosius: Exemplum, inquit, poni potest in filiis emancipatis, qui legitimi successores non sunt, §. *emancipati, Instit. de hered. quæ ab intestato defer.*

Idem Azo in Summa, & Odofredus.

Exemplo iuris ciuilis] Paulus *lib. 4. Sent. tit. 8. §. vlt... si ex pluribus 9. D. de su. & legit. hered. §. vlt. Inst. de SC. Orphit.*

XI. *De bonorum possessione secundum tabulas.*

V. tit. 11. lib. 37. D.

DOcuit qui admitti possent ad bon. possessionem, & intra quæ tempora, & non petentium partes quibus accederent, quo præmisso, bon. possessionis species aggreditur. Et cum alia ex testamento competat, alia ab intestato, ab ea quæ ex testamento competit, initium facit. ea vero aut est contra voluntatem testatoris, aut secundum voluntatem, *l. 6. §. 1. D. de bon. poss.* & prius quidem in edicto prætoris proponitur ea quæ est contra voluntatem. 1. bon. possessio contra tabulas, *l. 2. in pr. D. de bon. poss. sec. tab.* quare dicitur etiam in libris nostris primum edictum de bon. possessione, vel prima pars edicti, & hic ordo seruatus in titulis Digestorum, in titulis huius libri interturbatur. Prior enim est titulus de *bon. poss. sec. tab.* Hæc datur heredibus scriptis tabulis testamenti supremis & obsignatis non minus quam 7. testium signis, & quæ factæ irritæ semel per capitis deminutionem, non perseuerauerint irritæ esse vsque ad mortem testatoris, quem etiam testamenti tempore habuisse testamenti factionem omnimodo exigit prætor. & hæc si concurrant non admodum spectat an iniustum sit testamentum, vel nullum, vel ruptum iure ciuili, vel irritum, vel falsum : sed si postea tale id fuisse appareat, & alium potiorem heredem esse, bonor. possessio sec. tab. quam dedit, sine re constituitur. Nam vt cui data est actio non semper rem obtinet, ita nec is cui data est bon. possessio. Vtrumque est ius persequendi. & bon. possessio nonnunquam actio appellatur. Iure autem directo bonorum possessio non datur secundum voluntatem defuncti, nisi extent tabulæ. Secundum nuncupationem non datur : & testamenta non scripta solum ius ciuile tuetur, *l. 2. hoc tit. §. vlt. Inst. de test. ord.* At placet etiam vt detur vtilis bon. possessio secundum nuncupationem, vel contra, vt *d. l. 2. §. vlt. j. de cod. l. 2. tit. 13. l. si ita scriptum §. 2 lt. D. eod.*

XI. Enarratio.

PRimum edictum] *l. ideo 4. & l. scriptus heres 12. D. de Carbon. ed.*

Tabulis testam. supremis] Post quas nullæ factæ sunt, *l. 1. §. 1 D. de bonor. possessione secund. tab.*

Obsignatis non minus quam septem testium signis] *l. cum tabulæ 7. eod. & l. 2. h. t.* testamentum obsignatum dicitur quod testium signis signatum est. Tacitus Ann. 16. *Vt testamentum Antistij nemo obsignaret.* Hinc obsignatores pro testamentariis testibus apud M. Tullium.

Non perseuerauerint irritæ esse &c.] *§. non tamen 6. Instit. quib. mod. test. infirm. l. 1. §. exigit Prætor, D. de bon. poss. sec. tab.*

An iniustum sit testam.] In quo iuris solemnia defuerunt.

Vel nullum] In quo filius suus præteritus est.

Ruptum vel irritum] *L. postumus 12. D. de ini. rup.* Vlp. *tit. 23. §. si sej, tem.*

Vel falsum] *l. 1. h. t.* salua eorum disceptatione.

Sine re constituitur] Id est, sine effectu, *l. quod vulgo 19. D. de bon. poss. cont. tab.*

Nonnunquam actio appellatur] Bonorum possessio contra tabulas dicitur actio præteriti in *Nou. Valentiniani de Testam.* & in Basilicis bonorum possessio vnde vir & vxor dicitur ἀγωγὴ, *actio*, libro 45. tit. 5.

Nisi extent tabulæ] *L. 1. §. 1. D. de bonor. possess. secund. tab.*

XII. *De bonorum possessione contra tabulas quam prætor liberis pollicetur.*

V. tit. 4. lib. 37.

BOnorum possessio contra tabulas parentis virilis sexus & per virilem sexum cognatione iuncti datur præteritis liberis naturalibus suis & emancipatis, nec in adoptionem datis, & postumis natis, qui sui futuri erant, & adoptiuis non emancipatis. rescindendarum earum tabularum causa, *l. 1. D. de leg. præst. l. vt liberis, j. de collat.* Et liberi præteriti dicuntur qui silentio prætermissi sunt à patre atque neglecti in testamento, id est neque heredes instituti, neque vt oportet exheredati, vt apud Festum præteriti Senatores qui sunt neglecti à censoribus, quod erat ignominiosum. & ipsa quoque præteritio patris ignominiosa est, *l. quniam, j. de lib. præter.* non minus quam exheredatio, quam emendat querela inofficiosi testamenti, hanc bon. possessio contra tabulas, quæ liberis emancipatis, quia non habent ius legitimum necessaria est, suis non necessaria est, & non inutilis tamen : Quia enim si signatum sit testamentum, in quo filius suus præteritus est, non minus quàm 7. testium ciuium Romanorum signis, prætor petenti heredi scripto dare potest bon. possessionem secundum tabulas, ideo vt ei occurrat filius suus præteritus, non erit inutile eum admittere bon. possessionem contra tabulas. Hanc enim agnoscendo heredem scriptum præueniet, & impediet ne admittatur ad bon. possessionem secundum tabulas, *l. 2. hoc tit. l. quod vulgo, D. eod.* Est & alia differentia inter suos & emancipatos, quod petita bonorum possessione contra tab. sui nullis præstent legata, *l. is qui, D. de leg. præs. l. per. §. legata, D. eod. tit.* emancipati præstent exceptis edicto personis, & rescindant primas, non secundas tabulas, sui vtrasque.

XII. Enarratio.

PArentis virilis sexus] Præteriti à matre, vel auo materno pro exheredatis habentur : & ideo datur eis querela inofficiosi testamenti, *§. vlt. Instit. de exhered. & tit. de inoff. in princ.* non bonorum possessio contra tabulas, *l. illud 4. §. ad testamenta 2. D. de bonor. poss. cont. tab.*

Naturalibus suis & emancip.] *L. 1. in pr. & §. & suis iuris 4. D. eod. §. eadem 12. Inst. de heredit. quæ ab int. def. §. 3. Instit. de exheredat. liber.*

Nec in adoptionem datis] Quia in alienam familiam transierunt.

Et postumis natis] *d. l. 1 § 2.*

Non emancipatis] Quia ex liberis non sunt, *d. §. 4. & d. § 12. §. 4. Inst. de exhered. liber.*

Neque heredes instituti &c.] *d. §. eadem.*

Neque vt oportet exhered.] Id est, nominatim, *l. 2. h. t.*

Vt apud Festum] In v. præteriti.

Non minus quam exhered.] Exheredatio notat, *l. non putauit 8. D. de bonor. possess. cont. tab.*

Quam emendat quer. inoff. test.] Liberi sui queruntur inique se exheredatos, *Institut. de inoff. test. in princ.*

Non habent ius legitimum] Liberi enim emanci-

pati iure ciuili nihil iuris habent: & ideo necessaria eis est bonorum possessio contra tabulas, qua rescinditur testamentum, *l. i i l berti 17. §. d [illegible].* A

Suis non necessaria] Paulus apud Rufinum tit. 16. Quia testamentum ipso iure nullum est, *l. 1. D. de ini. rup. l. vlt. §. de liber. pr.* vide inf. tit 14.

Emancipati præstent] *L. x ..* accipienda est de liber. emancip. vt & vulgo accipi solet.

Exceptis edicto pers.] Liberis & parentibus, *l. filium 20. §. legata 3. D. [illegible] 20. D. de leg. t. præst.* & vxori, vel nurui dotis nomine, *l. virilis 8. §. vlt. eod.*

Non secundas tabulas] *L. ex duobus 34. §. 2. D. de vulg. & pu ill. subst.*

Sui vtrasque] Nam testamentum eiusmodi mero iure nullum est, & suus præteritus intestati hereditatem obtinet, *l. is qui 15* citata à Cuiac. B

XIII. *De bonorum possessione contra tabulas liberti quæ patronis, vel liberis eorum datur.*

V. lib. 3. Inst. tit. 8. de succ. lib. & tit. 2. lib. 38. D.

SVbijcit titulum de bon. possessione contra tabulas liberti, non tam vt tractet de successione libertinorum, de qua satis primore loco dixit, & maxime tit. 4. in Constitutione Græca, quam vt vel ex diuersitate titulorum tacitus ostendat differentiam inter bon. possessionem contra tab. patris, & bon. possessionem contra tab. liberti hæc datur contra heredem scriptum, sicut querela inofficiosi testamenti, & ex his tantum duabus causis in heredem scriptum est petitio hereditatis, *l. per [illegible], D. de pe. h.* illa datur contra lignum, contra testamentum. Hæc in partem legibus datam verecundiæ patronali, partiendæ hereditatis liberti cum extraneo herede testamentario: aut eo omittente, in assem, *l. sed cum patrono. D. de bon. poss. [illegible] liberti [illegible], D. de bon. lib.* illa in assem. Constitutiones huius tit. docent hanc dari etiam ei qui ex fideicommisso debitam libertatem soluit, vt *l. 3. § 1. D. de suis & leg. her. l. qui ex causa, [illegible] de bon. lib.* & non dari ei qui semel post mortem liberti eligit donum, munus, operas impositas defuncto, vt *[illegible], D. de iure patr. l. vlt. C. Theo [illegible] cod. c. l. [illegible]* quam ex *l. vlt. & l. vlt. §. [illegible] cod.* hodie constat esse Theodosij non Anastasij. Ait, vel liberis, quoniam & liberi patronorum patroni sunt, *l. eum patronum, D. de iure patr.* C D

XIII. Enarratio.

HÆc datur contra heredem scriptum] Id est, oportet hereditatem aditam esse, aut bonorum possessionem petitam, *l. [illegible] §. [illegible] patronus D. de bo. libe.* bonorum vero possessio contra tabulas, datur contra testamentum, *l. illud 4.* contra lignum, *l. [illegible] 9. D. de [illegible] poss. cont. tab.*

Sicut querela inoffic. testam.] *L. Papinianus 8. § si conditione, D. de inoffic. testam. l. penult. § vlt. Cod. eod. tit.*

Hæc in partem] Iure veteri, in semissem, iure nouo, in trientem, *§. 1. & §. sed nostra 3. Instit. de success. libert.*

Constat esse Theodosij] In libro veteri tam Brodæi, quam Menagij tribuitur Theodosio.

XIV. *Vnde liberi.*

V. tit. 6. lib. 38. D.

TItulus sic explanandus est: Pars edicti vnde liberi ab intestato vocantur ad successionem parentum. Nam expositis bonorum possessionibus, quæ ex causa testamenti competunt, ab hoc tit. incipit proponere eas, quæ competunt ab intestato; & quemadmodum ex testamento primo capite edicti liberis præteritis suis, vel emancipatis prætor pollicetur bonorum possessionem contra tab. ita ab intestato eisdem primo capite pollicetur bonorum possessionem, Vnde liberi, *l. 1. § [illegible], D. si tab. test. nul. ext.* & quod ait *l. 2.* ex testamento, vel ab intestato existente filio, vel nepote suo herede neminem alium ab intestato heredem esse posse. i. priorem potiorémque causam sui heredis esse, secundum ius ciuile est: Nam iure prætorio idem est existente filio vel nepote non suo. & similiter quod ait, *l. 2 §. [illegible] vsuc. pro hered.* existentibus suis heredibus, etiamsi abstinuerint se nihil alium ex defuncti bonis pro herede vsucapere posse, quod scilicet qui abstinuerunt se nomen & ius suorum heredū retineant, nec possint iure legitimo venire agnati, illis existentibus, licet iure prætorio venire possint, quoniam eos qui abstinuerunt se, prætor pro heredibus non habet, id quoque est secundum ius ciuile. Nam iure prætorio etiam suis heredibus existentibus, pro possessore vsucapio procedit. Est autem emancipatis liberis maxime necessaria bonorum possessio Vnde liberi, suis non est necessaria, *l. 7. D. de inoff. test.* quia ipso iure heredes existunt.

XIV. Enarratio.

NAm iure prætorio idem est] *L. si quis 5. D. si tab. testam. nul. extab.*

Prætor pro heredib. non habet] Etiam qui abstinuit se, heres est, *l. cum quasi 30. § sed et si quis, D. de fideicommiss. libertat.* Sed prætor abstinentes se pro heredibus non habet.

Pro possessore vsuc. proc.] Pro bonorum possessore.

Suis non est necessaria] Vt de bonorum possessione contra tabulas dictum est s. tit. 12. ex abundanti igitur petitur.

Existunt] ἀναφαίνονται, apparent.

XV. *Vnde legitimi & vnde cognati.*

V. tit. 7. & 8. eod. lib.

E SEcunda pars edicti vocat legitimos. i. agnatos, vel cognatos, qui legibus, SC. aut Constitutionibus ad hereditatem vocantur, legum tuendarum causa, non admodum necessaria. Tertia vocat cognatos, & necessaria est, *l. 1. & vlt. hoc tit.* De secunda est *l. 4. huius tit.* Ceteræ de tertia.

XV. Enarratio.

LEgum tuendarum causa] *L. sed cum patrono 6. §. 1. in fi. D. de bon. poss.*

Non admodum necessaria] *L. 3. inf. ad SC. Orphitian.*

A

XLI. *De successorio edicto.*

V. tit. 9. eod. libro.

QVarta pars edicti, quod successorium edictum dicitur, dat successionem inter liberos & inter cognatos. i. in iure liberorum & in iure cognatorum, vt scilicet liberi vel cognati, qui primum gradum obtinent, si omittant vel repudient successionem, eam transmittant ad insequentem gradum. Successio est transmissio ad insequentem gradum, Græce *ἐπανάβασις*. In iure autem suorum, vel in iure legitimorum, non est successio, non est locus huic edicto, nisi in iure legitimorum ex *l. 4. 3. de bon. lib.* & est cur in re separentur sui à legitimis. Nam sui heredes existunt, nec desinunt esse abstentione: non possunt igitur non obstare sequentibus gradibus: Legitimi non existunt, sed fiunt aditione. Si igitur non adierint, non male dicitur eos non obstare sequentibus, licet subtili iure obstent, eo quod proximiores fuerint delatæ hereditatis tempore. & hoc quidem genere successionis, de quo est hic titulus, gradus cognationis gradui succecedit eodem iure, puta secundus gradus liberorum, vel cognatorum, & hodie etiam adgnatorum primo. Aliud est genus successionis quo gradus intestati successionis gradui succedit diuerso iure, vt secundus gradus Vnde legitimi primo Vnde liberi, & tertius Vnde cognati, secundo. Quod fit non tantum in diuersis personis, puta non petentibus liberis, succedunt legitimi, non petentibus legitimis cognati, vt iure ciuili suis repudiantibus vocantur consanguinei, *l. 6. J. de leg. hered.* sed etiam in vna eademque persona, puta omissa ab aliquo vel repudiata bon. possessione Vnde liberi, idem postea occupare potest bonorum possessionem vnde legitimi, vel hac omissa, Vnde cognati, *l. 2. in pr. D. vnde leg. l. 1. §. sed videndum, D. de suc. ed.* Denique hoc genere idem sibi ipsi succedere potest, illo non item, *l. vlt. D. eod.* & de hoc genere successionis non est hic tit. sed in Digestis tit. Quis ordo in bon. possess. seru. Gradus igitur bifariam accipiuntur, pro gradibus cognationis, & pro gradibus intestati successionis, vt *l. 1. D. eod. l. 1. D. si tab. test. nul. ext.* qui & partes edicti, & capita, & ordines dicuntur.

XVI. Enarratio.

GRæce *ἐπανάβασις*] Basilica in *l. 1 § 2. D. de iur. & fac. ignor.* siue *διαδοχή*.

In iure autem suorum] *L. 1. §. sciendum est, D. de su. & legit. hered.*

Nisi in iure legitimorum] Vlp. *tit. 26. §. si plures,* Caius apud Licin. titul. 16. Paulus *Sentent. lib. 4. tit. 8. §. in hereditate.* Ex noua Constitutione Iustiniani successioni locus est, §. *placebat autem 7. Instit. de legit. adgnat. success.*

Et est cur. hac in re separ. sui] Idem sentit Ioannes Faber heic, & ad *d. §. placebat*, dissentiente Glossa & Fulgosio.

Nec desinunt esse abstentione] *L. cum quasi 30. §. sed & si quis 5. vers. sed & si suus, D. de fideicomm. libert.*

Et hodie etiam adgnatorum] Ex constitut. Iustin. *d. §. placebat.*

Qui & partes edicti] *l. 4. D. de Carbon. ed. l. 1. §. sed videndum, D. de succ. ed. l. 2. h. t. l. 1. § pen. D. de iur. & fac. ign. & tit. Digest. quis ordo in possess. seru.*

XVII. *De Carboniano edicto.*

V. tit. 10. lib. 37. D.

POst edictum successorium, proponit aliud quod Carbonianum dicitur, quod tamen in ordinatione edicti perpetui non sequebatur edictum successorium; sed edictum de bonor. possessione contra tabulas promissa liberis præteritis, *l. 4. l. eod.* Nam & Carbonianum edictum potissimum respicit ad bonor. possessionem contra tab. & liberos ætate paruos præteritos testamento patris, quibus fit controuersia bonorum paternorum, alio hereditatem suam vocante, simul atque status. i. qui negantur esse ex liberis defuncti, & ex eo edicto causa cognita interim eis vsque ad pubertatem bon. possessio contra tabulas datur, fauore puerilis ætatis dilata plerumque controuersia status & bonorum in tempus pubertatis, ne de statu simul ac de bonis periclitentur, antequam suæ tutelæ facti sint, vt quasi iusta præsumptione præsumpta pro eis possideant bona, & alantur ex eis sine metu repetitionis, & exerceant actiones hereditarias, & eis conferatur, si forte frater emancipatus concurrat. Decretalis est & extraordinaria bon. possessio, non edictalis & ordinaria: Nam ex edicto ipso Carboniano non defertur, sed edicto id tantum comprehensum est vt impuberi ex decreto bon. possessio detur, interquiescente omni aduersus eum lite status & hereditatis paternæ, donec in suam tutelam venerit. Videtur Cn. Carbo auctor edicti fuisse, quem legimus apud Valerium V. & VI. Pompeij pueritiæ & bonorum patris eius, de quibus controuersiam patiebatur, acerrimum defensorem & protectorem fuisse, interposito, vt opinor, decreto, cum præturam gereret, quo lis omnis differretur in tempus pubertatis. & inde cum decretum Carbonianum dicatur, *l. 2. D. de insp. ven. & cust. par.* puto id quod in ea causa fuit interpositum, valde probatum & translatum in edictum, & in ius commune fuisse. Edictum pertinet, vt dixi ad bon. possessionem contra tabulas, vel potius subsequitur eique subseruit; sed porrigitur etiam ad Vnde liberi, & nonnunquam ad secundum tabulas, & vt actio de peculio, & hæc bon. possessio comparata ad exemplum Carbon. decreti hodie est *τῶν ἔξω*, non propria quædam bon. possessio, nisi quatenus pupillaris pubertate finita, nec perpetuum ius tribuens. Edictum quoque loquitur tantum de controuersia, an puer sit inter liberos defuncti, quæ quæstio est de statu familiæ; sed porrigitur facillime etiam ad statum capitis, vt *l. 1. hoc tit. l. 1. §. sed & si quis, D. eod.* Nam vt ait, magis consulendum est his quibus maius periculum intenditur, & maius periculum est capitis quam familiæ: & ita Herodes *περὶ πολιτείας οἷς κίνδυνος οἰκειότατος γίνεται τούτοις ἀναγκαῖον ἐστὶ μάλιστα μέλειν.* Derogari huic edicto per edictum de custodiendo partu, si qua eo migrassit, ostendit *l. 2. huius tit. & l. 2. D. de insp. ven.*

XVII. Enarratio.

VT quasi iusta præsumpt.] *L. 3. §. vlt. D. eod, & l. 3. §. vlt. D. ne vis fiat ei qui in possess. miss.*

Exerceant actiones heredit.] *L. pen. D. eod.*

Et extraordinaria] *L. 3. § vlt D. eod.*

Apud Valerium 5.] cap. 3. 5.

Et 6. Pompeij] Cap. 2. 8.

Ad bonor. poss. cont. tab.] *L. 1. §. Pomponius, & l. 3. D. eod.*

Et vt actio de peculio) Vide ad lib. 4. tit 25.

Quatenus pupill. pubert. fin.) *L. 3. §. 2. D. eod.*

Nec perpetuum) Sed in tempus pubertatis.

Per edictum de custod. partu) Finge quem decessisse relicta vxore prægnante, nec eam denuntiasse proximioribus cognati defuncti se esse prægnantem, & vt mitterent, si vellent legitimas personas, quæ ventrem inspicerent, & custodirent: edito partu, si fiet controuersia status, & bonorum paternorum, edicto Carboniano locus non erit.

XVIII. *Vnde vir & vxor.*

V. tit. 11. lib. 38. D.

POst edictum successorium, quo datur successio inter eos qui ex parte Vnde liberi, vel Vnde cognati, vel etiam secundum Iustinianum ex parte Vnde legitimi vocantur, & post edictum Carbonianum, quod etiam his omnibus edicti partibus aptari constat, meritò subijcitur ea pars edicti qua post cognatos prætor virum & vxorem vocat ad coniugis intestati hereditatem, quia ad hanc partem neque Successorium, neque Carbonianum edictum aptari potest: Nam & plures in eo ordine personæ non sunt, quàm vir & vxor, & ex eis nemo pupillus est. Et huic parti igitur locus est, si deficiant omnes superiores, & si iustum sit matrimonium, & si vxor in manu viri non fuerit: Nam quæ est in manu viri cum filiis communibus marito ab intestato succedit ex lege 12. tab. tanquam filia & suus heres patri, vel ex prima parte Vnde liberis bon. possessio defertur. Et rectè Theod. & Valent. *l. vlt. C. Th. de leg. her.* fisco nostro iura matrimonij præponimus.

XXVIII. ENARRATIO.

NEque Carbon. edict. aptari potest] Vt qui omittat successionem vel repudiet, eam transmittat ad insequentem gradum.

Si iustum sit matrimonium] *Vxor* γὰρ κυρίως ἡ κατὰ νόμους γαμετὴ καλεῖται: *Vxor enim propriè vocatur coniux legima.* Thalelæus heic.

Et si vxor in manu viri] Vide Vlpian. tit. 9. 22. 26. & Obseru. 6. 40.

XIX. *De repudianda bonorum possessione.*

HIc titulus respicit ad edictum Successorium quo repudiandæ vel petendæ bonor. possessioni præstituta sunt certa tempora, videlicet vt primis intra ea tempora repudiantibus, vel non petentibus sequentes ex edicto succedant: Nam qui semel repudiat in iure solemniter, omne ius suum perdit, ita vt recuperare id nullo modo possit, *l. 1. §. qui semel, D. de succ. ed. l. 1. §. plane si tempora, D. si tab. test. nul. ext. l. 1. hoc tit.* & sequentes statim vocantur. & notandum quod ait *l. 2.* filiof. delatam bon. possessionem, cuius emolumentum patri pleno iure adquiri potest, si filius eam agnouerit iussu aut voluntate patris, patrem repudiare non posse in fraudem filij sine consensu eius, ne scilicet ei fiat præiudicium & iniuria, & mox fortè patrif. facto non sit integra & incolumis adquisitio bon. possessionis; quod obtinet etiam in hereditate, legato, fideicommisso delato filiof. *l. renuente, ʒ. de iur. deliber. l. ex repudiatione, ʒ. de fideic.* & longe alia ratio liberi hominis & serui: Nam seruo delata dominus repudiare potest etiam inuito seruo, *l. legatum, D. de leg. 1. l. 1. §. per seruum. D. de succ. ed.* quia seruus pro nullo habetur, *l. 1. D. de iur. del.* & ita est accipienda l. 2. *huius tit.* & vero semper in interpretatione legum ille casus assumendus est, qui est diffici-

A lior, quique plus dubitationis habet, *L. quod Labeo, D. de Carb. ed.*

XIX. ENARRATIO.

PAtrem repudiare non posse] Forte enim bonorum maternorum, aut aliorum cognatorum possessio competebat filio, vt est in Basilicis. Græci etiam hanc constitutionem accipiunt de bonis quæ adquisitionē effugiunt. Sed verius est, constitutionem procedere & in his quę patri pleno iure adquiri possunt, vt heic scribit Cuiacius. Quod igitur paterfamilias factus eam possessionem agnoscere possit, merito pater filiofamilias delatam possessionem repudiare non potest in fraudem filij. Eademque ratione vtitur heic Fulgosius.

B Et ita est accipienda] Nam si legem illam accipias de filio emancipato, siue de filiofamilias & bonis castrensibus, quę ei deferuntur, nec possunt adquiri patri, nullus est labor, vt ait Cuiacius in recitatione.

XX. *De collationibus.*

V. tit. 6. & 7. lib. 37. ff.

HIc titulus terminat & claudit tractatum de bon. possessionibus, & propriè respicit ad bonorum possessionem contra tab. quæ datur potissimum liberis emancipatis præteritis etiam existentibus suis heredibus, si modo vt edicto prætoris comprehensum est, emancipati parati sint suis heredibus. i. fratribus. C qui in potestate manserunt heredibus institutis, vel etiam præteritis, bona propria, quæ moriente communi patre habuerunt in medium conferre reipsa. i. diuisione, vel cautione collationis, vt *l. 1. §. iubet, D. eod.* vel cautione defensionis, vt *l. 2. hoc tit.* vel remissione, & vt Græci loquuntur, παρὰ τοσοῦτον λήψει, vt *l. 5. hoc tit. l. cum post §. pen. D. de adm. tut.* nam vt eleganter Vlp. ait lib. Reg. æquissimum putauit prætor, neque emancipatos bonis paternis carere per hoc quia non sunt in potestate, neque præcipua bona propria habere cum partem sint ablaturi suis heredibus. Ratio igitur vna iniungendæ collationis hæc est, quia suos emancipati iniuria quodammodo & incommodo adficiunt, D dum eis bonorum paternorum partem detrahunt beneficio prætoris, qui in omnia bona vocabantur soli iure ciuili, & altera, penè eadem, quia emancipati qui in bona patris concurrere volunt cum fratribus qui in potestate manserunt, ius suorum heredum habere volunt cum fratribus qui in potestate manserunt, ius suorum heredum habere volunt. Suorum autem heredum quæ sunt, patris sunt. itaque ea quæ sua sunt, tanquam sui heredes in commune redigere debent, vt qui se adæquant cum suis, nihil etiam vt sui sibi proprium aut præcipuum esse ducant, excepto peculio castrensi, aut quasi castrensi, quia & E id in potestate manentes præcipuum haberent, *l. cum duobus §. idem Papin. D. pro soc.* Et aptatur etiam hic tit. ad bon. possessionem Vnde liberi, & ad querelam inofficiosi testamenti, *l. 4. & 9.* vt liberis hoc tit. & aliquatenus etiam ad causam publicatorum bonorum, *l. 8. ʒ. de bon. poss.* & generaliter collatio fit inter suos & emancipatos ab intestato. & est commistio igitur siue confusio bonorum propriorum cum paternis, quæ fit inter fratres ab intestato, vt ea omnia inter se partiantur ex æquo. Ex testamento vero emancipati, qui successionem obtinent iure institutionis, vel legati, aut fideicommissi collatione non funguntur, *l. 1. hoc tit. l. 23. D. si quis om. cau. test. l. vlt. §. com. vtr. iud.* nisi hoc ipsum testator iusserit, quia ex testamento liberi non veniunt vt liberi, sed vt extranei, *l. 1. §. Pomponius, D. de Carb. ed. l. 10 hoc tit.* & æqualitas illa

atque communio quam collatio conſtituit eis tantum apta & conueniens eſt, qui ſuccedunt in bona demortui iure liberorum, quique ſimul veniunt iure fraternitatis, quod ipſum per ſe nomen nihil aliud eſt quam æqualitas & communio. Verum ex *Nou.* 18 etiam ex teſtamento locus eſt collationi, quod præſumatur per obliuionem patrem omiſiſſe collationis præceptum, & omiſſa per obliuionem plerumque haberi in iure ſoleant pro expreſſis, *l. vlt. D. de lib. leg. l. Seia, D. de inſtr. leg. l. quingenta, D. de prob. §. ſed fœminini, Inſt. de exh. lib.* Conferunt autem emancipati ſuis iure veteri tam aduentitia quam profectitia, quæ quæſiuerunt ante mortem patris, & habuerunt tempore mortis eius, deducto ære alieno, vt *l. 6. hoc tit. l.* B *1. § qui ab hoſtibus, & §. ſi emancipato, D. eod.* quoquo modo emancipati ſint. Iure nouo profectitia tantum. Sui quoque qui proprium aliquid habent, veluti dotem profectitiam, aut aduentitiam iure veteri, vel donationem propter nuptias, vel quæ alia bona aduentitia, non etiam iure nouo, *l. 2. C. de bon. mat.* quia & hæc & illa dos filio filiæve familias proprium patrimonium eſt, non quaſi patrimonium. Emancipatis autem ſui non conferunt dotem aduentitiam, *l. 4. hoc tit.* ne duplici incommodo adficiantur, concurſu emancipati & collatione dotis aduentitiæ. dotem profectitiam conſeruat., quia hanc æquius eſt ſuæ origini reſtitui & confundi cum bonis paternis, cum & mor- C te filiæ ſoluto matrimonio redeat in bona paterna, aduentitia autem apud maritum remaneat. Cur vero ſui ſuis conferant, emancipati emancipatis non conferant *l. 9. hoc tit. l. 1. § vlt. l. 2. §. ſi tres, l. 3. §. quotiens, D. eod.* ſi quæras, reſpondebo, ſuos eos tantum fungi collatione qui proprium aliquid habent, & in eo quod propriũ habent pro emancipatis, ſiue patribusf. haberi, & quaſi emancipatos id inter ſe conferre. Cætera autem bona emancipati inuicem non conferunt, quia alteri oneri vel incommodo non eſt, cum iura eorum ſint omnimodo paria, excepta dote & donatione propter nuptias profecta à parente eo in cuius bona veniunt, ne meliore conditione ſint quam ſui, qui & ea inter ſe conferunt. Eſt & eorum collatio inter eos li- D beros, qui parenti defuncto, veluti matri aut auo, vel proauo materno, nec inter ſuos ſunt, nec inter emancipatos, *l. 17.* & inter cognatos tranſuerſi ordinis, ſed patruos tãtum, amitas, auunculos, materteras, & filios, fratrum, ſororumq; pariter ſuccedentes defuncto parenti, ita vt patrui & cæteri in medium conferant dotem vel donationem propter nuptias pro ſe datam vel promiſſam, filij autem fratrum vel ſororum dotem pro ſuo patre vel matre datam, vel donationem propter nuptias patruis & cæteris, *l. 19.* & dotem pro ſe ipſis datam non patruis, ſed inuicem, vt *l. 1. §. ſi ſit nepos, D. de coll. dot. l. 1. §. vlt. De coni. cum em. lib.*

XX. Enarratio.

SI modo vt edicto præt.] Vlp. tit. 28. *§. emancipatis.* E

Et vt Græci loquuntur] Ad *leg. 5. hoc tit.*

Vlp. ait libro Regul.] Apud Licinium Rufinum tit. 16.

Iniuria quodammodo] Vt in *l. 3. D. de dot. collat.*

Æqualitas & communio] Vt in Eumenij gratiarum actione Flau. nomine. v. s. libro 4. tit. pro ſocio.

Iure nouo profectitia tantum] *L. vlt. hoc tit.* & vſumfructum aduentitiorum: hæc enim ſi in poteſtate remanſiſſent, parentibus quæſiuiſſent, vt addunt Baſilica.

Sui quoque qui proprium al. hab.] Suis ſui conferunt dotem profectitiam, vel donationem propter A nuptias, quæ alia quædam dos eſt, ἀντίφερνα.

Proprium patrimonium eſt] *L. filium 4. D. de collat. bonor.*

Suos eos tantum fungi collat.] Nam ſimul veniunt ad bona inteſtati patris.

Siue patribusfamil.] Vt in caſtrenſi peculio, *l. 2. D. ad Senat. Macedon. l. pater 15. §. 2. D. de caſtr. pec.*

Eſt & eorum collatio] Dotis vel donationis propter nuptias, quæ profectæ ſunt à matre vel auia, quibus ſimul ſucceditur. vide Cuiac. libro 3. Obſeru. capite 30.

XXI. *De teſtamento militis.*

V. tit. 1. lib. 29. D. & tit. 11. lib. 2. Inſtit.

POſteaquam egit de bonorum poſſeſſionibus, quarum beneficio iure prætorio velut heredes in bona demortuorum ſuccedimus, tranſit ad hereditates, quæ iure ciuili deferuntur, & ſeruat ordinem legis 12. tab. quæ prius de iudiciis teſtantium, & ſic deinde de ſucceſſione ab inteſtato loquitur. quem ordinem etiam in ſuis edictis ſequuntur prætores & proconſules. Cùm autem teſtantium alij teſtentur iure ſingulari vt milites, alij iure communi ciuium Romanorum, ante omnia vult ſe expedire iure ſingulari dato titulo de teſtamento militis. Et nuda quælibet voluntas militis de diuiſione bonorum ſuorum, vel rei familiaris decretum à milite quoquo modo factum contemplatione mortis, iuſtum & legitimum teſtamentum eſt ex Conſtitutionibus principum, quæ veniam dant imperitiæ & ſimplicitati eorum, *l. impuberi, D. de adm. tut.* ſi quid forte in teſtamento faciendo minus perite minúſve legitime fecerint, & aliis in bonis, alióve tempore eos patiuntur eſſe teſtatos, aliis bonis, alióque tempore inteſtatos, & ſilentio permittunt vt poſſint exheredare filios ſuos. & vt legata quæ reliquere in teſtamento ſuo, ſolida præſtentur ſine deminutione Falcidiæ. & vt directo in ſecundum caſum extraneo heredi ſcripto vel filio puberi ſubſtituant non inutiliter & pleraque alia quæ pagani non habent. Milites ſunt qui in numeros relati ſtipendia merent, & in expeditione occupati ſunt.

XXI. Enarratio.

SEruat ordinem legis 12. tab.] Vt vel ipſa lex 12. oſtendit his verbis concepta: *Paterfamilias vti legaſſit* cui ſubijcitur, *Aſt ſi inteſtatus moritur, &c.*

In ſuis edictis ſeq. Prætores.] Nam primore loco proponuntur bonorum poſſeſſiones ex teſtamento, *ſi tabulæ teſtamento extabunt*, tum bonor. poſſ. ab inteſtato, *ſi tabulæ teſtamenti nullæ extabunt.*

Minus perite] Ex *l. pen. §. vlt. D. de leg. 2.*

Aliis in bonis] Veluti in paganis tantum, vel in caſtrenſibus, *l. 1. & 2. h. t.* eo colore quaſi duorum hominum duæ ſint hereditates, *l. ſi certarum 25. D. famil. erciſc.*

Alioque temp. inteſt.] miles poteſt heredem ad tempus inſtituere, *l. certi 8. h. t.*

Et ſilentio permittunt] Si ſciat ſe filium habere, alioquin teſtamentum nullum eſt, *l. 9. & 10.*

Solida præſtentur] Lex Falcidia in militis teſtamento ceſſat, *l. 12. h. t.*

Et vt directo] *L. 6. h. t.* Paganus precario tantum, *§. vlt Inſtit. de pupill. ſubſtit.*

In ſecundum caſum] In caſum adquiſitæ hereditatis & mortis.

In numeros) *L. 4. l. quod dicitur 38. l. ex eo 42. D. de teſtam. mil.*

In expeditione occup.) *L. pen. h. t. ἐν στρατοπέδῳ*, in castris, *Instit. eod. in princ. & §. sed hactenus.*

XXII. *Qui testamenta facere possunt vel non.*

V. tit. 12. lib. 2. Inst. i.

EXplicatio iure singulari, quod in testamentis militum locum habet, mox transit ad ordinem iusque commune. i. ad regulas iuris secundum quas pagani testantur. & quia prior est quæstio semper de personis quā de solemnitate iuris, *l. quidam, D. de iur. cod. l. 4. D. qui test. fac. poss.* ideo hoc tit. in primis declarat, qui testamenti factionē habeant. Pendet verò hæc res ex 12. tab. in quibus ita scriptum est, *Paterfamilias vti legassit super pecuniæ tutelæve suæ, ita ius esto.* Non dat testamenti factionem filiof. non de pecunia aliena, sed de sua, quo nomine continetur etiam communis, vt super ea quisque pro parte sua testari possit, *l. 1. h. t.* Et de tutela quod additur, hoc est, vt liberis tantum suis impuberibus testamentó, non alienis tutorem instituere paterf. possit. De Spadonibus quod est in *l. 5.* vel ad Eunomianos hæreticos respicit, *L. 17. C. Theod. de hær.* vel ad cubicularios principis, *l. 2. §. de præ. fac. cub. l. 2. §. de priuil. eor. qui in pal. mil.* Cætera in hoc titulo facillima sunt.

XXII. Enarratio.

PAterfamilias] Auctor ad Herennium 1. Vlpian. *tit. 11. leg. 120. Dig. de verb. signif.* vide Instit. de lege Falc.

Sed de sua] *L. testandi 13. §. tit. prox. l. conficiuntur 8. §. si post factum, D. de iure codicil.* Isæus in Oratione 9. sub initium: ἐγὼ δ' ἢ αὐτὸς οἶμαι δεῖν κυρίας εἶναι τὰς διαθήκας, ἃς ἂν ἕκαστος διαθῆται περὶ τῶν ἑαυτοῦ. περὶ μέντοι τῶν ἀλλοτρίων οὐ κυρίας εἶναι τὰς διαθήκας, ὥσπερ ἃς ἕκαστος περὶ τῶν αὑτοῦ διαθῆται: *Puto necesse esse testamentum ratum esse, quod quisque de bonis suis fecerit. De alienis verò testamenta non esse valida, vt illa quæ quisque de bonis suis condiderit.* vide eiusdem orationem 5. sub initium.

Testamento] Vel codicillis testamento confirmatis, *l. 3. D. de testam. tut.*

Non alienis] Tutela iure patrio mandatur, *l. impuberi 40. D. de admin. tut.* emancipatis igitur pater non iure tutorem dat, datus tamen sine inquisitione confirmatur, sicut confirmandus est, quem extraneus impuberi heredi instituto dedit, *l. 1. & 4. D. de confirm. tut.*

Tutorem instituere] Sic loquitur Cicero pro Sextio, & alibi.

Ad Eunomianos hæreticos] Vide librum 17. Obs. cap. 24. & Samuelem Petitum Obseru. lib. 2. cap. 7. & Iacobum Gothofredum in Philostorgij historiam Ecclesiasticam lib. 9. cap. 3. Petito Cuiacij sententia non probatur, Gothofredus Theodosij Constitutionem emendare conatur.

XXIII. *De testamentis, & quemadmodum testamenta ordinantur.*

V. tit. 10. lib. 2. Instit. & tit. 1. lib. 28. ff.

DE testamentis, id est, de variis generibus testamentorum, deque eis aperiendis, & apud acta publicandis ab ipso testatore, vt, si quando intercidant, sit vnde fides eorum peti possit. Et quemadmodum testamenta ordinantur. i. de solemnitatibus & regulis iuris, quas in testamentis seruari opus est. quæ

A duæ inspectiones ita inuicem coniunctæ sunt atque connexæ, vt simul explicari possint & debeant. Et est quidem aliud genus testamenti, quod mysticum dicitur, cuius solemnia explicat, *l. 21.* Aliud quod fit per nuncupationem *d. l. 21. §. per nuncupationem*, quorum in vtroque septem Classici testes exiguntur. Est & aliud quod fit precibus principi oblatis ex *l. 19.* & Nou. Valentiniani de testam. Alia genera testamentorum antiqua obsoleuerunt, & nominatim id quoque, quod per æs & libram fiebat, aboletur *l. 15.*

XXIII. Enarratio.

B QVod mysticum dicitur] Constantinus Harménop. libro 5. tit. 1. §. 32.

Classici testes] Festus: *Classici testes dicebantur, qui signandis testamentis adhibebantur.*

XXIV. *De heredibus instituendis, & quæ personæ heredes institui non possunt.*

V. lib. 2. Inst. tit. 14. & lib. 28. ff. tit. 1.

QVia heredis institutio caput & fundamentum est totius testamenti, ideo prælato generali titulo de testamentis, de partibus eorum dicturus ab heredis institutione initium facit, à qua etiam plerumque testatores ipsi incipere solent. Certe ex heredis institutione vel substitutionē testamentum cognoscimus, non codicillos defunctum facere voluisse, *l. 14. §. tit. prox. l. illud §. 1. D. de iu. cod.* nec enim alio genere, quam testamento heres institui vel substitui potest. Idcirco ait, De heredibus instituendis, quia omnino heredes instituendi sunt, si quis testamentum facere velit, & vel sola heredum institutio testamentum est. Sequitur, Et quæ personæ heredes institui non possunt, puta incertas personas institui non posse, vel incerta corpora, veluti collegia, nisi id eis specialiter concessum sit, *l. 8.* Collegio Iudæorum non est concessum, *l. 1. §. de Iudæis.* Collegio Christianorum est concessum, *l. 1. §. de sac. eccl.* sed & ciuitatibus omnibus ex *l. 12.* Olim non vtique omnibus, quia ciuitates incerta sunt corpora, non populis omnibus, non populo Romano sine auctoritate Senatus hereditatem delatam alieno testamento adire fuit permissum. Peregrini quoque & aduenæ heredes institui non possunt: nam & testatorem, & testes, & heredes ciues Romanos esse oportet, *l. Diuus, D. de iur. fisc. l. 1. hoc tit. l. 36. Cod. Theod. de hæret.* nec serui alieni, vel communes si cum domino eorum testamenti factio non sit, *l. 10.* nec proprij sine libertate iusta. i. quæ Ciuem Rom. faciat, nec instituti vt filij, vel vt fratres, vel vt liberti ab eo qui non aliter instituturus eos erat quam si filios aut fratres, aut liberos suos esse credidisset, ad hereditatem venire possunt, *l. 5. §. tit. prox. l. 3. & 4. & 7 hoc tit. l. 1. §. vlt. D. de Carb. ed. l. auferitur in pr. D. de iu. fis.* & seruanda differentia *l. 4. & 7.* vt portionem adoptatitij fratris tanquam indigni non auferat fiscus, suppositi tij auferat. & in hoc esse indignitatem, non in illo.

C D E

XXIV. Enarratio.

CAput & fundam. est] *§. ante heredis, Inst. de legat.*

A qua etiam plerumque] *L. 1. D. de hered. inst.* S. Ambrosius libro 1. de Abraham cap. vlt. *Itaque sicut testamenta hominum prius heredem scribunt, postea legatum exprimunt, melioribus hereditatem, inferioribus legatum.*

Quam testam.] *§. codicillis, Inst. de codicil.*

[Quia omnino heredes instit.] Inter cætera, quę ad ordinanda testamenta necessario desiderantur, principale ius est de heredibus instituendis: nam vis & potestas testamenti ab heredis institutione incipit, Vlpianus *tit. 24. §. ante heredis.*

Et vel sola heredum] *d. l. 1. §. 3.*

Quæ perf. hered. inst. non poss.] Qui institui possint intelligemus, si scierimus qui non possint. Vlpianus vero promiscue docet, qui heredes institui possint, vel non, tit. 22.

Puta incertas personas] Quia certum consilium debet esse testantis, Vlp. *d. t. 22. §. incerta.*

Quia ciuitates incerta sunt corp.] Vlp. *d. t. §. nec municipia.*

Adoptatitij fratris] Quem quis adoptauit in locum fratris. cuiusmodi adoptio nulla est: adoptio enim naturam imitari debet: nemo autem sibi fratrem gignit, vt ait Interpres Græcus ad *leg. 7. hoc tit.* Sed si quis aliquem vt filium instituat, qui est suppositititius, quem non instituisset, si nosset suppositititium, institutio non valet, & ei suppositititio fiscus hereditatem eripit tanquam indigno. In suppositititio est indignitas quædam.

Suppositij] Qui subdititius in *l. 4.* Sic enim legitur in cod. Menagij & Brodæi. Glossæ: ὑποβολιμαῖος, *subdititius*, quanquam non male in aliis legatur, subditus. Glossæ Philoxeni: *subditus*, ὑποβολιμαῖος. Terentius Heaut. Actu v. Sc. III.

XXV. *De institutionibus & substitutionibus, seu restitutionibus sub conditione factis.*

V. tit. 7. lib. 26. D.

Hic titulus est de conditionibus, quę iniiciuntur instit & substit. precariis, quæ restitutiones dicuntur, quia Græci ἀποκαταστάσεις etiam substitutiones precarias vocant. De directis substitutionibus est *l. vlt.* sed non de conditionibus eis appositis, quia etsi substitutio omnis directa videatur esse conditionalis, quod concipiatur in casum, tamen vi ipsa non est conditionalis, nisi alia quam iuris ex ipso testamento ei sit inserta conditio, veluti si nauis ex Asia venerit, *l. qui liberis, D. de vulg. subst.* & facile tamen fero poni vltimo loco huius tit. eam legem propter vicinitatem tituli seq. qui est de substitutionibus directis. Nulla vero in hoc tit. proponitur substitutio directa conditionalis, & vt in *l. 6.* illo loco, substitutioni vel restitutioni, & *l. 7.* illo, ἀποκατάστασιν ἢ ὑποκατάστασιν, & in *l. vlt. ℑ. Com. de leg.* Substitutione vel restitutione, item: Quæ restitui aliis disposita sunt, vel substitutione posita, ita in hac rubrica articulum, Seu, non ampliandi, sed explicandi causa additum opinor. Institutio est scriptura prima testamenti, quæ primo heredi hereditatem defert, vel statim à morte testatoris si sit pura, vel ex conditionis casu. Restitutio vel substitutio precaria est hereditas per fideicommissum ab herede relicta. Conditio est futuri euentus casus incertus, vel huic titulo accommodatius, lex adiecta institutioni aut fideicommisso, quæ effectum eius differt in futurum & incertum euentum. Vel, lex certa qua testator probabili consilio ductus alium ad testamentum suum inuitat. Et alia potestatiua, quæ est in potestate & arbitrio heredis instituti, alia in casu & euentu futuro fortuitoque, quæ casualis dicitur, alia mista, cuius euentus pendet partim ex voluntate heredis instituti, partim ex casu, *l. vnica §. fin autem aliqui ℑ. de cad. tol. l. vlt. ℑ. de nec. her.* inter quæ genera conditionum differentia quædam notatur in *l. 4.* & aliis legibus de plerisque aliis horum generum conditionibus tractatur, quæ vel remittuntur, vt conditio diuortij, vel non remittuntur, & de earum interpretatione, & de tempore quo implendæ sunt.

XXV. Enarratio.

QVia Græci ἀποκαταστάσεις] *Nouell. 39. 108. 123. cap. 37.*

Scriptura prima testamenti] Quia vis & potestas testamenti ab heredis institutione incipit, Vlp. *t. 24.* institutio est veluti caput & fundamentum totius testamenti, *§. ante heredis. Instit. de legat.* & ab ea testatores initium facere debent, *l. 1. D. de hered. instit.*

Quæ primo heredi] Heredes instituti dicuntur, qui primo gradu scripti sunt, Vlp. *tit. 22. §. heredes.*

Differentia quædam notatur in l. 4. Filius in potestate sub conditione potestatiua recte instituitur, *l. 4. D. de hered. inst.* nec in eius defectum necessaria est exheredatio, sub casuali non potest: nisi in defectum eius exheredatus sit, *l. 4. hoc tit.* sed neque sub mixta. Filia autem vel nepos suus sub omni conditione institui possunt, *l. 1. §. sciendum est, D. de su. & legitim. hered.* non subdita exheredatione. Ita Cuiac. & è veteribus Fulgosius ad *d. l. 4.* Odofredus putat, idem esse in nepotibus quod in filio.

Vt conditio diuortij] *l. 5.* vel conditio liberorum in constitutione Græca, quæ in hoc titulo desideratur.

Vel non remittuntur] *L. 2.*

Et de earum interpretatione] In *l. generaliter 6.*

Et de tempore] In *l. si quis heredem 7.*

XXVI. *De impuberum, & aliis substitutionibus.*

V. lib. 2. Inst. tit. 15. & 16. & 28. D. tit. 6.

DIxit titulo superiore de substitutionibus precariis & conditionibus earum, hoc titulo dicturus est de directis, quæ post institutiones sequentem partem locumve in testamentis occupant, de quibus etiam anteuertit dicere, *l. vlt. t. superioris*, vt hoc veluti nodo hunc ei connecteret, cui similem adnotabo tit. 59. Et vt primum constituamus quid sint directæ, sunt institutiones heredum, quos vel nobis ipsis facimus in priorum locum, vel quibusdam liberis nostris non habentibus testamenti factionem. His verbis notamus duos tantum substitutionum casus, vt *l. precibus, hoc tit.* qui & euentus dicuntur, *l. iam hoc iure, D. eod.* & causæ, *l. cum ex filio §. filio, D. eod.* Primo casu, si primo gradu institutus heres esse nolit, aut non possit, alium in locum partemve eius nobis heredem substituimus. & hæc est substitutio vulgaris, quæ communi iure fieri ab omnibus & omnibus potest. Secundo casu si liberi nostri moriantur, antequam habeant testamenti factionem, puta impuberes aut mente capti, heredem eis damus, quem substitutum vocamus, quod post heredem, quem nobis instituimus prima parte testamenti, eum subjiciamus & substituamus liberis, quos in potestate habemus, ita vt duo testamenta sint, vnum quod facimus nobis, alterum quod facimus liberis nostris impuberibus, quod dicitur pupillare testamentum, pupillaris substitutio, pupillares tabulæ, secundæ tabulæ. appellatio enim secundarum tabularum pupillari tantum substitutioni conuenit. & secundi heredis quam secundarum tabularum latior appellatio est: nam & substitutus vulgariter, & coheres adiectus

primo loco heredi instituto, secundus heres est. Vulgaris substitutio primarum & principalium tabularum locum obtinet, & coheredis adiectio multo magis. Porro ad exemplum pupillaris etiam liberis mente captis, quos in potestate habemus in similem casum, Si mente capti decesserint, substituere possumus ex Constitutionibus Iustiniani. namque olim moribus hoc tantum datum erat parentibus, vt liberis impuberibus testamentum facerent in hunc casum, Si impuberes decederent, non mente lapsis in illum, nisi ex speciali beneficio principis, *l. ex facto, D. eod.* Hodie idem possunt etiam sine venia principis ex *l. humanitatis, hoc tit.* liberis autem mutis, aut surdis, nec hodie sine venia principis. Si igitur casus substitutionum spectes, duæ tantum sunt species substitutionum. & vero casus potissimum spectari oportet, quia causæ hi sunt substitutionum. Si personas quibus fiunt, aliæ fiunt liberis impuberibus, aliæ mente captis ipso iure, aliæ mutis aut surdis beneficio principali, siue instituti sint, siue exheredati in secundum casum, aliæ extraneis, vel liberis quibuscunque heredibus institutis in primum casum. Et rursus, vel fiunt expresso alterutro casu, quæ simplices substitutiones dicuntur, vel vtroque expresso, quæ duplices & vulgaripupillares, vel nullo generaliter & compendio orationis, veluti, Heredes meos inuicem substituo, vel, Illum illi substituo, vt *l. precibus,* vel Sempronius Plotij heres esto, cum est Plotius primo gradu à testatore heres institutus, *l. vlt. s. de her. inst.* vel cum est Plotius testatoris filius impubes cuius testator potestatem habuit.

XXVI. Enarratio.

Post institutiones seq. partem] Substituti secundo gradu, vel sequentibus scribuntur, Vlp. *tit. 22. §. heredes.*

In priorum locum] Si nobis heredes non extiterint.

Vel quibusdam liberis nostris &c.] Liberis nostris impuberibus, quos in potestate habemus, quique per ætatem sibi testamentum facere non possunt.

Aut non possit] Vt in *l. 3. s. tit. 24. & §. quum autem, Inst. de hereditat. quæ ab intest. defer.*

Quæ communi iure fieri] Vt ius commune dicitur, quo vtuntur pagani & milites in *l. 15. D. de vulg. & pupill.*

Ab omnibus & omnibus] Fit liberis etiam puberibus à parte vel à matre. Imo & extraneus extraneo quoque vtiliter ita substituit. Pupillaris liberis impuberibus à patre, non etiam à matre vel extraneo.

Aut mente capti] De his j. dicetur.

Prima parte testam.] Horatius serm. II. v. —— *Quid prima secundo Cera velit versu: solus multis ne coheres.*

Eum subiiciamus] Substituere est in locum deficientis heredis alterum subrogare & sufficere.

Quos in potestate habemus] Emancipatis igitur eo modo substitui non potest, *l. 2. D. de vulg.* Miles tamen iure proprio emancipato filio sustituere potest, *l. miles 41. §. 3. D. de testam. mil.*

Ita vt duo testamenta sint] Duo quodammodo testamenta, aut certe vnum testamentum duarum hereditatum, *§. 2. Inst. de pupill. subst. l. 2. § 4. D. de vulg. l. si is qui testamentum 25. D. qui test fac. poss.* vnus enim testator est.

Nam & subst. vulg.] Substitutus vulgari modo secundus heres est, *l. ex facto 43. §. 2. D. de vulg.* Sueton. Iulij c. 83. Augusti cap. vlt.

Coheres adiectus] Substitutus ab herede adiecto differt, *l. qui non militabat 78. §. vlt. D. de heredib. instit.* nam hic coheres est, *l. verbis 7. D. de vulg. l. si heres 7. famil. ercisc. §. vlt. Inst. de legat.* Substitutus non item. imo & secundus heres est, *l. si is qui testamentum 25. D. de hered. Inst.*

Primo loco her. inst.] Heres institutus primo loco scriptus dicitur, Paul. *Sent. III. tit. 5. § si inter.*

Principalium tabularum] Principale testamentum, principales tabulæ, pro testamento paterno, *l. post legatum, 5. §. qui principale, D. de his, quæ vt indig. l. 2. §. 1. D. vulg. l. sicut 11. D. testam. quemadm. aper.* pupillare testamentum, secundæ tabulæ, *d §. qui princ. & d. l. 11.* & passim, & pupillo substitutus, heres secundus Horat. serm. II. 5.

—— & scribare secundus
Heres, & si quis casus puerum egerit orco,
In vacuum venias.

Porro ad exemplum pupill.] *§. 1. Inst. de pup. & l. 9. h. t.* vnde exemplaris vulgo dicta.

Quos in potestate hab.] Mater igitur hoc modo non substituit. Cuiac. non sibi constat. vide quæ dixi ad notam posteriorem Cuiacij *§. 1. Inst. de pupill.*

Liberis mente captis] Quid si mente capti sint impuberes? Pleriq; non putant distinguendum. Ioannes Faber ad *l. §. 1. num. 9. & 10.* & Odofredus heic. Fulgosius putat, impuberi quasi pupillariter non substitui, ad *l. humanitatis num. 5.* argumento legis *3. D. de tutel.*

Namque olim moribus] Vulgaris substitutio descendit ex lege 12. tab. *l. verbis 120. D. de verb. signific.* pupillaris moribus introducta est, i. iure ciuili, *l. ex facto 43. D. de vulg.*

Nec hodie sine venia princ.] Ius nouum stricte accipitur, etiamsi eadem sit ratio, vt notat Glossa, & DD. *in authent. quas actiones s. de sacros. eccl.* Fulgosius ad *leg. 7. j. de his quæ ante apert. tab.* Doctores ex sententia constitutionis idem admittunt in mutis aut surdis.

Aliæ mente capt. ipso iure] Citra beneficium principis.

Siue exheredati] Pupillis exheredatis pupillariter substitui potest, *§. non solum 4. Inst. de pupill. subst.* quia substitutio pupillaris iure potestatis fit. Sed & mente captis exheredatis substitui potest. vide Cuiac. ad *d. l. ex facto.*

Vel liberis quibuscumque] Impuberibus vel puberibus, siue in potestate sint, siue sui iuris: nam eis vt extraneis substituitur.

Heredibus institutis] Nam in persona exheredati inepta est substitutio vulgaris.

Quæ simplices substit &c.] *L. 1. §. 1. & l. 4. §. 2. D. de vulg.*

Et vulgari pupillares] Theophil. Institut. de pupillar.

Heredes meos inuic. subst.] vt in *d. l. 4. §. 1.* & substitutio mutua dicitur in *l. cum proponebatur 64. ff. de legat. 2.*

Illum illi substituo] Si filius meus intra annum 25. decesserit: vel, quando cunque filius meus decesserit: Mæuium illi substituo.

Plotii heres esto] Hæc est vulgaris: inest enim conditio, si Plotius heres non erit.

Filius impubes] Substitutio pupillaris non expressa conditione, si impubes decesserit.

XXVII. *De necessariis heredibus instituendis vel substituendis.*

V. lib. 1. Inst. t. 6. in pr. & lib. 2. t. 19. in princ.

CVm ante dixisset de heredibus instituendis vel substituendis, nunc heredum qui instituuntur vel substituuntur diuisionem & qualitatem exequi parat. nec enim omnium heredum eadem est qualitas, non idem omnium ius in omne ius mortui. Alii sunt necessarii, alij voluntarij, & rursus necessarij alij sunt sui, alij necessarij tantum, non sui. De necessariis tantum hic est t. De suis 28. & 29. De voluntariis 30. Et necessarii quidem sic dicuntur, quod dominis à quibus heredes instituti, aut substituti sunt, vel liberis dominorum impuberibus, ignorantes & inuiti heredes existunt, adeo vt & pœna coërceantur si eam hereditatem spernant, *l. 4. hoc t. l. pen.* ℈. *de re. iei* & beneficium abstinendi non habeant, quod tamen prætor dat suis, qui tametsi necessarij sint, non tamen adeo necessarij sunt, vt à prætore illa necessitate absolui non possint, data abstinendi licentia : illi omnino necessarij sunt, vt nec abstinendi beneficium habere possint, *l. necessarius, D. de adq. her.* Causa autem instituendi necessarii heredis est pudor & existimatio defuncti, quia ab eo plurimum qui soluendo non est, necessarius heres instituitur, vt heredis potius nomine quam suo bona distrahantur à creditoribus, quod erat infame, adeo vt nec sit honestum heredem dicere, hereditatem non esse soluendo, *l. sed & si alio, D. ad Treb.* & recte dicat *l. seruus, C. Th. de inoff. test.* necessarium heredem infamiam magis, quam patrimonium consequi : & hæc ratio efficit vt valeat libertas data vnico seruo in fraudem creditorum, creditoribus non obligato specialiter, *l. 1. hoc tit.* sed & alia pleraque singularia admittit, *l. etsi sine, §. sed quod Pap. D. de minor. l. fratres,* ℈. *de inoff. test. l. qui potuerunt, D. de man. test.* Alia autem est heredum necessariorum iuris veteris, alia iuris noui definitio. Vetus definitio hæc est : Necessarii heredes sunt serui proprij, qui in eadem causa permanserunt eodem gradu & testamento cum libertate heredes instituti, vel substituti in primum, aut secundum casum. Demas illa verba, Eodem gradu, & testamento cum libertate, & erit definitio iuris noui.

XXVII. Enarratio.

NEcessarii sunt sui] Vlp. *t. 12. §. inter necessarios.* Huc referri posse videtur illud Apuleii Metam. libro 10. *Habebat filiam paruulam de marito, quem nuper necauerat. Huic infantulæ quod leges necessariam patris successionem deferrent, sustinebat ægerrime.*

Quod dominis &c.] *l. 2. §. prius autem, l. sed si plures 10. 1. D. de vulg. & pup.*

Et beneficium abstin. &c.] Vlp. *d. §. inter necessarios, l. nam nec emancipatus 89. D. de leg. 1.*

Pudor & existimatio def.] defuncti pudori parcitur, vt potius serui quam defuncti nomine bona veneant. Vide Cuiacij notas ad *§. 1. Inst. qui & quib. ex caus. manum. non poss.*

Sunt serui proprii] Nam seruus alienus necessarius non est. *l. 3. hoc t.*

Qui in eadem causa permans.] Nam seruus à domino institutus, & post testamentum ab eo manumissus extraneorum numero est, *§ cæteri, Inst. de hered. qual. & differ.* & voluntarius igitur, non necessarius heres.

Dem. illa v. eodem gradu] Nam ex l. 4. nihil re-

A fert quo gradu seruo libertas adscribatur.

Et testamento cum libert.] Nam ex *l. pen § . 1.* licet libertas codicillis relicta sit, tamen testamento data præsumitur propter hereditatem quę testamento data. Sed & libertas ex ipsa scriptura institutionis ei data intelligitur.

XXVIII. *De liberis præteritis vel exheredatis.*

V. lib. 2. Inst. cap. 13. & lib. 28. ff. t. 2.

HIc titulus est de liberis : ergo de suis heredibus; hi sunt liberi, qui in potestate morientis & gradu proximiores sunt delatæ hereditatis tempore, vel
B de his quos prætor inter suos heredes vocat: hi sunt liberi emancipati, quos prætor adæquat suis. denique hic tit. est tam de liberis qui sunt in potestate quam de emancipatis. Sui & necessarii heredes sunt iure ciuili. Emancipati voluntarii heredes sunt, quia alieni & extranei heredes cum in familia morientis non sint, nec illi sui dicuntur, nisi ad discretionem alienorum, quales sunt emancipati & omnes heredes voluntarii, atque etiam necessarij tantum: nec enim sui sunt. Et præteriti dicuntur qui neque instituti, neque rite exheredati sunt, etiamsi legata eis, aut fideicōmissa relicta sint. vel, qui in institutionis aut substitutionis gradu, aut in omnibus gradibus silentio omissi sunt. Vel, quorum testator in instituendis, aut
C substituendis heredibus mentionem nullam fecit. Exheredati autem sunt, quos parentes à successione sua certo iudicio summouerunt, quod fit varie. alii enim inter ceteros exheredantur, si respicias ad ius vetus, alij nominatim, alii præteritione atque silentio solo, alii ab vno gradu, alii ab omnibus, & in omnem casum.

XXVIII. Enarratio.

DElatæ heredit. temp.] Vide Cuiac. ad §. *7. Inst. de hered. quæ ab intest. defer.*

Quos Prætor inter suos her. voc.] *Instit. de legit. adgnat. succ. in princ. & de success. cogn. in princ.*

Quia alieni & extr. her.] *L. ex facto 17. §. vlt. D.*
D *ad Senat. Trebell. §. extraneis autem, Inst. de hered. qual. & differ.*

Et præteriti dicuntur] §. *eadem* ℞. *Inst. de hered. quæ ab intest. defer. l. non putauit 8. §. 2. D. de bonor. poss. cont. tabul. l. pen.* ℈. *de fideicomm.*

Etiamsi legata] *L. 3. in fi. D. de bonor. poss. cont. tab.*

Aut in omnibus gradibus] *l. 1. h. t.*

Alii enim inter cæteros] Filius nominatim exheredandus est. Filia, nepos, neptis, & cæteri liberi, vel nominatim, vel inter cæteros, Vlp. *tit. 22. §. filius, & §. nepotes.*

Si respicias ad ius vetus] Quod sublatum est, *l. 4. hoc tit. § 5. Inst. de exheredat. liberor.*

E Alii præteritione] Vt præteriti à matre, vel auo, aut proauo materno, à liberis, fratribus, aut sororibus, à milite. vide Cuiac. ad *§. vlt. eod. t.*

Alii ab vno gradu] Puta ab instituto tantum, vel substituto.

Alii ab omnibus] Vt puta si ante omnes gradus, vel institutionem & inter substitutionem, vel deniq; si post omnes gradus exheredentur, & testator id senserit, *d. l. 1.*

A

XXIX. *De postumis heredibus instituendis vel exheredandis.*

V. titulos superiores.

HIc quoque titulus est de suis heredibus: nam est de postumis. i. de his qui sunt in vtero, quique nati nobis sui heredes futuri sunt, heredibus instituendis vel exheredandis. i. non prætermittendis. Superior tit. est de iam natis, hic de nascituris, de quibus etiam cum fuerit finis superioris tituli, ex eo quam bene hic titulus mox illi coaptatus sit intelligi potest. Separati autem dantur tituli de liberis & de postumis, quia sunt & inter liberos superstites & postumos separationes, siue differentiæ plures. B Extant hodie quatuor, quintam sustulit finis superioris tit.

XXIX. Enarratio.

QVique nati nobis] *§. postumo 26. Institut. de legat.*

Instituendis] Dubitari poterat, an postumus institui posset, quod incerta persona sit, διὰ τὴν ἀδηλίαν, μήποτε τὸ κατενεχθὲν ἢ θρόμβος τις αἵματος ὑπάρχοι, ἢ τὸ σαρκίον τὸ ἄγονον, ὃ καλοῦσι ἰατροὶ μύλην: propter incertitudinem, num forte id quod eiectum vel gruma sanguinis sit, vel caruncula, quam medici μύλην vocant, Ioannes Philoponus de mundi concordia libro 6. c. C 25. vel quod omnino non sit: nam id quod in vtero est, non esse animal Stoïci contendunt & Iurisconsulti à Stoïcis imbuti. Qua de re non conueniebat inter Philosophos. Michael Psellus in libro quo continentur, ἀποκρίσεις καὶ ἐξηγήσεις συνοπτικαὶ καὶ διαφοραὶ πρὸς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Δούκα. τρισὶν ἐτύχομεν βίβλοις περὶ τούτου ζητήματος (εἰ τὸ ἔμβρυον ζῷον) Ἱπποκράτους, Πορφυρίου καὶ Γαληνοῦ· ὧν ὁ μὲν Ἱπποκράτης καὶ Γαληνὸς, ζῷον αὐτό φασιν εἶναι ἐν τῇ γαστρί. ὁ δέ γε Πορφύριος πολλοῖς λογισμοῖς καὶ ἀποδείξεσι διατείνεται, μὴ εἶναι τὸ ἔμβρυον ζῷον. Sed tamen magis placuit, postumos non inutiliter heredes institui, vt præter auctores nostros probat Galenus in libro εἰ ζῷον τὸ κατὰ γαστρός, p. 46. editionis Græcæ. & quamuis animal non sit ex Iurisconsultorum senten- D tia, quasi animal tamen institui fingitur. Verum hac de re plenius in Commentario ad Institutiones.

Prætermittendis] Prætermittere est neque heredem instituere, neque exheredare.

Vel exheredandis] Hodie postumi exheredatio nulla est: nec enim elogium illi adscribi potest, qui in rebus non est, & sine causa legitima exheredatio non procedit.

Extant hodie quatuor] Prima hæc est. in liberis seruabatur differentia sexus. In postumis non item: præteriti enim cuiuscunque sexus sint, agnascendo rumpunt testamentum: licet postumus illico postquam in terram cecidit, vel in manibus obstetricis decesserit, vt est in *l. 3.* Statius v. Syluarum:

——— *tellure cadentem* E

Excepi. Claudianus in Rufinum:

Rufinus quem prima meo de matre cadentem
Suscepi gremio.

2\. Si filius præteritus viuo patre moriatur, non conualescit testamentum, Instit. de exheredat. liber. in princ. Si vero postumus viuo patre nascatur, & illico decesserit, testamentum conualescet, *l. postumus 12. D. de ini. rup.* 3 Filij iam nati præteritione testamentum statim nullum est: postumi autem natiuitate rumpitur, quod ab initio consistit, *l. 3. §. 2. eod.* 4. differentia extat in *l. 5 eod.* Quinta in *l. vlt. sub fin. §. 1.* quam ibidem sustulit Iustinianus.

XXX. *De iure deliberandi, & de adeunda vel adquirenda hereditate.*

V. tit. 8. lib. 28. & t. 2. lib. 29. D.

HIc titulus est de voluntariis heredibus: nec enim iure ciuili aliis quam voluntariis heredibus competit ius deliberandi, id est, potestas & arbitrium consultandi, vtrum expediat adire hereditatem necne, quia inuiti non adeunt suo periculo, cum sint voluntarii. Iure prætorio competit etiam suis, quia se abstinere possunt. Necessariis neque ciuili, neque prætorio iure competit. Et ad deliberandum quidem, vel à testatore datur dies, hoc est cretio, vel à iudice, hoc est proprie deliberatio, cui danda ne omnino esset in arbitrio principis vel iudicis præscripta est præscriptio certa in *l. vlt. §. sed quia, hoc tit.* At si neque à testatore, neque à principe, aut iudice datum sit tempus ad deliberandum, forte nullis postulantibus creditoribus, aut liberis exheredatis, ius, vt opinor adeundæ hereditatis est perpetuum, *l. 1. C. de suis & leg. lib.* & ita Græci notant ad *l. 4. §. qui adm.* τὸ πολιτικὸν δίκαιον χρόνῳ οὐκ ἀποκλείεται, quibus crediderim magis quam argumentis Latinorum male ductis, vel ex *l. 8. huius t.* vel aliis locis. Quod autem sequitur in hoc t. Et de adeunda, etiam ostendit hunc titulum esse de voluntariis heredibus, quibus solis aditio necessaria est, suis aditio aut bon. possessio non est necessaria, *l. 7. D. de inoff. test. l. 13. hoc tit.* Et aditio quidem alias accipitur pro cretione, quæ dicitur intra tempus à testatore constitutum, i. pro aditione solemni, alias pro aditione simplici, siue nuda contestatione amplectendæ hereditatis, qua hodie vtimur, detractis cretionis solemnibus, detracta infinitate superstitum, detractis formulis, detracta corporis hereditarii apprehensione, detracta percussione digitorum. Effectus tamen cretionis manet, & effectu solo inspecto, dicitur aditionem hereditatis esse actum legitimum. Nam & pure fit, & semel, & per heredem ipsum, non per procuratorem nisi Cæsaris, non per tutorem, nisi pupillus infans sit; sed patrem recte volente filiof. vel etiam eo non volente si infans sit. Quod additur in hoc t. Vel adquirenda, causam aliam præbet, ne suos heredes ab hoc titulo omnino summoueamus: Nam adquirendi verbum generale est, quod complectitur, & cretionem, & aditionem & immistionem, & pro herede gestionem, & existentiam, & animi destinationem solam. His enim omnibus modis hereditas adquiritur, & suis heredibus aut necessariis existentia, quæ à Græcis ἀνάφασις dicitur, & immistione proprie. Recte igitur dixeris, quod sit hic t. de omni genere adquirendæ hæreditatis, & quod prætor etiam suis heredibus det tempus ad deliberandum, hunc titulum potissimum esse de voluntariis heredibus, sed nonnihil etiam ad suos pertinet de quibus est *l. 3. & 13.* & initium 19. quorum præcipuum in ius transmissione delatæ hereditatis, aliquatenus communicatum tamen voluntariis heredibus Constitutionibus tribus *l. 18. & 19. hoc t. & l. 1. C. de his qui ant. ap. tab.* Imo adquirendi verbum proprie respicere ad suos recte dixeris, vt titulus qui sequitur, de repudianda vel abstinenda, conuenienter opponatur huic, de adeunda vel adquirenda. Et serua hereditatem adiri, vel adquiri triplici via, recta si adeas incunctanter; tardiore si habita deliberatione hoc facias, vtraque lubrica, & tutiore tertia, quam aperit Iustinianus in *l. vlt.* si facto inuentario bonorum defuncti ex fide bona.

A

XXX. ENARRATIO.

NEceſſariis neque ciuili] Vide ſ. *tit. 27.*

Eſt perpetuum] Quæ fuit ſententia Gloſſæ Azonis, & aliorum, vt refert Ioannes Faber ad *l. 19. hoc tit.* Vide Fulgoſium ad *l.* 8. & quæ dixi libro 1. tit. 18.

Pro adit. ſolemni] De qua vide Cuiac. Obſeru. libro 7. cap. 18.

Pro aditione ſolemni] Aditio non erat antiquitus ſine cretione. Itaque actus legitimus erat. hodie ſublata cretione, nihilominus manet actus legitimus, vt alibi lib. 11. Sem. fuſius doceo, cum tu antea ſemper cretionem ab aditione ſeparaſſes. P. Faber.

B Detracta infinitate ſuperſtitum] Infinitas, vt in *l. 2. § omnibus* 13. ſ. *de vet. iu. enucl.* & apud Tullium de Offic. 1. vide librum 9. Obſeruat. cap. 29.

Superſtitum] Feſtus Pompeius : *Superſtites, præſentes teſtes ſignificat.*

Detractis formulis] De his ſolemnibus dico ad *§. 7. Inſt. de hered. qualit. & diff.* ad cretionem hereditatis reſpicit Symmachus epiſt. lib. 4. 35. *Cretionis etiam pro parte legitima paternæ in me familiaritatis ſucceſſionem.*

Et pure fit & ſemel] *l. eum qui 51. §. vlt. D. de adq. here. l. ſi ſolu. 80. §. vlt. eod.*

C Non per procuratorem] *l. per procuratorem 90. eod.* niſi ſit procurator Cæſaris, *l. 1. §. vlt. D. de offic. procur. Cæſar.* non per tutorem niſi pupillus infans ſit. *l. potuit 5. l. ſi infanti 18. §. 2. hoc tit. l. ſeruo inuito 65. §. ſi pupillo, D. ad Senat. Trebell.* ſed per patrem recte volente filiofamilias, *l. filiofam. 4. & l. retinente, 11. hoc tit.* vel etiam ſine voluntate filii, ſi infans ſit, *d. l. ſi infanti.*

Et ſuis heredibus aut neceſſ.] Vide *recitat. ad titul. de neceſſ. hered. inſt.* ſ.

In tranſmiſſ. delatæ hered.] Adde legem *apud hoſtes 8* ȷ. *de ſu. & legit. liber.*

XXXI. *De repudianda vel abſtinenda hereditate.*

V. lib. 29. D. tit. 2.

D HIc titulus opponitur ſuperiori de adeunda vel adquirenda hereditate, ita vt verbo adeunda ex aduerſo reſpondeat verbum repudianda, & verbo adquirenda verbum abſtinenda, quæ collatio oſtendit in ſuperiore titulo verbum adquirenda proprie pertinere ad ſuos heredes, qui per immiſtionem hereditatem adquirunt, ſicut in hoc tit. verbum abſtinenda conſtat proprie ad ſuos pertinere, & ſic *l. vlt.* ſ. *tit. prox.* Si reſpuendam, inquit, vel abſtinendam hereditatem eſſe crediderit. Duæ autem in hoc tit. regulæ potiſſimum conſtituuntur : Eum qui adquiſiuit hereditatem, etiamſi damnoſa ſit, repudiare eam non E poſſe ſuo iure, beneficio reſtitutionis poſſe ſi minor ſit 25. an. Et eum qui repudiauit, rurſus ad ea bona quæ repudiauit, redire ſuo iure per ſuam perſonam nullo modo poſſe, propter alium poſſe, & iure quoque reſtitutionis in integrum propter ætatem, ſi res ſit integra. Maiorem ætate neque ſuo iure, neque per reſtitutionem quod repudiauit adquirere poſſe, ſi ſit extraneus heres : Namque ſuus heres etiam maior 25. an. ſi abſtinuerit ſe poſtea ipſo iure non petita reſtitutione bonis quib. ſe abſtinuit, ſe permiſcere poteſt, ſi res ſit integra, *l. ſi quis ſuus, D. de iu. del.* quod Iuſtinianus limitat in *l. vlt. huius tit.* & eſt hac quoque in re differentia inter ſuum & extraneum heredem.

XXXI. ENARRATIO.

SI minor ſit 25.] §. *extraneis, Inſtitut. de hered. qualit.*

In l. vlt. huius tit.] Hunc tit. ſatis explicat Cuiacius ipſe in recitatione. Hoc tantum moneamus in *d. l. vlt.* vulgo non male legi, *et remiſſum*, pro, *permiſſum*, & in vett. Ægidii Menagii & Iuliani Brodæi. Doſitheus in Adriani ſententia, quæ incipit ab his verbis, ἐν τούτῳ ἄφησόν με, *remitte ergo me.* Male igitur, ibi corrigunt, *permitte.*

XXXII. *Quemadmodum teſtamenta aperiantur, inſpiciantur & deſcribantur.*

V. lib. 29. D. tit. 3.

AVt tabulæ teſtamenti aperiuntur & publice inſinuantur apud acta, viuo teſtatore, vt maior eis fides accedat, *l. 2. 18. 23.* ſ. *de teſtam.* aut poſt mortem teſtatoris, vt innoteſcant heredibus, & legatariis, & fideicommiſſariis, & ſeruis manumiſſis, & fiſco cui hereditatum viceſima dabatur, & aliis quorum intereſt. Et ex lege Iulia & Papia non erat extraneis heredibus ius adeundæ hereditatis ante apertas tabulas, ante inſinuationem teſtamenti, vt *l. cum antiquioribus l. vlt. §. ſin autem dubius & §. in computatione ſup. de iur. delib.* niſi forte quis heres eſſet ſcriptus ex aſſe, *l. multum, D. de cond. & dem. l. 1. § vlt. D. de iur. & fac. ign.* & dies quoque legatorum vel fideicommiſſorum non cedebat ante apertas tabulas: hodie ex Conſtitutione Iuſtiniani, quæ reducit ius antiquum, quod obtinuit ante legem Iuliam & Papiam, heres ſiue ſcriptus ſit ex aſſe, ſiue ex parte, ſtatim à morte teſtatoris hereditatem adire poteſt, etiam cluſis tabulis teſtamenti, & dies quoque legatorum cedunt à morte teſtatoris ante apertas tabulas, *l. vnica § cum igitur, & §. in nouiſſ. me, ȷ. de cad. tol.* Neceſſariis heredes tantum, vel ſui & neceſſarii ſemper heredes exſtiterunt & exiſtunt à morte teſtatoris, etiam cluſis tabulis teſtamenti, *l. 3. ſup. de iur. delib. l. ex parte, D. de adq. her.* quod & liberis non ſuis, licet extranei heredes ſint, Theodoſius dedit vt à morte parentis heredes extitiſſe intelligantur, in hoc vt hereditatem tranſmittant ad liberos etiam cluſis tabulis teſtamenti, & ante aditam hereditatem, *l. vnica ȷ. de his qui ant. ap. tab.* Hinc titulus ait, teſtamenta ; ſed pertinet etiam ad omne id quod ad cauſam teſtamenti pertinet, vt puta, & ad codicillos, & ad ſubſtitutionem pupillarem, & ad libellum qui pertineat ad vltimam voluntatem defuncti, & ad epiſtolam fideicommiſſariam, & ad omnem omnino ſcripturam teſtamenti etiam imperfectam. Et recte *l. 3. huius tit.* Eius quod ad cauſam nouiſſimi iudicij pertinet, quæ fuerunt verba prætoris tam in interdicto de tabulis exhibendis, quo tenetur qui negat penes ſe eſſe id quod ad cauſam teſtamenti pertinet, quam in extraordinarij auxilij pollicitatione, quæ aduerſus eum ſpectat qui non negat penes ſe eſſe id quod ad cauſam teſtamenti pertinet, ille vt damnetur in id quod intereſt, hic vt omnimodo exhibere compellatur, *l. 2. § 2. h. t. ff eod. l. 1. § 1. D. de tab. exh.* Aperire autem hoc loco, non tantum eſt tabulas teſtamenti patefacere naturaliter, vt in SC. Silaniano, ſed etiam ciuiliter, i. ſecundum leges & mores ciuitatis in qua fit apertura teſtamenti, *l. 2 hoc tit.* ſolemni quodam ordine, qui plerumque explicatur præſente magiſtratu in foro, aut Baſilica, differto foro, & ſeruatis his quæ licet addiſcere ex *l. 4. 6. 7. D.*

eod. & Paulo 4. *Sent. tit. de vicesima.* Semper excipitur ea pars testamenti quam testator vetauit aperiri, vel quam vetasse intelligitur, vt substitutio pupillaris, *l. 3. hoc tit. l. pupillares. D. eod. §. sin autem, Inst. de pup. subst.* & pars quæ ad alterius ignominiam pertinet, veluti exheredatio, aut præteritio, & descriptio quoque diei, aut consulis, ne quis præferat, aut postferat diem, *d. l. 3.* in qua & illud notandum, vt iuratus purget se de calumnia qui quod ad causam testamenti pertinet, desiderat inspicere & describere.

XXXII. Enarratio.

Heredit. vicesima] De qua vide Cuicac. in librum 4. Sentent. Pauli, tit. *6* & Obseruat. lib. 5. cap. *16.* & libro *9.* cap. 24.

Vt in Senatusc. Silan.] *L. 3. §. aperire 12. D. de Sc. Silan.*

Solemni quodam ordine] Signatores conueniunt, & sigilla sua recognoscunt. Collatio Carthagin. 11. cum Donatistis: *Quoniam ab vtraq; parte impressionem signorum agnitam constat, ea quæ præcepi, à notariis relegantur. Petilianus Episcopus dixit: Sic solent testamenta, non gesta reserari.*

In foro] Gregorius Turonensis in libro de vitis Patrum cap. 8. *Post dies autem quos lex Romana sanciuit, vt defuncti cuiuspiam voluntatem publicè relegatur, huius Antistitis testamentum in foro delatum turbis circumstantibus à iudice reseratum, recitatumque est.*

Ad alterius ignominiam] *πρὸς ὕβριν εἴρηνται τινῶν.* vt aiunt Græci, *ad aliquorum iniuriam dicuntur.*

Aut postferat diem] Postferre, *postdator* Poëta vetus: *Postlatus est dies sui syngraphi.*

XXXIII. *De edicto Diui Adriani tollendo, & quemadmodum scriptus heres in possessionem mittatur.*

Post aperturam & recitationem testamenti rite perfectam, solet heres scriptus mitti in possessionem rerum hereditariarum, quas mortis tempore testator possedit: Nam in possessionem earum quas alius iusta ex causa possedit, non ante mittitur, quam egerit petitione hereditatis, aut rei vindicatione, *l. 3. hoc tit. & 3 Sent. Pauli tit. 5. in fine.* & fit ea missio ex beneficio edicti D. Adriani, *l. 26. C. Th. quor. ap. non rec.* quo qui vti vult, necesse non habet petere bonorum possessionē secundum tabulas, vel hanc si malit petere, beneficium edicti non habet, *l. vlt. C. Th. de testam.* & Valentiniani *Nou. 1. eod. tit.* etiamsi falsum, vel irritum, ruptum, inofficiosum, nullum testamentum dicatur, locus huic beneficio est, salua eorum discrepatione, *l. 2. hoc tit.* nec ab eo prouocatio est, *l. quisquis* ỹ. *quor. ap. non rec. l. vlt. D. de app. rec.* & ibi postulatur vbi sunt res hereditariæ, *l. 1.* s̃. *vbi de her. ag.* Pluribus autem postulantibus se mitti in possessionem inter quos controuersia est, is præfertur qui potiora iura habere videtur, *l. 3* qua de re summatim cognoscit iudex, quia hæc res celeritatem desiderat. Certe institutus substituto præfertur, *l. 1.* siue substitutus sit directo, siue per fideicommissum ante restitutam hereditatem, *l. filiam, D. ad Treb.* Hodie non fit missio ex edicto D. Adriani, sed ex Constitutione Iustiniani: Nam & quæ erat ex edicto annua, hodie est perpetua, nec ante perimitur, quam sit perempta quæstio principalis de hereditate, quam constat non perimi, nisi vsucapione vel præscriptione 30. an. & quod erat in edicto de aperiendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris, *l. vlt. D. de app. rec.* ne qua fieret mora vicesimæ hereditatum, vt Paulus ait in Sen. tit. de vicesima, hodie vicesima sublata locum non habet. Necesse tamen est priusquam missio fiat, testamentum aperiri & proferri iure perfectum. Nec distinguimus heres scriptus sit ex parte, an ex asse *l. 3. & d. l. filiam.* Nam & si scriptus ex asse possit adire ante apertas tab. non tamen potest mitti in possessionem.

XXXIII. Enarratio.

Etiamsi falsum &c.] Paulus *libro* III. *Sent. tit.* 5. *§. siue falsum.* vide Cuiac. ibid. & tit. 11. s̃.

Certe institutus] Paulus d. *l.* 5. §. *si inter heredem. πῶς ὁ ἔνστατος ὀφείλει εἶναι ἐν τῇ νομῇ: interim institutus in possessione esse debet*, vt est in Basilicis.

Annua] Paulus *d. tit. 5. §. scriptus heres, & l. vlt. h. t.* ibi: *siue enim post annale.*

Nisi vsucapione vel præscript.] *d. l. vlt.* ibi: *quod possit vel possessori, &c.*

Possit adire ante apertas tab. vide ỹ. tit. 51.

XXXIV. *Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coëgerit.*

V. lib. 29. D. tit. 6.

Fisci aut vicesimæ hereditatum fisco debitæ ab extraneis heredibus mentio habita superiore titulo, nos vocat ad alias species quibus fisco aditus patet ad hereditates & bona defunctorum: & vt illius tituli origo proficiscitur ex constitutione, siue edicto D. Adriani, sic & istius ex alia constitutione eiusdem Principis, *l. 1. D. eod.* quæ vult vt qui, dum captat hereditatem legitimam, prohibuit volentem facere testamentum ne faceret, vel qui cum esset priore testamento scriptus heres, prohibuit volentem mutare testamentum ne mutaret, dum id agit forte ne testamentarius introducatur, vel ne testes conueniant, qui vel coëgit aliquem facere testamentum, & se heredem scribere, ei velut indigno fiscus hereditatē auferat, itemque alii, si alium coëgerit scribi; quia etsi noxius criminis alius non sit, defuncti voluntatem non habet, arg. *l. cum quidam, D. de his quæ vt ind. auf.* nec enim intelligitur voluisse qui coactus voluit. Nam testamentum plenam & liberam voluntatem, liberum stilum exigit. Et nota dolum malum, aut vim prohiberi, non blanditias, *l. vlt. hoc t. l vlt. D. eod.* & huius criminis non aliam esse pœnam quam confiscationem hereditatis, & competere etiam eo nomine de dolo actionem his quorum interest, *l. 4. hoc tit. l. Lucius § Sempronia, D. de leg. 2. No.* 115. adiuncta Iuliani interpretatione, quod & ad *l. vnicam* ỹ. *de sent. quæ pro eo quod int.* probat Theodori interpretatio. & ita ciuilis discrepatio possit accipi in *l. 1. huius tit.* vt dicat, eum qui testari coegit, tam ciuiliter teneri de dolo, vel in factum quorum interest, quam criminaliter accusari posse, causa ad fiscum delata.

XXXIV. Enarratio.

Ab extraneis heredibus] Nam huic præstationi vicesimæ erant tantum obnoxii extranei heredes non sui. Plinius in Paneg. Trai.

Qui dum captat hered. leg.] *l. 1. & 2. D. eod.*

Ne testamentarius] Scriptor testamenti.

Itemque alii] *L. 1. hoc t.* in qua constat Cuiacium

legisse: *vel quoslibet alios*, quam lectionem confirmant Basilica, & libri vett. Menagii & Brodei. Fulgosius ad *l. 2. h. t.* Facit, inquit, lex proxime præcedens, quæ illos duos casus iudicat à pari, siue coëgerit vt se heredem institueret, siue coëgerit, vt alium heredem institueret. Idem scribit ad leg. 1. Gallicus interpres Codicis longe aliter legisse videtur: sic enim reddidit: *ou il fist hoirs par aucune autre maniere cils que il ne vouloit pas que le fussent.* quasi ita legerit: vel quolibet alio modo. Eum mihi vtendum dedit Cl. vir Ægidius Menagius.

Liberum stilum] vt in *l. 1. C. de sacros. eccles.*

Lege 4. hoc tit.] Quæ exstat Basilic. libro 35. t. 4. in qua additur: eum qui testari prohibuit ἀποικίζεσθαι, *relegari.* quod cum iure proditum non sit, videtur additum ex posterioris alicuius principis consti- B tutione, aut quia crimen contrahitur, videntur Græci pœnam relegationis de suo addidisse. Idem exstat apud Michaelem Attaliotem.

Tam ciuiliter] Basilica: ἀνάγεται χρηματικῶς καὶ ἐγκληματικῶς: *ciuiliter & criminaliter conuenitur.*

XXXV. *De his quibus vt indignis hereditas aufertur, & ad SC. Silanianum.*

V. lib. 34. D. tit. 9. & lib. 29. t. 5.

IN titulo superiore proposita est causa vna ex qua heredi vt indigno fiscus hereditatem aufert; ea est crimen prohibiti, aut extorti testamenti. In hoc tit. C proponuntur plures aliæ, ac primum in *l. 1. 7. 10.* crimen inultæ mortis defuncti, quod & crimen ingrati heredis possis dicere ex *l. Gaius inf. D. de SC. Silan.* & crimen aliud heredis, qui per calumniam falsum testamentum dixit, in quo ex parte heres scriptus, *l. 2. & 8* & aliud heredis facientis contra non ineptam voluntatem defuncti, qui notatur *l. 5.* Sed & *l. 4.* ostenditur ei quoque heredi, vt indigno hereditatem auferri, quem testator in codicillis declarauit suam non mereri voluntatem. Item SC. Silaniano, cum paterf. à familia per vim necatus esse dicitur, heres prohibetur adire vel aperire tabulas, antequam de seruis qui sub eod. tecto locove erant quæ- D stio habita, & de noxiis vltimū supplicium sumptum sit. vt *l. 11. §. si seruus, D. ad L. Falc.* alioquin ei vt indigno aufertur hereditas, & ad id pertinet *l. 3. 6. 9. pen. & vlt.* Indignus est qui capere potest, & vero etiam capit; sed quod cepit, retinere non potest, vel quod testator eum, aut lex indignum hereditate iudicauerit esse, vel quod non illicitum quidem, sed quodammodo pudendum sit apud eum remanere quod cepit Indignus est capax iure, incapax effectu. Incapax vero est incapax iure & effectu. Ad incapacem, qui se defert, pertinet beneficium edicti D. Traiani, non ad indignum.

XXXV. Enarratio.

PRoponuntur plures aliæ] Ex quib. fisco quæritur, quod indigno auferri debet. Idque generaliter verum est, nisi duobus casibus qui enumerantur in *l. pen. D. de legat. & 3. in l. 1. C. de secund. nup.* & quarto in *l. si quis incest. C. de inc. st. nupt.* P. Faber.

Crimen inultæ mortis] vide ad tit. 40. libri 11. & quidem siue heres necem testatoris sciuit, siue ignorauerit, *l. heredem 17. D. de his quib. vt indig.* Sic ergo punitur negligentia heredis, qui non inquisiuit in genus mortis testatoris, vt ad eandem legem scribit Cuiacius, & Græci interpretes ibidem: ῥᾳθυμία παρηκολούθησε, ἐφ' οὗ χώραν τῇ ἐκπτώσει τῆς κληρονομίας: Culpa

A secuta est, qua ex re in casum venit hereditas.

Non ineptam voluntatem def.] vt in *l. seruo alieno 113. §. vlt. D. de legat. 1.*

Qui notatur l. 5.] In qua recte monet Cuiacius legendum, *supremis defunctorum obtemperatum.* Nec aliter habetur in vett. Menagii & Brodæi.

Ei vt indigno auf. hered. Vide ad titulum 40. libri 11.

Retinere non potest] Vt in l. cum fratrem 9 successionem retinere non possunt. Sic enim habent libri veteres, & interpres Gallicus, *retenir l'heritage.*

Edicti D. Traiani] *l. edicto 13. in prin. & §. pen. D. de iure fisc.*

XXXVI. *De Codicillis.*

V. lib. 29. D. tit. 7. & Inst. lib. 2. tit. vlt.

POstquam dixit satis de testamentis, & de heredibus instituendis & substituendis, qui potissimum testamenta sustinent ne ruant, si hereditatem adquirere & amplecti velint, transit ad codicillos, qui & ipsi ad causam testamenti pertinent, si testamentum sequantur, vt aliquid suppleant aut emendent, vel etiam si precedant, nec testamento infirmentur, *l. 2. §. ad causam, D. quemad. test. aper. l. 1. §. hoc interdictum, D. de tab. exh. l. 3. §. si quis codicil. D. de SC. Sillan.* & pro parte testamenti habentur, *l. pen. D. quemad. test. ap. l. quidam, D. de iu. codicil.* & ex eo vires capiunt siue confirmati sint, siue non confirmati sint, *l. 3. §. vlt. D. eod. l. 1. hoc tit.* & si forte ab intestato conficiantur, vicem testamenti exhibent, *l. ab intestato, D. eod.* Nam & ab intestato nullo facto testamento recte conficiuntur; imo & facto testamento, vt *l 6. D. si quis omis. cau. test.* vt si codicillos plene definire velis, ita definire debeas. Codicilli sunt intestatorum vel testatorum voluntates quædam nudæ nullis subnixæ solemnibus iuris. Ad codicillos pertinentes ad testamentum, qui & testamentum sequuntur respiciunt qui eos definiunt esse emendationem aut supplementum testamenti: Nam qui post factum testamentum aliquid ei detrahere vel addere aut emendare volunt, non alia ratione possunt quam per codicillos: testamentum enim testamento emendari aut suppleri non potest, mutari potest. Codicillus codicillo non tantum mutari, vt *l. 3. hoc t.* sed etiam suppleri & emendari potest. Est & hæc summa differentia inter testamentum & codicillos, quod non vt testamento, ita codicillis verbis directis hereditas dari, vel confirmari, vel adimi potest: cuius verior ratio hæc ne ius codicillorum & testamentorum confundatur: Nam si codicillis, qui nullam iuris solemnitatem exigunt, idem liceret quod testamento, periret vsus & ius omne testamentorum tantis vigiliis excogitatum & inuentum. Quæ proponitur in *l. 7.* non est necessaria, vt *l. heres, D. de vsurp. & vsuc.* nec quæ in *l. quod per manus, D. de iu.* E *codicil.* Nam duo instrumenta nihil vetat robur aliud ex alio capere.

XXXVI. Enarratio.

NVllo facto testam.] *l. conficiuntur 8. D. de iu. codicill.*

Nullis subnixæ solem. iur.] Nullam solemnitatem ordinationis desiderant, *§ vlt. Inst. de codicill.*

Emendationem aut suppl.] Moscopulus & Theophilus, vbi dixi.

Ita codicillis verbis dir.] In codicillis testamento confirmatis directo heres scribi non potest, *l. 10. D.*

eod. l. institutio 10. D. de condit. instit. l. pen. C. de necess. hered. instit. Papinianus in *d. l. 10. D. eod.* ait, per manus traditum esse, hereditatem codicillis dari non posse. Quintilianus in declamat. 348. traditam à maioribus per manus libertatem. A

Confirmari] *d. l. pen. §. sed cum.*

Vel adimi] § *2. Instit. eod.*

Verior ratio] Qua vtitur Iustin. in *d.* §. 2.

Quæ proponitur in l. 7.] His admodum verbis: *Si idem codicilli, quod testamenta possent, cur diuersum his instrumentis vocabulum mandaretur*: Nam vt ait Isidorus Pelusiotes in epistola 54. libri 1. εἰ τὰ πράγματα ὅμοια, ἀνάγκη καὶ τὰ ὀνόματα καταδέχεσθαι ὅμοια: *si res inter se similes sunt, similia quoque nomina suscipere necesse est.* B

XXXVII. *De legatis.*

V. lib. 30. D. tit. 1. & Inst. lib. 2. tit. 20.

POst testamenta & codicillos dat legata, quod hæc & testamento relinquantur, & codicillis testamento confirmatis. Et est legatum quod verbis directis ab herede instituto testator coheredi, vel alij relinquit. Verbis, inquam, directis, i. imperatiuis, vnde legati nomen deducere Vlpianus videtur, quod legis modo, i. imperatiue relinquatur (fideicommissum verbis precariis & quibuscunque relinquitur) Et erant olim verba directa Latina & certa solemniaque: hodie etiam Græca recipiuntur & vernacula, & quæcunque verba Latina etiam illegitima, inusitata, mixobarbara, quibus fere & omnia testamenta hodie videmus esse conscripta, vnde litium seges. Et, vt idem Vlp. scribit, legato dominium adquiritur ex 12. tab. *l. quotiens §. vlt. D. de pecul. l. 7. l. 23. hoc t. l. 5. §. quan. dies leg. ced. l. 1. in f. D. de pub. in rem act. l. 3. §. si rem de leg. 3.* fideicommisso possessio, non dominium, *l. qui vsumfructum, D. si vsusf. pet.* Sunt autem in hoc tit. multa quæ in Digestis in varios titulos dispertita sunt. Nam & hic agitur de annuis legatis *l. 22.* & de alimentis legatis *l. 2.* & de adimendis legatis *l. 3. 11. 17.* quæ non adimuntur codicillis non confirmatis, nec nuda voluntate ipso iure. qua in re etiam distant à fideicommissis. Et de legatis quæ vt indignis auferuntur *l. 5. 8. pen.* nec tamen fiscantur, tres casus. Hic etiam pleraque communia proponuntur inter legata & fideicommissa, atque etiam hereditates in duabus quæstionibus iuris in l. 23. aliter definitis, quam fuerunt definitæ à veteribus Iurisconsultis. Nam Primo ex 12. vnciis, Secundo ex 6. vnciis heredibus institutis: Primo dabant bessem, Secundo trientem, seruata iusta proportione, quam ne seruet Iustinianus mouetur coniectura voluntatis defuncti, & ita illi Primo ex 12. Secundo ex 4. vnciis heredibus institutis, Primo dabant dodrantem, Secundo quadrantem, Iustinianus duos semisses facit, & consequenter Primo ex 12 Secundo, ex 6. Tertio ex 11. vnciis heredibus, Primo illi darent altero tanto plus quam Secundo & Secundo duplo plus quam Tertio, ex mente Iustiniani Primus & Secundus haberent quincunces, & Tertio conferrent vncias. Primo autem herede instituto ex 6. deinde Secundo ex 12. vnciis, quia nulla occurrit præsumptio vlli diminutæ portionis, qua sola mouetur Iustinianus, sequimur ius vetus & proportionem iustam, vt Primus habeat trientem, Secundus bessem. Et in secunda quæstione *d. l.* 3 Titio herede instituto, deinde Titio & Sempronio coniunctim, veteres Titio darent dodrantem, Sempronio quadrantem, Iustinianus duos semisses facit. Quod idem & in legatis locum obtinet.

XXXVII. Enarratio.

ET codicillis testam. confirm.] *l. quidam 14. D. de iure codicill.*

Testator coheredi] Et prælegatum vel præcipuum dicitur.

Ab herede] v. Parat. Dig.

Vlpianus videtur] Tit. 24.

Codicillis non confirmatis] Vlp. *d. tit. 24. §. legatum quod datum est.*

Distant à fideicommis.] Vlp. *t. 25. §. fideicommissum & ante.*

Nec tamen fiscantur] pro confiscantur.

In l. 23. aliter defin.] In qua Menagii & Brodæi codices habent, *animos veteres.*

XXXVIII. *De verborum & rerum significatione.*

V. tit. 16. lib. 50. D.

HIc titulus etiam proprie pertinet ad legata & fideicommissa, & in eo *l. 4.* ad hereditates quoque & libertates, & tutelas, & aliquatenus ad contractus; & vt videas quam aperte connectatur superiori, serua initio *l. 23. de verborum significatione*, vt ait, quæstionem proponi, quam in hoc tit. sequuntur aliæ, de instructi significatione, si quis fundum instructum, aut domum instructam legauerit *l. 1. & 2.* de cautionis *l. 3.* si forte testator heredem aut legatarium cautione onerauerit, vt *l. Balista, D. ad Treb. l. huiusmodi, in pr. D. de leg. 1.* & quid hic incertus sermo significet, Primo aut Secundo fundum Cornelianum do lego, vel dari volo, *l. 4.* quid familiæ verbum, si quis familiæ legauerit, vel si fundum legatum extra familiā alienari vetuerit, quomodo etiam familiæ fundum legare videtur in hunc casum, Si eum extero legatarius alienauerit, *l. vlt.* Et vt scias etiam quam bene in hoc tit. addatur, Et rerum, memineris Platonem dicere, τοὺς λόγους ὧνπέρ εἰσιν ἐξηγηταὶ τούτων αὐτῶν καὶ συγγενεῖς εἶναι, & alio loco: ὃς ἂν εἰδῇ τὰ ὀνόματα, εἴσεται καὶ τὰ πράγματα.

XXXVIII. Enarratio.

DE cautionis] In veteri Menagij codice sic legitur in *d. l. 3.* cautione vel cautela, alii habent, cautela vel ἀσφαλεία.

Primo aut Secundo] Aut, pro & accipitur. Priscianus libro 18. καὶ *coniunctionem illi & pro* γὰρ *& pro* γοῦν *ponunt, quomodo & nos at, & vel, & aut pro &.* Sic etiam Thucididis Scholiastes libro 11. notat quodam loco, ἢ ἀντὶ τοῦ καὶ poni, & contra, τὸ καὶ ἀντὶ τοῦ ἢ διαζευκτικοῦ κεῖται, apud Demosthenem, vt notat Vlpianus.

XXXIX. *Si omissa sit causa testamenti.*

V. tit. 4. lib. 29.

IN hoc titulo proponitur edictum prætoris quod pertinet ad tuenda legata & fideicommissa, herede in eorum necem omittente testamentum & ab intestato possidente hereditatem & ad tuendas quoque libertates tam directas, quam fideicommissarias, & perfecta edicti sententia hæc est, si testamento iure perfecto, heres institutus sit is qui & ab intestato defuncto lege heres esse potest, & omittat causam testamenti in fraudē legatariorum & fideicommissariorum & manumissorum, vt intercidant legata & fideicom-

miſſa, & libertates; quæ non aliter iure debentur aut competunt, quam ſi adita vel alias adquiſita ſit hereditas ex teſtamento, aut petita bon. poſſeſſio, & malit ab inteſtato hereditatem pro herede poſſidere, vel etiam ſi cum non eſſet ex his qui ab inteſtato defuncto ſuccedere poſſunt, ſi omiſſo teſtamento hereditatem malit poſſidere pro poſſeſſore quaſi prædo, vt *l.* 1. §. *non quærimus*, *D. eod.* Denique ſi heres ipſe qui inſtitutus eſt, teſtatorem inteſtatum faciat dolo malo, deſtituto teſtamento, vt veluti ab inteſtato pro herede aut bonorũ poſſeſſore, vel pro poſſeſſore hereditatem poſſideat ſine onere legatorum & fideicõmiſſorum & libertatũ, ex hoc edicto cauſa cognita in eo dãtur vtiles actiones legatorum nomine, aut fideicõmiſſorum, aut libertatum, quæ per fideicõmiſſum relictæ ſunt, & directę cõpetunt, perinde atque ſi ex teſtamento heres extitiſſet, ſalua Falcidia ex legatis & fideicõmiſſis, quæ in libertatibus nulla eſt. Omittere cauſam teſtamenti, i. teſtamentum, eſt repudiare hereditatem teſtamento delatam, vel abſtinere ſe, & proprie tempus adquirendæ hereditatis præterlabi ſinere, ceſſare, inſuperhabere iudicium defuncti *l.* 2. Dixi cauſa cognita: nam bona ſide & iuſta ex cauſa ſi quis omiſerit hereditatem, in eum prætor daturus non eſt vtiles actiones. Et ex verbis quidem edicti is tantum legatorum fideive commiſſorum petitione tenetur qui quam omiſit ex teſtamento, poſſidet ab inteſtato. Cæterum ex ſententia & exemplo edicti Conſtitutiones etiam teneri eum volunt qui omiſit, licet non poſſideat, ſi id egit dolo malo cum ſubſtituto, vel legitimo herede, vt in eum hereditas tranſiret, *l.* 1. *hoc tit.* *l.* 1. *ȷ̃. de fid. lib.* & ſubſtitutus vel legitimus heres, licet non omiſerit ipſe teſtamentum, ſecundum ordinem præſcriptum, *l.* 2. 4. 10. *D. eod.* Producitur etiam ſententia edicti ad alias pleraſque ſpecies.

XXXIX. Enarratio.

INſuper habere] Pro vſurpabitur in *l.* 2. Cuiacius legit, inſuperhabitum, obſeruat. lib. 3. 22. vtitur eo verbo Apuleius Metamorph. 1. *Meis amoribus inſuperhabitis.* veteres tamen Menagij & Brodæi codices vulgatam retinent.

XL. *De indicta viduitate, & de lege Iulia Miſcella tollenda.*

DAtur titulus ſpecialis de legato aut fideicommiſſo relicto viro: aut mulieri ſub conditione viduitatis aut cœlibatus propter ius nouum, quod ea de re Iuſtinianus ſanxit atque conſtituit. Conditio viduitatis eſt honeſta. Viduitas enim genus pudicitiæ eſt. At reip. inutilis, quam maxime intereſt augeri ciuium numero, *l. cum ita legatum*, *l. hoc modo*, *D. de cond. & dem.* ideoque remittenda eſſe videtur tanquam vtilitati publicæ contraria, *l.* 2. §. *tractari*, *D. ad SC. Tertyl.* vt etiam ea non impleta, capiendi legati ius ſit. & viro remittitur etiam lege Iulia & Papia, ſi modo is eâve cui legatum relictum eſt, intra annum nubat, vel vxorem ducat & iuret ſe liberorum procreandorum cauſa nubere, vel ducere vxorem. Appellatur vero ea lex Miſcella in hoc tit. & *Nou.* 2. & à Græcis 48. βασιλικῶν, ad *l. vlt. D. de ſtatulib.* quia pertinet tam ad mares quam ad feminas, quibus viduitas iniungitur, *l.* 3. *hoc tit. l. heres* § *vlt. D. de cond. & dem.* & quia certo eodémque capite pleraque alia continet miſcellanea viro & vxori communia, de quibus Vlp. lib. Reg. Si extraneo legauero ſub conditione, ſi vxor mea vidua permanſerit, conditio non remittitur, quia nec vlli viduitatem iniungit, *l.* 1. *hoc tit. l. mulieri*, *D.*

A *de cond. & dem.* Si vxori ipſi vel alij mulieri, ſi vidua permanſerit, remittitur, vt *l.* 2. *ȷ̃. de inſt. & ſubſt.* ex lege Iulia Miſcella & SC. circa eam factis (ſic legendum pluratiuo numero in *l.* 3.) veluti Perniciano & Caluiciano, quæ memorat Vlp. eodem libro, ſi modo intra annum nubat, vt dixi, & iuret ſe liberorum quærendorum cauſa nubere. Poſt annum ſi nubat, ex eadem lege quaſi conditione defecta, non admittitur ad legatum, nec ſi nondum nupſerit, aliter quàm ſi præſtiterit cautionem Mutianam. At noua Conſtitutio Iuſtiniani in hoc tit. ſiue mari, ſiue fœminæ impoſita ſit conditio viduitatis, ſublata lege Iulia, penitus remittit conditionem viduitatis, vt
B legato ſtatim præſtito, nec ſit neceſſe præſtare cautionem Mutianam, etiam ſi tardius nubat, vel vxorem ducat. nec iurare ſe maritum aut vxorem habiturum liberûm quærendorum cauſa. quod tamen *Nou.* 22. ita recantat, vt omnino nolit remitti conditionem viduitatis; ſed intra annum mulierem aut virum omnino vacare, niſi Deo ſe deuoueat; quo genere ſpes nuptiarum & liberorum tollitur, vt *l.* 53. *ȷ̃. de ep. & cl.* & *Nou.* 23. nec aliter quam ſpe nuptiarum ſublata legatum capere, nec poſt annum quoque aliter quam præſtita cautione Mutiana, quod legati nomine ceperit, conditione viduitatis non impleta heredi cum ſua cauſa reſtituiri. Et hæc quidem *Nou.* Iuſtiniani ad ſecundas tantum nuptias coërcendas ſpectat. nam
C ſi puellæ nondum nuptias expertæ, legatum relictum ſit ſub conditione, ſi non nupſerit, proculdubio conditio remittitur. & ita Ioannes recte.

XL. Enarratio.

VIduitas enim genus pudicitiæ eſt] Quintilianus declamat. 306. *Sic complexa eſt viduitatem tanquam genus pudicitiæ.*

Alia continet miſcellanea] Vt apud Gellium 20. cap. vlt. *Variam & miſcellam & quaſi confuſaneam doctrinam.* & apud Iuuenalem Sat. XI. —— *veniunt ad Miſcellanea ludi.*

Sed legendum pluratiuo numero in l. 3.] Sic legi-
D tur in antiquo Menagij & Brodæi, nec aliter legit Gallicus interpres Codicis.

Quæ memorat Vlp. eod. libro] *Tit.* 16. §. *penult. & vlt.*

Liberûm quærend. cauſa] Quo animo etiam & voto vxores ducebantur, *l. liberorum* 220. §. *vlt. D. de verb. ſignif.* vide Cuiac. ad *Nouel.* 22. ſub finem.

Mulierem aut virum omnino vac.] Vt vacans mulier in *l.* 5. *D. de vi publ.* μὴ γεγαμημένην, in Baſilicis. Tacitus Annal. 13. *Sed vbi mulier vacua fuit, &c.*

Reſtituiri] Sic ſcribitur in Pandectis Florentinis, pro, reſtitutum iri.

E Ad ſecundas tantum nupt.] Ad renubentes.

Conditio remittitur] Vidua renubens ad legatum non admittitur. Puellæ ſecundum plurium ſententiam conditio remittitur. Sententia Ioannis celebrior & communior eſt, vt heic ſcribit Fulgoſius. Odofredus eam ſequitur ad *authenticam cui relictum*, *hoc tit.* Vide Cuiacij conſultationem 39.

XLI. *De iis quæ pœnæ nomine in teſtamento vel codicillis relinquuntur.*

V. tit. 6, *lib.* 34. *D.*

COnſtitutio quoque huius tituli noua eſt de legatis, fideicommiſſis, libertatibus, hereditatibus

datis, ademptis vel translatis pœnæ causa. Et pœnæ causa legatum relinquitur, quod non gratia legatarij, sed in odium & pœnam heredis relinquitur, vt puta hoc modo, Heres ne Gaio filiam tuam despondeas, Si despon deris x. millia Sempronio dato. Et adimitur & transfertur hoc modo, Gaio fundum do lego, Gaius ne filiam tuam Sempronio despondeas, Quod Gaio legaui, Si Gaius filiam suam Sempronio desponderit, id Mævio do lego. Et ad eundem modum fideicommissum quoque & hereditas & libertas datur, vel adimitur, vel transfertur. & iure veteri neque datio, neque ademptio vel translatio valet, *l. 12. D. de cond. & dem.* quia est contra naturam legati, fideicommissi, hereditatis, libertatis, quæ non alterius coërcendi, sed honoris ergo vt amicis relinquerentur, inuenta sunt: vt ab inuentione similiter negamus posse nos stipulari alteri, *l. 38. §. alteri, D. de verb. obl.* & pactionem quoque contra naturam contractus non valere, *l. cum precario, D. de prec. §. 1. Instit. de societ.* Ex Constitutione huius tit. valent ea omnia quæ testamento vel codicillis pœnæ causa relinquuntur, vt suprema voluntas testatoris potior sit ratione iuris, nisi si quid testator fieri iusserit impossibile, aut quod pro impossibili habeatur, velut illicitum aut inhonestum, & non facientem onerauerit legato aut fideicommisso, aut manumissione serui, aut adiectione coheredis: nam & impossibilis, inhonesta, vel illicita conditio siue iussio, & quod, si ea non impletur, datur alij vel transfertur, pro non scripto est, idque omne perinde remanet apud eum à quo datum vel translatum est, ac si datum, ademptum, vel translatum non esset. Theophilus dabit exempla.

XLI. Enarratio.

Sed honoris ergo] Honorari hereditate & legato quis dicitur, *l. Iulianus 26. D. si quis om. cau. testam.* Legata amore legatarij, & ex beneuolentia dari oportet, non odio heredis, Theophilus in §. 36. *de legat.*

Et ex Constitutione huius tit.] In constitutione huius tit. Cuiacius delet verbum *pecunias*, alij, *pecuniariam*, quæ tamen exstant in duobus vett. Menagij & Brodæi. Gallicus interpres ita vertit. *ou que deniers soient donnez, ou que autre peine de chatel soit payée*, alia pœna pecuniaria. Idem interpres tit. de peculio eius qui libertatem meruit, ita reddit, *del chatel à celuy qui est franchy.*

Theophilus dabit exempla] *§. vlt. de legat.*

XLII. *De fideicommissis.*

V. lib. 2. Instit. 23. & 24. & lib. 30. & seqq. D.

Hic titulus vicinus & proximus est titulo de legatis, adeo vt & in hoc, & in illo, & his quoque titulis qui hunc & illum sequuntur, pleraque sint nominatim perscripta communiter de legatis & fideicommissis, vt in hoc *l. 6. 8. 13. 24.* Et separati tamen sunt tituli, quia & multæ inter ea separationes. fideicommissa relinquuntur etiam codicillis testamento non confirmatis, & epistola, & libello fideicommissario, & nutu, *l. 22.* non legata. & tacitum fideicommissum legas passim, nusquam tacitum legatum. Et etiamsi nullo teste adhibito, relictum sit fideicommissum, si id confiteatur heres relictum esse, vel si delata conditione iurisiurandi non vtatur, præstandum est, *l. vlt. hoc tit.* Item legata à solis heredibus institutis relinquuntur, fideicommissa & à legatario, & fideicommissario, & donatario mortis causa, & à pa-

A tre, vel tutore heredis vel legatarij, & à legitimo herede, non à filio præterito vel exheredato, licet per bon. possessionem contra tabulas, vel querelam inofficiosi testamenti ad hereditatem patris perueniat, quia suo iure peruenit ad eam non ex iudicio patris, *l. pen. h. t. l. cum quidam, ff. de leg.* quod & in legatis locum obtinet. Sed in fideicommissis maior erat dubitatio, quia proniores sumus in admittendis fideicommissis, quæ & humaniora dicuntur in *l. 2. tit. seq.* quam legatis. Illa differentia est summe notanda quæ colligitur ex *l. 16.* vt in fideicommissis, etiam si verba perspicua sint, quæstio voluntatis admittatur. & inde *l. quisquis, D. de leg. 3.* verborum & voluntatis argu-
B menta coniunguntur. In legatis si verba perspicua sint, non admittitur voluntatis quæstio, *l. ille aut ille §. 1. D. eod. l. si alij, D. de vsufr. leg.* nec licet nodum in scirpo quærere. denique in legatis rigor & subtilitas iuris obseruatur, in fideicommissis latitudo voluntatis & posterior voluntas, *l. 19. hoc tit. l. 4. ff. de verb. signif. l. per fideicommissum, D. de cond. & dem.* & tamen non quæuis posterior voluntas temere directam scripturam infirmat. Est autem hic titulus non tantum de fideicommissis specialibus, sed etiam de vniuersalibus, vt *l. 3. 5. 12. 14. 15. 16. 30. & l. vlt.* nam & quod de vniuersalibus facile trahitur ad specialia, vt quod est in *l. 30.* de fideicommisso hereditatis, & ad
C fideicommissum speciale vel legatum pertinere constat ex *l. generaliter §. vlt. ff. de inst. & subst.*

XLII. Enarratio.

Codicillis testamento non confirm.] Vlp. *tit. 25. §. fideicomm. & ante.*

Ex libello] Lex 22. ita legitur in vett. *vel breui libello.* Gallicus interpres: *& en petit libelle.*

Non legata] *d. § fideic.*

Tacitum fideicommissum] Quoties heres in fraudem legis tacitam fidem accommodat vt incapaci restituat.

Nullo teste adhibito] Difficile est natura probare
D tacitum fideicommissum, vt ait Fabius declamat. 325. Sed etsi nullus adhibitus fuerit testis, si tamen heres à se relictum fateatur, vel infitietur quidem, sed recuset iurare, pro confesso habetur, *l. 1. h. t.*

Fideicommissa & à legatario] Legata solum heredem onerant: fideicommissa & à leg. & fid. relinquuntur, *l. 1. ff. tit. prox.* ibi: *fideicommissum cuidam relinquatur.*

Et donatario mort. c.] *L. 9. & vlt. h. t.*

Et à patre] *L. quamuis 15.*

Vel tutore heredis] *L. etiam 20.*

Et à legitimo herede] *§. præterea 10. Inst. de fideicomm. heredit.*

Non à filio præt. vel exhered.] *d. l. 9. & l. coheredi 41. §. 1. in fi. D. de vulg. & pup.*

Quod & in legatis loc. obt.] *d. l. cum quidam.*

E
XLIII. *Communia de legatis & fideicommissis, & de in rem missione tollenda.*

In superioribus titulis multa exposita sunt quæ semper fuerunt, & sunt etiam hodie communia legatis & fideicommissis. In hoc titulo proponuntur quæ cum ante communia non fuissent, Iustinianus communia fecit, scilicet communes actiones tres legatorum omnium & fideicommissorum, actionem ex testamento vel codicillis, quæ est in personam heredis, vel eius à quo fideicommissum aut legatum relictum est, actionem in rem ad vindicandam rem, quæ

relicta est, si modo testatoris fuerit, & actionem hypothecariam in cæteras res hereditarias pro quantitate legati aut fideicommissi, non etiam in res heredis, vel eius à quo legatum aut fideicommissum relictum est, veluti ex tacita hypotheca, sublata solemni in rem missione, quæ herede non existente soluendo fideicommissorum nomine fiebat aduersus extraneos possessores rerum hereditariarum, vt *Nou. 39.* quia sufficiunt tres illæ actiones. Communia quoque fecit verba legatorum & fideicommissorum, vt non iam verba directa legatum & precaria fideicommissum faciant; sed sola voluntas defuncti, & fit legatum quod defunctus voluit esse legatum, licet verbis precariis relictum sit & fideicommissum, quod defunctus voluit esse fideicommissum; licet relictum sit verbis directis. Imo & communia fecit iura legatorum & fideicommissorum, ita vt iura fideicommissorum, quæ erant humaniora, communicentur legatis, puta vt non testamento tantum, aut codicillis testamento confirmatis; sed etiam ab intestato legata relinquantur, & ab herede heredis vel legatarij, & à legatario, & à fideicommissario, & à donatario causa mortis, & à debitore defuncti, & à patre vel domino heredis instituti, & ab eo cui statuliber dare iussus est, vt fideicommissa, & vt nutu relinqui possint, & epistola vel libello, nec iam in eis rigor iuris ciuilis; sed sola voluntas defuncti dominetur, & vt dies eorum non cedat ex apertis tabulis, vt & post legem Papiam fideicommissorum dies non cedebat ex apertis tabulis, sed à morte testatoris. Contra quoque quod amplius iuris fuit in legatis vt communicetur fideicommissis, puta vt iisdem actionibus petantur quibus legata, & vt iuris ordinarij sint, dominiúmque transferant in accipientem vt legata. & hæc quidem continentur prima & secunda Constitutione huius tituli. Tertia quoque noua est de optione legata, & de rebus defuncto relictis non alienandis, aut pignerandis, aut seruis manumittendis.

XLIII. ENARRATIO.

Sed etiam ab intestato legata relinquantur] Iustinianus in §. *pr.terea 10. Instit. de fideicommiss. hered.* ait, legata nisi ex testamento non valere. quod & hodie obtinere quidam sentiunt.

Et ab herede heredis] Sicut fideicommissa, *l. sed etsi 6. D. de legat. 3.*

Et vt nutu relinqui possint] Vt fideicommissa. vide tit. prox. §. S. Ambrosius libro 1. in Euangelium Lucæ cap. 1. *Quid est nutus nisi quidam sine verbo corporalis actus, indicare moliens, nec exprimens voluntatem: quidam suprema morte voce suppressa, mutus sermo morientium.* Quintilianus declamat. 247. *Voluntas hominum non tantum voce signata est. An vero si manu promisisset, an vultu annuisset, &c.* Sic Tertullianus dicit, *Digito destinare*, &, *nutu tradere*, de Pallio cap. 4.

Non cedat ex apertis tab. &c.] Ex lege Papia legatorum dies cedebat ex apertis tabulis, Vlpianus *tit. 24. §. pen.* Fideicommissorum autem dies etiam post legem Papiam cedebat à morte testatoris, quia lex Papia de legatis tantum loquitur, quæ odiosa est lex: & odiosæ leges non sunt adiuuandæ interpretatione, vt in *l. cum quidam, ff. de liber. & posthum.* Cuiacius ad *leg. vn. §. igitur, C. de caduc. toll.* Hodie legatorum etiam dies quæ pure relicta sunt, cedit à morte testatoris, *d. §. cum igitur, & §. in nouissimo.*

§. De optione legata] Vide quæ diximus ad §. *23. Instit. de legat.*

A XLIV. *De falsa causa adiecta legato vel fideicommisso.*

Legatis vel fideicommissis quæ relinquuntur, aut causa inseritur, aut modus, aut conditio. De causa est hic titulus, & in eo causa bifariam accipitur, pro ratione legandi collata in præteritum, & pro demonstratione, i. nota & designatione certæ quantitatis legatæ, certíve corporis, & neque hanc, neque illam si falsa sit, ostendit perimere legatum aut fideicommissum. De falsa demonstratione est, *l. 2. 3. 5. lex 2.* de hac, decem quæ Titio debeo, *l. 3.* de hac: Decem quæ in dotem accepi, *l. 5.* de hac: Quæ instrumento B illo dotali conscripta sunt, vt x. debeantur etiamsi neque x. Titio debita fuerint, neque in dotem data; vel etiamsi instrumentum illud non fuerit dotale, in quo doti x. data comprehensum est. De falsa ratione legandi *l. 1. & 4.* A Titio exigi veto, quia mihi quod debuit omne persoluit. Et demonstratio rei vel quantitati satis demonstratæ adiecta, & ratio legandi, superuacua est. igitur nihil hæc, vel illa nocet.

XLIV. ENARRATIO.

Decem quæ Titio] Et hæc est sententia legis 2. vt Cuiac. in recitat. & ita etiam speciem eius ponunt auctores Basilicon, Azo in Summa, Odofredus C & Fulgosius.

Quantitati satis demonstratæ] *L. 1. §. si quis uxori 2. D. de dote præleg. l. cum tale 72. §. falsam 4. D. de condit. & demonstrat.*

XLV. *De his quæ sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur.*

De modo est hic titulus, quem varie in libris veteribus inuenio conscribi, De legatis seu fideicommissis quæ sub modo relinquuntur, De his quibus sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur, De his quæ sub modo legati vel fideicommissi relin- D quuntur, & vt proposui magísque probaui. Modus est finis propter quem legatur, vel causa legandi collata in futurum: quæ etiamsi falsa sit, i. impossibilis, nihil nocet: sin autem possibilis sit, etiam protinus agentem de legato admittit, cautione oblata, *l. eas causas, D. de cond. & dem. l. 19. D. de leg. 3. l. cum in testamento, D. de fid. lib.* nec igitur per omnia pro conditione obseruatur, si ita concipiatur: Illi tot aureos do lego, vt monumentum faciat: sed si ita, Illi tot aureos do lego, si monumentum faciat, per omnia pro conditione obseruatur *d. l. eas, & l. 1. hoc tit.* Et ex hac scriptura fideicommissi petitio non est, videlicet cum ita legauit, si dederit Gaio decem, siue mo- E dum, siue conditionem facere voluerit, ex illa fideicommissi petitio est, siue modum, siue conditionem facere voluerit ex *l. 2.*

XLV. ENARRATIO.

Et vt proposui magísque probaui] Et ita legitur in vett. Menagij & Brodæi.

Nec igitur per omnia pro conditione obseruatur] Modus accipitur pro conditione quod ad effectum, vt ait Fulgosius, siue vt aiunt Græci, modus habet τὰ τῆς αἱρέσεως ἀποτελέσματα, Basilic. libro 44. tit. 18. *conditionis effectus*: quia vel modus implendus est; vel cautio interponi debet de eo implendo. quod si non impleatur, relictum reddi debet. Nec igitur per omnia modus pro conditione obseruatur; nam si cui sub

modo relictum sit, statim illud petere non prohibetur, A præstita cautione de modo implendo, *l. si tibi legatum* 19. *D. de legat.* 3. Si vero sub conditione legatum relictum sit, nonnisi post impletam conditionem peti poterit, *l.* 2. *h.t.*

Et l. 1. hoc tit.] In qua Cuiac. in recitat. monet, non esse mutandum verbum *obtineas* in *retineas*. In vett. tamen Menagij & Brodæi legitur, *retineas*. Sic etiam legit Gallicus interpres Codicis, apud eundem Menagium: *Ce ne te nuit pas que tu ne retiennes ce qui te fut lessié.* Basilica: οὐκ ἀναγκάζεται τὸ λεγάτον ἀναδοῦναι: legatum reddere non compellitur, d. titulo 28.

Et ex illa fideic.] Si legauerim sub modo vt det Caio decem, Caio fideicommissi petitio est. B

XLVI. *De conditionibus insertis tam legatis quam fideicommissis, & libertatibus.*

V. tit. 1. *lib.* 35. *D.*

DE conditione est hic titulus, & in eo additur, Et libertatibus, propter *l. vlt.* quæ est de statulibertate, & fauorabiliter constituit vt si casus fortuitus impedimento fuerit ne conditio libertatis impleretur, puta si heredi dederit x. aut rem, aut seruum peculiarem, statim competat libertas, & conditio post libertatem impleatur. quod non ita procedit C in legatis & fideicommissis. Conditio est casus collatus in futurum qui euenire vel non euenire, vel aliter euenire potest. vel, causa apposita legato, qua existente debetur legatum, deficiente perimitur, suspensa suspenditur. Et vt falsa causa vel falsus modus, ita falsa conditio, i. impossibilis non perimit legatum, *l. cum tale*, §. *falsam conditionem*, *D. de cond. & dem.* Possibilis quoque etiam si non existat aliquando, non perimit legatum, si sit ex his quæ remittuntur, i. pro nullis aut pro impossibilibus habentur, vt conditio turpis, conditio iurisiurandi, viduitatis, diuortij. alioquin deficiente conditione, perimitur legatum, si per legatarium fiat quominus impleatur: nam si per eum in cuius persona implenda est conditio, vel modus, pro impleto habetur, & pœnitentiæ locus non est, *l. vlt. hoc tit. l.* 5. *D. Quand. dies leg. ced. l.* 3. §. *Stichus, D. de statul. l. pater* §. *vlt. ad Treb.* quia conditio quæ D semel extitit, vel extitisse intelligitur, non resumitur, *l. quidam*, *D. de fid. lib.* Pro impleta etiam habetur si is in cuius persona implenda fuit, viuo testatore decesserit, quod est adnotandum ad speciem *l.* 3. *& 4. huius tit.* Valde autem nouam esse Constitutionem *l. pen. ostendunt l.* 13. *D. de man. test. & l. pen. in pr. D. de cond. & dem.*

XLVI. Enarratio.

VT si casus fortuitus] Puta latronum vel hostium incursus. E

Conditio turpis, conditio iurisiurandi] *L. non dubitamus* 20. *D. de condic. & dem. l. quæ sub conditione* 8. *D. de condic. Instit.*

Viduitatis] De qua tit. 40.

Diuortij] *L.* 2 *h.t.* in qua videamus an *ordinem* legendum sit, etiam inuitis libris antiquis.

XLVII. *De vsuris & fructibus legatorum vel fideicommissorum.*

HIc titulus ostendit legata & fideicommissa his quibus relicta sunt sine mora & frustratione esse præstanda: alioquin ex mora deberi pecuniarum relictarum vsuras, ceterarum rerum fructus, & periculum earum pertinere ad eum à quo relictæ sunt, siue perierint, siue deteriores factæ sint, *l.* 3. *hoc tit. l.* 39. §. *fructus de leg.* 1. Et moram fieri ex die litis contestatæ, *l.* 1. 2. 4. *hoc tit. l. quæsitum* §. *vlt. D. de leg.* 1. neque enim quælibet interpellatio in mora constituit debitorem, sed repetendi debiti instantia siue repetitio, quæ fit per iudicem, lite contestata: nam & si vix adeatur iudex, mora non præcedente, *l.* 3. *D. de vsur.* tamen certius ducitur & coarguitur ratio moræ ex tempore litis contestatæ. nec tamen inficior quin & si ratio moræ coargui possit ex mota controuersia instanti atque continua, autequam ad iudicem eatur, & lis apud eum contestetur, ex eo tempore sit habenda ratio vsurarum & fructuum: nam vt in SC. Adriano, quod est scriptum de lite contestata, facile trahitur ad motam controuersiam, *l. sed etsi lege.* §. *si ante litem*, *D. de pet. her.* ita Constitutiones huius tit. quæ loquuntur de lite contestata, trahi concedo ad controuersiam motam: & ita constituo, ex lite contestata, vel controuersia mota legatariis aut fideicommissariis moram fieri cum hac exceptione, nisi controuertendi aut litigandi iustam causam habuerint, *l. si quis solutioni, D. de vsur.* vt puta si iuste dubitabatur lex Falcidia locum esset habitura necne, & an solidum legatum quod peteretur, præstari deberet, *l.* 3. *D. de vsur. l. qui solidum in pr. D. de leg.* 2. quo casu damnatus heres si paruerit sententiæ, id est si legatum exsoluerit, immunis est à dependendis fructibus & vsuris, *d. l.* 3. vel si post sententiam & tempora iudicati moram fecerit, à die litis contestatæ in diem sententiæ vsuras & fructus præstat, *d. l.* 3. At si morandæ solutionis causa obtendat Falcidiam, prætor fideicommissarius sequetur ordinem *l.* 2. & satisdanti fideicommissario iubebit præstari solidum legatum, aut eo nequeunte satisdare, dabit arbitrum ad ineundam rationem legis Falcidiæ, & diem intra quem ineatur partibus præsentibus, & secundum eam de fideicommisso pronuntiabit, vel herede non veniente ad diem, damnabit eum vt solidum legatum præstet cum onere vsurarum & fructuum à die litis contestatæ in diem quo præstiterit, *d. l.* 3. Quod ad vsuras attinet, actio legatorum vel in personam, quæ stricta est, vel in rem, quæ arbitraria, similis est actioni bonæ fidei, quoniam vsuras recipit ex mora, *l.* 34. *D. de vsur.* vel ex reipsa si actor fuerit minor 25. an. *l.* 3. §. *in quib. in int. rest.* Quod ad fructus dissimilis, quia bonæ fidei etiam ante moram recipit fructus, *l. videamus* §. *pen. D. de vsur.*

XLVII. Enarratio.

REpetendi debiti instantia] Vt loquitur *lex mora* 32. *D. de vsur.*

Vel controuersia mota] Quid enim si heres sæpe interpellatus frustratus sit? nec constitutionibus huius tituli mouetur Azo, Ioannes Faber, & alij, quo minus putent, non solum ex die litis contestatæ, sed etiam ex interpellatione legatariis & fideicommissariis moram fieri.

Prætor fideicōmissarius] Qui iudex dicitur in *l.* 2. *h.t.*

Dabit arbitrum] Qui arbiter Falcidiæ dicitur in *l. si debitor* 12. *D. ad leg. Falcid. & l.* 1. §. 2. *D. si cui plus quam per leg. Falcid.*

Quæ

Quæ arbitraria] Actio in rem arbitraria est, *l. qui restituere 68. D. de rei vind.*

A Similis est] Vide Cuiac. ad *leg. 1. & 2. D. de vsur.*

Vel ex re ipsa] Ex re, & in *d. l. mora,* quæ propriè non est mora.

XLVIII. *De incertis personis.*

Titulus est de incertis personis, id est de legatis, fideicommissis, hereditatibus, libertatibus, tutelis datis incertis personis. & incertas personas vocat, quas testator ignorauit, id est nesciuit, quæ & quales futuræ essent, vt si heredem instituit eum qui primum ad funus suum veniret, vel qui prior Consul designaretur, eive legauit. Incertis personis adnumerat etiam postumum: quia incertum est qualis futurus sit, & an futurus sit. & his adiungit incerta corpora, veluti ciuitates, & collegia. Sed periit Constitutio huius tituli, quæ multum continebat literarum. Iure veteri incertis personis vel corporibus relicta non valebant, nisi relinquerentur sub demonstratione certa, veluti, Ex cognatis meis qui nunc sunt, vt est in Institutionibus Iustiniani, & Regulis Vlpiani, & recte, Qui nunc sunt: nam postumo alieno legari non potuit. Verum enim quod conditionis implendæ causa datur, & incertis personis dari oportet, *l. 4. D. de reb. dub.* quia neque legati, neque fideicommissi iure capitur, *l. 8. D. si quis om. cau. test. l. mortis causa, D. de don. cau. mort.* Et quamuis non sint in petitione quæ incertis personis relinquuntur, sunt tamen in retentione, *§. incertis autem Instit. de leg.* Ex Constitutione huius tit. sunt etiam in petitione, & postumo suo, vel alieno legatum aut fideicommissum, aut hereditas dari & obtineri potest iure ciuili sine auxilio prætoris, & quibuscunque collegiis corporibúsque licitis. Res procedit gradatim: nam & cum postumo suo olim fuit testamenti factio iure ciuili, & alieno quoque fideicommissum relinqui potuit, *l. 5. §. vlt. D. de reb. dub. l. 2. in pr. D. de iur. cod.* non legatum, & hereditas etiam dari iure prætorio. Et libertas ex *l. 14. j. de fid. lib.* item ex SC. & Constitutionibus incertis corporibus plerisque. Solam tutelam excipit Constitutio huius tituli, qua de causa remansit in Dig. *l. tutor incertus, D. de test. tut.* nec debuisset remanere quod de incerto herede in *l. 9. § heres, D. de her. inst. & l. secundum, D. de verb. sign.* nam & incertæ personæ cuilibet, & incerto corpori, modo licitum sit, ex hac Constitutione Iustiniani hereditas dari potest.

XLVIII. Enarratio.

Qvas testator] Theophilus ad §. incertis, 25. de legat.

Ad funus suum veniret] *d. l. §. incertis,* Vlp. *tit. 24. §. incertæ.*

Adnumerat etiam postumum, Theophilus in §. 26. *de legat.*

Veluti ciuitates] Vlpianus titulo 22. §. *nec municipia.*

In Institut. & regul. Vlpianus] *d. §. incertis, & d. §. incertæ.*

Quod conditionis implendæ causa] Vt puta si quis ita dixerit: heres esto, si ei qui prior Consul designatus fuerit, dederis.

Sunt tamen in retentione] Soluta non repetuntur.

Nam & cum postumo suo] Vlpianus tit. 22. §. *eos qui.*

Non legatum] §. *postumo 26. Instit. de legat.*

Iure prætorio] *Instit. de bon. possess. in princ.*

Ex Sc.] *L. cum senatus 20. D. de reb. dub. l. 3. tit. seq.*

Modo licitum sit] Collegio Christianorum vtiliter relinquitur, *l. 1. §. de sacros. Eccles.*

XLIX. *Ad SC. Trebellianum.*

V. lib. 2. Instit. tit. 23. & tit. 2. lib. 35. D.

B Hic titulus proprie pertinet ad fideicommissarias hereditates, de quibus actum est tit. 43. De his facta sunt duo S. C. Prius fuit Trebellianum, quo nondum in fideicommissis fuit admissa Falcidia. Posterius Pegasianum, quo fuit admissa. Et Trebellianum fuit tantum de transferendis actionibus omnibus in fideicommissarium, quas habet heres, vel quibus obstrictus est. Sed auctoritate Iustiniani Pegasiano hodie transfuso in Trebellianum, & de Falcidia deducenda ex fideicommisso hereditatis est SC. Trebellianum si sponte adierit heres, & onera creditorum diuiduntur inter heredem & fideicommissarium pro quadrante & dodrante, *l. 1.* vel si quadrantem non retineat heres, omnia transferuntur in fideicommissarium. Onera autem legatorum semper ad fideicommissarium pertinent, quia ex quadrante legata non delibantur; sed quadrans delibatur ex legatis, *l. 1. §. vlt. D. eod.* & hoc si dodrans vel as restituatur ex fideicommisso: nam si minor pars hereditatis puta semis, etiam legatorum onera inter heredem ex asse & fideicommissarium semissarium pro rata diuiduntur, *l. 2. hoc tit. l. 1. §. pen. D. eod. l. 1. §. qui minorem, l. etiam § 1. D. vt leg. no. cau.* Est etiam hoc ex C Pegasiano translatum in Trebellianum, vt heres coactus adire hereditatem, amittat Falcidiam. *l. 4.* nec omittendum etiam ab intestato Trebelliano SC. & legi Falcidiæ locum esse, *l. 3. & 5. hoc tit. l. vlt. j. quand. dies leg. ced. l. filiusf. D. ad l. Falcid.* nec quod in l. 6. de beneficio singulari dato filiis, vt in Falcidiam non imputent fructus medio tempore perceptos, & vt filiis suis non præstent cautionem fideicommissi nomine, nisi duobus casibus, quibus & non satisdatio fideiussorum, sed nuda satisdatio præstatur. Nec omittendæ etiam quæ duæ quæstiones definiuntur in *l. pen.* & in secunda adnotandum, tertio casu non D transferri ipso iure actiones in fideicommissarium secundum sine restitutione primi, vt *l. 1. §. de illo & seq. D. eod.* primo & secundo casu transferri sine restitutione. Et in *l. vlt.* cernas licet parturientem Iustinianum de non detrahenda Falcidia, vetante testatore, quod biennio post edidit Constitutione emissa ad eundem præfectum prætorio.

XLIX. Enarratio.

Qvas habet heres, &c.] Ex *l. si mulier 59. §. 1. D. de iu. dot.*

Onera autem legatorum] V. ad §. *sed quia 7. nu.* E *26. Instit. de fideicom. heredit.*

Fructus medio temp. perceptos] Si iussi sint hereditatem restituere in diem vel sub conditione: vel etiam si iussi sint fideicommissum singulare præstare: Nam iudicio defuncti manent apud heredem.

Nisi duobus casibus] I. Si pater iussus sit cauere filio suo de fideicommisso quandoque restituendo, idque propter paternam reuerentiam. Nec enim filius illæsa pietate alium quæret qui pro patre fidem dicat. II. Si filius rogatus sit hereditatem restituere filio ex priore matrimonio suscepto, & soluto eo matrimonio ad secundas nuptias transierit: nam plerumque secundæ nuptiæ ad prioris sobolis impellunt odium.

His tamen casibus nuda cautio est & nuda repromissio, non satisdatio, seu fideiussorum datio. A

Quæ duæ quæst. defin. in l. pen.] In prima parte legis definitur, fideicommissariam hereditatem soli tutori restitui posse sine onere fideiussoris, pupillum scilicet ratam rem habiturum, vbi pupillus fari non potest, vel absens est. Sin autem pupillus præsens sit & fari possit, hereditas ipsi pupillo tutore auctore, restitueretur. Idemque iuris est, si fideicommissaria hereditas furioso restituenda sit: nam furiosi nomine soli curatori restituetur. In secunda parte legis definitur in 1. & 2. id est, si primus qui restituere iussus est, latitet, vel in fata concesserit, antequam restitueret nullo herede relicto, ipso iure actiones vtiles transferri sine vlla restitutione. In tertio casu, id est, B si primus fideicommissarius, cui heres hereditatem restituere iussus est, rogatus sit eandem hereditatem alteri restituere, omnino desideratur primi restitutio vt in secundum ipso iure transferantur actiones.

L. *Ad legem Falcidiam.*

POst SC. Trebellianum datur lex Falcidia, quæ tamen in Digestis præponitur SC. Trebelliano, sanè rectius, quia vetustior est lex Falcidia SC. Trebelliano, atque etiam Pegasiano. Lata enim est Augusti temporibus, imo & Augustum eam sanxisse Sudas scribit, vt Papiam Poppæam Cor. Tacit. Trebellianum autem factum est Neronis, Pegasianum Vespasiani temporibus. Duo autem legis Falcidiæ capita proponit Paulus *l. 1. D. eod.* & in propositione primi νοθεύοντα, verba illa, *vsque ad dodrantem*, quia finis dodrantis finitur secundo, non primo capite, & in fine primi illa quoque νοθεύονται, *vt hac lege sequenti licebit:* itaque eadem primo capite legendum ἀρχαϊκῶς, *is sam pecuniam, sasque res.* Nam quæcunque lex testatori permittit, de sua pecunia nominatim permittit, vt 12. tab. *l. testandi* ff. *de testam. l. cum pater* §. *mando, D. de leg.* 2 Et quibusque, i. quibuscunque siue maribus siue fœminis. Et in secundo quod præcipuum est caput legis, scribendum, detur, legetur, non detur legatum, & infra, datum legatum erit, non legatúmve. Et in eo quod ait iure publico, i. quoad eius per leges licebit, vt *l. quotiens eod. tit.* Aliud caput legis Falcidiæ proponitur in *l. sed vsusfructus, D. eod.* Et aliud in *l. successores hoc tit.* Aliud verò quod fingunt quidam, Si quis aliter &c. non admitto, hoc est secundi capitis iterationem non admitto.

L. Enarratio.

LAta est Augusti tempor.] Vide Dionem 48. & quæ dixi Instit. eod.

Cornelius Tacitus] Annali 3.

Trebellianum Ner. Peg. Vesp. temp.] §. 4. & 5. *Instit. de fideic. heredit.*

Is sam pecun. sasq. res] Ennius: *Pœni sunt soliti sos sacrificare puellos.* Vide sup. tit. 9.

Datum legatum] Vt apud Vlpianum tit. 2. ff. vt testamento, *quod datum legatum est.*

LI. *De caducis tollendis.*

VT lex Falcidia de modo legatorum lata est Augusti temporibus, ita lex Papia Poppæa de caducis hereditatibus & legatis. Et lex Falcidia à Iustiniano non quidem sublata, sed valde recisa est, *Nou. de hered. & Fal.* Lex autem Papia ab eodem Oratione missa ad Senatum quam posuit sub hoc tit. valde etiam recisa est. Caduca ex Vlpiani *lib. Reg. tit. eod.* ita definio, quæ iure relicta capaci aliqua ex causa post mortem testatoris ab eo cadunt in fiscum. Dico, capaci: Nam quæ incapaci relinquuntur, non sunt caduca, sed pro non scriptis habentur. Dico post mortem testatoris, quia hæc sunt quæ directo nomine caduca dicuntur, alia quæ deficiunt viuo testatore, vt si viuo testatore legatarius moriatur, aut conditio legati deficiat, ex lege Papia sunt in causa caduci, i. eodem iure quo caduca, fisco scilicet obnoxia. Dico aliqua ex causa, causam pro casu accipiens. Sunt autem caducorum casus quinque. Primus, si post mortem testatoris ex parte heres scriptus, aut legatarius ante apertas tabulas vita decesserit. Quod est antequam cesserit dies legati, aut dies venerit adeundæ hereditatis: Namq; is dies ex lege Papia Poppæa incipit ab apertis tabulis, *l. 44. §. 1. D. de bon. lib.* & rectè ait Vlp. ex parte heres scriptus. Nam ex asse scriptus etiam clusis tabulis testamenti adire hereditatẽ potest, quatenus lex Papia ius tantum adcrescendi aufert coheredibus, vel legatariis. Secundus, si post mortem testatoris ex parte heres scriptus, vel legatarius ante apertas tabulas peregrinus factus aut seruus fisci vel alterius, legatum non deficit, sed post apertas tabulas per eum domino adquiritur. Tertius, si legatum vel hereditas relicta fuerit cœlibi, & is intra diem C. i. intra diem cretionis à morte testatoris leg. Papiæ non paruerit, i. nuptias non fecerit. Quartus, si Latino legatum, aut hereditatis relicta fuerit, & is dies intra C. i. intra diem cretionis à morte testatoris ius Quiritium consecutus non fuerit. qui duo C posteriores casus & ab eodem Vlpiano repetuntur tit. 21. Quintus, si post mortem testatoris conditio legati deficiat exemplo eorum quæ sunt in causa caduci, vel si pendente conditione legatarius moriatur, aut seruus fiat pœnæ, non etiam si peregrinus fiat per deportationẽ, vt *l. in mercidit, D. de condit. & dem.* Sextum non admitto, si repudiauerit legatum, quia ea tãtum fiunt caduca quæ quis cœpit capere non posse. At quod repudiauit sane capere potuisset si voluisset. Idem si tempore exclusus sit, vel mortuus post apertas tabulas, ante agnitionem legati, *l. 4. D. de bon. pos.* Ex his causis hereditates & legata caduca fiunt, quarum delatoribus, quos Suetonius vocat delatores Papiæ legis, idem scribit Neronem quartas tantum pro præmio dedisse bonorum denunciatorum. Quod D dixi caduca ab eo cui relicta sunt, cadere in fiscum, rationem nominis declarat simul & causam caducorum introducendorum. Introducta enim sunt Augusti tempore ærarij augendi & replendi gratia, quod bella ciuilia suscepta inter Pompeium & Cæsarem, & inter Pompeium, Lepidum & Brutos exhauserant. Et hanc legis Papiæ caducariæ causam Iustinianus ipse proponit initio Orationis suæ, & *l. 2.* ff. *de vet. iur. enulc.* & Cor. Tacitus 3. Annalium: Relatum, inquit, de moderanda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandorum cœlibum pœnis, & augendi ærarij sanxerat, & eadẽ ratione augendi inopis ærarij propter onera imperij repertam vicesimam hereditatum Plinius auctor est in Panegyrico. At eodem loco vel libro & alia n legis E Papiæ rationem Cor. Tacitus adducit, quæ propriè pertinet ad tertium casum, vt bellis ciuilibus amisso incredibili ciuium numero, qui supererant liberis procreandis & ampliando ciuibus imperio operam darent, lege Papia propositas esse pœnas his qui cœlibes essent, ne hereditates aut legata caperent, nisi intra dies C. à morte testatoris veras facerent nuptias, non simulatas vt *l. 30. D. de ritu nupt.* & nisi delatæ hereditates essent soluendo impares, quia lex commoda cœlibum minuere voluit, non incommoda, *l. 71. D. de her. inst.*

aut hereditates propinquorum, vt Hermias scribit 1. cap. 9. quo loco Epiphanius interpres perperam negationem omisit: propositas item orbis, ne plus dimidia caperent, eodem Hermia auctore, & D. Ambrosio. Nec omittendum quod Dio notat 56. tempore latæ legis Papiæ tantam fuisse penuriam ciuium vt Consules ipsi Papius & Poppæus cœlibes & orbi essent, non inuentis maritis aut patribus idoneis qui eis anteponerentur. Nam in honoribus adipiscendis, vt idem ait 53. patres orbis, mariti cœlibibus anteponebantur. Ad eundem tertium casum atque etiam ad quartum pertinet quod idem Vlp. scribit *tit. de Latinis*, Latinos naue fabricata ius Quiritium adipisci ex edicto D. Claudij. quo ex loco ita legendum est apud Suetonium in Claudio: Naues mercaturæ causa fabricantibus magna commoda constituit pro conditione cuiusque, ciuibus vacationem legis Papiæ Poppeæ, i. vt cœlibatus vel orbitatis pœnas non timerent, Latinis ius Quiritium, vt hereditates & legata caperent, & fœminis ius quatuor liberorum. Vt vero vicesima hereditatum liberis aut parentibus remittitur heredibus institutis, auctore eodem Plinio, & *l. vlt.* §. *de codic.* iisdem electo iure testamenti remittitur transire ad ius codicillorum, ita quæ legata aut portiones hereditatis post testamentum aut mortem testatoris deficiunt, lex Papia noluit recidere in fiscum; sed remanere apud liberos vel parentes heredes institutos vsque ad tertium gradum antiquo iure, vt in §. 1. huius Orationis, & apud Vlp. tit. 1. 17. 18. & *l.* 29. §. *vlt. D. de leg.* 2. *l.* 5. *D. de vulg. subst.* At Iustinianus quod lex Papia solis liberis & parentibus dedit, dat omnibus heredibus institutis, restituto iure antiquo, & derogata hac in parte lege Papia: cui cum dedissent causam bella ciuilia, consequens erat firmissima pace Reip. reddita, eaque restaurata in amplitudinem dignitatémque pristinam, vt ea tandem lex quoque recideretur, cessaréntque commoda fiscalia, vt vicesimæ, ita caducorum ex supradictis causis quæ fisci tenuitas rerúmque necessitas extorserat. & ita eleganter L. Valerius apud Liuium 34. *Quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales, & temporibus ipsis mutabiles esse video. quæ in pace latæ sunt plerumque bellum abrogat, quæ in bello, pax.* Denique Iustinianus consummauit, quod alij retro principes inchoauerant. Nam & alij ante Iustinianum multa emendarant capita legis Papiæ. Seuerus caput quo præscripta erat ætas habendis liberis, vt Tertullianus scribit in Apologetico, legibus Iuliis & Papiis patref. cogentibus liberos suscipere & matrimonium contrahere, vt ait, non etiam filiumf. *l.* 21. *D. de rit. nupt.* & ætas quæ fuerit Vlp. explicat tit. 16. & Hermias supradicto loco. Constantinus verò prorsus sustulit pœnas cœlibatus & orbitatis, *l.* 1. *J. de inf. pœn. cel.* motus rationibus relatis ab Eusebio 4. de vita Constantini. Et ad Septimium Seuerum igitur & Constantinum optimum maximúmque refero quod Iustinianus ait, anteriores principes multa capita legis Papiæ emendasse, non ad leges quas adducit Accursius, quę ipsius Iustiniani sunt, non anteriorum principum. Idem addit & pleraque capita legis Papiæ per insuetudinem interiisse, & Iurisconsultis displicuisse caducorum ius, adeo vt interpretationibus suis, quoad eius fieri potest, semper caduca coërceant, & contra fiscum respondeant, si vel minima subsit dubitandi materia, quod fieri non ineleganter significat *l. non puto, D. de iur. fisc.* & ita in causis odiosis plerúmque versari solent, itáque fuisse versatos in causa caducorum indicant, *l. intercidit. D. de cond. & dem. l. quæret, de verb. signif. l. vlt. de his quæ vt ind. l. Diui §. vlt. de iure codicil. l.* 2. *de aur. & arg. leg.* Ipsos quoque

A testatores ait, suadentibus scilicet Iurisperitis, ne fierent caduca, substitutiones introduxisse maxime reciprocas (quia certè substitutiones antiquiores sunt caducis) vt *l.* 5. *D. de vulg. subst. l.* 1. *cum seq.* à bonis suis fisci remouendi causa, nec abs re in *l. miles* §. *vlt. de leg.* 2. ait, ad coheredes substitutos, quod hi aduersus fiscum duplici iure nitantur: iure adcrescendi antiquo, & iure substitutionis. Lex enim Papia ius adcrescendi tollebat, non ius substitutionis, ideóque remedio substitutionis introducebatur ius adcrescendi, & excludebantur caduca. Denique quod egerunt aliqua ex parte priores principes vt caduca minuerent, quod & Iurisconsulti, & testatores imbuti à Iurisconsultis, etiam sollicitius egerunt ne fierent caduca, vt
B paulatim solent iura senescere: id tandem Iustinianus confecit hac parte legis Papiæ caducariæ penitus abrogata, & retento tantum illo capite legis Papiæ, quo vt Vlp. ait *tit. de dominiis*, ereptoria, i. quæ vt indignis auferuntur, plerumque in fiscum cadunt, & retenta lege Iulia caducaria quæ vltimum locum fisco dedit vel populo quasi parenti omnium in bona vacantia, §. *cum autem*, & §. *pen.* J. & ita Iustinianus, vt de Marco scribit Capitolinus, vt de Antonino *l. Paula*, §. 1. *de leg.* 3. vt de quolibet bono principe Plinius, in causis compendij fisco suo non pepercit, aut fauit. Bonus princeps post omnes est, vt eleganter
C ait Cassiodorus in formula Comitiuæ Priuatar. Sustulit autem primum Iustinianus materiam caducorum, constituens vt quilibet heres statim à tempore mortis testatoris adire hereditatem possit, & vt dies quoque legatorum ab eo tempore cedat, nec exspectetur apertura tabularum aut aditio hereditatis, nec desideretur scientia legatarij, *l. vlt.* J. *quand. dies leg. ced.* lex Papia exigebat aperturam tabularum, & hoc SC. circa eam facta concedebant, nec tamen exigebat aditionem hereditatis, vt Paulus significat 3. Sent. *tit. de legat.* puto nec scientiam. Legatorum, inquam, quæ purè vel in diem certum relicta sunt, exceptis quibusdam, de quibus in §. *libertatibus*. Eorum enim quæ sub conditione vel in diem incertum relicta
D sunt, ita semper obtinuit, vt dies cederet cum conditio existeret, vel dies incertus, qui conditionem ideo faciat, quod possit non cedere. Nec enim omnis dies incertus conditionem facit, sed & quædam legata sub incerto die relicta pro puris habentur. Et ita sublata materia, causa & fundamento caducorum in §. *cum igitur*, ne deinceps caderent in fiscum quæ relicta testamento vel codicillis aliqua ex causa expirarent & deficerent in §. *& cum triplici*, ea quæ deficiunt ex temporibus, quibus deficiunt trifariam dispertitur: vel enim deficiunt statim initio faciendi testamenti, vel post testamentum factum, viuo testatore, vel post mortem testatoris. Ea quoque nominibus ita distinguit secutus veteres leges, vt quæ deficiunt ab initio, pro non scriptis esse dicat, quæ post testamentum viuo testatore, in caussa esse caduci, quæ
E post mortem testatoris directo & proprio nomine esse caduca. Etiam eadem distinguit & separat ex iure quod proprie in quoque genere seruatur. Idem vero ius est hodie quod fuit ante, quod fuit semper, vt quæ pro non scriptis habentur, non recidant in fiscum. Nec enim ad ea pertinent leges Papiæ caducariæ, & eleganter Plinius 2. Epist. In codicillis qui pro non scriptis habentur delatori locum non esse, sed pertinent ad substitutum, §. *in primo l.* 1. *D. eod.* vel ad coniunctum, i. coheredem vel collegatarium, vel si nullus sit substitutus aut coniunctus, apud heredem scriptum remanent, vel heredem legitimum, *vt l.* 55. §. *vlt. D. de leg.* 2. vel à legatario retinentur, à quo relicta sunt, vt *l. pen.* §. *Scæuola, D. eod.* & quidem fine

onere, quia cum principale relictum pro non ſcripto A ſit, conſequens eſt & onus ei iniunctum pro non ſcripto eſſe tanquam nemini iniunctum. & duo tantum ſunt caſus quibus apud eos reſident cum onere quæ pro non ſcriptis habentur, quos notat Accurſius. vnus eſt ex SC. Liboniano, alter receptus eſt fauore libertatis. Ne adiungas tertium ex *l. cum a* ... *vm §. 1. de leg.* 1. quia non Seij portionem dicit eſſe pro non ſcripta, ſed Seium qui repudiauit pro non ſcripto habendum, & Titium ſolum ſcriptum videri ex aſſe. Sed de his ſatis. Quæ ſunt in cauſa caduci, i. quæ poſt factum teſtamentum viuo teſtatore deficiunt morte naturali heredis, aut legatarij, vel defectu conditionis, ea hodie in ea cauſa non ſunt; ſed pertinent ad ſubſtitutum, vel coniuncto adcreſcunt, vel remanent B apud heredem, vel legatarium, vel alium à quo relicta ſunt. Non dico ea tranſmitti ad heredem cui relicta ſunt, quia viuo teſtatore neque dies legatorum cedere, neque tranſmiſſioni locus eſſe poteſt, & hoc tantum diſtant quæ ſunt pro non ſcriptis ab his quæ ſunt in cauſa caduci, quod illa apud eos à quibus relicta ſunt reſideant ſine onere, hæc cum ſuis oneribus. Nam & ex lege Papia in fiſcum redigebantur cum ſuis oneribus, & onera dicimus onus præſtandi legati, aut fideicommiſſi, onus præſtandæ libertatis, onus modi, onus conditionis dandi vel faciendi, ſi modo factum per alium impleri poſſit, *§. pro ſecundo, §. nunc autem.* Nam conditio caſualis, vt rectè ait Accurſius, non eſt onus. De his quæ proprio nomine dicuntur eſſe caduca, iam ſupra dixi: hodie nulla C talia ex lege Papia eſſe caduca, quia nihil eorum quæ relinquuntur his modis, quos lex Papia introduxit deficere poteſt, cum aperturæ tabularum nulla habeatur ratio. Nam & ex parte heres ſcriptus ante apertas tabulas adire hereditatem poteſt, & legatorum quæ purè vel in diem certum relicta ſunt, dies cedit ante apertas tabulas. Sed obſeruanda eſt differentia quæ eſt hac in re inter hereditates & legata. Nam legatorum quæ pura ſunt, diem dicimus cedere ſtatim à morte teſtatoris & ideo poſt mortē teſtatoris moriente legatario nec agnito nec repudiato legato, legati petitionem in heredem eius tranſmitti, repudiatum legatum ad ſubſtitutum pertinere, vel coniuncto adcreſcere, vel remanere penes eum à quo relictum eſt. Hereditatis autem diem non dicimus cedere à morte te- D ſtatoris; ſed adiri hereditatem poſſe ſtatim à morte nondum apertis tabulis, & aditam tranſmitti in heredem, non aditam vel non agnitam, non tranſmitti; ſed ad ſubſtitutum pertinere, vel coniunctum, vel ad legitimum aut honorarium heredem, vel fiſcum: Vetus regula eſt, hereditatem non aditam non tranſmitti, à qua tamen excipiendus eſt caſus *l. ſi infanti, & l. cum antiquioribus, C. de iu. delib.* & caſus tit. ſeq. & caſus *l. ventre, D. de acquir. her. & l. ſi quis in graui § penult. de SC. Silan.* Et hæc de priori parte huius conſtitutionis dicta ſufficiant. Poſterior eſt de coniunctis & diſiunctis heredibus vel legatariis, quæ non ſine cauſa prioris vicinitatem ſequitur. Nam ceſſante iure caduci & fiſco excluſo, conſequens eſt coniunctum vel diſiunctum coheredem, vel collegata- E rium admitti iure adcreſcendi in portionem ſocij, non tantum quæ repudiatur, ſed & quæ poſt teſtamentum, vel poſt mortem teſtatoris deficit aliqua ex cauſa. Quamobrem & Paulus ipſe ſcribens ad legem Papiam de coniunctis tractat *l. re coniuncti, de leg. 3. & l. triplici, de verb. ſign.* Lex Papia tollebat ius antiquum, i. ius adcreſcendi, ius coniunctionis ſimplex, exceptis certis caſibus fiſco prælato. Coniuncti autem dicuntur hoc loco re & verbis coniuncti: Diſiuncti, re tantum coniuncti: illi enim omnimodo ſunt coniuncti, hi quoque ſunt coniuncti, ſed oppoſiti illis frequentius diſiuncti & ſeparati dicuntur, quia, vt ait, ab ipſo teſtatoris ſermone apertiſſimè diſcreti ſunt. De verbis non etiam re coniunctis hoc loco non agitur, quia & hæc coniunctio nullius momenti eſt, niſi quando pro duplici accipitur ex mente defuncti. Qui enim verbis per ſe coniuncti ſunt, ſemper habent partes, *d. l. re coniuncti,* i. omni iure & antiquo nouo, & omni genere legatorum ſiue per vindicationem, ſiue per damnationem legatum ſit, & omni tempore, i. non concurſu tantum; ſed etiam ſtatim ab initio. Illi qui re & verbis, aut re tantum coniuncti ſunt, non ſemper habent partes ab initio, ſed concurſu tantum, aut ne concurſu quidem: Namque inter eos qui re & verbis coniuncti ſunt, & eos qui re tantum, hæc eſt differentia, quod ſi re tantum coniunctis legatum ſit per vindicationem, concurſu partes faciunt. idémque ſi per præceptionem, *l. 1. §. de leg.* Si per damnationem, ſingulis ſolidum debetur, nec concurſu partes faciunt. Idémque ſi ſinendi modo, vel ſi per fideicommiſſum. Quod tamen hæc conſtitutio abrogat, dum ita conſtituit, vt quoquo genere eadem res diſiunctim duobus aut pluribus relicta ſit, ſingulis partes debeantur, niſi perſpicuè appareat teſtatorem ſingulis ſolidum dari voluiſſe, quæ exceptio ex hac Conſtitutione à Triboniano inſerta eſt *l. ſi plurib. l. ſi ita, §. vlt. de leg. 1. l. 33. § vlt. de leg. 2. l. 20. de leg. 3. l. duos, & vlt. fr. leg.* Quod ſi legatarij re & verbis coniuncti ſint per vindicationem, iure antiquo quo vtimur, non niſi concurſu partes faciunt *l. coniunctim, de leg. 3* ſi per damnationem, ab initio partes habent, *l. plane §. ſi coniunctim, de leg. 1.* ſicut hi qui verbis tantum coniuncti ſunt, & pars non concurrentis apud heredem remanet. Ac prætereà vera eſt *l. coniunctim*, ſecundum ius antiquum. æquè vera, *l. plane §. ſi coniunctim*, ſecundum legem Papiam, ex qua pars non concurrentis coniuncti caduca fit, ſiue per vindicationem, ſiue per damnationem legatum ſit. & tamē ex eadem lege diſiuncti per vindicationem pars ſi deficiat, caduca non fit, ſed adcreſcit ſocio. Et ratio differentiæ hæc, quia ſingulis qui diſiuncti ſunt, ſolidum ab initio palam legatur, & ius adcreſcendi nihil aliud eſt quam retentio ſolidi non concurrente ſocio. Coniunctis autem ſingulis tacitè non palam ſolidum legatur. Ideóque non concurrente collegatario ſolidi quod palam eis relictum non eſt, retentionem non habebant, id eſt ius adcreſcendi non habebāt, ſed portio non concurrentis caduca fiebat. & hæc ratio etiam efficit hodie reſtituto iure antiquo, vt coniuncto legatario non adcreſcat inuito, i. vt inuitus retineat totum quod ei palam relictum eſt, nec ſcindat legatum. Et hic notandæ ſunt tres differentiæ quæ ſunt inter heredes & legatarios. Pars coheredis quæ repudiatur, vel quæ deficit ex ea cauſa ex qua lege Papia fiebat caduca, vel in cauſa caduci, iure ciuili, i. ex 12. tab. iure antiquo & ipſo iure, tacito iure coheredi vel coheredibus qui portiones ſuas agnouerunt pro portionibus hereditariis adcreſcit, vel heredibus eorum ſiue coniuncti coheredes fuerint, ſiue diſiuncti. Pars quoque collegatarij collegatario adcreſcit, ſi diſiuncti fuerint ex hac conſtitutione, ſublata hac in re veteri differētia legatorum per damnationem & per vindicationem. itémque ſi coniuncti fuerint per vindicationem, *l. ſi duobus §. vlt. l. legatum §. 1. l. plane § ſi duobus, de leg. 1. l. ſi ſeruo ſub. de ſtatulib.* at non etiam ſi coniuncti fuerint per damnationem, *l. 7. de leg. 2. l. ſi duobus in pr. l. huiuſmodi §. ſi Titio, l. plane §. ſi coniunctim, de leg. 1.* quam differentiam legatorum non inuenio eſſe ſublatam. Item coheredi coniuncto, vel diſiuncto adcreſcit inuito

& ignoranti. Coniunctio collegatario non adcrescit inuito, disjuncto adcrescit inuito. Item coheredi coniuncto vel disjuncto, adcrescit cum suo onere, & coniuncto collegatario similiter. at disjuncto, sine onere. Vt autem coheredibus adcrescit pro portione hereditaria, *l. liber §. cum quis, l. si ita quis heredes D. de he.inst.* ita collegatariis pro portione legati, *l. Meuio de leg. 2.* & ita in hac Constitutione pro virili exaudire oportet, pro virili proque ratione legati cuiusque. Et si quidam heredes sint coniuncti, quidam disiuncti, vt in hac specie: Primus heres esto, Secundus heres esto, Tertius & Quartus heres sunto, deficiente Primo vel Secundo adcrescit omnibus, deficiente Tertio soli Quarto, deficiente Quarto soli Tertio, videlicet vt posuimus, cum omnes sine partibus instituti vel substituti sunt, *l. heredes D. de her.inst.* Nam si quidam ex partibus disjunctim, quidam sine partibus coniunctim, hoc modo: Primus ex quadrante heres esto Secundus ex triente heres esto, Tertius & Quartus heres sunto, Tertio deficiente omnibus adcrescit, quia Tertio Quartus coniunctus est nudis verbis, quæ coniunctio nullius momenti est, non in re parteve certa, *l. item quod §. 1. D. eod.* Coniuncti quod adcrescit quasi suum occupant; & merito igitur ab eo cæteros repellunt. Disjuncti, quasi alienum: igitur quod est alienum soli sibi vindicare non possunt, § his ita, & quod dicitur, disjunctos solidum quasi suum suo iure retinere in §. sin autem ad deficientis, ita verum est, si solus superfit nullo concurrente socio, non si alios habent socios in totum vel in partem, & idem puto esse constituendum si quidam collegatarii permisti sint, alii disjuncti, alii coniuncti per vindicationem. καὶ τὰ ἂν δυνηθείην περὶ λέγειν μόλις καὶ ταῦτα ἐμαυτὸν βεβίασμαι περὶ τὴν τῶν παραπτλαὶν μέθοδον.

LI. Enarratio.

Vlp. libro Reg.] *Tit.* 17.

Cadunt in fiscum] Ammian. Marcell. libro 3. *vt sunt in palatij nonnulli alienarum rerum auidi, si quid caducum, vel aliud perijsset ex vsu.* Hinc caducarius. Glossæ Isidori: Caducarius, ad quem pertinent quæ cadunt defuncto aliquo, cui non est qui succedat.

Pro non scriptis habentur] *Leg. 1. sup. de hered. Instit.*

Nam ex parte scriptus, etiam clusis] *Leg. nam ex asse scr. l. 1. § vlt. D. de iur. & fac. ignor. l. 3 §. de in. deliber.* Vide librum 6. Obseru. cap. 18. & clusis pro clausis sæpe occurrit in Pand. Florent. Tertull. Apologet. cap. 11. *Cælum semel clusit.* Lucifer Caralitanus II. pro S. Athanasio: *Et cluserit ostium* Glossæ: κλείω, *cludo, obsero.*

Quatenus lex P.] Quatenus, pro quia.

Peregrinus factus fuerit] Pereger, Vlp. *d. tit.* 17. quam lectionem probat Iosephus Scaliger Ausonian. lection. libro 11. cap. 14.

Quos Suetonius vocat] Neronis cap. 10.

Ærarij aug.] Attrito bellis ciuilibus ærario. Tertulian. de fuga cap. 12. *Tanta quotidie ærario augendo prospiciuntur remedia censuum, vectigalium, &c.*

Et augendi ærarii sanx.] Id est, augendi ærarii causa, vt ait Cuiac. in recitat. vulgo tamen legitur, *incitandis cœlibum pœnis & augendo ærario.*

Vicesimam hereditatum] V. ad Pauli Sent. lib. 4. tit. 6. Glossæ: εἰκοσώνης, ὁ τὰς εἰκοστὰς αἰτῶν, *vicesimarius.*

His qui cœlibes essent] Iuuenalis sat. 9.
Iura parentis habes, propter me scriberis heres.
Legatum omne capis, nec-non & dulce caducum.

Vetus Scholiastes: *Meo labore habes filios, & scriberis heres, & non pateris pœnas orbitatis.* Plutarchus de amore prolis sub initium: Ῥωμαίων πολλοὶ γαμοῦσι καὶ γεννῶσιν, οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ' ἵνα κληρονομεῖν δύνωνται: *Romanorum multi vxores ducunt, & liberis operam dant, non vt heredes habeant, sed vt ius adeundæ hereditatis.*

Quo loco Epiphanius interp. perperam neg. om.] Sic enim vertit: *nihil de testamento lucrarentur, licet generis proximitate consisterent.* Sic etiam nouus interpres Sozomeni: *etiamsi genere proximi essent.* pro, *nisi si genere prox. es.*

Eodem Hermia auctore] Libro 7. cap. 47.

Et D. Ambrosio] In Lucam capite 111. *Erat deforme liberos non habere: quod etiam Legum ciuilium fuit auctoritate multatum* & libro de viduis: *Vnde & illi qui Deorum suorum adulteria & probra venerantur, cælibatus & viduitatis statuere pœnas, vt æmuli criminum multarent studia virtutum.*

Remittitur transire ad ius codicill.] Id est, permittitur. Cuiac. in recitat. Dixi s. t. 31.

Rerumque necessitas extorserat] Libanius declamatione 33. οὐ καθ' ἕκαστον, ὡς εἰπεῖν, μῆνα νόμους ὁρᾷς, τοὺς μὲν λυομένους, τοὺς δὲ γραφομένους, τῶν πραγμάτων αὐτῶν τὰ τοιαῦτα εἰσηγουμένων, ὅτι βέλτιον τοῦτ' αὖ τ' ἐκείνου κρατεῖν: *nonne per singulos, vt ita dicam, menses vides leges abrogatas, alias latas, hoc rebus ipsis exigentibus, quia melius est hoc quam illud obtinere.* Aul. Gellius 20. 1. *Non ignoras legum opportunitates & medelas pro temporum moribus & pro rerum publicarum generibus, ac pro vtilitatum præsentium rationibus, proque vitiorum quibus medendum est, feruoribus mutari atque flecti, neque vno statu consistere.* Ioannes 8. PP. in epistola 9. ad Clerum Bituricensem: *Porro sciatis quia sic ista non modica interueniente necessitate, barbaro modo concedimus, vt tali necessitate remota, remoueatur etiam id quod necessitas imperat.*

In Apologetico] Cap. 4. vide ibid. Rig.

Ætas quæ fu. Vlp. expl.] Id est si minor ann. 25. aut vxor minor annis 20.

Ab Eusebio 4. de vita Constantini] Cap. 26.

Per insuetudinem interiisse] Iustinianus ait per desuetudinem abolita, in *l. vn. tit.* Interire dicuntur leges & occidere inusu. Arnobius 7. aduers. Gent. *Ab legum interitu, & ab legum occasu.*

Solent iura senescere] Ammianus Marcellinus lib. 16. *Senescentes* (leges sumptuarias) *paulatim reparauit Sylla dictator.*

Ereptoria] Vide Cui. ad *tit. D. de his quibus vt indign.*

De quolibet bono principe Plinius] In Panegyrico.

Vt eleganter ait Cassiodorus] Libro 6. 8.

Et hoc SC. circa eam facta concedebant] In hac constitutione pro, *censuerunt* Cuiacius legit, *concesserunt*, vt etiam habetur in codice Iuliani Brodæi.

Nec enim omnis dies incertus] Vide Cuiac. Obseruat. libro 18. cap. 1. & §. sin autem aliquid hoc tit.

Vel post testamentum factum viuo test.] Vide Cuiac. ad *leg. vlt. D. si pars heredit. pet.* libro 6. quæst. Papin.

Plinius II. epistol.] Epistola 16.

Resideant sine onere] Quod & onus ipsum pro non scripto sit, tanquam à nemine datum siue relictum. Cuiac. ad *§. in primo*, & § pro secundo.

Nam ex & parte heres scriptus ante apertas ta.] Non solum heres scriptus ex asse etiam clausis tabulis testamenti adire hereditatem potest, vt olim obtinuit, sed & ex parte scriptus ex Iustiniani constit. nam olim

non obtinuit, vt dictum sup. in princ.

Disiuncti & separati dicuntur] Vide §. *si eadem res 8. Inst. de legat.* & ibi Cui.

Tacito iure coheredi] Tacite *l. qui ex duabus 53. §. 1.* tacito iure, *l. seruus communis 67. D. de adquir. heredit.*

LII. *De iis qui ante apertas tabulas hereditatem transmittunt.*

NVnc non aliam ob causam hunc titulum dat Iustinianus, quam quod constitutionis in ea positæ mentionem fecerit titulo superiore §. in nouissimo, qui alioquin eum forte non dedisset, propterea quod de apertis tabulis loquitur, quas aperiri hodie non est B necesse vt adiri possit hereditas, vel vt dies legatorum cedat, & derogatio est legis Papiæ, quam Iustinianus penitus abrogauit in his quæ deficiunt ante mortem testatoris, vel ante apertas tabulas: nec tamen inutilis Constitutio est, cum ex ea quæ ita concipitur definitio, liberos à parentibus sibi testamento relictam hereditatem ante apertas tabulas transmittere ad liberos suos, hodie ita concipiatur, liberos à parentibus sibi testamento relictam hereditatem etiam si eam non adierint, vel adquisierint, transmittere in liberos suos. quod procedit indistincte, siue liberi quos parentes heredes scribunt, sui parentibus, siue extranei heredes sint, & vt Constitutio ait siue sciuerint sibi delatam hereditatem, siue ignorauerint, C & siue ex parte scripti fuerint, siue ex asse; cum tamen ex lege Papia extranei ex parte scripti non transmittant hereditatem ante aperturam tabularum, atque etiam, vt ait, si inuicem substituti non sint, vt perinde excludatur lex Papia atque si inuicem substituti fuissent, vt §. 1. *sup. tit. prox.* Et præterea Constitutio ait idem obtinere in legatis quæ liberis parentes relinquunt, quæ tamen lege Papia caduca fierent mortuis legatariis ante apertas tabulas. Beneficium igitur concessum suis vt ex parte scripti transmittant non aditam hereditatem, *l. 3. sup. de iur. delib.* hæc Constitutio porrigitur ad liberos non suos. Et notandum huic Constitutioni non esse locum in liberis heredibus extraneis ab intestato venientibus, *l. 2. ꞩ. de SC. Orph.* sed ex testamento duntaxat. D

LII. Enarratio.

IN liber hered. ext. ab int. ven.] Aliter Glossa, & Odofredus heic in fin. quem refert Ioannes Faber heic. vide J. t. 67. in fine.

LIII. *Quando dies legati vel fideicommissi cedat.*

V. tit. 2. lib. 3. 6. ff.

HVnc etiam titulum non aliam ob causam dat quam vt ex veteribus Constitutionib. confirmet E quod dixit *t. 51. l. §. in nouissimo & seqq.* de cessione diei legatorum & fideicommissorum, & de annuis legatis relictis priuato homini, quod ait *l. 1.* initio cuiusque anni ea peti posse, intelligo & ab heredibus legatarii peti posse, quia post mortem testatoris initio cuiusque anni eorum legatorum dies cedit, & cœpti cuiusque anni legatum, si initio eius vixerit legatarius, transmittitur in heredem. & hoc est quod ait *l. 4. D. de ann. leg.* annuo legato relicto, vel, quod idem est, in annos singulos plura esse legata, primi anni purum, sequentium annorum condicionalia. idem *l. 5. & l. in singulos, eod. t. l. 1. §. si in annos, ad leg.* A *Falcid. l. 10. 11. 12. quand. dies leg. ced. l. 45. ꞩ. de episc. & cl.* nec obstat *l. si in annos, D. de cond. & dem.* in cuius specie non dixit testator, in annos singu. sed summam certam legauit in annos x. completos scilicet, secus si vsumfr. vel operas legasset, vt *l. quæsitum, D. de vsufr.* Ex aliis legibus huius t. intelligimus, legati aut fideicommissi petitionem in heredem ita demum transmitti, si dies eius cesserit, qui vtique cedit à morte testatoris si purum, aut in diem relictum sit, à die impletæ conditionis, si conditionale fuerit, vel in diem incertum, qui & aliquo casu non cedere possit, nec exigi scientiam, nec agnitionem legatarij, nec traditionem rei legatæ, nec aditionem hereditatis. Et condicionale non esse legatum ita relictum, cum ad legitimum statum peruenerit: mora enim suspendi, non condicione, & longa est differentia inter conditionem & moram, *l. 1. de leg. 2. l. heres, de cond. & dem. l. pen. hoc t. l. quod pure D. eod.* & statim vocat quod Græci ἀκμὴν i. iustam ætatem, vt *l. cum pater §. curatoris de leg. 2.* qui & virilis vigor dicitur *l. 1. de minor.* ad differentiam vigoris pubentis *l. 4. ꞩ. qui test. fac. pos.* Igitur post mortem testatoris mortuo legatario ante annum 25. legati petitio in heredem transmittitur. Nec obstant *l. si Titio, D. eod.* & pleræque aliæ similes, in quibus, vt Io. docuit, recte, ab initio legato iniicitur conditio h. modo, Titio cum erit annorum tot do lego. In hac vero initio pure legauit, hoc modo, Illi 10. do lego, deinde solutioni diem adiecit hoc modo, Quod legatum accipere debebit cum ad legitimum statum peruenerit.

LIII. Enarratio.

SEcus si vsumfructum vel op. leg.] *L. 2. D. eod. in fin.*

A die impletæ conditionis] Si legatarius pendente conditione decesserit, legatum non transmittitur, *l. 1. § si quis 7. D. vt legat. seru. cau.*

Cum ad legitimum stat. peru.] ὅτι φθάνῃ μείζων καὶ ἐνιαυτῶν.

LIV. *Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa mittatur, & quod satisdari debeat.*

V. tit. 3. & 4. eod. lib.

NIhil aliud restat ex tractatu de legatis & fideicommissis, nisi porro vt dicamus de satisdatione legatorum aut fideicommissorum seruandorum causa, quam heres legatariis aut fid. postulantibus qui legatum aut fid. sperant, præstare debet. Postulant eam legatarii à prætore vel præside sedente pro tribunali tanquam actionem, vt scilicet heredem iubeat cauere de legato aut fid. datis fideiussoribus Formula cautionis hæc est: Quod mihi ex testamento vel codicillis L. Titij dari fieri oportet, id quibus diebus L. Titius dari fieri voluit, iisdem dari fierive: aut quanti ea res est tantam pecuniam recte præstari, dolumq; malum huic rei promissionique abesse abfuturumq; esse, hæc spondesne? Stipulatur legatarius, promittit heres à quo legatum relictum est, adpromittit fideiussor quem dat heres. Herede autem non obtemperante iusso prætoris, legatarius mittitur in possessionem omnium rerum quæ in causa hereditaria sunt, dolove malo heredis esse desierunt, aut in possessionem certæ rei hereditariæ, vt *l. 1. J. qui pot. in pign.* quo genere pignus prætorium constituitur, vt eas res legatarius teneat pignoris iure, *l. 3. & 5.* non

proprietatis, nec tam possessionis, quam custodiæ perpetuæ causa. Fit etiam missio vno casu ex Constitutione Antonini in res heredis proprias, si post sex menses quam adiuit prætorem legatarius, is neque satisdedit, neque legatario satisfecit, l. 6. Et in id quod est in Rubrica, Quando satisdari debeat, notandum est, post mortem testatoris & aditam hereditatem postulanti legatario satisdari debere, etiamsi nondum dies legati cesserit, modo constet legatum esse relictum, licet de iure eius non constet, qua de re prætor cognoscit summatim, non subtiliter, *l. 1. hoc t.* quam puto significari *l. 3. §. 1. D. eod. l. hæc stipulatio §. vlt. D. vt leg. no. cau.* atque etiam si modo non sit remissa à testatore, quoniam Constitutio Marci & Commodi, i. *l. 2.* cuius fit sæpe mentio in Pandectis, eam quocumque indicio voluntatis remitti permisit, alioquin valeret regula *l. nemo D. de leg. 1.* quæ & hodie valet in cautione, quæ etiam ex edicto prætoris, vel ex SC. de vsufructu interponitur, *l. pen. hoc t. l. 1. §. de vsufr. l. 8. D. de vsufr. ear. rer. &c* quia deficit Constitutio, quæ hoc testatori permiserit. Et hic est finis huius tractatus de successione quæ iure ciuili competit ex testamento, deque his quæ testamento vel codicillis relinquuntur.

LIV. ENARRATIO.

Legatarius mittitur in poss.] Vt in *l. 1. §. 1. D. eod. &* *l. 6. hoc t.*

Custodiæ perpetuæ causa] Non possidemus, sed Prætor magis custodiam rerum permittit, *l. cum legatorum 12 D. de qu. b. ex caus. in poss. eat. & d. l. 6.*

Et aditam hereditatem] *l. si à te 10. D. vt legator. seruan. cau.*

Id est, l. 2.] *Et l. 7.* in qua verba illa, *& D. commodum* à libris vett. abesse quidam testantur. Sunt tamen in Brodæi codice perantiquo. Seuerum enim in diuos Commodum retulisse scribit Ælius Spartianus in Seuero. & in nummo D. Commodus appellatur apud Hubertum Goltzium in thesauro rei antiq.

Quocumque indicio] Sic leg. in *d. l. 2.* vt in *l. auia 77. §. cæter. D. de cond. & demonstr.* In veteri tamen Brodæi legitur, iudicio.

LV. *De suis & legitimis liberis & ex filia nepotibus ab intestato venientibus.*

V. tit. 1. lib. 3. Inst. & t. 16 lib. 38. ff.

AB hoc titulo incipit tractatus de hereditate intestatorum, quæ iure ciuili defertur, & primo quidem loco suis & legitimis liberis siue naturales sint, siue adoptiui, *l. 5.* siue nati tempore morientis, siue postumi, *l. 4.* siue ex parente ingenuo, siue ex libertino, *l. 7.* Et hi quidem sui liberi ipso iure heredes existunt etiam ignorantes & inuiti, *l. 3. §. pen. D. de suis & leg. lib.* & præferuntur matri defuncti, *d. l. pen.* imo & filii qui nec sui, nec legitimi sunt, sed tanquam legitimi ex SC. Orfitiano ad hereditatem matris vocantur, ex *d. l. per.* præferuntur auiæ. i. matri defunctæ matris: quia liberis quam parentibus debetur hereditas. Item sui liberi etiam si ignorantes se heredes extitisse, naturæ concesserint, hereditatem parentum transmittunt ad heredes quoscunque, *l. 8. hoc t. l. 3. l. cum antiquioribus §. de iure delib.* Recte autem in hoc t. de suis & legitimis liberis: nam & si quicunque legitimi sunt, non sint sui, omnes tamen qui sunt sui, & legitimi sunt, *l. de bon. § 1. D. de Carb. edic. l. 2. D. vnde leg. l. 1. §. sed videamus, D. de succ. edic. l. 1. C. §. ff. de grad. & adf. l. filius, D. de suis & leg. her. l. vlt. §. de codicill.* & contra qui non sunt sui liberi, nec legitimi sunt, *l. scripto, D. vnde lib.* veluti filii emancipati, vel naturales tantum, vel spurii. Notandum inter suos iure ciuili, i. ex 12. vocari ad intestati successionem nepotes ex filio, vel filiis iam mortuis pariter cum filiis defuncti superstitibus, licet legitimi tantum sint non sui, in stirpes, i. in portionem patris sui, non in capita, eadem successionis ratione seruata, si non existentibus filiis plures sint nepotes ex diuersis filiis varij numeri, *l. 2. & 3.* quam & prætor sequitur, *l. si in adoptionem. §. vlt. D. de bon poss. cont. tab. l. si nepotes, D. de coll. bon.* Imo & ex Constitutione Valentiniani & Theodosij nepotes ex filia inter suos in locum & portionem matris cum diminutione trientis, & inter legitimos cum diminutione quadrantis, *l. 4. C. Theod. de leg. her.* & Iustiniani *l. vlt. & Nou. 18. & 118.* sine diminutione, licet neque sui sint, neque legitimi. Illud etiam notandum est, *l. 1. huius t.* quæ non est de liberis, sed de agnatis, ex transuerso, ideo statim positam fuisse initio huius tractatus, vt intelligeremus, in successionibus intestatorum quid iuri ciuili & iuri prætorio interesset, quod collata & coniuncta *l. 2. §. qui admitti*, apparebit statim. Ius prætorium per se solum esse temporarium, Ius ciuile perpetuum.

LV. ENARRATIO.

QVia liberis quam parentibus] Pro magis quam parentibus, *l. nam et si 15. D. de inoff. testam. l. scripto 7. D. vnde lib.*

Naturæ concesserint] Sic loquitur *lex 1. §. t. prox.* Sallustius in Iugurth. *Pater naturæ concessit.*

Ad heredes quoscumque] Siue liberi, siue parentes, siue extranei sint.

Vel naturales tantum] Quæsiti ex concubinatu.

Non in capita] κατ' ἴσου.

Cum deminutione trientis] Qui adcrescit suis.

Cum deminutione quadrantis] Qui adcrescit adgnatis.

Qui iuri ciuili & præt. interesset] An sicut Tertullianus Apologet. cap. 33. *interest homini Deo cedere.*

Ius ciuile perpetuum] Vide ad t. 30.

LVI. *Ad SC. Tertyllianum.*

V. lib. 3. Inst. t. 3. & lib. 38. ff. t. 17.

POst liberos mater vocatur ad hereditatem defuncti intestati tanquam legitima heres non ex 12. tab. quia cognata non agnata est, nisi in manum viri conuenerit: sed ex SC. Tertylliano: & retro ad hereditatem matris intestatæ filij vocantur tanquam legitimi heredes, non ex lege 12. sed ex SC. Orphitiano. Antiquius est Tertyllianum Orphitiano. & ideo de SC. Tertylliano titulus præcedit. & ex hoc quidem mater cuiuscunque ætatis filio succedit, cum tamen ipse matri ex SC. Orphitiano si infans sit, per se non succedat, sed per tutorem, vel patrem, *l. 1. hoc t. l. si infanti. §. de iur. delib. l. seruo inuito §. si pupillo D. ad Treb.* Item ex SC. Orphitiano filius excludit parentes & fratres consanguineos matris *l. pen. §. t. prox. l. 1. & 4. t. seq.* Ex SC. Tertylliano pater excludit matrem aut iure ciuili, si in emancipatione manumissor fuerit, aut iure præt. si non fuerit manumissor, *l. 2. hoc t. l. 10. D. de suis & leg. her.* Item fratres consanguinei, siue soli sint, siue permisti sororibus consanguineis, excludunt matrem, non vterini, aut naturales, *l. Lucius, D. de vulg. sub t.* Sorores autem consanguineæ, si solæ sint, pariter admittuntur cum matre, ita vt ferant partem dimidiam, & mater al-

teram dimidiam. At ex *l. vlt. huius t.* cum qua coniungenda est *l. vlt* ꝟ. *de iur. del.* non est differentia inter fratres consanguineos & vterinos, & cum fratribus quoque mater vocatur in virilem, & ex ea in *l. mater hoc t.* Tribonianus scripsit, sororibus & fratribus, cum in Cod. Theod. tantum esset scriptum, Sororibus, vt Anianus legit, & lex ipsa indicat, vel fratribus tantum, pro sororibus, quia ante hanc *l. vl.* fratres omnino matrem excludebant. Sed postea Iustiniano placuit, vt & cum sororibus mater veniret tantum in virilem, *Nou. 22.* & nouissime concurrentibus fratribus & sororibus & patre & matre, longe aliter quam definiat, *d. l. vl. ad Tertyl. & l. vlt. inf. Com. de succes.* vt omnes succederent pro virilibus portionibus, & viriles retinerent plenas sine deductione vsusfructus, *Nou. 84. & 118.* & hoc si vidua permansisset mater. In ea que iterum nupsit post annum luctus sublata *l. mater hoc t. & l. 3. §. vl.* ꝟ. *de sec. nup.* vt variauerit Iustinianus docui *Nou. 2.* De ea quæ iterum nupsit intra annum, est duntaxat in *hoc t. l. 4.* Duo sunt casus quibus cessat SC. Tertyllianum, vnus *l. 3.* alter *l. pen.*

LVI. Enarratio.

Nisi in manum viri conuenerit] Materfamilias, quæ in manum viri conuenit, suorum numero est. Vide Cuiac. Obseru. libro 6. cap. vlt. & ꝟ. t. 18.

Si infans sit] Si vero fari possit, per se, id est, per aditionem suam tutore auctore. Sic hanc legem intelligunt, Ioannes Faber Odofredus, & Fulgosius. aliter Pet. Fab. Semestrium lib. 11. cap. 12.

Pater excludit matrem] *l. 2. §. obijcitur, D. eod.*

Aut naturales] In seruitute aut cõcubinatu quęsiti.

Vt omnes succederunt] Etiamsi filij sunt in potestate patris.

In ea quæ iterum nupsit] In bonis profectis à patre mater quæ iterum nubit, vsumfructum tantum habet, in cæteris plenam proprietatem.

In hoc tit. lex 4.] In qua notanda verba illa, *forte fatali obierit*, vt in *l. 1.* ꝟ. *t. vl.* Excerpta vett. Glossis: *forte fatali*, ἰδίῳ θανάτῳ. sua morte.

LVII. *Ad SC. Orphitianum.*

V. lib. 3. Inst. t. 4. in & d. t. 17.

Post SC. Tertyllianum sequitur Orphitianum, ex quo filij pari iure vocantur ad hereditatem matris intestatæ, exclusis omnibus agnatis matris, vt mater ad hereditatem filiorum intestatorum ex SC. Tertylliano. Et notandum quod ait *l. pen.* ꝟ. *de suis & leg. lib.* filios matri ipso iure succedere: quod non est citra aditionem vel gestionem pro herede, vt cum dicimus suos ipso iure heredes existere, *l. in suis, de suis & leg. her. l. pen. §. pen. de bon. lib.* sed citra cretionis solemnitatem, quæ hodie sublata est, & citra bon. possessionem l. 3. hoc t. quia non prætoris, sed SC. Orphitiani beneficio admittuntur ad hereditatem matris, *l. 1. Cod. Th. de leg. her. l. 1. Cod. Theod. de cret. vel bon. pos.* quod etiam de suis heredibus dicitur, & de legitimis omnibus heredibus, & de testamentariis dici potest, *l. 13* ꝟ. *de iure delib. l. 7. D. de inoff. test. l. 4. t. seq l. omnium.* ꝟ. *de testam.* Eam vero non aliter adquirunt quam si adierint, vel se pro herede gesserint. Paulus IIII. *Sent. eod. t.* Filius maternam hereditatem eandemque legitimam nisi adeundo quærere non potest. Et quam ita non adquisierint, sane in heredem non transmittunt, sed deficientium portio adcrescit reliquis, qui adierunt, vt in specie *l. 2. huius t. l. si ex pluribus. D. de suis & leg. her.* vel hereditas redit ad agnatos defunctæ matris. Nec obstat *l. 1.* ꝟ. *t. 52.* quia de testamentariis heredibus est, non de legitimis, nec cum sit noua, ausim eam producere ad legitimos; fateor tamen eos si moriantur intra annum scientes sibi esse ab intestato delatam hereditatem matris, ius deliberandi transmittere ad heredes, *l. cum antiquioribus*, ꝟ, *de iure delib.* vt hic recte notat Accursius.

LVII. Enarratio.

Citra bonorum possessionem] Græci ad *leg. 3. hoc t. Quoniam enim Senatusconsultum Orphitianum est iuris ciuilis, merito nec bonorum possessione indigent, qui ex eo vocantur ad hereditatem: sed possunt tanquam iure ciuili heredes pro herede gerere.*

Non de legitimis] Idem scribit Fulgosius ad *legi 1. num. 3.*

LVIII. *De legitimis heredibus.*

V. lib. 3. Inst. tit. 2. & lib. 38. D. t. 16.

Post suos heredes iure ciuili ad hereditatem ingenuorum vocantur legitimi, i. agnati ex lege 12. tab. vel ex lege Concilia. ac primum quidem consanguinei, i. fratres & sorores qui quæve in eiusdem patris, cum is moreretur, potestate fuerunt, *l. 4.* ꝟ. *de suis & leg. lib. l. 1. 5 6. hoc tit.* excluso patre & matre, vt olim obtinuit, vt hodie obtinet, simul admissis omnibus pleno iure pro virilibus portionibus ex *Nou. 118.* Et hi quidem fratres vel sorores præferuntur filijs fratrum vel sororum iuxta *l. 3. & l. pen. §. vlt. hoc t.* quod fuit ius vetus. Iuxta *Nou. Iustiniani*, filii fratrum & sororum repræsentant vicem patrum suorum, vt pro stirpibus concurrant cum fratribus & sororibus defuncti vel defunctæ, itemque vt excludant defuncti fratres ex eodem patre tantum, vel ex eadem matre tantum, si pater eorum fuerit defuncto frater ex eodem patre & ex eadem matre, itemque vt excludant patruos, auunculos, amitas, materteras defuncti intestati. Et his tribus casibus exceptis in linea collaterali non est repræsentationi locus, &, aliter quam in linea directa, semper proximior inferiorem excludit, & hereditas distribuitur in capita non in stirpes. Notandum est quod ait *d. l. 3.* consanguinitatis iure etiam fœminas ad legitimam hereditatem admitti. quod ex l. 12. tab. obtinuit etiam in omni iure agnationis, perinde atque in iure liberorum. At lex Voconia vltra consanguineas non admisit fœminas ad legitimam hereditatem, i. vt neque agnatis maribus, deque sibi inuicem agnatæ succederent. ideoque iuris auctores consanguineos separauerunt ab agnatis in hoc iure hereditatis intestatorum, & agnatos definierunt esse virilis sexus personas, *l. 2. §. 1. D. de suis & leg. her.* quia post consanguineas muliebris sexus personæ licet agnatæ sint, non admittuntur lege Voconia, quæ obtinuit vsque ad ætatem Iustiniani, qui *l. pen. hoc tit.* restituit ius antiquum, vt quemadmodum liberi, ita agnati iure legitimo succedant sine vlla discretione sexus, & sit ius æquabile, vt quemadmodum fœminis agnatis agnati succedunt, ita maribus & fœminis agnatis agnatæ ab intestato in infinitum succedant, ne paternum vitium, ex quo, vt ait secundum Stoïcorum sententiam, fœminea proles processit, ipsi proli noceat. Vt autem nulla habita discretione sexus, Iustinianus agnatos admittit cuiuscunque gradus, restituta lege 12. tab. & abolita Voconia, ita paulatim etiam cognatos admisit, nulla habita discretione

cretione agnationis & cognationis: ac primum quidem fratres ex eodem patre tantum, qui agnati sunt, & fratres vterinos, qui sunt cognati, simul admittit ad hereditatem defuncti fratris intestati sine liberis, *l. vlt. hoc t. l. vlt. §. ad SC. Tertul.* quod ex Nouellis, & ex *l. vlt. t. seq.* ita accipiendum est, si defuncto non sint fratres vtroque parente cognati, vel horum fratrum filij. Hi enim præcellunt, & illos excludunt. Item ex Constitutione Anastasij à Iustiniano approbata & adaucta, fratres emancipati ex rescripto principis, reseruato iure legitimarum hereditatum, quod genus emancipationis Anastasius introduxit, vel etiam, vt Iustinianus adiicit in *l. 13.* emancipati alio legitimo modo, puta ex 12 tab. vel ex Constitutione Iustiniani; fratres, inquam, emancipati, licet agnati B non sint, & fratres in familia retenti, simul admittuntur ad legitimam hereditatem, & tutelam, & curationem fratris in familia retenti vel emancipati, *l. 11. h. t. l. 4. §. de leg. tut. l. 5. §. de cur. fur.* & cum fratribus in familia retentis ex Anastasij quidem Constitutione cum deminutione trientis, vt Theophilus explicat in *§. 1. de succ. cog.* hodie sine vlla deminutione ex *l. vlt. huius t.* Et excludunt agnatos & patrem defuncti: ita tamen, vt si retentus in familia vita decesserit, pater in bonis eius aduentitiis retineat vsumfructum totum quem habuit eo viuo, vt *l. vlt. §. §. ad Tertul.* vel si emancipatus sit, in bonis quæ ab eo peruenerunt ad fratres superstites qui in patris potestate sunt, æque pater habet vsumfructum totum *l. 13.* C *hoc tit.* vel si fratres superstites sui iuris fuerint, vsusfructus bessem non quasi adquisitum sibi per eos, sed quasi lege concessum, *d. l. vlt. §. pen.* quod omne vt *Nouel.* 118 immutauerit, iam satis adnotauit supra. Quod autem placet Anastasio, vt bona emancipati fratris ab intestato omnibus fratribus deferantur ab eo, *l. 13.* excipit bona à matre profecta, quæ ad eos tantum fratres pertinent, qui ex eadem matre sunt. vnde ducitur quod vulgo iactatur, Materna maternis cedere, paterna paternis. Quod item Anastasius dedit fratribus emancipatis, id etiam Iustinianus dedit *l. vlt.* filiis fratrum emancipatorum, vt simul veniant cum filiis fratrum retentorum in familia, hoc quoque casu non habita discretione agnationis & cognationis; & similiter, *l. pen. §. vlt.* pari iure esse vult filios fratrum, & filios sororum, quamuis hi cognati, D illi agnati sint. & ita paulatim eo ventum est, vt *Nou.* 118. penitus tolleretur differentia agnationis & cognationis, quæ & ciuili & prætorio iure recepta erat abrogata *l. 5. 7. 9. huius tit.* Iura noua paulatim ampliantur & crescunt, *l. 11. §. si rem in fi. de leg. 3.* & vetera æque sic dissoluuntur melius quam discinduntur. Videnda ad hæc sunt, quæ de *l. 1. & 11.* scripsi Obseru. 18. cap. 18.

LVIII. Enarratio.

Vel ex lege Cornelia] Si apud hostes decesserint, *l. 8 hoc t.*

Iuxta Nou. Iustin. filij fratrum] Quod si soli sint fratrum filii, non parentes, non fratres, succedunt in capita, vt scribit Cuiac. ad d. Nou. 118. & Feudor. E libro 11. cap. 11. quæ fuit Azonis sententia heic in Summa num. 7. Odofredi, vt refert Fulgosius in authent. cessante, hoc t. & aliorum veterum interpretum, dissentiente Accursio Azonis studioso, & Dyno, quem refert Ioannes Faber ad *d. authent. cessan. c.* vide disputationem forensem Antonij Fabri de patrui hereditate inter solos fratrum filios.

Aliter quam in linea directa] In linea directa proximior vlteriorem non excludit: vt puta nepos ex alio A filio iam mortuo non excluditur à filio, propter ius repræsentationis.

At lex Voconia vltra consanguin.] *§. cæterum 3. Inst. de legit. adgnat. success.* Paulus *Sent. libro 4. t. 8. §. feminæ.*

Sine vlla discretione sexus] Sic loquitur Paulus *4. Sententiar. t. 8. §. feminæ.*

Secundum Stoïcorum sententiam] Vide Censorinum de die nat. c. 5. S. Chrysostomum in D. Pauli epist. ad Ephes. c. 5.

Quod ex Nouel.] *Nouella 118.*

In familia retenti vel emanc. l. 11. h. t.] In qua verba illa, *collationibus tamen* &c. subdititia esse Cuiacius obseruat lib. 18. cap. 23. Certe absunt à veteri Iuliani Brodæi, nec etiam Gallicus interpres Codicis ea adgnouit.

LIX. *Communia de successoribus.*

QVid his verbis significatur? an proponi sub hoc titulo communia quæ sunt successionibus ex testamento & ab intestato? minime. nec enim in eo vlla lex pertinet ad successionem testamentariam. an igitur, quia initio huius libri dixit de successionibus intestatorum, quæ iure prætorio deferuntur. i. de bonorum possessionibus, quæ dabantur olim per septem gradus, hodie per quatuor; postea vero dixit de hereditatibus intestatorum, quæ iure ciuili deferuntur agnatis solis, gentilitio iure desuetudine abolito. ac primum quidem suis, deinde consanguineis, tum reliquis agnatis, nunc proponit communia quæ sunt vtriusque successionis ciuilis & prætoriæ, vtriusque iuris ciuilis & prætorij. quod & ita nominatim est expressum, *l. 2. 3. 5. 10* & in *l 7* nulla successio, i. neq; ciuilis, neque honoraria, quomodo etiam explicanda est *l. 4* coniuncta, *l. liber. §. de pet. her. & l. Arianus, §. de lib. cau.* quia & apud prætorem seruus pro nullo habetur, *l. 1. D. de iur. del. l. nullo, D. ad legem Corneliam de fal.* 5. Nemo etiam dubitat quin regula *l. 8.* pertineat ad vtramque successionem ab intestato. itemque definitio *l. 9.* quæ SC. Claudianum ostendit, non perinde locum habere in libero homine, atque in libera muliere. Nec minus communis est *l. 6.* nam quod in ea est de auunculo, idem dici de patruo potest. itemque quod *l. 1.* de bonorum possessione, idem de legitima hereditate ex Anastasij Constitutione. Sola est *l. vlt.* quæ magis quasi nodo quodam nectit hunc titulum cum sequenti, quam commune quidquam tradit vtrique successioni & iuri, vt & *§. tit. 25 l. vlt.* magis docuimus poni ad eliciendum vinciendumque titulum sequentem, quam quod ad illum t. proprie pertineat.

LIX. Enarratio.

GEntilitio iure desuet. abolito] Vide Cuiacium sup.

Et in l. 7.] In qua liber vetus Iuliani Brodæi recte, *promittitur*, vt in Basil. ἐπαγγέλλεται.

LX. *De bonis maternis, & materni generis.*

QVæ hactenus dicta sunt de hereditatibus intestatorum ad patresf. pertinent, non ad filiosf. nam lex 12. tab. quæ successionum ab intestato ordinē fecit, de patref. loquitur non de filiof. vt M. T. retulit, *Si paterf. intestato moritur,* resumpto patrisf. verbo ex anteriori capite. *Paterf. vti leg. ssit, &c.* & ideo quæ filiusf. relinquit post mortem suam, bona potius aut peculia, quam hereditates dicuntur. Potest enim quæ-

A dam habere propria aut tanquam propria. Ea vero aut castrensia sunt, siue militaria, aut pagana: & castrensia, aut quasi castrensia. & pagana rursus, aut profectitia, aut aduentitia. Castrensia quæ adquirit occasione armatæ militiæ. Quasi castrensia quæ occasione togatæ, vrbanæ, forensis, literatæ militiæ. Profectitia quæ ex re patris in cuius potestate est, quod proprie patrimonium dicitur, vt bona materna matrimonium Senecæ, Suetonio, Valerio, D. Augustino, & & bona fraterna Fratrimonium in libro notarum Senecæ. Aduentitia quæ alius quilibet ei dedit vel reliquit, vt bona materna & materni generis, de quibus est hic titulus. Materna sunt quæ mater ei dedit vel reliquit. Materni generis, quæ auus aut proauus maternus, auia aut proauia materna. B Et castrensia quidem, ac quasi castrensia propria sunt filiif. pleno iure, vt nec vsusf. ad patrem pertineat, nec præmium emancipationis, *l. 6. §. 1. & §. cum autem tit. seq.* & mortuo patre, præcipua ab eo retinentur, nec conferuntur fratribus, & in his quandiu viuit iure patrisf. fungitur, & testamentarium heredem habere potest: sed si moriatur intestatus, vel capite damnetur superstite patre, legitimum heredem habere non potest; quia pater ea bona tanquam rem suam, non tanquam rem, hereditatemve filii suo iure occupat, atque ita quantum ad ea bona attinet, filiusf. viuit, vt paterf. moritur, vt filiusf. si testatus non sit. Sic virgo vestalis testamentarium heredem habere potuit, & tamen, vt Labeo scribit in cōmentariis ad leges 12. tab. ei ab intestato nemo heres esse potuit; C sed bona in publicum redigebantur. Sic spado cubicularius principis testamentarium heredē habere potuit, non legitimum, vt docui Obs. 17. c. 24. Profectitia autem bona proculdubio patris sunt pleno iure, non per vsumfructum tantum, & in eis filiusf. neque testamentarium, neque legitimum heredem habere potest. Idem olim obtinuit in bonis aduentitiis quibuscunque: Nam & bona materna filiif. patri pleno iure adquirebantur, vt Thalelæus & Accursius notant recte in *l. 1. huius tit.* & probat *l. 6. in pr. & l. filiusf. D. de adquir. her. l. 1. §. qui operas ad Tertyl. l. 3. §. verbum de don. int. vir. & vx. l. 1. C. de lib. exh.* At ex edicto Constantini, id est, *l. 1. huius tit.* vsusfructus tantum bonorum D maternorum pertinet ad patrem, quod *l. 2.* trahit etiam ad bona materni generis, vt & sicut castrensia filiusf. mortuo patre ea præcipua habeat, nec conferat fratribus, vt *l. 4. tit. seq. l. vl. C. de collat.* & nihil mutat, si pater secundis nuptiis occupauerit domum, *l. vlt. hoc tit. l. de emancipatis, C. de leg. her. Nou. 22.* abrogata, *l. 3. Cod. Th. eod. tit.* Addit edictum Constantini debere patrem vti frui boni viri arbitratu, nec tamen ab eo exigit satisdationem fructuariam, vt *l. vlt. §. sin autem non habeat, tit. seq.* eundemque actiones ex causa eorum bonorum descendentes exercere, quia filiif. persona in iudicio legitima non est sine voluntate patris, per se, vel per procuratorem, cum & suo nomine agat pater; perinde, vt ait, ac si pleno iure dominus esset, & suis sumptibus. E Nec tamen ius alienandi vel pignerandi habet. Hanc absurditatem quam vocat *l. aut prætor, D. de iu. delib.* hoc casu admitti. Si quæras quid sit dicendum si postea quam ea bona obuenerunt filiofam. is à patre emancipatus sit, dicam emancipatione vsumfructum, quem in eis bonis iure potestatis habuit pater, extingui: Sed pro præmio emancipationis placuisse olim, vt pater, si vellet, eorum bonorum trientem retineret pleno iure, *l. 12. pen. C. Theod. eod.* hodie semissem tantum vsusfr. retinere posse, *l. 6. §. cum autem, tit. seq. l. vl. C. de eman. lib.* ad remunerandum beneficium emancipationis, quod est beneficium bonorum quærendorum, vt ait *l. 1. D. si à pat. man. fuer.* Et rursus si quæras quid sit dicendum, si ea bona obueniant filio iam emancipato, hoc expediet *l. 3.* quæ patri concedit virilem portionem vsusfructus, non tanquam adquisitam (nec enim per liberam personam quidquam adquiri potest) sed tanquam munus lege oblatum reuerentiæ patris manumissoris.

LX. ENARRATIO.

VT M. Tul. retulit] 11. de Inuent. & auctor ad Herenn. libro 1.

Vt bona materna matrimon.] Vide notas priores ad t. 1. Institutionis 11 in princ. & Nicolaum Fabrum ad controuersias Senecæ.

Et mortuo patre, præcipua] *l. cum duobus 52. §. idem Papinianus, D. pro soc.*

Vel capite damnetur] *l. 3. C. de bon. proscriptor.*

Vt Labeo scribit] A. Gellius refert libro 1. capite 12.

Vt Thalelæus] Lib. 45. Bas. t. 4.

Et Accursius] Et Raphaël Fulgosius ibid. numer. 1.

Quod lex 2. trahit etiam] Vetus Iuliani Brodæi habet, *qui ex patre.*

Quia filiifam. pers. in iudicio] *L. filiusfamilias 9. D. de obligat. & action.*

Vel per procuratorem] Thalelæus obseruat in hoc casu eum qui alieno nomine agit, procuratorem dare posse: regulariter enim qui alieno nomine agit, siue procurator, ante litem cōtestatam procuratorem dare non potest, *l. neque 11. C. de procur.* Cuiacius autem ait patrem suo nomine agere.

Nec tamen ius alienandi, vel pigner.] *L. 2. h. t.*

Hanc absurditatem] Est enim absurdum ei cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, vt est in *d. l. aut Prætor, §. 2.*

Quæ patri concedit vir. port. vsufructus] Siue vnus, siue plures sint filii emancipati, pater vsumfructum virilis portionis retinet beneficio constitutionis: cum enim in potestate esse desierit, pater vsumfructum retinere antea non poterat, vt ait Thalelæus.

Reuerentiæ patris manumiss.] Ad exemplum patroni, qui non quidem viui, sed tamen mortui liberti bonorum pro dimidia parte heres est. P. Faber.

LXI. *De bonis quæ liberis in potestate constitutis ex matrimonio, vel aliter adquiruntur, & eorum administratione.*

BOnis maternis & materni generis in hoc titulo adiungitur *l. 1. 3. 4.* quæ filiusf. vel filiaf. ex causa matrimonij adquirit, puta ex casu dotis quem maritus, vel ex casu donationis propter nuptias, quem vxor lucratur, soluto matrimonio, vel ex hereditate, legato, fideicommisso mariti vel vxoris, vt eodem iure sint, quo dictum est t. superiore, esse materna & materni generis. Ab his vero, quæ ex matrimonio adquirunt, recte *l. 2.* separat dotem, quam filiæ nomine, aut donationem propter nuptias, quam filii nomine pater dedit, quoniam ea sine vlla deminutione ad plenum redit ad patrem, soluto matrimonio, vel ipso iure, vel ex conuentione, vt ait *l. vlt. C. com. vtr. iud.* quia profectitia est, non aduentitia. Mortuo autem patre intestato, filiis superstitibus, ea dos vel donatio propter nuptias in commune redigitur. Ex testamento, si collatio bonorum fuerit à patre prohibita nominatim, vt exigit *N. 18* adscriptis heredib. extraneis, filij filiæq; dotes suas præcipuas habent, quę

ad patrem redierant. Testamento autem facto inter solos liberos, non habent eas præcipuas, nisi eatenus quatenus ex bonis suis pater aliis filiis dedit ex eadem causa, vel militiæ adipiscendæ gratia, *d. l. vlt.* Porro in *l. 5. huius t.* bonis, quæ ex matrimonio filiif. adquirunt, adiunguntur etiam quæ ex sponsalibus adquirunt, puta munera sponsalitia, quæ & sponsalia dicuntur, & ad extremum Iustinianus generaliter constituit l. 6. vt nullorum bonorum aduentitiorum dominium adquiratur patri per filiumf. aut filiamf. sed vt eorum vsufructu contentus sit. Et seruandum quibus gradibus res lente processerit, ne repentino quo iure populus vtebatur, eius, quod etiam factu difficile est, populo mandaretur obliuio. Quæstionis est, mortuo filiof. ad quem hodie pertineant bona eius aduentitia, & an heredem in eis habere possit. Et constat testamentarium heredem eum habere non posse, quia filiusf. testamenti factionem non habet, nisi de castrensibus, aut quasi castrensibus bonis ex priuilegio militiæ, non item de aduentitiis, quæ nec alienare aut obligare potest sine voluntate patris, *l. 2. ℸ. de cast. pec mil.* testamentum facere, nec voluntate patris, qui eorum bonorum vsumfr. habet, *l. vl. §. filiis, hoc tit.* imo nec si eorum quorumdam bonorum vsumfructum non habet, *l. Imperator, D. ad Treb. l. pen. s. qui test. fac. pos.* quia lex 12. tab. quæ ius testamenti faciundi dedit, de patref. loquitur, non de filiof. eademque ratione legitimum heredem non habet, sed omnia eius bona pater, qui superuixit, occupat iure peculii, etiam castrensia & quasi castrensia. At ex nouissimis Constitutionibus, si liberos filiusf. reliquerit, ad eos bona eius transeunt iure hereditatis potius quam ad patrem iure peculii, *l. 3. hoc t.* non quidem profectitia, quæ omnino redeunt ad patrem, à quo profecta sunt, sed aduentitia, reseruato vsufructu auo paterno, exceptis casibus quibus parenti nec vsusfructus aduentitiorum adquiritur, & vt quidam arbitrantur, etiam in castrensibus & quasi castrensibus pleno iure liberos suos heredes habet, si testatus non sit, ex *No.* 118. Post liberos vocatur fratres ex vtroque parente coniuncti vna cum matre si superfit, reseruato vsufructu patri: post hos, fratres ex vno parente, æque reseruato vsufructu patri, *l. 4. l. 6. §. sub hac & §. pen. hoc tit. l. vl. s. com. de succ. l. vlt. §. vlt. sup. ad Tertull. l. de emancipatis sup. de leg. her.* Et post hos omnes pater, non etiam auus paternus, licet defunctus in eius potestate fuerit, solo vsufructu reseruato auo paterno, *l. 3* Post patrem, auus in cuius potestate est. At supradicta *Nou.* hunc ordinem sustulit, defuncto filiof. sine liberis, patrem & matrem, & fratres iure hereditario admittens in bona eius aduentitia pro virilibus portionibus pleno iure, nullo reseruato vsufructu. Atque ita euenit, vt & si fratres superstites sint in potestate patris, virilis portionis eorum vsusfructus non pertineat ad patrem, qui est vnus casus quo bonorum aduentitiorum, puta fraternorum, vsusfructus non adquiritur patri. Sic vero etiam fit vt filiusf. legitimum heredem in eis bonis habeat, qui non potest habere testamentarium, vt è contrario in castrensibus testamentarium, non legitimum. Quod ad partem illam tituli: Et eorum administratione, Bonorum aduentitiorum quæ liberis adquiruntur, administratio pertinet ad parentem in cuius potestate sunt. Et administrationis partes eæ, exercere actiones consentiente filio, nisi absit vel fari non possit, *l. vlt. §. vbi autem in vnum*, exemplo tutorum, *l. 1. §. sufficit, D. de adm. tut.* vtque moris est absentibus iungi infantes, *l. 22. §. 1. D. de fid. lib.* impendere laborem & sumptum in lites ex fructibus, mancipia alere & vestire, exigere debitores, sol-

A uere creditores, nomine filii vendere vel obligare res mobiles aut immobiles legatorum à filio relictorum, vel æris alieni maxime vsurarii exsoluendi gratia. Nomine, inquam, filii, vt *l. vlt. §. sin autem as, & §. sin autem non habeat, & §. sed pater quidem*, non suo nomine, *l. 6. §. non autem.* Item res quæ oneri magis quam fructui, & pretium ex earum rerum venditione redactum insumere in rem filii, & vsuras ex fructibus, vel de suo fœneratoribus soluere, quæ eis debentur ob pecuniam ab eo tardius solutam. Denique tueri res summa diligentia, *l. 1. s. t. prox.* Nam vt in procuratore, tutore, curatore, ita in quolibet administratore exigitur asperitas & diligentia magna. Martialis. *Sane certum & asper homo, Procuratorem vultu*

B *qui præferat ipso.* Sed non quæ ab aliis administratoribus exiguntur, & à patre desiderari verecundum est, non vt satisdet res saluas fore, non vt bona eius pro officio administrationis tacito iure obligata sint, nisi secundis nuptiis occupauerit domum, quo casu non omnium quidem bonorum aduentitiorum, sed eorum tantum nomine, quæ à matre vel à materno genere ad eum, vel ad filiumf. peruenerunt, bona eius filio tacito iure oppignerata sunt, vt *l. 6. §. vlt. h. t. l. si quis prioris §. vlt. s. de sec. nup.*

LXI. Enarratio.

C Mariti vel vxoris] Quid vero soceri, aut socrus? idem profecto sentiendum arbitror. P. Fab.

In commune redigitur] vt cætera bona.

Quæ & sponsalia dicuntur] Vide titulum 111. lib. 5. in fine.

Nec voluntate patris] *L. tam is. 25. §. 1. D. de donat. cau. mort.*

De patrefamilias loq.] Paterfamilias vti legassit, &c. vide s. t. 22

Imo non est hæc ratio, sed ea quam attuli libro 11. Semestr. cap. 23. testamentum esse actum legitimum, qui per alium fieri nequit, *l. nemo alieno, D. de reg. iur.* nec nisi vera & certa silentia, *l. in totum omnia, eod. t.* Adde, testamentum esse voluntatis nostræ, non alienæ sententiam, *l. 1. D. de testam.* velle

D autem non creditur alienæ subditus potestati, *l. velle, D. de regul. iur.* P. Faber.

Et vt quidam arbitrantur] Cuiacius ad *Nou. 118.* In peculium quoque castrense, vel quasi castrense filius lege succedit pleno iure. Alii in castrensibus, & quasi castrens. bonis, de quibus testamentum non fecit, negant habere legitimos heredes liberos suos. Vide Fulgosium heic num. 1.

Testamentar. non legitimum] Supra ibi, *eademque ratione.*

Soluere creditores] Vt creditorem absoluere in *l. & in contraria 7. D. de vsur.*

Martialis] Libro 5. 62. in Marianum.

E Verecundum est] Sed quæ ab aliis administratoribus exiguntur, & à patre desiderari inuerecundum est puta vt satisdet res saluas fore, & rationes administrationis reddat, vt bona eius, &c.

LXII. *De hereditatibus Decurionum, Nauiculariorum, Cohortalium, Militum & Fabricensium.*

Redit ad hereditates patrumf. intestatorum, vt doceat deficientibus legitimis & honorariis successoribus, in hereditatem patrisf. intestati non continuo admitti fiscum ex lege Iulia caducaria; sed preferri fisco quandoque ex Constitutionibus personas certas, corpora certa: vt moriente decurione intestato sine liberis, parentibus, agnatis, cognatis, vxore,

ordo siue curia in qua is erat, ei succedit, excluso fisco, *l. 4. hoc t. l. vnica Cod. Theod. de bon. decur.* & similiter moriente nauiculario, corpus nauiculariorum ei succedit, excluso fisco, *l. 1. hoc t.* quæ merito scripta est ad præfectum annonæ, quoniam sub cura & dispositione eius erat corpus nauiculariorum, qui annonæ vrbis seruiunt, & idem cauetur *Nouel.* Valentiniani *de nauicularus amnicis.* Item si quis eorum qui in legione aut vexillatione comitatensi, vel cuneo militabat, decesserit sine heredibus, ei succedit legio, aut cuneus, aut vexillatio in qua militabat, remoto fisco, *l. 2. hoc tit. l. 6. §. eius qui D. de iniust. rup.* & inde librarii caducorum in castris *l. vlt. D. de iu. im.* nec obstat *l. 2. D. de vet. & mil. suc.* quoniam ex vicinitate legis primæ, & ex inscriptione, de milite tantum capite damnato & bonis castrensibus accipienda est. Additur in .3. mortuo cohortali. i. officiali præsidis prouinciæ sine heredibus, cohortales eiusdem prouinciæ ei succedere, excluso fisco, qui perpetui quidem in prouinciis, sed gregarii & vulgares erant, & quod in Basil. vel Harmenopulo ex hac *l. 3.* Ἐὰν ὁ ταπλὴς &c. sic debuit conuerti, *si cohortalis*, non si vilis, tenuis, abiectus homo. Postremo *l. vlt.* ostendit Fabricensi mortuo sine testamento & sine herede legitimo vel honorario corpus Fabricensium succedere, excluso fisco. Hi recipiebantur in Fabricis publicis ex nominatione totius corporis, quæ pro fide erat, adeo vt si quid gessisset Fabricensis, quem corpus nominasset in fraudem fiscieo, nomine fisco teneretur. Et hi nominatores, creatores dicuntur in hac *l. vlt.* vt iampridem ostendi esse legendum in *l. si quos, C. de decur.* vt in Basil, ὡς ἂν χειροτονητὰ, non creditores. His vero qui hoc tit. recensentur corporibus, quæ fiscum excludunt, etiam adiungi oportet Ecclesiam aut Monasterium, cui quis se deuouit, si forte moriatur nullo herede relicto, *l. si quis presbyt. C. de episc. & cl.* & arcam præfecti prætorio, mortuo præfectiano similiter, *l. 3. C. de appar. præf. præt.* & consortes liberalitatis principalis, *l. 1. C. si lib. Imp. soc.*

LXII. ENARRATIO.

VEl Harmenopulo] Libro 5. t. 8. §. 107.

Fabricensi] Fabricenses, qui arma fabricant in publicis Fabricis. φαβρικήσιοι, Cedreno pag. 168. edit. Reg. φαβρικήσιοι, in Basilicis.

Ex nominatione totius corporis] Fabricenses enim necesse habent in locum defuncti alium substituere.

Quæ pro fide erat.] Pro fideiussione erat.

Eo nomine fisco teneretur] Et ita reip. ratione manebit indemnis, & Fabricenses sociorum suorum solatiis fruentur, qui damnis tenentur obnoxii, *d. l. vlt.* in qua rectius legi videtur, *tenentur*, vt in Basilicis κατέχονται.

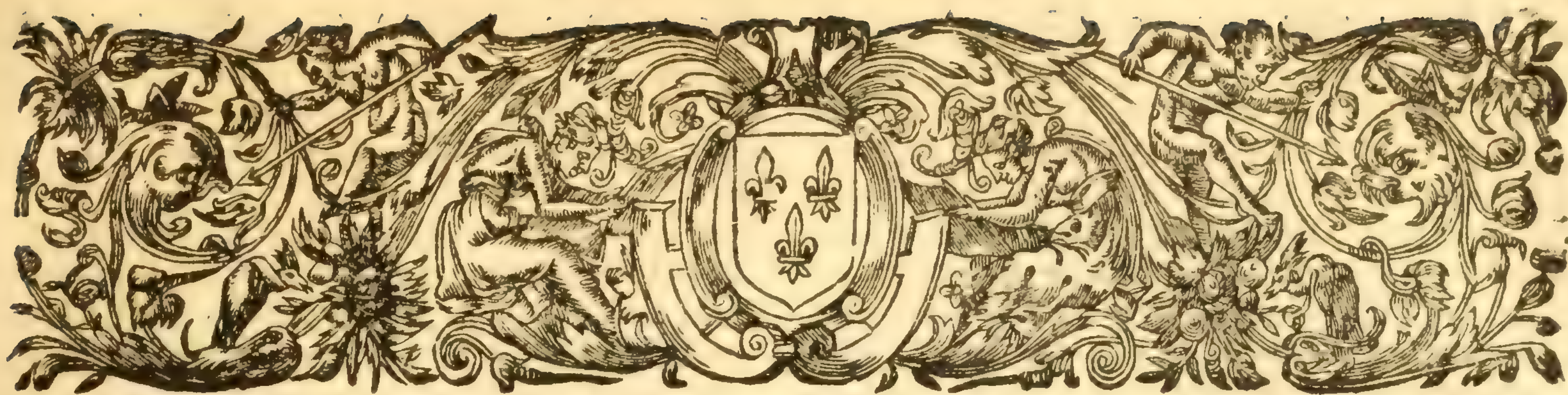

CODICIS IVSTINIANI LIBER SEPTIMVS.

TITVLVS PRIMVS.

DE VINDICTA ET APVD CONSILIVM MANVMISSIONE.

V. lib. 1. Instit. tit. 5. & 6. & lib. 40. D. tit. 1. & 2.

VT cohæreat hic liber cum superiore & tractatus qui initio eius instituitur de libertatibus, facile intelligemus, si repetamus lectione memoriáve ea quæ ante nobis tradita sunt. Cœpit Codex à iure sacro, ac deinde de iure publico nobis exposuit partes iuris ciuilis variáq; officia magistratuum, & quo ordine apud eos ageretur & quorum interuentu patrociniove, tum à tit. 28. libro 3. de actionibus tractatum inchoauit, qui quidem ius omne complectitur, & propositis variis actionibus tam in rem quam etiam in personam, quæ ex contractu, vel ex quasi contractu nascuntur, veluti tutelæ administratione, aut aditione hereditatis testamentariæ aut legitimæ, modo parat initio huius libri tractare de præiudicialibus actionibus in quibus quæstiò vertitur de statu hominum, puta liber quis sit, an seruus, ingenuus, an libertinus. Idcirco de manumissionibus dicere instituit, quibus ex seruis homines liberi & ciues Romani fiunt, & liberi libertini, non liberi ingenui. hi nascuntur. illi fiunt, *l. 8. tit. 14.* Et quia manumissio vel fit inter viuos, vel causa mortis, ab ea incipit hoc titulo, quæ fit inter viuos. Ea vero fit vindicta apud magistratum qui tribunali præest, *l. 5. §. vlt. l. 2. j. tit. 15.* veluti Prætorem aut Consulem in vrbe, & in prouinciis apud Præsidem aut Proconsulem, *l. 2. D. de off. proc. l. 1. de off. cons. l. laudabilem §. pen. s. de adu. diu. iud. l. si rogatus, D. de man. vind.* vel in consilio principis, *l. vlt. hoc tit. l. 2. s. de libert. & eor. lib.* & in antiqua inscriptione: PRISCVS MANVMISSVS AD CONSILIVM PROCVRATORIO NOMINE APVD DOMITIANVM IMP. vel apud magistratus municipales, quibus vt ait l. vlt huiusmodi ius competit, i. qui legis actionem habent, licet tribunal non habeant, cum & de plano expediri manumissio possit. Paulus 2. *Sent. tit. 25.* Apud magistratus municipales si habeant legis actionem, emancipa- A ri & manumitti potest. Vnde apparet manumissionem vindicta legis actionem fuisse, vt *l. vlt. j. de his qui à non dom. man. sunt*, idcirco nec iteratur, *l. 2. hoc tit.* nec fit per procuratorem, *l. 3.* nisi remedio mancipationis aut traditionis ante procuratori factæ, vt in legibus adductis ab Accursio in *d. l. 3.* At causa manumissionis probari potest per procuratorem, *l. etiam §. absens, D. eod.* Et per filium quoque familias pater manumittere suos seruos potest, maxime si mutus puta, vel surdus, solemnia manumissionis vindicta exequi non possit, quia ipsemet pater manumittere videtur, *l. si quis hac lege §. 1. D. qui à quib. man. l. matrimonij, C. de rit. nupt.* Potestas patris vel domini vnius personæ intellectum inducit in patre & filiof. B in domino & seruo, *l. si Pamphilo, D. de opt. leg.* & contra manumissio diuidit personas, vt eleganter Theophilus ait in § *an seruo Inst. de legat.* Nec tamen eadem ratione per seruum dominus vindicta manumittere potest: quia serui illegitima aut nulla persona est apud prætorem vel præsidem, etiam adhibita domini voluntate: filiif. & legitima cum iussu aut voluntate patris. & ita donatio à filiof. facta iussu aut voluntate patris ab ipso patre facta intelligitur, *l. 9. §. pen. D. de donat.* Non est autem necesse prætorem apud quem fit manumissio, cogere consilium. Nam & sine consilio de plano facta manumissio valet, modo is qui manumittit, sit maior 20. an. & qui manumittitur maior 30. vt Vlp. declarat libro Regularum, C alioquin consilio opus est & probatione causæ, quæ tamen semel probata, & libertate iam competente, frustra dicitur falsa, *l. 1. hoc tit. l. 9. D. eod.* In consilium in prouinciis adhibentur 20. recuperatores, in vrbe quinque Senatores, & quinque equites Romani, Prætore residente in medio, qui locus semper fuit & in conuiuio, & in incessu, & in consessu, in honore præcipuo. Sexto igitur loco. Cicero pro Cluentio: *Quid est Q. Naso cur tu in hoc sexto loco sedeas?* Vin-

dictæ nomen deduci à Vindice Vitelliorum seruo, qui prior cum libertate & ciuitatem Romanam accepit, fateor, & tribui virgulæ, quam dominus aut lictor vice domini imponit capiti serui manumittendi, & inde Claudianus: *Deductum Vindice morem lex celebrat*, i. lege agitur in manumittendis seruis vindicta. Ab eodem quoque vindiciæ nomen (sic legi in vet. T. Liuio) tractum est, quo significatur addictio & apprehensio possessionis. At cum impositio vindictæ in vsu esse desierit, & adhibitio lictoris, & verba solemnia domini, *l. ego, l. manumissio, D. eod.* & circumductiones serui, & salapittæ, *l. vlt. J. de em. lib.* & potuerit etiam manumissioni vindicta lex adiici, vt manumissus fieret Latinus, *l. vnica §. illo proculdubio, J. tit. 6.* recte dicam merito in *l. actus, D. de reg. iur.* inter actus legitimos non numerari manumissionem.

I. ENARRATIO.

VEluti Prætore] De Prætore Varro 5. de LL. *Necesse est aliquo eorum (do, dico, addico) vti verbo cum lege quid peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit, aut quem manumisit, ille nihilominus est liber, sed vitio.*

Huiusmodi ius competit] Quibus legis actio data est, quibus id concessum est, vt etiam ait Fulgosius: puta lege, vel Senatusconsulto, vel à principe, vt in *l. muto 6. §. 2. D. de tutel.*

Cum & de plano] *L. non est 7. D. de manum. ss. vind.*

Idcirco nec iteratur] Atqui manumissio, quæ actus est legitimus, iteratur tamen. vnde si quis manumissus, etiam vindicta, intra ann. tamen 30. libertatem Latinam acceperit, quia non potuit Romanam, iteratione fiet ciuis Romanus, teste Vlp. in *Fragm.* Institut. tit. 2. Notaui nonnihil ad leg. Nemo alieno, & *l. actus legit. de reg. iur.* P. Faber.

Nec fit per procuratorem] Quia nemo alieno nomine lege agere potest, *l. nemo 123. D. de reg. iur.*

Maxime si mutus] *L. surdi 10. D. eod.*

Vt Vlp. declarat. libro Regul.] *Tit. 1 §. eadem lege, & §. seq.*

Frustra dicatur falsa l. 1. hoc tit.] Non solet status in dubium vocari, si dicantur falsa demonstratione liberati, vt est in *d. l. 1.* id est, ἀπὸ ψευδοῦς αἰτίας, vt vertunt Basilica: nec enim causa manumittendi cohæret manumissioni, sicut nec causa legandi legato, *l. cum tale 72. §. falsam causam, D. de condit. & demonstrat.* Fulgosius heic, quem vide.

XX. Recuperatores] Vide Theophilum *Institutionis 1. tit. 6. §. 4.*

Prætore resid. in medio, qui locus semper fuit &c.] Dico ad *tit. de Atil. tut.* Gelazius Cyzicenus in Act. Concilij Nicæni cap. 8. καὶ ἐνστάσης τῆς προθεσμίας εἰς μέσον καθίσας ὁ βασιλεὺς, &c. *cumque dies statutus venisset, in medio consedit Imperator.*

Vindiciæ nomen] V. quæ dixi in comment. ad Instit. tit. 5. libri 1.

Claudianus] 4. de consulatu Honorij.

In veteri T. Liuio] Libro 2. capite 5. vbi tamen editio castigatissima 5. c. & doctissimi Ioannis Frederici Gronouij, *vindicta* retinet.

At cum impositio &c.] Hoc non obstare quo minus sit actus legitimus manumissio docui cap. 24. lib. 2. Sem. P. Faber.

Circumductiones] Seneca in epistola 8. *Philosophiæ seruias oportet vt tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subiecit, & traditur statim circumagitur.* Appianus 4. ciuil. τῆς δὲ πιστοτάτου τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν ὡς ἔθος ἐπὶ Ῥωμαίοις ἐλευθερῶν: *Fidelissimum seruum dextera prehensum circumegit, vt mos est Romanis in seruis suis liberandis.*

Salapittæ] Glossæ Philoxeni: *Salapitta*, ῥάπισμα.

Non numerari manumiss.] Atqui non omnes ibi actus legitimi enumerantur: nos enim alios complures iudicabimus cap. 23. & 24. lib. 2. Semestr. & vide quæ scripsi ad *l. actus l. 77.* vbi his argumentis respondeo. P. Faber.

II. *De testamentaria manumissione.*

V. tit. 4. D. eodem lib.

CAusa mortis fit manumissio quæ fit testamento: hæc relinquitur, illa imponitur, *l. 1. §. pen. J. de com. ser. man.* & hæc, aut fit iure directo, aut iure fideicommissi. directa, de qua est hic titulus, ex 12. tab. proficiscitur, fideicommissariam tuetur prætor. & rursus directa non potest relinqui codicillis non confirmatis, fideicommissaria potest, *l. libertates, D. eod.* Item directa libertas testamento relicta à minore xx. an. non valet; fideicommissaria valet, si iustam manumittendi causam habuerit, quam & si inter viuos seruum manumisisset, approbaturus consilio erat, *l. 5. tit. 4. l. 4. nona de test. mil. l. 4. §. item si minor. de fid. lib.* Et directa seruis tantum propriis relinquitur, *l. 9.* fideicommissaria etiam alienis, *l. 6. tit. 4.* & purè directis verbis manumissus, nullo iure impediente, libertus est Orcinus, *l. 10.* per fideicommissum manumissus libertus est eius à quo manumissus est, *l. 7. t. 4.* Et sub condicione, vel in diem directo manumissus est statuliber, per speciem fideicommissi quasi statuliber. Et in directa libertate fraus creditorum æstimatur ex euentu & consilio; & fideicommissaria ex euentu solo, quia illa datur proprie, hæc petitur, & etiamsi consilium fraudandi absit, præstari non debet, nisi deducto ære alieno, vt J. *tit. 11. & l. 4. §. si quis autem, D. de fid. lib.* Quæ autem directa libertas semel competit adita hereditate ab extraneo, vel suo herede existente statim à morte testatoris, non reuocatur, etiamsi postea heres per in integrum restitutionem abstinuerit hereditate, *l. 3. hoc titulo l. sciendum, D. eod. l. 4. §. quid ergo, D. de fid. lib.* etiã si postea ei qui prior petiit bona sibi addici libertatum conseruandarum causa, & hereditatem adiuit, bona abstrahantur ab alio, qui creditoribus & manumissis meliorem conditionem offerat, *l. vlt. in fine h. t.* etiamsi heredi qui semel ex testamento adiuit, postea legitimus heres euincat hereditatem perlusorio iudicio, quod *l. 2.* ait esse ex Constitutione D. Pij, cuius etiam fit mentio in *l. à sententia, & l. si perlusorio, D. de appell.* Nihil est quod difficilius reuocetur quam libertas. Quamobrem ne olim testamento data adimi potuit. At si ideo non adeatur hereditas, neque ex testamento, neque ab intestato, quod nimis ex ære alieno laboret, libertatum relictarum conseruandarum gratia simul atque famæ defuncti, quæ laboraret si nomine eius bona distraherentur, licet seruo testamento manumisso satisdationem offerre creditoribus pecuniæ debitæ, vel partis, prout inter eum & illos conuenerit, & polliceri manumissis libertates, atque ita hereditatem & libertates obtinere, fisco excluso, ex Constitutione D. Marci, de qua in *l. 6. & vlt. huius tit.* in qua & Oratio dicitur, vt plane videatur, & SC fuisse confirmata. Idem licet offerre cuilibet extraneo libero homini, & sic eam hereditatem adire. Imo & seruo non manumisso, cui si bona addicantur, protinus heres aut tanquam heres

& liber erit. Nec enim potest heres esse domini, aut bonorum possessor sine libertate, & hi omnes admittuntur intra annum, etiam si res non sit integra ex sententia Vlpiani comprobata à Iustiniano, & contra Constitutionem D. Seueri, quæ non caret exemplis *l. vlt.* §. *de rep. her. l. quod si minor* §. *Scæuola*, *D. de minor* In his vero quæ ex *l. vlt.* resultant noua & inopinata, hæc sunt, vt adire velut ex testamento possit qui scriptus testamento non est, vt competat velut ex testamento libertas ei cui testamento libertas relicta non est, & vt manumissi testamento, quibus non placet sibi libertatem conseruari remedio Constitutionis D. Marci, inuiti liberi non fiant, & Ciues Romani. alias enim ciuitas Romana datur inuito, ne spernatur dignitas tantæ ciuitatis, quam alii magno redimunt, & impetrant ægre. Nec ineleganter Leo *Nou.* 102 duplex beneficium accipere eum, qui cogitur beneficium accipere.

II. Enarratio.

EX 12. tabul. profic.] Vlpian. *tit.* 1. §. *vt testamento.*

Fideicommiss. tuetur Prætor] De quo Cuiacius §. 1. *Inst. de fideicommiss. heredit*, & ad Vlpian. *t.* 25 §. *fideicommissa.*

A min. 20. non valet] Hodie valet, Nou. 112. c. 11.

Libertus est Orcinus] Vide Cuiacium ad §. 2. *Inst. de singul. reb. per fideic. rel.*

Quasi statuliber] Nec enim sunt statuliberi, qui per fideicommissum manumittuntur, vel in diem. Vide Cuiacij Parat. *D. de statul.* & Obseru. 15. 5.

Bona abstrahantur ab alio] Cuiacius in *d. l. vlt.* §. *legit, abstrahantur*, vt habent quidam codices. In veteri tamen Menagii legitur, *distrahantur.*

Nec olim testam. adimi pot.] *l. si peculium* 10. §. *vlt. D. de manum. testam.*

Cui si bona addicantur] Vide Cuiac. ad *t. de eo cui libert. cau. Inst.*

Vt adire velut ex testamento] Vt quilibet extraneus liber homo, & seruus non manumissus.

Vt competat velut ex testam.] Seruo non manumisso, cui si bona addicantur, protinus heres, aut tanquam heres & liber erit.

Liberi non fiant] *d. l. vlt.* §. *sin vero quidam.*

III. *De lege Fusia Caninia tollenda.*

V. tit. 7. libri 1. Instit.

HIc titulus pertinet etiam ad relictas testamento libertates iure directo, quibus lex Fusia Caninia certum modum imposuit Augusti temporibus, quem & manumittendi modum terminasse Suetonius scribit, puta vt ne quis vniuersam familiam suam manumitteret, qui tamen vindicta vniuersam manumittere potuit; quia quo liberaliores sunt qui moriuntur, quam qui viuunt, eo magis veluti freno quodam coercendi sunt, ne rem suam omnem perdant, & suis heredibus parum, aut nihil relinquant. Ceteras manumissiones satis coercet naturalis hominum parsimonia & egestatis metus. Ad fideicommissarias autem libertates lex Caninia potest videri non pertinere, quia heredibus eæ non auferunt totum seruum, quatenus iura patronatus heredum sunt. Verum legis Caniniæ modum in danda fideicommissaria libertate testatorem seruare video in *l.* 22 §. 1. *D. de fid. lib.* & quæ inscripta est ad legem Caniniam, *l. si quis, D. de cond. & dem.* de libertate fideicommissaria loqui, vt vere dici possit quod communis esset lex Caninia superio-

A ri & sequenti titulo, positam eam fuisse in confinio vtriusque. Hanc intellexit Plautus in Querulo, dum ait Ad legem Portiam, Caniniam, Furiam, Fusiam. & *l. pen. Cod. Th. de Iudæis*, cum loquitur de legitimo numero manumittendorum. Quod si quis supra eum numerum seruos manumittat, vt fit ex lege Ælia Sentia qui primi nominati sunt vsque ad legitimum numerum, soli perueniunt ad libertatem; vel si omnes in orbe tereti scribantur, & in eius area, liberi sunto, nulli competit libertas, auctore Gaio, quia non apparet quis primus sit, aut imus; propterea quod, vt Plato ait in Timæo: quodcunque est. σφαιροειδὲς τόπον ἀνὰ κάτω ἢ ἄνω οὐκ ἔχει. Hoc vero caput legis Caniniæ tollit Iustinianus in hoc titulo, non totam legem Ca-

B niniam: nam ex ea illud remanet, vt libertates seruis testamento nominatim dentur.

III. Enarratio.

CErtum modum imposuit] Vt est in *tit. de lege Fus. subl. Inst.*

Suetonius scribit] Augusti capite 40.

Plauti Querulo] Hæc comœdia falso Plauti nomen præfert.

Auctore Gaio] Instit. lib. 1. t. 11.

Quia non apparet quis primus] Ocellus Lucanus de natura vniuersi: ἔστι γὰρ (κύκλος) παντόθεν ἴσος καὶ ὅμοιος. διόπερ ἄναρχος, καὶ ἀτελεύτητος. Arnobius 4. aduers. Gent.

C *Quidquid enim teres est, atque ex omni parte rotunditatis connexione conclusum, nullum habet initium, nullum finem.*

Nominatim dentur] Nam lex Caninia cauet, vt libertates seruis testamento nominatim dentur, Vlp. *t.* 1. §. *vlt.* & §. *incertis*, *Instit. de legat.*

IV *De fideicommissariis libertatibus.*

V. tit. 5. lib. 40. D.

NOn tantum directæ libertates testamento, vel codicillis relinqui possunt, sed etiam fideicommissariæ, i. quæ verbis precariis relinquuntur, dum

D tamen, vt ait *l.* 16. *D. eod.* ea verba sint vulgaria, id est, vulgo accepta pro precariis, & quibus voluntas testatoris exprimatur, qualia sunt peto, rogo, volo, mando, fideicommitto, quale non est verbum commendo, *l.* 12. *hoc t.* quia non satis exprimit fideicommissum aut preces, & arbitrium permittit potius quam preces adhibet, quæ in testamentis necessitati permistæ sunt. & quod ait *l.* 12. *D. eod.* his verbis, Illos seruos tibi commendo ne cui alii seruiant, fideicommissam libertatem relictam videri, etiam detracto verbo commendo. idem esset, *l.* 9. *l.* 10. *l. rogo. l. generaliter* §. *si precium*, *D. eod.* Nihil igitur potest, nihil adiicit, nihil efficit in eam rem commendo verbum. Porro directæ libertates statim ab adita hereditate, vel si necessarius heres sit, à morte testatoris,

E ipso iure competunt, veluti testamento sine vllo facto aut voluntate heredis, non tamen sine herede: nam ab heredibus relinquuntur, & vt legare ab herede dicimus, ita manumittere. Quintil. Decl. 388. *Hunc etiam à filio manumisit.* & post mortem heredis olim inutiliter relinquebantur. Fideicommissariæ autem libertates præstantur ab herede, vel legatario, vel fideicommissario, qui rogatus est seruum defuncti, aut suum, aut alienum manumittere, nec sine illius manumissione is seruus ex iudicio defuncti fieri liber potest, *l.* 11. *hoc tit.* nisi latitet, vt ait, vel absit, non iusta ex causa. quo casu contra latitantem & absentem interposito decreto, i. si causa cognita præ-

tor, vel præses pronuntiauerit libertatem deberi, continuo fit liber, & libertus Orcinus, si seruus defuncti fuerit ex Senatusconsulto Rubriano: Si heredis, qui rogatus est, libertus heredis ex Senatusconsulto Iunciano. Quod dixi de latitante vel absente, idem obtinet ex Constitutione Iustiniani in eo qui neque latitat, neque abest si moram faciat libertati, nimirum vt ex sententia prætoris vel præsidis eripiatur in libertatem, & fiat libertus Orcinus *l. 15 hoc titulo.* Et moram facit qui petitam suo tempore libertatem non præstat, l. 4. hoc titulo si sit relicta maiori 25. an. nam minori mora fit ex die quo peti potuit, maiori ex die quo petita est, *l. cum vero §. apparet, D. eod.* nec dies interpellat pro homine, nisi in pœnalibus causis. Cætera quæ sunt in hoc titulo, vel in Obseruationibus exposui, vel facilia perceptu sunt: & hoc vnum modo addidisse satis erit, quod *l. 10.* obiicitur *l. 8. tit. seq.* ita discriminari quod sit in *l. 10.* expressa certa dies, in *l.* 8. non item; sed casus nuptiarum tantum, siue dies nuptiarum, qui cum sit incertus, conditionem facit.

IV. Enarratio.

EA verba sint vulgaria] Græci ad *d. l 16.* ὥστε τοῖς εἰωθόσι ῥήμασι, καὶ δι᾽ ὧν φανερῶς ἡ βούλησις τοῦ διαθεμένου φανεροῦται καταλιμπάνεσθαι τὰς φιδεικομμισσαρίας ἐλευθερίας: ita tamen vt verbis vsitatis, & quibus euidenter voluntas testatoris ostendatur, libertates fideicommissæ relinquantur.

Et arbitrium permittit potius] *L. Thais 41. §. Lucius Titius 5. D. eod.*

Commendo verbum] Thalelæus ad *d. leg. 12. h. t.* εἰ μὴ δείκνυται, ὅτι ἐλεύθερον αὐτὸν ἠθέλησε γενέσθαι: *nisi probetur eam fuisse voluntatem defuncti, vt liber fieret.*

Statim ab adita hereditate] *l. testamento 23. & l. testamento 25. D. de manum. test. l. nam cum libertas 8. D. qu. di. leg. ced. & l. directis 10. s. de testam.*

Et post mortem heredis] Vlpian. *tit.* 1. *§. post mortem.*

Ex Senatusconsulto Rubriano &c.] *l. cum vero 26. §. subuentum, & l. si eum seruum 28 §. si quis seruum, D. eod. l. 4. hoc t.*

Nisi in pœnalibus causis] Vide Cuiacium ad *leg. traiectitiæ 23. D. de obligat & act.* tractatu 7. ad Africanum.

In Obseruationibus] Libro 18. 5. & 20.

V. *De deditia libertate tollenda.*

V. tit. 5. lib. 1. Inst.

DE fideicommissaria libertate hoc etiam legimus in *l. 43. D. eod.* fideicommissariam libertatem testamento, vel codicillis relictam, quæ vtique censetur esse relicta optimo iure, *l. generaliter §. hostium, D. eod.* nisi additum sit, vt Latinus fieret, §. illo proculdubio tit. seq. non deberi ei quem dominus postea in ergastulo vinxit pœnæ causa, nimirum quia ex lege Ælia Sentia ad ciuitatem Romanam peruenire non potest, qui à domino vinctus est pœnæ causa, vel qui compunctus est notis, qui stigmatias & subuerbustus dicitur, vel qui propter noxam tortus, nocensque inuentus est, vel datus ad ferrum, aut bestias, vel coniectus in publicam custodiam, sed quoquomodo manumissus sit, neq; Ciuis fit, neque Latinus; sed deditiorum numero habetur, auctore Vlp. *tit. 1* & Theophilo *tit. 5 lib.* 1. ideoque ad legem Æliam Sentiam scribens Vlpianus definit quis dicatur vinctus, *l vectorum, D. de ver. sig.* quæ nisi coangustetur ad caput illud legis Æliæ Sentiæ, pugnabit cum *l. succurritur, D. ex quibus causis maio.* Lata fuit ea lex auctore Augusto, sicut lex Fusia Caninia, vt Suetonius aperte demonstrat. Et illi deditiorum numero, quod eodem iure & condicione essent qua peregrini, qui se & sua victi dedidissent in deditionem Populi Romani, qui parum aberant à seruis, & infami nomine Deditij vocabantur. Certe deteriore conditione Deditij ex lege Ælia Sentia sunt, quam Latini ex l. Iunia Norbana, quia nec commercium habent, nec cum eis testamenti factio est, nec vllam spem habent adipiscendæ ciuitatis Romanæ: Latini eam poterant adipisci variis modis, quos refert Vlpianus *lib. Reg.* & inter cæteros vno relato in *l. 1. Cod. Theod. de rap. virg.* At caput illud legis Æliæ Sentiæ abrogat hic titulus, quod etiam in vsu esse desierat.

V. Enarratio.

QVi stigmatias] στιγματίας, seruus compunctus notis: est enim στιγμὴ nota.

Et subuerbustus] Tertullianus de pallio capite 4. *Passiuitas offert libertinos in equestribus, subuerbustos in liberalibus, deditios in ingenuis.*

Vt Suetonius] Augusti capite 40.

Deditij vocabantur] Glossæ: *deditiij,* οἱ μετὰ τὸ λη-φθῆναι, τῇ τῶν νικησάντων πολεμίων ἐξουσίᾳ ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες. Glossæ Isidori: *Si barbarus dedat se Romanis, deditius is est.* v. eundem Originum libro 9. cap. 4. Tertullian. 11. ad nation. cap. 17. *Et dedititius Admeti &c.* Nescio an Cuiacius scripserit deditij, vt solet verbis inusitatis & desitis vti. cuiusmodi est exhereditare, quo vtitur tit. seq. an operarum mendum sit, pro dedititij.

VI. *De Latina libertate tollenda, & per certos modos in Ciuitatem Romanam transfusa.*

V. dicta tit. 5. Instit.

HIc autem titulus abrogat legem Iuniam Norbanam, quæ etiam Augusto auctore lata fuit, & manumissos inter amicos, per epistolam, aut honorem mensæ liberos fecit, qui ante liberi non erant, vt eodem iure essent, quo erant olim Latini colonarii, qui tamen tempore latæ legis Iuniæ Norbanæ ciuitate Romana donati erant, & conditio Latinorum Iunianorum hæc, vt viuerent quasi liberi morerentur quasi serui, *§. vl. Inst. de suc. lib. l. 8. Cod. Theod. de lib. cau. l. 1 Cod. Theod. de pet. her.* quod & ex Saluiani Episcopi scriptis comprobaui Obs. 4. vt simili forma dicitur, Latinum inuito, aut ignorante domino à Principe donatum ciuitate Romana ex edicto Traiani viuere vt Ciuem, mori vt Latinum, *d. §. vlt.* quod beneficium Principis non debeat ad alienam iniuriam pertinere, & libertinum donatum à Principe iure aureorum anulorum, viuere vt ingenuum, mori vt libertinum, *l. 3. D. de bon. lib.* Latini igitur ex lege Iunia moriuntur vt serui, quia bona eorū manumissores aut liberi eorum, non capite minuti, *l. 1. C. Th. de pet. her.* & non exheredati à parente, iure peculij occupant, & ex SC. Largiano, si liberi à patre instituti sint, adiectis coheredibus extraneis, in bonis Latinorum libertorū patris præferuntur coheredib. extraneis, *d. §. vlt.* Verum vt Latinos colonarios receptos in ciuitatem lex Iulia sustulit, ita & hæc Constitutio Iustiniani Latinos Iunianos: qua ratione Latinitatis nomen quod in Cod. Theod. erat, Tribonianus mutauit in libertatis, *l. pen. J. tit. 13.* Ait autem certos modos, quia non

non omnes modi Latinitatis transfusi sunt in ciuitatem Romanam, non qui per mensam, non qui fraudandorum creditorum causa, de quo Vlp. in *reliquis Regularum*. Per mensam notandum maxime quod Papianus exigit tit. 44. Contestationem, Causa Latinitatis seruum adhiberi conuiuio.

VI. ENARRATIO.

OBseruat. 4.] Capite 5.

Ad alienam iniuriam pert.] *L. 2. §. merito, D. ne quid in loco pub.*

Exhereditati à parente] Saluianus libro 3. contra auaritiam: *Seipsos exhereditauere viuentes.*

Constitutio Iustiniani] Qui quocunque modo legitime manumittuntur, ciues Romani intelliguntur. Sic constitutionem breuiter perstringunt Basilica. In princ. eiusdem constitutionis recte legitur in veteri Menagij: *quapropter*, &c. *titubat.*

In Reliquis Regularum] Post collationem Licinij Rufini.

Papianus] Qui editus vna cum codice Theod.

VII. *De communi seruo manumisso.*

V. lib. 2. Instit. tit. 7. §. vlt.

HOc etiam titulo Iustinianus abrogat ius vetus, quod obtinuit seruo communi manumisso ab vno ex dominis. Et seruus quidem communis apud vnumquemque dominum partim proprius, partim alienus est, *l. 1. h. t.* adeo vt ei legatum & hereditas possit relinqui, cum libertate vt proprio, & sine libertate vt alieno, *l. 3. in pr. l. 6. § pen. D. de her. inst.* & Vlp. *lib. Reg. tit. 22.* & possit etiam idem alij legari per damnationem aut vindicationem. Sed an etiam ab vno ex dominis manumitti possit vindicta, aut testamento, dubitabatur, quia vt alienus non potest ab eo directo manumitti. Et placebat olim vnum ex dominis, manumittendo seruum communem, partem suam amittere, eamque socio adcrescere, auctore Vlp. *tit. 1. Reg.* & Paulo 4. *Sent.* vt proprietarium proprietatem manumittendo seruum inuito fructuario. Ab vno igitur ex dominis manumissus non fiebat liber. Post vero paulatim res eo processit, vt tandem sublato illo iure adcrescendi, Iustinianus fauore libertatis statueret seruū protinus liberum fieri, quem vnus ex dominis directo manumisisset; sed præstari debere partis suæ pretium alteri domino non manumissori, ita vt is cogatur vendere partem suam manumisso, vel manumissori, vel heredi manumissoris. Nam & ex Constitutione Seueri, vt in *l. 1.* Martianum retulisse scribit in Institutionibus (sic legendum, non, in Constitutionibus) milite testamento manumittente seruum communem, heres eius cogitur redimere partem socij, vt effectum habeat manumissio mitioris domini. Imo & pagano manumittente, cogitur non manumissor manumissori vendere partem suam, pretio constituto arbitrio prætoris ex alia Constitutione Seueri & Antonini. Ideoq; Sex. Ælium antiquū interpretē 12. tab. refert scripsisse ex Vlp. 6. & Pauli 3. fideicōmissorū, & notis Marcelli ad Digesta Iuliani, & eius notæ partem, vt scio misceri Iuliani scriptis Marcelli notas, Marcelli nomine suppresso, opinor esse in *l. si seruus, D. de vulg. subst.* illo loco, *Quod si neq; à patre &c.* Est & hæc Marcelli sententia in *l. domino, D. de S.C. Sillan.* Verum ad extremum Iustinianus id constituit quod dixi supra, quod videtur Tribonianus etiam traduxisse ad speciem *lege duobus, D. de lib. cau.* vt quod libertas diuidi non possit, *l. alieno §. 1. D. de fid. lib.* magis ad se integram libertatem trahat quàm retineat hominem in seruitute. Hodie igitur si vnus ex sociis cum libertate seruo communi hereditatem aut legatum relinquat, hereditas & legatum pertinet ad seruum vt liberum, olim socio qui non manumisit, adquirebatur, auctore Paulo 3. *Sent.*

VII. ENARRATIO.

ALij legari per damnat.] Vt alienus: nam res alienæ per damnationem relinqui poterant: Vlp. *tit. 24. § per damnationem.*

Aut vindicationem] Vt proprius: nam per vindicationem res testatoris tantum legari poterant, Vlp. *d. tit. 24. §. per vindicationem, & §. seq.*

IV. Sententiarum] Titulo 12.

Non in constitutionibus] In veteri Menagij legitur, *constitutionibus.*

Idemque Sextum Ælium] In eodem Menagij codice legitur, Cæcilius. quam lectionem probat Cuiacius Obseruationum 8. 25. & Antonius Muretus ad tit. de Orig. iur. heic autem vulgatam sequitur Cuiacius.

Auctore Paul. 3. Sent.] *Tit. 6. §. communi.*

VIII. *De seruo pignori dato manumisso.*

IAm à titulo superiore cœpit tractare de his qui manumittendo seruum suum, liberum eum non faciunt. nam ante Iustinianum vnus ex dominis seruum communem manumittendo vindicta aut testamento eum non perducebat ad libertatē. Cui additur hoc titulo debitor qui seruum specialiter pignori datum, vel obligatum manumittit: nam etsi soluendo sit, manumissio non valet facta inuito creditore, *l. 3. D. de manum. l. 1. h. t.* quæ coniungenda est cum *l. 1. §. de remiss. pig.* & valet tamen manumissio serui dotalis, aut comparati ex pecunia dotali, *l. vlt. h. t.* si fiat à marito locuplete etiam inuita vxore: quia lex Iulia prohibuit alienationem fundi dotalis, non manumissionem serui: si à non locuplete, libertati obstat lex Ælia Sentia, *l. seruum dotalem, D. de manum.* Quod vero dixi de debitore, vt nec si locuples & soluendo sit, seruum pigneratum manumittere possit & ciuem Romanum facere, pugnat cum *l. 1. §. de nec. her. & l. generaliter D. qui & a quib. man.* & cum eo quod Vlp. in reliquis Regularum scribit his verbis: *Seruum pignori datum Ciuem Romanum facere debitor potest* (sic legendum) *nisi si soluendo non sit.* Obstat enim libertati lex Ælia Sentia, quæ vetat fraudandorum creditorum causa manumissum Ciuem Romanum fieri. & placet ratio *l. gener. liter*, quia pleno iure debitoris est, vt *l. 1. §. de ai. mpt.* i. ex iure Quiritium. At hoc sic excipi volo, Si creditori satisfiat, vel satis offeratur. alioquin nec manumisso à domino locuplete libertas competit, *l. 1. h. t. & d. l. 3* & ita inuenio recte Græcos ad *l. generaliter §. si quis seruo, D. de fid. lib.* supplere hæc verba, soluto tamen debito.

VIII. ENARRATIO.

VNus ex dominis] Vide *§. vlt. Instit. de donation.*

Qui seruum specialiter pign. dat.] Generalis hypotheca manumissionem non impedit, *l. 3. h. t.*

Inuito creditore] Nam consentiente creditore, recte manumittitur, *l. 4.*

In reliquis Regularum] In Fragmento post Licinij Rufini collat. LL. Roman.

Seruum pignori datum] Generaliter scilicet, non specialiter, vt in *l. generaliter, D. qui & à quibus manum.* P. Faber.

Ciuem Romanum fieri] Imo non modo ciuem effici, sed vel ad aliquam libertatem peruenire. alioqui non occurreretur fraudi, nec subueniretur creditoribus,& facit *d.lex general.* §. *ult.* in verbo, *nullam*. Idem.

Id est,ex iure Quiritium] Minime vero heic ad ius Quiritium respexit (quamquam hoc quoque habere debuit in seruo, qui eum vellet ad ciuitatem Romanam perducere, vt est apud Vlpianum in Fragmentis) Sed eo potius quod cum sub certa lege nostrum sit, vt Seneca loquitur de Beneficiis, non plene, non perfecte sit tamen : etenim id non videtur perfecte nostrum esse, quod ex casu auferri potest, vt regula iuris continetur. vnde nec perfecte quis habet (licet plenum ius quandoque habeat, vt in *d. l. gener* §. *ult.*) nisi eam rem quæ permansura est, nec auferri potest. Illa vero auferri potest, quæ specialiter obligata est pignori: non soluta enim pecunia ius suum creditor persequi potest. Ergo seruus specialiter oppigneratus pleno iure debitoris non est: tantum abest vt eius perfecte sit: & quamvis alienari possit cum sua causa, manumitti tamen interea non potest, vt scilicet libertas statim competat: fieret enim creditori iniuria, cum in homine libero pignus consistere non possit, in alienato à debitore possit. Quod alij non tradunt, ego attigi ad finem cap. 21. libri 2. Semestrium, & ad *l. omnes* § *non videtur, D. de reg. iur.* & ad *d. l.* 11. *de action. emp.* P. Faber.

Soluto tamen debito] ἐξαλυομένου τοῦ χρέους, 48. Basilic. tit. 4.

IX. *De seruis reip. manumittendis.*

SEruos Reip. vocat seruos pop. Romani vel alterius ciuitatis qui ante *l. pen.* C. *de tabul.* deputati erant vt seruirent tabulario ciuitatis & rationibus, tabulis chartisque publicis, vt recte *l. 3. h. t.* significat tabulariam administrationem esse actum seruilem, quē tamen & liber homo volens gerere possit salua libertate, & confirmat Liuius 43. his verbis: *Censores signatis tabellis publicis, clauso tabulario & dimissis seruis publicis, negarunt se quidquam publici negotij gesturos.* Sed & actis Senatus interuenisse eos Capitolinus indicat in Gordianis, dum in tacito SC. faciendo nec scribas ait, nec seruos publicos interuenisse. Vtebantur etiam seruis publicis singuli ciues, licet singulorum serui non essent, vt qui per se stipulari non poterant propter ætatem, nec per liberum hominem, vetante regula iuris, nec per seruum proprium quem non habebant, stipularentur per publicum quod in rem suam esset, *l. non aliter, D. de adopt. l. 2. D. Rem pup. sal. fore, l. 3.* C. *de postl. & redemp.* Legi etiam apud Vlpianum in 11. Olynthiacam Demosthenis, Athenis fuisse seruos publicos, literarum peritos, qui proficiscentes in bellum Imperatores & quæstores sequerentur ad conficiendas rationes impensarum, vt bello finito in reddendis rationibus quęstio haberi ex eis posset; quia non poterant ciues torqueri, & forte comperta fraude tum vt ageretur in Imperatores & quæstores proinde atque in seruos. Seruus publicus pop. Romani habuit proprium ius testamenti faciendi pro parte dimidia peculij, vt Vlpianus scribit *lib. Reg. tit.* 20. At, vt de seruorum publicorum manumissionibus dicamus, hos olim Resp. manumittere poterat, vt vel Varro indicat libro 7. de ling. Lat. Sed non faciebat ciues Romanos. Post ex lege Vettij ciues Romanos. Sic legendum in *l.* 3. Fuit Vettiorum familia Romæ, vt Vettium Rufinum legimus *l. 1.* C. *de bon. mat.* & Vettium Atticum, & Vettium Valentem, & Vettium Priscum, & Vettium Chilonem, cuius nomen Taciti historiarum primo in Betuichilonem deerrarat, & alium in Orat. pro M. Cœlio, & L. Vettium, qui detexit coniurationem Catilinæ apud Dionem. Cum vero ea lex pertineret tantum ad vrbem & municipia Italiæ, deinde porrecta est etiam ad municipia prouinciarum, vt ait *l.* 3. ex Senatusconsulto facto Iuuentio Celso 11. & Neratio Marcello Iurisconsultis Coss. cuius Consulatus fit etiam mentio in *l. 2. in fi. D. de orig. iu.* vbi Neratius Priscus dicitur, & in *l.* 3. Neratius Marcellus, recte, quia familia eius Marcellorum fuit, & Marcellum æque Iurisconsultum habuit fratrem, *l. 12. §. idem respon. in domo, D. de instr. & instr. leg.* Sic vero lex Attilia de tutoribus dandis, quod in vrbe tātum locum haberet, l. Iulia & Titia porrecta est ad prouincias, vt in *Instit. tit. de Attil. tut.* & lex Iulia de cessione bonorum, quæ in vrbe tantum locum habuit, Constitutionibus porrecta est ad prouincias, *l. 4.* C. *qui bon. ced. poss.* & auctore Macrobio, lex Fannia, qua sola vrbs tenebatur, lege Didia porrecta est in totam Italiam. Forma autem manumittendi seruos publicos in prouinciis cauta fuit legibus municipalibus, & Constitutionibus Principum, plerumque vt manumitterentur decreto ordinis, & consentiente præside prouinciæ, & in locum manumissi subdito vicario, *l.* 1 & 2. *hoc titulo l.* C. *ne quis lib. inuit. act. ger. cog. l. 3. D de man. quæ ser. ad vniuers. pert.* qua seruata, perueniebant ad ciuitatem Romanam, nec in seruitutem publicam reduci poterant, ob id solum, quod sua sponte tabulario ciuitatis postea seruissent, vel alium actum pro ciuitate gessissent, nullo alio iusto titulo præcedente, *l. 6.* C. *de ing. man. l. 3. hoc titulo*, quæ coniungenda est cum *l. 1.* C. *de iu. aur. annul.*

IX. ENARRATIO.

TItulo 20.] §. *ult.*

Apud Dionem] Et Suetonium Iulij cap. 17. Item T. Vettium Aquilinum legimus apud Gruterum 1082. 17. Vettium Agorium 310. 1.

Auctore Macrobio] Saturn. lib. 2. cap. 13.

X. *De his qui à non dominis manumittuntur.*

IN hoc titulo ostenditur seruo alieno libertatem directo dari inutiliter, inuito domino, vt *l. 9.* C. *de test. man.* Serui alieni venditio obligationem constituit inter emptorem & venditorem, manumissio nullam; ideoque non valet manumissio, licet postea manumissor domino heres extiterit, *l. si seruo, D. qui & à quibus man.* venditio valet, *l. si quis alienam, D. de act. emp.* Conseruatur tamen libertas quæ data est seruo alieno, si dominus contentus sit pretio serui, *l. 1. h. t.* Sed & si pater consentiente filio manumiserit seruum castrensem filii minoris 20. an nulla manumissio est, non quod sit alienus tamen, sed quod sit manumissus contra legem Æliam Sentiam, *l. pen.* nam in maiore aliud dicerem, quia filius ipse videtur manumittere, vt contra pater filio iussu patris manumittente seruum patris. At si proprietario, aut debitori manumittenti consentiat minor. 20. an. qui in seruo ius vtendi fruēdi, vel ius pignoris habet, valet manumissio, quia seruus minoris non manumittitur, *l 2. l. si pater* § *ult. D. de man. vind.* Addam dominum in hoc titulo accipi pro pleno domino: quia nec fructuarius solus seruum vtiliter manumittit, nec proprietarius, *l. 9* C. *de vsufr. & hab. l. 4. h. t.* Sed manumissus à nudo proprietario seruus erat sine domino, vt seruus habitus pro derelicto, *l. quemadmodum §. 1. D. de nox. act.* At ex *l. 1.* C. *tit.* 15. manumissus à proprietario fit liber, & libertus proprietarij, & est in seruitute fructuarii : manumissus à fructuario, seruus est proprietarii, & in libertate potestatéque sua quandiu durat vsusfructus.

A

X. Enarratio.

LEge 1. hoc titulo] In qua dele τὸ. *vel* auctore Baſilico, & veteri Menagij.

Seruum Caſtrenſem filij min.] Filijfamilias igitur. & non rectè igitur Baſilica ſpeciem ponunt in filiis emancipatis, quaſi filiusfamilias omnimodo ſeruum proprium habere non poſſit.

Nam in maiore] Idem ſcribunt Ioannes Faber heic, Odofredus & Fulgoſius.

Seruus erat ſine domino] Vlp. *tit.* 1. §. *ſeruus*, *l.* 1. *ſ. tit.* 15. vide ibidem.

Et eſt in ſeruitute fructuarij] Quaſi ſeruus eſt fructuarij. B

XI. *Qui manumittere non poſſunt, & ne in fraudem creditorum manumittantur.*

IAm à titulo 7. cœpit tractare de his, qui ſeruos ſuos alienoſve, vel olim manumittere non potuerunt, vel hodie non poſſunt. Et in hoc titulo nunc addit, etiam ſeruos principis non poſſe manumittere vicarios, ſiue peculiares ſeruos ſuos, *l.* 2. quamuis eorum ſint quodammodo domini, *l. ſi ſeruus meus*, *D. de pecul.* quod in ſeruis priuatorum multo magis obtinet, etiamſi liberam habeant peculij adminiſtrationem: nam ſeruis principum videbatur hoc poſſe dari præcipuum, vt & de peculio ſuo eis Leonis *Nou.* 38. dedit teſtamenti factionem. At inter viuos, nec per ſe, nec C per interpoſitam perſonam, veluti imaginarium emptorem, ſeruos peculij ſui manumittere poſſunt, ſicut minor 20. an. qui per ſe non poteſt ſeruum manumittere ex lege Ælia Sentia, nec per interpoſitam perſonam id quoque poteſt ex Senatuſconſulto, *l.* 4. & præualet hoc caſu lex Ælia Conſtitutioni Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum. Longe enim abeſt à mente legum, vt aliæ aliis fraudem faciant. Aliud eſt caput legis Æliæ Sentiæ, de quo etiam in hoc titulo agitur, vt libertates datæ in fraudem creditorum, vel patronorum ipſo iure nullæ ſint, etiamſi debitori vel liberto homo diues heres extiterit, *l.* 5. *ſ. tit.* 2. *l.* 5. *&* 18. *D. qui & à quibus man.* Reuocari dicuntur in *l.* 1. *huius tituli*, hoc eſt reuocari ipſo iure. Alienationes reuocantur beneficio actionis, quo vix D poſſent reuocari libertates, ſi valerent ab initio. At ſi is qui ſeruum emit à debitore, qui erat ſoluendo, eum manumiſerit, lex Ælia Sentia locum non habet, quia debitori nihil abeſt. & hæc eſt ſententia *l.* 5. *huius tituli*, in qua pro emptori legendum venditori, vt in Baſil. τῷ πρακτικῷ. Eadem quoque lex non habet locum in fideicommiſſariis libertatibus, ſed in directis tantum, *l.* 1. *& vlt.* quia fideicommiſſariis ſatis obſtat regula iuris, quæ vult fideicommiſſa omnia præſtari poſt deductionem æris alieni. Illud etiam hic titulus oſtendit, libertates dari fruſtra à domino ſeruo ſuo, vel à principe ſeruo alieno, ex acclamatione populi cui forte placuerit actor fabulæ quidam, *l.* 3. quam legem E etiam Athenis fuiſſe Æſchines teſtis eſt contra Cteſiphontem, μὴ τοὺς οἰκέτας ἀπελευθεροῦν ἐν τῷ θεάτρῳ. Fruſtra etiam dari à tutore ſeruo pupilli ſui, licet debeatur *l. pen.* in qua rectè Thalelæus articulum, Nec, eſſe conſtruendum cum verbo, Debitam, non cum verbo, Fideicommiſſariam, ne hoc videatur dicere, Nec directam, nec fideicommiſſariam libertatem tutorem poſſe præſtare, quod ineptum dictum eſt, propterea quod directa libertas non præſtatur.

XI. Enarratio.

ETiam ſeruos principis] Thalelæus ad *leg.* 2. *hoc titulo* notat Imperatorem ſeruos eos vocare, qui ſeruilis conditionis ſunt, non eos qui ſubiecti ſunt imperio: τοὺς γὰρ τῷ γένει δούλους ἐκάλεσεν ὁ βασιλεὺς, οὐχὶ τοὺς τῇ βασιλείᾳ ὑποκειμένους. nam & populi ſubiecti ſerui dicuntur. Vide Hugonem Grotium de iure Belli, & Pac. libro 1. cap. 3. num. 11. & Annotata.

Ex Senatuſconſulto, l. 4.] In qua Ræuardus pro Senatuſconſulto legebat, ſine conſilio, contra veterum librorum auctoritatem. & Baſilica, imo & τὸ κατὰ πόδας, veterem lectionem retinent.

Beneficio actionis] Paulianæ.

Vt in Baſilicis] Libro 48. titulo 7. capite 36. in Gloſſis.

Quia fideicommiſſariis ſatis obſtat r. i.] At eadem & directis obſtat, vt omnibus legatis, quæ non aliter præſtantur, quam ſi bona ferant, quæ non intelliguntur, niſi deducto ære alieno. Niſi quis exiſtimet adeo magnum fuiſſe fauorem libertatis, vt ea licet in fraudem creditorum data, olim competeret ante legem Æliam Sentiam, quæ hoc vetuit. P. Faber.

In qua rectè Thalelæus] *d. tit.* 7. *cap. penult.*

XII. *Qui non poſſunt ad libertatem peruenire.*

DIxit de his qui manumittere non poſſunt, nunc vero dicit de his qui manumitti non poſſunt, i. qui apud dominos perpetuam ſeruitutem colunt. Quales ſunt damnati in vincula perpetua ob maleficium aliquod. Nam damnati in temporaria vincula, finito tempore pœnæ, perduci ad libertatem poſſunt. Et hæc eſt ſententia *l.* 1. quæ Diuis fratribus tribuitur à Papiniano in *l. fratres D. de pœnis*, vnde in inſcriptione, *l.* 1. ita videtur eſſe legendum, Imperatores Antoninus & Verus AA. vel vt in quibuſdam libris Imp. Antoninus A. ſuppreſſo nomine fratris, vt fit alias ſæpe, & in ſubſcriptione, Dat. 16. Kal. Iul. ipſis Antonino & Vero AA. Coſſ. Vnde quem patrem ſuum Imperator dicit *l.* 1. is eſt Antoninus Pius, non quem perperam ſubiecerunt, Claudius. Et hoc quoque notandum eſt ex *l.* 1. ſeruum in perpetua vel temporaria vincula damnatum non fieri ſeruum pœnæ, ſed in dominio & poteſtate eius remanere, cuius fuit antequam damnaretur, vt *l. aut damnum in fi. D. de pœnis.* Huic vero in *l.* 2. adiungitur ſeruus teſtatoris, vel heredis, quem teſtator in teſtamento ſuo pœnæ cauſa manumitti vetuit. Nam & hic in ſeruitute perpetua moratur, vt nec ſi ſubiiciatur emptor aliquis fiduciarius, qui eum redimat ipſius ſerui nummis interpoſita manumittendi fide, ab eo manumitti poſſit, *l.* 4. §. *in illis*, *D. de manumiſſ.* Et his quoque addamus eum qui in perpetuam ſeruitutem væniit, & qui à præfecto vrbi, vel præſide prouinciæ in perpetuam ſeruitutē damnatus eſt, & eum qui exportandus væniit.

XII. Enarratio.

ET hæc eſt ſententia leg. 1.] Et ita etiam explicant Baſilica libro 48. tit. 17.

Claudius] In veteri Menagij ſic legitur: *Cum Diuus pater meus.* & ita τὸ κατὰ πόδας: *Cum pater meus conſtit.*

Vt nec ſi ſubiiciatur emptor] Thalelæus heic notat, ſi non ſit emptor ſuppoſitus, poſſe eum ſeruum emere, & manumittere.

Qui exportandus væniit] Vide ad titulum 55. lib. 4.

A

XIII. *Pro quibus causis serui pro præmio accipiunt libertatem.*

HIc titulus superiori addit exceptionem, vt qui in seruitutem perpetuam addicti sunt, quandoque publice manumittantur pro præmio indicij, vt ex Senatusconsulto Sillaniano, si necem domini indicauerint, *l. 3 §. si ex sti. ulatu* & *§. is quoque, D. ad Sill.* si raptum virginis, cuius vltionem forte parentes remiserant, *l. 3. hoc tit.* qua ex re deportatione plectuntur ex lege Constantini & Iustiniani, nec crimen extinguitur, vt non pateat aliis accusatio criminis, licet inter raptorem & parentes transactio vel pactio rata sit, *l. 5. §. vlt. D. ad leg. Iul. de vi publ.* & hæc vna est differentia raptus ab adulterio. Nam de adulterio pactio B & inter conuenientes irrita est. Itemque hoc lege Iulia de adulteriis vindicatur, & quinquennio finitur, illud lege Iulia de vi publica, & est perpetuum. Item si indicauerit desertorem militię, *l. 4.* quæ coniungenda est, cum *l. 1.* ℐ. *de deser.* si reum falsæ monetæ *l. 2. hoc titulo*, quæ coniungenda est cum *l. 1.* ℐ. *de fal. mon.* & his tribus postremis casibus pretium serui domino reddi ex ærario oportet, & quarto, *l. 1.* ℐ. *de mul. quæ se pro. ser. iunx.* vt Liuij 24. seruorum manumissorum à Ti. Sempronio, quorum opera prospere pugnauerat contra Pœnos ad Beneuentum, pretia tribuni mensarij dominis reddunt. & 32. duobus seruis ex Senatusconsulto manumissis ob detectam coniurationem seruorum de soluendis Carthaginiensibus C obsidibus, pretia eorum dominis ex ærario redduntur. & Plato quoque XI. de legibus hanc legem condit. δοῦλος δ' ἂν ᾖ ὁ μηνύσας, ἐλεύθερος ὑπὸ τῆς πόλεως ὀρθῶς γιγνόμενος ἀποδιδοὺς τῷ δεσπότῃ τὴν τιμήν: & alio loco: ἐὰν δ' ὁ δοῦλος μηνύσῃ, ἐλεύθερος ἔστω, τὸ δημόσιον ὑπὲρ αὐτοῦ τιμὴν τῷ κεκτημένῳ καταβαλλέτω. Non idem fiet in casu *l. 1.* nec in casu *l. vnica* ℐ. *ne Christ. mau.* & *Nou. de his qui Eunuchos faciunt.*

XIII. ENARRATIO.

VT qui in seruitutem perp. addicti sunt] Ex sententia præsidis: ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἄρχοντος, Græci. D Pro præmio iudicij] Et ita legendum censet Cuiac. in *l. 1. hoc titulo*, vt in Basilicis: ὁ δοῦλος καταμηνύσας τὴν σφαγὴν τοῦ δεσπότου: *seruus qui domini cædem indicauerit.* Thalelæus tamen ibi vtitur verbo ἐκδικεῖν, quod est *vindicare.* Sed & in veteri codice Menagij legitur, *vindicant.*

Si raptum virginis] Si ergo rapta fuerit alia mulier, non est locus constitutioni. Thalelæus: ἐὰν εἰς ἄλλου γυναῖκα ἦν ἁρπαγή, οὐ χώρα τῇ διατάξει.

Parentes remiserant] In *l. 3.* legitur, *aut pactione transmissum*: Basilica: ἁρπαγὴν συγχωρηθεῖσαν, *raptum remissum.*

Ex lege Constantini & Iustiniani] *l. 1. Cod. eod. de rapt. virgin. & l. vn.* ℐ. *eod. tit.*

Et hæc vna est differ. rapt. ab ad.] De raptu inter E conuenientes pactio irrita non est, quia crimen sanguinarium est. De adulterio pactio rata non est.

Quinquennio finitur] Quinquennio continuo perimitur, *l. 1. §. accusationem, D. ad Senat. Turp. l. miles 11. §. 4. D. ad leg. Iul. de adult.*

Et est perpetuum] *d. l. 5. §. vlt.*

Si reum falsæ monetæ] Extraneum: nam si dominum detulerint, pretium eorum recipere non potest. Thalelæus.

XIV. ENARRATIO.

IN hoc titulo agitur de ingenuis hominibus qui manumittuntur, vt serui ab iis qui existimant, vel fingunt se esse dominos, quæ res libertinos non facit, nec officit quidquam ingenuitati eorum, vt filius f. soluendæ patriæ potestatis causa ex imaginaria seruitute à patre manumittatur, vel debitor obæratus ex nexu, vel alius homo ingenuus ex non iusta seruitute. Iusta est seruitus vernæ, & captiui, & maioris 20. annis, qui se ignoranti venundari passus est, pretij participandi causa, vel damnati in metallum, vel retracti in seruitutem ex causa ingratitudinis. Non iusta capti bello ciuili, *l. quis §. vlt. D. de cap. & postl. l. 4. hoc titulo.* Non iusta infantis expositi, quem educator retinet, vt seruum, ob sumptus educationis, *l. 2. hoc titulo. l. 3.* ℐ. *de inf. exp.* Non iusta, aut non iustum seruitutis argumentum, si ingenuus exhibeat officia, vel ministeria seruilia, etiamsi diutissimè sciens, vel ignarus status sui scienti, vel ignoranti ita seruierit, quia liberos homines vsucapio, vel diutissima possessio seruos non facit l. 2. & 6. ac neque mutatio nominis, l. 10. ac neque professio vel conuentio, *l. 6. 10. 15. 22. 24. 30. 36. 39.* ℐ. *de lib. cau. l. conuent. D. eod.* neque venditio, aut in dotem datio, vel in sponsalia, *l. 12. l. vlt. h. t. l. 12. & 16* ℐ. *de lib. cau. l. 2. §. vbi de cri. ag. oport.* neq; proclamatio in ingenuitatē in qua libertinus superatus sit, quia non videtur renunciasse libertinitati, in qua est, qui de ingenuitate agit, *l. pen. hoc titulo.* non conductitiæ aut mercenariæ operæ, *l. 11.* Qui ex iusta seruitute manumittuntur, libertini sunt. Qui ex non iusta vel imaginaria, vel ex nexu, ingenui manent, & ingenui sunt, qui ex ingenuis vel libertinis nascuntur, vt *l. 9. hoc titulo l. 11.* ℐ. *de op. lib.* vel qui consistente aduersus eos iusto & vero contradictore, qui strenuo nisu se adsereret patronum aut dominum, ingenui pronuntiati sunt, *l. 1. & 3. hoc tit.* vel qui natalibus à principe restituti sunt, & hodie ex *Nou.* 78. manumissi omnes saluo iure patronatus. Nam absurdum non est ingenuum habere patronum, cum & clientes ingenui patronos habeant. atque ita sublata est conditio libertinorum, vt non mirum si & paulatim pene sublata conditio seruitutis fuerit, maxime tot legibus, & Constitutionibus, & Philosophia ipsa fauori libertatis semper, & vbique studentibus.

XIV. ENARRATIO.

EX imag. seru.] Vide Cuiacium ad tit. 5. libro 1. Instit.

Obæratus ex nexu] Nexi & addicti seruiebant creditoribus, donec soluissent, sed serui non erant: nam recepta libertate non erant libertini, sed ingenui. Item seruus inuito domino libertatem non consequitur: addictus soluendo citra voluntatem domini consequitur. Quintilianus libro 7. cap. 3. Quintilianus alter declamat. 311. *Aut interuenit ea conditio, vt seruire deberet, donec solueret. Hoc ipsum serui non est, habere in sua potestate, quando desinat seruire: Fingite enim, iudices, aut oblatam esse ab illo pecuniam &c.*

Ex non iusta seruit.] Vide Cuiacium ad *§. 1. de ingen. Institut.*

Vernæ] Verna οἰκογενής, dominatus.

Scienti vel ignoranti ita seruierit] Constitutio loquitur de sciente, quia preces oblatæ principi de eo qui conditionem sciebat, loquebantur. sed idem obtinet in nesciente, Thalelæus.

Aut mercenariæ] Vide quæ dixi ad §. 2. *Instit. de vsu & habit.* A

Qui strenuo nisu] Vt in *l.* 1. §. *tit. prox.* id est, non lusorie, non persusorie.

Tot legibus & constit.] *L.* 1. *in fi.* ℥. *tit. prox.*

XV. *Communia de manumissionibus.*

IN Basil. κοινὰ περὶ ἐλευθερίας. Possim dicere κοινὰ & καινὰ, quia omnes quæ hoc in titulo proponuntur, sunt Iustiniani Constitutiones nouæ, quæ ius vetus abrogant; sed & communes sunt omnes omni generi manumissionum, siue fiant vindicta, siue in Ecclesia, de quibus l 1. tit. 13. & in Concilio Africano 1. siue testamento, vel codicillis, directo, aut per fidei- B commissum, siue alio legitimo modo, quales multi relati sunt tit. 6. ac primum valde nouum est quod proponitur initio *l.* 1. vt seruus manumissus à proprietario, sit liber, & tamen fructuario seruiat, sicut mercenarius, & obæratus est liber, & seruit tamen: & contra, vt manumissus à fructuario sit seruus, nec tamen prætor eum seruire permittebat. Quod plane indicat quantum referat seruire aliquem, an seruum esse dicamus. Iure veteri manumissus à proprietario non veniebat ad libertatem; sed seruus remanebat sine domino, manumissio facta à fructuario nullius momenti erat, vt dixit tit. 10. Est etiam illud valde nouum in §. *vlt.* vt pater & mater per filium aut filiam, siue in potestate sit, siue emancipatus, vel emancipata seruos suos manumittere possit, itemque auus vel auia C per nepotem, aut neptem ex filio vel filia, & sic deinceps, vt sicut in successionibus ab intestato vel ex testamento, nulla etiam in manumissionibus sit inter liberos differentia potestatis, sexus aut gradus. Iure veteri pater per filiumf. potuit manumittere seruum suum, *l. si quis hac lege* §. 1. *D. qui & à quibus man. l. matrimonij, de rit. nupt. l. si consentiente, l. nepos, de manum. l. si pater, l. pater, l. surdi, de mar. vind. l. filiusf. de in. patron.* quia vinculum potestatis facit vt vna intelligatur esse persona patris & filijfam. non per filium emancipatum, vt & hoc loco Thalelæus notat, & similiter auus per nepotem ex filio, *d. l. nepos*, non per nepotem ex filia, qui familiam eius non sequitur, D eademque ratione, nec mater per filium, vt Paulus scribit 1. *Sent. tit. de iudicato.* Forte nec filiaf. iussu patris, quia superiores leges de filio tantum loquuntur, non de filia. Est & aliud nouum ius in *l.* 2. vt seruus minor 30. annorum ad ciuitatem Romanam peruenire possit. Iure veteri, i. ex lege Ælia Sentia Latinus fieri poterat, quibus modis Latinitas contingebat. Ciuis Romanus, puta vindicta manumissus, non item, nisi apud consilium causa probata fuisset; & ideo secundum ius vetus ita accipienda est, *l. pen. D. de manumiss.* vt infantibus competat libertas, causa probata, vel Latina, non legitima. Sine consilio vindicta manumissus, seruus manebat. Testamento autem manumissus Latinus fiebat, & vno tantum casu Ciuis E Romanus, si solus à domino, qui soluendo non erat liber, & heres esse iussus esset, auctore Vlpiano *libro Reg. tit.* 1. & hinc causa libertati testamento datæ minori 30 an. apponendæ conditionis: Cum ad 30. an. peruenerit, *l. vlt. D. de rebus dub. l. Aristo, de manum. test. l. si quis ita* §. *vlt. de statulib. l. ex parte* §. *Sticho, fam. erc.* In eo qui censu manumittebatur, quod genus manumissionis, quia desierat esse in vsu, vt tit. 1. Reg. Vlp. articulus, Olim, indicat, ideo nihil de eo Iustinianus scriptum reliquit in corpore iuris; in eo, inquam, etiam requirebatur ætas 30. ann. vt in reliquis Reg. Vlpiani legi his verbis: Et qui censu manumittitur, si 30. an. habeat, ciuitate Romana potitur, quod & Theophilus confirmat in §. *vlt. Inst. de libertin.* Illud etiam est nouum, quod ait *l.* 3. ancillam quam quis solam in concubinatu habuit, & liberos ex ea procreatos, ipso iure liberos fieri morte & silentio viri & patris naturalis, eiusdemque domini; quod & ante retulit *l.* 4. *de bon. lib.* iure veteri remanebant serui, & heredem defuncti sequebantur.

XV. Enarratio.

SIcut mercenar. & obæratus] De quibus tit. prox. supra.

Inter amicos] Vlpianus in Fragmento Regularum post Licinium Rufinum.

Vel à peregrino] Plinius libro 10. epist. 22.

Nec tamen Prætor. eum seru. permitt.] Græcus interpres d. Fragmenti: παρεγίνοντο δὲ, inquit, οἱ στρατηγοὶ καὶ οὐκ ἠφίεσαν ἐλευθερωθέντα δουλεύειν: *interueniebant prætores, nec permittebant manumissum seruire.*

Seruire aliq. an seruum esse] Vide notas Cuiacii ad §. 1. *Institut. de ingen.* & quæ ibi diximus.

Non veniebat ad libertatem] Iustinianus ait, *libertatem cadere.* Sic habent libri veteres, & τὸ κατὰ πόδας καὶ τὴν ἐλευθερίαν πίπτειν. Thal. ποιῆσιν ἀπόλλυσθαι, *interire.*

Vt & hoc loco Thalelæus notat] Cuius verba hæc sunt: οἱ παλαιοὶ ἔλεγον, ὅτι διὰ μὲν ὑπεξουσίου ἐλευθεροῖ ὁ πατὴρ, διὰ δὲ ἐμαγκιπάτου οὐκ ἐλευθεροῖ: *Veteres dicebant, per filium quidem in potestate constitutum patrem manumittere, non etiam per emancipatum*, Basilic. libro 48. tit. 19.

Latinus fieri poterat] Vlp. *tit.* 1. §. *eadem lege.*

Vt in reliquis Regul. Vlp.] In *d. Fragm.*

Quam quis solam] *Omnibus etenim vxores habentibus, concubinas vel liberas, vel ancillas habere, nec antiqua iura, nec nostra concedunt.* Sic legendum in *l. vlt. in fine h. t.* tam ex libris antiquis, quàm ex Basilicis. Gallicus interpres codicis, *ne franches, ne serues.*

XVI. *De liberali causa.*

ADhuc quæ dicta sunt veluti præludia quædam sunt, aut præparationes ad hunc titulum, & sequentes aliquot, in quibus agitur de præiudicialibus actionibus, quibus quis vel ex seruitute in libertatem petitur ingenuam aut libertinam, vel ex libertate in seruitutem, vel ex ingenuitate in libertinitatem, quæ liberales causæ dicuntur, & cognitiones, quia principem, aut illustres, vel spectabiles iudices requirunt: & præiudicia, vt recte Thalelæus notat in hac verba *l.* 21. *hoc titulo*, simile habere præiudicium, Omnem causam status præiudicium appellari. Et præiudicia ideo, quod iudiciis liberalibus grauiora nulla esse possint, vt merito obstent cæteris litibus futuris, vel de alimentis, vel de operis, vel de obsequiis, vel de rei vindicatione, vel de hereditate, vel de crimine, vt ℥. tit. 19. eisque præiudicium faciant, non etiam ipsæ patiantur per eas, si forte præcesserint, *l.* 2. *hoc titulo:* Præcipuæ leges huius tituli sunt *l.* 14. & 21. de quibus scripsi Obseru. 15. 2.

XVI. Enarratio.

ET cognitiones] Cognoscunt Prætor liberalis, Consules, aut Proconsules.

Omnem causam status] πάντες οἱ περὶ τύχης ἀγῶνες, *præiudicia* καλοῦνται.

Vel de crimine] Vide Cuiacium ad §. *præiudiciales* 1 *Instit. de Action.*

Obseruat. 18.] Cap. 23.

XVII. *De adsertione tollenda.*

MAnu adsertio, vt manumissio, dicitur defensio eius, qui controuersiam patitur, quæ olim in causa liberali necessaria fuit, siue ex seruitute quis in libertatem, siue ex libertate in seruitutem peteretur, *l. 1. Cod. Theod. de lib. cau.* quia non potuit cuius status vocabatur in dubium, ea de re per se agere, nec nisi per adsertorem, ne forte, vt Thalelæus notat in l. 1. huius tituli, & Theophilus in titulo de iis, per quos ag. pos. seruus ageret in dominum, quod vix vnquam licet ordinario iure: qua de causa, & interim liberi loco erat in omnibus aliis actionibus instituendis aduersus eum qui se dominum dicebat, *l. ordinata D. de lib. cau.* Et licet petitio in seruitutem iterari non possit, *l. 4. & 27. §. ... vox.* adsertio tamen in libertatem iterabatur bis terque, vt est scriptum in *l. 1.* aut ter quaterque, quod tamen fiebat persusiue & dicis causa, & inde proclamationi in libertatem nomen. Namque sæpius idem iterare & frequentare, proclamare, est reclamare, *l. vlt. tit. 19. & l. 1. §. si seruus, D. de adq. vel.* inde etiam ἀναχρίσεων nomen *Nou. 142.* & antiquam hanc de adsertionibus legem etiam firmasse D. Marcum Capitolinus auctor est. Hodie ex *l. 1. huius tituli* in causa liberali non est necessarius adsertor qui pro eo agat, qui seruus dicitur, cuius etiam perquisitio olim diu trahebat liberale iudicium; sed ipse per se causam agit, cui fit controuersia status, aut per procuratorem si ex libertate in seruitutem petatur, non etiam si ex seruitute in libertatem, quia seruus præsumitur esse, qui in possessione seruitutis, & seruus ad litem habere procuratorem non potest. Hoc autem distat procurator ab adsertore, quod adsertor suo periculo causam agit, & satis præstat iudicio sisti, & res saluas fore, quas tenet is qui seruus dicitur. *l. 1. & 2. Cod. Theod. de lib. cau.* & si deseruerit causam, quam vtique etiam mortuo homine, quo de agitur, nec deserere debet propter euictionis causam, *l. si tibi §. ... euict. l. 2. hoc tit.* tenetur pœnali actione: Quod prodendæ libertatis causa factum est, auctore Paulo *l. ... Sent. tit. 1.* Procurator litigat periculo domini, i. mandatoris, & non cauet iudicio sisti, vel rem saluam fore, & si litem deserat, non tenetur pœnali actione, sed mandati tantum in id quod interest. Et olim nullo casu potuit quis causam status sui agere per procuratorem, quia nec per se. At is qui se dominum dicit, etiam per procuratorem litigare potuit qui modo cauisset de rato, siue ex possessione seruitutis ageretur, siue libertatis; quia, vt edicto cautum est, quod ad cautionem de rato attinet, vtroque casu, quasi procurator actoris habetur, *l. non solum §. si status, D. de proc.* Etiam Iustinianus non vult hodie liberale iudicium iterari, sublatis adsertionibus persusoriis, quibus etiam recuperatores, qui olim de liberali causa cognoscebant iussu magistratuum, Domitianus Imperator, vt Suetonius scribit, identidem admonuit, ne se accommodarent, id est, ne eas admitterent vel audirent, quæ dicis causa instituerentur, non strenua opera: Nam retractatio liberalis causæ sublata non est, veluti ex Oratione Marci, *l. 1. D. ne de sta. def.* Ac deinde non vult etiam peculium bonave eius qui de suo statu litigat, sequestro deponi, si ex libertate petatur in seruitutem; sed si ex seruitute proclamet in libertatem. quod est intelligendum secundum *l. 3. tit. citato seq. & l. vlt. tit. deind. seq.* Et quod de contumacia ait eius, qui seruus dicitur, obseruandum est simul, & de periurio eiusdem esse, vt & Alciatus notauit; nec mirum si seruus pronuncietur, cui nihil curæ fides habita & religio fuit,

A etiamsi forte seruus non sit, cum tamen in omnibus causis etiam contumax, si bonam causam habuerit, vincat: & singularis igitur hac in re est *l. 1.* ob causam periurii, vt l. si quis maior, §. de transact.

XVII. Enarratio.

SIue ex seruitute] Suetonius de illustrib. grammaticis cap. 1. *Petitur puer in libertatem.* Priscianus libro 18. *Adsertio tam à seruitute in libertatem, quam à libertate in seruitium trahi significat.*

Seruus ageret in dominum] ἵνα μὴ εὑρεθῇ δοῦλος δικαζόμενος πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην.

Aut ter quaterque] In Herueti codice, ἐν δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ, *bis terque.* Adsertionis secundæ meminit B Quintilianus 5. 2.

Et apud Martialem cocum] Lib. 1. 53. Lampridius in Alexandro Seuero: *vt Martialis coci epigramma declarat.* quanquam veteres membranæ non agnoscunt vocem *coci*; & ita tamen citatur à Ioanne Saresberiensi in Policratico, & Blondo Flauio in Vmbria illustrata, & ipso Cuiac. Obs. 27. 1.

Sublatis adsertionibus persusor.] Quæ dicis tantum causa instituerentur.

Vt Suetonius scribit] Domitiani cap. 28.

Non strenua opera] Non strenuo nisu, vt dictum titulo 14.

Sequestro deponi] In tuto collocari, *l. vn. §. super peculio, hoc tit.* ἐν ἀσφαλεῖ ἀποτίθεσθαι, apud seque- C strum deponi, ἀποτίθεσθαι παρὰ μεσίτῃ τινὶ, Basilica in *l. 3. tit. seq.*

XVIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum qui ad libertatem proclamare non prohibentur.*

AD primam partem tituli pertinet *l. 1. & 2.* vt proclamatio in libertatem, & ingenuitatem denegetur ei qui maior cum esset 20. an. cum pacto participationis pretij se vænalem præbuit bonæ fidei emptori, quod est ex SC. *l. 3. D. eod.* & forte Claudiano, vt innuit inscriptio *l. vlt. eod.* & adeo verum est, vt & manumissus non recipiat pristinam ingenuita- D tem, *l. homo, D. de sta. hom.* & miles quoque ob istam ignauiam capite puniatur, *l. quædam, D. de pœnis.* & indignus etiam auxilio prætoris fideicommissarij fit, qui in ipso articulo obtinendæ debitæ libertatis fideicommissariæ vænum iit, vt participaret pretium, *l. 4. in fin. D. eod.* Sola participatio pretij impedit proclamationem ad libertatem. Nam si pretium non participauerit, etiamsi sciens prudensque simulata seruitute se vænundari passus sit, fit quidem seruus; sed non est indignus libertate, si ad eam proclamare velit, *l. 5. §. de lib. caus.* verum ex causa doli emptori quem decepit, tenetur actione prætoria in duplum intra annum, & venditor quoque eidem emptori tenetur in duplũ ex stipulatione, *l. 18. 20. 21. 22. D.* E *eod.* Quod si non denegatur in libertatem proclamatio scienti vendito, vt seruo sine pacto participationis pretij, & multo minus donato, vel pignerato, vel in dotem dato, vbi nullum interuenit pretium, vt alias docui esse legendum in *l. si vsum fr. §. 1. D. eod.* Nam quod *l. 16 §. eod.* ait, te nesciente, id ex facto proposito est, non quod nescientia eius qui se in dotem dari patitur, necessaria sit, vt in *l. 6. §. de ing. man.* quod ait, scientis etiam, Thalelæus ex facto esse ait. Item vt proclamatio in libertatem denegetur his qui ex latronum familia, hoc est secta & factione profecti, forte capti sunt, & pro præmio dati captori, vt serui eius

sint, largitione principis: Nam & præmio seruum fieri, *l. pen. Cod. Theod. de liber. cau. vel ad Senatusconsultum Claud.* probat. Vel ijdem si forte facti sint serui fisci auctoritate fiscali, reclamare ad libertatem non possunt. Alias vero vt captus à latrone non fit seruus, ita nec latro ipse si capiatur, sine auctoritate fisci vel principis. Ad secundam partem tituli pertinet *l. 3.* de qua satis diximus tit. superiore.

A

XVIII. Enarratio.

IN ipso articulo] Claudianus Mamertus de statu animæ lib. 1. cap. 1. *Si eandem in articulo reposcas*, id est, Statim. Sic in l. 3. §. *de offic. comit. rer. priuat. & in Nou. Maioriani de bon. cad.*

B

Non quod nescientia] Claudianus Mamertus de statu animæ lib. 1. cap. 11. *Pro vna quam pollicerus scientia, multorum nescientias attulisse.* Vtitur & libro 3. cap. 2. & 11. Cicero inscientiam dixit 1. de offic. & alibi. & Arnobius 2. aduersus Gentes.

Debitæ libertatis fideicommissariæ] *d. l. 1.* Thalelæus notat eum cui fideicommissa libertas debetur, quasi ex mora liberum factum videri, & ex venditione in seruitutem redigi.

Etiam Thalelæus] Notaui ibidem.

XIX. *De ordine cognitionum.*

TItulus 8. libri 3. de ordine iudiciorum, est de omnibus iudiciis. Hic vero est de iudiciis tantum liberalibus, quorum hæc iure ordinario prærogatiua est, vt solemnibus ordinatis, prius decidantur quam vlla alia iudicia criminalia vel ciuilia, *l. 1. & 5. hoc tit. l. si status* §. *de euict. l. quoniam* §. *ad l. Iul. de adult.* vnde & præiudicialium actionum nomen. Impediunt igitur, differuntque quod quis intendit ei qui status controuersiam patitur, quódve intendit ipse ei qui controuersiam status facit. *l. 1. 3. 4.* & petitionem hereditatis si de hereditate simul & libertate controuersia fit, vel si de hereditate principaliter agatur, & in modum contradictionis siue exceptionis inducatur status quæstio, etiam prius ordinanda est causa liberalis & excutienda, quam de hereditate sententia feratur, de qua cum sit actum principaliter, & sententia quoque ferenda est, non de libertate nominatim; sed sufficit libertati sententia de hereditate dicta secundum eum qui hereditatem petiit esse suam, vt *l. 2. hoc tit. l. 1.* §. *de ord. iud. l. 8.* §. *de pet. hered.* Impediunt etiam repetitionem debitæ pecuniæ, & actionem furti, aut bon. raptorum, & legis Aquiliæ, *l. 5. 6. 7.*

C

D

XIX. Enarratio.

PRius decidantur] Quid ita? nempe seuerius ex eodem delicto in seruos quam in liberos animaduertitur. P. Faber.

Differuntque crimen] Vide §. tit. 16.

Et legis Aquiliæ] Cuiacius in *l. 6.* legit, *si res tuas rupias*, quod est verbum legis Aquiliæ, quia de damno dato loquitur. In veteri Menagij, *raptas*, vt Gallicus interpres Codicis, *rauies.* & τὸ τῆς πόδας: ἐὰν τὰ πράγματά σου ἁρπάσῃς: *si res tuas raptas.* & ibidem Thalelæus, res amotas interpretatur ereptas: res enim amotæ proprie dicuntur, cum coniux coniugis res contrectat.

XX. *De collusione detegenda.*

TItuli 16. partes sunt, qui eum tituli sequuntur de adsertionibus, de his qui iudicio liberali agere ex possessione seruitutis non possunt, de prærogatiua & excellentia iudicij liberalis; & hic de causa liberali acta inter seruum & dominum per colludium & compactum, vt seruus liber pronunciaretur. Et vt titulo 18. habuimus vnum casum quo quis præmij loco datur in seruitutem alterius, puta grassator in seruitutem eius qui illum vicit & cepit largitione principis, ita hoc titulo datur alius casus, quo is qui liber pronunciatus est domino lusorie cum eo agente de statu, pro præmio seruus fit eius, qui collusionem detexit post sententiam intra quinquennium, & similiter qui ingenuus pronuntiatus est, patrono cum eo lusorie agente de statu, libertus fit eius qui collusionem detexit. Quod est ex Senatusconsulto Ninniano (sic legendum in *l. 2.* ex Basilic. vbi τὸ τῶν νιννίων δόγματι ἐγγράφως δεικνύντα, & ex Vet. lib.) quod factum fuit Domitiani temporibus, *l. 1. D. eod.* ac fortasse qui in fastis sub Domitiano Nonnius Asprenas, est Ninnius, non Nonnius, celebre nomen Romanæ familiæ: vel ex L. Ninnio Trib. pleb. qui iniquis rogationibus Clodij intercessit, auctore Dione 38. & quo referente, Senatum decreuisse de reditu Ciceronis idem Cicero scribit, & Ninio Hasta de quo in *l. 5. D. ad l. Corn. de sicar.* Generaliter autem verum est, si perlusorio iudicio actum sit, rem iudicatam pro veritate non haberi, *l. 27* §. *de lib. cau. l. si seruus* §. 1. *D. de leg. 1. l. si perlusorio, D. de app.* Diui Pij rescripto, cuius fit mentio *l. 1.* similis est *l. 9. supra de ing. man.*

XX. Enarratio.

PEr colludium & compactum] Glossæ: *conludium*, συνδυασμός. Item: *conlusio, compactum*, συνδυασμός. & in *l. 6.* §. *vnde vi.*

Lusorie cum eo agente] Vt in *l. si seruus 50. §. 1. D. de leg. 1.* in est, collusorie, siue per collusionem.

Qui collusionem detexit] Præmium vocat *lex 2.* quod is qui detexit, habeat ius patroni. Pœnam autem, quod patronus excidat iure patroni: siue, vt ait Thalelæus: ἐπαθλον καλεῖ τὸ τὸν ἐλέγξαντα κτᾶσθαι τὰ πατρωνικὰ δίκαια. τιμωρίαν καλεῖ τὸ ἐκπίπτειν αὐτὸν τῶν πατρωνικῶν δικαίων, libro 48. Basilic. tit. 23.

Ex Basilicis] Libro 48. tit. 23. & Michaële Psello in Synopsi legum.

Et ex vett. libris] Sic legitur in veteri Menagij. Gallicus interpres Codicis, *Ninnian.*

Nonnius Asprenas] L. Nonius Asprenas in Fastis Capitolinis.

Idem Cicero scribit] Libro 3. epistol. ad Atticum ep. 23.

E

XXI. *Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.*

VT collusioni detegendæ ingenuitatis & libertatis, qua de re actum est titulo superiore ex Senatusconsulto Ninniano post sententiam quinquennium præscriptum est, ita hoc titulo ex alio Senatusconsulto, vt *l. 4. pen. & vlt.* quinquennium præscribitur quærentibus de statu defuncti, qui in diem mortis, vt l. 1. 2. 6. sine interpellatione vixit, vt liber palam, non clanculum, & furtim fugitans dominum, vt *l. vlt.* nam in eo tantum Senatusconsultum locum

habet, qui in omnium oculis vixit pro libero in diem mortis, vt à morte post quinquennium de statu eius quæri non possit. Dico quæri, non agi. Nam de statu defuncti certissimum est principaliter liberali iudicio agi non posse, *l.* 13. ȷ̃. *de lib. cau.* sed in aliam litem principalem, vel de bonis, vel de statu viuentis, si incidat quæstio de statu mortui, Senatusconsulto cautum est, ne post quinquennium admittatur, & vt propter hanc illa quoque cesset principalis quæstio. Puto Senatusconsultum factum esse D. Marci temporibus ex Oratione cuius fit mentio *l. 1. D. eod.* cum & de eo ita Capitolinus scribat: De statu defunctorum intra quinquennium quæri iussit. Quod si post cœptam liberalem causam moriatur is cui fit controuersia status, etiam certum causam perdurare, non propter defunctum, sed propter causam euictionis *l. 2. tit.* 17. aut bonorum, *l. 3. hoc titulo.* Statum in hoc titulo in deteriorem partem accipimus, vt si is qui vixit vt liber in diem mortis, dicatur fuisse seruus: Si qui vt ingenuus, fuisse libertinus. nam & post quinquennium quæri potest vtrum quis filiusf. an pateref. fuerit, *l. 5. hoc titulo*, quæ minima est status quæstio.

XXI. Enarratio.

Qvinquennium præscriptum est] *L. 2. D. de collus. deteg.*

Vt l. 4. penult.] In *l. pen.* Cuiacius Obseru. lib. 1. cap. 24. legit, *apud procuratorem rei priuatæ.* Auctor τῶ κατὰ πόδας legisse videtur, *curatorem Reipublicæ.* sic enim ibi habetur: παρὰ τῷ κουράτωρι τῆς πόλεως: *apud curatorem Reipublicæ:* vt legebatur in codice Menagij, licet superscriptum sit, *pro* frustra: nam idem est curator & procurator Reipublicæ. Vide tamen Cuiacium ad *leg. procuratores* 30. ȷ̃. *de decurion.*

Quæ minima est stat. quæst.] Iudicio autem libertatis nullum grauius est.

XXII. *De longi temporis præscriptione, quæ pro libertate, & non aduersus libertatem opponitur.*

Post præscriptionem quinquennij inductam Senatusconsulto Ninniano, quæ tuetur statum eorum qui liberi pronunciati sunt, & post aliam præscriptionem quinquennij inductam alio SC. quæ statum defunctorum tuetur, nunc datur præscriptio longi temporis, i. continui decennij inter præsentes, & vicennij inter absentes, quæ aduersus libertatem nec ipsa, nec longioris temporis præscriptio sola quidquam potest, *l. 3.* Pro libertate plurimum facit, si quis longo tempore sine interpellatione in possessione libertatis fuerit bona fide, & ex iusto initio possessionis, *l. 2. hoc titulo, l. vlt.* ȷ̃. *de his, qui à non domino, l. si cum §. Aristo, D. qui & à quibus man.* Iustum initium possessionis, i. titulum requiro, veluti manumissionem, aut redemptionem à seruitute, aut vicarii serui traditionem, aut peculii remissionem plenam, *l. 3. C. Theod. de lib. caus.* nec requiro semper vicennium, sed contentus sum decennio inter præsentes, vt *d. §. Aristo.* Quod si mala fide fuerit quis in possessione libertatis, vt seruus fugitiuus, qui se occulte pro libero gessit, placet longi temporis præscriptionem ei nihil opitulari, *l. 1. hoc titulo*, quæ congruenter vicinitatem sequitur *l. vlt. tit. superioris*, quæ etiam est de seruo fugitiuo, vt tametsi in fuga decesserit, quinquennii præscriptio non opponatur agenti de statu eius. Forte seruo fugitiuo ad tuendam libertatem dabitur præscriptio 60. an. *l. 4.* ȷ̃. *de præscript.*

A 30. *ann.* quæ tamen non datur hodie adscriptitio, *l. cum satis* ȷ̃. *de agr. cens.*

XXII. Enarratio.

Senatusconf. Ninniano &c.] De his Senat. ȷ̃. tit. 20. & 21.

Præscriptio longi temporis, id est, &c.] Longum tempus est 10. annorum inter præsentes, 20. inter absentes. & ita in omnibus fere iuris articulis longum tempus accipitur, Paulus *Sentent. lib. 5. tit. 11. § longi temporis, & tit. 5. § res olim.*

Nec longioris temporis præscriptio] Etiamsi quis diutissime in possessione seruitutis fuerit, ad liberta-
B tem proclamare potest, licet sexaginta annis in quasi seruitute fuerit, *l. vlt.* contra libertatem igitur, nec sexaginta quidem annorum præscriptio opponitur, vt notat Eustathius in libro de præscriptionibus cap. de annis 60. Sed si se vænire passus sit ad pretium participandum, seruus factus est. Thalelæus.

Si quis longo tempore] Veteres interpretes vicennium requirunt. Auctores Basilic. vicennium, aut longius tempus.

Placet longi temporis præscriptione] Thalelæus ad leg. 1. notat, verbum *diu* significare tempus vltra annos 20.

Præscriptio 40. annorum] Azo in summa putat tri-
C cennium sufficere, vt Glossa. Odofredus dari præscriptionem 30. vel 40. annorum, heic & ad *l. 1.* ȷ̃. *de seru. fugit.*

Quæ tamen non datur hodie adscr.] Et hanc quoque differentiam notat Patricius Heros in Basilicis.

XXIII. *De peculio eius qui libertatem meruit.*

In hoc titulo proponitur differentia vna inter manumissionem serui quæ fit inter viuos & eam quæ fit testamento. Manumissio inter viuos tacite concessum peculium videtur, si non sit ademptum, nisi manumittatur à pupillo, *l. pen. D. de man. vind.* Manumisso in testamento concessum non videtur, si non
D sit relictum nominatim, vt *§. peculium Inst. de leg. l. 3. D. de manumiss. quæ ser. ad vn. per l. Sticho, D. de peculio, l. 1.* ȷ̃. *de com. ser. man. l. pen.* ȷ̃. *an ser. ex suo fac.* idémque est in filio emancipato, *l. donationes, §. pater, D. de donat.* Et ratio differentiæ hæc, qui inter viuos peculium neque alii dat, neque sibi retinet, testamento id cum vniuerso iure heredi dedisse videtur.

XXIII. Enarratio.

Concessum non videtur] οὐ συνελευθεροῦται, καὶ τὸ πεκούλιον κατὰ περίληψιν, vt heic ait Theodorus: *non præsumitur, & peculium manumisisse.* εἰ μήπου ὁ ἐλευθερωθεὶς παρὰ τοῦ διαθεμένου διδόναι τὰς λοιπάδας, ἢ δῆλον ποσόν: *nisi si iussus sit à testatore reliqua inferre, vel certam quanti-*
E *tatem*, vt ait Græcus interpres ad *l. 1. § 20. D. de poss.* Vide Cuiacium ad *l. §. peculium*, & Theophilum.

XXIV. *De Senatusconsulto Claudiano tollendo.*

Senatusconsulto Claudiano locus fuit, non si liber homo se iungeret alienæ ancillæ, *l. 9.* ȷ̃. *com. de succ. l. 3* ȷ̃. *de lib. cau.* sed si libera mulier contra domini denunciationem iungeret se alieno seruo, ex Senatusconsulto eius fiebat ancilla, cuius ille seruus erat, vel si non denunciante domino, liberta, vt Cornel. Tacitus 12. Annal. scribit, qui huius iuris vt omnes

auctores

auctores nostri rectius, D. Claudium auctorem facit, A quam Suetonius Vespasianum. Trina denunciatione fuit opus, & sententia Iudicis, vt Theophilus scribit in *§. vlt. Inst. de succ. quæ fieb. per bon. vend. l. 9. & vlt. C. Theod. de lib. cau. l. 10. C. Theod. de muril. l. Lucius 2. D. de r.* idemque ius legimus seruasse Longobardos & Francos. & exemplo Senatusconsulti idem esse, si libera iungat se adscriptitio. At sublato Senatusconsulto Claudiano verberibus castigato seruo, vel adscriptitio, ea coniunctio dissoluitur. alioquin filij ex ea nati liberi sunt.

XXIV. Enarratio.

Senatusconf. Claud.] Emendemus obiter constitutionem huius tituli, & pro, *ad libidinem*, legamus, *à libidine*, vt in veteri cod. Menagij, & in Basilicis, ἐκ τῆς ἡδονῆς. Item pro *pessimum dedecus*, quod agnoscit idem codex, quidam legunt *fœdissimum*. Sed nil B mutandum. Basilica: αἴσχιστη ἀκοσμία. Glossæ: αἴσχιστος, *pessimus*. Denique pro, *adscendum est*, legamus *verendum est*, vt in eodem codice Menagij, & in Basilicis, δὲλαβητέον. Qui autem ibi malunt *feritate* quam ferocitate, audiendi non sunt contra fidem veterum librorum. Basilica: ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἀγριότητος: *ab hostium ferocitate*. Glossæ: ἀγριότης, *feritas, ferocitas*.

Vel si non denuntiante] Siue igitur scierit, siue ignorauerit, dum non prohibuerit. Imo si nescierit, pro inuito est: nam de ignaro diserte Tacitus ita explicatus à te Obseru. lib. 21. cap. 16. P. Faber. C

Vt Cornelius Tacitus] Atqui Tacitus, ignaro domino ad id prolapsam in seruitute fuisse ex Senatusconsulto ait, sciente domino, serui libertam. Quid igitur? vt conueniat Tacito cum Iureconsultis, legendum esse monui cap. vlt. libri 1. Semestrium, *ingrato*, pro *ignaro*, vt sit, inuito, quod dissimulari non debuit. Plane scientem denuntiare debuisse, ne alioqui tacens non esse inuitus existimaretur. Ignarum qui denuntiationum solemnitatem peragere non poterat, nihilominus pro inuito habitum, ipse tu ostendis eo tuarum obseruationum postremarũ loco. P. Faber.

Suetonius Vespasianum] Vespas. cap. xi.

Longobardos] Vide leg. Longob. lib. 2. tit. 9. D

Et Francos.] Legis Sal. tit. 14.

Ea coniunctio dissoluitur] Si dominus velit. Cæterum coniunctio non dissoluetur, & nati ex libera & seruo liberi nascentur.

XXV. *De nudo ex iure Quiritium tollendo.*

Alij seruos habuerunt in potestate ex iure Quiritium, puta quos vsucepissent, vel quibus in iure cessi aut mancipati fuissent, quibus modis iure ciuili dominia rerum adquiruntur. & hi testamento manumittendo ciues Romanos faciebant. Alij eos habuerunt in bonis, vt quibus traditi essent ex causa emptionis non mancipati vel cessi. hi erant in bonis emptoris, venditoris ex iure Quiritium, quod nudum E erat ius & inane; quia emptori serui adquirebant ex omnibus causis auctore Vlpiano *lib. Regul. tit. 1. & 19.* & Theophilo *tit. de libertin.* Et hi quidem domini in bonis testamento manumittendo Latinum faciebant, non Ciuem Romanum. Sed ex hac Constitutione Iustiniani, quoquo iure serui quis dominus sit ciuili vel naturali, manumittendo ciuem Romanum facit sublato nomine, ex iure Quiritium, quod tamen in vindicatione filij, hunc hominem ex iure Quiritium meum esse aio, etiam hodie remansit *l. 1. § per hanc, D. de rei vind.*

XXV. Enarratio.

Latinum faciebant] Vlp. *d. tit. 1. § qui tantum.*

Dominus sit ciuili] Vt dominus Quiritarius.

Vel naturali] Vt dominus Bonitarius.

XXVI. *De vsucapione pro emptore, vel pro transactione.*

Post præiudiciales actiones dicturus de interdictis, siue actionibus, quæ pro his competunt, quas constat esse de possessione, vel quasi possessione, de possessionis ipsius iure & proprietate dicere primum instituit, puta de vsucapione, quæ ex possessione potissimum consistit, perficiturque, adeo vt & possessionis nomine quandoque vsucapio significetur, *l. denique, l. cum miles, D. ex quib. cau. mai.* & de præscriptione longæ longiorisque possessionis, & de missione in possessionem iudicati seruandi causa, quæ est etiam species possessionis, in quibus omnibus consumitur quidquid est reliquum in hoc libro 7. & plane spectant omnia ad initium lib. 8. Vsucapio est per vsum, id est, possessionem, dominij adquisitio, per possessionem legitimo tempore continuatam, ex 12. tab. & inter ciues Romanos. Suffragium temporis dicitur *l. si inter extraneos, D. de don. int. vir. & vx.* id est suffragium possessionis legitimo tempore continuatæ. Et licet vsucapio sit lucrum coniunctum cum damno alterius, *l. 18. & seq. D. ex quibus causis mai.* recepta tamen est propter bonum publicum, ne rerum dominia diu ac fere semper in incerto essent, & vt esset possessoribus aliqua securitas, & finis aliquis sollicitudinis & periculi litium, *l. vlt. D. pro suo,* quia dominis sufficere visum est ad inquirendas res suas legitimi temporis spatium, vt plane eis imputari possit desidia sua, *l. vlt. in fi. D. de an. ex.* si intra id temporis res suas non perquisierint, collegerint, vindicarint, *l. 1. D. de vsurp. & vsuc.* & quod est commune & publicum bonum, non videtur esse priuatũ damnum, si modo bona fides interueniat initio possessionis, vel potius non videor alteri inferre damnum, si vsucapio quod nescio alterius esse, *l. si quis fundum, D. de adq. poss.* Damnum quidem facit, qui dominium amittit per vsum meum; sed id ego sane dedisse non videor nesciens, nesciente animo meo. Possessionem & vsucapionem continuam requiro, id est non interpellatam, non controuersam, & bonam fidem possessoris, & iustum titulum, id est, iustum initium, iustamque & veram possessionis causam. Possessionis, inquam, non proprietatis: nam si iustum verumque titulum proprietatis nactus fuero, vsucapioni locus non est, *l. sequitur § lana. D. de vsurp. & vsuc. l. in bello §. si quis seruum, D. de capt. & postl.* si nactus non fuero, modo possessionis iustum titulum habeam, & illum mihi tribuit vsus legitimi temporis, siue possessio & vsucapio. In hoc titulo proponitur titulus pro transactione, *l. pen.* si à non domino res bona fide accipienti tradita sit ex causa transactionis, vt *l. cum solus, D. de vsurp. & vsuc.* vel etiam ex eadem causa consentiente non domino retenta sit ab eo qui ante litem motam eam nullo iusto titulo possidebat, tuitione Prætoris, qui pacta transactionis seruat data exceptione: alioquin, vt ex pacto transactionis dominium non transfertur, ita nec possessionis causa firmatur, si subtilitatẽ iuris spectas, quam interpretes nostri spectant in *d. l. pen.* Proponitur etiam titulus pro emptore, si à non domino res bona fide accipienti iure vendita & tradita sit, quæ neque furtiua fuerit, neque vi possessa, neque pupilli propria, neque adolescentis ho-

die ex Oratione Seueri de non alienandis rebus minorum, neque testamento vendi prohibita. Et obseruanda est differentia inter rem mobilem & immobilem, vt in rei alienæ venditione si mobilis sit, exigatur bona fides vtriusque, id est, venditoris & emptoris: nam si emptor sit bonæ fidei, venditor malæ fidei, res furtiua est, *l.* 1. 4. 6. 7. In venditione rei immobilis ad vsucapionem sufficiat bona fides emptoris, nisi res à venditore vel auctore venditoris vi possessa sit, *l.* 5. *hoc titulo.* Cæterum si non sit vi possessa, propter malam fidem venditoris, quia rei immobilis furtum non fit, res nullo vitio laborat, & vsucapi potest ab emptore bonæ fidei secundum *Nou.* 119. *c.* 7. si sciente domino vendita sit: nam si nesciente eo, emptori necessaria B est præscriptio triginta annorum. De quæstione *l.* 3. *& 6.* scripsi satis ad *l.* 4. *D. de vsurp. & vsuc.*

XXVI. ENARRATIO.

LEge denique] Petrus Faber in *d. l. denique* legit, *interruptam vsucapionem*, pro, *interruptam possessionem*, Semestrium libro 11. cap. vlt. Basilica vertunt: τὴν διακοπεῖσαν δεσποτείαν: interruptum dominiũ, quod scilicet vsucapione adquiritur. Glossæ Nomicæ: *vsurpatio*, ῥῆξις τῆς χρήσεως, ἤγουν τομὴ καὶ διακοπή. vide inf. tit. 40.

Iudicati seruandi causa] Vide titulum 71. & Parat. Digestorum.

C Vsucapio est per vsum dom. adquis.] Glossæ Nomicæ: ὁ συνχρηστεύει, διὰ χρήσεως δεσπόζει: *vsucapit, per vsum dominium adquirit*, vt in *d. l. denique.* Item: *vsucapio*, κυριότης διὰ χρήσεως.

Ex 12. tab.] Theoph. Inst. de vsucap.

Propter bonum publicum] *L. 1. D. de vsurp. & vsucap.*

Quia dominis suffic.] *Instit. de vsucap. in princ.*

Initio possessionis] *L. si aliena 10. D. de vsurp. & vsuc. l. vn. C. de vsucap. transform.*

Continuam requiro] *L. 3. eod.*

Non interpellatam.] *L. seruitutes 14. D. de seruit.*

Non controuersam, *L. 4. C. quibus non obijc. long. temp. præscr.*

D Et bonam fidem possessoris] *Instit. de vsucap. in princ.*

Iustum initium] Vt in *l. 2. s. tit. 22.*

Et veram possess. causam] Vide dicta à nobis ad §. *error 11. Instit. de vsuc. & l. 3. C. tit. prox.*

Res bona fide accipienti trad.] λαβόντι ἀλλότριον καλῇ πίστει: *rem alienam bona fide accipienti.*

Data exceptione] *L. inter 44. §. 1. D. famil. ercisc.*

Non transfertur] *L. traditionibus 20. s. de pact.*

Quæ neque furtiua] *L. 5. 6. & vlt. h. t.* Sed si pupillus ex pretio factus sit locupletior, & rem vindicet, doli mali exceptione summouebitur, vt recte dictam legem vlt. accipiunt Basilica.

E De non alienand. reb. minor.] Nam alienationis verbo vsucapio continetur, *l. alienationis 28. de verb. signific.*

Neque testamento vendi prohib.] *L. 2. hoc tit.*

XXVII. *De vsucapione pro donato.*

NOn tantum pro emptore, vel pro transactione, sed & pro donato iustus vsucapionis titulus est, si res aliena à non domino donata sit bona fide accipienti, *l. 1. hoc tit.* & si res mobilis sit donata bona fide, *l. 2.* alioquin furtiua res esset. Res autem immobilis donata, vel ex alia iusta causa à malæ fidei possessore, A qui eam sine vi possederit, tradita bona fide accipienti, præsertim non ignorante domino, vsucapi potest. quia sine vitio est. Semper requiro, vt verus titulus sit: nam falsus ad vsucapionem non proficit, *l. 3.*

XXVII. ENARRATIO.

PRæsertim non ignorante dom.] Vide s. tit. prox. in fine.

Non proficit, l. 3.] Quæ ita legitur in veteri codice Menagij: *vtique hoc verum est, sic* &c.

XXVIII. *De vsucapione pro dote.*

B TItulus etiam pro dote iustissimus est, vt ait *l. 1. D. eod.* si res mobilis quæ aliena est & sine vitio furti, vel quo alio, bona fide data sit in dotem marito bona fide accipienti. De re mobili loquitur Constitutio huius tituli, quia fundus dotalis vsucapi non potest, *l. si fundum, D. de fun. dot.* quotiens mulieri actio de dote omnimodo competitura est, quo solo casu lex Iulia locum habet, *l. 3. D. eod.*

XXVIII. ENARRATIO.

COnstitutio huius tituli] Quæ ita legitur in veteri Menagij, *à bona fide accipiente.*

C XXIX. *De vsucapione pro herede.*

IVstus quoque vsucapionis titulus est pro herede, si rem alienam inuentã in hereditate, quam defunctus possedit sine vitio, heres possideat vt hereditariam: sed necesse est, vt etiam sit verus, *l. 3. & 4. hoc titulo.* Est in hoc titulo satis obscura *l. 1.* quam sic excipio, vt suis heredibus existentibus, nec extantibus tamen, puta abstinentibus se, alij nihil vsucapere possint pro herede, quia sui heredes manent, etiamsi abstinuerint se, nec illis existentibus, iure legitimo venire agnati possunt. Sed quia venire iure prætorio possunt, & pro possessore vsucapere possunt.

D XXIX. ENARRATIO.

POssedit sine vitio] Nam si defunctus malæ fidei possessor fuerit, nec heres eius vsucapere poterit: nam defuncti vitia ad heredem transmittuntur. Sic *legem* 1. interpretantur Græci libro 50. Basil. tit. 5. cap. 2.

Vt suis heredibus existentibus] Fulgosius ad *leg. 1. hoc tit.* potest, inquit, ista lex intelligi, vt suis existentibus heredibus nihil possit vsucapi, contra eos ab aliis qui putent se heredes.

XXX. *Communia de vsucapionibus.*

E INter cætera omnibus titulis vsucapionis communia hæc sunt, vt sine possessione ciuili, quam quis sibi possideat, non alij, vsucapio contingere non possit, *l. 1.* vt res fisci nullo tit. vsucapi possit, *l. 2.* vt mala fides defuncti teneat heredem, licet bona fide possideat, vt nec ex sua, nec ex defuncti persona vsucapere possit, quod nec defunctus potuit, ad cuius vicem propius accedit, quod & specialiter de titulo pro herede proposuit, *l. 1. & 4. tituli superioris,* & de præscriptione longi temporis *l. 4. C. tit. 33.*

XXX. Enarratio.

VT sine possessione ciuili] De qua titulo 32. inf. vide Cuiacium ad §. 4. *Institut. per quas personas nob. adquir.*

Vt res fisci] §. *9. Instit. de vsucapion.*

Vt mala fides def.] Vide §. *diutina* 12. *eod.*

Ad cuius vicem propius accedit] Marcus Tullius 2. de LL. *Heredum causa iustissima est: nulla est enim persona, qui ad vicem eius, qui e vita emigrarit, propius accedat.*

XXXI. *De vsucapione transformanda, sublata differentia rerum mancipi & nec mancipi.*

VT intelligamus iura vsucapionum quæ olim fuerunt, & quæ sunt hodie, quod nosse per quam vtile & necessarium est, primum ita constituo, omnes res aut esse mãcipi aut nec mancipi, secundum veterẽ distinctionem rerum. Res mancipi sunt prædia vrbana & rustica quæ sunt in Italia, res Italici soli, & iura prædiorum rusticorum, vt iter, via, actus, aquæductus, quæ & ipsa res soli Italici intelliguntur, & eodem iure censentur quo res soli, *l. 2* ff. *de seruit. & aqua.* Item serui res mancipi sunt, & quadrupedes quæ dorso collóve domantur, vt boues, equi, muli, asini, auctore Vlpiano *lib. Reg. tit.* 19. item vniones, i. grandes margaritæ, qui & peruli dicuntur à vetusto interprete Horatij. Nam Plinius 9. cap. 25. vniones ait in mancipatum væniſſe vt prædium aliquod, idémque de omni re pretiosa dici potest, i. quæ væneat auro contra, vel auro supra, de qua euictionis nomine duplam promitti oportet, *l. emptori* §. 1. *D. de euict.* Ceteræ res nec mancipi sunt, veluti prædia prouincialia quæ dicuntur, & erant stipendiaria vel tributaria, & feræ bestiæ, licet domitæ sint, & oues, capræ, sues, & res auro infra. Rerum mancipi propria alienatio est mancipatio per æs & libram, quo genere si à domino fiat, dominium adquiritur ex iure Quiritium, si à non domino, vsucapionis causa præstatur. Rerum nec mancipi alienatio propria est traditio, per quam non ex iure Quiritium, sed in bonis iure naturali dominium adquiritur, nec alienari eæ per mancipationem vllo modo possunt, & inde his & illis nomina. At vsucapionem Vlpianus ait esse communem alienationem rerum mancipi & nec mancipi, quod verum est tantum in rebus mobilibus, vel se mouentibus, non in rebus soli: nam ea tantum prædia vsucapi possunt, quæ mancipi sunt, id est, quæ solo Italico continentur, non prouincialia, vel iura eorum quæ nec mancipi sunt, *l. cum sponsus* §. *in vectigalibus*, *D. de Publ. in rem act.* quæ tamen res non impedit eorum vindicationem, qua in rei vindicationem qualecunque dominium deduci potest, *l. si mater* §. *eandem*, *D. de except. rei iud.* & transferenda istuc sunt quæ Obs. 7. cap. 3. At res mobiles & se mouentes vsucapi possunt, siue mancipi, siue nec mancipi sint vbique locorum, in Italia, & in prouinciis, vt refert Constitutio huius tit. in qua suo loco reposito verbo, *nexu*, quod insederat incongruo, lego, *quæ fuerant alienatæ nexu, vel quocunque modo* bona fide tamen, detentæ, i. quæ fuerant mancipatæ vel traditæ. Nexus enim nomen quod esse generale Manilius & Gallus existimarunt recte, hoc loco specialiter accipitur pro mancipatione, vt in definitione abalienationis traditæ à Cicerone: *Abalienatio est eius rei quæ mancipi est traditio alteri nexu.* Ibi Boëtius, *Omnes res*, inquit *quæ*

A *abalienari possunt, mancipi dictæ sunt, aut nec mancipi.* Addo, aut nec mancipi, ex vetustis libris. & sequitur: *Mãcipi res veteres appellabant quæ ita abalienabantur, vt ea abalienatio per quandã nexus fieret solemnitatem:* quã deinde explicat prolatis Gaii verbis ex 1. *Inst. tit. de nexu faciendo*, quæ omnia Gaii verba de mancipatione sunt. Vnde apparet idem esse nexum & mancipium, vel mancipationem, aut eo tantum distare alterum ab altero quo genus ab specie, vt in 12. *Qui nexum faciet, mancipiumque vti lingua nuncupassit, ita ius esto*, apud Festum, cui legi addit hanc interpretationem, *id est* (sic legendum, *non*, ita) *vti nominarit locutúsve erit, ita ius esto. Nexus generaliter dicitur quæcunque fit datio, vel obligatio, vel liberatio per æs*
B *& libram.* Specialiter autem mancipatio *siue datio rei quæ fit per æs & libram præsentibus non minus quam V. testibus ciuibus Romanis puberibus, & libripende, & interpositis certis solemnibúsque verbis*, quæ idem Boetius ex Gaio profert, cuius auctoritate etiam in hanc rem in hoc titulo Cynus vtitur ex scriptis, vt ipse fatetur, Iac. Rauennatis. Prolatis autem verbis Gaii de solemnitate mancipationis siue nexus, subiicit Boetius: *Quæcunque igitur res lege 12. tab. aliter nisi per hanc solemnitatem abalienari non poterant, sui iuris autem ceteræ res, nec mancipi vocabantur.* quæ verba deprauatissima studiosis quamplurimis imposuerunt. In vetustis libris, horum verborum loco, *sui iuris autem ceteræ res nec mancipi vocabantur*, ita est scriptum, *sui*
C *autem certe hæc mancipi vocabantur*: vnde verissima coniectura emendo: *Quæcunque igitur res lege 12. tab. aliter nisi per hanc iuris solemnitatem abalienari non poterant (sunt autem certæ) hæ res mancipi vocabantur.* Præterea sciendum est secundũ ius vetus, l. 12. tab. rei mobilis aut se mouentis vsucapionem esse annum, cuius iuris vestigia sunt in *l. nunquam* §. 1. *D. de vsurp. & vsucap. l. cum sponsus* §. *pen. D. de Publ. in rem act.* rei immobilis biennium in Italico solo tantum, non in prouinciali. Et, vt summam dicam, totius iuris veteris, quantum intelligi ex supradictis potest, differentia fuit inter res mancipi & nec mancipi, inter solum Italicum & prouinciale, inter dominium ex iure Quiritium & dominium in bonis, quas Iustinianus sustulit. ac primum quidem dominii differentiam tit. 25. vt
D omnes rerum suarum intelligerentur esse domini eodem pleno legitimóque iure, & hoc titulo differentiam locorum, vt vbique vsucapio procederet, sicut præscriptio longi longiorísve temporis, & differentiam rerum mancipi & nec mancipi, vt omnes res quoquo modo abalienari possent. Et tempus anni mutauit in triennium, biennii in decennium inter præsentes, & vicennium inter absentes: quam longi temporis vsucapionem vt ampliaret magis, vt obtinuit in præscriptione longi temporis, declarat & in vsucapione satis esse, si initio possessionis bona fides interuenerit, vt *l. bonæ fidei*, *D. de adq. rer. dom.* quod tamen Concilium Lateranense non admittit *cap.* 41. Et vt emptori prosit tempus venditoris, donatario
E tempus donatoris, vt *l. pen. inf. de præscript. long. tem. l. id tempus*, *D. de vsurp. & vsucap. l. 2. §. emptori*, *D. pro emptore*, & connumeretur, vt ait, in decennium, aut vicennium, aut triennium: Sic legendum ex vet. lib. non tricennium: nam in tricennio iustus titulus non exigitur, *l. 2. inf. de præscr. 30 an.* qui mox tamen exigitur hoc loco. At necesse est vt vterque, i. antecessor & successor bona fide possidere cœperit. alioquin nulla fit coniunctio, accessióve temporis. quod de successore singulari accipiendum est: nam successori vniuersali bona fides defuncti sufficit ad vsucapionem, licet ipse mala fide possideat, & contra bona fides heredis non sufficit, si defunctus

mala fide possederit, §. *diutina, Institut. de vsucap.* A

XXXI. ENARRATIO.

VNiones, id est, grandes margaritæ] Plinius 9. 35. in fine: *Cum Ælius Stilo Iugurthino bello vnionum nomen impositum maxime grandibus margaritis prodat.* Glossæ: *vniones, μαργαρῖται μεγάλοι.*

A vetusto interp. Horat.] Ep. 8.

Auro contra] Quæ auro pensetur.

Et erant stipendiaria] De quibus Theoph. ad tit. de rer. diuis.

Rerum mancipi, &c.] Vlpianus *Reg. tit.* 19.

Vsucapionis causa præstatur] Occasio vel conditio, *l. 3. D. de mort. caus. donat. l. 1. ℱ. de adquir. poss.* B

Sed in bonis] Vlp. *tit. 1. §. in bonis.*

Vlpianus ait] *d. tit. 19. § vsucapione.*

Lego quæ fuer. alien. nexu] In codice Menagij perantiquo legitur, vt vulgo.

Manilius] apud Varronem 6. de l.l.

Et Gallus] Apud Festum in verbo *nexus.*

A Cicerone] In Topicis.

Addo, aut nec mancipi] Sic legitur in editione Veneta, quæ prodiit anno 1580.

Apud Festum] In v. *nuncupata*

Quæcunque fit datio] Apud Festum in *nexus.*

Nisi per hanc solemnitatem] Boëtius paulo post addit: *Nam pura traditione abalienatio rei mancipi non explicatur.* C

Secundum ius vetus, i. 12. tab.] Vlpianus in *d §. vsucapione,* Cic. in Topic. Boëtius ibidem. *Plurimarum rerum vsucapio annua est, vt si quis eis anno continuo fuerit vsus, eas firma iuris auctoritate possideat, velut rem mobilem. Fundi vero vsucapio, bienny temporis spatio continetur.*

Hæ res manc. vocab.] Hic ego mi Cuiaci ex tuo itidem sensu addiderim vetustam lectionem secutus, *cætera, nec mancipi.* P. Faber.

Concilium Lateranense] *Capite vlt. ext. de præscript.*

Aut triennium] sic in vet. Menagij.

XXXII. *De adquirenda & retinenda possessione.* D

REcte inter vsucapionem & præscriptionem hic titulus medius interponitur, quia neque hæc, neque illa ab initio sine possessione consistit. Et vt à definitione possessionis incipiam, nulla mihi videtur melior dari posse illa, quam ex Ælio Gallo retulit Festus: *Possessio est vsus quidam agri, vel ædificij.* Simplicius in *l. quæstio, D. de verb. signif.* Possessio est vsus. Gallus aliquanto plenius. & recte, quidam, id est, proprij cuiusdam generis vsus, vt in definitione legati, donatio quædam: nec enim est possessio, qui communiter dicitur vsus, id est, χρῆσις, vt seruitus vsus, vel vsusfructus, vel conductio, commodatum, precarium, sed detentio, vel subsessio, aut incubatio, quæ tamen duo posteriora plerumque accipiuntur in malo pro possessione malæ fidei. Vel quia dominium etiam de possessione dicitur, Possessio est dominium vsus, siue detentionis rei. Proprietas dominium rei. Possessio autem, vt Labeo ait, qui optime callebat origines rationésque verborum, dicta est à sedibus quasi positio, i. situs, sessio, vel statio, qui & exemplo sessionis & stationis docuit possessionem eiusdem rei penes duos in solidum esse non posse, *l. 1. in pr. l. 3. §. ex contrario, D. eod.* quia naturaliter, inquit, tenetur E ab eo qui ei insistit, quam Græci κατοχὴν vocant. Possidere igitur est insistere, incumbere, insidere, residere, vt Plauto possidere ferias, & residere ferias. & sequitur in *d. l. 1.* dominium rerum ex naturali possessione cœpisse, eiusque rei vestigium remanere in quibusdam rebus, non vtiq; in omnibus. Nam & rei legatæ, vel donatæ mortis causa, vel hereditatis dominium adquiritur ipso iure, sine corporali apprehensione, nec ex possessione semper sequitur dominium. Species autem possessionis duæ proponuntur in *l. 10.* alia quæ iure consistit, i. iure ciuili, vt *l. stipulatio §. hac quoque, D. de verb. obl. l. si eum qui, D. de don. int. vir. & vxor.* alia quæ corpore. Illa ciuilis dicitur, & ita definitur, detentio, quæ constat iure & animo domini, puta detentore credente esse dominum, & detinente rem ex causa, qua dominium quæri solet. Vnde apparet possessionem ciuilem esse facti, quia detentio est, i. vsus rei, *l. denique, D. ex quibus causis mai.* & animi, quia affectionem, voluntatem, opinionem, cogitationem domini desiderat, *l. 1. §. Scæuola, D. si quis test. lib.* &c. & iuris, quia iustum titulum adquirendi dominii, qui imbuat animum possessoris opinione domini. Quamobrem & hic animus dicitur esse iuris, non facti, *l. possess. D. eod.* Est igitur possessio ciuilis iuris & facti, quia nec sine iure domini consistit, nec sine corpore, quod possideat quodq; possideatur. & hoc distat à bonorum possessione prætoria, quæ & sine corpore, vt hereditas, iuris intellectum habet. Quæ autem possessio corpore consistit, naturalis dicitur, & est detentio rei citra ius affectionemque domini, non tamen citra ius aliquod affectionemque: Nam vtraque legitima dicitur, *l. 10.* quoniam vtramque prætor tuetur interdictis possessoriis, & possessio fructuarii quæ naturalis est, etiam ex iure plurimum mutuari dicitur, *l. possessio quoque, D. eod.* Et hæc igitur iuris etiam & facti est. Sed facti magis quam iuris, quia iure domini destituitur, quod ius optimum maximum est. Ciuilis, iuris magis quam facti, quia iure domini constat. & hæc proprie possessio, vt in glossis, κατοχὴ, ἡ ἐπὶ νομῶν, *possessio*, κατοχὴ, ἡ διὰ χειρὸς, *Detentio, retentio.* Præterea hoc etiam in hoc titulo proponitur, per liberam personam possessionem adquiri, i. corpore etiam liberi hominis, animo & voluntate nostra, vt *l. ea quæ, D. de adq. rer. dom.* Voluntatem sufficere, nec requiri etiam scientiam traditæ alii possessionis acceptæque nostro nomine, in vsucapione requiri scientiam, excepta causa peculiari. Nam & aliæ plurimæ sunt differentiæ inter possessionem & vsucapionem, ex quibus illa deducitur. Denique possessionem siue naturalis ea sit, siue ciuilis, adquiri corpore nostro vel alieno, aut velut corpore, siue corporis quodam genere, vt lego in *l. quarundam, D. eod. tit.* & animo nostro aut quasi nostro, vt per infantem tutore auctore, *l. 4.* non alieno. Retineri solo animo, *l. 3.* tam naturalem quam ciuilem. Vnde intelligitur non amitti eam corpore solo, vt *l. 8. D. eod. l. fere quibuscunque, de reg. iur.* quæ tamen amittitur animo solo, *l. 3. §. in amittenda, D. eod.* Nam & comparationem adquirendæ & amittendæ possessionis claudere indicat ille articulus, Fere. Et vero etiam duobus casibus notatis à Papiniano solo corpore amittitur possessio, quos lectori quærendos & excutiendos relinquo. Item ex *l. 2. huius tituli,* intelligimus corpore quæsitam videri possessionem, non tantum si instrumento sit comprehensum emptorem inductum in vacuam possessionem fuisse, sed & si emptor sciente venditore diu in possessione fuerit, vt *l. non idcirco, ℱ. de cont. empt. l. 2. ℱ. si quis al. vel sibi &c.* Diu ponitur in possessione fuisse, quia agebatur de vsucapione vel præscriptione

longi temporis; & loquitur quoque eadem *l. 2.* de vacua possessione, vt *l. 3. & 7.* quia si non sit vacua possessio quæ tibi traditur, quî possis habere animum opinionemque adquisitæ eius quam cernis occupari ab alio? Illa quoque veterum regula in hoc titulo proponitur: Neminem sibi ipsum mutare posse causam possessionis. Causa possessionis est titulus, quem mutat in specie *l. 5.* qui fundum naturaliter possidet alieno nomine, vt colonus, si constituat eum fundum suo nomine possidere, eumque vendat tãquam suum. quæ iniqua & illicita venditio est, quia non potuit sibi mutare causam possessionis, & ius dominij non mutat, nec possessionis etiam sola illa destinatio animi, vt sibi possideat quod possedit alij, sed per venditionem tamen dominum possessione interuertit, vt Sabinus ait apud Gelliũ in fin. xi. & probat *l. 3. §. quod si seruus, D. eod.* illo loco. *At si alij tradiderint* (sic legendum est) videlicet si post venditionem non perseueret, domino præstare mercedem, re eadem ab emptore conducta, vt *l. quamuis §. 1. D. eodem.* Contra vero, si quis quod suo nomine possidebat, constituat alieno possidere, vt colonus vel fructuarius, non mutat sibi causam possessionis, sed desinit possidere, nec vlli iniuriam facit. Cætera quæ proponuntur in hoc titulo, aliis locis exposuimus, etiam quod *l. vlt.* quæ nihil interesse statuit, colonus, aut seruus decesserit, an discesserit secundum Proculi sententiam, *l. cum quis, D. de dolo, l. 3. §. quod si seruus, D. de adq. poss.*

XXXII. Enarratio.

Plerumque accipiuntur in malo] Vt incubator imperij, tyrannus, Seruius in 3. Æneid. Asconius Pedianus 3 in Verrem, *l. vlt. in fin. C. ... 37. J. l. 2. tit. 51.* Vide Notas ad Symmachum. Victor in Chronico: *Timotheus Alexandrinæ Ecclesiæ incubator.*

Dominium etiam de poss. dicitur] Dominus pro possessore apud Paulum *Sententiarum libro 5. tit. 11. §. vlt. l. 1. tit. seq.* ibi, *ad noua dominia*, id est, nouos possessores, vt recte Ioannes Faber.

Proprietas dominium rei] *L. si procurator 13. D. de adquir. rer. domin.*

Vt Labeo ait] In *l. 1 D. de adquir. poss.*

Qui optime callebat orig.] Auctore Gellio lib. 13. cap. 10.

Penes duos in solidum] Vide Cuiacium Obseru. 9. 32. & seq.

Vt Plauto possidere ferias] In Epidico Act. 3. Sc. 4. *Tuas possidebit mulier faxo ferias.* Vide ibidem Salmasium in edit. Boxhornij.

Residere ferias] In Captiu. Act. 3. Sc. 1. *Resident esuriales ferias.*

Ex naturali possessione coep.] Initio scilicet nondum neque naturali, neque ciuili iure descripto.

Nam & rei legatæ &c.] Vlp. *tit. 19. §. lege, l. 1. in fi. & l. 2. D. de Public. in rem act. l. si ager 50. D. de rei vindic. l. si sorori 14. J. de iu. deliber.*

Ipso iure sine corp. appreh.] D. Augustinus in sermone de communi vita clericorum: *Quia exiguum est, quod videtur possidere, sicut Iurisperiti loquuntur, iure non corpore.*

Nec ex possessione semper seq.] Fideicommissarius enim est possessor rei per fideicommissum relictæ, non etiam dominus iure ciuili, *l. 3. C. si vsus fr. petat.* Quod igitur ait Modestinus in *l. Herennius 42. D. de vsur.* ex causa fideicommissi dominium adquiri, de dominio possessionis accipies.

Opinionem &c.] *L. si seruus 22. D. de noxalibus act. l. pen. J. de furt.*

Quæ & sine corp. vt hered.] *L. 3. §. 1. D. de bonor.*

A *poss. l. hereditas 50. D. de petit. heredit.*

Et possessio fructuarij] Fructuarius enim naturaliter videtur possidere, *l. naturaliter 12. d. de adquir. poss.* vide Cuiacium ad §. 4. *Instit. per quas person. nob. adq.*

Vt in Glossis] Græcolatinis.

Excepta causa peculiari] Vide Cuiacium ad *d. §. 4.*

Per infantem tutore auctore] Quæ fuit sententia Ioannis, cuius etiam meminit Ioannes Faber ad *l. 3. h. tit.* Ioannem sequitur Odofredus.

Indicat ille articulus fere] Vide Cuiacii Notas priores ad §. 5. *Instit. de Interdict.*

Notatis à Papiniano] Vide Cuiacium ad *l. 44. §.*
B *quibus, D. eodem, lib. 23* Quæst. Papin.

De vacua possessione] Glossa putat, ex facto proponi possessionem vacuam fuisse: quam Fulgosius heic non probat, quod vacua tantum, & libera, & minime ab alio occupata possessio adquiratur.

Neminem sibi ipsum mut. poss. caus. poss.] *L. 5. h. t. l. qui bona fide 19. §. 1. D. eod.* & ibi Cuiacius.

Causa possess. est titulus] Theophilus ad §. 2. *Inst. de interd.*

Quem mutat in specie leg. 5.] Hodie, inquit Cuiacius in recitat. ad *d. leg. 5.* colonus teneretur ex locato in id quod interest, & integra est domino vindicatio, si emptor rem non vsuceperit; quia non est dubium, quin eum fundum bonæ fidei emptor possit vsucapere,
C licet eum emerit à malæ fidei venditore, maxime ex *Nouella 119.* si non ignorante domino emerit. qua in re dissentiunt Irnerius & Ioannes. vide Glossam. Fulgosius putat, opinionem Ioannis existimantis emptorem vsucapere posse, iure nouissimo procedere ex *d. Nou. capite 7.* siue ex *authentica malæ fidei J. tit. prox.*

Illicita venditio est] *L. 1. J. de comm. rer. alien.*

XXXIII. *De præscriptione longi temporis.*

Quædam res sunt, quæ etsi vsucapi non possint, longi temporis possessione adquiri possunt. Huiusmodi fuere olim prædia prouincialia; sed hodie
D vsucapi possunt ex titulo 21. huiusmodi sunt etiam hodie prædia superficiaria, itemque emphyteuticaria, quæ si à non domino accepero, vt ius in eis superficii haberem, vel ἐμφυτεύματος, quod in rem actionem tribueret, & quasi dominium tradente domino, ius illud non vsucapio, sed adquiro longo tempore, *l. cum sponsus §. in vectigalibus, D. de Publ. in rem act.* Huiusmodi etiam sunt seruitutes, quia lex Scribonia obstat vsucapioni earum, & adquiruntur tamen quasi possessione longa, *l. si quis diuturno, D. de seru. vind. l. vlt. in fi. hoc titulo.* Vsucapione adquiritur dominium, non præscriptione longi temporis. Vsucapio parit directam in rem actionem. Possessio longi temporis exceptionem tantum, quæ peremptoria excep-
E tio est, vt plane satis sit eam testari initio litis, nec sit necesse eam etiam initio excuti, cum possit excuti quandoque ante sententiam, *l. 9.* & inde præscriptioni nomen, quo nihil aliud quam exceptio significatur, & in hoc titulo de præscriptione longi temporis, id est, de adquirenda exceptione longi temporis. Sed postea placuit etiam cui adquisita hæc exceptio esset, vt daretur vtilis actio in rem, *l. pen. in pr. J. de præscr. 30. an.* quam & veteres leges dedisse ait, puta, *d. l. si quis diuturno*, vt plane dici possit, possessori non minus possessionem longam securitatem præstare, quam vsucapionem, *l. 7. hoc tit. l. 1 J. de com. rer. al.* Vsucapio non interrumpitur litis contestatione, & omissa lite, vel absoluto reo, vsucapio interim iure comple-

ta intelligitur, *l. Iulianus in fi. l. seq. l. si à bonæ fidei, D. de rei vind. l. Iulianus §. quantum, D. ad exh. l. 1. D. pro don. l. 2. §. vlt. pro empt.* A Præscriptio siue possessio longi temporis litis contestatione interrumpitur, *l. 10. §. tit. prox. l. 1.* 2 10 *hoc tit. l. moræ §. de rei vind.* Et species *l. 1.* hæc est. Post motam possessori litem de fundo quem possidebat, is fundum vendidit bonæ fidei emptori, qui eum per 20. an. possedit sine interpellatione: an tutus est præscriptione longi temporis? sic sane: quia ei auctoris sui mala fides nocet, si accessione temporis, quo is possedit, non vtatur, *l. an vitium, D. de diu. temp. præs. l. apud Celsum §. de auctoris, D. de doli exc.* & ita quoque scripsit Paulus *V. Sent. tit. 11.* iisdem fere verbis, quibus hæc l. 1. perscripta est. Et quod hæc eadem lex addit in fi. quod etiam in Republica seruari oportet, ex eodem titulo B Pauli ita explicandum est, vt etiam aduersus Rempublicam 20. an. præscriptio prosit ei, qui iustum initium possessionis habuit, nec medio tempore interpellatus est. At si is cui mota lis est, post omissam eam per 20. an. fundum possederit, non habet præscriptionem longi temporis, quia litis contestatione perpetuata actio est. Quæ pars *l. 1.* videtur pugnare cum *l. vnica §. tit. 31.* quæ in præscriptione longi temporis satis esse ait, si ab initio bona fides interuenerit: sed addendum, nec lite contestata interpellatus fuerit. Fuit etiam olim differentia in tempore, quia rerum immobilium, vel seruitutium quæ his adhærent, vsucapio fuit biennij præscriptio longi temporis, i. decennii inter præsentes, C vicennii inter absentes. Hodie etiam vsucapio earum rerum longi temporis vsucapio est. Communia igitur tempora habent & commune etiam hoc, vt bona fides titulusque verus & iustus exigatur, & possessio ciuilis, & vt iure tantum successionis nudæ longa possessio non profit heredi, puta si rem alienam inuentam in hereditate bona fide possederit vt hereditariam, quam defunctus mala fide, aut sine iusto titulo possedit, quæ est sententia *l. 4. h. t.* quia vitium defuncti heredi nocet, imo & donatario, vel legatario, *l. apud Celsum §. si quis autem, D. de do. exc.* quia rem habet ex causa lucratiua, non etiam emptori, qui pretio rem suam fecit, quidquam nocet vitium auctoris sui, vt dixi supra. D Et forte fuit olim controuersum ante *l. penult. huius tit.* & Constitutionem *l. 31.* an vt emptor vtitur accessione temporis, quo venditor possedit, etiam ea vteretur legatarius vel donatarius, licet & idem in his esse legamus in *l. Pomp. §. sed & legatario, l. de adq. p. ff.* Præterea *l. vlt. huius tit.* definit, qui dicantur præsentes, qui absentes: quia præsens adquirit præscriptionem decennij aduersus dominum præsentem, vel creditorem hypothecarium, absens vicennii aduersus absentem eundem, & præsentiam æstimat ex domicilio, quod collocarint in eadem prouincia: nec rei præsentiam, vel situm exigit in eadem illa prouincia, cum possit quocunque loco vindicari, etiamsi quo vindicatur dominii, vel hypothecæ iure eodem non sit, modo in eo possessoris fuerit competens forum, quia actio, cum sit res incorporalis, vbique vim exercet suam in E corpore quod persequitur. Quid ergo si quis in diuersis prouinciis domicilium habeat? recte respondent glossæ, domicilium in omnibus haberi pro præsentia. Quid si sit sine domicilio, ἄοικος, ἀνέστιος, animo solo retinens possessionem rei alienæ, vel rei suæ possessionem negligens? Et hunc quoque recte ait Ioannes, vbique pro præsente haberi, quasi totius mundi incolam, qui certam & stabilem sedem non habet. Quid si quibusdam annis sit præsens, quibusdam absens? Hoc definit *Nou. 119. c. 8.* Quid si vnus sit præsens qui rei insistat, alter absens? De hoc nemo sanus quærit, quia quid aliud hoc est, quàm causam verti inter absentes?

Non omittam, quod ait *l. vlt.* non distingui vtrum scierit dominus vel creditor hypothecarius rem suam ab alio possideri, an ignouerit, quæ tantum vno casu inducta est *Nou. 119.* si à malæ fidei possessore quis rem bona fide acceperit: Nam si sciente domino, locum habet præscriptio longi temporis, si ignorante, cessat.

XXXIII. Enarratio.

Prædia prouincialia] Quia prædia prouincialia erant populi Romani vel Principis, Theophilus ad *§. per traditionem, de rerum diu. s.*

Itemque emphyteuticaria] *L. si finita 15. §. si de vectigalibus 13. D. de dam. inf.*

Quia lex Scribonia] Vide Cuiacium ad *l. 4. in fi. D. de vsurpat. & vsucap.*

Vt plane satis sit eam testari init.] Satis est reum protestari se quandoque vsurum exceptione; postquam igitur petitor suam intentionem probauerit, vt est in *l. emptor 9. h. t.* id est, *postquam dominium suum probauerit*, μεθ' ὃ ἀποδείξει τὴν ἰδίαν δεσποτείαν, vt est in Basilicis, præscriptio longi temporis ante sententiam opponi potest, quæ est etiam Glossæ sententia, ex *l. 2. j. tit. 50.*

Præscriptio sine possess.] Et hanc differentiam inter vsucapionem & præscriptionem notat heic Fulgosius.

Vt etiam aduersus Rempublicam] Cuiacius Paulum accipit de Republica domina, ibidem.

Perpetua actio est] Et sola igitur præscriptio tricenaria ei proderit.

Vel seruitutium] Quæ immobilium numero esse creduntur. Vide titulum 34. j.

Vsucapio fuit biennii] *L. pen. §. de seruit. & aq.*

Successionis nudæ] In Cuiacii Codice hoc erat adscriptum scholium ex Basilicis: οὐ δύναταί τις δικαίαν νομὴν κατασκευάζειν ἑαυτῷ λέγων, ὅτι ἀπὸ κληρονομίας ἔσχεν τὸ πρᾶγμα: *non potest quis iustam possessionem sibi adfingere, dicens se rem habuisse ex hereditate.*

Non etiam emptori] Imo nec donatario, nec legatario vitium auctoris ad vsucapionem aut præscriptionem nocet, sicuti nec bona fides prodest, Vlpiano teste in *l. an vitium in princip. D. de diuers. tempor. except.* quæ non aliter cum *l. apud Celsum §. si quis autem* conciliari potest, cum tamen eiusdem Iurisconsulti sit, quam sicuti exposui in quæstione publice tractata sub Natal. anni 1590. Scripsi nonnihil ad *d. l. an vitium.* P. Faber.

D. de adquir. possess.] Etiam qui ex causa lucratiua rem habet, vtitur accessione temporis quo possedit auctor suus.

Nec rei præsentiam] Rei quæ possidetur.

In eadem illa prouincia] Notandum quod scribit Ioannes Faber: *In regno Franciæ*, inquit, *vbi sunt Senescalli & Ballivi, videtur eadem prouincia qualibet Senescalia vel Ballivia.*

Recte respondent Glossæ] Ad *leg. vlt. h. t.*

Quid si sit sine domicilio? Et quasi ἄπολις. Sanctus Basilius Seleuciæ 1. de vita S. Theclæ: εἰμὶ μὲν γὰρ ξένη καὶ ἄγνωστος, οὐκ ἄπολις ἢ, οὔτε ἄσημος, οὔτε ἄδοξος.

Animo solo retinens possess.] Solo namque animo retinetur possessio, vt dictum tit. 32.

Recte ait Ioannes] Quem refert Glossa ad *d. l. vlt.*

An ignouerit] A. Gellius libro 1. cap. 3. *Profecto nemo ignouit.* Sic libri veteres. Lactantius de Iustitia cap. 3. *Quid legerint ignouerint.* Sic legitur in quibusdam libris.

Inducta est Nou. 119.] Cap. 7.

Si ignorante, cessat.] Et necessaria est præscriptio tricenaria.

A

XXXIV. *In quibus causis cessat longi temporis præscriptio.*

CEssat etiam ex causis positis sub hoc t. si locator aduersus colonum agat rei vindicatione, *l. 1. hoc tit. l. 1. s. Com. de vsucap. l. 2. j. de præs.* 30 si socius pro parte sua aduersus socium, qui perperam rem totam possidet suo nomine, *l. 5. hoc titulo, l. seruum, s. famil. erc.* si vindicetur res mobilis, *l. 2.* nisi cohæreat fundo, vt mancipium rusticum, quod pro parte ruris habetur, *l. 3. D. de diu. temp. præs.* & in *l. 9. D. eod.* quæ pertinet ad res soli prouincialis, male Bas. & Flor. mobilibus, vt & *l. 2. s. de ser. & aq.* male eadem Basilica, & Eustathius ex iisdem libro de temporibus, mobilium, quia immobilia esse verum est, quæcunque rebus immobilibus adhærent, *l. pen. s. eod. l. vlt. infi. s. tit. prox.* Cessat etiam in actionibus personalibus, aut mistis, quia & ipsæ personales sunt, & hac parte potissimum spectantur, ne fiat iniuria actori coarctata propter realem personali actione: sed ab ea abstineatur producta reali potius propter personalem, *leg. 3. & 4. hoc titulo, leg. hereditatis, supra de pet. her. l. 8. s. de iure delib. l. 5. t. seq. l. 1. §. ad hac tit. 40.* Et rursus, si quæras, cur in rem actio longo tempore perimatur, non in personam, dicam, non longũ tempus actionem in rem perimere, sed vsum longi temporis, vsum rei diuturnum. In actione personali nullum esse debitoris vsum, qui perimat actionem. Obligationis vsum nullum esse. Cessat etiam longi temporis præscriptio aduersus dominum rem vindicantem, si quis eam non possederit animo domini, vt in specie *l. vlt.*

B

XXXIV. Enarratio.

SI vindicetur res mobilis] *l. 2. hoc tit.* vel se mouens, vt seruus. Et quod de seruis ibi dicitur, Basilica ad res omnes mobiles trahunt.

In actionibus personalibus] *l. 5 j. tit. prox.*

Propter personalem, l. 3.] Tricenaria duntaxat præscriptione excluduntur, vt addunt Basilica.

C

XXXV. *Quibus non obijciatur longi temporis præscriptio.*

DIxit quibus actionibus non obiiciatur, nunc quibus personis. & in summa non obiicitur cum effectu his qui rescissa præscriptione, in integrum restitui possunt, veluti militibus, aut absentibus Reipublicæ, vel qua alia iusta, fortuita, necessaria causa, vel captis ab hostibus, vel minoribus 25. an. antequam à Iustiniano ipso iure munirentur aduersus præscriptionem longi temporis, pro modo scilicet temporis quo in expeditione, absentia, captiuitate, vel minore ætate fuerunt: residua enim tempora imputari eis certissimum est, nisi per modicum sit tempus, vt *l. ab host. bus § vlt. D. ex quibus causis mai.* Etiam illud inculcatur hoc titulo l. 5. quod habuimus superiore, præscriptionem longi temporis non obiici agenti in personam.

D

XXXV. Enarratio.

VEluti militibus] In expeditionibus occupatis, *l. vlt.*

Aut absentibus, &c.] *l. 2. 3 4. & 6 h. t.*

Antequam à Iustiniano] Sola præscriptio tricenaria & quadragenaria minori obiicitur, *l. vlt. s. in quib. causis in integr. restit. non est necessaria.* Vide j. t. 39.

XXXVI. *Si aduersus creditorem.*

IN hoc tit. ostenditur, præscriptionem longi temporis excludere non tantum in rem, sed etiam hypothecariam actionem, quod & supra ostendit, *l. vlt. l. 33. & l. 7. & vlt. s. de oblig. & act. & l. 59 j. de euict. nec pugnat l. cum postulassem §. vlt. D. de damn. inf.* quæ de vsucapione loquitur, non de præscriptione longi temporis, & de vsucapione legitima: Nam vsucapio Iustinianea, quia & ipsa longi temporis est, vtramque perimit actionem, si res sit immobilis. Si mobilis, idem statuo de vsucapione triennij. Actioni autem hypothecariæ rectè obiici præscriptionem longi temporis ita verum est, si creditor agat in extraneum bonæ fidei possessorem. Nam in debitorem, vel heredem eius, vel in posteriorem creditorem hodie necessaria est præscriptio 40. an. *l. 1. & 2. hoc t. l. cum notissimi, j. t. 39.*

XXXVI. Enarratio.

SI aduersus creditorem] Nihil præterea habet liber antiquus Ægidij Menagij: nec aliter legerunt veteres interpretes.

Vtramque perimit actionem] Tam actio in rem, quam hypothecaria præscriptione longi temporis perimitur, si res sit immobilis. Si vero res sit mobilis, idem statuit Cuiacius, i. triennio vsucapi. quæ etiam futi AZONIS sententia heic in summa. Videm Ioannem Fabrum hoc titulo,

Nam in debitorem] Cum agitur aduersus debitorem, vel eius heredem, vel posteriorem creditorem, quadragenaria præscriptio necessaria est.

XXXVII. *De quadriennij præscriptione*

TItulus est de quadriennij præscriptione quæ datur fisco, vel aduersus fiscum. De ea quæ aduersus fiscum, est *l. 1.* vt aduersus vindicationem bonorum vacantium, siue caducorum, quæ fisco competit, non sit necessaria præscriptio longi temporis, sed quadriennij sufficiat, si post quadriennium fiscus vindicet bona quasi caduca & vacantia, quæ alius iusta possessione tenere cœpit, vt *l. 1. §. Diuus, D. de iu. fis. l. intra, D. de diu. temp. præs. l. quamuis, D. de vsur. & vsu. l. 6. §. certe si vacantia, D. si quis om. cau. test.* quib. locis ostenditur quadriennium computari à die quo bona vacare cœperunt, i. quo omnes quibus deferebatur, repudiauerunt hereditatem defuncti, vel nullus extitit qui eam amplecteretur. Ne dicas cum Accursio, à die nunciationis, quod nec posses probare. Additur in *l. 1.* eos qui bona vacantia ex beneficio Principis promeriti sunt, statim dominos fieri, & securos esse aduersus fiscum. De fisco suo Principem quantumcunque volet, largiri posse, quia & fiscalia quasi propria & priuata Principis sunt. De ea quæ fisco datur, est *l. 2 & 3.* vt post quadriennium quam fiscus rem forte alienam, vel communem, vel alij pigneratam quasi caducam alienauit, exceptione quadriennij repellat dominum, vel creditorem agentem in rem, vel hypothecaria actione. Is autem qui eam rem à fisco accepit, vel ex largitione Principis, vt statim securus sit aduersus dominum, vel creditorem hypothecarium. Olim erat ei necessaria præscriptio quinquennij ex edicto Marci, hodie ex Constitutione Zenonis, i. *l. 3. huius tit.* statim ipso iure securus est, sed in fiscum integra est domino, vel creditori intra quadriennium actio in rem, vel hypothecaria, quasi dolo desierit possidere. Quamobrem

E

Tribonianus ius vetus inflectens ad ius nouum in *l. neque* §. *de test. mil.* pro, quinquennij, reposuit, quadriennij, quod & Bas. sequuntur, & in *l. vlt.* §. *si adu. fis.* nihil mutauit tamen, quia ius vetus in ea refert. Securitas eadem fuerat olim data certis emptoribus quorundam patrimoniorum Constitutionibus Leonis, atque etiam Zenonis, vt *l. vlt.* §. *de præd. tam.* Hodie, auctore eodem Zenone, datur omnibus emendata *Nou. Leonis de bon. vac.* Nec dubitandum quin etiam sit correcta *l.* 13. §. *item si quis à fisco, D. de pet. her.* Nihil tamen obstat *l.* 1. §. *de her. vend. aut l.* 5. *de lib. cau.* quia tunc solum emptoribus securitatem præstat Zeno, cum agitur de dominio vel hypotheca, vt ait *l. 3. huius tituli*, non cum de ære alieno, *vt d. l. 1. & l. eum qui, D. de iu. fis.* vel de statu, vt *d. l.* 5. vbi & hoc ipsum rectissime Thalelæus notauit. Nihil etiam *l.* 1. *t.* 30. quæ non loquitur de re à fisco vendita tanquam caduca; sed tanquam sibi obligatas ex debiti publici causa. Quod autem de alienationibus factis à fisco ne vllo modo reuocetur Zeno constituit, idem Iustinianus statuit *l.* 3. de alienationibus factis ab Imperatore vel Augusta ex domo sua & priuata substantia ex dominicis rebus, non ex fiscalibus, vt curatores vel procuratores, qui eas alienationes faciunt mandatu Principis, non sit necesse cauere de euictione, quando emptores statim securi sunt, & intra quadriennium his quorum interest, sit integra actio in rem, vel hypothecaria, non aduersus Principem (cum Principe enim nulla actio est) sed aduersus domos eius & procuratores earum.

XXXVII. Enarratio.

NE dicas cum Accursio, à die nuntiationis] Azo putabat, quadriennium computari à die quo vacare cœperunt, & fisco denuntiata sunt. Communis sententia est, Fulgosio teste, præscriptionem incipere à tempore denuntiationis, non à die vacationis.

Quasi propria] *l.* 2. §. 2. *D. ne quid in loco publico*, & quod ait *lex 3. omnia esse Principis*, Martinus ad res priuatas pertinere putabat. Rectius autem Bulgarus, ad res fiscales refert, & patrimoniales, cuius sententiam Cuiacius sequitur, Obseruat. 15. 28.

Intra quadriennium] *Continuum*: nam ita legitur in vetustis codicibus, & in Basilicis: *τετραετίαν συναπλῶ.*

Reposuit, quadriennij] In veteri Menagij codice legitur, *quadriennij*. In Basilicis τὸ *τετραετῆ χρόνον, quadriennium.*

Nec dubium quin etiam sit correcta] Græci respondent, eum qui à fisco hereditatem quasi vacantem emit, vtili hereditatis petitione teneri: nec igitur Zenonis Constitutioni locum esse, cum vniuersitas venditur, aliter quam si res certa vendita sit, & hæc quoque solutio Azoni placet. Rectius alij Græci tradunt, ante Zenonis Constitutionem eum qui à fisco acceperat, conueniri potuisse intra quinquennium, secundum quam *d.* §. intelligendus est: postea autem Zenonis Constitutionem statim securum fecisse eum qui aliquid à fisco accepit, libro 42. Basilic. tit. 1. cap. 13. §. 7. & correcta igitur *dicta lex 13.* vt & Fulgosius sentit ad *leg. 1. in fine* §. *de heredit. vel act. vend.*

Thalelæus notauit] Libro Basilic. 48. tit. 20. c. 5.

XXXVIII. *Ne rei Dominicæ: vel templorum vindicatio temporis exceptione summoueatur.*

ADfinitatem hic titulus habet aliquam cum *l. vlt.* tituli superioris, propterea quod & illa est A de rebus dominicis, quibus hic titulus addit etiam res templorum, vt aduersus vindicationem earum non obstet præscriptio longi temporis. Res fiscales sunt, quasi propriæ Principis. Res dominicæ, propriæ. Templa dicit paganorum, quæ fuerant, non Christianorum, vt *l. vlt.* §. *de fun. patr. l.* 6 §. *de om. ag. des. &* §. *tit. de diu. præd. vrb. & rest temp. l.* 1. *Cod. Theod. de fide Cathol.* (Vox, sacrorum abest à vet.) post cœperunt esse publici iuris, aut rei priuatæ, vt *l. 8. Cod. Theod. de iu. fis. l. 5. Cod. Th. de loc. fund. in emph.*

XXXVIII. Enarratio.

RES fiscales sunt, quasi propriæ princ.] *l.* 2. § 2. *D. ne quid in lo. publ.*

B Res dominicæ propriæ] Idem est res dominica, res priuata, res domus dominicæ, aut diuinæ domus, diuina domus, principalis, Imperatoria. Phædrus libro 5. *Superbiens honore diuinæ domus, l. si interueniente 12. D. ad Senat. Turpill.*

XXXIX. *De præscriptione 30. vel 40. annorum.*

QVemadmodum vsucapioni, quando locum non habet, succedit præscriptio longi temporis, vt supra dictum est, ita vbi præscriptioni longi temporis locus non est, vt puta si agatur in rem, vel hypothecaria aduersus malæ fidei possessorem, vel si agatur in C personam, ibi tum succedit præscriptio longissimi temporis, id est, 30. an. & rursus cessante præscriptione 30. an. vt si à debitore pignus vindicet creditor, succedit præscriptio 40. an. quod hic titulus ostendit. Et de præscriptione 30. an. legem tulit primus Theodosius Senior, protulit Iunior, & ampliauit vna cum Valentiniano Imperij collega. & Iunioris Theodosij sane est *l. 3. huius tituli*, non senioris, vt ostendi Obs. 18. Hoc vero distat præscriptio 30. an. à præscriptione longi temporis, quod in illam fœminis, & militibus, & absentibus iusta ex causa imputetur tempus tricennij sine spe restitutionis in integrum, vt tot annorum desidia plectatur, & puberibus D minoribus 25. an. quibus tamen non imputatur præscriptio longi temporis *l. vlt.* §. *in quibus causis in int. rest. noe est nen.* aut ne obiiciatur cæteris, in integrum restitutioni locus est, vt supra titul. 35. Non tamen æquum est cuiquam imputari tricennium, vel longius tempus, quo hostes prædia eius possederunt, vel qui ab his causam habent, quia coactus est ea deserere, nec vlla eius coargui desidia potest. & ita Afris non imputatur tempus, quo Vandali eorum prædia hostiliter possederunt, *Nou. Valentin. de 30. an. præs.* & Hispanis ab iisdem hostiliter suis possessionibus expulsis Constitutione Honorij. de qua ita Procopius 1. de bel. Vand. aut historiæ suæ potius 3. lib. E *νόμον ἔγραψε ὅπως ὁ τῶν Βανδίλων χρόνος ὅν ἐν γε τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ διατρίβοιεν, ἐς ταύτην δὴ τὴν τριακοντούτην παραγραφὴν ἥκιστα φέροιτο*, quomodo etiam Romanis contra Gothos cauisse Iustinianum ostendi Obs. 10. Item præscriptio longissimi temporis non pertinet ad actiones, quæ longo tempore perimuntur, puta in rem, vel hypothecariam aduersus bonæ fidei possessorem, nec ad alias, quæ breuiori tempore extinguuntur, veluti prætorias, annales, & de dolo, quæ biennio, de inofficioso, quæ quinquennio perimitur, sed ad eas tantum quæ olim perpetuæ, sempiternæ, immortales erant, quas notaui §. quare merito Valentinianus ait, Theodosium humano generi profunda quiete prospexisse in supradicta *Nou.* vnde & eam præscriptionem Cassiodorus humani generis patronam appellat, ne tot annorum cuiquam possessio moueretur. Præscriptionis autem

autem 40 an. auctor est Anastasius, *l. 4. 5. 6* quæ locum habet in his actionibus, quas quorumdam interpretatio, vel fortuita, vel excogitata interpretabatur esse perpetuas, nec finiri tricennio. & fortuitam interpretationem dicit, τὴν τυχοῦσαν, qualemcumque, etiam ineptam & illepidam, excogitatam, subtilem & versutam, quam ad eas actiones, quæ specialiter non essent enumeratæ Constitutione Theodosij præcipue adhibere solebant tanquam omissas. Sed omissas Anastasius vult perimi præscriptione 40. annorum, etiamsi de iure publico agatur, vt *l. vlt.* ℑ. *de fun. rei priu. l. vlt.* ℑ. *de fun. patr.* (excepta tributorum causa *l. 6.*) vel de conditione personarum, vt si quis dicatur esse cohortalis, *leg. si cohortalis, infra de cohortal.* vel seruus, vel nauicularius, vel fabricensis, metallarius, murilegulus, gyneciarius, vel alterius cuiuscunque conditionis, cui cum sua sobole teneatur adstrictus, quasi vinculo quodam seruitutis. Excipitur tantum conditio curialium, *l. 5.* & adscriptitiorum, *l. pen.* ℑ. *de agr. cens.* propter publicam vtilitatem. Item quæ nominatim erat excepta actio Constitutione Theodosij illo loco, non à suo debitore, vt esset perpetua, hodie ex Constitutione Anastasij finitur quadraginta annorum possessione continuata, & exemplo debitoris, etiam aduersus heredem eius, & secundum creditorem, qui eius nomine pignus possidet, quive dum post mortem debitoris suo nomine possidet, ab herede defuncti nondum apprehensa possessione, coniungit possessionem debitoris, vel quam ipse nomine debitoris possedit, viuo debitore. Excepta etiam erat Constitutione Theodosij actio finium regundorum. Sed hanc Iustinianus redegit ad triginta annos, *l. vlt* ℑ. *fin. reg.* verbis scilicet illius legis, quæ perpetuam faciebant actionem finium regundorum, vt ex Iulio Frontino constat, immutatis & redactis ad finem tricennij, & exceptione quoque illa remota à *l. 3. huius tituli*, quæ extat in Cod. Theod. Vt autem pignus possidente secundo creditore, actio hypothecaria quæ primo creditori competit aduersus secundum, viuo debitore finitur quadraginta an. mortuo 30. vel si secundus creditor ex persona debitoris accessione temporis vti velit 40. ita pignus possidente primo creditore, ius offerendæ pecuniæ primo creditori debitæ, vel obsignandæ, & deponendæ, quod secundo creditori competit, tanto tempore finitur, quanto aduersus eum si possideret, finiretur actio hypothecaria, *l. 7. § eodem iure.* At ius luendi pignoris, quod debitori competit, Rogerius bene existimat nullo tempore perimi: quia non tam ius est, quam facultas posita in arbitrio debitoris, vt quominus ea vtatur quandocunque nulla ratione impediri possit: atque ita licet creditor quocunque tempore non possit appellare fidem debitoris, ipse tamen debitor vltro si velit quocunque tempore fidem liberare, & conscientiam suam exonerare potest, vel ne creditor ex pignore, cuius pretium plerunque excedit, debiti quantitatem si id reddere non cogitur, plus ferat quam ei debeatur. ac præterea creditor cum debitori non sibi possidere cœperit, nec mutare sibi ipse possit causam possessionis: consequens est nulla eum temporis præscriptione debitorem repellere posse, quo minus oblata pecunia debita pignus suum recipiat, *leg. 2.* & *l. 7. § vltimo.* Ad hæc notandum est, in his præscriptionibus tempora computari ex die quo agi potuit, vt *d. l. 7. §. 1.* & *§. illud*, & *l. 1. §. ad hæc tu. seq.* Et si forte sint pensiones, quæ ex stipulatione, vel ex legato, vel ex alia causa debeantur in annos, menses, vel dies singulos, quoad quis viuat, tempora computari non ab initio obligationis, sed ab initio

A cuiusque diei, quo pensio inferri debuit, vt qui ab eo die longissimo tempore cessauit eam pensionem petere, eius die pensionem amittat præscriptionis iure, vt recte Martinus accepit *l. 7. §. vlt.* nulla facta differentia inter stipulationes & legata, quoniam siue ex stipulatione, siue ex legato debeantur, quot sunt pensiones, tot sunt actiones, quæ cum nascantur simul vno eodemque tempore, & suum quoque singulæ habent proprium ad præscriptionem tempus, ita vt primi anni pensio quam secundi, secundi quam tertij citius perimatur desuetudine soluendi. Idem ergo & in pensionibus vsurarum dicendum est, quæ plerunque in Cal. vel in annos singulos debentur, vt
B in præscriptione earum tempora non computentur ab initio contractæ obligationis, sed à fine anni, quo vsuræ peti potuerunt, vt etiamsi sequentibus annis petitæ & solutæ sint, non tamen petantur præteriti anni vsuræ post triginta aut quadraginta an. *l. seq. §. vlt.* & recte *l. eos*, ℑ. *de vsur.* singulis annis nasci actionem vsurarum. Ideoque vt sublata obligatione principali solutione sortis, superest solutio vsurarum, *l. centum*, *D. de eo quod cer. lo. l. 1.* ℑ. *de iud.* ita spatio 30. an. sublata actione principali, adhuc primi anni vsuræ peti possunt intra annum, & secundi anni intra biennium, & sic deinceps: & ita olim obtinuit, vt Patricius adnotauit ad *d. l. eos.* Sed Iustinianus definit sublata personali, vel hypothecaria actione spa-
C tio 30. aut 40. an. etiam finiri quæstionem vsurarum & fructuum. At si forte duret actio principalis, quæ vtique durat, si interrupta fuerit præscriptio solutione vsurarum, vt *l. plures, supra de fid. instr.* non tamen durat petitio vsurarum eius anni, quo petitæ & solutæ non sunt, si ab eo die transierint 30. anni, quæ omnia summe notanda sunt. Addam ex *l. penul.* eum qui mala fide possidet, & dominum, vel creditorem semel exclusit præscriptione 30. vel 40. an. si postea possessio ad dominum, vel creditorem sine violentia peruenerit, non habere aduersus eos vtilem vindicationem. Dixi, sine violentia: nam si per vim dominus vel creditor possessionem eripuit priori possessori, momenti beneficio protinus possessio redinte-
D granda est. nam & eo casu nondum adquisita præscriptione longissimi temporis, si medio tempore dominus vel creditor rem ita possederit non intelliguntur interrupta tempora præscriptionis *l. 7. §. imo & illud*, si absque violentia, in causa possessionis potior est dominus, vel creditor qui rem tenet, quam prior possessor qui eam mala fide tenuit. Quin etiam si possessio peruenerit ad extraneum sine iusta causa, domino vel creditori hypothecario, tametsi à priori possessore exclusus semel fuerit præscriptione 30. aut 40. an. vindicatio competit aduersus extraneum, nisi extraneus à die indeptæ possessionis adquisierit eandem præscriptionem, vel nisi eam possessionem per vim apprehenderit ereptam priori possessori, cui momenti beneficio potius restituenda est, quam domino, vel creditori. Est & alius casus, quo prior
E possessor dominum vel creditorem excludit, si à priori possessore, quod rem non defenderet, per sententiam iudicis possessio translata sit in dominum vel creditorem, vt *l. priusquam, D. de no. op. nunc. l. à quo D. de dam. infec.* Est enim priori possessori integrum intra annum oblata cautione de re defendenda recipere possessionem suam, *l. pen. §. pen.* cui si obiiciatur *l. properandum § sin autem absfuerit reus* ℑ. *de iud. l. 2.* ℑ. *vbi in rem act.* memineris eius quod notaui in *d. l. si priusquam lib. 9.* ad Africanum, separandum esse eum qui rem non defendit ab eo qui latitat lite deserta.

XXXIX. Enarratio.

VT supra dictum est] Tit. 33.

Primus Theodosius senior] Aliis placet præscriptionis triginta annorum auctorem esse Theodosium iuniorem. Vide Iacobum Sirmondum ad Apollinarem Sidonium libro 8. epistolarum 6.

Vt ostendi Obseru. 18.] Capite 26. In veteri Menagij inscriptio d. legis 3 hæc est. *Honorius & Theodosius AA. Asclepiodoto.*

Et puberibus minoribus 25. ann.] Non etiam pupillis, cuius ætas tricennio subtrahitur.

Obseruat. 10.] Capite 12.

B Aduersus bonæ fidei poss.] Hæc enim tollitur præscriptione longi temporis, vt s. *tit. 36.*

Cassioderus] Libro 5. 37.

Excepta tributorum causa] Vide Eustathium de præscription. cap. de quadraginta ann. §. 2. & Cuiacium cap. 31. Scholiast. ad d. leg. 6. in Basilic. Constantinum Harmenopulum Epitom. libro 1. tit. 3. §. 57. in *d. l. 6. profligari*, in Basilicis exponitur, ἀπαιτεῖσθαι, *exigi.* & ita accipe in *l. vlt. s. de fund. patrimon.*

Vt si quis dicatur esse cohortalis] Præscriptione quadraginta annorum repellitur, qui quem vindicat cohorti.

Excipitur tantum condicio curialium] Qui neque præscriptione quadraginta annorum soluuntur oneribus curiæ.

C Constit. Theodosij] *d. l. 3.* ante Anastasium actio hypothecaria aduersus debitorem erat perpetua.

Finitur quadraginta annorum] Et debitor igitur præscriptione tricennij personali actione liberatur, hypothecaria vero non item. Cuiacius in recitat. ad hunc titulum ait, quantum ad pignus attinet, naturalem obligationem non videri sublatam. Atqui cum principalis causa non consistit, nec ea quæ sequuntur locum habent, *l. cum principalis 178. de regul. iur.* nec igitur perempta actione principali, seu personali, consistere poterit hypothecaria. Respondet Cuiacius in *d. l.* addi plerumque, non semper, & ita etiam Fulgosius.

Qui eius nomine] Debitoris nomine.

D Quive dum post mortem] Posteriori creditori, qui post mortem debitoris pignus suo nomine possidere incipit, sufficit præscriptio tricenaria: nisi tempus coniungere velit, quo debitor pignus possedit, vel ipse nomine debitoris, cum tempore quo ipse possedit suo nomine post mortem debitoris: tunc enim necessaria est præscriptio quadraginta annorum. Vide Cuiacium in recitat. ad *l. 7. l. . sub initium.*

Redegit ad triginta annos] Vide sup. ad titulum, fin. reg.

Vel obsignandæ & dep.] Si prior nolit accipere.

Quando aduersus eum si possid.] Ius offerendi perimitur præscriptione triginta annorum.

E Rogerius bene existimat] In dialogo de præscriptionibus, Constantinus Harmenopulus Epitom. libro III. tit. 5. §. 36. Creditor & heres eius non habet longi temporis præscriptionem, vt pignus non reddat, exoluto omni debito, *neque præscriptionem triginta an.* ὅτι τὴν τριακονταετίαν, sic legendum & vertendum. Vide Cuiacium ad *legem pignoris, D. de vsurp. & vsucap.*

Eius diei pensionem amittat] Non sequentis temporis.

Vt recte Martinus accepit, l. 7. §. vltim.] Cuius sententiam recentiores sequuntur, teste Ioanne Fabro.

A Nulla facta differentia inter stipul. & leg.] Aliter Ioannes, Azo in Summa num. 6. Accursius, Odofredus, & auctores Basilic. vt videtur, qui de legatis tantum loquuntur. *Iubet*, inquiunt, *& in annuis legatis computari tempus, non ex quo relicta fuerint, sed ex quo nata sit actio: nascitur autem in singulos annos.* Ioannes Faber nullam differentiam facit inter stipulationes & legata, *sicut*, inquit, *nec textus facit.*

Vt Patricius adnotauit] Libro 23. Basilic. tit. III. in secunda parte cap. 74. vbi Græcus interpres notat nihil immutatum in legatis annuis, quia plures actiones sunt, eæque principales.

Addam ex l. pen. eum qui malafide] Si bona fide possederit, amissa possessione vtilem vindicationem habet.

Quo prior possessor] Licet mala fide possederit.

XL. *De annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuersis temporibus & exceptionibus, vel præscriptionibus & interruptionibus.*

LEgo, exceptionibus vel præscriptionibus, vt *l. 1.* temporales exceptiones, vel præscriptiones, legitimæ exceptiones, vel præscriptiones. Duæ sunt appellationes eiusdem rei. Erant autem olim personales actiones perpetuæ in prouinciis, in Italia eis obstabat exceptio anni vtilis. Hodie ex *l. 1. huius tituli*, vbique locorum saluæ permanent vsque ad trigesimum annum completum, nisi legitimo more interrupta tempora fuerint: nam vt litis contestatio, ita quælibet interruptio legitima perpetuat actionem, *l. 3.* id est, protendit in annos quadraginta, quia pro litis contestatione cedit. In hypothecaria seruatur præscriptio quadraginta an. aduersus debitorem, & cæteros, de quibus *l. 7. s. titulo proximo*, & hoc est quod ait *l. 1. huius tituli*, sola hypothecaria, &c. quo loco duplex error errari videtur: primum quod à personalibus actionibus excipiat hypothecariam, quæ non est personalis: sed hoc ideo forte, quia personalis actionis accessio est, & non proprietatem, vt aliæ reales, sed nudam possessionem auocat. Deinde quod ait, sola, cum sint & aliæ non comprehensæ Constit. Theodosij. Sed & aliis locis verbum idem nos fallet, si tam restricte accipiatur, vt *l. pen. s. de op. lib. l. 1. s. de bon. poss. contra tab. §. in bonæ fidei, Institut. de act.* Cæterum omnes personales, quæ minora tempora legibus definita non habent, finiuntur spatio triginta an. Vnde dubitatur, quid sit statuendum de mistis actionibus familiæ erciscundæ, communi diuidundo, Finium regundorum. Nam qua reales sunt, perimi videntur longo tempore, qua personales tricennio, quod magis obtinuit. & idem dici potest de petitione hereditatis, quæ etiam mista est actio. Et aliæ quæ nominatim recensentur in *l. 1.* non alia ratione recensentur, quam quod & de eis dubitaretur, de actione pro socio, quod & hæc mista videri posset, vel ex verbis *l. 1. D. Com. diuid.* per comparationem acceptis, & de actione furti, aut vi bonorum raptorum, quæ & ipsa furti improbioris actio est quod videatur sæpius res contrectata, vt quidam dicebant, & sæpius in furem nasci actio furti, atque ita nunquam compleri posse tricennium. & idcirco *l. si cum quis §. quandiu, D. de furt.* non perire actionem furti, quandiu fur viuit, quod quid aliud est quam esse perpetuam? Sed placet etiam viuo fure eam finiri tricennio, nec adsidua contrectatione sæpius nasci actionem furti. Cætera in hoc titulo perfacilia sunt, ne filiisf. imputentur tempora præscriptionum, & de inter-

ruptionis nouo genere propoſito in lege ſecunda addito veteribus, litis conteſtationi, conuentioni executoris, nouæ cautioni, mediæ poſſeſſioni domini, vel creditoris, ſolutioni vſurarum, querelæ per libellum ad Principem perlatæ in annua præſcriptione. Nec aliud notandum reſtat, quam ex *l. 3.* eum cui quis debet eandem quantitatem ex diuerſis cauſis, puta 10. ex teſtamento, 10. ex ſtipulatione, 10. ex mutuo, omnes cauſas & actiones in iudicium deduxiſſe, & per hoc tempora præſcriptionum interrupiſſe videri, ſi vel 10 petierit non adiecta cauſa, vel generaliter quod ſibi debetur, vel ſi egerit perſonali aut hypothecaria, etiam eam actionem, qua nominatim non egit, quæ modo ex iiſdem cauſis competat, in iudicium deduxiſſe intelligitur. Diuerſum erit, ſi quis ex certa cauſa certam quantitatem petierit, vt Io. ſentit recte, vel ex certa cauſa tantum, non expreſſa quantitate, vel ſi diſſimiles quantitates debeantur, puta 10. 20. 30. ex variis cauſis, & petierit 10. nam quod in principio, & maxime ex ſimilibus cauſis, ſic accipitur, vt minime idem ſit ex diſſimilibus cauſis. Quod autem in fine, vnius quidem ſpecialiter, ita ex principio, vnius quidem cauſæ ſumma, cauſa tamen non expreſſa.

XL. Enarratio.

Lego, exceptionibus vel præſcriptionibus] In veteri Menagij ſic legitur: *& de diuerſis temporibus, & exceptionibus, præſcriptionibus, & interruptionibus*, In ipſa lege: *Cum itaque vobis aliæ temporales exceptiones, vel præſcriptiones.* Et paulo poſt: *aliæ omnes legitimæ exceptiones, vel præſcriptiones.*

Excipiat hypothec quæ non eſt perſ.] Eſt in rem. Vide conſultation. 30.

Si tam ſtricte accipiatur] Vide Cuiac. ad *d. l. 11. D. de ſponſal.* in recitat. ad lib. 16. Dig. Iuliani.

De petit. hered. quæ etiam miſta eſt ac.] Petitio hereditatis in rem actio eſt, *l. ſin autem 27. §. 2. D. de rei vindic. l. ſed etſi lege 25 §. petitio 13. D. de petit. hered.* & in hereditatem actio dicitur, *l. pater 10. in fi. D. de captiu. & poſtlim. reu.* Sed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditatis fuerunt, vt pretia rerum venditarum, & pecuniæ exactæ à debitoribus. & ideo miſta eſt actio, Cuiac. in Parat. *D. de petit. hered.* ex *l. quod ſi in diem 16. §. 1. eod. & d. §. petitio*, & mixta dicitur in *l. hereditatis 7. D. de petit. hered.*

Per comparationem acceptis] Accurſius tamen magis ibi accipit poſitiue, non comparatiue. Sed fruſtra recenſeretur heic, niſi de ea dubitatum eſſet.

Furti improbioris actio eſt] Raptor fur improbus dicitur *ἀναιδής*, *Inſtit. de bonis vi rapt.* fur improbior in *l. item ſi 14. §. cæterum 7. D. vi bonor. rap.*

Quod videatur ſæpius res contrect.] *l. quamuis 6. & l. 9. D. de fur.*

Et de interruptionis nouo genere] Interruptio eſt *ῥῆξις χρόνου, ἤγουν τομὴ, καὶ διακοπὴ*, Harmenopulus lib. 1. *t. 3. §. 11. ruptio temporis, ſiue ſectio & interciſio, quod non patiatur tempora continuo computari, ſed cœptum tempus interpellet, & interrumpat,* vt idem ait.

Propoſito in l. 2.] Si nemo ſit qui conueniri poſſit, veluti ſi poſſeſſor abſit, vel infans ſit, aut furioſus, vel difficilis conuentu, interrumpitur præſcriptio conteſtatione ex ſcripto habita apud Præſidem, vel Epiſcopum, vel defenſorem ciuitatis. Sin autem illi adfuerint, *δημοσίᾳ προθήσει τὸ λίβελλον. publice libellum proponet*, vt eſt in Baſilicis, vbi poſſeſſor domicilium habet, tabulariorum manu ſubſcriptum: vel ſi ciuitas tabularios non habeat, trium teſtium ſubſcriptiones adhibebit;

A Litis conteſtationi] De his Cuiac. ad *l. 7. s. tit. prox. ad fin.*

Ex certa cauſa certam quantitatem petierit] Puta centum ex ſtipulatione, tempora præſcriptionum interrupiſſe non videtur.

Vt minime idem ſit ex diſſimilibus cauſis] Quantitatibus, ex Gloſſæ ſententia, quæ Cyno & Fulgoſio non placet. & vtique verior eſt ſententia Ioannis.

XLI. *De alluuionibus, & paludibus, & paſcuis ad alium ſtatum tranſlatis.*

Hvius tituli coaptandi cum ſuperioribus, qui de præſcriptionibus ſunt, triplex eſt ratio. Prima, quod alluuione & inundatione de quibus in hoc titulo agitur, poſſeſſio, & conſequenter præſcriptionis tempus, interrumpatur, *l. 3. §. Labeo, D. de adquir. poſſ.* nec mirum, cum & his modis dominium amittatur, *l. ſi ager, D. quibus modis vſusfr. amitt.* B Altera quod præſcriptio temporis quælibet non tantum fundum complectatur, ſed etiam id quo fundus creuit per alluionem, ſiue creuit ante, ſiue poſt adquiſitam præſcriptionem, quia ius & conditionem ſequitur fundi principalis, *l. ſi ego §. quod tamen, D. de Publ. in rem act. l. puto §. id quod amnis, D. fam. erciſcund. l. ſi fundus in pr. D. de pign. l. item ſi fundi §. huic vicinus, D. de vſufr.* Tertia, quod vt fine ſuperioris tituli ſcriptum eſt, præſcriptiones compoſitas eſſe aduerſus negligentes, ita etiam iura alluuionum ſint recepta aduerſus negligentes, qui ripam, C qua ſui agri terminantur, munire aut reficere contemnunt, auctor Caſſius apud Vrbicum & Boët. nam etſi mutare naturalem alueum fluminis nemo poſſit, tamen ripam ſuam munire ſine iniuria accolarum poteſt; & vero debet, ne quid ei abſtrahatur alluuionis iure *l. 1. hoc titulo*, quod tamen non ita abſtrahi poteſt, vt alluuione, & vi quoque maiore, ſicut nec ſi fundum amnis circumeat, & in inſulæ formam redigat, priore alueo derelicto, eius deſinit is fundus eſſe cuius fuit, vt *l. 1. §. item ſi amnis, D. de flum.* quod circumluuionem M. Tullius appellat, & Feſtus circumluuium, quod & ius prædiorum eſſe ait, quia vix circumluitur cuiuſquam ager, quin & paulatim alluendo augeatur, *l. ergo §. tribus, D. de aquir. rer. dom.* ex quo loco idem etiam colluuium appellari poteſt. Ergo & alluuio ius prædiorum eſt, & circumluuio, quæ vix vnquam exiſtit ſine alluuione. & alluuio D igitur ius prædij, quo contrarij prædij portio ei adcreſcit, donante flumine publico: in Gloſſis; *πρόσθηκη καὶ πρόσκλυσις τοῦ ποταμοῦ*. Non eſt ius fiſci, aut Principis, vt ab eo emi, vel dono peti poſſit, quaſi poſſeſſio vacans, cum nec ei tributum indici poſſit, quia incerta poſſeſſio eſt, vt rectiſſime docet integrior *Nou. Theod. de alluu.* ex qua ſumpta eſt *l. 3. huius tituli*, & certæ tantum poſſeſſioni tributum indicitur. Qui incertæ addiceret, veluti poſſeſſæ alluuionum beneficio, videretur ignorare alluuionum vitia, id eſt, inconſtantiam, mutabilitatem, & crebram veluti tempeſtatum commutationem, & rem E iniquam poſſeſſoribus indiceret. Eodem iure ſunt paludes & paſcua, quæ infertilia cum eſſent & ſqualida prædia, poſſeſſores ſuo ſumptu, & opera fertilia fecerunt, vt nec à fiſco vendi, nec à Principe donari, nec tributis onerari ſtatim poſſint. hanc immunitatem mereri eum qui agrum paluſtrem & inutilem exſiccauit, exarauit, excoluit.

XLI. Enarratio.

CVm & his modis domin. amittatur] Id Accursius negat ad *d.* §. *Labeo.*

Præscriptiones compositas esse] Sic ibi ex vett. legit Cuiacius ad tit. de exception. Inst. In veteri tamen Menagij legitur, *opposita.*

Apud Vrbicum] De limitibus agrorum.

Et Boëtium] De Arithmetica.

M. Tullius appellat] 1. De Oratore.

Et Festus] *Circuminuium*, inquit, *ius prædiorum.*

Quo contrarij prædij portio] Quod est è regione.

Donante flumine publ.] Lucanus

——— *his rura colonis.*

Accedunt donante Pado.

Cuiacius.

Alluuionum vitia] *d. l.* 3.

Rem inquam possessoribus indiceret] Pro *inducere*, Cuiacius legit, *indicere.* Vetus tamen Menagij nihil mutat.

Paludes & pascua] *d. l.* 3. *vers. similiter.*

Squalida prædia] Vide ad titulum vltimum libri quarti.

Exarauit] Cicero 5. in Verrem: *Aratorum liberos, quorum patres tantum labore suo frumenti exarabant, eo cibo esse vsos.*

XLII. *De sententiis præfecti prætorio.*

SVperiori tractatui de possessione & eius effectis, vicinus est tractatus de missione in possessionem, quæ fit sententia iudicis exequendæ gratia, & inter genera possessionum adnumeratur, *l.* 3. §. *vl. ff. de adq. poss.* & possessio in iure sæpissime appellatur, & de ea quia dicturus est tit. 72. ideo de sententiis iudicum prius dicere instituit, quarum exequendarum causa illa possessio comparata est. & incipit à summis iudicibus, hoc est à sententiis præfectorum prætorio, vt doceat aduersus sententias præf. prætorio, quamuis appellari non possint, διὰ τὸ ὄγκον καὶ τὸ ὕψος τῆς ἀρχῆς, vt Theodorus Hermopolites ait, *l.* 19. *&* 30. *&* 35. *ʒ. de appell.* tamen per libellum supplicari Principem posse, vt causa retractetur, non quandiu in magistratu sunt, sed postquam successorem acceperunt intra biennium. quod vtique verum est, etiamsi pro curia, vel vtilitate publica sententiam tulerint, qui præcipuus finis fuit huius Constitut. nempe vt abrogaretur vetus Constitutio, quæ aduersus sententiam pro curia latam supplicari vetabat: nam aduersus alias sententias etiam ante hanc legem supplicare licebat, *l.* 5. *ʒ. de prec. Imp. off.*

XLII. Enarratio.

A Summis iudicibus] Vide titulum 26. libri 1.

Quamuis appellari non possit [Cassiodorus 6. 3. *Pene est, vt leges possit condere, quando eius reuerentia potest negotia sine appellatione finire.* Sicut à sententia præfecti vr appellari non potuit Symmach. epistol. lib. 10. 55. postea potuit, *l.* 1. 2. *inf. de ædific. priuat.*

Διὰ τὸ ὄγκον] Propter culmen dignitatis.

Theodorus Hermopolites] Lib. 9. tit. 1.

Supplicari Principem posse] καὶ μεμψασθαι τῷ ἐπάρχῳ: & de sententia queri, vt est in Basilicis.

Vt causa retractetur] Appellationis loco inuentum est remedium ἀναψηλαφήσεως, siue retractationis. Vide

A Cuiacium ad Nouell. 8. Hoc autem distat appellatio à retractatione, quod appellatione interposita suspenditur executio sententiæ: retractatio autem non suspendit executionem; sed nihilominus sententia procedit, & executioni mandatur, vt heic obseruat idem Theodorus.

Postquam successorem acceperunt] Nec Accursius, nec Ioannes Faber intellexerunt verba hæc constitutionis: *post successionem.* Recte autem Fulgosius heic: Postquam, inquit, præfectus successorem acceperit. eandemque interpretationem adfert Cuiacius ad Nouell. 119. cap. 5.

XLIII. *Quomodo & quando iudex sententiam proferre debeat, præsentibus partibus,*
B *vel vna absente.*

REgulariter ferri sententia nulla in causa debet, nisi vtraque parte præsente, *l. de vnoquoque, D. de re iud. l.* 19. *ʒ. ad legem Iul. de adult.* quod est ex illa lege duodecim tab. Præsente ambobus litem addicito. At duo in hoc titulo ponuntur, vel notantur casus, quibus vna parte absente & indefensa lata sententia valet. Si quis post litis contestationem absit per contum. vel si absit citra contumaciã. Sed h. casu dicta in eum sententia appellatione rescindi potest, *l. vlt. h. tit. l.* 1. *ʒ. de cond. ind.* nisi die feriato dicta sit, vel
C alio loco, quam quẽ partibus condixerit iudex, *l.* 4. *&* 5. Illo nec appellationi locus est, nec restaurationi litis, *l. properandum* § *cum autem. supra, de iud. l. & post* §. *vlt. D. eodem, l.* 1. *ʒ. quorum ap. non rec. l. ex consensu* §. *vlt. D. de appell. l. liberto* §. *penul. D. de neg. gest. l. contumacia in pr. D. de re iud. Nouell.* 82. nisi ex iusta & necessaria causa abfuerit, vt *l. pen. hoc titulo, l. an prætor* §. *vlt. D. de minor. l.* 1. *ʒ. quibus ex caus. mai. l.* 4. *ʒ. de procur*, quo casu æquum est restitui eremodicium: Et sine restitutione, vel appellatione etiam ipso iure munitus est absens, & indefensus minor 25. an. vtroque casu *l.* 6. *hoc titulo, l. acta* §. *vlt. & l. contra, D. de re iud.* Item vtroq; casu etiam in liberalibus causis, vna parte absente, sententia ferri
D ri potest, *l.* 4. *& l. iuxta ʒ. de lib. cau.* & in iudiciis publicis non capitalibus, *leg. absentem, D. de pœnis.* Alias vero in absentem, & sine defensione, qui litem non inchoauit, vel pro absente dicta sententia nihil valet, *l. certum* §. *si quis, D. de conf. ff.* item in eum qui litẽ inchoauit, non per contumaciam in absentem dicta sententia, quasi in contumacem, ipso iure non valet, & sine appellatione rescinditur, vt si damnatus sit absens ex edicto peremptorio, quod neque propositum est, neque in eius notitiam venit, *l.* 1. §. *item, D. quæ sent. sine app. resc.* Satis est, si propositum publice fuerit, licet in eius notitiam non venerit: quia eius quod proscribitur causari ignorantiam nemo potest Satis si in eius notitiam venerit, licet palam propositum non fuerit: nam & litteræ & de-
E nuntiationes sufficiunt, *l.* 2. *&* 9. *hoc titulo, l.* 1. *Cod. Theod. de pet. desist.* Denique satis est, si quoquo modo conuentus fuerit, *l. de vnoquoq; in fi. D. de re iud.* Conuentio fit in personã. Alioquin non conuentus, i. ignarus edicti peremptorij, cuive nihil denuntiatum est, si damnetur vt contumax, sententia ipso iure nulla est, quia non est contumax qui ignorat se euocari, vel qui sine dolo malo abest, i. qui non frustrandi causa abest, *l.* 3. 4. 5 Est in *l.* 4. *&* 5. duplex vitiũ, quorum vel alterum sufficeret vitiandæ sententiæ, quod die feriato, vel alio loco pronunciarit iudex, & quo in absentem vt contumacem, qui non erat contumax. Hoc ergo titulo ostenditur, quomodo sententia feratur

vna parte absente, nempe seruata solemnitate iuris, vt ait *l.* 8. peracto ordine edictorum, vt *l. si prætor, D. de iud.* non vtique contra absentem semper, nisi contumaciæ periurium mistum sit, vt *l.* 1. §. *de adf. toll.* sed & nonnunquam pro absente, *l.* 1. *hoc titulo*, *l. & post*, *D. de iud.* vt tamen si in plenum ei sententia non satisfaciat, pro parte litis damnum faciat, amissa facultate appellandi, & redintegrandæ litis, & victo refusis sumptibus, *l. properandum*, *Cod. eod.* Ostenditur etiam quando, id est, quibus casibus vna parte absente, quod est *μονομερῶς*, ferri sententia possit, & quibus non nisi vtraque parte. De definitione contumacis, quæ scripsi Obseruat. 18. in hunc titulum transferri velim.

XLIII. Enarratio.

PRæsente ambobus] Vt absente nobis, & præsente nobis. V. Nonium Marcellum, & Aulum Gellium libro 17. 2.

Sententia appellatione rescindi potest, l. vlt. h. t.] Lex, ait, *litem inchoatam*, id est, contestatam. Non recte igitur Hermopolites fingit, πραγμάτων πρᾶξιν μὴ γενέσθαι: litem contestatam non fuisse. Fulgosius autem heic scribit, nulla alia lege tituli nominatim comprehendi, quod de litis contestatione dicitur.

Nisi die feriato] Hoc casu sententia citra appellationem ipso iure rescinditur.

Nisi ex iusta & necess. cau. abs. vt l. pen.] In qua post litem inchoatam citra contumaciam quis abfuit: veluti, inquit Hermenopolites, ἀποσταλῇ παρὰ βασιλέως εἰς πόλεμον, ἢ εἰς πρεσβείαν. *in bellum missus est, vel munus legationis ei iniunctum est à principe.*

Æquum est restitui eremodicium] Eremodicium est desertio litis inchoatæ, & tam ab actore quam à reo contrahitur. Hesychius: ἐρήμη, μονομερὴς, δίκη, ὅταν μὴ ἀπαντήσαι ὁ διωκόμενος ἐπὶ τὴν κρίσιν διαιτητῇ. Scribe, ὁ διώκων ἢ ὁ διωκόμενος, & perfecta erit eremodicij definitio.

Qui litem non inchoauit] Litem contestatus non est.

Alioquin non conuentus] μήπω ἀρξαμένου τοῦ δικάζεσθαι καὶ ἀπολειφθέντος: si litigare nondum cœperit, & absens fuerit.

Est in l. 4.] In l. 4. recte in veteri Menagij legitur, *absente & ignorante.*

Obseruat. 18.] Capite 30.

XLIV. *De sententiis ex periculo recitandis.*

IN superiore titulo vnus præcipue casus propositus est quo sententia iudicis ipso iure nulla est, puta si lata sit in eum qui post litem contestatam abesse cœpit quasi in contumacem ex edicto peremptorio, quod neque propositum est, neque in notitiam eius venit. In hoc titulo, proponitur alius, si lata sententia sit sine scripto, si dicta, non lecta: nam iudex siue magistratus sit, siue iudex, arbiterve datus à magistratu, sententiam suam literis perscriptum, non notis, aut singulis, vt *l. vlt. tit.* 57. atque etiam manu sua obsignatam, vt est in *Nouella Leonis* 45. per se ipsum ex libello publice partibus legere & recitare debet. alioquin setétia ipso iure nulla est. quod cum dicimus, hoc dicimus ex integro causã agi & iudicari posse. & sentétiam citra appellationẽ & restitutionẽ prætoris infirmari, nec sententiæ nomine dignam esse, *l.* 1. & 3. nec ex ea iudicati actionem, vel exceptionem nasci, & iudicati soluti repetitionem esse, *l.* 3. *t.* 46. *l.* 1. & *vlt. tit.* 58. Dixi publice propter *l.* 6. *tit. seq.* Dixi per seipsum, & ex libello. Sed excipio præfectos prætorio, & alios qui illustrem administrationem gerunt, velut quæsturam, aut præfecturam vrbi, aut magisterium, & omnes viros illustres qui nullam in Republica administrationem gerunt; sed forte ad speciem aliquam à principe iudices delegati sunt, qui per officialem suum aut præconem sententias recitare possunt, *lege* 2. quin etiam quod non ponitur in *l.* 2. sine scripto sententiam ferre possunt. Cassiod. de præf. præt. Verbo sententiam dicit. quid est quod non habeat commissum cuius est vel ipse sermo iudicium? Verum additur in *l.* 2. recitatam semel ex scripto sententiam iudicem neque corrigere, neque mutare posse. Quod correxerit vel mutauerit, ipso iure nullum esse. Seneca in declam. & contr. *Iudex quam tulerit de reo tabellam, reuocare non potest.* Quæsitor non mutat pronunciationem. Apul. 1. Flor. *Tabella semel lecta nec augeri litera vna, nec minui potest*: & hoc quidem distat sententia ab interlocutione, quæ & corrigi & mutari potest, *l. quod iussit*, *D. de re iud.* & consistere ex non scripto, *l. omnem*, *Cod. Theod. de appell.* Quod autem ait *d. l. omnem & l.* 2. *huius tit. & l.* 4. *Cod. Theod. eodem.* ex libello quod *l.* 3. de scripti recitatione, quod alij auctores ex tabella, hoc est in rubrica vtriusque Codicis, & in *l.* 2. *Cod. Theod.* ex periculo. Vnde luce clarius apparet, periculum significare libellum, aut tabellam, aut pilam in qua sententia perscripta est, quod probaui Obseru. 5. c. 20. Sane quod Æmilius Probus in Epaminonda periculum, Plutarchus & Ælianus στήλην, id est pilam, vt idem Probus loquitur in Alcibiade, vel titulum, vt Glossæ, indicem & scriptionem, in qua scribenda erat Epaminondæ condemnatio, vt in fœdere inter Allariotas & Parios lingua Dorica conscripto, quod etiam hodie extat in Creta, iubetur fœdus conscribi ἐς στάλαν λιθίναν, id est, *pilam lapideam*, & eadem ratione accusatoris inscriptio in crimen recte appellabitur periculum, vt *l.* 15. *qui acc. non poss.* quod ex ea periclitetur accusator ne calumniæ reus fiat, sicut ex sententia iudex ne litem suam faciat, & ne teneatur edicto, Quod quisque iuris, & is vtique qui condemnationem patitur, & omnes scripturæ nostræ, maxime in iudiciis similiter pericula dici possunt, non etiam verba & voces quæcunque volant.

XLIV. Enarratio.

QVod neque propositum est] *L.* 1. §. *item*, *D. quæ sent. sine appell. rescind.*

Si lata sententia sit sine scripto] Agathias libro 4. κρίσιν ἐπὶ γῆν ἀνάγραπτον, ἐν ᾗ διέταττο ξανθὸν ἀναφαρῆναι. Hincmarus Remensis in Opusculo 33. cap. 28. in fine: In libro sexto tit. 19. inter alia præcipitur: *Vt sententia, si sine scripto dicta fuerit, ne nomen sententiæ mereatur. Quod legale decretum & in Passione Domini, super cuius caput posuerunt causam ipsius scriptam: & in Martyrum passionibus quando iudicati sunt, obseruatum multoties legimus.*

Dixi publice] πάντων εἰς ἐπήκοον τῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ: ita vt qui in iudicio sunt, exaudire possint: nam si ἀνέγνω κρύφα, καὶ οὐχὶ δημοσίᾳ καὶ παρουσίᾳ τῆς οἰκείας τάξεως: *occulte & absentibus officialibus*, nulla est. Hermenopolites.

Dixi per seipsum] δι' ἑαυτοῦ, *l.* 1. *h. t.*

Sed excipio præfectos prætorio] Theodorus Hermopolites ad *l.* 1. *hoc tit.* πλὴν δὲ νόει ἐπὶ τῶν μικρῶν δικα-

τῶν· οἷον αὐτοκράτορες, ὕπαρχοι, καὶ τῶν ὁμοίων· οἱ γὰρ μεγάλοι δικασταὶ, ὡς ὁ δρουγγάριος, ὁ ἐπὶ τῶν κρίσεων, ὁ πρωτασηκρήτης, per officiales suos recitant.

Cassiodorus de præf. præt.] Lib. 6.3.

Seneca in declamat.] Controu. 8. lib. 3.

Quod alij auctores ex tabella] Aulus Gellius 5.11. 19. *Decretum ex tabula recitauit.* Apuleius in Floridis: *Ipse Proconsul moderata voce rarenter, & sedens loquitur, & plerumque de tabella legit: quippe præconis vox garrula ministerium est: Proconsulis autem tabella, sententia est.* Pontius Diaconus in Pass. S. Cypr. *Et his dictis decretum ex tabella recitauit.*

Hoc est in rubrica, vt cod. *ex periculo.*] Et ita legitur in Codice Ægidij Menagij & Iuliani Brodæi. In scripto tamen Lugdunensi, legitur *periculo.* & probat Sirmondus Antirrhetici secundi cap. XI. & alibi. Probat & Hugo Grotius in Sparsione Florum.

Æmilius Probus] Aut quod verius est, Cornelius Nepos.

In Epaminonda periculum] Quidam tamen apud Nepotem legunt, *periculum.* De quo vide Heraldum Obseruat. cap. vlt. Salmasium in Obseruat. ad ius Atticum cap. 6. Heraldum aduersus Salmasium cap. 7. Eundem Salmasium de modo vsurarum cap. 15. Cuiacium sequitur Sauaro ad Nepotem.

Plutarchus] In Apopht.

Et Ælianus] ποικίλης 13. 48.

Vel titulum] D. Hieronymus libro 2. in Oseam cap. 10. Pro simulachris LXX. verterunt στήλας, quas nos statuas, vel titulos appellamus, qui proprie dæmonum sunt, aut hominum mortuorum.

Vt Glossæ] Glossæ Græcolat. στήλη, *cyppus, titulus, scriptio.* Latinogræcæ: *Index*, ἔλεγχος. Andocides orat. 1. καὶ αὐτούς τε ἀποθανόντας, καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν δημευθέντα· πρὸς δὲ τούτοις ἀναγραφέντας ἐν στήλαις. Scholiastes in στηλ. α. Sancti Gregorij Nazianzeni, στήλη δὲ ἐπὶ λίθος, ἢ χαλκὸς ἐν ἐπιμήκει τετραγώνῳ σχήματι ἐν ᾧ ἐγγέγραπται ἡ τῶν στηλιτευομένων ὕβρις. quæ etiam extant apud Suidam.

Vt in fœdere inter Allat.] Edidit Fuluius Vrsinus post librum Antonij Augustini de Legibus.

Sicut ex sententia iudex] Iudici libellus, ex quo sententiam recitat, periculum est famæ & existimationis, ℑ tit. 1. lib. 9.

Et voces quæcunque volant] Virgilius XI. Æneid. ——*sed non replenda est curia verbis. Quæ tuto tibi magna volant.*

XLV. *De sententiis & interlocution.*

In hoc titulo proponuntur alij casus quibus sententia iudicis ipso iure nulla est, qui & cum illis, qui ante expositi sunt, comprehenduntur generali definitione *l.* 4. vt contra solitum iudiciorum ordinem prolata sententia nullam vim obtineat. Sententia igitur est decretum à iudice interpositum seruato ordine iudiciorum de summa aut capitulo quodam litis, quod absolutionem rei continet, vel condemnationem certam actoris aut rei. Decreti nomen latius patet quam sententiæ: Nec enim vt omnis sententia est decretum, ita decretum omne sententia. Absolutionem vel condemnationem requiro ex *l. 3. & 11.* secundum quas & sententiam definitiuam, quæ indicit iusiurandum, accipi volo in *l.* 3. 11. *&* 12 ꝟ. *de reb. cred.* & absolutionem vel condemnationem certam, vt secundum *l. 7. & 9.* sententia certos habeat fines, certam decisionem litis, certæ rei quantitatisve, certam & plenam cognitionem pronunciationémque. Et condemnationem actoris vel rei ex *l. 14.* vt ex sententia Papiniani, licet formula actionis ita sit concepta in reū. Condemnat eum iudex, tamen si in ea ipsa re ex qua

A agit actor reo debere deprehendatur, non reus actori, actor condemnari possit, etiamsi, quod Iustinianus addit, forum rei, quod actor sequi cogitur, actori sit forum incompetens. Et de capitulo siue membro litis ex *l. pen. hoc tit. & l.* 12. ꝟ. *de reb. cred.* Quod vero dixi, seruato ordine iudiciorum, multa complectitur, vt feratur sententia publico loco, *l.* 6. & ex legibus non exemplis, nec si per obreptionem forte princeps, aut maior magistratus aliquando iudicauerit contra leges *l.* 13. Inconuenientia fere omnia exempla esse, vt Cyprianus ait de sing. cler. quibus Iurisperiti fallaces ad inludendos iudices inconuenientibus exemplis velut similes coniecturas iuris obiiciunt. Ad ordinem iudiciorum etiam hoc pertinet, vt in eum fiat condemnatio in quem lis contesta-

B ta est, in procuratorem, vel in dominum litis, *l.* 1. Nam etsi executio iudicati fiat in dominum litis, *l.* 4. *D. de re iud.* non tamen fit condemnatio in eum, si iudicium non acceperit, sed in procuratorem, qui nomine eius iudicium accepit ciuile, non criminale, vt *l. vlt.* ℑ. *de iniur.* Nam & cur malunt quidam litigare per procuratorem nisi vt sua nomina condemnationi non inserantur, aut ne ipsi præsentes condemnentur, atque ita si forte famosa sit actio conseruent existimationem suam? Et illud quoque vt ne quis iudex de eadem re suam vel antecessoris sui sententiam retractet, *l.* 9. *hoc tit. l.* 1. ℑ. *sen. res. non pos.* De eadem re, inquam: Nam qui sententiam tulit de possessione, post-

C ea non prohibetur sententiam ferre de proprietate, *d. l. 9. l.* 3. ℑ. *si à non comp. iud.* quia alia res est. Et rursus sententiam dico, quia interlocutio retractari potest, quæ vt ait *d. l. 9.* plerumque rem non perimit, & ait plerunque, quia interlocutio aliquando rem fere perimit, veluti admissa exceptione peremptoria, *l. 37 Cod. Theod. de appell.* vel adnotato reo absente, & obsignatis bonis, *l.* 2. ℑ. *si pen. ap. mors inter.* Interlocutio est præceptum iudicis in principio aut medio litis interpositum, quod ad finiendæ litis præparationem spectat. non etiam finit siue perimit litem, id & præiudicium dicitur, & iussum, & articulus, & improprie sententia, & suasio in specie *l.* 7. quæ inter propinquos iudicis suasio, vt de re transigant, etiamsi honestissima, tamen vim transactionis, aut

D acceptilationis non habet, sicut nec interlocutionem vim stipulationis habere placet, *l.* 1 ℑ. *com. epist.* At sententia & stipulationis & acceptilationis vim habet, quia ciuilem obligationem parit & tollit. Cetera quæ sunt in hoc titulo, aliis locis exposuimus.

XLV. Enarratio.

Qvod absolutione rei cont. vel condemnat.] Et ideo si iudex suaserit proximis personis, vt de re transigerent, & paciscerentur, hæc suasio litem non perimit: non enim sententia est, quia condemnationem vel absolutionem non continet, vt aiunt auctores Basilic. ad *leg. 7. hoc titulo.*

E Requiro ex l. 3. & 11.] Raphaël etiam Fulgosius legem 11. *ex d. l. 3.* interpretatur.

Accipi volo in *l.* 3. 11. & 12.] Et ita quoque interpretantur Græci ad *d. l.* 11. his verbis: ἵνα φησὶ ἐπαγάγῃ, ὃ ὀφείλει γίνεσθαι μὴ ἀποτελεσθέντος τοῦ ὅρκου; *vt tamen addat, quid fieri oporteat sacramento præstito, id est, vt subijciat iurantis absolutionem, aut non iurantis condemnationem.*

Certam & plenam cognitionem pron.] ἀπόφασίς ἐστι λόγος ἀπόδεσιν παντελῶς: Sententia est, quæ causam penitus dirimit. Hermopolites. Vigilius Episcopus Tridentinus in disput. inter Sabell. Phot. Arr. & Athanas. *Probus iudex dixit: Semiplenam non opor-*

tere sententiam inferre; vestra etiam prudentia mecum pariter recognoscit.

Tamen si in ea ipsa re] In ea ipsa lite. Præter Albericum, quem adfert Cuiacius in recitat. & ad Nouell. 96. Christophorus quidam putabat hac legem nihil dicere de reconuentione, referente Fulgosio ad *leg. 14.* Idem sentit Cuiacius ad *leg. 11. D. de iurisdict.* In *d.l.14.* lege *rei iudicare*, ex veteri Menagij, & Fradini editione.

Et de Capitulo, siue membro litis, vt Græci ad leg. 12. *§. de iureiur.* κεφάλαια, ἤ τῆ δίκης μέρη: *Capita, seu litis partes.*

Vt feratur sententia publico loco] Non λαθραίως, *non clam*, vt in Basilicis.

B Aut maior magistratus aliq. ind. cont. leg.] Solebant scilicet minores iudices, si maior magistratus, aut Senatus quid occupasset iudicare, in iudicando id sequi, vt heic scribit Hermopolites.

Ad ordinem iudiciorum] Mos iudiciorum est, ait Hermopolites, vt primum sententia scribatur; deinde publice legatur, & si minor iudex sit, vt per seipsum legat, & recitet.

Sed in procuratorem] Si per procuratorem lis contestata sit, condemnatio fit in procuratorem, non in principalem, seu dominum litis, qui in iudicio non fuit, vt est in Basilicis. Sin autem per dominum lis contestata sit, in dominum condemnatio fit.

C Ne quis iudex de ea re suam retractet.] Tertullianus de pudicitia capite 14. *Quid iudicem indulgere conueniet, quod pronunciatione deciderit? an quod interlocutione suspenderit? & vtique eum iudicem qui non solet ea quæ destruxit, reædificare, ne transgressor habeatur.* Vide titulum 44. sup. & Obs. 20. 32.

Plerumque rem non perimit] Sed suspendit, Tertullianus loco citato.

Non etiam finit, siue perimit litem] Litem non perimunt, αἱ ψιλαὶ διαλαλιαί, *nudæ interlocutiones*, vt addunt Basilica ad *leg. 9.*

Et articulus] In *l. ab executione 5. §. tit. 65.*

Et suasio in specie legis 7.] Auctores Basilic. lib. 9. tit. 1. c. 72. in interpretatione *d. leg. 7.* συνεβούλευσεν *suasit ei*: & mox: ὁ τοιαύτη κέλευσις: *eiusmodi iussum.*

D Quia ciuilem obligationem parit] *L. Iulianus 60. D. de condict. indeb.*

XLVI. *De sententia quæ sine certa quantitate prolata est.*

QVod dictum est titulo superiore *l. 7. & 9.* sententiam certis finibus concludi, id ita specialiter in hoc tit. declaratur, vt qua de re actum est, certam sententiam esse oporteat, i. pecuniæ vel rei certæ. alioquin sententia non est, i. iudicij & litium finis, & subintellige in hoc tit. vel certa re, ex *§ curare, Inst. de act.* Certa autem est pecuniæ quantitas, vel rei qualitas, non tantum si nominatim exprimatur, sed & si intelligatur & repeti possit ex libello conuentionis, E vel instrumento obligationis, vel parte aliqua actorum, *l. 3. hoc tit. l. 5. §. vlt. l. 59. D. de re iud.* vel ex legibus ipsis & iure publico vt in specie *l. 1.* si ita iudex pronunciauerit: L. Titio G. Seium ex causa venditionis C. debere videri, cuius pecuniæ quoad eam persoluerit L. Titio, Seium vsuras dependere placet: Nam quæ non est expressa vsurarum quantitas, satis intelligitur ex ipso iure, & tit. de vsuris rei iud. Et obseruandum ex l. 1. diem legitimum iudicati faciendi iudicem non tantum prorogare, vel coarctare posse, vt *l. 2. D. de re iud.* sed & ne dare quidem, vt si iubeat vsuras præstari statim à die sententiæ quoad sors omnis, quæ in condemnationem deducta est,

A persoluta sit. Rata etiam sententia est & iusta, si procurator Cæsaris fisco, vel si curator Reip. indemninatem præstari iubeat, *l. 2. hoc tit. l. 5. tit. prox.* (Iubere est verbum commune sententiæ & interlocutionis) quod tamen non ita erit, si quis alius iudex inter priuatos similem sententiam ferat: quia priuatorum domesticæ rationes hodie non sunt certæ, vt & Asconius notauit, publicæ fisci, vel Reip. rationes sunt liquidæ & certæ, ex quibus indemnitatis, quod est in sententia, nomen, facile explicari potest. Alias vero sententia sine certa quantitate prolata ipso iure nulla est, *l. 3. & 4.*

XLVI. Enarratio.

B CEntum debere videri] Hoc verbo iudices in sententiis vti solitos docet Cuiacius Obseruationum 3. 26.

Vt in specie legis 1.] *Legem* 1. intellexere Basilic. auctores, & Fulgosius, qui eam accipiunt de vsuris dependendis à die sententiæ quoad sors quæ in condemnationem deducta est, persoluta sit. Facessat igitur Glossæ interpretatio, Ioannis Fabri, & aliorum existimantium, *d.l. 1.* accipiendam esse de vsuris in stipulationem deductis.

Iubere est verbum commune] Vide tit. superiorem ad finem.

Asconius notauit] 3. in Verrem.

C XLVII. *De sententiis, quæ pro eo quod interest, proferuntur.*

QVod dixit titulo superiore sine certa quantitate prolatam sententiam non valere, verum est, etiamsi incerta petitio actoris fuerit vt *l. vlt. § de act. excep.* vel si egerit de incerta quantitate, *§. curare, Inst. de act.* vt si egerit in id quod interest, cuius incerta est quantitas, & per hoc actio in id quod interest incerta, vel incerti actio dicitur passim in iure, quacunque ex causa agatur. Nam & cum incerti agitur in id quod interest si id iudex censeat esse præstandum, eo nomine condemnationem facere debet in quantitatem certam, condemnationem taxatæ quantitatis, vt ait *l. 3. in fin. §. de mut. stip.* & taxatæ quantum D possibile est, vt ait *d. §. curare*, vt in Constit. istius tit. etiam Iustinianus ait, se, prout possibile est, taxationem ponere condemnationi in id quod interest: Nec enim facilis eius positio est, quia non liquet vtique semper quantum cuiusque intersit, propterea quod ea res pendet ex facto siue negotio proposito, pro cuius varietate varia etiam inducitur ratio eius quod intersit, modo maior, modo minor quam si res circa quam eo incidit vtilitati ratio, modo rei omnino compar, & vt in obscuro est plerumque facti causa, & difficilis probatio eius, vt in *l. 3. D. de interr. in i. fac.* dicitur plerumque difficilem aditæ hereditatis, quæ res facti est, probationem esse, ita plerumque difficilis est probatio eius quod interest, *l. vlt. D. de præt. stip.* quo fit vt in obscuro eius quoque æstimationem iudex sæpe redigat ad exiguiorem summam, quasi in excessu maius sit delictum, quam in defectu, vt item ab initio vitandæ huiusce obscuritatis causa in stipulationibus, quæ in id quod interest, concipiuntur, plerumque contrahentes certam quantitatem exprimant, vt item Iustinianus in hoc titulo, quantum potest iudici, in cuius arbitrio posita est taxatio eius quod interest, det legem quam sequatur. Iudicialis enim quæstio hæc est, quatenus cuiusque intersit, quantumque sit æquum eo nomine præstari. Quod si quæsieris definitionem eius quod interest, dicam esse incommoditatem rei, vel actoris, quæ

culpa aduersarij contingit. Aliter, pecuniariæ quantitatis rationem, quæ ad nos pertinet. Aliter, quod per aduersarium amisimus, vel habere non potuimus. Aliter, id quo ius nostrum aduersarij culpa deterius factum est. Vel potius, vt Bartolus, quia vtilitatis nomine frequentius in iure id quod interest, significatur: Vtilitatem iustam quæ nobis abest, vel vtilitatem, quam ex re ipsa, qua de agitur, haberemus, vel adsequi potuissemus, si damnum non dedisset, lucrumve nobis aduersarius non intercepisset. Separat autem Iustinianus casus certos ab incertis. Casus vocat Themata, vt est in Basil. pro, in omnibus casibus, ἐν πᾶσι τοῖς θέμασι, quas Iulianus noster, *propositiones*. Et casus certos, qui certam habent quantitatem, vel naturam, id est, quibus directo, & principaliter proponitur agi de certa pecunia, vel de corpore certæ rei, certam naturam accipiens pro substantia certi corporis: & pro exemplo dat venditiones, quia certum pretium & taxatam quantitatem habent, *l. c. supra, de rerum perm.* & rem certam, raro incertam, nec nisi cum alea & spes emitur. Et locationes, in quibus etiam certum est pretium, & certa res; sed interdum etiam incerta, vt si quid faciendum locauero. Tum addit generaliter, & omnibus contractibus, quia ex omnibus contractibus certum condici potest, *l. certi. l. de reb. cred.* Et his omnibus casibus certis Iustinianus definit, id quod interest non posse dupli quantitatem excedere, i. re principali altero tanto amplius esse non posse: vt si per venditorem mora fiat quo minus res tradatur, & agat emptor ex empto quanti sua interest rem habere, pretium consequetur quanti rem emit, si id prænumerauerit, & quanto pluris ea res hodie est, *l. 1. l. si sterilis, §. cum per venditorem, D. de act. empt.* modo duplum non excedat: Nam si res empta sit x. quæ hodie digna sit xxv. emptor non consequetur vltra xx. nẽpe x. pretij nomine, quæ numerauit, & alia x. i. ἰσόμετρον, vt Theod. Hermopolites in hanc legem nomine eius quod interest supra pretium quo res væniit. Pono pretium prænumerasse, quod idem Theodorus προχρείαν vocat, Latini promutuum & antecessum, quia si non numerauit, aut eo nomine venditori satisfecit, venditor qui rem non tradit moram facere non videtur, *l. Iulianus §. offerri, D. de act. empt.* & eius quod interest ratio non habetur nisi post moram. Pono etiam speciem in actione ex empto: Nam si post traditionem rei, & moram emptoris, de pretio agatur ex vendito, in eam non dicimus venire id quod interest, quod proprie est accessio rei certæ, sed vsuram, quæ proprie est accessio quantitatis, *d. l. Iulianus §. ex vendito.* Nec tamen venit quasi vsura, i. fœnus, sed quod intersit moram non adhibuisse emptorem, *l. socium, D. pro soc.* quia non propter lucrum actoris, sed propter moram rei infligitur. Fœnus propter lucrum, etiamsi nihil actoris intersit, sicut pœna in conuentionem deducta, *l. cum pœna, D. de rec. qui arb. rec. l. si stipulatio §. alteri, D. de verb. obl.* Vsura, quæ propter moram non est fœnus, sed pro eo quod interest, infligitur, vt non male idem Theodorus, cuius in hanc legem interpretationem apponam, in extremo huius synoptici, ita scribat, τὸ διάφορον, ἤτοι τοὺς τόκους, confundens cum vsuris id quod interest. Vtrumque ex mora debetur, & modus atque finis idem est vtriusque, & vtrumque pœna. Nam pœna est quidquid vltra rem principalem exigitur. Sed alia infertur etiam ei, cuius nihil interest ex conuentione, alia ei tantum cuius interest, vt vsura, vel quanti interest, quod propter moram infligitur officio iudicis. Vsura illa pœna dicitur, *l. lecta, D. de rebus cred.* & id quoque quod interest, *l. vlt. D. de eo quod cer. lo.*

A & in hac constitutione dum Iustinianus rationem reddens à se coarctatæ rationis eius quod interest, ait: Cum sciamus &c. quod interest vocat pœnam, & verbum, proferantur, verbum est istius tituli: & hic igitur sensus, congruum esse naturali æquitati vt sententiæ, quæ pro eo quod interest, proferuntur, proferantur cum modo æquo & pari, ne forte maior pœna quam culpa sit, quámve humanitas æquitasque patitur, & æquius esse culpa pœnam citeriorem esse, quam pœna culpam, τὴν φύσιν, vt Theodorus ait τὴν συμμετρίαν ἀσπάζειν. Omnem culpam, siue moram par odium parémve pœnam exigere, & minorem potius quam maiorem. Humanitatis hanc esse legem, ex qua fit vt in obscuris voluntatibus defunctorum, aut con-
B trahentium, quod minimum, in paribus sententiis iudicum, quod mitius est, sequamur, in controuersis, siue dubiis quæstionibus iuris, in medium eamus potius, quàm in summum, vel imum; melius esse ad summum, vel imum quàm in summo, vel imo. Porro vsura quacumque ex causa infligatur, ius vetus est, vt duplum non excedat: Nam vbi sortem æquauit, quod postea vsuræ pernumeratur, deducitur de sorte: & ab vsura exemplum peruenit ad id quod interest, & eadem quoque ratio seruabitur in pœna, quæ pro vsuris, vel quæ pro eo quod interest, in stipulatum deducitur. In causa euictionis certum olim erat, venditorem vltra duplum non subire periculum euictionis, vt exposui ad Africanum *l. 44. D. de act.*
C *empt.* quia moris erat ex ea causa duplam tantum cauere. At Iustinianus in omnibus aliis causis idem vult obtinere, vt id quod interest supra duplum non præstetur in casibus certis. In casibus autem incertis, qui certam & finitam quantitatem, vel rem non habent, Iustinianus ad finem dupli non taxauit id quod interest; sed arbitrio iudicis reliquit, vt ipse æstimaret in rei veritate quantum interesset actoris vel rei. Nec enim incertæ & finitæ rei alia potuit quam infinita regula constitui, vt Aristoteles ait, τοῦ ἀορίστου ἀόριστον καὶ τὸν κανόνα εἶναι. Proinde in casibus certis Constitutio taxat id quod interest, in casibus incertis officium iudicis; vt si de fundi possessione agatur, quæ res est incerta, quia neque quantitate, neque corpore cer-
D to constat, quanti intersit officio iudicis æstimatur, *l. pen. §. vlt. Vti poss. l. 1. §. ex die, de vi & vi arm.* itémque si agatur de restitutione operis, quod vi aut clam factum est, quia restitutionis, vt pote facti, causa incerta est, quanti intersit restitutionem fieri, officio iudicis æstimatur, *l. semper §. in hoc, Quod vi aut clam.* ex rei veritate, *l. 9. §. vlt. D. de aqua & aqua pl. arc.* vt in hac lege Iustinianus ait, in casibus incertis, quod reuera inducitur damnum hoc præstari. Idémque seruatur in obligationibus faciendi *l. si quis ab alio, in fi. D. de re iud.* vt quanti reuera intersit, spectetur vera quantitas, non quantacunque ex affectione vel vtilitate petitoris, *l. 2. §. vlt. Qui satisd. cog.* & cum agitur de cautione præstanda, quæ etiam res incerta, incorporalis, immanifesta est *d. l. si quis*
E *ab alio, in pr.* Nec enim iudex aliud spectat quam quod reuera actoris interest, nec animum attendit commentitiis, vanis, aut longius arcessitis & excogitatis causis, articulis, allegationibus partium, vt si alleget qui stipulatus est, caueri sibi pro Titio debitore suo, etiamsi in præsenti nihil sua intersit Titio locuplete, se vereri & timere tamen, ne Titij labascat fides, aut facultas, atque ideo sua interesse vt sibi caueatur, quod ille inops fieri possit, Iudex vani timoris & aduentitij casus nullam rationem habet, quia & hi casus, hi timores, hæ cogitationes, hæc commenta sine friuola nullam æstimationem recipiunt, *d. l. si quis ab alio, l. 9. D. qui & à quibus man.* Et hoc

hoc exemplo adhibito, poſſis luculenter explicare quod ait Iuſtinianus in hac lege, in caſibus incertis iudicem non debere metiri id quod intereſt ex quibuſdam machinationibus &c. Theodorus his exemplis vtitur. Ago in te quod L. Titium me heredem inſtituere volentem teſtamentum facere prohibueris actione in factum, in id quod intereſt, & inter cetera dico per te factum, ne ad me perueniret ex ea hereditate prædium, quod in ea erat belle ædificatum & amœniſſimum, quod principi impenſiſſimo pretio vendidiſſem, & ne in reliqua me bona mitteret prætor, quæ inſanis emptoribus magno vendidiſſem. Iudex non habebit rationem huius allegationis meæ, ſed dumtaxat communiter ea hereditas quanti ſit æſtimabit. Inſulam intra certum tempus fieri ſtipulatus B ſum, & tranſiit tempus, quo debuiſti facere, ago ex ſtipulatu in quantum mea intereſt, & dico mihi fuiſſe in animo eam domum cui ædificandæ locum ſaluberrimum & amœniſſimum elegeram donare principi, à quo munera retuliſſem, & beneficia quamplurima, quæ tibi imputari deſidero in ponenda ratione quod intereſt, & te mihi eo nomine condemnari, quod per te factum ſit, ne ad me ea commoda peruenirent. Iudex hæc quæ dico, neque probabit, neque audiet propitiis auribus. Vtitur etiam exemplo interdicti Vnde vi, in quo venit fructus, & omnis vtilitas, non tamen compendium negotiationis, aut induſtriæ meæ, non extrarium & aduentitium lucrum, quod non ex re ipſa prodit, quæ principaliter in obligatione C eſt, non caſus fatalis & improuiſus, idque ſiue ſit caſus certus, ſiue incertus, vtique ſemper obſeruandum eſſe oſtendi ad *l. ſi fundus*, *D. loca*. Verba autem Theodori in hanc legem hæc ſunt. Ἡ παροῦσα διάταξις τὸν λόγον τοῦ διαφέροντος συστέλλουσα καὶ ὁρίζουσα, καὶ φανερὸν καθιστῶσα. τὸ δὲ θεσπίζει, μὴ ὑπερβαίνειν τὸ διπλοῦν τῆς πρωτοτύπως καὶ ἐξ ὀρθοῦ κεχρεωστημένης ποσότητος ἐν πᾶσι τοῖς συναλλάγμασι τὴν ῥητὴν καὶ ὡρισμένην ἔχουσι ποσότητα ἢ φύσιν ὡς ἐπὶ τῶν πράσεων, καὶ τῶν μισθώσεων, καὶ τῶν ὁμοίων· οἷον ὡς ἐπὶ θέματος. ἠγόρασα ἀπὸ σοῦ κτῆμα εἰς λίτρας ἑκατὸν ἐπὶ τὸ τίμημα καὶ σὺ λαβὼν τὸ τίμημα καὶ νευσθεὶς αὐτὸ ἐπὶ χρόνοις ἱκανοῖς, ἐπώλησας καὶ τὸ κτῆμα πρὸς ἕτερον, καὶ παρέδωκας αὐτῷ τὸ ἀκίνητον· ἐκίνησα κατὰ σοῦ ζητῶν τό, τε τίμημα καὶ ἐντεῦθεν διαφέρον ἤτοι τοὺς τόκους· καὶ συμψηφίζων ὁπόσου εἰς λίτρας ἑκατὸν πεντήκοντα ὁρίζει οὖν ἡ διάταξις, ὅτι ἐπεὶ ἐνταῦθα D τὸ πρωτοτύπως χρεωστούμενον ποσὸν ἤτοι τὸ τίμημα δῆλον ἐστι, καὶ ὡρισμένον, καὶ τὸ διαφέρον ἰσόμετρον ἀπαιτεῖσθαι, ὥστε μὴ ὑπερβαίνειν τὰς ἑκατὸν λίτρας ἀλλὰ διά τε τοῦ πρωτοτύπως χρεωστουμένου καὶ διὰ τοῦ διαφέροντος κορυφοῦσθαι τὸ ἀπαιτούμενον ἅπαν εἰς διπλάσιον, ἤτοι λίτρας διακοσίας. κατὰ γοῦν τὸ θεματισθὲν τοῦτον θεματίζε. καὶ τὸ τῆς μισθώσεως· οἷον ἐμισθωσάμην ἀπὸ σοῦ κτῆμα ἐπὶ χρόνοις εἴκοσι καὶ δέδωκά σοι καὶ ἐν προχρείᾳ τὸ μίσθωμα τῶν τοιούτων χρόνων. σὺ λαβὼν τοῦτο καὶ νευσθεὶς ἐπὶ χρόνοις ἱκανοῖς, τό, τε μίσθωμα, καὶ τὸ κτῆμα, οὐκ εὐγνωμονεῖς παραδοῦναί μοι τὸ μισθωθὲν κτῆμα. εἰ οὖν κινήσω κατὰ σοῦ, ἀπαιτήσω σε τότε μίσθωμα καὶ τὸ ἐντεῦθεν διαφέρον, ἤτοι τοὺς τόκους, κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς πράσεως ἀνωτέρω γραφεῖσαν διάταξιν. ἀλλὰ τοῦτο μὲν κρατεῖ ἐπὶ πάντων τῶν ἐχόντων δῆλον, καὶ πεπτωσμένον τὸ ἐξ ὀρθοῦ καὶ πρωτοτύπως χρεωστούμενον. ἐπὶ δὲ τῶν δοκούντων ἀδήλων, καὶ κατὰ πρώτην ὄψιν ἀπόστων παρεγγυᾶται τοῖς δικασταῖς, τοῖς κρίνουσι τὰς τοιαύτας ἀποφάσεις ζητεῖν τί ἐστι τὸ ἀληθῶς χρεωστούμενον· καὶ εἰς τοῦτο καταδικάζειν τὸν φανησόμενον ἔνοχον. καὶ μὴ ἀνέχεσθαι τοῦ ἀντιδίκου κατασκευάζοντος διαφέρον μέγα καὶ ἄπειρον ἀπό τινων ἐπινοιῶν λεπτῶν, καὶ διαφόρων. καὶ μεθόδων ἀλύτων· ἵνα μὴ εἰς τοσαῦτα ἐκκυλιόμενοι ἐμπέσωσιν εἰς ἀμηχανίαν. καὶ ἀπόφασιν ἐξενεγκεῖν ἀδυνατήσωσι· καὶ ἡ φύσις γὰρ τὴν συμμετρίαν ἀσπάζεται. οἷον ἐκινήθη κατά τινος λέγων· Οὐ βουλόμενον τὸν Πέτρον διαθήκην ποιῆσαι, καὶ καταλιπεῖν με κληρονόμον, ἐκώλυσας· καὶ ζητῶ ἀπὸ σοῦ τὸ ἐντεῦθεν διαφέρον, καὶ κατεσκεύαζον τοῦτο, καὶ ἐκορύφουν εἰς ἄπειρον, λέγων. Ὅτι εἰ ἐγράφην κληρονόμος εἶχεν ἡ κληρονομία κτῆμα περιφανές, καὶ περισπούδαστον, καὶ ἐπίζηλον τῷ

A βασιλεῖ, ὅπερ διαπωλήσας πρὸς αὐτὸν, ἔλαβεν ἂν καὶ τίμημα ἁδρὸν, καὶ ἀπεστάλην εἰς τὰ κατωτικὰ πραίτωρ, καὶ ἀναχωρήσας, καὶ ἔμελλον ἐκεῖθεν ὠφεληθῆναι παμπολλα· ἢ ἐπηρώτησά τινα κτίσαι μοι οἶκον ἐν τόπῳ εὐαέρῳ καὶ ἐπιτηδείῳ ἐντὸς καιροῦ τινός. ὁ δὲ μὴ ἐκτίσε καταφρονήσας τῆς ἰδίας ὁμολογίας· καὶ κινήσας κατ᾽ αὐτοῦ ἐζήτουν τὸ ἐντεῦθεν διαφέρον, λέγων· ὅτι εἰ ἐκτίσθη μοι ὁ τοιοῦτος οἶκος, ἔμελλον αὐτὸν δοῦναι τῷ βασιλεῖ τῷ ἁγίῳ, καὶ ἐντεῦθεν ὤφειλον κερδᾶναι πολλὰ τίμημα ἁδρὸν, πράξεις μεγάλας, καὶ πολλάς. θεσπίζει γοῦν ἡ παροῦσα διάταξις, καὶ ὑποτίθεται τοῖς δικασταῖς τὰς τοιαύτας κατασκευὰς τοῦ διαφέροντος μὴ προσδέχεσθαι, ἀλλὰ σκοπεῖν τί τῇ ἀληθείᾳ ἐζημιώθη ὁ ἐνάγων. καὶ εἰς ἐκεῖνο καταδικάζειν τὸν διεγκαλούμενον· ὁπότε καὶ τῇ φύσει ἀκόλουθόν ἐστι, ταύτας μόνον τὰς ποινὰς ἀπαιτεῖσθαι τὰς τομωτέρας, καὶ τὰς ὑπὸ τῶν νόμων ῥητῷ μέτρῳ περικλειο- B μένας, ὡς ἡ ἀφανὴς κλοπή. αὕτη γὰρ τὸ διπλοῦν ἀπαιτεῖ τῆς τιμῆς τοῦ κλαπέντος πράγματος. καὶ ἡ ἁρπαγὴ τὸ τετραπλοῦν, συγκειμένου καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁρπαγέντος πράγματος. ἢ ἐκίνησα κατά τινος λέγων, ὅτι ἀνάρχως ἀφεῖλε πρᾶγμά μου, καὶ ἐνεμήθης τοῦτο ἐπὶ χρόνοις ἱκανοῖς. καὶ ζητῶ ἀπὸ σοῦ καρποὺς τοσούσδε, οὓς καὶ ἀνεβίβαζον εἰς ποσὸν ἄπειρον, λέγων· εἰ ἐνεμόμην καὶ αὐτὸς τὸ κτῆμά μου, ἐπείουν καταστρεψὰν τοσῶσδε, καὶ ἀπεκόμιζον τοὺς καρποὺς εἰς χώρας ἐχούσας χρείαν αὐτῶν, καὶ ἀλλά τινα τοιουτότροπα. οὐκ ὀφείλει ὁ δικαστὴς προσέχειν ταῖς τοιουτοτρόποις κατασκευαῖς τοῦ διαφέροντος· ἀλλὰ ζητεῖν τί τῇ ἀληθείᾳ ἐζημιώθη, καὶ εἰς ἐκεῖνο καταδικάζειν τὸν διεγκαλούμενον· τοῦτο γοῦν ὀφείλει παραφυλάττειν ὁ δικαστής, οὐ μόνον ὅτε ζημίας λόγος ὑπόκειται, ἀλλὰ καὶ ὅτε κέρδος ζητεῖται οἷον ληγάτον ἢ δωρεά καὶ ἐνταῦθα γὰρ τῇ ἀληθείᾳ χρεωστούμενον ὀφείλει προσδικάσαι τῷ ἐνάγοντι, καὶ C εἴπερ ἐστὶ τὸ ἐξ ὀρθοῦ χρεωστούμενον, δῆλον μὴ ὑπερβαίνειν τὸ διπλοῦν ἐπὶ τῇ ἀπαιτήσει τοῦ διαφέροντος.

XLVII. ENARRATIO.

PRopterea quod ea res pendet ex facto] *L. quatenus 24. D. de reg. iur.*

Modo minor] *L. ſi quis ab alio 13. D. de re iudic. l. pen. D. ſi quis caution. iud. ſiſt. cau. fact.* Vide Cuiacium tractatu 3. ad Africanum, ad leg. centū Capuæ.

In cuius arbitrio poſita eſt taxatio eius quod inter.] Iudicis officio incumbit, vt quod interfuit, æſtimet, *l. ſemper 15. §. ſed quod, D. quod vi aut clam.*

Dicam eſſe incommoditatem rei] Ex *l. quia 3. §. pen. D. de alienat. iud. mut. cau.*

D Quia vtilitatis nomine] *L. Iulianus 9. §. vlt. D. ad exhibend. l. ſi ſterilis 21. §. cum per venditorem, D. de action. empt. l. 4. § 5. D. de dam. inf.*

Quas Iulianus noſter propoſitiones] Vide Cuiacium ad *leg. 20. D. de hered. vend.* tract. 7. ad Africanū.

Cum alea & ſpes emitur] *L. cum hereditatem 7. D. de heredit. vel act. vend. l. nec emptio 8. D. de contrah. empt. l. ſi iactum 12. D. de act. empt.*

Nempe 10. pretij nomine, quæ numerauit] Et pretium igitur conuentum duplatur, vt quidam ex veteribus interpretibus ait. & ita emptor pretium conſequetur, & alterum tantum.

Theodorus πρόχ. vocat] Vide librum 3. Obſ. c. 1.

E Sed propter moram rei infligitur] *L. cum quidam 17 §. ſi pupillo, D. de vſur.*

τὴν φύσιν, vt Theodorus ait] *Naturam moderationem amplecti.*

In obſcuris voluntatibus def. aut contrah.] *L. ſi ita 14. §. 1. in fi. D. de legat. 1. l. ſemper 9. & l. ſemper 34. in fine, D. de reg. iur.*

In paribus ſententiis iudicum] Paulus *Sentent. lib. 4. tit. 12. §. communem.*

In medium eamus potius] Vide Cuiacium ad §. *cum aliena 25. Inſtitut. de rer. diuiſ. in Not. poſter.*

Quod poſtea vſuræ pernumeratur] Titus Liuius 6. *De capite deducite quod vſuris pernumeratum eſt.* Caput eſt κεφάλαιον, ſors.

Vt Aristoteles ait] Eudemiorum libro 4. cap. 8.

Ex affectione vel vtilitate petitoris] Nullum igitur est singulare interesse, vt loquuntur Doctores. & ex veteribus etiam Iacobus Rauennas illud non admittit, vt refert Cynus heic, nec Fulgosius heic numero 22.

Ex quibusdam machinationibus] Sic etiam interpretatur Fulgosius: Vult, inquit, dicere: ex veris & iustis allegationibus iudex id quod interest, æstimabit, non autem ex friuolis, stultis & fatuis allegationibus.

XLVIII. *Si à non competenti iudice iudicatum esse dicatur.*

IN hoc titulo, superioribus casibus, quibus docuit sententiam iudicis ipso iure nullam esse, addit hunc casum, Si ab incompetenti iudice dicta sententia fuerit. Incompetens iudex est is cuius iurisdictioni vel notioni reus subiectus non est, qui & incongruus dicitur iudex. Dico reus, quia actor etiam sibi incompetentem iudicem sequitur. Dico, vel notioni, quia alij sunt iudices qui forum & iurisdictionem habent, vt magistratus; alij qui notionem tantum, vt iudices delegati ad speciem litis aliquam, qui vtique incõpetentes sunt si ab incõpetentibus dati sint; vel si dati à cõpetentibus alia de re iudicent quàm de qua iudicare iussi sunt. & de his potissimũ est hic tit. lib. 3. tit. 13. de magistratibus, & in eo potissimum definitur, qui sint competentes, vel incompetentes. in hoc definitur, sententiam à iudice incompetenti datam ipso iure nullam esse, vt *l. 6. §. quod si quis. D. de ini. rup. test.* quod non immerito trahitur etiam ad confessionem factam coram incompetenti iudice, *cap. 4. de iudic.* Et secundum definitionem huius tit. iudex datus ad actionem locati, si iudicet de pecunia credita, sententia nulla est, *l. 1.* vel si datus in causa proprietatis, iudicet de possessione, vel alia re, non de proprietate, cuius tamen cognitio salua manet, integráque præsidi, qui eum dedit non minus quam si de possessione datus de ea cognouisset; quia alia res est proprietas, longe alia possessio, *l. 3. hoc tit.* Item si iudex militaris de causa ciuili iudicet, *l. 2. hoc tit. l. 9. Cod. Theod. de iurisd.* Idémque est in procuratore Cæsaris, *l. 1. §. de ped. iud.* de quo Græci ad . 4. ponunt exemplum, vt à non suo iudice, puta dato à procuratore Cæsaris inter priuatos, dicta sententia non pariat iudicati actionem. Incompetens etiam est quem magistratus non dedit, partes ediderunt, *l. 3. §. de iurisd. om. iud.* nam consensus partium eum tantum competentem iudicem facit, qui tribunali præest, quíve ab eo datus est, qui tribunali præest, vel litis contestatio, quæ pro consensu habetur. & hoc est quod dicitur, nec recusari iudicem, nec præscriptionem fori opponi posse post litem contestatam. Nemo litem contestari cogitur. At vocatus venire cogitur, ne contemnat magistratum, vt hoc ipsum sciatur an sit competens, nisi vocetur illegitimo die, vel loco. Definitio huius tit. si generaliter accipiatur, sic accipienda est: Si citra consensum partium incompetens iudex sententiam dixerit, forte litis contestatione apud eum facta per errorem, vel si ex consensu partium editus, non etiam datus à magistratu.

XLVIII. Enarratio.

QVi & incongruus dicitur iudex] *L. 1. §. de iurisdict. omn. iudic.* Vide librum 3. tit. 13.

Quia actor etiam sibi incomp. iud. seq.] *L. cum Papinianus 14. §. tit. 45.*

Vt iudices delegati] Iudices dati, recuperatores, iudices pedanei, iudices speciales: tot enim appellationibus censentur.

Iudex datus ad actionem locati, &c.] Basilica libro 9. tit. 1. capite 87. πολλάκις γὰρ δοθεὶς ἐπὶ τὸ δικάσαι μόνον περὶ μισθώσεως, ἀπεφήνατο καὶ περὶ δανείου: *plerumque enim iudex datus, vt de locatione tantum iudicaret, de pecunia etiam credita sententiam dixit.*

Item si iudex militaris] Iudex militaris de causis ciuilibus inutiliter iudicat, Basilica.

Puta dato à procuratore Cæsaris] Theodorus Hermopolites: non loquitur de iudice dato à procuratore Cæsaris; sed de ipso procuratore qui inter priuatos ius dicere non potest, ἀνάρμοδιος ἐστι δικαστὴς ἐπὶ τοὺς ἰδιωτικοὺς δίκαις· μόνων γὰρ τῶν δημοσιακῶν φροντίζειν ἐπιτέτραπται: rerum fiscalium tantum ei cura demandata est. Iudicem tamen dare potest.

Si citra consensum partium] Sententia dicta ab incompetenti iudice nulla est, si citra consensum partium dicta sit: vel si dicta sit à priuato homine, nec dato à magistratu ex consensu partium. Vide Cuiacij recitat. in fine.

Forte litis contestatione] Litis contestatione iudex approbatur.

XLIX. *De pœna iudicis qui male iudicauit, vel eius qui iudicem vel aduersarium corrumpere curauit.*

QVæri potest, an etiam quod iudex competens male iudicauit, ipso iure nullum sit. Et videtur non esse nullum, quia lex ait, etiamsi male iudicatum sit Reip. interesse non conuelli rerum iudicatarum auctoritatem, quia status Reip. maxime rebus iudicatis continetur, *l. iudex, D. de re iud. l. seruo §. cum prætor, D. ad Treb. l. si patronus, §. si quis, D. de bon. lib.* & sane ita est, si per errorem & imprudentiam male iudicauit, vt citra appellationem sententia eius rescindi non possit, sed perinde atque si lis sua esset, ei cuius interest in tantum teneatur, in quantum religioni iudicantis videbitur, *l. vlt. D. de extr. cognit.* salua tamen existimatione, quia dolo caret. Quod si per ambitionem & gratiam male iudicauit, etiam sententia valet; sed ei cuius interest in solidam litis æstimationem tenetur, & infamia notatur, *l. si filiusf. insi. D. de iud. l. 2. hoc tit.* Quod si per turpitudinem & sordes, i. pecunia corruptus male iudicauit, hoc casu sententia ipso iure nulla est, *l. venales, §. quand. prou. non est nec.* & iudex infamia notatur, & solidam litis æstimationem ei quem læsit præstat, *l. 2.* & extra ordinem criminali iudicio coërcetur. Is autem qui data pecunia corrupit iudicem vt male iudicaret, vel aduersarium vt colluderet & præuaricaretur, causa cadit ex Constit. Antonini ad Cassium Sabinum, i. ex *l. 1. huius tituli,* cuius fit mentio in *l. 1. §. pen. D. de calum.* Si actor corrupit, amittit actionem: si reus, defensionem: nam in *l. 1.* actionis verbo continetur exceptio. & hoc, re nondum iudicata. Post rem iudicatam secundum corruptorem, etiam litem amittit, quia sententia ipso iure nulla est, & litis restitutio ei non datur, nisi ex *Nou.* Iustiniani seipsum detulerit & acceptæ pecuniæ arguerit aduersarium vel iudicem. Ex Nou. Iustin. corruptori est medicina confessio.

XLIX. Enarratio.

SI per errorem & imprudentiam] *Instit. de obligat. quæ qu. ex del. nasc.* ἐξ ἀπειρίας τοῦ δικάζειν: vt ibi Theophilus: ex iuris ignorantia.

Perinde ac si lis sua esset] Litis enim alienæ periculum quasi suæ rei, iudex suum facit.

Vide quæ hac de re tota scripsi aliter ad *legem : res iudicata 207. D. de reg. iur.* P. Faber.

L. 2. hoc titulo] In qua pro *æstimationis*, Cuiac. in recitat. legit, *existimationis*. & ita Fulgosius æstimationem heic accipit.

Si actor corrupit] Igitur si actor corrupit, &c.

Continetur exceptio] Vt & Fulgosius heic scribit.

Ex Nouella Iustin.] 74.cap.11.

Corruptori est medic. confessio] M. Tullius in ep. ad Octau. *Erranti medicina, confessio.* S. Ambrosius de institutione virginis cap. 4. *Errantis medicina, confessio est.*

L. *Sententiam rescindi non posse.*

IN hoc titulo proponitur quod & in tit. generali prædixerat *l. 9. De sent. & interl.* ipso iure nullam esse sententiam posteriorem eiusdem iudicis vel successoris eius de eadem re inter eosdem prolatam, quæ contraria est priori, à qua appellatum non est. Lex posterior potior habetur priore; at sententia prior potior est posteriore. Denique nec prætextu omissæ peremptoriæ exceptionis sententia retractari & rescindi potest, nisi beneficio appellationis, aut restitutionis in integrum.

L. Enarratio.

LEx posterior] *L. vlt. de constitut. princ.* antiquam abrogat noua.

Nisi beneficio appellationis] Si sententia contra maiorem dicta sit.

Aut restitutionis in integrum] Si sententia contra minorem dicta sit.

LI. *De fructibus & litium expensis.*

DAtur hic titulus vt intelligamus, iudicem non tantum de re principali, sed etiam de eius rei fructibus, & de sumptibus litis sententiam debere proferre. Et statim initio proponitur fructus intelligi deductis iustis impensis. proponitur regula iuris, à qua nullus casus excipi dicitur in *l. fundus, D. fam. erc.* & tamen vnus excipi debet ex *l. vlt. §. de fun. rei pr.* Et iustæ impensæ dicuntur, quæ sunt necessariæ vel vtiles, *l. heres, D. de pet. her.* Factæ conseruandæ, tuendæ, curandę rei, & fructuum quęrendorum aut redigendorū. His impensis prius satisfit ex fructibus: deinde reliqui fructus restituuntur si in causa restitutionis, diuidūtur si in causa diuisionis fuerint. Et rei vindicationem qua agitur aduersus bonę fidei possessorem l. 2. docet, sequi etiam fructus post litem contestatam perceptos, aut percipiendos, & hodie fructus simplos, non vt ex 12. tab. duplos. Nam aduersus malæ fidei possessorem fructus retro computantur, maxime si agatur interdicto vnde vi, vel petitione hereditatis, vel si speciali iudicio nominatim petantur. In expensas quoque litis iudex condemnationem facere debet, & in damna, vt præstet ea victori, qui vincitur *l. vlt. §. quand. prou. non est nec. §. hac autem, Inst. de pœna tem. lit. & l. 4. hoc tit.* illo loco, pro pecuniaria causa, post dispendia, post sumptus. Sic enim ex Vet. & prima omnium editione Moguntina restituendus est, & ex Basil. in quibus est, τὰ δαπανήματα καὶ τὰ ζημιώματα. Ex condemnatione igitur actori, vel reo, qui vicerit, redduntur præter rem & fructus, etiam expensæ litis, & damna, itinerarij sumptus. Est etiam in conuictum actorem actio calumniæ, quæ fuit in decimam partem litis, longe diuersam à decima, de qua in *l. pen.* quæ est decima expensarum, non litis, vt docui initio 12. Obseruat. Debet autem de expensis litis iudex pronuntiare. i. vel ab eorum præstatione absoluere, vel in eorum præstationem condemnare, & absoluere ex causa, vt *d. l. pen. & Nou. 82.* Si nihil pronuntiauerit, neque victori in victum expensarum nomine vlla actio est, *l. 3. hoc tit.* aliter atque si forte de fructibus iudex nihil pronuntiauerit: nam integra est actio de fructibus. Non est etiam ius appellandi victori ob non habitam rationem expensarum litis, *l. 1. §. quan. pro. non est nec.* sed iudex eo nomine victori tenetur, *l. properandum §. sin autem alt rum a, C. de iudic.* Aliquando victor appellat, si sententia ei non satisfiat ad plenum (vt D. Augustinus ait epist. 160. solere homines quando cum inimicis eorum conuictis lenius agitur, à mitiore sententia prouocare) non etiam si expensarum litis ratio habita non sit, & victus appellauerit. imo nec si sententia non satisfaciat ad plenum, cum forte absens ex contumacia causam tenuit, quo casu etiam victor victo refundit litis expensas, *d. l. properandum §. sin autem ex gestis.* Valde notanda est Constitutio *l. vlt.* vt qui ex priuilegio victi non agnoscunt expensas litis, aut minores agnoscunt, etiam victores à victo, licet idem priuilegium non habeat, nullas, aut minores reposcant.

LI. Enarratio.

AVt percipiendos] Quos actor percipere potuisset. Cuiacius in recit. ad hunc titulum, & hanc interpretationem suadet verbum *potuisses* in *l. 2. hoc titulo*, vt vulgo testatur Fulgosius, vt scilicet de petitore loquatur. In vetusto tamen Menagij sic legitur: *Sed eos percipere potuisse, non quos eum redegisse constabit, exsoluat ex eo tempore, ex quo &c.* id est, quos culpa sua possessor non perceperit, vt *§. 2. Instit. de offic. iud.*

Non vt ex duodecim tabulis duplos] De duplis & maioribus fructibus Cuiac. ad Paulum lib. 5. Sent. tit. 9. & Obs. lib. 5. 21. & lib. 9. 19.

Maxime si agatur interd. vnde vi] *L. 1. §. annus, D. de vi & vi arm.*

Vel petitione hereditatis] Vide Cuiacij notam posteriorem ad *§. 2. Instit. de offic. iud.*

Sic enim ex veteribus] Sic legitur in vetusto Menagij.

Vt docui initio 12. Obseru.] Cap. 1.

Nullas, aut minores reposcant] Idque æquitas suadet: οὐδὲ γὰρ δίκαιόν ἐστι, vt est in Basilicis, τὸν ἕνα ἐπὶ τὸ ἀναλίσκειν ἐλάττονα παρέχειν, πλείονα λαμβάνειν ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους. *Non enim æquitati consentaneum est, vt ei qui solus se in minores expensas condemnandum, ab aduersario refundantur.* Priuilegium victoris victo quodammodo communicatur, aut certe priuilegium victoris in eum retorquetur.

LII. *De re iudicata.*

V. tit. 1. lib. 42. ff.

REs iudicata est lis, siue negotium, de quo sententia lata est. Vel causa quæ transiit ad condemnationem, aut absolutionem. Sententia, condemnatio ipsa, vel absolutio. Res iudicata vno verbo iudicatum. nec igitur idem est iudicatum & sententia. Vt autem sententiam à iudice rescindi & retractari non posse docuit tit. 10. ita docet de re iudicata ex parte aliqua litigantium rursus agi non posse, & obstare agenti exceptionem rei iudicatæ, vt sit aliquis litium

finis, *l. 2.* quæ nec prætextu computationis ait rem iudicatam instaurari posse, prætextu *ἀναλογαριασμοῦ*, vt Græci interpretantur, puta si qui iudicio superatus est, ideo se superatum dicat, quod in exequenda lite rationes suas male supputasset & subduxisset, & desideret rationibus suis retractatis ex integro causam agi: hoc enim est analogariasmus, cuius obtentu *l. 2.* ait, rem iudicatam instaurari non posse. Et recte Theodorus, litem finitam sub obtentu compensationis omissæ, in integrum restitui non posse, sicut nec sub obtentu omissæ exceptionis peremptoriæ, sed actioni iudicati opponi compensatio potest, posita exceptione doli, *l. 2. §. de compens.* sicut in specie *l. 1.* iudicio conditionis furtiuæ condemnato fure, si probauerit rē furtiuam rediisse in potestatem actoris. & his casibus igitur & aliis quibusdam, etiā post rem iudicatā opponitur exceptio peremptoria, non ex noua tantum, sed ex præterita causa. Additur in *l. 4.* nec prætextu nouorum instrumentorum postea repertorum, res iudicatas restaurari posse, qua de re scripsimus satis alio loco. Et generaliter *l. 5.* rerum iudicatarum auctoritatem non pati vt ea quæ semel finita sunt, instaurentur. quæ est summa definitio huius tituli, quæ trahitur etiam ad publica monumenta, *l. vlt.* quam proprie pertinere ad gesta à Marcellino V. S. Tribuno & notario confecta contra Donatistas, constat ex *l. 55. C. Th. de hær.* & D. Augustini epist. 158. 159. 160.

LII. Enarratio.

De quo sent. l. est] *L. ingenuum 25. D. de stat. hom.*

Sententia cond.] *L. 1. D. eod.*

Vt Græci interpretantur] Libro 9. Basilic. tit. 3. cap. 72.

Rem iudicatam instaurari non posse] Cuiac. in recitat. ad hunc titulum notat interpretes, qui legem secundam accipiunt de iudice, qui errans in computatione rerum condemnauit in certam quantitatem: vt scilicet error ille non possit corrigi. quo in errore versatur etiam Hermopolites: qui tamen mox subiicit aliam interpretationem, vt lis finita sub obtentu compensationis omissæ instaurari non possit.

Vt ea quæ semel finita sunt instaur.] Adrianus Imperator in Sententiis apud Dositheum 3. Grammat. *ἐὰν γὰρ ἀρξώμεθα πράγματα κακῶς ἢ καλῶς κεκριμένα μετακαλεῖν, οὐδὲν τετελειωμένον ἔσται: Si enim cœperimus res male aut bene iudicatas reuocare, nihil consummatum erit.*

LIII. *De executione rei iudicatæ.*

QVod dixit titulo superiore rem semel iudicatam instaurari non posse, ex eo sequitur quod in hoc tit. proponitur eam exequendam esse, quod fit re adducta ad effectum & emolumentum, & post rem iudicatam igitur, *l. 1.* nec tamen statim, sed post tempus quod humanitatis gratia actionibus personalibus de pecunia debita lex condemnatis & confessis dedit, *l. vlt.* modicum tempus ex 12. tab. nempe 30. dierum qui iusti dicuntur, quod eis ius sit differre executionem rei iudicatæ, vt in lege Ciceronis: Præter Ideæ matris famulos eósque iustis diebus ne quis stipem cogito. Immodicum ex Constit. Iustiniani. idcirco nec in vsu ex iudicato dari menses quatuor: idque veteribus displicuisse etiam distinctio Patricij apud Harmenopulum ostendit, qui locupletioribus dabat quatuor menses, vt ex venditione rerum suarum pecuniam in condemnationem deductam conficere possent, pauperiores censebat statim exigendos esse. Ante Iustinianum ex alia lege constituti erant duo menses, *l. 3. §. vlt. tit. seq. l. 1. Cod. Theod. eod. tit.* Non datur autem ea dilatio nisi petenti, *l. pen. §. tit. prox.* vt Theodorus ait in *l. 3. huius tituli*, *ζητοῦσι καιρὸν εἰς καταβολὴν τῆς ἀπὸ τῆς καταδίκης.* & in *l. 1. tit. seq.* *ἐζήτησεν ὁ καταδικασθεὶς τὸ διδόμενον τοῖς καταδικαζομένοις τετράμηνον.* Post tempus indicati faciendi si iudicatus soluere supersederit, ex mora pecuniæ in condemnationem deductæ debet vsuras centesimas, vt *tit. seq.* etsi nouata non fuerit causa iudicati, vt *l. 2.* & fit executio rei iudicatæ captis pignoribus per officium iudicis, nec tamen occupatis à creditore, licet ei dari dicantur, vt apud Theodorum, *τὰ ἐνέχυρα δίδοται τῷ νικήσαντι*: & alio loco, *παρέχονται τῷ νικήσαντι*, & in *l. 3. hoc titulo* quidam Cod. habent, *data*; alij, *capta*. & in *l. 1. §. si in cau. iud. pign. cap. sit*, alij habent, *datas*, alij non habent, & in vtraque posteriorem lectionem magis probo. & à capione distractis publice sub hasta post duos menses, *l. debitoribus, D. de re iudic.* vt idem Theodorus ait, *εἰ ἐντὸς δύο μηνῶν δραμόντων μετὰ τὴν τῶν ἐνεχύρων ἀνάληψιν, οὐ διδόασιν οἱ καταδικασθέντες τὰ τῆς καταδίκης, πιπράσκονται τὰ ἐνέχυρα.* Emptore non inuento, forte ex compacto, vel ambitione iudicati, pignora ei addicuntur secundum quem iudicatum est, *l. 3. hoc titulo*, vbi ambitionem vocat gratiam, & amicorum copiam, non *περιδρομήν*, vt Theodorus interpretatur, compactum vero *κακουργίαν* & calliditatem, vt *l. 3. §. si in cau. iud.* Notandum etiam nomina iudicati pignori capi posse, si deficiant, aut non sufficiant res corporales, vt *l. 5.* non etiam annonas, & stipendia militum, *l. 4.* quoniam Reipublicæ interest militibus non auferri stipendia sua, ne deserant militiam, & publica vtilitas, communisve salus vtique semper præferenda est priuatæ. & eleganter Theodorus in *d. l. 4.* *οἱ νομοθέται τὰ κοινῇ πάσῃ τῇ πολιτείᾳ συμφέροντα προτιμῶσι τοῦ συμφέροντος ἑνὶ ἢ καὶ δυσί.* Nec obstat *l. 40. D. de re iud.* quia non loquitur de stipendiis militum: sed de præmiis athletarum: vnde nec velim *l. 4.* trahi ad annonas clericorum: Nam & Theodorus speciem ponit in milite, qui sub armis meret his verbis, *ἐὰν καταδικασθῇ στρατιώτης ἔνοπλος.* Fit autem executio per officium, siue apparitionem datam à magistratu rei iudicatæ ab eodem magistratu, vel à iudice ab eo dato, *l. 2. §. si in cau. iud.* & fit extra ordinem, *l. si pignora, D. de euict.* quia ordo duodecim tabul. in desuetudinem abiit, & summa officij executoris hæc est, vt exigat, capiat, distrahat, addicat, non etiam iudicet, aut iudicatum retractet, vel interpretetur, *l. 6. & pen.* In actionibus realibus hæc exequendi ratio cessat, §. 1. *Inst. de off. iud. l. qui restituere, D. de rei vind.* & in interdicto de libero homine exhibendo, *l. vlt. §. 1. D. de lib. ho. exh.* Puto & in actionibus personalibus, quibus rei nostræ possessionem auocamus, veluti commodati & depositi, quia legitima tempora non obseruantur; sed post moram periculum pertinet ad iudicatum, & ex die litis contestatæ veniunt fructus, vt *l. 7. h. t. l. 2. §. de fruct. & lit. exp.* Vide quæ ad tit. 71.

LIII. Enarratio.

QVi iusti dicuntur] A. Gellius libro 20. cap. 1. & lib. 15 cap. 13. Vide Cuiac. Obseru. libro 3. cap. 39.

Vt in lege Ciceronis] Libro 11. de LL.

Iudicato dari menses quatuor] Vt in *l. 2. & 3. tit. seq.*

Apud Harmenopulum] Libro 1. tit. 4. 86. & lib. 3. tit. 5. 94.

Licet ei dari dicantur] In Basilicis *l. 1. & 4.*

Quidā codices habent, datæ] Vt liber vet. Menagij.

Alij non habent] Idem liber Men.

Et in vtramque] Vt in Basilicis: λαβὼν πράγματα: *res cepit.*

Vt idem Theodorus ait, λ. ἐντὸς, &c.] *Si intra duos menses post capionem pignorum iudicati non soluant, quæ in condemnationem deducta sunt, pignora distrahuntur.*

Vt Theodorus interpretatur] ἴσως γὰρ, inquit, περιτρέχει πάντας, καὶ παρασκευάζει μὴ ἀγοράζεσθαι τὰ ἐνέχυρα: *Fortasse circumcursat omnes, & efficit ne distrahantur piginora.*

Annonas] vt in Basilicis, τὰς ἀννόνας.

Theodorus in *d. l. 4.* οἱ νομοθέται, &c.] *Iuris conditores, quæ communiter omnibus ciuibus prosunt, præferre solent iis quæ vni vel duobus prosunt.*

B Qui sub armis meret his verbis: ἐὰν, &c.] *Si condemnatus fuerit miles armatus:* ἵνα μὴ τῶν ἀννώνων διδομένων τῷ νικήσαντι, αὐτὸς μὴ ἔχων διατρέφεσθαι, καταλείπῃ τὴν στρατείαν, καὶ ζημιωθῇ ἡ πολιτεία στρατιώτου ἐκδικοῦντα αὐτὴν ἀπολέσασα: *Ne si victori militis annonæ dentur, ipse militiam deserat, quod non habeat vnde se tueatur, & exhibeat, & Respublica lædatur milite carens, qui eam protegebat.* Scribit Fulgosius: probabiliter dici, nec honoraria Doctorum pignori capi posse.

Vt exigat] Vide ad *tit. de execut. rei iudic.*

Non etiam iudicet] Sententiam dicere, & rem iam iudicatam mutare non potest, vt est in Basilicis.

C Periculum pertinet ad iudicatum] Si corpora in condemnationem deducta post moram debitoris perierint, periculum ad frustratorem pertinet. Præstat igitur eorum æstimationem propter moram suam.

LIV. *De vsuris rei iudicatæ.*

QVi exequitur rem iudicatam post legitimum tempus quod condemnatis & fideiussoribus eorum mandatoribusque Iustinianus præstat, *l. 3. §. vlt.* olim soli reo principali, *l. 1. D. iud. sol.* & connumeratur à die prolatæ; vel si appellatum sit bona fide, nec postea factum per eum qui appellauit, vt tardius iudicaretur à die confirmatæ sententiæ, etiam in exequenda re iudicata & exigenda sorte siue pecunia principali in condemnationem deducta, rationem habere debet vsuræ centesimæ, quæ ipso iure capiti accedit, D adiungiturque tam in fiscalibus, quam priuatis causis abolita bina centesima, quæ olim obtinuit, *l. 1. Cod. Theod. eod. tit.* aut semisse ex *l. eos § ceteros, ͡s. de vsur.* quæ prior est *l. 2. huius tituli*, quippe cum data sit Iustino II. Lex vero 2. Decio Cos. At vt definitur *leg. 3.* sortis tantum vsuræ centesimæ debentur post spatium legitimi temporis, non vsurarum, in condemnationem deductarum, abrogata *d. l. 1. Cod. Theod. eod. tit.* quia siue fiat stipulatione, siue iudicato, anatocismus prohibitus est, *l. vlt. ͡s. de vsur.* qui olim permittebatur, & erat finis veterum vsurarum & initium nouarum. Quare in sortem & in vsuras facta condemnatione debitas ex stipulatione, etiamsi in E sententia iudicis consolidata sit quantitas sortis ac vsurarum, id est, in vnam summam redacta, eam consummationem ita diuidimus, vt post tempus iudicati quantitati sortis accedat vsura centesima, non quantitati vsurarum, ne etiam minoribus vsuris quales sunt plerunque debitæ ex contractu secundum *d. l. eos*, succedant grauiores, quales sunt vsuræ rei iudicatæ.

LIV. Enarratio.

RAtionem habere debet vsuræ centes.] Theodorus: ἑκατοστιαῖος τόκος λέγεται τὰ δώδεκα νομίσματα: *vsura centesima dicitur, quæ in centenos aureos reddit duodenos.*

Tam in fiscalibus] Legem 1. cum Græcis accipit de fisco, & Theodorus ait, ne quis existimaret, iure singulari fisco præstari centesimam, statim subiici legem secundam, quæ idem statuit in priuatis causis.

LV. *Si plures vna sententia condemnati sint.*

PErtinet etiam hic tit. ad executionem rei iudicatæ, quia docet, pluribus condemnatis, executionem fieri pro virilibus portionibus, diuisa sententia in personas, nec ex pluribus vnum posse eligi & exigi in solidum, si simpliciter omnes in vnam summam condemnati sint, hoc modo: Gaium & Seium & Sempronium L. Titio in C. condemno. Denique iudicato non fieri duos reos debendi, nisi hoc fuerit nominatim expressum, vt *l. bona §. 1. D. de iu. fis.* qui tamen fiebant contractu, vel testamento, etiamsi nominatim expressum non fuisset: quia in contractibus & testamentis quod agitur pro expresso habetur. Sententiæ sua formula constringuntur. Et hoc vtique verum est, etiamsi ex priore contractu conrei fuerint. quod plane demonstrat iudicato prioris obligationis nouationem fieri: & proficere iudicatum singulis, qui ante conrei fuerunt, proficere, inquam, condemnationem, quatenus minoris, non quatenus tanti est.

LV. Enarratio.

EXecutionem fieri pro viril. port.] πρὸς ἀναλογίαν, vt est in Basilicis, sententia diuiditur.

Proficere condemnationem] Fulgosius ait, condemnationem non proficere iudicatis, sed diuisionem factam per iudicem.

LVI. *Quibus res iudicata non nocet.*

HIc titulus docet, nullam esse executionem rei iudicatę in eum qui per se, vel per procuratorem iudicio non interfuit, licet eius nomine lis acta sit inter alios. nec igitur ei nocere actionem, nec exceptionem rei iudicatæ, & vt ait *l. Claudius in fi. D. qui pot. in pig.* sine præiudicio prioris sententiæ ei qui non litigauit, i. qui non per contumaciam iudicio abfuit, totum ius integrum relinqui, vt *l. 1 hoc t.* eum qui non litigauit, agere sine præiudicio rerum iudicatarum, i. sine metu præscriptionis rei iudicatæ. Præiudicium illud absentibus non esse præiudicium. Et *l. si qui fundum, D. de vsufr leg.* non posse arbitrium inter alios iudicando alterius ius mutare. Regulæ locus est etiam in causis criminalibus, *l. pen.* quæ coniungenda est cum *l. 9. ͡j. de accus.* & obtinet quidem hæc regula sæpe, non semper, *l. sæpe, D. de re iud. l. 1. §. vlt. D. de Carb. ed.*

LVI. Enarratio.

SIne præiudicio rer. iudic.] Absens non læditur, condemnato eo qui sponte & citra mandatum egit eius nomine, si nec quod actum est, ratum habuerit.

LVII. *Comminationes, epistolas, programmata, subscriptiones auctoritatem rei iudicatæ non habere.*

HIc vero docet, effectum & executionem rei iudicatæ non habere, aut non esse sententiam, comminationem nudam iudicis quam fecit citra for-

mam decreti & nullam parere obligationem *l. 1. &* 4. vel, vt Symmachus ait in epist. *Sententiam sub comminatione depromptam effectu atque executione vacuari*; neque vero alia ratione programmata, id est, edictum iudicis forte contra latitantem propositum, vt *l. vlt.* ∫. *de req. reis l. in peremptorio, D. de iud.* vim rei iudicatæ non habet, quam quod comminatio potius quam sententia sit, *l. pen.* vt contra comminatio, quæ formam decreti habet & causa cognita interponitur, sententia potius est, *l. tutor qui repertorium, §. si deponi. D. de adm. tut.* Non est etiam sententia quod iudex per nuntium iubet, aut per epistolam, non quod subscribit ad libellum: denique non omnis vox, non omnis voluntas iudicis sententia est; sed ea tãtum quæ causa cognita ab ipso iudice de libello claris præscripto litteris recitatur, & absolutione vel condemnatione rem qua de agitur finit. Aliud est epistola, aliud libellus, *l. & in epistola,* ∫. *de fideic.*

LVII. Enarratio.

Vt Symmachus ait] Epistola 58. libri 10.

Quod comminatio potius] Basilica: οὐκ ἔστιν ἀπόφασις, ἀλλ' ἀπειλή. *non est sententia, sed comminatio.*

Aut per epistolam] Si scripserit ad aliquem vt soluat, vt est in Basilicis.

De libello claris perscripto litteris] De libello vide supra tit. 44. Claris litteris, vt in *l. sed si pupillus* 11. *§. 3. D. de inst. act. Proscribere palam, sic accipimus, claris litteris, vt de plano legi possit.*

Et absolutione vel cond.] Vide ad titulum 45.

LVIII. *Si ex falsis instrumentis vel testimoniis iudicatum erit.*

Sequitur in hoc titulo, suspendi executionem rei iudicatæ ex falsis instrumentis, vel testimoniis. Testimonia sunt dicta testium relata in literas, at trahitur idem etiam ad falsos testes, *l. Diuus, D. de re iud.* & falsum iusiurandum quod iudex secutus fuerit, *l. admonendi, D. de iureiur.* & falsas allegationes, *l. si prætor §. pen. D. de iud. &* ∫. *tit. si fal. all. exc. sit.* Et hoc quidem iuris ita procedit, si quis probauerit falsa instrumenta esse, & eorum instrumentorum fidem secutum iudicem ita iudicasse, & hoc modo circumuentam iudicis religionem fuisse, *l. 3.* nam si variis in iudicio prolatis instrumentis, quibusdam veris, quibusd. falsis, iudex ex veris iudicauerit, non ex falsis, rata sentent. est. at si ex falsis, ipso iure citra appellationẽ, vel prætoriam restitutionem rescinditur, *l. 2* quia habet, vt eleganter Theod. ait, αὐτόθεν τὸ ἄκυρον. & in *d. l. Diuus*, in integrum restitutio, est παλινδικία, vt *l. 3. §. Diuus. ff. de iu. fis.* non iuris amissi redintegratio, quia amissum non est re iudicata ex falsis instrumentis.

LVIII. Enarratio.

Suspendi executionem] *l. 4. hoc tit.*

Nam si variis in iudicio prolatis instrum.] εἰκὸς γὰρ ἐστι τὸν δικαζόμενον διάφορα προκομίσαι δικαιώματα. καὶ σὺν τούτοις καὶ πλαστὸν ἕν, καὶ τὸν δικαστὴν τοῖς ἑτέροις δικαιώμασι πεισθέντα, καὶ μὴ τῷ πλαστῷ δοῦναι τὴν ἀπόφασιν· οὐκ ἀνατρέπεσθαι διὰ τοῦτο ἡ ἀπόφασις. διότι καὶ πλαστὸν προεκομίσθη. ἀλλ' ἔσται βεβαία καὶ ἀσάλευτος, ὡς μὴ ἐκ τοῦ πλαστοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἑτέρων χορηγηθεῖσα τὴν δύναμιν *Nam verisimile est litigatorem varia protulisse instrumenta, & in iis vnum falsum, & iudicem cæterorum instrumentorum fidem secutum, non eius quod falsum erat, sententiam dixisse: non ideo irrita erit sententia, quod etiam falsum instrumentum prolatum sit, sed firma & rata erit, quod vires suas non ex falso, sed ex aliis mutuetur.* Theodorus Hermopolites ad *leg.* 3.

Citra appellat vel præt. rest. reu.] ἄκυρος ἡ ἀπόφασις: *sententia rata non est, non valet.*

Non iuris amissi redintegratio] Non redintegratio amissæ causæ, vt *l. 2. tit. 40. libri secundi.*

LIX. *De confessis.*

V. tit. 2. lib. 42. D.

Datur hic titulus, vt intelligamus eandem esse rationem exequendæ rei confessæ & rei iudicatæ. quod etiam attigerat ∫. *l. vlt. de exec. rei iud.* nam confessio est contra se iudicatio. vnde consequens est & confessum pro iudicato haberi, quia ipse quasi de se sententiam fert. Sed hoc exigimus vt in iure confiteatur, id est, ἐν βήματι, vel vbi magistratus est competens post conuentionem: nam confessio quæ fit extra ius, vel in iure incompetenti, pro iudicatione non habetur, nisi ex Nouel. de testib. rogati interfuerint testes quinque. nec alia ratione qui ante reatum sibi mortem consciuit, etiamsi hoc fecit metu futuri reatus, non habetur pro conuicto, quam quod hoc non fecit in iudicio, i. in reatu ipso, *l. 3. D. de bon. eor. qui ante sent.* Etiam illud exigitur, vt sequatur sententia iudicis, *l. 5. D. eod. l. 5. D. de cust. reor.* & vt qui confitetur, non erret in facto, non etiam vt non erret in iure, *l. 2. D. eod.* nam si nesciens heres quantum esset in bonis vel ære alieno in iure confiteatur se debere legata integra, & ἀφαλκιδίωτα, vt Theodorus loquitur, ex sua confessione non tenetur, si peritus facti, ignarus vero legis Falcidiæ, ex sua confessione tenetur.

LIX. Enarratio.

Nam confessio est contra se iudicatio.] Quintilianus declamatione 314. *Confessio, contra se pronuntiatio.*

Confessum pro iudicato haberi, quia ipse qu. de se sent. f.] *l. certum 6. D. eod.* Paulus in *l. 1. eod. confessus pro iudicato est, qui quodammodo sua sententia damnatur.* Quintilianus declamat. 299. *An damnatus sit sua sententia*, & à confessione recedere non potest, *l. 1. hoc tit.* Libanius in declamatione 33. οὐ γὰρ ἔτι ἂν ἔχοις ἃ γ' ὡμολόγηκας ἀρνεῖσθαι: *nam quæ confessus es, inficiari amplius non potes.* In criminali iudicio confessus non continuo damnatur, sed aliis probationibus opus est, *l. 1. § Diuus Seuerus & § si quis vltro, D. de quæstion.* Præterea confessio voluntaria non sufficit ad rei condemnationem, sed accusator necessarius est. Seneca in Excerptis Controuersiar. lib. 8. 1. *Non est confessio nisi quam accusator eruit, negat rea, tortor expressit.* Quod igitur scribit Appianus de bello Punico, necesse non esse reum confitentem accusare: τί δεῖ κατηγορεῖν τῶν ὁμολογούντων; verum non est. Iudicis quoque religiosi est post confessionem spontaneam ea quæ ad pleniorem facti cognitionem pertinent, perquam diligenter expendere. Tertullianus Apologet. cap. 2. *Si de aliquo nocente cognoscitis, non statim confesso eo nomen homicidæ vel sacrilegi, vel incesti, vel publici hostis (vt de nostris elogiis loquar) contenti sitis ad pronuntiandum, nisi & consequentia exigatis, qualitatem facti, locum, modum, tempus conscios, socios.* vide ∫. ad tit. 65.

Vt in iure confiteatur] Vide Cuiacium ad Nouell. 90

Ἐν βήματι] Basilica in *l. 1. hoc tit.* Xiphilinus in Iulio: βῆμα τὸ τοιοῦτον ὀνομάζεται ἐφ' οὗ τις ἑζόμενος δικάζει.

Actorum cap. 18. 16. ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος, vetus interpres: *minauit eos à tribunali*. In iudicio, Paulus *Sent. l. b. 5. §. 3.*

Nam si nesciens heres &c.] Hoc exemplo vtitur Theodorus Hermopolites.

LX. *Inter alios acta vel iudicata, aliis non nocere.*

QVod dicit de re iudicata tit. 56. in hoc tit. porrigit ad omnia alia acta siue gesta habita inter alios, veluti solutionem, transactionem diui sionis causa, pactionem. adde iurisiurandi delationem, ne noceant absentibus. Symmachus in epist. *Quando absentibus atque ignorantibus inter alios gesta nocuerunt?* Nihil proprie in *h. t.* agitur de re iudicata. & abundant igitur in rubrica hæc verba, Vel iudicata; sed in eo, vt dixi, quod de re iudicata tit. 56. trahitur ad alia gesta, sicut quod de re iudicata tit. 52. ad alia gesta, *l. vlt. eod.*

LX. Enarratio.

VEluti solutionē] Ἑτέρων συγκληρονόμων δυσγνωμοσύνη καὶ ἀνυπέρθετος καταβολή: *cæterorum coheredum deuotio, & citra moram solutio,* vt ait Theodorus ad leg. 1. cæteris non nocet.

Ne noceant absentibus] Et ideo diuisio inter coheredes facta absenti heredi non nocet, sed portionem suam arbitrio familiæ ercifcundæ petet cum fructibus & reditibus, quia res inter alios acta alij non nocet. Græci ad *l. 7. §. fam. ercisc.*

Symmachus in epist.] Epistola 47. libri 10.

Quod de re iudic. tit. 56.] Quod propositum est tit. 56. trahitur ad alia gesta.

LXI. *De relationibus.*

V. tit. 1. lib. 49. ff.

RES à minore iudicio ad maius iudicium, vel ad principis cognitionem transfertur duobus modis, relatione, & appellatione. Relatio, quæ & ipsa consultatio dicitur, fit ad principem, postquam partes allegationibus renuntiauerunt ante sententiam iudice, qui ambigit quid statuere debeat ea de re, qua de apud se agitur, missa opinione sua, vt *Nou. 115. cap. 1.* quod hodie tamen genus relationis sublatum est *Nou. 125.* vel etiam post sententiam appellatione interposita, nec recepta, vt princeps æstimet an sententia sua sequenda sit, *l. pen. C. Theod. eod. tit.* Appellatio fit à partibus. Ad relationem rescribit princeps, vel patricij, qui ab eo electi sunt vt relationi respondeant, iuxta *l. 34. tit. seq.* Ad appellationem consultat, *l. 2. §. vt lit. pend.* Optatus 1. *Relatio missa est, rescriptum venit* & 2. *Cruentas operati sunt cædes, & tam atroces vt de talibus factis ab illius temporis iudicibus relatio mitteretur.* Et Imp. *l. 2. § de off. vic.* Relationes iudicum libenter audimus. At quod de his in hoc tit. constituitur, hoc est, vt sit plena instructio, plena, integra relatio, plena opinio, i. vt omnem causam complectatur, vt *l. 1. & 3. hoc tit. l. 15. tit. seq. l. inter pœnas, D. de interd. & rel.* & cur in cognitione principis non datur dilatio, *l. 5. §. de dila.* nisi quia nonnisi ad plenum instructa causa remittitur ad principem. Item vt exemplum relationis & opinionis edatur partibus, vt *l. vlt. D. quan. app. sit. l. ver. D. de app. rec.* Vt adiungantur acta & refutatoriæ preces, i. refutationes relationis, opinionis atque gestorum, si partibus imperfecta aut falsa videantur, vt *l. eos §.*

A *super his, l. quoniam 1. l. à procos, tit. seq.* compositæ breui sermone, vt *l. vlt. §. in refutatoriis, tit. seq.* maxime re delata ad sacrum auditorium. Symmachus in epist. ad Theodosium: *Tunc oblatis prouocationis libellis suspensa sententia cuius meritum perennitas vestra lectis gestis ac refutatoriis cohærentibus æstimabit. Ego in referendo prolixius esse non debui.* Et vt post sententiam iudex promissa relatione non terreat partes ne appellent. Sic recte legit Haloander *l. 1.* vt *l. ex eo tit. seq.* & idem Symmachus: *Promissa relatione discedo.*

LXI. Enarratio.

B RElatio fit ad Principem] Auctor vitæ S. Clementis: *Et missa relatione ad N... pariter & Traianum, dixit, &c.* Imperatores Honorius & Theodosius AA. (constitutio refertur in Collatione Carthag. 1. cum Donatistis) *Erit iam sollicitudinis tua, si quid vlla cognoueris ... missis relationibus indicare, vt negligentia ... digna correctio.* Vide Plinium libro 10. epist. 97. & Notas ad Symmachum. Et interim nouari nihil potest. Diuus Augustinus epistola 156. *Cum in ipsis causis sæcularibus quando ad maiorem potestatem refertur arbitrium iudicandi, manentibus sicuti erant omnibus rebus, exspectetur illa sententia, vnde iam non liceat prouocari, ne superiori cognitori fiat iniuria, si eius pendente iudicio, aliquid fuerit commutatum.* Et epistola 137. *Nomen autem presbyteri propterea non ausus sum de numero collegarum eius, vel supprimere, vel delere, ne diuinæ potestati sub*

C *cuius examine causa adhuc pendet, facere viderer iniuriam, si illius iudicium meo vellem præiudicio præuenire: quod nec in negotiis sæcularibus, & causis iudices faciunt, quando causæ dubitatio ad maiorem potestatem refertur, vt pendente relatione, aliquid audeant commutare.*

Symmachus in epistola ad Theodos.] Epist. 45. libri 10.

Idem Symmachus] Epistola 36. lib. 10.

D LXII. *De appellationibus & consultationibus.*

V. tit. 1. lib. 49. D.

RES ad maius auditorium transfertur non relatione tantum, verum etiam appellatione. Sed relatione ante vel post sententiam, appellatione nonnisi post sententiam, *l. vlt. §. de sen. & interl. l. per. §. quorum app. non rec.* cuius effectus hic est, vt sententiam extinguat, *l. 1. in fin. D. ad Senatuscons. Turp.* etiamsi non recipiatur ab eo qui iudicauit, *l. 3. hoc titulo,* & vt vim quoque suam exerceat aduersus rescri-

E pta principis, vt si post missam relationem ad principem & elicitum à principe rescriptum, ad id iudex conformarit sententiam suam, *l. 2. hoc titulo l. 1. §. 1. D. eod. l. Statius, D. de iu. fil.* Et est appellatio à sententia minoris iudicis ad maiorem prouocatio, plerumque perlata longius, vt non male Hesychio sint, ἔκκλητοι δίκαι αἱ ἐπὶ ξένους λεγόμεναι, καὶ μὴ ἐν τῇ πόλει. Vel appellatio est, vt interpres Apollonij, ἡ μετάβασις ἀπὸ δικαστικοῦ εἰς δικαστήριον, quæ aut illico fit viua voce inter acta, aut intra dies decem datis libellis appellatoriis, & intra dies triginta acceptis, redditisque libellis dimissoriis. A sententia: Nam ab interlocutione perraro solet appellari, *l. 2. D. de appell. recip.* itemque ab executione sententiæ, *l. 5. § quorum app. non rec.* & quæ à nominatione legitime facta interponitur appellatio, de qua *l. 4. 7. 11. 27. hoc titulo l. 1. tit. seq.*

l. 4 tit. 66. querela potius dicitur quam appellatio, *l. 12. Cod. Theod. eod.* quoniam appellationis verbum in maioribus rebus dici oportet, quamquam & ipsa appellatio querela sit, quæ in maiori auditorio instituitur aduersus iniquitatem prioris. Appellatio est species. Querela genus. Nam & cum sententia dicitur ipso iure nulla, hoc non appellatio, sed querela appellatur *l. 3. §. quomodo & quando iud.* Consultatio vero in hoc titulo longe aliter accipitur, quam in titulo superiore *l. 1. & 3.* In illo consultatio est relatio iudicis ad principem, in hoc deliberatio conuentus, consilium siue sententia, quam princeps ex appellatione cum consilio conlocutus dixit, quæ συνέλευσις in Bas. vt Psalmo 1. βουλῶ, quod dixere septuaginta, teste Eusebio, Symmachus interpretatur συνέλευσιν, vel quam dicunt secundum causæ quantitatem, & iudicum à quibus appellatum est dignitatem, vnus, vel duo ex Senatoribus, siue proceribus qui sunt in comitatu principis, vel vniuersus Senatus more & ritu consultationis, i. more regio, qualis seruatur præsidente ipso principe, vt *l. 32. 37. 38.*

LXII. Enarratio.

Vt sententiam exting.] Perinde ac si res iudicata non esset. Lucianus in Abdicato.

Ad maiorem prouocatio) Asconius in Verrem de prætura vrbana: *Appellatio est inferioris ad superiorem.* Vlpianus in Demosthenem: ἔφεσις ἡ ἔκκλησις, ἡ ἀπὸ μικροῦ εἰς μεῖζον προσκαλουμένη δίκη. Etymologicũ M. ἔφεσις, ἡ δικαστηρίου οἱουδήποτε ἐφ' ἕτερον μεῖζον δικαστήριον μεταγωγή, καὶ εἰς ἄλλο δικαστήριον ἐφιεμένη δίκη ὑπὲρ τοῦ κριθῆναι πάλιν. Græci interpretes ad tit. de appellation. ἔκκλητος ἐστιν ἀπὸ δικαστηρίου οἱουδήποτε ἐφ' ἕτερον δικαστήριον ἀγωγή.

Vt interpretes Apollonij] In secundum ἀργν.

Intra dies 10.] Nouel. 23. cap. 1.

Libellis appellatoriis] λίβελλος ἐκκλήτου in epist. Leonis PP. ad Flauianum Archiepiscopum CP. Concilij Chalcedonens. parte prima.

Intra dies triginta] *l. . . udicibus 24. hoc tit.*

Libellis dimissoriis] Qui & apostoli de quibus in Basilicis lib. 9. tit. 1. cap. 98. πρὸς τὸ ἀποπέμπειν τὸν καταδικασθέντα πρὸς ἕτερον δικαστήν. vt ait Hermopolites. *quod reus in . . atus ad alium iudicem mittatur.*

Et ipsa appellatio querela sit] Appellatio iniquitatis sententiæ querelam continet, *l. præfecti 17. D. de minor. l. 3. §. tit. 43.* Theodorus Hermopolites: ἔκκλητος δέ ἐστιν αἰτίασις, καὶ μέμψις ἀποφάσεως.

Cum consilio conlocutus] In passione sancti Cypriani: *Galerius Maximus conlocutus cum consilio dixit.*

Quæ συνέλευσις in Basilicis] *L. 5. § de dilation. & l. vlt. §. quando prouoc. non est nec.*

Symmachus interp. συνέλευσιν] Theodoretus in Ps. 1. v. 6. τὴν δὲ ἐπὶ βουλῇ ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ ὁ Θεοδοτίων συναγωγὴν ἡρμηνεύκασι, συνέλευσιν δὲ ὁ Σύμμαχος.

LXIII. *De temporibus & reparationibus appellationum, seu consultationum.*

Titulus est de temporibus appellationum, non his intra quæ interponendæ appellationes sunt, quæ iam definiuit titulo superiore; sed de his intra quę interposita appellatio introducenda & exercenda est. Neque vero l. 1. accipienda est de his intra quæ appellandum est, quasi velit à nominatione intra duos menses appellandum esse, quia non duo menses huic rei sunt constituti; sed ijdem dies, qui in sententiis, *l. 1. D. quan. app. sit & l. 1.* mens hæc est, ex eo die

A interponendæ appellationis à nominatione, i. interpositæ (vt litis contestandæ dicimus) persequendæ gratia duûm mensium tempora computari ei qui nominatus est, ex quo cognouerit se nominatum esse, quod & *l. 19. Cod. Theod. de appell.* hæc verba confirmant, *negotia peragentur.* Itaque in sententiis & nominationibus eadem tempora seruantur ad interponendam appellationem, non etiam ad instituendam & exequendam eam. Nam in nominationibus duo menses obseruantur, *l. 1.* in In sententiis sex aut tres, qui etiã reparari & redintegrari possunt *l. 2.* Olim in sententiis alia quam definiat *l. 2.* tempora finita erant, vt dixi Obseruat. 12. cap. 4. & 16. cap. 7. quibus elapsis, poterat à iudice peti reparatio, id est, redintegratio, renouatio, instauratio lapsi, amissique temporis

B & litis, & impetrata reparatio denunciari debuit aduersario, vt in *Cod. Theod. eodem titulo.* Quod si reparatum sibi tempus appellator etiam præterlabi fineret, non inducta causa appellationis, rursus à principe poterat extra ordinem dari reparatio temporis etiam post secundum lapsum. Post tertium lapsum non dabatur reparatio vlla ex causa, & sententia appellatione suspensa conualescebat, & ad finem perducebatur perinde ac si appellatum non esset. Hodie ex *l. 2.* & post quartum lapsum datur reparatio temporis, & omnino res ita procedit: Ex quo sciuit quis se condemnatum esse, vt *l. 4. §. de lib. cau.* causam appellationis inducere debet intra sex menses ex prouincia

C longinqua, intra tres ex eadem, aut contigua secundum distinctionem *l. vlt.* videlicet si à iudice appellauerit, si ab arbitro delegato ab aliquo iudice, intra duos menses, secundum distinctionem *l. 2.* Post lapsum sex aut trium, aut duorum mensium, adhuc habet appellator mensem vnum, iure legitimo, ad instituendam & persequendam, quam interposuit appellationem, & post hunc secundum lapsum, habet etiam alterum mensem, & post tertium lapsum, æque alterum mensem; post quartum vero lapsum si à iudice appellauerit, non si ab arbitro delegato, potest extra ordinem à principe, ex aula, vt ait *l. vlt.* impetrare reparationem trium mensium, quam aduersario denuntiare, aut insinuare in foro præf. prætorio ne-

D cesse non habet, & numerentur tres menses, non ex die petitæ reparationis: sed ex summo die quarto lapsus, licet ante diem petita sit reparatio. Et post quartum lapsum euanescit causa appellationis, & conualescit sententia à qua appellatum est, & qui causam appellationis inducere volet, tanquam omnibus temporibus causa prolapsa primo loco, i. statim initio litis, licet sit peremptoria, præscriptione repelletur opposita ab aduersario vel à iudice, *l. 2. in fin.* Nam in causa appellationis iudex supplet partes absentis, *l. vlt. §. tit. prox.* Menses computantur ex num. dierum, non ex Calend. *l. 2. Cod. Theod. de decur.* & singulis adscribuntur dies 30. ita tamen vt si dentur sex, aut tres, aut duo, extremo mensi superaddamus vnum diem, quo qui venerit audiatur, *l. vbi lex. D.*

E *de reg. iur.* si detur vnus tantum, ei etiam addamus vnum diem, qui temporalis dicitur & fatalis ad interitum causæ, quia eo die lite non acta, lis agit animam, *l. vlt. §. 1.* Et generaliter, vt legimus in Glossis vet. ἐμπρόθεσμος ἡμέρα. i. quæcunque finita legibus & præstituta dies est, fatalis dicitur, idemque est fatalis & finita dies. Quia omnis finitio diei ei cui condicta est, adfert periculum aliquod si fallat ad condictum. Non est omittendum huius tituli *l. vlt. §. in his*, abrogari quod de biennio, *l. in offerendis. §. tit. prox.* vt causa quæ more consultationis disceptanda est, ab vno vel duobus Senatoribus intra biennium introducatur, & eis insinuetur. Nam pro biennio substituit

ſubſtituit annum intra quem acta apud eum, contra cuius ſententiam appellatum eſt, & refutatorij libelli, & literæ iudicis ſiue apoſtoli tradantur ſcrinio competenti epiſtolarum vel libellorum, vt *l. 6. §. ſuper his, l. 32. ſ. tit. prox. l. 3. hoc tit.* & vt intra eum annum cauſa appellationis introducatur. Citius autem mittuntur acta & refutationes quam introducatur appellatio, *d. l. 3.* Nam appellationem introduci ſatis eſt ſub finem ſtatuti temporis, hoc eſt ſummo die fatali, vel quatuor antecedentibus, vel quinque ſequentibus, pro vno fatali die hodie inſtitutis decem, *l. vlt. §. & cùm antea.* Acta vero cum refutatoriis partium, literiſq; iudicis à quo appellatū eſt, aut mitti debent ſtatim poſt interpoſitam appellationem, aut circiter medium temporis, ipſo etiam medio die connumerato, *d. l. 3.* Etiam illud omittendum non eſt, eum contra quem appellatum eſt, ceſſante vel abſente appellatore, *μονομερῶς* poſſe præferre diem appellationis, & cauſam introducere, *d. l. vlt. §. nulli, l. vlt. tit. ſeq. l. in offerendis, ſ. tit. prox.* & inductam in ſacro auditorio perpetuari, i. quandoque otium fuerit principi, vel ampliſſimo ordini definiri poſſe. Alij auditorio non ſacro ad finiendas lites legibus præſcripta eſſe tempora. Et, vt dixi, introduci & finiri appellationem *μονομερῶς*, quia iam ſemel lis conteſtata fuit priore iudicio; & vero priore etiam iudicio poſt litem conteſtatam cauſa peragi poteſt *μονομερῶς, l. vlt. ſ. quom. & qu. iud.*

LXIII. Enarratio.

NEque vero lex prima accip. eſt &c.] Auctores Baſilic. ſic videntur accepiſſe legem 1. vt intra duos menſes à nominatione ad munus publicum appellatio interponenda ſit. Rectius autem Gloſſa, ex die interpoſitæ appellationis à nominatione duos menſes computari ad exequendam appellationem. Non igitur ad interponendam, ſed ad perſequendam. Recte etiam Fulgoſius ad *leg. cum anterioribus 5 §. illud etiam num. 5.* notat, dictam *leg. 1* loqui de tempore exercendæ appellationis interpoſitæ à nominatione ad honores, & ciuilia munera.

Et impetrata reparatio] Vide Cuiacium de præſcr. cap. 16.

Qui temporalis dicitur] Temporalis, & fatalis dies idem eſt. Vide Cuiac. Obſ. lib. 12. 4.

In Gloſſis veteribus] Gloſſæ: *ἐμπρόθεσμος ἡμέρα, fatalis dies, finita dies.*

Idemque eſt fatalis, & finita dies] Vt in Gloſſis ſupra citatis. Hos dies vocant *ἡμέρας κυρίας. κυρία ἡμέρα* ſcilicet dicitur quæcunque finita & condicta dies eſt: quia omnis condictio diei, ei cui dies condicta eſt, periculum aliquod adfert, ſi fallat ad condictum. Cuiacius in recitat. Iulius Cæſar. 11. de bello Gallico: *Die conſtituta cauſæ dictionis.* Græcus interpres: *κυρίας δὲ τῆς ἡμέρας τῆς δίκης ἐπελθούσης.* Sanctus Baſilius in homilia in Iulittam martyrem: *ὡς δὲ παρῆν ἡ κυρία,* &c.

Ei cui condicta eſt] Marcus Tullius libro 1. epiſtolarum ad familiares 9. *Nam cum mihi condixiſſem, cœnauit apud me.*

Poſſe præferre diem] *Anticiper.* Titus Liuius 39. 5. *Prætulit triumphi diem.*

LXIV. *Quando prouocare non eſt neceſſe.*

NOn repetuntur in hoc titulo cauſæ ex quibus ante obiter dixit, ad reſcindendam ſententiam appellatione opus non eſſe, *l. 1. & 3. de ſen. ex per rec. l. 1. ſi à non comp. l. 2. ſup. ſi ex fal. inſtr. iud. ſit,*

A niſi vna in *l. 1.* de qua in *l. 1. ſen. reſc. non poſ.* ſed adduntur pleræque aliæ, quorum omnium ratio hæc, quod ſententia ipſo iure reſcindatur. Illa ſumme notanda, vt victor victo appellante neceſſe non habeat & ipſe appellare, quod nulla aut minor expenſarum litis & detrimentorum ratio habita ſit, quoniam hoc ſententia iudicis, ad quem victus appellauit, ſuppleri poteſt. Nec etiam quod victus tardior ſit in inducenda appellatione, quia & citra appellationem victor diem appellationis anteferre poteſt, aduerſario denuntiato.

LXIV. Enarratio.

B DE qua in l. 1.] Si ſententia priori ſententiæ contraria ſit, appellatione opus non eſt, *ἀλλ' αὐτόθεν ἔχει τὸ διάπιπτον*, per ſe intercidit, ipſo iure reſcinditur, vt ait Hermopolites. *ἅπαξ γὰρ*, vt idem ait, *ἀποφηνάμενος ὁ δικαστὴς ἐπαύσατο εἶναι δικαστής: iudex enim qui ſemel ſententiam dixit, deſiit eſſe iudex.*

Diem anteferre] *Anticiper l'appel.*

LXV. *Quorum appellationes non recipiuntur.*

V. tit. 5. lib. 49. D.

IN ſuperiore titulo reprobatur ſuperſtitioſa, ſuperflua, ſuperuacua appellatio. Sic vocatur *l. 6. &*
C *l. vlt. eod. tit.* In hoc reprobatur moratoria, fruſtratoria, importuna, quæ ludificatio potius eſt, *l. 1. Cod. Th. eod.* & importuna dicitur, *l. 6. hoc tit. l. 7. C. Th. eod.* Appellationem ſuperſtitioſam recipere verecundiæ eſt, *l. 42. Cod. Theod. de appell.* Appellationem moratoriam recipere ignauiæ, *d. l. 6.* aut ignauæ verecundiæ: hæc pœnam, illi laudem meretur. Et moratoria eſt appellatio, ſi ex contumacia condemnatus appellauerit, quia non ignorat ſe merito litem amiſiſſe. item ſi confeſſus & conuictus de crimine, ſi debitor liquido conuictus, ſi apparitor ex delicti cauſa condemnatus à proprio iudice cui paret, ſi quis contra ordinem iuris non ferebat aperiri tabulas teſtamenti, aut heredem ſcriptum mitti in poſſeſſionem ex edicto D. Adriani. Idem ſi quis appellet ab executione,
D executore non excedente ſententiæ modum, *l. 18. C. Theod. eod.* vel ſi ab articulo, i. ab interlocutione, *l. 5. hoc tit.* Ab omni cauſa licet appellare, non ab articulo cauſæ, puta quod non detur dilatio inſtrumentorum cauſa, vel locus ad agendum, vel exceptio iuſta non admittatur, *l. 36. ſ. de appel.* quod etiam iudices vulgo interloqui ſolebant, *l. vlt. ſ. de ſent. & interl.* Ab executione ſero appellatur, ab articulo propere, quia poſt cognitionem totius cauſæ interpoſita appellatione & vitia interlocutionum corriguntur. At iure Canonico à quacunque interlocutione ex cauſa appellari poteſt, *c. non tii 2. q. 6.* quo iure vtimur, quia facile iudices amplectuntur ea omnia quibus litium modus excreſcit, aut litium vita producitur. quæ
E cauſa etiam efficit vt conuentionem quæ probatur, *l. vlt. §. vlt. ſ. de temp. ap.* aut quandoque factam reuocationem appellationis, vix aut ne vix quidem admittant, imo nec iuriſiurandi delationem.

LXV. Enarratio.

APpellationem moratoria reciperem] Appellatio quælibet recipienda ex edicto Theoderici § 55. *Quando optimæ conſcientiæ conueniat etiam ſuperfluam appellationem ſine dubitatione ſuſcipere, dum de appellationis merito ſacer poſſit perpenſis legibus cognitor iudicare.*

Si ex contumacia condem. appell.] *οἷον εἰσὶν οἱ ὑπο-*

χειροσω πς ὑπὸ δικασικῆς μζ̃ ϖϱοκάταρξιν, ἢ καλούμϑυοι δὲ δημοφωνικῶ τῶν ἢ μὴ πειϑόμϑυοι ἐλϑεῖν εἰς τὸ δικαςηϱιον, vt ait Hermopolites : *Qui post litis contestationem per contumaciam absunt, quique voce praeconis citati & edictis euocati in iudicium venire noluerunt.* Vide ad titulum 43. supra; interdum tamen ex iusta causa absentibus condemnatis lis restituitur. Vide Cuiac. ad *l. D. nus* 7. *D. de* [illegible] A

Item si confessus & conu. de crim.] *Scelere conuicti*, vt loquitur Suetonius in Nerone, παϱαδοὺς μζ̃ ἁμάϱτημα ὁμολογοῦντα, vt aiunt Graeci, *statim puniuntur.*

Si debitor liquido conuictus] Et confessus, addit Hermopolites, αὐτὸς γὸ, inquit, ἑαυτοῦ κατεδικάσας δζὰ τῆς ἰδίας ὁμολογίας : *Ipse enim propter confessionem de seipso sententiam* [illegible]: siue debitor fiscalis, siue publicus, B siue priuatus sit. Non recte Fulgosius de priuato aerario accipit: rectius Basilica de priuato debitore.

Si apparitor ex delicti causa] In ciuili negotio appellatio recipitur.

Non ab articulo causae] Basilica : κζ̃ δζαλαλιᾶς : *ab interlocutione.* & ita Fulgosius.

Vt conuentionem] A sententia iudicis appellare non licet, si conuenerit, ne liceret: *legum enim auctoritatem in hoc casu volumus pactis litigantium mitigari.* Sic legitur in veteri Menagij.

Litium vita procuditur] Varro: *Legendo & scribendo vitam procudito.* Lites viuere & mori dicuntur.

LXVI. *Si pendente appellatione mors interuenerit.* C

V. tit. 13. eod. libro.

PEndente appellatione, *l. per.* ait, pendente in numero cognitionum, i. nondum re iudicata ex appellatione, quomodo & rei ipsi pendere dicuntur qui nondum discrimine liberati sunt. Et notandum quod ait *d. l. per.* appellationem pendentem in numero cognitionum peragi suo ordine, i. seruato ordine introductionum. Quod & hodie obseruatur. Mors autem in hoc tit. i. mors eius qui appellauit, vel eius contra quem appellatum est, vel mors hominis, de cuius proprietate lis est. ac primum *l. pen.* ostenditur, mortuo homine, quo de agebatur, pendente appella- D tione, vel etiam pendente priore iudicio, litem durare propter peculium, vt propter fructus & partus, & stipulationem de euictione, *l. vtique, D. de rei vind.* Mortuo autem eo qui appellauit à nominatione, lis penitus extinguitur, *l.* 4. Mortuo eo qui appellauit à sententia in negotio ciuili, lis transfertur in heredem, perinde ac si priore iudicio mors ei contigisset, *l.* 1. In negotio criminali, ita distinguimus: Aut priori sententia contra quam appellauit, bona eius expressim publicata sunt, aut tacite. Si specialiter, morte quidem eius crimen, i. causa capitis extinguitur; sed quaestio bonorum specialiter publicatorum non extinguitur. Si tacite, vt si deportatus sit nullo alio adiecto, morte eius & crimen & quaestio bonorum extinguitur, & bona transmittuntur ad he- E redes; atque ita in multis partibus iuris multum interest exprimatur aliquid, an tacite intelligatur. Nam vno ex his perempto quae sunt expressa, non perimitur etiam alterum. Perempto expresso, perimitur etiam quod ei tacite infuit, & haec distinctio proponitur *l.* 3. & confirmatur *l.* 1. *D. eod. l. vlt.* §. *si reus vel acc. mor. fue.* Repetitio bonorum scelere quaesitorum nunquam perimitur, nec si priori sententia absolutus sit reus, sicut nec bonorum specialiter publicatorum priori sententia. In specie *l.* 2. perimitur, quia obsignatio bonorum absentis rei, non est publicatio, adnotatio inter reos non est condemnatio, licet ab ea appellari possit, & in ea lege ponimus absentem vita decessisse intra annum. Lex vltima vt accipienda sit ostendi lib. de diuer. temp. c. 16.

LXVI. Enarratio.

LIs transfertur in heredem] Heres debet, ἢ ϖληϱῶσαι τὸν ἀγῶνα τῆ ἐκκλήτου, vt est in Basilicis: implere solemnia appellationis, aut iudicato satisfacere.

Lex vltima vt accip.] Ex *l. vlt.* ad persequendam appellationem heredi dantur quatuor menses. & ita Ioannes Faber. recte.

LXVII. *De his qui propter metum iudicis non appellauerunt.*

ETiam qui propter metum iudicis non appellat intra constituta tempora, iudicatum facere cogitur quia vanus est metus. Qui vero propter violentiam & terrorem, quem infert iudex, non appellat voce aut libello, satis habet intra constituta appellationi tempora id publice contestari, vt contestatio pro appellatione cedat, *l. cum quidam, D. de appel.*

LXVII. Enarratio.

QVia vanus est metus] Serua quod dicitur in *l.* 1. *in sacro comitatu nostro.* ἐν τῷ ϑείῳ ἡμῶν κομιτάτῳ, vt est in Basilicis: *timere nihil potuisti.*

LXVIII. *Si vnus ex pluribus appellauerit.*

SI plures vna sententia condemnati sint, ex titulo 55. intelleximus, periculum sententiae diuidi. Ex hoc intelligimus, victoriam esse communem ex appellatione, si ex condemnatis quidam appellauerint, quidam non appellauerint, si modo vna eademque omnium causa defensionis fuerit. Proniorem esse victoriae, quam condemnationis communicationem.

LXVIII. Enarratio.

VNa eademque omnium causa def.] Si vero contutores erant, & ex diuersis factis condemnati sint, vnusque suae tantum condemnationis nomine appellavit, caeteris non prodest, vt additur in Basilicis. qua de re vide legem, *si qui separatim* 10. §. *vlt. D. de appellation.*

LXIX. *Si de momentaria possessione fuerit appellatum.*

MOmentaria possessio est, quae ex interdicto praetoris celeriter reformanda & restituenda est, non tantum si agatur interdicto vnde vi, sed & si alio quolibet interdicto adipiscendae vel retinendae possessionis *l. momentaria infra vnde vi.* Nam reformationem desiderat, non tantum quae vi erepta, sed & quae quolibet modo impedita, interturbata, inquietata est, vt docui *l. si coloni* ℈. *de ag. cens.* & 1. Obs. c. 20. & celerem reformationem & ob idipsum omne interdictum quod de possessione est, omnisque ratio reformandae, repetendae, vindicandae, tuendae possessionis momentum dicitur, & momenti actio: & à sententia quae causam possessionis diremerit, non licet appellare, ne quod beneficio celeritatis inuentum est, subdatur iniuriis tarditatis, *l.* 22. *Cod. Theod. quorum app. non rec.*

LXIX. Enarratio.

NOn licet appellare] Vide dicta cap. 20. & libri 2. cap. 35. in fine. Auctores Basilic. tradunt, si appelletur à sententia iudicis, qui de possessione reformanda pronuntiauit, iudicem appellationis possessionem apud eum esse iubere debere, apud quem prior iudex interim esse iussit.

LXX. *Ne liceat in vna eademque causa tertio prouocare, vel post duas sententias iudicum, quas definitio præfectorum prætorio roborauerit, eas retractare.*

OLim in vna eademque causa semel dumtaxat, non licebat iterum appellare, i. gemino iudicio superatus non poterat appellare, vt si à Duumuiro appellassem ad Præsidem prouinciæ, non poteram à præside appellare, *l.* 1. *Cod. Theod. de poss. ab eo, qui bis prov. transf.* & in edicto Athalarici Regis apud Cassiodorum 9. appellari à subiecto iudicibus ordinariis in vna causa secundo non patimur. Hodie ex Constitutione Iustiniani posita sub hoc titulo etiam secundo, non item tertio, licet appellare, i. bino, non item trino iudicio superato, vt si à Duumuiro appellaui ad præsidem prouinciæ, à præside possum appellare ad præf. vrbi, sed non etiam à præfecto vrbi. At si forte præf. vrbi iudicem dederit, qui ex appellatione cognosceret, licet ab eius sententia non possit appellari; potest tamen recusari si modo, vt *l. vlt.* §. *de sentent. & int.* ante litem contestatam recusetur inuocato præfecto qui eum dedit. Nam vt à sententia iudicis dati appellatur qui dedit, *l.* 1. *D. quis à quo app.* ita recusationem iudicis dati fieri oportet ad eum qui iudicem dedit. Cæterum recusatio ipsa pro appellatione non computatur, quia fit ante litem contestatam. Et hæc est sententia vltimæ partis huius legis. At retractatio à sententia præf. prætorio pro appellatione cedit: & ideo si à Duumuiro appellaui ad præsidem prouinciæ, & à præside ad præf. prætorio, iam non possum retractare quod præf. prætorio iudicauit, quia videor tertium appellare.

LXX. Enarratio.

APud Cassiodorum 9.] Epistola 18.

Recusatio ipsa pro app. non comput.] Tradunt etiam DD. recusationem iudicis pro appellatione non computari.

LXXI. *Qui bonis cedere possunt.*

V. tit. 3. lib. 42. D.

PErtinet hic titulus ad executionem rerum iudicatarum siue proprio iudicio, siue ex appellatione iudicatæ sint: Nam executio ex causa debitæ pecuniæ fit tribus modis. Ac primum quidem captis & distractis pignoribus, quod fit extra ordinem iussu magistratus, non lege, aut edicto certo, vt docui tit. 53. neque vero ita pignus prætorium constituitur, sed pignus, quod vicem obtinet conuenti pignoris, *l.* 1. §. *si in cau. iud. pig.* & hoc si is qui iudicatus est, præsto sit, vel si defendatur. At si latitet, vel non defendatur, alio modo fit executio, nempe ex edicto prætoris eo, qui vicit iudicati seruandi causa misso in possessionem omnium bonorum eius qui iudicatus est, *l. 2. & 3.* §. *qui pot. in pig.* quo genere pignus prætorium constituitur,

A tuitur, eamque possessionem sequitur proscriptio & distractio bonorum sub hasta, quæ irrogat infamiam ei cuius nomine fit quasi decoctori. & hic ordo edicti proximus est ordini duodecim tabul. quamobrem & proscriptio distractióque bonorum, quæ fit ex edicto vsurpato nomine duodecim tabul. sectio appellatur, & morti comparatur, *l. actione* §. 1. *D. pro soc.* Lex duodecim voluit decoctoris sanguinem effundi, Prætor maluit suffundi publicè distractis bonis voce præconis. Quod si iudicatus parum, aut nihil habeat in bonis, alio modo executio fit, quæ etiam descendit ex duodecim tab. puta iudicato detruso in carcerem. Sed vt & hanc iniuriam carceris, & illam quoque proscriptionis & distractionis infamiā debitor euitet,

B lege Iulia ei conceditur omnibus bonis suis præsentibus & futuris creditoribus cedere, non vt ea sibi habeant, quæ debitor cedit, non dat in solutum; sed vt ea publice vendant, & pretium ex venditione redactum inter se partiantur pro rata crediti, *l.* 4. Et rationem hanc Theodorus reddit, ἵνα μὴ τοιαύτην ὕβριν ἔχοντες ἀδικῶν τὰ ὄρια πολλοῦ κατ' συμπαθείαν εἰς ὀλίγα δέχωνται. neque obstat *l. vlt. in fin.* quæ hoc dumtaxat vult, in causa quidem electionis. de qua in ea lege agitur, nullum esse discrimen inter hypothecarios & chirographarios creditores. Cæterum in partiendis rebus debitoris ius cuique suum esse seruandum, ita scilicet vt hypothecarij hypothecas suas saluas habeant, vt *l.* 6. *tit. seq.* cæterarum rerum pretium inter eos diuidatur,

C electa cessione bonorum. Quæ autem cessionem bonorum sequitur venditio, non irrogat debitori infamiam, quia non fit eius nomine, sed creditorum, quibus cessa sunt, *l. debitores, supra ex quibus causis infam. irrog.* Et hæc sunt duo commoda cessionis bonorum, *l. vlt.* & quod ait *l.* 1. tantum liberationem excludit, non alia commoda. nam & tertium commodum cessionis, hoc est, vt post eam debitor conuentus habeat exceptionem, si non cessit bonis, § *vlt. Instit. de replic.* nisi quid ei postea facultatis ad soluendum accesserit, quo prætor moueri possit, *l.* 3 *tit. seq.* Cessio inter ciues Romanos ex lege Iulia, vt opinor, fiebat in iure, solemnibus verbis, vt quælibet alia cessio, qua dominium adquiritur: hodie fit nuda

D voluntate, etiam extra ius, *l.* 6. *hoc titulo*, *l. vlt. D. eod.* & reuocatur etiam nuda voluntate, re integra, *l.* 2. *hoc tit.* nec necesse est petere à principe, quod lex Iulia defert: nam quod ait *l. vlt. in princ.* ad iustitium quinquennij, quam Græci ἀναχωρὴν & ἀπερημερίαν vocant, potissimum respicit. Hanc à principe impetrari necesse est, non cessionem bonorum. Recte Accursius electa dilatione quinquennij, cessionis auxilio renuntiari. Recte etiam ex *l. vlt.* §. *de cust. reor.* adnotabis, & in causa criminali cessioni bonorum locum esse.

LXXI. Enarratio.

QVasi decoctori] Quis dicatur decoctor exponunt Glossæ Iuris. Persius Sat. 5. *hunc alea decoquit*: id est, efficit vt quis facultatibus exhaustis, fidem creditoribus suis decoquat.

E Voluit decoctoris sanguinem eff. Præt. mal. suff.] Tertullianus Apologetici cap. 4. *Bonorum adhibita proscriptio suffundere maluit hominis sanguinem quam effundere.*

Iudicato detruso in carcerem] Huc facit Diui Augustini epistola 215. *Cum frater*, inquit, *noster Fastius debito decem & septem solidorum ab oppigneratoribus vrgeretur, vt redderet, quod ad præsens, vnde explicaret se non inueniebat, ne corporalem pateretur iniuriam ad auxilium sanctæ Ecclesiæ conuolauit, &c.*

Theodorus reddit, ἵνα μὴ &c.] *Ne si hoc concedatur creditoribus, bona debitoris magni pretij per collusionem modico pretio æstimata inter se diuidant, & partiantur.*

Nisi quid ei postea facultatis] ἄξιον λόγου: *cuius ratio haberi debeat*. Basilica ad legem septimam.

Et reuocatur etiam] Si postea soluat, distractionem bonorum non patietur, vt est in Basilicis.

LXXII. *De bonis auctoritate iudicis possidendis seu venundandis & de separationibus.*

V. tit. 5. & 6. eodem lib.

POssessio bonorum omnium pecuniæ iudicati, quæ ei qui pro partibus suis sententiam consecutus est, & aliis creditoribus datur, si intra tempora iudicati non faciat iudicatum, & quam auctor præstinans iungere quæstione de possessione præmisit quæ ante scripta sunt, de rebus iudicatis, vel datur ex cessione ipsius iudicati siue debitoris, de qua titulo superiore proximo, vel ex edicto auctore prætore iudicati siue crediti seruandi causa, de qua in hoc tit. videlicet si debitor fraudationis causa latitet nec defendatur, *l. pen. & vlt. hoc tit. l. pen. tit. vlt.* vel si ei successor nullus extet, *l. 5. & 6. hoc tit.* Vtramque sequitur venditio bonorum postulata à prætore, transacto iusto aliquo tempore. cuius ipse prætor iustus arbiter est, *l. pen.* nam quod lege definitum non inuenitur, merito tribuitur arbitrio iudicis. & verum est quod Alciatus notauit à *l. vlt. §. sin autem*, hæc verba, *à nobis*, abesse nec deesse. Et vero *d. l. vlt.* in longum tempus plerumque trahi venditionem satis ostendit, dum ponit, re integra creditores qui non petierunt se mitti in possessionem intra quadriennium, admitti in communionem petitæ ab aliis bonorum possessionis, quia in rem datur, non in personam; & ægre igitur perueniri ad venditionem, quæ etiam quod fiat nomine debitoris tamquam decoctoris, ignominiosa est, atque adeo non acceleranda. Quæ sequitur cessionem bonorum, quia nomine debitoris non fit iam exuti bonis, ignominiosa non est. Cessa vero aut data possessione omnium bonorum debitoris, vt sit apud creditores iure cessæ possessionis, vel prætorij pignoris, dico venditionem tandem ad extremum cum prætori iusta causa visa fuerit, creditoribus permitti, non etiam eis iure dominij bonorum addictionem fieri posse, *l. 4. §. tit. prox. l. 6. & 8. hoc tit. l. 1. §. ne pro dote mul. bo. ad.* Vtroque genere debitor liberatur, *l. 3. hoc tit. l. vlt. tit. vlt.* ab his qui ante cessionem vel bonorum possessionem cum eo contraxerunt, non ab his quibuscum postea contraxit, *d. l. 3.* & non ipso iure, *l. 1. §. tit. prox.* sed posita exceptione: *Nisi bonis cessit*, vt vet. lib. habent in *§. vlt. Inst. de repl.* & Basil. *d. l. 3.* ἀλλ' εἰ μὴ ἐξέστη, & in Theophilo *d. §. vlt.* scribendum, ἐξέστη, non ἔξεστιν. At satisfieri prius debet priuilegiariis & hypothecariis, quàm non priuilegiariis & chirographariis, tum ex residua pecunia reliquis pro rata debiti quantitate. Illud quoque certum est, eorum quibus ab herede legatum est quam eorum quibus ab herede heredis, causam esse potiorem, *l. 1.* Ad separationes pertinet *l. 2. & 7.* bonorum scilicet & creditorum defuncti à bonis, creditoribusque heredis, vt in defuncti bona eant creditores defuncti, in heredis creditores. Alia tria separationum genera notantur in Dig. eod. tit. & quintum *l. 3. §. proinde, D. de minor.* Auctoritate iudicis, id est, sententia prætoris.

LXXII. Enarratio.

SI ei successor nullus extet] Nec fiscus, nec vxor defuncti, vt Theodorus heic.

Hæc verba, à nobis] Sunt tamen in vet. Menagij.

Intra quadriennium] Intra quadriennium tantum: *ne in perpetuum aliorum negligentia, illi qui pro suis debitis alacriores crebitoribus aliis ostenduntur fuisse, prægrauentur*, vt est in *d. l. vlt. alacriores*, id est, diligentiores Glossæ: πρόθυμος, *alacer, sedulus.*

Quibuscum postea contraxit] Ex contrario scilicet. Basilica: Qui vero post cessionem bonorum cum eo contraxerunt, recte eum conueniunt, nec eis exceptio opponitur. Idem tradunt Azo & Fulgosius.

Et non ipso iure] Sed posita exceptione, Glossa in *l. 1. h. t.* in *l.* autem *vbicumque 60. D. de fideiussor.* ipso iure, non recte.

Causam esse potiorem] Heres heredis debet vt æs alienum, siue, vt ait Theodorus: ἤγουν χρέα καὶ ληγάτα ἃ ἐχρεώστει δοῦναι: legata etiam quæ dare debebat, æris alieni nomine continebantur. Et merito igitur priorum legatorum causa potior est: nam legata præstantur ex eo quod superat deducto ære alieno.

Et 7.] In qua Cuiacius legit, *separatio postulata.* & ita in vetusto Menagij.

LXXIII. *De priuilegio fisci.*

V. tit. 14. lib. 49. ff.

NOn alia de causa subijcitur hic titulus duobus superioribus, quam quod ex cessione debitoris, vel ex edicto prætoris possessis & venditis omnibus bonis debitoris habenda sit in primis ratio eorum creditorum, qui priuilegiarij sunt, i. qui priuilegium exigendi habent, quod Plinius πρωτοπραξίαν vocat, quasi πρώτην εἰσπραξίαν, qui cæteris creditoribus præferuntur in auferenda pecunia sibi debita, dilata interim exactione ceterorum qui priuilegium nō habent. quæ causa etiam efficit vt in Digestis *tit. de cess. bon. & tit. de reb. auct. iud. poss.* de priuilegiariis creditoribus agatur. Ex his est fiscus, de quo est hic tit. Paulus V. Sent. *Priuilegium fisci est, inter omnes creditores primum locum tenere.* quæ sententia vt intelligatur, sciendum est alios esse creditores hypothecarios, alios chirographarios, qui & personales dicuntur; & qui hypothecarij sunt, etiam personales sunt, quia hypothecaria actio sine personali non consistit, quæ directa & principalis actio est. At qui personales sunt, non continuo etiam hypothecarij sunt: nam personalis actio sine hypotheca consistere potest. Ex chirographariis autem alij speciali quodam iure suo priuilegiarij sunt, alij non. Ex hypothecariis, excepta causa dotis, nulli suo iure priuilegiarij sunt. Fiscus est semper hypothecarius creditor, nec tamen priuilegiarius in actione hypothecaria iure quodam suo proprio contra alios creditores hypothecarios, nec nisi priuilegio temporis, vt quilibet alius creditor hypothecarius, quia in hypothecis priuilegium æstimatur ex tempore, non ex causa debiti, non ex persona creditoris, & excepta dotis causa, & aliis quibusdam, vtique qui prior est tempore & hypothecæ iure potior est. quod & de fisco ita proditum est *l. 2. hoc tit. l. si pignus. l. vlt. D. qui pot. in pign.* At in actione personali fiscus priuilegiarius est suo quodam iure, non spectata prærogatiua temporis. & hoc est quod ait Paulus, *Priuilegium fisci est, inter omnes creditores &c.* inter omnes scilicet chirographarios, etiamsi forte quidam priuilegiarij sint, quia priuilegia sua exer-

cent aduersus alios, non etiam aduersus fiscum, id est, non nisi post fiscum sunt priuilegiarij, quales sunt qui pecuniam crediderunt nauis fabricandæ vel instruendæ causa, *l. qui in nauem, D. de reb. auct. iud. poss.* quibus tamen fiscus anteponitur, *l. quod quis, eod.* i. possessis bonis debitoris, prius satisfieri fisco debet, quam ei qui credidit nauis fabricandæ vel armandæ causa. Alias vero priuilegiarius priuilegiario non præfertur, sed melior est conditio occupantis, i. eius qui prior suum recepit. Quod si prior creditor non priuilegiarius occupauit, integrum est priuilegiario quod ei solutum est, extraordinario iure auferre, *l. 5. hoc tit.* Porro aliud est priuilegium fisci in tacita hypotheca, *l. 2. §. de ser. pig. da. man.* quam habet in iis rebus quæ tempore contractus in bonis debitoris fuerunt, non etiam in his, quæ eius esse desierunt, & per venditionẽ forte & traditionẽ in alterius dominium transierunt *l. 4.* nã tacita hypotheca fisci consistit in bonis tantũ debitoris, nõ in alienis bonis; etiãsi iam olim debitoris fuerint; ac ne in bonis quidem vxoris eius, *l. 1.* quia inter virum & vxorem nulla bonorum communio est, & res vxoris non minus viro alienæ sunt, quam res cuiuslibet extranei. Et notandum quod ait *l. 1.* bona eius, qui fisco obligatus est ob reliqua administrationis primipili, à fisco recte occupari iure hypothecæ, non etiam res vxoris eius. quod intelligendum est de rebus quæ sunt extra dotem: nam dos vxoris, cum sit in bonis mariti, ex causa reliquorum primipili, i. ex administratione militaris annonæ gesta à centurione primipili, occupari à fisco potest, non vtique statim, cum & dos vxoris sit, sed in subsidium & extra ordinem, si fiscus ex bonis ipsius debitoris, vel fideiussoris eius reliqua primipili seruare non possit, *l. 4. §. in quibus cau. pign. tac. cont.* quod etiam obtinere in quolibet munere publico ex contrario argumentum præstat *l. 3. §. Ne vxor pro mar.* Dixi actionem fisci personalem præferri omnibus aliis actionibus personalibus, non inspecta ratione temporis, quia in actionibus personalibus priuilegia non æstimantur ex tempore sicut in hypothecariis, sed ex causa debiti, *l. priuilegia, D. de reb. auc. iud. poss.* Fisci actionem hypothecariam non præferri antiquioribus actionibus hypothecariis, sed inferioribus tantum. Addo fisci actionem hypothecariam præferri omnibus actionibus personalibus antiquioribus vel priuilegiariis, *l. 3. hoc tit.* quod idem habet etiam quilibet alius cui hypothecaria actio competit contra chirographarios creditores, *l. 6. §. tit. prox. l. eos. §. qui po. in pig.* Et ideo si debitor fisci idémque debitor priuati creditoris chirographarij, prius soluerit creditori chirographario, fiscus iure tacitæ hypothecæ, vel etiam persecutione extraordinaria iure sui priuilegij, quod habet in actione personali, pecuniam solutam creditori chirographario persequi potest, non per actionem; sed cognitione præsidis aut procuratoris ex iusta causa, puta si debitor soluendo non sit, *l. 5. & fine vsuris, d. t. 5.* Ratio hæc redditur in *l. denique, D. de iu. fis.* quia res non persona conuenitur, i. quia fiscus rem persequitur non personam, & in persecutione in rem vsuræ non veniunt, *l. si nauis, D. de rei vind.* & eadem pene est ratio *l. 5.* quia creditor chirographarius, cui prius debitor pecuniam soluit, eam pecuniam non sumpsit fœnore, vt in sortem & in vsuras teneatur actione personali; sed suum recepit, i. pecuniam sibi debitam, quæ auferri ei non potest, nisi extraordinaria persecutione, in quam vsuræ venire non possunt.

LXXIII. Enarratio.

QVod Plinius] Libro 10. epist. 109.

Paulus 5. Sentent.] Tit. 12.

Et hoc est, quod ait Paulus] d. tit. 12.

Non etiam res vxoris eius] Vxor bonorum suorum separationem petere potest: δύναται ἡ γυνὴ τὰ ἴδια πράγματα ἀποχωρεῖσαι, vt est in Basilicis: προνόμιον γὰρ ὑποθήκης ὁ δημόσιος κατὰ τῶν πραγμάτων μόνου τοῦ χρεωστοῦντος αὐτῷ κέκτηται· οὐ μὴν κατὰ πραγμάτων ἀλλοτρίων. οὐκ εἰσὶ τὰ τῆς γυναικός: *Fiscus enim priuilegium hypothecæ habet in bonis solius debitoris, non in bonis alienis, qualia sunt bona vxoris.*

Non sumpsit fœnore] οὔτε γὰρ δάνειον συνήλλαξε πρὸς τὸν τοῦ δημοσίου χρεώστην, ἀλλ᾽ τὸ ἴδιον ἀπέλαβεν: *Non enim fœnus contraxit, sed suum recepit*, vt est in Basilicis. fœnus, id est, δάνειον ἔντοκον, *mutuum fœnebre.*

LXXIV. *De priuilegio dotis.*

EST etiam creditoribus permissa possessione & venditione bonorum debitoris in actionibus personalibus priuilegiaria mulier quæ dotem suam repetit soluto matrimonio, *l. si sponsa, D. de iu. dot. l. 1. D. sol. mat.* Multa legibus fauore dotium introducta sunt, *l. si ego §. si res, D. de iu. dot. l. vlt. §. ad SC. Vell.* & hoc maxime vt priuilegium habeat inter personales actiones, quod tamen Constitutio huius tit. ait non transire in heredem, alium scilicet quam filium, vt *Nou. 91.* eadémque interpretatio adhibetur recte ad *l. maritum, D. sol. matr.* At cur *l. vlt. §. qui pot. in pig. hab.* ait, actionem dotis præferri omnibus pene personalibus actionibus? Cur pene? an quia non actioni publicæ antiquiori, *l. 9. §. de iu. dot.* non impensæ funeris, *l. pen. D. de relig.* non pecuniæ depositæ ad mensam, quæ extat, *l. si hominem §. quotiens, Depos.* non impensæ auctionis inuentariive faciendi, *l. quod priuileg. eod.* quibus tamen causis hodie dotis causa proculdubio præferenda erit iure tacitæ hypothecæ, secundum definitionem *l. 9. §. qui pot. in pig.* nam Iustin. mulieri agenti de dote etiam orbæ tacitam hypothecam dedit in rebus dotalibus, & rebus omnibus mariti. ac præterea in hypothecariis actionibus priuilegium inter omnes creditores hypothecarios etiam antiquiores & tacitam, vel expressam hypothecam habentes, *l. vlt. §. qui pot. in pig. Nou. 97.* non tamen aduersus fiscum, vt opinor, nisi ex priuilegio temporis, *l. 3. §. de primipilo, l. 2. §. tit. prox.* in qua quod de hypotheca cauta mulieri, idem hodie dici velim de tacita. Non alij mulieri agenti de dote antiquiore, *d. l. vlt. Nou. 91.* Non etiam ei qui pecuniam credidit ad comparandam rem aliquam sub pignore eiusdem rei, si tempore prior fuerit, *Nou. 97.* Non item ei qui pecuniam credidit ad comparandam militiam eo pacto, vt in ipsius militiæ pignore potior esset, cui nec antiquior mulier præfertur ex eadem *Nou. 97.* His exceptis, mulier etiam antiquioribus creditoribus hypothecariis quibuscunque præfertur: & plus habet quam fiscus: qui in hypothecis non habet priuilegium temporis, & vitium adfert regulæ iuris, quæ statuit, in hypothecis priorem tempore esse potiorem iure. Denique ex hypothecariis creditoribus sola mulier, quæ de dote sollicita est, speciali iure suo, quod Iustinianus indulsit, priuilegiaria est.

LXXIV. Enarratio.

INter perſonales actiones] Azo in Summa.

Alium ſcilicet quam filium] Ad heredem extraneum, Azo, Ioannes Faber. Theodorus Hermopolites: *τὸ προνόμιον αὐταῖς μόναις ζώσαις ταῖς γυναιξὶν ἁρμόζει οὐμὴν καὶ τοῖς κληρονόμοις αὐτῶν ἐξωτικοῖς οὖσι δηλαδὴ, καὶ ἀλλοτρίοις· ὡς προσωπικὸν ὂν καὶ οὐ πραγματικόν. εἰ γὰρ παῖδες οἱ κληρονόμοι, ἔχουσι καὶ αὐτοὶ τὸ προνόμιον. Priuilegium ipſis tantum mulieribus ſuperſtitibus competit, non etiam heredibus earum, extraneis ſcilicet, quod perſonale ſit, non reale: Nam ſi heredes eorum liberi ſint, ipſi quoque priuilegium habent.*

Ad leg. maritum] In *l. etiam* 18. *eod.*

B Hodie dotis cauſa] Vide recitat. ad *leg. vlt.* C. *qui potior. in pign.*

Vel expreſſam hypothecam hab.] Quæ fuit ſententia Martini. Azo contra putat heic in Summa. Theodorus Hermopolites generaliter ſcribit, mulierem, *νικᾶν τοὺς ἰδιώτας ἐνυποθήκους δανειστὰς, εἴτε πρεσβύτερα τὸ τῶν τυγχάνει, εἴτε μεταγενέστερα: potiorem eſſe priuatis creditoribus hypothecariis, ſiue antiquior ſit, ſiue poſterior.*

Non tamen aduerſus fiſcum] Videlicet ſi inter fiſcum & mulierem tantum agatur: Nam ſi res primum Titio obligata ſit, deinde fiſco, tum doti, Titius fiſco præfertur, quia prior eſt tempore, Titio mulier. Atque ita eueniet, vt dos fiſco ſit potior, vt ex Græ-

C cis obſeruat Cuiacius ad §. *fuerat autem*, *Inſtit. de action.* id eſt, ex Harmenop. libro III. tit. 5. §. 43.

Idem hodie dici velim de tacita] Quam mulier habet, *l. vn.* §. 1. C. *de rei vx. act.*

Non alij mulieri] Præfertur, ſubaudi, & non præfertur in iiſdem bonis. In aliis atque aliis bonis ſecus eſt, nempe vt ius ſuum quæque habeant P. Faber.

De dote antiquiore] Vide Quintil. declamat. 360.

Et plus habet quam fiſcus] Non igitur verum quod aiunt, fiſcum & mulierem pari paſſu ambulare. P. Faber.

D In hypothecis] *l.* 2. 7. *&* 8 C. *qui pot. in pign.*

LXXV. *De reuocandis iis, quæ in fraudem alienata ſunt.*

V. tit. 8. lib. 42. ff.

IN hoc titulo agitur de actione in factum, quæ Pauliana dicitur, & competit creditoribus poſt

A poſſeſſionem & venditionem bonorum pecuniæ iudicati, tranſacto legitimo tempore iudicati faciendi, ſi latitet, nec ſatisfaciat, nec defendatur, & bona quæ væneunt, quæque ſola retinuit poſt iudicationem, non impleant creditores, ad reuocanda ea quæ in fraudem eorum alienauit ſui patrimonij deminuendi cauſa, vt ex eo minus creditores ferrent, reſciſſa alienatione, & competere eam poſt poſſeſſionem & excuſſionem, & venditionem bonorum iudicati, vel cuiuſcunque debitoris intra annum vtilem probat *l.* 1. *& pen. huius tit. & l.* 6. §. *vl. l. ait prætor* §. 1. *&* §. *annus*, *D eod* §. *item ſi quis in fraudem*, *Inſt. de act.* vnde ſatis apparet, quam bene hic titulus cohæreat ſuperiori-

B bus. Notanda eſt differentia inter cauſam lucratiuam & non lucratiuam, *l. pen.* Notanda *l. vlt.* de qua Obſ. 12. c. 5. Notanda *l.* 4. quæ ait actionem Paulianam non dari his, qui debitori heredes extiterunt. quia ſcilicet & confuſione creditores eſſe deſierunt:

LXXV. Enarratio.

SVi patrimonij demin. cauſa] Edictum pertinet ad deminuentes patrimonium ſuum, *l. quod autem* 6. *D. quæ in fraud. credit.*

Et excuſſionem] Excuſſio præcedere debet, vt recte Fulgoſius aduerſus Gloſſam, ex *l.* 1. *& pen.* Idemque recte ad verbum, ceſſit, in *d. l.* 1. ex cauſa, inquit,

C venditionis, aut donationis. Accurſius non recte ponit, heredem dediſſe in ſolutum propriis creditoribus.

Inter cauſam lucratiuam] Quæ notatur his verbis: ſcientiæ mentione detracta, id eſt, ſi donauit ſcienti, vel ignoranti dolum: *εἰδότι ἢ ἀγνοοῦντι τὸν δόλον*, Paulianæ locus eſt: *ἵνα μὴ εὑρεθῶσι κερδαίνοντες ἄλλων ζημιουμένων*: *ſne lucrum captent cum aliorum damno.* Hermopolites. Si ſcienti fraudem vendiderit, tenetur Pauliana, ſi ignoranti, non item.

Notanda lex vltima] Qui debitorem ſuum acce-

D ptilatione liberauit in fraudem creditorum, tenetur creditoribus ſuis in quantum facere poteſt: nam & qui bonis ceſſit, tenetur tantum in id quod facere poteſt: quid enim refert, cedat quis bonis verbo, vel facto? ſiue vtrum ſpolietur auctoritate Prætoris, an vltro facta ceſſione bonorum? Hæc Fulgoſius, & Cuiacius d. cap. 5. & in recit. heic.

Et confuſione] *διὰ τῆς συγχύσεως γενομένης διὰ τὴν κατάσχεσιν τῆς κληρονομίας.* Theodorus.

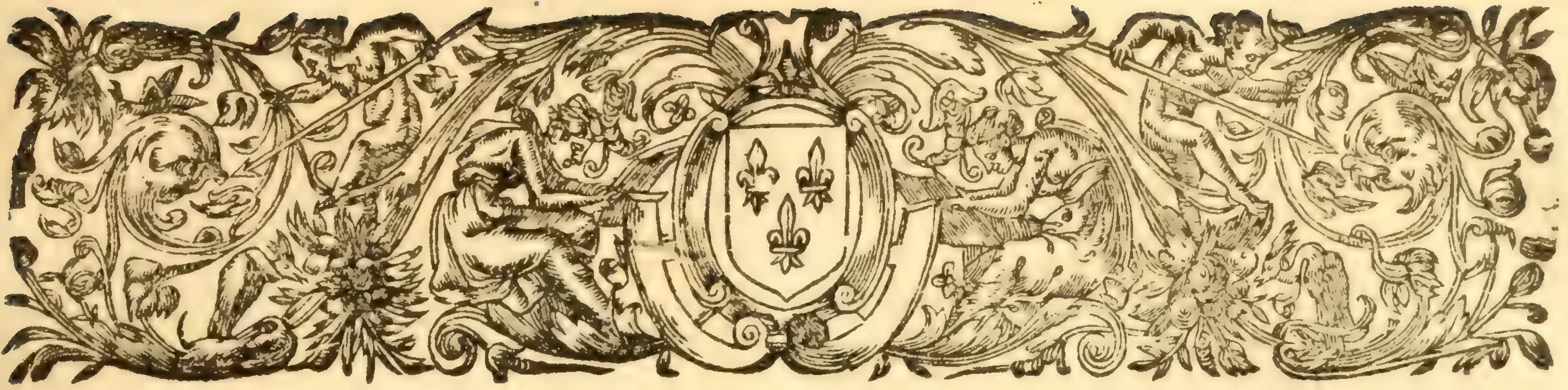

CODICIS IVSTINIANI LIBER OCTAVVS

TITVLVS PRIMVS.

DE INTERDICTIS.

V. lib. 4. *Instit. tit.* 15. *& tit.* 1. *lib.* 43. *D.*

COHÆRET hic titulus cum posterioribus titulis libri superioris manifesta ratione: nam illi fuerunt de possessione, & eius effectis; hic autem & qui sequitur aliquot sunt de interdictis, quæ possessionis, aut quasi possessionis causam continent. possessionis, puta fundi, vel ædium; quasi possessionis, veluti vsusfructus, aut iuris alterius, vt *l. aut prætor* §. *item et qui, D. ex quibus causis maior.* Et nihil sunt aliud interdicta quam decreta, quæ prætor facit de possessione, vel quasi possessione, cum statuit apud quem possessionem rei controuersæ inter duos esse oporteat, interim dum litigabitur de proprietate apud iudicem
B
pedaneum, quem & mox dat inter eos, vt de proprietate cognoscat, id est, vter rei dominus sit. Itaque interdicta non perpetuam possessionem addicunt, sed temporariam: quoad de proprietate iudicatum sit, *l.* 1.§. *vlt. D. de adq. vel amitt. poss.* nam possessione cadit qui interdicto eam obtinuit, vel retinuit, si in causa proprietatis contra eum iudicatum sit. Item interdicta causam proprietatis non finiunt, sed præparant tantum, *d. l.* 1. § *vlt.* & ordinant, vt sciatur in causa proprietatis quis rei, quis actoris partibus fungatur: & consequenter cui incubat onus probandi: nec enim possessori incumbit, qui interdicto vicit, sed petitori, *l.* 3. *hoc titulo.* Non inficior quædam esse interdi-
C
cta, quæ causam proprietatis finiunt; sed sunt admodum pauca, vt interdictum quod datur ei, cui princeps permisit ducere in prædium suum certum modulum aquæ publicæ ex castello vel riuo, aut fistula publica. Hoc interdictum quo prætor vetat vim ei fieri, quo minus aquam ducat pro modulo quem ei princeps adsignauit, non tantum possessorem facit eum, cui ius aquæ princeps adsignauit, sed etiam finit quæstionem adsignationis, i. an. ius aquæ adsignatum ei sit, & quasi possessionem perpetuam eius iuris tri-

A
buit, denique hoc interdicto finitur totum, *d. l.* 1. §. *vlt.* i. dato hoc interdicto, nihil amplius finiendum restat, nulla superest actio secunda. Nulla sunt interdicta, quæ proprietatis duntaxat causam contineant, plura quæ possessionis duntaxat, nonnulla quæ possessionis & proprietatis, vt illud quod proposui modo, itemque interdictum de itinere, actuque priuato reficiendo, quod & quæstionem possessionis continet, id est, an vsus sit seruitute, qui hoc interdicto vtitur, & proprietatis, id est, an habeat seruitutem, *l.* 3 §. *hoc autem D. de itin. actuque pr.* vnde manifestum est quod ait *l.* 2. §. *quædam, D. de interd.* hoc interdictum proprietatis non possessionis causam habere, sic esse accipiendum, non solius possessionis temporariæ. Similia his sunt quædam. quæ quasi proprietatis causam continent, velut de religiosis locis, interdictum de mortuo inferendo in sepulcrum, quod est in fundo meo: namque in eo non tantum quæritur, an sim in possessione inferendi mortui in sepulcrum, sed etiam an sim quasi dominus sepulchri. nec enim sepulchri possum esse dominus, vt fundi propter religionem, sed possum eius esse quasi dominus, *d. §. quædam, l. sunt personæ, D. de religios.* idem de sacello dici potest, quod est in fundo meo, vt si quis me eo vti prohibeat, simile interdictum mihi detur, in quo & de possessione, & de iure dominii quæratur, an sacellum sit quasi meum: & hoc est quod ait *d. §. quædam*, de locis sacris, vel religiosis. Eiusdem condicionis est interdictum de liberis, vel libertis exhibendis: quia in eo quæritur, non tantum an exhibendi sint, quæ possessionis est quæstio; sed etiam an mei sint liberi, vel liberti, i. quasi mei. nec enim liber homo proprie in alterius dominio esse potest: & notandum, vt aliarum rerum est possessio, aliarum quasi possessio, ita aliarum esse proprietatem aliarum quasi proprietatem. His addit Accursius interdictum de arboribus cædendis, male quia in eo non quæritur de iure do-

minii, sed de possessione tantum, an arbor, quæ imminet in prædium meum possessioni meæ noceat. Ac aliis quæ retuli s. exceptis quæ totam rem finiunt, verum est alia interdicta non finire, sed præparare tantum proprietatis causam, non finire igitur rem totam; sed postea superesse iudicium petitorium. Illud etiam notandum est prætorem reddito interdicto non dare iudicem, qui de possessione cognoscat, de qua ipse iam interdicendo iudicauit, sed qui de proprietate cognoscat. Et hæc est mens Theophili grauissimi auctoris in Instit. non etiam interdicto addici iudicem, qui de possessione iudicet. Hoc enim vult prætorem interdicentem de possessione instruere, siue ῥυθμίζειν. quo verbo vtitur, iudicem datum de proprietate, quo eam causam ordine exequi, & peragere debeat: denique interdictum esse ordinationem, siue rhythmum futuri de proprietate iudicij, quo prætor constituit, quis in iudicio petitorio futurus sit actor, quis reus. Rursus notandum, prætorem inter eos qui de possessione contendunt, protinus suam operam interponere, datis interdictis, qui & ob id momenta dicuntur, & momentariæ possessiones; quod protinus interponantur sine vlla cunctatione, quoniam, vt idem Theophilus ait, ea sæpe controuersia procedit ad cædes, & vulnera, & plagas, id est, verbera & percussiones sine vulnere, vbi male Latinus interpres, plagas inferre, ad manus venire, cum & vulnera inferre, sit ad manus venire, & id si voluisset Theophilus, dixisset, εἰς χεῖρας ἐλθεῖν, vel εἰς χεῖρας ἰέναι. Prætoris autem est non pati, vt ad arma prosiliant, quos potest sua iurisdictione componere, *l. 13. § sed si inter duos, D. de vsufr.* Postremo loco adnotabo in reddenda ratione nominis interdicti variasse auctores, vt more Stoïcorum solent in ea re esse liberi, alii quod sola prohibitoria proprie sint interdicta, alii quod inter duos dicantur, alij quod interim, vt Isidorus & Anianus, quæ si forte verior est, quia interim duntaxat valent, quoad de proprietate iudicatum sit.

I. Enarratio.

Avt iuris alterius] Vt seruitutis, aut iuris alterius, sui aut publici.

Non perpetuam possessionem addicunt] Addicit primum possessionem interim dum iudex pronuntiet de iure dominij, *l. exitus 39. D. de adquir. possess. l. inter litigantes 62. D. de iudic. l. ordinarij 13. s. de rei vindicat. l. 3. s. fin. regund.*

Nulla superest actio secunda] Actio proprietatis, vt in *l. vlt. J. tit. prox.* quæ est actio principalis, *l. nulli 10. s. de iudic. l. 1. C. Theod. vnde vi.*

Vnde manifestum est, quod ait] Vide Obseruationum 5. 19.

Aliarum quasi proprietatem] Vt locorum religiosorum.

Superasse iudicium petitorium] Causam proprietatis.

In Institutionibus] Titulo de interdictis.

Quæ ob id momenta dicuntur] Vide supra tit. 69. libri 7. & ad *leg. 14. J. de agricol. lib. xi.* & Obseru. lib. 1. cap. 20.

Procedit ad cædes] *Alioqui omnia mittuntur ad manus, omnia mittuntur ad ferrum*, vt in Quintiliani declamat. 313.

Εἰς χεῖρας ἐλθεῖν] Lucian. de morte Peregrini: Εἰς χεῖρας αὐτῶν ἦλθον οἱ πολλοί.

Prohibitoria proprie sint interd.] *Inst. eo §. 1. ver. sunt tamen.*

Alij quod inter duos] *d. vers. tamen.*

Isidorus] Libro 5. Originum capite 25.

Anianus] Ad Paulum 5. *Sentent. tit. 6.*

Si forte] Pro forte, vt apud Tertullianum Apologetici cap. 16. & ad Nationes cap. 15.

II. *Quorum bonorum.*

V. tit. 2. eod. lib.

Post generalem titulum de interdictis dantur speciales hic & is qui sequitur de interdictis apiscendæ possessionis, tit. 4. & 5. de interdictis recipe randæ, t. 6. de interdictis retinendæ. Apiscendæ sunt, quæ competunt his qui ante nacti non sunt possessionem, & ex hoc genere est interdictum, Quorum bonorum, quod competit ei, cui prætor dedit bonorum possessionem ex testamento vel ab intestato. Hęc datur de plano cuilibet petenti nulla ab eo probatione exacta cuiusquam rei, & ius rei tribuit tantum persequendi patrimonij quod cuiusque cum moritur fuit, non corporalem possessionem rerum. nec enim bonorum possessio sic accipitur vt rerum possessio, hæc est facti & corporis, illa iuris, & ius successionis, non detentio rerum. Ergo postquam agnoui bonor. possessionem, si velim rerum hereditariarum possessionem quam alius tenet, apisci, vti debeo aduersus illum interdicto, Quorum bonorum, vt in me confestim transferat possessionem, frustrationibus amputatis, vt ait, *l. 3.* id est, remota denunciatione solemni, & obseruatione temporum. Sic enim ea verba accipienda sunt vt hæc *l. 4. tit. superioris*, ruptis veteribus ambagibus, quæ est eorumdem Impp. & ita accipienda esse perspicue docet *l. 6. C. Thod. de denunt. vel edit. resc.* At notandum agentem interdicto Quorũ bonorum, non aliter adepturum possessionem rerum quam si iudici probauerit se esse fratrem, si tanquam frater petierit bon. possessionem Vnde legitimi, vt *l. 3.* vel se esse filium, si tanquam filius præteritus petierit bonorum possessionem contra tab. vt *l. 1* quæ hoc etiam exigit vt probet se bonorum possessionem agnouisse cum re, quod est in *l. 2.* integrum esse negotium, ideoque initio *d. l. 1.* hæc verba, hereditatem periturus, sic excipio de apiscenda possessione rerum hereditariarum acturus, iudicibus allegat de fide intentionis, i. vt subiicit, proba te esse filium, proba te bon. possessionem agnouisse. Vnde apparet interdictum Quorum bonorum dari bonorum possessori, non heredi, qui iure ciuili heres extitit Nam prætor suos tantum successores tuetur, & ideo illo loco *l. 1.* Hereditatem vel bonorum possessionem, illud, Vel, adiectum est ἐκ τοῦ παραλλήλου.

II. Enarratio.

Qvi ante nacti non sunt possess.] *l. 2. §. 3. D. de interdict.*

Vel ab intestato] *l. 2. hoc t.*

Ius tribuit tantum perseq. patr.] *l. 3. §. 2. D. de bonor. possess.*

Vt rerum possessio] *d. l. 3. 1.*

Quam alius tenet apisci] Qui pro herede, vel, pro possessore possidet, dolove fecit, quo minus possideret, *l. 2. h. t.*

Vt in me confestim transf. possess.] Hoc interdictum est restitutorium.

Remota denuntiatione] Vide Cuiac. Obseru. 16. 7. & 17. 8.

Quam si iudici probauerit] Iudici probatur, *l. Lucius 83. D. de cond. & demon. l. 500. 12. ff. de probat*

Quorum bonorum dari bon. poss. *§. 3. Institut. de interdict.*

Heredita-

A Hereditatem vel bon. poss.] Quasi diceret, hereditatem, id est, bon. poss. Connexio est vocum idem significantium.

Ἐκ παραλλήλου] ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ σημαῖνον, vt loquuntur Grammatici.

III. *Quod legatorum.*

V. tit. 3. eodem lib.

IN hoc titulo proponitur aliud interdictum quod ipsum etiam est apiscendæ possessionis, & vocatur Quod legatorum, quia edicti quo promittitur verba hæc sunt: Vt quod legatorum nomine quis sine voluntate eius ad quem ea res pertinet, possidet vel dolo malo desiit possidere, id illi restituat, si satisdatum ei sit, vel si per illum non stat, vt satisdetur legatorum nomine. Eius autem ad quem ea res pertinet, i. heredis aut bonorum possessoris cuius interest. Et heredis aut bon. possessoris interest non occupari legata sine voluntate sua, cum lex Falcidia locum habet, puta hereditate legatis oneratâ vel exhausta, quia ante Iustinianum heres Falcidiæ retentionem tantum habuit, non vindicationem: & ideo legatario occupante vacuam possessionem rei legatæ non ex voluntate heredis, heredi necessarium erat interdictum Quod legatorum, vt recepta re legata per eius retentionem sibi seruaret Falcidiam, *l. 1. h.t.* quæ & de fideicommissario idem statuit. Vnde quod ait Vlp. 67. ad edictum, quo libro tractauit de interdicto Quod legatorum, per omnia exæquata sunt legata fideicommissis, id iamdiu dixi pertinere dumtaxat ad interdictum Quod legatorum & legem Falcidiam. Nec enim dicit per omnia & in omnibus. Ergo per omnia non in omnibus, sed in lege Falcidia tantum, & interdicto Quod legatorum, quod Falcidiæ ex legatis aut fideicommissis seruandæ causa heredi aut bon. possessori competit. Cur non etiam in donationib. causa mortis? vt *l. 1. §. si quis ex mortis. . . .* quia ex his Falcidia ipso iure deducitur ex Constit. Seueri, propterea quod heredi non suppetit facultas retinendæ rei, quam donãdo iam defunctus corporaliter trãstulit in donatarium, & superuacuum ei est interdictum Quod legatorum, qui ipso iure Falcidiam habet, & eadem ratione si rei legatæ possessionem non occupauerit legatarius post mortem testatoris, sed mortis tempore apud eum fuerit, quia hoc etiam casu heredi competit vindicatio Falcidiæ, propterea quod retinendæ rei legatæ facultatem non habuit, cessat. i. superuacuum est interdictum Quod legatorum, quamuis eo vti non prohibeatur, si malit retentione Falcidiæ quam vindicatione vti. Vnde consequens est hodie superuacuum esse interdictũ Quod legatorum, quia heredi generaliter à Iustiniano prouisum est data vindicatione Falcidiæ, nec tamen ab eo repelli heredem qui voluerit vti oblata satisdatione, legatorum nomine.

III. Enarratio.

APiscendæ possessionis] *l. 1. D. eod.*

Vt quod legatorum nomine] *d. l. 1. in princ. & §. quod ait 7.*

Vel dolo malo] *d. l. 1 §. quod ait Prætor 4.*

Si satisdatum ei sit] *d. l. 1 §. quod ait 12.*

Vel si per illum non stat] *l. 2. § 1. D. eod.*

Vel exhausta] *l. . . .*

Quia ante Iustinianum] *l. . . . §. ad leg. Falcid.* Notant Græci ad *. . . hoc tit.* Vide Cuiac. lib. 8. Obseruat. cap. 11.

Vnde quod ait Vlpianus] *L. 1. de legat. 1.*

Iamdiu dixi] Libro VIII. Obseruta. cap. 4.

Ex constitutione Seueri] *L. 5 §. ad leg. Falcid. l. 2. j. de donat. cau. mort.*

Corporaliter transtulit in donat.] *L. inter 38. D. de mort. cau. donat.* ἡ θανάτου αἰτίᾳ δωρεὰ παραχρῆμα δίδοται, libro 47. Basilic. tit. 3. *donatio causa mortis statim traditur.*

Quam vindicatione vti] *L. linea 26 ad leg. Falc.*

Qui voluerit vti] Sic heres deliberare potest de adeunda hereditate, quod vetus grauamen est, vel repertorium facere bonorum, quod nouum beneficium est, *§. sed nostra 6. Instit. de hered. qual. & differ.*

IV. *Vnde vi.*

Vide tit. 16. eod. libro.

IN hoc titulo proponitur interdictum quod recipe- randæ possessionis causa competit ei qui per vim de possessione fundi, vel ædium deiectus est, aduersus eum qui vim fecit, etiamsi sine dolo malo aut culpa desierit possidere, quod appellatur vnde vi, & generale interdictum restitutorium, quod generalis iurisdictio dicitur *l. vlt.* quod non tantum pertinet ad possessionem vi vsurpatam armata aut non armata, vt ait *l. 8.* sed etiam ad alio modo vsurpatam possessionem sine vi, veluti errore aut incuria domini, *l. 5.* vel sub specie rescripti principis, vel præcepti iudicis, quo forte protinus iubeatur quis rem sibi debitam exigere, arripere, accipere, vt *l. 6. & . . . l. 2.* Nec enim eo rescripto intelligitur esse remissus ordo iuris arg. *l. si quando in pr. §. de inoff. test.* sicut nec conuentione debitoris, vt *l. 3. j. de pig.* vt etiam non conuento possessore, nec insinuato rescripto rem debitam occupare possit impune. Pertinet etiam ad possessionem vacantem occupatam absente domino sine iudicis auctoritate, ab eo qui sciebat rem neque suam esse, neque sibi debitam ex *l. vlt.* & tam ad res mobiles quam immobiles vi occupatas, & tam suas quas alius possidebat quam alienas ex *l. 7.* quæ trahitur etiam ad eos qui possessionem quam alii possidebant non restituentes domino recte & suo tempore repetenti eius sibi ipsi causam mutare tentant *l. pen.* vt omnibus his casibus actori in duplum ciuiliter teneantur momenti interdicto generali qui alienæ rei possessionem alienam aut vacantem absente domino impulsi suo furore & audacia sola occuparunt sine iudice, qui rei suæ, vt eius rei dominio excidant redacto in fiscum, extra causam criminis quo tenentur quicumque vim faciunt, legibus Iuliis, vel extra ordinem inscribente actore. Qui sine vi interturbant possessionem alienam, criminaliter non tenentur, nec hoc casu momentariæ possessionis causa inscriptionem exigit, sicut nec subreptæ, vel direptæ, vel abactæ, vel celatæ, vel interuersorum finium modicæ fidei.

IV. Enarratio.

QVod reciperandæ possess. cau. comp.] *L. 2. § reciperandæ. D. de interdict. & l. 1. D. de vi & vi arm.* Græcis, ἐξέλης δίκη, ἐξέλης γραφή. Eustathius ad Iliad. 13. τὴν ἐξέλης δίκην παρὰ Ἀττικοῖς, κροτουμένην ἐφ᾽ οἷς ἐγκαλεῖται τις ὧν ἔχει. Et quia possessio sine omni mora spoliato restituenda est dilata proprietatis quæstione, ideo momentariæ possessionis interdictum dicitur. Damasus subdititius in epistola 8. *Ne sæculi quoque leges hæc sæcularibus fieri permittunt, sed prius eiectos vel oppressos, vel exspoliatos cum suis omnibus restitui iubent, & postea suo tempore, sicut lex eorum continet, ad placita venire præcipiunt,* &c.

Quod generalis iurisdictio dicitur] Basilica libro A 50. vertunt, κρατεῖσθαι τῷ περὶ βίας γενικῷ παραγγέλματι, *interdicto generali teneri.*

Sine iudicis auctoritate] *Ante euentum iudicialis arbitrij : l. 7.* sic legitur in veteri Menagij : δίχα δικαστικῆς κελεύσεως : *citra iussum iudicis*, Basilica.

Rei dominio excid. redacto in fiscum] Idem scribit ad §. 1. *Institut. de interdict.*

Legibus Iuliis] De vi priuata vel publica.

Vel extra ordinem] Ex constitutionib. Principum, *l. 1. D. de vi & vi arm.* id est, extra ordinem, Cuiac. ad *l. 4. hoc titulo.*

Qui sine vi interturbant] Vt puta, si per iniuriam domini, vel errorem eam obtinuerint citra vim, vt in *l. 5. hoc titulo.*

Momentaneæ possessionis causa] *L. momentaria 8.* B

Sicut nec subreptæ] Vide constitutionem Arcadij & Honorij apud Cuiacium Obseru. l. 1. cap. 20.

V. *Si per vim vel alio modo absenti possessio perturbata sit.*

HIc tit. pars est superioris, & propriè pertinet ad possessionem alienam, quam quis per vim vel alio modo abstulit & interpolauit absenti possessori, & quodammodo cohæret cum *l. vlt. tit. s.* hac ratione, quoniam & illa lex & Constitutiones huius tit. sunt de possessione occupata, absente domino; sed illa de possessione vacante, eæ constitutiones de possessione quam absens per alium retinebat, puta seruum, C aut colonum, aut libertum, aut propinquum, aut amicum, alius occupauit per vim, expulsis hominibus possessoris, vel alio modo, veluti sub specie rescripti, aut iudicati, vt *l. 2.* Et interdictum reciperandæ possessionis, quod ex hac causa competit, pleraque singularia habet: Vt expulsis hominibus, qui absentis nomine possidebant, statim operam dante iudice, interdictum detur, etiamsi causæ dictio eis mandata non sit. Regulariter, nemo agit alieno nomine sine mandato: Sed ex causa momēti etiam sine mandato de reintegranda possessione rectè agit qui nomine absentis possidebat. Et vt *l. vlt. s. tit. prox.* ab actione furti, qua tenetur etiam qui rem alienam attrectat, quam dominus non possidebat, cum id se inuito domino facere existimare debuit, argumentatur ad actionem momenti siue in- D terdictum, vt & hoc teneatur qui absente & ignorante domino vacātem possessionem occupauit: ita quod ait hoc loco de actione momenti vt possit perturbata possessione qui alieno nomine possidebat absente nec mandante domino eam intendere, confirmari potest exemplo actionis furti, qua ex lege Hostilia licebat sine mandato cuilibet experiri nomine eius, qui erat apud hostes vel aberat Reip. causa, vel nomine eius qui in tutela erat hominis capti ab hostibus, vel absentis Reip. causa, §. *1. Inst. de his per quos ag. pos.* Item singulare hoc est, vt seruis qui expulsi sunt postulantibus detur interdictum momentariæ possessionis vt *l. 1. & 4. C. Th. eod. l. vlt. s. qui leg. per.* qui regulariter in iudicium ciuile non admittuntur. & exemplo actionis E momenti, etiam tentari potest, re domini absentis furto sublata, seruum furti agentem à iudice admittendum esse. Id etiam singulare est vt interdictum reciperandæ possessionis, quæ absenti interuersa est, vel vt *l. vlt s. tit. prox.* quæ vacans absente domino occupata est, perpetuo competat. Nec alia ratione opinor Cassiodorum 7. Var. scribere vigilibus iura momenti esse dilatata, quam quod vice absentium sint, *l. si maritus 2. §. legis, D. ad l. Iul. de ad.* & hoc est quod ait *d. l. 4. C. Th. Vnde vi,* in militia constitutis vel absentibus.

V. Enarratio.

CAusæ dictio eis mand. non sit] Sic habetur in quibusdam codicibus, & in editione Haloandri. In Menagij vero codice, *decisio*, vt in aliis quibusdam.

Qui regulariter in iudicium ciuile] Regulariter seruum causas orare fas non est. Sic leg. in *l. 1.* ex Menagij codice.

Perpetuo competat, *d. l. vlt. in fi.* quod alias datur intra annum vtilem, *l. 1. D. de vi & vi arm.*

Cassiodorum 7. variarum] Epist. 8.

VI. *Vti possidetis.*

V. tit. 17. lib. 42. ff.

COnstitutionis huius tit. duas facio partes. Secunda est de iudicio prætorio. Prima de possessorio, i. interdicto retinendæ possessionis, quod vulgo Vti possidetis appellatur à primis verbis, quæ & Constitutio ipsa proponit statim ab initio. Pertinet autem hoc interdictum ad res immobiles. Aliud est de retinenda possessione rerum mobilium & appellatur etiā à primis verbis Vtrubi. Et inter ea olim hæc differētia fuit. Vti possidetis interdicto vincebat qui tempore redditi interdicti nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possidebat, Vtrubi interdicto qui maiore parte anni retrorsū numerati, vt Paul. ait V. Sent. εἰς τοὐπίσω ἀνακλωμένου, vt Theoph. noster, nec vi nec clam, nec precario ab aduersario possederat. Postea cœpit vtroque interdicto vincere non qui tempore redditi interdicti, non qui maiore parte anni, sed qui tempore litis contestatæ possidebat, §. *hodie, Instu. de interd.* dum super hoc ab aduersario inquietabatur, vt ait *l. 1. D. Vtrubi,* quæ verba Triboniani sunt, & significant tempus litis contestatæ, ex quo apparet verum esse quod vulgo iactatur, eum cum quo actor litem contestatur ex causa interdicti ad retinendam possessionem, si rem defendat, actorem eundémq; possessorem inquietare. Hodie vero in Gallia hoc aut illo interdicto neque is vincit qui tempore redditi interdicti, neque is qui tempore litis contestatæ, ne is qui maiore parte anni; sed qui toto superiore anno ipse auctórve eius nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possedit: & ne vis fiat, solet plerumque res sequestro deponi, quod olim non fiebat nisi in iudicio petitorio: Neque eo qui interdicto vicisset satisdante de re conseruanda & restituenda petitori si vicisset, neque petitore oblata satisdatione possessionem in se transferente, secundum ordinem edicti perpetui de satisdando, quem & in aliis plerisque causis obseruari docui ad Paulum 1. *Sent. tit. 11.*

VI. Enarratio.

THeophilus] *§. 4. de interdict.*

Hodie vero in Gallia] *Il n'y a que deux sortes d'interdits en France. La reintegrande, qui est au lieu de l'interdit,* vnde vi, de quo in *c. reintegranda 2. q. 1. & le cas de saisine & nouuelleté, qui est au lieu de l'interdit* vti possidetis.

Satisdante de re conseruanda] Qui vicit interdicto vti possidetis, in iudicio petitorio satisdat petitori de re ei conseruāda, restituendaque, si vicerit. Sin autem non satisdet, & petitor satis offerat, possessio in eum transfertur. Hæc est sententia *l. 1.* ibi, *ac satisdationis,* &c. quam assecuti sunt auctores Basilic. & ibi Isidorus interpres: è Latinis Fulgosius ad *d. l. num. 1.*

A

VII. *De tabulis exhibendis.*

V. tit. 5. eod. lib.

INterdicta, quæ sunt proposita superius, vel restitutoria sunt, vt interdictum Quorum bonorum, Quod legatorum, Vnde vi, vel prohibitoria, vt Vti possidetis. Sequuntur exhibitoria, quæ licet figura verborum exhibitoria sint, vi tamen ipsa sunt restitutoria. Nam vt in actione exhibitoria verbum exhibere restituendi vim effectumque in se continet, sic & in interdictis exhibitoriis, vt actori scilicet restituatur quod exhiberi desiderat, *l. 1. §. in hoc interdicto, D. de lib. exh.* & hic si quæras quid distet actio exhibitoria ab interdicto exhibitorio, dicam hoc tantum, quod actione petantur exhiberi res quæ nostræ sunt, *l. 3. §. si ipse testator, D. de tab. exh.* & quas mox nostras esse dicturi, i. vindicaturi sumus. Interdicto res quæ nostræ non sunt, vt tabulæ testamenti in quibus aliquid nobis relictum est, quæ non sunt singulorum, sed vniuersorum quibus quid illic adscriptum est, *l. 2. in princ. D. test. quem. ad. ap.* nec eas vindicaturi sumus: & liberi homines qui nullius dominio subiecti sunt nec vindicari possunt, *l. si liber. D. ad exh.* & liberi nostri, id est filii vel nepotes quos in potestate habemus, qui æque nostri, id est in dominio nostro non sunt (aliud enim est dominium, longe aliud potestas) nec vindicari possunt, *l. 1. §. 1. D. de rei vind.* Et ex his quidem interdictis exhibitoriis primum hoc proponitur interdictum de exhibendis siue proferendis tabulis testamenti, quod & momenti beneficium Anianus vocat in *l. 1. Cod. Theod. vic. ciuil. cr. ag.* & primis heredibus competit, vel secundis, existente casu substitutionis, vt in specie legis positæ sub hoc tit. vel legatariis aut fideicommissariis quorum interest, *l. 3. §. solent, D. eod.* aduersus eum penes quem sunt, si negat eas exhibere se posse vel debere, *l. 1. §. 1. eod.* Aduersus eum qui non negat, hoc interdictum non competit, sed extra ordinem eas exhibere compellitur, *l. 2. § vlt. test. quem ap.* Dixi hoc interdictum heredibus dari, quibus tamen & vindicatio tabularum competit, & actio ad exhibendum, *l. 3. eod.* Sed vindicatio tanquam suarum, itemque actio ad exhibendum: Hoc interdictum tanquam de instrumento publico, non proprio suo, *l. 2. in princ. eod.* Ceteris extra heredes hoc tantum interdictum datur, non vindicatio, vel actio ad exhibendum, *l. 3. §. si quis extra, D. ad exh.* & hæc ita distingui volo.

VII. Enarratio.

VIndicaturi sumus] Actio ad exhibendum ei competit, qui in rem acturus est, *l. 3. §. est autem, D. ad exhib.*

Et liberi homines] Non agitur ad exhibendum, quia hæc actio ei competit, *cuius pecuniariter interest.* Sic legerunt auctores Basilic. in *d. l. si liber.* ὅταν χρηματικῶς διαφέρει.

Nec vindicari possunt] Vide ad tit. 32. libri 3.

De exhibendis, siue profer. tab.] His verbis intelligimus tabulas testamenti, vel codicillos, vel quid aliud ad testamentum pertinens, *l. 3. §. si quis extra heredem, D. ad exhib.*

Vindicatio tanquam suarum] Heres enim optimo iure tabularum dominus est.

VIII. *De liberis exhibendis, seu deducendis, & de libero homine exhibendo.*

Vide tit. 29. & 30. eodem libro.

SEquuntur in hoc titulo alia duo interdicta exhibitoria, & vnum prohibitorium. Primum est de liberis exhibendis quod competit parentibus qui eos habent in potestate aduers. eum apud quem sunt non sua sponte. Dico, qui liberos habent in potestate, quæ quasi proprietatis quæstio, & in hoc interdicto vertitur, vt docuit. 1. Dico aduers eum apud quem sunt, quoniam hæc sunt prætoris verba, qui tamen de tabulis maluit dicere penes quem sunt: quia liberi homines apud nos esse possunt, non penes nos, tabulæ etiam penes nos. Post hoc interdictum sequitur interdictum de liberis ducendis, quod est prohibitoriũ, de quo accipio *l. 1. & l. pen. D. eod.* Secundum interdictum exhibitorium est de libero homine exhibendo, quod patri datur de exhibendo filio emancipato, matri de exhibendo filio vel filia, vt *l. 2.* quæ scripta est ad matrem, marito de exhibenda vxore ac ducenda, vt *l. 3.* quæ scripta est ad Euodium maritum. & generaliter cuilibet studioso tuendæ libertatis: est enim quasi publicum interdictum. Sed non creditori de exhibendo debitore latitante qui apud alium est, *l. vlt. §. vlt. D. eod.* quia creditoris pecuniariter interest, & suppetunt ei alia remedia ex edicto, puta, vt mittatur in possessionem bonorum debitoris. At interdictum de libero homine exhibendo non datur ei, cuius pecuniariter interest, *l. si liber, D. ad exhib.* non iuris sui, aut rei familiaris tuendæ, sed officij tantum causa, *l. 2. §. iuris, D. de interd. ct.* non quod intersit pecuniariter, sed quod intersit hominis hominem beneficio adfici.

VIII. Enarratio.

QVoniam hæc sunt Prætoris verba] In *l. 1. D. de lib. exhibend.*

Penes quem sunt] In *l. 1. D. de tab. exhib.*

Marito de exhibenda vxore] Nam *& vt virgo pertineat ad patrem, tamen nupta pertinet ad maritum* vt est in Quintiliani declamatione 359. Euripides in Danae: γυνὴ γὰρ ἐξελθοῦσα πατρῴων δόμων, οὐ τῶν τεκόντων ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ λέχους. *Mulier egressa vbi est paternis ædibus, non amplius parentum est, sed magis viri.*

Scripta est ad Euodium] Sic legitur in vet. Brodæi. Fulgosius heic probat sententiam Glossæ, vt ibi marito aduersus patrem detur interdictum de exhibenda vxore & abducenda.

Cuius pecuniariter interest] Vide ad titulum super.

IX. *De precario & Saluiano interdicto.*

V. tit. 26. & 23. eodem libro.

IN hoc tit. duo proponuntur interdicta restitutoria, Precarium, & Saluianum. Precarium est de re petenti precibus concessa restituenda ei qui concessit. & precarium ipsum licet sit gratuitum sicut donatio & cõmodatum, non tamen idem omnino quod donatio, quia donatio non reuocatur. Non est etiã idem quod cõmodatũ, imo longe aliud vsus precarius, vt *l. 4. §. de his qui a non dom. ma...* aliud vsus cõmodatarius. Nam cõmodatũ reuocari importune non potest, precarium quandocunque reuocari potest, etiam importune in-

tempestiue, & ex continenti, atque etiam si concessum sit ad tempus, ante illud tempus, quia totum hoc descendit ex liberalitate & bona volentia seu libidine eius qui precario concessit, ideoque ex pœnitentia etiam illico precarij repetitio est, sicut donati mortis causa, vel donati ob rem. alioquin non est precarium, sed commodatum à quo pœnitere non licet. Reuocatur autem precarium interdicto precario, quo etiam heres eius qui precarium rogauit, tenetur ex persona defuncti, non ex persona sua, si in possessione permaneat, sed interdicto potius de clandestina possessione. Precarium finitur morte alterutrius, commodatum non item. Ex commodato est vltro citroque ciuilis actio, ex precario nulla. Nam præscriptis verbis quam Constitutiones introduxerunt hoc colore quod precarium ad aliquid esset commodato simile, non frequentari infrequens eius mentio in titulo de precario, & frequentissima, vel tota potius de interdicto precario satis indicat, & quod licet Constitutionibus facta esset bonæ fidei, non tamen adnumerata est inter actiones bonæ fidei in *§. actionum.* & merito, quia precarium magis est donationi simile, ex qua non est actio præscriptis verbis, & donatio magis quam commodatum; sed donatio reuocabilis, donatio imperfecta, *l. pen. D. com. præd* & ob id tutius est interdicto iure ordinario quam ex Constitutionibus agere de precario. Alioquin si existeret certa ex Constitutionibus, vel ex stipulatu, necessarium interdictum precarium non esset. Saluianum interdictum est de pignoribus, & datur locatori ad persequendam possessionem rerum conductoris pro mercede pignori obligatarum tacite, vel specialiter. Quasi Saluianum creditori ad persequendam possessionem rerum cuiuscunque debitoris pignori obligatarum & directum aduersus ipsum conductorem, vel debitorem tantum, vtile in factum conceptum aduersus possessorem quemlibet. Seruiana, & quasi Seruiana directa de iure pignoris aduersus quemlibet, quia est in rem; interdictum autem omne personale.

IX. Enarratio.

Bona volentia] Apuleius Metam. XI. *Mea voluntia fretus.*

Seu libidine] Qui precario concessit, cum sibi libuerit precarium soluit, *l. 1. D. eod.*

Ex pœnitentia] Saluianus libro I. contra auarit. *Commodatis enim a Deo facultatibus vtimur, & quasi precarij possessores sumus.* & mox: *Terminus quoad licuit: terminus quoad permisit ille qui præstitit.*

Tenetur ex persona defuncti] Vide Cuiacium ad Paulum *lib. 5. Sent. tit. 6. §. heres.*

Ex precario nulla] Vide Cuiac. ad Paul. *d. tit. 6. §. redditur.*

Non frequentari] Idem scribit ad §. *actionum, de actionibus.*

Pro mercede] Pro pensione prædij. Merces proprie, quæ ex locatione prædij rustici percipitur. pensio quæ ex prædiis vrbanis, *l. 27. & 29. D. loc.*

Interd. autem om. personale] Vi ipsa, τῇ δυνάμει, *l. 1. §. 2. de interdict.*

X. *De ædificiis priuatis.*

Quædam sunt interdicta de ædificiis priuatis, vt puta, quod vi aut clam, quod est restitutorium, & de noui operis nunciatione tria, vnum restitutorium, duo prohibitoria; & in titulo de damno inf. interdictum de tollendis ruderibus ædium collapsarum in alienas ædes, *l. 7. §. vlt.* & interdictum de tollen-

A dis his, quæ vi fluminis in aliena ædificia importata sunt, *l. 9. §. de his*, propter quæ superioribus interdictis subijcitur hic titulus, in quo potissimum agitur de forma, & modo priuatorum ædificiorum, & de refectione & demolitione eorum, de non diruendis promercij causa, & de reficiendis his quæ corruerunt, aut deflagrarunt, & de legitimis interuallis, quibus abesse debent ab aliis ædificiis priuatis vel publicis, *l. 9. 11. 12. 13. & in l. 14.* quæ est vltima, de lite orta inter nunciatorem noui operis, & eum cui nunciatum est nouum opus, dum ille adfirmat sibi esse ius nunciandi, & offert præsentem cognitionem, hic vero negat, finienda intra menses tres, intra quos denunciatus non possit, nec oblata satisdatione ædificare, vel si finiri aliqua ex causa intra eum diem

B non potuerit, vt tum denunciatus ædificare possit oblata satisdatione de opere restituendo.

X. Enarratio.

Promercij causa] Vox frequens in libris nostris. Vide Cuiacium ad Pauli *Sententiarum lib. 5. tit. 23. §. qui hominem.* Hinc *promercalia*, ὤνια in veteri Onomastico: & *res promercales* in *l. quod si heres* 10. *D. de impens. in res dotal. fa.* πράσιμα, in Basilicis.

XI. *De operibus publicis.*

V. tit. 10. lib. 50. ff.

C Sunt etiam de operibus & locis publicis interdicta quædam, *l. 1. §. quæ sunt. D. de interd. l. 1. §. nunciatio, D. de no. op. nunc.* & in tit. *de lo. pub. fr.* & nominatim *l. 3.* huius tituli. prætoria in quibus iudices habitant, vel ius dicunt, & domus publicæ, & *l. 19.* porticus & angiportus, i. vici vrbis, aut viæ publicæ iubentur à priuatis possessoribus iuri & possessioni, siue vsui publico vindicari, quod vtique fiet per generale interdictum restitutorium si non extra ordinem. Et ex *l. 5.* recte dicam dari posse interdictum de opere restituendo quod illicite ædificatum in foro vel palatio, vt *l. 16.* vel muris aut portis, vt *l. 2. D.*

D *ne quid in lo. sac.* vt si qua parapessia muris adiiciantur, quod nomen restituo in *l. 13.* Nam in Basil. est παράπισια per ι, sed scribas per η, vt sit parapessia, quod est adplicita, vel adficta muris, vel aliis operibus publicis. In Cod. Theod. parapetasia, quasi adtensa. Leges autem Græcas quod adnotant quidam deesse sub hoc titulo duas, est omnino falsum, & ex eis quam ponunt tertio loco in hoc titulo, ea est Latina constitutio *l. 26. supra de episcop. & cleric.*

XI. Enarratio.

Prætoria, in quibus iudices hab. &c.] Prætorium pro auditorio iudicum, vel ædibus Prætoris, aut

E Principum sumi docet Glossarium nostrum ad Cedrenum. cui adde hunc locum Theodoreti in epistolam ad Philippenses cap. I. vers. 12. τὰ βασίλεια, πραιτώριον προσηγόρευσεν. *Regiam appellauit prætorium.*

Quod nomen restituo in l. 13.] Sic legitur in codice Menagij.

XII. *De ratiociniis operum publicorum, & de patribus ciuitatum.*

Pars est tituli superioris, & hoc habet, ad præsidis prouinciæ officium non pertinere vt excutiat rationes operum publicorum, puta an impensæ res-

pondeat structura; sed ad curatorem Reipublicæ, siue patrem ciuitatis, de quo . 3. *de his qui sp.mun. fu.* . & Obs. 12. c. 30. Et vt qui vltro pollicitus est se Reipublicæ opus facturum suo sumptu, eo perfecto ex sua liberalitate (qua qualicumque contentam esse Rempublicam benignum est) non inquietetur, quod quantitati promissæ opus non suppetat, vel quod non operi constat virtus, qua permaneat ad vetustatem.

XII. Enarratio.

Vltro pollicitus est] Pollicitatio enim est offerentis solius promissum, *l. 3. D. de pollicitat.* Seruius in 1. Æneidos versu 241. *Pollicemur sponte, rogati promittimus.*

XIII. *De pignoribus & hypothecis.*

V. tit. 1. lib. 20. ff.

POstquam à titulo vigesimo octauo libri 3. conditor huius Codicis instituit pertractare dicere de actionibus, & dixit iam de multis in rem, quæ sunt de proprietate rerum, & in personam, quæ de obligatione personarum, & de mistis tam in rem, quàm in personam, & de præiudicialibus, quæ sunt de statu liberorum & seruorum, & in rem esse videntur, & de actionibus ex causa interdictorum, quæ sunt de possessione rerum & in rem etiam esse videntur, ab hoc titulo incipit tractare, de qua ante non tractauerat, de actione hypothecaria, quæ est de obligatione rerum debitoris mobilium vel immobilium, corporalium vel incorporalium. Et in rem actio non qua dominus, aut quasi dominus, rem esse suam vel quasi suam petat, sicut actionibus in rem ante propositis, sed qua creditor rem debitoris sui adserat pro debito sibi esse obligatam, & possessionem eius auocet iure pignoris. Et quia pignus aut re contrahitur, aut nudo pacto, & ad vtrumque genus pignoris hæc actio pertinet, quatenus pignus persequitur nudo pacto contractum, prætoria est actio: quatenus pignus persequitur re contractum, ciuilis; quia & pignus re contractum ciuile negotium est. & hanc distinctionem adhiberi volo, ad id quod generaliter est scriptum in Instit. actionem hypothecariam ex ipsius prætoris iurisdictione capere substantiam. Quamuis autem pignus & hypotheca nihil inter se distent præter syllabarum sonum, quo etiam lingua Latina discernitur à Græca, tamen docendi causa ita placuit Iurisconsultis distingui proprie, vt hypotheca acciperetur pro pignore nudo consensu contracto, pignus pro pignore re contracto, vel hypotheca, rei immobilis, pignus mobilis, qualem etiam Chrysostomus in Psalm. 38. differentiam facit inter hypothecam, & ἐνέχυρον his verbis, ἀπαιτεῖ ὁ δανείζων ἢ ὑποθήκην ἢ ἐνέχυρον. πτωχὸς οὐχ ὑποθήκην ἔχων οὐ κέκτηται γὰρ οὐδέν, οὐκ ἐνέχυρα φέρων, γεγύμνωται γάρ. Et Iurisconsulti separarunt hæc duo nomina eadem licentia, qua & apocham ab acceptilatione, & qua medici quidam anthraca à carbunculo, & Theologi Pentecosten à quinquagesima, licet inter se nihil distent præter diuersum sonum, & diuersam linguam, vt de pignore & hypotheca Martianus scribit in *l. res §. vlt. D. de pig.* & de aliis D. Augustinus lib. de magistro. Itaque à proprio vsu recedentes sæpe generaliter & pignus, & hypothecam dicunt quamcumque conuentionem, siue re, siue consensu perfectam, quæ res quascunque, vel iura debitoris creditori obligat in crediti vicem. id lingua materna vocamus vuadium à vade proculdubio: nam fidei optimus vas est res pignori nexa, vt regula iuris ait, plus cautionis esse in re quam in persona. Sunt tamen & in hoc titulo Constitutiones quædam de actione pigneratitia, quæ de pignore debitori restituendo datur, vt *l. 19. & 20.* quia & huic & hypothecariæ est idem adfectus circa eandem rem, & vt Iustin. ait, altera alteri est æmula.

XIII. Enarratio.

QVæ sunt de statu] Omnis causa status præiudicium appellatur, vide 5. lib. 7. tit. *de liber. cau.*

In rem esse videntur] §. *præiudiciales, de action.*

Et in rem etiam esse videntur] *L. 1 §. 1. D. de interdict.*

Vel incorporalium] Vt nominum, siue cautionum debitorum, *l. 4. hoc tit. l. si conuenerit 18. D. de pign. action.*

Et in rem actio] *L. pignoris 18. D. h. tit. l. pignoris 17. D. eod. l. si venditor 66. D. de euiction.*

Rem esse suam] Creditor enim dominium non vindicat, *l. si fundus 16. §. creditor, D. de pignorib.*

Et possessionem eius] Creditor nudam possessionem pignoris auocat, *d. l. 66.*

Et quia pignus] *L. 1. D. de pignerat. act.*

Prætoria est actio] Idem scribit ad §. *item Seruiana, de actionib.*

Ciuile negotium est] *L. 1. §. vlt. D. de pact.*

Vt hypotheca acciperetur] *d. §. item Seruiana, & d. l. 18. hoc tit.*

Apocham ab accept.] V. Onom. *acceptilatio*, ἀποχή. inter apocham tamen & acceptilationem aliquid interesse scribit Vlpianus in *l. si accepto 19. D. de acceptil.*

D. August.] In lib. de magistro c. 6.

Vadium] Vt in lege Alemann. *tit. 3. § 1.* hinc vadiare & inuadiare in lege Langobardor. *lib. 3. tit. 1. l. 43. & lib. 1. tit. 14. l.* 10. in idiotismo, *gage, & engager.*

Nam fidei optimus vas] Pignus datur quo magis pecunia credatur, §. 4. *Inst. quib. mod. oblig. re contrah.* & vt diligentius creditori cautum sit. Plautus in Rud. Act. 2. Sc. vlt. *Tibi ego nunquam credam nisi accepto pignore.* D. Ambrosius in libro de Tobia cap. 4. *Quid vobis inquius, qui pecuniam datis, & vitam obligatis & patrimonium? Accipitis aurum argentumque pro pignore, & adhuc illum debitorem dicitis, qui vobis plus reddit, quam accepit. Vos creditores asseritis, qui amplius debetis. Vos, inquam, dicitis creditores, qui non homini, sed pignori credidistis.*

Vt regula iuris] *L. 25. D. de regul. iur.*

XIV. *In quibus causis pignus tacite contrahatur.*

Vide tit. 2. eodem libro.

PIgnus non tantum expresse contrahitur, quod manifestarium pignus dicitur, sed etiam tacite, & ex præsumptione iuris, *l. vlt. h. t.* nam & pacto contrahitur, quod non minus recte fit tacite quam expresse. & tacitum pignus tacitamve hypothecam lex inducit, aut præsumit, quasi de ea tacite conuenerit, vt *l. 3. hoc titulo l. 3. & 4. D. eodem*, quasi silentio conuenerit, vt loquitur, *l. ea lege, D. loc.* ac primum quidem fiscus semper tacitam hypothecam habet ex causa contractuum suorum, non ex aliis causis: nam causa primipili, vel alterius publicæ functionis, quæ etiam dotem vxoris debitoris fiscalis apprehendit, non sufficientibus bonis debitoris, vel fideiussoris, aut

mandatoris, aut nominatoris eius, causa cōtractus est. Sunt etiā tacite pignori nexi fructus fundi nominatim pignerati quos debitor vel heres eius percepit. Nam quos alius percepit, veluti emptor prædij, nō iure pignoris veniunt in actionem Seruianam, sed arbitrio iudicis, si exstent, & prædium nō sufficiat, *l. si fundus §. in vindicatione, in fi. D. de pig.* quos autē ipse creditor percepit, imputat in vsuras, & post in sortem, *l. 9. §. tit. prox. l. 2.]. de par. pign.* Item ex lege penultima bona secundi mariti, cui contra fidem iurisiurandi denupsit mater, quæ filij impuberis tutelam susceperat, non petito alio tutore, nec restituta tutela, pupillo pignoris iure tacito intellectu tenentur: quia si quid forte filio intercepit mater, id omne præsumitur pertulisse ad maritum, dum cupit nouo marito ornatior & diuitior apparere. Postremo locato fundo ob mercedem locatori fructus tacite pignori obligati sunt, non inuecta & illata, nisi id conuenerit nominatim, locatis ædibus, quarum reditum constat in fructibus non consistere, sed in mercedibus tantum, quæ ipsæ pro seipsis pignora esse nequeunt, inuecta & illata ab inquilino tacite pignori obligata sunt.

A

XIV. Enarratio.

QVod manifestarium pignus dicitur] Vt apud Plautum *manifestarius fur, manifestarius mœchus, & manifestaria res.*

C

Tacite quam expresse] *L. 2. D. de pact.*

Ex causa tributorum] Vniuersa bona eorum qui censentur, vice pignorum tributis obligata sunt, *l. 1.* censentur, ἀπογράφονται, ἀποτιμῶνται. Glossæ: ἀπογράφομαι, *censeor*, & : ἀποτιμῶμαι, *censeor.*

Et ex causa contract. suorum] *L. 2. hoc tit.* hoc priuilegium fisci dicitur in *l. 2. §. de seruo pign. da. manum.* ius fiscale in *l. Ælianus 10. D. de manumiss.*

Non ex aliis causis] Nam in quibusdam casibus fiscus tacitam hypothecam non habet, *l. rescriptum 10. D. de pact.*

Publ. funct.] Vide tit. 73. libro 7. vbi de primipilo.

Fructus fundi nominatim] *L. 3. h. t.*

D

Denupsit mater] Suetonius Neronis capite 29. *Cui etiam sicut ipsi Sporus, ita ipse denupsit.* Dictys Cretensis: *Quæ eo tempore Nestori denupta erat.*

Diuitior apparere] Vtuntur Plautus, Terentius, Lucretius, Cicero, Cornelius Nepos.

Tacite pignori obligati sunt] *L. in prædiis 7. D. eo t.* vide Cuiac. ad *leg. 61. D. de furt.*

Nisi id conuenerit nominatim] *§. interdictum, Instit. de interdict.*

Tacite pignori obligata sunt, *L. 3. 4. 5. & 6. D. eodem.*

XV. *Si aliena res pignori data sit.*

INcipit ab hoc titulo tractare de rebus quæ pignori obligari non possunt: namque eiusmodi sunt res alienæ, vt specialiter pignori datæ sine mandato, aut voluntate domini non obligentur: quia vt rem alienam non possum facere tuam iure dominij, sic nec pignoris iure tibi nectere quod nexum mihi non est. iure possessionis possum facere tuam, quia possessionem etiam non domini habere possunt. & hac ratione rei alienæ emptio venditio ab initio consistit, propterea quod contenta est traditione vacuæ possessionis, non pignus, vel hypotheca. Seruitutes rusticorum prædiorum, quæ pignori obligari possunt ab iis, quorum prædiis debentur, non sunt aliena iura. Redemptus ab hostibus non est pignori, sed quasi pignori, & non ciuiliter, sed naturaliter. Res mihi debita vel obligata non tam ipsa est pignori, quam obligatio.

E

XV. Enarratio.

NAmque eiusmodi sunt res alienæ] Res debet esse in bonis debitoris, *l. pen. D. quæ res pign. & l. quæ prædium 6. hoc tit.*

Aut voluntate domini] Non inuito aut inscio domino, *l. vlt. hoc tit.*

Nectere quod mihi nexum non est] Nectere, est obligare in *l. vlt. heic. Nexum*, inquit, *non facit prædiorum, nisi persona quæ iure potuit obligare.* Basilica: οὐδεὶς ἐνοχοποιεῖ πρᾶγμα, εἰ μὴ ὁ δυνάμενος: *Nemo rem obligat, nisi qui obligare potest.*

B

Traditione vacuæ possessionis] In pignore hoc agitur, vt constituatur ius, quod constituere non potest, qui nullum ius habet in re. At in venditione rem tradi sufficit. Fulgosius.

Quam obligatio] Ius quod in ea habeo. Vide recitat. ad tit. 23.

XVI. *Quæ res pignori obligari possunt, vel non, & qualiter pignus contrahitur.*

Vide titulum tertium lib. 20. ff.

REbus alienis, quas pignori obligari non posse superior titul. ostendit, hic titulus adjicit alias plerasque, veluti monumentum, *l. 3.* & spem præmiorum ex sacris certaminibus *l. 5.* aut ipsamet præmia sacra, quæ consistebant in annonis, obsoniis, pensitationibus, quæ athletis nobilibus pro indepta victoria de publico tota vita præstabantur ex die, quo in suam ciuitatem inuecti fuissent (qua ex re εἰσελαστικὰ dicuntur) non per portam ciuitatis, sed disiecta parte muri, vt Suetonius scribit in Nerone, & Plinius in epistolis, & ait *l. 5.* priuata pactione: nam iudicis auctoritate debitori condemnato, si alia bona non suppetant, his præmiorum commodis interdici potest, *l. commodis, D. de re iud.* At si ea commoda priuata pactione obligari non possunt, hoc quidem est consequens, vt nec generali obligatione non contineantur, non dicam specialiter obligari non posse. Præterea liberi homines pignori obligari non possunt eadem ratione, qua loca religiosa, aut præmia sacra, quia in bonis debitoris non sunt. Sed neque serui, aut boues aratores, licet in bonis eius sint, aut vomeres, vel aratra pignori capi priuata pactione, aut publica auctoritate possunt à creditoribus vel executoribus, aut exactoribus tributorum, propter vtilitatem agriculturæ, atque etiam fisci, cui debita tributa minuuntur, si ablatis aratoribus agricultura cesset, ea maxime tributa, quæ pro fructuum anni modo exiguntur, *l. 7. & 8.* Obseruandum autem est, hunc titulum non tantum esse de his quæ pignori obligari non possunt, sed etiam de his quæ possunt, de quibus tamen dubitari poterat, vt de nominibus, *l. 4.* quæ hodie obligari possunt, inuitis debitoribus. olim non poterant, *l. 3 & l. postquam, §. de her. vend.* Additur in rubrica: Et qualiter pignus contrahitur, quo pertinet *l. 2. & vlt.*

XVI. Enarratio.

IN Nerone] Capite 25.

Et Plinius in epist.] Epistola 119. & seq. libro 10. ad quas vide Conradum Rittershusium. Vide &

Petrum Fabrum Agonist. lib. 2. cap. 10. & cap. 16. & Cuiac. ad Nou. 53.

Si alia bona non suppetant] Sic etiam veteres interpretes acceperunt legem *commodis*, Azo, Ioannes Faber.

Aut boues aratores] Vide Obseruationum lib. 4. cap. 20.

Vt de nominibus] Nomina seu γραμματεῖα, vt est in Basilicis, cautiones debitorum pignori obligari possunt.

Quo pertinet lex secunda] In qua emptiones sunt instrumenta emptionis, vt in Basilic. τὰ ὠνεακὰ τῶν ἀγρῶν. His, quæ obligari non possunt, adde arma. Scholiastes Aristophanis in Plutum. φαίνεται δὲ καὶ ἀπηγορευμένον εἶναι ὅπλα εἰς ἐνέχυρα.

XVII. *Qui potiores in pignore habeantur.*

Vide tit. 4. eodem libro.

IN hoc titulo ostenditur, ex duobus aut pluribus creditoribus, quibus diuersis temporibus separatim eadem res in solidum pignori obligata est, vel vniuersa bona, quis præferatur in exequendo iure pignoris, hac potissimum regula constituta, Priorem tempore præferri posteriori, in qua ne nos ambiguitas nominis ducat in errorem, admonendi sumus priorem esse eum qui prior data pecunia mutua, vel promissa, solemni stipulatione pignus accepit, vel pepigit. Exigo vt pecuniam dederit, vel daturum se stipulanti promiserit: nam si neque numerauerit, neque promiserit, quamlibet spe futuræ numerationis pignus acceperit, vel pepigerit, in eo non est potior illo, cui idem pignus postea obligatum est pro pecunia quam numerauit; quia hic in causa pignoris magis prior esse censetur: nec enim prior æstimatur ex tempore dati pactive pignoris, sed ex tempore habiti contractus, & negotij principalis, *l. 8. hoc titulo, l. 1. l. qui balneum, l. potior in princ. & §. 1. D. eod. l. pen. D. quæ res pign. oblig.* At secundum illam regulam, quæ vt dixi, potissimum in hoc titulo proponitur, differentia est inter actiones personales & hypothecarias: nam in personalibus priuilegia æstimantur ex causa debiti, non ex temp. *l. priuilegia, D. de reb. auc. iud.* in hypothecariis ex tempore. Itaque prioris creditoris hypotheca firmior est; tametsi nihil prior posteriori offerat, *l. 5. hoc titulo.* posterioris infirmior; quia in id tantum efficax est, quo summa pignoris excedit summam prioris sortis, & posteriori creditori non confirmatur in totum, nisi priori soluta omni pecunia debita, vel oblata, obsignata, deposita à debitore ipso, vel à posteriori creditore. Et regulæ locus est, non tantum in pignore conuentionali, sed etiam in prætorio, si modo ex causis titulisque diuersis creditores veniant, vel si ex his qui sunt tituli eiusdem, vnus in actione personali priuilegiarius sit: nam prætorium pignus sequitur ius personalis actionis. Item regulæ superiori locus est, non tantum duobus aut pluribus creditoribus habentibus idem pignus conuentionale, vel prætorium, sed etiam vno habente generale pignus, altero speciale, nisi sit posteriori specialiter obligata res pecunia eius comparata: hoc enim casu regula vitiatur, & aliis plerisque, vt *l. 7. pen. & vlt.*

XVII. Enarratio.

DIuersis temporibus] *L. 7. & 8. hoc tit. l. 14. D. eod.*

Vel vniuersa bona] Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, potior est eo cui postea specialiter

A prædium ex iisdem bonis pignori datum est. Prior creditor præfertur posteriori, *l. 6. hoc tit. l. 2. D. eod.*

Priorem tempore] *L. 2. & 4. hoc tit.*

Quamlibet spe fut. numerat.] Quamlibet pro, quamuis. vtitur Plinius.

Magis prior esse censetur] Potior est, qui primus numerauit.

Vt in l. penult.] In actionibus hypothecariis, qui nititur publico instrumento (quod in Basilico ἀγοραῖον dicitur, seu forense) licet posterior sit creditor, potior est eo qui nititur priuato instrumento, quod ἰδιόχειρον dicitur in *d. l. pen.* Anastasius in Historia Ecclesiastica: Et fecerunt scripta propriæ manus. Theo-
B phanes à quo Anastasius, ἰδιοχείροις αὐτῶν. Idem Theophanes alibi: ἔλαβεν αὐτοῦ τὸ ἰδιόχειρον.

Et vlt.] Vide s. *de priuil. dot.*

Et vlt.] De qua vide quæ scribit hic noster ad *Nouel. Iustin. 91. & 96. 1.* P. Faber.

XVIII. *De his qui in priorum creditorum locum succedunt.*

HIc titulus portio est tituli superioris, & quod in illo habuimus, posteriores creditores hypothecarios in locum priorum ipso iure succedere, offerendo eis & soluendo pecuniam debitam & vsuras, *l. 1. 5. 8. & 10.* idem in hoc proponitur *l. 4.* & Constitutio
C cuius fit mentio in *l. 1. huius tit.* ea est *l. 1. tit superiorís.* Sed de eo quoque tractatur in hoc tit. an hi quorum pecunia, cum creditores non essent, priores creditores hypothecarij dimittuntur, in locum eorum succedant: Et ostenditur, non eodem prorsus modo, quo posteriores creditores hypothecarios in locum priorum succedere eos qui cum creditores non essent, pecuniam obtulerunt & soluerunt prioribus creditoribus hypothecariis pro alio, vel vt his solueretur, crediderunt debitori facienti versuram, licet hoc ipso quod soluunt pro alio, vel ei credunt pecuniam soluendi causa, incipiant esse creditores ex causa negotiorum gestorum, vel ex causa mutui: nec enim succedunt in ius pignoris quod illi habuerunt quos dimiserunt, nisi in soluenda pecunia, auctoritate iudicis
D pignus in eos translatum sit, vel in credenda ea pacti sint, vt in eorum ius & locum succederent: quia tunc in priorum ius locumque succedunt, non vt posteriores quidem, qui offerendo, ipso iure succedunt, vt initio dixi, sed ex auctoritate iudicis, vel ex conuentione, vt *l. 1. hoc tit.* quæ ait, non omnimodo, quia sane succedunt vt habeant actionem Paulianam quam illi habuerunt quos sua pecunia dimiserunt ex eorundem quorum est huius tituli & superioris prima lex, Imperatorum Constitutione *l. 10. §. 1. l. nisi, D. quæ in fr. cred.* item vt habeant priuilegium in actionibus personalibus, quod illi habuerunt, *l. 2. D. de cess. bon. l. si ventri §. eorum, D. de reb. auct. iud. poss.* non etiam vt habeant iura hypothecarum, & in eis priuilegia
E temporum quæ illi habuerunt nisi in eos nominatim transcripta sint auctoritate iudicis, vel consensu debitoris, vt docui Obseruat. 18. cap. 40. vnde in *l. 2. huius tituli* Iure successisti, sic interpretor, cessione & translatione pignoris facta auctore iudice, vel consensu debitoris, qui vtique consensisse intelligitur non tantum si nominatim conuenerit vt cuius pecunia creditor dimitteretur, is subiret locum illius; verum etiam si debitor vendiderit rem pignori obligatam, vt ex pretio creditor dimitteretur *l. 3.* quo tamen casu inferioribus creditoribus est ius offerendi emptori, *l. 3. D. de distr. pign.* quia nihil refert debitor rem priori obligatam alij obligauerit, an vendiderit, cum pecu-

nia peruenit ad priorem: nam vtroque casu inferioribus creditoribus ius est offerendi emptori, vel creditori nouo, qui in prioris locum successit.

XVIII. Enarratio.

POsteriores creditores] Qui secundo seu posteriore loco pignus acceperunt.

Ipso iure succedere] In locum prioris creditoris succedere dicitur qui in ius pignoris succedit, *l. 3. D. quæ res pign. vel hypoth.* & locum prioris creditoris subit, *l. creditor 12. § pen. D. qui potior in pign.* in locum prioris substituitur, *l. Claudius 16. eodem.*

Cum creditores non essent] Lex prima accipienda est de extraneo, vt & Basilicon auctores acceperunt. B Quidam accipiunt de creditore chirographario. Non recte. Non est spernenda emendatio quam in Codice suo notauerat Antonius Loisellus V. C. vt pro *iudicatum*, legatur, *indicatum*, scilicet per libellum.

Facienti versuram] Debitor ex sententia Cuiacij versuram facere dicitur, qui pecuniam mutuam sub vsuris ab alio accipit, vt antiquiorem creditorem dimittat; quo genere mutatur creditor, id est, prior absoluitur, & qui pecuniam numerauit, nouus creditor esse incipit. Theophylactus epistola 16. *Postquam fœnore ab aliis acceperis, aliis reddis quod debes.* Vide Cuiacium ad legem primam in fin. D. de vsur. libro 2. Quæstionum Papiniani, Salmasium de vsuris C cap. 1. ad fin. & cap. 17. ad fin. & de modo vsurar. cap. 7. pag. 298. & seqq.

Creditori nouo] Si debitor, versura facta, tertio creditori accepta pecunia idem pignus obligauerit primi creditoris dimittendi gratia, ius secundi non perimitur; sed tertius creditor in locum primi succedit, & secundo ius est offerendi tertio. Cuiac. ad *l. 3. D. de distract. pign.*

XIX. *Si antiquior creditor pignus vendiderit.*

HIc etiam tit. est portio 17. quo ostenditur, multum interesse debitor distrahat pignus, an antiquior potiorque creditor: nam si antiquior creditor D extraneo recte distrahat, id neque debitor, neque inferior creditor, oblata pecunia emptori euincere potest, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 3. D. de distr. pign. l. 1. § si pig. vend. dat. sit.* quia sera oblatio & intempestiua est, & distractio rite facta à creditore potiori, extrema linea pignorum causæ. Dixi, extraneo: nam si secundo creditori pignus distrahat primus, tertio superest ius offendi secundo, *l. 5. §. vlt. & l. seq. D. de distr. pig.* At si debitor pignus vendat, vel quod idem est, in solutum det antiquiori creditori, vel si vendat extraneo, inferioribus creditoribus integrum est ius offerendæ pecuniæ emptori, *l. 1. hoc tit.* quod iam iamque dixi titulo superiore.

XIX. Enarratio. E

AT si debitor pignus vendat] Auctores Basilic. legerunt in *l. 1. ... um antiquiori debitor ipse priori &c.* ἐὰν δὲ ὁ χρεώστης αὐτὸς &c. quod etsi leuiusculum sit, non tamen spernendum est.

XX. S*i communis res pignori data sit.*

VT rei alienæ inuito domino pignus non contrahi docuit tit. 15. ita rei communis pro parte collegæ non consentientis nullum pignus contrahi docet hoc tit. quia ea pars aliena res est: & nemo ex sociis A plus parte sua alienare, aut pignerare potest.

XX. Enarratio.

PLus parte sua alienare] Si socius supra partem suam alienauerit, aut pignerauerit, satis illicita alienatio est, satisque illicitum pignus. Recte heic notat, pignus in parte indiuisa constitutum, etiam post diuisionem factam in eodem statu permanere. Vide recitat. Cuiacij.

XXI. *De prætorio pignore & vt in actionibus etiam debitorum missio prætorii pignoris procedat.*

REgula proposita tit. 17. non tantum in eo pignore locum habet quod ex contractu, vel ex pacto formam & originem capit, sed etiam in prætorio pignore, de quo est hic tit. maxime si non sint eiusdem tituli creditores, vt *l. 2. & 3. eod. tit.* Et actio hypothecaria pertinet etiam ad prætorium pignus ex *l. 2. huius tit.* quibus rationibus apparet ab hoc tractatu, qui est potissimum de actione hypothecaria, non esse alienam inspectionem de prætorio pignore, licet iam de eo nonnihil actum sit superiore libro tit. 72. nam prætorium pignus est quod missio in possessionem rerum omnium, vel vnius rei debitoris (vt *d. l. 2. tit. 17.*) quæ fit ex edicto, conciliat atque constituit, prætore specialiter decernente creditorem cui non soluitur, non respondetur, non cauetur mitti in possessionem bonorum, vt pignus habeat, quo sibi seruet creditum. & hoc verbum missionis quod est in hac rubrica, & *l. 2.* demonstrat satis, & *l. misso, D. pro emp.* Denique prætorium pignus est quod non à debitore, sed à prætore ex edicto creditori datur, & decernitur, vt ei in tuto sit creditum, misso creditore in possessionem bonorum, vel quasi possessionem: nam & Iustin. in *l. 1.* constituit prætorium pignus consistere in nominibus posse, prætore scilicet iubente vt & actiones debitoris creditor pro pignore habeat & persequatur, quod ante Iustinianum non obtinuit: nec enim missus in possessionem omnium bonorum occupabat etiam nomina, nec nisi excussis rebus corporalibus, *l. si nullæ, D. vt in poss. leg.* At ex Constitutione Iustiniana recte missio fit statim ab initio etiam in vniuersa nomina debitoris. Quod item constituit *l. 2.* vt si creditor amiserit possessionem, in quam rei seruandæ causa iure prætorio missus erat, eam persequi & recuperare possit vtili actione hypothecaria, hoc quoque videtur olim non obtinuisse: nam qui mittitur in possessionem, custos apponitur rebus debitoris sui commodi & securitatis causa, & in eo custode diligentia exigitur, quam si non præstiterit, sibi imputare debet qui non seruauit pignus prætorium quod impetrauerat.

XXI. Enarratio.

QVod missio in possessionem] Vide Obseruat. lib. v. 30.

Qui non seruauit pignus prætorium] Sibi quidem imputare deberet; sed humanius est vt possessionem amissam vtili actione hypothecaria recuperare possit, *l. vlt. h. t.* vt est in Basil. εἰ καὶ ὤφειλε ζημιοῦσθαι εἰ καὶ ἀμελήσοι. Licet enim diligentiam non præstiterit, non debet inde damnum pati. sua ei negligentia non nocet, noua humanitatis ratione.

XXII.

XXII. *Si in causa iudicati pignus factum sit.*

SEquitur in hoc titulo aliud genus pignoris, ad quod pertinet etiam regula tit. 17: *l. si & iure, D. eod. tit.* & actio quoque hypothecaria, vt opinor. Id vero est pignus quod in causam iudicati ex bonis condemnati capit executor rei iudicatę, iussu & auctoritate eius qui hoc præcipere potest, i. magistratus qui iudicem dedit, non iudicis dati qui rem iudicauit. Prætorium datur, hoc capitur; prætorium occupat creditor, hoc executor siue apparitor magistratus, *l. 2. hoc tit. l. si plus, D. de euict.* prætorium ex edicto iure ordinario constituitur, hoc extra ordinem, *l. si pignora, D. eod.* prætorium in rem constituitur, hoc in personam, i. respectu personæ eius secundum quem iudicatum est, *d. l. si & iure.* prætorium datur etiam aduersus debitorem non iudicatum, hoc vero capitur tantum ex bonis iudicati. Vtraque tamen via exequi licet iudicatum, vel eo qui vicit misso in possessionem bonorum iudicati seruandi causa, *l. 2. & 3. tit. 17.* vel extra ordinem ablatis & publice distractis pignoribus per apparitorem, non per creditorem, & censu mobili primum, deinde immobili, tum nominibus ex Constitutione Antonini, qui ordo non seruatur in prætorio pignore.

XXII. ENARRATIO.

ACtio quoque hypothecaria] Si possessio eius fortuito casu amissa sit, vt tit. § prox.

Hoc capitur] Et ideo in *l. 1.* recte à libris vet. Menagij & Brodæi abest verbum *datas*.

Et censu mobili] Locum profert in recitat. ex Plauti Menæchm. Act. 3. Sc. 1. *Census capiant illico*, id est, pignora, vt Adrianus Turnebus docere occupauerat.

XXIII. *Si pignus pignori datum sit.*

CReditor pignus pignori obligare potest, quod Græce est μεταενεχυράζειν, & plerumque id agitur vt qui pecuniam crediturus est, pignus accipiat, quo alij dato pecuniam sumat & credat ei qui dare pignus præuertit. pignoris autem secunda obligatio tamdiu durat, quandiu prima. & secundus creditor, quamdiu ea durat, non tantum retentionem pignoris & actionem hypothecariam habet, sed etiam ius distrahendi, sicut primus; nec distractione perfecta, integrum debitori est eam rescindere, oblata pecunia, *l. 1. hoc tit. l. 2. tit. 19. l. 8. § de dist. pign.*

XXIII. ENARRATIO.

QVod Græce est μετενεχυράζειν] In Basilicis hoc tit. scribit Salmasius de modo vsurarum capite 14. sub initium, ἀντιβαστάζειν dici, qui rem iam alteri oppigneratam iterum alij pignori dat. Omnino male, vt dicam tit. 34. libri 9.

L. 1. hoc titulo] Cuiacius in recitat. in *d. l. 1.* legendum putat, *post soluta pecunia*, & ita legitur in veteri Menagij, & paulo ante: *& non ex soluta a domino pecunia cred. fit.*

XXIV. *De partu pignoris & omni causa.*

AIt, omni causa, i. omni alia causa præter partum, veluti operis, aut mercedibus operarum, quia de seruis tantum pigneratis in hoc titulo agitur. Ceterarum rerum causæ sunt fructus, fœtus primi & se-

A cundi, pensiones, quia vi ipsa rebus inesse videntur. Et de operis serui pignerati hoc est proditum *l. 2.* creditorem, si eas perceperit, aut percipere potuerit, quia sunt in fructu serui, imputare in vsuras primum, deinde in sortem, vt *l. 1. 2. 3. & vlt. § de pig. act. l. 9 § de pig. l. 1. § de distr. pig.* Partum autem non imputat, quia non est in fructu; & tamen sicut fructus fundi pignerati tacite pignori esse creduntur, qui à debitore vel eius herede percipiuntur, *l. 3. § tit. 14.* ita & partus ancillæ qui editi sunt apud debitorem vel heredem eius, *l. 1. hoc tit. l. fideiussor tit. 6. l. Paulus §. 1. D. de pig.* Nec obstat quod Paulus scribit *II. Sent. tit. V.* quoniam intelligendum est de fœtu vel partu edito ante pignoris obligationem, vel etiam de partu edito post pignoris obligationem apud alium quam debito-

B rem vel heredem eius, vel creditorem, veluti apud emptorem ancillæ, cui eam debitor vendidit sine consensu creditoris, *d. l. Paulus §. 1.* Cui rursus si opponatur *l. si conuenerit §. si fundus, D. de pig. act. & l. 1. D. de Salu. interd.* dicam partum ancillæ pigneratæ editum apud emptorem ancillæ propriè non venire in pignoris obligationem iure taciti pignoris, quia nunquam fuit in bonis debitoris, licet apud eum conceptus sit, ob id ipsum, quia non est antequam in lucem edatur; sed tamen in actionem hypothecariam, qua creditor persequitur rem pignori obligatam venire etiam fœtus eius rei, & fructus, & partus, vel iure expressi pignoris si extent, vt indicat *l. 1. §. cum prædium, D. de pig* vel arbitrio iudicis tanquam tacite obliga-

C tos si etiam extent, & res principalis creditori adimplendo non sufficiat, *l. si fundus § in vindicatione, in fin. D. eod.* hoc colore, quia licet in bonis debitoris nunquam fuerint, tamen res ex qua orti sunt, in bonis debitoris fuit tempore contractæ obligationis: consumptos autem non venire, *d. §. cum prædium:* quia consumptio bonæ fidei emptor absoluit, & consummat adquisitionem fructuum, vel quasi fructuum, qui nunquam venditoris fuerunt, vt nec iure hypothecæ, vel arbitrio iudicis ab eo auocari possint. & ita supradictæ leges quæ opponuntur distinctioni *l. Paulus*, accipiendæ sunt, vt etiam post venditionem ancillæ pigneratæ editus partus veniat in

D actionem Seruianam, vel interdictum Saluianum si extet & ancilla non sufficiat, non directo iure pignoris, de quo nihil conuenit, sed arbitrio iudicis. Omitte distinctionem Doctorum quis seuerit fructus, vel apud quem ancilla conceperit, quam iuris auctores omiserunt.

XXIV. ENARRATIO.

FOetus primi & secundi] Fœtus secundi sunt fœtus fœtuum, ἡ γονὴ τῆς γονῆς, Græci ad *l. 8. D. de vsur.* τὸ παρὸν πρᾶγμα, ἤγουν ἡ causa πάντα περιέχει ὅσα εἰσὶ παρὰ τὸν καρπὸν, οἷον τοκετὸν γονὴν γονῆς. *Causa heic complectitur omnia, quæ in fructu non sunt, vt partum, fœtus fœtuum.*

E Distinctionem Doctorum] De qua Azo in Summa, tit. de pignor. num. 14.

XXV. *De remissione pignoris.*

EX hoc titulo intelligimus, pacto nudo vel expresso vel tacito pignoris obligationem perimi, non quidem ipso iure, sed per exceptionem pacti, vel doli mali, vt *l. 2.* secundum quam interpretanda etiam est *l. maior, § de pign.* vt ergo nudo pacto pignus contrahitur, ita dissoluitur. Et tacitum pactum interuenisse videtur, si sciente & tacente creditore, seruus pigneratus manumissus, & in libertate moratus sit, *l. 1.*

vel si à fisco sub hasta res pignerata vænierit, sciente & tacente priore conditore, *l. 8.* si ab alio, non sufficit taciturnitas creditorum; sed necesse est vt consentiant & pignus remittant, *l. 2. & 4.* nisi libello publice proposito admoniti fuerint faciendæ auctioni vt adessent, & adfuerint, nec contradixerint, *l. 6.* Semel autem remissum pignus non restituitur nisi nouo pacto, *l. 4.*

XXV. ENARRATIO.

ITa dissoluitur] *d. l. 2.*

Si sciente & tacente] εἰδότος ϰ̀ μὴ ἀντιλέγοντος: *sciente & non contradicente*. Basilica. in *d. l. 1.* simpliciter, *sciente*. Per contrarium in *l. 8. creditores silentio creditorum* id est, siluerunt & tacuerunt.

Necesse est, vt consentiant] Nominatim.

Nec contradixerint] ὁ διϰάζλυον, vt in Basilicis. Diocletianus & Maximianus dixerant, *ius suum exercuisse non*... Creditores programmate admoniti si præsentes fuerint nec contradixerint, tacite videntur ius suum pignoris remisisse. In *d. l. 6.* legendum ex libris vett. remisisse, vt est in *l. si hypothecas 8.* Auctores Basilic. in vtraque lege interpretantur, amisisse.

Nisi nouo pacto] Repetito consensu pignus renouatur.

XXVI. *Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri.*

NOn tantum remissione pignus perimitur, vt docuit titulo superiore, sed etiam, vt hic docet, nouata debiti obligatione: vt si creditor quod sibi Titius debet sub pignore certo, animo nouandæ obligationis dari stipuletur à Gaio, non repetito eodem pignore. Repeti potuit consentiente Titio, vel, vt ponit Constitutio huius tit. Gaio dominium eius adepto. Repetito autem eodem pignore, etiamsi creditor aduersus Gaium, vel intercessorem eius agat personali actione ex stipulatu, cúmque condemnet, pignus non perimitur, hoc est, nouatione necessaria non perimitur, sed voluntaria; quia facta nouatione voluntaria debitor, qui pignus dedit, liberatur, facta necessaria idem debitor obligatus manet, & mutatur actio, non debitor. & hæc differentia inter nouationem necessariam & voluntariam proponitur initio huius Constitutionis, & pars eius quæ est de nouatione necessaria, repetitur in *l. 8. §. de pign.* & idem è contrario in *l. 8. & 25 §. de fideiuss.* vt si actum sit hypothecaria, non ideo reus aut intercessor liberetur. Tum id proponitur quod solum habet rubrica quasi præcipuum caput Constitutionis, cum qui pignus accepit ex causa certæ pecuniæ creditæ, etiam id retinere posse, opposita exceptione doli ex causa alterius pecuniæ creditæ sine pignore nudo chirographo, quæ chirographaria dicitur, licet eius nomine pignus acceptum non sit. Denique ob hypothecariam pecuniam, creditori & retentionem competere, & persecutionem pignoris, ob chirographariam retentionem, non persecutionem: & soluta omni pecunia hypothecaria, debitorem agentem pigneratitia actione, repelli per exceptionem doli mali, nisi etiam soluat pecuniam chirographariam. Debitorem, inquam: nam secundus creditor non repellitur, si primo offerat hypothecariam, non etiam chirographariam. Satis enim est si ei offerat hypothecariam vt sibi pignus confirmet, & in locum eius subeat, ac cum effectu ab eo pignus vindicet, & hæc est sententia huius Constitutionis. Singulari Constitutioni dedit singularem titulum. Namque similis alia Constitutio vel iuris auctoritas vix vlla reperitur. Et ratio eius hæc esse videtur, quod improbe faciat debitor qui id tantum æs alienum dissoluit quod sub pignore debet, quia hoc facere videtur non tam sua sponte & fide bona, quam coactus vinculo & nexu pignoris quo forsitan indiget, plane hoc ipso demonstrans se vix vnquam id exoluturum quod sine pignore debet quæ improba mens merito coercetur retento pignore etiam ob æs alienum chirographarium, tametsi propter id obligatum non sit. Et longe alia est ratio secundi creditoris, qui vltro primo creditori offert quod ei ipse nõ debet, & extranei cuiuslibet qui vltro offert creditori pro alio quod ipse non debet, vt *l. mulier. D. qui pot. in pig.* & primi creditoris qui vltro offert secundo: Nam & primum secundo offert quod Accurs. notauit in *l. 1. §. eod.* verissimum esse probat Paulus 2. *Sent. tit. 13.* Aliã quoque esse ratione fideiussoris qui soluit quod alius principaliter debet, recte, vt opinor, sentit Accursius *l. 2. §. de fideiuss.* De *l. solutum §. si in sortem, D. de pign. act.* quæ pugnat cũ hac Const. scripsi Obs. v. xv. xix.

XXVI. ENARRATIO.

ADuersus Gaium] Qui nouam obligationem suscepit, qui expromisit, pignoris nomine obligatur, si eo consentiente, pignus repetitum sit. Basilica: τῇ μεταθέσει ἀπολύεται τὸ ἐνέχυρον, εἰ μὴ παρεμβάλλων ἑαυτὸν ἔνοχος γένηται ἐπὶ τῷ ἐνεχύρῳ: *N. si is qui nouam obligationem suscepit, pignoris nomine obligatus sit*, & in eius persona pignus repetitum sit. Tertullianus de idololatria cap. 23. *Pecuniam mutuantes sub pignoribus.*

Eamque condemnet] Per iudicem.

Quæ chirographaria dicitur] Græce, ἀνυποθήκαιον χρέος: *pecunia credita sine pignore.*

Vt sibi pignus confirmet] *L. 1 §. qui potior. in pign.*

Obseruat. 5.] Capite 27.

xv.] Capite 22.

xix.] Capite 26.

XXVII. *De distractione pignorum.*

V. tit. 5. lib. 50. ff.

PIgnus non tantum remissione, aut nouatione voluntaria perimitur, sed etiam distractione recte facta à creditore, cui pignus iure obligatum est, vel herede eius. Hæc enim cessante solutione est extrema linea & nouissima pignorum meta, adeo vt à creditore iure distractis pignoribus nullus supersit, qui directa in rem actione, vel quasi Seruiana, emptori eas res euincere, aut de superfluo pretij cum eo agere possit. A creditore, inquam: nam à debitore facta venditio non perimit pignoris causam, nisi fiat creditore cõsentiente & remittente pignus. Et à creditore facta ideo perimit, quia pro solutione cedit, quatenus ex pretio creditori satisfit in totum, vel ex parte, salua debitori actione de superfluo, & creditori de residuo, nisi aliud specialiter conuenerit. & hoc distat solutio sortis à distractione pignoris: Nam soluta parte sortis, pignus nulla ex parte liberatur, quia non omnis sors peruenit ad creditorem; redacta parte sortis ex venditione pigneris, pignus in totum perimitur, quia omne pretium pignoris peruenit ad creditorem; sed quia non omnis etiam sors, creditori, vt dixi, salua est residui petitio. Ergo distractionis rei pigneratæ, quam fecit creditor effectus hic est vt pignus perimat, & ius offerendæ pecuniæ, & eius dominium optima lege transferat ad emptorem, secuta traditione: alioquin ius suum creditor vendit, i. persecutionem pignoris, non rem, *l. pen. D. eod. l. emptori, D. de her. vel act. vend.* In vẽditione exigitur vt fiat ab eo cui pignus iure obligatũ, necdum finitum sit solutione, aut veluti solutione, vel alio modo, & cui sit ius distrahendi, puta à potiori credito-

re, & ex pacto, vel citra pactum ex trina denunciatione, & vt fiat auctore iudice publice, solemniter, sub hasta, quæ ex re proprie distractio dicitur; quia si plures res oppigneratæ fuerint, vel si generalis fuerit hypotheca, plerumque, vt M. Tullius ait in Quintiana, *reliquiæ vitæ debitoris lacerantur & distrahuntur in personas varias.* Itaque necesse est antequam auctio fiat, eam in celeberrimis locis ciuitatis proscribi atque proponi, vt cuique liberum sit ad eum accedere, & siue ex pacto creditori distrahere non liceat, ante omnia ter denuntiari debitori vt pignus reluat, siue ex pacto, etiam semel absenti: Nam præsens quod publice proscriptum est, ignorare non potest, & quando copia est testium, testato, *l. 4. hoc titulo*, vbi dicere pro condicere, i. denuntiare. Et in omni hoc negotio bona fide versari creditor debet. Sibi rem vel negotium gerere in hoc titulo dupliciter accipitur. In *l. 4.* pro suum negotium gerere sui crediti seruandi causa, vt *l. pen. D. de pign. act.* In l. 30. pro sibi emere, quod neque per se, neque per mediam personam creditor potest, quia à se ipso emeret, ab officiali potest, *l. 2. §. si in cau. iud.* & à debitore, & & ab emptore, i. ab eo, cui ipse pignus bona fide distraxerit, non à se ipso. Et si à seipso, id debitor quandoque luere potest, quia ea venditio pignus non perimit.

XXVII. ENARRATIO.

NIsi fiat creditore consent.] *L. 2. §. tit. 25.*

Et ex pacto] Vide recitat. in qua pro *ex facto*, legit *ex pacto*, in *l. pen. D. de pignerat. act.* & ad dictam *l. pen.* libro 3. Respons. Papin.

Sub hasta] S. Ambrosius in libro de Tobia cap. 11. *Agitat hastas, feralem instituit de singulorum exuuiis auctionem.*

Testato] διαμαρτυρεῖσθαι αὐτόν: *testato ei denuntiare.* Basil.

Condicere] Condicere, est denuntiare, §. *appellamus 15. Instit. de action.* Glossarium in παραγγελία, *denuntiatio, condictio, &c.*

XXVIII. *Debitorem venditionem pignorum impedire non posse.*

ESt etiam hic titulus de distractione pignorum, & docet contra obnuntiationem, vel prohibitionem debitoris non soluentis omnem pecuniam, factam distractionem ratam esse, nec malæ fidei emptorem esse eum qui non ignarus obnuntiationis, vel prohibitionis à debitore factæ testamento, aut inter viuos, accessit ad eorum emptionem. Testamento, vt si cum prædia quædam oppignerasset, testamento cauerit, ne qua prædia à se, i. extra nomen suum venderentur, adiecta pœna, vt quæ venderentur, redigerentur in fiscum, vt *l. pater §. fundum, de leg. 3. & l. 1. hoc titulo.* Hæc enim prohibitio ius creditoris non lædit, *l. filiusf. §. Diui 2. de leg. 1.* nec rem litigiosam facit, *l. 1. ℐ. de litig.* quia nuda prohibitio est nullam habens admistam controuersiam proprietatis, vel obligationis, nec vllam fisco aduersus emptorem, aut venditorem actionem parat.

XXVIII. ENARRATIO.

COntra obnuntiationem] Obnuntiatio, est denuntiatio prohibitoria. Vide Donat. in Adelp. Terent. Act. 4. Sc. 2. Suetonius Iulij cap. 20. *Per edicta obnuntiaret.*

XXIX. *Si vendito pignore agatur.*

ESt etiam hic titulus de distractione pignorum, & pertinet ad id proprie quod in illo habuimus, *l. 4. 7. 9. 10.* Creditorem in distrahendis pignoribus sinceriter & bona fide debere versari. Ac summa eius hæc est. Aut iure fit venditio pignoris, aut non. Iure fit, etiamsi fiat dolo malo, puta minore pretio in fraudem debitoris, non dolo dante causam contractui, modo solemnia iuris non obseruentur; vel is vendat, cui ius vendendi non est, & hoc casu in arbitrio est debitoris, vt vel rem vindicet ab emptore iure ordinario, vt dominus: & non reddito igitur pretio, quod nec in rem eius versum videri potest, quod id mox emptor à venditore repetiturus sit, *l. si super re ... ℐ. de euict.* Vel vt agat oblato debito in creditorem pigneratitia actione in id quod interest, in quo continetur iustum pretium rei venditæ, *l. 2. hoc titulo.* Quod si iure facta venditio sit, sed dolo malo, puta re addicta minore pretio, creditor debitori offerenti debitum tenetur pigneratitia actione in id quod interest, non emptor, *l. 4. & 7. §. l. ... D. de pign.* quamuis & ipse emptor in eo negotio mala fide versatus sit, præterquam vno casu, si creditor soluendo non sit, quo in emptorem malæ fidei debitori restituitur actio in rem, rescissa venditione, & re euicta emptori cum fructibus, eidemque vicissim reddito pretio cum vsuris, *l. 1. & 3.* Prius excutitur creditor, ne temere conuellatur fides hastæ, auctionisque publicæ. Et emptori malæ fidei redditur pretium, non quod versum sit in rem debitoris, quia non videtur versum in rem eius quod eum reddere oportet, sed quia domino ex iusta emptione rem debitor auellit per restitutionem in integrum, quæ debet esse reciproca.

XXIX. ENARRATIO.

MInore pretio] *L. 3. hoc titulo.*

Qui ius vendendi hab.] *L. 1.*

Non obseruentur] *L. 4.*

Vt dominus] *L. 2.*

Et non reddito igitur pretio] Azo putabat debitorem doli mali exceptione summoueri posse, si pretium non reddat, *l. emptor 65. D. de rei vind.* vide recit. ad hunc tit.

Nec in rem eius] In rem debitoris.

Quod si iure facta vend. sit] Nota hoc casu venditionem pignoris iure fieri, licet creditor dolo fecerit. Iure factam venditionem, sed, mala fide id est, viliore pretio sentit Azo in Summa. Alij negant.

XXX. *De luitione pignoris.*

HIc etiam titulus pertinet ad distractiones pignorum: Nam ex eo intelligimus, non impediri distractionem pignorum, nisi debitor luat pignus in solidum, soluta omni pecunia, & idem in *l. 1.* proponitur, quod *l. 16. §. de distr. pign.* quæ species etiam aptanda est ad *l. 2.* vt iam olim memini me docere in Obseruationibus. quamquam & aliis casibus non inficier summota personali actione, durare hypothecariam. vt si creditor non merito causæ, sed vitio & culpa sua principalem litem amiserit, forte quia male instituit, vel quia plus petiit, vel quia iudicio non adfuit, vt *l. si Stichum §. pen. D. de sol. l. ... D. si seru. vind. l. qui occidit §. 1. ad leg. Aquil. l. ... seruum quem. D. de pign.* Nam in causa hypothecariæ nullum simile vitium arguitur. Itemque si creditor debitori, vel contra heres extiterit, quia confusio tan-

cum sit personarum, & pignora hærent in rebus, non A
in personis. Itemque certis casibus sublata actione personali silentio tricennij, quia naturalis obligatio manet. At hic titulus, quamvis, vt dixi, possit accommodari ad distractionem pignorum, tamen est potissimum de luitione eorum quæ fit ante, non post distractionem, vel post addictionem beneficio principis creditori factam intra constitutum tempus, monetque eam esse indiuiduam, & luere, quod verbum est duodecim tab. pro quo etiam dixerunt reluere, & repignerare non solum esse soluere pecuniam, sed etiam obsignare & deponere, vel pignus creditori dare in solutum, vel vendere eidem pretio compensato cum debito & superfluo, residuóve reddito. Et luitionem parere debitori actionem pigneratitiam, quæ B
de pignore reciperando proponitur.

XXX. Enarratio.

IN Obseruationibus] Libro quinto capite 32.

Silentio tricennij] Durare hypothecariam notat Azo in Summa.

Et luere] Glossæ: *ἀπολυτρόω, persoluo, luo.* Quintus Curtius 10. *Ni as alienum luissem.* Seruius Honoratus ad XI. Æneid. *Luere enim dicitur qui pecuniam soluit.*

Dixerunt reluere] Festus Pompeius: *Reluere, repignerare.* Cæcilius: *Vt aurum & vestem, quod matris fuit, Reluat quod viua ipsi opposuit pigneri.*

XXXI. *Si vnus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem suam debiti soluerit, vel acceperit.*

QVod habuimus titulo superiore, *& l. 16. §. de dist. pign.* id etiam hoc tit. proponitur *l. 2.* nec superuacuo, sed vt cum pluribus heredibus debitoris comparentur plures heredes creditoris, & quemadmodum vno ex heredibus creditoris soluente pro portione hereditaria, quod ad partem eius attinet actio personalis tollitur, non etiam hypothecaria, ita ostendatur vno ex heredibus creditoris accipiente pro portione sua quod quis defuncto debuit, pro ea parte extingui actionem personalem, hypothecariam autem nulla ex parte intercidere. Obligatio personalis diuiditur ex duodecim tabul. hypothecaria est indiuidua.

XXXI. Enarratio.

NOn etiam hypothecaria] Quia pignus totum est obligatum pro toto debito, & totum pignus pro qualibet parte debiti, vt scribit Fulgos. hoc loco.

Diuiditur ex duodecim tabulis] *L. pacto 26. §. de pact. l. ea quæ 6. C. famil. ercisc. l. vlt. C. de heredit. acti on. l. 1. hoc tit.*

Hypothecaria est indiuidua] Indiuidua est pignoris causa. *l. rem hereditariam 65. D. de euictio.*

XXXII. *Si pignoris conuentionem numeratio secuta non sit.*

VT cautioni creditæ pecuniæ, ita cautioni vel dationi pignoris intra biennium obstare exceptionem, vel replicationem non numeratæ pecuniæ. Nam etsi soluta obligatione personali, non semper soluatur hypothecaria, vt duo superiores tituli proximi demonstrarunt; vbi tamen non consistit, sed excluditur personalis exceptione illa, & eadem etiam hypothecaria excluditur, vel replicatione: vt si is qui rem pignori dedit spe futuræ numerationis, quæ frustra fuerit, eam rem suam esse vindicet ab eo cui dedit, vt *l. 1.* vel aduersus eum agat pigneratitia, vt *l. solutum §. 1. D. de pign. act.* & opponitur hæc exceptio, si non ea res mihi pignori data, nec dum pecunia soluta est. Hanc enim ecxeptionem excludet replicatio doli mali, vel non numeratæ pecuniæ, quæ in reum transferet onus probandæ numerationis, & in *l. 1.* intentio, i. exceptio. Quem locum sic docte Basilica interpretantur secundum veteres formulas exceptionum, *οὐκ ἀντίκειται παραγραφὴ ἡ λέγουσα, ἀλλὰ εἰ μὴ δέδωκας τὸ χρέος.*

XXXII. Enarratio.

B INtentio, id est, exceptio] Sic Basilica in *l. 1. §. de non num. pec. μὴ ἀντικειμένης αὐτῷ τῆς ὑποθηκαρίας: nec exceptio dati pignoris ei opponetur,* pro his verbis *d. legis 1. nam intentio dati pignoris, &c.*

Οὐκ ἀντικειμένης] Non opponitur exceptio ita concepta: At si non dedisti pecuniam. Libro 25. Basil. tit. 7. cap. 55.

XXXIII. *De iure dominij impetrando.*

CReditor qui pignus iure suo distrahit, de quo conuenit inter eum & debitorem, id sibi addicere non potest, *l. 10. §. de dist. pign.* sed decursis proscriptionum & hastarum solemnibus, si non inueniat
C emptorem, id ei postulanti à principe addici potest, *l. eleganter in pr. D. de pign. act. l. si is qui in alien. § vlt. D. de adq. rer. dom. l. debitor, D. ad Treb.* quod fit etiam in pignore capto ex causa iudicati, *l. vlt. §. Si in causa iud.* & vt opinor, etiam in prætorio. Solus princeps hoc tribuere potest, si specialis fuerit hypotheca, ex generali nunquam addicit omnia bona, sed pro modo debiti, *l. 1.* Verum qui hoc impetrauit à principe, recessisse ab eo videtur, si postea vsuras creditæ pecuniæ, vt solebat, pergat à debitoribus exigere, *l. 2.* nec rursus variare potest, & ad beneficium principis reuerti, quia iam variauit semel, *l. pen. D. de leg. com.* Post addictum autem dominium, luendo pignori adhuc olim dabatur annus debitori, hodie datur biennium ex Constit. Iustiniani, & ex eadem
D non addicitur ante biennium post condemnationem, vel denuntiationem debitoris, videlicet si de distrahendo pignore nihil conuenerit. Nam quod conuenerit in primis tuendum est, siue quo tempore væniret pignus conuenerit, siue quo pretio, qua lege, quo loco, *l. 5. D. de pig. act. l. 3. hoc tit.*

XXXIII. Enarratio.

LEge eleganter in princ.] Vide Obseru. 26. 22.

Si specialis fuerit hypoth.] Creditor exprimere debet *εἰ περὶ ἰδικοῦ λόγου αἰτεῖ*, Basilica. *an speciale pignus sit, quod iure dominij possidere postulat.*

E XXXIV. *De pactis pignorum & de lege commissoria in pignoribus rescindenda.*

IN hoc titulo agitur de pactis iustis vel iniustis aliquot, quæ in pignoribus contrahendis fieri solent. Iustum est, si debitor paciscatur vt pecunia ad diem non soluta, pignus cedat creditori. Quo hoc actum *l. 1.* interpretatur, vt creditor suo iure distrahat, non etiam vt habeat emptionis iure, quod tamen iure agi posset, & hoc modo liberaretur debitor, *l. 3. §. de luit. pig.* qui cessione pignoris non liberatur, *l. 1. §. de pign.* Iustum etiam est si conuenerit, vt pignus quod dedi euictionis nomine emptori, cui quis faciebat contro-

uersiam rei quam ei vendideram, re iudicata secundū emptorem mihi restituatur, nec teneatur in omnem euictionis causam, *l. 2.* At iusta non est lex cōmissoria, puta si conuenerit vt ad diem pecunia non soluta, creditor pignus sibi habeat, quæ fiducia dicitur, quia huic sæpe inest fraus intolerabilis maxime, vt fit pro ære modico debitore opponente pretiosa monilia, *l. 3.* & tamen iusta est conuentio, si conuenerit vt quod ex venditione pignoris redigeret creditor, id omne sibi haberet, *l. vlt. §. de dist. pign.* propter incertum euentum venditionis, quam recte sortem hastariam vocat *l. pen. Cod. Th. de præd. nau.* sicut è contrario, vt si minimum redegerit, eo sit contentus in crediti vicem, *l. à Diuo §. si pignora, D. de re iud.*

B

XXXIV. Enarratio.

VT id creditor suo iure distrahat] Auctores Basilic. videntur legisse in *d. l. 1.* cessurum creditori hypothecam. ἐὰν συμφωνήσῃ τις πρὸς τὸν δανειστὴν, ὥστε εἰ καταβάλῃ αὐτῷ τὸ χρέος, παραχωρεῖται ὑποθήκας, οὐ δοκεῖ πωλεῖν αὐτῷ, ἀλλὰ τὸ κοινὸν πάντων δίκαιον διδόναι αὐτῷ τουτέστι τὸ ἐξεῖναι πωλεῖν αὐτῷ. *Si quis cum creditore pactus sit, vt pecunia ad diem certam non soluta, pignoribus cedat creditori, non videtur ipsi pignus vendere, sed commune ius ipsi concedere, id est, facultatem distrahendi pignoris.* Sententia dictæ legis hæc est: eo pacto venditionem pignoris contractam non esse, sed id tantum comprehendi, quod iure suo creditor pignore contracto habiturus esset: id est, vt ei pignus distrahere liceat, sicut creditoribus licet, non exsoluta pecunia. Hæc lex pacti interpretationem continet. In Menagij Codice ita legitur: se cessurum creditoribus, hypothecæ venditionem non contraxit. Quod licet eodem recidat, magis tamen placet, vt legatur, *hypotheca*: maxime quod ea lectio Basilicῶν auctoritate confirmetur. Pactum illud iustum est, vt debito non soluto intra certum tempus, debitor pignus creditori cedat: nam ad ius commune pertinet, non ad legem commissoriam, quæ improbata est, & ita Fulgosius.

Quæ fiducia dicitur, Paul. *Sent. l. II. t. 13.*

XXXV. *De exceptionibus siue præscriptionibus.*

V. lib. 4. Inst. tit. 13. & 14. & c. 1. & seq. l. 44. D.

PRoposit[i]s variis negot[i]is & actionibus ciuilibus, priusquam dicat de criminalibus, quibus reseruat librum sequentem, dicere instituit de exceptionibus, quibus actiones ciuiles excludi solent, & de generali actione ex stipulatu, quæ omnibus aliis subseruire solet, deque aliis actionibus ciuilib[u]s, quas superiores libri non habuerunt, vt, profligato absolutoque omni tractatu rerum ciuilium, expeditior veniat ad criminales libro sequenti. Exceptio est intentio rei opposita intentioni actoris. Vel, defensio iusta, quæ obiicitur actioni: Defensio iuris, quæ eludit, elidit, excludit actionem: Actio est telum. Exceptio clipeum. Exceptio aries, quo actio infringitur. M. Tull. in Top. *Aries ille subijcitur in vestris actionibus. si telum manu fugit:* Qua exceptione actio legis Aquiliæ inefficax constituitur. Et subiici dicitur actioni exceptio, quod vtraque simul atque coniunctim à prætore detur, quodque actioni vno tenore & contextu addatur exceptio, *l. 2. l. §. quib. ex cau. ma.* hoc fere modo, L. Titius iudex esto, Si paret G. Seium L. Titio ex causa crediti C dare oportere, nisi de non petenda ea pecunia inter se pepigerint, G. Seium L. Titio iudex condemna. qua de causa in *l.*

A *exceptio, D. de excep.* recte exceptio definitur esse conditio insita, scilicet in actione, vt & replicatio in exceptione, *l. 6. hoc tit.* & recte Cornificius: *In priuata actione prætoriæ exceptiones sunt.* & M. Tullius: *Is qui agit iudicium purum postulat. Ille qui cum agitur exceptionem addi ait oportere.* Nulla autem est differentia inter exceptionem & præscriptionem. Vtraque appellatio idem potest, & coniunctio. Siue, in hac rubrica connexio est vocum idem significantium. Cetera quæ sunt præcipua in Constitutionibus huius tit. aliis locis exposuimus.

XXXV. Enarratio.

DEfensio iuris quæ eludit] Vt apud Græcos παρεγγραφὴ ἀπὸ τοῦ παραγράφειν καὶ ἐκβάλλειν τὸν ἀγῶνα, vt ait Syrianus in Hermogenem.

Exceptio clypeum] Neutraliter. Vide Sosipatrum Charisium libro 1. Grammaticæ.

Actio legis Aquiliæ] Vide quæ diximus ad §. 3. *Instit. de leg. Aquil.*

Vno tenore & cont.] Vide ad tit. *de exception. Instit.*

Et recte Cornificius] 1. Rhetoricorum ad Herennium.

Inter exceptionem & præscript.] Vide ad *d. tit. de except.*

Marcus Tullius] 1. de inuentione.

C

XXXVI. *De litigiosis.*

Vide tit. 6. eodem libro.

HIc titulus est de exceptione litigiosi. Et litigiosi appellatione non res tantum continetur mobilis vel immobilis de cuius proprietate is, qui eam in alium transfert, litem habet cum alio, vt definit *Nou. 112.* Sed etiam nomine debitoris, de quo his est & actio in iudicium deducta, siue chirographum ambiguum, vt loquitur *l. 3.* Et licet ipso iure teneat venditio, vel pigneratio, vel donatio, vel quæ alia alienatio rei, aut cautionis litigiosæ, [l.] 7 [§.] [.]s *D.*

D *de rei vind.* tamen ad irritum constituitur, & proinde ac si non interuenisset, re eodem loco restituta quo fuit ante, per eosdem lis peragitur per quos inchoata fuit, *l. 2. & vlt. hoc tit.* & emptor, vel donatarius, vel creditor, si rem persequatur, repellitur exceptione litigiosi, *l. 1. §. 1. D. eod. l. 1. §. vlt. D. quæ res pig. obl. l. bona §. 1. D. ad Vell.* & hoc indistincte, siue sciuerit rem esse litigiosam, siue ignorauerit, quia debuit esse curiosus quæ res sibi venderetur, nec temere emere ab improbo venditore, qui in hoc solum rem litigiosam diuendit vt deteriorem faciat condicionem aduersarij sui, opposito fisco, vel alio potentiori aduersario. Qua ratione etiamsi rem non litigiosam alienet prospectu litis futuræ, aduersario tene-

E tur in id quod interest ex edicto de alienatione iud. mut. cau. fac. itemque si rem litigiosam in sacrum dedicauerit ex 12. tab. aduersario tenetur in duplum, *l. vlt. D. eod.* quia dedicatio vix rescindi & resecrari potest, cum religioni iudices & pontifices fauent, & eadem ratione si seruum litigiosum manumiserit, vt *leg. 18. Digest. de rei vind.* dicerem eum aduersario teneri in duplum, quia vix poterit manumissio rescindi. libertatibus enim prætores fauent, *l. 3. §. 1. D. de al. iud. mut. cau. fac.* Sed si alio genere rem litigiosam alienauerit, non tenetur aduersario, quia satis aduersario est quod alienatio irrita constituitur & emptor repellitur exceptione litigiosi. Re autem non litigiosa vendita, tametsi prospectu futuri iudi-

cij, emptio non rescinditur, nec emptor nulla exceptione repellitur. Exceptio autem litigiosi locum habet, non tantum, si quis ex causa emptionis rem litigiosam acceperit ab eo qui de ea re litigabat; sed etsi ex causa donationis, vel permutationis, vel pignoris, vsusfructus, emphyteuseos, non si cuitestamento vel codicillis res litigiosa relicta sit, quia huius alienationis occasio est mors litigatoris, non cupiditas vexandi aduersarij, *l. 3. & vlt. h. t. Nou. 112.* Non si ex causa transactionis & diuisionis rerum hereditariarum factæ inter coheredes res litigiosa in alium transferatur. quia vt ait *d. Nou.* inter coheredes facta diuisio non videtur alienatio esse, cum ad eos res litigiosa iure hereditario peruenit. & in lege vltima hæc verba: Traditionis & diuisionis, pro vno eodemque negotio accipio. Nihil etiam pertinet ad exceptionem litigiosi causa dotis, vel donationis propter nuptias, *l. vlt.* quia & occasio huius alienationis est nuptiarum affectio, dum forte non suppetit alia res, quæ in dotem detur, non cupiditas vexandi aduersarij. Ex aliis causis qui rem litigiosam accepit sciens vel ignorans, repellitur exceptione si agat, & rem redhibere cogitur. At non tantum est exceptio litigiosi, sed etiam pœna litigiosi quædam, *l. 2. h. t.* quæ fisco præstatur, *l. 1. D. de litig.* & definitur *l. vlt. h. t.* Exceptio nocet scienti & ignoranti. Pœna scienti tantum, ita vt qui sciens rem litigiosam emit, vel ex donationis, aliave causa superius non excepta accepit, pretium quanti emit præstet fisco, cui etiam tantumdē venditor præstat duplum, exemplo domus venditæ demoliendi causa, *l. vlt. C. de contr. empt. l. Senatus, D. de contrah. emp.* Donator quoque & donatarius, qui sciebant rem esse litigiosam, fisco conferunt duplum veri pretij. Ignorans autem emptor, vel donatarius, vel quis alius, qui à litigatore rem accepit, tantum abest emptione rescissa, vt teneatur in pœnam, vt litigator, qui in eum rem transtulit in fraudem aduersarij sui, damnetur potius emptori reddere pretium conuentum, aut donatario pretium verum, & hoc amplius tertiam partem, fisco autem duas partes, vt ita litigator plectatur in duplum propter improbitatem & reticentiam suam. & ita accipienda est *l. vlt.*

XXXVI. Enarratio.

NOu. 112.] Capite 1.

Et proinde ac si non interuenisset] Vt apud Cornelium Nepotem in Alcibiade: *Proinde ac si solus aduersarij.* Sic habent libri meliores.

Sine ignorauerit] *l. vlt. in princ.*

Resecrari potest] Resolui religione. Festus.

Emptio non rescinditur] Sed venditor tenetur in id quod interest.

Rem redhibere cogitur] Reddere. Basilica, ἀποδοῦναι.

Venditor præstat duplum] Emptor nihil.

Et donatarius] Petrus & Cynus putabant, donatarium nullam pœnam pati, quos reprehendit Fulgosius heic.

Vt donatarius] Azo in Summa: Sin autem ille qui accepit, ignoret rem litigiosam, redhibitio quidem fit omnino, & pretium ei redditur, vel ipse ab eo liberatur. Item tertiam partem pretij recipit à venditore, qui reticere non debuit rem esse litigiosam. Sed & venditor alias duas partes fisco præstare debet. & hæc pœna locum etiam habebit in donationibus, vt vera æstimatione facta multetur.

Et hoc amplius] Præterea tertiam partem.

A XXXVII. *De contrahenda & committenda stipulatione*

V. lib. 3. Inst. tit. 16. & lib. 45. D. t. 1.

SEquuntur vincula & remedia iuris, quæ negotiis & obligationibus ciuilib; adminiculari solent. hæc iuris remedia stipulationes sunt legitimæ, *l. licet sup. fam. erc.* hæc vincula & catenæ, vt est in Satyra Horatij, stipulationes sunt. Omnes obligationes sunt vincula, sed omnibus longe plurimum valent vinculorum vincula, quæ stipulationes sunt inductæ à iurisperitis, adstringendarum & firmandarum aliarum

B obligationum gratia, tam ciuilium, veluti ex negotiis ciuilibus, quam naturalium, veluti ex pactis conuentis. vnde & nomen traxerunt. Stipulum enim veteres firmum appellauerunt, forte à stipite descendens, quod non de quolibet stipite accipi debet (nec enim firmi sunt omnes) sed de eo cui argilla vel creta, vel cera superimposita figuli simulacra, aut vasa quæ fingunt firmare solent. nam & hac in re verbo firmare Festus vtitur, & is stipes Polluci & Hesychio κάναβος, Tertulliano crux & patibulum in Apol. c. 12. & 16. Stipulationes igitur per se non consistunt, sed aliarum obligationum fulcimenta, & accessiones sunt, vt id de quo prius inter aliquos conuenit, mox verbis quoque stipulationis concludant, *leg. si dominus, D. de præs. verb.*

C & quæ ex priori conuentione, vel causa non competit actio, competat ex stipulatione, vel vt præter eam quæ ex priori causa competit, competat etiam ex stipulatu, vel vt prior causa nouetur. & ita stipulatio legati soluendi interponitur, vel quod ex testamento peti non possint, *l. si fideicommissum, D. de cond. ind.* vel vt etiam ex stipulatu peti possit, *l. Titius in fi. D. ad Treb.* vel nouandi causa, *l. 8. §. 1. D. de nouat.* Et placet quod ait Gaius in Instit. *Verborum obligationem contrahi ex interrogatione dantis, & responsione accipientis*: nam verba illa, Dantis & Accipientis, demonstrant stipulationem pendere ex alia causa, quæ præcedat stipulationem vel etiam sequatur, vt si crediturus pecuniam stipuletur sibi reddi quam nondum adnumerauit. Denique stipulationes

D inuentæ sunt, vt alias conuentiones adstringant, & inde strictæ dicuntur, vel etiam quod & ipsæ strictam interpretationem recipiant, *l. quidquid, D. de verb. oblig. l. stipulatus es, D. de fideiuss.* Boëtius 6. Com. Top. Ciceronis, *In bonæ fidei iudiciis*, inquit, *iudices non strictas inter litigantes stipulationes, sed bonam fidem quærunt.* Contrahitur autem stipulatio verbis, vt olim directis, aut velut directis hodie quibuscunque. Committitur cum ex ea agi potest, qua de re *l. 5. & 12.*

XXXVII. Enarratio.

IN Sat. Horatij] Sat. III libri II.

Stipulationes sunt inductæ] Iustinianus *tit. de*

E *inoffic. testam.* ait inductum esse, vt de inofficioso testamento agere possint liberi, id est, à iurisperitis. Sic Paulus 5. *Sent. tit. 7.* Stipulationes inductas esse obligationum firmandarum gratia.

Firmandarum] Diuus Hieronymus in Hieremiam cap. 32. *Emitur possessio, scribiturque in libro atque signatur, & adhibentur testes, argentumque diligenter appenditur, vt omnia venditionis & emptionis iura seruentur, & sit certa possessio, stipulationibus, & sponsionibus roborata.*

Festus vtitur] In voce *stipulatores.*

Polluci] Libro 7. cap. 33.

Competat ex stipulatione] Paulus *Sentent. lib. II. t. 22. §. vlt.*

Directis] Solemnibus, legitimis, Latinis. A

Aut velut directis] Fac quem Latine interrogare, responsum autem Græce, vel Punice. Vtilis est stipulatio, si modo vterque alterius linguam intelligat, & congruenter responsum sit, *l. 1. §. v 1. D. de verb. oblig.* Hæc opinor velut directa verba appellat.

XXXVIII. *De inutilibus stipulat.*

V. tit. 10. lib. 3. Instit.

SVperior titulus fuit de stipulationibus, quæ pro vtilibus semper habitæ sunt, vel quæ inutiles olim fuerunt, hodie sunt vtiles, vt *l. 11 & l. vlt.* vel quæ etsi inutiles sint, non tamen inutilem faciunt obligationem ex qua pendent, vt *l. 3.* Hic titulus B proprie est de inutilibus, idest, quæ obligationem non pariunt, vel quæ infirmantur per exceptionem doli, aut metus, vt stipulatio dolo, aut metu expressa, *l. pen.* de qua etiam actum est titulo superiore *l. 9* sed respectu alterius vtiles, vt & *l. 8.* de inutili agitur ex aduerso vtilis stipulationis. Hæ autem sunt inutiles stipulationes, quæ in hoc titulo proponuntur. Qua pupillus sine tutoris auctoritate spopondit aliquid, *l. 1.* Qua libertas matrimoniorũ constringitur pœnæ vinculo *l. 2.* cuius propositio generalis est libera, i. nullius pœnæ metu constricta matrimonia esse debere, tam in contrahendo scilicet, vt *l. Ti. C. § 1. D. de cond. & dem.* quam in distrahendo. Species autẽ subiecta est C de distrahendo matrimonio, vt si conuenerit, ne liceret viro, aut vxori matrimonium distrahere subiecta stipulatione pœnali, si quis eorum faceret diuortium, quæ conuentio & stipulatio inutilis est, si excedat quantitatem pœnæ legitimæ, quia legibus seueriores esse non possumus, sed contenti esse debemus legum pœnis. quod non tantum in hac specie prodidit *l. 19. D. de verb. ob.* sed & generaliter, *l. 1. s. de sent. quæ pro eo quod int. prof.* vt plane stulti sint qui à fure manifesto quadruplum aut quintuplum nos stipulari concedunt. Item *l. 3.* docet inutilem eam esse quæ fit inter absentes, & eadem simul ac *l. vlt.* eam quæ fit alteri, extraneo scilicet, non sit is qui est in nostra potestate, vel quem in potestate habemus: & ita demum si nostra non intersit, non etiam si intersit nostra alteri dari: nam hoc casu stipulatio valet, non vt alter D agat qui abfuit; sed vt stipulator agere possit in id quod interest, siue subiecerit stipulationem quanti ea res est, vt *l. 3* siue omiserit, *l. stipulatio ista §. si stipuler. & seqq. D. de verb. obl.* Dico, qui abfuit, vt proponitur in *l. 3. huius tituli, & l. 3. tituli superioris.* vnde ex diuerso dicendum videtur alteri præsenti non inutiliter nos stipulari. & verum est ex ea stipulatione alteri esse vtilem actionem, l *si procuratori, D. de ver. obl. l. si dictum §. si præsente, D. de euict. & arg. l. donationes §. 1. D. de donat. l. 41. D. de mort. caus. donat.* quia ipse præsumitur stipulatus, licet stipulatus non sit, quæ præsumptio de absente sumi non potest, quia conuenire naturæ presumptionem iuris oportet. Presumptione sola contra veritatem etiam sustinetur stipulatio in specie, *l. 1. & l. pen. s. . prox.* Lex quarta E huius tituli est de pactione & stipulatione mutuæ successionis, siue ἀλληλοκληρονομίας, quia constringitur libertas testamentorum, quæ est etiam inutilis.

XXXVIII. Enarratio.

PEndent, vt l 3. Quæ scripta est ad Isidor. vt emendat Cui. in reci. & ita legitur in veteri Menagij.

Qua pupillus sine tut. auct] Et recte pupillus: nec enim puberi masculo curatoris auctoritate opus est, *l. 10. D. de verbor. obligat.* Cuiac. ad *§. pupillus 9. Inst. eod.* Idem tamen statuunt Interpretes in adulto qui curatorem habet. vide eundem ad *l. 101.*

Quam in distrahendo] Matrimonia non debent contrahi, aut contracta metu retineri. Cuiac.

Quæ conu. & stipul. inutilis est] Vtilis est, si sit intra modum pœnæ legitimæ. Cuiac.

Quem in potestate habemus] Ipse sibi filius stipulari videtur, *l. quod dicitur 30. D. de verb. oblig.* & pater sibi.

Videtur alteri præsenti] Et ita ipse *§. alteri, Instit. de inut. stipulat* interpretatur, in quo dicitur, alteri stipulari neminem posse: vt inquam absenti nemo stipuletur recte.

Quæ est etiam inutilis] Legem quartam de mortua successione acceperunt auctores Basilicῶn libro 43. tit. 6. cap. 4. ex quo Harmenopulus libro primo tit. 9. § 2. Inter commilitones tamen cum in procinctu sunt eiusmodi stipulationes valent, *l. 19. s. de pact.* Harmenopulus *l. tit. 9. 10. & tit. 16. 6.*

XXXIX. *De duobus reis stipulandi & promittendi.*

V. tit. 17. l. 3. Inst. & tit. 2. lib. 45. D.

DVo vel plures rei stipulandi sunt, qui ab vno vel à pluribus eandem rem vel pecuniam ex vno eodemque contractu suo nomine singuli in solidum, & in partem virilem stipulati sunt. vel, apud quos commune stipulati ius est, vt *l. si rem §. vl. D. de const.* Duo vel plures rei promittendi, qui eandem rem, vel pecuniam ex eadem causa singuli in solidum, & in partem virilem suo nomine vni, vel pluribus stipulantibus promiserunt. In solidum & in partem virilem, vt *l. inter eos, D. de fideiuss.* quod olim necesse non erat exprimi, sed agi satis erat, & creditorum singulorum personas in solidum intueri, *l. his verbis, D. de duob. reis, l. cum appareat. D. loc.* Hodie exprimi necesse est ex *Nou.* xcix. ex qua electio quæ datur creditori *l. 1 & 2. hoc tit. & l. 3. §. 1. D. eod. l. si diuisa, s. de loc.* tollitur, si id non fuerit expressum: vel etiam eo expresso, si omnes soluendo & præsentes fuerint, ad exemplum epistolæ D. Adriani. Et notandum numerationem vni factam omnibus factam videri, *l. 3. hoc titulo, l. 5. s. si cer. pet.* sicut ex *l. vlt.* agnitio debiti ab vno facta ab omnibus facta videtur, & conuentio, siue interpellatio vnius, interpellatio omnium.

XXXIX. Enarratio.

LI.] Lex quæ incipit ab his verbis, *Si duo,* non est in antiq. Menagij & Brodæi. & omnino delenda est.

Ad exemplum epistolæ D. Adr.] Adrianus beneficium diuisionis dederat confideiussoribus & mandatoribus, Iustinianus conreis constitutæ pecuniæ. Dat & idem conreis principalibus. Cuiacius ad Nouell. 99. Sed hoc iure vtimur, vt duo rei beneficio diuisionis renuntient.

Ab omnibus facta videtur] Quia vna & eadem res est: Basilica : ὡς ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος ὄντος.

XL. *De fideiussoribus & mandatoribus.*

V. tit. 21. lib. 3. Instit. & tit. 1. lib. 46. ff.

SVperiores tituli fuerunt de his, qui quid suo nomine principaliter promittunt. Hic titulus est de his, qui pro altero stipulante, vel stipulantibus quid adpromittunt, salua manente obligatione rei principalis: hi sunt fideiussores, quibus adfines mandatores sunt: nam & qui promisit fideiubere, satis promisso facit mandando credi pecuniam, vel quid aliud dari fierive, *l. vlt §. vlt. D. mand.* & vt eleganter ait *l. si hereditatem, eodem titulo*, quicunque contractus tales sunt, vt quicunque eorum nomine fideiussor obligari possit, & mandati obligatus consistit. nec multum refert præsens quis interrogatus fideiubeat, an absens mandet. Sed ex eo loco etiam intelligimus hanc esse differentiam inter fideiussorem & mandatorem, quod non præsens tantum, vt *l. 22. §. si curator, eodem titulo* sed etiam absens mandet, quia mandatum solo consensu contrahitur: fideiubeat autem præsens duntaxat, quia hoc fit per stipulationem interrogato fideiussore, vt ait *d. leg. si hereditatem, & leg. 3 §. vlt. D. de adm. rer. ad ciuit. pert. leg. 12 hoc titulo*, qua ex re etiam olim dicebatur præs, quo nomine respondens interroganti fideiussor significabat se præsentem, atque adeo auctorem credendi esse. Non quicunque præsens fuit in contrahenda obligatione, pro fideiussore habetur, vt *l. 6. hoc titulo, l. 15 §. de adm. tut.* Sed qui præsens interrogatus est an præs esset, atque respondit præs, quo verbo fidem suam satis astringit. Porrò quam adfinis sit fideiussor mandatori, ex eo etiam apparet, quod plerumque mandator est is, pro quo fideiussor intercedit, & inter eum & fideiussorem mandati obligatio constituitur, vt *l. 14. hoc titulo.* Et commune in toto hoc titulo ius fideiussoris & mandatoris.

XL. ENARRATIO.

SEd etiam absens mandet] Per epistolam. Achilles Tatius de Clitophont. & Leucipp. amor lib. 5. *τὰς δὲ δισχιλίας ἃς ὁ Σωσθένης ὑπὲρ ἐμοῦ κατεβάλετο, πίστωσον ἡμῖν, καὶ ἐγγύησαι πρὸς τὴν Μελίτην ὑποπέμψομαι: Duo millia dracmarum, quæ pro me Sosthenes exoluit, sponde, & pro me apud Mel. fidem tuam obliga.*

Fideiussor significabat se præsentem] Festus Pompeius: *Præs est is, qui populo se obligat, interrogatusque à magistratu si præs sit, ille respondit, præs.* Si præs sit, hoc est, si præsto est. Sic exponit Iosephus Scaliger in Varronem & Festum, & Ausonianarum lectionum libro 11. cap. 21. Vide tamen Salmasium de modo vsurar. cap. 16.

XLI. *De nouationibus & delegationibus.*

V. tit. 2. eod. lib. ff.

HIc titulus est de stipulationibus interpositis nouandæ & tollendæ prioris obligationis causa. fideiussio stipulatio est, quæ accedit priori obligationi, non etiam perimit eam. Nouatio & delegatio perimit priorem obligationem. quam differentiam quibus eæ obligationes distinguuntur etiam propriæ appellationes demonstrant, cum fideiussio dicitur fieri per adstipulationem & adpromissionem, nouatio & delegatio per exstipulationem & expromissionem. Illo enim sermone obligationis additamentum significatur, in hoc exortus nouæ. Nouatio igitur, & de-

A legatio per stipulationem fit, & voluntaria est, quia nemo promittit inuitus. Alia est nouatio & delegatio, quæ fit per litis contestationem, iudicio accepto, de qua proprie hic titulus non est. hæc necessaria est, quia iudicium datur in inuitum; vt si is, cui nomen L. Titij vendidi, mandatu meo litem contestetur cum L. Titio, vel si creditor litem contestetur cum debitore suo, eumque condemnet, *l. 1. hoc titulo, l. 11. & 29. D. eod. l. 2. §. de obl. & act.* Nouatio voluntaria, est stipulationis veteris, vel alterius obligationis veteris, in nouam stipulationem translatio, atque confusio: quo genere, vt dixi, vetus obligatio ipso iure perimitur, *l. si vnus §. pactus D. de pac. l. 2. & 3. in fi. hoc titulo.* Delegatio autem est mandatum in stipulationem nouandæ & transferendæ prioris obligatio- B nis, quod fit exempli gratia, creditore iubente debitorem suum, id quod sibi debet, creditori suo promittere, vel alij cui donatum velit, vnde inter deleg. & delegatorem nascitur actio mandati, *l. 12. D. eod.* Perficitur autem delegatio secuta nouatione, hoc est, nouandi causa delegato promittente ei, cui delegatus est, siue debitor delegatus sit, siue non debitor: nam & non debitor delegatus ex stipulatu conueniri & exigi potest, *l. 5.* & quod ait *l. 11. D. eod.* delegationem per stipulationem fieri, hoc est perfici atque compleri. nam origo & causa delegationis est mandatum, executio & exitus stipulatio nouandi causa interposita: & hæc est delegatio debitoris, de qua hic titulus. Alia est delegatio, siue mandatum & cessio actionis, vt cum aliquem procuratorem facio in rem C suam, vel meam, vt agat cum alio meo nomine, *l. 11. in fin. J. de donat.* Alia est mandatum, non vt agat quis, sed vt alij promittat, delegatio debitoris. & inter hanc & illam delegationem, id est, inter hæc duo mandatorum genera multum interest: nam, vt supra attigi, delegatio actionis fit inuito debitore, debitoris non item, *l. 1. & 6.* Delegatione actionis tollitur obligatio vel actio, quæ deleganti competit. Delegatione debitoris tollitur *leg. 3.* Delegatio debitoris nouatione legitime perfecta non potest reuocari à mandatore, etiamsi is, cui delegatus est debitor, eum nondum exegerit, aut nolit exigere. Delegatio, siue cessio actionis potest reuocari re integra, id est, si is, cui delegata est actio, litem contestatus non sit, vel si nihil exegerit, vel si non denuntia- D uerit debitori, vt solueret, *d. l. 3* Item is, cui quis specialiter delegauerit actionem in rem suam, non in rem delegati, inuito mandatore non potest nouare, vel alio modo soluere obligationem, *l. 4.* Is cui delegatus est debitor & promisit, contra. Est & aliud genus delegationis, si non mando, vt quis agat in iudicio, vel vt stipulanti promittat; sed vt soluat alij, quod mihi debet. qui multum distat ab eo, qui delegatus est, vt promittat: nam hic si promittat, nouatur obligatio, ille vero si promittat, non nouatur, *l. 22. D. eod* Ad hæc sciendum est nouationem voluntariam quatuor modis fieri, & primo quidem sine delegatione, cæteris præcedente delegatione. Primo E igitur mutata causa, vel statu prioris obligationis non mutata persona debitoris, vel creditoris, vt si de te stipuler nouandi causa quod mihi debes ex crediti, vel ex legati causa, vel si quod mihi debes ex stipulatu, idem rursus de te stipuler, quod quemadmodum rite fiat *l. vlt* exponit, & latius Obs. 14. cap. 36. Secundo autem modo nouatio fit mutata persona creditoris, vt si quod tibi debeo alij creditori tuo promittam. quod fit, si tu me delegaueris, vt id alij promitterem. Tertio modo fit mutata persona debitoris, vt si quod tibi debeo stipuleris ab alio non debitore meo vltro suscipiente nomen meum. quod etiam fit,

fit, si ego alium non debitorem meum tibi delegauero qui tibi promitteret quod debeo. Et vltimo fit mutata persona vtriusque, quod etiam fit remedio delegationis, si debitorem meum tibi creditori meo delegauero, qui tibi promitteret quod debeo. nam & tu mutas debitorem, & ille mutat creditorem.

XLI. Enarratio.

PEr adstipulationem & adprom.] Per adstipulationem creditoris, & adpromissionem fideiussoris. Adpromissor est fideiussor, *l. in omnibus 43. D. de solution. l. si vero 64. D. sol. matrim.* vbi recte Graeci ἐγγυητὴν vertunt. Adpromissores dicti quasi proximi à promissoribus. & ob id Graeci ἐγγύας vocant, vt ait Cuiacius, ad *l. 5. D. de verb. obligat.* ἀπὸ τοῦ ἐγγὺς, quod est prope, proxime.

Per exstipulationem] Exstipulari dicor, si quod mihi debes ex stipulatu, idem ab alio stipuler: expromittere autem dicitur, qui in vicem eius qui ex stipulatu debebat, se substituit debitorem.

Eumque condemnet] Sic loquuntur auctores iuris & alij. Quintilianus declamat. 313. *Qui accusauerit, nec damnauerit.* per iudicem scilicet, Cicero pro Roscio Comoedo.

Creditore iubente debitorem suum id quod sibi d.] Graeci ad *legem quartam §. 2 D. de pact.*, Delegare, est dare debitorem aliquem, qui vice sua creditori obligetur, aut cui creditor iusserit. Seneca de Benefic. 4. c. 11. *Debitores nobis Deos delegat, precaturque illi pro se gratiam referant.*

Eum nondum exegerit]. Pro, nondum ab eo exegerit. A. Gellius lib. 15. c. 14. *Exegit me pecuniam.* Spartianus in Adriano: *Mesopotamenses non exegit tributum.* Sic legitur in Cod. Palatino, Salmasio teste.

Sed vt soluat alij] Seneca de Benefiis lib. 6. c. 5. *Quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis solutio fit.*

Lex vltima exponit] Cuiacius d. c. 36. in *d. l. vlt.* legit, *mutauerit, & cautionem innouerit.* Denique ἀνεϐατεύτως: & ita legitur in vetusto Brodaei Codice. In libro Menagij, Latinis litteris, vt in Codice Brodaei, exaratum, *anouateutos.*

XLII. *De solutionibus & liberationibus.*

Vide tit. 3. eodem libro.

NOuationi & delegationi, quae per stipulationem tollit priorem obligationem, vt dictum est tit. superiore, inde rapta occasione, adiungit alias rationes siue modos, quibus & citra stipulationem tollitur obligatio, mox rediturus ad stipulationes. Et summa quidem ratio tollendae obligationis est solutio, i. praestatio eius quod debetur, vel alterius rei aestimatae volenti creditori facta, vel ei qui exigendi potestatem habet à debitore, vel ab alio, nomine debitoris. Ex solutione liberatio sequitur, vt ex contractu obligatio. Solutio est causa, liberatio effectus. Solutio facti, liberatio iuris. solutio species tollendae obligationis, liberatio genus: Nam & aliis quam solutione modis plerisque liberatio contingit, ipso iure, vel per exceptionem, veluti nouatione, pacto, transactione, donatione, compensatione, capitis deminutione debitoris, acceptilatione, obsignatione pecuniae, confusione, venditione pignoris, apocha, interitu rei sine culpa debitoris, quos ego modos veluti in quendam aceruum contraxi, quia nimis magna esset mora in singulis, si aceruum diruere vellem. Et quod dicitur in *l. solutionis, D. eod.* coniuncta *l. liberationis, D. de verb. sig.* idem vtroque nomine significari, non pertinet ad hunc titulum; sed ad titulum de re iudicata, quo à iudicato exigitur vt soluat, *l. 4. §. soluisse. D. eod.* vbi soluendi verbum eandem vim habet, quam liberandi.

XLII. Enarratio.

PRaestatio eius quod debetur] *Inst. quib. mod. toll. oblig. in princ.*

Aestimatae] *l. 17. & l. pen. h. t.*

Qui exigendi potestatem] *l. 3. h. t.*

Vel ab alio] 5 *h. t.*

Veluti nouatione] Dictum & tit. super.

Pacto] Per exceptionem, §. *praeterea, Institut. de except.*

Transactione] *l. 6. & 21 h. t.*

Donatione] *d. l. 6.*

Compensatione] *7. hoc tit. & l. 4. supra de compensat.*

Capitis deminut. deb.]. Debitor maxima & media capitis deminutione liberatur, *l. 2. D. de cap. minut.*

Acceptilatione] *d. l. 6. & l. 13. h. t.* in qua verbum *hom. ...*, non agnoscunt libri veteres Antonij Loisellij, & Menagij.

Obsignatione pecuniae] *l. 9. h. t.*

Confusione] Quae per aditionem hereditatis contingit: vide Cuiacium ad *legem 33. D. de sol. matrim. tract. 7.* ad Africanum.

Venditione pignoris] *l. si creditor 26. D. eod.* quia pro solutione cedit.

Apocha] Pecuniae solutae professione, *l. 14.* quae ἀποχὴ Graeci ibidem, vel ἀμεριμνία, vt Bas. lib. 58. t. 8. Ioannes Climacus in Scala Paradisi: καὶ πλείαν ἀμεριμνίαν τοῦ χρέους μοι χαρίσαντας.

XLIII. *De acceptilationibus.*

V. tit. 4. eod. lib.

REdit ad stipulationes: nam acceptilatione ea tantum obligatio tollitur, quae ex stipulatione nascitur. Aliae obligationes quae re, vel consensu, vel literis contrahuntur, non possunt tolli acceptilatione, nisi prius nouatione facta, transferantur in stipulationem Aquilianam, cuius formulam condidit Gallus Aquilius, *l. 2. & 3. h. t. §. i. prox. l. 4. 15. 52. 40. §. de trans.* quia acceptilatio verbis fit, & verbis tolli id tantum potest, quod verbis contractum est.

XLIII. Enarratio.

OBligatio tollitur] Si acceptilatio facta sit ab eo qui facere potuit: nam si facta sit à pupillo sine tutoris auctoritate, nihil actum est, & ideo si debitor per errorem pecuniam pupillo soluerit, quasi indebitam non condicet, nec enim sublata est obligatio. Sin autem acceptilatio tutore auctore facta fuerit, solutum perperam condici poterit: quod enim debitor per acceptilationem liberatus soluit, indebite soluit.

Sic legem primam interpretantur auctores Basilicῶn lib. 26. t. 6. capite penultimo.

XLIV. *De euictionibus.*

V. tit. 2. lib. 21. D.

HIc titulus est de stipulatione, qua plerunque venditor emptori cauet pro euictione, id est, in casum, quo genere vindicationis in iudicio emptor

rem quam accepit ex causa emptionis, vel æstimationem eius amittat, & eam ei rem habere non liceat, his fere verbis stipulante emptore, vt formulam componam: Eum hominem, quem de te emi & accepi, mihi per te, heredemque tuum, & per omnes habere recte licere, & si is homo quo de agitur parsve eius à me petita erit, vel si eum hominem, partemve eius ego ab alio petiero, tum de ea re agenda adesse cum tibi heredive tuo denuntiauero, & eam rem recte defendere, & si is homo parsve eius mihi per iudicem euicta erit, vel si eum hominem ego à possessore per iudicem euincere non potuerim, tum duplam mihi recte præstari, hæc spondesne? Plerunque euictionis nomine stipulatur emptor duplam, non quanti res est in veritate; sed quanti emit, vt Accursius docet recte in *l. 2. D. eod.* & nonnunquam plus aut minus, si ita pacti sint, *l. si dictum, l. si plus, D. eod.* nec enim huic rei modum, finemve vllum vlla lex imposuit. Porro ex formula stipulationis apparet, eam committi, id est obligationem euictionis contrahi, non tantum si alio agente in rem aduersus emptorem, iudex emptorem condemnet atque compellat rem restituere actori, vel æstimationem, sed & si agente emptore in rem aduersus possessorem, iudex possessorem absoluat, *l. 9. hoc tit. l. euicta §. 1. D. eod. l. qui absentem, D. de procur.* Euictionis enim nomine significatur iudicio in rem efficax & plena victoria eius qui agit aduersus emptorem, vel cum quo agit emptor. Efficax, inquam, & plena, id est quæ ad emolumentum perducatur, re abducta vel ablata, vel possessione retenta. Plus enim est euincere quam vincere: nec quod vicerit aduersarius, emptor regressum habet ad venditorem, nisi etiam peruicerit, hoc est euicerit, *l. habere, D. eod.* Omissa autem stipulatione euictionis, bonæ fidei, vel etiam malæ fidei, si ita pactus sit, emptori aduersus venditorem superest actio ex empto, *l. 6.* quæ modo dicitur competere in simplam, & id quod interest, id est ad pretium recipiendum, & vtilitatem omnem, *l. 60. & 70. D. eod. l. Titius §. vlt. D. de act. emp.* modo in id quod interest, vt *l. 9. 17. 21. 25. 29. hoc t.* quod tamen ita debet intelligi, vt in eo quod interest insit pretium rei, quod emptor venditori adnumerauit, modo in id quod interest, non in pretium quod adnumerauit, vt *l. 23. hoc tit.* quod etiam ita intelligi debet, vt non in pretium tantum, sed in id omne quod interest, quod plerunq; pretium egreditur, *l. 1. in pr. D. de act. emp.* Modo deficiente stipulatione duplæ, quod valde videtur pugnare cum superioribus legibus, dicitur ex empto agi in duplum, *vt l. 2. D. eod.* & apud Paulum *2. Sent.* tanto damnari venditorem quanto si stipulatione pro euictione cauisset. quo pertinet etiam *l. quod si nolit §. quia assidua, D. de ædil. ed.* quia etsi non de stipulatione loquatur, quæ de euictione interponitur; sed de ea quæ interponitur de sanitate & noxa hominis venditi, & ceteris quæ ædilitio edicto continentur, qua ex causa etiam promitti constat ex *l. 11. §. vlt. & l. quia dicitur D. eod.* & ex Theophilo, in tit. *de diuis. stip.* tamen ratio eius §. *quia assidua* etiam ad stipulationem de euictione accommodari potest, vt scilicet quia frequens est pro euictione duplæ stipulatio, idcirco ex empto agi possit in duplam, deficiente stipulatione duplæ, vt ea quæ sunt moris & consuetudinis veniant in bonæ fidei iudicium, in quo etiam proditum est tantumdem valere officium iudicis quantum stipulationem, *l. quia tantumdem, D. de neg. gest.* Sed omnes ij loci quibus dicitur si duplam venditor non cauerit, re euicta ex empto duplo tenus agi posse, sic accipiendi sunt, si cum dictum vel

A actum esset vt dupla promitteretur emptori, dupla ei promissa non fuerit, vel si per errorem omissa fuerit stipulatio duplæ, vt *l. emptori §. vlt. l. si dictum, D. eod.* & hoc est quod ait *l. 2 eadem*, si dupla non promitteretur, puta stipulatione omissa per errorem, vel eo tantum pacto, vt de dupla venditor teneretur, & eo nomine agetur, actione scilicet ex empto, quod res euicta sit, vel quod dupla promissa non sit, dupli condemnandum esse venditorem, scilicet vt re euicta, præstet duplam, vel nondum re euicta, vt promittat duplam. Sed si de dupla non sit actum, nec per errorem, sed consulto consilio omissa stipulatio duplæ, certũ est de euictione esse ex empto actionem in simplam, & in id quod interest, *d. l. 60* quod interdum minoris est quam dupla, & si quando pluris est, B non tamen in condemnatione excedit duplam, maxime si venditor dolo careat, *l. cum forte & l. seq. D. de act. emp.* Non est omittendum de euictione stipulationem plurimum, vt dixi, interponi in duplam, sed & aliquando in simplam, vt *l. hoc iure, D. de euict.* In duplam, si homo vel prædium, vel quæ alia res pretiosa væneat, *l. emptori §. 1. D. eod.* In simplam si ita pacti sint, vel si væneant friuola, vnde venditiones aliæ duplariæ, aliæ simplariæ dictæ sunt. Et aliquando in id quod interest, vt *l. 22. hoc tit. l. 102. D. de verb. obl.* sicut de sanitate & noxa stipulatio, quam ante dixi concipi in duplam, nonnunquam concipitur in id quod interest, *l. 16. §. si seruus, D. eod.* Ex his igitur apparet de euictione em- C ptori præcipue duas actiones esse: Vnam ex empto, non interposita stipulatione, nisi nominatim actum sit ne venditor euictionem præstaret, *l. 21. hoc tit.* quo tamen casu sciens rem alienam esse nihilominus ex empto tenetur in id quod interest, ignorans vero in hoc tantum vt pretium reddat, *l. ex empto §. vlt. D. de act. emp.* Alteram ex stipulatione duplæ, quæ vsitatior est. Hęc vero est auctoritas venditionis, vt re iure iudicioque euicta emptori, emptor per hanc vel illam actionem regressum habet ad auctorem suum, id est, venditorem, & emptori venditor auctoritatis nomine teneatur. Alioquin sine ista auctoritate nulla emptio venditio est. M. Tull. 13. Epist. *Si ea* D *prædia diuidentur, quæ ipse Cæsar vendidit, quæ tandem in eius venditionibus esse poterit auctoritas?* qua tamen in re recte monet *l. 6. D. eod* puta si quæratur, an pro euictione caueri oporteat, vel in quantum, aut quomodo, consuetudinem eius regionis & ciuitatis, seu populi in quo emptio venditio contrahitur, spectandam esse. Ergo & legem eius, vt in populo Iudaico ex lege Mosis venditis prædiis vrbanis pro euictione venditor emptori obligatur, non etiam venditis prædiis rusticis, quia & ipse venditor quandoque prędia rustica redimere & euincere potest in pretij rationem imputatis fructibus ab emptore medio tempore perceptis. & anno quoque Iobel, vel vt Græci dicunt anno ἀφέσεως, ea prædia iure suo recipi, & euictionis vel auctoritatis nomine eum non teneri illa verba 70. de- E monstrant Leuit. 25. ἡ γῆ οὐ πραθήσεται εἰς βεβαίωσιν: Nam βεβαιώσεως nomine significatur auctoritas & euictionis causa, & βεβήλωσιν quod alii habent, non potest sustineri. Ex consuetudine igitur, siue lege regionis, in qua negotium contrahitur, vel ex conuentione contrahentium venditor non omnium rerum quas vendidit auctoritatem siue euictionem pręstat, ideoque non omnium est auctor, non omnis venditor auctor: Nam & mancipio datarum, olim non erat auctor; sed mancipio non datarum tantum, vt Varro scribit 11. de re rust. c. de pastoribus, quia soli

domini ex iure Quiritium mancipio dare poterant, tradere, etiam non domini. Verum qui quid mancipabant, præſtabant ſatis ſecundum mancipium, de qua ſatiſdatione M. Tullius initio V. ad Atticum: niſi lege venditionis dictum eſſet, ne ſatiſdarent, vt Varro V. de ling. lat. ſcribi cœptum ait in *l. mancipiorum*, vadem ne poſceret nec dabitur. At qui traditione, vel mancipatione & traditione, vt apud Paulum *2. tit. 17.* (nam eædem ſpecies nonnunquam coniunguntur vt *leg. 7. Cod. Theod. de donat.*) non mancipatione ſola rem venditam transferunt in emptorem, hodie non ſatiſdat de euictione, niſi aliud nominatim actum ſit; ſed repromittunt tantum duplam, vel ſimplam pretij, non veri; ſed eius quod acceperunt. Nec enim de euictione vlla actio eſt niſi pretio, aut pretij parte ſoluta, & merce per traditionem tranſlata in emptorem, ac poſtea iure iudicioque euicta.

XLIV. Enarratio.

Sed quanti emit] Azo etiam in Summa nu. 13. ſcribit, duplum referendum eſſe ad pretium conuentum, non ad rei bonitatem, quæ pluris eſt quam pretium, ex *l. cum fundus 48. & l. ſi fundo 53. D. eodem.*

Vel æſtimationem] *l. euictare 16. D. eod.*

In iudicio] *l. non tamen 24. D. eod.*

† Re abducta] Vt *leg. habere 57. §. 1. & l. emptori 67. eodem.*

Vel ablata] *d. l. habere. & l. vindicantem 17. eod.*

Vel poſſeſſione retenta] *d. l. euicta §. 1.*

Euincere] Sulpitius Seuerus ſacræ hiſtoriæ lib. 1. *A Rege Moſopotamiæ euicti & ſubacti.* Vide Cuiac. ad *legem 24. D. eod.* tract. 6. ad Afric.

Si ita pactus ſit] *l. ſi fundum 27. hoc t.*

Vt non in pretium tantum] Et ita Gloſſa, & Fulgoſius.

Apud Paul. 2.] *Sent. Tit. 17.*

Vel ſi væneant friuola] Gloſſæ Græc. Lat. σκευάσια εὐτελῆ πάνυ, *friuola*, res minuſculariæ. adde Senecam & Iuuenalem. Aldhelmus de laudibus virginitatis cap. 28. *Quid mirum, ſi Apoſtolorum oracula, & Iuriſperitorum ſcita profanas friuolarum nænias abominantur?*

Ad auctorem ſuum] Gloſſæ: πράτης, *venditor, auctor.*

M. Tullius 13. epiſt.] Epiſtola 8.

Quia & ipſe venditor] Aut donator. Vide Petrum Cunæum libro primo de Republica Hebræor. c. 11.

Ea prædia iure ſuo recipit] *Diuturna poſſeſſio pro pretio reputatur.* Procopius Gazæus in Leuiticum. Sanctus Hilarius in pſal. 11. *In Iubilei quoque anni, id eſt, quinquageſimi lege, per quam & laxatis pactionibus debitorum & agris omnibus ad dominorum, ſi qui forte veniſſent, iura redeuntibus, noua & cæleſtis rerum omnium, & remiſſio, & reformatio prænuntiatur.*

Nam βεβαιώσεως nomine] Gloſſæ: *auctoritas*, βεβαίωσις.

Et βεβήλωσιν quod alij hab. Septuaginta interpretes βεβαίωσιν habent.

Vt Varro ſcr. 11. de re ruſt.] Capite 10.

Ad Atticum] Epiſtola prima. Aliter accipit Simeo Boſius ibidem, & Claudius Salmaſius de modo vſurarum capite 16. Vide Heraldi animaduerſ. in Salmaſij Obſeruationes ad ius Atticum libro 4. capite 11.

Niſi precio] Venditor euictionis nomine tenetur, ſi emptor pretium ſoluerit, aut eo nomine ſatisfecerit, *l. ex empto 11. D. de action. emp.* veluti expromiſſore aut pignore dato. Quintilian. declam. 336. *Quo iure vindicare poteſt eam rem, cuius pretium non dediſti?*

Aut pretij parte] *l. Iulianus 13. §. vnde quæritur, D. de action. emp.*

Et merce per tradit. tranſl.] Si res tadita non ſit, emptori ex empto actio eſt aduerſus venditorem, vt rem tradat, *l. 5. hoc titulo.* Sed res emptori euicta non dicitur, quia ante traditionem, rei emptæ dominus non eſt, *§. 3. in fine, Inſtit. de empt. & vend.* & res non tradita, ablata ei, vel abducta dici non poteſt, ſed magis venditori.

Iure iudicioque] Si non iudicio, vel ſi iudicio & non iure, emptori non eſt regreſſus ad venditorem, Cuiacius ad *l. 1. & 8. h. t.*

XLV. *Creditorem euictionem pignoris non debere.*

Multæ quæſtiones ſuperiore titulo definitæ ſunt, an venditor hereditatis, an donator, an apparitor iudicis teneatur de euictione, & quibus caſibus venditor rerum non teneatur, & quid veniat in actionem ex expto pro euictione, & aliæ quædam, præter quas hæc adhuc ſupererat, an creditor qui pignus vendidit, teneatur de euictione, cui hic tit. proprie dicatus eſt. In ea ita diſtingui ſolet: aut vendidit iure communi, aut iure creditoris. Si iure communi, i. ſi cauit de euictione, vt ſolent venditores, proculdubio tenetur de euictione, quam ſi præſtiterit, debitor tanquam non liberatus, quod patefecit euictio, creditori tenetur actione creditæ pecuniæ, vel contraria pigneraticia, propterea quod apparuit eum rem alienam pignori obligaſſe, per quam ſi duplam cauit & præſtitit, conſequetur duplam; ſi modo aliter tanti quanti vendidit pignus vendere non potuit, quam promiſſa dupla: vel debiti quantitatem tantum, ſi etiam non promiſſa dupla alij tanto pignus vendere potuit, quia culpæ ſuæ & imprudentię adſcribere debet, quod duplam promiſit, & præter debiti quantitatem, ſi debitum vſurarium fuit, vſuras medij temporis, licet pretio fruitus videatur medio tempore, i. à die venditionis rei pigneratę in diem euictionis; quia effectu & re ipſa non poteſt intelligi pretio fruitus eſſe qui altero tanto amplius emptori præſtitit euictionis nomine. Quod ſi cauit & præſtitit ſimplam, per eandem actionem conſequetur tantum debiti quantitatem non interuſurium; quia hoc caſu veriſſimum eſt eum medio tempore pretio fruitum eſſe; *l. ſi pignore §. vlt. & l. ſeq. D. de pig. act.* & hæc ſi iure communi vendidit. Si iure creditoris & pignoris lege, id eſt, non promiſſa euictione, non tenetur de euictione, nec ad pretium reſtituendum (niſi dolo malo ſciens rem eſſe alienam, vel ſibi non obligatam eam vendidit, *l. 2. hoc titul. l. ex empto §. ſententiam, D. de act. emp.* quo caſu nec regreſſus ei eſt ad contrariam pigneratitiam, *l. tutor §. pen. D. de pig. act.*) ſed debitor ipſe eo nomine euicta emptori tenetur vtili actione ex empto, quaſi ipſe vendidiſſe videatur qui venditionem permiſit creditori, ne alioquin cum damno emptoris ſibi liberationem adquirat. Re autem non euicta, domino rei ratam facienti venditionem tenetur pretij nomine, quo liberatus eſt, vtili neg. geſtorum, *d. l. reſcriptum §. 1.* Quantum ergo attinet ad creditorem, debitor liberatus eſt, & fideiuſſor eius ſiue mandator, *d. l. reſcriptum, l. ſi mandato Titij §. creditor, D. mand.* quia creditor ex pretio pignoris debitum conſecutus eſt, nec emptori ex empto tenetur de euictione; ſed in hoc tantum, in quo nihil diſpendij facit, vt ei cedat contrariam pigneratitiam aduerſus debitorem, *l. in creditore, D. eod.*

si quidem eam sibi malit emptor cedi, eaque directo agere potius, quam vtili ex empto: & ideo cedere eam cogitur creditor, quia vt dixi, sine vllo suo dispendio hoc est facturus qui iam suum consecutus est &; nihilominus tamen intelligitur habere eam actionem, i. contrariam pigneratitiam, vt eam postulanti cedat emptori, non vt ea ipse agat; quia debito præcepto nihil eius aliud interest, nisi vt eam habeat quam postulanti cedere possit, *l. cum is, D. de fideiuss. l. heredem. D. mand.* Ad hæc, notandum est adeo verum esse quod dicitur, eum qui auctor laudari, & de euictione conueniri potest, si emptori faciat controuersiam, repellli exceptione doli mali, *l. 11. 13. 14. s. tit. prox.* cui locus est etiam in specie *l. 25. & l. vlt.* vt patet ex *l. Seia, D. eod. & l. 3 s. de reb. al. non al.* vt & venditor repellatur, qui de euictione non tenetur: vt puta creditor qui vendidit pignus iure pignoris, licet non teneatur de euictione; tamen ex alia causa facere controuersiam emptori, & rem euincere non potest, ne mutet factum suum: ideoque si creditor, qui pignus vendidit lege pignoris, postea successerit in ius & nomen alterius creditoris, cui eadem res obligata est, non potest facere controuersiam emptori ex persona defuncti creditoris, non tantum si ipse qui pignus vendidit, in eo pignore fuit antiquior & potior; sed etiam si fuit inferior & infirmior, defunctus potior priuilegio temporis, quia etsi inferior fuerit is qui pignus vendidit, tamen se potiorem esse præstare debet, *l. 1. hoc t. l. & si is, D. de distr. pig.*

A

B

C

XLV. Enarratio.

AN venditor hereditatis] *l. 1.*

An donator] *l. 2.*

An apparitor] *l. si pignora 50. D. eod.*

Venditor rerum non teneatur] *l. 8.* & ibi Cuiac. & ad *legem 5.*

Vel contraria pigneratitia] *l. cum debitore 32. D. de pignerat. act.*

Liberationem adquirat] *l. rescriptum §. 1. D. de distract. pignor.*

Repelli exceptione doli m.] Et hoc est quod vulgo dicitur, quem de euictione tenet actio, eundem agentem repellit exceptio.

XLVI. *De patria potestate.*

V. lib. 1. Inst. tit. 9.

SVperioribus libris & titulis hoc semper egit conditor Codicis iam inde à parte fere media libri tertij, vt varias actiones proponeret in rem & in personam, quæ de proprietate, vel de possessione, vel de iure pignoris, vel de statu hominum in iudicio ciuiliter instituuntur, & varias exceptiones quæ his actionibus subiici solent, quæ & ipsæ quasi quædam actiones sunt, ac deinde generalem actionem ex stipulatu, quæ etiam omnibus actionibus subiicitur. Nullum enim fere negotium geritur cui non contrahentes subiiciant stipulationem, quam ob eam rem appello πανδέκτην. Et his quidem omnibus peractis atque præstitis, quia sup. lib. 7. tractans de statu personarum, de eo tantum præiudicio, eave tantum præiudiciali actione egit, qua quæritur an aliquis liber, an libertus sit; illud verò præiudicium omisit, quo quæritur an aliquis filiusf. sit, ideo nunc de eo vt tractet dat hunc titulum, & statim *l. 1.* agit de præiudicio, quo quis in sua potestate filium esse adserit, vt *l. 1. §. per hanc, D. de rei vind.* ait liberos qui sunt in nostra potestate, à nobis peti præiudiciis quæ in rem quidem non sunt actiones, sed esse videntur, *§. præiudiciales, Instit. de act. 1.* veluti proprietatis causam continent, nempe cum ago seruū meum, aut libertum meum, aut filium meum esse, sicut interdictum de liberis exhibendis, quo etiam petuntur liberi, qui sunt in potestate nostra, dicitur quasi proprietatis causam continere, *l. 2. §. quadam, D. de interd.* Est enim patria potestas quasi proprietas, quam patres iure ciuili habent in liberos suos iuste procreatos. Est etiam *l. pen. huius tit.* de præiudicio, de partu agnoscendo, de qua satis scripsi in extremo 19. Obs.

XLVI. Enarratio.

QVæ & ipsæ quasi quædam actiones s.] In exceptionibus enim reus partibus actoris fungitur, ipseque exceptionem velut intentionem probat, *l. in exceptionibus 19. D. de probat.*

Apello πανδέκτην] In Parat. *D. de verb. oblig. & ad leg. 16. eod. t.*

Iuste procreatos] Vlp. *tit. 5. in princ.* vide ad caput 9. Inst. 1.

Lex pen.] In qua libri veteres quos vidi, habent *petendi.*

XIX. Obseru] Cap. vlt.

XLVII. *De adoptionibus*

V. lib. 1. Inst. tit. 11. & tit. 7. lib. 1. D.

HIc tit. est etiam de patria potestate, quia non tantum beneficio naturæ & procreationis ex iustis nuptiis; sed etiam beneficio adoptionis patria potestas adquiritur. Adoptio est imago naturæ, & ciuilis ratio quærendorum liberorum qui in nostra potestate sint, perinde atque liberi procreati ex iustis nuptiis. Vel, actus legitimus, quo quis patremf. vel filiumf. non contradicentem auctore patre sibi adserit in locum filij vel nepotis naturalis & legitimi. Actus legitimus, Theophilo νόμιμος πρᾶξις initio eiusdem tit. quo sermone hodie solemnibus adoptionis sublatis, nec relata adoptione, in *l. actus, D. de reg. iu.* intelligam ciuilem rationem, & ita accepisse Theophilum patet ex eo, quod scripsit in *§. adoptiui, de exh. lib.* Iure antiquo intelligerem actum solemnem ex *l. 4. hoc tit. & l. 5. s. de suis & leg. lib.* siue legis actionem, quæ peragatur solemniter, vel per magistratum trina mancipatione, & bina manumissione adoptando filiof. & vna mancipatione sine manumissione adoptandis ceteris liberis, *l. vlt.* vel per populum adoptando patrif. curiatis comitiis & adhibitis Pontificibus Romæ tantum. illa commune nomen fecit suum, hæc adrogatio dicitur, hac paterf. illa filiusf. adoptatur. Hæc fit auctore seipso, illa auctore patre, hæc Romæ, illa etiam in prouinciis. & illo loco Auli Gellij: Neque pupillus, neque mulier, quæ in parentis potestate est, adrogari possunt, vna negatio deest, quia nec mas, qui in parentis potestate est, adrogari potest. Verum hodie omnes eæ solemnitates obsoleuerunt, & in adoptione acta publica sufficiunt, in adrogatione rescriptum principis. Duo vero sunt casus quibus adoptione patria potestas non adquiritur: Si mulier aliquem adroget: quia à patre, cui soli competit hæc potestas, assumit appellationem, qua & auita & proauita continetur, non materna, quæ nulla fuit vnquam. Denique filiū mulier habere potest, non filiumf. Item si pater naturalis filium extraneo in adoptionem det, quem casum Iustin. introduxit *l. pen.* de qua scribam alio loco. Digna certe est & egens commentario aliquo amplo atque dilucido.

D

E

XLVII. Enarratio.

Patria potestas adquiritur] Siue, vt ait Modestinus, filiosfamilias, non solum natura, verum & adoptiones faciunt, *l. 1. D. eodem.* Quintilianus declamat. CCCXLVI. *Dando in adoptionem ius omne translatum est.*

Adoptio est imago naturæ] *l. filio 23. D. de liber. & postum.*

Et ciuilis ratio] Vt capitis deminutio dicitur ciuilis ratio in *§. vlt. Instit. de legit. adgnat. tut.*

Ciuilis ratio] Qui adoptantur, liberi lege fieri dicuntur. Sic opinor interpretandum Synesium in epistola 22. ad Anastasium. ἀπὸ βαθείας τῆς γνώμης ἥσθην, μαθὼν τὰ χρυσᾶ παιδία τῇ τοῦ βασιλέως φωνῇ, νόμῳ σοι παιδία γενόμενα: *intimo corde gauisus sum cum didici aureos Imperatoris voce liberos lege tuos esse filios factos:* id est, te eos adoptasse, quos Imperator ipse aureos liberos vocarit, siue eximie pulchros. Sic aurei pueri in epistola 23. & epistola 82. τοῦ χρυσοῦ Χρύσου. Qui aliter interpretantur, à Synesij mente longe aberrare videntur.

Quo quis patrefamilias] Et adrogatio dicitur.

Vel filiumf. non contrad. auct. p.] *l. 5. D. eod. l. pen. & vlt. h. t.*

Sibi adserit] Vide quæ diximus Instit. eod in explicanda adoptionis definitione.

Per magistratum] Apud quem legis actio esset, Gellius lib. 5. cap. 19.

Trina mancipatione] Gellius d. cap. 19.

Adhibitis Pontificibus] M. Tullius in Orat. pro domo ad Pontifices, Cornelius Tacitus Hist. lib. 1. Nam comitia arbitris Pontificibus præbebantur, Gellius d. cap. 19.

Auctore seipso] d. cap. 19.

Et illo loco A. Gellij] d. cap. 19. In edit. Stephani, sic legitur: *quæ in parentis potestate non est,* & in Gronouiana.

Acta publica sufficiunt] d. l. vlt.

In adrogatione rescriptum principis] Vt ex principis rescripto nuptiæ petuntur, de quo specialis tit. datus est sup. rub. 8. l. 5. Sic etiam adoptio patrisfam. in filium fam. vt hoc loco. Vtrumque est è Lacedæmoniorum iure apud quos facultas est maritandarum puellarum, quæ paternorum bonorum heredes forent, vt eo titulo 8. docui. & vero adoptionis, siue adrogationis concedendæ fuit. De hoc quidem Herodotus lib. 6. Erato: δικάζειν δὲ μούνους τοὺς βασιλῆας τοσάδε μοῦνα· πατρούχου τε παρθένου, &c. P. Faber.

Rescriptum princ.] *l. 6. h. t.*

Si mulier aliquem adroget] Ex indulgentia principis, §. 10. *Instit. eod. l. 5. h. t.*

XLVIII. *De emancipationibus liberorum.*

V. lib. 1. Inst. tit. 12. & d. tit. 7.

Hic tit. est etiam de patria potestate non adquirenda quidem, sed resoluenda. Resoluitur certis modis lege finitis. Casu, vt ait *l. 3.* i. morte patris, vel deportatione. & iure antiquo si filius flamē Dialis inauguretur, aut filia virgo Vestalis capiatur, auctore Vlp. lib. Reg. tit. x. & iure nouo si filius augeatur dignitatibus quibusdam, *Nou. 18.* non monachismo, vt Doctores volunt sine lege, quia deficiente recte dicam integram esse patri vindicationem filij, qui inconsulto patre, deuouit se monasterio. Nam & monachismus capitis deminutio non est. Resoluitur etiā datione in adoptionem, si parenti detur, & emancipatione, de qua proprie est hic titulus. Et his quidem duobus posterioribus modis maxime iure legitimo

A filius capite minuitur, qui per venditionem imaginariam deducitur in seruilem causam, superioribus capite non minuitur. Emancipationis siue mancipationis nomine (vtrumque nomen idem potest) si nudam & simplicem nominis proprietatem spectas, significatur venditio imaginaria, quæ in iure fit solemniter per æs & libram certis verbis, libripende & quinque testibus præsentibus, non adnumerato pretio, sed adpenso vno nummo sestertio assium quatuor: quod etiam ob discrimen alterius nummi in mancipatione exprimi solebat, *l. vlt. J. de donat.* Aliud est precio emere, aliud nummo vno, *l. si quis ante* [illegible] *po.* At si non proprietatem nominis, sed rei exitum & finem spectes, emancipationis nomine significatur, vel quæ
B per eam fit alienatio rerum mancipi, vel testamentum quod per æs & libram appellatur, vel datio in adoptionem, vel, vt in hoc titulo, resolutio patriæ potestatis. Et emancipatio quidem per quam res mancipi alienantur, vel testamentum fit per æs & libram, prisco more, vna est. itemque ea qua præter filium ceteri liberi in adoptionem dantur, vna emancipatio est, quam nec sequitur manumissio vlla: qua vero soluuntur patria potestate, vna mancipatio & vna manumissio. At qua filius in adoptionem datur iure legitimo trina est mancipatio, & bina manumissio: qua vero soluitur patria potestate, trina mancipatio & trina manumissio, præter quam & in manumittendo liberos potestate parentum liberandos circumduci, cir-
C cumagi, circumuerti in orbem, vt acta ista vertigine liberi abeant quo velint, & pulsari rapismate, hoc est expalmari ostēdit *l. vlt. & Nou. 81.* & hæc est legitima emancipatio ex XII. tab. Alia ex constitutione Anastasij, si quis ea vti malit quæ detractis illis solemnitatibus fit ex rescripto principis ad preces patris edito & insinuato iudici competenti, *l. pen.* vt adrogatio hodie fit ex rescripto principis, ad preces adrogatoris, edito & insinuato iudici, *l. 2. S. tit. prox.* Et hæc nudum nomen emancipationis retinet, re ipsa submota quam denotat. i. venditione imaginaria, & nomine emancipationis relato ad emolumentum & effectum rei. Alia est ex Constitutione Iustin. quæ etiam nudum nomen retinet, & fit apud iudicem competentem sine rescripto, *l. vlt.* Omnes fiunt inter volen-
D tes, vnde voluntariæ iurisdictioni nomen, nisi si qua fit iusta causa inuiti emancipandi, & hoc solo casu causa probata, *§. cum autem, Instit. de adopt. l. 3. & 4. hoc tit.* & donato plerumque patrimonio filio emancipato, quo vitam toleret suam, *l. 2. & vlt. hoc t. l. vlt. C. Theod. de reuoc. don. l. 8.* *de bon. prosc.* & vicissim patri dato præmio emancipationis Constitutionibus definito, & secundo genere etiam absens emancipatur, primo & tertio præsens tantum.

XLVIII. Enarratio.

Regul. tit. 10.] Vide ibid. Cui.

Nam & Monachismus] Vide Cuiacium ad
E Nouel. 5.

Si parenti detur] Vide *§. sed hodie, Instit de adopt.*

Quia per venditionem] *l. 3. §. 1. D. de cap. min.* vide Theophil. t. 12.

Superioribus cap. non min.] *l. 3. §. vlt. D. de Senat. Mac.* Vide Cuiac. ad d. tit. Vlp.

Vtrumque nomen idem potest] Vlpian. *tit. 19. §. mancipatio*, Theophil. *d. tit. 12. §. 6.* Valerius Maximus lib. 8. cap. 6. 3. *Dissimulandique gratia dimidiam partem filio emancipauit.* pro mancipauit. post emancipationem scilicet, dimidiam partem filio vendidit. Titus Liuius 7. 16. *Emancipandoque filium, fraudem legi fecisset.* Sic editio Gruteri. Gronouii au-

tem, *mancipandoque*. Suidas: *μανκιπάτος, ὁ χειρέξφετος παρὰ ῥωμαίοις*. Nec ergo dicas cum Ioanne Meursio manifestum esse errorem, *χειρέξφετον* enim esse emancipatum: nam vtrumque nomen idem potest.

Adpenso vno nummo] Vide Obseruat. lib. 10 capite 37.

Alienatio rerum mancipat.] Vlpian. *tit.* 19. §. *mancipatio*.

Vel testamentum] De quo Vlpianus *tit.* 20 §. 1.

Vel datio in adoptionem] Dictum tit. super.

Trina mancipatio, & trina manumissio] Cuiacius ad *leg.* 10. *D. de suis & legitim. lib.* Libro 6. Different. Modestini: Porro illæ tres mancipationes & manumissiones, quæ & hodie, quod mirum est, frequentantur in Moscouia, vt scribit optimus & doctissimus vir Sigismundus liber Baro, qui librum optimum scripsit de rebus Moscouitarum. Et inter cætera refert, eos qui volunt filium sui iuris facere ter alienare per imaginariam alienationem. Verba Sigismundi hæc sunt: *Si pater filium, vt mos est, vendit, & is quocunque tandem modo liber factus, aut manumissus fuerit, pater hunc rursus, atque iterum iure patriæ potestatis vendere potest. Post trinam autem venditionem, nil iuris amplius in filium habet.*

Hoc est expalmari] Glossæ: *ῥαπίζω, expalmo, alapo*. Expalmare igitur, est, os hominis manus suæ palma verberare, quod depalmare Gellio lib. 20. c. 1. Idem est exalapare. Aldhelmus de laudibus virginitatis capite 23. *Quæ dum crudis neruorum flagris truciter caderetur, & crebris palmarum concussionibus exalaparetur*, &c.

Et donato plerumque patrim.] Peculio quod filiifamilias quasi patrimonium est: vel datis quibuscunque rebus, quæ patrimonium noui patrisfamilias constituant.

Constitutionibus definito] Vide §. *hoc quoque, Instit. per qu. pers. nob. adq.*

Secundo genere] Ex Anastasij constitutione etiam absens emancipatur, *l. penult.* legitima emancipatio, & Iustiniana inter præsentes tantum celebrantur.

XLIX. *De ingratis liberis.*

QVantum sit beneficium emancipationis hic titulus ostendit, quo patri datur actio ingrati aduersus filium, quem emancipauit, per quam rescissa emancipatione, in eius potestatē redit, si ingratus sit; quod non est, si non reddat, aut si neget, vel dissimulet se beneficium accepisse; sed si patrem contumeliis adficiat, si pulset, si verberet, & ait Constitutio huius tituli, leges emancipatione rescissa damno libertatis immeritæ multari voluerunt. Leges cum dicimus per eminentiam duodecim tab. dicimus. Itaque legem Regiam significari arbitror, cuius verba hæc sunt: SI PARENTES PVER VERBERIT, AST OLOE PLORASSINT, PVER DIVIS PARENTVM SACER ESTO. SI NVRVS SACRA DIVIS PARENTVM ESTO. Nam filium aut nurum, sacrum aut sacram Diuis parentum fieri quid aliud est, quam in sacra quibus soluti sunt, & parentum potestatem reuerti, vt ab eis impune occidi possint, videlicet si impias manus eis intulerint; illi autem implorauerint ius publicum, idque lex statuit in filio æque & vxore eius, i. nuru, quæ in manu filij est, quæ semper sequitur familiam in qua filius est. Fuisse autem eam legem translatam in duodecim tabul. vt & cæteras leges regias de patria potestate non est dubium. Item ait Constitutio, emancipatione rescissa. Alias emancipatio rescinditur post mortem patris à prætore data bon.

A possessione contra tab. filio emancipato prætorio, *l. sed cum patrono, D. de bon. poss. l.* 3. §. *si emancipatus, D. de bon. poss. con. tab. l. si aliquis, C. Theod. de bon. prosc.* Alias viuo patre. Hæc filio fraudi est, illa vsui. Regula est, emancipatos liberos in patriam potestatem inuitos non reuerti, *l. vlt. D. de his qui sunt sui vel al. iur.* Sed excipitur causa ingratitudinis: sicut regulariter inuiti non emancipantur; sed excipitur iusta causa, ex qua si quis inuitus emancipatus sit, posset dici ob causam ingratitudinis non posse eum redigi in potestatem, quia nemo inuitus intelligitur accepisse beneficium, & regulam iuris: Inuito beneficium non datur, sic accipi, vt nolenti accipere, neque detur, si non accipiat; neque si accipiat, quia
B Seneca ait, non accipere, sed parere videtur: & nemo accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Sed in aliam sententiam me vocat pietas paterna, & ingrati definitio supra relata.

XLIX. Enarratio.

SI parentes puer verb.] Apud Festum Pompeium in v. plorare.

Oloë] Pro illi. Quidam legunt, *ole*, & plorasint per vnum, s. *& vnam* s. quia nulla tunc geminabatur littera in scribendo, vt ait Festus in Solitaurilia. vide Scaligerum ad Festum.

Iusta causa] §. *cum autem, Instit. de adopt.*

C Quia nemo inuitus intell. accep. benef.] Et vbi non est beneficium, nec ingratitudo esse potest. Cuiac. in recit.

Me vocat pietas] Et qui igitur inuitus ex iusta causa emancipatus fuit, ob causam ingratitudinis in potestatem patris redigi potest.

L. *De postliminio, & redemptis ab hostibus.*

V. tit. 15. lib. 49. ff.

PErtinet etiam hic titulus ad causam patriæ potestatis. Nam in eo intelligimus patrem ab hostibus captū desinere habere filios in potestate; postliminio vero reuersum, tam filios, quam omnia sua in potestatem recipere, quia fingitur retro in ciuitate fuisse,
D i. nunquam ab hostibus captus fuisse, & hæc est, quæ dicitur fictio postliminij. Alia est fictio legis Corneliæ, qua captiuus defunctus apud hostes eo momento fingitur defunctus in ciuitate, quo captus est, ac proinde in ipso articulo captiuitatis filius morte eius intelligitur sui iuris effectus. Intelligimus etiam ex hoc titulo filium captum ab hostibus desinere esse in potestate patris; sed reuersum iure postliminij reuerti in eiusdem potestatem, *l.* 10. *&* 11. ibi mortuum: ex lege Cornelia pro eo haberi, ac si mortuus fuisset cum caperetur. Itaque captiuitas patris, aut filij non in plenum resoluit patriam potestatem, quamdiu pater viuit, propter suspensi iuris Constitutionem, i. pro-
E pter spem postliminij, *l. pen. D. de suis & leg. her.* cuius ratione & respectu, vt opinor, in edicto ex quibus causis ma. seruitus separatur ab hostium potestate, quia captiuitas non est plena, aut certa seruitus. Postliminium est Constitutio iuris gentium, quæ suspendit omnia iura captiui, non abrumpit, *l. illa Institutio* §. *1. D. de her. Inst.* & plenius *l. postliminium, D. de capt. & postl.* ius amissæ rei recipiendæ ab extraneo, & in statum pristinum restituendæ inter nos ac liberos populos, regesque moribus, legibus constitutum. Moribus, i. iure gentium, vt *l.* 8. *D. de rit. nup.* legibus, i. iure ciuili. Et ab extraneo, quia non tantum cum hostibus, sed etiam cum extraneis non hostibus

postliminium est, *l.* 5. §. *in pace*, *D. eodem*, non cum foederatis & liberis, licet extranei sint, *l.* 7. *eod.* quod tamen Ælius Gallus non probat apud Festum, & quemadmodum explicandum sit, docui Obseru. XI. vnde hoc & repetam, sic esse legendum illo loco Festi, quo ex Ælio Gallo scribit de postliminio: *Equi & muli, & nauis eadem ratio est postliminio recipiendi, quæ serui.* & cætera explicanda, vt docui eodem loco. In supradicta definitione, inter nos ac liberos populos regesque, vt Ælius Gallus, *Reciperatio est cum inter populos & reges, nationesque & ciuitates peregrinas conuenit, quomodo per reciperatores reddantur res, recipianturque.* Illud animaduertendum tria genera captiuorum, tresve casus potissimum in hoc titulo proponi. Eorum qui ab hostibus redeunt in patriam, non commercio redempti, sed vel vltro dimissi ab hostibus, vel fuga elapsi, vel virtute militum recuperati. & hi illico omnia iura pristina iure postliminij recipiunt, quæ modo integra manserunt: ad ea vero quæ interim amiserunt, in integrum restituuntur, itemque hi qui ex eis apud hostes concepti & editi sunt. Et eorum qui apud hostes moriuntur, ad quos pertinet lex Cornelia, de qua *l. 1. &* 9. lata contra fiscum. Et eorum quos eiusdem ciuitatis ciuis suo ære redimit ab hostibus, qui non fiunt redemptoris serui, vt si eos extraneus à dominis redemisset, sed reuera liberi fiunt. Verum reuersi non illico postliminium habent, quoniam non ante pro liberis habentur, quam pretium sui soluerint redemptori, aut ei quinquennio seruierint: denique plenæ libertati statim non restituuntur. nec tamen interim eos esse seruos redemptoris argumentum est, quod filij ex eis post redemptionem suscepti, non eodem quo ipsi vinculo redemptori tenentur, *l. 8.* & quod in sua potestate habent, quando desinant redemptori addicti, siue obligati esse soluto pretio: quod etiam inuito soluunt, sicut quilibet debitor creditori per iudicem, *l. 6.* aut deponunt, & obsignant, & quod manumissi à redemptore vel liberati soluto aut remisso pretio inter libertinos non sunt, *l.* 2. 11. 13. Videbatur redemptori non deberi pretium, non magis quam victus, aut vestitus alij, quod & communi humanitate & misericordia hæc captiuo præstentur, quæ ratio certe præualet in matre, *l.* 17. Sed non in extraneis, in quibus potior est communis & publicæ vtilitatis ratio, vt ait *l. 6. & vlt.* ne non data repetitione pretij, tardiores fiant homines ad maiora humanitatis officia, redimendosque captiuos.

L. Enarratio.

Licet extranei sint] Cuiacius sequitur Florentinam lectionem, spreta vulgata & Haloand. & male Budæus d. legi negationem iniecit. Cuiac. Obs. XI. cap. 23.

Docui Obseru. XI.] d. cap. 23.

Illo loco Festi] In v. postliminium.

Postliminio recipiendi] Cuiac. in d. c. 23. legendum putabat: *eadem ratio quæ serui.* Hugo Grotius de iure belli & pacis libro 3. cap. 9. num. 3 leui mutatione ea retineri posse censet hoc modo: *eadem ratio est in postliminij receptu.*

Vt Ælius Gallus] Apud Festum in v. reciperatio.

Vel vltro dimissi ab hostibus] *L. nihil 20. D. eodem.*

Vel virtute militum] *L. in bello, l. si quis 21. D. eod. l. 12. h. t.*

Quam pretium sui soluerint redemptori] *Vel pretium qualicumque indicio remissum sit.* Sic legitur in Codice Menagij, in aliis iudicio, vt in quibusdam editionibus. Iure Attico redemptus ab hostibus eius fiebat qui redemerat, nisi pretium sui exsolueret. Demosthenes aduersus Nicostratum: οἱ νόμοι κελεύουσι τοῦ λυθέντος ἐκ τῶν πολεμίων εἶναι τοῦ λυσαμένου, ἐὰν μὴ ἀποδιδῷ λύτρα. *Lex iubet vt redemptus ab hostibus eius sit qui redemit, nisi pretium redemptionis persoluerit.* Eademque permittit redemptori vt ea quam redemit, arbitrio suo vtatur. Lysias in oratione tertia.

Aut ei quinquennio] *L. vlt. h. t.* quæ plenior exstat in Appendice Cod. Th. num. 16.

LI. *De infantibus expositis liberis, & seruis, & de iis qui sanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt.*

Hic titulus pertinet ad eam causam patriæ potestatis, quam amittit qui filium à partu recentem proiicit inhumaniter, & quodammodo ad mortem exponit, quod Græcis est χυτρίζειν, & eadem ratione dominus serui dominium, & generaliter, nemo præiudicio suum esse recte vindicat, quem pereuntem contempsit, *l. 2. hoc tit.* ad quem in C. Theod. additur: Si modo testes Episcopalis subscriptio fuerit subsecuta, i. vt Anianus interpretatur, si contestationi de collectione eius Episcopus & clerici subscripserint. quamobrem eam legem significari opinor Vasensis Concilij c. 9. his verbis: *Vt secundum statuta piissimorum Augustorum quisquis expositum colligit Ecclesiæ contestetur.* At, vt cœpi dicere, vtque est in *l. 7. Cod. Theod. de expos.* nulla est differentia inter dominum & patrem, qui sciens volensque seruum à partu recentem, aut filium exponit: nam & cum prima pars huius tituli, in qua liberis, i. filiis, iungat filios seruis, consequens est, & dominis iungendos esse patres, & in vtrisque idem ius constituendum. Nec obstabit *l. patrem*, ¯s. *de nupt.* si propria ei & congrua reddatur species, puta non impietate adductum, sed egestate & fame compulsum patrem filiam, quam tueri non poterat, exposuisse alienæ misericordiæ, vt *l. 2.* ¯s. *de patr. qui fil. dist.* quo casu æquum non est patrem suum ius amittere, & arbitrium collocandæ filiæ, qui necessitati succubuit, quam ne Dij quidem superant. Sed si educatore desiderante puellam, quæ suis sumptibus creuit, filio suo collocari, pater renuat, tum ab eo vt ingrato, educator alimentorum sumptum repetet, quem non repeteret, si pater libens filiam filio educatoris in manum conuentione nuptui collocaret; quia eo genere filia transiret in familiam educatoris. alioquin educatori semper competit alimentorum repetitio. & alia est ratio victus, aut vestitus dati in transitu, ab hostibus pergenti ad suos, qui sumptus exiguus est, *l. vlt.* ¯s *tit. prox.* & hæc de prima parte huius tituli. Secunda est de iis; qui sanguinolentos &c. nec tamen alij sunt infantes in prima, alij sanguinolenti in secunda; sed in vtraque recentes à partu, rubentes à matre, vel vt *l.* 3. pueri paruuli, atque ita infantium nomine non significatur integra prima ætas, quæ vsque ad septennium perducitur, sed primæ cunæ, quibus qui eijciuntur proprie, exponi dicuntur. grandiores non exponi, sed pro derelicto haberi, non ἐκθετοι, sed ἀπογνώντοι. Expositi seruuli liberi fiunt. Habiti pro derelicto liberi non fiunt, nisi tædio medendi neglecti sint. At prima pars huius tituli est de his qui sanguinolentos exponunt, secunda de his qui accipiunt, de quibus *l.* 3. abrogato iure veteri definit, vt non possint expositorum ingenuorum, vel seruorum paruulorum dominium sibi, vel

A patronatum vindicare, vel patriam poteſtatem, ſiue legitime emptos acceperint, ſiue nutriendos ſuſtulerint. & primam partem *l.3.* accipio de his qui emptos, ſecundam de his qui nutriendos acceperunt: nam cum in antiquis libris, & in Cod. Theod. ſecunda pars huius tituli ita conſcripta ſit: Et de his qui ſanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt, neceſſe eſt vt de emptis aliquo loco agatur, & his nullus apparet, qui accommodari poſſit, præterquam in prima parte: ac præterea ſecunda, quæ eſt de his qui nutriendos ſuſtulerunt euidenter ſcripta, argumentum præbet, primam eſſe de his qui emptos acceperunt. Expoſitos autem lex definit eſſe liberos & ingenuos, licet ſerui nati ſint, nec vindicari poſſe ab eo qui expoſuit, nec ab eo qui emit, vel ſuſtulit, ne ex pietatis officio lucrum faciat, nec alimentorum nomine, vt *l.2. §. de ing. man.* B & in epiſt. quadam Traiani ad Plinium, quorum tamen repetitio ei non denegabitur, & alius tantum caſus eſt, quo vindicatio non aufertur patri, vel domino, vel patrono ſi non ipſi, ſed alius citra ipſorum voluntatem, paruulos expoſuerit.

LI. Enarratio.

QVam amittit qui filium] Cap. *vn. ext. de infant. expoſ.*

Ad mortem exponit] θανάτῳ παραδίδοται, Nouel. 153. Quintilianus declamat. 306. *Rarum eſt, vt expoſiti viuant.* Plautus in Ciſtellaria act. 4. ſc. 1. *Crepundia hæc ſunt, quibuſcum tu extuliſti noſtram filiolam ad necem.* C Seneca de conſolat. ad Heluiam cap. 2. *Ad vitam quodammodo expoſita es.* Qui tamen mos apud pleraſque gentes inualuit. Philo in libro de ſpec. II. διὰ ταύτης τῆς προστάξεως καὶ ἕτερόν τι μεῖζον ἀπηγόρευται, βρεφῶν ἔκθεσις, ὃ παρὰ πολλοῖς τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἀπανθρωπίας, χρονισθὲν ἀδιάφορον γέγονεν. Hac etiam grauius quiddam prohibet, expoſitionem infantium, quæ apud multas gentes propter natiuam inhumanitatem vulgaris eſt impietas.

Quod Græcis eſt χυτρίζειν]] ἐπεὶ ἐν χύτραις ἐξετίθεσαν τὰ παιδία. vt ait Scholiaſtes Ariſtophanis in Ranis: quod infantes in fictili exponerent. Hinc χυτρισμὸς pro expoſitione infantis in fictili. D Heſychius: χυτρισμὸς, ἡ τῶν βρεφῶν ἐν ταῖς χύτραις ἔκθεσις.

Vaſenſis Concilij can. 9.] Quem vide tomo primo Conciliorum Galliæ.

Non impietate adductum] καὶ ἄστοργον. & tamen qui non necat, ſed exponit, genere quodam pius eſt. Cœlius Lactantius v. 9. *Qui natos ex ſe pueros ſtrangulent, aut ſi nimium pij fuerint, exponant.* Quæ falſa pietas eſt, vt idem ait lib. 6. cap. 20. Quidam liberos exponebant, παίδων προσγινομένων ἅλις ἔχοντες: *quodiam ſat vetuſtiorum natu liberorum haberent.* Cyrillus 4. in Iulianum.

Sed egeſtate] Vt Quintilian. libro 4. cap. 2. Paupertatem ſibi cauſam exponendi fuiſſe.

E Expoſuiſſe alienæ miſericordiæ.] Tertullianus Apolog. cap. 9. *Filios exponitis ſuſcipiendos ab aliqua prætereunte miſericordia extranea.* Minutius Felix in Octauio: *Dum etiam domi natos alienæ miſericordiæ exponitis.* τῇ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καταλείψαντες εὐσεβείᾳ, *Nouel. 153. cap. 1. aliorum hominum pietati relicti.*

Qui neceſſitati ſuccubuit] In *l. pen. §. vlt. D. de excuſat. tut. neceſſitati erit ſuccumbendum. Huic neceſſitas ad excuſationem deputatur,* vt ait Tertullianus de idololat. cap. 10.

Ne Dii quidem ſuperant] ἀνάγκη βιαιότερον οὐδέν, vt ait Eunapius in Iuliano: *neceſſitate nihil violentius.* Syneſius in Cataſt. ἰσχυρὸν ἀνάγκη πρᾶγμα καὶ βίαιον: *fortis & violenta res eſt neceſſitas.* Anna Comnena Alexiados 12. ἀνάγκῃ οὐδὲ θεοί, φασί, μάχονται: *Cum neceſſitate ne dij quidem, vt aiunt, pugnant.* quæ totidem verbis profert Scholiaſtes Anthologiæ Græc. epigr. lib. 1. cap. 4. Eſt autem Pittaci apud Diogen. Laertium libro 1.

Tum ab eo vt ingrato] Illud odio patris conſtitutum tradunt interpretes. & hoc quoque regulariter non obtinere ſcribit Thalelæus ad *d. leg. patrem.*

Semper competit alimentorum repet.] Quintilianus declam. 278. *Recipere illum niſi ſolutis alimentis non poteſt.*

Rubentes à matre] Vide librum 4. tit. 42. & Cuiac. ad *Nouel.* 153.

Pueri paruuli] τὰ προϊόντα εὐθὺς ἐκ κοιλίας βρέφη, *infantes ſtatim atque ex vtero progreſſi ſunt, d. Nou.* 153.

Prima ætas quæ vſque ad ſeptenn.] *l. ſi infanti 18. §. de iu. delib.* aliter in *l. 30. §. de epiſc. aud.*

Non ἔκθετοι] Qui & θρεπτοί, Plin. 10. epiſt. 71. & χαμαιριπτοί, *d. Nou.* Sic eos etiam appellat Poeta neſcio quis apud Suidam.

Ἀπογινόντοι] Vide Harmenop. Epitom. 1. 18. 30. Cuiac. ad dictam Nouellam.

Expoſiti ſerui liberi f.] *L. 2. h. t. & d. Nou. cap. 1.*

Niſi tædio medendi negl. ſint] Suetonius in Claudio, capite 25. *Cum quidam ægra & affecta mancipia in inſulam Æſculapij tædio medendi exponerent, omnes qui exponerentur, liberos eſſe ſanxit, nec redire in poteſtatem domini ſi conualuiſſent.*

Abrogato iure veteri] Iure antiquo licebat excipienti expoſitum ſibi habere, vel vt ſeruum, vel vt filium, *l. 1. Cod. Theod. de expoſit.* Eo pertinere videtur quod ſcribit Anonymus interpres ad τετράβιβλον Ptolomæi: εἶτα δεῖ ζητεῖν, εἰ ἐπὶ δουλείαν ἀναληφθήσεται ἔκθετα ἢ ἐπὶ τεκνοποιΐαν: *Deinde quærendum eſt, an fœtus expoſitus ad ſeruitutem ſit tollendus, an loco filij educandus,* Lactantius de vero cultu cap. 20. *Qui etiam ſi contingat ei, quod voluit, vt alatur, addixit certe ſanguinem ſuum, vel ad ſeruitutem, vel ad lupanar.* Suetonius de illuſtribus Grammaticis: *M. Antonius Gnipho ingenuus, in Gallia natus, ſed expoſitus à nutritore ſuo manumiſſus, &c.* Adde Sen. cont. 33.

Trajani ad Plinium] Epiſtola 72. lib. 10.

Sed alius] *L. 1. hoc tit.*

LII. *Quæ ſit longa conſuetudo.*

REferendus eſt hic titulus ad legem vlt. tit. 48. qui propius abeſt, in qua dicitur apud eum magiſtratum filios emancipari poſſe, cui lex, vel longa conſuetudo legis actionem dedit, & eiuſdem tituli etiam *l. 1.* de conſuetudine accipitur. quam ob cauſam, vt opinor, in hoc titulo definitur, non quid ſit longa conſuetudo, ſed quæ ſit, i. quam vim & efficientiam habeat. Quid tamen ſit, ſi quæras, dicam ius eſſe non ſcriptum, quod vſus populi frequens & inueteratus communi adſenſione comprobauit. & rurſus ſi quæras, quot annorum vſus conſuetudinem faciat, non dicam decennij, vt gloſſæ, quæ hoc ſolo argumento ducuntur, quod dicatur conſuetudo longa & diuturna, quaſi ſcilicet his verbis non ſignificentur etiam trigeſimi & quadrageſimi anni, vt *l. 2. & 3. §. de præſc. 30. ann. l. 1. Cod. Theod. de act. cer. temp. fin.* ſed huius rei certam definitionem non eſſe, huius rei decennium finem non eſſe, quandoquidem plurimorum annorum obſeruationem requirit, *l. ſed ea quæ, D. de legibus*, & Ariſtoteles 2. Polit. τὸ χρόνιον ἐθος, antiquam & tenacem adprobationem, *l. 3. h. t.* vſum longæuum, *l. 2.* inueteratum populi conſenſum, *l. de quibus, D. de legibus*: conſuetudinem ſemper obſer-

obseruatam, *l. sine herede §. penult. D. de admin. tut.* A quibus verbis sane significatur spatium decennio amplius, & tempus incertum infinitumque, quod sensim sine sensu labitur, quoad morem fecerit, & habitum in animis ciuium: cuius quidem habitus comparandi ratio, vt non finitur certo tempore, ita nec in populo ex longa consuetudine, inducendi inserendique moris ratio certo tempore finiri potest. Consuetudo morem facit, vel vt Aristoteles ait 11. ad Eudemum, τὸ ἦθος ἀπὸ ἔθους ἔχει τὴν ἐπίδοσιν. Sed his nominibus plerúque vtimur promiscue, & Varro semper cōsuetudinem accipit pro eo quod morem diximus creatum ex consuetudine, vt cum ait, morem esse communem consensum omnium simul habitantium qui inueteratus consuetudinem faciat. & alio loco, dum ait, mo- B rem esse in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo. Vires autem longæ consuetudinis eæ sunt, vt si non vincat legem quam ratio non commendat, quæ nulla aut parua ratione constat, aut quæ nondum penitus inoleuit, nondum consensu omnium recepta, inueterata, stabilita, iudicio comprobata est, vt *l. pen. §. de legibus, l. quod non ratione, D. eod. l. 1. hoc titulo*; ea tamen quam ratio suasit, vt ait *l. 1.* ratio quædam maior & publica vtilitas, & longum tempus tacito & illiterato omnium consensu, & rerum iudicatarum firmauit auctoritas, sane abrogat legem, cuius ratio vel cessauit, vel minor est, vel minus confert Reipublicæ; quia & deficere videtur lex tanquam obliterata supra quam vsus inualuit, & C deficiente lege consuetudo sola dominatur, & legis vim obtinet, *l. 3. hoc titulo, l. diuturna, D. de legibus, l. vlt. §. de testam. §. sine scripto, Instit. de iu. Nat.* Gregorius Nazianzenus 11. de Theol. τὸ ἔθος χρόνῳ βεβαιωθὲν ἐνομίσθη νόμος. Lex autem iacet & silet interim quoad restituatur, vt Traianus apud Plinium restituit legem Pompeiam, contra quam longa consuetudo vsurpata erat. Sed & nulla lex aliter nos tenet, quam si & consuetudine recepta sit, *l. de quibus, D. de legibus.* Arist. 2. Polit. ὁ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι πλὴν παρὰ τὸ ἔθος. Et cum de interpretatione legis quæritur, optima interpres est consuetudo, *l. si de interpretatione, D. de legibus.* Dionysius septimo: πάντων ἀμφισβητουμένων δικαίων κριτήριον ἐστὶ δοκεῖ κάλλιστον ὁ χρόνος. D

LII. Enarratio.

I Ex prima de consuetudine accipitur] Ita Fulgosius eam accipit.

Quam vim & efficientiam habeat] δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, vim & efficacitatem. Lactantius de opificio Dei cap. 20. *Si astra efficientiam rerum continent.* D. Chrysostomus ad cap. 2. prioris ad Corinth. ἴστε γὰρ ὡς οὐδὲν ἐστιν ἰσχυρὸν παρ᾽ ἀνθρώποις, ὡς συνηθείας τυραννίς. *Scitis nihil esse æque validum apud homines atque tyrannidem veteris consuetudinis.* De tyrannide consuetudinis Nilus in epistola 247. μή μοι τὴν τυραννίδα προβάλλου τῆς συνηθείας: *Ne mihi tyrannidem obtendas consuetudinis.* E

Dicam ius esse non scriptum] Consuetudo est lex non scripta. Artemidorus Daldianus libro tertio capite quarto, καὶ καλεῖται τὸ τοιοῦτον ἔθος· ἔστι δὲ ὡς φησι λέγει, νόμος ἄγραφος: *& hoc vocatur consuetudo; est autem, vt vulgo dicitur, lex non scripta.* Consuetudo legis appellatione continetur. Interpres Hermogenis: νόμον δὲ λέγω οὐ πάντως τὸν ἐγγεγραμμένον κείμενον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀγράφων: πλεῖστα γὰρ ἔθνη ἀγράφοις νόμοις διοικεῖται: *Legem autem dico non vtique quod scripto constat, sed & quod sine scripto: nam pleraque gentes non scriptis legibus reguntur.*

Aristotelem 2. Politic.] Capite 6.

Consuetudinem semper obseruatam] *Diutina vsurpatione firmatam.* Valerius.

Quod sensim] Sensim pro paulatim. Priscianus libro decimo quinto. Petrus Chrysologus sermone 79. *Rudis miles ad aciem concurrit, qui causam belli nescit, vim bellatoris ignorat. Peritia est, non est segnities, cum sensim miles veteranus incedit.*

Ratio certo tempore finiri potest] Quidam interpretes dicunt, eam consuetudinem esse longam, cuius non extat memoria. quo referri potest illud sancti Basilij de Spiritu sancto capite 29. ἔθος πάσης μνήμης ἀνθρώπινης πρεσβύτερον: *Consuetudo omni hominum memoria vetustior.* Quæ tamen sententia Azoni in Summa non placet.

Et Varro semper] Apud Seruium in 7. Æneidos.

Alio loco] Apud Macrobium libro tertio Satur. cap. 13.

Ea tamen quam ratio suasit] Diuus Augustinus de baptismo libro quarto capite quinto. *Plane verum est, quia ratio & veritas consuetudini præponenda est: sed cum consuetudini veritas suffragatur, nihil oportet firmius retineri.*

Tacito & illit. omn. consensu.] Ex Gellio libro 2. cap. 18. Velut tacita ciuium conuentione, *l. 35. D. de legibus.* Lex est expressa ciuium conuentio συνθήκη. consuetudo tacita, siue vt ait Vlpianus, tacitus consensus populi. Per contrarium in *l. 32. eodem*, tacito consensu omnium per desuetudinem leges abrogari dicuntur, & consensu exolescere, Plin. epist. 10. 115.

Rerum iudicatarum] δοκιμασθὲν ἐν δικαστηρίῳ καὶ κυρωθέν: *probata in iudicio, & firmata.* Ioannes Episcopus Cytri in responsis ad Constantinum Cabasilam.

Sane abrogat legem] Vide Cuiacium libro secundo de Feudis titulo primo.

Legis vim obtinet] Donatus in illud Virgilij. *Mos erat Hesperio*, 7. Æneid. *Obseruationes*, inquit, *aut legibus, aut assensibus hominum sunt. Mos longo tempore custoditus legem facit, quæ etiam ad posteros transit.* Ioannes Tzetzes in Iambis:

ἔθος δ᾽ αὖ αὐτὸς τοῦτο φῄς, καὶ μὴ νόμον.
Ἰσοδύναμον ἔθος τε καὶ νόμον νόει.
Morem sed illud ipse non legem vocas.
Scito vtriusque comparem potentiam.

χρόνῳ βεβαιωθὲν] ἔθος γάρ ἐστι τὸ ἐν συνηθείᾳ κρατῆσαν, καὶ ὅπερ ὁ χρόνος ἐκύρωσεν: *quod consuetudine inualuit, & quod tempus firmauit.* Syrianus in Hermogenem. D. Augustinus de vera religione: *Leges instituuntur cum promulgantur, firmantur cum moribus vtentium approbantur: sicut enim moribus vtentium in contrarium nonnullæ leges hodie abrogatæ sunt: ita moribus vtentium ipsæ leges confirmantur.* Vide *l. g. de quibus, D. de legibus.*

Apud Plinium] Libro decimo epist. 83. & seq.

LIII. *De donationibus.*

V. lib. 1. Inst. tit. 7. & tit. 5. lib. 39. ff.

Titulus superior ad titulum 48 hic vero ad 49. referendus est, quo data est actio ingrati aduersus emancipatum, cui nunc additurus etiam ingrati actionem aduersus donatarium tit. 55. prius instituit generaliter tractare de donationibus, & hanc horum titulorum connexionem confirmat Codex Theodosij, in quo tit. de reu. don. subijcitur statim tit. de ingratis lib. Donatio autem Aristoteli in quarto Topicorum est, δόσις ἀναπόδοτος, datio ita profecta ab aliquo

vt nullo casu reuocetur. Datio est genus, quo continetur etiam dos, & donatio propter nuptias, & manumissio, & mutuum, & permutatio, & legatum, aut fideicommissum, & donatio mortis causa, & donatio, vera, absoluta, directa, de qua in hoc titulo agitur, quæ irreuocabilis est: illæ dationes repeti & reuocari possunt, & si quæ donationes dicuntur, non sunt veræ & absolutæ donationes, vt ait *l. Senatus* §. 1. *D. de mor. cau. don.* sed mortis causa factæ, aut reuocabiles donationes. Perficitur autem iure antiquo donatio stipulatione, vel traditione. & traditione non tantum vera, sed etiam fictitia, veluti traditione instrumenti auctoritatis, *l. 1. hoc titulo*, vel retentione vsusfructus, *l. 28. & 35. §. sed si quidem*, vel conductione rei donatæ, *l. quædam*, *D. de rei vind.* & aliis modis, vt docui Obseruat. 19. cap. 18. Perficitur etiam legis actione, vt significat, *l. 25. hoc titulo*, veluti cessione in iure, *l. 1. C. Hermog.* eodem titulo item mancipatione, *l. 4. Cod. Theod. eod.* vel vtroque interueniente mancipatione & traditione, *l. 7. eod.* quod & *l. vlt huius tituli* demonstrat, dum ait, in donatione hæc vsu verba fuisse recepta, Dono tibi rem illam, vel addico sestertio nummo vno assium quatuor: nam quis non videt eam originem ducere à mancipatione, quæ olim fiebat per imaginariam venditionem nummo vno siue asse Caiano, & ita Suetonius in Othone, *Totum agrum redemit, emancipauitque*, quod Tacitus eadem de re scribens, *dono dedit*. Perficiebatur ergo donatio per emancipationem, quod vtique verum est inter extraneos. Inter liberos autem & parentes ex Constitutione D. Pij nuda voluntate, *l. l. 4.* & hodie quoque inter omnes ex Constitutione Iustiniani perficitur nuda voluntate, consummatur traditione. Nec idem est in ea, vt fuit olim, perfectio & consummatio. Rerum autem incorporalium veluti nominum, siue obligationum donatio perficitur cessis actionibus, *l. 2. hoc titulo*. Ac præterea ad perficiendam donationem necessaria est insinuatio, si excedat modum legitimum, exceptis casibus certis, & acceptio donatarij.

LIII. Enarratio.

Aristot. 4. Topic.] Capite 4.

Δόσις ἀνάφ.] Donatio irreuocabilis.

Vt nullo casu reuoc.] Ex *l. Senatus 35. §. 1. D. de donation.*

Quo continetur etiam dos] *Dos est donatio propter matrimonium* vt ait Vincentius in speculo doctrinali, quem profert Cuiac ad lib. 1. de Feudis cap. 1.

Donatio stipulatione] Donatio iure nouo perficitur stipulatione, *l. 35. §. sin autem hoc*, vt & olim obtinuit, vel nuda voluntate.

Traditione instrum. auctoritatis] Quod Græci συστατικὸν vocant.

Nummo vno] Vide Obseruat. 10. 37.

Siue asse Caiano] Vnde illa formula: vbi tu Caius, ego Caia, de qua Plutarchus in Quæstion. Rom. capite 30.

Suetonius in Othone] Capite 4.

Tacitus] Histor. lib. 1.

L. 11. hoc tit.] Nomina ibi Græci interpretantur, χειρόγραφα, cautiones, instrumenta.

Inter liberos & parentes] Id est, coniunctissimas personas, in *l. data 27. hoc tit.* Sic habet Menagij codex: *coniunctissimasque personas.*

Si excedat modum legitimum] *L. 34. & l. pen. §. vlt.* Interpretes quidam dictam legem 27. sic accipiunt, vt donatio facta inter parentes & liberos exigat insinuationem, etiamsi non excedat modum legitimum. Recte Fulgosius ad *d. leg.* donationes quæ insinuationem exigunt, insinuari debere, etiamsi fiant inter coniunctas personas: & ita etiam Patricius referente Theodoro ad *d. leg.* vide Obseruat. libro 20. 2.

Exceptis casibus certis] Quos recenset Cuiac. in recitat. ad *legem vlt.* §. *de in. aut.* & ad *l. 34. h. t.*

Et acceptio] Vestius Valens: *Attribuit etiam ædilitia munera, mensuras, pondera, mercaturas, officinas, donationes & acceptiones.* Vide Obseruat. 12. 28.

LIV. *De donationibus, quæ sub modo vel conditione, vel ex certo tempore conficiuntur.*

Donatio sub modo ita fit, Dono tibi fundum illum, vt me alas, *l. 1.* Donatio sub conditione ita, Dono tibi fundum illum, si à patre emancipatus fueris, *l. 5.* Modus contrahit, conditio suspendit. Donatio autem ex certo tempore ita fit, Dono tibi fundum illum eo pacto, eaque lege, vt proprietas eius fundi ad me redeat post quinquenniũ, vel vt redeat ad L. Titiũ, vt *l. 3.* si vt redeat ad L. Titium, tibi dono ad tempus, L. Titio ex tempore: ideoque finito tempore quinquennij, licet Titio veteri & stricto iure qui sibi reddi stipulatus non est, non competat actio, datur tamen vtilis ex Constitutione Diuorum fratrum, eadem scilicet, quæ donatori competeret, puta præscriptis verbis, vel condictio ob rem dati, *d. l. 3. & arg. l. pen.* §. *ad exhib.* Ergo in hac rubrica, ex certo tempore, sic accipio, vel ad certum tempus, & subaudio, aut ex incerto tempore, vel ad incertum tempus, veluti vt post mortem donatarij proprietas redeat ad donatorem, *l. 2. hoc titulo*, *l. Seia*, *D. de mor. cau. don.* Conditiones, pactiones, leges donationibus imponuntur à donatore solo, & à donatario recipiuntur si placeant, vel reiiciuntur si displiceant, *l. 25.* §. *tit. prox.* & imponuntur initio perficiundæ donationis, non post perfectam donationem. nec quidquam attinet donatarij postea impositas recipere, vel eiicere, *l. 4.* At initio, si donationi dicta sit lex, & impositus modus aliquis, & receptus à donatario, eo non impleto, donatori competit condictio ob rem dati, *l. 2. 6. 8.* §. *de cond. ob cau.* *l. vlt. tit. seq.* vel præscriptis verbis, *l. 9. & 22.* §. *tit. prox.* non vindicatio rei donatæ, nisi in casu *l. 1.* admodum singulari propter causam alimentorum, quem & singularem & specialem esse satis demonstrant ter inculcata illa verba, in hoc casu. Denique singulares sunt species, *l. 1. & 3.*

LIV. Enarratio.

Veteri & stricto iure] Nec enim legem dicendo quisquam alteri cauere potest, *l. quo tutela 73. D. de diu. reg. iur.*

Non post perf. donation.] & puram. Græci.

Et non impleto] Quia *quæcumque sub conditione traduntur, ita demum fieri possunt propria ac peculiaria, si conditio consummata est*, vt est in Quintiliani declamat. 336.

Nisi in casu l. 1.] Principaliter, πρωτοτύπως, vt aiunt Græci, habet condictionem ob causam dati condictione non secuta: sed & vtilem in rem actionem, id est, rescissoriam & restitutoriam, per quam dominium restituitur. Cuiacius in recit. & Fulgosius.

LV. *De reuocandis donationibus.*

IN hoc titulo proponitur actio ingrati, cuius respectu institutus est hic tractatus de donationibus, vt scilicet actioni ingrati, per quam beneficium emancipationis rescinditur, de qua actum est paulo prius tit. de ing. lib. adiungeretur alia actio ingrati, per quam iure perfecta donatio rescinditur. & rescinditur ex certis tantum ingratitudinis causis iudici approbatis, *leg. penult. & vlt.* Superiori titulo vna causa proposita est conditionis non impletæ, quæ etiam inculcatur *leg. vlt.* huius tituli, ob quam donatori competit condictio ob rem dati, re non secuta. Hoc titulo proponitur alia, nempe ingratitudinis, ob quam donatori datur actio ingrati personalis, *l.* 7. & perpetua, *l. 1* quæ tamen heredi, & in heredem non datur, *l. 1 7. vlt.* quia magis vindictæ persecutionem habet, & in *l.* 7. vindicationis, i. vindictæ. Et datur cuilibet donatori, non tamen matri propudiosæ, vel iterum nubenti, *l.* 7. nisi ex grauissimis & compertissimis causis ingratitudinis notatis in *Nou. de nupt.* Et per eam reuocantur quæ habet ingratus, non quæ alienauit, *d. l.* 7. Porro huic causæ additur etiam alia in *l.* 8. Si orbo, qui donauit omnia bona, vel partem bonorum, postea adnascantur liberi, de qua Obs. 20.

LV. Enarratio.

BEneficium emancipationis] Emancipatio beneficium dicitur, in *l.* 1. *D. si à par. quis manum. si.*

Et vlt.] In qua liber Menagij habet, *fragilitatem*, & Græci ἀσθένειαν. Desiderius Heraldus legendum putabat, *facilitatem*, quod displicet Salmasio in lib. de iure Attico capite 16. Heraldus defendit se ipsum in Animaduersionibus cap. XI. Hugo Grotius putat scriptum fuisse, *prodigalitatem*.

Actio ingrati personalis] Hæc actio soli donatori competit, & solus donatarius coercetur.

Vindicationis, id est, vindictæ] Glossæ ἐκδίκησις, *vltio, vindicatio.*

Vel iterum nubenti] Emendandus est Theodorus ad dictam legem septimam hoc modo: οὔτε ἡ αἰσχρὰ ἢ δευτερογαμοῦσα μήτηρ οὐδὲ &c. *mulierem propudiosam, aut iterum nubentem, neque ex causa, &c.*

Nouella de nuptiis] Capite 35.

Si orbo] Glossæ: ἄτεκνος, *orbus, sine liberis.* Orbo igitur liberis. Vlp. *Reg. tit.* 13. Quo casu donatio reuocatur in solidum. Quid si donator tempore donationis liberos habuit? Dico nec ipsum posse reuocare donationem prætextu aliorum qui postea nati sunt, quia pietatis coniectura cessat in eo quem satis apparet extraneum anteferre liberis, neque liberos ipsos in solidum: sed si donatio sit inofficiosa, siue collata sit in extraneum, siue in vnum ex liberis, eam liberi, quibus fraus facta est, rescindunt, mortuo non viuo patre per querelam inofficiosæ donationis pro modo legitimæ portionis, siue superstites fuerint tempore donationis, siue postea editi sint. Cuiac. Obseruat. libro 20. cap. 5.

Obseruat. 20.] *d. cap.* 5.

LVI. *De mortis causa donationibus.*

V. tit. 6. lib. 39. ff.

SVperiores tituli sunt de donatione inter viuos, quæ si iure perfecta sit, pœnitentia nullo modo reuocari potest, *l. 2. 3. 4. 6. s. t. t. prox.* Hic titulus de donatione causa mortis, quæ pœnitentia reuocari potest, *l. qui mortis causa, D. eod.* sicut donatio ob causam, *l. 3. §. 2. l. si pecuniam, D. de cond. cau. da.* & donatio precaria, *l. 1. & 2. de prec.* Reuocatur etiam donatio causa mortis per fideicommissum, *l. 1.* & finito periculo, cuius metu facta donatio est, & morte donatarij, quæ modo viuo donatore contingat, *l. non omnis, D. de rebus cred.* Est autem datio veluti fiduciaria, quæ confertur in casum mortis donatoris: nec ante perfecta esse intelligitur, quam ea contigerit. Insinuatione non eget, sed testibus quinque tanquam vltima voluntas, *l.* 4. cum tamen donatio inter viuos, quibus casibus non requirit insinuationem, scripto contenta sit à donatore subscripto, nec requirat vllos testes, *l. in don. quæ s. sub. s. de donat.* De Constitutionibus huius tituli scripsi in eadem Obseruatione.

LVI. Enarratio.

REuocatur etiam don. cau. m. per fideic.] Pro parte temporis possum velle, vt donatio causa mortis valeat, & pro parte reuocare, vt scribit Fulgosius ad legem primam in *si. l. c. tit.* Itaque reuocari creditur, si ea lex donationi dicta sit, vt altero mortuo portio deficiens ad superstitem pertineret. & fideicommissum est, quia fideicommissum relinqui potest à donatario causa mortis, *l. a b eo 9. s. de fidei commiss.* vt ait Cuiacius in recitat. & Fulgosius heic num. 1. Recte autem additur in *d. l.* 1. *si mortis causa donatio perficiebatur*, id est, vt recte Basilica, si mortis causa donabatur, θανάτου αἰτίᾳ δωρεὰ γέγονε. & interpr. ibidem. εἰ *mortis causa* ἐποιεῖτο τὴν δωρεάν.

Et finito periculo] Si donator sit *viuus, saluus & sospes*, vt in Plaut. Captiu. Act. 4. Sc. 2.

Est autem datio veluti fiduciaria]. Vide dicta nobis Instit. eod.

Nec ante perfecta] *L. non videtur 32. D. eod.*

Insinuatione non eget] *Siue iuxta mortem facientis fuerint celebratæ, siue à longiore cogitatione mortis subsecutæ sunt.* Sic legitur in veteri Menagij codice, id est, vt recte Isidorus interpres Basilicon, siue morte imminente, siue ipsius mortis cogitatione quandocunque facta fuerit.

Tanquam vltima voluntas] Interpres Græcus: ἡ *mortis causa* δωρεὰ τελευταίαν μιμεῖται βούλησιν: Vltimam voluntatem imitatur. siue, vt ait Isidorus: hodie mortis causa donatio ad vltimam voluntatem redacta est.

A donatore subscripto] *Vel alio, voluntate eius.* Sic legendum, vt in veteri Menagij, & in Basilicis: κατὰ γνώμην αὐτοῦ. Non recte in editis quibusdam, *voluntatem eius.*

LVII. *De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & decimariis sublatis.*

POtest etiam recte hic titulus referri ad mortis causa donationes, quæ si conferantur in eum quem lex Iulia & Papia prohibet capere, velut cœlibem, aut orbum, ex Senatusconsulto in eadem causa sunt, qua legata ei relicta essent, *l. Senatus, D. de mor. cau. don.* quod congruit omnino cum fine tituli superioris,

quo generaliter constituitur mortis causa donationes legatorum instar obtinere. Et vt ex Vlpiano intelligere licet, *lib. Reg. tit.* 16. 17. 22. & Sozomeno 1. c. 9. prohibuit lex Iulia & Papia cœlibem quidquam capere ex aliorum testamentis, nisi post mortem testatoris intra C. dies matrimonium contraheret, præterquam ex testamentis cognatorum, vt opinor, vsque ad sextum gradum, ad quem vsque etiam qui inter se contrahunt matrimonium ex eadem lege solidi capacitatem habent, & prætor ab intestato detulit bonor. possessionem. Orbum autem liberis lex voluit eorum quæ sub testamento relinquerentur, non capere plus quam semissem, altero semisse multari, cœlibem asse, & semissem assemve fisco cedere. Maior est cœlibatus, quam orbitatis pœna, quia matrimonium contrahere in potestate nostra est, liberos suscipere non est in nobis, sed in maiestatis prouidentia, & eodem Vlpiano auctore in orbo masculo lex definiuit ætatem 25. an. in fœmina 20. vt qui ea ætate esset sine liberis, relictorum semisse multaretur. Vnde cum Sozomenus scribat in cœlibe masculo eam legem definisse ætatem 25. quia cœlebs qui esset ius capiendi non haberet, præsumo fœminæ etiam cœlibi fuisse præscriptam ætatem 20. an. Ea enim lex tam fœminas coërcebat, quam mares cœlibes & orbos, vt & Dio scribit 54. eam legem graues pœnas irrogasse τοῖς τε ἀγάμοις, καὶ τοῖς ἀνάνδροις. & ita esse argumentum præstat *l.* 1. *huius tituli*, quæ his pœnis liberat vtrumque sexum, de quibus est intelligenda *l. si is qui heres, D. de vulg. subst.* & in orbo ponenda species, *l.* 42. *D. de leg.* 2. *l. cogi §. hi qui solidum, D. ad Treb.* & similibus. De his pœnis proculdubio Vlpianus tractauerat eodem libro tit. de cœlibe, orbo & solitario patre, vbi solitarium patrem vocat, qui vnicum & solum filium habet, μόνον τηλύγετον ἢ γε μοναχόν, vt Aquila loquitur, qui orbi quidem pœnam non sustinebat, sed forte leuiorem, aut certe tanta præmia non habebat, quanta pater plurium liberorum. Mittam loca ex Iuuenale, Tacito, Panegyrico Maximiano & Constantino dicto, Ambrosio, Tertulliano, quæ in hanc rem proferre possem, & Tertulliani vnum tantum locum satis obscurum explicare conabor, quo ait, Seuerum Imperatorem leges Papias exclusisse, quæ ante liberos suscipi cogebant, quam Iuliæ matrimonium contrahi. Qua vero ætate lex Papia liberos exigit, eadem lex Iulia matrimonium contrahi voluit. Fieri autem non potest, vt simul vno tempore existant liberi & nuptiæ, sed prius nuptias contrahere oportet, marem intra vigintiquinque, fœminam intra 20. deinde liberos suscipere, cui rei à contractis nuptiis forte Seuerus præstituit tempus, cuius mentionem facit Vlpianus *tit.* 16. puta annum & sex menses, hoc est, bis nouem menses: quia nouem mensibus plerumque partus absoluitur. non sustulit autem Seuerus pœnam cœlibatus & orbitatis. His erat locus etiam solutis primis nuptiis aduersus viros qui non properabant ad secundas, fœminis à morte viri, & à diuortio licebat esse vacantibus certo tempore lege Iulia & Papia definito, vt idem Vlpianus scribit *tit.* 14. At hodie Constitutione Constantini eæ pœnæ sublatæ sunt, generaliter omnibus hac in re data vacatione legis Iuliæ & Papiæ *l.* 1. Verum in Cod. Theod. vbi hæc lex plenior extat, Constantinus profitetur, se nõ tollere quod iisdem legibus cautum erat, ne vir & vxor inter se solidum capere possent, vt inter eos reprimeretur mutuus nimiusque fauor. *l. vlt. C. Theod. de leg. her.* quem coniugum exprimunt blanditiæ, quas plerumque nec rigor legis Iuliæ & Papiæ cohibere potest, lege illusa per tacita fideicommissa. Dixi, solidum; nam vt Vlpianus scribit tit. de decimis, ex lege Papia vir & vxor inter se in honorem matrimonij decimam bonorum capere possunt, cuius rei exemplum suppeditat *l. qui vxori, D. de au. & arg. leg.* Et quæ leges Digestorum mentionem faciunt, qui ex vnius testamento solidum capere non potest, ex alterius potest: vt *l.* 6. *D. de vulg. subst.* his de marito vel vxore exemplum apponi potest. At præter decimam matrimonij nomine si ex alio matrimonio liberos superstites habebant, quot liberos habebant, tot decimas capere poterant. Item communis filius post nonum diem amissus vnam decimam; duo post nonum diem, id est, post Nominalia amissi duas decimas abiiciunt. Defuncti autem ante nominis assumptionem pro non susceptis habentur. & ex ea quidem re Thalelæus in *l.* 1. *§. vnde vir & vxor*, legem Papiam decimariam cognominauit, cuius vacationem quam ante Constantius dederat nauiculariis Orientis, *l.* 7. *Cod. Theod. de nauic.* Honorius & Theodosius *l.* 2. dant generaliter omnibus, sublatis legibus decimariis, & data coniugibus inter se licentia si relinquatur capiendi assis.

LVII. Enarratio.

Altero semisse multari] Quod scribit Libanius in declamatione 38. οὐ γὰρ ἐθέλειν, φησὶ γαμεῖν; τίς τοῦτο νόμος ἀδικεῖ; τίς οὐ γαμῶν ἀδικεῖ; τίς εἰσήχθη πώποτε; τίς ἔδωκε δίκην τοῦ τοιούτου βίου, ἢ νῦν ἢ πρότερον, ἢ παρ' ὑμῖν, ἢ παρὰ τοῖς περιχώροις; *Non vis*, inquit, *vxorem ducere. & quanam lex hoc coercet? quis vxorem non ducens ius violat? quis ad id vnquam coactus est? quis pœnas dedit cœlibis vitæ, aut nunc, aut antehac, aut apud nos, aut apud finitimos?* Hoc ad ius Ronanum non pertinet.

Vbi solitarium patrem vocat] Solitarium patrem ἔρημον Græci vocant. Isocrates in Æginet. ad fin. τοῖς ἐρήμοις τῶν ἀνθρώπων, ἀντὶ παίδων οὗτός ἐστιν ὁ νόμος. P. Faber ad tit. Vlpiani 13. *de cœlibe, orbo, & solitario patre.*

Adde: Dositheus libro tertio de Grammatica, in sententia quæ incipit ab his verbis, ἐν τοσούτῳ, καὶ φοβοῦμαι μή τι παρὰ τὸ καθῆκον ποιήσωσιν, καὶ ἔρημόν με καταλείπωσιν. Dositheus: *Timeo ne quid extra ordinem faciant, & miserum me relinquant.* Fortasse legendum, *eremum.* Iosephus 6. ἀρχαιολογ. φίλων καὶ συγγενῶν ἔρημον: Rufinus Aquileiensis ita vertit: *ab amicis & cognatis propriis desolatum.*

τηλύγετον] Vtitur Homerus Il. 3. versu 175. παῖδα τε τηλυγέτην. Etymologicum M. τηλυγέτην, καταχρηστικῶς ἀγαπητήν. μονογενῆ.

Vt Aquila loquitur] Psalmo 21. 22. τὴν μονογενῆ μου. Aquila: μοναχήν. psal. 23. 18. ὅτι μονογενής: Aq. μοναχός. ps. 24. 21. τὴν μονογενῆ μου. Aquila: μοναχήν.

Tertull.] Apologetici cap. 4. V. Rigalt. ib.

Lege illusa per tac. fideic.] B. Hier. ad Nepotianum: *Per fideicommissa legibus illudimus.*

At præter decimam matrimonij] Ex Vlpiano d. tit. de decim. & tit. seq.

Post nominalia] Septima vel octaua die à natiuitate nomina imponebant Græci, nec multo aliter Latini. Isaacus Casaubonus ad Capitolinum in M. Antonino, & in Clodio Albino: Septimo autem die, inquit, suis liberis nomina plerique imponebant Græci, Latinique. Adde Iosephum Scaligerum Ausonianar. lect. 11. 22. Claudius Salmasius ad Capitolinum: Nomen & prænomen, inquit, & cognomen imponebantur simul in ipsis Nominalibus. Casaubonus autem scribit, Nominalibus non fuisse imposita cognomina; sed postea ex occasione captatum omen, aut decus, ad Suetonij Aug. cap. 7. Dissentit à Casaubono & Scaligero Cuiacius, qui nono die nomen impositum putat: puellis enim octauo, pueris nono imponebantur nomina, Festus in v. lustrici. vide ibidẽ Scaligerũ.

LVIII. *De iure liberorum.*

QVam apte cohæreat hic titulus superiori ex eo apparet, quod *l. 1.* sit portio *l. vlt.* tituli superioris, vt probant inscriptiones & subscriptiones, & quod ex lege Papia, de qua in *d. l. vlt.* olim vir & vxor inter se solidum capere poterant, si vnum filium superstitem habebant; vel si eum puberem amisissent, quoniam satis erat eum educasse vsque ad pubertatem, & cætera quæ Vlpianus exequitur *tit. 16.* Item solidum inter se capere poterant, qui neque haberent, neque amisissent liberos, si oblatis precibus ius liberorum à principe impetrassent, tot scilicet liberorum quot sufficiunt obtinendæ capacitati assis, & hæc impetratio etiam dabat matribus ius succedendi filio ab intestato ex Senatusconsulto Tertylliano, *l. 7. Cod. Theod. de leg. her. l. 8. Cod. Theod. de bo. prosc. l. 9. Cod. Theod. de infir. his quæ sub Tyr. & Nou.* Valentiniani *de testam. At l. 1.* ius libertorum concedit vltro, & generaliter omnibus etiam non petentibus, vt solidi capaces sint coniuges inter se & *l. 2.* vt matres succedant filio, ex Senatusconsulto Tertylliano.

LVIII. Enarratio.

AT l. 1.] De hoc iure liberorum vide Cuiac. ad Vlp. *d. tit. 16.* & ad Paul. *4. Sent. tit. 9.*

Vt matres succedant] Etsi non ter enixa fuerit, vel quater. Quid enim peccauit si non plures, sed paucos peperit? vt ait Iustin. in *Instit. de Senatus C. Tertull.* vt apud Philonem in tertio de vita Mos. εἰ μὴ ἄρα ἐν ἁμαρτίᾳ θετέον τὸ γενεᾶς ἄρρενος ἀμοιρῆσαι: *nisi forte parenti vitio dandum sit quod caruit mascula sobole*, quod Iustinianus constituit respiciens ad naturam, & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam, vt idem Iustin. ait, in *Instit. de Senat. Tertull.* χαλεπὴ γὰρ, καὶ βαρεῖα λίαν ἡ κακοπάθεια τῶν γυναικῶν, ὅταν τίκτῃ: *acerbus enim & valde grauis est labor mulieris cum parit*, Scholiastes Oppiani. V. ad Instit. lib. 3. cap. 3.

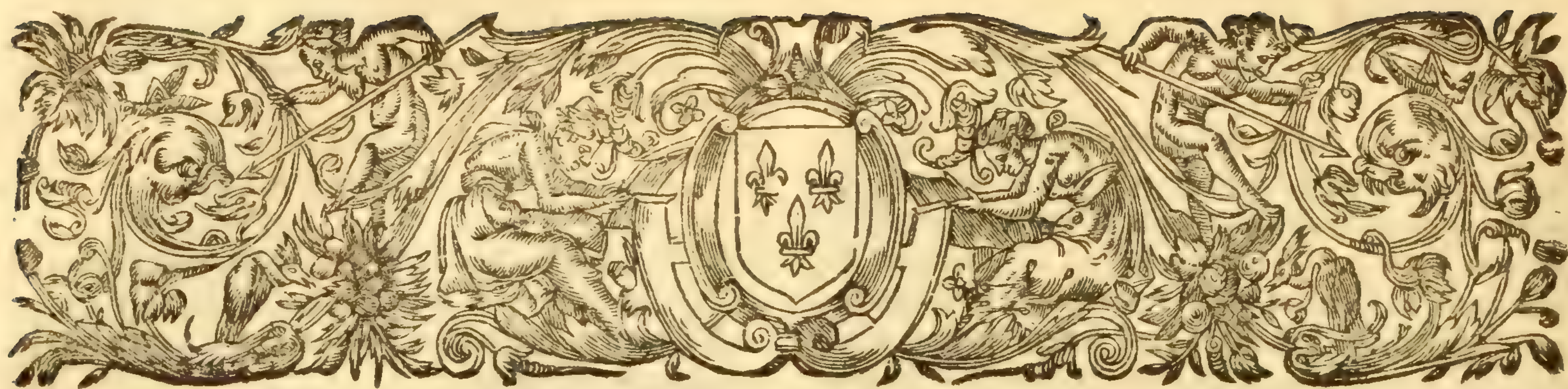

CODICIS IVSTINIANI LIBER NONVS.

TITVLVS PRIMVS.

Qui accuſare non poſſunt.

POST ciuiles actiones dantur criminales, quæ proprie accuſationes dicuntur. Vt vero lib. 6. ſup. Digeſtorum 38. prius egit de his qui teſtamenta facere non poſſunt, quam de teſtamentis ipſis, ita hoc libro primum agit de his qui accuſare non poſſunt, deinde de accuſationibus: qui non eſt quidem ille ordo docendi ſecundum quem prius de re quam de circumſtantiis dicendum eſt; ſed eſt ordo reſpondendi de iure, & in foro exercendorum iudiciorum, vt prius quæratur de perſonis, quam de regulis & ſolemnitatibus iuris, *l. 4. D. qui teſt. fac. poſſ. l. quidam, D. de iu. cod.* Et hos vero in hoc titulo oſtenditur accuſare non poſſe, primum qui in reatu ſunt, quia neque alium quemquam, niſi ſuam vel ſuorum iniuriam perſequantur, neque accuſatorem ſuum eo crimine, cuius relatione neque releuantur ipſi, neque onerant & pœnæ ſubiiciunt accuſatorem ſuum, accuſare poſſunt. Item alio, quam pupilli vel adoleſcentis nomine, neminem accuſare poſſe, ſed ſuo tantum de profeſſo, & comminus. Item accuſare eum non poſſe, qui non edidit libellum inſcriptionis quod eſt accuſatori periculum calumniæ, vt iudici libellus ex quo ſententiam recitat, periculum famæ & exiſtimationis. Item qui poſt inſcriptionem non ſatiſdedit ſe perſeueraturum in crimine vſque ad ſententiam. Inſcriptionem & delationem accuſatione & litis conteſtatione & vocatione in ius eſſe priorem. Mulierem quoque & militem accuſare non poſſe, niſi ſuam ſuorumve iniuriam perſequatur, quo caſu mulier ex S C. ſine inſcriptione admittitur propter fragilitatem temeritatemque naturæ, miles non niſi cum inſcriptione. Item qui ab accuſatione deſtitit, & alium fere quemcumque infamem accuſare non poſſe, niſi ſuam ſuorumve iniuriam perſequatur, familiares, libertos, ſeruos, dominum ſuum criminaliter accuſare non poſſe, nec ſi ſuam iniuriam perſequantur. Eum qui duos reos delatos habet, tertium deferre & accuſare non poſſe, niſi propriæ iniuriæ cauſa. Fratrem à fratre grauiori crimine accuſari non poſſe, niſi alter alterius vitæ feciſſe dicatur inſidias.

A

B

C

I. Enarratio.

QVæ propriæ accuſationes dic.] Accuſationes proprie dicuntur in publicis iudiciis, & accuſatores publici criminis delatores, vt etiam notant Græci ad legem 1. tit. 44. lib. 9.

Niſi ſuam vel ſuorum] *l. 19.*

Cuius relatione] Si extraneus quem maritus reum fecit adulterij, poſtquam in reos relatus eſt, obiiciat marito lenociniũ, non audietur: quia neque oppoſita exceptione lenocinij releuat ſe, neque onerat accuſatorem, *l. 2. §. qui hoc dicit, & §. extraneus, D. ad l. Iul. de adult.* Sed ſi vxor quam maritus ream fecit adulterij, dicat ſe peccaſſe lenocinio mariti, recte opponitur exceptio lenocinij: quia licet obiectio hæc vxorem non releuet, tamen maritum onerat, & pœnæ ſubiicit, *d. l 2. §. ſi publico.* Cuiac. Obſ. lib. 20. 7.

Item alio quam pupilli] *l. 2.* in qua Cuiac. legit, *pupilli nomine*, ad Paulum 5. *Sent. tit. 12. §. 4.* & heic. Codex tamen Menagij vulgatam retinet.

Comminus] Id eſt, *πυσάδlω, ἤτοι παρουσίᾳ ἑκατέρου μέρους*: *cognitionaliter, ſine præſente vtraque parte.* Græci ad *leg. 19.*

Qui non edidit libellum] *l. 3. hoc tit.* Libellorum inſcriptionis conceptio talis eſt: Conſul & dies &c. *l. 3. D. de accuſat. & inſcription.* Lucianus *δίκη φωνηέντων: ἐπὶ ἄρχοντος Ἀριστάρχου Φαληρέως, Πυανεψιῶνος ἑβδόμῃ* &c.

Periculum calumniæ] *l. 15.*

Vt iudici] Vide Cuiac. ad tit. 44. lib 9.

Non ſatiſdedit ſe perſeueraturum] *d. l. 3. & l. ſi cui 7. §. 1. D. de accuſation.*

Vocatione in ius eſſe priorem] Cuiac, ad *d. leg. 3.*

Mulierem quoque] *l. 5. & 12.*

Et militem] *l. 8. & 10.* in qua Gordianus reſcribit, *Mucatraulo militi.* Sic ibi habent libri veteres. Quoniam autem in *l. 4. C. de hæreticis* dicitur, Mani-

chæos à quolibet accusari posse: Theodorus ad *leg.* 15. *hoc tit.* scribit, videndum, num infamis, & mulier, & miles eos possint accusare.

Item qui ab accusatione destitit] Qui destitit, amplius accusare non potest, *l.* 2. *D. ad Senat. Turp.* i. vt rectè Græci: ὁ δυνάτω ἀποστὰς προ κατηγορεῖν τινος: *de cætero quemquam accusare non potest.*

Familiares] *l.* 17. *&* 20. Familiares sunt, qui in domo nostra versantur & agunt. Basilica: ὁ διάγων ἐν τῷ οἴκῳ. Glossæ: οἰκεῖος, *domesticus*, *familiaris*. Interdum tamen familiares accipiuntur pro seruis. Ammianus libro decimo nono. *Familiarem suum perquam fidum dimisit.*

Libertos, seruos] *l.* 8. *D. de accus. l. pen. & vlt. hoc t.* M. Tull. pro Deiotaro: *De seruis in dominum ne tormentis quidem quæri licet.* Caius tamen Caligula seruos ad dominorum accusationem impellere tentauit, quorumcumque criminum reos eos agere vellent, Iosephus lib. 19. ἀρχαιολ. cap. 1.

Eum qui duos] *l.* 16. *h. t.*

Grauiori crimine] *l.* 13. 14. *&* 18. si magnum & capitale crimen sit, frater exilij pœna plectitur, *d. l.* 13. ἐξορίᾳ ὑποκείσθω, *relegatur*, Basilica.

II. *De accusationibus & inscriptionibus.*

A Personis transit ad rem ipsam, id est, ad accusationes & inscriptiones. Inscriptiones, quæ & delationes, denuntiationes, querelæ, testationes accusationum præcedunt, accusationes sequuntur. Quod ratio exigendæ inscriptionis demonstrat in *l.* 5. *Cod. Th. eod.* in qua supremam actionem, accusationem vocat, & *l.* 3. *t.* 1. *l. pen. hoc t. l.* 7. *D. eod. l.* 2. *ℨ. vt intra cer. temp.* At in hoc tit. prius dantur leges de accusationibus quam de inscriptionibus. Nam de inscriptionib. sunt *l.* 13. §. *pen. & vlt.* & de eis quoque est nonnihil in *l.* 8. vt vel ex libello fiant vel apud acta deponantur. Ceteræ sunt de accusationibus publicorum iudiciorum, itemque extraordinariorum, vt de termino moto, cuius criminis executio extraordinaria est, *l.* 1. & de vendito vel empto euentu sententiæ, *l.* 10. vel sunt de notoriis & relationibus apparitorum præsidis prouinciæ, vel aliarum publicarum personarum, quæ etsi accusationes non sint proprie, nec exigant apparitoris inscriptionem, tamen accusationibus proximæ sunt, quia non minus subit periculum calumniæ qui ex eis denuntiat crimina, quam qui defert ex inscriptionibus, *l.* 7. *&* 14.

II. Enarratio.

AD accusationes] *Iudicis non est sine accusatore damnare, quia & Dominus Iudam cum fur esset, sciebat; sed quia non est accusatus, minime abiecit.* Accusatio definitur ab Aristotel. in Rhetorica ad Alexandrum ἁμαρτημάτων καὶ ἀδικημάτων ἐξάγγελσις.

Delationes] Cornelius Tacitus Ann. 2. cap. 27. *Libo Drusus defertur moliri res nouas.* & Ann. 3. cap. 22. *Defertur simulauisse partum.* Deferre nomen Ciceroni pro Cœlio, & pro Roscio. Glossæ Græco-Lat. κατηγορῶ, *accuso, crimino, defero nomen.*

Inscriptiones] Rectè Cuiac. ad *l.* 3. *t.* 𝔰. in recitat. Libello, inquit, inscriptionis is qui crimen intendit subscribere debet sua vel alterius manu si litteras nesciat, vt ait *lex tertia, D. de accusat.* quo fit, vt hanc professionem modo inscriptionem nominemus, modo subscriptionem. M. Tull. de inuent. 2. *Cum venefici cuiusdam nomen esset delatum, & quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum.*

Vide Heraldum aduersus Salmasij Obseruat. ad ius Atticum libro 7. 16. vbi in *l.* 3. *ℨ. t.* 20. legendum monet, *in crimen*, rectè, vt in veteri Codice Menagij, non in crimine, vt vulgo. Subscribit autem accusator, *passurus similem non victo crimine pœnam*, vt ait Guntherus Ligurini 7. *ne quis facile calumnias adfigat insontibus*, vt Marcellinus. Eunapius in Iuliano: ἀλλ' ὁ ἀνθύπατος ὑπολαβών. ἀλλ' ὁ τοῦτο γε, εἶπε, Ῥωμαίοις δοκιμάζουσιν· ἀλλ' ὁ τὴν προτέραν εἰπὼν κατηγορίαν, κινδυνεύει περὶ τῆς δευτέρας: *At proconsul subijciens: Istud, inquit, Romanis non probatur: quin is qui prior accusat de secunda accusatione periclitatur.* Prætermittendum non est Salmasium pertinaciter negare, inscribere, & subscribere in crimen rem eandem esse: Speciminis Confut. Animaduersion. Heraldi cap. 21. Apuleius in Apologia, sub initium: *Pontianum fratris sui filium, quem paulo prius occisum à me clamitarat, postquam ad subscribendum compellitur, illico oblitus est de morte cognati adolescentis.*

Et de vendito vel empto] Vterque crimen contrahit venditor & emptor. Cuiac. in recitat. scribit, Græcos interpretes non intellexisse legem 10. hoc titulo: putant enim ex hac lege mandatorem perinde puniri, atque homicidam. quod licet verum sit, *l.* 5 *hoc tit.* Paul. *Sentent. lib.* 5. 23 vide epistolam Romani cleri ad Cyprianum, quæ 31. est inter eius epistolas. Non tamen ex *d. l.* 10. id elici potest.

Vel sunt de notoriis] Hoc tantum moneamus, in codice Menagij legi *notariis*, & tamen superscriptam litteram o, & numero multitudinis notoria dicunt auctores nostri. Sic etiam Apuleius 7. Metamorph. *Falsa de me notoria pertulerat.* ita enim legitur in codice Oxoniensi, & alio MS. Pricæo teste, cum vulgo legatur, *falsam de me notoriam pert.* De notariis vide Cuiac. Obs. lib. 1. 33. & lib. 11. 3.

III. *De exhibendis vel transmittendis reis.*

Vide tit. 3. eod. libro.

POst inscriptionem delatoris, sequitur, vt iudicio reus exibeatur, quo accusari & lis cum eo contestari possit. Quamobrem si peregre comprehensus sit, præmisso libello inscriptionis, ad suum forum cum delatore transmittendus est, vt ibi exhibeatur & accusetur. Priorem esse inscriptionem exhibitione ostendit *l.* 2. *huius t.* Exhibitionem autem accusatione solemni, & litis contestatione esse priorem argumentum est, quod absens non accusatur, & quod ad exhibendum cum domino agit qui seruum accusaturus est, *l.* 2. *ℨ. ad exhib.* Non fit autem exhibitio rei sine speciali præcepto iudicis, *l.* 3. *hoc tit.* quoniam apparitoris hac in re solius nulla potestas est. Denique exhibendus est reus, quem iudex sisti, produci, exhiberi iubet commotus certis indiciis, *l.* 7. *ℨ. ad l. Cor. de fal.* trasmittendus, quem ad se transmitti iubet, misso plerunque aliquo ex officio suo ad deducendum & exhibendum eum, vt *l.* 2. vel literis ad collegam scriptis, vt in *l. solent, D. de custod. reor.* dicitur præsides prouinciarum in quibus delictum commissum est, solere scribere ad collegas suos (omnes præsides prouinciarum inuicem collegæ sunt) vbi rei agere dicuntur, & desiderare vt ad se reos transmittant cum prosecutoribus, vel cum prosecutione idonea, vt ait *l.* 7. *ℨ. de def. ciu.* Vltro etiam præsides nonnunquam reos remittunt ad proprium forum, veluti ad præsidem alterius prouinciæ in qua crimen admiserunt, *l. si cui* §. *vlt. D. de accus.* vel vnde ij homines sunt, *l. non dubium, D. de cust. reor.* Vel militem, qui in prouincia crimen admisit, ad magistrum militum, si hoc personæ vel criminis qualitas exigere videatur, *l.* 1. *h. t.*

III. ENARRATIO.

ABſens non accuſatur] Abſens capitali crimine accuſari non poteſt, *l. 6. hoc t.* neque damnari, *l. abſentem 5. D. de pœn.* Paulus v. *Sent. tit. 5. §. pen.* Theodoretus epiſt. XCVIII. *μὴ ἐρήμην κατηγορείτω, ἀλλὰ παρόντας ἐξελεγχέτω· τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς θείοις νόμοις, καὶ τοῖς ἀνθρωπείοις δοκεῖ: abſente, ne accuſet, ſed præſentes coarguat: hoc enim & diuinis legibus cautum eſt & humanis.* V. D. Chyſoſtom. to. 4. p. 683. editionis Græco-Lat. Boëtius de conſolatione Philoſophiæ proſa 4. *Si inflammare ſacras ædes voluiſſe, ſi ſacerdotes impio iugulare gladio: Si bonis omnibus necem ſtruxiſſe dicerentur, præſentem tamen ſententia, confeſſum, conuictumve puniſſet. Nunc quingentis fere paſſuum millibus procul moti, atque indefenſi, ob ſtudium propenſius in Senatum morti proſcriptionique damnamur.* Sed abſens adnotatur inter reos, *d. l. 6.* Poſt litem tamen conteſtatam, qui per contumaciam abeſt, condemnari poteſt, vt notant Græci ad *d. leg. 6.* niſi quis eius abſentiam excuſet: abſens enim per procuratorem defendi poteſt, *l. 3. hoc t.* non aliud dicente procuratore, quam iuſtam eſſe cauſam propter quam abeſt, vt Græci ibid. & Fulgoſius heic: qui etiam legem ſeruum 33. *§. publice, D. de procurat.* poſt Ioannem ita accipit, vt quilibet iuſtas abſentiæ cauſas allegare poſſit.

Sine ſpeciali præcepto iudicis] Πολλάκις γὰρ εἰσκομένων ὅτι ταξεῶται ἔρχονται λιβυμένοι ἵνα ἐκτὸς ἐγγράφων παραστῆναι: *nam ſæpe videmus officiales, qui volunt reos ſcripto exhibere*, vt aiunt Græci ad *d. leg. 3.*

Vel vnde ii homines ſunt] Theophylactus in Lucæ caput 23. ſcribit, Pilatum ſecundum legem Romanam Dominum noſtrum velut Galilæum remiſiſſe ad Herodem Galileæ præſidem: Ῥωμαϊκῷ νόμῳ ἑπόμενος ὁ Πιλάτος πέμπει τὸν κύριον πρὸς Ἡρώδην, τῷ κελεύοντι, ἕκαστον παρὰ τοῦ ἄρχοντος τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ κρίνεσθαι· διὸ καὶ ὡς Γαλιλαῖον τὸν Ἰησοῦν πέμπει τῇ τῆς Γαλιλαίας ἀρχῇ.

IV. *De cuſtodia reorum.*

Vide d. tit. 3.

TItulus eſt de cuſtodia reorum, qui rei poſtulati & iudicio exhibiti ſunt, nec tamen de qualibet cuſtodia, ſed de carcere tantum vinculiſque publicis, quæ eſt ſumma & diligens omnium maxime cuſtodia, *l. 6. §. eius, D. de in rup.* Alia eſt cuſtodia officii, *l. 1. ꝟ. ad S. C. Turp. l. 3. ꝟ. de abolit. l. 1. ꞇ. tit. prox.* coniuncta *l. 2. C. Th. eod.* quæ non eſt reo impedimento comparanti ſe intra XXX. diem iuxta beneficium *l. 2. tituli ſuperioris, & l. vlt. C. Th. eod.* ad ſiſtendum iudicio competenti. Alia eſt cuſtodia militum, vel ſeruorum publicorum ciuitatis, vt in epiſt. Plinii de cuſtodiis ad Traianum, vel lictorum vel mancipum carceris. Aliquando etiam rei fideiuſſoribus committuntur, vel etiam ſibiipſi. i. fidei & religioni ſuæ, maxime pro innocentia ſua, *l. 1. D. eod.* vt puta ſi manifeſta & iure prodita ſuppetant argumenta, & præſumptiones innocentiæ, ſicut è contrario ſi præſumptio aduerſus reum faciat, carcere potius eum cohiberi & celari placet, *l. vlt. hoc tit.* ac ſimiliter carcere & vinculis continetur qui grauiorum criminum reus eſt. *l. 1. hoc tit. l. 3. D. eod.* vel qui conuictus aut confeſſus, atque adeo diligentius adſeruandus eſt, *l. 2. ꞇ. tit. prox. l. 2. hoc tit. l. 5. D. eod. l. 4. § pen. D. ad l. Iul. ma.* vel ſeruus qui à domino indefenſus relinquitur ex lege Iulia, *l. 2. D. eod.* quibus tamen omnibus caſibus etiam opus eſt ſpeciali præcepto iudicis, *l. vlt hoc tit.*

A Diligens cuſtodia] vide Cuiac. obſeruation. XIV. 34.

IV. ENARRATIO.

ALia eſt cuſtodia officii τῆς τάξεως, apparitionis. Diuus Auguſtinus tract. XXIX. in Ioannem: *Alios iubentur cuſtodire lictores: alios humanum & mite officium atque ciuile. Alii traduntur optionibus. Alii mittuntur in carcerem*, & epiſtola CLXII. *Reliquos ab officialibus cuſtoditos.*

Se intra 30. diem] Diuus Auguſtinus in epiſtola 228. ad Florentinum: *Omnis poteſtas ſub imperio conſtituta imperatoris ſui legibus ſeruit. Quamuis ergo iam per fratrem & compresbyterum meum Cæleſtinum*
B *miſerim legem, quam quidem & antequam mitterem, ignorare vtique non deberes, qua conceſſum eſt eis qui præcipiuntur ab aliqua poteſtate iudiciis exhiberi, vt ad geſta municipalia perducantur, atque illic interrogentur, vtrum velint triginta dies in ea ciuitate vbi tenentur, agere ſub moderata cuſtodia, ad parandos ſibi ſumptus, vel rem ſuam, ſicut neceſſe fuerit ordinandam.* Idem repetit epiſtola ſequenti, & 230. Intelligit autem *leg. vlt. Cod. Theod. eodem.*

Alia eſt cuſtodia militum] *l. ſed etſi quis 4. D. ſi quis caution. l. v. quibus ex cauſis mai.*

Vt in epiſt. Plinii] Epiſtola 30. libri 10.

Vel lictorum] Qui & virgarii dicti. Gloſſæ: *ῥαβδοῦχος. lictor, virgarius.* & ſtatores, vel ſtratores, vt in
C codice Menagii, *l. 1.* vide Cuiacium lib. 12. tit. 24.

Vel mancipum carceris] Carceri præpoſitorum, *l. 8. D. eod.* qui & clauicularii. Paſſio SS. XL. martyrum: *Iuſſit cuidam Aglaico clauiculario, reuelatis eorum nexibus, diligenter eam cuſtodiri.* Eulogius Cordubenſis Memorialis ſanctorum libro 2. cap. 2. *de quodam eunucho vocabulo Nazar clauiculario.* Martyrologium Hrabani menſe Martio: *In cuius locum clauicularius, qui ſanctos martyres cuſtodiebat, cerdens Chriſto ſubſtitutus eſt.* Iidem carcerarii dicti. Epiſt. Synodica concilii Alexandrini: *vbi ſpiculator apparebat, & commentarienſis ſiue carcerarius pro diaconis eccleſiæ aduentantes introducebat.* vide Cuiacium ad tit. *C. de excuſat. artific. l. 1.* Cuiacius ad *l. vnic. ꝟ. de piſtoribus.* Mancipem carceris Prudentius dixit pro
D Commentarienſi, Periſteph. hym. 11.

Tunc ipſe manceps carceris,
Et vinculorum ianitor.

Vel qui conuictus aut confeſſus] Cuiacius heic ſcribit, vt quis damnetur ſufficere, vel vt conuincatur, vel vt confiteatur, ex *l. qui ſententiam 16. ꝟ. de pœn.* & quod quædam nationes obſeruant, vt nec conuictus quidem damnetur, niſi confiteatur, ius noſtrum non admittere. de confeſſo aut conuicto vide locum Boëtii ſup. tit. III.

V. *De priuatis carceribus inhibendis.*

CVſtodiæ nomine titulo ſuperiore intelligitur tantum publica cuſtodia, vt *l. vinculorum, D. de*
E *ve. ſig.* quia, vt hic titulus oſtendit, priuata illicita eſt, & tanquam læſæ maieſtatis rei puniuntur priuati homines, qui ſe pro magiſtratu gerentes, priuati carceris cuſtodiam exercuerint, ſimul ac iudices & principes apparitionis iudicum, qui hæc crimina diſſimulauerint. Pœna in *l. 1.* definitur eſſe vltimum ſupplicium. at in *l. 2.* Iuſtinianus mitiorem pœnam ſtatuit, infamiæ ſcilicet & periculi litis propter quam aduerſarium priuato carcere cohibuerit, & vt pœnam carceris publici tot diebus ſuſtineat quot priuatum exercuerit. Conſtitutio eſt Græca ad Menam P P. cuius

A ius sententia in Bas. his verbis expressa est. Ἡ διάταξις κελεύει μὴ γίνεσθαι ἰδιωτικὰς φυλακάς· τοὺς δὲ τοῦτο πράξοντας ὑποκεῖσθαι καὶ ἐπιτιμία, καὶ διάγειν ἐν τῇ δημοσίᾳ φρουρᾷ τοσαύτας ἡμέρας ὅσας δήποτ' ἂν γίγνεν ὁ ἐγκλεισθεὶς ἐν τῇ νομιζομένῃ παρ' αὐτῶν φυλακῇ, ὁποίας ἂν εἴησαν τύχης, ἢ ἀξίας· ἐκπίπτειν δὲ καὶ τῆς δίκης τῆς ἁρμοζούσης αὐτοῖς κατὰ τῶν ἐγκλεισθέντων, προνοίᾳ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ ἄρχοντος. εἰ δὲ ῥαθυμήσει ὁ ἄρχων, ὑφίσταται κίνδυνον καὶ περὶ τὴν σωτηρίαν. *Constitutio iubet priuatas custodias non fieri, & eos qui fecerint, pœnæ subijci, & tot dies manere in publico carcere, quot fuerit quis in priuato ab eis inclusus, cuiuscunque sint conditionis, vel dignitatis: amittere etiam eos causam quam habent aduersus inclusos prouidentia Episcopi & Præsidis. Quod si neglexerit Præses, & bonorum & salutis periculum sustinebit.*

B

V. Enarratio.

Priuato carcere cohibuerit] Vestigia priuati carceris extant apud Beatum Gregorium epist. xciv. libri 11.

In Basilicis] Libro 60. tit. 55. vide Collectionem Constitutionum Ecclesiasticarum, quæ Theodoro Balsamoni tribuitur in scriptis codicibus in Paratitlis ad tit. 4. libri 1.

VI. *Si reus vel accusator mortuus fuerit.*

C Ex hoc titulo intelligimus morte accusatoris accusationem extingui, *l. vlt.* non crimen, *l. 3. §. vl. D. de accus. l. sed si maritus, D. qui & à quib. man. l. pen. C. de pub. iud.* At morte rei extingui crimen, vel mortalitate, vt loquitur *l. vlt. D. ad leg. Iul. ma.* quia non qualibet morte, non morte sibi adscita in reatu capitali, *l. pen. hoc t.* vt in reatu Libonis apud Cornel. Tacitum lib. 2. Mortalitas mors est communis & naturalis. Verum Constitutione Diui Marci excipitur crimen perduellionis, *l. pen. & l. vlt.* ¶. *ad l. Iul. ma. l. vlt. D. eod. l. 4. §. de hæret. l. 1. in fi. D. de req. abs. dam.* quod morte non extinguitur. Et alia quoque crimina occidunt cum persona rei defuncti tantum, non in conreorum, *l. 1.* & in rei principalis defuncti persona, vt puta qui instrumentum falsum fecit, non eius qui postea sciens eodem instrumento vtitur, *leg. 4* An etiam post condemnationem pendente appellatione morte rei prorsus extinguatur aliorum criminum causa, quæstio est *l. vlt.* iam profligata lib. 8. t. 67.

D

VI. Enarratio.

At morte rei extingui] Symmachus epist. lib. 10. 47. *Nam quomodo clementia vestra vim veteris comminationis in mortuum tetendisset, cum grauium etiam noxarum pœna fine vitæ soluatur?*

Morte sibi adscita] Nam bona eius heredi auferuntur, & confiscantur, vt heic notant Græci ex *l. 3. D. de bon. cor. qui ante sentent. mori. sibi conscia.*

In reatu capitali] *l. 1. 3.*

E Occidunt cum persona] Crimina occidunt cum personis, vt ait lex 1. *C. Theod. de liber. cau.* Extinguuntur. Plautus in Aulularia act. 4 sc. 9. *Perij, interij, occidi.* & in Trucul. act. 11. sc. 5. *Dolus ne occidat morte pueri.*

Non eius qui postea sciens] Græcus interpres notat constitutionem non loqui de sciente, idque mirum, ξένον. esse ait: vtique enim intelligenda est de eo, qui sciens prudens falso instrumento vtitur.

Legis vlt.] Cuiacius heic distinguit, an specialiter bona sententia publicata sint, an tacite, vt auctores Basil. lib. 40. t. 56. cap. 4.

VII. *Si quis Imperatori maledixerit.*

Iam à tit. V. cœpit agere de crimine læsæ maie. ad quod nec male dicam etiam respicere t. 6. propterea quod ab eius definitione excipitur crimẽ peduellionis quod summũ est, crimẽ leſę maiest. Sed quia & ex alijs quamplurimis causis crimen maiest. cõmittitur, & vel dicto, vel facto, de eo, quod dicto agitur in h. t. de quo etsi aliquando fuerit iudicium maiestatis, tamen ex Constit. huius tit. nullum iudicium, nullave pœna temere constituitur, inconsulto principe. Vbi remittendum Græcis recte est condonandum, non remittendum ad principem, vt ipse de eo statuat, etiamsi ab iniuria processerit, quia nec bonus princeps, vt Titus dicebat, iniuria adfici potest.

VII. Enarratio.

De quo etsi aliquando fuerit iudicium mai] Arnobius 4. aduersus Gent. *Maiestatis sunt apud vos rei, qui de vestris [illegible] obmurmurauerint aliquid Regum.* Cyrillus Alexandrinus in epistola ad quosdam Clericos CP. exstat autem in concilij Ephesini parte 2. act. 1. εἰ γὰρ καὶ ὁ μίαν ἀφιέναι ... φωνὴν τολμήσας, καὶ κατὰ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων δικαίως ὑπομένει τὰς ἐκ τῶν νόμων ἀγανακτήσεις &c. *Etenim si ille qui vel vnicam infamem vocem contra pijssimos Christianissimosque Imperatores depromere ausus fuerit, merito legum indignationem non euadit.* De eo qui Principi maledixerit, vide Cod. LL. Vvisigothorum libro 2. cap 8. Prudenter igitur Gregorius Thaumaturgus in Metaphrasi in Ecclesiast. cap. 10. βασιλεῖ δὲ καὶ ἄρχουσιν ... δυνάσταις ὑπακούειν προσήκει, καὶ ... ἀπεχθάνεσθαι, οὐδ' ὅλως λυπηρὸν τι εἰς αὐτοὺς ῥῆμα ἀπορρίπτειν· δέον γὰρ μὴ τὸ καὶ τὸ κατὰ μόνας εἰρημένον, εἰς φανερόν πως ἐλθεῖν· τῷ γὰρ μόνῳ καὶ πλουσίῳ καὶ μεγάλῳ βασιλεῖ. ἄγγελοι ὀξεῖς καὶ ὑπόπτεροι ἅπαντα διακομίζουσι, πνευματικὴν ὁμοῦ καὶ λογικὴν πληροῦντες ὑπηρεσίαν. *Regi autem & præfectis, aut proceribus audientes esse conuenit, ac non ipsis in offensam venire, nec molestum vllum verbum in eos proijcere: periculum enim est, ne id etiam quod occulte ac remotis arbitris dictum fuerit, in lucem forte veniat. Etenim soli & diuiti & magno regi nuncij celeres & pennati omnia perferunt spirituali simul & rationali ministerio fungentes.* Vide Tertullianum de pallio cap. 4. Sed & qui tempora incusat, tacite & ipsum Principem incusare creditur, *l. vn. hoc t.* vt solemus dicere tempora praua, & non praua à rebus, quæ in iis accidunt, aut ab hominibus, vt ait Theophylactus in posteriorem ad Timotheum c. 3. Græca si malis hæc sunt, ἡμεῖς ἐν τῇ συνηθείᾳ οὕτω λέγομεν καιροὺς πονηρούς. καὶ οὐ πονηροὺς ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς συμβαινόντων, ἢ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Theodoretus in epistolam Pauli ad Galatas cap. 1. οὐ τῇ αὐτοῦ φύσει πονηρὸς ὁ παρὼν αἰών, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ... πονηρεύεσθαι τολμῶσι. *Præsens itaque sæculum non est [illegible] malum, sed in eo nonnulli improbe versantur.* D. Hieronymus in eandem epistolam: *Sæculum, quod est spatium temporum, non per semetipsum aut bonum aut malum est: sed per illos qui in illo sunt, aut bonum appellatur, aut malum*

Nullum indicium] Quoniam si id ex leuitate processerit, contemnendum est: si ex insania, miseratione dignissimum, si ab iniuria, remittendum, vt est in lege septima hoc titulo. Basilica, συγχωρητέον: *condonandum.* eamque interpretationem sequitur Scholiastes Harmenopuli in Epitom. SS. canon. t. 2. recte. & ita Fulgosius. Glossæ, Azo, Ioannes Faber, & alij, remittendum ad Principem, male.

Vt Titius dicebat] Græca verba Dionis adscripsi in recitat. Cuiac. ad hunc titulum. Bonus igitur Princeps, aut dissimulat, aut obliuiscitur. Cyrillus Alexandrinus in Apologia ad Theodosium Impera-

torem: ϖρὸς πσι γὰρ ὡς ἔφλω, κῇ μίμησιν ὡς ϖρὸς θεόν, κῇ τῷ ὑμετέρῳ κράτει τὸ ἀμνησίκακόν. *Habet hoc maiestas vestra ex diuina imitatione, vt offensarum obliuiscatur.* Vide eiusdem epistolam 20. ad Comarium & Potamonem. Hebræorum moribus qui regi familiæ Dauidicæ maledixisset, mortis reus erat, vt obseruat Saldenus de successîon. ad LL. Hebræorum cap. 25. A

VIII. *Ad legem Iuliam maiestatis.*

Vide t. 4. lib. 48. D.

IN hoc tit. & ex aliis causis ostenditur, bonos principes non admittere quæstionem læsæ maiestatis, puta quod per imprudentiam iudex pronunciauerit contra Constitutiones principis, *l.* 1. vel quod inconsulte quis periurio violauerit principis nomen, *l.* 2. vel ex aliis causis leuioribus. Et cetera omnia sunt de crimine perduellionis, quod & rebellionis, & impietatis, & sacrilegii dicitur, crimen summum & maximum, *l. 7. Cod. Theod. de ind. cr.* in quo hæc singularia recepta sunt, vt morte nocentium non extinguatur, vt alienationes, vel manumissiones, vel emancipationes factæ à nocentibus non valeant, si memoria eorum damnata sit post mortem, *l. quisquis, l. pen. & vl.* vt ex ea causa serui torqueatur in caput domini, *d. l. pen. & vl.* quæ leges sunt ex Paulo & Martiano non vlli Constitutioni Græcæ (nullam enim in hoc tit. desiderari Basilica patefaciunt) sed Constitutionibus Latinis à Triboniano subiectæ, quod in Digestis prætermissæ essent: & eleganter *l. 2. Cod. Theod. ne præt. cr. ma. ser.* &c. in hoc crimine etiam in seruis honestam proditionem esse. Nam & hoc facinus tendere in dominos, dominos rerum scilicet, vt *l. 3. s. de epis. aud.* pro domino igitur rerum in dominum, vt *l. 13. j. de quæst. l. 17. §. pen. D. eod.* Item vt damnati ex hac causa non lugeantur, *l. liberorum §. non solent, D. de his qui not. j.* Vt non petantur sepeliendi, *l. 1. D. de cad. pun.* & vt eo crimine omnes omnino qui postulantur si conuicti sint manifestis indiciis, quive accusant si reos non conuicerint manifestis indiciis, & hi quorum consilio accusationem instituerunt, torqueantur, cuiuscumque ætatis vel conditionis, vel dignitatis sint, *l. 3. & 4. hoc t. l. decuriones. j. de quæst. l. de minore D. eod.* Chrysostomus Hom. 12. ἔνθα ἂν ᾖ καθοσίωσις, ἀξίωμα οὐδὲν ὠφελεῖ. Item vt filij nocentium masculi excludantur non tantum hereditate partis, quam fiscus occupat totam, abrogato sextante, de quo *l. 8. Cod. Theod. de bon. pros. c.* sed etiam matris & aui & propinquorum & extraneorum, vt miseri viuant & egeni, infames & intestabiles, *l. quisquis hoc t. l. vl. j. de bon. pros.* nec ius sepulchrorum habeant, *l. 1. §. suos heredes, D. de suis leg. her.* quod & olim fuisse legibus comparatum M. Tullius scribit, vt charitas filiorum amiciores parentes Reip. redderet. Nec vero quidquam est in *l. quisquis*, quod non etiam olim obtinuerit. Filiabus tamen in bonis maternis seruatur portio legitima. In Cod. Theod. vt habent ingratæ potius filiæ &c. scribendum opinor, non ingratæ.

B C D E

VIII. Enarratio.

QVod per imprudentiam] V. ad tit. 5. libri 4. Inst.

Inconsulte] Tacitus Ann. 6. *Inconsulte vtatur.* & in *l. 2. hoc t.*

Ex aliis causis leuioribus] Mali Principes etiam ex leuioribus causis iudicium maiestatis admittebant, & per simulationem tuendæ maiestatis imperatoriæ multa & nefanda perpetrabantur, vt ait Marcellinus libro 16. vbi de Antonino Caracal. de quo Ælius Spartianus: *Damnati sunt*, inquit, *eo tempore qui vrinam in eo loco, in quo statuæ, aut imagines erant Principis, & qui coronas imaginibus eius detraxerant vt alias ponerent.* quasi ipsis Principibus iniuria facta esset, sicut Diis ipsis iniuriam facere videtur, qui Deorum simulacra iniuria adficit: ὁ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν ὑβρίζων, αὐτοὺς ὑβρίζει τοὺς θεούς. Proclus in Hesiodum.

De crimine perduellionis] D. Hieronymus in Matthæum cap. 27. *Ego quidem innocentem volui liberare, sed etiam seditio oritur, & perduellionis mihi contra Cæsarem crimen impingitur.* & ipse scæui criminis reus perduellio. Glossæ: ἀντάρτης, *perduellio, rebellio.*

Quod & rebellionis] Ipse etiam reus rebellio, vt in Gloss. supra citatis.

Et impietatis] ἀσεβείας, Dio in Tiberio Vide Procopium Gazæum ad cap. 27. Numer. pag. 424.

Et sacrilegij] Dio libro 44. ἢ ἔργῳ, ἢ λόγῳ αὐτὸν (de Iulio Cæsare) ὑβρίσοι, ἱερόσυλός τε κῇ ἐν τῷ ἄγει ἐνέχηται. Tertullianus Apologetici cap. 35. *Velim tamen in hac quoque religione secundæ maiestatis, de qua in secundum sacrilegium conuenimur Christiani, non celebrando vobiscum solemnia Cæsarum* &c. & ad Scapulam cap. 2. *Colimus ergo & Imperatorem sic, quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, vt hominem à Deo secundum, & quicquid à Deo consecutum, & solo Deo minorem.*

Crim. summ.] Vltimum scelus, Q. Curtio lib. 6. χαλεπώτατον πάντων ἁμαρτημάτων, *Nou. 22. cap. 15.*

Dominos rerum] Sidonius Carmin. 5.

——— *mea Gallia rerum*
Ignoratur adhuc Dominis.

Symmachus epistol.] libro 10. 36. *Sciui meliorem esse iudicum causam quæ rerum Dominis reseruatur.* vide Cas. 1. var. 4. & lib. 12. epist. 6. 7. 11. & 13.

Vt non petantur sepeliendi] Nam publica animaduersione percussos & insepultos, ferarum vel canum, aut alitum facient morsibus dissipari, vt Firmici verba vsurpem è lib. 8. cap. 11. Matheseos. Sic Æschylus in Septemtheb. Πολυνείκους νεκρὸν ἔξω βαλεῖν ἄθαπτον, ἁρπαγὴν κυσίν. De cæteris autem postquam leges pœnam capitis exegerunt, vltra nihil inquirunt, vt ait Chrysostomus homilia 35. in epistolam D. Pauli ad Corinthios. vide quæ diximus ad *t. de publ. iud.*

Chrysost.] Homilia 13. ad popul. Antiochenum.

Καθοσιώσις] Maiestatis crimen καθοσίωσις à Græcis dicitur. Theodoretus in Danielem cap. 6 τῶν νεῶν χαλκῶν καθοσιώσιν πλέξαι αὐτῷ βουλόμενοι: *impietatis crimen illi impingere volentes.* Ducas historiæ Byzantinæ cap. 5. καθοσίωσιν κατ' αὐτοῦ πλάττουσι: *Crimen maiestatis in illum confingunt.* vide Suidam in καθοσίωσις.

Quam fiscus occupat totam] Excepto crimine læsæ maiestatis, liberis & parentibus damnatorum vsq; ad tertium gradum seruabantur omnia bona, cum antea publicarentur, *l. 2. C. Th. de bon. proscrip. c.* quod ius reducitur *Nou. Iustin. 134 cap. vl.* Itaque Mogaldum Scotorum regem 23. legem periniquam condidisse scribit Geor. Buchananus rerum Scoticarum lib. 4. his omnino verbis: *vt damnatorum bona fisco addicerentur, nullam in partem liberis & vxoribus admissis. Eam leg. etsi omnes iniquam & inhumanam & tum intelligerent, & nunc intelligant, tamen à fisci procuratoribus, qui Rerum cupiditatibus lenocinantur, hac etiam ætate defenditur.* Sed veterum quoque Francorum legibus damnatorum bona publicata fuisse constat ex capitul. Caroli M. lib. 3. cap. 47.

M. Tullius] Epist. ad Brutum 12. 15. & 16.

Portio legitima] εἰ μὴ αἰτίαν ἀποκληρώσεως παρέχον: *nisi causam exheredationis præbuerint.* Græcus interpres ad *d. l. quisquis* § 3. Filij autem nihil accipiunt, licet ingratitudinis causa non appareat, vt ait Græcus interpres ibid.

IX. *Ad legem Iuliam de adulteriis & stupro.*

Vide tit. 5. eod. lib.

A Crimine læsæ maiestatis, quod omnium maximum est, transit ad crimen adulterij & stupri. In adulterio est vir & mulier aliena. In stupro vel vir vel mulier non est, vel esse vir & mulier vacua. Dico in adulterio esse mulierem alienam, i. alij nuptam. Non dico virum alienum: Nam in viro alieno, qui fuerit cum muliere vacua, lege Iulia crimen vt stuprum, non vt adulterium vindicatur. Nec enim lex permittit vxori aduersus virum accusationem adulterij. Ex quo efficit *l.* 1. nec in alieno matrimonio violato mulierem publico iudicio adulterii accusationem instituere posse: nimirum quia nec lecti sui iniuriam persequi potest. Alio iudicio publico mulier suam iniuriam persequi potest. Hoc iudicio neque suam, neque alienam. Vindicatur adulterium in muliere alij nupta, & in adultero, qui alij nuptam corrupit, etiamsi vulgo se præbuerit, agente marito, vt opinor, non agente alio. Alioquin vindicatio ex lege Iulia patet omnibus, ex lege Constantini quinque personis tantum, nisi iunctum sit vi, inter quas maritus primum locum obtinet, intra 60. dies vtiles, intra quos nec serui mulieris, & viri, & parentum eorum manumitti, vel alienari possunt. Multæ vero in hunc titulum quæstiones cadunt, nec vlla lex est publicorum iudiciorum, quæ à iurisconsultis vigilantius tractata sit: De iure occidendorum deprehensorum, De pœna adulterij, De multa dotis, De præscriptionibus quæ accusantibus adulterij obiici possunt, De ordine instituendæ & exercendæ accusationis, De transactione habita inter reum & acccusatorem, & aliæ quædam magna ex parte iam à nobis profligatæ 20. Obs.

IX. Enarratio.

OMnium maximum est] Culmen criminum tenet, ceu loquitur Tertull.

Transit ad crimen adulterij] Quod & summum crimen est, & sacrilegio non inferius. Sopater in Hermogenem, δεινὸν γὰρ ἡ μοιχεία καὶ τῶν μεγίστων ἀδικημάτων, ἱεροσυλίας ἔλαττον: Interpres Aphtonij: μηδὲν ἔλαττον κακὸν μοιχεία ἱεροσυλίας. ἀμφω γὰρ θείοις πᾶσι νόμοις. εἰ δὲ δεῖ τ' ἀληθὲς εἰπεῖν καὶ μεῖζον, ὁ μὲν γὰρ περὶ κτήματα. ὁ δὲ περὶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον. sic leg. Denique adulterium πρῶτον ἀδικημάτων, *primum locum inter peccata obtinet*, μέγιστον ἀδικημάτων, *grauissimum peccatum.* Philo de Decalogo.

In adulterio est vir & mulier aliena] In adulterio est vir, si cum aliena vxore fuerit: quo casu tenetur lege Iulia, *Nou.* 134. Sed si cum virgine aut vidua fuerit, non tenetur lege Iulia de adulteriis. Cuiacius ad *Nou.* 22. vide Zonar. & Balsamonem ad canon. 48. Apostolorum.

Nec enim lex permittit vxori aduersus vir.] Quam legem improbarunt sanctissimi Patres quos profert Exercitatio 7. quibus adde S. Athanasium quæstione XCIV. ad Antiochum, & Cœlium Lactantium diuin. Instit. c 6.

Quia nec lecti sui iniuriam pers. pot] τοῦτο τὸ ἔγκλημα οὐδέποτε γυνὴ δύναται κινῆσαι: *Crimen hoc mulier omnino intendere non potest.* Græci.

Etiamsi vulgo se præbuerit] *l. si vxor* 13. §. 1. *vers. sed & in e..., D. eod* & ita Glossa ad *leg.* 22. & 29. *hoc t.* vide Fulgosium ad t. 13. ȷ. Non recte igitur Græcus interpres ad *d. l.* 22. scribit, in vxorem vulgarem adulterium non committi: non enim loquitur de muliere alij nupta, sed de innupta, quæ vulgo se præbet.

A Quinque personis tantum] Marito, patri mulieris, fratri, patruo, & auunculo. Raphaël Fulgosius ad auum paternum, vel maternum producendam videri constitutionem putat. Extranei autem non admittuntur ad accusationem, ne cuilibet liceat infamare aliena matrimonia, puta adultero accusato constante matrimonio, siue, vt ait Græcus interpres, ἐκ τοῦ κατηγορεῖν τῶν συνεστώτων γάμων. Sed & idem iuris est, si matrimonium solutum sit, ex Glossæ sententia. Cuiacius Obseru. 20. 22. accusationem etiam hodie publicam esse putat.

Nisi iunctum sit vi] Vide ad titulum 13. ȷ.

Intra 60 dies] Vide Eustathium & Cuiac.

Nec serui mulieris] *l. vlt. h. t.*

B De iure occidendorum] His quæ dixi in Institution. adde hunc locum sancti Cypriani ex epistola 62. *Si superueniens maritus sponsum suam iacentem cum altero videat, nonne indignatur, & fremit, & per zeli dolorem fortassis & gladium sumit?*

De pœna adulterij] De pœna adulterii, & de multa dotis vide Exercitationem 12. de vtraque Achilles Tatius de Clitophontis & Leucipp. amor. libro 8. τὴν μὲν κατὰ τὸν νόμον ἀφεῖσθαι, τῆς προικός φημι ἔγωγε. τὸν δὲ ὑποσχεῖν τῷ ὀφειλομένῳ τοῖς μοιχοῖς ἤδη εἶναι θανάτῳ δίκην αὐτοῦ: *Illam quidem secundum legem dote mulctari: hunc vero morte, quæ pœna adulteros manet.* De pœna adulterii vide S. Chrysostomum in epistolam D. Pauli ad Corinthios homilia 9.

C xx. Obseru.] Cap. 16. & tribus sequentibus.

X. *Si quis eam cuius tutor fuerit corruperit.*

POst titulum generalem de stupro, datur specialis de stupro quod tutor infert pupillæ suæ, quia id Constitutio huius tit. punit grauius, quam quod quis alius alii infert lex Iulia, quæ infligit tantum relegationem aut publicationem dimidiæ partis bonorum, vt est in Instit. Hæc autem Constitutio infligit deportationem & publicationem omnium bonorum, quæ & tacite deportationem sequitur, & pœnam hanc quoque Constitutio ait citeriorem esse D quam stuprum, quod debuerit clementia deposita tam infandi stupri raptori per eam princeps infligere pœnam legis Iuliæ de vi publica, quæ in raptorem est vltimum supplicium, quia insidiæ quæ fiunt huic ætati & illecebræ vi comparantur, imo secundum Solonis legem maiori pœna digna est vis, quæ verbis, quam quæ viribus fit, quoniam hæc corpus tantum corrumpit, illa animum quoque. Turpius est stuprum in tutore, cui mores pupillæ informandique boni commissi sunt, qui si id committat, non tutor sed proditor pupillæ est. Nec enim ineleganter duci proditori comparatur violator pupillæ tutor, Quintilian. declam. 284. Turpius, inquam, est stuprum in tutore, maxime si per matrimonium contractum non sit. Nam si tutor pupillam ducat vxorem, sufE ficit pœna legis Iuliæ de stupro, *l. 7. D. eod. l. libertum, D. de rit. nup.* Si corruperit citra matrimonium, pœnæ locus est Constitutionis huius longe maioris, quæ in hoc tantum mutata est *Nou.* Leonis philosophi 34. quod non publico ex ea, sed pupillæ bona tutoris addicuntur, vt bona raptoris raptę si ingenua fuerit, ex *l.* 1. ȷ. *de rap. virg.*

X. ENARRATIO.

INfert pupillæ suæ] Quæ forte immatura, nec adhuc iniuriæ idonea.

Citeriorem esse quam stuprum] Quintilianus decl. 299. *Citerior tamen est pœna quam scelus.* pœnam grauiorem infligi debuisse pupillæ vitiatori. *La peine est au dessous du crime.*

Vis quæ verbis quam quæ viribus fit] Vide quæ dixi ad §. 8. *Inst. de public. iudic.*

Quod non publico] Bona non publicantur, non eripiuntur à fisco, sed pupillæ addicuntur.

XI. *De mulieribus quæ se seruis propriis iunxerunt.*

HIc etiam titulus est specialis de stupro, quod mulier libera committit cum seruo proprio, quod longe turpius & grauius esse, quam superius, pœna quam infligit Constitutio huius tituli demonstrat, quę est in muliere capitis amputatio, in seruo concrematio. Superius non vindicatur in vtroque; sed in tutore tantum, & deportatione, non morte. Hoc in vtroque morte. Ac prętereà illud deferentes serui non audiuntur, hoc deferentes audiuntur, & pro prę-mio, si reos peregerint, libertatem consequuntur. Vtrumque tamen est publicum crimen. Nam *l.* 30. ¶. *t.* 9. adulterium tantum eximit numero publicorum iudiciorum, non stuprum. Et vt illud, ita hoc lenius punitur, si per matrimonium contractum sit, puta seruo manumisso, vt patet ex *Nou.* Leonis & Anthemii *eod. t. & l.* 3. ¶. *de nup.* & Paulo 2. *Sent. eod. t.* Quod autem sequitur in hac Constitutione, Filii etiam quos &c. nimium quantum differt ab eo sensu, quem eadem verba habent in Cod. Theod. & à iure communi. Nam vtriusque bona damnati damnatæque pœna capitali simul ac filiorum ex eo contubernio procreatorum addicit legitimis heredibus mulieris, non fisco, quod tamen pœnæ capitali consentaneum & consequens erat. Sed idem etiam in raptus causa longe peiore admittit Constitutio tit. seq. vt vel nulli, vel alii quam publico addicantur bona reorum.

XI. ENARRATIO.

COmmittit cum seruo] Quem verberonem vocat constitutio hoc tit. vt *l. cum seruum* 6. ¶. *de seru. fugit.* & Plautus passim.

Capitis amputatio] In *d. leg. vn. capitali sententiæ subiugetur.* Baldus ait, dominam decapitari. Paulus diceret, *decollari.* v. ad tit 28.

Addicit legitimis heredibus] Vide leges Vvisigothorum lib. 3. t. 11. 2.

XII. *Ad legem Iuliam de vi publica seu priuata.*

V. tit. 6. & 7. lib. 48. *D.*

TRes tituli superiores sunt de stupro, vel adulterio contracto sine vi, quod punitur lege Iulia de stupro, vel Constitutionibus factis ad eam leg. Suprum aut adulterium, quod vi contrahitur, non punitur ea lege; sed lege Iulia de vi publica, *l. mariti* §. *vlt. l. vim. in pr. D ad leg. Iul. de adult.* de qua dicere instituit, vt exposita eius potestate, quæ latissime patet & pœnis, deinde tit. sequenti specialiter dicat de stupro vel adulterio vi contracto. Pœnæ autem legis Iulię de vi publica vel priuata longe mitiores sunt, quam Constitutionum pœnæ: Nam de

A vi publica lege Iulia est deportatio, de priuata relegatio & publicatio tertię partis bonorum. Constantini lege vis priuata, vt puta si quis per vim ingressus sit possessionem alienam, est capitis pœna, quod & cędes si qua interueniat auctori vis inferendę imputanda sit, & cęde quidem interueniente æquum est huic pœnæ stari. Alioquin ex alia eiusdem Constantini lege sufficit deportationis pœna, vis scilicet priuata plectitur ex ea Constitutione pœna legis Iulię de vi publica. Et seueriores etiam esse Constitutiones quam leges Iulias ostendit aperte *l. seruos, h. t.* quę dominis, qui per seruos suos vim fecerunt, si honestiores sint, infligit pœnam legis Iul. si humiliores pœnam Constitutionum. Vim autem publicam

B legimus in Institutionibus esse vim armatam, priuatam quę sine armis fit, quam non esse veterem distinctionem publicę à priuata ad Paul. ostendi: & illam non esse veram, nisi quatenus omnis vis armata publica semper, priuata nunquam censetur. Nam ex diuerso, qua ratione armata publica est, quod motu armorum offendatur & turbetur publica securitas, eadem inermis publica esse potest, vt si vis fiat libero corpori, quia libertatis tutela publica est, *l. 2. D. ne de sta. def.* Si noua vectigalia exerceantur, quia vis Reip. inferri videtur, cui soli competit vectigalium exactio, vel si quid ex incendio rapiatur, qua in trepidatione maxime publice vtilitas vindicanda est,

C *l. 1. §. merito, D. depos.* vel si quid aliud fiat, quod sit contrarium rei iurive publico principaliter, aut per consequentias: adeo vt quod cadit in legem Iul. de vi priuata, possit si quis velit seueriori iudicio agere, venire in legem Iuliam de vi publica, sicut è contrario si quis mitiore, quod in hanc, non in illam.

XII. ENARRATIO.

LEge Iulia est deportatio, &c.] *l. 2. 6 & 7. hoc titulo.*

Sufficit deportationis pœna] *l. 2. & 3. Cod. Th. ad l. Iul. de vi publ. & priu.*

D In Institution.] §. *item lex Iul.*

Ad Paulum ostendi] *Lib. 5 t. 26. §. per.*

Vt si vis fiat libero corpori] *l.* 3. in hac specie, inquit Græcus interpres, lex Iulia de vi publica locum habet.

Si noua vectigalia exerceantur] *l. vlt. D. ad l. Iul. de vi publ.*

Quod in hanc &c.] Quod in legem Iul. de vi priuata cadit, non quod in legem Iuliam de vi publica.

XIII. *De raptu virginum, vel viduarum, vel sanctimonialium.*

STuprum vel adulterium vi commissum vindicatur lege Iulia de vi publica, itemque Constitutionibus, & his quidem multo seuerius. Leges Iuliæ

E mitiores sunt Constitutionibus. Est autem proprie Constitutio huius tit de stupro vi commisso in virginem, aut viduam cuiuscumque conditionis aut sectæ. at venit etiam in eam, & quidem multo magis adulterium vi commissum, quo casu ius est marito vel sponso deprehensum in flagranti crimine quemlibet sine vlla exceptione iugulare, sicut raptorem virginis aut viduæ parentibus, fratribus, tutoribus, curatoribus, patronis, dominis. Et publicum est vtrumque crimen, & eius pœna vltimum supplicium, & ademptio omnium bonorum, vt cedant raptis, si ingenuæ fuerint, vel monasterio, aut Ecclesiæ, si deuotæ virgines, aut diaconissæ, in quibus etiam scelus si

citra exitum subsederit, punitur, raptis autem ancillis, vel libertinis ex hac Constitutione raptori irrogatur quidem vltimum supplicium; sed bona non auferuntur, sicut nec consciis & ministris huius criminis, quod est vltimo supplicio inconsequens, nec ita solet fieri. Item ex hac causa rei postulati non audiuntur opponentes præscriptionem fori, vel appellantes, quod Iustin. sumit ex *l. 1. Cod. Theod. eodem*, cuius pars est *l. per. §. quib. ex causis ser. pro præ.* Interdicitur nuptiis raptoris, & matrimonio raptus scelere contracto, non petita muliere à parentibus, vel aliis à quibus eam peti decet more maiorum, etiamsi volens abducatur, quia nec velle intelligitur, quæ circumuenitur, & seducitur, *l. 1. §. si quis volentem, D. de lib. ho. exh.* nec minus habetur pro raptore, qui eam volentem ducit clam, inconsulto parentum, aut cognatorum eius. Et idem Ioannes vsusque trahit non male ad adolescentes ad matrimonium illecebris & conciliaturis pessimarum mulierum insciis parentibus & cognatis illicefactos.

XIII. Enarratio.

AVt sectæ] Vt apud Tertullianum Apologetici cap. 5. & 40. *Christianorum*, vel *Christiana secta*. & alibi: *secta Christi*.

Deprehensum in flagranti crimine] In ipso facinore. παρ' αὐτὰ τὰ ἀδικήματα, Demostheni. Cuiacius in recit. ad tit. 15.

Quemlibet sine nulla except. iugul.] Si vis absit, marito non licet quemlibet compertum in adulterio occidere, *l. marito 24. D. ad leg. Iul. de adult. l. 4. §. eod.*

Deuotæ virgines] Vide §. tit. 1. tit. 3.

Si citra exitum subsederit] Seneca controuers. 7. libri quarti in Excerptis: *Scelera quoque quamuis citra exitum subsederint, puniuntur.* etiamsi conata non perfecerit.

Punitur] *l. 53. §. de Episc. & cler.*

Ministris] Qui συμπεριθέοντες, Græcis. *stupri sequestres*, Apuleio Milesia 9. Hæc enim fere explicantur per ministros, per internuncios, per conscios.

Non audiuntur opponentes præscr.] In criminibus cessat omnis præscriptio fori, vt heic notat Thalelæus.

Interdicitur nuptiis raptoris] Hermogenis interpretes legis meminere, qua virgo vitiata nuptias indotatas, vel mortem raptoris eligere poterat. ἡ κόρη ἢ γάμον ἀπροικον, ἢ θάνατον αἱρεῖσθαι τοῦ βιασαμένου pag. 170. Sed in raptores seuerius animaduerti suasit vtilitas publica: irrogatur enim supplicium nouissimum raptori, vt apud Lacedæmonios. Marcellinus in Hermogenem: νόμον τὸ βιασαμένον κόρην χιλίας διδόναι· καὶ νόμος ἐν Λακεδαίμονι τὸν βιασάμενον θανάτῳ ζημιοῦσθαι. De his qui deuotam virginem sibi matrimonio sociarint, vide Sirmondum ad epistolam Auiti Viennensis 49.

Etiamsi volens abducatur] Vt apud Heliodorum Æthiopic. 4. τὴν βίαν ἑκοῦσαν ὑφισταμένην ἀναρπάζουσιν: *Vim sponte sustinentem rapiunt.*

Quia nec velle intellig. quæ circumuenitur] Seneca: *Rapuisti volentem, sed fecisti vt vellem.* est coacta voluntas.

Inconsulto par.] Fortasse scripserat Cuiacius, *inconsultu*, Plautus in Trinummo Act. 1. Scen. 2. vers. 130.

Me absente, atque insciente, inconsultu meo.

Ad adolescentes] Vis committi in adolescentes vix potest. Eusebius Pamphili de Resurrectione libro 1. *Cum autem non valuisset mulieris blandimentum, transtulit blandimentum ad vim. Nona quippe tragœdia in primo fiebat Ioseph forte & solo. Siquidem vim pati mulieres, natura ipsa mulierem suadet. Ioseph autem solus à muliere periclitatur sustinere*, &c.

Conciliaturis] Hinc conciliatrix ancilla apud Plautum. Suetonius Vitellij cap. 11. *Cuius filius sectionibus & conciliaturis vberius compendium nactus*, &c. Sic legit Muretus in variis.

Illicefactos] Suetonius Vitellij cap. 14. *Blanditiis allicefactos.* Vtrumque dicimus, allicere, & illicere.

XIV. *De emendatione seruorum.*

VIm & raptum sæpe comitantur homicidia, vt & *l. 6. tit. 12.* notauit, & Constitutio tituli superioris, ideoque post legem Iuliam & Constitutiones de vi & raptu, consequenter dicturus de homicidiis, quæ vindicantur lege Cornelia, & Constitutionibus factis ad eam legem, prius vult dato hoc tit. ab eius legis tractatione semouere homicidia seruorum commissa à dominis, quoniam lege Cornelia non vindicabantur, imo & per eam dominis in seruos ius est vitæ necisque. At ex Constitutione huius tituli dominus reus est homicidij, qui seruum occidit animo occidendi; non etiam si seruus forte à domino virgis aut loris castigatus, aut vinctus, mox, vel paulo post, interierit: hic enim casus domino non imputatur, nec, vt ait Constitutio, in eo dierum distinctio obseruatur quibus post emendationem aut vincula superuixit seruus. quod recte Azo notauit respicere ad legem Dei Exodi 21 pro tempore datam Iudæis. His autem Constitutionis verbis, Ictu fustis, apparet eam fustem separare à virgis, vt *l. 2. Cod. Theod. de cur. pub.* & virgam minus esse, quam fustem.

XIV. Enarratio.

IVs est vitæ necisque] Iure gentium dominis in seruos vitæ necisque potestas fuit. Cœlius Lactantius diuinarum institutionum Epit. cap. 3. *Habet in nos non modo vt pater, verumetiam vt dominus licentiam verberandi, & vitæ ac necis potestatem.* Saluianus de Gubernat. D. 4. *Cum occidunt seruulos suos, id putant esse non crimen.* vide quæ diximus Institut. 1 c. 8.

Quam fustem] Itaque recte Græci verba illa constitutionis, *ictu fustis*, sic interpretantur, παχεῖ ξύλῳ, *crassiori fuste.*

XV. *De emendatione propinquorum.*

VT superior Constitutio dominis in seruorum emendatione permittit tantum moderatam castigationem, ita hæc senioribus propinquis in iuniores, si mediocre sit delictum quod admiserint, quod possit intra priuatos parietes de communi sententia propinquorum etiam mediocriter coerceri: nam si res grauiorem animaduersionem desiderat, offerendi sunt iudicibus, vt *l. 4. §. de patr. po.* vt serui quoque à dominis, *lege circumcidere vt fi. l. ... Cor. de sicar.* quo exemplo dicam etiam hodie non licere propinquis mulierem adulteram coercere maiorum more, de quo in Tiberio Suetonius, post rescriptum D. Marci, quo non licet domino statuere in seruum suum non deprensum, quem dicit cum vxore sua adulterium commisisse, *l. [illegible] de ac. vj.* idemque hoc argumento comprobabo. Propinquis senioribus hæc Constitutio hoc tantum dat, vt stultos iuuenes patrio iure corrigant: atqui pater in filium infamem in nouercam statuere non potest; sed eum offerre iudici debet puniendum, *l. 2 D. ad l. Corn. de sicar.* quam

ita esse accipiendam inscriptio arguit. imo nec in filiam adulteram nisi deprensam in flagranti crimine ex lege Iulia. ergo nec ex hac causa propinquis senioribus in minores natu quidquam statuere licet. A

XV. ENARRATIO.

MOderatam castigationem] Paulus *Sentent. lib. quinto tit. 21. Modum castigandi & in seruorum coercitione placuit temperari.*

Senioribus propinquis] Non omnibus, sed senioribus, Thalelæus, heic.

In Tiberio Suetonius] Capite 35.

Vt stultos iuuenes] ἀτακτοῦντας, καὶ διαβεβλημένως βιοῦντας, in Basilicis. ἀσέμνως βιοῦντας, interpr. ibidem, *dissolutes & infamem vitam traducentes, nec pudice viuentes.* B

Patrio iure corrigant] Quemadmodum patres liberos delinquentes coercere possunt, Basilica. Et emendationis igitur magis quam animaduersionis gratia, mitiusque, vt parentibus mos est πράως σωφρονίζειν, Dio 44. *mitius coercere.* Eustrathius ad Moral. Aristot. libro 10. cap. 9. οὐδεὶς γὰρ τὸν υἱὸν διὰ τὴν φυσικὴν στοργὴν βιάζεται, καὶ κολάζειν ἐπιχειρεῖ, ὡς ὁ νόμος, ἀλλὰ πολὺ ἔλαττον τῆς ἐπιτιμήσεως ἐπιφέρει: *Nemo enim ob ingenitum affectum in filium suum violentia vtitur, & puniri sustinet, sicut lex canet, sed longe benigniores liberis suis pœnas irrogat.* Libanius in Declam. 35. οὐ γὰρ δήπου ὅπου καὶ νομοθέτης τὴν γνώμην πεφόβηται μή τι καὶ δεινὸν παρὰ τὴν ἀπόλαυσιν τῆς τῶν παίδων αὐτονομίας οἱ παῖδες: *Non enim vnquam legislator patris animũ timuit, ne quid liberi paterentur dici ex patria potestatis iure.* Ipse quidem pater etiam liberorum dominus est. Manuel Paleologus orat. 7. ἄρχων ὁ πατὴρ ἐστὶ τοῦ καὶ δεσπότης ἐκ αὐτῆς φύσεως. vtitur tamen magis patrio iure quam dominico. C

Infamem in nouercam] Adulterio infamem, qui cum nouerca peccarit.

Imo nec nec in filiam] *L. quod ait 23. D. ad l. Iul. de adult.*

Nisi deprensam] Pro deprehensam. Glossæ: *deprendit*, ἐπιλαμβάνεται. Sic *prendi* apud A. Gellium 7. 17. ita enim scripti codices.

XVI. *Ad legem Corneliam de sicariis.* D

V. tit. 8. lib. 48. D.

SEquitur lex Cornelia de sicariis, quæ homicidia capitali pœna coercet. Lex ait: *Qui hominem occiderit dolo malo*, quæ verba generaliter comprehendunt qualemcumque occisorem puberem, vel impuberem doli capacem, vt alio capite eiusdem legis, *Qui venenum malum fecerit*, M. Tullius pro Cluentio, omnes ait viros, fœminas, liberos, seruos in iudicium vocari, ac similiter occisum qualemcumque etiam seruum & peregrinum, *l. 1 § & qui hominem, D. eod.* & infantem imperfectum hominem, *l. pen. hoc titulo*, & ait, dolo malo, vt excludat casum fortuitum vel improuisum, *l. 1. & 5.* & suæ vitæ tuendæ causam, *l. 2. 3. 4.* Post addit, etiam eum perinde atque homicidam teneri, qui cum telo ambulauerit, hominis occidendi causa, *l. 7.* lege Iulia de vi publica tenetur, qui vel cum telo in publico ambulauerit, *l. 3 §. 1. D. ad legem Iul. de vi publ.* lege Cornelia, qui occidendi hominis causa tantum. E

XVI. ENARRATIO.

LEx ait] *L. 1. D. eod.*

Doli capacem] Innocens enim ætatula, siue ἀπειρόκακος τῶν νηπίων ἡλικία, vt loquitur Nilus in Narratione 2. ad finem, legum pœnis eximitur.

Vt excludat casum fortuitum] *L. aut facta 16. §. quantitas, D. de pœn.* puta si in venando telum in feram missum hominem interfecerit, *l. perspiciendum 11. §. pen. eod.* Quod sæpe accidisse notaui alibi, vt Diodori Sic. lib. 14. nisi culpa præcesserit casum, *§. item is cui, Instit. quib. mod. re contrah.* vel delinquendi propositum, vt in Nili epistola 308. ἔγνων ποτέ τινα ἄνθρωπον ἐκ δικαίας ῥίψαντα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ λίθον· ὁ δὲ λίθος λοξὴν παρελθὼν κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ῥίψαντος ἔν τινι τόπῳ ἀμερίμνως ἑστῶτος τὸν ὀφθαλμὸν παπάξας τοῦ παιδὸς ἐξετύφλωσεν: *Noui aliàs quendam hominem qui recta iacto in inimicum lapide à scopo aberrans in proprij filij oculum vicino forte loco nihil tale metuentis ictum pertulerit, quo is excæcatus est.* Nam vt idem ait in epistola 252. *In delictis non species solum criminis quæritur, sed præterea quid mentis, quidque propositi habuerit qui deliquit*, ἐν γὰρ τοῖς πλημμελήμασιν οὐ τὸ εἶδος ζητεῖται μόνον τοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἁμαρτήσαντος. Tunc enim *casus in culpam transit*, vt ait Velleius libro 2. Non igitur fortuita statim ad culpam trahere debemus, vt vulgus solet, Tacitus Annal. 4. cap. 64. Denique inuoluntas vel ignorantia delinquentem excusat. Theodoretus quæsti ne LXX. in Genesin: τοῖς ἐξ ἀγνοίας πλημμελήσασιν καὶ οἱ ἄνθρωποι συγγινώσκειν εἰώθασιν. *Homines quoque solent illis ignoscere, qui per ignorantiam delinquunt.* Vide Cuiac. Obs. l. 6. 22. & Exercitat. nostram de delictis impuberum.

Qui venenum malum] *L. 3. D. eod.*

Et infantem] Vide Cuiacium d. lib. 6. 21. & quæ diximus in titulo de public. iudic. §. 5. Instit.

Imperfectum hominem] οὐ τέλειον ἄνδρα, Eustathius apud Cuiac. d. cap. 21.

Dolo malo] Nam qui hominem occidit, οὐ ψυχῇ καὶ προαιρέσει τοῦ ἀνελεῖν, *citra animum & propositum occidendi*, vt aiunt Græci non tenetur.

Suæ vitæ tuendæ causa] Publicola in epistola ad Diuum Augustinum: *Si Christianus videat se à barbaro, vel Romano velle interfici, debet ne eos ipse Christianus interficere, ne ab illis interficiatur: vel si licet sine interfectione eos repellere, vel impugnare?* Respondet Beatus Augustinus epistola 154. *De occidendis hominibus, ne ab eis quisque occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, vt non pro se hoc faciat, sed pro aliis, vel pro ciuitate, vbi etiam ipse est, accepta legitima potestate, si eius congruit personæ.*

Hominis occidendi causa] Cicero pro Rabirio: *Nisi vero interesse aliquid putas inter eum qui hominem occidit, & eum qui cum telo hominis occidendi causa fuit.*

Qui vel cum telo in publico amb.] Iuxta legem veterem, μὴ ξιφοφορεῖν, vt ait Cuiac. in recit. de qua dixi ad titulum de seruitutib. Inst. vide lib. 12. 47.

XVII. *De iis, qui parentes vel liberos occiderunt.*

IN quibusdam libris additur ad legem Pompeiam: nam etsi alia lex Cornelia fuerit de parricidiis, *l. 2. §. capta, D. de orig. iu. l. vlt. Cod. Theod. ad legem Corneliam de fals.* tamen lex Pompeia magis recepta est tanquam nouissima & latissima, quæ pro parricidio etiam habet cædem cognatorum ex transuerso, &

adfinium, & patronorum, & coniugis. Propriè enim parricidium committitur tantum inter parentes & liberos, quod Constitutioni huius tituli magis placet, puniri more maiorum primitus virgis sanguineis cæso parricida, *l. penult. D. eod.* quales virgas lictorum esse apud Plinium legi, ex fruticibus sanguine s, qui arboribus infœlicibus adnumerantur, vt quemadmodum alij criminosi more maiorum arbori infœlici suspenduntur, ita parricidæ ante supplicium cædantur, fustibus ex arbore infœlici decerptis, deinde insuantur culleo, Iuuenalis corio bouis, Cedrinus δέρματι βοείῳ νεοδάρτῳ, cum impiis animalibus impij homines, vt inter sententias Imperatoris Adriani legi, quæ referunt etiam parricidam insutum culleo cum illis animalibus plaustro iuncto bobus atris in mare deportari & abiici in profundum. Noua hæc pœna dicitur in Institut. quæ est vetustissima, quia non erat in vsu ante hanc Constitutionem, non erat solemnis, vt hæc ipsa Constitutio ait. Valde notandum est, quod Suetonius scribit in Augusto, hoc acerbissimo supplicio nec conuictum, & manifesti parricidij reum adfici solitum, nisi vltro confiteretur.

XVII. Enarratio.

Apud Plinium legi] Libro 14. cap. 10. & lib. 16. cap. 31. & 37.

Alij criminosi] Tertullianus libro 11. aduers. Marcionem cap. 24. *Consequens est inuidiosam potius intelligi, non criminosam.* Vide locum Firmici tit. seq.

Iuuenalis] Sat. 13.

Δέρματι, &c. Recenti corio bouis.

Cum impiis animalibus] refert Dositheus libro tertio Grammaticæ his verbis: *Fuit lex, vt qui parricidium fecisset, publice in culeum missus consueretur cum vipera & simia, & gallo, & cane, impiis animalibus impius homo, & in plaustrum iunctum nigris bobus deportaretur ad mare, & in profundum mitteretur.*

Noua hæc pœna] Ex Leonis Imperatoris constitutione parricidæ igni absumuntur. quo tamen supplicij genere nullum velocius esse scribit Lucianus de morte Peregrini.

In Augusto] Capite 33.

Acerbissimo supplicio] Asperrimo, *§. alia deinde, Instit. de public. iudic.* Parricidium, hoc est, *scelerum principatum*, S. Ambrosio libro 2. de Abel & Cain capite vlt. acerbissimo supplicio dignum fuit, crimen acerbissimum. De quo Nicolaus Damascenus: *Scis parricidium non priuatum esse crimen, sed publicam vitæ ac naturæ iniuriam, quod cogitatum etiam non minus quam perpetratum contaminet: imo qui non punit, & ipse in naturam parentem est iniurius.* aut si Græca malis, hæc refert Iosephus Antiquit. libro 17. cap. 7. γονέων πατροκτονία κοινὸν εἶναι ἀδίκημα καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου πεφυκότα οὐδὲν ἧσσον ὡς τοῦ βεβουλεῦσθαι καὶ ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν.

XVIII. *De maleficis & Mathematicis, & cæteris similibus.*

I Ex Cornelia fuit coniunctim de sicariis & veneficis. vnde quod quæri solet, quæ sit omissa quæstio publica in *l. 2. §. [illegible] D. de orig. iu.* non refero ad quæstionem de veneficis, quam lex Cornelia coniunxit cum quæstione de sicariis vtrique, adiecto prætore vno, qui de vtroque scelere ex ea lege quæreret, quia non in solo ferro homicidium est, sed etiam in veneno: verum id refero ad quæstionem de iniuriis, quæ ex lege Cornelia publica fuit, *l. hos accusare §. vlt. D. de accus.* & omissa si forte est, quod in desuetudinem abiisset, & iam vt dicitur in *l. 7. D. de iniur.* iniuriarum quæstio priuati non publici iudicij esset. De sicariis autem satis dictum est supra. Hic titulus est de veneficis: nam maleficorum appellatione venenarij continentur, quod *l. 1.* statim indicat, qua monemur, plus esse veneno neci dare, quam occidere gladio, ac proinde non esse mirum, si venenarius eadem qua sicarius, aut maiori pœna plectatur. Continentur etiam magi, qui carminibus, diris, deuotionibus defigunt alios, qui fingunt cereas imagines, hominis necandi causa. Hi proprie sunt malefici. Mathematici autem sunt impostores, qui Mathematicorum liberali nomine adumbrantes ineptias suas, profitentur se fata cuiusque nosse, & natalitias syderum obseruationes. His similes arioli, augures, aruspices, vaticinatores, somniorum interpretes falsi, qui omnes ex Senatusconsulto subiiciuntur pœnis legis Corneliæ, *l. ex Senatusconsulto, D. ad leg. Corn. de sicar.* facto scilicet auctore Tiberio Pomponio & Rufo Coss. vt Vlpianus scribit 7. de off. proconsf. Cor. Tacitus Statilio Tauro & Libone Coss. & tam discipuli quam magistri, *l. pen. Tertull. de idololat.* Eadem pœna est exitij discipulis & magistris. Et libri corrumpuntur, *l. 10. §. de Episc. aud. l. 4. §. 1. D. fam. ercisc.* Phocylides, φάρμακα μὴ τεύχειν, μαγικῶν βίβλων ἀπέχεσθαι.

XVIII. Enarratio.

Omissa si forte est.] Tertullianus Apologetici cap. 16. *Ad Persas, si forte, deputabimur.* & cap. 38. *Nostra iniuria est, si forte, non vestra.* adde cap. 42. ibid.

Venenarij continentur] Suetonius Neron. cap. 33. Iulius Firmicus: *Cum maleficis & venenariis criminosæ vitæ consortia ineunt.* Optatus Mileuit. libro 2. *Innocentem se, & venenarius iudicet, si in solo ferro est homicidium.* Tertullianus de pudicitia cap. 5. *Sciunt hodie venenarij.* D. Hieronymus libro 5. in Hieremiam cap. 27. *Maleficos, quos vel veneficos possumus appellare*, &c.

Continentur etiam Magi] Amphilochius in orat. de pœnitentia magos & venenarios coniungit.

Qui carminibus, diris, deuotionibus defigunt] Plinius libro 26. 1. 2. *Defigi quidem diris, deprecationibus nemo non metuit.* Virgilius in Cir.

Regis Iolchiacis animum defigere votis.

Glossæ: defixiones, νεκυομαντίαι. *Defigunt*: Sic quidam legunt in *l. 4. hoc titulo*: pudicos animos ad libidinem defigere, Græci interpretantur deflectere: sic enim vertunt, ἕλκουσιν εἰς ἔρωτα. Hi sunt qui pocula amatoria dant, de quibus in *l. 3. §. 1. D. ad leg. Corn. de sicar. & l. si quis 38. §. qui abortionis, D. de pœn.* vide Galenum libro decimo de simplic. medic. facult. sub init. Achillem Tatium de amoribus Clitoph. & Leucip. v. S. Irenæum aduersus heres. libro 1. cap. 9. S. Basilium epist. 1. ad Amphiloch. can. 8.

Qui fingunt cereas imagines] Tertullianus de resurrectione carn. cap. 16. Fictricis, vel Archigalli. Rigaltius: φαρμακίδος, sagæ, simulachra cerea fingentis. Glossa ad *l. 6.* in *§. non dubitant*: pingendo imaginem ceræ. Antonius tamen Loisellus V. C. & doctissimus, in codice suo correxerat, pungendo. Ouid. Am. lib. 3. eleg. 7.

Sagaque Phœnicea defixit nomina cera,
Et medium tenues in iecur egit acus.

Hi propriæ sunt malefici] Lactantius libro 11. cap. 16. *Sed eos magi, & ij quos vere maleficos vulgus appellat*, &c. D. Hieronymus in Danielem capite 2.

Consuetudo & sermo communis magos pro maleficis accipit. Vide eundem in epistolam ad Ephesios capite 6. Hincmarus Remensis de diuortio Loth. & Tetb. Respons. ad Interrogat. 15. *Magi sunt qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur.* Sic videtur accipere Firmicus Matth. 4. cap. 12. *Ob maleficia & illicita sacra.* A

Mathematici sunt impostores] Sueton. Vitell. cap. 14. Gellius 1. 9. *Vulgus autem quos gentilitio vocabulo Chaldæos dicere oportet, Mathematicos dicit.* D. Augustinus 11. de doctrina Christiana cap. 21. *Qui Genethliaci propter dierum natalium considerationes, nunc autem vulgo Mathematici vocantur.* D. Hieronym. in d. cap. 2. *In Chaldæis γενεθλιαλόγους significari puto, quos vulgus mathematicos vocat.* Hincmarus loco citato: *Sunt & qui dies natalium considerant, & qui syderum cursum in nascentibus obseruant, qui vulgo Mathematici vocantur.* Iidem dicti Astrologi, & Chaldæi. Iuuenalis Sat. 6. B

Chaldæis, sed maior erit fiducia, quidquid
Dixerit Astrologus.

Dio 49. τοὺς ἀστρολόγους καὶ τοὺς γόητας ἐκ τῆς πόλεως ἐξήγαγε: *Astrologos & magos vrbe eiecit.* Tacitus Annal. 2. cap. 32. *Facta & de Mathematicis, Magisque Italia pellendis.* Astrologis Magos iungit & Gregorius Nazianzenus pag. 61. Epiphanius Panarij libro 2. D. Chrysostom. in Paneg. ad Theodor. lapſ. Tertul. de idololat. *Scimus Magiæ & Astrologiæ esse inter se societatem.* Gentis scilicet vocabulum artis esse cœpit, & futurorum præscij Chaldæi dicti, quod illa gens huius μαντικῆς ἐμπειρίας esset peritissima. Themistius orat. 16. ἐν Αἰγύπτῳ δὲ μόνον ἐφιλοχώρει τὰ μαθήματα. Iulius Firmicus Mathes. 8. 25. *Diuinus erit, Astrologus, vates, artisque Chaldaicæ valde peritus.* Vlp. apud Rufin. in Collat. iur. Mos. cum Rom. sæpissime interdictum est fere ab omnibus principibus ne quis omnino se huiusmodi ineptiis immisceret. C

Ineptias suas] Sanctus Basilius homil. 1. in Hexaem. ἡ πολυθρύλλητος ἀστρονομία, ἡ πολυάσχολος ματαιότης: *vulgi sermone decantata Astronomia, vanitas negotiosissima.* Vide auctorem Anonymum homil. de edicto Abrahami, *pone manum tuam*, &c. tomo 6. operum D. Chrysostomi. D

Se fata cuiusque nosse] A. Gellius libro 14. 1. *Homo nascens fatum accipit.* & apud Tacitum Annal. 16. 14. *Fata scrutari.*

His similes arioli] De ariolis, arupiscibus, & auguribus, vide Hincmarum loco citato. Diuus Hieronymus in d. cap. 2. *Quos nos ariolos, cæteri ἐπαοιδοὺς interpretati sunt.* id est, *incantatores.*

Arupisces] Danielis d. cap. 2. *aruspices* θύτας *Symmachus interpretatus est, quos Græci solent ἡπατοσκόπους appellare, qui exta inspiciunt, & ex his futura prædicant.* Hieronymus ibidem.

Vaticinatores] Qui se Deo plenos adsimulant, Paulus 5. Sentent tit. 21. Minutius Felix in Octauio: *Pleni & mixti Deo vates.* Iulius Pollux lib. 1. πλήρεις θεοῦ. E

Somniorum interpretes falsi] *L. etsi 7. h. t.* Cornelius Tacitus Ann. 11. cap. 27. *Ad Chaldæorum promissa, Magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit.*

Libro septimo de off. Proconſ.] Apud auctorem collationis LL. Mosaic. & Roman.

Cornel. Tac.] Libro secundo Annalium.

Tertull. de Idolol.] Cap. 9.

Et libri corrumpuntur] Libri magicæ artis, Paulus *d. tit. 21. & t. 23.* ars magica & ars mathematica in *l. 2. h. t.* artis appellatione censeri non debent. Ioannes Philoponus de mundi creatione libro 4. cap. 20. οὐδὲ τέχνην ὅλως αὐτὴν ὀνομάζειν χρή. *Neque ipsam omnino artem appellare decet.* & ibidem: μηδὲ τέχνην τὴν γενεθλιαλογίαν ὑπάρχειν ἀλλὰ δαιμονιώδη, καὶ μόνον ἀπάτην: *genethlologiam ne quidem artem esse, sed rem dæmoniacam, meramque imposturam.*

Phocylides] In νουθετικῷ. *Lex vlt. hoc tit.* lucem capit ex Amphilochij epistola ad Seleucum verſ. 162. quod ibi obseruatum.

XIX. *De sepulchro violato.*

V. tit. 12. lib. 47. ff.

Maleficis adfines sunt sepulchrorum violatores, læsarum religionum rei, vt ait *l. 1.* & Cornelius Tacitus 3. *Graue crimen læsarum religionum:* nam & magi infames sunt sepulchrorum violatione. Apuleius 2. *Ne mortuorum quidem sepulcra tuta dicuntur, sed & bustis & rogis reliquiæ quædam & cadauerum præsegmina ad exitiabiles viuentium fortunas petuntur.* Culpabantur eo nomine clerici potissimum, quo tempore remissa est à Theodosio Nou. de sepulchris. Crimen est publicum in *l. 4.* possis dicere, & ex lege Iulia de vi, *l. 8. D. eod.* & ciuilis actio popularis ex edicto prætoris, cui nihil derogat *d. l. 4.* & vtriusque pœna pecuniaria, criminalis 20. pondo auri *l. 3.* 10. pondo ex *l. 4.* Sed ibi etiam Basil. habent 20.

XIX. Enarratio.

Sepulcrorum violatores] In *l. 3.* sepulcrum violaturus, in *l. 4.* qui sepulcra violant. Glossæ: τυμβωρύχος, *sepulcrorum violator.* Sepulcrorum violatores dicuntur, qui de sepulcris auferunt saxa, marmora, columnas, qui lapides mouere, & terram euertere, & cespitem euellere audent, *d. l. 4.* quod est, βῶλον, ἢ χάμαι ὀχλίσαι, in consecratione templi in agro Herodis Attici: quique corpora sepulta, aut reliquias attrectant, *d. l. 4.* siue vt ait Paulus receptarum Sentent. lib. 1. tit. vlt. *Qui corpus perpetuæ sepulturæ traditum, vel ad tempus alicui loco commendatum nudauerint, & solis radiis ostenderint.* Sic Imperat. Theodosius & Valentinianus in Nouella de sepulcris violat. *monstrare cœlo corporum reliquias humanorum.* S. Methodius in libro de libero arbitrio: ὁ μὲν γὰρ σκυλεύσας νεκρὸν, καὶ τὸ κρυφθὲν ἤδη σῶμα γῇ πάλιν ἐδείκνυεν ἡλίῳ: *Hic siquidem depredatus est mortuum, corpusque iam terra occultatum iterum exhibuit Soli.* qui omnes Phocylidem imitari videntur, cuius hi versus sunt:

Μὴ τύμβον φθιμένων ἀνορύξῃς, μηδ' ἀθέατα δείξῃς ἠελίῳ.

Ne sepulchrum mortuorum aperias, neque non aspicienda ostendas Soli. An huc pertinet quod scribit Proclus in Hesiodum. νόμος παρὰ ῥωμαίοις, ὅστις φησὶ, τάφον μὴ κινεῖν, τουτέστιν, ὀρύττειν? *Lex est apud Romanos, quæ dicitur, sepulcrum mouendum non esse, id est, effodiendum.*

Læsarum religionum rei] Impietatis rei. τὰ γὰρ περὶ τοὺς κατοιχομένους γινόμενα οὐκ ὀρθῶς, ἀσεβήματα κέκληται: *Nam circa defunctos perperam facta, impietates vocantur.* Dio Chrysostomus in Rhodiaca.

Sepulcrorum violatione] Quintilianus declamat. 15. *Facinus quod dicitur inquietare superos, sidera diris agitare carminibus, tumulos, busta scrutari, & amputatis cadaueribus, ipsas in scelus armare manus, fieri non potest, vt auctorem suum non statim primo prodat aspectu.*

L. 3.] In qua recte liber Menagij: non minus nota, quam 20. lib. auri pœna, &c.

Criminalis] Ioannes secundus Papa in epistola 1. *Viola-*

Violatores vero sepulcri, licet Augustorum Principum capitaliter damnet sententia, tamen si qui in hoc facinore fuerint reperti superstites, ab Ecclesiastica communione priuentur: quia nefas est vt eis Christianorum non obseretur consortium, qui temeritatis ausu humatorum cineres reddere præsumpserint inquietos. Capitula Karoli Hludouici Imp. F. num. 21. *Nec quisquam ossa cuiuslibet mortui de sepulcro suo eijcere, aut sepulturam temerario ausu quoquo modo violet, sed vnumquemque in loco sibi ideo præparato atque concesso aduentum sui iudicis præstolari concedat: maxime cum non solum diuinæ leges, sed etiam & humanæ apud humanam Remp. sepulcrorum violatores, reos mortis dijudicent.*

Basilica] Libro 60. tit. 23. cap. 13. & 14.

XX. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

V. tit. 15. lib. 48. D.

Alia fuit lex Cornelia de plagiariis, teste Apuleio octauo Metam. Crimen, inquit, Corneliæ, legis incurram, si ciuem Romanum pro seruo vendidero: nam venditio Ciuis Romani plagium est, *l. 12. ꝟ. de ing. man l. 2. ꝟ. vbi de crim. agi op.* Sed in legis Corneliæ locum nouissime successit lex Fabia qua plagiarij, qui & lauernæ & fraganæ, iudicio publico (lege Cornelia erat priuatum) & pœna pecuniaria coercentur. Sed hodie ex Constitutionibus longe grauiore, *l. vlt. hoc tit. l. vlt. D. eod.* Hi sunt, qui sine vi dolo malo scientes abducunt ingenuos, aut liberos homines, & vendunt pro seruis, aut supprimunt; vel qui seruos alienos abducunt sine vi, & plerumque sine furto, & fugam persuadent, aut fugitiuos celant. De Senatusconsulto facto ad hanc legem scripsi Obseru. 17. cap. 10. Modesto & Probo Coss.

XX. Enarratio.

Qui & lauernæ & fraganæ] Glossæ Isidori, *Lauerna, latro, aut qui filios alienos seducit.* Glossæ: *πλαγιάριος, plagiarius, fragana, plagiator.* Tertul. lib. 1. in Marcionem cap. 23. Magnum Etymologicum: *ἀνδραποδιστής, οὐ μόνον ὁ τοὺς ἐλευθέρους ἀπάγων εἰς δουλείαν, ἀλλὰ, καὶ ὁ τοὺς δούλους ἀπὸ τῶν δεσποτῶν ἀποσπῶν*: Plagiarius est qui liberos homines in seruitutem abducit, vt seruorum numero sint; sed & qui seruos dominis suis eripit.

Priuat] *L. plagij 13. h. t.*

Pœna pecun.] *L. vlt. D. eod.* Interdum plagij pœna mors, *l. 7. & l. vlt. hoc tit.*

Aut liberos homines] Libertinos, *l. pen. §. 1. D. eodem.*

Vel qui seruos alienos] Lysias orat. 1. *οὐδ' εἰ τὸν παῖδά σ' ἐξαγαγὼν ληφθείη ἐκ τῶν φάσκοις αὐτὸν ἀνδραποδιστὴν*; *an si quis seruum tuum traduxisse conuincatur, eum plagiarium non esse dices?*

Aut fugitiuos celant] Apuleius 6. Metamorph. *Legibus quæ seruos alienos profugos inuitis dominis vetant suscipi prohibeor:* & paulo post; illicitæ occultationis crimen dicitur. Corrippus de laudibus Iustini libro tertio ad finem.

——profugis damus ostia seruis?
Legibus hoc nostris non conuenit, arguo factum.

XXI. *Ad legem Viselliam.*

Lex Visella publico iudicio tuetur ingenuorum dignitatem & priuilegia, ne honores debitos ingenuis libertini temere vsurpent, & gerant, néve se libertini dicant esse ingenuos, nisi natalibus restituti sint, vel donati iure anulorum aureorum, vel adoptati ab equite Romano, vt apud Suetonium in Claudio cap. 24. *l. 1 ꝟ. tit. 31 l. 1. ꝟ. si ser.* vel *lib. ad dec. asp.* Recte autem hic titulus est medius inter præcedentem & sequentem titulum, quia lex Visellia participat ex vtroque, legi Fabiæ, qua tuetur ingenuorum dignitatem, vt lex Fabia personas; legi Corneliæ, qua libertinos coercet, qui se falso agunt pro ingenuis. At lex, damno cum infamia i multa, vt lege Iulia de ambitu: nam & hic ambitus quidam libertinorum est.

XXI. Enarratio.

Ne honores debitos] Puta, ne Senatores fiant, vel aliam dignitatem adipiscantur, Græci ad titulum trigesimum ꝟ.

Néve se libertini dicant esse ing.] Non modo si dicant se ingenuos, sed etsi ea quæ ingenuorum sunt, faciant. Græci ad legem vnicē d. tit. 30. Liberti hodie decuriones fiunt impune contra legem Visselliam. Cuiacius ad nouellam 78. quod notatur etiam in Glossis Basilic. in v. *βισέλλιος.*

Vt lege Iulia] Vide ꝟ. tit. 28. in fine.

XXII. *Ad legem Corneliam de falsis.*

V. tit. 10. lib. 48. ff.

Sequitur lex Cornelia de falsis, quæ dicta est testamentaria, quia de testamentis fuit, quæ quis falsa scripsisset, aut vera ne apparerent, suppressisset, aut subripuisset, *l. 14.* & de confirmandis his quæ irrita facta essent testatore capto ab hostibus si ibi decederet, de quo capite frequens mentio est in titulis de testam. & de capt. In hoc autem tractatu publicorum iudiciorum de illo tantum agitur, quo publicum iudicium lex Cornelia constituit in eum, qui sciens dolo malo testamentum subripuit, suppressit, interleuit, subiecit, resignauit, quive falsum testamentum scripsit, celauit, recitauit, *l. 2. D. eod.* & qui signum obsignandis testamentis anulumve adulterinum fecit, sculpsit, *l. 30. D. eod.* & pœnam capitalem, *l. 1. & 5. hoc titulo*, quæ postea facta est non capitalis, *l. 22. hoc titulo, l. transigere, ꝟ. de trans.* lege Cornelia dico fuisse capitalem: nam quod est in Institut. legis Corneliæ testamentariæ pœnam esse deportationem, tam est falsum, quam quod lege Iulia adulteros capite puniri, si ipsas & nudas leges publicas spectas, vt ab initio conditæ sunt, non etiam Senatusconsulta & Constitutiones factas ad eas leges, quibus quæ pœna cauta, vel subrogata est, eam ipsis legibus Iustinianus accommodat & attribuit: nam id etiam quod ait lege Cornelia testamentaria puniri eum qui aliud instrumentum falsum scripsit, vel signauit, non est ex ipsa lege Cornelia, quæ non de alio instrumento, quam de testamento fuit. Sed ex Senatusconsulto Liboniano facto sub Tiberio Statilio Tauro & Libone Coss. vt Vlpianus scribit 8. de off. proc. quo pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui aliud quam testamentum dolo malo signauit, signarive curauit, & vt dicemus titulo sequenti, testamentario etiam, qui sibi aliquid adscripsit. Post factum est aliud Senatusconsult. sub eodem Imperatore Licinio V. & Tauro Coss. quo eiusdē legis pœna irrogatur ei qui falsas testationes faciendas, testimoniave falsa inuicem dicenda aut consignanda dolo malo curauerit. Et aliud Cotta & Messala Coss. quo eadem pœna coercetur, qui ob instruendam aduocationem, testimoniave, pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem coierit, aut aliquam obligationem interposuerit, & qui coierit ad

accuſationem innocentium. Et aliud Geminis Coſſ. quo eadem adficitur, qui ob denunciandum, vel non denunciandum, remittendumve teſtimonium pecuniam acceperit. & hæc ſunt Senatuſconſulta de quibus loquitur *l.2. D. de concuſſ. & l.1. D. ad leg. Cor. de falſ.* non Senatuſconſult. Voluſianum, quod ad legem Iuliam de vi pertinet, non ad Corneliam de falſis. Et ex his quidem perinde atque ex lege Cornelia iudicium publicum conſtitutum eſt; ſed non de ſubrepto alio inſtrumento, *l. 16. D. eod.* quia nec Libonianum huius meminit caſus, neque ex Conſtitutionibus de ſuppoſito partu, *l. 30. eod.* Crimina tamen ſunt hæc omnia nullo clauſa tempore niſi longo, i. 20. an. Falſum Paulus in Sent. ſcribit eſſe quidquid in veritate non eſt, ſed pro vero adſeueratur. Auguſtinus in Soliloquiis, quidquid ad ſimilitudinem alicuius accommodatum eſt, nec id tamen eſt, cuius ſimile apparet. Imperfectius, & ὡς τύπος, *l. quid ſit, D. eod.* Si quis alienum chirographum imitetur, ſi libellum vel rationes alienas intercidat, aut deſcribat, vt à falſariis ſeiungat eos qui in ſuis rationibus mentiuntur, qui non incidunt in pœnam legis Corneliæ, ac ſi diceret in alieno inſtrumento falſum commiſſum vindicari, non in proprio, in aliena re falſum teſtimonium, non in propria.

XXII. Enarratio.

QVæ dicta eſt teſtamentaria] Paulus 5. *Sentent. tit.* 25. ita dicta, quia de teſtamentis lata eſt, *l.1. D. de public. iud.*

Quæ quis falſa ſcripſiſſet] De his qui ῥᾳδιουργοῦσι, καὶ παραποιοῦσι χαρακτῆρας γραμμάτων ἐν διαθήκαις, Sanctus Baſilius in Eſaiam capite decimo. Hos etiam ῥᾳδιουργοὺς vocat Plutarchus de fuga. Gloſſæ: ῥᾳδιουργὸς, *falſarius*, ῥᾳδιουργία, *falſum.*

Qui ſciens dolo malo, &c.] Paulus 4. *Sentent. tit. 7. & d. tit. 25.* Hinc emendandus Hincmarus Remenſis de diuor. Loth. & Tetb. in Reſponſ. ad interrog. 12. *Inſeruerunt etiam,* inquit, *in eiſdem legibus ad legem Corneliam teſtamentariam, de his qui teſtamentum quodve aliud inſtrumentum falſum ſciens dolo malo ſcripſerit, ſuppreſſerit, admouerit* (lege, *amouerit*) *deſignauerit* (lege *reſignauerit*) *deleuerit, honeſtiorem quidem in inſulam deportari, humiliorem autem in metallum damnari, aut in crucem leuari, ſeruum vero capite puniri.*

Pœnam capitalem] Sanctus Cyprianus in epiſtola prima. *Hic teſtamentum ſubijcit: ille falſum capitali fraude conſcribit.*

Lege vigeſima ſecunda h. t.] Niſi quid maximum admiſſum ſit, *d. l. 22. in fine.* vide Baſilica & Exercitationem 12. ad finem. Illis autem quæ ibi dicuntur, vt qua parte quis peccauit, eadem multetur, adde illud Anaſtaſij bibliothecarij ex hiſtoria Eccleſiaſtica: *per quæ namque quis peccat, per ea quoque & corripitur.* Theophanes dixerat: δι' ὧν γάρ τις ἁμαρτάνει, διὰ τούτων παιδεύεται.

Vt Vlpianus ſcribit] Tit. 8. Collation. LL. Moſ. & Rom.

Teſtamentario] διαθηκογράφῳ, ſcriptori teſtamenti.

Qui ob inſtruendam aduocationem] Vlp. *d. tit. 8. l. falſi 20. D. eod.*

Pecuniam acceperit] Vlp. d. tit.

De ſuppoſito partu] Crimen ſuppoſiti partus publicum non eſt: nam ſoli parentes agunt, aut hi ad quos ea res pertinet, id eſt, hi quorum intereſt.

Niſi longo, id eſt, viginti annis] Græcus interpres id quod dicitur in *l. 19. D. eod. accuſationem ſuppoſiti partus nulla temporis præſcriptione depelli,* ſcribit, non ita accipiendum eſſe, quaſi tricennio extinguatur accuſatio, ſed ...... ibi lacuna eſt: innuit autem breuiori tempore concludi: & vicennio igitur, aliter quam adulterium quod quinquennio clauditur, vt ſcribit Cuiac. in recitat.

Falſum Paulus in Sententiis] d. Collationis tit. 8.

Auguſtinus in Soliloquiis] Auguſtini verba hæc ſunt cap. 16. *Num falſum non eſt, quod ad ſimilitudinem alicuius accommodatum eſt, neque id tamen eſt, cuius ſimile apparet?*

XXIII. *De his qui ſibi adſcribunt in teſtamento.*

Vide d. tit. 10.

EX Senatuſconſultis quæ facta ſunt ad legem Corneliam teſtamentariam eſt Senatuſconſultum Libonianum, de quo in hoc titulo agitur, quatenus pœna legis Corneliæ teſtamentariæ adficit eum qui cum adhibitus & aduocatus eſſet ad ſcribendum alienum teſtamentum, in eo ſibi vel hereditatem, vel legatum, vel fideicommiſſum, vel libertatem, vel quod aliud emolumentum adſcripſit, dictante, volente & iubente teſtatore, qui eam partem teſtamenti bona cum venia teſtatoris aliis ſcribendam dare debuit, qua re non vitiaretur teſtamentum, *l. D. Claudius §. vlt. D. eod.* nec teſtatori in ea re, quæ falſi ſuſpicionem importaret, obtemperare. Falſum eſt, ſi inuito & ignorante teſtatore ſibi adſcribat, & legi Corneliæ locus. Falſum non eſt ſi hoc faciat volente & iubente teſtatore, ſed quaſi falſum, & Senatuſconſulto Liboniano locus, quo vtique punitur, tametſi id quod ſibi adſcripſit, pro non ſcripto habeatur, & cedat heredi ſcripto, vel ſubſtituto, vel coheredi legitimo. Delictum punitur, etiamſi delinquenti nihil profuerit. At ſunt caſus, quibus teſtamentarius à principe, vel Senatu veniam impetrare poteſt, non etiam ius capiendi. Sunt quibus ipſo iure ſecurus eſt, vt *l. 1. & 2. in fi. l. 1.* functus dulci officio, i. mortuus, functus vita, functus morte; nec enim res contrariæ dicuntur. Iſidorus in Gloſſis: Functus officio, qui officium vitæ impleuit. Igitur dulce officium, dulceve munus vita dicitur. Seneca in Hippolyto, Cur dulce munus redditæ lucis fugis? Non eſt omittendum hac de re, qua de primum factum eſt Senatuſconſultum Libonianum, auctore Tiberio, etiam poſtea factum fuiſſe aliud Senatuſconſult. ex edicto D. Claudij, *l. 3. hoc titulo, d. l. D. Claudius,* quod Senatuſconſultum Claudianum dicitur: Sunt igitur hac de re duo Senatuſconſult. quod & inſcriptio probat libri ſingularis Pauli ad Senatuſconſultum Libonianum, ſeu Claudianum, & quod *l. 10. D. eod.* hoc prouiſum fuiſſe ait Senatuſconſultis, non Senatuſconſulto, & ita quod ſub Tiberio apud Cornelium Tacitum factum fuiſſe Senatuſconſultum de Mathematicis, & magis Italia pellendis idem apud eundem ſub D. Claudio alio Senatuſconſult. repetitum, vel reductum fuiſſe legimus. Quod autem *l. 3. & d. l. D. Claudius,* Diuum Claudium dicit, plane probat illud edictum Suetonium tribuere perperam Claudio Neroni, qui nunquam Diuus factus, vel nuncupatus eſt.

XXIII. Enarratio.

AT ſunt caſus quibus teſtamentarius] Vt ſi dicant ius ignoraſſe, ſeque à relicto diſcedere, *l. 3.* in qua dicitur, *Senatum & DD. Principes raro veniam dediſſe.* Sic habet τὸ κγ' τίτλ. & ait Thalelæus: quia ius igno-

rauerunt, non facile iis ignosci. Menagij tamen codex non habet v. *raro*. Item pœna legis Corneliæ militi remittitur, *l.* 5. *h. tit.* in qua Menagij liber habet, *secuto tenore ind.* Quidam tamen, *secutus tenorem*, &c. Datur & venia marito, si petatur, *l.* 4. Nam præsumptio est pro marito, vxorem ei tale legatum dictasse, vt ait Thalelæus; & tamen quasi falsum est. Cuiacius in recitat. apud quem vide alios casus.

Non etiam ius capiendi] Nullo casu relictum capere conceditur.

Seneca in Hippolyto] Actu II.

Apud Corneiium Tacitum] Annal. 2.

Apud eundem] Lib. 12.

Suetonium] Claudij capite 17.

XXIV. *De falsa moneta.*

LEx Cornelia alia fuit testamentaria, de qua ante dictum est, alia nummaria, vt Cicero appellat, de qua in hoc titulo agitur. Hæc est de falsa moneta, i. de nummis adulterinis. Monetæ nomen est multiplex nam vel eo significantur nummi, vel locus in quo formantur, vt *l.* 2 & Macrobij I. in Somn. Scip. Semen locari intra formandi hominis monetā, vel στρεγγύλειον, vt Harmenopulus ait v. I. Epit. siue iconium, vt est in historia Antonini Florentini, & apud Suetonium in Caligula, aureum iconium. Cæterum hac lege tenentur, quicunque adulterinam monetam flant, feriunt, vel probam vitiant, minuunt, exscindunt, adrodunt priuatim vel publice; imo & qui priuatim probam feriunt ex permissu principis *l.* 3 nam neque arma, neque monetæ, nisi publice à certis publicisque personis fabricari, aut percuti possunt. Et ex hac causa etiam serui dominos suos deferre possunt, *l. vix certis, D. de iudic.*

XXIV. Enarratio.

ALia nummaria, vt Cicero appellat] 3. in Verrem. Asconius Pedianus: *Lex Cornelia nummaria, quæ de moneta, ne quis priuatus monetam faceret.*

Significantur nummi] Ascon. loco cit. Onomastic. vetus: νομισμα, moneta. Ouid. Fastorum I.

Victaque concessit prima moneta nouæ.

Et apud Paulum 5. Sentent. tit. 25. *Signata moneta.*

Macrobij] Capite 6. D. Augustinus lib. 2. contra epistolam Parmeniani cap. 13. *Si aliqui furtim & extraordinarie non monetis publicis aurum vel argentum, sed æs percutiendo signauerint.* &c.

VI. Epitomar.] Tit. 14. §. 4. Glossæ Basilicōn: μονῆτα, τὸ τυπάρειον νομίσματος: cuneus monetæ. Paulinus Nolanus ep. 16. ad Delphinum. *Sed si piscis tuus sum, debeo ore pretioso præferre denarium in quo non Cæsaris figura & inscriptio; sed Regis æterni viua & viuificans imago præfulgeat. fidem scilicet veritatis, quæ doctrinæ tuæ monetam, & annuli tui symbolum nummo cordis mei, & ceræ mentis impresserit.* imago, Tertullianus de idololatria cap. 15.

Apud Suetonium in Caligula] Capite 22. Hodie vero, *aurum iconicum* legitur.

Flant feriunt] *L.* 8. *&* 9. *D. de leg. Corn. de fals.* Paulus 5. *Sentent. tit.* 25 Firmicus Matheseos 4. cap. 12. gladio puniri ait. *Ob adulteratas pecunias publice accusatus faciet gladio perire.* Ex *l.* 2. *hoc t.* igne absumuntur, quam pœnam Tertullianus summam vocat ad Martyr. cap. 4.

Vel probam vitiant] & quasi παραχαράται, adulteratores monetæ puniuntur, Basil. *l. vlt. h. t.*

Adrodunt] Qui nummos radunt, vel circumcidunt, siue vt est in Basilicis οἱ τὰ νομίσματα ξέοντες καὶ περικόπτοντες, *l. quicunque* 8. *D. ad leg. Cornel. de fals.* Tertullianus de Pœnitentia cap. 6. *Si ergo qui venditant, prius nummum quo paciscuntur examinant, ne scalptus, neue rasus, ne adulter.* Suidas: παραχαράκτας, περικόπτοντας, *parachar actas, qui nummos circumcidunt.*

XXV. *De mutatione nominis.*

AD legis Corneliæ de falsis pœnam redigitur etiam is, qui dolo malo seipsum adoptat, & nouum sibi nomen imponit, quo quid alienum intercipiat, vt Paulus ait in *Sent. tit. ad leg. Corn. & l. falsi, D. eod.* Si dolus malus absit, vnicuique libero homini liberum est, quodcumque volet sibi nomen adsumere, nec ex eo solo, quod nouum sibi nomen adsumpserit, vlla actione tenetur; sed ita demum si alium ea re in fraudem induxerit, arg. *l. vlt. D. quod fal. tut. auc.* Dico, libero homini: nam serui nomen in domini est potestate, non serui. qua de causa & libero homini redacto in seruitutem dominus mutat nomen, vt Iosepho Pharao, vt Danieli Nabuchodonosor rex notus etiam ex profanis Straboni.

XXV. Enarratio.

QVi dolo malo] Exemplum in Philocomasio meretrice, quæ se Glycerem adoptatitio nomine appellat, apud Plautum in Milite glorioso Act. 2. Scen. 2. & in Cerylo liberto, qui diues admodum ob subterfugiendum quandoque ius fisci, ingenuum se & Lachetem mutato nomine cœperat ferre, vt scribit Suetonius Vespasiani cap. 23.

Seipsum adoptat] Cicero in Bruto scribit, C. Stalenum seipsum adoptasse, & de Staleno C. Ælium Petum fecisse.

Vt Paulus ait in Sent.] Libro 5. tit. 25.

Dominus mutat nom.] Ioannes Philoponus de mundi creatione libro 6. c. 6. ἡμεῖς τῶν οἰκετῶν οὓς ἐν ἀρχῇ κτώμεθα τὰ πρότερον ἀμείβοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀνόματα, ἕτερα θέματα αὐτοῖς· καὶ τοῦτο δὲ κατ' αὐτῶν δεσποτείας ποιούμενοι σύμβολον. *Nos seruis quos primum adquirimus, priora nomina mutantes, plerumque alia nomina imponimus: idque agimus in signum dominij quod in ipsos habemus.*

Vt Iosepho Pharao, vt Dan. N.] Vide Iosephum Antiq. libro 2. cap. 3. & lib. 10. cap. 11.

XXVI. *Ad legem Iuliam de ambitu.*

V. tit. 14. lib. 48. ff.

EXpositis legibus Corneliis, redit ad Iulias, & proponit hoc titulo eam quæ de ambitu est, quæ olim obtinuit in vrbe cum populi suffragiis deferebantur honores & magistratus, non vt hodie nutu principis, *l. 1. D. eod. l. quidam, D. de re iud.* nam petitores honorum, i. candidati clam sæpenumero ingentem pecuniam consumebant, corrumpendorum suffragiorum causa, quæ corruptela & effusio pecuniarum ambitus dicitur, & hac lege iudicio publico coercetur. Traianum quoque lego apud Plinium 6. Epist. eam repressisse candidatis tertiam patrimonij partem in ea, quæ solo continentur conferre iussis, vt similiter Senatusconsulto fœneratores iubentur duas partes patrimonij in solo collocare, & confiscantur, qui partem dimidiam rei familiaris in pecunia habent, apud Suetonium in Augusto. Post autem ad instar legis Iuliæ ex Senatusconsulto ambitus coerceri cœpit in municipiis, vbi Duumuiri & sacerdotes pro-

uinciarum creantur decreto populi, vel curiæ, & creabantur etiam Episcopi & presbyteri, *l. 49. C. Th. de decur.* quorum ambitio coercetur *l. si quemquam* §. *de Episc. & cler.* Præsides autem in prouinciis creabantur iudicio principis, vel præfecti prætorio, *l. vlt. tit. seq.* At ex Constitutione huius tituli coercetur ambitio etiam in principibus officiorum, & aliis beneficiariis, qui antequam rationes suæ administrationis reddiderint, repetunt officia eadem, atque continuant. quem esse sensum huius Constitutionis illa verba demonstrant, *Ad solutionem debiti primitus vrgeatur*, & coniunctim *l. si aliquid* ỹ. *de susc. & arc.* & quod ita Græci adnotant in hanc legem, *πολλάκις φεύγων τὸ δοῦναι ἅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐχρεώστησεν, ἐπιτηδεύει αὖθις ἐνταγῆναι τῇ τάξει.*

XXVI. Enarratio.

NVtu principis] Solus iura, magistratusque facit, sanctumque Senatum. Claudianus.

Apud Plinium 6.] Epistola decima nona.

In Augusto] In Tiberio capite 49.

Ambitio coercetur Constitut. Marciani, cuius meminit Glycas pag. *66.* editionis Regiæ. Vide etiam Appian. Ciuil. 2. pag. 441. & seq. a.

Coercetur ambitio] De pœna ambitus dixi ad tit. de publ. iud. Instit.

In principibus officiorum] Principes officiorum, qui inter sui ordinis viros principem locum tenent. Vide Scriptores Historiæ Augustæ.

Et aliis beneficiariis] Beneficiarij dicuntur, quibus beneficij loco cura committitur mansionum cursus publici, vel quod aliud officium munusve publicum. Cuiacius ad librum primum de Feudis, & ad *legem tertiam C. de can. largit. titul.* Vide Notas ad eosdem scriptores.

Πολλάκις] *Sæpe dum vitat solutionem eorum quæ debet ex administratione, dat operam vt rursus in eodem officio constituatur.*

XXVII. *Ad legem Iuliam repetundarum.*

Vide tit. 11. eodem libro.

SEquitur lex Iulia repetundarum, certissimum argumentum summæ auaritiæ Romanorum, vt D. Hieronymus ait in Esaiam c. 13. Superior lex ambitionem coercet, quæ etiam in eis fuit incredibilis. Hæc coercet auaritiam, vtraque in iudicio publico, quod hac quidem lege constituitur in eos qui cum in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio publico in prouinciis essent, prouincias spoliauerunt ablatis, captis, coactis, conciliatis, auersis pecuniis, quo & suum & suorum factum præstant, apparitorum puta, & ministrorum, & militum à gregario ad domesticum protectorem vsque, *l. 1.* & accusantur publice, vt Verres, & alij plerique nomine totius prouinciæ, vel ciuitatis per actorem, quem ipsa prouincia, vel ciuitas delegerit, vt Cicero ait in Diuinatione, quo loco etiam ostendit hanc legem tantum nationum exterarum, sociorum, prouincialium fuisse. In vrbe autem captarum pecuniarum, à magistratu ciuilem fere actionem, priuatumque iudicium, seu recuperatorium. Itaque superior lex primum valuit in vrbe, hæc in prouinciis tantum. Damnatos interdum sequebatur exilium, frequentius damnatio in quadruplum *l. 1. & vlt.* cum infamia, *l. iudices* ỹ. *de dignit.* vt plane Visselliæ & Iuliarum de ambitu, & de repetundis vna fuerit pœna damnum cum infamia, & *l. vlt* huius tituli est communis vtrique legi Iuliæ. Nam & quadrupli pœnæ subiicit præsidem, si quid dederit ambitu honoris, & si quid

A sordide tempore gerendi honoris acceperit præter salaria publica. Ambitus crimen exerceri potest ante susceptam, vel post depositam administrationem; Repetundarum post depositam administrationem tantum, excepto casu *l. 4.* quo & in ipsa administratione exerceri potest, si præsides prouinciarum in litibus & iudiciis improbe aut sordide se gerant, velut mercatores litium, vt ait *l. 3.* quo casu etiam pedanei iudices iisdem legibus tenentur, *d. l. 3.* At præterea vtrumq; crimen finitur vicennio, & hoc vno casu anno, quo & simpli tantum repetitio est *l. pen.* & altero item casu anno in heredem rei scilicet, quo & quadrupli repetitio est *l. 2. hoc titulo l. 2. D. eod. l. ex iudiciorum, D. de accusat. l. vlt. D. ad legem Iul. pec.* Plinius 3. epist. *Bætica etiam in defuncti* (de repetundis) *accusatione*
B *perstabat. Prouisum hoc legibus, intermissum tamen, & post longam intercapedinem tunc reductũ.* & paulo post: *Senatui placuit, bona defuncti quæ habuisset ante prouinciam, à reliquis separari, illa filiæ, hæc spoliatis relinqui.* Additum est, vt pecuniæ quas creditoribus soluerat, reuocarentur. quod omnino congruit cum *d. l. ex iudiciorum.*

XXVII. Enarratio.

AVersis pecuniis] Marcus Tullius 3. in Verrem: *Is auersa pecunia aufugit.* Et: *In Quæstura pecuniam publicam auertit.* Asconius Pedianus in Verrem de prætura vrb. *Pecuniæ quæ auertebatur.*

A gregario] Vt *χυδαῖος ἄνθρωπος* in veteri Glossario
C Gr. Lat. exponitur *gregarius*, vel manipulario, qui infimi gradus miles.

Ad domesticum protectorem] *προτήκτωρας, σωματοφύλακας*, qui summus est militiæ gradus.

Sociorum] Lex socialis est & tota sociorum causa constituta, vt ait Cicero.

Prouincialium] Accusabantur *κακώσεως ἐπαρχίας*, Plutarchus in Dolabella.

Damnatos interdum sequeb. exilium] *L. 7. §. vlt. D. eod.* Asconius Pedianus in procem. act. in Verrem: *Duæ res consequebantur damnationem, altera redditio pecuniæ iis ad quos pertinebat: in quo vel simpli, vel dupli, vel quadrupli ratio ducebatur. Altera, exilij.* Et in eam de præt. vrb. *Æstimatione litis & exilio.*

D Si quid sordide] Suetonius Domit. c. 9. *Ne quid sordide facerent.* hinc sordidus ibid. cap. 8.

Plinius 3. epist.] Epistola nona ad Minutianum.

XXVIII. *De crimine peculatus.*

V. tit. 13. eod. lib.

ET repetundarum crimen, & peculatus est crimen captarum pecuniarum, sed repetundarum, quod captæ sunt pecuniæ priuatorum, peculatus quod captæ sint pecuniæ publicæ, nec relatæ in ærarium. Vtrumq; est ex legibus Iuliis publicorum iudiciorum. & hoc
E etiam in magistratus prouinciales post depositam administrationem, & in magistratibus quidem grauius quam in cæteris Nam ex hac Constitutione irrogatur iudicibus pœna capitis & vitæ, vt *l. 5. Cod. Th. ad leg. Iul. rep.* quæ extenditur ad socios & ministros, & ad eos, qui scientes subtractas ab eis pecunias publicas receperunt, quia, vt est in *l. pen.* §. *ad leg. Iul. de vi.* quæ sumpta est ex *l. 2. C. Th. de cr. pec.* non est dissimile crimen rapere, & ei qui rapuerit rapta seruare. Ante hanc Constitutionem etiam in iudices erat tãtum pœna legis Iuliæ peculatus, quæ eadem initio fuit, quæ Iuliæ de ambitu, & repetundarũ, & Visselliæ, i. multa cum infamia, *l. 1. C. Th. eod. tit.* & reducitur Nou. Leo-

nis 105. Huius criminis abolitio, accusatori non datur, *l.* 3. ℑ. *de abol.* Sicut nec atrociũ & capitaliũ criminũ.

XXVIII. Enarratio.

QVod captæ sint pecuniæ publ.] Glossæ: *νοσφισμὸς δημοσίων χρημάτων, de peculatu.* Isidorus Originum lib. 5. cap. 26. *Peculatus iudicium in eos datur, qui fraudem ærario faciunt, pecuniamque publicam interuertunt.* Glossæ Iuris, πεκυλάτοις, νοσφισάμενος δημόσια πράγματα. lege, πεκυλάτωρ, peculator, qui res publicas auertit, Tacitus hist. 1. cap. 53. *Mox compertum pecuniam auertisse, vt peculatorem flagitari iussit.* Hesychius: νοσφίζεται, ἰδιοποιεῖ, κλέπτει, ἀποστερεῖ, ἀφαιρεῖ. *Fraudat, sua facit, furatur, priuat, aufert, separat* Hinc fures ærarij dicti Sallustio in Catilin. qui pecunias publicas interuertunt. Sed & crimen peculatus contrahitur, εἰ καὶ μὴ ὦσιν χρήματα, ἀλλ' ἕτερα πολιτικά. *quamuis nummi non fuerint, sed aliæ res ad ciuitatem pertinentes.* Græcus interpres heic, quem vide.

Capitis & vitæ] *Capitali animaduersioni subduntur*, in *l. vn. hoc t.* Anatolius: τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνονται: *caput eis amputatur.* Petrus Faber hæc adnotauerat ad interpretationes Cuiacij in Pauli v. Sentent. titul. 25. Sentent. 1. in fine, ibi: *aut capite puniuntur.* vt in 1. sententia & vlt. Sed quod ais capite puniri, tu videris Cuiaci ad amputationem capitis referre, quod & Leonis Philosopho visum explicanti capitalis supplicij vocabulum, cuius meminit l. vbi, C. de fals. in Nouel. 77. de pœna falsariorum. vtitur enim verbo ἀποτέμνεσθαι Leo: quem ego ac te quoque falli arbitror. vera enim falsariorum pœna & legitima circa humiliores quidem seruis cruciariis comparatos fuit furca siue laqueus: & videatur in hanc rem Am. Marcellinus quem in hoc citatum à Berterio relatore memini, ac dein à Protopræside Durantio in Arrestis publice pronuntiatis sub festum Magdalenes anno 1586. Nam quod de suspenso Vigentio falsario traditur in Constitutione Imperatoris relata ab Augustino epistola sexagesima octaua nomine clericorum Hipponensium: hoc ad suspensionem ab ordine Decurionum pertinet, non ad laqueum, vt apparet ex eo quod subiicitur, eundem ipsum Vigentium sub idonea prosecutione ad Comitatum meum Constantini Augusti hæc (duo esse à glossemate verbi meum, arbitror) mittas, &c. Sane vt ex Tacito & aliis colligi potest, Senatores falsum committentes ordine duntaxat moti: Ex sententia igitur Petri Fabri capitalem animaduersionem, pro animæ amissione quocumque genere, non pro capitis amputatione accipiemus, & Anatolius quem supra adduximus, Leonis interpretationẽ secutus videtur. vide s. tit. 12.

Nouella Leonis cv.] Qua magistratus ordine mouetur, & dupli pœna coërcetur: ministri sceleris si soluendo sint, eadem pœna afficiuntur, sin minus verberibus cæsi & ignominiose tonsi exulare iubentur.

Sicut nec atrocium] Vide ℑ. *t.* 42.

XXIX. *De crimine sacrilegij.*

V. dict. tit. 13.

EAdem lex Iulia coërcet furtum pecuniæ publicæ, quod peculatus dicitur, & furtum pecuniæ sacræ, quod sacrilegium, & sacrilegium certe grauius, quam peculatum. Cui Constitutiones huius tit. adiungunt, quæ sunt proxima & adfininia crimina, non quidem maiestatis crimen omne vel maximum, de quo dixit ante, quod proximum sacrilegio dicitur, *l.* 1. *D. ad leg. Iul. ma.* & sacrilegium *l.* 1. *Cod. Theod. si*

A *quis pec. consil.* & in Bas. *l.* 1. s. *de priu. car. inh.* vbi pro maiestatis, est ἱεροσυλίας. sed quod inferius sacrilegio esse videbatur, contemnere & violare sacras Constitutiones principum, *l. vlt.* ℑ. *de priu. eor. qui in sac. pal. mil. l.* 1. ℑ. *vt dig. ordo ser. l.* 13. ℑ. *de erog. mil. ann. l. pen. Cod. Theod. de relat.* quod & maiestatis crimen dicitur, *l.* 1. s. *vt omn. iud. l.* 19 *Cod. Theod. de Iudæis*, & quod est nefandissimum crimen, confundere & offendere legem Dei omnipotentis, de quo maiores nostri acceperunt, *l.* 1. *huius t.* vt pote cum eam posuerint in *Cod. Theod. sub t. de Ep. & cler.* & in Basi. hoc modo transtulerint, ὅσοι τὴν τῆς θείας πίστεως ἁγιωσύνην, ἢ ἐν τῇ ἀγνοεῖν συγχέουσιν, &c. ex quo patet etiam Græcos, vt in C. Theod. in hac lege prima legisse, negli-

B gendo confundunt, non, omittunt. Vet. etiam male, committunt. Additur in hoc tit. etiam sacrilegii instar esse tractare, an is sit idoneus iudex, quem princeps elegit, vt *l.* 5. s. *de diu. resc.* vel petere eius prouinciæ administrationem ex qua originem ducimus, qua de re lib. 1. tit. *vt nulli pat. suæ adm.* Sed hæc hodie ne in minimo quidem vitio ponuntur.

XXIX. Enarratio.

FVrtum pec. pub.] Glossæ: *peculatus*, δημαρπαγή. Vetus Onom. *Peculatus*, κλέμμα.

Furtum pecuniæ sacræ] Qui priuatam pecuniam in æde sacra depositam abstulit, fur est, non sacrile-

C gus, *l. Diui* 5. *D. ad leg. Iul. peculat.* de quo tamen quæri potest, quia scilicet ὁ τόπος καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας τοῖς χρήμασι μεταδίδωσι: *Locus dignitatem suam pecuniis communicat*, vt ait Sopater in diuisione quæstionum. Vide Cuiac. Obseru. 13. 19.

Quod sacrilegium] Seruius in 10. Æneidos: *Legere, furari: vnde & sacrilegi dicuntur, qui sacra legunt, hoc est, furantur.*

Quam peculatum] An peculatum, vt anfractus & anfractum apud Nonium, nisi heic operarum mendum est. Furtum igitur inferius sacrilegio & peculatu, Tertullianus ad Scapulam cap. 2. *Tamen nos, quos sacrilegos existimatis, nec in furto vnquam deprehendistis, nedum in sacrilegio. Omnes autem qui templa*

D *despoliant, & per Deos iurant, & eosdem colunt, & Christiani non sunt, & sacrilegi tamen deprehenduntur.* Sacrilegi extra ordinem puniuntur, *l* 4 §. 1. *ad leg. Iul. peculat.* Apud Græcos omnes insepulti abiiciuntur: παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀτάφους ῥίπτεσθαι τοὺς ἱεροσύλους, Diodorus Siculus 16.

XXX. *De seditiosis, & his qui audent plebem contra quietem publicam colligere.*

SAcrilegij crimine recte dixeris etiam reos agi posse auctores seditionis & tumultus, cum & superioribus legibus teneantur de vi, & læsæ maiestatis, & propria lege de sodalitiis, maxime hi qui coacta multitudine magna vociferatione quid petunt à po-

E pulo, vel principe, de quibus est *l.* 2. Pacata seditione, multitudini parcitur, & vnde orta culpa est, ibi pœna consistit, vt apud Titum Liuium 28.

XXX. Enarratio.

DE vi] *l.* 3. *D. ad leg. Iul. de vi publ.*

Et læsæ maiestatis] *l.* 1. *D. ad l. Iul. maiest.*

Pacata seditione] Ammianus Marcellinus libro 21. *Nigrinus vt acerrimus belli instinctor exustus est viuus. Romulus vero post eum & Sabostius curiales, conuicti sine respectu periculi studia seuisse discordiarum, pœnali consumpti sunt ferro. residui omnes abierunt inno-*

xij, quod in certaminum rabiem necessitas egerat, non voluntas. Titus Liuius in d. libro 28. cap. 29. *A bius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ seditionis auctores sanguine luent quod admiserunt.*

Vt apud Titum Liuium 28.] Capite 26. *Vicit*, inquit, *sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pœna consisteret: ad multitudinem castigationem satis esse.* Auctores igitur pro qualitate dignitatis coërcentur. Paulus libro quinto Sentent. 22. § *1. l. si quis aliquid 38. §. auctores, D. de pœn.* vide 1. q. 1. *can. hi. qui.*

XXXI. *Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri possit.*

HIc titulus concludit tractatum de publicis iudiciis, proposita regula communi omnibus, vt cum publicis priuata concurrant, quæ sunt de re familiari, id est, de damno pecuniario, vt *l. 4. D. de publ. iud. l. 6. D. de sep. viol.* quibus verbis excluditur actio iniuriarũ, & quæcunque vindictæ priuatæ, non pecuniæ persecutionem habent. Qua ratione, vt opinor, & ab hac regula in Cod. Theod. excipitur actio de moribus, qua prius non agit, aut si egerit maritus, amittit accusationem adulterij. Publica iudicia vigorem continent publicæ disciplinæ, priuata vtilitatem priuatorum, *l. locatio § quod illicite, D. de public.* Cætera quæ ad hunc titulum spectant, exposui Obseru. 10. c. 25 26.

XXXI. Enarratio.

DE damno pecuniario] Περὶ ἰδικῆς ζημίας, *de priuato damno.* Basilica

Excluditur actio iniuriarum] Quæ non est de damno pecuniario: nam magis vindictæ quam pecuniæ habet persecutionem, *l. 2. §. emancipatus, D. de collat. bonor.*

XXXII. *De crimine expilatæ hered.*

Vide tit. 9. lib. 47. D.

AB hoc titulo incipit tractare de priuatis iudiciis, quæ ex maleficiis oriuntur, ex quibus alia sunt forensia & ciuilia, alia criminalia. & hæc autem & illa pœnalia Et priuata quia non patent omnibus, vt publica criminalia, de quibus ante dictum est, vel vt publica ciuilia, quę popularia dicuntur, de quibus nihil hoc in libro, sed patent his tantum quorum interest. Hoc vero inter se distant, quod ciuilia sint ordinaria, criminalia extraordinaria, quod ciuilia pœnam & legem certam habent, vt furti nec manifesti legem duodecimam tabularum habent, qua furto nec manifesto dupli pœna constituitur, furti manifesti & vi bonorum raptorum edictum prætoris, iniuriarum legem Corneliam, partim edictum pretoris, damni iniuria legem Aquiliam, quibus delictis priuatis pœna imponitur certa, perinde atque publicis ęque legibus certis. Criminalia autem priuata iudicia pœnam non habent certam, sed arbitrariam, hoc est Constitutionibus aut Senatusconsultis relictam in arbitrio iudicantium, *l. 1. D. de effract.* Quamobrem & crimina quæ persequuntur, dicimus non esse legitima, *l. 3. §. pen. D. de crim. stell.* nimirum quia non est eis constituta certa & legitima pœna. Item quod ciuilibus exercendis additur specialis iudex more iudiciorum cęterorum. Criminalia extra ordinem exercentur apud præf. vrbi, aut pręsidem prouincię, *l. 3. D. exp. her.* quod in ciuilibus non est ne-

A cessaria inscriptio actoris, in criminalibus est necessaria, *leg. vlt. D. de pr. del.* quod leuiora sunt ciuilia, quam criminalia, *l. pen. in pr. §. ad leg. Cor. de fal.* vel, vt Iustinianus ait in Constitutione Græca *de vet. iu. enucl.* ciuilia μετριώτερα, criminalia σφοδρότερα: quod quo ex maleficio est ciuilis actio, deficiente publica, non erat olim etiam priuata criminalis extraordinem, vt *l. vlt. D. de fur.* ostendit, dum ait, de furto nunc plerumque esse. Erat, & est sępe publica, exempli gratia, de vi lege Iulia, de iniuriis, aut damni iniuria, aut testamento suppresso lege Cornelia, quia scilicet alia de re est publica, alia ciuilis, hæc de re aut vindicta priuata, illa de vindicta pu-
B blica. At extraordinaria & ciuilis eandem causam, & rem spectant, nempe priuatam, nec vtraque experiri licet. Contra vero qua de re est accusatio extraordinaria, non semper etiam est ciuilis actio, quæ scilicet pœnam inferat reo, vt de expilata hereditate, & de stellionatu, quæ crimina vindicantur extra ordinem, nulla prodita est ciuilis actio, quæ pœnam persequatur. Quamuis autem tot sint differentiæ inter ciuilia & extraordinaria iudicia, tamen quia omnia sunt priuata, conditori huius libri magis placuit ea collocare alternato quam distincto ordine, proposito primum crimine & iudicio extraordinario expilatæ hereditatis, deinde, ciuili actione vi bonorum raptorum, tum crimine extraordinario stellionatus, post ciuili
C actione iniuriarum, mox crimine extraordinario abigeatus, omissis ciuilibus actionibus furti & legis Aquiliæ, quoniam de eis iam è re nata anteuerterat dicere lib. 3. & 6. Primum igitur proponit crimen expilatæ hereditatis, cui locus est, si post mortem defuncti ante aditam hereditatem, vel etiam post aditam, & ante adprehensam possessionem rerum hereditariarum, res quædam hereditarię mobiles supreptæ sint. Quod proprie furtum non est: Nam rerum quæ à nemine possidentur furtum non fit, *l. 1. §. Sceuola, D. si quis test. lib.* ideoque heredibus eo nomine non competit actio furti, *l. 2. D. eod.* sed compe-
D tit extra ordinem accusatio compilatæ hereditatis priuata, non publica ex Senatusconsulto & Oratione D. Marci, *l. 1. D. eod. l. 3. D. de extr. crim.* loco deficientis actionis, vt ait *l. vlt. huius t.* id est, loco pœnalis actionis, loco actionis furti, qua ratione famosa etiam est perinde, atque furti actio in cuius locum succedit, *l. infamem: D. de publ. iud. l. si te, §. ex quib. causis non irr.*]. Et datur etiam priuigno in vitricum, & nouercam, qui, quęve expilauit hereditatem extranei ei delatam, *l. 2. & 3.* sicut furti, *l. 3. & 11. §. de fur.* & vi bonorum raptorum, *l. vlt. seq.* quia his personis honos non debetur tantus, vt parcere debeamus famosis iudiciis aduersus eos. At non datur priuigno in nouercam, quę expilauit hereditatem mariti. Puto nec in vitricum, qui expilauit hereditatem vxoris, quia nec expilare videtur, qui attrectat, quod viuo coniuge societas vitæ in sua potestate fe-
E cit, nec post adprehensam possessionem daretur actio furti, cuius instar hęc accusatio obtinet. eademque ratione non dabitur heredi extraneo in maritum vel vxorem, quæve compilauit hereditatem defuncti, *l. 4. hoc t. l. pen ff. eodem. l heres, D. de neg. gest. l. quamuis §. de fur.* Eadem ratio societatis facit vt non detur coheredi in coheredem, *l. 1. hoc t. l. 3. §. famil erc. l. merito, D. pro socio.* qua de re Obseruatione vicesima.

XXXII. ENARRATIO.

VT publica ciuilia quæ pop. dic.] Nam iudicia popularia ciuilia sunt, de his vide Cuiac. ad *l. & eleganter 7. D. de do. ma.*

Vt furti nec man. leg. 12. tab.] Furti manifesti actio in quadruplum est à iure prætorio. Vide Cuiac. ad §. 4. *Inst. de noxal. act.*

Et vi bonorum rap.] Vide ad tit. seq.

Iniuriarum] §. *Pœna 7. & §. seq. Inst. de ini.*

Damni iniuria] Vt in *l. impuberem 23. D. de furt.* τῆς ζημίας ἀδίκως γινομένης, *damnum non iure factum.* Theop. *Inst. de iniur.* vide Cuiac. ad *t. de leg. Aq. Institut.*

Nunc plerumque esse] Criminalem extraordinariam, & priuatam, tacite significans, ante non fuisse nisi solam ciuilem in duplum vel in quadruplum. Cuiac. in recitat.

De vi lege Iulia] *l. vn. ∫. t. prox.*

Crimen expilatæ hereditatis] Quid sit expilare vel compilare hereditatem scire est ex hac Glossa Philoxeni: *expilat*, ἀποδύει, λῃστεύει, συλᾷ. &c. *compilat*, συλᾷ. Glossæ Isidori: *expilatore, alienæ hereditatis surreptores.*

Ante aditam hereditatem] *l. 2. §. 1. D. eod.*

Quæ à nemine possidentur] Res hereditaria interim dum iacet hereditas, nullius est, *l. 1. D. de rer. diuis.*

Loco actionis furti] Græci: Quia non est furti actio. nondum rebus possessis ab herede, est expilatæ hereditatis.

Vel vxorem] Quia vir & vxor socij inuicem sunt diuini & humani iuris: κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις θείου τε καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου, vt ait Græcus int. ad *l. 1. D. de ri. nup. citata lege 4. huc t.* ad quam Antonius Loisellus in Codice suo notauerat, legendum, *domum suscipitur*, vt & Cuiacius legit.

Obseruat. 20.] Capite 27.

XXXIII. *De vi bonorum raptorum.*

V. lib. 4. Inst. tit. 2. & t. 7. l. 47. ff.

IN hoc titulo proponitur ciuilis actio vi bonorum raptorum quæ ex edicto prætoris datur in eum, qui rem alienam rapuit si mobilis fuerit: Nam de immobili, neque hæc actio est, neque furti, sed interdictum vnde vi, vel actio in duplum ex Constit. *l. si quis in tantam.* Dari vero dicitur hæc actio modo in triplum, vt *l. locatio §. quod illicite, D. de publ.* modo in quadruplum, vt in Constitutionibus huius t. & alibi passim, modo in triplum & quadruplum, vt *l. pen. Cod. Theod. de pag. sacr.* & huius varietatis causa, quia mista est actio, quæ scilicet cum pœna tripli persequatur, etiam rem vi ereptam, qua confusione quadruplum efficitur, & intra annum vtilem. Nam post annum rem solam persequitur, non triplum. & singulari casu, cuius excipiendi auctor est Tribonianus in duplum confectum ex re & pœna, *l. 6. ∫. de pag. sacr.* sed perpetuo, vt opinor, huius moderationis pensandæ gratia. Neque vero existimare debemus mitius agi cum raptore quam cum fure, quod in raptorem sit actio mista & annalis, in furem tota pœnalis & perpetua. Nam siue raptor sit manifestus, missa actione vi bonorum raptorum conueniri potest actione furti manifesti, quia & hic fur manifestus est, *l. si vend. dero §. cum raptor, D. de fur.* siue non sit manifestus, vt *l. 52. §. vlt. D. eod.* sane hoc casu grauior est intra annum vtilem actio vi bonorum raptorum

A quã furti nec manifesti, & in hunc proprie casum hæc actio comparata est, quod prætori non videretur sufficere actio furti nec manifesti, qua tamen si prius non sit actum vi bonorum raptorum intra annum, licet experiri post annum in duplum, vel si hac actum sit prius, necdum annus exierit, adhuc experiri licet vi bonorum raptorum in id quod amplius in ea est, *l. 1. D. eod. l. si quis egerit, D. de fur.* & obseruandum in iure agi sæpe de isto concursu actionis furti, nec manifesti & vi bonorum raptorum, nusquam de concursu actionis furti manifesti & vi bonorum raptorum, quia ad hunc casum, neque necessaria est, neque proprie pertinet actio vi bonorum raptorum, ad illum proprie pertinet, & necessaria est.

B XXXIII. ENARRATIO.

QVi rem alienam] Qui suam rem rapuit, vi bonorum raptorum actione non tenetur, sed aliter multatur, *l. 2. §. hac actione is demum. D. eodem*, id est, rei suæ dominio cadit, ὡς αὐθαίρετος ἀφελόμενος, vt aiunt Græci, quod absque magistratus auctoritate, sua auctoritate rem auferat, ex *l. si quis in tantam.*

Si mobilis fuerit] *l. 1. h. t.*

Nam de re immobili, &c.] Plautus in Aulularia act. 1. sc. 11. *Ego intus seruem: an ne quis ædes auferat? Nam hic apud nos nihil est aliud quæ st. furibus.*

Ex constit. si quis in tantam] *l. 7. ∫. vnde vi.*

C Intra annum vtilem] Intra annum quo experiundi potestas fuit, *l. 2.* Thalelæus ibid. Nota inquit, actionis vi bonorum raptorum annum vtilem esse.

Nam post annum] *l. 2. 4. & 5. h. t.*

Et perpetua] *l. 1. ∫. de ann. excep.*

Et in hunc proprie casum] Idem scribit ad *t. de bon. vi rap. l. 1. t.*

De isto concursu actionis] Vt in *lib. 1. D. eodem.*

XXXIV. *De crimine stellionatus.*

Vide tit. 20. eod. lib.

SEquitur crimen extraordinarium stellionatus, quo nomine continetur fallacia, impostura, dissimulatio omnis, & quicquid turpiter fit in fraudem alterius, quod proprij criminis nomen non habet. Cum eo non concurrit quidem vlla actio ciuilis, quæ pœnam persequatur; sed quæ rem persequantur variæ possunt concurrere: & si quidem famosa sit quæ concurrit, veluti de dolo, aut depositi, etiam famosum erit crimen stellionatus, quia absurdum est ciuilem actionem esse famosam & criminalem non esse. Finge debitorem in soluendo pro auro debito ex stipulatu, vel ex causa depositi, æs subiecisse, vel pro veris gemmis vitreas, ex hac causa est ciuilis actio de dolo, vel depositi, quæ famosa est. Erit igitur ex his causis crimen stellionatus famosum, ad quas tantum dico respexisse *l. quid ergo § vlt. D. de his qui not. inf.* & erit famosum, vt ait, quamuis publicum non sit. Nam &

E crimen expilatæ hereditatis est famosum, licet publicum non sit. Subijcere autem aliud pro alio, est quod *l. 3. D. eod.* ait imposturam facere Trebellius Pollio in Gallienis: *Cum quidam gemmas vitreas vendidisset pro veris, surripi, quasi ad leonem iussit, deinde e cauea emisit caponem, & iussit per curionem edici, imposturam fecit, & passus est.* Cæterum si in pignore dando, aut in vendendo subiecerit quis æs pro auro, vel statuliberum pro seruo, vel vitreum sardium pro vero, dissimulata veritate rei, crimen stellionatus non est famosum, vt ait *l. 2 D. eodem*, quia nec actio pigneraticia contraria, vel ex empto, quæ cum eo concurrit, est famosa, *l. si quis in pignore, D. de pig. act. l. statulibe-*

rum §. *1. D. de statul.* idem si quis sciens ignoranti creditori rem alienam, vel alij obligatam simulans rem esse suam, vel esse liberam, pignori obligauerit, *l. tutor* §. 1. *D. de pig. act. l. 1. & 2. hoc t.* idem si produxerit aliquem creditorem simulans eum esse antiquiorem in causa pignoris prioris creditoris fraudandi causa, vt *l. 4. hoc t.* nullo prolato chirographo falso, quo sit prælatus dies obligationi, alioquin crimen falsi committitur, *l. 15. C. ad leg. Cor. de fal. l. si à debitore, ff. eodem*, & cessat crimen stellionatus, quia non aliter ei locus est, quam si deficiat aliud crimen. Nemo autem est, qui nesciat translatum hoc esse nomen à lacerto quodam ad hominem vafrum, & decipiendi peritum, vt apud Apuleium Venus irata Cupidinem stellionem vocat, quo plerique capiuntur omnes. In Glossis stellionator est ἐπιθέτης, & in Basi. Ex quo dictum illud in Christianos pallio coopertos, Græcus ἐπιθέτης. Cypriano, implanator.

XXXIV. Enarratio.

QVod proprij criminis nomen non h.] *leg. 2 ff. eodem.*

Famosum erit crimen stellionatus] Vide Obseru. lib. 10. 26.

Surripi quasi ad leonem iussit] Casaubonus legit, *surrigi*, vt apud Vopiscum in Aureliano: *surrectus ad stipitem.*

Si in pignore dando aut in vend. &c.] Quod Græcis interpretibus est, ἀνθυπαλλάζειν. Vlp. in *l. 2. ff. eod. Si quis merces supposuerit, vel obligatas auerterit, vel corruperit, stellionatus reus erit*, quæ Basilica ita reddunt, ὁ ἀνθυπαλλάξας, καὶ διαφθείρας τὸ ὑποκείμενον: qui auertit & corrupit rem obligatam. Græcus interpres ad *leg. qui ergo 13. §. vlt. ff. de his qui not. infam.*

Dicit Stephan. ad lib. 14. cap. 29. th. 4. Stellionatus crimen intendi, cum deficit priuatum, vel publicum crimen: priuatum quidem, vt cum debitor auertit pignus subiiciens æs pro auro: ὅταν ὁ δεβίτωρ ἀνθυπαλλάξει τὸ ἐνέχυρον χρυσοῦν ὑποδείξας, καὶ παραδοὺς χαλκόν: ostendens aureum, & æreum tradens. Nec igitur quid esset ἀνθυπαλλάζειν intellexit Salmasius de modo vsurarum cap. 14. vt iam præmonui ad tit. 23. lib. 8.

Vt apud Apuleium] Metamorph. lib. 5.

Stellionem vocat] Glossæ Basilic. στελλίων, κακοῦργος, κακότροπος.

In Glossis stellionator est ἐπ'.] Glossæ Græ. Lat. ἐπιθέτης, *impostor, stellionator.* Item: ἐπίθεσις ἡ χλεύη, *impostura, stellionatus.* Item: κακοῦργος, *maleficus, stellionatus.* lege, *stellio*, aut *stellionator.* Excerpta ex vet. lex. *Stellionatus*, ἐπίθεσις, κακουργία. Idem in Glossis Basilicῶn.

Dictum illud] Apud Hieronymum in epistol. ad Furiam.

Cypriano implanator] S. Cyprian. de singularitate clericor. *Se ipsum implanat.* Vetus Onom. *implano*, ἀποπλανάομαι. implanare est decipere, vt Sirachidis cap. 15. 12 *Ipse me implanauit*: αὐτός με ἐπλάνησεν. Inde planus. Glossæ Philoxeni: *planum, fallacem*, ἀπὸ τοῦ πλανᾶν.

XXXV. *De iniuriis.*

Vide tit. 10. eod. libro.

EXtraordinariis executionibus criminum interfe- rit ciuilem actionem iniuriarum, quæ competit ex duodecim tabul. vel ex edicto prætoris, vel etiam ex lege Cornelia vt *leg. Constitutionibus, D. eodem*, id est, ex causis *l.* Cornelia comprehensis, quod pulsatus quis verberatusve, domusve sua vi introita sit, & de omni iniuria atroci, *l. 7. §. posse, D. eod.* cuius exemplum est in *leg. 4.* si facta sit sacerdoti procedenti cum infulis & ornatu suo. Hac actione superbia coërcetur ex duodecim pœna certa, hodie æstimatione iudicis cum infamia, & ex quacunque causa finitur actio anno continuo, *l. 5.* hoc est, breuiori tempore quam actio vi bonorum raptorum, quia & facillime tollitur, veluti dissimulatione. i. si contestatus non sit illico is cui iniuria facta est se eam accipere & reuocare ad animum, *l. 31. C. de lib. cau.* & pacto & iureiurando, *l. 5. §. hac lege, l. non solum §. 1. D. eodem, l. si tibi* §. 1. *D. de pact.* siue directo fiat, siue per consequentias, vt filio, vel seruo, vel vxori, *l. 2. & 8.* At non tantum ciuiliter de iniuriis agi potest, sed etiam criminaliter, ita tamen, vt non vtraque via vti liceat, *l. 6. D. eodem*, quia vtraque hodie ad vltionem priuatam spectat. Nam criminaliter quidem olim fuit publica accusatio ex lege Cornelia, *l. hos accusare §. vlt. D. de accus.* & est etiam hodie in casu t. seq. & in casu *l. si quis in hoc C. de Episcop. & cler.* si facta sit iniuria sacerdoti, dum sacra facit. Videtur & de iniuria facta illustribus viris publica accusatio esse. Saluianus 8. *Deum incuriosum & negligentem vocas? Si quemlibet ingenuorum hominum hac contumelia læderes, iniuriarum insolentium reus esses: certe illustriorem quempiam aut sublimiorem, etiam censuram iuris publici sustineres.* Cæteris casibus hodie est extraordinaria, *l. vlt. D. eod.* cum inscriptione, *l. vlt. hoc titulo.* Nam & extraordinaria crimina inscriptionem exigunt, *l. vlt. D. de fur. l. 1. C. de abig.* Speciale vero est quod constituitur in *l. vlt. huius tit.* vt viri illustres, siue sint honorarij, siue legitimi, & siue extra ordinem criminaliter agant, siue conueniantur de iniuriis, causam agere possint per procuratorem (quod & Episcopis & Presbyteris dat *Nou. Valentiniani de Episc. iud.*) his tamen conditionibus, vt per semet ipsi si agant, subscribant in crimen, & vt in eorum personam nominatim condemnatio fiat, quam non video cur non possim dicere infamiam irrogare condemnatis, quia etsi iudicio absfuerint, absentibus eam irrogari nihil vetat, vt *l. vlt. C. de req. reis.* idemque esse puto quocunque casu procuratori voluntario, aut mandatario permittitur exercitio capitalis causæ, vt non alius damnetur, & notetur quam auctor criminis. At in ciuilibus causis sententia concipitur in personam procuratoris, *l. 1. C. de sent. & interl.* videlicet si lis cum eo contestata fuerit. Nam si cum domino, aliud dicendum est. & quod ait *l. nihil C. de procurat.* hoc tantum vult, etiam post litem à domino contestatam procuratorem dari posse, qui causam peragat.

XXXV. Enarratio.

CIuilem actionem iniuriarum] Quæ κατὰ ὕβρεως Græcis. Isæus in oratione 7.

Ex duodecim tabulis, &c.] §. 7. & 8. *Institut. de iniur.*

Cum infulis & ornatu suo] Quandiu indutus est sacris vestimentis. Græci.

Hac actione superbia coërcetur] Superbia pro contumelia. Plautus in Cistellaria act. 1. Sc. 1. *Neque ego hanc superbiæ causa repuli ad meretricium quæstum.* Sic enim superbiæ verbum ibi acceptum est.

Anno continuo] Mutat sententiam: Anno enim vtili finiri scribit ad legem, *item si cum 14. D. qu. met. caus.* Glossæ etiam variant: vel enim sequuntur sententiam Bulgari existimantis anno vtili finiri: vel Martini existimantis anno continuo tolli. Odofredus & Fulgosius Martinum sequuntur. Actio igitur iniuriarum anno continenti finitur.

Infamiam

Infamiam irrogare condemnatis] Non conuenit inter Græcos interpretes an condemnatis irrogetur infamia. Quidam dicunt eos infamari, sed procliuiores sunt in eorum sententiam qui negant infamari: μηδὲ κατ' ὄψιν αὐτῶν τῆς ψήφου ἀνεχθείσης: *cum nec coram eis sententia feratur.* qua ratione vtitur Cuiac. in recit. Heic tamen discessit ab illa sententia, & ei magis placuit, condemnato infamiam irrogari.

XXXVI. *De famosis libellis.*

Vide d. t. 10.

INiuria aut fit in corpus, aut extra corpus. In corpus veluti verberibus. Extra corpus, veluti conuitiis, vel famosis libellis Conuitiis, vt si sycophantam dixerit, *l.* 3. si homicidam, *l.* 5. si seruum, *l.* 9. *&* 10. *t. superioris.* Famosis libellis, si quid scripserit quod pertineat ad iniuriam alterius, de qua est publica accusatio ex Senatusconf. *l.* 6. *D. eodem.* & pœna capitalis ex *l.* 1. *&* 2. *huius t.* vna Græca, altera Latina, non tantum in auctorem libelli famosi; sed etiam in eum, qui inuenit, nec combussit: sed euulgauit: quia ipse auctor præsumitur esse libelli, qui eum sparsit in vulgus non prodito auctore.

XXXVI. Enarratio.

INiuria aut fit in corpus, &c.] Ex Paulo v. *Sent. t.* 4. *in princ.* Est autem famosus libellus charta, quæ iniurias & opprobria continet: siue, vt aiunt Græci, χάρτης φλυαρείας περιέχων, lib. 60. Basil. hoc t. De famosis libellis Iulianus in Misop. τὸ δ' ᾆσμα πεζῇ μὲν λέξει πεποίηται, λοιδορίας δ' ἔχει πολλὰς καὶ μεγάλας, ὅτι εἰς δῆλον μὰ Δία· πῶς γὰρ ἀπαγορεύοντος τοῦ νόμου.

Pœna capitalis] Amna Comnena Alexiados libro 13. ὁ νόμος ἡμερείαις ἐμπυρισταῖς κολάζει, αὐτὰ μὲν (τὰ φαμοῦσα) ἀφανίζων πυρὶ, τοὺς δὲ ταῦτα τολμῶντας ποιναῖς καθυποβάλλων παλαμναιοτάταις: *Lex de famosis libellis lata ipsos quidem exuri iubet, auctores vero eorum grauioribus pœnis subijcit.*

XXXVII. *De abigeis.*

V. tit. 14. *eodem lib.*

SEquitur crimen extraordinarium abigeatus in latrones pecorum, quod Constitutio huius tit. ait intendi modo cum inscriptione, vt si grex ouium abductus sit, modo sine inscriptione, hoc est ciuiliter tanquam in fures, vt si vna tantum ouis abducta sit: Nam ob rem modicam criminaliter agi non potest, *l. causas, C. Th. de iurisdict.*

XXXVII. Enarratio.

LAtrones pecorum] V. *Nov.* 22. *cap* 15.

Cum inscriptione] Vide librum 1. Obseruat. cap. 20

Nam ob rem modicam crim. agi non potest] Vide quæ diximus ad *§. gallinarum. Inst. de rer. diuis.*

XXXVIII. *De Nili aggeribus non rumpendis.*

ESt etiam extraordinarium crimen in Ægypto si quis ruperit Nili moles & aggeres, qui aquam Niloticam continent, coërcent, dispensant *l. pen. D. de extr. cr.* qua irrigatur terra Ægyptiaca: Nam & Deuteronomii xi. legimus, eam vt hortum irrigari humana operar: hi aggeres chomata dicuntur, *d. l. pen.* qui

A aliis προχώματα. certe quæ Arriano chomata, Curtio sunt moles. Quamuis autē hic t. sit de aggerib; tamen de eis expressim non loquitur Constitutio huius tit. sed tacite duntaxat. Nam in ea non est certe legendum valla fluenta; sed vt in Cod. Theod. vlla fluenta, hoc sensu, vt si quis ruptis, apertis vel dissolutis aggeribus Nili intra duodecimum cubitum, intra, i. πρότερον cum incrementum Nili nondum excessit duodecimum cubitum, vt Græci recte πρὸ τῆς ἀναβάσεως τοῦ δωδεκαπήχεος. vlla fluenta, vllosve riuulos deriuarit & vsurparit sibi, capite puniatur. Male autem Græci legunt, valla, qui vertunt τὸν τάφρον: quia huic voci, neque respondet bene verbum, vsurpauerit, ne-
B que congruit, fluenta, quod adiungitur.

XXXVIII. Enarratio.

HI aggeres] *Moris Ægyptiorum est propter inundationem Nili excelsos aggeres construere ad ripas Nili,* vt scribit Hieronymus in Ezech. cap. 30.

Chomata dicuntur] Herodotus lib. primo. Iulianus Imperator Orat. 1. Achilles Tatius de Clitoph. & Leucipp. amorib. lib. 4. ἔχει γὰρ οὕτω τὰ τοῦ Νείλου ῥεύματα· καθ' ἕκαστον διώρυχα χῶμα ἔχουσιν Αἰγύπτιοι, ὡς ἂν μὴ πρὸ καιροῦ τῆς χρείας ὑπερέχων ὁ Νεῖλος τὴν γῆν ἐπικλύσῃ· ὅταν δὲ δεηθῶσιν ἀρδεῦσαι τὸ πεδίον, ἀνέῳξαν ὀλίγον τοῦ χώματος εἰς ὃ σαλεύεται: *Nili defluxus ita habent. Singulæ fos-*
C *sæ aggeribus obstructæ sunt, ne antequam tempus postulet, effusus fluuius terram inundet: quos cum irriganda planicies est, Ægyptij demoliuntur, ac tum aqua effunditur.* Quæ προχώματα Basilic. libro sexagesimo t. 22. cap. 10.

Quæ Arriano] De rebus Indicis.

Curtio sunt moles] Iustinus lib. 2. cap. 1. *Ægyptum autem qua tot regum, tot seculorum cura impensaque munita sit, & aduersum vim incurrentium aquarum tantis structa molibus, tot fossis conscissa, &c.*

Valla fluenta] In Codice MS. qui alias penes me fuit, legebatur, *vada fluenta.*

D XXXIX. *De iis qui latrones, vel aliis criminibus reos occultauerint.*

Vide tit. 16. *lib* 48 *D.*

ESt etiam extraordinarium crimen in eos qui latrones, vel aliorum criminum reos recipiunt & celant, vt *l.* 1. *D. de recepiat.* Quintilianus declam. 255. Proximos existimo esse eos transfugis à quibus transfugæ recipiuntur. Hoc natura simile est facere scelus & probare. Latrones dicit, non fures: Nam qui furem recipit, forte ciuiliter tantum tenetur, vt *l. qui vas §. qui furem, D. de fur.* nisi & res furtiuas simul recipiat sciens, vt *l. si quis vxori §. si fugitiuum, D. eodem, l.* 12. *§. ad leg. Fab.* Phocylides: φωρῶν μὴ δέξῃ κλοπίμην ἀνδρῶν παρακαταθήκην· ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ δεξάμενος, καὶ ὁ κλέψας. Plato duodecimo legum:
E ἐάν τις κλέμμα δέξηται ὁποσοῦν ὑποδέχηται γιγνώσκων, τὴν αὐτὴν ὑπεχέτω δίκην τῷ κλέψαντι

XXXIX. Enarratio.

QVi latrones recipiunt] Gelasius PP. in epist. 10. *Legibus certe vestris criminum conscios, susceptoresque latrocinantium par iudiciorum pœna constringit, nec expers facinoris æstimatur, qui licet ipse non fecerit, facientes tamen in familiaritatem fœdusque receperit.* Latrones autem furcæ figuntur, *l. capitalium* 28. *§. pœn. D. de pœn.* Iulius Firmicus Math. 6 cap. 31. *Homicidam, latronem effecit illius facineri-*

bus comprehensus patibulo suffixus in crucem erigitur. Famosi latrones flammis consumuntur. Diuus Augustinus libro tertio de libero arbitrio, cap. 9. *At vero crudelissimi latronis membra cum tali supplicio confici aspicimus, approbamus ordinem legum.* Iam antea dixerat, ignibus concremari.

Vel aliorum reos] Qui celat criminum reos, ostendit se socium esse criminis. Græci. Tertullianus de oratione cap. 11. *Nemo aduersarium recipit, nemo nisi comparem suum admittit.*

XL. *De requirendis reis.*

Vide t. 17. lib. 48. D.

DE reis dixit, qui præsentes rei fiunt litis contestatione, postquam etiam absentes damnari possunt, *l. inter, D. de publ. iud.* Nunc dicit de reis qui fiunt requirendi, nec damnari possunt; quod lis cum eis contestata non fuerit, quodque iudicio semper abfuerint. Hi adnotātur inter reos vt requirantur, non ad pœn. sed ad purgandā innocentiam suam, & edictis euocantur, bonis eorum obsignatis, nondum publicatis: Nec enim damnari possunt, videlicet si grauia crimina obiiciantur, vt ait *l. 1. quæ l. 1. D. eodem*, interpretatur esse crimina, quæ mortem inferunt, vel seruitutem damnato, vt *l. absentem, D. de pœn.* Requirendis facti datur annus, intra quem si purgauerint se, vel si mortem obierint, bona sua ipsi recipiant, vel heredes eorum, *l. 3. hoc t. l. 2. ꝗ. si pr. arp. mors im* Post annum bona publicantur, & ipsi infames sunt ipso iure, nec si quandoque postea purgauerint se, cui rei nulla tempora præscripta sunt. Nam & quocumque tempore venientes audiuntur, *l. pen. D. eod. l. vnius §. pen. D. de quæst.* bona sua recipiunt, *l. 2. & 3. hoc t.* quia quod cecidit semel in fiscum, vix vnquam restituitur, *l. 1. D. ad leg. Iul. de amb. l. 4. ꝗ. de bon. prof. l. 2. hoc t.* Famæ restitui possunt beneficio principis.

XL. Enarratio.

L. Inter D. de public. iudic.] Ad quam vide Cuiacium lib. 20. Obseru. cap. XI.

Nec enim damnari possunt] Siue lis sit contestata, siue non, vt heic Glossa sentit. Imo post litis contestationem damnari possunt. Vide ꝗ. & ad tit. 3. ꝗ.

Infames fiunt ipso iure] Ita & Fulgosius contra Glossam: quam tamen seruandam esse scribit idem Fulgosius, quod maxima sit eius auctoritas, adeo vt Doctoribus omnibus præferenda sit. & hoc de auctoritate Glossæ maxime notandum puto.

Nulla tempora præscripta sunt] Audiuntur vsque ad annos triginta. Græcus interpres ad *leg. 1. D. eod.* vide *l. si vnius 18. §. pen. D. de quæst.*

XLI. *De quæstionibus.*

Vide t. 18. eodem lib.

EXposita ratione faciendorum reorum, & exhibendorum, & custodiendorum, atque etiam ad extremum, vbi absunt, adnotandorum inter reos, expositisque variis iudiciis, quibus varia crimina coërcentur, tempus erat dicere proprio titulo de quæstionibus, de quibus obiter sæpius ante cum ea exponerentur, facta mentio est. Hæ sunt strictiores inquisitiones criminum, *l. 3. ꝗ. ad l. g. Iul. ma.* seueręque indagationes, *l. 10. ꝗ. de dign.* quia non nudæ interrogationes sunt; sed quæ fiunt per vim, & tormenta cruciatusque corporis reorum, vel testium, & quandoque accusatorum, vt *d. leg. 3.* efficacissimæ ad requirendam veritatem, *l. edictum, D. eodem.* De quibus & aduersus quos non sunt habendæ, hic titulus ostendit. Seruos posse torqueri alienos & quandoque proprios, qui vocantur in testimonium in nos, vel alios, aut qui accusantur, etiam in pecuniariis causis, si aliter veritas inueniri non possit: liberos homines in pecuniariis non torqueri vocatos in testimonium, quia nec statuliberos, qui nondum liberi, nec deportatos, qui iure Quiritium liberi non sunt, *l. Diuus §. vlt. D. eodem.* In criminalibus statuliberos torqueri, *l. edictum §. vlt. D. eod.* & quandoque liberos, vt puta pro testimonio vacillante, *l. ex libero in pr. D. eod.* vel si infames sint, *l. ob carmen §. si ea rei, D. de testibus*, aut participes sceleris fuisse dicantur, *leg. 3. t. sequen.* Accusatos autem liberos homines si plebei sint, iudice commoto certis indiciis, torqueri, *l. 3. & 8.* vel post damnationem; vt prodant sceleris participes, *l. 1. ꝗ. de fal. mon.* si secernantur è plebe dignitate, vel splendore generis, vel militia, vel emerita militia non torqueri, nisi in crimine maiestatis vel alio crimine ei proximo, vt *leg. 16. hoc t. leg. 7. ꝗ. de mal. f. & math.* vel nisi decurio arguatur falsa instrumenta scripsisse ante decurionatum, cum esset tabellio, & res exigat per eum ipsum probari scripturæ fidem, *l. 21. ꝗ. ad leg. Cor. de fal.*

XLI. Enarratio.

VEl testium] Testes vilissimæ conditionis tormentis subiiciuntur, *l. ob carmen 21. §. 2. D. de testib. Nouel. de testibus 90. cap. 1.* Hincmarus Remensis Opusc. 33. cap. 28. *Quæ* (leges) *etiam & illud sanciunt, vt vilissimis testibus etiam sine corporali discussione credi non debeat.*

Et quandoque accusatorum] In crimine maiestatis etiam accusator torquetur, si manifesta indicia non habeat. Græci notant, iure singulari, eum cuius instinctu accusatio maiest. instituitur, torqueri.

Efficacissimæ ad requir. veritatem] Ad veritatem vi tormentorum eruendam. Isocrates in Trapezitico: ὁρῶ δὲ καὶ ὑμᾶς, καὶ περὶ τῶν ἰδίων, καὶ περὶ τῶν δημοσίων, οὐδὲν πιστότερον οὐδ' ἀληθέστερον βασάνου νομίζοντας: *Video vos quoque, neque priuatis in rebus, neque in publicis quidquam tormentis fide maiore dignum, aut verius existimare.* Synesius epi. quadrag. quarta ad finem: δεινοὶ γὰρ ἐξελέγξαι προσποίησιν οἱ βασανισταί, &c. *Mirabiles enim ad conuincendam simulationem sunt tortores, &c.*

Seruos posse torqueri alienos] *l. 3. hoc t.*

Et quandoque proprios] Seruos proprios in dominos torqueri tradunt Rhetores. Quintilianus in declam. 312. *Frequenter indicia huiusmodi exercentur, vt si res in notitia dicitur esse seruulorum, torqueri mancipia videamus.* Sopater in Hermogenem: ἐνίοτε γὰρ καὶ οἰκέτας κατὰ τῶν οἰκείων δεσποτῶν εἰς μαρτυρείαν παράγουσιν. Interdum enim seruorum testimonium aduersus dominos suos producimus. Vide Lycurgi oration. aduers. Leocrat. Vlpianum in oratione de falsa legat. Seruos tamen in dominos, οἷς πεφύκασι κακονούστατοι, *Quibus solent esse inimici & maleuoli.* vt ait Lysias in oratione de sac. oli. trunco. iidem alias non admittunt. Marcellinus in Hermogenem: εἰ δοῦλοι ὦσιν οἱ μάρτυρες δεῖ καθόλου διαβάλλειν. πολλὰ ἰδοὺ καὶ ἄλλα, καὶ ὅτι πονηροὶ τῶν τρόπων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὅτι ἀκόλαστοι. οὐχ ἥκιστα ὅτι δεσπόταις ἀεὶ ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, κἂν χρηστοῖς δεσπόταις δουλεύωσιν: *Seruorum testimonium omnino reiiciendum est, quod plerumque male morati sint. & intēperantes,*

hostesque mitiorum etiam dominorum. Sed neque seruum alienum aduersus non dominum temere audiendum tradunt, siue torqueatur, siue non. Sopater loco supra citato: τῶν μὲν ἔξωθεν ἐκδεδομένων ἐκ τῆς τύχης τὴν μαρτυρείαν· εἰ μὲν γὰρ μετὰ βασάνων μαρτυροῦσι, φήσομεν ὡς οὐδὲν φροντίζουσι τῶν βασάνων· κατεπήγγελται γὰρ αὐτοῖς ἐλευθερία ἀντὶ τῶν ὀδυνῶν πληγῶν, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον· εἰ δὲ ἐκτὸς βασάνων, ἐροῦμεν· οὐ δὲ οὐδὲ μετὰ βασάνων ἀληθὴς ἡ μαρτυρία. *Quod scilicet si libertas eis promissa sit, tormenta facile passuri sint: Si vero non torqueantur, dubia quoque fidei futurum sit eorum testimonium.* Legibus nostris seruus aduersus dominum non torquetur, præterquam in crimine adulterij, fraudati censu, & maiest. *l. 1. h. t.* In cri. adulterij. *l. extrario 17. D. de quæst. l. si postulauerit. 27. §. haberi, D. ad leg. Iul. de adulter.* Achilles Tatius de Clitoph. & Leucip. amor. libro octauo, ἐν τῇ τῶν θεραπαινῶν βασάνῳ τὴν ἐξέτασιν γενέσθαι δέδοκται: *torqueri ancillas, vt veritas ab eis exprimeretur, placuit.* Sunt enim plerumque ancillæ adulterij sequestræ, conciliatrices, peccati consciæ herilis, vel seruuli medij, aut conscij. Liban. in decl. 35. Valerius M. lib. 6. cap. 8. 1. *Marcus Antonius incesti reus agebatur, cuius in iudicio accusatores seruum in quæstione perseuerantissime postulabant, quod ab eo, cum ad stuprum iret, laternam prælatam contenderent.* In quæstione stupri serui aduersus dominum non torquentur, *d. leg. 17.* Cuiacius ibid. locum Amm. Marcellini ex lib. 28. profert. Si tamen stuprum incesto iungatur, de seruis habetur quæstio aduersus dominos, quia duplex crimen est, cæterum non torquentur, *l. 4. & 5. eod.* vt & ibi agnoscunt Græci interpretes: βασανίζονται, inquiunt, ἐν τῷ θέματι τούτῳ, in hac specie torquentur, propter adiunctum incestum stupro. Fraudati censu: si quis in censum non deferat omnia quæ habet fisci fraudandi causa, cui pro modo eorum quæ possidemus debentur tributa in quibus sunt nerui Reipub. vt est in *l. 1. §. in causa, D. eod.* Cuiac. in recit. *His Respublica sustinetur.* Tacitus Ann. 13. cap. 50. *Nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt,* vt idem scribit Histor. 4. cap. 74. Adde Quintil. declamat. 341. Diuum Augustinum contra Faustum Manichæum libro 22. cap. 74. Nouellam 149. cap. 11. Et maiestatis, *l. 6. j. de delatorib. In hoc crimine etiam seruis est honesta proditio: nam & hoc facinus tendit in dominos, l. 2. C. Theod. ne præt. cr. mai. ser.* dominos, rerum scilicet. Cuiacius ad titulum octauum supra. & ad *d. leg. 6.* At Tacitus Imp. ne in causa quidem maiestatis seruos in dominorum capita audiendos censebat, auctore Vopisco, nec Traianus, auctore Plinio. His tribus casibus addamus quartum, si mulier veneficij postuletur, si mulier marito venenum porrexisse dicatur: in eam enim non modo de alienis seruis criminis consciis; sed & de propriis, vt addunt Basilica, quæstio habetur *d. l. 3.*

Aut qui accusantur] Serui ex suo facto torquentur tam in criminalibus, quam in pecuniariis causis, *leg. 15.* quamuis responsum serui domino noceat, vel prosit, vt addunt Basilica.

In pecuniariis causis si al. &c.] In pecuniariis causis tam de seruis alienis, quam de propriis quæstionem habere licet, *l. Diuus 9. D. eodem.* Cum alia probatio ad eruendam veritatem non est vt in *l. serui 7 ff. de testib.* ἐν σπάνει τῶν μαρτύρων, Psellus in Synopsi LL. *cum testium copia non est: ex inopia probationum,* vt est in *l. 1. hoc titulo* si Haloandri editionem sequamur cum Cuiacio Obseruat. 11. 33. & libro 20. 28. Imo in veteri, qui olim penes me fuit, sic legebatur. In scripto tamen Menagij legitur, *nec inopia,* quam scripturam sequuntur Basilica.

Accusatos autem liberos hom.] Eleganter Hilarius Pictauiensis in psalmum 118. *Cum natura humanæ infirmitatis procliuis ad vitia est, refugit tamen, vel sub teste peccare: quod ipsum docet nos communis consuetudinis ratio. Quis enim furari sub teste non metuit? quis ad scelus nisi secretum elegit? quis ad adulterium, non aut solitudinem, aut noctem optauit?* Hi igitur torquentur si iudex certis indiciis ductus ad tormenta putet esse veniendum, *l. 8. hoc titulo,* vt torti victique quasi sua sententia damnentur. Ælianus apud Suidam: στρεβλοῦται, καὶ κατατεινόμενος ἀληθῆ λέγει: *torquetur, & distentus veritatem dicit.* Sanctus Cyprianus in tractatu ad Demetrianum: *Sicut in cæteris quæstionibus torquentur rei qui se negant crimine quo accusantur teneri, vt facinoris veritas, quæ indice voce non promitur, dolore corporis exprimatur.* Non torquentur igitur accusati, si de amisso liquido constet. Achilles Tatius Clitoph. & Leucipp. libro septimo, οὐκ οἶδα τί δεῖ βασάνων ἐπὶ πράγματος οὕτω σαφῶς ἐληλεγμένου: *Quare quæstionibus opus sit in re tam manifesta plane non video.* Nisi vt prodant conscios & sceleris participes, de conscijs enim quæstio exerceri solet, vt mox dicetur.

Quæstioni tamen non semper fidem habendam constitutum est, *l. 1. §. quæstioni, D. eod.* Quintilianus declamat. 379. *Tortus dixit. Eo minus credo. mentiuntur plerumque torti.* Cornelius Tacitus Ann. 14. capite sexagesimo. *Acta ob id de ancillis quæstiones, & vi tormentorum victis quibusdam, vt falsa annuerent, &c. Etenim res est fragilis & periculosa,* vt ibi ait Vlpianus, *& quæ veritatem fallat: nam plerique patientia, siue duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, vt exprimi eis veritas nullo modo possit. Alij tanta sunt impatientia, vt quoduis mentiri, quam pati tormenta velint.* Ait, *siue duritia tormentorum,* vt in *l. vnius 18. §. 1. si in tormenta animum corpusque durauerit.* Tacitus Annal. 4. cap. 45. *Cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna, sermone patrio frustrata sese interrogari clamitauit, adsisterent socij ac spectarent: nullam vim tantam doloris fore, vt veritatem eliceret.* ait, *vt exprimi eis veritas, &c.* Apuleius metam. 111. *Tormentis veritas experimenda est.* Ait, *alij tanta sunt impatientia.* Quintus Curtius libro 6. cap. vlt. *Tortores in conspectu Philotæ omnia credulitatis instrumenta proponunt. Et ille vltro: Quid cessatis, inquit, regis inimicum, interfectorem, confitentem occidere? quid quæstione opus est? cogitaui, volui.* Adde Valerium libro 8. cap. 4.

Si plebeij sint] Nam ipsos quoque plebeios tormenta notant. Bonifacius PP. epistola 11. *Quem furore suo & insana temeritate ad secularium quoque iudicum tribunalia subdutum quæstioni, quod in vili quoque persona turpissimum est, obijcerent peruenisse.*

Vel post damnationem, vt prodant scel. participes] De consciis per tormenta quæritur. Tacit. Annali. 14. c. 24. *Ordinem insidiarum, seque auctorem, & socios per tormenta edidit.* Achilles Tatius libro 7. καὶ μὲ δὲ, ὡς ἤδη κατάδικον, βασανισθῆναι περὶ τῆς Μελίτης τοῦ φόνου συνεγνωκέναι: *de me autem vt iam damnato per tormenta quæri oportere, an Melite cædis conscia extitisset.*

Si secernantur è plebis dignitate] Senator tormentis eximitur, vide Cuiacium ad *legem decimam j. de dignitat.*

Vel militia] Quintilianus in declamat. 312. *Si mos ciuitatis & conditio militiæ peteretur, se in tormenta obtulisset.*

Vel emerita militia] Suetonius in Cal. cap. 44. *Commoda emeritæ militiæ.*

Nisi in crimine Maiestatis] Ammianus Marcellinus libro decimo nono ad finem: *vbi maiestas pul-*

sata defenditur, à quæstionibus vel cruentis, nullam Corneliæ leges exemere fortunam. Hunc locum adducit Cuiacius in recitat. Vide sup. ad tit. 8. A

XLII. *De abolitionibus.*

Vide t. 16. eodem lib.

OBiter etiam sæpius ante dictum est de accusatorum temeritate & calumnia, quæ lege Remnia coërcetur, & de abolitionibus sine quibus institutam accusationem deserere non possunt ex lege Petronia, & S C. Turp. cui rei debebatur proprius specialisq; tit. siue tractatus, & vero nunc ei datur. hic t & quatuor qui sequuntur Hic est de Abolitionibus, quarum B vna est specialis & priuata, altera generalis & publica; & primum agit de speciali. ea est venia omittendæ accusationis, quam petit acceusator à iudice, in cuius officio accusationem instituit, *l. 16. ꝟ. ad leg. Iul. de adul. l. 15. D. de iu. fis.* nomenve detulit vt *l. 10. §. vl. D. de iu. patr.* Nec enim ad eam obtinendam necesse est accusatori adire principem; sed iudicem pro tribunali, præsente reo exposita causa omittendę accusationis, veluti errore, vel calore iuuenili, vt est apud Symmachum vlt. epist. lib. 1. accusator abolitionem petit per causam incautæ adolescentiæ suæ pariter atque militiæ. Iusta etiam causa est, si quis propinquos suos in reatum deduxerit, quorum postea miseratur, *l. 2. hoc titulo*, vel si quis suæ, vel suo- C rum iniuriæ gratia accusationem instituerit, *d. l. 2. l. quamuis, ꝟ. ad leg. Iul. de adult.* quia priuatam causam agit, quam cur non omittat, si velit petita venia? At qui agit publicam causam, id est, qui accusat publico iure iudicioque, legem temere prodere, atque omittere non potest. Datur abolitio à iudice perpenso consilio & causa cognita, etiam inuito reo, si res sit integra, & intra trigesimum diem, ex quo reus factus est sub custodia officij, interim dum se comparat ad sistendum in iudicio iuxta *leg. 2. ꝟ. de exhib. reu.* Manifesto calumniatori non datur, *l. 3. hoc titulo, leg. pen. ꝟ. de calumn. l. 15. D. de iu. fis.* nec capitalium criminum, *d. leg. 3.* nec tortis ingenuis hominibus testimonij gratia. Ingenuis, inquam, quia serui non sunt tanti. Impetrata autem D abolitione, non potest ab eodem in eundem renouari crimen, nutu principali, *leg. 1. hoc titulo. leg. 3. ꝟ. ad Senatusconsultum Turpil.* & nutu principali quandocunque, nedum intra triginta dies, qui generali non speciali abolitioni subditi sunt reo repetendo, ipso iure. Quin & qui plura crimina intulit, singulorum abolitionem petere debet, *l. 1. hoc t. l. 1. §. si plura ff. ad Senatusconsultum Turpil.* aut eorum, quorum non petiit, integra ei executio est.

XLII. Enarratio.

INtra trigesimum diem] *l. 3.* vide ꝟ. t. 111.

Nec tortis] *d. l. 3.*

Renouari crimen] Sic legitur in veteribus: *κινηθῶσι πάλιν: rursus moueri*, Basilica. *ἀνανεοῦσθαι*, τὸ κατ' πόδας, quod est *renouari*. In libro tamen Menagij *reuocari*, legitur, vt vulgo.

Nisi nutu principali] Cuiacius in *leg. 1. hoc t.* pro *nutui principali*, vt habetur in vett. & in Basilicis, τῇ νεύματι τῇ βασιλικῇ, legit, *nutu principali.* Certe auctores Basilicωn, sic accipiunt, vt porrecta supplicatione principi crimen rursus intendi possit: vt nutui principali supplicatio porrigi dicatur, i. principi.

XLIII. *De generali abolitione.*

V. dict. tit. 16.

NVnc agit de abolitione generali, communi & publica quæ vel ipso iure pro tempore certo feriarum solemnium datur, vt indulgentia paschalis celebritatis *l. 3. ꝟ. de episc. aud.* & apud Cassiodorum in fi. XI. vel pro tempore extra ordinem indictarum indulgentia promissa edictis propositis. Hæc reis leuiorum criminum datur principaliter, & consequenter accusatoribus, quia finitis feriis impune possunt non repetere crimen, *l. si interueniente, D. ad Senatusconsultum Turpill.* illa datur principaliter accusatoribus, vt impune desistant petentibus, hæc neque reo petente, neque accusatore. Hæc finitis feriis post triginta dies vtiles impunitatem plenam tribuit: nam intra triginta dies ab eodem repeti reus potest. Alia est indulgentia, quę fit specialiter per adnotationē principis, vt *l. 5. ꝟ. ad leg. Corl. de sicar. l. leg. 9. ꝟ. ad leg. Cornel. de fal.* & indicit accusatori perpetuum silentium, & statim plenissimam impunitatem tribuit, quæ ab abolitione separatur, *l. pen. ꝟ. de calum.* Potest & generalis fieri eadem conditione, veluti lege obliuionis.

XLIII. Enarratio.

DE abolitione generali] Ennodius de vita Epiphanij. *Cui præcepit vt generalis indulgentiæ pragmaticum promulgaret.* Orosius 7. 11. *Ioannes Apostolus hac generali indulgentia liberatus, Ephesum rediit.*

Communi] *l. 5. ꝟ. t. vl.*

Indulgentia promissa edictis propositis] Princeps proponit edicta, τὰ περιέχοντα τὴν ἄδειαν τῆς βασιλέως τὴν φιλοτιμίαν: *edicta quæ continent eiusmodi indulgentiam.* Theodorus ad leg. 1.

Repeti reus potest] Suetonius in Augusto cap. 32. *vt si quem quis repetere vellet &c.*

Plenissimam impunitatem] D. Chrysostomus homilia in Domini incarnationem. ὁ νόμος τὸν ἁμαρτήσαντα κολάζει· φιλανθρωπία πολλάκις βασιλέως τὸν ἁμαρτήσαντα ἐξῃρεῖ, καὶ ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας: *Lex delinquentem punit: indulgentia autem principis eundem pœnæ eripit.* Iulius Firmicus Matheseos lib. 4. c. 14. *Iudicum sententiis, aut indulgentiis principalibus liberantur.*

Veluti lege obliuionis] τῆς ἀμνηστίας.

XLIV. *Vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.*

E POstquam dixit de abolitione speciali & generali, qua interueniente, accusator qui omittit accusationem, non videtur desistere, vt pœnam desertionis possit incurrere ex Senatusconsulto Turpilliano, *d. l. si interueniente*, nunc docet ea non interueniente, desistere videri eum, qui post inscriptionem, aut litis contestationem negligens est in peragendo reo intra tempus legibus constitutum, quod hodie est biennium ex *l. 3. huius tituli*, videlicet reo non dicente causam ex vinculis, *l. vl. ꝟ. de cust. reor.* Et ex *l. 3.* ad *l.* in *Senatuscons. §. qui post, D. ad Senatusconsul. Turpil.* Tribonianus addidit, vel biennio. Olim fuit annus, vt constat ex titulo *Cod. Theod. vt intra annum cr. quæs. ter.* & *l. 2. C. Th. ad legem*

Cor. de fal. & *d* §. *qui post*, & *l. reum*, *D. de mun. & hon.* & hodie quidem bienniū numeratur ex die litis contestatæ, *l. 3.* olim annus numerabatur à die inscriptionis, *l. 2. C. Th. eod. tit.* quæ est *l. 2. huius tit.* in qua tamen Tribonianus mutauit illa verba, à die inscriptionis, & reposuit, præsentibus inscriptionibus, sicut in *l. vbi*, *§. ad legem Corn. de fals.* hæc verba testatæ actionis, id est inscriptionis, quæ erant in Cod. Theod. mutat in contestatæ accusationis, propter *l. 3. huius tituli*, quæ vult tempus terminandæ quæstionis criminalis numerari à contestatione litis. At Basilica in *l. 2.* retinent illa verba, à die inscriptionis. & potest dici à die inscriptionis tempus legitimum computari, si lis contestata non fuerit, vt *l. 1. in Senatusconsulto* §. *qui post*, à die litis contestationis, si contestata fuerit. Punitur ergo negligentia eius, qui intra tempus legitimum non agit, aut peragit reum, quem detulit semel, & multo magis qui obdurat in hac negligentia vsque ad extremam diem legitimi temporis, quia tunc palam est eum rem non distulisse, sed plane destitisse vt *l. 2* ait, quia distulit. Pœna vero huius negligentiæ est infamia, & multa quartæ partis bonorum, *l. 1. huius tituli*, videlicet si honestior persona fuerit, humilior & pauper, cui vt ait *l. 2.* damnum famæ iniuria non est, vt *l. si quis iniuriam*, *D. de iniur. l. 22. C. Theod. de hæret.* datur in exilium, quod sic interpretor vt Græci, & in *l. 4. §. ad leg. Iul. de adult.* relegatur. Hæc tamen pœna grauior est pœna Senatusconsulti Turpilliani, vt maius quoque crimen neglectæ, quam desperatæ accusationis, & tamen qui hac parte tenetur, in Senatusconsultum Turpillianum dicitur incidisse, *d. §. si post*, i. quasi Turpillianum, vt destitit, hac nimirum culpa proxima culpæ notæ Senatusconsulto Turpilliano, cui iungitur lex Petronia, *l. abolitionem*, *§. ad legem Iul. de adult.* quia eam legem Nerone imperante tulit Petronius Turpillianus Consul, Senatus adprobauit, iuris auctores Senatusconsulto ex nomine Consulis nomen dederunt Turpilliani consonantius quam Petroniani. Sed iam ad ipsius Senatusconf. pœnam veniamus.

XLIV. ENARRATIO.

QVod hodie est biennium] Sic reo quidem consulitur, ne diutius vexetur, sed mora plerumque ei prodest, & pœnæ eum eripit. Quintilianus declamat. 249. *Per illas omnes moras iudiciorum longas nimium & pro nocentibus compositas.* Hanc legem senio obliteratam reuocauit Manuel Comnenus *Nouel. de diuers. caus. de iudic. & aduoc.*

Præsentibus inscriptionibus] Sic legitur in vetusto Menagij, quam lectionem probare heic videtur Cuiacius.

At Basilica] Imo & τὸ κατ' πόδας.

Relegatur] Basilica, ἐξορίζεται.

XLV. *Ad Senatusconsultum Turpillianum.*

V. tit. 16. lib. 48. ff.

POena legis Petroniæ, & Senatusconsulti Turpilliani est infamia, & multa v. librarum auri cogenda in fiscum, *l. spurij* §. *qui iudicij*, *D. de decur. l. 3. §. vlt. D. de prauar. l. 1. D. de iu. fisc.* & hodie, vt cæterarum legum extraordinaria, *l. 2. hoc titulo.* Irrogatur autem accusatori non cunctanti & negligenti, vt superiore titulo; sed qui animo ab accusatione destitit sine abolitione post delationem rei, & solemnium implementa intra constitutum tempus finiendæ causæ criminali, *l. vlt. hoc titulo*, qui proprio nomine

A tergiuersator dicitur & desertor. Proinde pœna Senatusconsulti irrogatur tergiuersatori. Pœna quasi Senatusc. id est tituli superioris moratori. Pertinet etiam ad pœnam Senatusconf. qui postquam impleuit solemnia accusationum intra præfinitum à iudice diem litis contestandæ edictis euocatus iudicio non adest, *l. ab accusatione* §. *destitisse*, *D. eod. l. 3.* & *7. §. qui acc. non poss.*

XLV. ENARRATIO.

VT cæterarum legum extraordinaria] Iudice scilicet suo arbitrio pœnam indicente, siue, vt aiunt Græci, ὡς ἂν ὁ δικαστὴς βουληθῇ, ὁρίζει τὴν τιμωρίαν.

B

XLVI. *De calumniatoribus.*

V. tit. 6. lib. 3. D.

TErgiuersatoribus, aut veluti tergiuersatoribus ad quos respiciunt, vel pertinent tres tituli superiores adiunxit calumniatores. Hi sunt accusatores, qui scientes dolo malo falsa crimina intendunt, quorum irriti abeant. Calumnia irrita accusatio est, *l. 9.* Si enim irrita non fuerit, puta reo condemnato, iam de accusatoris calumnia amplius quæri non potest, *l. 1.* Non dico calumniatores esse qui crimina quæ intendunt, iudici probare non possunt, vt crasso

C filo Demosthenes in Neæram, αἰτιᾶσθαι μὲν, ἐξελέγξαι δ' οὔ. Nam possunt plerique non probare, nec calumniatores esse, *l. 3. hoc titulo*, *l. 1. §. 1. D. eod.* ideoque nec absoluto reo, vtique semper accusator damnatur de calumnia. Hi vero præter pœnam, cui se ipsimet subijciunt per inscriptionem, quæ talio est, i. similitudo supplicij intentati & formidati reo, *l. 7. & vlt.* etiam lege Remmia in publicis iudiciis puniuntur, *l. 1. §. 1. D. ad Senatusconsultum Turp. l. quæsitum*, *D. de testibus.* Cicero pro Roscio Amerino: *Ita quæstus te cupidum esse oportebat, vt horum existimationem & legem Remmiam putares aliquid valere oportere.* Ex ea lege Calumniatoris fronti inscribitur litera K. vt iam-

D pridem docui in *l. is cui lege*, *D. qui test. fac. poss.* quod hodie non licet ex *l. 17. tit. seq.* nam & eodem loco paulo post Cicero ait, ad caput calumniatoris literam adfigi, & inustionem hanc literæ inustionem esse infamiæ, vt postea neminē aliū nisi fortunas suas accusare possit. Pœna igitur legis Remmiæ notatur *l. 3* his verbis, *Detrimentum existimationis*, & *l. 8. his*, Infamiæ supplicium, quamrecte dixi irrogari in publicis iudiciis: nam in priuatis & extraordinariis calumnia officio iudicis coercetur sine periculo infamiæ, *l. 5 h. t. l. 3. D. ad SC. Turp.* vt pœna quoque legitima tergiuersatoris habet tantum locum in publicis iudiciis, *l. 1. §. suspecti*, *l. 7. §. 1. D. eod. l. 1. §. eod. l. 3. §. qui acc. non poss.*

E

XLVI. ENARRATIO.

AVt veluti tergiuersatoribus] Vide titulum 44. ad finem.

Αἰτιᾶσθαι, &c.] Accusare, & non probare.

Similitudo supplicij] Par periculum pœnæ, Suetonium Augusti cap. 32.

Fronti inscribitur littera K.] Vt fugitiuis litt. F. Vide Cuiacij Obseruat. lib. 7. 13. & P. Pithoeum in Collat. LL. Mosaic. & Roman. vide tamen Gunther. Ligurini p. 134. & seq 256. 300 & Not. p 137.

XLVII. *De pœnis.*

V. tit. 19. lib. 48. ff.

SÆpius ante habita mentio pœnarum exigit vt proprio titulo ostendatur, quæ sint genera pœnarum, quibus adficere iudices quemque possunt, & quæ de eis constituendis vel exequendis legibus definitiones proditæ sint. Pœna est æstimatio delicti, *l. sanctio, D. eodem,* vel supplicium peccati, vt contra in Pisoniana supplicium dicitur esse pœna peccati, vel, vt quidam ait, pœna est τῶν παθημάτων ἰατρική. Imponitur vero, vel vt sublatis malis cæteri viuant securiores, vel vt is qui punitur, emendetur, *l. si pœna, D. eodem.* Plato: σωφρονισμοῦ ἕνεκα, vel vt pœna eius cæteros meliores reddat, *l. 7. s. ad l. Fab. l. 1. s. ad leg. Iul. rep.* Demosthenes in Neæram, ἵνα ἄλλοι προνοίαν ποιῶνται καὶ φοβῶνται, vt cæteri terreantur exemplo, *l. capital. §. famosos, D. eodem.* quæ ratio efficit vt & in animalia nonnunquam pœnæ consumantur, vt apud Plinium 8. cap. 16. & ex ipso verbo Dei Genes. 9. Exod. 21. Leuit. 20. imo & in ea quæ anima carent Draconis lege. Pausanias ἠλιακῶν 2. ὑπερώρισε καὶ τὰ ἄψυχα εἴγε ἐμπεσόν τι ἐξ αὐτῶν ἀποκτείνειεν ἄνθρωπον. Sunt autem hodie fere omnes pœnæ positæ in arbitrio iudicantium, & ab eis conuicti & confessi rei appellare possunt. Olim erant certæ & legitimæ quas nec necesse erat iudices sententia sua exprimere, quia de facto tantum iudicabant, *l. 1. §. nam si quidem, D. ad Senatusconsultum Turpill.* nec de facto prolatam sententiam non sequi poterant, *l. non poterit, D. de fur.* aut si quando pœnam legitimam sententia sua exprimebant, ab ea tanquam à lege conuicti aut confessi appellare non poterant, *l. si qua pœna, D. de verb. signif.*

XLVII. ENARRATIO.

Τῶν παθ' ἰατρ.] Alcinous de doctrina Platonis capite trigesimo, πᾶσα γὰρ κόλασις ἰατρεία τίς ἐστι ψυχῆς ἁμαρτησάσης: *Omnis enim animaduersio peccantis animæ quædam est medicina.* Plutarcho, ἰατρεία ψυχῆς: *medicatrix animæ.* correctionis medicina in *l. vn. s. de emendat. propinq.*

Cæteri viuant securiores] Seneca de Clementia libro 1. cap 22. *Transeamus ad alienas iniurias in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ princeps quoque sequi debet: aut vt eum quem punit emendet: aut vt pœna eius cæteros meliores reddat: aut sublatis malis securiores cæteri viuant.* Ioannes Philoponus de mundi creatione lib. 7. c. 11. εἰ γὰρ ὁ πολλῶν κακῶν ἄξιον ὁ νόμος φονεύει καὶ ῥύεται ταύτῃ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ μέλλοντας πάσχειν κακῶς. *Si quidem lex multorum criminum reum neci tradit, atque ita liberat eos qui ab ipso lædendi erant.*

Vt is qui punitur, emendetur] Plato 11. de legibus, τὸ γὰρ κακὸν ἀεὶ δεῖ κολάζειν, ἵνα ᾖ ἀμείνων. Methodius apud Epiphanium Panarij libro secundo. Τιμωρεῖται γὰρ αὐτὸν οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἐγκλήματος ἕνεκα ὁ δικαστής, ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος, ὅπως μὴ καὶ αὖθις ποιῇ: *Non enim præteriti delicti gratia coercet eum iudex, sed futuri, vt ne rursus faciat.* Vide Clementem Alexandrinum Pædag. lib. 1. cap. 8. & Strom. 1. & 4. Sic Deus ad salutem emendare dicitur Tertull. 2. aduersus Marcion. v. Libanij declamat. 30 ad fin.

Vt cæteri terreantur exemplo] *l. bona fides 31. D. depos.* v. Gellium 6. 14. Lysias orat. in Alcibiadem: ὥστε τούτῳ παράδειγμα οἱ χρώμενοι βελτίους ἔσονται οἱ πολῖται: *Itaque ciues hoc exemplo admoniti meliores euaderent:* Sanctus Cyprianus de Lapsis: *Plectuntur interim quidam, quo cæteri corrigantur. Exempla sunt omnium, tormenta paucorum.* Isæus apud Michaelem Apostolium Prou. Cent. 47. ὅσοι τοὺς ἀδικοῦντας κολάζουσιν, οὗτοι τοὺς ἄλλους ἀδικεῖν κωλύουσι. *Qui iniustos puniunt, alios ne iniusta faciant prohibent.* S. Ambrosius in Lucam cap. 7. *Vnius exemplo plurimi corriguntur.* V. Andocidem περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης. Liban. d. declam. 31. Sallustij locum s. lib. 4. 17.

Anima carent] Vide Dionem Chrysostomum in Rhodiaca.

Ἄνθρωπον] Idem scribit in Atticis. Meminit & Demosthenes aduers. Aristocrat. Æschines contra Ctesiphon. Schol. Æschyl. in Septemb. Clement. Alex. d. libro 4.

XLVIII. *Ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare.*

ETiamsi pœnæ legibus non improbatæ sint, vt sunt illæ de quibus *leg. 6. & 17. s. titulo prox.* tamen non omnibus iudicibus eas licet irrogare, vt ecce ex hac constitutione præfectis prætorio & vicariis, & præfecto vrbi publicationem omnium bonorum irrogare, siue proscribere licet inconsulto principe, præsidibus prouinciarum non item. An & hac ratione in insulam deportare non possunt, quia deportationem sequitur tacita omnium bonorum publicatio, *l. 8. s. tit. prox.* Minime. alioquin nec ius gladij, & ius dandi in metallum haberent, quia & hanc pœnam sequitur confiscatio omnium bonorum, & tamen constat eos habere ius gladij, & ius dandi in metallum, & per consequentias tacite publicandi omnia bona, vt Ioannes dixit, non directo & expressim. Vera ratio hæc est, quia in his quæ pertinent ad delictorum coercitionem, quæque meri imperij sunt, quod lege datur, atque finitur, nec omnibus semper ad plenum, ea tantum magistratus habent, quæ specialiter eis lex dedit. Præsidibus lex Augusti, vt est apud Dionem quinquagesimo tertio, dedit ius gladij, & ius dandi in metallum, datum etiam eis est ius relegandi, *l. 2. s. tit. prox. l. relegatorum §. 1. D. de interdict. & rel.* Ius deportandi inconsulto principe, vel confiscandi datum non est, *l. inter §. 1. D. eodem,* ergo nec deportare, nec confiscare possunt. quæ eadem ratio redditur in procuratore Cæsaris, *l. vlt. D. de off. proc. Cæs.*

XLVIII. ENARRATIO.

EX hac constitutione] Præfecto prætorio & magistro ius confiscandi datum est, Græci heic.

Præf. præt. & vic. & pr. v.] Hi deportare possunt, *l. 1. §. 2. ver. à præfectis, D. de legat. 3.*

Confiscatio omnium bonorum] Vtitur hoc verbo Suetonius in Calig. cap. 41. Sanctus Cyprianus in epistola 82. *Cæsariani quicunque vel prius confessi fuerint, vel nunc confessi fuerint, confiscentur.* Et mox: *Bona eorum fisco vindicentur.* Glossæ Philoxeni: *Confiscat,* δημεύει. Excerpta ex vett. Glossis *confiscatio,* δήμευσις. Idem est fiscare. Aldhelmus de laudibus virginitatis: *Ne ab Imperatoribus locuples gazarum opulentia cum vita eius detrimento funditus fiscaretur.* Vide ad tit. seq.

Quæ specialiter eis lex dedit] Diuus Augustinus in epistola sexagesima prima. *Non enim tu in eos ius gladij vllis legibus accepisti, aut Imperialibus constitutis, quorum tibi iniuncta est executio. hoc præceptum est, vt necentur.*

XLIX. *De bonis proscriptorum seu damnatorum.*

Vide tit. 20. libro 48. ff.

QVod est confiscare titulo superiore, hoc in isto proscribere, nimirum publicare omnia bona, quod fit expressim, vel tacite: quorum expressim, hi proscripti dicuntur, quorum tacite, damnati, veluti capite damnati, aut deportatione, aut metallo, aut simili pœna, quam qui sustinent sicut omnia pristina iura, ita & bona tacito iure amittunt, nec in his quæ postea adquirunt, alium habent heredem quàm fiscum, *l. 2. hoc titulo.* nec obstat *l. si mandauero §. is cuius, D. mand.* quia non de capite minutis loquitur, sed de his quorum bona publicantur sine capitis deminutione, vt si qui relegati sint bonis publicatis, *l. 7. §. vlt. D. eodem*, vel etiam tantum confiscati ex causa administrationis actusve fiscalis, vt *l. 9 §. vlt. hoc titulo*, *l. 3. J. de sent. pas.* Notandum publicationem omnium bonorum cadere tantum in eos qui sui iuris sunt, quia hi soli habent bona. Serui aut filiif. non habent bona, quæ damnatione publicari possint, quia peculia si qua habent, his damnatis domini parentesve, in quorum sunt potestate, occupant, etiam castrensia, & quasi castrensia: nam quod in castrensibus filiisfam. priuilegium constitutiones dederunt, id capite minuti amittunt, perinde ac mortui intestati, *l. 1 & 3. hoc titulo.* In *l. 1.* quod Accursius notat alias legi dispungantur, sane rectius est, & probatur vet. li. & Basil. in quibus est ἕως οὗ λόγυς δοθῇ, καὶ καθαροποιηθῇ, addita interpretatione, διαστιχθῇ. Notandum etiam ex *l. 7.* bonorum proscripti, vel damnati fieri inquisitionem primam, & inuentarium per officium iudicis, qui pœnalem sententiam dixit. Secundam autem per catholicum, rationalem, siue procuratorem Cæsaris, vel etiam specialem procuratorem ad bona damnatorum, vt in antiqua inscriptione. *Q. Val. Q. F. Postimo proc. ad bona damnatorum.*

XLIX. Enarratio.

HOc est in isto proscribere] Glossæ, ταμιεύω, *fiscatio, proscriptio*, ταμιεύω, *fisco, proscribo.*

At quid si damnati sunt in hoc titulo, quos iudicum quorumcumque: proscripti quos principis sententia percutit. Sane damnatorum à principe proscribebantur nomina, iam inde ab Imperatore Claudio, in cuius vita Dio libro octauo, τῶν δὲ ὑπὸ τοῦ Γαΐου καταψηφισθέντων τὰ ὀνόματα ἐξήλειψε, ὥσπερ φοβούμενος αὐτοὺς μὴ διαλάθωσι· καὶ ὅτι τὰ ἐκόλαζοντο οἱ μὲν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ οἱ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ πόλιν καταχρωμένοι. Domitianus reos qui ante quinquennium proximum apud ærarium pependissent, vniuersos crimine liberauit, teste Suetonio in eius vita, capite nono. Petrus Faber.

Alium habent heredem quam fiscum] Quamdiu viuunt, rebus vtuntur: morientes in eis heredem non habent, vt scribit Thalelæus, ex *l. 15. de interd.*

Mortui int.] Nam deportatus mortui loco habetur, *l. 4. §. 2. D. de bon. lib. l. 1 § filium, D. de bon. poss. cont. tab.*

Et probatur vet. lib.] In libro Menagij: *dissungantur*, corrupte pro, *dispungantur.*

Διαστιχθῇ] In Glossa interlineari. quod est, *dispungantur.* Glossæ: διαστίζω, *dispungo.*

Inquisitionem primam] Bonorum indaginem, inuestigationem.

Per catholicum rationalem] Iulius Firmicus Matheseos libro tertio cap. 4. *Faciet procuratores regum, rationales.* & ibidem. *Procuratores regum, aut rationales.* Basilica: καθολικόν. Glossæ: καθολικός, *rationalis.* Vide Cuiac. ad *tit. de iure fisc. l. 5.*

L. *De bonis eorum, qui mortem sibi consciuerunt.*

V. tit. 21. eodem libro.

NOn tantum proscriptorum seu damnatorum; sed etiam eorum qui in reatu capitali perculsi conscientia criminis sibi mortem consciuerunt, bona publicantur, si postea de crimine probatum & pronunciatum fuerit, *l. 3. §. vlt. D. eod.*

L. Enarratio.

COnscientia criminis] Nam si tædio vitæ, miseratione digni sunt, Thalelæus ad *leg. 1. hoc tit.*

LI. *De sententiam passis & restitutis.*

V. tit. 23. eod. lib.

HIc titulus est de damnatis, qui beneficio & indulgentia principis speciali, vel generali & communi plurium, in integrum restituuntur: quæ restitutio plerumque liberat tantum pœna & calumnia, ne quis scilicet restituti statum possit in dubium reuocare, ob pristinam pœnam, siue deportationem & adnotationem præsidis, vt ait *l. 10.* nec enim præses deportare, sed deportandum adnotare potest, quam adnotationem plerumque sequitur princeps, *l. [illegible] §. 1. D. de interd. [illegible]* Non restituit autem bonis indulgentia, quæ damnatum reuocat in patriam, aut famæ & honori, aut patri, vel domino, vel filio, nisi hoc specialiter comprehensum sit, vel nisi quibusdam expressis generaliter subiiciatur, & cæteris omnibus, vt *l. 1.* aut nisi generali verbo sit concepta, Restituo illum in integrum: quia beneficium principis, quod à diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quam plenissime interpretari debemus, *l. [illegible] const. prin.* & ita accipere oportet, quod est in Institutionibus, restitutos ex indulgentia principis per omnia recipere pristinum statum, & quod *l. sine l. vetitum D. de in. patr. l. 3 §. [illegible], [illegible] de bon. liber.* recipere ius patronatus. Notandum ex *l. vlt.* restituto in integrum deportato plena restitutione, atque adeo restituta patri potestate in filium, testamentum quod interim fecit, & quæcunque interim gessit filius, qui iam venerat in ætatem, non rescindi, & filio impuberi interim datum tutorem non mutari, si pater qui restitutus est, non sit homo frugi. quæ Constitutio non multum abhorret à iure communi: nam & initio iure datus est tutor patrifam. iureque factum testamentum à patrefam. qui postea quamuis redeat in potestatem patris, non ideo irritum fit testamentum, *l. 7. D. de in. co[illegible]* quia in eius potestatem redit sine capitis deminutione. Recte igitur Anianus, & Cyprianus, & Irnerius testamentum hoc casu non rescindi, sicut nec cætera gesta; male Basilica, & Ioannes testamentum rescindi, non cætera [illegible].

LI. Enarratio.

ET communi] *L. 5. hoc tit.*

Reuocat in patriam] Iulius Firmicus Mathes. libro 7. cap. 26. *Imperatoris iudicio ex prædictis damnationibus libertati & dignitatibus suis restituentur, & patriæ.*

Aut famæ] Solius Principis & famæ restituere. Vide Libanij Orationem 7. pro Aristophane pag. 215.

Restituo illum] Idem sentit Odofredus heic.

In Institutionibus] Libro 1. cap. 12.

Qui iam venerat in ætatem] Iustam. Ætatis nomine significantur anni 25. quo sensu dicimus, suæ ætatis esse eum qui est maior annis 25. Cuiac. Obs. lib. 6. cap. 3.

Non sit homo frugi] Sed libidinum omnium vitiorumque seruus, *l. vlt. h. t.* Faustus Regiensis in instructione ad Monachos: *Non bene ingenuus appellatur, qui misera vitiorum seruitute deprimitur.*

Non ideo irritum] Irritum enim fit eius testamentum qui capite deminuitur, §. *alio autem*, *Instit. quibus modis testam. infirm.*

Recte igitur Anianus] Ad *l. vn. C. Theod. eodem.*

Et Cyprianus] In Glossa ad *d. l. vlt.* in v. rata sint.

Et Irnerius] Cuius senteniam non probat Odofredus.

Male Basilica] Libro 60. tit. 68. cap. vlt.

Et Ioannes] In d. Glossa, & Azo ad *d. l. vlt.* quia putabat filium capite minui, quod verum non est. Bulgarus etiam eadem ratione motus existimabat testamentum rescindi, vt heic scribit Odofredus.

FINIS.

IACOBI
CVIACII
IC. PRÆSTANTISSIMI
OPERVM PRIORVM
QVÆ DE IVRE FECIT,
TOMI II. PARS ALTERA:
SIVE
AD TRES POSTREMOS CODICIS IVSTINIANI LIBROS
COMMENTARII
Ex autographo ipsius Cuiacij emendati

Opera & studio CAROLI ANNIBALIS FABROTI IC.

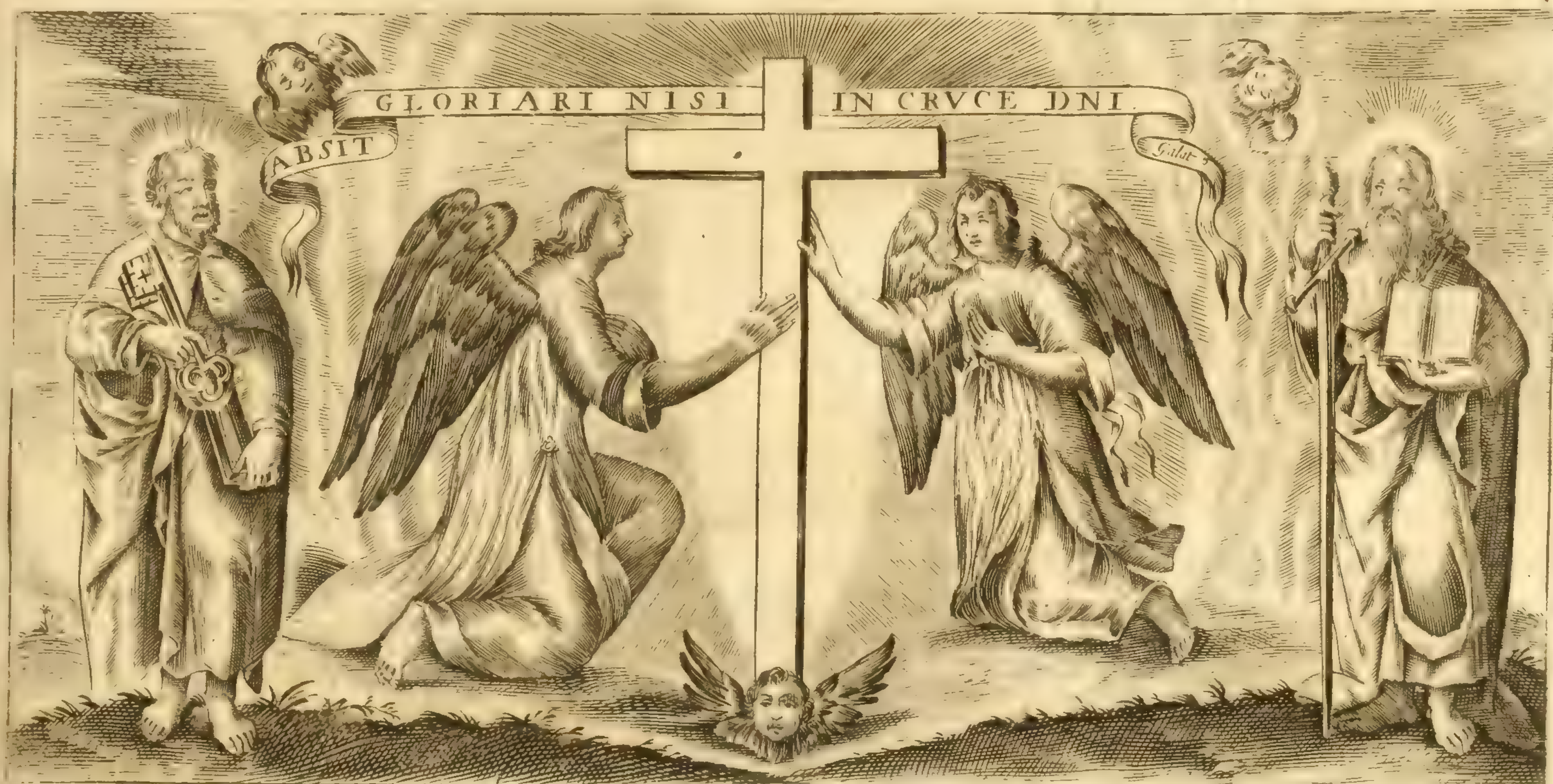

LVTETIÆ PARISIORVM,

Impensis Societatis Typographicæ Librorum Officij Ecclesiastici, iussu Regis constitutæ.

M. DC. LVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

IN HAC TOMI II. PARTE CONTINENTVR

I. Ad libros X. XI. & XII. Codicis, Commentarij.

II. Nouellarum Conſtitutionum Expoſitio.

III. De Feudis libri quinque.

ILLVSTRISSIMÆ ET OPTIMÆ PRINCIPI MARGARITÆ VALESIÆ, DVCI SABAVDIÆ ET BITVRIGVM,

IACOBVS CVIACIVS S.

VOD *reliquis disciplinis, idem & nostræ accidit olim*, OPTIMA ET ILLVSTRISSIMA PRINCEPS, *vt traderetur & tractaretur male ab omnibus. Tum quæ lux ceteras extulit, eadem & huic affulsit nostræ. At non idem vindex. Ceteris Franciscus rex parens tuus nunquam laudatus satis, nostra parum abfuit vt vindice careret, nisi quod supererat opere paterno, ei explendo te Deus reseruasset. Nam certissimum hoc & compertissimum est, principem extitisse adhuc nullum, qui puræ Iurisprudentiæ professores fouerit vt tu facis. Qua ex re (dicam quod sentio, & mecum sentiunt sani omnes, fremant licet obstipæ mentes quædam) nulla etiam adhuc schola huic tuæ similis, in qua omnes ius docent caste, pure, cordate, sine fuco, sine fallaciis: aut si quis tentet sequius, non sedilia, non solia, non, vt paucis omnia complectar, Genius scholæ ferat: transferat potius statim mutetque illum, quisquis sit, in meliorem formam. Genius hic proprie tuus est. quamobrem merito etiam ad te omnia referuntur quæcunque hæc schola parit. Sua tibi Baro, sua Duarenus, sine exemplo Iurisprudentiæ maximi duces. Mea & ipse pessimus sim, si alij quam tibi: non omnia tamen, quia non omnia te digna, sed hoc nouum in tres postremos Constitutionum Codicis opus expectatum & expetitum nimis, quod non te indignum forsitan homines iudicaturi sint, vel quod perfecerit nondum simile alius quisquam, vel quod totum sit de rebus ad principes pertinentibus. Qua maxime ratione, vt arbitror, veteres Franci, qui principum suorum valde amantes fuerunt, missis nouem aliis libris, hos tres duntaxat Francos fecerunt, quos equidem amici beneficio habui in manibus semper dum huic operi operam dabam, sed vsui profecto fuere non multum, nec minus tamen ideo eos legebam libenter. Iuuabat satis veterum Francorum studium & diligentia & principum cura. Eos quibus sum vsus potissimum, illustrissimæ & potentissimæ Reginæ Catherinæ Mediceæ locupletissima bibliotheca mihi suppeditauit. Tu obsonia: illa, instrumenta dedit, nec viris plane iam hoc debetur opus. Te igitur primum adeo, quia prima abs te fero, altera ratione quod illi repensetur breui curaturus. Vale, Biturigis* VI. *Id. Iul.* M. D. LXII.

INDEX

TITVLORVM IN COMMENTARIIS AD LIBROS X. XI. XII. Codicis D. Iustiniani contentorum.

Liber X.

LIBER XI.

LIBER XII.

INDEX

TITVLORVM LIBRORVM X. XI. XII. CODICIS ordine alphabetico.

FINIS INDICIS TITVLORVM COD.

INDEX
NOVELLARVM CONSTITVTIONVM,
QVARVM INTERPRETATIO HOC TOMO CONTINETVR:
in quo prior numerus Nouellæ ordinem, posterior paginam Commentarij indicat.

FINIS INDICIS NOVELLARVM.

INDEX TITVLORVM
QVI IN LIBRIS FEVDORVM EXTANT,
ordine alphabetico, ad vulgarem editionem, quantum fieri potuit, accommodatus.

FINIS TIT. LIBB. DE FEVDIS.

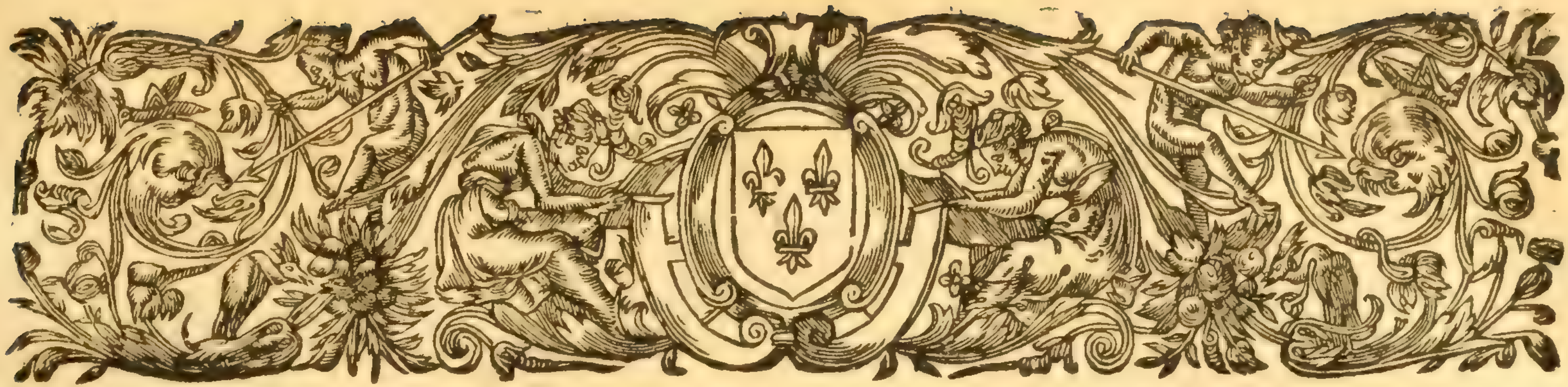

IACOBI CVIACII IC. AD LIBROS X. CODICIS DN. IVSTINIANI, COMMENTARII.

DE IVRE FISCI.

Tit. I.

IVs fisci cùm dicimus, etiam priuilegium fisci cõprehendimus, *l. Ælianus D. de manumiss. l. 2. §. de priu. fisc.* & ideò dubitari potest quid hic tit. *De iur. fisc.* distat à titulo de priuilegio fisci: quod quæri etiam potest de titulo, de iure dotium & titulo de priuilegio dotis. Ego animaduerti in tit. *de priu. fisc.* de eo tantùm priuilegio tractari, quo fiscus tacitam hypothecam habet, & præfertur cæteris creditoribus chirographarijs, vel hypothecarijs. Præfertur verò omnibus etiam priuilegiarijs: & chirographarijs quidem etiamsi antiquiores sint, hypothecarijs verò non aliter quàm si antiquiores non sint, quo etiam iure fit, si alij creditores priores egerint, & pecuniam acceperint, vt eam fiscus eis omnimodo pecuniam auferre possit. Cætera fisci iura & priuilegia in hoc titulo & in proximis titulis explicantur. Fiscum interpretantur esse cophinum siue sportam. & inde suffiscum Festo, eóque distare principem à fisco, quo sui cuiusque loculi distant à seipso. rectè. Et consequenter Græci interpretes ita: φίσκος κόφφινος ἦν ᾧ τὰ τῶν δημευομένων ἐτίθετο χρήματα. μετὰ ταῦτα δὲ ταμεῖον γέγονε Καίσαρος ἐν ᾧ παρεφυλάττετο τὰ φισκάλια χρήματα καὶ ἐγένοντο ταμειακὰ ἅτινα τὸ παλαιὸν ὄντα τοῦ δήμου μετηνέχθησαν ἐν τῇ τοῦ βασιλέως οὐσίᾳ. Quapropter existimo fisci appellatione non tantùm sacrum ærarium contineri, idest, sacras largitiones siue thesauros, de quibus tamen propriè fiscus dicitur, *l. 3. sup. de quadr. præscr. l. 6. C. Th. quor. ap. non rec.* Sed & priuatum, idest, res siue largitiones priuatas Augusti vel Augustæ, *l. 1. inf. de loc. præd ciuil. l. 1. inf. de collat. fun. fis.* ideoque *l. 9. inf. hoc titulo*, quæ loquitur de rerum dumtaxat priuatarum susceptoribus, non malè sub hoc titulo posita est. Continetur etiam fisci appellatione arca præfectoria, *l. 6. §. de exact. trib.* Eodem nomine & pleraque alia significatur, veluti princeps, procurator fiscalis, officium fiscale, statio fiscalis. Habet & plura synonyma, ærarium, ταμεῖον, δημόσιον, publicæ rationes, publicum. quanquam initio publicum siue ærarium ad aliquid separatum fuerit à fisco, vt dicemus in *l. 2. §. de petit. bon. s.*

A B C D

I. Impp. Severvs et Antoninvs AA. Attico et Severo. Si prius quàm fisci rationibus pater vester obligaretur, perfectam prædiorum donationem fecisse fuerit probatus: quod citra fraudem creditorum gestum est, non rescinditur.

Ait, Si prius quàm, ex contractu scilicet vel ex administratione. P*erfectam donationem*] Perficitur vulgò traditione vel mancipatione, collata in filios, vt in specie proposita, etiam nuda voluntate ex constitutione D. Pij. *l. 4. C. Th. de donat.* At hîc insuper fingamus secutam traditionem, & dominium à patre recessisse, quo genere ea etiam donatio, quæ ex nuda voluntate consistit, perfici dicitur exemplo venditionis, *l. Titius, D. de resc. vend. l. contractus, sup. de fide instrum. Fuerit probatus*] Donauerat pater filijs emancipatis. hi si donationem obligatione priorem esse probauerint, non tenebuntur actione Pauliana. *Non rescinditur*] Quia dicit, rescinditur, manifestum est Imperatorem loqui de Pauliana, non de hypothecaria, quę rescissoria non est. Adhæc fraudationem creditorum si tollas, ideo rectè Paulianam quoque actionem tollas, hypothecariam non item. Non loquitur etiam de actione in factum, qua fraudator vexatur ita quibusdam bonis dissipatis, vt nusquam appareant. Nam hæc etiam rescissoria non est.

II. Imp. Gordianvs A. Sereno. Instar rei iudicatæ obtinere minimè potest computatio à tabularijs facta, nisi sententia procuratoris fuerit comprobata.

Tabularij eorum quæ publico inferuntur & debentur rationes conficiunt, *l. 1. & l. missi, inf. de exact. trib. l. 2. inf. de numer. l. 1. inf. de immu. nem. conc. l. 1. inf. de censib.* Sidonius IIII. Habes procuratorem in negotijs, villicum in prædiis, tabularium in tributis. At quia ob errorem calculi retractari computatio non potest, si res ita iudicata fuerit errore in sententia non expresso, ne non tam computatio quàm res iudicata re-

tractari videatur, *l. 2. sup. de re iud. l. 1. sup. de er. calc.* ideo dubitari potest an computatio à tabulariis ciuitatum vel prouinciarum facta, rei iudicatæ instar habeat, idest, an retractari non possit. Imp. ait, non habere, idest retractari posse, nisi si comprobata fuerit sententia Rationalis. Et generaliter, nisi res iudicata, vel transacta sit, etiam post longum tempus error calculi retractari potest, id quod de Reip. rationibus tractans Modestinus tradit in *l. calculi, D. de admi. rer. ad ciu. pert.* Hæc tamen verba subiungit: Sed si gratiosè expunctæ dicentur, non retractabuntur: vbi existimo legendum, sed si rationes expunctæ: hoc scilicet sensu, vt dispunctæ rationes ob errorem calculi retractari possint etiam post longum tempus, expunctæ non item, *l. in omnibus §. Reip. D. de diu. temp. præs.* Non est legendum Gratiosè: nam quodcunque fit gratiosè in perniciem Reip. nullius momenti est, *l. præses, C. de transac.* denique nisi sic legas, non est quò verbum, Expunctæ, referri possit.

III. Idem A. Atticæ. Si minore pretio, quàm res est, aperta fraude emptoris vel gratia, que obligata sunt fisco vænierunt: aditus procurator meus debitam quantitatem inferenti restitui ea prædia iubebit.

Ait, *Fraude*] Collusione. *Vel gratia*] Siue fraude emptoris. *Quæ obligata sunt*] Sunt autem tacito iure obligata. *Fisco.*] Omnes vet. lib. à fisco vænierunt. A fisco idest à procuratore, aut officio eius. *Procurator meus*] Non is qui vendidit, sed is qui nunc est procurator meus, *l. vlt. C. si aduer. fisc.* *Procurator meus*] Imo præses, *l. pen. D. de resc. vend.* Non facio differentiam inter proconsulares & præsidales prouincias, quæ ab Augusto diu non stetit. Sed in quibus non fuerit procurator Cæsaris, in eis dico adeundum esse præsidem quoties de fiscali causa agitur. Errat Alciat. in lib. de magistratib. dum in Proconsulares maximè procuratores missos scribit. Imò indifferenter εἰς τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ δήμου, auctore Dione LIII. In eodem sunt & hæc falsa: tria genera prouinciarum Augustum fecisse, Non easdem populo & Senatui prouincias attribuisse, procuratorem priuatæ rationis Ægyptium magistratum esse. *Debitam quantitatem.*] Non dicit pretium, sed debitam quantitatem. Infert igitur fisco debitor debitam quantitatem non pretium emptori. Fiscus venditionem resoluit & emptori pretium restituit. Quid fiet si priuatus creditor æquè dolo malo aut gratiosè pignora minoris vendiderit? Et placet in eo idem obseruari, vt scilicet offerenti debitori debitam pecuniam is in hoc teneatur, vt rem vel id quod interest præstet, nisi si is soluendo non sit, quo casu oblato pretio res ab emptore reuocatur, *l. 1. & 3. C. si vend. pig.* quod in fisco dici non potest qui semper est soluendo.

IV. Impp. Diocletianvs et Maximianvs AA. Mvcatravlo. Certa forma super metœcis data est, qui iussu principis in aliam ciuitatem translati sunt. Nam prædia eorum, quæ antequàm demigrarent, habuerunt, si ab eis distracta non sunt, fisci rationibus vindicari iampridem decretum est: nisi aliud speciali præcepto augusta maiestas decreuerit. Vt igitur à principibus salubriter statutum est: ita saluis his quæ vtiliter placuerunt, parentibus hæredes eos existere non oportere, nulla legis sanctione statutum est.

Mucatraulo.] Antea malè, Niceti. Est & in eodem nomine erratum in *l. 10. sup. qui ac. non pos. l. 7. sup. de resc. vend. l. 15. sup. de post. & redemp. ab host. l. 8. sup. de pact.* *Metœcis*] μέτοικοι sunt coloni qui ex vna ciuitate in aliam migrant, quod non fit nisi iussu principis, *l. idem Vlp. §. vlt. D. de exc. tut.* Auctor Panegyrici Flauiensium ad Constantinum Imperatorem: Diuus pater tuus Flauiam ciuitatem Heduorum voluit erigere metœcis vndique transferendis. Apollonius Tyaneus in Epist. ἅπαντες ἀσικοι καὶ οἱ μέτοικοι. Alij enim sunt in eadem ciuitate originarij, alij μέτοικοι, qui & incolæ dicuntur. Posterior ætas aduenas quoque eos appellasse videtur, vnde vox Gallica orta est, *Aubains*, & in Basilicis Gallicis, *auenage.* Sed non ita Latini, quibus aduena is est, qui in aliena ciuitate moratur ad tempus, *l. heres §. proinde, D. de iud. l. pupillus, D. de verb. sig.* Constituitur autem in hac lege vt τῶν μετοίκων prædia in fiscum redigantur quæ ab eis distracta non fuerint, nisi specialiter id eis princeps concesserit vt ea sibi retinerent, vt tamen non arceantur à successione parentum in ea ciuitate relictorum ex qua migrarunt. Igitur postea sibi ex successione in eadem ciuitate bona adquirere possunt. Ex alia causa forsitan non æquè, arg. *l. milites, D. de re milit.* Hoc verò ius Nicephorum Imp. exercuisse aduersus Christianos Cedrinus auctor est.

V. Exemplvm sacrarvm literarvm eorvndem AA. ad Flaccvm. Prohibitum est cuiuscunque bona, qui fisco locum fecisse existimabitur, capi prius, quàm à nobis forma fuerit data. Et vt omni prouisionis genere occursum sit Cæsarianis: sancimus, licere vniuersis quorum interest, obiicere manus his, qui ad capienda bona alicuius venerint, qui succubuerit legibus: vt etiam si officiales ausi fuerint à tenore datæ legis desistere, ipsis priuatis resistentibus, à facienda iniuria arceantur. Tunc enim is cuius interest bona alicuius non interpellari, officialibus volentibus ea capere, debet adquiescere: cùm literis nostris cognouerit, non ex arbitrio suo Cæsarianos ad capiendas easdem venisse facultates; sed iustitiæ vigorem id fieri statuisse.

Cæsariani bona caduca occupare non possunt sine auctoritate principis. Occupantes manu & viribus eorum quorum interest propulsantur impune. quod & alijs casibus fit iure licito, *l. pen. inf. de exec. l. deuotum, inf. de metatis. l. vlt. inf. de discus.* Huc pertinet quod Paul. scribit v. Sent. tit. De iur. fisc. Quotiens sine auctoritate iudicati officiales alicuius bona occupant vel describunt, &c. Cæsariani sunt officiales procuratoris Cæsaris, qui & Catholiciani dicuntur in *l. pen. §. vlt. sup. de bon. prosc.* & ab auctore Paratitli, quem librum habet P. Faber vir diuinarum largitionum dote locupletissimus, ad *l. 4. sup. de episc. & cler.* Ἐὰν οἱ ταξεῶται οἱ καθολικιανοὶ, &c. Sicut & procurator ipse Catholicus sæpissimè in lib. βασιλικῶν appellatur, & hoc ipso loco: εἰ δὲ καὶ οἱ ὀφφικιάλιοι τοῦ καθολικοῦ ἐπιχειρήσειεν παραβῆναι τὸν νόμον, & in *l. 2. sup.* εἰ μὴ ὁ καθολικὸς αὐτὸν βεβαιώσῃ, & in *l. 9.* κινδύνῳ τοῦ καθολικοῦ. Alij quidam sunt speciales, veluti vicesimæ hereditatum, metallorum, caducorum. Prouinciales sunt catholici. Ideoque in constit. quadam Constantini apud Euseb. lib. x. καθολικὸν Africæ procuratorem interpretari oportet, non præf. præt. & similiter lib. IV. de vita Constantini, τὸν τῆς διοικήσεως καθολικόν. Theodor. Hermopolites ad *t. vlt. sup. si à non comp. iud.* Ὁ καθολικὸς ἤγουν ὁ ἐξετάζων καὶ φροντίζων τῶν δημοσιακῶν πραγμάτων. Idem Euseb. VIII. τῆς μεγιστότητος καὶ καθολικότητος nomine procurationem fisci proculdubio intelligit. nam magistri etiam dicebantur, *l.*

5. *sup. vbi cau. sta. l. dudum*, *C. Th. de dec. l.* 2. *C. Th. de iur. fis.* & in *l.* 1. *sup. de anno. & cap.* magister æris, idest, rationalis siue procurator thesaurorum. *Qui succubuerit*] Vet. lib. *qui succubuerint*. Vnde suspicor legendum, *quæ succubuerint*, idest, quæ ceciderint in casum.

VI. IMP. CONSTANTINVS A. AD PROVINCIALES. Iustas etiam & quæ locum habent, fisci actiones præcipimus concremari ob hoc solùm, quòd suis temporibus prolatæ non sunt: vt iam calumniæ priuatorum eo saltem arceantur exemplo, quo iustas fisci lites silere præcipimus. DAT. III. KAL. IVL. CONSTANTINO A. V. ET LICINIO CÆS. COSS.

B Pertinet hæc lex ad eas actiones quæ mouentur post tempus legitimum, non ad eas quæ mouentur ante tempus. Vt igitur priuatorum actiones in rem præscriptione longi temporis excluduntur, ita & fiscales: Quod vti accipiendum sit ostendimus in πραγματείᾳ de legitimis temporibus. Et actio redhibitoria, vt in causa priuatorum, sex mensibus, æstimatoria anno finitur, ita & in causa fisci, cùm quid emit fiscus. *Vt iam*] Legendum, *Iam*. Sententia hæc est: Si abolentur iustæ fisci lites præscriptione temporis, quid fiet de iniustis & calumniosis priuatorum litibus?

VII. IDEM A. AD VOLVSIANVM P. V. Defensionis facultas danda est quibus aliquam inquietudinem fiscus infert, cùm facultates eorumdem, adhuc controuersia pendente, inquietari describíque fas non sit. Vbi ergo controuersia extiterit fisco alicuius patrimonium vindicante, apud eum omnibus facultatibus constitutis cognitio ventiletur: vt cùm rei exitus debere eas vindicari probauerit, tum demùm res persequi liceat, & super modo facultatum ac rerum interrogationem haberi, quæ per conditionales seruos inuestiganda est: vt si quid subtractum fuerit, exigatur, & extrinsecus integrum tantùm aliud multæ nomine, quantum fuerat per fraudem ablatum. Sanè in huiuscemodi quæstione si Cæsariani nomen inciderit, ad vsurpationem constitutionis istius non debebit accedere, siquidem consuetudo fraudum, quibus prædicti omnia temerare consueuerunt, exceptionem eorumdem meruerit. DAT. PRID. KAL. IAN. SIRMIO CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO CÆS. COSS.

Bona quæ sibi possessor defendit, & ad fiscum minimè pertinere contendit, fiscus possidere, vel distrahere, vel describere non potest, antequàm re disceptata locum esse fisco probatum & pronunciatum fuerit. Pendente igitur lite, apud possessorem bona remanent. Si quid tamen postea re secundum fiscum iudicata interuersum fuisse interim apparuerit, id à possessore in duplum repetitur. Excipiuntur Catholiciani, quorum bonis si fiscus moueat controuersiam, à fisco statim bona possidentur, vel describuntur: quia consuetudo fraudum mala fide possessionis præsumptionem inducit. *Defensionis facultas*] Reclamandi copia, *l. vlt. inf. de bo. vac. Ventiletur*] Apud rationalem. *Conditionales*] Hi sunt tabularij huic condicioni addicti & mancipati, adeò vt non possint ad aliam adspirare militiam vel dignitatem, *l. scripturas*, *sup. qui pot. in pig. hab. l.* 3. §. 7. 8. *C. Th. de num. act.* qua forma adscriptitij etiam

A coloni & capite censiti, & alij quilibet certæ condicioni addicti condicionales dici possunt. *Si Cæsariani nomen inciderit*] Si Cæsariano fiscus moueat controuersiam bonorum. *Fraudum*] Cæsariani fraudibus sunt & rapinis infames, atque ideò pendente lite non temerè bona, quibus de agitur, eis permittuntur, *l.* 2. *C. Th. de bo. vac.* quinimò τῷ προλήψιν ea mala fide possident. Ex hac Cæsarianorum appellatione certò deducta est vox gallica, *Sergent*, & Germanica, *Scharienthen*, qua & Anna Alexij vtitur lib. 13. φυλακὰς ἰδρύει ὑπὸ σεργεντίων ἐκεῖ τόν.

VIII. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD DRACONTIVM VIC. AFRICÆ. Qui in contractibus scelestis ac fisco perniciosis interuersorum maculosis se fraudibus implicuerint, quadrupli redhibitione teneantur. DAT XV. KAL. DEC. ADRVMETO VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Interuersores sunt administratores qui dolo malo dilapidant rem pecuniamve fiscalem. Euersores in *l.* 2. *inf. de palat. sac. larg. l.* 1. *C. Th. de suscept.* eadem ratione qua & in schola Rhetorum quidam olim Euersores dicebantur auctore Augustino III. Confessionum c. III. & l. V. XII. Decoctores in *l. quilib. inf. de decur. l. si aliquid, inf. de suscep* Hi in quadruplum tenentur, *l.* 1. *inf. de ijs qui ex pub. rat. l.* 1. *inf. pœ. fis. cred. pref. l. in fraudem* §. *pen. D. de iu. fis.* Imo in duplum, *l. prox. sup. l. aufertur*, §. 1. *D. eod.* in ijs scilicet quæ fisco nondum

C adquisita sunt. In adquisitis locus est actioni in quadruplum. *Implicuerint*] Cassiodorus IX. Variarum. Qui se quoquo modo scelestis contractibus miscuerunt, *l.* 3. *C. Th. de cont. emp. l.* 9. *de const.*

IX. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PATRICIO C. R. P. Super creandis susceptoribus periculo procuratorum rei dominicæ dispositionem tuæ sublimitatis firmam esse præcipimus: ita vt omni ambitione cessante, quæ statuta sunt, quæque antiqua consuetudine commendantur in pabulis vel sumptu familiæ ministrando intemerata permaneant: super

D Irenarcha & Optione omni antiqua consuetudine obseruanda. DAT. III. KAL. IAN. CP. THEODOSIO A. VIIII. ET CONSTANTINO II. COSS.

Susceptores rei priuatæ creantur ex dispositione Comitis rerum priuatarum & periculo procuratorum rei priuatæ, ideóque si soluendo susceptores non sint, omne damnum spectat ad procuratorem rei priuatæ, qui in susceptoribus creandis attentior esse debuit. Comes rerum priuatarum, siue priuati ærarij, per procuratorum curam gubernat priuatam substantiam principis. Theodoritus III. cap. XII. Ἐλπίδιος τ ἰδίων τ βασιλείας χρημάτων τε καὶ κτημάτων τὴν ἡγεμονίαν πεπιστευμένος. κόμητα δὲ πριβάτων τὸν τοιοῦτον προσαγορεύειν εἰώθασι ῥωμαῖοι. Græci

E VI. βασιλικῶν, τὸν κόμητα τῆς ἰδικῆς περιουσίας, τουτέστι τὸν φροντίζοντα τῶν πραγμάτων τῶν ἀφωρισμένων εἰς τὰς ἰδίας χρείας τοῦ βασιλέως. Fuit & alius Comes sacri ærarij, siue sacrarum largitionum siue thesaurorum, *l.* 1. *inf. de quæstor. l.* 2. *inf. vt ig. or. ser. l.* 2. *inf. de pal. sac. larg. l.* 3. *sup. vbi senat. vel clar.* qui & ταμίας, & præpositus regalium thesaurorum dicitur ab aliis auctoribus. quam dignitatem Rutilius Numatianus intelligit, dum ait:

Nam neque opum curam, quamuis sit magna sacrarum.
Nec ius quæsturæ grata fuisse magis.

Idem qui in *l. senatus*, *D. de iu. fis. Præf. æra.* In græ-

ca metaphrasi Comes Thesaurorum. vterque Comes est illustris. *Rei dominicæ*] rei priuatæ. *Ambitione*] Gratia. *In pabulis*] Pabula sunt animalium. Annonæ, familiæ dominicæ sumptus. Et pabula quidem etiam capita vocantur in tit. de annonis & capitu, & alibi sæpe. Marcellinus XXII. *Pabula iumentorum quæ vulgo dictitant capita.* Cassiodor. VII. *Ad equos capitum definitur.* Hesych. καπιτὸν, πρόβλημα ἀλόγων. Ait igitur lex nostra in capitibus & annonis præstandis familiæ dominicæ & rei priuatæ susceptoribus creandis, dispositionem Comitis rerum priuatarum & priscam consuetudinem seruandam esse. Eandem quoque seruari in Irenarcha & Optione creando. Creantur Irenarchæ periculo decurionum & ex dispositione præsidum, *l.* 1. *inf. de Irenarchis.* & ad *l. Diuus, D. de cust. reor* ita definiuntur: εἰρηνάρχαι οἱ τῆς τοῦ δήμου εὐταξίας ἐπιστατοῦντες. B Adiici possunt quæ de eis scripsimus Ob. 1. cap. 33. non tamen quod aliàs nobis docentibus excidit, præpositos pacis eosdem dici in *l.* 49. *C. Th. de decur. l.* 1. *C. Th. de pign.* vbi legendum pagis, vt apud Eusebium lib. IX. cap. 1. & *l.* 2. *inf. de suscep. l.* 1. *C. Th. de erog. mil. an.* qui in No. de Alexandrinis, παγάρχοι. Optio est erogator annonæ militaris, de quo dicemus in *l.* 7. *inf. de exact. trib.*

X. IIDEM AA. PALLADIO PP. OR. Eorum patrimonia mortuorum, qui vitæ suæ tempore diuersis conscientiam suam dicuntur polluisse criminibus, fisci rationibus nequaquam competere, vel ab eo alienari censemus: nisi post C publicam accusationem eos constiterit fuisse conuictos. DAT. VIII. ID. IVL. RAVENNÆ, EVSTATHIO ET AGRICOLA COSS.

Huius constitutionis partes aliæ sunt in *l.* 4. *inf. de bon. vac l. pen. C. Th. de bon. proscr. l.* 30. *C. Th. de pet. & vltro da.* Huius hæc sententia: Mortuorum ante condemnationem bona fisco non vindicari. quod vtique verum est, etiamsi post accusationem decesserint: pœna enim publicationis bonorum in heredem non transit, excepto crimine perduellionis. At certè conuictorum & condemnatorum ex publicis iudicijs bona fisco vindicantur. An & si post appellationem decesserint? quod apertè *l. vlt. sup. si reus vel accus. mor. fuer.* explicat. Verùm etsi mortuus fuerit reus ante accusationem vel condemnationem, bonorum scelere quæsitorum quæstio morte non soluet r, *l. si quis cum l. cùm falsi, D. ad l. Corn. de fal. l. Lucius, D. de iur. fisc.* D atque ideò repetundarum, peculatus, de residuis actio morte non finitur, *l. vlt. D. ad leg. Iul. pec.* nec adulterij crimen vbi dotis quæstio est, *l. vlt. sup. ad leg. Iul. de adult.* eadémque ratio est suppositi partus, *l.* 2. *D. de Carb edic. Conuictos*] Idest, condemnatos: nec enim antè conuicti videntur quàm condemnati fuerint, quemadmodum nec ante probatum videtur quàm pronuntiatum fuerit. quamobrem hæc verba, Si probatum fuerit, in libris nostris ita sæpè accipiuntur, Si pronuntiatum fuerit. Porrò desideratur hoc loco vltima constitutio, cuius sententiam proponam ex LVII. βασιλικῶν.

XI. ΠΑΣΑ δημοσία δίκη ἐντὸς ἓξ μηνῶν E μετὰ τὴν προκάταρξιν μετ' ὑπομνημάτων πληρούσθω, εἰ μὴ ἄρα συμβῇ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον, ἢ πρόσωπα, ἢ δικαιώματα τινὰ ἕτερα ἐξ ἐπαρχιῶν ἀχθῆναι κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν, ἢ αὐτοὶ οἱ ἐναγόμενοι τὴν αἰτίαν ὑπερθέσεως παράσχωσιν ὡς ἀναπράσσομενοι.

Fit huius mentio in libro Eustathij περὶ χρονικῶν διαστημάτων tit. de mensibus sex, iis verbis, Πᾶσα φισκαλία δίκη A ἤτοι τοῦ δημοσίου ταμείου εἴσω ἓξ μηνῶν μετὰ τὴν προκάταρξιν περαιούσθω, εἰ μὴ ἄρα ὑπόθεσις ἀναγκαία ἐστὶν, ὡς β΄. *l.* τοῦ κωδ. τ΄ α΄. δ΄. ια΄. Ergo in *l. properandum, sup. de iudic.* meritò excipiuntur causæ fiscales, quoniam eæ intra sex menses à lite contestata finiendæ sunt ex hac constitutione (olim intra annum, *l.* 4. *C. Th. eod.*) nisi rei necessitas exegerit personarum aut instrumentorum causa, longius proferri litem, vel reus in mora fuerit. Causæ autem pertinentes ad publica munera, quæ in eadem lege excipiuntur, finiendæ sunt intra tres menses, *l. generali, inf. de decur.* quod Græci ad *l. properandum* notāt iis verbis: αἱ γὰρ τοῦ δημοσίου δίκαι ἐντὸς ἓξ μηνῶν τελειοῦνται. αἱ δὲ περὶ δημοσίων λειτουργιῶν ὑποθέσεις ἐντὸς τριῶν μηνῶν τέμνονται. δημοσία δὲ λειτουργία ἐστὶν ὡς τὸ γίνεσθαι τινὰ σιτώνην ἐπὶ τῷ ἀγοράσαι σῖτον τῷ στρατοπέδῳ. B

De conueniendis fisci debitoribus.

TIT. II.

I. IMP. GORDIANVS A. SATVRNINO ET ALIIS. Non iniusta ratione desideratis, repromissa fisco indemnitate eos priore loco conueniri qui reliqua contraxerunt: mox ad vos perueniri, qui ab his quædam mercati estis.

Ex Nouella Iustiniani primùm conueniendus est C reus, tum intercessor, deinde possessor hypothecarum. At iure antiquo creditor eligere potuit cum quo mallet experiri, *l. vlt. sup. de obl. & act.* Fiscus tamen hanc electionem sibi non adrogabat: reum namque prius excutiebat quàm fideiussorem aut possessorem hypothecarum, *l. Moschis, D. de iur. fisc. Repromissa*] Vtrum repromissa à principalibus personis? An à vobis? & hoc Græcis placet magis. Si igitur vobis relictis fiscum vultis agere cum principali, cauere ei debetis de indemnitate. *Eos*] Principales debitores. *Priore.*] Emendatiores Codices, principali, vt & in *l.* 3. *sup. Peru ...*] Per actionem hypothecariam. *Mercati estis*] Si posteaquàm illi cum fisco contraxerunt, mercati estis, *l. si debitor, sup. de priuil. fisc.*

II. IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS D AA. ET VALER. CÆS. PATROPHILO Fisco quidem contra te manet actio, quamuis argentum quod inferre debebas, rationibus fuerit relatum, si cautionem, quæ tibi super eo exposita est, tabularius non subnotauerit. Æquum tamen est, vt prius de bonis eius qui exactor fuit, si soluendo est, & conueniendi eius facultas datur, indemnitati fisci satisfaciat: tunc si seruari hic modus non possit, reposcatur à te.

Quamuis in rationes publicas relatum sit te soluisse, non tamen liberaris nisi apochis tabularius subnotauerit. Ceterùm prius exactorem quàm te conueniri E æquum est. Aliàs verò amissa apocha illationis fides ex polyptychis, id est, publicis rationib. sumitur, *l.* 2. *inf. de discus. l. illatæ, sup. de fid. instr.* in quibus etiam apochæ referendæ vel regerendæ sunt cum subnotatione tabulariorum. *Cautionem*] Vet. cautioni. Est autem exposita cautio ab exactore. *Exactor fuit*] Nunc desiit esse. Exactor dat apocham, Tabularius subnotat & subscribit, *l.* 1. *inf. de can. larg tit.*

III. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. IANVARIO ET ALIIS.

A Quoniam Agerio ac filio eius ad exigenda reliqua consortes vos atque consocios esse dicatis, eísque certorum dumtaxat nominum exactionem mandatam, nec inter eum & ceteros qui exactores fuerant nominati, confusæ exactionis mutuum periculum constitutum, sed separato muneris obsequio discretam sollicitudinis rationem fuisse adseueratis: à iure non discrepat, vt prius ex bonis exactorum, qui principali loco ad exactionem fuerant destinati, indemnitati fiscali satisfiat: póstque eos, si solidum debitum exsolutum non sit, nomina-
B tores conueniri. Rationalis igitur noster iuris ordinem sequetur, excussísque exactorum facultatibus, nec non etiam nominatorum, si fiscus in vniuersi debiti quantitate securitatem indemnitatis consecutus non fuerit, etiam vos ad restituenda fiscalia debita adstringet.

Plures nominati & creati sunt exactores fiscalium. Multùm interest vtrùm exactio diuisim eis mandata sit, an pro indiuiso: hoc enim casu etiamsi postea inter se administrationem diuiserint, prius conuenitur collega, quàm nominator. Illo casu nominator prius quàm collega. Vtroque casu is qui exegit prius quàm vel collega vel nominator siue creator: quæ omnia fusius demon-
C strabuntur in *tit. quo quisque ord. cor. Ceterorum*] Alij, ceterorum, malè, vt & in P. Flor. *l. si emancipato, de leg. præst. Inter eum*] Quidam codices, Inter vos: quod rectum est, vt in fine, Etiam vos. *Confusæ*] pro indiuiso.

IV. Impp. Valentinianvs, Valens et Gratianvs AAA. ad Archelavm com. or. Hi qui fisco nostræ mansuetudinis obnoxij sunt, omissa frustratione teneantur: vt quod suis nominibus debent, de suis facultatibus cogantur exsoluere: seruatis, cùm compleuerint, allegationibus propriis, si quas aduersus quoscunque ex suis contractibus debitores compe-
D tere sibi ex iure crediderint: ita vt aduersus eos quos sibi obnoxios adseuerant, legibus & iudicijs experiundum esse cognoscant. Dat. III. no. Ivl. Noviodvno, Valentiniano nb. p. et Victore Coss.

Fiscus vtiles actiones habet in debitores debitoris, *l. 3. & 4. sup. quan. fisc. vel. priu. deb. sui deb. co. pos. l. 3 §. multa, D. de iur. fisc.* maximè si ex ratione fiscali debitor fisci alia nomina fecerit. Eas verò fiscus omittere potest, imò debet ex *Nou.* 128. nec differtur actio fiscalis quoad ipse debitor fisci suos debitores exegerit. *Frustratione*] ἀνυπερθέτως. Frustrari est trahere moram & tergiuersari. *Compleuerint*] Soluerint. Dicimus creditorem adimplere pro soluere creditori, *l. cùm post §. vlt. D. de admin. tut. l. vlt. sup. de testam. man.* & L.
E βασιλικῶν tit. IIII. ϰαὶ πληρώσαι σε, idest, tibi soluta pecunia, & hoc loco, μετὰ ὃ πληρώσουσι τὸν δημόσιον.

V. Imppp. Valens, Gratianvs et Valentinianvs AAA. Fortvnatiano com. r. p. Inter chartulas confiscati breuis quidam adseueratur inuentus, qui nomina continebat debitorum seu contractuum, cùm tamen neque testibus credita pecunia probaretur, neque cautionibus ea quæ breui inserta sunt, ostenderentur, iniquum esse perspeximus, vt sub propriæ adnotationis manu vnusquisque faciat debitorem. Occasionis igitur huiusmodi calumniam præsenti volumus iussione cohiberi, vt breuis vanitate reiecta, nullus ad redhibitionem de his, quorũ nomina conscripta sunt, vrgeatur: quod & in aliis similibus causis obseruandum esse censemus. Dat. prid. non. Ivl. hierap. Gratiano A. IIII. et Merobavde coss.

Confiscati] In Cod. Th. *Deportati.* Tribonianus, vt opinor, maluit scribere Confiscati. quoniam latius pertinet confiscati quàm deportati nomen. Omnes enim deportati & confiscati sunt, *l. deportatorum, sup. de pœn.* non omnes tamen confiscati, deportati. *Breuis*] Breues, Breuia, Breuicula, chartulæ sunt siue libelli breues. Zonaras in Carth. concilio: βρέβιον ἡ ἐπιτομὴ λέγεται ϰαὶ σύντομος γραφή. Anna Alexiade VI. ϰαὶ τὰ βιβλία εἰς μέσον τηνικαῦτα προὔτίθετο, βρέβια ταῦτα ἡ συνήθεια οἶδε καλεῖν ἐν οἷς ἀναγέγραπται τὰ ἐν ἑκάστῳ πόλει ϰειμήλια. Eandem vocem Iulianus retinuit in Epistolis Græcis ad commune Iudæorum: τὰ βρέβια τὰ καθ' ὑμῶν φυλαττόμενα. & paulò post: πυρὶ παρέδωκα τὰ βρέβια τὰ καθ' ὑμῶν ἐν τοῖς ἐμοῖς σκρινίοις ἀποκείμενα, & est frequens in libris βασιλικῶν, dum rationes, volumina, vel corpora rationum significantur, quæ quidem per se sola fidem non faciunt, *l. instrumenta, l. exemplo, sup. de probat.* & ideo non potest fiscus ex breuiariis confiscati rationibus quenquam conuenire quasi confiscati debitorem: & hoc lex ista constituit. Aliàs verò breuitas chirographi non minuit fidem, *l. si aliquid, sup. de donation. In aliis similibus*] Vt si priuatus alij successerit, & breuia huiusmodi inuenerit.

De fide & iure hastæ fiscalis, & de adiectionibus.

Tit III.

Antea perperam legebatur *De fide instrumentorum & de addictionibus.* Hoc titulo ostenditur quanta sit fides, quantum & quale sit ius hastæ fiscalis, id est auctionis quæ fit à fisco de bonis caducis, vel commissis, vel obligatis, cuius signum est hasta in foro posita, atque ideo quæ ita væneunt, sub hasta vænire dicuntur, vt sub corona captiui, quòd eorum vænalium signum esset corona capiti imposita. Festus: *Hastæ subiiciebantur ea quæ publicè venundabant, quia signum præcipuum est hasta.* Tertullian. in Apol. *Sub eadem voce præconis, sub eadem annotatione quæstoris diuinitas addicta conducitur.* Adiectiones autem sunt licitationes siue promissiones offerentium maius pretium, vt in *l. 1, inf. de vend. reb. ciu. l. 2. inf. de loc. præd. ciu. l. pen. inf. de om. agro des.* Addictiones sunt penes eos qui pluris licitati sunt rerum subiectarum voci præconis collationes, has προσκυρώσεις, illas ὑπερθεματισμοὺς vocant.

I. Imp. Antoninvs A. Cvrtiæ. Quod in libellum contulisti, procuratori meo, ad cuius officium desiderium tuum pertinet, allega: cui si probaueris, non auctore procuratore, vel eo, cui vendendi fuit facultas, neque habitis hastis, neque omni ordine peracto, venditas res esse, & id quod ex causa iudicati debes, exsolueris: rescissa venditione mala fide facta, easdem res recipies cum fructibus, quos ad emptorem mala fide peruenisse, vel

peruenire debere constiterit. PP. NON. IAN. ANTONINO A. IIII. ET BALBINO COSS.

Fiscus pignora cepit ex causa iudicati, & distraxit hastarum solemnitatibus prætermissis. Lex ait, venditionem rescindi, & debitori offerenti debitam quantitatem pignora restitui cum fructibus mala fide perceptis aut percipiendis, quod & in *l. 3. sup. tit.* 1. traditum est de eo qui minore pretio à fisco emerat per fraudem vel gratiam. Adde væniisse non videri quod sine hasta vænit. M. Tul. 11. Philip. *Fundum quis vænisse dicit? quis hastam illius venditionis vidit? quis vocem præconis audiuit? Non auctore procuratore*] Illius anni, vel illius rei. *Habitis hastis*] Vt *l. 1. C. Th. de dom. ad rem pr. pert.* Decursis hastis in *l. vlt. inf. hoc tit. l. 1. C. Th. de fis. deb.* & similiter decursis solemnibus, *l. 2. sup. de his qui in Ecc. man. Vel peruenire*] Malæ fidei possessor de percipiendis fructibus semper tenetur: neque obstat *l. si fundum, C. de rei vind.* Lex ait, malæ fidei emptorem de fructibus perceptis teneri: ergo de percipiendis non tenetur: vitiosa est collectio.

B

II. IMP. GORDIANVS A. HERACLEONI. Duplex ratio desiderium tuum iuuat: & quod prætermissa hastarum solemnitate possessiones tuas ex officio distractas suggeris: & quod pretij vilitate ob exiguum debitum gratiosam emptionem in fraudem tuam vtilitatémque rationum mearum aduersarium commentum fuisse dicis. Quapropter illicita ista redargue, tam indemnitati fisci consulturus, quàm tuæ securitati opem laturus. DAT. V. KAL.* GORDIANO A. ET AVIOLA COSS.

C

Desiderium] Desideria sunt preces quæ libello continentur. *Ex officio*] Ab exactore vel officiali. *Gratiosam*] *l. si quos, sup. de resc. vend. Vtilitatémque*] Legendum, inutilitatemque: vt sit vna dictio, Inutilitas, *l. vlt. in fi. sup. de ser. & aqua.* & ita legendum opinor in *l. 1. §. hæc autem, D. de vi &c.* *Indemnitati*] Oblato integro debito. *Securitati*] Receptis possessionibus.

D

III. IDEM A. CRISPO. Etsi instrumenta emptionis non extent, quibuscunque tamen probationibus vxor tua ostenderit ad se eam domum pertinere, quam à fisco eius nomine dicis comparatam, pretiúmque ab ea exsolutum, & in eam dominium translatum, frustrà fiscum ex persona matris eius referre quæstionem procurator meus non sinet. PP. V. KAL. NOV. GORDIANO A. V. ET AVIOLA COSS.

Emptio fiscalis non exigit instrumenta, ὠνειακά. Itaque si vxor tua testibus vel aliis probationibus legitimis docere possit se à fisco auctionante emisse, temerè non rescindetur emptio, licet instrumenta emptionis nulla supersint. Docere autem id debet procuratorem Cæsaris. *Matris*] Cui fiscus successit publicationis iure.

E

IV. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. MARCELLINÆ. Si tempora quæ in fiscalibus auctionibus vel hastis statuta sunt, patiuntur: cùm etiam augmentum te facturam esse profitearis: adi rationalem nostrum, vt iustam vberioris pretij oblationem admittat. PP. III. ID. IAN. SIRMII IPSIS IIII. AA. COSS.

Post addictionem factam à fisco adiicere licet intra certa tempora, *l. 1. inf. de vend. reb. ciu. l. vlt. D. iur. fisc.* quod in Rep. non obtinet, vt ostendi Obs. 2. Melior est condicio fisci quàm reip. *l. 1. §. illud, D. de ædil. edic. Auctionibus vel*] Hæc non sunt in veter. libris.

V. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS, ET GRATIANVS AAA. AD VIVENTIVM PP. GALLIARVM. Quæcunque pro reliquis prodigorum in annonario titulo ceterísque fiscalibus debitis in quibuscunque corporibus sub auctione licitanda sunt, fisco auctore vendantur: vt perpetuò penes eos sint iure dominij, quibus res huiuscemodi sub hastæ solemnis arbitrio fiscus addixerit, & si quidem vnquam, vt à fisco facta venditio possit infringi, auctoritate rescripti fuerit impetratum, nullus obtemperet: cùm etiam minoribus, si quando aliquid ex rebus eorum pro fiscalibus debitis addicatur emptoribus, repetitionis facultas in omnem intercipiatur ætatem. Dat. III. ID. MAR. RAVENNÆ, VALENTINIANO NB. P. ET VICTORE COSS.

Prodigorum.] Prodiga sunt annonæ, πρόξιμα, quibus opponuntur corpora. *Fisco auctore*] Procuratore fisci, *l. 1. sup. Vt perpetuo*] Hæc est vis & fides hastę fiscalis, *l. si hypothecas, sup. de remis. pig.* nam si ritè facta sit, nec rescripto principis, nec beneficio ætatis, nec alia vlla ratione conuelli potest, nisi minor fuerit indefensus, *l. vlt. sup. si prop. pub. pens. Cùm etiam minoribus*] In hoc proposito fiscus quasi creditor vendidit. At si rem alienam quasi suam fiscus vendidit, à minore etiam post quinquennium reuocari venditio potest. A maiore non nisi intra quinquennium ex edicto Marci & Commodi, *l. vlt. sup. si adu. fis. l. neque, sup. de test mil.* Ex constitutione autem Zenonis non reuocatur venditio, sed domino intrà quadriennium ius est experiundi cum fisco. Dat. III. Id Sic. vet. libri. Aliter Cod. Th.

VI. IIDEM AAA. AD FELICEM COM. SAC. LARG. Si qui proscribente ac distrahente fisco, debitorum fiscalium emerint facultates, pro earum rerum tantùm pretio obnoxij sint, quas eos patuerit decursis hastis & proscriptione habita comparasse. Nam ita eos munimus, vt nullius conuentionis reliquorum fiscalium nomine patiamur extrinsecus subire iacturam. DAT. IIII. ID. NOVEMB. MARCIANOPOLI VALENTINIANO NB. P. ET VICTORE COSS.

Proscribente] Proscriptio fit de futura auctione propositis libellis in celeberrimis locis, vt Cicero ait pro Quintio, Theophilus, ἐν τοῖς φανερωτάτοις τῆς πόλεως μέρεσι, & Imp. in *l. vlt. de delat. & l. pen. sup. de defens. ciuit.* quod in alienationibus Ecclesiarum fit per dies xx. scripto proposito, No. 120. Multa ergo exiguntur in auctione fiscali, Proscriptio, auctoritas procuratoris, Hasta, Præco, Quæstor, Addictio quæ fiat iusto pretio.

Nam ita eos munimus] Fisco auctionante is qui emit, ad pretium quanti licitatus est, tenetur, non ad reliqua fisco debita, *l. 2. in fi. inf. de fun. rei pr. l. vlt. in prin. inf. de censib.* Obstat *l. Impp. D. de publican.* ve-

rum non de venditione fiscali ea lex loquitur, sed de venditione à priuato facta: quo casu reliqua omnimodo emptorem sequuntur, vt est in titulo *sine cen. vel rel. fun. comp. non pos.* Plus obstat *l. prædijs, D. de iu. fis.* Lex ait, *Placuit.* & vero id aliquandiu obtinuit. Sed cum id plerique refugientes nollent à fisco emere, facilius inueniendi emptoris causa ab Imperatoribus Valentiniano & Valente remissum est, *l. 1. C. Th. de fis. deb. Dat.* IIII. *Id. Sic. vet. lib. Aliter C. Th.* Deest autem vltima Constitutio Zenonis quam subiiciam. A

VII. ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ Ζήνων τῷ Δομνίνῳ. * Ἐὰν δημευθέντος τινὸς ἡ οὐσία πιπράσκεται, ἔξεστι καὶ τῷ κόμητι τῶν ἰδιοκτήτων τοῦ βασιλέως καὶ τῇ σχολῇ τῶν παλατίνων, καὶ τῷ τοῦ δημοσίου συνηγόρῳ ἀγοράζειν τινὰ πράγματα ἐκ ταύτης τῆς οὐσίας, μηδενὸς διαβάλλοντος τὸ συνάλλαγμα. PP. III. Kal. Avg. post. cons. B

Ergo ex hac constitutione sicut tutor ex pupilli auctione emere potest, *l. 2. §. tutor, D. pro empt.* ita & Comes patrimonij siue rerum priuatarum, & Palatini, & patronus fisci ex auctione fiscali, non aliter, *l. vlt. §. de resc. vendit.* Quæ publicantur rei priuatæ queruntur, *l. 1. C. Th. vnde vi*, & ideo ad curam pertinent Comitis rerum priuatarum & procuratorum prouincialium, qui sunt sub eius dispositione. Palatinos etiam vere Iuliani interpres ait Nouel. 30. pertinere ad Comitem patrimonij, vel rerum priuatarum, vel thesaurorum: de quibus suo titulo inferius. C

De venditione rerum fiscalium cum priuatis communium.

Tit. IV.

I. Imp. Alexander A. Epicteto. Forma est, quoties ad fiscum vel minima portio rei pertinet, vt vniuersa à procuratoribus meis distrahantur, sed pretium partis tantùm in fiscum redigatur, reliquum dominis partium restituatur. Emptorem igitur prædiorum, de quibus libellum dedisti, apud suum iudicem conueni, vsurum defensionibus, si quæ sibi competunt. pp. VII. Kal. Octob. Fvsco et dextro Coss. D

Potest fiscus solidum vendere inuito socio, sed pars pretij socio reseruanda est, *l. 2. §. de com. rer. alie.* Sic enim facilius inueniet emptorem. *Forma*] Lex. vt in *l. Diui. D. de adm. tut. Vel minima*] Nam si maior portio, idem licet priuato: Plautus Pœnulo: Impunissime tibi quidem hercle vendere hasce ædes licet: maiorem partem minore habitas mea. *Emptorem*] Qui emit solidum à fisco, à socio vtili actione conuenietur, vt ei pretij partem exsoluat. Res autem ab emptore nullo modo reuocari potest. Est vtilis actio ex vendito, quasi & ipse videatur vendidisse partem suam fisco solidum distrahente. E

Ne fiscus rem quam vendidit euincat.

Tit. V.

I. Pars epistolæ Alexandri A. ad Rationalem. Grauissimum verecundia mea duxit, vt cuius rei pretium, cum bona fide esset addicta, semel fiscus acceperit, eius controuersiam referat. Non solum ergo emptorem ab eadem statione, sed ne ab alia quidem quæstionem pati debere æquum est: cum etiam in his venditionibus, emptore non inquietato, officia inter se possint experiri. Dat. xv. kal. Maii, Modesto et Probo Coss.

Ne fiscus quod bona fide addixerit retrahat, & vt si vna statio addixerit, ne alia retrahat. Stationes sunt mansiones in quibus officia fiscalia consistunt, *l. 1. §. de compens. l. 2. §. de solut.* vbi pro rationibus, legendum, stationibus, vt & Accursius legit, qui tamen male fingit fiscum in ea specie debitori suo eidemque creditori successisse, cum sit ponendum, duobus fiscum successisse, debitori & creditori, ex diuersis tamen stationibus. Et in *Nou.* 91. duo fiscalia debita sic accipiuntur, duarum fisci stationum debita. Ad *d. l. 1.* Græci ita rectissime, Ὁ δημόσιος ἐν διαφόροις ἐπαρχίαις ἔχει τοὺς προνοοῦντας τῶν αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ λέγεται ἑκάστη φροντὶς στατίων. *Bona fide*] Non per fraudem aut gratiam, *l. 3. §. de iure fisci. Statione*] Quæ vendidit. *Cum etiam*] Venditionibus factis non ex vsu fisci, officiales ipsi siue stationarij puta noui cum præteritis, aut vnius stationis cum alterius stationis hominibus qui perperam vendiderint emptore non inquietato inuicem experiri possunt.

II. Imp. Martianvs A. Palladio pp. or. Retractare fiscum quod semel vendidit æquitatis honestatisque ratio non patitur. Dat. v. kal. Ian. c. p. Martiano A. et Adelphio Coss.

Alibi dicunt retrahere, *l. 1. §. de fun. rei pri. l. 5. §. de locat. præd. ciu.* Huic autem constitutioni locus non est, si bonorum actores vænierint, *l. bonorum, D. de iur. fisc.* nam cum ij nouerint omnia quæ ad bonorum rationem spectant, euertitur plane & perturbatur ratio omnis eorum destractione. Eleganter in *l. vlt. D. de off. præf.* actoris amissionem ad totius domus euersionem pertinere. Zonaras in Clem. c. 82. εἰς οἴκου ἀνατροπήν. Addatur *l. interdum, D. de publicanis.*

De iis qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperint.

Tit. VI.

I. Impp. Valentinianvs et Valens AA. ad Probvm pp. Si quis ab exactoribus, tabulariis, arcarijs: officiisque rationum fœnebrem pecuniam sumpserit, detectus in eodem, ad quadrupli pœnam ex hac auctoritate teneatur. Dat. IIII. Id. Mart.

TREVER. VALENTIN. ET VALENTE AA. COSS.

Vt in quadruplum teneatur qui ex publicis rationibus fœnebrem pecuniam sumpserit: quod pertinet ad *l. 8. ſ. de iur. fiſ.* De arcariis dicemus in tit. de susceptoribus.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. PALLADIO COM. SAC. LARG. Sciant omnes accipiendi mutuo ex sacris largitionibus auri non patere cuiquam facultatem. Quòd si quis aurum ex nostro ærario, priuatis commodis profuturum, occulte, aut cautionis aut sponsionis fide vt debitor redditurus, sine nostra auctoritate acceperit, ablatis bonis omnibus perpetuæ deportationis subdetur exilio. Is etiam qui ex memoratis thesauris sub specie publici creditoris aurum cuiquam commodauerit ac dederit, capitali sententiæ subiugetur. DAT. XII. KAL. AVG. HERACLEÆ EVCHERIO ET SYAGRIO COSS.

Lex superior pertinet ad præfectoriam arcam, atque ideò ad præf. prætorio scripta est. Hæc ad comitem thesaurorum scripta est, & ad thesauros duntaxat pertinet. ϰαὶ ὅπως συμβιβάζονται τὰ ἀντιφανῆ. Corrigitur quidem in *Cod. Th. l. 1. à l. 2.* Sed hoc Tribonianus vt à suo Codice remoueret ex *l. 1.* verba idem statuentia in thesauris merito sustulit. *Priuatis*] Quod tamen publicis destinatum est. *Cautionis*] Tacite vel palam chirographo aut fideiussore dato.

Pœnis fiscalibus creditores præferri.

TIT. VII

I. IMP. ALEX A. MARCELLO. Rem suam persequentibus pœnæ exactio postponitur. Sicut itaque in sortis quantitate fisci persecutio potior est, ita in triplo, quod pœnæ nomine adiectum est, propria forma seruanda est. PP. KAL. IVL. IVLIANO ET CRISPINO COSS.

Fiscus in actionibus personalibus rei persecutoriis πρωτοπραξίαν habet. In pœnalib. non item. Pœnæ enim fiscalis persecutio creditoribus postponitur, *l. in summa, l. quod placuit, l. Statius, §. vlt. D. de iur. fisc.* *In triplo*] Exemplum sumatur ex *l. 1. ſ. tit. prox.* In ea enim specie quadruplo simplum inesse crediderim. *Seruanda*] Vet. ferenda.

De fiscalibus vsuris.

TIT. VIII.

I. IMP. ANTONIVS A. ANTIOCHO. Eius summæ quam tibi pœnæ nomine inflictam probaturus es, vsuræ non exigentur: nec enim multam tibi procurator meus irrogauit vltra quam placitum est, sed pœnam te iussit inferre. PP. XV. KAL. DEC. SABINO ET ANVLLINO COSS.

Pœnarum vsuræ non debentur, *l. vlt. D. de mag. con.* vsuræ enim pœna veluti quædam est. Iniquum autem est pœnæ pœnam adiici, quo fit vt & vsuræ vsura non sit. At multæ deberi possunt vsuræ, videlicet si intra tempora iudicati non soluatur. *Nec enim*] Corrigit Imp. errorem proponenti in libello multam pro pœna. *Vltra quam*] Contra quam placitum est: nec enim procuratori Cæsaris multæ dictio est, *l. 2. ſ. de mo. mult.* cum tamen pœnam infligat legibus definitam.

II. IMP. ALEXANDER A. VICTORINO. Si sub pignore creditum fuit, etiam fiscum qui successit in locum debitoris, vsuras præstare oportet, si eas dependi saltem pacto placuit. PP. III. NON. SEPT. IVLIANO ET CRISPINO COSS.

Fiscus ex contractibus vsuras accipit, non dat, sicut edictum ædilium exercet non patitur. Sed cum fiscus in priuati debitoris locum succedit, etiam vsuras dat, modo si priuatus ille debitor vsuras debuit. Priuati autem ex stipulatione vsuras debent, non ex pacto, quanquam si in eas vsuras, quæ pacto condictæ sunt, acceptum sit pignus, retentione pignoris seruari possint, idest, per exceptionem doli, *l. per retentionem, l. pignoribus, ſ. de vsur.* Igitur si sub pignore fœnori pecunia occupata sit, & fiscus debitori successerit, vsuræ à fisco seruabuntur per pignoris retentionem, etiamsi pacto nudo promissæ sint, & hæc est sententia huius constitutionis.

III. IMP. IVSTINIANVS MENNÆ P. P. Fiscum etiam nostrum parere sanctioni nostri numinis iubemus, per quam vsque ad dimidiam centesimæ vsuras stipulari creditoribus, exceptis certis personis, permisimus: vt ipse etiam fiscus vltra dimidiam centesimæ partem à debitoribus suis minimè exigat, siue principaliter ei promiserunt, siue à prioribus suis creditoribus actiones ad eum quocunque modo deuolutæ sunt. DAT. VIII. ID. APR. CP. DEC. V. C. COS.

Vsuræ maiores semissibus priuatis non debentur ex constitutione Iustiniani, quæ edita est ipso II. Cos. Sed neque fisco ex hac constitutione. Semisses Iustiniano & ciuiles & moderatæ visæ sunt. Ex hac constitutione semisses forsitan Tribonianus subscripsit in *l. 1. ſ. de iis quib. vt indign.* & *l. cum quidam, §. si debitores, D. de vsur.* *Exceptis*] Si agricolis, trientes: olim senatoribus semisses ex constitutione Alexandri, vt Lampridius scribit, & *l. 4. C. Th. de vsur.* Illustribus non nisi trientes, argentariis besses; vel si Ecclesiis crediderint, quadrantes. *Deuolutæ sunt.* Et hoc casu fisco ex quo debitorem conuenerit semisses debentur, etiamsi ei cui successit, leuiores debitæ fuerint, quod & Accursius notat rectè.

De sententiis aduersus fiscum latis retractandis.

TIT. IX.

I. IMP. ANTONINVS A. ARISTÆO. Causas in quibus contra fiscum iudicatum est, intra triennium retractari posse, & post id tempus, si præuaricatio arguatur, vel manifesta fraus probetur, notum est. DAT. NON. IVL. DVOBVS ASPRIS COSS.

Res

Res iudicatæ facilè non retractantur, nec vlla est satis probabilis retractationis species: in re tamen fiscali ex causa retractantur intra triennium, & post triennium si præuaricatio vel manifesta fraus arguatur, *l. 1. D. de iur. fis.* Item præuaricator si reperta sint noua instrumenta, *l. Impp. D. de re iud.*

De bonis vacantibus, & de incorporatione.

Tit. X.

I. Impp. Dioclet. et Maximian. aa. et cc. Sirioni rationali. Scire debet grauitas tua intestatorum res, qui sine legitimo herede decesserint, fisci nostri rationibus vindicandas, nec ciuitates audiendas, quæ sibi earum vindicandarum ius veluti ex permissu vindicare nituntur, & deinceps quæcunque intestatorum bona ciuitatibus obtentu priuilegiorum suorum occupata esse compereris, ad officium nostrum eadem reuocare non dubites. Dat. prid. Id. Apr. Anniballiano et Asclepiodoto Coss.

Intestatorum res] Hæc sunt bona vacantia, nempe ἀκληρονόμητα, quæ ad fiscum pertinent, *l. pen. ỹ. de prӕp. sac. cub* ex lege Iulia, *l. quidam §. quotiens, D. de leg. 1.* *Veluti ex permissu*] Ex priuilegio, vt Nicenses qui ab Augusto se hoc priuilegio donatos Traiani temporibus contendebant, auctore Plinio lib. x. Epistol Hæc vero lex eius generis priuilegia omnia infirmat. *Ad officium*] Quidam Cod. ad fiscum, quod valdè probo.

II. Imp. Constantinvs a. ad Æmilivm rationalem rei privatæ. Si quando adnotationes nostræ contineant, possessionem siue domum quam donauerimus, integro statu donatam: hoc verbo ea vis continebitur, quam ante conscribebamus, cum adiacentibus, & mancipiis, & pecoribus, & fructibus, & omni iure suo, vt ea quæ ad instructum possessionis vel domus pertinent, tradenda sint. Dat. vi. Id. Mart. Mediolani, Constantino a. iii. et Licinio Coss.

Domum] Vacantem. alioquin nihil hæc lex facit ad titulum, *Donauerimus*] Ex liberalitate, vt in *l. 1. ỹ. si lib. imp. soc.* *Integro statu*] ὁλοκλήρως. Huius verbi eadem vis est, ac si dixisset, sicuti instructa est, puta cum adiacentibus, & mancipiis, & pecoribus & fructibus & omni iure suo. Instructum latius patet quàm instrumentum. Adiacentia dicimus veluti hortum aut insulam domui adiacentem.

III. Imppp. Valentinianvs, Valens et Gratianvs aaa. ad Florentivm com. r. p. Si quando aut alicuius publicatione aut ratione iuris aliquid rei nostræ addendum est, rite atque solemniter per comitem rerum priuatarum, deinde per rationales in singulis quibuscunque prouincijs commorantes, incorporatio impleatur, & diligens stylus sigillatim omnia scribat. tituli verò, quorum adiectione prædia nostris sunt consecranda substantiis, nonnisi publicata testificatione proponantur: grauissimis statim subdendis suppliciis, qui huiusmodi aliquid propria vsurpatione tentauerint. Dat. iv. kal. Apr. Valentiniano nb. p. et Victore Coss.

Ratione iuris] Vt puta ex legibus caducis, quæ quales sint exposui in fragmento Vlpiani, & Commentario de vsucapion. emendata *l. 4. D. de fideicom. liber.* vbi mendosè legitur, caducis legionis: quem errorem interpretes Græci retinuerunt, quippe cùm forsitan tale nobis mendum conflasset Tribonianus ipse, qui & quodam loco cuius indicium debeo Petro Pithoeo viro doctissimo, & ingeniosissimo, pro Pontifex Maximus pater patriæ, scripsit Princeps maximus proposuit: & alia pleraque deformia. Iidem Græci ea verba perperam explicant ex *l. 6 D. de ini. rup. testam* vt si legio intestato militi successerit, libertates competant. Certum enim est existente ab intestato herede, libertates non competere. Tum etiam verba eam interpretationem non ferunt. *Addendum est*] Addere rei priuatę est ea quæ fisco delata sunt capere & incorporare, idest, quasi in corpus fisci redigere. Marcellinus xvi. accorporare dixit, quod fit solemniter ex dispositione comitis priuatarum & cura Catholicorum summa cura descriptis omnibus bonis & titulis publicè adfixis, *l. si quis intra, §. de bo. pros. l. 2. ỹ. de aquæd.* Theodoricus rex apud Cassiodorum: *Casas eius appositis titulis fisci nostri iuribus vindicabis.* & alio loco: *Fixis titulis publico debes applicare.* Solius fisci est, titulos alienis prædiis imponere, nec licet priuato vel suis rebus potentiorum, alienisve proprios aut publicos imponere titulos, imprimere signa, σήμαντρα, σφραγῖδας, suspendere regia vela, siue vt Ambrosius loquitur in Epistola 33. lib. 5. cortinas regias: qua de re extant multi loci in Nouellis, & in hoc constitutionum Codice. Quinetiam Ecclesiæ titulorum impositio interdicitur Synodo à Gregorio, Mauricij Augusti tempore habita. A fisco igitur solo iure imponuntur, videlicet testato, publicis personis præsentibus, & solemni iuris ordine seruato. Athalaricus apud Cassiodorum: Si quis legum ordine prætermisso nomine publicos titulos præsumpserit affigere &c. Gregorius quoque ad Constantiam Augustam lib. iv. Epist. queritur de Stephano quodam chartulario, quod nomine fisci loca singulorum inuaderet & titulos imponeret indicta causa. Libet etiam hoc loco de iis qui titulos potentiorum suis prædiis adfigunt hæc Augustini verba adscribere è Psalmo xxi. Ne domum, inquit, ipsius inuadat aliquis potens, ponit ibi titulos potentis, titulos mendaces: ipse vult esse possessor, & frontem domus suæ de titulo alieno muniri, vt cum titulus lectus fuerit, conterritus quis potentia nominis abstineat se ab inuasione. *Qui huiusmodi*] Id est, qui hoc ordine prætermisso alienis prædiis titulos imposuerint, qua de re & in *l. vlt. ỹ. tit. prox.*

IV. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Palladio pp. Vacantia mortuorum bona tunc ad fiscum iubemus transferri, si nullum ex qualibet sanguinis linea vel iuris titulo, legitimum reliquerit intestatus heredem. Dat. viii. Id. Ivl. Ravennæ Evstachio et Agricola Coss.

Ius sanguinis est ius cognationis, non agnationis, *l. qui in adoptionem, D. de adoption. l iura, D. de diuers. regul. iur.* Vt tamen cognatio quandoque generaliter accipitur, ita & sanguis. Ex qualibet igitur sanguinis linea, idest, supra vel infra, vel ex latere agnatum aut

cognatum. *Vel iuris titul.*] Veluti coniugem, consortem, patronum. Hi si deficiant, fiscus heres est ab intestato, & ob id eo casu ab eo fideicommissum relinqui potest, *l. filiusf* §. 1. *L. de leg.* 1.

V. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Hermocrati Com. R. P. Si vacantia vel alio modo bona delata legibus ad ærarium perhibeantur, certi palatini electi & iureiurando obstricti mittantur, vt eorum instantia præses prouinciæ præsente fisci patrono, diligenter inquirat, cuius vacans cadensque fuerit patrimonium, quantumque vel quale videatur: vt cum data reclamandi copia nullum id iure possidere vel vindicare, locumque ærario factum esse, tam ipsius relatione, quam publicorum monumentorum fide constiterit, rerum nobis notitia intimetur, vt iussu nostro vacantia vel aliæ res nomine occupentur ærarij. Quæ forma etiam in parte bonorum, vel in vna altera ve re seu actione vna vel etiam pluribus seruetur: nam si quid per fraudem in dispendium ærarij fuerit admissum, missi quidem exsecutores non euitabunt indignationem, præses autem facultatum parte dimidia multabitur, fisci verò patronus detrimentum, quod pro vitio eius fisco ingeritur, resarcire vrgebitur. Dat. VII. Id. Oct. cp. Theodosio XV. et Valentiniano IV. AA. Coss.

Vt publicata, ita & caduca & vacantia bona & commissa, rei priuatæ principis addicuntur, & ideo pertinent ad curam Comitis rerum priuatarum, qui per scholam Palatinorum siue executorum suorum vrgere debet præsides prouinciarum, vt ea diligenter inquirant & describant, præsente patrono fisci: quo peracto auctoritate Comitis incorporatio fit. Et hoc quidem ita fit in prouinciis quæ catholicum non habent. *l.* 3 §. pertinet ad prouincias quæ catholicum habent. *Mittantur*] Vt in *l.* 2. §. *de ca. larg tit.* *Vacans cadensque*] Cicero de Oratore. *Possessio quasi caduca & vacua.* *Notitia*] Inuentarium, ἀναγραφή.

De delatoribus.

Tit. XI.

Delator is est qui rem ad fiscum pertinentem ei vltro præmij causa denunciat, vt puta qui crimina publica, bona caduca, ereptitia, vacantia, commissa, tacita fideicommissa, vaga mancipia, thesauri inuentionem nuntiat. Idem etiam accusator dicitur, *l. Senatus*, *l. deferre* §. *iidem decreuerunt*, *D. de iu. fis.* maximè si crimen publicum deferat. Quidam alios defert, quidam seipsum. Quidam sua sponte defert, quidam ex alieno mandato, quidam ex officio, veluti Palatinus.

I. Imp. Alexander A. Basso. Si ei qui capere potest tacitum fideicommissum relictum est, cessat delatio. His enim prohibetur tacite relinqui, qui palam relictum capere non possunt. PP. XIII. Kal. Maii Maximo II. et Æliano Coss.

Non omnia tacita fideicommissa fisco deferuntur. Quid enim si capaci tacitè relinquantur? quo quidem casu legi fraus nulla fit. Tunc vero fraus legi fit cum tacita fide interposita fideicommissum incapaci relinquitur. Quod igitur palam possum relinquere, possum & tacite. Quid item si quod tacite rogaui, idem rogauero palam? *l.* 3. §. *si quis palam*. *D. de iu. fis.* Possunt ergo esse tacita fideicommissa sine fraude, sicut *& tacite pecunia credi potest* sine fraude. At plerumque tacita cùm dicimus, fraudes dicimus: vt tacitum mutuum apud Gellium lib. XII. & tacita pactio in *l. pen.* §. 1. *D. de bon. lib.* & apud Plinium initio V. Epist.

II. Imp. Gordianvs A. Evtichemo. Monente officij solicitudine, quinimo iussu procuratoris, vt causam ab alio delatam conuenienti diligentia instrueres, non ipsum voluntarium delatoris munus suscepisse te, actorum lectio, quæ precibus intexta sunt, manifesté declarat. Eapropter ne quid in persona tua, quod est sectæ temporum meorum alienum, attentetur: præses prouinciæ vir clarissimus ad solicitudinem suam reuocabit. PP. VIII. Id. Sept. Pio et Pontiano Coss.

Delatorem probare oportet ea quæ intendit. Si probauit, præmio adficitur, quod plurimum videtur olim fuisse quarta eorum quæ delata essent, & inde quadruplatorum nomen, atque ideo cùm ingentia essent tacitorum fideicommissorum & caducorum, id est, legis Papiæ delatorum præmia, ea Suetonius auctor est Neronem ad quartas, vtpote vulgares reduxisse. Si nec probauerit delator nec obtinuerit, inter infames & improbos aliis quibusdam pœnis affectus numeratur. His pœnis non adficitur Cæsarianus qui iussu procuratoris causam ab alio delatam instruxit. idémque est in aduocato fisci, *l. post legatum* §. *aduocatum*. *D. de iis quæ vt ind.* nam neque delator est, neque sua sponte ad causam instruendam accedit. His etiam adiunge seruos fiscales ex Paulo V. Sent. tit. de delatoribus. *Iussu procuratoris*] Lib. L VI. βασιλικῶν tit. VII. κατὰ κέλευσιν τοῦ κεφαλικοῦ. Sed legendum, καθολικοῦ. *Actorum*] Acta inserebant precibus & relationibus.

III. Idem A. Cæcilio. Nulla macula vel crimine delatoris aspergitur is, qui cùm ab officialibus fundum seu domum fisci possidere contenderetur, non se, sed alium eius rei possessorem esse monstrauerit. PP prid. Kal. Ivl. Gordiano A. II. et Pompeiano Coss.

Non est etiam delator qui quasi possessor fundi fiscalis, cùm à Cæsarianis conueniretur, alium possessorem esse affirmauit, quoniam id non tam fisci quam sui causa, vt scilicet dimitteretur, fecit, *l. delator*, *D. de iur. fisc.* ideoque ex ea causa non timet infamiam, etiamsi eum quem dixit possessorem, non fuisse postea liqueat.

IV. Imppp. Carvs, Carinvs et Nvmerianvs AAA. Candido. Ex varia statutorum diuersitate ad id decursum est, vt hi qui Reipublicæ causas defendunt, delatorum criminibus non teneantur, cum omnibus notissimum sit, eos solos exsecrabiles nunciatores esse, qui fisco deferunt. PP. III. Kal. Sep. Carino et Nvmeriano AA. Coss.

Vt qui propriam, ita qui patriæ suæ causam agit, quæ nobis omnibus carior esse debet quam nosmetipsi, delatorum numero non habetur: & ideo si non obtinue-

rit, infamia non notatur, *l. 2. in princ. D. de iur. fisc. l. neminem* §. *ex quib. cau. inf. irrog.* At qui fisci causam agit & nunciat non nisi præmij consequendi causa, is verè delator est, atque adeo exsecrandus & detestandus. nihil enim est in Rep. tam pestiferum, quam delator aut sycophanta curiosus. *Statutorum*] constitutionum, *d. l. 2.*

V. IMP. CONSTANTINVS A. AD PROVINCIALES. Omnes iudices inuigilare præcipimus, delatores sine fisci aduocato denunciantes pœnis afficere. apertissimi enim iuris est, vt quod ex cuiusque patrimonio ceciderit in casum, & legibus & recto iuris ordine, fisci aduocatis agentibus, vindicetur. Sed quia nonnulli præcipites secundum ius possessa patrimonia deferre non cessant, damus omnibus licentiam, qui se læsos existimant, contra delatores seueritatem iudicum implorare ferro districtam. DAT. XI. KAL. APR. CP. CONSTANTIO ET ALBINO COSS.

Ferro puniuntur qui sine fisci aduocato deferunt bona caduca. Euellendam linguam esse ex Cod. Theod. Accurs. tradit, quod auditione didicerat, non lectione. neque enim legendi eius studiosus fuit: cui similes sunt stupidi hodie complures. Vere tamen id Accursio perlatum est, *l. 2. C. Th. de petit. & vltro da.* Hoc etiam in eodem Codice inuenitur constitutum in odium delatorum, vt si idem delator etiam in bonis causis tertio fuerit inuentus, capite puniatur, *l. 12. 13. 28. C. Th. eod. tit.* quod scilicet iam deferendi studium quasi artem exercere videatur. *Ceciderint in casum*] & inde caduca. Simili forma cadere in cōmissum dicimus. Strabo XVII. πίπτειν εἰς κάδουκα. *Præcipites*] Sine aduocato fisci, sine quo ne à præside quidem recte fit bonorum vacantium perquisitio, *l. vlt.* §. *tit. prox.* nec à catholico vel comite priuati ærarij, qui iudices sunt causarum fiscalium, *l. vlt.* §. *de adu. fis. l. vlt.* §. *hoc tit.* Hunc primus instituit Adrianus, non M. Antoninus. Procuratores Augustus, vt Dio scribit, quos ἐπιτρόπους vocat lib. LIII.

VI. IMPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. PANHELLENIO CONSVLARI LYDIÆ. Seruum domini delatorem iubemus in exemplum omnium proditorum seuerissimæ sententiæ subiugari, etiamsi obiecta probauerit, excepto crimine maiestatis. DAT. VII. KAL. NOVEMB. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Seruus deferens dominum proditor est potius quam delator: ideoque vt illius exemplo ceteri terreantur, grauissima is pœna, veluti igne consumendus est, etiamsi vera detulerit, *l. vlt.* §. *Excepto*] *l. pen.* §. *qui acc. non pos.* At Tacitus Imperator ne in causa maiestatis quidem seruos in dominorum capita audiendos censuit auctore Vopisco, nec Traianus auctore Plinio. Desunt hoc loco duæ constitutiones Græcæ. Primæ sententia ex libris βασιλικῶν hæc est.

VII. Οὔτε οἰκέτῃ, οὔτε ἐλευθέρῳ ἔξεστι καταμηνύειν. ὅθεν μηδεὶς εὐλαβείσθω, μήτε θάνατον, μήτε οὐσίας ἀφαίρεσιν. εἰ δέ τις ἢ ἄλλως πῶς καταμηνύσῃ τινὰ, ἢ ὡς εὑρόντα θησαυρὸν διαβάλῃ, οἰκέτης μὲν ὢν παραχρῆμα δίδοσθαι πυρὶ, καὶ μάλιστα εἰ τοῦ δεσπότου κατηγορῇ. ἐλεύθερος δὲ ὑπάρχων καὶ τῆς οὐσίας ἐκπιπτέτω καὶ τῆς πολιτείας ἔξω τῶν ὅρων τῆς ῥωμαϊκῆς γινέσθω βασιλείας.

Neque seruo, neque libero licet deferre. vnde vitæ vel bonorum amissionem nemo pertimescat. Quod si quis alia quauis ratione quē deferat, puta quod thesaurum inuenerit, seruus quidem confestim tradatur igni, præsertim si dominum deferat, liber bonis ademptis deportetur.

Valde sunt hac constitutione recisæ delationum causæ, quæ recensentur in l. 1. D. de iure fis. & est huic similis quædam lib. VI. βασιλικῶν tit. I. cap. LIX. quæ desideratur lib. I. Ea portò cautum est, vt ne Comes rerum priuatarum, vel alius quiuis magistratus vrbanus vel prouincialis quemquam admittat deferentem alium quendam thesaurum inuenisse. Vt tamen eum admittat qui rem vel hereditatem ad fiscum pertinentem ab alio detineri nuntiat dato fideiussore ad summam V. librarū auri, quo caueat se rem executurum & probaturum. Et vt ne ante sententiam ex scripto latam sigilla rebus delatis imprimantur vel aliud quidquam innouetur. Eam proponam συνοπτικῶς vt est in eo libro. Μήτε ὁ κόμης τῆς ἰδικῆς περιουσίας, μήτε τις ἕτερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἢ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχόντων τὸν περὶ θησαυροῦ καταμηνύοντα προσδεχέσθω. εἰ δὲ περί τινος ἑτέρου φισκαλίου προσαγγέλλει, ὑπὸ ἐγγύην εὐθὺς ἐχέτω ἧττον ε΄. λιτρῶν γινέσθω. καὶ μήτε σφραγὶς ἀνάγραφος, ἢ καινισμὸς ὁ τυχὼν ἐπὶ τοῖς προσηγγελθεῖσι προσερχέσθω πράγμασι πρὸ διακρίσεως ἐγγράφου. Sequuntur alterius Constitutionis, quæ in hoc titulo desideratur, verba:

VIII. Μὴ ἐξέστω τοῖς τοῦ δημοσίου συνηγόροις λέγειν ὡς προσήκειν τινὰ κατέχειν δημόσια, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἀφανοῦς κατηγορίας ἐπιβουλεύειν ἑτέροις, ἀλλὰ καὶ ὁ καταμηνυτὴς προφερέσθω, καὶ ἡ ποιότης αὐτοῦ σκοπείσθω, καὶ μηδὲ υἱὸς πατέρα ἢ μητέρα, ἢ ἀπελεύθερος πάτρωνα ἐπὶ δημοσίοις καταμηνυέτω, μηδὲ ὁ ἐξορίαν ὑπομείνας, ἢ ἐπὶ συκοφαντίᾳ κατακριθεὶς, ἢ πληγὰς παρὰ τοῦ ἄρχοντος δεξάμενος. μηδὲ ἕτερον πρόσωπον ἀπὸ νόμου εἰργόμενον ἀκουέσθω. Οἰκέτης δὲ ἢ ἐπὶ δημοσίᾳ αἰτίᾳ, ἢ ἐπὶ ἄλλῃ τινὶ τοῦ δεσπότου κατηγορῶν ἐν αὐτῷ τῷ φθέγματι τῆς κατηγορίας ἀποτεμνέσθω, εἰ καὶ ἀληθῆ λέγοι κατὰ τοῦ δεσπότου. τῆς δὲ σχολῆς δὲ τῶν παλατίνων εἷς ἂν καταμηνύσῃ τινὸς (μόνη γὰρ αὕτη καὶ δύναται καταμηνύειν, καὶ ἀναγκάζεται,) ἢ καὶ ἕτερος ὁ ἐκ τοῦ νόμου συγχωρούμενος μνημονευέτω τῆς καταμηνύοντος ὁ τοῦ δημοσίου προσέδρος, καὶ εἰ μὲν ἐπὶ τῆς βασιλίδος πόλεως ἐστὶν ὁ καταμηνυθεὶς ἐκ διαλαλιᾶς τοῦ κόμητος τῶν ἰδικῶν ὑπομιμνησκέσθω, καὶ μηδὲν πλέον πάσῃ τῇ τῶν παλατίνων σχολῇ καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν πριμικηρείου, καὶ τοῖς τοῦ δημοσίου συνηγόροις διδότω τῶν τεσσάρων Ν' Ν' μήτε ὑπὲρ τῆς ὑπομνήσεως, μήτε ὑπὲρ προβολῆς τῆς ἐν πόλεως· καθεκάστην δὲ διαγνωσιν τὰ νεοϊσμένα δαπανήματα ἐν τῷ εἰρημένῳ δικαστηρίῳ προεχέτω, καὶ ὑπὲρ τῆς διαγνώσεως αὐτῆς, καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν πεπραγμένων ἐκλήψεως, καὶ ὑπεύθυνος μὲν ὢν ἀπαλλαττέσθω τῆς δίκης. εἰ δὲ ὑπεύθυνος φανείη μὴ αὐτὰ μόνα ἅπερ ἔχων εὑρίσκεται προσ-

γματα, ἢ τὸ χρέος ὅπερ ἐχρεώστει ἀποδιδότω, A
ἀλλὰ καὶ τὰ συμβάντα τῷ ταμείῳ δαπανήματα
ἐν διπλασίων διδότω ὑπὲρ ὧν μάτην ἐδικάσατο.
Ἐὰν δὲ πράγματα μόνα καταμηνύεται ὡς δια-
φέροντα τῷ ἱερωτάτῳ ταμείῳ, ἀγνοεῖται δὲ ὁ ταῦτα
διακρατῶν, καὶ ἐν τῇ βασιλίδι πόλει τὰ πρά-
γματα, ἢ ὑπὸ τὴν αὐτῆς ἐνορίαν ἢ ἀκινήτοις μὲν
οὖσιν αὐτοῖς μὴ ἐπιβαλλέτω τίτλους, ἡ σχολὴ τῶν
παλατίνων, μήτε ἐπιβαινέτω αὐτοῖς, ἀλλὰ προ-
γράμματα προτιθέτω ὁ κόμης τῶν ἰδιοκτήτων
τοῦ βασιλέως ἐν τοῖς περιφανέσι τόποις τῆς βασι- B
λίδος, καὶ ἐν οἷς τὰ πράγματα διάκειται, ἐπι-
τρέπων ἑκάστῳ ἀντιποιουμένῳ τούτων τῶν πραγμά-
των εἴσω τριάκοντα ἡμερῶν καταλαμβάνειν τὸ αὐτοῦ
δικαστήριον, καὶ συνίστασθαι τοῖς ἑαυτοῦ δικαίοις ἐπὶ
ταῖς εἰρημέναις δαπάναις, εἴτε αὐτὸς ὁ κατέχων
τὰ πράγματα βούλεται ἀπαντῆσαι, εἴτε φίλος
αὐτοῦ, εἴτε οἰκέτης, εἴτε ἀπελεύθερος, ὅταν ἄπεστιν
ὁ τῇ ἀληθείᾳ ταῦτα κατέχων πληρουμένων, καὶ ἐπὶ
αὐτῷ πάντων ὅσα περὶ τοῦ φύλακος τῆς νομῆς
νενομοθέτηται. Ἐὰν δὲ μήτε αὐτὸς ὁ τῆς ὑποθέσεως
κύριος, μήτε ἐντολὰς αὐτοῦ νεμόμενος, μήτε C
φύλαξ τῆς νομῆς φανείη εἴσω τριάκοντα ἡμερῶν,
καὶ τοῦτο αὐτὸ γένηται δῆλον ἐν ὑπομνήμασι γινέσθω
μὲν ἐπὶ νομῆς τῶν πραγμάτων τὸ ταμεῖον, μη-
δενὸς προκρίματος ἐπαγομένου τῷ κυρίῳ τῶν πρα-
γμάτων ἐν ταῖς ἁρμοζούσαις αὐτῷ περὶ τούτων
δικαιολογίαις. εἰ δὲ κινητὰ ἢ αὐτοκίνητα εἴη τὰ κα-
ταγγελθέντα πράγματα, μηδὲ ταῦτα κατεχέτω
τὶς προπετῶς, ἀλλ' ἀναζητείσθω ὁ ταῦτα νεμό-
μενος, καὶ ὑπομνησθεὶς ἀγωνιζέσθω τὴν δίκην
ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις δαπανήμασι, καὶ ὅροις. Διὰ δὲ D
πάντων τῶν ἐννόμων τρόπων, καὶ ἀποδείξεων ἐγ-
γράφων, ἢ καὶ ἀγράφων ἀνερευνάσθω τὰ πράγμα-
τα, καὶ διὰ τῶν δυναμένων εἰδέναι τὸ ἀληθὲς προ-
σώπων εἰδότος τοῦ ἐναγομένου, ὡς ἐὰν ἡττηθῇ οὐ μό-
νον τὰ περὶ τὴν δίκην γινόμενα δαπανήματα ἀ-
παιτηθήσεται, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα παρ'
αὐτῷ φανέντα, καὶ τὴν τούτων διατίμησιν. Ταῦτα
καθόλου περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἡ διά-
ταξις νομοθετήσασα ἐπιφέρει λοιπὸν ἰδικὴν νομο-
θεσίαν περὶ τῶν διὰ τυραννίδα δημευομένων λέ-
γουσα τὸν ἐπὶ τούτοις καταμηνύοντα μηδὲ μηνυ-
τὴν καλεῖσθαι, ἀλλὰ ἑτοίμως προσέχεσθαι, καὶ E
εἰ μὲν συκοφαντήσωσιν οἱ προσαγγείλαντες ὁμοίως
τοῖς ἄλλοις μηνυταῖς αὐτοὺς τιμωρεῖσθαι. Ἐὰν δὲ
διελέγξωσι τὰ μηνυθέντα, μὴ μόνον ἀπαλλάττε-
σθαι τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ ὀγδόην μοῖραν τῶν
προσαγγελθέντων πραγμάτων αὐτοὺς κομίζεσθαι,

A τοὺς δὲ καταγγελθέντας ἐὰν μὲν τὰ παρ' αὐτῶν κα-
τεχόμενα πράγματα, ἤτοι ἡ οὐσία πᾶσα ἐλάττων
εἴη τῶν πεντήκοντα τοῦ χρυσίου λιτρῶν πρὸς τὴν
διατίμησιν αὐτῶν τὰς ἐγγύας διδόναι. εἰ δὲ ὑπερ-
βαίνει τὰς πεντήκοντα λίτρας ἄχρι μὲν τῶν πεντή-
κοντα παρέχειν, καὶ αὐτοὺς τὰς ἐγγύας, ἐπὶ δὲ τῇ λοι-
πῇ ποσότητι διομνύσθαι προστιθέντας ἐν τῇ ἐξομο-
σίᾳ ὡς προσεδρεύσωσι τῷ δικαστηρίῳ αὐτοί, ἢ οἱ
τούτων ἐντολεῖς, καὶ οὐκ ἀπολειφθήσονται τοῦ δικα-
στηρίου τῶν θείων ἰδικῶν τοῦ βασιλέως. Ἐὰν δὲ μετὰ
B τὴν ἐξομοσίαν ἀπολειφθέντες τρίτον κληθεῖεν ἑκά-
στης κλήσεως ὑπὲρ δέκα ἡμέρας γινομένης, γένη-
ται δὲ καὶ τρία κατ' αὐτῶν κηρύγματα, καὶ μήτε
οὕτως φανεῖεν αὐτοί, ἢ οἱ ἐντολεῖς αὐτῶν, ἢ ἐκδι-
κηταί, ἐπιβαινέτω μὲν τοῖς πράγμασι τὸ ἱερώτατον
ταμεῖον, φυλάττεσθαι δὲ τὸ ἀπόκριτον τοῖς ἀπολιμ-
πανομένοις· εἰ δὲ τὰ προσαγγελθέντα πράγματα
ἐν ἐπαρχίᾳ διάκεινται, καὶ ἢ ἀφ' ἑαυτοῦ κινούμενος
ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχων, ἢ ἐκ προστάξεως τοῦ κό-
μητος τῶν ἰδικῶν τοῦ βασιλέως ἐξετάζει τὴν ὑπό-
θεσιν, μηδὲν ταραχῶδες, μηδὲ βίαιον γινέσθω, ἀλλὰ
C τὰ μὲν δαπανήματα τῆς δίκης εἰς τὸ τρίτον μέ-
ρος τῶν ἐν τῇ βασιλίδι πόλει γινομένων παρεχέσθω.
Ἕκαστος δὲ προσαγγέλλων, ἢ τῷ κόμητι τῶν θείων
ἰδικῶν τοῦ βασιλέως, ἢ τῇ σχολῇ τῶν παλατίνων,
ἢ τοῖς λαμπροτάτοις τοῦ δημοσίου συνηγόροις, ἢ
τοῖς λαμπροτάτοις ἄρχουσι τῶν ἐπαρχιῶν γι-
νωσκέτω, ὡς εἴτε ἐπιμείνας τῇ δίκῃ φανείη συκο-
φάντης, εἴτε ἀποστῇ τῆς κατηγορίας καὶ ἀφανὴς
γένοιτο σύμμετρον μὲν ἔχων περιουσίαν, καὶ μὴ δε-
διὼς τὴν ἐν αὐτῇ τιμωρίαν, καὶ πληγὰς βαρυτά-
D τας ὑπομένει, καὶ διηνεκῶς ἐξορίζεται. ἐὰν δὲ
στρατείαν ἔχῃ, ἢ σεμνὸν ἐπιτήδευμα, ἢ περιουσίαν
ἀρκοῦσαν, ἐκπίπτει καὶ τῆς στρατείας, καὶ τῆς οὐ-
σίας, καὶ οὐδὲ τὴν βασιλίδα πόλιν, οὐδὲ τὴν ἐπαρ-
χίαν οἰκῆσαι συγχωρεῖται, παραφυλαττόντων τὸν νό-
μον τοῦ τε κόμητος τῶν ἰδικῶν τοῦ βασιλέως, καὶ τῆς
πειθομένης αὐτῷ σχολῆς, καὶ τοῦ παραβαίνοντος αὐ-
τὸν ἐφ' ἑκάστῳ κεφαλαίῳ πεντήκοντα χρυσίου λίτρας
πρόστιμον ἀπαιτουμένου· εἰ δὲ ἐν ἐπαρχίᾳ παρα-
βαθείη τι τούτων ἐφ' ἑκάστῃ αἰτίᾳ ἀνὰ τριάκοντα
χρυσίου λιτρῶν, καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες, καὶ αἱ
πειθόμεναι τάξεις αὐτοῖς ἀπαιτείσθωσαν. ἵνα δὲ τὰ
E τῶν προστίμων τούτων μὴ λανθάνῃ, ἔξεστι καὶ αὐτοῖς
τοῖς ἠδικημένοις καταμηνύειν τὸν παραβάντα τὸν νό-
μον, καὶ προσαγγέλλειν τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, ἢ
τῷ ἐνδοξοτάτῳ μαγίστρῳ ἀζημίως, ἵνα ταῦτα δι'
αὐτοῦ μανθάνων ὁ βασιλεὺς αὐτῷ τῷ μαγίστρῳ τὴν
τῶν προστίμων εἴσπραξιν ἐπιτρέψῃ.

Ne liceat fisci patronis dicere ad se perlatum quemdam detinere bona fiscalia, atque ita non apparente accusatore alios insidiis appetere. sed delator exhibeatur & eius qualitas spectetur: & neque filius patrem aut matrem, aut libertus patronum ex causa bonorum fiscalium deferat, neq; exul vel calumniæ causa damnatus vel fustibus à præside cæsus, vel alius quilibet iure prohibitus audiatur. Seruo autem vel in fiscali causa vel in alia qualibet dominum accusanti in ipso loquendi conatu vox interdicatur, etiã si vera deferat. Schola palatinorum si quem detulerit (hæc enim sola deferre potest & cogitur) vel etiam alius cui id iure conceditur, meminerit deferentis fisci præpositus, & si quidem est in regia vrbe is qui delatus est, ex interlocutione Comitis priuatarum conueniatur, nec amplius quam solidos quatuor det Palatinorum scholæ, & pro tempore primicerio, & fisci patronis pro conuentione vel productione procuratoris. In singulam vero cognitionem solemnes sumptus supradicto iudicio & pro cognitione ipsa præbeat, & pro actorum exceptione, & si quidem obnoxius non sit, absoluatur: obnoxius vero non solum res quas debet reddat, sed & sumptus à fisco factos in duplũ cum quo frustra litigauit. Sed si res solæ deferantur quasi pertinentes ad sacratissimum ærarium, nec sciatur qui eas detineat, sintque in hac regia vrbe vel continentibus & immobiles, ne eis schola Palatinorũ titulos imponat, nec eas occupet, sed edicta proponat Comes rerum priuatarum in celeberrimis locis vrbis, & in quibus res consistunt, permittens aduersario cuilibet iis de rebus apud se iudicium suscipere intra dies xxx. & sub iam dictis sumptibus de suo iure contendere, siue ipse possessor voluerit iudicio occurrere, siue eo reuera absente amicus eius vel seruus vel libertus, impletis etiam hac in re omnibus quæ de custode possessionis lege cauta sunt. Quod si neque ipse dominus litis neque procurator eius possidens neque possessionis custos compareat intra dies xxx. idque actis fiat manifestum, mittatur fiscus in possessionem rerum, nullo præiudicio domino inferendo quantum pertinet ad allegationes sibi competentes. At si res illæ mobiles vel mouentes sint, non occupentur etiam temere, sed requiratur earum possessor, & admonitus causam suam agat sumptibus & legibus supradictis. Omnibus autem legitimis modis & probationibus scriptis vel non scriptis perscrutari res oportet, & ab iis personis qui veritatem scire possint, sciente reo si succubuerit, non modo litis sumptus à se exactum iri, sed & res quas habere eum patuerit & ęstimationem earum, id est, duplum. His summatim de fiscalibus rebus constitutione comprehen-

A sis, subiicit postea legem specialem de his quę ob crimen maiestatis confiscata sunt, vt eorum nunciator, delator non vocetur, sed prompte suscipiatur, si calumniatus fuerit, vt perinde puniatur ac ceteri delatores, si obiecta probauerit, non solum pœna liberetur, sed & octauam partem bonorum quæ denunciauit ferat, Et eorum qui denunciati sunt si substantia omnis minor sit L. librarum auri, vt de æstimatione eius fideiussores dent, si maior, vt etiam vsque ad eam summam L. librarum fideiussores dent: in reliquam quan-

B titatem iuriiurando committantur, adiicientes se vel procuratores suos adfuturos in iudicio Comitis priuatarum, neque id deserturos. Id post iuratoriam cautionem deferentes, trinis edictis vocari decem dierum spatio intermisso, ac tum si nec ipsi nec procuratores vel defensores eorum adfuerint, bona fiscum occupare, reseruata absentibus defensionis facultate. Ceterum si res in prouincia constitutæ sint, litemque Præses prouinciæ vltro, vel ex præcepto Comitis priuatarum discep-

C tet, nihil turbide, nihil violenter fieri oportere, sumptus qui fiunt in regia vrbe pro tertia parte in litem præberi. Quisquis vero defert Comiti priuatarum, vel scholæ Palatinorum, vel clarissimis fisci patronis, vel clarissimis præsidibus prouinciarum, vt sciat siue in lite perseuerans calumniator apparuerit, siue destiterit & latitauerit, mediocres quidem facultates habentem, nec de earum amissione sollicitum, grauissimis verberibus subditum se perpetuo relegatum iri. Sin vero militiam vel honestum aliquod vitæ institutum, vel ido-

D neas facultates habuerit, ei militia & bonis ablatis, regia vrbe vel prouincia interdictum iri. Vt hanc legem conseruet Comes priuatarum, & quæ ei obsequitur schola. In singula capita quæ quis violauerit multam esse L. librarum auri, in prouincia autem si quid horum neglectum fuerit, in singulas causas xxx. auri libras præsides prouinciarum, & eorum officia sigillatim exigi. Hanc multam ne quis effugiat, licere iniuria affectis legis violatores ad piissimum principem deferre, vel ad gloriosissimum magistrum sine damno, vt hac re cognita, princeps magistro multæ exactionem committat.

E Quod initio proponitur summe notandum est, ne cuiquam fisci patronus quasi possessori rerum fiscalium molestiã inferat non exhibito delatore. Patronus fisci, & delatoris quodammodo est patronus, *l. 5. §. aduocatum, D. de iis quæ vt ind. auf.* sine delatore si a ;at, ipse delator est potius, quam fisci patronus. De eo scribentes citant *l. vlt. D. de iur. fisc* quæ est de Procuratore Patroino non de patrono. Quod de iis qui deferre non possunt, congruit cum *l. deferre, D. de iur. fis.* & aliis quibusdam: quibus adiiciendi sunt conductores, procuratores, actores prædiorum fiscalium, *l. 1. j. de conduc. & proc.* Quod de seruo, cum *l. pen. s. qui acc. non pos.*

Quod de xxx. diebus, idem relatum est in Eustathij libro de temporibus adducta hac lege, iis verbis: διὰ λ' ἡμερῶν ὀφείλει παρίστασθαι ὁ διακατέχων φισκάλια ἀκίνητα πράγματα. ὡς β'. ι. τοῦ κωδ'. τ'. ιά. δι'. τελευταία. Quod de octauæ partis præmio, idem ex hac lege Harmenop. scripsit lib. I. Epit. tit. v. Quod de x. dierum interuallo, congruit cum *l. per interuallum, D. de iudic. l. properandum,* ~~s~~ *eod.* Est tamen Nou. immutatum. Quod de custode possessionis, pertinere videtur ad *l. vlt.* ~~s~~ *de adq. pos. l. meminerint,* ~~s~~ *vnde vi. l.* I. ~~s~~ *si per vim vel alio modo.* In fine puto magistrum officiorum significari.

De petitionibus bonorum sublatis.

Tit. XII.

Veteres libri, De petitis, non male, nam & petita dixere pro petitionibus, sicut indicta & æstimata & nota. Sudas, πετίτα, ῥωμαϊκὴ λέξις. σημαίνει δὲ γνώρισμα αἰτήσεως.

I. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs, et Thodos. aaa. Evtropio pp. Quisquis in crimine maiestatis depræhensus fuerit & punitus, bonaque eius (sicut plectendi consuetudo criminis habet) fiscus inuaserit: nullus eadem sub specie munificentiæ principalis audeat proprio iuri poscere. qui contra legem id ausus fuerit sperare quod non licet, reus violatæ legis habeatur. Sed quoniam plerumque ita in nonnullis inuerecunda petentium inhiatione constringimur, vt etiam non concedenda tribuamus: ne rescripto quidem nostro aduersus formam latæ legis loci aliquid relinquatur. Si quid autem ex bonis talibus nostro iudicio, nullo tamen desiderante atque poscente, concedi cuiquam voluerimus, huiusmodi tantum valeat liberalitas. Dat. xvi. kal. Decembr. Thssalonicae Gratiano v. et Theodos. aa. Coss.

Proscriptorum bona peti non posse, vltro dari posse. Tantum igitur abest, vt viuentium qui nondum damnati sunt bona peti possint, vt nec mortuorum & damnatorum bona honeste petantur. *Sub specie*] legendum, sub spe. & ideo mox, *Qui contra legem* inquit, *id ausus fuerit sperare. Violatæ legis*] Sacrilegij, *l.* I. ~~C~~ *vt dig. ordo ser. l.* 13. ~~C~~ *de erog. mil. an.*

II. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. Florentio pp. Omne semen alienas appetendi fortunas stirpitus eruere cupientes, nulli deinceps volumus petitionis rerum esse licentiam. Et si intestatus quisquam quædamve, ac nullis ex numero propinquorum existentibus, vel vxore vel marito, fati munus impleuerit, cuiuscunque sit condicionis aut sectæ, seu quolibet titulo res fuerit fiscalis: nemo audeat ad petitionem rerum defuncti defunctæve, cuiuscunque fortunæ aut sectæ sit. si fisco nostro locus pateat, aspirare: cum ne illis quidem, quorum actu atque officio petitionum procedebat effectus, impune liceat sanctionibus nostris aduersari. Sed vir illustris quidem cuiuscunque temporis quæstor, si oblatæ

A petitioni subscripserit, vel etiam responsum dederit, virque illustris comes rerum priuatarum, si vel instrui permiserit, vel petitionem, si qua insinuatur, admiserit: indignationem nostri numinis sustinebit, ceterisque fiet vindictæ & temeritatis exemplum. Memoriales vero qui excipienda huiusmodi rescripta vel implenda curauerint: & Palatinos qui instruxerint vel gesta admissæ petitionis ediderint, bonorum proscriptione puniri decernimus. Pari forma res etiam ciuiles, ad ius publicum pertinentes ab omni petitione muniendas esse censemus: scilicet,
B nec pragmatica iussione vel sacra adnotatione, vel quolibet oraculo diuino, seu mādatis (si qua contra hanc sanctionem nostram fuerint impetrata) quodcunque roboris habere valituris. Dat. xi. kal. Maii, Theodosio a. xviii. et Albino Coss.

Hæc est Constitutio Valentiniani de cōpetitionibus, qua definitur, vacantia bona & generaliter res fisci aut reipubl. peti non posse. Puniri quæstorem, comitem rerum priuatarum, memoriales, palatinos, quorum interuentu vel opera tales petitiones admissæ & instructę fuerint. Quæstor sacri palatij petitionibus subscribebat, vel etiam responsa reddebat, &, vt hoc loco omne
C eius officium paucis exequar, leges dictabat, precesq; ac responsa subnotabat, vt constat ex Notitia Rom. Imp. *&* *No.* 53. *&* 114. *l. vlt.* ~~s~~ *de diu. res.* Symmachus ad Auson. *Quæstor es, memini: consilij regalis particeps. scio: precum arbiter, legum conditor, recognosco* & alio loco: *Te magis quæsturæ honos & condendarum sanctionum vsus exercuit.* Procop. I. de bel. Pers. εἰ μὴ Πρόκλος ἐκώλυσεν ὃς βασιλεῖ τότε παρήδρευε τὴν τοῦ καλουμένου κοιαίστωρος ἀρχὴν ἔχων ἀνὴρ δίκαιος, διοδηοῦ τε νόμον τινὰ ὅπερ τὼς ἔγραφεν. & alio loco: Τειβουνιανὸς βασιλεῖ πάρεδρος, κοιαίστωρα τοῦτον καλοῦσι Ῥωμαῖοι & alio: Φιδέλιος δὴ Ἀταλαρίχῳ παρήδρευε, κοιαίστωρα δὲ τὴν ἀρχὴν ταύτην καλοῦσι Ῥωμαῖοι. His vero de causis Quæstor iustitiæ & legum custos appellatur, & thesaurus famæ publicæ, & armarium legum in *Nou. Valentin. de homic. cas. fac* & à Cassiodoro duobus aut tri-
D bus locis. denique is plane est Quæstor quem in aula Cancellarium appellamus. quod iis si iungatur, quæ ad *l. vlt.* ~~C~~ *de discus.* reiicimus, liquido constabit. His porro verbis Quæstor rescriptis & constitutionibus subscribebat, quæstor legi, addita die, vt in Constitutionibus Iustini & Tiberij de adscriptitiis. Præcedebat subscriptio principis addita etiam die. quod iis verbis significatur in Nou. Valentiniani de homic. cas. fac. et manv divina. divinitas te servet per mvltos annos. & Nou. *de ind. reliq.* quod tamen deest in impressis. et manv divina. optamvs vos felicissimos, &c Addebatur etiam dies quo is ad quem dirigeretur constitutio, eam accepisset, & quo fuisset antelata, id est, programmate proposita, *l.* 27. *C. Th. de is qui super rel. cont.* ideoq; in vna nonunquam & eadem Constitutione quatuor dies iis verbis subnota-
E tos inuenias, Data, Subscripta, Accepta, Antelata, vel, Lecta vel Allegata. Etiam illud adiiciam, eundem morem posteriores Imperatotes retinuisse, vt & ipsi subscriberent constitutionibus & cartulariis cubili, quem vocarunt τὸν ἐπὶ κανικλείου. Habemus sane constitutionem quamdam Manuelis hac subscriptione. εἶχε τὸ σημείωσις κανίκλωμα, καὶ τοῦ βασιλέως ταύτην. Μανουὴλ ἐν Χρ. τῷ θεῷ πιστὸς κανίκλωμα... Μανουὴλ ἐν Χρ. τῷ θεῷ πιστὸς βασιλεὺς πορφυρογέννητος, καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Κομνηνός, καὶ κάτωθεν ἀπηωρημένην βοῦλλαν χρυσῆν διὰ μετάξης ὀξείας καὶ ἔξωθεν τὸ διὰ τοῦ ἐπὶ κανικλείου καὶ δικαιοδότου Θεοδώρου τοῦ Στυππειώτου. Sed ad rem. Ad quæstorem pertinebāt memoriales,

id est, vt Græci interpretantur hoc loco, οἱ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι & ad *l. eos*, ȷ. *de exc. mun.* οἱ τῶν ὑπομνημάτων πάντων, & ad *l.* 5. ȷ. *qui mil. pos.* τῶν κλειδῶν φύλακες, qui leges & rescripta excipiebant & implebant, id est, perscribebant aut perscribi curabant. Eorum obsequio res quæstoria agi dicitur in *l. vlt.* ȷ. *de prox. sac. scr.* recte: erant namque adiutores quæstoris & ex diuersis scriniis assumebantur, vt in eo titulo fusius demonstraturi sumus. Comes rerum priuatarum iudex erat, & gubernator priuatæ substantiæ principis, ex qua censebantur vacantia, caduca, & iis similia, *l. vlt* ȷ. *tit. prox. l.* 3 *l. vlt.* ȷ. *de bon. vac. l. vlt.* ȷ *de fide hastæ fisc.* Eius apparitores Palatini appellatur, quorum interuentu competitiones instruebantur & insinuabantur comiti. quod hæc lex in posterum fieri vetat. *Quisquam quædamve.*) Vet. quisquam quæquamve. *Res etiam ciuiles*] Res ciuiles sunt quæ ad Rempubl. vel ciuitatem pertinent, veluti opera publica, *l. si aliquando* ȷ. *de op. pub.* secundum quam est apud Cassiodorum lib. VII. formula de Competitoribus. Earum vero rerum arbitrium Imperatores sibi vindicabant, atque ideo petebantur ab imperatore priusquam hæc Nouella competitiones sustulisset, & ita eum olim fuisset ærarium diuisum à fisco, qua ex causa Frontinus de aquæductibus, commoda publicæ familiæ ex ærario, Cæsaris ex fisco dari ait, ærario tamen & primus omnium Imp. Augustus abutebatur, atq; vt Dio scribit lib. LIII. λόγῳ erant hæc duo distincta, non ἔργῳ. *Pragmatica*] Pragmatica fit de consilij sententia solemniter suggestione aliena precibusve, *l. vlt.* ȷ. *de prox. sac scr.* Adnotatio ad libellum breuiter annotato nomine principis, vt in Nou. Valenti. de hom. cau. fac. in qua illud singulare est quo vtimur, sine adnotatione principis cædem casu vel sui tuendi causa factam non purgari, quod confirmatur hoc Philonis loco 1. de vita Mosis: κτείνων ἀνθρώπων εἰ καὶ δικαίως, καὶ ἀμυνόμενος, καὶ βιασθεὶς, ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὸ αὐθέντην καὶ κοινὴν συγγένειαν. Sic vero iudex alias per adnotationē, alias cognitionaliter lites disceptat, Nou. 86. Adnotationem ita definit Theodorus: ὑποσημείωσις ἐστὶν ἡ τὰ χειρόγραφα τῶν καλουμένων περιλαμβάνουσα καὶ χαρτῷα ταῦτα ὡς ἂν συνόψει καὶ δι' ὀλίγων, ὅπερ ἴδια εἰδόμενα ὄντα παλαιὰ βασιλικὰ σημειώματα. *Oraculo diuino*] Simplici iussione principis subnotata à quæstore solo vel magistro scriniorum. *Mandatis*] hæc citra suggestionem aut libellum dantur, *l. vlt* ȷ *de colla. don.* & quidem si vltro, recte, *l.* 1. ȷ si tacita alterius competitione, non recte.

De iis qui se deferunt.

TIT. XIII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. RATIONALI HISPANIARVM. Is cuius tacitæ fidei commissa fuerit hereditas, statim officio grauitatis tuę nunciet & gesta prodat, & continuo quod actum fuerit renunciet: & post hanc fidē, tertiam ex omnibus defuncti bonis percipiat portionem. Quod si ab vxore defuncti istud ad officium deuotionis tuæ fuerit reuelatum: ipsa etiam quam defunctus esse voluit heredem (si gesta apparuerint) tali præmio mancipetur, vt ex omni patrimonio medium consequatur, & cum fisco nostro celebret diuisionem, id etiam habitura priuilegium vt prior eligat optionem, & tunc occultator ille gestorum fisci & mulieris pariter inimicus, exutus omni patrimonio suo, ac fisco vindicato, in insulam deportetur.

A DAT. ID. MART. GALLICANO ET BASSO COSS.

Delatores aut alios deferunt aut seipsos. Si alios deferant neque calumnientur, pro præmio eorum quæ denunciarunt certam partem ferunt, veluti quartam aut octauam. Si seipsos deferunt, vt si is cui tacite fideicommissaria hereditas relicta est profiteatur se capere non posse, ei datur pro præmio dimidia pars ex edicto Traiani, vel assis si nondum quicquam restitutum sit, vel dodrantis, si restitutus sit dodrans. quam distinctionem comprobat *l. edicto*, & *cum tacitum*, *D. de iur. fisc.* Quod si heres, à quo tacite incapaci relicta est fideicommissaria hereditas, pœnitentia actus se detulerit, tertiam partem assis habet pro præmio. Maius est præmium eorum qui se, quam qui alios deferunt. quo enim difficilius quisque seipsum defert, eo maiore præmio B inuitandus est. qua ratione etiam fideicommissario plus tribuitur præmij quā heredi. *Statim*] Post apertas tabulas, *l. edicto*, §. *cum an. e D. de iu. fis. Post hanc fidem*] Quam fisco præstitit. *Ab vxore*) Dixit de herede, nunc dicit de vxore fideicommissaria. Vxor vero est incapax ex lege Papia decimaria, ideoque tacitum fideicommissum ei perperam relinquitur. quod etiam indicat *l. vlt in prin. D. de his quæ vt ind.* At certe ex constitutione *l.* 1. ȷ. *de infirm. pœn. cœlib.* non est incapax. *Ad officium*] Vet. officio, vt. ȷ. *Ipsa etiam quam defunctus esse voluit*] Per interpositionem tacitæ fidei. *Apparuerint*] Vet. *apparuerit.* hoc est, si seipsam detulerit. Non potest mulier C nisi seipsam deferre, *l. ait, D. de iu. fis. Ex omni*] Ex asse. Imo non nisi ex dodrante, si dodrans vxori iam restitutus sit. Quadrans autem deductus ab herede, in fiscum redigitur. *Occultator.*] Heres administer secreti fideicommissi.

Si liberalitatis imperialis socius sine herede decesserit.

TIT. XIV.

IN Cod. Th. sic titulus conceptus est, Si petitionis socius. At quia petitiones postea sublatæ sunt, non liberalitates, ita eum inuertit Tribonianus, Si liberalitatis imperialis socius. quod idem eadem ratione D fecit in *l pen.* ȷ. *de iu. fis. & l. pen. de bon. vac.* quemadmodum constat ex *l.* 30. *C. Th. de petitionib.* & multis aliis

I. IMP. CONSTANTIVS A. ORIONI COM. R. P. Iubemus vt si quis forte ex his quibus communiter à nobis aliquid donatum sit, nullo herede relicto decesserit: ad consortem potius solatium, quam ad personam aliam pars decedentis perueniat. DAT. XV. KAL. IVL. MEDIOLANI PHILIPPO ET SALIA COSS.

Consors consorti in eo quod donatum est, sine competitione succedit excluso fisco. quod etiam in nauicu-lariis, decurionibus, cohortalibus, militibus fabricensibus, clericis locum obtinet, *tit. de her. dec. l. si quis presbyter*, ȷ. *de episc. & cler.*

E

De thesauris.

TIT. XV.

I. IMPP. LEO ET ZENO AA. EPINICO CONSVLARI. Nemo in posterum super requirendo in suo vel alieno loco thesauro, vel

super inuento ab alio vel à se, effusis precibus A pietatis nostræ benignas aures audeat molestare. Nam in suis quidem locis vnicuique, dummodo sine sceleratis ac puniendis sacrificiis, aut alia qualibet arte legibus odiosa, thesaurum (id est condita ab ignotis dominis tempore vetustiore mobilia) quærere, & inuento vti, liberam tribuimus facultatem, ne vlterius Dei beneficium inuidiosa calumnia persequatur: cùm superfluum sit hoc precibus postulare, quod iam lege permissum est, & postulanda imperatoriæ maiestatis videatur præuenire liberalitas. In alienis verò terrulis nemo audeat B inuitis, imò non volentibus vel ignorantibus dominis, opes abditas suo nomine perscrutari. Quòd si nobis super hoc aliquis crediderit esse supplicandum, aut præter huius legis tenorem in alieno loco thesaurum scrutatus inuenerit: totum hoc locorum domino reddere compellatur, & velut temerator legis saluberrimæ puniatur. Quòd si fortè vel arando, vel aliàs terram colendo, vel quocunque casu, non studio perscrutandi in alienis locis thesaurum inuenerit: id quod repertum fuerit, dimidia retenta, altera dimidia data, cum lo- C corum domino partiatur. ita enim eueniet, vt vnusquisque suis fruatur, & non inhiet alienis. DAT. VI. ID. OCTOB. LEONE IVNIORE A. COS.

Id est condita.] Cassiodorus VI. thesaurum definit depositiuam pecuniam quæ longa vetustate competentes dominos amisit. *Mobilia.*] Legendum *monilia*, vt in *l. 2. C. Th. de thesaur.* *Dei beneficium.*] Fortunæ donum in *l. si is qui. D. de adqu. rer. dom* *Calumnia.*] Fisci. nam inuentos thesauros sibi fiscus vindicabat, nisi inuentor eorum retinendorum facultatem impetrasset à fisco. *Imò non.*] Quidam Cod. Id est non. quod probo. Sic enim tollitur ambiguitas verbi, inuitis. Nam inuiti sunt qui nolunt, vel qui non volunt. *Altera dimidia.*] Quid opus fuit hac constitu- D tione, cùm iam id esset ab Adriano clarè constitutum? nempe quòd deinde post Adrianum dimidiam loci domino concessam, ad quartam Imppp. Gratianus, Valent. & Theod. redegissent, d. l. 2. Est & hac de re Leonis Nou. LI.

De annonis & tributis.

TIT. XVI.

ANNONÆ in speciebus consistunt veluti frumento, vino, oleo, pane, carne, sale. Tributa in corporibus, veluti auro, argento, ære, equis, ve- E stibus, quæ & intributiones & contributiones dicuntur. & sunt duplicia, soli & capitis, *l. vlt. D. de cens.* Capitis sunt qui stipendia vocent. Tertul. in Apologet. *Si agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa ignobiliore.* Conferunt autem & annonam & tributa possessores, id est, domini prædiorum prouincialium quotannis vel ipsi prædiorum conductores, *l. sine heredi. §. Lucius, D. de adm. tut.* per causam tuendi exercitus, *l. 2. C. de exact. trib.* Exulabat autem huius tituli prima Constitutio vt & cæteræ, quòd Græca esset, quam ex lib. LVI. *βασιλικῶν* restituimus.

A I. Αἱ σχολάζουσαι τὸ λοιπὸν ἀννόναι καὶ αἱ κεφαλητίωναι τῶν δημοσίων ἐκδικείσθωσαν, καὶ μὴ διαιρείσθωσαν παρὰ τῶν ἀρχόντων ἑτέροις, ἢ εἰς δημόσια ἔργα δίχα θείου τύπου, καὶ τὴν δόσιν, καὶ τὸν τόπον τοῦ δαπανήματος διορίζοντος, ἀλλὰ μηδὲ ἐκ τοῦ δημοσίου κανόνος εἰς ἰδιωτικὸν, ἢ δημόσιον ἔργον ὕλαι μεταφερέσθωσαν, ἢ εἰς ἀγορασίαν ὑλῶν χρήματα διδόσθωσαν ἄνευ θείου τύπου, τοῦ παραβαίνοντος οἴκοθεν τὸ δημόσιον πληροῦντος, καὶ τοῦ προσφόρου σκρινίου βαρυτάτοις ἐπιτιμίοις B ὑποκειμένου.

Capita vocat veluti fœnum, paleas, vt diximus in *l. 9. s. tit. 1.* quæ vnà cum annonis, magistratribus diuersisque officiis præstantur, *l. 2. C. de cur. pub. l. 1. & 2. s. de off. præf. prat. Afr. Nou.* 27. & sequentibus. Vacantes autem, quod fit illis sine successore defunctis, vt cetera bona ad fiscum legibus caducis redeunt, *l. 1. Cod. Th. de anno. ciu.* nec sine sacra forma à præsidibus impendi in opera publica possunt. Sed neque ex fiscali canone materiæ vel pecuniæ in eadem opera à iudice transferri queunt, vel si temerè transferantur de suo cogetur fisco satisfacere, competens etiam scrinium quòd ea transferri concesserit, grauissimis pœnis C subiicietur. Longè alia est ratio multarum, *l. pen. s. de mod. mult.*

II. IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. ET VALERIANVS CÆSAR, ANTIOCHO. Æs quidem alienum pro portione, ex qua quisque defuncto heres extiterit, præstari oportet: annonas autem is soluere debet, qui possessiones tenet & fructus percipit. PP. *SECVLARE ET DONATO COSS.

Si plures defuncto heredes extiterint, æs alienum præstabunt pro hereditariis portionibus ex XII tab. Species annonarias is præstabit, qui possidet prædia & percipit fructus. Sunt enim hæc prædiorum onera non personarum. Prædiorum obligatio inter heredes non D diuiditur. Personalis obligatio diuiditur.

III. IMP. DECIVS A. CITICIO. Indictiones non personis sed rebus indici solent. & ideò ne vltra modum earumdem possessionum, quas possides, conueniaris, præses prouinciæ prospiciet. DAT. XVII. KAL. NOV. ÆMILIANO ET AQVILINO COSS.

Indictionis nomine continetur annonaria & tributaria functio. Plinius ad Traianum: *Nec nouis indictionibus pressi ad vetera tributa deficiunt.* Onera hæc sunt possessionum non personarum, & ideò eorum nomine quæ non possideo, ea non agnosco, *Nou. 128. l. Impp. D. de public.*

E IIII. IMP. CONSTANTINVS A. AD PROCLIANVM. Omnes pensitare debebunt, quæ manus nostræ delegationibus adscribuntur. nihil amplius exigendi vel remittendi potestatem esse. nam si quis vicarius aut rector prouinciæ aliquid iam cuiquam crediderit remittendum: quod alij remiserit, de propriis dare facultatibus compelletur: DAT. XV. KAL. IVL. CP. CONSTANTINO A. IV. ET LICINIO IV COSS.

Ait

Ait, *Delegationibus*] Sudas, δηληγατίων κατὰ ῥωμαίους ἡ ἔκταγὴ τῆς σιτοπομπείας, καὶ ἡ αἰννόνων μετακομιδή. Delegationes igitur descriptiones sunt quibus exigendorum tributorum & annonorũ modus continetur, quæ & delegatoriæ dicuntur, quòd delegari mittique in prouincias solent, διατυπώσεις, ὑπομνήμασι, ἀπογραφαί. Manant autem à principe, nec quidquam à vicariis aut præsidibus amplius exigendum est quàm eis contineatur. Sed neque remittendum ex eis quidquam. *Vel remittendi potestatem esse*] Hæc absunt à vet. lib. & C. Th. quod sequor probóque. *Nam si quis vicarius*] Vicarij sunt præf. præt. vicarij viri spectabiles, qui ex mandato principis in diœcesem aliquam siue tractum mittuntur multas habentem prouincias, *l.* 1. j. *de prox. sac. scr. l.* 1. §. *de off. vic. l.* 1. § *vt omn. iud. l.* 1. § *à præfecto, D. de leg.* 3. Propriam igitur iurisdictionem habent non à præfecto mandatam, quod & de legatis proconsulum verè possim affirmare, & si, quod opto, erit otium, quandoque comprobabo. Quot fuerint vicarij cùm in Oriente, tum in Occidente, Notitia Romani imperij indicabit. Præsides sunt clarissimi, & sub eorum cura vna tantùm prouincia est, & propriè ij sunt qui ordinarij & ἐμβαθμοι dicuntur, *l. vlt.* §. *de mu. mul. l. omnes*, §. *de episc. & cle. l.* 2. j. *de prox. sac. scri. Nou.* 20. 31. 103. 112. quasi infimi ordinis, vt ordinarij milites, hoc est, gregales & manipulares.

V. Imp. Constantinvs A. ad Vranivm. Omnes omnino ad obligationem functionum publicarum oportet vrgeri. lege enim nostra signatum est, nec esse extraordinaria nec vocari, quæ solemniter à prouincialibus deuotissimis conferenda sunt. Dat. iii. non. Feb. Constantio A. ii. et Constante Coss.

Canon propriè est pensio quæ ex emphyteuticariis prædiis redigitur. Sed & obligatio & indictio pro canonicis & ordinariis habentur: & ideò ab eis nemo excusatur. Ab extraordinariis plerique excusantur.

VI. Impp. Valentinianvs et Valens. AA. ad Dracontivm Vic. Africæ. Pro locis ac proximitate possessionum annonam ad limites transuehi præcipimus. Dat. xv. kal. Ivl. Mediolani Valentiniano et Valente AA. Coss.

Vt transuehendæ ad limites & conferendæ annonæ militaris opus proximis possessoribus imponatur, *l.* 4. j. *de erog. mil. an.*

VII. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodos. AAA. ad Principivm pp. In fraudem annonariæ rei ac deuotionis publicæ elicitum damnabili subreptione rescriptum, manifestum est iure non posse vires sortiri. circa omnes igitur par atque æqualis illationis forma teneatur. Dat. viii. kal. Octob. Aqvil. Arcad. A. i. et Bavtone Coss.

Ne ex rescripto quidem principis potest quisquam canonicas illationes subterfugere, quum sit contra vtilitatem publicam. Vnius enim immunitas onerat alios.

VIII. Imppp. Valentin. Theodos. et Arcad. AAA. Cynegio pp. Nemo possessorum ad instruendas mansiones vel conferendas species longius delegetur: sed omnes itineris ac necessitatis habita ratione

A delegentur. Dat. x. kal Ian. cp. Arcadio A. i. et Bavtone Coss.

Mansiones vocant ἀλλαγὰς siue diuersoria, in quæ se recipiunt milites expeditionis tempore, vel etiam sacer comitatus. Posteriores dixêre Mansus. vtrumque à manendo. & inde manentes in Historia Helmodij, & Gallis, *Maisons*. Villæ sic possunt appellari, συστήματα Clementi in Petro, προοδεύειν κατὰ δύο συστήματα. Separantur à ciuitatibus & oppidis in *l.* 9. *C. Th. eod. tit. l.* 2. j. *de cond. in pub. hor. l. modios*, j. *de suscep. l.* 2. j. *de luc. adu. l. Claudiopolis, C. Th. de decur.* Ex annonis & pabulis instruuntur ex collatione vicinorum, non ex collatione eorum qui procul disiuncti sunt.

B IX. Iidem AAA. Cynegio pp. Mediterraneæ ciuitates antea maritimis & maritimæ mediterraneis onerabantur expensis, vt plus haberet dispendij translatio, quàm deuotionis illatio. hoc non solùm in præsenti verumetiam in posterum prohibemus ea lege, vt se vltimo nouerint supplicio puniendos qui ista commiserint. Dat. iii. non. Sept. Valentiæ Honorio nb. p. et Evodio Coss.

Ad limites & ad mansiones annonarum transuectio finitimorum est, quia & collatio. Quorum igitur est C collatio, eorum est etiam transuectio, nec quas contulerint mediterranei, transuehent maritimi vel contrà. Alij sunt maritimi, alij ripenses, alij mediterranei, id est, à mari fluminibúsve remoti. Cicero de suppliciis: *Centuripinos homines maximè mediterraneos.*

X. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Minervio comiti r. p. Obsistere commodis publicis & statutis necessitatibus non possunt priuilegia dignitatum. Vnde vt quisque de prædiis emolumentum consequitur, si non is euoluto anni spatio, intra sex menses omnem, cui esse constrictus dicitur, D reliquorum intulerit cumulum, ad ipsos qui sunt domini prædij, exactionem volumus pertinere. pp. Romæ Honorio A. iiii. et Evtychiano Coss.

Dignitates ab extraordinariis muneribus excusantur, ab statutis, id est, canonicis, non item. & ideo si coloni vel emphyteuticarij eorum qui in dignitate positi sunt, annonarum & tributorum onera non præstant, vti oportet, eis eorum præstatio incumbit. Deficiente colono, dominus conuenitur, etiam si dignitate aliqua præditus sit, non quidem statim, sed post sex menses ab anno cuius indictiones colonus debet.

XI. Iidem AA Adriano pp. Iudices, quos circa profliganda ærarij nostri compendia E negligentes ac desides fuisse constiterit, omnia quæ in administratione positi perceperunt emolumenta, reddere compellantur. Dat. xiii. kal. Mar. Mediol. Vincentio et Fravita Coss.

Iudices, id est, præsides, quorum munus est tributorum exactioni incumbere, *l. in fiscalibus*, j. *de exac. tri. Nou.* 116. Cassiodorus in formula rectoris prouinciæ: *Tibi fiscalium tributorum credita monstratur exactio.* Idem & Catholicorum munus est, & ex Constitutione Augusti iam ab initio Proconsulum. Dio LIII. τοὺς φόρους οἱ ἀνθύπατοι παρ' ὧν ἄρχουσιν εἰσπράττουσιν. *Circa profliganda.*] Græci vertunt, εἰς ἀπαιτητά. *Emolu-*

menta] Annonas, capita, *l. peræquatores*, ꝟ. *de censibus.* A

XII. IMP. THEODOSIVS A. ISIDORO PP. ILLIRICI. Id ab vna quaque prouincia censuimus expetendum, quod ab iisdem nuper esse promissum tua sublimitas indicauit: vt nullus verò de cetero ad possessiones eorum (quod maximè formidant) inspector accedat, Macedonum reliqui exemplum secuti, mediæ quantitatis, vt obtulisse noscuntur, tributa suscipiant. Sed hi qui protestati sunt nihil à se vltra tertiam partem posse conferri, illud exoluant, ad quod se indubitanter fore idoneos pollicentur. Quæ dispositio in perpetuum B obseruabitur, sacro-sancta Thessalonicensis ciuitatis ecclesia excepta: ita tamen vt apertè sciat, propriæ tantummodo capitationis modum beneficio nostri numinis subleuandum, nec extraneorum grauamine tributorum rempublicam ecclesiastici nominis abusione lædendam. DAT. VI. ID. OCTOB. CP. VICTORE V.C. COS.

Duplex fuit Illyricum, Orientale & Occidentale, quod Beatus Rhenanus obseruauit ad librum de Notitia Romani Imperij, Hæc lex pertinet ad Illyricum Orientale, cuius duæ sunt diœceses, Dacia & Macedonia. C Daciæ prouinciæ quinque, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Mœsia prima, Dardania, Præualitana, & pars Macedoniæ Salutaris. Macedoniæ sex, Achaia, Macedonia, Creta, &c. Id verò constituitur hac lege, vt singulæ prouinciæ Illyrici ea conferant quæ obtulerunt & promiserunt tantùm, & ne augendi tributi causa quisquam inspector vel peræquator prouincialium possessiones accedat, id est, dimidiam canonis partem. Soli Achæi præstant tertiam partem, quòd testati sint se amplius facere non posse. legendum in hac lege, vt in Vet. & Theod. pro, *Sed hi Achiui.* Excipitur etiam Thessalonicensis ecclesia, quod & antè fuit propositum *l. sacro sancta, de sacrosanct. ecc.* Huic remittitur capitatio. Ceteris ecclesiis non item. Non licet abuti nomine D ecclesiæ euitandorum canonum causa, *l. placet, l. omne,* ꝟ. *de sacr. eccles* ne grauetur Respub. quæ quò pluribus datur immunitas, eò certè maiora tributa pendit, *l.* 4. ꝟ. *de exact. trib. l.* 1. ꝟ. *de colleg. l.* 2. ꝟ. *de pri. do. Aug. No.* 43. Quid sit capitatio, mox dicam. Sequitur vltima Constitutio quæ hactenus defuit.

XIII. Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Ἀνθεμίῳ ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων. Ἐὰν μὲν αἰτήσῃ ἐπαρχία ἢ πόλις κουφισμὸν λαβεῖν τυχικῆς συντελείας, ἢ ἐπόπτην, ἢ ἐξισωτὴν πεμφθῆναι, ἀναφερέσθω μὲν ἡ δέησις αὐτῶν εἰς βασιλέα, καὶ ἐξ ἐπιλογῆς αὐτοῦ ὁ ἐπιτήδειος πρὸς τοῦτο πεμπέσθω, ὅρκον πρότερον διδοὺς, καὶ ἐάν τι E μηνύσῃ οὗτος τοῖς ἐπάρχοις, μηδεὶς τύπος διδόσθω ἐπὶ τὴν μήνυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ αὐτοὶ οἱ ἔπαρχοι ἀναδιδάξωσι βασιλέα πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ ἀναδιδαχθέντα καὶ ζητηθέντα, καὶ οὕτως θεῖος ἐκφωνηθῇ τύπος ὀφείλων πᾶσι τοῖς παραφυλάττεσθαι. ὁ δὲ καθ' εἷς αὐθέκαστος δεήσεις περὶ πιστῶν ἐννοιῶν, μὴ ἐπιδιδότω. μήτε δὲ κουφισμὸς,

A ἢ μείωσις διηνεκῶς, ἢ πρόσκαιρος, μήτε ἐπόψια, μήτε ἐξίσωσις γινέσθω, χωρὶς βασιλικῆς ἐγγράφου κελεύσεως, ἀλλὰ μήτε ἐκταγὰς ποιείτωσαν οἱ ἔπαρχοι ὑπὲρ χρόνων προλαμβανόντων τὴν αὐτῶν ἀρχὴν, μήτε σιτηρέσια τισὶν ἀφοριζέτωσαν, ἢ ἄλλως πῶς χρήματα, ἢ μὴ παρεχόμενα τὴν ἀρχὴν, ἢ παρεχόμενα μὲν, διὰ δὲ τὴν ἔλληψιν τῶν ταῦτα κομιζομένων σωμάτων ἀργήσαντα, ἢ διὰ τὸ παυθῆναι τὴν αἰτίαν σχολάσαι δι' ἣν παρείχοντο τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ ταῦ- B τα πάντα ἐκ βασιλικῆς μόνης αὐθεντίας γινέσθω κατὰ τὸν θεῖον ἔγγραφον τύπον. Οἱ δὲ μὴ τοῦτο παραφυλάττοντες καὶ τὸ διδόμενον οἴκοθεν ἀποδιδότωσαν, καὶ πᾶσαν ἄλλην ζημίαν ἣν ἂν ὑποστῇ τὸ δημόσιον. μήτε δὲ ὑπερθέσεις, ἢ προθεσμίας ἐπὶ τοῖς ὀφειλομένοις δημοσίοις ἐνδιδότω τις, ἢ τὰς νενομισμένας προθεσμίας χωρὶς ἐγγράφου θείας κελεύσεως. Ὁ δὲ τοῦτο κατ' αὐθεντίαν οἰκείαν ποιῶν οἴκοθεν καταβαλλέτω τὰ χρεωστούμενα τῷ C δημοσίῳ, μήτε δὲ τὰ πολιτικὰ χρήματα ὅσα, ἢ τῷ δημοσίῳ εἰσφέρεται, ἢ ταῖς πόλεσιν ἀφώρισται εἰς ἑτέρας μεταφερέσθω χρείας, ἢ προσώποις τισὶν ἀφοριζέσθω χωρὶς θείας κελεύσεως. Καὶ ἡ τάξις δὲ τῶν ἐπάρχων εἰ μὴ πάντα τὰ περιεχόμενα τῇ διατάξει ταύτῃ παραφυλάξει καὶ διδάξει τοὺς ἐπάρχους, καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ αἱ πειθόμεναι τάξεις αὐτοῖς, καὶ οἱ λοιποὶ δημοσιεύοντες εἰ ταῖς τοιαύταις κελεύσεσιν ὑπουργήσοιεν, οἴκοθεν διδότωσαν τὴν συμβαίνουσαν τῷ δημοσίῳ βλάβην, καὶ ὡς τοῦ νόμου κα- D ταφρονήσαντες πεντήκοντα χρυσίου λίτρας προστιμάσθωσαν. τριμερῶς δὲ πάντα τὰ δημόσια εἰσφερέσθω τά τε ἄλλα καὶ τὰ λεγόμενα ἑρμηνιακὰ, τουτέστι καλάνδαις Ἰανουαρίαις, καὶ καλάνδαις Μαΐαις, καὶ πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐπινεμήσεως ἐξ ἴσων τριῶν μερῶν διαιρουμένων τῶν δημοσίων, καὶ μηδεμιᾶς καινοτομίας ἐν τῷ μέσῳ γινομένης κατὰ τῶν συντελῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἑρμηνιακὰ τελέσματα ἐν δύο καταβολαῖς συνετελεῖτο ἔξεστι τοῖς ταῦτα συντελοῦσιν εἰ βούλονται τὴν προτέραν συνήθειαν προτιμᾶν, καὶ ἐν δύο κα- E ταβολαῖς ἀνὰ ἥμισυ καταβάλλειν· * καὶ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐν τῷ Σεπτεμβρίῳ τῆς μελλούσης ἐπινεμήσεως καταβάλλειν. Εἰ δὲ καὶ τριμερῶς βούλονται τὰ ἑρμηνιακὰ δημόσια καταβάλλειν, ἐχέτωσαν τὸν Σεπτέμβριον μῆνα τοῖς μελλούσης ἐπινεμήσεως πρὸς ὑπέρθεσιν αὐτοῖς δεδομένον. τὸ δὲ προαπεσταλμένον κατὰ συνήθειαν εἰσφερέσθω ἐν τῷ προοιμίῳ ἑκάστης ἐπινεμήσεως, ἐπὶ τοῦ

δηλοῖ, καὶ ἡ προσηγορία αὐτοῦ. DAT. KAL. APRIL. PAVLO V. C. COS.

Interpretatio Latina.

Si prouincia vel ciuitas reuelationem petat animalis functionis vel in inspectorem, aut peræquatorem, referatur petitio ad principem, eiúsque arbitrio idoneus mittatur prius iureiurando præstito: ex cuius tamen relatione facta præfectis prætorio non aliter forma vlla detur, quàm si præfecti ea omnia quæ ab eo didicerunt & quæsierunt principem edocuerint, atque ita sacra proferatur forma modis omnibus obseruanda. Priuati autem iis de rebus preces ne porrigant. Nec releuatio vel deminutio perpetuò, vel ad tempus, nec inspectio nec peræquatio fiat aliter, quàm ex scripta iussione principis. Sed neque præfecti delegationes faciant pro tempore præcedenti, neque annonas vel pecunias quibusdam seorsim addicant, non præstitas initio, vel postea defectas causæ præstationis accipientiúmve corporum defectu: verùm hæc omnia fiant ex sola auctoritate principis scripto comprehensa. quod qui non obseruarint, & data & omne damnum quod fiscus senserit, ei de suo resarcient. Is etiam qui debitoribus fisci dederit dilationes, præscripseritve terminos alios quàm legitimos sua auctoritate sine iussione principis, quæ debentur fisco de suis facultatibus exsoluat. Sed neque pecunias ciuiles fisco inferendas, vel ciuitatibus deputandas, in alios vsus transferat, vel quibusdam personis deputet sine auctoritate principis. Et officium præfectorum nisi omnia quæ constitutione continentur, obseruauerit, instruxerítque præfectos & præsides prouinciarum obsequentiáque illis officia, & ceteri qui res fiscales tractant, nisi iis iussionibus paruerint, fisco contingens damnum de suis facultatibus præstabunt, & legis contemptores L. libris auri multabuntur. Tripertito autem omnia fiscalia inferantur, ea etiam quæ Armeniaca vocant, videlicet Kal. Ianuariis, & Kal. Maiis, & ad finem indictionis in tres æquas partes diuisa, nulla in medio collatoribus innouatione facienda. Quia verò Armeniacorum tributorum præstatio duabus pensionibus diuiditur, liceat collatoribus, si velint, priorem consuetudinem huic Constitutioni præferre, & duabus pensionibus soluere, * & aliud dimidium Septembri futuræ indictionis. Quòd si velint tripertito soluere, habeant ad dilationem totum Septembrem mensem futuræ indictionis. Antemissum verò vt conuenit inferant in exordio cuiusque indictionis: nam & hoc eius significat appellatio.

Pro πυχικῶς lego ψυχικῶς. nam & ad *l. vlt. D. de mun. & hon.* pecunias pro capitibus animaduerti Græcos interpretari ψυχικὰ δημόσια, Animales functiones in *l. cum satis, in fi. C. de agric. & cens. l. eorum, C. Th. de col. don. pos.* Census capitum alibi, & capita & capitationes, quæ vetustissimæ indictiones sunt. Plutarch. περὶ παίδων ἀγωγῆς. καὶ τῶν ἐθνῶν κατὰ κεφαλὴν εἰσφερόντων ἄργυρον. At videntur etiam capitationes de prædiis dici, *l. si minor, ff. de act. emp. l. vlt. C. Th. sine cens. vel reliq.* & Sidonio dum à Maioriano Imperatore terras suas releuari postulat scribenti: *Hic capita vt viuam tu mihi tolle tria.* Sed hoc ideò, quia colonorum, mancipiorum, quæ in prædiis sunt nomine præstantur. Priuatorum autem postulationes eiusmodi hæc Constitutio non admittit, Reip. vel prouinciæ admittit. Reseruat ea quoque sibi Princeps hæc omnia, releuationis formam, inspectoris vel peræquatoris missionem in rem, Annonarum vel pecuniarum largitionem & alienationem, Dilationem solutionum. Quo in loco scriptum est: εἰ τοῖς τοιούτοις, lego εἰ μή. Ἐκταγὰς delegationes siue dispositiones præf. prætorio interpretor, vt in *Nou.* 147. *& l. vlt. C. de exact. trib.* Sudas: Delegatio, ἡ ἐκταγή.

De Indictionibus.

TIT. XVII.

INDICTIONES nihil aliud sunt quàm annonæ vel tributa, *l.* 5. *C. tit. prox.* Quid igitur hic titulus distat à superiore? Superior est de iis quæ indicuntur. Hic de indictionum ratione & forma. Porrò indictiones cùm essent anniuersariæ, inde cœperunt anni per indictiones numerari, quas vocant ἐπινεμήσεις, ita vt earum numerus non excederet xv. sed idem semper reuolueretur. Cœpit hic mos Theodosij magni temporibus, vt Cedrinus scribit, vel Constantini potius, vt ex Fastis quibusdam Græcis Onuphrius vir doctus & diligens prodidit, in quibus sub Cos. Constantini II. & Licinij II. ita est. Ινδικτιόνων κωνσταντινιανῶν ἐντεῦθεν ἀρχή. Eas verò incipere mense Septembri indicat *l. vlt. C. tit. prox.* & *l.* 1. *C. de mil. veste, & Nou.* 128. & species quam Græci ponunt ad *l.* 13. *D. de iurisd. omn. iud.* de Gaio magno Drungario, cui princeps Titium successorem dedit, vt ab initio mensis Septembris sexta indictione magistratum inchoaret: non posse Gaium Sempronium iubere iudicare post mensem Augustum quintæ indictionis: si tamen iussus iudicare mense Aprili quintæ indictionis cœperit, necdum veniente Septembri pronunciauerit, iudicium non solui. Hæc tria sunt paria, Anno quinto, Indictione quinta, Fusione quinta, *l.* 6 *C. Th. de indul. deb.* ex quo apparet ratio nominis. Onuphrij etymologia non placet. Sed neque Georgij Cedrini, qui in Theodosio ab Actiaca pugna eam deducit.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PALLADIO PP. Omnes omnino, quocunque titulo possidentes, quod delegatio superindictione videbitur amplexa velut canones cogantur inferre: & vt ne qua sit dubietas, hac aperta definitione decernimus, vt id potius canonis vocabulo postuletur. Nulla igitur domus vel sacri patrimonij vel emphyteutici iuris vel hominum priuatorum (etiamsi priuilegium aliquod habere doceatur) ab hac necessitate seiuncta sit, quæ iam non extraordinarium (vt hactenus) sed ipsis facien-

tibus canonicum nomen accepit. DAT. VII. A
ID. IAN. RAVENNÆ THEOD. A. VII.
ET PALLAD. COSS.

Malè *Superindictione*. legendum, *Superindicti nomine*. Græci ὀνόματι ὑπὲρ τὸν κανόνα. Superindictio ergo pro indictione canonica habetur, ideóque ab ea nullus excusatur. Imò verò ecclesia excusatur patrimonium résve priuata principis & viri illustres, atque alij quidam in dignitate positi. Quamobrem puto hanc legem de speciali quodam superindicto accipiendam esse, quod imperauerint Honorius & Theodosius, non de quolibet.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. DARIO PP. B Particulari delegationum notitia ante indictionis exordium singulis transmissa prouinciis, collationis modum à possessoribus multo ante prospectum deuotionis solitæ, non subditis calumniis tua sublimitas faciat imputari: vt & prouincialibus subeundi dispendij necessitas auferatur, & officiis inferendi damna licentia denegetur. DAT. V. KAL. SEPT. APAMIÆ ISIDORO ET SENATORE COSS.

Deuotionis] Legendum, *deuotioni*, τῇ καθοσιώσει. *Calumniis*] Calumniæ species quædam est subdito exigere prouinciales nec præmonere. C Est igitur præmittenda delegationis formula ante indictionis tempus, quod & Iustinianus constituit *in Nou.* 128. *Dispendij*] Propter improuisam exactionem.

De Superindicto.

TIT. XVIII.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENT. ET THEODOS. AAA. AD PROCOSS. VICARIOS ET OMNES RECTORES. Nihil superindictorum nomine ad solas præfecturæ literas quisquam prouincialis exsoluat, D neque vllius omnino indictionis titulus etiam solemnis immineat: nisi cum nostro confirmata iudicio, & imperialibus nexa præceptis sedis amplissimæ deposcat indictio, & cogat exactio. DAT. VII. KAL. IVN. MED. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Superindictum est augmentum indictionis, *l.* 3. *C. Th. de col. fur. pa. Augmenti*, inquit, & *Superindictitij*. Marcellin. XXVII. *Indictionale augmentum*. Athalaricus Rex IX. *Quod à nobis augmenti nomine quærebatur, illustrem virum Comitem patrimonij nostri nunc iussimus remouere.* E & alio loco: *Quidquid supra consuetudinariam functionem augmenti nomine petebatur.* Est autem munus extraordinarium, à quo excusantur plerique, vt diximus *in l.* 1. *§. tit. prox.* Porrò constituitur in hac lege, ne quid præf. prætorio iniussu principis indicat vel superindicat. Princeps emittit delegationem, tum ea insinuatur apud acta præf. præt. deinde mittitur præsidibus vt exigant, *Nou.* 128.

De exactionibus tributorum.

TIT. XIX.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD ÆLIANVM PROCONSVLEM AFRICÆ. Ducenarij & centenarij siue sexagenarij non prius debent aliquem ex debitoribus conuenire, quàm à tabulario ciuitatis nominatim breues accipiant debitorum. quam quidem exactionem sine omni fieri concussione oportet. DAT. KAL. NOVEMB. TREV. CONSTANTINO A. IIII. ET LICINIO IIII. COSS.

Ducena & centena dignitates sunt in schola agentium in rebus & in officio sacrarum largitionum, *l.* 1. *C. Th. de Cæsar. l.* 1. *C. Th. de muril. l.* 5. *C. Th. de decur. l.* 3. *C. Th. de cohor. princ. cor. l.* 3. & 4. *J. de agent. in reb. l.* 5. *J. de princ. ag. in reb. l.* 1 *§. de offi. mag. offic. l.* 1. *J. de luc. ad.* Eusebius VII. de Samosateno: καὶ ὑπέρτερα κοσμικὰ ἀξιώματα ὑποδυόμενος καὶ δουκηνάριος μᾶλλον ἢ ἐπίσκοπος θέλων καλεῖσθαι. Procuratores ducenarij dicuntur à Cypriano in Epistolis: *Actis*, inquit, *publicè habitis apud procuratorem ducenarium*. Et à Suetonio in Claudio cap. 24. An igitur sic videntur appellati ducenarij & centenarij, itémque sexagenarij (de quibus alterum dumtaxat locum obseruaui in *l.* 2. *C. Th. de anno & trib.* quam huic esse coniungendam inscriptiones & subscriptiones probant satis) à numero pecuniarum eis commissarum, qua ratione procuratoribus Cæsaris indita fuisse nomina Dio scribit lib. LIII. καὶ τοῖς γε ἐπιτρόποις καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀξιώματος ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διδομένων αὐτοῖς χρημάτων προσγίγνεται. Exegisse eos fiscales pecunias hæc lex ostendit, non tamen nisi ex breui debitorum tabulario confecto.

II. IDEM A. AD POPVLVM. Nemo carcerem plumbatarúmque verbera aut pondera, aliáque ab insolentia iudicum reperta supplicia in debitorum solutionibus, vel à peruersis vel ab iratis iudicibus expauescat. carcer pœnalium, carcer hominum noxiorum est & officialium, & cum denotatione eorum iudicum, quorum de officio certiores esse debebunt qui contra hanc legem admiserint. Securi iuxta præsidem transeant solutores. vel certè si quis tam alienus ab humano sensu est, vt hac indulgentia ad contumaciam abutatur, contineatur aperta & libera & in vsu hominum instituta custodia militari. Si quis in obdurata nequitia permanebit, ad res eius omnémque substantiam exactor accedat, solutionis obsequio cum substantiæ proprietate suscepto. qua facultate præbita exactori, omnes fore credimus proniores ad soluenda ea quæ ad nostri vsus exercitus pro communi salute poscuntur. DAT. KAL. FEB. CONST. A. VI. ET CON. CÆS. COSS.

Plumbatarum] Nemo melius hoc genus verberum expressit quàm Prud. περὶ στεφάνων,

Tundatur tergum crebris ictibus,

Plumbóque ceruix verberata extuberet.
Pulsatus ergo martyr illa grandine,
Postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos.

Ambrosius de passione Geruasij: *Iussit eum plumbatis contundi. l. 1. ꝟ. de his qui pot. nom. l. quilibet, ꝟ. de decur. l. 2. C. Th. de exact. Pondera*] Ammianus Marcellinus XXIX. *Expediuntur pondera plumbea cum fidiculis & verberibus.* Victor de perf. Vand. *Ingentia pondera pedibus colligantes. Carcer*] *Locus est valde deprauatus. cum si qua ratione restituere possem sæpius frustra tentaui. Sententia hæc fuit: Carcerem esse propositum noxiis, non debitoribus: Puniri iudices & officiales qui contra hanc legem admiserint. *Iuxta praesidem*] Melius in C. Th. *iuxta eam solutores* id est, collatores. *Indulgentia*] Summa hæc indulgentia est: nam ob debita priuata carcerem patimur, l. 1. ꝟ. *qui bo ced. poss. Exactor*] Vet. *Exactor eius.* melius C. Th. *Ciues eius accedant.* nam & paulo post à vet. abest vox, *Exactori*, & ciues admitti probat *l. pen.* ꝟ *hoc tit* & bona eis addicuntur cum onere illationum debitarum.

*Hanc legem admodum iuuenis tentaui restituere, neque hilum profeci, stromate 1. l. c. 25. Imo *lex 6. D. de action. emp.* quam volebam emendare operarum culpa omissa est. quo factum est, vt Pandectis Florentinis adscriberetur quod minimè debuit. Delenda igitur sunt quæ præter mentem meam irrepserunt, & ita reponendum inductis omnibus quæ ibi leguntur, exceptis his quæ de plumbatis inseruntur. Non occurrit igitur emendatio dictæ legis *nemo*, quæ animum meum expleat. Apponam tantum versionem Gallicam, quæ feliciori coniectori poterit esse subsidio. Hanc debeo (& plerique alij multa ei se debere profitentur ingenuè) Nubleo causarum patrono cum humanitate singulari prædito, tum elegantiori doctrina perpolito, libros tres posteriores Codicis in linguam Latinam conuersos vtendos mihi dedit. Sic igitur habet vetus versio Gallica: *Car chartre* (prison) *appartient as malfaicteurs & à ceulx qui ont de seruir peine, & li officials qui metteront contre ceste loy deuront souffrir tel peine, que ils soint mis hors de leur office.*

Ex Constantini igitur indulgentia debitores tributorum carcerem non patiuntur, cum tamen ob debita priuata debitores in carcerem detrudantur: carcer enim pœnalium, carcer, hominum noxiorum est, de quibus dici potest Lucretij illud IV. — *Scelerisque luela carcer.* Illud autem non videtur semper obtinuisse. Rufinus Aquileiensis de Vitis Patr. 1. 16. *Mihi enim infelici est maritus, qui debiti fiscalis gratia sæpè suspensus, & flagellatus, ac pœnis omnibus cruciatus seruatur in carcere, nec aliam ob causam producitur nisi vt tormenta patiatur. Tres autem nobis filij fuerunt, qui iam pro eiusdem debiti necessitate distracti sunt. Ego quoque miserrima, quia ad similes pœnas inquiror, de loco ad locum fugitans inedia miseriáque confecta per hæc nunc lautans oberro loca.* Vide Palladium Lansiacæ cap. LXIII.

Quod attinet ad *l. 6. de act. em.* sic legitur Florentiæ, *etiamsi agnouerit.* Alij habent, *ignorauerit.* Puto legendum, *ignouerit.* A. Gellius libro 1. 3. *Hoc profecto nemo ignouit.* Sic legitur in MSS. quibusdam. vetus Onomasticon, *ignosco*, ἐπιγινώσκω. videtur legendum, ἀπογινώσκω, quod est, non agnosco. C. A. FABROTVS.

III. IMP. CONSTAN. A. NEMESIANO COM. SAC. LAR. Quoties quis & priuati debitor inuenitur & fisci, & abreptus ab vno officio tenetur: ad vniuersi debiti solutionem

A qui eum abstulit coërceatur, ac totius summæ exactionem in se suscipiat, qui eundem auellendum subtrahendúmque crediderit. DAT. IIII. ID. MAI. NIZ. AMAN. ET ALBI. COSS.

Debitor priuati ærarij & fisci ab vno officio abreptus & custodiæ militari traditus est. Ab vno officio, hoc est à largitionalibus vel à priuatianis. Lex ait ei vtriusque debiti exactionem incumbere. Pro *coërceatur*, legendum *coarctetur*, vt in *l. 3.* ꝟ. *de apo. pub. l. pen. insi.* ꝟ. *de agr. & cens.*

IV. IIDEM AA. AD EVSTACHIVM PP. B Actores ceterique rei priuatæ nostræ ad solutionem specierum solemnium debiti vigoris auctoritate cogantur, ne prouinciales rei priuatæ nostræ fatiget immanitas. DAT. VIII. ID MARTIIS ROMÆ LIMENIO ET CATVLINO COSS.

Actores, procuratores, conductores rei priuatæ ad solutionem canonum compelli possunt manu militari aut missione in possessionem *l. missi, l. pen.* ꝟ. ne horum immunitas ceteros grauet. Græci, ἵνα μὴ ἡ τῶ βασιλέως ἀπλεια ἐπιβλαβὴς γίνηται ταῖς ἐπαρχίαις. itaque vulgò malè legitur *immanitas.*

C V. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PP. Apparitores quicunque in collationem auri præcepti fuerint officij sui adhibere seruitium, titulorum debita & collationum summas relationis suæ fide & adnotatione perscribant: sítque ex officialis instructione officium conscium, quid exactum, quídve prælatum esse videatur: ne longinqui itineris diuersitate susceptor abductus, & curiæ suæ desit, & rei familiaris detrimenta sustineat. DAT. PRID. ID. APR. CP. THEODOSIO A. IV. ET ABVNDANTIO COSS.

D Si quando iubeantur præfectiani aurariæ functionis exactioni operam dare, necesse est eos acceptorum & reliquorum rationem principali susceptori reddere, vt eorum instructione & relatione susceptor intelligat, quid solutum quídque reliquum sit. Pro, *prælatum*, legendum, *prolatum*, id est, dilatum. Græci: τί ἐδόθη ἀπαιτηθέν, τί δὲ ἔτι λοιπάζεται. Sic *in l. 3.* ꝟ. *de exeut. & exact. quid exactum fuerit quidve in debitis habetur. Curiæ suæ*] Creatur enim susceptor aurarius ex curialibus, *l. 1. de apoch. publ.*

VI. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. THEODORO PP. In fiscalibus debitis, hoc est annonariis, ceterísque titulis, qui ad arcam eminentissimæ pertinent præfecturæ, E nec non in iis debitis, quæ rationale vsurpat officium: rectores prouinciarum constringantur, & ad eos necessitas maneat exigendi, à quibus expectatur auctoritas. DAT. KAL. IVNII MEDIOL. HONORIO A. IV. ET EVTYCHIANO COSS.

Canones aut ærario inferuntur, aut arcæ siue mensæ præfect. prætor. ex qua emolumenta solemnia & pensiones præbentur. Fit huius arcæ mentio in *l. 7. C. Th. de indul. deb. l. duos,* ꝟ. *de suscep. l. vlt.* ꝟ. *de a. v. præf. prat. l. pen.* ꝟ. *de cur. pub.* Fuit & arca quæstoria

quædam. Symmachus in Epist. *Ex arca quæstoria, itémque ex formarum conditis.* Et arca theatralis præf. vrbi, auctore Iuliano in *Nou.* LXIII. Varij autem sunt illationum tituli, veluti annonarum, tributorum, vestium, quibus omnibus exigendis præsides prouinciarum vim & auctoritatem suam interponere debent, *l.* XI. *s. de an. & trib. l. prox. in fi.*

Rationale] Rationalis sacrarum largitionum aut rerum priuatarum, & rationalium officiales.

VII. IIDEM AA. ADRIANO PP. Missi opinatores cum delegatoriis, iudicibus, eorúmque officiis insistant, vt intra anni metas id quod debetur, accipiant: nihil his sit cum possessore commune, cui non militem, sed exactorem, si sit obnoxius, conuenit imminere. Iudices itaque qui prouinciales passi fuerint opinatoribus delegari, eiusdem quantitatis duplex pœna retinebit: & apparitores ex quolibet officio sententiam deportationis excipient, si per semet exigendos voluerint delegare militibus: & curiales temporale manebit exilium, si eos quos solemniter exigere consueuerunt, opinatoribus putauerint esse tradendos: cùm iudicem oporteat inquirere debitores, tabularios fideliter prouidere nomina debitorum, & apparitores siue curiales consuetudine seruata regionum conuictis debitoribus imminere, vt perceptis congruis emolumentis, opinatores impleto anno ad proprios numeros valeant remeare. Qui si vltra annum protracti fuerint, iudices & officia absque vlla mora de proprio cogantur exsoluere militibus, quod debetur, ipsis aduersus obnoxios repetitione seruata. Quòd si ad nos aliqua de retentis ab opinatoribus querela peruenerit, in duplum ab his protinus exigetur: vt partem debitam miles, reliquam fiscus accipiat. iudicibus quoque eorúmque officiis eatenus subueniemus, vt in contumaces debitores cuiuslibet dignitatis auctoritatem suam exerant. ac si impudenter solutio differatur, actores, procuratorésque, eorúmque prædia persequantur, de eorum quoque nominibus ad nostram scientiam relaturi. DAT. III. ID. IVL. MED. VINCENTIO ET FRAVITTA COSS.

Opinatores sunt milites, qui in prouincias mittuntur petendæ militaris annonæ causa, *l.* II. *&* 14. *j. de erog. mil. an.* sic, vt opinor, dicti, quòd exigant opinionem, id est censum agri. Glossæ Philoxeni. *Opinator*, ὁ τῆς στρατιωτικῆς ἀννώνης ἀπαιτητής. Malè Haloander legit hoc loco, Optiones. Hi sunt qui annonam militibus diuidunt, *l.* 9. *j. eod. tit. l.* 3. *j. de apoch. pub. & Nou. Martiani de indulg. rel. Nou. Iustiniani* 129. & ideo rectè ad *l.* 1. *D. de mun. & hon.* Græci lib. 54. βασιλικῶν annonæ diuisionem interpretantur optionem militum. Procopius III. de bel. Vand. ὃς ἐπεμελεῖτο τὸ τῆς περὶ τὴν οἰκίαν δαπάνης, ὀπτίωνα τοῦτον καλοῦσι. Nominis ratio hæc, quòd duces eos sibi optent diuidendæ annonæ causa quasi adiutores, quò facilius cetera munia militaria obeant. qua ratione auxilia fœderatorum Optiones etiam dicuntur, *l. vlt. s. de loc. N.* A 116. *&* 117. Duces illorum proprio nomine Phylarchi. nam in *Nou.* 102. rectissimè Iulianus φύλαρχον interpretatur Saracenorum ducem, quos ex fœderatis fuisse constat. Procopius I. de bell. Pers. οὐδεὶς δὲ οὔτε Ῥωμαίων στρατιωτῶν ἀρχων οὓς δοῦκας καλοῦσιν οὔτε σαρακηνῶν τῶν Ῥωμαίοις ἐνσπόνδων ἡγούμενος οἳ φύλαρχοι ἐπικαλοῦνται. vbi Volaterranus perperam legit Chiliarchi. Idem paulopòst: καὶ αὐτὸν βασιλεὺς φυλαρχοντῶν ἐν παλαιστίνῃ σαρακηνῶν κατεστήσατο. Theodorus Anagnostes 2. Ἀλαμουνδάρου τοῦ φυλάρχου σαρακηνῶν. Verùm, vt ad opinatores redeamus quibus de agitur in hac lege, missi in prouincias non fungentur exactorum officio, sed instabunt præsidibus & officiis eorum & curialibus tantùm, quibus titulorum fiscalium exactio competit, vt intra anni spatium annonas accipiant, *l.* XI. *j. de* B *erog. mil. ann.* idémque de palatinis constituitur in *l.* 2 *j. de can. larg. tit. & l. vlt. j.* & in *l. nullum, s. de off. rec. pro.* ad quam ita Theodorus, ἐπιτρέπει τούτοις ὀχλεῖν καὶ κατεπείγειν τοὺς ἄρχοντας εἰς ἀπαίτησιν τῶν δημοσίων, μᾶλλον δὲ καὶ συμπονεῖν τοῖς τούτων ταξεώταις εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν τελῶν. Præsides potentiores exigunt, Curiales sui ordinis viros, *l.* 12. *C. Th. de exact. trib.* & interdum omnes possessores secundum consuetudinem regionum. *Exactorem*] Lenior est appellatio exactoris quàm militis. *Iudices*] Præses qui prouincialem patitur exigi ab opinatoribus, in duplum damnatur, officialis deportatur, curialis exulat ad tempus. In duplum etiam damnatur præses, qui opinatorem vltra C annum protrahit, fortè opinatori, pœna fisco relicta. Debet itaque omnimodo intra annum vel de suo annonas quæ efflagitantur, opinatori præstare, ne fiat longior mora, ac deinde à prouincialibus eas repetere. Præstituitur & palatinis, præfectianísque annus, in *l.* 3. *j. de execut.* *Delegari*] Exigendos tradi. *Congruis emolumentis*] Competentibus annonis. *Nominibus*] Interest principis nomina eorum nosse, qui indeuoti & inobedientes sunt.

VIII. IMP. LEO ET ANTHEMIVS AA. NICOSTRATO PP. Si diuina domus aut quælibet alia, cuiuscunque dignitatis atque fortunæ, re vera fundos extra metrocomias, non patrocinij gratia, sed emptionis iure, vel quolibet alio titulo legitimo possederit, & non D impositas Reipublicæ functiones agnouerit, quemadmodum prior dominus dependebat: omnibus modis possessiones eorum publico vindicentur, & curiæ eiusdem ciuitatis, sub qua vici sunt, adsignentur, vt publicis commoditatibus circa tributarias functiones vndique nostra prouisione videatur esse consultum. DAT. KAL. SEPT. ANTHEMIO A. II. COS.

Coloni capitationem præstant, *l.* 1. *j. ne rustic. ad vl. obs. deu.* exceptis Thracensibus & Illyricanis, *l.* 1. *j. de col. Thra. & colonis ecclesiæ Thessalonicensis*, *l.* 12. *s. de annon. & trib.* Plebs vrbana non item, *l.* 1. E *j. de capit. ciu. cens. exim.* Sed neque μητροκωμῆται. Qualis est metropolis inter vrbes, talis est metrocomia inter vicos. Metropolis, caput, matérve prouinciæ, vel vt Solinus, Florus, Marcellinúsque loquuntur, mater vrbium. Metrocomia, mater vicorum. Vt vrbes à capitatione immunes sunt, ita & metrocomiæ, non etiam reliqui vici. Huic verò legi coniungenda est *l.* 1. *j. non lic. hab. & l.* 1. *j. vt nemo ad suum pa[trocinium]* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habent. *Si diuina*] Priuata principis domus. idem in ecclesia, *l.* 5. *&* 6. *s. de sacros. eccles.* *Extra metrocomias*] Ex[tra]

muros, *l. 1. C. ne rustic. ad vlt. obs. Non patrocinij*] Quod patrocinij gratia possidetur, verè non possidetur, *d. l. 1. C. vt nemo ad suum pat. Et curiæ*] Possessores igitur cuiuscunque dignitatis atque fortunæ si non soluant debitas capitationes, dominio prædiorum excidunt, eáque cum capitationis onere curiæ vrbis, sub qua vici sunt, adsignantur. malè vulgò legitur, *Sub qua vincti sunt.* Sequitur Constitutio Græca quæ deerat.

IX. Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος Ἀνθεμίῳ ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων. Ἵνα μὴ πολλῶν ἀπαιτούντων τὰ δημόσια, καὶ οἱ συντελεῖς βλάπτωνται, καὶ αὐτὸς ὁ δημόσιος λόγος εἷς μόνος κανονικάριος B εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐκ τοῦ προσφόρου πεμπέσθω σκρινίου, ὀφείλων κατεπείγειν τὴν ἐξάνυσιν τῶν κεχρεωστημένων τίτλων τῷ ἰδίῳ σκρινίῳ. ἐξπελευστὴς αὐτοῖς μὴ πεμπέσθω εἰ μὴ μετὰ παραδρομὴν τῆς ὁρισμένης προθεσμίας, καὶ ἑτέρου μηνός· τούτου δὲ τοῦ χρόνου διατρέχοντος πεμπέσθω ὁ ἐξπελευστὴς προστιμωμένου καὶ τοῦ ἄρχοντος, καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, καὶ τοῦ κανονικαρίου πρὸς τὸ λοιπὸν τῶν μὴ ἀπαιτηθέντων χρημάτων, καὶ C πρὸς τὴν τῆς ῥαθυμίας ποσότητα, ὥστε τὸν αὐτὸν ἐξπελευστὴν, καὶ τὰ λειπαζόμενα δημόσια, καὶ τὸ πρόστιμον μετελθεῖν. μόνῳ δὲ τῷ ἄρχοντι, καὶ τῇ τάξει, καὶ τῷ κανονικαρίῳ ὁ ἐξπελευστὴς ἐπικείσθω ἀφοριζομένης αὐτῷ παραμυθίας, καὶ πρὸς τὴν ἐπαρχίαν τὴν χρεωστοῦσαν, καὶ πρὸς τὰ διαστήματα. τὴν δὲ παραμυθίαν ταύτην ὁ ἄρχων ἐπιγινωσκέτω, καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ, καὶ ὁ κανονικάριος ὡς αἴτιοι γενόμενοι τοῦ πεμφθῆναι τὸν ἐξπελευστήν. ἐξπελευστὴς δὲ ἕτερος μηδέποτε D πεμπέσθω μηδὲ ἄλλος τις μετὰ τὸν ἐξπελευστήν. ἐὰν δὲ νομίσωσιν οἱ ἔπαρχοι χρειῶδες εἶναι τὸ καὶ ἕτερον ἐκπέμψαι μετὰ τὸν ἐξπελευστὴν, τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τούτῳ κρατείτω, καὶ τὴν ὁριζομένην αὐτῷ παραμυθίαν ὁ αἴτιος τοῦ πεμφθῆναι αὐτὸν παρεχέτω, τουτέστιν ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχων, καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ, καὶ ὁ κανονικάριος, καὶ ὁ ἐξπελευστής. ἡ γὰρ ἀφορισθεῖσα τῷ κανονικαρίῳ παραμυθία πᾶσι τοῖς μετ' αὐτὸν πεμπομένοις ἀπαιτηταῖς ἀρκεῖ, καὶ μηδὲν περαιτέρω, μήτε τὰ συστήματα τῶν πόλεων, μήτε οἱ συντελεῖς ἀναπείθωσαν, E εἰ καὶ πλείονες πρὸς ἀπαίτησιν ἐκπεμφθεῖεν, προστιμωμένων ἑκάστοτε πάντων τῶν ἐκπεμπομένων, καὶ μὴ δυνάντων τὰ δημόσια. καὶ ὅσαι δὲ γίνονται ἐκταγαὶ τῷ κανονικαρίῳ πεμπέσθωσαν, ὥστε δι' αὐτοῦ καὶ ταύτας ἀνύεσθαι, μὴ αὐξάνεσθαι δὲ διὰ τοῦτο τὴν ἀφορισμένην αὐτῷ παραμυθίαν. ἐνδοματικὰ δὲ μηδεὶς λαμβανέτω, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα παντελῶς ἀπαλει-

A φέσθω. εἰ δέ κατά τι παραβαθείη τὰ νομοθετηθέντα, πεντήκοντα χρυσίου λίτραι ἐπιτίμιον ἔστω, καὶ κατὰ τῆς τάξεως τῶν ἐπάρχων, καὶ κατὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τῶν τάξεων αὐτῶν, καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν δημοσιευόντων τῶν προσώπων. DAT. XII. KAL. AVG. CP. PAVLO V. C. COS.

Interpretatio Latina.

Ne exactorum multitudo cùm fisci rationibus tum collatoribus damnum inferat, vnus tantùm in singulas prouincias ex competenti scrinio canonicarius mittatur, qui eorum, quæ proprio scrinio debentur, exactionem vrgeat: Compulsor planè non mittatur, nisi post diem quo solui debuit, & hoc amplius mensem alterum. At eo tempore elapso compulsor mittatur, qui non tantum reliqua fiscalia, sed & pro modo culpæ multam à præside & officio eius & à canonicario exigat. Soli autem præsidi & officio & canonicario compulsor immineat, & pro ratione prouinciæ atque itineris spatio solatium ab eis ferat, per quos factum est vt mitteretur. Verùm alius compulsor nequaquam mittatur, nec alius quisquam. Si tamen præfecti ex vsu esse existimauerint alium compulsorem mitti, eadem in eo seruentur, & definitum solatium ei is præstet, qui mittendi causam præstiterit, hoc est, præses prouinciæ & officium eius & canonicarius & compulsor. Constitutum námque canonicario solatium omnibus exactoribus post eum missis sufficit, nec eo amplius quidquam corpora ciuitatum vel collatores præstare coguntur, etiamsi plures mittantur, iis qui missi sunt sigillatim multandis, nisi publica tributa expedierint. Quæcunque autem fiunt delegationes canonicario mittantur, vt eas per se expediat, nec ob eas augeatur canonicarij solatium. ἐνδοματικὰ nullus accipiat, sed & nomen illud penitus aboleatur. Quòd si qua ex parte quis legem transgrediatur, & aduersus officia præfectorum, & aduersus præsides prouinciarum & officiales eorum, ceterorúmque publica tractantium personas, L. librarum auri pœna constituta esto.

Huic Constitutioni derogat *Nou.* 128. quæ vetat post canonicarium, compulsorem mitti. Mittitur autem ex hac Constitutione post mensem quàm solui debuit. quod ita ex hac lege in libro ῥοπῶν Eustathius magister vrbis Romæ notauit. Μετὰ μῆνα τῆς ὁρισμένης προθεσμίας πέμπεται ὁ ἐξπελευτής. Et canonicario quidem quod datur salarium, à collatoribus præstatur: Compulsori & aliis qui post compulsorem mittuntur à preside & officio eius, & canonicario & primo compulsore, qui in expediendis fiscalibus debitis negligenter versati sunt. De canonicariis memini me scripsisse aliquid Obs. 111. Græci ad *l. nullum, C. de off. rec. pro.* palatinos, canonicarios vocant. Hi sunt palatini

qui mittuntur ex ſcrinio canonum. & ideo rectè iidem ad *l.* 10. ȷ̃. *de murileg.* Ὁ κανὼν ὁ διδόμενος ἀπὸ σπειρολάτου καὶ μετάξης καθαρὸς εἰσαγέσθω κ΄. λίτρας παρεχόντων τῶν κανονικαρίων, &c. De iis Maiorianus *Non. de ind. rel.* Ἐνδοματικὰ ſunt quæ dat collator exactori in hoc vt aliquid de exigendi ſeueritate inſtantiáque remittat. Iuſtinianus in *edicto de Alexandrinis*: καὶ ποτὲ μὲν τῶν ὑποβληθέντων ἐνδιδόναι καὶ τὰ καλούμενα ἐνδοματικὰ κομίζεσθαι.

De Superexactionibus.

Tit. XX.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. APOLODORO PROCONS. AFRICÆ. Quidquid vltra debitum fuerit elicitum à curialibus vel cohortalibus vel aliis exactoribus, in duplum eruatur, quod prouincialibus reſtitui protinus oportebit. Si quis autem exactorum ſuperexactionis crimine fuerit confutatus, capitali periculo cupiditas eius amouenda atque prohibenda eſt, ſi in iiſdem ſceleribus perſeueret. DAT. PRID. ID. MAR. MED. STILICONE ET AVRELIANO COSS.

Superexactores prouincialibus tenentur in duplum. Obſtat l. peræquatores, ȷ̃. de cenſ. quæ quadruplum ſtatuit, in peræquatores ſcilicet aut diſcuſſores, qui pecunia corrupti demunt vni quod transferant in alium, vel etiam pecunia redempti abſtinent ab iniuriis, vt *l. vlt.* ȷ̃. *de diſcuſ.* De ſuperexactoribus non loquitur. Obſtat *l. placet*, ȷ̃. *de exc. mu.* quæ de eo loquitur, qui quid exigit extra ordinem ex deſcriptione præf. prætorio, non de ſuperexactore, cui non dupli tantùm hac lege, ſed & ſi perſeuerauerit, capitis pœna propoſita eſt. quod tamen mutauit *Nou. Leonis 61.*

De capiendis & diſtrahendis pignoribus tributorum cauſa.

Tit. XXI.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD AFROS PROVINCIALES. Res eorum qui fiſcalibus debitis per contumaciam ſatisfacere differunt, diſtrahantur: comparatoribus data perpetua firmitate poſſidendi. DAT. XV. KAL. IVN. SERDICÆ, CONSTANTINO V. ET MAXIMO COSS.

Tributorum non ſolutorum cauſa pignora capiuntur & diſtrahuntur, *l.* 8. ſ̃ *de furt.* Imò curiæ adſignantur, *l.* 2. *l. pen.* ſ̃. *de exact. trib.* quod equidem fieri exiſtimo non inuento emptore. Vel vtrumque eſt indifferens, vt aut bona contumacium diſtrahantur ſine reliquorum onere, aut curiæ addicantur cum reliquorum onere. Non male Accurſium adieciſſe, poſt duos menſes à die capionis, probat *l.* 1. *C. Th. de diſt. pig. qui trib. cau. ten.* Emptorum ſecuritatem, *tit. ſi prop. publ. penſit. ſup.*

II. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. RESTITVTO PRÆSIDI SARDINIÆ. Satis ſit debitorem annonarum adſoluendi neceſſi-

A tatem capione pignorum conueniri. DAT. VIII. ID. DEC. THESSALONICÆ CONSTANTIO VI. ET CONSTANTE III. AA. COSS.

Sufficit pignorum capio; nec vincula aut tormenta adhibenda ſunt.

De apochis publicis & deſcriptionibus curialibus.

Tit. XXII.

B APOCHA eſt profeſſio ſolutæ pecuniæ. Antapocha eſt exemplum apochæ ſubſcriptum à debitore & creditori datum. & hanc eſſe veram definitionem antapochæ probat *l. plures*, ſ̃. *de fide inſtr.* ſi modò, vt auctores ſunt libri ſcripti, deleantur hæc verba, *vel antapocham ſuſcipere*, quam Iacobus & Fulgoſius ſequuntur. Apocha debitor probat ſe ſoluiſſe vt creditoris actionem excludat. Antapocha creditor probat ſibi reditus, penſiones, vſuras ſolutas fuiſſe, vt præſcriptionem temporis ſummoueat, vel vt repellat colonum ſeſe in libertatem aſſerentem. Apocha ſecuritas etiam dicitur, ἀμεριμνία, & ἀποδείξεις ſæpiſſime in Nouellis, & in libris βασιλικῶν. Petronius Arbiter in Satyrico: *Redde mihi apodixim defunctoriam*
C id eſt, remiſſionem ſenilis ætatis. Caſſiodorus XI. *Merito teſtimonium ſolutionis ſecuritas dicitur, de quo non ſolum animus, ſed ſubſtantia communitur.* Sidonius V. *Contra tributa ſecuritatibus conſule.* Dicuntur & Recauta in *Nou.* 130. vbi Græci vertunt ἀντιγράμματα, non minus male quam delegatores μιωνητάς. Auguſt. de cura pro mortuis: *Vbi eſſet recautum quo illa cautio vacuata fuerat, indicauit.* Poſteriores dixere Euacuatoriam in formulis Marculphi, ab euacuanda obligatione, vt quandoque Græci, ἀκυρωσίαν. Hic titulus eſt de apochis publicis, id eſt, de ſecuritatibus, quibus functionibus publicis ſatisfactum eſſe comprobatur. Sequitur, *Et deſcriptionibus curialibus* Deſcriptio fit adſcripto ſingulorum collatorum nomine & collationis modo, de qua eſt *l.* 1. Vellem additum fuiſſet, *Et de quadrimenſtruis breuibus*, quod forſitan
D addi etiam oportet, de quibus agitur in eadem *l.* 1. Sunt autem quadrimenſtrui breues, qui de ſingulis penſionibus conficiuntur à chartulariis, & ad officium palatinum, aut præfectum prætorio tranſmittuntur. *l.* 2. ȷ̃. Conſtat enim tribus penſionibus anni cuiuſque indictiones ſolui, *l. vlt.* ſ̃. *de annon. & tribut. l.* 15. *&* 16. *Cod. Theod. eod. tit.* Caſſiodorus: *Vt trina*, inquit, *illatione deuotus poſſeſſor ſuam compleat functionem* Et inde ſingularum penſionum breues quadrimenſtrui ſunt. Idem Caſſiodorus XII. *Expenſarum fidelem notitiam quaternis menſibus comprehenſam, ad ſcrinia noſtra dirigere maturabis, vt totius erroris caligine deterſa, rationibus publicis veritas elucescat.* quæ Caſſiodori verba Accurſius vſurpauit in *l.* 1. Maioria-
E nus *Nou. de ind. rel. Quadrimenſtruis illationibus annua functionis celebretur exactio.*

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA ANTHEMIO PP. Ad inferiorum curialialium releuandas fortunas, & impreſſionem potentium itidem curialium cohibendam, placuit vt deſcriptiones (ſi quæ per ſingulos ordine cogentibus diuerſis negotiis agitentur) non ſumant ante principium, quam apud acta prouinciarum rectoribus intimentur, & ex eorum

fuerin

fuerint receptæ ſententiis. Sed & aurum quod ex huiuſmodi contributione redigitur, ita debet ſuſceptori aurario conſignari, vt ſecuritatibus nomen inferentis, dies, conſul, menſis, cauſa & ſumma comprehendantur, quo & deſcriptionis æquitas illuſtretur, & deſcriptio documentis euidentibus fulciatur. hoc etiam obſeruando, vt quadrimenſtruis quoque breuibus, qui ad excellentiæ tuæ officium ſolemniter diriguntur, celebratæ deſcriptionis diſpoſitio ſocietur: vt omnes veſtræ poteſtatis ſcientiam formidantes, nihil ad releuationem locupletum atque inopum perniciem audeant pertentare. Quod & tunc optimum eſt cuſtodiri, cùm lucratiuæ facultates ex bonis curialium curiæ obuenerint, vt & inopes & locupletes fructu prouiſionis ſimillimæ potiantur. quam diſpoſitionem ſi quis iudicum, numerariorum, vel curialium mutilandam eſſe crediderit, interminationi, quam veſtra ſedes ſtatuerit, ſubiacebit. DAT. VII. KAL. SEPT. CP. VARANA COS.

Deſcriptiones ſiue ἀπογραφαὶ Curialium, non antè effectum habent, quàm inſinuatæ fuerint & receptæ à præſidibus prouinciarum. Ita verò fieri debent ſeruata proportione Geometrica, vt tenuiores decuriones à potentioribus ſubleuentur, non onerentur. Puto legem accipiendam eſſe de collatione auri coronarij, quod curalium munus eſſe conſtat. *Per ſingulos ordines*] Decurionum, per ſingulas ciuitates. *Et deſcriptio*] Legendum, *& deſcriptus*, id eſt, decurio qui aurum intulit. *Quod & tunc*] Res ipſa exigit, vt ſicuti eſt in C. Th. abſit hac parte verbum *Curiæ*: nam vel auri vel lucratiuorum deſcriptionem curiales faciunt. De auri deſcriptione dictum eſt ſuprà. Nunc dicit de lucratiuorum deſcriptione, quam ſuſtinent non curiales, quibus curialium bona obuenerunt ex cauſa lucratiua, vt conſtat ex tit. *de imp. luc. deſc.* In vtraque ſeruari debet proportio Geometrica. *Iudicum numerariorum*] Iudices, præſides ſunt. Numerarij, officiales qui numeros agunt, proximi tabulariis, de quibus in *tit. de ſuſceptor. Infr.*

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. CELERI PROCONS. AFRICÆ. Semel ſecuritatem de refuſione munerum emiſſam ab alio iudice non liceat refricari. & ideò ſpectabilitas tua, ſaluberrimæ ac iuſtiſſimæ præceptionis formam ſecuta, prohibebit in poſterum eos ad diſcuſſionem tranſacti muneris conſtringi, quos claruit accepta ſecuritatis proſperitate lætari. DAT. V. KAL. MAII, RAVENNÆ POST CONS. FELICIS ET TAVRI VV. CC.

Non eſſe retractandam eius illationis rationem de cuius fide ſatis ex apocha conſtat. Quia ad proconſulem ſcribit, ait, *Spectabilitas tua.* Omnes proconſules ſunt ſpectabiles.

III. IMP. MARTIANVS A. CONSTANTINO PP. Quicunque de prouincialibus & collatoribus, decurſo poſthac quantolibet annorum numero, cùm probatio aliqua ab eo tributariæ ſolutionis expoſcitur, ſi trium cohærentium ſibi annorum apochas ſecuritateſque protulerit, ſuperiorum temporum apochas non cogatur oſtendere, neque de præterito ad illationem functionis tributariæ coarcetur: niſi fortè aut curialis, aut quicunque apparitor, vel optio, vel actuarius, vel quilibet publici debiti exactor ſiue compulſor poſſeſſorum vel collatorum habuerit cautionem, aut id quod repoſcit, deberi ſibi manifeſta geſtorum adſertione patefecerit. DAT. XV. KAL. AVG. VARRONE ET IOANNE COSS.

Qui prolatis apochis oſtendit ſe proximis tribus annis ſoluiſſe, præſumitur etiam ſoluiſſe ſuperioribus. itaque exactori incumbit onus probandi, quod & ad emphyteuticarium trahitur vulgò, *Quicunque apparitor*) Ex quolibet officio, *l. miſſi. ſ. de exact. trib.* Optio eſt erogator militaris annonæ. Optioni iungitur actuarius, vt *Nou. Martiani de ind. deb. & l. excellentia* & *l. vlt. j. de erog. mil. an.* qui Subſcribendarius in *l. 1. C. Th. eod. tit.* Et annonario in *l. 3. C. Th. de numera.* Zonaras in Actus Apoſtolorum c. 83. differentiam facit inter σιτηρεσίων στρατιωτικῶν διανέμησιν, & ἐφόδων στρατιώταις ἀφωρισμένων ὑποδοχὴν, & στρατολογιῶν. Sed de his in *tit. de erog. mil. an.*

IIII. IMP. IVSTINIANVS A. MENNÆ PP. Securitatibus quæ publicarum functionum gratia, ſiue in ſolidum, ſiue ex parte ſolutæ eſſe conſcribuntur, nullam exceptionem non numeratæ pecuniæ penitus opponi concedimus. DAT. KAL. IVN. CP. DN. IVSTINIANO. A. II. COS.

Contra chirographa intra biennium opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ. Contra apochas priuatorum intra dies XXX. Contra apochas publicas, nunquam. Hæc lex pars eſt *l. in contractibus, ſ. de non num. pec.* ex qua hanc ſic emendo, *Securitatibus publicorum functionum ſiue*, &c.

De Canone largitionalium titulorum.

TIT. XXIII.

CANON largitionalium titulorum eſt, qui ex more infertur theſauris, vel priuato ærario, ex quo princeps dona & largitiones publicè priuatimve facit, neceſſaria comparat, *l. 2. j. de cupreſ. l. 1. j. de metal.* vel exequitur, *l. vlt. j. de pri. dom. Aug.* atque ideò idem dicitur Comes theſaurorum, ſacrarum largitionum, ſacrarum remunerationum vel munerationum, l. *2. j. de commea. l. Palatinos, j. de palat. ſacr. larg. l. 41. C. Th. de appel.* & interdum παροχῶν à Græcis, quem Caſſiodorus lib. VI. ait, præſidere donis imperialibus, & per eum erigi ſupplicum fortunas, & Kal. Ianuariis affatim largitiones fieri. qui dies largitionum etiam notatur in *l. laudabile, ſ. de adu. diu. ind.* & à Nicephoro lib x. cap. XXIII. Eſt & alius Comes priuatarum largitionum.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. LOLIANO. Omnem ſummam auri vel argenti, & reliquarum ſpecierum quæ ſacris largitionibus ex more penduntur, ſtatim vt exactio

fuerit celebrata, ad theſauros vniuſcuiuſque prouinciæ, vel ad proximos referri ſub obſignatione tabularij ceterorumque, quos ſollicitos eſſe debere præcedentia iuſſa decreuerunt & theſaurorum præpoſitis conſignari præcipimus, vt ex inde ad ſacrum comitatum integer omnium titulorum numerus dirigatur. DAT. XII. KAL. AVG. MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS.

Conſtituitur in hac lege, vt ſtatim canon largitionum inferatur theſauris prouinciæ aut proximis theſauris, ne diu ſit penes ſuſceptores. *l. diu.* ꝟ. *de ſuſcep.* & vt inferatur ſub obſignatione tabulariorum ceterorumque, quos huius rei cura attingit, & obſignatus tradatur præpoſitis theſaurorum, cuiuſmodi multos fuiſſe ſub diſpoſitione Comitis ſacrarum largitionum indicat Notitia Romani imperij, & *l.* 14. ꝟ. *de muri leg.* non niſi ſatiſdato promoueri. *Ad ſacrum comitatum*] Græci vertunt, ad vrbem regiam. Porrò ibi eſt & vrbs regia & ſacer comitatus, vbi opum dominus Imperator. Herodianus 1. ἐκεῖτε ἡ Ῥώμη ὅπου ποτ᾽ ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. Aliter Sineſius: ὅπου ἂν ὁ βασιλεὺς, ἐκεῖ καὶ πᾶν ὅ τι τῆς τύχης ἐστίν.

II. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. Neque ſacrarum vel priuatarum largitionum palatina officia, ex quacunque cauſa vel ex quocunque titulo fiſcalis debiti, cùm ad prouinciam mittuntur, poſſeſſores per ſe audeant conuenire: ſiue id ex præterito reliquum trahatur, ſeu præſentis temporis tributa ſolui conueniat: ſed rectores prouinciarum frequenter adeundo commoneant, eorúmque officiis incumbant. Quòd ſi rector prouinciæ imminentem ſibi memoratorum declinare moleſtiam quæreñs, vel qualibet alia ratione palatinis iiſdem propria auctoritate publicæ exactionis permiſerit curam: tam ipſe, quàm officium eius vicena auri pondo fiſco dependant. DAT. VII. ID. DEC. BASSO ET PHILIPPO COSS.

Palatinos iam ſæpè diximus ſuprà largitionales ſiue priuatianos eſſe, qui pertinent ad Comitem ſacrarum vel priuatarum largitionum, & quod hac lege conſtituitur in *l.* 7. ꝟ. *de exact. trib.* non prouincialibus eos, ſed præſidibus imminere, vt ij maturent exactionem per ſe ſuaue officia, non etiam delegatis his ipſis palatinis. quos ſi fortè delegauerint, ex hac lege punientur, lenius tamen quàm ſi opinatores delegaſſent, ex *d. l.* 7. *Mittantur*] A Comitibus, *l.* 4. ꝟ. *de pal. ſac. larg.* & inde Mittendarij dicti.

III. IMPP. LEO ET ANTHEMIVS AA. HELIODORO COM. S. L. Præcepit noſtra ſerenitas, neque veloci curſui, neque alij prȩter inueteratam conſuetudinem grauamini ſubiacere chartularios, qui de cohortalibus officiis vniuſcuiuſque prouinciæ largitionales titulos retractare conſtituuntur: cùm & idem ampliſſima præfectura diſpoſuiſſe perhibeatur, vt his neceſſitatibus liberati, fideliter largitionales titulos valeant retractare. Quòd ſi aliquo tempore noſtra iuſſio temerario auſu ex aliqua fuerit parte violata, tam rector prouinciæ quàm apparitio eius triginta librarum auri condemnatione plectentur. Inſuper virum ſpectabilem Comitem Orientis, eiuſque officium licentiam habere conatus nefarios inhibendi, tam moderatorum quàm cohortalis officij, cùm de ea re admoniti fuerint à palatinis: & eandem pœnam formidantibus, ſi non omnibus modis pietatis noſtræ decreta congruum mereantur effectum. Illud etiam generali forma ſancimus, vt in omnibus prouinciis tam nominatio ſpecialium ſuſceptorum largitionalium titulorum, quam defenſio tractatorum, non tantùm per viros clariſſimos moderatores prouinciarum, ſed etiam per viros ſpectabiles proconſules, & præfectum Auguſtalem ac laudabiles vicarios, vnà cum eorum officiis, admonentibus ſemper nec non imminentibus palatinis, procuretur: prouidentibus, vt poſt nominationem etiam ſpecialium ſuſceptorum largitionalium titulorum, nulla minuendæ exactionis ad ſacrum pertinentis ærarium, aut transferendi ad arcarios, aut quoſlibet alios extraneos titulos, rectoribus prouinciarum aut eorum officiis, vel etiam curialibus licentia permittatur: quadrimenſtruis brèuibus per idoneum tractatorem eorundem titulorum, ſuper commendandis ratiociniis publicis, periculo rectorum prouinciarum, ad ſacratiſſimam vrbem tranſmittendis. nam quacunque ex parte, quàm iuſſit noſtra tranquillitas, ſi minus fuerit procuratum: pœna ſuperius deſignata tam ipſi iudices quàm eorum officia ſe nouerint eſſe plectenda. DAT. VII. KAL. AVG. CP. ANTHEMIO A. II. COS.

In ſingulis prouinciis ſunt perpetui præſidum apparitores qui Cohortales dicuntur, ac plurimùm eis primipili neceſſitas aut exhibitio curſus iniungitur, vt non malè Patricius definierit Cohortalinos eſſe Beneficiarios habentes curam manſionum equorum, referente Thaleleo lib. 45. βασιλικῶν, tit. 1. cuius verba ſubiiciam, quòd in eis & legendis & intelligendis cæcutierit Heruetus. ὁ δὲ μακαρίτης πατρίκιος τοὺς κορταλίνους καλεῖ ὡς Beneficiarios, λέγει δὲ φροντίζειν αὐτοὺς τῶν ἀλλαγῶν τῶν ἵππων. quod confirmatur *l.* 14. ꝟ. *de cur. pub.* item *l.* 7. *C. Th. de cohor.* ex qua eſt *l. officiales* ꝟ. *de epiſc. & cler.* *Beneficiarij*, inquit, *vel officiales rationales ſi exhibitione curſus ſeu primipili neceſſitate neglecta.* Ex hoc cohortalium grege plerumque aſſumuntur qui tabulas vel chartas fiſcalium debitorum tractent, agant, adminiſtrent, *l.* 10. ꝟ. *de cohort.* Qui chartas tractant, Chartularij dicuntur eadem ratione qua & chartularij diuinarum domuum, magiſtrorum equitum & peditum, vel numerorum, ſacri cubiculi, defenſorum ciuitatum, fabricenſiũ, eccleſiarum. Et illis quidem id hac lege datur, vt ne ſicut ceteri cohortales veredariæ neceſſitati, ſiue exhibitioni curſus obligentur, ſi ad tractandas chartas largitionalium titulorum ex eo corpore aſſumpti fuerint: pœna propoſita in rectores prouinciarum & eorum officia, ſi quem ex chartulariis ad ea munera adegerint, quos defendere potius & ſeruare immunes debent. & hoc eſt quod paulò poſt ait, defenſionem tra-

ctatorum eis incumbere. Tractatores enim & chartularios pro iisdem dici arbitror, vt *in l. nulli*, ℨ *de numerar. l. vlt.* ℨ. *de execut. Nou.* 28. 30. 128. 129. 147 nam & suprà dixit, chartularios retractare largitionales titulos. Itaque verè possis dicere à chartulariis confici quadrimenstruos breues, de quibus in fine legis. *Comitem Orientis*] Sub Comite Orientis sunt xv. prouinciæ Orientis, quarum præsides aut correctores si quid conentur illicitè, coërcitio Comitis erit, vt Zosimus scribit lib. 5. Palatinorum autem qui sunt sub Comite sacrarum largitionum partes eæ sunt, vrgere, instare, monere, ne quid tale aduersus chartularios attentetur. Videtur hoc in prouinciis tantùm Orientis ita constitui, verùm porrigitur mox generaliter ad ceteras omnes. *Iam nominatio*] Ad nominatores periculum susceptionis spectat. *Præfectum Augustalem*] Qui in Ægypti prouinciam mittitur proconsulari potestate, specialiter dictus est præfectus Augustalis, *l. 1. D. de offi. præf. Aug.* Eum habere Strabo τὴν τοῦ βασιλέως τάξιν scribit, Tacitus regis loco esse, Ammianus Marcellinus XXII. *Ægyptus quæ iam inde vi Romano imperio iuncta est, regitur à præfectis.* Sub eo sunt sex prouinciæ Ægypti, Lybia superior, Lybia inferior, Thebais, Ægyptus, Arcadia & Augustamnica, in cuius postremæ prouinciæ nomine, vt hoc obiter dicam, error est *in l. 9.* §. *de vectig. & com.* sicut & inscriptione *l. 3. C. Th. de decur.* *Nulla minuenda*] nec minuendi sunt tituli, nec permutandi siue confundendi: vt puta quod ærario debetur, arcæ præfectoriæ inferendum non est, quanquam sint reuera omnes tituli fiscales. nec largitionalium susceptores rationes arcę attingere debent, *l. duos*, ℨ. *de suscept.* *Sed etiam*] Omnes lib. vet. *Sed etiam*, vt in *l. verba*, §. *ad l. Iul. de adult. l. intra. D. de diu. temp. præsc.* Ait autem, *Sed etiam curialibus*, quòd eos quoque tangat exactio & susceptorum nominatio.

IV. Iidem aa. Heliodoro Comiti s. l. Præcipimus, vt si fortè delegatio quæ ab amplissima præfectura in diuersas prouincias ex more quotannis emittitur, minus contineat omnes largitionales titulos, aut quomodo exactio eorum debet procedere: nihilominus competentem exactionem eorum à viris spectabilibus tam proconsulibus quàm vicariis & viro spectabili Comite orientis & præfecto Augustali, nec non rectoribus prouinciarum eorumque officiis & curialibus procurari: vicenarum librarum auri condemnationem præ oculis habentibus, si quid minus exactum vel illatum fuerit sacro ærario, quàm prisca & inueterata consuetudo sacris largitionibus inferri constituit. Dat. kal. Ivl. cp. Anthemio a. ii. Cos.

Delegatio manat à principe, insinuatur apud acta præf. præt. ac deinde ab eo mittitur in singulas prouincias. Solus ipse delegationes vel indictiones non facit, *l. 1.* §. *de superindicto.* Constituitur autem hac lege, vt solemnes canones præsidum & curialium cura exigantur, etiamsi per non curantiam fortè omnes in delegatione comprehensi non sint. vt igitur suppleant præsides quod delegationi deest.

Ne operæ à collatoribus exigantur.

Tit. XXIV.

I. Imppp. Valentinianvs, Valens et Gratianvs aaa. ad Viventivm pp. Operarum præbitionem quæ illicitè à prouincialibus hactenus expetita est, synceritas tua cessare præcipiat. Dat. XI. kal. Mar. Trev. Valentiniano nb. p. et Victore Coss.

B Cessare præcipit operarum præbitionem eam tantùm quæ exigitur illicitè, non omnem, *l. ad portus.* §. *de oper. pub.* veluti equorum prosecutionem, *l. 1.* ℨ. *ne rustic. ad vlt. obs. deu.* non tamen equorum prosecutoribus ministerium, *l. 1.* ℨ. *de tract. & stat.* Operæ sunt quæ à Gallis dicuntur, *Coruées*, quasi opera corporalia, nam & Lugdunensibus *Vée*, operam significat. Sunt igitur veluti angariæ quædam. At angariarum nomen latius patet, & separantur ab operis in *l. pen.* ℨ *de aquæd. l. 4. C. Th. de extr. mun.*

De immunitate nemini concedenda.

Tit. XXV.

C

I. Imppp. Gratianvs Valentinianvs et Theodosivs aaa. ad Popvlvm. His nostræ serenitatis edictis ciuitatum tabulariis erit flamma supplicium, si cuiuspiam fraude, ambitu, potestate, iniusta cuiusquam profiteretur immunitas: ac non secundum præcedentem definitionem omnes omnino, abolita specialium immunitatum gratia necessitas tributariæ functionis, firmata censitorum, peræquatorum, prouincialium iudicum peræquatione constrinxerit. D Dat. iii. Non. Mart. Mediolan. Merobavde ii. et Satvrnino Coss.

Tabularij ciuitatum qui rationes tributorum tractant, si iniquæ cuiusquam immunitatis professionem admittant, viui exuruntur. Tollit hæc lex immunitates à quibusdam perperam impetratas, & *l. immunitates*, ℨ. *de agr. & cens.* quæ huic coniungenda est, & reuocantur omnes ad pristinam rationem census, censitorum, peræquatorum & præsidum iudicio confirmatam.

II. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Anthemio pp. Per Bithy- E niam ceterasque prouincias possessores in reparatione publici aggeris, & ceteris huiusmodi muneribus, pro iugorum numero vel capitum quæ possidere noscuntur, adstringi cogantur. Dat. vii. kal. Nov. cp. Honorio viii. et Theodosio v. aa. Coss.

Ait, *Ceterasque prouincias*, videlicet Ponticæ diœceseos, veluti Galatiam, Cappadociam, Armeniam. Ait, *adstringi cogantur*, abolitis scilicet immunitatibus, *l. 1.* §. *de oper. publ.* Sic emendaui ex Cod. Th. & ex vet. (nec enim solus Codex Theodosianus suffi-

ceret) & ex Græcis qui sic vertunt: λειτουργεῖν ἀναγκάζωνται. Antea legebatur, *Dare cogantur.*

De conditis in publicis horreis.

Tit. XXVI.

I. IMpp. Valentinianvs et Valens AA. ad Volvsianvm p. v. Omnia quæ in horreis habentur, expendi volumus: ita vt non prius ad frumentum extendatur expensio, quod sub præfectura tua vrbis horreis infertur, quàm vetera condita fuerint erogata. & si forte vetustate species ita corrupta est, vt per semet erogari sine querela non possit: eidem ex noua portione misceatur, cuius adiectione corruptio velata damnum fisco non faciat. Ad istud autem negotium arbitratu ac iudicio tuo nobis prudens, fidelis, optimè sibi conscius pro integritate mentis apponatur custos ac mensor, qui vel frumenta modio metiatur, vel iustis æstimationibus colligat, quanta habeantur in condito. Dat. vi. Id. Apr. Divo Ioviano et Varroniano Coss.

Populo cura præf. vrbi & præfecti annonæ in dies præbentur annonæ, & panes qui gradiles dicuntur, quod è gradibus qui in vnaquaque regione vrbis erant ad pistrina, vt constat ex descriptione antiqua vrbis, præbeantur. Inde in *C. Th. tit. de annonis ciuicis & pane gradili.* Prudentius aduersus Symmachum: *Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis.* Cassiodorus IX. *Vt siue in gradu, siue in aliis locis frumentorum condita potuerint inuenire.* Dantur frumenta pistoribus ex publicis horreis, tum deinde populo panes. Cauetur autem hac lege vt expendantur vetera primùm, deinde noua. & si fortè vetera corrupta sint, vt nouorum admistione id vitium corrigatur. Item vt custodiendis, admetiendis, æstimandis conditis arbitrio præf. vrbi idonei custodes & mensores præponantur. Hi vacationem habent munerum personalium, *l. his oneribus. §. 1. D. de vac. mun. l. mensores, D. de excus.* Fuêre in portubus Tyberinis horrea, & in his annonæ vrbicæ causa mensores portuenses, quibus iunguntur caudicarij, id est, nautici frumentarij, *l. 1. C. Th. de can. frum. vrb. Rom. l. 9. C. Th. de suar.* Et Romæ in veteri inscriptione ita: *Hinc etiam factum est, vt mensores, nos portuenses, quibus vetus fuit cum caudicariis diuturnumque luctamen, voti compotes abiremus, vt vtrumque corpus & beneficio se & victoria gratularetur affectum.*

II. Iidem AA. Anthemio Præsidi. Cum ad quamlibet vrbem mansionemve accesseris, protinus horrea te inspicere volumus, vt deuotissimis militibus depuratæ & incorruptæ species præbeantur: nam si per incuriam officij grauitatis tuæ sartorum tectorum neglecta procuratione, aliqua pluuiis infecta perierint, ad damnum tuum referantur. Dat. vii. kal. Sept. Arelati, divo Ioviano et Varroniano Coss.

Sunt alia in prouinciis horrea, ex quibus militibus erogantur annonæ. ea præses prouinciæ inspicere de- A bet an sarta tectaque sint, *l. si in aliquam, D. de off. procons.* ne horreariæ species corrumpantur. *Depuratæ* Omnes libri vet. *Deflorata.* Græci, ἀνθηρὰ καὶ ἀδιάφθορα εἴδη.

III. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Anatolio pp. per Illyricvm. Nulli posthac horreaticas species contingendi copia præbeatur. si verò quisquam temerator horreorum extiterit, qui sibi ex prædictis aliquid audeat vsurpare: hanc pœnam sciat nostro arbitrio definitam, vt deportationis pœnæ subiectus, totius substantiæ cogatur subire iacturam. Dat. vii. Id. Ivl. cp. Cæsa- B rio et Attico Coss.

In insulam deportari eos qui horreaticas species præsumpserint. Deportationi iuncta semper est publicatio bonorum omnium. Huc pertinet *l. 2. ȷ̃ de iis quæ ex pub. col. il. sunt non vsurp.*

Vt nemini liceat in coemptione specierum se excusare, & de munere sitoniæ.

Tit. XXVII.

C OStendi Obseruationum 1. legendum esse, *Coemptione*, & quid sit coemptio, quam Græci συνωνὴν, malè interpres *Nou. Tiberij de diuinis domibus*, contributionem, vel onus. Coëmit autem vndique fiscus à prouincialibus etiam inuitis species annonarias vsui publico vel exercitui necessarias. Boëtius 1. de consolatione: *Cùm acerbæ famis tempore grauis atque inexplicabilis indicta coemptio profligatura inopia Campaniam videretur, certamen aduersum præf. prætorij communis commodi ratione suscepi, rege cognoscente contendi, & ne coemptio exigeretur, euici.* Cura autem coëmendi frumenti sitonia vel sitonicum appellatur. itaque hoc tit. sitoniæ an sitonici legas, nihil refert.

I. Imp. Anastasivs A. Matroniano pp. Quoties vrgente necessitate comparatio- D nes frumenti vel hordei, aliarumque specierum quibuslibet prouinciis indicuntur: nulli penitus possidentium sese sub cuiuscunque priuilegij occasione excusandi tribui facultatem censemus: omnique cuicunque possidentium, quocunque modo, quocunque tempore per sacros apices, vel etiam Pragmaticam sanctionem, aut iudicialem forte dispositionem huiusmodi excusatio data est, vel postea data fuerit, licentia minimè vnquam contra tenorem nostræ legis saluberrimæ valitura. Adeò namque huiusmodi onera cunctis, pro qua singulos portione contigerit, volumus irrogari, vt E ab iisdem comparationibus nec sacratissimæ nostræ pietatis, nec serenissimæ nostræ coniugis, domum pateremur subtrahere. Dat iii. kal. Avg. cp. Olibrio v. c. Cos.

Non nisi vrgente aliqua necessitate συνωνὴ indicitur, veluti exercitus, aut vrbis inopiæ subleuandæ causa, ac tum ab eo onere nemo excusatur, sed coguntur omnes species fisco vendere. *Hordei*] Fortè, *olei*, vt in *l. 2. ȷ̃. de can. frum. vrb. Rom.* Curator fru-

menti, σιτώνης, Olei, ἐλαιώνης appellatur, *l. vlt. D. de man. & hon.* *Sacros apices*] Sacras adnotationes, quæ quidem fiunt encausto, de quo in *l. sacri, §. de diu. rescript.* Græci dixere *σεβάσμια κεραία*, & *σεβασμίας καὶ θεοειδεῖς κεραίας*. *Nec sacratissima*] Indicto synoneto actores etiam & procuratores diuinarum domuum species annonarias fisco detrahere coguntur. Desiderantur sub hoc titulo aliæ duæ constitutiones Græcæ, quarum sententiam proponam ex lib. LVII. *βασιλικῶν*.

II. Οἱ τὰς πόλεις οἰκοῦντες, ἢ ἐν αὐταῖς κεκτημένοι μὴ ἀναγκαζέσθωσαν εἰς ἑτέραν πόλιν, ἢ εἰς τὴν μητρόπολιν εἴδη χορηγεῖν· εἰ δὲ καί τις ἀπαραίτητος αἰτία καταναγκάσῃ τοῦτο γίνεσθαι τοῖς δικαίοις τιμήμασι τοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει κρατοῦσιν ἐξ ὧν τὰ εἴδη παρέχεται παρασχέτωσαν ἐκείνων ταῦτα μετακομιζόντων τῶν δεομένων τῶν εἰδῶν. ὑπολογιζέσθω δὲ τοῖς παράσχουσι τὰ τιμήματα τῶν εἰδῶν εἰς τὰ συντελούμενα ἐν χρυσῷ παρ' αὐτῶν δημόσια. οὐδὲ γὰρ δίκαιον νῦν μὲν ἀπαιτεῖσθαί τινα παρέχειν εἴδη, μετὰ χρόνον δὲ αὐτῷ τὰ τιμήματα λογίζεσθαι, οὕτως εὐθυνίας γινομένης, τοῦ λαμπροτάτου ἄρχοντος ἑκάστης ἐπαρχίας ἐγκινδυνεύοντος εἰς τὸ καταλογίζεσθαι τὰ τῶν εἰδῶν τιμήματα κατὰ τὰς ὡρισμένας προθεσμίας ὑπὲρ αὐτῶν ἐκπέμπεσθαι. μηδεὶς δὲ ἀναγκαζέσθω παρασχεῖν πᾶσαν χρείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰ ἐκπερισσεύοντα εἴδη. ἀσεβὲς γάρ ἐστιν ἀποστερεῖσθαί τινα οἰκείων, καὶ ἑτέροις ταῦτα χορηγεῖν. ρ'. χρυσίου λίτρας ὑφισταμένου ζημίαν, καὶ κινδυνεύοντος εἰς τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν ζώνην αὐτοῦ τοῦ παραβαίνοντος τὸν νόμον, ἢ συγχωροῦντος αὐτὸν παραβαθῆναι. μηδεὶς ποτὲ χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης ἐπιταττέσθω τοῖς κτήτορσιν συνωνὴν, καὶ ὅτε δὲ γίνεται κατὰ θείαν μόνον κέλευσιν γινέσθω ἐφ' ᾧ τε τὸ τῆς συνωνῆς χρυσίον ἐκ τῆς συντελουμένης παρὰ τῶν κτητόρων ἐν χρυσῷ συντελείας παρακατέχεσθαι, ἐὰν ὅλως τὰ τῆς οἰκείας αὐτῶν συντελείας ἀρκῇ πρὸς τὴν συνωνήν· ἐὰν δὲ μὴ χρεωστῶσι δημόσια οἱ τὴν συνωνὴν ἐπιταγέντες, ἢ μέρος χρεωστῶσιν, ἐν νομίσμασιν εὐστάθμοις πρότερον τὸ χρυσίον λαμβανέτωσαν, καὶ οὕτως τὸ εἶδος ἀπαιτείσθωσαν μηδενὸς τολμῶντος, ἢ περάσαθμα δοῦναι τὰ νομίσματα, ἢ ἐλλιπῶς ταῦτα καταβαλεῖν, ἢ ἄλλως πως ζημιῶσαι τοὺς ὑποτελεῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ τετραπλάσιον πληροῦντος τοῦ παρ' ἀλλήλου, καὶ τῆς ζημίας ἀπαιτουμένου, καὶ τοῦ ἐλλιπῶς καταβάλλοντος. Εἰ δὲ καί τις συνωνὴν ἐπιτάξας τολμήσῃ, ἢ τὴν ἐπιταχθεῖσαν παρανόμως ἐκβιβάσῃ, πεντήκοντα χρυσίου λίτρας προστιμάσθω, καὶ στρατείας καὶ τῆς ἀξίας ἐκπιπτέτω, ὑποκείμενος καὶ μείζονι κινήσει. καὶ ὅτε δὲ κατὰ θείαν κέλευσιν γένηται ἐπιταγὴ συνωνῆς, ἕκαστος τῶν κτητόρων πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν ζυγῶν, ἤτοι ζυγοκεφάλων ὑποκείσθω τῇ συνωνῇ, μηδενὸς αὐτῆς ἐξαιρουμένου. Ὁ δὲ ὑπὲρ ταύτην τὴν ἀναλογίαν ἀπαιτῶν τινὰ τῶν συντελειῶν προφάσει τῆς συνωνῆς, καὶ ζημίᾳ τῶν πεντήκοντα τοῦ χρυσίου λιτρῶν ὑποκείσθω, καὶ ζώνης καὶ ἀξίας ἐκπιπτέτω, καὶ ἑτέραν μείζονα προσδοκάτω κίνησιν. Ἀλλὰ ταῦτα χωρὶς τῆς θρακικῆς διοικήσεως νενομοθέτηται. ἐν θράκῃ γὰρ ἐπειδὴ οὐκ εἰς ὁλόκληρον εἰσφέρεται τὰ δημόσια διὰ τὸ προφάσει τῶν βαρβαρικῶν ἐφόδων ἐλαττωθῆναι τοὺς γεωργοὺς, καὶ μὴ ἀρκεῖν τὴν ἐν εἴδεσι συντέλειαν τοῖς κατ' αὐτὴν ἱδρυμένοις στρατιώταις, καὶ πολλῶν μᾶλλον ἀποστρέφεσθαι εἰς αὐτὴν στρατιωτικὰ τάγματα, ἀνάγκη ἐστὶ συνεχῶς πολὺ γίνεσθαι, ἐπειδὴ μὴ ἐνδέχεται δίχα συνωνῆς ἀποτρέφεσθαι τοὺς ἐν αὐτῇ στρατιώτας. Ἐν ἐκείνῃ τοίνυν τῇ διοικήσει ἡ μέχρι σήμερον κρατείτω συνήθεια, ὑποκειμένων καὶ τῶν ἐμπόρων τῇ συνηθείᾳ, πρότερον μέντοι καὶ τοῖς συντελεσταῖς, καὶ τοῖς ἐμπόροις καταβαλλομένου τοῦ τῆς συνωνῆς χρυσίου ἐν εὐστάθμοις νομίσμασι, καὶ ὀβρύζοις, καὶ οὕτως αὐτῶν ἀπαιτουμένων ἀδιαστρόφως, καὶ ἀζημίως τὸ εἶδος εἰσφέρειν, τοῦ δὲ ταῦτα παραβαίνοντος τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκειμένου. Βέλτιον γὰρ ἀντὶ τῆς ἰδιωτικῆς ἐμπορείας μᾶλλον τοῖς στρατιώταις, καὶ τοὺς ἐμπόρους χορηγεῖν τὰς ἀναγκαίας αὐτῶν ἀποτροφάς. Ἐὰν δέ ποτε διά τινας πόλεις μὴ ἐχούσας σιτωνικὰ χρήματα, μήτε ἑτέρωθεν εὐπορούσας ἀνάγκη γένηται συνωνὴν ποιήσασθαι, ἐξέστω μὲν τοῖς ἄρχουσι ταύτην ποιεῖν, ἐν μόνῃ δὲ τῇ ἐνορίᾳ τῆς πόλεως τῆς τοῦ σίτου δεομένης, καὶ ἐν τοῖς αὐτῆς ὁρίοις, καὶ κατὰ τὰ ἐν τοῖς τόποις κρατοῦντα κατὰ καιρὸν τιμήματα. τοῦτο δὲ παραφυλαττέτωσαν, καὶ οἱ πατέρες τῶν πόλεων, καὶ πᾶς ἕτερος, τῆς συνωνῆς προνοούμενος. Εἰ δὲ καὶ ἀνάγκη γένηται πολιτικὴν γίνεσθαι συνωνὴν ὡς ἐπιζητουμένων εἰδῶν ἐν τῇ βασιλίδι πόλει, καὶ ἐν ταύτῃ κατὰ θείαν μόνην κέλευσιν προβαινέτω, τοῦ χρυσίου πρότερον κατὰ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις ὤνια παρεχομένου ἀδιαστρόφως καὶ ἀζημίως μετὰ τοῦ καὶ τὰ ναῦλα ἐκ τοῦ δημοσίου παρέχεσθαι ὥστε τὸν συντελεστὴν παρασχεῖν μόνον τὸ ἐπιζητούμενον εἶδος, καὶ πληρωθῆναι τοῖς δεομένοις τὴν χρείαν. Μηδὲν δὲ ἐκ ταύτης τῆς διατάξεως καινιζέσθω τὰ ἐπὶ τῇ συνωνῇ τῆς ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλεως διατετυπωμένα, ἀλλὰ κρατεί-

τω καὶ ὁ θεῖος τύπος ὁ διατυπώσας τὰ περὶ τῆς ἐπεισάκτων στρατιωτῶν ἀποστροφῆς. ὑποκείσθω δὲ τῷ προστίμῳ τῶν πεντήκοντα τοῦ χρυσίου λιτρῶν, καὶ τὸν εἰς ζώνην καὶ ἀξίαν ὑπομενέτω κίνδυνον, ἥτε μεγίστη τάξις τῶν ἐνδοξοτάτων ἐπάρχων, καὶ οἱ λαμπρότατοι τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες μετὰ τῶν πειθομένων αὐτοῖς τάξεων, καὶ οἱ κατὰ τόπον ἔκδικοι, καὶ ἄλλοι οἱ δημοσιεύοντες παραβαίνοντες αὐτοὶ τὸν νόμον, ἢ παραβαθῆναι συγχωροῦντες, ἢ μὴ μηνύοντες ἀνυπερθέτως, καὶ ἀληθῶς κατὰ τῶν παραβαινόντων αὐτόν.

Ciuitatum incolæ, vel qui in eis aliquid poſſident, non cogantur in aliam ciuitatem, vel metropolim ſpecies conferre. Sed & ſi ineuitabilis quædam cauſa id fieri exigat, iuſtis pretiis, quæ in ea ciuitate obtinent, ex qua præbentur ſpecies, eas indigentibus vendant. Compenſentur autem venditoribus pretia cum auraria collatione. nec enim æquum eſt qui nunc præbuit ſpecies & annonæ copiam attulit, ei poſtea pretia computari. & hoc fiat cura & ſolertia præſidis cuiuſque prouinciæ. Nullus verò cogatur vendere omne id quod ſui vſus gratia comparauit, ſed ſuperflua tantum, quandoquidem ſatis impium eſt ſuis quemque defraudari, eaque in alios transferri, præſide, qui legem violarit, violarive conceſſerit, c. lib. auri multando, & dignitate propria cinguloque ſpoliando. Nulla vnquam citra ingentem neceſſitatem iuſſionemque principis poſſeſſoribus coemptio indicatur, nec aliter quam vt coemptionis aurum ex auri collatione à poſſeſſoribus debita, ſi quidem ea omnimodo ad coemptionem ſufficiat, retineatur. Quod ſi nihil fiſco debeant ij quibus coemptio indicitur, aut partem tantum, prius in nummis ponderis probi aurum accipiant, quam ab eis ſpecies exigantur, nemine audente vel iniuſti ponderis, vel ex parte tantum nummos exſoluere, vel qua alia ratione collatoribus damnum dare, damni qnadruplo & eo quod pretio deeſt ab eo qui ſecus fecerit exigendo. Sed & ſi quis coemptionem indicere auſus ſit, vel indictam illicite exegerit, L. libris auri multabitur, & militiam ac dignitatem amittet, maiori etiam commotioni ſubdendus. At cum ex mandato principis coemptio indicitur, vnuſquiſque pro rata iugorum & capitum quæ poſſidet, coemptioni ſubiiciatur, nemine excepto, eo qui in exigendo hanc rationem non ſeruauerit, L. librarum auri multam ſubituro, & dignitatem ac cingulum amiſſuro, & maiorem aliam commotionem expectaturo. Excipimus ab hac lege Thraciæ diœceſin. In Thracia enim quia tributa fiſcalia in ſolidum non inferuntur, barbarorum incurſibus colonis attritis, nec ſufficiente ſpecierum collatione ad alendos milites in ea conſiſtentes, quod omnium maxime intereſt, nec tamen ſine coemptione præſtari poteſt, ideo eam freqnentiſſime fieri longe neceſſarium eſt. In ea igitur diœceſi, quæ hactenus obtinuit, conſuetudo ſeruetur, ei ſubiectis etiam negotiatoribus, vt collatoribus & negotiatoribus coemptionis aurum primum ſoluatur in nummis obryzis & debiti ponderis, tum ab eis ſine refragatione & damno vllo conferantur ſpecies. illo qui hæc non ſeruauerit, eiſdem ſubdendo pœnis. Melius enim eſt inſtar priuatæ negotiationis militibus etiam negotiatores alimonia conferre. Quod ſi quandoque ob ciuitates aliquas inopes neceſſe ſit coemptionem fieri, liceat præſidibus eam facere in territorio duntaxat eius ciuitatis, quæ frumento indiget, & in confiniis eius, & eo pretio quod in locis pro tempore obtinebit. quod & patres ciuitatum obſeruabunt, & quilibet alius coemptionis curam gerens. At ſi neceſſitas exigat ciuilem coemptionem fieri in vrbe regia deficientibus annonis, ea vero procedat ex ſacra iuſſione, auro prius ſine damno & dilatione præſtito, vt in foro rerum vænalium diſtrahuntur ſpecies, ita vt & naula ex publico præbeantur, & collator vendat ſolummodo ſuppeditetque egentibus neceſſarias ſpecies. Nihil vero hac conſtitutione innouatur eorum quæ de coemptione magnæ Alexandrinorum ciuitatis diſpoſita ſunt ſacra forma de annona militum euocatorum. Subiiciantur multæ L. librarum auri & periculo dignitatis ac cinguli tam maximi apparitores glorioſiſſimorum præfectorum prætorio, quam clariſſimi præſides prouinciarum, & eis obſequentia officia, & locorum defenſores, & alij publicorum tractatores, ſi hanc legem violauerint, aut violari conceſſerint, aut confeſtim & vere eius violatores minime detulerint.

Præcipua conſtitutionis capita hæc ſunt: Non fieri coemptionem ſine auctoritate principis, niſi ſi qua municipia annonæ caritate laborent: Reputari pretia ſpecierum venditarum in collationem fiſco inferendam, ſicut & de ſumptibus factis in tranſitu militum conſtituitur *Nou.* 129. vel etiam ſtatim adnumerari. Coemptionem exigi pro numero iugorum & capitum. Ait, *πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῶν ζυγῶν, ἤτοι ζυγοκεφάλων*, vt in *Nou.* 17. & ad *l.* 2. j. *de veſte mil.* Græci ζυγοκέφαλα. Sunt qui iugationem tantum præſtant. Sunt qui ζυγοκέφαλα, id eſt, iugationem & capitationem. Ex eadem *Nou.* 17. *in Nou.* 128. lego *ἰουγαλίων*, pro *ὑιλίων*, in Baſilicis *ἰουλίων*. Alij metiuntur iugis, alij iugeris, vt Varro ſcribit. Aliud ergo iugatio, aliud iugeratio. Legatur pragmaticum Iuſtiniani ad petitionem Vigilij, cap. *ne pro comparatione ſpecierum collatores grauentur.*

III. Ὁπόταν ἐν τινι πόλει σιτώνου γένηται χρεία, κατὰ δοκιμασίαν καὶ ἐπιλογὴν καθεκάστην πόλιν ἐπισκόπου, καὶ τῶν ἐν τοῖς κτήτορσι πρωτευόντων γενέσθω ἡ ἐπὶ αὐτῷ προβολή, οὐ κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς προβαλλομένοις, οὐδὲ ἐφ' οἷς ἂν βουληθεῖεν προσώποις, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐπὶ τῆς χώρας ἐκείνης ταξεωτῶν τῶν στρατευομένων, καὶ τῶν ἀποθεμένων τὴν τάξιν διὰ τῶν εἰρημένων προσώπων πρὸς τὴν σιτωνείαν προβαλλομένων. ἐπεὶ δὴ εὐχρηστερον οὗτοι ταῖς δημοσίαις χρείαις ἐντετριμμένοι ἐκ μακρῶν χρόνων τὸ τῆς σιτωνείας διανύουσι βάρος. πάσης δὲ ζημίας ἀπαλλαττέσθωσαν οἱ σιτωνοῦντες καὶ πληροῦντες τὴν εἰρημένην χρείαν, κατὰ τὸ δίκαιον λογοθετείσθωσαν· οὐ γὰρ δίκαιον αὐτοὺς ἀντὶ τοσούτων κόπων καὶ ζημιοῦσθαι. χορηγείτωσαν δὲ τὸν σῖτον κατὰ τὰ ἐν τῇ ἀγορᾷ ὤνια, καὶ μηδὲν περαιτέρω. Ὁ δὲ παραβαίνων ἢ παραβαθῆναι συγχωρῶν τὸν νόμον, λ'. χρυσίου λίτρας ἐπιτίμιον καταβαλλέτω.

Cum in ciuitate aliqua frumenti comparandi curatore opus est, eius creatio fiat arbitrio & electione episcopi & primorum ciuitatis, non vt videbitur creatoribus, neque ex quibus voluerint personis, sed soli ex regione illa officiales militantes & dimissi ad munus illud sitoniæ ab eis promoueantur. Hi namque qui in publicis negotiis diu sunt exercitati, facilius sitoniæ munus expedient. At omni damno liberentur qui eam necessitudinem curamque sustinuerint, & secundum leges discutiantur, quandoquidem æquum non est vt ex tot laboribus damnum ferant, frumentum autem præbeant non maiore pretio quam in foro distrahatur. Qui violarit legem aut violari concesserit, triginta librarum auri multam sustineto.

Fit ex hac constitutione sitonæ creatio arbitrio possessorum ciuitatis & episcopi, non ex quibuslibet, sed ex cohortalibus. Et indemnes sitonæ seruantur, vt ex *l. vlt. §. item rescripserunt sitonas, D. de adm. rer. ad ciu. pert.*

De collatione donatorum vel releuatorum aut translatorum, seu adæratorum.

Tit. XXVIII.

I. IMpp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Hermocrati pp. Dispositionem amplissimæ recordationis Antiochi, qui certam quantitatem ante se releuatis possessionibus nomine canonis indixit, non imminui decernimus. id enim, quoniam in canonem cecidit, & anniuersaria debet pensitatione persolui, nec in præteritum, nec in posterum patimur esse concessum. indulgentiam vero memoratæ descriptionis, & in anteactum & in posterum tempus, non solum in releuatis, verum etiam in donatis, adæratis, translatisque, seu quodcunque aliud nomen nouæ descriptionis excogitatum est, volumus obseruari. nullamque super his vnquam exactionis molestiam formidari, quibus non tantum reliqua præteriti temporis relaxamus, sed nec in posterum quidquam innouationis aut oneris adiiciendum esse censemus, nullique licere deinceps contra diualia statuta releuare suas possessiones. nouerit tamen amplissimæ tuæ sedis officium, quod si aliquando nobis suggestio huic nostræ sanctioni contraria porrigatur, vel si sacris mandatis (si qua forte citra suggestionem his piis dispositionibus aduersa manauerint) obsequatur, & alios tanquam debitores ex huiusmodi titulo crediderit exponendos: ducentarum librarum auri se condemnatione multandum. Dat. XII. Kal. Dec. cp. Theodosio A. XVIII. et Albino v. c. Coss.

Beneficia principum hæc sunt, donare possessiones dempto canone: releuare possessiones tributis: transferre possessiones in aliud ius aliamve functionem, veluti ex patrimoniali iure in priuatum, vel ex vna præstatione in aliam. Adærare; id est, æstimare & taxare pecunia, quod in annonis inferebatur. Cùm huiusmodi pleraque principes contulissent, necessitate vrgente postea eis derogatum est sæpè & remissæ possessionibus quantitatis pars alia atque alia, descriptionibus indicta & imposita est *l. 15. C. Th. de* [illegible] *t. Nou. Mart. de ind. rel.* quæ omnes hac Theodosij Nouella tolluntur, & si quæ sunt ex eis reliqua remittuntur, deincepsque constituitur vt in talibus prædiis ea tantum descriptio locum habeat quam Antiochus præf. prætorio ordinauit, cuius definitio extat. in *l. vlt. Cod. Th. eod. t.* (fuerat is præf. prætorio ante Hermocratem, ad quem hæc lex scripta est) & vt ei descriptioni posthac nihil adiiciatur, sicut ex [illegible] *J. de om.* [illegible] quam huic esse coniungendam ex integra Theodosij Nouella, quam habemus, didicimus: si quis de fundis patrimonialibus steriles sub certo canone susceperit: nulla etiam adiectione onerari potest. Ad hæc, vt in posterum releuationem possessionum suarum ex liberalitate principis nemo petat, petitave fruatur: atque adeo vt ne ex huiusmodi titulo, releuatarum scilicet possessionum posthac à præfectianis alij quàm qui ante hanc Nouellam fuerint quasi debitores exponantur. Legendum hoc loco pro, *Et aliquos, Et alios, tanquam debitores, &c.*

De collatione æris.

Tit. XXIX.

I. IMpp. Arcadivs et Honorivs AA. Hilario pp. Æris pretia quæ à prouincialibus postulantur, ita exigi volumus

vt pro viginti libris æris vnus auri ſolidus à A poſſeſſore reddatur. DAT. V. KAL. IAN. MED. ARCADIO. IIII. ET HONORIO IIII. AA. COSS.

Sunt quædam prouinciæ quæ æs fiſco inferunt veluti Cyprus, quam veteres ærofam dixerunt. quo exemplo vtuntur Græci hoc loco, eodémque ad *l.* 1. ȷ. *de arg.* pretio, & Theſſalonices metallorum. Cyprus itaque æs & argentum infert Pro vtroque ſi malit aurum inferre, id hac ratione faciat, vt pro ſingulis libris argenti, inferat quinos ſolidos, & pro vicenis libris æris, ſingulos ſolidos.

De Diſcuſſoribus.

TIT. XXX.

DISCVSSORES ſunt veluti cognitores & diſceptatores rationum fiſcalium ab aliis tractatatum, *l. cùm* poſt, ȿ. *de appell. l. pen.* ȿ *quor. ap. non rec.* quæ duæ leges coniungendæ ſunt, vel etiam rationum publicarum, *l. vlt.* ȷ *hoc tit l.* 1. ȿ. *de ratioc. op. pub.* Simmachus in epiſt. *Video baſilicæ pontiſque rationem rectè quidem Bonoſo præſidali viro eſſe mandatam, cui & vigilantia ſupereſt ad illuminandas publicæ rationis ambages, & fides ad perſequenda quæ examen inuenerit. Sed vereor ne ludificationibus res iniunctà C frigeſcat obluctante eo quem ſocium diſcuſſionis accepit.* Hoc verò non quæratur in editis. multo certè plures reſtant non editæ quàm editæ.

IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD ARTHEMIVM VIC. HISPANIARVM. Quoties in diſceptatione conſtiterit, inique diſcuſſionem fuiſſe confectam, & fidem facti non poterit adprobare diſcuſſor: ipſe in eodem titulo & in eodem modo ad ſoluendum protinus vrgeatur, in quo alterum perperam fecerit debitorem. DAT. PRID. ID MAI VALENTINIANO NB. P. ET VICTORE COSS.

D Iniquus diſcuſſor ſiue λογοθέτης tanti damnatur quanti prouincialem fiſco debere conſtiterit. *In eodem titulo,* puta in auro vel argento, & in eodem modo, id eſt, eadem quantitate.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MESSALÆ PP. Ne diutius caſu amiſſa ſecuritate publica quædam præda naſcatur collatoribus: decernimus vt quando ſecuritates à diſcuſſoribus ſeu apparitoribus expoſitæ ratiociniis publicis continentur, rurſus per iniuriam non petantur. DAT. V. KAL. DEC. CP. STILICONE ET AVRELIANO COSS.

E Nouella Valentiniani de indulg. reliq. valdè pertinet ad hanc legem: quæ diſcuſſores refert in prouincias plerunque proficiſci ambitione & ſuffragio potius, quàm merito vel electione certa, & ingreſſos ſtatim expetere cohortales atque etiam ſcholares. vulgò malè legitur *ſcalares*, ſicut & in vita Martini à Sulpitio Seuero compoſita, *ſcalares alas & ſtipatos multiplici ſatellitio proferre iuſsiones ſacras, expetere ſecuritates annorum ſerie & vetuſtate conſumptas, & eis non extantibus inde præda occaſionem captare, extantium acceptilationem diuendere, denique apud improbum rei arbitrum noſcere chartulam cùm periit, nihil proficere cùm extat, ex quo ſequuntur, innumeræ clades* &c. Hac lege conſtituitur, nihil nocere ſecuritatum amiſſionem, ſeruari illationum fidem poſſe ex rationibus & regeſtis publicis, vt dictum eſt in *l.* 2. ȿ *de con. fiſ. deb. l.* 2. *§. vlt.* ȿ. *de quadr. præſc.* vel ex arca præf. prætorio, *Nou.* 49. ſicut ex creditorum rationibus in priuatis debitis, *l.* 5 *&* 6. ȿ *de edendo. Ratiocinijs*] Vide noſtrarum Obſeru. IV. cap. 27.

III. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTIANVS AA. APOLLONIO PP. Per ſingulas prouincias vel ciuitates, honoratis vſque ad comitiuam conſiſtorianam, nec non etiam militantibus & ſuis obſequiis non B adhærentibus, aduocatis quin etiam fori prouincialis, mandari diſcuſſionis iugorum ſollicitudinem decernimus. DAT. V. KAL. IANVA. EVDOXIO ET DIOSCORO COSS.

Diſcuſſionis onus iniungi poſſe non honorariis tantùm Comitibus conſiſtorianis, ſed etiam in actu poſitis, ſi ſuis obſequiis non adhæreant, arg. *l.* 1. ȷ. *de colleg.* Item aduocatis fori prouincialis. quod cum *l.* 6. ȿ. *de adu. diu. iud.* videtur pugnare, niſi eam ad illuſtrium & ſpectabilium iudicum duntaxat aduocationem referas, non ordinariorum iudicum, quæ non niſi impleto huiuſmodi munere, immunitate fruitur *l.* C 1. ȷ. *quib. mun. exc.* Sequitur l. 4. ex lib. 56. βασιλικῶν quæ exulabat.

IV. Μηδεὶς γινέσθω λογοθέτης χωρὶς βασιλικῆς κελεύσεως ἰδικῶς μεμνημένης τῆς αὐτοῦ τοῦ λογοθέτου προσηγορίας, μήτε κατὰ κέλευσιν τῶν ἐπάρχων, μήτε ἐκ προστάξεως ἄλλου οἱουδήποτε δικαστηρίου γινέσθω τὶς λογοθέτης ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἢ πολιτικῶν ἔργων, ἢ σιτωνικῶν χρημάτων, ἢ λιμενητικῶν, ἢ τῶν περὶ τοὺς δημοσίους ὁλκοὺς τῆς πόλεως δαπανωμένων, ἢ περὶ τειχοποιΐαν, ἢ περὶ D ὁδοστρωσίαν, ἢ γεφυρῶν, ἢ μώλων κατασκευὴν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν λουτρωνικῶν χρημάτων, ἢ ἄλλως ὁπωσοῦν εἰς πολιτικὴν ζήτησιν ἀναφερομένων χωρὶς βασιλικοῦ τύπου. αὐτὸς γὰρ ὁ βασιλεὺς εἴτε ἐκ δημοσίου χρήματα ἐκπέμψῃ πρὸς τειχοποιΐαν, ἢ ἑτέρου τινὸς ἔργου κατασκευὴν, εἴτε εὕρῃ περὶ ἑτέρου καταλελειμμένα χρήματα πόλεσι πρὸς ἅπαξ, ἢ καὶ διηνεκῶς ὅτε δὴ αὐτῷ παραστῇ, πέμπει τὸν λογοθέτην καὶ τὸ ἔργον ὀφείλοντα μετρῆσαι, καὶ ἀκριβεῖς λογισμοὺς ποιήσασθαι, καὶ εἰς E τὸ θεῖον αὐτοῦ κράτος ἀναγαγεῖν, ἐφ' ᾧ τε γινομένης ὀρθῶς τῆς δαπάνης θείαν γενέσθαι παρ' αὐτοῦ τοῖς δεδαπανηκόσιν ἀμεριμνίαν, καὶ μηκέτι δευτέραν ζήτησιν αὐτοὺς ὑπομένειν, ἢ κληρονόμους αὐτῶν, ἢ διαδόχους· εἰ δὲ καὶ ὁ λογοθέτης πεμπόμενος ἐπιτραπείη ποιῆσαι ἀμεριμνίαν τοῖς ὀρθῶς δεδαπανηκόσιν τὰ χρήματα, καὶ μετὰ τῆς τῶν λόγων ἐρευνῆς ἔκθηται αὐτῶν ἀμεριμνίαν τοῖς ὀρθῶς δεδαπανηκόσιν, ἔστω καὶ αὕτη κυρία, ὡς μήτε θείας ἀμερι-

ἀμεριμνίας δεῖσθαι τὸ λοιπὸν, μηδὲ ἑτέρας ἀσφαλείας τὸν δαπανήσαντα, ἢ τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ, ἢ διαδόχους, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ τοῦ λογοθέτου ἀσφαλείᾳ. Ἐπαγγελλέτω δὲ καὶ δαπάνας διδόναι τοῖς λογοθέταις ἡ διάταξις ἐφ' ᾧ τε ἀζημίως αὐτοὺς ποιεῖσθαι τὴν λογοθεσίαν. ὁ δὲ οἴκοθεν δαπανῶν, ἢ περὶ ἔργα τῆς πόλεως, ἢ περὶ ἄλλην κοινωφελῆ χρείαν μηδενὶ ὑποκείσθω λογοθεσίᾳ μηδὲ αὐτὸς, μηδὲ κληρονόμος, μηδὲ διάδοχος αὐτοῦ. μηδὲ ἐπὶ ζητήσει δημοσίων λογισμῶν, οἷον ἐπὶ κερδῶν, ἢ τῶν λεγομένων ἀγωγικῶν, ἤτοι παραπομπικῶν, ἢ τῶν δαπανωμένων περὶ τοὺς δημοσίους ὄνους, ἢ ὀνηλάτας, ἢ τῶν διαγμητικῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἃ λατινικῷ ὀνόματι καλεῖται *Solemnia*. Μηδεὶς δὲ τῶν ἀρχόντων πεμπέτω λογοθέτην, ἀλλὰ ἀναφερέτω πρὸς βασιλέα ἐφ' ᾧ τε παρ' αὐτοῦ πέμπεσθαι τὸν ἐπὶ τούτοις λογοθέτην, μηδὲ ἄχρις ἑνὸς ὀβολοῦ ὀφείλοντα κερδᾶναι, ἀλλὰ τῷ τε δημοσίῳ λόγῳ, καὶ τοῖς ὑποτελέσι φυλάττειν τὸ δίκαιον· ἐὰν οὖν εὕρῃ παρά τισι χρήματα δημόσια ὁ λογοθέτης ἀνύσῃ αὐτὰ, καὶ εἰς τὸ θεῖον *ornamentum* εἰσκομίσῃ, ἔξεστιν αὐτῷ καθ' ἑκάστην λίτραν ἓξ νομίσματα ὑπὲρ θεραπείας παρακατασχεῖν. Εἰ δὲ παρὰ τῶν ὄντων ἐν ἐπαρχίαις, ἢ ἑκόντων, ἢ ἀκόντων ἄχρις ἑνὸς ὀβολοῦ λάβῃ, αὐτὸς μὲν τὸ λαμβανόμενον ἀποδιδότω τετραπλάσιον ὀφείλων εἰσκομισθῆναι τοῖς δημοσίοις, καὶ ποινῆς βασιλικῆς πειράσθω ὡς τὸ δημόσιον προδεδωκὼς, ἢ τοὺς συντελοῦντας ἀδικήσας. ὁ δὲ ἀνασχόμενος παρασχεῖν, ὡς διὰ τοῦτο καθομολογῶν ὑπεύθυνον αὐτὸν εἶναι τοῖς δημοσίοις, ἀπαιτηθήσεται πάλιν τὰ περὶ ὅσων ὑπέμεινε ζήτησιν ὀφείλοντα εἰσκομισθῆναι τῷ δημοσίῳ λόγῳ, ἐπὶ ταύτῃ τῇ τῶν *Solemnium* ζητήσει ὁ βασιλεὺς μανθάνων τὸ γενόμενον λογοθέσιον, θείαν ἀμεριμνίαν ἐκτίθεται τοῖς λογοθετήσασι μηκέτι δεύτερον εὐλαβουμένοις λογοθέσιον, αὐτῷ τῷ λογοθέτῃ ἐπιτρέπων τοῖς λογοθετουμένοις ποιεῖν ἀμεριμνίαν ἐφ' ᾧ τε τοὺς ταύτην λαμβάνοντας μηκέτι δεύτερον ὑπομένειν λογοθεσίαν. μήτε δὲ ὑπὲρ τῆς γινομένης ἀμεριμνίας λαμβανέτω τι παντελῶς ὁ λογοθέτης, ἀλλ' ἐὰν ὅλως ἐπιχειρήσῃ τι λαβεῖν ἄδειαν ἐχέτωσαν οἱ κτήτορες, καὶ πολῖται, καὶ ἀπωθεῖσθαι τὸν ἐκβιβασμὸν αὐτοῦ, καὶ δεήσεις ἐπιδιδόναι τῷ κατὰ καιρὸν βασιλεῖ, ὥστε πεμφθῆναι τινὰ κατὰ χώραν τὸν ὀφείλοντα ποινὴν εἰσπρᾶξαι τὸν ἐπιχειροῦντα τι ἀπαιτῆσαι. Εἰ δὲ καὶ τὶς ἄρχων μετὰ τὸν παρόντα νόμον χωρὶς θείας ἐγγράφου κελεύσεως πρὸς αὐτὸν πεμπομένης ἀποστείλῃ λογοθέτην ἐπὶ οἱονδή ποτε τῶν εἰρημένων ἔτι αὐτὸς μὲν ὁ ἄρχων εἴ-

A κοσι χρυσίου λίτρας πρόστιμον ὑποστήσεται, ἡ δὲ τάξις αὐτοῦ, πέντε καὶ δέκα. μήτε προφάσει ἀνακαθάρσεως ὀχετῶν, ἢ τῶν πρὸς τοῖς τείχεσιν οἰκοδομημάτων, καὶ τῆς αὐτῶν καταλύσεως, ἢ τῶν ἐν ταῖς δημοσίαις στοαῖς γινομένων τῶν καλουμένων προσδουλείων καὶ ἐργαστηρίων, ἢ τῶν ἐν ταῖς μεσοτύλοις τῆς πόλεως οἰκοδομουμένων ὡς ὀφειλόντων ἀνατραπῆναι, ἢ περὶ εἰκόνων, ἤτοι ἀνδριάντων ὅλως ἐπινοιῶν, ἢ πολιτικῶν ζητήσεων ποιείσθω τινὰς προστάξεις. Εἰ δὲ καὶ ποιήσει ἄδειαν ἐχέτωσαν οἱ ἐν ταῖς πόλεσι τὸν ἐν-
B τεῦθεν ἐκβιβασμὸν ἀπωθεῖσθαι, καὶ μηδεμίαν ἀπόκρισιν ποιεῖν ἐν τοιαύταις * προστάξεσι μετὰ τοῦ καὶ τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν, εἰ τοῦτο τὸ γινόμενον σιωπήσοιεν, καὶ πᾶσαν πολιτικὴν, καὶ δημοσίαν βοήθειαν τοῖς αὐτοῖς ὑποκεῖσθαι ἐπιτιμίοις, ἐξουσίαν ἐχόντων τῶν βουλομένων δεήσεις ἐπιδιδόναι βασιλεῖ, καὶ δι' αὐτῶν διδάσκειν τὰ γινόμενα ὡς ἂν ἐκ βασιλικῆς ἀγανακτήσεως ἐπακολουθήσῃ διόρθωσις, πρὸς τὸ καὶ τοὺς προστάξαντας ἄρχοντας γενέσθαι τι τοιούτῳ εἴκοσι χρυσίου λίτρας προστιμᾶ-
C σθαι, καὶ μείζονα προσδοκᾶν βασιλικὴν ἀγανάκτησιν. τὰς δὲ πειθομένας αὐτοῖς τάξεις μετὰ τοῦ προστίμου τῶν πέντε καὶ δέκα τοῦ χρυσίου λιτρῶν, τὴν ἐν σώματι τιμωρίαν ὑπομένειν. μόνον γὰρ ἔξεστι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐποψίαν ἐπιτρέπειν ἀνδρὶ καθαρῷ, καὶ σὺν ἀληθείᾳ, καὶ πρὸς ὠφέλειαν τῶν πόλεων τὰ τοιαῦτα ζητοῦντι, καὶ μηδὲν παντελῶς ὑπὲρ αὐτῶν κομιζομένῳ. προνοείτωσαν δὲ οἱ τῶν πόλεων πατέρες, καὶ οἱ τῶν κτητόρων εὐπόληπτοι, ὥστε μηδένα πολιτικὸν τόπον, ἢ δημόσιον, ἢ πρὸς τὰ τείχη, ἢ ἐν ταῖς δημοσίαις
D στοαῖς, ἢ λαυρείαις, ἢ ὁπουδή ποτε κείμενον ὑπό τινων ἀλόγως κατέχεσθαι, καὶ μὴ ἐκδίδοσθαι τόπον πολιτικὸν χωρὶς θείου τύπου. τὰ γὰρ παρ' αὐτῶν μὴ ὀρθῶς ἐκδιδόμενα ἀνατρέπεσθαι, καὶ ζημιοῦνται οἱ ἐξειληφότες. προνοείτωσαν δὲ οἱ αὐτοὶ ὥστε τοὺς ἐκ τύπου θείου ἔχοντας νομὴν ὕδατος μὴ πλεονεκτεῖν τοὺς ἑτέρους, καὶ τὸν μὲν πλέον, τὸν δὲ ἔλασσον λαμβάνειν, ἔργον δὲ ἔστω τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου κόμητος τῶν θείων ἰδικῶν τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτῷ παλατινῶν διερευνᾶν ταῦτα, καὶ προσαγγέλλειν, καὶ τὴν τῶν ἐπικειμέ-
E νων προστίμων εἴσπραξιν ποιεῖσθαι, ἢ ἐὰν ῥαθυμήσειεν εἴκοσι χρυσίου λίτρας προστιμᾶσθαι, τὴν δὲ τάξιν αὐτοῦ πέντε καὶ δέκα·

Nemo fiat discussor aliter quam ex iussione principis specialiter discussoris faciente mentionem, non præfectorum iussu, non ex præcepto alterius cuiusquam iudicis, non ciuilium operum vel pecuniarum frumento

comparando deſtinatarum, vel portuum, vel eorum quæ impenduntur in aquæductus murorumve conſtructiones, vel ad vias ſternendas, vel ad pontium & aggerum inſtructionem, ſed neque pecuniarum ad lauacra deſtinatarum, vel alio quocunque modo ad ciuilem rationem pertinentium. At princeps ſiue ex ærario pecunias miſerit ad mœnium vel alterius operis conſtructionem, ſiue ab alio relictas ciuitatibus pecunia inuenerit, ſemel vel etiam ſæpius cum ei ſederit animo mittat diſcuſſorem qui opus admetiatur, & rationes putet exacte, & ad ſe referat; vt ſi recte ſumptus facti ſunt, iis qui fecerunt ſacra ſecuritas conficiatur, qua freti nullam ij poſtea vel heredes eorum, aut bonorum poſſeſſores quæſtionem patiantur. Valeat & ab diſcuſſore poſt rationum diſcuſſionem emiſſa ſecuritas, nec ſacra apocha, nec alia qualibet cautione indigens. Sumptus autem diſcuſſoribus pollicetur conſtitutio, vt ſine damno ratiocinia tractent. Eos vero qui de ſuo impendunt in opera ciuitatis, vel alias publicas neceſſitates, heredeſve eorum, nullam vult diſcuſſionem ſuſtinere, vel lucrorum, vel eorum quæ dicuntur ἀγωγικὰ aut παραπομπικὰ, vel ſumptuum qui fiunt circa mulos fiſcales, aut muliones, vel proſecutionum ratione, vel eorum quæ generali nomine vocantur, ſolemnia. Ceterum præſidum nemo diſcuſſorem mittat, ſed referat ad principem in hoc vt ab eo mittatur qui hæc diſcutiat, ac ne vnum quidem obolum inde corradat, ſed tam fiſco quam collatoribus ius ſuum conſeruet: & ſi inuentas apud aliquos pecunias fiſcales exegerit, & ſacro ornamento intulerit, licito iure ſibi in ſingulas libras ſex ſolidos pro ſolatio retineat. Quod ſi vel obolum inuitis aut volentibus prouincialibus acceperit, is quidem quod accepit reddat, quadruplum fiſco inferens, & criminaliter coerceatur quaſi proditor fiſci collatorumque concuſſor: Qui autem dedit quaſi hoc ipſo confeſſus ſe fiſci rationibus obnoxium, rurſus diſcutiatur & exigatur: Diſcuſſione autem ſolemnium facta & ad principem perlata: diſcuſſis ſacra ſecuritas detur: dari etiam ea poteſt à diſcuſſoribus, ita vt vtroque caſu nullam illi poſtea diſcuſſionem patiantur: neque vero ob ſecuritatem à ſe expoſitam diſcuſſor quidquam accipere poteſt, vel ſi quid exigat, poſſeſſoribus & municipibus eum propulſandi ius eſt, referendi etiam ad principem vt mittat aliquem qui hoc genus concuſſionis coerceat. Præſes qui poſt hanc legem non accepta ex ſcripto iuſſione principis, diſcuſſorem quacumque ex cauſa miſerit, xx. lib. auri, & officium eius xv. pœnæ ſubiiciatur, qui nec occaſione repurgationis cloacarum vel ædificiorum muris adiunctorum, vel ruinæ eorum, vel ob factas in publicis porticibus περιδολέας vt vocantur, & areas, vel eorum quæ in ciuitatis intercolumniis ædificata ſunt, quaſi deſtruenda ſint, vel de imaginibus aliiſve à ſe excogitatis modis, aut ciuilibus quæſtionibus vllas iuſſiones facere poteſt. Sed ſi fecerit, licet ciuibus executioni earum obſiſtere, minimeque eis ſatisfacere, præſidibus prouinciarum hoc ſilentio tranſmittentibus, & omni ciuili publicoque auxilio eiſdem ſubdendo pœnis, facultatem quoque habentibus iis qui voluerint preces principi offerre, & geſta perdocere, vt principalis indignationis correctio conſequatur: præſidibus item talia iubentibus xx. lib. auri multandis, maioremque principis commotionem expectantibus: officio autem obſecundante præter multam xv. lib. auri in corpus caſtigando. Soli enim principi licet horum inſpectionem viro integro & fideliter atque ex vſu ciuitatum hæc indaganti, nihilque protinus ob id accipienti mandare. Prouideant autem patres ciuitatum poſſeſſorumque potiores, ne quis ciuilem vel publicum vllum locum in muris vel in publicis porticibus, vel obſequiis, vel alicubi iniuſta ex cauſa detineat, & ne cuiquam detur quidqdam ex publico ſine ſacra forma. Quæ enim fuerint ab eis tradita, non recte reſcindentur, & in damno verſabuntur qui acceperint. Iidem prouideant ne qui ex ſacra forma habent poſſeſſionem aquæ, quid vſurpent præter ceteros, & hic quidem plus, ille minus accipiat. Hæc autem magnificus Comes priuatarum, & ei obſequentes Palatini perſcrutari & deferre debent, impoſitaſque pœnas exigere, vel ſi neglexerint, xx. lib. auri multantur, officium vero xv.

Præcipua legis capita hæc ſunt, Non mitti in prouincias diſcuſſorem ſine auctoritate principis: diſcuſſis apocham ſacram vel à diſcuſſore dari: Sumptus ſolatiaque diſcuſſorem habere ex publico: nihil capere à collatoribus. De iis qui vocantur παραπομπικὰ meminit Iuſtinian. *Nou.* 128. Notandum quod ſacrum ærarium, ornamentum vocat, veſtiarium Græci appellant ad *l.* 2. *ſ. ne fiſ. vel Reſp.* & Nicetas veſtiarium τῆς βασιλείας βασιλικὸν ταμεῖον, ἢ χρυσῶνα. Diſcuſſorem autem ſemel inſpectorem vocat, vt in *Nou.* Valent. *de ind. rel.* & frequentius λογοθέτην. Procop. III. de bel. Goth. ἦν δὲ Ἀλέξανδρός τις ἐν Βυζαντίῳ τοῖς δημοσίοις ἐφεστὼς λογισμοῖς, λογοθέτην ἑλληνίζοντες τὴν τιμὴν ταύτην καλοῦσι Ῥωμαῖοι. quæ interpres omiſit. Sed fortaſſe Catholicum potius intelligit quam diſcuſſorem: nam & eodem nomine cœpit Catholicus appellari teſte Harmenopulo. Nouiſſime etiam Quæſtor. Sic enim legimus ſcriptum in Notitia officiorum Conſtantinopoleos: μέγας λογοθέτης διὰ τὰ τῆς τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενα προστάγματά τε καὶ χρυσόβουλλα πρός τε ῥῆγας, σουλτάνους. καὶ τοῦτο μὲν ἴδιον τοῦ μεγάλου λογοθέτου ὑπηρέτημα: quæ functio Quæſtoris eſt. Mutauere etiam Latini Quæſtoris nomen in Cancellarij. Nicetas VII. τὸν οἰκείων ὡς ἡ Λατίνων βούλεται φωνὴ καγκελλάριον, ὡς δ' ἕλληνες εἴποιεν, λογοθέτην. quo de officio ſ. tit. 12.

De Decurionibus & filiis eorum, & qui decuriones habentur quibus modis à fortuna curiali liberentur

Tit. XXXI.

CVRIA Senatum significat. duplex autem est Senatus, antiquæ Romæ & Constantinopolitanæ Romæ, qui dicitur maximus, *l. vlt.* ꝫ. *hoc tit.* In aliis ciuitatibus est curia, ergo & senatus. Sed hic minor senatus dicitur, & qui in eum conscripti sunt consilij publici causa curiales siue decuriones. quodammodo senatores sunt, *l. omnes iudices*, ꝫ. *hoc tit. Nou.* 38. B Euagrius lib. III. ἑκάστης πόλεως τοὺς ἐν τοῖς βουλευτηρίοις αὐτῆς συγκλήτου ζυγὸς ἐχούσης τὰ καὶ ὁριζομένης. Maiorianus in *Nou. de Curialibus. Curiales*, inquit, *seruos esse Reip. ac viscera ciuitatum nullus ignorat, quorum cœtum rectè appellatum minorem senatum*. vbi pro *seruos* legendum *neruos*. Cassiodor. IX. Non inaniter appellauit minorem senatum, neruos quoque vocitans ac viscera ciuitatum. Intelligit autem Cassiodorus Nouellam illam Maioriani. Hic titulus non est in Basilicis, quod Leonis auctoritate *Nou.* 46. sublati iam essent ordines decurionum.

I. IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. ET VALERIANVS CÆSAR CARTERIO. Si cum te pater decurionem esse voluisset, C & illo in rebus humanis agente, honor tibi iste delatus est: tenentur quidem etiam heredes eius reipub. nam in hac parte vice fideiussoris pater accipitur: sed non ante, nisi tuis propriis rebus excussis. PP. V. KAL. DEC. ÆMILIO ET BASSO COSS.

Si filiusfamilias voluntate patris & patre superstite decurio factus sit, lex ait heredes patris Reipublicæ teneri. patrem enim vice fideiussoris accipi. excuti verò prius filium oportere, *l. libertus* §. *filium*, *Ad mun.* Vt igitur fiscus, ita Respublica electionem non habet. Sed neque priuati ex Nouella Iustiniani. At si D filiusfamilias à patre decurio factus, post mortem patris honores vel munera quædam ciuilia suscipiat, vel si voluerit eum pater decurionem fieri, eique decurionatus honor delatus sit post mortem patris, heredes patris eo nomine Reip. non tenentur *l. Lucius* §. *hoc responsum*, *D. ad munic.* *l.* 3. §. *vlt. l. & si filium*, *D. de mun. & hon.* Nec obstat *l. si filia* §. *Neratius*, *D fam. erc.* quoniam ibi viuo patre filio delata est ἀγωνοθεσία, atque ideo pater eam filium suscepturum professus est. quamobrem merito heredes tenentur, etiamsi filius non nisi post mortem patris eo munere functus sit, *l.* 1. ꝫ. *de per. suc. par.*

II. EXEMPLVM SACRARVM LITERARVM DIOCLETIANI ET MAXIMIANI AA. Obseruare oportebit magistratus, vt decurionibus E solemniter in curiam conuocatis, nominationem ad certa munera faciant: eamque statim in notitiam eius qui fuerit nominatus, per officialem publicum perferri curent: habituro appellandi, si voluerit, atque agendi facultatem apud præsidem causam suam iure consueto. quem si constiterit nominari minime debuisse, sumptum litis eidem à nominatore restitui oportebit. SINE DIE ET CONSVLE.

A Duumuiri nominationem ad munera ciuilia faciunt ex more vel lege municipali conuocata curia. Ab ea nominatione est appellatio, *l. si ad scribatum*. *l. ij qui ad ciuilia*, *l. ciues*, ꝫ. *de appel.* vel querela potius quàm appellatio, *l. si nominatus*. *C. Th. eod. tit.* sine obseruatione dierum fatalium, *l.* 1. ꝫ. *de temp. ap.* Confirmari nominationem oportet iudicio præsidum. *l.* 59. ꝫ. qui & nominationibus interesse solent, l. 1. §. *sed & si præses. D. quan. ap. sit.* Edita est hæc Constitutio sine die & consule, vt & pleræque aliæ, quæ res vitij nihil adfert. Augustin. in Breuiculo Collat. III. *Cognitor interlocutus est, euidentissime legibus definitum, imperialia Constituta, etiamsi Coss. non legerentur, in dubium non vocari.* Personalia certè beneficia sine die & consule non valent, *l. si qua* ꝫ. *de diu. rescr.*

III. IDEM AA. IVLIO. Cum decurionatus honorem sponte susceperis, ab albo eximi, licet annosum te esse dicas, non potes. PP. ID. NOV. DIOCLETIANO A. II. ET ARISTOBOLO COSS.

Constitutionibus cautum est, inuitos ad decurionatus honorem non vocari eos, qui maiores sunt annis 55. Qui tamen sua sponte susceperint decurionatum licet excesserint annos LXX. non eximentur decurionum albo.

IIII. IIDEM AA. CASSIANO. Cùm adoptiuum ex adoptantis dignitate decurionis filium effici nulla dubitatio sit, pro atrocibus iniuriis eum, quem ad vicem naturalis pignoris tibi adscribebas à præside prouinciæ illicitis corporis cruciatibus affici non oportuit, hocque congruenti pœna coercebitur. PP. XI. KAL. DEC. DIOCLETIANO A. II. ET ARISTOBOLO COSS.

Decuriones plebeiorum pœnis tormentisve non adficiuntur. Sed nec filij eorum naturales aut adoptiui. quam in rem pœna definitur in *l. omnes iudices*, ꝫ. Filios pignora vocat. Sunt enim ἐνέχυρα βίου, vt Theophylactus scholasticus ait in epistolis, & Theophilus in Institutione prima. *Pignora pacis*, Seneca.

V. IDEM AA. ALEXANDRO. Filios in potestate patris positos ad munera seu honores non posse deuocari falsò tibi persuasum est. Sanè si ad nominationem filij consensum non accommodaueris, ob administrationem ipsius minimè conueniri poteris. PP. VI. ID. *MAXIMO II. ET AQVILINO COSS.

Filiusfa. ciuilia munera & honores suscipere potest, nec pro eo pater inuitus obligatur, nisi prætoriis actionibus, *l.* 3. ꝫ. *Ne filius pro pat.*

VI. IDEM AA. LEONTIO. Expertes literarum decurionis munera peragere non prohibent iura. DAT. VIII. KAL. MAI. AA. COSS.

In decurionibus facultates magis spectamus, quàm eruditionem literarum.

VII. IDEM AA. DIOGENIANO. Licet indiuisa bona fratres habent, nihilominus tamen singuli suo nomine ciuilibus tenentur muneribus. DAT. IV. ID. MAI. PAVLINO IPSIS AA. COSS.

Qui munere aliquo functus est, certi temporis vacationem habet. At propter fratrem qui munere functus est, frater vacationem non habet qui munere functus non est, licet hereditatem paternam possideant pro indiuiso. nec enim vt indiuisa sunt bona, ita & munera ciuilia. indiuisa sunt munera inter patrem& filium fam. &inter fratres qui sunt sub patris potestate, quia omnes simul vnius vice funguntur, atque ideò nonunquam vnus vacat propter alium.

VIII. Idem aa. Platoniano. Infamia quæ tibi abominanda est, non etiam amissionis oculorum casus quæsitum tibi adimit honorem. Dat. xvi. kal. Feb. Nicomediæ cc. Coss.

Infamia & nota quælibet adimit decurionatus honorem, cæcitas non item. quinimò cæcus & senator, & decurio, & iudex fieri potest, non tamen magistratus: nam in magistratu maiestatem ampliorem exigimus. Persæ ne coclitem quidem ad regni principatum aliamve dignitatem admittebant, auctore Procopio.

IX. Idem aa. * In albo decurionum describendo, patrem non habenti filios anteferri constitit.

Pro *describendo*, quidam Codices habent, *præscriptis*. Puto legendum, *proscribendo*, vt in *l. Herennius, D. eod.* Præfertur in albo proscribendo is qui liberos habet non habenti. & ita ex septimo capite legis Iuliæ ex Coss. ei qui liberos habet in potestate aut bello amisit, priori fasces sumendi potestas fit, auctore Gellio lib 2. Qui liberos habent, plus sunt de rep. solliciti, quàm qui non habent. Addatur *l. spurij §. vlt. D. eod.*

X. Idem aa. Avrelio. Si vltra septuagesimum ætatis annum patrem tuum esse præses prouinciæ perspexerit, eum personalium munerum vacatione perfrui prouidebit.

A personalibus muneribus excusat ætas lxx. annorum, nec tamen decurionatu soluit.

XI. Idem aa. ad Maximvm. Vxorem pro marito decurione conueniri non posse proculdubio est.

Dos tamen tenetur ob ciuile munus vel honorem mariti, nec speciale hoc est in primipilatu. Parapherna non tenentur, *l. 3. C. Ne vxor pro mar.*

XII. Idem aa. Zotico. Nec infames immunitatem habere, cùm hæc priuilegij, non notę sit, conuenit. Dat. v. kal. Dec. aa. Coss.

Infamia repellit ab honoribus. Immunitatem & vacationem munerum, quæ ex priuilegio tantum datur, non tribuit, *l. 1. C. de iis qui non imp.*

XIII. Idem aa. * A muneribus decurionatus nec sententia præsidis in perpetuum nec anni quinquaginta, nec podagræ valetudo præstat excusationem.

In perpetuum decurionatu prohibitus non excusatur à muneribus ciuilibus. Sed neque podagricus, chiragricus, ischiadicus: nam ij morbi cessationem & interualla habent. Pro l. mallem lv. Tot anni excusant à decurionatu, non à munerib. Eustathius tamen περὶ χρόνων legit l.

XIIII. Imp. Constantinvs a. ad Evagrivm. Nemo iudex aliquem suo arbitrio de curia liberet: nam si quis fuerit huiusmodi infortunio deprauatus vt debeat subleuari: de eius nomine ad nostram scientiam referri opportet, vt certo temporis spatio ciuilium munerum ei vacatio porrigatur. pp. Id. Mart. Constantino a. iii. et Licinio iii. Coss.

Præses prouinciæ tribuere munerum vacationem non potest, etiamsi iusta videatur dandæ vacationis causa subesse, veluti paupertas, aut euersio bonorum, aut morbus sonticus. Sed impetranda est à principe, *l. 1. C. de iis qui à prin. vac. acc.*

XV. Idem a. Hilariano Correctori Lvcaniæ et Brvtiorvm. Vniuersos decuriones volumus à tabellionum officiis temperare. Dat. iii. kal. Feb. Sabino et Rvffino Coss.

Decuriones tabellionum officio pro dignitate fungi non possunt. Tabelliones tamen ad decurionatum vocari possunt, *l. si quis decurio, C. ad l. Corn. de fals.* cui hanc esse coniungendam inscriptiones & subscriptiones suadent. Tabelliones sunt publici contractuum scriptores, *l. 1. C. vt nemo ad suum pat. l. 2. C. de eunuchis, l. contractus, C. de fid. instru* vel testamentorum, *l. ambiguitates, C. de testam.* Instrumenta ab eis conscripta ἀγοραῖα dicuntur, *Nou.* 73. 52. 49. 117. 142. *& edicto.* 7. Forensia siue publica, *l. comparationes, C. de fide instr.* De eis specialis est *Nou.* 44. περὶ συμβολαιογράφων, ex qua intelligitur, habere eos stationes suas, quas & gradus & scamna Græci vocant, & ministros siue discipulos, itemque adiutorem siue substitutum confirmatum apud acta magistri census. Et Leonis *Nou.* περὶ πολιτικῶν σωματείων διατάξεων, ex qua intelligitur, fuisse certum tabellionum corpus sub primicerio, à quo ex collegij sententia tabelliones quique creabantur, non nisi homines fidei probæ & scribendi loquendique peritissimi, nec non & iurisperiti, qui tenerent libros lx. βασιλικῶν, & haberent ἐπὶ στόματος, vt ait, xl. titulos Enchiridij, de quibus Harmenopulus in præfatione. Adiicitur, creationem eorum insinuandam esse præfect. vrbi, creatoribus iurantibus se nec ambitione nec gratia vlla, sed sola virtutis conscientia ad noui tabellionis electionem adductos, atque ita in secretario præf. vrbi anuli signatorii oblatione, eius promotionem fieri. Duci autem eum ad pref. vrbi indutum ephestride, ac deinde promotione facta ad templum, ceteris tabellionibus eadem indumenta gerentibus, ibique pro ephestride, ei à sacerdote dari album φελώνιον superdicta prece. Adiicit & inepta quædam alia: & ad extremum, licere συμποσιάζειν μετὰ τῶν συμπαρόντων καὶ συνευφραίνεσθαι. quæ omnia in Doctoribus creandis plerique nunc obseruant diligenter. At in ea Nou. Tabularij appellantur. Posterior ætas multa mutauit vocabula. Tabularij in libris nostris sunt qui ciuitatum aut prouinciarum chartas & rationes tractant atque supputant, qui præsunt tabulario ciuitatum. in quo pleraque publica & priuatorum reconduntur, veluti debitorum obsignatæ pecuniæ, quod ex multis locis liquet, qui sunt infrà supràque. In rebus tamen priuatorum plerumque adhibebantur, vel vt pro imperitis literarum scriberent aut subscriberent, vel vt pro stipulari nequeuntibus stipularentur, quasi personæ publicæ. qua de re sunt multi loci, quos nolo notare. eamus porrò.

XVI. IDEM A. AD HILARIANVM PROC. AFRICÆ. Si quis decurio vel propriæ rei causa, vel reipublicæ, cogatur nostrum adire comitatum, is non antè discedat, quàm insinuato iudici desiderio proficiscendi licentiam consequatur. quod si pro sua audacia parui aliquis hanc fecerit iussionem, indignationem competentem sortiatur. PP. VII. ID. IVL. CARTHAG. CRISPO III. ET CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO CÆS. COSS.

Ne decuriones suæ vel publicæ rei causa ad sacrum comitatum veniant sine comeatu præsidis. Obstare videtur *l. pen. ℨ. de legation.* Respondeas, præsidi decretum & causam legationis non insinuari, commeatum tamen siue ἀπολυτικὴν ab eo postulari.

XVII. IDEM A. AD EVAGRIVM PP. Qui derelicta curia militauerit, reuocetur ad curiam DAT. XVI. KAL. IVN. CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO C. COSS.

Qui militauerit in exercitu vel officio magistratuum,

XVIII IDEM A.* Si ad magistratum nominati aufugerint, requirantur: & si pertinaci eos animo latere patuerit, his ipsorum bona permittantur, qui præsenti tempore in locum eorum ad duumuiratus munera vocabuntur · ita vt si postea reperti fuerint, biennio integro onera duumuiratus cogantur agnoscere. omnes enim qui obsequia publicorum munerum tentauerint declinare, simili conditioni teneri oportet. DAT. III. KAL. OCTOB. SERDICÆ CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO IV. COSS.

Duumuiri sunt magistratus municipales annui, refugæ biennales. fuêre in aliis municipiis Quatuoruiri. *l.* 1. *ℨ. de sol. & lib. deb. ciu.* In aliis Ædiles, *l.* 2. *ℨ. tit. prox. l. qui insulam* §. *Ædilis, D. loc.* Iuuenalis, Sat. III.

Sufficiunt tunicæ summis ædilibus albæ.

Arpinum habuit Ædiles. Cicero. XIII. Epistol. *Ædilem filium meum fieri volui. Is enim magistratus in nostro municipio nec alius vllus creari solet.* & XV. ad Attic. *Nummos Arpinatium si L. Fabius Ædilis petet.* Lanuuium Dictatores, in Orat. pro Milone. Capua Prætores, II. Agr. Fundi, Horatio teste, nisi prætorem pro duumuiro dixit, vt Acro interpretatur more Græcorum, qui Duumuiros στρατηγοὺς vocant. Inde Spartianus in Adriano: *Per latina oppida Dictator & Ædilis & Duumuir fuit.* Alexandria Hypomnematographos, *l.* 59 *ℨ.* Qui abierunt Duumuiratu, Duumuiralitij dicuntur. August. de cur. pro mortuis: *Curialis pauper vix illius loci Duumuiralitius.* Dicuntur & Duumuirales & Duumuiratij.

XIX. IDEM A. AD LVCRETIVM. Vacuatis rescriptis, per quæ munernm ciuilium nonnullis est vacatio præstita, omnes ciuilibus necessitatibus aggregentur, ita vt nec consensu ciuium vel curiæ præstita cuiquam immunitas valeat, sed omnes ad munerum societatem conueniantur. DAT. VIII. KAL. NOV. HERACLEÆ CONSTANTINO A. VII. ET CONSTANTIO IV. COSS.

A Non valent rescripta quibus nonnullis ciuilium munerum vacatio conceditur, etiamsi adsit consensus curiæ vel ciuium, *l. nemo*, §. *hoc tit. & l.* 1. *ℨ. de iis qui à prin. vac. accep.* de temporaria vacatione loquuntur.

XX. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. ORDINI CIVITATIS ÆDESENÆ. Circensium magistratus desertores ad eam grauitas tua faciat necessitatem conditionis vrgeri, vt quascunque pro his expensas ciuitas prorogauerit, refundere protinus ac repræsentare cogantur. DAT. XIV. KAL. FEB. NAISSO ACINDINO COSS.

B Sic reposui inscriptionem, vt erat in vetustissimo libro, quem habemus. At Cod. Th. habet *Constantinæ.* Hæc vrbs est Phœniciæ, Edessa Osroenæ. Scripta etiam videtur hæc lex fuisse ad præsidem Osroenæ. quoniam ait, *ad eam grauitas tua.* Sententia legis hæc est, Duumuiros non edentes ludos Circenses, protinus Reip. reddere compelli ea quæ in eam rem Resp. prorogauerit. Similis est de prætoribus lex eiusdem Constantij lib. VI. C. Th. his verbis: *Pro eo quem absentem tempus editionis inuenerit, erogationem debitam fiscus expendat, post aduentum cuncta quæ prærogata fuerint soluturo.*

XXI. IDEM AA. NEMESIANO COM. C LARGITIONVM. Curiales omnium ciuitatum nullam pro re priuata nostra debent inquietudinem sustinere, nec huiusmodi oneribus velut extraordinariis occupari, quoniam satis est si ciuitatum munera per eos congrue compleantur. DAT. PRID. ID. AVG. BESSÆ ACINDINO ET PROCVLO COSS.

Curiales pro Rep. subeunt munera, non pro re priuata principis, & generaliter alienis, humilioribus extraordinariis oneribus Reip. subducendi non sunt, *l. pen. ℨ. de suscep, l.* 17. *§. exigendi, D. ad munic.*

XXII. IMP. IVLIANVS A. IVLIANO CO- D MITI ORIENTIS. Eos indulserunt veteres principes ex materno genere curialibus Antiochenis adscribi, quos patris conditio nullius vindicaret iuri ciuitatis. DAT. V. KAL. SEPT. ANTIOCHIÆ MAMERTINO ET NEVITTA COSS.

Partem patriæ nullam ducimus ex matre, licet ita Virgilius scripserit VIII. *Gnatum exhortarer, mistus matre Sabella, Hinc partem patriæ traheret.* Ideoque patre non curiali natus, etiamsi mater sit ex curiali genere, non obligatur curiæ maternæ ciuitatis, *l. nullus,* 2. *ℨ. hoc tit.* Excipitur hac lege curia Antiochena, quæ sibi vindicat etiam eos qui nascuntur patre E libero: matre decurionis filia, *l.* 62. *ℨ. hoc tit.* cuius priuilegij gratiam Imp. Leo facit certis personis comprehensis, *l.* 61. *ℨ. hoc tit.* & hanc Iuliani legem inuenies à Zosimo relatam lib. 3. Est igitur hoc vnum priuilegium Antiochenæ ciuitatis, quam Am. Marcellinus XX. Orientis pulchrum apicem, Herodianus IIII. ἡ πολύανδρος ... μεγίστη ... Procopius I. de bell. Pers. πόλεων ... καὶ μεγέθει καὶ πολυανθρωπίᾳ πόλεων ... Dissimilia aliquantum sunt ea priuilegia quæ Iliensibus & Delphis & Ponticis concessa sunt, *l.* 1. *D. ad munic.* Nec enim id eis datum est, vt editus matre curiali & patre non curiali, curiam maternam sequatur, sed vt editus vtro-

nue parente curiali, matris Iliensis aut Delphicæ aut Ponticæ potius curiam sequatur. Iliensibus id datum est propter inclitam nobilitatem ciuitatis & originem ciuitatis Romanę, qua ratione Claudij temporibus soluti etiam sunt omni publico munere, *l. non tantum §. Iliensibus, D. de exc. tut.* & Tacitus XII. & Strabo XIII. & Suetonius in Claudio. Delphis idem datum est propter religionem. Ponticis cur, nescio, qua lege scio, nempe Pompeia, auctore Plinio X. Epist. Illis qua lege nescio. Dum sit quod scias, si quid ad hæc sit quod nescias, laus est, quam hac sola ex parte capto. Ex altera sibi pergant sumere qui cœperunt. Vndique enim sibi quisque vindicat nostra. Video, nec inuideo: & malo vt aliis bene sit de meo, quam mihi male de alieno.

XXIII. Idem A. Ivliano Comiti Orientis. Prouidendum est eorum nouitati decurionum, qui nuper nomen curiis addiderunt, ne præteritis debitis susceptorum onerentur: sed conuentis propter hæc debita his, qui ea præcedentibus delegationibus contraxerunt, nullam eos molestiam pro sarcina nominationis alienæ sustinere patiaris. pp. Byritho. Kal. Nov. Mamertino et Nevitta Coss.

Susceptores publicorum tributorum ex decurionibus creantur, *l. 5. s. de excus. trib. l. 8. s. de suscep* quod tamen eis ademit Anastasius constitutis vindicibus. At noui decuriones non onerantur præteritis debitis susceptorum, quos ipsi non nominauerunt. Ait, *delegationibus*, quod susceptoris officio nemo fungatur sine delegationibus.

XXIV. Idem A. Leontio Consvlari Palestinæ. Si quis decurio pater sit duodecim liberorum, honestissima munerum quiete donetur. Dat. Kal. Mart. Antiochiæ, Ivliano A. IV. et Salvstio Coss.

Pro XII. C. Th. & libri scripti habent, XIII. quod duobus II. mutatis in V. coniecturam facit esse legendum XVI. Tot enim desiderantur in *l. semper, D. de iu. immun.*

XXV. Impp. Valentinianvs et Valens AA. ad Provinciales Bizacenos. Curiales vltra terminos propriæ ciuitatis non iubeantur à moderatoribus prouinciarum exhibere sui præsentiam, nisi publica necessitas exegerit. Dat. Prid. Id. Sep. Aqvil. Divo Ioviano et Varroniano Coss.

No. 45. inter alia decurionum priuilegia hoc refertur, ne in aliam regionem pertrahantur: debent enim curiæ suæ assiduam & constantem operam.

XXVI. Idem AA. ad Modestvm pp. Quidam ignauiæ sectatores, desertis ciuitatum muneribus captant solitudines ac secreta, & sub specie religionis cum cœtibus monazonton congregantur. hos igitur atque in huiusmodi deprehensos erui latebris, consulta præceptione mandamus, atque ad munia patriarum subeunda reuocari, aut pro tenore nostræ sanctionis familiarium rerum carere illecebris: quas per eos censuimus vindican-

A das, qui publicarum essent subituri munera functionum. pp. Byritho Kal. Ian. Valentiniano et Valente AA. Coss.

Pertinet hæc lex ad monachos Ægypti (quibus fuit Valens pertinaciter infensus) *l. 63. C. Th. de decur.* nec tamen ad omnes, sed ad eos tantum qui curia relicta Ægypti solitudines quæsissent. qua ex re capite minuti non censebantur. bona namque propria & testamenti factionem retinebant, *l. generaliter, s. de episc. & cleric.* At ex ea vita non redeuntibus ad communem vtilitatem, hæc constitutio adimit bona, quæ addicit iis qui eorum vice ciuilia munera gesserint, vt *l.* 18. *s.* De monachis est locus singularis

B apud Hieronymum in Philone. Idem Valens dicitur legem dedisse, vt monachi inuiti militiæ nomen darent. *ignauiæ sectatores*] *L. eum de indebito, De probat* Valerius Maximus: *qui per religionis simulationem alimenta inertiæ quærunt.*

XXVII. Idem AA. Mavris Sitifensibvs. Priuilegio militiæ paternæ se non vindicet, quem assuetus curiæ nexus adstringit. quod si militari auo & patre decurione nascetur, paternæ erit succedaneus functionis. Dat. IX. Kal. Mai Trever. Valentiniano et Valente AA. Coss.

Qui natus est auo decurione, patre milite, aui con-

C ditionem sequitur. Qui patre decurione, auo milite, patris denique curiæ causa est potior. Pro *assuetus*, veteres habent, *habitus*, quod significat auitus, vt iam ante indicaui III. *Sent. Pauli tit.* IV Sic apud Hieronymum de vig. ser. *Proba nunc habitas venundare dicitur possessiones.* & Tacitus 13. *Per luxum habitas possessiones dissipassent*

XXVIII. Idem AA. ad Volvzianvm P. V. Nullus qualibet prærogatiua fultus, à debitis muneribus habeatur immunis. Dat. IV. Kal. Ivl. Med. Valent. et Valente AA. Coss.

D *Nullus*, decurio. *Prærogatiua*, id est, dignitate aut militia.

XXIX. Idem AA. Germano pp. Galliarvm. Nati ex inquilinarum nostræ domus matrimonio & patre decurione, non patrum suorum, verum matrum conditionem sequantur. Dat. III. Id. Oct. Valentiniano et Valente AA. Coss.

Plures sunt casus, quibus qui nascuntur ex iustis nuptiis, matris non patris originem sequuntur. Vnum habuimus supra de Iliensibus, Delphicis, Ponticis, Antiochenis. Aristoteles III. Polit. ὁ ἐκ πολίτιδος ἐν ταῖς

E δημοκρατίαις πολίτης ἐστί. Est hic alius si qui nascantur ex inquilina vel colona dominica & patre curiali. hi namque coloniam vel inquilinatum sequuntur potius, quam curiam, quod videtur abrogatum *Nou.* 38.

XXX. Idem AA. ad Modestvm pp. Procuratores reipublicæ actionibus publicis debere vti non venit in dubium.

Idem est procurator & curator Reip. Is iudex est & censor rerum ad ciuitatem pertinentium, & ideo λογιστὴς appellatur, id est, vt Gr. interpretantur κριτὴς, δοκιμαστὴς, *l. 3. s. de mo. mul. l. 2. s. de sen. quæ sine*

cer. quant. l. vlt. D. de off. adf. Et est ex decurionibus. Prædia publica & vectigalia locat, pecuniam publicam tractat, opera & loca publica curat, *l. ad curatores, D. de dam. inf. l. 3. §. plane, l. 5. §. idem ait, & §. hæc verba, D. quod vi aut clam, l. 2. & 3. D. de adm. rer. ad ciuit. pert.* & vt est in hac lege causas Reip. agit apud præsidem aut principem. Dices, idem est procurator & curator Reip. Cur ergo cum scriptum esset in *l. pen. s. ne de sta. def. procuratorem vel curatorem Reip.* atque ita legerint Græci, emendasti, *procuratorem rei priuatæ?* nimirum quia de seruo fisci eo in loco agitur non ciuitatis, idque de procuratore rei priuatæ traditum est in *l. 2. & 5, s. vbi can. stat.*

XXXI. Idem AA. et Gratianvs A. ad Modestvm pp. Ex omnibus domibus producti, qui origine sunt curiales, ad subeundam publicorum munerum functionem protrahantur: quippe cum occultatoribus talium, præter iacturam existimationis, etiam rerum discrimen incumbat, si vlterius progressi, vtilitatem publicam priuatis custodiis & patrociniis postponant. Dat. III. Id. Ivl. Ancyræ Gratiano A. II. et Probo Coss.

B

Ne decuriones se vllius domus patrocinio tueantur, cuiuscunque illa dignitatis sit vel fortunæ, *l. 39. J.* patronos & occultatores coerceri.

C

XXXII. Imppp. Gratianvs, Valentinianns et Theod. AAA. ad Neotherivm pp. Fabricenses ordinibus restituuntur, qui originem curialem & propriæ munera declinauerint ciuitatis. reliqui ne leui quidem inquietudine pulsentur. Dat. XVI. Kal. Apr. Thessal. Gratiano V. et Theodosio AA. Coss.

Fabricenses sunt qui arma fabricant in publicis officinis. In eorum corpus curiales assumi non possunt *l. 4. J. de fabr.* assumpti retrahuntur in curiam. idem de militibus & monachis dictum est s. At fabricenses qui curiæ obnoxij non sunt ne ad leue quidem munus publicum vocari possunt.

D

XXXIII. Idem AAA. Evtropio pp. Omnes iudices prouinciarumque rectores à consuetudine temerariæ vsurpationis abstineant, sciantque neminem omnino principalium aut decurionum sub qualibet culpæ aut erroris offensa cruciatibus esse subdendum. Quod si quis forte iudicium in hanc pertinaciam illiciti furoris eruperit, quod audeat principalem aut decurionem, & suæ curiæ (si sic dici oportet) senatorem tormentis subdere; viginti librarum auri illatione multatus, & perpetua infamia inustus, ne speciali quidem rescripto notam eruere mereatur. & officium quinquaginta librarum auri multam fisco nostro cogatur inferre: quoniam vt pertinaciæ iudicis sui resistat, liberam eidem contradicendi permittimus facultatem. Dat. XII. kal. Avg. Heracleæ Evcherio et Syagrio Coss.

E

Hæc lex pœnam statuit in præsides, & officia, qui

A

principales & decuriones pœnis aut tormentis plebeiorum, veluti eculeo, vngulis, fidiculis subiecerint. In C. Th. de plumbatis hac lege nominatim cautum est: quod remouit Tribonianus propter *l. quilibet J.* In constitutione Constantini & Licinij, quæ extat in Augustini epistola 68. & lib. III. contra Cresconium, ita legitur: *Vigentium peruidimus idco minime tortum, quod se decurionem Ziquensium ciuitatis esse assueuerit. Principalium*] Principales sunt decurionum primi, à quibus distributionum omnium forma procedit, vt est in *C. Th. tit. de iis qua adm. vel off. publ. ger.* non tamen extraordinariarum ex *l. 4. C. Th. de ext. mun.* Hos intellexit Tertullianus de corona militis, dum ait, *Coronatur & vulgus nunc ex principalium proprietatum exultatione.* Hi vel x. erant, vel v. vel xx. pro curiarum amplitudine & numero. Inde decemprimi Curiales, *l. 2. C. Th. de quæst. l. 44. coniuncta l. 42. C. Th. de iis qui super rel. cont. l. 39. C. Th. de epis. & cler.* Vt autem in schola domesticorum vel notariorum est primicerius caput scholæ, quem sequuntur decemprimi, ita in curia est summo loco primus curiæ, *l. Alexandrinus. J. l. 127. C. Th. eod. tit.* vt in Senatu princeps senatus, qui primus sententiam rogatur, & inde ab eo sunt quinque aut decem aut viginti primi. Primo curiæ similis est qui à Gregorio maior populi appellatur, Germanis *Meier*, Gallis *Mere*, qui & *Vimere* dicunt, pro vi maiore, & *Mermonstier*, pro maiori monasterio. Principalibus, qui Scabini antiqua satis appellatione, vel Consules, vel Iurati, vel Capitolini, vel Pares. Reliquis, qui præter eos consilij publici causa euocari solent in curiam. *Aut erroris*] Quidam Codices, *interioris. Quoniam vt pertinaciæ*] Tertullianus de anima: *Grauior inuidia est in præsidem cum officia pulsantur, plus caditur qui iubet quando nec qui obsequitur excusatur.*

XXXIV. Idem AAA. Floro pp. Si quis procurationem facultatum suarum curiali crediderit esse mandandam, totius dignitatis exceptione depulsa, grauissima pœna plectatur. ille vero qui immemor libertatis & generis, infamissimam suscipiens vilitatem, existimationem suam seruili obsecundatione damnauerit, tradatur exilio. Dat. X. kal. Nov. cp. Antonio et Syagrio Coss.

Vt indignum decurione tabellionis officium, quod diximus s. ita & alienarum facultatum procuratio. ergo & conductio, *l. curiales, s. de loc.* nam conductio est procurationis species, *Nou. Th. ne cur. alt. præd. cond.* Sed nec publicorum vectigalium aut prædiorum conductor esse potest, *l. spurij §. decurio, D. eod. tit. l. 97. Cod. Theo. eod. l. 2. §. 1. D. de admin. rerum ad ciu. pertin.* quod Adrianum constituisse Xiphilinus scribit. Idemque obtinuit in Senatoribus. Asconius contra Antonium: *Præterea Antonius*, inquit, *redemptas habebat ab ærario vectigales quadrigas, quam redemptionem Senatori habere licet per legem.*

XXXV. Idem AAA. Postvmiano pp. In filiis decurionum retinendis priorum præceptorum decreta sublimitas tua custodiat. Eos quoque qui aduocationis obtentu curialia onera declinant, agere vniuersa compellat, quæ & si necessitas non exigit, tamen patria non remittit. Quin ipsos etiam

filios magiſtrorum, qui ex curiali ſtirpe deſcendunt, ſimili modo obnoxios eſſe decernat. Dat. viii. Id. Apr. cp. Merobavde ii. Satvrnino Coss. A

Tria in hac lege eaque diuerſa proponuntur: Vt in filiis decurionum in curia retinendis præf. prætorio anteriores leges ſequatur & cuſtodiat: Vt ne quis decurio per cauſam aduocationis ciuilia munera detrectet. Poteſt decurio fungi aduocationis officio, *l. falſi §. 1. D. ad leg. Cor. de fal. l. 56. 57.*] *hoc tit.* nec tamen ideo, etiam ſi alij complures exiſtant decuriones gerendis muneribus idonei, ipſe ab eis excuſatur. Vt filij magiſtrorum, id eſt, profeſſorum artium liberalium ex curiali genere deſcendentium, à ciuilibus muneribus non excuſentur, vt patres. B

XXXVI. Idem aaa. ad Basilivm. Com.s.l. Exemplo ſenatorij ordinis patris originem vnuſquiſque ſequatur, nec valeant ſpecialiter delata reſcripta, ſi quis ſe, matris origine defenſa, à maiore curia ad minorem transferri fortaſſe promeruerit: neque vlla pro more prouinciæ referri ſinatur exceptio. Dat. xvi. Kal. Ivl. Romæ Merobavde ii. et Satvrnino Coss.

Editus vtroque parente curiali, regulariter patris curiam ſequitur, auditur ſi oppoſita matris origine, à patris maiore ciuitate ad maternam, quæ minor eſt, vt ſcilicet minoribus oneribus ſubiiciatur tranſire velit. Excipiuntur ciuitates aut prouinciæ, quibus contraria huic regulæ priuilegia data ſunt, de quibus diximus ſuprà. Priuilegia ciuitatibus aut prouinciis hac de re conceſſa valent. Beneficia ſpecialiter vni perſonæ delata non valent. Conſuetudo etiam contraria non valet. C

XXXVII. Idem aaa. Postvmiano pp. Quotieſcunque ſe ex reſcriptis noſtris aliquid impetraſſe contendunt hi, quos obnoxios curiæ vel origo fecerit, vel latum inter partes iudicium deſignauerit: nullam prorſus ſpem curiam declinandi ex colore ſacræ iuſſionis accipiant. Dat. xiv. kal. Avg. cp. Merobavde ii. et Satvrni. Coss. D

Curiæ ſubiicit nos origo vel res iudicata, vel incolatus vel poſſidendi condicio. Improbat autem hæc lex ſpecialia reſcripta in fraudem curiarum impetrata, vt *l.* 19. ſ.

XXXVIII. Idem aaa. Cynegyo pp. Ne quis officialium pœnæ ſpecie atque æſtimatione curiæ dedatur, niſi ſi quis forte curiam defugiens, ob hoc cœperit militare, ne ingenitis fungatur officiis. Omnes itaque omnino iudices tuæ cenſuræ ſubditos admonebis, ne quis eorum æſtimet curiæ loco ſupplicij quemquam deputandum, cum vtique vnumquemque crimínoſum non dignitas debeat, ſed pœna comitari. Dat. viii. Id. Nov. cp. Ricomere et Clearcho Coss. E

Officiales præſidum pœnæ ſpecie in curiam non damnantur, alioquin pœna dignitatem tribueret. Pœna deteriorem non meliorem eius qui punitur, condicionem facit, ideoque Vrbaniciani recte damnantur in corpus piſtorum. *l. 2.*] *de app. præf. vr.* monachi abiecta ſtola ſiue tribonio, vel clerici deſerto ordine eccleſiaſtico in curiam vel in cohortem, quaſi videantur à meliore condicione in deteriorem transferri, *Nov.* 5. & 6. Officiales in curiam non item. Sed neque ſuarij in corpus piſtorum, *l. ne quis*, ſ. *de pœnis.* quia hoc genere pœnæ rei condicio deterior non fit. *Ingenitis*] Originalibus. Hic vero non tam datur, quam redditur curiæ. *Cenſuræ*] Præſides ſubiecti ſunt præf. prætorio, *l. quilibet*]. Caſſiodorus in Pſal. 104. *Qua poteſtas hodie retinetur à præfectis, qui & vice ſacra iudicant, & cunctarum prouinciarum poteſtatem maximam habere noſcuntur.*

XXXIX. Idem aa. Evsigno pp. Curiales qui ſe priuilegio domus noſtræ defendi poſſe crediderint, ad curiam retrahantur, & propriis functionibus mancipentur, & publica damna ſarciant. Dat. viii. kal. Ian. Honorio Nb. p. et Evodio Coss.

Vt curiales ex domo principis non ſecus atque ex domibus priuatorum in curiam retrahantur.

XL. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. Cynegio pp. Quilibet principalium vel decurionum, ſi vel decoctor pecuniæ publicæ, vel fraudulentus in adſcriptionibus illicitis, vel immoderatus in exactione fuerit inuentus: iuxta priſtinam conſuetudinem non ſolum à vobis, quibus propter loci dignitatem rerum ſumma commiſſa eſt, verum & à iudicibus ordinariis plumbatarum ictibus ſubiiciatur. Dat. die kal. Apr. cp. Valentiniano a. iii. et Evtropio Coss.

Id primum moribus obtinuit, vt plumbatis caſtigari curiales poſſent, poſtea fuit mutatum, *l.* 85. *C. Th. de decur.* quod attigimus ſ. 53. Nunc hac lege reducitur, maxime ex iis cauſis, ſi euerſores pecuniæ publicæ, ſi iniqui deſcriptionum arbitri, ſi ſuperexactores vel concuſſores fuerint. Quod in corona Romani decurionis Prudentius expreſſit eleganter, qui cum non poſſet fidiculis ſubiici, plumbatis ſubiectus eſt, ne virum clarum, vt ait, plebeia pœna damnaret. Gradu reorum formam tormentis dari. Euerſorem dixi, quem lex decoctorem, qui ita definitur à Græcis, ὁ χρεωστῶν τινὶ καὶ διά τινος μηχανῆς περιστάσας ἐκκοπτῆναι τὸ χρέος καὶ μὴ καταβληθῆναι τῷ δανειστῇ. Igitur decoctor eſt, qui quaſi mutuatus ſit contra S. C. cum tamen ſit paterf. non ſoluit, vel qui quaſi inops, cum ſit diues, vtitur nouis tabulis, vel cedit bonis. Tertullianus in Apol. *Temporum vectigalia quotidie decoquunt.* *Rerum ſumma*] Marcellinus xvii. loquens de præf. præto. *Cui Auguſtus ſummam commiſerit rerum.* *Conſtantinus A. ad Ablauium P P. Apud vos qui iudiciorum ſummam tenetis.* Euagrius lib. iii. c. xlii. Μαρίνου τὴν κορυφαίαν διέποντος τῶν ἀρχῶν ὃν οἱ παλαιοὶ ὕπαρχον τῆς αὐλῆς ἐκάλουν. quod Latine ſic reddi debuit, *Marini ſummam iudiciorum tenentis, quem olim præf. prætorio vocabant.* Procopius male, ἣν πραιτώρεα καλοῦσι, lib. 3. bel. Vand. Non enim prætorem vocant, ſed prætorij præfectum,

XLI. Idem aaa. Cynegio pp. Decurio fortunam quam naſcendo meruit, ſuffragiis atque ambitione non mutet: & ſi vacare

vacare per senectutem potuerit, propter ordinationem, quæ per plurimos cito definiri solet, curiam non relinquat. DAT. PRID. NON. IVL. CP. VALENTINIANO A. III. ET EVTROPIO COSS.

Ne quis emendicatis decurionum suffragiis segreget se à curia, veluti senex, qui decurio non sit inuitus, si post decurionatum ad eam ætatem peruenerit, curia non soluitur ne ceterorum quidem consensu & emendicato decreto, quod fieri solet, & facile.

XLII. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS, ET HONORIVS AAA. ABVNDANTIO COMITI ET MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIÆ. Militaribus viris nihil sit commune cum curiis, nihilque sibi licitum sciant, quod suæ non subiectum est potestati. nullum iniuria, nullum verbere, nullum graui pulsatione tribunus, duxve, aut comes curialem principalemve contingat. Si quis posthac temerario & inconsiderato ausu vllum ex principalibus viris vsurpata attrectauerit iniuria: sciat se decem libris auri esse multandum. DAT. PRID. KAL. AVG. CP. ARCADIO A. ET RVFINO COSS.

In principales vel decuriones ciuilium magistratuum iurisdictio est, *l.* 47. *ſ.* non militarium veluti tribunorum. Ait, *Duxve aut Comes.* Veteres libri consentientes cum Theodosiano, *Dux ille an Comes sit.* quomodo plerique latini auctores loqui solent.

XLIII. IDEM AAA. RVFINO. PP. Omnes qui curiali obstricti sanguine, diuersis se officiorum priuilegiis, & actuum præiudiciis aggregauerunt, reddendos muniis esse non ambiges: sed nec rescripta aut adnotationes ad munerum fugam prodesse permittimus. DAT. PRID. ID. APR. CP. THEODOSIO A. III. ET ABVNDANTIO COSS.

Quod de officiorum priuilegiis & actuum præiudiciis, congruit cum *l.* 17. 28. 32. 35. 39. Quod de rescriptis, cum *l.* 19. 36. 37.

XLIV. IDEM AAA. RVFINO PP. Nullus solius materni sanguinis vinculis illigetur: quia mulieris infirmitas nunquam huiusmodi functionibus reddit obnoxios, à quibus ipsa habetur immunis. DAT. V. ID. AVG. CP. THEODOSIO A. III. ET ABVNDANTIO COSS.

Dixi hac de re in *l.* 22. *&* 29.

XLV. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. ENNOIO PROC. AFRICÆ. Nominationum forma vacillare non debet, si omnes qui albo curiæ detinentur, adesse non possunt: ne paucorum absentia siue necessaria, siue fortuita debilitet, quod à maiore parte ordinis salubriter fuerit constitutum: cum duæ partes ordinis in vrbe positæ totius curiæ instar exhibeant. DAT. XVII. KAL. IVN. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Huic legi coniungenda est *l. nominationes*, *ſ. de*

A *appel.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. Non possunt fieri nominationes siue creationes ad munera ciuilia citra consilium decretumque publicum, præsentibus omnibus decurionibus, aut saltem duabus tertiis totius ordinis, *l.* 3. *D. de dec. ab ord. fac. l. nulli, D. quod cuiusque vniuers.*

XLVI. IDEM AA. THEODORO PP. Ad subeunda patriæ munera dignissimi meritis & facultatibus curiales eligantur, ne tales forte nominentur, qui functiones publicas implere non possint. DAT. IV. KAL. OCT. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Ad munera, veluti ad sacerdotium prouinciæ, no-
B minantur potiores, id est, locupletes, & de Repub. bene meriti. & hoc est quod ait *l. honores D. eod. tit. honores, & munera non ordinationi, sed potioribus iniungi,* hoc est, non tam vices spectari quàm vires. quod de tutelis Paulus scripsit 2. recep. Sentent.

XLVII. IDEM AA. CÆSARIO PP. Curiales qui honorariam adepti sunt comitiuam dignitatem, formidare debent eos, quorum moderationi sunt commissi; nec se existimare ideo meruisse dignitatem, vt iudicum præcepta despiciant. Quod si in eadem culpa perseuerent, quinque librarum auri multæ obnoxij subiugentur, honore quoque quem
C prodiderint, spoliandi. DAT. IV. KAL. IAN. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Curiales sunt sub iurisdictione præsidis, etiamsi honorati sint titulo comitis consistoriani, vel ordinis primi aut secundi. Honorem prodit qui eo abutitur ad iudicum contemptionem.

XLVIII. IDEM AA. FLORENTINO P. V. In successione curialium decernimus, vt etiam si patres decesserint teneatur adgnatio. DAT. XII. KAL. IAN. MED. CÆSARIO ET ATTICO COSS.

Agnasci dicuntur postumi. Hic igitur est legis sensus, non tantùm natos, sed & postumos sequi curialem fortunam patris. Quia enim lex ait, *Patres*, de
D aliis quam de filiis accipienda non est. De agnatis certe haudquaquam, quandoquidem decurionum agnati, etiam si eis heredes existant, eorum conditionem non sequuntur.

XLIX. IDEM AA. THEODORO PP. Omnes qui quolibet curiæ iure debentur, cuiuscunque superstitionis sint, ad implenda munera teneantur. DAT. ID. FEB. MED. HONORIO A. IV. ET EVTYCHIANO COSS.

Quolibet iure, puta genere, actu, re iudicata. *Cuiuscunque superstitionis*, puta Iudæi aut Hæretici. Theodosius ait cuiuscunque sectæ in *l. curiales*, *ſ.*
E *de hæret.*

L. IDEM AA. EVTYCHIANO PP. Omnes omnino curiales in originalibus ac debitis perpetuo curiis perseuerent, & qui ex his ad prouinciarum regimen atque administrationem qualibet fraude atque ambitione peruenerint, sciant se non solum in sua curia remansuros, sed etiam cunctis rursus ab exordio muneribus seruituros. DAT.

F

VIII. KAL. NOV. CP. HONORIO A. IV. ET EVTYCHIANO COSS.

Qui fraude vel ambitione facti sunt rectores prouinciarum, reuocantur in curiam, ita vt omnia curialia munera, & si iampridem ex eis quædam obierint, ex integro obire & repetere cogantur. Ait, *Originalibus*, genere: *Debitis*, quolibet alio iure.

LI. IDEM AA. MESSALÆ PP. Quamuis prouisum fuerat congruæ emendationis occursu, quemadmodum curiales, militiæ nomine & honore suspenso, officiis redderentur: tamen quia hoc callido consilio repererunt, vt ciuitatis prouinciæ suæ finibus, tanquam his eorum tantum interdictus fuisset accessus, peregrinos expeterent commeatus: ne diutius in perniciem curiarum latitandi spes & solatium eos impunitatis exacuat: horum cupiditatibus obuiamus, vt ex eorum bonis, qui se vel prosecutioni, vel muniis ciuitatum, interdictæ dudum ambitione militiæ, vel qualibet fraude subtrahere conati fuerint: curiis quas deseruerant, consulatur. Itaque si vocati edictis intra anni metas (hi tamen qui manifestis curiæ nexibus illigantur) latere potius, quam redire maluerint: sciant post emensum annum, interpellatis prouinciarum moderatoribus, ex facultatibus suis curiis, quas destituerunt, esse consulendum, neque enim de immaturo præiudicio temporis possunt breuitatem causari. DAT. XVII. KAL. SEP. THEODORO V. C. COS.

Qui relicta curia militiæ nomen dederunt, aut reuocantur, aut post annum bona eorum addicuntur curiæ, vel etiam iis qui eorum vice munera subeunt, vt demonstratum est s̃. Et non tantum in patria, sed & in peregrino solo decuriones militare prohibentur. Prosecutioni ait eos se subtrahere, longissime absunt. Huic coniungenda est *l. pen.* s̃. *de resc. vend.*

LII. IDEM AA. PROBINO PROC. AFRICÆ. Quis tam inueniri iniquus arbiter rerum potest, qui in vrbibus magnifico statu præditis, ac votiua curialium numerositate locupletibus, ad iterationem quempiam transacti oneris compellat: vt cum alij necdum pene initiati curiæ sacris fuerint, alios & continuatio & repetitæ sæpe functiones adficiant? DAT. XVI. KALEND. APRIL. MEDIOL. CÆSARIO ET ATTICO COSS.

Nemo cogitur munera ciuilia iterare vel continuare. æquum enim non est, aliis idoneis existentibus, qui nondum munus vllum curiæ attigerunt, eos qui attigerint iterum prægrauari. Si ciuium sit inopia, aliud dicendum est, *l.* 5. j̃. *quemad. ciu. mun. ind.*

LIII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. EVCHARIO PROC. AFRICÆ. Duumuirum impune non liceat extollere potestatem fascium, extra metas territorij propriæ ciuitatis. DAT. VI. ID. MART. RAVEN. HONORIO IX. ET THEODOSIO V. AA. COSS.

A Duumuiri imperium non habent, *l. ea quæ, D. ad municip.* Iurisdictionem habent vsque ad certam quantitatem, vt v. Sentent. Pauli diximus, quam tamen defendere pœnali iudicio nequeunt, *l.* 1. *D. si quis ius dic. non opt.* Pignoris capionem, *l.* 29 §. *magistratus, D. ad l. Aquil.* Legis actionem, vt in 2. Sentent. diximus. In seruos castigationem, *l.* 12. *D. de iurisd. l. si priuatus, D. qui & à quib. man.* Tutoris & curatoris dationem, *l.* 3. *D. de tut. & cur. dat.* quin & ordo ipse ipsum, magistratum, id est, Duumuirum iure tutorem dat, *l. decreto, D. qui pet. tut.* Præfert fasces siue bacillos, vt in 2. Agraria. Potestate sua non vtitur extra territorium, sicut nec vrbani magistratus. Territorium à terra malo deducere, quam à terrendo: nam & pro fundo accipitur sæpe, *l.* 3. s̃. *de natur. lib. l. nulli,* s̃. *de*
B *episc. & cler.*

LIV. IDEM AA. PALLADIO PP. Generali lege sancimus, vt si quis suum decurionem curiæ vindicare maluerit, si præsidis desit copia, in eundem manus iniectione concessa, sciat ad examen cognitoris resultantem esse deducendum: ita vt moderator prouinciæ (si quæstio fortasse fiducia defensionis vlla generatur) nisi intra tres menses causam originis competenti disceptatione cognouerit, atque conuictum cum pœna restituerit debitis muneribus, vel liberum ab inquietu-
C dine pronunciauerit: decem librarum auri multam cogatur exsoluere. eius etiam officium pari damni irrogatione teneatur. DAT. V. NON. MAII RAVEN. DN. THEODOSIO A. VII. ET PALLADIO COSS.

Ordini in decurionem manus iniectio est, si præsidis desit copia. Curialis conditionis quæstio apud præsidem agitur & peragitur intra tres menses. quod etiam tradidimus in *l. vlt.* s̃. *de iur. fisc.* Ait, *Eius etiam.* Eustathius: καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ ζημιούσθω.

LV. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. ISIDORO PP. Si quis decurio, aut subiectus curiæ ausus fuerit vllam affectare militiam: nulla præscriptione tempo-
D ris muniatur, sed ad conditionem propriam retrahatur, nec ipse, vel eius liberi post talem ipsius statum procreati, quod patriæ debetur, valeant declinare. DAT. III. NON. APR. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Filius decurionis subiectus est curiæ, nec dum decurio. Neque autem decurio, neque subiectus curiæ XXX. vel XL. annorum præscriptione tueri se à curiæ vindicatione potest, *l. præscriptionem* s̃. *de præs.* 30. *ann.* Obstat *l. si cohortalis,* j̃. *de cohort.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet, eadem verba, nisi quod hæc de curialibus, illa de cohortalibus loquitur. At in cohortalibus idem prorsus nullo tempore excepto, Theodosium constituisse constat ex *l.*
E *vlt. C. Th. de cohortal.* Verum Tribonianus ex Anastasij Constitutione, id est, ex *l.* 4. s̃. *de præscr.* 30. *ann.* addidit in *d. l. si cohortalis*, hæc verba, *præter eam scilicet quæ ex* XL. *annis colligitur* (sic enim auctoribus libris scriptis legendum est) quoniam à sua Constitutione Anastasius postea solos curiales excepit in *d. l. præscriptionem.*

LVI. IDEM AA. ISIDORO PP. Alexandrinis principalibus etsi aduocatione fungan-

tur, nihilominus onus peregrinationis incumbat: nec publica cura, nisi in sua tantum ciuitate, committatur: & primus curiæ, cum muneribus vniuersis expletis ad summum peruenerit gradum, comitiuæ primi ordinis fruatur post biennium dignitate præstita, in curialibus tamen permaneat. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Hæc lex & tres quæ sequuntur, & *l.* I. ͞J. *de Alex. princ.* pertinent ad curiam Alexandrinam, & sumptæ sunt omnes ex vna eademque Nou. Theodosij. Hæc curia instituta est à Seuero. Spartianus: *Alexandrinis*, inquit, *ius Buleutarum dedit, qui sine publico consilio, ita vt sub regibus ante viuebant vno iudice contenti, quem Cæsar dedisset.* Is vero iudex quo Spartianus ait Alexandrinos fuisse contentos, Iuridicus est Alexandriæ; ὁ τῶν πολλῶν κρίσεων κύριος, vt Strabo ait XVII. de quo habemus specialem titulum. Datur autem primum hac lege Alexandrinis principalibus, etsi aduocatione fungantur, quos tamen magis decere videbatur legatio, vt minime (sic accipio *nihilominus* non sine exemplis) legationis munus obire, aliave qua procuratione vel cura extra suam ciutatem fungi cogantur. Non dicit munus, sed cura. Principales expletis muneribus omnibus suscipiunt curas. Datur deinde aliud Primo curiæ, vt post biennium comitiua primi ordinis ornatus exeat, non quidem è curia, sed ex primicerio. De Primo curiæ diximus supra. De biennio, de primiceriis, de comitibus primi ordinis dicemus lib. XII. Nihil inexplicatum reliquimus. Vno loco si quid desideres, noli queri, tibi altero satisfiet. itaque male iis vtetur, imo nihil plane percipiet, nisi qui omnia legerit.

LVII. IDEM AA. ISIDORO PP. Quinque summates ordinis Alexandrini corporalibus iniuriis immunes esse censemus, vt voce libera commoditates patriæ defendant: cum possint, si quid egerint criminose, pecuniariis coerceri dispendiis. æstimabuntur autem præsente curia viri spectabilis Augustalis iudicio. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Datur & aliud hoc capite Alexandrinis principalibus qui pro patria aduocatione funguntur, vt ne ad libidinem præfecti Augustalis corporalibus adficiantur iniuriis, quod & principalibus Vulsinensium in Hetruria datur, *l. vrbis C. Th. eod. tit.* De præfecto Augustali dixi in tit. *de can. larg. tit.* Ait, *Quinque summates* vt in *l.* 4. ͞J. *de nauicul.* & Symmachus, *Summates Aricinæ vrbis.*

LVIII. IDEM AA. ISIDORO PP. Eum qui triginta annis in Alexandrina ciuitate ciuilibus inhæserit muneribus, corporalibus muniis non pecuniariis excusari conuenit: habita consideratione videlicet meritorum: vt hoc bene cogniti priuilegium consequantur, nec eo passim fruantur indigni. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Datur & aliud beneficium quasi pro emerito curialibus Alexandrinis, qui per XXX. annos functi in ea sunt ciuilibus muneribus, vt deinceps vacent à corporalibus, non etiam à patrimonialibus. sed hoc ita,

A si strenue & serio per tot annos in ea versati sint, non negligenter, non scelerate, non defunctorie.

LIX. IDEM AA. ISIDORO PP. Si quos spontaneos hypomnematographi munificos suis exhortationibus ad publicas nominauerint functiones, iubemus non expectandum esse consensum pro tempore viri spectabilis Augustalis, qui sit plerunque vænalis, sed vtriusque partis sufficere voluntatem, vt incipiat functio, quam nullus incusat: tunc ad memoratum iudicem tam nominati, quam etiam creatoris consona relatione currente.
B quam si suscipere vel confirmare distulerit, sciat se vigintiquinque librarum auri condemnatione plectendum. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

A Strabone inter magistratus ciuitatis Alexandrinæ numeratur ὑπομνηματογράφος, lib. XVII. qui Latine dici potest Commentariensis. Videntur duo fuisse, vt in aliis ciuitatibus Duumuiri, qui nominationes ad munera ciuilia facerent, quas ratas esse cauetur hoc capite, etiamsi sine consensu factæ sint præfecti Augustalis, qui & inuitus eas confirmare cogitur, videlicet vtriusque partis, id est, nominantis & nominati con-
C currente consensu. Nominatorem creatorem vocat, vt in *l.* 2. ͞J. *quo quisque ord. con. l.* 2. §. *si eo tempore, D. de adm. rer. ad ciu. pert.* Addatur *l. vlt.* ͞S. *de hered. decur.* vbi vulgo male, *creditores*, pro *creatores*, lib. 45. βασιλικῶν, χειροτονηταί.

LX. IDEM AA. THOMÆ PP. Nullus qui nexu generis curiæ tenetur obnoxius, per substitutam quamcunque personam curiales impleat functiones, sed ipse per se debitum patriæ munus exsoluat, & si spectabili dignitate decoratus sit: nisi hoc ei speciali beneficio sit concessum. hi vero qui honorario titulo illustrem dignitatem consecuti sunt, per
D substitutos periculo suarum facultatum curiæ muneribus satisfacere non vetentur. DAT. V. KAL. MART. CP. EVDOXIO ET DIOSCORO COSS.

Vt is qui origine est curialis, etiamsi spectabili dignitate veluti Comitiua primi ordinis decoratus sit, per se non per substitutum munera ciuilia obeat, nisi hoc ei princeps specialiter concesserit. Vt is qui illustri dignitate honestatus est, veluti magisteria, eam per substitutum obire possit suo periculo. & hæc postrema legis verba repetita sunt in *l. ad similitudinem* ͞S. *de episc. & cler.* in qua idem significatur datum episcopis, presbyteris, diaconis. Alij clerici, vt puta hypodiaconi, lectores, cantores, exorcistæ, ostiarij
E retracti in curiam per se munera obeunt, *l. si quis curialis*, ͞S. *de episc. & cler.* nec obstat *Nou.* 123. quæ quod in præteritum indulget, in futurum vetat.

LXI. IMP. LEO A. IVLIANO PP. Neque Dorotheum virum illustrem, & totam eius substantiam, neque Irenæum virum spectabilem tribunum & notarium & si ante paternas illustres dignitates natus est, vllam inquietudinem pro curiali genere & conditione sustinere decreuimus. Liberos quoque eorum vel qui iam sunt, vel futuri sunt, eorumque

posteros, quotiescunque continuata temporum & successionum perpetuitate nascentur, à conditione curiali & functione esse liberos: lege diuæ memoriæ Iuliani, quæ de materno curialium Antiochenæ ciuitatis genere promulgata est, nihil in persona viri illustris Dorothei, vel viri spectabilis Irenæi, vel aduersus facultates eorum, vel aduersus liberos eorundem, vel qui iam nati sunt, vel postmodum quoquo tempore nascentur, vel aduersus substantias eorum roboris vel iuris habitura. circa alias sane vniuersas personas de materno genere ad memoratæ Antiochenæ ciuitatis tantummodo curiam pertinentes, eandem legem præcipimus obtinere propriam firmitatem.

A generali constitutione, vt liberi ante illustratum patris suscepti curia retineantur, de qua dicemus ǰ. & à priuilegio *l.* 22. s̃. hæc lex familiam excipit Dorothei viri illustris, & filij eius Irenæi viri spectabilis.

LXII. Idem A. Constantino pp. Si ille qui ex filia decurionis Antiochenæ splendidissimæ ciuitatis & patre, qui nullius alterius ciuitatis muniis debeatur, procreatus est, sub examine prouincialis iudicis, vel sponte confessus, vel certe conuictus, quod ex filia sit curialis progenitus, & albo decurionum adscriptus fuerit: nullam sibi superesse facultatem negandæ vel euitandæ conditionis existimet, & curialem non adspernari fortunam aui materni sui pertentet, nec dubitet se muneribus curialibus subiacere. Quod si quem curia, de qua præsens sanctio loquitur, natum ex filia curialis minime secundum præstitutam ordinationem sibi sociandum curauerit: prolem eius pulsare nullo modo penitus poterit. nec enim patimur conuentionem eiusmodi prætermisso filio, quem curialis filia ediderat, à nepote vel pronepote, vel vlterius incipere.

Confirmatur *l.* 22. s̃. hoc addito, vt à filio huiusmodi conuentio incipiat, non à ceteris liberis. Filius igitur si non fuerit curiæ Antiochenæ vindicatus, non vindicabitur etiam nepos,

LXIII. Idem A. ad Senatvm. Doctitij viri clarissimi iubemus fortunam super curiali conditione nullo modo esse inquietandam, nec facultatibus eius, sed eo qui huiusmodi conamen inierit, sacrilegij pœnam luituro. omnes qui post peractam illustrem administrationem, vel adhuc in ea posito patre suo gignuntur, à curialium intentione defendantur vna cum paternis sine dubio substantiis, quas cum persona patris à curiali nexu liberas esse nemo dissimulet.

De senatore ad senatum scribit, ne Doctitio vel facultatibus eius vlla moueatur de curiali conditione controuersia. legendum in contextu, *nec facultates eius scilicet eo qui huiusmodi conamen inierit, sacrilegij pœnam*

A *luituro.* Quod sequitur, *Omnes*, initium est alterius sententiæ, quæ nihil commune habet cum re Doctitij. Vt nati ex illustribus vel admininistrantibus vel administratione perfunctis, curiæ non teneantur. Ergo antea nati tenentur, idque innuit *l.* 61. s̃. *prox. l. ven. l. vlt.* ǰ. Proinde illustris filius non est, qui natus est ante illustrem dignitatem patris. qua ratione fortiter defendi potest, filium regis non esse eum, qui natus est antequam pater regno potiretur: qua Xerxes obtinuit aduersus Darium fratrem natu maiorem. At secus est tamen in decurionum & senatorum filiis, vt dicemus in *l.* 11. ǰ. *de dign.* & in filiis patronorum fisci, vt in *l. vlt.* ǰ.

LXIV. Imp. Zeno A. Sebastiano pp.
B Neminem ex his qui obnoxij curiæ constituti, ab initio felicissimi nostræ pietatis imperij Comitum priuatarum rerum nostræ vel piissimæ Augustæ partis, seu Comitis sacrarum largitionum, vel Comitis domesticorum, Quæstoris, vel magistri officiorum ad actum administrationis gerendum prouecti sunt, vel in posterum prouehentur, ob hoc curialium munerum laqueos volumus euitare: sed obligatos cum liberis suis quandocunque progenitis, & facultatibus suis, post administrationem depositam curiæ commodi-
C tatibus inseruire: nisi forte aliis priuilegiis super hoc legibus cognitis muniantur. nam alia vniuersa legitima, vel ex constitutionibus data priuilegia, integra volumus illibataque seruari. Ne tamen indulti honoris inane nomen retinere videantur, dignitatum titulis potiantur, & per substitutos suarum periculo facultatum curialibus muneribus respondentes, habeant integra illibataque priuilegia dignitatis. Eos vero qui præfatas dignitates ante initium nostri imperij consecuti sunt, cum facultatibus suis, & post
D eam dignitatum progenitis filiis, à curialibus nexibus vel honore decreuimus liberari. Hos autem qui quocunque tempore patricij, vel consules, aut consulares facti sunt, aut in posterum fuerint, aut magistri militum, vel præfecti prætorio Orientis, vel Illyrici, vel vrbis administrationem in actu positi quandocunque gessere, aut postea gesserint: omni modo cum facultatibus suis, & post eam dignitatem progenitis filiis à curiarum nexibus vel honore decernimus liberari.

E In contextu legendum, *Comites priuatarum nostræ vel piissimæ Augustæ partis, siue comites largitionum, vel comites domesticorum, quæstores, vel magistri officiorum licet ad actum, &c.* quam lectionem confirmat *l. prox.* Hæ autem omnes, quæ hac lege recensentur initio, dignitates illustres sunt, & ex ea qui eas ante Zenonis imperium administrauerunt, curia liberantur vna cum liberis post eas dignitates susceptis. Ante suscepti in curia retinentur. At post Zenonis imperium, qui eas dignitates administrauerunt per se, vel per substitutum, curiæ satisfacere coguntur, sicut & honorarij illustres, *l.* 60. s̃. & liberi eorum quandocunque suscepti. Recensentur in extre-

mo aliæ dignitates æque illustres, quæ tamen curia absoluunt, etiamsi post Zenonis imperium administratæ sint, exceptis liberis ante eas dignitates susceptis. Loquitur de præfectis tantum prætorio Orientis & Illyrici, quoniam hæc lex tantum pertinet ad Orientale imperium. A

LXV. Imp. Anastasivs A. Polycarpo pp. Diuæ memoriæ Zenonis sacratissimam constitutionem, quæ de curialibus post certas excelsas administrationes seu dignitates conditionis nexu liberandis lata est, in hac parte tantummodo duximus corrigendam, qua cauetur eos etiam qui ante eandem constitutionem (ab initio tamen eiusdem diuæ recordationis Zenonis imperij) Comites priuatarum nostræ vel piissimæ Augustæ partis, seu Comites sacrarum largitionum, vel Comites domesticorum, Quæstores, aut magistri officiorum, licet ad actum administrationis gerendum prouecti sunt, minime curialium munerum laqueos ob hoc euitare, sed obligatos cum liberis suis quandocunque progenitis & facultatibus suis, post administrationem depositam curiæ commoditatibus inseruire: nisi forte aliis priuilegiis super hoc legibus cognitis muniantur. his etenim qui memoratas administrationes vel vnam ex his peregerunt, necnon liberis & rebus eorum beneficium, quod ante per illustrem administrationem peractam eis adquisitum est, intactum illibatumque iubemus seruari, vt relaxatione conditionis & munerum curialium per anteriores principales dispositiones sibi concessa, tam ipsi quam liberi eorum post huiusmodi administrationem adeptam procreati, vna cum propriis substantiis potiantur, & si contigerit eos post diuæ memoriæ Zenonis constitutionem, siue per se siue per substitutos suos, curiæ competentia munera subiisse. Eadem videlicet constitutione diuæ memoriæ Zenonis ex die quo promulgata est, suas vires obtinente: cum conueniat leges futuris regulas imponere, non præteritis calumnias excitare. B C D

In hoc Iustiniani Codice ponuntur sæpe leges, quibus superioribus derogatur, vix quibus superioribus abrogetur. In Codice Theodosij non ita. Hæc lex derogat proximæ, in qua Zeno curiæ obligat eos, qui ab imperij sui auspiciis facti essent comites priuatarũ, Comites largitionum, Comites domesticorum, quæstores, Magistri officiorum. In hac Anastasius soluit, modò si ante constitutionem illam Zenonis eas gessissent dignitates, nec vult sibi eosdem quidquam præiudicasse, quod aliquandiu paruerint Constitutioni Zenonis, idque merito. Debuit enim Zeno in futurum legem ferre, non in præteritum adempta, libertate iis, qui iam ad eam iure peruenerant, ex *l. 63.* & aliis plerisque constitutionibus. E

LXVI. Imp. Ivstinianvs A. Demostheni pp. Curialibus consortiis consulentes, censemus vt nemo sibi blandiatur, & non certis modis sese liberum esse existimet, sed pro nostra forma tantummodo sciat posse libertatem sibi curialis competere conditionis: omnibus anterioribus modis, quos non comprehendit præsens sanctio, ex præsenti die antiquandis. Si quis igitur vel summum patriciatus honorem fuerit consecutus siue infulis consulatus honorarij aut ordinarij fuerit ampliatus, vt vel consul, vel consularis efficiatur, seu præfectorum prætorio infulas susceperit gubernandas, vel vrbicariam (in ipso tamen actu) meruerit præfecturam, nec non magistri militum officium gerendum susceperit: is gaudeat se huiusmodi condicionis esse exsortem & liberum cum suis facultatibus, suaque posteritate, quam postquam meruit dignitatem, vel actum gessit, ediderit: anterioribus filiis in conditione pristina remansuris. Sed & tam prælaturæ quæstoris quam viri eloquentissimi fisci patroni, tam præfecturæ, quæ Orientalibus & Illyricianis præsidet sedibus, quam vrbicariæ, cum ad fisci patronatum peruenerint, nexibus curiæ liberantur, vna cum substantiis & liberis suis, quos vel ante habuerint, vel postquam ad eundem gradum prouecti sunt. Viri etiam clarissimi principes agentium in rebus curiæ libertatem ex antiquis legibus consecuti sunt & viri spectabiles proximi sacri scrinij nostræ memoriæ, & sacrarum epistolarum, necnon sacri scrinij libellorum, sacrarumque cognitionum & dispositionum, cum substantiis & liberis suis, quos per emerita stipendia susceperint. hoc etiam nos corroborantes intuitu laborum, quos multo, longo, prolixoque tempore pertulerunt, intactum illibatumque conseruamus: vt hi omnes fortuna curiali liberentur cum sua substantia suaque sobole secundum ea quæ prædiximus. Ex æuo autem sequente progenitos antea nullius futuri fisci patroni liberos concedimus liberandos, vt ne quod summis apicibus dignitatum non est concessum, hoc alij sibi audeant vindicare: sed progeniti filij ante, quam ad fisci patronatum peruenerint, in conditione pristina remaneant. Aliis autem modis quam his, quos singulatim enumerauimus, sine legibus antiquis comprehensi sunt (qualis erat is, quem ex tribus maribus concessum ante fuerat patri maximo senatui sociare) siue comprehensi anterioribus scitis non fuerant, liberationem competere cuidam curialis fortunæ nullo patimur modo: sed siue pragmatica sanctio super hoc processit, siue sententia eminentissimæ præfecturæ, siue alius modus (quicunque excogitatus est) omnia ea penitus vacuari, & pro infectis haberi, & curialia corpora suis reddi ciuitatibus, & substantias eorum subiacere, nulla excusatione eis penitus competente.

Hodie Comitiua priuatarum, vel largitionum, vel domesticorum, vel quæstura, vel magisterium officiorum curia non soluit. Patriciatus, Consulatus Consularitas, Magisterium militum, Præfectura prætoriana vel vrbicaria, Patronatus fisci, Principatus agentium in rebus, Proximatus sacrorum scriniorum curia soluit, Patriciatus & Consularitas solo titulo honoris. Reliquæ non nisi administrationis merito, *Nou.* 70. & 81. Ait, *Sed & tam prælaturæ.* Locus est corruptissimus. Affirmo legendum, *Sed & viri eloquentissimi fori patroni, tam præfecturæ, quæ Orientalibus & Illyricianis præsidet sedibus, quam vrbicariæ.* Fuit certus aduocatorum numerus in foro præfecturæ prætorianæ & vrbicariæ, qui Statuti dicebantur, sicut in quaque militia & collegio certi statuti sunt, alij supernumerarij dicuntur, & fuit sub primiceriis, vt Balsamon scribit Nomocanonis 8. c. 13. Ex eis duo fisci patroni quotannis prodibant: qua ex re curiali & cohortali fortuna liberabantur cum liberis omnibus quandocunque susceptis, quod tamen illustres non habuerunt. nam liberi ex eis ante illustratum nati, non sunt illustres. Sed Iustinianus hac lege idem statuit in fisci paronis, vt in posterum ij tantum cum patribus curia liberentur, qui fuerint post patronatum fisci procreati. Iuris antiqui vestigium est in *l.* 8. *§. de adu. diu. iud* vbi quod erat expressum de curiali conditione propter hanc legem Tribonianus immutauit. Ad extremum Iustinianus abrogat omnes alios modos soluendi curialis vinculi, abrogat *l.* 132. *C. Th. de decur.* Abrogat & alibi quartam Sabinianam datam adoptato ex tribus maribus, §. *sed ea omnia, Inst. de her. quæ ab int. def.* Alciatus male censet legendum, *Tribus manibus*: quem ob id quidam alij etiam notarunt, sed rem non explicarunt. Erant hæc tres liberos mares habentium iura: Vni dato senatui, curiæ liberatio contingebat: Vni in adoptionem dato, quarta omnium bonorum adoptatoris ex S. C. Sabiniano deferebatur, sicut impuberi arrogato ex Constitutione Antonini. De principibus agentium in rebus quod hac lege continetur, non caret difficultate quam discutiemus in *l.* 7. *§. de pri. ag. in reb.*

Si seruus aut libertus ad decurionatum aspirauerit.

Tit. XXXII.

I. IMpp. Diocletianvs et Maximianvs AA. et CC. Satvrnino. Si libertus vel ius aureorum anulorum adeptus non est, vel natalibus suis non est restitutus, præses prouinciæ non tantum curiæ participare non permittet, sed iuxta legis seueritatem congruenti pœna vlciscetur.

Liberti in decurionum ordinem conscribi non possunt: libertinorum filij possunt, quia ingenui sunt. idque etiam in senatu maximo obtinet, *l.* 9. *§. de dignit.* quod tamen turpe & inuidiosum fuit, & Imperatori Claudio vitio vertitur, quod latum clauum tribuerit libertini filio: & Appio Claudio, quod in censura inquinarit senatum lectis libertinorum nepotibus. At impetrato iure anulorum aureorum vel restitutione natalium, libertini in curiam admittuntur. Anulo vtebantur ingenui. idcirco anulus libertinis datur, vt quasi ingenui viuant. Scribit Dio Musam medicum ab Au-

A gusto accepisse anulum aureum, & subiicit, *Erat enim libertinus.* Meliore autem conditione sunt natalibus restituti, quam anulo donati. hi honore augentur, conditionem non mutant, iura tantum & munia, dum viuunt, ingenuitatis habent, *Nou.* 74. *l. falsa, D. de cond. & dem. l. etiam, D. de bon. lib. l.* 2. *§. de in. au. an.* vbi pro *libertinitatis*, legendum *libertinis.* Illi conditionem mutant, quippe cum eis natalibus restituantur, in quibus homines fuerunt, nondum neque naturali neque ciuili iure descripto, *l.* 2. *D. de nat. rest.* ergo vere fiunt ingenui, *l. vlt. §. de bon. lib.* At ex *Nou. Iustiniani* 78. ipso iure omnes liberti natalibus restituuntur, & ius habent anulorum, saluo iure patronatus. Possunt igitur omnes hodie in curiam

B admitti, & cessant pœnæ legis Viselliæ, quam intelligunt hoc loco Imperatores, dum aiunt *Iuxta legis seueritatem.*

II. Idem AA. Oricinæ. Præses prouinciæ si eum qui ædilitate fungitur, seruum tuum esse cognouerit, si quidem non ignarum conditionis suæ ad ædilitatem aspirasse prospexerit, ob violatam seruili macula curiæ dignitatem, congruenti pœna afficiet. Si vero cum opinione publica mater eius pro libera haberetur, ex decurione procreatus, ad capessendum honorem errore lapsus pro-

C cessit: dominio tuo eum subiugabit.

Seruus si sciens aspirauerit ad honorem curiæ, grauissima pœna adficitur. si ignorans, illæsus domino redditur. An & scienti domino? quod videtur: nam nec sciente domino decurio fit, etiamsi ea fini manumittatur. Sed magis est vt addicatur fisco, arg. *l. generali, §. de tabul.* Cur enim eo passus est dominus inquinari curiam? Præterea hæc lex ostendit, communem opinionem libertatem non tribuere seruo ædilitatem gerenti potius, quam ædili. arbitror & gesta per eum ipso iure nulla esse, vtilitatis tamen causa sustineri, *l. Barbarius, D. de off. præt.*

D

De prædiis curialium sine decreto non alienandis.

Tit. XXXIII.

I. IMppp. Valentinianvs Theod. et Arc. AAA. Cynegio pp. Si quis decurionum vel rustica prædia, vel vrbana venditor necessitate coactus addicit, interpellet iudicem competentem, omnesque causas sigillatim, quibus strangulatur, exponat: & ita demum distrahendæ possessionis

E facultatem accipiat, si alienationis necessitatem probauerit. Infirma enim venditio erit, si hæc fuerit forma neglecta. ita enim fiet, vt nec immoderatus venditor, nec emptor (cuiuscunque sit conditionis) inueniatur iniustus. Denique nihil erit postmodum, quo venditor vel circumuentum se insidiis, vel oppressum potentia comparatoris queri debeat: quandoquidem sub fide actorum, & de necessitate distrahentis, & de voluntate patuerit comparantis. Quod si quis contra

vetitum occultis molitionibus per suppositas fraude personas cuiuslibet loci, quem tamen ei decurio distrahat, comparator exstiterit, sciat se pretio, quod dedit, esse priuandum: & locum quem comparauit, cum fructibus esse restituendum. DAT. VIII. KAL. DECEMB. CP. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Non valere venditionem prædiorum curialium, nisi fiat causa probata apud acta præsidis, *l. 2.* ff. *de off. eius qui vic. alt. iud. obt.* vel præfecti prætorio ex *Nou.* Maioriani de curialibus, quam sequitur Cassiodorus lib. VII. formula vltima ad præf. prætorio, non ad præpositum: idemque lib. IX. consequenter huic constitutioni: *Prædia*, inquit, *curialium, vnde maxime mediocribus parantur insidiæ, nullus illicita emptione peruadat, quia contractus dici non potest nisi qui de legibus venit.* *Cuiuscunque sit conditionis*] Siue collega siue non, *l. 2. Cod. Th. eod. tit.* *Sciat se pretio*] Qui prædium curiale emit sine decreto, curiali venditori restituit prædium cum fructibus, nec tamen ab eo pretium recipit vel meliorationes. idemque fit si quis emerit capite censitos sine terra, *l. 7.* C. *de agr. & cens.* nam & hoc casu Reip. interest, vt censiti terræ suæ adhæreant, & illo vt curiales sua teneant, ne patrimonij dissipatione ad munera ciuilia minus reddantur idonei. Vtroque item casu æquum est, vt qui sciens (nec enim causari iuris ignorantiam potest) ad eam emptionem accessit, pretium amittat & sumptus. Idem quoque obseruatur, si quis dempto canone, quod fit illicite, prædium dominicum emerit, *l. vlt.* C. *de fun. rei priu.* nam & domino rerum priuata conseruari publice interest, & temerario emptori pretium reddi rationis non est. Non idem obseruatur si non vicanus vicani prædium emerit. Hic enim pretij deductionem habet, *l. 1.* C. *non lic. habit. met.* aduersus quam ex superioribus iuris speciebus, quæ diuersæ sunt, & in quibus emptorem maius damnum mereri visum est, non argumentamur recte. An igitur superioribus speciebus venditoris lucro pretium cedet? Minime vero, cum sit etiam ipse in vendendo mala fide versatus. Assentior Accursio, qui id multarum legum argumento ærario inferendum censet in *d. l. 7.* & in *l. pen.* ff. *de resc. vend.*

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. FLORENTIO PP. Nec venditio rei hereditariæ curiæ adquisitæ, aut debitoris hereditarij qui soluerit, liberatio aliter admittenda est: nisi apud acta totius, vel maioris partis ordinis intercedente decreto, ineundi contractus, vel dissoluendæ obligationis causa probetur. Ita enim & id quod ex ea redigitur, ad prædiorum iubemus comparationem expendi. quorum reditus omnes (sicut dictum est) eiusdem curiæ publicis muneribus, quæ solatio egere constiterit, iustissime seruabuntur: ex consensu omnium, maxime ditiorum, vel idonea fideiussione oblata, conductoribus eligendis. DAT. V. ID. IVN. CP. FELICE ET TAVRO COSS.

Lex prima est de prædiis decurionum. Hæc de rebus mobilibus, vel nominibus curiæ hereditario iure adquisitis. Res hereditaria iure non venditur, debitor hereditarius soluendo non liberatur, nisi venditio aut dissolutio obligationis ex ordinis decreto fiat. Ex pecunia inde confecta prædia comparantur, quorum reditus curiæ oneribus seruiant. Reditus plerunque sunt pecuniæ, quæ ex locatione prædiorum rediguntur, *l. liberto, l. fundi, D. de vsuf. leg.* Conductores autem idonei eligendi sunt. Quod ait, *sicut dictum est*, indicio est hanc legem partem esse amplioris cuiusdam Theodosij Constitutionis, cuius & alia pars est in *l. 1.* C. *tit. prox.* & *l. 1. C. Th. de imp. luc. des.*

III. IMP. ZENO A. SEBASTIANO. PP. Curiales vendere quidem res immobiles, vel mancipia rustica prohibemus sine interpositione decreti: donationes vero vel permutationes, vel quoslibet alios etiam sine decreto permittimus celebrare contractus: quoniam & sacræ constitutiones, quæ super hoc à retro principibus latæ sunt, in plurimis suis partibus de pretio non redhibendo locutæ sunt: vt ex hoc apertissime detur intelligi, solum emptionis decurionibus sine decreto interdictum fuisse contractum. cum tamen venditio intercedente (vt dictum est) decreto agitur, nullum eos, vel qui ab his comparant, dispendium cuiuscunque personæ, vel causæ, vel theatralis liberalitatis nomine (quod frequenter fieri dicitur) sustinere decernimus: nec ex tabella decretum recitari, sed curialium vel maioris partis curiæ relatione currente, sine vlla malignitate referentium, vel damno contrahentium, ad confirmandam emptionem competentis iudicis proferri sententiam.

Ait, *Mancipia rustica.* Olim quælibet, *l. 1. C. Th. eod. tit.* hodie merito sola rustica, arg. *l. lex*, ff. *de adm. tut.* Ait, *Donationes.* Sola venditio inhibetur, & ideo in rubrica, *Alienandis*, id est, vendendis, vt in *l. 1.* ff. *de iur. emph.* donatio vel permutatio non inhibetur. quam legem mirabilem Iustinianus vocat *Nou. 38.* Sed causa eius hæc est, quod facilius quisque vendat quam donet: cuius etiam ratione S. C. obligatæ mulieri succurrit, non donanti. lex Iulia inhibet hypotecam fundi dotalis, non alienationem: Caninia familiæ manumissionem testamentariam, non inter viuos: mores Parisiorum largitionem omnium bonorum testamentariam, non inter viuos. At hæc causa Iustinianum non mouit, quominus idem ipse ius in donatione, quod in venditione constitueret, neutram valere sine decreto, vt ipse refert *Nou. 38.* & hanc eius constitutionem sub hoc titulo desiderari: quodque in quibusdam veteribus Codicibus ad finem tituli de decur. in aliis ad finem tituli proximi, adnotatum est, deesse constitutionem Græcam: huius tituli extremo adnotari debuisse puto. Quin & postea Iustinianus *Nou. 87.* nec cum decreto donationem permisit. Decretum autem fieri hac lege constituit Zeno, consensu curiæ & sententia competentis iudicis viua voce, non ex periculo siue tabella recitata, ne quid pro scriptura exceptoribus dare contrahentes necesse sit. Omnino enim vult decretum fieri sine damno, sine impendio vllo, adeout nominatim etiam caueat, ne quod frequenter fieri iis venditionibus solet, quidquam theatralium nomine contrahentes præstent. *De pretio*] Vnus tantum est contractus in quo interuenit pretium, is est emptio venditio. Dicitur & merces locationis pretium, sed καταχρηστικῶς. *Relatione*] Sic ff. *de decur. l. 59. consona relatione currente.*

Quando & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum, & de modo diſtributionis eorum.

TIT. XXXIV.

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. FLORENTIO PP. Si decurionum conſortio ſit alienus qui curiali ſucceſſit, competentis eidem iuris (ſiue ex aſſe, ſiue ex parte heres ſit bonorumve poſſeſſor) partem quartam iure optimo à curia peti decernimus. DAT. V. ID. IVN. CP. FELICE ET TAVRO COSS.

Si non curialis curiali ſucceſſerit ex aſſe, quarta pars bonorum curiæ debetur, cum onere tamen æris alieni, *l.* 2. §. *æque diuerſo.* Si plures non curiales ei ſucceſſerint ex partibus, ſinguli pro rata conferunt ad quartam curiæ debitam. *Eidem*] Succeſſori.

II. IDEM AA. APOLLONIO PP. Meminimus nuper emiſſa lege diuali, portionem quartam de facultatibus curialium fati munus implentium, quæ ex qualibet nouiſſima voluntate, vel ab inſtato etiam, ad quemcunque (præterquam ſi ad filios curiales) deferantur, curiarum deputaſſe corporibus. ſed multi tanquam corrumpendi totius patrimonij occaſione captata, vniuſcuiuſque rei ſibi particulam vindicando, adeo totas dilacerant facultates, vt dum participibus relictarum opum nocere cupiunt, ſua quoque iura præcipitent. Quorum nimiam licentiam prouida diſpoſitione refrenantes, ipſis quidem curialibus occupandi ſua auctoritate res mortui copiam denegamus. Heres autem ad quem ab inteſtato vel ex poſtrema voluntate directis vel fideicommiſſariis verbis decurrit hereditas, omne patrimonium, quod relictum eſt, in partes quatuor diuidi procuret: vt rebus totis in ſortium caſum deductis, vel curiæ quadrantis, vel heredi aut fideicommiſſario per vniuerſitatem dodrantis electio ex ſortis felicitate contingat. ita ſcilicet & præfati ſucceſſores, & curia promiſcui rerum dominij liberabuntur incommodo. Naturale quippe vitium eſt negligi, quod communiter poſſidetur: vtque ſe habere nihil, qui non totum habeat, arbitretur: denique ſuam quoque partem corrumpi patiatur, dum inuidet alienæ. Sed vbi quarta pars bonorum mortui curiæ debet offerri, immobiles quidem res, quæ nec latere facile poſſunt, nec cuiquam (ſi diuulgentur) officiunt, ſub aſpectu etiam curialium æſtimari diuidique concedimus. mobiles autem res vel ſe mouentes, vel inſtrumenta, vel ſi quid aliud in huiuſmodi iure conſiſtat, in medium proferri diuulgarique non patimur, ſed iuratis ſucceſſoribus

A cum apud ſe diligenter æſtimauerint quæ quantique ſint pretij facultates, credi oportere decernimus. quid enim tam durum, tamque inhumanum eſt quam publicatione pompaque rerum familiarium, & paupertatis detegi vilitatem, & inuidiæ patere diuitias? In exigendis vero debitis, ſi pretium quod pro quarta parte actionum curiæ competit, ſucceſſores præſtare noluerint, cautionibus iurata fide prolatis in medium, vnuſquiſque à debitoribus conuenientem ſibi exigat portionem, éque diuerſo æs alienum, ſi cui defunctus fuerat obligatus, tam iidem ſucceſ-
B ſores, quam curia pro ſua ſorte reſtituere compellantur. Quod ſi ſæpedicti ſucceſſores, ſacramentum ſibi crediderint excuſandum, tunc vero ac ſimilitudinem rerum immobilium diligentior curialibus omnium rerum indago præbebitur: ſcilicet vt vniuerſis mortui facultatibus in aperto propoſitis, vel æſtimatio rerum, vel diuiſio ſub præſentia curialium celebretur. In omnibus autem caſibus, vbi quarta pars curiæ competit, tranſactiones interpoſitas firmas illibataſque manere decernimus. Ad filiorum vero curialium,
C vel nepotum ac pronepotum ſcilicet decurionum ſimilitudinem, ad quos integras opes peruenire cenſuimus: filiam, quinetiam neptem, proneptemve principali eiuſdem ciuitatis, vnde pater, auus, vel proauus oritur, nuptam: rerum vel ab inteſtato, vel diſpoſitione vltimæ voluntatis quæſitarum, integrum nullaque parte minutum dominium habere ſancimus. Quod ſi poſt parentum obitum inueniantur innuptæ vel viduæ, impuberibus quidem, poſt tranſactam pubertatem: in aliis vero quæ pubertatem exceſſe-
D rint, vel etiam in viduis, poſt mortem parentis triennium duntaxat volumus expectari: vt interim quarta portio ſuſpenſa, aut apud eam, ſi in matrimonio curialis eiuſdem ciuitatis fuerit collocata perpetuo iure permaneat: vel ſi intra id tempus alienum eadem curia ſortiatur maritum, penituſve nupta non fuerit, memorata pars totius ſubſtantiæ curiæ cum triennij tam vrbanorum, quam ruſticorum prædiorum duntaxat fructibus addicatur: ita tamen vt & optionis conditio in offerendis rebus quartæ partis vel
E dodrantis, & ſacramenti, tam de quantitate, quam de æſtimatione rerum mobilium, deque actionibus inferendis, vel excipiendis (ſicut in extraneis perſonis dictum eſt) ratio conſeruetur. Sed & ſi mater mortui, vel auia tempore quo filius nepoſve moritur, in coniugio eiuſdem ciuitatis curialis inuenta fuerit: ne ipſas quidem patimur quartæ portionis ſubire iacturam. Extraneum quinetiam heredem propinquitatis quidem iure diſcretum, tamen curiæ eiuſdem ciuitatis obnoxium,

xium, supradictæ portionis dispendio liberamus. Dat. vii. Id. Mart. cp. Dioscoro et Eudoxio Coss.

Ait, *Lege dinali*, id est, *l.* i. s̄. Ait, *Præter quam si ad filios curiales.* Ex Nou. Theodosij si filius, nepos, pronepos, pater, auus, proauus non curialis curiali successerit, quarta curiæ non debetur: Ex Constitutione Iustiniani, id est, ex *l. prox.* j. debetur. Hoc igitur loco non addiderat Theodosius *Curiales*, sed Tribonianus addidit, vt hæc lex congrueret cum Iustiniani lege. Quibus autem casibus debetur quarta, ex vniuerso ea sumitur, non ex singulis rebus: quamobrem heres bona diuidit in partes quatuor, & is eligit cui sors dederit. Forsitan & fratres in diuisione hereditatis, vel heres & fideicommissarius iure Romano sorti totam rem committunt, vt in multis aliis casibus fit, vel inter fratres potius, vt solet hodie, maior diuidit, minor eligit: qualem legem Sulpitius Victor in Inst. Orat. ponit, vt commune patrimonium diuidat qui est maior ex fratribus, eligat minor, & Seneca Declamationum vi. *Sortium casum*] Vet. *Sortium assumque.* *Promiscui*] Communio est promiscuum rerum dominium. *Sed vbi quarta*] Rerum immobilium æstimatio & diuisio fit præsentibus videntibusque curialibus: reliquorum æstimatio fit iureiurando successorum, vel si adeo superstitiosi sint vt iurare nolint, omnes proferantur in medium. Cautionibus item prolatis si nolint successores pretium nominum curiæ præstare pro quadrante, nomina inter curiam & successores pro dodrante & quadrante diuidentur, & e contrario pro quadrante, curia agnoscet æs alienum defuncti. *Vel diuisio*] Ex Nou. Theodosij, prout successor elegerit: nam in arbitrio successoris est diuidere, vel quadrantis æstimationem præstare. Ex sententia Iustiniani prout inter ipsos conuenerit. *Ad filiorum vero*] Hoc etiam loco Tribonianus addidit, *Curialium, &*, *Scilicet decurionum.* Ex Triboniani igitur siue Iustiniani sententia si filius, nepos, pronepos curialis curiali successerit, curiæ nihil debebetur. idemque est si filia, neptis, proneptis curiali nupta, patri, auo, proauo curiali succedat. Idem si pater, auus, proauus curialis, aut mater vel auia nupta curiali. *Principali*] Principalis pro curiali quolibet, & sic quasi generali vocabulo D. Auguguſtinus Areopagita principales Atheniensium vocat. *Quod si post*] Si moriente curiali filia, eius neptis vel proneptis virgo sit aut vidua, expectatur triennium quoad nubat, & si curiali nubat, assem obtinebit: si non curiali, vel omnino non nubat, quartam curiæ restituet cum fructibus prædiorum tantum. Hæc quæ paulopost sunt verba (*& optionis conditio in offerendis rebus quartæ partis vel dodrantis &*) absunt ab omnibus libris scriptis, & quantum ego suspicor, ab Haloandro inuecta sunt ex integra Nou. Theodosij, quod iamdiu ostendi in Notis ad lib. iii. Institut. tit. i. *Vel auia*] Idem proauiæ datum non est.

III. Imp. Ivstinianvs A. Mennæ pp. Si quis curialibus muniis obnoxius, vno forte vel pluribus filiis vel filiabus derelictis, filio quidem vel filiis suæ substantiæ partem minimam dereliquit (eam tamen, quæ excludere eos ab inofficiosi querela potest) aliis autem suam substantiam dereliquit, vt ex hac patrimonij distributione apud filium quidem vel filios curiales minima pars substantiæ remaneat, totum autem curiale munus masculis immineat, siue filij sint, siue nepotes, vel

A pronepotes, curiali tamen conditioni obnoxij: sancimus huiusmodi iniquitatem resecari, & non minus quarta portione in masculos posse testatorem transmittere, siue vnus est filius siue plures, nulla deminutione ex permistione sororum eis facienda: vt non solum corporibus, sed etiam substantiis laborantes possint curiale habere consortium. Ad hoc sancimus, si quis curialis filiabus pluribus derelictis ab hac luce fuerit subtractus, quarum vna curiali eiusdem nupserit ciuitatis, aliis filiabus, quæ ad huiusmodi vota non migrauerint, vel extraneis in reliquam partem

B heredibus derelictis: non videri curiæ ex sententia legis Theodosianæ ad Apollonium scriptæ, satisfieri, sed omnino quartam partem patrimonij curia consequatur, siue vni filiæ, quæ curialibus nuptiis copulata sit, deputanda, siue ex aliis heredibus colligenda: filia proculdubio quæ curiali nupserit, immuni ab huiusmodi quartæ datione seruanda: cum per maritum eius, quantum ad ipsius personam, curiæ sit satisfactum. Et hoc obseruari non solum si vltimo elogio condi-

C to testator curialis decesserit, sed etiam si intestato suum diem obierit. sed si quid minus fuerit vel minime derelictum: hoc modis omnibus filio curiali, vel filiæ, quæ nupta est eiusdem ciuitatis decurioni, ex substantia patris curialis vel deputari vel adimpleri: nullo obstaculo curiæ opponendo, si secundum prædictam legem filius, nepos, pronepos, pater, auus, proauus, curiali morienti fuerint derelicti, qui nexibus curialibus ex quacunque vel dignitate vel occasione fuerint absoluti. in hoc etenim Theodosianæ legi apertissime volumus esse derogatum. Et

D generaliter definimus ex omni causa, neque masculos liberos, neque filias copulatas matrimonio curialis minus quarta parentis substantiæ habere: vel non extantibus filiis vel filiabus, sed aliis heredibus, ipsam curiam secundum anteriores leges quartæ curialis morientis habere solatium. Dat. Kal. Ivl. cp. Dn. Ivstiniano ii. Cos.

Constituitur hac lege, vt si curialis filium vel filios, nepotes aut pronepotes habeat curiæ obnoxios, filias item neptes aut proneptes, masculis omnimodo relinquat quartam partem bonorum omnium, nec satis sit eis relinqui sortem partemve eam, quæ in-

E officiosi testamenti querelam excludit: ea est iure antiquo quadrans legitimæ partis, ex Nou. Iustiniani triens vel semis legitimæ partis. Vnus igitur si filius sit & vna filia, sescuncia iure antiquo, vel ex Nou. Iustin. sextans bonorum omnium singulis relinquendus est querelæ excludendæ causa. Ceterum in casu proposito quadrans bonorum omnium filio relinquendus erit. *Vt non solum corporibus*] Personalia & patrimonialia munera obeuntes. *Ad hoc sancimus*] Si curialis habeat tantum filias, & ex eis aliæ curialibus nuptæ sint, aliæ plebeis, vel etiam innuptæ, exemplo filiorum, iis quæ curialibus nuptæ sunt, omnimodo qua-

drantem bonorum omnium relinqui necesse est, nec satis est si eis, aliis filiabus vel extraneis heredibus institutis, relinquatur minima illa portio, quæ querelam inofficiosi testamenti excludit. quod ait esse ex sententia l. 2. quæ filiabus non curialibus nuptiis negat integras opes deberi sine quartæ deminutione. *Deputanda*] Imputatur filiæ quarta si tantum ei relictum sit iudicio defuncti. Colligitur ex aliis heredibus, si filia nihil, aut minus habeat quarta. Ipsa filia quæ curiali nupta est, nihil confert filio curiali ad quartam conficiendam. *Secundum prædictam legem*] Ex prædicta Nou. Theodosij si filius, nepos, pronepos, pater, auus, proauus non curialis curiali successerit, curiæ nihil debetur. qua in parte Iustinianus nominatim ait, se Nouellæ Theodosij derogare. quamobrem inscienter Tribonianus Theodosianæ legis verba accommodat ad Iustiniani Constitutionem. nam Theod. legis verbis ita conceptis, ei sane nihil derogatur. Ad hæc ineptum fuit in filiis id & ceteris adscribere, quod Tribonianus adscripsit, cum in extremo legis idem generaliter constituatur in omnibus extraneis. Illud prætermittendum non est ex Iustiniani *Nou.* 38. 18. 89. quadrantem debitum curiæ versum esse in dodrantem, & ideo liberis curialibus hodie omnimodo relinquendum esse dodrantem, nec sufficere trientem vel semissem legitimæ portionis.

De imponenda lucratiuis descriptione.

TIT. XXXV.

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. APOLLONIO PP. Descriptionis onere siliquarum quatuor, quas ex lucratiuis iugationibus tantum, non humanis, vel animalium censibus, neque mobilibus rebus iubemus indici, & si curiales non sint, maiores ac posteros liberamus, vt si pater, auus, proauus, filio, nepoti, pronepoti, vel filiæ, nepti, proneptive (nec interest nuptæ sint curialibus, necne) in postrema voluntate, vel inter viuos etiam donatione quidquam de suis opibus largiatur: memoratæ descriptionis cesset indictio. Eque diuerso, vt si posteri ad maiores prædicta sibi consanguinitate deuinctos præfatis titulis suas conferant facultates, nullius accessione grauaminis huiusmodi liberalitas oneretur. in tam enim necessariis sibi coniunctisque personis sub liberalitatis appellatione debitum naturale persoluitur. cuius auctoritatem iuris pariter valere sancimus, & si ab intestato succedant præfati sibi generis ordine sociati: ex his enim successionibus maxime debiti potius solutio, quam muneris oblatio comprobatur, quæ non largientibus etiam dominis, ipsa propinquitatis serie deferuntur. Ceteri vero, licet quadam inter se cognatione iungantur, nunquam tamen curiale prædium sine prædicto onere lucrabuntur: nisi forte is cui lucro res cesserit, eiusdem ciuitatis ordini sit obstrictus: qui licet inter extraneos numeretur, vacuum tamen ea fun- A ctione, quod datum est, consequatur. nam cum personæ condicio non mutetur, ne rei quidem statum conuenit immutari Lucratiuas vero res eas tantum volumus appellari, & prædictæ descriptionis grauamen excipere, quæ hereditatis, legati, fideicommissi iure, mortis causa donatione, vel cuiuslibet postremæ voluntatis arbitrio ad quempiam delabuntur. Inter viuos etiam donatio simplici liberalitate confecta, lucratiuæ merebitur & nomen & sarcinam.. Si vero vel socer futurus filij, vel nepotis, vel pronepotis sponsæ ad finitatis coeundæ causa donauerit, vel pa- B rens etiam filiam, vel neptem, vel proneptem curiali seu extraneo nubentem donauerit; licet casus euentu, res eius, cui data est, vertatur ad lucrum: nec inter lucratiuas numerabitur, nec descriptionis oneri subiacebit. Nec enim iuris optimi est matrimonium, cum tot tantisque suis difficultatibus opprimatur, aduenticiis etiam cumulare ponderibus. Res vero quæ memoratis causis lucratiuæ semel nomen exordiumque sortita est, licet ab eo qui susceperat, ad alterum C emptionis vel cuiuscunque contractus iure migrauerit: cum prædicto descriptionis grauamine proculdubio transferetur, vt vel sciens sibi imputet qui accepit oneratam, vel si ignorauerit, quod interest consequatur. Contraque si cuiuslibet contractus exordio lucratiuæ nomen euaserit, & si postea lucri titulo in dominium alicuius ceciderit: sarcinam memoratæ descriptionis effugiet. nulla enim in huiuscemodi causis confusionis intercedit occasio, si ad primordium tituli posterior quoque formetur euentus: nisi forte D res decurionis, quæ ad eum cuiuslibet mercimonij iure peruenerit, ad alterum fuerit postrema eius voluntate, vel ab intestato, vel inter viuos donatione translata. tunc enim, quia semel in personam cecidit principalis, veterum titulorum nequaquam ratione perspecta, conditionem & onus merebitur lucratiuæ. DAT. VII. ID. MART. CP. DIOSCORO ET EVDOXIO VV. CC. COSS.

Si non curialis curiali heres extiterit, curiæ debetur quadrans, heres retinet dodrantem cum hoc onere, vt in iugationes singulas quotannis curiæ inferat siliquas quatuor, id est, sextam partem solidi, dimidiam tremissis, quam descriptionem præter heredem patitur E & quiuis alius non curialis, ad quem ex alia causa lucratiua bona curialis peruenerunt. & de hac descriptione tractatur hoc loco, & *l.* 1. §. *de apo. publ.* & *l.* 16. *C. Th. de agen. in reb.* Ceterum hæc siliquatica, vt dixi, debentur in singulas iugationes, non ex capitibus vel rebus mobilibus. qua in re derogatur *l.* 1. *C. Th. eod. tit.* Rursus vt ex Nou. Theodosij, liberi & parentes masculi non curiales quadrantem curiæ non debent, ita nec siliquatica. At ex Constitutione Iustiniani quadrantem debent, non siliquatica: nam quod ad siliquatica attinet, Iustinianus Nou. Theodosij non derogauit. ac similiter ex eadem Nou. filia, neptis,

proneptis, cœlebs nuptave] non curiali, quadrantem debet, siliquatica non debet. denique liberi & parentes cuiuscunque sexus siliquatica non debent: est enim hoc lucratiuorum onus. parentes autem liberi non tam lucra, quam debita videntur percipere. qua ratione & olim vicesimam non præstabant, nec eis heredibus institutis vlla caduca fiebant. Ceteri etiam cognati non curiales etiam extranei, ea non debent, sicuti nec quadrantem. Æque loca pietati & Deo dedicata ab eiusmodi descriptione immunia sunt, *l. pen.* s. *de sacros. eccles. Nou.* 131. *Consanguinitate*] Consanguinitas est fraternitas. Hoc loco cognatio, cui vix alium similem inuenias. Ad maiores igitur prædicta sibi consanguinitate deuinctos, id est, ad patrem, auum, proauum. *Lucratiuis*] Lucratiui tituli ij sunt, Hereditas, Legatum, Fideicommissum, Donatio causa mortis, Donatio inter viuos. Dos, Donatio propter nuptias, Emptio, Permutatio non sunt tituli lucratiui. *Licet casus euentu*] Haloander addidit, *mortis vel diuortij*: quæ interpretis verba sunt, non auctoris.

De præbendo salario.

TIT. XXXVI.

I. IMPP. CONSTANTIVS ET CONSTANS AA. AD MARCELLINVM COMIT. ORIENTIS. Nulli salarium tribuatur ex viribus Reipublicæ, nisi ei qui iubentibus nobis specialiter fuerit consecutus. DAT. V. NON. OCTOB. CP. LIMENIO ET CATVLLINO COSS.

Series titulorum docet hanc legem sic esse accipiendam, vt non possint decuriones cuiquam salarium constituere iniussu principis. excipiuntur tamen casus quidem, *l* 4. *D. de dec. ab ord. fac.* Salaria interpretamur τὰ διδόμενα εἰς τροφὴν, siue vt plurimum Græci vertere solent, σιτηρέσια & ὀψώνια. Sudas: ἀλλαείοις, σιτηρεσίοις. pro, σαλλαείοις. An igitur ratio nominis hæc, quod salaria percipientes inde se alant? Quæ salaria in *l.* 6. j. *de profess. & med.* annonaria commoda in *l.* 9.

Si curialis relicta ciuitate rus habitare maluerit.

TIT. XXXVII.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTYCHIANO PP. Curiales omnes iubemus interminatione moneri ne ciuitates fugiant, aut deserant rus habitandi causa: fundum quem ciuitati prætulerint, scientes fisco esse sociandum, eoque rure se carituros, cuius causa impios se patriam vitando demonstrauerint. DAT. XVIII. KAL. IAN. CP. ARCADIO IV. ET HONORIO III. AA. COSS.

Curialibus interdicitur ne ruri habitent, sicut in tit. de decurionibus, ne captent solitudines, lauras, secreta. Rus fisco vindicari. Impios esse qui patriam vitant, *l. pen.* s. *de resc. vend.*

De municipibus & originariis.

TIT. XXXVIII.

TRIA sunt quæ municipes faciunt, Natiuitas, Manumissio, Adoptio, *l. ciues* j. *tit. sequ. l.* 1. *D. ad mun.* quæ originis nomine continentur, *l. priuilegio*, j. *tit. sequ.* nam originales siue originarij sunt non nati tantum, sed etiam manumissi & adoptati, *l. cum neque*, j. *tit. sequ.* quoniam & ij pro natis habentur, & alienæ originis iure censentur. Quamobrem non male sic quidam Codices habent, *De municipibus originariis.* Alij sunt municipes voluntarij, *l.* 3. j. *de iis qui spon. mun. susc.* quos facit adlectio vel incolatus, *l. ciues, tit. sequ. l. filij*, §. *municipes*, *D. ad municipales.*

I. IMP. ANTONINVS A. SILVANO. Cum te Biblium origine, incolam autem apud Berytios esse proponis: merito apud vtrasque ciuitates muneribus fungi compelleris.

Biblus vrbs est Phœniciæ Beryto finitima. Qui ortu est Biblius, incolatu Berytius, in vtraque ciuitate munera facere cogitur. Proinde ad munera vocamur vel vt originarij, vel vt incolæ.

II. IMP. GORDIANVS A. FRONTONI. Si vt proponis, ea quæ ex causa fideicommissi te manumisit, ab ea libertatem iustam fuerit consecuta, quæ originem ex prouincia Aquitania ducebat: tu quoque eius conditionis eiusque ciuitatis ius obtines, vnde quæ te manumisit, fuit. eorum enim conditionem sequi ex causa fideicommissi manumissos pridem placuit, qui libertatem præstiterint, non qui rogauerint.

Libertus sequitur originem patroni. Patronus etiam is est qui ex causa fideicommissi manumisit, *l. libertus*, §. *ex causa*, *D. ad municip.* Manumissus ergo originem eius sequitur. itemque manumissi filius, *l. filij. l. assumptio* §. *vlt. D. eod.* Fuit autem olim Aquitania duplex, vt ex Itinerario Antonini constat: Prima, cuius metropolis Biturigæ: Secunda cuius metropolis Burdegala. quam diuisionem etiam diœceses episcopales obseruant. *Liberatem iustam*] Testamento heres scripta cum libertate.

III. IMP. PHILIPPVS A. PATROCLO. Filios apud originem patris, non in materna ciuitate, & si ibi nati sunt (si modo non domiciliis retineantur) ad honores seu munera posse compelli explorati iuris est.

Filij sequuntur originem patris, non matris. Domicilium patris non sequuntur, videlicet si alibi domicilium sibi constituerint, *l. libertus* §. *patris*, *D. ad municip.* quod & in libertis locum obtinet, *l. eius qui*, *D. eod.* alioquin patris aut patroni domicilium sequuntur. denique domicilium proprium sequuntur, originem propriam non sequuntur. atque ita qui Tusculi natus est, nisi & pater ibi natus sit, vel domicilium habuerit, Tusculanus non est, sed patris originem domiciliumve sequitur.

IV. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. SECVNDO. Origine propria

neminem posse voluntate sua eximi manifestum est.

Ius incolatus mutatur mutato domicilio. Ius originis non mutatur, quia naturale est, nec igitur translatione domicilij mutatur, nec adoptione. proinde is qui adoptatur duarum ciuitatum est municeps: in patria sua, iure naturali: in patria adoptatoris, iure ciuili. Naturalis patria non amittitur. Ciuilis amittitur soluta adoptione. Hoc Græci significant, qui lib. LIV. βασιλικῶν ad hanc constitutionem hanc rationem adiiciunt: καὶ εἰκότως. οὐδὲ γὰρ οἴκησις ποιεῖ τὴν ἀρχαιογονίαν, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τόπου τινὸς ὁρμᾶσθαι. ὅθεν καὶ μὴ βουλόμενός τις ἐκ τῆς ἀρχαιογονίας τῆς ἰδίας ἐστίν. τὴν μέν τοι κατοίκησιν, ἐπειδὴ ἐκ τῆς οἰκήσεως τῆς ἡμετέρας δείκνυται, ἔξεστιν ἡμῖν ὅτε βουλόμεθα αὐτὴν ἀναλλάσσειν.

V. IMP. CONSTANTINVS A. AD MAXIMVM VIC. VRBIS. Si quis cum ex maiore vel ex minore ciuitate originem ducit, eandem euitare studens ad alienam se ciuitatem incolatus occasione contulerit, & super hoc vel preces dare tentauerit: vel qualibet fraude niti, vt originem propriæ ciuitatis eludat: duarum ciuitatum decurionatus onera sustineat, in vna voluntatis, in vna originis gratia. PP. VIII. KAL. IAN. PAVLINO ET IVLIANO COSS.

Hæc lex ostendit iure incolatus non perimi ius originis. Nec precibus id aliave qua fraude obtineri posse.

De incolis, & vbi quis domicilium habere videtur, & de iis qui studiorum causa in alia ciuitate degunt.

TIT. XXXIX.

INCOLAS domicilium facit, non domus, non possessio sola. Interdum incola pro inquilino, qui proprie ἔνοικος dicitur, Incola μέτοικος, vel πάροικος, vt in *l. 1. ff. de fal. mon.* & apud Sophoclem, μέτοικος ἀντὶ τοῦ ἔνοικος, vt Demetrius notauit. Dorotheus ad *l. 27. §. Proculus, D. ad l. Aquil.* τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν παροικούντων τῷ οἴκῳ. Et alius: εἰ οἱ οἰκέται τοῦ κολωνοῦ ἢ παροίκου. Arnobius 1. *An in mundum veneritis alienis ex regionibus inquilini.*

I. IMP. ANTONINVS A. PAVLO. Non tibi obest si cum incola esses, aliquod munus suscepisti, modo si ante quam ad alios honores vocareris, domicilium transtulisti.

Incolatui renunciari potest, Origini non item. quod his verbis notarunt Græci hoc loco: τὸ γὰρ μεταστῆσαι τινὰ τὴν οἴκησιν, τὴν μὲν ἀρχαιογονίαν αὐτοῦ οὐκ ἐναλλάσσει, τὸ δὲ μετοίκιον ἐναλλάσσεται. *Suscepisti*, id est, impleuisti. nam qui susceptum munus nondum impleuit, renunciare incolatui non potest, *l. incola iam, D. eod.*

II. IMP. ALEXANDER A. CRISPO. Nec ipsi qui studiorum causa aliquo loco morantur, domicilium ibi habere creduntur nisi decem annis transactis eo loci sedes sibi constituerint secundum epistolam diui Adriani: nec pater qui propter filium studentem

A frequentius ad eum commeat. Sed si aliis rationibus domicilium in splendidissima ciuitate Laodicenorum habere probatus fueris: mendacium, quo minus muneribus fungaris, non proderit.

Non sunt incolæ qui aliquo loci studiorum causa commorantur. Post decennium tamen si ibidem permanserint, ex epistola Adriani incolæ censentur. Quod ait, *mendacium*, id est, si falso adseras te in ea ciuitate studiorum causa commorari.

III. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ALEXANDRO. Est verum eos qui in territorio alicuius ciuitatis commorantur, velut incolas ad subeunda munera, vel ad capiendos honores non adstringi.

B

Qui in territorio & finibus alicuius ciuitatis sedes posuit, licet in ciuitate non moretur, incola est eius ciuitatis, *l. pupillus §. incola, D. de verb. signif.* nec obstat *l. εἰδέναι, D. ad municip.* Loquitur enim de eo qui agrum tantummodo possidet, vt *l. prox. j.* nec ciuitatis præcipuis vtitur, id est, foro, balneo, templo, spectaculis. Hæc etiam non obstabit si affirmate legatur, quemadmodum Græci legunt LIV. βασιλικῶν, quorum verba subiiciam. Ἀληθές ἐστιν ὅτι οἱ οἰκοῦντες ἐν ἐνορίᾳ πόλεως τινὸς, ὡς μέτοικοι λειτουργοῦσι, καὶ τὰς τιμὰς περιέπουσιν. ἄρα οὖν ὁ μὴ οἰκῶν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἀλλ' ἐν τῇ ἐνορίᾳ αὐτῆς οὕτως λειτουργεῖ, ὡς ὁ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει οἰκῶν. Sic

C igitur consentiet hæc lex cum *d. §. incola.* & in sequenti, quæ ad eundem scripta est, continebitur exceptio, secundum quam *l. εἰδέναι* esse accipiendam reor.

IV. IDEM AA. ET CC. ALEXANDRO. Cum neque originales, neque incolas vos esse memoratis, ob solam domus vel possessionis licet ex substantia decurionis adquisita est causa, publici iuris auctoritas muneribus subiugari vos non sinet.

Sola domus vel agri causa sine laris collatione incolam non facit, *l. 53. C. Th. de decur. l. libertus §. sola ratio, & §. sola domus, D. ad munip.*

D

V. IDEM AA. ET CC. MAXIMO. Si in patria vxoris tuæ, vel qualibet alia domicilium defixisti, incolatus iure te vltro eiusdem ciuitatis muneribus obligasti.

Incolatus ius est arbitrij cuiusque, eo se quis nuda voluntate obligat vel liberat, domicilio mutato.

VI. IDEM AA. ET CC. MARCELLINO. Priuilegio speciali ciuitatis non interueniente, tantum originis ratione, ac domicilij voluntate, ad munera ciuilia quemque vocari certissimum est.

E

Nisi specialiter priuilegium ciuitati datum sit, vt ob solam possessionis causam quis eiusdem ciuitatis muneribus obligetur, vt *l. libertus §. sola ratio, D. ad municip.* originis tantummodo vel domicilii causa muneribus publicis obligamur, *l. 4. ff.* Hic male antea legebatur *tamen.*

VII. IDEM AA. ET CC. AVRELIO. Ciues quidem origo, manumissio, allectio, vel adoptio: incolas vero (sicut & diuus Adrianus edicto suo manifestissime declaranit) domicilium facit. Et in eo loco singulos habe-

re domicilium non ambigitur, vbi quis larem rerumque ac fortunarum ſuarum ſummam conſtituit, vnde rurſus non ſit diſceſſurus, ſi nihil auocet, vnde cum profectus eſt, peregrinari videtur. quod ſi rediit, peregrinari iam deſtitit.

Ciues ſunt qui & municipes & municipales dicuntur. Origo municipes facit, vt ortus ex patre Campano, Campanus eſt municeps, nec emancipatione vel datione in adoptionem Campanus eſſe deſinit. Sed & nepotes ex eo quandoque ſuſcepti, Campani ſunt. & hæc originis cauſa omnibus anteponitur, *l. libertus §. præſcriptio, D. ad municip.* Originem hoc loco accipimus ſtricte pro natiuitate. Municipes etiam manumiſſio facit, veluti manumiſſus à Campano, Campanus eſt. Et adoptio, vt ſi quis adoptetur à Campano, quo tamen iure ſoluto, Campanus eſſe deſinit. Item allectio, vt ſi quis in ciuitatem aliquam receptus ſit. Quidam codices habent, *allectio, id eſt, adoptio.* Placet tamen magis, *Allectio vel adoptio*, & ita Græci, τὸ ἐναπογραφῆναι τοῖς πολίταις, τὸ εἰς θέσιν ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει λαφθῆναι. A municipibus ſeparantur incolæ, qui domicilij iure municipij commodis & præcipuis fruuntur. Vt autem quis plurium ciuitatum poteſt eſſe municeps, *l. 7. l. eius qui, D. eod* ita & incola, *l. Labeo, l. aſſumptio §. viris, D. eod.* Vt ſine ciuitate, qualis eſt is qui dedititiorum numero eſt, ita & ſine domicilio, *l. eius qui §. Celſus, eod. tit.* Ait, *Et in eo loco.* Vet. *Et in eodem loco.* forſitan, *Et in eo demum loco.* quod pertinet ad illam rubricæ partem, *Vbi quis domicilium habere videtur*, qua de re quæri ſolet non ſolum vt ſciatur vbi quis munera faciat, verumetiam vbi conueniatur. *Summam*, id eſt, τὴν ὁμάδα.

VIII. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs AAA. ad Senatvm. Senatores in ſacratiſſima vrbe domicilium dignitatis habere videntur. Dat. Kal. Mart. Valentiniano A. et Neoterio Coss.

Senatores in antiqua & Conſtantinopolitana Roma domicilium habent ratione dignitatis ſenatoriæ. quod eo pertinet vt intelligamus eos in vrbe conueniri poſſe, quod indicat *l. 2. ꝟ. vbi ſen. vel clar.* quæ huic coniungenda eſt. Poſſunt & in originali patria, *l. pen. D. de ſenat.* cum in ea etiam honores retineant, *l. filij §. ſenatores*, & *l. ſequ. D. ad municip.* & in qua domicilium collocauerunt, *d. l. 2.* In eo §. *ſenatores*, ſic lego, *Senatores & eorum filij filiaque quoquo tempore nati natæve, itemque nepotes & neptes ex filio origini eximuntur.*

IX. Idem AAA. Martiano Comiti Orientis. Mulieres honore maritorum erigimus, & genere nobilitamus, & forum ex eorum perſona ſtatuimus. ſin autem minoris ordinis virum poſtea ſortitæ fuerint priore dignitate priuatæ, poſterioris mariti ſequantur conditionem, & domicilia mutamus. Dat. iv. Kal. Febr. cp. Arcadio ii. et Rvfino Coss.

Vbi domicilium habet maritus, habet & mulier ratione matrimonij, quod & vidua retinet. Conuenitur ergo ibidem & munera perſonalia facit, *l. 12. C. Th. de nauic.* Origini autem eximitur quantum ad munera, *l. 1. ꝟ. de mul. in quo lo. mun. l. vlt. D. ad muni-*

A *cip.* Domicilium matrimonij dicitur in *l. mulierem, D. de rit. nupt.* & lar matrimonij in *l. 1. §. domum, D. de lib. agnoſc.* Eadem ratione matrimonij dignitatem mariti adipiſcitur & vidua retinet, *l. fœmina, ꝟ. de ſenat. Nou. de Conſul. l. mulieres, ꝟ. de dignit.* ex qua in hac lege hæc poſtrema verba, *& domicilia mutamus*, priori parti applicanda videntur.

De honoribus & muneribus non continuandis inter patrem & filium, & de interuallis.

B

Tit. XL.

I. Impp. Severvs et Antoninvs AA. Septimio Zenoni. Sicut & honores & munera, cum pater & filius decuriones ſunt, in eadem domo continuari non oportet: ita vacationum conceſſa tempora non aliis prodeſſe poſſunt, quam his qui ad eoſdem, vel alios honores, eademque vel alia munera denuo vocantur. Pro infante vero filio, quem decurionem eſſe voluiſti, quanquam fidem tuam in poſterum adſtrinxeris:
C tamen interim onera ſuſtinere non cogeris: cum ad ea quæ mandari poſſunt, voluntatem dediſſe videaris.

Nec honores nec munera quiſquam continuare, repetere, iterare debet, niſi ſi idonei non exiſtant, qui honoribus muneribuſve fungantur, *l. honor §. pen. & vlt. D. de mun. & hon.* Sed & inter patrem & filium continuari honores ac munera non debent, quia vnius perſonæ vice funguntur, ideoque ſi hoc anno pater Duumuiratu functus ſit, eodem ſequenti anno filius non fungetur. De filiofam. loquor. in emancipato ſecus eſt, arg. *l. 3. ꝟ. de filiisfam. & quemad. pat. pro iis ten.* *Decuriones*] Ex quorum ordine ſumuntur qui
D honores & munera gerunt. Curia eſt ſeminarium honorum & munerum. *Vacationum*] Vacationum tempora ſunt quæ in rubrica, interualla dicuntur, & in *l. Diuus l. ad municip. l. filio, D. de legat. l. vlt. ꝟ. hoc tit.* Propter honorem aut munus quo defunctus ſum ipſe, certi temporis vacationem habeo. filius meus non habet propter me, in iis ſcilicet honoribus qui ſumptu carent, vel in muneribus perſonalibus. *Pro infante*] Hæc reſcripti pars relata eſt in *l. Lucius §. Impp. D. ad municip.* Infans adſcribi in ordinem poteſt ex cauſa, quod forte ab egregia indole vel clara ſtirpe progreſſum annorum expectari non oporteat. Huic ſi conſenſerit pater, non cogitur interim, id eſt, quandiu infans eſt, pro eo onera ſuſtinere. quia ad ea quæ ei mandari poſſunt, videtur con-
E ſenſum accommodaſſe, & fidem ſuam adſtrinxiſſe. porro infanti mandari nihil poteſt. *In poſterum*, id eſt, poſt infantiam.

II. Imp. Gordianvs A. Cyrillo. Ab honoribus ad honores eoſdem quinquennij datur vacatio: triennij vero ad alios legatione autem perfunctis biennij vacatio conceſſa eſt.

Hæc lex præſcribit interualla, quæ eadem magis eſt vt dicamus non honoribus tantum, verum etiam oneribus eſſe præſcripta, *l. nauicularij, D. de mun.*

& hon. Sunt autem quiquennij ad eosdem honores eademve munera, triennij ad alia. fuit & quinquennium lege Augusti à magistratu vrbano ad prouincialem. Dio LIII. μηδένα πρὸ πέντε ἐτῶν μετὰ τὸ ἐν τῇ πόλει ἄρξαι κληροῦσθαι. fuit & olim lex, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, auctore Liuio VII. & X. Inde Cicero hanc legem condit, EVNDEM MAGISTRATVM NI INTERFVERINT X. ANNI NE QVIS CAPITO. De legatione dicemus in *l.* 3. ⁊. *de legat.*

III. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. CRITIÆ. Interualla temporum, quæ in vnius persona locum habent, fratribus (licet communia possideant bona) minime prodesse frequenter constitutum est. Sane his missis qui necdum functi muneribus ad hoc idonei constituti vocari debent, vos si ad obsequium ciuilium munerum repererit paruisse: ne interim interpellemini præses prouinciæ prouidebit.

Propter fratrem qui honore aut munere functus est, frater non vacat, licet hereditatem paternam pro indiuiso possideant, *l.* 7. ⁊. *de decur.* Dimissis autem idoneis qui nullo adhuc munere functi sunt, qui semel functi sunt, iterum fungi non coguntur. Pro *ne interim*, perspicue legendum est, *Neeterum* quod & vet. lib. confirmant, *l.* 52. ⁊. *de decur. l.* 3. ⁊. *quemad. ciu. mun. indic.*

De muneribus patrimoniorum.

TIT. XLI.

MVNVS est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos vniuersosque ciues remque eorum imperio magistratus extraordinario peruenit. Ait, *priuati hominis*: quod munus obeatur sine vllo honoris dignitatisve gradu, nec honorem gerenti indicatur, *l. honorem*, *D. de mun. & hon.* Ait, *imperio magistratus extraordinario*, quod extraordinem iure suæ potestatis id magistratus iniungat, alias ex lege aut more, alias præter morem, id est, alias ordinarium, alias extraordinarium: rursusque alias patrimonio cum sumptu vel periculo, alias personæ solo ministerio sine sumptu. Adhæc patrimoniale vel possessionibus vel personis, hoc solis municipibus vel incolis. illud etiam possessoribus qui nec ciues sunt nec incolæ. Est & mistum tam patrimonij quam personæ.

I. IMP. ANTONINVS A. FILIO PHILINO. Ciuilia munera per ordinem pro modo fortunarum sustinenda sunt.

Per ordinem, id est, vt suo quisque ordine munera sustineat, *l. filius*, *l. vicarius*, *D. de legat.* & per vices. *l.* 3. §. *eos*, & §. *præses*, *D. de mun. & hon.* nec tamen vltra modum facultatum, *l. vlt.* ⁊. *tit. prox.* Et non omnia, sed patrimonialia, vt ex tit. apparet, & illis verbis, *pro modo fortunarum*.

II. IDEM A. MATERNO. Munera quæ patrimoniis publicæ vtilitatis gratia indicuntur, ab omnibus subeunda sunt.

Munera quæ patrimoniis publicæ vtilitatis gratia, ex qua publicorum nomen acceperunt, indicuntur, ab omnibus etiam eis qui immunitatem meruerunt, vel alio priuilegio censentur, subeunda sunt.

III. IMP. ALEXANDER A. ATTILIO. Qui immunitatem munerum publicorum consecuti sunt, onera patrimoniorum sustinere debent. in quibus causis & hospites recipiendi sunt.

Immunitate legibus concessa corporalia munera remittuntur non pecuniaria, ex quibus est metatum, siue militis domum suscipiendi munus. Sed neque corporalia omnia. nam tutelæ remissæ non censentur, *l.* ἀπολύοντα §. ὁ λαβών, *D. exc. tut.* quod eas necesse sit nominatim remitti, *l. non tantum* §. *eos* & §. *seq. D. eod. l. legato*, *in fi. D. de vac. & exc. mun. l. in honoribus* §. 1. *eod.* Capitolinus in Gordianis: *Familia Gordiani hoc Senatus decreuit, vt à tutelis atque legationibus & à publicis necessitatibus, nisi si vellent posteri eius, semper vacarent.* Eodem modo pecuniaria munera nominatim remitti oportet.

IV. IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. ZENONI. Non videtur abhorrere ratione sententia, qua præses prouinciæ equos curiales alere, non personarum, sed patrimonij esse decreuit. & tamen si iniqua esset, omisso à te appellationis auxilio, necessario permanet.

Legendum in textu, *equos curules*, non *curiales*, vt in *l. pen.* ⁊. *de spect. l.* 7. ⁊. *de num. act. & C. Th. tit. de equis curulibus.* Apuleius IV. *Equum curulem nimia velocitate refectum.* Circenses dicuntur in *l.* 1. *D. de mun. & hon.* Munus ergo alendorum equorum curulium patrimoniale est, non personale, vt agalonis. Decretum sententiave iniqua valet, nisi prouocationis remedio extinguatur.

V. IMPPP. CARVS, CARINVS ET NVMERIANVS, AAA. PISTO. Neque tempore ætatis, neque numero liberorum à muneribus, quæ patrimoniorum sunt, excusationem quis habere potest.

Annus LXX. vel numerus quinque liberorum, non excusat à muneribus patrimonialibus.

VI. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. POLINESTRO. Professio & desiderium tuum inter se discrepant. nam cum philosophum te esse proponas, vinceris auaritia & rapacitate, & onera quæ patrimonio tuo iniunguntur, solus recusare conaris, quod frustra te facere ceterorum exemplo poteris edoceri.

Philosophia non excusat à muneribus patrimonialibus, *l. in honoribus* §. *pen. D. de vac. mun.* Pro *auaritia & rapacitate*, vet. habent, *auaritiæ cæcitate*, quod placet, *l. vlt.* ⁊. *de vet. num. pot.* Cic. *At quam cæca auaritia est.*

VII. IDEM AA. ET CC. ALEXANDRO. Etiam minores ætate patrimoniorum muneribus subiugari solent. Vnde intelligis te frustra plenam immunitatem desiderare, cum munera quæ impensas exigunt, subire te necesse sit.

Minor ætas non excusat à muneribus patrimonialibus. Plena immunitas est omnium munerum immunitas, personalium & patrimonialium.

VIII. IDEM AA. ET CC. LONGINO. Nec protostasiæ, vel sacerdotij, vel decaprotiæ munera corporalia sunt, sed tantum patrimonij esse non ambigitur.

Hoc loco & *l.* 3. ʃ. *de filiisfam. & quemad. pa.* προπράξιας, principalitates interpretor, quas & πρωτοπραξίας vocant, *l.* 3. *C. Th. de priuil. eor. qui in sac. pal. mil. l.* 1. *C. Th. de protostas.* Inde principales πεντάπρωτοι, δεκάπρωτοι, εἰκοσάπρωτοι, de quibus s. *de decurion. l.* 33. quæ sunt munera patrimonialia, quoniam eorum periculo exactiones & distributiones censuum fiunt, *l.* 1. *l.* 3. §. *decaprotos, D. de mun. & hon. l.* 7. *C. Th. de tyron.* Modestinus & Charisius mista esse dixerunt, quod & corporale ministerium gerant, & pro oneribus defectorum (sic lego in *l. vlt. D. eod.* & si Florent. *omnibus* legatur, non *oneribus*, Græci ὑπὲρ τῶν ἀπόρων) fiscalia detrimenta resarciunt. At certe quia magis patrimonij sunt, si quis vacationem munerum impetrauerit, non excusabitur à protostasia, vel decaprotia, vel icosaprotia. Malo autem hoc loco ita legere, vt est in Basilicis, *Nec protostasiæ, vel decaprotiæ, vel sacerdotij.* Sacerdotium autem interpretor veluti Alytarchiam, Asiarchiam, Syriarchiam, Phœniciarchiam, quo qui funguntur, ludis præsunt in honorem Deorum institutis cum sumptu aliquo. In Basilicis, ἢ ἱερωσύνη, τουτέστιν τὸ ἐπιτελεῖν τὰ κυνηγέσια. Ait, *Sed tantum*, ἀλλὰ μόνον χρηματικά. quod pugnat cum Modestino & Charisio. Quidam Codices habent, *Sed tamen.*

IX. IDEM AA. ET CC. MARCIÆ. Patrimoniorum munera mulieres etiam sustinere debent.

Sexus non excusat à patrimonialibus. At à personalibus excusat. alioquin frustra admonemur non excusare eum à patrimonialibus, qua de re alio loco dicetur ʃ.

X. EXEMPLVM SACRARVM LITERARVM EORVNDEM AA. ET CC. AD PRÆSIDES PROVINCIARVM. Quantum ad extraordinarias indictiones pertinet, præsidibus significamus, vt omnes possessores, ceterosque sciant conueniri debere: quandoquidem ea patrimonij munera esse constet, meritoque ab omnibus agnosci debeant, quo facilius obsequiis publicis pareatur.

Extraordinariæ indictiones sunt, quæ ad tempus ex improuiso præter morem indicuntur, veluti angariæ belli tempore, aut equi, muli, veredi. His parere omnes possessores debent, etiam ecclesiæ, *l. neminem*, s. *de sacros. eccles.* & ceteri municipes vel incolæ, *l. vlt.* §. *patrimoniorum*, *D. de mun. & hon.*

Quemadmodum ciuilia munera indicuntur.

TIT. XLII.

I. IMPPP. CARVS, CARINVS ET NVMERIANVS AAA. FELICIANO. Cum te curatorem ad cogendas angarias creatum, appellationem interposuisse proponas: præses prouinciæ, si alterius curiæ te esse animaduerterit, ad alieni corporis munera vocari non sinet: quia eius patriæ oneribus respondere debes, cui te attributum esse commemoras.

Munus cogendarum, id est, compellendarum & adigendarum angariarum, siue exhibendarum, vt in *l.* 1. ʃ. *sump. imun. mun.* quod personale est, vt dicemus in *l.* 2. ʃ. *de præp. sac. cub.* si quis detrectet & appellauerit præsidem eo nomine, vincet, si se non iure creatum & ad nominationem alterius corporis pertinere docuerit. Pro *Curiæ*, vet. libri habent, *Creaturæ*, quod est nominationis. & pro, *Patriæ*, partis. quæ placent satis.

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. DIONYSIO. Maioribus honoribus functos ad minores deuocari non oportere rationis est.

Quidam Codices, *Maioribus oneribus.* Quod rectum non est. nam paulo post sequitur, *ad minores.* Frequens est eorum verborum commutatio, quod vt honoribus, ita oneribus solerent veteres scribere, auctore Gellio lib. 2. c. 3. At honoribus munera plerumque cohærent, *l.* 2. §. 1. *D. de vac. mun.* & ideo aliena lex à titulo non est. Rationem Constitutionis Græci notarunt, quia videntur iniuria affici: δοκοῦσι γὰρ ὑβρίζεσθαι.

III. IDEM AA. EVTICHIANO. Cum te omnibus muneribus functum esse adseueres, ad eadem munera, si aliorum ciuium copia est, qui obsequiis ciuilibus fungi possunt, præses prouinciæ deuocari te non permittet.

Eadem est sententia *l.* 52. *de decurion.*

IV. IDEM AA. ET CC. REGINO. Vltra modum sumptuum te muneribus ciuilibus grauari, leuatis aliis, præses prouinciæ non patietur: sed æquabilitatem, tam iuris, quam censuræ memor, circa ordinem custodiet.

Vltra modum sumptuum, id est, nulla sumptuum habita ratione ex fortunarum modo, quod est æquabilitati contrarium, quam in muneribus indicendis præses tam iuris quam censuræ memor, custodire debet. *Circa ordinem* id est, κατὰ τάξιν. Censuram, disciplinam, & iudicationem publicam vocat, vt in *l.* 3. s. *de cond. ob tur. cau. l.* 1. ʃ. *sum. imun. mun. l.* 3. s. *de off. rect. prou.*

De iis qui sponte munera susceperunt.

TIT. XLIII.

I. IMP. ALEXANDER A. FELICIANO. Veterani qui cum possent se tueri immunitate his concessa, decuriones se fieri in patria sua maluerunt, redire ad excusationem quam reliquerunt, non possunt: nisi certa lege & pacto seruandæ immunitatis, vel partem eius honoris agnouerint.

Veterani munerum personalium immunitatem habent, vt dicetur in titulo de veteranis: quæ labefactatur decurionatu sponte suscepto, seruandæ immu-

nitatis conditione non addita, non etiam si munus tantum aliquod municipale honoremve susceperint, *l. 2. l. vlt. D. priu. vel. l. 1. D. de iur. immun.* Valde illud notandum est, in ingressu curiæ dictam conditionem seruari oportere, vt si quis se det curiæ ea lege ne corporalia munera subeat.

II. Impp. Diocletianvs et Maximianvs AA. Valerio. Qui publici muneris vacationem habet, si aliquem honorem, excepto decurionatu, sponte susceperit, ob id quod patriæ suæ vtilitatibus cesserit, vel gloriæ cupiditate paulisper ius publicum relaxauerit, competens priuilegium non amittit.

Qui decurionatum agnouit, immunitatem amittit, *l. pen. §. vlt. D. de iur. immun.* Qui partem decurionatus, veluti honorem aliquem municipalem, non item, *l. 1. hoc tit.* Ius publicum dicit, quo est concessa immunitas.

III. Imp. Leo A. Pvseo pp. Qui conditioni non obnoxius curiali, quemlibet honorem vel munus voluntate propria in quacunque gesserit ciuitate, nullum præiudicium circa fortunam suam statumque sustineat: sed tam ipse, quam liberi eius, & qui ex his in posterum procreandi sunt ab omni huiusmodi nexu cum suis facultatibus liberi alienique permaneant: ita tamen vt si aliqua functio volentibus eis fuerit iniuncta, ex qua necesse sit eos aliquid accipere: quod ex data sibi pecunia in reliquis apud eos mansisse constiterit, soluentes, sine vlla molestia vel conditionis suæ formidine discedant. Si quis vero ex his omnia decurionum munera, vel functiones, vel honores nulla imminente necessitate, sed sua sponte peregerit: cum pro sua liberalitate patrem ciuitatis, in qua voluntarius municeps apparebit, si hoc ei libuerit, fieri constituique hac lege decernimus. Dat. V. Id. Nov. cp. Basilisco et Armerico Coss.

Possessor qui neque in municipio natus est, neque in eo habitat, si sua sponte munera quædam ciuilia cœperit, non ideo vel se vel posteros obligat curiæ, rationibus tamen reddendis obligatur. Quod si sua sponte omnibus honoribus & muneribus ciuilibus perfunctus sit, fiet pronuntiabiturque, si velit, pater ciuitatis. Is est quasi pater patriæ, discussor pecuniæ publicæ operumque publicorum, *l. 1. s. de rat. op. pub. l. vlt. s. de inf. exp. l. 1. s. de aleat. l. 1 j. quib. mun. exc. l. 2. de deb. ciu. Nou.* 17. 85. 128. 160. Græci ad *l. ad curatores, D. de damn. inf. & l. 1. j. de solut. & lib* curatorem Reipublicæ patrem ciuitatis interpretantur. Ὁ πατὴρ τῆς πόλεως ἀναγκάζει τοὺς δεσπότας τῶν καταπεσόντων οἴκων ἀνανεοῦν αὐτούς.

IV. Imp. Ivstinianvs A. Mennæ pp. Eos qui curiali fortuna liberi constituti, postea se curiæ cuiuscunque ciuitatis obtulerint, confidere volumus, quod posteritas eorum non solum iam procreata, sed etiam post talem deditionem procreanda, huiusmodi fortuna libera remanebit: siue specia-
A liter sub hac lege curiæ se obtulerint, vt ab his descendentes tali fortuna liberi permaneant, siue nullam huiusmodi fecerint mentionem: nullo audente dicere, quod nati vel concepti post talem deditionem paternam conditionem sequi debeant. hoc enim speciali beneficio alacriores omnes ad conferendam ciuitatibus huiusmodi opitulationem constituere properauimus. ita tamen vt nec occasione quartæ portionis bonorum huiusmodi decurionis quicunque successores eius aliquam inquietudinem patiantur, vt pote libera eius substantia omni curiali
B grauamine conseruanda. & si quid defunctus vel ex administratione curialium munerum, vel ex quarta portione ad eandem curiam semel vel sæpius deuoluta, vel ex alia quacunque causa eidem curiæ debuisse probetur: hoc idem successores curialibus reddere minime dubitent: illis scilicet, quæ super naturalibus filiis, quos naturalis pater sub hac lege curiæ dedit, vel postea dederit, vt legitimos tam ex testamento, quam ab intestato successores habeat, non solum veteribus legibus, sed etiam nostris sanctioni-
C bus disposita sunt, præsenti lege excipiendis: vt non ipsi tantum filij naturales, sed etiam ex his procreandi mares paternam sequantur fortunam, vel maribus liberis minime subsistentibus, quarta pars substantiæ mortui curiæ deputetur.

Qui se sua sponte curiæ obtulit, atque ita decurio factus est, obligatur quidem ipse, liberi autem eius vel bona non obligantur: ideoque quadrans siue dodrans hereditatis eius curiæ non debetur. Si tamen ipse curiali heres extiterit, puta Meuio, hereditatis Meuij quadrans, vel hodie dodrans curiæ debetur, nisi liberi eius eandem curiam sequantur. Aliud di-
D cendum est si quis filium naturalem curiæ obtulerit γνησιότητος adipiscendæ causa. Hæc enim deditio personalis non est, sed & rem & posteritatem tenet. Idemque esse puto, si se filius naturalis post obitum patris non extantibus legitimis curiæ offerat legitimæ successionis obtinendæ causa. Quod ait, *vel maribus*, recte Accursius supplet, *Vel fœminis curialibus nuptis.*

De iis qui à Principe vacationem acceperunt.

Tit. XLIV.

E I. Imppp. Theodosivs, Arcadivs et Honorivs AAA. Rvfino pp. Nullus vacationem temporariam curialis accipiat, nisi id forte veris ac probatis causis adnotatio nostra concesserit. Dat. Prid. Non. Ivn. cp. Theodosio A. III. et Abvndantio Coss.

Curiali vacatio ad tempus recte conceditur ex veris & approbatis causis, puta ob morbum vel egestatem, rescripto principis, non in perpetuum, *l. 14. &* 19.

19. ʃ. *de decur.* Legibus autem promiſſæ immunitates ratæ ſunt. A

De vacatione publici muneris.

TIT. XLV.

I. IMP. GORDIANVS A. IANVARIO. Muneris publici vacationem ea continere, quæ non lege, non ſenatuſconſultis, non conſtitutionibus principum iniunguntur, merito reſponſum eſt. ad quam formam iuris pertinens ſi cœperis ad munera extraordinaria à magiſtratibus deuocari, appellatione interpoſita poteris apud præſidem iuris rationibus protegi. B

Reſcripto ſi concedatur immunitas, ea tantum videntur remiſſa, quæ ad tempus extra ordinem indicuntur. nam quantum ad ordinaria munera pertinet, inane reſcriptum eſt, *l. cui muneris, D. de mun. & hon. Reſponſum eſt*] Intelligit *l. in honoribus* §. *qui muneris, D. de vac. mun.*

De decretis decurionum ſuper immunitate quibuſdam concedenda. C

TIT. XLVI.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. VRSINO. Exceptis qui liberalium ſtudiorum antiſtites ſunt, & qui medendi cura funguntur, decreto decurionum immunitas nemini tribui poteſt.

Magiſtris liberalium artium & medicis decreto decurionum datur immunitas, & hoc eſt quod dicitur probari eos decreto in *l. 2.* ʃ. *de profeſ. & med.* Alios autem decuriones immunes facere non poſſunt. D

II. IDEM AA. ET CC. CASSIO. Ordinis ambitioſa decreta ſacris conſtitutionibus reprobantur.

Ambitioſa, id eſt, gratioſa, vt ſi per gratiam profeſſori aut medico immunitatem aut ſalarium conſtituerint, *l. 4. D. de decr. ab ord fac.* αἱ κολακικαὶ ψῆφοι. qua forma & ambitioſas correctiones dixit Cicero ad Atticum, & ambitioſas ſententias, Suetonius in Domitiano.

De excuſationibus munerum.

TIT. XLVII. E

I. IMPPP. CARVS, CARINVS, ET NVMERIANVS AAA. DEMETRIO. Etiam hi qui noſtra procuraſſe monſtrantur, muneribus ciuilibus, quæ dignitati eorum congruunt, fungi debent.

Pertinere videtur hæc lex ad eos qui procuratores patrimonij Cæſaris fuerunt. Hi muneribus, quæ dignitati eorum congruunt, fungi debent, non ſordidis, vt puta capſarij vel piſtoris, quo exemplo Græci lib. LIV. vtuntur in hunc locum, & *l. 9.* ʃ. & tractantes de immunitate eccleſiarum lib. v. Qui autem nunc ſunt procuratores ab omnibus muneribus excuſantur.

II. PARS ACTORVM DIOCLETIANI ET MAXIMIANI AA. ET CC. ID. FEBR. INDVCTIS FIRMINO ET APOLLINARIO ET CETERIS PRINCIPALIBVS ANTIOCHENSIVM ADSTANTIBVS SABINVS DIXIT. *. Et cetera. DIOCLETIANVS DIXIT. Certis dignitatibus data à nobis indulgentia eſt munerum ciuilium & perſonalium, id eſt, his qui aut ex protectoribus ſunt, aut ex præpoſitis. hi ergo ad munera perſonalia aut ciuilia non vocabuntur.

Hæc acta habita ſunt in conſiſtorio. Inductis igitur in conſiſtorium. Ammianus XVI. *Inductis quadam ſolemni die agentibus in conſiſtorium.* Sabinus aduocatus dixit græce quædam, quæ eruere ex libris manuſcriptis non potuimus, nec fuere vnquam integra, quoniam ſubiicitur, *Et cetera.* Sententia autem Imperatoris hæc eſt: Curiales qui honorarias dignitates ex protectoribus, vel ex præpoſitis adepti ſunt, vacationem habere perſonalium munerum. quod tamen Arcadius & Honorius non admiſerunt, *l. 153. C. Th. de decur.* Protectores qui ſint dicetur in *tit. de dom. & protect.* Præpoſitorum appellatio generalis eſt. Videntur tamen hoc loco ſignificari præpoſiti laborum, qui erant ex protectoribus, *l. 1. C. Th. de præp. lab.* in qua ita eſt. *Qui ex deuotiſſimis domeſticorum ſcholis præpoſiti laborum noſtro iudicio & ſtipendiorum ſudoribus promouentur.*

III. IDEM AA. ET CC. MARIANO. Tutelæ ſollicitudo à muneribus ciuilibus non excuſat, vt pote cum nec tres ſimul iniunctæ diuerſarum domuum huiuſmodi beneficium præſtent.

Etſi tres tutelæ excuſent à quarta tutela, non tamen excuſant ab alio munere ciuili. *Domuum*, id eſt, patrimoniorum, in Græca metaphraſi, ὑποστάσεων. D

IV. IDEM AA. ET CC. *. Hydraulæ munerum ciuilium immunitatem ſibi iure conceſſam probare minime poſſunt.

Hydraulas Græci definierunt. Ὑδραύλαι εἰσὶν οἱ αὐλοῦντες ἐν τοῖς ὀργάνοις τοῖς οὐκ ἀπὸ ἀσκῶν, ἀλλ' ἀπὸ ὕδατος κατά τινα μηχανὴν τὸ πνεῦμα δεχομένοις. de quibus & Athenæus & Plinius & Vitruuius & Hero quidam Alexandrinus. In Gloſſis dicuntur organarij. Et his quidem Imperatores negant hoc loco datam eſſe immunitatem, licet profiteri videantur artem liberalem. Aiunt, *Probare.* Nota, ei qui ſe immunem dicit, proferendæ legis, quæ immunitatem tribuat, onus incumbere, vt & in ſpecie *l. 5. D. de probat.* E

V. IDEM AA. ET CC. MARCELLINO. Procuratores abſentium reipublicæ cauſa munerum ciuilium vacationem non habent.

Qui abſunt Reipublicæ cauſa vacationem habent, *l. 1.* ʃ. *de profeſ. & med.* Procuratores eorum non item.

VI. IDEM AA. ET CC. GAIO. Venatoribus immunitas ob hanc profeſſionem ſolam nullo iure conceſſa probari poteſt.

Obstat *l. vlt. D. de iur. immun.* Pertinet ea lex ad milites qui à militiæ grauioribus muneribus excusantur. sumpta enim est ex libro Militarium Tarrunteni Paterni, quem Vegetius diligentissimum vocat assertorem iuris militaris. & non Tarruntenus, sed T. Arruntenus forsitan appellari debet, præf. præt. sub Antoninis. Itaque fateor milites venatores non esse munificos. ceterum alij venatores qui feris prouincias purgant, non ideo à ciuilibus muneribus excusantur.

VII. Imp. Constantinvs A. ad Catvlinvm Vicarivm. Negotiatores vestiarios, linteones, purpurarios, & parthicarios, qui deuotioni nostræ deseruiunt, visum est secundum veterem consuetudinem ab omni munere immunes esse.

Vestiarij & lintearij & purpurarij & parthicarij negotiatores Imperatori deseruientes à muneribus excusantur. Lintearios malo quam linteones. Sic vet. libri, sic *l.* 5. §. 1. *D. de instit. act.* Linteones negotiatores non sunt. Parthicarios item quam parthiarios, qui pellium Parthicarum negotiatores sunt, ex quibus fiebant Zanchæ, de quibus *l.* 2. & 3. *C. Th. de hab. qui intra vrb.* Trebellius in Claudio, *Zanchas de nostris parthicis.* Græci ita vertunt, *Οἱ πραγματευόμενοι τὴν ἐσθῆτα, ἢ τὴν ὀθόνην, ἢ τὴν πορφύραν, ἢ τὰ παρθικὰ δέρματα.*

VIII. Idem A. et Ivlianvs C. ad Tavrvm pp. Placet nullum omnino iudicem de cetero prouincialibus inferendum aliquid indicere, vt ea tantum sedulo cunctorum studio pensitentur quæ canonis instituti forma complectitur, vel nostra clementia decreuit inferenda, vel delegatione solemniter sanciente, vel epistolis præcedentibus. Sed si quid vrgere forsitan cœperit, referri ad celsitudinem tuam statuimus, & auctore te fieri, & eo persoluto referri ad scientiam nostram, vt nobis iubentibus roboretur. Si quis autem vsurpatoria temeritate amplius aliquid fuerit conatus exigere, obnoxius quadrupli repetitione teneatur. quæ seueritas iussionis ad ordinariorum iudicum officiorumque terrorem debebit excurrere: vt si eorum vel gratiosa conniuentia, vel ignobili dissimulatione temeritas admiserit curialis, eos quoque damni simplicis pœna castiget. Dat. Kal. Apr. Mediol. Constantio A. ix. et Ivliano C. ii. Coss.

Ne quid præses extra ordinem prouincialibus indicat sine principis & præf. prætorio auctoritate: Vt canones dumtaxat pensitentur ex delegatione principali, vel epistolis, quæ canonicariæ dicuntur in formula Curæ epistolarum. *Persoluto*] Peracto, absoluto. *Si quis autem*] Hæc pars sumpta est ex *l.* 11. superior ex *l.* 8. *C. Th. de ext. mun.* vbi in fine rectius, *Similis*, quam *Simplicis*, arg. *l. pen. hoc tit.* De pœna quadrupli iam ante satis diximus.

IX. Valentinianvs et Valens AA. ad Clavdivm Proc. Africæ. Illud conuenit præcaueri, ne quis hanc, quæ personalis est functio, pretio putet esse taxan-

A dam. Dat. Kal. Dec. Trev. Valent. et Valente AA. Coss.

Munus personale non licet adærare, *l. æstimationem, D. de mun. & hon.* non tamen oblatum aut promissum pretium exigi etiam cum Accursio dicemus, & in *l. in priuatis, D. de pollicit.* sic legemus, *Cum quidam ne honoribus fungeretur opus promisisset, honores subire cogendum, quam operis instructionem*, id est, potius quam. Pertinebat proprie hæc lex ad pistorum functionem, vt constat ex *l.* xii. *C. Th. de pistorib.*

X. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theod. AAA. ad Hypativm pp. Priuatæ rei nostræ priuilegiis perma-
B nentibus, nihil extra ordinem prædia iure perpetuo consignata sustineant, neque adiectis sæpius, ac præter primum delegationis canonem postulatis adficiantur impendiis: quandoquidem neque aurario canoni sub priuilegiis æstimato aliquid ex ea iubentibus nobis præbitionum diuersitate decurritur: & pari cum ceteris æstimari forte non conuenit, quos præter annonarias functiones æstimata perpetuo pensitationum prærogatiua nexuerunt. pp. Karth. Id. Apr. post Consvlatvm Syagrii et Ev-
C cherii.

Pertinet hæc lex ad fundos rei priuatæ principis, qui plerumque in alios iure perpetuo transferuntur, & præter annonarias functiones etiam auaritiam pensitant, ex qua nihil vnquam demitur quacunque ex causa. Priuilegium autem hoc habent, quod hac lege confirmatur, vt ne vlla alia munera agnoscant sordida vel extraordinaria, etiamsi ea ceteris indicantur. Nec enim sunt pari conditione ac ceteri, cum plus etiam canonis titulo inferant quam ceteri, *l.* 2. *j. de col. fun. pat.* & *tit. de priuil. dom. Aug.* nempe taxatas perpetuo pensiones aurarias, à quibus ceteri immunes sunt. Pro *adiectis*, malim, *abiectis*, id est, sordidis, vt in Codice Theodosij, *l. pen. j.*

D XI. Idem AAA. ad Syagrivm pp. Eos qui cum honore comitum nomine magistrorum memoriæ præfuere, vel epistolis, vel libellis, item eos, qui ibidem peragendis signandisque responsis nostræ mansuetudini obsecundant, omnium ciuilium munerum fieri iubemus exsortes. Igitur qui ex eo gradu palatio nostro abscesserint, adesse sibi competentia priuilegia glorientur. qui vero superioribus dignitatibus creuerint, nihilominus eius loci priuilegia præsto sibi fuisse lætentur. Lecta iii. Kal. Sept. Capvæ Antonio et Syagrio Coss.

E Magistri scriniorum & memoriales, de quibus suis titulis libro xii. tractaturi sumus, excusationem habent ciuilium, id est, personalium munerum, non patrimonialium, nisi extraordinaria sint vel sordida. idemque datur exmagistris & exproximis, etiamsi ampliorem dignitatem consequantur, vt si senatores fiant, aurum glebale non conferant, *l.* 1. *de mag. scr. l.* 1. & 2. *j. de priu. eorum qui in sac. pal.*

XII. Idem AAA. ad Hypativm pp. Maximarum culmina dignitatum, consisto-

riani quoque comites, notarij etiam nostri, & cubicularij omnes, atque ex cubiculariis ab omnibus sordidis muneribus vindicentur. ceteros autem palatina vel militari intra palatium prærogatiua munitos, ita demum priuilegium simile contineat, si prioribus statutis se ad huiusmodi exceptionem docuerint pertinere: vt non singulis indulta personis, sed in commune dignitati vel corpori, huiusmodi beneficia doceantur fuisse concessa: circa Rhetores atque Grammaticos eruditionis vtriusque vetusto more durante. Sordidorum vero munerum talis exceptio sit, vt patrimoniis dignitatum superius digestarum nec conficiendi pollinis cura mandetur aut panis excoctio, aut obsequium pistrini, nec paraueredorum huiusmodi viris, aut parangariarum prębitio mandetur: exceptis his, quibus ex more Rheticus limes includitur, vel expeditionis Illyricæ pro necessitate vel tempore vtilitas adiuuatur. operarum quoque artificum diuersorum, excoquendæ etiam calcis obsequia nulla de talibus adiumenta poscantur. materiam lignorum atque tabulata exceptorum virorum patrimonia non præbeant. carbonis quoque, nisi eum quem moneta solemniter vel fabricatio secundum veterem morem poscit armorum, ab huiusmodi viris præbitio desistat. publicis vel sacris ædibus construendis atque reparandis, capituli atque temonis necessitas nulla mandetur. legatis atque allectis sumptus possessio huiusmodi priuilegiis munita non conferat, hoc tamen his patrimoniis prosit, quæ dignitatem proprio videntur nomine possidere. eos etiam qui simili honore functi sunt, generali prærogatiua à præbitione sordidorum munerum vindicamus. DAT. V. ID DEC. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Culmina] Illustres senatores, *l. vlt hoc tit.* De Comitibus consistorianis, & iis qui sequuntur, lib. XII. commodius tractabitur. *Palatina*] Veluti apparitores comitum rerum priuatarum. *Militari*] Veluti agentes in rebus siue magisteriani. *Eruditionis vtriusque*] Græcæ & Latinæ, qui etiam à sordidis muneribus excusantur. *Superius digestarum*] Illustrium, comitum consistorij, notariorum, cubiculariorum. *Pollinis cura*] Ne fiant γυεινοὶ ἀρτοκόποι. tria panificij onera sordida facit. *Panis*] Popularis vel militaris vel palatini. *Obsequium pistrini*] Quod Græci interpretantur προσεπιμάζειν τοῖς ἀρτοκόποις τυχὸν ἀλήθειν. id est, molere. *Paraueredorum*] De paraueredis & parangariis dicetur *tit. de cur. pub.* Nihil vero hic de veredis & angariis dicitur, à quibus tamen excusandi esse videntur arg. *l. 3 ꝟ. de silent.* & *l. 2. ꝟ. de præp. sac. cub.* & sane eorum munerum promiscua conditio est. & paulopost nominatim excipit operas. Excipiuntur autem hac lege paraueredi & parangariæ quæ intra Rheticum limitem præbendæ sunt, vt in *l. vlt. C. Th. de colla. fun. pat. onera Rhetica.* Augustinus 18. de ciuitate Dei. c. 18. *Annonam inter alia iumenta baiulasse militibus, quæ dicitur Rhetica, quoniam ad Rhetias* (sic legendum ex vet.) *deportatur.* Excipiuntur etiam

A onera Illyricana, vt in *l. 1. ꝟ. tit. prox.* *Vel tempore*] Tempore solemni, vt in *d. l. 1.* *Operarum*] Malo, *Operarum atque artificum*, vt in *l. 15. & 18. C. Th. de ext. mun.* Sensus est, exceptas dignitates, operas atque artifices non conferre, excoquendæ calcis onera non sustinere. *Materiam*] Recte in C. Theod. *materiam, lignum*, diuersa enim hæc sunt, *l. ligni, D. de leg. 3.* Ligna præbentur lauacris publicis, Materiæ operibus. *Vel fabricatio*] Vegetius lib. 4. c. 8. *Ad arma facienda ferrum viriusque temperaturæ, & carbones seruantur in conditis.* Superiores ergo dignitates non nisi monetariis & fabricensibus carbones præbent. *Capituli*] Capituli atque temonis necessitas. Dicitur & functio, & onus, & iniuria, & cura, &

B obsequium, *l. 2. ꝟ. de priuil. cor. qui in sac. pal. l. 4. ꝟ. de prox. sac. scrin. l. 1. ꝟ. de pal. sac. larg. l. 14. & 18. C. Th. de ext. mun.* & est patrimoniale munus, vt ex hac lege constat, quæ onera tantum patrimonialia recenset. Capitulum Græci interpretantur κεφαλικὰς συντελείας, de quo ac de temone plenius alio loco ꝟ. *Allectis*] τοῖς ὑπὸ βασιλέως καλουμένοις. Allecti igitur sunt qui euocantur à principe publici negotij causa. Legati qui mittuntur ad principem. Aliter allecti susceptorum genus est, *l. 11. 12. 13. C. Th. de suscept.* Sidonius, lib. 5. Epist. *Inuident arcariis pondera, mensuras allectis.* Anianus ad *l. 1. C. Th. de episc. & cler.* *Clericos nec exactores nec allectos facere.* Aliter in *l. 11. ꝟ. de præp. lab.* *Possessio huiusmodi*] Patrimonium illu-

C strium & spectabilium comitum primi ordinis, & notariorum & ceterorum. *Proprio videntur nomine*] Recte proprio nomine, vt intelligamus vxorum patrimoniis hæc priuilegia non dari. vxores enim non proprio, sed mariti nomine possident dignitatem. *Functi sunt*] Ante hanc constitutionem. *Simili*, eodem.

XIII. IDEM AAA. ET ARCADIVS A. AD NEOTHERIVM PP. Sordidorum munerum excusatio delata personis ad heredem successoremve transire non potest. neque enim potest perpetuum, quod non rebus, sed personis contemplatione dignitatis atque militiæ indulsisse nos constat. DAT. XVIII. KAL.

D MAI. MED. ARC. A. I. ET BAVTONE COSS.

Priuilegia concessa dignitatibus non transeunt ad successores. licet enim earum patrimoniis concedantur, personis tamen ipsa cohærent, non patrimoniis. Quod Accursius notat, ea ad suos heredes transire, defendi potest non legibus quas citat, sed *l. 1. & 2. ꝟ. de priuil. cor. qui in sac. pal. mil.* Priuilegium item concessum certæ dignitatis certive corporis homini, non extenditur ad eos omnes qui eadem dignitate prædditi, vel ex eodem corpore sunt, *l. prox. ꝟ.*

XIV. IMPPP. VALENTINIANVS, THEOD. ET ARCAD. AAA. TATIANO PP. OR. Eam

E legem quam de extraordinariis sordidisque muneribus expressis vocabulis functionum, & insignibus dignitatum sine vlla ambage præscripsimus: ita circa eos, in quos nostra munera redundarunt, esse præcipimus seruandam, vt iisdem beneficiis, non quamdiu militauerint, sed quandiu vixerint, perfruantur. DAT. XI. KAL. APR. MEDIOL. TATIANO ET SYMMACHO COSS.

Confirmat *l. 18. C. Th. de ex. mun.* illæ autem dignitates ex ea lege, & *l. 15. eod. tit* non vindicantur

ab extraordinariis, sed à sordidis muneribus tantum A eadem lege comprehensis. Ceterum partem eam de extraordinariis omisit Tribonianus in *l.* 12. *§. hoc tit.* quod extraordinariorum etiam excusatio data esset postea, *l. vlt. hoc tit. Non quandiu*] Hoc fuit omissum in *d. l.* 18. non in *l.* 15. *C. Th.* siue *l.* 12. *hoc tit.* Ergo dum ait, *Eam legem*, non 15. sed 18. intelligit.

XV. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Messiano Com. r. p. Euidenter atque absolute iubemus, ne fundi ad patrimonium nostrum pertinentes seu conductionis titulo, seu perpetuo iure teneantur, aliquid praeter ordinem superindicti, vel pretij nomine, vel de sordidis quibuscunque muneribus agnoscant. Nam & hoc à diuis principibus impetratum est, & à nostra serenitate reparatum. Quisquis igitur iudicum contra fecerit, quinque pondo auri de facultatibus suis, alia de officiis suis, totidem & de curialibus, qui exsequi male iussa festinant, nouerit eruenda. Dat. XVII. Kal. Ivl. Med. Olybrio et Probino Coss.

Conductionis] Temporalis. perpetuo autem iure, id est, emphyteutico, vt Graeci interpretantur. Sic in *l.* 3. *§. de fun. rei priu. Praeter ordinem*] Extra ordinem. In *l.* 10. *§.* praeter canonem, & Graeci hoc loco, ὑπὲρ τὸν κανόνα. *Pretij*] Graeci legunt *petiti.* In C. Th. est vtrumque, pretij petiti. Sensus hic est, vt ne quid pretij nomine ab eis quibus iure perpetuo ex liberalitate principis fundi patrimoniales concessi sunt, exigatur, *l. possessores*, *§. de fun. pat. Impetratum*] αἰτηθὲν.

XVI. Idem AA. et Theod. A. Melitio pp. Ab illustribus personis sordida munera & extraordinariae necessitatis damna remouemus. Dat. xv. Kal. Mart. Rav. dd. nn. Honorio ix. et Theod. v. AA. Coss.

L. 12 illustres vindicantur à sordidis muneribus, Hac etiam ab extraordinariis.

De quibus muneribus vel praestationibus nemini liceat se excusare.

Tit. XLVIII.

I. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Hercvlio pp. Illyrici. Comparationi transuectionique specierum vniuersi sine vllo priuilegio coartentur ad necessitates Illyricianas. nam in his duntaxat E titulis nullum sub quopiam cessare priuilegij velamento censemus: sed sub hac condicione, cum tempus exegerit, huiusmodi collationi succumbant, vt non tantum requiratur idoneus, verum vniuersi pro portione suae possessionis iugationisque ad haec munia coartentur, & à summis sarcina ad infimos vsque decurrat. Dat. iii. Id. Apr. cp. Basso et Philippo Coss.

Neminem à comparatione & transuectione specierum quae militibus Illyricanis conferuntur tempore solemni excusari. Comparatio est quod συνωνὴν diximus in *tit. vt nem. lic. in coemp.* nam & Graeci ita vertunt. εἰς συνωνὴν ἐκδοῦν καὶ εἰς παραπομπήν. Transuectionis autem verbo intelliguntur angariae, parangariae, parauered i, *l.* 12. *§. tit. prox.* Patrimonij onera haec sunt.

II. Impp. Theodosivs et Valentin. AA. ad Tavrvm pp. Cum ad felicissimam expeditionem numinis nostri omnium pro- B uincialium per loca, qua iter arripimus, debeant nobis solita ministeria exhiberi: neminem penitus ab angariis, vel parangariis, vel plaustris vel quolibet munere excusari praecipimus: sed omnes, siue ad diuinam nostram domum, siue ad venerabilis augustae, vel ad sacrosanctas ecclesias, vel quaslibet illustres domos pertinent, nec lege pragmatica, nec diuina adnotatione, sacrove oraculo excusatos, indictionibus magnificae tuae sedis tempore nostrae expeditionis obedire decernimus. Dat. xiii. Kal. Mar. cp. Valentiniano A. vi. et Nonio Coss.

Neminem expeditionis tempore excusari ab angariis, parangariis, plaustris. Putem & à coemptione C tum neminem excusari, ne domum quidem Augusti vel Augustae ex Nou. Tiberij *de diuinis domibus §. vlt.* & hoc est quod ait hoc loco, *vel quolibet munere*, puta coemptione. Repetita est pars huius legis in *tit. de sac. eccles. §.*

III. Imp. Leo A. Dioscoro pp. Hac prouidentissima lege statuimus, omni excusatione cessante, nullaque persona vel dignitate penitus excepta, in quibuscunque locis administrationi sublimitatis tuae commissis opus exegerit murorum constructionem, seu comparationem frumenti, aliarumque D specierum sine vllo impedimento, prout commodum atque necessarium magnitudo tua prospexerit, fieri.

Comparationis verbo hoc etiam loco συνωνὴν significatur. inde Graeci recte, ἡ συνωνῆς, ἡ ἄλλων εἰδῶν

Qui aetate se excusant.

Tit. XLIX.

I. Impp. Diocletianvs et Maximianvs AA. Severino et ceteris Scholaribvs Arabiae. Cum vos adfirmetis liberalibus studiis operam dare, maxime circa iuris professionem, consistendo in ciuitate Berytiorum prouinciae Phoenicae, prouidendo vtilitati publicae & spei vestrae, decernimus, vt singuli vsque ad vicesimum quintum annum aetatis suae studiis non auocentur.

Minores xxv. annis in curiam conscribi non possunt, *l. non tantum*, *D. de decur.* & ex lege Pompeia quae Bithynis data est, auctore Plin. minores xxx.

Sed neque ad munera ciuilia vel honores admittuntur, *l. ad Remp. D. de mun. & hon. l. 2. §. 1. D. de vac. mun.* nisi ex causa, vt si vrgeat necessitas penuriæ hominum, *l. 2. hoc tit. l. 1. §. qui & adu. quos in int. rest.* & beneficio liberorum *l. 2. D. de minor.* & beneficio principis, quod plerumque non est sine vtilitate, cum sit aliquando melius, vt Plinius ait, honestorum hominum liberos, quam è plebe in curiam admitti. Valet & hac in re longa consuetudo nonnihil, *d. l. non tantum in fin.* Sed an minores XXV. annis iudices fieri possint, quæritur? Et probo quod scriptum VII. βασιλικῶν, tit. V. non posse. nec obstat *l. cum lege, D. de rec. qui arb. rec.* quæ non ita definit minorem XXV. annis iudicare posse, sed si euenerit vt minor XXV. annis iudex aditus vel electus sit consensu partium, vel datus, vel si quacunque alia ratione id acciderit, ex lege Iulia iudiciaria eum, si fuerit intra annum XX. iudicare non cogi. Item non obstat *l. quidam, D. de re iud.* quæ id etiam generaliter non definit, sed si forte aliqua ex causa euenerit vt minor iudicet, tuendam eius sententiam esse, modo si plena pubertate fuerit, quæ ætas decurionibus etiam definita est, *l. 19. C. Th. de decur.* Item non obstat *l. cum prætor, D. de iudic.* quæ solum impuberem iudicare vetat. nam impubes plane prohibetur iudex esse. Pubes iudex esse potest ex consensu partium, sed excusatur si minor sit annis XX. & ita impubes testis esse vetatur, *l. 3. §. lege D. de testib.* minor XX annis excusatur, *l. in testimonium, D. eod.* Constituitur autem hac lege prima, vt minores XXV. annis ab studio iuris ciuilis ob publica munera non auocentur. quod merito constitutum est: nam & si studiis dediti non sint, vix minores XXV. annis ad munera ciuilia admitti iam ante demonstrauimus. *Berytiorum*] Hanc ciuitatem Iustinianus nutricem legum appellat.

II. IDEM AA. ET CC. THEODORO. Cum filios tuos patria potestate liberatos, adhuc minores legitima ætate esse dicas, merito postulas, vt liberalibus studiis non auocentur. Et ideo muneribus personalibus quæ ad patrimonium non pertinent, non adstringentur, si ciuium inopia non est.

Filios patria potestate liberatos ponit ex facto, non quod idem non sit si in potestate fuerint. Et superior quidem constitutio est de studiis iuris ciuilis, hæc de liberalibus & ingenuis, veluti Rhetorices, Musices, Grammatices, Geometriæ, à quibus etiam minores non auocantur ob ciuilia munera, nisi sit penuria ciuium.

III. IDEM AA. ET CC. PLAVTIANO. Manifesti iuris est, maiores quinquaginta quinque annis inuitos ad munera personalia vocari non posse. cum itaque septuagenario maiorem te esse profitearis, si à nominatione facta appellationis auxilium interposuisti, tueri te notione præsidis prouinciæ potes concesso iure.

Puto pro LV. vel vt in libris βασιλικῶν, L. licet Eustathius LV. lib. de temporibus, legendum LXX. quod verba sequentia indicant. cum itaque septuagenario, atque ita in libris scriptis adnotatum inueni. Ætas enim LV. excusat à decurionatu, *l. 2. §. vlt. l. non tantum, D. de decur.* non à muneribus ciuilibus, sed LXX. *l. 3. D. de iur. immun. l. 3. §. quamuis §. cura, D. de mun. & hon. l. 2. §. numerus, D. de vac. mun. l. si vltra, §. de decur.* nec sufficiunt LXV. & tres liberi, quoniam

A vtraque species excusationis imperfecta est, cum vel LXX. anni vel V. liberi exigantur, *l. 1. §. vlt. D. de vac. mun l. 1. §. qui mun. tut. se exc.* Olim in vrbe LX. sufficiebant. Plin. IV. Epist. *Extrema tempora nobis impertire debemus vt ipsæ leges monent, quæ maiorem annis LXX. otio reddunt.* Varro III. de vita P. Romani. *Cum in quintum gradum peruenerant atque habebant LX. annos, tum denique erant à publicis negotiis liberi atque otiosi.* ideo in prouerbium quidam putant venisse, vt diceretur, sexagenarios de ponte deiici oportere, id est, quod suffragium non ferant.

B

Qui morbo.

TIT. L.

I. IMP. GORDIANVS A. CASSIANO. Si ea cæcitate pater tuus oppressus est, vt vtriusque oculi aciem prorsus amiserit, leuamentum personalium munerum sentiet.

Cæcitas morbus est qui excusat à personalibus muneribus.

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. IVLIANO. Cum articulari morbo debilitatum te esse dicas: iuxta iuris publi-
C ci auctoritatem à personalibus muneribus vacationem habebis.

Morbus articularis excusat à muneribus personalibus. Podagricus non item, *l. prox.* ꝟ. *l. 13. §. de decur.* Vehementior longiorque est articularis morbus quam podagricus.

III. IDEM AA. ET CC. CELÆ. Podagræ quidem valetudo nec ad personalium munerum excusationem prodest. verum cum ita te valetudine pedum afflictum dicas, vt rebus propriis intercessum commodare non possis: rector prouinciæ, si allega-
D tionibus tuis fidem adesse perspexerit, ad personalia munera te vocari non patietur.

Podagræ valetudo & pedum valetudo idem, & hæc sententia, podagram non excusare à corporalibus muneribus, nisi talis sit, vt propter eam ne suis quidem negotiis interesse possit.

IV. IDEM AA. ET CC. REGINO. Casus corporis patris munerum personalium filio iure non præstat excusationem.

Morbus aut debilitas patris filio non dat excusationem personalium munerum.

E

De iis qui numero liberorum vel paupertate excusationem meruerunt.

TIT. LI.

I. IMP. ALEXANDER A. VERECVNDO. Numerus liberorum ab oneribus non excusat.

Intelligatur numerus quinque liberorum, vt in *l. 2. §. numerus, D. de vac. mun.* & pro *Oneribus*, substituatur *Honoribus*, ex eadem lege, & veteribus, &

Græcis. Ab oneribus numerus quinque liberorum A excusat, & interdum tres liberi, *l.* 1. ℑ. *de legation.* vt & apud Laconas teste Æliano VI. var. histor. numerus trium excusat, ἀπὸ τῆς φρουρᾶς: numerus quinque ab omnibus. Sed & quinque numerus non excusat ab oneribus quæ honoribus cohærent, *d. l.* 2. At numerus XVI. plenissimam excusationem tribuit, *l.* 24. ℑ. *de decur. l. semper* §. *demonstratur, D. de iur. immun.* vbi notandum quod ait varie nec abcise definitum fuisse numerum liberorum.

II. IMP. PHILIPPVS A. ET PHILIPPVS CÆS. SEVERO. Filium ab hostibus captum, ac necdum reuersum, ad excusationem munerum personalium patri proficere non posse B magis placuit.

Vt filius defunctus, ita captus ab hostibus necdum postliminio reuersus patri non prodest ad excusationem munerum personalium, quia & incolumem & ciuem esse eum oportet.

III. IDEM A. NOMO. Nepotes in locum parentum succedentes vice eorum prodesse consueuerunt. ideoque si quinque numerus liberorum ex amissorum filiorum nepotibus suppletur, à muneribus personalibus is, quem patrem tuum esse dicis, iuxta constituta excusatur. C

Nepotes ex filio defuncto eius locum supplent auo, & licet plures sint, vnius loco habentur habita stirpis ratione, vt fit in hereditatibus & bonorum possessionibus ab intestato, & in bonorum possessione contra tabulas. Nepotes ex filia defuncta, auo non prosunt, quia aui familiam non sequuntur.

IV. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. DOMNO. Cum facultates tuas omnes in filium tuum contulisse te, nec quidquam habere proponas, respectu eius patrimonij, quod tuum esse desiit, muneribus ciuilibus non adstringeris. D

Non sunt adstricti ciuilibus muneribus qui omne suum patrimonium in filium emancipatum contulerunt donationis causa. quod iure ante constitutionem Iustiniani non fiebat, nisi rebus singulis nominatim designatis, cum tamen in venditione bonorum omnium secus esset, qua de re ex Codice Hermogeniano duas habemus Diocletiani constitutiones. Strictius semper donationes habitæ sunt, & merito. Hoc igitur hæc lex ostendit, paupertatem excusare à muneribus ciuilibus.

V. IDEM AA. ET CC. MARTINÆ. De personalibus muneribus, quæ fœminis pro sexus conditione indicuntur, exemplo marium quinque superstitum numero liberorum eas excusari, diui parentes nostri constituerunt. E

Mulieres personalia quædam munera subire coguntur, *l.* 1. ℑ. *de mul. in quo lo.* Sed excusantur numero quinque liberorum.

VI. IMP. CONSTANTINVS A. DALMATIO. Eos qui cuiuscunque sexus liberos quinque habent, impetrata semel vacatione potiri conuenit: ita vt si in hoc numero ætatis legitimæ filius inueniatur, obeundis statim pro suo patre muneribus applicetur: patribus qui filios vel filias V. habuerint, promissa legibus immunitate seruanda. Quod si quis propter censum tenuiorem vacationem meruerit, atque hoc probauerit, beneficio potiatur, nec propter rerum angustias ad personalia vocetur obsequia. DAT. XIV. KAL. FEB. SIRMIO CRISPO ET CONSTANTINO COSS.

Notandum ex hac lege vacationem promitti legibus, impetrari à principe. Numerum quinque liberorum excusare à muneribus ciuilibus, & pro patre filios maiores XXV. ea subire. Paupertatem quoque extremam idem præstare, *l. paupertas, D. de exc. mun. l. cura* §. *inopes, D. de mun. & hon. Si propter*] Si cum non possunt patrimonio, corpori indicantur obsequia, & ad hunc etiam modum in *l.* 4. hæc verba accipienda sunt, *Respectu patrimonij*, nec enim de patrimonialibus, sed de personalibus muneribus loquitur.

De professoribus & medicis

TIT. LII.

I. IMP. ANTONINVS A. NVMISIO. Cum te medicum legionis secundæ adiutricis esse dicas, munera ciuilia, quandiu Reipublicæ causa abfueris, suscipere non cogeris. Cum autem abesse desieris, post finitam eo iure vacationem, si in eorum numero es, qui ad beneficia medicis concessa pertinet, ea immunitate vteris.

Medici militum Reip. causa absunt, *l. inter eos* §. *vlt. D. ex quib. caus. mai.* & quandiu absunt, & post annum quam abesse desierint, immunitatem habent. postea vero ita demum, si ex statutorum numero sint. Extat inter Græcas epistolas Iuliani lex de medicis, quæ medicis vacationem tribuit curialium munerum, & eadem Latine reddita extat in *l.* 4. *C. Th. de med. & profes. Secundæ adiutricis*] Spartianus in Adriano: *Tribunus secundæ adiutricis legionis creatus.* Primæ fit mentio in *l. vlt.* ℑ. *de cas. pec. l. vlt.* ℑ. *de app. præf. prætor.* vtraque fuit in Pannonia inferiori, vna à Galba, altera à Vespasiano, vt Dio scribit LV.

II. IMP. GORDIANVS A. AVRELIANO. Grammaticos seu oratores decreto ordinis probatos, si non se vtiles studentibus præbeant, denuo ab eodem ordine reprobari posse incognitum non est.

Grammatici & Rhetores decreto probati & immunes facti, contrario decreto ex causa improbari possunt.

III. IMP. PHILIPPVS A. VLPIANO. Poetæ nulla immunitatis prærogatiua iuuantur.

Poetæ immunitatem non habent, non quod non sint ea dignissimi, sed quia lex deficit.

IV. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC.*. Oratione diui Pij liberalium studiorum professores, non etiam calculatores continentur.

Intelligit, ni fallor, epistolam D. Pij ad commu-

ne Asiæ, de qua in *l. ἐὰν δύο, D. de exc. tut.* qua Grammatici, Rhetores, Medici, Philosophi continentur: non calculatores, qui ψηφισταὶ, & διαψηφισταὶ vocantur, vt ait, *l. ἀποδόντα, D. eod. tit.* τουτέστιν οἱ ψηφίζειν ἡμᾶς ἐκδιδάσκοντες, vt scriptum est LIII. βασιλικῶν. A

V. IDEM AA. ET CC. FINIDEMO. Nec intra numerum præstitutum ordine inuito medicos immunitatem habere sæpe constitutum est, cum oporteat eis decreto decurionum immunitatem tribui.

Duo exigimus vt medicis competat immunitas, vt sint intra statutum numerum, & vt decreto ordinis probati sint. idemque in professoribus dicendum est. Numerum definiuit epistola D. Pij, qui in vrbibus B Roma & Constantinopoli in ceteris non idem est.

VI. IMP. CONSTANTINVS A. AD VOLVSIANVM. Medicos & maxime Archiatros, vel ex Archiatris, Grammaticos, & professores alios literarum, & doctores legum vna cum vxoribus & filiis, necnon & rebus, quas in ciuitatibus suis possident, ab omni functione & omnibus muneribus ciuilibus vel publicis immunes esse præcipimus: & neque in prouinciis hospites recipere, nec vllo fungi munere, nec ad iudicium deduci, vel exhiberi, vel iniuriam pati: vt si quis eos vexauerit, pœna arbitrio iudicis plectatur. mer- C cedes etiam eorum & salaria reddi iubemus, quo facilius liberalibus studiis & memoratis artibus multos instituant. PP. KAL. AVG. SIRMIO CRISPO ET CONSTANTINO COSS.

Archiatri sunt qui in comitatu principis medendi cura funguntur, vt omnium optime probat *l. 2. §. quib. non ob. long. temp. præsc.* si modo ex vet. libris ita eius legis inscriptio restituatur, IMPP. DIOCL. ET MAXIM. AA. ET CC. AVRELIO ARCHIATRO. Ex Archiatris sunt qui dimissi sunt è palatio siue comitatu. His adduntur Grammatici & professores alij liberalium literarum, & doctores. Græci non agno- D scunt, legum, qui sic vertunt, καὶ οἱ παιδευταὶ. καὶ οἱ ἄλλοι διδάσκαλοι τῶν γραμμάτων. quod placet. nam & in *l. prox. Magistros*, inquit, *studiorum doctoresque.* Hi vacationem personalium munerum habent, & patrimonialium sordidorum, *l. maximarum, §. de exc. mun.* & metatorum, *l. archiatros, §. de metat. l. vlt. §. vlt. D. de mun. & hon. l. ab his §. angariarum, D. vac. mun.* Et in ius vocari vel exhiberi non possunt, sed per procuratores causas suas agunt. Grauissima pœna in eum proposita fuit, qui iniuriam illis inferret, *l. 1. C. Th. de med. & profes.* quam Tribonianus mutauit in arbitrariam. itaque nihil hac in parte illi præcipuum habent. nam & cuilibet illata iniuria arbitrio iudicis coercetur. *Filiis*] Excipiuntur filij professorum, qui ex curiali stirpe descendunt, *l. 35. §. de decur.* E

VII. IMP. IVLIANVS A. Magistros studiorum doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facundia: sed quia singulis ciuitatibus adesse ipse non possum: iubeo, quisquis docere vult, non repente nec temere prosiliat ad hoc munus, sed iudicio ordinis probatus, decretum curialium mereatur, optimorum consensu conspirante. DAT. XV. KAL. IVL. ACCEP. IV. KAL. A AVG. SPOLETIO MAMERTINO ET NEVITTA COSS.

Vt magistri decreto ordinis constituantur qui bonis moribus præditi sint. Rectissime Iustinianus, prius animas, & postea linguas eruditas fieri oportere. Galenus 1. Meth. λέγεται γοῦν ἐφεῖσθαι πᾶσι δημοσίᾳ, ἐν οὐδεμιᾷ τῶν εὐνομουμένων πόλεων, ἀλλ' εἴ τις ἐπίσημος ἐστὶ καὶ γένος ἔχει καὶ ἀναστροφὴν δεῖξαι, καὶ παιδείαν ἀξίαν τοῦ δημηγορεῖν, τοῖς συγχωροῦσιν ἀγορεύειν οἱ νόμοι.

VIII. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD PROBVM PP. Reddatur vnusquisque patriæ suæ, qui habitum philosophiæ indebite & insolenter vsurpare cognoscitur: exceptis his qui à probatissimis approbati, ab hac debent collusione secerni. turpe enim est vt patriæ functiones ferre non possit, qui etiam fortunæ vim se ferre profitetur. DAT. XIV. KAL. FEBR. SIRMIO VALENTINIANO N. P. ET VICTORE COSS.

Philosophi vacationem non habent, nec Phauorinus ea de re ausus est agere apud Adrianum, vt Dio scribit. Excipiuntur illi qui decreto ordinis approbati sunt. Pro *Collusione*, legendum, *Colluuione*, id est, fece Philosophorum, quos πωγωνοτροφίαι & τριβωνοφορίαι solæ Philosophos non faciunt.

IX. IDEM AA. ET GRATIANVS A. AD PRÆTEXTATVM P. V. Archiatri scientes annonaria sibi commoda à populi commodis ministrari, honeste obsequi tenuioribus malunt, quam turpiter seruire diuitibus. quos tantum ea patimur accipere, quæ sani offerunt pro obsequiis, non ea quæ periclitantes pro salute promittunt. DAT. III. KAL. FEB. TREV. VALENTINIANO ET VALENTE III. AA. COSS.

Pertinet hæc lex ad Archiatros vrbium regiarum, in quibus & comitatus consistit, vt pauperibus & diuitibus pariter obsequantnr, & accipiant iure licito quod qui è morbis euasere obtulerint, non cum ægrotis paciscantur, quæ pactio nec iure valet nec iuriiurando Hippocratis congruit, *l. 3. de ext. cognit.*

X. IDEM AAA. AD OLYBRIVM P. V. Si quis in Archiatri defuncti locum promotionis meritis aggregandus est, non ante eorum particeps fiat quam primis, qui in ordine reperientur, septem, vel amplius iudicantibus idoneus approbetur. Ita tamen vt quicunque fuerit admissus: non in priorum numerum statim veniat, sed eum ordinem consequatur, qui ceteris ad priora subuectis vltimus poterit inueniri. DAT. VI. ID. MAR. VALENTINIANO ET VALENTE III. AA. COSS.

In Archiatri defuncti locum qui substituitur probandus est ante omnia iudicio septem, vel eo amplius primorum eius ordinis atque collegij. Vt autem vltimus quisque probatus fuerit, ita & vltimum in eo ordine gradum obtinebit, nec sibi eum quem defunctus habuit, vindicabit. quod & si quis loco suo alteri cesserit, cur non ita plerique hodie censeant, miror. De hac autem lege Symmachus in epistolis: *Inter alia*, inquit, *quæ bonum publicum contulit*, *etiam*

medendi professoribus dedit ordinem successionis, si locum quempiam decedentis fortuna nudasset. qua lege cautum est, vt primi artis eiusdem de nouorum scientia iudicarent. Statim] Non statim, sed paulatim prioribus decedentibus.

XI. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. MONACHIO PP. Grammaticos, oratores, atque philosophiæ præceptores, necnon etiam medicos, præter hæc, quæ retro latarum sanctionum auctoritate consecuti sunt priuilegia immunitatesque frui hac prærogatiua præcipimus: vt vniuersi qui in sacro palatio inter Archiatros militarunt, cum comitiuam primi ordinis vel secundi adepti fuerint, aut in maioris gradum dignitatis ascenderint: nulla municipali, nulla curialium conuentione vexentur, seu indepta administratione, seu accepta testimoniali meruerint missionem: sint ab omni functione omnibusque muneribus publicis immunes, nec eorum domus vbicumque positæ militem seu iudicem suscipiant hospitandum. quæ omnia in filiis etiam eorum & coniugibus illibata præcipimus custodiri. hæc autem & professoribus memoratis eorumque liberis deferenda mandamus. DAT. PRID. KAL. DEC. CP. CONSTANTIO ET CONSTANTE COSS.

Addiderant Imperatores in hac lege, *Nulla senatoria vel glebali collatione*, *l.* 16. *C. Th. eod. tit* Sed hæc verba detraxit Tribonianus, quod iam senatoria & glebalis collatio sublata esset, *l.* 2. ℐ. *de prætor.* neque animaduertit, iis verbis detractis, falsum reddi quod initio Impp. edicunt, præter ea quæ à retro principibus medicis & professoribus priuilegia data sunt, noua quædam se eis hac Constitutione deferre. nam quæ retinuit Tribonianus in hac lege, ea tribuuntur in *l.* 6. ℐ. Et id duntaxat hac Constitutione Impp. introduxerant noue, vt quemadmodum comitibus & archiatris remissa fuerat senatoria collatio, *l.* 2. & 15. *C. Th. eod. tit.* ita & liberalium literarum professoribus eadem comitiua ornatis remitteretur. *Seu indepta*] Siue archiatri gesta administratione, siue accepta testimoniali non acta administratione cum honore comitum dimissi sint. Testimoniales sunt missionis honorariæ epistolæ, *d. l.* 15. *l. pen. C. Th. de veteranis. & tit. de testimon. exhibend. & prot. l. vlt. C. Th. de honor. cod. l.* 156. *C. Th. de decur.* Vegetius II. *Contubernalibus completis stipendiis per testimoniales ex more dimissis.* & hæc sunt instrumenta de quibus in *l. si solemnibus*, ſ. *de fide instr.* Epistolæ dicuntur in *l.* 1. ℐ. *de vet. l. laudabile*, *l. restituendæ*, ſ. *de adu. diu. iud. l.* 45. *C. Th. de decur.* Si quid præterea est in hac lege, quod desideret diligentiam nostram, id XII. liber expediet.

De Athletis.

TIT. LIII.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. HERMETI. Athletis ita demum, si per omnem ætatem certasse, coronis quoque non minus tribus certaminis sacri, in quibus vel semel Romæ, seu antiquæ Græciæ, merito coronati, non æmulis corruptis ac redemptis, probentur: ciuilium munerum tribui solet vacatio.

Athletæ pro præmio coronantur, *l. spem*, ſ. *quæ res pig. obl. l. commodis*, *D. de re iud. l.* ἐὰν δύο §. *athletæ*, *D. de exc. tut.* Si ter vicerint & coronati fuerint, & in iis vicibus semel Romæ seu antiquæ Græciæ, ciuilium munerum immunitatem habent. Antiquam Græciam magnam siue maiorem Græciam vocare videtur, id est, Italiam, vt Varro, dum ait, antiquam Græciam tauros vocasse ἰταλούς. Græciam exoticam. Id etiam exigit vt merito indipiscantur coronas, non corruptis æmulis, id est, antagonistis. Ad hæc facit quod Suetonius scribit, Augustum athletis conseruasse priuilegia & ampliasse. & Arnobius IV. Exoletis & irrisoribus numinum dona instituuntur & munera, ab officiis otium publicis, immunitas & vacatio cum coronis.

De iis qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt.

TIT. LIV.

I. IMP. ANTONINVS A. VANNO. Ignominiæ causa sacramento liberati, honoribus abstinere debent: à muneribus autem ciuilibus excusati non sunt.

Triplex est missio, honesta, causaria, ignominiosa. Ignominiosa excludit honoribus, non excusat oneribus, *l.* 3. ℐ. *de re mil.*

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. CARO. Cum ob prouectæ ætatis senium sis dimissus, honestam missionem consecutum te esse ambigi non potest. habebis itaque à ciuilibus muneribus necnon etiam honoribus vacationem, non tamen priuilegia ea quæ his competunt, qui pleno stipendiorum numero funguntur, vsurpare te ius permittit, quando non perfecto statuto militiæ tempore, nec omnibus stipendiis decursis, sacramento solutum te esse etiam ipse confitearis.

Causaria missio honesta est, l. οἱ πάλαι, *D. de excu. tut. l. causaria*, ℐ. *de re mil.* vt si quis ob prolixam ætatem sacramento soluatur, puta anno XLVI. vel L. quo plerumque finiebatur ætas militaris, qua ex causa dimisso immunitas datur, etiamsi nondum emeritus sit. Cetera emeritorum priuilegia ei non dantur, in pœnis puta, vel in testamentis. Quod igitur ait *l.* 3. de causaria missione, ad hanc missionis causam non pertinet. Et quod de LXX. annis tradit Accursius, consistere nequit, cum & ignominioso ea ætas eandem immunitatem largiatur.

III. IDEM AA. ET CC. PHILOPATORI. Veteranis ita demum honorum & munerum personalium vacatio iure conceditur, si post vicesimum annum militiæ, quam in legione vel vexillatione militauerint, honestam vel causariam missionem consecuti esse ostendantur.

dantur. Vnde cum te in cohorte militasse commemoras, intelligis superuacuo vacationem tibi velle flagitare.

Hæc lex ostendit pro iusto tempore militiæ viginti annos haberi, & *l. veteranus* §. *quand. prou. non est necess.* quæ huius mentionem facit, & *l. 1.* §. *de excusat. veteran. l. οἱ πολλοὶ, D. eod. tit.* Tacitus lib. 1. *Tiberius edixit imparem oneri Rempubl. nisi* xx. *militiæ anno veterani dimitterentur, ita proximæ seditionis male consulta, quibus* XVI. *stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum* Sudas: βετεράνος παρὰ Ῥωμαίοις ὁ ἀπολυθεὶς τῆς στρατείας. ἐπὶ εἰκοσαετίαν δὲ ὑπηρετοῦντες. *In legione*] Pro *vexillatione*, Græci habent, *Numero*, vt in *l. contra*, §. de re milit. A legionibus separantur numeri, id est, vexillationes. At contra à vexillationibus numeri, id est, legiones, *l.* 8. §. *de erog. mil. an.* Numerorum appellatio generalis esse videtur, quæ Græci vocant τάγματα, apud Sozomenum lib. 1. cap. 9. corrupte πράγματα, & apud Iosephum 5. ἁλώσεως cap. 31. Hac vero lege his tantum qui xx. annos in legione militauerint immunitas datur, non si in cohorte. Item in vexillatione. ergo non si in cuneo. quod pugnat cum Costantini *l. 1. C. Th. de coh. prin cor.*

Quibus muneribus excusantur hi qui post impletam militiam vel aduocationem per prouincias suis commodis vacantes commorantur, & de priuilegiis eorum.

TIT. LV.

DEEST sub hoc titulo Constitutio Græca, cuius sententia iis verbis expressa est libro LIV. βασιλικῶν tit. 7.

Οἱ πληρώσαντες στρατείαν ἢ συνηγορίαν πρὸς τοῖς παρ' ἀρχόντων αὐτοῖς προνομίοις, μήτε σιτωνίαν, ἢ ἐλαιωνίαν, ἢ ἐπιμέλειαν ἔργων, ἢ λογιστείαν, ἢ ἐκδικίαν, ἢ πατερίαν, ἢ λογιστείαν, ἢ ἀγορανομίαν ποιείτωσαν, ἀλλ' ἔνθα ἂν οἰκῆσαι βουληθῶσι, μήτε παρὰ ἀρχόντων ἀναγκαζέσθωσαν τοῖς ἄρχουσι παρὰ ταῖς πύλαις. μὴ δὲ εἰς συλλόγους ἄκοντες καλείσθωσαν, μήτε ὀνομαζέσθωσαν, ἢ ὀνομαζέτωσαν, μήτε διαγραφὰς παρεχέτωσαν προφάσει συνηθειῶν, ἢ θεωρητικῶν, ἐχέτωσαν δὲ καὶ μίαν οἰκίαν ἐλευθέραν μιτάτων τῶν ἐπιδημούντων στρατιωτῶν, καὶ τὴν ἐν τοῖς τόποις διατριβόντων, δηλονότι, τῶν ἐχόντων ἀξίας τινὰς, τὴν ἰδίαν ἀτέλειαν κεκτημένων. ἡ γὰρ διάταξις αὕτη προστίθησι ταῖς προτέραις εὐεργεσίαις, καὶ οὐκ ἀφαιρεῖται ἐξ αὐτῶν. παρεχέτωσαν δὲ τὰ δημόσια, καὶ τιμάτωσαν τοὺς ἄρχοντας, καὶ τιμάσθωσαν παρ' αὐτῶν. Ὁ δὲ τι τῶν ἐν τῇ διατάξει παραβαίνων, ἢ παραβαθῆναι συγχωρῶν, πεντήκοντα λίτρας χρυσοῦ προστιμηθήσεται.

Qui militiam vel aduocationem impleuerunt præter ea priuilegia quæ iam adepti sunt, nec frumenti aut olei comparandi curam vel inspectione operum, vel ratiocinium, vel defensionem ciuitatis, vel patris ciuitatis munus, vel curationem Reipublicæ vel curationem annonæ exerceant, sed & habitent, vbi voluerint, nec præsidibus vltra portas occurrere cogantur, nec ad curias siue collegia vocentur inuiti, vel nominentur, vel nominent, nec descriptiones præbeant consuetudinum vel spectaculorum nomine. Vnam quoque domum habeant liberam onere suscipiendorum militum superuenientium iis qui in locis versantur dignitate aliqua prædictis suam immunitatem obtinentibus. Hæc enim Constitutio priora beneficia auget, non minuit. At fiscalia tamen præbeant, & honorent præsides, ac vicissim honorentur ab eis. Qui hanc constitutionem violarit aut violari permiserit, L. librarum auri multam sustineto.

Pro ἄποντες, lego, ἄκοντες. Superior titulus est de iis qui non impleuerunt militiam: hic de iis qui impleuerunt militiam vel aduocationem, & nominatim exprimuntur munera quorum vacatio iure conceditur: quæ etiam non impleta aduocatione datur aduocatis illustrium vel spectabilium iudicum, *l. 6.* §. *de adu. diu. iud.* de qua diximus in *l. pen.* §. *de discus.* Fiscalia vocat solemnes indictiones.

De conductoribus vectigalium fisci.

TIT. LVI.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. PROVINCIÆ. *. Non alios à muneribus & honoribus vacationem habere, quam qui mancipatum suo nomine vectigal à fisco conducunt, certum est. Quare eos qui ab his quædam exercenda accipiunt, nullis priuilegiis esse munitos haud dubij iuris est.

Sumptum videtur initium huius Constitutionis ex *l. in honoribus* §. *non alios. D de vac. mun.* in quo pro *præsentes*, lego *per se*, δι' ἑαυτῶν LIV. βασιλικῶν. Per se autem, id est, quod suo nomine in hac Constitutione.

De libertinis.

TIT. LVII.

I. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. BVCILLO. Conditio libertinitatis de muneribus ciuilibus tribuere non potest excusationem, ne in ea quidem ciuitate, vbi domicilium libertinus habet.

Libertinus propter patronum non excusatur à muneribus ciuilibus, *l. libertus*, *in prin. D. ad municip.* ne in ea quidem ciuitate in qua domicilium habet,

id eſt, quod conditio libertinitatis eum obſtringat muneribus patronalis patriæ, non ideo exuitur oneribus ciuitatis, in qua ſedes poſuit ac domicilium conſtituit.

De infamibus.

Tit. LVIII.

I. IMpp. Diocletianvs et Maximianvs AA. *. Infames perſonæ, licet nullis honoribus, qui integræ dignitatis hominibus deferri ſolent, vti poſſunt: curialium tamen vel ciuilium munerum vacationem non habent, ſed ſolemnibus indictionibus ob tutelam publicam eos ſatisfacere neceſſe eſt.

Infamia à muneribus vacationem non tribuit. idem traditum fuit in *l.* 12. *ſ. de decur.* Quod ait, *Licet nullis honoribus* & cetera, hæc ſumpſerunt ex Conſtitutione Antonini, *l.* 3. *ſ. de re milit.* Paulo poſt ea legendum, *Sed & ſolemnibus indictionibus*: quibus verbis ſignificantur munera patrimonialia, quæ tutelæ ſiue vtilitatis publicæ gratia indicuntur, *l.* 2. *ſ. de mun. pat.* Ergo nec à perſonalibus nec à patrimonialibus infamia vacationem præbet.

De reis poſtulatis.

Tit. LIX.

I. IMp. Alexander A. Martiano. Reos criminis poſtulatos nouos honores appetere non debere, antequam purgarent innocentiam ſuam, & à diuis parentibus noſtris, & à me ſæpe reſcriptum eſt. Dat. vi. kal. Mar. Maximo ii. et Æliano Coss.

Rei delati nouos honores petere non poſſunt, *l. reus, D. de mun. & hon.* vt Catilina auctore Saluſtio, repetundarum reus prohibitus eſt conſulatum petere. priſtinos interim retinent, *l. libertus* §. *in quæſtionibus, D. ad municip.*

De iis qui in exilium dati vel ordine moti ſunt.

Tit. LX.

I. PArs Edicti Imp. Antonini A. pp. Romæ v. Id. Ivl. dvobvs Aspris Coss. Quibus poſthac ordine ſuo, vel aduocationibus ad tempus interdicetur, poſt impletum temporis ſpatium non prorogabitur infamia.

De hoc edicto agitur nominatim in *l* 3. *D. de decur.* In hac autem quæſtione ius hoc eſt, ad tempus ordine motum, vel relegatum, vel in opus publicum datum ex crimine non famoſo, poſt tempus honore vel officio priſtino fungi poſſe, vt in ſpecie *l. falſi, D. ad l. Corn. de fal.* in qua ob recitationem falſi ordine motum, infamem non cenſeri. & ideo poſt reditum recipi illa verba indicant, *quoniam in Corneliam non incidit*, id eſt, quia non eſt damnatus iudicio publico ex lege Cornelia, quandoquidem ea tenentur qui fecerunt non qui recitarunt. Ad tempus vero ordine vel aduocationis officio motus vel relegatus vel in opus publicum datus ex crimine famoſo, ſiue hæc pœna ex lege fuerit, ſiue grauior lege cum eſſet, eam ad eum modum iudex mitigarit, etiam poſt tempus infamis manet, *l.* 5. *D. de decur. l.* 6. *ſ. ex quib. cau. inf. ir. l.* 4. §. *ad tempus, D. de re milit.* Sed ſi leuior cum eſſet pœna ex lege, grauiorem iudex inflixerit, ad tempus relegando vel remouendo, licet crimen ſit famoſum, damnatione tamen eiuſmodi non ſit infamis, quod quaſi tranſigi videatur de infamia, & ideo poſt tempus recipit honorem & functiones priſtinas, *d. l.* 5. *l. ordine, D. ad municip. l. in ſeruorum* §. *vlt. D. de pœnis, l. quid ergo* §. *pœna, D. de iis qui not. inf. d. l.* 4. §. *ad tempus, l.* 5. *ſ. ex quib. cau. inf. irr.* in qua pro, *relegatum, relegandum*: & pro *damnandum, damnatum*, legendum cenſeo. & ideo adiectum, *Si ſententiam non exceſſiſſe probaueris*, quod eorum qui ſententiam excedunt, ſoleat augeri pœna. Et ita quidem ius eſt. Separatur iuris auctoritas à Conſtitutionibus ſæpe, *l.* 4. §. *contra, D. de do. exc. l. falſa, D. de cond. & dem.* Sane hac in re Conſtitutiones iuris auctoritati refragantur & quidem varie. Adrianus relegatum poſt tempus inter infames non habuit. Pius aduocationis officio motum, *l. Imp. D. de poſtul.* quæ ex eodem eſt auctore & libro, quo *l.* 5. *D. de decur.* & tamen pugnant inter ſe, niſi in vna ius exponi, in altera Conſtitutiones diſtinxeris. Seuerus & Antoninus ordine motum, *l.* 3. *ſ. ex quib. cau. infam. irr.* Omnes indiſtincte, ſiue leuius, ſiue grauius crimen fuerit. Tandem Antoninus Caracalla, cum de re nondum liqueret ſatis, edicto propoſito ita conſtituit, vt ordine vel aduocationibus moti ad tempus quocunque crimine, completo tempore non haberentur inter infames, *d. l.* 3. *D. de decur.* & ideo in hac parte edicti, *Poſt hac* inquit, nimirum quia etſi iam ante prodiiſſent Pij & Seueri & Antonini ſimiles Conſtitutiones, nondum tamen contra ius id ita inualuerat indiſtincte. Edictum non loquitur de relegatis. Ideoque in relegatis diſtinctione vtemur *l.* 3. *D. de decur.* & ius ſequemur, inſuperhabito reſcripto Adriani, quaſi nec recepto nec probato Antonini edicto.

II. Imp. Gordianvs A. Vlpio Ad tempus exulare decurio iuſſus, & impleto tempore regreſſus, priſtinam quidem recipit dignitatem: ad nouos vero honores non admittitur, niſi tanto tempore his abſtinuerit quanto per fugam abfuit.

Decurio relegatus ad tempus non redit in ordinem indiſtincte, vt oſtendimus ſupra. Quo tamen caſu redit in ordinem, non ſtatim etiam ad nouos honores admittetur niſi tanto tempore poſt reditum in curia fuerit, quanto abfuit, *l. ordine, D. ad municip.* nam honores municipales ratione temporis, quo quis in curia fuerit, deferuntur. Fugam hoc loco accepit pro exilio. quod & in aliis auctoribus cum Græcis tum Latinis frequentiſſimum eſt.

De filiisfamilias & quemadmodum pater pro his teneatur.

TIT. LXI.

I. IMPP. SEVERVS ET ANTONINVS AA. * PP. Patrem emancipato filio consentientem: ad decurionatum non teneri, dubij iuris non est: tunc enim consentiendo pater ad decurionatum obligatur, si filium in potestate habeat. consentire autem etiam
B is videtur, qui non testificatur dissentire nominationi.

Titulus recte concipitur, De filiisfamilias. nam pro emancipatis pater non tenetur. Taciturnitas autem hac in re consensum imitatur. alias dissensum. Igitur si filiofam. ad decurionatum nominato pater taceat & patiatur, Reipub. obligatur velut fideiussor pro filio in solidum, non aliis. qua de re diximus aliquid in *l. 1. & 5. s. de decur.*

II. IMP. ANTONINVS A. ASPASIO. Cum appellasse te dicas, ostendis causam ad te pertinere. potueras enim nominato filio
C tantum contestari, & non consentire honori ei delato.

Obstat *l. spurij §. pater, D. de decur.* Si filiusfam. ad decurionatum nominatus sit, satis est patrem ne pro filio obligetur, contrariam voluntatem contestari, nec appellare etiam necesse habet, *l. vlt. hoc tit.* Quod si tamen appellauerit, hoc facto in munerum ciuilium periculum incidit quasi fideiussor pro filio, si appellationis sententiam pertulerit. & hæc est sententia huius legis. At si præscriptione temporis exclusus sit, solemnibus appellationis intra constituta tempora minime impletis, quia & appellare necesse non habuit, perinde omnia seruantur, atque si non prouocasset: & ideo si contestatus iam ante fuerat contra-
D riam voluntatem, huic contestationi omissa appellatio nihil derogabit, *d. §. pater.*

III. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. *. Si ij qui cum patre ad protostasiæ munus vocati sunt, etiam nunc in patria potestate constituti sunt, ab huiusmodi necessitatibus liberentur: cum ex eadem familia ac domo duos ad ista obsequia destinari periniquum videatur, Sane eos quos emancipatos esse, atque ex familia exisse manifestum est, sine cunctatione retinere debebis.

E Duo ex eadem domo ad idem munus non vocantur, puta pater & filiusfamilias. At pater & filius emancipatus simul ad idem munus vocantur recte. Domum & familiam hoc loco dicimus pro corpore quod est sub vnius potestate, vt in *l. 1. s. de hon. & mun. non cont.* & vt quodam alio loco domum Theophilus accepit. De protostasiæ munere diximus in *tit. de mun. pat.*

IV. IDEM AA. ET CC. ALEXANDRO. Sine periculo tuo magistratus filium tuum curatorem constituit, nec appellandi tibi ne-
A cessitas incumbebat. sane nominator qui filium in potestate positum non consentiente patre ad munus deuocauit, si tamen ex voluntate tua antea filius decurio factus non erat, detrimento muneris obligabitur.

Filiusfam. periculo nominatoris creatur curator operum, vel Calendarij, non periculo patris si non consentiat pater, vel si voluntate eius decurio factus non sit, *l. honor §. plebeij, D. de mun. & hon.* nec dissentienti patri necessaria est appellatio.

De periculo successorum parentis.

TIT. LXII.

I. IMP. ALEXANDER A. CLAVDIANO. Si de proprio suo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus repromisit, ideoque etiam sacerdotem te creari impetrauit: onus erogationis commune omnium heredum eius esse, præses prouinciæ non ignorabit.

Sacerdotium prouinciæ munus patrimoniale est, veluti Asiarchia: nam qui eo fungitur, sumptu eius eduntur certamina & ludi in honorem Deorum, vt diximus in *l. 8. s. de mun. pat.* & Obseruat 2. cap. 13: quibus addi volumus, in Actis Apostolorum cap. 19. τινὲς δὲ καὶ τῶν ἀσιαρχῶν παρεκάλουν μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. Sed, & quidam sacerdotum Asiæ prouinciæ, esse vertendum, qui scilicet præerant ludis theatralibus. quod hic Eusebij locus confirmat lib. 4. c. 15. καὶ ἠρώτων τὸν ἀσιάρχην Φίλιππον ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. ὁ δὲ ἔφη, μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ, ἐπειδὴ πεπληρώκει τὰ κυνηγέσια. Rufinus interpretatur munerarium, recte: quo modo & illo D. Lucæ loco possis vertere. Sed & quidam munerariorum. Vt autem si patris voluntate filius decurio fiat, non tantum ipse pater, sed & heredes eius pro filio ciuilibus muneribus tenentur, *l. 1. s. de decur.* ita si patris voluntate filius Asiarches fiat, & de suo pa-
D ter se ludos editurum promittat, ex hac promissione non tantum filius obligatur qui sacerdotium meruit, sed & omnes heredes patris, *l. 1. §. nec castrense, D. de colat.* Illud etiam adiiciam, sacerdotes istos prouinciarum ab honoribus & muneribus ciuilibus excusationem habuisse, vt hæc vetus inscriptio demonstrat. VERATIO A. F. PAL. *Qui cum priu. legio sacerdotij (æmensis munitus potuisset ab honoribus & muneribus excusari, præposito honore patriæ honorem ædilitatis laudabiliter administrauit.* Cicero in Lucullo: *cum sacerdotes Deorum vacationem habeant.*

De mulieribus in quo loco munera sexui congruentia & honores agnoscant.

TIT. LXIII.

I. IMP. PHILIPPVS A. MARTHÆ. Eam quæ aliunde oriunda alibi nupta est, si non in vrbe Roma maritus eius consistat, non apud originem suam, sed apud incolatum mariti ad honores seu munera, quæ personis cohærent, quorumque is sexus capax esse potest, compelli posse sæpe re-

ſcriptum eſt. Patrimonij vero munera neceſſe eſt mulieres in his locis, in quibus poſſident, ſuſtinere.

A patrimonialibus muneribus mulieres non excuſantur, *l. pen.* §. *de mun. pat.* Sed ea agnoſcunt apud originem propriam, *l. 12. C. Th. de nauic.* non apud domicilium mariti. A perſonalibus excuſantur, imo interdicuntur, exceptis quibuſdam, quæ ſexui earum congruunt, *l. pen.* §. *de iis qui num. lib.* quæ tamen non apud originem ſuam obeunt, ſed vbi eſt domicilium matrimonij, *l. vlt.* §. *de incol.* *Si non in vrbe Roma*] An quia ſi in vrbe Roma ſit domicilium mariti certiſſimum eſt vel quaſi in communi patria eas ibi congrua munera ſubituras? Fuit olim Roma communis patria Romanorum & Italicorum ex lege Iulia: hodie eſt omnium qui ditioni Romanæ ſubiecti ſunt ex Conſtitutione Antonini: & ideo eleganter Sidonius, in ea totius orbis ciuitate vnica ſolos barbaros & ſeruos peregrinari: & Rutilius Numatianus de Roma:

Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit iniuſtis te dominante capi.
Dumque offers victis proprij conſortia iuris,
Vrbem feciſti quod prius orbis erat.

De legationibus.

Tit LXIV.

I. IMpp. Valerianvs et Gallienvs aa. Chilino pp. Pater trium incolumium liberorum legationibus publicis liberatur.

A legationis munere, quod perſonale eſt, quia viaticum & legatiuum de publico datur, tres liberi excuſant, quod expoſui in *l. 1.* §. *de iis qui num. lib.*

II. Idem aa. Marco. Cum vos proprio nomine ſumptus ob defenſionem publicam ſuſceperitis, id quod ad proprias erogationes collega veſter acceperat, non vobis reddere heredes eius oportet, ſed ſi in ea cauſa eſt, vt reſtitui omnino oporteat, reipublicæ debent potius inferre. Sane ſi honorariis aduocatorum erat ea quantitas deſtinata, reſtitui illud vobis, qui hæc præſtaturi eſtis, non iniuria poſtulatis. eum autem collegam veſtrum, quem defenſione patriæ deſtitiſſe dicitis, apud prouinciæ præſidem deſertæ legationis arguere poteſtis.

Legati à ciuitate ad principem miſſi publicæ cauſæ defendendæ gratia, non communi ſed ſuo quiſque nomine ſeparatim ſumptus & viatica de publico acceperunt. vnus ex eis mortuus eſt: heredes eius ſumptus defuncto datos collegis non reſtituunt, quos etſi reſtituere oporteret, quod tamen vix oportet, *l. 10. D. eod. t.* Reipublicæ potius reſtituerent quam collegis. At ſi quæ alia pecunia defuncto data ſit in honoraria aduocatorum qui cauſam publicam agerent apud principem, hanc reſtitui collegis oportet, patronis cauſæ publicæ erogandam. Quod ſequitur, *Eum autem*, alius eſt caſus libello comprehenſus, cuius definitio hæc eſt, vt collega qui deſeruit legationem, accuſetur extra ordinem deſertæ allegationis (ſic ha- A bent vet. libri) id eſt, defenſionis, vt in *l. 1.* §. *his igitur perſonis, D. de poſtul.* Hanc legem Græci non intellexerunt 54. βασιλικῶν tit. περὶ πρεσβειῶν.

III. Impp. Diocletianvs et Maximianvs aa. Mvtiano. Tranſmarina legatione apud nos perfunctos, conſtitutum eſt biennij vacationem munerum ciuilium & honorum habere, non eos qui de proximo obſequium reipublicæ videntur exhibuiſſe.

Legatione perfunctis biennij vacatio datur, *l. 2.* §. *de hon. & mun. non cont.* quod hæc lex ita diſtinguit, ſi tranſmarina, non ſi proxima legatio fuerit.

B IV. Impp. Constantivs et Constans aa. ad Tatianvm. Vniuerſi omnino ex comitibus vel ex præſidibus, qui ſuffragio perceperint dignitates, ciuilibus oneribus muneribuſque teneantur adſtricti, ne commoda publica cum vmbratili ſuffragiorum pactione lacerentur. eos tamen à prædictis oneribus excipi oportebit, qui in legationibus publicis verſati ſunt. Dat. prid. kal. Ivl. Trev. Placido et Romylo Coss.

Qui honorarias dignitates ex comitibus vel ex præſidibus pretio non meritis adepti ſunt, munerum va- C cationem non habent, *l. 24. 25. 26. 27. 41. 75. 86. C. Th. de decur.* niſi in officium legationis electi ſint. Geſtæ legationi hæ dignitates adiunctæ vacationem munerum ciuilium præſtant, *d. l. 25.* Ait, *Cum vmbratili*] Rectius C. Th. *ſub vmbratili*: vt Liuius, *ſub vmbra fœderis.* Sententia hæc eſt: Ne ſub ſpecie & vmbra harum dignitatum pretio non meritis coemptarum, commodis publicis officiatur.

V. Imppp. Theodosivs, Arc. et Honor. aaa. Apodemio pp. Illyrici. Si quod extraordinarium conſilium poſtulatur, cum vel ad nos eſt mittenda legatio, vel veſtræ ſedi aliquid intimandum: id quod D inter omnes communi conſilio tractatuque conuenerit, minime in examen cognitoris ordinarij referatur: prouincialium enim deſideria, quibus neceſſaria ſæpe fortuitis remedia depoſcuntur, vobis agnoſcere atque explorare permittimus: vt ſit examinis tui, quæ ex his auxilio tuo protinus implenda ſint, & quæ clementiæ noſtræ auribus intimanda videantur. in loco autem publico de communi vtilitate prouincialium ſententia proferatur, atque id quod maioris partis probauerit aſſenſus, ſolemnis firmet auctoritas. Dat. v. kal. Avg. cp. Arcad. a. ii. E et Rvfino Coss.

Decreta legionum fiunt publico conſilio: nec præſidibus prouinciarum inſinuanda ſunt. Præf. prætorio inſinuantur, vt is vel deſideriis prouincialium ſatisfaciat, vel ad principem legationis cauſam probet.

IV. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Monaxio pp. Quoties ab Alexandrina ciuitate legatio deſtinatur, vniuerſos curiales præcipimus, qui intra vrbem conſiſtunt, ſi non ægritudine vel alia inexcuſabili neceſſitate impediuntur, in locum curiæ

conuenire, & decreta sua propria subscriptione firmata viro spectabili præfecto Augustali insinuare: vt eius relatione comitati, tuis virtutibus suas petitiones intiment, & sub examine tuo perpensa legatione res ordinetur. DAT. III. NON. OCT. CP. DN. THEOD. A. VII. ET PALLADIO V. C. COSS.

Vt superior, ita hæc est de decretis legationum. Sed illa ad præf. prætorio Illyrici, hæc ad præf. prætorio Orientis de Alexandrina ciuitate, vt eius ciuitatis decreta præfecto Augustali insinuentur, quæ tamen in Illyrico præsidibus non insinuantur. Maior est præf. Augustalis quam præsidum auctoritas. Sub eius dispositione sunt Ægypti prouinciæ sex, vt diximus in *tit. de can. larg. tit.* quod tamen Iustin. edicto 13. mutauit.

De excusationibus artificum.

TIT. LXV.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD MAXIMVM. Artifices artium breui subdito comprehensarum per singulas ciuitates morantes ab vniuersis muneribus vacare præcipimus: si quidem in discendis artibus otium est accommodandum, quo magis cupiant & ipsi peritiores fieri, & suos filios erudire. DAT. IV. NON. AVG. FELICIANO ET TITIANO COSS. Et est notitia ista. Architecti, medici, pictores, statuarij, marmorarij, lectarij, seu laccarij, clauicarij, quadrigarij, vel quadratarij, quos Græco vocabulo λιθοξόους appellant: structores, id est, ædificatores, sculptores ligni, musarij, deauratores, albini, quos Græci κονιατὰς appellant, argentarij, barbaricarij, diatretarij, ærarij, fusores, signarij, fabri, bracarij, aquæ libratores, figuli, qui Græce dicuntur κεραμεῖς, aurifices, vitriarij, plumarij, specularij, eborarij, pelliones, fullones, carpentarij, sculptores, dealbatores, cusores linarij, tignarij, bractearij, id est, πεταλουργοί.

Artificibus notitia comprehensis, quia artes eas sine otio tractare non possunt, hæc constitutio otium dat & vacationem à personalibus muneribus. *Et est notitia ista*] Vet. *Et est notitia sic.* Basilica, καὶ ἔστι ἡ γνῶσις οὕτως. Notitia & breue idem. *Medic.*] Accurs. legit, *mulomedici*. Vtrumque retinendum censeo, medici mulomedici. Sic Basilica, ἰατροί, ἱππιατροί. Medici sunt Chirurgi, Mulomedici, veterinarij. *Pictores*] *L. archiatros, ʒ. de metat. Statuarij*] ἀνδριαντοπλάσται. *Lectarij seu laccarij*] Sic emendaui ex vet. Lectarij sunt qui fabricant lectos, κραββατοποιοί. Laccarij, qui fossas vel puteos fodiunt, οἱ τὰ λακκία ποιοῦντες, vt Græci interpretantur 54. *tit. 6. Clauicarij*] Quidam codices clauicularij, Basilica Græca, καρδαρέειοι, Gallica, *Le Serrurier.* Alias clauicarij siue clauicularij dicuntur ianitores carceribus præpositi, à clauibus gerendis Græci ad *l. carceri, D. de cust. reor.* O δεσμοφύλαξ. ὃν λέγομεν νῦν καὶ κλαβικλάριον. Eundem & καπικλάριον vocant. & ad *l. 4 ʒ. de cust. reor.* recte vilem hominem, in quem custodia amissa culpam Commen-

A tariensis confert, interpretantur Clauicularium. & ita omnino Clauicularios accipere oportet apud Iulium Firmicum 3. Matheseos c. 6. *Erunt cornicularij, aut Commentarienses, quibus damnatorum cura committatur, seu clauicularij, vel carcerum custodes, & quibus publicarum catenarum cura mandatur.* Commentariensem ὑπομνηματογράφον vocant. Hesychius. Κομενταρήσιος ὁ τὰς ἐγγραφὰς τῶν ἐγκλημάτων δεχόμενος, quæ commentaria à Gallis in foro vocantur, *L'escroue*, παρὰ τὸ ἐκκρούειν, quod est contrudere & coniicere in carcerem Ciceroni lib. de Suppliciis, ratio carceris quæ diligentissime conficitur, quo quisque die datus in custodiam sit. Valentinianus VIII. C. Th. *Qui commentariensium nomine exosa miseris claustra custodiunt.* Sed ad rem. Complures codices hoc loco habent *Cauidarij*, quod forsitan rectius est. Inueni idem vocabu-

B lum lib. 56. βασιλικῶν ad *l. 12. ʒ. de cohort.* Ἐὰν δὲ ἀποθηκάριος, ἢ τραπεζίτης, ἢ καβιδάριος, ἢ ἄργυρον, ἢ ἐσθῆτα πορφυρικὴν ἐπιχειρήσῃ ταξεώτης γενέσθαι, ἐκβαλλέσθω. Inuenitur etiam in veterum Glossis. *Quadrigarij*] ἁρματοποιοί. *Quos Græco vocabulo*] Reposui ex eodem βασιλικῶν libro λιθοξόους. Horum ars est lapides expolire, quod & his verbis in eo libro significatur, οἱ τοὺς διαφανεῖς λίθους ἀκονοῦντες. Cassiodorus in Psalm. CXXV. *De structoribus cementorum, aut saxorum quadratariis. Structores*] οἰκοδόμοι. *Sculptores ligni*] γλύπται ξύλων. Scribimus græca ex libris βασιλικῶν, ne quis de latinis postea addubitet. *Musarij*] μουσωταί, qui μουσῶντες & Musiuarij. Significatio nota. Apud Firmi-

C cum in fi. c. 4. lib 3. legendum ex veteribus. *Aut inauratores, aut musiuarios.* quod & antequam veteres inspexissem, me docuerat Petrus Pithœus vir eruditissimus. *Albini*] λευκανταί, τουτέστιν κονιαταί. Idem dicuntur Albarij, & in *l. si seruus §. vlt. D. ad leg. Aquil.* tectores, quem locum Græci ita vertunt, ἐὰν οἰκοδόμος λάκκον μισθώσω κονιατῇ, & laccum, cisternam interpretantur. Inde Tertullianus de Idol. *Scit albarius tector & tecta sarcire, & tectoria inducere, & cisternam liare. Argentarij*] ἀργυροκόποι, *l. pen. D. de aur. & arg. leg. l. vlt. D. de obligat. & action. Barbaricarij*] Donatus Æn. XI. *Barbaricarij dicuntur, qui ex auro coloratis filis exprimunt hominum formas & animalium, & aliarum specierum imitatam subtilitate veritatem.*

D Idem cassides & buculas auro vel argento tegunt, *l. 1. C. Th. de fabric.* Palæmon in glossis: *Barbarica, ornamenta ex auro. Diatretarij*] Hi perforant margarita, οἱ τετρῶντες τοὺς μαργαρίτας. in *l. si seruus §. si calicem, D. ad l. Aquil. Diatretum faciendum,* id est, calicem ex lapillo vel gemma perforandum. Dorotheus vertit, ἐπὶ τῷ τρυπῆσαι. *Fusores*] veluti plumbarij, etsi qui sunt alij. οἷον μολιβδουργοὶ καὶ ὅσοι τοιοῦτοι. *Signarij fabri, bracarij*] γλύπται, τέκτονες, βρακάριοι. *Aquæ libratores*] Sic emendaui ex *C. Th. & l. prox.* quamquam Græci simpliciter vertant ζυγοστάται. Frontinus de aquæductibus. *Procuratorem oportet calicem eius moduli qui fuerit impetratus, adhibitis liberatoribus signare. Aurifices*] Alij sunt deauratores, alij aurifices, χρυσωταὶ & χρυσοχόοι. *Vitrearij*] ὑελουργοί. Græcam βασιλικῶν ap-

E pellationem, vt hoc iterum testificer, singulis artibus apponi necessarium esse duxi. *Plumarij*] Sic Græci atque etiam veteres libri, non plumbarij. Plumarij sunt qui vestimenta ex plumis auium conficiunt. quo genere prisca luxuria delectata est. Prudentius in Hamartigenia. *Auium quoque versi colorum indumenta texentem plumea telis.* Vel qui acu pingentes exprimunt animalium vel hominum figuras. Hieronymus in Chronicis: *Macedonius artis plumariæ.* & in versione Exodi sæpe. Firmicus 3. c. 13. *Facient linteones aut tunicarum textores, plumarios.* & c 10. *Qui erunt etiam linteones aut plumarij.* eodem vsi sunt Varro, Vitruuius, Vopiscus. *Specularij*] σπεκλοποιοί,

vel ἀστλοποιοί. *Eborarij*] ἐλεφαντουργοί. *Pelliones*] σκυτοτόμοι. *Carpentarij*] In Basilicis, σαυματοποιοί. ad *l. vlt. D. de iur. immun.* οἱ τὰ σάγματα τῶν καμήλων. Igitur lego, σαγματοποιοί. * Hi faciunt clitellas camelorum, quæ carpenta latine dici non ambigo. earum forma eadem fere, quæ carpentorum quibus gestamur. *Sculptores*] γλύπται. Hoc nomine græco & sculptores lignorum significantur, & qui signa faciunt, siue signarij, & alij quilibet sculptores cælatoresque. *Dealbatores*] Albini parietes dealbant, hi alia quælibet. *Cusores linarij*] τῶν λιναρείων κνῆσται, qui cudunt lina. *Tignarij*] Hi sunt qui ligna dolant, *l. ferri, D. de verb. signif.* Græci generali vocabulo vtuntur, τέκτονες, vt in ea lege τέκτονας ξύλων. *Bractearij*] Qui dicantur Budæus exposuit recte. Bracteatores à Firmico dicuntur.

* Nihil mutandum censeo. Theophanes: ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ ὄνῳ σαυματωδῶς. Sic enim habebat Codex Peiresciaus. quod miror non notatum in variis ad Theophanem. dixere enim σάγμα, & σαῦμα. vide Glossarium nostrum in Nicetam. Fabrotvs.

II. Impp. Constantivs et Constans A. ad Leontivm pp. Mechanicos & geometras & architectos, qui diuisiones partium omnium incisionesque seruant, mensurisque & institutis operam fabricationibus stringunt: & eos qui aquarum ductus inuentos & modos docili libratione ostendunt, in par studium docendi atque discendi nostro sermone perpellimus. itaque immunitatibus gaudeant, & suscipiant docendos, qui docere sufficiunt. Dat. Prid. Non. Ivl. Leontio et Sallvstio Coss.

Specialiter mechanicos videtur accipere pro iis quorum ingenio & institutione fiunt organa mechanica, pneumatica, automatopoetica. Dat autem vacationem personalium munerum. Ideo tamen tutelæ remissæ non censentur, vt ostendi in *l. 3. ꝯ. de mun. pat.* itaque nihil obstat *l. Geometræ, D. de exc. tut.*

De potioribus ad munera nominandis.

Tit. LXVI.

I. Imp. Antoninvs A. Basilidi. Si ipse vocatus ad munera ciuilia, potiorem alium nominandum putaueris, age causam tuam.

Ad munera personalia potiores nominandi sunt, & qui nominatus est, si alium se potiorem indicauerit, in eum transfertur onus. qua de re diximus aliquid in *l. 46. ꝯ. de decur.* & Pauli Sentent. *lib. 2. tit. de potioribus nominandis.* & hoc re integra, *l. pen. ꝯ. qui da. tut.*

Si propter inimicitias creatio facta sit.

Tit. LXVII.

I. Imp. Alexander A. Aniceto. Si propter inimicitias ad munera ciuilia creatus es, hanc tibi nominationem non nocere præsidis æquitas faciet: cum & publicæ vtilitatis intersit, non ex inimicitia creationes fieri debere, sed examinatione vera & commodo Reipublicæ.

Excusatur ab iniuncto munere qui se propter inimicitias nominatum præsidi prouinciæ probat, vt eo onere negotioque vexetur, *l. 6. §. pen. D. de exc. tut. l. 14. ꝯ. eod. l. 1. §. 1. D. de vac. mun.* *Examinatione*] Malo *existimatione*, vt in veteribus,

De sumptuum recuperatione.

Tit. LXVIII.

I. Imp. Gordianvs A. Dionysio. Muneribus ciuilibus non fungeris, quæ personis mandantur, si quinque filios incolumes habes. at si contra id priuilegium ad munus fatigandi tui causa quidam te deuocauerint, tuque appellatione interposita securitatem reportaueris: à nominatoribus sumptus, quos in litem feceris, recuperabis.

Si qui numero liberorum à publico munere excusabatur, nominatus sit, & appellauerit, excusatione probata & admissa, sumptus à nominatore iniusto recipiet in eam litem factos, *l. 2. ꝯ. de decur. l. seueriter ꝯ. de exc. tut.*

Si post creationem quis decesserit.

Tit. LXIX.

I. Imp. Gordianvs A. Astitico. Si ante diem subeundi honoris atque muneris pater tuus defunctus est, conueniri eo nomine heredes eius non oportere, præses prouinciæ minime ambiget.

Qui decessit post nominationem antequam honorem vel munus subiret, nullam eo nomine obligationem in heredes suos transmittit. & ita si pater decesserit post allectionem filij in curiam antequam munera ciuilia susciperet, nullam in heredes suos obligationem transfert, vt diximus in *l. 1. ꝯ. de decur.*

De tabularis, scribis, logographis, & censualibus.

Tit. LXX.

Tabvlarii, scribæ, logographi, censuales, conditionales sunt, & ideo quoties res exigit, tormentis subiiciuntur, *l. 1. & 2. hoc tit. l. 7. ꝯ. de iur. fisc. l. 1. C. Th. ne col. per log. cel.* De tabulariis diximus in *l. 2. & 7. ꝯ. de iur. fisc. l. 15. ꝯ. de decur* & dicemus in *l 13. tit. seq.* Scribæ sunt curiarum siue magistratuum municipalium scribæ. & generaliter horum omnium munera personalia & municipalia sunt, *l. 1. hoc tit. l. pen. ꝯ. de def. ciu. l. vlt. §. ij quoque. & §. mastigophori, D. de mun. & hon.* Nihil hic de prætoris scriba, de quo *l. vlt. ꝯ. de mag. con.* Nihil de cla-

riss. scriba, qui in prouinciis est quasi prætor tutelaris quidam, de quo *Nou.* 94. & quæ officium eius definit aperte Constantini Nou. περὶ συνηθειῶν τοῦ σκρίβα. cuius initium, Ἐπειδὴ ὁ σκρίβας οὐκ ἔστι πλεῖος δικαστής, ἀλλὰ καὶ τῶν θεματικῶν κριτῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἀντιγραφέων ὑποβέβηκε, καὶ σχεδὸν ἡ πᾶσα φροντὶς τῶν ἀφηλίκων, καὶ ὁ περὶ τῶν πραγμάτων αὐτῶν κίνδυνος ἐκ μεγάλης ἀμελείας εἰς αὐτὸν ἀφορᾷ, &c. Tabulariis similes sunt logographi: nam & hi tributorum rationibus scribendis occupantur, *Nou.* 128. Sed eiusdem muneris pro varietate locorum variæ appellationes sunt, *l. vlt.* ·j. Et huic titulo non conuenit Sudæ definitio. λογογράφος ὁ δίκας ἢ τοὺς δικανικοὺς γράφων. Censuales sunt qui operam suam accommodant magistro census in vrbe, & actus Senatus conficiunt, *l.* 1. *C. Th. de stud. lib. l. consulta*, *l. testamenta*, ·s. *de testam. l.* 2. *&* 4 ·j. *de priu. ag. in reb.* & in prouinciis census & patrimonia describunt, quos in *l.* 1. *D. de mun. & hon.* iis verbis puto notari, *Ad census accipiendos vel patrimonium scribatus*, sic lego, vt *l.* 4. ·s. *de appel.* aurum oblatitium à senatoribus exigunt: Prætores & Quæstores nominant, vt ex Codicis Theodosiani sexto didici, de quibus & in *l.* 1. *C. Th. de priuil. dom. Aug.* & *Nou.* 17. & Symmachus in epistolis: *Argenti publici ratio quod censualibus editores munerum contulerunt.* His etiam iunguntur subscribendarij, actuarij, diurnarij, regerendarij, *l.* 8. *C. Th. de cohort. prin.* & alij in *l. vlt. hoc tit.*

I. Impp. Constantivs et Constans AA. ad Catvllinvm pp. Nullus omnino ex tabulariis, vel scribis, vel logographis, eorumque filiis in quocunque officio militet: sed ex omnibus officiis, necnon etiam si intra nostrum palatium militant, needum impleto quinquennio reperti & retracti, protinus officiis municipalibus reddantur. Dat. viii. kal. Ivl. Lavriaco Marcellino et Probino Coss.

Conditionales illos esse ex eo etiam apparet, quod illorum filios eadem munera sequantur. Ab ea conditione eos quinquennalis militia liberat, *l.* 38. *C. Th. de decur.* quod in eo Codice etiam de decurionibus ita præscriptum, Tribonianus in suum non retulit, pro pterea quod tandem obtinuerat, ne longam quidem militiam curia quemquam liberare.

II Imppp. Gratianvs, Valentinia. et Theodosivs AAA. Nevtrio. Quicunque decurionum sponte se censuali ministerio mancipauerit, conditionem habeat, quam ipse delegit, depositurus sui ordinis penitus dignitatem, si eum necessitas quæstioni subdendum inuenerit. Dat. xv. kal. Octob. cp. Ricomere et Clearcho Coss.

Curiales tormentis non subiiciuntur, *l.* 33. *de decur.* Curiales censuales effecti tormentis subiiciuntur quasi conditionales.

III. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Adriano pp. Generali lege sancimus, vt siue solidis prouinciis, siue singulis ciuitatibus necessarij fuerint tabularij: liberi homines ordinentur, neque vlli deinceps ad hoc officium patescat aditus, qui sit obnoxius seruituti. Sed & si quis dominorum seruum suum, siue colonum chartas publicas agere permiserit (consensum enim non ignorantiam volumus obligari) ipsum quidem, in quantum interfuerit publicæ vtilitatis pro ratiociniis, quæ seruo siue colono agente tractata sunt, obnoxium attineri: seruum autem competentibus affectum verberibus fisco addici. dominorum enim interfuit ab initio prouide, ne publicis actibus priuata seruitia immiscerentur. Dat. viii. kal. Apr. Med. Vincentio et Fravitta Coss.

Tabularij erant olim serui publici. Capitolinus in Gordianis: *Non scribæ, non serui publici, non censuales illis actibus interessent.* Seruos publicos, tabularios vocat. Inde *l. vlt.* ·s. *de ser. Reip. man.* tabularij actus argumentum est seruitutis. At hac Constitutione cauetur, ne in posterum serui tabulario præficiantur, sed liberi. Et vt si seruus vel adscriptitius sciente domino tabulariam administrauerit, ipse quidem seruus flagellis cæsus fisco addicatur, dominus ex administratione serui in solidum teneatur.

IV. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Cyro pp. Boëthos logistarum, demogrammateos, logographos, diastoleos quæ vocabula publicis dicuntur subiacere necessitatibus, siue quolibet alio nomine nuncupentur: non honore aut alicuius priuilegij colore subnixos, pro definitione legum inexorabilium suam fortunam subire compelli, quatenus nec publicis quidquam noceatur aut minuatur vtilitatibus, & suis corporibus illi reddantur, quos vel patris, vel maiorum obligatio, vel sua constringit.

Sic emendaui, *Boëthos logistarum, demogrammateos,* ex LIV. βασιλικῶν in quo ita est, Οἱ βοηθοὶ τῶν λογιστῶν, καὶ οἱ δημογραμματεῖς, καὶ οἱ λογογράφοι, καὶ οἱ διαστολεῖς. Logistæ sunt curatores Reip. vt dixi in *l.* 30. ·s. *de decur.* Adiutores igitur curatorum Reip. plebis scribæ, & logographi, & dispunctores, & nec honore nec priuilegio vlla his conditionibus liberantur. idem statuendum de subscribendariis, diurnariis, actuariis, regerendariis, notariis, librariis, & si qui sint eiusdem conditionis qui aliis nominibus nuncupentur. διαστολεῖς interpretor dispunctores rationum siue instrumentorum, qui scio διαστέλλειν, διαστίζειν dispungere idem esse, conferre scilicet accepta & expensa. Dicimus & æra dispungere. Apuleius de Deo Socratis: *Igitur quotidiana eorum æra dispungas, inuenies rationibus multa prodige profusa, & in semet nihil.* qui locus vulgo misere deprauatus est. legitur enim, *ora dicere*, pro *æra dispungas*, & *vel*, pro *nihil*, & paulo ante, *decurritant*, pro *detrectant*.

De susceptoribus, præpositis & arcariis.

Tit. LXXI.

Svsceptores sunt qui annonis & tributis vtriusque ærarij recipiendis præpositi sunt, *l. cum possessor, in fi. D. de censib.* Præpositi, qui horreis, in quibus species fiscales deponuntur, *l.* 2. *hoc tit.* vel pagis, de quibus dixi in *l.* 9. ·s. *de iur. fisc.* Arcarij, qui his quæ in arcam præf. prætorio inferuntur suscipiendis præpositi sunt, *l.* 1. ·s. *de iis qui ex pub. ratio. mut.*

acc. l. 2. ſ. de can. larg. tit. l. vlt. hoc tit. & Iuſtin. edic. A 13. Arcarij præfectorum à Caſſiodoro dicuntur lib. 1. Arcam præfecti prætorio etiam τράπεζαν ſiue menſam vocant, de qua in *l. 6. ſ. de exact. tribut.* & ideo non male Sidonius arcariis deputat pondera, quæ ſimul ac menſuræ ſuſceptoribus omnibus attribuuntur, *l. pen. ſ. de defen. ciuit.* Maiorianus ad Baſilium PP. *de indul. rel. Sancimus vniuerſorum fiſcalium titulorum vel ad arcam magnificentiæ tuæ, vel ad vtrumque ærarium pertinentium reliqua à poſſeſſoribus non petenda.* Et ita in illo quoque edicto Iuſtiniani ærarij, ſiue largitionum tituli ab arcariis ſeparantur.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD EVFRASIVM RATIONALEM TRIVM PROVINCIARVM. Suſceptores publicos abſque omni B mora aurum cenſemus ſuſcipere, ne quis per hanc occaſionem ſumptus facere compellatur. Nam ſi ſoluere volens à ſuſcipiente fuerit contemptus: teſtibus adhibitis conteſtationem debebit proponere, vt hoc probato, & ipſe ſecuritatem debitam, commiſſi nexu liberatus, cum emolumentis accipiat: & qui ſuſcipere neglexerit, eius ponderis quod debebatur, duplum fiſci rationibus per vigorem officij præſidis inferre cogatur. Quod autem ſuſceptores iudice cuius intereſt negligente C violauerint: ex ipſius iudicis facultatibus ſarcietur. DAT. XIV. KAL. AVG. PAVLINO ET IVLIANO COSS.

Scripta eſt ad rationalem trium prouinciarum, id eſt, Siciliæ, Sardiniæ & Corſicæ, vt conſtat ex Notitia imperij, & *l. 1. C. Th. com. diuid.* Id vero ea continetur, vt aurum quod infertur, ſuſceptores confeſtim recipiant, vel ſi per eos mora fiat, vt de eo publice conteſtationem collator faciat, vt in *l. 4. ſ. de col. fun. pa.* cuius hæc erunt effecta: collator non incidet in commiſſum, quia per eum non ſtat quo minus fiſco fundorum ſuorum nomine aurum exſoluat: collator liberabitur: collatori dabitur apocha perinde ac ſi re vera ſoluiſſet, & damnum fiſco ſuſceptor D reſarciet in duplum iudice imminente, vel ipſe iudex ſi in ſuſceptore exigendo negligens fuerit. Oblatio igitur ſola collatorem liberat. quod non ita fit in priuatorum cauſis, niſi oblationem oblatæ pecuniæ peremptio ſequatur. His de auri ponderatione adiectum fuit quod eſt relatum in *l. 1. tit. ſeq.* quæ eandem inſcriptionem & ſubſcriptionem habet.

II. IMPP. VALENTINIANVS, ET VALENS AA. AD SECVNDVM PP. Iuxta inueteratas leges nominatores ſuſceptorum, & eorum qui ad præpoſituram horreorum & pagorum creantur, obnoxij teneantur, ſi minus idonei ſunt qui ab eiſdem fuerint nominati: nec quidquam ex eorum ſubſtantia, E celebrata per interpoſitam perſonam emptione, mercentur. DAT. III. KAL. AVG. CP. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Suſceptores canonum & præpoſiti horreorum creantur fide & periculo nominatorum. quod ius vetuſtiſſimum eſt, *l. 8. ſ.* Nominator ex nominati bonis emere nihil poteſt per ſe vel per alium, quod quaſi ſingulare notandum. Nemo dicet fideiuſſorem, quem inexcuſſo principali conuenire licet, nihil poſſe emere ex principalis bonis. At nominatorem, quem inexcuſſo nominato conuenire non licet, dicemus hac lege ex eius bonis emere nihil poſſe, ne ſcilicet qui idoneum eum præſtare debet, cum eo contrahendo quo minus ſit idoneus, efficiat.

III. IDEM AA. AD MAMERTINVM PP. Suſceptores noui non modo præſentis anni debita, verum etiam ſpecies quas ex reliquis inferunt, quia nouæ ſunt accreſcentes, ſuſcipiant. DAT. PRID. KAL. NOVEMB. ROMÆ VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Suſceptorum munus annuum eſt, *l. 4.* Suſceptores annonarum noui non tantum hoc anno debita recipiunt, ſed etiam reliqua anni præteriti, quandoquidem ea implentur ex hornotinis ſpeciebus, atque ita noui ſuſceptores noua ſuſcipiunt, ſiue ex præſenti, ſiue ex præterito debeantur. Pro *accreſcentes*, rectius in C. Th. *ac recentes.*

IV. IDEM AA. AD FLORENTIVM C. S. L. Neminem ſuſceptionis munere functum ad idem munus adſtringi, niſi ſe prius vinculo ſollicitudinis ſuperioris abſoluerit. Nam neque eos qui placuerint, grauare iuſti eſt: neque eos qui diſplicuerint, tenere prudentis. Integro igitur ſinguli anniuerſario anno tranſcurſo cogantur exponere, quibus titulis ſuſcepta diſperſerint: vt facilius, ſi quis in furto fuerit deprehenſus, recentem queat redintegrare iacturam. Non perpetui autem exactores teneantur in continuata vexandorum prouincialium poteſtate velut concuſſionum dominatione, ſed per annos ſingulos iudiciaria ſedulitate mutentur, niſi aut conſuetudo ciuitatis, aut raritas ordinis eos per biennium eſſe compellat. DAT. XV. KAL. OCTOB. MANTEBRI, GRATIANO N. P. ET DAGALAIFO COSS.

Hæc lex conflata eſt ex *l. 11. 12. C. Th. eod. tit.* quæ ſunt diuerſorum Imperatorum. At Tribonianus primæ inſcriptionem & ſubſcriptionem retinuit, non ſecundæ. quod neſciens Haloander, male inſcriptione aſſumpta ſecundæ, hanc facit octauam. Id autem eſt ex prima, id eſt, ex *l. 11.* vt anno finito ſuſceptionis rationem reddant, nec ad idem munus ante vocentur, quam rationem reddiderint. Ex ſecunda, id eſt, ex *l. 21.* vt ſingulis annis ſuſceptores mutentur, niſi more ciuitatis ſoleant fieri in biennium, vel niſi raritas hominum, ſic legendum, non *auctoritas*, græce τὸ ἄπορον, eos in biennium creari cogat.

V. IDEM AA. AD GERMANIANVM C. S. L. Quotieſcunque certa ſumma ſolidorum pro tituli qualitate debetur, & auri maſſa tranſmittitur, in ſeptuaginta duos ſolidos libra feratur accepta. DAT. VI. ID. IAN. ROMÆ. LVPICINO ET IOVINO COSS.

Conſtitutum fuit vt ſolidi ex quocunque titulo fiſcali collecti in maſſam auri redigerentur, atque ita pro ſolidis maſſa ad comitatum tranſmitteretur, *l. 12. & 13. C. Th. eod.* & inde in aula, Scrinium aureæ maſſæ. proinde intereſt ſcire quanti libra auri æſtimetur, vt ſciatur illata maſſa, quot ſolidi illati ſint. Et lex libram auri LXXII. ſolidis ſiue aureis æſtimat. & ideo centeſimæ vſuræ definitio cum hæc primum fuiſſet, quæ in centenos aureos quotannis reddit duodenos: deinde,

deinde, quæ in centenos reddit duodenos, semis, vt A Iustiniani & Leonis Nouellæ docent: ad extremum hæc obtinuit, quæ in centenos reddit XVI. semis & quatuor siliquas: nam in libram, quæ est solidorum LXXII. XII. reddit auctore Harmenopulo. quod & Zonar. significat in Nicæni conc. c. 17. his verbis: ὥσπερ τοῖς νῦν αἱ λίτραι μέχρι τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἀριθμοῦνται, οὕτως τοῖς παλαιοῖς αἱ ἑκατοντάδες ἦσαν, καὶ ἦν ὁ τόκος τῶν ἑκατὸν νομισμάτων νομίσματα δώδεκα. διὸ καὶ ἑκατοστιαῖος ἐλέγετο, ὡς ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἀπαιτούμενος. Sed de his in *ti. seq.* alia quædam.

VI. Impp. Valentinianvs, Valens et Gratianvs aaa. ad Chilonem. Frumenta quæ horreis inferuntur, pro illationis modo illico apocharum cautionibus adnotentur, non autem oportet in horreis B fiscalibus, nisi fiscalia frumenta constitui. Dat. v. Id. Apr. Trev. post Consvlatvm Gratiani a. iii. et Eqvitii v. c.

Vt apochis frumenti horreis illati quantitas adnotetur. vt in horrea fiscalia nonnisi frumenta fiscalia reponantur. Pertinet hæc lex ad præpositos horreorum.

VII. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. Have Hypati k. n. Diu minime penes ipsos susceptores maneat facta collatio, sed statim C quodcunque à prouincialibus fuerit exsolutum, sacris thesauris inferatur. Dat. iii. Kal. Mai. cp. post Consvlatvm Antonii et Syagri.

Dixi in *l. 1. §. de can. larg. tit.*

VIII. Idem aaa, Cynegio pp. Exactores vel susceptores in celeberrimo cœtu curiæ, consensu & iudicio omnium, sub actorum testificatione firmentur: prouinciarumque rectoribus eorum nomina, qui ad publici munus officij editi atque obligati D fuerint, innotescant. & animaduertant quicunque nominauerint, ad discrimen suum vniuersa quæ illi gesserint, redundare. Dat. Kal. Nov. cp. Honor. n. p. et Evodio vi. Coss.

Ordo curiæ exactores vel susceptores creat suo periculo, creationem insinuat præsidi. excipiendi sunt susceptores rei priuatæ, quorum creatio ad curiam non pertinet, *l. 9 §. de iur. fisc.* & susceptores vestium, quorum creatio pertinet ad proconsulare officium, *l. pen. hoc tit. l. 4. C. Th. eod.*

IX. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. Cynegio pp. Modios æneos vel lapideos cum sextariis at- E que ponderibus per mansiones singulasque ciuitates iussimus collocari: vt vnusquisque tributarius, sub oculis constitutis rerum omnium modiis, sciat quid debeat susceptoribus dare: ita vt si quis susceptorum conditorum modiorum sextariorumque vel ponderum normam putauerit excedendam, pœnam se sciat competentem esse subiturum: & submotis quæ contra vtilitatem populorum omnium hactenus gesta sunt, frumenti quinquagesimas hordei quadragesimas, vini & lardi vicesimas susceptoribus dari præcipimus. Humanitatis autem necessitate commoti, susceptoribus in Armeniæ susceptionibus longinquitatis causa frumenti & hordei quadragesimas, vini & lardi quintasdecimas, dari præcipimus. Dat. iv. Kal. Dec. cp. Honorio n. p. et Evodio v. c. Coss.

Hæc Constitutio iubet vt singulis stationibus & ciuitatibus mensuræ ac pondera publice collocentur, ne quid supra modum debitum à collatoribus exigatur, & vt susceptores puniantur, qui vltra modum exegerint: qua de re & in *l. pen. §. de defens. ciuit.* & *Nou.* 128. Et vt susceptoribus ἐπίμετρον detur, sic vocatur aptissime in *l. 5. C. Th. eod.* frumenti quinquagesima, hordei quadragesima, vini & lardi vicesima, amplius in Armenia, frumenti puta & hordei quadragesima, vini & lardi quintadecima. id & Mantisam veteres vocasse videntur. Quidam, Superpondium.

X. Idem aaa. Cynegio pp. Susceptores præsentibus defensoribus, & modum iugationis possessorum, & species singulas, vel earum numerum quantitatemque præscribant. Dat. iv. Kal. Dec. cp. Timasio et Promoto Coss.

Vt præsentibus defensoribus ciuitatum, qui quasi quidam Tribuni plebis sunt, susceptores præscribant modum iugationis cuiusque, & species singulas quas fisco inferri oportet, vt earum quantitatem.

XI. Impp. Arcadivs et Honorivs aa. Benigno Vic. Vrb. Romæ. Securitates semel publicatas & gestis lectas, vini susceptoribus imputari: & cœptam arcæ discussionem volumus in apertum quæsita ratione deduci, & omnes publicas securitates, quæ gestis tenentur, à susceptoribus accepto fieri. Dat. vi. Id. Ivn. Med. Stilicone et Avreliano Coss.

Vt apochæ apud acta publicatæ omnimodo vini susceptoribus imputentur, & vt cœpta arcæ vinariæ discussio rationisque redditio perficiatur & publicetur. Arca hoc loco vinariam significat, de qua & in *l. 3. C. Th. de cal. coll.*

XII. Idem aa. Pompeiano pc. Africæ. Si aliquid à susceptore vel à tabulario fraudis admissum esse possessor deprehendat: nemo eorum semel interuersione conuictus, id rursus officium gerat, in quo ante decoxit, & si rescriptum nostrum elicitum clandestina supplicatione detulerit. Dat. Prid. Kal. Ian. Med. Stilicone et Avreliano Coss.

Ne tabularij vel susceptores in eo munere aliquid euertisse & decoxisse conuicti, idem postea repetere possint. Huic legi coniungenda est *l. 1. §. ad l. Iul. de amb.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. At non de iis muneribus loquitur, sed de officiis quæ operam suam accommodant viro spectabili proconsuli Africæ, vt ne princeps officij vel numerarius vel commentariensis vel ducenarius vel primiscrinius ea officia repetant. Munera possunt repeti,

nisi quis in eis decoxisse conuictus fuerit. Illa officia nullo modo.' quod & ad eundem modum constituitur de officiis ducis Lybiæ in *l. pen. C. Th. de numerar.* *Clandestina*] Clandestina, hoc est, obreptitia. At rescriptum præf. prætor. insinuatum valere puto, arg. *l. si quis*, ꝟ. *de cohort. prin. l.* 2. & 5. ꝟ. *de diu. offic.*

XIII. Idem AA. et Theodosivs A. Lvcio Com. s. l. Duos tabularios seu numerarios, & susceptores totidem per vniuersas prouincias oportere constitui clementia nostra præcepit. scire autem volumus prætorianam amplissimam præfecturam, eos qui aurum largitionale susceperint, nihil cum arcæ ratiociniis habere commune: iudices autem prouinciarum quinque libris auri multandos, & primates officiorum capitali pœna plectendos, si hoc non fuerit custoditum. Dat. vi. Kal. Feb. Basso et Philippo Coss.

Vt in singulis prouinciis duo sint tabularij & duo susceptores, quorum vnus scilicet largitionales titulos tractet, alter arcæ præfectorum prætorio rationem, & vt ne horum officia confundantur, largitionalium puta & arcariorum. quod habuimus etiam ꝟ. *de car. larg. tit. l.* 3. & repetemus in *l.* 4. ꝟ. *de numerariis.* Cur autem vt in hac lege Tribonianus adiecit, *Seu numerarios*, ita in *d. l.* 4. *Numerarij qui &*, quæ non erant in Codice Theodosij, operæpretium est ostendere. Et animaduerti in officio magistratuum eodem prorsus munere fungi numerarios, quo & tabularios in ciuitatibus & curiis. Tabularij chartas publicas administrare dicuntur, *l. pen.* ꝟ. *tit. prox.* Et numerarij in *l.* 6. *C. Th. de numer.* Tabularij rationes supputant, *l.* 2. ꝟ. *de iur. fisc. l. vlt. D. si men. fal. mod. dix.* Seneca 12. Epist. *Non esse feliciorem cuius patrimonium tabularios lassat.* Numerarij item, quod nomen ipsum notat satis. A numerando enim dicti sunt numerarij. August. 2. de liber. arbit. *Multos noui numerarios, aut numeratores, vel si quo alio nomine vocandi sunt, qui summe atque mirabiliter computant* Valentinianus *Nou. de off. & num. præf. Penes numerarios prætorianæ sedis publicarum rationum notitia consistit.* At tabularij conditionales sunt. Numerarij non item. Excipiuntur numerarij præsidum & consularium, quibus & ob eam rem conditionale tabulariorum nomen imponitur, *l.* 2. ꝟ. *de num.* cui consequenter in Notitia Romani Imperij consulari Campaniæ, correctori Apuliæ & Calabriæ, præsidi Dalmatiæ pro numerario tabularij duo tribuuntur. Vt igitur intelligeretur in hac lege, & in *d. l.* 4. non de tabulariis ciuitatum, sed de tabulariis rectorum prouinciarum agi, qui olim numerarij dicebantur, ideo illa quæ notauimus adiicienda esse, meo quidem iudicio, Tribonianus censuit.

XIV. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Evchario. Humilioribus officiis aut extraordinariis oneribus occupari curiales non patimur, ne publica vacillet vtilitas. Susceptionem itaque vestium æquius est ab officio proconsulari, vel ab his qui in eodem meruerunt, solenniter procurari. Horum namque interest huiusmodi explorare rationem, & quærere qualitatem eorum, quorum ad constituendum commodior cura est. Neque enim æquum est, vt ad officium lucra, ad curialem susceptionis tantum damna pertineant. hanc igitur ab ordinibus iniuriam submouemus: exceptis his si qui curialium in officio memorato aut militasse, aut militare fuerint deprehensi. Dat. Prid. Kal. Mar. Rav. Honorio ix. et Theodosio v. AA. Coss.

De hac lege scripsimus Obser. 2. c. 8. Quod ait, *Solemniter*, significat solere officia proconsularia hanc susceptionem procurare, *l.* 4. *C. Th. eod. tit.*

XV. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Volvsiano pp. Aurum siue argentum quodcunque à possessore confertur, arcarius vel susceptor accipiat, ita vt prouinciæ moderator, eiusque officium ad crimen suum nouerit pertinere, si possessoribus vllum fuerit ex aliqua ponderum iniquitate illatum dispendium, & quidquid ex prouinciis ad nostrum dirigetur ærarium, id ad illustres viros ærarij nostri comites relatione deferatur. Dat. iii. Kal. Mart. Rav. post Consvlatvm Felicis et Tavri vv. cc.

Vt cura præsidum & officialium eorum à susceptoribus vel arcariis prouinciales iniquis ponderibus non lædantur: & vt quod ad comitatum transmittitur, ad Comites largitionum priuatarum referatur. Probo, quod adiicitur in Codice Theodosij, *Et ad eminentiam tuam*, id est, ad præf. prætorio, propter ante habitam de arcariis mentionem.

De ponderatoribus & auri illatione.

Tit. LXII.

I. Imp. Constantinvs A. ad Evfrasivm Rationalem Trivm Provinciarvm. Aurum quod infertur à collatoribus, si quis vel solidos voluerit, vel materiam adpendere: æqua lance & libramentis paribus suscipiatur. pp. xiv. Kal. Avg. Pavlino et Ivliano Coss.

Constituitur hac lege, vt aurum quod fisco infertur à prouincialibus, siue in solidis consistat, siue in massa obryzæ, æqua lance & libramentis paribus appendatur & suscipiatur. quæ verba Græci male accipienda censent, secundum *l.* 5. ꝟ. *tit. prox.* & rectius in *C. Th. eod. tit.* ea ad stateram referuntur, quæ vnam tantum habet lancem non duas, sicut libra, vt dum aurum appenditur, æqua sit ea lanx, æqua momenta, æquum examinis libramentum. Quinimo, quod amplius est in eodem titulo non consentit cum *l.* 5. *tit. prox.* secundum quam solidus est sexta pars vnciæ. At secundum eam quæ est in illo tit. *C. Th. de ponderat.* Constantini legem, solidus est septima pars vnciæ, libra igitur solidorum lxxxii. quam *l.* 5 facit lxxii. Consentit vtraque in hoc, vnciam esse duodecimam partem libræ, solidum constare scriptulis quatuor. Sed vnciam vna constituit ex scriptulis xxiv. quæ vulgaris est definitio, altera ex scriptulis xxviii.

II. Imp. Ivlianvs A. ad Mamertinvm pp. Quoties de qualitate solidorum orta fuerit dubitatio, placet, quem sermo græcus appellat zygostatem, per singulas ciui-

tates constitutum, qui pro sua fide atque industria, neque fallat, neque fallatur, contentionem dirimere. DAT. IX. KAL. MAI. SALONÆ IVLIANO A. IV. ET SALVSTIO COSS.

Vt in singulis ciuitatibus sint ponderatores, siue ζυγοστάται, quorum iudicio nummi probentur, &, vt fieri solere Iustin. indicat edicto XI. signa etiam ponderum ab eis nummis imprimantur. Inde Synesius Asclepiodoro: ὡς ἀπηλέγμησαν, ὡς ἐζυγοστάτησαν, ὡς κατεσημαίνοντο τῇ δημοσίᾳ σφραγῖδι τὸ χρυσίον. ex quo apparet quanta in explorandis probandisve nummis olim diligentia fuerit adhibita, quam in Queruli Comœdia Pseudoplautus notans, *Quid*, ait, *tam simile quam solidus solido? Etiam hic distantia quæritur in auro, vultus, ætas & color, nobilitas, literatura, patria, grauitas atque ad scriptulos quæritur in auro plus quam in homine.*

De auri publici prosecutoribus.

TIT LXXIII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. Auri prosecutores partim nulla præmissa (vt assolet) prosecutoria aurum præsumunt, partim diutius retentant, quod statim fuerat adsignandum. Ideoque censemus ne quis absque præcepto viri illustris Comitis sacrarum largitionum, vel coquendum aurum sumat, vel capiat deinceps retinendum. DAT. XIII. KAL. AVG. HONORIO VIII. ET THEOD. III. AA. COSS.

In transmissionem auri sacrarum largitionum prosecutores constituuntur, sed non sine prosecutoria, id est, præcepto Comitis largitionum. *Coquendum*, id est, consumendum, interuertendum. Aurum publicum dicitur, quod ærario publico, id est thesauris & largitionibus infertur. Sic vero prosecutores frumentorum Cassiodorus dixit lib. IV. Prosecutores equorum *l. 1. ℑ. de tractor. & stat.* Prosecutores publicarum functionum, *l. 9. ℑ. de curs. pub.* Prosecutores reorum, *l. solent, D. de cust. reor.*

De iis quæ ex publica collatione illata sunt non vsurpandis.

TIT. LXXIV.

I. IMP. CONSTANTINVS A. Nullus iudicum id quod à Republica ex collatione susceperit, mutui interuentione opposita vel inuadat, vel conetur inuadere. DAT. PRID. NON. MART. TREV. PAVLINO ET IVLIANO COSS.

De iis qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam accipiunt, est tit. VI. huius libri. Hæc de præsidibus qui mutuam dant. Sequens generaliter de omnibus qui mutuam eam dant, vel alio quouis modo vsurpant.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. HAVE LAMPADI K. N. Nullus penitus ex eo quod refertur in conditis, vel in arca continetur, ad quemlibet titulum vsurpet: nisi forte præsumendi facultatem sublimium potestatum iussione perceperit. DAT. III. ID. APR. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Conditis] Horreis, *l. vlt. ℑ. de cond. in pub. hor.*

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MESSALÆ PP. Sciant iudices, nihil sibi ex priuatæ rei canone, vel ex eo quod ex iisdem titulis exegerint, ad necessitates alias transferre licere, nisi malint grauissima seueritate suam licentiam coerceri. DAT. XVI. KAL. IVN. MED. THEODORO COS.

Superiores sunt de iis quæ inferuntur largitionibus, vel arcæ præfectorum. Hæc de iis quæ inferuntur ærario priuato, vt ex Priuatiano canone, sicut Græci loquuntur hoc loco, præsides nihil vsurpent. & repetita est *l. vlt. ℑ. de collat. fun. patr.* ex qua intelligitur hæc verba, *Ex iisdem titulis*, ad patrimoniales & emphyteuticarios fundos referri.

De auro coronario.

TIT LXXV.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. CYNEGIO PP. Ad collationem auri coronarij placuit neminem absque consuetudine esse cogendum. DAT XV. KAL. FEB. CP. RICOMERE ET CLEARCHO COSS.

Aurum coronarium in aliis auctoribus sunt aureæ coronæ, quæ triumphantibus offeruntur, sicut æs coronarium, æneæ coronæ histrionum apud Plinium lib. 33. c. 9. & lib. 34. c. 8. In Constitutionibus nostris aurum coronarium est quod in coronis aureis decuriones principi offerunt amore proprio, vt ait *l. 4. C. Th. de aur. cor.* vel indulgentiarum lætitia vel rebus prospere gestis, vel alia ex causa. Pio oblatum adoptionis suæ causa fuisse Capitolinus scribit. Item Satrapæ, *l. vlt. C. Th. de aur. cor* Et Iudæi, *l. pen. ℑ. de Iudæis.* Solebant id olim Iudæi quotannis conferre Patriarchis Hierosolimitanis. Cicero pro Flacco: *Cum aurum Iudæorum nomine quotannis ex Italia & ex omnibus vestris prouinciis Hierosolimam exportari soleret.* Verum Imperatores Romani id aurum Iudaicum postea sibi vindicarunt, quod his verbis hoc loco Græci explicant recte. Ἐπειδὴ οἱ Ἰουδαῖοι παρεῖχον ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι στεφανοῦν τῷ οἰκείῳ ἱερεῖ καθ' ἕκαστον ἔτος ῥητὴν ποσότητα χρυσίου, σήμερον ὁ τοῦ τοιούτου στεφάνου χρυσὸς εἰς δημοσίαν καταβολὴν μετηνέχθη, καὶ περὶ αὐτοῦ διαλέγεται ὁ τίτλος. Idem ad *l. pen.* id vocant στεφανωτικὸν κανόνα.

A

De Irenarchis.

Tit. LXXVI.

I. IMpp. Honorivs et Theodosivs aa. Anthemio pp. Irenarchæ qui ad prouinciarum tutelam quietis ac pacis per singula territoria faciunt stare concordiam, à decurionibus iudicio præsidum prouinciarum idonei nominentur. Dat. viii. kal. Ian. cp. Honorio viii. et Theodosio iii. aa. Coss.

B

De Irenarchis diximus in *l. 9.* ℥. *de iur. fisc.* & Obseruat. lib. 1. Hos sustulerant Impp. Honorius & Theodosius, sed cum Iustiniano probarentur, illorum Constitutionem Tribon. in Iustiniani sententiam detorsit.

De argenti pretio quod thesauris infertur.

Tit. LXXVII.

I. IMpp. Arcadivs et Honorivs aa. Evtychiano pp. Iubemus vt pro argenti summa, quam quis thesauris fuerat illaturus, inferendi auri accipiat facultatem: ita vt pro singulis libris argenti quinos solidos inferat. Dat. xi. kal. Mar. cp. Cæsario et Attico Coss.

Diximus de hac lege in *l. 1.* ℥. *de col. æris.* Pro argento sacris largitionibus inferri aurum potest. Argenti libra æstimatur argenteis lx. *l. 1.* *C. Th. de exp. lud.* aureis quinque.

Explicit Liber decimus.

IACOBI CVIACII IC. AD LIBROS XI. CODICIS DN. IVSTINIANI COMMENTARII.

DE LVSTRALIS AVRI COLLATIONE.

TIT. I.

Vstrale aurum χρυσάργυρον A dicebatur. cuius oneris Zosimus magnum Constantinum auctorem facit. Id Euagrius & Zonaras describunt eleganter, & quarto quoque anno pendi solitum narrant, id est, singulo lustro. Onus erat negotiatorum & mercatorum (& ob id aurum negotiatorium à Lampridio dicitur in Alexandro) quorum appellatione etiam tenuiores continebantur, qui quid corrogata stipe sibi comparabant, meritoriæ puellæ, & lenones, & fœneratores, non tamen qui vernacula distrahebant, vel qui manu sibi victum adquirebant, veluti figuli & fabri, non veterani, clerici, copiatæ intra certum pecuniarum modum. Erant & res quædam huic muneri obnoxiæ ex B lege testatoris vel fisci, vt constat ex *l. vlt. C. Th. de lustrali collat.* & Constitutione Anastasij, cuius sententiam exponam j. Erant & propria quædam eius pensitationis scrinia. De ea accipienda est *l. 3. s. de episc. & cler.* & *l. 1. s. de com. & merc.* quæ sumpta est ex *l. 5. C. Th. de lustr. collat.* sicut & *l. 1 s. de episc. aud.* Sed hæc ita à Triboniano composita & concinnata est, vt ad aurariam pensionem referri nullo modo possit: hocque dumtaxat exprimat, Christianos, videlicet episcopos, curare debere ne in mercando negotiatores modum excedant, etiamsi ad domum principis pertineant, vt si conductores sint domorum diuinarum. Sunt & alia mercatorum onera, veluti siliquaticum, & monopolium. & ideo hæc tria his verbis Cassiodorus ita recte coniunxit lib. II. *Qui ita commercium negotiationis exerceat, quatenus nec Monopolij, nec Siliquatici, nec aurariæ aliquid pensionis impendat.* C Siliquaticum in nundinis exigitur ob venditionem proponendam, vt idem auctor significat lib. IV. quod Græci κεράτισμον appellant. Monopolium ab eo exigitur, qui monopolium beneficio principis exercet, quo tamen vti hodie non licet ex *l. 1. C. de monop.* vbi quod de echini monopolio, bellissime explicabitur ex Plinij lib. VII. cap. XXXVII. Sed vt ad aurariam collationem redeamus, hanc Anastasium Imperatorem sustulisse Euagrius & Zonaras & multi alij auctores sunt. Itaque duas Constitutiones Græcas, quæ sub hoc titulo desiderantur, arbitror Anastasij fuisse. Prioris sententia extat lib. LVI. βασιλικῶν. tit. XII. his verbis:

I. Συγχωρεῖ πᾶσιν εἰς τέλειον τὴν συντέλειαν τὴν τοῦ χρυσαργύρου, ἐξῃρημένων τῶν πόλεων, ἢ κωμῶν τῶν λαβουσῶν τι κατὰ τελευταίαν βούλησιν ὑπὲρ τοῦ συντελεῖν τοῦτο ἤγουν ἐὰν ἀπὸ τοῦ δημοσίου δίδοταί τι ὑπὲρ τοῦ συντελεῖν τοῦτο. οἱ δὲ τὸ τέλος τοῦτο παρέχοντες ἄδειαν ἐχέτωσαν, εἴτε ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καταβαλεῖν αὐτό, εἴτε τὸν τέταρτον κατ᾽ ἐνιαυτόν, εἴτε ὑπὲρ τετραετίαν δίχα μέντοι ζημίας καὶ διαστροφῆς. Εἰ δέ τι ἐκ περιττοῦ εἴη μετὰ τὸ τοιοῦτο τέλος ἀναλισκέσθω εἰς ἀναγκαίας χρείας τῆς πόλεως οἷον ἔργα, ἢ σιτωνίαν, ἢ φῶτα, ἢ τὰ ὅμοια, ἑκατὸν δὲ λίτρας ὀφείλει πρόστιμον τῇ σχολῇ τῶν παλατινῶν καὶ τοῖς ἄρχουσι, καὶ τῇ τάξει, καὶ τοῖς πολίταις, εἰ ταῦτα παραβαθείη ποτέ.

Remittit omnibus prorsus collationem auri, argenti, exceptis ciuitatibus aut vicis, qui quid vltima voluntate sub hoc collationis onere acceperunt, vel si quid à fisco eadem lege datum sit. Qui vero tale onus agnoscunt, in eorum arbitrio sit id soluere Constantinopoli vel in prouincia, siue quarto quoque anno, siue vltra quadriennium, sine damno & peruersitate vlla. Ac si quid eo illato supersit, id in alias ciuitates impendatur, veluti opera, aut frumenti coëmptionem, aut lumina, aut similia. Constituit autem pœnam C. librarum scholæ palatinorum,

& præsidibus, & cohorti, & municipalibus, A si hæc quandoque non obseruauerint.

Quod ait, *lumina*, balneorum intelligit, vt in *l. quia plurima*, *s. de oper. pub.* Lampridius in Seuero: *Addidit oleum luminibus thermarum.* Posterioris Constitntionis σύνοψις hæc est.

II. Μηδεὶς διαγραφέσθω εἰς θεωρητικὰ, ἢ ἄλλα τινὰ προφάσει τοῦ κουφισθῆναι τὴν συντέλειαν τοῦ χρυσαργύρου, ἐπεὶ ἡ προειρημένη ποινὴ ἐπικείσεται.

Ne quis, quod sit releuatus auri atque argenti collatione, describatur in spectacula vel alia quædam, alioquin supradicta pœna B imminebit.

Θεωρητικὰ verto spectacula, vt in Constitutione *quib. mun. exc. ij qui post imp. mil.*

De nauiculariis seu naucleris publicas species transportantibus.

Tit. II.

I. Imp. Constantivs A. et Ivlianvs Cæsar Olybrio p. v. Nullam vim C oportet naucleros sustinere, delegatas species annonarias transferentes, nec concussiones perpeti, nec aliquod genus incommodi, sed uenientes ac remeantes omni securitate potiri: decem librarum auri multa proponenda his, qui eos inquietare tentauerint. Dat. kal. Ivn. Romæ, Constantio ix. et Ivliano Cæs. ii. Coss.

Certum fuit in vrbe nauiculariroum corpus, *l. 1. §. 1. D. quod cuiusque vniuers. l. 5. § licet. & §. vlt. D. de iur. immun. l. 1. j de hered. dec* ex quibus alij annonæ vrbis seruiebant, alij lignis ad lauacra, alij aliis necessitati- D bus publicis. De lignariis in *l. 10. Cod. Theod. eod. tit.* & Symmachus 1. Epistol. *Nauicularios lignorum obnoxios functioni.* Fuit & in prouinciis, vt Zonaras indicat in Nicephoro ἀπὸ γενικῶν. Hi immunitatem habent ceterorum munerum, & huic dumtaxat functioni nauiculariæ obnoxiij sunt tam ipsi, quàm prædia eorum. Et annonam vrbis transuehentes, nec detineri vlla ratione, nec exactionem vllam pati possunt, vt hac lege constituitur. quæ huic facinori indicit multam x. librarum auri, fisco scilicet inferendam. quo spectat etiam *l. 1 j. de lit. & itin. cust. l. 5. & 17. Cod. Theod. de nauicul.*

II. Impp. Arcadivs et Honorivs AA Evsebio pp. Comperimus naucleros E susceptas species in negotiationis emolumenta conuertere. Ideoque decernimus, vt intra annum quas susceperint species inferant, & securitates reportent, quæ etiam diem illationis edoceant, vt intra alterum annum eis reddantur, à quibus species præstitæ sunt. Dat. x. kal. Ian. Med. Arcad. iv. et Honor. iii. AA. Coss.

Nauicularij suscepta annona publica transuehenda, ex ea negotiari vetantur, & intra annum susceptam eam publico inferre iubentur acceptis securitatibus, id est, apochis, (Relatoriæ dicuntur in *l. 8. C. Th. eod.*) quas intra alium annum referre iis debent, à quibus annonam susceperunt, vt apud eos constet suscepti oneris ratio & nauiculariorum fides ac diligentia.

III. Idem AA. Flaviano p. v. Ab iis qui in naucleros prædas egerunt, volumus eorum commodis satisfieri. & ideo ne crescat in posterum eorum audacia, sancimus vt quicunque in rapinis fuerit deprehensus, pœna quadrupli teneatur. pp. Romæ in foro Aproniani ix. kal. Feb. Stilicone et Avreliano Coss.

Vt qui quid nauiculariis diripuerint, rem eis & indemnitatem præstent, & extra rem pœnam quadrupli. itaque hæc actio non est vi bonorum raptorum, in qua non extra rem quadruplum est, sed propria quædam actio in eos qui rapinam nauiculariis faciunt. Huic legi forsitan coniungenda est *l. pen. s. de exc. tut.* quæ eandem inscriptionem habet & eosdem Coss. diem & locum diuersum, quia hæc propositæ, illa datæ legis.

IV. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Anthemio pp. Cum nauarchorum cœtus circa prouincias Orientis inopia nauium titubaret, & inuestigandæ classis obtentu insularum secessus obiret, & nauigandi oportunitate transacta iudiciorum indignatio sine transuectionis expectaretur effectu: merito celsitudo tua præfecto augustali & insularum præside conuentis, Alexandrinæ & Carpatiæ classis summates & nonnullos alios naucleros eo professionis adduxit, vt onus frumentarij commeatus, quod per Orientales nauarchos ex Alexandrinæ ciuitatis cõditis cõsueuerat ad sacratissimam vrbẽ transferri in suam fidem susceptũ ad eadem augustissimæ vrbis horrea comportarent: solatiis pro mercedula præstitis ex tributariæ pensitationis immunitate, & eo quod vocatur φιλικὸν, necnon etiam aliis, quæ cognitionis tuæ limauit examen. Dat. xiv. kal. Feb. Honorio viii. et Theod. iii. AA. Coss.

Laudat factum Anthemij pp. Orientis, qui cùm cerneret nauicularios diœceseos Orientis plus nimio occupatos in conquirendis nauibus, nec suo tempore ex Alexandria, vt solebant, annonam allaturos, per præf. Augustalem, sub quo erat Ægypti diœcesis, à nauiculariis Alexandriæ vrbis & per præsidem insularum, Cycladum scilicet & Sporadum, quæ sunt in Asiana diœcesi à nauiculariis Carpathiæ insulæ eam transuehi procurauit, pro mercede eis data tributorum immunitate, & eo quod dicitur φιλικὸν, id est, amicale, quod detur amice, & hoc, si quid simile contigerit, ad eundem modum obseruari oportere existimandum est deficientibus nauiculariis Orientis, vt annonæ vrbis seruiant Ægypti & Asianæ diœceseos nauicularij, quem vocant præsidem insularum, Græci LIII.. βασιλικῶν vocant Comitem, quod sic eo tempore vocaretur ciuili, vt verisimile est, & militari potestate permista.

V. Impp. Theodosivs et Valentin. AA. Anthemio pp. Qui fiscales species suscepit deportandas, si recta nauigatione contempta littora deuia sectatus, eas auertendo distraxerit, capitali pœna plectetur. Dat. xiv. kal. Avg. cp. Honorio viii. et Theod. iii. AA. Coss.

Capite damnatur nauicularius, qui annonam vrbis alio auertendo distrahit. Græci non capite, sed quadruplo scripserunt propter Nouellam Leonis lxii. In causa priuatorum est propria actio oneris auersi in duplum.

VI. Idem AA. Favstino pp. Iudices qui in portubus suæ diœceseos onusta nauigia, cum prosperior flatus inuitat, sub prætextu hiemis immorari permiserint: vna cum municipibus & corporatis eiusdem loci fortunarum propriarum feriantur dispendiis. naucleri præterea pœnam deportationis excipiant si aliquid fraudis eos admisisse fuerit reuelatum. Dat. xviii. kal. Sep. Rav. Varana v. c. Cos.

B

Ne si sit νηνεμία. quo verbo Græci vtuntur in hanc legem prætextu hiemis nauicularij in portubus immorentur, & vt confiscentur tam iudices quam municipes & corporati qui id fieri permiserint: nauicularij autem deportentur. Corporatos vocat, veluti suarios, boarios, pecuarios, & alios negotiatores.

C

De prædiis & omnibus rebus nauiculariorum.

Tit. III.

I. Impp. Valentinianvs et Valens AA. ad Avrelianvm pf. Annonæ. Domum etiam mansuetudinis nostræ in his quæ nauiculario nomine obnoxia sunt, agnoscere præcipimus debitam functionem. Dat. iii. kal. Oct. Lvpicino et Iovino Coss.

D

Prædia nauiculariæ functioni obnoxia, etiamsi ad sacram domum peruenerint, eo onere non soluuntur. ergo etiam domus sacra pro rata prædiorum nauarchicas pensiones præstat.

II. Idem AA. et Gratianvs A. Chiloni Procons. Africæ. In his quæ nauicularij vendunt (quoniam intercipere contractum emendi vendendique fas prohibet) emptor nauicularij functionem pro modo portionis comparatæ subeat: res enim oneri addita est, non personæ mercatoris. Neque nauicularium iubemus fieri eum, qui aliquid comparauit, sed eam partem, quæ empta est, pro suo modo ac ratione esse munificam. nec enim totum patrimonium ad functionem nauiculariam occupandum erit, quod habuerit: qui rei exiguæ mercator accessit: sed illa portio, quæ ab initio nauicularij fuit, ad pensionem huiusmodi functionis sola tenenda est: residuo patrimonio, quod ab hoc vinculo liberum est, otioso & immuni seruando. Domus verò quarum cultu decus vrbium potius, quàm fructus adquiritur, vbi à nauiculariis veneunt: pro tanto modo ad hanc pensionem obligari placet, quantum habebant emolumentum, cùm pecunia mutuaretur. Vbi vero spatium loci & exiguitas nullam habuit pensionem, aut extructio, cuius est ardua difficilisque molitio, aut decus sumptuosum, aut (vt est plerumque liberale institutum) habitationem quis suam vrbis ornamento adiecit, nolumus munificentiam, quæ postea addita est, improbam licitationem æstimationis accipere, sed vetusta potius loci species & pensio cogitetur, quam cultus hodiernus, qui per industriam hominis animosi accessit. Dat. iii. Non. Avg. Post Consvlatvm Gratiani A. iii. et Eqviti v. c.

Qui emit fundum nauicularij iuris, non ideo fit nauicularius, sed canonem nauicularium agnoscit pro modo fundi comparati. & vendere quidem atque emere eius generis fundos licet. nec debet hic contractus inhiberi aut impediri, sed onus illud fundis cohæret & emptorem sequitur, nec fieri potest emptio sine onere. Qui autem domos emit eiusdem conditionis, tantum præstat canonis nauarchici nomine, quantum illæ solebant locari venditionis tempore: quod iis verbis demonstratur in hac lege, *Cum pecunia mutarentur*: sic enim lego, nec habetur ratio temporis postea secuti, quo forte pluris locari & æstimari cœperunt.

III. Imp. Arcadivs et Honorivs AA. Messalæ pp. Hi qui fundos nauiculariæ functioni adscriptos à nauiculariis acceperunt quolibet ad se titulo transeuntes, secundum agri opinionem, quæ antiquitus habetur adscripta, nauiculariam functionem suscipere cogantur: neque eas conditiones sibi existiment profuturas, quas venditor minus idoneus in se recepit imponentis arbitrio. hac tamen pactione seruata, vt si ad minus idoneum fuerit translata possessio, etiam auctores transcripti prædij teneantur obnoxij: sitque hoc in promptu, vt damnis fiscalibus primitus ab idoneis consulatur. Dat. xiv. kal. Mar. Med. Theodoro v. c. Cos.

E

Vt qui emptione vel donatione vel quolibet alio titulo fundos nauicularios nacti sunt, veterum fundi opinionem, idest, censum & professionem agnoscat, vt in *l. vlt.* §. *de col. fun. fisc.* & vt huic iuri non derogetur pactionibus habitis inter emptorem & venditorem, puta si inter eos conuenerit vt venditor, non emptor functionem nauiculariam agnoscat, & vt prædium in emptorem transeat sine onere, arg. *l.* 1. §. *sine cens. vel rel.* Ait, *imponentis arbitrio.* legendum vt in veteribus, *impositas ementis arbitrio.* Sed si emptor non sit soluendo, tum onus nauicularium ad venditorem recurrit, siue ita conuenerit, siue non.

A

De nauibus non excusandis.

Tit. IV.

I. Imp. Arcadivs et Honorivs aa. Longeniano pp. Multi naues suas diuersorum nominibus & titulis tuentur, cui fraudi obuiantes præcipimus vt si quis ad euitationem publicæ necessitatis titulum crediderit apponendum, sciat nauem esse fisco sociandā: nam vt priuatos quoque non prohibemus habere nauigia, ita fraudi locum esse non sinimus: cum omnes in commune, si necessitas exegerit, cōueniat vtilitatibus publicis obedire, & subuectionem sine dignitatis priuilegio celebrare. Dat iii. Id. Ian. Rav. Arcad. v. vii. Probo Cos.

Priuatis naues maritimas habere licet, quæ exigente necessitate transuehenda annonæ publicæ causa angariari possunt, & si quæ affixis potentiorum titulis se excusauerint, confiscantur. De nauibus veteranorum nominatim rescriptum est eas non excusari, *l. pen. de veteranis.*

II. Impp. Theodosivs et Valentin. aa. Florentio pp. Iubemus nullam nauē vltra duorum milium modiorum capacem ante felicem embolam, vel publicarum specierum transuectionem priuilegio dignitatis, aut religionis intuitu, aut prærogatiua personæ publicis vtilitatibus excusari posse subtractam: nec si cœleste contra proferatur oraculum (siue adnotatio sit, siue diuina pragmatica) prouidentissime legis regulas oppugnare debebit. Quod etiam in omnibus causis cupimus obseruari, vt generaliter, si quid eiusmodi contra ius vel vtilitatem publicam in quolibet negotio proferatur, non valeat. quidquid enim in fraudem istius legis quolibet modo fuerit attentatum, id nauigij quod excusatur, publicatione corrigimus. Dat. ix. Id. April Theodosio xvii. et Festo Coss.

Quid felicem embolam vocet, verba quæ sequuntur indicant, *vel publicarum specierum transuectionem.* illud enim, *vel*, est, ἑρμηνευτικόν. Sententia igitur legis hæc est, neque ecclesiarū neque personarum in dignitate positarum naues ampliores duorū milium modiorum excusari à transuectione annonæ publicæ, & publicari eas quæ ab eo onere subductæ aliqua ratione fuerint. Contra hāc constitutionem nihil valere rescripta. Subiicitur & generalis clausula, quam miror non fuisse translatā in *tit. si contra ius vel vtil. pub.* nullius momēti esse rescripta, quæ pugnant cum vtilitate & iure publico. est igitur alia functio nauicularia, quam præstant nauicularij vel qui prædia nauicularia possident, de qua *tit.* 2 *&* 3 aliud onus τῆς ἐμβολῆς quod ab omnibus exigitur, de quo in hoc titulo. Hæc vero constitutio vna est ex Nouellis Theodosij, de nauibus vltra duorum milium modiorum capacitatem non excusandis.

Ne quid oneri publico imponatur.

Tit. V.

I. Impp. Arcadivs et Honorivs aa. Rvfino pp. Oneri publico sarcinam priuatam ne quis imponat, nec audeat portitores frumenti ad suscipiendum onus aliqua necessitate compellere. hoc enim facto atque commisso non in dispendium solum atque naufragij damnum tenebitur obligatus, verumetiam publicæ coërcitionis experietur vigorem. Dat. v. Id. Ian. cp. Olybrio et Probino Coss.

Qui naui annona publica onustæ priuatum onus imponit, non tantum indemnitatem fisco præstat, si ea re nauis annonave perierit, sed & publice coërcetur, id est, & ciuiliter & criminaliter tenetur.

De naufragiis.

Tit. VI.

I. Imp. Antoninvs a. Maximo. Si quando naufragio nauis expulsa fuerit ad litus, vel si quando reliquam terram attigerit, ad dominos pertineat, fiscus meus sese non interponat. quod enim ius habet fiscus in aliena calamitate, vt de re tam luctuosa compendium sectetur.

Poëta ait, *Res fisci est vbicunque natat.* Hoc Antonino non probatur, *l. vlt. D. de inc. rui. & nauf.* ne ex aliena calamitate fiscus lucrum ferat.

II. Imppp. Valentin. Valens et Gratianvs aaa. ad Modestvm pp. Si quis nauicularius naufragium sustinuisse affirmat: prouinciæ iudicem, eius videlicet in qua res agitur, adire festinet, ac probet apud eum testibus euentum, relatioque etiam ad sublimissimam referatur præfecturam: ita vt intra anni spatium veritate reuelata, competens dispositio procedat. Quod si per negligentiam præfinitum anni spatium fortasse claudatur: superuacuas serasque interpellationes emenso anno placuit non admitti. Dat. pp. Bersti Non. Ivn. Modesto et Arintheo Coss.

Nauicularius qui publicas species vehit, naufragij casum non præstat, si modo eum contestetur apud præsidem prouinciæ, in qua naufragium contigit, intra annum, & probet, & res omnis ad præfectum prætorio referatur. Inde Isidorus Pelusiotes ad Isidorum præfectum prætorio scribens: Βόνος ὁ ναύκληρος σῖτον ἐφ' ᾧ τῷ δημοσίῳ λοιπάζεσθαι ὃν ἄνεμοι, καὶ καταιγίδες, καὶ λαίλαπες κατὰ θάλασσαν ἐμερίσαντο. ἢ τοίνυν τῷ σάλῳ τῆς θαλάσσης ἐπιτιμήσατε δικαιοσύνῃ κυβερνῶντες τὰ πράγματα, ἢ ἄχεις αὖ ἁμαρταίωσθαι τοῖς περιπτώμασι συγγινώσκετε. qua de re etiam scribit ad Sozomenum domesticum præfecti. At pro anno biennium præscribitur in *l. pen.* quod exposuimus lib. de tempor.

tempor. cap. de ann. *Competens dispositio*, id est, ab- A solutio vel condemnatio.

III. Imppp. Gratianvs, Valentin. et Theodosivs aaa. Navicvlariis Afris s. Quotiens obruta vel submersa fluctibus naui examen adhibetur competentis iudicis, duorum vel trium nautarum quæstione habita, ceteri ab eiusmodi nexu liberentur. quid est enim quod non abunde intra præfinitum numerum solers quæsitor inueniat? circa magistros nauium, quibus est scientia plenior, immoretur. qui si fatali sorte defuerint, in alios inquisitio transferatur. B Sane si vniuersos violentia tempestatis obruerit, ne veritas lateat, à libris nautarum siue magistrorum intra iudicia constitutis, super eorum quæratur interitu, quos nauicularius naufragio periisse contendit. Susceptionis autem necessitas ex Kalendis Aprilis in diem Kalendarum Octobris mensura seruabitur. Dat. viii. Id. Febr. triv. Gratiano. v. et. Theod. i. aa. Coss,

Nauicularij, naucleri, nauarchi, nautici, exercitores nauium idem sunt. Vegetius iv. *Singulæ liburnæ singulos nauarchos, id est, quasi nauicularios habent.* Diuersi sunt magistri, vt ex hac lege constat, C & *l. pen. C. Th. de nauic.* & ex tit. *de exercit act.* qui à Græcis dicuntur πλοικοί, gubernatores hoc loco. diuersi nautæ, qui nauis nauigandæ causa in naui sunt. aliquando tamen nautæ pro naucleris accipiuntur, vt in tit. *nau. caup. stab.* Hoc cognito, legis sententiã exponamus. Cum de naufragio quæritur apud præfect. vrbi & præf. annonæ vel præsidem, in quæstionem adduci oportet dimidium nautarum numerum *ex l. 2. C. Th. de naufrag.* quod hac lege abrogatur, quæ duos vel tres existimat sufficere, & magistros nauium, quos censet diligentius esse interrogandos quam ceteros. Nautis magistrisque deficientibus & omnibus naufragio peremptis, inquisitio transit ad alios, puta ad nautarum magistrorumque liberos, vt ij D de parentum interitu quid habeant, exponant. atque ita nauclerus naufragium iudicibus probat. In extremo lex opportunæ nauigationis tempus definit à Kal. Aprilis in Kal. Octobres, quia æstatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur. æstate igitur suscipi annonam & subuehi oportet, hieme non item, nisi ventis valde secundis, *l. vlt.* s. *de nauicul.*

IV. Imppp. Valentin. Theod. et Arc. aaa. Tatiano pp. Pro iis quæ semel à collatoribus illata naufragiis perierunt nolumus nobis aliquam cum possessoribus (siue senatores, siue priuati sint) esse communionem, vel aliquid periculi ad eos E redundare. Dat. xv. kal. Avgvst. c. p. Tatiano et Symmacho Coss.

Vt periculum naufragij fiscus solus agnoscat, non possessores, qui semel suo munere functi sunt annona collata, & in nauem imposita.

V. Impp. Honorivs et Theod. aa. Navicvlariis per Africam. De submersis nauibus decernimus, vt leuato velo istæ causæ cognoscantur. & si quisquam de talibus negotiis aliquid accepisse detegitur; iudex apud quem constiterit, his conquerentibus, qui nudantur, pro qualitatibus personarum multandi, remouendi, proscribendi habeat potestatem. Si vero causarum talium cognitores libelli datione, vel plenaria interpellatione commoniti, intra biennium has causas audire neglexerint, & hoc fuerit tempus elapsum: præiudicium noceat eatenus cognitori, vt nauiculario propter vitium iudicis absoluto, mediam oneris eius partem, propter cuius probandam amissionem legitimo duntaxat tempore cognitio petebatur, iudex cogatur inferre, residuam vero officium eius exsoluat. Dat. xvi. kal. Apr. Rav. Honorio ix. et Theodosio v. aa. Coss.

Hoc primum lege cauetur, de naufragio leuato velo cognoscatur. Lampridius in Alexandro dixit, patente velo, id est, aperta fore. Prætendebantur foribus vela. August. I. Confess. *Vela pendent in liminibus grammaticarum scholarum.* In Comœdia Querulo, *Isti sunt qui in fanis & sacellis obseruant vela.* Tum vt iudex eos coerceat qui ex naufragio quid deripuerint, pro personarum qualitatibus, inquit, *vt l. 4. §. pen. D. de inc. rui. nauf.* Deinde vt quæstio de naufragio intra biennium finiatur. quod si per iudicem steterit quo minus finem intra biennium accipiat, vt à nauiculario periculum transferatur ad iudicem & officium eius ex partibus æquis. Ait, *vel plenaria*, malim *planaria*, vt in *l. 4* s. *de dilat.* Hoc autem est, si per libellum vel de plano interpellati iudices intra biennium de naufragio non cognouerint. Sic *planarij conflictus* apud Ammia. Marcellin. lib. 19. Ait, *Propter vitium iudicis*, id est, præscriptione biennij.

VI. Idem aa. Anthemio pp. Super naufragiorum, quæ contigerint, casibus visitato more habita quæstione, si quis calculus modiationis dicatur tempestate maris deperiisse: sub tuæ sedis auditione nequaquam feratur acceptus, sed hæc dispendij iactura in nomine nauclerorum concilium pro rata scilicet contingentis muneris deferatur. Dat. xiv kal. Feb. Honor. viii. et Theod. iii. aa. Coss.

Coniuncta *l. 4* s. de nauicul. intelligetur hanc legem pertinere ad nauicularios Orientis, vt si eorum culpa, nauigandi oportunitate transacta, ex annona publica aliquid tempestate maris deperierit, periculum ad omne nauiculariorum corpus pertineat pro rata portione, non ad fiscum, non ad collatores. Ait *Si quis calculus modiationis*, id est, si qui modij frumenti. sic dicitur modiatio & hoc loco, & *l. 1.* j. *de annon. ciu.* & aliis multis, vt ponderatio in *l. si olei*, s. *de loc.* Cassiodorus lib. 4. *Modiationem tritici quam sub hac sorte periisse probauerint, prosecutoribus sine aliqua faciat cunctatione reputari.* qui locus maxime pertinet ad hanc legem, vt intelligatur, quod naufragio periit sine nauicularij culpa à fisco accepto ferri, nec nauicularij periculo cedere. Male quidam modiationem pensitationem esse frumenti. Rursus male hanc pensitationem esse quinquagesimam *ex l. 9.* s. *de suscept.* cum sit modiatio, mensura: quinquagesi-

ma illa, ἐπίμετρον. Male alij modiationem ad æstimationem numerariam referunt, in lege Rhodia. εἶναι τὴν χιλιάδα τοῦ μοδισμοῦ χρυσίνων πεντήκοντα, quæ manifesto nauem capacem modiorum mille æstimat aureis L.

De metallariis & metallis, & procuratoribus metallorum.

TIT. VII.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD CRESCONIVM COM. METALLORVM. Perpensa deliberatione duximus sanciendum, vt quicunque metallorum exercitium vellet affluere, is labore proprio & sibi & reipub. commoda compareт. Itaque si qui sponte confluxerint, eos laudabilitas tua octonos scrupulos in balluca, quæ Græce χρύσαμμος appellatur, cogat exsoluere. quidquid autem amplius colligere potuerint, fisco potissimum distrahant, à quo competentia ex largitionibus nostris pretia suscipiant. DAT. IV. ID. DEC. PARISIIS, VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Scripta est ad Comitem metallorum, quem fuisse in Illyrico Notitia Romani imperij declarat. Sub eo erant procuratores metallorum, de quibus in *l.* 4. nam quæ in ea recensentur prouinciæ, Illyrici sunt prouinciæ. vnde apparet frequens in Illyrico metallorum fuisse commercium. quod & *l.* 7. *&* 8. *C. Th. eod. tit.* indicant. Constituitur autem hac lege, vt liber cuilibet effodiendi auri pateat aditus, ita tamen si fisco inferat octo scriptulos in balluca, & reliquum quod collegerit fisco potissimum distrahat. Balluca est χρύσαμμος, vt Tribonianus exposuit, quæ nuper effossa est è terra. Sic & ad 2. Græci 56. βασιλικῶν tit. 11. Ἡ συντέλεια τῆς χρυσάμμου διδόσθω &c. Pollux, τὴν χρυσίδα ψάμμον vocat. Veteres glossæ, Balluca, ἀχώνευτος γῆ, ἢ χρυσώδης. & alio loco, γήδιον χρυσοῦ ἀκαθάριστον. Opponitur huic legi *l.* 2. *&* 3. *&* 5. quod earum explicatio quam apposui singulis expediet. Ait *Octonos* Sic accipio octonos, vt in *l. Septenos*. in singulos auri legulos, non cum Accursio, in singulas vncias.

II. IDEM AA. AD GERMANIANVM C. S. L. Ob metallicum canonem, in quo propria consuetudo retinenda est, quatuordecim vncias ballucæ pro singulis libris constat inferri. DAT. VI. ID. IANVA. ROMÆ, LVPICINO ET IOVIANO COSS.

Inscriptio & subscriptio indicat huic esse coniungendam *l.* 5. *t. de suscept.* quæ est de libra obryzæ. Hęc autem de libra ballucæ. Obryzæ XII. vnciis constat, Ballucæ XIV. Metallicus canon non definitur hac lege, qui pro locorum consuetudine diuersus est, alius puta in Macedoniæ & Daciæ diœcesibus, de quo *l* 1. alius in Pontica & Asiana, de quo *l.* 5. Sed quod vnciis libra ballucæ æstimetur, hoc tantum hac lege definitur. Cur vero pluris quam obryzæ, Græci explicant adiicientes, ἐπειδὴ πολλὴν μείωσιν ἔχει.

III. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. FLORO PP. Cuncti qui per priuatorum loca saxorum venam laboriosis effossionibus persequuntur, decimas fisco, decimas etiam domino repræsentent, cetero modo propriis suis desideriis vindicando. DAT. IIII. KAL. SEPT. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

L. 1. & 2. sunt de auri metallo. Hæc est de lapidis siue marmoris metallo, quod eruitur è priuatorum locis, hac lege, vt decima fisco, decima locorum domino præstetur: reliquum sibi habeat fossor ὑπὲρ κόπου. quod etiam confirmat *l.* XI. *C. Th. eod. tit.*

IIII. IIDEM AAA. EVSINIO PP. Cum procuratores metallorum intra Macedoniam, Daciam mediterraneam, Mœsiam, seu Dardaniam, soliti ex curialibus ordinari, per quos sollemnis profligatur exactio, simulato hostili metu, huic se necessitati subtraxerint, ad implendum munus retrahantur, & nulli deinceps licentia laxetur, prius indebitas expetere dignitates, quam subeundam procurationem fideli solertique exactione compleuerint.

Canon metallicus periculo curialium exigitur in Illyrico: pertinet namque ad eos creatio procuratoris metallorum, qui obtentu hostilis metus vel indeptæ dignitatis huic se muneri subtrahere nullo modo potest. Macedonia quam memorat, diœcesis est vna Illyrici. Altera est Dacia, in qua sunt prouinciæ quinque, Dacia mediterranea, Dacia ripensis, Mœsia prima, Dardania, Præualitana & pars Macedoniæ salutaris. Sed tres tantum quæ metalla proferant.

V. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCAD. AAA. ROMVLO COM. S. L. Per annos singulos septeni per hominem scrupuli largitionibus inferantur ab aurilegulis, non solum in Pontica diœcesi, verum etiam in Asiana. DAT. XI. KAL. MART. CP. ARCADIO A. II. ET RVFINO COSS.

L. 1. pertinet ad Illyrici diœcesim: hæc vero ad Ponticam & Asianam, vt diximus in *l.* 2. Diuersus est canon pro diuersitate diœcesum.

VI. IIDEM AAA. PATERNO. Quosdam operta humo esse saxa dicentes id agere cognouimus, vt defossis in altum cuniculis, alienarum ædium fundamenta labefactent. Qua de re si quando huiusmodi marmora sub ædificiis latere dicantur, perquirendi eadem copia denegetur. DAT. XVII. KAL. APR. CP. THEOD. A. III. ET ABVNDANT. COSS.

Licet in alieno loco marmor effodere, domino loci præstito solatio, *l.* 3. *t.* non tamen sub ædificiis, vt hac lege constituitur, ne forte actis cuniculis cadant.

VII. IMP. THEODOSIVS A. MAXIMO COM. S. L. Metallarij siue metallariæ, qui quæ ve ea regione deserta, ex qua videntur oriundi vel oriundæ, ad externa migrauerint: indubitanter sine vlla temporis præscriptione ad propriæ originis stirpem laremque vna cum sua sobole reuocentur, etiamsi quos domus nostræ & fereta retineant. Sciant autem nullum exinde præiudicium fisco esse generandum, etiamsi quis ex his, quem metalli-

cum esse constiterit, priuatis censibus suum nomen indiderit. DAT. V. ID. IVL. CP. VICTORE V. C. COS.

Alij sunt sponte sua metallarij, *vt l.* 1. ʃ. Alij conditione, qua præscriptione temporis non liberantur, nisi forte, vt censeo, annorum XL. ex *l.* 4. ʃ. *de præscript.* XXX. *ann.* à qua soli curiales excepti sunt, non alij condicionarij. Et pertinent ad fiscum, eique restituuntur cum sua progenie, etiamsi priuatorum facti sint adscriptitij coloni. Ait, *Et secreta*] Lauras intelligit, vt in *l.* 26. ʃ. *de decur.*

B

De murilegulis, & gyneciariis, & procuratoribus gynecij, & de monetariis, & bastagariis.

TIT. VIII.

1 IMP. CONSTANTINVS A. AD BITHYNOS. Monetarios in sua semper condicione durare oportet, nec dignitatis cuiuscunque priuilegio ab huiusmodi condicione liberari. DAT. XII. KAL. AVGVS. GALLICANO ET BASSO COSS.

Monetarij sunt qui monetam cudunt χαράκται. Falsi monetarij παραχαράκται, *l.* 8. *C. Th. de fal. mon.* Sudas, καὶ νῦν εἰώθασιν λέγειν παραχαράκτας τοὺς παρακόπτοντας. & alio loco, παραχαράκτης, διαστροφεύς. Hesychius μονητάριος τὸ κέρμα ἐργαζόμενος. Hi imperante Aureliano vitiata moneta, & procuratore siue rationali monetarum Felicissimo interfecto, aduersus Imperatorem sese extulerunt. quod Vopiscus, Victor, Eutropius, Sudas scribunt. Est vero eorum condicio certa, quam dignitate mutare non possunt, quia nec patet eis aditus ad honores, *l.* 6. ʃ. *de dignit.* In inscriptione pro, ad Bithynos, quidam habent, Abbiano.

II. IDEM A. AD FELICEM. Procuratores rei priuatæ, & baphij, & gynecij, per quos & priuata nostra substantia tenuatur, & species gyneciis confectæ corrumpuntur, in baphiis etiam admista temeratio vim adducit inquinatæ alluuionis, suffragiis abstineant, per quæ memoratas administrationes adipiscuntur: vel si contra hoc fecerint, gladio feriantur.

Sic restitui hanc constitutionem partim ex libris manuscriptis, partim ex libris βασιλικῶν, in quibus ita est: Ἐπειδὴ οἱ καθολικοὶ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων ἐπιμελ, καὶ οἱ βαφεῖς, καὶ οἱ γυναικειάριοι. quanquam non probo posteriora, maloque Baphij & Gynecij. tria namque Constitutio proponit procuratorum genera: Rei priuatæ, *per quos*, inquit, *priuata nostra substantia tenuatur*: Gynecij per quos species Gyneciis confectæ corrumpuntur. *Species*, id est, vestes, vt *l.* 4. ʃ. *tit. seq l. vlt.* ʃ. *de mil. vest.* Baphij, per quos Baphiis, admista temeratio vim adducit inquinatæ alluuionis. Et hos omnes censet suffragiis, id est, pretio vel patrocinio non esse creandos. recte. pecunia namque comparata administratio vix vnquam sordibus caret. Idem de Baphiis & Gyneciariis dici non potest, quorum nulla est administratio, sed conditio vel seruitus publica. Constantinus apud Eusebium lib. II. ὥστε καὶ ἢ γυναικείοις ἢ λινυφείοις ἐμβληθέντες ἀπηνῆ τε καὶ ἄθλιον ὑπομένειν κόπον, ἢ οἰκέται νομίζεσθαι τοῦ ταμείου. Gyneciarij addicti sunt contexendis conficiendisque vestibus imperialibus & ministeriorum imperialium. Βαφεῖς tingendæ purpuræ imperatorum propriæ. De procuratore Baphij idem Eusebius lib. 7. c. 32. καὶ τιμηθεὶς γε ἐπιτροπῇ τῆς κατὰ Τύρον ἁλουργοῦ βαφῆς.

III. IMPP. VALENTIN. ET VALENS AA. AD GERMANVM CONSVLAREM. Ingenuæ mulieres, quæ se gyneciariis sociauerunt, si conuentæ denunciatione solemni, splendorem generis contuberniorum vilitati præferre voluerint: suorum maritorum condicione teneantur. DAT. IIII. KAL. IVL. MED. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Exemplo s. c. Claudiani si ingenuæ, quæ se ad Gyneciarium applicauit, denunciauerit fiscus vt ea coniunctione abstineat, nec paruerit, Gyneciaria efficitur. Senatuscons. Claudiani vestigium certissimum est in *l. Lucius*, 2. *D. depos.*

IIII. IDEM AA. AD AVXONIVM PP. Quod ad præsens remedium pertinet, quintum animal bastagariis pro reparatione præbeatur. DAT. IDIB. DEC. MARCIANOP. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

C

Bastagarij seruiunt vecturæ rerum ad sacrum ærarium pertinentium, quam propriis iumentis faciunt excepta parte quinta, quæ de fisco reparatur. Sic *l.* 7. ʃ. *de cur. pub.* quartam patem veredorum reparari ait.

V. IDEM AA. ET GRATIANVS A. AD FILEMATIVM COM. S. L. Qui aliquem ex familiis gynecij in latebris habere comperti sunt, quinque librarum auri damno subiiciantur. DAT. XII. KAL. SEPT. CILICIÆ MODESTO ET ARINTHEO COSS.

Occultator Gyneciarij multatur auri libris quinque.

D

VI. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD EVCHERIVM. Qui textrini nostri mancipia occultatione cælauerit, ternis libris auri pro singulorum hominum suppressione plectetur. PP. KARTHAG. III. KAL. MAR. POST CONSVLATVM AVXONII ET OLIBRI.

Occultator textrinæ deputati serui multatur auri libris tribus. hæc derogat superiori. vel illa potius de vestiario, hęc de linifice.

VII. IDEM AAA. AD HESPERIVM PP. Edicimus ne qua mulier splendidioris gradus

E

monetarij adhęrens consortio, decus natiuæ libertatis amittat. Quod si quam ab hac præceptione statutum nostræ perennitatis abduxerit: ea vel legitima admonita conuentione discedat, vel si complexui monetarij putauerit inhærendum, non ambigat se sibi & liberis præiudicaturam, & eius condicioni esse nectendam. Si qua vero originaria seu colonaria possessionis alienæ ignaro domino, seu sciente, monetario associabitur: hi conuenienti mox iuri agrorum debitas personas re-

trahere festinent, vel de cetero sciant repetendi facultatem silentij sui conniuentia perdidisse. Sed vt monetario nullam extraneam necti volumus: ita & ex monetario patre susceptas prohibemus extraneis copulari. DAT. PRID. ID. MAR. AQVIL. POST CONSVLATVM AVXONII ET OLYBRI.

Tria hoc edicto constituuntur. Primum ne ingenua copuletur monetario, & quæ se illi copulauerit, si post fisci denuntiationem in ea coniunctione perseuerauerit, vt monetaria fiat cum sua sobole. quod & de ea quæ se iunxit gyneciario constitutum est *l.* 3. Tum vt adscriptitiæ colonæ iunctæ monetariis, monetariæ fiant, nisi domini earum admoniti eas quamprimum reuocauerint. Deinde vt monetariorum filiæ non copulentur ingenuis. copulatæ retrahentur, vt arbitror, cum sobole.

VIII. IDEM AAA. TRIFOLIO COM. S. L. Æternam fiximus legem, ne vnquam bastagariis militiam suam deserere liceat, vel aliam, antequam eam impleuerint, subreptiua impetratione tentare. DAT. IX. KALEN. AVG. HERACLIÆ RICOMERE ET CLEARCHO COSS.

Ne bastagarij dent nomen militiæ armatæ antequam bastagæ munus impleuerint.

IX. IDEM AAA. AD PRINCIPIVM PP. Si quis nauiculam functioni muricis & legendis conchyliis deputatam ausus fuerit vsurpare: duarum librarum auri illatione teneatur. DAT. VI. KAL. OCT. AQVIL. AVG. ET BAVTONE COSS.

Duabus libris auri multari eum qui nauiculam lectioni conchyliorum deputatam vsurpauerit. Conchyliorum varia sunt nomina, purpura, murex, buccinum, cerix, *ὑὸς πορφύρας*, vt Archippus ait, quorum sanguine inficiuntur lanæ sacris vestibus deputatæ. Loquor vt nostri auctores, sacris, diuis, diuinis: Sentio vt Socrates Christianus, qui Imperatores *θεσπότας καὶ δεσπότας* vocari non tulit æquo animo: vt Tiberius qui occupationes suas non est passus vocari sacras.

X. IMPPP. ARCADIVS, HONORIVS ET THEODOSIVS AAA. FILOMETORI COM. S. L. Lotas in posterum sericoblattæ & metaxæ huiusmodi species inferri præcipimus, viginti librarum auri condemnatione proposita his, qui scrinium canonum tractant. prioribus etiam cuiuscunque officij, si statuta cœlestia à quopiam passi fuerint temerari. DAT. V. KAL. IVL. CP. ARCAD. A. VI. ET PROBO COSS.

Metaxam lini dixit Lucillius apud Festum, quo modo etiam Vascones Pyrenęi loquuntur: At de serico dicitur frequentius. Moschopulus, *σὴρ, ὁ σκώληξ, ὁ τὴν μέταξαν ἐργαζόμενος ἀφ' οὗ σηρικὰ ἱμάτια τὰ μεταξωτά.* Zonaras in Nicena 2. *ἐκ μετάξης ἐσθῆτας πεποικιλμένας. αὗται γὰρ αἱ σηρικαί.* quod & alij auctores comprobant multi. sed error in eo est, quod sericum quoduis eo nomine plerique significari putant. Rude est sericum & *αὐτοφυές*. nondum neque tinctum neque in fila diductum, & ideo separatur à nemate serico, *l. vlt. D. de public.* & hoc loco à sericoblatta, id est, à serico in pupureum colorem conuerso. Has autem species lotas, mundas & puras sacris largitionibus inferri ad vestes principi conficiendas hac lege præcipitur, multa proposita canonicariis & primoribus officiorum. Blatta purpura est, *l.* 1. *§. quæ res van. non poss. Purpura*, inquit, *quæ blatta vel oxyblatta atque xanthina dicitur.*

XI. IMP. THEOD. A. ET VALENTINIANVS CÆS. MAXIMINO COM. S. L. Murileguli, qui relicto atque despecto propriæ condicionis officio, vetitis se infulis dignitatum, & cingulis penitus denegatis muniisse dicuntur: ad propriæ artis & originis vincula reuocentur. ab illis autem qui rebus eorum videntur inhiasse, quos in sua origine permanere, & solemnibus ministeriis inseruire manifestum est: omnia quæcumque constiterit ex quocunque titulo possessa, antiquis possessoribus restituantur. Quod si alienigenæ detentatores oneribus condicionis extraneæ maluerint subiacere, quam restituere facultates: & futura deinceps agnoscant munia sibi esse subeunda, & de præterito, si qui ipsis possidentibus reliqua colliguntur, à semetipsis sciant sine aliqua excusatione soluenda. DAT. XVII. KAL. NOV. CP. VICTORE COS.

Murileguli siue conchylioleguli sunt conchyliorum piscatores, huic muneri addicti originis & condicionis iure, adeo vt non possint ad dignitatem vllam vel militiam aspirare: vel si ad eam aspirauerint reuocantur, redditis bonis si qua eiusdem originis & conditionis homines aliquo titulo possideant. Quod si ea exteri possideant, malintque eidem se condicioni subiicere, quam ea bona restituere, audientur, ita vt in futurum sint murileguli, & in præteritum reliqua publici canonis fisco persoluant.

XII. IIDEM A. ET CÆS. MAXIMINO COM. S. L. Hi qui ex filiabus murilegulorum & alienæ originis patribus sunt vel fuerint procreati, iura maternæ condicionis agnoscant. DAT. VIII. KAL. IVN. THEOD. A. XI. ET VALENTINIANO CÆS. COSS.

Vt qui ex monetaria & ingenuo nascitur matris conditionem sequitur, *l.* 7. *§.* ita qui ex murilegula & ingenuo, non tamen qui ex murilegula & curiali, *No.* 38.

XIII. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. ACACIO COM. S. L. Si quis ex corpore gyneciariorum, vel linteariorum, vel linifariorum, monetariorum, vel murilegulorum, vel aliorum similium ad diuinas largitiones nexu sanguinis pertinentium, voluerit posthac de suo collegio liberari: non quoscunque, nec facile in locum proprium, freti dextræ triumphalis absolutione, substituant: sed eos quos omnibus idoneos modis sub ipsis quodammodo amplissimæ tuæ sedis obtutibus adprobauerint. Ita tamen vt is qui ab huiusmodi condicione iuxta formam cœlitus datam beneficio principali fuerit absolutus, vniuersi sui generis prosa-

piam in functione memorati corporis permanentem, cum omnibus eius qui absoluitur, rebus obnoxiam largitionibus sacris futuram esse, non dubitet. DAT. VII. KAL. MAR. CP. DD. NN. THEOD. XII. ET VALENTINIANO II. AA. COSS.

Miror Alciatum scripsisse monetarios in hoc titulo non esse qui monetam cuderent: nihil enim cusores monetæ ad hunc tit. pertinere, quasi scilicet titulus sit de vestium sacrarum duntaxat confectoribus, & tinctoribus. quod est falsum. nam & de bastagariis est, quos perperam ille eadem ratione ad baphia condemnat. Qui & hanc legem & Notitiam imperij Romani legerat, intelligere debebat, murilegulos, monetarios, bapheos, gyneciarios, bastagarios, thesaurenses, licet diuersæ functionis, ad sacras largitiones pertinuisse, & sub dispositione Comitis largitionum fuisse, idcirco coniunctim sub eodem titulo proponi, idcirco & sacras largitiones thesauros dici, & ornamentum & vestiarium, vt lib. x. retulimus. Multa in Alciato sunt reprehendenda, quæ, vt Platonem Aristoteles, vt ceterorum, nos tacite malumus reprehendere, quam passim, testaque lutoque. Ait igitur hæc lex vestiarios & ceteros qui originis suæ iure ad sacras largitiones pertinent, beneficio principis per substitutum iudicio Comitis largitionum approbatum huic conditioni parere posse, ita tamen vt & liberi eorum, & bona in eadem conditione permaneant. Lintearij sunt artifices lineæ vestis: linifarij, linifices. sic emendaui ex C. Th. & libris scriptis, cum antea male legeretur, *LympharIorum*, & ita Græci ad legem quæ sequitur, τῶν βαφέων καὶ τῶν λινυφαείων: & paulo post etiam, *dextra triumphalis*, ex eisdem libris, vt in *l. pen. C. T. de an. ciuic. Qui*, inquit, *triumphalis dexteræ nostræ confirmationem est consecutus.* quibus verbis adnotatio significatur. Eusebius 2. de vita Constantini: τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς ἔγγραφος ὑποσημειώσεις.

XIIII. IDEM AA. * COM. S. L. Priuatæ vel linteæ vestis magistri, thesaurorum præpositi, vel baphiorum ac textrinorum procuratores, ceterique quibus huiusmodi sollicitudo committitur, non ante ad rem sacri ærarij procurandam permittantur accedere, quam satisdationibus dignis eorum administratio roboretur: sciturі ne prosecutorias quidem sacras posthac sibimet postulandas

In Notitia Orientis sub Comite sacrarum largitionum ponuntur magistri lineæ vestis, magistri priuatæ, quod huius legis scripturam valde confirmat, id est, procuratores siue Catholici, vt Græci vertunt, & præpositi thesaurorum & baphiorum, ac linificiorum procuratores, qui omnes rem sacri ærarij, id est, sacrarum largitionum procurant. Hos iam traditum est §. *l.* 2. suffragiis non esse promouendos. Additur hac lege, nec nisi datis idoneis fideiussoribus, rem sacri ærarij saluam fore, & quo minus ita satisdent frustra eos petere sacras prosecutorias quibus scilicet audentur & approbentur, vt *l. 7. C. Th. de priuil. cor. qui in sac. pal.* Apparet autem ex hac lege, *& l. 2.* non debuisse huic titulo adiici, *& procuratoribus Gynecij*. quod etsi habeant Basilici, Codex Theodosij non habuit, cum de procuratoribus rei priuatæ, & de procuratoribus baphiorum ac linificiorum in eis agatur. Ait, *Satisdationibus dignis*, id est, idoneis. sic Plutarchus, ἐγβαιοῦ τὴν ἀξίων.

XV. IDEM AA. VALERIO COM. S. L. Qui

A aut patre conchylilegulo geniti probabuntur aut matre, memoratæ adscriptioni obnoxios se esse non ambigent. DAT. X. KAL. APR. CP. HIERIO ET ARDABVRE COSS.

Ex alterutro parente murilegulo natus deterioris parentis conditionem sequitur. quod & de nato ex alterutro peregrino lege Mensia similiter cautum fuisse Vlp. in titulis auctor est. Sequitur synopsis vltimæ legis:

XVI. Μηδεὶς ὡς ἔτυχεν τοῖς δημοσίοις σωματείοις ἐγγραφέσθω, εἰ μὴ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον, καὶ ἐκ γένους ὢν τοιούτου καὶ ἡλικίας, καὶ τέχνης ἐστὶν ἐπιτή-
B δειος, πράξεως γινομένης ἐπὶ τούτῳ παρὰ τῷ ἄρχοντι τῆς ἐπαρχίας, καὶ κατατιθεμένου τοῦ σωματείου ὅτι ἐπιτήδειός ἐστι, καὶ τὰ πραττόμενα εἰς ἡμᾶς ἀναφερέσθω, ὥστε ἡμᾶς πάλιν ἐπικυρῶσαι διὰ θείων συλλαβῶν τάξιν προβατορείας λαμβανουσῶν. εἰ δὲ παραβαίη ταῦτα τις, οὔτε τὰς παραμυθίας λήψεται τὰς ἐντεῦθεν, οὔτε κοινωνήσει τῷ σωματείῳ, ἀλλὰ βασανισθεὶς ἐξορισθήσεται διηνεκῶς ἐκ τῆς ἐπαρχίας, καὶ πᾶς δὲ συνεργήσας τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκείσεται, καὶ μάλιστα ὁ πραιπόσιτος.

C Ne quis, vt fit, publicis corporibus adscribatur nisi vrgente necessitate, vel nisi sit ex eo genere & tam arte quam ætate habilis atque idoneus actis apud præsidem prouinciæ factis, & esse illum idoneum corpore deponente, rursusque gestis ad nos delatis, vt confirmentur diuino oraculo nostro vice probatoriæ. Qui vero hæc non seruauerit, neque solatia inde vlla percipiet, nec vllum cum collegio commercium habebit, sed grauissime coërcitus exilio perpetuo damnabitur extra prouinciam. eisdem pœ-
D nis subiicitur qui ei opem tulerit hac in re, & maxime præpositus.

Lex 2. & 14. sunt de procuratorib. creandis. Hæc de ipsis Gyneciariis, vel monetariis, vel murilegulis vel aliis, vt ne in ea corpora conscribantur sine sacra probatoria, quæ & in aliis plerisque exigitur, *l. probatorias, §. de diu. off.* & edicto Iustiniani 8. & 13. Solatia indicat eos habuisse de fisco, id est, annonas, & non tantum puniri eos qui sine probatoria eis se collegiis immiscuerint, sed & suffragatores, & maxime præpositos. alij sunt præpositi gyneciis, *l. 5. §. ad leg. Iul. repet.* qui alias procuratores dicuntur: alij thesauris, *l. 14. §.* & baphiis, *l. 3. C. Th. de ind. deb.* alij gregibus & stabulis, alij bastagis, alij barbaricariis
E siue argentariis, vt Notitia docet, quæ omnia ad sacrum vel priuatum ærarium pertinebant.

De vestibus holoueris & auratis, & de tinctione sacri muricis.

TIT. IX.

I. IMPP. VALENTINIA. ET VALENS AA. ARCHELAO COM. S. L. Auratas ac

ſericas paragaudas auro intextas viriles priuatis vſibus contexere conficereque prohibemus, & à gyneciariis tantum noſtris fieri præcipimus. DAT. V. NON. IVL. NEBIODVMI. ACC. XV. KAL. AVG. MAR. VALENTINIANO N. P. ET VICTORE COSS.

Interdicit priuatis hominibus vſu paragaudarum, & eæ ſi quæramus quales ſint, lex docet ſatis, auratæ nimirum vel ſericæ auro intextæ phrygio ſiue barbarico opere, quod etiam ex Vopiſco intelligere licet in Aureliano, alias monolores, alias dilores, alias trilores & pentelores facit pro numero intextorum filorum aureorum, quæ videntur lora appellaſſe, vel intexturam ipſam potius, vt non male in donatione Conſtantini ad Sylueſtrum, lorum vetus interpres phrygium reddiderit. Nicetas: βλαττία διβόλεα καὶ τριβόλεα νήματα χρυσοϋφῆ. Mulieribus earum vſu non interdicitur. & ideo ait *viriles*, & in *l.* ſeq. *vir*, & in *l.* 4. *virilia*, non ſeruata ſcriptura Codicis Theodoſiani, quoniam Iuſtinianus eas matronis indulgebat.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIAN. ET THEODOSIVS AAA. FLORO PP. Nemo vir auratas habeat, aut in tunicis, aut in lineis, paragaudas: niſi hi tantummodo, quibus hoc propter imperiale miniſterium conceſſum eſt: non enim leui animaduerſione plectetur quiſquis vetito ſe & indebito non abdicauerit indumento. DAT. III. KAL. APR. CP. ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Idem repetitur hac lege, ne viri vtantur paragaudis vel in tunicis vel in lineis. Linearum eſt frequens vſus in Oriente propter feruorem æſtus. Sed interdicitur hac lege & tunicis & lineis paragaudis. Lex ſuperior à gyneciariis tantum eas confici permittit. Hæc quoque, quod tantundem valet, vſum earum Imperatoris tantum miniſteriis concedit.

III. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. * Vellera adulterino colore fucata in ſpeciem ſacri muricis tingere non ſinimus, nec tinctum cum Rhodino prius ſerico alio poſtea colore fucari: cum de albo, omnium colorum tingendi copia non negetur. nam capitalem pœnam illicita tentantes ſuſcipiant.

Vetat vellera adulterino colore tincta rurſus murice tingi ad conficiendam ſpeciem ſiue veſtem principalem. Vetat tinctum prius ſericum Rhodino colore, cui nomen à roſa principe florum, alio poſtea inquinari licere, crudum natiuumque vellus quolibet colore inficere. Pro *ſerico*, lego, *ſericum*, ex tribus libris manuſcriptis. Cruſtas vocarunt quibus alio admiſtus colori puri rubor muricis inardeſcit, *l.* 11. *C. Th. de ſcænicis*. Fucare eſt tingere & colorare, *l.* 1. *ſ. quæ res vendi non poſ. l. vlt. C. Th. de muril.*

IIII. IMP. THEODOSIVS A. MAXIMO C. S. L. Temperent vniuerſi, cuiuſcunque ſint ſexus, dignitatis, artis, profeſſionis, & generis, ab huiuſmodi ſpeciei poſſeſſione, quæ ſoli principi eiuſque domui dedicatur, nec pallia tunicaſque domi quis ſericas contexat aut faciat, quæ tincta conchylio nullius alterius permiſtione contexta ſint, proferantur ex ædibus, tradenturque tunicæ aut palia ex omni parte texturæ cruore infecta conchylij nulla ſtamina ſubtexantur tincta conchylio, nec eiuſdem infectionis arguto pectine ſolidanda fila decurrant. reddenda ærario holouera veſtimẽta virilia protinus offerantur. nec eſt vt quiſquam de abiurato pretio conqueratur, quia ſufficit calcatæ legis impunitas. ne quis vero nunc huiuſmodi ſuppreſſione in laqueos nouæ conſtitutionis incurrat: alioquin ad ſimilitudinem læſæ maieſtatis periculum ſuſtinebit. DAT. XVII. KAL. FEB. C. P. VICTORE V. C. COS.

Interdicit tam mulieribus quam viris vſu veſtium ſericarum purpurearum. fuit etiam ante purpuræ tinctura atque commercium priuatis interdictum, *l.* 1. *ſ. quæ res vendi non poſſ.* & à Nerone, vt Suetonius ſcribit cap. XXXII. Cruſtis interdicit, quibus eſt purpureo alius admiſtus color, quas in vſum ſacræ domus fieri vetuit, *l.* 3 Prætextis videtur interdicere, quæ nominatim permittuntur Nou. Leonis LXXX. At viris etiam interdicit holoueras veſtes, id eſt, holoſericas quod & Tacitum feciſſe Vopiſcus ſcribit. Serica veteres dixere βήρους, vt nunc Galli, *Verours*. Zonaras & Balſamon in XII. can. Gangrenſi βήρους, interpretatur eſſe σηρικὰ ὑφάσματα, & idem Balſamon, ad formulam imaginariæ donationis Conſtantini, Pontificem illum vti veris veſtimentis & vero ſelochalino. Vopiſcus in Carino: *Donati ab Atrebaticis birri petiti, Donati birri Canuſini.* forte pro *beri* ſiue *biri*, vt Trebellius veri lumen. Hieronymus 2. aduerſus Iouinianum: *Nunc lineis & ſericis veſtibus & Atrebatum ac Laodiceæ indumentis ornatus incedis.* Subſericis veſtibus non interdicit. ſed neque holoueras ſiue holoſericas matronis inuidet: ſicut nec auratas vel auro intextas paragaudas, *l.* 1. & 2. *ſ.* quæ pluris non ſunt quam holoueræ. Libra enim auri tunc libra ſerici erat, vt Vopiſcus ſcribit in Aureliano, & in lege Rhodia, ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ. Ornatus & cultus mulierum proprius eſt non virorum, & ideo ornamentorum vſu non eadem lege coërcentur qua viri. Purpura tamen ſerico precioſior ſemper fuit, vſu vtriſq; pariter interdicitur. Id non eſt omittendum, hac lege caueri, vt priuati purpuram quam habent, ſacris theſauris reddant minime recepto pretio, & vt in poſterum ſi habuerint lege maieſtatis teneantur. Ait, *Arguto pectine.* Lucas Penna errorum & ineptiarum amaxarius ingens, hoc loco appoſite imitationem Virgilij notat,

Arguto coniunx percurrit pectine telas.

V. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. APOLONIO COM. S. L. Purpuræ nundinas, licet innumeris ſint conſtitutionibus prohibitæ, recenti quoque interminatione vetamus. Et ideo ſeptimum de ſcrinio exceptorum, ſextum de ſcrinio canonum, quintum de ſcrinio tabulariorum, ad bapheia Phœnices per certum tempus mitti præcipimus: vt omnis fraus eorum prohibeatur ſolertia timentium, ne quæſitis longo ſudore ſtipendiis careant, etiam viginti librarum auri condemnatione propoſita. DAT. VIII. ID. MART. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Pertinet hæc lex ad baphia Phœnices, à quibus Synesio περὶ βασιλείας, φοινικοβαφὴς χιτὼν, in quibus clam priuatis vsibus & fiscalibus pariter purpura tingebatur, & constituitur ob eam rem vt quotannis ad ea mittatur ex scrinio exceptorum septimus, ex scrinio canonum sextus, ex scrinio tabulariorum quintus, quorum interuentu fraudes huiusmodi submoueantur. De his scriniis cæterisque largitionum dicetur in *l.* 7. ⁊. *de pal. sacr. larg.* Addidit Haloander, *quartum de scrinio vestiariorum*, quod veteribus libris abest, non deest.

De fabricensibus.

Tit. X.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. TATIANO PP. Omnibus fabricensibus non pecunias pro speciebus, sed ipsas species sine dilatione inferri præcipimus, vt venæ nobilis, & quæ facile deducantur ignibus, seu liquescat ferri materies præbeatur, quo promptius adepta fraudibus facultate, commodo publico consulatur DAT. XV. KAL. NOV. THEODOSIO A. II. ET CYNEGIO COSS.

Fabricensium fuit certum corpus, qui in publicis fabricis faciebant arma, hastas, sagittas, loricas, arcus, spatas, ballistas, scuta, clibanos: deputati etiam dicebantur, *l. vlt.* ⁊. *de seru. fugit. Nou.* 85. Statuti à Iuliano in eadem Nouella. His hæc lex puram ferri speciem fabricandi causa præstari iubet, non adærari, ne ea pecunia sibi forte victum vitiatumque ferrum comparent. Ait, *vena nobilis*, vt Cassiodorus: *Seculis suis producit nobilis vena primarios.* Græci, ἁπαλὸν καὶ καθαρὸν διὰ χρῶς λυόμενον τῷ πυρὶ καὶ χωριζόμενον.

II. IDEM AAA. RVFINO MAGISTRO OFFICIORVM. Primicerium fabricæ post biennium non solum vacatione, verumetiam honore donari præcipimus: ita vt inter protectores eiusdem fabricæ post biennium adoraturus æternitatem nostram suo quisque tempore dirigatur. DAT. VIII. ID. MART. VALENTINIANO A. IV. ET NEOTHERIO COSS.

Scripta est ad magistrum officiorum, vt 3. 6. 7. quoniam sub eius dispositione fuerunt fabricæ & fabricences, qui & primicerios habuerunt, vt collegia & corpora fere omnia non condicionalia, non perpetuos, sed alia annales, alia triennales, hæc biennales, qui post biennium pro præmio & immunitatem adipiscebantur & honorem inter protectores quasi veterani, atque ideo ius adorandæ purpuræ sacræ, qui honor maximus censebatur. Et horum si probatio exigatur, legantur quæ adnotauimus lib. XII. *tit.* 7. & *l.* 2. *tit.* 2. & *tit.* 17 *l.* 1. Hæc verba, *Eiusdem fabricæ per biennium*, auctore Codice Theodosiano delenda censeo,

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. OSIO MAGISTRO OFFICIORVM. Stigmata, hoc est nota publica fabricensium brachiis ad imitationem tyronum infligantur, vt hoc modo saltem possint latitantes agnosci, his qui eos susceperint, vel eorum liberos sine dubio fabricæ vindicandis, & qui subreptione quadam declinandis operis ad publicæ cuiuslibet sacramenta militiæ transierunt. DAT. XVIII. KALEN. IAN. CP. HONORIO A. IV ET EVTYCHIANO COSS.

Fabricensium est militia quædam, *l.* 4. & 6 numeri. *l.* 4. & 6. *Nou.* 85. Dimissi fabricensium primicerij honorantur vt veterani, sicut dictum est lege superiori. Recepti compunguntur notis publicis vt tyrones. Aëtius Amidenus lib. 8. cap. 12. Στίγματα καλοῦσι τὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἢ ἄλλου τινὸς μέρους τοῦ σώματος ἐπιγραφόμενα, οἷα ἐστι τῶν στρατευομένων ἐν ταῖς χερσί. Vegetius. *Punctis signorum scribendus tyro.* & alio loco: *victuris in cute punctis milites scripti.* Apud Gregorium 2. epistol. fit mentio constitutionis cuiusdam Mauricij Augusti, ne quis manu signatus ante expletam militiam ad monasteria migret, quam dicit priorem tulisse Iulianum Parabatam. & sic manu etiam signari aquarios ostendit *l. pen.* ⁊. *de aquæd.* Additur in hac l. vt fugitiuorum fabricensium manu brachiove signatorum, vel liberorum eorum susceptores, fabricæ vindicentur, & relicta fabrica qui ad aliam militiam obrepserint, vt fabricæ restituantur. idem si ad curiam, *l.* 12.

IV. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. Si quis consortium fabricensium crediderit eligendum in ea vrbe, qua natus est, vel in qua domicilium collocauit: his quorum interest, conuocatis primitus acta conficiat, sese doceat non auo, non patre curiali progenitum, nihil ordini ciuitatis debere, nulli se ciuico muneri obnoxium: atque ita demum gestis confectis vel apud moderatorem prouinciæ, vel (si is absit) apud defensorem ciuitatis ad militiam, quam optauerit, suscipiatur. Quod si absque hac cautione quispiam ad fabricensium consortium obrepserit: sciat se ad ordinis, cui debetur, patriæque suæ munera esse deducendum: ita vt nulla eum nec temporis, nec stipendiorum prærogatiua defendat. DAT. XV. KAL. IVN. CP. HONOR. IX. ET THEOD. V. AA. COSS.

Vt ne quis fabricensium collegio cooptetur antequam publice actis habitis apud præsidem prouinciæ vel defensorem ciuitatis docuerit se curiali condicione liberum, nullique ciuili muneri subiacere: alioquin hoc non obseruato, fabricis allectum retrahi in curiam nulla obstante præscriptione temporis, ne XL. quidem, vt ostendimus in *l.* 55. ⁊. *de decur.*

V. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS. AA. ARELIANO COM. RERVM PRIVATARVM. Iure prouisum est, fabricenses artibus propriis inseruire, vel exhaustis laboribus immorentur cum sobole professioni, cui nati sunt. denique quod ab vno committitur, id totius delinquitur periculo numeri, vt constricti nominationibus suis, sociorum actibus quandam speculam gerant, & vnius damnum ad omnium transit dispendium. vniuersi itaque veluti in corpore vnius for-

mæ, vnius decoctionis (si ita res tulerit) respondere cogentur. DAT. PRID. NON. NOV. CP. THEODO. A. XVI. ET FAVSTO COSS.

Pars est Nou. Theodosij de bonis fabricensium, vt exhausto labore militiæ liberi eorum eidem condicioni adstringantur: Vt vnius delictum teneat omnes, cum & qui suscipitur in eam militiam, totius corporis nominatione suscipiatur, atque ita debeant actus suos inuicem speculari & custodire. quæ res non mediocrem fisco vtilitatem adfert. Ait, *vnius decoctionis*, Forte *decoctioni*, id est, si quid vnus eorum decoxerit & intercepit, vt *l.* 12. *§. de suscept. l.* 9. *C. Th. eod. tit.* vel potius decoctionis, quasi vniuersi videantur decoxisse quod vnus decoxit, & hoc est quod ait *l. vlt. §. de hered. decur.* quæ huius pars altera est, fisco omnes pro intercepto respondere cogi. ex quo apparet male quosdam hic legere, *cognitionis & rependere.*

VI. IMPP. LEO. ET ANTHEMIVS AA. EVFEMIO MAGISTRO OFFICIORVM. Eos qui inter fabricenses sacræ fabricæ sociati sunt, vel eorum vxores, aut filios, qui itidem inter fabricenses militare dicuntur, non alibi pulsare volentibus respondere præcipimus, nisi in iudicio tuæ sublimitatis, ad cuius iurisdictionem potestatemque pertinent: nec eos post stipendiorum finem militiæ super ciuilibus muneribus vel curialibus, quibus nullo modo subiacere demonstrantur, à viris clarissimis rectoribus prouinciarum vel eorum officiis ptæter licitum inquietari.

Fabricensium & vxorum filiorumque eorumdem iudex est magister officiorum, de quo dicturi sumus in *l.* 3. *§. de præpos. sac cub* Soluti militia, quod fit expleto primiceriatu, vacatione donantur, vt ait *l.* 2 *§.* quod quid sit, hæc explicat, ne ad vlla munera curialia vel ciuilia à præsidibus prouinciarum officiisve eorum deuocentur.

VII. IDEM AAA. EVFEMIO MAGISTRO OFFICIORVM. Nullus fabricensium conductioni, vel administrationi, vel agriculturæ Asianarum rerum se posthac immiscere conetur: domini quidem, si qui contra hæc statuta meæ pietatis venire ausi fuerint, res vel prædia, quæ (scientes, quod fabricenses sunt) iisdem fabricensibus ministranda commiserint, amissuris: fabricensibus vero grauissime coërcitis, post facultatum suarum amissionem, perpetua exilij pœna & animaduersione retinendis. Quoties sane in translatione armorum angariæ necessariæ fuerint: sublimitas tua literas ad eminentissimam iubeat dirigi præfecturam, & numerum ei armorum, & ex quo loco tranferenda sunt, indicare: vt continuo super præbendis angariis pro numero eorum, quæ transferuntur armorum præceptione sua viros clarissimos moderatores prouinciæ conueniat, vt secundum missam à sublimitate tua notitiam naues vel angariæ confestim de publico prębeantur. Quod si aliqua tar-

A ditas vel negligentia post datas à sublimitate tua ad eminentissimam præfecturam literas in destinandis auctoritatibus amplissimæ sedis intercesserit, & ex hoc armorum transuectio fuerit impedita: quinquaginta libris auri tam numerarium pro tempore officij eiusdem amplissimę sedis, quam alios quorum interest, condemnari præcipimus, eamque auri quantitatem protinus [e]xactam fisci viribus aggregari. multa præterea triginta librarum auri proposita tam viris clarissimis, qui prouincias regunt, quam eorum
B apparitoribus, si conuenientibus his armorum transuectio tarditate aliqua fuerit, præpedita.

Idem Leo qui militibus interdixit alienarum rerum conductione & procuratione, *l. milites, §. de loc.* eadem fabricensibus interdicit hac constitutione, quod & in militibus antea fuerat constitutum, *l. si militem, §. de condic. ob cau. dat.* & in fabricensibus, *l.* 5. *C. Th. eod. tit.* quos militum quasi numero fecimus, *l.* 3. *huius tit.* Putem & fideiussione interdicendum pro alienarum rerum conductoribus aut procuratoribus exemplo militum, *d. l. milites,* & clericorum, *No.* 123. *& c.* 10. *Clement.* Pœna partis huius apertissima est. Subiicitur de transuectione armorum, vt fiat
C præstitis angariis de publico auctoritate præf. prætorio, posteaquam magistri officiorum literis numerum armorum, & locum ex quo transuectio facienda est, perdidicerit. Angariæ sunt iumentorum vel plaustrorum præstationes. Separantur hac lege à nauibus, quanquam & naues ipsæ angariari dicantur, *l. pen. D. de priu. vet.* Gregorius VIII. Epistol. cap. LXIV. *Nauem ab omni angaria exuere festines.* Separantur & quandoque ab operis, licet & has angariarum appellatio contineat, vt dixi lib. x. tit. 24. Separantur & plaustra in *l.* 2 *§. de quib. mun.* quæ tamen non est dubium angariarum appellatione contineri, vt in formula cessionis in Oratorium collatæ apud Marcul-
D phum: *Nullas functiones vel exactiones neque caballorum partus, aut paraueredos, aut carrarum angarias.* Huius vero partis pœna etiam apertissima est.

De veteris numismatis potestate.

TIT. XI.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. GERMANO PP. Solidos veterum principum veneratione formatos ita tradi ac suscipi ab ementibus & distrahentibus
E iubemus, vt nihil omnino refragationis oriatur: modo vt debiti ponderis sint, & speciei probæ: scituris vniuersis qui aliter fecerint, haud leuiter in se vindicandum.

Vt in contractu emptionis & venditionis non reprobetur vultu veterum principum signata moneta, dummodo sit ponderis debiti & speciei probæ, id est, non adulterina, siue, vt Leo ait Nou. 52. ἀπαραποίητον τὴν μορφὴν ἔχον καὶ τὴν ὕλην ἀκίβδηλον, καὶ τὴν ὁλκὴν πλείονα. Venditor qui reprobauerit lege Cornelia tenetur, auctore Paulo 5. Sententiarum, Arrianus ad Epictetum lib. III. τὸ τοῦ Καίσαρος νόμισμα οὐκ ἔξεστιν ἀποδοκιμάσαι.

ὑποδικιμάσαι τῷ πραπεζίτῃ, εἰ ἐπὶ τῷ λαχαιοπώλῃ, ἀλλ' αὖ δεί- ξεις, θέλει ὡς θέλει παρέσθαι αὐτὸν δεῖ τὸ αὐτ' αὐτῷ πωλούμενον. Legatur & pragmagtica sanctio Iustiniani ad petitionem Vigilij cap. de mutatione solidorum.

II. Idem AA. et Gratianvs A. ad Ivlianvm pp. Pro imminutione, quæ in æstimatione solidi forte tractatur, omnium, quoque pretia specierum decrescere oportet.

Si venierit res xx. aureis, & ante numerationem pretij imminuta fuerit aureorum æstimatio, imminuetur & rei venditæ pretium. nam xx. aureos præstando emptor liberabitur, etiamsi non tanti sint solutio- B nis tempore, quanti contractus. eadem est contrariorum potestas, vt Aristoteles ait. igitur si ante numerationem aucta fuerit æstimatio solidorum, augebitur & pretium rei venditæ, quod summe notandum censeo. potest esse vsui in mutuo, vt ostendimus in *l. 59. D. de verb. obl.* & in locatione & in taxatione rerum siue mancipiorum legibus definita,

III. Impp. Gratianvs, Valentin. et Theodosivs AAA. Arintheo pp. Vniuersos auctoritas tua proposito edicto commoneat, obryzatorum omnium solidorum vniforme pretium postulare: scilicet capitali supplicio puniendo, qui vel iussa nostræ maiestatis auaritiæ cæcitate contempserit, vel æternales vultus: dum fraudibus studet, duxerit viliores. C

Idem hac lege caueri existimo quod prima, vt solidorum veterum & recentiorum eadem sit potestas, æstimatio, pretium, dignitas. quam iis verbis expressit Zonaras in Nicephoro Phoca. καὶ πάντα βασιλικῶν ἐκτύπωμα φέροντα ἰσότιμον εἶναι τῷ ἀρτι κοπτομένῳ. In fine pro, *violare*, emendaui *viliores* ex veteribus, & ex libris βασιλικῶν, in quibus ita est redditus: κεφαλικῶς τιμωρηθήσεται ὅσις τὰ παλαιὰ ὄβρυζα ὄντα εὐτελεστέρως δέχεται, id est, capaciter punitur qui vetera numismata obryza duxerit viliora. Obryza, id est, solidos aureos, vt in *l. 2. §. vt nem. linc. in coemp.* spec. *& l. j §. de oblat. vot.* & quidem auri meri & purissime cocti. Coctum D pro obryzo in *l. 1. C. Th. de ponderat.* Merum, vt ex eo possit inauratio fieri in lege quadam Caroli magni. Aurum ad obrussam: Suetonius in Nerone c. 44. vt est scriptum in vet. libris. Si qui soluuntur vel publico inferuntur solidi non sint ex auro eiusmodi, pro eo aliquid amplius superexigitur, id est, pro obryzæ incremento, *l. 4. C. Th. de auro coron.* & Iustiniani edicto xi. prætextus ne obtendatur illationi solidorum qui sunt speciei probæ, eo edicto prospicitur.

Nulli licere in frenis, equestribus sellis & in balteis margaritas & smaragdos & hyacinthos aptare & de artificibus palatinis. E

Tit. XII.

I. Imp. Leo A. Leontico. Nulli prorsus liceat in frenis, & equestribus sellis, vel in balteis suis margaritas & smaragdos, & hacyiathos aptare posthac, vel inserere. Aliis autem gemmis frena, & equestres sellas, & balteos suos priuatos exornare permittimus: de cucurniis vero omnem prorsus qualiumcunque gemmarum habitum præcipimus submoueri. fibulis quoque in chlamydibus his vtantur, quæ solo auro & arte pretiosæ sunt. Si quis autem contra interdictum pietatis meæ fecerit, sciat se continuo quinquaginta libris auri esse multandum. Nulli præterea priuatorum liceat (exceptis scilicet ornamentis matronalibus, & tam muliebrium, quam virilium anulorum habitu) aliquid ex auro & gemmis, quod ad cultum & ornatum imperatorium pertinet, facere: neque illud sub colore & prætextu præparare, quod velit clementię principali velut aliquod munus offerre. pietas enim mea huiusmodi dona non expetit, neque regium sibi offerri à priuatis cultum requirit. Sane si quis posthac aliquid contra vetitum huiusmodi sanctionis effecerit, & offerenda clementiæ meæ ornamenta, quæ vsibus regiis deputata sunt, auroque & gemmis decorata ausus fuerit præparare, centum librarum auri condemnatione sciat se esse feriendum, capitali quoque subdendum esse supplicio. ornamenta enim regia intra aulam meam fieri à palatinis artificibus debent, non passim in priuatis domibus vel officiis parari. Vnde summa seueritate sancimus, vt quod in cultu ornatuque nostro sacrum & adorabile est, id facere temeritas priuata non audeat. Si quis sane contra vetitum tranquillitatis meæ aliquid fecerit: definitam superius multam ab eis per officia palatinorum exigi, & sacris largitionibus nostris iubemus inferri.

Margaritas tantum & smaragdos & hyacinthos vetat frenis, sellis & baltheis, non alias gemmas imponere Adiicit *de chrcumiis* (sic habent omnes vet. libri) vt nullæ his omnino inserantur. Sed eo nomine quid significetur non scio liquido. Idem de fibulis, vt de Adriano Spartianus scribit, eum sine gemmis fibulas strinxisse aliter quam Pollio de Gallieno cum chlamyde purpurea gemmatisque fibulis vsum. Aureæ ergo fibulæ permittuntur priuatis non gemmatæ. Recte autem chlamydibus fibulæ iunguntur. ex vna enim tantum parte induebantur. Sic & Suetonius in Tiberio chlamydem cum fibula iungit. Tum exceptis ornamentis mulieribus & anulis, vt ne quis priuatus ex auro vel gemmis conficiat regia ornamenta, quæ solis palatinis artificibus, veluti gyneciariis, barbaricariis & argentariis conficere ius est. Aureis vasis sacris vel aliis quibusdam, quæ minime ad regium cultum accedunt, id est, eorum confectione priuatis aperte non interdicit, & ita hanc legem alter Leo interpretatus est Nou. lxxxvi. Dederat tamen iam ante hanc facultatem Aurelianus, vt aureis qui vellent & vasis vterentur, & poculis, auctore Vopisco. Ait, *In priuatis domibus vel officiis*. Sic emendaui ex veteribus: officiis, pro officinis, vt in *l. 1. §. exercit. & instit. act.* Ait *per officia palatinorum* officiales Comitis sacrarum largitionum exigunt multas sacro ærario inferendas, *Nou. 117. l. vlt. §. de discuss l. properandum §. illo, §. de indic.*

De classicis.

Tit. XIII.

I. Impp. Valentinianvs et Valens aa. Avxinio pp. Orientis. Classem Selucenam, aliasque vniuersas ad officium, quod magnitudini tuæ obsequitur, volumus pertinere: vt classicorum numerus ex incensitis vel adcrescenribus compleatur, & Selucena ad auxilium purgandi Orientis aliasque necessitates Comitis Orientis deputetur. Data Indictione xii.

Classici milites sunt deputati nauibus amnicis purgandorum fluminum & aliarum necessitatum gratia. Inde classis Ararica, Istrica, Rhodani, Padi in Occidente. Fuere & in Oriente plures, ad quas hæc lex pertinet, qua cauetur eas omnes pertinere ad præfectianos, vt eorum cura, sicut interpretor, classicorum numerus ex incensitis suppleatur, id est, colonariæ conditioni minime adscriptis, vt de tyronibus constituitur, *l. 1.* ῑ *de tyronib. vel*, inquit, *adcrescentibus*, vt in *l. sicubi, C. Th. de censu vel adsc. l. 6. C. Th. de tyronib.* & in eod. *tit. l. 7. Ex incessibus atque adcrescentibus*: vt lego, *Incensitis*. Adcrescentes vocat qui ex classicis nascuntur. Classis Seleucena Orontis, qui amnis est Syriæ Seleuciam affluens, Comiti Orientis deputatur: nec mirum, cum sub eius dispositione Syriam fuisse cetissimum sit.

De decurialibus vrbis Romæ.

Tit. XIV.

I. Impp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcad. aaa. Tripholio pp. Si quis decurialem de auferendis priuilegiis putauerit lite pulsandum, intelligat se decuriæ interpellare debere iudicem. Dat. xiv. kal. Feb. Medio. Timasio et Promoto Coss.

L. 1 *C. Th. eod. tit.* & Theodorici apud Cassiod. lib. v. epist. ad Copuanum rectorem decuriarum & de eodem ad senatum, indicat collegium decurialium in vrbe Roma fuisse, qui s. c. acta, auctoritates senatus excipiebant, perscribebant, complebant, scrinia senatus seruabant, viri scribendi, dicendique periti, quibus præfuit rector, quem hæc lex iudicem appellat, & Cassiodorus ad Capuanum rectorem decuriarum: *Iudex*, inquit, *nunc exhibe quod te volebas apud alios obtinere.* Iudicabat enim inter decuriales & alios. & ideo lex ait, eum qui velit cum decuriali agere de auferendo priuilegio ei iure veteri concesso, iudicem decuriæ adire debere. & hoc vero sensu decuriam accipiendam puto in *l. 3. §. a municipibus, D. de bon. poss. l. mortuo, D. de fideius. l. si quis mihi bona, §. 1. D. de acquir. hered.*

II. Impp. Arcad. Honor. et Theod. aaa. Exvperantio, Ivlio et ceteris decvrialibvs. Leges tam à superioribus principibus, quam à Diuo parente nostro conditas nostra auctoritate firmamus. Singulos itaque iudices scire volumus, ne quis huic collegio iniuriis corporalibus tentet notam atterere, neque ab his commodis, quę rationibus approbantur, audeat separare. Huic enim collegio volumus antiquam priuilegiorum prærogatiuam seruari. Dat. vii. Id. Ivl. Romæ, Honor. a. vi. Aristeneto Coss.

Confirmat priuilegia decurialibus concessa, ne qua ex causa corporalibus adficiantur iniuriis, & si quæ sunt alia.

De priuilegiis corporatorum vrbis Romæ.

Tit. XV.

I. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs, et Arcadivs. aaa. ad Alypivm p. v. Nulli sit liberum, nulli permissum, vt nouum aliquid vrbis incolæ in vrbe sustineaut: sed in honorem æternæ vrbis corporatis indulta suffragia valere pręcipimus. cura autem rectorum prouinciarum corporati vrbis Romę, qui in peregrina transgressi sunt, redire cogantur, vt seruire possint functionibus, quas imposuit antiqua solemnitas. Dat. Prid. Id. Ivl. Aqvileiæ Tatiano et Symmacho coss.

Corporati vrbis Romæ sunt, de quibus sequentibus titulis sigillatim tractatur, veluti pistores, suarij, boarij, pecuarij, caupones, lignorum, frumenti, olei portitores, calcis coctores, populi Romani vsibus & necessitatibus destinati, quos si in prouincias transierint, cura præsidum vrbi restitui hac lege præcipitur, & ne noua onera eis indicantur. Confirmātur & immunitates & priuilegia eis concessa. Extat epistola Symmachi ad Valentinianum, vt indicta eis noua equorum collatio in vsum exercitus remittatur, & conueniens ei rescriptum ad eundem Symmachum *l. 1. C. Theodos. eod. tit.* Fuêre & in aliis vrbibus corporati, *l. vlt.* ῑ *de nauicul. Nouell. Valentin. de episcop. ind.* sed non priuilegiarij.

De pistoribus.

Tit. XVI.

I. Imp. Leo a. Viviano pp. Quicunque ex mancipibus Comitis horreorum dignitatem & officium vel ambitione, vel pecunia, seu quolibet alio modo posthac fuerit adsecutus: exutus dignitate, quam contra interdictum nostræ serenitatis adeptus est, multatus etiam viginti libris auri, ad mancipum denuo consortium collegiúmque reuocetur: omne etiam speciale beneficium, quocumque modo contra hanc sanctionem fuerit impetratum, penitus conquiescat.

Fuit in vrbe certum corpus pistorum, qui pani ciuili conficiendo obnoxij erant. Hos *l. 1. & 2.* ῑ. *de frument.*

vrb. Conſtantinopol. & *l.* 18. *C. Theodoſ. de piſtor.* & *l.* 4. *Cod. Theodoſ. de exſ. & exact.* mancipes vocant, & hæc Conſtitutio Leonis duobus locis, vt emendauimus, & legerat iam ante Lucas Penna. Quæ de his diximus libro ſingulari de temporibus cap. 13. in hunc locum transferri velim. Ad eandem vero formam, & mancipem carceris Prudentius dixit, pro commentarienſi. Auguſtinus & Ambroſius optionem carceris: mancipem ſutrinæ Plinius: mancipem diuinitatis Tertullianus: mancipes pro publicanis, multi. Symmachus 2. Epiſt. *Vrſorum tranſuectionem cupiditati mancipij ſubtrahas.* vbi legendum, *mancipum*. Conſtituitur autem hac l. vt mancipes ſiue piſtores qui Comitis horreorum dignitatem adepti fuerint, piſtrino reddantur: Non licere piſtoribus ad hanc dignitatem aſpirare.

De ſuariis, & ſuſceptoribus vini, & ceteris corporatis.

TIT. XVII.

SVſceptores vini caupones vocat, & ideo Græci ita vertunt περὶ χοιρεμπόρων καὶ καπήλων, qui ſcilicet ſuſcipiebant vina fiſcalia & populo vendebant. Populo enim Romano oleum, panis, porcina gratuita præbebantur, vinum non niſi perraro, vt Vopiſcus ſcribit in Aureliano. At de his ſub hoc titulo nihil continetur, nec de aliis quam ſuariis quidquam. Credo tamen de ſuariis conſtituta, ad ceteros eſſe porrigenda.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. AD ALBINVM P. V. Porcinarij vrbis æternæ, cùm peruigilem laborem populi Romani commodis exhibeant, ſordidis ſemper muneribus liberentur. DAT. VIII. KAL. SEPT. ROMÆ TIMASIO ET PROMOTO COSS.

Suaria functio Reipublicæ maxime vtilis ac neceſſaria excuſat à ceteris functionibus ſordidis.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. FLORENTIO PP. Quicunque ex corporibus ſuariorum, ſiue excipiendæ neceſſitate litis adſtrictus, ſeu inferendæ voluntate ſpontanea prouocatus, iudicium voluerit experiri: fori vrbani adiutorium præſtoletur.

Vt ſuarij excipiant inferantque actiones apud præfectum vrbi, ſub cuius diſpoſitione legimus in Notitia fuiſſe etiam tribunum fori ſuarij, de quo in antiqua inſcriptione in hunc modum: *Fl. Vrſacius* V. P. *tribunus cohortium vrbanarum* X. XI. & XII. & *fori ſuarij*. Fuiſſe etiam arbitror quemdam tribunum campi pecuarij, eumque ſignificari in auctoritate illa vulgari Aproniani præfecti vrbi, qua præcipitur, ſubmota micandi conſuetudine, pecora ſub exagio vendi, ita tamen vt lanio caput, pedes & ſeuum lactans, & ſubgulare cedant. reliqua caro cum pelle & interaneis publice appendatur. & à venditore emptori præſtetur. Cui ſimile eſt quod à præfecto quodam vrbi inſtitutum refertur in *l.* 4. *Cod. Theodoſ. de ſuar.* neſcio an eodem Aproniano, vt pondus porcorum trutinæ examine, non oculorum libertate quæratur. Exagium enim & trutinam ſignificat, vel certæ ponderationis genus. Theodoſius in *Nou. de pre. ſol. De ponderibus vt fraus penitus amputetur, à nobis aguntur exagia, quæ ſine fraude debeant cuſtodiri.* In gloſſis exagios eſt ἄρτι εὐ-ϑύνη, & penſatio. Zonaras in Nicephoro Phoca: παν-

τὸς νομίσματος ἑξαγίου σταθμὸν ἕλκοντος. qui locus oſtendit, ſolidum exagium pendere: exagium porro conſtare ſiliquis XXIV ad Nicandrum ita adnotatum eſt, τὸ ἑξάγιον κεράτια κδ´. ſic legendum. ſic apud Actuarium lib. v. Methodi. De ſolido non eſt dubium eum conſtare ſiliquis XXIV. *Nou.* 130. Additur in ea auctoritate Aproniani, commoda omnia prædamque damnari, quam tribunus, officium, cancellarius, ſcriba de pecuariis capere conſueuerant. Tribunum campi pecuarij, vt exiſtimo, & eius officiales intelligit. De ſuariis, boariis, pecuariis habeo Nou. Valentiniani & Martiani, ſed nihil pertinet ad conſtitutiones huius tituli.

De collegiatis, & chartopratis, & nummulariis.

TIT. XVIII.

I. IMP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. CYRO P. V. Qui ſub prætextu decanorum ſeu collegiatorum, cum id munus non impleant, aliis ſe muneribus conantur ſubtrahere: eorum fraudibus credidimus obuiandum: ne quid ſub ſpecie muneris, quod minus exſequitur, alterius muneris oneribus releuetur: ne argentariorum vel nummulariorum munera declinentur ab his, qui dici tantummodo collegiati vel decani feſtinant. Ideoque ſi quis eorum ſub nudæ appellationis velamine collegiatum ſeu decanum ſe appellat; ſciat pro ſe alium ſubrogandum, qui prædicto muneri ſufficiẽs adprobetur: ſubrogatione videlicet memoratorum vel eorum qui moriuntur, primatum eius qui ſubrogatur, admiſſa iudicio. Quod autem ſupra numerum, qui in cautis breuibus continetur, nemo ſe quolibet patrocinio vel cuiuſlibet aſſumpta potentia debeat excuſare: hoc noſtræ eſt ſerenitatis cenſere & tuæ ſublimitatis, tuique officij cautius obſeruare. hoc inter omnes æqua lance ſeruari pręcipimus, nullo diuinæ domus patrocinio, nullo ſacroſanctarum eccleſiarum reuerentia, nulla qualibet vel cuiuſlibet potentia ſe excuſante. Sed ne tantùm circa munera releuanda ſupplicibus conſuluiſſe noſcamur, illud etiam dicendum obſeruandumque eſſe cenſemus, vt chartę venditio, quę de prouinciis ad corporatos ſupplicum per innouationem tranſlata eſt, primę Conſtitutionis terminis concludatur: hoc eſt, quod in initio diſpoſitionis conſtitutum eſt, id in poſterum nulla addita nouatione ſeruetur. DAT. X. KAL. APR. THEOD. XVII. ET FESTO COSS.

Ex corporatis vrbis videntur etiam eſſe qui collegiati vel συστηματικοὶ dicuntur. Hi, vt eſt ſcriptum in deſcriptione antiqua Conſtantinopoleos, è diuerſis corporibus ordinati incendiorum ſolent caſibus ſubuenire. & ideo in epiſtola de Symmachi corporatis ad

Valentinianum, hoc significari puto, dum ait, *Per alios fortuita arceantur incendia*. Et ex diuersis corporibus fuisse ostendit *l. pen.* ꝫ. *de comm. & merc.* dum in locum defunctorum alios esse substituendos ait ex eodem corpore quo defuncti fuerunt. Eadem cum sit sub *tit. de comm. & merc.* ostendit ex corporibus eos fuisse negotiatorum, & hæc Græcorum interpretatio ad eam legem, *οἱ περιϊστάνδροι ἐν τῷ σωματείῳ πραγματείας χάριν*. Sed & alias operas quaslibet pro ratione imminentis necessitatis Reipubl. præstabant, sicut *Nouel. Maioriani de curialibus*, collegiatos aliarum ciuitatum scriptum est operas patriæ alternis vicibus pro curialium dispositione præbere. Corporatis etiam adiungo decanos, lecticarios, copiatas, siue vispelliones, tot enim appellationibus iidem nuncupantur, *Nou. 43. & 59. l. 4.* ꝫ. *de sac. eccl. l. si qua.* ꝫ. *de episcop. & cleric. l. 15. Cod. Theod. eod. l. 1. Cod. Theodos. de lus. col.* qui definiuntur ab Epiphanio ad finem lib. 3. siue tomi 7. contra hæreses: *οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων*. Horum vero & illorum certum numerum fuisse ostendit *d. l. pen. & l. 4.* ꝫ. *de sacr. eccl.* quæ illi coniungenda est, supra quem nemo ab aliis muneribus, quasi sit ex decanorum vel collegiatorum corpore, vacationem obtinere potest, nec si ei suffragetur ecclesia, vel principis domus, vel quælibet alia potestas siue dignitas. Ait, *Supra numerum qui in cautis breuibus continetur*, malim *encautis*, vt *l. immunitates*, ꝫ. *de agr. & cens. l. 4. Cod. Theodos. de exc. mun.* Statuti autem decani vel collegiati huic muneri vacantes à ceteris muneribus immunes sunt. Duo exigimus vt sint statuti, & vt in actu positi, id est, non otiosi & imaginarij. Supernumerarij ab aliis muneribus non excusantur. statuti quoque copiatarum vel collegiatorum munus non exercentes non excusantur, sed in copiatæ gradum, quem titulo tenus vsurpant idoneo substituto ad proprij corporis munera deuocantur. Hanc constitutionem extorsisse videtur argentariorum supplicatio, quorum muneribus plerique se subducebant decanorum titulo. qua ex re augebantur onera ceterorum, *l. 4.* ꝫ. *de exaction. tribut. Nouel. 43.* nunc releuantur singulis pristino muneri restitutis, & albo decanorum erasis. Ait, *Primatum eius qui subrogatur.* Hic locus ostendit eos ex diuersis corporibus eligi primatum cuiusque corporis iudicio. In extremo additur de chartopratis, vt chartarum venditio, quæ ex prouinciis in vrbem transmittuntur, fiat secundum antiquam formam, id est, vt chartas fiscales suscipiant & vendant qui solebant, non argentarij, ad quos nouissime translata chartæ venditio fuerat. Quia lex scripta est ad præfect. vrbi, videtur chartarum dispositio & cura ad eum pertinuisse, *Nou. 44.* videtur ad Comitem sacrarum largitionum referri. Chartariæ fuere vt Romæ, ita Constantinopoli quarta regione, quæ à Zonara in Valentiniano, & à Cedrino vocantur Calcopratia, eodem errore quo & hunc titulum Græci inscripserunt, *περὶ συστημάτων καὶ χαλκοπρατῶν*. Chartopratia enim dicere debuerunt. Ait., *dicendum*, malo, *educendum*.

De studiis liberalibus vrbis Romæ & Constantinopolitanæ.

TIT. XIX.

I. IMPP THEODOSIVS A. ET VALENTINIANVS CÆS. THEOPHILO P. V.

A Vniuersos, qui vsurpantes sibi nomina magistrorum in publicis magistrationibus cellulisque collectos vndecunque discipulos circumferre consueuerunt, ab ostentatione vulgari præcipimus amoueri: ita vt si quis eorum post emissos diuinæ sanctionis affatus, quæ prohibemus atque damnamus: iterum forte tentauerit: non solum eius, quam meretur, infamiæ notam subeat, verum etiam pellendum se ex ipsa, vbi versatur illicitè, vrbe cognoscat. Illos vero qui intra plurimorum domos eadem exercere
B priuatim studia consueuerunt: si ipsis tantummodo discipulis vacare maluerint, quos intra parietes domesticos docent: nulla huiusmodi interminatione prohibemus. Sin autem ex eorum numero fuerint, qui videntur intra Capitolij auditorium constituti: hi omnibus modis priuatarum ædium studia sibi interdicta esse cognoscant: scituri, quod si aduersus cœlestia statuta facientes, deprehensi fuerint: nil penitus ex illis priuilegiis consequentur, quæ his qui in Capitolio tantummodo docere præcepti sunt, merito deferuntur. Habeat igitur audito-
C rium specialiter nostrum in his primum, quos Romanæ eloquentiæ doctrina commendat, oratores tres numero, decem vero grammaticos, in his etiam qui facundia græcitatis pollere noscuntur, quinque numero sint sophistæ, & grammatici æque decem. Et quoniam non in his artibus tantum adolescentiam gloriosam optamus institui, profundioris quoque scientiæ atque doctrinæ memoratis magistris sociamus auctores. Vnum igitur adiungi ceteris volumus, qui
D philosophiæ arcana rimetur: duos quoque qui iuris ac legum voluntates pandant: ita vt vnicuique loca specialiter deputata adsignari faciat tua sublimitas, ne discipuli sibi inuicem possint obstrepere vel magistri, neve linguarum confusio permista vel vocum aures quorundam, aut mentes à studio literarum auertat. DAT. III. KAL. MAR. CP. THEOD. A. XI. ET VALENTINIANO COSS.

Constitutio eos professores notat infamia, eisque intercedit vrbe, qui sibi vsurpant publice docendi auctoritatem. Priuatam disciplinam probat. publice probatis receptisque professoribus vt doceant in Ca-
E pitolio, ne & priuatim doceant, interdicit. Publicorum professorum numerum constituit, Coniungenda est cum *l. 1.* ꝫ. *de professorib. qui in vrbe Constantinop*

De honoratorum vehiculis.

TIT. XX.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. NEBRIDIO

P. V. Omnes honorati, seu ciuilium, seu militarium dignitatum vehiculis dignitatis suæ, id est, carruchis intra vrbem sacratissimi nominis semper vtantur. DAT. III. KAL. FEBR. CP. HONORIO N. P. ET EVODIO. COSS.

Carrucarum vsum in vrbe permittit ciuili militarive dignitate præditis, veluti præf. vrbi, magistro militum, & similibus: quem & Senatoribus omnibus permisisse Seuerum, & priuatis Aurelianum legimus.

De priuilegiis vrbis Constantinopolitanæ.

B

TIT. XXI.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PHILIPPO PP. ILLYRICI. Vrbs Constantinopolitana non solum iuris Italici, sed etiam ipsius Romæ veteris prærogatiua lætetur. DAT. PRID. ID. IVL. EVSTATHIO ET AGRICOLA COSS.

Sumpta est ex *l. 6. §. de sac. eccl.* & iuri Italico quod dederat *l. 1 Cod. Theod. de iure Ital. vrb. Const.* adiicit priuilegia & prærogatiuam veteris Romæ. Legatur Chalcedonensis Synodi cap. 28. Legatur & Iustiniani pragmatica sanctio ad petitionem Vigilij *cap. vt fabricæ publicæ seruentur.*

C

De metropoli Beryto.

TIT. XXII.

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIAN. AA. HORMISDÆ PP. Propter multas iustasque causas metropolitano nomine ac dignitate Berytum decernimus exornandam, iam suis virtutibus coronatam. igitur hęc quoque metropolitanam habeat dignitatem. Tyro nihil de iure suo derogatur. sit illa mater prouincię, nostrorum maiorum beneficio, hęc nostro, & vtraque dignitate simili perfruatur.

D

Prouincia Syriæ Phœnices duas habet metropoles, Tyrum & Berytum. Sic Pontica, Amasiam & Neocæsaream, *Nou. 28* & Cappadocia Cæsaream & Tyanam. quam tamen diuisionem, si quando princeps duas metropoles fecerit ex vna, nec contra veterem consuetudinem ecclesiæ esse sequendam Basilius contendit apud Greg. Nazianzenum, & Innocentius probat in epist. ad Alexandrum.

E

De canone frumentario vrbis Romæ.

TIT. XXIII.

I. IMPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AA. AD IVLIANVM PF. ANNONÆ. Nautici apud presidum vel magistratuum acta confiteantur incorruptas species suscepisse, eorumque apud quos deponitur ista testatio, pręsens aspectus probet, nihil in his esse vitij. quod eo tempore, quo ad sacrę vrbis portum peruenit, præfecturam iugiter obseruare præceptum est. DAT. XVIII. KAL. IVL. REMIS GRATIANO A. I. ET DAGALAIFO COSS.

Populo alendo conferebant prouinciales frumentum, oleum, porcinam, bubulam, & hic est qui dicitur canon & commeatus populi Romani, quem curante præfecto vrbi & præfecto annonæ aduehebant nauicularij siue nautici & caudicarij, inspectum prius à præsidibus prouinciarum vel duumuiris, apud quos etiam nauicularios testari oportebat de suscepti commeatus integritate. Inspectionem quoque præf. annonæ hæc constitutio exigit, naui appulsa Romam. Idem etiam officinas pistorum discurrebat, vt Cassiodorus ait, pensumque & munditiam panis exigebat.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. AD SENATVM ET POPVLVM. Si quid frumenti vel olei vrbicarij canonis remissione indultum est: speciali beneficio contra commodum publicum elicita non valeant. DAT. XVI. KAL. MAI MED. CÆSARIO ET ATTICO COSS.

Non valere rescripta quibus inferendi canonis P. Romani immunitas siue remissio conceditur, *l. 2. §. de nauib. non excus.*

III. IDEM AA. MESSALÆ PP. Neminem patimur in mutando canone vrbis Romæ nostræ clementiæ beneficium postulare: sed ea rescripta, quæ quoquo modo potuerint impetrari, suscipi non sinimus. eos verò, qui contra hæc fecerint, in duplum retinendos esse decernimus. vicarios quin etiam ceterosque iudices, nisi deinceps ab vsurpatione vrbicarij canonis abstineant, deportationis pœna detineri: primates officiorum capitali supplicio subiugari perpetua auctoritate sancimus. DAT. PRI. NON. SEPT. ALTINO THEODORO V. C. COSS.

Non valere rescripta quibus commutationem quis sibi canonis adoptat, veluti vt pro indicto frumento oleum inferat. In duplum teneri eum qui talia rescripta contra vtilitatem publicam impetrauerit. quod confirmat *l. 30. C. Th. de annon. & trib.* Altera pars coercet vicarios & præsides prouinciarum & eorum officia. si quid ex commeatu pop. Romani sibi sumpserint & vsurpauerint.

De frumento vrbis Constantinopolitanæ.

TIT. XXIV.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. VRSO P. V. Nulli ne diuinæ quidem domui nostræ frumentum de horreis publicis pro annona penitus præbeatur: sed integer canon mancipibus consignetur, annona in pane cocto domibus exhibenda. ita enim debet canon ab inclytæ memoriæ Constan-

tino præſtitus, necnon à diuo pietatis meæ auo Theodoſio auctus expendi: quoniam creſcit inopia, ſi frumenta, quæ pro annona tribuuntur, ad vſus alios deputata cognoſcantur. cogentur enim de publico ſibi emere, quæ aliis vendere potuiſſent. DAT. X. KAL. AVG. CP. THEOD. A. VIII. ET PALLADIO COSS.

Hic titulus eſt de canone populi Conſtantinopolitani, cui annona gratuita data eſt æque ac Romano. Primus dedit Conſtantinus, vt *l.* I. indicat tam tituli præſentis quàm ſequentis, & Sudas iis verbis: παλατῖνοι· εἶδος ἄρτων, οὓς ἐφιλοτιμήσατο τῷ δήμῳ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας καθ' ὃν ὑπάτευε χρόνον, οὕτως ὀνομάσας αὐτοὺς οἷα ἐκ τοῦ παλατίου χορηγουμένους. προσέθηκε δὲ τούτοις καὶ κρέα, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον. An illud recte panes Palatinos dici, quod è Palatio erogarentur, ambigo: malim quod palatinis præberentur. Alij fuere militares, alij populares, *l.* 7. *C. Th. de an. ciu.* Hunc vero Conſtantinianum canonem poſtea auxit Theodoſius. nam huic rei cum LXXX. fere millia modiorum deputaſſet Conſtantinus Socrate teſte lib. 2. cap. 13. Theodoſius auxit modum, *l. pen. C. Th. de an. ciu.* vt Marcianus *l.* 2. *tit. ſeq.* vt Romæ Aurelianus teſte Vopiſco. Conſtitituitur autem hac lege, ne frumentum pro pane populo præbeatur, ſed integrum id quidem piſtoribus detur, deinde populo panis coctus. alioquin frumentum ſi erogetur non panis, id populus in alios vſus facile conuertet, ac poſtea cogetur panem ſibi emere quem vendere potuiſſet.

II. IMPPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS, AA. LEONTIO P. V. Auri ſtatuta quantitas ad coëmptionem frumentariam perpetuo ſit dedicata, nec liceat cuiquam poſtea adminiſtratione vrbicariæ poteſtatis percepta, aliquid ex eadem ſumma minuere, vel ad quoſcunque alios vſus conuertere: ſed ſub geſtorum teſtificatione certum fiat, & quod mancipibus mutui nomine datum eſt, & quod ab iiſdem ſit excepta omni concuſſione ſoluendum. eum autem qui hanc formam auſus fuerit inquietare, quantitatem, in qua ſuam calliditatem exercuerit, in duplum redhibere iubemus: & quidquid ex prædicta ratione adcreuit, ad cumulum eiuſdem auri quantitatis & frumentarij tituli fomitem redundare, legíſque huius tenorem æneis tabulis incidi. DAT. V. KAL. DEC. CP. ARIOBINDO ET ASPARE COSS.

Ne præfectus vrbi frumentariam pecuniam in alios vſus conuertat, alioquin tenebitur in duplum, & in id quod ex ea pecunia lucrifecerit. Et vt teſtato pecunia detur piſtoribus mutui nomine ad coëmptionem frumenti, vtque viciſſim teſtato frumenta coempta piſtores conditis inferant. Mutuum hoc loco promutuum ſignificat, & ideo Græci vertunt εἰς πρόχρειαν συνωνῆς, qui & in *l.* 40. §. *ſeruus*, *D.* de ſtatulib. promutuum interpretantur πρόχρειαν, & in *l. ex conducto*, §. *item cum quidam*, *D. loc.* promutua, ἐν προχρείᾳ. In Harmenopulo corrupte ἐν προχειεία. Theodorus Hermopolites ad *l.* 1. *C. de ſentent. quæ pro eo quod int.* δέδωκά σοι καὶ ἐν προχρείᾳ τὸ μίσθωμα τῶν τοιούτων χρόνων. Datur ergo piſtorib. pecunia promutuo ex arca frumentaria, id eſt, in anteceſſum, vt vel eandem red-

A dant vel frumentum & panes. Scio indebiti ſolutionem etiam promutuum eſſe: & aliam condictionem ex mutuo, aliam ex promutuo, quod alio tempore & loco demonſtrabitur. Ait, *Excepta omni concuſſione*, Vrbanicianus qui piſtorem concutierit, piſtorum conſortio addicitur, *l.* 2. *C. de app. præf. vrb.*

De annonis ciuilibus.

TIT. XXV.

I. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. PROCVLO P. V. Annonas

B publicas non tam titulis dignitatum, quam ſingulorum viritim meritis attributas diui Conſtantini liberalitate, ſane claruit. Ideoque nihil ex his ſcholarum nomine vindicetur, ſed pro vniuſcuiuſque merito quæ ſunt conceſſa ſeruentur: vt quicunque perceptarum annonarum emolumenta vel in heredes proprios iure ſanguinis transfuderunt, vel in extraneos diſtractionis titulo tranſcripſerunt: maneat quod geſtum eſt, vel hereditatis merito, vel alienationis arbi-

C trio. DAT. VIII. KAL. IVL. CP. ARCAD. A. II. ET RVFINO COSS.

Hæc conſtitutio abrogat *l.* 8. *&* 9. *C. Th. de an. ciu.* Dederat Conſtantinus panes ciuiles ſcholis quæ ſunt ſub diſpoſitione magiſtri officiorum XI. vt ait Iuſtinianus in *l. vlt. C. de loc.* Notitia X. recenſet, Scutariorum primam, ſecundam, tertiam, Agentium in rebus, Armaturarum ſeniorum, Armaturarum iuniorum, Gentilium ſeniorum, Gentilium iuniorum, Scutariorum ſagittariorum, Scutariorum clibanariorum. Vndecima eſt fabricenſium ſchola. Ex hac largitate Conſtantini orta eſt quæſtio, vtrum eos panes ſingulis ſcholaribus dediſſet, an ſcholæ & vniuerſitati, non abs re. Nam ſi ſcholæ dedit, in ſchola

D manent ſemper, nec vendi vel in heredem ab ſcholari tranſmitti poſſunt. Si perſonis ſingulorum, contra. Illæ leges ſcholæ fauent. Hæc interpretatur datos meritis ſingulorum viritim (ſic legendum, vt Græci καθέκαστον, non *virorum*) & ideo alienationem & tranſmiſſionem eorum eſſe.

II. IMP. MARTIANVS A. TATIANO PP. Centum vigintiquinque modios frumenti præter ſolitum canonem per ſingulos dies de præſenti ſexta indictione ex die Kalendarum Ianuarij nomine peritteumatis de horreis publicis huius almæ vrbis inſita noſtræ pietatis liberalitate tribuimus: datis ſa-

E cris apicibus ad ſublimiſſimam quoque per Orientem præfecturam, quibus poſſit & modum noſtræ donationis agnoſcere, & incunctanter præbere quæ iuſſimus, quam modiationem iugiter & in perpetuum ciuibus noſtris debere conferri, valitura in æuum hac lege ſancimus.

Hæc conſtitutio annonis vrbis Conſtantinopolitanæ adiicit modios CXX diurnos, nomine parapeteumatis. Sic habent veteres libri omnes, non peritteumatis, rectiſſime. id autem eſt teſſeræ nomine,

quæ πετὸς à Græcis appellatur, & πέτυμα & παραπέτευμα, cui etiam Martianus suæ pietatis nomen inseri iubet, sumpto plane exemplo ex *l. 2. j. de frum. Alex.* De annonis diximus pleraque alia libro decimo, quæ repetere neque moris est, neque instituti nostri. quod quisque locus exigit, id breuiter simul ac cumulate præstari satis esse ducimus. A

De mendicantibus validis.

Tit. XXVI.

I. IMPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS B ET THEODOSIVS AAA. AD SEVERVM P. V. Cunctis affatim quos in publicum quæstum incerta mendicitas vocauit, inspectis, exploretur in singulis & integritas corporum, & robur annorum, atque inertibus & absque vlla debilitate miserandis necessitas inferatur, vt eorum quidem, quos tenet conditio seruilis, proditor studiosus & diligens dominium consequatur. eorum vero, quos natalium sola libertas prosequitur, colonatu perpetuo fulciatur, quisquis huiusmodi lenitudinem prodiderit ac probauerit, salua dominis in eos actione, qui vel mendicitatis subeundę consilium præstiterunt. DAT. XII. KAL. IVL. PATAVI ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Annonæ populares dabantur domorum possessoribus & mendicis inualidis, non validis. Validi, si serui sint, dominum mutant, & delatori acquiruntur, domino pristino seruata actione serui corrupti. Si liberi, delatoris coloni perpetui efficiuntur. Ait, *lenitudinem*, id est, inertiam & ignauiam, vt *l. hi quos, C. Th. de accus.* cuius fuit olim propria actio quædam, quæ dicitur τῆς ἀργίας γραφή. Nou. 80. per quam huic constitutioni abrogatur. Valerius 2. c. 6.

De nautis Tiberinis.

Tit. XXVII.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD SYMMACHVM P. V. Qui nauem Tiberinam habere fuerit ostensus, onus reipublicæ necessarium agnoscat. Quæcunque igitur nauigia in alueo Tiberis inueniuntur, competentibus & solitis obsequiis mancipentur: ita vt nullius dignitas aut priuilegium ab hoc officio vindicetur. DAT. VIII. ID. OCT. ALTINO DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Ne quis dignitate vel priuilegio vllo nauem quam habet in Tiberi, excuset à subuectionis canonis pop. Romani.

De frumento Alexandrino.

Tit. XXVIII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. In æstimatione frumenti, quod ad ciuitatem Alexandrinam conuehitur, quidquid de crithologia & zygostasij munere, & pro naucierorum tuenda substantia eminentia tua disposuit, roboramus: atque vt curialibus prædæ auferatur occasio, iubemus eos ad huiusmodi sollicitudinem affectandam nunquam accedere, sed designata officia tuis prouisionibus examinata sollicitudinem prædictam implere. DAT. V. KAL. FEBR. CP. HONORIO. IX. ET THEODOSIO V. AA. COSS.

Lex est de canone frumentario pop. Alexandrini. Lex 1. de canone pop. Romani, vel Constantinopolitani aduecto ex Alexandria, vt quod tota Ægypto Alexandriam conuehitur, æstimetur, excutiatur, & admetiatur in Alexandria, ne quid naucleri id
C Romam subuehentes ex eo vsurpent, vel ne quid ex ea re subeant discriminis, forte vel non tale vel ampliorem modum suscepisse insimulantur. Qui in Alexandria frumento suscipiendo & excutiendo præfectus est, κριθολόγος appellatur, qualem & apud Opuntios fuisse Plutarchus refert in hellenicis. Qui admetiendo, ζυγοστάτης: de quorum munere quæ disposuerat Anthemius PP. Orientis, hæc constitutio probat. Græci vertunt, ὁ ἐρχόμενος σῖτος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας κριθολογείσθω εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ζυγοστατείσθω. Adiicit, vt hæc munera gerant non curiales Alexandrini, sed Præfectiani ab Anthemio probati & ordinati.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTI-
D NIANVS AA. ISIDORO PP. Diurnos centum & decem modios alimoniis Alexandrinæ ciuitatis addi decernimus, vt nemo priuetur eo, quod nunc vsque percepit, & perissochoregiæ nomen penitus amputetur & tesseræ designentur, & nostræ pietatis nomine censeantur. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Alexandria, quam Procopius sophista τῆς οἰκουμένης βάραθρον appellauit, Strabo τῆς οἰκουμένης μέγιστον ἐμπορεῖον, multa habuit præcipua, *l. 56. & seq. s. de decur. l. vlt. s. de legat.* & proprium canonem, vt vtraque Roma, quem hæc constitutio auget, eo adiuncto vt perissochoregiæ, id est, supererogationis nomen pe-
E nitus amputetur, qua loquendi forma & superexactionem περισσοπραξίαν vocant, id est, ne hæc Imperatorum largitio supererogatio appelletur, sed tesseræ Theodosianæ: vt parapeteumata Martiana ex *l. 2. s. de an. ciu.*

De Alexandriæ primatibus.

TIT. XXIX.

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. ISIDORO PP. Corporatos ciuitatis Alexandrinæ repurgandi fluminis onere liberamus, & pro tenore dispositionis tuæ quadringentos solidos ex dinumio vectigali memoratæ ciuitatis præcommodari decernimus: ita vt ex titulo nauium modis omnibus repensetur. DAT. PRID. NON. IVN. CP. ISIDORO ET SENATORE COSS.

Vt corporati vrbis Romæ priuilegiarij sunt, sicut traditum est tit. XV. ita & corporati Alexandriæ, quos specialiter hæc lex facit immunes ab onere purgandi Nili, & in eam rem ex dimumio vectigali accommodari decernit solidos quadringentos. Vectigal proprie significat quod fisco vel Reip. præstatur pro mercibus quæ importantur vel exportantur, ἐξαγώγιον Iustinianus vocat in *edicto de Alexandrinis*, & Strabo lib. XVII. In Alexandria victigalia alia ἐξαγωγικά, alia εἰσαγωγικά facit. Dinummium autem appellatum videtur à præstationis quantitate & modo. Quod fuerit ex eo exagogij titulo sumptum, id impleri iubet ex titulo naulorum.

De iure reipublicæ.

TIT. XXX.

I. IMP. ANTONINVS A. DIONYSIO. Si quid aduersus rempublicam indefensam in ea specie, in qua neque defensores creati fuerint, neque vt crearentur placuerit, statutum est: actionibus eius nihil præiudicatum est.

Contra ciuitatem indefensam dicta sententia non valet. qua in re comparatur pupillo adolescenti.

II. IDEM A. APHRODISIO. An respublica, in cuius locum susceßistis, ideo quia satisfecisse vos debito proponitis, ius pignoris in eo fundo habeat apud suum iudicem quæritur. si enim neque beneficio sibi concesso id ius nacta est, neque specialiter in obligatione pignoris sibi prospexit, causa eius non separatur à cæteris creditoribus, qui habent personalem actionem.

Respublica tacitam hypothecam non habet nisi ex priuilegio, *l. Antiochensium, D. de reb. auct. iud. poss.* ergo nec is qui Reip. successit soluto debito. Succeßio tamen priuilegium in personali actione ei dabit quod habuit Resp. *l. §. qui pot. in pig. hab. l. bonis, l. de reb. auct. iud. poss.* Fisci melior est conditio. Accursius confundit fiscum & Remp. male.

III. IMP. ALEXANDER A. SATVRNINO. Rempublicam vt pupillam extra ordinem iuuari moris est.

Resp. circumscripta in integrum restituitur perinde ac pupillus vel adolescens, *l. 1. §. de off. eius qui vic. alic. iud. obt. l. 4. §. quib. cau. ma. in int. rest.* Quid hic hærent interpretes? Resp. quamlibet ciuitatem significat.

IV. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. VRBANO. Si secundum legem ciuitatis respublica, cuius meministi, ruina collapsis ædificiis tuis distraxit aream: nihil contra huius legis tenorem rector prouinciæ fieri patietur.

Probatur lex municipalis, quæ ruina lapsorum ædificiorum aream addicit fisco: merito: Cur enim ea non refecisti, aut restituisti? qua ratione & Vespasianus vacuas areas occupare & ædificare, si possessores cessarent, cuicunque permisit, auctore Suet. & Victore.

De administratione rerum publicarum.

TIT. XXXI.

I. IMP. PHILIPPVS A. CRESCENTIÆ. Fundum vectigalem si suis quibuscunque temporibus debitæ quantitates inferuntur, inuito possessore auferri non posse manifestum est.

Agri ciuitatum dati in emphyteusim non reuocantur, nisi emphyteuta in soluendo canone per triennium cessauerit, *l. 2. §. de iu. emphyteut.* Post triennium Reip. committuntur.

II. IMP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. IVLIO ET ZENODORO. Contra eos qui rempublicam administrantes, per officij neceßitatem sub conditione relicti fideicommißi satis accipere debuerunt quanti reipublicæ interest satis non esse acceptum, dirigendam actionem prospicitis. PP. VII. KAL. DEC. CC. COSS.

Repetita est in *l. vlt. §. vt in poss. leg.* Administratores rerum publicarum si fideicommißi condicionalis ciuitati relicti caueri sibi non curauerint, Reip. tenentur in id quod interest.

De vendendis rebus ciuitatis.

TIT. XXXII.

I. IMP. ANTONINVS A. HERCVLIANO. Si sine vlla conditione prædia vendente republica comparasti, perfecta venditione nulla ratione vereris, ne adiectione facta auferri tibi dominium poßit. tempora enim adiectionibus præstituta ad causas fisci pertinent, nisi si qua ciuitas propriam legem habeat.

De hac lege scripsimus Obs. 2. c. 24. & *l. 4. de fi. de has. fisc.*

II. IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. Quamuis incrementum conductioni factæ

ctæ publici prædij videtur offerri, non tamen additamenti specie oportet fidem locationis infringi, præsertim cum tantum iam temporis ex contractu decessisse proponas.

Vt post venditionem factam à Rep. adiicere non licet, ita nec post locationem, præsertim, inquit, cum iam &c. Nam & post certa tempora venditioni vel locationi fiscali adiicere non licet.

III. Imp. Leo A. Erithrio pp. Si quæ hereditatis, vel legati, seu fideicommissi, aut donationis titulo domus, aut annonę ciuiles, aut quælibet ædificia, vel mancipia, ad ius inclytæ vrbis, vel alterius cuiuslibet ciuitatis peruenerāt, siue peruenerint: super his licebit ciuitatibus venditionis pro suo commodo inire contractum, vt summa pretij exinde collata ad renouanda siue restaurāda publica mœnia dispensata proficiat. indefessa vero cura prospicientes, ne quis aduersus ciuitatum commoda quidquam moliri possit incommodi, sed sine vlla fraude, seu nundinatione, vel colludio, seu conniuentia huiusmodi venditiones procedant. hoc in posterum obseruandum esse censemus, vt siquidem ad hanc inclytam vrbem, domum, vel ciuiles annonas, aut alia quælibet ædificia vel mancipia pertinentia contigerit venundari, non aliter nisi imperiali auctoritate vendantur. in prouinciis vero præsentibus omnibus, seu plurima parte tam curialium, quam honoratorum & possessorum ciuitatis, ad quam res prædictæ pertinent, propositis sacrosanctis scripturis, singulatim vnumquemque eorum, qui conuenerint, iubemus sententiam, quam putent vtilem patriæ suæ, designare: vt ita demum decreti recitatione in prouinciali iudicio interueniente, emptor competentem possit habere cautelam. Hos autem venditionum contractus, siue iam completi fuerint, siue postea ineundi fuerint, stabiles esse censemus.

Vt prædia, mancipia, panes ciuiles ad vrbem Constantinopolitanam pertinentes non vendantur nisi auctoritate principis. vt ad alias ciuitates pertinentia, non nisi decreto curiæ insinuato præsidi prouinciæ. Et vt decretum fiat propositis sacrosanctis euangeliis quasi Deo teste: & pretium inde collectum operibus publicis proficiat.

De debitoribus ciuitatum.

Tit. XXXIII.

I. Imp. Anthoninus A. Diadoto. Non prius debitorem reipublicæ honorem in republica subire, quàm id quod debere constiterit, conuentus exsoluerit, tam meis quàm diuorum principum constitutionibus declaratur.

Debitores ciuitatis antequam soluerint, ad honores inuitari non possunt. Hoc ita si debitores sint ex administratione vel pollicitatione, non si ex mutuo; *l. rescripto*, §. *debitores*, *& seq. D. de mun.* Si igitur quis polliceatur Reip. ob honorem decernendum, tenetur ex pollicitatione, nec honorem suscipere potest antequam pollicitationi satisfecerit. Tenetur & qui pollicetur ob honorem decretum, quo casu nihil debuit quo tempore honorem cœpit.

II. Imp. Constantinvs A. Verino svo. Apud eos quos superstites integris facultatibus esse perui deris, vel quorum heredes incolumia retinent patrimonia, sortes reipublicæ perseuerare debebunt: ita tamen vt annuas vsuras suis quibuscunque temporibus exsoluant, cum simul & Reipublicæ vtile sit retinere idoneos debitores, & ipsis commodum cumulum debiti minime nutriri. Et quia nefas est, obnoxiis corporibus alienatis, circumscribi ciuitates, placuit, si quis debitor reipublicæ ciuitatis quippiam ex eo patrimonio, quod habuit cùm pecuniam reipublicæ sumeret, donauerit vel distraxerit, vel qualibet in alium ratione contulerit: qualitate rei alienatę perspecta, atque omnibus debitoris facultatibus consideratis, quas habuit, cùm ei pecunia crederetur: pro rata ab eo qui ex debitoris facultatibus aliquid detinet, ex sorte atque vsuris postulari. itaque quoties minus idoneum deprehenditur eius patrimonium, cuius nomen ciuitati alicui inuenitur obnoxium: iudex omni diligentia & solicitudine debebit inquirere, ad quos ex qualibet conditione transierint debitoris facultates: vt singuli æqua æstimatione habita, pro rata rerum quas possident, conueniantur: personalem actionem contra eum habituri debitorem, qui ipsis soluentibus liberatur. Ab eo autem à quo constat fortunarum suarum partem maximam recessisse, etiam reliquam portionem, quæ apud eum resederit, transferri ad idoneum oportebit. Quod si quispiam debitor reipublicæ ciuitatis fisco nostro locum fecerit, emptores qui ex fisco nostro comparauerint, manifestum est secundum ius vetus & rescripta diuorum constitutionésque nostras nullam debere molestiam sustinere. Quòd si quis debitor non comparuerit, vel certe omnia sua ita consumpserit, vt nemo aliquam rem ex eius bonis possideat: id debitum conuenit ad dispendium reipublicæ pertinere, ideóque cura patris ciuitatis apud idoneos, vel dominos rusticorum prædiorum pecunia collocanda est. pp. kal. Feb. Volvsiano et Anniano Coss.

Primum hoc constituitur, ne idonei debitores ciuitatum inquietentur in sortes, quæ vsuras pariunt quotannis. Soluent vltro si nolint cumulum debiti nutriri. Tum vt à debitore ciuitatis bonis quibusdam venditis, quæ tempore contractus habuit, pro rata emptor teneatur in sortem & in vsuras, in reliquum

debitor pro rata eorum quæ retinuit, maxima parte A vendita, vt quod debitori restat in emptotem transferatur, atque ita ab eo solidum exigatur. Manifestum est emptorem non teneri hypothecaria, quia possessio ab eo non auocatur, & contractam fuisse hypothecam lex non dicit. Quod enim ait, *Obnoxiis corporibus, μετωνυμία* est, pro patrimonio eius cuius nomen, vt paulo post loquitur, ciuitati obnoxium est. Manifestum est non teneri Pauliana, quia venditio non rescinditur. Sed actione personali tenetur, quasi debitor in sortem & in vsuras pro rata bonorum, quæ à debitore emit, ex hac lege, quam, nisi quid addidit Tribonianus, ante Constantinum obtinuisse arguet *l. vlt.* J. *quo quisque ord. conu.* Quod autem soluerit, à debitore principali recipiet quasi empto nomine actione cessa, vel etiam sine cessione, vtili suo nomine ad exemplum B personalis, qua reus principalis Reip. tenetur, *l. 1.* s. *de obl. & act.* Deinde lex duos ponit casus, quibus euersio facultatum debitoris Reip. periculo cedit, nisi quod salua est actio in partem ciuitatis. vnus est, si bona debitoris publicata sint, quæ res non perimeret hypothecam si contracta esset. At si nulla fuerit hypotheca contracta, bona ad fiscum transeunt sine onere æris alieni, & à fisco rursus ad emptorem. Dico, si publicata sint, quoniam lex ait, *Fisco locum fecerit*: quæ verba ita accipi reperio in *l. 5.* s. *de iu. fis. l. 3. C. Th. de bon. pros.* Quod si ob cessationem solemnium functionum occupata sint & distracta, etiamsi fuerit contracta hypotheca, perimetur, & fisci, vel eius qui à fisco emerit, portior erit causa, C quoniam antiquior in hypotheca bonorum fiscus censetur, *l. 1.* s. *si propt. pub. pens.* ac multo minus emptor tenebitur personali actione. Sed si debitoris Reipub. hereditatem quasi vacantem fiscus vendiderit, emptor Reipubl. tenebitur, *l. 1.* s. *de hered. vend.* nec ei proficiet constitutio Zenonis, quę emptorem de proprietate vel hypotheca interpellari vetat, non de statu, non de debito hereditario. Alter est, si debitor copiam sui non faciat, & bona mobilia quæ habuit tempore contractus, nusquam appareant. Igitur apud rerum immobilium possessores & idoneos, non dissolutos vel luxuriosos à patre ciuitatis pecunia collocari debet. alioquin ipse tenebitur. De patre ciuitatis scripsi satis in *l. 3.* s. *de iis qui spon. mun. suscep.*

De periculo nominatorum.

Tit. XXXIV.

I. Imp. Gordianvs A. Severino. Hi qui à te collegaque tuo magistratus creati sunt, etiamsi maxime fideiussores non exegistis, tamen si per id temporis, quo magistratus honor deponebatur, soluendo fuerint, periculo vos creationis non fecerunt E obnoxios ex eo, quod casu aliquo patrimonium eorum mutilatum sit: cùm cessationi suæ id debeant imputare, damnaque reipublicæ (si qua ob culpam eorum passa est) sarcire, qui cum nomine publico eos conuenire potuissent, id facere supersederunt.

Duumuiri solent sibi successores nominare, ex qua nominatione Reip. obligantur, si successores tempore depositæ administrationis, pari rationi faciendæ pares non sint, nec ab eis creationis tempore creatores satis exegerint. Quod si tempore depositi honoris soluendo sint, etiamsi ab eis creatores satis non exegerint, non tenentur, *l. ordine* §. *j. D. ad municip.* Sed si forte postea lapsi sunt facultatibus, damnum Reip. præstabunt, quorum culpa tardius sunt ab eis rationes exactæ.

II. Idem A. Rvfino. Si successoris tui successor non idoneum loco suo magistratum denominauerit, administrationis eius periculum ad tuam personam spectare nequaquam potest: etenim nominati successoris duntaxat quisque periculum suscipere compellitur, nec ad nominatoris nominatorem manus iure porrigi possunt.

Nominati successoris periculum nominatorem nominantis non tenet, vt si ego te nominauero, tu Titium, Titij periculum me non tenet. Idem si ego pro te fideiussero, tu tibi successorem nominaueris, *l. libertus*, §. *pen. D. ad municip.* Non si pater filio consenserit ad decurionatum, & filius sibi successorem nominauerit. Plus ergo tenetur pater quam fideiussor, plus est quam fideiussor, & quasi reus ipse, *l. 2. D. eod.* quod summe notandum.

De periculo eorum qui pro magistratibus interuenerunt.

Tit. XXXV.

I. Imp. Antoninvs A. Avgvstali. Fideiussorem magistratuum in his quæ ad reipublicæ administrationem pertinent, teneri, non in his quæ ob culpam vel delictum eis pœnæ nomine irrogentur, tam mihi, quam diuo Seuero patri meo placuit.

Superior titulus est de nominatoribus magistratuũ, hic de fideiussoribus. vtrique Remp. saluam præstare D ex magistratuum administratione debent, non etiam ex nominatione successorum ab eis facta honore deposito. Et rem, non pœnam vel multam, quæ extra rem accedat, vt si magistratus pecuniam Reip. interuertit, fideiussor eius tenebitur in sortem, non in pœnam, si qua illi ob eam causam infligatur. & hoc est quod ait hæc constitutio, quam significari puto in *l. fideiussores, D. de fideiuss.* Patris aliam esse conditionem arbitror. Hic enim plus quam fideiussor vel nominator est, vt dixi *l. 2.* s. *tit. prox.*

Quo quisque ordine conueniatur.

Tit. XXXVI.

I. Imp. Antoninvs A. Lvciano. Et si duobus simul cura pecuniæ ciuitatis, non tamen separatis portionibus, mandetur, singuli non pro virili portione, sed in solidum reipublicæ obligantur. Cùm autem de indemnitate ciuitatis eius quæritur, prius eius bona, qui administrauit, ac mox (si satisfieri non poterit) collegæ conue-

niuntur. Vos tamen qui heredes vnius ex curatoribus extitistis, damno, si quod post mortem eius dolo vel culpa collegarum accessit, onerari non est rationis.

Plures sunt qui pro eo obligantur qui honorem vel munus aliquod publicum gessit, nominator, fideiussor, collega, pater. At quod ordine conueniantur videamus. Puto separanda esse munera à magistratibus. Duæ posteriores leges huius tit. sunt de muneribus. Duæ priores de magistratibus. Si munus duobus iniunctum sit separatis portionibus, hic ordo seruatur, fideiussor, nominator, collega, *l. 2. §. hoc tit. l. 3. §. de con. fis. deb.* Si pro indiuiso, hic collega, fideiussor, nominator, *d. l. 2. l. aduersus, §. de mag. conu.* Collega, quia conreus hoc casu. Fideiussor, quia propius semper accedit ad reum quam nominator. In magistratibus ordinis ratio eadem est, siue duo creati sunt magistratus diuisis actibus administrationis, siue indiuisis, puta, vt fideiussor primum excutiatur, tum nominator, deinde collega, *l. 3. & 4. hoc tit. l. Imperator, D. ad municip.* & notandum quod ait *l. 3. In magistratibus*, quasi idem non sit constitutum in muneribus. Nam magistratus non omnimodo sunt conrei. Nec enim si deposito honore ambo soluendo sint, in singulos est actio in solidum, sicut in eos quibus pro indiuiso munus iniunctum est, *l. si pupillus, D. de adm. tut.* Sic & si vnus ex eis soluendo non sit, ad collegam quasi conreum non venitur inexcusso inopi fideiussore ac nominatore, *d. l. Imperator.* Reum principalem qui munus vel honorem gessit, ante hos omnes esse conueniendum constat, ac proinde etiam patrem eius, argumento eorum quæ diximus, *l. 2. de per. nom. & tit. praeced.* Hæc est huius quæstionis definitio. Adiicit hæc *l. j.* vno ex curatoribus pecuniæ publicæ defuncto, heredem eius pro collega non teneri ex ea causa, quæ non habuit locum eo viuo. Et ita omnibus idoneis defunctis, dicerem inter heredes periculum non esse commune in eo quod post mortem vnius heredis dolo vel culpa contigerit, *l. tutores, §. tutoribus, D. de adm. tut.*

II. Imp. Gordianus A. Valeriano. Quotiens duobus non separatim, sed pro indiuiso munus iniungitur, & ita vt vnusquisque eorum periculo soliditatis videatur obstrictus: munus ad nominatorem prius quam vtrique, qui id munus administrauerunt, solemniter fuerint excussi, nulla ratione porrigi possunt. Si vero separatis portionibus ad munus nominati sunt: prius pro portione conueniantur, qui administrauerint, item fideiussores eorum, si nec ab his quidem indemnitas fuerit seruata, tunc demum creatorem, ac si ne is quidem sufficiat, nouissime participem muneris conueniri debete præses non ignorat.

Duobus creatis curatoribus Reipub. vel duumuiris pro indiuiso, id agitur tacite vt vice mutua obligentur in solidum. & male in *l. seq.* additum est quibusdam Codicibus, *hoc expresso*, & in hac scriptum, *soliditatis*, cum ex vet. sit legendum, *sodalitatis*, id est, collegij. cetera exposuimus *l. 1.*

III. Imppp. Carus, Carinus, Numerianus AAA. Theodoro. Si ita duumuiri creati estis, vt mutuo periculo teneamini,

A in dubium non venit, vicariis damnis vos esse obstrictos, cum in magistratibus prius nominatores conueniendos esse, hoc quod in persona vestra custodiri desideratis constitutum est.

Certum est Duumuirorum creatorum pro indiuiso commune esse periculum. At non ante ex facto alterius alter conuenitur, quam creatores excussi fuerint. Hoc enim in magistratibus constitutum est. qui idem ordo non seruatur in muneribus. *Cum*, pro *quamuis*, *l. 60. Cod. Th. de appellat.*

IV. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Dioni. B Cum te & collegam tuum magistratus vestri tempore publicum fœnus collocasse proponas, nec potuisse debitum à quibusdam reipublicæ restitui, cum paratus sis pro te id quod solus gessisti, reipublicæ satisfacere, consequens est rempublicam, si separati actus vestri contractus fuerint, successores collegæ tui, vel rerum eius possessores prius ob personam eius congredi: & si solida indemnitas reipublicæ seruata non fuerit, nominatores eius interpellare, ac postremo loco, si quid ex nomine tui collegæ defuerit, ob culpæ nexum te interpellare: C priores enim nominatores veluti fideiussores placuit obstringi.

Ait *Si separati.* Dati quidem sunt pro indiuiso, sed diuiserunt inter se administrationem, quæ res vice mutua periculo non liberat. Ceterum idem ordo seruatur, qui seruaretur si separata initio fuisset administratio. Ait, *Ob culpæ.* Sic in *l. Imperator, D. ad municip.* eademque ratio est in muneribus, veluti in tutelis, *l. 1. §. vsque adeo, de tut. & rat. dist.* in quo placet quod Hugolinus scripsit, negationem superesse illo loco, *Si non contutor, l. 6. §. arb. tut.*

D

Ne quis liber inuitus actum gerere cogatur.

Tit. XXXVII.

I. Imp. Alexander A. Vrbico. Si vt proponis decreto ordinis ad libertatem ductus es, non debere te inuitum actum reipublicæ administrare, curator reipublicæ non ignorat: præsertim cum serui huiusmodi officia administrare debeant.

Vt priuati seruos actores habent, ita Resp. præpositos pecuniis dandis & suscipiendis, stipulationi- E bus contrahendis, rationibus domini tractandis, qui sunt sub dispositione curatorum Reip. vel Kalendarij vel patris ciuitatis, *l. 1. §. de solut. & lib. deb. ciu.* Liberis actoribus non vtuntur, & ideo plerique ad actum gerendum se venire patiuntur, *l. 6. §. vnum, D. de ini. rup.* atque ita capite minuuntur. Sola tamen actus gesti ratio caput non minuit, *l. liberos, §. de lib. cau.*

II. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Tyberio. Si cum ingenuus esses ad actum gerendum à republica com-

pelleris: auxilium præsidis & iuris præsidia, prout vsus exigebat, implorare potuisti.

Potest liber sua sponte Reip. actum gerere, non inuitus, quia seruile officium id est.

Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere.

Tit. XXXVIII.

I. IMpp. Diocletianvs et Maximianvs AA. Dioscoro. Cum ad munus B exhibendarum angariarum cum aliis creatus, à consortibus muneris solicitudine deserta solum te functnm esse proponas: sumptuum detrimenta, si qua acciderint, collatione eorum, quos munus oportuerat participare, prouisione præsidis diuidentur. Quod si & à te obsequium derelictum esse cognouerit: quid censuræ publicæ congruit, non ignoret.

Pluribus curatoribus creatis ad cogendas angarias, si vnus coëgerit, alij cessarint, cessatores sumptus in eam rem factos agnoscent pro rata. *Si qua*, inquit, *acciderint*. Nam plerumque solet esse sine sumptu, vt C diximus in *l. 1. §. quemad. ciu. mun. ind.* Si omnes cessarint, præsidis prouinciæ coërcitio est.

De iis qui ex officio quod administrauerunt conueniuntur.

Tit. XXXIX.

I. IMp. Antoninvs A. Octavio. Fœnoris reipublicæ, quod non tua culpa perditum esse apparuerit, sufficit sortis damnum, D non etiam vsurarum eius sustinere.

Qui ex contractu pro debitore Reip. obligatur, veluti fideiussor, & in sortem tenetur & in vsuras, *l. 2. §. vlt. D. de adm. rer. ad ciu. pert.* Qui ex officio quod administrauit, vt puta Duumuir vel pater ciuitatis, qui non satis caute pecuniam publicam fœnori occupauit, in sortem tantum non in vsuras. Pro pecunia quam ipse habet etiam in vsuras. Pro alio in sortem tantum, si nulla eius fraus vel culpa lata arguatur, *l. vlt. in prin. D. eod. l. Lucius. §. Paulus, D. ad municip. l. cum quidam, §. pen. D. de vsuris.*

De solutionibus & liberationibus debitorum ciuitatum. E

Tit. XL.

LIberationis verbum ad obligationem refertur. Solutionis ad obligationem, vel ad nummos. Si ad obligationem, æque patet ac liberationis, *l. solutionis, D. solut.* cui ex inscriptione coniungenda est *l. liberationis, D. de verb. sign.* In hoc tit. & in generali de solutionibus & liberationibns, specialiter refertur ad A nummos, & ob id numeratio dicitur frequenter, vel ad aliam rem debitam. Sic & liberatio specialiter ad eam, quæ ex solutione debitori contingit, vel non. Ergo de solutionibus & liberationibus, id est, de solutionibus eius quod debetur, & liberationibus quæ ex eis debitori naturaliter contingunt. Interea tamen in titulo generali de aliis quibusdam agitur, quæ specie & iure solutionis censentur, veluti confusione & compensatione.

I. Imp. Alexander A. Qvatvorviris & decurionibus Fabretenorum. Cautiones seruorum publicorum ita demum firmam securitatem debitoribus præstant, si curatorum adsignantium, vel eorum, quibus exigendi ius est, auctoritate subnixæ sunt. Cum autem is qui exsoluisse dicitur, solam scripturam actoris suscipientis pecuniam promat; ea tantum defensio consueuit admitti, si quod exsolutum est, reipublicæ rationi profecisse doceatur. Sane curator vester, si fraude serui constiterit effectum, vt interciperentur à curatore illatæ à debitoribus quantitates: de peculio eius, quod eo modo deest, restituet.

Scripta est ad Quatuoruiros. id est, magistratus Reipublicæ Fabretenorum, vt in veteri quadã inscriptio- C ne Hispaniæ, *Quatuoruiris & decurionibus S...rensium.* & ideo paulo post ait, *Curator vester*, id est, curator Reip. Cauetur autem ea, vt apochæ actorum Reip. securitatem debitoribus non præstent, nisi factę sint auctore & apochis adsignante curatore Reip. vel Kalendarij, nisi probetur pecuniam versam in rem ciuitatis. Teneri curatorem Reip. de peculio, si fraude actoris pecunia à debitore ciuitatis soluta, intercepta, nec in rem ciuitatis conuersa fuerit.

De spectaculis & scænicis & lenonibus.

Tit. XLI.

I. IMppp. Valens, Gratianvs et Valentinianvs AAA. ad Hesperiam Proc. Africæ. Non inuidemus, sed potius cohortamur amplectenda felicis populi studia, gymnici vt agonis spectacula reformentur. Verumtamen cum primates viri populi studiis ac voluptatibus grati esse cupiant, promptius permittimus, vt integra voluptas sit, quæ volentium celebratur impensis. Dat. vi. Id. Mar. triv. Valente v. et Valentiniano AA. Coss.

Cum vetitum paulo ante fuisset gymnicum certamen, id edere volentibus sua sponte populi recreandi causa, hæc lex permisit. Volentibus, inquam, non inuitis, *l. qui dolo §. 1. D. ad leg. Iul. de vi publ.* Ait autem populi studia, vt Cassiodorus, Studia sua populus in circo & in theatro habet pro parte quam diligit. & Suetonius in Caligula: Infensus turbæ fauenti aduersus studium suum.

II. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs AAA. ad Valerianvm P. V. Quisquis equos, quos vel fere-

nitas nostra, vel ordinarij consules tribuunt voluptatibus, ad commodum compendiumque priuatum abduxerit: vnius libræ auri condemnatione multetur. DAT. VIII. KAL. MAI TRIV. EVCHERIO ET SYAGRIO COSS.

Eum qui equos circenses in suos vsus conuerterit, vnius libræ auri condemnatione multari.

III. IDEM AA. AD VALERIANVM P. V. Eos qui agitandi munus exercent, illustris auctoritas tua nullis propter Circense certamen affici nouerit oportere suppliciis. DAT. VIII. KALEND. MAI. TRIV. EVCHERIO ET SYAGRIO COSS.

In agitatores præf. vrbi coërcitionem non habere, nisi si quid circa equestre certamen deliquerint. Hæc est Græcorum interpretatio.

IV. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PP. Si qua publicis porticibus, vel in his ciuitatum locis, in quibus nostræ solent imagines consecrari, pictura pantomimum veste humili, & rugosis sinibus agitatorem, aut vilem offerat histrionem, illico reuellatur, neque vnquam posthac liceat in loco honesto inhonestas adnotare personas. in aditu vero circi, vel in theatri prosceniis vt collocentur, non vetamus. DAT. III. KALEND. IVL. HERACLEÆ ARCADIO A. ET HONORIO A. COSS.

Scænici à Græcis appellantur thymelici, veluti mimi, histriones, ludiones. Hos constat esse famosos, & tribu moueri. specialiter thymelici dicuntur cantores, qui modos faciebant & saltationes. Hi non sunt famosi, & hos videntur intellexisse Græci *l. 4. D. de his qui not. inf.* qui ita vertunt. οὐκ ἔστι δὲ παιδικὴ τέχνη οὐδὲ ἀτιμοποιὸς ἡ τῶν ἀθλητῶν καὶ τῶν λεγόντων ἐν τοῖς ὀλυμπίοις τὰ ἐνθύμεια καὶ τῶν ἐκ ξυστοῦ ἀγωνιζομένων. His lex illa adiungit agitatores, quos tamen hæc lex famosos & inhonestos facit. quod vix aut ne vix quidem scio vti sine pugnantiæ confessione explicari possit. & ideo hac lege præcipitur ne scænicorum & agitatorum imagines honesto loco ponantur, quo principum collocari solent.

V. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO PP. Nemo iudicum ex quacunque ciuitate in aliud oppidum, vel ex prouinciæ solo equos curules, aurigas, bestias, histriones, ciues tentet traducere: ne dum popularibus plausibus intemperanter seruiunt, & publicarum rerum statum fatigent, & festiuitatem impediant in cunctis oppidis celebrandam: ita vt si quis hanc violauerit iussionem, pœna teneatur ea quæ legum violatores persequitur. DAT. VIII. ID. AVG. CP. HONORIO VIII. ET THEODOSIO. III. AA. COSS.

Ne præsides ex vna ciuitate in illam, vel ex vna prouincia in aliam equos circenses, agitatores, histriones, feras traducant, & vt suæ ciuitatis siue prouinciæ voluptatibus quique deseruiant. & huic præcepto apponit sacrilegij pœnam.

VI. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. FLORENTIO PP. Lenones patres & dominos, qui suis filiabus vel ancillis peccādi necessitatem imponunt, nec iure frui dominij nec tāti criminis patimur libertate gaudere. Igitur tali placet eos indignatione subduci, ne potestatis iure frui valeant, neue quid eis ita possit adquiri: sed ancillis filiabusque (si velint) conductisve pro paupertate personis, quas sors damnauit humilior, episcoporum liceat, iudicum etiam, defensorumque implorato suffragio, omni miseriarum necessitate absolui: ita vt si insistendum eis lenones esse crediderint, vel peccandi ingerant necessitatem inuitis, amittant non solum eam, quam habuerint, potestatem, sed proscripti pœnæ mancipentur exilij, metallis addicendi publicis: quæ minor pœna est, quam si præcepto lenonis cogatur quispiam coitionis sordes ferre, quas nolit. DAT. XI. KAL. MAI. FELICE ET TAVRO COSS.

Pater qui filiam prostituit, patriam potestatem amittit, dominus dominium, creditor pignus, redemptor pretium redemptionis, venditor manus iniectionem, & pater dominusve qui inuitam detinuerit in prostibulo, in metallum damnatur. Soluuntur prostitutæ & liberantur lenonum obsidione interuentu episcoporum, & iudicum, & defensorum plebis, itemque mercede conducti ministri earum, veluti aquarioli. Sequitur septimæ constitutionis, quæ hoc titulo desideratur, summa ex LX. βασιλικῶν tit 38:

VII. Μηδεὶς πορνοβοσκείτω τοῦ λοιποῦ, μηδὲ πόρος ἐντεῦθεν ταῖς λαργιτίοσιν εἰσαγέσθω. μήτε οὖν δούλην ἢ ἐλευθέραν προϊστάτω τις. ἐπεὶ εὐτελὴς μὲν ὢν ὁ τοῦτο ποιῶν πρὸς τῷ τιμωρηθῆναι, καὶ μεταλλίζεται ἢ ὑπερορίως ἐξορίζεται. στρατείαν δὲ ἔχων ἢ ἐπιτήδευμα σεμνόν, ἀπολλύτω καὶ αὐτὴν σὺν τῇ οὐσίᾳ. ὡσαύτως καὶ οἱ θυμελικοὶ τούτων ἀπεχέσθωσαν. εἰ δὲ δούλη εἴη τὸ προστατηθέν, παρὰ παντὸς ἐκδικείσθω προῖκα, εἴτε ἀνήρ, εἴτε γυνή, εἴτε κληρικός, ἢ μοναχὸς τοῦτο ἐκδικεῖ. Ταῦτα δὲ φυλαττέτωσαν οἱ μείζονες ἢ οἱ ἥττονες, καὶ τάξεις αὐτῶν ποινὴν ὑφορώμεναι, καὶ εἰς τὸ σῶμα καὶ εἴκοσι λιτρῶν.

Ne quis deinceps lenocinum exerceat, & nullus reditus inde largitionibus inferatur, nullus ancillam, ingenuamve prostituat. alioquin humilior qui id fecerit coërcitus metalli & exilij pœna damnabitur: honestior bona & militiam ac dignitatem amittet. His quoque abstineant thymelici. Quòd si ancilla prostituta sit, vt gratuito vindicetur ab omnibus viris aut feminis, clericis aut monachis. Et vti hæc obseruent magistratus tam minores quam maiores, & officia eorum corporis, & xx. libratum imminente pœna.

Tollit ergo hæc constitutio prostibula & lenocinia, vt *Nou.* 14. Prostitutarum ancillarum ab hac iniuria vindicationem & liberationem publicam facit, sicut liberorum venditorum, *l. vlt.* §. *de pat. qui fil. dist.* dum ne, ac si ab hostibus redemptæ, pro pretio pignori teneantur, sed soluantur statim, ac ne scænico quidem vel arenario hanc mulierum productionem licere concedit. Vectigal lenonum & meretricum tollit. quod & Alexander auctore Lampridio sacris largitionibus inferri vetuit, sed sumptibus publicis deputauit. Caligula exegit Suetonio auctore.

De expensis publicorum ludorum.

Tit. XLII.

I. IMpp. Diocletianvs et Maximianvs. AA. Marcello. Cum præsidem prouinciæ impensas, quæ in certaminis editione erogabantur, ad refectionem murorum transtulisse dicas, & quod salubriter deriuatum est, non reuocabitur: & solemne certaminis spectaculum post restitutam murorum fabricam iuxta veteris consuetudinis legem celebrabitur. Ita enim & tutelæ ciuitatis instructo murorum præsidio prouidebitur, & instaurandi agonis voluptas confirmatis his, quæ ad securitatis cautionem spectant, insecuti temporis circuitione repræsentabitur.

Licere præsidi prouinciæ ludorum expensas in murorum maxime necessariam refectionem conferre, ita tamen vt post eorum refectionem rursus ludi populi voluptatibus exhibeantur.

De aquæductu.

Tit. XLIII.

I. IMp. Constantinvs A. ad Maximvm com. s. l. Aquarum possessores, per quorum fines formarum meatus transeunt, ab extraordinariis oneribus volumus esse immunes, vt eorum opera aquarum ductus sordibus completi mundentur, nec ad aliud superindictæ rei onus iisdem possessoribus attinendis, ne circa res alias occupati, repurgium formarum facere non occurrant. Quod si neglexerint, amissione possessionum multabuntur. nam fiscus prædium eius obtinebit, cuius negligentia perniciem formæ congesserit. Præterea scire eos oportet, per quorum prædia aquæductus commeat, vt dextra læuaque de ipsis formis quindecim pedibus intermissis arbores habeant, obseruante officio iudicis, vt si quo tempore pullulauerint, excidantur, ne earum radices fabricam formæ corrumpant. Dat. xv kal. Ivn. Gallicano et Symmacho Coss.

Vt possessor per cuius prædium cloaca ducitur, cloacarium pensitat claocæ purgandæ causa, ita & is per cuius prædium transit publicus aquæductus, vectigal præstat formarum aquæ abluendarum causa, *l. in venditione, D. de act. emp.* & in libris Magonis & Vegoiæ. *Aquarum*, inquiunt, *ductus per medias possessiones diriguntur, quæ à possessoribus ipsis vice temporum repurgantur, propter quod leuia tributa persoluunt.* Adiicit hæc Constitutio, eos excusari à ceteris oneribus superindictitiis vel extraordinariis, & confiscari prædia per quæ aquæductus transit, si in eo repurgando cessarint possessores: & vt noxiæ arbores cura officialium iudicis, quæ inferunt fabricarum ruinas, radicitus amputentur, nec circum aquæductus aliter habeantur, quam dextra læuaque intermissis pedibus xv. qua de re factum S. C Ælio Tuberone & Fabio Maximo Coss. Iulius Frontinus libro de aquæductibus refert.

II. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs AAA. Pancratio p.v. Si quis de cetero vetiti furoris audacia florentissimæ vrbis commoda voluerit mutilare, aquam ad suum fundum ex aquæductu publico deriuando: sciat eundem fundum fiscalis tituli proscriptione signatum priuatis rebus nostris aggregandum. Dat. viii. * cp. Timasio et Promoto Coss.

Confiscari fundum in quem dominus aquam deriuarit ex aquæductu publico sine permissu principis.

III. Idem AAA. Albino p.v. Rom. Eos qui aquæ copiam vel olim, vel nunc per nostra indulta meruerunt, vsum aut ex castellis, aut ex ipsis formis iubemus elicere: neque earum fistularum, quas matrices vocant, cursum ac soliditatem attentare, vel ab ipso aquæductu trahere. Quòd si quis aliter fecerit, non solùm id quod prius iure beneficij fuerat consecutus, amittat, verum pro conditione quoque personæ seuerissima pœna plectetur. Dat. v. kal. Sept. Rom. Timasio et Promoto Coss.

Aquam beneficio principis datam priuatis duci debere ex castellis, vel ex ipsis formis, non ex fistulis matricibus, ex quibus aliæ succrescunt, vel ipso aquæductu. Riuos & fistulas vsu deteri & lacerari, vt S. C. comprehensum fuisse idem Frontinus refert. Formas vocat conceptacula quælibet, quibus distinguitur aquæductus, Græci hoc loco vocant δοχεῖα.

IV. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Asterio Com. or. Vsum aquæ veterem longoque dominio constitutum singulis ciuibus manere censemus, nec vlla nouatione turbari. Ita tamen vt quantitatem singuli, quem veteri licentia percipiunt, more vsque in præsentem diem perdurante percipiant: mansura pœna in eos, qui ad irrigationes agrorum vel hortorum delicias furtiuis aquarum meatibus abutuntur. Dat. kal. Nov. Cæsario et Attico Coss.

Lex ait, *licentia.* Loquitur ergo de iis quibus aquæ publicæ vsum iamdiu princeps concessit, & ne eius

modo fraudentur sancit, confirmans vsurpatorum A pœnam definitam, *l. 2.* s.

V. Impp. Theodosivs, et Valentinianvs Cyro pp. Si quis per diuinam liberalitatem meruerit ius aquæ, non viris clarissimis rectoribus prouinciarum, sed tuæ præcellentissimæ sedi cœlestes apices intimare debebit: condemnatione contra illum, qui preces moderatoribus insinuare conatur, quinquaginta librarum auri & contra vniuersos administratores, qui rescriptum per subreptionem elicitum suscipere moliuntur, proponenda. apparitoribus nihilominus eorundem virorum clarissimorum prouinciæ moderatorum animaduersionibus per vigorem tui culminis subiugandis: & amplissima tua sede dispositura, quid in publicis thermis, quid in nymphæis pro abundantia ciuium conueniat deputari, quid his personis, quibus nostra serenitas indulsit, ex aqua superflua debeat impertiri.

Vt qui impetrauit ius aquæ, rescriptum insinuet præf. prætorio, non præsidibus. vt præf. prætorio disponat quid thermis publicis, quid nymphæis, quid priuatis beneficio principis ex aqua largiendum sit. C Nymphæa sunt ædes publicæ quibus nuptias celebrant qui ædibus carent ad choreas capacibus, vt Zonaras explicat in Leone magno. Inde νυμφικὰ λυτρὰ, vt Sudas interpretatur, τὰ εἰς γάμους ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ κρήνης λαμβανόμενα. Græci Nymphæa vocant Hydria, & in hanc & in sequentem legem, & Socrates lib. 4. cap. 8. quæ refert in oraculo quodam chorearum nomine fuisse designata.

VI. Idem aa. Cyro pp. Omnis seruitus aquarum aquæductus Hadriani siue domorum, siue possessionum, siue suburbanorum, siue balneorum, vel per diuinos affatus intimatos in quolibet iudicio, vel per D vsurpationem impertitos, penitus exprobretur. maluimus etenim prædictum aquæductum nostri palatij publicarum thermarum ac nymphæorum commoditatibus inseruire. Et decernimus hanc dispositionem modis omnibus in posterum seruari: nemini licentia tribuenda ab eodem aquæductu precibus oblatis vsum aquæ petere, vel eum audere perforare: scientibus his qui qualibet ratione putauerint ad huiusmodi molimen accedere, vel officio (si ausum fuerit instruere) vel minus instructis precibus parere, centena pondo auri multæ nomine fiscalibus rationibus se esse illaturos. Super his sancimus sulcum publicarum aquarum nullis intra decem pedes arboribus coartari, sed ex vtroque latere decempedale spatium integrum illibatumque seruari. Præterea de plumbeis fistulis ducentibus ad thermas, quæ Achillis nuncupantur, quas prouidentia tuę magnificentiæ factas fuisse cognouimus, eandem formam seruari censemus. etenim memoratas fistulas thermis tantum & nymphæis, quibus eminentia tua deputauerit, volumus inseruire: facultate præbenda tuæ sublimitatis apparitoribus circumeundi sine formidine domus, suburbana, balnea ad requirendum, ne qua deceptio, vel suppressio, vel insidiæ contra publicam vtilitatem à quoquam penitus attentetur.

Pertinet hæc lex ad vrbem Constantinopolitanam. Scripta enim est ad Cyrum præfectum prætorio Orientis, cuius cura Theodosius protulit pomœrium Constantinopoleos, auctore Zonara. Præfectum vrbi aplant quidam male, cum epigrammata vocent ὕπαρχον ἑώας id est, Præfectum prætorio Orientis sub nomi-B ne Constantini, quasi hic Cyrus sit nouus conditor Constantinopoleos.

Θεοδόσιος τόδε τεῖχος ἄναξ, καὶ ὕπαρχος ἑώας
Κωνσταντῖνος ἔτευξαν ἐν ἤμασι ἑξήκοντα.

Fuit igitur in hac vrbe aqueductus quidam Adriani, de quo præcipua hæc Theodosius sancit, vt ne is seruiat priuatorum vsibus, ne ex rescripto quidem principis, sed palatio & thermis nymphæisque publicis, & vt circa eum aquæductum arboribus x. pedes vtraque ex parte vacui relinquantur. idemque constituit de fistulis ducentibus ad Achillis thermas, vt thermis tantum nymphæisque publicis seruiant. De aquæductu Adriani locus hic est singularis, atque adeo notandus. De thermis Achillis ita Georgius Cedrinus: ἐγγὺς C δὲ τοῦ καλουμένου στρατηγίου, Αἴαντός τε καὶ Ἀχιλλέως βωμὸν ἀνέθηκεν. ἔνθα καὶ νῦν τὸ τοῦ Ἀχιλλέως χρηματίζει λουτρόν. Socrates item publici non thermarum nomine. Ait, *molimen*, sic emendaui ex vet. cum vulgo perperam legeretur, *emolumentum. Vel officio*] Si officialis eiusmodi preces instruxerit, *l. 2. s. de pet. bon. sub.*

VII. Idem aa. Evtychiano pp. Ad reparationem aquæductus huius almæ vrbis omnia vectigalia, quę colligi possunt ex vniuersis scalis huius inclytæ vrbis, & ex operariis, qui Cizyceni dicuntur, ad refectionem eiusdem aquæductus procedere: illo videlicet obseruando, vt nemo eorum qui ius aquę possident, quamcunque descriptionem sustineant. nam exsecrabile videtur domos huius almæ vrbis aquam habere venalem.

Antea legebatur, *ex vniuersis calculis.* emendaui, *ex vniuersis scalis*, tam ex veteri scriptura quam ex Græcorum metaphrasi. Verba ipsa proponam, εἰς ἀνανέωσιν τοῦ ἀγωγοῦ τὰ παρεχόμενα εἰς τὰς σκάλας ἀναλισκέσθω. Scalæ sunt traiectus maritimi, qualis in regione sexta scala Syzicæna, quæ πέρασμα Iustinianarum dicitur in *Nou. 69.* quod confirmat Stephan. iis verbis: Συκαί, πόλις ἀντικρὺ τῆς νέας Ῥώμης, ἡ καθ' ἡμᾶς Ἰουστινιαναὶ προσαγορευθεῖσα. Quamobrem Gyllio assentior ad finem oratio-E nis primæ περὶ Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων, legenti *Iustinianis* pro *Iucundianis*, Gyllio viro animi, vigilantiæ, industriæ incredibilis, quem non ita dudum suo ordine functum lugeant, lugeant Heluij, quo vix vnquam parem edituri sunt. Cedrinus Sycarum appellationem sumptam scribit ἐκ τῶν συκοφόρων δένδρων. In quinta regione fuit scala Chalcedonensis, in quarta scala Timasi vt antiqua descriptio vrbis Constantinopolitanæ docet. Græce dicuntur χηλαί. Protensæ erant in mare traiiciendi causa vsque ad nauigia. Nautæ in eam rem certi singulis scalis destinati erant. & quidquid nummorum redibat inde, nescio an antea ad principem pertinuerit, id hæc lex deputat aquædu-

tui reparando & reficiendo. Adiicit de operariis Cyzicenis, vt etiam quod ij publico vectigal pendunt, aquęductui deputetur. meminit eorum Cyzicenorum Vitruuius VI. Et vt ciues qui ius aquæ habent, eo vtantur gratuito, nec quidquam ad reparationem aquæductus conferant, ne videantur in vrbe aquam emiſſe, potius quam beneficio principis emeruiſſe.

VIII. Imp. Zeno A. ad Amantivm P. V. Hac lege ſancimus, vt ſi quis ampliſſimam præfecturam gubernans, aurum aquæductui deputatum ad alterum quodlibet opus non aquæductibus, vel aquæ publicæ competens exſtruendum, vel curandum putauerit conuertendum, de ſuis facultatibus eandem ſummam aquæductus titulo repenſare cogatur. ſeparatus verò arcarius aurum aquæductus ſuſcipiat glorioſiſſimorum conſulum liberalitate, vel ex aliis titulis ad aquas publicas pertinentibus collectum, vel poſtea colligendum.

Scripta eſt ad Amantium P. V ad quem conſtitutio περὶ καινοτομιῶν, vel de ſeruitutibus, & *l. ne cui, C. de loc.* Vt aurum aquæductui deputatum & formis præf. vrbi ad alios vſus minime conuertat, vtque id ſpecialis arcarius ſuſcipiat, ſiue ex liberalitate principum proficiſcatur, de qua *l. 2. & 3. j. de conſu-lib.* ſiue aliunde. Pro, *repenſare*, quidam Codices habent *repræſentare*.

IX. Idem A. Sporatio. Diligenter inueſtigari decernimus, qui publici ab initio fontes, vel cùm eſſent ab initio priuati, poſtquam publice vſum præbuerunt, ad priuatorum vſum conuerſi ſunt, ſiue ſacris apicibus per ſurreptionem impetratis, ac multo amplius ſi auctoritate illicita nec appetito colore ſacri oraculi huiuſmodi aliquid pertentatum fuiſſe dignoſcitur: vt ius ſuum regię ciuitati reſtituatur, & quod publicum fuit aliquando, minime ſit priuatum, ſed ad communes vſus recurrat: ſacris oraculis vel pragmaticis ſanctionibus aduerſus commoditatem vrbis quibuſdam impertitis, iure caſſandis, nec longi temporis præſcriptione ad circumſcribenda ciuitatis iura profutura.

Vt qui publici fuere fontes ab initio, vel cum fuiſſent initio priuati, poſtea publici, deinde reſcripto principis vel vſurpatione priuati facti ſunt, ad ius publicum redeant, nec quidquam valeant reſcripta vel pragmatici contra publicam vtilitatem, vt in *l. 2. s. de nau. non exc. l. 2. s. de can. fru. vrb. Romæ.* Nec obſtat *l. 4. s.* quæ de vſu ſiue iure aquæ publicæ loquitur, non de fontibus priuato iuri omnino vindicatis. Sed neque contra ius publicum quidquam valet præſcriptio longi temporis, *l. 5. s. de oper. publ.* Sicut nec contra ius priuatum principis, *l. vſus j. de fun. rei priu. Nou. 30.* quod interpres Iuliani latius quam oporteat, accepit de omni iure fiſcali.

X. Idem A. Pontio. Decernimus ne quid à quacunque perſona quamlibet dignitatem prętendat contra minuſcularios aquęductus vel fontes publicos, qui ad aquæductus confluunt, pertentetur. Sed & ſi quis clam vel palam auctoritate confiſus de iiſdem paragogiis vel fontibus aquam traduxerit, vel clandeſtinis inſidiis forte ſubripuerit, publicis aquæductibus eam reſtituere compellatur. Hoc etiam præcipimus, ne in poſterum à quolibet iuxta eoſdem aquæductus plantari qualeſcunque arbores poſſint, ne ex ſtirpibus labefactentur parietes aquæductuum, quod & antiquis conſtitutionibus interdictum eſſe dignoſcitur: ſcientibus vniuerſis, quod in poſterum ſuper huiuſmodi commiſſis ſuburbanum prędium, vel balneum, vel aquę mola, vel hortus, ad cuius vſum aqua publica fuerit deriuata, vel ſi quid ex his iuxta aquæductum poſitum ad eum pertinet, qui plantauit arbores aquæductibus noxias, ad quemcumque pertineat locum, vel hominem, vel domum: proſcriptionis titulo ſubiacebit, & fiſci viribus vindicabitur: nulli ſuper huiuſmodi pœna nec per ſacros apices venia tribuenda. Vniuerſos autem aquarios, vel aquarum cuſtodes, quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquæductuum huius regiæ vrbis cuſtodię deputati ſunt, ſingulis manibus eorum felici nomine pietatis noſtræ impreſſo ſignari decernimus, vt huiuſmodi adnotatione manifeſti ſint omnibus, nec à procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad vſus alios auellantur, vel angariarum, vel operarum nomine teneantur. quod ſi quem ex iiſdem aquariis mori contigerit, eum nihilominus qui in locum defuncti ſubrogatur, ſigno eodem notari præcipimus: vt militiæ quodammodo ſociati, excubiis aquæ cuſtodiendę inceſſanter inhęreant, nec muneribus aliis occupentur.

Pro, *quacunque dignitate prædita*, emendaui, *quamcunque dignitatem prætendat*, ex vet. Pro *muſcularios*, Alciati mendo, reſtitui vetus verbum, *minuſcularios*, id eſt, tenuiores & minutos aquæductus, vt in *l. 1. s. de defen. ciuit. l. 3. C. Th. de ind.* Auguſtinus VII. de ciuitate Dei cap. 4. *Tanquam minuſcularios vectigalium conductores.* Et hos quidem minuſculos aquæductus paulo poſt paragogos vocat, voce ſatis nota. Conſtituit autem vt ne quis ex eis vel ex fontibus publicis aquam vſurpet, neve circa eos arbores plantet, niſi ſcilicet intermiſſo legitimo ſpatio, de quo *l. 1. & 6.* alioquin publicari ſuburbanum in quem aquam deriuarit, & in quo ſecundum aquæductum arbores plantarit, vel prædium, vel balneum, vel aquæ molam ὑδρομύλιον, vel hortum. Vt balnea, ita aquæ molæ aliæ erant publicæ, aliæ priuatæ, *l. 4. C. Th. de can. frum. vrb. Rom.* Caſſiodorus III. *Dicitur commodi cura priuati aquam formarum, quam ſummo deceret ſtudio communiri, ad aquæ molas exercendas vel hortos irrigandos fuiſſe deriuatam.* Poſtrema pars conſtitutionis eſt de aquariis, vt manu ſignetur nomine principis, quo de more diximus in *l. 3. s. de fabricenſ.* & aliis muneribus non occupentur.

VI. Imp. Anastasivs A. Servio PP. Diuinam diſpoſitionem ab inclytæ recordationis

nis principe Theodosio, super his qui aquam sibi de publicis aquęductibus seu fontibus præberi desiderant, promulgatam hac etiam lege in sua firmitate durare sancimus, quatenus nemo vel in hac sacratissima ciuitate, vel in prouinciis, sine diuinis apicibus de sacro epistolarum scrinio more solito edendis, & iudicio tuæ celsitudinis, vel aliis quorum interest, intimatis vel intimandis, aquam de publico aquæductu seu fonte trahere permittatur. his, quicunque nostra iussa violauerint, seu violare concesserint, denarum librarum auri condemnatione, aliaque grauissima indignatione feriendis.

Confirmat priorem partem *l.* 5. Pœnam mutat.

De gladiatoribus penitus tollendis.

TIT. XLIV.

I. IMP. CONSTANTINVS A. MAXIMO PP. Cruenta spectacula in otio ciuili & domestica quiete non placent. quapropter omnino gladiatores esse prohibemus. PP. BERYTO KAL. OCT. PAVLINO ET IVLIANO COSS.

Cruenta spectacula dicit, quæ Amm. a. Marcel. xiv. cruenta ludicra, hominum inter se commissiones. Hęc merito tolluntur hac lege, de qua Sozomenus lib. I. τότε πρῶτον ἡ τῶν μονομάχων ἐκωλύθη θέα. Monomachos gladiatores vocat, contumeliosum nomen, *l.* 3. *in prin. D. de lib. & post.* & detestandum, *l.* 2. *C. Th. de gladiat.* quam immanitatem sustulisse Honorium Theodoritus & Nicephorus auctores sunt, monachi cuiusdam nece permotum monomachis infesto, quem Telemachum vocant, corrupte Otho, Dirimachium.

De venatione ferarum.

TIT. XLV.

I. IMPP. HONORIVS ET THEOD. AA. MAVRIANO COM. DOMESTICORVM ET VICES AGEN. MAG. MIL. Occidendorum leonum cunctis facimus potestatem, neque aliquam finimus quemquam calumniam formidare. bestias autem quæ ad comitatum ab omnibus limitum ducibus transmittuntur, non plus quàm septem diebus intra singulas ciuitates retineri præcipimus, violatoribus eorum quinas libras auri fisci viribus illaturis. DAT. XIII. KALEND. IVN. CONSTANTIO ET CONSTANTE VV. CC. COSS.

Superior titulus est de gladiatoribus. Hic videtur fuisse de ferarum confectoribus, quos vocant κυνηγούς, quales sunt qui dantur ad bestias: quanquam hęc lex ad eos non pertineat: quæ passim occidendorum leonum omnibus facultatem concedit, non in arena modo: & de feris adiicit, quæ à ducibus limitum ad comitatum transmittuntur, vt non plus quam VII. diebus in singulis ciuitatibus retineantur. quod corrupte in Eustathij lib. de temporib. refertur quasi traditum libro primo.

De maiuma.

TIT. XLVI.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. CÆSARIO PP. Clementiæ nostræ placuit, vt maiumæ prouincialibus lætitia reddatur: ita tamen vt seruetur honestas & verecundia castis moribus perseueret. DAT. VII. KAL. MAI. CP. ARCAD. IV. ET HONOR. III. COSS.

Qui ludus sit Maiuma Sudas exposuit. Georgius in Chronographia, is est quem Paulo Diacono miscuerunt, Cedrinum puto, *Præterea*, inquit, *Imperator facta maiuma in Sophianis sedit.*

Vt armorum vsus inscio principe interdictus sit.

TIT. XLVII.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD BVLEFORVM CONS. CAMPANIÆ. Nulli prorsus nobis insciis atque inconsultis, quorumlibet armorum mouendorum copia tribuatur. DAT. III. NON. OCT. ALTINO DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Coniungenda est cum *l.* 2. *C. Th.* quibus equorum vsus concessus est. quæ vsu equorum certis personis interdicit: in hac autem parte vsu armorum omnibus, vt *Nou.* 85. Synes. in epist. ἐκ ἐξὸν ἰδιώταις ἀνθρώποις ὁπλοφορεῖν. Huc etiam pertinet edictum L. Domitij prætoris Siciliæ, de quo Valerius lib. VI. & Cic. lib. de suppliciis. Vetus ea Constitutio est, & generaliter ne fabricam armorum vel ferrariam priuato habere liceat, *l. vlt.* §. *magnus*, *D. de public.* Ait, *mouendorum.* Vt mouere equos dicimus *l.* 4. *& vlt.* *C. de cur. pub.* ita mouere arma, & mouere militem, *l.* 7. *C. Th. de cur. pub.*

De agricolis, censitis, & colonis.

TIT. XLVIII.

Agricolarum variæ conditiones sunt, *l.* 6. *&* 20. *C.* Hoc titulo duæ proponuntur, censitorum, qui & capite censiti à Iuliano in Nouellis dicuntur, & tributarij, tit. 2. *C.* *l.* 2. *C. Th. si vag. manci. &* censibus obnoxij, *l.* 1. *C. de tyr.* & adscriptitij quasi adscripti censibus. *l.* 18. *C. hoc tit. l.* 2. *C. tit.* 2. *l.* 10. *C. de re mil. l. si quis presbyter. C. de epis. & cle.* & terræ, vt Græcus interpres definit, ἐναπόγραφος, ὁ ἀπογεγραμμένος τῇ γῇ πάροικος. Censibus, id est, libris censualibus, *l.* 4. vel publici census scripturæ, *l.* 22. Et ij quidem serui sunt, & eorum peculium pertinet ad dominum,

l. 19. *&* 21. ȷ̃. Alij sunt coloni qui liberi sunt, *l.* 1. ȷ̃. *de præd. tam.* & res proprias habent, terram tamen dimittere non possunt, vt qui possessione xxx. ann. quæsiti sunt ex *d. l.* 19 & libri eorum ex *l. pen.* & qui ex adscriptitio & libera nati sunt ex Iustiniani Nou. ad Dominicum præf. Illyrici, confirmata Iustini, itemque Tiberij Constitutionibus, & coloni Palæstini, Thracenses Illyricani. Hi dominum non habent: adscriptitij dominum habent. & ideo in *l. pen.* §. *vlt.* cum dixisset initio, *Nemini liceat adscriptitium vel colonum alienum.* quorum hic scilicet liber est, ille seruus, subiicit, *admouente domino vel ipsius adscriptitij vel terræ.* Dominum terræ ad colonum refert, qui & dominus coloni non est, quin terra potius coloni domina est, *l.* 1. ȷ̃. *de col. Thrac.* Hæc eadem differentia notatur in *l.* 11. ȷ̃. dum ait, *Domino vel fundo.* Adscriptitius domino, colonus fundo redditur. Et *l.* 13. dum ait, *vel vtroque vel neutro parente censito.* Alij igitur sunt censiti, alij non censiti. Adscriptitij tributarij sunt, id est, capitis censum siue capitationem præstant, quæ capitalis illatio dicitur in *l. pen.* ȷ̃. Gallice, *Taille.* Coloni non sunt tributarij *tit. de col. Thrac. & de col. Illy.* ȷ̃. Reditus tamen certos & pensiones domino terræ præstant in pecunia, vel in speciebus pro solo, *l.* 5. 8. 20. *& pen.* ȷ̃. Et hæc duo potissimum genera hoc titulo proponuntur. Est tamen & tertium genus, qui plane serui sunt censibus adscripti, *l.* 3. *&* 7. ȷ̃. *l.* 2. *C. Th. sine cen. vel rel.* quæ tria genera notantur in *l.* 12. dum ait, *seruos, vel tributarios, vel inquilinos.* Tributarios adscriptitios vocat. Inquilinos, colones liberos. Idem namque frequenter dicuntur coloni & inquilini, vt Sidon. v. Epist. ad Pudentem, quem initio vocauit originalem inquilinum, postea vocat personam colonariam, & Saluianus v. de prouidentia. *Coloni*, inquit, *diuitum fiunt, iuge se inquilinæ abiectionis addicunt.* At proprie coloni prædio rustico, inquilini prædio vrbano seruiunt. Valentinianus *Nou. de col vagis. Si ad prædium se*, inquit, *cuiuscunque rusticum vrbanumque collegerit.* Colonum & inquilinum significat, quę nomina ignorandum etiam non est interdum generaliter accipi, & continere tam censitos, quam non censitos, vt *l.* 13. ȷ̃. At censiti siue adscriptitij non plane serui, sed quasi serui sunt, *l.* 2. ȷ̃ *tit.* 2. Inspecto domino, serui: inspecto fisco inspectisque aliis omnibus, liberi & propriorum possessores, *d. l.* 2. *& l.* 4 *hoc tit.* Qui plane sunt serui, tales habentur inter omnes. Var. I. de re rust. Agri coluntur hominibus seruis, aut liberis, aut vtrisque. Liberis, aut cum ipsi colunt, vt plerique pauperculi cum sua progenie: aut mercenariis cum conductitiis liberorum operis res maiores vt vindemia ac fęnisicia administrant, iisque quos obęratos nostri vocitarunt, & etiam nunc sunt in Asia atque Ægypto, & in Illyrico complures. Possem & hęc & alia plurima quę sequuntur ad consuetudines Galliæ referre: nam & serui qui capitationem debent, & coloni, & feuda, & census, & alia innumera prædiorum hominumque onera ex iure Romano originem sumpsisse interea testor, dum me ad consuetudinum nostrarum ius eadem via explicandum paro, qua Reip. Romanæ vetus primum, deinde nouum ius aperui & disposui.

I. Imp. Constantinvs a. ad Æmilianvm pp. Nunquam rationibus vel colligendis frugibus insistens agricola ad extraordinaria onera trahatur: cùm prouidentiæ sit opportuno tempore his necessitatibus satis-A facere. Lecta vii. Id. Mai. Romæ Ianvario et Ivsto Coss.

Legendum vt in Codice Theodosij, *Nunquam rationibus*, non *sationibus*. Sic Græci LV. βασιλικῶν tit. I. ὁ γεωργὸς ἀσχολούμενος περὶ τὴν συλλογὴν τῶν καρπῶν ἢ περὶ λογισμούς. eandemque lectionem confirmat *l.* 2 ȷ̃. *de ag. & man. dom.* Sententia hæc est: colonos qui rationibus prædiorum vel agriculturæ addicti sunt, nullo tempore ad angarias aliave onera ordinaria deuocari posse. Gregor. III. Epist. *Qui*, inquit, *in possessionibus Iudæorum sunt, licet & ipsi legum districtione sint liberi, tamen quia colendis eorum terris diutius adhæserunt, vtpote condicionem loci debentes, ad colenda quæ consueuerant rura permaneant, pensiones prædictis* B *viris præbeant, quæ cuncta de colonis vel originariis iura præcipiunt, peragant, nihil eis extra hoc oneris amplius indicatur.* Idemque est in *l.* 1. ȷ̃. *ne rust. ad vl. obs.* *His necessitatibus*] id est, oneribus extraordinariis.

II. Imper. Constantivs a. ad Dvlcitivm Cons. Æmiliæ. Si quis prædium vendere voluerit, vel donare, retinere sibi transferendos ad alia loca colonos priuata pactione non possit. qui enim colonos vtiles credunt, aut cum præsidiis eos tenere debent, aut profuturos aliis derelinquere, si ipsi sibi prædium prodesse desperant. Dat. C iii. kal. Mai. Med. Constantio a. ix. et Ivliano Cæs. Coss.

Prædium vendi donarive non posse receptis colonis, *l.* 7. ȷ̃ vti nec ædes receptis annonis, *l.* 1. *C. Th. de an. civ.*

III. Impp. Valentinianvs, et Valens aa. Faventio Vic. Ital. Quisquis ex desertis agris veluti vagos seruos liberalitate nostra fuerit consecutus, pro fiscalibus pensitationibus ad integram terræ professionem, ex qua videlicet serui manere videntur, habeatur obnoxius. Id etiam D circa eos obseruari volumus, qui ex huiusmodi fundis seruos ad possessiones suas transire permiserint. Dat. Prid. kal. Avg. Med. Valentin. et Valente aa. Coss.

In vaga mancipia sine domino, manus iniectio fisco competit, vt constat ex tit. *C. Th. si vag. pet. man.* (sicut plerisque locis hodie in vaga animalia, quæ vocant *Espaues*) vel etiam ei cui princeps ea vltro concesserit. At qui eos fuerit beneficio principis consecutus, indemnitatem capitationis, census siue tributorum sarciet, id est, quantum cum prædio non deserto adhærebant, dependi fisco solebat. Idemque est si eos ex aliena terra in suam migrantes quis susceperit. nam & hic terræ, quibus illi erant adscripti, E censibus, pensitationibus, & tributis obligatur. Vagos, & emansores vocat, dum ait, *Ex qua manere videntur.* quod fit plerumque, vt etiam lex ponit, deserto & destituto prædio.

IV. Idem aa. ad Modestvm pp. Hi penes quos fundorum dominia sunt, pro his colonis originalibus, quos in locis iisdem censitos esse constabit, vel per se vel per actores proprios recepta compulsionis solicitudine implenda munia functionis agnos-

cant. Sane quibus terrarum erit quantulacunque poſſeſſio, qui in ſuis conſcripti locis proprio nomine libris cenſualibus detinentur, ab huiuſmodi præcepti communione diſcernimus. eos enim conuenit propriæ commiſſos mediocritati annonarias functiones ſub ſolito exactore cognoſcere. DAT. KAL. MAI. CP. GRATIANO A. ET DAGALAIFO COSS.

Pro colonis originariis capite cenſitis prædiorum domini per ſe vel per actores ſuos ſolemnem penſitationem agnoſcunt. Sed ſi terræ cuiuſdam dominium habent, & ſint, vt hoc loco, *&* *l.* 19. ĵ. Græci loquuntur, ἰδιοκτήτορες, non domini, ſed proprio nomine cenſibus alligantur. Quod etiam Iuſtinianus inculcat *Nou.* 128 §. μηδεὶς. Priore item caſu immunes non ſunt, ſed eorum ad ſolemnia compellendorum onus ſpectat ad dominum vel actorem prædij, ad quem fiſcus venit recta via, colonis dimiſſis, *Nou.* 1 4 2. Poſſunt cenſiti tenere quædam ſuo nomine quaſi à ſe quæſita, quæ tamen ad dominum pertinent, *l.* 2. ĵ. *tit.* 2.

V. IDEM AA. AD ORICVM PP. Domini prædiorum id quod terra præſtat, accipiant. pecuniam non requirant, quam ruſtici optare non audeant: niſi conſuetudo prædij hoc exigat.

Vt dominis prædiorum coloni inferant ſpecies ſiue fructus, non pecuniam, quam optare non audent. Optare, id eſt εὔχεσθαι.

VI. IDEM AA. AD GERMANVM PP. Omnes omnino fugitiuos adſcriptitios, colonos vel inquilinos, ſine vllo ſexus, muneris, conditioniſque diſcrimine, ad antiquos penates vbi cenſiti atque educati natique ſunt, prouinciis præſidentes redire compellant.

Lex eſt de reducendis & reſtituendis origini ſuæ adſcriptitiis & inquilinis & colonis tam liberis quam ſeruis aut tributariis, per præſides prouinciarum.

VII. IDEM AA. AD MAXIMVM PP. Quemadmodum originarios abſque terra, ita ruſticos cenſitoſque ſeruos vendi omnifariam non licebit. neque vero commento fraudis id vſurpet legis illuſio, quod in originariis ſæpe eſt actitatum, vt parua portione terræ emptori tradita, omnis integri fundi cultura adimatur: ſed cùm ſoliditas fundorum vel certa portio ad vnumquemque perueniat: tanti quoq; ſerui & originarij tranſeant, quanti apud ſuperiores dominos & poſſeſſores, vel in ſoliditate, vel in parte manſerunt: & emptor pretium quod dederit, amiſſum exiſtimet: nihilominus venditori ad repetendos ſeruos cum adgnatione eorũ vindicatione conceſſa. & ſi aliqua deniq; ex cauſa diſſimulauerit, legis vſurpare beneficium, atque iſte ſub hac taciturnitate deceſſerit: & heredibus eius, & contra heredes emptoris vindicationem damus, longi temporis ſubſcriptione ſubmota mala fide: namque poſſeſſorem eſſe nullus ambigit. qui aliquid contra legum interdicta mercatur.

De colonis cautum eſt *l.* 2. ne væneant ſine prædiis. Idem exemplo colonorum hac lege cauetur de ſeruis ruſticis & cenſitis. Probo Accurſij παρεμπλοκὴν, vt nec etiam permutari vel obligari poſſint: nam & legari non poſſunt, *l. ſi quis inquilinos*, *D. de leg.* 1. Eum qui emerit eos ſine prædiis, mala fide emptorem eſſe, cum iuris ignorantiam cauſari non poſſit, & ideo præſcriptione longi temporis non iuuari. Vindicationem eorum cum ſua progenie venditori, qui ſibi prædia retinuit, dari non reddito pretio. quia de re diximus in *l.* 1. ſ. *de præd. cur.* Heredibus quoque & in heredes hanc actionem dari. Præterea venditioni partis fundi non iure accedere originarios omnes vel cenſitos ſeruos. Seruandam eſſe analogiam, vt venditioni fundi totius accedant omnes: venditioni partis, pars rata.

VIII. IDEM AA. AD PROBVM PP. Omnes profugi in alieno latebras collocantes cum emolumentis tributariis, ſalua tamen moderatione, reuocentur: ſcilicet vt ſi homines, apud quos reperiuntur, alienos eſſe nouerant fugitiuos, & profugis in lucrum ſuum vſi ſunt: hoc eſt, ſiue excoluerunt agros fructibus dominis profuturos, ſiue aliqua ab iiſdem ſibi iniuncta nouauerunt, nec mercedem laboris debitam conſecuti ſunt: ab illis tributa quæ publicis perierunt functionibus, exigantur. Ceterum ſi occultato eo profugi, quod alieni eſſe viderentur, quaſi ſui arbitrij ac liberi apud aliquem ſe collocauerunt, aut excolentes terras partem fructuum pro ſolo debitam dominis præſtiterunt: cetera proprio peculio reſeruantes, vel quibuſcunque operis impenſis mercedem placitam conſecuti ſunt, ab ipſis profugis, quæcunque debentur, exigantur. nam manifeſtum eſt priuatum iam eſſe contractum. Si qui vero inter agricolas (vt ſolet) ex quibuſcunque commerciis huiuſmodi hominibus eſſe inueniuntur debitores: coram partibus conſtitutus iudex ab obnoxiis, quod debetur, expoſcat.

Vt qui ſciens adſcriptitium fugitiuum ſuſcepit, eiuſque opera gratuita vſus eſt quaſi coloni proprij, non eum modo reddat: ſed etiam temporis quo illo vſus eſt, capitationem fiſco perſoluat. Quod ſi ignorans eo vſus ſit quaſi mercenario contracta locatione conductione, vt ex eius peculio indemnitati fiſci ſatisfiat, & vt quod ei debetur ab aliis agricolis per iudicem petatur. Aliud eſt ſuſcipere fugitiuum colonum, longe aliud quaſi liberi hominis operas conducere. Qui ſuſcepit, ſolemnes functiones agnoſcit pro eo. Qui conduxit, non item. Et eſt ſimilis diſtinctio in *l.* 4. ſ. *de ſer. fug.*

IX. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD POPVLVM. Immunitates ſpecialiter datæ, & iugatio, & capitatio, libris publicis, & ciuitatum, ac prouinciarum encautariis ſine aliqua probatione factæ penes fruentes ereptæ in fun-

ctionem pristinam redeant. DAT. III. NON. MART. MED. MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS. A

Coniungenda est cum *l. 1. §. de immu. nem. conc.* & ad hunc titulum pertinet, quoniam de capitatione loquitur, quæ colonorum nomine præstatur. Tollit autem immunitates specialiter datas, & iugationem ac capitationem libris censualibus, & ciuitatum aut prouinciarum encautis factam sine approbatione censorum, peræquatorum ordinariorum & amplissimorum iudicum. Encautæ scripturæ genus est vel picturæ, à quo monumenta ciuitatum dicuntur Encauta & Encautaria.

X. IDEM AA. CYNEGIO PP. Cum antea per singulos viros, per binas vero mulieres capitis norma sit censa: nunc binis ac ternis viris, mulieribus autem quaternis, vnius pendendi capitis attributum est. Quocirca sublimitas tua huiusmodi census per Comanensium, & Ariaratensium, & Armeniæ secundæ, Amasenorum Helenoponti, & Diocæsariensium Cappadociæ secundæ vrbes salubris ac temperatæ peræquationis modum monumentis publicis iubebit annecti. B

Vt in prouinciis siue ciuitatibus hac lege comprehensis, agricolarum capitatio ita censeatur, vt duo aut tres viri & mulieres quatuor pro vno capite habeantur. Prouinciæ eæ sunt, Armenia secunda, Helenopontus, & Cappadocia secunda. Armeniæ secundæ vrbes Comanensium & Ariaratensium. Sic emendaui ex veteribus. De Comana Alciatus scripsit. De Ariarata Stephanus: Αριαράθεια, πόλις πλησίον Καππαδοκίας. & *Nou.* 31. Helenoponti Amasenorum vrbis, de qua *Nou.* 28. Cappadociæ seundæ Diocæsariensium, quæ fuit olim primæ, deinde secundæ. Gregorius Olympio: γεγόναμεν αὖθις δευτέρα Καππαδοκία, πρώτη παρὰ σοῦ γενόμενοι. Videnda & quæ præcedit epistola de Diocæsariensium ciuitate. Fuerunt autem eæ tres prouinciæ Ponticæ diœceseos. C

XI. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AD POPVLVM. Originarios colonos nullis priuilegiis, nulla dignitate, nulla census auctoritate excusari præcipimus, sed amputatis omnibus, quæ aliquoties per gratiam sunt illicita, domino vel fundo esse reddendos. D

Originarij coloni nec priuilegiis nec dignitate condicione sua liberantur. Sed neque census auctoritate, vt si in censum relati sunt quasi ingenui. Census auctoritatem dixit, vt *l. in filiabus, D. fin. reg.* quæ sicut domino non præiudicat si quis rem alienam quasi suam in censum deferat, *l. forma, §. si ego, D. de censib. l. quæ quisque, D. de adq. rer. dom.* namque vt de Deciano Cicero scribit pro Flacco, si aliena censendo sua facere quisque posset, haberent maximam plerique rerum omnium copiam. sic vero domino fundi non præiudicat colonus, qui se quasi ingenuum in censum defert. Fisco item nihil præiudicat professio censualis, *l. vlt. §. fine, cen. vel rel.* E

XII. IDEM AA. FLORENTINO. Seruos vel tributarios, vel inquilinos apud dominos volumus remanere. Nam cum metu damni deterritus vnusquisque eum quem incognitum habuit, à se cœperit propulsare: voluntas fugiendi seruis non erit. Nemo enim dominum suum deserit, sciens nusquam sibi latendi locum esse derelictum. sed aut cognitum sibi ingenuum vnusquisque suscipiet: aut eum qui se liberum esse simulauerit, à se submouebit, metuens his, quæ statuta sunt, obnoxius fieri. Si quis igitur ex memoratis fugitiuis apud quemlibet fuerit repertus: duodecim libras argenti fisco nostro inferat detentor: ipsi autem, cuius fuerit, præter eundem fugitiuum, alterum etiam eiusdem æstimationis inferre decernimus.

Lex 8. & l. 23. receptatoribus colonorum præcipit vt fugitiuos reddant & temporis capitationem agnoscant. Hæc adiicit vt eos reddant in duplum, & præter capitationem etiam argenti XII. libras. Vtraque est de receptatoribus, qui fugitiuorum opera quasi propriorum colonorum vtuntur scientes, ideoque Græci nominatim adiiciunt κατὰ εἴδησιν. Alia in Illyrico & in Thracia pœna statuta est, vt propriis titulis indicabitur.

XIII. IDEM AA. VINCENTIO PP. GALLIARVM. Definimus, inter inquilinos colonosve, quorum (quantum ad originem pertinet vindicandam) indiscreta eademque pene videtur esse conditio, licet sit discrimen in nomine suscepti: liberi, vel vtroque, vel neutro parente censito, statum paternæ condicionis agnoscant. Illud etiam seruandum est, vt si quando vtriusque fundi idem dominus de possessione referta cultoribus ad eam colonos, quæ laborabat tenuitate, transtulerit, eidemque fundi ad diuersorum iura dominorum qualibet sorte transierint: maneat quidem facta translatio: sed ita vt prædij eius dominus, à quo coloni probantur fuisse traducti, translatorum adgnationem restituat. DAT. III. ID. IVN. STILICHONE ET AVRELIANO COSS.

Siue ex duobus ascriptitiis siue ex duobus colonis non adscriptitiis nati sunt filij, patris coloniam sequuntur, quod confirmat *Nou.* 157. quæ sicut lex ista, scripta est ad præf. prætorio Orientis, & de prouinciis Orientis. In Illyrico filiorum diuisio fit ex Nou. scripta ad Dominicum, & ex Oriente in Apamæa Syriæ ex *Nou.* 156 Et hæc de prima parte legis. Altera docet duorum fundorum dominum recte ex vno fundo in alium transferre colonos, & translationi stari, etiamsi fundi postea diuersis personis alienati sint, quod repetitur *Nou. Valentiniani de episcopali iudicio,* ita tamen vt & translatos proles sequatur. Nec enim debent parentes & liberi diuersis prædiis adsignari. quæ ratio est etiam primæ partis. Tertia est in *l. seq.* Ait, *ad originem,* id est, agnationem & sobolem.

XIV. IDEM AA. VINCENTIO PP. GALLIARVM. Si coloni, quos bona fide quisque possedit, ad alios fugæ vitio transeuntes necessitatem propriæ condicionis declinare tentauerint: bonæ fidei possessori primum oportet celeri reformatione succurri, & tunc causam originis & proprietatis agitari. DAT. IV. IVL. MED. STILICHONE ET AVRELIANO COSS.

Si coloni bona fide possessi fugerint, etiamsi se ingenuos, non colonariæ condicionis esse contendant, prius interuersa possessio bonæ fidei possessori restituenda est, quam de proprietate quæratur. Quod fiet interdicto vtrubi (nam hæc lex in Codice Theodosiano posita est sub titulo vtrubi) quod celerem reformationem vocat, id est, momenti actionem, quam nec appellatio remorari potest, *l. 1. §. si de mom. poss.* nec compensatio, *l. vlt. §. de compens.* Celeris reformatio siue momenti actio aut interdictum, omnem rationem significat repetendæ possessionis vi vel alio modo perturbatæ, & ideo non tantum interdictum vnde vi, sed & interdictum de tabulis exhibendis, quo heres tabulas repetit ab alio suppressas, apud Anianum *tit. vic. ciu. crim. ag. poss.* & interdicta vti possidetis & vtrubi & Saluianum, apud eundem v. Sentit. Pauli *tit. de interdictis.* & interdictum. Quorum bonorum, *l. 22. Cod. Theod. quor. appel non. reci.* Celerem reformationem, redhibitionem, executionem dixit etiam in *l. 5. C. Th. de denunc. l. 4. C. vnde vi, l. 1. C. Th. de inq. & col.*

XV. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Probo. Colonos nunquam fiscalium nomine debitorum vllius exactoris pulset intentio: quos ita glebæ inhærere præcipimus, vt ne puncto quidem temporis debeant amoueri.

Pro fiscalibus debitis coloni non conueniuntur, nisi quid proprio nomine possideant, ne vel momento temporis ab agricolatione auocentur, sed domini eorum conueniendi & exigendi sunt.

XVI. Idem aa. Palladio pp. Mulier quæ fuisse originaria docebitur, si cuiuscunque liberi hominis secuta consortium, in vrbibus, vel in quibuscunque locis victura constiterit: eius omnem sobolem secundum vetera constituta conueniet reuocari. Dat. vi. kalen. Ivl. Ravennæ Maximo et Plinta Coss.

Corrupte in Codice Theodosiano hæc lex inscribitur Constantini & Iuliani nomine. Honorij eam esse comprobat *Nou.* Valentiniani *de 30. an. præscr.* Sententia eius hæc est: colonam quæ se iunxit libero homini cum omni sobole reuocari. Natus ergo ex colona & libero homine matrem sequitur, *l. 21. l. vlt. §. hoc tit, l. 4. §. de agr. & manc.* Nec obstat *l. 1 §.* vt interpretatio eius statim indicabit. At ex eadem Constitutione Honorij, quæ se iunxerat colono siue originario alieno, non reuocabatur cum omni sobole, sed cum tertia parte duntaxat. Quod confirmat *Nou. Valentiniani de episc. iud.*

XVII. Idem aa. Ioanni pp. Per colonum præiudicium possessioni inuito vel inscio domino imponi non posse, & iure, & legum auctoritatibus declaratur. Dat. Id. Ivl. Ravennæ Honorio xiii. et Theodosio x. aa. Coss.

Repetita est in *l. vlt. §. si alie. res pig. da. sit.* ex qua intelligitur, hunc esse sensum, vt sicut seruus prædium domini inuito vel inscio domino pignori obligare non potest, *l. 6. & 9. §. quod cum eo qui in al.* ita nec colonus *l. vlt. §. eod.* quæ huic etiam coniungenda est. Idemque de seruitute dicemus.

XVIII. Impp. Theodosivs et Valen-
A tinianvs aa. Probo pp. Colonos nulla ratione ad vllum, quamuis humilioris militiæ, locum finimus admitti: sed nec apparitores magisteriæ potestatis censibus adscriptos probari concedimus: quia in hac parte & dominorum iuri, & publicæ consulimus honestati.

Hæc etiam repetita est in *l. 3. §. de appar. mag. mil.* Coloni nec cohortales nec apparitores magistri militum fieri possunt. In inscriptione pro Probo, alias legitur, Basso.

XIX. Αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος*. τῶν γεωρ-
B γῶν οἱ μὲν ἐναπόγραφοί εἰσι, καὶ τὰ τούτων πεκούλια τοῖς δεσπόταις ἀνήκει. οἱ δὲ χρόνῳ τῆς τριακονταετίας μισθωτοὶ γίνονται ἐλεύθεροι μένοντες μετὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ οὗτοι δὲ ἀναγκάζονται καὶ τὴν γῆν γεωργεῖν, καὶ τὸ τέλος παρέχειν. τοῦτο δὲ καὶ τῷ δεσπότῃ καὶ τοῖς γεωργοῖς λυσιτελές.

Agricolarum alij quidem sunt adscriptitij, & eorum peculia dominis competunt, alij vero tempore annorum xxx. coloni fiunt li-
C beri manentes cum rebus suis, & ij etiam coguntur terram colere & canonem præstare. Hoc & domino & agricolis vtilius est.

Huius constitutionis mentio fit in *l. 23.* & ab Eustathio libro de temporibus. Ex ea quidem sunt coloni non adscriptitij terræ & canoni obligati, qui adquiruntur possessione xxx. annorum. Rerum tamen suarum proprietate non carent. quod cum longe aliter obseruaretur sua ætate, de eo ita queritur Saluianus v. de prouidentia Dei: *Fundos*, inquit, *maiorum expetunt & coloni diuitum fiunt, iugo se inquilinæ abiectionis addicunt, in hanc necessitatem redacti, vt exactores non facultatis tantum, sed etiam condi-*
D *cionis suæ atque exulantes, non à rebus tantum suis, sed etiam à se ipsis, ac perdentes secum omnia sua & rerum proprietate carent & ius libertatis amittant. Additur huic malo sæuius malum: Nam suscipiuntur vt aduenæ, fiunt præiudicio habitationis indigenæ. Quos suscipiunt vt extraneos & alienos, incipiunt habere quasi proprios, quos esse constat ingenuos, vertunt in seruos. Præiudiciis temporum ingenui status homines circumuenimus.*

XX. Imp. Ivstinianvs a. Demostheni pp. Litibus imponentes celeritatem, sancimus si quando coloni cuiuscunque conditionis contra dominos terræ declamauerint, super hoc ipso dubitantes, vtrum is terræ do-
E minus est, nec ne, an ipsi coloni dominium suæ terræ possident (eos tamen dicimus, qui non ex longo prolixoque tempore vel longinqua & inueterata redituum susceptione sufficientem habent cautelam: in quibus casibus ne contradicendi quidem licencia colonis relinquitur, longi temporis præscriptione vel redituum frequentissima consequentia colonorum impetus excludente) talem esse super redituum vel publicarum functionum præstatione formam censemus, vt

si tales coloni, quales supra diximus, idoneum A fideiussorem totius summæ, quæ ab his dependitur, præstiterint, quod omnes reditus sine vlla procrastinatione, si melior causa dominorum iudicetur, eis restituent, & talis fideiussor per triennium accipiatur, eoque impleto iterum renouetur: coloni in medio nullo modo super reditibus à dominis inquietentur. Si autem hoc coloni minime facere voluerint, vel potuerint: tunc iidem reditus per officium iudicis annui exigantur per solita tempora, in quæ etiam dependebantur dominis: & deponantur in æde sacra, id est, B in cimeliarchio ciuitatis, sub qua possessio sita est: vel si localis ecclesia ad susceptionem pecuniarum idonea non sit, in Metropolitana ecclesia remaneant cum omni cautela, & post plenissimam definitionem vel dominis dentur, vel colonis restituantur. Sin autem reditus non in auro sed in speciebus inferantur, vel in totum, vel ex parte, interim per officium iudicis fructus vendantur, & pretia eorum secundum prædictum modum deponantur. Hæc de reditibus definientes ad publicas transeamus functiones: & si quidem C coloni more solito eas dependant: ipsi maneant in pristina consuetudine, nullo præiudicio dominis generando, qui & quiescentibus colonis, & non contradicentibus ad publicum tributarias functiones minime inferebant. Sin autem moris erat domino totam summam accipere, & ex ea partem quidem in publicas vertere functiones, partem autem in suum reditum habere: tunc si quidem fideiussor à colonis detur, eundem fideiussorem dominis sine præiudicio litis tantam summam inferre, quantam tributa pu- D blica faciunt, vt à dominis publicis rationibus persoluatur: nullo ex hoc colonis præiudicio generando, super reditibus enim domini fideiussore fiant contenti. Sin autem fideiussore cessante, ad sequestrationem res veniant, & pecuniæ deponantur, & ex earum summa tanta iudices separare, quanta ad publicas sufficiant functiones, & eam dispositionem dominum accipere, quatenus ipse eam persoluens, publicas accipiat securitates: reliqua quantitate, quæ in reditus puros remanet, in tuto collocanda, & litis E terminum expectante: nullo præiudicio, siue colonis siue dominis, ex huiusmodi fideiussione, vel sequestratione, vel publicarum functionum solutione generando: sed omni causa in suspenso manente, donec iudicialis sententia, quæ de toto negotio procedit, omnem rem aperiat, & ostendat quis dominus terræ constitutus sit, & ad quem publicarum functionum securitas debebat in posterum fieri, seu reditus peruenire, vel permanere. Recitata Septimo in nouo consistorio palatij Iustiniani. DAT. IX. KAL. OCT. CHALCEDONE DECIO V. C. COS.

Sæpe fit vt coloni vindicent se in libertatem, & dicant se esse, ἰδιοκτήτορας, id est, propriorum bonorum possessores. Sed præscriptione longi temporis repelluntur, si dominus probauerit reditus & pensiones eos diu quasi colonos exoluisse. quod probabit antapochis, *l. plures*, ꝰ. *de fid. inst.* quæ huic coniungenda est. Possessio quidem longi temporis colonum non facit, cum ex lege Anastasij exigantur xxx. anni, sed pro possessore præsumptionem facit, & generaliter diuturna præstatio vel partis præstatio obligationem vel actionem, quæ non fuit ab initio, non constituit, *l. 7. ꝰ. de vsur. l. si certis* ꝰ. *de pac. l. vlt. ꝰ. ne vxor pro mar. l. operis, D. de oper. lib.* Tacitum pactum inducit, *l. 5. ꝰ. de vsur.* Præsumptionem obligationis inducit in dubio, *l. cum de in rem vers. D. de vsur.* & obligationem si qua fuit, confirmat & corroborat, extinctis exceptionibus anargyriæ, & Macedoniani, *l. 4. ꝰ. de non num. pec. l. 2. ꝰ. ad Maced.* & interdum perpetuat, in causa alimentorum, *l. 1. ꝰ. de fideicom.* Quod si domini hac longi temporis præscriptione muniti non sint, & coloni vindicent se in libertatem, quæritur pendente lite ad quem reditus prædiorum & onera publicarum functionum pertineant? Et constituitur hac lege, præstita satisdatione de restituendis reditibus domino si vicerit, colonum reditus interim percepturum, Satisdationem præstandam in triennium, & post triennium renouandam esse, quia nondum scilicet lites triennio concludebantur. Nam *l. properandum*, à Iustiniano edita est sequenti anno. Satisdatione non præstita, reditus sequestro deponendos in æde sacra eius loci, id est, in κειμηλιοφυλακίῳ, vt *Nou.* LXXIV. vel in æde metropolitana, videlicet si reditus in nummis consistant ex constitutione prædij. Nam si in fructibus consistant, vendentur fructus ab officialibus iudicis, & eorum pretia eodem modo interim in archiis ecclesiæ deponentur. Hæc de reditibus. Onera capitationum ipse colonus interim sustinebit vt solebat. Quod si non ipse ea sed dominus subire solebat, fideiussore dato, quantum fisco dominus inferebat, tantum fideiussor domino præstabit absque præiudio litis: fideiussore non dato, æque tantumdem ex sequestro deducetur & domino præstabitur, ac deinde fisco per dominum, cuius etiam nomine apocham fiscus concipiet. igitur publica tributa domino pendente lite repræsentantur. Reditus puri, id est, qui restant deducta publica functione, sub sequestro sunt vel fideiussore. Puri alias ab ære alieno, *Nou.* 22. *l. vlt* ꝰ. *de repu.* & Theophilo de lege Falcidia: modo à publicis titulis, vt καθαρὰ οὐσία, siue pura substantia. Longe aliud est φανερὰ οὐσία Demostheni & Lysiæ. Emendaui in contextu pleraque ex veteribus libris.

XXI. IDEM A. AD SENATVM. Ne diutius dubitetur, si quis ex adscriptitia & seruo, vel adscriptitio & ancilla fuisset editus, cuius status sit, vel quæ peior fortuna sit, vtrumne adscriptitia, an seruilis: sancimus ea quidem quæ in anterioribus legibus cauta sunt pro tali progenie, quæ ex mulieribus adscriptitiis & viris liberis progenita sit, in suo statu relinqui, & sit adscriptitia proles ex tali copulatione procreata. Si quis autem vel ex seruo & adscriptitia, vel ancilla & ad-

ſcriptitio fuerit editus: matris ſuæ ventrem ſequatur, & talis ſit condicionis, qualis & genitrix fuit, ſiue ancilla, ſiue adſcriptitia; quod hactenus in liberis tantum & ſeruis obſeruabatur. Quæ enim differentia inter ſeruos & adſcriptitios intelligatur, cum vterque in domini ſui poſitus eſt poteſtate, & poſſit ſeruum cum peculio vel ſine eo manumittere, & adſcriptitium cum terra dominio ſuo expellere?

Vt ex libero & ancilla vel contra, & ex ciue Romano & Latina natus iure antiquo matrem ſequitur, & ex libero & adſcriptitia ex *l.* 16. *ſ.* ita & qui ex adſcriptitio & ancilla, vel ex adſcriptitia & ſeruo naſcitur. Nec dici poteſt deterioris potius parentis condicionem partem ſequi, cum inter ſeruos & adſcriptitios nulla propemodum differentia ſit. Vtrique ſunt in poteſtate dominorum Vtrorumque nomine domini tenentur actione de peculio, *l. vlt ſ. quod cum eo.* Vtrique manumitti poſſunt cum peculio vel ſine peculio. Et ne de adſcriptitiis dubitetur, ſufficiet Sidonij Apollinaris locus v. Epiſt. quo liberæ cum adſcriptitio Pudentis nuptiis conſentit, & ſtuprum cum ea ab adſcriptitio admiſſum remittit, ſi ſtupratorem Pudens pro domino iam patronus originali ſolueret inquilinatu. Et ita patronos accipere oportet in *l.* 2. *Ϳ. tit.* 2. Adſcriptitij etiam domino noſtro liberari poſſunt cum terra, non ſine terra. De natis ex adſcriptitio & libera dicetur *l. vlt.*

XXII. Idem A. Ivliano pp. Cùm ſcimus noſtra iura nolle præiudicium generare cuiquam circa condicionem; neque ex confeſſionibus, neque ex ſcriptura, niſi etiam ex aliis argumentis aliquod acceſſerit incrementum: ſancimus ſolam confeſſionem, vel aliam quamcunque ſcripturam ad hoc minime ſufficere, nec adſcriptitiam condicionem cuiquam inferre: ſed debere huiuſmodi ſcripturæ aliquod aduenire adiutorium, quatenus vel ex publici cenſus adſcriptione, vel aliis legitimis modis talis ſcriptura adiuuetur: melius etenim eſt in huiuſmodi difficultatibus ex pluribus capitulis condiciones oſtendi, & non ſolis confeſſionibus, neque ſcripturis homines forte liberos ad deteriorem detrahi fortunam. Sin autem & ſcriptura, & poſt ſcripturam confeſſio, ſeu depoſitio, ſine vi, & neceſſitate tamen, interuenerit (quid enim ſi condicionale inſtrumentum, vel aliam chartulam, in qua ſubſcripſit, intimauit, & inter acta depoſuit, ſeſe colonum fuiſſe adſcriptitium) tunc ex vtroque genere obligationis, id eſt, tam ſcripturæ quàm confeſſionis, vel depoſitionis talem eum eſſe credendum, qualem ſe ſcripſit & inter acta depoſuit. Illud quoque non ineleganter dubitabatur, ſi coloni filius per triginta annorum curricula, vel forſitan per quadraginta, ſeu ampliora, adhuc viuente patre, & agriculturam peragente, ipſe in libera conuerſatione morabatur, & dominus terræ, quia per patrem ei ſatisfiebat, non etiam præſentiam eius exigebat, an poſt obitum patris, vel poſtquam forte is inutilis exiſtat & ruri non idoneus, poteſt excuſari filius longinqua libertate abutendo, & quod per multos annos neque agrum coluit, neque aliquid colonarij operis celebrauit: cùm non poſſit dominus incuſari propter ſuam deſidiam, cui per patrem eius omne, quod voluerat, accedebat. In omnibus itaque huiuſmodi ſpeciebus ſatis acerbum nobis videtur domino præiudicari colonorum abſentia, qui rure nati, & poſtea abſentes per ſuos vel patres, vel fratres, vel cognatos agriculturam peragebant, cùm enim pars quodammodo corporis eius per cognationem in fundo remanebat, non videtur neque abeſſe, neque peregrinari, neque in libertate morari, maneat itaque domino ius inconcuſſum, & donec eius vel antiquitas, vel poſteritas, vel cognatio in agrum remanet: ipſe videatur ſibi reſediſſe. Dat. x. kal. *. cp. post consvlatvm Lampadii et Orestis vv. cc.

Vt ſola conductio vel alia ſcriptura ſeruum non facit, ita nec adſcriptitium, niſi concurrant aliæ probationes, veluti tabulæ cenſuales vel inſinuatio & depoſitio facta apud acta. Hoc continetur prima parte huius legis. Sed illo loco, *Sancimus ſolam confeſſionem,* pro *confeſſionem,* ex veteribus legendum eſt, *conductionem.* Et ita Græci, κἂν ἐμισθώσατο ὡς ἐναπόγραφος. & paulo poſt pro *condicionale inſtrumentum*, legendum ex eiſdem, *conductionale*, quod & Græci ſequuntur. εἰ δὲ, inquiunt, τὴν μίσθωσιν ἐϐεϐαίωσεν ἑκὼν διὰ καταθέσεως ἢ ἐμφανείας, λοιπὸν πιστευέσθω τοιοῦτος εἶναι. Altera parte hoc continetur; præſcriptione xxx. vel xl. annorum non liberari colonum originarium, qui tamdiu moratus eſt in libertate, ſi interim agrum exercuerit pater eius, vel filius, vel frater, vel cognatus. Nam ex Conſtitutione Honorij de inquilinis & colonis, de qua diximus *l.* 16. *ſ.* & ex Nouella Valentiniani de xxx. annorum præſcriptione omnibus cauſis opponenda, & de colonis vagis, repetitioni colonorum obſtat præſcriptio xxx. annorum, & *l. eum qui, Ϳ. de fund. rei priuat.* à qua hunc tantum caſum Iuſtinianus excipit hac lege. De colonis loquor. In repetitione autem adſcriptitiorum prorſus Conſtitut. ſequenti abrogat xxx. annorum præſcriptionem, imo & xl. quam admittebat Anaſtaſij Conſtitutio, id eſt, *l.* 4. *de præſcrip. xxx. ann.* à qua idem Anaſtaſius excepit poſtea curiales. Excepit & Iuſtinianus ſequenti lege adſcriptitios.

XXIII. Idem A. Ioanni pp. Cum ſatis inhumanum eſt terram, quæ ab initio adſcriptitios habebat, ſuis quodammodo membris defraudari, & colonos in alienis terris demorantes dominos terræ maximis damnis afficere: cenſemus, quemadmodum in curialium condicione nemo extemporali curſu liberatur, ita nec adſcriptitiæ condicioni ſuppoſitus ex annalibus curriculis, quanticunque emanauerint, vel quacunque prolixa negotiatione aliquis ſibi vindicet libertatem: ſed remaneat adſcriptitius, & inhæreat terræ. & ſi ſe celauerit, vel ſeparare conatus

fuerit, secundum exemplum serui fugitiui A sese diutinis insidiis furari intelligatur, & sit suppositus vna cum omni sobole sua (& si in alia terra eam fecerit) huiusmodi fortunæ & capitali illationi, nulla liberatione, ei penitus competente. Cum autem Anastasiana lex homines, qui per triginta annos colonaria detenti sunt condicione, voluit liberos quidem permanere, non autem habere facultatem terra derelicta in alia loca migrare: & ex hoc quærebatur, si etiam liberi eorum cuiuscunque sexus, licet non triginta annos fecerint in fundis vel vicis, deberent colona- B riæ esse condicionis, aut tantummodo genitor eorum, qui per triginta annos huiusmodi condicioni illigatus esset: sancimus liberos colonorum esse quidem in perpetuum secundum præfatam legem liberos, & nulla deteriore condicione prægrauari: non autem habere licentiam, relicto suo rure ad aliud migrare, sed semper terræ inhæreant, quam semel colendam esse patres eorum susceperunt. Caueant autem possessionum domini, in quibus tales coloni constituti sunt, aliquam innouationem vel violentiam eis inferre. si enim hoc adprobatum fuerit, & per C iudicem pronunciatum: ipse prouinciæ moderator, in qua aliquid fuerit tale perpetratum, omnimodo prouideat, & læsionem (si qua subsecuta est) eis resarcire, & veterem consuetudinem in reditibus præstandis eis obseruare. Nulla ne tunc licentia concedenda colonis fundum, vbi commorantur, relinquere. Et hoc tam in ipsis colonis, quam in sobole eorum, qualiscunque sexus vel ætatis sit, sancimus: vt & ipsa semel in fundo nata remaneat in possessione sub eisdem modis iisdemque condicionibus, sub quibus etiam genitores eius manere in alienis fun- D dis definiuimus. Nemini autem liceat vel adscriptitium vel colonum alienum scienti prudentique in suum rus suscipere. Sed & si bona fide eum susceperit, postea autem repererit eum alienum esse constitutum, admonente domino, vel ipsius adscriptitij, vel terræ, & hoc faciente per se vel per procuratorem suum: hunc restituere eum cum omni peculio & sobole sua. & si hoc facere supersederit: omnis quidem temporis, quo apud eum remoratus est, publicas functiones siue terrenas siue animales pro eo inferre E compelletur, necnon cura & prouisione tam eminentissimæ præfecturæ, quam præsidis prouinciæ. coartetur autem sic ad restitutionem eius secundum veteres constitutiones & pœnas in eis insertas.

De prima parte diximus lege præcedenti. Nulla nec XXX. nec XL. annorum præscriptione se tueri adscriptitium aduersus domini vindicationem posse, & si se cæ-lauerit, comparari cum seruo fugitiuo, quem dominus possidere intelligitur semper, & ideo vindicationi serui fugitiui vel etiam adscriptitij ne XL. quidem annorum præscriptionem obstare. At putem ex constitutione Anastasij serui non fugitiui vindicationi, etiamsi mala fide fuerit in possessione libertatis, obstare præscriptionem XL. annorum, quod & in Pragmatico de temporibus ostendi. Idemque est ex eadem Constitutione Anastasij in colono adscriptitio, sed non ex hac Iustiniani, quæ adscriptitium curiali hac in re parem facit omnimodo. Secunda parte fit mentio *l.* 19. *s.* quæ alia quædam est Anastasij Constitutio, & à Iustiniano extenditur ad liberos colonorum, vt & ij patrum condicionem sequantur, id est, vt sint coloni liberi, terræ tamen addicti, quibus prædiorum domini nullam possint concussionem inferre: illatam extra ordinem vindicari: solemnes tantum reditus ab eis exigi posse. Tertia parte cauetur, ne quis adscriptitium vel colonum alienum in suum rus suscipiat. Perperam antea legebatur, *in suum ius*, sicut & supra, *licet per non* XXX. *annos fuerint in fundis vel vicis*, quod ita emendauimus in contextu ex veteribus libris, *licet non* XXX. *annos fecerint*, qua de forma loquendi scripsimus in Pragmatico de temporibus cap. 26. & sic Iulianus, *in eadem prouincia*, inquit, L. *dies faciat.* Additur vero tertia parte, vt susceptor alieni adscriptitij vel coloni statim eum cum sua sobole suoque peculio restituat, atque intellexerit alienum eum esse. Cunctatorem totius temporis iugationes iubet & capitationes agnosce-re. Confirmat & pœnam *l.* 12. *supra.*

XXIV. Idem A. Ioanni pp. Si qui adscriptitiæ condicionis constituti mulieres liberas quacunque mente aut quacunque machinatione, siue scientibus, siue ignorantibus dominis, sibi vxores coniunxerunt, vel coniunxerint: in sua libertate permanere tam eas, quam prolem, quæ ex his cognoscitur procreata, sancimus: illo proculdubio obseruando, vt si ex libero marito & adscriptitia vxore partus fuerit editus, is maternæ condicionis maculam, & non paternam sequatur libertatem. Sed ne adscriptitij putent sibi impunitum esse tale conamen, quod maxime verendum est, ne liberarum mulierum nuptiis ab his excogitatis, paulatim huiusmodi hominum condicio decrescat: sancimus, si quid tale fuerit ab adscriptitio perpetratum, habere liberam potestatem dominum eius siue per se, siue per præsidem prouinciæ, talem hominem moderata corrigere castigatione, & abstrahere à tali muliere. quod si neglexerit, sciat in suum damnum huiusmodi desidiam reuersuram.

De nato ex adscriptitia & libero dictum est *s.* *l.* 16. Hæc lex est de nato ex adscriptitio & libera, vt etiam matrem sequatur, qua de re scripsimus Obseruationum IV. cap. XXVII. De solutione coniugij idem repetitur *Nou.* 22.

De capitatione ciuium censibus eximenda.

TIT. XLIX.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD EVSEBIVM V. P. PRÆSIDEM LYCIÆ ET PAMPHILIÆ. Plebs vrbana, sicut in Orientalibus quoque prouinciis obseruatur, minime in censibus pro capitatione sua conueniatur, sed iuxta hanc iussionem nostram immunis habeatur. DAT. KALEND. IVN. CONSTANTINO A. III. ET LICINIO III. COSS.

Vt in Orientis prouinciis, ita & in Lycia & Pamphilia, quæ prouinciæ sunt Asianæ diœceseos, plebs vrbana capitationem, id est, censum capitis non præstat. qua de re scripsimus in *l.* 8. *s̃. de exact. trib.* & *l.* 1. *J. ne rustic. ad vl. obs.*

In quibus causis coloni censiti dominos accusare possint.

TIT. L.

Quidam codices habent, *in quibus causis coloni capite censiti.*

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD MAXIMVM VIC. ORIENTIS. Quisquis colonus plus à domino exigitur, quàm ante consueuerat, & quam in anterioribus temporibus exactus est: adeat iudicem cuius primum poterit habere præsentiam, & facinus comprobet: vt ille qui conuincitur amplius postulare, quàm accipere consueuerat, hoc facere in posterum prohibeatur: prius reddito, quod superexactione perpetrata noscitur extorsisse.

Dominus qui à colono plus exigit quàm præstari sibi oporteat, conuictus id omne quod supra modum, moremque extorsit, reddere compellitur. Idem obtinet in fiscalibus, quod hîc in priuatorum colonis, *l.* 5. *J. de agr. & manc. dom.* De colonis censitis pleraque iam *s̃.* diximus.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. NEBRIDIO. Coloni censibus duntaxat adscripti, sicuti ab his liberi sunt, quibus eos tributa subiectos non faciunt: ita his quibus annuis functionibus & debito condicionis obnoxij sunt, pene est, vt quadam debiti seruitute videantur adstricti. Quo eò minus est ferendum, vt eos audeāt lite pulsare, à quibus ipsos vt pote dominis vna cum possessionibus distrahi posse non dubium est. quam de cetero licentiam submouemus, ne quis audeat domini nomen in iudicio lacessere: & cuius ipsi sunt, eiusdem omnia sua esse cognoscant: cùm enim sæpissime decretum sit, ne quid de peculio suo cuiquam colonorum

A ignorante domino prædij aut vendere, aut alio modo alienare liceret, quemadmodum contra eius personam æquo poterit iure consistere, quem ne propria quidem leges sui iuris habere voluerint: & adquirendi tantum, non etiam transferendi potestate permissa, domino & adquirere & habere voluerint. Sed vt in causis ciuilibus huiusmodi hominum generi aduersus dominos, vel patronos, aditum intercludimus, & vocem negamus: exceptis superexactionibus, in quibus retro principes facultatem eis super hoc interpel-

B landi præbuerunt: ita in criminum accusatione, quæ publica est, non adimitur eis propter suam suorumque iniuriam experiundi licentia.

Vt seruis, ita adscriptitiis non esse cum domino actionem nisi ex superexactionis causa, vt in *l.* 1. *s̃.* vel nisi criminaliter suam suorumque iniuriam persequantur. Rerum eos proprietate carere, nec quicquam ex peculio suo alienare posse inconsulto atque ignorante domino, vt *l.* 1. *C. Th. ne col. inscio dom. suo alienet pec. vel litem inferat ciuilem.* Ait, *annuis functionibus* Sic Symmachus *annuas functiones & indicta.* Maiorianus *Nou. de indul. reliq. Per quorum officia profligari iubemus annuas functiones.* Quæ annua exactione soluuntur, *l. vlt. s̃. si propter publ. pensit.* Anniuersariæ solutiones, *l.* 4. *s̃. de fun. rei pri.* & alio quodam loco, annuæ præstationes.

C

De colonis Palæstinis.

TIT. LI.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS, ET ARCADIVS AAA. CYNEGIO PP. Cùm per alias prouincias, quæ subiacent

D nostræ serenitatis imperio, lex à maioribus constituta colonos quodam æternitatis iure detineat, ita vt illis non liceat ex his locis, quorum fructu releuantur, abscedere, nec ea deserere, quæ semel colenda susceperunt, neque id Palæstinæ prouinciæ possessoribus suffragetur: sancimus, vt etiam per Palæstinam nullus omnino colonorum suo iure velut vagus ac liber exultet, sed exemplo aliarum prouinciarum ita domino fundi teneatur, vt sine pœna suscipientis non possit abscedere: addito eo, vt possessionis domino reuocandi plena tribuatur auctoritas,

E Coloni Palæstini sunt liberi, terram tamen dimittere non possunt, quod illi sibi proprio quodam iure vindicabant. Puniri eorum receptorem, Dominum fundi dicit & dominum possessionis, non dominum coloni. Videnda sunt quæ diximus ad rubricam de agr. cens. Quidam codices habent, *per Palæstinas*, non malè. fuere enim tres in Oriente, & hæc constitutio est de omnibus.

De colonis Thracensibus.

TIT. LII.

I. IMPP. THEODOSIVS ET ARCADIVS AA. RVFINO PP. Per vniuersam dioecesin Thraciarum sublato in perpetuum humanæ capitationis censu, iugatio tantum terrena soluatur. & ne forte colonis tributariæ sortis nexibus absolutis, vagandi & quo libuerit recedendi facultas permissa videatur: ipsi quidem originario iure teneantur: & licet condicione videantur ingenui, serui tamen terræ ipsius, cui nati sunt, existimentur: nec recedendi, quo velint, aut permutandi loca habeant facultatem, sed possessor eorum iure vtatur & patroni sollicitudine, & domini potestate. Si quis vero alienum colonum suscipiendum retinendumve crediderit: duas auri libras ei cogatur exsoluere, cuius agros transfuga cultor euacuauerit: ita vt eundem cum omni peculio suo & adgnatione restituat.

Dioecesis Thraciæ habet prouincias sex, vt Marianus Scotus scribit, Europam, Thraciam, Hæmimontum, Rhodopen, Mœsiam secundam, Scythiam. Theodorit. li. 5. cap. 28. τῆς θράκης εἰς ἓξ ὅλη αὕτη ἡγεμονίας διῄρηται. Coloni per has sex prouincias liberi sunt, terram tamen dimittere non possunt, tributum soli præstant, tributum capitis non præstant. Clientes potius sunt sub patrono, quàm serui sub domino. Receptatorem eorum duabus auri libris multari & restituere peculium & progeniem eorum omnem.

De colonis Illyricianis.

TIT. LIII.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD PROBVM PP. Colonos inquilinosque per Illyricum vicinasque regiones abeundi rure, in quo eos originis adgnationisque merito certum est immorari, licentiam habere non posse censemus, inseruiant terris non tributario nexu, sed nomine & titulo colonorum; ita vt si abscesserint, ad aliumve transierint, reuocati vinculis pœnisque subdantur. Maneat quoque eos pœna, qui alienum & incognitum recipiendum esse duxerint, tam in redhibitione operarum & damni, quod locis, quæ deseruerant, factum est: quam multæ, cuius modum in auctoritate iudicis collocamus: ita vt etiam dominus fundi, in quo alienus fuisse monstrabitur, pro qualitate peccati coërcitionem subire cogatur: nec sit ignorantiæ locus, cum ad criminis rationem solum illud sufficiat, quod incognitum sibi tenuerit. Seruum etiam in memoratis regionibus si quis receperit, ignorationis excusatione sublata, quadrupli pœna teneatur. operarum præterea compendiis damnisque præstitis. in libertis etiam, quos pari vsurpatione susceperit, is modus sit, quem circa liberos colonos duximus retinendum. DAT. III. ID. IVL. GRATIANO A. II. ET PROBO COSS.

Videtur accipienda de Illyrico Occidentali. Nam Orientale infert capitationem excepta ecclesia Thessalonicensi, *l.* 12. §. *de an. & trib.* Coloni igitur Illyrici Occidentalis liberi sunt, tributum soli præstant, capitationem non præstant, ex terra tamen ea discedere non possunt cui sunt addicti. Receptorem teneri domino terræ in id quod interest, & multari arbitrio iudicis. Dominum quoque fundi in quo recepti fuerint emansores, arbitrio iudicis coërceri, ignorantem excusari. At scientiam præsumi, cum vnusquisque scire debeat colonum non suum, alienum esse, *l.* 1. §. *vnde vi.* & Rotharius *l.* 1. *de inuasionibus.* susceptorem liberti eodem modo coërceri. susceptorem serui in Illyrico quanti ea res est, & in quadruplum damnari. Coniungenda est *l. vlt.* §. *de op. lib.*

Vt nemo ad suum patrocinium suscipiat vicos vel rusticanos eorum.

TIT. LIV.

I. IMPP. LEO ET ANTHEMIVS AA. NICOSTRATO PP. ORIENTIS. Si quis post hanc nostri numinis sanctionem in fraudem circumscriptionemque publicæ functionis ad patrocinium cuiuscunque confugerit: id quod huius rei gratia geritur, sub prætextu donationis, vel venditionis, seu conductionis, aut cuiuslibet alterius contractus, nullam habeat firmitatem: tabellionibus qui talia instrumenta perficere ausi sunt, bonorum proscriptione plectendis: qui tamen scientes ausi fuerint huiusmodi instrumenta conscribere: vicis etiam vel possessionibus ad patrocinia confugientibus publico vindicandis. Hæ autem personæ, quæ contra publicam commoditatem in clientelam suam suscepisse collatores detectæ fuerint: nobiliores quidem centum auri librarum condemnationem subire cogentur: mediocris vero fortunæ facultatum suarum amissione plectentur: eadem pœna multandis etiam his, qui intercedentes ministerium suum huiusmodi nefariis actibus improba mente præbuerint. Quam formam ex eo quidem tempore, quod sacra constitutio à diuæ memoriæ Martiano promulgata continet, id est, in Thracica quidem dioecesi abhinc annis triginta, hoc est, à consulatu Aëtij II. & Sigisbuldi: in Orientali vero & Ægyptiaca & Pontica & Asiana dioecesi viginti octo, hoc est à consulatu Cyri valere atque executioni mandari præcipimus. DAT. KALEND. SEPT. ANTHEMIO A. II. COS.

Hic titulus est de susceptis, non de adscriptitiis vel A colonis. Suscepti sunt clientes, qui se & bona sua omnia tuenda & defendenda potentioribus addicunt fraudandorum publicorum tributorum causa. qua specie potentiores vicanorum & rusticorum bona sibi vindicabant vel relinquebant susceptis sub patrocinij mercede certa. quod multæ Constitutiones damnant in tit. *de pac. vic. C. Th. & Iustiniani Nou.* 17 & *Tiberij de diuinis domibus*. Saluianus v. de prouidentia Dei: *Vt vim, inquit, exactionis euadant, tradunt se ad tuendum protegendumque maioribus, dedititios se diuitum faciunt, & quasi in ius eorum ditionemque transcendunt. Nec tamen graue hoc esset si potentes patrocinia ista non venderent, hac lege tueri pauperes videntur vt spolient: Omnes enim ij qui defendi videntur, defensoribus suis omnem fere substantiam suam addicunt.* B *Nihil susceptis tribuunt, sed sibi. Nouum genus venditionis & emptionis. Venditor nihil tradit & totum accipit. Emptor nihil accipit & totum penitus amittit.* Susceptos vocat, vt Augustinus & Seruius, quod notaui in *l.* 132. *D. de verb. obligat.* Palæmon Grammaticus v. R. in glossis: *Assecula, cliens siue susceptus.* Hæc Constitutio irritas huiusmodi conuentiones facit: tabelliones, qui eas perfecerint, confiscat, & vicos vel agros susceptos. susceptores etiam coërcet, & harum conuentionum intercessores & interpretes ex tempore præscripto Constitutione quadam Martiani, quam non habeo. Quinque diœceses recenset, Orientem, Thraciam, Ægyptum, Asianam, Ponticam, quæ sunt sub dispositione præf. præt. Orientis, vt & Mariani C notitia docet. Sequitur eadem de re Constitutio Græca, Latinæ cuiusdam subdititiæ loco, quam ex libris βασιλικῶν desumpsimus.

II. Μηδεὶς κωμήταις προστασίαν ὑπισχνείσθω, μηδὲ δεχέσθω γεωργοὺς ἐπὶ τούτῳ ὑποσχέσει προσόδων ἢ ἑτέρου κέρδους λαμβανόντων. εἰ δέ τις παραβαίη ταῦτα καὶ τοῖς προειρημένοις ἐπιτιμίοις ὑποπεσεῖται, καὶ ἑτέρᾳ μείζονι πειραθήσεται κινήσει. πρὸς τούτοις καὶ οἱ κώμητες εἰ μὲν δοῦλοι εἶεν, τοῖς δεσπόταις ἀποδοθήσονται σωφρονισθέντες; εἰ δὲ ἐλεύθεροι κ΄. λίτρας προστιμῶνται, καὶ τύπτωνται μετὰ δέκα τῶν πρωτευόντων τῆς κώμης, D καὶ διηνεκῶς ἐξορίζονται, ἐν ᾧ γνώμη πάντων ἐγασιάσθη.

Ne quis vicanis patrocinium polliceatur, vel agricolas in clientelam suscipiat redituum alteriusve lucri promissione recepta, & vt qui hæc non seruauerit, supradictis pœnis maiorique commotioni subiaceat. Præterea vt vicani si serui sint, dominis castigati reddantur: si liberi, xx. libris multentur, & verberati vna cum decem prioribus vici in E perpetuum relegentur, dummodo scientibus omnibus secesserint.

Notandum est genus coërcendi vniuersi vici, quo sciente vnus abscessit, & se in potentioris clientelam dedit, decem primorum castigatione.

Vt rusticani ad nullum obsequium deuocentur.

TIT. LV.

I. EXEMPLUM LITERARUM DIOCLETIANI ET MAXIMIANI AA. AD CARISIUM. Ne quis ex rusticana plebe, quæ extra muros posita, capitationem suam detulerit, & annonam congruam præstat, ad vllum aliud obsequium deuocetur, neque à rationali nostro mularum fiscalium vel equorum ministerium subire cogatur.

Hanc constitutionem intelligere arbitror Constantinum in *l.* 2. *C. Th. de censu sine adsc.* quæ perperam vulgo est *l. vlt. de naufrag.* dum Diocletianum dicit plebem vrbanam capitatione immunem reddidisse. Ait enim Diocletianus, *Extra muros*, quia vrbanos capitationem præstare non vult. Id vero potissimum hac lege constituit, ne ad vlla onera deuocentur, vt *l.* 1. *s. de agr. cens.* veluti ad prosecutionem equorum aut mularum fiscalium, de quibus *l. vlt. s. de discussor.* Theodoritus lib. I. cap. VII. δημοσίοις ὄνοις, καὶ ἡμιόνοις, καὶ ὀρεῦσι, καὶ ἵπποις χρήσασθαι.

II. IMPP. VALENTINIANUS ET VALENS AA. AD PROBUM PP. ILLYRICI. Si qui eorum qui prouinciarum rectoribus obsequuntur, quique in diuersis agunt officiis principatus, & qui sub quocunque prætextu publici muneris possunt esse terribiles, rusticano cuipiam necessitatem obsequii quasi mancipio sui iuris imponant, aut seruum eius vel fortè bouem in vsus proprios necessitatesque conuerterint: ablatis omnibus facultatibus, perpetuo subiugentur exilio: & nihilominus rusticanum, qui se in eiusdem operas sponte propria detulisse desponderit, par pœnæ seueritudo constringat. DAT PRID. KAL. OCTOB. AGRIPINÆ VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Ne apparitores præsidum, principes officiorum, numerarij, cornicularij, commentarienses, & alij qui militiæ auctoritate possunt esse terribiles, rusticos ad vllum obsequium vocent, vel seruos eorum aut boues aratorios. sic principatum dicit, vt *l.* 1. *s. ad l. Jul. de ambitu.* Sudas, princeps, ὁ ἔξαρχος τῆς τάξεως.

Non licere habitatoribus metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre.

TIT. LVI.

I. IMPP. LEO ET ANTHEMIUS AA. NICOSTRATO PP. In illis quæ metrocomiæ communi vocabulo nuncupantur, hoc adiiciendum necessario nostra putauit humanitas, vt nulli extraneo illic quoquo modo possidendi licentia tribuatur: sed si quis ex eisdem vicanis loca sui iuris alienare vo-

luerit, non licere ei, nisi ad habitatorem adscriptum eidem metrocomiæ, per qualemcunque contractum terrarum suarum dominium possessionemque transferre: sciente persona extranea, quod si contra vetitum se huic negotio immiscere, vel illic possidere tentauerit: quicunque contractus initus fuerit, carebit effectu, & contractu soluto, si quid præstitum est, hoc tantum reddetur. DAT. KALEND. SEPTEMB. A. II. COS.

Pugnare videtur hæc lex cum *l. dudum*, ꝯ. *de contra. emptio.* quod & Nouel. Romani Lacapeni περὶ ἐκποιήσεως κτημάτων ita est expressum: παλαιὸς νόμος ἐστὶν, ἵνα μηδεὶς παρὰ συγγενῶν ἢ κοινωνῶν ἐμποδίζηται πωλεῖν οἷς ἂν ἐθελήσειεν. ἕτερος δὲ νόμος ἄντικρυς τοὐναντίον ἀπαγορεύει, μὴ ἐξεῖναι τινὶ πιπράσκειν ἑτέρῳ, ἢ μόνον τοῖς τῆς ἰδίας μητροκωμίας οἰκήτορσιν. ἡμεῖς δὲ τῶν ἡμετέρων ὑποτελῶν ἅμα καὶ τῶν δημοσίων φόρων τῆς τε ἄλλης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς λειτουργίας καὶ συντελείας πολλὴν τιθέμενοι πρόνοιαν τὸ ἐναντιοφανὲς αὐτῶν καὶ ἀδιέξοδον διὰ ταύτης ἡμῶν τῆς θείας διατάξεως σαφεῖ καὶ συντόμῳ λόγῳ ἐπανορθοῦντες θεσπίζομεν, &c. At *l. dudum*, de propinquis & sociis loquitur, ne præferantur extraneis emptoribus: Hæc autem de conuicanis, propter quam puto ad *l. dudum*, hæc verba Tribonianum adiecisse, *Nisi lex specialiter*, &c. quæ non erant in Codice Theodosiano, sicut ad *l. 1.* ꝯ. *de reb. credit.* hæc, *Nisi specialiter hoc lege excipiatur*, propter *l. vlt. eod. tit.* quæ non erant in Gregoriano. Nouissime autem Romanus constituit, vt iure προτιμήσεως vocentur in emptionem primum cognati consortes, veluti fratres qui paterna prædia indiuisa possident: tum socij quilibet, quos ad societatem coniunxit voluntas: deinde extranei, quos ad societatem coniunxit fortuna, quarum alteram voluntariam, alteram hereditariam Cicero appellat: post συμπαρακείμενοι ὁμοτελεῖς, id est, qui eidem domino canonem pensitant, vel vt Fridericus Imperator interpretatur, qui sunt sub vno seruitio. Ad extremum, confines. Quinque gradus facit, & inter eos successionem dat, vt primis pretium non offerentibus intra dies xxx. vel procuratoribus eorum intra menses IV. vel etiam repulsis per causam iniuriæ venditori illatæ, sequentes vocentur. Præscriptioni xxx. dierum vel mensium IV. locus est si ij qui ius προτιμήσεως habent, testato denunciati sint & cessauerint, sicut duorum mensium aduersus principalem dominum emphyteuticario vendente, *l. 3.* ꝯ. *de iur. emphyteut.* Non facta denunciatione, non nisi decennij præscriptione ius προτιμήσεως excluditur. Eadem Nouella idem ius datur conuicanis, non tantum conuicano, sed etiam fisco vendente desertum forte prædium, quod κλασματικὴν γῆν vocat, ita tamen vt in hac specie etiamsi denunciati non fuerint, intra quadriennium iure suo vtantur, secundum *l. 2.* ꝯ. *de quadr. præscript.* Scripsimus de hoc iure aliquid ad *l. qui Romæ* §. *coheres*, *D. de verbor. obligat.* Et de metrocomiis ad *l. vlt.* ꝯ. *de exact. tribut.* Ait, *vicanis.* quidam codices habent *vicariis* vt Festus in verbo, vici. Hi sunt μητροκωμῆται. Κωμῆται Nouel. 38. qui male ab interprete Comitiani. Comitiani sunt officiales comitis. Κωμῆται, vicani. *Contractum*] Hoc verbo non continetur testamentum. Poterit ergo vicanus extraneum heredem instituere. Quin & Nouel. Romani, non testamenti modo sed & dotis, donationis propter nuptias, donationis directæ, donationis causa mortis, permutationis, transactionis non simulatæ excipitur causa, nisi si ex his causis bona sua te-

A nuiores transferant in potentiores non vicanos, quibus tamen præscriptio decennij, sicut & extraneis quibuslibet non denegatur. *Hoc tantum reddetur*] non rei melioratæ sumptus. de hac quæstione diximus in *l. 1.* ꝯ. *de præd. cur.*

Vt nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur.

TIT. LVII.

B I. IMP. ZENO A.*. Graue est non solum legibus, verum etiam æquitati naturali contrarium, pro alienis debitis alios molestari. idcirco huiusmodi iniquitates circa omnes vicanos perpetrari modis omnibus prohibemus.

Fuit olim plerisque locis vsurpatum, vt vicanus ex contractu vel delicto conuicani teneretur, & vt liceret creditori ob vicani debitum eiusdem vici hominem vel bona præhendere quoad verus debitor satisfecisset, quod Zeno tollit hac lege, & Iustinianus *Nou.* 52. *&* 134. Cassiodorus v. Var. *Diuiduntur causæ germanis: filius obligationibus paternis, si non sit heres, exuitur: vxor maritalibus debitis, nisi per successionis vincula, non tenetur: & audacia ad solutionem trahit extraneos, cum absoluant iura coniunctos.* C Idem legibus Longobardorum cauetur, *l. 3. de deb. & vad.* & Constitutionibus Neapolitanis titulo de cultu pacis, & tit. de presaliis puniendis. sed postea cum reuocatæ fuissent in vsum, eis Gregorius liberauit clericos, & Fridericus studiosos promissa actione repetundarum famosa in quadruplum. Moribus nostris hoc iure vtimur non in nostrates, sed in exteros, nec nisi permissu principis, vt si negotiatori Gallo merces diripuerint Hispani, idem quem primum offenderit Hispanum pari iure diripiet, quod ius Marquæ appellamus, quia vt arbitror in limitibus potissimum exercetur. D

De censibus & censitoribus & peræquatoribus & inspectoribus.

TIT. LVIII.

Census descriptiones sunt iugerum & capitum. Censitores siue censores qui census agunt. Peræquatores & inspectores qui emendant, prædiis inspectis & adæquatis inuicem, vt releuentur quibus grauius est onus adscriptum, grauentur quæ sunt censita leuius, *l. 10.* ꝯ. *de fun. pat. l. pen. & vlt.* ꝯ. *de an. & trib. l. 12. & 14. C. Th. de censit. l. vlt. C. Th. de locat. fun. iu. emph.* Græci ἐξισωτὰς vocant. Eusebius IV. de vita Constantini, ἄνδρας ἐξισωτὰς κατέπεμπε. Græci interpretes iuris, Ἐπόπτης λέγεται ὁ ἐξισωτής. itaque idem pene munus est inspectoris & peræquatoris. Cassiodorus x. *Vt ad prædium de quo querela est, diligens inspector accedat, & rebus moderata inquisitione trutinatis, quidquid grauaminis potest habere possessio, rationabiliter abrogetur.* E

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD POPVLVM. Quoniam tabularij ciuitatum per collusionem potentiorum sarcinam

ad inferiores transferunt: iubemus vt quisquis se grauatum probauerit, suam tantum pristinam professionem agnoscat. PP. XV. KAL. FEB. ROMÆ CONSTANTINO A. IV. ET LICINIO III. COSS. A

De tabulis diximus lib. x. multis locis. Principalibus & tabulariis, vt Symmachus ait in epistolis, liberum est alios à dispendio vindicare, aliis debitum munus imponere, dum scilicet rationes tributorum tractant. quo fit vt sæpe per gratiam diuitum onera transferant in pauperes. qua de re grauiter & copiose quæritur Saluianus lib. 5. de prouidentia Dei. Hęc Constitutio hanc tabulariorum fraudem censet esse corrigendam secundum antiquæ censualis professionis modum, *l. 1* ꝟ. *de im. nem. conc.* B

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO PP. Quisquis vitem succiderit, aut feracium ramorum fœtus vetauerit, quo declinet fidem censuum, & mentiatur callidæ paupertatis ingenium: mox detectus competenti indignationi subiiciatur: illo videlicet euitante calumniam, quem forte detegitur laborasse pro copia, ac pro reparandis agrorum fœtibus non sterilitatem aut inopiam procurasse. DAT. PRID. NON. IVN. CP. EVCHERIO ET SYAGRIO COSS. C

Vt qui simulat paupertatem succisis vitibus vel arboribus competenti pœnæ subiiciatur, nec pristina professione releuetur, *l. 4. §. si vites, D de censib.* Putationes non damnat, quæ fiunt ne vites superuacuis sarmentis siluescant, vel quibus luxuries ramorum coërcetur, quæ res copiam parit non inopiam. Pro, *vetauerit*, Codex Theodosianus, *habetauerit*, forte legendum, *amputauerit*. Sic. lib. 56. βασιλικῶν tit. 14. ἐάν τις ἀμπέλους ἐκτέμνῃ ἢ εὐφόρους ἐκκόπτῃ κλάδους.

III. IDEM AAA. CYNECIO PP. Si peræquatore misso aliquis aut procuratorem suum retraxerit, aut colonum per contumaciam retractationis fugauerit: ad eum censuum modum, quem vel eo, vel procuratore illius absente, peræquator apposuerit, nostræ sanctionis auctoritate tenebitur. DAT. VI. KALEN. APRIL. CP. HONORIO NP. ET EVODIO COSS. D

Si misso peræquatore procuratorem prædij sui subduxerit quis, ne præsens censioni adesset, vel colonum fugauerit retractationis census defugiendæ causa, quod absente colono vel procuratore de censu agri constituerit peræquator, vt nihilominus ratum habeatur. alioquin vix est vt censitio aut perquatio absente domino vel procuratore recte facta videatur *l. 5. C. Th. de censu.* E

IV. IMPPP. THEODOSIVS, ARCADIVS ET HONORIVS AAA. RVFINO PP. Omne territorium censeatur, quoties defectorum leuamen exposcitur, vt sterilia atque ieiuna his, quæ culta vel opima sunt compensentur. DAT. III. NON. APR. CP. THEODOSIO A. III. ET ABVNDANTIO COSS.

Si qua ciuitas releuationem petat quasi defectorum prædiorum, vt denuo totius territorij ciuitatis census agatur, & compensentur fertilia cum sterilibus. Pro, *ieiunia*, quidam Codices habent, *herema*, & Græci τὰ ἔρημα μετὰ τῶν εὐθαλῶν συμψηφίζονται. vnde corrupta illa vox orta est in quibusdam codicibus, *arenia*. Galli dicunt, *terres ermes*.

V. IDEM AAA. RVFINO PP. Qui grauatos se esse à peræquatoribus conqueruntur, & iniusto oneri impares esse proclamant: competitionis habeant facultatem, vt quid remissum gratia, quid interceptum fuerit fraude, conuincant: & ex eo leuamen accipiant, quod per deformia & criminosa commercia sibi impositum esse deplorant, vt aliis demeretur: quod intra annum post codicum oblationem, quo videbitur, de iniusto conqueratur onere, iniquitatem peræquatoris accuset, ac præstitam gratiam habita competitione conuincat, vt quod ei fuerat superfusum, ille cognoscat, quem debitæ functioni fraus clandestina subtraxerat. emenso autem eo tempore actio denegabitur, exceptis minoribus qui fuerint indefensi: his etiam qui aberunt reipublicæ causa: qui tamen ex eo tempore quæ sunt statuta, custodient, ex quo ad agendum habuerint facultatem. DAT. III. KALEND. DEC. CP. DN. THEODOS. A. III. ET ABVNDANTIO V. C. COSS.

Actio vel competitio aduersus iniquam peræquationem datur intra annum post completam peræquationem traditosque peræquationis libros, ex die clausi renuntiatique census, vt ait *l. 5. C T. .. [illegible] ..u siue ads.* Excipiuntur minores indefensi & absentes Reip. causa, quibus non ex eo die annus computatur, sed ex quo agendi facultatem habuerint. Ait, *quo videtur*, id est apud tribunal quocunque videbitur. Theodosianus apertius, *cui videbitur.*

VI. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVSEBIO PP. Peræquatores ac discussores, si incurrerint culpam negligentiæ vel gratiæ, non solum honorum iacturam, verum etiam annonarum in quadruplum multam subire debebunt. ea vero quæ in damnum prouincialium fuerint accepisse conuicti, in quadruplum cogentur exsoluere. DAT. IV. KAL. APR. MED. ARCADIO ET HONOR. III. AA. COSS.

Peræquatores vel discussores ob culpam vel gratiam damnati infames sunt. legendum, *honorum* non *bonorum*, vt Græci, οὐ μόνον τῆς ἀξίας, vt Accursius citans *l. iudices, & l. quoties.* ꝟ. *de dignitat.* vt etiam *l. 10. C. Th. de censit.* Fisco percepta emolumenta siue salaria in quadruplum. Prouinciali quoque extorta, dum erga alium forte cupiunt esse gratiosi, in quadruplum restituunt. qua de re diximus aliquid in tit. de superexactoribus.

VII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. SEBASTIANO COM. ORDINIS PRIMI. Apud eum possessio firma permaneat, cui eam à peræquatore semel traditam fuisse

conſtiterit. reliqua vero temporis antecacti à nouo domino fiſcum poſtulare non patimur, ne alterius culpa alter incipiat ſubiacere diſpendio. Si quis vero priuatus aut obligatam ſibi poſſeſſionem, quæ deſerta hucvſque permanſit, aut ex aliquo titulo deberi ſibi iure confirmat: allegationes ſuas ſine mora vel per ſe vel aliam perſonam legibus ordinatam manifeſtare debebit: ita vt æquitatis ratione ſuadente, ad petitorem fuerit translata poſſeſſio: is qui à peræquatore eam ſuſceperit, rei melioratæ ſuſceptis ſubleuetur expenſis. Verum ne ſub ſpecie litis dominationes ſemel conſtitutæ turbentur: ſex menſium ſpatium cenſemus debere ſeruari, intra quod is qui putat ſibi rem probabili ratione competere, debitas exerat actiones. Quod ſi tempus adſcriptum ſilentio fuerit interueniente tranſactum: nullum penitus repetendi volumus eſſe principium. Quod ſi quis eo tempore, quo peræquator prædium alicui addicit, de ſuo iure vel per ſe aut per homines ſuos non crediderit actitandum: ſex menſium curriculis euolutis, in perpetuum conquieſcat. DAT. PRID. ID. MAR. RAV. HONORIO XI. ET CONSTANTIO II. COSS.

Solent peræquatores à dominis deſerta & deſtituta prædia aliis tradere, atque ita dominium mutare, ſine onere tamen reliquorum, quod accipientem à domino proculdubio ſequeretur, vt conſtat ex titulo *ſine cenſu vel rel.* Poſt addictionem peræquatoris, creditores excluduntur, quibus prædia ſunt obligata vel debita, niſi de iure ſuo experiantur intra ſex menſes, & nouo domino reddant emponemata. Eadem præſcriptione antiquior dominus excluditur, *l. locorum, tit. ſeq.* Ait, *Dominationes*, id eſt, dominia.

De omni agro deſerto & quando ſteriles fertilibus imponuntur.

TIT. LIX.

NOn idem eſt deſertum & derelictum. Derelictum occupantis fit, deſertum non item, *l. 8. hoc tit.* Vſucabitur tamen biennio. Deſertum eſt quod incultum & ſqualidum eſt. Quod ſequitur, *& quando ſteriles fertilibus imponuntur*, idem eſt ac ſi diceret, περὶ ἐπιβολῆς.

I. IMP. CONSTANTINVS A. CAMPESTI. Cum diuus Aurelianus parens noſter ciuitatum ordines pro deſertis poſſeſſionibus iuſſerit conueniri, & pro his fundis, qui inuenire dominos non potuerunt, quos perceperamus earundem poſſeſſionum triennij immunitate percepta, ſolemnibus ſatisfacere, ſeruato hoc tenore præcipimus, vt ſi conſtiterit ad ſuſcipiendas eaſdem poſſeſſiones ordines minus idoneos eſſe, eorundem agrorum onera poſſeſſionibus & territoriis diuidantur. Accepta.

A Prædia deſerta & quorum domini non reperiuntur, curialibus addicuntur ſub immunitate triennij: qui ſi idonei non ſint, tunc onus eorum & in poſſeſſores eiuſdem ciuitatis, & in omne territorium diffunditur. Verbum, *Accepta*, quod eſt in extremo, eſt ex ſubſcriptione, vt in *l. 1. ∫. de fug. col.* verbum, *Data*.

II. IDEM A. Si quis ab emphyteuticario ſeu patrimoniali poſſeſſore, priuati iuris quippiam comparauerit, cuius ſubſtantia alias poſſeſſiones ſuſtentare conſueuerat, & ſuccisis quaſi quarundam virium neruis reliqua labuntur: earum poſſeſſionum onera ſubiturus eſt, quæ penes diſtractorem inutiles permanebunt. DAT. VIII. ID. DEC. THESSAL. FELICIANO ET TITIANO COSS.

B Si emphyteuticarius vel patrimonialis poſſeſſor fundum proprij priuatique iuris ad ſe pertinentem vendiderit, quo emphyteutici ſeu patrimonialis iuris prædia ſuſtentare ſolebat, ac deinde reliquari eaque prædia deſerere cœperit, onus reliquorum transfertur ad emptorem qui eum fundum comparauit, quo venditor alios tueri ſolebat. Atque ita emptorē ſequuntur non tantum fundi comparati reliqua, ſed & aliorum reliqua, qui fundo comparato ſuſtentabantur. quod addi conuenit ad tit. *ſine cenſu vel reliq. fund. comp. non poſ.*

C III. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD MAMERTINVM PP. Quicunque deſerta prædia meruerint, ſub certa immunitate ad poſſeſſionem impetratorum non prius ſinantur accedere, quàm vel fideiuſſoribus idoneis periculo curialium datis, vel fundis patrimonij ſui maxime vtilibus obligatis, idonea cautione firmauerint ſuſceptam à ſe poſſeſſionem nullo detrimento publico relinquendam.

D Vt ij quibus deſerta prædia addicuntur ſub certa immunitate veluti triennij, *l. 1. hoc tit.* vel biennij, *l. 7. hoc tit. l. 12. ſ. Th. de cenſitor.* pignoribus vel fideiuſſoribus caueant ſe damno publico minime deſerturos, *l. 6 hoc tit. l. 7. ∫. de fun. pat.*

IV. IDEM AA. ET GRATIANVS A. AD CRESCENTIVM VIC. AFR. Heredes ſcripti etiam pro minus idoneis fundis fiſcale onus cogantur agnoſcere: vel ſi renuntiandum hereditati putent, cedant his omnibus rebus, quas ex iiſdem bonis quocunque titulo & iure perceperint. DAT. IV. ID. IVL. CONTIONACI GRATIANO A. II. ET PROBO COSS.

E Non poteſt heres ſcriptus prædia hereditaria ita diuidere vt fertilia amplectatur, ſterilia deſerat onerum publicorum euitandorum cauſa, ſiue hereditario ſiue legati, ſiue fideicommiſſi iure ei ex eiſdem bonis ea deferantur, ſed aut omnium tributa agnoſcere debet, aut ab omnibus recedere.

V. IMPP. VALENS ET GRATIANVS AA. AD. ANTHEMIVM PP. Qui vtilia reipublicæ loca poſſident, permiſtione facta etiam deſerta ſuſcipiant: vt ſi earum partium grauentur acceſſu, quas ante per faſtidium reliquerunt, cedant aliis curialibus, qui vtra-

que hac condicione retineant, vt præstatione salua cum desertis & culta possideant, sublata à paucis, quos iniquum est electa retinere, cum municipes grauatura sit pars relicta.

Qui fertilia & sterilia Reip. loca permistim possident, vt omnia retineant, vel vt omnibus saluo canone curialibus cedant. Nec enim possunt fertilibus retentis sterilia deserere. In curiales transfertur onus vniuersitatis prædiorum, non partis.

VI. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs AAA. Nebridio com. r. p. Vt quisque conductor fuerit inuentus possessor fundi, vt quisque qui ex publico vel templorum iure descendit: huic ager iungatur inutilior. Quod si contra id reluctandum existimauerit: alius possessor sub eadem præstatione quæratur: vel si voluntarius, qui sit conductor, non inueniet: tunc ad possessores antiquos, id est, decuriones vel quoslibet alios, loca iuris prædicti adiunctis inutilibus reuertantur, idoneis fideiussoribus præstitis. Dat. xv. kal. Feb. cp. Merobavde ii. et Satvrnino Coss.

Vt conductori fundorum Reip. vel sacrorum templorum cum fertilibus adiungantur inutiles, vel vt alius sub eadem pensione eorum voluntarius conductor quæratur, vel eo non inuento vt fundi ad veteres possessores reuertantur: Reip. ad curiales: templorum, ad illos qui prædia templis largiti sunt.

VII. Idem AAA. et Arcadivs A. Cynegio pp. Quicunque defectum fundum patrimonialem exercuerit, fertilem idoneumque præstiterit: saluo patrimoniali canone, perpetuo ac priuato iure defendatur, & velut domesticum & auita successione quæsitum sibi habeat, suis relinquat: neque eum aut promulgatione rescripti, aut reuerentia sacræ adnotationis quisquam à fructu impensi operis excludat. Ceterum eos qui opimas ac fertiles possident terras, aut etiam nunc sibi existimant eligendas: pro defecta scilicet portione summam debiti præsentis iubemus implere. illos etiam qui emphyteuticario nomine nec ad plenum idoneas, nec omnibus modis vacuas detinent: sic ex illis quoque, quæ præsidio indigent, iustam ac debitam quantitatem debere suscipere, vt indulto temporis spatio post biennium decretum canonem soluendum esse meminerint. nemo tamen qualibet meriti & potestatis obiectione submoueatur, quo minus ad diacathociæ vicem defectas possessiones patrimonialis iuris accipiat, eorum tributa & canonem soluturus: illud speciali obseruatione procurans, vt primo vicinas & in eodem territorio sortiatur. dehinc si neque finitimas, neque in eisdem locis repererit constitutas: tunc demum etiam longius positas, sed in quantum fieri valet, pro interiecto spatio sibimet cohærentes, pro modo & æquitate suscipiat: vt id consensu omnium fiat, quod omnibus profuturum est.

Lex est de iis qui patrimoniales fundos emphyteuticario iure detinent, vt si defectos acceperint & idoneos reddiderint, eos perpetuo priuatoque iure possideant & in heredes transferant saluo canone. Et vt qui idoneos eo iure susceperint, defectos suscipiant cum onere canonis, non reliquorum, qui medij generis, vt etiam ex defectis suscipiant pro rata cum eodem onere, salua immunitate biennij. In *l.* 1. datur immunitas triennij, quæ est de fundis à dominis desertis & in curiales transferendis: Hæc de fundis patrimonialibus defectis, & iis qui meliores fundos detinent adiungendis ad diacathociæ vicem, id est, possessionis titulo & iure, vt eos retineant iure priuato quasi possessores, vt habeant dominium possessionis, *l.* 11. ℑ. *hoc tit.* vt sint possessores, *l.* 12. ℑ. *de fun. pat. l.* 4. ℑ. *de diu. præd.* & ita in *l.* 1. *C. Th. de fisc. debit. de diacatochis*, id est, de possessoribus qui canonem fisco debent, interpretor. & ab hac defectorum adiunctione lex ait, nec dignitatem nec potestatem vllam excipi. Adiungi finitimos primum, deinde longe positos. Adiunctionem huiusmodi suscipere omnes debere, cum sit publice omnibus profutura, *l. seq.*

VIII. Impp. Valentinianvs, Theodosivs, et Arcadivs AAA. Tatiano pp. Qui agros domino cessante desertos, vel longe positos, vel finitimos, ad priuatum pariter publicumque compendium excolere festinat: voluntati suæ nostrum nouerit adesse responsum. Ita tamen vt si vacanti ac destituto solo nouus cultor insederit, ac vetus dominus intra biennium eadem ad suum ius voluerit reuocare: restitutis primitus quæ expensa constiterit, facultatem loci proprij consequatur: nam si biennij fuerit tempus emensum, omni possessionis & dominij carebit iure qui siluit.

Quæ ad hanc legem pertinent exposuimus libro de temporibus cap. xxi. & ad rubricam.

IX. Imppp. Theodosivs, Arcadivs et Honorivs AAA. Rvfino pp. Qui fundos patrimoniales iure priuato canone saluo susceperint, hanc omnes sine vllius exceptione personæ propositam intelligant optionem, vt aut ea loca, quibus minor est soli fœcunditas, cum his, ex quibus fructus vberes capiunt, suscipere & tenere non abnuant: aut si eorum refugiunt sterilitatem, opimioribus cedant. Dat. viii. Id. Nov. Tyro Arcadio iii. et Honorio ii. AA. Coss.

Vt qui fundos patrimoniales sub præstatione canonis, iure priuato susceperunt, eis abscedant, nisi fertilibus steriles imponi patiantur. Alij suscipiuntur iure priuato quasi sint suscipientium proprij, alij iure emphyteuticario quasi alieni, vtrique tamen sub canonis præstatione.

X. Impp. Arcadius et Honorius aa. Eutychiano pp. Qui per potentiam fundos opimos ac fertiles occuparunt cum quæstuosis vberibusque pro rata portione suscipiant infœcundos ex eadem substautia. Dat Non. Mar. cp. Honorius a. iv. et Eutychiano Coss.

Lex ait fertilibus adiungi steriles ex eadem substantia, & *l.* 12. ex eisdem bonis, Nou. περὶ ἐπιβολῶν nondum edita, ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας. quod exposui Obseru. 4. cap. 30.

XI. Idem aa. Adriano pp. Locorum domini intra sex menses edictis vocati reuocantur: qui si adfuerint, & propria teneant: & ea quæ ex præterito contraxerint, debita redhibere cogantur. Si vero impares esse earum rerum tributis propria confitentur absentia, nec adesse voluerint: penes eos qui hæc susceperint, & certum quem tributorum canonem promittunt, proprietas possessionis intemerata permaneat: vt postquam ea exsoluerint, sciant sibi inquietudinem submouendam, nec subreptione cuiusquam competitionis loca, quæ tenuerint, auferenda. quibus etiam illud indulsimus, vt ex eo tempore, ex quo primùm loca, de quibus agitur, cœperint possidere, tributa poscantur. Dat. vi. kalen. Sep. Stilicone et Aureliano Coss.

Vt prædia deserta à domino susceptoribus sine onere reliquorum addicantur, excluso domino præscriptione semestri, de qua & in *l. vlt.* §. *tit. prox.* exclusa competitione omni.

XII. Impp. Honorius et Theodosius, aa. Seleuco pp. Hac definitione sancimus, nullum possessorem, neque munificum prædium pro alienis debitis vel destitutione esse retinendum: neque eorum prædiorum defectione prægrauari, quæ ex iisdem bonis, quæ retinentur, nequaquam esse monstrantur: nec vllis præstigiis atque commentis exactio mutiletur. Dat. prid. kal. feb. Rav. Honor. viii. et Theod. v. aa. Coss.

Lex significat ἐπιβολὴν non fieri, siue sterilia fertilibus non imponi, nisi sint ex eisdem bonis, vt *l.* 10. Eadem bona sunt veluti ὁμόδουλα & ὁμόκηνσα, vt *Nou.* 128. & *Nou.* 168. cuius titulus, ἐπαρχικὸς τύπος περὶ ὁμοδούλων, nondum edita. Pro *defunctione* emendaui, *defectione*.

XIII. Idem aa. ad Probum. Omnium prædiorum actores ac domini requirantur. quorum si vitio probantur debita fuisse contracta, in absoluto est vt debeat dominium commutari. Dat. iii. Id. Iun. cp. Constante et Constantio Coss.

Prædia deserta & destituta à dominis vel actoribus eorum eis auferuntur, & alis dominis iure addicuntur, *quorum*, inquit, *vitio probantur debita fuisse contracta*, dum scilicet prædia inculta deserunt. Ea peræquator addicit, *l. vlt.* §. *tit. prox.*

A XIV. Idem aa. Aureliano pp. Rura & possessiones quas curiales quolibet pacto publicatis apud acta prouincialia desideriis suis vel reliquerunt, vel possidere alios permiserunt: penes eos qui eas excoluerunt, & functiones publicas recognoscunt, firmiter perdurabunt, nullam habentibus curialibus copiam repetendi. Dat. iii. Non. Dec. Honorio x. et Theod. vi. aa. Coss.

Puto deserti prædij apud acta præsidis repetitionem ne intra quidem biennium esse vel sex menses: quia pro derelicto habitum videtur.

B XV. Idem aa. Sebastiano Comiti Primi Ordinis. Si quis deserta prædia, quæ naualem sustinent functionem, & in desertis nunc vsque remanent, sub peræquationis iure perceperit: meliore condicione in omnibus titulis conuenit ea releuari, vt grauis sors naualis esse non possit pro ea, quæ resedit, portiuncula, cum aliis fuerit dispendiis liberata. Dat. Pri. Id. Mar. Rav. Honorio a. xi. et Constantino ii. Coss.

C Si qui deserta prædia à peræquatore susceperit, quæ nauiculario oneri obnoxia sunt, hoc quidem onere non liberatur, sed in omnibus aliis titulis fiscalibus leuiora onera agnoscit.

XVI. Impp. Theodosius et Valentinianus aa. Celeri Proc. Afri. Iubemus neminem curialem pro alieni territorij debitis attineri, sed tantum municipem pro gleba propria conueniri. Dat. v. kal. Mai. Rav. post. Cons. Felicis et Tauri vv. cc.

Territorium & glebam dicit pro eodem, vt *l.* 11. §. *de oper. publ. l.* 3. §. *de nat. lib. l. nulli*, §. *de epis. & cler.*
D Municipem quoque & curialem pro eodem, vt *l.* 5. §. *hoc tit. l.* 1. §. *de fug. col l.* 41. *C. Th. de oper. pub.* Curialis igitur glebæ propriæ non alienæ nomine tenetur, *l.* 12. §.

XVII. Idem aa. Hermocrati pp. Si quis auctoritate nostri numinis de fundis patrimonialibus steriles sub certi canonis pollicitatione susceperit; firmiter eum volumus possidere, sub eiusdem tamen canonis solutione, quem nostræ maiestatis auctoritas per annos singulos soluendum esse præscripserit, nullamque eos descriptionem, siue adiectio-
E nem, aut innouationem in posterum sustinere: quoniam nimis absurdum est eos, qui nobis hortantibus fundos inopes atque egenos magno labore impenso aut exhausto patrimonio vix forte meliorare potuerunt, vt pote deceptos inopinatum onus suscipere, illudque velut quadam circumuentione deposci: quod si se daturos præscissent, fundos minime suscipere aut etiam colere paterentur. Dat. xii. kal. Dec. cp. Theodosio a. xviii. et Albino Cos.

De hac lege scripsimus in *tit. de col. don. vel rer.* s. Pro, *egenos*, Nouella integra habet, *ieiunos*.

A nis onere volumus adsignari. In his etiam contra eos, qui præceptionibus nostris obuiam venire tentauerint, proscriptionis pœna valitura. Nam si quis forte, quod minime audere debuerat, emptionis titulo memorati iuris possidet prædia: competens ei actio contra venditorem intacta seruabitur. DAT. PRID. ID. SEPT. CP. MAXIMO II. ET PATERNO COSS.

Pars est Nouellæ Theodosij de ambitu & locis limitaneis inibi redhibendis, quam habemus integram, sicut & *l. 4.* s. *de off. mil. iud. & l. curæ*, s. *de off. mag. off.* Pertinet valde ad hanc partem quod Lampridius scribit, Alexandrum agros limitaneos militibus donasse, ita vt eorum essent si heredes eorum militarent, nec vnquam ad priuatos pertinerent: dicentem attentius eos militaturos si etiam sua rura defenderent: addidisse his & animalia & seruos, vt possent colere quod acceperant. Idem enim hac lege cauetur ne agri illi in priuatorum iura vllo titulo transeant, nec præscriptione vlla temporis eis adquirantur, & vt à limitaneis militibus firmo iure possideantur sine vllo tributi vel collationis onere, cum paludibus & omni iure suo, puta pascuis, animalibus, seruis, salua scilicet illa conditione, si militarent.

De fundis limitotrophis & terris, & paludibus, & pascuis limitaneis vel castellorum.

TIT. LX.

FVndi limitotrophi dicuntur hoc loco, & *l. nulli*, s. *de fun. pat.* quod inde milites limitanei alantur, *l. 8. eod. tit. l. 1. hoc tit.* non quod ad milites limitaneos pertineant. At fundi limitanei qui dicuntur, ad milites limitaneos pertinent, itemque paludes & pascua, *l. 3. hoc tit.* fundi autem castellorum ad milites castellanos pertinent, *l. 2. hoc tit.*

B I. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD LICINIVM PP. Tiberianus ad possibilitatem singulorum quorumcumque locorum intuens, statuit certas possessiones, quæ ad limitem frumenta conueherent. quocirca generali lege sancimus Tiberiani dispositionem oportere obseruari, amouentes quidquid vel potentia cuiuscunque elicuit, vel furtiua deprecatio: addentesque nihilominus in futurum nulli licere aduersus vtilem vetustatem & præsentem legem nostram, importuna & respuenda reposcere. DAT. XVIII. KAL. OCT. AQVILEIÆ, ARCADIO A. ET BAVTONE COSS.

Confirmat Tiberiani præf. prætorio dispositionem de fundis limitotrophis.

II. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ASCLEPIODOTO PP. ET CONS. ORDINARIO. Quicunque castellorum loca quocunque titulo possident, cedant ac deserant, quia ab his tantùm fas est possideri castellorum territoria, quibus adscripta sunt, & de quibus iudicauit antiquitas. Quod si vlterius vel priuatæ conditionis quispiam in his locis, vel non castellanus miles fuerit detentator inuentus, capitali sententia cum publicatione bonorum plectetur. DAT. V. NON. MART. CP. ASCLEPIODOTO ET MARINIANO COSS.

Vt soli castellani milites possideant castellis agros deputatos, non priuati, non alij milites.

III. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. NOMO MAGISTRO OFFICIORVM. Agros limitaneos vniuersos cum paludibus omnique iure, quos ex prisca dispositione limitanei milites ab omni munere vacuos ipsi curare pro suo compendio atque arare consueuerant: & si in præsenti coluntur, ab his firmiter ac sine vllo concussionis grauamine detineri: & si ab aliis possidentur, cuiuslibet spatij temporis præscriptione cessante ab vniuersis detentatoribus vindicatos, iisdem militibus sine vllo prorsus (sicut antiquitus statutum est) collatio-

C

De pascuis publicis vel priuatis.

TIT. LXI.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD RVFINVM PP. Cum nulla ratio sit, cur in pascuis saltibus rei priuatæ pensio debeat ampliari: nequaquam pro libidine ordinum augmenta facienda sunt. etenim idcirco grauiorem pensionem imponi ab ordinibus accepimus, vt animalia ex rebus priuatis nostris à locorum pastibus arceantur. quod fieri non oportere diuæ memoriæ Iulianus prorogata iussione constituit. Quare excellens auctoritas tua conuentis prouinciarum rectoribus, non eam licitationis necessitatem patiatur inferri, quam repentinam faciunt ciuitates, sed eam manere decernat, quam statuit antiquitas. DAT. VIII. KAL. OCT. LVCERIÆ, VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

D

Sunt saltus pascui quidam rei priuatæ principis, qui certa pensione locantur, ita tamen vt & animalia rei priuatæ in eis ius sit compascere, quæ ne arceantur prætextu grauioris pensionis, constituunt Impp. ne in eis saltibus pensionum vllæ adiectiones admittantur.

E II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. SIMPLICIO COMITI ET MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIÆ. Insignis auctoritas tua hac conditione à publicis pratis Apamænis animalia militum prohiberi præcipiat, vt vniuersi cognoscant de emolumentis eorum tuique officij facultatibus duodecim libras auri fisci commodis exigendas, si quisquam posthac memorata prata mutilare tentauerit: non minore decernenda pœna,

si etiam prata priuatorum Antiochenorum fuerint deuastata. Ita tamen vt sine læsione prouincialium prouideant curiales, quo pacto animalium militarium pastui consulatur. DAT. V. IDIB. MART. CP. HONORIO A. IV. ET EVTYCHIANO. V. C. COSS.

De huius loci restitutione scripsimus satis libro primo Obseru. cap. XIX. Confirmatur Basilicis, in quibus ita est, μηδεὶς τοῖς λειμῶσιν Ἀπαμείας καταβοσκέτω.

III. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. COMITIBVS ET MAGISTRIS MILITVM. Prata prouincialium nostrorum, & præcipue rei priuatæ nostræ, perniciosum est militum molestia fatigari. Ideoque lege ad amplissimam præfecturam promulgata censuimus, ne hoc deinceps vsurpetur. super qua re vniuersos, quorum interest, conuenire tua magnificentia non moretur: neque permittat possessores vel colonos pratorum graui qualibet importunitate vexari. DAT. NON. SEPT. HONORIO X. ET THEODOSIO VI. AA. COSS.

Ne possessores vel coloni super pratis à militibus vllam molestiam sustineant. qua de re legem se promulgasse scribunt ad amplissimam præfecturam, id est, ad Aurelianum præf. præt. quæ est lex 4. *C. Th. de pascuis.*

De fundis patrimonialibus, & saltuensibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.

TIT. LXII.

PAtrimoniales fundi sunt qui ad patrimonium principis pertinent, ad domum diuinam, vt Procopius scribit 1. *de bel. Got.* Alij sunt fundi rei priuatæ, alij diuinæ domus: sicut alius Comes patrimonij, alius Comes reipriuatæ, alius Comes domorum. Res quidem priuata etiam patrimonium dicitur, *l.* 3. *j. de fun. rei pr.* quia vt largitiones aliæ sunt sacræ, aliæ priuatæ, ita patrimonium aliud est priuatum, *l.* 8. *C. Th. de iu. fisc. l. vlt. j. de agr. & man.* aliud sacrum, *l.* 1. *s. de indict. l. vlt. s. de vect. & com.* quod à re priuata separari solet & domibus, vt in edicto 4. & 8. Condicio patrimonialium propria hæc est, vt locentur, non vt in ius priuatum transferantur, *l.* 10. *hoc tit.* solent tamen vendi & donari iure priuato principis iussu, *l.* 39. §. *vlt. D. de legat.* 1. *l.* 9. *&* 10. *hoc tit. l.* 9. *s. de om. agr. deser.* præterquam in tractu Orientis, *l.* 13. vel in emphyteusim dari, quibus generibus etiamsi dentur saluo canone, quodammodo propriam condicionem mutant. Saltuenses sunt pastioni deputata nemora, qui & patrimoniales sunt, *l. vlt. hoc tit.* Emphyteutici sunt qui emphyteutico iure dantur, qui & patrimoniales sunt, *l.* 12. sicut limitotrophi quoque patrimoniales quidam sunt, *l.* 8. *&* 13. qui & hac rubrica ceteris adnecti debuissent.

I. IMP. CONSTANTINVS A. CVPITO. Si quis fundos emphyteutici iuris salua lege fisci citra iudicis auctoritatem donauerit,

A donationes firmæ sint: dummodo suis quibusque temporibus ea quæ fisco pensitanda sunt, repræsentare cogantur. D. XVII. KAL. IVL. TREV. CONSTANTINO A. IV. ET LICINIO III. COSS.

Fundum patrimonialem siue fiscalem ab emphyteuticario donari posse saluo canone emphyteutico, nec exigi auctoritatem iudicis. Vendi non posse puto sine consensu rationalis, idemque esse in emphyteuticario priuatorum.

II. IDEM A. AD DRACONTIVM. Patrimonialis fundi pensitationem seu aurariam,
B seu frumentariam, intra tempus omissam minorum dominio non nocere præcipimus: nec ad fraudem iuris eorum accedere, si quod solenniter debetur, paulo serius inferatur. ita tamen vt permanente substantia paruulorum, iudex tutorem vel curatorem, per quem differtur illatio, negligentiæ suæ & deserti officij pœnas exigat, & damna deplorare compellat.

Fundum patrimonialem à possessore, tributis intra tempora non solutis, fisco committi, nisi minor sit xxv. annis. quo casu dominium fundi minori ætatis
C beneficio conseruatur, & tutor curatorve in æstimationem conuenitur.

III. IMPP. VALENTINIANVS, ET VALENS AA. AD GERMANIANVM COM. S. L. Quicumque possessiones ex emphyteutico iure susceperint, ea ad refundendum vti occasione non possunt, qua asserant desertas esse cœpisse, tametsi rescripta per obreptionem meruerint. sed nec auelli eas ab his posse, nec si licitatio ab alio fuerit promissa: sed eas in perpetuum apud eos qui eas susceperint, & eorum posteritatem re-
D manere, nec si super hoc rescriptum fuerit aduersus eos impetratum. DAT. VIII. KAL. OCT. MED. VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Vt emphyteuticariis prætextu supra adiectionis vel rescripti auferri fundus emphyteuticarius patrimonialis non potest: ita nec relinqui ab eis prætextu defectionis & squaloris, vel etiam rescripti. Fundus apud eos & posteritatem eorum perpetuo remanet. Ait, *ad refundendum*, id est, ad reddendum eas possessiones, vt *l. item quod, D. de in diem ad. l. generaliter,* §. *proinde & si pretium, D. de fid. lib.*

E IV. IDEM AA. AD FLORIANVM COM. R. P. Fundi patrimoniales, & qui ex emphyteutico iure ad domum nostram diuersis generibus deuoluti sunt, sic eis, qui eos poposcerint, cedunt, vt commissi metus esse non possit. neque enim magis commodamus nostra, quam tradimus ea iure dominij. ita tamen vt ea quæ in nostra possessione positi præstiterint, & in posterum soluant. DAT. IDIB. MART. TREVERIS VALENTINIANO II. ET VALENTE II. AA. COSS.

Vt fundi patrimoniales & emphyteutici iuris ad domum principis deuoluti, forte ex causa desertionis, vel permutationis colonorum, poscentibus saluo canone addicantur, & ne ob cessationem canonis committantur, quod pugnare videtur cum *l.* 2. §. nisi hæc accipiatur de canone, illa de tributis, *l.* 1. §. *de susceptor.*

V. IMPPP. VALENS GRATIANVS ET VALENTINIANVS AAA. AD. MODESTVM PP. Si qui à prioribus colonis, vel emphyteuticariis destitutum patrimonialem fundum à peræquatore vel censitore susceperint: perpetuo eundem atque inconcusso iure possideant, nec quisquam secundus petitor accedat. DAT. IV. NON. NOV. GRATIANO A. IV. ET MEROBAVDE COSS.

B

Vt qui à peræquatore vel censitore desertum agrum patrimonialem susceperit, perpetuo eum firmoque iure possideat, submota competitione omni.

VI. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS, ET THEODOSIVS AAA. NEBRIDIO COM. R. P. Hi quibus patrimoniales possessiones per Asianam & Ponticam diœcesim vel à nobis, vel à diuis parentibus nostris sacra largitate donatæ sunt, inconcusse possideant, atque ad suos posteros transmittant. quod quidem non solùm in heredibus, sed etiam in contractibus omnis generis volumus custodiri. DAT. IV. KAL. APR. CP. RICHOMERE ET CLEARCHO COSS.

C

Vt hi quibus patrimoniales fundi donati sunt per Asianam & Ponticam diœcesim, eos firmo iure possideant, saluo canone scilicet, & in heredem, emptorem, donatariumve transmittant. Pro, *contractibus* quidam Codices habent, *contractoribus*.

VII. IDEM ET ARCADIVS AAAA. CYNEGIO PP. Quicunque ad emphyteusim fundorum patrimonialium, vel reipublicæ iussu nostri numinis venerit: is si redundantia fortunarum idoneus fuerit ad restituenda, quæ desertis fortè possessionibus requirentur, patrimonium suum publicis implicet nexibus. Si vero minor facultatibus probabitur: datis fideiussoribus idoneis ad emphyteusim accedat: scientibus his, quos talium rerum cura sollicitat, in se negligentiæ damna, si huiusmodi cautio defuerit, esse vertenda. DAT. VI. KALEND. MAI. CP. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

D

Vt qui fundum patrimonialem vel Reipub. accipit in emphteusim, de damno desertionis caueat pignoribus aut fideiussoribus periculo curialium, vt *l.* 3. §. *de omni ag. des.*

E

VIII. IDEM AAA. CLEARCHO PP. Omnes fundi patrimoniales per Mesopotamiam & Osroënam prouincias, quos constat diuorum retroprincipum sanctionibus limiti deputatos, ad ius pristinum sine vllius assertionis reuocentur obstaculo, præbituri omnia quæ antea impendenda necessitatibus limi-

A

tis præberi consueuerant: ita vt nulli penitus audiantur, qui aut rescripto aut adnotatione dominium, vel emphyteusim, vel conductionem quolibet genere largitatis de nostra liberalitate meruerunt. DAT. PRID. KAL. MAI. CP. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Vt fundi patrimoniales limitrophi eripiantur iis qui eos dominij, vel emphyteuseos, vel conductionis iure impetrauerint, & ad ius pristinum reuertantur. De iis loquitur qui sunt per Mesopotamiam & Osroënam prouincias, de quibus *Nou.* 154. & 157. quæ duæ sunt prouinciæ diœceseos Orientis, *l.* 13. §. generaliter de diœcesi Orientis.

IX. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTYCHIANO PP. Vniuersi cognoscant, nihil priuato iure saluo canone fundis emptis cum patrimonialibus esse commune: ita vt ad eos nunquam patrimonialium fundorum peræquator accedat: graui multa feriendo eo, qui statuta nostræ clementiæ ausus fuerit temerare. DAT. PRID. ID. NOV. HONORIO A. IV. ET EVTYCHIANO COSS.

Lex loquitur de emptis non de donatis: vt patrimonialis fundi empti à principe iure priuato, id est, dominij iure in emptorem translati, saluo canone iam patrimoniales non censeantur esse, & vt peræquator fundorum patrimonialium ad eos fundos non accedat.

X. IDEM AA. EVTYCHIANO PP. Fundos patrimoniales eos duntaxat, qui saluo canone iure priuato nostra liberalitate concessi sunt, cum his patrimonialibus, qui in condicione propria constituti sunt, illustris auctoritas tua iubeat exæquari: ita vt releuato onere quod imminet fatigatis, & translato in eos qui integris viribus florent, adscriptio tributorum æqua lance diuidatur. DAT. IV. ID. APR. CP. THEODORO COS.

Lex superior est de fundis patrimonialibus emptis iure priuato. Hæc de donatis iure priuato. Alij dantur in emphyteusim vel locantur. Peræquatore misso fundorum patrimonialium non ij tantum qui à conductoribus detinentur, qui à dominio principis non recesserunt, sed & ij quorum dominium in alios translatum est ex donationis causa, saluo canone exæquationi subiiciuntur.

XI. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PROBO COMITI S. L. Ius emphyteutici prædij, quod sine obligationis vinculo retentatum est, iudicio nostro immutabile perdurare præcipimus, possessionem autem quæ sine obligatione speciali fuerit vitiosa, vetustate temporis volumus adiuuari. DAT. ID. APR. RAVENNÆ HONORIO IX. ET THEODOSIO III. AA. COSS.

Non rectè dantur fundi patrimoniales in emphyteusim sine pignoribus, *l.* 7. §. sed si qui retentati, id est, diu detenti sint sine pignorum obligatione, non ideo emphyteuticario auferuntur, quinimo vetustas

illa vitium corrigit possessionis. male legebatur, *nolumus*. emendaui ex scriptis & ex Græcis, *volumus*. sed & pleraque alia in superiorum contextu.

XII. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. TAVRO PP. Possessores vel emphyteuticarij patrimoniales, qui fundos minime nunc vsque comparauerunt, eodem largitatis modo nequaquam ad eorum comparationem vrgeantur: sed tanquam pretiis depensis sic eis nostri numinis beneficio potiantur, vt quod iuris alter inferendo pretium consecutus est, hoc nostra liberalitate prædictus emphyteuticarius habeat. Illud quoque ius, in quibus coluit prædiis, quod aut ex successione, aut ex comparatione priuata, aut nostri numinis liberalitate: aut quocumque modo possedit, sciat illibatum intemeratumque seruari: licentia ei concedenda etiam libertates mancipiis ex fundis patrimonialibus atque emphyteuticariis, cùm fundorum sint domini, præstare. DAT. XIV. KAL. IVL. ARIOBINDO ET ASPARE COSS.

Possessores separantur ab emphyteuticariis, quoniam possessores domini efficiuntur, emphyteuticarij domini non efficiuntur, *l. 1. D. si ager. vect. id est, emphyt. pet.* vt dixi in *l. 9. §. de omni agro. des.* Habentur tamen pro dominis, & in hac lege simpliciter domini appellantur: ideoque fundorum seruos manumittere possunt, quod nequeunt facere non domini, veluti conductores, *l. 2. tit. seq.* idque iuris ita est, siue emerint fundos à principe, siue dono acceperint, siue transmissionis iure, aut venditionis à priori possessore factæ eos obtinuerint liberalitate principis, aut quocunque modo. sic dico, quoniam omnes libri veteres habent, *à nostri numinis*, non, *à nostri nominis*; liberalitatem exercet princeps mutato dominio, successione vel venditione, si non accipiat quod dicitur εἰσδικτικόν, *Nou. Leonis* XIII. quasi datum noui possessoris admittendi & suscipiendi causa: de quo & in *l. vlt. § de iur. emphyt.* Quod ait, *Ne ad comparationem vrgeantur*, congruit cum *l. pen. §. de exc. mun.*

XIII. IDEM AA. AD FLORENTIVM PP. Nulli iam in posterum licere præcipimus patrimoniales, seu limitrophos, vel saltuenses fundos, qui per tractum Orientis positi sunt, ad ius transferre priuatum, siue dempto siue saluo canone iuris fundorum immutatio postuletur: legis temeratores quinquaginta librarum auri pœna coërcentes, tam videlicet petitorem, quàm officium, quod petitionem concedit admitti: licet adnotatio nostra, licet diuina pragmatica contra vetitum proferatur. DAT. VI. ID. IVN. CP. THEODOSIO A. XVII. ET FESTO COSS.

Ne fundi patrimoniales vel limitrophi, vel saltuenses in diœcesi Orientis in ius priuatum transferantur, legendum, *limitotrophos*, non *limitrophos*. cuius verbi vitium peruenit ad Gallos, qui fundos in limitibus constitutos vocant limitrophos. iidem etiam ignorantia significationis latinæ, adnotationis & pro-

A tocolli appellationibus vtuntur perperam. Porro tractum in hac lege, diœcesim interpretatus sum. nam hæc vna est ex Nouellis Theodos. sub. tit. de patrimonialib. rei dominicæ & limitotrophis fundis ad Orientem positis.

XIV. IMP. ANASTASIVS A. MATRONIANO PP. Iubemus omnes qui in quacunque diœcesi, aut quacunque prouincia, vel quolibet saltu, fundos patrimoniales, vel templorum, aut agonothetici, seu releuatorum iugorum, vel cuiuscunque iuris per quadraginta iugiter annos: possessione scilicet non solum eorum quii nunc detinent,
B verum etiam eorum qui antea possederant, computanda: ex quocunque titulo, vel etiam sine titulo hactenus possederunt, vel postea per memoratum quadraginta annorum spatium possederint: nullam penitus super dominio memoratorum omnium fundorum, vel locorum, vel domorum à publico actionem, vel molestiam, aut quamlibet inquietudinem formidare: sed impositum canonem pro qualitate iuris, cuius prædia sunt, vel loca, per singulos annos soluentes, pro certo habeant suum esse, quod possident, vel postea possederint. Ita vt omnibus
C ad excludendam omnem quolibet modo ex publico mouendam quæstionem nudæ ex quocunque titulo, vel etiam sine titulo, corporalis quadraginta annorum iugis possessionis exceptio possit sufficere. hoc etiam adiiciendo, vt illi quoque qui dempto canone huiusmodi fundos ab initio principali iussione datos sibi fuisse confirmant, si per quadraginta annos adempti canonis beneficium iugiter possederunt: neque canonem, cuius ademptionem quadraginta (sicut dictum est) annorum possessio testatur,
D possint penitus profligari: eo quod nostræ pietati placuit, in vtroque casu, id est, tam saluo, quàm dempto canone, possessorum nostrorum iura in eo statu, in quo per quadraginta annos (sicut dictum est) iugiter manserunt, absque vlla innouatione durare. DAT. III. KAL. AVG. CP. OLYBRIO V. C. COS.

Aduersus fiscum præscriptione XL. ann. defendi possessorem qui fundos patrimoniales, vel templorum, vel agonotheticos, vel qui fundos quasi releuatos, vel qui fundos quasi donatos dempto canone, cum titulo, vel sine titulo XL. ann. possedit. Coniungenda est
E cum *l. 4. §. de præscript. 30. ann.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. De hac præscriptione XL. ann. scripsimus satis lib. de temporibus. Ait: *agonothetici*: iuris agonothetici, quos agonotheticos vocat *l. pen. §. de diuer. præd.* agonophoros *l. Titia, 1. §. 1. D. de legat. 2.* qui deputati erant sumptibus sacrorum certaminum, præmiis atque lucari.

De mancipiis & colonis patrimonialium, & saltuensium, & emphyteuticorum fundorum.

TIT. LXIII.

I. IMP. CONSTANTIVS A. Emphyteuticarios grauant coloni agros præter consuetudinem vsurpantes, quos nullis culturis erudierunt: cum solemnitas id eos attrectare permittat, quod eorum labore vel B oliuetis est obsitum, vel vineis: sed & irriguas fontium aquas vsurpare conantur, quarum fructus solis emphyteuticariis debentur. Ideoque placuit vt deinceps aquarum ius potestasque penes emphyteuticarios permaneat: tantumque ex eis colonis impertiatur, quantum culturis eorum agrorum sufficere manifestum est, quos ipsi colunt, pro modo autem superfluæ irrigationis, quam vltra culturas suas vsurparint, emphyteuticariis possessoribus pensiones accessionesque præbeant. PP. VII. IDVS MART. CARTHAGINE CONSTANTINO A. V. ET LICINIO CÆS. COSS. C

Coloni non sunt conductores, sed qui adscripti sunt terræ. Hi non aliam terram colere & exercere possunt, quam eam cuius culturæ seruierunt antequam fundi darentur in emphyteusim. sed neque aquam irriguam vltra modum suæ terræ vsurpare possunt, ceterarum terrarum & aquarum fructus ad emphyteuticarium spectat.

II. IMPP. VALENTINIANVS, ET VALENS AA. AD GERMANIANVM COM. S. L. Libertates quas mancipiis ex fundis patrimonialibus atque emphyteuticis, qui fundorum D non sunt domini, præstiterint, rationales huius præcepti auctoritate rescindant. PP. XIII. KAL. MAI. LVPICINO ET IOVIANO COSS.

De hac diximus satis in *l. 12. §. tit. prox.*

III. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. POSTVMIANO PP. Cognouimus à nonnullis qui patrimoniales fundos meruerunt, colonos antiquissimos perturbari, atque in eorum locum vel seruos proprios, vel alios colonos subrogari. edicti itaque huius auctoritate sancimus eos, E qui deinceps aliquid crediderint huiusmodi attentandum, iisdem possessionibus esse priuandos.

Vt qui fundos patrimoniales iure priuato vel emphyteutico susceperunt, eorum dominio excidant si colonos permutauerint.

IV. IDEM AAA. ET ARCADIVS A. CYNEGIO PP. Super patrimonialium refectione fundorum dudum nostris est legibus con- A stitutum, vt hi qui eos colentes solum eorum verterant, nunc ad alia loca dirigentes, nunc ad militiam conuolantes, ad auitas condiciones & propria iura reuocentur. Ceterum eos qui castrensibus stipendiis otia quieta meruerunt, veterani constituti, nequaquam placet tela in vsum vomeris & ligonis conuertere.

Vt coloni patrimoniales qui ad alia loca diligentes sunt (sic legendum) vel qui militiæ nomen dederunt, reuocentur, nisi iam veterani sint.

De fugitiuis colonis, patrimonialibus, & emphyteuticis, & saltuensibus.

TIT. LXIV.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. *. PP. Quicunque paruuli ex municipibus, vel colonis patrimonialibus, vel saltuensibus, quorum tamen aui ac patres implicati huiusmodi functionibus fuerint, conniuentia militaris officij ad stipendium castrense, vel officia diuersa transierint: ad munera patriæ, vel ad agrorum cultus conuentis ducibus, tribunis, ac præpositis reuocentur, neque his stipendia prosint.

Debuit hic titulus incipere à *l. vlt. tit. præcedentis.* Cauetur autem hac lege, vt orti ex curialibus à militia retrahantur in curiam, *l. 17. §. de decur.* Æque vt orti ex colonis patrimonialibus vel saltuensibus à militia reuocentur ad stiuam, neque his stipendia prosint. Additur in quibusdam codicib. *data*, quod ex inscriptione est. Paruuli dicuntur intra annum XXV. *l. 2. §. de fun. pat.*

II. IDEM AAA. CYNEGIO PP. Quisquis colonum patrimonialem, aut sollicitatione susceperit, aut occultatione celauerit: non solum ipsum restituere, sed etiam libram auri pœnæ nomine inferre cogatur. PP. VIII. KAL. NOV. CP. HONORIO N. P. ET EVODIO COSS.

De eo qui priuatum colonum sollicitat vt fugiat, vel receptat, & celat, dictum est *l. 12. §. de agr. cens.* Hæc lex est de eo qui celat patrimonialem.

III. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. AD ANTHEMIVM PP. Cuiuscunque adnotationis, vel oraculi dudum impetrati, vel post eliciendi auctoritate submota: omnes quos patrimonialium agrorum vinculis fortuna tenet adscriptos, sub quibuslibet gradibus militantes, ad prouinciæ moderatoris iudicium illico sub idonea intercessione mittentur.

Vt coloni patrimoniales à tribunis vel ducibus ad præsidem prouinciæ trahantur sub cautione idonea de colonaria condicione iudicium accepturi. His etiam hoc datum inuenio vt tutores non ordinentur, *l. vlt. §. qui da. tut.*

De collatione fundorum patrimonialium & emphyteuticorum.

TIT. LXV.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD PROCVLVM PROC. AFR. Emphyteuticarij possessores, qui mansuetudinis nostræ beneficio ad extraordinaria minimè deuocantur munera, sicut ceteri prouinciales obsequium suum itineribus muniendis impendant. nulla enim ratione debent ab hoc, quod in commune omnibus profuturum est, seiungi. PP. NON. MAI. CARTHAGINI CONSTANTINO A. V. ET LICINIO CÆS. COSS.

Vt emphyteuticarij fundorum patrimonialium excusentur ab extraordinariis muneribus, non tamen à munere viarum muniendarum.

II. IDEM A. AD CATVLINVM PP. AFRICÆ. Patrimoniales fundos extraordinariis oneribus, vel mediæ, aut tertiæ portionis obsequiis fatigari non conuenit: cùm eosdem & auri speciem, & frumenti plurimum modum constet persoluere: ita vt qui violare statuta tentauerit, puniatur. PP. VI. KAL. SEPT. CARTHAGINI CONSTANTINO A. V. ET LICINIO COSS.

Vt patrimoniales fundi excusentur ab extraordinariis muneribus, *l. pen. §. de excu. mun.* vel à mediæ aut tertiæ portionis obsequiis, id est, ne extraordinariorum onerum mediam aut pensionem exoluant, *l. 4. C. Th. eod. tit.* solidam functionem ab eis præstari satis est, puta, aurariam seu frumentariam pensitationem, *l. 2. §. de fun. pat. l. 10. §. de exc. mun.*

III. IMP. IVLIANVS A. Omnes qui patrimoniales fundos siue communiter, siue ex asse retinent, pro his conueniendi sunt ad vniuersorum munerum ad eosdem fundos pertinentium pro rata portione, vel in solidum functiones, sicut vnumquemque priuatorum necessitas publicæ pensitationis adstringit. DAT. V. KAL. APR. MAMERTINO ET NEVITTA COSS.

Qua forma possessores fundorum priuatorum, eadem & possessores patrimonialium solemnibus functionibus satisfacere coguntur.

IV. IMPP. VALENTIN. ET VALENS AA. AD GERMANVM. Placuit vt emphyteuticorum fundorum patrimonialiumque possessores, quo voluerint tempore, & quantum habuerint pensionis paratum (dummodo non amplius, quàm in tribus per singulos annos vicibus) officio rationalis adsignent, ac de suscepto ab eodem securitatem eodem die pro more percipiant: modo vt intra Ianuariarum Iduum diem omnis summa ratiociniis publicis inferatur: grauissimæ pœnæ subdendo officio, si cuiquam quolibet anni

A tempore (dummodo nequaquam numerum trinæ illationis excedat) solutionem facere gestienti negauerit susceptionis officium, vel si moram fecerit in chirographo securitatis edendo. super quo possessores, aut procuratores, vel magistratus, aut quicunque in locis fuerint, qui conficiendorum actorum habeant potestatem, conueniat contestari, vt & de officij insolentia constet, in quod exercenda vindicta est, & his possit esse consultum.

Vt canon patrimonialium & emphyteuticorum fun-
B dorum tribus pensionibus soluatur pro soluentis arbitrio. nec enim certa sunt pensionum tempora: ita tamen vt parem rationem collator faciat intra Idus Ianuarias quolibet anno. soluendi apocham dari à susceptoribus siue officiis rationalis, qui si in recipienda oblata pensione moram faciant, id contestari apud acta satis erit. sola enim oblatio liberabit à præstatione canonis, *l. 1. §. de suscept.* quod etiam locum habet in priuatorum emphyteusi. Nec obstat *l. 2. §. de iure emphyt.* si recte intelligatur.

V. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. MESSALÆ PP. Per omnes prouincias patrimonialium fundorum ab ordinariis iudici-
C bus canon exigatur, & quidquid exactum fuerit dirigatur. Sciant verò memorati iudices nihil sibi ex priuatæ rei canone, vel ex eo quod ex iisdem titulis contigerit, ad necessitates alias transferendum: nisi maluerint grauissima seueritate eorum licentiam coërceri. DAT. XVI. KAL. IVN. MED. THEODORO COS.

De hac lege scripsimus in *l. vlt. de his quæ ex pub. col. il. sunt non vsur.* Pro *contigerit*, malo *exegerint*, vt in *d. l. vlt.*

D
De fundis rei priuatæ & saltibus diuinæ domus.

TIT. LXVI.

I. IMPP. CONSTANTINVS ET CONSTANS AA. EDICTVM AD POPVLVM. Vniuersi cognoscant has possessiones, quas de fisco nostro comparauerunt, seu comparant, nullo à nobis iure retrahi: sed propria firmitate possessas etiam ad posteros suos dominij perpetui durabilitate dimitti.

E Venditio fundorum rei priuatæ à fisco nullo iure reuocari potest, *l. 2. §. ne fis. rem, quam vend. euin.*

II. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD FLORIANVM COM. R. P. Hi quos commoditas priuatæ rei prædiorum ad ea postulanda sollicitat, adeant tuæ dicationis officium, & modum suæ deliberationis indicent per libellos, certumque habeant, quod vnaquæque villa cum eo onere vel forma, cui nunc habetur obnoxia, ad noui domini iura migrabit: vt si quid adiecerit, sumptus

cura vel solertia, si quid mancipiorum vel A pecoris adcreuerit, capitationis aut canonis augmenta non patiatur, sed solis dominis heredibusque dominorum sit cessura felicitas. Si quis autem in annis singulis non soluerit debitum, ex re ipsius, quod in reliquis remansisse claruerit, sine aliquibus dependere cogatur induciis. Sane si quem postea minus idoneum factum esse constabit, nec ita vt expedit, rationem reddere pensionis: res quas ex nostris rebus acceperat, ad alium idoneum iure, quo sanximus, transferentur: nec tamen decoctoris cuiuscunque reliquis, B qui nouus accedet, onerabitur.

Vt fundi rei priuatæ à Comite rerum priuatarum postulantibus addicantur saluo canone præsenti, meliorationes & augmenta fundorum cedere lucro possessoris, nec eorum ratione canonem fundis semel adscriptum augeri. Non soluto canone fundos fisco non committi, vt & de fundis patrimonialibus constitutum est in *l.* 4. *§. de fund. patr.* sed ex aliis rebus possessoris fiscum indemnem seruari. Quod si possessor soluendo non sit, tum in alium fundos transferri sub eodem canone sine onere reliquorum.

III. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. ad Hesperivm Proc. Africæ. C Quicunque possessionem rei priuatæ nostræ acceptam suo nomine, vel iure perpetuo, vel titulo conductionis ei crediderit esse tradendam, qui pensare vtilitatem patrimonij nostri soluendo non valeat, is pro eo, quem succedaneum subrogauit, perpetuæ solutioni statuatur obnoxius.

Si quis fundum rei priuatæ iure perpetuo vel titulo conductionis acceptum alij vendiderit, donauerit vel ablocauerit, qui soluendo canoni par non sit, pro eo ipse obligatur fisco. Ait, *iure perpetuo*, id est, dominij vel emphyteuseos iure, vt in *l. pen. §. de exc. mun.*

IV. Idem aaa. Nebridio Com. rerum D pr. Vniuersi fundi templorum ad rationalium rei priuatæ sollicitudinem curamque pertineant, atque ab his anniuersariis solutionibus postulatis, peculiari (vt semper fuit) studio defendantur.

Non tantum fundi rei priuatæ, sed & fundi *ἱερατικοὶ* siue templorum, pertinent ad curam rationalium rei priuatæ.

V. Idem aaa. ad evndem. Vsus aquæ, qui fundorum nostrorum vtilitatibus seruiebat, plurimorum dicitur vsurpatione sublatus: idque procuratorum conniuentia vel E dissimulatione profectum, vt agrorum fertilitas destituta nullos fructus cultoribus præstet. Quia igitur satis iniustum est statum florentis ante patrimonij aridæ sitis molestia fatigari: ad meatus pristinos vniuersum aquæ modum, temporis præscriptione submota, præcipimus reuocari.

Ne quid vsurpetur ex aqua pertinente ad fundos rei priuatæ, & ne vsurpatorem vlla defendat præscriptio temporis, qua de re dixi in *tit. de aquaductu, §.*

VI. Impp. Arcadivs et Honorivs aa Vincentio pp. Galliarvm. Eum qui collegio vel curiæ vel burgis, cæterisque corporibus per triginta annos sine interpellatione seruierit: res dominica vel intentio priuata non inquietabit, si colonatus vel inquilinatus quæstionem mouere tentauerit: sed in curia, vel in corpore, in quo seruierit, remaneat. Dat. iii. kal. Ivl. Med. Stilicone et Avreliano Coss.

Repetitioni colonorum vel inquilinorum obstat præscriptio xxx. annorum, vt diximus in *l.* 22. *§. de agr. cens.* generaliter. sed Arcadij & Honorij tempore non idem generaliter obtinebat, nisi si coloni tanto tempore collegio vel curiæ, vel burgis, aliis corporibus seruissent, id est, si collegiati ciuitatum, curiales, burgarij vel corporati fuissent. De burgariis est *tit. lib.* vii. *Cod. Th.* vt qui eos solicitauerit vel receptauerit, perinde puniatur, atque illi qui vestibus publicis deputatos. Paulus diaconus in Valentiniano: *Crebra per limitem habitacula constituta, burgos vulgo vocant.* Vegetius iv. *castellum paruum, burgum vocant.* Vocem deducunt quidam à Græco *πύργος*, qua tamen & vrbs quælibet significatur. inde Æschylo *νόμιμα πύργινα*, leges vrbanæ. Constitutio autem hæc pertinet tam ad colonos rei dominicæ, quam ad colonos priuatorum, & ei est omnimodo coniungenda *l. vlt. C. Th. de iis qui cond. prop. rel.*

VII. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. ad Evdoxivm com. r. p. Nemo dempto canone ad comparationem dominicæ possessionis accedat. Quod si quis in posterum ad interdictum contractum accesserit: eum volumus pretia perdere perpetuo, nec expensarum vel melioratæ rei fructuum exactioni compẽsationem opponere, nec temporis sibimet contra nostra cõmoda præscriptione (excepto vetustatis auxilio) blandiri. Palatinum etiam officium, si quoquo modo contractus eiusmodi fuerit celebratus, vel si talem petitionem instruxerit, quinquaginta pondo auri pœnæ nomine inferre priuato nostræ mansuetudinis ærario: nulla liberalitate nostræ clementiæ, nulla sanctione contra tanta rei priuatæ commoda valitura, licet adnotatio, vel diuina pragmatica sit, quæ contra vetita canonem vendere concedat, vel pœnam Palatino remittat officio. Dat. xiii. kal. Ivn. cp. Anatolio v. c. Cos.

Vt ei qui emerit fundum rei priuatæ dempto canone, fundus auferatur cum fructibus, neque pretio reddito, neque meliorationum aut sumptuum habita ratione, neque obseruata temporis præscriptione, præterquam xl. annorum, *l. vlt. §. de fun. pat. l. comperit, §. de præs.* 30. *an.* Palatinos coërceri si his contractibus se immiscuerint. Hi sunt apparitores Comitis rerum priuatarum. Obseruandum illud, vetustatem in hac lege accipi pro xl. annis. Quod ait, ne compensatio fructuum exactioni opponatur, valde singulare est, cum dici soleat, nullum casum interuenire, quo hoc genus compensationis impediatur. Quod excipitur præscriptio vetustatis, Triboniani est ex Constitutione Anastasij. nam Theodosij *Nou. de rescind.*

vend. rei dom ea verba non habet, excepto vetustatis auxilio. Cui similis exceptio Triboniani est in *l.* 12. *ℑ. de cohort.*

De fundis & saltibus rei dominicæ.

TIT. LXVII.

RES dominica & res priuata idem est, vt constat ex *l. pen. & vlt. tit. præcedentis*, *l.* 9. *ℑ. de iure fisc. huius tit. l.* 2. proprietatem vocat & dominium. Debuit igitur superior titulus ita concipi, *De fundis & saltibus rei dominicæ*, vel, *de fundis & saltibus rei priuatæ* : & hic non interponi.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. AD DREPATIVM COM. R. P. Si quis ouium vel equarum greges in saltus rei Tamiacæ alienus immiserit, fisco illico vindicentur. Quod si vænalis procuratorum conniuentia, vt id deinceps tentetur, admiserit: eos grauissimo iubemus supplicio subiacere.

Vt fisco vindicetur grex ouium vel equarum immissus in saltus pascuos rei dominicæ, vtque procuratores siue Catholici coërceantur, qui immitti permiserint.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. AD PAVLVM COMITEM DOMINICÆ REI. Si qua loca ad sacrum dominium pertinentia cuiuslibet temeritas occupauerit: secundum veteris census fidem in sua iura retrahantur: rescriptis per obreptionem impetratis, & præscriptione longi temporis, & noui census præiudiciis in hac causa submouendis. neque enim aut precatio colorata, aut incubatio diuturna, aut nouella professio proprietatis nostræ priuilegium abolere potuerunt. DAT. V. KAL. APR. CP. ARCADIO IV. ET HONORIO III. AA. COSS.

Repetita est in *l. vlt ℑ. ne rei dom. vel temp.* Antiquo censui standum censet, non nouo, vt *l.* 1. *ℑ. de censib.* Fauendum sacro dominio, non possessioni longi temporis. Vtilitatem fisci spectandam non obreptitia rescripta. Nescio quid mouerit Haloandrum vt hoc loco pro, *dominium*, quod paulo post proprietas appellatur, scriberet, *tameium*, & non in *d. l. vlt.* & in rubrica, *tamiacæ*, pro, *dominicæ*.

De agricolis & mancipiis dominicis vel fiscalibus siue rei priuatæ.

TIT. LXVIII.

VT supra post *tit. de fund. patr.* datus est titulus de colonis patrimonialibus. ita nunc post titulum de fundis rei priuatæ, datur titulus de colonis rei priuatæ, qui & dominici dicuntur & fiscales.

I. IMP. CONSTANTINVS A. AD CONST. PP. Nullus omnino originalis colonus rei priuatæ nostræ ad aliquos honores, vel quæ-

A libet alia ciuitatis munera deuocetur : non enim ciuitatum ordinibus & ceteris, ex quibus pro multitudine fieri nominationes oportet, per omnia florentibus, ad hæc suprema præsidia iniuriosa nominatione descendendum est.

Ne coloni rei priuatæ ad honores aut munera ciuilia deuocentur. Ad ea vocantur curiales & ceteri, puta, collegiati aut corporati.

II. IDEM A. IANVARIO Comiti Orientis. Colonos nostros, qui priuati sunt, vel ad ratiocinia gerenda, vel ad colendos agros idonei, retrahi iubemus, ac tantum colendis no-
B stris rebus addici. Quin etiam in posterum obseruari, ne quis eorum rem priuatam cuiusquam gerendam, aut aliquid administrandum suscipiat.

Ne coloni rei priuatæ principis alienam rem priuatam administrent.

III. IDEM A. AD EQVITIVM MAGISTRVM EQVITVM ET PEDITVM. Serui atque coloni, eorum etiam filij, vel nepotes, vel quicunque de fundis ac possessionibus nostris clanculo ad officia conuolauerint diuersa,
C reddantur, etiamsi armatæ habuerint sacramenta militiæ. nos enim etiam eos discingi iubemus ac reddi, qui protectorum fuerint nomen adepti.

Vt serui & coloni rei priuatæ à militia qualibet etiam armata ad propriam condicionem cum sua sobole reuocentur. quod de patrimonialibus suo titulo constitutum est, etiamsi protectores sint, de quibus in *tit. de dom. & prot. ℑ.*

IV. IDEM A. AD FLORIANVM COM. R. P. Et ingenuo & colonis ancillisque nostris natos natasve, origini, ex qua matres eorum
D sunt, facies deputari.

Natus ex ingenuo & colonis ancillisve rei priuatæ, matris condicionem sequitur. quod & in priuatorum colonis locum obtinet, *l.* 16. *ℑ. de agr. cens.*

V. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. CYNEGIO PP. Dominicos colonos neque ad descriptionem patimur deuocari, neque extraordinarias pati functiones: maxime cum aduersus consuetudinem memoratis onera dicantur inferri.

Ne coloni rei priuatæ vllam descriptionem patiantur, & ne ad onera extraordinaria deuocentur. Quod
E & de priuatorum colonis instituitur, *l.* 1. *ℑ. de agr. cens. l.* 1. *ℑ. ne rust. ad vl. obs.*

VI. IMPP. THEOD. ET VALENTIN. AA. VALERIO COM. RERVM PR. Quoties alicui colonorum agrum priuati patrimonij nostri placuerit venundari : non vnus tantum, qui forte consortibus suis grauis ac molestus existat, sed alij quoque duo vel plures ex simili origine ac iure venientes in supradicta emptione socientur.

Si

Si plures ſint coloni rei priuatæ eiudem originis & A iuris, id eſt, conſortes, non vni eorum fundus rei priuatæ addicendus eſt emptionis iure, ne is forte aliis moleſtiam exhibeat, ſed duobus aut pluribus.

De prædiis tamiacis, & de his qui ex colonis dominicis aliiſque liberæ conditionis procreantur.

TIT. LXIX.

I. IMP. ZENO A. CHRYSEROTI præpoſito ſacri cubiculi. Si liber colonus, B vel colona libera tamiaco vel tamiacæ matrimonij iure copuletur: filij vel filiæ ex huiuſmodi contubernio procreati vel procreatæ, colonis dominicis adnectentur. Si autem adſcriptitius vel ſeruus alienus colonam vel ancillam dominicam ducat vxorem, vel adſcriptitia vel ancilla colono vel ſeruo nubat dominico; & ex huiuſmodi coniunctionibus nati ſunt liberi: veterum legum ius tenere ſancimus.

Ταμεῖον cellarium dicitur in *Nou. Martiani de ind. rel.* Erant prædia tamiaca & coloni ac ſerui tamiaci in Cappadociæ prouinciis, No. 20. & 30. & ideo eorum cura pertinebat ad Comitem domorum & præpoſitum ſacri cubiculi, vt dicemus in *tit. de præp. ſac. cub.* & hac ratione domus ſeparatur à re priuata. Quod enim domui deputatur, cellario deputatur vel cubiculo. Res priuata aliis neceſſitatibus, *l. vlt. ȷ̃. de priuil. dom. Aug. vel. rei pri.* Verum & domus ſæpe ad rem priuatam referuntur, iidemque dicuntur tamiaci & dominici, vt in hac lege, quæ oſtendit ex colono libero, & tamiaca vel contra, tamiacum naſci: Ex adſcriptitio vel ſeruo alieno & tamiaca, vel è contrario natum matrem ſequi. Nam hoc ius antiquum eſt, *l. 21. ȷ̃. de agr. cenſ.* C

II. IDEM A. SEBASTIANO PP. Meminimus pragmatica ſanctione iuſſiſſe fundos tamiaci iuris in prouinciis poſitos, necnon etiam poſſeſſiones Gonatici ſaltus ſub certa forma (ſaluo ſcilicet canone & tributariis collationibus) iiſdem prædiis impoſitis, volenribus diſtrahi, quatenus quidquid ex pretiis memoratorum fundorum poſſit reſtitui, publico inferatur. ſed licet per eandem ſanctionem huiuſmodi venditionum contractibus pleniſſima delata ſit cautio: attamen perpetuæ emptionis ſecuritati conſulentes, huius etiam perpetuæ conſtitutionis auctoritate muniri eoſdem emptores præcipimus. D

Vænierant ex Zenonis pragmatico fundi tamiaci quidam & poſſeſſiones Gonatici ſaltus, (ſic lego, vt Græci, τοῦ γονατικοῦ δρυμῶνος, eſt ſaltus cuiuſdam Dominici proprium nomen) ſaluo canone & tributis, & emptoribus eo pragmatico ſecuritas dabatur ſatis, quam quaſi ex abundanti hæc conſtitutio confirmat. E

De diuerſis prædiis vrbanis & ruſticis templorum & ciuitatum & omni reditu ciuili.

TIT. LXX.

I. IMP. IVLIANVS A. ATTICO. Pro ædibus quas nonnulli in ſolo reipublicæ extruxerint, placitam præſtare penſionem cogantur.

Hactenus dictum eſt de prædiis patrimonialibus & rei priuatæ & tamiacis. Nunc tractare incipit de prædiis templorum & ciuitatum. Et hac lege in primis conſtituitur, vt ſuperficiarij qui in ſolo Reip. ædificauerunt, ſolarium quotannis Reip. præſtent, de quo conuenerit. Solarium appello, vt in *l. 2. D. ne quid in lo. pub. l. etiam, D. qui potior. in pig.* Iuſtinus lib. XVIII. *Statuto annuo vectigali pro ſolo vrbis.*

II. IDEM A. SECVNDO PP. Pamphyliæ etiam ciuitates & quæcunque aliæ, quidquid ſibi adquirant, id firmiter habeant.

Vt quod adquiſierint ciuitates, id ſibi firmo iure habeant & poſſideant.

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. HAVE VINCENTI K. N. Reſtaurationi mœnium publicorum tertiam portionem eius canonis, qui ex locis fundiſve reipublicæ annua præſtatione confertur, certum eſt ſatis poſſe ſufficere. DAT. III. NON. IVL. MED. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Vt tertia pars canonis qui colligitur ex fundis Reip. mœnium inſtaurationi deputetur, *l. 10. ȷ̃. de oper. pub. l. 18. C. Th. eod. tit.* In quibuſdam Codicibus inſcripta lex eſt Adriano Com. S. L.

IV. IDEM AA. CÆSARIO PP. Eos qui auctione prima fundorum iuris patrimonialis ſiue templorum poſſeſſores effecti ſunt, vel fuerint, firmum dominium tenere decernimus, ne vlterius vacillet vniuſcuiuſque poſſeſſio, ſed teneat quiſque ius proprium, quod dato pretio roboratum eſt, vel fuerit.

Vt qui patrimonialia vel templorum prædia emerint, ea firmo iure poſſideant, nec addmittatur ſecunda licitatio, *l. 2. ȷ̃. de fun. pat.* Vendi igitur poterant prædia templorum. quod in prædiis templorum Chriſtianorum poſtea interdixit Leo.

V. IMPP. VALENTINIANVS ET MARTIANVS AA. PALLADIO PF. P. ORIENTIS. Si qui ex titulo donationis vel ex emptione ſiue ex alio quolibet titulo poſſeſſiones, vel domus, vel ergaſteria iuris dumtaxat ciuilis, quæ huius iuris eſſe vere probantur, cuiuſlibet ciuitatis & præcipue huius æternæ vrbis, cui maiorem debemus fauorem, tam ciuilis (vt dictum eſt) iuris, quàm etiam agonotheticas poſſeſſiones à conſulatu Auſonij & Olybrij, dempto ciuili canone, acceperunt: eos

impositum eis canonem iuxta fidem publi- A corum monumentorum ciuitatis, ad quam res pertinuerint, præbere iubemus. Nam si priuati iuris debita non patimur denegari, multo magis præbenda sunt ciuitatibus, quæ iure debentur: cùm sufficiat possessoribus, quod apud eos dominium in perpetuum ex nostra liberalitate permaneat. Si quæ tamen possessiones iuris ciuilis canonem priuatis largitionibus in præsenti præbent, vel nunquam ademptum, vel postea impositum: ad hanc iussionem non pertinebunt, sed priuato ærario canonem, quem nunc agnos- B cunt, inferre ex more debebunt: dominio firmiter apud eos successoresque eorum & detentatores pari modo permanente. DAT. XV. KALEND. FEB. CP. MARTIANO A. I. COS.

No. est Martiani de prædiis ciuitatum omnium, vt qui possessiones cuiuslibet ciuitatis iuris tantummodo ciuilis, Constantinopoleos vero non tantum iuris ciuilis, sed & agonotheticas adquisierit dempto canone, ei possessiones quidem non auferantur, licet secus sit in possessionibus rei priuatæ, *l. vlt. s. de fund. rei pri.* Canon. tamen exigatur, qui debetur ciuitatibus vel priuatis largitionibus.

VI. IMP. ZENO A. ELIANO PP. Hac in perpetuum valitura lege sancimus, Nicensium ciuitati seu habitatoribus eius tam ius exactionis quadringentorum solidorum annui canonis ciuilis reditus ad suam patriam pertinentis ex possessionibus, id est, Calamo & Heliobomo, necnon Emptorio Varateno cum Epotio eorum sub territorio Apamenæ ciuitatis constitutis ex nuper lapsa tertia indictione cum ipsa restitui: quàm si quid, ex quo sanctio Martiani diuæ memoriæ lata est, ad eiusdem ciuitatis præiudicium gestum est, infirmari: & quod ex eadẽ prouisione ciuitatibus delatũ interea qualibet occasione minutum est, ex auctoritate constitutionis nostræ serenitatis iisdem ciuitatibus redhiberi: ita vt nec iudiciaria auctoritas, nec imperiale rescriptum, quacunque videlicet adiectione munitum: sæpe dictæ generalis legis vires possit refringere. quod si quis aliter fecerit, graui pœna plectetur.

De Nicæa loquitur metropoli Bithyniæ, sub qua fuit Apamæa, & censet reditum ciuilem cccc. solidorum pertinentem ad Nicæam ex possessionibus quibusdam in Apamæa constitutis, Nicææ restitui. Ius exactionis, inquit, cum ipsa exactione. Ait præterea, *cum Epotio eorum.* multi codices, *cum Epetitio eorum.* forte legendum, *cum equitio eorum*, vt *Nou.* 30. σὺν αὐταῖς ταῖς τῶν ἵππων ἀγέλαις, vel *Enthechio.* vt *l. Iulianus.* §. *vlt. De de leg.* 3. *&* *Nou.* 128 Videtur is reditus Nicææ delatus constitutione Martiani, qua etiam generaliter quidquid delatum fuit aliis ciuitatibus, & postea occasione quadam ablatum vel imminutum, hæc constitutio censet restitui oportere.

De locatione prædiorum ciuilium vel fiscalium, siue templorum, siue rei priuatæ vel dominicæ.

TIT. LXXI.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD FLORVM PP. Diui patris nostri aperta præceptio est, fundos ex re priuata nostra B ita tradi perpetuariis, vt periculo collocantium officiorumque tradantur. neque enim quidquam potest ex deuotionis plenitudine vacillare, si apparitione iudiciaria & fundi idoneis attributi sunt, & sit fiscalis indemnitas idonea fideiussione munita: quorum si alterum, vel vtrumque neglectum est, quæ ex hoc titulo pensitatio canonica desiderat, ex officiorum facultatibus seruentur.

Differentia est inter perpetuarios conductores, de quibus hoc titulo tractatur, & emphyteuticarios. Perpetuarij non sunt domini, & mancipia manumittere C non possunt, iuris tamen sui abalienationem habent. Emphyteuticarij sunt domini & manumittre possunt, vt diximus *l.* 11. *s. de fun. pat* & ideo perpetuarium ius ab emphyteuticario recte distinguitur hoc modo in *l.* 2. *s de off. Com. rer. priu.* perpetuarij vel emphyteuticarij, vt emendatiores Codices habent: vulgo enim male, *hoc est emphyteuticarij*, sicut & vulgo peruerse ad eam oppositus est *tit.* de offic. Comitis sacri palatij. Cum nullus vnquam fuerit Comes talis. Sic vero & *Nou. Valent. de præf.* 30. *an.* ius perpetuum separatur à iure emphyteuticario. Conductio igitur alia est perpetua, alia est temporalis, *l.* 10. *s. de loc.* sicut & emphyteusis. Dominij ius est perpetuum. Constituitur autem hac lege, vt fundi rei priuatæ pe- D riculo palatinorum perpetuariis conductoribus addicantur dato fideiussore. Excepti erant Comites consistoriani, *l.* 1. *C. Th. qui cond. rei pri.* In fine pro, *seruentur*, lege, *eruentur, vt l.* 1. *s. de grege dom.* pro *seruandas, eruendas. sic l.* 1. *D. de quæstion.* Vet. multi habebant, *seruandis.* Marcellinus lib. IV. *Seruandi stimulos admonente regia*, lego, *Eruendi.*

II. IDEM AAA. NEBRIDIO Com. rerum p. Fundi reipublicæ ab his, qui nec titulo conductionis eos detinent, quique meliores cultu patrocinante reddiderunt, ne nostrarum quidem sanctionum (si forte cuispiam per subreptionem meruerit) nutibus E auferantur, iuxta legem veterem semel antum licentia faciendæ adiectionis indulta.

Legendum affirmate, *Fundi Reip. ab iis qui titulo conductionis eos detinent.* & ita Græci: οἱ πολιτικοὶ ἀγροὶ ἐὰν μισθωθῶσιν τινὶ ἐπιμελῶς φροντίζοντι οὐκ ἀποσπῶνται ἀπ' αὐτοῦ. Conductione perpetua semel perfecta supra adiicere non licere. sic *l. vlt. s. de om. agro des. l.* 3. *s. de fun pat. l.* 4. *tit. præced. l.* 1 *s. de pas. pub.*

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. ADRIANO PP. Loca omnia fundive

reipublicæ propositis prius licenter edictis, dehinc vbi in eum canonis modum contendentium augmenta subcreuerint, vt extendi vltra, aut superari alterius oblatione non possint: perpetuariis conductoribus locentur.

Vt ei Reip. fundi addicantur perpetuæ conductionis iure qui superior in licitatione extiterit. Exigitur & proscriptum, vt in *l. 6. s. de fide & iu. hast. fisc.*

IV. Idem AA. Mineruio comiti rerum privat. Congruit æquitati, vt veteres possessores fundorum publicorum nouis conductoribus præferantur, si facta per alios augmenta suscipiant.

Puto legem accipiendam de conductione temporali, vt veteres conductores nouis præferantur contra *l. ne cui, s. de loc.* si quantum adiiciunt noui, tantumdem offerant ipsi. Conductioni temporali supra adiicere licere, *d. l. seq.* Huic videtur esse coniungenda *l. 2. s. de off. Com. rer. priuat.*

V. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Volusiano pp. Prædia domus nostræ si semel iure perpetuo, vel nostra præceptione vel auctoritate illustris viri Comitis ærarij priuati, apud aliquem fuerint, vel iam dudum sint collocata: ad alium transferri perpetuarium non oportet: aperte enim definimus hoc edicto, vt à perpetuario nunquam possessio transferatur, etiamsi alteri eam imperator vel exoratus vel sponte donauerit, siue adnotatione, siue pragmatica. Cui si forte contra perpetuarium vir illustris Comes priuatarum, dum allegabitur, adquiescet: & de proprio ipse centum libras auri, & alias centum fisci viribus Palatinum inferre cogetur officium. nec tamen post allegationem habebit huiusmodi iussio firmitatem, sed nec locabitur alteri, licet ingenti superari videatur augmento possessio. Iure igitur perpetuo publicis contractus firmitate perpetuarius securus sit: & intelligat neque à se, neque à posteris suis, vel his, ad quos ea res vel successione, vel donatione, siue venditione, vel quolibet alio titulo peruenit, siue aliquando peruenerit, esse retrahendam. Sane quia non ex omni parte excludenda est largitas principalis: rem diuinæ domus suæ imperator (si velit) donabit ei, qui eam possidet iure perpetuo: siue ipse iam meruerit, siue cuiuslibet tituli iure successerit. videtur enim suam concedere pensionem, non alteri nocere liberalitas, quæ possidentem iure perpetuo dominum vult vocari. Sane si quis non perpetuo iure, sed ad tempus locatam ab illustri viro Comite rerum priuatarum possessionem videtur adeptus: non erit obstaculo principali largitati, si voluerit in alterum donationem transferre, quod ad definitum tempus alter forte conduxit. Si vero pro tali prædio ab altero conductore offeratur augmentum: sit in arbitrio conductoris prioris, cui res ad tempus locata est: vt si ipse quod alter adiecit, obtulerit maneat penes eum temporalis illa conductio. Si vero idem hanc ipsam rem aliquando meruerit iure perpetuo possidere: habebit & ipse superius expressam perpetuam firmitatem.

Aut conductio prædiorum rei priuatæ perpetua est, aut temporalis. Perpetua prætextu adiectionis ab altero, vel donationis alteri factæ in alterum transferri non potest, etiamsi hac de re rescriptum allegatum & approbatum sit apud acta Comitis priuatarum. Donari tamen à principe ea prædia possunt ipsi conductori perpetuario. qua donatioue remitti videtur merces locationis. Temporalis in alium transferri potest, vel donatione principis, vel adiectione ab alio facta, quam nolit prior conductor suscipere, *l. prox. s.* Pro, *collata*, ex vet. emendaui, *collocata*, vt *l. 1. s. hoc tit. l. 4. de vect. & com. l. quod ante, D. de in diem ad.* Collocare est addicere. Sic *l. quæsitum, D. de spons. collata,* pro, *collocata.*

De conductoribus & procuratoribus siue actoribus prædiorum fiscalium domus Augustæ.

Tit. LXXII.

I. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Basso pp. Conductores hominesve augustissimæ domus nostræ, quoties de causa ad domum regiam pertinente aliquid quæstionis emerserit: non aliter quam ex legum ordine, quibus similiter omne hominum genus tenetur, vel excipiant, vel inferant actiones. nec aliorum litigatorum negotio intercedant, nec sententiam iudicantium, aut illicito patrocinij sui fomite iura conturbent, nullive executionis suæ turbulentum ministerium audeant commodare: non priuatis se negotiis, non publicis misceant: nec quiescentem domum delatio vlla sollicitet, ne eos inconsultæ pertinaciæ sero pœniteat. grauior enim pœna constituenda est in hos, qui nostri iuris sunt, & nostra debent custodire mandata. Dat. prid. Non. Mart. Raven. Theodosio XII. et Valent. II. AA. Coss.

Nihil quidem hac lege de conductoribus vel hominibus prædiorum fiscalium, sed rubrica indicat quæ dicuntur de conductoribus & hominibus domus Augustæ, esse trahenda ad homines prædiorum fiscalium, & vltima sententia legis quæ non est ex titulo, de conductoribus & hominibus domus Augustæ, sed ex titulo de actoribus, & procuratoribus & conductoribus rei priuatæ in Cod Theod. & ita etiam titul. præced. rubricat indicat constituta in eo de conductoribus fundorum rei priuatæ, vel ciuitatum, trahenda esse ad fundos sacri patrimonij vel templorum. Eadem est condicio *l. 74. s.* Id autem hac lege cauetur, vt conductores vel homines, id est, pro-

curatores vel actores prædiorum fiscalium & domus Augustæ in exercendis litibus communi, non proprio quodam iure vtantur, & ne alienarum litium procurationem, vel patrocinium, vel executionem suscipiant, ne alienorum negotiorum, & ne quenquam deferant. alioquin grauius eos coërceri quam ceteros, qui mandatis principum non obtemperant.

Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.

TIT. LXXIII.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. NESTORIO COM. R. P. Nullus Palatinorum, qui in officio rei nostræ priuatæ militat, conductoris nomine vel per se, vel per quemlibet personam possessionum huiusmodi conducendarum habeat facultatem: cùm neque militi, neque curiali hoc faciendum permittimus. DAT. VI. KAL. AVG. VINCENTIO ET FRAVITTA COSS.

Ne possessiones rei priuatæ locentur palatinis, id est, apparitoribus Comitis priuatarum, ne militibus, ne curialibus. Quod & de rebus priuatarum cautum est, ne curialibus vel militibus, non quod sciam, ne palatinis. Emptio etiam rerum priuatarum palatinis interdicta est, *l. vlt.* s. *de resc. vend.* quæ ad eundem Nestorium scripta est.

De collatione fundorum fiscalium, vel rei priuatæ, vel dominicæ, vel ciuitatum, vel templorum.

TIT. LXXIV.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. FIRMINO COMITI S. L. Ordinariorum iudicum officiis, necnon ipsis rectoribus prouinciarum actores siue conductores dominicos conueniendi licentiam damus: ita tamen vt rationalibus priuatæ rei ad exigenda fiscalia debita immineant.

Vt actores (sic legendum, non auctores, Græci vertunt διοικηταὶ) & conductores dominici sint sub iurisdictione præsidum, & quod ad fiscalia debita siue collationem attinet, sub iurisdictione procuratorum Cæsaris. quod valde pertinet ad *tit. vbi cau. fisc.* s.

II. IDEM AA. MESSALÆ PP. Palatinos qui à viro illustri Comite rerum priuatarum cum publicis literis destinantur ad commonitionem iudicis, quo facilius ex prædiis rei nostræ conferantur debitæ pensiones: cum summa degere præcipimus disciplina, de quorum nominibus, si temere versati fuerint, ad sublimitatem tuam referri per ordinarios iudices oportebit, vt in eos seuerissime vindicetur.

Plerumque Comes rerum priuatarum mittit in prouinciam palatinos, vt moueant præsidem de collationibus, *l. 2. & 3.* s. *de can. larg. tit.* Lex præcipit, vt in ea se modeste & temperanter gerant.

III. IDEM AA. ET THEDOSIVS A. PETRONIO PP. Omnia prædia tam ea quæ in re priuata olim tenentur, quàm illa quæ ex proscriptorum bonis ad fiscum sunt deuoluta, eatenus ab huiusmodi priuilegiis & excusationibus submoueantur, vt omnes species annonarias, cursitationes etiam debitas, atque integram opinionem sciant esse soluendam.

Vt prædia rei priuatæ, è quibus sunt etiam confiscatorum bona, vt quodam loco ostendimus s. *lib.* 10. non excusentur à præstatione annonarum & opinionis, id est censu, & à cursu debito, transuectionum scilicet, de quo *l. 2. tit. seq.*

De priuilegiis domus Augustæ, vel rei priuatæ, & quarum collationum excusationem habent.

TIT. LXXV.

I. IMP. CONSTANTIVS A. AD ITALICVM. Priuatas possessiones nostras ab vniuersis muneribus sordidis placet immunes esse, neque earum conductores, neque colonos ad extraordinaria munera vel superindictiones aliquas conueniri. DAT. VIII. KAL. FEB. BONONIÆ PLACIDO ET ROMVLO COSS.

L. vlt. tit. præced. docet possessores rei priuatæ non excusari ab ordinariis muneribus. Hæc excusari ab extraordinariis, à sordidis, à superindictitiis, *l. pen.* s. *de agr. & manc.* idemque de patrimonialibus traditum est supra.

II. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD CLAVDIVM. Rem priuatam nostram leuandorum prouincialium causa canonicas necessitates ea condicione, qua cunctos, volumus sustinere, sed excessit occasio iussionem: quandoquidem non locis solitis frumenta, quæ sunt ex diuersis saltibus conuehenda, trahantur: sed eo vsque portentur, quo graue atque damnosum est prouehere. Proinde spectabilis synceritas tua remanentes in iisdem locis implere faciat proprias functiones, quibus antea frumenta præbebat.

Vt sicut ceteri prouinciales, ita res priuata onus trasuectionis sustineat pro locis & proximitate possessionum, vt *l.* 5. s. *de ann. & trib.* Ait, *Remanentes*, vet. lib. halent, *Remeantem*, affirmo legendum, *rem eandem*, hoc est, rem priuatam. Pro, *spectabilis*, vet. alij habent, *spectata*, alij, *re explorata*.

III. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Minervio Com. rervm pr. Pro tyronibus in corporibus postulatis pretia conferri ex fundis perpetuariis nostræ rei priuatæ præcipimus.

Vt possessiones rei priuatæ vel conductores earum perpetuarij, taxationem tyronum præstent, de quo onere dicemus in *l.* 4. ℨ. *de dignit.* non corpora ipsa.

IIII. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Asclepiodoto pp. Absit vt nos instructiones viæ publicæ, & pontium, stratarúmque opera titulis magnorum principum dedicata inter sordida munera numeremus. Igitur ad instructiones reparationésque itinerum pontiúmque nullum genus hominum, nulliúsque dignitatis ac venerationis meritis cessare oportet, domos etiam diuinas tam laudabili titulo libenter adscribimus. Dat. v. kal. Mar. cp. Asclepiodoto et Mariniano Coss.

Vt possessiones diuinæ viæ instruendæ, vel sternendæ, vel pontium restituendorum immunitatem non habeant. idemque de ecclesiasticis prædiis constitutum est *Nou.* 131 *l.* 7. ȿ. *de sacros. eccl.* & vt hæc onera sordida non censeantur, quæ aliquando tamen sodidis adnumerata sunt, *l.* 17. *C. Th. de ext. mun.* contra rationem prauaque appellatione, vt & in *Nou. Theodosij, Neque dom. diu. neque eccles. quol. pub. mun. exc.* Stratam dicit quod Galli, *paué.* Cœpit postea quælibet via strata dici, vt 58. *βασιλικῶν tit.* 3. *τῶν ὀκτὼ ποδῶν στράτα συνίσταται.* & *tit.* 5. *τῇ στράτᾳ χρησάμενος.* & *tit.* 7. *κατὰ μῆκος τῆς στράτας.* Domum diuinam dicit pro domo Augusta, vt *l. pen.* ȿ. *de exact. trib. l.* 12. *D. ad S.C. Turp.*

V. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Flaviano pp. Excepto patrimonio pietatis nostræ, cuius quidem reditus necessitatibus publicis frequentissime deputamus, vniuersos possessores functiones in superindictitiis titulis absque vllius beneficij exceptione agnoscere oportere censemus. Dat. iii. Kal. Mai. Raven. Basso et Antiocho coss.

Idem hac lege cauetur de superindictitiis oneribus, quod *l.* 1.

De grege dominico.

Tit. LXXVI.

I. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Cæsario pp. Propositis edictis sublimis magnificentiæ tuæ minimi maximíque moneantur, vt sciant singulas libras auri ex propriis facultatibus eruendas pro singulis equis vel equabus siue Hermogenianis, siue Palmatiis, nisi sponte eos obtulerint, in his verò quos ex aliis gregibus occupatos esse constiterit, sex auri vncias fisci viribus inferendas. Dat. prid. kal. Dec. cp. Olybrio et Probino coss.

Multatur libra auri qui equum ex grege domini co occupauerit nec vltro reddiderit, semilibra qui ex alio grege. Hermogenianos & Palmatos dicit, vt *l.* 1. *C. Th. de equis curul.* ab agitatoribus, vt ex Græco interprete Alciatus tradit. an Palmati quod sint triumphantium & victorum sicut tunicæ palmatæ? Hermogeni quasi Mercurio geniti?

De palatiis & domibus dominicis,

Tit. LXXVII.

I. Impp. Thedosivs et Valentinianvs AA. Ioanni comiti rervm privatarvm. Consecratas nobis ædes, id est, inclyta palatia, ab omni priuatorum vsu & communi habitatione excepimus.

Ne palatia priuatorum vsibus deseruiant, *l. quicumque,* ȿ. *de oper. pub.*

De cupressis ex luco Daphnensi, vel Perseis per Ægyptum non excidendis vel vendendis.

Tit. LXXVIII.

I. Impp. Arcadivs et Honorivs Privat. AA. Silvano comiti rervm. priv. Si quis Daphnēsis luci in Syria, vel Persei in Ægypto arborem comparauerit: quinque libris auri nouerit se esse multandum: nō minore dispendio & illo feriendo, qui vendere arbores ausus fuerit, quas non licet emptoribus comparare.

Daphne suburbanus est lucus Antiochiæ cupressis obsitus, quem describit Sozomenus lib. v. cap. xix. Stephanus: *δάφνη προάστειον ἐπισημότατον τῆς ἔξω Ἀντιοχείας μητροπόλεως.* Ex eo cupressum & per Ægyptum Perseam arborem vendi & emi vetat, & emptorem venditoremque eadem pœna multat. Nam si emptor rem iniquam facit, probabile etiam est venditorem rem iniquam facere, *l.* 10. ℨ. *de cur. pub.* quod tamen non est perpetuum.

II. Impp. Thedosivs et Valentinianvs AA. Evdoxio Com. sac. lar. Omnes iudices cuiuscunque dignitatis, sciant posthac absque permissu magnitudinis tuæ arborem ex Daphnensi luco Antiochenæ ciuitatis præcidendi, vel quolibet modo lapsas transferendi licentiam si-

bimet denegandam, sed nec Alytarcha vnam cupressum aliis plantatis excidere sibi licere contendat ac ne solatio antiquitus ei concesso priuari per omnia videatur: pro eo, quòd ei cupressum excidere denegatur, vnam libram auri eum de priuatis nostris largitionibus excipere decernimus: quinque

A librarum auri condemnatione huius legis temeratore plectendo.

Nouellam hanc Constitutionem Græci vocant ad *l. 2. s̃. de nox. act.* de cuius restitutione scripsimus 2. Obseru. cap. XIII. cum perperam antea legeretur, *à luco vel à littore*, pro, *alytarcha*, quam Græci confirmant, qui sic vertunt, ἀλλ οὐδὲ ὁ ἀλυτάρχης τοῦτο ποιεῖν δύναται.

Explicit liber vndecimus.

IACOBI CVIACII IC. AD LIB. XII. CODICIS DN. IVSTINIANI COMMENTARII.

DE DIGNITATIBVS.

TIT. I.

I. IMP. ALEXANDER A. SEVERINÆ. Si (vt proponitis) & auum consularem, & patrem prætorium virum habuistis, & non priuatæ condicionis hominibus, sed clarissimis nupsistis: claritatem generis retinetis. SINE DIE ET COS.

Consules, prætores, consulares item & prætorij clarissimi sunt Sed & eorum filiæ clarissimæ sunt, quandiu plebeij nuptiis coniunctæ non sunt. quod & generaliter de senatorum filiabus ad eundem modum traditur in *l. fœminæ, D. de senat.* Clarissimam igi- B
tur dignitatem quam dedere parentes plebeij mariti auferunt. Accursius male colligit ex *l. vlt.* ʃ. *vbi se. nat. vel clar.* consules esse illustres. Colligeret rectius esse supra illustres. Plus enim in ea tribuitur consularibus honorariis, quam illustribus, quamobrem & qui re ipsa consulatum gesserunt, præfectoriis & ceteris qui illustrem administrationem gesserunt, & sic denique consules illustribus in administratione constitutis anteponendi esse videntur. Esse quosdam supra illustres ostendit § *in summa, Instit. de iniuriis. l. cos* §. *super,* ʃ. *de vsur. l.. si quando, C. de app.* & quod ad *l. vlt D. de senat.* Græci adnotant his verbis: ἰλλουστρίους τινὰς λέγουσι τοὺς πρωτοπαθαρίους καὶ τοὺς ὑπερέχοντας αὐτούς. & alio loco: ὁ πρωτοπαθάριος καὶ οἱ ἐπάνω τούτου & in Græca *l. 14.* ʃ. *de testib.* καὶ τῶν ἰλλουστρίων καὶ τῶν ὑπερεχόντων αὐτοὺς Hi sunt patritij & consules & C
consulares Et in senatu quidem præf. vrbi vir illustris considet supra omnes, *l. 3. C de offic. præfect. vrb.* primusque sententiam dicit Cassiodoro auctore. Eum sequuntur patritij, consules, consulares, præfecti prætorio, magistri militum, & ceteri viri illustres. & hoc ordine his solis ius est sententiæ dicendæ in senatu, vt constat ex *Nou* LXII. à Iuliano in Latinum conuersa sermonem, ex qua perspicuum est, Tribonianum ad finem tituli De senatoribus, hæc verba de suo adscripsisse: *Senatores accipiendum est* A
eos qui à patritiis & consulibus vsque ad omnes illustres viros descendunt, quia & in senatu sententiam dicere possunt. quod & multis aliis locis fecit, falso Iurisconsultorum veterum nomine superscripto, vt *l. 1. §. vlt. de inter. in iur. fac l. 2. §. pen. de iudic. l. cum indebito, de probat. l. vxores, de diuort. l. si patronus, §. vlt. de donat. l. cum si dotem, §. si maritus, & seq. sol. matr. l. si pluribus, de legat.* 1. Ergo secundum eam Iustiniani siue Triboniani definitionem, & omnes illustres, & quidam etiam qui supra illustres censentur, senatores sunt. Sic in *l. 3. §. vlt.* ʃ. *de silent. l. 2.* ʃ. *de tutor. illust.* ʃ *Illustres senatores,* & in *l. pen.* ʃ. *hoc tit. qui illustres,* in Græca conuersione συγκλητικοὶ vocantur. Non omnes tamen senatores illustres sunt. Alij sunt clarissimi, alij spectabiles, alij illustres. Quartus senatorum gradus non est. Nam & qui consident supra illustres, aliquam ex his tribus appellationem habent, vel illustrissimi dicuntur. Spectabilem dignitatem mediam Iustinianus vocat in *Nou.* 7. Non sunt igitur nisi tria dignitatum genera, inter senatores scilicet. nam extra senatum sunt aliæ complures, veluti equestris, perfectissima, egregia, de quibus suis titulis tractabitur.

II. IMP. CONSTANTINVS VOLVSIANO PP. Neque famosis & notatis, & quos scelus vitæ aut turpitudo inquinat, & quos infamia ab honestorum cœtu segregat, dignitatis portæ patebunt.

Ait, *Neque famosis*] Hi sunt quibus lex infamiam irrogauit. *Et notatis*] Hi non sunt ipso iure infames, hæret tamen in eis macula quædam, vt qui iudicio publico rei in vinculis sunt, vel qui ob testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam accepisse conuicti nec damnati sunt, vel qui inter requirendos adnotati sunt. Sic nota ab infamia distinguitur in *l. 3. §. lege, D. de testib.* Veteres libri habent, *adnotatis.* quod idem est Cic. III. de Off. *Eosque à Censoribus omnibus ignominiis adnotatos.* sic vet. libri *Et quos scelus*] Græci lib. VI. βασιλικῶν hanc addidere interpretationem: οἷον ἔμποροι, οἱ χαρεάκται, οἱ πλῶται, καὶ οἱ πτεξ...

τιμ. ἔτι πάντες κἂν ἰδιῶτες φιλοτιμηθῶσιν αὐτοῖς ἀξιώματα, καὶ ἀπολαύσι τῆς ἐκ τούτων τιμῆς, ἀλλ' ἐκπίπτουσιν αὐτῶν ὡσαύτως καὶ ἄλλοι. quod sumpsere ex *l. 6. ꝗ. hoc titulo. Dignitatis portæ patebunt*] Senatus portæ. quoniam totus hic titulus est de senatoribus. In *l. 1. D. ad leg. Iul. de vi priu. Omni*, inquit, *honore quasi infamis carebit.* de qua scripsimus Obseru. 1. cap. 38. Falso adiicit Acc. eos non posse Romæ agere vel in comitatu principis. quod de relegatis tantum est proditum, & de militibus ignominia missis, non de aliis infamibus: alioquin non possent Romæ apud Prætorem pro se postulare. quod est falsum. & vel tutelæ Romæ damnatus solum vertere cogeretur statim.

III. Idem A. ad Rvfinvm pp. Maior dignitas nulli debet circa prioris dignitatis seu militiæ priuilegia præiudicium facere. Dat. v. kal. Mai Sirmio Constantino A. v. et Licinio Cæs. coss.

Si forte silentiarius, vel proximus sacrorum scriniorum, vel tribunus notarius inter senatores allectus sit, non ideo minus retinet priuilegia quæ silentiariis & proximis sacrorum scriniorum & notariis Constitutionibus concessa sunt, *l. eos, ꝭ. de exc. mun. l. 3. ꝗ. de silent. l. 1. ꝗ. de primic. & not.*

IIII. Impp. Constantivs et Constans AA. Philippo pp. Senatorum substantias, quas in diuersis locis & prouinciis C possident, & homines eorum, tam à temonariis oneribus conferendis, quàm à ceteris præstationibus, quas iudices describunt, nec non etiam ab omnibus sordidis extraordinariisque & vilioribus muneribus liberos esse præcipimus, nullaque sorte constringi functionis indignæ.

Homines eorum] procuratores prædiorum, actores, clientes, coloni, qui alibi pertinentes, & οἱ προσήκοντες καὶ διαφέροντες. inde hominium in historia Helmodij, Galli *Homage. Temonariis*] Exigebant temonarij aurum tyronicum, tyrones, equos. Impp. Valentinianus & Valens in *l. 7. Cod. Theodos. de tyronib. Si aurum*, inquiunt, *fuerit pro tyronibus inferendum, vnumquemque pro modo capitationis suæ debitum redhibere oportet. & ne aliquod dubium relinquatur, solidorum numerum qui temoniario inferendus est, designamus.* Synesius in epistolis: τοὺς ἀπαιτήσεσιν ἔταξε τοῦ στρατιωτικοῦ χρυσίου τοῦ καλουμένου τυρωνικοῦ, id est, temonarium fecit vel capitularium. Capitularios Symmachi 11. Epistol. legimus taxationem tyronis postulasse, & capitulariam & temonariam functionem eandem esse in *l. 14. Cod. Theod. de extr. mun.* Consequens est igitur temonarios exactores esse auri tyronici. Protostasiæ siue prototipiæ onere eos fungi indicat *l. 2. Cod. Theod. de deser. Si temonarius*, inquit, *prodiderit desertorem, protostasiæ onere biennio releuetur.* quod munus etiam ad tyronum præbitionem pertinuisse indicat *d. l. 7. Tyronum*, inquit, *præbitio in patrimoniorum viribus potius, quam in personarum muneribus collocetur, vt protostasiæ munus quod prouinciarum interna depascitur*, &c. Recte autem ait, tyronum præbitionem esse patrimoniale munus. Vegetius lib. 1. *Possessionibus indicti tyrones.* sic legendum. Tyronum vel equorum productio personale munus est, *l. vlt. D. de mun. & hon.* id est, τὸ ἀγαγεῖν, vel seruare producendos. Hoc igitur loco, *à temonariis oneribus conferendis* id est, à præstatione tyronum, equorum, auri tyronici. *Quas indices de-*

A *scribunt*] *l. prox. & l. quoniam, l. præcipimus, ꝗ. Sordidis*] veluti calcis coquendæ.

V. Idem AA. ad Clearchvm p. v. Nemo præfectus vrbi citra præceptionem vel scientiam nostram vlli muneri subiuget senatorem, nemo curiam nostram immani pulset iniuria: si quid enim senatoria præditis dignitate fuerit forte mandandum: nostro id iudicio reseruandum est. Sit namque dignitas, quæ nobis iubentibus sustinetur.

Hæc superiori hanc adiicit exceptionem, Nisi ex auctoritate principis senatores præstationibus à iudi-
B cibus descriptis alligentur. *Si namque*] Vet. *Sit namque*] *dignitas, si nobis iubentibus sustinetur.* Munus quod sustinet senator iussu principis honor est potius quam onus.

VI. Iidem AA. Orphito. Ne quis ex vltimis negotiatoribus, vel monetariis, abiectisque officiis, vel deformibus ministeriis stationariis, omnique officiorum fece, diuersisque pastis turpibus lucris aliqua frui dignitate pertentet. sed & si quis meruerit, repellatur: repulsos autem etiam propriis reddi consortiis oportebit.

Ad senatoriam dignitatem non admitti humiles negotiatores, monetarios, viles sellularios, stationarios, cohortales. *Monetariis*] Lege quæ ad *l. 1. ꝭ. de muniteg. Deformibus*] Quidam Cod. *deformis ministeriis stationariis.* Vtrum vero ij sunt qui apothecarij dicuntur in *l. si cohortalis, ꝗ. de cohort.* vt Obs. 2. diximus; An, vt Græci interpretantur cum hoc loco, tum in *l. 5. ꝭ. de vect. & com.* τελῶναι, id est publicani publicanorumve familia? An apparitores dispositi per vrbem, vel per prouincincias certis locis, vt magistratibus denuntient quæ geruntur, vt *l. 1. D. de off. præf. vr. l. si quis in hoc, C. Th. de epis. & cl. l. 1. C. Th. de cur. pub.* & aliis plerisque? quod videtur verius, quoniam subiicit, *Omnique officiorum fæce, diuersisque pastis turpibus lucris.* quod idem potest ac si
D diceret, & ex reliqua officialium colluuie, qui de variis turpibus lucris vixerunt.

VII. Idem AA. ad Senatvm. Quoniam diuersi iudices nonnulla opera in quibusdam existimant vrbibus extruenda: ad huiusmodi necessitatem senatorum substantia non deuocetur. Dat. v. Non. Mai. Tavro et Florentio coss.

Idem demonstratum *l. 4.* senatores descriptionibus iudicum non adstringi.

VIII. Imp. Ivlianvs A. Sallvstio pp. Ius senatorum & auctoritatem eius or-
E dinis, in quo nos quoque ipsos numeramus, necesse est ab omni iniuria defendere. Dat. Non. Feb. cp. Mamertino et Nevitta Coss.

Idem demonstratum est *l. 5.* & quæ hic exprimitur ratio, iis in ea verbis adsignificatur, *curiam nostram.* eadem vero ratione domus principis glebale onus agnoscit, quod senatorium est. Arcadius & Honorius in Cod. Th. lib. vi. *A collatione glebalis auri ne domum quidem nostram immunem esse præcipimus.* Eadem quoque ratione filia senatoris libertino nubere non potest

teſt, vt ad *l. 9. D. de ſenat.* Græci tradunt iis verbis: ὕβριν γὰρ τοῦτο κρίνει τῆς τε βασιλείας καὶ τῆς συγκλήτου. καὶ ἡ βασιλεία γὰρ τῇ συγκλήτῳ συναριθμεῖται. Iidem in hanc legem ita ſcribunt: καλῶς εἶπεν ὁ βασιλεὺς συναριθμεῖσθαι, τοῖς συγκλητικοῖς ἐπειδὴ καὶ ὑπατεύειν ἀνέχεται.

IX. IMPPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AD SYMMACHVM PP. Libertorum filios adipiſci clariſſimam dignitatem non prohibemus.

Liberti prohibentur, libertorum filij non item. Sed neque liberti lege Iuſtiniani, vt dictum eſt *ſ. ſi ſer. aut decur. aſp.*

X. IMPPP. VALENS, GRATIANVS ET VALENTINIAN. AAA. AD GRACCHVM. P. V. Seueram indagationem per tormenta quærendi à clariſſimo nomine ſubmouemus. DAT. PRID. NON. IAN. TREV. GRATIANO A. IIII. ET MEROBAVDE COSS.

Si municipalis ordo tormentis eximitur, multo magis ampliſſimus, in quo eſt & princeps ipſe. Ab omni itaque iniuria defendendus eſt, *l. 8. ſ.* veluti tormentis, vinculis, carcere. Marcellinus XXVIII. *Ne ſenator quiſquam inuſitato & illicito more tormentis exponeretur.*

XI. IDEM AAA. AD PROCOPIVM. Senator vel alius clariſſimus priuatos habeat filios, quippe editos antequam ſuſciperet dignitatem. quod non ſolùm circa maſculos dignoſcitur conſtitutum, verùm etiam circa filias ſimili condicione ſeruandum. cùm autem paternos honores inuidere filiis non oporteat: à ſenatore vel ſolo clariſſimo ſuſceptum, in clariſſimatus ſciendum eſt dignitate manſurum. DAT. XV. *. HIERAPOLI GRATIANO A. IIII. ET MEROBAVDE COSS.

Et decurionum & ſenatorum filij ſunt ij qui ante dignitatem ſuſcepti ſunt, *l. moris §. pen. D. de pœnis. l. 2. §. in filiis, D. de decurio, l. 5. D. de ſenat.* & filij, patronorum fiſci ante ſuſcepti. quod expoſuimus in *l. vlt. ſ. de decur.* Pugnare creditur hæc lex. Ait enim, *ſenator vel alius clariſſimus, priuatos*, id eſt, *plebeios habeat filios, editos quippe antequam ſuſciperet dignitatem.* idemque de filiabus ſubiicit eſſe ſeruandum. quod eo pertinere ex Cod. Theodoſij intelligitur, vt glebale munus non agnoſcant. Ceterum, vt additur in extremo huius legis, honores eis & præmia clariſſimorum non inuidemus. denique natos eſſe ante dignitatem prodeſt, non nocet. Lego, *ſenator* ex vet. non, *Si ſenator.* atque ita quaſi facto hyperbato vel parentheſi, nihil legendo ſuſpendi debet. *Vel ſolo*] Quidam cod. *Vel alio* quod rectius eſt. Sic ſupra, *Senator vel alius clariſſimus. Suſceptum*] ante dignitatem.

XII. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. NEOTERIO PP. Iudices qui ſe furtis & ſceleribus fuerint maculaſſe conuicti, ablatis codicillorum inſignibus, & honore exuti, inter peſſimos quoſque & plebeios habeantur: nec ſibi poſthac de eo honore blandiantur, quo ſeipſos indignos iudicauerunt. DAT. XVIII. KAL. FEBR. THESAL. GRATIANO V. ET THEODOSIO AA. COSS.

Loquitur de iudicibus repetundarum damnatis. qui ex damnatione & honore exuuntur & infamia notantur. *Blandiantur*] Ne ſibi per huius honoris cauſam vindicent poſthac προκαθεδρίαν, ἢ ἐν δικαστηρίοις συνεδρίαν, vt Theodorus interpretatur.

XIII. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. MARTIANO COMITI ORIENTIS. Mulieres honore maritorum erigimus, & genere nobilitamus, & forum ex eorum perſona ſtatuimus, & domicilia mutamus. Si autem minoris ordinis virum poſtea ſortitæ fuerint: priore dignitate priuatæ, poſterioris mariti ſequentur condicionem. DAT. IIII. KAL. FEBR. CP. ARCAD. II. ET RVFINO COSS.

De hac diximus in *l. vlt ſ. de incolis. Genere nobilitamus*] Vxor ergo plebeia per matrimonium clariſſimam ſenatoriamve dignitatem adipiſcitur, vel etiam clariſſima amittit, vt ex Liuio liquet de Virginia lib. X.

XIIII. IMPP. THEODOSIVS, ET VALENTINIANVS AA. BASSO PP. Præcipimus vt ſenatori in qualibet prouincia conſtituto, nullam habeant iudices iniungendi aliquid forte publici muneris poteſtatem.

Idem quod in *l. 4. 5. 7. ſ.*

XV. IDEM AA. AD EVSTASIVM. Clariſſimis vel ſpectabilibus vniuerſis ad genitale ſolum, vel quolibet alio, & ſine commeatu proficiſcendi, & vbi voluerint commorandi, habitandíve permittimus facultatem.

Non poterant olim ſenatores non impetrato libero commeatu alibi morari quam in vrbe *l. filij. §. pen. D. ad municip.* Hodie nihil eſt opus commeatu. datur namque hac lege generaliter omnibus clariſſimis vel ſpectabilibus.

XVI. IDEM AA. APOLLONIO PP. Si grauius vllum facinus admittatur, nocente perſona extra carceralem cuſtodiam ſub fideiuſſione habita, ſuper illuſtribus quidem nobis ſuggeri iubemus: ſuper ceteris verò quadam minore dignitate decoratis, ad tui referri culminis notitiam: vt ita demum quid de amiſſo crimine conſtitui oporteat, iudicetur.

Sub fideiuſſione] vet. *Subſtitutione*, legendum *Sub tuitione.* Sub fideiuſſione non conſtitui *l. prox.* docet. At tuitionem militarem intelligo, vt in *l. 1. ſ. de off. mil. iudic. l. 36 C. Th. de naui. l. 3 ſ. de off. com. rer. priu.* Symmachus in epiſtolis. *Tuitionem contra me de ſede vicaria poſtulauit.* Formulam tuitionis Caſſiodorus compoſuit. Eam veteres Franci *Mundebur* appellarunt. *Super illuſtribus*] De illuſtrium crimine nullus iudex cognoſcit conſulto principe, excepto caſu *l. ſeq.* De reliquis dignitatibus præf. prætorio cognoſcit, veluti de clariſſimis, *l. per C. de off. præf. præt. Or.* idque in vrbe. in prouinciis prouincialis iudex, *l. 1. C. vbi ſenat. vel clariſſ.*

XVII. Imp. Zeno A. Arcadio pp. Quoties ex priuata cuiuslibet interpellatione ciuili vel criminali viri illustres conueniendi sunt: nulla danda fideiussionis concussione vexentur, sed per speciale priuilegium suæ committi fidei consequantur, iuratoria ab his cautione tantummodo exponenda. Quam si neglexerint, & contra insertum cautioni sacramentum ipsi vel eorum procuratores adfuerint: in pecuniariis quidem causis super possessione rerum ad eos pertinentium iudex competens, quod iuris auctoritas & rei qualitas suggesserit, ordinabit. In criminalibus verò negotiis dignitate quoque, qua se per suum videlicet periurium indignos esse probauerint, spolientur: vt in eos, vtpote illustri dignitate per suum facinus priuatos, inconsulta etiam nostra pietate iudicibus legum seueritatem liceat exercere. Quibus illustrium dignitatum priuilegiis hoc etiam adiiciendum esse censuimus, vt huiusmodi personæ nullam ex cuiuslibet iudicis sine scriptis habita sententia, conuentionem neque in ciuili neque in criminali causa sustineant.

Illustribus vnum dedit priuilegium lex superior, vt de eorum criminibus nemo cognoscat inconsulto principe. Hæc alia duo adiicit. vnum, vt siue ciuiliter siue criminaliter conueniantur, non satisdatio, sed repromissio iuratoria iudicio sistendi causa ab eis exigatur. cui tamen si non paruerint, hanc periurij pœnam ferunt, vt in ciuili causa mittatur actor in possessionem, in criminali spolientur illustri dignitate, & inconsulto principe damnentur. atque ita etiam ex græca cōstitutione, quæ desideratur s. *tit. de custod. reor.* qui iuratoriæ cautioni non paret, iure suo cadit. Alterum est, vt non nisi ex scripto conueniantur. Igitur nuda executoris voce conuenti impune non parebunt. *Sententia*] vt Græci ψῆφος, ita latinis Constitutionibus sæpe sententia significat conuentionem executoris, libelli admonitionem ὑπόμνησιν, δήλωσιν, πρόσκλησιν, atque etiam in Pandectis duobus locis.

XVIII. Imp. Anastasivs A. Evsebio Magisro Officiorvm. Iubemus saluo honore, qui per euocationem sacræ reuocatoriæ defertur, durante, licere cunctis tam minoribus quàm maioribus potestatem gerentibus, nec non etiam honorariis illustribus, siue ex hac regia vrbe principali, videlicet præcedente consensu, profecti fuerint, siue in prouinciis habitantes, sacratissimum (suis scilicet poscentibus negotiis) petere maluerint comitatum: sine sacra quoque reuocatoria ad hanc regiam vrbem peruenire.

Hæc adiicit quartum illustribus reipsa administrantibus vel etiam honorariis licere ad sacrum comitatum venire sine sacra reuocatoria. In *l. 1. s. vt om. iud. tam c.* rectè exactiores libri, *vel diuina reuocatoria*, pro quibus *Nou.* VIII. quæ est eadem de re, ἢ κατὰ πρόφασιν ἀνακλήσεως. Ea vel petitur vel vltro dirigitur à principe, vt ex formulis Cassiodori constat. Vsus vero eius hac lege penitus non tollitur. Sed illustribus tantum ea non petita ius veniendi in comitatum datur. quod non pugnat cum *l. nullus, s. de off. rect. prou.* quæ de præsidibus loquitur, non de illustribus. *Tam minoribus*] Vet. *tam minores quam maiores potestates.* Illustrium sunt gradus quidam, alij maiores, alij minores. Præf. prætorio maior est magistro officiorum, vterque tamen illustris. *Principali videlicet*] Hoc item non pugnat cum *l. 15. s.* quæ de clarissimis vel spectabilibus loquitur, non de illustribus.

De prætoribus & de honore præturæ, & gleba, & folli, & septem solidorum functione sublata.

Tit. III.

I. Impp. Valentinianvs et Martianvs AA. Tatiano p. p. Nemo ex clarissimis & spectabilibus, qui in prouinciis degunt, ad præturam postea deuocetur: maneat vnusquisque domi suæ tutus atque securus, sua & dignitate lætetur. Dat. xv. kal. Ian. cp. Valentin. vii. et Albieno Coss.

Prætura onus fuit senatorium, *Nou. Th. ne dec. ad senat. dig. asp.* Hanc enim dignitatem senator qui suscipiebat suis sumptibus circenses & scænicos ludos exhibebat. Boëtius III. de consolatione: *Prætura*, inquit, *magna olim potestas. nunc inane nomen & senatorij census grauis sarcina.* vbi vulgo male legitur, *præfectura*, sicut & in hac lege quibusdam Codicibus, & in *l. vlt. j. de silent.* Constituit autem Martianus hac lege vt ne senatores, viri clarissimi & spectabiles ex prouinciis in quibus sedes suas constituerunt, ad præturæ munus deuocentur. cui est coniungenda *l. 1. s. de off. præt.* vtriusque est eadem inscriptio & subscriptio. Additur in ea, vt tres tantum iudicio senatus prætores eligantur. Erant olim multo plures, vt ex *Cod. Th.* constat *tit. de prætoribus.*

II. Idem AA. ad Senatvm. Glebam, vel follem, siue septem solidorum functionem, siue quamlibet huiusmodi collationem, tam circa personas, quàm res, & prædia funditus iubemus aboleri: vt omnis huiusmodi sopita perpetuò conquiescat exactio.

Glebam, id est, glebalem functionem, vt in Cod. Th. Arcadius & Honorius, *Glebam*, inquiunt, *possessionum non personarum esse perspicimus.* & Symmachus in epistolis nondum editis: *Sed velim noueris quæsitores glebæ senatoriæ protinus adfuturos, sperandamque Tuentij veniam pleniorem, si fidem paupertatis eius exploratio ratam fecerit.* Synesius in epistolis. καὶ πλείω τὰ πρώαν βῶλον ὑποτελεῖ τῇ συγκλήτῳ διαδεξάμενος. Eandem & descriptionem & collationem & præstationem & munus & canonem & pensionem vocant, & aurum glebale, & aurum oblatitium. Glebale, quòd pro possessionibus pendatur. Oblatitium, quòd non canonis vel indictionis, sed oblationis genere quodam à senatoribus exigatur, sicut aurum coronarium à decurionibus, aurargentum à negotiatoribus. *Vel follem.*] Inter glebam senatoriam & follem senatorium nihil interesse puto. Martianus in *Nou. de indul. reliq.*

Quidquid ex titulo ſenatorij follis in prouinciis debetur. Sic legendum ex vet. libris. Zoſimus 2. de Conſtantino. Ἀπεγράψατο τοὺς τῶν λαμπροτάτων οὐσίας τέλος ἐπιθεὶς, ᾧ τινι φόλλιν αὐτὸς ἐπέθηκεν ὄνομα. i. *deſcriptum fecit ſubſtantiæ ſenatorum impoſito onere. cui follis nomen dedit.* Hunc locum & ceteros omnes Zoſimi Petro Pithoeo debeo. Sed tamen etiam illi ſenatores quibus nulla erat poſſeſſio, duos folles in ærarium inferebant, vt conſtat ex Conſtitutione quadam Gratiani ad Hypatium in C. Th. lib. VI. Follis, aurei nummi genus eſt, *l. 2. & 3. C. Th. quor. ap. non rec. l. 3. C. Th. de ſuariis, l. 5. 21. C. Th de prætor.* Moſchopulus obolum interpretatur. Qui Romanis Terentiani, hi Græcis Follerales dicti ſunt auctore Marcellino in Chron. *quibus*, inquit, *ſuo nomine figuratis placabilem plebi commutationem Anaſtaſius diſtraxit.* Singuli ſiliquæ partem XII. efficiunt, vt Iuſtinianus ſcribit in legibus Georgicis, tit. περὶ κλοπῆς. Idcirco plebi in commutationibus vtiliores. Zonaras in Leone Iſauro auxiſſe eum refert publica tributa ſub ſpecie mœnium reficiendorum, ita vt ſingulis ſolidis, quæ pendi ſolebant, inſuper adiungerent collatores XXIIII. folles. *Siue VII. ſolidorum.*] Hæc VII. ſolidorum præſtatio tenuiſſimos ſenatorum obligabat, vt Honorius & Theodoſius ad Monaxium ſcribunt in Cod. Theodoſ. eratque id perſonæ onus non glebæ. Erant & quidam ſenatorij ordinis, qui eam tantùm præſtationem agnoſcebant non glebalem, veluti exproximi, *l. 12. C. Th. de prox. com. diſp.* Sed his omnibus præſtationum generibus ſenatores hæc Martiani Nouel. ſoluit.

De conſulibus & non ſpargendis ab iis pecuniis, & de præfectis & magiſtris militum & patritiis.

TIT. III.

SIc omnes vet. libri, ſic codex Theodoſianus. Eſt & de præfectis magiſtriſque militum in hoc titulo nonnihil. Hæc ergo tollere Haloander non debuit, *de præfectis & magiſtris militum.*

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. AD SENATVM. Antiquitus ſtatutum eſt conſularibus viris ceteros quidem honoratos ipſius trabeæ ſummitate, pares verò infulis, conſideratione tantùm temporis anteire. quis enim in vno codemque genere dignitatis prior eſſe debuerat, niſi qui prior meruerat dignitatem? cum poſterior, etiamſi eiuſdem honoris prætendat auſpicia, cedere tamen illius temporis conſuli debeat, quo ipſe non fuerit. Hoc obſeruando, & ſi iterata vice faſtigia conſulatus aliquis aſcenderit. repetiti etenim faſces virtutes ſæpe meriti comprobant, non augent: quia nihil eſt altius dignitate. quòd ſi quis prior conſul poſteriori conſuli eidemque patritio poſthabitus, patritiatum poſtea conſequatur: vinci eum oportet, qui prior meruerit patritiatum, poſtquam iſte honore patritiæ dignitatis decoratus eſt.

Inter conſulares præfertur is qui prior geſſit conſulatum, etiamſi poſterior bis conſul fuerit. Repetitio namque eiuſdem honoris nihil adiicit: quod tamen abrogat *Nou. Valentiniani de honor. & qui in grad. præf.* Præfertur vero in omni curiæ ſenatoriæ actu, ſententia, cœtu, *Nou. 62.* At qui iunxit conſulatui patriciatum, præfertur antiquiori conſuli nec patritio, cum duplici honore præditus ſit. Inde quæritur ſi antiquior conſul poſtea patritius fiat, quis præferatur? Vterque eſt conſul & patritius, ſed vnus antiquior conſul, alter antiquior patritius. Et recte cenſent antiquiorem conſulem præferri, quod is conſul fuerit priuſquam alter vel conſul vel patritius. *Honoratos ipſius trabeæ*] ceteros conſulares. Trabea ſtola eſt conſulum *l. 1. §. tit. vlt. Pares vero infulis*] Non ſunt pares dignitate ſi vnus ſit conſularis tantum, alter conſularis & patritius. *Repetiti*] Claudianus in Paneg. Manlij. *Meritis tantum redeunt actuſque priores, commendat repetitus honor, virtuſque reducit.*

II. IMPP. VALENTINIANVS, ET MARTIANVS AA. SPORATIO COM. DOMESTICORVM. Ordinem conſulatus ad antiquam reducimus ſanctionem, vt ſellam noſtram honoris merito, non rapiendi ſtudio populorum, agmina ſectentur, ac lucrandi cupiditate depoſita, venerabilem parentum habitum & feliciſſima antiquitatis ornamenta conſpiciant. Hoc ergo exemplo etiam ceteros procedere conſules volumus, nec expendere eos ſine effectu patimur. Ceſſante ergo iſta ſpargendi vilitate, ampliſſimi conſules procedentes deinceps abſtineant hoc errore perdendi, optimóque conſilio operi neceſſario proficiat, quod erat incompetenter proiiciendum. Ad reſtaurationem itaque aquæductuum huius ampliſſimæ vrbis centena pondo auri præſtentur per ſingulos conſulatus: vt etiam conſul patriæ ſe dediſſe nouerit, & data notum ſit manſura eſſe perpetuo. DAT. *. ASPORATIO ET HERCVLANO COSS.

De hac lege ita ſcribit Marcellinus Comes in Chronicis: *Martianus A. ſuis ſtatuit decretis, vt ij qui Coſſ. fieri cupiebant, nihil æris in populum ſpargerent, ſed ſtatutam pecuniam ad reparandum vrbis aquæductum dependerent.* De eadem Iuſtinianus in *Nou. 105.* qua eam corrigit, & Leonis rurſus *Nou.* XCIV. illam Iuſtiniani. Eſt autem legendum hoc loco, *reduximus, noſtri honoris, ſectarentur, conſpicerent.* Ornamenta conſularia hæc ſunt, trabea ſiue palmata, ſcipio, calcei aurati, ſella curulis, faſces. Caſſiodorus in formula Conſulatus. Vopiſcus item in Aureliano: *Te conſulem hodie deſigno ſcripturus ad ſenatum, vt tibi deputet ſcipionem. Centena pondo*] Tot etiam pondo ab honorario exiguntur, *l. 3.* non iterum conſule, *l. 4.*

III. IMP. ZENO A. *. Nemini ad ſublimem patritiatus honorem, qui ceteris omnibus anteponitur, aſcendere liceat: niſi prius aut conſulatus honore potiatur, aut præfecturæ prætorio vel Illyrici: vel vrbis adminiſtrationem, aut magiſtri militum aut magiſtri officiorum, in actu videlicet poſitus, geſſiſſe noſcatur: vt huiuſmodi tantùm

personis, siue adhuc administrationem gerendo, seu postea, liceat (quando hoc nostræ sederit maiestati) patritiam consequi dignitatẽ. Quoniam verò gloriosissimæ huic vrbi quæ caput orbis terrarum est, omnifariam credimus consulendum: vniuersos qui posthac honorarij consulatus insignibus principali munificentia decorantur, centum libras auri ad reficiendum aquæductum publicum ministrare censemus, ad similitudinem eorum, qui per annale tempus consularium editione nunerum gloriantur. nam ipsis quoque expedit vt florentissima ciuitas centum auri librarum munificentia sustentata, honorarium quoque sentiat consulatum.

Et huic quoque Iustinianus derogauit *Nov.* περὶ συγκλητικῶν ἀθροιζομένων, constituens vt Iulianus refert, licere illustribus viris patriciatus codicillos accipere quamuis neque consulares neque præfecti facti essent; quod Accursius notauit rectissime. *Qui ceteris omnibus anteponitur*] In senatu præfectus vrbi præsidet, vt diximus ℑ. *l.* 1. *de dignit.* Ceterum patricij dignitas amplior est. videtur etiam præfectus prætorio ceteris omnibus esse potior, *l.* 1. ℑ. *de off. vic.* id est, vicariis aut proconsulibus, non tamen consulibus aut patriciis. Cassiodorus in formula patriciatus: *Præfectorios & aliarum dignitatum viros præcedit, vni tantum cedens fulgori, quem interdum à nobis constat assumi.* Zosimus, qui hanc primum refert dignitatem excogitasse Constantinum magnum lib. 2. τῆς ἀξίας πατρικίου τὸ πατρικιοῦ προσθέντος ταύτην ἐπινοήσαντος τὴν τιμὴν, καὶ προεδρείαις τοὺς ταύτης ἠξιωμένους τῆς αὐλῆς ὑπάρχων νομοθετήσαντος. *Præfectus prætorio*] Orientis scilicet. *In actu videlicet positus*] ἔμπρακτος, non honorarius.

IIII. Idem A. Sebastiano pp. Sancimus viris excellentissimis consularibus omnibus, qui iam facti sunt, vel postea fuerint, procedendi quoque, & re ipsa per annum gerendi consulatus, impetrato videlicet principali iudicio, legitimam tribui facultatem. Ita vt peracta, quam meruerunt, processione, non nouum aliquid vel quod nondum habeant, adipisci: sed consulatus ius, quod semel eis consularis detulerit processio, iterasse beneficio videantur: & in adoranda nostra purpura, vel in consequendis cunctis consulum honoribus, & priuilegiis ex anteriore tempore prouectionis ordinem sibimet nouerint vindicandum. Hoc etiam obseruando, vt huiusmodi consul nec centum libras auri aquæductibus huius inclytæ ciuitatis pro tenore sacræ constitutionis præbendas, quas cùm esset consularis præstiterat, consul postea creatus persoluere denuo compellatur.

Consulares vocat non eos qui consulatum gesserunt, sed honorarios consules, vt *l. vlt.* ℑ. *de decur.* His etiam designatis à principe re ipsa consulatum gerere licet. qua ex re honore non augentur, *l.* 1. ℑ. nec inter pares ex posterioris, sed ex prioris honoris tempore prærogatiuam in senatu vel in aula sibi vindicant. præferri tamen ordinarios honorariis etiam antiquioribus certum est, *Nov.* 62. *argum. l.* 4 ℑ. *de priu.ag.in reb.l.* 2. *in fin.* ℑ. *de primic.& not.* Capitolinus in Pertinace: S. *C. Pertinax fecit, iussitque eos qui præturas non gessissent sed allectione accepissent, post eos esse qui vere prætores fuissent. Sed consulatus*] Corige ex veteribus, *Sed consulatus ius quod eis consularitas detulerat, processionis iterasse, &c.* quod mirifice rectum est. Consularitas est honorariorum. Processio ordinariorum exhibentium munera, *l.* 3. *C. vbi senat. vel clar.* ordinaria processio.

V. Imp. Iustinianus A. Ioanni pp. Sancimus viros excelsos patricios, quos in huiusmodi dignitatis apicem augusta maiestas retulerit, illico ab imperialibus codicillis præstitis patresfamiliarum effici, ac potestate liberari paterna: ne videantur qui à nobis loco patris honorantur, alieno iuri esse subiecti. quis enim patiatur patrem posse quidem per emancipationis modum suis nexibus filium relaxare: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate? Ne si contrarium adprobetur, per quamcunque machinationem imperialis maiestas minui videatur. Et hoc quidem rarò contingere satis certum est: nemo enim facile respexit filiumfamilias in patriciatus honorem prouectum, quemadmodum in consulibus hæc res vsitata est: sed ne quid in parte temporis tale eueniat, & sine legibus inueniatur, ideo hæc nobis visa sunt sancienda.

Patriciatus dignitas soluit patriam potestatem. Cassiodorus in formula patriciatus: *Leges tantam illis reuerentiam detulerunt, vt in sacris positus cum hoc fuerit honore præcinctus, paternæ potestatis nexibus exuatur.* Additur in *Nov.* LXXXI. consulatus, consularitas, præfectura prætoriana, præfectura vrbicaria in actu cõstituta, & magisterium militum. His dignitatibus filiifamilias patresfamil. fiunt sine capitis deminutione. Recte autem in hac lege patricium Iustinianus definit, quem sibi patrem facit imperator. Vnde eleganter Claudianus ad Eutropium patricium post damnationem & publicationem bonorum.

Direptas quid plangis opes, quas natus habebit?
Non aliter poteras principis esse pater.

Extat publicationis Eutropij & adempti patriciatus Constitutio in *Cod. Th. tit. de pœnis.* Fuit & generalis lex quædam Theodosij auctore Suda, ἀνάγειν ἐν τοῖς πατρικίοις μὴ πλεῖν. *Retulerit*] Veteres, *extulerit.* rectissime. *Elegit*] Vet. *fecit.* Sic in Institutionibus Theophilus, ὃν ἑαυτοῦ πατέρα πεποίηκε.

De præfectis prætorio, siue vrbis, & magistris militum in dignitatibus exæquandis.

Tit. IV.

I. Imppp. Valentin. Valens et Gratia. AAA. ad Ampelium pp. Præfectũ vrbi, & præfectum prætorio, & magistros

equitum ac peditum, indiscretæ ducimus A dignitatis: vsque adeo videlicet, vt cùm ad priuatam secesserint vitam, eum locum velimus esse potiorem, qui alios promotionis tempore & codicillorum adeptione præcesserit. DAT. III. NON. IVL. NASONACI. ACCEP. III. NON. SEPT. MODESTO ET ARINTHEO COSS.

Præfectum vrbi nominat priorem, quoniam præsidet in senatu, vt diximus supra, *l.* 1. *de dignit.* Adsidet præf. prætorio, magister militum. Ceterum ij tres sunt dignitate pares, nec deposita administratione inter se nisi prærogatiuam temporis habent. *Locum*] Corrige, *loco.* B

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. RESTITVTO P. V. Quisquis magisterium equitum peditúmque susceperit, & gesserit ante captam à quoquam præfecturam: is cùm priuatus erit, & honorem deposuerit, expræfectis, qui prouecti fuerint, præferatur. Sit igitur sedes prior ante prouectis, locus conspectior, decernendi loquendique facultas antiquior, cui est splendor adepti magistratus vetustior. DAT. VIII. KAL. IVL. THESSAL. GRATIANO V. ET THEODOS. AA. COSS. C

Idem in hac ostenditur quod in superiori. Expræfecto in consessu & in sententia dicenda exmagistrum præferri, qui ante illum functus est ministerio equitum & peditum. *Expræfectis*] legendum, *Expræfectis qui post prouecti fuerint.* Expræfectis esse dicuntur qui præfectura abierunt, sicut exvicariis, expræsidibus, exprimiceriis, exconsulibus, excubiculariis, exprimipilaribus, exproximis, exscholaribus apud Nicephorum. Auctores de limitibus agrorum, squalidus ager quasi excolidus, quod iam à cultura exierit, sicut exconsul quod à consulatu discesserit. Eædem appellationes honorariis aptantur. D

De præpositis sacri cubiculi & de omnibus cubiculariis & priuilegiis eorum.

TIT. V.

DVplex est sacrum cubiculum, Augusti & Augustæ. Duo propositi viri illustres, *l. vlt.* ℐ. qui iurisdictionem habent inter priuatos & colonos vel inquilinos vel seruos domorum sacrarum, *l. vlt.* §. *vbi caus. fiscal.* id est, homines tamiacos. Hi homines prædiaque tamiaca erant in Cappadocia sub viro spectabili Comite domorum, vt recte scripsit Iuliani antiquus interpres in *Nou.* 30. atque etiam Græci ad *l.* 5. C. *ad leg. Iul. rep.* iis verbis: φροντιστὴς διοικῶν κτήματα καὶ ὑπὸ τὸν κόμητα τῶν οἴκων. ἔστι δὲ οὗτος ἐν Καππαδοκίᾳ ὑποκείμενος τῷ κόμητι τῶν πριβάτων. & confirmat *l.* 3. ℐ. *de palat. sacr. larg.* quæ deputata erant cubiculo & cellario sacro. ideoque præpositi sacri cubiculi interdum mittebant in Cappadociam canonicarios. & Et inter cubicularios recensetur recte Comes domorum in *l.* 2. ℐ. *hoc tit.* Est & Comes sacræ vestis, *l.* 1. *C. Th. qui à* E *præb. tyr.* Sunt qui sacræ vesti deputati sunt, *l.* 3. *de castrens.* Sunt & primicerij, id est, qui primum locum gradumque obtinent inter cubicularios, *d. l.* 1. qui à Suetonio in Domitiano appellantur decuriones cubiculariorum. Est & castrensis sacri palatij vir spectabilis, *d. l.* 1. *d. l.* 2. sub quo erant pædogogia & ministeriales dominici & curæ palatiorum, de quibus dicturi sumus in *tit. de castrens. minist.* Sunt & chartularij & plerique alij cubicularij & cubiculariæ adsistentes curæ larium cubiculi. De horum priuilegiis & dignitatibus hoc titulo tractatur.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. FLORENTIO P. V. Sacri cubiculi præpositi ea dignitate fungantur, qua sunt præditi qui eminentissimam prætorianam vel vrbanam meruerint præfecturam, aut certe militarem magisteriam potestatem: ita vt sit inter eos post depositas administrationes nulla discretio, siue nostræ serenitatis adoraturi admittantur imperium, siue pro suo arbitrio solemnes festiuitates & cœtus, vel salutationes vel quælibet alia officia frequentent: vt in sedibus & in consessu is eis ordo seruetur, quem ordo prouectionis ostenderit, sub habitu videlicet ipsis consueto: cùm manifeste decretum sit eum esse potiorem qui præcesserit, vel illum subsequi, quem recentius probauerit examen. DAT. VIII. ID. NOV. CP. HONORIO XIII. ET THEODOSIO X. AA. COSS.

Superiori titulo exæquati sunt in dignitatibus præfecti prætorio, præfecti vrbi, magistri militum, qui & ipsi præfecti sunt *Nou.* 38. & 69. His hac lege compar adiungitur præpositus sacri cubiculi. Inde interpres Iuliani recte, Præf. prætorio præf. vrbis & magister militum præsentium, & præpositus sacri cubiculi similem habent dignitatem. Itaque secundum ordinem promotionis inter eos prælatio est. Ante hanc constitutionem antiquior præpositus nouo præfecto loco cedebat. *Alia officia*] Veluti funebria aut nuptialia. Suet. in Calig. *Cum ad officium venisset.* *Sub habitu*] Ordo dignitatis seruatur iis tantum qui solemni habitu vtuntur.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. PROCVLO PP. Hac nostræ mansuetudinis æterna lege sancimus, vt omnes cubicularij, qui de nostro cubiculo exeunt, antequam primum locum obtineant (excepto castrensi & comite domorum) his priuilegiis perfruantur, id est, vt neque possessiones eorum angarias, siue parangarias, vel etiam paraueredos in posterum dispositione etiam tui culminis vel alicuius calumnia dare cogantur: ne sordidis adstricti muneribus, decus ministerij, quod militando videbantur adepti, otij tempore & quietis amittant. domus quoque eorum, vel in hac sacratissima vrbe, vel in qualibet alia positas ciuitate, ab omni hospitum cuiuslibet dignitatis inquietudine vindicamus: prouinciarum rectoribus, eorúmque apparitoribus denarum librarum auri dispendio

feriendis, si mansuetudinis nostræ statuta dissimulare, & ex aliqua parte violare tentauerint.

Antequam primum] Antequam sint primicerij. *Excepto*] Excubiculariis inuenio immunitatem dari ceterorum munerum, *l. maximarum* ꝯ. *de exc. mun.* Excastrensi vel excomiti domorum non. Itaque hunc locum ita prorsus accipio, vt excepto castrensi & comite domorum, ceteris cubiculariis hæc, quæ sequuntur, priuilegia competant. *Id est vt nec possessiones eorum angarias*] Hæc onera indicuntur possessionibus. At *l. vlt.* §. 1. *D. de mune. & hon.* personalia vocat, quod de cura angariarum à possessoribus exigendarum, & eis quibus earum copia data est præbendarum, accipiendum est. Sordida munera dicuntur hoc loco. Et primum quidem quod excubiculariis datur priuilegium, hoc est, vt ne hæc onera, puta angarias, parangarias vel paraueredos præstent. Secundum, vt ne præstent metatum siue hospitis suscipiendi munus. de quo dicemus in tit. de metatis. Hoc ædibus indicitur, Illa fundis.

III. Impp. Leo et Anthemivs aa. Ioanni Comiti et magistro officiorvm. Cubicularios tam sacri cubiculi mei, quàm venerabilis Augustæ, quos vtrosque certum est obsequiis occupatos, & aulæ penetrabilibus inhærentes, diuersa iudicia obire non posse: ab obseruatione aliorum tribunalium liberamus, vt in sublimitatis solummodo tuæ iudicio propositas aduersus se excipiant actiones.

Et inscriptionis similitudo, & eorum qui sacræ vesti deputati sunt cum cubiculariis adfinitas exigit, vt huic legi coniungatur *l.* 3. ꝯ. *de castrens. & mini.* Eundem ij omnes iudicem habent magistrum officiorum, quem ἡγούμενον τῶν βασιλείων Theodoritus vocat lib. 5. cap. 20 & ἡγεμόνα τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων Zosimus 2. Idem iudex est silentiariorum & ministerialium omnium *l.* 4. ꝯ. *de silent. l. vlt.* ꝯ. *de castr & minist.* & decanorum, *l.* 2. ꝯ. *de decanis*, & eorum qui militant in sacris scriniis, *l. in sacris scriniis*, ꝯ. *de prox. sacr. scr.* & agentium in rebus post ducenæ vel centenæ gradum, *l. ex eo* ꝯ. *de agen. in reb.* & scholarium, *l. vlt.* ꝯ. *de priuil. scol.* denique totius palatij disciplina ad eum spectat. Quia vero fabricarum & limitum cura ad eum spectat, iudex etiam est fabricensium, *l. pen.* ꝯ. *de fabric.* & ducum, & limitaneorum, & castris præpositorum, *l. viros* ꝯ. *de diu. offic.* Huic similem esse eum arbitror qui in Gallia dicitur, *Preuost de l'hostel.* *Vtrosque*] Quidam Cod. *vtriusque.*

IIII. Imp. leo a. Pvseo pp. Iubemus omnes qui vel iam in sacrum cubiculū cuiuspiam liberalitate donati, alióve titulo dati vel dandi principalibus obsequiis inhærere vel ante meruerant, vel postea meruerint, (licet nulla interueniente scriptura, nulla confectione gestorum) postquàm deuotissimis cubiculariis fuerint sociati, ad condicionem libertatis ingenuitatisque rapiantur, raptique videantur. hoc non solùm circa superstites, sed etiam circa mortuos volumus custodiri. Nam cùm hoc prilegium videatur principalis esse proprium maiestatis, vt non famulorum, sicut priuatæ condicionis homines, sed liberorum honestis vtatur obsequiis: periniquum est eos duntaxat pati fortunæ deterioris incommoda. Sed testamenta quidem ad similitudinem aliorum, qui ingenuitatis infulis decorantur, pro sua liceat eis condere voluntate. intestatorum verò nemo dubitet facultates, vt pote sine legitimis successoribus defunctorum, fisci viribus vindicari. Et hæc omnia tunc diligenti obseruatione volumus custodiri, cùm sponte suaque voluntate quis dederit eunuchum sacri cubiculi ministeriis adhæsurum. Si verò quidam fuerit violenter extortus, aut inuito domino vel ignaro intra sacrū ausus sit militare cubiculum: liceat domino destinatū sacra ex lege cubiculariis interpellare iudicium, & eum quem probauerit nolente se vel inscio sacrum penetrasse cubiculum, vt suum famulum cum peculio consequatur. Sed & sicut læsis implorandi præsidij facultatem denegari non conuenit: ita nec calumniandi viam patimur diutius esse patefactam. Ideóque tempus quinquennij præfinimus, intra quod contra eum suas debeant exercere quæstiones: vt si medio tempore mouere distulerint, vlterius eis tamquam in suum famulatum vindicandi, vel eius vt serui peculium vel bona quasi liberti copia denegetur. Hæc omnia quæ super deuotissimis cubiculariis sancimus, etiam ad cubicularias, quæ à dominis in sacrum cubiculum datæ vel dandæ sunt, superstites atque mortuas extendi propagarique decernimus.

Vt seruus à domino oblatus cubiculo principis statim liber & ingenuus fiat. Hanc legem intellexit interpres Iuliani dum ita scripsit in *Nouella* 30. Constitutio posita est Leonis vt mox oblatus fuerit aliquis enuchus principi, in ipsa oblatione fiat liber. Quod si ingenuus fit, nullum ius patronatus habet dominus qui eum obtulit, ideoque intestato fiscus succedit, quia nec cognationem vllam, nec patronum habet. Testamentum quoque facit libere præterito domino, qui eum cubiculo principis addixit. Quod si inuito aut inscio domino obrepserit in cubiculum principis, eius vindicatio quinquennij præscriptione tollitur. Aliam dignitatem vel militiam armatam adepto seruo, vindicanti domino non obstat nisi longa præscriptio, vt diximus in *l. pen.* ꝯ. *qui milit. pos.* Clerici autem vindicationi obstat anni præscriptio, Monachi triennij ex *Nou.* 123. quod Leo abrogat in *Nou.* 9. & 10. *Donati aliove titulo dati*] Diuersa hæc sunt, donata, data, concessa, vt in lege Agraria, & in *l. Lucius*, *D. de leg.* 2. *Eos dumtaxat*] mortuos scilicet. *Eunuchum*] Castratis cubiculariis principes vtebantur, quos etiam eunuchos dici plerique putant à cubiculo custodiendo, quod ἔχειν significet etiam custodire. Leo *Nou. de eunuchis* 98. καὶ τῆς εὐνῆς αὐτοπτους φύλακας εἶναι. τοῦτο γὰρ ἡ κλῆσις ἐμφαίνει. qua de re rescripsimus in *l.* 6. *D. de lib. & post.* Ambrosius v. Epist. *Gallicanus præpositus cubiculi eunuchus regius.* Socrates vi. Εὐτρόπιος γὰρ εὐνοῦχος πρεσβευτὴς τοῦ βασιλικοῦ κοιτῶνος, καὶ τὴν τοῦ ὑπάτου ἀξίαν πρῶτος εὐνούχων λαβών. Euagrius lib. iv. οἱ τοῖς βασιλικοῖς ἐξυπηρετούμενοι κοιτῶσι, οὓς εὐνούχους ἡ συνήθεια κα-

λεῖ. Claudianus I. in Eutropium.

Præfecti sed adhuc gemmis vestique dabantur
Custodes, sacroque adhibere silentia somno.
Militia eunuchi nunquam progressa cubile
Non vita spondente fidem, sed inertia tantum
Mentis pignus erat, secreta monilia seruent,
Ornatus curent Tyrios.

Iudicium] magistri officiorum, *l. prox.* §. *Mouere.* Mouere, id est, agere vt in *l.* 3. §. *de præsc.* 30. *nulli mouendi vlterius facultatem patere*, & in *l.* 3. §. *de quad. præscript. Omnis motus*, id est, omnis actio, πᾶσα κίνησις. Græcę locutiones sunt.

V. IMP. ANASTASIVS A. EVSEBIO MAGISTRO OFFICIORVM. Iubemus duobus viris illustribus præpositis vtriusque sacri cubiculi tam nostræ pietatis, quàm serenissimæ nostræ coniugis, qui post finitam militiam senatorio fuerint consortio sociati, licere quoties ad adspiciendos agros suos, vel ob aliam causam proficisci voluerint, cingulo vti: cùm hoc ad implendum eorum desiderium, & ad nullius læsionem respicere videatur.

Hæc lex ostendit præpositos sacri cubiculi deposita administratione in senatorium ordinem conscribi, & *l.* 3. §. *vbi senat. vel clariss.* eisque extra vrbem proficiscentibus cingulo militari vti licere, id est, ξιφηφορεῖν.

De quæstoribus, magistris officiorum, & comitibus sacrarum largitionum, & rei priuatæ.

TIT. VI.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. RESTITVTO P. V. Qui ex quæsturæ honore, aut officiali magisterio, aut comitiua vtriusque ærarij nostri attonito splendore viguerunt: acclamatione excipiantur solita, nec prætereantur vt incogniti. DAT. VIII, KAL. IVL. THESSALONICÆ, GRATIANO V. ET THEODOSIO I. AA. COSS.

Perperam in hac lege contra fidem veterum complurium scriptum est, *officiali*, cum sit scribendum, *efficaci*, ad differentiam exquæsturæ honorariæ, quam publice ab officiis & præconibus acclamatione & salutatione excipi oportet, perinde atque exmagisterium efficax, id est, reipsa administratum & excomitiuam sacrarum priuatarumque largitionum. Ceterum has dignitates non fuisse pares arg. est *l.* 2. §. *vt dig. or. ser. Vtriusque ærarij*] Iam ostendimus in *l.* 9. §. *de iur. fis.* duplex esse ærarium, sacrarum largitionum siue remunerationum, rerum priuatarum quæ à propriis Comitibus gubernantur. Habent & proprios rationales, *l. vlt*, §. *de adu. fis. l.* 1. § *de annon. & cap.* Palatinum officium vtriusque ærarij, *Nou. Valent. de* 30. *ann. præscr.*

De primicerio & secundicerio, & notariis.

TIT. VII.

IN schola tribunorum & notariorum primum locum tenet vir spectabilis primicerius, id est, primus siue protonotarius à Socrate VII. c. XXIII. πρωτοστάτης τῶν βασιλικῶν ὑπογραφέων. Gallice *le Doyen*. Cerius productio est verbi. qua forma Augustinus D. Stephanum primicerium martyrum vocat in sermone XXI. & Baldricus Dolensium archiepiscopus in historia Hierusalem, D. Petrum primicerium Apostolorum. Et sunt etiam aliorum officiorum primicerij, veluti cubiculariorum, mensorum, lampadariorum, decanorum, fabricensium, scriniorum vtriusque ærarij, palatinorum, aduocatorum, domesticorum & protectorum, & generaliter quælibet corpora, scholæ, collegia suum primicerium habent, & consequenter secundocerium, tertiocerium, quartocerium: & qui est, verbi gratia, hoc anno tertiocerius, sequenti est secundocerius, tertio, primicerius, *l. vlt.* §. *de dom. & prot.* Primicerius autem fere biennalis est. Post biennium solutus militia, hic quidem notariorum ordinis primus quo de agimus, magistri officiorum titulo & codicillis donatur sine re, *l.* 2. §. *hoc tit.* Ex reliquis qui in consistorio notariorum funguntur officio, alij sunt tribuni prætoriani & notarij, *Nou.* 13. & *l. restituendæ.* §. *de adu. diu. iud.* alij tribuni residui ordinis & notarij: alij dominici & notarij, *l.* 2. & 3. *C. Th. eod. tit.* sunt & cubicularij chartularij, *Nou.* 8. 24. 26. 27. Iuliani interpres cubicularium interpretatur chartularium. Marcellinus Comes Narsen chartularium & cubicularium, qui emittat σύμβολα, id est, commonitoria. Hi omnes vulgo secretarij dicuntur, notarij secretorum à Fl. Vopisco. A secretis, *l.* 5. *qui mil. pos.* Procopius 2. de bel. Pers. τὸν τῶν ἀπορρήτων γραμματέα, ἀσηκρῆτις καλοῦσι. Marcellinus Comes in Chronicis: *Misso ad se pro pepigendo fœdere Armonia à secretis.* Ab Anna in Alexiade III, σηκρητικοί. περὶ τοῦ πρωτευόντος τῶν σηκρέτων ἀναφέρονται, ἢ τῶν ὑπ' αὐτὸν σηκρετικῶν. Sunt eorum in Gallia genera quatuor. De secundicerio notariorum est *l.* 21. *C. Th. de petit.* de quo sub hoc tit. nihil. Itaque mallem titulum ita concipi vt in C. Th. *De primicerio & notariis.*

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO PP. Præcipua est nostræ pietatis intentio circa notariorum nomen. atque ideò si vnquàm huius ordinis viri laborem quiete mutauerint, vel senectute posuerint, seu cum alia dignitate post hanc qualibet vsi sint: non omittant prioris vocabulum militiæ, sed compendium sequentis honoris assumant, & si quis ex officio vel præcipue sublimitatis tuæ temerario assensu in discussiones, peræquationes, aliam denique vllam rem inquietator extiterit: officium suum nouerit, vel leuis culpæ offensione detecta, grauis multæ discrimine fatigandum, & numerariorum corpus extincto iniuriæ auctore minuendum. DAT. XVII. KAL. IVL. THESSALONICÆ, GRATIANO V. ET THEODOSIO I. A. COSS.

Duo proponuntur in hac lege. Vt maior dignitas ex-notariis circa huius militiæ priuilegia non noceat. quod generaliter traditum est *l.* 3. *§. de dignit.* Vt non iniungantur eis census vel discussiones, vel peræquationes. quod traditur etiam in *l.* 2. *Temerario assensu in*] Corrige, *temerarius adcensus, discussiones, &c.* vt in *l.* 2. *Minuendum*] Tabularij siue numerarij præsidum aut præfectorum plerunque census, discussiones, peræquationes iniungunt, quas tamen si ex notariis iniunxerint, graui multa coërcentur, & corpore numerariorum exiguntur. Huc valde pertinet *l. pen. §. de pri. cor. qui in sac. pal.*

II. IMP. ZENO A. *. MAGISRRO OFFICIORVM. Præclaram nobilemque militiam B spectabilium tribunorum notariorum, qui gloriosis obsequiis nonnihil reipublicæ commoditatis adferunt & decoris, diuersis beneficiorum titulis muniendam credimus & augendam: nã biennales metas viro spectabili pro tempore primicerio agẽdis numeris duximus statuendas. hos autem tribunos, qui suis negotiis occupati minime sacrum palatium curauerint frequentandum, nisi intra annale spatium reuertantur (quamuis commeatus iura prætendunt) pro absentia quidem vnius anni, vnius gradus: si verò duobus annis abfuerint, duorum: si tribus, C trium: si quatuor, similiter quatuor graduum subire iacturam, his qui inferiores eis fuerint, postponendi. Qui verò per quinquennium integrum se præsentare cessauerint: exemptos matricula tantùm nomine tribunorum, nec verò ordine perpotiri: his in hunc modum dispositis, vacationem census, discussionis, peræquationis, & cuiuslibet alterius rei habituros. Illud præcipue prouisionem nostram flagitare perspeximus, ne per ambitionem, vel gratiam aut cuiuslibet D occasionis obtentu, vel laborum seu sollicitudinum specie, publicorum cuiquam liceat aliquando graduum seriem conturbare, & temporum ratione calcata dudum militantibus anteferri, & quæ longis prolixisque stipendiis defensa iam pollicetur senectus, gratiosa festinatione subripere. Hoc etiam adiiciendo, vt primicerius post depositam publicam numerorum sollicitudinem, ac si ipsam gessisset administrationem, cuius consequitur dignitatem, magistri officiorum pro antiqua consuetudine infulas sortiatur: E omnibus vacantibus, quamuis tempore præcedentibus, præponendus.

Vt primicerius notariorum sit biennalis. quod & de primicerio fabricensium, & primicerio officij præfect. vrbi constitutum est *l.* 2. *§. de fabricens. l. vlt. §. de offic. præf. vrb.* & in aliis, *l.* 1. *§. de decan. l.* 1. *§. de mensor. l. Alexandrinus, §. de decurionib.* Frustra Accursius opponit *l.* 2. *& pen. §ʼ de numer.* quæ nec de primicerio loquuntur, nec de notariis qui ad imperialia secreta pertinent, sed de numerariis præsidum vel magistri officiorum. Item vt tribuni notarij, etiam si cum commeatu annum abfuerint, vno gradu inferius demittantur: si biennium, duobus: si triennium, tribus: si quadriennium, quatuor: si quinquennium, tum ordine pellantur, retento tamen vocabulo militiæ, & priuilegio dato in *l.* 1. *§.* Habent etiam hoc priuilegium x.ʼ primi tribuni & notarij post primicerium, vt sicut primicerij, ita & ipsorum domus à metatis excusentur, *l. pen. & vl. §. de metatis.* & generaliter notarij ab omnibus sordidis muneribus excusantur, *l. maximarum, §. de excus. mun.* Aliud item primicerio datur hac lege, vt deposita administratione, illustrem magistri officiorum titulum consequatur, quo fretus ceteris vacantibus etiam antiquioribus non cedat. Cassiodorus in formula primicerij notariorum: *Additur etiam perfuncti laboris aliud munus, vt si quo modo ad illustratum vel vacantem meruerit peruenire, omnibus debeat anteponi, qui codicillariis illustratibus probatur ornari. Agendis numeris*] Videtur primicerius tractasse numeros & matriculam scholarum. vnde & paulo post, publicam ait eum numerorum solicitudinem sustinere. & in Notitia Ro. imperij. *Sub dispositione* v. s. *primicerij notariorum omnis dignitatum & administrationum notitia, tam militarium quam ciuilium.* Scholas etiam & numeros tractat. In *Nou.* LXXXV. numeros Iulianus interpretatur matriculas. *Postponendi*] Vet. *postponendos. Matricula*] Vulgare est nomen notumque omnibus. Notæ publicæ in *l.* 5. *§. qui mil. p. s.* Patriculæ in *l.* 5. *C. Th. de domest. & prot.* Carthag. concilij c. 120. μὴ προχριμάτιζεν τῇ μάτεικι. Zonaras ita interpretatur, ἐκβαλέσθαι ἐκ τοῦ καταλόγου ἐν τῷ ἀπογαφῇ τῶν ἀφιερούντων τῇ ἐκκλησίᾳ. *Defensa iam*] Vet. *Defessa sibi iam. Praponendos*] Cassiodorus in for. notariorum. Additur etiam perfuncti laboris aliud munus, vt si quomodo ad illustratum vel vacantem meruerit peruenire, omnibus debeat anteponi qui codicillariis illustratibus probantur ornati.

Vt dignitatum ordo seruetur.

TIT. VIII.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. AD PRÆTEXTATVM P. V. Si quis indebitum sibi locum vsurpauerit, nulla se ignoratione defendat, sitque plane sacrilegij reus, qui diuina præcepta neglexerit. DAT. XII. KAL. IVN. MED. RICOMERE ET CLEARCHO VV. CC. COSS.

Hic titulus non est de prærogatiua temporis quæ seruatur inter pares, sed de dignitatum diuersarum ordine & gradibus, quos Imp. Valentinianus præscripsit edita Constitutione ad Ampelium præf. vrbi, cuius partes sunt, *l* 1 *§. de præf. prat. siue vr. l.* 1. *C. Th. de quæstor. l* 1. *C. Th. de mag. scr. l.* 1. *§. de com. rei mil. l.* 4. *C. Th. de hon.* Valentiniano hic ordo tribuitur in *l.* 2. *C. Th. eod. tit.* quod caue ne referas ad *l.* 2. *huius tit.* quæ longe alterius est Valentiniani. Constituitur autem hac lege, vt qui hunc ordinem perturbauerit, reus sit sacrilegij, quasi violator sacrarum Constitutionum.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. CYRO PP. Omnes priuilegia dignitatum hoc ordine seruanda cognoscant, vt primo loco habeantur ij, qui in actu positi illustres peregerint administrationes

nes. ſecundo veniant vacantes, qui præſentes in comitatu illuſtris dignitatis cingulum meruerint. tertium verò ordinem eorum proſpicimus, quibus abſentibus cingulum illuſtris mittitur dignitatis. quartum honorariorum, qui præſentes à noſtro numine ſine cingulo codicillos tantùm honorariæ dignitatis adepti ſunt. quintum eorum, quibus abſentibus ſimiliter ſine cingulo mittuntur illuſtris inſignia dignitatis. Sed adminiſtratores quidem, & Comites rei priuatæ omnibus vacantibus honorariis anteponi cenſemus. vacantes autem poſt adminiſtratores venientes non omnes omnibus iam honorariis credimus præponendos, ſed eos vacantes illis honorariis, qui ſimilem adepti ſunt dignitatem, vt præfectus prætorio, non quæſtorius præfectorio præponatur, parique modo quæſtorius quæſtorio, non vacans Comes theſaurorum, vel Comes rei priuatæ honorario quæſtorio vel magiſtro officiorum præferatur. Inter adminiſtratores illos etiam numerari decernimus, quibus illuſtribus in ſacro noſtro conſiſtorio cunctis aliquid ordinariæ dignitatis vel ante commiſimus, vel poſtea committemus peragendum; verbi gratia, ſi vacanti magiſtro militum belli cura committatur. cur autem aut vir magnificus Germanus magiſter militum vacans appelletur, cui bellum contra hoſtes mandauimus? aut cur excellentiſſimus Pentadius non egiſſe dicatur præfecturam, cuius illuſtribus cunctis diſpoſitionibus vice prætorianæ præfecturæ miles in expeditione copia & commeatu abundauit?

Hæc Conſtitutio eſt de honoratis, & quis præferatur in gradu. quinque facit virorum illuſtrium gradus. Primus eſt eorum qui vere illuſtrem dignitatem geſſerunt. Secundus eſt vacantium præſentium in comitatu principis. Tertius vacantium abſentium. Quartus honorariorum præſentium. Quintus honorariorum abſentium. Differentiam facit inter vacantes & honorarios, ſicut & *l. 9. ǰ. de metatis*, inter eos quibus illuſtratus ſub cingulo, & quibus citra cingulũ delatus eſt: & in integra *Nou. Theod. de metatis*, quam habemus, *Licet*, inquit, *vacantis militiæ cingulo vtantur, vel honorariæ prærogatiuæ potiantur inſignibus*. & paulo poſt: *Illuſtrem dignitatem inter vacantes vel honorarios conſecutus*. Vacantes ζωστοὶ ſunt, Honorarij, ἄζωστοι. Cum cingulo defertur plerumque iis quibus merito ante geſtæ adminiſtrationis defertur: vt primicerius notariorum peracta adminiſtratione fit magiſter officiorum vacans, primicerius domeſticorum tribunus vacans. & ita apud Vegetium vicarios, comites, tribunos vacantes accipere oportet, & in *C. Th. tit. de Comitibus vacantibus*. & apud Ammian. ſæpe lib. 16. 18. 31. Iidem adſcriptitij dicuntur. Trebellius in Baliſta: *Gaudens quod eius conſilio nullum adſcripitium, id eſt, vacantem haberet*. Lampridius in Alexandro: *Ne quem adſcriptum, id eſt, vacantium haberet*. Vbi vulgo male *vagantium*. Dicuntur & allecti. Et inter agentes in prima & ſecunda Conſtitutione de faciendo & confirmando Codicc. & in *l. vlt. C. Th. de hon. cod.* in qua ita eſt, *Ne quis ſibi expetat ſiue imaginarios, ſiue inter agentes codicillos acceperit, vt ei qui egerit ratione temporis præferatur*. Et in *l. 5. ǰ. de metatis*, vbi pro *Iter agens*, legendum, *Inter agens*, vel *Inter agentes*. Et in *l. 1. ǰ. de ſilent.* Ab his honorarij ſiue imaginarij, vt dixi, ſunt longe diuerſ. Hi nullum cingulum geſtant, nullo merito ante geſtæ adminiſtrationis hunc honorem conſequuntur, ſed ſolo codicillorum principalium beneficio, *l. 3. ſ. vbi ſenat. vel cla. l. 1. C. Th. qui à præb. tyr.* vbi quod ait, *vel qui*, honorariorum eſt definitio, *Nou. 70.* cuius generis etiam pontifices & augures & quindecim viros ſacris faciendis Seuerum feciſſe memorię proditum eſt. Præterea vacantibus datas annonas Lampridius ſignificat, quas nullas honorarios conſtat habuiſſe. Itaque vacantes honorariis optimo iure præferuntur. Non tamen omnibus. His namque qui ſimili dignitate ornati ſunt, proculdubio præferuntur, veluti prætorius vacans præfectorio honorario, quæſtorius vacans quæſtorio honorario. His autem qui ampliori dignitate præditi ſunt non præferuntur, veluti quæſtorius vacans non præfertur præfectorio honorario, Comes vacans non præfertur quæſtorio vel exmagiſtro honorario. denique vacantes omnibus honorariis non præferuntur. At adminiſtratores omnibus vacantibus, omnibus honorariis præferuntur. Et illuſtribus adminiſtratoribus adnumerantur vacantes, qui non ſunt otioſi, ſed ordinariam dignitatem aliquam gerunt, veluti Germanus magiſter militum vacans contra Vandalos dux magna claſſe miſſus à Theodoſio, iam non pro vacante illuſtri, ſed pro adminiſtratore habetur. Ducatus ipſe eſt ordinarius, i. clariſſimus vel perfectiſſimus. *Proſpicimus*] Vet. *perficimus*. *Etiam Comites*] qui illuſtrium virorum ſupremi ſunt. Comes ergo qui vere priuatum ærarium adminiſtrauit, præfertur præfectorio vacanti vel honorario. *Omnibus*] Scribendum, *omnibus vacantibus, omnibus honorariis*. *Vel magiſtro*] Quidam Cod. *exmagiſtro*. *Cunctis*] Corrige, *Cinctis*. Vacantes cincti ſunt, Honorarij non item. Sic & in fi. *cuius illuſtratibus cincti diſpoſitionibus*. ἴσως σύνταξον, *cuius cincti illuſtribus diſpoſitionibus*. *Germanus*] Hunc auctore Paulo & Proſpero Theodoſius ducem contra Vandalos fecit, cum vt hoc loco oſtenditur, eſſet magiſter militum vacans. Pentadium autem qui erat præfectorius vacans, curatorem copiarum fecit, quæ auctoritate præfecti prætorio ſolebant ordinari, *l. 4. ǰ. de erog. mil. an.* De hoc genere curationis agitur in *l. ob negotium D. de compenſ.* Eſt autem legendum in fine huius legis, *Copia commeatuum abundabit*. fuerant namque ij duo recens deſignati ad expeditionem Vandalicam.

De Magiſtris ſcriniorum.

Tit. IX.

I. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Zoilo pp. Orientis. Viris ſpectabilibus magiſtris omnium ſacrorum ſcriniorum noſtræ beneuolentiæ liberalitas tribuenda eſt, qui noſtræ quodammodo adſidere maieſtati videntur. ideóque poſt depoſitum etiam officium ab omni indictionis onere, ſeu ciuilium, ſeu militarium iudicum, prorſus immunes eſſe præcipimus: vt nec ab ampliſſima quidem ſede tui culminis eis vlla moleſtia ſuper ſuſcipiendo quolibet

grauamine penitus iniungatur. Hoc beneficium ad proximos etiam sacrorum scriniorum, & exproximis volumus propagari: quinquaginta librarum auri officio tui culminis condemnatione multando, si quid aduersus statuta clementiæ nostræ innouari concesserit. DAT V. KAL. MAR. THEODOS. A. XVIII. ET ALBINO COSS.

Ex magistris scriniorum qui & ἀντιγραφεῖς & principes scriniorum dicuntur à Lampridio in Alexandro, alij sunt magistri memoriæ, qui adnotationes omnes dictant & emittunt, precibus respondent, *l. vlt.* s̃. *de diu. rescr. Nou. Valent. de homicid.* inde Trebellius Pollio in Claudio: *Hanc epistolam ipse Claudius dictasse perhibetur: ego verba magistri memoriæ non requiro.* Alij sunt magistri epistolarum, qui legationes ciuitatum, consultationes & preces tractant, à Dione ταῖς ἐπιστολαῖς διαγορεύοντες dicuntur, sicuti magistri libellorum, libellos agentes in *l. rescriptum, D de distr. pig.* qui cognitiones & preces tractant. Lampridius in Alexandro: *Post meridianas horas subscriptioni & lectioni epistolarum semper dedit operam, ita vt ab epistolis & libellis à memoria semper adsisterent. nonnunquam etiamsi stare per valetudinem non possent, sederent, relegentibus cuncta librariis & iis qui scrinium gerebant.* ex quo loco notandum est ex scriniariis fuisse quosdam qui scrinium gerebant. vnde Sudas: σκεινιάριος ὁ αἴρων τὸ σκεινίον ἤτοι κιβώτιον. Sunt vero ij scriniorum magistri spectabiles, honore comitum ornati, adsessores quodammodo principis, immunes etiam deposita administratione ab omnibus ciuilibus muneribus, *l. eos,* s̃. *de exc. mun.* Eadem immunitas & post depositum officium proximis sacrorum scriniorum datur viris spectabilibus, honore vicariorum ornatis, de quibus suo titulo dicemus inferius. Illud sciendum est, à magistris scriniorum separandos esse referendarios qui & spectabiles sunt, licet videantur in Gallia magistri requestarum vtrumque munus esse complexi. Referendarij sunt qui supplicum desideria principi referunt & exponunt, iussione principis iudicibus insinuant, *Nou.* 10 113. 124. ac nonnunquam, vt Sigebertus scribit in Chronico, publicas conscriptiones anulo seu sigillo regis confirmant. Idem non sunt apud Cassiodorum III. Variarum, referendi curiæ, vt eiusdem Cassiodori formula de referendis in Senatu docet. Iidem in Notitia Romani imperij sæpe inter officia non numerantur. Regerendarij numerantur, qui sunt à regestis siue libellis.) corrupte apud Cassiodorum lib. XI. *regendarij*, Sed de his satis.

De Comitibus consistorianis.

TIT. X.

I. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. SEVERINO P. V. Eos qui tranquilitatis nostræ consistorij dici Comites meruerunt, spectabilibus proconsulibus æquari generaliter decernimus. DAT. VII. KAL. OCT. CP. THEODORO V. C. COS.

Consistorium intimum principis, quod Sudas θεῖον συνέδριον vocat, est in quo legatos & quoscunque se adeuntes admittit & audit, & de causis cognoscit, inquirentibus in negotium & dispicientibus consistorianis, vt Ammian. Marcellinus XV. ait, siue comitibus consistorij viris spectabilibus, quorum multa sunt priuilegia: à sordidis & extraordinariis muneribus, à præbitione equorum & tyronum excusantur, *l. maximarum,* s̃. *de exc. mun. l. 1. & C. Th. qui à præb. eq.* sine fideiussione conducunt fundos rei priuatæ, *l. 1. C. Th qui cond. rei. pri.* & ex hac constitutione proconsularibus exæquantur. De eis fit mentio multis locis. Ambrosius v. Epist CXXXIII. *Conuenerunt me Comites consistoriani vt basilicam traderem.* & alio loco: *vbi sedit in consistorio, ingressus sum. assurrexit vt osculum daret. ego inter consistorianos steti.* Ex hoc loco apparet non adsedisse consistorianos, sed stetisse.

II. IMPERAT. ANASTASIVS A. EVSEBIO MAGISTRO OFFICIORVM. Viros spectabiles Comites consistorianos, & coniuges, & liberos, quin etiam seruos eorum, atque colonos iisdem priuilegiis, tam intentiones ab aliis proponendas excipiendo, quàm suas contra alios exercendo perfrui, quibus viri clarissimi principes scholarum agentium in rebus per sacram pragmaticam sanctionem diuæ memoriæ Zenonis vtuntur.

Additur aliud priuilegium hac Constitutione, vt in excipiendis dictandisque actionibus tam ipsi quam coniuges & liberi & serui & coloni eorum eis priuilegiis vtantur, quæ sunt concessa viris clarissimis principibus magisterianorum per *l vlt.* s̃. *de pri. ag in reb.* Quod ait de seruis eorum, referri ad causas criminales potest, & interdum ad ciuiles, vt si de momento quæratur, *ex l. 1.* s̃. *si per vim vel alio modo.*

De Comitibus & tribunis scholarum.

TIT. XI.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PRISCIANO P. V. Præpositos ac tribunos scholarum, qui inquietudinis epulis adhibentur, & adorandi principis facultatem antiquitus meruerunt (inter quos Comites etiam sacri stabuli, & Cura palatii numerantur) si primi ordinis comitiuam cum præpositura meruerunt, & casu ad altiora nō peruenerint: deposito sacramento inter eos, qui Comites Ægypti vel Ponticæ diœceseos fuerint, quorum par dignitas est, haberi præcipimus: alios qui honore comitiuæ regimen fuerint nacti, absolutos militia, inter eos, qui duces fuerint prouinciarum, numerari iubemus. DAT. XII. KAL. APR. CP. LVCIO V. C. COS.

Vulgo male legitur hoc loco, *Qui inquietudinis epulis.* legendum, *Qui & diuinis epulis.* vt ambrosiis dapibus. Martialis de epulis Domitiani. Scholæ agentium in rebus habent præpositos & tribunos, ad quos scholarum gubernatio pertinet, qui & Comites scholarum dicuntur, *l 1.* s̃. *de pri. scho. l. 3.* s̃. *de offic. mag. off.* quod plerumque ornati sint comitiua primi ordinis, qui titulus honorarius est inuentus à Constatino Imperatore, dum singulos quosque honore aliquo cumulare cupiebat maxime, secundi etiam ordinis & tertij Comitibus creatis. Eusebius IV de Con-

stantini vita: κομήτων δ' οἱ μὲν πρώτου τάγματος ἠξιοῦντο, οἱ δὲ δευτέρου, οἱ δὲ τρίτου. Hac vero dignitate ornati præpositi & tribuni scholarum hæc beneficia habent, vt intersint Imperatoris epulis, & vt adorent purpuram eius, quod pro summo beneficio habetur. Eusebius eodem libro: οἱ δὲ γε τοῦ παντὸς στρατοῦ καθηγεμόνες κόμητές τε καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀρχόντων τάγμα οἷς τὸν βασιλέα καὶ νόμος προτιμᾶν προσκυνεῖν. Idem viris clarissimis Comitibus sacri stabuli datur, id est equorum præfectis & rectoribus, quibus sportulas præberi ab iis qui equos conferunt, vel pretia eorum ostendit *l. 3. C. Th. de eq. col. & l. 29. C. Th. de annon. & trib.* In Codice Theodosiano hoc titulo tribuni appellantur, vt ab Ammiano Marcellino sæpissime. Sed id comitiua tantum honoratis datur. Male inde deducere quosdam opinor Conestabli appellationem, quæ est mere francica. atque adeo in Notitia græca officiorum Constantinopoleos id definitur, κεφαλὴ τῶν ῥογατόρων φράγκων. Comites sacri stabuli sunt, qui Gallice dicuntur, *Escuiers.* His adiungitur etiam Cura palatij. Is erat architectus, ad quem cura fabricæ palatij pertinebat, cui auctore Cassiodoro pro honoris insigni hoc erat attributum, vt auream virgam gestans ante Imperatorem incederet. Custodiam aulæ Euagrius vocat lib. v. Cura prætorij quæ dabatur tribuno militum, de quo Trebellius in Claudio, diuersa functio est. Porro iis quos diximus præpositis & tribunis scholarum honore comitiuæ decoratis, & Comitibus stabuli & Curis palatij, peracta militia hic honor defertur, vt Comitibus Ægypti & Ponticæ diœceseos exæquentur, vel si scholas rexerint sine honore comitiuæ, ducibus prouinciarum, qui diœceseos Comitibus inferiores sunt, licet vtrique spectabiles. *Alios qui*] Hic locus misere deprauatus est. Vet. habent, *In aliis qui.* Alij, *In aliisque.* Legendum, *Sin absque honore comitiuæ regimen fuerint nacti.* regimen, scilicet scholarum. quo nihil est euidentius.

De Comitibus rei militaris.

TIT. XII.

I. IMPP. VALENTINIANVS, VALENS ET GRATIANVS AAA. AMPELIO P. V. Qui contemplatione meritorum, ducto intra prouincias transmarinas strenuissimo milite, primi ordinis comitiuam fuerint consecuti: ea reuerentia altissimarum dignitatum viris subiugantur, vt his locum præstent, qui proconsulatus insignibus adornantur. DAT. III. NON. IVL. NASONNACI. MODESTO ET ARINTHEO COSS.

Duo fuerunt in Oriente Comites rei militaris, Comes limitis Augusti, & Comes Isauriæ, vt ex Notitia constat. His Comites diœceseos Ægypti & Ponticæ longe sunt superiores, qui diuisam cum vicariis etiam administrationē habent, *l. 1. §. de off. vic.* Eosdem etiam superant proconsules Asiæ & Achaiæ, & duces prouinciarum Lybiæ, Thebaidos & Armeniæ. Certis tamen ducibus veluti Phœnices, Mœsiæ, Mesopotamiæ adæquantur, vt lex proxima ostendit, videlicet si spectabiles sint, id est, honorati comitiua ordinis primi.

II. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PRISCIANO P. V. Eos qui sub comi-

A tiua primi ordinis dignitate peculiariter ad quamlibet prouinciam vel prouincias defendendas milite credito auctoritate nostri numinis destinantur: & eos qui vicem illustrium virorum magistrorum militum susceperint peragendam: ducibus qui præter Ægyptum & Ponticam in aliis prouinciis administrauerint, adæquamus. DAT. XII. KAL. APR. CP. LVCIO V. C. COS.

Quæ diximus ad legem primam, & huic & illi sufficiunt. Adiunguntur præterea Comitibus rei militaris qui vicem magistrorum militum gesserunt.

B

De Comitibus & Archiatris sacri palatij.

TIT. XIII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PRISCIANO P. V. Archiatros intra palatium militantes, si comitiuæ primi ordinis nobilitauerit gradus, inter vicarios taxari præcipimus: siue iam pridem deposuerunt militiam, siue postea deposuerint: ita C vt inter vicarios & duces qui administrauerint, & hos qui comitiuam primi ordinis meruerint, nihil intersit, nisi tempus quo quis administrauerit, vel comitiuæ adeptus est insignia. DAT. XII. KAL. APR. CP. LVCIO V. C. COS.

Qui dicantur archiatri notissimum est. Hi si honorati sint comitiua primi ordinis, vicariis & ducibus exæquātur, ita vt inter eos nihil nisi ratione temporis intersit. Vt igitur tit. de Comitibus & tribunis scholarum, sic accipitur, de tribunis scholarum comitiua primi ordinis decoratis: & tit. de Comitibus rei militaris, id D est, de præpositis militum eadem comitiua decoratis: sic & huius tit. hic est sensus, de archiatris comitiuæ primi ordinis honore præditis. Non est etiam dubitandum titulum de Comitibus consistorianis, sic esse accipiendum, de consistorianis comitiua primi ordinis decoratis. & ideo Cassiodorus in formula eiusdem comitiuæ, *Spectabilitas*, inquit, *clara & consistorio nostro dignissima.* & paulo post. *Comitiuam tibi primi ordinis largimur, vt consistorium nostrum sicut rogatus ingrederis, ita moribus laudatus exornes.* & in antiqua inscriptione: *Memmio Vitrasio Comiti in consistorio primi ordinis.* Sequens etiam titulus est de rectoribus prouinciarum eodem honore præditis. No-E tandum illud valde, vicarios & duces exæquari, & archiatris interdum non primi, sed secundi ordinis comitiuam dari, *l. vlt. §. de profess. & med.*

De Comitibus qui prouincias regunt

Tit. XIV.

I. IMpp. Honorivs et Theodosivs aa. Prisciano p. v. Eos qui administratione ciuili ac prouinciæ gubernaculis sub iurisdictionis licentia Comites quoque primi ordinis esse meruerint, vicariæ dignitatis post depositam administrationem priuilegiis frui oportet. Dat. xii. kal. Apr. cp. Lvcio v. c. Cos.

B Idem hæc pars dat Comitibus & rectoribus prouinciarum quod superior Comitibus & archiatris sacri palatij. Ex coniunctione harum quatuor partium hoc efficitur, Comites primi ordinis non omnibus spectabilibus anteponi. quòd falso comminiscitur Cassiodorus in formula. Sed ideo dicuntur primi ordinis, quod alij sint secundi & tertij ordinis inferiores.

De professoribus qui in vrbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerunt comitiuam.

Tit. XV.

I. IMp. Theodosivs a. et Valentinianvs. cæs. Theophilo p. v. Grammaticos tam græcos quàm latinos, sophistas, & iurisperitos in hac regia vrbe professionem suam exercentes, & inter statutos connumeratos, si laudabilem in se probis moribus vitam esse monstrauerint, si docendi peritiam, facundiamque dicendi, interpretandique subtilitatem, & copiam differendi se habere patefecerint, & cœtu amplissimo iudicante digni fuerint æstimati, cùm ad viginti annos obseruatione iugi ac sedulo docendi labore peruenerint, placuit honorari, & his qui sunt ex vicaria dignitate, connumerari. Dat. Id. Mar. cp. Theodosio a. xi. Valentiniano cæs. Coss.

Professorum liberalium studiorum fuit in vrbe collegium, sicut & archiatrorum. Ergo sub primicerio & certi statutique fuerunt. Auditorium habuerunt in Capitolio, *l.* 1. *s. de studiis lib. vr. Ro.* quam huic esse arbitror coniungendam, licet in subscriptione nonnulla diuersitas sit, vel eo maxime quod ita sit scriptum in Codice Theodosiano, *Digni fuerint æstimati qui in* E *memorato auditorio professorum funguntur officio* quod non est quò referas, nisi huic illa iungatur, atque ita, *in memorato auditorio*, in Capitolio interpretere. In subscriptionibus est error sæpissime. Hos vero professores ex hac lege post annum vicesimum honorari placet comitiua primi ordinis & vicariis adequari. ad quam temporis præscriptionem respicit Quintilianus, dum scribit in hunc modum: *Post impetratam studiis meis quietem, quæ per* xx. *annos erudiendis iuuenibus impenderam.* quod argumentum est iam olim post

A annos xx. perinde ac veteranis emeritis professoribus dari consueuisse. illique Quintiliano data quem primum Romæ scholam publicam aperuisse sub Domitiano, & è fisco salarium accepisse sunt qui scribant, quod malim ex Suetonio, Vespasiano adscribi. Fit inter hæc mentio in Codice Theodosiano Leontij Iurisperiti, qui ea ætate vixerit, quod referendum duxi, quia Iurisperitorum memoriam celebrare me par est: moueorque adfinitate nominis vt ei alium adiungam, qui fuit non multo post, Leonem puta; de quo ita Sidonius cecinit. *Siue ad doctiloqui Leoni ædes, Quo bis sex tabulas docente iuris, Vltro Claudius Appius taceret, Claro obscurior in decemuiratu.*

De silentiariis & decurionibus eorum.

Tit. XVI.

I. IMpp. Honorivs et Theodosivs aa. Vrso p. v. et Amiliano com. ord. pr. et Strategio pp. Illyrici. Decuriones nostri palatij post emensum fideliter obsequium, postque deposita sacramenta militiæ electionem habeant, siue exmagistro officiorum velut agentes C dignitatem consequi à nostra maiestate maluerint, siue inter viros illustres Comites domesticorum videlicet inter agentes taxari: vt tam in adoranda nostra serenitate, quàm in salutandis administratoribus, & reliquis prædicti honoris priuilegiis, necnon in nostro consistorio his honor omnifariam obseruetur. Dat. kal. Nov. cp. Honorio x. Theodosio vi. aa. Coss.

Silentiariorum officium Zonaras in Anastasio ait esse τῶν χαμαιζήλων ἀξιωμάτων. Hi sunt excubitores in consistorio vel palatio principis, stantes fere ad limina. D Constantinus de administratione imperij: διὰ τῶν βήλων ὑπὸ τῶν σιλεντιαρίων στροφίων. Hos Claudianus intellexit, dum ait, *Sacroque adhibere silentia somno.* & ob id excubias agere dicuntur, *l.* 3. *j. hoc tit.* Et sunt sub decurionibus, *l.* 3. *in fi. j.* qui alias sacri consistorij decuriones dicuntur, vt 6. *C. Th.* 2. *l. vlt.* alias sacri palatij, vt in *hac l.* 1. Marcellinus xx. *Aliquis palatij decurio, qui ordo est dignitatis.* Et ij quidem decuriones absoluti militia exmagistris officiorum vel excomitibus domesticorum honore inter agentes numerantur, atque ita illustratum vacantem cum cingulo nanciscuntur, vt nos exposuimus *s. in tit. vt dig. or. ser.*

II. Idem aa. Venantio pp. Vnusquisque decurio vel silentiarius à tyronum E equorumque præstationibus habeatur immunis. nullam collationem quæ plerumque poscitur, soluat. nihil his vlla potestas iniungat, aut necessitas imponat.

Decuriones & silentiarij immunes sunt à præstatione tyronum & equorum, & nudam collationem, quæ plerumque poscitur, id est, canonicam duntaxat agnoscunt. legendum, *nullam*, non *nullam*, *l.* 4. *j. de prox. sac. scr.*

III. Imp. Theodosius et Valentinianus AA. Flaviano pp. Decurionibus & silentiariis, etiamsi ad superiorem gradum successu meliore transcendunt, omnia priuilegia quæ iam dudum diuorum principum iudicio meruerunt, legis istius præceptione nouerint esse firmata, non præiudicatura quacunque generalitate pragmatica. nec angarias, vel parangarias siue paraueredos vlla eis amplissimæ præceptionis imponat auctoritas. sordidis quoque muneribus, excoctione calcis, & superindicti grauamine eos liberamus. Domus quoque eorum, non tantùm in hac sacratissima vrbe, sed in qualibet alia positas ciuitate, immunes ab omni hospitum cuiuslibet dignitatis inquietudine vindicamus: permissa eis veniendi ad comitatum licentia præter euocatoriæ securitatem: multa decem librarum auri iudicibus prouinciarum eorumque officiis infligenda, si statuta nostri numinis crediderint esse contemnenda. His addimus, vt cùm optatam quietem acceperint, & inter viros illustres senatores cœperint numerari, honore curiæ sine aliqua functione lætentur, immunitatisque gaudio plena dignitatis lætitia potiantur: vt dignitatem solam habeant ex senatu sub hac videlicet definitione, vt triginta tantummodo numero ea priuilegia consequantur. Decuriones quoque tres, sed eos tunc demum perpotiri decernimus beneficiis suprà scriptis, cùm per continuos XIII. annos inculpatas excubias peregerint. Dat. IX. kal. Apr. Rav. Ætio et Valerio Coss.

Decuriones & silentiarij immunes sunt ab iis muneribus, angariis scilicet, parangariis, parauerędis, quæ qualia sint dicetur inferius commodiore loco: excoctione calcis, superindicto, metato. Ad sacrum comitatum veniunt sine sacra euocatoria. Deposita militia, quia vacantem illustratum adipiscuntur ex *l.* 1. inter senatores illustres recensentur, saluis tamen suis priuilegiis, ita scilicet vt nec onus præturæ nec onus glebale, quod proprium est senatorum, agnoscant: & hoc est quod dicitur in *l.* 3. *s. de dignit.* maiorem dignitatem circa prioris militiæ priuilegia præiudicium non facere. Hæc autem tantum dantur statutis XXX. silentiariis & decurionibus tribus post excubias annorum XIII. Decurio præerat X. silentiariis. *Pragmatica*] Rectius *Pragmatici.*

IV. Imp. Zeno A. Cosmæ Præposito Sacri Cubiculi. Ne ad diuersa tracti viri deuoti silentiarij iudicia sacris abstrahi videantur obsequiis, iubemus eos qui quemlibet deuotissimorum silentiariorum scholæ, vel eius vxorem ciuiliter, vel etiam criminaliter pulsare maluerint: minime eum ex cuiuslibet alterius iudicio, nisi ex iudicio tantummodo viri excellentissimi magistri officiorum, conueniri.

Magistri officiorum iudices sunt silentiariorum & coniugum eorum. De iis magistris supradictum est satis.

V. Imp. Anastasius A. Anthioco Præposito Sacri Cubiculi. Iubemus clarissimorum silentiariorum præditos militia, & si genitorum suorum in potestate sint constituti, quæcunque solatiorum seu emolumentorum, vel donationum, seu hereditatum nomine per militiam, vel quamlibet eiusmodi causam his adquisita sunt, vel fuerint, iure castrensis peculij possidere: nec ea posse vel parentes superstites sibi vindicare, vel auferre, vel etiam post eorum obitum fratres, vel eorum alios heredes, quasi ad defunctorum dominium pertinentia in diuisionem deducere. nec enim oportet labores eorum aliis fructum vel lucrum adferre. Hac namque ratione simul & contemplatione, nec ipsam militiam vel suffragium quodcunque pro ea, vel ab iisdem viris deuotissimis silentiariis, vel parentibus eorum, vel quolibet alio datum est vel fuerit, ac his patimur in successione defunctorum parentum conferri, seu nomine collationis in medium easdem offerri pecunias, vel his imputari. Ad hæc de tutelis, & curationibus eos excusari sancimus, ne alienarum rerum administrationem subire compellantur, qui propter nostra ministeria nec suis curam seu prouisionem diligenter deferre possunt. Insuper liberos eorum, qui dignitate virorum spectabilium Comitum seu tribunorum decorati sunt vel fuerint, nullatenus nolentes administrationem præfecturæ suscipere seu peragere: omnibus videlicet ante latis priuilegiis in persona non tantùm in præsenti militantium, sed etiam postea eidem consortio inserendorum, tam tempore militiæ, quàm post eam depositam obseruandis. Dat. kal. Ian. Ioanne et Asclepione Coss.

Silentiarij hoc loco clarissimi vocantur, alio spectabiles, *l.* 30. *s. de inoff. testam.* Similiter tribuni notarij spectabiles, *l.* 2. *s. de primic. l. neque, s. de decur.* Clarissimi, *Nou.* 8. *&* 13. *& l. restituendæ, s. de adu. diu. iud.* & in epistolis Symmachi, & in epitaphio Claudiani poëtæ Clarissimi & spectabiles ab Augustino in epist. 160. & 159. & lib. de gestis cum Emerito: sicut & idem sæpe in auctoribus atque inscriptoribus antiquis dicitur clarissimus & illustris. vt in titulo operum Macrobij Theodosij viri clarissimi & illustris. Sic legendum, non, *Viri Consularis.* qui error est etiam in titulo librorum Victorini de Trinitate, & Prudentij poëtæ, & aliis locis quamplurimis. Sic magister census, qui deinde appellatus est *γενικὸς* auctore Leone *Nou.* 44. vir clarissimus appellatur in *l. vlt. s. de iu. emphy. l. consulta s. de testam. l. secundum, s. de donat. Nou.* 44. Vir perfectissimus, *l. orphanotrophos s. de epis. & cle.* Inuenitur & sæpe idem tribus titulis ornari, clarissimi, spectabilis, illustris: Sidonius VI. *Vir ortu clarissimus, priuilegio spectabilis, merito illustris.* Itaque harum dignitatum certa de-

finitio non est. alij omnibus his fruuntur, alii duabus, alii vna ex iis tantum. eosdem alias clarissimos, alias spectabiles appellare Imperatoribus placet. Crescit vel minuitur eiusdem officii dignitas arbitrio principis, & ex ipsa rerum accessione, vel decessione. Nunc veniamus ad sententiam legis. Silentiarii quæ occasione huius militiæ adquirunt, deputant castrensi peculio, nec ea parentibus adquirunt in quorum sunt potestate, nec conferunt fratribus. Quin & pretium militiæ nec confertur nec imputatur eis in legitimam, etiamsi empta sit pecunia patris, *l. 3. §. vlt.* ꝭ. *de inoff. test. Nou.* 53. quod in aliis militiis locum non habet. Silentiarii excusantur à tutelis & curationibus. quod repetitum est in *l. vlt.* ꝭ. *de exc. tut.* Eorum liberi honestati Comitiua primi ordinis vel dignitate tribunorum notariorum non agnoscunt onus præturæ, quasi senatorum liberi. quod priuilegium patres etiam habere diximus in *l. 3.* ꝭ. Perperam autem legitur hac parte *præfecturæ*, pro, *præturæ* quemadmodum memini dixisse me in *l. 1.* ꝭ. *de præt.* Confirmat postremo hæc lex cetera priuilegia silentiariis data superioribus Constitutionibus.

De domesticis & protectoribus.

Tit. XVII.

I. IMppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. Evsignio pp. Domestici ac protectores osculandi, cùm salutauerint, vicarios tui culminis habeant potestatem. Pœna enim sacrilegij similis erit si his honorificentia non deferatur, qui contingere nostram purpuram digni sunt æstimati. Dat. Prid. Non Mar. Med. Valentin a. iii. et Evtropio Coss.

Differentiam esse inter domesticos & protectores ex Codice Theod. constat *eodem tit. l* 6. & 9. quibus constituta de domesticis trahuntur ad protectores. Hi, vt *l* 9. ait, armatam militiam subeuntes, non solùm defendendi corporis sui, verùm etiam protegendi lateris nostri sollicitudinem patiuntur, vnde etiam protectorum nomen sortiti sunt. Hi igitur sunt in acie. Alij (quod ait l. 8.) vt indicio nominis apparet, familiarius militant, & sunt domestici protectores. Socrates 1. c. 13. τῶν δορυφόρων τὶς οὓς οἰκείους καλεῖ ὁ βασιλεύς. Sudas: δομέστικοι οἱ τῶν Ῥωμαίων ἱππεῖς οἱ τοὺς Ῥωμαίους οἰκειακοὶ στρατιῶται. Idem & Zonaras in Diocletiano. Sed fuere tamen ex eis alii pedites, alii equites, *l. vlt.* ꝭ *hoc tit. l. restituendæ* ꝭ. *de aduoc. diu. iud.* Cassiod. 1. Var. *Domestici partis equitum & peditum qui nostræ aulæ videntur iugiter excubare.* & alii comites domesticorum equitum, alii comites domesticorum peditum, viri illustres, à quibus domestici regebantur. Constituitur autem hac lege prima, vt cum eis liceat attingere & adorare purpuram principis, *l. 2.* ꝭ. *de fabric.* quamobrem Cassiodorus in formulis, *Inter protectores*, inquit, *& domesticos sacram purpuram adoraturus accedat.* In salutandis etiam & osculandis vicariis præfect. prætorio, ac multo magis præsidibus admittantur. quæ omnia summi honoris loco tribuuntur. & sic in *l* 109. *C. Th de decur. osculum his in prouincia indicantium & consessus indultus sit.*

II. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. Heliodoro p. v. Primicerius quidem domesticorum & protectorum vtriusque scholæ post acceptum tribunatum inter eos spectabili dignitate perfruatur, qui ducatum gerere meruerint. alij verò, qui decursis stipendiis ab eodem decem vsque numero subsequuntur, consulari, id est, clarissimatus dignitate perfruantur, cum ipsa loci decem primorum accessione. Dat. iii. Id. Ivn. cp. Ætio et Valerio vv. cc. Coss.

Sunt in vtraque schola equitum & peditum domesticorum aut protectorum primicerii, ex quo gradu omnes scribunt Iouinianum ad imperium euectum, & post primicerium decemprimi, sicut & in schola tribunorum & notariorum post primicerium esse x. primos diximus supra. Et primicerius quidem domesticorum plerumque tribunatus honorem accipit. Marcellinus lib. 18. *Valentinus ex primicerio protectorum tribunus.* Atque ita tribunatu accepto viris spectabilibus ducibus prouinciarum adæquatur. Capitolinus in Maximino de eo iam Tribuno IV. legionis. *Quid tantum laboras, cùm eius loci iam sis, vt Ducatum possis accipere?* Decem primi senatoriam dignitatem veluti exconsulares adipiscuntur inter allectos, ita tamen vt onera senatoria non agnoscant exemplo silentiariorum. denique clarissimi senatores sunt. Ad has dignitates domestici & protectores gradatim perueniunt.

III. Idem aa. Sporatio Comiti Domesticorvm Pęditvm. Si quis domesticorum nulla negotij publici abstrahente sollicitudine, nec ei per commeatum solemniter vt abesset facultate concessa, per biennium obsequiis serenitatis nostræ defuerit: retrorsum in ordinem tractus inferiorem, quinque sequentibus postponatur. Si verò triennium eius absentia continuasse monstretur, vsque ad decimum locum proculdubio regredietur. Quòd si quadriennio tenus abfuerit, nouissimus collocetur. quinquennio autem similiter si fuerit deuagatus, ipso iam cingulo spoliandus est. indignum quippe est, desides à propriis tamdiu muniis aberrantes, quos esse conuenit assiduos, numerari.

Vt domesticus qui biennium abfuerit sine commeatu, reuersus, suum locum gradumque non recipiat, sed ab eo gradu quem obtinuit prius quàm discederet, in sextum reiiciatur: qui verò triennium abfuerit, in decimum: qui quadriennium, in nouissimum. qui quinquennium, vt exauctoretur nec recipiatur vllo gradu locove. Corrupte legitur in contextu, *regredietur*, legendum vt in manu scriptis, *regradetur*, & sic in *l. 2. C. Th. de cur. pub. Promotus regradationis humilitate plectetur.* Hieronym. ad Pammach. *Finge aliquem tribunitiæ potestatis suo vitio regradatum.* & in Chronicis: *Heraclium de episcopatu in presbyterum regradauit*, & aduersus. Iouin. Sacerdotes, qui peccauerant, regradantur in æddituos. Solin. *Regradati menses.* atque ita legendum in *l. 1* ꝭ *de pri. schol. l 3.* ꝭ. *de offi. mag. off* Regradationem Græci καταβιβασμὸν vocant. Est etiam ex eisdem libris postrema sententia huius legis ita corrigenda: *Indignum quippe est desides à proprijs tamdiu munijs aberrasse, quos conuenit assiduos numerari.*

IV. Imp. Iustinianus A. Vigilantio Com. Domesticorum Consulari atque Patricio. Lege pragmatica sine fine victura præfiniendum ac constituendum credimus, vt si quis virorum fortium præsentalium domesticorum in equitum schola secundicerij locum adeptus, diem interea supremum clauserit: heredes eius non reliqui tantùm temporis quod eidem gradui superesse monstratur, verùm etiam insequentis anni, hoc est, primiceratus solatiis ac emolumentis fruantur omnibus: vt quod ad quæstum & compendium militiæque fructum prolixæ pertinet, similis habeatur, ac si superstes permanserit ad finem vsque supremum.

Qui schola domesticorum & protectorum hoc annò est secundocerius, id est, post primicerium primus, sequenti anno fit primicerius. Quod si in secundoceratu decesserit, heredes huius ex hoc pragmatico non tantum reliqua secundoceratus, sed & integra primiceratus stipendia consequuntur. Id quidem translatitium est in omnibus, quibus annua stipendia constituta sunt, vt anni quo quis decessit, heredes eius reliqua salaria & solatia consequantur, *l.* 11. *ȷ. de prox. sac. scr. l.* 3. *ȷ. de ag. in reb. l.* 1. *ȷ. de primipilo, l.* 15. *š. de aduoc. diu. iud.* quanquam referat Pli. iv. Epist. à fisco superatos heredes, qui scribæ quæstoris ante legitimum salarij tempus defuncti, reliqui quod erat sibi vindicabant. At vt sequentis etiam anni salaria defuncti heredibus debeantur, quo iure, quo exemplo hoc fit? An pro casu militiæ? quod verissimum esse arbitror, vt quemadmodum vno ex militantibus in sacris scriniis defuncto, heredibus eius à subrogato certa pecunia præstatur, *l.* 11. *ȷ. de prox. sac. sc.* quod & ita fit in aliis quibusdam militiis ex scholæ placito vel Constitutionum beneficio, *l. omnimodo*, §. *vlt. š. de inoff. testam.* idque genus lucri auctore Iuliano antecessore casus militiæ appellatur, *Nou.* 53. *&* 97. ea forma qua casus dotis *Nou.* 123. Vnde per errorem quidam fecere militias ex casu, sicut in tit. Dig. de minoribus, patefecimus. Ita vero tertiocerius domesticorum, qui morte secundicerij sequenti anno occupat primiceratus gradum, pro casu militiæ heredibus secundicerij præstat eius anni solatia. Sunt aliæ quædam militiæ, quarum ex casu defuncti heredes nihil ferunt, reliqua tamen ferunt, veluti fisci patrono mortuo, *l.* 13. §. *vlt. š. de adu. diu. iud.* quæ ita est concilianda cum *l.* 15. Videtur autem domesticorum primiceratus annuus fuisse, vt primiceratus largitionum, *l.* 11. *ȷ. de palat. sacr. lar.* non biennalis, vt alij, de quibus diximus tit. 7. *Præsentalium.* Ϲαϱϵσαλίμων, hoc est præsentium in comitatu. Euagrius in Anastasio. Contextum curaui excudi vti oportet, quem Haloander deprauarat.

De præpositis laborum.

Tit. XVIII.

I. Impp. Honorius et Theodosius AA. Monaxio pp. Qui præpositi laborum nostro iudicio promouentur, clarissimi sint inter electos, ita vt ex consularibus habeantur: nam & immunitate digni sunt, quos nostri lateris comitatus illustrat. Dat. iii. Id. Nov. cp. Theodosio A. vii. et Palladio Coss.

Præpositi laborum sunt qui magno illi vexillo erant præpositi, quod vulgo laborum, & laborum solutio, siue κάματων λυτήϱιον dicebatur, vt Nazianzenus scribit in 1. Steliteutica, & Sozomenus lib. 1. cap. iv. λάϐωϱον vocat, Vnde & in actis Nicenæ ii. quæ ex Bibliotheca vetustissima mihi communicauit Ant. Loisellus vir optimus & eruditissimus, signum quod Sozomenus historiographus Constantinum in crucis vsum conuertisse memorat, dicens: *Iussit viros eruditos ex auro, & lapidibus pretiosis in vexillum crucis transformare, quod laborum vocatur.* Id præpositi vt quæque pars in acie laborabat, in eam quasi auxilij & liberationis vice inferebant: fueréque iam olim Eusebio teste huic rei à Constantino præpositi milites L. qui, vt ex Codice Theod. liquet, ex protectoribus & domesticis erant, & ob id post titulum, de domesticis & protectoribus, datur titulus de præpositis laborum, idemque iis honor clarissimatus defertur, qui supra delatus est decemprimis domesticorum. qua etiam ratione existimo in *l.* 2. *š. de exc. mun.* dum protectoribus iunguntur præpositi, hos significari. Legendum autem in contextu, *Inter allectos*, vt in Codice Theod. multis locis, *l.* 1. *de dec. & siler. l.* 18. *& vlt. de pal. sa. larg. l.* 8. 9. 10. *de domest. & prot.* Capitolinus in Pertinace: *Qui præturas non gessissent, sed allectione accepissent.* Vulgo male cum hoc loco, tum in *l.* 3. *ȷ. tit. prox. Inter electos.* Ea autem vis est horum verborum, vt quamuis velut ex consularibus in senatu habeantur, tamen non agnoscant onera senatoria, veluti functionem glebalem aut præturam, *d. l.* 1. *de decur. & silent. l.* 7. *C. Th. de priu. eo. qui in sac. pal. mil.* Et ideo subijciunt, *Nam & immunitate digni sunt quos nostri lateris comitatus illustrat.* quasi si diceret, ideo eos recenseri inter allectos, vt præter senatoriam dignitatem, immunes etiam sint à descriptionibus & oneribus senatoriis. *Quos*, inquiunt, *nostri lateris comitatus illustrat* nimirum quia sunt ex protectoribus. Protectores autem à latere.

De proximis sacrorum scriniorum, ceterisque qui in sacris scriniis militant.

Tit. XIX.

IN hoc titulo de scriniis sacris agitur, in quibus iura, id est, adnotationes vel pragmaticæ sanctiones, vel rescripta principis, vel cognitiones & preces eduntur, reponuntur & seruantur, *l. vlt. š de aquæd. l. omnium, š. de testam. l.* 2. *ȷ. tit. prox.* Et sunt quatuor, scrinium memoriæ, scrinium epistolarum, scrinium libellorum, scrinium dispositionum. Alia sunt scrinia largitionum, de quibus dicetur titulo de palatinis largitionum. De magistris illorum scriniorum dictum est suo tit. š. Alii sunt proximi scriniorum, qui sic dicti videntur, quod sint proximi magistris, & spectabiles æque ac magistri, qui in scrinio dispositionum non proximi, sed comites dispositionum appellati videntur *l.* 4. *hoc tit. l.* 1. *C. Th. qui à præb. tyr.* & inde eodem Codice de proximis Comitibus dispositionum ἐσωδήτως & in *l.* 10. *eod. Ad similitudinem*, inquiunt, *proximorum, & ij quoque qui priores in scrinio dispositionum fuerint, & Comitis acceperint dignitatem.* & *l. vlt. tam proximo scriniorum, quam Comiti dispe-*

ſitionum. Ideo autem non eſt in ſcrinio diſpoſitionum A proximus, quia nec magiſter. hæc igitur ſunt συναίροντα, magiſter & proximus. Et quod *l. 1. huius tit.* diſpoſitionum primi proximi appellantur æque ac ceterorum ſcriniorum primi, adnotatione illa indiget, diſpoſitionum proximos non dici proprie, ſed Comites. quamobrem rectius in Cod. Th. non additur, *atque diſpoſitionum.* & in *l. 12.* rectiſſime, Omnes, inquiunt, *qui ex proximis venerando cœtui Senatus fuerint adgregati, ſiue hi de ſcrinio memoriæ, ſiue epiſtolarum vel libellorum, ſiue diſpoſitionum comites fuerint, ad ſeptenos dumtaxat ſolidos teneantur.* Huius quoque tit. *l. 6.* rectiſſime proximos tribus tantum ſcriniis attribuit, & *l. 8.* ſeparat proximos à Comite diſpoſitionum. Proximos B ſequuntur Melloproximi v. c. qui ſequenti anno futuri ſunt proximi. Proximatus enim dignitas annua eſt, *d. l. 6.* De Melloproximis *l. 5. 7. & pen.* qui ſecundum locum tenere dicuntur, *l. 13. & vlt.* Sequuntur adiutores proximi, laterculenſes primates exceptores, antiquarij, adiutores quæſtoris. ſequitur librariorum & ſcriptorum turba, memoriales, libellenſes, epiſtolares, pragmaticarij, quorum ingeniis & mentibus committuntur pragmaticæ ſanctiones, libelli, adnotationes, reſcripta], preces, acta cognitionum arcana vt ait *l. 8.* qui militare dicuntur in ſcriniis ſacris. Similiter vero extra rationem ſcriniorum alij ſunt admiſſionum magiſtri, *l. 1 C. Th. qui à præb. tyr.* Alij admiſſionum proximi. Marcellinus 22. *Inductis.* inquit, *per admiſsionum proximum.* Alij admiſſionales, *l. 2. §. de pri. eo. qui in ſac. pal. l. vlt. §. de diu. off* qui C à Græcis, προσάγειν τοὺς δεομένους πρὶν ἔχοντες. Seneca VI. de benef. *Non ſunt amici qui in primas & ſecundas admiſsiones digeruntur.* Suet. in Veſpaſiano: *Quidam ex officio admiſſionis.*

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. CYNEGIO PP. Proximos memoriæ, epiſtolarum ac libellorum, atque diſpoſitionum ita vicariorum honore cumulamus, vt inter eos merito dignitatis habeantur, qui pro præfectis diœceſes ſibi creditas temperarunt, ex eo tempore, ex quo eos ſplendor indepti proximatus oſten D dat. inſequentibus præponendi, qui vicarias poſtea adminiſtrauerint, & nullam iniuriam deſcriptionis perhorreſcant. DAT. PRID. KAL. MAI CP. HONORIO N. P. ET EVODIO COSS.

Proximi ſacrorum ſcriniorum honore vicariorum ornantur, id eſt, vt inter eos habeantur qui pro præfectis diœceſes adminiſtrant, & ita Marcellinus lib. XIV. Martinum regentem Britanniæ prouincias pro præfectis, paulo poſt vicarium vocat. & in epitaphio Symmachi: L. AVR. ANIANO SYMMACHO V.C. PRÆF CT. VRBI, CONSVLI, PRO PRÆFECTIS PRÆTORIO IN VRBE ROMA, FINITIMISQVE PROVINCIIS. Vica- E rij igitur ſunt qui pro præfectis prætorio diœceſes adminiſtrant. quod etiam tradidimus *l. 4. §. de annon. & tribut.* Additur vt proximi ſacrorum ſcriniorum aliis vicariis poſt etiam vera adminiſtratione perfunctis præferantur, & vt nullam deſcriptionem ſuſtineant. quod poſtremum eſt ex *l. 12. Cod. Th. de proximis Com. diſp.* Reliqua ex *l. 4.* Tria igitur priuilegia proximorum hac lege proponuntur.

II. IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS, ET ARCADI. AAA. CONSTANTINO PP. GALLIARVM. In ſacris ſcriniis noſtris militantes in prouinciis à ſalutatione ordinarij, vel ſpectabiles iudices non arceant, & inuiti in conceſſum accipiant: ſcituris vel principe, vel corniculario, vel capitibus officij, ternas libras auri ex ſuis facultatibus eruendas, ſi conſiſtorium noſtrum ſæpe ingredientibus ſecretarij iudicum non patuerit ingreſſus, aut reuerentia non fuerit in ſalutatione delata, aut ſedendi cum iudice ſocietas denegata. DAT. VI. IDVS NOVEMBRIS, TRIVERIS TIMASIO ET PROMOTO VV. CC. COSS.

Saluianus III. de gubernat. Dei: *Intra ianuas non modo illuſtrium poteſtatum* (vulgo male, *portarum*) *ſed etiam præſidum aut præpoſitorum non omnes paſſim intrare præſumunt, niſi quos aut iudex vocauerit, aut negotium traxerit, aut ipſa honoris proprij dignitas introire permiſerit.* Vere Saluianus. At ex hac Conſtitutione militantibus in ſacris ſcriniis ingreſſus & conſeſſus patet in ſecretaria ordinariorum iudicum, id eſt, præſidum, etiam eis nolentibus. Nam qui in conſiſtorium principis admittuntur ſæpe, recipere multo magis eos in ſecretarium ſuum ordinarij iudices debent. Addidit Tribonianus ex *l. 5. hoc titulo, vel ſpectabiles,* quæ non erant in Codice Theodoſiano. addidit male. Nam non omnibus militantibus in ſcriniis ius datur conſidendi cum ſpectabilibus, ſed exceptoribus tantum vſque ad Melloproximos. Ceteri ius tantum habent conſidendi cum ordinariis iudicibus. Quod ſequitur de principe, vel corniculario, vel capitibus officij, repetitum eſt in *l. vlt. §. de offic. diuerſ. iudic.* in qua quæ dicuntur capita, officij, primates appellantur. & ita capita contubernij Vegetius, & capita ſcholarum, *l. pen. §. de erogat. milit. ann.* qui primates & priores, *l. vlt. §. de caſtrenſ. l. vlt. §. de decanis.* Non iidem igitur ſunt principes & primates, ſiue priores officiorum. Vnus eſt officij princeps, primates plures, ſicut in ſcriniis vnus magiſter, vnus proximus ſiue Comes diſpoſitionum, & primates plures, *l. 9. §.* Cornicularij ſunt officiales qui adſunt cornibus ſecretarij, vt Caſſiodorus ſcribit XI. Variarum. à Græcis appellantur Hypaſpiſtæ.

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. CLAVDIO P. V. In ſcriniis palatij militantes, id eſt, memoriæ, epiſtolarum, libellorumque ac diſpoſitionum, poſt viginti annos tranſactæ militiæ, ſi diſcedendum ſibi eſſe decreuerint, conſulari honore fulti inter allectos habeantur, huncque honorem dignitatis teneant, qui exconſularibus deferri conſueuerit: nec eos quiſquam iniungendo aliquid, vel iubendo, poſſit ab impertito otio ſeparare. DAT. XV. KAL. MART. CP. ARCADIO IIII. ET HONORIO III. AA. COSS.

Militantibus in ſacris ſcriniis, poſt XX. ſtipendia dimiſſis, defertur clariſſimatus honor idem qui delatus eſt ſupra domeſticis & protectoribus & præpoſitis laborum. Sed ex eis quidam ex *l. 5.* eundem honorem habent etiam ante miſſionem.

IV. IDEM AA. ET THEODOSIVS A. EPIPHANIO P. V. Iubemus vt primum omnium ſit eorum, qui in ſacris ſcriniis noſtris, id eſt,

id est, memoriæ, & epistolarum, libellorum, & dispositionum referuntur, secura possessio ab omnibus sordidis muneribus excusata. superindictum non timeant, venalitium non petantur, solúmque canonicæ indictionis præstent tributum. labore dignitas conquisita extraordinarium munus ignoret, nec vllam temonis patiatur iniuriam, equorum tyronúmque præstationem nullus agnoscat, qui vel adhuc in scriniis militat, vel honorem proximi, & comitiuam primi dispositionum longi temporis sudore quæsiuit. & hæc quidem patrimoniis censuimus deferenda. Quod autem omnibus constat deferri, adiectu alterius dignitatis perire non patimur: vt etiam si prosperioris fortunæ iudicio ad honoris ornamenta processerint, vetera tamen eis scriniis labore priuilegia quæsita seruentur. Dat. Id. Octob. Rav. Honorio vii. et Theodosio ii. AA. Coss.

Vt proximi sacrorum scriniorum, & Comites dispositionum, & reliqui militantes in scriniis sacris excusentur à sordidis, superindictitiis, & extraordinariis, & temonariis oneribus, & equorum tyronumve præstatione, & à venalitio. De temonariis diximus huius libri tit. 1. Venalitium videtur esse vectigal rerum publice venalium, de quo & *l.* 1. *J. de vec.* Extremæ parti congruit *l.* 11. *s. de exc. mun.*

V. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Favstino pp. Peculiari præceptionis nostræ fauore præstamus, vt in scriniis memoriæ, epistolarum, libellorúmque ab exceptoribus vsque ad melloproximos dignitatem clarissimorum honoremque percipiant, & sicut reliqui qui in iisdem scriniis militant, liberum cum ordinariis iudicibus ingressum secretarij consessúmque habere legibus meruerunt: hi quoque in quos hanc stipendiorum meritis clarissimatus conferimus dignitatem, cum spectabilibus etiam habere sese reuerentiam recognoscant, vt consedendi ingrediendive secretarium sciant à nobis licentiam contributam. Dat. viii. Id. Ivn. Rav. Lvcio v. c. Cos.

De hac diximus satis *l.* 2. *&* 3. *supra.*

VI. Idem AA. Evstathio v. i. Qvæstori et Helioni v. i. Magistro officiorvm. Pro biennio annum solum agere deinceps decernimus eos, qui in tribus scriniis memoriæ, epistolarum, libellorúmque ordine ac merito stipendiorum ad gradum peruenerint proximorum. Dat. viii. Id Febr. cp. Theodosio A. vii. et Palladio Coss.

Vt proximatus trium scriniorum annus sit, non vt olim biennalis. Citatur *l.* 11. *J. de palat. sacr. larg.*

VII. Impp. Theodosivs et Valen-

A tinianvs AA. Nomo magistro officiorvm. Vnicuique qui in sacris scriniis militat, sui loci merita seruari oportere constituimus: & vniuersos qui vltra numerum statutorum in iisdem scriniis militant, sui gradus respectu per ordinem quem sortiti sunt, in deficientium statutorum locum (vt tamen vltimis socientur) subire decernimus: scilicet, vt nemini penitus liceat, cùm si posterior tempore, locum præcedentis ambire: nisi forte ab eo qui tempore vincitur, laborum comparatione superatur, vt quin-

B decim primatum eiusdem scrinij testimonio cum sacramenti religione subnixus, præcedentibus dignior iudicetur. Hanc quoque obseruationem extra filios proximorum volumus custodiri. etenim vnicuique proximo vnum de suis filiis, qui temporis dumtaxat suffragio nititur, licet parum obseruasse militiam cognoscetur, insequentibus tempore, qui laborum meritis muniuntur, anteferri posse decernimus. Illum tamen qui locum statuti meretur, proximo quidem ducentos quinquaginta solidos, melloproximo verò vel adiutori pro consuetudine vniuscuiusque

C scrinij viginti aut quindecim solidos offerre præcipimus. Quòd si quis de supernumerariis, qui statuti locum subire debuerat, ne pecuniam offerat, statuti etiam gradum recusare voluerit: sequenti tam offerendæ quantitatis prædictæ, quàm subrogandi licentia permittatur: ita videlicet, vt si secundus, vel etiam tertius, vel alterius cuiuslibet numeri in eadem excusationis voluntate durauerit, accedenti semper eadem copia, quam præcedens recusauerit, tribuatur. Hos autem qui ad statutorum or-

D dinem progredi noluerint, nec de suo gradu volumus remoueri: & cum vacauerit statuti locus conditionem, quam antea repudiauerant, id est, & offerendæ pecuniæ & adipiscendi statuti locum, liberam habere præcipimus facultatem.

In sacris scriniis alij sunt statuti, alij supernumerarij. Vacante vno ex statutis, subingreditur in numerum statutorum vnus ex supernumerariis, qui fuerit ordine temporis antiquior, & in vltimum statutorum locum, non in gradum quem defunctus tenuit.

E Dixi qui fuerit antiquior. Hoc ita nisi posterior laborum merito potior sit, quod quidem testimonio & religioni quindecim primatum scrinij committetur. Hic igitur antiquiori præferetur, si modo antiquior, quem alter laborum merito antecellit, filius proximi non sit. quo tamen beneficio vnus tantum ex filiis proximi vti potest. Post hæc Impp. definiunt quid pro ingressu siue solatio aut suffragio. vt ait *l.* xi. supernumerarium, qui defuncti locum subiit, præstare oporteat proximo & melloproximo, & adiutori proximi. Vetus hic mos est, vt pro ingressu aliquid præstetur prioribus militiæ, scholæ, officij, collegij, curiæ corporis, *l. pen. D. de leg.* 3. *§. pen. & vlt.* In quo pro *onera*, videtur legendum *honoraria*. vt in Epistol. Plinij

ad Traianum de adiectione buleutarum. Suet. in Claudio: *Pro introitu ſacerdotij*.

VIII. Idem AA. Nomo Magistro Officiorvm. Proximos ſacrorum ſcriniorum, quos fides ac diuturnæ obſeruationis induſtria literataque militia: Comitem quin etiam diſpoſitionum, quem probitas ac ſtrenuitas merito commendant completo tempore ſuæ militiæ, comitiuæ ſacri noſtri conſiſtorij cingulo in diem vitæ potiri, manentibus videlicet iamdudum præſtitis ſaluis priuilegiis decernimus. quibus enim pietatis noſtræ arcana merito committuntur, his pietas noſtra vitam cingulo ſupradictæ comitiuæ ornandam decorandamque decreuit.

Vt proximi ſacrorum ſcriniorum & Comites diſpoſitionum peracta dignitate abeant cum cingulo Comitum conſiſtorianorum, vt ſcilicet ſint vacantes non honorarij Comites conſiſtoriani. Plus eſt eſſe vacantem quam honorarium, vt oſtenditur in *tit. vt dig. ordo ſeru. Saluis*, inquit, *manentibus priuilegiis propriis*, ſecundum regulam *l.* 3 *ſ. de digr.*

IX. Imp. Leo A. Patricio Magistro Officiorvm. In ſacris noſtris ſcriniis militantes per commeatum non continuatim præſtitum, ante conuentionem profecti, intra indultum temporis ſpatium erunt cum ſuis coniugibus & liberis conuentione ſecuri, ab indictionibus etiam publicorum & ciuilium munerum: & poſt completam militiam excuſatione potiantur, ſuper domibus quoque, quas in prouinciis poſſident, metatorum moleſtia liberentur.

Commeatus eſt libera proficiſcendi licentia. Intra tempora Commeatus militantes in ſacris ſcriniis conueniri non poſſunt, nec coniuges eorum aut liberi. Vacationem habent etiam emeriti perſonalium munerum & metatorum. Supra quoque dictum eſt vacationem eos habere patrimonialium ſordidorum & extraordinariorum *l.* 4.

X. Idem A. Illyriciano Com. et Mag. Officiorvm. Hac parte ſtatutos memoriales præcipimus eſſe in ſcrinio quidem memoriæ ſexaginta duos: epiſtolarum vero triginta quatuor: libellorum quoque triginta quatuor: antiquarios vero, qui habentur in ſcrinio memoriæ, nunquam minus eſſe, quam quatuor. Supraſcripti autem memoriales nullo modo duplici fungantur officio, nec geminis chartis irrepſerint: vt non occupent plura in vnum ſe commoda collaturi, nihilque reliquis relicturi.

Hæc definit ſtatutorum numerum, & ne vnus duobus fungatur officiis. Antiquarij ſunt librarij ſiue ſcriptores librorum, *l.* 2. *C. Th. de ſtud. lib. vrb. Rom.* Sidonius Appollinaris lib IX. *Licet antiquarium moraretur inſiccabilis gelu pagina.* Auſonius in Epiſt. ad Probum PF. P. *Oblata per antiquarios mora.* Auguſt. de verbis Domini *Laudat antiquarij manum admirans apicum pulchritudinem.* Hieronym. ad Florentium, *Habeo alumnos, antiquariæ arti ſeruiunt.*

A XI. Imp. Anastasivs A. Evsebio Magistro Officiorvm. Si quis in ſacris noſtris ſcriniis, id eſt, memoriæ, diſpoſitionum, epiſtolarum, & libellorum, ſtatutis iam connumeratus, ab hac luce fuerit ſubtractus: ab eo, quicunque vtpote vacante loco de ſubſtitutis in ſtatutorum conſortio fuerit vltimus ſubrogatus, pro ſolatio vel ſuffragio proximi definitam, ſacræque conſtitutioni diuæ memoriæ Theodoſij & Valentiniani principum inſertam quantitatem B defuncti heredes & ſucceſſores, vel liberi eius, ſeu creditores, qui fœnus cum mortuo pro ſtatuti loco ei adquirendo contraxerint, conſequantur: ita ſcilicet vt ſi hereditas vel ſucceſſio defuncti minime fuerit ſuſcepta vel adita, tales perſonæ, id eſt, creditores quidem contra ceteros prærogatiua ſibi ſeruata, liberi autem vel adgnati, ſeu cognati non hereditatis, ſed priuilegij nomine ſimili modo huiuſmodi ſummam percipiant, ſibique petere ac vindicare permittantur: nullius machinatione huiuſmodi noſtra diſpoſitione C retractanda ſeu violanda: maxime cum viros etiam pro tempore ſpectabiles eorumdem proximos ſcriniorum, ſi quis eorum ante completum proximatus actum morte præuentus ſit, ad heredes ſucceſſoreſque ſuos reſidui temporis proximatus ſolatia ſine quadam imminutione tranſmittere non dubitetur.

Ex caſu militiæ, quod vno ex militantibus in ſacris ſcriniis defuncto, dari proximo ſcrinij à ſubrogato præcipitur *l.* 7. id hæc dari præcipit heredibus, vel ſi heredes non ſint, creditoribus quorum pecunia defunctus militiam comparauit, vel liberis, agnatis, D vel cognatis, non hereditatis ſed priuilegij nomine, & ſic *Nou.* 53. οὐκ ὡς πατρῴων κλῆρον, ἀλλὰ βασιλικὴν φιλοτιμίαν. adimitur hoc proximo, datur hoc vt in heredem ſuum tranſmittat ſalaria anni mortis ſuæ.

XII. Idem A. Celeri Magistro Officiorvm. In ſacris ſcriniis militantes, & parentes, atque vxores eorum, nec non liberos, ex ſententia tantummodo tuæ celſitudinis criminales & ciuiles intentiones agentium excipere iubemus. Inſuper etiam colonos, ſeu adſcriptitios, & ſeruos eorum in hac regia vrbe degentes eodem beneficio E potiri, fidei pro tempore adiutoris viri ſpectabilis proximi vel vnius ex ſtatutis committendos: ita vt ſi in prouincia quicunque memorialis repertus fuerit, iuratoriæ cautioni committatur, & ſi non poſſideat immobilem ſubſtantiam, ſerui nihilominus & coloni ad eum pertinentes, fidei eius tradantur. Modum inſuper ſportularum ad mediocrem deduci quantitatem, & executoribus de ſchola agentium in rebus attribuendis, vnum ſolidum ſingulos vſque ad finem negotij, proque ingreſſu in iudicio tuæ ma-

gnitudinis quolibet modo faciendo duos ſolidos, & pro editione geſtorum exceptoribus dimidiam ſolidi partem. & ſi apud arbitrum negotium ventilari contigerit, ipſi quidem arbitro vnum ſolidum, & nihil amplius: exceptoribus autem eum obſeruantibus, tam pro ipſo quod implere iubentur miniſterio, quàm pro editione geſtorum ſeu relationis, vel definitionis tertiam partem ſolidi præbere ſancimus. Nec pro tempore virum ſpectabilem, fiſci patronum, vel executores, quibus imminendi litibus ſollicitudo iniuncta eſt, quidquam ab eis exigere ſeu B profligare concedi: dimidia ſcilicet expenſarum, quas in iudicio tui culminis à memoratis perſonis præberi ſtatuimus, portione in iudiciis prouincialibus ab his agnoſcenda: ita vt ſi de ciuilibus annonis, vel tutela, ſeu curatione, vel noui operis nunciatione litem eos ſubire contingat, in maiore quidem iudicio ad ſimilitudinem ſumptuum, quos in iudicio eminentiæ tuæ dependere præcepti ſunt: apud virum autem clariſſimum præfectum annonæ, ſeu fiſci patronum vrbicariæ magnificæ præfecturæ, vel architectos, pro modo eorum, quæ ſuper arbitris & litibus C apud eos exercendis ſuperius ſtatuta ſunt, ſoluentes expenſas, nihil amplius agnoſcere ſeu pendere cogantur. Quæ omnia cuſtodiri iubemus, ſiue per ſe ſiue per procuratores, aut etiã defenſores lites exercere maluerint, hoc ſi prolata ſcriptis ſententia moniti ſunt. Si vero ex depoſitione, ſeu aliter quis eorum conuentus fuerit: nihil eum vel ſcrinio viri clariſſimi adiutoris, vel cuiuſlibet alij nomine ſportularum offerre compelli. omnibus antelatis priuilegiis poſtea, quibus per anteriores diuorum principum ſanctiones de- D fenduntur in perſonam tam eorum, qui adhuc militant, & qui poſtea eandem militiam ſortiti ſunt, quam eorum qui prædictam militiam gradu vacante iam depoſuerunt, vel poſtea depoſuerint, ſeruandis: vt eorum commodo ipſi quoque vna cum vxoribus, & liberis, colonis præterea, & ſeruis propriis perfruantur. Et quoniam in controuerſiis quas in iudiciis moueri contingit, æqualitatem litigatoribus volumus ſeruari, & aduerſariis eorum pro ſumptibus & expenſis ſimilem antelatorum beneficiorum prærogatiuam cuſtodiri. propter hanc E etenim cauſam & viros deuotos memoriales non tantum agendo in quolibet iudicio, ſed etiam actiones ab aliis ingerendas excipiendo, priuilegiis à nobis indultis potiri decernimus. his videlicet qui militiam virorum deuotiſſimorum memorialium gradu ſoluto depoſuerunt ſeu depoſuerint, etſi quietis amore per prouincias domicilium fouere maluerint: omnibus nihilominus pri-

A uilegiis, quæ huiuſmodi perſonis per ſacratiſſimam legem nuper promulgatam à noſtra ſerenitate præſtita ſunt, muniendis, & eorum commodis atque auxilio potituris.

Vt militantes in ſacris ſcriniis, qui generali nomine memoriales appellantur, & Chartophylaces in Baſilico ad *l. vlt.* ̄s. *de inoff. teſt.* parentes, liberi, vxores, coloni, adſcriptitij, ſerui eorum in vrbe conueniantur apud magiſtrum officiorum, & committantur fide adiutoris proximi, vel vnius ex ſtatutis, præterquam ſi lis ſit de annonis ciuilibus, vel ſeruitutibus, vel nouis operibus, vel tutelis aut curationibus, de qua præfectus vrbi cognoſcet, non magiſter officiorum, vt *l. viros, ̄j. de pal. ſacrat. largit.* De annonis adhibito B præfecto annonæ, *l. 1. C. Th. de cond. in pub. hor.* De tutelis adhibito prætore tutelari, *l. 2. ̄s. quand. mil. tut. eſſ.* De operibus & ſeruitutibus adhibitis architectis, *Nou.* 7. Plerumque eam litem remittet ad præfectum annonæ, vel ad patronum fiſci, qui ſcilicet apud præfectum vrbi patroni fiſci partibus fungitur, vel ad prætorem tutelarẽ, vel ad architectos. In prouinciis autem memoriales conueniuntur apud præſidem prouinciæ, & cõmittuntur iuratoriæ cautioni, etiamſi rerum immobilium poſſeſſores non ſint, qui ſoli regulariter iudicio ſiſti ſatiſdare non compelluntur, *l. vlt. ̄j. de prin. agen. in reb.* Vt vero præfectus vrbi eos plerunque remittit ad præfectum annonæ & alios quoſdam: ita & magiſter officiorum aut præſes nonnunquam eos remittit ad arbitrum delegatum, vt *l. vlt. ̄j. de pri. ſchol.* Tum C in hac lege definitur modus ſportularum, id eſt, ſumptuum qui in litem faciendi ſunt, vt in iudicio magiſtri officiorum executoribus litis, qui magiſtro officiorum attribuuntur ex ſchola agentium in rebus, vt & Marianus Scotus teſtatur. quo fit vt agentes in rebus ſæpe magiſteriani dicantur, vt eis, inquam, dent memoriales vel aduerſarij eorum, ne vlla ſit in iudicio inter partes inæqualitas, ſinguli ſolidum vnum, & pro ingreſſu, id eſt, pro inducenda cognitione, vt ait *d. l. vlt.* ὑπὲρ τῶν λεγομένων ἰνδευκέντων, vt *Non. Tiberij de diuinis domibus*, ſcrinio auditoris magiſtri officiorum, qui eſt ex eadem ſchola, de quo & in *l. vlt. ̄j. de caſtrenſi,* & *l. vlt. ̄j de prin. agen. in reb* ſolidos duos, & pro editione actorum exceptoribus ſemiſſem. Exceptores D ij ſunt, qui notarij & ταχυγράφοι & ὀξυγράφοι vocantur. Inde Syneſio τομμ εία ταχυγράφων. Epiphanius contra Photinianos: ἐκέλευσαν ταχυγράφοις γράφειν Αἰσίῳ διακόνῳ τοῦ βασιλέως καὶ Καλλικράτῃ ἐκσκέπτορι Ρουφίνου τοῦ ἐπάρχου, καὶ Ὀλυμπίῳ, καὶ Νικήτῃ, καὶ βασιλείῳ μεμφορεαδίοις: Vbi exiſtimo legendum μεμωραλίοις, id eſt, memorialibus. Vt in iudicio arbitri pro ingreſſu arbitro detur ſolidus vnus, exceptoribus eius pro editione geſtorum, vel ſententiæ, vel relationis miſſæ ad magiſtrum officiorum tremiſſis: fiſci patrono vel executoribus fori magiſteriani cauſis imminentibus nihil: Vt in iudicio prouinciali pro ſportulis dimidia portio expendatur eius quod in iudicio magiſteriano impendi præceptum eſt. Vt in iudicio præf. vrbi eadem ſit ſportularum ratio, quæ in iudicio magiſtri officiorum. Vt in iudicio præf. anno- E næ, vel patroni fiſci, vel architectorum eadem quæ in iudicio arbitri. Et hæc quidem ſi ex ſcripto conueniantur. Quodſi ſola depoſitione ex non ſcripto, litem ſine damno procedere. Et hæc priuilegia non tantum militantibus competere, ſed & eis qui militiam gradu ſoluto ſiue vacante depoſuerint.

XIII. Imp. Iustinianvs A. Procvlo Qvæstori sacri Palatii. Comperimus diuinitus pridem fuiſſe diſpoſitum, viros deuotos adiutores tuæ magnitudinis certo eſſe in numero, nec ad huiuſmodi nomen vel

operam plures licitum esse adspirare, quàm in scrinio quidem sacræ memoriæ, duodecim tantum: septenos vero in duobus reliquis scriniis, id est, sacrarum epistolarum, sacrorumque libellorum: sed posterioris licentiam temporis supra modum indulgendo ambitionibus, disturbasse rei merita, ac in multitudinem diuulgasse, vt inter memorialium & adiutorum numerum non longum pene intersit. Sancimus itaque reduci eis ac renouari statutum ordinis terminum, non vt eximantur adiutoribus hi, qui præter prædictam dispositionem in præsenti exuberant, sed vt interea omnibus aliis interdicatur ab affectando hoc nomen, donec exeuntibus singulis ac recedentibus decrescere possit vetita conglomeratio, legitimusque iam resideat numerus: non prohibendis viris deuotis adiutoribus desistentibus eodem officio, cum vel ad laterculensis gradum in scrinio sacræ memoriæ prouecti fuerint, vel secundum locum obtinuerint in duobus aliis scriniis, post quem proximi creabuntur, licet nondum redacta sit quantitas pristina: tamen alios, quos pro se elegerint, subrogandos adiutores petere, qui posteriores erunt ceteris. Illud etiam disponendum duximus, vtpote nonnullis anterioribus exemplis subnixum, necnon iustitiæ congruum, vt ab his, quibus concessum est adiutorum agmini pro se sociare, libellus offeratur viro illustri pro tempore quæstori, petendaque eius subscriptio tempus, atque hominem, necnon etiam rem ipsam continens, id est, quod inter adiutores ei, quem pro se surrogat, merere permissum est. ordinandis videlicet iisdem adiutoribus pro ratione temporum, quibus libelli porrecti sunt, vt etiamsi memorialium matricula inferiore loco sit, qui prior in adiutoribus meruit, adiutor quidem habeatur superior, memorialis vero posterior pro vtriusque ordinis modo vel discrimine. quod etiam in aliis quoque pene omnibus officiis obseruari dignoscitur.

Iam ostendimus in *l. 2. §. de pet. bon. sub.* quæstorem officium non habuisse, sed adiutores ex scriniis diuersis, memoriæ, epistolarum, libellorum, memoriales, quorum obsequio, vt ait *l. vlt. huius tituli* res agebatur quæstoria. Atque ita idem homo esse poterat memorialis & adiutor quæstoris, & plerumque qui erat prior inter memoriales, vt hæc lex indicat, inter adiutores quæstoris erat posterior, & è contrario. Habui Prisciani librum veterem, in cuius extremo ita erat scriptum: FLAVIVS THEODORVS V. D. MEMORIALIS SACRI SCRINII EPISTOLARVM ET ADIVTOR V. M. QVÆSTORIS SACRI PALATII, SCRIPSI MANV MEA IN VRBE ROMA CONSTANTINOPOLITANA III. KAL. IVN. MAVORTIO V. C. COS. IVSTINO ET IVSTINIANO IMPP. Fuere autem ij quæstoris adiutores certo olim numero, XII. ex scrinio memoriæ, VII. ex scrinio epistolarum, totidem ex scrinio libellorum. ad summam XXVI. quem restituit hac constitutione Iustinianus, ne quis posthac vno ex adiutoribus qui nunc sunt, decedente, in locum eius substituatur, donec ordo adiutorum ad veterem numerum redierit. Excipiuntur adiutores qui deposito hoc officio transeunt ad laterculensis gradum in scrinio memoriæ, ad melloproximi gradum in scrinio epistolarum vel libellorum. His enim solis alium substituendi ius est porrecto quæstori libello, cui quæstor subscribat die & substituti admissione & probatione adnotata. Laterculũ in scrinio memoriæ fuit duplex, maius & minus. Minus sub cura & dispositione quæstoris, *l. 1. & 2. §. de of. quæst.* Maius sub cura primicerij notariorum, vt Marianus scribit. In *l. 3. tit. seq.* codices appellantur. & vero codices fuisse idem Marianus docet, dignitatum & administrationum ciuilium vel militarium & mandatorum principalium & promotionum & consuetudinum notitiam continentes. Et hoc sensu Tertullianus aduersus Valent. Ex eorum laterculo, id est, ex eorum albo, & in reges & in sacerdotes allegere consueuerunt. Habemus & librum Victurii de ratione paschali, in cuius extremo per indicem consulum dies Paschalis subnotatur, isque index Laterculus Paschalis inscribitur, quem Sigibertus Theophilo Alexandrino tribuit. *Theophilus*, inquit, *Alexandriæ Episcopus cicium de obseruatione paschæ per C. annos digestum, quem laterculum vocauit, ab hoc anno inchoauit.* Ratio nominis an hæc est, quasi in eo lateant arcana? Quamobrem Græci ad *l. 5. §. qui mil. poss. & l. vlt. §. de off. mag. off.* οἰκιακὸν interpretari videntur. an quod sacri laterculi fuerint scrinia quatuor, vt constat ex *Nou.* 8. laterculum dicitur quasi πλινθίον. Laterculenses eis codicibus edendis & seruandis præpositi sunt.

XIV. IDEM A. TATIANO MAGISTRO OFFICIORVM. Hac lege sancimus, si quando adiutores viri magnifici pro tempore quæstoris sacri nostri palatij in accusationem ciuilis causæ vel criminalis deducti fuerint, strictum ius & integritatis congruum ordinem conseruari: vt si sine scriptis conueniendi sint, nomen eius præcipientis ore designatum esse sufficiat. Sin autem scriptis in querimoniam vnus adiutorum aut plures forte ferendi sint: monumenta sententiarum in persona tantummodo conueniendi adiutoris præcedentium æquum & iustum initium futuro præstent certamini. Et quoniam probatioribus exemplis, quam indecoræ consuetudini deceat indulgeri: quod in vniuerso deuotissimorum scrinio libellensium euicisse monstratur, id in adiutores sacræ memoriæ, sacrarum etiam epistolarum transferendum censemus: vt qui liberam proficiscendi licentiam pronunciatione commeatus adepti fuerint, sine qualibet stipendiorum aut emolumentorum deductione peregre degant. etenim pro tempore viris clarissimis proximis, & melloproximis, aut eorum adiutoribus absentiæ causa vel offerre de suo proprio, aut ex annonis seu stipendiis quidquam relinquere cogendi: quamuis Ianuarias Kalendas indultum excedat spatium, & intra se festum diem

contineat. Ad hoc illud obseruari sancimus, ne alius adiutor propter quamcunque ambitionem his, qui in præsenti sunt, vel post eorum deminutionem addatur, licet in veterem numerum redacti fuerint.

Vt adiutores quæstoris aut scriptis conueniantur nominatim, aut voce executoris. Vt eis siue sumpti sint ex scrinio libellorum, siue ex scrinio memoriæ, aut epistolarum, absentiæ causa intra tempora commeatus nihil depereat, & vt nihil ea propter proximis aut melloproximis aut eorum adiutoribus offerre vel relinquere cogantur, licet commeatus excedat Kal. Ianuarias, id est, licet absint ipso anni initio quo erogari salaria solent, *l. laudabilem.* §. *de adu. diu. iud. l.* 15. *C. Theod. de agent. in reb.* Vt adiutoribus quæstoris præsentibus, etiam ad veterem numerum redactis, alius nullus addatur. Continebat & aliud quiddam hęc constitutio, quod abrogat lex quæ sequitur.

XV. Idem A. Tatiano Magistro Officiorvm. Certæ quidem sunt dispositiones nostri numinis, quas super adiutoribus viri illustris pro tempore quæstoris nostri palatij, quorum obsequio res agitur quæstoria, dedimus. quarum prima quidem ad supplicationem eorundem adiutorum emissa numero eorum, qui erant illo tempore, quo preces nobis obtulerunt, neque aliquem eximi, neque adiici præcipit, præterquam si quis eorum vel ad laterculensis gradum in scrinio sacræ memoriæ, vel ad secundum locum in duobus aliis scriniis, id est, sacrarum epistolarum, sacrorumque libellorum, & cognitionum prouectus fuerit. nam his licere desistentibus ab adiutoris officio alios pro se quos voluerint adiutores subrogare, vltimum in iisdem adiutoribus obtenturos, licet superiorem in memorialibus habeant. Altera vero per sacram pragmaticam facta est, per quam excelsæ memoriæ Proculo verbo suggerente præcipimus, illos etiam adiutores posse in suum locum alios inducere, qui per aliquem fortuitum casum minus implere suum officium valeant, veluti senium, vel morbum vel aliam necessariam causam. quod ex ipsorum adiutorum petitione idem magnificæ memoriæ Proculus ad nos retulit. Sed in præsenti ab aliis memorialibus tam in scrinio sacræ memoriæ, quam in cæ-
E teris duobus sacrarum epistolarum sacrorumque libellorum & cognitionum relatis aditi, comperimus deminutionem eorundem adiutorum impediri per memoratam pragmaticam sanctionem, & insuper venditionis quodammodo memorati officij locum introductum esse, quod ne de cetero fiat, præsentem sanctionem ad tuam magnitudinem mittimus, per quā iubemus illis tantum permissum esse secundum prius nostræ
A serenitatis rescriptum alios in suum locum subrogare, qui vel laterculensis gradum in scrinio memoriæ vel secundum locum in aliis duobus scriniis adepti fuerint: secunda nostra sanctione super hoc capitulo de cetero cessante: nulli danda licentia eorundem adiutorum, præterquam si ad memoratos gradus ascenderit, alium pro se eisdem adiutoribus ex quocunque fortuito casu connumerare, vt eo modo ad veterem numerum adiutores redeant, & duodecim quidem in scrinio sacræ memoriæ, septeni
B vero in aliis duobus sint, id est, sacrarum epistolarum sacrorumque libellorum & cognitionum. Illo videlicet obseruando, ne alius adiutor per quamcumque ambitionem his qui in præsenti sunt, vel post eorum denominationęm, licet in veterem numerum redacti fuerint, addatur. nam si permutationem, licet fortuitus casus inciderit, prohiberi disposuimus: multo magis prioribus manentibus alios introduci vetamus, ceteris scilicet anterioris sanctionis capitulis in suo robore permansuris.

C Ex *l.* 13. adiutores quæstoris qui in scrinio memoriæ laterculenses sunt, & in aliis duobus scriniis melloproximi, quamuis non sint ex XXVI. possunt alium in suum locum subrogare. Ex *l.* 14. quod tamen ei detraxit Tribonianus propter hanc *l. vlt.* adiutores qui morbo aut senio impediuntur quo minus munus suum exequantur, possunt alium in suum locum subrogare. Hoc abrogatur in hac lege, & subrogandi ius permittur duntaxat in casu *l.* 13. Certe si adiutores ad veterem XXVI. numerum redierint, licebit eis alios in suum locum subrogare interueniente quæstoris electione, & eum locum eamve militiam suam vendere, non tamen vltra centum solidos, & in heredes suos transmittere, vel in liberos, etiamsi liberi eis
D heredes non extiterint, ex *Nou.* 35 Cuius sententiam Iulianus exposuit, dummodo probentur à quæstore, & inferant c. solidos pro introitu. Atque ita militiæ vel in heredes aut liberos transmittuntur sub certa pretij definitione, *l. vlt.* §. *de pign.* vt hæc militia adiutorum intra numerum XXVI. sub præstatione c. solidorum, vel qui subrogatur heredibus defuncti aut liberi præstat certam pecuniam ex casu militiæ, vt duobus locis diximus §. & in tit. de minoribus, D. quo respiciunt hæc Iuliani verba, de adiutoribus quæstoris: *Qui fiunt in locum eorum qui suo loco ciciderunt, centum solidis præstitis fiant.*

De agentibus in rebus.

Tit. XX.

SVperiores in literarum præsidiis militant, vt ait *l.* 1. *C. Th. de prox. com. disp.* Et ob id eorum militia literata dicitur, *l.* 8. §. *tit. prox.* Hi militant in rebus, in actu Reip. & à Græcis dicuntur semper magisteriani, & *Nou.* 17 & 124 & in fine Lausiacæ historiæ. Rationem reddidi lege 12. §. *tit. prox.* Sunt eorum gradus multi, alij tribuni scholarum, de quibus

tit. 11. ꝰ. alij primicerij, alij senatores, alij ducenarij, alij centenarij, alij biarchi, alij circitores, alij equites, alij tirones, *l.* 3. *hoc tit. l.* 1. *&* 3. ꝰ. *de off. mag. off. l.* 1. ꝫ. *de priuil. schol.* & in Notitia, *l.* 2. *de off. præf. præt. l.* 2. *C. Th. de filiis mil. appar. l.* 3. ꝫ. *de filiis offi.* & *mil* Hieronym. aduersus Io. Hierosolymitanum ad Pammachium: *Finge*, inquit, *aliquem tribunitiæ potestatis suo vitio regradatum, per singula militia equestris officia ad tyronis vocabulum deuolutum. nunquid ex tribuno statim fiet tyro? Non, sed ante primicerius, deinde senator, ducenarius, biarchus, circitor, eques, deinde tyro. & quanquam tribunus quondam, miles gregarius, sic tamen ex tribuno non tyro, sed primicerius factus est.*

A I. Imppp. Arcadivs, Honorivs et Theodosivs AAA. Anthemio Magistro Officiorvm. Nullus de schola agentium in rebus de cetero locum mortui conetur inuadere: sed is qui ordine stipendiorum & laborum merito ad gradum militiæ sequebatur statim atque illum fata subduxerint, in eius præmia percipienda succedat, omni obreptione cessante. Dat. Prid. kal. Ivn. cp. Honorio A. vi. et Aristeneto Coss.

Vt in locum defuncti agentis in rebus ascendat proximus non vlterior, *l.* 1. ꝰ. *de off. mag. off.*

II. Impp. Honorivs et Theod. AA. Helioni Magistro Officiorvm. Nulli posthac sine nostræ maiestatis auctoritate discingendi agentem in rebus, nulli eximendi pateat copia. nam probata schola animaduersionem vereri iudicis, & nullam timere debent contumeliam vilitatis. Dat. iii. Id. Ivn. Nov. cp. Honorio x. et Theodosio vi. AA. Coss.

Ne quis consortio agentium in rebus remoueatur sine auctoritate principis. Nam probata semel schola, & censuram iudicis vereri nullam, & vilitatis contumeliam quoque nullam timere debet, si qui forte in eo numero humiles & abiecti esse dicuntur.

III. Imperat. Leo A. Patricio Magistro Officiorvm. Matriculam agentium in rebus à tua celsitudine confectam admittentes, iubemus ne ducenarij plusquam quadragintaocto in cingulis habeantur in posterum, & numerum centenariorum ducenti viri, quos vocante tempore gradus competẽtes admiserint: parique modo biarchorum nomen meritumque ducenti quinquaginta viri dumtaxat: præterea circitorum trecenti, & equitum quadringenti quinquaginta impleant. Sit in æternum illa quoque fixa stabilisque tuæ sublimitatis dispositio, vt si quis de numero ducenariorum, quos quadragintaocto quotannis esse censuimus, forsitan de luce migrauerit: laborum eius fructum successores ab intestato vel ex testamento venientes luctui dispensent, & ita omnibus inter ceteros superstites potiantur solatiis, tanquam si viuus, qui hæc eadem diu sperauerat, sibimet vindicasset. qua de causa locum etiam eius successorum intuitu vacare conueniet. Nemo autem sine diuali probatoria, quam codices in sacro nostro scrinio memoriæ positi, debeant inserendam accipere, militaribus eiusdem deuotissimæ scholæ stipendiis vel priuilegiis potiatur.

Definit numerum ducenariorum, centenariorum, biarchorum, circitorum, equitum. Constituit vt defunctus ducenarius in heredem suum totius anni salaria transmittat, atque heredis gratia vt eo anno defuncti locus vacet: & ne sine probatoria, quæ laterculis inseratur, quisquam scholæ agentium in rebus adiungatur.

B IV. Idem A. Patricio Magistro Officiorvm. Ex eo qui primum ducenæ vel centenariorum gradum in schola agentium in rebus militantes meruerint, desinant, in sacratissima videlicet ciuitate constituti alterius iudicis cuiuslibet auctoritate pulsari, vel in alio quolibet examine, præterquam viri magnifici magistri officiorum, & cui forsitan ipse concesserit actionibus sui quisque aduersarij respondere. Quod multo magis in criminalibus causis obseruari decernimus: absurdum est enim vt in eius salutem vel existimationem valeat quisquam proferre sententiam, cuius de nulla re possit pecuniaria iudicare. Huius autem beneficij prærogatiuam subadiuuis etiam qui singulis inueniuntur temporibus deferri iubemus: licet hanc in eorum persona more quoque veteri seruari cognouerimus, vt tamen post depositum officium memoratum, si non inter centenarios numerentur, communi iam lege respondere non ambigant. Prædictas autem omnes centenariorum personas in prouinciis repertas concessa nunc speciali fori prærogatiua, nisi publicæ executionis sollicitudo his iniuncta sit, vti prohibemus: eosque ordinariorum etiam iudicum pro veteri iure sententiis obedire præcipimus.

Vt centenarij & ducenarij in vrbe respondeant, non apud præf. vrbi, sed apud magistrum officiorum, vel apud arbitrum ab eo delegatum tam in criminalibus quam in ciuilibus causis. Idem datur subadiuuis quandiu eo officio funguntur, & deposito officio si facti sint centenarij. In prouinciis autem vt respondeant apud præsidem sublata præscriptione fori, nisi si qua publicæ executionis sollicitudo eis iniuncta sit. Habuit magister officiorum adiutorem ex schola agentium in rebus, vt dictum est *l.* 12. ꝰ. *tit. prox.* & subadiuuas adiutoris duos. habuit & subadiuuas fabricarum, quas constat fuisse sub dispositione magistri officiorum, & subadiuuas barbariorum, id est, officinarum barbaricariorum. Et horum subadiuuantium meminit Marianus Scotus, & lex sequens in qua vulgo male, *subadiuiarum*, pro *subadiuuarum* De his & in *l.* 3. *C. Th. de agen. in reb. Periculum*, inquit, *se & adiu.*

& subadiuuæ subituros esse cognoscant si huius factionis normam insequentibus magistris desierint intimare. Iidem vt opinor chartularij dicuntur in *l. 5. & 6.*

V. IDEM A. PATRICIO MAGISTRO OFFICIORVM. Agentes in rebus, qui per ordinem consequi solent principatus insignia, in vnoquoque scrinio fabricarum & barbariorum quaternos subadiuuarum, sollicitudinem per annum duntaxat integrum procedentes gradatim subire, hac in æternum valitura lege decernimus: exceptis videlicet vniuersis negotiatoribus quodlibet mercimonium per se gerentibus, interpositasve personas, cum eis ante sacratissimis constitutionibus interdictum sit militare, exceptis nihilominus his, qui possessionem alienarum sollicitudinem procurationemve susceperint. eos enim ad hæc officia volumus aspirare, quorum labores scholæ agentium in rebus testimonio comprobantur. Illi quoque sunt ab hac liberalitate nostræ mansuetudinis excludendi, cui cum scholæ eidem socientur, in sacris scriniis, quibus spectabiles primicerius & tertiocerius præsunt, adiuuantes eos publicarum chartarum tractatibus occupantur, & duobus officiis operam suam adhibere non possunt: nam præter emolumenta, quæ de prædictis scriniis consequuntur, principatus etiam solatio debent esse contenti. Quod si morbo, vel ætatis senio capti, vel imperiti huiusmodi rerum, vel quocunque alio vitio præpediti, per se memorati officij curam subire nequierint: consideratis præcedentibus eorum laboribus, per substitutum chartularium eiusdem scrinij cui præfuturus est, ipse idoneum, & tam moribus optimis præditum, quam scientiam peritiamque rerum habentem, electione sua suarumque periculo facultatum præfatum munus eos implere præcipimus.

Male in quibusdam Codicibus hic apponitur tit. de præpositis agentium in rebus. Videtur autem hæc lex esse de principibus agentium in rebus, vt qui fuerint ex eo numero per annum integrum subadiuuæ fabricarum & barbariorũ sint, non negotiatores, non actores, conductores, procuratores rerum alienarum, quod ij militare non possunt, non principes qui sint adiutores primicerii aut tertiocerij in sacris scriniis, de quibus forte *l. vlt. §. de diu. resc.* quod iis duobus officiis subadiuuarum & adiutorum pares esse non possint, vt si non sufficiant exequendo subadiuuarum muneri, ex causis hac lege expressis, per substitutum qui sit ex eodem scrinio, in quo præfuturus est quasi subadiuua, implere id possint. subadiuuæ vox desideratur in fine huius legis. *Præfatum subadiuuæ munus eos implere præcipimus.* Sic habent vet. libri, & de iis subadiuuis diximus Constitut. præcedenti.

VI. IMP. ANASTASIVS A. CELERI MAGISTRO OFFICIORVM. Hac saluberrima sanctione decernimus agentes in rebus pro conuentionibus & modo sportularum executoribus præbendarum, pro quantitate

A sumptuum, quæ circa litigia sibimet ab aliis inferenda, vel à se contra alios per semetipsos, seu per ordinandos à se procuratores exercenda, conuenit ab his agnosci: beneficiis, quæ in sacro nostro militantibus ministerio iampridem per diuinas sanctiones indulta sunt perpotiri, & fideiussorem idoneum de eadem schola, non autem extraneum offerre compelli. Ita tamen vt priuilegia, quęcunque centenariis seu ducenariis, vel chartulariis, seu viris clarissimis principibus post depositam quoque militiam iam per dispo-

B sitiones principales impertita, & nunc vsque obseruata esse noscuntur, intacta inuiolataque custodiantur: cum perabsurdum, perque temerarium sit, hanc nostræ liberalitatem pietatis quemquam astuta interpretatione, non ad augmentum anteriorum priuilegiorum, sed ad deminutionem conuertere concedi. Simili videlicet forma pro matribus & vxoribus eorum, necnon etiam liberis sub eorum potestate constitutis, nec aliam sortitis vel sortituris militiam, nec non etiam seruis ad eos pertinentibus seruanda: ita vt

C in prouinciis quoque supradictæ personæ degentes simili beneficio perfruantur. Sportulas tamen & litium expensas pro tertia superius enarratæ quantitatis soluturæ: denarũ librarum auri condemnatione aliaque grauissima indignatione his feriendis, quicunque nostra iussa quolibet modo seu tempore violauerint, seu violare concesserint.

Non eundem, vt existimauit Accursius, sportularum modum litigantibus agentibus in rebus Anastasius præscribit, quem præscripsit militantibus in sacris scriniis *l. 12. §. tit. prox.* sed eundem quem Leo & Zeno ministerianis *l. vlt. §. de castr. & minist.* &

D hoc quidem in vrbe. In prouinciis sportularum modus est leuior, pro parte nimirum tertia, & hoc siue ipsi litigent, siue procuratores, siue mares, vxores, liberi, serui eorum. Ad hæc confirmat priuilegia data centenariis & ducenariis & subadiuuis, *l. 4. §. & principibus agentium in rebus, l. vlt. tit. seq.*

De principibus agentium in rebus.

TIT. XXI.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. CYNEGIO PP. Agentes in rebus post palmam laboris emeriti principatus honore muneramus. atque ideo officiales tam ad necessitates publicas, quam priuatas, non nisi principe mittan-

E tur auctore: nullarumque sine ipso cuiquam mandetur exhibitio personarum, etiamsi intercessio in locis degẽtis officij fuerit impertita. Causarum etiam patronos volumus esse conuentos, ne ignorante principe vllam postulationem introducant, neve sub vnius persona suscepti fraude quadam aliena ne-

gotia inserenda esse pertentent. Quod si fuerit definitio contempta: decem libras auri fisco nostro ab officio tuo iubemus inferri. DAT. PRID. KAL. MART. CP. HONORIO NB. P. ET EVSEBIO COSS.

Agentes in rebus post continuæ militiæ tempus veluti pro præmio laboris exacti fiunt principes agentium in rebus, *l. 13. & 16. C. Th. de agen. in reb.* Cassiodorus XI. *Cur agentium* inquit, *in rebus miles officij post tot laboris incerta aliquid patiatur ambiguum, qui crebris actionibus excubando, ideo principis nomen habere promeruit, quia militia sacramentis ceteros antecellit.* Quæ vulgo expressus typis Cassiodorus non ita habet. Nemo officialium illis inconsultis in munus aliquod mittitur, nulla exhibitio personarum, nulla intercessio mandatur. Intercessio, id est, executio *l. 8. s. de off. rec. prou. l. 7. s. quæ pig obl.* etiamsi ea executio peregre facienda non sit, sed eo loci quo ipse officialis degit. At possunt aduocati executione, officialis, licet ignorāte principe facta, postulationē introducere. Idcirco & hoc quoque aduocatis nominatim interdicitur, & ne vnius suscepti specie alienas causas introducant. Susceptum dicit proprie, vt Augustinus in quæst. mistis: *Hoc est officium aduocati vt secundum iuris ordinē suscepti sui causam peroret.* Sic & quemlibet clientem vocari diximus tit. 54. lib. XI. Videntur ex schola agentium in rebus isti principes constituti officiorum præf. prætorio, & vrbi & vicariorum & proc. Africæ & Achaiæ & Comitis Orientis & Ægypti & præf. Augustalis & ducum quorumdam, quod & Marianus docet, dicens plerumque eos ex ducenariis sumi & exire cum insignibus principatus. & *l. 9. C. Th. eod. tit. Principes*, inquit, *qui de agentium in rebus numero ad gubernanda officia diriguntur.* & Cassiodorus supradicto loco de principe loquitur officii prætorianæ sedis, & *Nou. Th. de princ. agen. in rebus* quā habemus, in qua ita est: *Vt inconsulto principe qui ex schola agentium in rebus ad obsequia præfecturæ prætorianæ post infinita discrimina & consumpta ætatis parte meliore peruenit, primores designati officij nihil vsurpent, neque præfectianus aliquis suæ præsumat militiæ sacramenta, neque matriculis eximatur præter eius conscientiam atque consensum, ita vt eadem matricula officij prætoriani in principis potestate consistat.*

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. THEODOTO P. V. Omnia citatoria omniū scilicet causarum atque personarum, licet sint senatoriæ dignitatis, ad principes specialiter reuocari præcipimus. actus vero ceteros, qui à sacratissimo cœtu senatus tractari consueuerunt, censualium sollicitudine celebrari, nec aliquod præiudicium ex subreptitio rescripto supplicibus inferri. DAT. XII. KAL. IVN. CP. OLYBRIO ET PROBINO COSS.

Vt etiam senatores omnibus in causis citentur in iudicium per principes officij præf. vrbi. Actus vero senatus vt conficiantur à censualibus. Capitolinus in Gordianis: *s. c. tacitum fieret, ita vt non scribæ, non serui publici, non censuales illis actibus interessent, senatores exciperent, senatores omnium officia censualium scribarumque complerent.* De censualibus diximus in *tit. de tabul.* s. Eos fuisse in officio præf. vrbi Marianus auctor est.

III. IMP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PALLADIO PROC. AFFRICÆ. Proconsularis apicis dignitatis adiectione principes agentium in rebus præcipimus decorari. DAT. VII. KAL. OCTOBR. RAV. VARANA. CV. C. COS.

Pricipes agentium in rebus æquantur proconsulibus, sicut & Comites consistoriani quibus etiam in litibus exercendis eadem priuilegia competunt, quæ principibus. Pro Palladio, quidam Codices habent Arcadio.

IV. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. VALERIO MAGISTRO OFFICIORVM. Ex agentibus in rebus principibus domesticos in suis actibus habere liceat eos, quorum fidem industriamque probatam sibi existimant, etsi sæpe eodem officio fuerint ante perfuncti. & si quis agens in rebus post vigintiquinque annorum curricula ob aduersam corporis valetudinem militiæ finem minime valuerit expectare, sed ad honorariam ex principe dignitatem testimonio scholæ prosilierit: iisdem eum priuilegiis muniri censemus, quibus hi qui ad principatus actum progressi sunt, potiuntur. Sed in salutationibus iudicum consessibusque priores eos, qui per longæ militiæ metas ad principatus actum peruenerint, & si actus tempore posteriores sint, esse præcipimus: nihil censualibus, vel apparitoribus aduersus priuilegia eorum excogitantibus, tanquam in actu principatus fuerint versati, vicenarum librarum auri condemnatione contra eos proposita. DAT. IV. KAL. FEB. CP. THEOD. A. XV. ET QVI FVERIT NVNTIATVS.

Vt principibus agentium in rebus liceat habere in suo officio domesticos, sicut præsidibus, ducibus, comitibus. Sed horum domestici completo actu, eundem repetere non possunt, *l. 5. & 6. de assess.* Principum domestici possunt. Vt eadem priuilegia habeant principes honorarij post viginti quinque annorum militiam accepta testimoniali hanc dignitatem adepti, quam habent principes in actu positi, ita tamen vt ij in consessibus & salutationibus iudicum illis præponantur, licet tempore posteriores sint.

V. IDEM AA. CYRO PP. Eos qui ordine transcursa militia, post ducenam ad desideratum principis peruenerint gradum, aut adiutores viri illustris magistri officiorum extiterint: cum inter honoratos cœperint numerari: vicarianæ dignitatis titulis decorari censemus.

Vt ex ducenariis principes facti adiutores magistri officiorum, oneretur honore vicariorum, *cum inter honoratos*, inquit, *cœperint numerari*, id est, cum, veluti ex lege seq. completa militia & indepto principatu inter comites primi ordinis vacātes cœperint numerari. De adiutore magistri officiorum diximus in *l. 12. 1. s. de off. mag. off.* in qua separata oratione legendum est, *adiutor præterea*. &c. Et ante eam de curagendariis siue curiosis promouendis, ita legendum ex Vet. *quos ordo militiæ vocat & labor*, vt in *l. 20. Cod. Th. de agent. in reb. Qui militiæ ordine ac labore decurso*, & *l. 4. C. Th. de curios. Quatenus labore atque ordine ad cursum*

atque ordine ad cursum regendum & ad curas agendas iudicio scholæ & ordinis merito dirigamini.

VI. Idem AA. Nomo Magistro Officiorvm. Principes agentium in rebus, quos sæpe sæua pericula vitæque interdum renuntiatio ad memoratum gradum adduxit, completo tempore militiæ suæ comitiuæ primi ordinis cingulo in diem vitæ potiri, manentibus videlicet dudum præstitis saluis priuilegiis decernimus.

De hac l. diximus lege præcedenti satis.

VII. Imp. Leo A. Nicosterio p.p. Quicunque ex corpore cohortalium militans in schola agentium in rebus filium procreauit antequam ad metas militiæ suæ perueniat, principatus honore decoretur, licet post finitam militiam, vtpote liber nulla debeat huiusmodi conuentione pulsari, filium tamen cohortali condicioni relinquat obnoxium. Si vero postquam adeptus fuerit principatum, ediderit filium: is qui natus est, etiamsi in schola deuotissimorum agentium in rebus militiam sortitus non fuerit, ita liber sit ac securus, vt nec illis cohortalis officij nexibus obligetur, quasi iam ex parte libero, & ab hac condicione penitus alieno progenitus.

Impressi Codices habent, *& licet*: Scripti carent coniunctione illa. Videtur desiderari illo loco, *Et principatus honore decoretur*. Principatus honor defertur finita militia pro emerito. Igitur sententia legis hæc est, cohortalem militantem in schola agentium in rebus principatu cohortali condicione solui, & filium quoque ab eo post principatum susceptum, non eum qui susceptus fuerit ante principatum. Idem in curiali hac constitutione cum fuisset expressum, Iustinianus sustulit, cui magis placet militantes ad curiam reuocari. Nam quod est in *l. vlt.* §. *de dec.* confirmat tantum libertatem eis qui ex iure antiquo ea potiti sunt, non quod in posterum velit Iustinian. ista militia vel principatu curiales liberari.

VIII. Imp. Zeno A. Ioanni Magistro Officiorvm. Multi deuotissimæ scholæ agentium in rebus aditionibus permoti, viros clarissimos eiusdem scholæ principes, qui finitis militiæ stipendiis exeunt, quoties ex maioris iudicis sententiis ipsi vel eorum coniuges, aut liberi, vel serui, aut coloni, siue per se, siue per procuratores conueniantur, non amplius quam vnum solidum executoribus sportularum nomine præbere compelli: apparitoribus vicarianis, seu præsidialis iudicij, non nisi tertia parte solidi tantum præstanda: nullasque iisdem concussiones aut vexationes in præbendis fideiussoribus ingeri, sed eos fideiussores, quos locorum defensor æstimauerit, dare: ita videlicet vt pro tenore generalium edictorum hi, qui vel in sacratissima vrbe, vel in prouinciis immobiles possident facultates adiuratoriæ cautioni & substantiæ suæ credantur. Hoc etiam

A adiiciendo, vt nunquam nisi ex sententia in scriptis prolata penitus moneantur. Ad similitudinem insuper aliorum officiorum, quoties ciuiles vel criminales contra eosdem cognitiones mouentur, executorem quidem negotij vsque ad finem litis ciuilis seu criminalis vnius esse solidi præstatione contentum: & pro insinuandis nostræ serenitatis apicibus vel simplici contra obnoxios eorum postulatione deponenda, binos solidos ab his vel coniugibus eorum præberi. & quotiescunque exemplaria postulantur: hi quo-

B rum interest, accepto solido, quod petitur, præbere non differant. pro implendis vero monumentis, vnde conueniendi tribuitur executoribus facultas, non vltra quam tres solidos, quibus competit, impertiri præcipimus: arbitris vero non amplius quam solidum, fisci patronis dimidiam solidi partem, notariis vero tertiam vsque ad finem (sicut dictum est) causæ præstare. super editione quoque chartularum solidi partem dimidiam præbere. Quod si non apud arbitrum, sed in competentibus iudiciis maioribus cognitio celebretur: inducendi quidem negotij

C gratia non nisi quatuor solidos eosdem viros clarissimos erogare, gestorum vero excipiendorum causa duos tantummodo solidos dare, & nullius vltra suprascriptas quantitates cuiuslibet alteri præstandi sumptus exactione vexari: his omnibus locum habentibus, siue ipsis aliis litem ingerant, siue ab aliis pulsentur. Dat. kal. Sept. Theodorico Cos.

Hæc lex definit sportularum modum litigantibus principibus agentium in rebus, & vt ex scripto conueniantur, & fideiussores dent arbitrio defensoris locorum. De sportularum modo nolo singula persequi,

D Citatur hæc lex in *l. 2* §. *de com. consist.*

De curiosis.

Tit. XXII.

I. Imp. Constantinus A. ad Lollianvm p.p. Curiosi & stationarij, vel quicunque funguntur hoc munere, crimina iudicibus nuntianda meminerint, & sibi necessitatem probationis incumbere, nec citra periculum sui si insontibus eos calum-

E nias nexuisse constiterit. cesset ergo praua consuetudo, per quam carceri aliquos immittebant. Dat. xi. kal. Avg. Med. Acc. xii. kal. Sept. Arbitione et Lolliano Coss.

Curiosi qui & curagendarij dicuntur *l. 1. C. Theod. tit.* sunt ex agentibus in rebus, vt constat ex *l. 1. de off. mag. off.* & ex constitutionibus huius tit. & nominatim *l. 2.* cauetur vt solis agentibus in rebus curæ publici cursus committantur, non officiis præfe-

ctorum prætorio vel vicariorum *l.* 2. ℐ. *de apparit. præf. pr.* Hæ sunt curiosorum præcipuæ curæ, vt non male Græci hunc tit. ita interpretati sint, περὶ φροντιστῶν τοῦ δρόμου, & quidem solæ, vt tamen & missi per regiones, prouincias, littora, portus, commonitoriis & mandatis instructi, à magistro officiorum in eos qui quid circa cursum publicum admiserint, diligenter inquirant, rem deferant sine inscriptione, vt quadam constitutione Græca *de custodia reorum* continetur, non tamen sine calumniæ pœna, vt hac lege cauetur, quæ etiam prehensionem eos non habere significat, & *l.* 4 nec vocationem. Alij erant curiosi cur. publici in comitatu, alij per diuersas prouincias, vt Mariani Scoti notitia declarat, qui à magistro officiorum dirigebantur, quandoquidem ex magisterianis erant, id est, agentibus in rebus. De stationariis dixi *l.* 6. ℐ. *tit.* 1.

II. Idem a. et Ivlianns cæsar ad Tavrvm. Agentes in rebus in curiis agendis & euectionibus publici cursus inspiciendis nostrorum memores præceptorum credimus in omnibus velle profutura reipublicæ. ideoque solos agentes in rebus in hoc genere iussimus obsequium adhibere, & non ab alio penitus officio. hi verò peruigili diligentia prouidebunt, ne quis citra euectionis auctoritatem moueat cursum, vel amplius postulet, quàm concessit euectio. C Quisquis igitur aliquid tale perpetrare tentauerit, improbi cœpti priuetur effectu. demonstretur etiam iudicibus vel curiosis euectio, etiamsi quis nobis iubentibus festinare memoret in obsequium necessarium, nec præualeat contumacia vel dignitas. Ergo nummum vetamus exposci pro animalibus in cursu minime constitutis. Quod si forte aliquis existimauerit perpetrandum: eius quadruplum, quod accepit, inferre cogatur. Dat. xv. kal. Mai Mediolani Constantino a. ix. et Ivliano Cæs. ii. Coss. D

Curiosi mittuntur ex schola agentium in rebus, vt inspiciant euectiones siue συνθήματα cursus publici, & curent ne qui sine euectione currant, *l.* 3. ℐ. *de cursu pub.* vel supra modum euectionis, qui vt vnius rhedæ copiam habet, ne flagitet duas, vel qui biretum habet, aut veredum, ne flagitet rhedam. Et vt ne à prouincialibus nummum exigant pro animalibus eorum in cursu minime præbitis.

III. Idem a. ad Agentes in rebvs. Per id tempus quo cursus tuendi sollicitudinem sustinetis, condemnationes præfectorum præt. circa eos solos irritæ sunt futuræ, qui seruauerint honestatem. E erga eos verò qui inhoneste & contra decus seculi vel honorem militiæ versabuntur, non solùm condemnatio mansura est, verum etiam grauior pœna est statuenda. pp. Pri. kal. Dec. Evsebio et Hypatio Coss.

Præfecti prætorio coërcitionem habent in curiosos qui in hoc officio inhoneste versantur.

IV. Impp. Arcadivs et Honorivs A aa. Marcello Magistro Officiorvm. Agentes in rebus singulos per singulas prouincias mittendos esse censemus, quibus tamen inspiciendarum euectionum tantum debeat cura mandari: vt nihil prorsus commune aut cum iudicibus, aut cum prouincialibus habeant. nec naues debebunt illicita concussione vexare, nec libellos, vel contestationes litis gratia suscipere, aut in carcerem quemquam trudere, sed cursui solum vacare. Dat. kal. Ivn. cp. Olybrio et Probino Coss.

B De hac dictum est satis *l.* 1. Quod ait, *nec naues*, eo pertinet *l.* 1. ℐ. *de lit. custodia.*

De palatinis sacrarum largitionum, & rerum priuatarum.

Tit. XXIII.

Palatinorum nomen generale est. Eo continentur militantes in sacris scriniis & agentes in rebus, de quibus dictum est supra, & apparitores Comitum largitionum vel priuatarum, de quibus hoc tit. agitur, & ministeriani, de quibus tit. seq. Generalem hanc significationem comprobat *l.* 1 ℐ. *de priu. eor. qui in sac. pal. mil.* Ambros. 5. Epist. *Palatina* inquit, *officia omnia, id est memoriales, agentes in rebus, apparitores diuersorum Comitum.* Hic tit. vt iam dixi, est de apparitoribus Comitum, qui & largitionales aut priuatiani dicuntur, & hoc sensu plurimum in constitutionibus palatini accipiuntur, vt *l. vlt.* ℐ. *de locat. præd. ciu. l.* 1 ℐ. *quib. ad cond. præd. fisc. l.* 2. ℐ. *de col. fund. fisc. l. vlt.* ℐ. *de fide hast. fisc. l.* 2. *de pet. bon. sub.* & multis aliis. & sicut officium pro officialibus accipitur sæpe, ita palatium pro palatinis. Ammian. *lib.* 4. *Tuas & palatij tui auferre iubeo propediem annonas.* & eodem libro, *Relicto palatio omni.*

I. Impp. Constantivs et Constans aa. ad Beronicianvm vic. Asiæ. Palatini pro capitibus seu iugis suis tantum pensitationem atque obsequia recognoscent, extraordinariis & sordidis muneribus, & susceptionibus & temonariis oneribus liberati. Dat. non Mai cp. Constantio iv. et Constante iii. aa. Coss.

Palatini excusantur ab extraordinariis & sordidis muneribus.

II. Imppp. Valentin. Valens, et Gratianvs aaa. Titiano com. s. l. Nullus thesaurensis, vel officialis Comitis thesaurorum semel deprehensus euersor, quocunque pacto, aut repetat militiam suam, aut aliam sibi requirat per ambitum dignitatem, vt sese transferat ad aliam quamcunque militiam. Dat. viii. kal. Febr. Antiochiæ Gratiano a. iv. et Merobavde Coss.

Thesaurensem vocare videtur officialem Comitis sacr. larg. qui & Comes Thesaurorum dicitur. *Vel*, igitur hoc loco est ἀναστατικόν. Si thesaurensis, id est apparitor Comitis sacrarum largitionum deprehendatur euersor rerum ad sacrum ærarium pertinentium, militia pellitur, & nec ad eam reuerti, nec aliam vllam militiam siue dignitatem capessere potest.

III. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs AAA. Pancratio c. r. p. Prisco iam nunc ordine reuocato, de palatino potius officio ad gerendum principatum officij Comitis domorum per Cappadociam mittantur, quales Comes etiam domorum, si inhonestum aliquid gesserit, vereatur. Idoneos itaque singulis annis è numero mittendariorum ad hoc eligere debebis & mittere. Dat. pri. non. Ivl. Scopis Avsonio et Olybrio Coss.

De Comite domorum scripsimus tit. 5. huius libri. Hic habebat officium, & officij principem non ex schola agentium in rebus, sed ex officio Comitis rerum priuatarum.

IV. Idem AAA. Hesperio pp. Nihil omnino vllis iudicibus cum palatinis nostræ clementiæ, quicunque à Comitibus diriguntur, sit commune atque coniunctum: sed excepta reuerentia, quæ non solum ab inferioribus sed etiam à maioribus, & in prouincia degentibus rectoribus prouinciarum debetur atque defertur, suis quisque necessitatibus obsecundet. Dat. viii. Id. Dec. Sirmio Avsonio et Olybrio Coss.

Vt palatini missi in prouincias à Comitibus ærarij suum munus exæquantur per se salua reuerentia præsidum.

V. Idem AAA. Nebridio c. r. p. Quidam post impletum ordinem militiæ palatinæ, quam gesserant honoremque transactum ad exceptorum scrinia transire nituntur. Hac igitur lege sancimus, vt nulli prorsus dehinc ista audendi relinquatur occasio: sed vnusquisque eius scrinij, quod primum militando elegit, ordinem persequatur, nec in alterius loco finem militiæ requirat, qui iam proprij ordinis transegerit principatum. Dat. v. Id. Oct. cp. Merobavde ii. et Satvrnino Coss.

Varia sunt scrinia largitionum & rerum priuatarum. Qui in vno militauit & fuit in eo primicerius siue princeps, postea ad illud transire & locum alij debitum occupare non potest.

VI. Idem AAA. ad Probvm pp. Ab officiis palatinorum excellentia tua sciat ita penitus esse recedendum, vt nec ipsa post modum licitum sibi credat iisdem aliquid iniungere, & præterea prouinciarum rectores prohibeat quidquam vlterius tale conari. Dat. vii. kal. nov. Med. post cons.

A Merobavdis ii. et Satvrnini.

Ne præf. prætorio, ne præsides quidquam palatinis iniungant. Hoc enim ad solos Comites spectat.

VII. Idem AAA. Trifolio c. s. l. Scriniis omnibus largitionum comitatensium infra scriptas decernimus dignitates, vt his contenti, ambiendi sibi aditum interclusum esse cognoscant, etiam si speciale beneficium emendicato suffragio quisquam voluerit impetrare. annonas etiam iuxta definitum dignitatum modum volumus præstari, nec
B amplius quidquam præsumi. Breuis, quas dignitates, per singula scrinia officium sacrarum largitionum habere statutum est. Scrinii exceptorum perfectissimus ordinis secundi numero vnus, id est, primicerius exceptorum vnus: ducenarij duo id est, tertiocerius & quartocerius, centenarius vnus, id est, primicerius instrumentorum: epistolares numero duo: formæ primæ numero trigintasex: formæ secundæ numero quatuor: formæ tertiæ numero tres. Scrinij numerorum perfectissimus ordinis tertij nume-
C ro vnus: ducenarius numero vnus: centenarij numero duo. Epistolares numero duo: formæ primæ numero tres: formæ secundæ numero vnus: formæ tertiæ numero duo. Sacri scrinij tabulariorum perfectissimus ordinis tertij numero vnus: ducenarius numero vnus: centenarius numero vnus: epistolaris numero vnus: formæ primæ numero tres: formæ secundæ numero quinque. Scrinij canonum perfectissimus ordinis tertij numero vnus: ducenarius numero vnus: centenarius numero vnus: epistolares numero
D duo: formæ primæ numero quatuor: formæ secundæ numero quatuor. Scrinij mittendariorum ducenarius numero vnus: centenarij numero duo: epistolares numero octo: formæ primæ numero septem: formæ secundę numero triginta tres. Scrinij aureę massę perfectissimi ordinis tertij numero vnus, id est, primicerius sacræ massæ, numero vnus: item secundocerius numero vnus: ducenarij numero duo, id est, tertiocerius & quartocerius: centenarij numero sex: epistolares numero quatuor. Aurifices specierum perfectissimus numero vnus: ducenarij numero
E quatuor: centenarij numero sex: epistolares numero octo: formę primę numero XVII. formæ secundę numero quatuor. Aurifices solidorum ducenarij numero vnus: centenarij numero octo: epistolares numero sex: formę primę numero nouem: formę secundę numero triginta. Sculptores & ceteri aurifices centenarij numero vnus: epistolares numero quinque: formę primę numero sex: formę secundę numero decem & octo. Scrinij auri ad responsum perfectissimi

ordinis primi numero vnus: perfectiſſimi ordinis ſecundi numero duo: ducenarius numero vnus: centenarij numero duo: epiſtolares numero tres: formæ primæ numero quatuor: formæ ſecundæ numero duo: formæ tertiæ numero vnus. Scrinij à miliarenſibus perfectiſſimus ordinis primi numero vnus: ducenarius numero vnus: formæ primæ numero vnus: formæ ſecundæ numero duo: formæ tertiæ numero tres. Scrinij veſtis perfectiſſimus ordinis tertij numero vnus, perfectiſſimus ordinis ſecundi numero vnus, ducenarij numero vnus: centenarij numero vnus: epiſtolares numero duo, formæ primæ numero ſeptem, formæ ſecundæ numero decem, formæ tertiæ numero quatuor. Officialium ſacrarum veſtium ducenarij numero tres, centenarij numero tres: epiſtolares numero duo, formæ primæ numero duodecim, formæ ſecundæ numero decem, formæ tertiæ numero octo. Deputati ſacræ veſtis perfectiſſ. ſecundi ordinis numero duo, ducenarij numero duo: centenarij numero duo: epiſtolares numero duo: formæ primæ numero tres. Scrinij ab argento perfectiſſimi ordinis ſecundi numero vnus. epiſtolares numero vnus: formæ primæ numero ſex: formæ ſecundæ numero tres: formæ tertiæ numero vnus. Scrinij à pecuniis perfectiſſimus ordinis ſecundi numero vnus: formæ primæ numero vnus: formæ ſecundæ numero duo: formæ tertiæ numero quinque. Argentarij comitatenſes ducenarij numero vnus: centenarij numero duo: epiſtolares numero tres: formæ primæ numero octo: formę ſecundę numero viginti quinque. Barbaricarij centenarij numero duo, epiſtolares numero quinque: formæ primæ numero octo: formæ ſecundæ numero vnus. DAT. IV. ID. IVN. HERACLIÆ RICHOMERE ET CLEARCHO COSS.

Scrinia ſacrarum largitionum hæc ſunt, exceptorum, *l.* 5. §. *canonum*, *l.* 10 §. *de muril* Tabulariorum, *l vlt.* §. *de veſt. holou.* numerorum, ſiue numerariorum: mittendariorum aureæ Maſſæ, auri ad reſponſum, à miliarenſibus, veſtiarij ſacri, ab argento, à pecuniis Officiorum in eis ſcriniis dignitates & gradus quibus ſtrenæ debentur & veſtes, & annonæ, hi, primicerij, ducenarij, centenarij, epiſtolares vel epiſtolarij, vt C. Th. & Salian. 5. de prouidentia: *Veniunt plerunque noui nuntij, noui epiſtolarij à ſummis poteſtatibus miſſi*. vbi vulgo male *nouarum epiſtolarum*. Sunt & alij gradus, qui dicuntur formæ primæ, ſecundæ, tertiæ, vt & inter miniſteriales, *l.* 1 §. *de caſtren.* Numerum ſingulorum notitia huius legis declarat, quam miſere deprauatam emendaui vt potui locis quam plurimis. Vbi erat ſcriptum, *ſcriniarij ad militem*, vetus habebat, *ad militem*, Emendaui ex notitia Mariani, *ſcrinij a miliarenſibus*. Miliarenſes nummorum genus eſt, qui erogabantur militibus. *Nou.* 105. Epiph. τὸ ἀργυρον ποτὲ ἐστιν οἱ Ῥωμαῖοι μιλιαρίσιον καλοῦσι ὃ ἑρμηνεύεται στρατιωτικὸν δόμα. Idem & Cedrinus ſcripſit. Vbi erat ſcriptum, *per formam*, emendaui, *perfectiſſimus*, *vel perfectiſſimi*, & alia multa. Rerum autem priuatarum ſcrinia quatuor ſunt, beneficiorum, rationum, ſecuritatum, largitionum priuatarum. Quod non tantum notitia Romani imperij comprobat, ſed & *lex vlt. C. Th. eod. tit.* in qua ita eſt: *Iam primicerius officij priuatarum, quàm alij quatuor reliquorum primicerij ſcriniorum.*

VIII. IDEM AAA. TRIFOLIO C. S. L. Placuit iuſta & omnibus mittendariis Palatini officij profutura ſuggeſtio, quam inſinuaſti, vt ex iiſdem annis ſingulis ducenarij tantum & centenarij habito prouiſionis intuitu cingulo liberentur. DAT. IV. ID. MAR. CP. ARCADIO A. I. ET BANTONE V. C. COSS.

Hæc quoque lex valde corrupta eſt. Legendum, *Placuit iuſta & omnibus mittendariis palatini officij profutura ſuggeſtio, quâ inſinuaſti, vt ex iiſdem annui ſinguli, ex ducenariis terni, ex centenariis habito prouiſionis intuitu cingulo liberentur.* Fuit in officio Palatino mittendariorum certus numerus, *l.* 3. §. qui ſoli vſu exigente mittebantur in prouincias iuſſu Comitum. Ex eis ſinguli quotannis cingulo liberantur. Et ſequentes in eorum locum ſuccedunt, ex ducenariis terni, ex centenariis habito prouiſionis intuitu.

IX. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. NESTORIO COM. R. P. Non aliter quilibet in officio ſacrarum largitionum vel priuatarum cingulum militię ſibi ſumendum exiſtimet, niſi noſtrę manſuetudinis adnotationem meruerit. DAT. PRID. ID. AVG. ANCYRÆ, STILICHONE II. ET ANTHEMIO COSS.

Ne quis palatinorum cœtui ſocietur ſine adnotatione principis.

X. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. IOANNI PP. Palatinos qui ſacrarum remunerationum rationem tractantes inculpatim ad calcem terminumque militiæ peruenerint, necnon etiam adiutorem, & primicerios diuerſorum officiorum, pręcipimus habere priuilegia, quę nuper agentium in rebus ſcholæ noſtra ſunt manſuetudine contributa, ſcilicet vt à tyronum præbitione memorati reddantur exſortes, ceteraque onera non agnoſcant. DAT. VII. ID. IVN. RAV. POST CONS. HONORII IX. ET THEODOSII V. AA.

Vt palatini ſacrarum largitionum completa militia, & primicerij ſcriniorum, de quibus . 7. § & adiutor officij palatini, qui ſcilicet matriculam tractat, *l.* 16. *& 17. C. Th. eod tit* à tyronum collatione excuſentur. Quod & ſcholæ agentium in rebus datum aiunt, nec tamen eſt ſupra relatum. Verum de eo in C. Th. *eſt l.* 13. *de agent. in reb. &* §. *de priu. eo qui in ſac. pal. mil. l.* 2. ait, *Cetera onera*. Additur in C. Th. *quæ antea ad dignitatis diſpendium ſuſtinebant.*

XI. IDEM AA. ANYSIO C. S. L. ET TAVRO C. R. P. Ad ſimilitudinem ſanctionis,

quam de proximis ſacrorum promulgauimus ſcriniorum, etiam in officio ſacrarum largitionum, atque priuatarum pro biennio annum ſub perpetua obſeruatione præcipimus cuſtodiri: ita vt & priuilegia, quæ huiuſmodi officiis vel primiceriis ſacris legibus deferuntur, integra illibataque ſeruentur. DAT. III. KAL. IVL. CP. THEODOSIO A. VII. ET PALLADIO COSS.

Vt primicerij officiorum & ſcriniorum palatinorum ſint annui, exemplo proximorum ſacrorum ſcriniorum, *l. 6.* s. *de prox. ſac. ſcr.* Biennales erant ex *l.* 14. *C. Th. eod. tit.*

XII. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. MAXIMO C. S. L. Viros deuotos Palatinos non oportet in hac regia vrbe apud virum illuſtrem Præfectum vrbi litigare compelli, niſi de ędificatione domorum, & ſeruitutibus, & annonis orta videatur cauſa. in aliis verò cauſis, tam pecuniariis, quam criminalibus, apud viros illuſtres tantummodo Comites ſuos reſpondere. Rectoribus autem prouinciarum intra adminiſtrationis ſuę fines inter pręſentes Palatinos, nec cauſis publicis occupatos cognoſcere, tam pro ciuili, quam pro criminali cauſa permittimus, ſic tamen vt non aliter criminalis ſententia aduerſus eos proferatur, niſi ex ſuggeſtione prouincialis iudicij vir illuſtris Comes, ſub quo militat, certioratus hoc ei permiſerit.

Vt palatini in litibus non reſpondeant præfecto vrbi, exceptis caſibus certis, de quibus diximus *l.* 12. s. *de prox. ſacr. ſcr.* ſed Comitibus, in vrbe ſcilicet. Nam in prouinciis ordinarium iudicem agnoſcunt, niſi ſi qua publica ſollicitudo eis iniuncta ſit, vt etiam in cauſa agentium in rebus excipitur, *l.* 4. s. *de agent. in reb.* Sed neque prouincialis magiſtratus criminalem ſententiam dicere in eos poteſt inconſultis Comitibus.

XIII. IDEM AA. EVDOXIO C. S. L. Inter alias prærogatiuas, quas ante meruerant ſcholæ ſocietatis ſacrarum largitionum, primicerius & tres primicerii ſcriniorum tribuni militaris prætoriani dignitate fruantur: nulla eis ex cuiuſlibet iudicis præceptione iniungenda publica vel priuata neceſſitate.

Vt ex officio ſacrarum largitionum primicerius totius officij, & tres primicerij ſcriniorum, tribuni prætoriani militaris dignitate fruantur, ita vt & ciuilium & militarium iudicum indictionibus immunes ſint. Sic *l.* 4 j. *de appar. mag. mil.* Ait, *Societatis* malim, *Sociati.* Ait, *Tres*: Atquin plures Marianus ponit, & *l.* 7. s. Vel deſierunt eſſe plures, vel ex pluribus quinam hi tres ſint diuinare non poſſumus. Idemque de primiceriis ſcriniorum rerum priuatarum dicendum, qui & primates dicuntur *l. ſeq.* & primi ſcrinij à Mariano: quos fuiſſe quatuor oſtendimus *l.* 7. At *l. ſeq.* tribus duntaxat eadem priuilegia tribuit.

XIV. IDEM AA. FLORENTIO PP. Iubemus viros deuotos Palatinos rei noſtri numinis priuatæ eiſdem priuilegiis decorari, quibus etiam Palatini qui in ſacris largitionibus deferuntur. cùm enim par ſimiliſque militia ſit, iuſtū & competens videtur, iiſdem vtrumque officium priuilegiis gloriari. Primicerios itaque officij treſque primates ſcriniorum rerum priuatarum finito tempore militiæ inter tribunos militares prætorianos, ſaluis iiſdem præſtitis priuilegiis ſacris conſtitutionibus, noſtram clementiam adorare decernimus: ita tamen vt nullam iniunctionem, nullam ſollicitudinem priuati vel publici negotij quolibet iudiciario præcepto ſuſtinere poſſint: ſed excepta omni neceſſitate, omnique fatigatione indeptæ dignitatis honore potiantur.

Eadem hæc Conſtitutio dat ſcholæ priuatarum, quæ ſuperior ſcholæ theſaurorum.

De ſtratoribus.

TIT. XXIV.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD ZOSIMVM PRÆSIDEM NOVÆ EPIRI. Per omnes prouincias edictum generale miſimus, vt ab ſtratoribus vnus tantum ſolidus probæ nomine poſceretur, & in offerendis equis certam formam, ſtaturam & ætatem prouinciales noſtri cuſtodiendam eſſe cognoſcerent, quos etiam fiſco certo modo ſolidorum obnoxios fecimus, ſi quod ſtratores petere interdictum eſt, illi dare ſtratoribus non timerent. Officium quoque grauitatis tuæ centum argenti libris multabitur, ſi ſciens prædictam rem geſtam fuiſſe, non illico eam ſeueritati iudiciariæ prodiderit. DAT. XIII. KAL. IVL. APOLLONIÆ VALENTINIANO ET VALENTE AA. COSS.

Nihil refert ſtratores dixeris an ſtatores. hi erant in officio præſidum aut proconſulum. Eis dabantur nonnunquam ei cuſtodiendi, vt quemadmodum in Cypriani vita ſcriptum eſt: *Ductus & ſuſceptus eſt Cyprianus cuſtodiendus ab ſtratore ſiue ſtatore officij proconſulis.* At proprium horum munus eſt equum freno tenere, & conſcendendi magiſtratui opem ferre. Non vtar auctoritate donationis Conſtantini, ſed aliorum. Spartianus in Caracalla: *Cum illum iniquum ſtrator eius leuaret.* Paulus Diaconus de geſtis Lang. *Equus quamuis hinc inde à ſtratore verberibus cæſus non poterat eleuari.* Item equos militares probare, qui à prouincialibus conferuntur, vt hæc lex indicat, & Marcellinus 29. his verbis: *Conſtantinus ſtrator paucos militares equos ex his auſus mutare, ad quos probandos miſſus eſt in Sardiniam* Et probæ nomine hæc lex ſtatuit à prouincialibus ſtratoribus vnum tantum ſolidum dari, nihil præterea. Perperam antea legebatur, *proprio nomine*, ſicut paulo poſt, *ſtaturam æqualem*, pro *ſtaturam & ætatem* Hoc probæ nomine vſus etiam eſt Marcellinus in fine libri XXII.

De castrensianis & ministerianis.

Tit. XXV.

CAstrensiani sunt ministeriani aulici qui sacro ministerio deputati sunt, vt ait *l.* 4. veluti prægustatores, pincernæ, vestitores, pistores, pædagogia, siue prædagogiani pueri, vt Marcellinus lib. xxvi. describit tunica auro distincta induti à calce in pubem, purpureis operti tegminibus pedum, quos & lib. xxx. refert in venatione disponi ad canes retinendos, Gallice, *pages*. Castrenses ministri appellantur à Lampri- B dio in Alexand. De iis Tertul. de corona militis: *Est etiam* inquit, *alia militia regiarum familiarum, nam & castrenses appellantur* Hi erant sub dispositione viri spectabilis castrensis sacri palatij, vt diximus tit. v. s̃.

I. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Narsi viro spectabili, comiti, et castrensi, S. P. In officio spectabilitatis tuæ secundum formam diualium responsorum post completum tempus præfinitum, id est, biennium, prioribus discedentibus, insequentes ad locum pro merito C laborum stipendiorumque succedant: nec vlla licentia tribuatur his, qui impletum deposuerunt officium, denuo ad eandem militiam vel sollicitudinem remeandi. Dat. vi. Id. Febrvar. cp. Theodosio A. vii. et qvi fverit nvntiatvs.

Castrensis sacri palatij officium habuit, vt Marianus Scotus in notitia docet. In eo qui biennio militauerunt superiore gradu, eam deinde militiam deponunt, & sequentibus locum faciunt, nec rursus ad eandem militiam reuerti possunt, vt & de palatinis constitutum est *l.* 5. s̃. *de pal. sacr. larg.*

II. Idem AA. Scholastico v. s. co D miti et castrensi S. P. Si quis primæ vel secundæ, vel tertiæ formæ specialiter inter statutos gradum cælitus valuerit impetrare: supernumerarius vltimus formæ tertiæ in matriculis habeatur. Dat. prid. Id. Ian. cb. Honorio xiii. et Theodosio x. A. Coss.

Vt inter largitionales *l.* 7. s̃. *de palatin* ita & inter castrensianos siue ministeriales certi sunt gradus primæ, secundæ, tertiæ formæ, & statuti alij, alij supernumerarij. Sed supernumerarij, qui primæ, aut secundæ, aut tertiæ formæ gradum beneficio principis obtinuerunt, vltimi in formam tertiam reiiciuntur, nec E pleno principis beneficio fruuntur ex hac lege.

III. Impp. Leo et Anthemivs AA. Ioanni comiti et Magistro Officiorvm. Hi qui in schola vestis sacræ militant, vel matres eorum, vel vxores, criminalem vel ciuilem litem contra se mouendam in nullo alio, nisi in sublimitatis tuæ suscipiant examine.

Vt ministeriani vestis sacræ iurisdictioni subiiciantur magistri officiorum. Nescio an ob id castrensiani A à Suda magisteriani appellentur. vt ita legendum, *μαγιστεριανὸς, ὁ καστρίσιος* quod probo. Dicitur autem magister officiorum etiam Comes, in inscriptione huius legis, vt *l.* 3. j̃. *de cur. pub. & l.* 10. *C. th. de curio.* & in inscriptione *l.* 3 s̃. *de off mag off. & l.* 1. *tit. seq.* Sic etiam se vocat Ælius Amidenus medicus. Sic in Nerua quidam: *ὁ πονηρότατος κατ᾽ ἐκεῖνο καιρὸν ὀφφικίων κόμης.*

IV. Impp. Leo et Zeno AA. Mariano comiti et Magistro Officiorvm. Ante omnia nullius alterius iudicis penitus minoris vel maioris sacro ministerio nostro deputatos, quorum officia sigillatim breuis subter annexus continet, nisi à tuæ duntaxat magnitudinis sententiis conueniri: vt in nullo penitus alterius iudicis foro pulsantium, nisi in tuæ tantummodo amplitudinis examine, præbeant aliquando responsum. Sed ne in hoc ipso iudicio enormibus molestentur dispendiis, vel ex nudis conueniantur facile iudicis cuiuscunque mandatis: ipsis quoque sportulis & fideiussionibus modum constituimus obseruandum, ante omnia decernentes, nequando sine scriptura vel interpellatione deposita, ac sententia prorogata tuæ magnitudinis, eademque non edita conueniri possint. conuentos vero non alium fideiussorem, nisi actuarium, vel vnum ex primatibus suæ scholæ executoribus pro responsione suæ personæ sine scripto præstare, siue per seipsum, siue per procuratorem datum in iudicio responsuri sunt, & siue in causis ciuilibus appetantur, siue in criminalibus accusentur. nec vltra conuentionis nomine sportularum, quam vnum aureum executoribus vsque ad finem litis præstent, quemcunque contigerit conueniri. Inducendorum sane nomine & cognitionum exercendarum, standæque personæ gratia ex simplici postulatione contra eos habita, siue ex appellatione subsecuta, vel alio quolibet modo in iudicio deponatur: tribus tantummodo solidis vsque ad terminum negotij eos, qui accepturi sunt, præcipimus semper esse contentos. In cognitionalibus vero gestis edendis duos tantummodo præstari solidos. Hec autem priuilegia non in eorum tantummodo, sed in matrum quoque. & vxorum personis valere, & ad integrum permanere: filiis quoque & maritis easdem fideiussionis nomine, si necessitas interpellationis exegerit, tradi, nec alios vades exigi: ipsosque dum militant, & post emensam militiam cum his, qui ex tempore priori præstitæ sibi pragmaticæ sanctionis eiusdem militiæ stipendia implesse noscuntur, omnibus priuilegiis perfrui (cunctis nihilominus capitulis sacris affatibus diuæ recordationis Martiani, quos se meruisse asserunt, valituris: excepto hoc, quod in diuersis iudiciis

tunc respondere præcepti sunt) hac sanctione decernimus. Aduocato quoque fisci, exceptoribus etiam, qui apud arbitros hoc vtuntur officio, ab exordio incipiendo vsque ad terminum finemque negotij tertiam duntaxat partem solidi præbituros. in huiusmodi autem arbitrorum gestis edendis non vltra præstare, quàm dimidiam solidi partem, & cum per prouincias constitutus fideiussore conuentus caruerit, adiuratoriæ tantummodo cautioni committi, nec vllo tempore, nisi ex tuę duntaxat magnitudinis sententia conueniri : exceptis tributariis, & munerum functionibus, & criminibus, quę in locis inquiri, flagitari, & vindicari generalia legum pręcepta constituunt: pręsenti sanctione decernimus. viro clarissimo adiutore sublimitatis tuę in speculis constituto, ne quid ex his, quę statuimus, aliqua subreptione violetur.

Quod lex superior scholæ vestis, hæc dat omnibus ministerianis, vt sint sub iurisdictione magistri officiorum, exceptis criminalibus & tributariis causis: & vt non nisi ex scripto conueniantur, & conuenti vt committantur fidei actuarij, vel vnius ex prioribus eiusdem scholæ. Definit & modum sportularum. Cetera nolo persequi. Desideratur in fine legis notitia ministerianorum. Desiderari etiam Constitutionem Gręcam quidam Codices adnotatum habent.

De decanis.

TIT. XXVI.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. HELIONI COMITI ET MAGISTRO OFFICIORVM. Quatuor qui ex corpore decanorum ad primum militię gradum peruenerint, biennij spatio primiceriatus gerant officium, neque vlterius cuiquam liceat in hoc immorari : vt omni gratia & ambitione cessante, post duorum annorum curricula succedant prioribus subsequentes. DAT. PRID. NON. NOV. CP. THEODOSIO A. VII. ET PALLADIO V. C. COSS.

Decanos esse ex ministerianis *l* 2. probat, & notitia, *l.* VII. ǰ. *de diu. off.* Et Ambros. v. Epist. *Quod de palatio*, inquit, *decanos misissent & vela suspenderent.* Et Corippus in Iustino: *Acciti proceres omnes, scholaque palati. Turba decanorum, cursorum, in rebus agentum.* Cuius ministerij si aues scire, retro titulum de collegiatis quæras. Fuere in eo corpore primicerij quatuor biennales.

II. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. NOMO MAGISTRO OFFICIORVM. Nostrę pietatis famulationibus adhærentes decanos non oportet pro desiderio pulsantium ad alia protrahi iudicia, sed viri illustris tantum magistri officiorum ob-

A

seruare examen. hoc namque modo neque mansuetudinis nostræ obsequia decipiuntur, & agentibus aduersus eos iure adhibetur responsum. Ad exemplum itaque deuotissimorum scholarium, nulli licere memoratos ad aliud iudicium trahere, & pulsatos fidei priorum scholæ permitti præcipimus.

Decani pertinent ad iurisdictionem magistri officiorum, & conuenti primiceriorum scholæ fidei committuntur.

B

De mensoribus.

TIT. XXVII.

I. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ÆMILIANO MAGISTRO OFFICIORVM. Primicerius mensorum biennio expleto agentis in rebus vltimi militiam sortiatur. DAT. X. KALEN. AVG. ANCYRÆ, STILICHONE ET ANTHEMIO COSS.

C

Mensores etiam sunt ex ministerianis, *l. vlt.* ǰ. *de diu. off.* De mensuris incertus auctor adiunctus libris de limitibus agrorum, mensores intelligens : *Ministeriales*, inquit, *imperatorum puiamus maiores in accipiendo, minores in dando mensuras habuisse.* Iidem principi hospitia præparant, *l.* 1. 2. 5 ǰ. *de metatis.* Ex hoc corpore primicerius biennio completo inter agentes in rebus vltimo loco connumeratur.

De priuilegiis eorum qui in sacro palatio militarunt.

D

TIT. XXVIII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. PALATINIS BENE MERITIS S. A Palatinis tam his qui obsequiis nostris inculpata officia præbuerunt, quam illis qui in scriniis nostris, id est, memoriæ, epistolarum, libellorumque versati sunt, procul vniuersas calumnias, siue nominationes iubemus esse submotas : idque beneficium ad filios eorum atque nepotes ipso ordine sanguinis peruenire, atque immunes eos à cunctis muneribus sordidis & personalibus permanere cum

E

vniuersis mobilibus & mancipiis vrbanis, nec iniurias eis ab aliquibus inferri : ita vt qui hoc contempserit, indiscreta dignitate pœnas debitas exigatur. DAT. IV. KAL. NOV. TRIVERIS VOLVSIANO ET ANNIANO COSS.

His qui militarunt inter ministeriales & memoriales hæc constitutio excusationem dat à personalibus muneribus, & à patrimonialibus sordidis.

II. IDEM A. AD RVFINVM P.P. De cu-

biculis nostris vacatione donatos, vel diuersis (A) obsequiis palatinis, memoriales etiam, qui in scriniis memoriæ, epistolarum, libellorum, sacrarumque dispositionum referuntur, necnon & si qui in vtroque officio palatinorum comitatensium singularumve vrbium, & officio admissionum, & castrensis sacri palatii militant priuilegia volumus habere, vt nec ipsi, nec filij, nec nepotes eorum ad honores vel munera municipalia deuocentur. Quibus omnibus condonamus, ne exactorum, vel turmariorum, quos capi- (B) tularios vocant, curam subeant, vel obsequium temonariorum, vel pentaprotiæ, aut etiam tyronis præstationem agnoscant. nam beneficiis nostris ita digni sunt, vt etiam censualibus, vel personalibus, vel corporalibus muneribus liberentur, & habeant castrense peculium, siue adhuc palatium obseruent, siue optata quiete donati sunt. quibus omnibus priuilegiis coniungimus agentes in rebus, licet militaribus videantur esse subnixi. DAT. V. KALEN. MAI SIRMIO CONSTANTINO A. V. ET LICINIO CÆS. (C) COSS.

Hæc vero constitutio priuilegia dat eisdem atque etiam excubiculariis & admissionalibus & agentibus in rebus, & iis qui in vtroque officio, id est, largitionum & priuatarum, palatinorum, comitensium singularumve vrbium militant. largitiones siue largitionales & priuatiani, alij fuerunt Comitatenses, qui scilicet in aula versabantur, *l. 7. de pal. sac. larg.* (sic & Theodoritus vocauit lib. IV. c. XXII.) alij in vrbibus singulis, qui omnes palatinorum matriculis adtinentur, vt ait *l. 3. C. Th. eod. tit. l. 1. C. Th. de priuil. app. mag. pot.* Priuilegia hæc sunt, ne ipsi vel filij aut nepotes eorum ad honores & onera municipalia deuo- (D) centur: ne tyronum exactionem siue præstationem agnoscant. quod vnum idemque onus variis appellationibus hac lege significari ea comprobabunt. quæ diximus *l. 4. s. de dignit.* maxime si vt scriptum in Cod. Theodosij in hac lege legatur *protostypiæ*, non *pentaprotiæ*, & quod turmarios vocat, à turmis tyronum, cogendis scilicet: & vt habeant castrense peculium: & vt ne personæ eorum aut serui professionibus censualibus inserantur: & vt vacationem habeant personalium munerum. Vacatio patrimonialium non datur nisi sordidorum. Ait, *licet militaribus.* Codex Theodos. *licet meritis militaribus*, id est, licet palatinis annumerandi non videantur. sed tamen ad eos quoque palatinorum nomen pertinere ostendimus in *tit. de pal. sac. larg.* (E)

III. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO P.P. Ex aula nostra decedentes viri ab omnibus iniunctis habeantur immunes, numerariorum fastus vel rapaces quæstus tanquam experientes & idonei non patiantur. DAT. III. NON FEBR. CP. EVCHERIO ET SYAGRIO VV. CC. COSS.

Ne quid oneris numerarij præf. prætorio iis qui in palatio militarunt, iniungant tanquam idoneis rerumque peritis, id est, hoc colore quod ad onera idonei sint.

IV. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. OCTAVIANO P. V. Omnes qui in palatio militando diuersis actibus paruerint, in tantum eius dignitatis, cuius meruerint missionem, obtinere nouerint insignia: vt his omnibus præferantur in ordine atque consessu, qui posteriore tempore regendas prouincias dignitatesque susceperint palatinas. Si quis autem temeraria vsurpatione statuta violare tentauerit, sacrilegij pœnam sustineat. DAT. PRID. NON. IVL. MED. ACC. IV. KALEN. SEPTEMB. HONORIO NB. P. ET EVODIO COSS.

Vt palatini soluti militia posterioribus præferantur, qui vel rexerunt prouincias vel dignitates susceperint palatinas. Connumerantur ergo inter clarissimos. Quod est in subscriptione *Nobilissimo puero*, & occurrit in aliis frequenter, non erit alienum hoc loco admonere, eo significari Cæsaris, id est, designati successoris imperij dignitatem. Zonaras in Iustino: τὴν τοῦ νωβελλισίμου ἀξίαν τῷ Ἰουστινιανῷ ἐπιψηφιζόμενον.

De priuilegiis scholarum.

TIT. XXIX.

SCholares erant sub magistris officiorum, taxati in XI. scholis, *l. vlt. s. de loc.* Marianus Scotus X. recenset, quas retuli in *l. 1. s. de annon. ciuil.* Vndecima fuit fabricensium. Et sunt quasi supernumerarij milites, vt Sudas indicat in verbo ὑπεράριθμος. Alij sunt milites sub magistris militum, alij fœderati sub phylarchis siue optionibus. Separantur scholares, veluti agentes in rebus, à palatinis, *l. 2. s. tit. præced.* qui est de priuilegiis palatinorum. Hic vero de priuilegiis scholarium.

I. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. PHLEGRETHIO, COMITI ET MAGISTRO OFFICIORVM. Viris spectabilibus Comitibus scholarum verberandi regradandiue senatores ac ducenarios licentiam denegamus. ea namque quæ tali commotione digna sunt, ad tuæ sublimitatis volumus referri notitiam. Insuper etiam domesticos eorum, non senatores, vel ducenarios, centenariosve fieri decernimus: pœna quinque librarum auri plectendo, quisquis hanc diuinam iussionem excesserit: scrinio vero barbariorum, si tale quid vel attentari passum fuerit, vel attentatum contra leges non suggesserit, decem librarum auri condemnatione percellendo. Illud etiam obseruari non sine ratione conuenit, ne is cui domestici officium per militiæ gradum vel quinquennij tempus interdici censuimus, familiaritate Comitis simulata rem prohibitam alio nomine

mine valeat vsurpare. Dat. xvi. kalen. Apr. cp. Cyro v. c. Cos.

Hæc lex est de schola agentium in rebus, in qua suo titulo ostendimus has esse dignitates, senatorum, ducenariorum, centenariorum. Esse & Comites siue Tribunos scholarum, de quibus tit. xi. Id autem hac lege pro priuilegio datur huic scholæ agentium in rebus, ne in senatores, & ducenarios Comites scholarum verberationem aut regradationem habeant, sed soli magistri officiorum. Quod repetitum est ex *l.* 3. *§. de off. mag. off.* Et ne domestici Comitum scholarum, senatores vel ducenarij vel centenarij fiant. Et ne cui domestici officium interdictum est, fraudem huic interdictioni faciat, Interdictum autem est senatoribus, ducenariis, centenariis, domesticatus officium.

II. Impp. Leo et Zeno AA. Evsebio Magistro Officiorvm. Hac lege decernimus, vt qui in singulis scholis militant, quique post emensa stipendiorum curricula ad primiceriorum gradum perueniunt, & adorata nostræ diuinitatis purpura virorum clarissimorum Comitum meruerint dignitatem: tam cingulo quàm priuilegiis omnibus sibimet competentibus perfruantur: ac deinceps vsque ad finem vitæ foro tuæ celsitudinis tantummodo subiaceant, ne ex alterius cuiuslibet sententia ciuile subire litigium compellantur. In criminalibus sane controuersiis & in publicis tributis, & aduersus tales viros prouincias moderantium congruam iurisdictionem volumus obseruari, ne sub prætextu concessi priuilegij vel flagitiorum crescat auctoritas, vel publica vacillet vtilitas.

Hæc lex est de omnibus scholis, vt subiaceant iurisdictioni magistri officiorum, & in criminalibus & tributariis causis etiam prouinciæ præsidi.

III. Imp. Zeno A. Longino Magistro Officiorvm. Quoties super causa ciuili vel etiam criminali, ex sententia videlicet iudicij tui culminis, scholares vel eorum coniuges, siue adhuc viuent mariti, siue post mortem eorum in viduitate constitutæ sunt, matresve eorum in viduitate permanentes, aut liberi, qui non specialiter alterius iudicis iurisdictioni subiectam condicionem sortiti sunt, & serui ad eos pertinentes conueniuntur: minime eos easve extranei fideiussoris exactione vexari, sed pro consuetudine vetustissima & iugiter obseruata numerarium suæ scholæ fideiussorem præbere iubemus. Hoc videlicet obseruando, vt in criminalibus causis quinque alios primates ex triginta viris à primicerio vsque ad tricesimum retro numerandis vna cum numerario (volentes scilicet & non recusantes) præbeant fideiussores, aut recusantibus quinque (sicut dictum est) viris extraneus in criminibus tantummodo publicis fideiussor vna

A cum numerario præbeatur: ita vt executoribus non amplius ab his, quam vnus solidus, siue per se, siue per procuratores respondere maluerint, præbeatur. In subeundis autem cognitionalibus certaminibus, quoties causa fuerit arbitro delegata, pro contestatione litis vnum solidum, & pro definitione ab arbitro recitanda alterum vnum, & nihil amplius dari decernimus. Quod si causa in iudicio tui culminis ab ipsa contestatione litis, vel relatione iudicis, aut appellatione inter-

B posita ventilatur: pro inducenda cognitione non amplius quam tres solidos, & chartarum, vel recitandorum in cognitionibus instrumentorum nomine, editionis quin etiam gestorum, duos tantummodo solidos dabunt. Quoties sane apud viros clarissimos prouinciarum moderatores, ex delegatione scilicet sententiæ tuæ magnitudinis contra viros fortissimos scholares, vel eorum coniuges, vel liberos, vel seruos cognitio celebretur: non amplius quam dimidiam partem consuetorum sumptuum præberi decerni-

C mus: hoc etiam adiiciendo, vt qui acceptis commeatibus ad prouincias profecti fuerint, vsque ad quinque mensium spatium, intra quod ipsis erit remeandi licentia, nullam penitus actionem super ciuili videlicet negotio (exceptis criminibus & tributariis functionibus) sustineant. Ne tamen ibi quoque post quinque scilicet commeatus menses ex sententia iudicij tuæ magnitudinis conuenti, in exigendis fideiussoribus aliquod sentiant detrimentum: adiutoriæ eos cautioni iubemus committi. Quoties autem

D ex verbis, & sine vlla scriptis prolata sententia iidem fortissimi scholares, vel eorum matres seu coniuges (vt dictum est) aut liberi, aut serui moneantur: nihil pro ipsa executione sportularum nomine penitus eos, vel eorum matres seu coniuges aut liberos (secundum superius datam distinctionem) vel seruos præbere decernimus. Sed si talis sit negotij vilitas, vt etiam sine scriptis, consentientibus videlicet partibus, super ea possit cognosci: expectato sine scriptis (sicut dictum est) habendæ cognitionis euentu, si deteriorem calculum reportauerint,

E sportularum nomine vnum tantummodo solidum executori præstabunt. Si vero causæ qualitas habendam in scriptis cognitionem flagitauerit: in hoc necesse est casu, interlocutione in scriptis proferenda, ea quæ superius de quantitate sportularum decidendarumque cognitionum disposita sunt, obseruari.

Hæc etiam lex pertinet ad omnes scholas, & est de fideiussoribus & sportulis dandis in litibus scholarium. Datur fideiussor numerarius scholæ siue actuarius, &

in criminalibus causis quinque primates ex xxx. viris cum actuario. Actuarium vocat *Nov.* 117. quem hæc lex numerarium. De tempore commeatus quod ea cauetur, simile est *l. 9. s. de prox. sac. scrin.*

De castrensi omnium palatinorum peculio.

Tit. XXX.

I. Imp. Constantinvs A. ad Severvm p. v. Omnes palatinos, quos edicti nostri iam dudum certa priuilegia superfundunt, si quam rem, dum in palatio nostro morantur, vel parsimonia propria quæsierint, vel donis nostris fuerint consecuti, vt castrense peculium habere præcipimus. Quid enim tam ex castris est, quam quod nobis consciis ac prope sub conspectibus nostris adquiritur? sed nec alieni sunt à puluere & labore castrorum, qui signa nostra comitantur, qui præsto sunt semper actibus quos intentos eruditis studiis itinerum prolixitas & expeditionum difficultas exercet. Ideoque palatini nostri, qui priuilegiis edicti vti potuere, peculia sua præcipua retineant, quæ dum in palatio nostro constituti sunt, aut labore (vt dictum est) proprio, aut donatione nostra quæsierint. P. P. X. Kalen. Ivn. Constantino A. VI. et Costantio Cæsare Coss.

L. 2. s. de priuil. eor. qui in sac. pal. mil palatinis dat castrense peculium. Idem hac lege repetitur.

De equestri dignitate.

Tit. XXXI.

I. Impp. Valentinianvs et Valens AA. ad Mamertinvm p. p. Equites Romanos secundum gradum post clarissimatus dignitatem obtinere iubemus. Dat. Prid. kalen. Nov. Philippopoli divo Ioviano et Varroniano Coss.

In vrbe primus ordo est senatorum, secundus equitum, *l. cum te, s. de nupt.* De his *l. 1. C. Th. de iis qui ven. ætat. impetr.*

De perfectissimatus dignitate.

Tit. XXXII.

I. Imp. Constantinvs A. ad Paternvm Valerianvm. Codicillis perfectissimatus fruentur, qui impetrauerunt, si abhorreant à condicione seruili, vel fisco, aut curiæ obnoxij non sint, vel si pistores non fuerint, vel non in aliquo negotio constiterint, nec sibi honorem venali suffragio emerint, nec rem alicuius administrauerint.

Hæc lex ostendit quales esse debent qui perfectissimi honorarium titulum à principe petunt. Perfectissimi dicuntur præses Arabiæ, *l. 4. C. Th. de pœnis* & Dalmatiæ à Mariano, & magister census, *l. 30. s. de episc. & cler.* & primicerij scriniorum, *l. 7. s. de pal. sac. larg. l. 7. C. Th. de priuil. cor. qui in sac. pal. mil.* & olim duces auctore Marcellino lib. XXI. Erat & Egregiatus quædam dignitas, *l. 1. C. Th. de muril eg. l. 1. C. Th. de hon. cod.* Lactantius lib. v. cap. xv. *Nemo egregius nisi qui bonus & innocens fuerit: Nemo clarissimus nisi qui opera misericordiæ largiter fecerit: Nemo perfectissimus nisi qui omnes gradus virtutis impleuerit.*

Qui militare possunt, vel non possunt, & de seruis ad militiam vel dignitatem aspirantibus, & vt nemo vel duplici militia, vel dignitate & militia simul vtatur.

Tit. XXXIII.

I. Impp. Severvs et Antoninvs AA. Antonio suo Sal. Si militiæ nomen dare vultis, offerte vos his qui probandi ius habent. non autem ignoratis eos, qui litis causa militiam appetierunt, postulantibus aduersariis solui sacramento solere.

Militia soluitur qui litis causa nomen militiæ dedit salua existimatione, *l. 4. §. non omnis, & seq. D. de re mil.* Sic edicto non iuuatur qui litis causa cœpit Reip. causa abesse, *l. 5. D. ex quib. caus. mai.*

II. Impp. Diocletianvs et Maximianvs AA. Valerio militi. Non tantum decurionum filiis, sed omnibus in fraudem ciuilium munerum nomina armatæ militiæ dantibus, fraudem prodesse displicuit.

Ne quis militet in fraudem ciuilium munerum.

III. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Pvlcro Magistro Vtrivsqve Militiæ. Cura peruigili obseruare debebit sublimitas tua, ne coloni, vel saltuenses, aut vltro se offerentes ad militiam suscipiantur armatam, aut cogantur inuiti.

Ne coloni aut saltuenses alieni militent.

IV. Imp. Leo A. Dioscoro. Omnes omnino curialis vel cohortalis condicionis constituti, nullam armatam militiam in posterum arripiant.

Ne curiales aut cohortales militent.

V. Imp. Ivstinvs A. Licinio Magistro Officiorvm. Eis quidem, quibus indultum hactenus demonstratur, quo binis aut ternis pluribusve mereantur cingulis, non coniunctis ex prisca consuetudine, sed absectis atque discrepantibus, detur electio, quem retinendum sibi potius censeant, quam deserendum cognoscant: vt in eo quod optauerint, firmiter maneant: eo quod dispexerint sine dubitatione repellantur. In posterum vero nemini prorsus facultas pateat eodem tempore plus, quam vnius ordinis nomen affectare: interdicendis in commune cunctis (vt dictum est) binis pluribusve militiis, nec dignitatem coniungere cuilibet alij cingulo concedi: vt & qui supplicandum de re vetita nobis existimauerint, pœna decem librarum auri pro temeritate, quamuis infructuosa, plectantur: & qui susceperint iussionem augustam per subreptionem elicitam, quod nonnumquam contingit, decem librarum auri multa feriantur. Scriniis etiam necnon officiis, quorum hoc interest, si non restiterint, & hanc pragmaticam legem obiecerint: decem librarum auri dispendio puniendis. Si quid autem contra hoc perpetretur: sciant omnes, quod extra concessum admissum est, aut actum fuerit, vel notis conscriptum publicis, simile habeatur ac si nec impetratum nec pronunciatum omnino, nec insertum esset vllis matriculis. Scituris etiam omnibus, qui merentes in ordinibus armatis siue ciuilibus administrandas prouincias, seu regendos quoslibet numeros, vel iam etiam sunt, seu de cetero fuerint iussione nostra sortiti, & vt seruetur eis gradus augusta promeriti sanctione: parem indulgendam sibi licentiam, postquam deposuerint solicitudinem, aut in priore cingulo protinus persistendi, nullo vindicando titulo dignitatis, quam solicitudo media præstiterit: aut retinendi splendorem, quem adquisierint administrationis obtentu, verum priore cingulo desistendi. Monente tamen innata nobis clementia, liberum esse cunctis prospeximus, si militia, qua decedendum est, inter eas habeatur, quas volentibus licet distrahere, & in alios eam conferendi, & pretia consequendi, prout in eisdem agminibus consueuerit hactenus. Excipiendis videlicet, nec deducendis in hanc perpetuo conseruandam legem pragmaticam eis, qui binas militias simul compositas & sociali nexas consortio fuerint adsecuti: vt viris dicatissimis scholaribus atque candidatis fieri moris est, necnon viris deuotis laterculensibus & pragmaticariis, vel à secretis contingit, quos memorialium aut etiam agentium in rebus adornat cingulus, & si qui simili stipendiorum coniunguntur copula.

A Ne quis duplici militia, vel dignitate & militia simul vtatur. & qui duas habet militias vt eligat quam retinere velit, alteram deponat. Similiter qui dignitatē veluti prouinciæ administrationem aut numerorum tribunatum & militiam, vt sola dignitate solave militia contentus sit. Et vt qui duas habet militias, vnam retinere, alteram vendere possit, si ex eis sit quæ venditionis titulo in alium transferri possint: qualis est militia adiutorum quæstoris, vt diximus in *l. vlt. §. de prox. sacr. scrin.* & silentiariorum, vt diximus *l. vlt. §. de silentiariis*. Hæc igitur lex est non tantum de armata, sed & de ciuili militia. Ad extremum quoties duæ militiæ ex antiquo more vnitæ & coniunctæ sunt, vt eis quidem simul vti liceat, veluti scholaribus & B candidatis, & laterculensibus & pragmaticariis, & à secretis, de quibus omnibus dictum est supra, qui & memoriales sunt vel agentes in rebus. Vide *l. vlt.* Vt scholares, ita & candidatos pono inter milites, quos Vegetius candidatos duplares vel simplares. In passione Faustini & Iobitæ: *Tradidit hunc Sapricio primicerio schol. candidatorum.* Hieron in Hilarione: *Candidatus Constantij Imperatoris.* Procopius III. de bel. Got. ἦν δὲ ἐπὶ τοῦ ... βασιλέως ... Ἰουστινιανοῦ δορυφόρος, ἐπεὶ ἐς τοὺς κανδιδάτους καλουμένους ... ἔτυχε.

VI. Imp. Ivstinianvs A. Mennæ P. P. Super seruis, qui postea ad quandam militiam adspirare tentauerint, vel scientibus C vel ignorantibus dominis præcipimus, si quidem ignorantibus his eam meruerint, licere dominis adire competentem iudicem, & suam ignorantiam eo quod contrarium minime probatur, ostendere, eoque modo spoliatos eos militia in suum dominium trahere. Sin verò scientibus his serui militauerint: cadere quidem eos non tantum dominio eorum, sed etiam omni patronatus iure. illos verò ingenuos effectos, si quidem vtiles ad militiam eis datam visi fuerint, in ea durare. sin verò minime idonei sint, ea priuari. Su- D per illis autem seruis, qui iam militarunt, & adhuc in eadem militia perseuerant, licentiam damus dominis intra triginta dierum spatium ab eo tempore connumerandum, quo præsens sanctio diuulgata fuerit, vel nostram adire clementiam vel competentes iudices, & suam innocentiam commendare, eosque in suum dominium recipere. quo tempore transacto, simili modo tam dominio, quam omni patronatus iure cadere eos necesse est.

Serui qui militiæ nomen dederunt, domino igno- E ranti redduntur, *l. 2. ī. de tyro.* Scienti non redduntur, sed ingenui fiunt. Ignoranti reuocandi ius perpetuo competit, vt ostendimus lib. de temporibus. quod in seruo clerico aut monacho secus est. Sed & hoc Leo correxit. vbi erat vulgo scriptum, *ignorantiam*, reposui, *innocentiam*, vt ex vet. & Græcis qui vertunt, ἀθωότητα.

VII. Idem A. Ioanni P. P. Si quis seruum suum dignitatem habere, quemadmodum militiam, fuerit passus: spolietur & dominio serui, & iure quod pertinet ad patronos. cui enim ferendum est homines à nostra

manu donationes accipientes adhuc inter A ſeruos haberi, & forte cum ſuis dominis noſtram purpuram adorantes? In his itaque caſibus, in quibus non militia, ſed dignitas volentibus dominis ſeruis adquiritur, eadem iura reſeruentur, quæ antea poſita ſunt, ne videatur noſtra ſanctio aliquid habere imperfectum. Sciant autem domini ad exemplum præteritæ noſtræ conſtitutionis, quæ de huiuſmodi ſeruis loquitur, quod niſi hoc intra triginta dies, ex quo eis hoc fuerit notum, manifeſtauerint, & competentem iudicem adierint, & ſpoliare eos dignitatibus B curauerint: dominium eorum & ius patronatus amittant, nobis deliberantibus, poſtquam dominio ſerui fuerint liberati, & inter ingenuos connumerati, ſi oporteat eos habere dignitatem, vel ea quaſi indignos ſpoliari.

Superior eſt de militia, hæc de dignitate: vt etiam per dignitatem ſerui domini patronique iure liberentur. Deſideratur alia Conſtitutio Iuſtiniani de duabus militiis non habendis, cuius ſententiam proponam ex lib. LVII. βασιλικῶν.

VIII. Ἡ διάταξις ἑλληνικὴ οὖσα βεβαιοῖ τὴν C πρώτην διάταξιν τούτου τοῦ τιτ. τὴν λέγουσαν, μηδένα κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν δύο στρατείας ἔχειν, προστεθεῖσα ὅτι οὐδεὶς ὀφείλει οὔτε στρατείας ἄλλας μετιέναι, καὶ τοῖς τριβουνοῖς νοταρίοις ἐγκαταλέγεσθαι. ἀπαιτεῖ δὲ ὑπομνημάτων πραττομένων ἕκαστον κατατίθεσθαι τί μᾶλλον ἐπιλέγεται τῶν στρατειῶν, ἢ τῶν ἀξιωμάτων ὁρίζουσα χρόνον εἴσω τριῶν μηνῶν μετὰ τὸ γνῶναι ταύτην τὴν διάταξιν, ὥστε ἐντὸς τούτου προσιέναι τὸν βουλόμενον ἐν μὲν Κωνσταντινουπόλει τῷ κόμητι τῶν θείων D ἰδικῶν, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις τοῖς ἄρχουσι τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τὴν οἰκείαν φανερῶσαι προαίρεσιν. εἰ δὲ συμβαίνει παραδραμεῖν τὸν χρόνον τοῦτον, κελεύει αὐτοὺς, εἰ μὲν στρατείας πολλὰς ἔχοιεν, μίαν καὶ μόνην ἔχειν. εἰ δὲ στρατείαν καὶ ἐπιστολὰς τριβούνων νοταρίων μένειν μόνον τριβούνους. εἰ δὲ στρατείαν καὶ κόμητος ἀξίαν, τὴν μὲν στρατείαν ἀπολλύειν, τὴν δὲ ἀξίαν τοῦ κόμητος τοῦ ψηλοῦ βήματος ἔχειν, μηδενὸς πραγματικοῦ τύπου παρὰ τὰ διηγορευμένα μέλλοντος ἰσχύειν. ἐὰν δέ τις στρα- E τείαν ἔχων ἄρχων ἐπαρχίας γένηται, καὶ λάβῃ θεῖον τύπον περὶ τοῦ φυλαχθῆναι αὐτῷ τὸν ἴδιον τόπον, κελεύει ἡ διάταξις τοῦτον τὸν τύπον ἰσχύειν, ἵνα ὁ μὲν στρατείας φυλάττηται τόπος, μηκέτι δὲ κεχρῆσθαι καὶ τῷ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὡς εἰκὸς προσγενομένῳ αὐτοῖς ἀξιώματι. εἰ δέ τι τοιοῦτο ἐπιχειρήσωσιν ἑκάτερον τινὲς ποιεῖν, καὶ δύο τυχὸν στρατείας κεχρῆσθαι, ἑκατέρων ἐκπίπτουσιν. εἰ δὲ πρόστιμον εἴ-

A κοσι λιτρῶν κατὰ τῶν παραβαινόντων, εἰ καὶ θεῖον τύπον ὡς εἰκὸς προσαπειζομένων, καὶ ταύτῃ τῇ θείᾳ διατάξει ἐναντιουμένων, ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τῶν ἀρχόντων τῶν τὸν τοιοῦτον θεῖον τύπον προσδεχομένων.

Hæc Conſtitutio Græca confirmat primam conſtitutionem huius tit. qua cauetur ne quis eodem tempore duas militias habeat, adiiciens, ne quis aliam militiam habeat, & præterea tribunis notariis adnumeretur. & exigit vt apud acta quiſque deponat vtrum B malit dignitatem an militiam: Et in eam rem ſtatuit tempus trium menſium, intra quos ex quo præſens conſtitutio promulgata fuerit, adeat quiſque in vrbe Comitem priuatarum: in prouinciis præſides, & ſuam voluntatem exponat. Quo tempore elapſo, præcipit Conſtitutio vt ſi plures habeat militias, vnam tantum retineat: ſi militiam & epiſtolas tribunorum notariorum, tribunus tantum maneat: ſi militiam & Comitis dignitatem, militiam amittat, dignitatem Comitis primi ordinis retineat, nulla pragmatica forma ex contrario locum obtinente. Quod ſi quis militiam habens fiat præſes prouinciæ, & vt ſibi gradus ſeruetur à principe promeritus ſit, iubet conſtitutio tunc gradum ei militiæ ſeruari, nec vti eum dignitate ex prouinciæ adminiſtratione conquiſita. Quod ſi quidam vtramque retinere ſtudeant & forte duplici militia vtantur, vtramque amittunt. Definit & in eoſdem pœnam viginti librarum, etiamſi ſacram formam huic Conſtitutioni contrariam obtinuerint, atque etiam in præſides qui eam ſuſceperint.

Negotiatores ne militent.

Tit. XXXIV.

I. IMP. IVSTINIANVS A. MENNÆ P. P. Eos qui vel in hac alma vrbe, vel in prouinciis cuidam ergaſterio præſunt, militare de cetero prohibemus: exceptis argenti diſtractoribus, qui in hac alma vrbe negotiantur. hos enim vtpote vtiles omnibus contractibus armata quidem militia penitus abſtinere ſancimus: aliam verò quamcumque ſine metu præſentis ſanctionis poſſe ſibi adquirere. Si qui verò negotiatores, quos omni militia prohibuimus, iam militauerunt: eis licentiam damus negotiationem quidem relinquere, militiam verò retinere. ſcientibus, quod ſi poſtea negotiantes appareant, militia priuabuntur. Quod & in argenti diſtractoribus huius almæ vrbis, ſi armatam militiam iam ſortiti ſunt, tenere volumus, vt relicta negotiatione liceat eis in eadem mili-

tia durare. Negotiantes etenim post hanc sanctionem huiusmodi militia priuabuntur: illis qui ad armorum exstructionem suam professionem contulerint, minime prohibendis ad competentem suæ professionis venire militiam, & huiusmodi negotiationem nihilominus retinere.

Negotiatores nec ciuilem nec armatam militiam habere possunt, exceptis argentariis qui ciuilem, vt edicto IX. & armorum negotiatoribus, qui fabricensium militiam adipisci possunt. Sidonius primo Epist. dum rerum omnium legem peruerti significat: *Vigilant*, inquit, *fures, dormiunt potestates, fœnerantur clerici, student pilæ senes, aleæ iuuenes, armis eunuchi, negotiatores militant, milites negotiantur.* Beneficio tamen principis militare & negotiari licet, *l. 1. §. in quib. cau. mil. for. præs.* in qua legendum, *mercandi & militandi*: quamuis eodem beneficio duplicem militiam vel dignitatem & militiam habere non licere superiore titulo demonstratum sit. Cetera in hac lege sunt apertissima.

De re militari.

Tit. XXXV.

I. Imp. Antoninvs A. Annæ militi. Stipendia & donatiua temporis, quo apud hostes fuisse te dicis, restitui tibi postliminio regresso restitutoque non iure desideras.

Dantur militibus stipendia siue annonæ & donatiua. Sudas, δωνατικὸν δέδοται, ὃ δίδωσιν παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς στρατεύμασι. Et alio nomine augustatica apud Marcellinum Comitem in Chronico, & clauaria apud Cor. Tacitum lib. XIX. à clauis caligaribus. His non expunguntur si capti sint ab hostibus & redierint, *l. pen. D. eod.* Sed si transfugerint ad hostes, licet militiæ restituti sint à principe, eius temporis quo apud hostes fuerunt, stipendia & donatiua non recipiunt, *l. 5. J.* & ita hæc *l. 1.* accipienda est, cum dicat, *restituto*. Postliminium de captiuis dicitur proprie, sed eo verbo abutitur, vt & *l. 2. C. Th. de repud.*

II. Idem A. Militibvs Cohortis primæ. Viginti stipendia si implestis, sordida munera militiæ vobis non indicentur.

Qui in cohorte prima viginti annis militarunt, non soluuntur militia quasi emeriti, sed à sordidis militiæ muneribus excusantur.

III. Idem A. Ivliano. Milites ignominia missi cùm infamia notentur, nullis honoribus qui integræ dignitatis hominibus deferri solent, vti possunt: habeant autem morandi, vbi velint, potestatem, præter quàm in eis locis, in quibus specialiter arguentur.

Ignominia missi infames sunt & honorum incapaces. Liberum commeatum habent *præterquam in eis*, inquit, *locis quibus specialiter arguentur*. Sic veteres. Le-

A go, *arcentur* Et ita Græci, χωρὶς τῶν ἰδικῶς ἀπηγορευμένων αὐτοῖς. Arcentur autem legibus specialiter à castris, ab vrbe, à sacro comitatu.

IV. Imp. Alexander A. Attico. Defunctorum in desertione bona confiscari diuus Marcus & Antoninus pater meus constituit.

Hoc pugnare videtur cum eo quod scriptum est lib. 60. βασιλικῶν tit. 56. λειποταξίας crimen morte extingui, nisi sic accipiatur, si reuersi defuncti sint.

V. Imp. Gordianvs A. Valentino

B et aliis militibvs. Cùm allegatis septem annos in desertione egisse maritum sororis vestræ, & indulgentia nostra esse restitutum: non recte desideratis vt id tempus, ac si in castris fuerit, habeatur. Proinde excepto eo tempore, quod ad desertores pertinet, restitutus ex indulgentia nostra residuo militare debebit. Ideoque nec stipendia temporis, quo in desertione fuerit, exigere poterit.

De hac diximus satis in *l. 1.* Adde *l. 10. & pen. D. eod.*

C VI. Idem A. Bvto militi. Semel causaria missis militibus, instauratio non solet concedi obtentu recuperatæ valetudinis melioris: quando non temere dimittantur, nisi quos constet medicis denuntiantibus, & iudice competente diligenter examinante, vitium contraxisse.

Non soluuntur militia milites ob aduersam valetudinem, nisi denuntiarint archiatri perpetuo eos vitio laborare. Quamobrem ex hac causa dimissi non temere restituuntur.

VII. Idem A. Domno veterano. Frustra vereris, ne nota, quæ propter delictum

D militare intercessit, existimationem tuam iam veterani læsisse videatur: maxime cum nec ex eo delicto, quod in paganorum potest cadere personam notatos milites, post iussionem placuerit esse famosos.

Condemnatus miles ex militari vel paganico delicto, nec ex ea delicti causa dimissus, notatur, nec tamen postea dimissus emeritis stipendiis pro infami habetur.

VIII. Imp. Philippvs A. *. Causaria missio nulla existimationis macula aspergitur.

E Causaria missio non infamat, ignominiosa infamat, *l. 3. §. l. οἱ πάλαι, D. de exc. tut.*

IX. Imp. Constantinvs Avgvstvs. *. Si quis barbaris scelerata factione facultatem deprædationis in Romanos dederit, vel si quis alio modo factam diuiserit, viuus comburatur. Dat. IV. kal. Mai. Severo et Rvfino Coss.

Vt qui hostibus prædandi facultatem dederit, vel cum eis prædam diuiserit, viuus exuratur.

X. IDEM A. TITIANO P.P. Quicunque militum ex nostra auctoritate familias suas ad se venire meruerint: non amplius, quam coniugia, liberos, seruos etiam de peculio castrensi emptos, nec adscriptos censibus ad eosdem excellentia tua dirigi faciat. DAT. III. KAL. IVN. LIMENIO. ET CATVLINO COSS.

Cum militi princeps concedit vt suam familiam ducat, familiæ appellatione continentur coniunx, liberi, serui castrensis peculij, non adscriptitij.

XI. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. CYNEGIO P.P. Tribuni vel milites nullam euagandi per possessiones habeant facultatem, cum signis propriis in mansionibus solitis ac publicis maneant. aut si quis tam necessaria scita contempserit: de eo ac tribuno eius ad nostram scientiam rectorum ac defensorum relationibus protinus referatur, quatenus seuerissime in eos animaduertatur. DAT. III. ID. APR. CP. RICHOMERE ET CLEARCHO COSS.

Vt tribuni & milites à signis & stationibus solitis non discedant: vt non aberrent per agros.

XII. IDEM AAA. RICHOMERI COMITI ET MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIÆ. Cum supra virentes fluminum ripas omnis legionum multitudo consistit: id prouida auctoritate decernimus, vt nullus omnino immundo fimo sordidatis fluentis commune poculum polluat, neve abluendo equorum sudores deproperans publicos oculos nudatus incestet, sed procul à cunctorum obtutibus in inferioribus partibus fluuiorum hoc ipsum faciat. DAT. VI. KAL. IVN. VINCENTIÆ TATIANO ET SYMMACHO COSS.

Vt infra tentoria equis natetur fluuius, quoties in littore consistit exercitus.

XIII. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. ROMVLIANO P. V. Nemo miles ex his, qui præsentes diuino obsequio nostræ clementiæ deputati sunt, & qui in hac esse vrbe præsente comitatu concessi sunt, quive de aliis numeris, vel legionibus sunt, vel sibi vacet, vel aliena obsequia sine nutu principali peragere audeat. Qui autem in huiusmodi facinore fuerint conuicti; militia exuti pœnas consentaneas luere compellentur. hi vero, qui in priuato obsequio militem retinere fuerint reperti, quinque librarum auri multæ nomine feriantur. Si vero quisquam missus à numero vel à tribuno ad comitatum serenitatis nostræ peruenerit (aliter enim eos hoc facere vetamus) illico se viris illustribus Comitibus, sub quorum regimine constituti sunt, offerre festinet, & causas profectionis exponat, vt & responsum cæleste mereatur, & citam remeandi accipiat facultatem. Si quos autem milites per prouincias, relictis propriis numeris, passim vagari præsides earum cognorint: correptos faciant custodiri, donec de his clementiæ nostræ auribus intimetur, & quid fieri oporteat, decernamus. DAT. KAL. FEB. CP. HONORIO A. IV. ET EVTYCHIANO COSS.

Ne miles sibi vacet vel aliena obsequia peragat sine nutu principis. Ne veniat in comitatum sine auctoritate tribuni vel totius numeri. Missus à Tribuno, vt statim Comitibus & magistris militum suæ profectionis causas exponat. Vt vagi milites à præ dibus corripiantur. Male legebatur, *correctos*. Emendaui, *correptos*. pro quo Græci *συναρπασθέντας*. Male, *diurno*, pro, *diuino*.

XIV. IDEM AA. STILICHONI MAGISTRO MILITVM. Contra publicam vtilitatem nolumus à numeris ad alios numeros milites nostros transferri. Sciant igitur Comites vel duces, quibus regendæ militiæ cura commissa est, non solum à comitatensibus ac palatinis numeris ad alios numeros milites transferri non licere, sed ne ipsis quidem, seu de comitatensibus legionibus, seu de castris riparensibus castrensianis, ceterisque, cuiquam eorum transferendi militem copiam attributam, nisi hoc augusta maiestas publicæ vtilitatis gratia fieri iusserit: quia honoris augmentum non ambitione, sed labore ad vnumquemque conuenit deuenire. Quod si qui contra fecerint: per singulos milites singulas auri libras à se nouerint exigendas. DAT. XIV. KAL. APR. MEDIO. STILICHONE ET AVRELIANO COSS.

De hac scripsimus I. Emend. cap. XXV. & placet emendatio, nisi numeros pro vexillationibus accipias. Aliæ erant vexillationes Comitatenses, aliæ legiones Comitatenses.

XV. IMP. LEO A. ASPARI MAG. MILITVM. Milites qui à republica armantur & aluntur, solis debent vtilitatibus publicis occupari, nec agrorum cultui, & custodiæ animalium, vel mercimoniorum quæstui, sed propriæ muniis insudare militiæ. nullum præterea ex militibus posthac prædictis obsequiis vacare magnitudo tua patiatur, sed frequentes in numero suo esse iubeat, vt armorum quotidiano exercitio ad bella se præparent. Quod si quis ex militaribus iudicibus vllos militum, tam diuinis quam regiis, vel priuatis domibus, ac possessionibus, diuersisque aliis obsequiis contra interdictum serenitatis nostræ crediderit deputandos: sciat se ab eo, qui contra vetitum fecerit, & ab eo qui ausus accipere militem fuerit, per singulos milites singulas libras auri protinus exigendas. DAT. PRID. NON. IVL. CP. LEONE A COS.

Coniungenda est *l.* 31. *s. de loc.* Aperta autem & vulgaris est sententia, & quantum memini à D. Pau-

lo quodam loco relata, & vetuſtiſſima. Poſthumium conſularem damnatum Florus ſcribit, quod opera militum in agro ſuo vſus eſſet. Ambroſ. i. Off. *Is qui Imperatori militat, à ſuſceptionibus litium, actu negotiorum forenſium, venditione mercium prohibetur humanis legibus.* Veget. lib. II. *Nec aliquibus milites inſtitui deputabantur obſequiis, nec priuata iiſdem negotia mandabantur: ſiquidem incongruum videbatur Imperatori militem, qui veſte & annona publica paſcebatur, vtilitatibus vacare priuatis.* Scripſimus aliquid hac de re *l. vlt. §. de fabricenſ.* Eodem pertinet *l. 13. §. hoc tit. l. 5. §. de agent. in reb. l. 1. §. negot. ne mil.* Ait, *tam diuinis quam regiis.* Regias videtur vocare veluti regis Gothorum aut Armeniorum.

XVI. Idem A. Dioscoro. Militares viros ciuiles curas arripere prohibemus: aut ſi aliquam huiuſmodi ſollicitudinem forte ſuſceperint, & militia ſtatim, & priuilegiis omnibus denudari decernimus: formidantibus his motum noſtræ ſerenitatis, qui temeritate ſaluberrimis ſtatutis obuiam ire tentauerint.

Ne etiam ciuilia negotia mandentur militibus.

XVII. Imp. Zeno A. Marciano Magistro militum. Neminem in vllo numero equitum, vel peditum, vel in quolibet limite, ſine noſtri numinis ſacra probatoria in poſterum ſociari concedimus: conſuetudine, quæ hactenus tenuit, antiquata, quæ magiſteriæ poteſtati, vel ducibus probatorias militum facere, vel militibus adiungere licentiam tribuebat. vt hi tantum in numeris vel in limitibus militent, qui à noſtra diuinitate probatorias conſequuntur. Viros autem eminentiſſimos pro tempore magiſtros militum, nec non & viros ſpectabiles duces, ſi ſupplere numeros pro his, qui fatalibus ſortibus decreſcent, neceſſarium eſſe putauerint: veritate diſcuſſa, per ſuggeſtionem ſuam noſtræ manſuetudini declarare, qui & quanti, & in quo numero, vel limite debeant ſubrogari: vt ita demum prout noſtræ ſederit maieſtati, diuina ſubnotatione ſubnixi, militiam ſortiantur: officio, quod tuæ ſublimitatis actibus obſecundat, centum librarum auri diſpendio feriendo, ſi ex aliqua parte, quæ ſtatuit noſtra ſerenitas, fuerint violata.

Militem fieri per probatoriam principis tantum, non per probatorias magiſtrorum militum vel ducum.

XVIII. Imp. Anastasius A. Ioanni Magistro militvm præsentalivm. Tam collatores & prouinciales, quam fortiſſimos milites, prout oportet, gubernari, miniméque læſionem aliquam ſeu diſpendium perpeti properantes, eſſe neceſſarium proſpeximus, dicatiſſimos milites, qui de diuerſis præſentalibus numeris per Orientis partes noſcuntur conſiſtere, virorum ſpectabilium ducum iuſſionibus obedire: vt quid-

A quid emerſerit, quod pro communi ſecuritate curandum eſt, hoc protinus, vtpote militari præſidio in proximis locis conſtituto, competens poſſit mereri remedium: ita videlicet vt etiam agentibus cauſas, tam criminaliter, quàm ciuiliter, præfati milites iam non apud magnificam magiſteriam per Orientem poteſtatem, vel ex ſententiis ſeu præceptionibus eius, ſed per interlocutiones ſeu diſpoſitiones tam excelſæ tuæ ſedis, ſub cuius iuriſdictione conſiſtunt, quam eorumdem ducum reſpondeant. Eo ſcilicet obB ſeruando, vt Adreſponſum, qui de officio tuæ ſublimitatis huc vſque ad prædictam magiſteriam per Orientem poteſtatem moris erat deſtinari, viris ſpectabilibus ducibus inhæſurus mittatur, tam per ſe, quam per adiutores ſuos eiuſdem iudices obſeruare, & iuſſiones eorum implere curaturus: licentia non deneganda & Adreſponſum, qui de officio alterius viri excelſi magiſtri militum præſentalium pro hac noſtra diſpoſitione deſtinatur, in locis in quibus apparitionis tuæ ſublimitatis Adreſponſum non contigerit reC periri, ſuam ſollicitudinem pro emergentibus maxime cauſis peragere, cuius etiam illi, qui de altero officio mittendus eſt, præbemus facultatem: vt non tantum per adiutores ſuos Adreſponſum, ſed etiam inuicem ſe adiuuando, nec publicis, nec priuatis cauſis, vel executionibus abeſſe videantur: ad ſingulos etenim duces Adreſponſum de apparitionibus veſtris non perſpeximus oportere deſtinari: ne per multitudinem eorum qualibet machinatione damna contra milites noſtros augeri contingat. Vt autem omniD fariam tam publicæ commoditati, quam fortiſſimis proſpiciatur militibus: ſportularum nihilominus exactionem merito cenſuimus moderandam, & iubemus nec ipſis Adreſponſum, nec adiutoribus eorum pro criminalibus ſeu ciuilibus cauſis, etiamſi ex publicis cauſis deſcendere, vel ad publicam cauſam pertinere dicantur: licere aliquid plus, quam vnum ſolidum à ſingulis, vel nolentibus, vel ſpontanea voluntate offerentibus ſuſcipere militibus. Ita vt ſi vniuerſitas numeri, ſeu principiorum monenda ſit, duplicata quantitate tantummodo ſportulas acciE piant. in his etenim cauſis nec plures, quam duos primates, quorum nomina ſemel ac primum geſtis interuenientibus fuerint publicata, patimur conueniri: ſyndico videlicet, prout conſuetudo depoſcit, legibuſque cautum eſt, ordinando. Hoc quoque adiecto, vt pro omnibus quibuſlibet expenſis faciendis ingreſſus in iudicio duciano vnum tantummodo ſolidum, nihilque amplius milites vel ſyndici litigantes dependere com-

pellantur: vt huiusmodi solatium ad commodum, Adresponsum, & eius adiutorum, & exceptorum proficiat: nihil sibi vsurpare, vel in suo nomine poscere. vel viris deuotis principibus, qui ducianum obseruant iudicium, vel ducianam apparitionem de præfatis litibus concedendis. Ita videlicet, vt super litis expensis in personis etiam eorum, quicunque milites pulsare maluerint, eadem forma seruetur. Erit autem arbitrij atque æstimationis virorum spectabilium ducum pro qualitate negotiorum, vel quantitate, quæ deuotissimis militibus ab aduersariis eorum ingeritur, vel suam audientiam interponere litigiis, vel eorum discussionem dicatissimis principiis, seu arbitris in locis degentibus committere. Quibus viris spectabilibus ducibus & eos obseruantibus Adresponsum, seu adiutoribus eorum curæ sit, si quando ad eosdem duces milites accersiti fuerint, vel de locis, in quibus constituti sunt, moueri præcepti: ne quolibet modo curiales, seu collatores quibusdam afficiantur dispendiis: ita scilicet, vt pro militibus inspiciendis, quandocunque voluerint viri spectabiles duces etiam præsentales deuotissimos milites adhibere, non immodicam multitudinem eorum tempore pacis conuocare procurent. Sin vero etiam necessitate poscente milites ad alia perueniant loca: læsionibus contra curiales seu collatores nihilominus modis omnibus abstineant. & si tam in eundo, quam in redeundo, triginta tantum dies oportet eos proficisci: ipsi suas expensas sibi præbendas, collatoribus seu curialibus minime prægrauandis, suscipere non cessent. Sin autem vlteriore tempore in aliis locis necesse sit eos commorari: expensas eis vlterioris (vt dictum est) temporis, ad quæ peruenerint loca, ministrari. Quoniam vero comperimus quosdam temerario atque iniquo proposito anteriore tempore certos memoratis militibus tam in iudicio sublimitatis tuæ, quam apud excelsam magisteriam per Orientem potestatem in accusationem deduxisse, & eosdem eodem tempore ad diuersa quoque protraxisse iudicia, diuersas quoque super iisdem personis, iisdemque causis & negotiis prolatas fuisse sententias: ne postea nihilominus tantæ contra milites nostros insidiæ, tantaque confusio querelis, quas eis ingeri contigerit, generetur: nemini licere apud sedem magnitudinis tuæ accusatione contra militem seu milites præsentales deposita, conuentioneque oblata eundem vel eosdem criminaliter, vel ciuiliter per iussionem virorum spectabilium ducum inquietare, antequam negotium ex priore actione prioreque conuentione finem legitimum sortiatur. Idemque versa vice obseruari, vt

A si quidem miles seu milites præsentales prouisione viri spectabilis ducis incusati ac moniti fuerint: incusatori licentia denegetur agenti postulationem seu accusationem in iudicio tuæ sublimitatis contra eundem militem vel eosdem milites deponere. Nec si eundem vel eosdem, tam criminaliter, quam ciuiliter obnoxios esse firmauerit, facultatem eidem agenti superesse separatis intentionibus suis, pro criminalibus quidem tuæ celsitudinis iudicium, pro ciuilibus autem viri spectabilis ducis sublimitatem seu versa vice occu-

B pare. Sin quis vero ad huiusmodi tam audacissimum tamque æquitati contrarium conamen prosilierit: eum pro pecuniariis quidem negotiis iactura litis & damnorum, quæ vitio eius contigerunt, solutione percelli: pro criminalibus autem quasi calumniatorem conuictum legum aculeos sentire. Dispositiones autem antelatas non ad imminuendam potestatem magisteriæ per Orientem administrationis, sed pro tuitione locorum ac securitate publica noscimur præstitis-

C se: cum non dubium sit, ipsos etiam duces, quibus fortissimi præsentales milites parere præcepti sunt, sub eadem excelsa potestate esse constitutos.

Marianus docet duos fuisse magistros militum præsentalium siue in præsenti, comitatu scilicet. Qua forma Marcellinus Comes præsentale magisterium dixit, & Arcadius Charisius, qui fuit in nouissimis Iurisconsultis, magistratus in præsenti, *l. ob carmen*, §. 1. *D. de test.* Et vnum magistrum militum per Orientem. vnde quæritur, milites ex diuersis præsentalibus numeri, per Orientem constituti cuius iurisdictioni subsint, magistrorum militum præsentalium, an magistri militum per Orientem. Et olim quidem suberant magis

D stro militum per Orientem, sed singuli magistri militum præsentalium certis quibusdam quique locis ex suo officio, id est, ex apparitione sua mittebant Adresponsum, cuius interuentu milites præsentales parebant magistro militum per Orientem. Adresponsum, ἀποκρισιάριον Græci interpretantur, vt *Nouel.* 25. *& edicto* 8. quod scilicet vice magistri militum præsentalium responsa dabat. qua ratione legati hodie à plerisque dicuntur ἀποκρισιάριοι, & responsales. Et inde nomen scrinio auri ad responsum, *l.* 7. *s. de palat. sac. larg.* Habeat Adresponsum siue Apocrisiarius adiutores & exceptores, sed & ipsi Adresponsum diuersis locis destinati mutua sibi auxilia præstabant. Hodie ex hac constitutione milites illi non magistri militum per

E Orientem, sed magistri militum præsentalium & ducum suorum iurisdictioni parent, licet ipsi duces sint sub magistro militum per Orientem. Quamobrem non magistro militum per Orientem hodie, sed ducibus magistri militum præsentalium Adresponsum mittunt, per quos iussiones exequuntur, & mutuas promiscuasve inuicem operas præstant. Definit postea hæc lex modum sportularum in iudicio duciano. Et vt totus numerus, si qua sit causa quæ ad totum numerum pertineat, litiget per syndicum, & satis sit conueniri duos numeri primates. Et vt dentur sportulæ Adresponso & adiutoribus eius, non principibus officij duciani officiove duciano Et vt duces per se causas militares disceptent vel delegent arbitris aut principiis

cipiis numerorum, in quibus ex prisca consuetudine ius reddi solebat. Et ne vocati à ducibus milites sumptibus curiales vel collatores grauent, nisi sicubi vltra dies xxx. morari eos necesse sit. Et ne eodem tempore eadem de re milites illi conueniantur apud magistrum militum præsentalium & duces vel ne diuidantur actiones.

De castrensi peculio militum & præfectianorum.

TIT. XXXVI.

DE peculio præfectianorum est *l. vlt.* Ita vero hunc tit. iamdudum emendaui lib. 2. Institutionum *tit. de mil. test.*

I. IMP. ALEXANDER A. PRISCIANO. Si in potestate tua filius tuus fuit eo tempore, quo quædam nomine eius emisti: ea tua esse non dubitatur. Peculio autem castrensi cedunt res mobiles, quæ eunti in militiam à patre, vel à matre, aliisve propinquis vel amicis donatæ sunt. Item quæ in castris per occasionem militiæ quæruntur. in quibus sunt etiam hereditates eorum, qui non alias noti esse potuerunt, nisi per militiæ occasionem, etiamsi res immobiles in his erunt. Matris autem hereditas, quamvis in militia delata sit, ad peculium castrense non pertinet. In castrensi vero peculio prædium donatum non esse constat: quamuis empta ex castrensi peculio prædia eius conditionis efficiantur.

Hereditas matris non est in castrensi peculio. Hereditas commilitonis est in castrensi peculio, quia occasione militiæ acquiritur. Res mobilis donata proficiscenti ad militiam, est in castrensi peculio, non res immobilis. Res à patre empta nomine filiifa. militis, non est in castrensi peculio. Empta prædia ex castrensi peculio, castrensia sunt. Huc pertinet *l. si filius. §. fam. erc.* quæ eiusdem est Imperatoris. Et in quibusdam Codicibus hæc quoque ad eundem Antonium scripta est sed Gallicus Codex habet, *Prisciano.*

II. IDEM A. FELICI. Filiusfamilias alienationem nullius rei sine voluntate patris habet, nisi castrense peculium habeat.

Filiusfamilias non potest agere vel alienare sine voluntate patris nisi habeat castrense peculium, in quo habetur pro patrefamilias, *l. vlt. §. filius, ß. de bon. quæ lib. adq.*

E III. IDEM A. FELICIANO MILITI. Errat qui tibi persuasit, quod nexu patriæ potestatis iure sacramenti solutus es. manent enim nihilominus milites in potestate parentum, sed peculium castrense proprium habent, nec in eo vllum ius patris est.

Militia non soluit patriam potestatem, sed castrense peculium filij proprium est pleno iure.

IV. IMP. GORDIANVS A. GALLO MI-

A LITI. Cum allegas te à fratre tuo eodemque commilitone in iisdem castris institutum heredem: successionem eius potius in castrensi peculio tuo, quam patri tuo, cuius in potestate es, per te quæsitam videri rationis est. etenim peregrinationis labor sociatus commilitiæ eius, & obeundorum munerum consortium affectioni fraternæ nonnihil addidisse, quinimo vice mutua cariores inuicem sibi reddidisse, credendum est.

Hereditas fratris commilitonis, qua commilitonis, non qua fratris æstimatur. Et ideo patri per filium non B acquiritur, *l. pen. in pr. D. eod.*

V. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC. PHILOSTRATO. Intelligis filio, qui militauit defuncto, peculium eius penes patrem remansisse, non hereditatem patri quæsitam.

Peculium castrense mortuo filiofamilias patri acquiritur, non iure hereditario, sed iure peculij. Rationem exposui in tit. Institutionum, per quas pers. nob. adquir. Et ideo licet furiosus sit pater, id iure pristino retinebit, quod tamen iure hereditario nancisci non posset.

C VI. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. ZOILO P.P. Ius castrensis peculij tam scriniarios, quam exceptores, ceterosque qui in officio tui culminis merendi licentiam habere noscuntur, ac si in legione prima adiutrice nostra militent, inuiolatum habere præcipimus.

Vt scriniarij, exceptores & ceteri præfectiani habeant castrense peculum. Coniungenda est cum *l. vlt. ß. de app. præf. prat.*

D

De erogatione militaris annonæ.

TIT. XXXVII.

I. IMP. CONSTANTINVS A. ET IVLIANVS CÆS. HELPIDIO P.P. Repetita consuetudo monstrauit expeditionis tempore buccellatum ac panem, vinum quoque atque acetum, sed & lardum, carnem vervecinam etiam, milites nostros ita solere percipere: in duobus diebus buccellatum, in tertio die panem: vno die vinum, alio die acetum: vno die lardum, biduo carnem vervecinam. DAT. XVI. KAL. IVN. HIERAPOLI CONSTANTINO X. ET IVLIANO CÆS. III. COSS.

Vt expeditionis tempore biduo milites percipiant buccellatum, quæ expeditionalis annona dicitur, & à Græcis *δίπυρος ἢ ξηρὸς ἄρτος.* & *παξιμάδιον*, quam tamen vocem Latinam esse Sudas scribit. ea vtitur Leo de re militari, & deducitur ab inuentore Paxamo coco. Hieron. aduersus Iouin. *Elaboratas Apitij & Pa-*

xami. Tertio die vt percipiant panem, vno vinum, A altero poscam, vno laridum, biduo carnem verucci-nam. Laridum militarem esse cibum Nazianzenus in Athanasio: ὑείων κρεῶν ὑποδοχὰ, οἷς τὸ στρατιωτικὸν τρέφεται.

II. Imp. Iovinvs A. Secvndo p. p. Vicesimo non amplius lapide milites sibi iubemus paleas conuectare. Dat. v. kalen. Octob. Ædesa Ioviano et Varroniano Coss.

In xx. quæque milia passuum capitum siue paleas militibus à prouincialibus præstari.

III. Impp. Valentinianvs et Valens AA. ad Victorem Mag. Militvm. Cœnaticorum nomine milites & super his stantes nihil penitus à prouincialibus accipere audeant. Sciant enim milites, quod oportet eos commoda sua, quæ in annonarum perceptione adipiscuntur, accipientes, extrinsecus detrimentis prouinciales non afficere. Dat. v. kal. Ianv. Bonamansione divo Ioviano et Varroniano Coss.

Ne prouinciales militibus conferant cœnatica, quod quasi pro cœna nouum nomen expilandarum prouinciarum causa excogitarant.

IV. Idem AA. ad Avxonivm p. p. Sicut fieri per omnes limites salubri prospectione præcipimus, species annonarias vicinioribus limitibus à prouincialibus ordinabis ad castra conferri. sed in veteranis castris constituti milites duas alimoniarum partes ibidem de conditis sumant, nec amplius quam tertiam partem ipsi vehere cogantur. Dat. v. Nonas Mai. Marcianopoli Valentiniano n. p. et Victore Coss.

Proximi possessores sustinent onus conferendæ militibus limitaneis annonæ, *l. 6. s. de ann. & trib.* Sed milites constituti in veteranis castris (*C. Th. vitoneris*, Græci βιτωεινοῖς Propria castrorum quorundam appellatio videtur esse) duas annonarum partes de conditis sumunt, tertiam sibi conuehunt. Condita specierum erant in limitibus. Capitolinus in Gordianis: *Nulla erat ciuitas limitanea potior, quæ totius anni in aceto, frumento & larido, atque hordeo & palei condita non haberet.*

V. Imppp. Valentinianvs, Valens et Gratianvs AAA. ad Probvm p. p. Actuarij, nisi expleto triginta dierum spatio pittacia authentica confestim tradiderint, species, quas ex fiscalibus conditis dissimulauerint excludere, vel numero cuius ratiocinia pertractant, supersederit erogare: de propriis facultatibus vel militibus ipsis, vel fiscalibus horreis adigantur inferre. Dat. vi. Id. Apr. Sirmio Valentiniano et Valente AA. Coss.

Pittacia sunt rationes & commentarij annonarum militarium. Eodem significantur etiam epistolæ, album, notoria. Susceptores annonarum & capitum eas proferunt ex conditis, & erogant militibus vel actuariis secundum pittacia authentica, quæ ab actuariis susceperint, *l. 11. & 13. C. Th. eod. tit.* Ea pittacia si actuarij celauerint nec tradiderint expleto xxx. dierum spatio, atque ita fraudauerint milites annonis, de suo damnum sarcire coguntur. Actuarij numeri totius rationes tractant, & à Græcis appellantur ὑπομνηματοφύλακες.

VI. Idem AAA. ad Modestvm p. p. Fortissimi ac deuotissimi milites annonas & capita singulis diebus, aut certe competenti tempore, id est, prius quam annus elabatur, B de horreis consequantur: aut si perceptionem suam ac si debitam studio voluerint protelare: id quod competenti tempore minime perceperint, fisci nostri commodis vindicetur. Dat. Prid. Non. Apr. Antiochiæ Gratiano A. iv. et Merobavde v. c. Coss.

Vt milites ex conditis annonas in dies singulos percipiant, vel intra annum: & qui in mora fuerint accipiendi, vt eas amittant.

VII. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs AAA. Rvfino C p. p. Nulli militarium pro his annonis, quæ in prouinciis delegantur, repudiata ad tempus specierum copia, & inopiæ occasione captata pretia liceat postulare: ita vt si quis propter anni abundantiam suscipere oblata neglexerit, ac postea impositis pro necessitate rerum pretiis repudiata taxauerit, neque id quod contra hanc legem expetit, sinatur exigere: neque id quod accipere dissimulauerit, consequatur. Dat. iii. kal. Avg. c. p. Theodosio A. iii. et Abvndantio v. Cæs. Coss. D

Ne milites pro annonis exigant pretia, vel si secus fecerint, vt tam annonas amittant quam pretia, puta si cum esset annus in vilitate oblatas species repudiarint, quoad alius annus esset in summa caritate, ac tum pretia eius anni pro speciebus debitis exegerint. qua ex fraude merito lex censet eos vtrumque amittere. Idem non fiet in priuatorum debitis. nam vel annonæ præstabuntur, vel pretium quanti fuere quo die solui debuerunt, non quanti postea fuerint nata caritate, *l. vinum, D. de reb. cred.*

VIII. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Hilario p. p. Prouincialium commodis nos conuenit subuenire. Ad omnium E itaque numerorum, siue vexillationum, aut etiam scholarum tribunos, vel viros illustres comites sublimitas tua faciat peruenire. vti meminerint fœnum militibus iustis capitibus præstandum, iuxta legem diui Valentiniani, nec tamen ad oppidum deferendum. Dat. xvi. kal. Ivl. Arcadio iv. et Honorio iii. AA. Coss.

Capita sunt fœnum aut paleæ, vt diximus *l. 9. s. le in. fis.* Ea militibus non deferuntur à prouincialibus,

ſed præſtantur ſecundum modum quendam à Valentiniano definitum.

IX. IDEM AA. EIDEM. Excellentia tua erogationis per ſuſceptores factæ modum quantitate breuium conferri perficiat: ita vt quo die numeris datum ſit diligentius exploretur. ac ſi quid amplius actuarios, vel optiones accepiſſe conſtiterit, quam breuium datorum ſcriniis noſtris veritas continet memorati in duplum reddere compellantur: ſuſceptoribus ea ſumma imputanda, quam ſemel flagitantibus eiſdem erogaſſe monſtrauerint. nam ad illuſtres quoque viros magiſtros vtriuſque militiæ ſacri apices cucurrerunt, quibus prouida ſanctione decreuimus, vt breues ante indictionis principium, ſumma fide ac veritate confecti, ad noſtra ſcrinia dirigantur, ſecundum quos à ſuſceptoribus erogatio celebretur. DAT. VIII. KAL. APR. CP. HONORIO A. IIII. ET EVTYCHIANO V. C. COSS.

Vt erogationis faciendæ pittacia ſiue breues conficiantur, & ante indictionis principium ad ſacra ſcrinia mittantur. Si quid amplius actuarij vel optiones à ſuſceptoribus acceperint, de eo vt teneantur in duplum; ſuſceptoribus culpæ nihil detur. De optioninibus diximus ſatis *l.* 7. ſ. *de exact. trib.* Huic annonarum diuiſioni aderant actuarij, optiones & ſuſcribendarij. ſcripta vero fuit hæc lex ad præfect. prætorio, vt Acc. notauit, & Græci.

X. IDEM AA. EVTYCHIANO P. P. Iubemus per omnes prouincias cunctis numeris ac militibus à Nouembri menſe de nouello vino annonam dari, quoniam veteris diſpendioſa videtur erogatio. DAT. X. KAL. IVN. HONORIO A. IV. ET EVTYCHIANO V. C. COSS.

Vt à Nouembri menſe militibus detur nouum vinum, quod veteris diuiſio carior ſit.

XI. IDEM AA. PROVINCIALIBVS PROV. PROCONSVLARIS. Opinatoribus, id eſt, exactoribus militaris annonæ nullum ſit cum prouinciali commercium: ita vt à iudicibus vel officio prouinciali omnis ſumma debiti poſtuletur, intra anni ſpatium conferenda. DAT. PRID. APRIL. MED. VINCENTIO ET FRAVITTO COSS.

Opinatores non exigunt, ſed imminent iudicibus. Scripſi de hac re ſatis in *l.* 7. ſ. *de exact. trib.* Prouincia proconſularis in inſcriptione accipitur pro Africa, *l. vlt. C. Theod. de tyr. l.* 13. *C. Th. de ind. deb.*

XII. IDEM AA. ET THEODOSIVS A. ANTHEMIO P. P. Septem dierum per quos reſiſtentes tribuni emolumenti gratia ſolemniter ſtellaturæ nomine conſequuntur ſpecies, non aliter adærentur, niſi vt in foro rerum venalium diſtrahuntur. DAT. V. ID. APR. CP. ARCADIO A. VI. ET PROBO V. C. COSS.

Valde ad hanc legem pertinet Lampridij & Spartiani locus, quem Alciatus adfert. Nam ex eis liquet tribunos à militibus ſtellaturas accepiſſe. quod etſi improbarint Alexander & Niger, hæc lex non improbat. Conſiſtebant ſtellaturæ in annonis dierum ſeptem aut earum pretio. Rem igitur tenemus. ratio nominis ſtellaturæ ignota eſt. Rem quoque ipſam clare demonſtrat in Cod. Theodoſij hæc Honorij & Theodoſij Conſtitutio ad eundem Anthemium: *Si quas ſub gratia donationis à militibus auferunt, quam merentur, annonas, duces ſeu tribuni iuxta nummaria defixa pretia ſine vlla dubitatione percipiant* Munera variis nominibus prætexuntur, alij ſportulas vocant, alij eulogias, alis ſtellaturas, forſitan à mittendo. Reſiſtentes autem in hac lege, id eſt in præſenti conſtituti tribuni.

XIII. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO P. P. Lege repetita cenſemus, vt ſi quis interclusam ſpecierum exactionem refricare tentauerit, vel adærationes ſtatutas auſus fuerit immutare, tam vir ſpectabilis dux centum librarum auri, quam eius etiam officium pari condemnationis ſumma quatiatur, adiecta ſacrilegij pœna quæ diualium ſcitorum violatores palam inſequitur. DAT. X. KAL. APR. CP. HONORIO VIII. ET THEODOSIO III. AA. COSS.

Adæratio eſt taxatio pretij, Græci ἀπαργυρισμὸν vocant, vt *Nou.* 43 & 130 quoties pro annonis militibus pecunia datur, quæ ærariæ dicuntur annonæ *l.* 14 & 15. ſ. vt æraria ratio Ciceroni. Id vero iure fit. nec obſtat *l.* 7. ſ. ſi recte intelligatur. Semel autem pro annonis conſtituta adæratione, non iam annonæ ipſæ, ſed pretia duntaxat præſtari debent. Scio pertinuiſſe hanc legem ad Palæſtinas & ideo duci Palæſtinæ & officio eius pœnam indicit ſi ſemel ſtatutam adærationem immutarint.

XIV. IDEM AA. CONSTANTIO MAGISTRO MILITVM. His ſcholaribus, quibus laborum intuitu regendos numeros dedimus, de ærariis annonis ſingulos ſolidos per opinatores, caballationis quoque rationem pro adminiſtrato tempore debitam, quando militibus erogatur, ſine mora præberi oportet: vel ſi quis eorum antequam accipiat, in fata conceſſerit: quod ex vtraque cauſa ei debebatur, heredibus eius reſtitui. DAT. XIII. KAL. DEC. CONSTANTIO ET CONSTANTE VV. CC. COSS.

Vt ſcholares facti militum tribuni ſolitas conſequantur annonas & capitationes, & debitas tranſferant in heredes.

XV. IDEM AA. ASCLEPIODOTO P. P. Annonas omnes, quæ vniuerſis officiis atque ſacri palatij miniſteriis, & ſacris ſcriniis, ceteriſque cunctarum adminiculis dignitatum adſolent delegari, quaſque hi, qui ad earum exactionem mittuntur, pro cupiditate & libidine ſua grauiter ex prouincialium viſceribus eruebant: ad ſimilitudinem militum, quibus ærariæ præbentur annonæ, adærari præcipimus: vt omnibus ſupra deſignatis emolumenta debita in pretiis diſpoſitio tui culminis pro publica vtilitate taxatis percipiat erogari. DAT. XVI. KAL. MAR. CP.

Asclepiodoto et Mariniano Coss. A

Hæc lex exemplo militum præcepit miniſterianis militantibus in ſacris ſcriniis & vniuerſis officiis dignitatum, quæ adminicula vocat, vt *Nou. Valent. de ind. vel* annonas adærari, id eſt, ἀπαργυρίζεσθαι. Eodem verbo vſus eſt Ammianus Marcellinus lib. xxxi. *In adærantibus reliquorum debitis non moleſtus.* Sic veteres libri. Conſtantinus 2. Epit. tit. 5. ἀπαργυρίζεσθαι λειτουργίαν, τουτέστιν ἀντὶ τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ ἐργάζεσθαι αὐτὴν, διδόναι χρήματα.

XVI. Imp. Anastasivs A. Longino Magistro Eqvitvm ac peditvm. Iubemus per hanc diuinam diſpoſitionem eos, B quibus ex officio tuæ ſublimitatis militarium meritorum ſeu cuiuſlibet præſtationis committitur erogatio, in primis iurare pro iuſtitię ratione iniunctam ſibi ſollicitudinem peracturos, & ſecundum præſentem ſaluberrimę noſtræ diſpoſitionis obſeruationem ſolatium (ſicut dictum eſt) publicum erogator manu ſua ſine vllo dolo & fraude ſingulis militibus enumeret, quatenus vnuſquiſque miles accepto per ſuam manum ſolatio, ipſe cum actuario de negotiatione actuariis permiſſa ſecundum rationem agat iuſtitiæ. Hoc videlicet obſeruando, vt pro ſingulis ſolidis actuario, ſiue ſtatim, ſiue vnum duoſve, ſeu amplius annos reſtitutum fuerit debitum, minus quidem vno tremiſſe pro temporis ſcilicet breuitate paciſci liceat: amplius autem quam vnum tremiſſem nullus actuarius pro quoquo tempore ſeu annorum ſpatio paciſci penitus permittatur: nec vlla poſſit actuarius machinatione pro temporis prolixitate vnius quantitatem tremiſſis excedere. Si qua tamen inter actuarium & militem ſuper pactione vel negotiatione tempore erogationis emerſerit dubitatio: iubemus eidem militi dandas pecunias ab erogatione principis dari, & ſecundum hactenus obſeruatam conſuetudinem eaſdem pecunias vel ab erogatore vel ab actuario retineri, quatenus cauſa apud deuotiſſima principia propoſitis ſacroſanctis ſcripuris inter actuarium & militem tractetur: vt ex omni parte miles nullum damnum ſub quacunque occaſione, præterquam id quod eum ex iuſta & permiſſa actuariis negotiatione deberi conſtiterit, patiatur. Super his vero quos datis forte commeatibus abeſſe contigerit, hæc volumus obſeruari: vt pecuniæ, quæ erogandæ ſunt, vſque ad triginta milites, quos tantummodo datis commeatibus dimitti ſacra conſtitutio continet, apud deuotiſſima principia ſequeſtrentur, illorum ſcilicet tantummodo militum, quorum intra triginta commeatales viros conſtitutorum actuarius tempore erogationis pittacia, vtpote habita ſuper pactione, protulerit: quatenus cum iidem redierint milites, cauſa apud deuotiſſima principia ſe- A cundum præfatum modum tractata, vtriuſque partis indemnitati ſimiliter conſulatur: non danda pro tempore tribuno licentia, triginta viris amplius ſub commeatus occaſione dimittere. Sin vero ſaluberrimam conſtitutionem offerendo amplius, quam triginta viros datis commeatibus tribunus dimittere auſus fuerit: pecunias quidem, quæ poſt præfatorum triginta virorum numerum per commeatus dimiſſis militibus erogandæ fuerant, publicæ rationi erogator non dubitet reportandas. Sciat vero tribunus præter iam conſtitutas ſuper huiuſmodi facinore interminationes, ſeſe de propriis facultatibus ſingulis militibus, quibus vltra numerum triginta virorum ſub nomine commeatuum eos dimittendo cauſa non conſequendi publica ſolatia dederit, quidquid ob iniquam dimiſſionem amiſerint, ſoluturum. nec prius idem tribunus ab eodem diſcedat numero, niſi omnes huiuſmodi milites, id eſt, quos poſt permiſſam triginta virorum quantitatem commeatus nomine dimiſerit, in- C demnes in hac parte atque illæſos reddiderit. Hoc etiam adiiciendo, vt ſub geſtorum teſtificatione tam decem ex deuotiſſimis principiis, primates eorum videlicet, quam vnuſquiſque caput ſcholæ iuratus deponat ſub præſentia ſua rem (ſicut ſuperius depoſitum eſt) fuiſſe ſubſecutam, & ſub obtutibus ſuis vnumquemque militem ſolatium ſuum manu ſua ab erogatoris dextera ſuſcepiſſe. & huius geſta, relatione à viro clariſſimo tribuno vel deuotiſſimis principiis intra tres menſes, ex quo profectus fuerit, numerandos, D mittenda ad noſtram referat pietatem. Hoc videlicet ante omnia curando, vt pro tempore erogator, poſtquam datæ fuerint ex publico pecuniæ, intra duos vel tres menſes ſeu quatuor, pro qualitate ſcilicet ſpatiorum, commiſſam ſibi ſollicitudinem erogationis non dubitet faciendam, vel ſi vlterius apud ſe pecunias publicas differendo erogationem auſus fuerit retinere: ſciat ſe modis omnibus damnum, quod ex negotiatione miles ſuſtinuerit, ex propriis facultatibus militibus ſoluturum. Scientibus his qui præfatæ diſpoſitionis obſeruantiam, ſiue in differenda vltra ſigillatim definitum temporis ſpatium E erogatione, ſiue in qualibet alia parte, fuerint egreſſi, non ſolum ſeſe militiæ cinguli amiſſionem, verum etiam facultatum quoque ſuarum publicationem pro tanto ſubituros flagitio: & inſuper erogationum quoque ſollicitudinem ab officio tuæ celſitudinis, ſi imperatoria fuerit violata diſpoſitio, ad alios transferendam. Si vero idem officium, ſimul atque huiuſmodi fuerit à quolibet facinus perpetratum, ad notitiam noſtræ manſuetudinis, vel certe ad ſcientiam illuſtriſſi-

mæ magisteriæ referre curauerit potestatis, vt eiusdem apparitionis periculo tale flagitium principales minime possit aures latere: quatenus ex omni parte eodem delicto reuelato, quicunque saluberrimas nostræ pietatis ordinationes ausus fuerit violare, interminatas minime possit pœnas euadere: ita vt singulis militibus, qui non obseruato in eorum persona tenore rectæ dispositionis læsi fuerint, liceat sacratissimum nostrum per vnum forte vel etiam binos milites pro omnibus verba facturos petere comitatum, & porrectis precibus, quod contra nostram dispositionem passi sunt, approbare: eoque facto statutis violator imperatoriæ dispositionis suppliciis percellatur. Illud præterea omnibus modis obseruari decernimus, vt erogator omnes pecunias, quæ mortuis militibus vsque ad diem mortis eorum debitæ fuerant, secundum iam datam diualem dispositionem vxoribus vel liberis eorum non dubitet ministrandas.

Lex ostendit susceptorem & erogatorem militaris annonæ siue æris, esse ex officio magistri militum, & de manu sua in manum militibus stipendia persoluere. ac si quid ante actuarius qui numeri rationes tractat, militibus dederit pro mutuo, id est, pecuniam vel species id tempore erogationis recipit, & ex pacto in singulos solidos tremissem, id est, solidi tertiam partem (Tremisses à Seuero formatos Lampridius scribit) non amplius, & non in annos, sed in tempus omne dilatæ promutui solutionis. De pactione habita inter militem & actuarium si sit quæstio, ab erogatore pecunias deponi apud principia, ibique remiudicari, & non, inquit, secundum hactenus obseruatam consuetudinem easdem pecunias vel ab erogatore vel ab actuario retineri. Negate lego vt Græci, καὶ μὴ κατὰ τὴν μέχρι νῦν συνήθειαν, &c. Fit etiam ab erogatore depositio apud principia, quoties milites per commeatum absunt. Non possunt abesse plures quam triginta, id est, commeatum pluribus dare tribunus non potest, vel si dederit, qui supra hunc numerum fuerint, stipendiis erogandis expunguntur, indemnitas eis tamen ex tribuni facultatibus præstatur. Additur vt erogationis factæ gesta conficiantur testato x. principiorum primatibus, & capite scholarum, si scholaribus facta sit erogatio, deponente de manu in manum erogationem factam. Marcellinus xxv. *Milites aduentare, quos capita scholarum ordo castrensis vocat.* Et ex mora erogatoris damnum quod militi contigerit ob pactionem siue contractum habitû cum actuario, vt erogator agnoscat. Et vt mortuo milite debitum stipendium erogator vxori vel liberis persoluat, vt *l.* 14. §. Cur non totius anni, vt alias fieri ostendimus, *l.* 4. §. *de dom. & prot.* an quia militibus stipendia in annos non constituuntur, sed vt quisque militiæ onus subierit? Paulo ante finem vbi erat scriptum *commeatum*, emendaui, *comitatum*, ex Græcis & ex Latinis manuscriptis.

XVII. Idem A. Arcadio p. p. Cum sæpe contingit propter quasdam maximas & inexcusabiles rationes quibusdam ad custodiam vel aliam huiusmodi causam milites deputari, vel etiam iam deputatos esse, & non conuenit hoc modo publicum aliquod damnum seu dispendium sustinere: iubemus, si qui fortissimi milites ex quocunque numero curiis, vel quibusdam corporibus, vel sacrosanctis ecclesiis, vel aliis personis pro custodia (vt dictum est) vel tali alia causa à nostro numine deputati sunt, vel fuerint: ne per eorum translationes circa annonarum vel capitum eis præbendorum erogationem, publicis rationibus quædam læsio ingeratur: eadem de proprio personam, seu etiam personas, cui vel quibus deputati sunt vel fuerint, hoc modis omnibus agnoscere. hoc tantummodo de publico pro iisdem annonis & capitu præbendo & imputando, quod in locis, ex quibus præfati milites perueniunt seu peruenerint, imputabatur: vel si antelatam præstationem supradictæ personæ recusauerint, eosdem milites non recedere de suis locis, vel eos qui recesserint, sine quadam mora ad ea redire. Hoc omnifariam custodiendo, vt nemo deuotissimorum militum, cuicunque personæ seu corpori sine speciali nostræ serenitatis iussione scriptis proferenda deputetur: officio tuæ celsitudinis, si hanc nostræ mansuetudinis formam, quoties super militibus quibusdam deputandis aliquid statutum fuerit, gestis insinuare, & quid eos, quibus dati sunt, prout nobis placuit, agnoscere oportet, itidem publicare minime curauerit: tam dispendium quodcunque publicum hac ex causa sustinuerit, ei de proprio resarcire, quam triginta librarum auri multam propter desidiam suam, imo magis conniuentiam dependere cogendo: rectoribus nihilominus prouinciarum, & apparitoribus eorum, si statuta nostra violauerint, seu violari concesserint, eiusdem condemnationis solutione percellendis.

Scopus constitutionis hic est, vt ne cui milites tuitionis vel alia causa deputentur sine principis iussu, & vt de publico non præstetur eis nisi annonæ & capita, quæ præstari solebant antequam cuiquam deputarentur: amplius si quo opus est, vt id illi quibus deputantur agnoscant, id est, fiscus. Desiderantur duæ Constitutiones, quarum sententiam subiiciam ex libris βασιλικῶν

XVIII. Ἡ διάταξις κελεύει πρότερον ἐπὶ χώρας παρακρατεῖσθαι τὰ εἰς στρατιώτας δαπανώμενα, καὶ τηνικαῦτα τὰς λοιπὰς αἰτίας τοῦ δημοσίου προβαίνειν. οὐδὲ γὰρ χρὴ μόνας τὰς ἐκπομπὰς κατεπείγεσθαι, ῥᾳθυμεῖσθαι δὲ τὰ στρατιωτικὰ δαπανήματα. τοὺς δὲ ἄρχοντας, καὶ τὰς πόλεις, καὶ πάντα τὸν ἕτερον δημοσιεύοντα, εἴ τι παραβαθῇ τῶν θεσπισθέντων, καὶ τὰ χρήματα παρέχειν οἴκοθεν τοῖς στρατιώταις, καὶ προσέτι μὲν ἑκατὸν λιτρῶν χρυσίου θεσπίζομεν.

Conſtitutio iubet vt in regionibus retineantur in primis ea quæ militibus eroganda ſunt, atque ita procedant reliquæ cauſæ fiſci. Nec enim oportet ſolas tranſmiſſiones vrgere, & erogationes militares negligere. Et ſi hanc conſtitutionem præſides violarint, aut municipia, vel quilibet alius tractator publicorum, vt de ſuo militibus pecunias exoluant, & hoc amplius mulctam centum librarum auri.

XIX. Ἡ διάταξις κελεύει ἵνα ἐὰν στρατιῶται ὑφεστῶτες μὴ ὦσιν ἐν ταῖς οἰκείαις ἀγγαρείαις, ἀλλ' ἢ εἰς βοήθειαν ἀφωρίσθησαν προσώποις τισὶν, ἢ κατὰ ἄφεσιν ἀπελύθησαν, μὴ λαμβάνειν τὰς ἀννόνας αὐτῶν τὸν ὑπομνηματοφύλακα ἐν εἴδει διὰ τὸ μὴ φθείρεσθαι, ἀλλ' ἐν χρυσῷ διατιμωμένου τοῦ εἴδους κατὰ τὴν ὅρκου παρεχομένου παρά τε τῶν τριβούνων, καὶ τῶν βικαρίων, καὶ τῶν δομεστίκων, καὶ ὑπομνηματοφυλάκων, καὶ ὀπτιώνων, οὐδὲν ἧττον καὶ μετὰ τὸν ὅρκον λογοθετουμένων, καὶ εἴ τι ἂν εὑρεθείησαν ψευσάμενοι ἐν διπλῷ καταβαλλόντων. εἰ δὲ καὶ στρατιώτης ἐξαργυρεῖσθαι βουληθείη τὰς προχωρούσας αὐτῷ ἀννόνας, λήψεται τὰ χρήματα κατὰ τὴν τράπεζαν. εἰ δὲ τὸ εἶδος λαμβάνειν, λήψεται τὸ ἐν τῇ χώρᾳ χορηγούμενον κατὰ δοκιμασίαν τοῦ θεοφιλεστάτου τῶν τόπων ἐπισκόπου, καὶ τοῦ λαμπροτάτου ἐκδίκου τῆς πόλεως· εἰ δὲ καὶ ὁ ὑπομνηματοφύλαξ ἀγοράσῃ παρὰ στρατιώτου τὰς ἀννόνας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς λαμβάνειν αὐτὰς παρὰ τοῦ συντελεστοῦ ὡς ἐκχωρηθείσας αὐτῷ, πάλιν κατὰ τὴν τράπεζαν λαμβάνειν αὐτὸν εἰ μὴ παρὰ τὸ εἶδος βούλεται ὁ συντελεστὴς προσαγαγεῖν. εἰ δὲ καὶ οἱ συντελεσταὶ βουληθεῖεν ἑκουσίως πωλῆσαι τινὰ τοῖς στρατιώταις, οὐ κωλυόμεν τοῦτο γίνεσθαι, εἰ καὶ μέλλουσιν ἐκ τούτου κερδαίνειν ἥττονα ποσότητα εἰδῶν παρέχοντες αὐτοῖς παρὰ τὴν δημοσίαν τράπεζαν· μὴ ἐξέστω δὲ τοῖς πολίταις ἐκ τούτου βλάπτειν τὸν συντελεστὴν ἵνα ἐὰν αὐτοὶ κακῶς συμφωνήσωσιν ἀναγκάζωσι τὸν συντελεστὴν καθὼς συνεφώνησε παρασχεῖν τὰ εἴδη. εὑροῦσα δὲ ἡ διάταξις ὅτι καί τινες τῶν χαρτουλαρίων τῶν γενναιοτάτων ἀριθμῶν, ἤτοι φοιδερατῶν συνωνοῦνται ἑαυτοῖς σῖτον, ἵνα τὸ μὲν δημόσιον δίδωσιν αὐτοῖς κατὰ τὴν τράπεζαν τὰ τοῦ σίτου τιμήματα, αὐτοὶ δὲ ὡς προηγορακότες εἴδη κερδαίνουσι, κελεύει ἡ διάταξις μηδένα συντελεστὴν ἄκοντα ἀπαιτεῖσθαι παρέχειν αὐτοῖς συνωνήν· εἰ δὲ ἑκουσίως πωλῆσαι ζητήσῃ τις αὐτοῖς μὴ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς τὰ τιμήματα τῆς τραπέζης εἰς τὴν ποσότητα τὴν μελλουσῶν λόγῳ ἀννόνων τοῖς στρατιώταις χορηγεῖσθαι· εἰ γὰρ ἔξωθεν ἑτέραν ποσότητα βουληθῇ ἀγοράσαι, τότε κεκώλυται πραγματεύσασθαι, ὡς καὶ πᾶς στρατιώτης. Ταῦτα δὲ πάντα δείκνυσι μέλλουσα γίνεσθαι ἀναψηλάφησις ἀναγκάζουσα πάντα ἄνθρωπον τὸν ὁτεδήποτε ψευσάμενον σφετερισάμενον διπλάσιον καταθεῖναι, ἵνα τὸ μὲν ἁπλοῦν λάβῃ ὁ ἐκδικηθεὶς, τὸ δὲ ἕτερον ἁπλοῦν τὸ δημόσιον· πάντες δὲ οἱ στρατιῶται προσπαραμένοντες προσώποις τισὶν ἐν ἐξαργυρισμῷ λαμβανέτωσαν τὰς ἰδίας ἀννόνας κατὰ τὸν ἐξαργυρισμὸν τῆς τραπέζης. ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς κεφαλιτίονας, καὶ μὴ ζητείτωσαν τὰ εἴδη, εἰ μὴ ἑκὼν ὁ συντελεστὴς ταῦτα καταβάλοι, τοῦ παραβῆναι τί ποτε τῶν προειρημένων τολμῶντος μέγιστον κίνδυνον ὑφορωμένου, εἴτε τριβοῦνος, εἴτε βικάριος ἐστὶν, εἴτε δομέστικος, εἴτε ὑπομνηματοφύλαξ, εἴτε ὀπτίων, εἴτε πρῶτος ἀριθμοῦ, εἴτε ταξεώτης τοῦ στρατηλάτου, ἐὰν συμβῇ τί ποτε παρὰ τὸ ἀληθὲς γνωρισθῆναι, καὶ μὴ παραχρῆμα δηλωθῇ, καὶ ἀνασταλῇ. ἡ γὰρ ἀναψηλάφησις πάντα τὰ παρὰ τὴν διάταξιν γινόμενα ἀπελέγξει.

Conſtitutio iubet ſi milites propriis angariis minime dant operam perſonis quibuſdam auxilij gratia deputari, vel per commeatum dimiſſi, vt actuarius eorum ſtipendia in ſpeciebus non accipiat, ne corrumpantur. ſed in auro, facta ſpecierum æſtimatione ſecundum rationem menſæ, & iureiurando præſtito à tributis & vicariis, & domeſticis, & actuariis, & optionibus, à quibus etiamſi iuſiurandum dederint, ratio poſtea nihilominus, & ſi qua in re peieraſſe inuenti fuerint, duplum exigetur. Sed & ſi milites adærari ſibi velint annonas, eandem in pretio rationem menſæ ſeruari: ſi ſpecies dari, vt eas accipiant quas regio parit arbitrio religioſiſſimi Epiſcopi & clariſſimi defenſoris ciuitatis. Rurſus ſi actuarius à milite emerit annonas eius & eas accipiat à collatore quaſi ſibi conceſſas, rationē menſæ ſeruari, niſi malit collator ſpecies ipſas inferre. At ſi velint ſua ſponte collatores vendere quædam militibus, id non prohibemus, etiamſi ex eo lucrum facturi ſint minorem ſpecierum quantitatem præbentes, quam exigat ratio menſæ publicæ. Ne tamen eapropter liceat ciuibus lædere collatorem, puta ſi curia ſiue ciuitatis cum milite perperam conuentionem inierit præbendarum ſpecierum, ne cogatur collator ſecundum eam conuentionem ſpecies inferre. Quia vero plerique ex chartulariis fortiſſimorum numerorum vel fœderatorum coëmunt ſibi frumentum

pretia à fisco accipientes iuxta nundinationem quæ mensa continetur, sibi autem quasi iam ante comparatas species retinentes, ideo iubet constitutio ne quis collator inuitus eorum coëmptioni parere cogatur. Sed si quis sua sponte eis vendere velit, ne excedant illi pretia mensæ in quantitate ea, quæ annonarum nomine militibus præbenda est. Nam etiam extrinsecus quantitatem specierum eo pretio emere prohibentur sicut milites. Quæ omnia demonstrabit futura retractatio, qua quantum apparuerit sibi quemque vindicasse, in tantum damnabitur in duplum, ita vt simplum fiscus habeat, simplum actor. Omnibus quoque militibus personis quibusdam deputatis secundum rationem mensæ adærentur annonæ & capita, nec petantur species nisi à volente: eo qui quid ante dictorum temerare ausus fuerit maximum periculum subituro, siue tribunus sit, siue vicarius, aut domesticus, aut actuarius, aut optio, aut numeri princeps, aut officialis magistri militum, si quid horum contigerit non bona fide tractari, & id confestim minime denuntiauerit. Retractatio enim quicquid aduersus constitutionem acciderit coarguet & indicabit.

De excoctione & translatione militarium annonarum.

Tit. XXXVIII.

I. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Stilichoni Comiti et Magistro vtrivsqve militiæ. Opinatores quibus species in diuersis prouinciis delegantur, contra omnem consuetudinem nullis consistentibus familiis excoctionem panis efflagitant. Illustris igitur auctoritas tua nouam vsurpationem congrua auctoritate repellat: vt cum opinatores in prouinciis delegantur, vetus consuetudo seruetur. Dat. Id. Septembr. Mediol. Theodoro v. c. Cos.

Opinatores exigunt annonam militarem vel imminent iudicibus, *l. xi. §. tit. prox.* Excoctionem panis non exigunt vbi nullæ familiæ consistunt.

II. Idem AA. et Theodosivs A. Adriano p.p. In excoctione buccellati, quod deuotissimis militibus conuenit præparari, in translatione etiam annonæ nullius excipiatur persona: videlicet, vt ne nostra quidem domus habeatur ab his immunis. Et si quispiam (quod non opinamur) implere quæ sunt præcepta neglexerit: in procuratorem eius seuerissime vindicetur: ita vt si huiusmodi contumaciæ dominum conscium esse con-

A stiterit, quadruplum id quod pro eius capitatione poscitur, posthabita dilatione soluatur. Dat. ix. kal. Apr. Romæ, Honorio A. vi. et Aristeneto Coss.

Vt nullius familia excusetur ab excoctione panis militaris, vel translatione annonæ: In procuratorem grauiter animaduerti: Dominum contumaciæ procuratoris conscium in quadruplum damnari

---

De militari veste.

B

Tit. XXXIX.

I. Impp. Valentinianvs et Valens AA. Avxonio p.p. Omnem canonem vestium ex Kalendis Septembris, vsque ad Kalendas Aprilis nostris largitionibus tradi præcipimus: proposita pœna rectori prouinciæ, vel eius officio condemnationis, quæ tuæ iustitiæ videbitur. Dat. xiv. kalen. Dec. Marcionopoli Valentiniano et Valente Coss.

C Docet quo tempore canonem vestium militarium inferri oporteat. De earum susceptore est *l. 14. §. le suscept.*

II. Imppp. Valens, Gratianvs, et Valentinianvs AAA. Modesto p.p. Prouinciæ Thraciarum per viginti iuga seu capita conferant vestem. Scythia & Mysia in triginta iugis seu capitibus interim annua solutione dependant. Per Ægyptum & Orientis partes in triginta terrenis iugis, per Asianam vero & Ponticam diœcesim, ad eundem numerum in capitibus seu iugis annuæ vestis collatio dependatur: ita vt per Orientem D prouinciæ in titulo auri comparatitij, quod per iugationem redditur, compensationis gratia perfruantur) exceptis Osroëna & Isauria. nam eas demum constat aurum comparatitium minime redhibere. Dat. v. Id. Avgvst. Hierapoli, Gratiano A. iv. et Merobavde v. c. Coss.

Scripta est ad præfectum prætorio Orientis, sub cuius dispositione sunt diœceses quinque, quas recenset, Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia, *l. 1. §. vt nemo ad suum pat. l. 10 J. de num. act.* In Thracia in xx. quæque iuga & capita vestes militares conferuntur, excepta Scythia & Mysia, quæ in E xxx. In Oriente id est proprium, vt vestium adærationem eius diœceseos prouinciæ præstent in auro, excepta Osroëna & Isauria, quod comparatitium dicitur, quia ideo confertur vt vestes militibus emantur, sicut Vegetius scribit, si tributa deficiant prorogato auro comparanda esse omnia.

III. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Marciano Com. s. l. Fortissimis militibus nostris per Illyricum non binos tremisses pro singulis chlamydibus, sed singulos solidos dari præcipimus. Dat. xvi. Kal.

Febr. cp. Arcadio iv. et Honorio iii. aa. Coss.

Vt in Illyrico, quod duas habuit diœceses, Macedoniam & Daciam, militibus singulæ chlamydes à prouincialibus conferendæ singulis solidis adærentur, non binis tremissibus.

IV. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Asclepiodoto p. p. Militaris adæratio vestis à collatoribus exigatur, sacratissimis videlicet largitionibus inferenda: ita vt quinque eius partes fortissimis militibus erogentur in pretio, sexta vero precio à gynæciariis clementiæ nostræ absque vlla ipsorum, vel publica incommoditate pro eadem contextione suscepta, iunioribus gregariisque militibus in ipsa, quam maxime eos desiderare constiterit, specie præbeatur. Dat. vii. kal. Id. Mart. Asclepiodoto et Mariniano Coss.

Adæratio vestis largitionibus sacris infertur, vt *l.* 1. *s.* ita quinque eius partes militibus erogentur in nummis, sexta in vestibus à gynæciariis præstetur iunioribus gregariisque, id est, tyronibus. & addunt Græci rationem, *τούτους γὰρ οὐδεὶ πεντάδ. ἀργυρεία.* Sic in loco Hieronymi à me citato ad *ii. de agent. in reb.* Tyro & gregarius miles pro eodem dicitur. & iuniores sæpe in C. Th. qui & caligati. Vel si Cedrino scilicet credimus, iuniores sunt à Iunio Balbo patre Gordiani iii. instituti scholares.

De metatis & epidemeticis.

Tit. XL.

Metata sunt hospitia quæ superuenientibus militibus vel aliis personis prouinciales præbent. Epidemetica sunt pretia quibus se redimunt onere hospitum suscipiendorum, quæ abrogantur *Nou.* 129. *&* 134. *& l. vii. hoc tit.*

I. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. Theodoto Magistro Officiorvm. Si quis mensorum nostrorum manum, qua deputatas singulis quibusque domus enotant, & postibus hospitaturi nomen adscribunt, delere non dubitauerit: ad instar falsi reus ex hac auctoritate teneatur. Dat. vi. kal. Nov. cp. dn. Theodosio a. iii. et Abvndantio v. c. Coss.

Metatores vulgo dicuntur qui præparandi & enotandi hospitij gratia procurrunt. Optatus Afer lib. 3. *Cum ante venturos milites metatores, vt fieri solet, mitterentur.* Sudas: Μετάτωρ ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος πρὸς τοῦ ἄρχοντος. Hac *lege & seq. & l.* 5. vt emendauimus mensores appellantur, & horum manum qui delet, tenetur pœna legis Corneliæ de falsis. Metatores pro hospitibus, *l.* 9. *hoc tit.*

II. Impp. Arcadivs et Honorivs aa. Osio Magistro Officiorvm. In qualibet vel nos ipsi vrbe fuerimus, vel hi qui nobis militant, commorentur: omni tam mensorum, quam etiam hospitum iniquitate submota, duas dominus propriæ domus, tertia hospiti deputata, eatenus intrepidus ac securus possideat portiones, vt in tres domo diuisa partes, primam eligendi dominus habeat facultatem: secundam hospes, quam voluerit, exequatur: tertia domino relinquenda. plenum enim æquitate atque iustitia est, vt qui aut successione fruitur, aut empto vel extructione gaudet, electam præcipue iudicio suam partem teneat & relictam. Ergasteria vero, quæ mercimoniis deputantur, ad prædictam diuisionis iniuriam non vocentur: sed quieta sint & libera, & ab omni hospitum iniuria defensata, solis dominis conductoribusque deseruiant. Sane si stabulum (vt adsolet) militari viro in tertia domus parte defuerit: id ex ergasteriis, nisi id dominus qualibet occasione prouiderit, pro animalium numero, vel domus qualitate deputabitur. Illustribus sane viris non tertiam partem domus, sed dimidiam hospitalitatis gratia deputari decernimus: ea dumtaxat conditione seruata vt alter ex his quilibet quive maluerit diuisionem arbitraria æquitate faciat, alter eligendi habeat optionem. & firmissimum perpetuo quod iussimus perseueret: ita vt xxx. libras auri, qui illustri sunt præditi dignitate, fisco nostro se illaturos esse cognoscant: ceteri vero militia sciant se esse priuandos, si generale præceptum amplius vsurpando, quam iussimus, repræhensibili temeritate violauerint. Dat. viii. Id. Feb. cp. Honorio iv. et Evtychiano Coss.

Vt militibus petentibus metata, tertia tantum domus pars deputetur saluis officinis, nisi si stabulo tertia pars careat: illustribus viris dimidia.

III. Idem aa. Vincentio p. p. Cunctos iudices scire volumus à prætoriis ordinariorum iudicum, his præsentibus, abstinendum. Dat. xvi. kal. Feb. Mediol. Stilichone et Avreliano vv. cc. Coss.

Prætoria præsidum ab onere metatorum excusantur, si præsentes sint & alij superueniant.

IV. Idem aa. Æmiliano Magistro Officiorvm. Fabricensium domibus vbique constitutis omnem molestiam hospitum præcipimus amoueri: quo & Antiochiensibus, & ceterarum ciuitatum fabricis similis domorum excusatio præbeatur, absente scilicet sacro comitatu. Dat. xi. kal. Feb. cp. Stilichone et Avreliano Coss.

Codex Theodosianus ostendit hanc legem pertinuisse ad fabricas Orientis, quæ erant Antiochiæ, Damasci, Edessæ, Irenopoli, quarum omnium ciuitatum fabricensibus excusatio datur ab onere metatorum, siue recipiendi hospitis, absente sacro comitatu. Et

ideo

ideo recte Græci adiiciunt hoc loco: τὸ δὲ ἐπίεργις πόλεως λέγεται περὶ δαμασκοῦ καὶ εἰρηνουπόλεως.

V. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Ioanni p. p. Deuotum possessorem ab omni inquietudine liberamus. Primo omnium igitur ad nullum prædium publicum vel priuatum domus nostræ, vel cuiuscunque iuris nullus mensor accedat, si à quoquam fuerit destinatus. licentiam enim domino, actori, ipsique plebi serenitas nostra commisit, vt eum qui præparandi gratia ad possessionem venerit, expellendi habeat facultatem: nec crimen aliquod pertimescat, cum sibi arbitrium vltionis suæ sciat esse concessum: recteque sacrilegium prior arceat, qui primus inuenit. Administrantem vero, eiusque officij proceres, quorum præcepto inhibitam personam ad agrum aliquem destinauerit, in tempus proscribi debere censuimus. Solam sane hospitalitatem sub hac obseruatione concedimus, vt nihil ab hospite, quod vel hominum vel animalium pastui necessarium creditur, postuletur: omniumque sit acceleratum iter atque continuum, nec vlli liceat residere, ne diuturnitas commanentium vlla ex parte prædium vexet. Decem etiam librarum auri multa ferietur quisquis administrator, togatus, apparitor vllus, vel militans, vel iter agens, vllo in loco aliquid ab hospite postulauerit. in tantum enim inhiberi sceleratum morem iubemus, vt ipsis quoque præbentibus impunitum esse non patiamur, si quid sponte contra præceptum nostrum probati fuerint obtulisse. Dat. Prid. Id. Ivn. Rav. post cons. Honorii ix. et Theodos. v. aa.

In ciuitatibus domus sustinent metatorum onus, non etiam in agris prædia, sed per ea tantummodo militibus aut præsidibus celeriter transeundi ius est, neque annona, neque capito vllo à possessoribus exacto. Emendaui in contextu, *administrator, togatus, apparitor vllus*, cum antea male legeretur, *erogator*. Togatus, id est, patronus causarum, siue συνήγορος, vt Græci interpretantur. Mallem etiam pro, *iter agens*, *inter agens*, vt dixi *l. 2. s. vt dig. ordo seru.* Defensio hac lege permittitur possessoribus aduersus vim & iniuriam mensorum. quo argumento male quidam ex causis legitimis domino etiam dant ius expellendi conductoris sine iudice.

VI. Idem aa. Adriano Proc. Africæ. Hoc prospectum est, vt infausta hospitalitatis præbitio tolleretur, nec balneum quisquam à domino ædium postulet. Dat. v. Non. Mar. Rav. Constantio et Constante Coss.

Tollitur infausta hospitalitatis præbitio, vt si ab hospitibus petantur scorta, vel vt Græci interpretantur, si id petatur vt hospites strigillent equos, vel portent σάγμα. Tollitur & balnei petitio. In C. Th. ita erat scriptum, *nec priuatum quisquam à domino ædium postulet*. Priuatum Tribonianus interpretatus est balneum. quæ vox non dubito quin aliis in auctoribus eodem sensu reperiri possit. Membrum pro cubiculo notum est in *l. 13. D. de man. test.* vbi Græci κοιτῶνα interpretantur, *l. librorum de leg. 3.* Vtramque vocem retinuit lingua Gallica.

VII. Idem aa. Evstathio p. p. Deuotissimos milites ex procinctu redeuntes, vel proficiscentes ad bella noui muri sacratissimæ vrbis singulæ turres in pedeplanis suis suscipiant. Dat. v. Non. Mar. cp. Honorio xiii. et Theodosio x. aa. Coss.

Pertinet hæc lex ad vrbem Constantinopolitanam, cuius alij fuerunt antiqui, alij noui muri à Theodosio iuniore constructi curante Cyro p. p. de quibus *Nou. 39. & l. turres, s. de oper. publ.* & constituit vt milites à militia redeuntes, vel ad militiam proficiscentes diuersentur in pedeplanis turrium noui muri. Hæc vox, *noui*, decrat, quam restitui ex C. Th. & Græcorum metaphrasi, εἰς τοὺς πύργους τοῦ καινοῦ τείχους Κωνσταντινουπόλεως ἐν τοῖς ἐπιπέδοις καταμένουσιν.

VIII. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. Helioni Magistro Officiorvm. Archiatros nostri palatij, necnon vrbis Romæ, & magistros literarum pro necessariis artibus & liberalibus disciplinis, necnon picturę professores (si modo ingenui sunt) hospitali molestia, quoad viuent, liberari præcipimus. Dat. xiv. kal. Sept. Hierio et Ardabvre Coss.

Archiatri palatij sacri & vrbis Romæ, ac professores artium liberalium, & picturæ ingenui ab onere metatorum excusantur. De picturæ professoribus videnda *l. vlt. C. Th. de exc. artif.* De archiatris & professoribus artiũ liberaliũ dictum est *s. de prof. & med.*

IX. Idem aa. Nomo Magistro Officiorvm. Omnes qui metata in suis domibus præstant, siue hospitia præbuerint metatoribus, seu quolibet pacto satis eis fecerint: nullam vel pensionis, vel discussionis domus gratia molestiam sustinere cogantur. Deinde neminem volumus cuiuslibet loci vel ordinis, in hac florentissima vrbe domum propriam excusantem, metatum sibi in alienis ædibus priuilegio militiæ vindicare. quod & in prouinciis obseruari oportet. Ceteris vero, quibus illustris dignitas sub cingulo vel citra cingulum pro suo solo honore delata est, excusandarum ædium licentiam penitus denegamus. hoc iuris etiam in his præcipimus obseruari, quos ipsa quidem administrationis conditio spectabiles nouit, honor tamen additus à nostra liberalitate reddit illustres. scituris omnibus, quod si quis cum cingulo perfruatur, & excusationem ita propriæ domus impetrauerit: vt à pensione etiam portionis tertiæ sit immunis, & militiæ causa metatum alienis domibus sibi crediderit vindicandum, siquidem honore præ-

ditus excusationis ius habeat, carebit legum priuilegiis, quas fraudare conatus est. Si vero inter eos quibus nulla suffragatur dignitas, numeretur, centum librarum auri sacratissimis largitionibus pendendarum illatione mulctabitur. DAT. XVI. KALEN. FEB. CP. THEODOSIO ET VALENTINIANO AA. COSS.

Nouella est Theodosij de metatis, quam habemus integram, cuius sententia hæc est, vt qui metata vel epidemetica præstant, nullam domus gratia pensionem tertiæ partis vel discussionem sustineant. Vt in vrbe vel prouinciis qui domum propriam excusat, in alie- B na per causam militię metatum non quærat. Excusantur autem illustres qui re ipsa illustrem dignitatem gesserunt, non honorarij vel vacantes, non honorarij illustres, licet iure actæ administrationis spectabiles sint.

X. IMPP. VALENTINIANVS ET MARTIANVS AA.*. MAG. OFFICIORVM. Hac lege sancimus, vt si quis consularem ac patritiam meruerit dignitatem, tres domos proprias, dum superest, habeat hospitum immunitate securas. heredes vero eius, filij aut pater aut mater, nepotes, aut frater, aut C soror, aut vxor, duarum domornm suarum excusatione potiantur. Si quis vero consulatu tantummodo gloriatur, duas semis domos suas immunes habeat. post fata vero eius memorati heredes vnam semis domum suam habeant nullis hospitiis prægrauatam. Pari priuilegio perfruatur cum memoratis heredibus, qui solius patritiæ dignitatis sine consulatu decoratur insignibus. Præfectorij vero, necnon & magistri militum duas domos suas habeant, quoad vixerint, hospitibus liberatas: heredes vero eorum memorati D vnam defendant domum suam simili excusatione munitam. Magistri vero officiorum, vel quæstores vnam semis domum suam, quoad vixerint, habeant hospitum onere liberatam: heredes vero eorum prædicti vnam ab hospitibus iure defendant. Comites autem domesticorum & protectorum, & sacrarum largitionum, & priuatarum, & vir spectabilis primicerius notariorum, singulas domos suas ab hospitum grauamine, dum viuunt, gaudeant esse securas. memorati vero heredes eorum mediam partem vnius domus E suæ sciant excusatione muniri: residuæ vero partis dimidiæ tertiam portionem hospitibus deputandam esse cognoscant. Si qui illustres honorarias dignitates quascunque sine actu cælitus impetrauerunt: æquo animo suas domos hospitibus post hanc legem pandant pro tertia, quæ legibus præfinita est, portione: exceptis videlicet ergasteriis quæ in plateis vel angiportis esse noscuntur. Quod in omnibus domibus, quæ hospitales sunt, obseruari iubemus: ita vt nemo, vel ex sacro rescripto, vel ex diuina adnotatione, seu A pragmatica sanctione, contra hanc legem vti possit excusationis auxilio: his omnibus, quæ per hanc legem constituimus, in hac æterna vrbe obseruandis.

Declarat quę in vrbe dignitates à metatis excusentur, & quot earum domus. Itaque ab eo quod traditur lege superiori de spectabilibus, excipiendi sunt primicerij notariorum, & ex lege sequenti decemprimi post primicerium. Et ab eo quod de illustribus honorariis, eorum ergasteria in plateis vel angiportis sita.

XI. IMP. ZENO A. ILLYRICIANO MAG. B OFFIC. Decem post primicerium tribunos, in domibus, quas in hac regia vrbe possident, metatorum iussimus vacationem mereri.

Sicut primicerius notariorum, ita & x. post primicerium tribuni notarij singulas ædes, vt Gręci interpretantur rectè, in vrbe excusant à metatis, non omnes. Absurdum enim esset si vnam tantum excusaret primicerius, decemprimi omnes. Desideratur Constitutio Gręca, qua prohibentur Epidemetica, id est, adęrationes metatorum, de quibus initio *l. 9. s̃.*

XII. Αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός. Μηδεὶς ἄρ- C χων ἐν τῷ περινοστεῖν ζητείτω προφάσει ἐπιδημητικῶν, ἢ προφάσει ἀφοπλισμοῦ χρυσίον. εἰ δὲ τοῦτο ποιήσει καὶ ἐκβάλλεται τῆς ἀρχῆς καὶ δημεύεται καὶ ἐξορίᾳ διηνεκεῖ ὑποβάλλεται.

Ne quid præses dum per prouinciam oberrat, hac specie exigat à prouincialibus, ne illos hospitio grauet, vel vt eis habere arma concedat. Qui secus fecerit, vt dignitate bonisque ademptis exilio perpetuo damnetur.

Abrogantur ergo epidemetica, & occasione ἀφοπλισμοῦ, id est, ne priuatis auferantur arma, exactio- D nes. in *Nou. 8.* ἀφοπλιστὰς vocat, qui priuatis hominibus habere arma non concedunt. Fuit huius Constitutionis mentio *l. 26. s̃. de episcop. aud.*

De salgamo hospitibus non præbendo.

TIT. XLI.

I. IMPP. CONSTANTINVS ET CONSTANS AA. LEONTIO P. P. Ne quis comitum, vel tribunorum, aut præpositorum, aut militum nomine, salgami gratia, culcitras, lignum, oleum, à suis extorqueat hospitibus, sed nec volentibus hospitibus in prædictis speciebus aliquid auferant. Sed prouinciales sint nostri ab hac præbitione securi: comitibus, tribunis, vel certe præpositis, militibusque graui vexationi subiacentibus. DAT. ID. OCTO.*.

Salgami nomine scio significari conditas herbas, veluti enulam, brassicam, betam, quæ etiam hodie à Turcis condiri solent. Sed huius nominis obtentu

exigebant etiam transeuntes milites culcitras, ligna, oleum, quod hæc Constitutio tollit.

De commeatu.

TIT. XLII.

I. IMP. CONSTANTINVS A.*. Ne cui liceat præpositorum, vel tribunorum cohortium, vel vicariorum, & familiarum eorum tempore expeditionis quocunque genere, cuiquam de militibus à castris atque signis, vel his etiam locis, in quibus pertendant, discedendi commeatum dare. Si quis vero contra hanc legem facere ausus fuerit, & militem contra interdictum commeatum dimiserit eo tempore; in quo barbarorum incursio exstiterit: & tunc cum pręsentes in castris atque apud signa milites esse debeant, quisquam abfuerit, capite vindicetur. DAT. IV. KAL. MAI. SEVERO ET RVFINO COSS.

Commeatus est abeundi licentia data militi ad tempus, puta his verbis apud Liuium XXX. SI QVIS VESTRVM SVOS INVISERE VVLT, COMMEATVM DO: PRIMO VERE ADSITIS EDICO. Difficile autem datur commeatus militibus, nisi causis iustissimis approbatis, vt Vegetius ait. Certe expeditionis tempore imminentibus hostibus non datur, nec vnquam amplius quam XXX. *l. 16* ~~s~~. *de erog. mil. ann.* qui Commentales dicuntur. Et Sudas Commentalem intellexit dum interpretatur κομμάτων ἐξαίτησιν λαμβάνοντα τοῦ ἀφεθλῶαι. Datur autem commeatus à Tribunis cohortium, aut præpositis militum, aut vicariis vel domesticis eorum, vel à principe. De his vicariis *l. vlt.* ~~s~~. *de erog. mil. ann. l. 5* ~~s~~. *de iurisd. om. iud.* Vegetius III. *In sedibus*, inquit, *suis tribunorum aut vicariorum, nec non etiam principiorum ad omnem disciplinam arctissima seueritate teneantur.* De dato à principe Gregorius Nazianz. his verbis: δότε μοὶ τὸ χάρισμα τῆς ἀφέσεως ὥσπερ τοῖς στρατιωτικοῖς οἱ βασιλεῖς, καὶ εἰ βούλεσθε μετὰ δεξιᾶς τῆς μαρτυρίας.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. SYAGRIO MAGISTRO OFFICIORVM. Quicunque de scriniis, aut agentibus in rebus, vel etiam ex officiis palatinis, his videlicet, qui sacrarum & priuatarnm remunerationum comitibus obsecundant, sex mensium spatium supra diem commeatus, aut iussionem euectionis abfuerit: is in inferiorem locum, quinque antelatis posterioribus deuoluatur. Is vero qui anni vacationem arbitratu proprio iudiciarij pręcepti oblitus assumpserit: à decem post se militantibus transeatur. ac deinde cum iam aliquis desidia quadriennio officium proprium adire neglexerit, quadraginta de sequentibus postferatur. Qui vero nec post quadriennij quidem tempus: militantium non immerito matriculis auferatur. DAT. KALEND. OCT. AVXONIO ET OLYBRIO COSS.

A Datur commeatus non tantum militibus armatis, sed palatinis. Palatini qui supra diem commeatus abfuerint & sibi vacauerint, proprij gradus deminutione secundum huius legis distinctionem coërcentur. Pro *transferatur*, emendaui, *transeatur*. De anni commeatu est *l. 1.* ~~s~~. *in quib. cau. mil. for. præs.*

III. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. GAISONI COM. ET MAGISTRO MILITVM. Si quis sine commeatu aliquo annum in penatibus propriis, vel in quibuslibet locis desidiosa quiete transegerit: decem sequentibus postponatur. in quo vero biennium talis culpa deprehenditur: viginti sibi antepositos congemiscat. tertius autem annus triginta prælatos iure deflebit: ita vt quartus exempto matriculę nullam veniam derelinquat. DAT. PRID. ID. IVN. RAV. POST CONS. HONORII VIII. ET THEODOSII V. AA. COSS.

Hac lege coërcetur & regradatur miles qui sine commeatu abfuerit.

De tyronibus.

TIT. XLIII.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. MODESTO P. P. Nullus tyro vagus, aut veteranus, aut censibus obnoxius ad militiam accedat. DAT. XIV. KAL. OCTOB. HIERAPOLI VALENTINIANO ET VALENTE III. AA. COSS.

Ne veteranus miles completa militia rursus fiat tyro, ne adscriptitius, ne vagus, id est, qui quasi miles diuagatur.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. EVTROPIO P.P. Quisquis alieni iuris mancipium in tyrocinio militię scribi curauerit: conuictus ac proditus auri libram ęrario nostro cogatur inferre: mancipio scilicet domino, si factum ignorauerit, reddendo. DAT. ID. MAI. TYRO METROPOLI, P. P. BERYTO ANTONIO ET SYAGRIO COSS.

Thesauris infert libram auri qui seruum alienum in arma conscribit. Quod sequitur, *Mancipio, &c.* non erat in C. Th. sed additum est à Triboniano ex *l. 6.* ~~s~~. *qui mil. poss.*

III. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA.*. C. S. L. Tyrones in scholis loco semper posteriore ponantur. nec enim patimur quemquam celsiorem gradum obtinere, nisi cui & laborum assiduitas, & stipendiorum prolixitas suffragatur. DAT. VI. KAL. DEC. RAV. BASSO ET PHILIPPO COSS.

Tyronum in scholis infimus est gradus.

De littorum & itinerum custodia.

Tit. XLIV.

I. IMpp. Honorivs et Theodosivs. AA. Evstathio p. p. Saluberrima sanctione censemus, ne merces illicitæ ad nationes barbaras deferantur, & quæcunque naues ex quolibet portu se littore dimittuntur, nullam concussionem vel damna sustineant. ita tamen vt earum naucleri deponant, in quam prouinciam ituri sunt: vt hoc manifestato, nulla contra eos postea indignatio seu concussio quoquo modo procedat. Dat. xiv. kal. Oct. cp. dn. Theodosio a. ix. et qvi fverit nvntiatvs.

Custodiantur littora & portus ne merces illicitæ ad hostes transferantur, veluti vinum, oleum, liquamen, id est, garum vel oxygarum, arma, ferrum, cotes, sales. Additur ne naues professæ vllam concussionem sustineant. Curam littorum committere dicitur Comes sacrarum largitionum in formulis Cassiodori, & inde curiosi littorum in *Nou. Theodosij de trib. fis.*

De desertoribus & occultatoribus eorum.

Tit. XLV.

I. IMppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. Syagrio p. p. Si quis forte desertorem agro tectove susceperit, atque apud se diu passus fuerit delitescere: actor quidem vel procurator loci, qui hoc sciens prudensque commiserit, capitali supplicio subjungetur. dominus vero, si huius rei conscius fuerit, prædij in quo latuerit desertor, amissione puniatur. Si quis autem desertorem prodiderit, mediocris loci ingenuus immunitate potiatur. Neque solum de his loquimur, qui proxime signis felicibus applicati, militiæ rudimenta timuerunt: verum etiam qui stipendiis militaribus degenerem latebram præbuisse monstrantur. Desertor autem habebitur, quisquis belli tempore aberit à signis. horum, qui sponte processerit, peccati anterioris supplicium non timebit. Sin vero flagitiosa ignauia delitescat: per eum, in cuius domo fuerit, inuigilantibus extrinsecus quoque officiis publicis, vbicunque correptus, seueritati iudicis offeratur, degeneri morte gladium subiturus. Sin autem rector prouinciæ propositam seueritatem vel gratia, vel dissimulatione distulerit: patrimonij atque existimationis damno subijciatur, & in officij priores capitaliter vindicetur. Dat. Id. Ivl. Romæ, Gratiano vi. et Theodosio i. aa. Coss.

Puniuntur hac lege tyro milesve desertor & occultator eius. Præmio autem adficitur proditor eius: seruus libertate. quod huic legi addendum est ex *l. vlt.* s̃. *quib. ex cau. ser. propræ.* quæ eandem inscriptionem & subscriptionem habet. Ingenuus mediocris loci immunitate, vt in causa falsæ monetæ, *l. 1.* s̃. *de fal. mon.* Ideo ait, *mediocris loci*, quia qui superioris dignitatis sunt, satis per se à muneribus ciuilibus excusantur.

II. Imppp. Arcadivs, Honorivs et Theodosivs aaa. Adriano p. p. Si desertores inuenti resistendum atque armis obtinendum putauerint: tanquam rebelles in ipsis temeritatis suæ conatibus opprimantur. Ita tamen vt prouinciarum iudices solicita cautione disquirant, ne sub falsarum tractoriarum nomine desertionis suæ crimen defendere moliantur, nec suppositis & commentitiis epistolis euadendi habeant facultatem. Dat. vi. kal. Mar. Rav. Theod. a. i. et Rvmorido Coss.

Pro, *oppugnandum*, emendaui, *obtinendum*, ex vet. Græci vertunt διὰ τῶν ὅπλων κρατῆσαι. Obtinere est obniti, vt *l. 4.* s̃. *de ad. priu.* De tractoriis dicetur inferius suo titulo. Hæ si veræ sint, desertionis crimen diluunt. Itemque epistolæ, id est, testimoniales missionum literæ.

III. Idem aaa. Longino p. p. Qui relictis militaribus castris se ad deprædationes vel latrocinium contulerint, seueritatem iudicis non euadant. Dat. ix. kal. Apr. Rav. Arcadio a. vi. et Probo v. c. Coss.

Superiores leges sunt de nec manifesto desertore. hæc de manifesto. Multa vero alia seuerius in desertores constituta sunt, veluti vt à prouincialibus opprimantur impune. *l. 2.* s̃. *quan lic. vnicuique sine iud.* vt eius criminis abolitio non sit, *l. vlt. in fine,* s̃. *de abol.* vt morte non extinguatur crimen, *l. 4* s̃. *de re mil.*

De veteranis.

Tit. XLVI.

I. IMp. Constantinvs a. Cum introisset principia, & salutatus esset à præfectis, & tribunis, & viris eminentissimis acclamatum est, Auguste Constantine Deus te nobis seruet, vestra salus nostra salus. vere dicimus, iurati dicimus. Adunati veterani exclamauerunt, Constantine Auguste, quo nos veteranos factos, si nullam indulgentiam habemus? Constantinus Augustus dixit: magis magisque conueteranis meis beatitudinem augere debeo, quam minuere. Victorinus veteranus dixit: muneribus & oneribus vniuersis locis conueniri non sinamur. Constantinus Augustus dixit: apertius indica, quæ sunt maxime munera quæ vos contumaciter grauant. Vniuersi veterani dixerunt: ipse perspicis. Constantinus Au-

gustus dixit: iam nunc magnificentia mea omnibus veteranis id esse concessum perspicuum sit, ne quis eorum in vllo munere ciuili, nec in operibus publicis conueniatur, nec vlla collatione, nec à magistratibus, nec vectigalibus, in quibuscunque nundinis interfuerint, vlla ob venditionem proponendam dare debebunt. publicani quoque (vt adsolent agentibus supplere) ab eisdem veteranis amoueantur, quiete post labores suos perenniter perfruantur. Fisco nostro quoque eadem epistola interdiximus, vt nullum omnino ex his inquietaret, sed liceat eis emere & vendere, optimis negotiis pecuniam tractare, & mercimonia agitare: nec solum integra beneficia eorum sub seculi nostri otio & pace perfruantur, sed etiam nullo munere ciuili, id est, corporali seu personali, vel de portorio onere eos affici concedimus. DAT. IX. KAL. MAR. CIVITATE BELOVOCORVM CONSTANTINO A. VI. ET CONSTANTIO CÆS. COSS.

Veterani immunitatem habent munerum personalium. Item de portoriorum, quæ Græci interpretantur διαπύλιον. Immunes igitur sunt onere portorij, *l. 9. C. Th. de veteranis*. Item operum publicorum, de qua *l. 1. s. de oper publ.* & collationum extraordinariarum, & ciuitatibus vel publicanis nihil ob venditionem proponendam præbere debent. Ait, *Vt solent agentibus supplere*. Vet. *superpellere* Cod. Th. *supercompellere*, quod est ὑπερπαρέλθειν, siue λειλατεῖν. Agentibus mercimonia. Ait, *eadem epistola* id est, testimoniali dimissionis veteranorum. Sic epistola accipitur *l. 2 s. de desert.* & aliis locis quos indicaui *l. vlt. s. de profess. & med.* Multa vero ex hac lege errata sustulimus in contextu nostro.

II. IDEM A. MAXIMO P. P. Prouidendum est ne veterani, qui protectoria dignitate cumulati, aut honores varios pro meritis suis consecuti sunt, incongruis pulsentur iniuriis: cum si quis in hoc crimine fuerit deprehensus, rectores prouinciarum pro iurisdictione sua examinantes factum, pro sui qualitate eos coërceant. DAT. IV. KAL. IVN. TRIVERIS IANVARIO ET IVSTO COSS.

Veteranis plurimum honor protectorum aut domesticorum defertur data testimoniali ex protectoribus. Symmachus in epistolis: *Huiusmodi veteranis prærogatiua debetur, vt illi protectorum dignitas tanquā pretium longi laboris accedat.* Iulianus Leontio: ἐγκατελέξαμεν δέ σε τῷ τῶν οἰκείων συντάγματι. γίνονται δὲ ἀπὸ τῶν ἀποφλωρησάντων ἤτοι καὶ στρατευσαμένων. *l. 7. & 14. C. Th. de lus. au. coll.*

III. IDEM A. EVAGRIO P.P. Veterani qui ex negligentia vitæ neque rus colunt, nec aliquid honestum peragunt, sed latrociniis se dedunt, omnibus veteranorum priuilegiis exuti, pœnis competentibus à prouinciarum rectoribus subiiciantur. DAT. III. ID. AVG. CONSTANTIO A. VI. ET CONSTANTE II. COSS.

Veterani qui se ad latrocinia conferunt, priuilegia sua amittunt.

IV. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. EVSTACHIO P. P. ET NESTORIO P. P. ILLYRICI. Nullus eorum qui sacramentis inhærere desierit, vel volens permittatur, vel inuitus militare cogatur seruare iudicium, sententiis quæ non his obseruatis latæ fuerint, nullam firmitatem habentibus, nisi forte reperiatur ibi tempore militiæ cœpta cognitio. tunc enim velut necdum cingulo deposito, sub militari iudice rem tractari finirique præcipimus: nisi principali beneficio specialiter indulto quidam ex his sese defendant.

Veterani mutant forum. Nec enim iam amplius militare iudicium obseruare coguntur, nisi ante missionem in eo lis contestata fuerit. Sic mulier per nuptias mutat forum, nisi ante nuptias litem inchoauerit, *l. pen. D. de iurisd.* Sed ipsa se prioris iudicis volens iurisdictioni subiicere potest. Veteranus duciano iudicio se subiicere non potest.

De filiis officialium & militarium qui in bello moriuntur.

TIT. XLVI.

I. IMP. CONSTANTINVS A. EVAGRIO. Hi qui ex officialibus quorumcunque officiorum geniti sunt, siue eorumdem parentes adhuc sacramento tenentur, siue iam dimissi sunt, in parentum militiam vocentur. DAT. PRIDIE NON. AVG. BASSO ET ABLAVIO COSS.

Vt filij officialium sequantur militiam patris. Officialium, id est, apparitorum.

II. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. NEOTERIO. Filios primipilariorum paternam sequi conditionem oportet.

Vt filij primipilariorum sequantur militiam patris, non curiæ addicantur. De primipilo dicetur suo titulo. Sequitur constitutio Græca quæ deerat. & sine qua in titulo frustra adiectum esset, *& militarium qui in bello moriuntur.*

III. Ἐάν τις ἐν πολέμῳ τελευτήσῃ ὁπωσδήποτε στρατευόμενος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἂν εἷς ἐστιν ἢ πολλῶν παίδων ὁ μείζων παραχρῆμα εἰς τὸν τόπον τοῦ πατρὸς ὑπεισερχέσθω, καὶ τὰς ἀννόνας τὰς αὐτὰς λαμβανέτω εἰ μέχρι βιάρχου ἦν ὁ πατήρ. εἰ δὲ ἀνώτερος ἦν τοῦ βιάρχου, βίαρχον μόνον γίνεσθαι τὸν παῖδα. πρόδηλον γὰρ ὅτι ὁ μείζων ταύτην ἔχων τὴν παραμυθίαν φροντίζει, καὶ τῶν ἰδίων ἀδελφῶν.

Si quis quocunque modo militans in bello moriatur, filius eius si vnus sit, vel ex multis maior natu statim in locum eius succedat & easdem annonas accipiat si pater vsque ad Biarchi dumtaxat gradum peruenerit. Quod si altiorem obtinuerit, veluti ducenarij aut centenarij, filius eius fiet tantummodo Biarchus. Manifestum autem est maiorem natu, in quem eiusmodi solatium confertur, fratrum suorum curam habiturum.

De oblatione votorum.

Tit. XLVIII.

I. IMpp. Arcadivs et Honorivs AA. Basilio p. v. Quando votis communibus felix annus aperitur, in vna libra auri & solidis obryziacis principibus offerendi deuotionem animo libenti suscipimus: statuentes vt deinceps sequentibus annis vniuscuiusque sedulitas principibus suis talia ingerant semper & deferant. Dat. iii. Non. Mar. Med. Olybrio et Probino Coss.

Nuncupantur vota ineunte anno pro salute principis, *l. si calumur, D. de verb. sig.* & offerebatur libra auri in lxxii. solidis obryziacis siue obryzatis. quo nomine quid significetur ostendi in *tit. de vet. num. pot.*

De numerariis, actuariis & chartulariis & adiutoribus, scriniariis & exceptoribus sedis excelsæ, cæterorumque iudicum tam ciuilium quam militarium.

Tit. XLIX.

HIc titulus est de dignitatibus quæ sunt in officio iudicis ciuilis aut militaris. Ciuilis, veluti præf. prætorio aut præf. vrbi. Militaris, vt magistri militum aut ducis.

I. Imp. Constantinvs a. ad Verocinianvm Vic. Asiæ. Vorax & fraudulentum numerariorum propositum, qui diuersis rectoribus obsequuntur, ita inhibendum est, vt antea sanximus, & nunc itidem sancimus, conditioni eos subdi tormentorum, & eculeis atque lacerationibus subiacere. Dat. xiii. kal. Ivn. Optato et Pavlino Coss.

Numerarij qui sunt in officio præsidum & consularium conditionales sunt. & ideo tormentis, re exigente, vngulis, vncis & eculeis subiiciuntur. Est huic coniungenda *l. damus, Cod. Theod. de iis quæ adm. vel off. pub. ger. trad. sunt.* in qua idem ad eundem, *Damus*, inquit, *prouincialibus potestatem, vt quicunque sibi à numeris, qui diuersis rectoribus obsequuntur, con-*

A *questi fuerint aliquas venditiones extortas, irritas, inanesque efficiant.* Videnda sunt quæ diximus *l. 13. s. de suscep.*

II. Impp. Valentinianvs et Valens AA. Clearcho p. p. Qui numerarij appellari consueuerant consularium atque præsidum dumtaxat, tabularij post hanc nostram sanctionem vocabuntur: scientes se tormentis esse subiectos, nisi iudicibus vel his qui prouecti nostro iudicio ad prouincias venerint, vel exactoribus debitorum aut reliquorũ modum frequenter ingesserint sub
B actorum testificatione. Quos scire oportet, his qui debitores sunt, sese ad solutionem esse retinendos, nisi omnia debita ipsis fuerint indicantibus persoluta. Triennij tantum spatio tabulariorum decet tempus omne concludi. Dat. xiv. kalen. Mar. cp. Valentin. et Valente AA. Coss.

Cur mutetur nomen numerariorum rectorum prouinciarum in nomen tabulariorum diximus in *d. l. 13.*

III. Idem AA. Rvfino p. p. Numerarios amplissimæ tuæ sedis cingulum habere, & militiæ ordinem tenere iubemus. Dat.
C Prid. Id. Dec. Parisis Valentiniano et Valente AA. Coss.

Recte *l. 2.* consularium atque præsidum duntaxat. Nam illustrium præf. prætorio numerarij, vel etiam spectabilium conditionales non sunt. Quinimo cingulum militiæ gestant & tenent qui in officio præf. prætorio numerarij sunt.

IV. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs AAA. Omnibvs Rectoribvs Provinciarvm. In prouinciis singulis duo numerarij, qui & tabularij, collocentur: quo ad vnum fiscalis arcæ ratioci-
D nium, ad alterum largitionales pertinere tituli iubeantur: hoc sciturі, quod si ex alterius quiddam actibus ad alteram partem illicita fuerit vsurpatione translatum: is qui culpam iudicis dissimulatione texerit, grauissimo sit supplicio subiugandus. Dat. iv. kal. Apr. cp. Antonio et Syagrio Coss.

De hac etiam diximus satis in *d. l. 13.*

V. Idem AAA. Principio p. p. Exceptores omnes iudicibus prouincialibus obse-
E quẽtes, qui nec cohortalem militiam sustinere videntur, neque à fisco vllas consequuntur annonas, absque metu dare cœptis operam (etiam si decuriones sint) minime prohibemus: dummodo munia propriæ ciuitatis agnoscant, & peracto secundum morem officio exceptionis ad propriam sibi curiam redeundum esse non nesciant. Dat. iv. Id. Dec. Aqvileiæ Arcadio A. et Bavtone Coss.

Vt curiales qui facti sunt exceptores præsidum, impleto exceptionis officio ad curiam redeant. Fiunt plerumque exceptores præsidum aut consularium etiam qui cohortalinæ conditionis non sunt.

VI. Impp. Arcadivs et Honorivs AA. Severo p. v. Ne diutius ad cunctorum perniciem actuarij numerariorum consortiis adiuuentur, illustris auctoritas tua cunctos ex numerariis actuariorum societate præcipiat abstinere, atque ab eorum communione discedere. Quod si hæc moniti custodire neglexerint: iisdem pœnis se, quibus actuarios, non ambigant subiacere. Dat. iv. kal. Ivn. Niciæ Honorio A. iv. Evtychiano Coss.

Numerarij rationes & chartas tractabant in officio præf. prætorio, præf. vrbi præsidum, ducum. Actuarij palatinorum & comitatensium numerorum rationes tractant, *l.* 5. *s. de erog. mil. an.* & ita actuarij specialiter accipiuntur *l.* 3. 5. 10. 15. *C. Th. eod. tit. de numer. act.* Alij sunt actuarij, de quibus dicetur ti. seq. Alij actuarij Comitum ærarij, *l.* 3. *J. de diu. off.* Fuere & præf. prætorio, proc. præsidibus, vicariis, præf. vrbi, Ab actis. Lex constituit ne vllum sit numerariis forte præf. vrbi commercium cum actuariis, ne quid fraudis inter se moliantur communicatis rationibus. quin & amplius in Cod. Theodosij, actuarij à præf. vrbi vrbe pelli iubentur.

VII. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Hierio p. p. Actuarios tam clarissimæ vrbis Constantinopolitanæ quam Antiochiæ, quamque curialium ciuitatum diuersarum, non aliter nisi vt consueuerat manus sanxerit principalis, sublimitas tua præcipiat ordinari. Quod si quis talis sub tua fuerit iudicatione conuictus: profecto irritis his quæ vetita contrectauerit, etiam congruam indignationem incurrat. Dat. x. kal. Ivl. Nicomediæ Theodosio xii. et Valent. ii. AA. Coss.

Hæc lex ita restituenda est ex vet. libris & ex lege 21. & 22. *C. Th. de diu. offic. Actuarios tam classium vrbis Constantinopolitanæ quam Thymelæ equorumque curulium ciuitatum diuersarum*, &c. Alij igitur sunt actuarij classium vrbis Constantinopolitanæ, alij Thymelæ, id est, scenę & equorum curulium ciuitatum diuersarum, id est, qui ex diuersis ciuitatibus in vrbem conferuntur. Hi non ordinantur nisi ex sacrorum scriniorum probatoria. Coniungenda est *l.* 6. *J. de diu. off.* quę in aliis quibusdam sacram probatoriam exigit.

VIII. Idem AA. Protogeni p.p. Scriniarios vel numerarios officij tuæ magnitudinis iubemus nullatenus in posterum aut mutuam pecuniam sumere, aut polliceri cuiquam pro publicis expensis cogi, quos nullam post depositam militiam inquietudinem sustinere volumus.

Scriniarios habuere pręf. prętorio & magistri militū & comites vtriusque ęrarij & proconsul Asię & castrensis sacri palatij. Item duces, si ita recte auctor

A Etymologici: *Σκρινιάριος τῆς δουκικῆς ὑπάρχων τάξεως. ὁ ἐστι χαρτοφύλαξ, σκρίνιον γὰρ τὴν δρυφακτικὴν λάρνακα οἱ Ῥωμαῖοι καλοῦσι.* Hęc lex est de scriniis & numerariis pref. prętorio, vt si quid in publicas necessitates impendendum sit, non cogantur ipsi eo nomine pecuniam mutuam sumere aut se obligare, ne ex eo post depositum officium periclitentur. Commercio mutui eis omnino non interdicitur. legenda est *N. ou. Valentiniani de officio & numerariis præfectorum.*

IX. Imp. Leo A. Dioscoro p.p. Nemini licere deinceps iubemus in quacunque militia connumerato, sollicitudinem actuarij subire, vel post depositam eandem curam ad militiam adspirare: quatenus inter
B priuatos agens, omnique militari priuilegio denudatus, nihil nundinationis vel fraudis circa commendanda ratiocinia, quibus obnoxius est, attentare valeat.

Militem vetat numerorum actuarium fieri, & actuarium deposito officio militem fieri, ne priuilegio militię rationum redditio cohibeatur. Qua re etiam constat Senatusconsulto inhiberi nuptias inter tutorem & pupillam.

X. Imp. Zeno A. Arcadio p.p. Nulli scriniario liceat pro tempore numerarios plus quam quaternis vicibus, nec his tamen
C continuandis, adiuuare. Idemque hoc super chartulariis, præbenda pro tempore numerariis opera, obseruari decernimus: ita vt adiutorum quidem biennij, chartulariorum vero vnius anni interuallo continuatio interrumpatur. Nulla adiutoribus ad chartulariorum sollicitudinem, quam semel dedignati sunt, descendendi danda licentia. Ita vt Orientalis quidem tractus pro tempore numerariis, non nisi ab his scriniariis, qui intra triginta viros à numerario retro numerandos: Asianæ vero diœceseos numerariis
D non nisi ab his, qui intra quinquaginta à numerario similiter retro numerandos inueniuntur. Ponticæ vero & Thraciæ diœceseos passim & pro suo libitu ex omni multitudine eligendorum adiutorum tribuatur facultas. Omnia sane commonitoria, vel præceptiones, aut euectiones seu quælibet publica instrumenta non solum adiutoribus, verum etiam prouinciæ illius, de qua disponitur tractatori inspiciendi: itidemque subscribendi, aliorum quoque qui vna cum eo tractant, in eadem scriptione mentione habenda, necessitatem incumbe-
E re. Si quid autem sine hac obseruatione ex Orientali vel Asiano vel Thraciano scrinio fuerit emissum, falsi suspicione non careat: exceptis publicis instrumentis, quæ à scrinio Ponticæ diœceseos emittuntur, quod in iisdem instrumentis solum numerarium eiusdem diœceseos, eiusque adiutorem, & chartularium subscribere magnitudo tua disposuit. Ita vt si quid huius legis fuerit violatum numerarij quidem tam gradus sui, quam so-

A lemnitatum seu solatiorum vniuersi anni iacturam: adiutores vero quinquaginta librarum auri, & chartularij quindecim itidem librarum auri pœnam subeant.

Scripta est præf. prætorio Orientis, sub cuius dispositione erant diœceses quinque, vt diximus *l. 2. s. de mil. vest.* Sed hæc lex nescio quamobrem prætermittit diœcesim Ægypti: In officio præf. prætorio numerariis dant operam adiutores & chartularij. Adiutores eliguntur ex scriniariorum certo numero, vel ex omni turba pro diuersitate diœcesum. Sed iidem viri numerariis adiutores esse non possunt plus quam quaternis vicibus in singulis intermisso biennio. Iidem etiam chartularij eis non adiunguntur plus quam quaternis vicibus, anno solummodo intermisso. Chartularij forsitan tractatores etiam appellantur in hac lege, vt tentaui *l. 3. s. de can. larg. tit.* quos & commentarienses dictos auctor Etymologici scripsit. Numerarij pręf. prętorio auctoritates, commonitoria, præceptiones, euectiones conficiunt, *l. vlt. s. de fabr. l. pen. j. de excus.* adhibita inspectione adiutorum & chartulariorum & aliorum quorundam in ea subscriptione mentione facta.

XI. Idem A. Coctoni Magistro Militum. Officio tuæ magnitudinis datis precibus postulante, vt numerariorum actus non in biennium, sed in vnum annum C statuatur: nostra pietas huiusmodi petitionibus annuens dispositionem, quæ super biennio promulgata fuerat super vno tantummodo anno reuocauit.

Numerarij qui rectoribus parent, triennales sunt, *l. 2. s.* quod & de numerariis pręf. prętorio proditum est *l. 13. & vlt. C. Th. eod* At numerarij qui sunt in officio magistrorum militum, annui sunt: olim erant biennales. Alias igitur, *dispositionem, quæ super vno tantummodo anno promulgata fuerit, reuocauit.*

XII. Imp. Anastasius A. Asprtico p. p. Illyrici. Per hanc diuinam pragmaticam sanctionem decernimus, quod antea dum tribuni prætoriani dignitas eis, qui in scriniis seu gradibus officij tuæ celsitudinis deponunt militiam, præbebatur, & custoditum fuisse dignoscitur: hoc super honore quoque comitiuæ dignitatis eis impertiri, vt sententia pro fine eorum militiæ proferenda dignitatis etiam mentionem contineat. Hæc quoque tantummodo & sine speciali codicillorum vel diuinorum apicum sanctione ad eandem dignitatem adipiscendam, & priuilegia eam sequentia sufficiant: ita tamen vt primi ordinis comitiuam per interlocutionem eiusdem potestatis mereantur cornicularius & chartularius, & primiscrinius, & numerarius scrinij Macedoniæ, & scrinij Daciæ, & scrinij operum, & scrinij auri. Hoc eodem in his etiam, qui post nouellam dispositionem diuæ memoriæ Zenonis, quæ de eisdem personis loquitur deposuerunt militiam, obtinente.

Numerarij, cornicularij, primiscrinij, chartularij, qui sunt in officio pręf. prętorio, militia deposita dimittuntur cum honore aliquo. Inde Sidonius 1. Epist. *Numerariorum, seu potius aduocatorum more, quorum cum finiuntur actiones, tunc incipiunt dignitates.* Et olim quidem ex tribunis pretorianis dimittebantur: Hodie ex hac lege ex comitibus primi loci sola testimoniali pręf. prætorio sine codicillis principis. Scripta est hęc lex ad præfectum pretorio per Illyricum, in cuius officio erant numerarij quatuor, Dacię, Macedonię, operarum, auri, qui hac lege recensentur, & clare à Mariano Scoto in notitia Romani imperij. Scriniariorum operum siue operarum fit mentio in *Nou.* 128. Ambrosius 5. Epist. *Apparitor præfecturæ, qui propter* B *operas portuenses offensam contraxerat.* qui locus magis pertinet ad *l. 1. C. Th. de patron. hor. port.*

De cursu publico, angariis & parangariis.

Tit. L.

EXponamus ante omnia quid distent angarię à parangariis, veredi à parauerediis. Id Gręci lib. LVI. βασιλικῶν expediunt his verbis: καὶ ἔστιν ἀγγαρεία μὲν ἡ πάροδος ἡ διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τῆς καὶ δρόμον ἐχούσης, ὡς τυχὸν ἐντεῦθεν ἐπὶ Τύρον. παραγγαρεία δὲ ἡ διὰ τῆς ἐκ πλαγίας ὁδοῦ, C ὡς τυχὸν ἐντεῦθεν ἐπὶ Ἡλιούπολιν, ad *l. 21. j. hoc tit.* iamque fuit euulgatum ab iis qui dictionum Gręcarum sensa collegerunt, iis tamen adiectis, τὸ παλαιὸν ἦν ὁ πλατὺς δρόμος ὁ λεγόμενος διὰ ὀχημάτων, quę ad angarię vel parangariæ definitionem nihil pertinent, sed ad *l. 22.* Est igitur angaria, qua cursus publicus dispositus est: parangaria aliouersum. Vtrunque onus à prouincialibus exigitur in transuectione armorum, *l. vlt. s. de fabricens.* vel specierum, *l. 1. s. de quib. mun.* coniuncta *l. maximarum, s. de exc. mun.* vel qualibet alia necessitate publica. exiguntur nempe plaustra, iumenta, naues, operæ extra ordinem. Veredi sunt publici equi cursuales, qui à Græcis ταχυδρόμοι ad *l. 8. huius tit.* Procop. II. de bel. Pers. ὁ δὲ ἵπποις δημοσίοις ὀχούμενος, οὓς δὴ βερέδους καλεῖν νενομίκασιν. & Iulianus *Nou.* 130. qui τῶν D δημοσίων ἵππων δρόμον, interpretatur veredorum cursum. Inde qui iussu principum huc atque illuc cursu publico mittuntur, veredarij ab Hieronymo in historia Esther, quos Iosephus XI. ἀρχαιολογίας angaros, & ad Eustochium, *clericus vagus veredarius vrbis.* Procopius de bello Vand. τῶν τοῖς βασιλικοῖς ἀποκρίσεις ἀεὶ στελλομένων, οὓς δὴ βερεδαρίους καλοῦσι. Prima origo nominis veredorum quod vehant siue ducant rhedas auctore Festo, quæ & ipsæ cursuales dicuntur, *l. 9. C. Th. de legatis & dec. lec.* Qui scribunt reda, veredos scribunt. Qui rheda, verhedos, vt in Pādect. Flor. *l. vlt. D. de mun. & hon.* Sed cœpere etiā veredi appellari sine reda. Vtebantur etiam ad cursum publicum bobus, *l. 1. C. Th. eod. tit.* & mulis atque asinis. quod sustulisse Iulianum E Socrates scribit lib. III. cap. 1. Carolum magnum iter fecisse carpento iunctis bobus & bubulco, rustico more agente, Eginhartus scribit. Parauerdi videntur esse maiores equi agminales, quos posteriores parafredos vocarunt, vt in lege Baiuuariorum. *Parafredos donent aut ipsi vadant vbi eis iniunctum fuerit.* estque ea hodie equorum appellatio Gallorum, Italorum, Hispanorumque communis. Francorum regi ab omnibus suis parauerdos solui solitos Caroli magni leges à Benedicto Leuita lectæ multis locis ostendunt.

I. Imp.

I. Imp. Constantinvs A. Titiano. A Equos qui publico cursui deputati sunt non lignis, vel fustibus, sed flagellis tantummodo agitari decernimus: pœna non defutura contra eum qui aliter fecerit. Dat. Prid. Id. Mai. Sabino et Rvfino Coss.

Vt veredi agitentur flagellis, aut virgis, non fustibus.

II. Idem A. Acyndino p. p. Præsidibus & rationalibus ceterisque quibus propterea respublica & annonas & alimenta pecoribus subministrat, vsurpandi parauerredi licentia derogetur: sed nec alia via eundi quisquam habeat facultatem, nisi per quam cursus publicus stare dignoscitur: excepta videlicet tua sublimissima sede, cui cursus publicus, & proficiscendi per eum licentia, & vbi ratio exegerit, præsto est. p. p. xv. kal. Mar. Constantino A. vii. et Constantio Cæs. Coss.

Ne præsidibus & catholicis & cæteris magistratibus, quibus Respublicæ (ita legendum) id est, ciuitates, annonas & capita administrant, præbeant etiam agminales equos, *l.* 19. ȷ. Et ne alia via eant, quam publica, quæ canalis dicitur in *l.* 2. *C. Th. de curiof* & in *l.* 15. *C. Th. de cur. pub.* Et Concilij Sardicæ cap xxi. exceptis præf. prætorio.

III. Imp. Constantinvs A. Tavro p. p. Euectiones ab omnibus postulentur, & tam iudices quam custodes publici cursus minime transire patiantur, antequam seriem euectionis aspexerint. Quod si quis putauerit resistendum, & sine euectione iter facere detegitur, vel vltra tempus quod euectioni insertum est publico cursu vti conatus sit: vbi repertus fuerit, eundem iubemus retineri. & si quidem dignitate præditus sit, de eius nomine ad prudentiam tuam, & ad illustrem virum Comitem, & magistrum officiorum referri: aduersus ceteros vero protinus indignatio competens exercenda est, quo sinceritas tua pro loco graduque militiæ ibidem coërceri posse crediderit. Dat. viii. kal. Ivl. Med. Constantio A. ix. et Ivliano Cæs. ii. Coss.

Euectiones sunt diplomata siue codicilli, quibus cursu publico vtendi facultas datur, quæ & synthemata, & combinæ, & tractoriæ dicuntur, vt dicemus tit. seq. Hier. ad Iulia. *Iam dimisso synthemate equus publicus sternebatur.* Idem in Hilarione, *Secreto ab Imperatore euectionem petit.* Aug. v. Confes. *Missum est à Mediolano ad præf vrbi, vt illi ciuitati Rhetoricæ magister provideretur, impertita etiam euectione publica.* Sunt & loci similes multi. Non licet autem cursu publico vti sine euectione: ideoque à currentibus tam iudices, quam curiosi euectionem sibi exhiberi postulant, *l.* 2 *ȿ. de curiof.* Sine qua currentes, aut supra tempus euectione comprehensum, retinentur & coërcentur.

IV. Imp. Ivlianvs A. Mamertino p. p. Parhippum eum videri & habendum esse, si quis vsurpato vno vel duobus veredis, quos solos euectio continebit, alterum tertiumve extra ordinem commoueat. Nihil autem interesse debet, nec ad crimen vocari, vtrum agens in rebus suo itineri, anne mulionis subiugando, modo euectionis datæ formam & licentiam non excedat. Dat. v. Id. Sept. Mamertino et Nevitta Coss.

Parauerredi appellantur parhippi à Græcis ad *l. vlt. huius tit.* & à Cassiodoro 4. & 5. Variarum, & à Iuliano in epist, ad Aëtium. Hoc loco Parhippus dicitur, B qui supra numerum euectionis equos publicos vsurpat. Quod hac lege damnatur. Sed si non seruata euectionis forma suo vel mulionis siue hippocomi itineri agenti in rebus, cui euectio data est necessitatum publicarum causa, eos subiunxerit.

V. Impp. Valentinianvs et Valens AA. ad Symmachvm correctorem Lvcaniæ et Brittiorvm. Si quis per publicum cursum iter faciens, cuiuscunque dignitatis vel militiæ, ab itinere recto diuertit, pœna in eum competens proferatur. Dat. viii. kal. Apr. Med. Valentiniano et Valente AA. Coss. C

Ne is cui euectio data est, à canali publico deflectat.

VI. Idem AA. et Gratianvs A. ad Ampelivm p. v. Euectionum copiam senatui, cum proficiscendi ad nos necessitas fuerit, serenitas nostra largita est: ita tamen vt cum à nobis euocatur, aut à clementiæ nostræ veneratione discedit. Si quis ergo posthac contra vetitum sibi cursum publicum illicita temeritate præsumpserit: motum in se nostræ mansuetudinis excitabit. D Dat. iii. Id. Dec. Triv. Gratiano A. ii. et Probo Coss.

Euectionum copiam facit senatori euocato à principe. Sidon. 2. Epist. *Egresso mihi publicus cursus vsui fuit, vtpote sacris apicibus accito, & quidem vianti veredorum paucitas moram non faciebat.*

VII. Idem AAA. ad Hesperivm p. p. In omnibus prouinciis veredorum quarta pars reparetur. stabula autem vt impensis publicis extruantur contra rationem est: cum prouincialium sumptu, in quorum locis stabula constituta sunt, citius arbitremur E apparanda: & vtilius sit tam publico quam his quos stercus animalium pro suo solatio habere concedimus. Dat. iii. kal. Mar. Triv. Grat. A. iv. et Merobavde Coss.

Vt singulis annis veredorum quarta pars reparetur, & vt prouincialium sumptu stabula parentur & tueantur.

VIII. Imppp. Valens, Gratianvs et Valentinianvs AAA. Floro com. rervm privatarvm. Vt agendi itineris pos-

sit esse moderatio, deni veredi per dies singulos ex vtraque parte dimittantur: pœna quinque librarum auri minime defutura contra eos, qui statuta nostra neglexerint.

Vt quotidie non plus quam x. veredi ex vtraque parte mansionum dimittantur. Inscriptio in quibusdam est, ad Ausonium P.P.

IX. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. Floro p.p. Iudicibus faciendæ euectionis copiam denegamus, cum id tantum nostro numini & tuæ sedi, necnon viro illustri magistro officiorum sit reseruandum: cum neque præfecto vrbi, nec magistris militum, nec ducibus, nec vicariis, nec cuiquam alij præter memoratas duas potestates à nobis hoc concessum sit. His enim tantum ambulandi facultatem iudices ex suo arbitrio præbituri sunt, quos in transmissionem publicarum functionum prosecutores viderint constitutos: sciturі, si definitionem nostram excesserint, se quidem xxv. auri libris, officia vero quinquaginta esse multandos. Dat. x. kal. Avgvst. cp. Antonio et Syagrio Coss.

Vt euectiones tantum dentur à principe, vel à præf. prætorio, vel magistro officiorum. Sub magistro officiorum sunt curiosi. Ad eos refertur si quid minus legitime in vsurpando cursu publico factum sit, *l.* 1. §. *hoc tit.* Idcirco non mirum si euectiones dant. Cassiodorus in formula magisteriæ dignitatis: *Veredorum oportunam velocitatem, quorum status semper in cursu est, diligentiæ suæ districtione custodit. Per eum nominis nostri destinatur euectio.* & in for. præf. præt. *Euectiones simili potestate largitur.* Præsidibus autem dandarum euectionum facultas non est, vt *Nou. Maioriani de curial.* nisi publicarum functionum prosecutoribus.

X. Idem aaa. Philagrio Com. Orient. Grauissimæ pœnæ acerbitate proposita, euectionum contractus, animalium quoque publicorum merces, & ementis & distrahentis coërcitione prohibemus. p. p. Byrito, Dat. xii. kal. Oct. Antonio et Syagrio Coss.

Euectionum & veredorum commercio interdicitur. Igitur qui euectionem impetrauit, ea ipse vti potest. Eam alij vendere non potest.

XI. Idem aaa. Cynegio p.p. Nullus euectione vtatur priuatus, tametsi valuerit impetrare. Dat. vi. Non. Mart. cp. Richomere et Clearcho Coss.

Vt priuati cursu publico non vtantur. Agentes in rebus, senatores, præsides, rationales, magistratus, legati, episcopi euocati à principe, hi sunt quibus eo vti licet.

XII. Imppp. Theodosivs, Valentinianvs et Arcadivs aaa. Cynegio p. p. Quoniam veredorum quoque cura pari ratione tractanda est: sexaginta libras sella cum frenis, sexaginta itidem auerta non transeat: ea conditione, vt si quis præscripta moderaminis imperatorij libramenta transcenderit, eius sella in frusta cædatur, auerta vero fisci viribus deputetur: exceptis auri centenariis, quæ necesse est ab hippocomis in solitis sacculis reportari. Dat. xv. kal. Ivl. cp. Arcadio a. i. et Bavtone Coss.

Ne plus iusto onerentur veredi. Constituit ne sella cum frenis, ne etiam auerta excedat lx. libras. Quid sit autem auerta ex Græcis interpretibus fideliter Budæus exposuit in *tit. ad leg. Corn. de fals.* Alioquin conscinditur sella, confiscatur auerta, exceptis auri centenariis (ornamenta erant veredorum auertis applicita) quæ hippocomi siue muliones in solitis sacculis domum referunt.

XIII. Idem aaa. Floro p. p. Non patimur hippocomis per eos qui veredis vtentur, indigna spoliatione vexari: si quidem nonnulli veredariis saga eorum dicuntur auferre, vel præcidere. Quocirca per omnes iudices & curiosos miserabilis remoueatur iniuria: scientibus cunctis, vt si obseruata non fuerit nostra sanctio, non solum damna resarcire, verumetiam notam & multam, qui neglexerit, subire cogetur. p. p. xv. kal. Ivl. Triveris Valentiniano a. iv. et Neolerio Coss.

Ne mulionibus deputatis, qui à Gallis apostoli vocantur, veredarij auferant saga. Saga Græci vocant instrata equorum, hoc loco vertunt τὰ παλλιά, forte, pallia, & inde strata sagorum Isidoro. & vt hæc iniuria summoueatur cura præsidum & curiosorum.

XIV. Idem aaa. Potamio p f. Avgvstali. Publici cursus exhibitio secundum locorum consuetudinem, vel curialibus, vel cohortalibus debet committi, vel his qui suo periculo ab eminentissima præfectura sub competenti cautela excipiunt. Dat. iii. kal. Avg. cp. Arcadio a. ii. et Rvfino Coss.

Mancipes cursus publici pro varietate locorum vel ex curialibus vel cohortalibus creantur, vel aliis electione præf. prætorio sub idoneis fideiussoribus. Videnda sunt quæ diximus *l.* 3. §. *de can. larg. tit.*

XV. Impp. Arcadivs et Honorivs aa. Dextro p. p. Si quis vel pro vna mutatione veredum superducendum esse crediderit: quadruplum superductorum animalium pretium fisci viribus inferat. Dat. xv. kal. Apr. Med. Olybrio et Probino Coss.

Etiam qui pro vna tantum mutatione supra numerum euectionis veredum vsurpauit, in quadruplum damnatur. Vbi est scriptum, *fisci iuribus*, emendandum semper, *fisci viribus.* vbi *nostri nominis*, *nostri numinis.*

XVI. Idem aa. Remitheo Dvci Armeniæ. His tantummodo vtendi cursus publici facultas concessa est, qui legati de diuersis gentibus ad nostram clementiam

properare festinant. Dat. v. kal. Mar. cp. Cæsario et Attico Coss.

Priuatis non licet vti cursu publico, nisi legatis diuersarum gentium ad comitatum festinantibus.

XVII. Idem AA. Vincentio p. p. Nemo mulionem mutationibus deputatum, vel per sollicitationem, vel receptionem subtrahere audeat: decem libras argenti pœnæ nomine reformidans. Dat. xii. kal. Mar. Med. Honorio A. iv. et Eutychio Coss.

Hac lege coërcentur qui hippocomum sollicitat vel receptat.

XVIII. Idem AA. Messalæ p. p. Animalia publica, dum longe maiore ac perinìquo pretio æstimantur, per mancipes atque apparitores aperte vexantur, ne id contingat, sublimitas tua disponat, vt nec pabula mutationibus desint, nec prouinciales vltra, quam iustitiæ finit ratio, prægrauentur. Dat. xv. kal. Dec. Stilichone et Aureliano Coss.

Mancipes intelligit cursus publici, vt *l. 15. C. Theod. l. 9. C. Th. de curios.* qui mancipes mutationum à Cassiodoro dicuntur. Hi habebant apparitores siue stationarios quosdam, sicut & mancipes publicorum, id est, publicani. sed hi dum iniquo pretio pabula veredis comparant de prouincialibus, sic fit vt male veredos tractent: ideoque Constitutio moderatum pretium statui pabulis à præf. prætorio iubet, & ne pabula stationib. siue mutationibus equorum desint. τῶ δημοσίω δρόμων ἱπποστάσια dicuntur à Gregorio presbytero in vita Gregorij Nazianzeni.

XIX. Idem AA. et Theodos. A. Septimio Proc. Africæ. Comperimus prouinciales & pabula, & pecuniam pro cursu equorum cursualium solemni ratione conferre, & extrinsecus etiam parauerdorum onere prægrauari. prouinciarum igitur rectores procurent, ne vnquam cursus publicus veniat in querelam: & occasio deceptionis curiales vel prouinciales animalia indebita præstare compellat. Dat. vii. kal. Apr. Rav. dn. Theod. A. i. et Rumorido Coss.

Ne prouinciales cogantur conferre pabula & pecuniam pro equis cursualibus, & præterea etiam parauerdos, *l. 2. s.* Pro, *Curiales*, Cod. Th. habet, *curialis*. *Animalia indebita*] id est, parauerdos.

XX. Idem AA. Anthemio p. p. Nemo ducum ingressus semel prouinciam suam, postmodum itineribus faciendis cursu atque angariis ipse, siue suum vtatur officium: sed expeditionem militarem iumentis propriis exequatur. De cohortalinis etiam officiis eadem lege sancimus, ne quis ex his per prouinciam suam discurrens, veredo vti conetur in posterum, cum sacra prohibitum sanA ctione cognoscant. Quod si quis ducum, vel apparitorum, vel cohortalium officiorum, temerario animo ea quæ decernimus, contemnenda putauerit, per singula animalia, quibus vsus fuerit, singularum librarum auri illatione multabitur. Dat. iv. Non. August. cp. dd. nn. Honorio vii. et Theodosio ii. AA. Coss.

Duces euntes in prouinciam vtuntur cursu publico. Vbi autem in ea semel posuerint sedes, iam non amplius cursu vel angariis vti possunt ipsi vel eorum officia. Idemque de præsidibus & cohortalibus hac lege B constituitur.

XXI. Impp. Theodosius et Valentinianus AA. Cyro p. p. Nullus penitus cuiuslibet ordinis, seu dignitatis, vel sacrosancta ecclesia, vel domus regia tempore expeditionis expeditionem angariarum seu parangariarum habeat.

Idem constitutum est *l. 2. s. quib. mun. vel præst.*

XXII. Imp. Leo A. Pusco p. p. Cursum ambularem ab omni Orientali tractu, necnon ab his ciuitatibus aliarum regionum, C quarum instructio tui culminis meminit, tolli amputarique decernimus: ita tamen vt in transitu fortissimorum militum (quando nostra serenitas disposuerit ex aliis ad alia eos loca deduci, euectionesque animalium secundum consuetudinem à nostra fuerint æternitate consecuti) & in armorum tam confectione, quam translatione seruata consuetudine, in profectione quinetiam legatorum, animalium dominis, qui ea solent accepta mercede locare, præbenda pensio arcæ tui culminis imputetur. tractorias videli D cet animalium super memoratis causis nulli alij indici, cuiuscunque sit dignitatis, nisi tuo tantummodo culmini faciendi licentiam patere decernimus.

Cursum ambularem] est ὀξύμωρον, quod videtur posse defendi *l. 9. s.* in qua euectionem vocat ambulandi facultatem. Sed placet magis quorundam librorum scriptura, *cursum clabularem*. Clabula est vehiculi genus. Cursus clabularis, cursus vehiculariis Ammiano Marcellino libro 20. & *l. 2. & 5. C. Th. de curios.* & ita Græci hoc loco interpretantur, τὸ παλαιὸν ἦν ὁ πλατὺς δρόμος ὁ λεγόμενος διὰ ὀχημάτων. Hunc hæc lex infirmat in diœcesi Orientis & aliis quibusdam aliarum regionum ciuitatibus, exceptis tribus causis, si tran E seant milites, si legati, si transferantur arma: quibus ex causis soli præfecti prætorio euectiones faciunt: & ex arca eorum sumitur quod animalium locatoribus pro mercede dari solet.

XXIII. Imp. Anastasius A. Armenio p. p. Iubemus nemini licere cuiuscunque scholæ, vel officij, vel militiæ, seu conditionis, per totius Orientalis tractus partes, ob quamcunque causam proficiscenti seu redeunti, supra vnum veredum vnumque pa-

raueredum, cum euectione tamen iudiciali, A mouere: nisi specialis ei præstita sit nostræ serenitatis quantitatem animalium continens euectio, exceptis proculdubio his qui pecunias publicas deuehunt: cum in hac parte sine nostra quoque speciali auctoritate tanta conuenit animalia moueri, quanta transuehendæ pecuniæ summa & eius tuitio deposcit: quinquaginta librarum auri his feriendis condemnatione, quicunque nostra iussa quolibet modo seu tempore violauerint, seu violare concesserint.

Ne quis in Orientis diœcesi vi euectionis datæ à præf. prætorio aut magistro officiorum plus quam vnum veredum & vnum paraueredum vsurpet, præterquam si pecunias publicas vehat. euectione data à principe etiam ampliorem numernm commouere licet.

De tractoriis & statiuis.

Tit. LI.

I. Impp. Theodosivs, Arcadivs et Honorivs aaa. Rvfino p. p. Tra- C ctoriæ cum statiuis solitis tantummodo bidui tempus accipiant. nulli vero penitus cum necessariis sibi personis præbeantur, nisi his tantummodo, qui animalia atque equos sacro vsui necessarios prosequuntur. ita tamen vt his dimissis in tractoriarum corpore quinque dierum numerus adscribatur: vt nullus vltra hoc temporis spatium ad residendum, in quo libitum fuerit loco, copiam nanciscatur. Dat. vii. kal. Sept. cp. Arcadio a. ii. et Rvfino Coss.

D Tractoriæ duplomata sunt, quæ dantur missis vel euocatis à principe cursu publico vtentibus, adscriptis etiam statiuis, id est, diuersoriis & mansionibus, quibus alantur sumptu publico. Nam quos euocabant aut mittebant, eis non tantum equorum publicorum copiam dabant, sed & viatica. In Marculphi monachi libro hæc ponitur tractoriæ formula: Ille princeps omnibvs agentibvs in illo loco. nos gaivm i. v. partibvs illis legationis cavsa direximvs, ideo ivbemvs vt locis convenientibvs eidem a vobis evectio simvl et hvmanitas ministretvr, hoc est verhedi sive paraverhedi tot, panes tot, vini mod. tot, cervisiæ mod. tot, lardi lib. tot, carnis tot, porci tot, porcelli tot, verveces tot, agni tot, anseres tot, phasiani tot, pvlli tot, ova tot, olei libras tot, gari lib. tot, mellis tot, aceti tot, cvmini tot, piperis tot, costi tot, caryophyli tot, spici tot, cynnamomi tot, grani masticis tot, dactylæ tot, pistaciæ tot, amygdalæ tot, ceræ lib. tot, salis tot, olevm legvminvm carra tot, facvlæ tot, pabvli eqvorvm carra tot. hæc omnia tam evndo qvam redevndo eidem ministrari in locis solitis et impleri sine mora procvrate. Et ita tractoriam siue tractorias accipi etiam oportet in *l. pen. ͞s. tit. prox. l. 2. ͞s. de desert. l. 8. C. Th. de cur. publ. l. 2. C. Th. de dom. & prot.* & in libro 3. legum Langobardarum tit. 6. & tit 1. cap. 37. & in constitutionibus Caroli Magni, S*i quis literas nostras despexerit, id est, tractoriam, quæ propter missos recipiendos dirigitur.* & alio loco: *Vt missi nostri accipiant secundum quod sua tractoria continetur.* Et in constitutione quadam Constantini: *Aliquot*, inquit, *ex iis qui contra Cæcilianum dissentiunt data euectione publica per Africam & Mauritaniam inde ad Hispanias breui tractu facias migrare. & inde nihilominus singulis episcopis singulas tractorias tributas.* Eustathius ita definit lib. de temporibus. πρακτωρεῖαι ἐλέγοντο αἱ κελεύσεις αἱ παρὰ τῶν ἐπάρχων B προφάσει ζώων δρομικῶν γινόμεναι, ἃς καὶ κομβίνας ἡ αὐτὴ γλῶσσα καλεῖ ῥωμαίων τουτέστι συνθήματα. Notandum quod ait de combinis. Ad *l. eos §. vlt. D. ad leg. Cor. de fal.* pro, *falso duplomate*, textus βασιλικῶν habet πλαστοῦ συνθήματος. interpres, *conbinas.* Non possunt autem qui tractorias habent in statiuis esse vltra triduum. Viatica illis præbentur de publico, vt dixi, non tamen personæ ministeria necessaria: *Cum statiuis*] Statiua Eustathius ἀλλαγὰς interpretatur, recte. Non possunt itaque ij qui duplomate vtuntur, vltra triduum vllo loco vllave mansione residere sumptu publico. *Cum necessariis sibi personis*] Tractoriæ non tantum præbent publice currendi siue ambulandi facultatem, sed & viatica, non tamen ministeria vel angarias, nisi equorum publicorum prosecutoribus, quod textus βασιλικῶν sic explicat recte: οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοῖς πρὸς ὑπηρεσίαν αὐτῶν, ὑπεξῃρημένον ἐκείνων τῶν εἰς τὸ κομιτάτον ἀναφερόντων ζῶα πρὸς βασιλικὴν ὑπηρεσίαν ἐπιτήδεια. *Quinque*] Ergo equorum prosecutoribus licet quinque diebus esse in statiuis. Ferarum prosecutoribus septem, *l. 1. ͞s. de ven. fer.*

De apparitoribus præfectorum prætorio, & priuilegiis eorum.

Tit. LII.

I. Impp. Valentinianvs et Valens aa. Mamertino p. p. Præfecturæ cornicularios, qui annis singulis exeunt, post transactos corniculos nostram adorare purpuram volumus. quo honore perfunctis, cum iam missionem tenuerint, liberum otium damus, vt ad susceptionem vel cuiuslibet necessitatis officium minime deuocentur. Dat. iii. kal. Feb. Med. Valentin. et Valente aa. Coss.

Vt cornicularij qui sunt in officio præf. prætorio post missionem ad susceptionis vel alterius necessitatis officium non deuocentur. Ait, *tenuerint*, pro, *ob-* E *tinuerint*, vt *l. cum falsis, D. de man. test.* & aliis plerisque. Plin. 6. Epist. *Scripseram tenuisse Varenum.* Horatius, *Quo causæ teste tenentur.* De cornicularijs dixi *l. 2. ͞s. de prox. sacr. scrin.*

II. Idem aa. Zosimo Præsidi Epiri novæ. Præfectianos ad perniciem prouincialium exactionibus in prouinciis, vel potius lucris & quæstibus suis sese immiscere vetamus. præterea vel horreorum gerere custodiam, vel curarum ius atque arbitrium si-

bi præsumere his denegamus. horum si quis A præsentis legis temerator existat: volumus eum competenti motu & indignatione percelli. DAT. XIV. KAL. DECEMB. MED. VALENTINIANO ET VALENTE IV. AA. COSS.

Ne præfectiani, id est, apparitores præf. prætorio suscipiant horreorum fiscalium custodiam: de qua Vegetius lib. 3. cap. 3. *sed fidelis*, inquit, *horreorum custodia*, &c. vbi vulgo male legitur, *seruatorum*. Item ne curarum ius, id est, curiosi officium, vt indicat tit. Cod The. Ne præfectianus exactoris, vel curiosi, vel horreorum custodis fungatur officio, ex quo hæc lex sumpta est. Curiosi creantur ex agentibus in rebus, *l.* 2. §. *de curios.* non ex præfectianis. B

III. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. ZOILO P. P. Cornicularij & primiscrinij, numerarij insuper, qui in officio tuæ sublimitatis per ordinem obsequiis militię terminatis, desideratam laborum requiem sortiuntur, pro multis erga rempublicam sudoribus ab omnibus indictionibus tam militarium, quam ciuilium iudicum semper habeantur immunes: & ciuilium tantum iudicum, non etiam militarium iurisdictioni subjaceant. Huic sanctioni addendum esse censemus, vt si quis præfectianus dum militat, C vel post depositum cingulum, sine testamento, quod legibus comprobatur nullisque ab intestato successoribus derelictis, fati munus impleuerit, omnes eius patrimonij facultates, prouisione magnificæ tuæ sedis, non fisci viribus: sed arcæ tui culminis rationibus vindicentur. scriniariis autem & exceptoribus, ceterisque qui in officio tui culminis merent, cum in legione prima adiutrice nostra militant, audientiam tantummodo in causis, in quibus pulsantur, tuæ celsitudinis deputamus. in prouinciis vero commorantes, rectoribus earum eos respondere iubemus: nisi publicum officium aliquod eis iniunctum sit. D

Cornicularij, primiscrinij, numerarij qui sunt in officio præf. prætorio post missionem adorant purpuram principis, & immunitatem consequuntur tam ciuilium quam militarium indictionum. Ciuilium iudicum iurisdictioni suppositi sunt non militarium, sicut veterani, *l. vlt.* §. *de ve. er.* Primiscrinij dicuntur etiam primicerij, & ij dant apparitores, *l.* 1 §. *de sportulis.* & ob id puniuntur, *l.* 3. §. *de diu. off.* Additur hac lege, vt præfectianis vel expræfectianis sine successore defunctis non fiscus, sed arca præfectoria succedat: vt præfectiani habeant castrense peculium, *l. vlt.* §. *de castr. pec. milit.* vt coram præf. prætorio conueniantur, & in prouinciis coram præsidibus, nisi publica quædam executio eis iniuncta sit. E

De apparitoribus præfecti vrbis.

TIT. LI.

I. IMPPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA. PRINCIPIO P. P. Præter eos qui de officio eminentium potestatum, numero stipendiorum & curriculis euolutis, vrbisque præfecturæ, serenitatis nostræ annis singulis attingere purpuram, venerarique præcepti sunt. nulli prorsus eorum, qui prouincialia officia peregerint, tranquillitatis nostræ muricem adorare sit liberum, omnium suffragiorum obreptione cessante. DAT. XIII. KAL. OCT. AQVIL. ARCADIO A. ET BAVTONE V. C. COSS.

Præfectiani & vrbaniciani completa militia adorant purpuram principis, de quo honore diximus supra quodam loco, non officiales rectorum prouinciarum. Legimus in Mariano principes officij quorundam ducum completa militia adorare protectorem. Videtur legendum, *adorare purpuram inter protectores.*

II. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. PALLADIO P. P. Quicunque illustris vrbanæ sedis apparitor clandestina fraude pistorem concusserit: accusatus atque conuictus, perpetui paneficij nexibus addicetur. DAT. VI. KAL. IAN. RAV. HONORIO A. XI. ET CONSTANTIO II. V. C. COSS.

Vrbanicianus qui pistorem concutit, pistorum corpori additur. Id fiebat frequenter ab vrbanicianis, quod tractaret præf. vrb etiam annonam vrbis sacræ, & sub eius cura pistores essent.

De apparitoribus magistrorum militum & priuilegiis eorum.

TIT. LIV.

I. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. AD ARTEMIVM CORRECTOREM. Qui sese in officiis magistrorum equitum ac peditum militare monstrauerint, ab omni nominationis iniuria excusentur. DAT. XIII. KAL. OCT. AQVIL. ACC. XV. KAL. NOV. SALERNI DIVO IOVIANO ET VARRONIANO COSS.

Apparitores magisteriæ potestatis ad susceptionem vel quamlibet aliam necessitatem ne vocentur, sicut de præfectianis supra constitutum est. *Qui*, inquit, *monstrauerint.* Eis igitur incombit onus probandi.

II. IDEM AA. MAMERTINO P. P. Qui in officio magistrorum equitum ac peditum militiam sortiti sunt, ordinis sint militaris.

Vt apparitores magisteriæ potestatis militibus annumerentur. ideoque castrense peculium habent, vt præfectiani: non tamen testantur iure militari, *l. ... ...rios, ꝟ. de testam. mil.* In Noticia Rom. Imp. Officium magisterianæ potestatis in numeris militum & in officio deputatur.

III. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTINIANVS AA. BASSO P. P. Probari apparitores magisteriæ potestatis neque in aliquo officio cohortales, neque censibus adscriptos volumus. DAT. PRID. NON. MAR. CP. CYRO V. C. COSS.

Vt adscriptitij vel cohortales apparitores magisteriæ potestatis non fiant.

IV. IDEM AA. APOLLONIO MAGISTRO MILITVM PRÆSENTALI ET ANATOLIO MAG. MILITVM PER ORIENTEM. Numerarios virorum illustrium magistrorum militum, tam præsentalium, quam orientalium, qui ordine & stipendiis militiæ fuerint decorati, exeuntes tribunis prætorianis partis militaris, sudoribus eorum beneficium deferentes, sociari præcipimus: ita videlicet, vt post completam militiam ab omnibus indictionibus tam militarium, quam ciuilium iudicum semper habeantur immunes. principatus vero munere functos tribunis vigilum militaribus aggregari volumus.

Vs numerarij qui sunt in officio magistrorum militum præsentalium vel per Orientem completa militia tribunorum prætorianorum militarium honore cumulentur, & ab omnibus indictionibus immunes sint. principes autem officij eorum honore tribunorum vigilum militarium decorantur.

V. IDEM AA. ARIOBINO MAGISTRO MILITVM. Eos qui in officiis vestris merentes, statutorum numero tantummodo inserti sunt, fori præscriptione muniri: ceteros vero qui super huiusmodi numerum militare noscuntur, quasi nec militantes & apud illustrissimas præfecturas, & apud clarissimos prouinciarum rectores de quolibet pulsari & conueniri, & sine cinguli præscriptione respondere negotio sancimus. DAT. II. NON. MAR. CP. CYRO V. C. COSS.

Apparitores magisteriæ potestatis alij sunt statuti, alij supernumerarij. statuti sub iurisdictione magistrorum. Supernumerarij sub iurisdictione præf. vrbi aut præsidum. Nouella Theodosij ccc. dabatur præscriptio fori.

De apparitoribus proconsulis & legati.

TIT. LV.

I. IMPPP. VALENTINIANVS, THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA. AD FLAVIANVM PROCONSVLEM AFRICÆ. Officio quod tuis A meritis obsecundat, non curialem quemquam, nec ex ceteris corporibus volumus aggregari. at si qui erunt inter apparitores huiusmodi, restitui eos muniis debitis mox iubemus.

Ne curiales vel aliis corporibus obnoxij, veluti pistorum aut trapezitarum, apparitores fiant proconsulis.

II. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. DOMINATORI PROC. *. Apparitioni tuæ & legatorum quadringentos censuimus deputandos, de iis dumtaxat, quos esse sibi B detractos reipublicæ membra non quærunt.

Definit apparitorum numerum certum proconsuli cuidam. Quidam Codices habent, *A...* Quod si est rectum, omnes huius tituli leges sunt de proconsule Afrcæ & legatis eius. Quod ait, *de iis dumtaxat*, sane congruit cum *l. 1.*

III. IDEM AA. MESSALÆ P. P. In proconsulari prouincia officium proconsulare postulet, quod exigere consueuit, nec alienis se partibus impudenter inferat.

Veluti, inquiunt Græci, Asia & Corintho, secundum sui temporis morem. Secundum auctorem Con- C stitutionis malim dicere in Africa, vt *l. 11. ꝟ. de erog. mil. ann.* Constituit lex vt exigant eius prouinciæ apparitores quæ solent, nec se alienis immisceant.

De apparitoribus Comitis Orientis.

TIT. LVII.

I. IMPP. THEODOSIVS ET ARCADIVS AA. RVFINO P. P. In officio Comitis Orientis non amplius, quam sexcenti apparitores D habeantur, quos quidem publicis necessitatibus nouimus abunde suppetere.

Definit numerum apparitorum Comitis Orientis. Suprà de eo Comite diximus sæpe.

De cohortalibus, principibus, cornicularijs ac primipilaribus.

TIT. LVII.

E I. IMP. CONSTANTINVS A. EDICTO SVO AD AFROS. Omnes stationarij neque superexactionem audeant, neque carcerem habeant, neve quis personam (licet pro manifesto crimine) apud se habeat in custodia: sciens, quod si quid tale fuerit commissum, capite puniendus est. P. P. VI. ID. MAI. KARTHAG. CONSTANTINO A. IV. ET LICINIO IV. COSS.

Stationarij sunt ex cohortalibus, de quibus, *l. 1. ꝟ. de curios. & l. 6. ꝟ. de dignit.* qui & *διάβατροι*. Cohorta-

les officiales præsidum vel consularium vel correctorum. Constituitur hac lege ne quid qui stationes agunt, superexigant, ne quem coniiciant in carcerem.

II. Impp. Constantinvs et Constans aa. Tavro p. p. Nullus iudicum quemquam sine sacra probatoria probare audeat, vel prouehere. excipimus tantum officia prouincialia cursus publici sollicitudinem sustinentia. nec enim tanto muneri adminiculum denegari publica permittit vtilitas. Dat. vi. kal. Ian. Med. acc. viii. Id. Ivl. Datiano et Cereale Coss.

Ne quem ex cohortalibus præsides sine sacra probatoria probent aut promoueant, nisi si cui velint mandare cursus publici exhibitionem. Solet enim cohortalibus mandari *l. 14. s. de cur. pub. l. 3. s. de can. larg. tit.*

III. Impp. Valentinianvs et Valens aa. festo Consvlari Syriæ. Solita cohortalibus Syriæ priuilegia, quæ à diuo Diocletiano porrecta sunt atque concessa, nos quoque porreximus: ac iubemus eos non ad sollicitudinem bastagæ, non ad functionem nauiculariam deuocandos; non inuitos curialibus cœtibus adscribendos: verum peracto labore militiæ, pastus primipili competenti sedulitate functione transacta, prærogatiuam his recusationis offerimus. Dat. vi. Non. Oct. Valentiniano et Valente aa. Coss.

Vt cohortales consularis Syriæ ad functionem nauiculariam, ad sollicitudinem bastagæ, de quibus oneribus suis titulis dictum est supra, ad curiam non deuocentur, sed completa militia & necessitate primipili ab his omnibus soluti ac liberi sint. Quod ait, *pastus primipili*, & reperitur *l. 7. j.* aperte indicat primipilum esse annonæ militaris exhibitionem & curam. Idem confirmat *l. 7. 8. j.* & in *C. Th. eod. tit. l. 6. Primipilaribus*, inquit, *qui ad pascendos milites solemniter ad limitem destinatur.* Theodorus Hermopolites li. ix. πριμίπιλον ἐστὶ τὸ τοῖς περάτοις ἀκοντισταῖς στρατιώταις διδόμενον σιτηρέσιον ἵνα διανείμῃ τοῦτο αὐτοῖς. Primipilum definit esse annonam quæ datur primipili centurionibus, vt inter milites distribuatur. & ideo recte ad *l. 1. s. de cond. ex lege* debitor ex primipilo, à Græcis dicitur, ὁ διὰ τροφὰς στρατιωτικὰς τῶν δημοσίων χρεωστῶν.

IV. Idem aa. et Gratianvs a. Probo p. p. Officia rectorum prouinciarum tuæ magnificentiæ literis volumus admoneri, vt susceptos in officio proprio vel probatos, cohortium nomine, vel legionum priuilegiis æstiment inferendos. Dat. xv. kal. Ivn. Modesto et Arintheo Coss.

Officiales rectorum prouinciarum cohortalium nomen, legionariorum priuilegium habent. Græci legunt, *& legionum*, quod probo. *Susceptores in officio proprio*] veluti natos ex cohortalibus.

V. Idem aaa. Modesto p. p. Quicunque per Osroenam primipilarium maiore lætatur numero filiorum, vnum loco suo veluti hereditario iure substituat, alterum pro amore patriæ Ædesenæ curiæ tradat obsequiis, ceteris qua voluerit militia prouisurus. Sin autem duos tantum procreauit: cohorti satisfacere cogatur & curiæ. Quod si vnum procreauerit: eundem ordini patriæ restituat, nullo contra hanc formam beneficio valituro. damus sane licentiam tam patribus eorum, quàm ipsis, qui huius legis auctoritate ciuitatum obsequio aggregantur, vt si quos curiales patrocinio principalium inuenerint excusari: in medium proferant, vt & ipsi similibus officiis deputati, pareant impetratis. Dat. iii. Non. Dec. Antiochiæ post Cons. Gratiani a. iii. et Eqvitii v. c.

Quo loco reposuimus, *Ædesenæ*, legebatur antea, *Osroena.* Confirmat restitutionem *l. 79. & 105 C Th. de decur.* Ædessa vrbs est prouinciæ Osroënæ. Constituitur autem hac lege ob penuriam curialium Ædesenorum vt liberi officialium præsidis Osroënæ post pastus primipili functionem, si bini sint diuidantur inter cohortem & curiam: si plures, vt vnus cohorti, alter curiæ addicatur, reliqui liberam militiæ electionem habeant: si vnus tantum, vt curiæ Ædesenæ adscribatur. Eiusdem etiam curiæ curiales patrocinio principalium excusatos, lex impetratis ab Ædesena curia parere iubet.

VI. Imppp. Gratianvs, Valentinianvs et Theodosivs aaa. Neotherio p. p. Si apparitor diffugerit criminosus: edictum quo reuocari possit adiecta conditione legibus subsequatur, cui nisi fuerit satisfactum, merito in latitantem à iudice pro qualitate peccati sententia proferetur, veniam enim talibus non permittimus, nec indulgentiis crimina subleuamus. Dat. Prid. Id. Ivn. Med. Arcad. a. i. et Bavtone Coss.

Vt in cohortalem criminis reum & latitantem à præside pro delicti qualitate competens sententia proferatur, sine spe veniæ aut indulgentiæ principalis.

VII. Imppp. Valentinianvs, Theodosivs et Arcadivs aaa. Tatiano p.p. Ordinariorum iudicum apparitores, qui vel speculatorum vel ordinariorum attigerint gradum, nullo annorum numero, nulla stipendiorum contemplatione laxentur, priusquam primipili pastum digesta ratione compleuerint. Quod si ante debitum locum, qui huic functioni habetur obnoxius, vel ægri corporis labem, vel defessæ senectutis extrema ad impetrandam quietem crediderit prætendenda: non prius otio condonetur, quam omne quod primipilo debetur, expenderit. Eos etiam, qui pro sceleribus suis soluto militiæ cingulo addicuntur infamiæ nec integro peculio sub hac occasione lætentur:

ita condignæ vltioni volumus subiacere, vt functioni quoque quæ extrema militiæ debetur, nihil ex eorum facultatibus subtrahatur. DAT. III. NON. MAI. MED. TIMATIO ET PROMOTO COSS.

Ordinarij iudices in libris nostris sunt præsides viri clariss. non viri spectabiles vel illustres, *l.* 2 *s. de prox. sacr. scrin. l. vlt. s. de mo. mul.* l. *omnes*, *s de ep. & cl.* Græci, ἐμβόλιμοι vocant *Nou.* 20. & 112. In præsidum officio sunt principes, cornicularij, commentarienses, numerarij siue tabularij, adiutores, subadiuuæ, ab actis, à libellis, exceptores. Sunt & qui speculatores dicuntur & ordinarij, vt Cod. Theod. tit. *de iis quæ adm. vel off. pub. ger. trad. sunt. Princeps,* inquit, *cornicularius, commentariensis, numerarius, & ordinarij per singula officia*, &c. & à Mariano in officio ducis Arabiæ ponuntur ordinarij. Et sic in militia armata quidam dicuntur specialiter ordinarij, & ij quidem vel manipulares, vel in prima acie dimicantes principes. Extremum munus in officio præsidum est primipili functio, qua non expleta lex vetat dimitti cohortalinos. Sed & si nondum debita functione transacta, causaria quandoque vel ignominiosa missione mittantur, ex eorum bonis lex constituit pastum primipili compleri. *Integro peculio*] id est, integro patrimonio.

VIII. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. EVTHYMIO VIC. ASIÆ. Speciebus primipilaribus adærandis eadem pretiorũ taxatio seruetur, quæ in vænalibus publicis poterit reperiri. DAT. V. KAL. MAR. CP. ARCAD. IV. ET HONOR. III. AA. COSS.

Vt in adæranda annona militari seruentur pretia fori rerum vænalium.

IX. IDEM AA. CLEATCHO P. P. ILLYRICI. Per Illyricum, in quo plurima ac maxima necessitatum publicarum emolumenta officiis constat præsidalibus expediri: centeni numero singulis iudicibus obsecundent, nec vltra hunc modum vel ad militiam vllus aspiret, vel conniuentia iudicum perseueret. adhibendi autem sunt ad huiusmodi ministeriorum obsequia, non illi qui vano militiæ nomine immania lucra sectentur, sed qui necessitatem officij sollicitudinibus debitis exequantur.

Definit numerum cohortalinorum singulorum præsidum qui sunt in Illyrico, veluti Thessaliæ, Epiri veteris, Epiri noui, Daciæ ripensis.

X. IDEM AA. ET THEODOSIVS A. ANTHEMIO P. P. Quicunque ad chartas, vel quodcunque aliud ministerium cohortalis optauerit: non ante accedere permittatur, nisi eius nomen matriculis receptum primitus fuerit: pœna proposita his, qui contra statuta cœlestia crediderint suscipiendos aliquos, aut quodlibet eis officiũ iniungendum. DAT. XVI. KAL. APR. CP. DD. NN. HONORIO VII. ET THEODOSIO II. AA. COSS.

A Demonstratum est *l.* 5. *s. de numer. act.* nonnunquam ad officia præsidum eos admitti qui cohortalinæ conditionis non sunt. Sed hæc lex vetat prius admitti quam cohortalinæ militiæ nomen dederint. *Quicunque ad chartas.*] Hi sunt chartularij, de quibus *l.* 3. *s. de can. larg. tit. Vel tabulas.*] Hi sunt tabularij siue numerarij.

XI. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ANTHEMIO P. P. Si quis ex grege cohortalinorum vrgente criminis insectatione
B stipendiis fuerit exemptus, aut otio traditus quietis artibus immoretur, aut si ad pristina sacramenta precum miseratione maluerit repedare: indultum nostræ maiestatis oraculum amplissimæ tuę sedi offerat allegandum. DAT. XIII. KAL. MAR. CP. HONORIO X. ET THEODOSIO VI. AA. COSS.

De hac diximus satis *l.* 12. *s. de suscept.* Cohortalis ignominiosa missione missus restituitur per rescriptum principis insinuatum præf. prætorio.

XII. IMPP. THEODOSIVS ET VALENTI-
C NIANVS AA. ISIDORO P. P. Si cohortalis apparitor, aut obnoxius cohorti ad vllam adspirauerit dignitatem: spoliatus omnibus impetrati honoris insignibus, ad statum pristinum reuocetur, liberis etiam in tali eius conditione susceptis fortunæ patriæ mancipandis. Quod si quis ex his ausus fuerit vllam affectare militiam: nulla præscriptione temporis muniatur, præter eam scilicet, quæ ex XL. annis colligitur, sed ad conditionem propriam retrahatur: nec ipse vel liberi eius post talem ipsius statum procreati, quod co-
D horti debetur, valeant declinare. Sed nec ad aliam cohortalinus vel cohortalini filius audeat aspirare fortunam, cui maiorum suorum exempla præiudicant. Sed etiam cunctos, qui diuersarum rerum negotiationibus detinentur, trapezitas scilicet vel gemmarum, argentique, & vestium venditores, apothecarios etiam, ceterosque institores aliarum mercium quibuscunque ergasteriis adhærentes, iubemus à prouincialibus officiis remoueri: vt omnis honor atque militia contagione huiusmodi segregetur. DAT. III. NON. APRI. CP. ISIDORO ET SENA-
E TORE COSS.

Cohortalinis non licet ad aliam aspirare militiam vel dignitatem, nisi, vt Marianus Scotus scribit, ex annotatione clementiæ principalis. Quod excipit de præscriptione XL. annorum exposuimus in *l.* 55. *s. de decur.* In extremo additur vt à cohortalium militia summoueantur trapezitæ & alii quidam negotiatores.

XIII. IDEM AA. FLORENTIO P. P. Nullum ex primipilaribus, nullum ex principe cohortalis officij, vel ad aliam posse militiam adspirare,

aspirare, vel ministeriis sibi contra publicam vtilitatem blandiri, vel ad quamlibet aliam dignitatem ad praeiudicium praeteriti status accedere concedimus. Quod si contra hanc tam saluberrimam formam vel responsa coelestia quaedam militia aut dignitas audacter eliciatur: pro ingestis haberi, etiamsi speciali adnotatione nostrae indulgentiae eam obtinuisse videatur: nec assertionem ei quoquo modo patere, qui se memoratis artibus publicae studet commoditati subtrahere: sed statim ciuitatis, vnde oriundus est, curiae tradi praecipimus.

Vt ex pimipilariis & ex principe cohortalis officij, qui initio cum non essent subiecti cohorti sicuti sunt filij cohortalium, cohortali officio nomen dederunt, emeritis stipendiis suae ciuitati restituantur, nec ad vllam dignitatem militiamve aspirare possint, etiamsi habeant adnotationem clementiae principalis. Ait, *praeteriti status*, puta, curialis conditionis. Quidam pro Florentio habent Thomae.

XIV. Imp. Leo A. Constantino p.p. Quisquis cohortalibus adhuc obsequiis obligatus, vel regimen prouinciae, vel cingulum cuiuslibet militiae, vel dignitatis quoquo modo meruerit: ante omnia contra licitum vsurpatis impetratisve, careat, etiamsi vltronea nostra liberalitate ius gerendae prouinciae, vel militiae, seu dignitatis cuiuspiam sibi iactauerit fuisse delatum. dehinc vniuersis solatiis conditionis, quam spreuerat, defraudatus, ne quid eorum omnino per se vel per interpositam personam possit adquirere: primipili tantum munus implere cogatur. mox curialibus ciuitatis, in qua natus est, in diem vitae suae functionibus inhaesurus: ita scilicet vt etiam hi, qui post impletam talem militiam quodlibet militiae dignitatisve genus affectauerint, curiae patriae suae restituantur. Dat. VI. kalen. Ian. cp. Leone A. IV. et Probiano Coss.

Pars repetita est in *l. si quis*, §. *de off. rect. prou.* Sententia haec est, posse quidem cohortalinum completa militia ad aliam militiam vel dignitatem aspirare, sed non ante completam militiam: Aspirantem solatia cohortalinae militię amittere: Primipili pastum exhibere compelli, deinde curiae ciuitatis suae tradi, etiamsi conditione nascendi vel alia ratione curialis non fuerit. Eum qui curialis fuerit, vt lege superiore dictum est, ne completa quidem in cohortali siue prouinciali officio militia, ad aliam militiam vel dignitatem aspirare posse, sed curiae suae restitui.

De apparitoribus praefecti annonae.

Tit. LVIII.

I. Imppp. Valens, Gratianus et Valentinianus AAA. Rufino p. p. Apparitores vrbanae praefecturae annonario officio sese non inserant: sed apparitorum aemulatione secreta, ministerio suo annonae praefecturae fungantur.

Est quidem praefectus annonae sub dispositione pręf. vrbi, & vterque annonae ciuilis curam agit. Sed separatas apparitiones habent, quas lex confundi & commisceri vetat *l. 1. C. Th. de cond. in pub. hor.* Pręf. annonae apparitores, annonarij dicuntur. Praef. vrbi, vrbaniciani. *Ministerio suo.*] id est, annonariis.

II. Impp. Arcadius et Honorius AA. Messalae p. p. Praefectus annonae canonem, qui ad officiũ suum pertinet, per compulsores suos exigat, & cum officio suo retineatur obnoxius, qui ad implendum canonem deuotionis suae exactionem non ostenderit.

Vt praef. annonae per suos apparitores canonem exigat quem solet exigere: & nisi probauerit se exactionis muneri non defuisse, vt vna cum suis apparitoribus obnoxius teneatur.

De diuersis officiis & apparitoribus iudicum & probatoriis eorum.

Tit. LIX.

De singulis apparitoribus separatim dictum est §. Hic titulus est communis de omnibus apparitoribus.

I. Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus AAA. Severo Magistro militum, Si quando praefectus praetorio, vel vicarius, aut rector prouinciae significauerit eum qui chartis ac ratiocinis publicis inuenitur obnoxius, ad praeposituram castri ac militum transisse: retractatus illi adsignetur officio, à quo ad necessitatem praestandi ratiocinij deuocatur. in reiecti vero locum is potissimum destinetur, cui meritorum adstipulantur insignia. Dat. X. kal. Ianvar. Gratiano A. II. et Probo Coss.

Vt praefectianus aut vicarius, aut cohortalinus qui cum esset chartis & rationibus reddendis obligatus, ad praeposituram castri & militum adspirauit, retrahatur & rationes reddat, alio à magistro militum electo praeposito.

II. Imppp. Gratianus, Valentinianus, Theodosius et Arcadius AAAA. Eusignio p.p. Nullus ex his, quos claruerit militia resolutos, indebita denuo sacramenta sine Augusti affatibus suscipiat. si quis autem id per obreptionem forte meruerit: quinque librarum auri multetur incommodo. Dat. Prid. Id. Ivl. Med. Honorio nb. p. et Evodio Coss.

De hac diximus in *l. 12.* §. *de suscept.*

III. Idem aaaa. Evsignio p.p. Nullus apparitor amplitudinis tuæ vel de officiis Palatinis ad eam prouinciam, ex qua oriundus est, vel in qua collocauerit larem, vel qui iam in huiusmodi officio fuerit commoratus, obtentu publicæ necessitatis vel executor priuati negotij dirigatur, etenim officij tuæ celsitudinis primiscrinius tres libras auri fisci vtilitatibus sine dilatione persoluet, si statuta fuerint temerata. Apparitor vero qui huic se muneri passus est deputari, militia spoliabitur. Hæc vero pœna etiam ceteris irrogata est: vt si domesticus, aut protector, aut stator, vel agens in rebus vel palatinus vtriusque officij, vel ad eandem prouinciam, in qua natus est, vel ad eam, in qua collocauerit larem, cum huiusmodi vsurpatione perrexerit: matriculis quidem exemptus, ipse qui se voluerit mitti, auri libram vnam fisci viribus inferre cogetur. adiutores vero officiorum, & palatinorum, ac numerarij Comitum illustrium virorum, siue actuarij, libram fisci viribus soluent, nisi statuta fuerint custodita. Dat. ii. Non. Dec. Med. Honorio nb. p. et Evodio Coss.

Ne præfectianus publici vel priuati negotij exequendi causa in eam prouinciam mittatur, cuius est municeps vel incola. Punitur primiscrinius qui miserit, quem Græci hoc loco primicerium vocant. Punitur & missus executor. Idemque in domesticis & protectoribus seruandum, & statoribus, & agentibus in rebus, & palatinis vtriusque ærarij, quibus etiam eadem maiorve pœna proponitur. Puniuntur & adiutores officiorum palatinorum, qui ea in patriam suam pergere permiserint, & numerarij Comitum vtriusque ærarij, siue actuarij. Quod ait, *vel qui iam in huiusmodi officio fuerit commoratus*, quæ non sunt in C. Th. Tribonianus adiecit ex *l.* 8. §. *de off. rector. prou.*

IV. Imppp. Theodosivs, Arcadivs et Honorivs aaa. Silvm dvci. *. Vel qui exiguam rei familiaris substantiam habent, militare in apparitorum numero non vetentur.

Inopes iudicum apparitores fieri non vetantur.

V. Impp. Honorivs et Theodosivs aa. Graccho p.v. Quicunque apparitores ob culpam vel negligentiam fuerint iudicato discincti, ad nullam militiam habeant facultatem aspirandi: nec ex rescripto his vllus additus referetur, quos congruit pœnæ grauissimæ subiugari, si contra inhibita quoque sacratissimis constitutis aspirare contempserint. Dat. viii. kal. Avg. Rav. Honorio x. et Theodosio aa. Coss.

Vt apparitores quilibet quorumlibet ob culpam re iudicata officio remoti, ad nullam militiam aspirare possint, nec si habeant adnoationem clementiæ prin-

A cipalis. In fine pro, *contempserint*, legendum, *præsumpserint*.

VI. Impp. Theodosivs et Valentinianvs aa. Hierio p.p. In his officiis, id est, virorum spectabilium proconsulis Asiæ, comitis Orientis, præfecti Augustalis, & vicariorum (quos etiam monuimus sub interminatione xx. librarum auri) nemo aliter admittatur, nisi eum emissa sacri scrinij probatoria consecrauerit. Quod si quis talis sub tua fuerit iudicatione conuictus: profecto irritis his, quæ vetita contrectauit,
B etiam congruam indignationem incurret. Dat. x. kal. Ivl. Nicomedæ dd. nn. Theodos. xii. et Valentin. ii. aa. Coss.

Vt nemo fiat apparitor proconsulis Asiæ, Comitis Orientis, præf. Augustalis & vicariorum sine sacra probatoria, quę emittatur ex scrinio epistolarum. Probatorię in Nouellis appellantur δοκιμασίαι & σύμβολα. Coniungenda est cum *l.* 7. §. *de numer.*

VII. Idem aa. Anatolio Mag. mil. Ad splendidioris priuilegia militiæ, posteaquam priorem continuo labore compleuerint, eos venientes admittemus, qui ea
C voto adipiscendi honoris crediderint expetenda, non eos qui studio exercendæ cupiditatis ambierint, vel vt in meliore fortuna positi, aut ea scelera quæ prius commisisse doceantur, occultent, aut alia deinceps possint impune committere.

Apparitores completa militia ad aliam splendidiorem secundum conditionem huius legis aspirare possunt.

VIII. Impp. Leo et Zeno aa. Ioanni Magistro Officiorvm. Viros spectabiles duces, eorumque apparitores necnon li-
D mitaneos, castrorumque præpositos, tantummodo ex sublimis tui iudicij sententia conueniri, nec aliis subjacere iudicibus præcipimus: illustribus scilicet ac magnificis viris magistris militum consuetudine ac potestate, si qua ad limites aliquos Orientis, Thraciarum, & Illyrici ex longo tempore hactenus obtinuit, reseruata.

Vt duces & eorum apparitores, & limitanei, & castrorum prępositi sint sub iurisdictione magistri officiorum. At duces dictum est *l. vlt.* §. *de re mil.* esse sub magistris militum, per Orientem scilicet, quod
E etiam hęc lex subjungit.

IX. Idem aa. Hilario Magistro Officiorvm. Probatorias memorialium, & agentium in rebus, cæterorumque nihilominus apparitorum prætorianæ per Orientem amplissimæ præfecturę, eorum etiam qui in diuersorum iudicum officiis numerantur, ex sacris probatoriis solito more militię sacramenta sortiri decernimus, non passim, nec licenter solis auctoritatibus, vel sacrarum

literarum exemplaribus, sed ex authenticis tantum sacris probatoriis manu nostra subscriptis, & nostro arbitrio prętandis: ita vt nullus his dolus aut fraus possit annecti. De his etiam qui sunt verę & catholicę fidei iubemus admitti. aliter vero militantes, nisi ex iis sint, quos solis auctoritatibus apparitioni aggregari vetusta consuetudo perdocuit, detecta fraude cuiuscunque accusandi studio, non solum mendaci carere militia, sed & proscriptionis stylum subire decernimus, & bonorum omnium amissione multamus.

Memoriales & agentes in rebus, & apparitores quorumlibet iudicum non recipiuntur nisi ex sacra probatoria, & non ex probatorię auctoritate sola vel exemplo, sed ex authentico subscripto manu principis, vt etiam cauetur Iustiniani edicto de Alexandrinis. Excipiuntur quidam qui ex sola auctoritate veteri more recipiuntur. Nota differentiam inter auctoritatem & sacras literas, qualis etiam est inter S. C. & auctoritatem senatus. Id quoque merito hac lege constituitur ne recipiantur nisi Christiani, qua de re testari tres iuratos oportet apud acta, priusquam prolata probatoria suscipiantur ex Constitutione quadam Greca, quę desideratur lib. I. tit. *de episc. aud.* Idem de militibus armatis Constantinum constituisse Cedrinus scribit. Idem de aduocatis *l. vlt. C. de postul.*

X. IDEM AA. ERITHRIO P. P. Hac sanctione decernimus, vt in posterum nemini licentia sit edendi exemplaria his, qui sociandi sunt cuicunque militiæ, quam sine diuinis probatoriis adipisci non possunt: sed periculo primatum vniuscuiusque officij ipsas authenticas sacras, quæ diuinam nostræ pietatis continent adnotationem, cum subscriptione administrantium, sub quorum iurisdictione consistunt, his qui militare volunt, præstari, exemplaribus videlicet earum cum subscriptione eorumdem iudicum apud singula quoque officia, prout conuenit, reseruandis. Quamuis autem manifestum sit de huiusmodi probatoriarum obseruatione excepta esse certorum iudicum officia: tamen ne vlla ignorantiæ relinquatur occasio, omnium officiorum, quibus necesse est per sacras probatorias militiæ sociari, notitiam in sacris apicibus subdendam esse censuimus. Sub hac igitur obseruatione omnes, qui siue in hoc sacro palatio nostro, siue in aliis quibuscunque officiis deinceps militare cupiunt: qui tamen (vt dictum est) non possunt pro tenore sacrarum constitutionum, vel veteri consuetudine, nisi præcedentibus sacris probatoriis, militiæ sociari: sicut subnexa notitia demonstrat, adipisci præcipimus. his scientibus, qui ex aliqua parte præsentis nostræ serenitatis legis formam conniuentia vel negligentia quadam colludere tentauerint: non tantum amissione bonorum omnium, sed etiam capitis periculo, vtpote criminis falsitatis obnoxios, semel esse plecten-

A dos. Et est notitia scrinij MEMORIÆ probatoriæ agentium in rebus, palatinorum largitionum, palatinorum rerum priuatarum partis Augustæ. Item scrinij SACRARVM EPISTOLARVM sic. officiis virorum illustrium præfectorum prætorio Orientis & Illyrici, & vrbi, officij proconsulis Asiæ & Achaiæ, officiis comitis Orientis, officiis præfecti Augustalis, officiis comitis diuinarum domorum, officiis vicariorum Thraciæ, Ponticæ, Asiæ, Macedoniæ, & thesaurensium classis. Item scrinij SACRORVM
B LIBELLORVM sic. officiis virorum illustrium magistrorum militum vtriusque militiæ in pręsenti, Orientis & Illyrici, inuitatorum, admissionalium, memorialium, omniumque pędagogiorum, cellariorum, mensorum, lampadariorum, eorumque qui sacris scriniis deputati sunt, decanorum partis Augustę, cursorum partis Augustę, officiis virorum spectabilium ducum Palęstinę & Mesopotamiæ, noui limitis Phœnices, Osdroënę, Syriæ, & Augustę Euphratensis, Arabiæ & Thebaidis, Lybię, Pentapoleos, vtriusque Armeniæ,
C vtriusque Ponti, Scythię, Mysiæ primę, secundæ, Dacię, Pannonię, officiis virorum spectabilium Comitis Ægypti, Pamphyliæ, Isauriæ, Lycaoniæ & Pisidiæ.

Idem hac lege cauetur quod superiori, vt exceptis certis quibusdam officiis, alia non recipiantur nisi ex authentico adnotato manu principis, & subscripto ab eo cuius iurisdictioni subiectus est is, qui ad militiam aspirat. Et subijcitur Notitia eorum quæ desiderant sacræ probatoriæ authenticum, quod alias sumitur ex scrinio memoriæ, vt agentium in rebus probatoria, *l. 7. C. de agent. in reb.* alias ex scrinio libellorum, vt officij Comitis siue præsidis Lycaoniæ & Pisidiæ, *Nou.* 25. Alias ex scrinio epistolarum, vt officij vicarij
D Thraciæ, & hodie ex *Nou.* 26. prætoris. Multa vero in Notitia emendationis indigebant, hæc maxime, *Officij virorum magistrorum militum vtriusque præfecturæ Orientis & Illyrici*, pro quibus reposui, *Officij virorum illustrium magistrorum militum vtriusque militiæ in præsenti Orientis & Illyrici.* Puto, & *Thraciarum*, subdi debuisse. Tum inferius, *Nobilis Comitis* inepte erat scriptum, pro, *noui limitis Phœnices.* Notandum quod ait, *Macedoniæ & Thesauracensium classis.* Vicarij Macedoniæ mentionem Marianus facit. De thesaurensium classi nihil me alibi vsquam legisse memini. Videtur autem idem vnusque appellatus vicarius Macedoniæ & thesaurensium classis. Qui thesaurenses dicantur exposui *l. 1. C. de pal. sac. lar.* Notandus locus de inuitatoribus qui erant in officio sacri
E palatij, cui similem nescio: & de cellariis, siue cellarariis, à quibus præbetur cibus & potio. ab inuitatoribus vocantur qui vocari iubentur: & de cursoribus, id est, veredariis. Notandus locus de lampadariis deputatis sacris scriniis, vt in eis faces siue lampades accendant. alij fuerunt lampadarij in officio præf. prætorio. & quæstoris exercitus apud Iulianum Antecessorem Constit. 38. Et vicarij Ponticæ ex edicto Iustiniani, qui ignem præferebant. De lampadariis edidit Theodosius Nouellam quam amisimus, sicut & aliam de Pentapoli ad vrbem Romam reuocanda. de qua etiam in hac Notitia fit mentio. De Augusteuphratensi

prouincia Victor in Vespasiano : *Commagene quam hodie Augusteuphratensem nominamus.* Alibi Euphratensis simpliciter dicitur, *l. 10. s. de aedif. priu.*

De executoribus & exactoribus.

Tit. LX.

I. IMpp. Arcadivs et Honorivs AA. ad Provinciales et ad Proconsvles. Ne per diuersas prouinciarum partes aut palatinus exactor accederet, aut illustrium virorum apparitor vagaretur, vel militaris terror inferret formidinem : hac lege sancimus, vt omnes memorati intenti sint ad prouinciæ rectorem, cum eo agant, illo insistente, disponente, & agnoscente suo periculo rem peragendam, impleant vniuersa. Dat. vi. kal. Ivl. Med. Olybrio et Probino Coss.

Vt in prouincias prouincialium exigendorum causa missi palatini vel apparitores illustrium virorum quorumlibet, vel milites, præsidibus potius quam prouincialibus immineant. qua de re diximus satis *l. 7. s. de exact. tribut.*

II. Idem AA. Andromacho P. P. Quicunque è palatio nostro cuiuslibet tituli ad prouincias commeauerit compulsor, exactor, admonitor, portitorve præcepti, agens in rebus, vel palatinus, vel apparitor illustrium potestatum : hoc tantum potestatis arripiat, quod mandatum curæ suę specialiter adprobatur : nec quod iniunctum alteri fuerit collegij iure præsumat : ne dum hoc sibi inuicem mutui officij licentia patiuntur, agant cuncti, quod singulis credebatur. Dat. Prid. Id. Ivl. Mediol. Olybrio et Probino Coss.

Ne palatini in prouincias missi suo cuique separatim mandato negotio, mutuas sibi operas præstent, ne quod vni iniunctum est, alter quasi collega pręsumat.

III. Impp. Honorivs et Theodosivs AA. Palladio P. P. Siue ex prætoriano officio, siue illustris comitiuæ sedis largitionum, necnon & rei priuatæ nostræ, vel ex quacunque apparitione ad quamcunque necessitatem profligandam quis fuerit destinatus, sciat intra anni metas debere collectis ratiociniis ad proprium iudicem remeare, eique suam efficaciam ostendere, & quid eius instantia exactum fuerit, quidve in debitis habeatur, vel penes quos resederit, vel cuius culpa aut causa in eadem prouincia fuerit, derelictum. Quod si exacto spatio anni, eius regionis visceribus prædator insidians deprehensus fuerit, remorari : tunc absolutus cingulo militia abijcietur, primoribus eius militiæ decem librarum auri multa proposita. Sin redire dissimulet, per vices officiorum ligatus ferreis nexibus, cura prouincialis officij ad debitum mittatur examen. nec ei liberum sit, vt hoc se priuilegio aut occasione defendat, quod sibi aliud negotium, vel aliam necessitatem post iniunctam esse causetur : cum iisdem licentiam auferamus in eadem prouincia continuare exactionem. Dat. x. kal. Octob. dn. Theodos. A. vii. et Palladio Coss.

Vt præfectiani, palatini, vel alij apparitores in prouincias missi exigendi causa, intra annum peragant exactionem, & iudici suo qui misit, renuncient quod egerint, quid sit in reliquis, qui sint reliquatores, cuius vitio reliqua contracta sint. Post annum si non redeant, vt ligati ferreis vinculis sicut *l. 1. C. Th. de mens. olea.* cohortalium cura ad congruum iudicem transmittantur, & ne eandem exactionem iterare possint. Hæc verba, *per vices officiorum*, non sunt in Cod. Theodosij, & sane sunt obscura, nisi hoc velint, si redire dissimulet quasi iterato exactionis officio. Ait, *suam efficaciam*, id est, quid effecerit. Sic *Nou. Valent. de suariis* : *Diligentiam & efficaciam huic operi commodabunt.*

IV. Idem AA. Ioanni P. P. Nullam possessionem alterius pro alienis debitis publicis vel priuatis præcipimus conueniri. Dat. v. Id. Ivl. Ravennæ, Honorio xiii. et Theodosio x. AA. Coss.

Hac lege prohibentur ἀνεχυρασμοὶ, de quibus dictum est libro 11. tit. 57.

V. Impp. Theodosivs et Valentinianvs AA. Volvsiano P. P. Contra nostra præcepta si quidquam vetito ausu exsecutor audebit : licebit prouincię moderatori eundem correctum ad sublimitatis tuæ iudicium sub prosecutione dirigere. & licebit prouinciali, si probetur obnoxius, exsecutoris contra vetitam exactionem sibi vindicatis temeritatem legitime repellere.

Si quid exsecutor contra quam ei mandatum sit, exigat, manu iniecta à præside prouincię sub prosecutione duci ad pręf. pretorio potest : quin & à prouinciali manu & viribus repelli potest, etiamsi re vera à prouinciali debeatur quod is exigit sine mandato. Sic Gręci legunt, *etiamsi probetur obnoxius*. Restitui legis contextum vt oportet.

VI. Imp. Zeno A. Arcadio P. P. Sancimus vt eum cui ex iudicio tui culminis quocunque modo, siue studio numerariorum, aut tractatorum, vel ipsorum iussu, qui pro tempore amplissimæ tuæ sedis administrationem suscipiunt, exactio publicarum pecuniarum iniungatur: minime prius liceat aliam sollicitudinem gerendam suscipere, quam reuersus iniunctæ sibi causæ responsum præbuerit. Si tamen ita sors tulerit, vt in ea prouincia, ad quam exsequendi causa publici negotij aliquis proficiscitur,

alia quoque causa sit exsequenda: non prohiberi vnum eundemque executorem ab hac vrbe regia proficiscentem, duorum simul, non plurium negotiorum exsecutionem suscipere: dum ipsi quoque tertij negotij non sit iniungendi licentia, antequam de superioribus responsum portauerit. Exsecutoribus his, qui secundam siue simul duas, vel etiam tertiam causam passi fuerint exsequendam suscipere, non solum cinguli & bonorum suorum amissionem, verum etiam perpetui exilij supplicium subituris. eandem hanc pœnam numerarium quoque, & eius B adiutores, ad quorum curam, quod violatum est, pertinet, formidare.

Executori in prouinciam misso duarum causarum exactio committi potest, vna tantum commissa, non ante aliam suscipere potest quam prioris rationem reddiderit. Ait, *qui secundam siue simul duas*, post primam scilicet. Sequitur Græca constitutio quę deerat.

VII. Πᾶς αἰτήσιμος εἴτε θείαν κέλευσιν, εἴτε ἀρχικὴν πρόσταξιν ἐκβιβάζων, ὀφείλει πρότερον ἐμφανίσαι τῷ ἄρχοντι, ἵνα ὁ ἄρχων ἐξετάσῃ, εἰ μηδεμία πλασμοῦ αἰτία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἢ κατὰ συναρπαγὴν ἢ ἐναντιούμενον νόμοις. C Ὁ δὲ ἐκβιβασμὸς καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγράφως γίνεται, δηλονότι τῶν θείων λογίων προκειμένων, καὶ πάντων τῶν κτητόρων τῶν παρόντων ἅμα αὐτῷ τὴν ἐξέτασιν ποιουμένων, καὶ εἰ συνίδοι παρέχειν βοήθειαν. ἐὰν δὲ ἢ πλασμὸν εὕρῃ φανερῶς, ἢ νόμῳ ἐναντιούμενον φανερῶς, δεῖ αὐτὸν μὴ ἐκβιβάζειν, ἀλλ' ἀναφέρειν εἰς βασιλέα διὰ τοῦ μαγιστριανοῦ, ἢ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἐξ ἧς τὸ πρᾶγμα ἐγένετο. τὸν δὲ ἐκβιβαστὴν ὑπὸ ἀσφάλειαν ποιεῖν τὴν ἐγχωροῦσαν. καὶ τὰ πρόσωπα δὲ τὰ αἰτιαθέντα ὑπὸ προσωπικὴν ἀσφάλειαν ἀζημίως. ὁ γὰρ ἐγχειρίσας αὐτῷ τὸ ἀζήμιον παραποιήσει εἴπερ εὑρεθείη μάτην αὐτῷ ἐγχειρίσας. εἰ γὰρ μὴ τοῦτο γένηται, ὁ μὲν ἐκβιβαζόμενος ἀποθεῖται τὸν ἐκβιβασμόν. ὁ δὲ ἄρχων εἰ πρὸς αὐτὸν ἡ κέλευσις γέγονεν, ἢ καὶ τις ἕτερος ἴσως πρός τινα ἐγένετο, ὑπὸ ἀσφάλειαν ὀφείλει ποιῆσαι τὸν ἐκβιβαστὴν τὴν ἐγχωροῦσαν. Εἰ δὲ καὶ δυνηθείη τις ἀποθέσθαι τὸν ἐκβιβασμόν, ὀφείλει μανθάνων ὁ ἄρχων ἀποστῆσαι τὸν ἐκβιβαστήν. E ποιεῖν δὲ ὑπὸ ἀσφάλειαν προσωπικὴν τὸν αἰτιαθέντα καὶ μηνύειν. εἰ δὲ ῥαθυμήσῃ τοῦτο, ἢ ὁ ἄρχων, ἢ ἡ τάξις αὐτοῦ, ἢ πρὸς ὃν τὸ γράμμα γέγονεν, οἴκοθεν τῷ ὑπομνησθέντι ποιήσει τὸ ἀζήμιον, καὶ ἐν ὅσῳ ἄρχει, καὶ μετὰ τὸ παύσασθαι τῆς ἀρχῆς. ὑπεξαιρεῖ δὲ ἡ διάταξις τοὺς προφάσει δημοσίων ἐνεχομένους. εἰ δὲ λήμματος ἡττηθέντες οἱ ἄρχοντες μὴ ποιήσωνται τὴν ἐξέτασιν, προκειμένων τῶν

A ἁγίων λογίων εἰς παρείδωσι, καὶ εἰς χρήματα ζημιοῦνται καὶ ἐκβάλλονται τῆς ἀρχῆς, καὶ εἰς σωτηρίαν κινδυνεύουσι. πᾶς δὲ νόμος ἐμφανιζόμενος ὀφείλει πρότερον γίνεσθαι τοῖς ἐπάρχοις καταφανής. τὸν δὲ διακομίζοντα αὐτὸν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, λαμβάνειν χρυσίνους ἕξ, τὸν δὲ ἄρχοντα σπουδάζειν διὰ προστάξεων οἰκείων πάσαις ταῖς πόλεσι ταῖς ὑφ' ἑαυτὸν φανερῶς καθίσαι τοὺς νόμους ἀζημίως παντελῶς μηδὲ τοῦ ἄρχοντος, μηδὲ τῶν ἐκδίκων, μηδὲ τοῦ διακομίζοντος. ὁ δὲ κερδάνας, διπλάσιον δίδωσι· καὶ εἰ μὲν ἄρχων ἐστὶν, ἐκπίπτει τῆς ἀρχῆς, εἰ δὲ ἑτέραν φροντίδα εἴχετο, ἐκβάλλεται τοῦ φροντίσματος.

Quilibet executor diuinæ iussionis prætorianive pręcepti, id prius insinuare pręsidi debet, vt is inquirat an sit in eo vitium aliquod falsi, aut legibus aduersum aliquid, & an per obreptionem impetratum sit. Executio autem fit scripto vel sine scripto propositis sacris euangeliis & præsentibus possessoribus omnibus & vna cum pręside inquirentibus, qui & opem executori ferent si res digna videatur. Sed si quid manifesto in ea falsi vel legitimi deprehenderit, suspendet exactionem, & relationem mittet ad principem per agentem in rebus, vel ad sedem eius à quo res processit: Et interim executor quidem cautionem præstabit pro rei qualitate: reus personalem, se sisti puta, idque sine vlla impensa. Debet enim executor indemnem eum præstare quem conuenit, si temere forsitan eum conuenerit. quam cautionem nisi præstiterit, impune ab eo quem conuenit, repelletur. Præses ipse vel alius ad quem D iussio dirigitur, cautionem exiget ab executore pro rei qualitate. Sed & si potuerit quis executionem repellere, & repulerit, debet præses executorem restituere, & ab reo cautionem exigere personalem, & rem deferre. quod si negligat, tam ipse quam suum officium, isve ad quem literæ missę sunt, de suo indemnitatem conuento pręstabit durante vel deposito magistratu. Constitutio excipit eos qui nomine tributorum obligati sunt. Quod si pretio victi præsides non inquirant qua de re superius diximus inquirendum esse, etiamsi negligentia hic tantum argui videatur, & rei familiaris damnum patientur, & magistratu eiicientur, & circa salutem periclitabuntur. Omnis autem lex Præfecto prætorio prius insinuari debet, deinde in prouinciam transmitti & portitori dari aureos sex, pręside curante per omnes ciuitates suę prouinciæ legem promulgari sine vlla impensa pręsidis vel defensorum vel portitoris. Et si quis ex ea re quid perceperit, in duplum tenetur, & magistratus dignitatem amittit, officialis officium.

Pro ῥητόρων, lego, κτητόρων. Vide *Nou.* 128.

De lucris aduocatorum & concussionibus officiorum siue apparitorum.

TIT. LXI.

I. IMP. CONSTANTINVS A. ÆLIANO PROC. AFRICÆ. Si quis à ducenariis, vel centenariis, vel fisci aduocatis læsum se esse cognoscit: adire iudicia, & probare iniuriam non moretur: vt in eum, qui conuictus fuerit, competenti seueritate vindicetur. DAT. VI. ID. NOV. TRIV. ACC. XV. KAL. MAR. KARTHAGINE CONSTANTINO A. IV. ET LICINIO IV. COSS.

Coërcendos esse ducenarios & centenarios ex officio palatino, & aduocatos si cui quid per iniuriam abstulerint. Conjungenda est *l.* 3. *s. de aduoc. fisc.*

II. IMP. CONSTANTINVS A. EVBVLIDÆ VICARIO AFRICÆ. Præter solemnes & canonicas pensitationes multa à prouincialibus indignissime postulantur ab officialibus & scholasticis, non modo in ciuitatibus singulis, sed etiam mansionibus dum ipsis & animalibus eorumdem alimoniæ sine pretio ministrantur. prouinciales itaq; cuncti iudices tueantur, nec iniurias inultas transire permittant. DAT. III. KAL. IVL. LEONTIO ET SALVSTIO COSS.

Ne quid officiales vel scholastici præter solemnia exigant à prouincialibus, & ne eorum animalibus in itinere pabula gratuito dentur. Scholasticos accipit pro aduocatis, de quibus amplior lex Cod. Theodosiani, *Non latet*, inquit, *scholasticos vltra modum acceptis honorariis in defensionem causarum annonas & sumptus accipere consuesse.* Et ita Sardicensis concilij c. 10. Scolasticus ex foro, id est Zonara interprete, ὁ περὶ λόγους σχολάζων. Et Carthag. concilij c. 99. ἐκδίκους σχολαστικούς. Et in passione Dorotheę virginis, Theophilus quidam aduocatus pręsidis, Scholasticus appellatur, Macarius Hom. 15. ὅταν γίνηται σχολαστικὸς, ὅλων τῶν δικολόγων ἀρχαῖος καὶ ἔσχατος. Et recte in concilio Africano, Scholasticos qui in actu sunt vel in munere defensionis causarum. nam alij nondum exierunt rhetorum schola.

III. IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA. POMPEIANO PROC. AFRICÆ. Quoties compulsor arguitur in deprædatione conuictus, etiam non consulta clementia nostra pœnam subeat legibus competentem. DAT. PRID. KAL. IAN. MED. STILICONE ET AVRELIANO COSS.

Compulsor missus à principe, si in deprędatione conuincatur, etiam inscio principe à proconsule coërceri potest.

IV. IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA. ADRIANO P.P. Curialibus & nauicu- A lariis, omnibusque corporibus ita subueniri volumus: vt nihil apparitoribus vniuersorum iudicum liceat, quod ad prædam prouincialium pertinet.

Ne quid vlli apparitores deprędentur à curialibus vel nauiculariis vel ceteris corporatis. Gręci adiiciunt pœnam tripli.

De primipilo.

TIT. LXII.

I. IMPP. VALERIANVS ET GALIENVS AA. DOMITIO. Commoda primipilatus post administrationem incipiunt deberi: & si is qui ea percipere debuerit, prius rebus humanis eximatur, heredibus petitio salua sit.

Quid sit primipilus supra anteuerti dicere *l.* 3. *s. de cohor. prin.* Commoda primipilatus sunt salaria quæ ei dantur, siue vt Gręci vertunt, τὰ λόγῳ παραμυθίας παρεχόμενα. *l. pater, D. de adim. leg.* Sed non debentur antequam impleta sit functio primipili. Debita in heredem transmittuntur. Post administrationem ergo finitam. nam dum militat, non commoda, sed stipendia appellantur.

II. IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ALEXANDRO. Obtentu nominis primipili ciuiles actiones ad alios iudices transferendæ non sunt.

Si quem primipilus conueniat occasione primipilatus sui, conuenire eum debet non coram suo, sed coram proprio eius iudice, ita vt secundum regulam iuris actor forum rei sequatur.

III. IDEM AA. DOMNÆ. Vtilitas publica præferenda est priuatorum contractibus, & ideo si constiterit fisco satisfactum esse ob causam primipili: poteris obligatam tibi possessionem titulo dotis petere, vt satis doti fieri possit.

Causæ primipili dos non pręfertur in hypothecis Sunt & multa alia singularia, vt si debitor ex causa primipili, vel fideiussor aut nominator eius soluendo non sit, dos vxoris fisco vindicetur, *l. satis, supra in quibus caus. pig. tac. contr.* Et res etiam specialiter obligata dotis nomine & donata, licet primipili morte confirmata sit donatio, *l. non verum, s. de donat. inter vir. & vxor.* Vt fisco teneantur filii primipili etiamsi heredes non extiterint, *l. si tutores, s. de compens. l. seq.* Vt vrgente fisco aduersus debitores suos debitor ex causa primipili agat etiam ante diem, *l.* 1. *s. de cond. ex lege.*

IV. IDEM AA. DIONYSIO. Cum ex sola primipili causa liberos, etiamsi patribus heredes non existant: teneri Diuus Aurelianus sanxerit: si neque successistis patri vestro, nec quidquam ex bonis eius tenetis: consequens est à paternis creditoribus vos non conueniri.

De hac l. dictum est superiori satis.

Publicæ lætitiæ vel consulum nuntiatores, vel insinuatores constitutionum & aliarum, vel iudicialium literarum, ex descriptione vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum.

TIT. LXIII.

I. IMPPP. GRATIAN. VALENT. ET THEODOSIVS AAA. FLORO P.P. Quicquid nostrorum vnquam nuntiari cœpit prosperorũ, vt bella si desinunt, si oriuntur victoriæ, fastis si honor datus fuerit regalium trabearum, cõpositæve pacis erit offerenda tranquillitas, si sacros vultus inhiantibus forte populis inferimus: hæc sine immodico pretio nunciari excipique sancimus. gerulum iubemus esse castissimum. indices nummarios esse prohibemus. iudices statuimus esse sollicitos, ne turpi colludio quæratur ex miseris pretium gaudiorum. Quod si id sacrilega fuerit dissimulatione violatum: & in accipientem pudoris fortunarumque manebit excidium, & cogentem par pœna multabit, & officium triginta librarum auri vexatione quatietur. DAT. IV. NON. FEBRVAR. CP. MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS.

Duo erant potissimum in hac lege corruptissima: *Fastus si honor datus fuerit regalium vel consulum, vel trabearum.* Emendaui, *Fastis si honor datus fuerit regalium trabearum*, id est, si ineunte anno nouorum consulum nomina nuntientur. Consulum ornamenta sunt trabeæ eædemque regum, quę & τήβεννοι *Nou.* 103. & Appiano, Artemidoro, Sudę, Moschopulo, auctori Etymologici. *Actum esse iubemus castissimum, indigentibus non numerariis esse præbendum.* Emendaui fide Cod. Theodosiani, & manuscriptorum, *Gerulum iubemus esse castissimum, indices nummarios esse prohibemus.* Nummarios, id est, lucri auidos. Hieronymus ad Onasum: *Volo in nummarios inuehi sacerdotes.* Suetonius in Domitiano: *Nummarios indices notauit.* Illa autem verba. *Si sacros vultus inhiantibus forte populis inferimus*: Gręci ita interpretantur, εἴτε λαυρᾶτα καταγγέλλοιεν. quod in Nicęna synodo 2. explicant hęc verba: *Sic regum laurata Græcorum vulgus apud CP. vocat imperiale signum.* & paulo post: *Laurata & iconas missas ad ciuitates vel regiones obuij adeunt populi cum cereis & incensis, non cera perfusam tabulam, sed Imperatorem honorantes.* Aliis auctoribus laureatę tabellę sunt signa lętitiæ. Seneca in Agamemnone: *Manifesta properat signa lætitiæ gerens. Namque hasta summo lauream ferro gerit.* Summa vero Constitutionis hęc est, vt eæ omnes publicę lætitię populis sine immodico pretio nuntientur. *Immodico* adiecit Tribonianus cum non esset in C. Th. propter constitutionem Gręcam, cuius sententia sequitur.

II. Ἡ διάταξις βούλεται ἓξ νομίσματα μόνον παρέχεσθαι ἀφ᾽ ἑκάστης ἐπαρχίας ὑπὲρ τῶν ἐμφανιζομένων θείων ῥημάτων, ἢ γενικῶν προστάξεων, ἢ δημοσίων συμβολαίων, ἢ ἀνδριάντων. τὸν δὲ πλέον λαβόντα, τετραπλάσιον ἀναδιδόναι, κωλυόντων τοῦ τε ἄρχοντος, καὶ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τῶν πρώτων τῆς πόλεως, καὶ πάσης πολιτικῆς καὶ δημοσίας βοηθείας. ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος ὑπὸ ἀγανάκτησιν ἐστὶ βασιλικήν. ὁ δὲ ἄρχων

A καὶ ἐκπεσεῖται τῆς ἀρχῆς, καὶ δημευθήσεται. Καὶ ἡ τάξις δὲ κινδυνεύει μήτε διαγραφὴν γενέσθαι προφάσει τούτων τῶν αἰτιῶν ὑπὲρ τοὺς μὴ ἓξ χρυσοῦς. μήτε ὡς παρὰ ἑκόντων μηδὲν, ἀλλὰ τὸν λαβόντα διδόναι τὸ τετραπλοῦν. καὶ ἡνίκα δὲ οἱ πολῖται βούλονται ἑαυτοὺς διαγράψαι τυχὸν, ἢ εἰς ἔργον δημόσιον, ἢ εἰς σιτωνίαν, ἢ αἰτοῦσι παρὰ βασιλέως τοῦτο ἐπιτραπῆναι, οὐ χρὴ ζημιοῦν αὐτοὺς οὐδὲν ὑπὲρ τούτῳ, ἵνα μὴ οἱ μὲν ἱερεῖς ἀγανακτῶνται. οἱ δὲ ἄρχοντες,
B καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπίπτουσι, καὶ ἐξορίζονται καὶ δημεύονται. ἡ δὲ τάξις εἰς σῶμα τιμωρεῖται. εἰ μὴ μηνυθῇ βασιλεῖ τὰ παρὰ τὴν διάταξιν γινόμενα. ἐξουσίαν γὰρ ἔχουσιν οἱ διαγραφόμενοι ἀντιλέγειν τοῖς διαγράφουσιν. εἰ δὲ μὴ δύνανται τοῦτο ποιεῖν, ἐπικαλεῖσθαι τὸν ἄρχοντα καὶ βασιλεῖ μηνύειν. οὐ χρὴ δὲ οὔτε τοὺς πατέρας, οὔτε τοὺς σιτώνας, ἢ ἐθνικοὺς ἀποδέκτας παρέχειν ἐκ τῶν οὐσῶν ἐν χερσὶ προσόδων, μηδὲ ποσότητα φυλάττεσθαι τῇ ἀφορισμένῃ χρείᾳ. εἰ δὲ παραβῇ ὁ ἄρ-
C χων, οἴκοθεν ταῦτα καταβάλλει. χρὴ γὰρ ἀμείωτα τά τε δημόσια καὶ τὰ πολιτικὰ φυλάττεσθαι.

Constitutio vult singulas prouincias insinuatoribus sacrarum literarum vel generalium Constitutionum, vel publicorum commonitoriorum, vel statuarum sex dumtaxat solidos dari, & ab eo qui amplius acceperit, quadruplum reddi, hoc inhibente præside & Episcopo & primoribus ciuitatis, omnique tam ciuili quam fiscali adminiculo, nisi velit Episcopus in principis indignationem incurrere, Præses bonis & dignitate & ciuitate
D multari. Curet autem officium nec descriptionem fieri ex iis causis vltra sex aureos, nec ab inuitis, & ab accipiente quadruplum inferri. At cum ciues seipsos volunt describere operis publicis vel frumenti coëmendi causa, vel hoc sibi concedi à principe petunt, nihil oportet eos lædi ex hac causa, ne sacerdotes indignationem eandem incurrant, præsides dignitatem amittant & publicentur: officium in corpus torqueatur, nisi principi detulerint quicquid contra hanc Constitutionem fuerit admissum. Possunt enim descripti resi-
E stere describentibus, vel si nequeant resistere, licet eis inuocare præsidem & deferre principi. Sed non oportet patres ciuitatum vel sitonas vel susceptores ex reditibus, quos habent, in manu quidquam præbere, sed eorum quantitatem destinatæ necessitati seruare debent. Quod si præses violarit, de suo eos reditus implebit. Fiscales enim & ciuiles res imminutas seruari necesse est.

Hęc Constitutio si abfuisset, quod est in titulo, *Ex descriptione, vel ab inuitis*, esset sine lege. Hic vero sit finis, quem Deus Dominusque dedit, cui soli sit laus, honor & gloria.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO

D. CHRISTOPHORO, COMITI PALATINO AD RHENVM, Illustrissimi Principis ac Domini D. FREDERICI Electoris Palatini filio, Bauariæ Duci, IACOBVS CVIACIVS S.

VPIVI iam antea sæpè, Illustrissime Princeps, vt daretur mihi aliquando tempus opportunum quo te cultu & obseruantia aliqua revererí possem: & ne te fugiat quæ res hoc in me desiderium potissimum accenderit, Ego, cum frequentiores studiorum causa venirent ad nos Germani quam soleant modo, consopitis ciuilium dissentionum iniuria apud nos omnibus pene liberalium artium studiis, nostratium nemini concessi, qui Germanorum ingeniis faueret, quive nobilitatem & virtutem eorum admiraretur magis, vt illis vicissim in me habuere semper præ aliis aliquid quod diligerent, ea re adsiduos & familiares nullos habui, vel potius adsiduum & familiarem illi nullum habuere magis quam me: & in sermonibus, vt fit, de patria cum rogantur, de lingua, de moribus, de literis, & de principibus inprimis, nullum alium Germaniæ principem maiore mihi eos animi alacritate prædicasse memini quam Illustrissimum Principem FREDERICVM *patrem tuum, simul ac te in omni genere virtutis geminum patri filium. & ab iisdem non paucis post reditum in patriam certior factus sum, cum ad te præcipue referunt de ratione studiorum suorum quam hic transigere nobiscum, & mei mentionem iniiciunt, quicquid hi narrant de me, id te excipere, & studium & aures adhibere libenter. Hoc equidem magni æstimo, & in felicitatis parte pono maxima. nec enim meritum vllm in me meum agnosco, quod tam sanctissimi & modestissimi Principis gratiam mereatur. & incendor mirum in modum ex ea re tamen. vt me quodam officio illi præbeam non indignum, cuius etiam exhibendi parte aliqua non tulissem longiorem moram, nisi me ab studiis paulo magis remissiorem patriæ calamitates reddidissent, quam conturbatus & mæram cerno, sæuientem in seipsam omni crudelitatis genere. Et parum id quidem esset, si hoc anno cerneremus & experiremur primum, sed cernimus & patimur iam fere decennium doloris cum morsu maximo* θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι φίλον δαμάσαντες ἀνάγκῃ. *Quæ res non potest non imminuere studia mea, quæ sola officiorum genera suppeditare solebant mihi multa quibus colerem præstantissimorum virorum eximias præclarásque virtutes, & verò minuet ea res studia mea semper, quoad misericordi & omnipotenti Deo libuerit his Galliæ miseriis dare finem aut modum aliquem. Sed interea tamen colluctor ipse quodammodo mecum, vt quàm minimum fieri potest decedat ex mea pristina diligentia, & ne dolori quem ex hoc capio statu patriæ acerbissimum, succumbam prorsus, néve relanguescam ab spe melioris rei. Alios sibi pugnas, sibi prælia, sibi arma habere iubeo, quibus hæc cordi sunt nimis: ego quantum mihi imperare possum, adsiduus esse perseuero in peruolutandis libris, è quibus vel eruam quæ recondita inest in eis consolationem, æquanimitatem & constantiam eam quæ etiam in desperatione aut præcipitio rerum omnium tranquilliorem mentem efficere possit. Nec suum abest huic meæ contentioni pretium. nam quidquid de iure nunc in vulgus edo, id etiamsi non adeò forsitan perfectum & perpolitum est, atque alio tempore foret, tamen pro ratione temporis quo limandi eius mihi fuit potestas, non dubito quin satisfacturum sit his qui aliquid de studiis iuris censere & arbitrari possunt. Statim enim placebunt enarratæ Nouellæ Iustiniani longè alia ratione quam fuerint vnquam antea: non ausim dicere meliore. Nec erit iniucunda* παρατηρημάτων *adiectio, quæ à* XII. *libro dehinc vno tempore si vixero proferam in medium perducta vsque ad* XL. *Vltra enim ne procurreret ea in re opera mea, iam statim à primo mihi præscripsi. Non displicebit etiam Iuliani discipulus, quem etsi tempora non tulerint vt ederem integrum, non efficient tamen vt eum derelinquam antequam ad extremum pertulerim, & nomini etiam tuo quatuor reliquas quæstiones inscripserim, vt nunc inscribo humiliter priores quinque, simul ac Nouellas & Obseruationum accessionem quam dixi. Quod omne si tanquam ab homine tuæ Celsitudini deditissimo, benignè & libenter acceperis, & hanc animi erga te mei propensionem quæ effecit id elicuitque omne mihi quantumuis licet alienissimo tempore, in mente tua nobilissima & omnibus virtutibus illustrissima ad conciliandam mihi eam in perpetuum, valere sieris, & me, Illustrissime Princeps, expergefeceris: largius enimuero prolixiusque ad illustrissimam familiam tuam omni deinceps obseruantia & honore prosequendam, & ad studia quoque mea addicenda vobis potius quam nostris hominibus, qui literariis muneribus, quæ etiam diis feruntur esse amica, parum abest vt se honestari non putent, qui ne gratiarum quidem actione, vel minima incipiunt iam nostram agnoscere beneuolentiam. Deus Opt. Max. illustrissimum & potentissimum Principem* FREDERICVM *patrem tuum, & te dignissimum patri filium & familiam omnem vestram conseruet, & regat suo sancto Spiritu, eamque cottidie ad secundiores prouehat rerum euentus. Valentiæ Cauarum VII. Id. August. M.D.LXIX.*

Tuæ Nobilitati & Celsitudini deuotissimus,
IAC. CVIACIVS.

NOVELLARVM

NOVELLARVM CONSTITVTIONVM IMP. IVSTINIANI EXPOSITIO.

Auctore IACOBO CVIACIO I.C.

ÆC mihi prior appellationis Nouellarum occurrebat ratio, quod noua eis atque à veteribus dissidentia iura constituantur, quamuis non vtique omnibus: exempli gratia XCI. & XCII. Et huic quidem rationi Cedrinus aderat, qui de hoc Nouellarum libro scribit in hunc modum in Iustiniano, *τοὺς παλαιοὺς νόμους πάντας ἀνανεώσας, ποιήσας μονόβιβλον, ὃ καὶ νεαρὰς διατάξεις ἐκάλεσε.* Posterior tamen quæ succurrit animo meo, verior est: quod nouissime promulgatæ sint post Codicem Iustiniani repetitæ prælectionis. nam & sæpissime à Græcis interpretibus appellantur *νεαραὶ μετὰ τὸν κώδικα*, & ab ipso Iustiniano *Nou.* LXVI. *& in Constitutione de nouo Codice faciendo*: & pariter Theodosij, Valentiniani, Martiani, Leonis, Maioriani, Seueri Constitutiones non alia ratione Nouellæ appellatæ sunt, quam quod post Codicem Theodosij, & aliæ quædam Leonis philosophi, Nicephori, Michaëlis, Romani, Alexij, quod post *βασιλικῶν* libros promulgatæ essent. Quin & Iustiniani quæ in *l. 1. §. sed cum Nouellæ, C. de emend. Cod. Iust. l. si quis filium, in fi. C. de inoff. testam.* vocantur Nouellæ, nondum retractato Codice hanc appellationem meruerant, editæ cum essent post primam Codicis editione retractata, repetitave iam Codicis editione, eam amiserunt. Nec enim Nouellæ sunt quæ in corpus vnum coïerunt Codicis repetitæ prælectionis, iustum Constitutionum corpus, sed quæ post Codicem illum emerserunt nouæ, vel Iustiniani ipsius, vel Iustini, vel Tiberij, non quasi errones in corpus illud retrahendæ, è quo nunquam exierunt, sed quasi postumæ Codicem certe rupturæ illum, quo sunt omissæ, maxima ex parte. Adjunximus eis formas præfectorum prœtorio quasdam, siue *ἐπαρχικά*, & Nouellas Iustini Tiberiique nonnullas, quæ suis locis indicabuntur. Nec separauda esse censuimus edicta XIII. à Nouellis, nam & pleraque alia inter Nouellas edicta sunt, & illa XIII. omnia edicta non sunt: non sane quæ ad Armeniam, Phœnicen Libani, Ponticam, Hellespontum, Ægyptum, Alexandriam pertinent: Edicta enim sunt generales leges quæ omnes populos & prouincias tenent, *l. 3. C. de legib.* & præterea ex illis tria vel quatuor, quæ sunt

A ante relata Nouellis, frustra sub Edictorum alio nomine denuo reposuissem. Index vero titulorum quia non erat certus, (nec enim veteri interpreti idem qui vel Haloandro vel Scrimgero) elegi quem sequerer ex Reginæ bibliotheca breuiorem aptioremque ceteris, & hac pagina statim vt exprimeretur procuraui. Fuit Græcus, sed Latinum exhibere malui.

24 *De prætore Pisidiæ.*
25 *De prætore Licaoniæ.*
26 *De prætore Thraciæ.*
27 *De comite Isauriæ.*
28 *De moderatore Helenoponti.*
29 *De prætore Paphalgoniæ.*
30 *De proconsule Cappadociæ.*
31 *De præsidibus Armeniæ.*
32 *De his qui pecuniam credunt agricolis.*
33 *De his qui pecuniam credunt agricolis.*
34 *De his qui pecuniam credunt agricolis.*
35 *De adiutoribus Quæstoris.*
36 *De successoribus in Africa.*
37 *De ecclesiis Africæ.*
38 *De decurionibus.*
39 *De fideicommissaria hereditate, & de ea quæ parit xi. mense.*
40 *Vt ecclesia S. Resurrectionis domos alienare possit.*
41 *De appellationibus quinque prouinciarum.*
42 *De episcopis depositis siue regradatis.*
43 *De officinis ecclesiæ Constantinopoleωs.*
44 *De instrumentis, & vt protocolla instrumentis relinquantur.*
45 *De decurionibus hæreticis, qui aduersus orthodoxos testimonium perhibere possunt.*
46 *De alienatione rerum ecclesiasticarum.*
47 *Vt instrumentis præponatur nomen Imperatoris, & eorum tempus Latinis literis adnotetur.*
48 *De eo qui moriens iurauit quantum haberet in bonis.*
49 *De appellationibus, & de priuatis scripturis, & iuriiurando dilationis iureiurando calumniæ coaptando, vt semel tantum pro omni probatione iuretur.*
50 *De appellationibus quinque prouinciarum.*
51 *De mulieribus scenicis.*
52 *Vt ne quis pro alio pignoribus satisfacere cogatur, & vt in principem collatæ donationes valeant sine actorum insinuatione.*
53 *De exhibitionibus reorum, & vt fiant post diem xx. & de iis qui iuratoriam cautionem præstant, & hypothecis ex casu militiæ.*
54 *De colonis natis ex liberis personis, & vt loca sacra prædia inuicem commutare possint.*
55 *Vt cum solo principe sacrorum locorum permutatio fiat, & vt loca sacra inuicem perpetuam emphyteusim contrahere possint.*
56 *Vt in sola ecclesia Constantinopolitana præbeantur insinuationes.*
57 *De subrogatis clericis, & vt qui ædificant ædem sacram, ordinent in ea clericos patriarchæ auctoritate.*
58 *Vt ne domi fiat communio sacra.*
59 *De sumptibus funerum.*
60 *Ne reliquiæ debitorum à creditoribus iniuria adficiantur, & ne adsessores causarum cognitionem suscipiant.*
61 *Vt ne consentiente quidem muliere alienentur vel obligentur prædia donationis propter nuptias.*
62 *De Senatu.*
63 *De prospectu maris.*
64 *De hortulanis.*
65 *De relictis ecclesiæ Mysiæ.*
66 *De successionibus.*
67 *De his qui templa ædificant, & ne episcopi ecclesiis suis aberrent, & de alienatione ecclesiasticorum prædiorum.*
68 *De constitutione successionum in lucra nuptialia.*
69 *Vt omnes obediant præsidibus.*
70 *De liberationibus decurionum.*
71 *De litibus eorum qui in dignitate positi sunt.*
72 *De tutoribus.*
73 *De instrumentis.*
74 *De suitate liberorum & de nuptiis.*
75 *De appellationibus Siciliæ.*
76 *De monachis.*
77 *De impudicis & iuratoribus.*
78 *De dotalibus instrumentis & manumissionibus.*
79 *De monachis litigatoribus.*
80 *De quæstore.*
81 *De solutione patriæ potestatis.*
82 *De iudicibus.*
83 *De clericis litigatoribus.*
84 *De fratribus.*
85 *De armis.*
86 *Vt præsidi suscepto in audiendis litibus adiungatur episcopus.*
87 *De donationibus factis à decurionibus.*
88 *De deposito & denunciatione inquilinis facta, & de suspensione erogationis annonarum.*
89 *De filiis naturalibus.*
90 *De testibus.*
91 *De duarum dotium debito, & de eo qui dotem accipere non vult.*
92 *De immensis donationibus collatis in liberos.*
93 *De appellationibus.*
94 *De tutela matrum.*
95 *De præsidibus, vt deposito magistratu dies L. remaneant in prouincia, siue militarem, siue ciuilem gesserint administrationem.*
96 *De exactoribus & mutuis petitionibus.*
97 *De iure dotis.*
98 *De lucris nuptialibus.*
99 *De duobus reis.*
100 *De non numerata dote.*
101 De *decurionibus.*
102 De *moderatore Arabiæ.*
103 De *Proconsule Palæstinæ.*
104 De *prætore* Siciliæ.
105 De *consulibus.*
106 De *nautico fœnore.*
107 De *testamentis factis inter liberos.*
108 De *fideicommissariis hereditatibus.*
109 De *hæreticis.*
110 De *dautico fœnore.*
111 De *tempore actionum sacris locis competentiū.*
112 De *litigiosis.*
113 *Ne sacræ formæ fiant in medio litis.*
114 De *sacris iussionibus.*

NOVELLA PRIMA.

De heredibus & Falcidia.

PRIOR pars huius Nouellæ est de hæredibus, qui non obtemperant voluntati defuncti. Publius Syrus ait, magis fidum heredem nasci quam scribi. Qua de causa scripti heredes pœnis constringendi sunt, ne quid faciant contra testamentum: & vero constringuuntur etiam tam veteribus legibus quam nouis. At quo modo? An datis actionibus, aut persecutionibus, aut inuocato auxilio magistratus, principis, pontificis? hac vero ratione testamento parere compelluntur, non puniuntur quod non paruerint. An data actione in duplum? Sed hac actione coërcentur inficiatores vno tantum casu, si legata per damnationem, vel iure nouo si legata relicta locis pietati dedicatis heredes inficientur. An ex mora vsurarum & fructuum admissa ratione? At qui moratur, non facit contra voluntatem. id enim facit quod facere iussus est, sed tardius: vt ille etiam qui inficiatur, contra voluntatem non facit palam. iussisse enim testatorem negat, non etiam facturum se quod testator iusserit. Et specialiter quidem mora filij heredis scripti, qui fratribus relictam legitimam portionem tardius exsoluit, coërcetur constitutione quadam Iustiniani de inofficioso testamento, relicti tertia parte amplius. porro contra voluntatem facit qui minus impendit in funus vel monumentum, quam testator iusserit, *l. cum in testamento, D. de verborum significatione.* vel (vt hac Nouella definitur) qui legata, aut fideicommissa, aut libertates post sententiam iudicis annum integrum frustra expectatus, præstare detrectat. Et huic quidem veteri iure hereditatem fiscus auferebat quasi indigno, vt Paulus scribit III. Sententiarum & Iustinianus *l. vlt. C. de fideicommiss.* vt non male ad hanc delationis causam quæ ponitur in *l. 1. de iur. fisc. Quod indignus quis heres nunciatur*, possit dari exemplum heredis facientis contra voluntatem. Quæ dubitandi ratio (vt opinor) fuit in specie *l. si peculium, D. de statulib.* cum heres seruum liberum esse iussum sub conditione dandi x. Titio, prohibet dare, an postea manumisso seruo, ex legato peculij heres eam pecuniã deducere posset. Indignus est enim heres qui contra voluntatem facit, eam pecuniam imo hereditatem lucrari. Verius tamen est non fecisse eum contra voluntatem qui seruum manumisit vltro, quem testator liberum esse iusserat sub conditione dandi x. Titio: nec posse quidquam queri Titium, cum nec legatarius fuerit, *l. 8. D. si quis omiss. cau. testam.* At hæc causa deferendæ hereditatis in fiscum, postea constitutionibus sublata est, *l. 5. C. de religios.* si in omittendo supremo officio mortui (vt ibidem exponitur) herede peccante quæ res onerat verecundiam heredis: & si quid aliud igitur heres fecerit contra voluntatem defuncti, vt si legata non soluerit, quæ res non pulsat existimationem aut verecundiam heredis. Ceterum hac Nouella Iustinianus restituit quodammodo ius vetus, quod aliorum principum Constitutiones aboleuerant. nam heredi qui voluntati defuncti non ob-

temperat, censet auferendam esse hereditatem quasi indigno: vel totam, si extraneus sit: vel deducta Falcidia, si ex eis personis sit quibus portio legitima debetur, & qui de inofficioso testamento queri possunt, quales sunt liberi, parentes, patroni. Falcidia enim siue legitima portio his personis auferri nulla ratione potest. Sed siue tota hereditas auferatur, siue quod superest, deducta Falcidia, id non transit ad fiscum. Non omne quod aufertur quasi indigno ad fiscum transit, *l. 1. §. quæ autem, C. de caduc. tollend.* Sumantur exempla ex *l. 5. §. amittere, D. de his quæ vt ind. l. pen. C. de legat. l. si ex voluntate, C. de donat. inter vir. & vxor. l. si ab hostibus, §. vlt. D. sol. matr. l. si patroni, §. qui fideicommissam, D. ad Treb. & Nou. 115.* Sic igitur heredi non obtemperanti voluntati defuncti ablata hereditas non statim fisco vindicatur ex hac Nouella, sed substituto, si substitutum habuerit heres. Finita ipso iure est substitutio aditione heredis scripti: ideoque non iure substitutionis substitutus venit (vt Ioannes ait recte) sed beneficio huius Constitutionis, quasi priore loco scriptus, & sicut extraneus quilibet, vt dicetur inferius. Deficiente substituto vocantur coheredes qui adierunt pro portione hereditaria, & hi etiam non iure accrescendi inuiti, quod est portionis vacantis ius, non adquisitæ, sed non inuiti huius Constitutionis beneficio, ac si in eam quoque portionem heredes scripti essent. Si non sint coheredes, venit is cui heres rogatus est restituere hereditatem. nam & is (vt in hac Nou. Iustinianus ait) heredem imitatur, maxime transfuso S. C. Pegasiano in Trebellianum: qui locus est summe notandus. S. C. Pegasiano locus erat interueniente Falcidia, & non erat fideicommissarius heredis loco, quia in heredem conseruabantur actiones. S. C. Trebelliano locus erat non interueniente Falcidia, vt puta herede non plus quam dodrantem restituere rogato; qui casus cum ponitur *l. si mulier, §. ex asse, D. de iur. dot.* recte & proprie subiicitur mentio transferendarum actionum, & S. C. Trebelliani: quia ex eo S. C. fideicōmissario & in fideicōmissarium dantur actiones, atque ideo fideicommissarius Trebellianus heredis loco est, Pegasianus non item. Hodie omnis fideicommissarius, Trebellianus est: ergo omnis, heredis loco. Post fideicommissarium Trebellianum veniunt legatarij & fideicommissarij singularum rerum. Sed qualis inter eos ordo dabitur? Is nimirum præferetur, cui vberius legatum aut fideicommissum pecuniarium relictum fuerit: vt si plures sint fideicommissarij Trebelliani, is præferetur cui maior pars hereditatis relicta fuerit: vel si par sit omnium causa, scripto herede indigno pronunciato, omnes simul ad hereditatem venient. Post legatarios & fideicommissarios veniunt testamento manumissi, secundum ordinem scripturæ, qui & lege Fusia Caninia, & lege Ælia Sentia seruatur inter manumissos: vel simul omnes, si scripturæ ordine discerni non possint, exacta cautione implendæ voluntatis defuncti, quæ ab aliis omnibus exigitur, & præstanda est (vt Accursius voluit) personæ publicæ, vel his quorum interest. Sexto loco vocantur heredes legitimi. Septimo extraneus quilibet, sicut ex sententia Orationis D. Marci libertatum conseruandarum causa, constat vocari extraneum quemlibet quasi heredem testamentarium, *l. vlt. C. de testam. man.* & ita prætorio quoque iure pro herede testamentario habetur is qui omissa causa testamenti ab intestato possidet hereditatem, *l. si duo heredes, D. si quis omis. caus. test.* & heres scriptus cui remittitur conditio iurisiurandi, *l. 1. §. ad eos, D. ad leg. Falc.* de quo etiam Græci accipiunt *l. 20. §. licet, D. de petit. hered.* illo loco, *Successores iustos*: & libenter ipse pro his acceperim honorarios, siue prætorios successores, *l. 2. §. si defunctus, D. pro empt. leg. 24. D. fam ercisc.* Octauo gradu vocatur fiscus, sub eodem onere cautionis. Cautionis, inquam, non satisdationis, *l. 1. § si ad fiscum, D. vt leg. no. cau.* nam nec priuati locupletiores, id est, prædiorum possessores, satisdant, & fiscus semper est locuples. Sunt autem huius Nouellæ conditiones quædam. Vna, vt legitima sit voluntas defuncti, quam non exequitur heres: (illegitimæ enim heres impune non paret) & vt quod testator iniunxit, ius heredi non remittat. Quod enim ius remittit, id etiam heres omittit impune: cuius generis est cōditio iurisiurandi quæ edicto prætoris remittitur, *l. 8. D. de cond. inst.* & conditio viduitatis lege Iulia, *l. cum ita, l. mulier, D. de cond. & dem.* & conditio diuortij, *l. 5. C. de inst. & subst.* & generaliter quæcunque cauentur in fraudem legum, *l. Seius, D. ad leg. Falcid.* Est & alia conditio huius Nouellæ, vt ea quæ heres facere iussus est, lex non repræsentet. In his enim quæ lex repræsentat, cessatio aut contumacia heredi nihil nocet, vt in libertatibus quæ repræsentantur S. C. Rubriano: & ex contractu eodem modo pœna non committitur quando libertatem lex repræsentat, *l. vlt. si manc. ita fuer. alien.* & de his loquitur Iustinianus illo loco, ἢ εἰ μήπως αὐτὸ νόμος &c. quod sic interpretor, vel si non id lex aliqua etiam herede cessante nominatim repræsentat. & ita Irnerius etiam intellexit. male adiicit alius, Prohibeat: alius, Impediat: quæ vel Accursius indicat non adiecisse veterem interpretem. Hæc item pœnæ huius Constitutionis conditio apponitur, vt heres post aditam hereditatem annum integrum cessauerit in exequenda voluntate defuncti, qui tamen non ab aditione numerabitur, sed ab admonitione & conuentione iudicis. Nam & ab eo tempore de legato aut fideicommisso, aut libertate aut liberto adsignato lis peragenda est intra annum. quę est huius Nouellę sententia illo loco satis obscuro, ἀλλὰ κἀκείνῳ πρόνοιαν ἐθέμεθα: & noua exceptio ad *l. properandum, C. de iud.* Scio Iulianum, nisi corruptus est, & Theodorum annum numerare à condemnatione iudicis: sed hanc interpretationem neque locus ille admittit, neque ὑπομνήσεως nomen, quo conuentio significatur: & sententia quoque libelli conuentio est, vt *l. 6. C. vnde vi, l. pen. C. de dign.* Post conuentionem heredi datur annus: post condemnationem darentur tantum menses quatuor. Addi etiam hæc conditio potest, vt testator specialiter heredi non obtemperanti aliam pœnam non indixerit: alioquin committitur pœna illa potius quam testator indixit, quam quæ hac Nouella definitur: vt in specie *l. 6. & l. in testamento, D. de condit. & demonst.* Si heredem monumentum facere iusserit, & nisi factum esset, magna eum pecunia multauerit, vel ærario populi inferenda, vel arcæ Pontificum. Idem si vetita alienatione, subiecerit pœnam, vt in veteri inscriptione vrbis Romæ: *Hoc monimentum ne de nomine exeat. Quod si quis id monimentum partemve eius vendere, vel donationis causa cui mancipare voluerit, aliove quo nomine eius monimenti partem alienare tentauerit, dare damnas esto ærario Populi Romani* S-L. XV. M. N. *& collegio Pontificum* S-L. XV. M. N. *& emptor & venditor.* Et in alia: *Si quis hoc sepulchrum vel monimentum cum ædificio vniuerso post obitum meum vendere vel donare voluerit, vel corpus alienum inuehere velit, dabit pœnæ nomine arcæ Pontificum* L-S. C. N. *& ei cui donatum vel venditum fuerit, eadem pœna tenebitur.* Et in alia: *Hoc monimentum ne de nomine exiat.* Et in alia: *Si quis hoc armarium vendere voluerit, tunc inferet arcæ Pontificum* H-S. L. M. N. *Si quis eo vel titulo manus*

intulerit, dabit ærario sestertia quinque millia numorum. Et de hoc genere pœnarum testamento scriptarum, quæ ab heredibus committuntur quod fecerint contra voluntatem defuncti, Asconius Pedianus in Verrem commissa dici ea, quæ contra testatoris voluntatem facta aut non facta ab herede, multa aliqua pœnaque plectuntur. Sciendum est inter eos quos hæc Constitutio vocat in locum heredis scripti qui non obsequitur voluntati testatoris, iure exheredatos non vocari. Nam si vocas exheredatos, dum vis tueri voluntatem, contra voluntatem facis, & derideberis offensione voluntatis defendens voluntatem. Recte igitur huius Constitutionis beneficio submouentur exheredati. Nam neque inter legitimos neque inter extraneos vocantur. Inter legitimos non vocantur, quia exheredatione amiserunt nomen suorum, *l. 1. §. post suos* *D. de suis & legit. hered. l. filium, §. videamus, in fin. D. de bon. possess. contra tab.* ergo & legitimorum: nam qui non sunt sui, nec legitimi sunt, *l. scripto, D. vnde lib.* Inter extraneos non vocantur, quia nominatim summoti sunt hereditate, atque ita peior est exheredatorum quam extraneorum conditio. Extranei veniunt contra mentem testatoris Constitutionis beneficio: exheredati venirent contra verba. Inter legatarios & fideicommissarios forsitan vocabuntur, si quid eis legatum fuerit, quia bonis omnino exclusi non sunt, & quod aufertur, non tam his personis adiicitur, quam bonis aliis defuncti quæ ad eos pertinent: quod Iustinianus significat his verbis, *τὸ ἀφαιρούμενον προστιθέσθω τοῖς ἄλλοις πράγμασι.* Item inter substitutos vocabuntur, si substituti sint, licet expirauerit substitutio, quia & hos hereditate non omnino exclusit testator, quos si non primo, secundo gradu ad hereditatem inuitauit. Illud quoque sciendum est, hanc Constitutionem, quamuis inscripta sit de heredibus, serpere tamen ad legatarios & fideicommissarios, & mortis causa donatarios. nam his etiam si moniti non paruerint voluntati testatoris, aufertur omne emolumentum, & transit ad substitutos, si substitutum habuerint, vel ad collegatarios, vel ad heredes scriptos, vel ad extraneos, vel ad fiscum. Constat non tantum heredibus, sed & legatariis substitui posse: & fideicommissariis & donatariis mortis causa, *l. vt heredibus, l. cum pater, §. 1. D. de leg. 2. l. Publius, §. 1. l. auia. D. de cond. & dem. l. ei cui, D. de donat. caus. mort.* Constat etiam fideicommissum relinqui posse, imo & legari hodie posse non tantum à legatario vel fideicommissario, sed & à mortis causa donatario, *l. cum pater, §. 1. D. de legat. 2. l. cum si, §. idem erit dicendum, D. de transact. l. ab eo, C. de fideicommiss.* Hi igitur si post admonitionem iudicis intra annum non præstiterint legata, vel fideicommissa à se relicta, eis omne emolumentum quasi indignis aufertur, & transfertur eodem ordine inchoato à substitutis & desinente in fiscum, cum onere cautionis.

Posterior pars huius Nouellæ est de Falcidia. Reuocauit fere ius antiquum priori, reuocat & ista quodammodo id quod fuit ante legem Falcidiam, eodem studio conseruandæ vltimæ voluntatis, vt plena fides plenumque obsequium defuncto exhibeatur: vt cui voluerit præstari testator legatum, præstetur integrum sine vlla deductione, neque enim hac parte aliter beneficio legis Falcidiæ vti heredi extraneo concedit quam inuentario bonorum facto, & non inuito testatore: olim & inuentario non facto & inuito testatore locus erat legi Falcidiæ. Quid vero mouit Iustinianum vt inuentarij confectionem exigeret? Sciendum est heredem qui quid subtraxit vel subduxit ex hereditate, interuertendorum legatorum causa, eo minus iure Falcidiæ deducere: vt si cccc. fuerint in bonis, cccc. in legatis, & subtraxerit c. ex ccc. ipse deducet Falcidiam, ex c. Falcidiam deducet fiscus ereptam heredi in ea quantitate vt indigno, *l. 7. D. de his quæ vt indig. l. 24. D. ad leg. Falc.* & hoc est quod ait *l. beneficio, D. eod.* beneficio legis Falcidiæ indignum esse eum qui id egerit vt legatum vel fideicommissum intercideret: nempe vt si rem Titio legatam subtraxerit, ex legato Titij Falcidia ei auferatur quasi indigno. Generaliter enim si accipiatur eius legis definitio, falsa erit: nam is qui omisso testamento ab intestato possidet hereditatem, non amittit Falcidiam, *l. duo heredes §. vlt. D. si quis omiss. cau. test.* Quidam arbitrantur eum etiam amittere Falcidiam, qui nihil subtraxit, sed rem legatam propriam esse contendit, non hereditariam: sed hoc Vlpianus improbat. Sic esse legendum in extremo *l. computationi, D. ad leg. Falc.* adfirmant Flor. & Bas. & ratio non obscura, quod aliud sit furari: aliud inficiari, *l. inficiando, D. de furt.* & furtum quidem grauius inficiatione, ac similiter grauius esse abscondere quid & celare lucrandi animo, quam exhibere palam, & suum esse contendere: sicut grauius est clam illicitas nuptias contrahere quam palam *l. vlt. D. de rit. nupt.* & laudantur quædam facta palam, vt in acie patratæ cædes, quæ clam commissa capite luuntur. Quin etiam (vt Augustinus ait 1. de libero arbitrio) militi iubetur lege vt hostem necet, à qua cæde si temperauerit, ab Imperatore pœnas luit. Seneca xv. Epist. Ex Senatusconsultis plebeisque scitis sæua exercentur, & publice iubentur vetita priuatim: quæ clam (sic legendum) commissa capite luerent, tamen, quia palam fecere, laudamus. Dubitatur autem circa *d. l. computationi §. vlt.* quid profuerit heredi rem legatam quasi sibi propriam adserere, cum & si propria sit heredis, omnimodo legatum valeat, siue scierit hoc testator, siue nescierit. Quidam dicunt heredi eo proficere adsertionem talem, quod interueniente Falcidia, legatum rei heredis propriæ non debeatur: quod falsum & commentitium est. Accursius heredi proficere ad euitandam rei vindicationem, quem tamen conueniri fatetur posse actione ex testamento. Parua igitur vtilitas hæc & pene dixerim nulla, cum omnimodo rem legatam legatarius habiturus sit. Debuit dicere testatorem forsitan legasse per vindicationem: quo genere res heredis inutiliter legatur, ideoque rem propriam esse dum contendebat heres, hoc intendebat, eam rem non contineri legato: vel testatorem legasse nominatim seruos suos, vel quas alias res suas. Hæc de herede qui interueniente Falcidia subtrahit res legatas, de quo hæc Nouella non loquitur, sed de eo qui non interueniente Falcidia subtrahit & amouet res hereditarias, vt inducat legem Falcidiam quasi minor ad se hereditas peruenerit. Cui fraudi vt occurrat, ab herede inuentarium iubet fieri bona fide intra menses tres, *l. vlt. C. de iure del.* quo exemplo etiam inuentario bonorum pupillarium præscribit Harmenopulus v. Epit. menses tres: quod Accursius tamen non probat in *l. 24. C. de adm. tut.* & inuentario rerum dotalium Leo *Nou.* 110. Vel si heres longe absit ab eo loco vbi est hereditas, inuentarium Iustinianus fieri iubet intra annum. Tres menses numerantur ab apertura testamenti, non ab aditione: annus à morte testatoris. Fieri autem debet præsentibus creditoribus, legatariis, fideicommissariis aut procuratoribus eorum, vel præsentibus tribus hominibus idoneis & tabulario. nec enim soli tabulario hoc casu habetur fides, licet in orborum inuentario conficiendo sufficiat, *l. orphanotrophos, C. de ep. & cl. r. Nou.* 1. 1. §. *vlt.* Sed & in hac causa sufficit tabularius: si inuentario conficiendo intersint omnes ij quorum in-

terest: sin vero agant peregre vel omnes vel ex eis quidam, eorum loco tres testes locupletes adhibentur: & nihilominus reuersis peregre de fide inuentarij per quæstiones seruorum hereditariorum, qui scilicet rerum notitiam habent, veluti actorum, & per iusiurandum heredis ac testium, inquirere licet. Iusiurandum heredis omisit postrema editio Nouellarum Græcarum, agnouêre Basilica, agnouit Vetus interpres, agnouit Haloander, Iulianus, Irnerius, quis non? Quod de quæstione seruorum ait, vt torqueantur aduersus dominos, veritatis inuentarij perscrutandæ gratia, confirmatur etiam *l. vlt. C. de quæst. l. 1. C. de in. propt. cal. l. vlt. §. licentia, C. de iu. del. Nou.* 48. quo genere inquisitionis si subtraxisse heres aliquid deprehenda tur, nec inuentario retulisse, altero tanto amplius hereditati reputare cogitur, *d. §. lic.* Falcidiā non amittit nisi in re legata, si quam forte subtraxerit: denique Falcidiam non amittit ob mala fide confectum inuentarium. Falcidiam amittit ob non confectum inuentarium, atque etiam de suo soluit legata, quæ superant modum puræ substantiæ defuncti, id est, in quibus plus est quam in eo quod bonis superest deducto ære alieno, nam pura substantia est quæ ære alieno soluta est, *l. vlt. C. de rep. Nou.* 22. Alias soluta tributis, *l. litibus, C. de agr. cens.* Hæc autem facultas inquirendi per tormenta seruorum, & per iusiurandum heredis ac testium eis tantum datur qui aberant peregre tempore conficiendi inuentarij, non his qui erant præsentes, & euocati interesse inuentario conficiendo, aut procuratores mittere noluerunt: nam hos euidenter Iulianus ait non habere quæstionem de seruis hereditariis, non exigere iusiurandum ab herede. Ex ea interpretatione Iuliani apparet in hac Nou. ἀποκειμένοις non sic interpretandum, Reposito vel reseruato, sed Semoto, vel reposito, pro remoto, vel seposito, *l. si finita, §. postea, D. de dam. inf.* quod & Nou. indicat aperte, dum data facultate inquirendæ veritatis, subijcit hanc exceptionem, Nisi præsentes legatarij omnes, vel ex eis quidam testato moniti venire, & inuentario interesse noluerint. Postea vero Iustinianus constituit vt inuito testatore legi Falcidię locus non sit. Non potuit olim cauere testator ne lex Falcidia in suo testamento locum haberet, *l. nemo, D. de leg.* 1. Excipiebantur casus aliquot: vnus fauore libertatis, *l. 6. D. de fid. lib.* Nec mirum, cùm & fauore libertatis Senatus inhibeat Falcidiam, *l. 33. D. ad l. Falc.* Imitatur ergo testator hac in re ius publicum: & certè *d. l.* 6. satis aperte vetat Falcidiam detrahi, dum integrum legatum præstari iubet, & ratum est præceptum fauore libertatis, integrum enim siue totum id est quod deductionem patitur nullam, *l. 52. D. de leg 2. Senec. 2. de benef.* Vt beneficia tua illibata, vt integra ad eos quibus promissa sunt perueniant sine vlla (quod aiunt) deductione. Et vero constat ex *l. 32. §. vlt. D. ad l. Falc.* prohibitum videri legatarium, si iussus sit totum quidquid cepisset restituere. Legatarium, inquam, oneratum fideicommisso, qui licet ex persona sua non possit inducere Falcidiam, quam tamen passus est, potest imputare fideicommissario pro rata: qua de causa & Falcidiæ cautionem à fideicommissario accipit, *l. 1. §. sed & legatario, l. videamus, D. si cui plus quam per l. Fal.* idemque in fideicommissario Pegasiano iuris est, *l. Plautius §. vlt. D. de cond. & dem. l. facta §. si Titius, D. ad Treb.* & ita, licet prohiberi non possit heres deducere Falcidiam, legatarius tamen potest & fideicommissarius qualiscunque, nam & hi suo iure Falcidiæ de tractionem non habent, *l. 47. §. vlt. D. ad l. Falc.* Vnum tractanti casum, quo iure posset testator vetare Falcidiam, obrepsit & alter. Iam ergo peregi duos. Est & tertius in *l. si legatus, §. vlt. D. ad Treb.* quo, secundum Flor. scripturam, ostenditur, non quod vulgo existimant, principem heredem institutum Falcidiam donare debere: sed ex rescripto principis quandoque effectum habere voluntatem priuati hominis vetantis deductionem Falcidiæ, etiam alio quam principe herede instituto. Pendet quæ in eo tractatur inspectio ex præcedenti, quo docet multum interesse, pars quarta iure hereditario retineatur an in re vel summa. Nam si iure hereditario, onera creditorum diuiduntur inter heredem & fideicommissarium: si in re vel summa, omne onus creditorum sustinet fideicommissarius. Inde sequitur alia differentia, Si pars quarta iure hereditario retineatur, si quid deest, omnimodo supplendum est: si in re vel summa, licet iure id quod deest quartæ repleri debeat, plerumque tamen princeps extra ordinem cogit heredem scriptum vt contentus sit ea re vel summa: cum & si heres iussus sit sine vlla præceptione hereditatem restituere, nonnunquam extra ordinem condonetur & remittatur quarta ad voluntatem defuncti, accedente rescripto principis. Et hæc est sententia *d. l. si legatus, §. vlt.* At quemadmodum testamento vetari Falcidia secundum regulam iuris antiqui non potest, ita nec conuentione alligari heres viuo testatore, ne Falcidia vtatur, vt est proditum in *l. 15. §. 1. D. ad l. Falc.* ad quem Græcorum interpretationem, quoniam mihi magnopere placet, exponam Latine. Si heres meus voluntate mea cauerit ei qui aliquid accepturus erat post mortem meam donationis causa, se Falcidia non vsurum, & pœnam promiserit, nihilominus vtetur Falcidia, & pœna non committetur. Stipulatus autem est vel sibi ne ex donatione causa mortis Falcidia retineretur, vel in rem: nihil enim interest, quia nec hoc nec illo modo cauetur recte contra ius publicum. Igitur & si viuo testatore legatarius stipuletur sibi tantum ne ex suo legato Falcidiam retineat heres, inutilis cautio est, & plus aliquanto hac in specie testamentum quam conuentio potest. Nam testamento caueri potest ne ex vno legato deducat heres Falcidiam, puta ex legato Titio relicto: quo casu ex aliorum legatis plena quarta hereditatis retinetur, *l. si in testamento, l. qui cccc. §. 5. D. ad l. Falc.* atque ita voluntas testatoris oneri est ceteris legatariis, non heredi, ac proinde non refragatur leg. Falc. Idem conuentione fieri non potest, vt ceteri legatarij onerentur, *l. 3 D. de transact.* nec si voluerit ac curauerit ipse testator eam conuentionem interponi, vt in specie *d. l. 15. §. 1.* Post mortem testatoris non constabat olim, sed hodie constat ex Constit. Iustiniani valere conuentionem ne heres Falcidia vtatur, *l. vlt. C. ad l. Falc.* quæ fuerat etiam olim sententia Vlpiani, *l. qui quod, D. eod.* Marcellus cum in eadem sententia forsitan non esset, nec poneret discrimen hac in re inter legem Papiam & legem Falcidiam, agnoscitur in *l. si patron. D. de don.* qua parte agitur de lege Falcidia aptatus Triboniani sermo congruens meditatæ iam vel vsu receptæ sententiæ, *d. l vlt. Sed magis est vt non possit suæ confessioni obuiare.* Confessionem accipit pro cautione, Græcorum imitatione, qui ὁμολογίαν dicunt, vt in *l. cum de indebito, D. de prob.* quæ tota etiam est Iustiniani, siue quæstoris Triboniani. Cetera etiam in ea parte *l. si patronus*, sermo ipse prodit satis Iustiniani esse. Hodie igitur differentia est inter legem Papiam & legem Falcidiam. Patronus post mortem liberti legem Papiam si omissurum se cauerit, non tenetur: debetur hæc portio reuerentiæ patroni: idcirco non est arctandus vt eam inuitus omittat, etiamsi ita promiserit. Heres extraneus si se legem Falcidiam omissurum cauerit quibusdam vel omnibus, post mortem testatoris, sane tenetur: cessat in eo reuerentiæ ratio: & vt sciens, si soluerit solida legata, non repe-

tit, ita si cauerit, non inducit Falcidiam, non condicit cautionem. Æquitas in paribus causis paria iura desiderat, *d. l. vlt.* Dispares tamen eæ sunt causæ in patrono. nam si soluerit, non repetit, *l. patronus, D. ad Treb.* Si cauerit, adhuc integrum ei est resilire, & maiestatem suam retinere ac tueri. Itaque à solutione ad cautionem non semper est tuta argumentatio, qua Iustinianus vtitur *d. l. vlt.* Puto autem hodie etiam viuo testatore legi Falcidiæ priuata conuentione derogari posse, cum & fieri hoc possit testamento, *arg. l. 46. D. de pac.* Et testamento quidem hoc fieri vult Iustinianus nominatim: quod non vtique est, facta legis Falcidiæ commemoratione, sed etiam si integra legata heredem præstare iusserit, vel si in re aut summa certa quadrantem ei constituerit, (vt docui supra) vel si legatarium rem legatam alienare vetuerit, No. 119. quæ tamen prohibitio forsitan olim non erat fraudi heredi, sicut neque fisco vicesimam desideranti. An etiam si heredem eundemque creditorem testator iusserit creditum compensare cum Falcidia, & plus non sit in Falcidia quam in credito? nam facta compensatione res eo redigitur, vt heres iure Falcidiæ nihil habere videatur, quandoquidem quod Falcidiæ ratione deducit, iam ei debetur, *l. cum pater §. Titio D. de leg. 2.* An ergo etiam non licebit hodie heredi scripto repudiare testamentum, & ab intestato hereditatem amplecti, quasi nulla occurrat fraus, concessa testatoribus prohibendæ Falcidiæ potestate? quod non possim introducere, cum absurdum sit ab eo dicere prohibitam Falcidiam qui nominatim eam detrahi iussit, quamuis ita, vt ne detraheretur etiam æs alienum quod defunctus heredi debuit. Additur in hac Nou. vt qui cœperit quibusdam soluere solida legata, non ignorans vires patrimonij, soluat & reliquis quasi prima solutione amplecti videatur in omnibus iudicium defuncti: quo derogatur *l. 6. §. vlt. C. ad leg. Falc* in qua, vltro, legendum, non vltra, *l. 15. §. non idcirco, D. eod.* vt Theodorus notat, nec obscure Iustinianus significat hac in parte. Itaque valde imminuitur hac Nouella potestas legis Falcidiæ: nam neque retinetur ab herede, qui post interpellationem iudicis annum traxit in non implenda voluntate defuncti, neque ab eo qui inuentarium non fecit, neque ab eo quem testator, retinere prohibuit, neque ab eo qui cœpit quibusdam integra legata soluere. De herede extraneo loquor. nam liberis, parentibus, patronis non adimitur Falcidia ob contumaciam: non adimitur à testatore nisi ex iusta exheredationis causa, non adimitur ob soluta quædam pro solido legata: receptum etiam est non adimi ob non factum inuentarium. Qood Fulgosio displicet: non improbabili ratione, quod cum non fecerunt inuentarium, præsumantur amouisse plus satis. Ad hæc quærunt an à testatore heredi remitti possit confectio inuentarij. Et existimarim posse, exemplo inuentarij bonorum pupillarium, *l. vlt. C. arb. tut.* Explicata totius Nouellæ sententia vniuersa, adnotemus modo quæ supersunt in contextu, vel obseruatione, vel interpretatione digna ὑπὲρ πρεσβείων.] πρεσβεῖα Græcis non tantum legatiua sunt, quæ his qui legatione aliqua funguntur dari solent, sed etiam legata quæ testamento relinquuntur. Cedrinus in Theodosio iuniore, διετάξατο λαμβάνειν πρεσβεῖον.

Ἀγνωμόνως.] Bas. ἀγνώμονες. id est, indeuoti & contumaces. Αὐτὸν μὲν ἀναχωρῆσαι.] Hoc verbo non significatur repudiatio: nam repudiatione destitueretur testamentum, & confestim vocarentur heredes legitimi: sed hoc significatur, vt adita hereditate abeat is qui plenam fidem in soluendis legatis defuncto non exhibet: quo casu non statim vocantur legitimi, sed substituti primum, deinde coheredes, legatarij, & ce-

A teri secundum ordinem huius Nouellæ. Ἀνήβοις. Hac de re tractaui in *l. ait prætor, §. item si non prouocauit, D. de minor.* Εἴτε στρατιωτικοῦ.] Priori parte huius Nouellæ tenetur miles, qui non otemperat voluntati testatoris, & posteriori etiam, quatenus vetat Falcidiam deducere heredem contra voluntatem testatoris, sed non quatenus multat Falcidia heredem qui inuentarium non fecit. nam vt omissio inuentarij, non obligat militem solido æri alieno, *l. vlt. §. vlt. C. de iur. delib.* ita nec solidis legatis. Puto etiam ignoscendum esse militi qui ignoratione legis Falcidiæ quibusdam soluit integra legata. Εἴτε βασιλικοῦ.] Cæsarianum interpretor: siue officialem Cæsaris, vt illo Euangelij loco, καὶ ἦν τις βασιλικὸς, qui ab Hieronymo palatinus, à Na-
B zianzeno dicitur βασιλικὸς cogente versu, Εἴτε καὶ υἱὸς αὐτοῖς εἶναι κάμνων βασιλικοῦ. Τῶν μητροπόλεων ἀρχόντων.] Hi sunt præsides prouinciarum, quia in metropoli prouinciæ habitant, *l. abesse, D. ex quib. cau. mai. l. 4. §. pen. D. de dam. inf* vbi vrbem metropolin Basilica interpretantur rectissime.

NOVELLA II.

De electione secundo nubentium, & successoribus earum, & de vsufructu donationum propter nuptias, & aliis capitulis.

C

Difficilior est ceteris omnibus, & habet capita IV. aut 5. De primo primum dicam. Mater proprietatem rerum donatarum propter nuptias, quas morte viri lucrata est, si secundo viro nubat, seruare debet liberis ex priori matrimonio susceptis, id est, alienare eis vel obligare nihil potest: diuidere tamen res quæ sunt ex ea donatione inter filios potest, imo & vnum ex filiis eligere, & in eum totam donationem conferre, *l. 3. l. generaliter, §. diuidendi, C. de secund. nup.* Hanc electionem Iustinianus tollit hoc capite, & *Nou. 22.* Sustulerant & eam ante Leo & Maiorianus
D *Nou. de sanctimonial. & viduis*, itemque Leo & Seuerus, *Nou. de abrog. cap.* Hodie igitur commoda donationis propter nuptias vni ex liberis largiri mater non potest, sed ea debet seruare liberis omnibus. Eadem dicimus de viro, vt mortua prima vxore si secundam ducat, dotem quem morte mulieris lucratus est seruet liberis primarum nuptiarum, nec possit in ea ne vnum quidem ex liberis ceteris anteferre. Et hoc est quod præcipue primo capite huius Nou. continetur, non esse parenti ius eligendi vnum ex filiis in quem lucrum nuptiale transferat in solidum, sed id ex æquo esse seruandum liberis omnibus, abrogato *d. §. diuidendi.* Falsum est etiam abrogari *l. in quibus, C. de sec. nupt.* quoniam ea lex non dat electionem matri quæ lucrata est donationem propter nuptias, vt cedat
E eam cui volet ex liberis, quam electionem hæc Nou. adimit matri: sed dat electionem filio prioris matrimonij, vt partem quam habet in donatione propter nuptias transferat in quem volet liberorum suorum, nepotum matris: quam electionem hæc Nou. non adimit filio, qui absque dubio eandem transferet etiam in quem volet fratrum, & si volet præferet fratres filiis. At quid si coniunx superstes non contrahat secundas nuptias? Iure veteri alienandi ius habet: ergo plenam proprietatem lucrorum nuptialium, *l. generaliter, §. vlt. l. hac edictali, §. vlt. l. si quis priorum, §. 1. de sec. nupt.* Hodie non habet proprietatem ex Nou. 98. Itaque siue ad alias nuptias venerit siue non venerit,

dotis tantum vel donationis propter nuptias vsumfructum habet, proprietatem liberis seruat. quod & Nouellis superioribus Maioriani & Seueri comprehensum est. Imo ex *Nou.* 127. & Leonis 22. præter vsumfructum, hoc amplius habet qui quæve abstinet secundis nuptiis, portionem virilem in lucris nuptialibus pleno iure, & hanc alienare potest. Reliquarum, vel etiam omnium, cum secundæ contrahuntur nuptiæ, alienatio an sit irrita videamus. Et hæc Nou. itemque 22. constituit irritam esse, si parenti superuixerint liberi: contra si parens liberis superuixerit, omnino irritam non esse. Interim igitur in pendenti esse. Nam si parens liberis superuixerit, & liberis heres extiterit, alienatio non reuocatur: sicut si venditor rei alienæ domino rei venditæ heres extiterit, eam rem iure hereditario ab emptore vindicare non potest, id est, aduersus factum suum controuersiam mouere non potest. Si liberis parens heres non extiterit, vt quia extraneum liberi testamento heredem scripserunt, portione legitima relicta parenti, vel quia parentem iuxta ex causa exheredauerunt, alienatio valet ad finem modumque eius quod in casum *ἀπαιδίας*, id est, orbitatis, lucrari parens qui alienauit debuit: reliquum reuocatur ab heredibus liberorum defunctorum. Et hoc iam se antea constituisse Iustinianus profitetur hac *Nou. & 22. &* 68. non Constitutione *l. corruptionem, C. de vsufr.* vt pessime notat Accurs. sed Constitutione Græca, quæ desideratur in tit. de sec. nupt. Græci adnotant esse eius tit l. 14. Doti, vel donationis propter nuptias lucrandæ pro parte, vel in totum, casus ij sunt, diuortij, mortis, orbitatis, siue mortis liberorum: inde casus absolute pro lucro nuptiali, *l. vlt. C. de iu. dot.* casum lucretur, casus redhibitionem stipuletur, & casus dotis *Nou.* 123. vt casus militiæ pro lucro quod ex militia defuncti obuenit heredibus eius aut liberis. Sed dubitabatur adhuc an & si nihil ex lucris nuptialibus alienare possit coniunx superstes qui secundis nuptiis abstinet, præter portionem virilem, possit tamen vnum ex filiis eligere. ita videtur. Nam alienatio tantum adempta ei est, non electio: & ita etiam diuortio soluto matrimonio, nec contractis secundis nuptiis, ei cui obuenerit casus, alienatione tantum interdicitur, non electione, *l. consensu* §. *si vero filio, C. de repud.* & recte Hugolinus atque Azo quæ in illa conceditur electio, eam existimauerunt hac Nou. non adimi. nam & de casu mortis hæc Nouella est, non de casu diuortij.

Secundum caput huius Nou. hoc est, Vt succedat mater filio. Qua in re separanda sunt lucra nuptialia, quorum proprietas pertinet ad filios, ab aliis filij defuncti bonis. Liberi defuncti præferuntur matri in omnibus bonis: fratres vel sorores defuncti præferuntur matri in lucris nuptialibus. In aliis bonis ita distinguimus. aut in viduitate permansit mater, aut nupsit secundo marito. Si in viduitate permansit, filio pleno iure succedit ex testamento vel ab intestato: sed ab intestato cum sororibus, id est, filiabus suis in semissem, ex S. C. Tertulliano: cum fratribus in virilem, ex *l. vlt. C. ad Tert.* Imo & hodie cum sororibus in virilem tantum ex *Nou.* 22. Si iterum nupsit: aut nupsit ante mortem filij, aut post mortem: si post mortem, pro sua parte bona filij aduentitia pleno iure capit, bona profecta à patre vsusfructus tantum iure, proprietatem fratribus vel sororibus defuncti, filiis suis, seruat, *l. mater, C. ad S. C. Tert.* Si ante mortem filij, in omnibus bonis filij tam aduentitiis quàm profectitiis pro parte virili ab intestato, vel pro parte testamento adscripta vsumfructum dumtaxat habet, *l. fœmina* §. *vlt. C. de sec. nupt.* Hæc distinctio temporis, & pœna secundarum nuptiarum, & separatio bonorum profectitiorum ab aduentitiis hac Nou. tollitur, abrogata

A nominatim *d. l. mater, & d. l. fœminæ.* Ergo ex hac *Nou.* mater ab intestato succedit filio cum fratribus, vel sororibus in virilem pleno iure in bonis aduentitiis & profectitiis, siue in viduitate permanserit, siue ad secundas venerit nuptias post mortem, vel ante mortem filij. & merito. Nam & pater indistincte filio succedit, siue duxerit secundam vxorem, siue non. At rursus *Nou.* 22 tollitur quidem distinctio illa temporis ante vel post mortem filij, sed reducitur bonorum differentia, & pœna secundarum nuptiarum: vt in bonis profectis à patre, ab intestato vsumfructum tantum habeat mater quæ iterum nubit, in ceteris plenam proprietatem. Coluit nascens ecclesia viduas: secundas nuptias permisit potius, quam probauit Greg. Naz.

B *τὸ πρῶτον συνοικέσιον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία, τὸ τέταρτον χοιρώδης βίος.* Et inde tot Christianorum Imperatorum de coërcendis secundis nuptiis constitutiones, & quia prioris mariti memoria obliteratur, & liberis prioris matrimonij debita non seruatur affectio: quod tantum abest vt probarint legislatores qui Christiana religione imbuti non fuerant, vt constituerint pœnam viduitatis, quod vidubium dicebant, vt cœlibatus vxorium. His cognitis exponamus speciem quæ huic Nou. causam dedit. Gregoria quædam ex prioribus nuptiis suscepit filium & filiam, & morte mariti lucrata est donationem propter nuptias: deinde cum alteri nondum nupsisset, filio donauit quidquid ceperat ex donatione propter nuptias, re-

C tento vsufructu. tum mortuus est filius intestatus etiam adhuc vidua matre, eique mater & soror ex æquo heredes extiterunt. Quod congruit veteri & nouo iuri. Nam & nouo iure, id est, ex Nou. 22. mater cum sorore vocatur in semissem, cum duabus aut tribus sororibus æque olim ante Nou. 22. vocabatur in semissem. ex *Nou.* 22. in virilem, id est, cum duabus in trientem, cum tribus in quadrantem, sicut & cum fratribus. Ei igitur mater & soror omni iure æquis partibus heredes extiterunt, necdum vlla inter eas controuersia versabatur: sed post mortem filij mater nupsit alteri, hinc nata est controuersia. Filia enim quod mater iterum nupserit, vindicat proprietatem rerum matri donatarum propter nuptias, & à matre translatarum in fratrem, non pro semisse pro quo he-

D res extitit fratri, sed in solidum: quia ex Constitutionibus positis sub titulo de sec. nupt. muliere iterum nubente proprietas donationis propter nuptias deuoluitur ad filios prioris matrimonij, qui superstites sunt, vsufructu matri relicto. Et sane hoc etiam mater non negat, sed dicit se res donatas propter nuptias, iam non possidere iure donationis propter nuptias: hanc se possessionem & ius omne suum transtulisse in filium, idque se etiamsi tum nupsisset alteri viro, quamuis fructuariam, potuisse facere ex *d. l. generaliter* §. *diuidendi*: nunc mutata causa possessionis se eas res possidere iure hereditario, quasi bona filij intestato defuncti. Defensio matris legitima videtur. At ex diuerso sic illam filia impugnat: Imo ne iure quidem: heredi-

E tario, ô mater, quidquam proprietatis iure quasi heres fratris mei habere potes in bonis à patre profectis, quales sunt res illæ tibi donatæ propter nuptias, quas fratri donasti totas, *l. mater, C. ad Tertul.* quia viduo lecto discessisti post mortem fratris: ideoque debes mihi bonorum omnium fratris à patre profectorum proprietate cedere, & tibi vsumfructum retinere: bonorum aduentitiorum pro semisse plenam proprietatem ad te pertinere concedo. Pronuntiari debuit pro filia. Sed potest princeps etiam pendenti negotio nouam legem dare, *l. 7. C. de legib.* Et vero hac etiam in causa cum Gregoria libello adiisset Imperatorem Iustinianum, intelligens se nisi nouo quodam & extraordinario iure

iure superiorem in ea lite non futuram, Iustinianus ita noue pronunciauit, quod pro lege generali est, partim pro filia, partim pro matre, res omnes quæ sunt ex donatione propter nuptias ad filiam pertinere, nec potuisse matrem filium eligere, in quem eas res fraudata filia in solidum conferret: idcirco naturam donationis propter nuptias eas res non exuisse propter electionem matris. Ceterum in aliis bonis tam profectitiis quam aduentitiis matrem filio pro semisse ab intestato pleno iure succedere. Sed hoc postremum mutat *Nou* 22. restituto iure antiquo, secundum quod Gregoria quia iterum nupsit, in bonis profectis à patre filio vsusfructus tantum iure successit. Itaque hodie omnimodo pronunciandum esse secundum intentionē filiæ.

Sequitur tertium Nou. caput. Morte soluto matrimonio parens superstes lucrorum nuptialium vsumfructum habet, proprietatem seruat filiis: si nulli sint filij, plenam proprietatem habet. Item si qui erant filij sine liberis prius moriantur quam parens, ex Constitutione Leonis parens plenam proprietatem habet, *l. hac edictali. §. his illud, C. de sec. nupt.* quod postea correxit Iustinianus Constitutione Græca, quæ desideratur in fine tit. *De sec. nupt.* vt diximus supra. Voluit enim ad heredes defunctorum filiorum peruenire proprietatem lucrorum nuptialium, etiam extraneos testamento scriptos, deducto eo quod in casum orbitatis parentem lucrari conuenit: quod etiam pro rata obseruatur vno ex pluribus filiis ante parentem mortuo. nam pars quæ ei competebat transit ad heredes eius, siue fratres sint, siue extranei, deducto tantum eo pro rata quod apud parentem ex casu orbitatis siue mortis liberorum remanere debet. quod hæc *Nou.* confirmat, *&* 22. *&* 68. *&* 98. Sed exponamus etiam cetera quæ sunt in ea Leonis Constitutione. Aut donatio propter nuptias consistit in rebus mobilibus aut immobilibus: si in rebus immobilibus, mater eis vtetur fruetur viri boni arbitratu, nec poterit alienare: si in mobilibus, eas iuratus arbiter, quam vtraque pars ediderit, æstimabit, æstimatio possessorem dominum faciet, *l. 1. D. de æstim. act. l. plerumque, D. de iure dot.* quia liberabitur restituendo æstimationem. Corpora ergo ipsa rerum mobilium alienare poterit. Sed quis erit possessor? Mater si satisdederit saluas res fore, & se eas quandocunque decesserit filiis superstitibus restituturam: & adijcitur in Constit. Leonis, Secundum legum modum: & inferius, secundum legum moderationem: quod videtur adiectum à Triboniano propter Constitutionem Iustiniani, quæ deduci vult id quod ex casu mortis liberorum mater lucratur. Eandem à matre satisdationem exegerat Maiorianus, sed non Seuerus. Quod si mater noluerit aut non potuerit satisdare, tum eas res æstimatas filij quasi domini possidebunt, si modo & ipsi de vtroque satisdederint, & se in annos singulos matri præstaturos vsuras trientes æstimationis totius: vt si mille æstimatæ fuerint res mobiles donatæ propter nuptias, se quotannis præstaturos XL. & si priores decesserint reddituros se matri superstiti res omnes vel pretium earū. Sed hic etiam adijcitur, Secundum legum moderationē propter Constitutionē Iustiniani. Satisdabunt ergo hodie se reddituros res omnes quas ex casu ἀπαιδίας mater lucratur, ceteras transmittent in heredes suos. Quid vero fiet si neque filij satisdare velint? Et Leoni placet matrem præferri filiis in administratione & possessione earum rerum, sicut vtraque satis offerente verum est matrem præferri. Sed hac etiam in re hunc modum Constitutioni Leonis hac Nouella Iustinianus adijcit, vt si in rebus immobilibus consistat donatio propter nuptias, valeat Constitutio Leonis: si in pecuniis, & pecuniarum satis sit in hereditate, vt valeat etiam Constitu-

A tio Leonis id est, vt mater eligat quid malit, pecuniam præstita satisdatione, an vsuras trientes. Sed si non sit in hereditate præsens paratáque pecunia quæ mulieri adnumeretur, vt tum pecuniam non exigat, sed contenta sit vsuris trientibus. Est vero mendum hac in parte illo loco ἐν κτήμασιν, & legendum ἐν χρήμασιν, vt vetus interpres legit, & repetitur *Nou.* 22.

Vltimi capitis Constitutio hæc est, vt morte mariti soluto matrimonio, mulier quæ dotem cauit nec dedit, non lucretur donationem propter nuptias, & vt si partem tantum dedit ex dote, partem tantum lucretur ex donatione propter nuptias: cui hæc additur exceptio, *Nouel.* 91. Nisi per maritum steterit quo minus do-
B tem acciperet: quia propter moram mariti dos non data pro data habetur: non tamen & dos repetitur, quæ promissa tantum fuit non data, nisi fuerit cautum instrumentis dotalibus dotem datam esse, & non opposuerit maritus exceptionem non numeratæ dotis intra constituta tempora, *l. vlt. C. de dote cau. & non num. & Nou.* 100. quæ male Accursius putat corrigi per hanc Nouellam. Iulianus adnotauit quædam capita huius Nouellæ transformata esse per *Nou.* 36. Ea nobis est 22. nam non eundem seruat ordinem Iulianus (nam nec vllus est certus) quem nos sequimur. Ea vero sunt capita de successionibus matrum, quæ iam exposuimus supra. Ἀποβαλεῖν τὸν συνοικήσαντα.] Eleganter vetus interpres, Extulisse maritum. Mart. 4.
C Epig. *Omnes quas habuit Fabiane Lycoris amicas Extulit.* & 5. *Ego coniugem extuli.* & 3. *Extuli inquis vxorem. Dat. xv.*] Legendum XVII. ex *Nou.* 22.

NOVELLA III.

De clericis Constantinopolitanis.

Lex est specialis de clericis Canstantinopolitanis: Generalem eodem die tulit de episcopis, & clericis, & diaconissis: ea est *Nou.* 6. Male Accursius arbitratur esse *l. non plures, C. de sacr. eccl.* quæ non est
D Iustiniani, & non de clericis, sed de decanis, de quibus *Nou* 43. Ea igitur lex generalis est *Nou.* 6. quæ vbique gentium clericos ad veterem numerum ab ecclesiarum ædificatoribus institutum, & bene commensum cum facultatibus, quas eisdem ecclesiis donabant, redigi iubet, nemine allecto in locum defunctorum, quoad is ordo suo numero restitutus fuerit. Et merito. Quia enim ecclesiarum ministeriis clerici adscribuntur, & earum sumptibus aluntur, æquum est clericorum allectionem non facere episcopum supra quam ecclesiæ facere & sumptibus sufficere possint. Videtur quidem ea esse specialis, vt hæc, non generalis, si in eius §. *pen* legas, τούτῳ τῷ ἰδικῷ νόμῳ. Sed vetus interpres legit multo melius, ταῦτα τῷ ἰδικῷ.
E Loquitur enim de clericis Constantinopolitanis, quorum se numerum ait speciali lege definiisse, hac scilicet *Nou.* III. in cuius initio etiam melius legitur ἰδικῷ quam ἡγεμονικῷ, cui mox opponit ἰδικόν. Cum vero vtraque Nou. eundem diem subscriptum habeat, tam generalis illa quam specialis hæc, huius initium tale esse debet. Iam quidem communi & generali lege, non, Iampridem vel dudum. Porro clerici sic definiuntur. Qui diuino cultui ministeria religionis impendunt, *l. 2. C. Th. de episc. & cler.* quæ lex Græce translata extat Eusebij x. huiusmodi sunt Presbyteri, diaconi vtriusque sexus, subdiaconi, archidiaconi, lectores diuinæ scripturæ, exorcistæ, ostiarij, psaltæ, & Hermiæ lib. v. ὑποβολεῖς, id est, monitores, vel potius

interpretes, vt apud Nicetam, qui omnes, ministri Christianæ legis dicuntur in Constitutionibus. A Sacerdotes autem soli episcopi, *l. nec honore, l. parabolani, C. de episc. & cler.* qui orationi & ministerio verbi vacant. à clericis separantur iuuenes in *l.* 10. *C. Th. de episc. & cler.* Hi sunt qui dicuntur acoluthi, qui corrupte clericis adiunguntur, *l.* 6. *C. de episc. & cler.* nam certe illo loco veteres libri non habent, & acoluthos. Hi solebant cereos & funalia deferre, vt *Nou.* 59. indicat, dum vetat acoluthos cerarium exigere ab heredibus defunctorum. Ordinantur autem clerici omnes per episcopum in singulis ecclesiis certo numero. Copiatæ quoque siue decani ab episcopis ordinantur certo numero, *d. l. non plures* itemque parabolani, B *d. l. parabolani.* Hi sunt qui ad curanda debilium ægra corpora deputantur: vt illi, quod in labore funerario, sic dicti hi quasi temerarij, quod in periculis sæpe non paruis versentur frequenti ægrotorum contactu: eadem nimirum forma rationeque qua bestiarij, Iulio Firmico Matheseos VIII. parabolarij sunt, & Socrati paraboli. nihil autem refert parabolanos dixeris an parabolarios: idem enim vtraque innuitur appellatione, & habet vtraque auctores. Sed & acoluthi, & copiatæ, & parabolani quasi quodammodo sunt clerici, ministeria nimirum ecclesiæ: & de copiatis est locus, quo approbari hoc videtur in *l.* 1. *C. Th. de lustr. col.* Proprie tamen cum clericos dicimus, acoluthos, copiatas, parabolanos non dicimus. Ceteri qui nullum habent (vt C loquuntur) clericorum σχῆμα. plebei appellantur, idiotæ, laici, mundani, quæ distinctio Christianorum vetus est, licet si generaliter rem tractes, omnes sint clerici, omnes sacerdotes. *Differentiam*, inquit Tertullianus, *inter ordinem & plebem constituit ecclesiæ auctoritas.* & alio loco: *Cum extollimur inflamur aduersus clerum, tunc vnum omnes sumus, tunc omnes sacerdotes, quia sacerdotes nos Deo & patri fecit.* Quod autem inter clericos lectores nominaui, ei videtur obstare Chalcedonensis synodi c. XIII. nisi ex Zonara legatur in eo pro ἀναγνώσταις, ἀγνώσταις, ad quem modum corrigendus etiam est apud Gratianum *c. extraneo, dist.* 71. Sed & apud Zonaram Apostolorum c. XII. ἀγνώστοις legendum, non ἀναγνώσταις. De diaconissis sequitur vt dicamus aliquid. Viduæ anus erant quædam quibus pauperum & D carcere vinctorum cura, & pleraque alia pietatis officia commendabantur. nam vel (vt Lucianus fateri conatus est in Peregrino) quoties quis carcere continebatur videre erat ad carcerem περιμένοντα γραΐδια, χήρας τινάς. Et adhibebantur etiam eæ ad ministeria sacra perinde ac diaconi, vt constat ex *Nou.* VI. πρεσβύτιδας siue προκαθημένας vetat in ecclesia constitui Laodicenæ synodi cap. XI. Fuere tamen & canonicæ, *Nou.* 43. & 59. & Nicenæ 2. cap. 20. sicut canonici psaltæ Laodicenæ synodi cap. 15. Ceterum hac Nou. Iustinianus certum constituit numerum diaconorum vtriusque sexus, & omnium clericorum, & quidem ampliorem quam fuerit initio in maiori ecclesia Constantinopoleos, (quam sanctam Sophiam nuncupant) propterea quod E nexa ei postea fuerat ædes Irenæ sacra condita à Constantino, (vt Socrates scribit) & alia condita à Verina vxore magni Leonis, & alia quædam condita ab Sporatio, qui consulatum gessit sub Valentiniano & Martiano, quibus seruiebant clerici maioris ecclesiæ. Idcirco augeri par fuit clericos maioris ecclesiæ auctis facultatibus connexione ædium illarum: & hunc ipsum numerum etiam post, quasi minus idoneum auxit Heraclius, auctore Photio, Nomocanonis tit. I. Atquin septem diaconi tantum, quantumuis magna sit ciuitas, creari iubentur Neocæsar. synodi cap. vlt. quod explicatur sextæ synodi in Trullo, cap. 16. ita vt septem illi fuerint ἀγαπῶν tantum ministri, id est, mensarum quæ apponebantur egenis, viduis, orphanis, quæ conuiuia agitabant domi, non in templo, adhibitis precibus diuinis, & erant pleraque sumptuosa, vnoquoque dante symbolam, δεῖπνα ποικίλα Lucianus vocat: Tertullianus lucrum esse pietatis nomine sumptum facere. Diaconi de quibus agitur hac Nouella & aliis canonibus ministri sunt sacrarum quæ in templo peraguntur functionum. Constituitur etiam hac Nou. ne clerici ex vna ecclesia in aliam migrent, sicut de monachis alibi, ne ex vno monasterio in aliud transeant: quod & multis canonibus cautum est, quos Photius collegit Nomocanonis I. c. 26. Notandum etiam illud est, actores siue dispensatores ecclesiæ, quos vocat œconomos, annonas clericis præbere, & quod superest erogare pauperibus. τῶν ὑπὲρ τὸν ἀριθμόν.] Vulgo, Supernumerariorum: Tacitus, Tranquillus, Plinius modo Super numerum, modo Supra numerum, Ἀπὸ τῆς ὑπὲρ τὴν τροφὴν χορηγίας.] Sensus est, clericos quibus ecclesia non constituit & præbet annonas, omnem excogitare & amplecti rationem, siue honestam siue inhonestam, pecuniæ quærendæ: & hoc ideo ne eueniat, non esse creandos clericos sine annonarum idonea collatione: quod & canones approbare docui *Feudorum* I. *tit.* I.

NOVELLA IV.

De fideiussoribus, & mandatoribus, & pecuniæ constitutæ reis.

Lex fuit vetus, prius esse conueniendum debitorem pecuniæ creditæ quam accessiones. quo iure semper vsus est fiscus, *l. Moschus, D. de iu. fis. l.* 1. *C. de con. fi. deb. l.* 5. *C. de sent. & interl. iud.* & resp. in conueniendo magistratu prius quam fideiussore, *l.* 3. *§. vlt. de adm. rer. ad ciuit. pert. l. libertus §. filium, ad municip.* Priuati eo iure vti desierunt, & cœpit Constitutionibus dari electio creditori conueniendi reum principalem, vel accessiones, vel possessores hypothecarum, nisi aliud conuenisset, *l.* 14. *&* 24. *C. de pign. l.* 2. *&* 5. *C. de fideiuss.* vel simul eodem tempore, in solidum aut diuisis actionibus, *l. vlt. C. de obl. & act. l.* 3. *§. vlt. D. de duob. reis, l. grege §. etiam, D. de pign.* quin & variare potuit, atque vno electo ad alium transire, *l.* 23. *&* 25. *l. vlt. C. de fideiuss. l. qui mutuam, D. mand.* Hac Nouella reducitur ius antiquum, vt prius conueniatur reus principalis personali actione, quam accessiones, vt & prius agatur personali aduersus reum & accessiones quam hypothecaria aduersus extraneum possessorem rerum principalis debitoris, quam aduersus extraneum possessorem rerum accessionis. Recte, extraneum possessorem: nam aduersus dominum creditor agit quacunque vult actione, vel etiam vtraque. i. personali simul & hypothecaria. Et ab hac definitione §. vlt. & *Nou.* 136. excipiuntur soli argentarij, qui ex causa accessionis prius conueniri possunt quam reus principalis. Nec quidquam ei aduersatur *Nou.* 112. in cuius specie creditor videtur agere hypothecaria prius quam personali: quod est aperte falsum: Egit namque prius personali lite pendente à debitore pignore vendito, deinde licet ei etiam cum emptore experiri hypothecaria. Nihil igitur opus hodie est pacto caueri vt fideiussor in id tantum teneatur quanto minus à debitore seruari potuerit: nam ipso iure ita se res habet. Sed quemadmodum cum ita conuenerat olim, agi prius potuit cum fideiussore, non tamen inexcusso reo, *l.* 116. *D. de verb. obl.* ita hodie prius agi cum fideiussore potest, sed non inexcusso reo. Excuti reus potest etiam sine iudicio. Huic

Constitutioni adiicit Iustinianus distinctionem talem, vt ei sit locus reo præsente, id est, vt tum conueniri eum excutique priorem oporteat cum præsens est: ceterum reo absente, vocari in iudicium accessio potest, sed non cogitur tamen statim litem contestari. Nam petenti dilationem dari ad exhibendum reum, & non exhibito reo, tum demum iudicio accepto, compelli accessionem soluere, si modo creditor suis ei prius actionibus cedat. Et hæc de priori parte huius Nou. Sequitur posterior. Quæstio est an creditori aliud pro alio solui possit. In aliis contractibus indistincte dicimus aliud pro alio non solui, nisi volenti: in mutuo aliud specie idem genere solui, vt pro aureis aureos eodem numero, pro tritico triticum eadem mensura: denique non in eadem, sed in simili re solui, *l. in naue*, *D. loc.* Aliud genere inuito creditori, siue dissimilem rem solui non posse, veluti pro pecunia oleum, nisi ita conuenerit, *l. eo quod*, *C. si cert. pet. l.* 10. 16. 17. *C. de solut.* Quin & pro auro non solui argentum inuito creditori: sed si aurei dati sint, aureos esse reddẽdos, & liberari debitorẽ reddendo aureos, siue aucta siue deminuta sit eorum æstimatio, *l. 2. C. de vet. num. pot.* Plinius 33. cap. 3. *Constitutum*, inquit, *vt asses qui librales erant sextantario pondere ferirentur, ita quinque partes factæ lucri, dissolutumque æs alienum.* Igitur par est hac in re condicio creditoris & debitoris, sicut in aliis plerisque causis. Si volenti creditori pro pecunia solutus sit fundus, & minoris eum creditor vendiderit, quanto minoris vendiderit repetitionem creditor non habet: contra si pluris vendiderit, debitor etiam quanto pluris creditor vendiderit repetitionem non habet, *l. pen. C. de solution.* ac similiter quemadmodum creditor non cogitur pecuniam pro frumento accipere, ita nec debitor dare, *l. sed addes §. si dominus*, *D. loc.* & vt creditor in aliam formam non cogitur nummos accipere, *l. 99. D. de solutionib.* ita nec debitor dare: vt si aureos acceperit, & aureorum imminuta sit potestas, aureos reddendo debitor liberatur, etiamsi nunc censeantur aliquanto minoris. Quid si credendo æstimati fuerint? Æstimatio forsitan electionem debitori dabit, non creditori, *l. plerumque*, §. *vlt. D. de iur. dot.* Igitur vel reddet eo casu debitor aureos, vel in aliis nummis non reprobis parem quantitatem. Quid dicemus si certum auri pondus mutuo datum sit, vtrum reddetur integra materia, an & pecunia numerata? Certe constat legato vel donato certo pondere auri, vel materiam vel æstimationem solui, *l. 1. §. vlt. l. cum aurum*, *l. Titiæ*, *D. de aur. & arg. leg. l. si quis argentum*, *in princ. C. de donat.* quia scilicet quantitas videtur donari vel legari, cum non designatur certum corpus: at in mutuo certum corpus interuenit. datur enim certa auri materia mutuo. Sicut igitur dato frumento, non cogerer pecuniam accipere: ita data certa materia auri, non cogar pecuniam accipere, nisi aliud actum sit. multo minus pro pecunia fundum. Vnus tantum casus hac Nou. proponitur, quo Iustinianus vult creditorem cogi prædia accipere in solutum pro pecunia numerata. Casus hic est: Creditor pecuniam dedit Titio, & ab eo neque fideiussores neque pignora accepit: repetit pecuniam: non est præ manu, nulla etiam est in promptu res mobilis quæ pro pecunia accipi possit. volenti enim liceret mobilia accipere pro pecunia: (lego mobilia: non immobilia, κινητὰ, non, ἀκίνητα, & ita legisse Iulianus videtur) finge tamen esse prædia in bonis debitoris, verum ea creditorem nolle in solutum accipere. quid fiet? Aut inuenitur prædiorum emptor, aut non inuenitur. Si inuenitur, ei debitor vendere, & ex pretio creditori satisfacere cõpellitur. cauere autem debet emptori de euictione. Male Iulianus & Irnerius cauere eum creditori, se ex pre-

A tio redacto ex venditione pecuniam debitam soluturum. Nam vt sequenti casu cauetur creditori quasi emptori, ita sane hoc casu cauendum est emptori. Sequens casus hic est, Si non inuenitur emptor, quo casu sane creditor prædia pro quantitate debiti in solutum accipere cogitur, cautione euictionis nomine creditori præstita. nam in solutum datio venditionis speciem habet, *l. 4. C. de euict. l. eleganter*, *in pr. D. de pig. act.* Nec tamen erit hæc cautio, repromissio, vt in emptionibus solet, sed & arbitratu iudicis satisdatio: propterea quod quasi quodammodo inuitus creditor emit, dum inuitus prædia accepit pro pecunia. idcirco æquum est ab euictione securiorem eum reddi. Nam & pro eodem incommodo

B hoc ei dat Iustinianus, vt eligat prædia quæ volet in solutum: nisi si ecclesia debitrix sit, quo casu mediocria accipiuntur in solutum, non meliora, *Nouella* 120. Sed & inuento emptore, ei arbitratu iudicis satisdatur de euictione. quia hoc se remedio debitor ære alieno ac forsitan pœna graui liberat. Neque vero illud iniquum videri debet, vt inuitus creditor pro pecunia res immobiles in solutum accipiat, cum ad extremum debitori liceat cedendo bonis & eiurando bonam copiam euitare carcerem, ex l. Iulia. Sed ea cessio quodammodo iniuriosa est, vt hoc loco ait, & *Nou.* 3. & 135. licet ipso quidem iure nullam irroget infamiam, *l. 11. C. de caus. ex quib. infam. non irr. l. vlt.*

C *C. qui bon. ced. pos.* ideoque benignius est in solutum dari prædia pro quantitate debiti, quo genere vitabitur carcer perinde ac cessione bonorum. Olim in carcerem ducebatur debitor, nisi bonis cederet: hodie non ducitur etiamsi bonis non cesserit, modo prædia habeat vnde satisfieri creditori possit, ni specialiter nexuerit se carceri. Differentia alia est inter cessionem bonorum & dationem bonorum in solutum in *l. 4. C. qui bon. ced. pos.* Νόμον παλαιόν] Non est quærenda hæc vetus lex in Pandectis vel C. vetustissima enim est, & forsitan XII. Tab. M. Tull. XII. ad Att. demonstrat sponsorem. i. fideiussorem conueniri non posse, si reus locuples sit. *Quod scribis*, inquit, *a Iunio te appellatum, omnino Cornificius locuples est.* Appellatus fuit Atticus quasi procurator Ciceronis, qui pro Cornificio

D fideiusserat: Cicero scribit non debuisse appellari, quod idoneus fuerit debitor principalis. Et alio loco: *Quod pro Cornificio me spopondisse dicit Flauius, etsi reus locuples est, tamen velim inuestiges ex consponsorum tabulis sitne ita.* Et lib. XVI. *Possumus vt sponsores appellentur procuratorem introducere, neque enim illi litem contestabuntur: quo facto non sum nescius, sponsores liberari.* De Dolabellæ nomine loquitur, quod cum non dissolueret Dolabella Ciceroni, dicit se per procuratorem sponsores eius appellare posse: quanquam, Dolabella scilicet existente locuplete, ad iudicium accipiendum compelli vtique non possint, atque adeo translato iudicio ad procuratores Dolabellæ, ipsi sponsores liberentur. At si nulli sint procuratores debitoris, nec debitor præsens, sponsor autem sit præsens,

E recepto veteri illo iure ambigi poterat, quod & de eo iure tractans Papinianus attigit, vt hic Iustinianus refert: (illum enim Papiniani locum si quæsieris in Pandectis, in quo eius iuris nulla sunt relicta vestigia, frustra fueris diligens) ambigi, inquam, poterat an saltem eo casu, absente scilicet reo, prius cum fideiussore experiri liceret: quod hac Nouel. Iustinianus definiuit plane bene. ἐγγυηταῖς γὰρ καὶ τοῖς τούτοις βοηθεῖν ὅσιον] M. Tullius XVI. ad Atticum: *Sponsores appellare, videtur habere quandam δυσωπίαν.* Ταυτὸν δ' ἐστὶν εἰπεῖν] Locus est difficilis, quem enodaui accuratius Obseruat. 8. cap. 19. quam fecerit Accursius, qui hac clausula putat ea quæ superius dicta sunt de manda-

tore, fideiussore, sponsore trahi ad similes personas, A veluti ad reos constitutæ pecuniæ, cum sponsor, vel potius responsor, (sic est corrigendum in veteri translatione) idem sit quod reus constitutæ pecuniæ, vt & Martino videtur, quem ἀντιφωνητὴν Græci vocant, & Constitutum ἀντιφώνησιν, ἐπιφώνησιν. Hic obligatur iure prætorio ex contractu, est enim constitutum simile recepto, quod erat contractus. Fideiussor & mandator obligantur iure ciuili, hic ex contractu iuris gentium, ille ex contractu iuris ciuilis, id est, ex stipulatione. Ad expromissores non pertinet hæc Nouella, quia accessiones non sunt: expromissore enim dato reus liberatur. Malè Accursius definit sponsorem eum esse qui non rogatus pro alio fideiubet: nam fideiussor quilibet sponsor est, M. Tullio, & Paulo nostro B in Sententiis. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐπὶ δανειστῶν.] Proprie creditores sunt qui pecuniam mutuam dederunt, tam Græcis quam Latinis: & similiter qui ei respondent debitores sunt, qui ex causa crediti debent, *l. incendium*, *C. si cert. pet.* Sed porrigitur vtrorumque appellatio etiam ad alios contractus, *l. 11. de verb. signif. l. omnem*, *D. de iudic.* & ita huic toti Nouellæ locus est non tantum in mutuo, verumetiam in aliis contractibus, quibus fideiussores aut mandatores accesserunt, aut rei constitutæ pecuniæ. Vnde venditionis emptionis contractu si agatur de euictione, prius conueniendus est venditor quam βεβαιωτής, id est, is qui spondet pro venditore euictionis nomine. Confirmatorem C venditionis vocant Iulianus & Vetus interpres, vt M. Tullius pro Cluentio confirmatorem pecuniæ, auctorem secundum *l. 4. D. de euict.* vt auctorem pecuniæ, *l. si literas*, *C. mand.* Auctor primus aut venditor ipse. Δίδωμι γὰρ τῷ δανειστῇ βουλομένῳ καὶ κινητά. Creditori enim volenti pro auro res mobiles accipere, concedimus. iam dixi supra hunc locum sic esse corrigendum. Φαύλη.] Legendum φλαύλη, vt *Nou. 47.* De aliarum subscriptionum mendis scripsi Obseru. 4. cap. 28.

NOVELLA V.

De monachis.

IVstinianus sequentem Nouellam de episcopis & clericis edidit prius quam hanc de monachis. & ideo in hac statim initio consequens esse ait vt episcopis & clericis lege data, monachis etiam vtriusq; sexus legem dicat. Monachi igitur separatur à clericis. Monachi non sunt clerici, *l. generaliter*, *C. de episc. & cler.* Fieri tamen possunt clerici, *l. 32. C. Th. eod. tit.* vt Iulianus ille παραβάτης ex monacho factus est clericus in ecclesia Nicomediæ, Augusti. epist. LXXVI. Clericis licet matrimonium contrahere, licuit olim vbique omnibus, licuit semper locis quibusdam, licet Constitutionibus & canonibus ex eorum ordine quibusdam, veluti lectoribus & cantoribus, ceteris fibulam imponunt. Monachis non licet matrimonium contrahere, nec si clerici facti sint, veluti lectores aut cantores, vt hac Nou. constituitur. Clerici certæ ecclesiæ deputantur, *Nou. 2.* Monachi non habent ecclesiam, *Nou. 133.* Differunt etiam in pœnis. Clericorum est καθαίρεσις, monachorum sicut laïcorum ἀφορισμός. Sunt & aliæ innumeræ. Valde autem mihi placet quod Hieronymus scribit *lib. de eccles. script.* Talem primum Christianorum conuentum fuisse quales monachi esse imitentur & cupiant, vt nihil cuiusquam proprium sit, nullus inter eum diues, nullus pauper, patrimonia egentibus diuidant, orationibus vacent & psalmis, quales primum D. Lucas refert Hierosolymæ fuisse: idque Hieronymus probat ex Philone, qui de prima Marci euangelistæ apud Alexandriam ecclesia scribens, non solum ibi, sed & in multis prouinciis Christianos esse memorat, & habitacula eorum vocat monasteria. De Christianis etiam Lucianus scribens in Peregrino, καταφρονοῦσιν ἁπάντων ἐξ ἴσης, καὶ κοινὰ ἡγοῦνται. Non confundebant dominia, non alienabant: sed bona egentibus in commune conferebant, vt perinde ac domini eis vterentur, fruerentur, sicut eorum exemplo & imitatione monachi bona sua in monasterium, dominio retento. Et de hoc genere monachorum agitur in hac Nou. quorum est vna domus, in qua sint omnia communia, quos vt ait *l. 7. C. de episc. aud.* synoditas vocant. Codex Theodosian. habet, Cœnobitas: vtroque nomine vitæ societas significatur. Gennadius in Euagrio: *Composuit cœnobitis ac synoditis doctrinam aptam vitæ communi.* Socrates hist. eccl. 4. cap. 23. ἐν τοῖς ἐν κοινοβίοις ἢ συνοδίοις μοναχοῖς. Itaque nihil refert synoditas dixeris an cœnobitas. Et his consequenter hac Nouel. præcipitur vt sit monachis vna domus, vna cœnatio, vnum cubiculum, in quo tamen sit suum cuique cubile, sua exedra, (sic malim χαμεύνην interpretari) quemadmodum hodie cernimus esse monasteria constructa, mediano inter exedras relicto, vt in *l. 5. §. interdum*, *D. de his qui deiec. vel effud.* ostenditur eos qui cœnacularia exercent, cœnaculum habere variis constans cubiculis, cellis, exedris, & medianum esse commune euntibus in suas exedras, commune & promiscuum cellarum iter, *l. quis sit*, *§. apud Cælium*, *D. de ædil. edict.* Qui de exedræ nomine scripserunt, id veteres glossas referunt explicare alam & scholā: imo non scholā sic enim habent, Ala ἐξέδρα, εἴλη, μασχάλη, πτέρυξ ὄρνιθος, ἱππικὴ παράταξις. & quod alam, exedram, sic videntur apud Vitruuium alæ atriorum accipiendæ esse. Iidem etiam ex glossis iisdem falso de improle hæc retulerunt, Improlis, ἀφῆλιξ, ὁ μήπω γεγεννηκώς. cum in eis ita sit, Improlis, ἀφῆλιξ, μήπω πολιτευόμενος, & eis congruenter Festus, *Improles, qui nondum est adscriptus in ciuitatem*: & Victorinus Afer, *Improles qui nondum vir est.* Sed ad rem. A monachis diuersi sunt anachoretæ siue hesychastæ, de quibus hac Nou. men- D tio fit obiter, & inde Cedrino ἡσυχαστήρια diuersa à monasteriis. Hi sunt qui eremitæ vocantur, & quos Aristoteles ait, aut bestias esse, aut deos. Quin & in monasteriis *Nou. 133.* tales esse vetantur nominatim, qui habeant proprium latibulum, quod κελλίον dicitur illo loco, laura Nou. Nicephori, κελλεῖα καὶ τὰς καλυβὰς λαύρας ἐν ἐρήμοις οἰκοδομεῖν. & Sudæ, λαύρα ἡ στενὴ κατοικία τῶν μοναχῶν. Secretum, *l. quidam C. de decur. & l. vlt. C. de metal.* & hæc è secretis huiusmodi siue lauris ad metalla metallarios, illa ad curiam curiales reuocat. Putem & seruos ex his latebris perpetuò & sine vlla distinctione à dominis reuocari posse. Nam hac *Nou. & 123.* quæ vindicandorum seruorum facultatem dominis adimit post triennium, libertatem seruis E dat, non est de eremitis qui amant secreta & solitudines, vel qui eas tantum quas nox coëgerit sedes habent, vt de anachoretis Seuerus Sulpitius Sallustium imitatus scribit: sed hæc Nou. loquitur de cœnobitis, cui tamen abrogatur per Leonis Philosophi *Nou. 10.* quæ etiam ex cœnobiis ius perpetuum domino dat suos reuocandi seruos. His cognitis, tractemus an verum sit quod Accursius notat, monachismum esse capitis minutionem. Equidem puto non esse, quia nec ciuitatem, nec libertatem, nec familiam adimit. Non omnis status mutatio capitis minutio est: manumissio non est capitis minutio: senatu motio non est capitis minutio: monachismus non est capitis minutio: nam & ius legitimarum hereditatum monachi habent,

l. vlt. §. *hoc etiam*, *C. de epiſc. & cler.* & ante hanc A
Nouellam habuerunt bona propria & teſtamenti factionem, *l. generali*, *C. de ſacroſ. eccleſ.* quaſi ciues: & irritum teſtamentum non fit monachiſmo, quod tamen conſtat irritum fieri capitis minutione etiam minima: idque hæc Nou. probat & 76. Sed ſi ante monachiſmum teſtamentum non fecerit; ex hac Nou. non poteſt monachus poſtea facere teſtamentum. Omnia enim quæ eius fuerunt propria tacito iure ad monaſterium tranſeunt, excepta Falcidia debitæ ſucceſſionis; quæ liberis ſeruatur, in quam tamen imputare debent liberi dotem & donationem propter nuptias ſecundum ius commune, *l. quoniam*, *C. de inoff. teſtam.* excepta etiam vxoris dote & lucro nuptiali B
ex caſu mortis, *l. vlt.* §. *nam & maritis*, *C. de epiſc. & cler. Nou.* 22. atque ita caſus mortis ducitur ad caſum monachiſmi, & monachiſmo ſoluitur matrimonium. Hodie ex *Nou.* 123. monachus teſtamentum facere poteſt inter liberos, virili portione monaſterio relicta, & ex *Nou. Leonis* 5. de his quæ poſt monachiſmum adquiſiit teſtamentum facere poteſt, vel in aſſem, ſi quid rerum ſuarum monaſterio in ingreſſu contulerit: vel ſi nihil contulerit, in beſſem, triente monaſterio relicto. Idem Leo *Nou.* 8. alia in re hanc Iuſtiniani Nouellam emendat. Iuſtinianus monachum deſertorem addicit cohorti præſidis prouinciæ, vt clericum deſertorem *Nou.* 6. vt apparitores præf. vrbi corpori piſtorum; *l.* 2. *C. de appel. præfect. vrb.* quia hoc genere conditionem mutant in deterius. Non ſic pœnæ ſpecie cohortales addicentur curiæ; *l. ne quis*, *C. de decur.* vel ſuarij piſtrino, *l. nequis*, *C. de pœnis*, quia rei conditio deterior non fieret. Sed ex *Nou.* 123. qui ſemel deſeruit monaſterium, ei redditur: qui iterum, addicitur cohorti. ex *Nou.* Leonis redditur monaſterio ſemper; nunquam cohorti deputatur. Eſt & aliud in hac Nou. cap. de conſtructione monaſteriorum quod quidem hominum immane ſtudium repreſſit Niceph. Phocas; iubens conſtructorum curam agi, non conſtrui noua: & adiecit ad hæc, ne quid monaſteria vel eccleſiæ ſibi amplius adquirere poſſent, vt Fridericus 3. Neap. tit. 29. quo iure propemodum vtimur. Nam nihil etiam adquirere poſſunt ſine principalis territorij domini auctoritate, & debent etiam eo caſu impetrare iurium do- D
minicorum, quam vocant peremptionem. Conſtitutionem Nicephori abrogauit poſtea Nou. Baſilij Porphyrogennetæ, vt Balſamo refert Conſtantinopolit. Synodi primæ & ſecundæ cap. 1.

Κουρᾶ τε καὶ ἐσθῆτι] Hic eſt ſenſus; vt intra triennium attondeantur & veſtiantur laicorum more. Attonduntur laici per pectinem, monachi ſtrictim. Ζώσιμος] In antiquis inſcriptionibus vrbis Romæ: *L. Clodius Hyrpanus vixit A.* CXV. D. V. *alitus puerorum anhelitu.* Τὴν καλουμένην αὐτῷ διδόναι πίστιν] Λόγον πίστεως in *edicto de officialibus*. Cedrinus, καὶ πίστιν λαβὼν ὡς οὐδὲν ὑποστήσεται φλαῦρον. Τοῦτο δὲ παρὰ καὶ νόμος ἡμέτερος λέγει] Conſtitutio eſt Græca, ad Iulianum PF. P. quæ deſideratur in *tit. de epiſcop. & cler.* cuius initium ſatis demonſtrabit hoc idem illa Iuſtinianum quod iſta conſtituiſ- E
ſe, Τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν νόμοις οἰόμεθα χρῆναι, καὶ τοῦτον προσθεῖναι τὸν διὰ ἀρετῆς; ἀλλ' ἐκ ἐκ χρόνων τὰς εὐαγεῖς ἡγεμονίας παρέχοντα, ὥστε ἐπὶ τῶν εὐαγῶν μοναστηρίων ἢ ἀσκητηρίων μὴ πάντως τελευτῶντος τοῦ ἡγουμένου, ἢ τὸν ἡγούμενον τὸν ἐφεξῆς, ἢ τὴν δευτέραν γίνεσθαι. Ἀρχιμανδρίτου] Patres monaſteriorum interpretatur Epiphanius initio Panarij.

NOVELLA VI.

De epiſcopis & clericis.

Conſtitutio hæc vult vt epiſcopus adſumatur ex clero vel ex monaſterio, non ex plebe: vel ſi quis ex plebe idoneus videatur, vt referatur prius inter clericos, & inter eos ſex menſibus, vel ex *Nou.* 123. tribus conuerſetur, non repente ex plebeio clericus; & ex clerico epiſcopus fiat: ne illud obiiciatur Ariſtophan. ὦ νῦν μὲν οὐδείς, αὔριον δ' ὑπέρμεγας, & quod in *l.* 7. §. *præterea*, *D. de iniur.* heri ſeruus, hodie liber, quem Perſius heſternum vocat: & ſimiliter Cedrinus: χθὲς δοῦλον ἐπίορκον, σήμερον δὲ τύραννον. & Ariſtides in encomio Romæ, οἱ χθὲς σκυτοτόμοι, σήμερον ὁ πάντων. & ex Nazianzeno *Nou.* 137. χθὲς ἱερόσυλοι, καὶ σήμερον ἱερεῖς· χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγοὶ σήμερον. Hieronymus ad Oceanum; *Heri cathecumenus, hodie Pontifex: heri in amphitheatro, hodie in eccleſia: veſpere in circo; mane in altario: dudum fautor hiſtrionum, nunc virginum conſecrator.* Addit hæc Nou. vt ne ex curia vel cohorte epiſcopus adſumatur. recte, cum nec ex eo genere hominum clerici ordinentur, vt cauetur hac *Nou.* & 123. Monachi tamen ſi velint fieri curiales aut cohortales recipiuntur: quia horum honor nullus eſt, miniſterium nullum, & ſiquidem à teneris annis in monaſterio permanſerint, curia liberantur, ſeruata videlicet curiæ bonorum parte quarta: quod ſe iam ante Iuſtinianus conſtituiſſe narrat hoc loco, Conſtitutione puta Græca, quæ deſideratur in tit. *de epiſcop. & cleric.* qua etiam nominatim in futurum derogatur *l. ad ſimilitudinem*, *C. eod. tit.* Sed hoc totum recantans & retractans poſtea Iuſtinianus, quadrantem mutauit in dodrantem: & monachum definiuit liberari curia poſt annos XV. à monachiſmo, atque ita ſolutum curia epiſcopum poſſe creari *Nou.* 123. Tum conſtituitur hac Nouel. vt qui epiſcopus creatur, cœlebs ſit & orbus, id eſt, vt neq; vxorem neq; liberos habeat quod & iam ante duabus ſe cõſtitutionibus decreuiſſe ait. Ambæ ſunt Græcæ, & deſiderãtur ambæ in *tit. de epiſcop. & cler.* Vna in lucẽ edita eſt non ita dudum; alteram edemus aliquando ſimul ac omnes quæ deſiderantur in codice Iuſtiniani. Huius autem Conſtitutionis ratio eſt huiuſmodi, ne affectu vxoris aut liberorum diripiat epiſcopus eccleſiæ facultates: quam refert & refutat Leo *Nou.* 2. & 3. refert & eam Iuſtinianus non hoc loco, ſed in vna ſupradictarum Conſtitutionũ *de epiſc. & cler.* quam intelligit etiam in fine huius Nouellæ Iuſtinianus, cum de hereditatibus epiſcoporum agit. Coërcetur quoque *hac Nou.* ambitus & largitio, de qua eſt elegans Conſtitutio in *l. ſi quemquam*, *C. de epiſc. & cler.* vbi illa Virgilij imitatio, *Auri ſacra fames*, vt *l.* 4. *C. de veſt. hol. Arguto pectine: & Nou. Valentiniani de ſepul. Scimus, nec vana fides: & l.* 4. *C. Th. de agent. in reb. Vnde domo.* Verum tamen in ambitum non incidit epiſcopus, qui bona ſua donat eccleſiæ, nec qui ſoluit enthroniaſtica, Nou. 123. Cathedratica Iulianus vocat antecesſor, & Pontifex Alexander c. *eccleſiis. de cenſ.* Clerici CP. ſoluunt ἐμφανιστικά ob introitum, vel inſinuatiua, non ceteri, *Nou.* 59. & 123. Sed & famulis ordinantis clerici ordinati præſtant vnius anni diaria, ex eadem *Nou.* 123. id eſt, quanti ſunt diaria quæ in annum clerico præbentur de reditibus eccleſiæ. Diaria vocat cibaria & annonas, vt in *l.* 22. *C. de adm. tut.* Quod ait ſeruos paſci alimoniarum taxatione, Græci

vertunt ἐκ τῶν διαρίων, & in *l. seruis vrbanis, D. de leg.* 3. ex cibariis apparere quo quemque seruorum loco paterfamil. habeat, id est, ex diariis & demensis Horat. 1. epistol. *Cum seruis vrbana diaria rodere mauis. Horum tu in numerum voto ruis.* Id etiam hac Nouella constituitur, ne vltra annum episcopi suis ecclesiis absint, nisi euocentur & retineantur à principe, cuius etiam iussu Reipublicæ negotia tractare possunt, vt Balsamo docet Chalcedon. synodi cap. 4. & ne litium obtentu suas ecclesias relinquant, cum clericos habeant & œconomos, & apocrisiarios per quos litigare possunt, vt & monasteria siue monachorum præsules suos apocrisiarios habent *Nou.* 79. & 133. quos possis ad responsum dicere, vt apocrisiarios iudicum militarium *Nou.* 24. 25. Adiicitur, Ne episcopi veniant in sacrum comitatum sine testimonialibus, quas metropolitani accipiant à Patriarcha siue Archiepiscopo, Episcopi à Metropolitano. hi enim sunt Episcoporum gradus, Patriarcha siue Archiepiscopus, Metropolitanus, Episcopus. Testimoniales voco quas Iustinianus & sacri canones συστατικὰ γράμματα, id est, commendatitias epistolas, Chaecdonen. synodi cap. 11. & 13. & Apostolorum cap. 2. & 32. Arrianus in Epictetum, γράμματα παρ' αὐτοῦ λαβεῖν συστατικά. Aliæ sunt epistolæ εἰρηνικαὶ siue ἀπολυτικαί. Diuiduntur enim canonicæ epistolæ in συστατικὰς, & εἰρηνικάς. Συστατικαὶ dantur proprie separatis communione, ignotis, suspectis, reis postulatis, quibus absoluti declarantur: εἰρηνικαὶ Episcopis in comitatum principis, vel clericis in aliam ciuitatem euntibus, vt Chalcedonens. cap. 11. & Antiocheni cap. 7. & 8. & sextæ Synodi in Trullo proficiscendi cap. 17. Vel apertius συστατικαὶ sunt probatoriæ, quæ & Formatæ dicuntur Carthaginens. Synodi cap. 23. vt formales epistolæ Suetonio Tranquillo: εἰρηνικαὶ sunt commeatus & proficiscendi licentia, quæ dicuntur εἰρηνικαὶ (vt Zonaras ait) ὡς εἰρήνην βραβεύουσαι, quasi pacis arbitræ. Videtur Iustinianus hoc loco pro his συστατικὰς dicere maluisse. Generaliter itaque hac appellatione significari dicemus dimissorias & testimoniales quascunque, quarum frequentem vsum inter Christianos Nazianzenus contra Iulianum notat his verbis: ἐν ἐπιστολιμαίοις συνθήμασιν, οἷς ἡμεῖς ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος τοὺς χρῄζοντας παραπέμπομεν. Non omittam caput quo definitur ætas diaconissarum, vt sit annorũ circiter L. cum tamen postea *Nou.* 123. sufficere existimauerit annos XL. Vtraque discedit à præcepto Apostoli, & *l. nulla, C. de episcop. & cleric.* congruit cum Chalcedon. Synodi cap. 15. & sextæ in Trullo cap. 14. & quemadmodum clericis mulierum extranearum consortio interdicitur, *l. eum qui, C. de episc. & cleric.* quas solebant matres, filias, sorores appellare, hæc (vt Hieronymus ait) pietatis nomina vitiis suis obtendentes, vt non male iactaretur in eos illud Martialis, *Quare non habeat Fabulla quæris, Vxorem, Themison, habet sorores*: ita vero diaconissis interdicitur consortio extraneorum virorum, quos ipsæ adoptauerint sibi fratrum aut cognatorum, aut dilectorum loco.

NOVELLA VII.

De ecclesiasticis bonis & emphyteusibus.

Alienatio bonorum tantum maioris ecclesiæ CP. inhibita primum fuit Constitutione Leonis, *l. iubemus.* 2. *C. de sacros. eccles.* deinde porrecta Constitutio fuit ad omnes ecclesias quæ erant sub Patriarcha Constantinopolitano, Constitutione Anastasij

A Græca, quæ desideratur in Codice eod tit. post *l. decernimus.* Hac vero Nouella Constitutio Leonis porrigitur ad omnes prouincias, & suppletur in multis. Constitutio autem Anastasij abrogatur, quæ interueniente decreto & actorum monumentis alienationes permittebat. Pertinet igitur hæc Nou. ad omnes ecclesias, imo & ad monasteria omnia & xenodochia, ptochotrophia, nosocomia, orphanotrophia, brephotrophia, gerontocomia, quorum verborum notionem Accursius ex Iuliano satis euidenter exposuit: addere possis λωβοτροφεῖα, qualia hodie sunt multa passim. Prohibetur vero alienatio rerum immobilium, quibus adnumerantur serui rustici & coloni cum peculiis, & panes ciuiles. Et nominatim Iulianus ait, mancipia rustica esse veluti membra rerum immobilium: atque ideo *l.* 3. *D. de diuers. temp. præscrip.* longæ possessionis præscriptio locum habere dicitur tam in prædiis quam in mancipiis, vbi mancipiis intelligo rusticis, vt *l. hac edictali, §. his illud, C. de sec. nupt. l.* 4 *§. in seruis, D. de cens.* De prædiis constabat, de mancipiis rusticis non constabat: & ideo dicere debuit, Tam in mancipiis quam in prædiis: sed huiusmodi locutiones occurrunt sæpe, vt *l.* 1. *D. de verb. signif.* verbum si quis tam masculos quam fœminas complectitur, & *l.* 8. *D. eod.* verb. Oportet (sic esse legendum putat Calcagninus,) tam præsens quam futurum tempus significat. Alienationis verbo continetur venditio, donatio, permutatio: donatio inquam etiamsi fiat ad vicissitudinem beneficij colorati, (sic est legendum *d. l. iubemus, §. scientes*) vel gratiæ referendæ. Color hic plerumque donationi quæritur, vt donari dicatur ἐπ' ἀντιδώρῳ, id est, remunerandi gratia, vt *Nou.* 120. Sed hæc etiam ἀντίδωρα generaliter inhibentur, licet naturaliter debeantur, & mercedes sint ac pretia potius quam liberalitates. In eadem *l. iubemus, §. sane si hæc nostra*, munerum verbo significantur ἀντίδωρα, vt constat ex *§. vlt. Nou.* 120. dum ab emptore quidem prædium repeti demonstratur cum fructibus medij temporis, non reddito pretio, ac similiter à donatario, non reddito ἀντιδώρῳ, & ab eo qui in causam permutationis accipit, non reddita re quam vice mutua dedit: quod tamen iudicio episcopi relinquit Ancyranæ synodi caput 15. Diuisio prædiorum Constitutione Leonis non inhibetur, vt si prædia maioris ecclesiæ Constantinopolitanæ diuidere velit episcopus inter eam & tres alias, quæ ei sunt adnexæ sicut docuimus *Nou.* 3. Hæc enim diuisio alienatio non est. Non inhibetur precaria quam vsusfructus cessionem vocat Leo: nos hoc genus conuentionis quale sit exposuimus *lib.* 1. *Feudorum*, simul ac libellaria quid sit, quam hoc loco Iustinianus ius παροικικὸν vocat, & perinde atque alienatione hac quoque conuentione interdicit episcopis, clericis, œconomis, archimandritis, orphanotrophis & similibus. De emphyteusi latior est quæstio. Ediderat iam ante Iustinianus de emphyteusi Constitutiones Græca lingua, quę desiderantur in *tit. de sacrosanct. eccl.* ad finem, & post *l. illud*: & ius quidem ea de re omne modo ita delarat, Perpetuam emphyteusim prohiberi, non posse emphyteusim extendi vltra personam emphyteuticarij, & filios eius aut nepotes, vel etiam coniugem, si id de coniuge in contractu emphyteuseως nominatim expressum sit. Extraneo herede relicto, morte emphyteuticarij finiri Emphyteusim. Et quod ad emphyteuticum canonem attinet, vt emphyteuticario sexta tantum pars pensionis siue reditus qui fuit initio, ob casus fortuitos remittatur: vt si locari solebat prædium LX. emphyteuticario addicatur L. & si forte pensio quæ fuit initio, diminuta sit, vt si prædium quod locabatur initio LX. nunc locetur tantum XL. vt hoc casu

canon non minor XL. emphyteuticario imponatur. Quid si ædificia sint quædam labe corrupta, diruta, desolata, parietinæ, ager sterilis & saxosus? Et hæc quoque alienari non possunt, exemplo prædiorum pupillarium, quæ etsi infructuosa sint, non alienantur tamen sine decreto, *l. pen. D. de reb. eorum* &c. & constat ex Nicenæ 2. c. 12. non tantum αὐτουργιῶν alienationem prohiberi, sed etiam aliorum: & αὐτουργιῶν nomine significari videntur prædia, quæ sua sponte fructus ferunt, veluti prata, salinæ, & his similia: sed (vt Balsamo & Zonaras canonum interpretes malunt) πάντα ἀπρόσοδα ea appellatione continentur. Verum etsi alienari etiam non possint quæ non sunt huiusmodi, dantur tamen exemplo αὐτουργιῶν in emphyteuseως causam, sed canone imposito pro modo fructuum & æstimatione mechanicorum & architectorum, quorum arbitrio & in aliis plerisque causis statur de operibus publicis priuatisque & de seruitutibus, *l. 12. C. de proxim. sacr. scrin.* & ita hoc loco. at *Nou.* 120. certum canonem definit. Quid si prædium quoddam sit ecclesiasticum quod voluptati potius quam fructui deseruiat, qualia sunt prætoria, siue ἐπαύλια, προάστια, suburbana, *l. vrbana. D. de verb. signif.* Hæc prædia propter voluptatem separantur ab aliis quæ in reditu tantum sunt. nam suburbana si iustum reditum habeant, non fit deminutio sextæ partis, *Nou.* 12. si modicum aut nullum reditum habeant, nec ideo tamen minus cara atque pretiosa sint, in ponendo canone hic modus sequendus est, vt primum vero pretio suburbanum æstimetur, deinde eius pretij vicesima pars canonis nomine constituatur: vt si suburbanum fuerit c. canon constituatur v. quæ ratio est vsuræ quincuncis: quam rationem si æque patresfamilias adhibuerint in suburbanis suis voluptuosis potius, quam fructuosis aliis locandis, vt bene rem suam nec forsitan illicite gesserint, ita profecto male se habuerint si rusticis prædiis vectigal siue mercedem imposuerint ad rationem vsuræ quincuncis. Nam respublicæ imponunt agris suis vectigal ad rationem vsuræ semissis, vt apud Plinium VII. Epist. *ager reipubl. mancipatus quingentis millibus numum, vectigalis nomine infert quotannis tricena millia*, id est, XXX. milia, quæ ratio est vsuræ semissis. Legendum enim sic est apud Plinium, *Eundem vectigali imposito recepi, tricena millia annua daturus*. Vulgo corrupte, *Præcepi, ccc. millia annua daturus*. Solemnes vsuræ ciuitatum semissales erant, vt recte in *Septicia, D. de pollicit.* τὸν ἐξ ἔθους τόκον. vsuram semissem Modestinus interpretatur, quanti à Republ. pecuniæ mutuari solebant: & quæ ibi refertur in Rempubl. collata liberalitas, omnino similis est ei quam præfert vetus inscriptio Hispaniæ huiusmodi. *R. P. Barc. do, lego, darique volo XVII. D. ex quorum vsuris semissibus edi volo quotannis spectaculum pugilum, die IV. Iduum Iuni.* Et vel hunc igitur Reipubl. morem sequentur optimi patresfamil. in agris suis elocandis, sicut in æstimando vsufructu Falcidia interueniente, siue priuato is sit relictus, siue Reipubl. eadem computatio seruatur annorum XXX. *l. computationi, D. ad l. Falc.* Æque putem reditum annuum debitum priuato non æstimari pluris quam eum qui debetur Reip. id est, non supra rationem vsuræ trientis, & quod in *l. 3. §. vlt. D. ad l. Falc.* ponitur species in Rep. hoc ideo fieri, quod legatum Reip. relictum in annos singulos, vnum est & purum, vt protinus veniat in rationem legis Falcidiæ: quod non ita est in priuato, quia plura sunt legata. si quid priuato legetur in annos singulos, primi anni purum, sequentium condicionalia, nec protinus induci Falcidia in omnibus potest. Nec obstat *l. si quis argentum, §. in reditibus, C. de donat.* vbi in reditibus æstimandis fere seruatur ratio vsuræ

A septuncis. Nam hoc fit (vt Petrus docuit recte) fauore donatoris, vt reditus promissus minoris æstimetur: sicut & illud, Vt donator optima prædia ne det in solutum, *d. l. si quis argentum, §. 1.* & idem fauor est ecclesiarum non in prædiis tantum dandis in solutum, *Nou.* 120 cum tamen regulariter creditori ius potestasque sit eligendi meliora, *Nou.* 4 sed etiam in reditibus æstimandis, *Nou.* 131. seruatur enim fere ratio vsuræ quadrantis, vt scilicet annua quæ ecclesiis relicta sunt pluris væneant. Quod item de prædiis vrbanis ecclesiæ Hierosolymitanæ est, in *Nou* 40. & 120. vt æstimentur ad rationem vsuræ sextantis, fauor esse videtur ecclesiæ, veluti vt domum cuius pensio annua est x. vendat D. Priuatis igitur verum pretium exigentibus

B non deberet tantum licere: nec in vrbanis etiam tantum quantum in rusticis, propterea quod sumptum maiorem requirunt vrbana ædificia, & maioribus casibus obnoxia sunt, *l. verum, §. sed hæc res, D. de minor.* qua de causa oratio Seueri prædiorum rusticorum alienationes prohibuit, vrbanorum non prohibuit. Et ita vero *Nou.* 120. pluris æstimat ecclesia prædium quod dat in solutum quam priuatus, quibus argumentis tentari potest, non sequi iusti pretij rationem priuatos, qui in locandis prædiis voluptariis sequuntur exemplũ ecclesiæ, id est, rationem vsuræ quincuncis: licet hoc quidem faciant non illicite, propterea quod se in pretio contrahentes ἐμπορευτικῶς, vt fit, circumscribere possunt. Nunc, vt cetera tractemus quæ pertinent ad em-

C phyteusim rerum ecclesiasticarum, hac quidem Nou. adnotari necesse est, prohiberi perpetuam emphyteusim rerum ecclesiasticarum, sed ex recentiori No. 120. non prohiberi, nisi maiori ecclesiæ CP. & religiosis locis, quæ sunt in ea vrbe, vel in territorio eius, & præterea cadere emphyteusi emphyteuticarium ob cessationem biennij sicut in conductore quolibet receptum est expelli eum posse post cessationem biennij, simul ac pignoris obligationem exequi, *l. quæro, §. inter l. cum domini, D. loc.* Martial. *Vidi Vacerra sarcinas tuas, vidi, Quas non retentas pensione pro bima Portabat vxor* Ait, Pēsione pro bima, quia nonnisi ex biennij cessatione pignorum retentio erat. Idem etiam obtinuit ante Iustinianum in pagano emphyteuticario & super-

D ficiario. Hodie in tempore est differentia inter paganum & ecclesiasticum, in expellendi causa non est differentia, sed neque in eo quod expulso nulla datur deductio vel petitio meliorationum. Communis etiam illa vtriusque causa est simul ac conductorum omnium, si recte conducta abutantur, *l. 3. C. de loc.* Symmach. in epistol. Ante paucissimos, inquit menses ille à parente meo horrea in Aquileia sita propter longinquitatem itineris incognita tenui mercede conduxit, atque his ita abusus est, vt paruo licet tempore iisdem locis labem consulto intulisse dicatur. Hunc vbi sæpe conuenit vt conductione decederet, contemptu hominis & interuentu quorumdam elusa est: nunc opis indiga geminum beneficium vestri fauoris exoptat. primo vt improbissimus inquilinus locorum in-

E tentione pellatur, deinde vt habita deterioratę rei ęstimatione sumptum iustę instaurationis agnoscat. Et hęc de emphyteusi sufficiant: nunc videamus de pigneratione. Prędia, vasa, vestes ecclesię pignori vel hypothecę specialiter obligari non possunt, *l. sancimus, C. de sac. eccl.* Generalis hypotheca bonorũ omniũ nõ prohibetur. Facilius cõceditur generalis quã specialis, *l. 1. D. de pig.* quia specialis obstringit magis. Facilius etiam antichresis, *Nou.* 120. Excipitur *d. l. sancimus* & hac Nou. causa redemptionis captiuorum, ob quam Socrates narrat Acacium Amidenum episcopum conflasse vasa omnia aurea & argentea, hoc clericis edicto palam ὁ θεὸς ἡμῶν οὔτε δίσκων οὔτε ποτηρίων χρήζει οὔτε

γὸ ἐσθίει, ὅτι πίνει, ἐπὶ μὴ προσθήκης ὄψν. cui simile est illud Alexandri Imperatoris, *In sacris quid facit aurum?* Ob eandem causam immobilia non vendi ex eo apparet, quod id tantum certis ecclesiis Scythiæ *Nou.* 120. permittit. Excipitur etiam ab hac Constitutione Imperator, cum quo ecclesiæ licet prædiorum permutationem facere, dummodo prædia sint apud Imperatorem perpetuo remansura. quid enim si ea mox Imperator in alium translaturus sit? quid si sequester sit illicitæ venditionis? & hoc ita declaratur *Nou.* 55. sed abrogatur *Nou.* 119. §. *pen.* per quam quæsita à principe prædia ecclesiastica ex permutationis causa in alias personas transferri possunt. Excipitur etiam causa æris alieni, ob quam vendi prædia ecclesiastica possunt & ἀντιχρήσεως lege pignerari, & in solutum dari. Quod vt intelligatur, notanda est differentia quæ intercedit inter fiscũ & priuatos creditore. priuati creditores pro pecunia volentes accipiunt prædia ecclesiastica in solutũ, vel coguntur accipere nullo inuento emptore ex *No.* 4. Fiscus pecuniam exigit semper, in qua sunt positę imperij vires, nunquam accipit prædia ecclesiastica in solutum. Igitur fisco ab ecclesia tributiones exigente, vt ei satisfiat, prædia ecclesiastica vendi necesse est. Vtrumque fit decreto præsidis ex *Nou.* 46. & 67. At ex *Nou.* 120. non est opus decreto præsidis, & satis est acta confici gratuito apud patriarchas, metropolitanos, episcopos, secundum suam iurisdictionem, & adijcit vt vænalia prædia proscribantur per dies xx. & væneant sub hasta. Est etiam ex ea Nou. hac in re differentia inter ecclesiam & ceteros debitores. nam ceteri debitores vsuras semisses præstant, ecclesia quadrantes. Ceteri debitores non inuento emptore prædia creditori dant in solutum vero pretio, vt si debeant L. dant prædium dignum l. Ecclesia prædium quod dat in solutum decima parte amplius æstimat, vt si reuera sit L. id æstimat LV. Ceteri debitores non habent electionem, sed accipit creditor in solutum quę mauult prędia pretiosiora, Nou. 4. ecclesia dat mediocria, vt diximus supra. Excipitur etiam ab hac Constitutione permutatio & perpetua emphyteusis, quam inter se ecclesiæ contrahunt, decreto vel actis interuenientibus *Nou.* 40. & 120. Sed nulla harum omnium exceptionum comprehendimus tamen prędia quę ab imperiali domo ad ecclesiam peruenerunt. hęc enim ne in aliam quidem ecclesiam vlla ex causa abalienari possunt, *Nou.* 120. Non comprehendimus etiam prędia ecclesię relicta hac lege ne alienentur. non templa ipsa vel monasteria, *d. Nou.* 120. monasteria, inquam, ea, in quibus fit sacra λειτουργία vt in hac *Nou.* exprimitur. nec enim in omnibus fieri monasteriis ea solebat, *Nou.* 133. ac proinde ea tantum sacra monasteria esse censentur in quibus fit sacra λειτουργία. Et λειτουργίαν fieri Iustinianus definit eleganter hoc loco, lectis sacris literis & tradita populo sacra & ineffabili communione. Iulianus antecessor missam interpretatur cum hoc loco, tum *Nou* 58. Vetus est verbum, quo & Ambrosius vtitur & alij quidam, qui tamen omnes dicunt missas agere vel facere, vel tenere vel complere, non dicere, non canere, non audire. Cornelius in epistola ad Lupicinum, *Edictis Imperatorum Christianos vbique tormentis variis affici, & neque publice in vrbe Roma, neque in cryptis notioribus missas agere licere.* Et putem in Laodicena synodo his verbis, μετὰ τὸ ἐξελθεῖν significari missam auditorum, & his, καὶ τούτων προσπελθόντων καὶ ὑποχωρησάντων missam pœnitentium, quas sequebatur fidelium admissio atque dimissio. Extremo autem loco Iustinianus explicat latius quę pœna irrogatur his qui fecerint contra hanc Constitutionem. Probat pœnas definitas Constitutione Leonis: sed adiicit, vt licet ab emptore vindicetur prędium ecclesię non iure venditum non reddito pretio, salua tamen sit emptori aduersus œconomum vel quem alium venditorem actio ex empto de euictione. quod videtur nouum, cum ipso iure nulla sit emptio, & vterque mala fide contraxerit, & merito hac in re subsistit Accursius. Sed Iustinianus declarat œconomum odio dignum esse maiore, pœna maiore, idcirco teneri etiam eum emptori, idemque seruari in permutatione & in mutuo. Ei enim qui permutationem contraxit esse regressum in œconomum quasi re euicta, & creditori esse condictionem in eundem. In donatione donatarium rem donatam amittere, & ἀντίδωρον, si quod interuenerit, vel si non interuenerit, conferre. Emphyteusi autem non iure facta, auferri emphyteuticario prædium, & nihilominus pensitari ab eo canonem, quem pensitaret si iure contracta emphyteusis esset. Μηδὲ ταύτῃ δώρῳ] Legendum, μηδὲ ἐπ' ἀντιδώρῳ. Καὶ συλλογίζεσθαι τὴν ἐκ τοῦ ἀκριβοῦς τιμήματος] Verba hunc sensum efficere videntur, vt ex vero & exacto pretio suburbani æstimetur quantum reditus colligant xx. anni, & vt tantumdem emphyteuticarius præstet canonis nomine in annos singulos: vt si suburbanum sit solidorum C. quia hac summa emitur reditus IV. vt quotannis emphyteuticarius præstet LXXX. Sed hac ratione emphyteuticarius emeret fere suburbanum quotannis: quod faceret nemo sanus. Igitur rectius Accursius hunc esse sensum probauit omnibus, vt tantum constituatur canonis nomine quantum sufficit pretio suburbani adęquando anno vicesimo. Ερεπτον] Interpres Æschyli, ἐρέπτω κυρίως τὸ περὶ τῷ στόματι τὸν οἶκον λέγονται.

Θεουπολιτῶν] Hi sunt Antiocheni: vt docui Obser. 8. cap. 21. Απορος τις κτῆσις] Recte Vetus interpres, Fœnea possessio, vt docui eodem libro cap. XL.

NOVELLA VIII.

De præsidibus.

PRæsidum appellatio generalis est. ea continentur sub hoc titulo proconsules, comites, vicarij, consulares, correctores, imo & defensores ciuitatum. nam & ij in ciuitatibus præsidum vice funguntur, *Nou.* 15. Veteris interpretis Codex hunc habuit titulum, Vt iudices sine quoquo suffragio, &c. Suffragium pecunia est quæ suffragatoribus aulicis datur promitiiturve honoris adipiscendi causa, quo nomine erat actio, Si certum petetur de suffragio: nec in honoribus qui à principe deferuntur locus legi Iuliæ de ambitu. Et eodem suffragij titulo principes etiam ipsi qui honorem deferebant pecunias accipiebant, quæ suffragia Κατὰ τινὰ vocantur in formula iurisiurandi huic Nouellę subiecta. Sed hoc omne suffragiorum genus sustulit Iustinianus hac Nouella, imitatus Nou. Theodosij, quæ extat *l. vlt. C. ad leg. Iul. repet.* & Tiberius *Nou.* 161. generaliter vetans suffragij nomine quidquam vel suffragatoribus dari vel publicis rationibus inferri. Vtitur Iust. ratione omnibus nota, cuius auctor Alexãder Seuerus, necessariũ esse vt qui emit vendat, nec sine rubore puniri posse eum qui quod emit vendit. & ita Seneca 1. De Beneficiis: *Prouincias spoliari & nummarium tribunal audita vtrinque licitatione alteri addici non mirum, quando quæ emeris, vendere gentium ius est.* Proinde æquum etiam est vice versa, vt qui non emit nec vendat. i. vt qui pro honore nihil dedit, nihil etiam accipiat: ac sane de vtroque præses iurare cogitur initio administrationis cum ex Iustiniani Constitutione, tum etiam ex Leonis *Nou.* 97. Sufficiunt enim

enim ſalaria. i. annonæ & capita, quæ accipit de fiſco & retro ſufficiunt quæ dat pro codicillis, commonitoriis: iuſſionibus præf. prætorio. Commonitoria appello quæ vocat συμβολα. Pro commonitorio datur certum aliquid chartulariis ſacri cubiculi ſiue cubiculariis. hi enim edunt σύμβολα. Pro codicillis item datur aliquid primicerio tribunorum notariorum & quatuor ſcriniis ſacri laterculi: & quod ſacro laterculo inferri ait hoc loco, in edicto VIII. ait ſacro palatio. Infertur enim publicis rationibus. Nec idem tamen palatium & laterculum. Expoſui in *l.* 13. *C. de prox. ſac. ſcr.* quid eſſet laterculum, quibus addimus Cedrini hoc, ἡ παρὰ ἕλλησιν ὀπτὴ πλίνθος laterculum παρὰ ῥωμαίοις λέγεται. ἦν ἡ πλίνθος δημοσία ἐφ' ἧ τά τε τῶν βουλευτῶν καὶ τὰ τῶν στρατευμάτων ὀνόματα ἀπεγράφετο. Pro literis prætorianæ ſedis, quæ ſolæ nonnunquam ſufficiunt: vt puta ſi plebis defenſor creetur, *l.* 8. *C. de defen. ciuit. Nou.* 15. datur etiam prætorianis certum aliquid ſecundum diſtinctionem in notitia propoſitam huic Nouellæ ſubiecta. Ceterum illo edicto VIII. derogatur huic Nou. in eo quod reſtituitur vicarius Ponticæ, quem hæc Nouella ſuſtulerat. Sciendum enim eſt quatuor olim fuiſſe vicarios in Oriente, Aſianæ diœceſeως, Ponticæ, Thraciarum, Macedoniæ, *l. vlt. C. de diuer. off. & app. iud.* Et vicarium Thraciarum Iuſtiniani ætate vicarium longi muri nuncupatum, qui longus murus haud paruum munimentum fuit præſidiumque Thraciarum, de quo *Nou.* 26. & innumeri alij auctores: vicarium autem Macedoniæ non fuiſſe, fuiſſe vicarium Aſianæ & vicarium Ponticæ, qui tamen hac Nouella tolluntur: & cum antea fuiſſet vicarius Aſianæ & præſes Phrygiæ Pacatianæ, pro vtroque vnus conſtituitur Comes Phrygiæ Pacatianæ, qui in ea tantum prouincia iuriſdictionem habeat, non in vniuerſum tractum Aſianum, vt vicarius: & ſimiliter cum antea fuiſſet vicarius Ponticæ & Conſularis Galatiæ primæ, pro vtroque vnus conſtituitur Comes Galatiæ primæ, qui in ea tantum prouincia non in ceteris prouinciis Pontici tractus iuriſdictionem exerceat. Reſtringitur iuriſdictio, non minuitur honor, non apparitio, non ſalarium. At rurſus edicto VIII. vicarius Ponticæ reſtituitur, qui in vniuerſum tractum Ponticæ diœceſεως iuriſdictionem habeat, ciuilis & militaris magiſtratus, vicem agens præf. prætorio ſimul ac magiſtrorum militum & magiſtrorum officiorum & Comitum largitionum & Comitum domeſticorum, ac Galatiæ primæ ſuus redditur Conſularis, ciuilis magiſtratus. At ſimiliter cum antea fuiſſet Comes Orientis & Conſularis ſiue præſes Syriæ primæ *l.* 1. *C. de off. Com. Or.* pro vtroque conſtituitur Comes qui in Syria tantum prima iuriſdictionem habeat, non in vniuerſa diœceſi Orientis, quod expoſuimus Obſeruationum libro VIII. cap. XXI.

Cetera perſequamur. Nou. Theodoſij tam dare quam accipere præſides vetat, & tam aduerſus dantem quam aduerſus accipientem omnibus tanquam crimen publicum deferendi poteſtatem facit: & quadrupli pœna conuictum damnat: quam ciuitati inferri Accurſius putat in qua honorem adfectauerit. male. mouetur *Nou.* 123. quæ de epiſcopo loquitur, non de præſide. Epiſcopus qui ſuffragium dedit & qui accepit pari pœna coërcentur, *l. ſi quemquam, C. de epiſc. & cleric.* & data pecunia eccleſiæ vindicatur in ſimplum vel in duplum, ſecundum diſtinctionem *Nou* 123. Non ſic fit in præſidibus. nam qui pecuniam à præſidibus acceperunt ſuffragij nomine, in quadruplum tenentur, quod non ærario vllius ciuitatis, ſed τοῖς ἐζημιωμένοις inferri Iuſtinianus ait. Hæc Nouella illius imitatio eſt. merito igitur ex hac illam interpretamur. & ij quidem qui acceperunt, indiſtincte tenentur lege Iulia repetunda-

A rum in quadruplum, *l.* 1. *C. ad leg. Iul. rep.* etiam durante adminiſtratione, *l.* 4. *C. eod. Nou.* 86. Eodem crimine eademque pœna tenentur qui dederunt vt præſides fierent, non tamen indiſtincte, ſed ita demum ſi & in prouincia ſordide verſati ſint, idque ita hæc Nou. declarat, quæ ſimpliciter dicit quadruplum reſtitui. Dicam ergo ſpoliatis reſtitui, vt ſupra, vel quadruplum diuidi inter fiſcum & ſpoliatum, vt *l.* 3. *C. de adſeſ.* non vlli ciuitati inferri, eadeq; pœna eſt ſi quid iudicũ domeſtici, cancellarij, chartularij, adſeſſores, miniſtri abſtulerint, *d. l.* 3. *No* 161. Sola vero ſuffragij datio pœnæ non obligat, & quod dicitur in *l. quiſquis, C. ſi cert. pet.* alium ſenſum habet: collectarium vna cum præ-

B ſide relegari qui honoris pretium dederit ambienti, & relegari præſidem non quod ambierit, ſed quod pecunia collectarij præſes factus ſe & honorem ſuum quodammodo collectario mancipauerit. Ad hæc Iuſtinianus conſtituit cum hoc loco, tum *Nouel.* 17. 128. 134. ne præſides prouinciarum vllos in ciuitatibus conſtituant ſibi τοποτηρητὰς ſiue vicarios, cum in eis defenſores ciuitatum præſidum vice fungantur. nam & ipſi defenſores nullos ſibi vicarios optare poſſunt, nulli etiam defenſoribus dari. Putem & non poſſe dari præſidibus, niſi à principe ex magna cauſa, vel niſi neceſſariam moram præſes in itinere patiatur, *Nou.* 128. 134. atque ita videtur derogari titulo de officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet, qui eſt περὶ τοποτηρητῶν, quem vulgo

C male accipiunt de ſuffectis. Non ſunt etiam τοποτηρηταὶ confundendi cum his quibus præſides iuriſdictionem ſuam mandant. nam hi plerumque ſequuntur præſides ipſos, vt legati proconſulis: τοποτηρηταὶ in ſingulis municipiis abſentium vicem ſuſtinent. Quibus mandatur iuriſdictio, eos non ſequuntur illa quæ præſidibus lege data ſunt, *l.* 1. *D. de off. eius cui mand. eſt iuriſd.* Vicarij ſiue τοποτηρηταὶ conſtituuntur, vt & ea quæ lege præſidibus ſpecialiter data ſunt exequantur, *l.* 2. *C. de off. eius qui vic. al. iud. obt.* excepto iure gladij *Nou.* 128. Id quoque hac Nou. conſtituitur vt præſides iuriſdictionem habeant in paganos in omnibus cauſis, in milites in cauſis criminalibus & cauſis tributorum tantum, (in ceteris enim cauſis præſcriptionem fori habent, *l.*

D 1. *C. in quib. cau. mil. fori præſ. l.* 2. *C. de pri. ſch. l. vlt. C. de caſtr. & miniſt.*) & in magiſterianos vel præfectianos qui ex vrbe in prouinciam veniunt exequendi negotij cuiuſdam cauſa, ſi quid ſupra legitimum modum ſportularum exegerint, quod etiam repetitur *Nou.* 17. 86. 124. Et vt concuſſiones coërceant ademptione cinguli: nam in prouinciis vicem principis gerunt, vt veteribus legibus caueri Iuſtinianus ait: puto eas ſignificari quibus præſides legati Cæſaris appellantur. Sed & veteribus legibus omnibus magiſtratuum vrbanorum vice funguntur, *l. de omnibus & ſeq. D. de off. præſ. l. ſi in aliquam, § vlt. D. de off. proc.* Additur hac *Nou.* vt præſes poſt depoſitam adminiſtrationem L. dies moretur in prouincia omnium actiones vel accuſationes excepturus, nec excuſetur diuina reuocato-

E ria. Sic eſſe legendum in *l.* 1. *C. vt om. iud. tam ciuil. quam cr.* huius *Nou.* §. *pen.* indicat *l.* 3. *C. de ſilent. l. vlt. C. de dignit.* Vetat poſtremo in prouincias mitti ληστοδιώκτας, vt *Nou.* 128. & 134. id eſt latronum proſecutores, vel (vt Iulianus interpretatur) latrunculatores: vetat mitti βιοκωλύτας, qui ſcilicet vim, impreſſionem, deprædationes arceant. Fuit quondam ſpecialis quidam dux βιοκωλύτης, qui imperium habuit in Phrygia vtraque & Piſidia & Lycaonia & Lydia, quæ prouinciæ erant Aſianæ diœceſεως, ſed minuitur poteſtas eius *Nou.* 145. At vetat etiam hæc Nou. extra ordinem mitti ἀφοπλιστὰς, id eſt, qui arma priuatis auferant, quæ recondant in publicis armamentariis, ſecundum Nouellam de armis & edictum de vicario Ponti-

cæ. hoc genere hominum sub specie iuris opprimuntur sæpe prouinciales mirum in modum. Publice igitur interest ne mittantur, præsertim cum his omnibus curis sufficiat religio & diligentia præsidis, cuius iurisdictionem in huiusmodi causis nemo declinare potest. sed additur etiam in *l. vlt. C. de metatis*, ne quid occasione etiam ἀφορμισμοῦ præses ipse à prouincialibus exprimat illicite. Id non est omittendum quod exigit in fine, vt præsides caueant fisco tributorum nomine, quod & *Nou.* 134 *&* 149. repetitur. Omissa cautio habetur pro data: & ideo cautionem hoc loco accipere debemus pro nuda, repromissione, non pro satisdatione.

NOVELLA IX.

De ecclesia Romana.

HÆc est de c. annorum præscriptione, de qua scripsimus lib. de temporibus cap. 31. & Obseruationum 5. cap. 5.

NOVELLA X.

De referendariis.

HI sunt qui recitant principi supplicum desideria, & mandata principis iudicibus insinuant, *Nouell.* 124. 2 *C. de off. eius qui vic. alic. iud.* Procopius 2. de bel. Pers. Ammonius 4. c. 41. Ex eorum numero sunt qui referendarij dicuntur maioris ecclesię Nou. 6. qui specialiter destinati sunt ad maioris ecclesiæ negotia principi referenda. Hac autem Nou. referendarij ad veterem numerum rediguntur: vt clerici *Nou.* 3.

NOVELLA XI.

De prima Iustiniana.

HVius Nouellę summam edidit Iulianus. Integram Latine edi curauimus ad finem Nouellarum Iuliani. Ad *Nou.* autem 131. quidam notarunt Iustiniani patriam esse Dalmatiam, alij Thraciam, quos refellit hæc Nou. in qua Iustinianus ipse, In Pannonia secunda, inquit, nostra felicissima patria: hodie appellatur Bulgaria. Iustinianus eam simul ac vrbem natalem Achrido vel, vt Agathias scribit, Vedecinam ciuitatem Illyrici, de suo nomine primam Iustinianus appellauit, & præf. prætorio Illyrici, & non Metropoleωs, sed etiam archiepiscopatus honore donauit, subiectis ei omnibus prouincialibus episcopis diœceseωs Daciæ & Mysiæ secundæ, Dardaniæ, Præualitanæ, & secundæ Macedoniæ. Gregoras lib. 2. καὶ χεῖται βασιλικῶς περὶ τῆς τηνικαῦτα τῆς Βουλγαρίας ἀρχιεπισκοπῆς διδοὺς αὐτοῖς. πλείοσι γὰρ ἄλλοις αὐτὴν ὁ βασιλεὺς ἐκ παλαιοῦ τετίμηκεν Ἰουστινιανὸς ἑαυτῷ γεγονυῖαν πατρίδα, καὶ πρώτην ὠνόμασεν Ἰουστινιανήν, καὶ δὴ καὶ αὐτονομίας ταύτην εἰς τὸ διηνεκὲς πεπροίκισε. & paulo post, καὶ βασίλειον ἐν δόγματι τούτοις ἦν εἰς τὸ λοιπὸν γενέσθαι αὐτὴ ἡ πόλις τῶν ἀρχιεπισκοπῶν ὁ βασιλεὺς τετίμηκεν Ἰουστινιανός, καὶ πρώτην ἀνόμασεν, ὡς εἰρήκειμεν. Ἰουστινιανὴν, εἶτα τῆς προσηγορίας τὸ ἔθνος ἐκεῖσε διαδεδώκει Βουλγαρία ὁ χῶρος μετωνομάσθη καὶ μητρόπολις Βουλγαρίας ἡ πρώτη Ἰουστινιανή. Et inde apparet maiorem esse dignitatem archiepiscopi quam metropolitani. Nam archiepiscopus & patriarcha idem est. & hoc de archiepiscopo primæ Iustinianæ repetitur in *Nou.* 131. in quo pro Τειβαλλέως ex ista legendum Πρεβαλλέως. i. Præualitanæ. Alia fuit in Africa Iustiniana Carthaginensis *Nou.* 131. ex eo nomen adepta Iustiniani, quod is eam Romano imperio vindicarit & restituerit, vt Photius scribit. Alia Iustiniana secunda in Cypro insula patria Theodoræ vxoris, vt Nicephorus Callistus scribit. Omnes donatæ Archiepiscopo. Alia Iustiniana noua in notitia *Nou.* 8. & alia *Nou.* 28.

NOVELLA XII.

De incestis nuptiis.

INcestæ nuptiæ sunt quæ natura prohibitæ sunt. In *l.* 8. *& l. sorori.*, *D. de rit. nupt.* ait, quæ moribus, quod idem est, nempe tacito consensu omnium gentium. Confirmat definitionem hæc Nou. variis locis: vt cum incestas nuptias naturæ contrarias dicit, & bruta quædam eas coniunctiones abhorrere, & cum iubet vt nos intra naturæ fines contineamus, ne contra naturam obnitamur. Male igitur Accursius etiam ad nuptias legibus interdictas hanc Nouellam trahit: nam & verbo ἀθέμιτος, quo mouetur, illæ tantum nuptiæ significantur quæ sunt naturæ contrariæ. Idem quoque Accursius & Harmenopulus male differentiam faciunt inter nefarias & incestas nuptias. nam hæc *Nou. & §. ergo Inst. de nupt.* nuptias naturæ contrarias promiscue appellat incestas, nefarias, damnatas, vno facinore notato variis appellationibus. At contra ius naturale incestum committi videtur inter parentes tantum & liberos, inter eos qui veniunt ex latere & inter adfines contra ius ciuile, *l. vlt. D. de rit. nupt. l. adulterium, §.* 1. *D. ad leg. Iul. de adult.* Nō ergo omnis incestus naturæ repugnat, aut non de omni incestu hæc Nou. est. Respondeo: Imo & inter eos qui veniunt ex latere vel inter adfines iure gentium incestum committitur. De adfinibus est *l. vlt. §. vlt. D. de cond. sine cau.* Et ex his qui sunt à latere constat sororem moribus vxorem duci non posse, *l.* 8 *D. de rit. nupt.* Idem dicam de sororis filia, *l. etiam si concubinam, D. eod.* imo & de sororis aut fratris nepte vel pronepte, quia liberorum loco sunt, *l. sororis, D. eod.* At *d. l. si adulterium, §.* 1. ait cum sororis filia iure ciuili incestum committi. Respondeo, inter parentes & liberos iure gentium incestum committi in infinitum. nec enim in recta linea vllo vnquam gradu iure ciuili concessæ sunt nuptiæ. Inter fratres quoque & sorores iure gentium incestum committitur: quia nec iure ciuili vnquam inter eas personas permissæ nuptiæ sunt: idcirco etiam vulgo quæsitam sororem vxorem ducere non licet, *l. & nihil, D. eod.* Idem dicam de socru, nuru, nouerca: nam hæc coniunctio semper habita est pro nefaria, etiam si qua in patris tantum concubinatu fuisset, *l. 1. § pen. D. de concub.* Cum sororis aut fratris filia fuit quandoque permissa, *l. vlt. C. de incest. nupt.* etiam S.C. vt Cor. Tacitus scribit: quandoque prohibita, *l.* 5. *C. eod.* Similiter cum consobrinis modo fuit prohibitum connubium, modo permissum, *l. celebrandis C. de nupt. l.* 2. *C. Th. de inc. nupt.* Ideoq; est in his personis à latere coniunctis ius ciuile spectandum maxime, quia cum eis vel inter eas nuptiarum prohibitio ex iure ciuili pendet, quandoquidē in eis ius ciuile modo incestum committi dicit, modo negat, & ob id ipsum de incesto iure ciuili cōmisso: vt si amita nupserit filio fratris vel filia patruo, vir quidē punitur, sed mulier non punitur si prætēdat iuris ciuilis ignorantiā, *l. qui in prouincia §. vlt. D. de rit. nupt. d. l. si adult. §.* 1. quod & hac No. exprimitur. Mulier ius ciuile ignorare potest: ius gentiū ignorare non potest. Vnde si forte nupserit filio, punietur omnimodo, quia natura probrū admisit. Idem si adulterium commiserit, quia natura probrū est, *l. probrum, D. de verb. sign.* Lactantius in Epit. Instit.

Corrumpere alienum matrimonium etiam communi gentium iuredamnatur At non punitur si nupserit filio fratris, dum existimat cum eo iure ciuili nuptias esse permissas. His cognitis videamus quæ sit pœna incestarum nuptiarum. Iure antiquo dos caduca fit & fructus dotis, *l. incesta*, *D. de rit. nupt.* & donatio propter nuptias *l.* 4. *C. de inc. nupt.* Liberi ex ea coniunctione suscepti spurij sunt *l.* 1. *C. Th eod. tit.* Ergo non videntur patrem habere, cuius debeatur successio, vel qui debeat alimenta, *l. si quis*, *C. eod.* Nou. 89. Bona contrahentium incestas nuptias seruantur liberis iustis vsque ad tertium gradum, & parentibus vsque ad secundum, & fratri, sorori, patruo, amitæ, nisi si quis ex his nuptiarum incestarum interpres & conciliator fuerit, *d. l. si quis*: quæ exceptio in aliis etiam casibus locum habet *Nou.* 17. *&* 134. Non possunt, nisi inter eas personas facere testamentum. His personis dedeficientibus, bona publicantur. Hac Nouella augetur pœna. nam qui incestas contraxit nuptias, verberibus affectus, si humilior sit, si honestior, missa verberum castigatione deportatur in insulam. Sic exilium accipio in hac Nouella, cùm dicat liberos iustos pœna patris sui iuris fieri, constat autem sui iuris non fieri relegatione, sed deportatione: & vero etiam olim incesti pœna erat deportatio, *l. si quis viduam*, *D. de quæst.* Consequens erat deportatione bona adimi: sed filiis iustis conseruantur, & iis quidem solis: filiis deficientibus, publicantur. Grauior pœna irrogatur Osroënæ & Mesopotamiæ *Nou.* 154. quod in eis potissimum prouinciis nimium multi se incestis polluerent, *l. aut facta*, § *vlt. D. de pœnis.* Et hanc quidem pœnam Iustinianus in futurum constituit. In præteritum. i. iam contractas nuptias solui iubet intra biennium. Puniendi, id est rei correctione incestum excusatur, *d. l. si adulterium*, §. *incestum*, *l.* 4. *C. de inc. nupt.* quia videtur fuisse inuoluntarium. Aristoteles 3. Eth. ἀκούσιον ἐν μεταμελείᾳ εἶναι. Sed *d. l.* 4. iubet eas sine vlla recrastinatione dirimi. Iustinianus dotem non facit caducam, & statum liberorum confirmat, ita tamen vt cum iis qui ex iustis nuptiis procreati sunt patri succedant, non ex æquis partibus, sed ex quadrante tantum, fisco quoque alium auferente quadrantem bonorum. Itaque si vnus sit filius ex incesto, vnus ex iusto matrimonio, fiscus aufert bonorum quadrantem, ex reliquis bonis filius ex incesto prognatus fert tantum sextantem & sicilicum. Quod si qui diuortio non dissoluerint incestas nuptias intra biennium, hos subdit pœnis eisdem quibus & illos qui in futurum inceste coierint, & hoc amplius filiis legitimis adimit quadrantem bonorum. Sed huius pœnæ postea gratiam fecit habitantibus in Tyro *Nou.* 139. *& Nou.* 154. prouinciæ Osroenæ & Mesopotamiæ, vt Iustinus *Nou.* 3. Excusantur vicinitate Persarum, quibus nuptiæ nullæ sunt incestæ, & in præteritum indulgentur, in futurum districtè vetantur. Verum enim pœnæ hac Nou. propositæ opponitur primum *Nou.* 17. quæ damnatorum bona seruari vult cognationi vniuersæ. quod vtique in his criminibus locum habet, quibus nominatim legibus irrogata bonorum publicatio non est, non in ceteris, quæ specialiter bonorum publicatione plectuntur. Tum opponitur etiam *Nou.* 134. §. *vlt.* quæ bona punitorum non tantum liberis conseruat, sed & parentibus vsque ad tertium gradum. Dico excipiendum esse incesti crimen. nec enim ea generali Constitutione voluit derogare Nouellis suis, sed veteribus legibus quæ in multis variisque criminibus bonorum publicationem inducebant: & eadem ratione nihil per eam derogatur *Nou.* 117. quæ bona eius qui posteaquam voto studioque castitatis primam vxorem reliquit, vel stupro contaminauit se, vel secun-

A dam duxit, liberis addicit, vel his deficientibus, fisco.

Secunda pars huius Nouellæ est de concubinatu siue de liberis ex concubina susceptis, qui nothi dicuntur. Nothorum nomen non possis exprimere Latine, sed pro eo naturalium vsurpabis. male Haloander Spuriorum. nec enim sunt spurij. Ex Constitutione Constantini liberi in cōcubinatu ex ingenua muliere suscepti, concubinatu in matrimonium conuerso, sui & legitimi fiunt, quam restituit Zeno, *l. Diui*, *C. de nat. lib.* Non satis est sequi matrimonium, sed interuenire etiam debent instrumenta dotalia, *Nou.* 18. Dos, concubinatus abolitio & nuptiarum argumentum est. Plautus Trinummo, *Me germanam meam sororem in concubinatum tibi sic sine dote dedisse*

B *magis quam in matrimonium.* Sufficit & aliud quodlibet argumentum nuptiarum, quod modo sumatur ex scripto, *Nou.* 117. *cap.* 2. At Constitutio Zenonis pertinet tantum ad præterita. i. ad eos qui filios habent ex concubina, vt per matrimonij coniunctionem eos possint facere legitimos, nihil vero ad eos pertinet qui post eam Constitutionem ex concubina filios susceperunt, ideoque post eam suscepti filij naturales, per nuptias iura legitimorum adipisci nequiuerunt. quare hortabatur homines Zeno ad solutionem concubinatus & matrimonij coitionem iustam. Sed Anastasius *l. iubemus eod. tit.* etiam in futurum hanc rationem sobolis naturalis faciendæ legitimæ valere voluit. Est enim in ea separata oratione legendum: In posterum

C nihilominus: (quemadmodum Accursius legit) qua clausula quod dixit initio legis, In præsenti, etiam in posterum seruari iubet. & adijcit, Aliquæ mulieres vxoris loco habentur. Verior est secunda interpretatio Accursij, Vxoris loco habentur. i. vxores sunt veræ, dotalibus instrumentis confectis, vt in fine ait. Sequitur, Ex his sibi progenitos seu procreandos: progenitos ante nuptias, procreandos post nuptias. Ait, Pro eius sobole: etiam suscepta post hanc legem & ante nuptias. His notulis si careat lex, difficilis videbitur. Anastasio consentit Iustinianus *l. cum quid*, *eod. tit.* eodem loco habens tam editos post nuptias quam editos ante nuptias, quod in *l. nuper*, ita declarat, vt & liberi ante nuptias suscepti legitimi sint, li-

D cet alij post nuptias editi non sint, vel etiam editi defuncti sint, vt *d. l. Diui*, & multo magis si grauidam puero concubinam in matrimonium duxerit, puer suus nascitur. Cur multo magis? Quia conceptus est in concubinatu, editus in matrimonio. In his autem qui non legitimè concipiuntur, tempus editionis spectatur, auctore Vlpiano, fauore liberorum, vt contra fauore eorumdem tempus conceptionis spectatur, *l. & seruorum*, *D. de sta. hom.* *Nou.* 89 Hæ Constitutiones quas retuli, causam dederunt huic Nouellæ. In Zenonis enim & Anastasij Constitutione additur hic modus, Non existentibus iustis & legitimis liberis: qui omittitur in Constitutionibus Iustiniani. Quapropter an habendus esset pro omisso ambigi poterat. Et hæc Nou. declarat habendum pro omisso, ac proinde etiam

E existentibus legitimis liberis ex concubina susceptos matrimonij coitione suos & legitimos fieri. Habenti legitimos liberos, mortua vxore, licet habere concubinā, non etiā vxore viua, *l.* 1. *C. de concub. l. vlt. in fi. D. de diu. l. vlt in fi. C. com. de man. d. l. Diui*, & ita emendo atq; interpretor Catonis illud, *Quum coniunx tibi sit, ne res & fama laboret, Vitandum ducas inimicum nomen amici*: vt ne sit quis simul vni mulieri maritus, & amicus alteri, ne vxorem habeat & amicam. hoc enim est verum concubinæ nomen, *l.* 144. *D. de verb. sig.* Præterea Constitutio Zenonis loquitur de concubina ingenua: Iustiniani de libera cum qua sit connubium. Liberæ appellatione continetur etiam libertina. Sed

de ancilla dubitari poteſt, an concubina manumiſſa A cum liberis & ducta in matrimonium, liberi ſui fiant. Et Iuſtiniano ſuos fieri placet *Nou.* 18. verum ponit ibi non tantum manumiſſam concubinam cum liberis, ſed etiam liberis & matri impetratum ius aureorum annulorum, reſtitutoſque natales. Manumiſſio libertinos facit: ius aureorum anulorum honorem & iura ingenuitatis tribuit: reſtitutio natalium ingenuos facit. Hodie ex *Nou.* 78. etiam manumiſſio ſola ingenuos facit, & ſuperuacuum eſt petere ius aureorum anulorum, reſtitutionemve natalium: manumiſſio item matris ſola & contractus dotis cum ea habitus filios naturales ingenuos & ſuos facit. Exigit ergo Iuſtin. *Nou.* 18. vt ancilla & liberi ex ea ſuſcepti ingenui fiant, nam ſoli ingenui, iura ſuorum heredum, agnatorum, cognatorum habent: libertini cognationem non habent. Exigit etiam vt nulli extent iuſti & legitimi filij: quod Haloander perperam omiſit. Porro eæ Iuſtiniani Conſtitutiones pertinent non ad futura modo, verum etiam ad præterita quæ nondum tranſacta, finita ſunt, quod nominatim adſcripſerat *d. l. cum quis, & l. nuper*, vt ipſe teſtatur *Nou* 19. ſed ideo detraxit eam clauſulam edito Codice, quod præcedentium Imperatorum Conſtitutiones præterito tempori ſufficerent. In hac Nou. nihil adijcit de præterito, quia ſatis intelligitur & hanc pertinere ad præterita, cum ſit interpretatio & appendix *d. l. nuper*. Id tamen adijcitur hac Nou. quod non fuerat cautum ſuperioribus Conſtitutionibus, hoc modo filios naturales non tantum patri ſuos & legitimos fieri, ſed & conſanguineos liberis iuſtis: denique hoc modo ius etiam agnationis adquiri. quod non ſimiliter fit per oblationem curiæ, *l. communium, C. de nat. lib. Nou.* 89.

NOVELLA XIII.

De prætoribus.

NOn eſt de prætoribus omnibus, ſed de prætoribus plebis ſiue de præfectis vigilum. Qui olim Romæ præf. vigilum dicebatur & in prouinciis νυκτοστρατηγὸς, *l. vlt. §. legati, D. de mun. & hon.* & vt Ægypto Straboni νυκτερινὸς στρατηγὸς, & Conſtantinopoli, νυκτέπαρχος, cœpit ex hac *Nou.* in vrbe C. P. appellari prætor plebis: quam appellationem duraſſe poſt Iuſtinianum ex eo apparet quod in *d. §. legati, & l. 2. D. de ſer. fug. & tit. de off. præf. vig.* qui appellatur præf. vigilum ſiue nyctoſtrategus, in libris βασιλικῶν est prætor plebis. Primus Auguſtus Romæ incendiis arcendis & excubiis agendis ſeptem conſtituit vigilum cohortes ex libertinis, vt alij plerique auctores ſcribunt, & Vlpianus noſter in fragmentis. Vigilibus præpoſuit Tribunos, & ſuper omnes præf. vigilum, *l. 3. D. de off. præf. vig.* quem conſtituit tantum pro tempore, vt Dio ſcribit, & ideo extra ordinem conſtitutus dicitur *l. 2. D. de orig. iur.* Conſtituerat & antea vicomagiſtros, quos Dio vocet στενωπάρχους, qui etiam durauerunt diu cum Romæ tum Conſtantinopoli, & in deſcriptione antiqua vrbis Conſtantinopolitanæ, Vicomagiſtros, inquit, quibus per noctem tuendæ vrbis cura mandata eſt. Sed conferamus modo præfect. vigilum cum prætore plebis. Præfectus vigilum cognoſcit de raptoribus, inuaſoribus, furibus, receptatoribus, effractoribus, incendiariis, *d. l.* 3. Cognoſcit & de his ex hac Nou. prætor plebis, itemque de ſicariis & adulteris. Ius fuſtium, flagellorum, virgarum præfect. vigilum habet, *l. 3. & l. vlt. D. eod.* & ius gladij in ſeruos fures *l. pen. D. de cond. cau. da.* vel in fugitiuos *l. vlt. D. de off. præf. vig. l. 2. D. de ſer. fug.* quia ſui furtum faciunt *l. 1. C. de ſer. fug.* Alia facinora quæ grauiorem animaduerſionem deſiderant, remittit ad præf. vrbi, *l. 1. C. de off. præf. vig. l. 3. §. vlt. l. vlt. D. eod.* Prætor plebis ius gladij habet etiam in liberos homines. Conſtituebatur præf. vigilum iudicio & electione præf. vrbi. Prætor plebis non conſtituitur ſine ſymbolo & probatoria principis. Inuenio etiam equites Romanos & cæteros præter illuſtres & perfectiſſimos, impetrata venia ætatis, mores ſuos probaſſe præf. vigilum, *l. 1. C. Th. de iis qui ven. æt. imp.* pro quo Iuſtinianus ſubſtituit prætorem, *l. 2. C. eod.* Prætorem igitur plebis intelligam ex hac Nouella. Id B ſumme notandum eſt quod hac Nou. de ſeditioſis & factionariis cognitio prætori plebis mandatur, quæ propria videtur præf. vrbi fuiſſe, *l. . §. quies, D. de off. præf. vrb.* vbi populares eodem ſenſu dicit quo populum Praſinianorum Capitolinus in Vero. vt docui Obſeruationum octauo. Sed ex hac Nou. Iuliani antiquus interpres notat non tantum præf. vigilum, ſed & prætorem plebis quaſi adiutorem præf. vrbi ſeditiones plebis compeſcere, & eos qui à coloribus & partibus quas tuentur nomina accipiunt. Præf. vigilum creabatur ex equeſtri ordine, vt Dio ſcribit: Vicomagiſtri ex plebe. Suetonius in Auguſto, Vicos tuentur magiſtri ex plebe cuiuſque viciniæ. Prætorem C plebis Iuſtinianus creari vult ex ſenatorio ordine, vt tutelarem, liberalem, fideicommiſſarium, & ceteros, puta ex viris illuſtribus vel ex ſpectabilibus Comitibus conſiſtorianis, vel ex viris clariſſimis tribunis prætorianis & notariis, vel ex his qui magiſtratum in prouinciis geſſerint: vbi eleganter interpres Iuliani, Si ex eis conſtituti non ſunt prætores plebis, poterit eis dici: Subripuiſtis principi, id eſt per obreptionem facti eſtis prætores plebis: quod συναρπαγὴν vocant Græci. Præfect. vigilum habuit ſuum forum, & officiales & commentarienſes. Prætori plebis hac Nouella datur aſſeſſor, xx. milites & xxx. matricarij: & matricarios Iuliani interpres definit eſſe eos quorum opera ſpongiis, hamis, dolabris, ſiſonibus & aliis ferramentis incendia extinguuntur, perfodiuntur parietes, D diruuntur ædificia, quaſi matricularios, quod in matriculam ſiue commentarium prætoris plebis relati ſint vel potius quaſi materianos, quia ξυλουργοὺς Cedrinus interpretatur. Τῇ τε ὑπατείᾳ συζεύξαντες τοὺς στρατηγούς. Prætores collegæ conſulum ſunt, non quod ſint pari imperio (maius enim eſt imperium Conſulis, & ſuperior magiſtratus, *l. 4. D. de receptis*: ſiue maior Feſto eſt conſul) ſed quod iiſdem auſpiciis creantur, & inter ſe quaſi collegæ auſpicia turbare aut retinere poſſint, & quod ita rogentur prætores vt collegæ Conſulum ſint, quodque quaſi participato magiſtratu ſe inuicem collegas ſoleant appellare. Plinius in Panegyrico, Conſul pleraque ad prætores remittebat, atque ita vt collegas vocaret. M. Tullius IX. ad Atticum, Prætores ita rogantur vt collegæ conſulum ſint. E Neque tamen hoc ſenſu Sabinus ſcripſit collegam à magiſtratu tutorem dari poſſe, *l. vbi, D. de tut. & cur. da.* alioquin poſſet à prætore Conſul dari, quod eſt falſum. Sed collegam accepit pro eo qui pari imperio eſſet, *l. collegarum, D. de verb. ſign.* Δεδώκαμεν τε αὐτοῖς μετὰ τὸν νόμον δόντες τὴν τάξιν. Ius ciuile ſubſequitur ius prætorium, *l. Scio. D. de teſtit.* & *prætor*, vt dicitur, lex loquens eſt, lex, mutus prætor. Τῆς μεγίστης ἐξάρχοντος βουλῆς. Plinius in Panegyrico: *Parum eſt vt conſul in curiam venias, niſi & conuocas, vt interſis ſenatui niſi & præſides, vt cenſentes audias, niſi & perrogas.*

Conſiſtorianῶn] Baſilica, τοῦ ὑψηλοτάτου βήματος,

quod exposui Obs. VIII. capite X.

Καπηλείας.] Hoc nomine depeculatio significatur.

Βενεφικιαλίοις] Beneficiarios malim interpretari. Et cum Festo beneficiarij sint milites qui uacationem habent munerum grauiorum vt mensores, veterinarij, fabri & alij qui enumerantur *l. vlt. D. de iu. im.* putem hic significari exploratores & iudices, quia pro huius ministerij præmio habeat prætor plebis immunes. Tertullianus de fuga in persecutione. In matricibus, inquit, beneficiariorum & curiosorum, inter tabernarios & lanios & fures balnearum & aleones continentur: vbi sane beneficiarios & curiosos non accipiam pro his qui curam habent cursus publici, vt docui *l. 3. C. de can. larg. tit. de curiosis* sed vt hoc loco pro delatoribus, à quibus & delatoria curiositas dicitur *l. 6. D. de iuris & fac. ign.* Cæsari, Plinio, Agathio aliter beneficiarij sunt corpore custodes siue protectores & buccellarij.

NOVELLA XIV.

De Lenonibus.

ALij sunt lenones, alij productores. Hæc Nouella est de lenonibus. Lenones ad quos scortorum captura redit, qui simul cum scortis ipso iure infames sunt. Ius etiam capiendi hereditates & legata scortis Domitianus ademit: quod non obtinuit. Attamen in scorta stuprum commissum legibus non vindicatur, *l. si ea quæ stupro, l. quæ adult. C. ad leg. Iul. de adult.* nam & scorta non censentur, nisi quæ professæ sunt impudicitiam apud Ædiles. Cor. Tacitus 2. *Vistilia licentiæ stupri apud Ædiles vulgauerat more inter veteres recepto, qui satis pœnarum aduersum impudicas in ipsa professione flagitij credebant.* Productores sunt earum etiam mulierum in quibus stupra commissa legibus vindicantur, vt Asconius Pedianus scribit. Non male autem hæc *Nou.* iungitur superiori. nam prætoribus plebis de lenonibus cognitionem dat, & in vniuersum tollit prostibula & lenocinia omnia, quæ fuerunt tamen ab aliis iam ante sublata vna cum vectigali eo quod ad fiscum inde redibat, *l. vlt. C. de spect. & sca.* Id fuit aurum lustrale, vt in *Nou.* Theodosij de lenonibus hæc verba declarant, Cum Florentius lenonum calliditate damnabili circumuentam veterum videret incuriam, vt sub cuiusdam lustralis præstationis obtentu corrumpendi pudoris liceret exercere commercium.

NOVELLA XV.

De defensoribus ciuitatum.

DVæ superiores sunt de prætoribus plebis: hæc est de defensoribus ciuitatum, qui defensores plebis dicuntur, *l. 1. C. de off. iurid. Alex. l. 4. & 5. C. de defens. ciuit.* & magistratus sunt vice præsidum, vt diximus *Nou.* 8. Præses est magistratus magistratuum. Et promouentur confirmanturque defensores plebis sine impendio vllo sola auctoritate præf. prætorio, vel quæstoris, *Nou. 75.* creantur decreto ciuitatis, *Nou. 8. l. 8. C. de def. ciuit. l. iubemus, C. de episc. audi.* etiam inuiti & iurati. Et Christiani soli *d. l. 8* vt aduocati *l. vlt. C. de postul.* & officiales iudicum, *l. 9 C. de diu. off.* & primates Alexandrinæ plebis, *l. 6. C. de episc.*

A *aud.* Vt vero vrbs Roma habuit Senatum, Consules, Tribunos plebis, ita & aliæ ciuitates quædam habuere pro Senatu curiam, pro Consulibus Duumuiros, pro Tribunis plebis defensores plebis, quædam defensores tantum, *l. in hac, C. de donat.* Horum munus fuit olim quinquennale, *l. 4. C. de defens. ciuit.* Ex hac Nouella est biennale. Apud eos fiunt insinuationes testamentorum & donationum testationes, depositiones, conficiuntur & eduntur acta etiam aduersus potentiores vel præsides ipsos, *d. l. in hac, l. 9. C. de defens. ciuit.* qua de causa & archiuum habent siue scrinium, & & scriniarium vnum & exceptorem & officiales duos. Cognitionem olim habebant in causis pecuniariis vsque ad aureos L. *l. 1. C. eod.* ex hac Nou. vsque

B ad CCC. & rei iudicatæ executionem habent: & qui forte plus petit dolo malo, vt causa à defensore transeat ad præsidem, litem amittit, reuocata veteri plus petentium pœna. Quod & ad Duumuiros trahi potest: nam & ij vsque ad certam summam iudicandi ius habent, *l. inter, D. ad municip.* & v. *Sentent. Paul. tit.* v. ideoque si quis forte supra eam quantitatem petat ne Duumuiri iudices sint, causa cadat. At vero tentarit quis forsitan motus quingenorum & quinquagenorum frequenti mutatione, & eo quod proditum est, posse eos tutorem dare vna cum ciuitatis episcopo, si pupilli facultates non excedant D. aureos, *§. ven. Inst. de Atti. tut.* posse etiam defensores ciuitatum de causis ciuilibus cognoscere vsque ad D. aureos: nisi admo-

C nuero longe aliam esse rationem eorum quæ iurisdictionis sunt: tutoris dationem legis esse, causarum cognitionem iurisdictionis, nec mendo laborare vllo, *l. 1. C. de defen. ciuit* cum vsque ad L. solidorum summam minores causas dicat, quæ vtique non essent minores vsque ad D. nam & eadem est minorum facultatum siue paupertatis definitio in *l. 10. D. de accus.* & Constantini Prophyrogenetæ Nou. περὶ ἀναδόσεως τιμήματος στρατιωτῶν. Porro cognoscunt etiam defensores ciuitatum de leuioribus criminibus. maiora enim remittunt ad præsidem *l. 7. C. eod.* & prehensionem habent ex hac Nou. quæ negatur, *l. 5. C. Th. de exh. reis* & ab eis appellatur præses. Male ergo quidam negant defensores habere iurisdictionem. Et nihil obstat quod

D dicitur, non conficere eos acta his de rebus quæ iurisdictionem desiderant, quæque pendent ex præsidum imperio & forensi magnitudine dignæ sunt, vt cum emancipandus vel manumittendus quis est: quæ tamen Accursius male opninatur fieri apud defensores posse, cum *l. pen. & vlt. C. de emancip. lib. & l. vlt. C. de vind. lib.* iudices exigant, apud quos fit legis actio.

NOVELLA XVI.

De clericis.

E HÆc Nou. est veluti accessio ad Nou. 3. vtraque est specialis, hoc est pertinet vtraque ad maiorem ecclesiam Constantinopolitanam, cui erant connexæ aliæ tres ecclesiæ, quarum clericis maior ecclesia suppeditabat annonas. In his ecclesiis vt restitueretur antiquus clericorum numerus, vetuit *Nou.* 3. Iustinianus in locum demortui alium ordinari, donec corpus clericorum rediisset ad veterem numerum: nunc adiicit vt si forte in vna ecclesia nondum redierit ad veterem numerum, in alia redierit, adeo vt in locum defuncti alium in ea substitui sit necesse, is adsumatur ex his qui in alia abundant, non nouus ordinetur.

NOVELLA XVII.

De mandatis principum & præsidibus.

MAndata dat princeps præsidibus, quibus iurisdictioni eorum formam modumque imponit certum *Nou.* 26. veluti vt multam dicere, vt damnare in metallum, vt gladio punire possint, vt perpetuis vinculis damnare non possint, vt relegatos ab alio restituere non possint: & non tantum iurisdictioni, sed etiam vitæ & moribus, veluti vt ne fœminam prouincialem in matrimonium ducant, *l. si contra, C. de nupt.* ne dona vel munera accipiant, *l. solet, § vlt. D. de offic. procons.* Dantur etiam mandata his qui extra ordinem in prouincias mittuntur, veluti Comitibus consistorianis & tribunis notariis, *l.* 1 *C. de mandat. pr.* Dantur & præfect. prætorio, *l.* 2. *C. de off. eius qui vic. al. iud. obt.* Ea Græci vocant παραγγέλματα & ὑποθήκας, *Nou* 26. & ὑπομνήσεις tanquam mandata ea quæ legatis dantur, Nou. 25. secundum libros βασιλικῶν. Est autem hæc Nou. veluti mandatorum quæ præsidibus dantur formula quædam & liber, quem iubet etiam deponi in sacro laterculo inter cæteras notitias, leges & formas gerendæ Reip. vt *Nou.* 25. & 26. & sunt ex hoc libro mandatorum notanda potissimum capita quæ sequuntur. Prætermittam ea quæ exposui *Nou.* 8. & quod de bonis damnatorum *Nou.* 12. Vt præsides circenses factiones compescant. sic δήμους interpretor. Vt leuiores & vilium personarum lites ex non scripto definiant minuendorum sumptuum causa, & omnino gratuito, vt *Nou.* 28. Regulariter lis ex scripto agitur, sententia ex scripto, ex libello, periculo, tabella recitatur. Non satis est scribi sententiam, recitanda etiam est partibus ex scripto per iudicem ipsum, vel si illustris sit iudex, per officium, vt ostenditur in titulo de sententiis ex periculo recitandis. Inter viles personas aut de re modica sententia recitatur ex non scripto, & sportularum exactio nulla est. Sequitur vt ne quos præsides prouinciarum admittant quocunque ex foro prodeant inspectores vel discussores formarum, portuum, itinerum, pontium, statuarum, murorum, operum publico loco inædificatorum, quæ plerumque grauant prouinciales, sine sacra pragmatica: quod congruit cum *l. vlt. C. de discus.* & vt expectent secundam pragmaticam siue iussionem secundam, vt fit *Nou.* 124. *& edicto* 12. *& Nou.* 24. 25. *& seqq.* Et vt nullos admittant quæsitores hæreticorum: quam potestatem sæpe nefarij quidam à principe postulabant, vt sub hoc prætextu calumniis onerarent & expilarent plebem innocentem & piam, quæ ratio etiam repulit quæsitores latronum & quæsitores armorum Nou. 10. & hoc de quæsitoribus hæreticorum repetitur edicto secundo. Si quid canonicum inciderit, vt id præses disceptet vna cum metropolitano. quod non male Iuliani interpres notat corrigi *Nou.* 123. qua vetantur canonicis causis immiscere se præsides. i. quæ sacris canonibus deciduntur, & ecclesiasticam censuram desiderant. Vt ne præsides λόγους dent in longius tempus quam dierum xxx. Intelligit λόγους ἀσυλίας καὶ συγχωρήσεως, vt *Nou.* 128. *& edicto* 2. *&* 13. qui consensu episcopi dantur iis qui ad ecclesiam confugiunt metus causa, dum scilicet vim, iniuriam, sæuitiam potentiorum vel dominorum vel patronorum pertimescunt, vt hæc Nou. aperte demonstrat, & *l.* 4. *& vlt. C. Th. de iis qui ad eccle. conf.* Vis asyli hæc est, vt inde inuiti non extrahantur. Quid igitur si quis iu-

A dicio experiri cum eis velit? Aut ciuile iudicium id est aut criminale. Si ciuile, vocari in ius possunt & per se aut per procuratorem causam agere: vocari, inquam, non rapi: & si venerint aut miserint procuratorem, in condemnatos fit executio iudiciorum more, saluo iure asyli. nec enim ante constitutum tempus asylo extrahi possunt. Si nec venerint nec miserint procuratorem, ob contumaciam fit missio in possessionem bonorum, secundum ea quæ constituuntur in *l. vlt. C. de iis qui ad eccl. conf.* quæ hunc ordinem constituit, siue confuga ille fuerit priuatus siue publicus debitor, nec pro eo vult Episcopum vel œconomum conueniri. quare abrogatur *l.* 1. *C. Th. de iis qui ad eccle. conf.* In

B causa tamen tributorum debitoribus non seruatur ius asyli, & pro iis œconomi vel defensores ecclesiæ tenentur nisi eos exhibuerint, ex hac *Nou. & edicto* 13. Si iudicium est criminale, non seruatur ius asyli, exempli gratia sicariis, adulteris, raptoribus virginum, vt hac Nouel. cauetur, *&* 37. *&* 117. Constantinus Nouel. περὶ φονευόντων μετὰ ξίφους. Ἡ τοῦ Μωσέως νομοθεσία ἀποφαίνεται, τὸν ἀνδροφόνον ἐκ θυσιαστηρίου λύεσθαι, ἀλλὰ καὶ Ἰουστινιανοῦ οὐκ ἔστιν ἀσυλίας τόπος μοιχοῖς καὶ παρθένων ἅρπαξι καὶ φωρσὶ καὶ ἀνδροφόνοις, & ratio aperta, quod innocentes asyla tueantur, non nocentes.

Sequitur de apochis tributorum, vt eas curent præsides ab exactoribus tributorum ita confici vt prædiorum nomina exprimant, & tributorum quæ prædio-

C rum nomine illata sunt modum, & capitum item modum iugerumque siue iugorum aut centuriarum, siue quo alio nomine pro consuetudine regionis mensuræ agrorum vocentur. nam alij iugis, alij iugeribus, alij versibus, alij centuriis, alij libris, alij parallelis agros metiuntur *Nou.* 124. Vt si dubitetur de possessionibus quæ tributa debent vel de tributorum modo: exempli gratia, si multo plura prædiorum iugera esse dicantur quam sint, consulantur tabulæ censuales, & vt censitores, quos *Nou.* 128. vocat τοὺς δημοσίων ἀποχατῶν φύλακας, edere cogantur veras, & cum omni subtilitate confectas ἐκθέσεις, id est, exemplaria publici census, vt Iuliani interpres exposuit recte, & vt eius rei disceptatio referatur ad præf. prætorio: interim vero vt absque præiudicio collatores inferant quæ diu

D præstiterunt, & vt venditio prædiorum non inhibeatur à decurionibus vel censualibus, qui exactioni tributorum incumbunt, etiamsi emptor non idoneus esse dicatur, si modo venditor in se periculum recipiat: & vt ea res apud præsidem disceptetur sine sportulis & impendio nullo. Conuenitur ergo primum emptor tributorum nomine quasi possessor, deinde venditor quasi fideiussor. Sequitur vt præsides dum circumeunt prouinciam & officiales atque milites eorum suis annonis contenti sint, neque sumptibus vel angariis prouinciales onerent, vt *Nou.* 128. *l. vlt. C. Th. de officio. omn. iud.* qua in re derogatur Nou. Maioriani de curialibus: & aliud caput de patrociniis & redemptionibus alienarum litium, quod exposuimus Obseru. 8. cap. 31. Sunt & alia quædam ad hanc Nou. pertinen-

E tia exposita eodem lib. capite vlt. & 6. cap. 13. Pertinere etiam ad causam patrociniorum videtur quod est in hac Nouella, vt ne quis alienos colonos vel adscriptitios (hi sunt serui, illi liberi) suscipiat, & nisi eos confestim restituat vt terram desertam defectamque colonorum vel adscriptitiorum penuria suscipere cogatur, & pro ea fisco solemnia tributa præstare, quam terræ adiectionem vocat ἐπιβολὴν, & in eum locum eleganter Iuliani interpres. *Nota*, inquit, *quando terra deserta non fertilibus agris, sed damni causam præstantibus personis imponitur.* Regulariter ἐπιβολὴ siue adiectio minus idoneorum fundorum fit si fertilibus steriles imposueris, vt si terra sterilis & defecta à

domino deſerta eſt, ne quid fiſco depereat, ei qui alios eiuſdem ſubſtantiæ eorumdemque bonorum agros poſſidet, terra ſterilis imponitur, vt eius onera agnoſcat, *l. 10. & 12. C. de om. agro, deſ. Nou. 1. 8. 166. 168.* Eiuſdem ſubſtantiæ poſſident bona coheredes & ſocij & poſſeſſores, qui eidem domino canonem penſitant, vel qui in tabulas cenſuales coniunctim referuntur. Sed ex hac Nou. terræ deſertæ & defectæ imponuntur etiam his qui damni cauſam dederunt, ſeductione colonorum, licet eiuſdem ſubſtantiæ prædia poſſideant. Id quoque ad patrociniorum & redemptionum cauſam pertinere videtur, vt ne quis alienis prædiis titulos, tabulas, ſigna, characteres ſuos imponat, vel ſinat imponi per cauſam patrocinij & deterrendi aduerſarij cauſa. quod etiam repetitur *Nou. 164.* & nos expoſuimus *l. 3. C. de bon. vac.* & ſunt in Codicis lib. 2. tres tituli, *De his qui potent. no. tit.* &c. ne potentiorum tituli alienis prædiis adfigantur: *Vt nemo pr.* &c. ne prædia ſua vel aliena muniat quis falſo titulo principis vel ſuſpenſo velo regio: *Vt nem. lic. ſine iud.* &c. ne quis rei detentæ ab alio de qua cum eo litigat ante ſententiam ſigna vel δείγματα ſua imprimat, etiamſi contendat eſſe ſuam vel obligatam: poſt ſententiam & generaliter ſuo prædio [à ſe poſſeſſo ſigna ſua & characterem quemlibet imprimere poſſe. Characterem dixit *Nou. Tiberij de diuinis domibus.* ἐπὶ τοίγε καὶ περί- χαγ. τῶν δικῶν ἀκροάσεως. Priuati homines, ſi egeſtate laborant, litigant gratis: Fiſcus autẽ ſemper litigat gratis: quod Iuliani interpres eſſe relatum ait 1. l. Codicis titulo competenti. Imo neque relatum id eſt lib. j. neque vllus eſt lib. j. hac de re titulus competens. Libro tertio eſt titulus competens de ſportulis & ſumptibus in diuerſis iudiciis faciendis, quo deſideratur vltimo loco Græca Conſtitutio Iuſtiniani de modo ſportularum: & ea (vt ſuſpicor) cautum fuit, nullas à fiſco ſportulas præſtari, & introducta condictio in triplum in eos qui quid ſupra modum ſportularum exegiſſent, *§. tripli, Inſt. tit. de act.* Ἀπὸ πατέρας] Patres ciuitatum intelligit, de quibus *l. 3. C. de his qui ſp. mun. ſuſ.* Ζυγοκεφάλων] Hoc expoſuimus in *l. 2. C. vt nemi. lic. in coempt.*

NOVELLA XVIII.

De hereditaria portione, & de collatione dotis, & de diuiſionibus bonorum, & de inficiatoribus, & his qui alienas res tenere deprehenduntur, & de his qui ex ancilla naſcuntur.

VT ſuperior Nouella vtraque lingua ſcripta fuit; ita fuit etiam hæc ſcripta Latine ad Salomonem P. P Africæ, vt declaratur *Nou. 66.* Sunt autem eius fere ſex capita. Primum eſt de modo legitimæ portionis ex teſtamento debitæ liberis, ne teſtamentum per querelã quaſi inofficioſum reſcindant. Hæc portio debitum dicitur hac Nouella, & pleniori oratione debitum bonorum ſubſidium, *l. ſi totas, C. de inoff. donat.* & legitima portio, vt Græce, νόμιμον μέρος, νόμιμον λάχος, νόμιμον προσήκον: quanquam legitima ſiue debita portio ſit proprie quæ ab inteſtato capitur: hæc quæ ex teſtamento capitur proprie legitimæ portionis portio eſt, *§. ſed hæc, Inſtit. de inoff. teſt.* quarta legitimæ partis, *l. Pap. §. quoniam, D. eod. tit.* quarta debitæ portionis, quarta ab inteſtato ſucceſſionis, *l. parentibus l. quæ nuper, C. eod. tit.* & in *Nou. 1.* quarta τῆς ἐξ ἀδιαθέτου, licet nonnunquam ab inteſtato de-

A beatur, veluti factis codicillis ſine teſtamento. nam vt lex Falcidia proprie ad teſtamenti cauſam pertinet, trahitur tamen & ad cauſam inteſtati, *l. ſiuus ſ. D. ad leg. Falc.* ita & lex Glicia proprie pertinet ad teſtamenta: trahitur tamen ad codicillos factos ab inteſtato. Debitum naturale proprie eſt ſucceſſio ab inteſtato, *l. ſcimus §. illud. C. de inoff. teſt* ſed & ex teſtamento debita portio debitum naturale dici poteſt, quia natura debitæ ſucceſſionis portio eſt. Ceterum ius ciuile eam portionem taxauit: lex Glicia primum ad modum quadrantis legitimæ portionis non obſeruato numero liberorum, deinde Iuſtinianus hac Nou. ad modum trientis vel ſemiſſis. vel dodrantis pro numero liberorum: trientis, ſi non plures ſint quatuor, B ſemiſſis, ſi plures ſint quatuor, dodrantis, ſi liberi maſculi ſint curiales, vel fœminæ curialibus nuptæ: atque ita Iuſtinianus auxit portionem ex teſtamento debitam liberis ad excludendam querelam. auxit & debitam parentibus vtriuſque ſexus, & debitam fratribus, turpibus perſonis heredibus inſtitutis. Nam generaliter ait ſe augere portionem debitam his omnibus, qui ea non relicta de inofficioſo teſtamento queri poſſunt. quæ clauſula male à Iuliano coanguſtatur ad liberos, cum iam ſatis dixerit ſupra non de filiis tantum, ſed generaliter de liberis. Auget igitur portionem omnibus perſonis exheredatis vel præteritis, qui pro exheredatis habentur ad finem trientis vel ſemiſſis, quo non relicto inofficioſi querela competit. Quin & ex ſententia Iuſtiniani dicam auctam eſſe portionem C debitam ex lege Falcidia inſtitutis liberis vel parentibus & oneratis præſtatione legatorum aut fideicommiſſorum: alioquin melior eſſet condicio exheredatorum quam inſtitutorum: nec tamen æquum eſt vt ferant minus inſtituti, quam non inſtituti. Sed & in Oriente communi conſenſu fuit porrectus etiam huius Nou. modus ad Falcidiam extraneis heredibus inſtitutis: non ſic in Occidente. Illud etiam notandum eſt, Iuſtinianum augere portionem liberis non tantum ex teſtamento patris, ſed ex teſtamento matris & ceterorum parentum vtriuſque ſexus. nam & olim, vt in matre exemplum ponam, S. C. Orfitiano filio legitimo herede conſtituto matris, D. Marcus (quo auctore factum eſt S. Orfitianum) filio etiam ex teſta- D mento matris legitimam portionem dedit, vt Nicephorus Calliſtus ſcribit: ſicut S. C. Tertulliano matre legitima herede conſtituta filij D. Pius (quo auctore factum eſt S. C. Tertullianum) matri etiam ex teſtamento filij legitimam portionem dedit, vt Zonaras ſcribit: & ſimiliter vt ex Conſtitutione Iuliani nepotes ex filia auo ſuccedunt ab inteſtato cum patruis & auunculis & cum conſobrinis non deducta tertia, & cum agnatis non deducta quarta. Deductio quartæ tollitur *l. vlt. C. de ſuis & leg. her.* Deductio tertiæ hac *Nou. & Nou. 118.* atque ita abrogatur *l. ſi defunctus, C. de ſuis & leg. her. & l. illam, C. de collat.* Quartæ & tertiæ deductio fiebat ex Conſt. Valentiniani & Theodoſij, *l. ſi defunctus, C. Th. de leg. her.* E cui Arcadius & Honorius de dotis & donationis propter nuptias collatione quædam addiderunt in *l. nepotes, C. Th. eod.* quæ citatur *d. l. illam.* Vt igitur nepotes ex filia ſine vlla deminutione ab inteſtato veniunt, ita & ex teſtamento eis portio relinquenda eſt, ne de inofficioſo agant: & generaliter liberis & parentibus qui ab inteſtato defuncto ſuccedere poſſunt iure ciuili vel iure prætorio, ſatisfaciendum teſtamento eſt. His qui ex latere veniunt licet ab inteſtato rem habituri forent, teſtamento ſatisfaciendum non eſt niſi fratribus conſanguineis, ſi turpes perſonæ heredes inſtituantur. Id etiam adnotandum eſt, Iuſtinianum augere portionem debitam liberis procreatis ex

iustis nuptiis, etiamsi sine dotalibus instrumentis copulatæ sint nuptiæ. Consensus enim nuptias facit, non dos, *l. vlt* §. *j. C. de don. ante nupt. l. vlt. C. de repud. Nou.* 22. Maiorianus tamen omnimodo dotem exegit *Nou. de sanctim. & vidu.* Vult etiam Iustinianus eandem portionem relinqui naturalibus per nuptias dotalesque tabulas legitimis effectis. nam vt naturales efficiantur legitimi non satis est nuptias contrahi cum concubina, sed etiam dotalia instrumenta interuenire oportet, vt dictum est *Nou.* 12. & ita tam Græci quam Latini interpretes accipiunt hunc huius Nouellæ locum, ταυτὸ δὲ κρατείτω hoc idem obtineat, &c. Iulianus longe aliter, nempe vt eodem iure sint liberi ex priore matrimonio sine dotalibus instrumentis procreati, & liberi ex posteriori matrimonio confectis dotalibus instrumentis suscepti, quod est ex *Nou.* 117. sed huic profecto loco non congruit. & quod hoc loco refertur non est ex *Nou.* 117. quæ longe post hanc edita est, sed ex anterioribus Constitutionibus, puta ex *l. cum quis, & l. nuper, C. de nat. lib.* Nec omittendum quod de dodrante Iustinianus ait debito liberis curialibus, repetitum est *Nou.* 38. quæ tempore prior est. Vt olim plus erat relinquendum liberis curialibus quam ceteris curialibus, nempe quarta bonorum omnium, ceteris quarta legitimæ portionis, *l. vlt. C. quan. & quib. quar. pars*, &c. ita hodie plus curialibus liberis debetur quam ceteris. Curialibus enim dodrans bonorum omnium, ceteris triens vel semis legitimæ partis. Id quoque notandum est, relinquendam esse liberis & parentibus portionem legitimam pleno iure non deducto vsufructu: quin & vxori relicto vsufructu bonorum, legato non contineri portionem legitimam. i. in ea portione vxorem sibi vindicare vsumfr. non posse recte. An & extraneo herede instituto & legato vsufructu bonorum omnium, plenam Falcidiam heres deducit, & præstat dodrantis vsumfructum? Minime. Quid ergo? Æstimatur vsusfructus, *l. computationi, D. ad leg. Falc.* Finge: Gaius legauit Titio vsumfructum bonorum omnium. Bona eius cum ex eorum fructu quotannis redigerentur x. æstimantur cc. ad rationem, vt dicitur, vnius pro xx. Dodrans igitur est cl. Vsusfructus autem legatum, quia sexagenario legauit æstimatur L. facta computatione annorum quinque. Vel etiam si legauerit agenti ætatem XLV. annorum, vsusfructus æstimatur cl. facta computatione XV. annorum qui ætati legatarij ad annum sexagesimum desunt. His casibus legatum vsusfructus bonorũ omnium valet, & Falcidiam non patitur, quia non excedit æstimationem dodrantis. Sed si legetur vsusfructus quadragenario, cc. legatum æstimatur, atque ita absumit bona, & locus est Falcidiæ. Præstabit ergo legatarius heredi L. pro Falcidia. & hæc est sententia *l. omnium, D. de vsufr. & l.* 3 §. *si vsusfructus, in fi. D. ad leg. Falc* Obstat tamen quod dicitur, heredem Falcidiam habere debere & Falcidiæ fructus, *l.* 15. §. *fructus, l.* 14. §. *j. D. eod. l. mulier*, §. *si heres, D. ad Treb.* Sed hoc ita procedit si non sit legatus bonorum vsusfructus. nam vsufructu legato, tueri debet heres voluntatem defuncti, si legatum non excedat dodrantis æstimationem, vel si excedat, inire debet æstimationem vsusfructus, & ex ea Falcidiam retinere, qua pecunia statim vtetur fruetur arbitratu suo. Rursus obstat *d.* §. *si vsusfructus, in princ.* quo non æstimandum vsumfructum, sed ex eo, id est ex fructibus quasi ex corporibus, quartam retinendam ait. Veteres vsumfructum æstimabant: Aristo & Iulianus putant ex eo quasi ex corporibus quartam partem retinendam: quod hac distinctione facile explicabitur. Aut constat locum esse Falcidiæ, aut non. Si constat interuenire Falcidiam, vt ex ceterorum legatis ita ex legato vsusfructus fundi quarta pars detrahitur pro rata, secundum Aristonis sententiam, *l.* 5. *D. de vsufr.* Si non cõstat de Falcidia, & vsusfructus fundi legatum secundum veterum sententiam & cetera omnia legata communi calculo necessario subiiciuntur, vt sciatur, quanti sunt bona, quanti legata, atque ita ponitur ratio legis Falcidiæ. Idemque est si vsusfructus tantum legetur, veluti vsusfructus bonorum omnium, & dubitetur de Falcidia: nam & hic necessario vsusfructus bonorum omnium æstimandus est, num excedat dodrantem bonorum. Sed rursus his duobus casibus totum vsumfr. æstimari, vt sciatur quantum sit in legato: Falcidiam autem non ex æstimatione deduci, sed ex fructu Accursius putat in *d.* §. *si vsusfr.* quod est falsum: repugnat enim *d. l. computationi.* repugnat *d.* §. *si vsusfructus*, qui veterum sententiam non recte opponit sententiæ Aristonis, nisi veterum sententia hæc est, habitæ æstimationis Falcidiam detrahi. Hæc in extraneis heredibus. Eadem ratio non seruatur in liberis aut parentibus heredibus institutis: Nam vxori legato vsufr. bonorum omnium, ex vsufr. detrahitur triens, legatario bes præstatur ex hac Nouella. qua in re emendat ius vetus (vt Accursius sentit) citata *l. vxori meæ, D. de vsufr. leg.* & verbis Nouellæ demonstratur satis, cum id iuris dicitur habere prætextum, de cetero tamen fieri vetatur. Idem ergo fuit olim hac in re ius extraneorum & liberorum, *l.* 18. *C. de exc. tut.* nisi fuisset adiectum vt frueretur mater vna cum filiis, vt in oratione pro Cæcinna, & *l. si mulieri, D. de vsufr. accresc.* Plena & pura debetur legitima portio. Pura à die & condicione, *l.* 30. 32. 36. §. *cum autem, C. de inoff. test.* nisi bona mente dies vel condicio apponatur, *l.* 25. *C. eod.* qua ratione etiam excusatur substitutio pupillaris, l. 26. *C. eod.* Idemque dicitur de portione debita patrono, *l. siue libertus*, §. 1. & 2. *D. de iu. pat.* in qua hæc verba, Sine condicione & dilatione, videntur esse ex Constitutione Græca Iustiniani de iure patronatus, in qua ita est, πάσης αἱρέσεως καὶ πάσης ὑπερθέσεως ἀπηλλαγμένης. Pura etiam debet esse ab omni onere legati & fideicommissi, & inde ratio dubitandi ad *l.* 12. *C. eod.* sicut portio debita patrono *l.* 28 *D. de leg.* 2. quibus exemplis fortiter defendi potest, sicut patronus qui legem Papiam se omissurum fideicommissario cauit, non tenetur, *l. si patronus, D. de donat* ita liberos qui legem Gliciam se omissuros cauerunt non teneri, cum tamen heres extraneus qui se legem Falcidiam omissurum cauit, teneatur, *l. vlt. C. ad leg. Falc.* & olim hæc tantum fuit differentia inter patronum & liberos, quod liberis debitam portionem libertates minuebant, patrono debitam non minuebant: hodie tamen & hanc minuunt ex Constitutione Iustiniani Græca de iure patronatus. Item liberi heredes instituti ne parentibus quidem paternis & cognatis. i. ab eodem patre progenitis fratribus præstant legata supra portionem legitimam, quia nec extranei supra Falcidiam, *l.* 28. *D. ad leg. Falc. l. pen. C. de inoff. test.* patroni præstant liberis & parentibus liberti supra semissem, non tamen supra quadrantem, *l.* 4. *D. de cond. & dem. l.* 6. §. *si patronus, D. si quis omis. cau. test. l. ex asse, D. ad leg. Falc. l. si eius* §. *vlt. D. ad Treb.* hodie ne illis quidem præstant supra trientem ex eadem Constitutione, §. *sed nostra, Inst. de suc. lib.* Itaque patronos liberis Iustinianus exæquauit in omnibus, certe & in modo. nam vt patrono debetur triens, ita vnico filio hodie debetur triens bonorum omnium. Pura debet esse portio legitima ab onere æris alieni, vel eius quod æris alieni loco est. Plena & integra hodie debet esse non deducto vsufructu, etiamsi matri relinquatur vsusfr. bonorum omnium. An & ex ea deduci Falcidia non potest? Certum est lege Falcidia non excipi

excipi patrem & filium, *l. 28. D. ad leg. Falc.* qui tamen excipiebantur lege Furia: sed quantum deduxerit heres, tantum refundere & supplere cogitur, *l. scimus, C. de inoff. test.* Frustra igitur deducit Falcidiam. Ad hæc notandum est filium heredem institutum in vniuersum ius, fratribus partem facere: vt si sint sex liberi vnus instituatur heres vniuersalis, alij quinque in legitimam, singuli quinque habebunt vnciam, heres vniuersalis septuntem: vt extraneus habet semissem: nam & in semisse non minus extraneum quam filium pater heredem instituere potuit: vt filius in alio semisse habet virilem portionem. Et hoc iure vtimur: quod probatur Harmenopulo quinto epitomarum. Et ita exheredatus qui omittit querelam inofficiosi testamenti, id est qui tacet & non agit querela, partem aliis facit: vt si sint quatuor filij, & vnus ex eis exheredatus cui nihil relictum est omittat querelam, reliquis tribus quibus singulis relicta est vncia, satisfactum videtur, licet non habeant integrum trientem: vel si reliqui tres quibus forte nihil aut minus debito relictum est agant querela, vindicabunt dodrantem non assem, exheredato seruabunt quadrantem, *l. Pap.* §. *quoniam, D. de inoff. test.* Aliud dicendum est in exheredato qui repudiauit, vel qui repudiantis animo non egit de inofficioso, vel egit & non obtinuit, exclusus forte præscriptione temporis vel agnitæ voluntatis. nam hic partem non facit. Itaque satisfactum non videtur reliquis tribus, quibus tres tantum vnciæ relictæ sunt, cum debuerint relinqui quatuor, & agentes querela assem vindicabunt, *l. filio in princ. l. qui repudiantis, l. si ponas,* §. *vlt. D. eod.* nam hoc casu exheredatus pro mortuo habetur, *l. 1* §. *sed & si patruus, D. de coniung. cum em. lib. d. l. qui repudiantis.* Liberi autem mortui ante rescissionem testamenti non faciunt partem. Non concurret igitur fratribus is qui exheredatus est in hereditatem legitimam. In *d. l si ponas in fi.* quo loco ait, Non agere: recte Accursius supplet, repudiando. secus enim est si omittendo. Idem supplendum est his verbis, Non egit, *d. l. filio. in princ.* In earum legum ignoratione & in summo errore versatur Paulus Castrensis & alij quidam, qui generaliter statuunt, exheredatum partem facere ceteris qui ad bona defuncti veniunt: & exheredatio, inquiunt, filij non prodest fratribus. Imo prodest si constituerit non agere, vel si egerit & non obtinuerit, *d. l. si ponas* §. *vlt. & d. l. qui repudiantis.* Rursus, inquiunt, exheredatus ab intestato admittitur. Imo non admittitur, si repudiantis animo non egerit & non obtinuerit, *d. l. filio in princ.* Item portio, inquiunt, exheredati accrescit heredi scripto non fratribus, *d. l. si ponas,* §. *vlt.* Quid tamen si (vt alio exemplo vtar) quinque sunt filij, quatuor instituti in trientem, vnus exheredatus, qui non obtineat in querela? Et hic etiam exheredatus partem non facit. i. eius persona non computatur, quia habetur pro mortuo. Itaque satisfactum videtur quatuor filiis, dato triente, qui tamen non sufficeret si quinque liberi computarentur: eademque ratione quatuor filij, quod eis forte nihil relictum sit, si agant querela, assem vindicabunt, & exheredatus frater non concurret in legitimam hereditatem, *d. l. filio.* eodemque exemplo si sint fratres exheredati siue præteriti qui non agant querela vel non obtineant, & mater, relinqui debet matri triens, ac si nullli essent fratres: vel si mater agat querela, assem vindicabit, nec concurrent fratres in legitimam hereditatem fratris, licet alias soleant cum matre ab intestato succedere, *Nou.* 118. idemque dicemus multo magis in his omnibus liberis qui non succedunt ab intestato, veluti deportatis qui cognationem amiserunt, vt partem non faciant

A ceteris. i. vt pro nullis habeantur, itemque in monachis & filiabus, quos quasve leges municipales excludunt. Iure nostro neque filiæ neque monachi excluduntur. Idem etiam dicam in filiabus, quæ pacto à successione intestati remouentur: quæ pactio moribus ciuitatum comprobatur, non iure ciuili pop. Romani. Sequitur vt id notemus, ex hac Nouella liberis legitimam non tantum institutionis sed & legati & fideicommissi titulo relinqui posse. Ex quo efficitur exheredatos non habere querelam, si legati aut fideicommissi, imo & si donationis mortis causa iure eis sit relicta debita portio. id quod probat etiam *Nou.* 5. & 22. & iuri antiquo congruit. Sed mutatur *Nov.* 115.

B secundum quam sola institutio querelam excludit, non legatum, non fideicommissum, siue hereditatis siue pecuniæ fideicommissum sit, quod à Iustiniano constituitur, ne cui temere inuratur exheredationis nota, vt idem perspicue declarat eadẽ No. §. ταῦτα. Exheredatio enim macula quædam est & iniuria, & inde causa dandæ querelæ, quia filij iniuria est, *l. 8. D. de inoff. test.* & indignatio, *l. filius, D. eod.* Non id quidem agit principaliter Iustinianus vt instituatur filius in legitimam, sed vt ne temere exheredetur, sicut in specie *l. 132. D. de verb. obl.* qui stipulatur in hunc modum: Si me non exheredaueris, non hoc agit palam & principaliter vt instituatur, sed vt ne notetur & ne rubore suffundatur: & ideo valet stipulatio, quæ

C non valeret si palam ita conciperetur, Si me heredem non feceris. Conclusio igitur hæc sit: Exheredato querelam competere, etiamsi aliquo titulo singulari vel vniuersali relicta ei sit debita portio. Conclusio de exheredato. *Nou.* 115. loquitur etiam de præterito à patre, sed de præterito à matre vel auo materno vel filio, qui pro exheredato habetur. est enim tota de querela inofficiosi testamenti, non de bonorum possessione contra tabulas aut querela iniusti vel rupti testamenti. Rursus conclusio est de exheredato notæ causa, non de exheredato bona mente, vt in specie *l. pen. D. de cur. fur.* vbi etiam Græci notant non esse in eo locum Nouellæ Iustiniani, & *l. multi. D. de lib. & post. l. si patronus,* §. *si quis non mala. l. Paulus 2. D. de bon. lib.* Conclusionis exceptio hæc vna est, nisi exheredationi

D adscribatur elogium vnum ex his quæ à Iustiniano ennmerantur, & probetur ab herede. Probandum etiam olim erat ab herede, *l. 22. 23. 30. C. de inoff. test. l. vlt. C. de sec. nupt.* & contra filius quoque admittebatur ad probandam elogij falsitatem aut nullitatem, *l. 28. de C inoff. test. l. si postumus,* §. *vlt. D. de lib. & post.* Certa sunt elogia, certæ ingratitudinis siue indignitatis causæ. Olim erant incertæ & positæ in iudicio centumvirorum. Itaque recte Paul. in *l. 7. D. de bon. dam. meritis de causis.* male vulgo, *certis de causis* nam certæ causæ non fuerunt ante eam Nouellam, sed expendebantur merita filij exheredati, *l. filius, D. de inoffic. test. l. 19. C. eod. l. 3.* §. *emancipatus, D. de bon. pos. con. tab.* Censebantur & quædam iustæ irarum causæ, quæ Iustiniano non probantur, vt si filius emancipatus turpem

E & ignominiosam fœminam sine consensu patris sibi matrimonio iunxisset, satis causæ videbatur esse ad irascendum non filio tantum sed & nepoti ex ea coniunctione procreato, *d.* §. *si emancipatus,* licet iniustæ nuptiæ erant, vt si filiusfam. ignominiosam fœminam in matrimonium duxerat, iustissima erat offensæ & odij causa, quæ tamen à Iustiniano non est recepta. Qui vero honestam duxerat iniussu patris, neque olim potuit neque hodie potest ob eam causam exheredari. Iustinianus de filia tantum loquitur, inter quam & filium in nuptiis contrahendis magna differentia est. Filius consensum & auctoritatem parentis eius in cuius potestate est adhibere debet. filia minor xxv. an-

nis consensum etiam matris & propinquorum, *l.* 1. *l. viduæ, l. in coniunctione, C. de nupt.* Filius qui vxorem duxit citra consensum patris hodie exheredari indistincte non potest. non potuit etiam olim, nisi se ad turpem fœminam applicasset: filia nubens citra consensum patris vel matris exheredari potuit, quod Patricius Græcus interpres colligit ex *l.* 18. *coniunctâ l.* 20. *C. de inoff. test.* & ita declaratur *Nou.* 115. vt nimium morato patre in quærenda conditione, si post xxv. annum patiatur stuprum puella, vel si nubat libero homini absque consensu patris, exheredari non possit. Videtur exheredari posse si post eam ætatem nubat seruo, si post eam ætatem meretricio more viuat, si ante eam ætatem nubat absque consensu patris aut matris, certe si ante eam ætatem turpem & impudicam vitam viuere maluerit, quam oblatam à patre vel matre conditionem accipere, exheredari potest, *l.* 19. *C. de inoffic. testam.* idque euidenter exprimitur *Nou.* 115. De minori xxv. annis quæ nubit sine consensu patris, de maiori quæ nubit seruo, vel quæ meretricio more viuit, nihil diserte exprimitur, sed intelligitur satis. Recensentur & aliæ in ea causæ ingratitudinis, vt si filius prohibuerit parentes testamentum facere, quod est ex *l.* 23. *C. de inoff. test.* Quid fiet si ex hac causa filium non exheredauerint, vtpote quia postea nunquam eis contigit posse facere testamentum? Et placet filio auferri hereditatem quasi indigno, & fisco vindicari, *l.* 1. *D. si quis al. q. test. fieri proh. l.* 2. *C. eod. Paulus* 5. *Sent. tit.* 12. Si duo sint filij, vnius factum alteri non nocet, *l.* 2. §. 1. *D. eod.* ideoque pars tantum eius fisco vindicatur qui prohibuit, pars seruatur ei qui non prohibuit: sicut iure prisco solus sine coheredibus sacris obligatur qui solus pecuniam exigit quam defunctus permiserat ne sacris alligaretur, Cicero 2. de legibus. Si vnus sit filius, assem vindicat fiscus. Tenetur & qui prohibuit in factum actione his quorum interest. i. qui quid amiserunt ob eam rem, *l. Iunius*, §. *Sempronia, D. de leg.* 2. veluti his quibus hereditatem, legatum, aut fideicommissum pater relicturus, & iis qui alioquin excluso filio, defuncto ex asse ab intestato heredes futuri erant, vt puta eiusdem vel sequentis gradus heredibus, quorum interest fiscum non vocari: & ita Iulianus recte, *Læsionem*, inquit, *passi secundum priora iura suas aduersus eum exerant actiones.* Puto esse actionem in simplum. Male Accursius notat esse in duplum ex *Nou.* 134. cum in ea non aduersus eum qui prohibuit testamentum fieri proponatur actio, sed aduersus præsidem, qui pecuniam extorquet ab his qui testamentum faciunt, vt eis scilicet quam extorserit in duplum reddat. Datur ergo ea dupli actio testatori. Superior non datur testatori, sed ei cuius interest interclusam alij testandi facultatem non fuisse. Male etiam Accursius putat, eum cui defunctus testamento legatum aut fideicommissum relicturus erat, habere petitionem legati aut fideicommissi aduersus fiscum: quia legati aut fideicommissi petitio non est ex imperfecta voluntate, *l.* ... *l. ex ea, l. qui testam. fac. pos.* aut si legati petitio est, cur non etiam hereditatis? Illud tamen recte, eis quibus legatum aut fideicommissum relictum est testamento, quod testator mutare prohibitus est, fiscum teneri, *l.* 2. §. *vlt. D. si quis aliq. test. proh. l.* 3. §. *vlt. D. ad Trebel.* Est & alia causa exheredationis, si filius arenarius aut mimus fuerit, nisi & pater ipse eiusdem conditionis sit, ex *l. in arenam, C. de inoffic. testam.* Denegatur filio arenario in ea lege querela inoffic. testamenti. Denegatur & bon. possessio Vnde liberi, quæ ordinat litem de inofficioso. male Accursius contra tab. nam hæc exhere-

A dato non datur. Item si filius vel filia furiosi parentis curam nullam habuerit, postea sanitate recepta iure exheredabitur: vel si in ipso furore decesserit intestatus, aut non mutato testamento quod ante furorem fecerat, in quo filium vel extraneum heredem scripserat, qui postea testatorem furore correptum non procurauit, heredi legitimo vel testamentario aufertur hereditas quasi indigno, & non fisco, sed extraneo applicatur, si quis sit pietate motus testato nec quicquam conuentis admonitisque liberis vel aliis heredibus, furiosi eius procurationem susceperit. De furioso Iustinianus loquitur, sed constat etiam generaliter ei qui ægrotum non curat B hereditatem auferri quasi indigno, *l.* 3. *D. de his quæ vt ind.* & ex eadem causa dominium serui amitti & ius patronatus, *l.* 1. §. *sed scimus, C. de lat. lib. tol.* & generaliter in libris βασιλικῶν scriptum est, filium qui ægrotum, inopem, imbecillum patrem non curat, alit, defendit, ob hanc causam iure exheredari. quo exemplo comprobari potest non esse hanc causarum enumerationem restrictius accipiendam. Eiusdem conditionis sunt liberi, qui parentem non redimunt ab hostibus. nam parente postliminio reuerso exheredari iuste ob eam causam possunt: vel si parens apud hostes decesserit, hereditas liberis, imo generaliter legitimis omnibus vel testamentariis heredibus, si forte ante captiuitatem testamentum fecerit, quod lege Cornelia confirmatur eo moriente apud hostes: his, C inquam, omnibus si negligentiores fuerint in redimendo captiuo hereditas aufertur quasi indignis. & hoc etiã casu non fisco, sed ecclesiæ applicatur, ea conditione vt quidquid ex hereditate peruenerit in redemptionem captiuorum insumatur. Ignoscitur ætati eius qui redemptionem non procurauit, id est nondum exhephebis. Exhephebi autem possunt ob eam causam etiam prædia sua pignori obligare, licet minores sint annorũ xxv. Oratione Seueri excipitur tantum æris alieni causa, sed ex hac *Nou.* quam tractamus addenda est causa redemptionis, nec exigendum decretum. Possunt etiam prædia captiui propria pignori obligare, licet eorum domini nondum sint. Sequitur etiam exheredationis causa, si filij sunt heretici. Et generaliter hæretici non D succedunt patri ab intestato vel ex testamento, *l. Cognouimus, C. de hæret. Nou.* 118. *in fi.* non succedunt etiam agnatis vel cognatis, & his deficientibus vel exclusis, si defunctus plebeius fuerit, fiscus vocatur: si clericus fuerit, ecclesia intra annum, post annum fiscus. Quod si quidam sint filij orthodoxi, quidam hæretici, orthodoxi soli patri succedunt: resipiscentibus tamen fratribus restituunt portionem suam sine fructibus medij temporis, nullaque administrationis ratione reddita. Ceteræ causæ exheredandorum liberorum vel parentum sunt notissimæ. Causæ summouendorum fratrum referuntur in *Nou.* 22. His vero causis enumeratis Iust. constituit noue, vt nisi vna harum exheredationi adscribatur, & adscripta probetur ab herede exhe- E redato detur querela, & vt per querelam (quod etiam nouum est) infirmetur tantum institutio, cetera valeant, veluti legata, fideicommissa, tutelæ, libertates, tabulæ pupillares. cui simile est decretum Adriani certa in specie, de qua *l. cum mater, D. de inoff. test.* & hoc est quod Irnerius ait, Ex causa exheredationis vel præteritionis irritum esse testamentum quantum ad institutiones, cetera firma manere: vbi præteritionem incunctanter accipere debemus pro ea quæ pro exheredatione habetur. nam filio præterito à patre, nec libertates nec legata valent.

Sequitur secunda pars huius Nouellæ, de successione & capacitate filiorum naturalium & concubinarum, an capere possint ex bonis patris vel matris testamenti

vel donationis iure vel ab intestato. Olim concubinæ licebat donare in infinitum, *l. donationes, D. de donat. l. 2. §. Diuus, D. de don. inter vir. & vxor.* poterat & solidum capere ex testamento, *l. cum tab.* §. 1. *de iis quæ vt ind. auf.* Potuit etiam filius naturalis, & potest etiam hodie à matre heres institui ex asse: quin & exheredatus habet querelam, sicut spurius, *l. si inspecta* §. 1. *D. de inoff. test.* Patri quoque ex testamento olim heres esse potuit in assem, sicut extraneus quilibet. Hodie neque concubina, neque filius naturalis in bonis contubernalis aut patris assis capacitatem habent. Nam ex Constitutionibus existentibus iustis liberis vel patre aut matre, naturales liberi vnciam tantum ex testamento vel inter viuos capere possunt vna cum matre, mater sola semunciam illis non existentibus, quadrantem vna cum matre, soli filij (vt arbitror) vnciam integram quadrantemve integrum, *l. 1. C. Th. de nat. filiis*, de qua fit mentio *Nou.* 89. *l. 2. C. eod. tit.* quem Constitutionum modum auxit primum ita Iustinianus, vt non existentibus liberis vel patre aut matre, naturales liberi semissem ex testamento vel inter viuos capere possint vna cum matre, *l. humanitas. C. de nat. lib.* deindevt assem, *Nou.* 89. Existentibus patre aut matre, deducta portione eis debita, reliquum capere possunt ex *Nou.* 89. ex qua recte Irnerius ad *l. 2. C. de nat. lib.* Nunc soli liberi naturales & legitimi ad hunc modum coarctant, non etiam mater. nam existentibus liberis iustis vnciam tantummodo capere possunt vna cum matre. Datus quoque liberis naturalibus testamento tutor vel curator, confirmatur, & potest etiam eorum tutelam gerere mater, *l. vlt. C. de conf. tut. l. vlt. C. quan. mul. tut. off. fun. pos. Nou.* 22. An autem ab intestato filij naturales heredes sint patri, videamus. Matri constat esse heredes vna cum iustis liberis ex S.C. sicut spurios, *l. pen. C. ad S. C. Orf.* ergo & auiæ maternæ, *l. Modestinus, D. vnde cog.* §. 1. *Inst. de S. C. Orf.* & fratribus ex matre eadem, quasi cognatos, *l. 2. & 4. D. eod.* Patri olim non succedebat ab intestato. Patri etiam hodie non succedunt existentibus iustis liberis vel iusta vxore, quæ etsi non veniat ad successionem mariti, obstat tamen filiis naturalibus: verumtamen alendi sunt viri boni arbitratu. Et non existentibus liberis iustis vel vxore iusta, non succedunt nisi in sextantē vel soli vel vna cum matre diuidendum in capita, vt si sint tres & mater, singuli habeant semunciam ex hac *Nouella &* 89. Videtur ergo & his exheredatis competere querela, non relicta sextantis tertia parte. Nepotes autem ceterique liberi naturales, auo vel proauo nullo modo ab intestato succedunt, *l. vlt. C. de nat. lib.* Sed neque fratribus ex eodem patre ceterisque cognatis per patrem consanguinitatis vel agnationis iure. At ex testamento etiam in assem auis succedere possunt, non existentibus iustis liberis, existentibus in vnciam tantum, *d. l. vlt.* Eodem autem modo pater & mater filio naturali ab intestato succedunt quo & illis filius naturalis. Mater igitur in assem, *l. 2. D. ad Tertyl.* Pater in sextantem, si filius naturalis iustos liberos non reliquerit: in nihilum si reliquerit, qui tamen naturali auo inopia laboranti alimenta suppeditabunt, *Nou.* 89. Spuriis filiis nihil horum quæ diximus datur in patris successione legitima. Spurij sunt qui ex incesto vel stupro vel adulterio progeniti sunt: naturales qui ex concubinatu. Vnam concubinam habere licet, non plures: vxorem enim imitatur, & in antiquis inscriptionibus appellatur Viceconiunx. Plures si sint, scorta potius sunt quam concubinæ: & liberi spurij, non naturales. Matri autem spurij quales quales sint, sane tam ex testamento quam ab intestato succedunt, nisi illustris sit fœmina, quæ iustos liberos habeat, *l. pen.*

A *C. ad S. C. Orf.* & multo magis naturales, imo & hi etiam illustri simul cum iustis. Illustrem quoque matrem spurio non succedere Accur. putat in *l. 2.* §. 1 *D. ad Tertyl.* forsitan male. nam *l. penult.* de hereditate matris loquitur, non de hereditate spurij, filij, de S.C. Orfitiano, non de S. C. Tertylliano. Sed æqualitatis ratio opinionem Accursij valde confirmat, & quod soleant iura successionum esse reciproca. Si non possim tibi succedere mater, cur tu possis mihi? Quæritur cur spurij & nothi matri succedant ab intestato, non patri. In spuriis ratio euidens est, quia nullum patrem habere intelliguntur, §. *vulgo, Instit. de succ. cog.* & eleganter à Seneca dicuntur *publici pueri*, in B Controuersiis. Mater semper est certa. Æquum igitur est vt quod iusti liberi vtrique parenti debent, id omne à liberis qui sunt sine patre transfundatur in matrem. Synesius Euoptio: *ὅσον ἀμφοτέροις παρὰ τῶν εὖ γεγονότων ὀφείλεται, τοῦτο πᾶν ἥκειν ἔδει παρὰ τῶν ἀπατόρων εἰς τὰς μητέρας.* In nothis siue naturalibus, propterea quod concubina vxorem legitimam imitatur, non idem omnino dici potest incertum esse patrem. Certus proprie est quem nuptiæ demonstrant, *l. 5. D. de in ius voc.* certus quodammodo est is quem concubinatus demonstrat. Concubinatus non est coniunctio iusta vt matrimonium: concubina non est iusta vxor. Ex concubinatu nati liberi non sunt iusti, & in potestate patris. Denique est in concubinatu vitium aliquod, & C liberi ex eo suscepti degeneres sunt, *l. vlt. C. de nat. lib. & Theod. Nou. 1. de bon. decur* Solinus in Æthiopia. ea propter inter omnes populos degeneres habentur, id est, nothi & obliqui. Statius, *Obliquumque à patre genus:* vbi Lactantius, *Quia fuerat,* inquit, *patris mei nothus.* Obliquum ergo dicit ex concubina progenitum: vt Lucanus, *-obliquum maculat qui sanguine regnum.* Bastardi vulgo à Germanico *Boes art.* i. degeneris ingenij. Et ideo pater non omnino certus est, quasi tamen quodammodo certus est. qua de causa ei etiam omnino ab intestato non succeditur, & ex testamento eius liberi non semper solidum accipiunt.

Tertia pars huius *Nou.* est de collatione bonorum. Iure veteri & nouo ab intestato collationi locus est, vt si filius emancipatus præteritus testamento patris petat D bonorum possessionem contra tabulas, fratribus qui erant in potestate patris præteritis vel institutis, ac similiter petentibus bonorum possessionem contra tabulas, vel etiam miscentibus se, conferre debet bona propria, quæ patri quæsiisset si mansisset in potestate, & non tantum fratribus, sed etiam nepotibus ex se natis in familia aui retentis: idemque erit si omnes veniant ab intestato per bonorum possessionem Vnde liberi, vel per querelam rescisso testamento quasi inofficioso. Filius si non fuisset emancipatus, quæsisset olim patri tam aduentitia quam profectitia & aduentitiorum vsumfructum. Ergo emancipatus suis hodie confert bona profectitia tantum & aduentitiorum vsumfructum, *l. vlt. C. de collat.* Rursus hodie bona E profectitia non tantum emancipati suis conferunt, sed & sui emancipatis, & sui suis, & emancipati emancipatis dotem & donationem propter nuptias profectitiam conferunt, *l. vt liberis, l. illam, l. pen. C. de collat.* Ex testamento autem iure veteri non est collationi locus. nam fratres coheredes testamento scripti nihil inter se conferunt, *l. 1. & 7. C. de collat. l. vlt. C. com. vtriusque iud.* nihil etiam conferunt fratres præteriti institutis venientes ex iudicio defuncti, *l. 1* §. *vel maxime, D. de collat.* nihil instituti præteritis, nisi commisso edicto & petita bon. poss. contra tab. aucta fuerit eorum portio, *l. 3. D. de collat. dot.* & generaliter nisi collationem fieri testator præceperit, *d. l. 1. & 7. l. pen. D. de col. dot.* Iure nouo. i. ex hac Nouella

etiam instituti conferunt dotem & donationem pro- A
pter nuptias vel donationem simplicem, nisi id nolle se declarauerit testator: nam & ab intestato non est collatio nolente eo de cuius successione agitur, *l. ex parte §. intestato, D. fam. erc.* De collatione donationis simplicis scripsi Obs. III. cap. 30.

Quarta pars est de diuisione bonorum à patre facta inter liberos. Plus potest vltima voluntas defuncti inter liberos quam inter extraneos. Inter liberos testamentum imperfectum fit non inutiliter, *Nou.* 107. inter liberos fit diuisio matrimonij recte quacunque scriptura, licet neque testamenti neque codicillorum iure censeatur, & quacunque nuncupatione voluntatis, *l. parentibus, C. de inoff. test.* & eam sequitur iudex fa-
miliae erciscundae *l. filij, l. cognatione, l. vlt. C. famil. erc. l. si filia §. si pater, l. ex parte §. intestato, C. eod.* B
Sed ex hac Nouella ita demum valet seruaturque diuisio bonorum per scripturā facta inter liberos citra formam testamenti aut codicillorum, si ei subscripserint filij omnes vel pater: alioquin ex aequo inter se hereditatem filij ab intestato partientur. Olim quodlibet indicium voluntatis paternae (vt dixi) & qualiacunque verba sufficiebant, & scriptura qualiscunque, vt in donatione ex Constit. D. Pij.

Quinta pars est de inficiatorum & abiuratorum poena. Multae simplariae actiones duplantur inficiatione, vt legis Aquiliae, & ex testamento legatorum nomine quae per damnationem relicta sunt, & hodie piorum C
legatorum nomine, & actio ex empto de modo agri & iudicati & interdum depositi, & actio ex contractu habito cum argentariis sine scriptura, edicto septimo. His adjungit hac *Nou.* Iustinianus actionem, Si certum petetur de syngraphis. Nam si debitor neget se scripsisse, vel si opponat exceptionem non numeratae pecuniae, & probetur iudici scripsisse vel accepisse, damnatur in duplum: quod congruit cum *l. 1. C. Th. de vsur. rei iud.* & nouissimo edicti regis nostri comprobatur. Datur venia poenitenti & bonam fidem agnoscenti, licet initio litis ad inficias ierit, ita tamen vt sumptus litis praestet quos actor iureiurando taxauerit, nisi id forte iudex moderetur, *l. sancimus, C. de iudic.* cui solet opponi Nou. 82. quae iudicem sequi omnino vult iusiurandum actoris. Hoc si prius iussit D
iudex ad certum modum iurari, & iuratum sit, *l. si quando, C. vnde vi,* non si ipse actor suo arbitratu iuratus modum sumptuum edixerit. hoc enim moderari iudex potest. Est & alia inficiatoris poena, ne pluribus defensionibus vtatur contra regulam iuris. nam qui inficiatus est semel, & conuictus, postea non auditur solutionem allegans: quin & si verum sit soluisse eum, iterum soluere cogitur. nec potest aptior poni species ad haec verba *l. 43. D. de regulis iuris.* Nisi lex impedit. quam ob rem & ea sola Harmenopulus vtitur, & ante hanc Nouellam fuisse etiam idem veteri quadā l. siue Constitutione cautum Iustinianus narrat. Poena dupli constituitur etiam in actorem qui apocham. i. professionem solutae pecuniae falso negat à se conscriptam. nam & summam apocha comprehensam E
debito reputare cogitur, & alterum tantum praestare. Poenitenti parcitur, vt in aliis plerisque causis, *l. quamuis, D. de in ius voc. l. de aetate §. vlt. D. de inter. in iure fac. l. 4. l. si quis libellos, C. de appel.* Nou. 12. Et haec de actione Si certum petetur. In actione in rem alia est inficiatoris poena, vt possessor si conuentus rei vindicatione negauit rem esse actoris, postea conuictus alleget pignoris vel emphyteuseos vel superficij causam, vel quam aliam defensionem, non audiatur: transferendam esse in actorem, deinde agendum hypothecaria aut vectigali aut superficiaria actione. Et sic poenae causa transfertur possessio eodem iudicio in specie *l. vlt. C. de rei vind.* & in specie *l. de bonis, §. vlt. D. de Carb. edict. l. 2. §. vlt. D. de collat. l. 1. C. vti possid. l. postquam §. Imp. D. vt legat. nom. cau.* Erat etiam olim actio de duplis fructibus ex xij. Tab. quam tacite Iustinianus tollit, dum superiorem poenam in actionibus in rem existimat sufficere.

Sexta pars est de naturalibus, quemadmodum per nuptias sui & legitimi fiant, quam exposuimus *Nou.* 12.

NOVELLA XIX.

De filiis ante dotalia instrumenta natis.

HAec Nouella est de filiis naturalibus, vt postrema pars superioris, & hoc tantum quod per se intelligi poterat rei magis dilucidandae causa declarat, *l. nuper & l. cum quis, C. de nat. lib. & Nouel. 12. §. vlt.* etiam ad praeterita pertinere, quod etiam exposuimus *Nouel.* 12.

NOVELLA XX.

De his qui in causis appellationum, apparitorum officio funguntur.

EX Nouel. 23. quae hanc tempore praecedit, nata est quaestio huius. A clarissimis iudicibus si lis excedat x. libras auri appellatur ad praef. praetorio Orientis solum, & ideo obsequuntur ei in ea lite soli praefectiani. Ab spectabilibus appellatur ad praef. praetorio & quaestorem: & ideo tam memoriales quam praefectiani in ea lite apparitorum officio funguntur. Plerique à Iustiniano ex clarissimis facti sunt spectabiles, *Nou.* 24. 25. 26. & sequentibus vsque ad 31. & *Nou.* 102. 103. Cum ab eis clarissimis appellabatur ad praef. praetorio Orientis ius actorum soli praefectiani sibi vindicabant: nunc spectabilium honore auctis eisdem, & in causis appellationum manantibus ab eisdem, praefecto praetorio adiuncto quaestore sacri palatij, in societatem apparitionis & actorum venire etiam volunt memoriales siue epistolares & libellenses: quod haec Nouella vetat. vult enim ea in re veterem morem obseruari: solos igitur apparere praefectianos. ceterū appellationib⁹ porrectis à comite Orientis ad praef. praet. & quęstorē, praefectianos & memoriales vel epistolares apparitorum officio fungi promiscue tam in causis introducendis, actis excipiendis, scribendis, edendis, quā in exequendo iudicato, non obseruata diuisione *l. praecipimus, §. in his autem, C. de appellat.* In appellationibus tamen porrectis à patronis causarum delegatis à principe, ad praefectum praetorio & quaestorem, seruari *d. l. praecipimus, §. hinc saluberrimae,* vt soli libellenses appareant. In vulgari titulo huius Nouellae malim *ἐν τοῖς σακροις,* vt intelligatur, in sacris iudiciis appellationum. Sacra iudicia appellationum sunt quae in consistorio ab ipso principe per consultationem disceptantur adhibitis proceribus palatij & senatoribus, *l. 2. C. de legibus. Nou.* 62. & huius generis erant appellationes non tantum ab spectabilibus, sed etiam à clarissimis iudicibus: nam & à praefecto annonae appellabatur princeps, *l. vlt. D. quod cum eo qui in ali. potest.* Sed cum non posset audiendis omnibus appellationum causis sufficere princeps, placuit consultationum & sacrorum iudiciorum loco haberi, si appel-

laretur ab spectabilibus iudicibus, iudicium præfecti A prætorio & quæstoris, *d. leg. præcipimus.* & in hac significatione sacra iudicia dicuntur in hac Nouella, quæ & speciem principalis iudicij retinuisse dicitur sępius, propterea quod perinde ac si præsente principe eisdem verbis, eodem ordine, forma & obseruatione peragebantur eadem, & idem erat in eis exercendis indumentorum & calciamentorum vsus, quod tamen sustulit *Nou.* 116. ἤδη μὲν ἐκεῖνον ἐποιησάμεθα νόμον] Non intelligit *l. vlt C. de temp. appel.* vt Accursius opinatur, sed *Nou.* 23. quæ scripta est Triboniano illustri magistro officiorum & quæstori sacri palatij. sic est restituenda inscriptio *Nou* 23. Eadem scripta fuit etiam ad Ioannem præf. prætorio Orientis, ad quem hæc mittitur, sicut retro & hanc missam opinor ad B Tribonianum quæstorem. Et vero par erat ad vtrumque mitti, cum sit vtraque de causis positis in cognitione vtriusque. καὶ παρὰ τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἡμῶν κοιαίστωρ] Vt igitur præf. prætorio adiungitur quæstor, æquum esse videbatur vt & præfectianis adiungerentur memoriales. Præfectiani parent præf. prætorio, memorioles quæstori. Eorum enim obsequio rem quæstoriam geri ait *l. vlt. C. de prox. sac. sc.* Militantes in sacris scriniis memoriæ, libellorum, epistolarum, generali nomine memoriales appellantur, & sunt adiutores potius quam officiales *l.* 13. *C. eod. tit* licet *Nou.* 23. officiales dicantur improprie. Notitia Romani imperij. Quæstor, inquit, officium non habet, sed adiutores de scriniis quos voluerit. Κόμης τῶν οἰκείων] Do- C cui legendum esse τῶν οἰκῶν Obs. 8. c. 42. ὀρδιναρείαν ἐμβαλὼν] Latinam & Græcam appellationem posuit, qua significatur minima dignitas: ea est clarissimatus, media spectabilitas: maior illustratus, *Nou.* 7. 23. 102. Ordinarius ergo iudex. i. clarissimus, vt puta præses, corrector, consularis, etiam Synesio in Epistolis, opposito ei comite militari, vt ordinarius miles Festo, id est manipularis. nam & hic est infimus militiæ gradus, *l.* 1. *C. ad leg. Iul. rep.* Vopiscus in Bonoso: *Milites primum inter ordinarios, deinde inter equites.* κατὰ τὴν φύσιν τῆς οἰκείας ἀρχῆς] Ex iudicij qualitate *l. pen. C. de appel.* ex ordine vel ex iurisdictione propria, *l. à proconsulibus, l. iubemus, C. eod.*

NOVELLA XXI.

De Armenis.

DAmnat mores Armeniorum fœminas excludentes successione parentum, liberorum, cognatorum ab intestato. nec mirum, cum & Romanorum damnarit legem Voconiam. Damnauerat iam ante eosdē edicto 3. sed edicto hoc ius valere præcepit ex initio sui imperij, hac Nou. quæ tempore posterior est ex imperij sui anno octauo. Iulianus exposuit sententiam edicti, non huius Nouellæ. Damnat etiam mores Ar- E meniorum puellas collocantes sine dote, & accipientes à marito, quales fuisse etiam Germanorum Cor. Tacitus scribit, & superiores quoque de excludendis hereditate fœminis, Saliorum, Anglorum, Thuringorum fuere.

NOVELLA XXII.

De solutione nuptiarum, & de secundis nuptiis.

HOc primum Iustinianus ait, se legem ferre in futurum non in pręteritum: quæ vulgaris est differentia legis à iudice. Iudex enim statuit de præteritis, lex de futuris. quędam tamen leges ad pręterita trahuntur. Deinde hac lege potiorem pręmonet esse voluntatem defuncti, vt ecce, vsusfructus bonorum legatus vxori, non amittitur propter secundas nuptias, nisi id cauerit testator. Ab eo cui adscripta est condicio viduitatis, exigitur cautio Mutiana, nisi aliud cauerit testator. Tum declarat nuptias contrahi nudo consensu. Quidam concubitum exigebant, *l. pen. C. de inc. nup.* quod non est receptum. Alij instrumenta dotalia: quod etiam reprobatur. nam sine dote ac sine tabulis nuptialibus nuptię contrahi possunt, vt diximus *Nou.* 18. Nuptias facit maritalis honor & affectio, *l. donationis, D. de donat.* plenus honor, *l. cum tabulis* §. *l. D. de his quib. vt ind.* quo solo scecernitur concubina ab vxore, *l. item legato* §. *pen. D. de leg.* 3. Honor est in ipsa appellatione, *Nou.* 74. Vxor, materfamilias, domina, nomina sunt dignitatis: Concubina quasi nomen est voluptatis. Exiguntur tamen tabulę nuptiales, vt per nuptias filij naturales sui & legitimi fiant, *Nou.* 12. 18. Exigebantur & in nuptiis contractis inter impares honestate personas, vt si Senator scenicam duceret ex rescripto principis, *l. p. donationum, l. Imp. C. de nup.* Hodie exiguntur nuptialia instrumenta si illustres viri vxorem ducant: (possunt autem etiam sine rescripto quamlibet ducere) in ceterorum nuptiis non exiguntur instrumenta dotalia, sed testatio sufficit, quæ fiat apud defensorem ecclesiæ tabulis consignatis defensoris & testium subscriptione, quę tamen tenuioribus remittitur & agricolis & gregariis militibus, & his qui nuptias iureiurando adfirmant palam in æde sacra, vel tactis diuinis scripturis, *Nou.* 17. quod ita emendat *Nou.* 117. vt illustres quidem viri non contrahant nuptias sine dotalibus instrumentis: exceptis illustribus barbaris Romano imperio subiectis, propter eorum simplicitatem, vt Iulianus ait. hi & ceteri omnes vt eas contrahant consensu solo, sine dote aut donatione propter nuptias si velint, & sine testatione vel iureiurando. Regulariter ergo nuptię solo consensu contrahuntur. An vero & nudo consensu distrahuntur? Ita fuit ius olim, *l. si constante, C. de rep. l.* Sed tollitur Iustiniani *Nou.* 117. & reducitur Iustini *Nou.* 140. idque est, vt Iustinus ait, bona gratia matrimonium dirimere, id est dulciter, sine querela, & sine libello repudij, Plutarchus μετ' εὐφημίας: & sic quod Anastasius communem consensum vocat in *d. l. si constante*, Iustinianus appellat bonam gratiam, *l. i.* §. *vlt. C. de rei vx. act. Nou.* 98. atque ita vel bona gratia dissoluitur matrimonium sine causa & ratione vlla, quod fieri Iustinianus vetuit *Nou.* 117. vel ex certa causa veluti ob sterilitatem, *l. & ideo, D. de don. inter vir. & vx.* & hoc Iustinianus permittit ceteris ex causis. Vt repudij certę sunt causæ, ita & bonę gratiæ: nec enim passim temere dissolui matrimonia possunt. id lex Ausonia vetat, vt Palladas ait 2. Epigr. Οὐ δύναμαι δ' ἀλόχου τῆς Ἀνδρομάχης ἀναχωρεῖν. Εἴργει χάρτης γὰρ καὶ νόμος αὐσόνιος. Causa repudij olim hęc fuit debilitas mariti qui ab initio matrimonij biennio integro, nihil potuit cū vxore, *l. pen. C. de repud.* hodie causa est bonę gratię etiā sine repudio, vt Iulianus ait in hac No. & triēnij oscitatio exigitur, atq; ita soluto matrimonio sine vlla

deminutione dos vxori restituitur, donatio propter nuptias penes maritum remanet. An & propter sterilitatem vxoris matrimonium dissoluatur bona gratia, Iustinianus non definit. Constat tamen olim & hanc diffidij causam idoneam fuisse, *l. viricus in fin. D. de don. inter vir. & vxor.* & fuisse Sp. Carbilio, Cor. Sullæ & aliis plerisque. Huic adijcit Iustinianus monachismum, & comparat monachismum morti, atque ideo quod pacti sunt coniuges in casum mortis, trahit etiam ad casum monachismi, vt *Nou.* 5. *l. vlt.* §. *nam & maritus, C. de episc. & cler.* in qua quod ait, *Anteriore lege*, legem Græcam intelligit, quæ in eo titulo desideratur, in qua aperte definit vt viro eligente solitariam vitam reddatur mulieri dos, & ex donatione propter nuptias lucrum quod sibi pacta est in casum mortis mariti: muliere autem eandem vitam eligente, vt maritus retineat donationem propter nuptias, & ex dote lucrum de quo conuenit in casum mortis, non de quo conuenit in casum repudij. nam hæc coniugij dissolutio fit sine repudio, *Nou.* 123. Quod si vterque solitariam vitam elegerit, sine vlla deminutione mulieri dos redditur, vir retinet donationem propter nuptias: idemque seruatur si voto studioque castitatis & continentiæ separentur. Sed quid si per causam continentiæ soluto matrimonio, postea tamen secundum contrahant, vel polluant se stupro. Pœna huic peccato imponitur *Nou.* 117. Tertia causa propter quam bona gratia dissoluitur matrimonium est captiuitas & patientia quinquennij. Secundum ius vetus matrimonium captiuitate dirimitur, vt alia seruitute, *l.* 1. *D. de diuort. l. si ab hostibus, l. si quis, D. solut. matr. l. in bello* §. *medio, D. de cap. & postl.* nec postliminio redintegratur, consensu nouo redintegratur, & pœnis diffidij tenetur qui dissentit sine causa probabili, *l.* 8. *l. cum duæ, in fi. D. eod.* Iulianus excipit matrimonium contractum cum liberta. hoc enim captiuitate patroni non dirimi, *l. eo iure*, §. *vlt. D. de rit. nuqt.* Ex Nouella Iustiniani matrimonium captiuitate non soluitur statim, & qui quæve mansit in ciuitate connubium non habet. i. ius secundi matrimonij, quamdiu certum est superesse captiuum, nisi velit mulier multari dote, vir donatione propter nuptias. Sed si incertum hoc sit, satis est eum expectari quinquennio, post quinquennium secundæ nuptiæ impunitæ sunt, quasi bona gratia solutis primis. Hæc eadem huius Nou. sententia est in *l. vxores, D. de diuort.* Sed, vt memini iamdiu scribere me in notis Institutionum, stilus probat Triboniani eam esse, non Iuliani. Iulianus initio scripserat de libertabus tantum, *d. l. eo iure*, §. *vlt.* Ex mente Iustiniani id traducitur ad omnes vxores. Et quod ait, *Temere*, id est, quod in hac Nouella κατ' ἀσυμπτώσιν. Deinde quod subijcitur, *Et generaliter definiendum est*, &c. definitio est huius Nouellæ, quam sumpsisse videtur (vt ipse notat) ex anteriorum quorumdam Imperatorum Constitutione: nam τῶν πρὸ ἡμῶν, non est à præcedentibus iurisconsultis, sed à præcedentibus Imperatoribus. Vnde & in *l.* 8. *D. de cap. & postl* hæc verba. *Post constitutum tempus*, Tribonianii esse adfirmo. Id non est omittendum, huic Constitutioni Iustiniani derogasse Leonem *Nou.* 33. in eo quod connubio destricte interdicit ei qui in ciuitate mansit, altero hostium potito, donec certum de morte eius nuntium acceperit. Solui secundas nuptias reuerso captiuo, vel lege Iulia de adulteriis accusari posse eam quæ interim nupsit alteri, nec sufficere pœnas iniusti diffidij. Idemque vult in captiuis seruari quod de militibus qui sunt in expeditione constitutum est, *Nou.* 117. Dirimebatur olim bona gratia matrimonium ob militiam *l. vel senectutem, D. de don. int. vir. & vxor.* quod adhibita di-

A stinctione Constantinus diuisit in hunc modum, vt quadriennio integro si nullum à marito qui agit in militia nuntium mulier acceperit, publice contestatione habita, & nuntiata duci sub quo maritus militat, impune nubat alteri, *l. vxor, C. de repud. Si nullum*, inquit, *sospitatis eius potuit habere iudicium*, legendum, *indicium*, quod σύμβολον in hac Nouella. Idem error in *l.* 2. *C. vt in pos. leg.* in qua legendum, *indicio*, vt in *l. auia*, §. *vlt. D. de cond. & demonst.* Idem in *l. cognatione, C. famil ercisc.* vt probat *l. vlt. eodem tit.* Idem in *l. liber, C. de postli. & red. ab host.* Hac autem Nouella pro quadriennio præstituitur decennium: sed hoc recantat mox *Nou.* 117. quam probat Leo, & secundum eam idem in captiuis constituit & militibus, vt
B nec si diu expectarit nubat ante mulier quam certior facta fuerit mortis mariti, & de milite etiam ex depositione ducis sub quo militabat, & morte mariti comperta vt adhuc vacet anno. Multatur dux qui de morte mariti acta falsa ediderit, & mulier quæ testimonio ducis vel tribuni decepta nupserit alteri, à priori viro repeti potest. Quæ secus nubit, rea est adulterij. & idem hoc constituitur non tantum de militibus, sed & de fœderatis & scholaribus, quæ sunt alia militum genera. Scholares sub primiceriis scholarum, milites sub magistris militum vel ducibus vel tribunis, fœderati sub optionibus siue phylarchis, vt docui *l.* 7. *C. de exact. trib.* Iulianus in *Nou.* 117. quæ illi est 108. *de ordine*, corrupte, pro, *de optione*. Idem Iulianus perite
C Nouel. 102. phylarchum, ducem Sarracenorum interpretatur, quod ex fœderatis Romano nomini fuisse constat. Sex. Ruffus: *Phylarchi Sarracenorum in Osroene cessere superati.* Iornandes: *In Osroene Sarracenorum phylarchi deuicti Romanis se dediderunt.* Sed pergamus ad reliqua. *L.* 1. *D. de diuort.* matrimonium dirimi ait captiuitate vel alia contingente seruitute alterutrius eorum. An igitur damnatione in metallum? Sic sane iure veteri. nam damnatio in metallum maxima capitis deminutio est. Ex *hac Nouel.* damnatione in metallum media non maxima capitis deminutio est. Et consequenter deportatione non soluitur matrimonium. quod & olim obtinuit, quia deportatio non fuit maxima capitis deminutio, *l.* 1. *C. de*
D *repud. l. res vxoris, C. de don. inter vir. & vxor. l.* 14. *D. eod. l.* 5. *D. de bon. damnat.* Imo deportatio, siue aquæ & ignis interdictio, maxima capitis deminutio est *l. pen. D. de ext. cog. l.* 4. §. *vlt D. de grad. & adf.* & deportatione soluitur matrimonium, *l. si quis sic stipuletur, D. solu. matr.* Vtrumque ἐναντιοφανῶν auctor proponit, sed in media salebra est, conciliandi rationem nescit. Verius est, eos qui deportantur vel quibus aqua & igni interdicitur, nec ciues nec liberos manere iure Quiritium, nuptias non manere iure Quiritium, liberos manere, nuptias manere iure gentium. Et ius gentium in nuptiis potissimum spectari, *l. adoptiuus*, §. 1. *D. de rit. nupt.* Seruitute matrimonium solui constat bona gratia, vt si libertus vel filius liberti ingratus in seruitutem redigatur, mariti nomen amit-
E tit: Notandum quod ait de filio liberti. sic enim confirmat *l. vlt. C. de libert. & eor. lib. l.* 2. *C. de in ius voc.* nam & filius liberti patrono paterno acceptam ferre ingenuitatem debet. Vt autem de monachismo diximus supra, ita seruitute soluto matrimonio, locus est pactionibus in causam mortis. His addit, inter seruos vel cum seruo aut serua non esse connubium, non dotem, non donationem propter nuptias. Contubernium cum eis est, non connubium *l.* 3. *C. de inc. nup.* Si tamen sciente aut dissimulante domino seruus vel ancilla liberæ personæ matrimonio se coniunxerit, iustum est matrimonium, quasi contractum inter ingenuos: nam seruus tacito iure ingenuus fit, adeo vt nec

iuri patronatus obstringatur: idemque est si seruum dominus ægrotantem dereliquerit: nam & hic liber fit: quod etiam veteres probarunt. Ex his intelligitur quatuor esse causas soluendi matrimonij bona gratia, debilitatem, monachismum, seruitutem, captiuitatem.

Nunc tractemus de repudiis. Ex aliis enim causis matrimonium non soluitur sine repudio. Repudium mittitur per nuntium aut per libellum coniugi datum missumve ad domum eius, *l. 6. C. de repud.* & concipitur certis formalibusque verbis ex XII. Tab. sicut & Iudæos narratur habere certam formulam repudij, à qua qui recedat, repudiando nihil agat. Mulieri in ipso repudio claues adimuntur, vel ab ea deponuntur. Cicero Philipp. Claues ademit, exegit. quem imitatus. Ambros. ep. 65. *Mulier offensa claues remisit, domum reuertit.* Non mittitur autem repudium nisi meritis ex causis: alioquin iniusti repudij actio est, pœnalis actio. In *l. 8. D. de capt. & postlim.* fit mentio pœnarum dissidij, & pœnæ sunt eæ: Mulier quæ absque probabili causa discedit à marito, vel quæ discedendi causam marito præbet, dotem amittit & lucra nuptialia, quę maritus seruat liberis communibus, & intra quinquennium alij nubere non potest, *l. consensu, C. de repud.* quod hæc *Nou. & 117.* vno tantum casu comprobat, si culpa vxoris maritus repudium miserit, altero i. si ipsa repudium sine causa miserit, vacat tota vita, & in monasterium conijcitur, ex *l. 1. & 2. C. Th. de repud.* etiam deportatur, & omnia sua deponit in domo mariti vsque ad acuculam capitis, i. acum crinalem. Mulier indotata marito præstat quadrantem bonorum suorum æque seruandum liberis communibus, modo non excedat C. libras auri, *l. vlt. C. de repud.* hunc enim hac No. Iustinianus ait esse modum maximæ doti: qui fuit olim decies centenorum millium nummum, *l. cum de in rem. verso, D. de vsuris.* Martialis.

Centena decies quæ tibi dedit dotis. Iuuenalis: *Et ritu decies centena dabuntur antiquo* Tacitus 2. Annal. *Decies sestertium dote solatus est.* Vir autem qui causam dissidio dedit, amittit donationem propter nuptias & dotem: vel si matrimonium fecerit sine dote, quartam partem bonorum suorum, & mulieri est post annum cum alio connubium. Annum vocat propter incertum vteri. sed si peperit, iure nubit etiam intra annum. Viro licet ducere statim aliam. quod tamen non licuit olim, *l. 1. C. Th. de repud.* Hodie communis est pœna viri & vxoris, vt si sine causa repudium miserint, in monasterium detrudantur, *Nou. 127.* & *134.* Erat olim actio de moribus pœnalis *l. de moribus, C. Th. de incest. nupt. l. 5. C. Th. de in. ciuil. &c. ag. non pos. l. viro, D. sol. mat. l. 5. D. de pac dot.* in qua iudex pronuntiabat quis videretur causam dedisse dissidio, quæ non dabatur heredi vel in heredem, *l. rei iudicatæ §. vlt. D. sol. mat. d. l. de moribus*, & ea actione ex dote exigebantur portiones quædam propter mores mulieris, propter mores mariti dos repræsentabatur cum fructibus quadriennij, reddebatur sexto mense à die repudij, auctore Vlpiano. Hodie sublata est actio de moribus, *l. vlt. C. de repud.* Erat in ea actione differentia inter mores grauiores, vt si cum alieno vltro viro probri quid fecisset mulier, & mores leuiores (eodem Vlpiano auctore) inter crimina & mores. *l. 2. C. Th. de repud.* Est & hodie quædam inter mores differentia. nam ob adulterium maritus non tantum dotem & donationem propter nuptias retinet. sed etiam ex ceteris bonis vxoris tantum dotem capit quantum facit tertia pas dotis, & adultera in monasterium detruditur, nec potest nubere post quinquennium. Pari pœna coërcetur maritus ob calumniam, si falso mulierem adulterij ream postulauerit, *Nou.*

A 117. vel etiam ob adulterium, si cum aliena vxore probri quid fecerit *Nou. 134.* Certæ olim non erant causæ repudiorum, sed positæ erant in arbitrio & disquisitione iudicantium: hodie sunt certæ ex vtraque parte, *l. consensu, & l. vlt. C. de repud.* Et pleræque olim iustæ, vt si mulier vinum bibisset, quæ hodie non sunt iustæ. Item si vir impudice & luxuriose viueret, vt ex Iustino exemplum Eusebius refert l. 4. cap. 17. vsurpans Latinam repudij vocem, τὸ λεγόμενον παρ' ὑμῖν ῥεπούδιον δοῦσα, quod hodie non aliter licet quã si cum aliena vxore fuerit, quo casu tenetur lege Iulia, *Nou. 134.* Sed si cum virgine aut vidua fuerit, non tenetur lege Iulia de adulteriis, *l. . C. ad leg. Iul. de adult.* & Zonaras Apost. cap. 48. & Augustinus de verbis Apo-
B stoli serm. 4. quanquam si is forte mulierem accuset adulterij, idem ipsa in eum referre & retorquere crimen possit, *l. si vxor §. iudex, D. ad leg. Iul. de adult. Periniquum enim videtur*, inquit, *vt pudicitiam vir ab vxore exigat quam ipse non exhibeat.* & ita Lactantius: *Exemplo continentiæ docenda vxor vt se caste gerat: iniquum est enim vt id exigas quod præstare ipse non possis.* & Nazianzenus: πῶς οὐ σωφροσύνην μὲν ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντιφέρεις δέ; Sunt ea verba §. iudex ex rescripto Imp. Antonini, auctore Augustino ad Pollentium, quod tamen in eo prætermissum est, vt plerisque aliis Pandectarum locis rescriptorum & Constitutionum verba referuntur, eo non indicato, exempli gratia his, *l. ne piscatores, D. de incend. rui. & nauf. l. ita autem §. vlt. D. de adm. tut. l. 6. D. si tab. test. nul. ext. l. 6. D. de*
C *cap. & postl. l. 3. §. non perpetuæ, D. de sep. viol. l. 1. §. si quando, D. de mag. con.* Sed redeamus ad rem. Ex parte viri certæ sunt causæ dissidij, vt si cũ aliena vxorę fuerit, si sacrilegus, si plagiarius, &c. si seruilibus verberib⁹ vxorem adfecerit, *l. cons. C. de repud.* quod mutatur *No. 117.* in qua certe nõ vult ob verbera repudiũ mitti, & aliam statuit pœnam huic malæ tractationi, vt tertia pars donationis propter nuptias mulieri repræsentetur. Ex parte mulieris certæ etiam sunt causæ, ex quibus vna est iure veteri probata, non tantum si adulterij in hoc matrimonio commissi, sed & si commissi in priore damnetur, *l. miles §. vlt. D. de adult.* Sed eæ causæ repudij ad breuiorem numerum contrahuntur *Nou.*
D 117. Expositis causis pœnisque dissidij, Iustinanus docet non esse connubium ascriptitio cum libera muliere, etiamsi hoc sciat consentiatque dominus, & ideo dirimi connubium à domino posse. quod est ex *l. vlt. C. de agr. & cens.* Deterior est hac in re adscriptitiorum quam seruorum condicio propter agriculturæ necessitatem. nam serui si duxerint liberam sciente aut consentiente domino, matrimoniũ non dirimitur. An vero iure nubat adscriptitia libero homini, non dicit: sed constat iure nubere, propterea quod ex eo connubio nati ascriptitij sunt, *l. mulier, l. ne diutius, l. vlt. C. de agr. cens.* Ex adscriptitio autem & libera nati, liberi sunt non adscriptitii *d. l. vlt. Nou. 54.* Post hæc Iustinianus docet vt contrahi, ita dirimi non posse matrimonium à filisf. sine consensu patris: item nec dirimi à
E filiis emancipatis posse in fraudem parentum, qui pro eis dederunt vel acceperunt dotem aut donationem propter nuptias, vt scilicet subiiciãt eos exactioni dotis vel donationis propter nuptias & pœnis iniusti repudij: quam tamen fraudem sine effectu esse constituit, & se iam ante constituisse refert, videlicet *l. vlt. C. de repud.* quæ fuit Græce scripta, & in eo titulo desideratur, sed extat eius sententia 28. βασιλικῶν. ac similiter filiarum diuertentium fraus amouetur, *l. si filia, D. de diuor. l. filiæ. D. sol. mat.* E contra matrimonium contractum à filiof. cum consensu patris, non potest dissolui sola patris voluntate, nisi ex magna & iusta causa: vt recte queratur filia apud Ennium in hunc modum:

Iniuria abs te afficior indigna pater.
Nam si improbum esse Cresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem inuitum inuitam cogis linquere? Et ita in Plauti Sticho filia ad patrē: *Aut olim nisi tibi placebāt, non datas oportuit, Aut nunc non æquum est abduci pater.* Contractum autem ab emancipato matrimonium dissoluere pater nullo modo potest, *l. 5. C. de repud. l. cum hic status, §. si socer, D. de don. inter vir. & vxor.* Tum agere incipit Iustinianus de matrimonio soluto morte. quo casu vir ex dote, mulier ex donatione propter nuptias lucratur quod pactis dotalibus in casum mortis conuentum est. æqualia debent esse pacta, non æquales quantitates. potest enim dos esse ccc. donatio propter nuptias cc. Hodie æquales etiam esse quantitates debent ex *Nou.* 97. At si maritus, exempli gratia, in casum mortis vxoris pactus sit partem quartam dotis, æque mulier in eundem casum ex donatione propter nuptias amplius pacisci non debet: & si forte amplius paciscatur, pactio restringitur, & redigitur ad æqualitatem, i. ad quartam, *l. ex morte & seq. C. de pact.* quibuscum tantum abest vt pugnet *l. vlt. §. igitur. C. de don. ante nupt.* vt nominatim confirmentur in *§. sin autem.* Species & sententia *l. vlt.* hæc est, Donatio simplex iure ciuili vetita est inter virum & vxorem, non tamen dos vel donatio propter nuptias. nam constante matrimonio vt dos, ita & donatio propter nuptias, quæ veluti contraria quædam dos est ex parte mariti, constitui potest. Sed ante nuptias vel initio nuptiarum si dos & donatio propter nuptias constituatur, non est necesse vtriusque æqualem esse quantitatem. Sin vero dos constituatur ante nuptias, donatio sponsalitia post nuptias, potest etiam non æqualis esse quantitas, vt si maior sit dos, minor donatio. Ceterum è contrario maior dote donatio propter nuptias constitui non potest, ne fraus fiat legibus prohibentibus donationes inter virum & vxorem, & ideo *l. si constante, C. eod.* ait, *eiusdem quantitatis*, non maioris scilicet, minor secus. Quod ad pacta attinet, dote constituta ante nuptias, sponsalitia largitate post nuptias, si specialiter edictum sit vt sponsalitia largitas. i. donatio propter duptias supponatur pactis dotalibus, quæ conuenta sunt in dote, obtinebunt etiam in donatione propter nuptias. & hæc est sententia *§. si igitur.* Additur in *§. sin autem*, etiamsi id specialiter dictum non sit, pro dicto haberi. i. æqualia pacta seruari. Sequitur in hac Nou. morte soluto matrimonio lucra nuptialia ad superstitem pertinere quasi propria, & alienari, obligari ab eo posse non transeunte ad secundas nuptias, non alienata pertinere ad liberos, etiamsi parenti heredes non extiterint, *l. hac edictali §. vlt. C. de sec. nupt.* sicut & iura paternorum libertorum, nisi ex merito exheredati sint, & casus militiarum, & iura sepulchrorum, & adsignatores libertorum, & dotes à parente filiabus nomine eorum datas, & si parenti heredes extiterint, pro æquis non pro hereditariis portionibus. Alienare lucra nuptialia parens potest non tantum inter viuos, sed etiam testamento per legatum aut fideicommissum aut generalem institutionem, *l. generaliter §. vlt. l. si quis prioris, §. 1. & §. certum, C. de sec. nupt.* Ex hac Nouella specialiter tantum, non per generalem institutionem extranei. itaque abrogatur *§. certum*, abrogatur & *§. talem.* Ex eo enim si quidam liberi patri heredes extiterint, quidam repudiauerint, illi soli qui heredes extiterunt vindicant lucra nuptialia. & male in eo *§.* Accursius putat anterius matrimonium dici comparatione secundi, quod sequutum non est. Anterius dicitur vt prius legis initio. Ex hac Nouella omnes vindicant lucra nuptialia nondum alienata etiam hi qui patri heredes non extiterunt. & hæc quidem est sententia huius Nouellæ,

A quæ recantatur ita Iustinianeo more *Nouel.* 98. vt siue ad alias venerit nuptias coniunx superstes, siue non, vsumfructum tantum habeat, proprietatem seruet liberis. ergo vt non possit alienare. Rursus ex *Nouel.* 127. & Leonis 22. præter vsumfructum hoc amplius habet is qui abstinet secundis nuptiis, portionem virilem pleno iure in lucris nuptialibus, quam alienare potest. quam partem *Nou.* 127. male huic Haloander inseruit. Male etiam Haloander sic vertit, Soluto per quascunque supradictas diuortiorum species: cum hæc tantum dicantur de lucris obuenientibus morte vel quasi morte, puta seruitute aut monachismo, soluto matrimonio: vt Accursius & Theodorus inter-
B pretantur, non diuortio, *l. consensu, §. si vero filio, C. de repud.* & διαζεύξεις recte Vetus interpres, disiunctiones siue discidia, scilicet ἀπὸ τελευτῆς, vt ait infra §. ἐπειδὴ δὲ τὰ κοινά. Ad hæc subiicit Iustinianus idem seruari in matrimonio contracto sine dote vel donatione propter nuptias. nam & in eo soluto morte, nonnihil superest lucri pro superstite, quarta nimirum pars puræ substantiæ, *Nou.* 53. cui modus & distinctio quædam apponitur *Nou.* 117. nec mirum, cum & concubina ex defuncti bonis nonnihil ferat etiā ab intestato vna cum naturalibus liberis, *Nou.* 18. Id autem quidquid est lucri seruatur aut non seruatur liberis secundum ea quæ superius definita sunt, cum vtrinque dos interuenit.

C De secvndis nvptiis. Hac in parte differentia est inter marem & fœminam. Mas non luget fœminam, & secundam vxorem ducere statim potest siue morte siue repudio iusto aut iniusto solutum sit matrimonium secundum *l. consensu, C. de repud.* Fœmina defunctum maritum lugere debet. Luctus fœminæ potissimum consistit in continentia: olim etiam in habitu, non hodie, *l. decreto, C. ex quib. cau. inf. ir.* Olim quoque præstituti erant luctui peragendo menses x. nam & hoc fuit legitimum pariendi tempus. Hodie præstituti sunt xii. nam & morte mariti soluto matrimonio mulieri luctus inducitur non tantum ob incertum vteri confusionemve sanguinis, sed etiam ob memoriam & reuerentiam defuncti mariti: quandoquidem etiamsi intra annum peperit, annuum
D luctum peragere debet, nisi hoc à principe vel à senatu impetrauerit vt sibi intra legitimum tempus nubere liceret. vt docui Obseru. 6. capite 32. id quod prægnanti nunquam concedit princeps. Quin & si talis sit maritus quem more maiorum lugeri non oporteat, veluti hostis. i. transfuga, vel perduellionis damnatus, vel suspendiosus. Tiberius capite damnatum propinquos lugere vetuit: *Pater Silani funeri eius cum suspendio vitam finisset non interfuit*, auctores Suetonius & Florus. Igitur & si talis sit maritus, vidua tamen quamdiu erit prægnans non poterit alij nubere, vacua nubet statim, *l. libertorum, §. 1. D. de his qui not. inf.* Diuortio quoque aut bona gratia soluto mamomonio, mulier prægnans nubere non potest ante-
E quam pepererit, sed vbi pepererit nubere confestim potest etiam intra annum. Itaque multum interest morte an inter viuos soluatur matrimonium. Mortui luctus est annuus: viui non est luctus, sed in incerto propter turbationem sanguinis annum abstinere nuptiis mulier debet: qua ratione cessante, vt puta maturius edito partu, maturius etiam ei licebit alij nubere, & hoc siue bona gratia, veluti mutuo consensu ex constitutione Anastasij, vel seruitute, vel electione solitariæ vitæ, siue repudio solutum sit matrimonium, *l. si constante, C. de repud.* & Constit. Græca *de episc. & cleric.* Pœna autem earum quæ defunctum maritum non elugent, id est quæ intra annum iterum nubunt, hæc est, vt notentur infamia ex edicto prætoris, quæ tamen rescripto principis aboleri potest,

poteſt, *l.* 1. *C. de ſec. nupt.* cui coniungenda eſt *l. ſi qua, C. ad Tertyl.* vt hac Nouella Iuſtinianus vtramque coniunxit, & vt nihil capere poſſint ex bonis prioris mariti, nihil ex donatione propter nuptias: quod hæc Nouella declarat ſumptum eſſe non ex *l.* 1. ſed ex *l.* 2. *C. de ſec. nupt.* ex quo apparet in *d. l.* 2. ſponſalium nomine ſignificari donationem propter nuptias, vt in *Nou. Valent. de epiſcop. iud.* Alias ſponſalia ſunt arræ, *l.* 6. *C. Th. de ſponſ. & in tit. Si rector prouinciæ vel ad eum pertinentes ſponſalia dederint.* ſic legendum. Nihil etiam ex teſtamento extraneorum capere poſſunt: relicta ab extraneis pro non ſcriptis habentur, & apud heredem remanent: relicta à priore marito eripiuntur quaſi indignis, propterea quod iniurioſæ in priorem maritum fuerunt, & fiſco vindicantur: ſed tamen fiſco præponuntur x. perſonæ comprehenſæ edicto, Vnde x. perſonæ. Nullo etiam titulo poſſunt quæ nubunt intra annum luctus in ſecundum maritum transferre vltra tertiam partem bonorum ſuorum liberis non exiſtentibus ex priore coniugio non plus quam virilem, *l.* 1. *hac edictali, C. de ſecund. nupt.* Item agnatis vel cognatis ſuis ſuccedere ab inteſtato non poſſunt, niſi vſque ad tertium gradum, *l.* 1. *C. eod.* Sed vt infamia, ita omnes eæ pœnæ remitti poſſunt, ſpeciali indulgentia principis: & quidem ſimpliciter, ſi non habeat liberos: ſi habeat, ita demum ſi eis pure & pleno iure donauerit ſemiſſem bonorum quę habuerit tempore ſecundarum nuptiarum inter eos ex æquo diuidendum: ita vt mortuo vno inteſtato ſine liberis, pars eius accreſcat fratribus ſuperſtitibus: omnibus mortuis, bona redeant ad matrem, *l. ſi qua, C. ad Tertyl.* Fratres prę feruntur matri. At ne dixeris ideo indiſtincte in reliquis bonis matrem filio ſuccedere, quod tamen additum eſt in Baſilicis, ſed notatur à Theodoro rectiſſime. nam ex hac *Nou.* in bonis profectis à patre vſumfructum tantum habet pro parte virili, in aduentitiis plenum ius: atque ita diſcrimen eſt inter bona aduentitia, & bona profecta à matre & bona profecta à patre. Et hæc de pœna earum quæ immature ſecundas nuptias contrahunt, quæ locum habet etiam non exiſtentibus liberis propter honeſtatem ſolam §. εἰ δὲ ὑπὲρ τὸν χρόνον, infra. Immaturum matrimonium dicit *l.* 1. *C. de ſec. nupt.* quod hac Nouella ἄωρον. Plinius 4. Epiſtolarum: *Nuptias lugentis, nuptias ſenis, quorum alterum immaturum, alterum ſerum eſt.* Nunc de pœna earum tractemus quæ maturo tempore, id eſt annuo luctu peracto, vel quæ miſſo repudio ſecundas nuptias contrahunt. Hæ mitius puniuntur: nam neque infames fiunt neque incapaces. Puniuntur & mares ex hac cauſa, licet non puniantur ex cauſa immaturi matrimonij. Sed neque ex hac puniebantur olim, *l.* 2. §. *vlt. C. Theod. de ſec. nupt.* Nam ſuadet tantum Theodoſius magnus vt & mares abſtineant ſecundis nuptiis extantibus liberis, vel vt eadem ſubeant quæ mulieres. Suaſio legis non eſt coniuncta neceſſitati: vt in fine huius *Nouel.* quod ſuadet liberis primis non minus relinqui quam ſecundis, non eſt permiſtum neceſſitati. Legis virtus eſt imperare, permittere, punire, vetare: legis virtus nulla eſt in ſuadendo. Ideoque quod ſuaſerat Theodoſius magnus, ei Theodoſius iunior neceſſitatem inicit, *l. generaliter, C. de ſec. nupt.* Cauſa pœnarum hæc eſt, quod plerumque iniuria & damno adficiantur liberi prioris matrimonij, quibus non exiſtentibus nullæ etiam ſunt pœnæ ſecundarum nuptiarum. Et primum quidem ita coërcetur is qui ſecundas contrahit nuptias, vt lucrorum nuptialium & cęterorum bonorum quæ à defuncto ſuperſtiti obuenerunt vſumfructum tantum habeat, proprietatem ſeruet liberis etiam conſtitutis in poteſtate, atque ideo ex eis bonis vt nihil alienare vel obligare poſſit, imo nec eligere vnum

A ex liberis, vt docui *Nou.* 2. Seruatur autem proprietas liberis etiamſi neutri parenti heredes extiterint, quaſi honore præcipuo & priuilegio quodam: qua in re derogatur *l. generaliter* §. *penult. C. de ſecund. nupt.* niſi merito exheredati proponantur. Et hoc quidem modo multari ſecundas nuptias ex eo apparet quo ex *hac Nouella & l. generaliter* §. *vlt. l. ſi quis prioris* §. 1. *C. de ſecund. nupt.* is qui ſecundas nuptias non contrahit, habet dominium lucrorum nuptialium in ſolidum, vel (vt nouiſſime conſtitutum eſt *Nou.* 127.) pro virili portione. Qui ſecundas contrahit, nullius portionis dominium habet: & adiecit Iuſtinianus, nihil intereſſe dederit coniunx, an dederit alter pro eo dotem

B vel donationem propter nuptias, ex *d. l. generaliter* §. 1. Nihil etiam mutare ſi donatio propter nuptias in dotē redacta ſit, ex eadem lege §. *hoc obſeruari*, vt è Græcis Euſtathius expoſuit recte. Quod vt dilucidius intelligi poſſit, ſciendum eſt, mortuo marito vxori ſuperſtiti reddi dotem, & lucrum nuptiale præſtari ex donatione propter nuptias: ſed (vt ſupra dictum eſt) ſeruari liberis prioris matrimonij, muliere iterum nubente, caſum donationis propter nuptias, & omnia quæcunque mulier nacta eſt ex bonis prioris mariti, dotem eis non ſeruari, *l. ſi liberis, C. de don. prop. nupt.* Sed quid ſi donatio propter nuptias conuerſa ſit in dotem, vt ſi acceptas à marito res ex cauſa donationis ſponſalitiæ poſtea vxor marito dederit in dotem? Vtrū

C mortuo viro, & muliere nubente iterum, res illæ non ſequentur liberos prioris matrimonij quaſi dotales, an ſequentur quaſi ſponſalia? Et placet eas cenſeri ſponſalium bonorum vc paternorū iure, *d.* §. *hoc obſeruari* ac proinde ſeruari debere liberis, nec alienari aut pignerari poſſe, alienatas vindicari à poſſeſſorib. poſſe vel ex aliis parētis qui alienauit bonis quaſi tacito iure hypothecæ debere reparari, *l.* 3. *l.* 6. §. *pen. l.* 8. §. *pen. C. de ſec. nup.* vt ſi forte poſſeſſorē defendat præſcriptio xxx. an. quæ incipit currere aduerſus liberos ex eo tēpore quo ſui iuris effecti ſunt, *l.* 4. §. *vlt. C. de bon. quæ lib. adq. l.* 1. §. *vlt. C. de anna. exc.* etiam aduerſus minores 25. an. non tamen aduerſus pupillos, *l. ſicut, C. de præſcr.* 30. *an.* hoc caſu ſuum liberi reficient ſibi ex aliis bonis. Sed an rata eſt alienatio ſi præmoriantur filij? Præmortuo patre con-

D ſtat non eſſe ratam: Præmortuis autem filiis, vel ex filiis nepotes exiſtunt, vel non: ſi nepotes exiſtunt, hi ſuccedunt in ea bona in ſtirpes iure hereditario, *l. in quibus, C. de ſec. nupt.* Si non exiſtunt, aut fratres reliquerunt, aut non. Si reliquerunt, vt ſi tres erant filij, & vnus exceſſit relictis duobus fratribus & parente, parens ex eis bonis ſibi deducit quod pactus eſt in caſum ἀπαιδίας. Finge, conuenit vt moriente marito ſine liberis, mulier donationis propter nuptias ſemiſſem lucraretur, exiſtentibus liberis, aſſem. Donatio propter nuptias eſt ſolidorum mille. Nullis exiſtentibus liberis matri debentur D. Exiſtentibus liberis, integram donationem lucratur. Si iterum nubat, dominium eius pecuniæ liberis adquiritur, vt ſi ſint quinque, ſingulis adquiruntur CC. Moritur porro ex eis

E liberis vnus, cuius portio erat ducentorum. Huius portionis ſemiſſem habebit mater, puta C. reliqua C. obuenient fratribus, vel etiam extraneis heredibus filij teſtamento ſcriptis: Quod quidem, inquit, maxime accidit in matre. qui locus eſt obſcurus, vt ſcilicet matre ſuperſtite, filij quaſi ſui iuris, nec ſubiecti poteſtati matris, teſtamento ſibi extraneum heredem inſtituant. nam patre ſuperſtite in cuius ſunt poteſtate, non poſſunt ne de iis quidem bonis quæ patri non adquiruntur, facere teſtamentum, *l. vlt* §. *ſi iis, C. de bon. quæ lib. l. Imp. D. ad Trebel.* Igitur ea bona ex teſtamento ad extraneos venire non poſſunt, ſed ab inteſtato veniunt ad fratres, deducta portione debita

patri ex conuentione in casum ἀπαιδίας. Omnibus autem defunctis, parens habet integrum semissem: atque ita fit vt alienatio lucrorum nuptialium modo sit irrita, præmortuo nimirum patre qui alienauit, modo rata, præmortuis omnibus liberis, modo partim rata, partim irrita, quibusdam ex filiis præmortuis relicto parente & fratribus. idque attigimus iam supra *Nou.* 2 Secundum genus coërcendarum secundarum nuptiarum est ex *l. hac edictali. C. de sec. nupt.* nam vir mulierve qui quæve existentibus filiis aut nepotibus in secundum matrimonium transit, non potest in secundum coniugem dotis vel donationis sponsalitiæ vel quo alio titulo plus transferre quam in vnum ex liberis prioris matrimonij: & si inter eos liberos inæqualis fiat diuisio bonorum paternorum aut maternorum, non potest plus conferre in secundum coniugem quam acceperit filius cui minor portio attributa est: minus potest attribui vni quam ceteris, non tamen minus portione debita. Cum filio qui nihil tulit, summoto forte ex causa exheredationis, non comparatur coniunx secundus, sed cum eo qui minus abstulit. Quod si plus relinquatur cedaturve secundo coniugi quam ei qui ex liberis minus acceperit, superfluum pro non relicto siue pro non dato est, & inter liberos prioris matrimonij ex æquo diuiditur. Ex *l. quoniam, C. de sec. nupt.* inter liberos prioris & posterioris matrimonij: quam sententiam Iulianus sequitur in epitome huius Nouellæ, cum tamen ex ea superfluum diuidatur tantum inter liberos prioris matrimonij, & quidem omnes, nisi quidam sint merito exheredati, *l. vlt. C. de sec. nupt.* nam exheredati neque in superflui partem veniunt, neque ex parentis bonis tantum quantum vitrico aut nouercæ parens dedit, imo nihil vindicare possunt. Exheredatio extinguit omne ius filij, & hoc *l. vlt.* adiicit ad *l. hac edictali*: nec enim id in *l. hac edictali*, hæc exprimebant verba, *Nisi ex his causis &c.* quibus hoc significatur, Minus quarta legitimæ portionis filio relinqui non posse, nisi sit ingratus. Lege autem vltima, Minus quantitate relicta vel data coniugi secundo, filio prioris matrimonij relinqui non posse, nisi sit ingratus. Duplex est beneficium, vt ne minus legitima, & vt ne minus quam nouercæ vel vitrico: & vtrumque adimit exheredatio. In quantitate autem bonorum parentis contrahentis secundas nuptias exquirenda, Iustinianus definit tempus mortis spectari, non matrimonij secundi, non testamenti vel donationis: qua de causa si mortua vxore prima relicto filio vir superstes qui habebat cccc. in bonis, secundæ vxori donauerit cc. & postea in tantum decreuerint bona incendiis forte vel naufragiis, vel morte seruorum aut pecorum, vt non plus quam cc. supersint tempore mortis viri, nouercæ cui donata sunt cc. priuignus auferet c. idemque seruatur in ponenda ratione legis Falcidiæ & in aliis plerisque causis. Et hæc quidem sunt quæ pertinent ad primam partem *l. hac edictali*: cui nihil obstat *l. si liberis, C. de don. ante nupt.* quę matrem iterum nubentem ait filiis prioris matrimonij non seruare dotem. Potest igitur ea dote iterum fungi in secundo matrimonio. nam hoc ita verum est si ex aliis bonis suis tantum præstiterit præstaturave sit filio, quantum dotis præstiterit secundo marito. Sed si præter eam dotem nihil habeat in bonis, virilem tantum ex ea conferre in secundum maritum potest, & ita Accurs. recte in *d. l. si liberis*, cuius in eam legem litera nulla non digna approbatione. Secundam partem *l. hac edictali.* ea est §. *his illud*, exposui *Nou.* 2. Eiusdem §. *per.* est de tacita hypotheca data liberis in omnibus bonis parentis lucrorum nuptialium conseruandorum causa, de qua diximus supra. Eiusdem §. *vlt.* est de alienatione lucrorum nuptialium concessa his qui abstinent secundis nuptiis. quod

A iam sæpe dictum est supra mutari *Nou.* 127 Porro exposita & approbata *l. hac edictali*, Iustinianus etiam exponit sententium *l.* 4. *C. eod. tit.* quæ est huiusmodi, vt siquis tam ex primis quam ex secundis nuptiis liberos susceperit, lucra primarum nuptiarum capiant primi liberi, lucra secundarum secundi, in ceteris parentis bonis vt omnes ab intestato primarum secundarumve nuptiarum liberi promiscue succedant. Et donationem propter nuptias Iustinianus vocat, quod *d. l.* 4. sponsalitiam largitatem. quod est frequentissimum. Lucra secundarum nuptiarum, capiunt soli liberi secundarum nuptiarum neque concurrunt primi, licet ad tertias nuptias non transierit parens, videlicet si non

B fuerint alienata. nam ex hac Nou. alienari possunt, non ex 98. & 127. Lucra primarum alienari non possunt, quia transiit ad secundas nuptias. Tum deinde exponit Iustinianus sententiam *l. pen §. vlt. C. de don. ante nupt.* quæ est Iustini. Iustinianus tamen se eam fecisse profitetur *l. vlt. §. vlt. eod. tit.* imperantem scilicet cum patre, quo viuo & nobilissimus Cæsar & Imperator appellatus est. Dos & donatio propter nuptias ampliari vel augeri potest constante matrimonio, imo & constitui, itemque deminui constante primo matrimonio. In matrimonio secundo liberis existentibus ex primo deminui non potest, ne fraus fiat *l. hac edictali*: vt si secundo marito data vel cauta sunt mille in dotem, quia debet etiam mater singulis liberis prioris matrimonij relinquere aut dare mille, forte vt liberos fraudet. i. vt ne

C mille singulis dare compellatur, vtque minuat portionem liberorũ, manente matrimonio si fingat se minuere dotem, hoc non fit iure. Quin & generaliter euitandæ fraudis causa in secundo matrimonio inhibetur deminutio dotis. Sequitur aliud genus coërcendatum secundarum nuptiarũ, vt qui secundas contrahit nuptias relictum vel concessum sibi à priori coniuge vsumfructum bonorum omnium amittat, & liberis prioris matrimonij integrum restituat, *l.* 1. *C. si sec. nupt. mul.* Sed hoc genus pœnæ hæc Nou. non admittit. Hodie igitur vsusfructus bonorum à priori coniuge acceptus non amittitur propter posteriorem, nisi hanc legem prior coniunx coniugi, cui vsumfructum dedit, indixerit, & nisi pro ratione Falcidiæ vt *Nou.* 18 & hoc si vsumfru-

D ctum dederit titulo legati vel fideicommissi vel donationis simplicis. Quod si vsumfructum bonorum dederit in dotem vel donationem propter nuptias, is qui eã dotem vel donationem propter nuptias. i. vsumfructũ bonorum lucratur soluto matrimonio, eam retinet optimo iure transiens ad secundas nuptias, etiamsi aliud cautum conuentumve sit: quia etsi bona fuissent data in dotem vel donationem propter nuptias, lege competeret eorum bonorum vsusfructus contrahenti secundas, nec posset adimi cautione priuatorum. Diuersum est si quæ bona sint in coniugem collata alio titulo, quã dotis vel donationis propter nuptias. nam etsi quoties nihil in contrarium actum est, lex velit transeuntem ad secundas nuptias eorum bonorum vsumfru. retine-

E re, proprietatem autem amittere, tamen & hoc reliquit in arbitrio dantium, vt donationi dicerent legem quam vellent. Igitur nihil interest vsumfruct. an plenam proprietatem alio titulo contulerit in coniugem, quia vtroque casu excipere potest casum secundarum nuptiarum: sicut & nihil interest vsumfructum an plenam proprietatem dotis vel donationis propter nuptias titulo contulerit in coniugem, quia neutro casu vlla cautione efficere potest vt contractis secundis nuptiis non habeat vsumfructum. Addit patrem quoque contrahentem secundas nuptias non amittere vsumfructum bonorum aduentitiorum adquisitorum à filiofamilias. Adquiruntur ergo aduentitia patri vsusfructus iure, nec amittitur vsusfructus

ſi induxerit nouercam filio, *l. vlt. C. de bon. mat.* Caſtrenſia tamen & quaſi caſtrenſia filiof. adquiruntur pleno iure. Adiicitur in Haloandri editione & in Baſilicis, Et alia quædam, quod videtur adiectum ex ſequentibus Nouellis, veluti ex 117. de his quæ filiisfam. relinquuntur ſub hac cond. ne ad patrem vſusfr. pertineat, & ex 118. de bonis fraternis. Sed perſequamur modo breuiter & alias ſecundarum nuptiarū pœnas. Quæ iterum nubit non vtitur priuilegiis vel dignitatib⁹ prioris mariti, *l. filij, §. 1. ad mun. l. cum te, C. de nupt.* Lege Iulia & Papia ſtuprum cōmittit liberta quæ eſt in matrimonio mariti, ſi eo inuito nubat alteri, *l. 1. C. de inc. nupt.* Mater quæ iterum nupſit, ab ingratis liberis donationem non reuocat niſi tribus caſibus, *l. 7. C. de reu. don.* Idem in patre conſtituitur. Grauius coërcentur mulieres, quæ plurimum faciliuſque nouis maritis non ſolum res filiorum, ſed etiam vitam addicunt, *l. lex, C. de adm. tut.* Viri non adeo ſunt faciles & inconſiderati, quamobrem nec vllo modo multabantur olim. Liberi impuberes non educantur apud matrem ſi iterum nupſerit: quod tamen olim non obtinuit: nec fere vlla alia multa ſecundarum nuptiarum. Liuius 39. *Pupillus relictus ſub tutela matris & vitrici educatus fuerat.* Si iterum non nupſerit, morte ſoluto matrimonio, educantur apud matrem: diuortio facto, apud eum qui diuortio cauſam non dedit, *Nou.* 117. His Iuſtinianus obiter adiicit explicationem *l. 1 ſi dos conſt. mat. ſol. fuer.* Dos conſtante matrimonio vxori reddi non poteſt, niſi certis ex cauſis. nam repræſentatio dotis ſpecies donationis eſt, *l. mutuis, §. manente, l. vlt. D. de iur. dot. l. quamuis, D. ſolu. matr.* Quod ſi conſtante matrimonio dos reddita ſit ſine iuſta cauſa, mortua vxore repetitur ab eius heredibus cum fructibus medij temporis, & retinetur, ſi in caſum mortis dotem ſibi maritus receperit, proprietate ſeruata liberis prioris matrimonij, viro ſecundas contrahente nuptias. hæc eſt interpretatio *d. l.* 1. cui adiicit Iuſtidianus, dotem cautam non datam mortua vxore maritum ab heredibus vxoris petere ſecundum conuentionem habitam in caſum mortis mulieris, æque ſeruata proprietate liberis, ſi iterauerit nuptias: ſed huic petitioni obſtat præſcriptio certi temporis ex *Nou.* 100. Nondum multandarum nuptiarum rationes expoſuimus omnes. Sequitur alia: Mater deficientibus teſtamentariis & legitimis, tutelam filiorum gerere poteſt, ſi modo iurauerit ſe iterum non nupturam, & renunciauerit S. C. Velleiano. nam tutela ſpecies interceſſionis eſt. Sed ſi contra fidem iuriſiurandi iterum nubat non redditis rationibus, nec petito alio tutore, filij habent tacitam hypothecam tam in vitrici quam in matris bonis, quia fraudem cum eo participaſſe mater videtur, *l. 2. C. quan. mul. tut. off.* & amittit mater ſucceſſionem filiorum legitimam & teſtamentariam, quod alium filiis tutorem non petierit, exemplo Conſtitutionis Seueri, *l. omnem, C. ad Tertyl. l. ſi mater, C. in quibus cau. pig. tac. cont. l. ſciant, C. de leg. her.* quæ ſimul omnes coniungendæ ſunt. Hodie iuſiurandum non exigitur, ſed teſtatio apud acta *Nou.* 94. cum tamen & in hac Nou. in qua recte Vetus interterpres legit διομοσάμενον, non ἐπαγγειλαμένην, & *Nou.* 155. probaſſet iuſiurandum. Item hodie mater præfertur legitimis *Nou.* 118. At præterea quæ nondum finita tutela filiorum quem gerendam ſuſcepit, ſecundo marito nubit, eis quoque pœnis alligatur quibus illa quæ nubit intra annum luctus. nam & vtroque modo nuptiæ cenſentur immaturæ. Octaua pœna ſecundarum nuptiarum, quæ hac Nou. proponitur, ſumpta eſt ex *l. iubemus §. in ſupradictis, C. ad Treb.* ex qua pater à quo legatum vel fideicommiſſum filio ſuo relictum eſt in diem vel ſub condicione, non præſtat

A filio ſatiſdationem legatorum aut fideicommiſſorum ſeruandorum cauſa, niſi tranſeat ad ſecundas nuptias. nam hoc caſu ſatiſdat, vt ait *d. l. iubemus.* Hæc ſtipulatio legatorum ſeu fideicommiſſorum ſui origine ſatiſdatio eſt. Cum tamen de ea agitur interponenda à patre, puto ſatiſdadationem accipiendam pro cautione nuda. atque ita in *hac Nouella.* Iuſtinianus non ἱκανοδοσίαν dixit, ſed ἀσφάλειαν. & præſtatur hæc cautio filio emancipato, *l. filio, D. vt leg. nom. cau* non filiofamilias, *l. Imperator, D. ad Treb.* Nono loco oſtenditur ſecundas nuptias officere iis qui aſpirant ad clerum, primas non officere, nam qui iuſtam vxorem duxit & habet, diaconus, hypodiaconus, preſbyter fieri poteſt. i. ante clericatum matrimonum legitimum

B contrahere poteſt, primum, non ſecundum, ducta etiam ea quæ nunquam experta ſit virum, non vidua. Poſt clericatum non poteſt matrimonium contrahere, vt Leonis *Nou.* 3. ne ex permiſſu quidem epiſcopi, *Nou.* 123. quæ hac in re derogat Ancyranæ ſynodi, cap. 10. nec queri de eo poſſunt clerici. Cur enim antequam offerrent ſe clero, ſibi non adiunxerunt vxorem, vel eius die pridie quo clerici facti ſunt? & ſic ante monachiſmum teſtamentum facere licet, poſt monachiſmum non item *Nou.* 5. nec de eo queri poſſunt monachi Cur enim ante ingreſſum monaſterij teſtamentum non fecerunt? Quod ſi poſt clericatum matrimonium contraxerint, pœna hæc eſt vt clero moueantur,

C *Nou* 6. & 123. vel ex Leonis *Nou* 79 ordine clericali eo quem tenebant ante nuptias, veluti diaconatu aut preſbyteratu, non clero: & liberi ſunt ſpurij ex *l.* 44 *de epiſc. & cleric.* quæ in eo titulo deſideratur. Excipiuntur lectores & cantores non tantum Conſtitutionibus, ſed & cap. 26. Apoſtolorum, & cap. 6. ſynodi ſextæ in Trullo. nam ij licet poſt clericatum nuptias contrahant, ſi modo eas non contrahant cum vidua, non mouentur clero vel ordine ſuo, ſed neque arcentur ſuperiori ordine, veluti diaconatu, niſi contraxerint ſecundas nuptias. Tertiæ interdictæ ſunt *Nou* 6.

Vltimo loco Iuſtinianus proponit explicationem & emendationem legis Iuliæ Miſcellæ: quæ lex remittit conditionem viduitatis, ſi is cui forte legato re-

D licto ea conditio adſcripta eſt, intra annum (luctui nondum erat præfinitus annus) ſecundas nuptias contraxerit, & iurauerit ſe procreandorum liberorum cauſa id facere, vt Sp. Carbilius iuraſſe dicitur apud Cenſores: vt lege Iunia Norbana teſtatio interponitur liberorum quærendorum cauſa vxorem duci, apud Vlpianum tit. III. & vulgo ſolebat inſeri tabulis nuptialibus, liberorum quærendorum cauſa duci vxorem. Cornelius Tacitus II. *Adhibitis qui obſignarent velut ſuſcipiendorum liberorum cauſa conueniſſe.* Auguſtinus 3. contra Iulianum: *Pudicitia coniugalis facit quod præſcribunt tabulæ matrimoniales, ne vltra quam generandis filiis ſatis eſt, coniugis corpus attrectet.* Idem ſerm. 244. *Vxor non propter libidinem, ſed propter filiorum procreationem accipitur. Denique & ipſæ tabulæ matrimonia-*

E *les hoc continent, Liberorum,* inquit, *procreandorum cauſa:* & I. de nuptiis ad Valerium Comitem: *Vt ſecundum matrimoniales tabulas nonniſi liberorum procreandorum cauſa concumbant.* & inde *l. liberorum, D. de verb. ſignif.* liberorum procreandorum animo & voto vxores duci. Pertinet autem id legis Iuliæ caput tam ad virum quam ad fœminam *l. 3. C. de ind. vid. tol. l. heres §. vlt. de cond. & dem.* & ob id, quantum opinor, Miſcella appellatur. Eſt de ea *l. vlt. D. de ſtatulib.* & plæræque aliæ in *tit. de cond. & dem.* Capit igitur ex ea lege vir mulierve hereditatem aut legatum intra annum, etiamſi ſecundum matrimonium contrahat, ſiue à coniuge ſiue ab extraneo hereditas

aut legatum relictum sit sub conditione viduitatis. Post annum non capit, nisi præstita cautione Mutiana, quæ solet interponi in omnibus conditionibus quæ morte legatariorum finiuntur, siue quæ in non faciendo concipiuntur, qua caueat se non coiturum secundas nuptias, & si coierit, redditurum legatum cum fructibus medij temporis, *l. Mutianæ, l. heres §. qui post, l. Titio fundus, D. de cond. & demon. l. cum filius §. qui Mutianam, D. de leg. 2.* Ex Constitutione Iustiniani conditio viduitatis remittitur etiam post annum, atque etiamsi non iurauerit se liberorum quærendorum causa nuptias contrahere. Sed proprietas rei legatæ seruatur liberis prioris matrimonij, vt & ceterarum omnium quas ex bonis prioris conjugis superstes coniunx accepit, *l. 2. C. de ind. vid. tol.* At hæc conditio, Si vidua erit, vel Cum vidua erit, Si vxorem amiserit, Cum cœlebs erit, non remittitur, *l. 3. C. eod.* Nec enim indicit viduitatem, sed solatium viduitati præbet. Conditio viduitatis omnimodo remittitur. Sed hoc rursus in hac Nouel. ita Iustinianus emendat, vt conditio viduitatis nullo modo remittatur, atque adeo vt intra annum legati aut hereditatis petitionem non habeat, nisi qui conditionem expleuerit. expleri eam morte vel sacerdotio, vt conditionem, Si sine liberis decesserit, auctore Theodoro. Post annum vero vt legatum non capiat nisi præstita coheredibus vel heredibus testamentariis aut legitimis cautione Mutiana iuratoria: atque ita reuocatur iusiurandum legis Iuliæ Miscellæ, cum hypotheca rerum suarum expressa vel tacita, vel præstita satisdatione, secundum distinctionem huius Nouellæ, ni conditioni pareatur de restituenda re integra cum fructibus medij temporis, vel pecunia cum vsuris trientibus, vel cum vsuris ex ea pecunia perceptis. Cautio Mutiana est satisdatio, *l. cum sub hac, l. hoc genus, D. de cond. & demonst.* & interdum repromissio iuratoria cum hypotheca bonorum ex *hac Nou.* & inde *l. Titio fundus, D. eod.* cautio deficere dicitur non quæ præstita non est, sed quę non durat euersis facultatibus fideiussoris, vel mortuo fideiussore sine heredibus. Contractis secundis nuptiis stipulatio committitur, & rem legatam vindicat stipulator à quocunque possessore. Sed quid si is cui legata est pecunia, non possit satisdare? quid si etiam indignus est qui committatur iuratoriæ cautioni? Tum vero ei legatum non præstatur ante conditionem expletam, sed præstantur vsuræ trientes, vt in specie *l. hac edicta li, §. his illud, C. de secund. nupt.* Addit Iustinianus remitti hanc cautionem à testatore posse. Non omnis cautio remitti testatoris voluntate potest. Fructuaria non potest remitti: legatorum non potuit remitti ante Constitutionem Marci: Mutiana potest remitti. Et hoc postremo genere & illo, vt non vtatur dignitate & priuilegiis prioris mariti, itemque in clericis & in liberta coërcentur secundæ nuptiæ, etiam non existentibus liberis. Ceteræ pœnæ locum habent existentibus tantum liberis: & hoc si secundæ nuptiæ non sint immaturæ. Immaturæ dicuntur dupliciter, Si nubat mulier intra annum, & eæ coërcentur etiam non existentibus liberis: Si nubat nondum finita tutela filiorum, & has coërceri palam est propter causam existentium liberorum. Quod sequitur de administratione lucrorum nuptialium & de successione matris exposuimus *Nou. 2.* Οἱ δεσποτείας ἁπάσης χωρίς.] Illa sine causa vlla, hæc iusta ex causa. Τῷ ἐνδοξοτάτῳ στρατηγῷ.] Iudicum ciuilium alij sunt illustres, vt præf. prætorio: alij spectabiles, vt proconsules & prætores: alij clarissimi, vt correctores. *Nou.* tamen 17. correctores quartum ordinē occupant, quia non omnes sunt clarissimi, perfectissimi quidam. Ad modum eundem hic locus demonstrat iudicum militarium alios esse illustres, vt magistros militum: alios spectabiles, vt duces: alios clarissimos, vt tribunos. Κατὰ πρόληψιν.] Ergo ex præsumptione voluntatis lucra nuptialia pertinent ad liberos, etiamsi patri heredes non extiterint, & ita *Nou. 39.* ex generali fideicommisso vel obligatione quædam κατὰ πρόληψιν dicuntur excepta: & *Nou. 136.* argentarij κατὰ πρόληψιν, qui de vsuris pacti sunt, de bessibus pacti videntur: & Harmenopulus ex mobilium legato quædam excipi κατὰ πρόληψιν. Possent similia ex Græcorum adnotationibus adiungi pleraque ad præsumptionum materiam magnopere conducentia, vt ad *l. pen. C. de fideiuss.* fideiussorem sine scripto acceptum iudicio rei exhibendi causa, non teneri vltra duos menses, quod κατὰ πρόληψιν non fideiusserit in longius tempus. quod & iisdem verbis adnotat Isidorus ad *l. 6. Cod. de don.* & alij ad *l. neque absentes, D. de fideicomm. lib. l. 3. §. vlt. D. de adim. leg. l. cum quidam, D. de iis quæ vt indig.* & ἐκ προλήψεως ad *l. defensionis, Cod. de iure fisc.* & ad *l. 13. C. de postlim.* ὡς προλήψει δοκῶν αὐτῇ συγχωρεῖν τὸ τίμημα, & *l. iuris gentium §. pactorum, D. de pact.* & in Nouellis Leonis & Constantini: οἱ μάρτυρες ἢ ἀξίαν, ἢ στρατείαν ἢ ἐπιτήδευμα, ἢ εὐπορίαν ἔχοντες κατὰ πρόληψιν δεκτοὶ τυγχάνουσι. Τηνικαῦτα πάσης φιλοτιμίας] In hunc locum hæc inueni adnotasse Græcos interpretes. τὸ φιλοτιμίας ἐνταῦθα οὐ περὶ ὑποβολῆς νοεῖται λεγόμενον ἢ τῆς δωρεᾶς. ταῦτα γὰρ ὡς χρέως εἰσὶ κεκωλυμένα πλέον τοῖς παισίν. ἀλλ' ἐκεῖνο εἴρηται κυρίως φιλοτιμίας, καὶ ἐκπίπτει τοῦτο ἡ δευτερογαμήσασα ὅπερ μείζω κερδαίνει. οἷον λεγάτα, δωρεαὶ καὶ ἄλλα τινά, εἰς ἃ οἱ μὲν αὐτοῦ παῖδες μὴ δευτερογαμήσαντος οὐδὲν ἔχουσι δίκαιον. τὸ δὲ ὑπερβολῆς μὴ δευτερογαμούσα μὲν παιδὸς λαμβάνει μοῖραν κατὰ δεσποτείαν. τοῦτο δὲ πλημμελήσασα καὶ ταύτης στερεῖται, καὶ ἔχει τὸ μέρος κατὰ χρῆσιν μόνην, καὶ οὐδὲ ἐκποιεῖται ταύτην. ἀναζητεῖται γὰρ ἡ προῖξ ἐφόδῳ τῶν παίδων. Ὅπερ ποτὲ] Intelligit *l. vlt. C. de bon. mat.* Haloander & Vetus interpres male πρόσω. Πρόνοια δὲ ἔστω] Hoc idem confirmatur *l. 2. C. quan. mul. tut. off. l. 1. C. de tut. illust. pers. Nou. 94.* Corrupte Iulianus, præf. præt. Οὐκ αὐτὸς ὁ Ἰούλιος] Non ipsa lex Iulia Miscella. Legi] Subscriptio est quæstoris, Quæstor legi, vt *Nou. 105.*

NOVELLA XXIII.

De appellationibus.

Tria sunt capita huius Nouellæ. Primum vt à sententia iudicum spectabilium vel clarissimorum appellare liceat intra dies à recitatione sententiæ tam in propria quam in aliena causa sublata bidui & tridui antiqua distinctione *l. 1. § biduum, D. quando app. sit.* A sententia illustrium præfectorum prætorio vt appellari non possit, *Nou. 82. 119.* Secundum caput, vt si princeps ad quem appellatum est aliis distentus occupationibus Senatum conuocare nequiuerit habendæ consultationis causa, nulla ex mora iudicij præscriptio temporalis appellanti obiicit possit. Inducenda in consistorium principis est causa appellationis intra annum, nec tamen si eodem die compleri non potuerit per occupationes principis vel senatus, ideo deperibit. *l. vlt. §. si tamen C. si tem. appel.* nam si ad alios iudices introducta causa appellationis, quo minus intra annum peragatur per iudices ipsos steterit, lis non perit, sed datur temporis reparatio *d. l. vlt. §. illud etiam. No. 119. l. 2. C. Th. de rep. ap.* Symmachus ad Theodosium, *Parentum numinis vestri diuorum principum protulit sanctiones, quæ inter reliquas exceptiones reparationem iurgantibus tribuunt si per cognitorem causa labatur.* Tertio capite demonstratur, quis à quo appelletur in

Oriente, quem diuidit in diœceses quinque, vt *l. 2. C. de mil. vest. l. 1 C. vt nemo ad suum patr.* Et in Ægypti quidem diœcesi à clarissimis iudicibus, si lis non excedat quantitatem decem librarum auri, appellatur ad virum spectabilem præf. Augustalem, siue præf. Ægypti, qui sine spe appellationis vice sacra cognoscat. i. qua de re appellari olim princeps solebat vt ipse Iulianus ait. Quantitatem D. aureorum, debuit dicere DCCXX. Fuit tamen ex anterioribus Nouellis quingentorum, anterioribus tempore, posterioribus collocatione: nam hæc post Belisarij consulatum, sequentes Belisario Consule. In diœcesi Orientis ex causis quantitatis eiusdem appellatur à clarissimis ad viros spectabiles Comites Orientis. In Pontica & Asiana diœcesi à clarissimis appellatur ad comites vel proconsules, vel prætores, vel moderatores viros spectabiles, quibus à lege specialiter datum est, vt vice sacra cognoscant in causis quantitatis eiusdem, vt à Consulari IV. Armeniæ v. c. appellatur Comes III. Armeniæ v. s. & à Correctore secundæ v. c. Proconsul primæ v. s. *Nou.* 31. De diœcesi Thraciæ nihil dicit, quia in ea est vrbs, à clariss. omnes appellationes ad v. i. præf. prætorio referuntur. In cæteris diœcesibus illæ tantum quæ superant quantitatem decem librarum auri. An & si clarissimi iudicauerint ex delegatione principis, eadem distinctio, & quantitas obseruatur? Sic sane. qua in re derogatur *l. præcipimus C. de appell.* quæ indistincte ab his quos princeps delegauit appellationes transmittit ad præf. prætorio & quæstorem. Ab spectabilibus iudicibus, cuiuscunque quantitatis lis fuerit, de qua ipsi ex ordine iudicant, non ad alios spectabiles appellatur, ne par à pari appelletur, sed ad virum illustrem præfect. prætorio Orientis, vt is de re cognoscat vice sacra, adhibito viro illustri quæstore sacri palatij, *d. l. præcipimus, & seqq. Nouell.* obsequentibus tam præfectianis, quam memorialibus: qua ex re nata est quæstio *Nouel* 20. Ab spectabilibus vel illustribus qui ex principis delegatione cognoscunt, appellari dicit eos qui solebant antea, id est principem ipsum vel magistrum officiorum & quæstorem, *l. præcipimus §. vlt. l. pen. C. de appel.* (ET SI PRIVATI SINT) Id est, non illustres, *d. l. præcipimus.* In fine ἀποφάσεων legas, non προφάσεων.

NOVELLA XXIV.

De prætore Pisidiæ.

Pisidiæ prouinciæ Asianæ diœceseως Prætor Iustinianus ciuilis & militaris magistratus munere fungitur, & à clarissimis qui ex delegatione in ea prouincia cognoscunt, ad eum tanquam spectabilem appellatur, si modo causa non excedat quantitatem quingentorum aureorum, non ad Comitem Phrygiæ Pacatianæ: & contra ab eo ad præfect. prætorio appellatur, qui de re omni cognoscat adhibito quæstore sacri palatij, secundum superiorem Nouellam. Dantur huic prætori officiales centum promouendi sacra probatoria ex scrinio libellorum, vt *Nou. seq. & l. 6 l. pen. & vlt. C. de diuer. offic.* & adsessor, & insignia prætoria, sex fasces, & carruca argentea, & inter milites Ad responsum: qua appellatione quid significetur diximus *l. vlt. C. de re milit.* (Οὓς δὴ καὶ προάγοντας ἐκάλουν) M. Tullius, à præeundo Prætores appellantur, Lucilius: *Prætorum est ante praire.* (Δικαστικὰ καταγώγια) Domos iudiciarias *l.* 8. *C. Th. de oper. pub.* (Οἱ μὲν Σικελίαν) Pomponius *l. 2. §. capta D. de orig. iu.* Liuius 32. Prætores creati crescentibus iam prouinciis & latius patescente imperio.

NOVELLA XXV.

De prætore Lycaoniæ.

VT in Pisidia, sic in Lycaonia, quæ etiam est Asianæ diœceseως, constituitur iudex spectabilis prætor Iustinianeus, cui dantur & mandantur eadem quæ superiori Nouella prætori Pisidiæ. (Πρεὶν αὐτῶν τῶν ὑπάτων) Festus, Initio prætores erant qui nunc consules. & ii bella administrabant.

NOVELLA XXVI.

De prætore Thraciæ.

TErtius hac Nouella constituitur prætor Iustinianeus prouinciæ Thraciæ, & eadem illi dantur quæ superioribus, nisi quod prætoriani officiales illius probatoriam sumunt ex scrinio epistolarum, quam superiores ex scrinio libellorum, *l. vlt. C. de diuers. offic.* substituitur hic in duorum locum, vicarii scilicet magistri militum. & vicarij præfect. prætorio: præses autem retinetur.

NOVELLA XXVII.

De Comite Isauriæ.

COnstituit Comitem Isauriæ ad exemplum Comitis Phrygiæ Pacatianæ, & Comitis Galatiæ primæ constituti *Nou.* 8. Is ante duplici appellatione dicebatur Comes & præses Isauriç, vt Notitia Romani imp. declarat.

NOVELLA XXVIII.

De moderatore Helenoponti.

CVm antea fuissent duo præsides siue correctores Helenoponti & ponti Polemoniaci, & duæ prouinciæ, modo facit ex vtroque Ponto Iustinianus prouinciam vnam Helenopontum, eique moderatorem præficit vnum, siue Harmosten, quæ vetus (vt ait) appellatio est Lacedæmoniorum Reip. Appianus *ἐμφυλίων lib.* 4 ἦν αὐτῆς Ἑλλήνων ἁρμοστὰς ὀνομάζειν ὃ καὶ Λακεδαιμόνιοι τοῖς καθισταμένοις τὰ ὑπήκοα ἐπέθεντο ὄνομα. Moderatorem, inquam, vnum, sicut & habuisse vtrumque Pontum refert semper publicorum tributorum & descriptionum tractatorem vnum, nec tamen metropolim vnam, sed duas, Amasiam, & Neocæsaream, sicut prouincia Syriæ Phœnices, quamuis vna sit, duas tamen metropoles habet, *l. 1. C. de metr. Ber.* & prouincia Paphlagoniæ *Nou. seq.* Repetuntur multa tam hac quam superioribus inferioribusque Nouellis specialibus de officio prouincialium magistratuum, ex generalibus 8. & 17.

NOVELLA XXIX.

De prætore Paphlagoniæ.

HÆc quoque Nouella ex duabus prouinciis, Honoriade ſcilicet & Paphlagonia, vnam facit, & prætorem Paphlagoniæ Iuſtinianus vnum (Ἐκ Βιθυνίας) *L.* 119. *C. Th. de decur.* Dio *in Adriano.*

NOVELLA XXX.

De proconſule Cappadociæ.

CAppadociæ primæ præſes, vt ait *Nou.* 20. vel potius primæ & ſecundę Cappadociæ præſides duo, mutantur in proconſulem vnum, qui non tantum ciuilis & militaris vt ſuperiores, ſed etiam tamiaci magiſtratus fungatur officio. & tamiacus magiſtratus abrogatur: is eſt qui olim dicebatur Comes domorum. erant enim in Pontica diœceſi, & in Cappadocia præcipue, domus & poſſeſſiones multæ proprij patrimonij principis, & in eis coloni æque & inquilini, & ſerui, & equitia eiuſdem iuris, conditionis, nominis, homines puta tamiaci, poſſeſſioneſque tamiacę, qui quæve omnes erant ſub iuriſdictione Comitis domorum, *l. pen. C. vbi cau. fiſc. Nou.* 20. quod memini me latius comprobare in titul. Codicis *de præpoſ. ſacr. cubic.* Ergo ſublato Comite domorum transfundit hanc rerum tamiacarum, ſiue βασιλικῶν, iuriſdictonem omnem hæc Nouella in proconſulem Cappadociæ, ſimul ac cohortem omnem Comitianam: ita tamen, vt hæc ſeorſim à cohorte ciuili exigat reditus, tractet, adminiſtret prædia tamiaca, nec ſe muneribus cohortis officiiſve pręſidialis admiſceat, & retro etiam, vt officium præſidiale nihil attingat eorum quæ ad officium Comitianum ſpectant. Comitianum & præſidiale dicimus ἀναφορικῶς, quod coniunctum hodie, vnique proconſuli attributum, Proconſulare nuncupatur. Inter officialia Comitiana nominantur ſummarij, ſic dicti ab æſtimationibus faciendis, vt *Nou.* 64. & M. T. initio x. ad Atticum, & tredecim exactores, & κατασκευασταὶ, & primi ac ſecundi magiſtri primates officij. tolluntur procuratores & tractatores (horum enim onera ſatis illos implere) & conſequenter quidquid malo more ab his collatores exigi ſolebant. Videtur autem, quod ad res tamiacas attinet, ſuperior eſſe proconſule præpoſitus ſacri cubiculi. nam & eius præceptis parere iubetur proconſul, & relationes ad eum facere, & admittere quos ille miſerit palatinos ſiue canonicarios, & proconſul ſpectabilis eſt, præpoſitus illuſtris. Deputati erant reditus tamiaci cubiculo & cellario ſacro, id quod proprie ταμεῖον eſt: & inde cauſa iuriſdictionis præpoſitorum ſacri cubiculi, vt diximus *l.* 1. *C. de prædiis tamiacis.* ἢ τινι Ρωμαῖοι πρότερον τὴν ἐν Ἀφρικῇ] Carthaginem intelligit, quæ (vt Sex. Ruffus ſcribit) prima fuit proconſularis prouincia, & ſimpliciter proconſularis prouincia cum dicitur, hæc dicitur, & proconſul quoque per eminentiam, Africæ proconſul. Οὐ γὰρ αὐτῆς αἰτηθείη τοιοῦτό τι τῷ δημοσίῳ] Hoc congruit cum *l.* 5. *C. de oper. pub.* tantum abeſt vt pugnet cum veteri iure, quod perperam tamen Iuliani interpres adnotauit. Ὥστε καὶ δημοσίαν ποιεῖν τὴν οὐσίαν] Interpretatione pœnæ molliendæ ſunt, *l. pen. D. de pœnis.*

A Igitur hoc forſitan non male Iuliani interpres, non omnia bona publicari, ſed ea tantum quibus titulos impoſuerit. Εἴτε ἐν ἱεροῖς ἢ τελοῖεν] Vt *Nou.* 102. ſecundum modum tamen *Nou.* 123.

NOVELLA XXXI.

De præſidibus Armeniæ.

QVatuor Armenias conſtituit, primæ dat proconſulem, ſecundæ correctorem, tertiæ Comitem, B quartæ Conſularem. Corrector & Conſularis ordinarij ſunt: Proconſul & Comes, ſpectabiles: & vt ſupra *Nou.* 28. & 29. ita hac Nouella quæ fit innouatio in magiſtratibus & prouinciis, ei non adſtringuuntur eccleſiæ. Nec ſimiliter hodie pleriſque regionibus, quæ ciuili aut militari magiſtratui eſt metropolis, non eſt etiam metropolis epiſcopis: & prouinciarum longe aliam diuiſionem obſeruat eccleſia, aliam Reſpublica.

NOVELLA XXXII.

C *De his qui pecuniam credunt agricolis.*

HÆc Nou. pertinet ad prouincias Thraciæ, & duo conſtituit fauore agricolarum, vnum de antichreſi, alterum de vſuris. De antichreſi, vt creditores ἀντιχρῆσιν cum agricolis non paciſcantur fundorum, vel pecorum, vel mancipiorum ruſticorum, id eſt, vt ne ab agricolis fundos pignori capiant, ea lege vt fructus omnes percipiant vſurarum vice, quod ſors oblata vel ſoluta ſit, atque ita vt fructus non imputent in ſortem. Qui modus datus eſt vſuris, idem datus non eſt antichreſi. nam pacta antichreſi fructus creditori cedunt etiamſi quo anno excedant vſurarum modum, propterea quod non ita ſemper fructus bene proueniunt. Pacto antichreſis conſtituitur, vſuræ ſtipulatione. D Antichreſis perimitur nuda oblatione ſortis, vſuræ non item *l. ex prædiis, C. de vſur.* Antichreſin ab agricola paciſci non licet, vſuras ſtipulari licet. Et de vſuris quidem hoc conſtituit, ne ab agricolis creditor ſtipuletur grauiores trientibus, credita pecunia, hoc eſt non plus quam ſingulas ſiliquas quotannis in ſolidos ſingulos, & non plus quam ſolidos quatuor & ſiliquas quatuor in centenos. hæc enim eſt definitio vſuræ trientis, vt conſtat ex Leone *Nou.* 83. & Aniano *l.* 2. *C. de vſur.* Credito autem frumento vel aliis fructibus, ab agricola ſtipulari creditor poteſt vſuram centeſimam. i. in ſingulos modios octauam modij partem. hæc eſt vſura centeſima, vt conſtat ex *Nou.* 130. nam vt in pecunia vſura centeſima eſt quæ in ſingulos ſolidos quotannis reddit tres ſiliquas. i. octauam partem E ſolidi, ita in frumento centeſima eſt quæ in ſingulos modios quotannis reddit ſextarios duos. i. octauam partem modij. Proinde vſura centeſima eſt quæ in centenos ſolidos vel modios quotannis reddit duodenos ſemis. Hæc eſt noua definitio vſuræ centeſimæ: vetus hæc, quę in centenos ſolidos vel modios quotannis reddit duodenos. Succeſſit nouæ & alia amplior, quę in centenos ſolidos reddit XVI. ſemis & quatuor ſiliquas, hoc eſt in libram auri quæ eſt LXXII. ſolidorum duodenos, auctor Harmenopulus III. Epit. & Zonaras Nicenæ ſynodi c. XVII. Vt nunc libræ, inquit, ſunt ſolidorum LXXII. ita olim centenariæ erant, & c. ſolidorum vſura erat XII. quæ & ob id dicitur cente-

ſima, quod de ſorte c. exigatur, itaque quod Cedrinus ſcribit Nicephorum ἀπὸ γενικῶν vſuræ nomine in ſingulos ſolidos exegiſſe quatuor ſiliquas auri libras XII. ſolidos, vſura centeſima eſt. Olim credita pecunia ſtipulari licebat vſuram centeſimam, *l. 4. §. pro operis, D. de nau. fœr. l. 8. C. ſi cer. pet.* credito frumento & frugibus omnibus quatuor centeſimas *l. 1. C. Th. de vſuris*, & probat etiam *l. 23. C. eod. tit.* fruges recepiſſe immodicas vſuras. Hodie credita pecunia ſtipulamur beſſes aut ſemiſſes: credito frumento ceteriſque frugibus, centeſimas, *l. eos, C. eod. tit.* Cauſa differentiæ inter pecuniam & fruges poſita eſt in incerto & inconſtanti frugum pretio, quæ etiam efficit vt frugum vſuræ ex pacto debeantur, pecuniæ nonniſi ex ſtipulatione, *l. 12. C. de vſur.* Et in frugibus ius eſt commune creditorum & debitorum omnium, vt admittant centeſimam vſuram: in pecunia ſeparantur viri illuſtres à ceteris creditoribus, ruſticani à ceteris debitoribus. nam hi promittere, illi ſtipulari tantum trientem poſſunt. Creditor qui plus exigit, credito cadit: miles hoc amplius exauctoratur. Crimen exaſperatur in militem, *l. quædam, D. de pœnis.* In inſcriptione non eſt quod dubitemus de nomine Agerochi, de quo ita luſit Tzetzes, Λέξις τὸ ἀγέρωχος τρία σημαίνει πάντα, ἔνδοξον, ἀρτοζήτην τε, τὸν ὑβριστὴν σὺν τούτοις. Αγέρωχον τὸν ἔνδοξον ὅπως ὁ πμολόγει, &c. Ξηρῶν καρπῶν] Fructus aridi ſunt meſſes, *l. vlt. §. vlt. D. de iu. fiſ. l. 15. C. Th. de ſuſcep. l. 1. C. Th. de vſur.* Sed idem dicendum in liquidis, arg. *d. l. 1. & l. oleo, C. de vſur.*

NOVELLA XXXIII.

De his qui pecuniam credunt agricolis.

QVæ ſuperiori Nouella lex data eſt prouinciis Thraciæ, hac porrigitur etiam ad prouincias Illyrici.

NOVELLA XXXIV.

De his qui pecuniam credunt agricolis.

EXemplum eſt Latinum *Nov. 32.* quod ſuperiori ſubiicitur aliquanto latius, vt eo vtantur Illyrici perinde ac Thraces in contrahendo mutuo cum agricolis: & legendum in eo, In Myſia ſecunda & in prouincia quam tu adminiſtras. Præſes enim Æmimonti non regebat Myſiam ſecundam.

NOVELLA XXXV.

De adiutoribus Quæſtoris.

QVæſtor palatij eſt is quem nunc Cancellarium appellamus, vt docui libro decimo Codicis. Is adiutores habet ex ſcriniis quos vult veluti officialium vice, vt dixi *Nov. 20.* olim habuit XXVI. *l. comperimus, l. vlt. C. de prox. ſac. ſcr.* ex ſcrinio memoriæ XII. ex ſcrinio epiſtolarum VII. ex ſcrinio libellorum VII. ſacræ vocis miniſtros, vt eſt in Latina tranſlatione huius *Nou.* deinde multo plures. Hæc Nou. veterem numerum reuocat, adeo vt nullorum in locum velit alios ſupra numerum ſubrogari, niſi ſi qui ſint adiutores

A ſupra numerum larterculenſes in ſcrinio memoriæ, vel in aliis duobus ſcriniis melloproximi. hi namque alium poſſunt in ſuum locum ſubrogare, accepto pretio quantolibet. De ſtatutis quoque non ambigitur. i. qui ſunt intra numerum XXVI. quin poſſint alios ponere in locum ſuum, conſentiente quæſtore, vendito ſcilicet alij loco militiaque ſua. Sed & tranſmittere eam in heredes extraneos poſſunt, dummodo inferant pro introitu ſolidos c. & hoc eſt quod ait *l. vlt C. de pign.* militias transferri in heredes ſub certa pretij definitione. Pretium eſt c. aureorum. nam nec pluris vendere eam poſſunt. Hanc quoque militiam hæc Nouella docet tranſmitti in liberos, etiamſi defuncto heredes non extiterint. Quod ſi heredes aut liberi minus
B idonei militiæ ſint, vel ſi qua alia ratione non heredes aut liberi, ſed in locum defuncti adiutoris alij ſubrogentur, ij eam pretij definitionem certam heredibus aut liberis defuncti præſtare compelluntur, *l. 7. & 11. C. de prox. ſac. ſcr. l omnimodo §. vlt. C. de inoff. teſt.* & dicitur hæc præſtatio ſcholæ placitum, *l. vlt. C. de pign. & caſus militiæ Nov. 53. & 97.* Inde Iulianus hoc loco, *Qui ſunt in locum eorum qui ſuo loco ceciderunt, c. ſolidos præſtitis fiant*

NOVELLA XXXVI.

C

De ſucceſſoribus in Africa.

EDita hæc Conſtitutio eſt pulſis Africa Vandalis. Et hoc ea cauetur vt Afri ſua bona vel paterna aut auita vel quæ iure cognationis eis obuenerunt vſque ad tertium gradum, per præf. prætorio Africæ vel præſides prouinciarum recipiant intra quinquennium, ſalua præſcriptione XXX. annorum. quod & ſimiliter fuit conſtitutum pulſis Italia Gotthis pragmatica ſanctione Iuſtiniani. Additur, vt ſi ſit quæſtio gentis, ex vtraq; parte probationes admittãtur, cognitionaliter nõ μονομερῶς, quod valde pertinet ad *l. 1 D. de probat.* & vt Afri Romanis non Vandalicis legibus vtantur.

D

NOVELLA XXXVII.

De eccleſiis Africæ.

EOdem quo ſuperior tempore hæc etiam fuit edita Conſtitutio, vt eccleſiæ Africæ bona ſua à Vandalis ſeu Arrianis occupata recipiant ſub onere tributorum publicorum. Eccleſias non fuiſſe olim immunes à publicis collationibus certiſſimum eſt. Damnat & Arrianorum & Donatiſtarum parabaptiſmata & paraſynaxeis & conuenticula, & eccleſiarum priuilegia confirmat, nec vult hæreticis patere dignitates & officia publica.

E

NOVELLA XXXVIII.

De decurionibus.

COnſtitutum fuit olim vt decuriones prædia ſua donarent ſine decreto, non etiam venderent, *l. 5. C. de præd. decur.* Faciliores erant in vendendo quam in donando, idcirco prohibebatur venditio non donatio: & venditio, quia Reipub. intereſt decuriones facultatibus eſſe idoneos ad ſubeunda munera publica.

nec enim inopes sunt oneribus ferendis pares. Desideratur in eo titulo *l.* 4. Iustiniani Constitutio Græca, quæ etiam decutiones prohibuit donare sine decreto. Desideratur & *l.* 5. quæ nullam causam donandi, nullas personas excepit. De donatione directa, communi, simplici loquor. Dos enim & donatio propter nuptias non prohibetur, quia non est donatio simplex, cum & constante matrimonio fieri possit inter coniuges, *l. vlt.* §. *sancimus, C. de don. ante nupt.* Simplex donatio prohibetur, quia propter nuptias non fit: donatio simplex non est contractus. Donationi propter nuptias inest species quædam contractus, vt eleganter Iustinianus ait in hac Nouella. comparatur enim doti, quam constat esse contractum, *l. contractus, D. de diu. reg. iu. l. exigere, D. de iudic.* & hoc apertius ita definit *Nouel.* 119. donationem propter nuptias specialem esse contractum. Idem Iustinianus *de decurionibus l. vlt.* enarrat, & confirmat hac *Nou.* vt curia liberent eæ dignitates, Patriciatus, consulatus, magisterium militum, præf. prætoriana vel vrbicaria: patriciatus & consulatus etiam honorarius, reliquæ nonnisi re ipsa administratæ, & *Nou.* 70. *&* 81. Videtur his addi *d. l. vlt.* patronatus fisci, principatus agentium in rebus, proximatus sacrorum scriniorum. Sed quod ad has dignitates siue militias attinet, confirmat tantum *d. l. vlt.* Iustinianus libertatem his qui tum ea fruebantur ex iure antiquo, non etiam generaliter & in futurum statuit patronatum, principatum vel proximatum curia liberare, *l. 7. de prin. agen. in reb.* Idem Iustinianus, *l. vlt. C. quar. & quib. quar. pars.* constituit vt omnimodo curiæ vel curialibus liberis maribus aut fœminis curialibus nuptis curialis quadrantem omnium bonorum suorum relinquat: quod hac Nou. emendat mutato quadrante in dodrantem. Ceteri satis habent, si liberis relinquant trientem vel semissem legitimæ partis. Rursus ceterorum liberi naturales ab intestato non succedunt nisi in sextantem, vt diximus *Nou.* 18. Decurionum succedunt in dodrantem si se offerant curiæ. Liberi iusti decuriones nascuntur, naturales non item & ob id debent se offerre curiæ, si quidem velint deficientibus iustis liberis ab intestato dodrantem amplecti. & hoc de dodrante idem plenius definitur *Nou.* 18. 89. 101. De naturalibus loquimur, non de spuriis. nam etsi spurij decuriones esse possint, *l. spurij, D. de decur.* tamen decurionatus non facit eos capaces hereditatis paternæ ab intestato, quia nec patrem habere intelliguntur. Id quoque nouum est in hac Nouella, vt ex curiali, & tamiaca vel murilegula vel vicaria nati, patrem sequantur. repugnat enim *l. nati, C. de decur. l. his qui, C. de murileg.* Κωμῆται vel κωμητικοὶ sunt vicani, vt *Nou.* 52. capitationi subiecti, non (vt Haloander interpretatur) Comitiani. Comitiani sunt officiales Comitis priuatarum vel largitionum, vel domorum. Βίνδικας] De his *Nou.* 128. & Obseru. 3. cap. 14. Νόμος ἐπιστάτω.] Vt *l. qui res* §. *vlt. D. de solut. Lex scit.*

NOVELLA XXXIX.

De fideicommissaria hereditate, & de ea quæ parit xi. mense.

HÆc Nouella non est de restitutione dotis & donationis propter nuptias, sed de restitutione hereditatis, id est, de precaria substitutione, quo genere substituitur cuilibet heredi, non directo: & secunda eius pars de ea quæ ex stupro parit. Quod ad primam

A partem attinet, quæstionis est, an is qui rogatus est restituere hereditatem, possit ex ea deminuere aliquid, aut alienare, aut obligare. Vetus distinctio, quæ probatur etiam Nouella 108. hæc est: Aut rogatus est restituere hereditatem simpliciter, aut quod ex hereditate superfuerit. Si simpliciter, nihil deminuere aut alienare potest, & si quid alienauerit, fideicōmissi persecutio cōpetit iure ordinario. i. actionib. solénib. ex testamento, vel in rem non tantum in heredem, sed etiam in emptorem vel donatarium & quemlibet possessorem, *l. si quando, D. de leg. 1. l. qui solidum, D. de leg. 2. l. pater* §. 1. *D. de leg. 3* & hoc siue purum siue conditionale, siue in diem fideicommissum sit, *l. vlt.* §. *sed quia, C. com. de leg.* Olim erat in heredem persecutio extra-
B ordinaria interuētu prætoris fideicommissarij: & herede non existente soluendo, in extraneum possessorem solemnis in rem missio: hodie est persecutio ordinaria in quemlibet possessorem. Libertas tamen data seruo pendente conditione fideicommissi, non reuocatur, sed est persecutio æstimationis serui, *l. quidam* §. *pen. l. si heres institutus, D. ad Treb.* Valet ergo libertas data seruo fideicommisso, quæ tamen non valet data seruo legato, *l. seruum, D. de manumiss.* coniuncta *l. si locus, D. de religios.* Legatum magis heredem adstringit quam fideicommissum, maxime vbi concurrit libertatis fauor. Præterea sciendum est ei qui rogatus est restituere hereditatem, alienationem per-
C mitti ad finem quadrantis, quem deducere potest, vel etiam si liberi sint instituti & onerati fideicommisso, ad finem trientis vel semissis, quem deducturi sunt, *l.* 3 §. *res, D. ad Trebell.* Res igitur alienatæ heredi imputantur in Falcidiam, & eatenus valet alienatio quatenus Falcidia largitur: quod supra Falcidiam est reuocatur. Valet etiam alienatio quæ fit ex causa dotis vel donationis propter nuptias, si liberi sint heredes instituti, & Falcidia non sufficiat doti vel sponsalibus constituendis pro dignitate personarum siue natalium, *l. quæro, D. de iur. dot. l. 9. C. de adm. tut. l. mulier* §. *pen. D. ad Trebel.* atque ita ex generali fideicommisso deducitur quantum doti sufficit & donationi propter nuptias: quod non esse vt nouum videatur, Iustinianus ait hac Nouella, cum & ex genera-
D li hypotheca quædam excipiantur tacito intellectu, *l. obligatione, D. de pignorib.* Vt vero liberi fructus medij temporis hodie non imputant in Falcidiam, *l. iubemus, C. ad Trebel.* ita consequens esse arbitror vt ne in dotem vel donationem propter nuptias fructus imputent contra *d. l. mulier* §. *pen.* vt deductionum omnium quæ liberis ex fideicommisso permittuntur ius & ratio sit eadem. Sequitur alterum membrum distinctionis. Si heres in diem vel sub conditione rogetur restituere quod ex hereditate superfuerit, hoc casu deminuere interim & obligare potest, ex perspicua defuncti voluntate, qui superfluum tantummodo reddi iussit, *l. deducta* §. *pen. & vlt. D. ad Trebel.* Sed non dissolute tamen neque passim, veluti bona omnia interuertendi fideicommissi causa. Bona enim fides
E in deminuendo exigitur, & iusta causa, veluti dotis aut sponsalium, aut redemptionis captiuorum, aut alimentorum, *d. l. deducta*, §. *vlt. l. Imperator, l. mulier* §. *vlt. eod.* & boni viri arbitrium, *l. Titius, D. eod.* puta vt deminuat tam ex suo patrimonio quam ex bonis fideicommisso subiectis pro rata, *l.* 3. §. *nonnunquam, D. de vsur. l. sed & si lege* §. *quod autem, D. de pet. her.* vt si in patrimonio heredis sint cc. in fideicommisso c. & consumat XII. patrimonio suo accepta ferat VIII. fideicommisso IV. Id quoque boni viri arbitrium exigit, si creditorem debitor heredem instituerit, & rogauerit restituere quod ex hereditate superasset in conditionē aliquam, & interim deminuerit

rit aliquid heres, idemque creditor defuncti, vt cum credito consumpta compenset, nec in ponenda ratione legis Falcidiæ deducat, quod sibi defunctus debuit, vel non deductum condicat incerti, *l. pen. D. ad Trebel.* Summa igitur hæc est, eum qui rogatus est restituere superfluum hereditatis, non posse profundere & dilapidare bona fideicommissi, & deminutionem eam illi permitti tantum quæ boni viri arbitrio congruat, & quæ fiat bona fide. Ceterum hic deminuendi modus non est admodum certus. Quamobrem Iustinianus *Nou.* 108. deminutioni certum modum dedit, vt heres rogatus superfluum restituere, deminuat pro dodrante omni ex causa, & vt solum quadrantem fideicommissario conseruare cogatur: imo & ex quadrante vt possit aliquid delibare iusta ex causa, veluti dotis aut donationis propter nuptias, siue sit filius siue extraneus. nec enim hoc casu distat filius ab extraneo. Superior differentia est de herede simpliciter rogato hereditatem restituere: nam filius filiave deminuent dotis vel sponsalium causa, extraneus non item. Id etiam additur *Nou.* 108. ab herede rogato superfluum restituere, siue filius is sit siue extraneus, cautionem esse præstandam de restituendo quadrante & de dolo malo, vt *d. l. Titius.* quod pugnare videtur cum *l. iubemus, Cod. ad Trebel.* quæ cautionem remittit filio: ad quam ita soleo respondere: Filio rogato restituere filiis suis nepotibus defuncti, remitti onus cautionis, exceptis duobus casibus, si parens iusserit caueri, vel si transeat ad secundas nuptias, *d. l. iubemus.* Filio rogato restituere fratribus suis, non remitti onus cautionis, *Nou.* 108. Secunda pars huius Nouellæ est de muliere quæ parit XI. mense post mortem viri, id est quæ ex stupro parit. partus enim hic iustus non est, si edatur sub finem mensis vndecimi: si sub initium, iustus est, ex decreto quodam Adriani. Quod de XIII. mensib. scriptum est Plinij VIII. cap. V. est corruptissimum. In veteribus ita lego, Massurius auctor est L. Papyrium prætorem coherede lege agente bonorum possessionem contra eum dedisse, cum mulier partum se decem mensibus diceret tulisse. Hæc vero quæ stupro se polluit intra annum lugubrem, præter pœnam stupri eisdem etiam pœnis obstringitur quibus illa quæ immaturas nuptias contrahit, de quibus *Nou.* 22. Hæc enim quæ stupro se polluit intra annum odio certe non est indigna minore: liberis enim & defuncto iniuriam facit: illa soli defuncto, quæ nubit luctu non peracto: quę nubit iterum, etiam liberis.

NOVELLA XL.

Vt ecclesia S. resurrectionis domos alienare possit.

DErogatur ad aliquid *Nouella* 7. permissa ecclesiæ Hierosolymitanæ domorum venditione, cum decreto, vt *Nouella* 120. Pretij rationem discussimus *Nouella* 7.

NOVELLA XLI.

De appellationibus quinque prouinciarum.

SCripta est ad Bonum quæstorem exercitus, vt *Nou.* 50. quæ tempore prior est, cuique hæc derogat. Alius fuit quæstor palatij, de quo dictum est supra: alius quæstor exercitus, quem Procopius definit, χρημάτων τῆς τε στρατοπέδου δαπάνης, id est, de bel. Persico: rectissime, nam & hæc Nou. στρατιωτικῆς δαπάνης, & Iulia-

A nus Nou. 50. annonas militum tam Comitatensium, quam limitaneorum qui per castra sunt, eum distribuisse. Sed habuit etiam iurisdictionem & auditorium & apparitionem instar præf. prętorio, & vicarium in vrbe. nam sub eo erant prouinciæ quinque, Scythia, Mysia, Caria, Cyprus & Cyclades insulæ, quarum caput Rhodus: & inde Rhodi appellatione hac Nouella Cyclades significantur. Habuit harum prouinciarum vnaquæque suum præsidem, & de præside Cycladum est *l.* 4. *C. de claUicul. Nou.* 16; & ab his præsidibus appellabatur non ad pręf. prætorio, sed ad quæstorem exercitus ex *Nou.* 50. cui hæc ita derogat, vt ex Mysia quidem & Scythia appellationes apud eum inducantur, quod is sedem suam in eis prouinciis habeat: ex ceteris B autem prouinciis vt appellationes in vrbem inducantur apud eundem ipsum, si forte in vrbe fuerit, vel apud vicarium eius adhibito quæstore sacri palatij. Item à iudice quem ipse dederit in eis prouinciis, puta Caria, Cypro, Rhodo, vt appelletur ad vicarium eius, & vt lis apud eum in vrbe cœpta, apud vicarium eius peragi possit: si forte eum exercitus causa & necessitas auocauerit à munere iudicandi. Vulgo dicitur, A iudice dato eum appellari qui iudicem dedit: id sic est accipiendum, vt & successor eius appellari possit, *l.* 1. *D. quis à quo appell.* vel vicarius ex hac Nou. vulgo dicitur, apud quem cœptum est iudicium, & finem accipere debere. Et hic quoque addatur, vel apud successorem eius aut vicarium. C

NOVELLA XLII.

De episcopis regradatis.

DVo sunt genera pœnarum ecclesiasticarum, ἀφορισμὸς, qua plectuntur plebeij & monachi, & καθαίρεσις, id est regradatio siue ordine motio, quæ episcoporum & clericorum est propria. & ita *hac Nouella* regradantur episcopi quidam hæretici, qui negabant in Iesu Christo domino & saluatore nostro duas naturas distincte confitendas esse: diuinam enim humanam absorbuisse. & fit huius Nouellæ mentio ab historicis multis, & in actis quintæ synodi Constantinopolitanæ, quæ eosdem episcopos reprobauit & condemnauit. D Τῶν εἰς χάλκος μηδὲ τῶν εἰς τεῖχος χαφόντων.] Sudas in Origene.

NOVELLA XLIII.

De officinis ecclesiæ Constantinopoleos.

FVnerum sumptus fecit maior ecclesia Constantinopoleos, cui etiam ob eam rem Constantinus & Anastasius imperatores destinauerant mille & centum tabernas siue officinas in pulcherrimis foris vrbis, vt ex earum reditu faceret sumptus funerum, auctor Leo *No.* 12. Ex eis earumve inquilinis & habitatoribus alij defensoribus ecclesię præstabant vispelliones, quos vocat decanos & lecticarios & copiatas, vt *Nou.* 59. *l.* 4. *C. de* E *sac. eccl. l.* 1. *C. de collegiatis.* alij fossarios. Veteres etiam vocarunt Bargenas aut Bergenas, barbaros funerum elatores. Caper, Bergena non bargina, cui genus barbaricum est. & Glossæ veteres: Barginna, νεκροφόρος βάρβαρος, προσφώνησις βαρβάρου. Aliæ tabernæ præstabant pecunias œconomis ecclesiæ. Ceteroquin erant liberæ. i. à ceteris muneribus & intributionibus ciuilibus immunes: & hoc iure possidentur etiam hodie à sacerdotibus Mahumetanis. Aliæ officinæ, quæ non sunt ex hoc numero, id est quæ funerum causa ecclesiæ destinatæ non sunt, immunes non sunt, licet ad ecclesiam vel ad alias domos pietati dedicatas, vel ad viros illustres, vel ad domum Imperatoriam pertineant.

NOVELLA XLIV.

De instrumentis, & vt protocolla instrumentis relinquantur.

TAbelliones publici sunt contractuum scriptores, vt docui *l 15 C. de decur. l. 14 §. his tabellionibus. C. de sacros. Eccl.* à Græcis νομικοὶ dicuntur & ἀγοραῖοι, vt quæ ab eis conficiuntur instrumenta, ἀγοραῖα sæpe in his Nouellis, publica vel forensia, *l. comparationes, C. de fide instrum.* quanquam proprie publica ea tantum sint quæ insinuata sunt apud magistrum census vel defensores ciuitatum. Solent autem tabelliones primum contractus referre extra ordinem in schedam, quæ sic dicitur ἀπὸ τοῦ σχίζειν, vel à scindendo, vt qui sine aspiratione scidam scribunt, sentiunt. Deinde redigunt eos in mundum, vel vt hæc Nou. loquitur, in chartam puram, & hoc modo instrumenta complentur, absoluuntur, expediunturque partibus, *l. contractus, C. de fide instrum. l. vlt. C. de contrah. empt.* Hieronymus aduersus Rufinum, Schedulis nondum emendatis, nondum ad purum digestis. Exigitur à tabellionibus peritia iuris, *Nou 66* infra, & Leonis *Nou.* quadam. Separantur tamen à iuris studiosis in *l. moris, D. de pœnis.* Nec idem omnino iurisperiti & iuris studiosi. nam & tabelliones (vt dixi) & aduocati, pragmatici, formularij, tabularij, iuris periti sunt, nec tamen iuris studiosi: hac enim appellatione iuris interpretes consultique significantur. Constituitur autem hac Nou. vt rogati tabelliones ipsimet adeant contrahentes, non discipulos mittant, vt ipsimet instrumenta forment, & vt ne aliter ea discipuli ministrique absoluant edantq; partibus quam scientibus præsentibusque tabellionibus. quod ideo constitutum est, ne interrogati à iudice tabelliones causentur ignorantiam rei gestæ. Cuilibet ergo contractui ipsi per se præesse & interesse debent, & gestorum omnium scientiam præstare, non vti hac in re opera discipulorum. Licebit tamen eis auditorem vel substitutum habere, & per eum contractus formare absoluereque partibus, & per hunc quidem solum, non per alium quemlibet. Probari hic debet apud acta magistri census. Hic magistratus erat in vrbe, quem posterior ætas σεκρετικὸν appellauit auctore Leone *Nou.* 44. & Suda in Artemio, & locum etiam ipsum quo acta & insinuationes fiebant, quod & Cedrino est ταξεώτιον. In prouinciis partes eius sustinebant defensores ciuitatum. Cur igitur magistro census hac Nouella non iunguntur defensores ciuitatum? quia hoc in vrbe tantum permittit Iustinianus, vt tabellio habeat adiutorem & quasi vicarium, propter ingentem numerum contrahentium. Pœna tabellionum qui per discipulum, exceptorem siue notarium, non per se instrumenta formant & excipiunt, hæc est, vt excidant stationibus suis & officio tabellionum, & vt statio transferatur in eum cuius opera vti maluerunt, si idoneus sit, vel in alium virum idoneum. Interdum alius est stationis dominus, alius tabellio: & tunc ex facto tabellionis dominus stationis non læditur. nam officio quidē & statione tabellio remouetur, dominus tamen stationis proprietatē retinet, & ex ea solemnes reditus atque obuentiones capit. Ex eo etiam tabellionis facto contrahentes non læduntur. i. contractus non redditur inutilis. Notandum initio huius Nouellæ differentiam constitui inter tabellionem & tabularium. hic enim est sensus, Mulierem literarum ignaram protulisse instrumentum absolutum & completum à tabellione, subscriptum à muliere tabularij manu, secundum Nou. 73. ex qua quidam male colligunt, duos tabularios exigi qui subscribant pro imperito literarum, vt Alciatus docuit 6. & 8. παρέργων. nam ex initio huius Nouellæ constat vnum sufficere, & in *Nou.* 73. legendum διὰ πάντως, non δύο πάντως. Igitur initio huius Nouellæ hæc verba, διὰ ταβουλαρίου τὴν ὑπογραφὴν ἔχων τὴν αὐτῆς, sic interpretor, Per tabularium ipsius mulieris subscriptionem habens. Secundo capite huius Nouellæ constituitur, ne tabelliones in mundum redigant contractum alia charta quam ea quæ habeat protocollum, ex eo coargui falsum posse. Protocollum quid est? Alius maiorē & regiā chartā interpretatur, alius schedam negligentius scriptam, alius exemplar formularū, quo tabelliones vti solent. Omnes errant vehementer. Vt hodie chartæ habent notam aliquam, ex qua dignoscitur quis eam chartam præparauerit, ita habebant olim chartæ breuem adnotationem, quæ declarabat quo Comite largitionum (sub eius cura erant chartariæ) quo tempore & à quo præparatæ fuissent chartæ. ex eo coarguebatur sæpe falsitas: sicut Lutetiæ audiui accidisse vt Senatus suspectum chirographum ex die in eo adscripto quo nondum eius notæ charta vlla erat in rerum natura, certissimo argumento quasi falsum improbaret. & hac ratione Iustiniauus non vult ex chartis abscindi protocolla, & hoc valere iubet in vrbe. Prius caput valet in vrbe & in prouinciis. Περὶ συμβολαίων] De hac voce sic Græci interpretes scribunt in hanc Nouellam, τὸ μίγμα τῶν βουλευμάτων τῶν συμβαλλόντων προσώπων συμβολὴ λέγεται. διὸ καὶ τὸ ἀπὸ ταύτης ἔγγραφον σύνταγμα συμβολὴ καλεῖται, οἷον ὑπομνημάτων συμφωνηθέντων μεταξὺ τῶν συμβαλλόντων ἤτοι συμμιξάντων καὶ συναινεσάντων, καὶ εἰς ταυτὸ τὰς ἰδίας ἀγαγόντων γνώμας. & inde symbolum fidei nihil aliud est quam instrumentum fidei. Τῆς σαπώνος κυρίου] Græci interpretes, τοῦ βαθμοῦ κυρίου.

NOVELLA XLV.

De decurionibus hæreticis qui aduersus orthodoxos testimonium perhibere possunt.

PRimo capite, vt Iudæi, Samaritani, hæretici decuriones propter diuersitatem religionis curialibus muneribus non liberentur, quod & iuri antiquo congruit, *l. 4. & 9. C. de iud. l. 49. D. de decur. l. curiales, C. de hæretic.* honore tamen & priuilegio decurionum carent veluti in pœnis vel in exhibitionibus, quod soli Christiani & orthodoxi habent, *l. 15. & 33. C. de decur. Nou.* 151. Secundo, vt Iudæorum vel hæreticorum iudiciale testimonium non recipiatur contra orthodoxos ex *l. quoniam, C. de hæretic.* testamentarium vt recipiatur, & inter se inuicem quodlibet, præterquam hæreticorum quorundam qui ceteris improbiores sunt. Et additur hac Nouella, admitti etiam testimonium hæreticorum aduersus orthodoxos, si orthodoxi curiæ vindicentur. nam si pro orthodoxis admittitur, & multo magis pro vniuersitate orthodoxa. Ergo non omnes hæretici intestabiles sunt, non omnes infames, & rursus non omnes infames, intestabiles, veluti calumniæ damnati, *l. 13. D. de testib.* vel furti, vel tutelæ vel de dolo.

NOVELLA XLVI.

De alienatione rerum ecclesiasticarum.

PRædia ecclesiastica, si pecuniæ & mobilia desint, priuato creditori in solutum dari, vendi item posse cum præsidis decreto, ita vt ex pretio soluat emptor fisco tributa quæ debet ecclesia: nec enim fiscus prædia in solutum accipit. Et dandam esse tributorum apocham emptori, simul ac insinuandum apud acta, vt si forte eam amiserit emptor, fides petatur ex actis publicis, *l. 2. C. de discuss. l. illata, C. de fide instrum.* Ex *Nou.* 120. non est opus decreto præsidis. hoc exposui *Nov.* 7.

NOVELLA XLVII.

Vt instrumentis præponatur nomen Imperatoris, & eorum tempus Latinis literis adnotetur.

SOlebat tempus initio instrumentorum & actorum designari multifariam, ex Consulibus, indictionibus, mense, die, quibusdam ciuitatibus etiam conditæ ciuitatis annos præscribi mos erat. His omnibus vult Iustinianus præponi nomen Imperatoris & annum imperij: idque generaliter iniungit tabellionibus, qui publice contractus scribunt, & actuariis & exceptoribus, qui vel in iudiciis vel apud magistrum census aut defensores plebis acta conficiunt. Etiam illud adiungit, vt in instrumentis vel actorum monumentis tempora notentur claris & vulgaribus literis Græcis vel Latinis, non antiquis: & antiquas vocat qualis fuit Latinis C auersa, siue apostrophus, & I præposita V literæ pro quatuor. Græcis δωδεκα, & π intra se δ' complectens pro quinquaginta. Non hoc quidem vult numerorum vel temporum notationes esse ὁλογραμμάτως: sicut in Menecratis medici libro quodam, αὐτοκράτωρ ὁλογραμμάτος, inscripto, αὐτοκράτωρ, ἐπειδὴ τούτῳ προσφώνηται ὁλογράμματος, διὰ τὸ χωρὶς χαρακτήρων ὅλαις ταῖς συλλαβαῖς γεγράφθαι, vt Galenus ait 1. de antidotis & vij. κατὰ γένη. Sicut Iustinianus idem Pandectas voluit esse ὁλογραμμάτως, & vltimas voluntates etiam inter liberos *Nou.* 107. non sic instrumenta vel acta vult esse ὁλογράμματα. Vulgares tantum & notas omnibus in notandis temporibus literas siue syllabas exigit.

NOVELLA XLVIII.

De eo qui moriens iurauit quantum haberet in bonis.

VT si quis testamento vel alia scriptura descriptionem bonorum suorum fecerit, & iurauerit se nihil preterea in bonis habere, eam descriptionem omnino heredes eius sequantur, siue sui sint siue extranei, nisi malint hereditate multari secundum Nou. 1. Contenti igitur eis bonis esse debent, nec alia requirere quasi hereditaria per tormenta seruorum hereditariorum vel alio modo. Iusiurandum exigimus: alioquin nihil veritati officit quod defunctus modum patrimonij sui declarauit, *l. 1. C. arb. tut. l. scriptura, C. com.*

A *vtriusque iud. l. si fundum, §. si libertus, D. de leg. 1. l. cum pater, §. pater qui filio, D. de leg. 1. l. 15 §. vlt. D. ad leg. Falcid.* quia persæpe eum declarat ὡς ἐν παντί, non exquisite adeo vt velit eum suos heredes sequi. At cum iusiurandum adiicit, enixius hoc velle videtur vt bonorum descriptioni stetur. & ita in specie *l. cum pater §. filius, D. de leg. 2.* Iusiurandum enixæ voluntatis argumentum est. Catullus, *Quidum aliquid cupiens animus prægestit apisci, Nil metuunt iurare.* Et in *l. cum quis, §. codicillis, D. de leg. 3.* iurisiurandi dati adseueratio auget fidem scripturæ, & creditoribus prodest. Additur hac Nouella, heredes solos quod propius accedant ad vicem defuncti, obstringi iureiurando defuncti, non creditores. Licere enim creditoribus & alia defuncti bona perquirere, & hypothecæ nomine vindicare. Igitur descriptio bonorum à defuncto facta interposito iureiurando heredibus nocet, creditoribus non nocet. Debitoribus quoque prodest, vt puta si iurauerit testato sibi Titium debere c. cum debeat cc. nam sola c. à Titio heredes petere possunt. Sed si nihil debeat Titius, puto ei etiam religiosam adfirmationem testatoris nihil nocere, & ampliari hoc modo posse *l. 6. C. de probat* denique idem esse in debitoribus quod in creditoribus.

B

NOVELLA XLIX.

C

De appellationibus, & de priuatis scripturis, & iureiurando dilationis iureiurando calumniæ coaptando, vt semel tantum pro omni probatione iuretur.

TRia sunt capita huius Nouellæ. Primum est de appellationibus. Certum est causam appellationis introduci posse μονομερῶς. id est, vna tantum parte præsente, *l. vlt. §. illud, C. de temp. app. l. vlt. D. ad Trebell.* longe aliter quam priorem litis causam, quæ introduci debet cognitionaliter siue συνῳδῶν. i. vtraque parte præsente. Semel autem inchoata causa appellationis, siue μονομερῶς siue cognitionaliter inchoata sit, peragenda est intra annum, vel si per iudicem res trahatur, aut per vim casumque maiorem, intra biennium *d. §. illud.* alioquin quasi deserta appellatione prior sententia ipso iure confirmatur, videlicet si is qui appellauit inchoatam appellationis causam ad summum non peragat intra biennium: quod ita explicat Iustinianus hac *Nou. &* 126. vt tempore quidem biennij confirmetur sententia, sed tutius sit cessante eo qui appellauit, præsente eo qui priore iudicio vicit, hunc prope finem biennij, ita vt tantummodo mensis supersit, de deserta appellatione quæri, & à iudice ad quē appellatū est, qui Græce vno verbo dicitur Ephetes vel Eccletarius, rem iudicari postulare. Iudicaturū autem eum pro præsente vel etiā pro absente si bonā causam habuerit, vt in eremodiciis fieri solet, *l. & post edictū, D. de iud. l. properandum, C. eod.* in quibus etiam causa agitur μονομερῶς. Quin & eremodicium est siue quis apud priorem iudicem siue apud iudicem appellationis inchoatam causam deserat. Quod si forte priore iudicio victus, cum abesset in causa appellationis victor euaserit, præsenti aduersario eum sumptus litis debere reddere, atque ita hoc casu victorem victo sumptus refundere, quod & proditum est in *l. properandum, §. sin autem ex gestis, Cod. de iudic.* Vnus est casus Nouellæ 93. quo biennij præscriptio locum non habet, si interim litigarint partes apud arbitrum ex compromisso. præscriptiones enim officere non cessantibus non possunt, *lege contra, Codice de inoffic. testam.*

D

E

Secundum caput eſt de comparationibus literarum, & pertinet ad *l. pen. C. de fide inſtr.* Finge, mecum agitur ex meo chirographo vel ex chirographo teſtatoris qui me heredem ſcripſit, vel ex inſtrumento à Titio tabellione confecto. nego me ſcripſiſſe vel teſtatorem vel tabellionem. Si de meo chirographo agatur, in promptu eſt, vt alia ſcribere cogar, & fiat comparatio: ſi agatur de ſcriptura teſtatoris vel tabellionis mortui, & alia eiuſdem ſcriptura iuueniatur indubitata poteſt hæc cum illa cõferri. At quæſtionis eſt an ſola collatio inſtrumento fidem adiiciat. Periculoſum eſt hoc ſtatuere, propterea quod multi ſunt ſciti alienarum literarum imitatores, & vt ſimiles ſint ſcripturæ, poſſim tamen hanc ſcripſiſſe, illam non ſcripſiſſe. Verum olim placebat indiſtincte ex comparatione literarum fidem inſtrumento adquiri. Iuſtinianus hanc diſtinctionem adhibuit *d. l. pen.* vt ex publico inſtrumento à tabellione confecto, & ſubſcripto à partibus, facta comparatio fidem faciat, ex priuato non aliter quàm ſi habeat ſubſcriptionem trium teſtium, ex quibus duo ſaltem chirographa & ſubnotationes ſuas recognoſcant, vel negantes collatione propriarum literarum conuincantur: idque procedit etiamſi priuatum inſtrumentum, quod quis ad comparationem profert, contra proferentem faciat. nam ex eo etiam non fit collatio niſi ſubſcriptionem habuerit trium teſtium. Huic Conſtitutioni *l. pen.* Iuſtinianus hac Nouella addit exceptiones duas: Vna hæc eſt, ſi ego agam, iuſve meum tuear ex priuata ſcriptura ſubſcriptionem non habente trium teſtium, & tu defendas rem ex eiuſdem manus alia ſcriptura. nam ſi eam qua vteris inſimulem quaſi ſuſpectam, fiet comparatio cum ea qua quidem ego vtor, licet non habeat ſubſcriptionem trium teſtium. eius enim ſcripturæ fidem improbare non poſſum qua vtor, vt teſtes excipere non poſſum quibus vtor *l. ſi quis teſtibus, C. de teſtib.* Altera exceptio hæc eſt, ſi priuata ſcriptura, quæ non habet ſubſcriptionem trium teſtium, proferatur ex archiuis publicis, veluti apocha ex arca præfecti prætorio, vel ex publicis monumentis confectis apud magiſtrum cenſus aut defenſores ciuitatum. Hæ enim ſcripturæ ad comparationem valent, licet non habeant ſubſcriptionem trium teſtium, nec ſint à tabellione confectæ: quia publicum teſtimonium habent: quinimo publicæ ſunt proprie: Forenſes autem, quæ à tabellione vel ab iis qui acta iudicum ſcribunt. Auguſtinus epiſt. 162. *Non chartis veteribus, non archiuis publicis, non geſtis forenſibus agimus.* His additur hac *Nou.* comparationes ſcripturarum facere homines peritos literarum iuratoſque, & relationi eorum ſtari. quod eſt repetitum ex *d. l. pen.* Additur & infra *Nou. 73.* comparationem literarum factam ex publico inſtrumento vel ex priuato habente ſubſcriptionem trium teſtium, fidem ei inſtrumento non addere de quo ambigitur, niſi id quoque inſtrumentum priuatum vel publicum cuius fides ducitur ex comparatione, tribus teſtibus muniatur: & ſi forte aliud teſtes dicant, aliud ſuadeat comparatio fere ſemper viuæ & iuratæ voci teſtium potius eſſe credendum. Scripturæ nudæ, licet comparatione literarum confirmetur, plenam fidem non eſſe: iudicem tamen moueri ea poſſe ad deferendum iuſiurandum. i. probationem eam facere ſemiplenam, eam quæ teſtes ſubſcriptos habet, probationem facere plenam. Teſtes ſi viuant interrogari, ſi mortui ſint, priuato inſtrumento fide ſtabiliendo comparationem ſufficere. Publico etiam inſtrumento, teſtibus mortuis & tabellione & exceptore qui ſcripſit dictante tabellione, & argentario per quem pecunia numerata eſt more priſco, *l. filia, D. de ſolut.* quem numeratoris nomine ſignificari opinor *Nou. 73.* his omnibus mortuis, forenſi inſtrumen-

A to, vt cœpi dicere, fidem addit comparatio ſola literarum tabellionis & contrahentium & teſtium. Tabellione viuo, inſtrumenti forenſis fides non indiget comparatione, quia tabellionis iurati teſtimonium ſufficit, ſi ſua manu ſcripſerit inſtrumentum & compleuerit, nec vllus interuenerit numerarius: idemque eſt ſi inſtrumentum ſcripſerit alter, qui modo non extet, compleuerit tabellio. auſim dicere idem eſſe ſi qui ſcripſit & compleuit mandato tabellionis non ſuperſit. Sed exigo etiam duorum vel trium teſtium ſubſcriptionem aut præſentiam. Ideoque cum apud Harmenopulum lib. 1. tit. 6. adnotatum eſſet ſolius tabellionis teſtimonium ſufficere in comparatione prolatorum inſtrumentorum, ad illum Harmenopuli locum recte in
B Regio Harmenopulo ſubnotatum eſt, *ἡ παρασημείωσις αὕτη δεῖται ἐξετάσεως.* Tabellione mortuo, literarum tabellionis comparatio fit, interrogantur etiam teſtes & argentarius & exceptor ſiue diſcipulus tabellionis. & hæc quidem ſunt ex *Nou.* 73. quæ eſt de inſtrumento ad quod fit comparatio, hæc vero de inſtrumento ex quo fit comparatio. Non tractat igitur vtraque de eodem genere inſtrumenti, non etiam de eodem genere iuriſiurandi. nam hæc iuſiurandum exigit à literatoribus qui literas aliis alias conferunt. Illa à partibus. i. ab eo qui profert inſtrumentum, & ab eo qui comparationem fieri deſiderat, vt vterque iuret de dolo & de calumnia.

Tertium caput eſt de iureiurando dilationis & iure-
C iurando calumniæ. Datur de calumnia iuſiurandum variis ex cauſis. nam & is qui iuſiurandum aduerſario defert, iurat ſe id non deferre calumniandi animo, *l. 11. §. pen. D. de rer. amot. l. 34. §. qui iuſiurandum, l. 37. de iureiur. l. vlt. C. de fideicom. l. delata, C. de reb. cred.* & qui poſtulat vt ſibi theſaurum ſuum qui eſt in alieno fundo effodere liceat, ſe id non poſtulare calumniandi animo, *l. 15. D. ad exhib.* & ſimiliter qui poſtulat ſibi copiam fieri inſpiciendarum & deſcribendarum tabularum teſtamenti, *l. pen. C. quemadm. teſt. aper.* & qui probationes petit, veluti teſtes & inſtrumenta, vel qui ſeruos in quæſtionem petit, *l. 1. C. de iureiur. prop. cal. l. vlt. C. de quæſt.* vel qui petit comparationem literarum fieri, *Nou. 73.* & qui ſatiſ-
D dandi cauſa in municipium euocat, *l. de die, §. iubetur, D. qui ſatiſd. cog.* & qui nouum opus nuntiat, *l. de pupillo, §. qui opus, D. de no. op. nunt.* & qui petit inſtrumentum exhiberi, quod falſum dicat, etſi fides eius approbata iam ſemel iudici fuerit, *l. vlt. C. de fide inſtr.* & qui poſtulat edi ſibi rationes argentariæ, *l. 6 §. exigitur, l. quædam §. vlt. D. de edendo*, vel caueri ſibi damni infecti, *l. qui bona §. qui damni, D. de dam. inf.* Item initio litis cuiuſque vtraque pars iurat ſe non calumniandi animo litem conteſtari. quod iuris etſi videatur ſibi Iuſtinianus vindicare, *l. 2. C. de iureiur. prop. cal.* tamen & in Pandectas relatum eſt *l. inter coheredes, §. qui famil. D. fam. erc.* Hoc tamen noue adiicit hæc Nouella, vt & initio litis iuret vtraque pars ſe differendi negotij cauſa probationes ab ad-
E uerſario minime petiturum, quod dicitur iuſiurandum dilationis, & vt ſemel dumtaxat detur in rem litis initio, non in ſingula quæque momenta, quibus probationes ab aduerſario deſiderabuntur. Petita tamen comparatione literarum, iurabitur iterum, quia & de dolo iuratur, *Nou. 73.* Petito item iureiurando, vt Leonis *Nou. 99.* Forſitan & petitis ſeruis in quæſtionem, quia res eſt magni momenti, & petita exhibitione inſtrumenti ſemel probati, quod velit quis modo arguere falſum. Prout horum quidque in litem inciderit, ita à petitore iurandum erit de calumnia. Aliæ probationes vel productiones ſi petantur, ſufficiet iuſiurandum datum litis initio. Iuſiurandum calum-

niæ, quod dicitur vulgo, non eſt generale de quacunque, ſed de litis conteſtatione tantum: & datur in cauſis ciuilibus tantum, non in criminalibus, vt conſtat ex Leonis *Nou.* 107. & 97. nam in criminalibus ſufficit inſcriptio. Fridericus tamen Conſtitutione de pace tenenda & de incendiariis id etiam exigit in cauſis criminalibus, non (vt plerique opinantur) etiam Henricus libro ſecundo legum Longobardorum, cuius Conſtitutionem retulit Honorius c. 1. *de iur. cal.* Nec enim hoc dicit Henricus, clericos neque in ciuili neque in criminali cauſa iurare de calumnia, ſed nullo eos modo vlla in cauſa iurare, & legem Martiani. i. *l. cum clericis, C. de epiſ. & cler.* quæ loquitur de clericis Conſtantinopolitanis, ad omnes omnium ciuitatum clericos pertinere. Formulam iuriſiurandi hoc loco hanc poſuit Iulianus anteceſſor, SI DEVS, conciſam, vt illa apud Gregorium Turonenſem, SI VALEAS.

NOVELLA L.

De appellationibus quinque prouinciarum.

HVic Nouellæ, quæ eſt de quæſtore exercitus, derogatur ad aliquid, quod ad appellationes quinque prouinciarum attinet, *Nou.* 41.

NOVELLA LI.

De mulieribus ſcenicis.

GEneraliter proditũ eſt, ex turpibus obligationib. actionem non naſci. exemplo ſint impudicæ mulieres, quæ ſe & fideiuſſores à ſe datos fruſtra productoribus obligant. Impudicæ ſunt ſiue in lupanari ſiue in taberna, caupona, aut ſcena pudori ſuo non parcant: idque nominatim cautum eſt de ſcenicis quæ ludibrio corporis ſui quæſtum faciunt, *l. 4. C. de epiſ. aud.* & hac *Nou.* repetitur, hoc addito vt nec iureiurando obſtringantur quo minus poſſint ad bonam frugem redire: quia iuſiurandum contra bonos mores nullius eſt momenti, *l. iuriſgentium §. & generaliter, D. de pact. l. ſi quis inquilinos, §. vlt. D. de leg. 1. l. non dubium, C. de leg. Dionyſ. Halic.* xj. θεοὶ γὰρ ἐπὶ καλοῖς καὶ δικαίοις παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις οὐκ ἐπ' αἰσχραῖς καὶ ἀδίκοις. neque obſtat *l. 1. C. ſi adu. vend.* nam in eius legis ſpecie iuſiurandum neque eſt contra leges neque contra bonos mores, vt puta ſi minor xxv. annis ſe à venditionis contractu non abiturum iurauerit: cuius iuriſiurandi hæc vis eſt, vt aduerſus venditionem in integrum reſtitui non poſſit, videlicet ſi corporaliter iurauerit, non ſi inſtrumento. hæc duo ſunt diuerſa, *l. 3. C. ſi minor ſe mai. dix.* Corporaliter iurat qui iurat tactis ſacroſanctis Euangeliis vel manu ſublata, quos Balſamo vocat σωματικοὺς ὅρκους. Minori qui corporaliter iurauit ſe emptori controuerſiam nunquam facturum, non datur reſtitutio in integrum. Pe-tierat forte tantum reſtitutionem in integrum in ſpecie *d. l. 1* Quid ſi petiiſſet ſibi gratiam iuriſiurandi dari? hanc quoque non dediſſet Imperator, idque ſignificat his verbis, NEQVE PERFIDIÆ NEQVE PERIVRII ME AVCTOREM FVTVRVM. Verbis, NEQVE PERIVRII, denegat reſtitutionem in integrum. Verbis, NEQVE PERFIDIÆ, iuriſiurandi veniam. Et vero ſi

A daretur venia iuriſiurandi, conſequenter daretur etiam reſtitutio in integrum. Principum erat olim gratiam facere iuriſiurandi *l. vlt. in princ. D. ad municip.* Suetonius in Tiberio, Equiti Romano iuriſiurandi gratiam facit vxorem in ſtupro generi deprehenſam dimitteret, quam ſe nunquam repudiaturum ante iurauerat. Sed ad ordinem redeamus. Accurſius ex hac Nouella ſcribit ſcenicam quæ reſipuit, cuilibet etiam illuſtri vel clariſſimo nubere poſſe ſine reſcripto principis, contra *l. Imperialis, C. de nupt.* quæ reſcriptum ſpeciale exigit, cuius formula extat Caſſiodori vij. Variarum. exigebatur etiam in ducenda ancilla. Hieronymus ad Oceanum, Si ab Imperatore ſtolam illis,
B i. ancillis meruerint, inter vxores eas recipere cogentur: ſin autem principale reſcriptum eadem tenuitas impetrare non quiuerit, &c. Verum quidem illud eſt, eam mulierem hodie nubere cuilibet poſſe ſine reſcripto ſpeciali, ſed hoc eſt ex *Nou.* 89. & 117. non ex hac Nouella, quæ iuriſiurandi inhoneſti tantummodo gratiam facit ſine reſcripto ſpeciali.

NOVELLA LII.

Vt ne quis pro alio pignoribus ſatisfacere cogatur, & vt in principem collatæ donationes valeant ſine actorum inſinuatione.

C PRimo capite hoc cauetur, vt ne alius pro alio teneatur ob id ſolum quod ſit eiuſdem ciuitatis aut vici. quod & multis aliis legibus cautum fuiſſe ait. Citat Accurſius *l. vlt. C. vnde vi. l. vlt. C. loc.* quæ profecto nihil ad eam rem faciunt. Citare debuit *l. 4. C. de execut. & l. 1. C. vt nul. ex vic. pro alie. vic. deb. ten.* in qua cum tradiderim quidquid ad hanc rem pertinet, non eſt quod idem retractem modo. Secundum caput pertinet ad Conſtitutionem de inſinuandis donationibus quæ excedunt D. aureos, à qua excipiun-
D tur Imperatoris liberalitates Conſtitutione Zenonis (vt Iuſtinianus ait) quæ confirmatur *l. ſancimus §. exceptis, C. de donat. l. vlt. in fi. C. de quad. præſ. l. illud, C. de ſac. eccl.* Excipiuntur etiam hac *Nou.* donationes à priuatis collatæ in Imperatorem, & hoc tantum in eis requiritur, vt publico inſtrumento comprobentur, ſubſcripto à donatore. Adiicit, Et teſtibus, quod *l. in donationibus, C. de donat.* remittebat.

NOVELLA LIII.

De exhibitionibus reorum, & vt fiant poſt diem xx. & de iis qui iuratoriam cautionem præſtant, & hypothecis ex caſu militiæ.

E PRima pars huius Nouellæ eſt de reis qui via quadam extraordinaria, vel vti reſcripto principis vel auctoritate præfecti prætorio extra ſuum territorium in aliam prouinciam euocantur, vel ex ſua prouincia in vrbem: quo caſu reus, vt in aliis cauſis fieri ſolet, cauet iudicio ſiſti: actor, quod in aliis cauſis fieri non ſolet, ſe adfuturum iudicio, & litem acturum ac peracturum ex animi ſententia, adiecta certa ſumma pœ-

næ nomine, nec niſi præſtita ea ſatiſdatione quæſtor palatij emittere talia reſcripta debet. Nunc finge, reo vocato extra ſuum territorium, & mutua cautione præſtita, reum venire ad diem condictum, actorem non venire. Eum operiri reus debet adhuc diebus x. poſt x. dies, reus abſoluitur ab obſeruatione iudicij, id eſt inſtantia conſumitur non lis. & pœna actore promiſſa committitur, & ſi quid amplius in viatica impenderit reus, eius repetitio eſt. Viatica autem æſtimabit iureiurando, quod tamen vt moris eſt iudicis taxatione moderari poterit. Nec dabitur actori alia dilatio, *l. 2. C. de dilat.* Quid autem ex diuerſo ſtatuendum ſit reo non vocato ad extraordinarium iudicem, dicemus *Nou. 69. 96. 112.*

Secunda pars Nouellæ eſt de tempore dando reis qui in iudicium vocati ſunt, ad deliberandum vtrum cedere an contendere debeant. Dabantur olim x. dies, hac Nouella dantur xx. quæ confirmatur *Nou.* 82. & 96. & dantur etiam ad deliberandum an iudicem recuſare debeant, vel poſtulare ei collegam adiungi ſiue *συνδικαστὴν*, vt *hæc Nou.* loquitur, & 13. & 113. Ante xx. diem lis conteſtatur inutiliter: ante xx. diem iudex recuſari vel ei collega adiungi poteſt: poſt xx. diem litemque conteſtatam, non item, *l. apertiſſimi, C. de iudic.* cui nihil derogat *Nou.* 113. cum collegam reſcripto principis adiungi dicat ſecundum leges. hoc enim eſt, ante litem conteſtatam. Recuſato iudice, intra triduum per eundem executorem litis partes alium iudicem eligere compelluntur, *d. l. apertiſſimi:* & hic ſane recuſari nullo modo poteſt. Recuſari ſolent iudices dati, niſi conſenſu vtriuſque partis dati ſint. quæ ratio eſt dubitandi ad *l. ex conſenſu, D. de appellat.* nam vt recuſari non poſſunt qui conſenſu vtriuſque partis dati ſunt, ita ab eis videbatur appellari non poſſe. Magiſtratum non poſſe recuſari Bulgarus putat: quod eſt falſum ſi iudicet extra ordinem, *No. 96.* Frequentius tamen eſt ei collegam adiungi, *Nou. 13. &* 86. Martinus quoque in hac quæſtione recuſationum, recuſandum eſſe iudicem ante litem conteſtatam male colligit ex *l. nemo, C. de iur. ſd. om. iud.* cum non de recuſatione ſuſpecti ea lex loquatur, ſed de præſcriptione fori, quæ opponenda etiam eſt ante litem conteſtatam, *l. vlt. C. de exception. l. ſed & ſi ſuſcepit, in princ. D. de iudic.* & ſimili errore Bulgarus ſuæ ſententiæ perperam addit exceptiones, quas Accurſius notauit in *d. l. apertiſſimi*, ex legibus quæ ſunt de incompetenti iudice, non de ſuſpecto. Incompetentis forum declinatur propoſita præſcriptione fori. Suſpecti iudicium recuſatur per libellum vel acta, *l. vlt. C. de iudic.* Libello recuſationis vel actis inſeritur cauſa, *l. ſi pariter, D. de lib. cau.* alioquin libellus quinam hic eſt ſi cauſam non habet? vt libellus conuentionis, libellus inſcriptionis ſane inanis eſt ſi cauſam non habet. Poſſis hæc cum eis conferre quæ de refutatione iudicum ſcripſimus ix. Obſ. Porro dies xx. quos diximus reo dari ad deliberandum vtrum cedere, an contendere, & an coram eo iudice ad quem vocatus eſt contendere debeat, ab eo die numerantur quo per executorem reus in iudicium vocatus eſt. Vocari libello debet, qui dicitur libellus conuentionis. alius eſt libellus reſponſionis, hoc *ἀντιβίβλιον*, illud *βίβλιον*. Peſſime Haloander *ἀντιβίβλιον* exemplum libelli. nam reus *ἀντιβιβλίῳ* ſubſcribit ſe libellum conuentionis ſiue exemplum eius accepiſſe, & quo die acceperit, quæ ſubſcriptio hoc loco appellatur rectiſſime, ſubſcriptio *κατὰ τὸ βιβλίον*, quod non eſt ſubſcriptio libelli, ſed ſubſcriptio ex aduerſo libelli, ex opiſthographo. Debet autem reus ſtatim atque accepit libellum conuentionis, cautionem perſonalem præſtare, iudicio ſiſti. Perſonalis dicitur ad differentiam cautionis iudicatum ſolui, quæ de re eſt, non de perſona. debet etiam reus executori pro conuentione ſoluere ſportulas, quas tamen ſi abſoluatur, ab actore repetiturus eſt *l. vlt. C. de fruct. & lit. exp. l. vlt. C. de caſt. & miniſt. l. vlt. C. de prin. ag. in reb. §. impli, Inſt. de act. Nou. 112.* & male quidam etiam ab actore pro conuentione rei aliquid dari executori colligunt ex *Nou. 86.* quæ de ſportulis pedaneorum iudicum loquitur, non executorum. male ex *l. vlt. C. de fruct. & lit. exp.* quæ de reo tantum loquitur, & hoc vult, eum qui hoc priuilegio ſubnixus eſt, vt vocatus in iudicium nullas executori ſportulas ſoluat, pati debere vt eodem erga ſe iure vtatur is quem ipſe vocauerit in ius. male ex *l. vlt. C. de agen. in reb.* quæ loquitur de ſportulis excutorum & ſumptibus litis. Sumptus in litem facit vtraque pars. Sportulas pro conuentione dat ſolus reus: & ita Placentino videtur. In contextu pro *δεκαπλασιαν*, legendum, *διπλασιαν*. Tertia pars Nouellæ eſt de eo qui iurauit iudicio ſiſti, & peierauit. Iurat, non ſatiſdat immobilium rerum poſſeſſor, *l. ſciendum, D. qui ſatiſd. cog. l. vlt. C. de princ. ag. in reb.* Iurant memoriales, *l. 12. C. de prox. ſac. ſcr.* & viri illuſtres, *l. vlt. C. de dignit.* Iurat & quilibet quandoque iudici iuſta cauſa videtur eſſe, forte non inuento fideiuſſore, *Nou. 112.* Qui autem iurauit iudicio ſiſti, & contra fidem iuriſiurandi latitat ante litem conteſtatam, requiritur & ducitur manu iniecta etiam in ciuili cauſa iuſſu magiſtratus, cuius iuriſdictio eſt qui ve iudicem dedit. Non inuento, præſtituitur dies certus, intra quem ſi non venerit, iudex ordinarius ſummatim de cauſa cognoſcit, & niſi euidens ſit calumnia actoris, eum mittit in poſſeſſionem bonorum debiti ſeruandi cauſa, *l. per. C. de dignit.* & per eam miſſionem (vt Iulianus ait) ius pignoris conſtituitur pro modo debiti: rectiſſime. id enim eſt quod dicitur prætorium pignus. Poſſeſſionem autem reus qui è latibulis vel fuga emergit integris omnibus, id eſt bonis non venditis, non recipit aliter quam ſi omnia damna actori reſtituerit, *l. ſancimus, C. de iudic.* & præterea ſatiſdederit iudicio ſiſti, ac tum deinde de lite diſceptatur pleniſſime. nam ſummaria cognitio rem non definiuit, litem non conſumpſit. Pœna periurij hæc eſt, vt abſens reus qui peierauit iudicio ſiſti, non citetur edictis ſolemnibus, quemadmodum ceteri ſolent, ſed requiratur & ducatur. quod valde pertinet ad explicationem *d. l. ſancimus*, dum ait, *Licet non citati, ſed requiſiti*, &c. quæ verba non intellexit Accurſius. Pœna periurij etiam hæc eſt, vt reus quamuis ſit ex his perſonis quæ ſatiſdare non coguntur, nunc ſatiſdare cogatur, nec amplius iuratoriæ cautioni committatur. Hæc eſt ſyncera huius partis interpretatio. In ea vulgo interpretes multa peccant. Statuunt certum tempus, alij xxx. annorum, alij vnius anni poſt miſſionem in poſſeſſionem intra quod copiam ſui facere reus poſſit, & bona ſua recipere, i. intra quod vendi bona non poſſint. Bonis vendendis conſtitutum eſt certum tempus pignore capto ex cauſa iudicati, & in pignore conuentionali, in pignore prætorio arbitrarium, vt docui Obſ. v. Item quod dicat Iuſtinianus actorem mitti in poſſeſſionem bonorum pro modo debiti, exiſtimāt eum mitti in rem aut in partem aliquam bonorum pro quantitate debiti, atque ita corrigi edictum prætoris, quo non tantum fit miſſio in vniuerſa bona mobilia & immobilia, ſed etiam venditio vniuerſorum. nec ſi quid ſupereſt, id redditur debitori. hoc enim vt reliquum debitori reſtituatur certis tantum perſonis datum eſt *l. Fuſcinius §. ideo, D. quib. ex cau. in poſ.* Id vero corrigi hac Nouella certe falſum eſt: cum generaliter dicat actorem mitti in poſſeſſionem bonorum, & bona habere, & reuerſum dominum bona recipere. Intelligit igitur

omnia bona, non res certas. nec mouetur his verbis PRO MODO DEBITI. nec enim hæc sunt pugnantia, mitti in vniuersa bona & mitti pro modo debiti. quia venditione facta portionem singuli creditores ferent pro rata debiti. Missio igitur fit in vniuersa bona pro modo debiti. i. debiti seruandi causa, vt paulo post ait, crediti, *l. 2 §. non quærimus, D. si quis omis. cau. test.* Vulgo, *Rei.* Specialiter dotis, *l. ea quæ, D. ad munic. p. l. per. §. item danda, D. de diu. temp. præs. l. officium, de rei vindic. iudicati l. 2. & 3. C. qui pot. in pig.* Male etiam scribunt, iudicem delegatum pronuntiare de actore mittendo in possessionem bonorum, cum hoc sit imperij siue iurisdictionis: & ob id pignus prætorium dicitur. Delegatus autem neque imperium habet neque iurisdictionem. Male delegatum confundunt cum eo cui mandata est iurisdictio. Male actorem prius mittendum esse in bona mobilia, deinde immobilia, tum nomina. Hic ordo seruatur in pignore capto extra ordinem ex causa iudicati, non in pignore prætorio quod in vniuersa bona & iura constituitur, *l. 1. C. de præt. pig.*

Quarta pars est de militiis, an hypothecæ obligari possint. Quædam militiæ vendi possunt, & in heredes transmitti sub certa pecuniæ definitione, *l. vlt. C. de pign. l. 5 C. qui milit. pos.* vt militia adiutorum quæstoris, *Nou 35.* vbi demonstrauimus eam pecuniæ taxationem scholæ placitum & casum militiæ appellari, & militiam quæ dicatur ex casu nullam esse in *l. 3. §. si quid minori, D. de minor.* Eiusdem conditionis est militia Silentiariorum, *l. 30 §. vlt. C. de inoff. test.* & Domesticorum, *arg. l. restituendæ, C. de adu. ind.* Quod vendi potest, & pignerari potest, *l. 1. Cod. res alie. ger. l. 9 §. 1. D. de pign.* Ergo militiæ illæ etiam pignori obligari possunt. Aliæ sunt militiæ quæ vendi non possunt: ergo nec hypothecæ obligari. Sed tractemus de his quæ obligari possunt. Quæ vtilitas hypothecæ huius? Qui militiam habent, ferunt commoda & annonas ex fisco. eane commoda sibi vindicant creditores iure hypothecæ? Sic videtur. Atquin commoda certaminum creditor iure hypothecæ non vindicat, *l. 5. C. quæ res pig. obl. pos.* Horum alia est ratio. Sacra sunt commoda ex sacris certaminibus, quæ & εἰσελαστικὰ dixerunt quidam, sicut hodie receptum est commoda ecclesiastica pignori obligari non posse conuentione priuatorum: in causam tamen iudicati capi & hæc ipsa & commoda ludorum possunt, *l. commodus, D. de re iud.* & stipendia armatorum militum, *l. 4. C. de exec. rei iud.* Rursus quæro, militia hypothecæ obligata, an casus militiæ comprehendatur hypotheca. Hoc ita definit Iustinianus in hac Nouella, vt casus militiæ cedat creditori, cui militia hypothecæ obligata est, si miles sine vxore & liberis decesserit. Liberos vel vxorem defuncti militis præferri creditori, non hereditatis nomine (nam etiam non heredes in casum militiæ veniunt) sed priuilegij & principalis liberalitatis. quod est ex *l. 11. C. de prox. sac. scr.* nisi si pecunia creditoris militia comparata sit. hoc enim casu creditor præfertur vxori & liberis defuncti: & similiter creditor in speciali hypotheca rei sua pecunia comparatæ, præfertur antiquioribus creditoribus hypothecariis, *l. licet, C. qui pot. in pig. hab.* & si pupillus sit vel furiosus, vel miles, habent in ea re tacitam hypothecam, *l. pen. C. de ser. pig. da. man.* Ad hæc Iustinianus confirmat priuilegia concessa Silentiariis, puta vt pretium militiæ non conferant nec imputent in legitimam, si empta sit pecunia patris, *d. l. omnimodo §. vlt.* & vt quæsita ex ea militia deputent castrensi peculio, *l. vlt. C. de Silent.* & tutelis ac curationibus excusentur, *l. vlt. C. de exc. tut.*

Quinta pars est de indotatis vxoribus. Ex *l. vlt. C.*

A *de repudiis*, si matrimonium contrahatur affectione sola sine dote aut donatione aut propter nuptias, is qui discidio causam dat, præstat coniugi partem bonorum suorum, ita tamen vt non excedat ea pars c. libras auri, vt *Nou. 22.* Hoc ita ampliat *hæc Nouella & 74. §. vlt.* vt idem quadrans debeatur coniugi superstiti & egeno vel egenæ morte soluto matrimonio, siue extent liberi siue non: atque ita vxor viro & vir vxori succedit iure hereditario, extantibus liberis, pro quadrante, nec mirum, cum & concubina succedat vna cum liberis naturalibus pro sextante, & olim quoque extantibus parentibus & propinquis coniuges inuicem ex parte certa succedebant, antequam hoc tolleret *l. vlt. C. Th. de leg. her.* Sed ex hac Nouella etiam

B extantibus liberis inops coniunx locupleti succedit in quadrantem, quod rursus ita diuidit *Nou. 117.* vt si tres sint filij, vxor inops viro in quadrantem succedat, si plures, in virilem vsusfructus tantum iure: imo & proprietatis iure ex Leonis *Nou 106.* Vir vt non succedat vxori.

NOVELLA LIV.

De colonis natis ex liberis personis, & vt locata sacra prædia inuicem commutare possint.

C

PRima parte declarat ex quo tempore valere velit *l. vlt. C. de agric. cens.* de qua Obs. 4. c. 28. Secunda permitti ecclesiis & piis domibus, vt inuicem causa cognita & interposito iureiurando permutationes prædiorum faciant. qua de re tractatum est satis Nouel. 7.

NOVELLA LV.

Vt cum solo principe sacrorum locorum permutatio fiat, & vt loca sacra inuicem perpetuam emphyteusim contrahere possint.

D

PErmutationem prædiorum ecclesias inter se facere permisit superiori Nouella, hac permittit etiam eisdem perpetuam emphyteusim. Excipit vtraque maiorem ecclesiam Constantinopolitanam & territorium eius, vt *Nou. 46. & 120.* Etiam illud cauet, vt quæ sunt permissæ inter ecclesiam & Imperatorem permutationes, citra fraudem fiant; ne forte ab Imperatore mox prædia ecclesiastica ad priuatum transeant: sed in eo non perstat *Nou. 119.*

E

NOVELLA LVI.

Vt in sola ecclesia Constantinopolitana præbeantur insinuationes.

INsinuationes, siue ἐμφανιστικὰ vocat quæ pro introitu noui clerici dant veteribus: quod in maiori tantum ecclesia Constantinopolitana fieri concedit, vt Nouella 123.

NOVELLA LVII.

De subrogatis clericis, vt qui ædificant ædem sacram ordinent in ea clericos patriarchæ auctoritate.

VT in locum clericorum qui ecclesiam cui erant deputati dereliquerunt, alij protinus subrogentur, qui eadem diaria percipiant quæ desertores illi solebant accipere, & vt ne ea diaria œconomi in suum lucrum vertant, sed integra fide distribuant clericis. Diaria appellamus erogationes annonarum, vt *Nou* 6. quas Cyprianus sportulas 1. Epist. Iulianus antecessor, salaria. Item vt qui ecclesiam ædificauit, vel de suo clericis præbet annonas, ius habeat instituendi & substituendi in ea clericos quos voluerit, quod vulgo appellatur ius patronatus, modo si eos prius obtulerit & commendauerit Episcopo, dignos Episcopum recipere, indignos reiicere, ὡς μὴ βεβηλῶσι τὰ ἅγια τοῦ Θεοῦ. quod sacris literis proditum esse ait, Ezechielis scilicet xx. τὸ ἅγιον οὐ βεβηλώσητε. Idemque de hoc iure patronatus expressum est *Nou.* 123. in ædificanda quoque ecclesia exigitur scientia [auctoritas, σταυροπηγία, siue dedicatio Episcopi, & alia quædam, de quibus *Nou.* 5. *&* 67. *&* 131.

NOVELLA LVIII.

Vt ne domi fiat communio sacra.

NE igitur in priuatis ædibus fiat sacrosanctum epulum, quo ἀῤῥήτῳ ἐνεργείᾳ, vt Theophylactus, ἀῤῥήτῳ φιλανθρωπίᾳ καὶ θαυμασίᾳ οἰκονομίᾳ (vt Samonas ait, exhibetur nobis verum corpus verusque sanguis Iesu Christi Domini & Saluatoris nostri, nisi scilicet auctoritate episcopi & clericis adhibitis: alioquin ædes publicari, *Nou.* 131. ait ecclesiæ ciuitatis vindicari. Dicam igitur eas aut fisco aut ecclesiæ vindicari. vt de conuenticulis illicitis, quæ habentur in priuatis ædibus, *l. conuenticula, C. de episc. & cler.* ædes publicari ait *l.* 3. *&* 8. *C. de hæret.* ecclesiæ vindicari. itemque *Nou.* 132. Eodem vero modo prohibet etiam tinctionem sacram siue baptismum fieri in priuatis ædibus sextæ synodi in Trullo c. 31. & 59. Vtrumque tamen Leo priuatim fieri permisit à familiaribus & domesticis clericis, *Nou.* 4. & 15. quod sua ætate conueniret bene Christianis inter se. Discidia enim Christianorum supradictæ prohibitioni ansam præbuerunt.

NOVELLA LIX.

De sumptibus funerum.

HÆc Nouella est quasi appendicula quædam *No.* 43. pertinet certe vtraque ad vrbem Constantinopolitanam, & hac illa corroboratur, vt sumptus funerum faciat, & feretra suppeditet maior ecclesia Constantinopolitana: cui eius rei gratia donauerant Imperatores Christiani mille & centum officinas, atque etiam ex fundis quibusdam reditus certos vt patet A ex *l.* 18. *C. de sac. eccl* & vt ne quid per causam funeris exigatur ab heredibus defunctorum. Præscribitur hac Nouella sumptibus modus, puta quantum in semestribus singulis œconomos decanis siue copiatis dare oporteat, qui scilicet efferant & sepeliant mortuos, quantum prælucentibus acolouthis, quantum præcinentibus ascetriis & canonicis. Separantur ascetriæ à canonicis, vt asceteria à monasteriis. Canonicæ sunt monachæ, vt constat ex 2. Nicenæ cap. 20. & epistola Basilij, πρὸς Θεοδώραν κανονικὴν περὶ βίου κανονικοῦ, & Macarij homil. 27. & Chrysostomi homil. περὶ τοῦ μὴ τὰς κανονικὰς συνοικεῖν ἀνδράσι. Ex mora sex mensium, œconomis infliguntur vsuræ trientes. Definitur etiam numerus B ascetriarum siue canonicarum, quæ præcinere, & assectarum siue ἀκολούθων, qui prælucere debent. Maiore pompa & nobilioribus pretiosioribusque ferculis siue lectis qui defuncto funus ducere voluerit, vt id suis sumptibus faciat, quos etiam Iustinianus taxat pro locorum spatio quibus est pompa traducenda. Minus solui si ducatur intra nouos muros, & traiectum Sycarum Iustinianarum, plus solui si extra nouos muros. De nouis muris quia Theodosio constructi sunt est alius locus in *l. turres, C. de op. pub. & l* 7. *C. de met. & epid.* De traiecto maritimo, quod appellat Sycenum vel sycas Iustinianas, vt Nouel. 159. hodie Peræum siue Galatinum appellari fertur: Stephanus siue Hermolaus libro de vrbibus sic scribit: Συκαὶ καθ' ἡμᾶς Ἰουστινιαναὶ προσαγορευθεῖσαι. Iustinianus vocat πέρασμα, i. C traiectum maritimum: male Haloander terminum. Sic paulo post, ἔξω τῶν νέων τειχῶν, ἢ ἐν τοῖς ἄλλοις περάμασι. id est, extra nouos muros, vel alios traiectus, male, extra nouos muros, vel ad alios terminos: Iulianus recte, Trans nouos muros, vel in alio transmarino loco. TRIVM SOLIDORVM.] Iulianus corrupte tremissem, pro tressem.

NOVELLA LX.

Ne reliquiæ debitorum à creditoribus iniuria D adficiantur & ne adsessores causarum cognitionem suscipiant.

HAc Nouella coërcentur creditores, qui ægrotante modo non animam agente debitore domum eius ingrediuntur, & signa bonis imponunt sine auctoritate iudicis. Hoc quidem vis est: & ideo ius crediti amittunt, & tertia bonorum suorum parte multantur, & infames fiunt. quod Iustinianus ait esse ex decreto D. Marci. id extat in *l. pen. D. ad l. Iuliam, de vi priu.* Sed in eo nihil nisi de credito amittendo expressum est: imo & vim fieri dicit. Ergo tertia bonorum parte multantur, & infames fiunt: quæ est pœna legis Iuliæ de E vi, *l. vlt. D. eod. l. sed & partus, §. vlt. & l. seq. D. quod met. cau.* ad quas addendum ex hac Nouella, non tantum eos creditum amittere, sed & alterum tantum heredibus defuncti præstare. Eadem vero pœna coërcentur qui corpora defunctorum detinent, ac si volentes sibi de corio defuncti satisfieri, nec sepultura adfici eum & funeri iusta persolui sinunt priusquam fuerit omnis pecunia soluta: qua de re queritur Ambrosius lib. de Tobia, cap. 10. Leuiorem pœnam constituerat Iustinus, *l. vlt. C. de sep. viol.* ex qua creditor qui debitoris sepulturæ impedimento est, non amittit creditum, quod quodammodo pugnabat cum decreto Marci, sed multatur 1. libris auri: & ea ratione extorta pecunia restituitur, extorta cautio vel satisdatio, vel

vel hypotheca inanis conſtituitur. Eſt & generale edictum Seueri ne corpora defunctorum detineantur, aut vexentur, *l.* 3. §. *non perpetuæ*, *D. de ſep. viol.* Cauſa funeris publica eſt, *l ſunt perſonæ*, *D de religioſ. & ſumpt.* & ideo qui funus ducunt vel proſequuntur, vel iuſta mortuo faciunt, in ius vocari non poſſunt, *l.* 2. *&* 3. *D. de in ius voc.* & eo nomine ſuſtinetur cognitio, *l. interdum*, *D. de iud.* & ſuſtinetur omnis exactio cognitione diebus IX. ex *Nou.* 115. quod ſcilicet in nonum diem iuſta defunctis & *μνημόσυνα* perſolui ſolerent, *Nou.* 133. Gregor. 3. *ἐννάτῃ μὲν ἡμέρα περὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἅπασαι τῶν ἐνδόξων συνῆεσαν γυναικῶν τὸ νενομισμένον τελέσουσαι πένθος καὶ τὰ μνημόσυνα.* qui mos ex Paganis manauit. Dio in Adriano: *Πλωτίναν ἀποθανοῦσαν ἐτίμησεν ὡς καὶ ἐπὶ ἡμέρας ἐννέα μελανειμονῆσαι.* Etſi iam ex aliis hoc probaui ſatis libro de temporibus capite 6. Secunda pars Nouellæ hoc habet. Adſeſſores non habere cauſarum audiendi plenam facultatem ſine ipſis magiſtratibus vel iudicibus à principe delegatis (nam & ij adſeſſores habent, & alium delegare poſſunt, quod ceteri legati non habent, *l.* 5. *C. de iudic.*) ſed litem coram magiſtratu vrbano eſſe conteſtandam, vltimam cognitionem coram eo eſſe peragendam. Vltimam cognitionem eleganter Iulianus dixit, vt *l. vlt. C. de præſcr.* 30. *ann.* nouiſſimam cognitionem, cum allegationibus & probationibus finem litigatores impoſuerunt. Sententiam quoque definitiuam ab ipſo magiſtratu vrbano eſſe ferendam & appellationem recipiendam. A iudice delegato à principe, qui priuatus homo ſit, vel à prouinciali magiſtratu cauſam omnem in integrum audiendam eſſe, non per adſeſſores, ideo vt nec poſſit per adſeſſores ſubſcribere libellis, *l.* 2. *C. de adſeſſ.* in quo titulo deſideratur Conſtitutio vna Zenonis Græca, & alia Iuſtiniani hac eadem de re, ſed earum ſeutentiam hæc Nouella conſeruauit.

NOVELLA LXI.

Vt ne conſentiente quidem muliere alienentur vel obligentur prædia donationis propter nuptias.

CErtum eſt prædia dotalia inæſtimata virum alienare vel pignori obligare non poſſe ne conſentiente quidem muliere, *l.* 1. §. *& cum lex*, *C. de rei vx. act.* Hæc prædia licet ſint in bonis mariti, mulieris tamen ſunt, *l. quamuis*, *D. de iure dot. l. in rebus*, *C. eod. l. Lucius*, §. *idem reſpondit*, *D. ad municip.* mariti iure ciuili, mulieris iure gentium, vt expoſui Obſeru. x. & ideo liberum eſt mulieri vt vel ea vindicet recta vindicatione quaſi ſua, vel hypothecaria quaſi aliena. Prædia autem donationis propter nuptias mulieris nondum ſunt, quia non donantur ſtatim, ſed adſignantur & conſcribuntur in cauſam donationis: inde quæritur an hæc poſſit maritus alienare aut pignori obligare conſtante matrimonio. Et idem hac Nouella conſtituitur eſſe iuris in his prædiis quod in dotalibus, ne fraudetur mulier lucro nuptiali, quod ſperat ex donatione propter nuptias in caſum mortis vel diſcidij, & conſequenter liberi communes quibus plerumque lucra nuptialia ſeruare parentes ſolent. Dices, non fraudabitur: nam reuocabit & reſcindet alienationem aut pignus vtili vindicatione: quod & quidam iudices tentabant, vt Iuſtinianus refert. Sed melius eſt ſtatuere nullam

A eſſe alienationem vel hypothecam ipſo iure, quam agere reſciſſoria. Quid enim ſi vir prædia potentioribus alienauerit conuentu difficillimis? Nulla autem eſt alienatio, nulla hypotheca ipſo iure, quantum ad mulierem attinet, quæ hoc intercedere efficaciter poteſt. Nam inter ipſos contrahentes rata eſt conuentio: quemadmodum rei alienæ hypotheca nulla eſt, quod ad dominum attinet. inter ipſos contrahentes valet, & parit actionem pigneraticiam, *l. ſi rem alienam* §. *pen. l. ſi pignore* §. *ſi prædo*, *D. de pign. act. l. ſi ab eo*, *D. de pign.* idemque eſt in venditione rei alienæ. Ioannes tamen putat hanc ſupereſſe differentiam inter dotem & donationem propter nuptias,
B quod prædij dotalis alienatio vel hypotheca non valeat, etiamſi ſæpius conſenſerit mulier, prædij donati propter nuptias alienatio valeat, vt hæc Nouella definit, ſi conſenſerit ſemel atque iterum poſt biennium, dummodo ex aliis mariti bonis contingentem ſibi portionem lucri ex tabulis nuptialibus ſeruare poſſit: & hoc exemplo S. C. Velleiani interceſſionibus mulierum, circa quod Iuſtinianus conſtituit *l.* 22. *C. ad Velleianum*, mulierem non iuuari Senatuſconſulto Velleiano, ſi perſeuerentia apparuerit eam iudicio animi interceſſiſſe non leuitate quadam, id eſt, ſi biennium poſtquam interceſſit iterum pro eodem eiuſdem rei nomine intercedat. Sed hoc tamen exemplum hic per omnia non ſequimur, quan-
C doquidem addimus hunc modum, ſi ex aliis bonis mariti refici poſſit caſus donationis propter nuptias. Item ſi vendenti marito rem immobilem deſtinatam donationi propter nuptias, conſentiat mulier, hic conſenſus poſt biennium confirmatur. nec enim interceſſio eſt. Interceſſio pro marito non valet, neque confirmatur etiamſi poſt biennium eam mulier iterauerit, *Nouella* 134. Interceſſio pro extraneo poſt biennium iteratione confirmatur. Ceterum Ioannis differentiam non admitto. nam idem arbitror eſſe conſtituendum in dote, Iuliano auctore, & latiori titulo huius Nouellæ, & eo quod ait in extremo, conſeruari alia priuilegia iam doti data: ac ſi diceret, Æquiparari quidem dotem donationi propter nuptias in ſuperiori ſpecie, ſed non in priuile-
D gio. Nam dotis exactio priuilegiaria eſt, non donationis propter nuptias, *l. ſi adſiduus*, §. *vlt. D. qui pot. in pign. hab. Nou.* 97. Theophilus in § *fuerat*, *de actio.* Beneficium autem illud dotis perſonale eſſe ait, quia in heredem extraneum non tranſmittitur, *l.* 1. *Cod. de priuil. dot.* In filium tranſmittitur, *Nouella* 91. Ergo in priuilegio eſt differentia inter dotem & donationem propter nuptias, non in facultate vendendi vel obligandi conſenſu mulieris iterato poſt biennium, ſi ex aliis bonis mulieri ſatisfieri poſſit. Non eodem iure ſunt alia mariti bona, licet in eis mulier habeat tacitam hypothecam & dotis nomine, & donationis propter nuptias. Nam eorum bonorum alienatio & hypotheca valet ipſo iure, nec reuocari po-
E teſt à muliere iure tacitæ hypothecæ, ſi ſemel hypothecam remiſerit, *l. etiam*, *l. iubemus*, *Cod. ad S. C. Velleianum*, *l. quamuis*, *in princip. D. eod. l.* 1. §. *& cum lex*, *C. de rei uxor. actio.* nam remiſſio pignoris, neque donatio, neque interceſſio eſt.

NOVELLA LXII.

De Senatu.

DVo sunt capita huius Nouellæ. Vnum est de consultationibus, quæ scilicet fiunt ad appellationem factam ad principem conuocatis amplissimis magistratibus, & Senatoribus omnibus, vt diximus *Nou.* 20. & si forte harum causarum disceptationi non interfuerit princeps, quoniam ad principem appellatum est, quidquid decreuerit Senatus non aliter valet quam si id princeps ratum habuerit. Hodie moribus nostris dum appellatur ad Senatum, appellari videtur ad principem, quia pars est Senatus, *l. 8. C. de dignit.* & contra Senatus pars principis, *l. quisquis, C. ad leg. Iul. maiestat.* nec necesse est confirmari à principe decreta Senatus. Iulianus adijcit alias conuentum denunciari Senatoribus, alias silentium sine conuentu: silentio tamen conuentum inesse. Conuenisse proprie dicuntur, quorum sententiæ conquisitæ sunt: conuentum enim vocat *συμβουλήν*. Interfuisse, audisse, discessisse aut manus porrigendo, aut pedibus in sententiam eundo, qui siluerunt, & ij etiam conuenisse dicuntur, sed generali vocabulo, non proprio. & sic olim S. C. fiebant alias conquisitis singulorum sententiis, alias per discessionem tacito consensu. Alterum caput est de ordine Senatorum, inter quos nominat primum præfectum vrbi, deinde patricios, consules, consulares, præfect. prætorio, magistros militum, & ceteros illustres. Quo ordine nominat, qui eorum prior est, prior sententiam dicit, prioreque loco sedet. Igitur præfectus vrbi omnes alios antecedit, *l. 3. C. de offic. præf. vrb.* Cassiodorus in formula præfecturæ vrbanæ: *Consides supra omnes consulares, sententiam primus dicis. &c.* Præfect. vrbi sequuntur patricij, patricios consules, hos consulares, & consulares sunt vel exconsules, id est, qui consulatum ordinarium gesserunt, vel honorarij consules. Etiam honorarij pars Senatus sunt, *Nou.* 70. Inter eos qui consulatum gesserunt, is præfertur qui prior gessit, *l. 1. C. de consulib.* & ordinarius honorario etiam antiquiori, *l. 4. C. de prin. agent. in reb. l. 2. in fi. C. de primic. & not.* Post consulares ponuntur præf. prætorio, & magistri militum, & ceteri illustres. Ex hac Nouella siue ex more relato in hac Nouella, & recepto tempore Iustiniani, Tribonianus euidenter ad finem tituli Digestorum de Senatoribus hæc appinxit verba: Senatores accipiendum est, &c. Abrogatur hac Nou. *l. 3. C. de consulib.* vt & ibi Accursius adnotauit. Additur etiam, eum qui propter magistratum quem gerit connumeratur inter Senatores, deposito magistratu Senatorem esse non desinere. Dare Senatores pro introitu sportulas: qui vetus mos est omnium promotionum. dant curiales, dant clerici & sacerdotes, dant memoriales, dant consules. Tum adscribitur etiam de loco in quo haberi Senatum oporteat, & Hippodromum iustum locum esse in vrbe Constantinopolitana. Olim ab auguribus constituebatur.

NOVELLA LXIII.

De hortulanis.

QVi ædificat, vicino directum prospectum maris auferre non potest, nisi intermisso spatio c. pedum

A dum obliquum intermisso spatio XII. ex Constitutione Zenonis Græca de ædif. pri. Pertinebat ea Constitutio ad vrbem CP. Iustinianus eam porrexit ad prouincias, *l. pen. C. eod.* Quinetiam voluit in obliquo quoque prospectu auferendo obseruari spatium c. pedum *Nou.* 165. ideq; Harmenopulus ex Papiani lib. III. Quæstionum porrigit ad prospectũ montium, ex similibus enim similia decidi oportere. Hoc cognito, finge. Qui cupiebat intra c. pedes domum ædificare quæ obstrueret vicino prospectũ maris, quod per legem ei facere nõ licebat, hoc in fraudẽ legis callide excogitauit vt intermisso spatio c. pedum murum altissimum exstrueret quo vicino auferretur prospectus maris, ac deinde intra eum
B murũ atq; adeo intra c. pedes domum ædificaret, quæ etiã diruto muro officeret prospectui maris, atq; ita ædificio consummato voti compos factus murũ demolitus est. Huic fraudi occurrit Iust. hac No. & comparat hominem raptori, quod eripiat gratissimum vicino prospectum: non abs re, cum & is qui alij vel minimam rem rapuit, teneatur vi bonorum raptorum, § 1. *Instit. vi. bo. rap.* Cur igitur & ille non coërcebitur, qui prospectum maris eripit sine seruitutis iure & sine intermissione spatij legitimi? Ideoque multatur x. auri libris inferendis arcæ theatrali præf. vrbi, & iubetur deiicere domum. Hic enim est euentus iudiciorum huius generis. Augustinus homil. 30. *Plerumque homines de vsu solis & luminis in ædificiis suis lites iniustissimas*
C *concitant, & vt fenestris suis radij liberiores aliquanto largius infundantur, domos alienas deijcere sæpe moliuntur.* Adiicit Iulianus eum teneri vi bonorum raptorum, bonorum appellatione non continentur res incorporales.

NOVELLA LXIV.

De hortulanis.

IN conditione hortorum initio iniri æstimatio quædam solet, vt finita cõductione appareat quate-
D nus aucti vel deminuti sint. nam conductor si hortum deteriorem fecerit, tenetur ex locato: si meliorem, repetit meliorationes actione ex conducto, *l. dominus* §. 1. *l. colonus, D. loc. Nouel.* 120. Igitur finita conductione, quo in statu sint horti, æstimatur. Æstimationem faciunt selecti quidam alij hortulani, necessario, quia harum rerum periti sunt. Sed ex eo sæpe locatoribus incommodum accedit. nam hortulani qui æstimationis causa arcessuntur, quasi in re negotioque communi, quod scilicet ipse eiusdem sortis & conditionis sint, gratificantur conductoribus, & initio locationis vile æstimant olus insitum, fine locationis exacte subtiliterque æstimant omnia, olus, sterquilinium, consitiones & insitiones arborum: & insitiones quidem arborum sane perperam, quod qua-
E rum ratio non habetur initio locationis, nec debeat haberi fine, & quod exemplo fructuarij debeat horti conductor iam satas arbores tueri, & in locum demortuarum alias substituere, *l. agri, D. de vsufruct.* idque plerumque lege locationis continetur. Huic vero fraudi vt occurrat Iustinianus constituit vti deinceps in facienda æstimatione hortulanis æstimatoribus specialiter huic rei destinatis adiungantur ij qui vulgo summarij dicuntur, & vt æstimationem hortorum faciant iurati propositis sacrosanctis Euangeliis. quod est commune omnium æstimatorum, *Nou.* 49. *l. hac edictali §. his illud, Cod. de secundis nupt.* Summarij dicuntur qui faciendæ rationis summarum quarum-

cumque periti sunt. nam & summis tributorum faciendis adhibentur, *Nouel.* 30. Ad hæc constituit Iustinianus vt finita locatione quantum oleris accesserit vel deperierit æstimetur, siquidem & initio locationis olus æstimatum sit: sterquilinij aut insitionum rationem habendam non esse. siquis tamen non hortum, sed terram squalidam & incultam locauerit horti inserendi causa, sationis & culturæ mercedem conductori præstandam, & insiti oleris habendam æstimationem.

NOVELLA LXV.

De relictis ecclesiæ Mysiæ.

VT prædia huic ecclesiæ relicta, vel data in alimoniam pauperum, vel redemptionem captiuorum, si certum statumque reditum habeant non possint alienari: si incertum, & longo interuallo distent ab ecclesia, adeo vt barbarorum sint exposita vastationi, vt vendi possint, forte ex pretio vti propinquiora comparentur, vel redemptiones fiant captiuorum, *l. si quis ad declinandam, C. de episc. & cleric. Nou.* 131. Si non longe distent, vt non aliter alienentur quam si id ita cauerit testator, & sic Iulianus recte. Integram vero hanc Nou. Latine ex vet. libro edi curauit Pet. Pithœus vir de iurisprudentia optime meritus, in quo & breuiter addita subscriptione eius sententiam sic expressam inueni. *De terris vel domibus, vel vineis quæ relicta sunt ecclesiæ Mysiæ in redemptionem captiuorum, aut in nutritionem pauperum posse vendi non simpliciter, sed secundum distinctionem huius legis, quæ specialiter permittit ecclesiæ Mysiæ relicta ab eius episcopo vel administratoribus vendi pro redemptione captiuorum, vel alimoniis pauperum, ita tamen si vel infructuosa sint, vel cultores sufficientes non habeant, vel in longinquo sint posita, & à Barbaris depopulentur. Dat. x. Kal. Apr.* CP. *Imp.* DN. Iust. PP. *Aug. Ioanne* V. C. *Cos.* Haloander adiecit de reo qui litem contestatam deserit, & edictis vel literis euocatus præsentiam sui facere contemnit: vt damnetur ita demum si malam causam habuerit. hoc enim significatur his verbis: κακὸν πρᾶγμα ἔχων. nam absens per contumaciam si bonam causam habuerit, non ideo minus vincit, *l.* & *post edictum, D. de iud.* Hæc vero sententia est ex Theodori interpretationibus ad *Nouel.* 69. & Iulianus eam non agnouit.

NOVELLA LXVI.

De successionibus.

HÆc Nouella pertinet ad duas Constitutiones Iustiniani, quarum vna est *Nou.* 18. quæ quadrantem legitimæ portionis debitum liberis mutat in trientem, si quatuor vel minus sint, in semissem si plus quam quatuor: qui si non relinquatur, inofficiosum testamentum est, & querela competit vel supplementi actio. Altera est *l. iubemus, Cod. de testam.* quæ vult in testamentis scriptis, manu testatoris scribi nomen heredis, vel si nesciat literas palam nuncupari coram testibus, & à testibus in subscriptionibus scribi. alioquin nullum esse testamentum. Declarat autem hac Nouella, cum forte incidisset causa testamenti quædam, in qua de vtriusque Constitutionis iure non

A obseruato ambigebatur, se velle vt vtraque constitutio valeat ex eo tempore quo proposita & insinuata est in vrbe vel in metropoli, vel alia ciuitate cuiusque prouinciæ, nec tamen confestim ex eo tempore, sed post duos menses demum à publicatione: idemque seruari generaliter in omnibus Nouellis Constitutionibus. Et vt siquis testamentum fecerit contra quam ea quæ nuper prodierit constitutio noua præcipiat, non ideo cogitur mutare testamentum, & aliud conficere secundum legem nouam, ita ante facta homines non mutare inuitos ob legem nouam: verum hoc ita, nisi id lege noua nominatim comprehensum sit. Leges trahi ad præterita, si hoc sit nominatim expressum,
B vt *Nou.* 12. *l. vlt. C. de pact. pignor. l.* 1. *Cod. de cont. iud.* & similiter leges ex citeriori tempore obligare, & valere quam definiatur hac Nouella, si hoc sit in legibus specialiter expressum, vt *Nou.* 57. 116. Illud non est omittendum & postea Iustinianum emendasse, *d. l. iubemus. Nou.* 119. qua quidem non vult testatorem literarum ignarum qui scribendum testamentum dictat, palam testibus nuncupare nomen heredis: alioquin testamenta scripta, secreta non fore, & inter ea & illa quæ per nuncupationem fiunt discriminis nihil fore. Satis igitur esse per alium scribi nomen heredis.

C

NOVELLA LXVII.

De his qui templa ædificant, & nè episcopi ecclesiis suis aberrent, & de alienatione prædiorum ecclesiasticorum.

NE quis ecclesiam vel monasterium nouum ædificet, antequam quo loco ædificaturus est eum dedicauerit episcopus, & constituerit ipse titulo donationis sumptus idoneos, cum alendis clericis vel monachis, tum faciendo sacro ministerio, & sartis tectis & cereis noctu accendendis vel etiam luci, vt in
D Oriente fieri solebat auctore Hieronymo, interea dum populo legebatur Euangelium. Ne quis etiam veterem ecclesiam exornet vel tueatur & reficiat sine episcopi auctoritate, & hoc casu, vt sumptus nullos cogatur ecclesiæ quam reficit constituere, cum suos iam reditus habeat, & proprium tamen nomen operi vt inscribere possit, *l.* 3 *l. D. de oper. pub.* quod tot ædium sacrarum & monasteriorum, quot fuerunt olim ædificatores potissimum affectasse Iustinianus ingenue profitetur. Ne episcopi diutius extra suam ecclesiam euagentur in comitatu principis vel alibi secundum *Nou.* 6. ne aberrantibus diu, solemnes annonas œconomi suppeditent. Postremo addit hoc ad *Nou.* 46. vt æris alieni dissoluendi causa non possint
E etiam metropolitani vendere prædia ecclesiastica, nisi decreto interposito præsente clero & duobus episcopis in diœcesi siue synodo, cui ipse metropolitanus præest. *Nou.* 46. episcopis vendentibus exegerat præsentiam cleri & metropolitani. Decretum cum dicit, decretum præsidis intelligit, quo hodie non est opus ex *Nouella* 120.

NOVELLA LXVIII.

De Constitutione successionum in lucra nuptialia.

MOrte soluto matrimonio & postea liberis præmortuis, proprietas lucrorum nuptialium quæ eis conseruabatur, consolidatur vsuifructui. i. ad parentem superstitem redit ex Constitutione Leonis. Ex Constitutione Iustiniani Græca, vt docui *Nou.* 2. *c.* 3. casus tantum ἀπαιδίας ad parentem superstitem redit, nisi liberis parens extiterit heres. Ex hac Nouella qui casus contigerunt ante Constitutionem Iustiniani Græcam, deciduntur Constitutione Leonis, ac proinde Constitutio Græca non pertinet ad præterita. Et de hoc parente dicitur qui contrahit secundas nuptias: sed idem procedit hodie etiam in eo qui abstinet secundis nuptiis, excepta portione virili ex *Nouella* 127.

NOVELLA LXIX.

Vt omnes obediant præsidibus.

NOuella 53. tractatum est de actore qui reum ex suo foro ad extraordinarium iudicem euocat: quod rescripto principis nonnunquam conceditur. Hac tractabitur de reo qui æque rescripto principis vel quo alio priuilegio se alibi conueniri debere contendit quam in foro competenti: vt qui ex prouincia in qua deliquit litem educit in vrbem. nam prouincia in qua deliquit est pro foro competenti, *l.* 1 *D. vbi de cred. agi opor. l.* 7. §. *per. l. vlt. D. de accus. l.* 1. *C. vbi Sen. vel clar.* & ne ex rescripto quidem principis vel sanctione pragmatica vel alio priuilegio potest reuocare domum, nisi per appellationem, vel nisi Reip. causa in vrbem ex qua oriundus est euocetur pragmatica forma. Puto etiam interpretes recte excipere priuilegia iure publico concessa. Melior est igitur hac in re conditio actoris quam rei. nam rescripta quibus actori datur facultas extra suum forum trahendi aduersarij, non improbantur: rescripta quibus reo conceditur ius mutandi fori, improbantur, atque ita vitiatur regula, *l.* 41. *D. de diu. reg. iur.* nam actori licet quod reo non permittitur. Ratio hæc est, quia actori cui incumbit onus probandi, facultas probandi præripitur, si alio loco agere compellatur quam quo delictum commissum est: ideoque in alium locum trahere eum reus sine fraude non potest, ne ex rescripto quidem principis. Durum quoque est ex rescripto principis actorem non sequi forum rei, sed strictius id etiam rescriptum accipitur, vt exposuimus *Nou.* 53. non tamen improbatur aut reiicitur. Porro huic Nou. locus est tam in ciuilibus quã in criminalibus causis, vt recte Iulianus & Ioannes & Accursius sentiunt: & tituli latior inscriptio probat quanquam (vt verum fateamur) non fit ex titulis Nouellarum necessaria argumentatio, propterea quod arbitrio sunt studiosorum, non auctoritate Iustiniani conficti, & idcirco tam varij, alij Iuliano, alij veteri interpreti, alij Haloandro, alij Scrimgero, alij Basilicis, alij Indici nostro, quo maluimus vti. Martinus in causis tantum criminalibus huic Nouellæ locum esse putat. Et in criminalibus certe ei locus est siue magnum sit crimen, veluti sacrilegium,
A siue paruum, veluti abigeatus, quod quidem crimen vel vnus equus aut bos abactus facit. Furti etiam crimen, quod extraordinarium est, vel vna gallina facit, sicut & furti, & vi bonorum raptorum ciuilem actionem *Nou.* 63. quam in rem hoc loco Iulianus eleganter, Quamuis res, qua de agitur, inquit, minima videatur, tamen iustitiæ ratio non ex quantitate, sed ex suis regulis debet æstimari: nam & quod aliis vilissimum esse videtur, hoc aliis pretiosissimum est. Proinde huic Nouellæ locus est siue ex maleficio magno agatur, siue ex paruo, & siue ex maleficio agatur ciuiliter, veluti vi bonorum raptorum, siue criminaliter, veluti lege Iulia de vi: itemque in aliis ciuilibus causis, vt si agatur vindicatione, cuius varia sunt ge-
B nera: nam aut dominium vindicatur, aut seruitus, aut hypotheca, aut possessio, aut fines. Separat Iustinianus vindicationem finium à vindicatione dominij, vt *l.* 10. *Cod. de euict.* Hæ omnes vindicationes mouentur in ea prouincia in qua prædia propter quæ lis est constituta sunt, & est ea prouincia pro foro competenti, *l. vlt. C. vbi in rem act. exer. deb. l.* 1. *Cod. vbi de poss. agi opor.* & frustra reus domum reuocat. Idem statuo si agatur in personam, nam generaliter ait prouinciæ præsidi obtemperandum esse siue de criminali, siue de pecuniaria causa agatur, & nominatim memorat συναλλάγματα. Igitur qui ratione contractus sortitus est forum Vticæ, licet Romæ domicilium ha-
C beat, non potest reuocare domum, *l. heres*, §. 1. *D. de iudic.* ne ex rescripto quidem principis. Et huius Constitutionis facilis est executio, si vtraque pars sit in prouincia. Sed quid fiet si in prouincia degat actor, possessor in vrbe, possideat tamẽ prędium per procuratorẽ vel actorẽ vel colonũ? quod & in actione in personã quæri potest, si reus principalis habitet in vrbe, institorem habeat in prouincia cum quo contraxerit actor, vt *l. heres* §. *pen. D. de iudic.* Verum id in vindicatione tractemus tantum, & quidem ex *l.* 2. *C. vbi in rem actio ex. deb.* ad quem proculdubio respexit Iustinianus in hac No. Qui in vrbe habitat, in prouincia per procuratorẽ actorem, custodem, colonum vel inquilinum possidet prædium meum. Ago cum procuratore rerum, scilicet
D eius non litium, vel cum inquilno vel cum custode possessionis, qui prædium absentis nomine possidet, is in iudicio dominum laudat. Dari ei debet secundum moderamen locorum, vt & in aliis causis obseruari solet, *l.* 1. *& vlt. C. de dilat. l.* 3. *C. Th. de iure fisc. l.* 4. *C. Th. de appel. l. vlt. C. Th. de rep. app.* dilatio sex, vel quatuor, vel octo, vel nouem mensium ad certiorandum & euocandum dominum, vt vel ipse intra id temporis veniat, & iudicium suscipiat, vel litis causa mittat procuratorem. quod est ex *d. l.* 2. *C. vbi in rem act.* nisi quod dilationis tempus relinquit in arbitrio iudicis, hæc Nouella certum tempus statuit pro locorum interuallis. Si dominus neque veniat, neque procuratorem mittat, lis agitur cum eo qui absentis nomine prædium possidet, quasi cum vero & legitimo procu-
E ratore absentis. male Haloander, quasi is ipse dominus sit qui fecit. nam ὑπὲρ τοῦ ἀπόντος κυρίως πράττοντα, & paulo post, νομίμως πράττοντα, procuratorem vocat. Damnatur autem vel ipse vel dominus, & si iudicato satis non fiat, fit missio in possessionem bonorum absentis. At quid fiet si & is qui absentis nomine possidet non compareat? Seruabitur ordo solemnis, qui seruari solet in eremodiciis, id est, desertionibus litis contestatæ. Male Haloander vadimonium & litem contestatam confundit. Desertio vadimonij est desertio promissionis iudicio sistendi causa factæ. Longe aliud desertio litis contestatæ, grauiorque ex hac causa quam ex illa pœna. nam hæc damno litis coërcetur, quia desertori non licet appellare, vel ex integro causam

agere, illa non item. & olim quidem qui litem inchoatam deserit euocabatur edictis tribus & peremptorio, non etiam is qui non parebat promissioni iudicio sisti. Ceterum ex hac Nouella siue reus litem inchoatam deserat, siue inchoandæ liti præsentiam sui non faciat, nec defendatur, citatur legis voce, id est, preconis, vt Iulianus & Irnerius interpretantur. Præco vox legis dicitur eadem forma qua Synesio carnifex, manus legum, in epistolis. Dicitur & vox iudicis. solet enim preco verba iudicis pronunciare: & scribitur tamen gestis, Iudicem dixisse, non preconem, vt August. scribit 3. de Trinitate, & de verbis Domini, serm. 16. Et ex *Nou.* 112. citatur reus edictis tribus, per singula intermisso spatio dierum xxx. olim x. quibus si non pareat, damnatur etiam absens si malam causam habuerit. Damnatur sententia diffinitiua, si litem contestatam deseruerit. Damnatur summatim re cognita, & mittitur actor in possessionem bonorum custodiæ causa, si non venerit ad litem contestandam, lite manente salua, vt *l. 2. C. vbi in rem act.* & *Nou.* 53. *cap.* 3. & eodem modo absente actore, præsens reus sententia definitiua absoluitur omnimodo, si actor litem contestatam deseruerit, vel si ante litem contestatam abesse cœperit, absoluitur obseruatione iudicij, vt *Nou.* 53. *cap.* 1. Ceterum ex *Nou.* 112. & Leonis 108. vtroque casu lis consumitur reuocato iure antiquissimo, quo qui ad vadimonium non occurrebant, causa cadebant, vt Suetonius scribit in Caligula: & reus præsens si bonam causam habuerit, absoluitur omnimodo, videlicet si actor euocatus tribus edictis, & post edicta annum expectatus fuerit. Excipiendus tamen est casus *d. Nou.* 53. *cap.* 1. quo actor diebus tantum x. expectatur, nec edictis euocatur, cum scilicet non est actor sequutus forum rei. Id etiam notandum ex *Nou.* 112. contumacem post edicta annum tantummodo expectari, cum ex *l. properandum*, *§. huiusmodi*, *Cod. de iud.* expectari debeat ad finem triennij. Itaque multa innouat *Nou.* 112.

NOVELLA LXX.

De liberationibus decurionum.

PRæfecturæ nomine significatur præfectura vrbis Romæ, vel vrbis Constantinopolitanæ, & præfectura prætoriana Orientis vel Occidentis, id est, Italiæ, vel Africæ, vel Illyrici, & magisterium militum. Sunt enim eæ tres dignitates indiscretæ, *l.* 1. *C. de præf. præt. siue vrb.* Sed vel honorariæ tantum sunt vel ordinariæ: hæ liberant curia, illæ non item: repetit quod iam constituerat *s. Nou.* 38. Αὐτῇ τῇ ἀρχῇ περιζώσαντι.] Rectissime vetus interpres, Ipso cingulo designatum. nam honorarij cingulum non habent, & ἀρχὴ administrationem significat siue cingulum. Quid autem sibi voluit is qui vertit, Petito per denunciationem magistratu? ἀπαλὼν,] Rectissime etiam vetus interpres, Carpentum. quod Vopiscus iudiciale carpentum.

A

NOVELLA LXXI.

De litibus eorum qui in dignitate positi sunt.

VEtus est Constitutio vt nec clarissimi, nec spectabiles, nec illustres litem pecuniariam agant per se, sed per procuratorem: quod honori eorum datur: & est hac de re *l. pen. C. de procurat.* in qua tamen qui enumerantur omnes vel illustres sunt, vel spe-
B ctabiles, nulli clarissimi. Et sane videtur clarissimorum appellatione hac Nouellæ. Iustinianus significare Senatores omnes etiam illustres & spectabiles. nam regulam ponit de clarissimis, & excipit illustres. Et inter clarissimos nominat Comites & tribunos. Comites intelligit consistorianos, vt *l.* 1. *C. de mand. princ.* quos constat esse spectabiles, *Nouel.* 13. & tribunos notarios, qui modo spectabiles dicuntur, modo clarissimi. Et veterem Constitutionem recipit in illustribus tantum, veluti præfecto prætorio, aut præfecto vrbi, aut magistro militum, vt per procuratores causas ciuiles agant. Criminales nemo agit per procuratorem, *l. pen. D. de pub. iud. l. vlt. C. vbi Senat. vel clar. l.* 1. *D. an per alium cau. ap. red. pos.* præterquam criminalem
C iniuriarum illustres ordinarij vel honorarij, *l. vlt. C. de iniur.* & episcopi ac presbyteri ex Nou. Valentiniani *de episc. iud.* Igitur viri illustres causas ciuiles agere debent per procuratorē: causas criminales per se excepta iniuriarū causa, quam per procuratorē exequi possunt. Spectabiles autē & clarissimi causas ciuiles ex hac No. per se agere possunt, nec per procuratorem eas exercere compelluntur, quia & plerique ex his tuendo in litib⁹ pecuniariis procuratori pares non sunt. Habent etiam viri illustres aliud priuilegium ex *l. vlt. C. vbi Senat. vel clar.* vt in criminalibus causis si ordinarij sint habeant ius sedendi in secretariis iudicum tam in vrbe quam in prouinciis, honorarij in prouinciis tantum. In secretariis inferiori parte, vt ait *d. l. vlt.*
D Symmachus primo Epistolarum, in vno subselliorum capite, regulariter litigatores stant, *l.* 1. *C. de offic. ciuil. iudic.* & causidici, *l. quisquis, in fi. Cod. de postul.* Plinius 1. Epistol. *In tribunatu abstinui causis agendis, quod deforme arbitrabar cui loco cedere omnes oporteret hunc omnibus sedentibus stare*, & vi. *Ingens vtrinque aduocatorum vniuersa subsellia perstantium corona.* sic legendum.

NOVELLA LXXII.

De tutoribus.

E IVre veteri debitor creditoris vel creditor debitoris tutela aut curatione non excusatur, *l.* VIII. *Cod. qui da. tut. pos. l. neque, C. de exc. tut.* Item qui litem habet cum pupillo vel adolescente non excusatur, nisi fuerit lis de omnibus bonis vel maxima parte eorum vel de statu, *l.* 6. *§. pen. l. si pupillum*, & *l. seq. D. de excus.* Ex hac *Nou.* excusatur vel remouetur, nisi sit mater vel auia *Nou.* 94. Vel si post susceptam administrationem tutelæ adquirat tutor obligationem aduersus pupillum, forte adita hereditate creditoris pupilli, ei contutor aut cōcurator adiungitur: quod etiam fiebat olim litis causa, *d. l. neque.* Diuersum erit si post susceptam vel etiam depositam tutelam cessionis iure obligationem inquisierit. nam cessiones actionum fa-

ctæ in personam tutoris vel curatoris, donationis, venditionisve titulo, ipso iure nullæ sunt, nec regressum habet aduersus eum qui cessit: & pupillus ab vtroque liberatur: olim valebant, *l. non fu. D. de reb. eor. qui sub tut.* Itaque multas leges Pandectarum & Codicis hæc Nouel. tollit: & quidem merito. Eueniebat enim sæpe vt tutores vel curatores, quorum in potestate erant omnia, redimerent inanes, infirmas, inutiles actiones aduersus pupillum, vel ex causa donationis eas sibi cedi procurarent, ac deinde supprimerent apochas, quibus se defendere & agentem excludere pupillus poterat. Apochas vocat ἀποδείξεις τ χρεῶν, vt *Nou.* 46. 49. Haloander interpretatur male probationes. Sed tamen paulo post recte, ἄλλας ἀποδείξεις, alias probationes. At priore hoc loco ἀποδείξεις vocat professiones solutæ pecuniæ. quod & vetus interpres intellexit qui interpretatur, Desuscepta: sic enim solet appellare apochas. Accedebat etiam hoc incommodum, quod tutores pupillo obligati intercipiebant chirographa aliasve debiti probationes. Itaque merito visum est vtilius esse, si debitor creditoris vel creditor debitoris tutelam curamve non susciperet, excepta matre & auia, quæ sunt extra suspicionem omnem quandiu abstinent secundiis nuptiis: eademque ratione excipiam patrem & auum, imo & parentes omnes virilis sexus, non cognatos. nam id de matre & auia tantum cautum est, quod eæ solæ liberorum tutela fungi possint, *Nou* 118. Tutor qui huic Constitutioni non paret. i. qui dissimulat se esse creditorem pupilli, nec excusat se, ius crediti amittit, & qui dissimulat se esse debitorem, non liberatur, quasi à semetipso exegerit: denique nec sibi soluere nec à semetipso exigere potest: quod tamen vetus prudentia admittit locis innumeris. Secundo quoque capite huius Nouellæ multæ Pandectarum & Codicis leges emendantur, quibus cauetur tutorem teneri in vsuras eius pecuniæ quam non deposuit ad comparationem idoneorum prædiorum, vel quam non idoneis hominibus fœnori occupauit. Nam ex hac Nouella non cogitur eam fœnori occupare, vel ex ea comparare prædia. satis namque est si eam custodiat diligenter: pupillo igitur vacabit impune. Sed si negotiorum pupilli administratio & tuendæ vitæ pupilli ratio hoc necessario exigere videatur, etiam fœnerari cogitur. Vltro etiam fœnerabitur recte, suo tamen periculo: & secundum ius vetus habebit singulis annis laxamentum duorum mensium exigendæ & rursus occupandæ pecuniæ causa, *l. tutor, §. vsura, D. de adm. tut.* Vltro etiam ex superflua pecunia comparabit prædia idonea suo periculo. & idonea prædia definit esse fertilia & leuioribus tributis obnoxia, & quorum auctor idoneus est. i. locuples, vt de euictione cum effectu conueniri possit. Quod dixit de pecunia, idem dicit de prædiorum reditu, vt videatur suo officio præclare functus tutor si tutiore loco reditus superfluos deponat. Adiicit etiam hoc ad ius vetus, vt non nisi iuratus tutor vel curator ad administrationem accedat, neque tamen rationi iurisiurandi se existimet ἀνεκλόγιστον fore. Exigitur & iusiurandum à curatore furiosi, *l. de creationibus, Cod. de episc. aud.* hac Nouella ab omnibus.

NOVELLA LXXIII.

De instrumentis.

INane est chirographũ quod nullis testibus nullisve subscriptoribus confectum est, quodque nulla literarum comparatione confirmatur: non est omnino inane quod literarum comparatione confirmatur. nam deferendi iurisiurandi (quod hic extremum subsidium vocat litium finiendarum) occasionem iudici dabit. Non quod teste vno vel duobus: nam & si testis vnus non debeat mouere iudicem ad deferendum iusiurandum sine chirographo (vt in Feudis docuimus) mouebit in hanc rem merito tamen iudicem chirographum, & testis vnus vel duo. Firmissimum autem id est quod trium testium præsentia vel subscriptione confirmatur, licet comparatione literarum non confirmetur, cum & sine chirographo testes sufficiant: & ita firmissimum quoque est forense instrumentum quod tabellionis mandatu amanuensis eius scripsit, & compleuit, vel scripsit tantum, tertia persona veluti argentario adnumerante pecuniam. nam hi tres, tabellio, amanuensis, argentarius, pro tribus testibus habentur: & si consentiant horum testimonia, constat fides rei gestæ satis etiam sine scriptura. Sed si nullus interuenerit amanuensis vel argentarius, præter tabellionem duorum vel trium testium præsentiam, aut subscriptionem desidero ex sententia huius Nouellæ. Quid igitur? Tabellionis solius fides non sufficit, forense instrumentum publicum testimonium non habet? ita videtur. hoc iure censetur id solum quod actis insinuatum est apud magistrum census, vel magistratus municipales vel defensores plebis. Strinxi breuiter sententiam huius Nouellæ, & dilucidius tamen forte quam in *Nou.* 49. Id non est omittendum, hanc in instrumentis tantum eis diligentiam exigi quæ in vrbibus fiunt, & quæ superant libram auri, non in iis quæ ruri fiunt. nam & testamentis quæ ruri fiunt diligens obseruatio remittitur, *l. vlt. C. de testam.* Sed & maiorem exigit in chirographis quæ excedant L. libras auri, *l. vlt. C. si cert. pet.* nam subscriptionem exigit trium testium: nec contenta est præsentia, qua hæc Nouel. tamen omni in summa videtur esse contenta. Τῶν πλεισμάτων] Completionum. Prius enim solent tabelliones contractus scribere in schedula, deinde complere in mundo, vt patresfamilias rationes suas in aduersariis primum, deinde in codice. Δύο πάντως] Legendum δι' ἀπάντως, vt docui *Nou.* 44. Πέντε μαρτύρων] Quinque hi sunt, tabellio, tabularius, tres testes, quoniam tres testes Nouella exigit. Sed in forensi instrumento putem sufficere duos, propterea quod tertij vicem explet tabellio. Sed tamen si ex abundanti duobus fuerit adiectus tertius, ita connumerato tabulario & tabellione, fuerint quinque.

NOVELLA LXXIV.

De suitate liberorum, & de nuptiis.

SVitatem appello quod Græci γνησιότητα, imitatus non tam interpretes nostros quam Stoicos, quibus familiare est ex qualitatibus fingere nomina: nec aliena Iurisconsulto Stoicorum imitatio, quandoquidem omnes prisci iuris auctores ab Stoicis imbutos multis mihi quidem & magnis liquet argumentis. Explicantur autem hac Nouella modi quibus filij naturales efficiuntur sui, volentes scilicet: nam inuitus nemo fit suus, sicut & inuitus nemo emancipatur. Primus modus hic est, si nuptiæ dotali instrumento contrahantur cum concubina, ex qua filij naturales procreati sunt, de quo Nou. 12. diximus satis. Hoc deficiente, veluti concubina mortua, vel indigna connubio, vel absente, vel patre in clerum cooptato, sequitur alter modus, vt precibus à patre Imperatori oblatis, vel à liberis naturalibus prolato testamento

patris, quo ſibi eos heredes ſuos eſſe voluerit, benefi- A cio principis ſui & legitimi fiant. Princeps libertinos poteſt ingenuitati reſtituere & natalibus, in quibus initio omnes homines fuerunt nondum neque naturali neque ciuili iure deſcripto, *l. 2. D. de nat. reſtit. l. Imperialis, §. 1. C. de nupt.* quo tempore incognita erat ſeruitus: ſed neceſſe eſt (vt hoc loco valde ſingulari Iuſtinianus ait) vti eos donet prius anulis aureis, atque ita quodammodo præpurget. & hac de cauſa, vt opinor exigit in *Nouel.* 18. vt ancillæ manumiſſæ impetretur ius annulorum ſimul ac natalium reſtitutio. Eodem vero exemplo princeps poteſt liberos naturales ſuos facere & reſtituere antiquis natalibus, in quibus omnes homines fuerunt, legibus nondum ſcri- B pti, quo tempore liberi omnes fuerunt conditionis eiuſdem, non alij naturales, alij legitimi. Syneſius Anaſtaſio, τὰ χρυσᾶ παιδία τῇ τοῦ βασιλέως φωνῇ νόμῳ σοὶ παιδία γενόμενα. Hoc vero genere dandæ ſuitatis vtitur pater ſi non extent legitimi liberi, & ſi muliere libera filij naturales progeniti ſint, priore vtitur etiam extantibus legitimis, atque etiam ſi ex ancilla filij naturales procreati ſint. Eſt & tertius modus *Nou.* 89. Si pater filios naturales offerat curiæ ciuitatis teſte populo, vel actis interuenientibus, ſi filias naturales curialibus matrimonio iungat, vel ſi ipſi ſe filij naturales curiæ offerant ex patris vltima voluntate, aut ſponte ſua: & hunc modum Theodoſius introduxit, *l.* 3 *C. de nat. liber* & probauit Leo, *l.* 4. ex qua refert Iuſtinianus in *d. Nou.* 89. Philocalum quendam filium natura- C lem publice obtuliſſe patrem curiæ Boſtræ ciuitatis: vnde liquet aperte in *d. l.* 4. pro *noſtræ*, eſſe legendum, *Boſtræ*, quæ eſt ciuitas Arabiæ, *Nou.* 102. & ita iamdiu memini me emendare in notis Inſtitutionum. Primum modum inuenit Conſtantius, Iuſtinianus amplificauit: ſecundum inuenit Iuſtinianus. nam reſcripto principis olim non fiebant legitimi niſi qui nati erant ex muliere quæ propter inæqualitatem iuſta vxor eſſe non poterat. reſcripto enim iuſta vxor ſimul ac liberi iuſti fiebant. Hoc vero tertio modo, quem Theodoſius adinuenit, filius naturalis ſuſceptus ex libera muliere ſuus & legitimis fit ex patris voluntate etiam exiſtentibus legitimis liberis: ita tamen vt pater non plus ei dare vel relinquere poſſit, quam vni ex iuſtis liberis D cui minimam portionem dederit vel reliquerit, *l. communium*. §. *vlt. C. de natur. lib.* qua in re Nouellæ Theodoſij *de bon. decur.* derogatur, ex qua in *d. l.* 3. addita perperam videntur hæc verba: *Naturalem dumtaxat fœcunditatem ſortiatur.* Sua autem ſponte filij naturales ex libera muliere nati ſi ſe offerant curiæ non aliter ſui & legitimi fiunt, quam deficientibus legitimis, idemque dicendum de iis qui ex ancilla nati, & manumiſſi vel patris voluntate, vel ſua ſponte decuriones fiunt, *Nou.* 89. Eſt etiam inter hunc modum faciendi legitimi & ſuperiores differentia hæc, quod ſuperioribus non tantum ius ſuitatis, ſed etiam ius agnationis adquiratur, hoc modo ius ſuitatis tantum, *d. l. communium*. Ei autem qui decurio ſimul ac patri filius E heresque legitimus factus eſt, qui & pro qua parte ſuccedant definitur in *d. l. communium*, §. *ſed ſi quidem.* vſque ad §. *pen.* aliter quam in *Nou.* 89. quæ varie demonſtrat in eius ſucceſſione ſemper hanc rationem eſſe ſeruandam, vt curia curialesve heredes defuncti bonorum dodrantem habeant ſublato qnadrante & beſſe, de quo *d. l. communium.* ſublata etiam differentia bonorum aduentitiorum & profectitiorum. Erat & olim quartus modus, Adoptio, *l. iubemus, in fin. C. de nat. lib.* qui tollitur *l. legem*, *C. eod.* & hac *Nou.* & 89. Tentari poſſet reduci *Nou* 117. §. 1. nam ſi ſola nominatione filij naturalis ſuus fit, & adoptione multo magis, quod tamen non admitto.

Secunda pars huius Nouellæ eſt de nuptiis, quæ dotis & donationis propter nuptias conuentionem exigunt, & de iis quæ teſtatione vel iureiurando vel nuda affectione contentæ ſunt, cui aliquatenus derogatur, *Nou.* 117. vt expoſui *Nou.* 12. & 22. & de quadrante bonorum relinquendo mulieri indotatæ, qua de re diximus *Nou.* 53. *cap. vlt.* Κυρίαν ἐκάλει.] Epictetus in Enchiridio, αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ ιδ´ ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται. Hieronymus aduerſus Iouinianum, *Vocanda domina, celebrandus natalis eius.*

NOVELLA LXXV.

De appellationibus Siciliæ.

VT appellationes à Conſulari vel Prætore Siciliæ referantur ad quæſtorem palatij, quæ olim ad præfectum prætorio, *l.* 27 *C. Th. de appel.* Vt decreto quæſtoris confirmentur defenſores plebis in Sicilia creati, & patres ciuitatum. Alij defenſores confirmantur auctoritate præfecti prætorio, *Nou.* 15. Dixi à Conſulari vel prætore. Conſularem primum Sicilia habuit, deinde prætorem, *Nou.* 104. in qua pro τῶν πραιτώρων, ex iſta legendum, τῶν πατέρων.

NOVELLA LXXVI.

De monachis.

QVi ante *Nouel.* 5. quæ poſt monachiſmum interdicit teſtamenti factione, facti iam erant monachi vel monachæ, teſtamenti factionem habent, præſertim exiſtentibus liberis.

NOVELLA LXXVII.

De impudicis & iuratoribus.

CEdrinus ſcribit Iuſtinianum tuliſſe νόμους σφοδροὺς κατὰ τῶν ἀσελγαινόντων. hanc Conſtitutionem intelligit, & 141. Et iunguntur etiam his qui per capillum Dei, vel per caput, vel alio modo deierant contumelioſe.

NOVLLA LXXVIII.

De dotalibus inſtrumentis & manumiſſionibus.

EX hac Nouella manumiſſio ſola ingenuos facit, non quod ad patronum, ſed quod ad ceteros & iura alia ingenuitatis attinet. nam ius patronatus integrum manet, niſi id patronus in manumiſſione remiſerit nominatim, *l. penult.* & *vlt. C. de bon. lib.* Quin & ſi id remiſerit, honor tamen & obſequium debitum patrono, remiſſum non videtur, ſed neque actio ingrati. Hæc actio eſt extraordinaria, *l. 1. C. de libertis & eorum lib.* cum tamen ſit ex lege Ælia Sentia, quia poſt eam legem S. Conſultis & Conſtitutionibus de

ingratitudine libertorum extra ordinem agi cœpit. Competere eam actionem hoc loco Iustinianus ait non tantum manumissori, sed & filiis manumissoris: quod etiam est ex lege Ælia Sentia, *l. Sciendum, D. de verb. signif.* At *l. pen. Cod. de libertis & eorum liber.* eam dat generaliter heredibus patronorum. Sed id Accursius recte restringit ad filios heredes, *Nou. Valentiniani de libertis*, etiam filiis eam ademerat. Alia est actio ingrati aduersus donatariam: & omnino duæ tantum sunt in iure actiones ingrati, aduersus donatarium & aduersus manumissum. nam aduersus alios actionibus ingrati, vt quodam loco Seneca ait: fora non sufficerent. Ex his autem colligitur, pleniorē esse nataliū restitutionē quam manumissionē remissionēve iuris patronatus. nam manumissus etiamsi quantum ad cetera attinet ex hac Nouella pro ingenuo habeatur, tamen iuri patronatus obstringitur, & eo etiam remisso, obsequiis & actioni ingrati. Natalibus restitutus nec obsequium vel honorem debet, nec quasi ingratus accusari potest, *l. pen. C. de bon. lib. l. 10. §. sed & si ius, D. de in ius voc.* Sed nemo etiam facile à principe natalibus restituitur nisi consentiente patrono, *l. 2. in fi. l. vlt. D. de nat. rest.* & filio patroni, *l. pen. D. eod.* Igitur ne hodie quidem omnimodo superuacua est petitio anulorum & restitutio natalium. nam quantum ad patronos non est superuacua, quantum ad ceteros est superuacua: vt ecce, liberti hodie decuriones fiunt impune contra legem Viselliam, & cognationem amissam recipiunt, etiamsi natalibus restituti non sint, & libertæ Senatoribus nubunt iure, quia ingenuæ esse censentur: & ex eo matrimonio sui ac iusti liberi nascuntur, & ante matrimonium suscepti in concubinatu ex eadem muliere per matrimonij coniunctionem sui & legitimi fiunt. Quin & manumissio sola concubinæ contractusque dotis cum ea habitus filios naturales ingenuos & suos facit, etiamsi ius anulorum & restitutio natalium impetrata non sit. qua re derogatur *Nou.* 18. Manumissa igitur matre & nuptiis cum ea dotali instrumento contractis, manumissi etiam videntur filij. quod nouum videri non debet. nam & ita κατὰ πρόληψιν miles seruum cui legatum adscripsit manumisisse videtur, *l. ex his, C. de test. milit. l. Lucius, §. 1. D. eod.* nec minor est præsumptionis ratio in proposito casu, vt concubina manumissa, & vxoris nomine honorata, videantur etiam filij naturales ex ea suscepti libertate donati, ac consequenter sui ac legitimi effecti. Dederat iam ante Antoninus omnibus ingenuis ius Quiritium, quod olim pro beneficio dari solebat: dederat & Iustinianus libertinis, sublata Latinorum & dedititiorum conditione. Hac Nouella dat omnibus libertinis ingenuitatem & ius anulorum & restitutionem natalium.

NOVELLA LXXIX.

De monachis litigatoribus.

Nouella est de monachis: monachi non sunt clerici: sed dicemus etiam de clericis coniuncta *No.* 83. Olim monachi vtriusque sexus, & clerici conueniebantur in prouinciis apud præsidem, in vrbe apud præfectum prætorio, & vocati in forum venire compellebantur ex Constitutione Leonis, *l. omnes qui vbicunque, C. de episc. & cleric.* de qua Theodorus Lector in hunc modum: Λέων ἐνομοθέτησε τοὺς κληρικοὺς παρὰ τῷ ἐπάρχῳ τῶν πραιτωρίων μόνον ἀποκρίνεσθαι. Volente actore conueniebatur coram episcopo, *l. decernimus, C. de epis. aud.* coniuncta *l. cum clericis, C. de episc. & cler.* Ex hac Nouella monachi non possunt conueniri nisi coram episcopo, cuius arbitrio vel ipsi monachi respondere debent per se, vel per antistitem suum, vel per actorem siue syndicum communem, qui apocrisiarius dicitur: & multantur ciuiles iudices qui huic Constitutioni non paruerint: & coërcentur carcere executores qui quem ex his vocauerint ad iudicem ciuilem non ad episcopum. nam & ab ipso episcopo executores coniici possunt in decanica. Decanica dicuntur & diaconica, vt in *l. 3. C. de hæret.* & Laodic. Synodi c. 21. ἐν τῷ διακονικῷ. Non sunt carceres, licet in ea rei quandoque coniiciantur custodiæ causa, cum & haberi in eis conuentus soleant, & recondi res pretiosæ. Ex *Nou.* autem 83. clerici actione pecuniaria conueniuntur coram episcopo, qui litem finiat celerrime sine sumptu, & sine scriptura solemni. nam neque ex libello in ius vocandi sunt, neque ex libello dicenda sententia est: quod & in monachis locum habet. Episcopo nolente aut nequeunte iudicare, lis agitur apud iudicem ciuilem. Quid si causa criminalis fuerit? vt militare delictum à communi distingui solet, ita separare debemus ecclesiasticum crimen à ciuili siue communi. Si commune fuerit clerici crimen, veluti adulterium aut homicidium, à iudice ciuili disceptabitur intra duos menses, & de damnato clerico non ante supplicium sumetur quam regradatus fuerit ab episcopo. Si ecclesiasticum, veluti sacrilegium, vt Zonaras scribit CP. Synodi 1. c. 6. & ambitus, vt puta si pecunia ambierit clericatum, vel contumacia aduersus episcopum, disceptatio erit episcopi, vt *Nou.* 123. in qua plenius aliisque distinctionibus adhibitis tota hæc res explicatur.

NOVELLA LXXX.

De quæstore.

Alius est quæstor palatij, de quo *Nou.* 35. alius quæstor exercitus, de quo *Nouel.* 41. alius est quæstor, quem hac Nouella Iustinianus creat constituitque in vrbe quærendis coërcendisque mendicis, inertibus, otiosis, peregrinis, errantibus & vagis, cuiuscunque conditionis sint, siue clerici, siue monachi, siue aduocati aliarum ciuitatum: & hic quos συνηγόρους, recte Iulianus interpretatur scholasticos, vt *l. 2. C. de lucr. aduoc.* Eo nomine primum nuncupati sunt Rhetores, vt Cor. Tacitus scribit lib. de Oratorib. & declamatores litium fictarum: deinde à fictis litibus transiit ad veras. Plin 2. Epist. *Adhuc scholasticus tantum est: quo genere hominum nihil simplicius: Nos enim qui in foro verisque litibus terimur, multum malitiæ, quamuis nolimus, addiscimus.* Schola & auditorium & ficta causa innoxia est. At si forte exteri litis causa in vrbem venerint, vult Iustinianus quæstore imminente, instante, vrgente, & ad extremum audiente & cognoscente morantibus iudicibus celerrime eorum lites finiri. Eidem in mendicos validos coërcitionem dat mitiorem quam definiatur, *l. 1. Cod. de mend. val.* & constituit quandam veluti ἀργίας actionem, vt ipse ait, id est, inertiæ & lenitudinis, qualis fuit olim apud Græcos. Pollux. 8. τῆς ἀργίας δίκη μὲν Δράκοντος ἀτιμία ἦν τὸ τίμημα, ἐπὶ δὲ Σόλωνος εἰ τρίς τις ἁλοίη ἠτιμοῦτο. Nicolaus apud Stobæum, Ἀθήνησι τῆς ἀργίας εἰσὶ δίκαι. Plutarchus de Dracone, Μία ὀλίγου δεῖν ἅπασιν ὥριστο τοῖς ἁμαρτάνουσι ζημία θάνατος, ὥστε καὶ τοὺς ἀργίας ἁλόντας ἀποθνήσκειν. Datur etiam huic quæstori potestas cognoscendi de crimine falsi, & de superexactionibus executorum, id est, si supra modum legitimum sportulas exegerint.

exegerint. Videtur & ius habuisse imbecillis dandi tutoris, vt ex Harmenopulo constat 5. Epit. tit. 11. qui & in fine sexti de eius officio tractat. Deputantur etiam huic nouo magistratui annonæ & salaria, & adsessores & apparitores certi.

NOVELLA LXXXI.

De solutione patriæ potestatis.

AD *l. vlt. C. de consulibus*, Iustinianus addit, non tantum patriciatus dignitatem soluere potestatem patriam, sed & ceteras dignitates, quæ curiali conditione liberant, de quibus *Nou. 38. & 70.* His dignitatibus liberi sui iuris fiunt sine capitis deminutione, sequiturque eos peculium tacite, sicut emancipatos. Sine capitis deminutione, quia non desinunt esse in familia, sicut morte patris, *l. 3. §. vlt. D. ad Maced.* & olim sacerdotio Vestali & flaminio Diali. At qui emancipatione sui iuris fiunt capite minuuntur, quia in imaginariam seruitutis formam rediguntur, *l. liberos, D. de cap. min.* & ideo emancipati agnati esse desinunt, & nepotes ex eis suscepti post mortē aui non recidunt in eorum potestatem. superioribus modis recidunt, & agnatio non tollitur. Emancipationem fieri solitam ait iniuriose fronte pulsata, vt *l. vlt. C. de emanc. p. lib.* erat enim emancipatio legis actio, id est, actus legitimus, & in omni fere actu legitimo symbolum, in cretione digitorum crepitus, in mancipatione æs & libra, in manumissione alapa. Addit etiam in extremo episcopatum soluere patriam potestatem: quod ante non obtinuerat, *l. sacrosanctæ, C. de episc. & cleric.* Liberat & curia episcopatus, secundum modum *Nou. 123.*

NOVELLA LXXXII.

De iudicibus.

EST hæc Nouella de vrbanis iudicibus, non de prouincialibus. Iudicum nomen generale est, §. vlt. eo continentur tam magistratus quam iudices pedanei: hi sunt iudices dati qui quasi plano pede iudicant non pro tribunali, & à Græcis χαμαιδικασταὶ dicuntur, & διαιτηταὶ κληρωτοί. Continentur etiam eo nomine iudices compromissarij qui διαιτηταὶ αἱρετοὶ dicuntur. Pedaneis dantur δικαστικὰ siue sportulæ: magistratibus non dantur, quia ampla salaria habent, pedanei permodica, & similiter sportulas permodicas: pedanei non habent adsessores: magistratus habent adsessores. Magistratus, plerumque erant viri militares, legum ignari: pedanei periti νόμων καὶ πείρας, vt ait hoc loco, sicut adsessores, qui nihil à pedaneis distant, *Nouel. 60.* nam ex eodem corpore studiosorum iuris adsumuntur, & pedanei iudices, & adsessores, & hi debent præstare scientiam legum & morum, non magistratus, *l. 2. D. quod quisque iur.* Magistratus habent tribunal, pedanei non habent tribunal, sedere tamen eos Iustinianus vult à matutino ad occasum solis: & locum notat, In porticu regia, qua etiam Agathias scribit se libellis litigatorum dedisse operam ab ortu solis ad occasum, Historiæ III. Significat igitur se ex pedaneis, vel ex pedaneorum notariis fuisse. Iulianus ait, In basilica, quod fere idem est, nam basilicæ adiacebat porticus. Sedere autem vel litigatoribus conducentibus subsellia, vt olim fieri solebat, auctore Suetonio in Nerone, vel ærario præbente gratuita. Zeno singulis iudiciis

A certos & proprios deputauerat iudices pedaneos, veluti in iudicio præfecti prætorio certos, in iudicio præfecti vrbi certos, in iudicio magistri officiorum certos, quibus solis causarum cognitiones magistratus delegarent. Iustinianus quos constituit octo vult esse communes, & in iudiciis omnibus eis causas delegari atque etiam ab ipso principe, & his etiam solis à magistratibus, non aliis, nisi forte partem quandam litis velint adsessoribus suis demandare, dum tamen ipsi litis contestationi & vltimæ cognitioni præsint, ac sententiam definitiuam pronuncient, *Nouel. 60.* A pedaneis autem si à principe dati sint appellationem fieri ad magistrum officiorum, vel præfectum prætorio, & quæstorem, vt *Nouel. 23.* Si à magi-

B stratibus, ad eos qui dederunt, *l. 1. D. quis a quo app. l. præcipimus, C. de appel.* ex quo apparet quam ij distent à legatis, vel ab iis quibus magistratus suam iurisdictionem mandant, à quibus ad mandatorem non appellatur. Excipit duos casus, quibus à pedaneis ius appellandi non est, qui & generaliter recepti sunt in omnibus iudicibus, Si quem damnarint ex eremodicio, *l. ex consensu, §. vlt. de appellation. l. post edictum, §. vlt. D. de iudic. l. properandum, C. eodem, l. 1. Cod. quorum appel. non recip.* Si bis iam reus appellauerit, nam tertium interposita appellatio non recipitur, *l. 1. C. ne liceat in vna eademque cau. ter. prou.* His autem pedaneis iudici-

C bus, *l. vlt. C. de pedan. iudicibus*, ait magistratus humiliora negotia committere. Ea negotia Iustinianus definit vsque ad summam ccc. aureorum: eaque vult eos disceptare ἐν χαμαὶ παρασημειώσεως: quod ita Græci interpretantur, τουτέστι μὴ γινέσθαι σημειώματα πλατυκὰ ἐπὶ ταῖς διὰ μέσου διαγνώσεσι, καὶ ἀπογεγραμμένας ἔχοντα πάσας τὰς τῶν μερῶν δικαιολογίας. Tria sunt vocabula diuersa, σημειώσεις, ὑποσημειώσεις, παρασημειώσεις. Primo significantur acta omnia iudicij, secundo subscriptiones libellorum, tertio breuibus comprehensa præcipua capita litis. Græci interpretes, παρασημειώσεις, τουτέστι τὰ κεφάλαια τῶν λαλουμένων, περιλαμβάνουσα καὶ γράφουσα ταῦτα ὡς ἐν συνόψει, καὶ δι' ὀλίγων. Itaque nec iurisdictionem pedanei habent, quod certissimum est, nec solemnem & plenam cognitionem, quia non cognitionaliter, quod

D est actis accurate diligenterque confectis, sed per adnotationem tantum causas humiliores disceptant, breuitatis & celeritatis causa. Sententiam tamen dicere ex periculo, siue ex scripto solemni omnimodo debent secundum generalem Constitutionem iuris. Eodem vero breuitatis studio in his causis si appellatum sit à iudice pedaneo, Iustinianus constituit vt causa appellationis introducatur intra duos menses, post quos tempora fatalia currant, & post fatalia non impetretur reparatio, quod confirmat *l. 2. & vlt. C. de rep. appel.* & *Nouel. 126.* Post hæc Iustinianus singulis iudicibus in cognitione causarum duos exceptores siue notarios deputat, & duos executores, quos sumi vult ex cohortibus seu apparitionibus maiorum

E iudicum, vel scholis agentium in rebus, vel scriniis sacris seu memorialibus, & creari totius cohortis vel scholæ, vel scrinij periculo, & remoueri à iudicibus pedaneis si male fungantur suo munere, & alios substitui electione & periculo cohortis, vt supra quod pertinet ad *l. 2. Cod. de sportul.* Constituit autem eis modicas sportulas, quas det vtraque pars, si modo lis excedat quantitatem c. aureorum. nam si lis eam quantitatem non excedat, sportulas nullas accipiunt. Constituit & eis ex arca præfect. prætorio modicum salarium. Adiicit, vt definitiua sententia exprimant vter ex litigatoribus sumptus litis agnoscere debeat, vel nominatim vt vtraque ex parte compensentur impensæ: & ad id quod pertineat nonnihil diximus *Nou.*

18. §. *vlt.* Confirmat & eá quæ dicta sunt de recusationibus iudicum, & de xx. diebus reo dandis ad deliberandum, *Nou.* 53 Secunda pars est de compromissariis iudicibus, qua confirmantur quæ de eis prodita sunt iure veteri: & hoc tantum adiicitur, vt mutua se obstringant stipulatione pœnali qui in eos consentiunt, quæ committatur in eum qui non paruerit arbitrio. Olim etiam se iureiurando obstringebant, & eo casu arbitrio stare compellebantur omnimodo actione in factum vel condictione, ex *l.* 4. *C. de recep. arb.* Hoc Nouella corrigit. neque enim patitur arbitros eligi cum iureiurando, vel iureiurando si forte interuenerit non adstringi partes arbitrio, nisi metu diuini numinis. Vindicem periurij Deum facit. Tertia pars est communis iudicibus omnibus etiam magistratibus, vt ab omnibus appellari possit excepto præfecto prætorio: sed aduersus sententiam præfecti prætorio, vt sit appellationis loco remedium ἀναψηλαφήσεως, libello Imperatori porrecto, *l.* 1. *C. de senten. præf. præt.* qui tamen executioni impedimento non est, *Nou.* 119. Interposita appellatione vel petita restitutione in integrum, nihil nouari potest. Non idem restitutio in integrum & ἀναψηλάφησις, quæ retractatio *l. vlt. C. de fide instrum. l vlt. C. de temp. appell.* Iudex contra sententiam suam in integrum restituit, *l. in causæ*, §. *vlt. & l. seq. D. de minor.* Non tamen retractatur apud eum causa ex rescripto principis, sed apud successorem, *l.* 1. *C. de sent. præf. prætor.* Igitur si non sit successor, vt si Senatus iudicauerit, putarem etiam non ad Senatum. sed apud alios παλινδικίαν, siue retractationem inducendam, & videnda hanc in rem Plinij epistola ad Vrsum, libro VI. A iudice conpromissario non appellatur, *l.* 1. *C. de recep. arb.* & Carthaginensis Synodi cap. 28. & 123. moribus Galliæ appellatur. Additur, vt ne iudices aliter iudicent quam legibus proditum est, nec pareant in medio litis emissis rescriptis aut pragmaticis, *Nouel.* 113. referre tamen vt possint. Sed & *Nouel.* 25 relatione cohibentur. Ἐπὶ τῆς βασιλείου στοᾶς.] In foro. Synesius in Epistol. τὴν στοὰν τὴν βασίλειον τὸ πάλαι κριτήριον. Μηδὲ φαίνεσθαι φιλανθρωπότερον τοῦ νόμου.] Symmachus in Epist. *Corruptæ videntur esse sententiæ si sint legibus mitiores.*

NOVELLA LXXXIII.

De clericis litigatoribus.

HÆc Nou. declarat apud quos clerici conueniendi sint in ciuilibus vel criminalibus causis. quod exposuimus supra *Nou.* 79.

NOVELLA LXXXIV.

De fratribus.

FRatrum alij ex eodem patre eademque matre, alij ex eodem patre tantum: vtrique germani dicuntur. alij ex eadem matre tantum, qui vterini vocantur. Germani consanguinei sunt, nisi emancipatione soluta sit agnatio. consanguinitas enim species agnationis est. Germani igitur agnati sunt. Vterini non sunt consanguinei, quia cognati sunt non agnati. Ambrosius epist. 66. Vterini fratres. i. diuerso patre, sed eadem matre geniti, agnationis ius habere non queunt, sed cognationis tantum sibi titulo connexi sunt. His cognitis, finge. Quidam decessit intestatus sine liberis, cui proximiores cognati sunt fratres. Sed ex his alij germani, alij vterini: & ex germanis alij ex eodem patre eademque matre, alij ex eodem patre tantum. Quæritur qui potiores sint in successione intestati. Iustinianus cum *hac Nou. tum Nou.* 118. ceteris anteponit fratres vtroque parente germanos. post eos vocantur vterini & consanguinei simul diuersi matribus, *l. vlt.* §. *sed nec fratrem*, *C. de leg. her.* ita tamen vt in bonis profectis à patre, soli consanguinei succedant, in bonis profectis à matre soli vterini, in ceteris bonis vtrique, *l. de emancipatis in fin. Cod. eod.* & hoc est quod vulgo dicitur, Paterna paternis, materna maternis deferri. Quod autem constituit Iustinianus vt in legitima successione defuncti fratris potiores sint ij qui defuncto sunt vtroque parente coniuncti, eius se argumentum præbuisse narrat in *l. vlt. Cod. com. de success.* qua lege si filiusfam. sine liberis decesserit, in bonis eiusdem aduentitiis, quorum proprietatem constat non adquiri patri, primum succedunt fratres ex eodem matrimonio nati, deinde fratres ex alio matrimonio, tum his deficientibus pater. Præfert ea lex fratres vtroque parente coniunctos his qui ex altero tantum parente coniuncti sunt. quod & hæc Nouella comprobat generaliter & Nou. 118. Præfert & fratres patri: quod improbat Nouel. 118. quæ cum fratribus coniungit patrem. Quod autem constituit, vt defuncto frater eodem patre genitus pariter cum vterino ab intestato succedat, idem non seruatur in querela inofficiosi testamenti. nam consanguineis tantum datur non vterinis, *l. fratres*, *C. de inoff. testam.* & agente consanguineo ac testamentum rescindente, sane vterinus non concurrit in hereditatem legitimam, *arg. l. filio in princ. D. de inoff testam.* & eodem modo in successionem legitimam hodie per bon. possessionem vnde legitimi parens cum fratribus defuncti vocatur, in querela parens præfertur fratribus, & rescisso testamento locum eis non facit, vt docuimus *Nouella* 18.

NOVELLA LXXXV.

De armis.

FAbricensium fuit schola & militia certa, qui in publicis fabricis arma bellica fabricabant, & erant sub dispositione magistri officiorum: qua de causa Nouella scripta est ad magistrum officiorum, vt *l.* 2. 3. 6. 7. *C. de fabricens.* His solis arma fabricare licet, non priuatis: quin & priuatis ferrariam habere non licet, *l. vlt.* §. *Magnus Anton. D. de public.* Priuatis quoque fabricenses arma vendere prohibentur, & emptoribus arma iubentur auferri, non reddito pretio. Ex eis quidā erant qui dicebantur deputati, statuti numerorum à Iuliano, qui numeri cuiusq; militum arma procurabant: & sic in Notitia Rom. imperij legimus deputatos scholæ agentium in rebus & deputatos domesticorum. Deputati autem fabricarum etiam priuatis arma vendere vetantur. Non ergo tantum fabricenses, sed fabricenses deputati. hi milites sunt & annonas ferunt ex publico, illi non item. Id etiam generaliter præcipitur fabricensibus & deputatis, vt noua arma quæ fabricauerint, statim reponant in publico armamentario: idem præcipitur ballistariis in prouinciis cōstitutis & fabricensib. Varia sunt fabricarum genera, aliæ armorum, aliæ scutorum,

aliæ clibanorum, aliæ sagittarum, aliæ loricarum, aliæ arcuum, spatharum, hastarum, ballistarum. Vult autem Iustinianus vt in prouinciis ballistarij & armamentaria sint sub cura patrum ciuitatum: vnde intelligimus quod in libris βασιλικῶν scribitur in hunc modum, οἱ βαλλιστάριοι τοῖς πατράσιν ὑποκείνται τῶν πόλεων, id est ex hac Nouella. De patribus ciuitatũ in hoc Nouellarum libro sunt multi loci, *Nou.* 17. 75. 104. 128. 160. ex quibus 17. & 128. ostendunt, curam eos habuisse operum publicorum, quod & *l. 1. C. de rat. op. pub.* probat: hæc Nouella habuisse curam armamentariorum, quæ & ipsa numerantur intra opera publica. His addatur quæ diximus *l. 3. C. de his qui spor. mun. suscep.* Constituit ad hæc Iustinianus vt magister officiorum mittat chartularios siue scriniarios quinque ex scrinio fabricarum creandos periculo quinque primorum scrinij, de quo & in *l. 5. C. de agen. in reb.* vt eos conquirant qui priuatim arma faciunt, & eripiant eis arma quæ fecerint, eaque fisco vindicent: artifices autem idoneos fabricis publicis deputent adhibita confirmatione principis, & à magistratibus, apparitoribus, defensoribus, patribus ciuitatum, iuratam cautionem exigant, curaturos se ne quid admittatur contra hanc Constitutionem. Armorum autem appellatione idem declarat se intelligere arcus, sagittas, contos, lanceas cuiuscunque generis, scuta, cassides, spathas & gladios, quos παραμήρια vocant, quod femori accingantur. Cedrinus, τῷ παραμηρίῳ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐξέτεμε. Vetus interpres semispathas vocat recte. Vegetius 2. *Gladios maiores quos spathas vocant, & alios minores quos semispathas.* Eadem forma dixere semificas M. Tullius 3. de Leg. *Rursus & semisse quas ipse in prouincijs in forum dixit.* sic vt legam, vetus lectio, emisitiis, coniecturam mouet. Addit Iustinianus ζάβας, quas interpretatur esse loricas, vt Sudas verbo ζαβαρεῖον. Addit & ζιβύννας, quæ interpretatur missibilia, venabulorum genera, Latine Ennius Sibinas. Apollonius 2. Arg. σιγύννης, à quo & σίγυννοι gens Scythiæ. Oppianus 1. de venat. σιγύννην δίρυγχον. Paruæ tantum machæræ priuatis permittuntur, quia non sunt arma bellica.

NOVELLA LXXXVI.

Vt præsidi suspecto in audiendis litibus adiungatur episcopus.

DIctum est *Nou.* 80. in vrbe lites aduenarum & peregrinorum à iudicibus esse finiendas celeriter, imminente & instante quæstore: idem à præsidibus in prouinciis fieri iubet hæc Nouella imminente & vrgente episcopo, & de præsidum negligentia & tarditate episcopum ad principem referre, sine relatione episcopi principem à prouincialibus interpellandum non esse, suspecto præsidi in causæ cognitione adiungi episcopum, vt *Nou.* 53. Et vt lis dirimatur amice quasi ab honorariis arbitris, vel per adnotationem: quod quid sit exposui *Nou.* 82. vel cognitionaliter. Tria sunt genera finiendarum litium. Iudex potest esse honorarius arbiter, non receptus eius rei de qua iudex est. *l. 9. §. 1. de receptis*: licet è contrario receptus arbiter postea possit eiusdem rei iudex esse, vt Piso in causa Roscij Comœdi. Additur etiam manente administratione aduersus præsidem repetundarum agi posse coram episcopo, *l. 4. C. ad leg. Iul. repet. Nou. 8.* Clericos aut monachos non venire in vrbem sine literis episcopi, episcopos sine literis archiepiscopi aut metropolitani, *Nou. 6. l. si per calumniam, C. de episc. & cleric.* Cessantibus quoque præsidibus in coërcendis officialibus cuiuscunque fori supra modum legitimum sportulas exigentibus, hoc referre ad principem episcopos debere. Magisterianum Iulianus peritissime interpretatur agentem in rebus.

NOVELLA LXXXVII.

De donationibus factis à decurionibus.

INterdicta est decurionibus rerum immobilium donatio inter viuos *Nou.* 38. donatio causa mortis non est interdicta: permissa igitur *Nou* 46. nam & legatis comparatur *l. vlt. C. de mort. cau. don.* licet non ab intestato, *l. si filius, D. de legatis præstand.* Vnde eueniebat vt decuriones mortis causa donarent, etiã addita lege contraria naturæ legati, ne eam donationem pœnitentia reuocarent: hanc enim legem donationum causa mortis ius ciuile non improbat, *l. si alienam §. 1. D. de mor. cau. don.* At hoc modo facta à decurione donatio causa mortis, effectum habebat quodammodo donationis inter viuos. Quapropter tandem visum est Iustiniano hac Nouella interdicere decurionibus donatione causa mortis, perinde ac donatione inter viuos etiam cum decreto, venditione, sine decreto.

NOVELLA LXXXVIII.

De deposito & denunciatione inquilinis facta, & de suspensione erogationis annonarum.

HÆc Nou. pertinet ad *l. pen. C. depos.* ex qua testatione & denunciatione alterius restitutioni depositi mora adferri non potest: vt si creditor meus nuntiet depositario ne rem quam apud eum deposui mihi restituat antequam sibi satisfactum sit: quæ denunciatio efficax est, *l. vlt. D. de lege com.* & sane si ita denunciatum sit depositario, rem quidem nihilominus statim repetenti depositori restituere cogitur, sed non sine cautione. Cauere enim dominus satisdato debebit depositarium defensum iri aduersus denunciationem creditoris: quod non tollitur hac Nouella. nam hæc Nou. pœnam tantum irrogat denunciatoribus, per quos fit vt depositarius rem depositam retineat, vel cautionem extorqueat, vt scilicet à denunciationis tempore rei aut pecuniæ depositæ periculum sustineant, & pecuniæ vsuras trientes præstent: quod etiam obseruandum censet si inquilinis denunciauerint ne pensiones soluerent dominis, vel si erogatoribus annonæ ne præberent panes ciuiles aut tesseras. Nam damnum quod ex ea denunciatione contigit omne denuntiatori reputatur, nec immerito: quia denunciatio restitutioni depositi aut solutioni pensionum annonarumve impedimento est, nisi restituenti aut soluenti defensionis & indemnitatis cautio præstetur, quæ non semper est in facili. Cautio enim ea satisdatio est: quia nulla est idonea defensio sine satisdatione. Hæc autem Constitutio obtinet dumtaxat locum in tribus casibus in ea expressis, depositi, pensionum, annonarum. In casibus pensionũ & annonarum, quia de alimentis plè-

rique pendent, & ex pensionibus tantum, vel annonis ea sibi parant. Alimentorum autem causa fauorabilis est, & eorum petitioni etiam opponi compensatio non potest, *l. 2. §. frumentariæ, D. de adm. rer. ad ciuitat. pert.* & verecundiam pulsat, *l. pecuniæ, D. de alim. leg.* In casu depositi, quia hic præ ceteris contractus bonam fidem exigit, & ideo famosa est actio, & opponi ei compensatio non potest, *l. vlt. C. de compens.* & depositi ratio priuilegiis anteponitur, *l. si hominem §. vlt. D. depos.* & chirographis depositorum non opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ vel non traditæ rei, *l. in contractibus, C. de non num. pec.* At si creditor meus denunciarit ei qui mihi pecuniam debet ex causa crediti vel fideicommissi, is nec satis offerenti mihi soluere cogitur: quin imo parere denunciationi & potest & debet. Perperam huic Nouellæ Accursius opponit *l. officium, D. de rei vindic.* quæ cum depositario dominum iure experiri ait rei vindicatione. Nec enim vindicatio hac Nou. tollitur, sed denunciatio: non dominus repellitur, sed creditor. Possim rem meam à depositario. i. ab eo apud quem tu eam deposuisti, vindicare. Non possim ob pecuniam quam tu mihi debes depositario denunciare ne rem tibi quam apud eum deposuisti restituat. potest enim depositarius huic denunciationi non obtemperare.

NOVELLA LXXXIX.

De filiis naturalibus.

NArrat initio quædã esse de naturalibus liberis in Codice scripta, titulo scilicet *de nat. lib.* & quædam in tractatu de tutoribus, ϰ̀ ἐν τῷ τῶ ἐπιτρόπων λόγῳ, & intelligit *l. vlt. C. de conf. tut. & l. vlt. C. quan. mul. tut. off. fun. pos.* Quam suaues sunt qui Græca ea verba quæ retulimus accipiunt de Institutionum libro? Enumerat deinde modos per quos filij naturales sui & legitimi fiunt, & quibus hi, quique his ab intestato succedant & pleraque alia quæ exposuimus his locis supra *Nou.* 12. 18. 22. 74. Id nondum explicatum est. *l. 1. C. de nat. lib.* & Nou. Martiani *de matr. Sen.* cuius pars est *l. humilem, C. de incest. nupt.* abrogari à Iustin. in fine huius Nouellæ, & *Nou.* 117. Ex eis Constitutionibus si Senatores vel Duumuiri vel perfectissimi (sic legendum *d. l.* 1. vt docuimus primi in notis ad Vlpianum) vel sacerdotes prouinciarum, veluti Asiarchæ, Syriarchæ, duxerint humilem abiectamque personam, id est, ancillam, libertam, scenicam, tabernarij aut lenonis aut arenarij filiam, vel eam quæ mercimoniis publice præfuit, non est matrimonium, liberi nec iusti nec naturales, sed neque iusti fieri possunt iudicio patris rescriptoue principis, & incapaces sunt sicut spurij, incapax etiam vxor. Hodie ex Nouellis Iustiniani Senatores viri clarissimi, viri perfectissimi & ceteri cum eis si resipiscant connubium habent, exceptis ancillis. Antiquata igitur est *l. 1. C. de nat. lib.* Antiquata lex Iulia de Senatorum & libertinarum nuptiis.

NOVELLA XC.

De testibus.

A PRimo capite ostenditur testes vilissimæ conditionis subiici tormentis arbitratu iudicis cuiuslibet, adeo vt possit etiam pedaneus iudex testem humilioris & obscurioris vitæ quæstioni subiicere, non tamen solus, sed in prouinciis adhibito defensore plebis, in vrbe adhibito officiali prætoris plebis. nam obscurarum & ignobilium personarum testimonio sane credendum

B non est sine tormentis, *l. ob carmen, §. si ea rei, D. de testib.* Secundo capite confirmatur *l. testium, C. de testibus.* ex qua si debitum ex chirographo petatur, dissolutio etiam eius probari debet scripto, id est apocha, Scriptum scripto plerumque refutatur, *l. 3. C. si minor se ma. dix. l. pen. de cont. stip. l. generaliter, C. de non num. pec.* Igitur si oblatio constat scripto, testibus solutio non probatur: recte, nisi sint quinque idonei & iurati quibus præsentibus solutio facta sit. De auditione testimonium hac in re omnimodo non valet: quod tamen valet in quæstione de finibus & de operibus. Debent enim illi quinque testes testari se vidisse soluentem debitorem, vel etiam se audiisse creditorem

C dicentem sibi solutam pecuniam, vnde retro colligitur de auditione testimoniũ valere: verum hoc ita procedit, non si id viderint vel audierint forte fortuna, sed si rogati in eam rem sint specialiter vt solutioni intersint, vel confessioni in solutum, vel in creditum acceptæ pecuniæ. Non rogatorum testimonia non recipiuntur: quod non pugnat cum *l. ad fidem, D. de testib.* quæ non rogatos admittit ἐπὶ τῶν συμβεβηκότων ϰ̀ παρεσχημένων, vt Harmenopulus ait, non in solutionibus pecuniarum vel in conuentionibus. Et hæc quidem obseruatio exigitur si desit apocha, vel sola fidem facit, sicut chirographum, vel cum testibus tribus secundum distinctionem *l. vlt. C. si cert. pet.* vel potius secundum nouissimam distinctionem *Nou.* 73. Quid si chiro-

D graphum vel apocha non fiat, sed depositio & confessio apud tabularios extra iudicium, qua debitor deponat se debere, vel creditor sibi solutum esse? & hæc etiam fidem non facit, nisi quinque testes rogati adfuerint & subscripserint. Quid si confessio fiat in iure vel in iudicio? hæc fidem facit, & quod dicitur, Confessum haberi pro iudicato, de confesso in iure tantum dicitur, & ita accipienda lex XII. Tab. *Æris confessi,* &c. *l. post rem, D. de re iud. l. 1. §. proinde, D. si quid in fraud. pat. l. 4. §. pen. D. ad leg. Iul. mai. l. 4. C. de rep. her. l. quidam, D. de donat.* Hæc tria sunt paria, Iusiurandum, res iudicata, confessio, *d. l. post rem.* Omnia hæc plerumque fiunt in iudicio: Non solet quis absens damnari. Non solet etiam absenti obli-

E gari qui iurauit de operis, quo solo casu ex iureiurando actio est, si præsenti iurauerit. non habetur etiam pro iudicato qui absente aduersario confitetur, *l. 6. §. si quis absente, D. de confes.* Certa debet esse sententia, *§. curare, Inst. de act.* Certa confessio, *d. l. 6. in princ.* Certum iusiurandum, atque ita definitur à Clemente Alexandrino, ὁμολογία καθοριστική. Tertio capite ostenditur, eos qui varie aut contrarie testimonia dixerunt circa ea quæ totam causam continent, quæ vocat κυριώτερα, reiici & reprobari, improbos coërceri à iudice, stultis veniam dari, *l. qui falso, D. de testib.* Quarto, eum qui semel vel iterum vel tertio testes produxerit, si & testium productioni renunciauerit, non admitti ad aliam productionem, & priorum testimonia vel aduersarij exceptiones cognouerit: sed si

nondum ea perceperit, admittitur, dummodo iuret se priora testimonia comperta non habere, & citra fraudem alia productione vti: quod & in titulo de testibus Pontifices probant, quamuis appellatum sit. Male Accursius hoc capite putat corrigi *l. officium*, *D. de rei vindic. l. 19. C. de probat.* Coërcetur enim hoc capite tantum multiplex productio testium, non etiam ab actore probata intentione sua cognitisque reo probationibus actoris, reus prohibetur exceptionis suæ probationes exequi, *l. 9. C. de except. l. emptor, C. de præscr. 30. ann.* Ad hæc quærunt interpretes, qua ex re cognosci possit, vna sit productio testium an plures. Alij vices spectant, vt si aliquos produxero hac hora, sit vna productio: si hora sequenti alios, altera. Alij dilationes, vt si intra dies x. iussus sim testes producere, quotquot producti sint intra eam dilationem, id pro vna productione habeatur. Verum longe aliter definitur productio Nou. Leonis & Constantini, nimirum ex diebus singulis, ἑκάστης, inquiunt, παραγωγῆς μίαν ἡμέραν λαμβανούσης. Quinto loco, testium productionem fieri posse extra iudicium, si testes absentes sint, missis partium procuratoribus ex sententia iudicis, quod est ex Constitutione Græca Iustiniani, quæ desideratur in tit. de testibus, & hanc intelligit hoc loco, ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν, &c. & in *l. iudices*, *C. de fi. instr.* ex qua similiter instrumentorum productio fit extra iudicium, si in præsentia non sint. Et hac Nou. id generaliter fieri conceditur non tantum extra vrbem in prouinciis, sed etiam extra prouinciam in vrbem vel extra vnam prouinciam in aliam prouinciam. Fit autem in prouinciis testium productio apud præsides aut defensores actis interuenientibus. Præsidibus iunguntur defensores, vt significetur in eis ciuitatibus quibus præsidum adeundorum facultas non est, iri ad defensores, *Nou. 86.* qui præsidum vice funguntur. Finem autem lis accipit vbi & cœpit, *l. vbi*, *l. si is qui Romæ*, *D. de iudic.* Et hæc in ciuilibus causis: nam in criminalibus testes omnimodo in iudicium venire compelluntur. Cornelius Tacitus de Oratoribus: *Testimonia in iudiciis publicis* (sic lego) *non absentes, nec per tabellam dare, sed coram & præsentes dicere cogebantur.* Et ideo D. Adrianus testibus non testimoniis esse credendum, hoc tantum in causis criminalibus dixit, *l. 3. §. idem Diuus*, *D. de testib.* Sextum caput est de exceptionibus testium. Excipiuntur testes quasi serui, recipiuntur tamen interim si se liberos esse contendant. Excipiuntur quasi inimici, vt Socratis 1. c. 31. τοῖς περὶ Διόσκορον ὡς ἐχθροῖς παρεχώρει: sed interim recipiuntur & audiuntur nisi sint inimici capitales, id est nisi iudiciũ capitale exerceant inter se: nam ij reiiciuntur statim. & ita etiam in *l. 6. D. de excusat* capitales inimicitiæ accipiuntur. Septimum caput est de testibus cogendis. Olim inuiti testimonium dicebant in causis criminalibus tantum, *l. 4. 20. 21. D. de testib.* Plinius 3. Ep. *E testibus quidam quod euocatus esset inuitus vt accusationem exarmaret*, &c. In causis ciuilibus testes erant voluntarij, vt Quintilianus ait 5. Ex Constitutione illa Iustiniani Græca etiam inuitis in causis ciuilibus testimonium denunciatur, exceptis adfinibus & cognatis & viris illustribus, vt docui Obs. 8. c. 13. exceptis etiam mediatoribus, quo nomine significari putant Græci sequestres, apud quos res litigiosa deponitur, quos tamen μεσεγγυητὰς solent vocare, non μεσάζοντας, vel μεσιτεύοντας. Alij sequestres pacis siue honorarios arbitros, quorum sententia verior est, vt ex Harmenopulo constat 1. Epit. qui dum apud alios iudices testes eos esse vetat, eos quasi iudices accipit. Hæc Nouella addit exceptionem, nisi ex consensu vtriusque partis citentur in testimonium. Octauum caput est de testium productione vt non fiat μονομερῶς, nisi altera pars absit per contumaciam, *l. pen. C. de testib.* quod & in omnibus actis iudiciorum locum habet.

NOVELLA XCI.

De duarum dotium debito, & de eo qui dotem accipere non vult.

DVo sunt capita huius Nouellæ. Primum est de priuilegio dotis. Mulier in actione personali de dote & in actione hypothecaria dotis nomine priuilegium habet, vt præferatur omnibus creditoribus chirographariis & hypothecariis etiam antiquioribus, siue expressam siue tacitam hypothecam habeant. Idem priuilegium habent filij heredes matris, & liberi omnes, vt hæc Nouella declarat, non extranei heredes Sed si duæ sint mulieres quæ de dote sua agant, antiquior causa dotis præfertur, *l. vlt. C. qui pot. in pign. hab.* quod & hæc Nou. confirmat. Præfertur ergo prima vxor secundæ: præfertur socrus nurui in declamatione Quintiliani 360. Extantes dotales res suas quæque mulier vindicat, *l. in rebus*, *C. de iure dot.* Consumpta autem vel deminuta dote, in ceteris bonis potior est prior vxor aut liberi eius: & ita etiam si duobus fiscis debeatur. i. duabus fisci stationibus, non præfertur vna alteri nisi ex prærogatiua temporis. Secundum caput est de marito vel socero aut prosocero, per quem stat quo minus dotem ab vxore, nuru vel pronuru accipiat, vt ab eo nihilominus lucretur mulier donationem propter nuptias soluto matrimonio: qua de re diximus *Nou. 2. cap. vlt.* Offerri debet dos testato si in prædiis consistat: si in aliis rebus, offerri & consignari & deponi extra iudicium in æde sacra vel tabulario ciuitatis, vel offerri in iudicio viro non ignorante: alioquin viri nulla mora videtur esse, ac proinde lucrum etiam nullum ex donatione propter nuptias obueniet mulieri.

NOVELLA XCII.

De immensis donationibus collatis in liberos.

QVerela inofficiosæ donationis introducta est rescripto Alexandri, & data liberis his qui superstites erant tempore donationis, siue in vnum ex eis, siue in extraneum collata sit donatio, per quam non totam rescindunt donationem, sed pro modo Falcidiæ tantum, vt memini me fusius demonstrare Obs. 5. c. 14. & hac quidem ratione, licet extranei heredes non detrahant Falcidiam ex donationibus inter viuos, *l. Seia §. vlt. D. de donat. caus. mort.* liberi tamen heredes instituti si ex reliquis bonis Falcidiam seruare non possint, eam reuocant ex donationibus inter viuos, habita ratione non tantum bonorum quæ parens habuit tempore mortis, sed etiam eorum quæ habuit donationis tempore: vt si habuerit ccc. in bonis, & donauerit ccl. quia hodie Falcidia est triens, filius heres institutus explendæ Falcidiæ causa reuocat à donatario, si extraneus sit L. si frater, & sint instituti ex æquis partibus, à fratre coherede eodemque donatario, reuocat xxv. Sin autem cc. donauerit, quia ea quæ supersunt Falcidiæ sufficiunt, siue vnus fuerit filius siue duo, tres, quatuor, non est locus querelæ inofficiosæ donationis: eademque ratio interuenit si quæ lege aliqua detractæ sint portiones bonis parentis, dandæ puta vxori defuncti & matri, nec quod superest Falcidiam liberis expleat: sed si expleat, non possunt queri, & inique in specie *l. Rauaniss., de testam.* liberi habentes quantum satis est Falcidiæ ter-

Falcidiæ tertiam Langobardico iure debitam matri & alteram tertiam debitam vxori defuncti abscindunt, cum salua superfit illis tertia legitimæ portionis. Ille etiam pontificis error est non ferendus datis filio trientem vt filio, simul ac quadrantem vt extraneo; hoc enim perinde est ac si patri præterito, cui datur querela inofficiosi testamenti vt patri, bonorum possessio contra tabulas vt extraneo simul dederis vtramque. Nec minus à iure ciuili abhorret in eo capitulo, quod à pagano facta substitutio verbis directis post pubertatem trahitur ad fideicommissum. hoc enim in milite tantum admissum est, *l. precibus, C. de impub. & aliis subst. l. centurio. D. de vulg. subst.* Itaque in specie eius *cap. Raynutius* secundum ius ciuile dirimenda tria sunt peccata. Hæc de liberis institutis. Exheredati qui non habent querelam inofficiosi testamenti, nec inofficiosæ donationis habent. Sed si habent illam, i. si iure eis effectuque competit querela inofficiosi testamenti, non & hanc protinus habent, nisi tantum non sint ab intestato laturi quantum sufficiat Falcidiæ, habita ratione non tantum bonorum quæ mortis tempore fuerunt, sed etiã eorum quæ inter viuos donata sunt. Rursus hæc quæ diximus locum habent, si donationis tempore superstites fuerint liberi. nam post donationem suscepti liberi in extraneum collatam, vt proponitur in *l. si vnquam, C. de reuoc. don.* patronum donasse liberto vel libertum patrono, quod olim erat frequentissimum, *l. si vero, §. inde Papinianus, D. mand.* eam reuocant in solidum, non pro ratione Falcidiæ tantum, quia verisimile est donaturum patrem non fuisse si se habiturum liberos existimasset, atque ideo etiam ipsemet eam reuocare potest in solidum: quod & leges Langobardorum probant, *l. 1. de eo quod pater fil. rer. hab. rel. l. 14. de success.* non tamen videtur obtinuisse ante Constitutionem *d. l. si vnquam.* Augustinus ser. de vita clericorum, ***Quidam cum filios non haberet, neque speraret, res suas omnes retento sibi vsufructu donauit ecclesiæ: nati sunt illi filij, reddidit episcopus nec etiam opinanti illi quæ donauerat. In potestate habebat episcopus non reddere, sed iure fori, non iure cœli.*** Collatam autem donationem in liberos, liberi postea suscepti non reuocant in solidum, sed pro ratione Falcidiæ tantum, *l. 5. C. de inoff. don.* ac similiter donator etiam ipse. Quod dixi initio querelam inofficiosæ donationis esse ex rescripto Alexandri, apparet ex *l. Titia, § Imperator, D. de leg. 2.* in quo proponitur rescriptum ad Claudianum Iulianum præfectum vrbi. Claudium Iulianum vocat Capitolinus in Maximo & Balbino: nec tamen ideo diuersi, sicut nec Bæbius Marcellus noster, & Bæbius Marcellinus Dionis, nec Barbarius Philippus noster, & Barbarius Philippicus Sudæ.

NOVELLA XCIII.

De appellationibus.

HÆc Nou. addit exceptionem ad *l. vlt. §. illud, C. de temp. app.* vt præscriptio biennij nihil obstet appellatori, si interim dum de re transigenda cum aduersario tractat vel componenda per arbitrum compromissarium, labatur biennium. quod iam notaueram supra *Nou.* 49. & ita obseruatur hodie iustissima ratione: alioquin biennij cursu ait κυρίαν γίνεσθαι τὴν κρίσιν. i. sententiam in suo robore durare, *l. §. illud.* Alij, abire in rem iudicatam. malim dicere, redire. Semel enim prioris iudicis pronunciatione transiit in rem iudicatã, *l. si fundus, §. si plur s, D. de pign.* sed iudicatum extinxit appellatio, *l. 1. §. vlt. D. ad Turpil.* Modo igitur appellatione circumscripta, redit causa ad condemnationem.

NOVELLA XCIV.

De tutela matrum.

COnfirmat *Nou.* 72. Sed excipit ab ea matres. Excipiam & auias, eodem modo quo de matre Constitutio Seueri trahitur ad auiam, *l. 2. §. & quid si nepotibus, D. ad Tertvl.* Derogat *l. 2. C. quan. mul. tut. off. fun. pos.* remisso iureiurando. Confirmat quod de inuentario bonorum pupillarium conficiendo legibus proditum est, *l. tutor D. de adm. tut. l. 24. C. eod. l. vlt. C. arb. tut.* in prouinciis præsente scriba, vt ait, viro clarissimo, qui qualis sit exposuimus tit. de tabulariis x. Codicis, in vrbe auctoritate præf. vrbi & prætoris tutelaris per apparitorem scribam, *l. vl. C. de mag. con.* & ea etiam quæ prodita sunt de satisdationibus tutorum vel curatorum.

NOVELLA XCV.

De præsidibus, vt deposito magistratu L. dies maneant in prouincia siue militarem siue ciuilem gesserint administrationem.

NOn id solum quod titulus indicat hæc Nouella constituit, vt *Nou.* 8. sed etiam vt ne præses antequam fines prouinciæ ingrediatur vlla edicta mittat in prouinciam, quod est contra *l. 4. § antequam, D. de off. procons.* & vt biduo tantum antequam prouinciam ingrediatur amice scribat decessori suo, vt sibi officia mittat obuiam, qui & ex eo tempore desinet esse magistratus, & annonas capere de publico vel de arca præf. prætorio, successor iurisdictionem exercere & annonas capere incipiet. Officia in prouinciis erant perpetua, *l. præsidis, D. si cert. pet.* & singulis præsidibus parebant, *l. 59. C. Th. de appellat.* Et vt præsidi antequam successor mittatur decedere prouincia non liceat: quæ vetus est Constitutio, *l. illud, D. de off. præs.* Dio. 39. καὶ τὸ ἀπαγορεύοντος τοῦ νόμου μή τι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοὺς ἄρχοντας ἕως ἀποδημεῖν, &c. Quod autem dicitur Romam demum reuersum deponere imperium, *l. vlt. D. de off. proc.* id recte Accursius accipit de insignibus & ornamentis, quæ vt assumit statim atque vrbem egressus est, *l. 1. D. de off. procons.* (τὰ τῆς ἀρχῆς ἐπίσημα καὶ τὰ ἡγεμονίας κοσμήματα vocat Dio) ita & deponit statim atque vrbem regressus est. Id etiam accipit recte de voluntaria iurisdictione: Nam etsi in prouincia eam non exercet recte post aduentum successoris, arg. *l. si forte, D. de off. præsid.* in itinere tamen eam exercere potest, vt eundo, cur non & redeundo? *l. 2. D. de off. procons.* Plinius VII. Epist. *Hic proconsul prouinciam Bæticam est petiturus: spero vt ex itinere deflectat ad te, si voles vindicta liberare quos proxime inter amicos manumisisti.* Hæc iurisdictio multum à contentiosa distat. Contentiosa tribunal exigit: voluntaria exercetur de plano. Vrbem ingressus & insignia & potestatẽ omnem deponit: atque ideo refert Dio Augusto data proconsulari potestate, id etiam datum specialiter, ne Romam ingressus eam potestatem deponeret. Ceteri proconsules ad vrbem esse dicuntur, quoniam in vrbe nullam iurisdictionem habent. & ita quos Cæsar I. de bello Ciuili, in Senatusconsulto quodam consules ad vrbem, recte M. Tullius de eodem S. C. scribens XVI. Epist. Proconsules.

NOVELLA XCVI.

De exactoribus & mutuis petitionibus.

DIctum est *Nou.* 53. reum extra ordinem non vocari extra suum forum, nisi stipulanti reo actor promiserit pœnam certam, datis fideiussoribus, si iudicio defuerit constituta die, vel non obtinuerit: hac Nouella ostenditur reum non vocari in suũ forum, nisi actor reo & executori promiserit se intra duos menses nisi litem contestatus fuerit, omne damnum reo præstaturum in duplum, dummodo ea cautio non excedat quantitatem xxxvi. solidorum. i. dimidiæ libræ auri. In casu *Nou.* 53. pœna definitur arbitrio iudicis: in casu huius Nouellæ pœna lege ipsa definitur, vt non sit amplior dimidia libra auri. In casu *Nou.* 53. est satisdatio: hîc nuda cautio siue repromissio. Ibi de obseruatione iudicij vsque ad sententiam: hic de lite contestanda, & de damno sportularum pro conuentione solutarum reo restituendo in duplum. Alia est cautio, quam actor præstat apud acta de sua persona siue obseruatione iudicij, puta quòd in iudicio permanebit vsque ad terminum litis, & ni vicerit, decimam partem litis præstabit. Vetus est cautio, *§. hac autem, Inst. de pœna tem. litig.* & erat olim repromissio, vt ostendi Obs. 6. ex *Nou.* 112. est satisdatio vel iuratoria cautio. Excipiuntur tamen edicto septimo argentarij, quibus agentibus sufficit nuda decimæ repromissio: excipiuntur & *Nou.* 112. lites quæ consensu vtriusque partis mouentur in iudicio. namque in his de decima parte litis nihil omnino cauendum est. ecundum caput huius Nou. est de mutuis petitionibus, vt earum vnus idémque sit iudex, vt *l. 22. D. de iudic.* nisi recusetur intra constitutum tempus *Nou.* 53. Itaque siquid mutuò velim petere ab eo qui mecum egit coram iudice quem non recusaui, id debeo apud eundem iudicem petere, non apud alium, vel expectare debeo dum de aduersarij intentione pronuntiatum sit, ac deinde mea mihi intentione vti licebit apud alium iudicem: & huc pertinet *l. 1. §. 1. D. de iurisdic. om. iud. l. 1. §. vlt. D. de extr. cog. l. Lucius, D. mand. l. 34. D. de procur. l. 15. D. de exc. rei iud. l. 1. C. rer. amot.* Existimatur etiam huc pertinere *l. pen. C. de senten.* malè, cùm dicat in eodem negotio. i. in eadem lite, vt Albericus animaduertit. non est igitur ea lex de mutuis petitionibus. Solet etiam ad eundem iudicem iri si inter plures agatur familiæ erciscundæ, communi diuidundo aut finium regundorum, *l. 1. D. de quib. reb. ad eund. iud. eat.* si plures sint tutores, *l. 2. D. eod. l. 5. C arb. tut.* si plures conrei eiusdem pecuniæ *Nou.* 99. si plures vindicent serui dominium, vel vnus dominium, alter vsumfructum, nisi iustam recusationis causam is qui posterior venit adferat aduersus iudicem, *l. cognitio, l. si pariter, D. de lib. caus.*

NOVELLA XCVII.

De iure dotis.

INæqualis ante hanc Nouellam potuit esse quantitas dotis & donationis propter nuptias, æqualia tamen pacta esse oportebat *Nou.* 22. sed ex primo capite huius Nouellæ non tantùm æqualia pacta, sed etiam æquales debet esse quantitates. & meritò. nec enim aliter constitui sine summa captione potest, quod tamen non obtinuisse Leonis *Nou.* 20. docet. Eadémque ratione si augeatur dos constante matrimonio, augenda etiam est donatio propter nuptias pari quantitate, &

A è contrariò: & sic etiam olim cum dote aucta, augebatur donatio propter nuptias, non poterat maiori quantitate augeri quàm dos, ne hac specie donaret vir vxori, quod moribus vetitum est: nec aliter poterat à marito augeri donatio propter nuptias, quàm si & dos augeretur, *l. si constante, C. de don. prop. nupt.* Sed è contrariò aucta dote, necesse non erat donationem propter nuptias augeri, vt *Nou.* 22. quod hac Nouella tollitur, quæ omnimodo vult congruere summas dotis & donationis propter nuptias. Secundo capite cautè prospicit ne in fraudem creditorum dos augeatur. Certum est mulierem præferri omnibus creditoribus in exactione aut persecutione dotis, atque adeò etiam in persecutione augmenti dotis. Quid igitur si dotem fingat se mu-
B lier augere, vt hoc colore soluto matrimonio sibi vindicet omnia bona mariti exclusis creditoribus, quibus forsitan hoc commento sublato bona mariti sufficerent simul ac doti? Igitur huius fraudis amouendæ causa ita distinguit: Aut quo tempore augetur dos, laborat ære alieno maritus, aut non: si non laborat, dos augeri potest citra suspicionem fraudis, & in eo augmento non minus quàm in dote initio constituta mulier priuilegium habet: si laborat, & dos augeatur prædiis, in eo etiam augmento priuilegium habet, cùm augmentum sit euidens, & vt Græci loquuntur, φανερὰ. mobilia vocant ἀφανῆ. Et ideo si mobilibus augeatur dos, quia hoc genere per fraudem adfingi & adum-
C brari possent multa, in eo augmento priuilegium non habet, nisi ex tempore. In donatione propter nuptias nihil horum spectamus, quia & in ea mulier priuilegium nunquam habet, *Nou.* 61. 109. Sequitur aliud de priuilegio dotis. Mulier præfertur omnibus creditoribus etiam antiquioribus: is etiam cuius pecunia res mobilis vel immobilis comparata aut refecta est, in ea re iure hypothecæ præfertur omnibus creditoribus etiam antiquioribus, *l. licet, C. qui pot. in pign. hab. l. interdum, D. eod* Inde quæritur an hic præferatur mulieri, vel an potius huic mulier. Et in exactione quidem donationis propter nuptias constat hunc præferri mulieri etiam antiquiori: quia in donatione propter nuptias, id est in lucro nuptiali mulier priuilegiũ non habet, in damno rei suæ, id est in dote priuilegium ha-
D bet: & si prior fuerit tempore, præfertur etiam ei cuius pecunia res comparata est, sicut ex diuerso hic si fuerit antiquior in hypotheca, mulieri præfertur. Non est igitur alter potior altero nisi ratione temporis, sicut de duabus mulieribus dictum est *Nouell.* 91. Excipitur is cuius pecunia militia comparata est. nam hic mulieri præfertur etiam antiquiori, si modò interueniente scriptura & testium subscriptione casum militiæ pignori ceperit, & pepigerit nominatim se in eo potiora iura habiturum. Quid sit casus militiæ dixi *Nou.* 35. & 53. Quartum caput est de dote filiæ non minuenda. Finge, morte generi solutum est matrimonium, cui pater dotem numerauerat filiæ nomine. Aut filia est in potestate, aut non: si est in potestate, pater habet tacitam ex stipulatu actionem, *l. 1. § extraneum,*
E *C. de rei vx. act.* quam tamen intendere debet filiæ voluntate, quia communis res est, *l. qui hominem § si gener, D. de solut. l. 2 & 3. D. solut. mat.* Si est emancipata, pater non habet nisi expressam ex stipulatu actionem, alioquin sola emancipata agit. *l. si cùm dotem §. eo autem, Titia, D. solut. mat.* Finge igitur morte generi soluto matrimonio, patrem egisse ex stipulatione expressa vel tacita, & dotem repetiisse, filiæ etiam lucrum obuenisse ex donatione propter nuptias, quod patri nec filiaf. adquirit nisi vsusfructus iure. Quæritur, filia secundas contrahente nuptias an pater minuere possit dotem filiæ, maximè si ex primis nuptiis lucrum fecerit filia. Et con-

ſtituitur ne poſſit, niſi fortuito quodam caſu deminutæ fuerint facultates patris. Dos eſt mulieris proprium patrimonium, etiam ſi ſit in poteſtate, *l. 4. D. de coll. l. denique §. ergo, D. de minor. l. pater, D. ad leg. Falcid.* Dotis igitur eadem quantitas conſtituetur filiæ in ſecundis nuptiis, & lucrum primarum nuptiarum ipſa ſibi habebit in paraphernis, non in dotem. Vltimum caput eſt de collatione dotis. Filia quæ ſe bonis paternis miſcet, conferre fratribus dotem debet, aut tantum remittere de bonis paternis quantum conferre debet, *l. 5. C. de coll.* quod in hac Nouella, ὑπὲρ τοσοῦτον λαβεῖν, & paulò pòſt, ὑπὲρ τοσοῦτον συνεισφορὰν ποιεῖν. vbi malè Haloander, Collationem in tanto maiore ſumma facere. Quid verò ſi dotem filia recuperare nequiuerit, marito non exiſtente ſoluendo? Vlpianus in *l. 1. §. cùm dos, & Gaius l. 2. D. de col. dot.* marito non exiſtente ſoluendo dicunt, non integram dotem conferri, ſed id tantùm quod ad mulierem poteſt peruenire. i. quod maritus facere poteſt. Hoc emendat nominatim hæc Nouella, interpretatione & diſtinctione adhibita. Aut mulier fuit ſui iuris, aut in poteſtate patris: ſi ſui iuris, marito vergente ad inopiam, conſtante matrimonio poteſt dotem repetere aut vindicare, imò & lucrum donationis propter nuptias, *l. ſi constante* [illegible] *D. ſol. mat. l. vbi, in rebus, C. de iur. dot.* Si in poteſtate, & ampla fuerit dos, eodem caſu ceſſante patre ſola cõſtante matrimonio de dote agere poteſt. His caſibus ſi mature mulier maior xxv annis (minori parcitur) dotem non repetierit, nihilominus eam conferre fratribus debet, nec liberatur conferendo inanem actionem. At quid ſi ampla non fuerit dos, & fuerit filia in poteſtate? quo caſu pater agere debuit voluntate filiæ? Culpa & ceſſatio patris filiæ non nocet, & liberatur conferendo nudam actionem dotis, & fert ex bonis paternis partem ſuam integram. De hac Nouella ſcripſit aliquid Alciatus IIII. παρέργων. Et probo quòd ait filiamf. ne aduentitiam quidem dotem repetere poſſe ſine conſenſu patris, quia communes ſunt actiones, *l. vlt. §. & filius, §. vbi autem, C. de bon. quæ lib. adq.* Sed hæc dos hodie non confertur. Non probo definitionem magnæ dotis: placet magis definitio *Nou. 22.* vt magna cenſeatur quæ eſt c. librarum auri. Non probo quòd illa verba, *Et collatio circa illam veniat in ſpem*, intelligit de ſpe paternorum bonorum, cùm ſpem collationis ſignificent, vt hæc paulò ante, *Speretur collatio, & l. 1. §. ſi impuberi, D. de collat.* Ἐμπορικῶς] Hoc eſt naturale in commerciis vt poſſint contrahentes ſe in pretio circumſcribere, id puta, agit emptor vt quam minimo emat, venditor vt quam plurimo vendat: & hic nimirum eſt animus omnium (vt mimus quidam dicebat) vt velint vili emere, caro vendere. Dolus abeſſe debet, fraus abeſſe non debet. Sed in faciendo pretio tantùm hoc dicitur: nam Æſopica illa fabula falſo colore iuris nititur, in qua emptor qui promiſerat pretij reliquum debiturum ſe, ac proinde ideo ſe reliquum non ſoluere dicebat, ne debere deſineret: obiicienti venditori fraudem, reſpondet in emptione & venditione licere contrahentibus ſe decipere. Imò nec ſe decipere licet dolo malo vlla in re, & in pretij conuenti cautione multo minus.

NOVELLA XCVIII.

De lucris nuptialibus.

LVcrum nuptiale. i. caſum mortis vel caſum repudij, parens cui obuenit, conſeruat liberis ex eo matrimonio procreatis, etiamſi abſtineat ſecundis nuptiis, & vſumfructum ſolum ſibi habet. imò & veluti pro viduitatis præmio virilem portionem habet proprietatis iure ex *Nou. 127.* Olim habuit plenam proprietatem in ſolidum. Liberis in lucrorum nuptialium proprietate quis ſuccedat diximus *Nouel. 2. 22. 68.* Quod diximus de lucro nuptiali, quod pars eſt dotis vel donationis propter nuptias, idem obtinet in vniuerſa dote vel donatione propter nuptias, vt ſi cuius culpa obuenerit vni ex parentibus tota, eius proprietatem liberis conſeruet idem mutuo conſenſu, quod tamen infrà prohibiturus eſt *Nou. 117.* ſoluto matrimonio, quo caſu nullum nulli lucrum accedit, ſi quid in ipſa diſiunctione donauerit alter alteri, vt eius etiam proprietatem is conſeruet liberis ex eo matrimonio procreatis.

NOVELLA XCIX.

De duobus reis.

DVo rei eiuſdem pecuniæ non inutiliter fideiubent vice mutua, *l. reos, D. eod.* nam ſic fit vt ſoluenti ſolidum partim ſuo, partim fideiuſſorio nomine, mandati actio competat aduerſus alterum, quæ non competeret, imò nec vlla alia ſi vice mutua non fideiuſſiſſent: niſi ſi ſocij eſſent, actio pro ſocio, vel ex ſtipulatu. Item quia etiamſi ſocij non ſint, vnus poteſt compenſare quod alteri ſtipulator debet, vt Accurſius ſenſit rectè in *l. 10. D. de duob. reis.* fideiuſſor enim rectè compenſat quod reo debetur, *l. 4. & 5. D. de compenſ.* Non ſunt autem duo rei fideiuſſores inuicem, niſi id dictum ſit nominatim, vt his quæ diximus de mandati actione & de compenſatione locus eſſe poſſit. Videntur tamen effectu obligationis & exactione creditoris inſpecta, inuicem fideiubere, licet id dictum non ſit nominatim, quia ſolidum à ſingulis exigi poteſt: ideóque & in S. C. Velleiano ſi mulier & Titius duo rei accepti fuerint, mulier videtur interceſſiſſe, *l. vir vxori, in fi. D. ad S. C. Vell.* & hac quoque ratione à Græcis ſemper appellantur ἀλληλέγγυοι, licet expreſſim vice mutua non fideiuſſerint, quòd tacite id agatur vt vnus pro alio teneatur. Qua forma loquendi, cùm pro his qui lapſi eſſent facultatibus tributorum nomine iuſſiſſet Baſilius Porphyrogenneta locupletes conueniri, hanc nouam exactionem ἀλληλέγγυον appellauit, auctore Zonara & Cedrino. Sed hoc quod diximus ſingulos in ſolidum conueniri, etiãſi vice mutua non fideiuſſerint, mutatur hac Nouella, quæ vult vt conueniantur pro parte tantùm, niſi nominatim ſinguli ſe obligauerint in ſolidum, vel ſcilicet proprio nomine vel mutua fideiuſſione. Quin & ij qui in ſolidum ſe obligauerunt, ſi omnes ſoluendo & præſentes ſint, habent beneficium diuiſionis: quod beneficium ante Adrianus dederat confideiuſſoribus & mãdatoribus, dederat & Iuſtinianus conreis conſtitutæ pecuniæ, *l. vlt. C. de conſt. pec.* Dat & idem modò conreis principalibus, & vult vt omnes ad eundem iudicem mittantur. Si quidam abſentes ſint vel non ſoluendo, ij onerant ceteros. Notandum ex hac *Nou.* duos reos non teneri in ſolidum ſingulos, etiamſi facti ſint eo modo qui proponitur in *l. 4. de duob. reis.* id eſt, etiamſi id agatur, niſi exprimatur nominatim: quod olim neceſſe non fuit exprimi niſi in ſpecie *l. reos, in fi. D. eod.* & ſic idem Iuſtinianus noluit etiam nouationem fieri, quamuis hoc ageretur, niſi & nominatim exprimeretur. Notandum quibus de rebus ad eundem iudicem eundum eſt, compelli litigatores per apparitorem iudicis: vel ſi apparitionem non habeat, vt ſi pedaneus

pedaneus fit, per apparitionem magiſtratus. Implorat pedaneus iudex auxilium magiſtratus, & vbi res exigit vtitur cohorte eius, vt & *Nou. de teſtibus* demonſtratum eſt.

NOVELLA C.

De non numerata dote.

EXceptio ſiue querela non numeratæ pecuniæ creditæ biennio finitur, *l. in contractibus, C. de non num. pec.* Exceptio non numeratæ dotis poſt ſolutum matrimonium anno finitur, *l. vlt. C. de dote cau. non num.* quod ita procedere Iuſtinianus declarat ſi biennio tantum durauerit matrimonium: nam ſi diutius durauerit, non tamen amplius decennio, poſt ſolutum matrimonium tribus menſibus finitur: ſi amplius decennio durauerit, mulieri dotem repetenti ex inſtrumento dotali nulla opponi non numeratæ dotis exceptio poteſt. Excipitur maritus minor xxv. annis, cui à contracto matrimonio XII. anni dantur ad conteſtandam querelam non numeratæ dotis, heredi eius annus, eo defuncto intra annos XII. Differentia igitur hæc eſt inter maiorem & minorem, quòd in maiore ſi amplius decennio durauerit matrimonium, ſilentio decennij extinguitur exceptio, in minore non aliter quam ſi plus quam XII. ſteterit matrimonium: Excipitur etiam heres mariti minor xxv. annis, cui datur quinquennium à morte mariti, ſiue defunctus maior fuerit ſiue minor, dummodo viuo marito non fuerit decennio extincta querela. i. modo intra decennium maritus deceſſerit. Et hæc ita conſtituit in futuris matrimoniis: in conſtantibus matrimoniis vult vt ſi in recenti contracta ſint, intra decennium opponatur exceptio: vel ſi iam aliquantum temporis ſteterit matrimonium, ita vt non minus biennio deſit ad decennium explendum, id temporis habeat maritus heresque eius ad conteſtandam querelam. Quòd ſi decennio iam durauerit, aut minus biennio deſit ad decennium, vt ipſe maritus intra biennium opponat exceptionem non numeratæ dotis, heres eius intra tres menſes à ſoluto matrimonio. Sed hoc poſtea alia quædam Leonis vel Baſilij Nou. clarius declarauit, cuius ſententiam Harmenopulus refert, ſublatis omnibus dubitationibus, quæ in hanc Nouellam moueri ſolent de minore xxv. annis, & de heredis conditione meliore deterioreve quam defuncti. Etiam illud adiicit Iuſtinianus querelam hanc eſſe conteſtandam non nuda denunciatione, ſed literis in iudicium vocata muliere, aut eo qui pro ea dotem cauit: quod & ita fit in conteſtatione non numeratæ pecuniæ, *l. in contractibus §. ven. C. de non num. pec.* Conteſtatio perpetuat exceptionem, & transfert onus probandi in actorem, *l. 3. C. eod.* niſi agatur ex chirographo, quo adſcripta ſit debiti cauſa, *l. generaliter, C. eod.* Id quoque notandum eſt, huic exceptioni non numeratæ dotis locum non eſſe, ſi præter inſtrumentum dotale etiam apocha cauerit maritus ſe dotem accepiſſe, *l. in contractibus, §. ideoque, C. eod.*

NOVELLA CI.

De decurionibus.

HÆc Nouella tota eſt de dodrante debito curiæ vel ſucceſſoribus curialis curialibus, vel ſe vltrò dantibus in curiam, de quo diximus ſatis *Nou. 34. 74.* & hoc adiicit præterea, vt eum qui ſe dat curiæ, nati ſequantur tacito iure. Olim patre facto curiali, liberi poſtea ſuſcepti erant curiales, ante ſuſcepti non erant curiales, *l. communium §. ſed ſi quidem, C. de nat. lib.* Hodie etiam ante ſuſcepti curiales fiunt.

NOVELLA CII.

De moderatore Arabiæ.

HAbuit olim Arabia præſidem ciuilem magiſtratum, & ducem militarem: hæc Nouella præſidem mutat in moderatorem, clariſſimum in ſpectabilem, & auget ei annonas, adſignatque milites, quamuis ciuilis ſit, non militaris magiſtratus: & ad ſummam eadem ei dat quæ moderatori Helenoponti *Nou. 28.*

NOVELLA CIII.

De proconſule Paleſtinæ.

CÆſarienſium lex eſt ſpecialis. Cæſarea autem metropolis Paleſtinæ primæ, colonia Veſpaſiani, *l. vlt. D. de cenſ.* à qua Cæſarienſis aduocatio ſæpe in Codice, an potius à Cæſarea Cappadociæ, de qua *Nou. 30.* Illa enim Paleſtina aduocatio dicitur, *l. pen. C. de fideiuſ.* Scribit autem Iuſtinianus Cæſaream Paleſtinæ nomen accepiſſe à Veſpaſiano contra omnium ſcriptorum ſententiam, qui nomen Herodi regi Iudææ, acceptum ferunt. Et conſtituit in ea Iuſtinianus proconſulem, magiſtratum ciuilem, ad quem à viris clariſſimis appelletur ex vtraque Paleſtina, ſi lis non excedat quantitatem x. librarum auri, vt *Nouella 23.* & quæ ſint tam eius quam ducis Paleſtinæ propria munera breuiter ſtringit. Τηβέννῳ] Trabea Remi & Romuli poetis, quæ Plutarcho τήβεννος, Polluci & Themiſtio τήμενος: nam & inuentor Temenus Arcas. Stola proconſularis *Nouella 31.* Eunapius τὴν περιπόρφυρον ἐσθῆτα, τήβεννον ῥωμαῖοι καλοῦσιν, Dionyſ. Halic. 6. τηβέννας τὰς καλουμένας τραβέας. Polybius 10. λαμπρὰν τήβενναν, λαμπρὰν ἐσθῆτα, veſtem candidam. Strabo 3. ἐν τῇ τηβεννικῇ ἐσθῆτι.

NOVELLA CIV.

De prætore Siciliæ.

NOn vt ad ſuperiores pertinet cura publicorum tributorum, ita & ad prætorem Siciliæ, ſed ad Comitem patrimonij Italiæ, qui & Comes dicitur largitionum Italicarum. Videnda eſt *Nou. 75.*

NOVELLA CV.

De Conſulibus.

SOlebant Conſules olim miſſilia ſpargere in vulgus, *§. pen. Inſt. de rer. diuiſ.* & ob id quamcumque ſparſionem poſteriores arbitror ὑπατείαν appellaſſe. Cedrinus duobus locis ἔρριψεν ὑπατείαν πολλήν. Martia-

nus *l. 2. C. de consul.* constituit ne quid deinceps Consules in populum spargerent, sed certam dumtaxat summam expenderent in formarum reparationem: cuius Constitutionis meminit Iustinianus hoc loco, sed eam non probat, quia missilia iactare in vulgus, & sportulas populo dare Consulibus volentibus permittit, ad certum modum tamen, & septies tantum in anno: ac primum quidem initio magistratus Kal. Ian. quibus & prætores & Coss. inire magistratum solebant, *l. Publius, D. de cond. & dem. l. pridie, D. de feriis.* deinde Circensibus ludis, quos Mappę appellatione designat, cuius rationem Georgius Cedrinus exposuit & Cassiodorus ad Faustum præf. prætorio: tum theatrica venatione: & quartum, in spectaculo, quod μοονμέειον dicebatur. Extat epigramma Leonis philosophi εἰς τὸ μονημέειον. Edebantur in eo pancarpum & ferarum venatio. Et pancarpum Vetus interpres exponit siluam; qua ratione & Chamæleo niger dictus forsitan sit pancarpum, vt ad Dioscoridem Græci quidam adnotarunt, ex varietate colorum: & oraculo quodam cum Dianæ iuberetur Neleus statuam erigere ἀπὸ παγκάρπων ξύλων, erexit ex quercu in qua offenderat multos variosque suspensos fructus, vt interpres Callimachi scribit. Appellatur & à Sophocle in OEdipo Tyr. laurus παγκαρπος. Augustinus aduersus Secundinum Pancarpium ludicris muneribus edi propter omnium generum quæ inerant herbas. vt Festo pancarpiæ coronæ ex vario genere florum. Quinta munificentiæ exhibitio fit ludis scenicis, quos πόρνας vocari refert, à productione meretricum in scenam: Seneca, florales iocos nudandarum meretricum: sexta iterum ludis circensibus: septima tempore depositi magistratus. Modum erogationis subiecit huic Nouellæ Iustinianus, quæ tamen notitia periit, eamque notitiam seruari voluit in iudicio vel actis Comitis largitionum. & inde Consulibus edi. Fuit & in ea impositus modus sparsioni vxoris aut matris Consulum: nam eæ solæ Consularibus infulis vti, & munificentiam populo exhibere possunt. Vxor ipso iure Consularis est, non mater, *l. 1. D. de senat.* mater Consularis fit filij voluntate: nec vero aliam præter matrem hoc honore adficere Consul potest. Item constituit vt ne aurum populo Coss. spargant (hæc enim largitio propria Imperatoris est) sed argentum tantum, idque in minutioribus nummis, veluti miliarensibus, μήλοις, καυκίοις, τετραγωνίοις. Καυκίοι dicuntur à forma, quod sint paululum concaui, quales vidi nonnullos, vt τετραγώνιοι, quod quadrati, μηλοὶ, quod rotundi. De miliarensibus scripsi *in l. 7 C. de pal. sac. larg.* quos decimam partem solidi facere Suidas scribit, & Epiphanius Cedrinusque dictos miliarenses quasi militares. Leo hanc Iustiniani Constitutionem abrogauit *Nou* 94. Προόδους] Processus, vt *l. nam & Imp. D. de don. inter vir. & vxor.*

Ἑπτὰ νυκτῶν] An loquitur vt Germani, quos Cor. Tacitus ait non dierum numerum sed noctium computare? Προσέρχεται δ᾽, ἐμὶν αὐτοῖς νεύσειεν ἡ στολή] Rectius legit Vetus interpres αὐτὸς, vt sit sensus, perpetuum quodammodo ab Imperatore Consulatum geri, & ab eo manare trabeam, aliisque deferri ex nutu eius, atque hac ratione Consulatum Imperio hærere semper, sceptra ve subsequi. Et huius loci sensum vt ita adsequeremur viam fecit Petrus Faber magister libellorum ordinarius, doctissimus, meritissimus, laudatissimus in doctissimis commentariis ad *l. 2. D. de orig. iu.* LEGATVR] Rectius etiam Vetus interpres, *Legi*, vt *Nou.* 22. Subscriptio est quæstoris.

NOVELLA CVI.

De nautico fœnore.

Ex *l. eos, C. de vsuris*, nauticæ pecuniæ, cuius scilicet creditor periculum suscipit, vsura centesima est, terrenæ autem vsuræ, cuius periculum pertinet ad debitorem, inter negotiatores vsura legitima bes est. Periculum nauticæ pecuniæ suscipit creditor ad diem certum vel ad condicionem certam, puta quoad nauis redierit salua, *l. 4. de nau. fœn.* & discusso periculo desinit currere vsura centesima, & inter negotiatores incipit deberi bes *l. 1. 2. 4. C. de nau. fœn. l. fœnerator, l. pen. D. eod.* Hoc cognito, hanc statuamus esse sententiam huius Nou. comprobari in nautico fœnore more receptam conuentionem hanc, vti creditor in centenos solidos capiat denos, quæ est vsura dextans, & hoc amplius, vt naui imponat in singulos solidos singulos modios tritici vel hordei, pro quibus vectigal debitor. i. nauicularius siue negotiator fisco depēdat: quo adiecto excedit hæc conuentio vsuræ centesimæ modum. Comprobari & aliam conuentionem more receptam, vt creditor in singulos solidos capiat tres siliquas, quæ est vsura centesima, vt exposui *Nou* 12. & vt hæc vsura præstetur non vsque ad diem certum, sed omnino vsque dum salua redierit nauis, siue redierit post annum, siue post mensem vnum vel duos, qua pactione efficitur vt naui reuersa post mensem in singulos solidos vsuræ nomine creditor accipiat tres siliquas: quod rationem vsuræ centesimæ mirum in modum excedit, quæ non in mensem, sed in annum pro singulis solidis tres siliquas reddit. Ideoque hæc Nouella abrogata etiam fuit postea *Nou.* 110. secundum quam in nauticis pecuniis centesimam vsuram nullo modo licet excedere.

NOVELLA CVII.

De testamentis factis inter liberos.

Testamentum militis scriptum notis valet *l. Lucius, D. de mil. test.* Pagani non valet, & secundum notariam non datur bonorum possessio, *l. sed cum patrono § vlt. D. de bon. pos.* nisi facta sit inter liberos suos vel emancipatos ex Constitutione Constantini, *l. 1. C. Th. fam. erc. l. vlt. C. eod.* vel etiam inter quoscunque liberos ex Constitutione Theodosij, *l. hac consultissima § ex imperfecto, C. de testament.* quod hæc Nou. tollit. Vult enim etiam inter liberos omnia, etiam vnciarum modum claris literis perscribi, quod & de omnibus numeris Basilium Macedonem constituisse in omnibus instrumentis Cedrinus scribit. Alia tamen ratione si imperfectum sit testamentum factum inter liberos, sane valet quantum ad portiones eis adscriptas *d. §. ex imperfecto*, legata aut fideicommissa aut libertates non debentur, portiones extraneis adscriptæ non debentur, nisi propinquis vel vxori vel alumno, vel aliis personis quibus verisimile est omnimodo præstari testatorem voluisse, *arg. l. in testamento, D. de fid. lib.* Ex hac Nouella etiam extraneis liberi ex imperfecto testamento præstare debent legata, si modo holographum & testibus palam nuncupatum testamentum fuerit. Item ex hac Nou. testamentum imperfectum factum inter liberos non rumpitur alio testamēto imperfecto scripto vel non scripto. Quod non ita

procedit in teſtamento militis, nam infirmatur imperfectum alio teſtamento imperfecto intra annum miſſionis, *l. eius*, §. *vlt. D. de mil. teſt.* Confirmatur & hac Nouella quod de diuiſione bonorum inter liberos cautum eſt *Nou.* 18. §. 4.

NOVELLA CVIII.

De fideicommiſſariis hereditatibus.

HÆc Nou. declarat quantum ex bonis heres deminuere poſſit, qui rogatus eſt poſt mortem ſuam reſtituere quod ex eis bonis ſuperfuerit: quod nos expoſuimus iam ſupra *Nou.* 39 In hac Nou. fideicommiſſarius pro herede accipitur, vt *l. quamuis, D. de iudic.*

NOVELLA CIX.

De hæreticis.

MVlieres tacitam hypothecam habent in bonis mariti tam ſponſalium quam dotis nomine. Habent & priuilegium in perſecutione dotis, non item ſponſalium, vt *Nou.* 61. 91. 97. Hac Nouella excipiuntur hæreticæ, vt neque tacitam hypothecam habeant, neque priuilegium, niſi reſipuerint. Confirmantur & veteres Conſtitutiones, quibus hæreticis militia qualibet & curatione publica interdicitur: Citat Conſtitutionem Leonis: ea eſt *l.* 6. *C. de diuer. off.* Citat & Conſtitutionem Iuſtini: ea deſideratur in tit. Codicis *de epiſcop. aud.* ſed eius ſententia extat 57. βασιλικῶν.

NOVELLA CX.

De nautico fœnore.

HÆc Nouella abrogat *Nou.* 106. In ea ἀναληφθῆναι &c. male Haloander ſic interpretatur, Mandato dato vt è iudicio tuo reciperetur. Vellem dixiſſet, reuocaretur. Vetus interpres rectius, Reſumi eam præparantes ex foro tuo.

NOVELLA CXI.

De tempore actionum ſacris locis competentium.

SI cum eccleſia agatur, ſeruamus actionibus præſtituta tempora: ſi eccleſia agat, quæcunque tandem illa ſit actio: non obſtat niſi annorum XL. præſcriptio, vt *Nou.* 131. abrogatur C. annorum præſcriptio, quam probarat *Nou.* 9. & *l. vlt. C. de ſacr. eccleſ.* qua de re ſcripſimus Obſeru. 5. cap. 5. Hæc Nouella eſt in edictis quintum.

NOVELLA CXII.

De litigioſis.

REi litigioſæ alienatio vel pigneratio non valet iure prætorio, quia ſcilicet emptori vel creditori eam rem perſequenti obſtat exceptio litigioſi. Non valet igitur propter exceptionem, valet tamen ipſo iure, *l.* 17. *in princ. l.* 18. *D. de rei vind.* & ita eſt accipiendus titulus de litigioſis, qui eſt vltimus titulus libri XLIV. Digeſtorum, qui totus liber eſt de exceptionibus. Nam proponitur in eo primum generalis tit. De exceptionibus, deinde ſpeciales de exceptione rei iudicatæ, de exceptione doli, de exceptionibus temporum, tum tit. Quarum rerum actio non detur, & in eo exceptiones tres, Iuriſiurandi, Quod alea geſtum ſit, Quod libertatis oneroſæ cauſa. & addiderat etiam lib. LXXVI. ad edictum Vlpianus, ex quo eſt *l. 1. eod. tit.* exceptionem rei venditæ & traditæ, *l.* 1. *D. de except. rei vend.* & ad extremum ponitur tit. De litigioſis. i. de exceptione litigioſi. Nam qui rem litigioſam emit, repellitur tantum exceptione, non ipſo iure: tenetur tamen vterque fiſco. nam commune eſt crimen emptoris & venditoris, *l.* 1. *D. de iure fiſc. l.* 2. *D. de litig. l. vlt. C. eod.* atque ita partim ab emptore, partim à venditore duplum ſibi conficit fiſcus pœnæ nomine, vt in ſpecie *l. Senatus, D. de contr. empt. l. vlt. D. de dam. inf.* ita videlicet vt venditor pretium quod accepit & alterum tantum præſtet, vel emptor æque duplum præſtet, ſimplum à ſe, ſimplum à venditore. Neque tamen propterea ipſo iure fit irrita venditio: nam & re litigioſa in ſacrum dedicata, quo caſu pœna dupli infertur aduerſario, non fiſco, *l.* 3. *D. de litig.* irrita non conſtituitur dedicatio, quamobrem puto manumiſſionem etiam ſerui litigioſi inanem non eſſe. Quod autem dixi de communi pœna emptoris & venditoris, hoc ita procedit, ſi emptor ſcierit rem eſſe litigioſam: nam ignorante emptore verius eſt venditorem fiſco teneri in duas partes, emptori autem in ſimplum & tertiam partem pretij ex *l vlt. C. de litig.* Ex eadem lege res litigioſa alij datur recte tranſactionis vel diuiſionis cauſa, vel in cauſam dotis aut ſponſalium: quod & hæc Nou. confirmat. An & legatur recte? Sic ſane ex *d. l. vlt.* & legatario præſtatur æſtimatio litis, *l.* 3. *C. de litig.* Ex hac Nouel. videtur tantum legari litis euentus, & ideo adeſſe liti legatarius poteſt, vt *l. ſi ſuſpecta, D. de inoff. teſtam.* Res autem litigioſa ea eſt de cuius dominio lis conteſtata vel mota controuerſia eſt in ius vocato aduerſario. Sola denunciatio rem litigioſam non facit, *l.* 1. *in princ. D. de litig. l.* 1. *C. de pign.* quæ ſcilicet fit venditionis impediendæ cauſa. nam (vt dixi) quæ fit iuris experiundi cauſa, rem litigioſam facit, vt & in S. C. petita videtur hereditas ſi vel lis denunciata ſit. Controuerſia de hypotheca rem litigioſam non facit, *l.* 1. *C. de litig. l.* 2. *C. de diſtr. pign.* Litis metus vel comminatio rem litigioſam non facit, *l.* 8 §. 1. *D. de alien. iud. mut. cau.* Secunda pars huius Nouellæ eſt de cautione ab actore præſtanda de obſeruatione iudicij & decima parte litis, antequam libellus conuentionis reo offeratur, de qua diximus *Nou.* 96. Tertia pars eſt de contumacibus, quam expoſui *Nou.* 69.

A

NOVELLA CXIII.

Ne ſacræ formæ fiant in medio litis.

QVod cautum eſt *Nouella* 42 §. *vlt.* id hac Nou. cauetur explicatius, vt iudices vel arbitri compromiſſarij iudicent ſecundum leges & mores, non ſecundum reſcripta vel pragmaticas formas vel iuſſiones principis, quæ pendente lite impetrantur & inſinuantur iudicibus, non ſecundum depoſitiones referendariorum nuntiantium iudicibus quemadmodum litem finiri princeps velit, non ſecundum iuſſiones magiſtratuum. Ipſe princeps ſuo decreto litem finiri ſi velit, poteſt non iudici formam rei iudicandæ præſcribere, ſatis legibus moribuſque præſcriptam: niſi forte in re dubia principem iudex de iure cōſuluerit: quod tamen poſtea etiam iudici interdictum fuit *Nou.* 125. Iudicis qui reſcriptis non iure litem diſceptauerit, definitiuam ſententiam ipſo iure nullam eſſe, ex compromiſſo pœnæ petitionem non eſſe, *l.* 10. & 11. *C. de iudic.* Reſcripta huiuſmodi Iulianus eleganter Ambitioſa vocat, id eſt, ad gratiam compoſita, Græci κολακικά: quibus ſi locus non eſt pendente lite, nec ſane locus erit lite finita, quamuis appellatio vel retractatio ſperetur. Retractationis remedio vtimur cum appellandi ius non eſt, *Nou.* 82. §. *per.* Loquimur autem de reſcriptis, quibus rei iudicandæ forma præſcribitur, non de aliis reſcriptis, quibus ad litem celerrime finiendam iudices inuitantur, vel ad acta edenda litigatoribus, vel ad ſumendum συνδικασὴν, *l.* 2. *C. vt lite pend.* his enim omnimodo parendum eſt. Præcipit ad extremum vt in ſingulis litibus initio antequam ſatiſdationes iudiciales præſtentur, quas vocat confirmationes perſonarum, vt in §. *ſin autem*, *Inſt. de ſatiſdat.* hæc Conſtitutio actis inſeratur.

NOVELLA CXIV.

De ſacris iuſſionibus.

VT in litibus emiſſæ ſacræ iuſſiones non aliter à iudicibus recipiantur quam ſi ſubnotatæ fuerint à quæſtore palatij, in qua ſubnotatione & iudex & litigatores & is cui iuſſio perferenda data eſt, nominatim exprimi debent. Adiicit Theodorus non obſtare *l. penul. Cod. de diu. reſcr.* quæ exigit ſubnotationem principis. Nam in reſcriptis ſane exigitur etiam ſubnotatio principis, neque id hoc loco negatur. Videtur tamen non exigi in iuſſionibus omnibus, & ſufficere ſubnotatio quæſtoris, his verbis, *Quæſtor legi.* Fuit Conſtitutio Latina, vt & *Nouel.* 65. & 143. & aliæ, & extat in vulgari Latino Codice Nouellarum, cui addatur hæc ſubſcriptio. *Dat. Kalend. Nou. C. P. D. N. Iuſt. P P. Aug. ann. XVI. Baſilio V. Cos.*

NOVELLA CXV.

De appellationibus, & de litigatoribus, & de Falcidia, & de exheredatione, & de iis qui lugent, & de conſtituta pecunia.

PRimo capite hoc conſtituitur, vt cauſa appellationis finiatur ſecundum leges quæ dicundæ ſententiæ tempore valebant, non ſecundum nouas quæ
B
poſt ſententiam à qua appellatum eſt inualuerunt, etiamſi nouæ nominatim porrigantur ad præterita negotia. Nam hæc clauſula, Si nouis legibus adiiciatur, de præteritis negotiis nondum finitis accipienda eſt, non de iis quæ iam finita ſunt ſententia iudicis vel tranſactione partium, *l.* 1. *in fin. C. de cont. iud. l. per. C. de ſacr. eccl. Nou.* 111. Putat etiam Accurſius eam clauſulam non eſſe porrigendam ad negotia quoquo modo in iudicium deducta. ſed repugnat *Nou.* 113. & *d. l. pen.* Quod de appellationibus dictum eſt, idem etiam ſeruatur in retractationibus, veluti ſi aduerſus ſententiam præf. prætorio, à qua appellari non poteſt, retractatio poſtulata ſit. Nam in retractatione leges
C
nouas quæ poſt ſententiam præf. prætorio obtinuerunt, non ſequimur. idem etiam ſeruatur in relationibus iudicum, quibus poſt vltimam cognitionem, cum inibi res eſt vt iudicetur, principem de iure conſulunt, quæ tamen facultas referendi cohibetur *Nouella* 125. Nam in his cauſis, ius quod valuit relationis tempore, ſequi debent Senatores qui in conſilium principis adhibentur, non ius nouum, quod poſt eam introductum eſt. Secundo capite conſtituitur vt ſi vnus ex litigatoribus lite diu diſceptata tandem renunciauerit ſuis allegationibus, alter nolit renunciare, ſed moretur & fruſtretur diffidentia cauſæ, detur ei ſpatium trium menſium ad proferendas reliquas allegationes & probationes, poſt tres menſes, vt perinde ac ſi vterque renunciaſſet allegationibus ſuis, ſententiam dicat iudex vel referat, *l.*
D
9. *C. de iudic.* Spatium trium menſium datur extra ordinem ad conuincendam improbitatem & calumniam litigatoris poſt legitimas dilationes, vt ipſe Iuſtinianus ait. Itaque nihil obſtat *l. vlt. D. de feriis*, quæ de legitimis tantum & ordinariis dilationibus loquitur. Tertium caput eſt de exheredationibus liberorum aut parentum, quod expoſuimus ſatis diligenter *Nou.* 18. Quartum caput eſt de ſuſtinenda exactione omni luctus & memoriæ defuncti diebus IX. quod expoſuimus *Nou.* 60. Quintum eſt de conſtituta pecunia, vt obligetur ex conſtituto qui dixerit, Conſtituo ſiue Satisfacio, quod eſt, Securum te facio: non qui dixerit imperſonaliter, Satisfaciam, quo modo & ſtipulationem conceptam valere non arbitror. Quod ſi ita, Satisfiet
E
tibi à me, conſtitutum valet etiam in ſolidum. Si ita, Satisfiet tibi à me aut Titio, valet etiam in ſolidum, perinde ac ſi non adiecisſet, Aut Titio: id namque agitur vt & ego tenear in ſolidum. Sin autem hoc modo, Satisfiet tibi à me & Titio: teneor tantum pro parte, quia adiectio Titij inutilis non auget obligationem meam. Idemque fit in ſtipulatione: nam de ſe quiſque promittit, non de alio.

NOVELLA CXVI.

De militibus.

VEtus eſt conſtitutio, ne milites priuatis negotiis occupentur, *l. milites, C, de loc. l. milites, C. de re mil.* Vegetius I. *Militibus priuata negotia non mandabantur.* Florus xi. *L. Poſthumius conſularis, quoniam cum exercitui præeſſet, opera militum in agro ſuo vſus eſſet, damnatus eſt.* Idem & de fœderatis conſtituit hæc *Nou. & l. vlt. C. de loc.* quæ ſub optionibus erant, vt diximus *Nou. 22.* & ideo fœderati ad optiones ſuas milites ad numeros ſuos, relictis priuatorum negotiis, redire iubentur. alioquin milites quidem & fœderati, ex hac cauſa capite plectuntur: qui opera eorum in ſuis prædiis negotiiſve vtuntur, confiſcantur.

NOVELLA CXVII.

De diuortiis & aliis capitulis.

PRimum caput pertinet ad aduentitia bona quæ per filiasfam. patri adquiruntur vſusfructus iure: quod ita procedere Iuſtinianus declarat, niſi is cui donat vel relinquit filiofam. hanc legem adiiciat, ne vſusfructus patri adquiratur. nam in bonis hac lege donatis, pater nihil iuris habet. Nunquam tamen probata fuit hæc adiectio, Ne proprietas patri adquiratur, in bonis quæ patri pleno iure adquirebantur: erat olim contra ius publicum. non eſt tamen contra ius publicum hæc, vt qui eſt proprietarius, ſit etiam fructuarius. Adminiſtratio autem eorum bonorum quæ filiofam. pleno iure adquiruntur, competit filiofam. maiori xxv. annis, vel curatori à teſtatore vel donatore dato in eis bonis, vel à iudice. Non tamen poterit filiusfam. de eis bonis teſtamentum facere, *arg. l. Imperator, l. ad Treb. l.* Secundo capite vnus introducitur modus, quo naturales filij ſui fiunt, de quo diximus in *Nouella 74.* Filiorum nominatio in publico inſtrumento vel in priuato munito teſtibus tribus, vel in teſtamento, vel apud acta, quæ etiam iuſtæ vxoris argumentum præbet. Vnde argumentabor forſitan non male, & adoptione filios naturales, ſuos & legitimos fieri: niſi plus aliquanto dare libuerit nominationi quæ fiat ex ſcripto quam adoptioni: nam & adoptio vnius, cæteros non faceret legitimos, concubinam non faceret vxorem: vnius nominatio & concubinam, vxorem, & naturales omnes ex ea procreatos, ſuos facit. Nam ſi vnum habes pro filio ſuo non adoptatum, & matrem igitur pro vxore, & fratres æque pro ſuis. Videntur itaque omnes fieri ſui per nuptias: & nuptiæ ſane maioris momenti ſunt quam adoptio. Alias non plus poteſt nominatio filij quam adoptio, *§. vlt. Inſtit. de adopt.* Tertium caput eſt de exæquandis liberis primarum & ſecundarum nuptiarum, licet non in vtriſque nuptiis interuenerint inſtrumenta nuptialia. Quarto capite declaratur, quando in nuptiis exigantur inſtrumenta nuptialia. De vtroque diximus *Nou. 18. 22.* & pleriſque aliis locis ſupra. Quintum caput de vxoribus indotatis expoſuimus *Nou. 22. & 53. §. vlt.* Sexto confirmatur Conſtitutio Leonis, id eſt, *l. ex morte, C. de pact. con.* & abrogatur *l. 1. C. de nat. lib* & Nou. Martiani *de ma-*

A *trimoniis Senatorum*, qua de re diximus *Nou. 89.* Septimo declaratur apud quem & cuius ſumptibus liberi educari debeant diuortio facto, quod pertinet ad tit. Codicis, *Diuortio fac. apud quem ſint nut.* & de eo diximus *Nou. 2.* Octauum eſt de iuſtis cauſis diuortij, quæ quidem multæ ſunt ex *l. conſenſu, C. de repud.* & *Nou. 22.* Ceterum Nou. hac ad breuiorem numerum contrahuntur, & pleræque ex prioribus improbantur, quæ tamen & poſtea à Leone reuocatæ ſunt *Nou. 30. & 31.* vt ſi mulier viuo marito de contrahendis nuptiis cum alio egerit, vel ſi odio mariti partum abegerit. Nonum caput eſt de matrimonio non ſoluendo nudo conſenſu, qua de re *Nou. 22.* ſimul ac de eo quod ſequitur, de matrimonio ob militiam vel ex aliis cauſis

B dirimendo, & de pœnis iniuſti repudij. Vltimo capite datur marito ius occidendi adulteri etiam non deprehenſi poſt tres denunciationes: quod & iure vetuſtiſſimo obtinuit, & *Nou.* quadam Maioriani, lege Iulia non omnimodo. Qui denunciationibus non parent, habentur pro adulteris: quod valde nouum eſt. Id etiam eſt nouum, vt cõſtante matrimonio maritus vxorem adulterij accuſare poſſit, quod expoſuimus lib. de temporibus c. 13.

NOVELLA CXVIII.

C
De æqualitate agnatici & cognatici iuris.

COgnatio triplex eſt, vt ait *Nou. 89.* diuiditur enim in parentes & liberos, qui in recta linea conſtituuntur, & eos qui ſunt ex tranſuerſo, ſiue à latere, qui rurſus diuiduntur in agnatos & cognatos. Sed & parentes ipſi ac liberi diuidi poſſunt in agnatos ac cognatos. nam pater filiofam. eſt agnatus, filio emancipato cognatus: mater quæ conuenit in manum viri filio eſt cognata non agnata: nepos ex filiofam. auo eſt agnatus, nepos ex filiafam. cognatus: filius ſuus patri agnatus, filius emancipatus, cognatus. Quibus expoſitis, videamus quis inter eos ordo ſeruetur in ſucceſ-

D ſione ab inteſtato. Primo loco vocantur liberi tam ſui quam emancipati, ſed diuerſo iure. ſui iure ciuili; emancipati iure prætorio: quam differentiam hæc Nouella non tollit. Itaque ne dixeris filium emancipatum ex hac Nouella iure ciuili ſuccedere: quod ſi dixeris, & hoc dixeris, filium emancipatum excludere nepotem ex eo retentum in poteſtate, & ſublatum eſſe edictum nouum De coniungendis cum emancipato liberis, quod tamen eſt falſum. Id autem latius exprimitur hac Nou. primo ordine liberos vocari tam cognatos quam agnatos, vt auo non tantum nepotes ex filio ſuccedunt, ſed etiam nepotes ex filia & pronepotes proneptesve ex nepte ex filio filiave nata, vel ex nepote ex filia nato cum certæ partis deminutione, quæ ſuis heredibus vel agnatis defuncti accreſcit ex Con-

E ſtitutionibus: hodie ſine vlla deminutione ex hac *Nou. & 18.* Hodie igitur non eſt neceſſe codicillis ab inteſtato factis vocari nepotem ex filia in integram portionem matris, cum ipſo iure ita ſe res habeat, quod ex formulis Marculphi in hunc modum ab auo decerni ſolebat: *Quidquid pater de facultatibus ſuis erga filios aut nepotes diſtribuit, id lex Romana omnimodo obſeruari præcipit: ideoque ego I. Titius in Dei nomine dulciſſimis nepotibus meis Gaio & Seio, dum peccatis meis facientibus mater eorum filia mea iam vita functa eſt, & poſſunt illi per legem cum filiis meis auunculis ſuis in alodio meo ex integro ſuccedere, hanc epiſtolam emiſi, vt intelligant velle me vt in omni alodio meo cum auunculis ſuis in integram matris partem ſuccedant: ea tamen ra-*

tione vt quidquid matri eorum tempore nuptiarum dedi, vel si quid aliud ex rebus meis ad eam peruenerit, id in partem matris imputent. At similiter sine conuentione in manum matri ab intestato succedunt filij, licet cognati sint, non agnati. ex S. C. Orfitiano, nepotes succedunt auiæ ex Constitutionibus. Sed & generaliter ex hac Nou. liberi defuncto succedunt siue agnati sint, siue cognati, & præferuntur parentibus, etiamsi defunctus in parentis fuerit potestate, in eo scilicet quod parenti acquiritur: vt si defunctus fuerit in potestate patris & filium habuerit, peculium profectitium defuncti pertinet ad patrem peculij iure pleno, peculium aduentitium pertinet ad patrem vsusfructus iure, in proprietatem defuncti filius lege succedit, in peculium quoque castrense vel quasi castrense lege succedit pleno iure, itemque in bona aduentitia quorum vsusfructus patri adquisitus non est, vt si donata fuerint ea lege ne patri adquireretur vsusfructus. Id etiam sciendum est, in hac liberorum linea gradu proximiorem non præferri. nam filius emancipatus non præfertur nepoti ex se nato & retento in familia aui, sed coniungitur ex edicto nouo: & filius non præfertur nepoti ex alio filio iam ante mortuo, sed simul vterque intestato succedit, & sic deinceps ceteri. Item sciendum est, in hac liberorum linea hereditates diuidi pro stirpibus, non pro virilibus portionibus, vt si defuncto sit filius & ex alio filio iam mortuo nepotes duo, filius ei succedit in semissem, nepotes in semissem, non singuli in trientem: ac similiter si defuncto tantum sint nepotes ex diuersis filiis aut filiabus, in stirpes succedunt, §. *cum filius, Inst. de he. quæ ab int. l. 2. & 3. C. de suis & leg. lib.* De successione liberorum naturalium diximus N. 18. De successione adoptiuorum nihil tractabimus. Post liberos secundo loco vocantur parentes gradu proximiores tam cognati quã agnati. Vocabatur iam ante mater ex S. C. Tertulliano, filio cognata non agnata: ex hac Nouella vocantur omnes seruata graduum prærogatiua, siue sint agnati siue cognati, & præferuntur iis qui sunt ex transuerso, non tamen omnibus. Olim fratres præferebantur parentibus, *l. vlt. C. com. de succ. l. 4. C. de bon. quæ lib. adq.* Ex hac Nou. defuncto fratres vel sorores vtroque parente coniuncti coniunctæue vna cum parentibus succedunt in capita, sublato S. C. Tertulliano, quo mater cum sororibus defuncti succedebat in semissem, non in capita, vt exposuimus *Nou. 2.* Olim filius bona fraterna adquirebat patri in cuius erat potestate vsusfructus iure: hodie bona fraterna quæ ab intestato obuenerunt pro parte virili ne vsusfructus quidem iuri adquirit patri, quia pro vsufructu hodie in hereditatem filij defuncti pleno iure concurrit pater, quem filius superstes, id est frater defuncti excludebat iure veteri. Olim pater excludebat matrem etiam ex S. C. Tertulliano: hodie simul admittuntur: idemque est in ceteris parentibus, vt sine discrimine sexus vel cognationis gradatim defuncto succedant. Id non est omittendum, si plures sint parentes defuncto eiusdem gradus, quorum alij sint agnati, alij cognati, vt si defunctus reliquerit auum paternum & auum maternum auiamque maternam, tum hereditatem non diuidi in capita, sed auum paternum in semissem vocari, ceteros in alterum semissem. Tertius ordo est eorum qui ex transuerso veniunt, in quo ordine nullum etiam hodie est discrimen agnationis & cognationis, nullum discrimen sexus. Ex cognatis ante hanc Nou. vocati sunt fratres emancipati Constitutione Anastasij, & fratrum emancipatorum sororumque filij Constitutione Iustiniani: ex hac Nou. vocantur omnes cognati simul cum agnatis, eiusdem gradus, exceptis fratribus. nam fratres vtroque parente coniuncti eorumque filij præferuntur vterinis, id est patre diuersis: agnati igitur cognatis. Nec mirum, cum & consanguineis eorumque filiis præferantur ex patre tantum coniunctis, id est matre diuisis, *Nouel.* 84. & sic agnati agnatis præferuntur, licet sint eodem gradu. Idemq; seruatur inter fratrum filios nam fratris: vtroq; parente coniuncti filij excludunt fratris altero tantum parente coniuncti filios. Rursus in hoc ordine venientium à latere, proximior, siue sit agnatus siue cognatus, vlteriorem excludit, & hereditas in capita diuiditur longe aliter quam in ordine liberorum. Excipiuntur tantum fratrum iam defunctorum eodem iure coniunctorum filij, quos fratres non excludunt, sed simul fratres superstites, fratrumque iam mortuorum filij defuncto ab intestato succedunt, quasi subierint in locum gradumque parentum: & succedunt quidem fratrum filij in stirpes, non in capita: succedunt, inquam, cum fratribus defuncti, non cum parentibus fratribusq; defuncti, ex hac Nou. sed ex *Nou.* 127. succedunt etiam cum parentibus fratribusque defuncti: cum parentibus, non item. Quod si soli sint fratrum filij, non parentes, non fratres, succedunt in capita, vt docuimus Feudorum 2. cap. 11. vbi & pleraque alia de successionibus ab intestato adnotauimus, quæ in hunc locum transferri possunt. Id etiam notandum est, vltra fratrum filios non esse repræsentationi locum. Soli fratrum filij repræsentant patres suos, adeo vt & si sint tertio gradu fingantur esse secundo, & præponantur patruis vel auunculis defuncti, qui sunt eodem gradu. Ceteri cognati gradatim succedunt & in capita, sine discrimine sexus, sublata lege Voconia, sine discrimine agnationis & cognationis, sublato iure XII. Tab. & iure prætorio, quo agnati etiam vlteriores præferuntur cognatis. Illud animaduertendum est, tolli tantum differentiam agnationis & cognationis in successionibus ab intestato, & in tutelis legitimis, non in ceteris caussis. Et tolli in tutelis legitimis per consequentiam, quia quo hereditas redit, eo & tutela peruenit, nisi fœminæ intercedant aut minores XXV. annis. Ex fœminis tamen excipitur mater & auia, vt *Nou* 22. 27. Minores XXV. annis primus Iustinianus exclusit tutela legitima. Ante Iustinianum non excludebantur: & ideo in *l. 73 D. de diu. reg. iur* sexus muliebris excipitur, non minor ætas. Ius agnaticum & cognaticum hæc *Nou.* dicit, vt *Nou* 84. & in veteribus libris *l. vlt. C. de leg. her.* ad iuris agnatici formam.

NOVELLA CXIX.

De donatione propter nuptias vt specialis sit contractus, & de aliis capitulis.

PRimo capite donationem propter nuptias specialem facit contractum, qui non eodem quo ceteræ donationes, sed proprio & speciali iure censeatur. Donationem simplicem insinuandam esse si excedat D. aureos. Donationem propter nuptias non egere insinuatione nec ex parte mulieris, nec ex parte viri: quod ita emendat *Nou.* 127. vt egeat insinuatione ex parte viri, id est quatenus pro rata donationis propter nuptias vir lucrum captat ex dote, non ex parte mulieris. Olim erat insinuanda indistincte, nisi collata fuisset in matremfam. minorem XXV. annis, *l. minoribus, C. de donat. ante nupt. l. sancimus §. alias vero, C. de donat.*

l. vlt. §. simili quoque, Cod. de iur. dot. Dos nunquam fuit insinuanda *d. l. vlt. in princ.* licet veteres eam connumerarint inter donationes, *l. vlt. §. 1. C. de don. ante nupt.* non tamen est donatio simplex, sed contractus. Donatio simplex neque est contractus, neque pactum. hæc insinuatur, coërcetur, strictius accipitur: contractus non insinuatur. Ex Constitutionibus regum nostrorum optimorum & felicissimorum, & dos & omnis contractus insinuantur, vt falsitatis occasio nulla sit; longe melius quam Leonis *Nou. 50.* ne donatio quidem vlla insinuatur, quæ modo in scriptis habita sit. Secundum caput derogat legi Æliæ Sentiæ de manumissionibus, quæ minorem xx. annis testamento seruum manumittere non sinit: id permiserat Iustinianus primum maiori XVII. annis *§. vlt. Inst. qui & quib. ex cau. man.* Hoc capite permittit mari XIV. fœminæ XII. anno completo, id est ab ipsa statim ætate qua testamentum facere potest. Non ergo vindicta solum manumittere minor xx. annis potest causa probata apud consilium, sed etiam testamento. Tertium caput est de instrumentis siue chirographis, vt commemoratio in chirographo vno facta de altero chirographo, vim obligationis & iustæ petitionis non habeat, nisi id quoque chirographum proferatur, aut alia ratione debitum comprobetur, quod confirmat *l. vlt. D. de probat.* quam omisit Accursius, & alias citat quæ sunt de exemplo alterius scripturæ, de quo nihil hoc capite. Vt autem commemoratio illa nihil prodest, ita nec omissio nocet, *l. Lucio, D. de obl. & act.* C

Quartum caput exposui *Nou. 23.* Quintum est de retractationibus, de quibus diximus nonnihil *Nou. 82. 113. 115.* A sententia præf. prætorio non appellatur, sed aduersus eam retractatio postulatur intra biennium, postquam deposuit præfecturam, & ei in ea dignitate successit alter, oblato libello principi, *l. 1. C. de sent. præf. præt.* vel etiam (vt hac Nou. definitur) libello oblato præf. prætorio intra dies x. à tempore latæ sententiæ, qui libellus didascalicus appellatur, nec necesse est omnino eum offerri præf. prætorio, cum & præfectianis offeratur rite, à quibus litium causæ introduci solent, & adsessoribus præf. prætorio, quos vocat συμπόνους, male Haloander collaboratores: recte Vetus interpres, Consiliarios: & ita innumeris locis D adsessores siue consiliarios, Græci modo συμπόνους, modo παρέδρους, συνέδρους, συγκαθέδρους vocant, Latini etiam participes *l. 3. C. si rector prouin. vel ad eum peri. l. 1. C. de cont. iud. l. 2. C. Th. de inc. nupt.* Plautus Milite, *Socium tuorum consiliorum & participem consiliarium.* Et consiliatores: vt filium Dei salutem certissimam hominum Dominum nostrum Iesum Christum, quem Sibylla σύμβουλον vocat, Lactantius Consiliatorem interpretatur II. & IV. Plinius 4. Epist. *In gerendis honoribus consiliator & rector.* & sæpe in translatione Veteris testamenti. In *l. 12. C. Th. de legatis,* à consiliantibus: vt Horatius, *consiliantibus diuis.* Tacitus 2. Hist. *Rediere omnes Bononiam rursus consiliaturi.* Cicero 15. ad Att. *Difficili ad consiliandum legatione.* Priscianus de præex. Rh. *Consiliabatur de vrbe condenda.* E Sed ad rem. Potest etiam post x. dies offerri libellus didascalicus retractandæ litis causa: sed si offeratur intra x. dies, non ante poterit sententia præf. prætorio executioni mandari quam victor satisdederit de re restituenda, sententia rescissa, si post x. dies victor non satisdat.

Sextum caput est de restitutione in integrum, quæ heredi minori xxv. annis datur abstinendi causa, vt si hereditatem minus lucrosam adquisierit, *l. ait prætor §. sed & si hereditatem, D. de minor. l. necessarius, D. de adq. her.* Constituit autem Iustinianus, minore postulante restitutionem abstinendi causa, vt euocentur

A solemnibus edictis, adhibeantur creditores hereditarij: qui si non venerint intra menses tres, sine periculo minori dabitur restitutio in integrum, idoneo loco depositis rebus hereditariis, inuentario publice confecto. quod valde pertinet ad interpretationem *l. etiamsi §. vlt. D. de minor.* Septimum caput est de longi temporis præscriptione. In rem actiones tolluntur vsucapione decennij inter præsentes, vicennij inter absentes aduersus bonæ fidei possessorem. quid si initio decennij bonæ fidei possessor præsens fuerit, tum deinde absfuerit, vt si præsens fuerit octennio, absens biennio? Tum exigimus vt quantum absfuerit temporis, tantum expleto decennio præsens possideat ad implendam vsuca-
B pionem. Aduersus malæ fidei possessorem actiones in rem tolluntur præscriptione xxx. annorum, & ex hac Nou. aduersus bonæ fidei possessorem qui à malæ fidei possessore ignorante domino emit. nam si sciente domino emit, sufficit longi temporis possessio continua. Octauum caput pertinet ad testamenta, quod exposuimus *Nou. 66.* Nonum est de prædiis ecclesiasticis, quod *Nou. 7.* Decimum de lege Falcidia, quod *Nou. 1.*

NOVELLA CXX.

De ecclesiasticis contractibus.

ID est singulare in ecclesia maiore CP. & aliis religiosis ædibus quæ sunt intra eam vrbẽ vel intra territorium eius, vt prædiorum suorum perpetuam emphyteusim vel etiam inuicem permutationem prædiorum facere non possint: quo respectu initio huius Nou. excipiuntur venerabilia monasteria sita intra eam vrbem vel intra territorium eius, quæ eodem iure vtuntur quo vulgo ceteræ ecclesiæ ædesque venerabiles. nam & prædiorum inuicem permutationem faciunt, & perpetuo iure emphyteutico conferre prædia sua in alios possunt. Id etiam est singulare in eis, vt post contractam emphyteusim cum fisco, vel Imperatore, vel Republica, vel curia, vel cum alio venerabili loco, possint pœnitere intra biennium. Et vt locationes eorum non excedant annos xxx. cum priuatorum & publicorum fiant etiam in centenos, vt Hygenus scribit lib. de limitibus, in plures annos, *l. si in lege §. vlt. l. qui fundum, l. cum plures, D. loc.* id est in plures quam quinque. nam plerumque solebant in quinquennium fieri. Siculus Flaccus: *Alij per singula lustra locare soliti, alij in plures annos.* Id quoque est præcipuum in maiore ecclesia CP. vt nec possessionem alienare possit inutilem & publicis oneribus prægrauatam, & aliud *Nou. 46. de dandis prædiis in solutum aut vendendis fiscalium tributorum dissoluendorum causa.* Cetera sunt communia ecclesiarum omnium venerabiliumque locorum, quæ exposui *Nou. 7.* Id tantum omisimus, non posse œconomos vel alios administratores vel cognatos aut adfines eorum vllo modo accedere ad locationem vel emphyteusim vel ἀντίχρησιν rerum ecclesiasticarum, vel emptionem, quibus casibus venditio permittitur, eodem exemplo quo nec tutor ad emptionem rerum pupilli, nec comes patrimonij vel palatinus vel patronus fisci ad emptionem rerum priuatarum principis. Et ædificia vetustate collapsa nullius reditus, quæ vix sumptibus ecclesiæ refici queant, perpetuæ emphyteuseωs iure reficienda dari sub tertia parte pensionis quæ ex locatione antequam ruerent redigi solebat, vel sub dimidia parte pensionis quæ post refectionem iustior esse videbitur. Illo igitur casu remisso besse, hoc remisso semisse. Et non ratam traditionem prædiorum sterilium & defectorum

factam ecclesiæ, etiamsi vt illa acciperet ecclesia ei fuerit certa pecunia adnumerata: quod etiam cautum est *Nou 7.* ἐπὶ ἴσῃ ποσότητι] Hæc quantitas definitur *Nou. 7.* ἵνα ὁ ἀκίνητος νέμηται] Hæc pignoris lex vocatur ἀντίχρησις. Ὀδησσοῦ καὶ Τομέως] Tomos ponit Ptolomæus in Mysia inferiori & Odesson. Claudianus in Epithal. Palladij, *veteresque Tomi matris Nobilitas.* Τὸ πάκτον] Pactum pro canone, vt *l. 3 C. de obseq. pat. præst* & alibi sæpe suffragium & μίσθωμα pro eo quod datur suffragij & locationis causa.

NOVELLA CXXI.

De vsuris.

VSuræ supra duplum non debentur. i. altero tanto sorte amplius, *l. si non sortem* §. 1. *D. de cond. ind. l. 4.* §. *pro operis, D. de nau. fœn & edicto 9.* quæ vetus lex est, vt docui Obseru. v. Et ne per retentionem quidem pignoris seruari possunt supra duplum, *d. l. 4.* §. *nec pignora, l. pen. C. de vsur. l. pretij C. man.* Vsuræ creditæ pecuniæ, quæ ex pacto peti non possunt, seruantur retentione pignoris, *l. 4. & 22. C. de vsur.* non ita retentione pignoris vsuræ seruantur supra duplum. Item ex hac *Nouella & 158.* vsurarum solutiones, quæ fiunt per partes diuersis temporibus, coaceruantur, & in duplum computantur abrogata *l. 10. C. de vsur.* ex qua vsuræ solutæ per partes duplum excedere possunt. Excipiuntur tamen *Nou. 160.* quæ annui reditus, quam vsuræ speciem habent, vt in specie proposita. Resp. ex legatis collectam pecuniam & relictam in opera publica vel calefactiones balnearum ita collocauit, vt pro ea quotannis certus reditus certave intributio Reip. penderetur. Hic reditus perpetuo debetur, quamdiu sortem qui acceperit non reddiderit, nec si ad duplum peruenerit, finitur. Species autem huius Nouellæ hæc est: sors erat D. aureorum: vsurarũ nomine soluti sunt primum DCCCLXVII. deinde LXXII. tum X. In summa DCCCCXLIX. Debitor adhuc paratus est soluere LI. vt perficiat M. aureos, quæ summa duplum efficit. Liberatur & sorte & vsuris. Et verba quibus Latine olim hæc Nou. expressa fuit, quæ nondum quisquam viderat hac ætate quantumuis licet anteriore magis magisque clara, vidit & inuenit Petrus Pithœus delicium & flos veteris nouæque prudentiæ iuris, & quod caput est fidei & probitatis species lumenque verum, & hæc sunt. IMP. *Iustinianus A. Arsilio. Quidam mutuatus ab aliquo D. aureos soluit aliquam quantitatem vsurarum, quasdam autem debens cautionem emisit in* DC. *aureos. Quoniam autem omnis solutio ad* DCCCCXLIX. *aureos peruenit, & creditor dicebat totum in vsuras solutum fuisse & exigebat* DC. *qui cautione continebantur, Ait lex, Si reliquos* LI. *soluerit vt debitum duplicetur, nihil aliud exigetur, quamuis veteres dixerint tunc supra duplum non competere debitum quando nulla solutio in medio contigit. Datum* XVIII. *Kal. Maias C. P. Belisario V. C. Cos.*

NOVELLA CXXII.

De dispositione artificum.

HÆc Nouellla integra extat inter edicta Iustiniani, vt agricolæ, nautæ, artifices, negotiatores pretij mercedisce nomine plus more veteri non exigant. Auxerant pretia impenso mercedesque, adeo vt coactus fuerit Iustinianus veterem morem reducere, & occurrere cupiditati eorum: qui ad hæc præcipit architectis, mensoribus aliisque operum æstimatoribus, ne pluris operas æstiment quam vetus mos ferat, & ne etiam quisquam pluris emat conducatve: & huic rei indicit pœnam tripli. Æquissima Constitutio, cuius epitome ab Haloandro edita ex Theodoro vitiosa est, illo loco τῶν πράσεως διατυπώσιν. legendum enim est, τὴν πλεονεξίαν διατυπῶσιν. In edicto 6. id est in hac *Nou.* pessime, μεθοδίας quidam interpretantur ludos literarios, cum eo nomine potius significentur conuentiones siue conuentus hominum & mercatus.

NOVELLA CXXIII.

De episcopis & clericis.

PRior fuit *Nou. 6.* cuius mentio fit initio huius. Hæc pertinet ad Codicis titulum *de episc. & cleric.* illa ad tit. de *sacros. eccles.* & vt hic titulus in Codice prior illo, ita merito Nou. illa hanc præcessit. At quod attinet ad ea quæ hac continentur, quoniam pleraque vel iam exposita sunt supra variis locis, veluti *Nou. 5. 6. 22. 57. 67.* vel nulla indigent expositione, seligam tantum locos eos in quos quod adnotemus erit aliquid. Locus vnus est quo demonstratur primum presbyterum & archidiaconum in ecclesia pecuniæ distributionem habuisse, & ob id Nou. Maioriani *de episcop. iud.* archidiaconus multam inferre iubetur ei quem fecerit clericum episcopus inuitum, & Prudentius Laurentium, quem primum è septemuiris vocat. i. archidiaconum (nam VII. tantum diaconi initio fuerunt) votas opes dispensasse ait: & iccirco industriam in eo Hieronymus & Sidonius requirunt. Hieronymus Euagrio, *Diaconi eligant de se quem industrium nouerint, & archidiaconum vocent.* Sidonius Domnulo, *Archidiaconus, in quo seu gradu seu ministerio multum retentus propter industriam.* Alius est locus quo declaratur episcopos & monachos tutores vel curatores fieri non posse: clericos vnam tutelam legitimam suscipere posse: quod ita accipiendum est, vt tamen inuiti eam non suscipiant, *l. generaliter, C. de episc. & cleric.* Testamento tutores eos dari concilia vetant, vt Cyprianus scribit 1. Epistolarum. Sequitur, vt non possint etiam episcopi vel clerici vel œconomi. i. dispensatores pauperum, priuatis negotiis occupari, non susceptores vel exactores tributorum fieri, non conductores vectigalium vel alienarum possessionum, nec actores aut procuratores aut fideiussores. quod congruit cum Chalced. synodi cap. 3. & Carthag. cap. 16. & *Nou. Leonis 86.* & exemplo militum comparatum est, *Nou. 116.* Et eodem exemplo monachi non possunt exheredari ex hac Nou. hoc enim etiam in militibus olim obtinuit, *l. filiusfam. D. de lib. & post.* Et clerici quasi castrense peculium habent. Alio loco ostenditur, episcopos ad testimonium dicendum in ius vocari non posse. Nec honore nec legibus, inquit *l. 7. C. de episc. & cler.* id est nec volentes nec inuitos. sed domum mitti, vt fit *l. 2.* §. *sin autem, C. de iureiur. pror. cal.* Aliud est in clericis *l. 8. C. de episc. & cleric.* Sequitur de episcopis vagantibus & deserentibus ecclesias suas, de quibus eleganter Synesius, χρῆναι τούτοις ὅσοι τὰς οἰκείας ἐκκλησίας ἀπέπτυσαν, πάσης ἐκκλησίας ἀπείπασθαι. Est alius locus, quo episcopis & clericis interdicit alee lusu. est enim ταβλίζειν alea ludere, vt lib. 60. βασιλικῶν tit. de aleatoribus, aleatorum susceptor est ταβλοδόχος. Moschopulus περὶ

σχεδῶν, κύβους, τὰ ἐπιγυμνά ἐστι οἷς χρῶνται ταβλίζοντες. Suidas, Πεττοὶ, τὰ βόλια ἐν οἷς ταβλίζουσι. Deeſt autem hac de re Conſtitutio Græca in tit. *C. de epiſc. & cleric.* cuius ſententiam retulit Photius Nomocanonis tit. 9. c. 27. Eſt & alius locus de tollendis duplicibus monaſteriis, quæ tolluntur etiam Nicenæ 2. ca. 20. & epiſtola Cypriani quadam, & Conſtitutione Græca Iuſtiniani, quæ deſideratur in Codice eodem titulo. Et alius, de his qui præferunt cruces in publicis rogationibus, quas λιτὰς vocat, litanias, *l. 5. C. de hæret.* δημοσίαν προσόδον *Nou.* 67. inuentum recens Mamerci in Gallis. Et alius ſingularis de conditione legatorum vel inſtitutionum vel donationum, ſi ſine liberis deceſſerit, vel ſi nuptias non contraxerit, vt ſacerdotio vel clericatu expleatur. Itaque ſtatim poſt ſacerdotium legati petitio eſt. Contra hic locus oſtendit hanc conditionem, Si liberos ſuſceperit, Si nupſerit, vel Cum nupſerit, remitti ei qui monachiſmum vel clericatum præoptauerit, & ideo legati ſtatim petitionem eſſe, & ſubſtitutionem precariam extingui, ſi ſub conditione contraria oneratus ſit fideicommiſſo, niſi in redemptionem captiuorum vel exhibitionem pauperum ſubſtitutio fideicommiſſaria concipiatur, quod eſt ex *l. 52. Cod. de epiſc. & cleric.*

NOVELLA CXXIV.

De litigatoribus.

EX SC. iurabant olim litigatores (vt Plinius ſcribit v. Epiſt.) priuſquam agerent, nihil ſe ob aduocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, cauiſſe: & pariter ex primo capite huius *Nou.* iurant nihil ſe iudicibus aliiſve perſonis patrocinij cauſa dediſſe, cauiſſe, præterquam honoraria aduocatis & ſportulas executoribus, quod iteratur in cauſa appellationis, & præſtatur etiam in conſiſtorio principis. Iurat autem præſens litigator præſente iudice, abſens præſente aduerſario & officialibus quibuſdam iudicis, & interdum aduerſario non præſente. Abſens. i. qui in forum non venit. Multæ enim ſunt cauſæ ob quas domum mittitur ad iuſiurandum præſtandum, vel ob dignitatem perſonæ, vel ſi valetudine impediatur in iudicium venire, *l. ad perſonas. D. de iureiur.* Ad epiſcopos domum mitti debet ex Nouella ſuperiori, & ad matronas, *l. 2. §. ſin autem, C. de iur. propt. cal.* quæ & proprium hoc habent ex hac Nouella, honeſtiores ſcilicet & verecundiores, vt ſolos officiales in domum admittant, non aduerſarium. Qui abeſt longius, in alia prouincia iurat apud acta præſidis prouinciæ vel defenſoris ciuitatum. Per procuratorem non iuratur. Contumacia nolentis iurare coërcetur damno litis. Ei qui fatetur ſe pecuniam dediſſe vel cauiſſe, ſi hoc probauerit, venia datur, & punitur is qui accepit cuive cautum eſt. Si non probauerit, coërcetur, ſi modo & is cui dixerat ſe dediſſe purgauerit ſe iureiurando. Periurium ex hac cauſa punitur. i. ſi falſo iurauerit ſe non dediſſe, dummodo probetur intra menſes iv. à die ſententiæ. Additur etiam, hoc iuſiurandum præſtari à tutoribus & curatoribus qui pupillorum vel adoleſcentium nomine litigant, ſine periculo tamen minorum: quod & de iureiurando calumniæ proditum aſt, *l. 2. §. quod obſeruari, C. de iur. propt. cal.* eoſdem eo iureiurando adſici, quomodo & Suetonius loquitur in Caligula. *Vt omnibus ſacramentis adiicerentur.* Sic libri veteres. Ratio vtriuſque eſt euidens, quod tutores & curatores de calumnia & de data pecunia, id eſt de conſcientia ſua liquido iurare poſſint ex animi ſui ſententia, quæ ceſſat in iureiurando in litem, *l. 4. D. de in lit. iur.* Secundum caput huius Nou. eſt de ſportulis apparitorum ſiue executorum, de quo dictum eſt ſatis *Nou.* 8. 17. 86. Tertium eſt de referendariis ſacri palatij, de quibus *Nou.* 10. & hoc quidem capite confirmatur Iuſtini & Iuſtiniani Conſtitutio quædam, qua cauetur, vt iuſſiones principis ſcriptę vel non ſcriptæ omnimodo iudicibus per referendarios inſinuentur, nec fides habeatur iudici ſoli, qui ſententiis ſuis admonitoriis adſcripſerit, ſe iuſſione principis ſine ſcriptis habita aliquem exhiberi vel duci iubere. & eam Conſtitutionem Iulianus teſtis eſt fuiſſe poſitam lib. 1. Codicis. Eam vero hæc Nouella confirmat, & præterea declarat referendariis eſſe tantum ius referendi deſideria ſupplicum ad principem & inſinuandi iudicibus ſacras iuſſiones: cauſis eos ſe immiſcere non poſſe, vel prehendendo litigatores, vel ſatiſdationem exigendo, vel adigendo eos ad pactionem vel tranſactionem aliquam.

NOVELLA CXXV.

De iudicibus.

HAc Nouella tolluntur relationes iudicum, quæ ſuperioribus comprobatæ ſunt 113. 115.

NOVELLA CXXVI.

De appellationibus.

PErtinet initium Nouellæ ad *l. præcipimus, C. de appellat.* ex qua appellationum cauſæ porrectarum aduerſus ſententias ſpectabilium iudicum, veluti proconſulum, vel aduerſus ſententias iudicum delegatorum à principe, non diſceptantur, vt ſolebant, à principe ipſo ſacro conſiſtorio Senatu præſente, ſed à præf. prætorio quæſtore palatij, eo ordine, inquit, ea obſeruatione, iiſdemque temporibus, quibus in ſacro conſiſtorio lites finiuntur. Quę verba ita accepta ſunt, vt formulas eaſdem, ritus eoſdem adhiberent, ac ſi princeps adeſſet, habitu etiam auguſtiore quaſi preſente principe litigatores vel aduocati vel apparitores vterentur, veluti campagis, vt Iuliani interpres ait *Nou.* 20. qua voce vtuntur Capitolinus & Pollio pro calceamento regio. Pręf. pretorio & quęſtor quaſi principes ita pronunciarent, Noſtra pietas, vel Noſtra ſerenitas decernit &c. quod hæc Nouella vetat. Cetera pertinent ad *l. vlt. §. illud, C. de temp. app.* Ex *d. §. vlt.* appellator ſi litem apud iudicem appellationis inchoauerit ſuo tempore, deinde deſtituerit, ſilentio anni vel ad ſummum biennij ſententia prioris iudicis ipſo iure confirmatur. quod ita emendat *Nou.* 49. vt non ſolo tempore confirmetur, ſed cauſa cognita & pronunciatione iudicis ad quem appellatum eſt ſub finem biennij, inſtante eo qui vicit priore ſententia. Hoc rurſus ita recantat modo, vt appellatore qui cauſam appellationis inchoauerat intra legitima tempora, quæ fatalia vocantur, deſtituente litem, expectetur tantū is quoad exierit petendæ reparationis tempus, quod eſt trium menſium, *l. 2. C. de temp. app.* tum deinde cauſa cognita recte & ordine, non præcipitanter de lite pronuntietur, non expectato vel obſeruato fine biennij. Ex parte quoque victoris ſi abſit, appellator autem adſit finitis fatalibus diebus proculdubio lis cauſa cognita definienda eſt, & quidem ſine dilatione vlla. Adiicitur in

hac *Nou.* vt iudex à quo appellatur intrà dies edat acta A litigatoribus: quod est ex *l. iudicibus, C. de appel.* quæ lex adiicit, *cum sua relatione.* Hæc Nou. *Cum sua subscriptione.* Subscriptiones non erant nudæ nominis appositiones, sed & is qui subscribebat, cui rei subscriberet adnotabat.

NOVELLA CXXVII.

De successione filiorum fratris, & de insinuatione donationum propter nuptias. B

VT fratrum præmortuorum filij intestato succedant cum parentibus fratribusque defuncti, emendata *Nou.* 118. Vt donationes propter nuptias si excedant D. aureos ex parte mariti sine insinuatione non pareant ei æquale lucrum ex dote in casum mortis vxoris vel iniusti repudij, ex parte vxoris vt valeant etiam sine insinuatione, *Nou.* 119. Vt coniunx superstes qui abstinet secundis nuptiis, extantibus liberis, in lucris nuptialibus veluti pro castitatis præmio habeat virilem portionem pleno iure, vt eadem sit viri pœna & vxoris qui auctor fuerit iniusti repudij, quod exposuimus *Nouella 22.* & plerisque aliis locis. Igitur tota C hæc Nouella pertinet ad emendationem superiorum.

NOVELLA CXXVIII.

De exactione publicorum tributorum.

INitio cauetur, vt Iulio vel Augusto mense apud acta præf. prætorio cuiusque diœceseως insinuetur descriptio tributorum sequentis anni vel indictionis, atque inde edatur cuilibet postulanti, qua quidem declaretur quantum quamque prouinciam vel ciuitatem inferre oporteat iugorum vel centuriarum nomine D secundum morem regionis, in auro, argento, speciebus vel annonis, & quæ etiam ad ærariam ratio nem æstimet species, quoniam plerumque collatoribus adærantur: item quæ declaret quid in arcam præfectorum inferendum sit, quid insumendum in militares vel alios vsus. Mittitur hæc descriptio à præf. prætorio præsidibus in diuersas prouincias, *l. vlt. C. de can. larg. tit.* Mittitur initio cuiusque anni siue indictionis, & à præsidibus proponitur in singulis ciuitatibus. Significat autem hoc loco indictiones incipere à mense Septembri, *vt l. vlt. C. de annon. & trib. l. 1. C. de mil. vest.* Hic ordo si non fuerit obseruatus, damnum fisco præstari à præf. prætorio & præsidibus & tractatoribus cuiusque prouinciæ, prouinciales ipsos nihil damni facere, si ignorantia descriptionis tributorum, modum E legemque in ea adscriptam in tributis soluendis minime seruauerint. Species inferendas esse statim initio indictionis, pecuniam diuisis pensionibus. Quod sequitur, est de apochis publicis, qua forma fieri debeant à subscriptionibus publicorum tributorum. Ex his alias facit particulares, alias plenarias. Plenariæ sunt totius debitæ apochæ generales. Eodem sensu forsitan plenaria dicitur in edicto de Alexandr. Gregorius plenariam munitionem dixit 4. Epist. His adiicit, *desiderantibus possessoribus censualem proferre debere tabulas publicas, ex quibus discant debitorum siue reliquorum modum*: quod & *Nou.* 17. cauetur, & congruit cum A *l. 2. C. de discus. l. 4. C. de fide instr.* Sequitur vt possessores suo periculo non nominent susceptores aurariæ functionis, sed vt pro more regionis vel præsides vel curiales vel exactores, vindices, canonicarij, aurum quod infertur suo periculo suscipiant & transmittant vel erogent. Vindices Anastasius creauit, & opposuit iniquis exactionibus curialium, adempta curialibus exigendi facultate, vt Euagrius scribit: de quibus & *Nou.* 38 & *Nou.* 134. vt eis manum porrigant præsides & cohortales, & vt quibus in regionibus vindices non fuerint, exactionis periculum ad præsides redeat. Canonicarij, sunt palatini qui mittuntur in prouincias ex scrinio canonum ad exigendos solemnes titulos fiscales, & mittuntur vel à Comite B domorum aut præposito sacri cubiculi, *Nou.* 30. vel à Comite priuatarum, vt est in formula Comitiuæ priuatarum Cassiodori, Canonicarios dirigis. Scriniarij dicuntur *Nou.* 134. 147. De his *Nou. Maioriani de indul. rel. Nunc canonicarios* (inquit) *superioris militiæ auctoritate terribiles, & in prouincialium viscera & damna sæuientes.* Et paulo post, *Ne vlterius canonicariorum venalis improbitas publicis fortunis inferat priuatisque dispendium, veteri more reuocato, prouinciarum rectores celebrandæ exactionis summa respiciat.* De his etiam est *l. vlt. Cod. de exact. trib.* vt post canonicarium in prouinciam compulsor mittatur, quod hæc *Nou.* prohibet, abolito compulsorum nomine. Nam C (vt Valentinianus ait in *Nou. de ind. rel.*) si vtilis publico esse non potuit qui ante perrexit, superfluum est ire alterum æque prouincialibus obfuturum. Sequens caput est περὶ ἐπιβολῶν. i. quando steriles agri fertilibus imponantur, quod onus fuisse τῶν ἐρήμων καὶ ἀπόρων χωρίων, & Iustiniani tempore potissimum inualuisse, Suidas scribit: qua de causa & multæ de eo Iustiniani constitutiones nouæ, vt 17. 166. 168. & hæc, ex quibus obseruauimus quodam loco in definitione ἐπιβολῆς ab Harmenopulo tradita, pro ὁμοσκλώους legendum esse ὁμοκλώσους. Et ὁμοκήνσους quidem vocat eos qui ex eis bonis quæ simul in censum relata inueniuntur, prædia possident. Fieri enim potest vt bona quæ vnius cum essent, tabulis censualibus iuncta sunt, postea distrahantur in plures, ac tum si quod vni obuenit prædium forte D deficiat, ne quid censui depereat, imponi debet alteri. Qua de causa in Codice post titulum de censibus, datur titulus, De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponantur, ὁμοδούλους vocat eos ex eis bonis quæ eidem domino seruiunt, possident bona, quasi Conseruos agricolas, vt Sozomeno ad finem noui ὁμοδούλοις τῶν ἀγρῶν, est Agricola qui eidem cum aliis domino seruit. & ad hos etiam defectorum desertorumque prædiorum onus redit, itemque ad ὁμοχώρους, id est eiusdem territorij possessores, vt dixi *Nou.* 17. Et hoc quidem capite Iustinianus iubet vt ex eo tempore prædiorum defectorum tributa quis agnoscat, quo sibi prædia imposita fuerint, non præteriti temporis tributa, vt *l. vlt. C. de censib.* licet alias possessor, puta qui emit, vel ex legati causa accepit, tributis præteritis obligetur, *l. cum possessor, §. vlt. D. de censib.* Et vt ea impositio siue adiectio, (vetus interpres superindictionem vocat) decreto fiat præsidis prouinciæ, saluo prouocationis remedio: & vt fiat cum omni iure suo, cum mancipiis & peculiis & pecoribus, & fructibus & enthecis & omni alio instructo & instrumento agri. Enthecas Haloander dotes prædiorum interpretatur ex *l. 2. D. de instrum. leg.* id est, instrumenta & ferramenta agri causa reposita, *lege. si mihi mensa, D. de leg. 3.* & Columella primo capite octauo, & ita Libanius, quicquid pecuniæ seponunt mensarij, Atticos vocare enthecam. In lege Rhodia alio censu entheca est onus impositum naui. Leontius in Ioanne Ele-

emone, *Nauclerus emit enthecam*, id est, Onerauit nauem emptis mercibus. Augustinus ad fratres in eremo. *Enthecā nobis habere non licet*: rationes afferens à se amissæ hereditatis nauicularij. è quibus & illa placebit quam priorem attulit, si fuerit emendata. *Nauiculam* (inquit) *nolui esse Ecclesiam Christi*, legendum Nauiculariam. Et paulo post, *Homines ad tormenta daturi eramus, vt de subuersione nauium secundum consuetudinem quæreretur.* quod postremum pertinet ad *l.* 3. *C. de naufr.* Instructi autem & Instrumenti differentia nota est. Latior instructi appellatio, vt ecce, Pecora pascendi causa parata vt ex eis fructus capiatur, instructo continentur, non instrumento. Ad hæc sciendum est, species illatas à prouincialibus vel ad arcam præf. prætorio transmitti, vel consumi in prouincia ipsa, & transmitti sumptibus prouincialium, quæ ἀγογικὰ & παραπομπικὰ vocat, vt *l. vlt C. de discus.* & pro eis quæ consumuntur in prouincia ipsa, cum non transmittantur, nec absurde παραπομπικὰ exigi. Deinde constituitur ne exactores vel canonicarij missi in prouincias, aliter admittantur quam si mandatum & delegationem suam præsidi insinuauerint, quod confirmat *l. vlt. C. de excus. & exact* Et adiicit Iustinianus idem seruari oportere in priuatis exactionibus, vt scilicet procurator creatus exigendi debitoris causa non aliter admittatur quam si iudici mandatum insinuauerit: quæ fuit sententia Placentini: de qua Accursius disputat in *l. non solum §. 1. D. de procur.* nisi contentus sit reus cautione de rato, vel nisi sit procurator ex eis personis quæ etiam sine mandato alieno nomine experiri possunt: quod verissimum esse arbitror, & male Accursius hunc locum coangustat ad executorem rei iudicatæ: & pro Placentino fortissimum argumentum ducitur ex *l. exigendi, C. de procur.* Additur in hac Nou. ne exactor publicorum tributorum priuatis exactioninibus occupetur: id est, ne suscipiat procurationem alienæ litis, & ne debitorem debitoris publici aliter conuenire possit, quam si debitor publicus soluendo non sit, *l. 3. & 4. C. quan. fis. vel pri. l. 3. §. multa, D. de iu. fis.* Exigit debitorem debitoris fiscalis iure tacitæ hypothecæ. Excutit prius debitorem principalem, quia fiscus electionem non habet, *l. 1. C. de confis. deb. l. Moschis, D. de iu. fis.* Sequitur ius asyli non dari censualibus vel tabulariis aduersus eos qui de illorum fraude & malitia queruntur in exactione tributorum: sicut vicissim & tributorū debitoribus dictum est ius asyli non dari, *Nou.* 17. Prohibentur clarigationes, vt *l. 4. C. de exec. & exa. l. 16. C. de om. agro des.* *Nou.* 52 & specialiter ne dominus pro colono vel adscriptitio suo conueniatur, vt *l. 4 C. de agr. cens. & col.* Prohibentur iniquæ mensuræ & pondera: qua de re est *l. 9. & l. vlt. C. de defens. ciuit.* In *l.* 9. publice deponi iubentur: hac *Nou.* in æde sacra. Specierum mensuras & pondera tradi à præf. prætorio, auri, argenti, æris, à Comite largitionū. ex quo coniicere possis quid arcæ præfectorum, quid ærario inferri consueuerit. Id quoque colligendum ex hac Nouella, exactores publicorum tributorum etiam tractasse pecunias ciuiles, deputatas scilicet annonis ciuilibus vel operibus publicis, vel salariis professorum aut medicorum. nam & principes eas sibi quodam modo vindicabant, *l. 2 C. de pet. bon. sub.* sed non boni. Collectas autem pecunias iubentur statim curatoribus Reip. præstare sine vlla deminutione vel sportularum vel descriptionum specie, vt *l. vlt. C. pub. læt.* Curatores Reipub. (qui & patres ciuitatum appellantur) & curatores, operum, vel curatores emendi frumenti, quos σιτώνας appellant, creari decreto Episcopi & primorum ciuitatis, id est locupletiorum, vt *l. vlt. C. vt rem. lic. in coempt. sp.* Et sane tota hæc Nou. est veluti summa breuis & retractatio Constitutionum

A Codicis de iure fisc. & populi, sicut *Nou.* 123. *de episcopis & clericis*, *Nou.* 22. *de nuptiis ac repudiis.* Denique hæ tres Nouellæ, veluti libelli tres. Hi porro administratores rerum ad ciuitates pertinentium rationem reddere debent episcopo & quinque primis ciuitatum, nec potest mitti discussor alius rationum (quem logothetam proprie Iulianus vocat) à præf. prætorio vel comite largitionum aut priuatarum vel præside: hoc enim sibi reseruat princeps. quod etiam est ex *l. vlt. C. de discus.* Et nominatim discussio harum rationum interdicitur scriniariis operum, qui scilicet erant sub præfecto prætorio, *l. vlt. C. de num. act. & chart.* Cætera quæ continentur hac Nou. sunt de præsidibus prouinciarum. Et hoc in primis, ne idem

B sit in prouincia & præses & vicarius præf. prætorio vel magistri militum. Alij sunt vicarij præf. prætorio, alij magistrorum militum, *Nov.* 26. Idem & de exactore publicorum tributorum cauetur, & generaliter ne vicarius præfecto prætorio vllus constituatur, nisi ex adnotatione principis expeditionis tempore ob negotium copiarum, quod repetitur *Nou.* 134. excepta Osroëna prouincia in Mesopotamia. Idemque præsidibus iniungitur ne vllos sibi vicarios constituant, vt Nou. 8. in qua etiam quod in hac de non mittendis latrunculatoribus, & de 50. diebus. exposuimus. Quod vero præterea, ne præsides angariis aliisve muneribus prouinciam onerent, idem est *Nou.* 17. 134.

C

NOVELLA CXXIX.

De Samaritis.

Lex *penult. C. de hæret.* Samaritas ait non absimiles esse Montanistis. In *Nou.* 144. eis exprobrantur sabbata: manarunt enim ex Iudæis. Fecerat eos Iustinianus intestabiles, & iura legitimarum hereditatum & rerum suarum administrationem, quasi dementibus ademerat. Hac Nouella restituit administratio-

D nem rerum & testamenti factionem & hereditates legitimas, ita tamen vt si Samaritano intestato plures sint agnati eiusdem gradus ex quibus alij sint Christiani, alij Samaritæ, Christiani Samaritas prorsus excludant, resipiscentibus portionem suam reddant, detractis fructibus medij temporis, vt *Nou.* 115. Testamento autem si plures sibi Samarita heredes scripserit, alios Christianos, alios Samaritas, vt Samaritæ sextantis tantum capacitatem habeant; reliquum Christianis accrescat: nisi quis forte (inquit) Christianis ex eis bonis (quæ scilicet relicta sunt Samaritis) legata relinquat, quod ita declaro: Samarita duos filios habet, vnum Samaritam, alterum Christianum: vtrumque heredem scribit ex æquis partibus. Non stabitur

E iudicio defuncti (neque enim singuli semissem ferent) sed Christianus dextantem habebit, Samarita sextantem. At finge, à Samarita, quem heredem instituit ex semisse, pater Christianis legauit quantum efficit bes portionis ei adscriptæ, id est, ad finem vnciarum quatuor. Hoc casu Samarita solidum semissem capiet, quod congruit cum iudicio prudentum, qui incapacem oneratum legatis capacibus præstandis non repellunt, *l. cum ei qui, D. de leg. 2. l. cogi, §. hi qui solidum, D. ad Treb. l. si fideimea, D. de leg. 3.* loquuntur omnes de incapaci pro parte. nam is qui in totum incapax est propter legatarij aut fideicommissarii personam, non admittitur. Ille facilius solidum capit, quia non est omnino incapax. At,

cursio tamen idem & in eo qui nihil capere potest, esse statuendum videtur. Mouetur *l.* 1. §. *sed si legatum, C. si quis aliq. test. proh.* *l. legatarius, D. de excus.* quæ de indigno sunt, non de incapaci. Indignus legatum capit propter fideicommissarium. Hereditatem indigno eripit fiscus cum onere fideicommissi, fiscus lucratur quadrantem. Legatum non eripit, quia nihil lucraretur. id enim restitueret fideicommissario statim. Legatum autem in totum incapaci relictum, pro non scripto est, & apud heredem remanet sine onere fideicommissi, quia & fideicommissum pro non scripto est, idemque in hereditate iuris est relicta incapaci. Transit enim in heredem legitimum sine onere. Hanc autem Nouellam postea Iustinus successor Iustiniani abrogauit *Nou.* 144. Fisco vocato, exceptis tantum agricolis Samaritis, quibus beneficium huius Nouellæ conseruauit, ne cultura agrorum cessaret: quin & in successione eorum deficientibus cognatis, fisco dominum præferri voluit, qui & pro eis solet fisco tributa soluere, *l.* 4. *Cod. de agr. cens. & col.* Præterea Iustinus interdicit Samaritis militia omni & curatione publica, vt generaliter omnibus hæreticis, *Nou.* 109. & aduocatione & adsessura & rhetorices professione ac institutione adolescentum: & pœnam grauissimam irrogat Samaritis, qui post sacram lotionem redeunt in pristinum errorem: & inde quidem generaliter pupillorum & eorum qui non ita dudum facti sunt puberes, baptisma probat, etiamsi nulla præcedat catechesis, cuius nimirum capaces non sunt. Maiores natu non admittit ad sanctum baptisma, nisi biennio auditores siue catechumeni fuerint: & in extremo decernit vt seruus Christianus Samaritæ venditus, continuo liber fiat: quod & de vendito Iudæis primus Constantinus constituit, auctore Eusebio. Constantius fisco vindicari voluit, auctore Hermia & Cedrino, & extat vtriusque lex in Codice Theodosiano. In Iustiniano Codice, si fuerit circumcisus, & rem gestam detulerit, hoc solo casu pro præmio delationis libertatem consequitur tit. *Ne Christ. man. hær. vel Iud. vel pag. &c.* in quo desideratur constitutio Græca, quæ idem constituerat de Christiano mancipio vendito hæreticis aut paganis. Legendus Gregorius Epist. 3. cap. 21.

NOVELLA CXXX.

De transitu militum.

INitio constituitur vt expeditionis tempore delegatores sint certi qui prouideant annonæ militari. Delegatores vocat, quos Harmenopulus legatarios. Epit. 6. tit. 14. ex eparchicωn libris, dum ad curam eorum pertinere dicit, vt eos qui in annonæ penuria inuectas species supprimunt & flagellant, præfectis prætorio deferant, sicut ex libris βασιλικῶν idem ad finem 4. Epit. chartulariis & tribunis siue prioribus numeri, quos solos nominauerat *Nou.* 117. adiungit legatarios, id est delegatores. hi sunt qui prouident copiis militaribus, Optiones qui erogant, *l.* 9. *C. de exact. trib.* *l.* 3. *C. de ap. pub.* & in Basilicis ad *l.* 1. *D. de mun. hon.* Optio militum pro diuisione annonæ. His hæc *Nou.* pro salario dat 15. partem copiarum, sicut & aliarum rerum susceptoribus certa pars datur, *l.* 9. *C. de suscept.* & adiicit eos collatoribus annonæ militaris recauta facere. i. Apochas. Augustinus de cura pro mortuis: *Vbi esset recautum quo illa cautio vacuata fuerat.* Sudas, Recautum, species apochæ. Et sic dicemus Recauere pro cautionem soluere, vt Repignerare, pignus dissoluere. Cautio est obligatio: Recautio, obligationis dissolutio, quæ vt dixi *Nou.* 72. veteri interpreti est De suscepta, id est Securitas de suscepta pecunia, vt opinor, ex *l.* 4. *C de col. fun. pat. lib.* 11. Et quod ex recautis apparuerit possessores contulisse, id eis reputatur in tributa quæ debent vel debituri sunt: vel redditur ex communi canone totius prouinciæ, vel ex arca præfecto prætorio cuiusque diœceseωs. Et si forte optiones vel duces recauta non fecerint, tum apud episcopum & præsidem siue defensorem ciuitatis satis erit inter acta deponere possessores quantum in alimoniam exercitus impenderint: & actorum non minor erit fides quam recautorum. Nihil vero præterea milites aut fœderati à possessoribus exigere possunt vel cœnaticorum vel introituum nomine, vel quo alio titulo commentitio, *l.* 3. *C. de erog. milit. an.* nihil nomine ἐπιδημητικῶν, vt *Nou.* 134. *l. vlt. C. de metatis*, nihil etiam adærationis nomine, id est pretia pro annonis, *l.* 7. *C. de erog. mil. an.* quam adærationem hæc *Nou.* ἀπαργυρεισμὸν vocat, vt *Nou.* 45. Adærationem debuit vertere, non Concussionem exactæ pecuniæ. De metatis. i. hospitiis præbendis militibus, hoc etiam cauetur hac Nouella, vt principales partes ædium dominis siue inquilinis reseruentur, vt *l.* 2. *C. de metat.* Et aduersus violatores huius constitutionis pœnas inducit non tantum delegatoribus, sed etiam militibus & metatoribus & præfectis, tribunis, comitibus, siue alio quo nomine vocentur duces exercitus. Coërcentur etiam præsides prouinciarum, qui cum ducibus paciscuntur, & agunt vt itinere deuio per diuersas ciuitates exercitus euagetur. De fructibus conferendis ob transitum exercitus, est *l.* 27. *D. de vsufr.*

NOVELLA CXXXI.

De ecclesiasticis canonibus, & fideicommissis, & orphanotrophis.

HAc Nouella confirmantur canones sacri. i. quatuor synodi œcumenicæ & prærogatiuæ, priuilegia, salaria ecclesiis concessa, vt *l.* 2. *C. de sacros. eccl.* Confirmatur immunitas sordidorum & extraordinariorum munerum, inter quę non numerantur instructiones reparationesque pontium vel itinerum, *l. pen. C. de priu. dom. Aug.* *l.* 5. *&* 7. *C. de sacr. eccl.* Confirmatur immunitas lucratiuorum descriptionis: quoties scilicet lucratiuo titulo curialium bona ecclesiis obueniunt, *l. pen. C. eod.* Subiicitur & aliquid de prędscriptione 40. annorum, qua sola tolluntur ecclesiasticę actiones, vt *Nou.* 111. & de iis quę legati vel institutionis titulo Deo aut diuis relinquuntur, ex *l.* 25. *C. eodem*, Ἐπειδήπερ ἐν πολλοῖς, &c. & alia quędam quę exposuimus *Nou.* 5. 57. 58. Id valde placet, vt si quid testator iusserit fieri in rem piam, non adscripto loco, in ea ciuitate fiat in qua testator domicilium habuit. congruit enim cum *l. quæ conditio*, §. *vlt. D. de cond. & dem.* *l. si quis ad declinandam*, *C. de episc. & cler.* Et vt eligat ministrum siue dispensatorem quem voluerit: quod & sæpe fit exequendi testamenti causa, *lege* 17. *D. de leg.* 2. *lege Diuus*, *D. si cui plus quam per leg. Falcid.* *Nou. Martiani de test. cl.* *Nou. Leonis* 68. & huic dispensatori præstatur cautio legatorum, *l. quidam*, §. *pen. D. de leg.* 1. imo & legatorũ petitio

datur, *l. nulli, C. de ep. & cl. l. alio herede, D. de alim. leg. l. quidam §. pen. l. ſi à pluribus, D. de leg. 1.* Id etiam notandum coërceri contumaciam heredum qui piæ voluntati non obtemperant: & piorum legatorum vſuras fructuſque deberi ex tempore mortis: ſi in eis præſtandis heres ſex menſes moratus ſit ab inſinuatione teſtamenti, & Falcidiam eum amittere. Pœna hæc eſt contumaciæ & fruſtrationis: alioquin non fruſtrator heres etiam ex legatis piis deducet Falcidiam. & ita Balſamo interpretatur rectiſſimè *l. 1. ad ea, D. ad leg. Falcid.* Id etiam valde notandum, ea quæ epiſcopi vel orphanotrophi & ſimiles locorum piorum adminiſtratores poſt creationem acquiſierint, non poſſe in extraneum vel cognatum vllo modo transferri, ſed in dominio eccleſiæ permanere, quaſi præſumantur parta ex rebus eccleſiæ, aut data ſiue relicta pietatis & religionis contemplatione potius quàm perſonæ, niſi ſi qua conſtet eis obueniſſe cognationis iure ab inteſtato vſque ad quartũ gradũ. Ex *l. 41. C. de ep. & cl.* à parentibus tantùm aut fratribus aut patruis hæc ſola videtur neceſſitudo & coniunctio perſonarum detuliſſe, cætera quæ ab vlterioribus cognatis vel extraneis obueniunt, religiõ & pietas. Et de hac quidem conſtitutione ſic Cedrinus ſcribit in Iuſtiniano, *Τύπον δὲ δέδωκε περὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ οἰκονόμων καὶ ὀρφανοτρόφων καὶ ξενοδόχων, ὥστε μὴ κληρονομεῖσθαι εἰ μὴ ἃ πρὸ τοῦ γενέσθαι εἶχον ἐν τῇ ἰδίᾳ ὑποστάσει εἰς ταῦτα ἵνα διατίθενται. ἀφ' ἧς δὲ ὥρας προεχειρίσθησαν, μὴ ἔχειν ἄδειαν εἰς ἃ κερδήσοιεν διατίθεσθαι, ἀλλὰ τὰ αὐτῶν πάντα τὸν ἅγιον οἶκον κληρονομεῖν* Neque tamen huic præſumptioni locus eſt in clericis, ſed obſeruatur *l. ſacroſanct. C. epiſc. & cler.* Eſt igitur in epiſcopis tantùm ei derogatum, quia ſoli epiſcopi ſoluuntur hodie poteſtate patria, & acquiſita in epiſcopatu in alium transferre non poſſunt. Alio capite Iuſtinianus confirmat *l. ſi quis orthodoxæ, C. de hæret.* quod tamen illa fiſco, Iuſtinianus addicit eccleſiæ: ſed hoc eſt indifferens, vt diximus *Nou. 52.* Et plerumque nouæ conſtitutiones eccleſiæ dant, quod veteres fiſco: vt moriente epiſcopo vel clerico ſine ſucceſſore ab inteſtato, eccleſia ſuccedit, non fiſcus, *l. ſi quis presb. C. de epiſc. & cler. Nov. 131.* delinquente epiſcopo, æquè bona eius eccleſiæ vindicantur, non fiſco ex hac Nouella. Vltimo capite confirmat *l. orphanotrophos, C. de epiſc. & cler.* quod male Accurſius exiſtimat abrogari *Nou. 123.* Nam de orphanotrophis loquitur tantùm, qui ſunt tutorum vel curatorum vice, & in iudiciis non ſatiſdant de rato vel de iudicato, ſicut nec tutores aut curatores, *l. vlt. § defenſionem, C. de adm. tut. l. 1. §. ſufficit, D. eod.* quia dominorum loco ſunt, & tamen tutelaribus vel curatoriis rationibus obnoxij orphanotrophi non ſunt, quia ſunt patrum loco, *l. vlt. §. ſin autem non habeat, C. de bon. quæ lib. acq.* Orphanotrophi ergo orphanis tutelæ vel negotiorum geſtorum actione non tenentur. Epiſcopo non negatur quin adminiſtrationis ſuę rationem reddere debeant.

A B C D

NOVELLA CXXXII.

De hæreticis.

HÆc Nouella condemnat conuenticula hæreticorum, vt *Nou. 37.* Collectas vocat interpres vetus, quod commune eſt nomen etiam precum quæ in conuentibus illis habentur, vt concionis commune conuentus & orationis in conuentu habitæ.

NOVELLA CXXXIII.

De vita Monachorum.

DE monachis diximus ſatis *Nou. 5.* & aliis pleriſque locis ſuprà.

NOVELLA CXXXIV.

De præſidibus, de adulteriis & pœnis.

VAria ſunt capita huius Nouellæ. Priora de magiſtratibus ſiue præſidibus: & quæ primum in eis de vicariis & latrunculatoribus, & de non oneranda prouincia. & de exactione tributorum, tractauimus iam ſatis ſupérque ſuprà *Nou. 17. 128. 130.* Vnus inter ea locus eſt quo largitiones interpretatur *ὑπεροχάς*, id eſt, Magnificentias, niſi legendum eſt *παροχάς*. Aliud, quo ſordes præſidum coërcentur, qui ex qualibet re quæſtum faciunt, ſiue quis teſtamentum ſuum ſiue donationem propter nuptias inſinuare velit. quæ ex parte viri indiget inſinuatione, *N. 117.* itémque ſi quis velit inuentarium bonorum aut teſtationem aliquam facere, vel apud acta aliquid deponere, vel iuſta defuncto facere: quæ ne pretio nundinentur præſides, hæc Nouella ſancit. Aliud caput eſt de appellationibus recipiendis, vt omnes iudices eas recipiant, & ſine dilatione edant acta litigatoribus. Atqui *Nou. 129.* edendis actis dat xxx. dies? Reſpondeo, Hæc verba, *Sine dilatione*, ſic eſſe accipienda, ſine dilatione fruſtratoria, vt *l. 1. C. de relat. l. eos, § vlt. C. de appel.* Adiicitur interpoſita appellatione nihil nouandum, id eſt, Suſpendendam executionem ſententiæ, ſuſpendendam tranſlationem poſſeſſionis. Idem ſeruatur poſtulata reſtitutione in integrum, *l. 1 C. in integ. reſt. poſt. ne quid. no. fiat*, non etiam poſtulata retractatione. Alio capite cauetur ne ex cauſa criminali alius pro alio teneatur, licet ſit conciuis aut contribulis: nec mirum, cùm & idem ſit in cauſa ciuili *Nov. 52. 128.* Propinquos etiam reorum aut notos aut familiares non teneri proditum eſt, *l. ſancimus, C. de pœnis.* Bonorum Imperatorum conſtitutiones hæ ſunt. nam ſub malis ne propinqui quidem aut familiares reorum, ſatis tuti fuerunt. Abſentem autem reum vocari edictis, puta per triduum, *l. inter, D. de pub. iud.* quemadmodum vocari etiam per triduum ſolet is cui denuntiatur teſtimonium ex xij. Tab. Quin & præſes ad præſidem alterius prouinciæ in quam reus transfugit, publicam epiſtolam ſcribit, vt reum remittat, cui omnimodo parendum eſt: & fit etiam publicę epiſtolę mentio *Nou. 80.* Poſt hæc conſtituitur vt præſides iuſſiones principis vel præcepta maiorum iudicum miſſa ad deceſſores ſuos nondum impleta, impleant ipſi perinde atque ſi ad ſe miſſa eſſent: quia etſi mutetur præſes, idem iudicium idémque tribunal manet, *l. proponebatur, D. de iudic.* eadémque ratione præcepta maiorum iudicum, veluti præf. præt. non ideo minus ſequenda eſſe quòd poſtea abierint præfectura, quia mutatur tantùm præfectus, eadem præfectura manet. Et quod traditur in *l. vlt. D. pœnis*, ſpeciale eſt ex conſtitutione Antonini, vt præſes ſua arte non poſſit cuiquam interdicere vltra adminiſtrationis ſuæ tempus. Quæ enim pertinent ad merum imperium, niſi ſigillatim omnia lege dentur, magiſtratus non habet omnia: vt præſidi ius eſt deportandi in perpetuum, interdicendi foro, aduocationi-

E

A bus, negatione, negotiis publicis in perpetuum: ius confiſcandi non eſt, ius victu interdicendi non eſt, ius item fabro arte ſua interdicendi non eſt vltra tempus adminiſtrationis ſuę. Nam dum arte interdicit, victu quodammodo interdicit. Non obſtat etiam quod dicitur mandata iuriſdictione, re integra finito magiſtratu, finiri mandatum, *l. 6. D. de iuriſd.* nam hoc ideo, quia is cui iuriſdictio mandata eſt, propriè iuriſdictionem non habet nisi quatenus fungitur vice mandantis, cuius poteſtate finita, neceſſariò finitur & ſua: quod non ſimiliter dixerim in iudice dato. Nam hic ſolet etiam in tempus ſucceſſorum eius qui dedit durare; licet (quantum opinor) eum litigatores nondum adierint, *l. venditor, in fi. D. de iudic.* quia non ex iuſſu

B ſolo, ſed proprio iure poſteaquam datus eſt, cognitionem habet, & ita mandata actione ex cauſa venditionis, quo caſu & proprio iure mandatarius actionem habet, mandatum morte mandatoris non ſoluitur, *l. 1. C. de obl. & act.* Sequitur aliud caput de liberis debitorum, ne ob æs alienum patris, à creditoribus detineantur, & ſeruire cogantur. Qua de re Ambroſius lib. de Tobia, *Vidi*, inquit, *miſerabile ſpectaculum, liberos pro paterno debito in auctionem deduci, &c* quod iiſdem verbis Baſilius in Pſalm. 14. εἶδον ἐγὼ ἐλεεινὸν θέαμα, παῖδας ἐλευθέρους ὑπὸ χρεῶν πατρῴων ἑλκομένους εἰς τὸ πρατήριον. Et in illo loco Ambroſij igitur in actionem, id eſt, in auctionem. Idque generaliter prohibetur, *l. ob æs, C. de obl. & act.* ne liberi homines ob æs

C alienum creditoribus ſeruire compellantur, & *hac Nou.* pœna legis Iuliæ de vi priuata creditoribus indicitur. Aliud caput pertinet ad S. C. Velleianum, quo oſtenditur mulierē quæ pro marito interceſſerit etiamſi eam interceſſionem ſæpius confirmarit, ipſo iure non teneri: ſi pro alio interceſſerit, & poſt biennium interceſſionem confirmauerit, omni modo teneri, *l. 22. C. ad Vell.* Quo facilius intercedit mulier pro marito quàm pro alio, eo magis ſubuenitur ei: quod & ſuprà iam attigimus *Nou. 61.* Aliud caput eſt etiam de mulieribus, ne ex debiti cauſa carcerem patiantur, cuſtodiæve tradantur. Mares carcerem patiuntur, *l. 1. C. qui bon. ced. poſ.* Quin & inuitæ mulieres ab apparito-

D re domo abſtrahi & in publicum educi non poſſunt, *l. 1. C. de off. om. iud.* In cauſa criminali fideiuſſoribus committuntur vel iuratoriæ cautioni, vel ſi graue crimen intentetur, cuſtodię mulierum. His addit de pœna adulterij ſe confirmare capitalem pœnam introductam à Conſtantino, & Conſtantino tribuit quod erat Conſtantij & Conſtantis. *l. 4. C. Th. quo. ap. non rec.* Olim non fuit capitalis. Præter capitis pœnam, vir qui adulterium commiſit, ſi vxorem habuerit, amittit dotem & donationem propter nuptias, vel quartam debitam indotatis vxoribus: cætera bona liberis & parentibus eius ſeruantur vſque ad tertium gradum, poſt tertium gradum fiſco vindicantur. Mitius punitur mulier, quaſi infirmior, quæ adulterium commiſit: quanquam inter ſe coniuges exæquentur in pœnis ob cau-

E ſam iniuſti repudij, *Nou. 117.* Coërcentur & hac Nouella grauiſſimè adulter & adultera, ſi fortè gratia iudicis vel qua alia ratione euaſerint pœnam capitalem, & poſtea nuptias inter ſe contraxerint. Hoc enim eſt palàm fateri adulterium, & lege Iulia etiam comprehenſum fuit, *l. miles, §. licet, D. de adulter. l. commiſſum, C. eod.*

Martialis,

Mœchus erat, poteras tamen hoc tu Paula negare:
Ecce vir eſt, nunquid Paula negare potes? Et alio loco,
Quod nubis Proculina concubino,
Et mœchum modò, nunc facis maritum,
Ne lex Iulia te notare poſſit,
Non nubis Proculina, ſed fateris.

Poſtremo generaliter de pœnis conſtituit, non poſſe vllum ita damnari, vt vtraque manus vel vterque pes abſcindatur, vel ſoluantur artus. Fugitiuo vnus pes amputatur, *l. 3. C. de ſeru. fug.* Falſario manus vna, *Nou. 17. 42.* non vtraque. Furi vetat amputari manum vel pedem, aut vitam adimi: Furi, non latroni: nam latroni vita adimitur. Reorum bona (niſi rei ſint perduellionis) confiſcari vetat, ſi ſuperſint liberi vel parent. vſque ad tertium gradum. Quo capite non continetur caſus *Nou. 12.* de inceſtis nuptiis, nec *Nou. 117.* de his qui poſt ſolutum matrimonium voto caſtitatis caſtitatem violant, quibus bonorum publicatio irrogatur. Scripta autē fuit hæc conſtitutio ad Petrum PP. & reſcripta ad Monachium P.V. Et habet hanc ſubſcriptionem. *Dat. Kal. Mai. CP. Imp. DN. Iuſt. PP. Aug. an. xxx. poſt conſulatum Baſilij V.C. an. xv.*

NOVELLA CXXXV.

Ne quis cogatur cedere bonis.

BEneficium ceſſionis bonorum introduxit lex Iulia. Beneficium eſt, quia etiamſi qui cedunt bonis, bonorum venditionem patiantur, *l. debitores, C. ex quib. inf. irrog. l. 3. & 5. D. de ceſ. bon. l. 2. & 4. C. qui bon. ced. poſ.* tamen infames ex ea cauſa non fiunt: quia non inuitis illis venditio fit. Non tamen caret hæc res ſuggillatione aliqua, *Nou. 4.* propter ea quod decoquunt creditoribus, cuius generis homines Adrianus in amphitheatro catamidiari iubebat, vt pleriſque locis hodie fit in foro: & Bœotiis fuiſſe eandem legem Nicolaus apud Stobæum auctor eſt c. 42. Lex Roſcia cùm cauiſſet vt equites in xiv. ordinibus ſederent, exceperat decoctores. Et hanc omnem contumeliam pati cedendo bonis decoctores cogebantur metu carceris & vinculorum & verberum: quæ ſupplicia propoſita erant iis qui creditoribus ſuis ſatis non fecerant, *l. 1. & vlt. C. qui bon. ced. poſ. l. 1. C. Th. eod. tit.* Verùm eos qui non ſuo, ſed fortunę vitio decoxerunt, hac Nouella Iuſtinianus liberat tam ſuppliciis quàm ceſſionis neceſſitate, dummodo iurent ſe pares non eſſe ſoluendo, id eſt, ſi eiurent bonam copiam. Quod congruit antiquo iuri: Cum enim ex XII. Tab. olim debitores creditoribus necterentur & addicerentur, id antiqua lege ſublatum fuit, relata à M. Varrone, & liberati ſunt qui bonam copiam eiuraſſent, ne eſſent nexi, ſicut hac Nou. qui eiurant bonam copiam, id eſt, ſe non eſſe ſoluendo, liberantur carcere cruciatúque omni corporis, imò & ceſſionis ignominia. Sed creditoribus pro extremo ſubſidio datur ius quantum potuerint bonorum debitoris conquirendi & vindicandi, & conueniendi etiam debitores debitoris.

NOVELLA CXXXVI.

De argentariorum contractibus.

ARgentariorum officium omne quod alibi expoſui, hic exponam incurioſius. Id enim notare ſatis habebo, eorum officium publicam cauſam habere, *l. argentarius, D. de eden.* & neceſſarium vſum argent. *l. quod priuilegium, D. depoſ.* quod ſingulorum rationes conficiant, *l. prætor, D. de eden.* & pro aliis vulgò intercedant, vt *edic. 9. & l. pen. C. de conſt. pec.* Intercedunt ſuo quodam modo, recipiendo, cæteri conſti-

tuendo: & maior vis recepti quàm constituti. Nam ex recepto, est ciuilis actio, ex constituto, prætoria: & vtilior prætoria ciuilis, *l. si creditor*, *D. de leg.* 1. Item ceteri qui intercesserunt pro aliis non conueniuntur inexcusso reo. argentarij (si hoc malit creditor) priores conueniuntur, *Nou.* 4. Idem vicissim non dabatur argentariis, vt ipsi (si vellent) prius conuenirent accessiones quam reum principalem: quod erat inæquabile, atque adeò contra ius. Par enim species est iuris certa consuetudine recepti: & (vt ait Paulus *l. 2. D. mand.*) iniquum est non esse mihi cum illo actionem si nolit, illi verò, si velit, mecum esse. Qua de causa Iustinianus hac Nouella id ita moderatur, vt ex pacto argentariis quoque, si velint, liceat prius accessionem quàm reum principalem conuenire. Pactionem hanc non esse contra ius publicum, siue contra *Nou.* 4. Ea enim constitutio accessionum fauore promulgata est. Licet autem suo fauore suóque iure cuilibet non vti. Et vt publicam ea constitutio vtilitatem omnino respiceret, tamen probatur nunc pactio contraria, vt hodie comprobata est pactio contra legem Falcidiam, & pactio ne liceat prouocare vel obseruare tempora fatalia. Et hodie illa pactio recepta etiam est in omnibus creditoribus, & appellatur vulgò, Renuntiatio beneficij excussionis. Secundum caput huius Nouellæ pertinet ad *l. vlt.* C. *de pig.* ex qua lege si argentarij rogauerint aliquam mutuam pecuniam, & post eum contractum militiam aliquam ex genere earum quæ vendi possunt, sibi vel liberis vel cognatis suis comparauerunt, ea militia creditori hypothecæ iure obligata est, quia præsumitur comparata ex pecunia credita. Et idem vicissim *hac Nou.* datur argentariis, vt si pecuniam alicui crediderint, & is postea sibi vel liberis suis vel cognatis militiam comparauerit, sit ea militia argentariis pignori obligata. Nihil de cognatis dicit hæc Nouella, sed Iulianus perite adiecit cognatos ex *d. l. vlt.* Eadem præsumptio non est si post mutui dationem extraneus debitor emerit militiam. Nec enim videtur eam emisse ex pecunia credita, nisi creditor probet emptam sua pecunia, id est, ea quam credidit. Priore casu creditor hoc probare non cogitur, quia præsumptio legis ab eo facit, sed is qui militiam habet, probare debet militiam non esse comparatam ex pecunia credita. Dixi militiam hypothecę obligatam esse. Quæres, sitne obligata tacito iure, an ex conuentione. Dicam, Ex conuentione vsitata argentariorum & negotiatorum, qua empta ex pecunia credita, pignori fore recipiunt, *l. qui Romæ* §. *Callimachus, D. de verb. oblig. l. cum tabernam, D. de pign.* Et hoc est quod ait *d. l. vlt.* Super hypothecis quas dare solent: alioquin res, ex pecunia credita comparata, creditori non est tacito iure obligata, & speciales vel generalis conuentio exigitur, *l. licet, C. qui pot. in pig. hab. l. 17. C. de pign. l. procuratoris* §. *plane, D. de trib. act.* Idémque tertio capite comprobatur, cuius sententia hæc est, Argentarium cuius pecunia res comparata est, si specialis vel generalis conuentio hypothecæ interuenit, in ea re præferri omnibus creditoribus, etiam antiquioribus. quod & in alio quolibet locum habet, *d. l. licet, Nou. 97.* Sed probare debere argentarium, eam rem pecunia sua cōparatam, nec locum esse præsumptioni, vt in militia. Hoc tamen argentarij præcipuum habet, vt si (quod plerumque fit) egentibus nō pecuniam mutuam dederint, sed monilia vel ornamenta quædam pretiosa crediti vel venditionis nomine fide habita de pretio, nec eis satisfiat, ius habeant vindicandorum monilium, licet de hypotheca nihil conuenerit: quod non ita fiat in cæteris creditoribus. nam hoc tantùm proditum est: venditorem retentionem habere quasi pignoris *l. Iulianus* § *offerri, D. de act.*

A *empt. l. hereditatis, D. her. vend. l. quòd si nolit* §. *idem Marcellus, D. de ædil. edic.* non vindicationem. Sed & tacitam hypothecam argentarij habent in bonis debitoris, etiamsi non ex hac Nouella, ex edicto septimo. At in rebus sua pecunia comparatis, si forte ad illos res peruenerint quàm ad debitorem, non habent hypothecam, nisi ita conuenerit. Hoc etiam habent præcipuum argentarij, vt liceat eis stipulari besses vsuras, *l. eos, C. de vsuris.* Et ex hac Nouella vt debeantur eis besses, etiamsi earū modus dictus non sit, quod in aliis locum non habet, *l. quod in stipulatione, D. de vsur.* Et vt sine stipulatione debeantur ex præscriptione & conuentione sola, quod etiam in aliis non procedit.

B Neque hoc nouum est, cum & ex pacto stricto iudicio debeantur vsuræ pecuniæ traiectitiæ & pecuniæ ciuilis, & earum rerum quę mensura constant: imò & interdum sine pacto αὐτομάτως vt *l. 3.* §. *nonnunquam, D. de vsur. l. vlt.* §. *præterea, C. de iure dotium.* & in actione ex testamento: quamuis & hæc sit stricta. Postremò datur hoc priuilegium argentariis, vt eis agentibus debitores qui quid se debere cauerunt vel publico instrumento vel chirographo vel subscriptione propria, non possint opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ: idémque verum est, etiamsi cautione ab alio scripta expressis causis debiti, veluti ex causa mutui tot, ex causa transactionis tot, (perperam Haloander acceptilationis) in subscriptione non sint repetitæ causæ,

C id est, si nuda subscriptio fuerit: quo tamen casu dat Iustinianus debitori facultatem actori deferendi iurisiurandi intra biennium contra *l. in contractibus* §. *illo videlicet, C. de non num. pec.* quæ quibus casibus cessat exceptio non numeratæ pecuniæ, etiam cessare vult dilationem iurisiurandi.

NOVELLA CXXXVII.

De Episcopis & Clericis.

Repetuntur quædam ex iis quæ dicta sunt *Nou. 6. & 123.* de creatione Episcoporum & clericorum:

D & vtitur in eam rem auctoritate Gregorij Nazianzeni in magno apologetico de fuga sua in Pontum, & in oratione funebri Athanasij Alexandriæ episcopi, & Basilij can. 12. ad Amphilochium, & Nicenæ Synodi c. 3. qui est de extraneis mulieribus, de quibus & *Nou. 123. & l. eum qui probabilem, C. de episc. & cler.* Repetitur etiam ex *Nou. 123.* de synodis quotannis habendis finitimorum episcoporum in prouinciis singulis, disciplinæ ecclesiasticæ tuendæ & corrigēdæ causa, quod est ex Apostolorum c. 37. & Antiochenæ c. 20. & huius rei curam iniungit præsidibus prouinciarum.

NOVELLA CXXXVIII.

E

Ne vsuræ excedant duplum.

Vsuræ solutæ per partes supra duplum non debentur. hoc exposui *Nou. 121.* interpretatio principis vim legis obtinet, *l. ex facto, D. de vulg. subst.* Hanc edidit Anton. Augustinus, sed corruptam. nam vno loco legendum est, *Alij adhuc minus consecuti sunt. hi quidem qui in duplum ex vsurarum quantitate, &c.* & in fine, *quæ ciuitates mutuantur.*

NOVELLA CXXXIX.

Indulgentia incestarum nuptiarum.

POena incestarum nuptiarum definitur *Nou.* 12. cuius gratiam facit *hæc Nou.* habitantibus in Tyro & Sundyos pago. Quod quidam hic habent de appellationibus, vt omnes iudices appellationes recipiant, & acta edant litigatoribus, & vt pendente appellatione nihil nouetur, sumptum est ex *Nou.* 134. & hoc loco locatum male.

NOVELLA CXL.

Vt consensu soluatur matrimonium.

HÆc Nouella est Iustini, non Iustiniani. Iustinianus enim noluit nudo vtriusque consensu matrimonia dissolui, *Nou.* 117. Iustinus permittit bona gratia vt dissoluantur etiam si nulla subsit causa. Communis consensus, est bona gratia. Dicuntur tamen & iusta ex causa dissolui bona gratia, vt dixi in *Nou.* 22. eadem forma qua Titinnius, Quanta stultitia cupidinis, petunt consilium bona gratia vt paruifaciatur.

NOVELLA CXLI.

De stupro.

STuprum vocat ἀνδρομανίαν, quæ coërcetur etiam *Nou.* 77.

NOVELLA CXLII.

De iis qui eunuchos faciunt.

COnstituitur in eos pœna qui eunuchos faciunt, quam corrigit Leo *Nou.* 60. Castrati serui, liberi fiunt ex hac Nouella, qui ex *l.* 1. C. *de eunuch.* publici fiebant, videlicet si suos quis castrasset: nam si alienos, dominis redduntur, & est in eum qui castrauit actio in quadruplum, ex edicto ædilium, *l. seruus seruum* §. *& si puerum, D. ad leg. Aq.* Vetus autem hæc est Constitutio, ne eunuchi fiant, Neruæ, Adriani, Domitiani, de qua præter alios auctores Papinius,

Qui fortem vetat interire sexum,
Et censor prohibet mares adultos
Pulchræ supplicium timere formæ.

Sunt & eadem de re S. Consulta quædam, *l.* 3. *& 6. D. ad leg. Cor. de sic.* quibus omnibus hæc exceptio applicatur, Nisi præses permittat, & nisi morbus irrumpens in eam partem hoc exigat. Quod autem in extremo huius Nouellæ Iustinianus ait, Si barbari huic præcepto meo paruerunt statim, & de Abasgis esse intelligendum Euagrius indicabit 4. c. 22. & Procopius 1. de bel. Pers. ἀνακρίσεις, Cognitiones. & cognitiones proprie de statu.

A

NOVELLA CXLIII.

De raptu mulieris.

HÆc Nouella pertinet ad interpretationem *l. vnica, C. de rap. mul.* ex qua raptoris bona raptæ adducuntur, & interdicitur raptæ connubio raptoris. Inde orta quæstio est, si forte contra legis interdicta nupserit mulier raptori, an eo etiam casu raptoris bona ad eam pertineant. Et placet non pertinere, sed neque ex testamento raptoris quicquam capere potest, & bona transferuntur ad parentes raptę qui nuptiis non
B consenserunt, vel his deficientibus ad fiscum. Idem cauetur *Nou.* 150. & patrem deportari, qui huiusmodi nuptiis consenserit. Olim raptor cum rapta nuptias faciebat in pœnam, ad raptorem vxore per lictorem deducta, vt Quintilianus ait, quod & Pontifices reduxisse videntur. Male pro hac *Nou.* hîc edunt quidam quod est *Nou.* 145. Est autem hæc Constitutio latina, cuius subscriptio hæc fuit. *Dat. xij. Kal. Iun.* CP. *Imp.* D N. *Iust.* PP. *Aug. ann.* XXXVI. *post* Cos. *Basilij* V. C. *ann.* XXIJ.

C

NOVELLA CXLIV.

De Samaritis.

HÆc est Iustini, quam exposuimus supra *Nou.* 129.

NOVELLA CXLV.

De duce vis arcendæ.

BΙοκωλύτης speciale fuit nomen ducis in Phrygia, Pisidia, Lycaonia, Lydia, vt diximus *Nou.* 8. à com-
D pescendis violentiis & grassationibus, quæ in eis prouinciis erant nimio plures: militaris magistratus. Ex hac Nouella imperium eius minuitur, & Lydia ac Licaonia circunscribitur, quasi, cessantibus iam in Phrygia & Pisidia grassationibus, in his prouinciis minimè necessarius. Phrygiam sæpe in his libris duplicem facit, Salutarem & Pacatianam, atque etiam Notitia Romani imperij. vnde satis liquere potest de subscriptione primæ epistolæ ad Timotheum, recentiorem eam esse.

NOVELLA CXLVI.

E

Vt Hebræi legant scripturas Hebraicè.

QVacunque lingua legi vult sacros libros, nec probat versutiam Iudæorum, qui quò facilius linguæ Hebraicæ ignaris imponerent, non aliam quàm Hebraicam linguam recipiebant. Non tamen quamlibet translationem probat, vt Græca lingua (cùm essent translationes octo, quæ vocarunt βιβλία ὀκταπλᾶ) interpretationem tantùm probat LXX. & interpretationem Aquilæ. δευτερώσεις damnat, id est, (vt Hieronymus variis locis interpretatur) Traditiones & obseruationes Pharisæorum, Iudaïcas fabulas, hæc Nouella hominum inuentiones. Damnat & impias hæreses Iudæorum.

NOVELLA

A

NOVELLA CXLVII.

De indulgentia reliquorum tributorum.

REctè, Indulgentia. Marcellinus XVI. *Id eum ſcimus obſeruaſſe ne per indulgentias quas appellant, tributariæ rei concederet reliqua.* Ab indulgentiis diuerſæ ſunt releuationes: hæ futurum, illæ præteritum tempus reſpiciunt. Atque ita hoc loco Iuſtinianus collatoribus remittit reliqua certorum annorum, ſub hac conditione tamen, vt & à fiſco viciſſim ex præterito tempore nihil exigatur, maxime ab iis qui ſportulas potius (quæ plerunque nullo merito accipiuntur) quam quod iure meritóque debetur exigunt. Sed ex præterito (ſi qua forte iam exacta ſunt) ea non vult exactorum lucro potius quam fiſco cedere. Prouincialibus enim reliqua indulget, non exactoribus: & conſequenter ea etiam non indulget quæ tractatores prouinciarum vel ſcriniarij, id eſt, canonicarij vel arcarij, fiſco iam confeſſi ſunt, vel conſtituerunt ſe ſoluturos. Et arcarios eos vocat qui his exigendis recipiendiſque præpoſiti ſunt quæ in arcam præf. prætorio (quæ eadem & menſa dicitur) inferuntur, vt in tit. *de ſuſcept. & arcar.* Alias arcarij ſunt diſpenſatores ſerui vel œconomi, *l. Thais*, §. *vlt.* *D. de fid. lib.* Et perite vetus interpres epiſtolæ ad Romanos œconomum, arcarium. Excipit etiam Iuſtinianus ab hac indulgentia diſcuſſiones pecuniarum ciuilium & operum, & diſcuſſiones militares, id eſt, ſi quid ciuitatum commodis vel militibus deputatur, nec erogatum ſit. His exceptis, cetera omnia remittit, etiamſi ex publico forte debito in priuatam cautionem tranſierint emiſſam curialibus vel canonicariis vel ſimilibus perſonis.

B

NOVELLA CXLVIII.

De reliquis.

QVæ præcedit indulgentia, eſt Iuſtiniani: hæc indulgentia Iuſtini Curopalatę.

NOVELLA CXLIX.

De præſidibus.

HÆc quoque Nouella eſt Iuſtini eiuſdem, vt creētur præſides ſine vllo impendio, cautionę fiſco præſtita tributorũ nomine, vt *Nou.* 8. 134. & ex nominatione epiſcoporum cuiuſque prouinciæ & principalium poſſeſſorum: & vt ſi præſidem ſibi non nominauerint & optauerint, de eo quem princeps miſerit, querelam inſtituere non poſſint. Commendat & tributorum illationem ſine vllo perſonarum domorúmve delectu.

NOVELLA CXL.

De ea quæ raptori nubit.

Hæc confirmat ſanctionem *Nou.* 143.

NOVELLA CLI.

Ne decurio vel cohortalis in iudicium vocetur ſine iuſſione principis inſinuata præfecto prætorio.

INter alia priuilegia decurionum, hoc vnum eſt, ne ex vna prouincia litis cauſa trahantur in vrbem vel in aliam prouinciam, *Nou.* 45. quod non tam ipſis datur quàm Reip. cui dant operam. Idem hæc Nouella dat cohortalibus, eadem ratione, quia perpetui erant in prouinciis ſicut decuriones, *l. præſidis*, *C. de reb. ced.* Vtriſque ſub hac condicione, niſi euocentur iuſſione ſacra ſimul ac præfecti prætorio. Cohortales dicimus officiales præſidum, vt in tit. *de cohortal.* & paſſim in Conſtitutionibus. Auguſt. in Euangelium Ioannis: *Cohors non Iudæorum, ſed militum fuit.* à præſide itaque intelligatur accepta, tanquam ad tenendum reum, ſeruato ordine legitimæ poteſtatis.

C

NOVELLA CLII.

Ne ſacræ iuſſiones de publicis cauſis valeant ſine approbatione præfectorum prætorio.

IOannis præfect. prætorio Orientis ſuggeſtio ſuperiorem Nouellam extorſit, de inſinuanda in iudicio ſuo ſacra iuſſione, qua decuriones vel cohortales extra ſuam prouinciam euocantur litis cauſa. Eiuſdem ſuggeſtio effecit vt inſinuari etiam in iudicio eius voluerit Iuſtinianus ſacras iuſſiones de publicis cauſis, veluti de operibus publicis: alioquin irritas eſſe.

D

NOVELLA CLIII.

De infantibus expoſitis.

VT infantes expoſiti, liberi fiant, videlicet ſi eos dominus expoſuerit, quemadmodum de ſpadonibus & de circunciſis dictum eſt *Nou.* 129. 142. Nam ſi alienum quis vernam expoſuerit, domino reddendus eſt. Id verò apparet argumento ægrotantis ſerui, quo vtitur: quem ſi dominus eiecerit, nec curauerit, dominium & patronatum amittit: ſeruus fit Latinus ex Conſtitutione Claudij, ciuis Romanus ex Conſtitutione Iuſtiniani, *l. 2. D. qui ſine man. ad lib. per. l. vlt. C. de bon. lib. l. vnica* §. *ſed ſcimus*, *C. de lat. liber. tol.* Expoſitus à Græcis appellatur ἀπεῤῥιμμένος ad *d. l.* 2. ideoque apud Harmenopulum lib. 1. tit. vlt. perperam ἀπεῤῥιμμένος definitur eſſe furioſus & demens: nam certe furor non liberat ſeruitute. Non poſſunt etiam expoſitorum educatores, eorum dominium ſibi vindicare, *l. vlt. C. de infant. expoſit. & de iis qui ſanguin. nut. accep.* vbi infantes recens nati, ſanguinolenti vocantur, vt *l. 2. C. de pat. qui fil. dist.* Donatus in Andriam, A matre ſanguinolentum non pulchrum, ſed ſcitum pronuntiat. Iuuenalis, *A matre rubentem.* Prudentius contra Symmachum, *Quos ſanguinolentos edendi mos inuat.*

E

A

NOVVELLA CLIV.

De his quæ in Oſroëna inceſtas nuptias contrahunt.

OSroënæ & Meſopotamiæ prouinciis hæc Nouella Iuſtiniani & tertia Iuſtini in præteritũ inceſtas nuptias indulgent generalem definitionem, *Nou.12.*

NOVELLA CLV.

Ne matres tutelæ rationibus obnoxiæ ſint.

MAtres quæ tutelam aut curationem geſſerunt filiorum, rationibus reddendis obnoxiæ ſunt, præſertim ſi iterum nubant, Nou. 22. & aduerſus eas poteſt peti reſtitutio in integrum. hic enim caſus ſecundarum nuptiarum excipiendus eſt à *l. vlt. C. qui & adu. quos in int. reſt. no. poſſ.* Regulariter aneclogiſtæ ſunt, & non poſſunt aduerſus eas liberi petere integri reſtitutionem hoc colore quaſi minores liberos in adminiſtratione rerum circunſcripſerint. Vnus eſt locus, quo ſecundum Haloandri interpretationem ait ſe lege cauiſſe ne tutores filiorum ſuorum aliter tutelam ſuſcipiant quam ſi apud acta cauerint, &c. & intelligit *l. vlt. §. perſonas, C. de adm. tut.* Sed male Haloander vertit, Filiorum ſuorum, cum in Græco ſit, pupillorum, non filiorum. nam à patre cautio ſane non exigitur.

NOVELLA CLVI.

De ſobole cum colonis.

SI adſcriptitia mea tuo adſcriptitio nupſerit, & liberos procreauerit, quæritur vtrum patrem liberi, an matrem ſequantur. i. tuo an meo dominio ſubiecti ſint? Et ex *Nou.*162 quæ hanc tempore præceſſit, ſoboles diuiditur in æquales partes ſi pari numero conſtat: vt ſi duo ſint filij, vnus ſequitur matris dominium, alter patris: & electio fit ſorte vel micando, vt in aliis pleriſque cauſis. *§ optionis, Inſt. de leg. l. Sed cum ambo, D. de iudic. l. 2. C. quand. & quib. quar. pars deb.* & olim in dandis iudicibus, & in diiudicando vtra pars deberet prior dicere. Si vnus tantum naſcatur filius, matrem ſequitur, & generaliter, ſi impar fuerit numerus, qui ſuperat, matrem ſequitur. Id hæc Nouella confirmat.

NOVELLA CLVII.

De colonis qui in alienis prædiis nuptias contrahunt in Meſopotamia & Oſroëna.

HÆc Nouella pugnare videtur cum ſuperiori, quia liberos natos vtroque parente adſcriptitio, vult patrem ſequi, non matrem: & matrimonium à domino adſcriptiuæ non dirimi: ſed de præterito tempore loquitur, non de futuro, & de Meſopotamia tantùm & Oſroëna, prouinciis diœceſeos Orientis.

NOVELLA CLVIII.

Vt ius deliberandi etiam impuberes tranſmittant.

SCiendum eſt impuberem, per ſe heredem exiſtere matri adita hereditate vel petita bonorum poſſeſſione, tutore auctore, ſi exceſſerit infantiam, *l. 1. C. ad Tertyl.* Infantem per ſe adire, vel bonorum poſſeſſionem petere non poſſe, per tutorẽ poſſe: atque ideò ſi delatam infanti hereditatem matris tutor non adierit, vel ſi bonorum poſſeſſionem non petierit, & infans B interim deceſſerit, non tranſmitti eam hereditatem ad heredes infantis, ſed in eam vocari eos qui vocarentur, ſi hereditas infanti delata non fuiſſet, *l. ſi infanti, C. de iu. delib.* Cui videtur obſtare *l. cum in antiquioribus, eod. tit.* quæ generaliter definit, heredem poſt delationem hereditatis habere annum ad petendam deliberationem, & intra eum annum decedentem tranſmittere arbitrium deliberandi in heredes ſuos. Itaque (ſicut hæc Nouella declarat) ne pugnet *d. l. ſi infanti*, dicemus, eam non habere locum, niſi infante decedente poſt annum, quo caſu ius deliberandi non tranſmittitur in heredem infantis. His cognitis, ponamus ſpeciem de qua quæritur in hac Nouella. Deceſſit mater C relicta filia impubere, quæ & patrem iam antè amiſerat: mox poſt mortem matris intra annum deliberationis, nondum agnita hereditate matris filia deceſſit relictis auunculo & amita. Quæritur an hereditatem matris tranſmiſerit ad heredes ſuos, & quos habeat heredes. Inciderat hæc ſpecies antè Nou.118. quę non pertinet ad præterita, & hoc eſt quod ait in hac Nouella, hanc ſpeciem eſſe antiquiorem eo die ex quo ea 118. Nouella valere iuſſa eſt. Nam legendum hoc loco τῆς ἡμέρας, non τῆς ἡμετέρας. Debuit ergo ſpecies decidi ſecundum ius vetus. Tractemus tam nouo quàm veteri iure vti decidi debeat. Iure veteri huic filiæ ab inteſtato heres eſt amita ſola, excluſo auunculo: quia agnata præfertur cognato, & in eam filia tranſmiſiſſe D cenſetur hereditatem matris, quia deceſſit intra annum deliberationis. Iure nouo huic filiæ ab inteſtato heredes ſunt amita & auunculus ex æquis partibus, confuſo agnatico & cognatico iure, & in eos filia cenſetur tranſmiſiſſe hereditatem matris, quia deceſſit intra annum deliberationis. & ad *l. ſi infanti*, reſpondendum eſt, eam locum habere poſt annum.

NOVELLA CLIX.

De ſubſtitutione facta in familiam morientis, vſque ad quotum gradum valeat.

E SPecies de qua hîc tractatur, eſt huiuſmodi. Teſtator filios heredes ſuos alienare prohibuit certa prædia, quæ iuſſit eos conſeruare filiis, ſi quos gignerent legitimos vel naturales: quòd ſi quis eorum decederet ſine liberis, ei verbis precariis ſubſtituit fratres ſuperſtites, & interdixit ne de ea re ſibi inuicem cauerent, vt Conſtitutio Marci permittit, *l. 2. C. vt in poſ. leg.* Poſtea codicillis ſuburbanum quoddam, quod teſtamento adſcripſerat Conſtantino vni ex filiis ſuis, legauit nepoti ex eo nato cum omnibus prætoriis & ſcalis & iure omni, cùm emancipatus eſſet, interdicta alienatione extra familiam tam ei quàm ſucceſſoribus eius, eique ſubſtituit Conſtantinum patrem, ſi nepos prior decederet ſine liberis legitimis. Scalas vocat traiectus

maritimos, vt *l. 7. C. de aquaductu.* Siue portus aut ſtationes nauium auctore Moſchopulo περὶ χώρ. Alciatus perperam Cœnacula. Prior deceſſit Conſtantinus, & omnia bona paterna tranſmiſit in filium, nepotem teſtatoris. Hic quædam prædia alienauit extra familiam: ſurburbanum illud moriens reliquit filio ſuo, i. pronepoti teſtatoris, & hic rurſus pronepos id reliquit abnepoti, eique ſi impubes decederet, ſubſtituit extraneos matrem & vxorem. Exiſtente conditione ſubſtitutionis extranei vindicant hereditatem. Contradicit propatruus. i. frater Conſtantini, quaſi in eis bonis præferendus ipſe ſit ex voluntate teſtatoris, qui notauit ea bona de nomine ſuo exire. Refellitur ab extraneis hoc pacto. Teſtator in infinitum non prohibuit B alienationem extra familiam, ſed conſulere tantum voluit filiis & nepotibus, dum cauit vt filij bona conſeruarent liberis ſuis, vel, ſi ſine liberis decederent, fratribus. Frater tuus Conſtantinus non deceſſit ſine liberis: & in infinitum quidem prohibuit alienationem ſuburbani, ſed cucurrerat iam id per quatuor gradus familiæ defuncti, id eſt, vſque ad abnepotem, eumque impuberem. hoc ſatis eſſe. Nihil igitur iuris ex cauſa fideicommiſſi in eis bonis habes. Refellitur & hoc argumento: Tu ex bonis tibi à patre relictis ſub eadem prohibitione quædam alienaſti, tibi præiudicaſti, quia & ipſe voluntati patris non paruiſti, *l. quoties ab omnibus, C. de fideicom. l. cum pater §. libertus, ff. de leg.* 2. Iuſtinianus iudicat contra fratrem pro extraneis: C Nam generaliter definit interdicta filiis alienatione ſub hac conditione, Si ſine liberis deceſſerint, natis liberis finiri prohibitionem, & nepotes poſſe bona extra familiam alienare. Quin & prohibitionem factam in infinitum, & ſubſtitutionem precariam ei adiunctam, vt oportet, ne ſit nudum præceptum, qualis fuit prohibitio ſcripta in codicillis, non debere extendi vltra quartum gradum, maxime cum à quarto gradu vocantur in ea bona mater & vxor, quæ non omnino videntur eſſe extra familiam, cum & nurus numeretur in familia ex *l. vlt. C. de verb. ſignif.* eo etiam maxime quod omnes qui erant eius familiæ, vendiderint ex eis bonis atque adeo quaſi mutuo conſenſu precariæ quaſi ſubſtitutioni renuntiauerint, *d. l. quoties.* dico, maxime, ex abundanti. Nam & his detractis, generaliter ex hac D Nouella conſtituendum eſt, prohibita alienatione extra familiam, & ex ea cauſa vocatis iis qui ſunt ex ea familia iure fideicommiſſi, fideicommiſſariam ſubſtitutionem non extendi vltra quartum gradum, videlicet ſi extraneus extiterit heres per medium impuberem, vt mater per abnepotem in pupillari ætate decedentem in propoſita ſpecie, quæ eſt ſumma huius Nouelllæ non temere extendenda ad omnes ſpecies. Nam etiamſi priora quæ dixi detrahas, non eſt tamen detrahenda hæc adiectio, Si per medium impuberem extraneus extiterit heres, quæ non magnam rationem habet: nam ius ita eſt, vt liceat in infinitum ſubſtituere. Et videtur hæc Nouella ex earum numero eſſe, quas Harmenopulus Tribonianum compoſuiſſe narrat, obſcure & ambigue pecunia corruptum, vt & E *Nou.* 2. & 106. & recantatæ pleræque.

NOVELLA CLX.

De pecuniis & vſuris ciuitatum.

VSuræ ſupra duplum non debentur, *Nou.* 121. 138. Sidonius Apollinaris: *Canta centeſima eſt quæ pe biluſtre producta tempus modum ſortis ad duplum adducit.* Recte, per biluſtre tempus. nam ſi ſors fuerit C. decennio vſura centeſima cum producatur ad cxx. A & vtique producitur ad c. quod eſt duplum: & vero iure nonniſi ad c. decennio producitur. 20. vſuræ non accreſcunt, ſed ſorti ſoluta imputantur. Duplum idem paulo poſt vocat medietatem. Superpoſitam (inquit) medietatem, quæ per vſuræ nomen accreuit. Alia eſt cauſa redituum, alia vſurarum. Reditus enim ſupra duplum debentur, vt in ſpecie hac Nouella propoſita, in qua pro reditu habet, quod vere iudicantibus vſura eſt. Quamobrem & hanc forſitan ambitioſis Triboniani Nouellis aliquis adnumerauerit. Fateor reditum ædiũ aut fundi duplo non finiri: reditum pecuniæ duplo finiri aio. Nihil enim aliud eſſe reditum pecunię quam vſuram, *l. Titius. D. de præſ. verb. l. alumna, D. de adim. leg.* nec poſſe conſtitui vere, vſuram eſſe, Si me tibi mutuam ſortem dare rogaueris, & ei quot menſibus certam te ſummã ſuperadditurum eſſe caueris: reditum eſſe: Si ego te ſortem accipere rogauero, & mihi quotannis pro ea certam penſionem inferre, quoad omnis ſoluta mihi & reddita eſſet. Nam & hoc genere pecunia mutua fit, & fœnori collocatur, *l. 10. & 11. D. de reb. cred.* Sed ideo ſupra duplum vſuræ hoc genere contractę deberi poſſunt, quia ſortis periculum meum eſt, qui te ſortem accipere rogaui. & ita cenſeo. νομὴν, Intributionem: male alij, paſtum.

NOVELLA CLXI.

De præſidibus.

HÆc eſt Tiberii eius qui à Iuſtiniano ſecundus imperauit, qua tamen Iuſtiniani Conſtitutiones pleræque de præſidibus confirmantur, vt *Nouel.* 8. 95. 128.

NOVELLA CLXII.

De donationibus ſacra forma, & de adſcriptitiis.

DOnatio inter virum & vxorem confirmatur morte ex oratione Antonini. Vir donauit res certas vxori, nec tradidit. Quæritur an poſt mortem viri eas petere poſſit. videtur non poſſe, quod non ſit perfecta donatio: nam lege Cincia donatio re perficitur. legendum Κιγκία, non Σεντία & perperam Haloander addidit, Ælia. nam Ælia Sentia de manumiſſionibus fuit, non de donationibus. At ex Conſtitutione Iuſtiniani donatio conſenſu nudo perficitur, ſicut emptio, *l. ſi quis argentum, §. vlt. C. de donat.* & petitur condictione ex lege, vt hoc loco nominatim cauetur. Etiam id adducitur noue, vt maritus rem donatam vxori pignori obligando, non videatur mutare voluntatem, quod eſt contra, *l. ſi maritus, Cod. de donat. inter virum & vxor. l. cum hic ſtatus, §. ſi maritus, D. eod.* Conſequens tamen eſt priori Conſtitutioni, quæ nudo conſenſu donationem perfici voluit: nam quæ nudo conſenſu conſtant, non videntur adimi pignoris obligatione, vt de legatis conſtitutum eſt, *§. ſi rem ſuam, Inſt. de leg.* Olim cum traditione vel mancipatione conſtabat donatio, ſane reuocari videbatur non tantum venditione, ſed etiam pigneratione. Id deinde adiicitur, vt ſi donatio in coniugem, vel in alium quemlibet collata, excedat legitimum modum, id eſt, D. aureos, nec inſinuata fuerit, non vitietur vtile per inutile, id eſt, vt in D. aureis vtilis ſit, in ſuperfluo

inutilis, secundum *l. sancimus, C. de donationib.* Et hæc de donationibus. Alia capitula sunt de adscriptitiis. Ex libero & adscriptitia constat adscriptitium nasci. De nato ex libera & adscriptitio dubitatum fuit. Olim placebat & hunc adscriptitium nasci. Ex Constitutione Iustiniani liber nascitur, *l. vlt. C. de agr. cens. Nou. 22.* 54. Sed adiicit Nouella, vt colonus sit, nec terram deserere possit, argum. *l. cum satis, C. de agrorum cens.* quod Iustinus comprobauit Nouella de filiis liberarum in Africa, & tandem ad extremum idem Iustinianus secundum ius vetus adscriptitium eum nasci voluit, vt in Obseruationibus docuimus: quod tamen non obtinuit. Sequitur de sobole ex coniugio duorum adscriptitiorum nata partienda inter adscriptitiorum dominos, quod exposuimus *Nou. 156.*

NOVELLA CLXIII.

De releuatione futurorum.

Releuatio hac Nouella à Tiberio concessa (nec enim est Iustiniani) similis est ei quam dedisse Constantinum Eusebius narrat 4. De vita Constantini, releuatis possessionibus quarta parte tributorum in quadriennium. At non vult tamen hac releuatione Tiberius minui sacram embolam, (sic vocat publicarum specierum transuectionem vt *l. 10. C. de sacros. eccles.*) sed integram eam inferri, reputato collatoribus pretio concessæ quartæ partis.

NOVELLA CLXIV.

De heredibus.

Hæc etiam est Tyberij, de titulis vel signis alienis rebus non imponendis, vt *Nou. 17.* qua re sæpe heredum iura perturbantur & confunduntur, vt hereditarium esse non putent, quod est: aut si sciant hereditarium, alieno titulo à possessione aut vindicatione perterreantur. Augustinus in sermonibus: *In ipsis deprædationibus suis titulum Christi haeretici posuerunt, vt prædæ ipsorum quasi defenderentur per titulum potentis. Quid facit Christus? Eijcit prædatorem, titulum non deponit, & possidet domum, quia inuenit ibi titulum suum.*

NOVELLA CLXV.

Generalis forma de prospectu maris.

Videtur esse ἐπαρχικὸν, id est, Forma præfecti prætorio, vt explicui Obseru. 6. cap. 10. & eadem de re extant ex ἐπαρχικῶν libris quædam apud Harmenopulum lib. 2. Pertinet autem hoc ad *Nou. 63.*

NOVELLA CLXVI.

De prædiorum sterilium ad fertiles impositione.

Nouellæ quas exposuimus hactenus, excusæ sunt omnes, licet non vno volumine. Alias enim

A Haloander, alias Scrimgerus, alias Iulianus Antecessor vrbis Constantinopolitanæ, alias vetus interpres, bene meriti de hoc iure nouo nobis suppeditarunt. His quatuor viris vtatur oportet, qui volet sibi parare omnes vel earum epitomen, simul ac quærere eum diligenter veteris interpretis, quas suppressit hominum incuria vel inscitia. Putem enim reperiri posse omnes, vt mihi contigit reperisse Nou. de prima Iustiniana, De prætoribus plebis, De Armeniis, & Accursio etiam ipsi contigerat 38. & 45. quas adducit nescio quo loco: & hac ratione persuadebitur forsitan imperitis, indocilibus, incredulis, non minus esse omnes authenticas 168. scilicet, quam pauculæ sint illæ quas solas esse è corpore iuris falso testificantur & adseuerant, quasque

B solas ius facere volunt. Porro quæ sequuntur tres, à me modo dantur ex libris βασιλικῶν. Hæc est περὶ ἐπιβολῶν. Si defunctus iusta ex causa fundum aut territorium aut compossessionem alienauerit, & moriens residua bona liberis vel extraneis heredibus reliquerit, qui ex eis similiter prædia quædam alienauerint, ex quibus possidente emptore aliquod forte postea defecerit, ita vt locus sit ἐπιβολῇ, quam prædia sustinent, quæ sunt ex eadem substantia & origine, *l. 10. & 12. C. de om. agro. deser.* vt ne defecti vel deserti prædij onus irrogetur simul eiusdem substantiæ prædiis omnibus, sed cæteris primum prædiis quæ possidet is qui ea emit à liberis vel extraneis heredibus defuncti: vel, si hic idoneus

C non sit, heredibus defuncti, id est, prædiis quæ possident heredes defuncti ex eadem substantia: aut, si forte hæc etiam non sufficiant publicæ collationi, tum vt onus transferatur ad alia defuncti bona, quæ ad alios quam ad heredes peruenerunt. Ad eum igitur qui fundum aut compossessionem à defuncto emit, vt posuimus initio. Idemque dicendum est, si ea prædia per plures successiones transierint. Quamdiu enim proximiores siue posteriores possessores idonei sunt, ἐπιβολὴ antiquioribus non irrogatur, id est, defecta prædia, eorumque tributa antiquiores possessores non agnoscunt: quod si eiusdem gradus & ordinis plures sint possessores quibus injungi ἐπιβολὴν oporteat, vt inter eos oneris diuisio non fiat ex æquo, sed pro rata fertilium bonorum quæ possident ex eadem substantia.

D Hæc est fere sententia huius constitutionis, sermo hic,

Εἴποτε τοίνυν τις κατά τινα τῷ νόμῳ γνώριμον αἰτίαν ἐκποιήσειεν ἀγρὸν, ἢ χωρίον, ἢ γήδια, ἢ σύγκλησιν ὅλην, εἶτα τελευτήσας ὕστερον παραπέμψειε τὴν αὐτοῦ περιουσίαν εἰς ἐξωτικοὺς ἢ παῖδας, κἀκεῖνοι δὲ ἴσον τρόπον ἐκποιήσειαν τῆς περιουσίας ἧς διεδέξαντο, χωρίον, ἢ ἀγρὸν, ἢ γήδια, ἢ σύγκτησίν τινα, καὶ τὸ παρὰ τῶν διαδόχων ἐκποιηθὲν εἰς ἀπορίαν ἐλάσῃ, ὥστε χώραν γενέσθαι τῇ τῶν ἀπόρων ἐπιβολῇ· οὔτε ἅμα πᾶσι τοῖς προκτησαμένοις, οὔτε παρὰ τὴν τῆς διαδοχῆς τάξιν ἐπάγεσθαι

E τὸ βάρος τῆς τῶν ὁμοδούλων ἀπορίας κελευόμεθα, ἀλλὰ πρότερον μὲν τὸ παρὰ τῶν ἐκείνου παίδων, ἢ διαδόχων ἐξωτικῶν τοῦτο κτησάμενον, ὃ νῦν εἰς ἀπορίαν ἤλασεν, καὶ τὴν ἀκίνητον αὐτοῦ περιουσίαν τὴν ἐπιβολὴν δέχεσθαι. ἀπόρου δὲ τούτου φανέντος, καὶ τῆς οὔσης αὐτῷ κτήσεως, ἐπὶ τοὺς εἰς αὐτὸν παραπεμφθέντας φέρεσθαι τὸ βάρος. εἰ δὲ μήτε αἱ τούτων κτήσεις πρὸς τὴν ἐπιφορὰν τῆς συντελείας ἀρκέσωσι, τότε ταύτην ἐπὶ τὸν προ-

A τὸν κύριον τὸν εἰς τοὺς παῖδας, ἢ τοὺς ἐξωτικοὺς τοῦτο παραπέμψαντα, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἀκίνητον κτῆσιν (εἰ τοῦτο ἔχοιτο ἡ ἐκείνου περιουσία) ἐπανιέναι, οὕτω τε ἐκ τῆς ἀπόρων ἀπορίας εἰς τὸν παρὰ τοῦ πρώτου δεσπότου τὸ χωρίον, ἢ τὸν ἀγρὸν, ἢ τὰ γήδια ὠνησάμενον τὴν ἀρχὴν, ἢ καθ' οἱανδήποτε νόμιμον αἰτίαν περιειληφότα. ταυτὸν δ' ἂν εἴη λέγειν, κἂν εἰ πολλαὶ μεταξὺ τυγχάνοιεν διαδοχαὶ οὖσαι. ἕως γὰρ ἂν ὁ προσεχέστερος εὔπορος εἴη, οὐδὲν ἐνοχλεῖσθαι τοὺς ἐν πρεσβυτέροις B χρόνοις τὰς κτήσεις ἐσχηκότας, ἢ τὰς ἐκείνων οὐσίας, προσήκει. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως διατετάχθω. τὰς δέ γε τῶν ἀπόρων ἐπιβολὰς, οἷς ὅλως ὑπάρξειεν πολλοῖς οὖσι, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπέχουσι τάξιν, ἢ καὶ ὀλίγοις, ἀναλόγως τῆς οὔσης παρ' αὐτῶν ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας εὐπόρου κτήσεως, καθ' οἱονδήποτε τρόπον γίνεσθαι, καὶ τηνικαῦτα τὸ τῶν συντελειῶν βάρος ὑπὲρ τούτων αὖθις ἐπάγεσθαι, ἡνίκα καὶ τὴν ἄπορον αὖθις κτῆσιν ἀναλόγως παραδοθῆναι συμβαίνει, ἢ ὅτε πρὸς τὸ παραλαβεῖν ταύτην αὖθις C ἀπαγορεύσειαν. πρὸς τοῦτο οὐδὲν δίκαιόν ἐστι τινὰ τῆς ὑπὲρ τούτων συντελείας βαρύνεσθαι, ὥστε πρόνοιαν τὴν σὴν λαμπροτάτην ποιήσασθαι δεῖ ταῦτα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξετάζεσθαί τε καὶ προϊέναι. εἰ γὰρ μὴ ταῦτα παραφυλαχθείη καθ' ἃ διωρισάμεθα, ἴσθι ποινὴν ἅμα τῇ πειθομένῃ σοι τάξει ἀνὰ δέκα χρυσίου λιτρῶν καταθήσων, ἢ καὶ ἑτέρᾳ, ὡς εἰκὸς, ἐπιτιμήσει μείζονι περιπεσούμενος, οὐδὲν ἧττον τῶν παρ' ἡμῶν διωρισμένων καὶ οὕτως κρατεῖν ὀφειλόντων. ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς D αἰτίας καὶ Νικομήδης ἐκ τῆς ἡμετέρας ἀπέσταλται τάξεως.

Finis indicat esse formam præfecti prætorio transmissam ad præsidem prouinciæ quod memini me probare 6. Obseru. c. 10. & περὶ ἐπιβολῶν etiam tractare plenius lib. 4. cap. 30. & Nou. 17. & 128. Σύγκτησιν ex glossis veteribus interpretatus sum Compossessionem, id est, Vniuersam possessionem plurium prædiorum, vt *l.* 34. §. *Lucius. ff. de leg.* 2. *l. alumnæ*, §. *Titia*, *D. de adim. leg.* Μετοχὴν appellat *d. l.* 34. §. *vlt.* nec enim eo nomine participatio significatur, sed vniuersitas prædiorum vno clausa consepto, vt auctore Suda illo Dauidis E loco, ἧς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό, id est, cuius Couseptum in semet reuoluitur. qua oratione summa coniunctio ciuium significatur. Glossæ etiam veteres σύγκτησιν interpretantur massam vt in Feudis docui: quod quidem massæ nomen in ea significatione etiam imperatores, Leo & Anthemius, vsurparunt in *Nou. de bonis vacantibus. Vt communi, inquiunt, iure Cestiana massa, de qua quæritur, prædictæ dominæ, illustri feminæ, restituatur.*

NOVELLA CLXVII.

Generalis forma de missione in possessionem.

IN MS. Cod. CL. V. doctissimique Nicolai Heinsij amici nostri legitur, Βάσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάρχου. FABROTVS. Additur Βίσου τοῦ ἐνδοξοτάτου ὑπάτου. Suspicor legendum ὑπάρχου, vt sit & hæc alia forma præfecti prætorio, cuius verba hæc sunt,

Εἴ τις ἀκινήτου τινὸς ἀντιλαβέσθαι σπουδάζων, ἀρχικὰς ψήφους προείσοιτο, ἐπὶ μὲν τῆς εὐδαίμονος ταύτης πόλεως ἀρκέσει τυχὸν ἡ τάξις τὴν σχολὴν μαρτυροῦσα τῆς τῶν πραγμάτων νομῆς τούτων, ἢ καὶ τῶν γειτόνων ἡ αὐτὴ τάξις λέγει μαθεῖν, ὡς οὐδεὶς τῶν πραγμάτων ἐπιλέλειπται, ἐπὶ δὲ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κειμένων ὑπὸ τοῖς τῶν τόπων ἐκδίκοις ὑπομνήματα ἃ παραπλησίως ταυτὸ τοῦτο πράττονται, δεῖ συνίστασθαι, μαρτυρίαν μὲν ἔχοντα τῶν γειτόνων. τηνικαῦτα δ' ἀδεῶς παρεχομένη τὰς ψήφους ἡττηκόσι τὰ πράγματα κατασχεῖν. καὶ τοῖς μηνύουσι δὲ ἐκ συναλλαγμάτων τινῶν πρᾶγμα λαμβάνειν, καὶ νομὴν τοιαύτην, ἢ δεσποτείαν ὑπὸ τὴν ἑαυτῶν ποιεῖσθαι κατοχὴν, ἀναγκαίας τὰς τῶν ἐκδίκων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μαρτυρίας νομίζομεν, ὥστε ὑπομνημάτων συνισταμένων ὑπ' αὐτοῖς, δηλοῦσθαι τὴν παράδοσιν, εἴτε ἐπιστάλματα τύχοι γραφέντα φροντισταῖς, εἴτε ἐπισταλμάτων χωρὶς ἡ παράδοσις μέλλει γίνεσθαι, προσόντος ἐνταῦθα τοῦ, καὶ τοὺς γεωργοὺς ἢ τοὺς φροντιστὰς χρῆναι συνομολογεῖν ἐπὶ τῶν ὑπομνημάτων, ὡς τὸν νεώτερον εἰδεῖεν νομέα τε καὶ δεσπότην, καὶ τῇ τοῦ παραδόντος ἀκολουθήσαιεν γνώμῃ, τοῦτο αὐτῷ ἐπιτρέψαντος. εἶτα δ' ἂν ἔκδικος μὴ παρῇ, τὸν λαμπρότατον τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντα τὰ τοιαῦτα συνιστᾶν ὑπομνήματα προστάττομεν, ἢ τὸν ὁσιώτατον τῆς πόλεως ἱερέα ὑφ' ἣν ἡ κτῆσίς ἐστιν, ὑπὲρ ἧς τὰ τοιαῦτα πράττεται, εἰ πολλῷ τυχὸν ὁ τῆς ἐπαρχίας ἡγούμενος ἀπολείποιτο τῶν τόπων ἐν οἷς ἡ παράδοσις γίνεται. ἐν δὲ τῇ βασιλίδι ταύτῃ πόλει, καὶ τοὺς καλουμένους ἐκβιβασμοὺς, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς παραδόσεως συνιστάμενα ἐκμαρτύρια ῥοπὴν ἱκανὴν διδόναι τοῖς περιειληφόσιν ἡγούμεθα.

Hoc quod vult, breuiter vt dicam & summotenus, ex sententia iudicis non recte apprehenditur nisi possessio vacua, & quam in vrbe quidam vacuam esse executorum testimonia adseuerent, in prouinciis acta defensorum plebis vicinorum testimonio confirmata. Et similiter ex contractu in prouinciis quoties quis ingredi possessionem desiderat, acta apud defensores ciuitatum fieri debent traditæ possessionis, simul ac consentientium voluntati tradentis, nouoque domino co-

lonorum vel actorum possessionis. Si non sit copia defensoris, apud præsidem: vel etiam, si hic longe absit ab eo loco quo traditio fit, apud episcopum.

NOVELLA CLXVIII.

Forma præfecti prætorio, de his qui eidem domino subiecta prædia possident.

HÆc est τῶν ὁμοδούλων, id est, de prædiis hominibusve prædiorum ratione eidem domino seruientibus. His solent accrescere inuitis defecta desertave prædia eiusdem substantiæ, vt diximus *Nov.* 128. & 166. denique ἐπιβολὴ onus est ὁμοδούλων ἢ ὁμοκήνσων, & irrogatur rusticis prædiis tantum. Nam & hæc sola referuntur in censum, non annonæ ciuiles, non ædes. Et ideo in tit. Dig. *de censibus*, agrorum tantum censendorum mentio fit: ac quod est de seruis, *l.* 4. *§. in seruis*, id de rusticis tantum accipio, qui pars agrorum sunt, vt dixi s. *Nov.* 7. Sed & quod dicitur de tributo capitis *l.* 3. id in agris tantum locum habet, non in vrbibus aut metrocomiis, *l.* 1. *C. de cap. ciu. l.* 8. *C. de exact. trib.* Prædiis igitur vrbanis aut annonis ciuilibus non irrogatur agrorum ἐπιβολὴ, quia nec sunt ὁμόκηνσα, nec satis est si sint eiusdem originis. Verba eparchici hæc sunt.

Προστάττομεν κήνσῳ ἤγουν ἀπογραφῇ, χωρία φέρεσθαι μόνον, οὐ μὴν οἰκίας, ἢ ἄλλα πράγματα. ἡ γὰρ ἐπιφορὰ ὁμοκήνσοις γίνεται. φυλάξει δὲ τοῦτο ὁ τοῦ ἔθνους ἡγούμενος, καὶ ἡ πειθομένη αὐτῷ τάξις, καὶ οἱ πράκτορες τῶν δημοσίων εἰσφορῶν, διὰ τεσσαράκοντα χρυσίου λιτρῶν ὑφορώμενοι ποινὴν ταύτῃ τῇ ψήφῳ καὶ νῦν ἀκολουθοῦντες, γενικοὺς ποιούμεθα τύπους, ὥστε μηδένα διδόναι ὑπὲρ ὁμοδούλων ἢ ὁμοκήνσων ἐπιβολὴν ἐπὶ οἰκίαις, ἢ ἄρτοις πολιτικοῖς, ἢ ἑτέρῳ τινὶ μὴ ἐγγεγραμμένῳ τῷ κήνσῳ. ταῦτα φυλαττέσθω, ταῦτα πέρατι παραδιδόσθω, τῶν παραβαινόντων αὐτὰ ποινὴν δέκα χρυσίου λιτρῶν καταπιθέντων, καὶ κατὰ τῆς ἑαυτῶν οὐσίας οὐ μετρίαν ἐπιφερόντων ζημίαν. οἱ γὰρ διὰ ταῦτα ἀδικούμενοι, ἕξουσι κατὰ τῶν παραβαινόντων καὶ τῶν ἐκείνοις κληρονομούντων, καὶ πραγμάτων αὐτῶν ἀγωγὴν, ὑπὲρ τοῦ παρὰ τὸν νόμον ὑπομεῖναι ζημίαν. τῶν λαμπροτάτων ἀρχόντων καὶ τῶν ὑπηρετουμένων αὐτοῖς τάξεων, καὶ τῶν ἁπανταχοῦ γῆς ἐκδίκων, τὰ παρ' ἡμῶν γενικῶς διατεταγμένα φυλαττόντων, καὶ ὑφορωμένων τὰ ὡρισμένα κατὰ τούτων ἐπιτίμια.

Hic est finis Nouellarum. Laus sit Deo Patri nostro, & Domino Iesu Christo, qui vt hunc finem adsequerer, etiam medio in turbine rerum, Gallia nesciente tueri societatem humanam, vtque redimeretur omnis hæc opera mea ab insulso milite cui prodita fuerat inique, pro sua clementia fecit. Te sancte Deus veneror, tibique gratias ago, vni, soli, omnipotenti, veniam petens, vt velis, quamdiu voles esse me in hac ærumnarum valle, studia quæ fecisti mea, fortunare pariter, ne quis mihi malus ea turbassit male, per Iesum Christum Dominum nostrum.

FINIS.

DE FEVDIS,

LIBRI QVINQVE.

Quorum primus est GERARDI NIGRI, Secundus & Tertius OBERTI DE ORTO, Iurisconsultorum Mediolanensium, Quartus ex variis & incertis auctoribus antiquis, Quintus Imperatorum Constitutiones quæ ad feuda pertinent complectitur.

Aucti, emendati atque etiam explicati studio & diligentia

IACOBI CVIACII I. C.

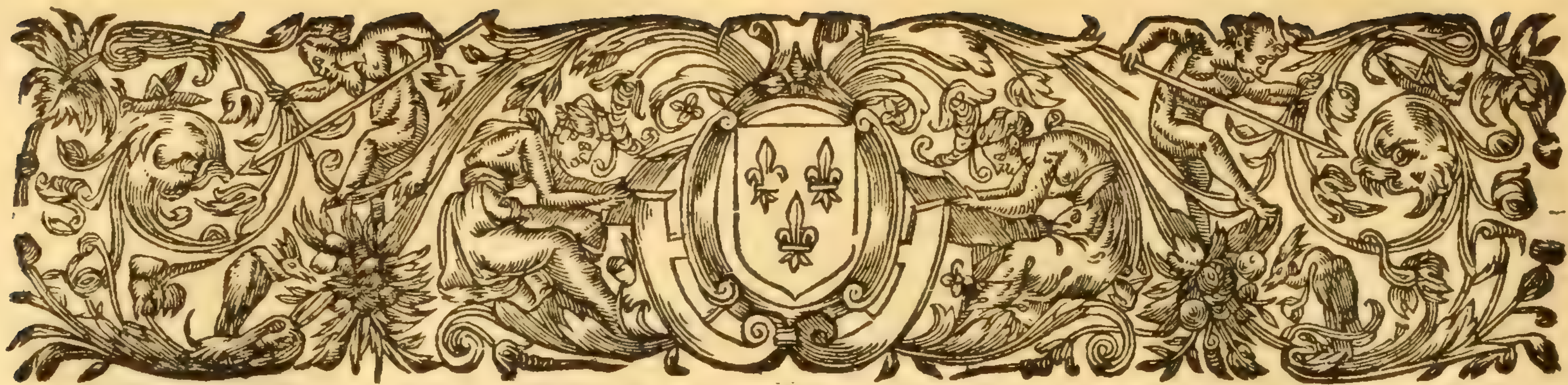

IACOBVS CVIACIVS NOBILISSIMO ET OMNI VIRTVTE INSTRVCTISSIMO VIRO, D. THOMÆ REDIGERO S.

NVLLA est pars Iuris peiori conditione, quam illa, quæ de Feudis est, & iure militum, siue militari, nec tamen illepido sermone conscripta. Nam vel qui ceteras se tenere profitentur, hanc reijciunt, quasi barbaram: vel, qui in hanc potissimum operam ponunt suam, facile damnum patiuntur ceterarum: hos abhorret, illos adpetit ipsa quidem vehementer, verum hi contra depereunt illam soli, illi despiciunt solum: ac proinde ab vtrisque misera errat sæpenumero ad villicos rerum, sine doctrina Iuris, prudentiores nonnunquam æstimatores, quam sint illi, quos dixi, Iuris vtriusque conciliatores semidocti. Quod mihi eo vsque visum est indignum, vt hoc anno habitationem ei, tanquam matronæ elegantiori, mundiorem parauerim, epulasque quibus exciperetur, conquisitiores, te præsertim, quibus vsus erat, librorum (eæ sunt illi epulæ) rariorum & vetustiorum promo, cuius beneficij memoria nulla est in me, nisi quidquid struxi inde, id omne tibi tuendum commisero. Ac ne quid secus faciam, etiam obseruat nobilis Daniel Scram communis amicus noster, homo omnibus bonis artibus perpolitus, totaque vita innocentissimus. Ecce iam igitur tibi veluti ab vtroque quos amicitia reddidit vnanimes, feudorum Ius purius mundiusque acceptum, nisi nos fallimus, quam fuit ante, quod in fidem tuam & clientelam veluti quodam feudi Iure conferimus lubentes animis. Bene vale. Biturigis XV. Kal. Iunij. M. D. LXVI.

GERARDI

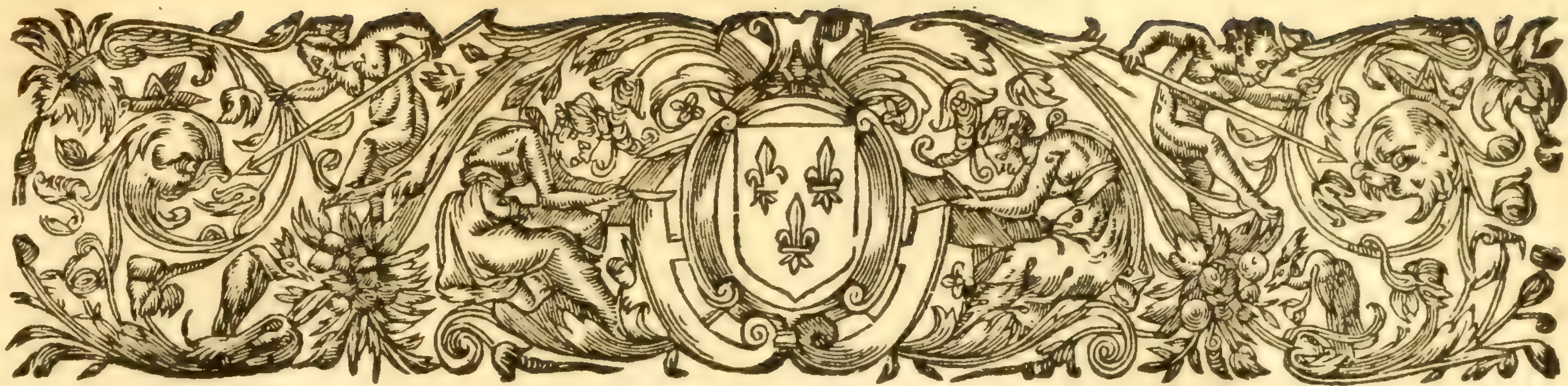

GERARDI NIGRI DE FEVDIS, LIBER I.

HVIVS libri auctorem esse Gerardum Nigrum, argumento est tit. 29. quo improbatur feudum datum lege commissoria, & tit. 2. §. pen. & 4. §. vlt. quo si in dando feudo conuenerit, vt liberi masculi & fœminæ id obtinere possint, & vasallus moriatur relicto filio & filia, filius præfertur. vtraque enim sententia Gerardo tribuitur, lib. 4. tit. 63. & 66. Oberto de Orto displicuit. Non est igitur hic liber Oberti, sed Gerardi: vterque fuit consul Mediolanensis. Otho Frisingensis 2. de rebus gestis Friderici cap. 12. *Aderant*, inquit, *Cumanorum seu Laudensium consules de Mediolanensium superbia facientes querimoniam, præsentibus duobus Coss. eiusdem ciuitatis, Oberto de Orto, & Gerardo Nigro.* Libri tamen II. & III. auctorem Obertum esse negare non possumus. Liber IV. est ex variis & incertis auctoribus. Continentur his libris mores quibus in feudorum causis Ligures siue Langobardi vtebantur: qui plerunque fuere diuersi, vt ecce, Cremonæ, Ticini, Mediolani vasallus feudum poterat alienare sine voluntate domini, Mantuæ, Veronæ & aliis quibusdam locis exigebatur consensus domini. Rursus Placentiæ qui militem inuestierat de feudo hac lege ne in successorem transiret, non poterat eo viuo sine eius voluntate alium de eodem feudo inuestire, Mediolani & Cremonæ secus. Et hos quidem Italiæ mores & ius quod his libris digestum est, aliæ gentes si qua in re propriis moribus deficiantur, libenter obseruant, vt idem plane de his libris statuere possis quod de lege Rhodia Imper. Antoninus, eam in rebus nauticis Romanos sequi, nisi si qua in re aduersetur iuri publico P. Romani: & nos quoque ius feudorum, quo Italia vtitur, sequimur non inuiti, nisi si qua in re pugnet cum legibus aut moribus nostris. Constitutiones autem Imperatorum de feudis, quas his libris Hugolinus inseruerat, Odofredo teste, quibusque nos alias adiecimus, proprio libro, id est, quinto, conclusimus. Intellecta igitur librorum partitione, materia, auctoribus, pretium curæ est de Feudi nomine & definitione vt statuamus aliquid. Feudum quidam dixere fœdum, vt Guillelmus Imperator in Constitutione quadam in Chronicis Flandriæ relata, per quam terris imperialibus priuatur Margarita Comes Flandriæ ob fidem non præstitam. *Vt* inquit, *eadem Comitissa in fœdum teruit.* Vocem sane Feudi Isidorus à fœdere deduxit. Obertus autem à fidelitate vel fide. quod rectius

A puto, vel eo maxime, quod hi qui rem à domino iure feudi acceperunt, dicantur esse eius Leudes siue Leodes; quod est Francorum lingua, *Ses leaux, ou loyaux.* Annonius 3. cap. 81. *Guntramnus fuit leudis suis beneuolus.* Et lib. 4. legum Gottorum, tit. 5. *Si inter leudes in expeditionibus constitutus de labore suo aliquid adquisierit.* & in exemplo pactionis habitæ inter Guntranum & Childebertum reges apud Gregorium Turonensem, lib. 9. *Leudes illi qui domino Guntrano sacramenta præbuerunt.* & inferius: *Conuenit vt nullus alterius leudes nec sollicitet nec venientes excipiat.* & eiusdem lib. 8. *Credo alicuius ex leodibus nostris esse filium.* & 3. *A leodibus suis defensatus est.* & lib. 2. *Hac dedit leodibus eius.* Vnde puto Germanos feudum appel-

B lare Leudum, siue *Lehen.* Nam & pari ratione iidem illi leudes; feudales dicuntur, quod est Francorum lingua, *Feaux*, & feudum ius siue res, cuius acceptione fidei dominis exhibendæ vinculo constringuuntur. Fideles his libris sæpe: quo nomine olim serui nuncupabantur, & vero milites etiam qui quid in feudum acceperunt, seruos imitantur. nam tametsi serui non sint, seruiunt tamen, & seruitia debent, quæ duo sunt diuersa, *l. vxori, in fin. D. de vsufr. leg.* Seruum scilicet esse, & seruire, seruitus & seruitium. Potestas

C domini seruitutem, patientia seruientis seruitium facit. Vasalli igitur non sunt serui, sed αὐτόδουλοι vt Æschylus loquitur: & licet sæpe Homines nostri dicantur, quia tamen ea appellatione proprie serui significantur, recte dixeris, non tam eos qui quid à nobis iure feudi possident, homines esse nostros, quam nobis Hominium debere, quæ vox Hominij concinnior est quam Homagij, qua vtuntur Robertus in Supplemento Chronicorum Sigeberti, Helmodius in historia Slauorum, Otho & Radeuicus, & Abbas Vrspergensis sæpe, & Fridericus Imp. ad Othonem Frisin-

D gensem. *Hominio*, inquit, *ac fidelitate nobis facta coronam regni de manu nostra Petrus rex Danorum suscepit.* Sed & Vuassi, vel Vasalli nomen, quod eisdem competit, seruitium significat siue comitatum cum deducatur non ex eo quod sint quasi in vasario nobilium, & vasa eorum instrumentaque censeantur, sed à Germanica & veteri Gallica voce *Gessel*, qua significatur comes qui nobis seruit mercede certa, vnde & Gessatas populos Gallica lingua nuncupatos, Polyb. II. & Plutarchus in M. Marcello scribunt. Licet autem mercenarij aut vasalli serui non sunt, tamen vt serui appellatione mercenarij continentur, ita & va-

falli. Mercenarios, quos etiam vocarunt ambactos, A
feruorum loco esse probat *l. 4. D. de vsu & habit.* adhibita interpretatione Theophili in §. 1. *eod* & ita Græci accipiunt *l. 1. §. familia, D. de vi, & de vi arm.* & confirmatur *d. l. 1 §. si filiusfamilias.* & ea ratione furti non tenentur, *l. si libertus, D. de furt. l. respiciendum §. furta, D. de pœnis.* Placet ergo nobis Stoicorum sententiam, quam Diogenes Laërtius refert, tria esse seruitutis genera, vnam quoties non est potestas viuendi vt velis, vt si liber homo carcere contineatur, quam definiunt, στέρησιν αὐτοπραγίας: alteram esse ἐν κτήσει, vt ea qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur: tertiam ἐν ὑποτάξει, vt ea quam seruiunt mercenarij, obærati, addicti, vasalli, clientes. B
Separo vasallos à clientibus, licet vasalli his libris nonnunquam clientes appellentur, & conueniant in multis, & separationis ratio euidens. Clientibus onus militiæ adnexum non est. Vasallorum condicio hæc est, vt cùm delectus edicitur, in militiam eant, vel vicarium mittant, vel certum censum domini ærario inferant, quod Heribannum siue Haribannum dicitur à Germanorum antiqua voce *Here*, qua significatur exercitus, quo sensu & *Herisliz* dixerunt, *l. 15. Lang. de exercit. l. 17. de eo qui alij antest. desertionem exercitus.* Theodulphus in Chronicis: *D. Pipinum regem in exercitu dereliquens* & id quod Thedisca lingua *Harisliz* dicitur. Idem Hermannus Comes lib. de origine Francorum. Heribanni quantitatem definiuit Carolus legum Langobardarum lib. 3. Fridericus pro ea C
portionem certam reditus feudi, ℥ lib. 5. Bannum est generale nomen, quo significatur edictum siue citatio. Heribannum speciale, citatio nempe ad delectum. Vtroque nomine significatur etiam pœna edicto non obtemperantis. Igitur heribannum non tantum edictio delectus est, sed etiam pœna non respondentis ad delectum, quam & *Herischuldam* Germani vocant, Auentino teste. Sed, vt alias etiam differentias inter clientes & vasallos exequamur, clientes prædicta sua pleno iure possident, vasalli prædia feudalia vsusfructus tantum iure perpetui vel temporarii, proprietas est dominorum à quibus prædia acceperunt beneficii iure. vsumfructum dicimus cum Oberto lib. 3. quod D
Interpretes vtile dominium vocant, propterea quod vasallus rei in feudum datæ vtilem non directam vindicationem habet, vt ℥. 2. tit. 8. §. 1. quæ tamen ratio vtile dominium non inducit, & verior est Conradi sententia *lib. 4. tit. de alie. pat. feud.*, nullum esse vtile dominium. Clientes dabant se in fidem patronorum, & ab eis ferebant sportulas vel cœnam rectam. Vasalli vel vltro fidem suam nobis offerunt cessa proprietate bonorum suorum, vel nos collatis in eos prædiis nostris, fidem eorum eligimus & sequimur, sportulas vel cœnas à nobis non ferunt, nisi qui feudum quod dicitur de camera, vel caneua, quod vere non est feudum, obtinent. his sportulas damus, quæ Soldatæ dicuntur, libro secundo titulo decimo, à Gallorum & Germanorum antiqua voce *Sold.* nam & Cæsar E
ipse scribit, Gallis esse deuotos, quos illi Soldurios appellant, *quorum*, inquit, *hæc est condicio, vt omnibus in vita commodis vna cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderint, si quid ijs per vim accidat, aut eundem casum vna ferant, aut sibi mortem consciscant.* Robertus in Supplemento Sigeberti: *Sumpsit Henricus rex pecunias de feudo vniuscuiusque loricæ. Capitales barones secum duxit. Solidarios vero milites innumeros.* Otho 1. cap. 31. *Hospites, quos nunc solidarios dicimus.* Radeuicus 3. cap. 20. *Vt largitione pecuniæ milites qui solidarij vocantur colligeret.* Clienti respondet patronus, vt in XII. Tab. *Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.* & inde sumpta translatione, qui causam agit actoris vel rei, patronus, reus cliens dicitur, vel susceptus. nam & clientes posterior ætas vocauit Susceptos & summissos, *l. 1. C. de prin. ag. in reb.* Vasallo autem respondet dominus, qui & senior dicitur, licet prouectæ ætatis non sit, eadem forma qua Senatorem & Presbyterum dicimus, morum potius quam ætatis habita ratione. Nomen igitur ætatis mite dominus feudi habet, quamuis adolescens sit aut iuuenis. Interea tamen, cum ius feudorum antiquissimum esse Gerardus scribat, qui ipse fuit Langobardus, inepte id repeteris ex Langobardis ipsis siue Gothis, quorum leges nihil de feudis habent palam, nec antiquissimum esse nobis vnquam persuaseris, nisi id liquido deduxeris ex moribus P. Romani, quod fiet ita commodissime. Fit sæpe in libris nostris hominum mentio, qua appellatione frequentius serui significantur. Sed & liberi, puta actores, procuratores, custodes prædiorum, insularii, conductores, emphyteuticarij, chartularij, precarij possessores. His possessio conceditur ad tempus. Quæ actori, feudum est gastaldiæ. Quæ custodi, feudum guardiæ. Iisdem postea cœpit concedi in perpetuum, quod est verum & proprium feudum, atque ita, vt me Obseruat. 8. tradidisse recordor, paulatim qui erant actores, custodesque prædiorum nostrorum temporarij, perpetui esse cœperunt. Latinumque Hominum nomen retinuerunt, nouum & exterum Vasallorum siue Leodum & Feudatariorum acceperunt à principibus & nobilioribus, qui eis sua prædia in perpetuum concedere maluerunt, si militiæ oneribus se obligarent, inuecta in Italiam nomina, à principibus Germanis, quibus fuere semper multi Comites (sic Cor. Tacitus vasallos vocat: Glossæ συστρατιώτας interpretantur) & principum æmulatio magna, cui plurimi & acerrimi. *His*, vt ait, *præcipuum sacramentum erat defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ principis sui adsignare:* quod vulgo sacramentum fidelitatis appellamus. Et eadem fere hominum condicione vsam Græciam Nouella Constantini Porphyrogenneta περὶ στρατιωτῶν probat, cuius sententia hæc est. Quædam esse prædia militaria quibus cohæreat onus militiæ, ita vt possessorem necesse sit se ad militiam comparare domino edicente delectum: vel si nolit aut non possit se ad delectum exhibere, certam eo nomine pecuniam fisco dependere, quæ feudorum omnium lex est siue à nobili, siue à plebeio possideantur, siue, quod pene idem est, à milite, siue à pagano. Distinxit omnis ætas nobiles à plebeiis, sed procedente tempore qui nobilium erant milites, vasalli, ministeriales, feudatarij, vt recte Albertus Krantzius scribit in metropoli, etiam nobilitatem sibi vindicarunt: qua de re dicturi sumus 2. tit. 10. At quoties tam vile est feudum, vt non possit possessor se aliumve in expeditione ex eius reditu tueri, hoc iure vtimur hodie in Francia ex Capitulis Caroli additis ad legem Langobardorum, vt ei adiungatur alius quoad pro modo redituum æquabiliter simul eis miles vnus indici possit. Vt verò ex constitutione Lotharij vasallus alienare feudum non potest, ita Constantinus Porphyrogenneta vult, vt prędia militaria, quæ nunc dicimus feuda, à militibus nõ alienentur. Sed militum duo sunt genera. Quidam ἐκ τοῦ κοινότητος, nouitij, caligati, gregarij, manipulares, soldurij. Horum prædia quæ nondum sunt relata in codices militares ex ea Nouella iure militari non censentur. Alij sunt originarij & iusti milites, qui nobilibus adnumerantur, quam differentiam militum Fridericus sequitur in tit. de pace tenend. §. *si miles.* Et iustorum quidem militum meliora prædia ex Nouella Constantini militiæ sunt tacite obligata, si equites sint, vsque ad quantitatem 4. librarum auri: si classiarij, qui ab eodem Constantino πλώιμοι & πλωτῆρες

dicuntur, vsque ad quantitatem duarum librarum. Supra eam quantitatem prædiorum suorum alienationem habent, intra eam non item. Quod si prædia eorum quæ eam quantitatem excedunt, nominatim omnia sint relata in codices militares, & hæc omnia heredibus conseruari debent siue militibus, siue paganis, non distrahi. Sin vero non sint omnia adscripta militiæ, sed habeat miles iure optimo possessionem aliquam, militiæ functione liberam, quæ alode siue alodium dicitur his libris quasi fidei vinculo soluta, Constantinus vocat κτῆμα ἰδιοπεριόριστον καὶ τῆ στρατεία ἀκαταδούλωτον, quæ scilicet possidetur proprio iure, non feudi, non beneficij iure, hanc distrahere potest. Illam neque possessor, neque fiscus vendere potest: vel si vendiderit, eidem possessori repetitio competit, indemnitate emptori præstita: quo cessante agnati eius possessionem reuocare possunt, neque aduersus eos emptori est repetitio, vel reputatio pretij aut meliorationum, auferre tantum potest ea quæ imposuit prædio si recipiant separationem. deficientibus agnatis, succedunt συνδόται καὶ συνόμαιχμοι, id est, consortes, quibus simul militiæ nomine prædia adsignata sunt. Consortibus succedunt milites indigentiores, & his rursus pagani πρὸς τὸ μὴ διαπίπτειν τὸν ἐκ τοῦ κήνσου φόρον, id est, ne census fisco depereat: ex quo intelligimus huius generis militaria prædia obnoxia esse oneribus militiæ, vel si refugiat possessor militiam, censui certo, id est, banno & heribanno: & possideri ea posse tam à paganis quam à militibus. Eius Nouellæ pars quædam est apud Harmenopulum Epitomarum I. tit. 16. Sed valde corrupta. Legendum συντηρεῖσθαι δὲ εἰς ἑκάστην στρατείαν ἱππικὸν μὲν τεσσάρων λιτρῶν ἀκίνητον κτῆσιν, οἷς ἀριθμεῖσθαι κελεύομεν, καὶ ἐπὶ τὸν στόλον πεζικοῖς πλωΐμοις τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Σάμου, λοιπὸν δὲ πλωΐμων λιτρῶν δύο. Quod subiicitur, est ex eadem Nou. si quis militem, ἐν παροίκου λόγῳ, id est, quasi colonario iure sibi subiectum retinuerit, atque ita prædia eius militaria inuaserit, vt damnetur in aureos VI. ex quibus pars media militi detur, pars altera media in fiscū redigatur. Quod si non inuaserit ea prædia, sed emerit, milite suæ conditione reddito, vt pretij repetitionem non habeat, & hoc amplius vt fisco pœnæ nomine inferat aureos III. Deest in Harmenopulo quantitas aureorum. Sin vero cum alius quidam milites sedibus suis & possessionibus expulisset, vel illi ipsi bonis suis cessissent, male Interpres, ex statione sua discessissent, corrupte etiam in Harmenopulo, ἢ αὐτῶν ἢ ἐκείνων, cum sit legendum ἢ αὐτῶν ἐκείνων ἐκστάσει χρησαμένων illo, inquam, casu si quis miseratione ductus milites susceperit quasi colonos vel mercenarios, eum non teneri. At si quis militem castris abductum, quæ vocat fossata, in priuato obsequio detinuerit, eum fisco teneri in annos singulos, quibus illum detinuerit, in aureos VI. eamque summam exigi ab excussore siue discussore publico, qui vocatur illo loco ὁ ἐκκουσσεύων, vulgo corrupte ὁ ἐκκουσσατεύων. Ex his quæ diximus hactenus, cum feudi naturam ostendant satis aperte, facile eruetur definitio feudi. Quid est feudum? Ius prædio alieno in perpetuum vtendi fruendi, quod pro beneficio dominus dat ea lege, vt qui accipit sibi fidē & militiæ munus aliudve seruitium exhibeat. Ius est non prædiū ipsum, vt exponam initio libri tertij, & ius vsusfructus. Solet vsusfructus constitui in personam tantum. Sed tamen conueniri potest, vt & in heredem fructuarij transeat. Verum enim hæc pactio à Iustiniano coarctatur ad primum heredem, ne in vniuersum inutilis sit proprietas semper abscedente vsufructu, *l. antiquitas, C. de vsufruct.* Quin imo receptum est conueniri posse vt ad successorem transeat in infinitum. Si modo addatur lex fidei, hominij, seruitij, vt diximus, quæ efficit ne

A sit inutilis proprietas. Quin & quorumdam locorum hi sunt mores, vt eius anni quo heres vassalli se in fidem & clientelam domini commendauit, reditum integrum dominus ferat, vel vt certa ei summa numeretur ἀντὶ τῆς ἀναλήψεως, siue pro redemptione, vt loquuntur, & restauratione feudi, & vt si mutetur vassallus venditionis genere domino præstetur pretij quinta pars à venditore vel ab emptore, si id actum sit, & quintæ quinta, vt si vænierit fundus C. XXIV. si mille, CCXL. quæ præstationum genera à Leone in Nouellis εἰσδεκτικὰ appellantur, quod quasi præstentur noui possessoris admittendi & suscipiendi causa. Sic fit vt non sit inutilis proprietas, licet vsusfructus in perpetuum

B constituatur, & pleniori quidem iure quam soleat vsusfructus esse. nam & vassallus fundi ac seruitutum vindicationem habet, & fructus suos facit quoquo modo terra separatos, quæ non solent fructuario dari. Liberi tamen vassalli plerumque moribus nostris nihil debent, præter manus porrectionem & deosculationem, quæ sunt hominij symbola. Annonius 4. cap. 64. *Tassilo dux Baioariorum more Francico in manus regis Pipini in vassaticum manibus suis semetipsum commendauit, fidelitatemque iureiurando promisit:* quod ita Ado Viennensis: *Tassillo se illi in vassallum commisit.* Et Richardus: *se in manibus Caroli commendauit.* Ne dixeris etiam feudum esse contractum. Ius est potius quod per contractum constituitur, dum scilicet

C dominus id per inuestituram cedit, quæ cessio datio est, ea lege, vt qui accipit fidem, & seruitium danti semper exhibeat. Et contractum huiusmodi sequitur traditio, vt j. 2. *tit.* 7. §. *vlt.* & 4. *tit.* 15. & est ex eo contractu actio de euictione in dominum, vt 2. *tit.* 8. & aduersus vassallum condictio causa dati si fidem fallat, vt infra tit. 20. vel etiam præscriptis verbis, si nolit dominus feudum reuocare. Constituitur autem hoc ius in rebus soli non in mobilibus. Omnium quidem rerum vsusfructus constitui potest ex S. C. non tamen iure feudi. Quædam sunt res quæ immobilibus adnumerantur, vt annonæ, sportulæ, pensiones, *l. Iubemus 2. C. de sacros. Eccl. Nou.* 7. & in his feudum illud consistit quod dicitur de camera, id est, cum ex æra-

D rio siue arca domini vassallo adsignatur stipendium certum, vel cum dicitur de caneua, id est, cum ex cella domini vassallo præbentur annonæ. Huius generis feudum est in curte domini, vt j. *tit.* 2. §. *Item si qui.* nec est proprium feudum, sed iure feudi censetur: quæ duo sunt diuersa, sicut Gallis aliud est, *Tenir fiefs*, aliud, *Tenir en fiefs.* Proprium feudum est extra curtem, & consistit in prædiis. Illi simile est feudum guardiæ, cum curti siue domui suæ quasi iure feudi dominus custodem apponit: vel gastaldiæ, cum actorem præficit, quæ tempore vel morte dantis aut accipientis finiuntur, & definitione non comprehenduntur. quia sunt improprie feuda. Porro adieci in definitione feudum pro beneficio dari. hæc res efficit, vt feudum benefi-

E cium appelletur sæpe, & vassallus beneficiarius, χαρισμάτιος. nam originem ex officio & amicitia trahit, vt j. *tit.* 30 & simili sensu in Constitutionibus beneficiarij dicuntur quibus beneficij loco cura committitur mansionum cursus publici, vel quod aliud officium munusve publicum. Postremo quod est adiectum de fide, pernecessarium est, nec conuentione mutari potest. nam etsi valeat conuentio, ne iusiurandum fidelitatis præstetur, ne seruitium præstetur: nulla tamen vis est huius conuentionis, ne fides præstetur. Est enim contra naturam substantiamve feudi. & ideo non est rata habenda, *l. cum precario, De precario.* Idem est natura & substantia, & falsa vulgaris interpretum differentia, §. *de illa, Instit. de societ. l. pacta, D. de cont. empt. conuncta, l. iurisgentium, D. de pact.*

De iis qui feudum dare possunt, & qualiter adquiratur & retineatur.

TITVLVS I.

QVia de feudis tractaturi sumus, videamus primum qui feudum dare possunt. Feudum autem dare possunt, Archiepiscopus, Episcopus, Abbas, Abbatissa, Præpositus, si antiquitus consuetudo eorum fuerit feudum dare. Dux, Marchio & Comes similiter feudum dare possunt, qui proprie regni vel Regis capitanei dicuntur. Sunt & alij qui ab istis feuda accipiunt, qui proprie Regis vel regni valuasores dicuntur, sed hodie capitanei appellantur, qui & ipsi feuda dare possunt. Ipsi vero qui ab eis accipiunt feudum, minores valuasores dicuntur.

Feudum dare possunt, Archiepiscopus, Episcopus, Abbas, Abbatissa. Itemque Præpositus. Dignitas ecclesiastica hæc est, cui canones deferunt ab Episcopo primum locum & rerum ecclesiasticarum dispensationem in Aqusgranensis concilij c. 139. Quod autem dicitur de Archiepiscopo & ceteris, ei obstat *tit. 2. §. Item si Episcopus.* quo negatur Præpositum, vel aliam Ecclesiasticam personam iure feudum dare, longam tamen consuetudinem in ea re obseruandam esse, quod consentit cum hoc loco, quo ecclesiasticis personis datur ius concedendi feudi, ita demum si hic mos antiquus eius Ecclesiæ fuerit, si antiquitus, vt ait hoc loco, consuetudo eorum fuerit, quæ eadem verba repetuntur ј. 4. *tit.* 91. Negantur, inquam, iure feudum dare de rebus Ecclesiarum, quæ eis subiectæ sunt, & hoc esse ex decreto vrbani Pontificis facto in sancta Synodo, quod tamen in futurum tantum valet, non in præteritum. nec enim ius in præterita constitutum intelligitur, nisi id nominatim exprimatur.

Is est Vrbanus II. qui Synodum Placentiæ habuit, in qua Ecclesiasticorum mores licentiamque correxit, & hoc etiam inter cetera cauit, ne vlla fieret ordinatio sine titulo, id est rebus quibusdam, vnde se alat, ordinato non adscriptis, *c. statuimus* 70. *dist.* quod Carolus Magnus ita expressit in suis Constitutionibus. *Vt nullus absolute ordinetur sine pronuntiatione & stabilitate loci ad quem ordinatur.* Et huius tituli res vetuit Vrbanus Episcopos & ceteras personas Ecclesiasticas in feudum dare: & merito, quia proprio patrimonij iure ad Ecclesias pertinent, & decimas ac primitias concilium Lateranense, vt Vincentius scribit, non bona profana, non quæ iam olim dederant in feudum, si ad eos redirent ob fidem non præstitam vel quam aliam vassalli culpam, excepto Archiepiscopo Mediolanensi, vt ј. *4. tit.* 40. De veteri feudo non est dubium eos inuestituram facere posse. De Abbatis nobile illud non omittam, nonnunquam in historiis Abbates accipi pro nobilibus, quod nomen etiam hodie retinent in montibus Pyrenæis nobiles quidam: & hoc sensu, quantum opinor, Annonius 5. c. I. *Carolus,* inquit, *ordinauit per totam Aquitaniam Comites Abbatesque, necnon alios plurimos quos Vassos vulgo vocant.* & c. 34. *Quibusdam Abbatiolas sicut erant integras dedit, quibusdam de Abbatia Maximiana beneficiola donauit.* & c. 36. *Ludouicus quos potuit conciliauit sibi, dans eis Abbatias & Comitatus ac villas.* Suidegerus in Chronicis Franciæ Gallicis: *Abbates,* inquit, *in antiquis historiis non sunt monachi vel religiosi, sed Barones Magnatesque seculares, quibus Abbatias vel monasteria princeps dat ad tempus, vel quoad vixerint.* Similia eiusmodi multa olim principes Christiani sibi adrogarunt, maxime vrgente rerum necessitate, quæ in exemplum trahere non debemus. alioquin sequeretur confusio ordinum omnium. nam & legimus Clotharium edixisse vt cunctæ Ecclesiæ Galliarum fisco tertiam partem fructuum persoluerent. Annonij I. c. 26. & Carolum Martellum decimas & Ecclesias militibus & laïcis cogente bellica necessitate, cum non haberet quod eis largiretur, vt eum sequerentur possidendas concessisse in Richardi Chronicis, *Quæ,* inquit, *vsque in hodiernum diem ab eorum quibus dedit possidentur heredibus.* & apud Iacobum Meyerum, in Flandria Comites, quod tamen postea sustulit Vrbanus Pontifex, clericorum bona sibi vindicasse, siue testati, siue intestati decessissent. erant enim intestabiles. Illud non est incognitum, quod & Sigebertus, & Godefridus, & plerique alij Chronographi scripserunt, sæpe Romanos Pontifices imperatoribus & Regibus concessisse, vt Episcoporum facerent inuestituram per anulum & virgam, & ne ante Episcopus consecraretur, quam esset à Rege laudatus & inuestitus. & inde illud Helmodij: *Episcopos inuestire solius Imperatoriæ maiestatis est.* qua de re dicemus 3. *tit.* I. Nunc de reliquis videamus qui feudum dare possunt. Et ait Ducem, quæ vox desiderabatur antehac, Marchionem, Comitem, feudum dare posse. Hi temporarij olim fuerunt, hodie perpetui. quales multos ordinasse Carolum Magnum historiæ narrant, non rei tantum militaris causa, sed vt ab eis etiam populus iura peteret, vt in legibus Ripuariorum, cap. 55. & 90. *Si quis iudicem fiscalem, quem Comitem vocant, interfecerit.* idem Grauio vel Graphio appellatur, vel Paulo Diacono teste Historiæ Langobardorum quinto, quo nomine iudex significatur. & inde Landgrauij, id est, prouinciæ Comites siue Iudices, & Marchgrauii limitis Comites, Psaltzgrauii, palatij Comites, qui & maiores domus & præfecti rectoresque palatij dicuntur, vt Eginhartus, Iornandes, Annonius scribunt, Burgrauii, arcis præsidiiue comites, & Centgrauii, qui in antiquis Germanorum legibus Centenarij dicuntur, Gograuii, & Dinggrauii, iudices pedanei. ita Comes pro iudice accipitur, ј. *tit.* 28. & in Consti. Friderici *de pace tener.* Cœpit & præfectus quilibet Comes appellari, vt nauarchus, vel Eustathio teste in illum Homeri locum,

Εἷς δέ τις ἀρχὸς ἀνὴρ βουληφόρος ἔστω.

Et præfectus equorum regiorum, Comes stabuli primum, deinde corrupte Conestablus tam in Orientis quam in Occidentis imperio, cuius appellationis veriuerbium aliud, quod Thomas retulit, libro de regimine principum, miror vt non omnibus moueat risum. quem, vt conciliaret lectoribus, mihi videtur non in eo tantum, sed in aliis omnibus toto libro delirasse: aut verius sane non putem summo philosopho & pene ab Aristotele secundo σύνταγμα tam ineptum excidisse. Marchionem autem Obertus 2. tit. 10. intelligebat esse eum qui limiti certo regni præesset, sed inepte vocabulum à mari deducebat, quod plerique limites sint maritimi. Nota est Francorum vel Germanorum vox *March,* siue *Marche* pro limite. Annonius 5. cap. II. *Reliquit Marchiones, qui fines regni tuerentur, & hostium arcerent incursus.* Scio etiam antiqua Gallorum lingua & Baioariorum & Alamannorum equum militarem *March* appellari, cum ita Gal-

los equestrem pugnam instituisse, Pausanias scribit libro decimo, vt singulos equites selectos, equis sequerentur alij duo, qui domini equo occiso suum submitterent, quique domino & sibi inuicem auxilio vel supplemento essent, quomodo aut simili etiam hodie lanceas componimus, & hanc quidem equestris pugnæ institutionem eos vernacula lingua vocasse *Trimarchisiam* quod singuli equites constarent ex tribus. equum enim eos marcham appellasse. & ita hodieque vocitant Britones, quos priscam linguam Gallicam retinuisse simul & Britannos, siue Anglos montanos, quos Vualos appellant, Rhenanus comprobauit: nec enim fuit eadem prorsus cum Germanica, cum Ariouistum Germanum Cæsar scribat longinqua in Gallis consuetudine Gallicam linguam didicisse. & Tacitus, Gothinos non esse Germanos Gallicam linguam coarguere. Commune tamen fuit illud March pro equo: vt in lege Baioariorum, *Si equus est, quem Marcu dicimus.* & alio capite. *Si quis aliquem de equo suo deposuerit, quod March Galli vocant.* & in lege Alamannorum: *Si tamen equum inuolauerit, quem Alamanni March dicunt.* Sed non ideo adsentior Alciato marchionem interpretanti præfectum equitum. Nicephorus Gregoras 7. ὅπερ ἐν τοῖς ῥωμαίων στρατεύμασιν ὁ τὴν βασιλικὴν κατέχων σημαίαν τοῦτο παρὰ λατίνοις μαρχέσιος. Significat marchionem Imperatori vexillum prætulisse. Sed ad reliqua transeamus. Duces, Marchiones, Comites, proprie in Liguriæ siue Langobardiæ regno, Regis vel regni Capitanei vocantur. Qui autem ab illis feuda accipiunt, Regis Valuasores, vassi dominici ab Annonio sæpe, & in Synodo Ticinensi corrupte vassi domestici, pro dominici. Et rursus qui à Regis Valuasoribus, minores Valuasores. Otho Frisingensis 2. de rebus gestis Friderici cap. 12. *Tres sunt ordines in Langobardia, Capitaneorum, Valuasorum, plebis.* Feudum autem dare possunt Capitanei Regis & Valuasores, qui & maiores Valuasores, & hodie Capitanei dicuntur improprie, vt j. *tit.* 1. & 4. Minor Valuasor in minimum ius feudi proprium non transfert. nam eo mortuo sine liberis feudum quod dederat minimo Valuasori ad Capitaneum redit. quod tamen Mediolani non obseruari traditur *lib.* 2. *tit.* 10. Maxime si iam ab antiquo in minimi Valuasoris familia feudum resederit, non si de eo nuperrime inuestitus fuerit: hic enim plebeiis adnumeratur, sicut soldurius, cuius commoda morte finiuntur. Quinetiam minor Valuasor feudum quod in alium transtulit, etiamsi nulla subsit culpa valuasini, quandocunque libuerit, auocare potest, reddito pretio, si id forte vendiderit, nisi Valuasinum cum eo Romam, cum qua Langobardis res fuit semper, in expeditione perrexerit: quo casu temere ei feudum auferre non potest. Sed Mediolani generaliter idem ius est minori Valuasori, quod maiori. & hæc omnia demonstrantur *infra* §. *notandum*, & *tit.* 3. & 2. *tit.* 10. & 4. *tit.* 38. Vnde forsitan in *tit.* 3. pro Mediolanenses, legendum est, Mediolani.

Et quia vidimus de personis, videamus qualia prius habuerunt initia. Antiquissimo enim tempore sic erat in dominorum potestate connexum, vt quando vellent, possent auferre rem in feudum à se datam. postea vero, eo ventum est vt per annum tantum firmitatem haberent, deinde statutum est vt vsque ad vitam fidelis produceretur. sed cum hoc iure successionis ad filios non pertineret, sic progressum est, vt ad filios deueniret, in

A quem scilicet dominus hoc vellet beneficium confirmare, quod hodie ita stabilitum est vt ad omnes æqualiter veniat. Cum vero Conradus Romam proficisceretur, petitum est à fidelibus qui in eius erant seruitio, vt lege ab eo promulgata hoc etiam ad nepotes ex filio producere dignaretur, & vt frater fratri sine legitimo herede defuncto, in beneficio quod eorum patris fuit succedat. Sin autem vnus ex fratribus à domino feudum acceperit, eo defuncto sine legitimo herede,
B frater eius in feudum non succedit, quod & si communiter acceperint, vnus alteri non succedit, nisi hoc nominatim dictum sit, scilicet vt vno defuncto sine legitimo herede, alter succedat: herede vero relicto, alter frater remouebitur.

Hoc autem notandum est, quod licet filiæ vt masculi patribus succedant legibus, tamen à successione feudi remouentur, similiter & earum filij, nisi specialiter dictum fuerit vt ad eas pertineat. Hoc quoque sciendum est, quod beneficium ad venientes ex latere vltra fratres patrueles non progreditur successio-
C ne secundum vsum ab antiquis sapientibus constitutum, licet moderno tempore vsque ad septimum geniculum sit vsurpatum, quod in masculis descendentibus nouo iure vsque in infinitum extenditur.

Nunc incipit Gerardus tractare de origine, processu & successione feudorum, quorum ius fuisse antiquissimum ait. non igitur nuper à Langobardis in Italiam inuectum. Et quidem initio qui quid iure feudi possidebant, erant tantum temporarij possessores, veluti actores, procuratores, precarij possessores, qui & homines nostri dicuntur sæpe in Pandectis & Codice, &
D à Græcis προσήκοντες, οἱ διαφέροντες. mutata enim voluntate licebat domino quandocunque feudum reuocare, exemplo precarij, quod precibus vtendum conceditur tamdiu quamdiu is qui concedit patitur. Post cœpit feudum in annum tantum concedi, & singulis annis renouari vel re ipsa vel patientia, sicut & precarium constitutum ad tempus & locatio conductio patientia renouatur, *l. in rebus* §. *vlt. D. de pre. l. qui ad certum, D. loc.* & huius generis etiam hodie est feudum guardiæ vel gastaldiæ, id est quod fidelis noster tenet quasi custos vel quasi actor prædiorum. finitur enim anno, nisi datum sit in longius tempus, vt j. §. *item illud.* & *tit.* 6 §. *vlt.* At deinde feudum concedi cœpit quoad vassallus viueret, sicut plerumque vsusfructus
E constituitur in vitæ tempus, quamquam & ad aliud tempus certum, & precario, vt cum libuerit danti reuocetur constitui possit. Potest etiam ea lege, vt ad proximum heredem fructuarij transeat, sicut & paulatim obtinuit, ne feudum finiretur morte vassalli, sed ad vnum ex filiis vassalli quem dominus optaret, & tandem vt etiam ad omnes filios vassalli perueniret. quod postea Conradus Imp. lege lata produxit ad nepotes ex filiis, quos vocat auiaticos, idemque Conradus filiis & nepotibus, ex filiis deficientibus, fratres consanguineos inuitauit ad successionem feudi à communi parente adquisiti. Quam aliam originem feudorum quærimus? His veluti incrementis paulatim feuda constituta sunt, quæ & post Conradum vsus rece-

pit, vt transirent ad liberos mares in infinitum, & ad ceteros qui ex latere coniuncti essent defuncto vsque ad fratres patrueles, id est vsque ad quartum gradum, & nouissime vsque ad vij. vel etiam in infinitum. Quin & ad extremum cœperunt moribus nostris feuda etiam ad filias transire, & iure patrimonij censeri, saluo censu debito senioribus. Legem autem illam, quæ proponitur lib. 5. Conradum promulgasse Gerardus ait petentibus vassallis cum Romam proficisceretur, coronæ scilicet Imperij accipiendæ causa, quam dedit Ioannes xxj. Is est Conradus, Salicus nuncupatus, quod dux esset Francorum Orientalium, qui Salij dicti sunt. Ammianus Marcellinus xvij. Petit primum omnium Francos, eos videlicet quos consuetudo Salios appellauit. Sigebertus: *Franci*, inquit, *vti cœperunt legibus, & legem Salicam dictauerunt*. Separatis libris habetur lex Salica, & lex Francica. hæc est Occidentalium, illa Orientalium. Notandum quod ait Conradus, in beneficio quod patris eorum fuerit. nam si beneficium illud siue feudum sibi frater acquisierit non à patre acceperit, quod nouum dicitur, in eo fratri successionem non dedit, neque si duo fratres communiter à domino feudum adquisiissent. Igitur ex sententia Conradi fratres in feudo genearchico inuicem sibi succedunt, non in feudo nouo, nisi id nominatim cautum sit in constituendo feudo (feudum enim ex conuentione legem accipit) vel nisi communi nomine communique pecunia domino sciente emptum aut bello partum aut communi munere, id est, communibus armis & equis, quæ plerumque vassalli offerebant, vt est in lege Conradi, à domino impetratum sit, vt ǰ. 19. *& 2. tit. 12.* Notandum agnatos vocari ad successionem feudi, non cognatos, vtputa fratres consanguineos, non vterinos, fratres patrueles, non consobrinos. nam dominus qui dat feudum, eligit sanguinem, familiam, stirpem generosam & fortem aliquam, nihilque minus vult, quam vt ad feudum inuitentur qui seorsum ab ea familia nascuntur. Eadem mens & cogitatio domini facit, vt agnati vocentur, non agnatæ, filij non filiæ, quia mares certiorem generositatis fidem habent, &, vt in optimo libro additur hoc loco, quia feminæ neque faidam leuare, neque pugnam facere possunt, id est, quia bello gerendo faciendove idoneæ non sunt, & bellorum necessitas peperit feuda, quæ ratio sumpta est ex *l.* 18. *Lang. de hom. lib. ho.* Faida est bellum aut inimicitia, *l.* 15. *Lang. de plag.* & compos, *l.* 10. *de success.* à Germanico *Feed*, aut *Vehd*. In *lib.* 4. *tit.* 41. *infra*, quia feudum seruire non possunt. Feminæ igitur in feudum omnino non succedunt. quod ita procedit nisi aliud conuenerit nominatim in constituendo feudo, vel nisi feudum fuerit muliebre, id est, de quo fuerit à primo mulier inuestita, vt ǰ. *tit.* 4. *& l.* 4. *tit.* 50. & hoc iure fretus Rodolphus Imp. ab Othocaro Bohemiæ rege repetebat Austriam, vt Æneas Syluius scribit, quasi ad se reuersam morte Friderici ducis Austriæ defuncti sine masculis heredibus. Othocarus eam retinebat per vxorem Margaritam sororem ducis defuncti. Contra Rodolphus Austriam negabat feudum esse muliebre. Eodem iure defuncto Guilielmo Aquitaniæ duce absq; herede masculo relictis filiabus duabus, Ludouicus rex totam Aquitaniam quasi feudo aperto sibi vindicauit. quia non erat feudum muliebre. Constat enim vassallo defuncto sine legitimo successore, feudum ad dominum reuerti. Et hæc quidem in feudo. nam in alode Langobardorum moribus etiam filiæ sororesve succedunt, vt ǰ. 2. *tit.* 17. Eadem fuit lex olim in Francia Occidentali. In terra Salica secus, vt est scriptum legis Salicæ *tit. de alode*, atque etiam in Anglia & Thuringia, quemadmodum scriptum est legis Anglorum eodem titulo, ne à lancea in

A fusum hereditas pertransiret. Sed ad feuda & ius Italiæ redeamus. Cognationis tres sunt limites, Superior, Inferior in recta linea & Obliquus. Superior cognatio, quæ est parentum, non vocatur ad successionem feudi, vt 4. *tit.* 45. & in constitutionibus Neapolitanis, *tit. de bon. forud.* in feudis, quæ liberis ex liberalitate principis vel alio iusto titulo obuenerunt, ascendentes non succedere. quia qui feudum accipit sibi tantum & posteris suis accipit. Parentes non sunt posteri. cognati ex transuerso non sunt posteri. Ergo neque parentes, neque cognati ex transuerso mihi succedere in eo feudo possunt, quod ipse primum adquisiui. Liberi mei, quæ est inferior cognatio, succedent in infinitum. Sed & si duobus filiis relictis decessero,
B Primo & Secundo, & Primo feudum quod adquisieram diuisione obuenerit, in eo Primi liberi in infinitum succedent: & cum defecerint, Secundus eiusque posteri in infinitum. ita fit, vt licet mihi cognati ex transuerso in feudum non succedant, succedant tamen filiis meis qui eis sunt à latere coniuncti. quoniam mihi sunt liberorum loco. vt ecce, Mihi frater aut patruus meus non succedit, filius succedit, & huic filio meo frater: id est alter filius meus, vel nepos mihi succedit post filium, & huic nepoti patruus, id est, alter filius meus, vel patruelis, id est, alter nepos meus. denique in feudum succedunt semper eius, à quo feudum originem cœpit, posteri soli. his deficientibus, feudum
C ad dominum recurrit, atque ita dominus fratri aut patruo meo aut patri præfertur. quod variis locis inferius demonstrabitur, maxime ǰ. *tit.* 8. *& 2. tit.* 11. *& 4. tit.* 59. *Sine legitimo herede.* Id est, sine masculis liberis vt *infra* 8. *& 4. tit.* 38. *Legibus* 12. *tab. Hoc quoque sciendum est quod beneficium.* Quidam hoc loco accipit beneficium pro lege Conradi, qua primus ex latere vocauit secundum gradum in feudum paternum. Ego pro feudo, nec his libris alio sensu beneficium accipi sinam. Controuersia eadem est, quæ inter Fridericum fuit Imperatorem, & Adrianum Pontificem Romanum. Hic cum satis superbe per literas Friderico exprobrasset obliuionem beneficij de manu sua accepti, collata imperij corona, respondit Fridericus, se imperium soli Deo acceptum referre, Adriani se
D beneficiarium non esse. Adrianus autem pœnitentia actus, vt gliscentem perniciem à se depelleret, ita se excusabat subdole, beneficium se pro bono facto accepisse, non pro feudo. Re tamen vera ita Adrianum sensisse demonstrabat inscriptio quædam Lateranensis palatij, & senserunt etiam alij plerique, quasi feudi iure regna & imperia à se penderent. Pendet quidem regnum Siciliæ. Cetera pendent ex imperio, Polonia, Bohemia, Anglia etiam alias Imperatorem salutauit quasi feudataria. Francia nunquam. Albertus Argentinensis in Chronicis. *Francia à nullo haberi dicitur in feudum. Vsque ad vij. geniculum.* Reposui, geniculum, ex Vet. & ita *l.* 1. *Lang. de succes. Omnis parentela vsque in vij. geniculum numeretur.* & in lege Sa-
E lica c. 46. *In masculis descendentibus*, id est, in liberis, vt ǰ *tit.* 10. *&* 11. Liberos ergo dicit in infinitum admitti. Agnatos à latere, vsque ad vij. gradum, vt ǰ. tit. 4. Sed & hos in infinitum admitti defendi potest ex *lib.* 4. *tit.* 34. cum & in alode agnati in infinitum iure ciuili succedant. §. *vlt. Inst. de suc. cog.* Hunc tantum locum male vulgo accipi, de iis qui veniunt à latere aio. & hoc de liberis adscribi par erat, quos Conradus non vocarat vltra secundum gradum.

Notandum est autem, quod illud beneficium quod à Regis Capitaneis, atque Regis valuasoribus aliis impenditur, proprie iure feudi censetur. Illud vero quod à minoribus

in alios transfertur, non iure feudi iudicatur, licet aliter in curia Mediolanensi obseruetur, sed quando voluerint, recte auferre queunt, nisi Romam cum illis in exercitu perrexerint, quo casu in ius feudi transit, vel nisi aliquid propter feudum acceperint. tunc enim nisi restituto pretio auferre non possunt.

Quæ ad hunc §. pertinent, exposui initio huius tituli.

Item illud quod datur nomine gastaldiæ vel guardiæ, & pro mercede alicuius rei, transacto anno potest iure auferri etiam pretio pro eo dato non restituto, nisi ad certum tempus datum fuerit,

Si vero gastaldi aliquid nomine proprij feudi possederint, non valebunt propterea possessionem sibi defendere, nisi per pares curtis vel breue testatum potuerint probare se antequam gastaldi essent, vel postquam desierunt esse inuestituram accepisse,

Vulgo hic adscriptus est titulus De feudo guardiæ & gastaldiæ. Sed ab optimo libro, tam hic quam duo sequentes absunt. & *tit. Quib. modis feud. amit* est huius libri tit. 2. recte. nam à tit. *De ijs qui feudum dare possunt, & qual. adq. & ret.* vsque ad titulum, *Quib. mod. feud. amit.* id agit Gerardus, primum vt doceat qui feudum dare possunt, deinde quibus modis adquiratur & retineatur. Adquiri successione vel inuestitura. Retineri proprium feudum iure perpetuo, non id quod dederint minores valuasores. reuocari enim dantium arbitrio §. prox. supra, non id quod dicitur guardiæ vel gastaldiæ. anno enim finiri. & his omnibus explicitis, quibus modis feudum amittatur declarare incipit tit. 2. ab his verbis, Quia supra dictum est, quibus modis feudum adquiratur & retineatur, &c. quæ superioribus primum titulum sufficere perspicue & euidenter ostendunt. Hoc autem loco ait, feudum quod datur guardiæ vel gastaldiæ nomine, & pro mercede alicuius rei, finiri anno, nisi detur ad certum tempus, puta biennium aut decennium, vt ℣. *tit. 6. §. vlt.* Pro mercede alicuius rei, vt quod datur aduocatiæ defensionisque nomine, de quo dicemus in Const. Friderici de pace ten. vel pro mercede oneris alicuius. Hęc in fragmentis Ardizonis, id est lib. 4. tit. 81. appellantur feuda pro vice dominicaria vel villicaria, vel decania, vel aliis angariis: quod perinde valet, ac si diceres, feuda quæ nomine guardiæ vel gastaldiæ, vel aduocatiæ, vel pro mercede oneris alicuius dantur, nisi decaniam non pro decania, sed proprie mauis accipere, vt Langobardorum & Gotthorum legibus decanus est, non tantum qui in militia decuriæ imperat, sed & qui domi iudicandi munere fungitur, vt aduocatus, vt centenarius, millenarius, quingentenarius. & hæc feuda dicuntur impropria, *d. lib. 4. tit. 81* recte, cum his aduersa vera feuda dicantur propria. Et plerumque, vt dixi, maxime quæ actus aut custodiæ nomine dantur, quotannis renouantur. namque vt annuis vicibus redit annona, ita hæc quæ per causam quasi seruandæ vel procurandæ annonæ mandantur functiones quotannis resumuntur. & quidem tacite si modo post annum dominus patiatur eum qui tale feudum acceperit, possidere, exemplo precarij. Quod si forte pro eo feudo dominus aliquid acceperit, non ideo minus, vt ait hoc loco, reuocabit feudum post annum

A etiam non reddito pretio. quia ea pecunia eius tantum anni reditus emptus videtur: & nihil vetat ius etiam proprij feudi modico pretio à domino promereri. non vtique prædij ipsius vero & iusto pretio, vt §. *prox.* ℣. & ℣. *tit. 3. & 13. 16. 25. & libro 2. tit. 12. & 15.* & sic etiam hodie qui veniunt à latere in omnibus fere Galliæ prouinciis, si velint cognati defuncti feudum obtinere, id redimere debent à domino, vel reditu vnius anni, vel pecunia certa. nec obstat quod dicitur ℣. *tit. 29.* feudum non sub prætextu pecuniæ dari, &c. nam & similiter mandatum dicitur esse gratuitum, & originem ex amicitia trahere, *l. 1. D. mand.* recipit tamen honorem, salarium, remunerationem, *l. si remunerandi, l. salarium eodem tit.* Pretium quod domino dat

B vassallus, honor siue munus est potius quam pretium. alioquin beneficium non esset beneficium. Vincentius Speculi doctrinalis 7. cap. 145. *Feudum*, inquit, *appellatur beneficium, licet non sit gratuitum, sicut & dos appellatur donatio propter matrimonium, licet gratuita non sit. & sic inter aduocatum & clientem, licet interueniat pecunia, non tamen dicitur esse locatio & conductio, sed magis opera beneficij loco præberi, & id quod datur ad remunerandum dari, & inde honorarium appellari.* quæ postrema Vincentij verba sunt ex *l. 1. D. si men. fal. mod. dix.* à mensore ab eo ad aduocatum non male translata. Et ita etiam in deposito quod nonnunquam interuenit pretium custodiæ, *l. 2. §. & generaliter, D. vi. bon. rap.* ἀντίδωρον est potius quam

C pretium. quo genere commodatum pariter & precarium, licet origine gratuiti sint contractus, nihil vetat pretium siue ἀντίδωρον recipere, & dotem ἀντίφερνα. Feudum autem nomine guardiæ datur ei qui quasi custos prædio apponitur, siue casario, id est, casæ custodi, vt Festus interpretatur, vt *l. 7. C. de bon. prof.* Solet custos separari à fructuario, inquilino, institore, *l. 1. §. quod autem, D. de vi & de vi. arm. l. 11. §. item si cum plures, D. de instit. l. 90. D. de leg. 3. l. à filio, §. testator, D. de adim. leg. l. 1. C. de rep. her. l. vlt C. de delat.* Feudum gastaldiæ causa datur ei, qui quasi actor siue procurator prædiis nostris imponitur. Gastaldus enim siue gastaldio, non multum distat ab actore, *l. 20. Lang. de fur. l. 1. & 2. de adq. act. reg. Gastaldus*, in-

D quit, *nostris curtes nostras prouidentibus vel gubernantibus.* & hoc nomine habuere etiam olim Ecclesiæ quædam actorem siue administratorem rerum, *can. saluator. 1. q. 3.* Est tamen aliqua differentia inter gastaldum & actorem, *l. 1. Lang. si actor. reg. res reg. alie. &* ℣. *tit. 6.* eadem quæ inter villicum & dispensatorem, *l. 166. D. de verb. signif. l. pen. in pr. D. de adim. leg.* & Columellæ inter villicum & actorem siue procuratorem. 1. c. 6. 7. 8. Vt autem custos, ita gastaldus proprie feudatarius non est: quia quodammodo in præsens tantum constituitur, non vt perpetuo eo munere fungatur. itaque Paulus Diaconus lib. 5. Hist. Langob. c. 11. cum scribit iussu Grimoaldi Langobardorum regis in Italia certas possessiones datas Alzeconi duci Bulgarorum, ita tamen vt non Dux, sed Gastaldus voca-

E retur, hoc significat iure Gastaldiæ datas, non perpetuo proprioque feudi iure. Etymum ex Germanica lingua deduxit Amerbacchius in adnotationibus ad Constitutiones Caroli Magni. Quod si gastaldus prædium possideat iure feudi proprij, dominus contra se iure tantum gastaldiæ id dedisse contendat, quæritur cui incumbat onus probandi? & videtur hac in re repugnare hic §. *cum §. item si aliquis*, ℣. Finge dominum repetere feudum quasi gastaldiam. potest enim reuocari post annum, &, vt scriptum est *lib. 4. tit. 94.* quod nomine Gastaldiæ vel Guardiæ in feudum datur, ablata gastaldia vel guardia iure auferri potest. Constat autem domino reuocanti mandatum siue gastaldiam

probationem incumbere ex *d.* §. *Item si aliquis*, qua impleta non poterit sibi possessor possessionem defendere: id est restituere domino feudum cogetur, nisi contra probauerit se de prædio iure proprij feudi inuestitum fuisse priusquam gastaldus fieret, vel etiam post susceptam gastaldiam, dominum gastaldiam in proprium feudum commutasse. Probatio elidet probationem vt in plerisque aliis causis fieri solet. At à domino primum qui feudum repetit quasi gastaldiam, probatio exigitur: qui si in ea defecerit, tuebimur possessorem, etiamsi pro sua parte nullas probationes attulerit, modo iurauerit, vt dicemus j. §. *si autem controuersia.* Hoc igitur loco, *Non valebunt*, sic interpretabimur, vt non possint sibi possessionem defendere domino probante intentionem suam, nisi præstita probatione contraria, quæ quidem (nam & hic adiicitur modus) sumatur ex breui testato, id est breuiculo siue instrumento publico, vt j. *2. tit. 3. & 4. tit.* 1. vel ex duobus testibus idoneis, puta paribus curtis. Hæc probatio satis competens est, ne inopes vassalli grauioribus onerentur impensis, vt j. 4. *tit.* 88. Sunt autem partes curtis, qui & pares curiæ dicuntur nonnunquam, & pares domus, conuassalli, qui ab eodem domino eademve domo feuda tenet, vt j. *tit. 6. §. pen. & 28. & 2. tit 16. 20. & 4. tit. 35. 36. 55. 60.* non quasi patricij, vt volunt ignari feudorum. Curtem dixere pro domo, castro, palatio, prætorio. Ideo autem ad probationem inuestituræ non alij testes, quam pares admittuntur, quia coram eis solemniter fieri debet inuestitura, vt j. 2. tit. 3. Huius generis feudis quæ tempore finiuntur adiungunt quidam θυρεοφόρων, siue scutiferorum feuda, sed refelluntur eo quod ex Fragm. Ardizonis scriptum est lib. 4. feuda scutiferorum, vt ad libitum dominorum possint adimi, rationes non esse dum tamen seruiant laudationem curiæ. hæc putem esse feuda valuasinorum, quæ etiam curia Mediolanensis temere auferri non patitur. Citat & in hanc rem Ardizo *l. 1. Lang. qual. cum fara sua alicui mig. per. sit.* Sed nihil ibi profecto ea de re. male etiam ibidem vulgo faram pro substantia accipiunt, cum sit soboles & progenies, auctore Paulo Diacono 2. Hist. Langob. cap. 7. Ceterum eiusdem generis sunt feuda de camera vel de caneua siue soldatæ, quæ in annonis nummisque consistunt militi concessa sub onere fidei atque seruitij. finiuntur enim morte dantis vel accipientis, vt j. 2. *tit.* 10. nihilque distat feudum soldatæ à feudis ærariis cellariisve, id est, de camera vel de caneua. Feuda quoque habitationum, nisi aliud specialiter cautum sit, morte accipientium finiuntur, vt j. 4. *tit.* 105. recte: nam & in iure ciuili habitatio ius personale est. Dubitatum olim fuit esset vnius anni, an quamdiu viueret is cui concessa habitatio esset. Sed placuit quamdiu viueret, competere, *l. si habitatio §. verum, D. de vsu & habit.* Habitatio igitur non est annua. At guardia & gastaldia prædiorum vnius anni esse intelligitur, sicut annuis vicibus prædiorum reditus disterminantur. Sed de his hactenus.

Si vero Archiepiscopus, Episcopus, vel Abbas, vel Abbatissa inuestituram eius feudi quod alius detinebat, eo tenore alicui dederit vt post decessum eius qui possidet, habeat, & ante decesserit quam ille qui feudum possidet, successores eorum non coguntur eam inuestituram facere vel confirmare, etiamsi pares eius curtis adsint testes, vel breue testatum inde sit, nisi ille qui inuestituram acceperit, nomine eius feudi in possessionem missus sit eo consentiente qui detinet. Sed si A ille qui feudum possidet, prius decesserit quam ille qui inuestituram fecit, iure cogitur eam ratam habere. Laici vero iisdem modis quibus supra diximus, si aliis inuestituram dederint, heredes eorum si rationibus claruerint, omnimodo eam adimplere compelluntur.

PRoxime recensui feuda impropria, quæ tẽpore vel morte finiuntur. Inde quæritur an viuo possessore feudi improprij, cui finem mors allatura sit, possit dominus id in alium conferre per inuestituram, & an successor domini ex causa posterioris inuestituræ ad tra- B dendum obligetur. Aliud est inuestitura, aliud traditio. Inuestitura est cessio feudi solemnis siue contractus, qui sine traditione possessionis per se subsistit. Inuestituram sequitur traditio possessionis vacuæ, vt j. §. *prox. & lib. 4. tit. 15.* & plus est possessionem dare quam inuestituram concedere, *c. vitus, 16. q. 2.* At qui inuestituram fecit, præcise obligatur ad tradendum, nec liberatur præstando id quod interest, *j. tit.* 15. & idem probat *2. tit. 7. §. vlt* namque ait dominum omni modo compelli ad tradendum, & hoc amplius propter moram obligari in id quod interest. & ita ex venditionis contractu verius est secundum Martini sententiam, venditorem præcise obligari ad tra- C dendum, §. 1. *Inst. de donat.* Paulus 1. Sent. *Si id quod emptum est, neque tradatur, neque mancipetur, venditor cogi potest, vt tradat aut mancipet.* Et nihilominus omne id quod interest emptoris ob venditoris moram, in æstimationem venit, *l. si sterilis. §. cum per venditorem. D. de act. empt.* Idemque in herede receptum est, vt abscisse cogatur rem legatam tradere, *l. si domus §. confitetur, & §. seq. D. de leg. 1.* quem etiam constat ex mora teneri in id quod interest. Ergo, vt ad rem redeam, si qui me de feudo inuestiuit, prædiumque tradidit, deinde me viuo te de eodem feudo inuestierit in tempus mortis meæ, quæritur an successorem eius posterior inuestitura obliget ad tradendam tibi possessionem vacuam. Et hac in re Gerardus & Obertus separandos esse censent laïcos à clericis, quæ vetus est D distinctio Christianorum: licet si generaliter rem tractes, omnes Christiani sint clerici, omnes sacerdotes. Posterior inuestitura quam laïcus fecit, successorem eius obligat sine vlla distinctione. In clerico distinguitur. Aut enim clericus, qui ex rebus Ecclesiæ duos de eodem feudo separatim inuestiuit, ante priorem feudatarium feudo decessit, aut post. Si ante priorem, successor eius non tenetur implere inuestituram. quia obligatio quæ non cœpit à defuncto, non potest incipere à successore secundum regulam iuris antiqui. non potuit autem incipere à defuncto, quamdiu vixit prior feudatarius. quia inuestitura posterior in se conditionem habuit, si prior feudatarius moreretur, cuius morte feudum ad dominum redibat. Sin autem post prio- E rem feudatarium clericus decesserit, quia hoc casu obligatio cœpit à defuncto, & in successorem eius continuatur. quam differentiam confirmat *lib. 4. tit* 4. & id quidem præcipue de clericis in precariis constituit Lotharius Imp. quod nos trahimus ad feuda, vt j. *tit. 5. l. 2. Langob. quan. lic. rect. eccl. acta antecess. suor. resc.* quæ Constitutio concil. Carthag. falso tribuitur in *c. de precariis, 10. q. 3.* & videtur indistincte loqui, vt significabitur j. *tit. 27.* In clericis, regula iuris antiqui seruatur, vt à successoribus obligationes non incipiant, fauore Ecclesiarum: In laïcis, regula iuris noui à Iustiniano proditi, vt incipiant. nam & successorum qualitas est diuersa. Laïcorum successores sunt vniuersi iuris defunctorum successores. Clericorum successores,

A successores, ecclesiastici iuris non defunctorum successores sunt. Receptum autem est fere tota Italia, in posteriori inuestitura non exigi consensum prioris feudatarij, *l. tit.* 4. *&* ꝟ. 30. & merito. nihil enim ei præiudicat posterior inuestitura, quamdiu aduiuit. nam hæc non de feudo perpetuario dicuntur, sed de feudo quod accipientis morte finitur, vt ꝟ. *tit.* 5. *&* 31. Proficit tamen consensus prioris posteriori, si eo volente mittatur in possessionem, vt ait hoc loco. Rursus hæc disputatio de duplici inuestitura ita procedit si in posteriori insit conditio. nam si omnino posteriorem inuestieris pure, quasi mox prædium traditurus, inanis est inuestitura. & qui eam accepit, aut sciens accepit, aut ignorans: Si ignorans, actionem habet in id quod

B interest: Si sciens, nullam habet, nisi de euictione conuenerit nominatim, vt ꝟ. 2. *tit.* 8. *&* 4. *tit.* 20 80. 87. 96. *Si vero Archiepiscopus*, &c. quoniam hi solent res ecclesiasticas in feudum dare. *Iisdem modis*, in tempus mortis prioris feudatarij, coram paribus aut instrumento publico. Si *rationibus claruerint*, id est, si probetur inuestitura per pares curtis aut instrumento publico: vt infra §. si vero feudum. Si rationes inuestituræ heredibus constiterint.

Si autem controuersia inter dominum & fidelem de feudi inuestitura fuerit: quid iuris sit, videamus. Et si inuestitura facta fuerit coram paribus curtis, aut in breui testato:

C recte eum qui inuestitus est, cogitur dominus mittere in feudi possessionem. Si vero fuerit in possessione, & mota fuerit ei controuersia à domino: ei defensio detur propter possessionem. Si autem non fuerit in possessione, nec supradictis modis poterit probare: tunc illius erit defensio, qui inuestituram dicitur fecisse. Si vero feudum aliquis habuerit, de quo nulla controuersia est, & dixerit se inuestituram alterius feudi accepisse ab eodem domino, nec in possessione fuerit, nec prædi-

D ctis rationibus probare poterit, licet domini esset defensio ex ordine, tamen quia aliunde vassallus est, remittitur domino ex æquitate defensio.

Cum autem quis dixerit feudum ad se per successionem pertinere, asserendo illud esse paternum: si fuerit in possessione medietatis vel alicuius partis, vel cambium proprietatis nomine illius feudi habuerit, vel aliis iustis rationibus illud esse paternum probare potuerit: iure obtinebit. Si vero probare non potuerit prædicto modo, dabitur ei defensio cum XII. sacramentalibus.

E Item si aliquis possederit castrum, quod dixerit se pro feudo tenere, & è contra dominus per guardiam dixerit se ei dedisse: domini est probatio & si poterit probare: tunc ille qui tenet, domino debet restituere, vel probare per pares curtis, vel per breue testatum, postquam in guardiam suscepisset, se à domino pro feudo inuestituram accepisse. domino vero in probatione deficiente, tunc illius erit defensio, qui possidet.

Similiter si aliquis possederit castrum vel aliam rem, & dominus dixerit se pro pignore ei dedisse, è contrario ille dixerit se accepisse pro feudo: si potuerit dominus probare quod ei pro pignore dedisset, tunc ille qui tenet, domino restituet, vel probet supradicto modo se postquam à domino pro pignore accepit, feudi nomine accepisse: & si dominus non poterit probare se nomine pignoris dedisse, erit defensio illius qui possidet.

Quæstio est de probatione inuestituræ, & successionis qui duo sunt modi adquirendi feudi, difficilis & plena scopulis, ad quos dum feruntur incaute, impingunt multi, & pertinent ad eam plures tituli, qui omnes nisi quis diligenter animum aduertat, velitari quodammodo inter se & confligere videntur, & omnium maxime obscurus est tit 7. infra, qui hoc loco explicabitur. Feudum aut inuestitura adquiritur aut successione. Qui inuestituram allegat, aut actor est aut reus. Actori incumbit probatio, reo defensio. Probatio est testium idoneorum, vel instrumentorum publicorum productio. Defensio est purgatio, quæ fit dato iureiurando, cum iuratoribus XII. Tria erant olim purgationis genera. Vnum, iurisiurandi religio, cum coniuratoribus siue sacramentalibus XII. cognatis vel adfinibus. vel clientibus, vel extraneis, qui scilicet idem quod reus iurarent. Sunt qui de probitate & religione nostra ita confidant, sintne ita rerum nostrarum instructi peritia, vt non dubitent se vna nobiscum deuouere. iurabant autem tactis sacrosanctis Euangeliis, vel armis sacratis, *l.* 5. 7. 10. *Lang. qual. quis se def. deb.* Annonius 4. cap. 26. *Pactum inter Francos & Saxones sacramento super arma, vt eis mos erat, iurantibus, firmatum est.* Alterum est lex duellionum probata etiam Constitutione Friderici Imp. certis casibus: impia lex, quam rex Langobardorum Liutprandus profitetur se propter suę gentis consuetudinē vetare non potuisse, *l.* 15. *Lang. de hom. l. ho.* & hoc genere purgationis diu vsi sunt Christiani, tam in ciuilibus quam criminalibus causis, re omni duello commissa, quod singulare certamen dixeris recte, cum & qui in eam pugnam descendit, Latine singularis appelletur. Glossæ enim veteres singularem interpretantur esse *μονόμαχον*, *ἀπόκοπον*: quod nomen Latini etiam tribuunt apro, vt Græci, qui *μονιὸν* appellant. delectatur enim solitudine. proinde à Gallis *Sanglier* dicitur, quasi singularis. Tertium genus purgationis est periculum aquæ feruentis, vel aquæ frigidæ, vel laminæ candentis. quo etiam diu vsi sunt Christiani, ducto more, argumento nescio an bono à potione illa quam stupri insimulatis mulieribus dari iussit Moses. quod vsque eo processit, vt & leges scriptæ iuberent adhiberi ignitos vomeres, vel aquam frigidam aut calidam litium dirimendarum causa, vt Langobardæ sæpe & militares Friderici Imperatoris apud Radeuicum, & in pactione pacis inter Alsatiæ principes & ciuitates apud Rhenanum, liber vel personatus seruiens furti reus cum aliquot suæ comparitatis testibus, plebeius & rusticus aquæ frigidæ iudicio esse expurgare iubetur, quod tamen primum omnium exoleuit in Langobardia, *l.* 32. *Lango. qual. se quis def. deb.* Id hac ratione sumebatur, quam & vigere adhuc in Saxonia Occidentali narrant, vt in flumen demissum, & emersum, pro sonte, submersum pro insonte haberent, vt indicat *l.* 1. *Constit. Neapol. De legibus paribilibus sublatis.* Quid vero est paribilibus? E tribus purgationis generibus, vnum legem duellionum, vt apud Vrspergensem, alia leges paribiles dixerunt, quæ in Gallicis Neustriæ consuetudinibus *Loyx apparissans*, In legibus Philippi Comitis Flan-

driæ, quas Neoportuenſibus dedit vulneris noctu illati reus, ſi ita ſcabinis videatur, (nomen eſt Iudicum, quod retinuimus, ex Hebraica lingua deflexum) ferro candenti ſe excuſare iubetur. Res hæc omnis gerebatur interuentu ſacerdotis, qui priuſquam periculum fieret, Deum certis conceptiſque verbis obteſtabatur & adorabat, vt innocentes ſeruaret, nocentes male perderet. Helmodius in hiſt. Slauorum: *Offerebant criminibus pulſatos ſacerdoti ferro, vel vomeribus examinando*. Et precum formulas prodidit Ioan. Auentinus Annalium Boiorum IV. Plerique exibant illæſi. teſtis oculatus Georgius Pachymerius in Græcorum hiſtoria, & alij innumeri. Mitto iudicium per crucem, de quo *. 26 & 33. Lang. qual. ſe quis def. deb.* & in teſtamento Caroli Magni, apud H. Mutium. *Si propter terminos*, inquit, *aut confinia regnorum orta fuerit controuerſia, volumus vt ad declarationem rei dubiæ iudicio crucis Dei voluntas & rerum veritas perquiratur.* Mitto iudicium per corpus & ſanguinem Domini, de quo Sigebertus, *Ludouicus rex*, inquit, *ab Adriano comprobandæ ſuæ innocentiæ cauſſa ad examinationem corporis & ſanguinis Domini inuitatus eſt*, &c. Solemnia erant illa tantum tria defenſionum genera, & horum primum intelligi his libris debet, quoties fit defenſionis mentio. non defenſio nuda, quæ fit, vt Ariſtoteles loquitur, ad hominem hoc modo, Vici iam iam ſatis, quia quod intendiſti probare nequiuiſti. quia etiamſi actor vel accuſator deficiatur probationibus defendere ſe reus debet, vel iureiurando cum aliis XII. vel duello vel periculo aquæ feruentis aut laminæ candentis. Nec ambigitur de primo genere defenſionis hunc locum accipiendum eſſe, cum ſe quis iureiurando defendit cum coniuratoribus XII. Vnde ſi is qui inueſtituram allegat, actor ſit, id eſt, ſi intendat ſibi vacuam poſſeſſionem à domino tradi oportere, ſic ſtatuamus, eum probare debere inueſtituram per pares curtis, id eſt, conuaſſallos, aut per inſtrumenta publica: eo non probante domini eſſe defenſionem, puta vt iuret cum aliis XII. ſe inueſtituram non feciſſe, atque ita abſoluatur. hoc enim iure feudorum actore non probante, non continuo reus abſoluitur. namque ſicut iure ciuili actore defecto probationibus non ideo iudex ſtatim reum abſoluit, ſed in dubiis cauſis, vt omnem animo ſuo eximat ſcrupulum, quandoque iuſiurandum defert actori vel reo, *l. 3. C. de reb. cred. l. admonendi, D. de iureiur. Nou.* 124. ita hoc caſu à domino vnde petitur rem tradi ex cauſa inueſtituræ, etiamſi actor deficiatur probationibus, exigitur vt iuret cum XII. ſacramentalibus, vel referat iuſiurandum, vt infra tit 28. & in aliis cauſis duello res dirimitur. Itaque non poteſt hæc ſententia abſolute vſurpari ſemper, Actore non probante reus abſoluitur. Multum tamen hac in re poteſt auctoritas prudentiaque iudicis quo fit vt dominus nonnunquam iniuratus abſoluatur in totum remiſſo iureiurando, vt *infra* 4. *tit. 36. §. ſacramentum, & §. vlt.* nonnunquam coniuratores tantum remittantur. Sane vno caſu neceſſario ſatis habebit, ſi iuret dominus ſolus non adhibitis coniuratoribus, puta ſi actor vaſſallus ſiue gaſtaldus ſit eius ex cauſa alterius feudi, de quo non ſit controuerſia. Honor enim hic ſeniori, id eſt domino debetur, ne quærendis & adhibendis ſacramentalibus fatigetur. & hoc eſt quod ait §. ſi vero feudum, licet domini eſſet defenſio ex ordine, id eſt, licet iure exigi à domino iuſiurandum poſſet cum aliis XII. ante abſolutionem: tamen quia actor vaſſallus eſt, ex æquitate remitti domino defenſionem, eam ſcilicet quæ fit per ſacramentales, non ipſius domini iuſiurandum, vt j. tit. 6. Opponit ordinem æquitati. Ordo eſt merum ius. & ita *lib. 4. tit. 71. Domini*, inquit, *eſt defenſio ex ordine*. Hoc igitur caſu religioni ſolius domini ſtatur. atque ita quod adquiſierit gaſtaldus, id domino cedet, ſi non probet domini inueſtituram, *l. 1. Lang. de adq. act. reg.* quaſi præſumatur id omne paraſſe ex re domini, ſicut Epiſcopus & curator omnis rerum Eccleſiaſtica rum omnia videtur paraſſe ex rebus Eccleſiæ, quæ non paret ei obueniſſe iure cognationis, *Nou.* 123. Vxor ex rebus viri, *l. Quintus, D. de don. inter vir. & uxor. l. 6. Cod. eod.* Plautus Caſina,

Nam peculi probam nihil habere addecet
Clam viro, & quod habet partū, ei haud cōmodi eſt,
Quin viro aut ſubtrahat aut ſtupro inuenerit.
Hoc viri cenſeo eſſe omne, quidquid tuum eſt.

Quod ſi is qui inueſtituram allegat, ſit reus, id eſt, ſi ſit in poſſeſſione feudi, domino rem ſuam vindicanti incumbit onus probandi non iure feudi proprij eam ſe conceſſiſſe, ſed iure gaſtaldiæ vel iure pignoris, vel quo alio iure. Domino non probante, defenſio eſt rei, hoc eſt iurare reus debet cum ſacramentalibus XII. ſe de eo feudo inueſtitum fuiſſe, vt poſſeſſionem retineat. ſi non ita iurauerit, domino iuranti poſſeſſio reſtituetur, vt j. *tit. 6. & 24. & 4. tit.* 37. Vno caſu reus iurabit ſolus ſine ſacramentalibus, ſi ſuperiore anno ſciente & tacente domino feudum poſſederit, atque ita, vt ſit in cauſa interdicti Vti poſſidetis, poſſeſſionem retinebit, vt j. *tit. 28. § vlt. & 4. tit. 36 §. 1.* Domino autem probante ſe iure gaſtaldiæ aut iure pignoris prædium conceſſiſſe, non iure feudi, nulli defertur conditio iuriſiurandi, ſed potior eſt in lite dominus, niſi contra poſſeſſor probet per conuaſſallos aut inſtrumenta publica pignore vel gaſtaldia poſteriorem eſſe inueſtituram, vt s. §. *Item illud l. & j. tit. 6 §. pen.* & hoc loco §. *Item ſi aliquis. & §. Similiter*, Nunc de eo dicamus, qui ſucceſſionem allegat, in quo videndum illud etiam eſt in primis, reus an actor ſit, id eſt, poſſideat an non poſſideat. Finge, Ego & frater meus diuiſimus feudum paternum. mortuus eſt frater meus ſine liberis. ego in partem fratris mei me ſucceſſiſſe dico, quod fuerit paternum feudum. dominus negat. quid fiet? Aut ego poſſideo portionem fratris mei, aut non. Si poſſideo, domino incumbit probatio, mihi defenſio: domino probante, vincor, domino non probante vincam dato iureiurando. Si non poſſideo, mihi incumbit probatio, domino poſſidenti defenſio: ſi probauero, obtinebo: ſi non probauero, vix obtinebo. & hoc eſt quod ait *tit. 7. infra. Si tamen vaſſallus poterit probare paternum fuiſſe ſiue poſſideat. ſiue non* (quæ tamen verba, *Siue non*, delenda ſunt) *obtinebit. alioquin niſi probauerit. vel niſi poſſideat, dominus obtinebit.* At rurſus in hac ſpecie ita diſtinguendum eſt: Aut ego qui non poſſideo portionem fratris feudi paterni, partem meam habui ex diuiſione, aut non. Si non habui, & agam de parte fratris, ac probauero eſſe paternum feudum, neutri dabitur iuſiurandum: ſi non probauero, domino dabitur, propter ſupradictam rationem, vt ait tit. 7. id eſt, propter inopiam probationum, quam dixerat tit. 6. Integra vero mihi erit ſemper petitio partis meæ, quam nondum habui. Quod ſi habui partem meam ex diuiſione feudi paterni, licet eam nunc non habeam, vt quia eam partem commutaui cum domino, vel cum fratre, vel quo alio accepta proprietate ſiue alode alterius prædij, quod cambium vocat §. *Cum autem*, ab antiquo verbo cambire, Hermannus Contractus concambium, hæc res mouebit Iudicem ad deferendum mihi iuſiurandum cum XII. vt fieri ſolet, coniuratoribus, vt *infra* 7. nec enim ſemper iuſiurandum datur reo, ſed quandoque reo, quandoque actori, prout Iudici videtur,

vt j. 4. *tit.* 36. *§. sacramentum*. Et hoc est quod sequitur in *§. Cum autem*. Si vero probare non potuerit prædicto modo, id est, si actor testibus vel instrumentis probare non potuerit feudum esse paternum, dabitur ei defensio cum XII. sacramentalibus, videlicet si partem suam habeat vel habuerit ex diuisione. In plerisque Codicibus hæc clausula deest: sed eo modo accepta, omni vitio caret.

Si quis de manso vno feudi nomine inuestituram acceperit, & dixerit quod omne incrementum pertineat ad eum per inuestituram, si dominus reseruauerit sibi aliquid in ipsa curte, tunc oportebit fidem incrementi inuestituram per pares curtis, vel per breue testatum probare. Sed si dominus in ipsa curte nil sibi retinuit, tunc omne incrementum iure feudi fidelis obtinebit. Si vero fidelis in possessione incrementi fuerit, non oportebit eum inuestituram probare, sed iurare.

Rursus si aliquis acceperit inuestituram feudi cum omni incremento quod ei obueniret, & aliquid accreuerit viuente eo, à quo acceperit: ipsius erit. & si ille qui inuestituram fecit, sine herede decesserit, & feudum reuersum fuerit ad eum à quo ipse tenuerit, vel ad alium: quicquid post mortem eius qui dedit accreuerit, ad eum pertinebit, ad quem regressum fuerit.

Mansum Amerbacchius putat esse iugerum, & quasi à mensura mansum dici. alij agrum definiunt esse XII. iugerum. Iugerum est mansura agrestis, quæ in longitudinem pedum CCXL. in latitudinem pedum CXX. Eandem mensuram glossæ aruipendium vocant, & πλέθρον esse interpretantur, vel finem geometricum quo finiuntur agri, cum tamen alij, quod illi simile est nomen, arapennem exponant semiiugerum siue actum maiorem vndique versum finitum pedibus CXX. Mansus autem, vt ego definio, est fundus, vnde quis se & familiam suam tueri satis commode potest, ac præterea vectigal siue censum domino referre, & quod veteres dixere heredium: nam hereditates Carolus Magnus interpretatur mansa in suis Constitutionibus, à manendo scilicet. Childebertus in quodam Pragmatico apud Annonum: *Cum mansis, & cum manentibus meis*. Helmoidus Hist. Slauorum. *Vir iste primo vij. mansis totidemque manentibus exhereditate patrum contentus fuit*. Et in antiquis monumentis S. Galli Heluetiorum monasterij relatis ab Ægidio Tschudio in antiqua Rhetia. *Testificati sunt se vidisse de legitimis curtilibus vsus omnes istos, & nobis ad monasterium nostrisque mansis in nostris territoriis in manentibus cum illius ciuibus esse communes*. Definitionem mansi confirmat, quod curtem hic §. significat esse partem mansi, sicut villa pars est fundi, *l. fundi, D. quib. mod. vsusfruct. amit.* & quod Annonius scribit, Carolum Caluum in Francia & Burgundia tributum exegisse ad hunc modum, E mansis dominicatis, id est, qui ad fiscum pertinerent, solidum vnum, è manso ingenuo denarios IV. de censu dominico, de facultate mansuarij totidem, è manso seruili denarios duos de censu dominico, de facultate mansuarij totidem: quæ distinctio mansorum inuenitur etiam XII. Epist. Gregorij ad finem. Et idem Annonius Carolum Magnum ne inopia coacti ministri diuini cultus in eo segnius elaborarent edixisse, vt sin-

A gulis Ecclesiis mansus tribueretur vnus. quod & in Constitutionibus Caroli ab Angesiso Abbate collectis legitur, *eo addito vt pro manso illo Ecclesiæ nullum seruitium nullumve censum senioribus debeant. eo plus si quid possederint, vt pro eo Ecclesiæ non sint immunes*. quod consilio Vormatiensi tribuitur, *c. 1. de censib.* Et inde Coloniensis synodi c. 4. *Ne ex dote Ecclesiæ, id est, ex vno manso, & IV. mancipiis census exigatur*. Mansuarios dixit, quos alij manentes siue commanentes, id est, villicos, alij προσμονάριους, vt Synodi Chalcedonensis c. 2. & villam μονὴν, alij massarios. nam & mansum dixere massam Cassiodorus, & Gregorius, & alij, pro quo glossæ Græcæ reddunt σύγκτησιν Eosdem

B Amerbacchius putat mansionaticos appellari in Constitutionibus Caroli Magni. sed fallitur. Mansionatici sunt mansiones, siue diuersoria, quæ Græci dixere ἀλλαγὰς. Annonius 5. c. 31. *Generale placitum Duziaco habuit, & inde per Attiniacum & consuetos mansionaticos Compendium adiit*. & Carolus in Constitutionibus: *Ceteri per singula territoria habitantes & discurrentes mansionaticos*. & alio loco: *Illis vero locis vbi modo via & mansionatici ordinati sunt*. Quæstio autem huius §. hæc est. Si quid manso in feudum dato accreuerit, puta alluuione vel insula iuxta mansum in flumine nata, vtrum ad vassallum, an ad dominum pertineat. idem olim fuit quæsitum in fructuario. Et Paulus accessionem alluuionis negabat ad fructuarium pertinere, quia fundi fructus non est, *lib. 3. Recept. Sent.* Sed

C placuit pertinere, *l. 9. §. huic vicinus, D. de vsufruct.* Latenti incremento augeri vsumfructum, non euidenti. In vassallo mediam viam Gerardus sequitur, & latentis euidentisque incrementi omissa differentia distinguit tantum, in curte, id est, in villa ipsa, sibi receperit dominus aliquid, puta membrum habitandi causa, & hortum forte aut viridarium, an nihil receperit. Si nihil sibi receperit, vassallum sequitur accessio. Si aliquid sibi receperit, dominum, nisi de incremento siue accessione illa mox vassallus à domino inuestitus fuerit: quod & si agat probare debet, vt dictum est supra, per conuassallos vel per instrumentum publicum, si excipiat, id est, si quod accreuit possideat, domino non probante intentionem suam, satis est, si

D se iurando defendat, id est, si cum XII. coniuratoribus iuret se de incremento inuestitum fuisse. Sic posteriores Iurisconsulti & imperatores diligentius quædam tractarunt, quam priores mediis sententiis & nouis distinctionibus quibusdam introductis, vt in hac quæstione, Si alius in venatione feram bestiam vulnerauerit, & alius ceperit, cuius esse intelligatur, eius qui vulnus inflixerit, an eius qui occupauerit? Trebatius eius eam esse putat qui vulnerauerit. Sed placuit magis eam esse occupantis. Hoc diligentius tractans Fridericus Imp. ita distinguit apud Radeuicum. *Si quis cum canibus venaticis siue molossis feram inuenerit, & persecutus fuerit, vt ei potius quam occupanti cedat. Si cum canibus leporariis siue laconicis, vt occupanti cedat.*

E *Si lancea vel gladio vulnerauerit aut occiderit, nondum ceperit, vt eius sit, non occupantis. Si telo, balista, aut arcu misso occiderit, vt æque eius sit, non occupantis, eousque scilicet, donec eam persequatur.* quod & *l. 6. Lang. de venat probat.* Verum, vt ad rem redeam, si non naturaliter aliquid feudo accesserit, sed opera & diligentia vassalli, vt si ad finem fundum emerit, id proculdubio feudo non accrescit, cum separatum sit à feudo. Contra, si id quod vassallus adquisiuit, separationem non recipiat, vt si seruitutem prædio feudali adquisierit, vel si ædificium posuerit in solo feudali, feudo accrescit, feudo tamen domino aperto, pretij repetitionem vassallo competere quidam putant, vt j. 2. *tit. 9. §. è contrario*, & 4. *tit. 29.* His cognitis, finga-

mus fpeciem ad §. vlt. quam fimul ac rationem eius vulgo explicant male. Capitaneus dedit feudum valuafori, valuafor minori valuafori, minor valuafor mihi. Feudum quod habet capitaneus, vel quod habet valuafor maior aut minor, eft mirum & proprium feudum. Id quod ego habeo, qui valuafinus fum (fic enim me nuncupant) iure feudi proprij non cenfetur. & ideo mortuo minori valuafore qui mihi feudum dedit fine herede mafculo, feudum redit ad maiorem valuaforem, vel capitaneum, vt diximus initio huius tituli. Finge, mihi minorem valuaforem dediffe feudum cum omni incremento quodcunque quandocunque feudo accederet, an fi quid acceflerit, dies id etiam mortuo minori valuafore ad capitaneum redire, & me non tantum feudo principali, fed etiam acceffione excludi? Sic fane, fi acceflerit poft mortem valuaforis, id eft, poft aperturam feudi, non fi acceflerit viuo valuafore. Hæc mihi acceffio inuidenda non eft. Mediolanenfes ne feudum quidem mihi totum inuident, neque enim id ad Capitaneum recurrere volunt.

Quibus modis feudum amittatur.

TIT II.

QVia fupra dictum eft, quibus modis feudum adquiritur, & retinetur, nunc videamus qualiter amittatur. Si enim dominus prælium campeftre habuerit, & vaffallus eum morantem in ipfo prælio dimiferit non mortuum, nec ad mortem vulneratum, feudum amittere debet.

Item fi fidelis cucurbitauerit dominum, id eft, cum vxore eius concubuerit, vel concumbere fe exercuerit, aut cum ea turpiter luferit: vel fi cum filia, aut* nepte ex filio, aut cum nupta filio, aut cum forore domini concubuerit (hoc ita obtinet, fi in domo domini maneat,) iure feudum amittere cenfetur.

[margin:] ...g. nuru, ...eft, cum ...pta fi-

Similiter fi dominum affalierit, vel caftrum domini fciens, dominum vel dominam intus effe. Item fi fratrem fuum occiderit, vel nepotem, id eft filium fratris.

Aut fi libellario nomine, amplius medietate feudi dederit, aut pro pignore plus medietate obligauerit, ita vt* tranfactum permittat, vel dolo hoc egerit, amiffione feudi multabitur. His omnibus cafibus feudum ad dominum reuertitur.

[margin:] ...x. di- ...actionē.

Rurfus, fi fidelis minus medietate, libellario nomine dederit & fine herede deceflerit, & feudum ad dominum redierit: vel poftquam ad libellariam dederit, vel pignori obligarit, domino refutauerit: tunc ille qui ab eo acceperit, nullo iure aduerfus dominum fe tueri poterit.

Præterea fi ille, ad quem feudum per fucceffionem iure obuenire debet, confenferit eos inueftire, ad quos fecundum morem & ordinem rectum non pertinet: nullo modo ad eum repetendum regreffum habet. Item fi fuerint duo fratres, & vnus inueftituram feudi acceperit: fi poftea feudum cum fratre diuiferit, & ille, qui feudi partem accepit, poftea plus medietate vendiderit, & fine herede legitimo deceflerit: feudum ad dominum reuertitur. Item fi quis feudum habuerit in curte domini fui: non poterit ipfum feudum in aliqua parte libellario nomine alicui fine confenfu domini fui dare, vel pignori obligare. Similiter fi extra curtem detinuerit, & dominus diftrictum habuerit, vel alium honorem: fi alienauerit fine domini voluntate, iure ad dominum reuertitur.

Amittendi feudi caufa vna eft, Perfidia, ingratitudo, improbitas vaffalli, quæ his libris felonia dicitur fæpe verbo militari, quod tractum videtur è Græco φηλωσις fiue φήλωμα, nec enim felonia eft rebellio tantum fiue ἀνταρσία, cum & dominus ipfe in feloniam incidat, fed fraus, culpa, improbitas. Eadem caufa eft adimendæ hereditatis legitimis heredibus: quæ ademptio vt exheredatio dicitur, ita plerique ademptionem feudi exheredationem vocant: Turpinus in Chronicis: *Ioannes rex Angliæ Arturum Comitem Britanniæ peremit, fuper quo à Baronibus apud regem Franciæ, cuius vaffallus erat, accufatus, cum comparere nollet, poft multas citationes per iudicium Parium exheredatus eft.* Sigebertus: *Guilielmus rex Siciliæ exheredauit Comitem de Bafeuilla, quod ab ipfo defciuerat.* Vna eft vtriufque exheredationis caufa, fi generaliter rem vniuerfam fpectes, Felonia & Perfidia. Sed hæc rurfus in varias & multiplices fcinditur fpecies. Eas quidem Iuftinianus redegit ad certum numerum, propter quas liberos, parentes aut fratres exheredare licet: nondum tamen eripiendi feudi caufa certa definitione conclufit quifquam, vt J. 3. *tit.* 1. An igitur vaffallus feloniam fecerit, quæftio eft magis facti quam iuris, & vt ante Iuftinianum exheredationis caufæ pofitæ erant in arbitrio Centumvirorum: ita hodie remouendi & abdicandi vaffalli caufæ difceptandæ relinquuntur iudicio parium, id eft, conuaffallorum. proinde arbitrariæ funt, non certæ, non legitimæ. Cognitionem paribus mandat Conftitutio Conradi, & Henrici Conradi filij, & Lotharij, & Friderici. Certæ quidem funt caufæ quæ iureiurando fidelitatis fpecialiter exprimuntur. Certæ etiam illæ propter quas iure hereditas adimitur, donatio reuocatur, matrimonium dirimitur, quas & reuocando feudo obferuare debemus vt 3. *tit.* 1. Certæ funt quæ his libris exprimuntur. Sed præter omnes iftas incidere poffunt innumeræ, propter quas æquum fit vaffallis feudum adimi: quas probare dominum paribus curiæ neceffe eft productis teftibus quinque ex Conftitutione Henrici. Domino non probante, vaffallus purgare debet duello: vt J. 4. *tit.* 47. quod non ita accipiendum eft, vt dominus ipfe in pugnam defcendere debeat, cum in honorem dominij foleat ei defenfionis neceffitas remitti, vt S. *tit. prox.* §. *Si vero feudum.* fed vt fi quis fit compar qui cum eo vaffallo cuius perfidia arguitur, decertare velit, duello fe purgare debeat, vt habetur in Conftitutione Henrici. quod fi defit fingularis cum quo ineat pugnam, iureiurando fe purgare debet cum tribus paribus, vel fi pares habere non potuerit, cum propinquioribus cognatis XII. vel etiam folus, vt eft proditum J. *lib.* 5. ad Conftitutionem Henrici. Nunc eas feloniæ caufas exponamus, quæ hoc titulo recenfentur. Prima hæc eft, Si vaffallus cum domino in militiam profectus eum in ipfo conflictu & vitæ difcrimine dimiferit, & cum eo non la-

borauerit, vt ait infra tit. 21. id est, si periclitanti opem non tulerit, quod est astalium facere, idest, frustrari & decipere, *in l. 6. Lang. de malef. & pub. cr.* & idem astalium ab astu quod Felonia, & similiter in eisdem legibus asto animo, est doloso & callido, *l. 4. de fur. l. 15. qual. quis se def. deb. l. 3. de hom. lib. ho. l. 1. de dam. iniur.* quo modo Plautus loquitur in Pœnulo:

Mea soror ita stupida est sine animo asto.
Et Accius apud Nonium,
Nisi vt asta ingenium lingua laudem.

Et eius generis in eis pleraque sunt alia quæ barbara multis esse videntur, cum tamen originem suam repetant à Græca vel Latina lingua, vt argi siue argæ contumelia, *l. 1. De conuitiis*, quam interpretes alio-uersum trahunt, sed ignauum ea & inertem significari certo certius est à Græco ἀργός. Paulus Diaconus VI. cap. VIII. *Memineris vt me inertem & inutilem dixeris, & vulgari verbo Arga vocaueris.* Didymus de Demosthene, ἀκίνητος ὢν περὶ τὰς συνουσίας, ἐλέγετο ἀργός. Et Strigæ, *l. vlt. De hom. ser. l. 3. qual. mund. alier. per l. 2. de iniur. mul.* quæ Festo est malefica, quæ hominis intestina corpore paulatim defluente perdere fingitur. Plautus Pseudolo:

Strigibus viuis conuiuis intestina quæ exedunt.

Glossis striga, λαμιστρυγών, quæ etiam humanis corporibus vesci credebatur, ἢ γυνὴ φαρμακὶς, Langobardis *Masca*, hodie *Magis*. Et tollenonis vsus à Festo, Vegetio, Isidoro declaratus, qui explicatur aperte, *l. 23. de hom. lib. ho.* Et de equo aut pecore rabioso, *l. 2. De pauperie*: quod & Absyrtus & Hierocles mulomedici, & Porphyrius confirmant contra Galeni sententiam. Secunda causa amittendi feudi hæc est, Si vxorem domini corruperit, vel si tentarit corrumpere: initium facti pro facto habetur, vel potius attentatio ipsa pudicitiæ perfectum facinus est, si manus tulerit ad papillas, si sub vestimenta. Item si nurum corruperit, quæ filiæ loco est, si sororem domini vitiauerit, quæ nondum exierat domo fratris, id est, virginem quæ in capillo fuerit, vt ℑ. 3. *tit.* 1. §. *rursus*. Comis enim tantum non velamine vllo virgines obtegebant caput, & præceptum Pauli ad solas virgines pertinere existimabatur, quod tamen est contra sententiam Tertulliani. & ita *l. 1. Lang. de eo quod pat. fil. is nec. hab. rel. l. 2. 22. 24. 25. 27. de success.* & in Constit. Neapolitanis, *tit. suc. nob. in feudis*, in capillo esse dicitur, quæ nondum nupsit viro. Soli autem sorori hic modus iniicitur, Si habitarit cum domino vassalli fratre suo, non etiam filiæ aut nurui. Est autem hic huius tituli locus valde deprauatus: adijcit enim his neptem ex filio. cur non etiam neptem ex filia? Et breuiter sic locus restituendus est, Vel si cum filia aut nuru, id est, cum nupta filio aut cum sorore domini concubuerit (hoc ita obtinet, si in domo domini maneat) iure feudum amittere censetur. Sequuntur aliæ causæ, Si dominum ex insidiis appetierit, si obsederit dolo malo. Sola cogitatio solusve conatus vassalli non punitur, insidiæ puniuntur, vt ℑ. 4. *tit.* 62. Item si vassallus fratrem suum occiderit aut filium fratris, quem posteriores nepotem dixere, & fratruelem & fraternum. Cur tamen si fratrem domini sui occiderit, feudum non amittit, vt ℑ. 4. *tit.* 42. Quia in dominum suum directo non delinquit. Est quidem in offensa, cuius nomine iudicium parium & coërcitionem habere debet, sed non priuari feudo. Henricus libro quinto. *De his*, inquit, *culpis vnde beneficium non amittitur, Parium laudatione defendat se vel emendet.* At dices, Ille qui fratrem suum interficit, multo minus delinquit in dominum. Sed parricidium homicidio grauius est, ac proinde æquum, ne tam infamis persona quæ parricidio se polluit, in curia domini amplius versetur, non quidem feudum domino aperiri, sicut si directo in dominum deliquisset, sed in parricidæ proximos agnatos transferri: idemque est, si aliud quodcunque parricidij genus commiserit, vt ℑ. *tit.* 2. idem si non occiderit, sed occidendum prodiderit, *d. tit.* 42. Et ita si sororem suam vitiauerit, feudo priuabitur, si sororem domini non item, nisi vno casu de quo diximus supra. Grauius enim est incestum stupro. & incesto idem merito Iacobus Ardizo, & Vldricus Zasius admittunt. cuius rei exemplum est in Austria Cuspiniani, de duobus Austriæ Marchionibus, Leopoldo, & Alberto. *Aut si libellario nomine amplius medietate feudi dederit.* Sic legendum, Nam in feudum dare non prohibetur, vt ℑ. 2. tit. 4. & 9. & in Constitutione Friderici de feudis non alienandis. Antehac corrupte legebatur, In feudum dederit. Libellarius autem contractus est venditio, quæ fit scriptura interueniente certo pretio, & hoc amplius certa pensione constituta in annos singulos, & hac plerumque lege vt stato condictoque tempore contractus renouetur rursus numerato pretio certo vel arbitrario. Dixi, scriptura interueniente. Breui scilicet scriptura: & inde nomen: & in Constitutione Lotharij illo loco, *Libellum vel aliud instrumentum.* quod ait libellum, ad hoc genus contractus proprie respicit. Regulariter venditio perficitur nudo consensu, nisi conueniat, vt scriptura fiat, *l. contractus, Cod. de fide instr.* Dixi, Certa pensione. quod probat ℑ. 2. *tit.* 9. §. *donare*, & 4. *tit.* 53. Et Gregorius 2. Epist. cap. 1. *Libellario nomine ad summam tremissis vnius habere concede.* Vocetur lex libellaria, vt lex commissoria. Vtraque venditionis lex est. Venditio dicitur *d. tit.* 8. & in edicto alio Constantini Porphyrogenetæ de prædiis militaribus his verbis: εἰ δέ τινες περὶ ἱπποτῶν ἢ βασιλικῶν στρατιωτικῶν διὰ λιβέλλων ἐξωνήσαντο τόπους, &c. quibus rescissa venditione vult reddi pretium. Alij locationem esse dicunt. & est eadem quæstio quæ de emphyteusi, sitne venditio an locatio. qua de causa vsus fecit proprium contractum, exemplo emphyteuseos, quod ius προικῷον Iustinianus vocat *Nou.* VII. Quin & libellariam idem esse quod emphyteusim plerique censuerunt, pro quibus est Leonis *Nou.* XIII. Sed in hoc est differentia, quod non soleat emphyteusis renouari non mutato possessore, Libellaria renouatur statis certisque temporibus etiam non mutato possessore data certa pecunia, vel quam bonus vir arbitratus fuerit secundum qualitatem rei in libellum datæ, quod quidem renouationis pretium Leo ἀνανεωτικὸν vocat. Et emphyteusis contrahitur sub lege meliorandæ rei, puta ædificij in area ponendi, vel reficiendi, vel agri excolendi & recreandi, libellaria hanc legem non habet. Et libellaria in perpetuum fit semper, vt ℑ. *tit.* 8. Emphyteusis nonnunquam ad tempus. Et si credamus antiquis feudorum conditoribus, in libellaria est commisso locus post biennium, sicut in locatione, cum in emphyteusi triennij cessatio exigatur: & is qui per libellum à domino possidet, vendere potest sine consensu domini, emphyteuticarius non item. Fit libelli huius siue libellariæ mentio sæpe his libris, vt ℑ. 8. & 2. *tit.* 9. & 4. *tit.* 3. 53. 57. & in Constitutione De pace Constantiæ, & in Langobardis, & in aliis etiam auctoribus. Cassiodorus V. Variar. *Comperimus patrimonii nostri prædia te Thomati libellario titulo commisisse.* Gregorius 8. Epist. cap. 61. *Voluerat possessiones sub specie libellorum tenere.* Vassallus autem feudum totum eiusue partem vendere, vt id emptor haberet quasi proprium non potuit sine consensu domini. Per libellum mediam partem vendere potuit sine consensu domini plerisque Italiæ locis, aliis etiam totum. Vendere

inquam, per libellum potuit dimidiam partem priuato non Ecclesiæ. Priuato plus permittitur quam Ecclesiæ, id est, non tanta in priuato quàm in clerico probitas exigitur, quæ ratio est scripta *infrà tit. 8.* Tertullianus de Monogamia: *Cum ad peræquationem disciplinæ sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas & impares sumus.* Ecclesiam decet ne partem quidem feudi à vasallo emere, sine consensu domini, maxime cum sit immortalis, priuatus mortalis, quo moriente sine heredibus masculis feudi etiam pars ea quam per libellum alij concessit ad dominum recurrit. Ex Constitutione autem Lotharij & Friderici, nec vendere vllo modo partem vllam feudi priuato vasallus potest sine domini voluntate, vt Ĵ. 2. *tit.* 9. & 3. *tit.* 2. & 4. *tit.* 44. § 5. ne domino debitum seruitium pereat ad inopiam redacto vasallo: quod etiam olim obtinebat in feudo de camera vel de caneua. & in feudo proprio cuius domino iuncta erat districtio iuris. quæ duo non semper concurrunt in eandem personam, sed cuius in personam concurrunt, eius auctoritas potestasque maior est, vt meritò in alienatione eius sit exploranda voluntas. Æquum etiam est in eo feudo ab alienando, quod quasi è sinu & penuario domini depromitur, id est ex camera vel caneua, domini voluntatem exquiri. Quod diximus de alienatione, idem obtinuit in pignoratione, creditori distractione permissa, quod genus pignoris consultum dicitur Ĵ. 2. *tit.* 9. quia eo maxime creditori consulitur. Et hoc est quod ait hoc loco, *Ita vt distractionem permittat*: cuius emendationis coniecturam fecit vetustissimus liber, in quo erat, transactionem, non transactum. Idem si dolo hoc egisset, vt feudum in alium transiret, puta si inuestituram pro venditione adsimulasset, vt Ĵ. 2. *tit.* 4. & in Constitutione Friderici *de feudis non alienandis*. Et hac iuris forma neglecta, feudum ad dominum redibat, præterquam si feudi paterni alienatio facta esset agnato, qui omnino successionis iure feudum habiturus erat, qui renunciatio est potius quam alienatio, vt Ĵ. *tit.* 8. §. *vlt.* & 4. *tit.* 45. vel errante vasallo circa qualitatem rei, puta feudum accipiente pro alode, vt Ĵ. 4. *tit.* 30. At, vt dixi, vasallus feudum potuit semper, potestque alij sine fraude in feudum dare sine voluntate domini: ita vt sit vasallus vasalli, nec mortuo priori vasallo sine liberis masculis, ad dominum res ipsa recurret, vt Ĵ. 2. *tit.* 10. Ius feudi recurret, vel etiam res ipsa, si nolit posterior ab eo ius feudi recognoscere, vt Ĵ. 2. *tit.* 9. §. *sine autem.* An etiam ius feudi alij poterat vasallus vendere inuito domino quasi feudum, non quasi libellum, ita vt non suus, sed domini vasallus esset: sicut vsum fructum vendere fructuarius potest etiam inuito domino, quod Græci interpretes cum ita scriptum reliquissent: ὁ ἔχων χρῆσιν καρπῶν δύναται πωλεῖν αὐτὴν, καὶ ἄκοντος τοῦ δεσπότου ἢ καὶ τοῦ κληρονόμου αὐτοῦ. quidam eis hanc opinionem quasi singularem adscribit, nesciens id eos sumpsisse ex *l. cui vsusfructus, D. de vsuf.* Rursus vt morte mea si ius vtendi fruendi quod meum est vendidero, finitur vsusfructus in persona emptoris, an & ius feudi ita venditum, vt dixi, Si decessero sine liberis masculis? Et videtur ius feudi in alium per eam rationem multo minus potuisse aut posse transferri, ne inuito domino nouus & extraneus vasallus accedat, vt Ĵ. 2. *tit.* 12. cum alienatione facta per libellum vel pigneratione pro parte dimidia, vel vt Cremonæ, Ticini, Mediolani obtinuit, in assem, vel secunda datione in feudum non mutetur vasallus, illo genere mutetur. Et tamen illud quoque fuisse permissum ante Constitutionem Lotharij, vt existimem, facit §. *item si duo fratres*, vt hodie moribus Galliæ receptum est posse omnino ius feudi sine voluntate domini à vasallo cedi & vendi alteri: qua ratione vulgo dicitur feuda patrimonij iure censeri. Ceditur cum sua causa, nam emptor fidem & hominium debet, quod nisi profiteatur intra constituta tempora, dominus fructus suos facit, vel quibusdam locis feudum domino aperitur, cuius generis feudum dicitur *Fiefs de danger*, quod eius amittendi vasallo periculum immineat, nisi mature fidem & hominium exhibuerit: Emptor etiam debet κάμψεις & εἰσδεκτικὰ, & militiæ oneribus ac seruitiis feudo cohærentibus obligatur. Igitur mors emptoris spectatur, non venditoris. Vsusfructus tamen plenum merumque ius omnino vendi alteri non potest, & spectatur mors venditoris, non emptoris. Sed & Ecclesiæ moribus nostris recte vasallus feudum vendit cum sua causa: quo tamen casu ne quid domino depereat, vel quod Ecclesia sit immortalis, vel quod sit inhabilis militiæ, cogitur Ecclesia dare hominem, à quo officia debita exhibeantur, quoque mortuo fidelitas redintegretur. Iisdem moribus eo qui feudum vendidit absque consensu domini defuncto sine heredibus, feudum emptori non aufertur, cum tamen iure Italico si inuicem domino vasallus partem mediam iure vendiderit per libellum, aut pignori obligauerit, & iure προτιμήσεως dominus anno vel renunciatione exclusus fuerit, mortuo vasallo sine heredibus masculis, vel etiam cedente feudo in manus domini à quibus acceperat feudum emptori auferatur, vt §. *rursus*, & Ĵ. *tit.* 8. & 16. & 4. *tit.* 83. Domino consentienti non est ius προτιμήσεως, non recidit etiam feudum in eum qui consensit alienationi moriente venditore sine legitimis heredibus, aut refutante dominum hominio, vt dicitur, ei remisso: sed qua condicione quove iure id consentiente domino acceperit emptor puta quasi proprium, vel quasi libellum eodem retinebit semper, præterquam in specie *tit.* 25. 57. *lib.* 4. Consensu etiam agnati amittunt ius προτιμήσεως, & ius successionis: & ita demum ius prælationis habent, vel eo iure omisso ius successionis, cùm est feudum genearchicum, mortuo venditore, illud reddito pretio, istud non reddito pretio emptori, si venditori non consenserint, vt *hoc tit.* §. *præterea*, & *tit.* 4. §. 1. & *lib.* 4. *tit.* 14. & *tit.* 45. Quod in contextu isto ait, *His omnibus casibus*, sic est interpretandum, si libelli nomine dederit supra dimidiam partem, si pignori obligauerit permissa distractione, si dolo hoc egerit, non si fratrem suum occiderit. Quod autem ait. *Item si fuerint duo fratres & vnus*, &c. est valde obscurum. Duo sunt fratres consortes Primus & Secundus. Primus feudum adquisiuit, idque in commune contulit: quæ collatio domino nihil præiudicat, qui Primum solum sibi vasallum adoptauit, vt Ĵ. 2. *tit.* 12. Soluta consortione & diuiso feudo, Secundus feudi partem accepit. iure igitur, quia partem dimidiam tantum, totum nequiuisset: quo enim colore nisi refutationis? Sed hoc non potuisset, quia in feudo fraterno, id est, feudo nouo successurus non erat. Igitur quia partem accepit recte, quandiu vixerit Primus, non redibit ad dominum portio Secundi, nisi Secundus plus medietate suæ portionis vendiderit, & sine liberis masculis decesserit. Vtrumque exigimus. Neque hoc neque illud sufficit, quia viuit Primus, à quo eius portionis alienatio in Secundum collata sustinetur. Vtrumque si concurrat, dominum admittemus, quia Secundus eam portionem tenuit quasi feudum ab eodem domino ex diuisione, & deficiente eius sobole mascula, æquum est id domino accedere potius quam extero emptori, qui plus medietate emit. Ante Lotharium alienatione maioris partis quam dimidiæ feudum domino aperiebatur. Post Lotharium pars tantum alienata domino aperitur, vt Ĵ. 4. *tit.* 44. Est enim eius indignitas maior, qui indul-

gentia sibi data abutitur, quam eius cui nihil lex indulsit. Quod sequitur, *Item si quis feudum*, eius rationem exposui s.

Item si Episcopus, vel Abbas, vel Abbatissa, vel dominus plebis feudum dederit de rebus Ecclesiarum, quæ eis subiectæ sunt, & tituli vocantur: nullum habet vigorem, secundum hoc, quod constitutum est à Papa Vrbano in sancta synodo: hoc est illud, quod post eius decretum fuerit datum: quod autem ante datum fuerit, firmiter permanere debet. Idem iuris est, si Præpositus, vel alia ecclesiastica persona, quæ antiquitus non sit solita in feudum dare: scilicet vt quod dederit iure non valeat.

Huius paragraphi sententiam exposui titu. 1. Illud tantummodò non exposui quem hic Gerardus vocet dominum plebis. Et is videtur esse qui Vicedominus dicitur in cap. volumus.& cap.dominum. 89.distinct. Administratio est episcopatus & onus suscipiendæ plebis negotiorum ecclesiasticorum causa, vel inopia incessente aduentantis & hospitantis in Ecclesia. Sigebertus in Chronicis: *Theophilus Vicedominus secundas partes ecclesiastica dispensationis sub Episcopo agebat.* Carolus *l. 4. Larg. de reuer. eccles. deb. Mandet Comes Episcopo, vel Abbati, vel Vicedomino*, vulgo corrupte, Vicecomiti. Cassiodoro Vicedomini videntur esse œconomi, v. Var. Epistol. Iustitiæ. Hoc autem loco titulum nouum perperam apponi finis indicat, in quo ita est. Et his omnibus casibus feudum amittitur & ad dominum reuertitur. Casibus enim his qui sequuntur feudum, vel quia non iure datum est, vel quia deficiunt heredes masculi, vel quia vasallus linguæ vsum amisit, ad dominum reuertitur.

Quinetiam si quis eo tenore feudum acceperit, vt eius descendentes masculi & feminæ illud habere possint: relicto masculo, vlterius feminæ non admittuntur.

Dictum est s. feudum ad dominum redire vasallo sine herede defuncto. Heres his libris siue heres legitimus masculum significat, vt j. *tit.* 8. *& lib.* 4. *tit.* 38. propterea quod fœminæ in feudum non succedunt, nisi feudum sit muliebre, vel nisi ita conuenerit nominatim in dando feudo. Inde quæritur, si in dando feudo conuenerit, vt liberi masculi & fœminæ id obtinere possint, & vasallus moriatur relicto filio & filia, an vterque succedat? Obertus vtrumque succedere existimat, vt j. 4. *tit.* 63. Gerardo aliud iudicium est hoc loco, & j. *tit.* 14. §. *vlt.* Putat enim masculum præferri, quasi scilicet hæc fuerit mens contrahentium, vt ita demum fœminæ admitterentur si masculi deficerent, quod & si palam verbis expressum esset, Obertus probaret, vt j. 2. *tit.* 17. Sed id quod agitur pro expresso haberi debet, *l. cum quid, D. de reb. cred.* Et Gerardi sententiam fuisse communiter receptam fragmenta Ardizonis indicant, j. 4. *tit.* 104. Ex eisdem reliquis didicimus non idem esse dicendum si ita conuenerit, vt in feudo succederent fœminæ sicut masculi. Huius enim conuentionis potestate mares & fœminæ simul succedunt, tam ex mente quam ex verbis contrahentium. Proponitur & in eisdem alia quæ ad hanc quæstionem pertinet perelegans species. Maritus & vxor simul de eodem feudo inuestiti sunt ea lege, vt & descendentes siue liberi sui id haberent. feudum hoc non est muliebre, non masculum, sed mistum ex vtroque. Coniuges defuncti sunt filio & filia superstitibus. Filius totum feudum sibi vindicat; filia in partem venire vult. quid fiet? Aut vterque ex eis nuptiis natus est aut non. priore casu mas præfertur. posteriore, vt si filium maritus susceperit ex prima vxore, filiam ex secunda, feudi quo de agitur socia, filia veniet in partem vna cum fratre consanguineo: quia cum sit filius ex aliis nuptiis, non debet filiam excludere, quæ ex his nuptiis progenita est, in quibus feudum adquisierunt, sed potius quia feudum est ex parte masculum, ex parte muliebre, quisque sibi parentis sui partem vindicare debet. & eadem ratione si filia tantum supersit, nullus filius, filia partem tantum feudi habebit, altera pars domino committetur. Ponitur & in eisdem fragmentis singularis casus quo fœminæ in feudum succedunt, vt si feudum datum sit ad seruitium certum quod fœminam exequi non dedeceat, puta vt iter vxoris domini officiose comitetur, j. 2. *tit.* 3. §. *vlt.* vel vt domi focique dominæ ministret, & rem eius familiarem accuret, qualis est Vasallus casatus, qui dicitur legis Franciçæ 3. *c.* 68. *&* 4. *c.* 75. & in Constitutionibus Caroli magni, vt describatur quot homines quis casatos in suo beneficio habeat. Constat verò feudum ad certum seruitium dari recte, vt j. 4. *tit.* 67. Datur & ita plerumque vt nullum pro eo seruitium certum exhibeatur, cuius etiam mulier capax est. Et ij omnes casus sunt excipiendi quibus Galliæ locis fœminæ in feudum non succedunt. Aliis plerique locis liberi vtriusque sexus in feudum succedunt. Cognatæ ex transuerso non succedunt extantibus masculis. Et circa eam consuetudinem simul, & circa conuentionem hoc loco propositam hæc incidit quæstio. Mos hic siue conuentio est vt masculis non extantibus fœminæ succedant, extantibus masculis vt non succedant. Quæritur, an quæ lex dicta est fœminis, dicta etiam videatur posteritati masculæ fœminarum, vt ecce, vasallus mortuus est relicto filio fratris, & filio sororis, vtrum censes filium fratris esse potiorem, quod alter descendat ex fœmina, an vtrumque admittis, quod vterque sit mas, vterque pari gradu? Sunt qui vtrumque admittant. quod non probo, nam id ea conuentione agitur, vt ex ea familia cui primum feudum adquiritur, mares & fœminæ succedant. filius sororis non est ex ea familia. Solus quidem admitteretur ex benignitate quadam, vt s. *tit.* 12. Sed non concurrente eo qui est ex illa familia. Et si forte cum feudum pater adquisiisset, deinde obierit relicta filia & filiis duobus Primo & Secundo, quot sunt personæ, tot sunt lineæ. & linearum ordo accurate obseruandus, vt j. 4. *tit.* 59. Vnde si Primo diuisione obuenerit feudum, posteri eius in infinitum ceteris præferentur, linea Primi adsumpta, adsumetur Secundi, & hæc demum extincta linea filiæ. Proinde si moriens Primus habuerit filium fratris, & filium sororis, filius fratris præferetur filio sororis, id est linea Secundi lineæ filiæ.

Mutus feudum retinere non potest, scilicet qui nullo modo loquitur. sed si feudum fuerit * magnum quo ei ablato se exhibere non valeat, tum ei relinqui debet, vnde se sustinere possit. Ex his omnibus casibus feudum amittitur, & ad dominum reuertitur.

* *al. paternum*

Mutum Gerardus definit eum qui eloqui nihil potest, vt §. *item surdus*; *Inst. quibus non est per. fac. test.* & ait, mutum retinere feudum non posse, quia scilicet debito seruitio parum idoneus videtur. Contra

Gerardus refertur muto retentionem dedisse feudi A paterni, ȷ. 4. *tit.* 41. Feudi, inquam, paterni tantùm. Quod & hîc subiecerat. Sed his libris nulli sunt fœdiores mendis. Ait, *Sed si feudum fuerit magnum.* Dixisset conuenientius, *paruum*, quia sequitur, *quo ei ablato se exhibere non valeat.* Scriptum erat corrupte, maternum, vnde fecere, magnum, propterea quod non agnoscunt hi libri feudum maternum, vt ȷ. tit. 12. Sed debuissent potius emendare paternum pro maternum. Hic igitur est sensus, si feudum fuerit relictum à patre, quo ablato esuriturus sit, tum ei relinqui debere vnde tueri se & educere possit, quam sententiam pietatis ratio extorsit, iure enim qui seruitio non sufficit, nec feudum retinet.

De naturæ feudi.

Tit. III.

NAtura feudi hæc est, vt si princeps inuestierit Capitaneos suos de aliquo feudo, non possit eos deuestire sine culpa, id est, Marchiones & Comites, & ipsos qui * proprie hodie appellantur Capitanei. Idem est si inuestitura sit facta à Capitaneis C & maioribus valuasoribus, qui * proprie hodie Capitanei appellantur. Si vero facta fuerit à minoribus, vel minimis valuasoribus, aliud est. Tunc enim possunt deuestiri non habita ratione culpæ, nisi fecerint hostem Romæ: tunc enim idem est in minimis quod in maioribus valuasoribus: vel nisi emerint feudum, tunc enim pretium restituendum est secundum antiquum & rationabilem vsum. * Moderni autem non ita subtiliter cernentes dicunt idem obseruandum in minimis quod dictum est in maioribus valuasoribus.

* improprie. * improprie. Ἴσως Mediolanenses.

Propria feudi natura hæc est, vt sit perpetuum, nec temere vasallo eripi possit sine causa. Princeps non eripit temere quod dedit Duci aut maiori valuasori. Dux quoque non eripit id quod dedit maiori valuasori, nec maior valuasor, quod minori. Minor tamen quod dederit valuasino, quia iure feudi non censetur, vel maior dominus eripere valuasino cum libuerit potest, exceptis certis casibus, quos exposui *tit.* 1. ȿ. Est autem hic duobus locis reponendum, improprie, vbi est scriptum, proprie, ex supradicto *tit.* 1. *in princ.* & ȷ. 14.

De successione feudi.

Tit. IV.

SEquitur de successione feudi videre. Si quis igitur decesserit filiis & filiabus superstitibus, succedunt tantum filii æqualiter, vel nepotes ex filio, loco sui patris, nulla ordinatione defuncti in feudo manente vel valente.

Hoc quoque obseruatur, vt si frater meus alienauerit partem suam feudi, vel fecerit inuestiri filiam suam, si moriatur sine herede masculo, nihilominus reuertitur ad me, & olim obseruabatur vsque ad quartum gradum tantum secundum quosdam, hoc ideo quia postea non vocatur feudum paternum. Alij autem dicunt vsque ad septimum gradum.

Filia vero non succedit in feudo, nisi inuestitura fuerit facta in patre, vt filij & filiæ B succedant in feudum (tunc enim succedit filia filiis non extantibus) vel nisi inuestitæ fuerint. Hæc de feudo paterno. In alio vero feudo quod habuit initium tantùm à fratribus, non succedit vnus alteri, siue vna inuestitura, siue duabus, nisi hoc fuerit dictum expressim vt alter alteri succedat.

Loco sui patris. In limite transuerso non est, vt loquuntur, repræsentationi locus, nisi in fratrũ iam mortuorum filiis, qui succedunt cum fratribus defuncti, patruis suis, vt ȷ. 2. *tit.* 11. In limite directo liberorum est repræsentationi locus in infinitum, vt si sit filius & ex alio filio iam ante mortuo nepos, simul vterque succedit in feudum & in alodem, & sic deinceps ceteri pro stirpibus, non pro capitibus. Tempore Othonis 1. Imperatoris, cum esset ea de re ingens quæstio, an auo succederet nepos vna cum patruo, placuit rem committi gladiatorio certamini, & cessit victoria his qui nepotes computabant inter filios. quod Sigebertus refert in Chronicis & Vuitichindus 11. rerum ab Henrico & Othone gestarum. *Nulla ordinatione.* Non potest ergo pater vni ex filiis feudum prælegare. qua de re dicemus ȷ. 4. *tit.* 54. *Hoc quoque obseruatur, vt si frater meus alienauerit partem suam feudi*, consentiente scilicet domino. alioquin feudum domino aperiretur, non mihi. *Vel fecerit inuestiri filiam suam* vt ȷ. 4. *tit.* 45. *Reuertitur ad me.* Si & ipse alienationi non conD sensero, vt ȿ. 2. §. *praterea. Vsque ad quartum gradum,* vsque ad fratres patrueles, vt ȿ. 1. §. *hoc quoque. Quia postea non vocatur feudum paternum.* Qui hac ratione vtebantur, feudum id tantum dici paternum existimabant, quod esset à patre aut auo profectum, quasi scilicet patris appellatione vltra patrem solus auus intelligeretur, *l. iusta, D. de ver. signif.* & ita fratres patrueles defuncti succedere in feudum auitum, propius sobrino, id est, patruelis filium non succedere in feudum proauitum. Sed magis placuit paternum dici, quodcunque à parentibus descendit, vt in *l. patri, D. ad l. g. Iul. de adult.* patres pro parentibus accipiuntur, & hac ratione in feudum à parentibus profectum agnato defuncto agnatos succedere vsque ad septimum gradum. quia parentes vsque ad eum gradum nominantur: vl-E teriores maiores appellantur, non parentes. Paulatim increscunt sententiæ iuris, *l. fideicommissa*, §. *si rem suam, D. de leg.* 3. Obtinuit ad extremum succedere eos in infinitum, vt dixi. ȿ. 1. §. 1. nam & in edicto de in ius vocando, & de legatis præstandis parentes etiam dicuntur vltra tritauum. *Nisi inuestitæ fuerint*, domini beneficio, vt ȷ. 25. Cetera quæ ad hunc §. pertinent, exposuimus ȿ. *tit* 1. §. 1. & *tit.* 2. §. *penult.*

Qualiter heres inuestitoris teneatur.

TIT. V.

SI quis inuestitus fuerit de alieno feudo post mortem eius, vel si quis fuerit inuestitus sub conditione aliqua, vel tempore, de quo nullus erat inuestitus, siue præmoriatur tenens feudum, siue inuestitor, siue inuestitus: inuestitor & inuestitoris heredes tenentur inuestito, vel heredi eius veniente tempore vel conditione: licet alij dicant, si moriatur inuestitus antequam tenens feudum, vel ante conditionem existentem, vel ante tempus quod heredes eius non debeant inuestiri. nam si quis fuerit inuestitus pure de alieno feudo, non valet habita inuestitura. hoc ita est, nisi fuerit facta ab aliqua ecclesiastica persona. tunc enim si præmoriatur inuestitor antequam feudum tenens, vel conditio, vel tempus existat: non obligatur successor illius: & hoc probatur per legem Lotharij de precariis. & hoc intelligendum est in vassallis, qui feudi successionem non habent.

Hic titulus est de feudo quod successionem non habet, id est quod morte accipientis finitur. Et ait eius generis feudo, exempli gratia, Primo concesso, pure Secundo factam à domino inuestituram non valere, sub conditione vel in diem factam valere: Primus enim mori interim potest. Et multo magis valere eam quæ confertur in tempus mortis Primi. At quæritur an ius inuestituræ in heredem Secundi transmittatur, vt prædium sibi tradi oportere intendere possit. Alij dicunt indistincte transmitti. Hi comparare videntur inuestituram stipulationi. quia stipulatio omnis in heredem transmittitur. Alij ita distinguunt: Aut prior mortuus est Primus, aut Secundus. Si præmortuus est Primus, ius suum Secundus transmittit in heredem. Si præmortuus est Secundus, nihil transmittit. Hi legatorum exemplum sequi videntur. Legatum enim relictum in conditionem vel in diem incertum, veluti, cum mortuus erit Primus, mortuo legatario ante diem vel conditionem in heredem non transfertur, *l. 1. §. si quis sub conditione, D. vt leg. nom. cau. l. si dies, D. quar. dies leg. ced.* Priorum opinio verior est, quia inuestitura actus viuentium est, non morientium. est enim cessio. Cessio autem actus viuentium, *l. vlt. D. com. præd.* Comparanda igitur stipulationib. potius quã legatis. At contra quæritur, an heres domini Secundo teneatur. Et placet eum quoque indistincte teneri siue post Primum, siue ante Primũ, & siue ante conditionẽ, siue post conditionẽ dominus decesserit. quod & in stipulationibus, & in legatis ita procedit. nam etsi heres à quo legatum relictum est sub conditione, decesserit ante conditionem, heres heredis legatario obligatur, licet ab herede scripto obligatio non inceperit, *l. sub diuersis. §. vlt. D. de cond. & dem.* In clerico tamen distinguitur, & regula iuris antiqui strictius obseruatur. nam si clericus moriatur ante Primum, vel ante conditionem, vel ante diem incertum, successor eius non tenetur: si post Primum, vel post conditionem, vel post diem incertum, successor tenetur, vt diximus

A *s. tit. 1. §. si vero Archiepiscopus.* Voluntas itaque eius non obseruatur, nisi eundem ipsum obligatio tenuerit. Et quod in feudis, idem Lotharium ait constituisse in precariis. Quid vocet precarias videamus. Genus est contractus quo initio primum cum ecclesiis contrahebatur, vt emphyteuseos genere primum cum ciuitatibus tantum, deinde etiam cum aliis. vnde & cum priuatis precarias contrahi nihil vetat. Non sunt autem precariæ, siue precaria non est id genus contractus de quo agitur in titulo Digestorum de precario, licet idem vtriusque beneficij sit nomen, eademque nominis ratio, quod precibus petenti concedatur. quo genere frequens erat liberos ab Ecclesia impetrare bona quæ parentes donauerant. Precaria est cessio vsusfructus rei B immobilis. idem possis dicere feudum esse, idem emphyteusim, idem libellariam. nam proprietatem retinet qui dat. aut igitur nihil, aut vsumfructum dat & cedit. Vtile dominium nullum est, vt recte sensit vulgaris interpres quisquis est, siue Pileus siue Conradus (nam hi duo sunt vetustiores horum librorum interpretes) ad *tit. de alienatione feudi paterni, lib 4.* Contractuum leges siue pactiones, ex quibus dicuntur contractus capere formam, ita sunt dispares nonnunquam, vt nouas appellationes excogitare sit necesse. exemplo sit pignus, aliud est pignus, aliud hypotheca, aliud fiducia, aliud ἐνέχυρον. & omnia tamen pignora. Sic aliud feudum, aliud emphyteusis, aliud libellaria, aliud precaria, aliud vsusfructus. & omnia ta-C men vsusfructus. quoniam qui dat, retinet proprietatem. Adiiciamus ergo legem precariæ propriam. Precaria est cessio vsusfructus rei immobilis, quæ fit clerico ad tempus, vel dum vixerit ea lege, vt Ecclesiæ ministerium exhibeat, vt Toletani concilij c. v. vel quæ fit, quod erat proprius & frequentius, ei qui Ecclesiæ rem suam donauit aut liberis eius vel in ea re sola, vel in aliis rebus Ecclesiæ, vel tam in ea quam in aliis rebus Ecclesiæ ad tempus certum vel in tempus vitæ donatoris tantum aut etiam filiorum eius, *c. precaria. 10. q. 2. & Remensis synodi c. 36. & 37. & Turonensis c. 51.* quod genus negotij Ecclesiis permittitur remunerandæ donationis causa, *l. iubemus. §. sane ne omnis, C. de sacros. Eccl. Nou. 7. & 120.* id non-D nunquam agitur, vt is cui ceditur vsusfructus, certam pensionem siue censum quotannis præstet, vt lege Alamannorum tit. 2. & vt renouetur singulis lustris, *c. 1. de precariis.* Inde Carolus Magnus legis Franciæ IV. *Si quis,* inquit, *in censibus reddendis. & precariis renouandis negligens fuerit.* Vbi autem fit renouatio, quæ ἀνάκαμψις dicitur aptissimo vocabulo, & præstantur εἰσδεκτικὰ vt Leonis *Nou.* 15. cuius titulus compendiosior est περὶ ἀνακάμψεως. De precaria accipienda videtur *l. 2. Lang. de benef.* quæ congruit omnino cum eo quod scriptum est inter decreta Pontificum, Quicunque fidelium propria deuotione de facultatibus suis aliquid Ecclesiæ contulerunt, si forte ipsi aut filij eorum redacti fuerint ad inopiam, ab eadem Ecclesia E suffragium vitæ temporis vsu percipiant, & Turonicæ synodi c. 51. Quid distet precaria à feudo & libellaria si quis quærat, consulat definitiones. nam & feudi & libellariæ definitionem tradidi supra. Qui ab emphyteusi, collata etiam emphyteuseos definitio cum definitione precariæ, statim indicabit. Emphyteusis est contractus quo dominus prædij sui vsumfructum in alium transfert ea lege, vt id melius & cultius reddat constituta pensione certa. Feudo additur lex fidei & seruitij, emphyteusi lex meliorarionis. In aliis nulla est lex talis. In feudo nulla est pensio annua, in ceteris est pensio annua. In feudo & emphyteusi, nulla ἀνάκαμψις. in ceteris est ἀνάκαμψις. In his omnibus interuenit & præstatur domino εἰσδεκτικόν, sed varie. In

feudo ex morte vassalli reditus vnius anni vel pecunia certa aut arbitraria, ex alienatione pretij portio. In emphyteusi ex alienatione pretii portio, ex morte nihil. In libellaria & precaria dum quasi redeunt & renascuntur, certum pretium etiam non mutato possessore. In omnibus est commisso locus, sed variis ex causis. In feudo ob culpam, in ceteris ob tardius solutam pensionem.

De contentione feudi inter dominum & fidelem.

TIT. VI.

SI contentio fuerit inter dominum & fidelem de inuestitura feudi, per pares curiæ dirimatur. Alij enim testes, etsi idonei sint, admittendi non sunt, inopia tamen probationum dirimatur per religionem clientuli possessoris feudi, vel cum duodecim sacramentalibus secundum quosdam. Ceterum si dominus possideat, etiam per suum iusiurandum cum duodecim sacramentalibus dirimatur: hoc ita, nisi clientulus sit gastaldus vel actor domini: tunc enim tantum suæ, id est, domini religioni statur, nisi habeat testes pares idoneosque: nam aliquando multa bona auferuntur domino hoc modo: & hoc colligitur per legem quæ est in titulo de acquisitione actorum Regis. Idem dicendum est de guardia.

Similiter si quis voluerit dicere de pignore sibi dato se inuestitum esse, non credatur suo iuramento, sed testibus idoneis paribus domus.

Insuper sciendum est feudum Guardiæ & Gastaldiæ quacunque hora vult auferri posse à domino, scilicet post annum.

Quæ ad hunc titulum pertinent, exposui s. 1. §. *si autem controuersia. De inuestitura feudi.* Fideli allegante inuestituram, domino negante. *Clientuli possessoris.* Ergo rei. *Secundum quosdam.* Horum sententia iure verior. Vsu hodierno solus iurat, vt j. *lib.* 5. *Ceterum si dominus possideat.* Ergo si fidelis agat. *Tantum suæ.* Sine sacramentalibus. *Nisi habeat.* Vassallus scilicet. *Hoc modo.* Sensus hic est. Si non exigantur à vassallo testes pares & idonei, si domini iuriiurando non stetur, euenit vt res adquisitas domino multas, gastaldi vel actores sibi retineant commento inuestituræ. Aut igitur probent inuestituram testibus paribus & idoneis, aut domini iuriiurando fidem habeant. *Idem dicendum est de guardia.* Vt solius domini iuriiurando sine sacramentalibus dirimatur res, quæ ei est cum custode prædiorum de certi prædij inuestitura. *De pignore.* Quod probat dominus, vt Conradus interpretatur recte ex §. *similiter, tit.* 1. s. *Non credatur.* Non detur possessori defensio. *Insuper.* hoc exposuimus supra 1. §. *item illud.*

A

De contentione feudi fratris defuncti.

TIT. VII.

SI contentio fuerit inter me & dominum de portione feudi fratris mei defuncti, dicendo paternum esse, & sic me debere succedere, ille vero minime, tanquam habuerim partem meam, siue possideo, siue alienaui, dabitur mihi iusiurandum, scilicet patrem B meum iure inuestitum fuisse, licet non possideam portionem fratris mei. Si vero nullam partem habuero illius feudi, nec mihi nec domino dabitur iusiurandum, nisi propter supradictam rationem domino, non vt ego propter hoc alium meum feudum amittam. Si tamen vassallus poterit probare paternum fuisse, siue possideat, siue non, obtinebit. alioqui nisi probet paternum fuisse, vel nisi possideat, dominus obtinebit.

C *Siue alienaui.* Partem scilicet quam habui, vt si eam cum alia re permutaui, vt s. 1. §. *cum autem. Licet non possideam.* Quandoque actori dat iudex iusiurandum, vt j. 4. *tit.* 36. §. *sacramentum*: & hoc casu maxime, quod pars, quam habui, arguat intentionem meam esse veram, id est, feudum à patre initium habuisse. *Nec mihi nec domino.* Si probauero feudum esse paternum. *Propter supradictam.* Propter inopiam probationum titulo præcedenti. *Domino.* qui reus est. *Alium meum.* partem meam quam non habui. *Si tamen vassallus.* Duo sunt casus, si probauerit, Si possideat. primo obtinebit omnimodo. secundo obtinebit domino non probante. Delenda sunt illa, *Siue non,* vt dixi §. *cum autem.* Siue non probauerit vassallus vel non possideat, dominus obtinebit, vterque scilicet D dato iureiurando.

De alienatione feudi.

TIT. VIII.

SI clientulus voluerit partem suam feudi alienare, id est, medium sine domini voluntate, poterit hoc facere: vlterius progredi non potest, secundum iustum, & verum vsum. Alioqui & feudum amittit, & non E valebit quod factum est. Quod dictum est alienare, intelligas de libello. Huic consuetudini derogatum est per legem Lotharij. Mediolanenses vero irrationabiliter considerantes, dicunt, clientulum etiam totum alienare posse sine domini voluntate. Inde potest præsumi, si clientulus fecerit libellum in perpetuum de feudo suo alicui Ecclesiæ, non valere: ideo scilicet, quia nunquam reuersurum sit ad dominum. cum Ecclesiæ non desinat esse heres. Quod obseruandum est in priuato, ex natura perpetui libelli. Sed di-

uersum obseruatur in Ecclesia, quam in priuato: Ecclesia enim cultrix & auctrix iustitiæ, non patitur contra iustitiam aliquid fieri in se, vel in alterum: Priuatus vero sæpe obuiat iustitiæ & si Clientulus fecerit libellum, vel aliud de medietate feudi, sine domini voluntate, eo mortuo sine legitimo herede masculo (quod verbum ita intelligendum est in feudo, id est, sine filio masculo) reuertitur feudum ad dominum.

Si vero cum domini voluntate totum vel medium alienauerit, stabilis permaneat alienatio. fratri vero, vel nepoti per libellum facta alienatio, etiam sine voluntate domini.

Quæ ad hunc titulum pertinent, exposui s. *tit.* 2. *Huic consuetudini.* Adnotatio est interpretis cuiusdam. *Fecerit libellum.* pro parte dimidia. *Quod obseruandum est in priuato.* In priuato datio libelli perpetui pro parte dimidia valet, non in Ecclesia, quod exposuimus supradicto titulo. eadem est in hac re natura feudi & libelli. vtrumque ius perpetuarium est. *Sed diuersum.* Quia in Ecclesia non valet, in priuato valet. *Vel aliud.* Vt si pignori obligauerit. *Stabilis.* Ita scilicet vt mortuo vassallo sine heredibus masculis feudum ad dominum non recurrat. *Fratri vel nepoti.* Qui omnino in feudum successurus erat, & ita vt post mortem vassalli rem quasi feudum, non quasi libellariam tenere incipiat.

De inuestitura Marchiæ, Ducatus, vel Comitatus, & eius successione & retentione.

Tit. IX.

De Marchia, vel Ducatu, vel Comitatu, vel aliqua regali dignitate, si quis inuestitus fuerit per beneficium ab Imperatore, ille tantum debet habere. Heres enim non succedit vllo modo, nisi ab Imperatore per inuestituram adquisierit.

In feudo Comitatus, vel Marchiæ, vel aliarum dignitatum non est successio secundum rationabilem vsum, sed hodie hoc est vsurpatum.

Iure in feudo tantum valuasorum est successio, quod non recta emanat à Principe, non in feudo Ducum, Comitum, Marchionum, vel maiorum valuasorum, quod proxime descendit à principe, & regale dicitur j. 4. *tit. de lege Conradi*, in Constitutionibus Neapolitanis feudum quaternatum, quod in quaternionibus Doanæ, vt earum sermone vtar, inscriptum est, à Gallis, *Fiefz cheuel, fiefz à pur sans moyen:* Illud *Fiefs par moyen, ou Arrierefiefz.* Videtur & regale Gallis dici, *Fiefz de hauber*, vel etiam quod & si pendeat à Duce, exempli gratia, tamen mortuo vassallo sine heredibus Regi vacat, non Duci, sic dictum ab armorum genere, quo Regi possessor eius seruire debet. Mortuo autem vassallo, in feudo regali opus fuit quasi noui beneficij noua inuestitura, non ergo id Capitaneorum liberi agnative successione adquirebant, sed inuestitura. Ceterum deinde vsurpatum etiam hoc est, feudum regale iure successionis adquiri. Et hoc est quod sequitur, *In feudo Comitatus*, &c. Quæ adnotatio cuiusdam interpretis est. Et quod ait, *vsurpatum est*, consuetudinem inueteratam significat, quæ iam nunc fit pro lege obseruanda, vt *l. 13. §. vlt. D. de iniur. l. 1. §. ludi, D. de ext. cog.* maxime cum eam approbet Fridericus in Constitutione de feudis non alienand. qui tamen aliam differentiam admittit, vt feudum regale non diuidatur, sed maiori natu cedat, si plures sint eiusdem gradus, quod est iuris gentium: Liuius 40. *Cupit regnum scelerate, qui transcendere festinat ordinem ætatis*, &c. Iustinus 2. *Arthemenes maximus natu ætatis priuilegio regnum sibi vindicabat, quod ius & ordo nascendi & natura ipsa gentibus dedit.* & 34. *Quod regnum maiori natu cesserit.* Quod illi de regno, idem ratio exigit in regali feudo, quod scilicet à Rege directo proficiscitur, quodque qui obtinent sunt veluti Reguli quidam: Alia feuda diuiduntur inter eos qui sunt eiusdem gradus. Plerisq; locis, & ea maiori natu cedunt ex asse, aut certe in eis præcipuũ aliquid habet. Otho Frisingensis 2. de gestis Friderici cap. 29. *Mos in Burgundia*, inquit, *qui pene in omnibus Galliæ prouinciis seruatur, remansit, vt semper seniori natu eiusque liberis seu maribus, seu fœminis paternæ hereditatis cedat auctoritas, ceteris ad illum tanquam ad dominum respicientibus.* De hereditate loquitur. Hereditas autem est alode. Sed idem obtinuit etiam in feudo.

De successione feudi Capitaneorum vel valuasorum.

Tit. X.

Si Capitanei vel valuasores maiores, vel minores inuestiti fuerint de beneficio, filij vel nepotes ex parte filiorum succedunt. Si vero vnus ex iis filiis vel nepotibus sine descendentibus masculini sexus heredibus mortuus fuerit, prædicti fratres vel nepotes per inuestituram patris & aui in beneficium succedunt: Et similiter intelligendum est in consobrinis.

Ait, *Si Capitanei*, &c. Nam & in horum feudo successionem esse vsurpatum est. Vel accipiantur speciali significatione, vt dicam j. 2. *tit.* 10. Si igitur vassallus moriatur, relictis filiis duobus Primo & Secundo, & Tertio & Quarto iam ante mortuis & nepotibus duobus, hi omnes in feudum quod non est regale æqualiter succedent. Regale filio maiori natu deferetur. Sed & non regale feudum vni ex liberis in solidum obuenire potest ex diuisione, cum plura feuda defunctus habuit. Et quod ita tulerit forte Primus in assem vel in partem, eo moriente sine liberis, perueniet ad Secundum & nepotes ex Tertio & Quarto. Concurrunt nepotes cum Secundo in successione Primi. Non concurret tamen cum Secundo nepos ex Quarto in successione nepotis ex Tertio: quia patruus patrueli proximior est. Porro mortuis Primo & Secundo, si moriatur nepos ex Tertio sine liberis masculis, in feudum quod habuit succedet alter nepos ex Quarto: & hoc est quod ait, similiter intelligendum esse in consobrinis, id est, in patruelibus. Est inter fratres consanguineos successio in feudo paterno. Est inter fratres patrueles in feudo auito.

De successione domini in feudo eius qui fratrem vel filiam habet.

Tit. XI.

SI duo fratres simul inuestiti fuerint de beneficio nouo, & non de paterno, & vnus eorum sine descendentibus masculini sexus mortuus fuerit, dominus succedit, non frater, nisi hoc pactum conciliet. Quod si fuerit pacto tali facta inuestitura, vt frater fratri succedat, per pactum frater succedet, non dominus. quod diximus de fratribus, vt vnus alij succedat, idem intelligendum est de filiabus. In his omnibus videndum est quid actum si inter contrahentes. Inuestitura enim quæ fit ante duos vel tres liberos homines seruari debet, nisi iuri vel naturæ contraria sit. Si ergo domino & fideli placuit, vt paciscantur de filiabus quatenus ipsæ succedant, hoc quoque seruandum est, & sic per pactum filiæ succedunt.

Pleraque edi curauimus aliter quam in hunc diem edi solerent, non aliter quam veterum librorum moneret auctoritas: quod ne singulis locis testificer, hic adscripsisse satis erit: & maxime de titulorum sectione & restitutione noua, vel potius, vt dixi, vetere recocta. Sed inter ceteros ex libris antiquis hunc præcipue titulum suæ formæ reddidimus, quod & Conradus Interpres tentauerat, *lib. 3. tit.* 1. ȷ̃. Sententia autem huius tituli non est obscura. Ex pacto fratrem fratri in feudo nouo, filiam patri succedere. Pacta formare inuestituram. Superior titulus est de feudo paterno, hic de nouo. Superior de successione filiorum, hic de exclusione filiarum, nisi eis quoque lex inuestituræ successionem conciliarit.

De successione feudi materni non conjugalis.

Tit. XII.

SI fœmina habens beneficium moriatur, nullo modo succedit in beneficium maritus, nisi specialiter inuestitus fuerit. Et si ipsa fœmina filios dimiserit, dicunt quidam, filios non debere succedere in beneficium matris, nisi specialiter sit dictum, vel inuestiti fuerint: quia secundum vsum regni proprie beneficium vocatur paternum, non maternum Sed secundum æquitatem dicamus filios debere succedere. Hæc dicimus de Capitaneis & de maioribus & minoribus valuasoribus. De minimis autem, id est, qui beneficium tenent à minoribus valuasoribus, sic seruatur vt in sequenti dicetur.

Deficientibus cognatis, vir vxori succedit ex edicto prætoris, in alodem scilicet, non in feudum, in quo maritum dominus excludit, vt ȷ̃. *2. tit. 13. & 4 tit.* 85. Sed & si feminæ sint cognati, coniuncti scilicet per A feminas, hi in feudum non succedunt. Imo nec filij aut filiæ matri in feudum succedunt, quia cognati sunt non agnati, licet S.C. Tertylliano in alodem succedant quasi agnati, & præferantur agnatis. In feudo, agnati filiis vassallæ præferuntur, & deficientibus agnatis dominus. Verum ex æquitate, i. humanitate & beneuolentia quadamque sexus prærogatiua placet filios præferri domino, non etiam filias: & hæc dicuntur de feudo quod à mare originem cepit, & in feminam pacto vel more regionis vel gratia domini aliquamdiu constitit. Sublata enim fœmina, feudum statim repetit suam originem, quia nec nomen nec naturam suam immutauit ob fœminam quæ extitit in medio: est enim B diciturque proprie (sic emendaui ex Vet.) beneficium paternum non maternum. Dixi, filium præferri domino, agnatis enim certe non præfertur, secundum ea quæ diximus 2 §. *per.* ȷ̃. Multum interest feudum mulier habuerit, an feudum muliebre fuerit. nec enim omne quod mulier habuit, muliebre est. Et in muliebre succedunt filij & filiæ æqualiter. Muliebre est id de quo mulier primum inuestita est. Illud quod à mare ad mulierem peruenit pacto vel priuilegio, vel gratia domini, vel more regionis, non est muliebre. Gerardus tamen & Obertus, qui posita pactione, vt mares & feminæ succedant, & à vassallo relictis filio & filia, in iure successionis dissentiunt, itemque si relictis filiis aut filiabus duabus, C vnus ex eis filium, alter filiam reliquerit, vtrumque inuitante Oberto, feminam repellente Gerardo, consentiunt tamen in hoc, vt si à vassallo in filiam quæ sola ei supererat vt eiusdem pactionis transierit feudum, muliebre censeatur effectum: ita tamen vt ab ea in feminas non transeat, nisi deficientibus masculis, vt ȷ̃. 4. *tit.* 33. At refelluntur ab his qui acutius cernunt huiusmodi feudum non esse muliebre: nec enim illi duo soli ea ætate iure fuere antistites, sed & plerique alij cum honore tum nomine clariores, vt Bulgarus, Martinus, Iacobus, Hugolinus, quos in consilio habuit Fridericus primus maximus Imperator, vt Radeuicus scribit, nec sibi bene cautus Gerardus, cuius ædes ob rem cum Friderico non bene gestam Mediolanenses solo æquauerint. Guntherus 2. Ligurini.

D

Hoc stupefacta malo plebes, cladisque futuræ
Territa primitus, iam nurc præsentia damnans,
Et ventura timens, Gerardi Consulis ædes,
Quippe hic præcipuus famosi criminis auctor,
Et suasor fuerat, rapido fremebunda tumultu
Diruit.

Refelluntur autem illi duo Iurisconsulti hoc argumento scientissime. Si feudum quod mulier habet transit ad filiam quasi muliebre deficiente filio, transibit & ad filiam existente filio, hoc autem est falsum, ergo & illud. Sic igitur statuunt in eo feudo quod mulier habuit ex pacto non est primaria inuestitura, ipso iure (aliud enim in filio suaserit benignitas) neque filium, E neque filiam eius succedere, sed dominum. Idemque est si id habuerit mulier ex priuilegio, nam & priuilegia principum restricte accipienda sunt. Feuda data generi posterisque tam maribus quam feminis, non videntur data his qui ex feminis nati sunt, sicut nec immunitates, *l. 1. D. de iur. immu·. l. vacatio, D. de mun. & honor.* Datum filiæ eius succedendi in feudo patris, non videtur etiam datum sorori vassalli, qua ratione recte ab Othacaro Rodulphus Imperator Austriam repetebat. Priuilegio enim Friderici II. quod ex archiis Austriæ protulit Cuspinianus, duci Austriæ hoc tantum datur, vt si Dux sine herede filio vita decesserit, Ducatus ad seniorem filiam perueniat. Et quod dicitur, beneficia principum plenissime interpretan-

da, hoc de liberalitatibus & largitionibus dicitur, non A de priuilegiis, vt cum pupillis largiuntur alimenta vsque ad pubertatem, hanc magnificentiam sic interpretamur, vsque ad plenam pubertatem, *l. Mela, D. de alim. leg.* vel cum loca quædam coloniis beneficio concedunt, aut adsignant, quæ libro Beneficiorum Cæsaris adscribuntur, auctore Hygeno, quæ diuersa longe erant à feudis, nec enim mutabatur loci conditio. At hunc quem dixi, esse verum sensum tit. 33. argumento est, quod in eo sequitur, Ex hoc illud descendit, &c. Sic enim ratiocinatur: Si feudum quo femina excidit, morte, non recidit in feminam ex ea descendentem, quod etiam in eandem ipsam non recideret si reuiuisceret, feudum etiam quo mas excidit sumpto clerici vel monachi habitu, non recidet in eundem habitu deposito. B *Hæc dicimus.* Locus hic erat vulgo mirum in modum deprauatus. *Vt in sequenti dicetur* Et mox sequitur titulus de feudis datis minimis valuasoribus. Significat autem hac clausula ea quæ dixi de successione feudi, *tit.* 10. 11. 12. esse de feudo Capitaneorum, vel maiorum & minorum valuasorum. Minorum valuasorum feudum successione non adquiri, nec enim perpetuo iure censeri, & eripi cum libuerit posse, vt s. *tit.* 1. §. *notandum, & tit.* 3.

De feudis minimis valuasoribus datis.

Tit. XIII.

C SI minores valuasores beneficium tollere voluerint minoribus, licet eis facere: excepto, si beneficium vendiderint eis. Si vero pretium de beneficio acceperint, tunc aut pretium reddant, aut beneficium dimittant.

Si beneficium. Vet. habent, Si beneficium non vendiderint eis. Vendi quidem non potest beneficium quasi proprium aut quasi libellaria, sed quasi feudum alij rursus dari potest pretio aliquo accepto, quod pro honore siue munere accipitur potius quam pro pretio, vt diximus s. 1. §. *item illud.* *Dimittant.* ne auferant, D vt s. *tit.* 3.

Qualiter Capitanei vel valuasores feudo priuentur.

Tit. XIV.

SI Capitanei, vel maiores valuasores, qui hodie vocantur Capitanei, licet improprie, vel minores, seniores in bello dimiserint, vel si credentiam ad eorum damnum E scienter manifestauerint, si valuasores seniorum vxores adulterauerint, si scienter seniores assalierint, vel similes culpas commiserint, beneficio carere debent.

Si Capitanei. Emendaui, Si Capitanei vel maiores valuasores, qui hodie vocantur Capitanei, licet improprie, vel minores, seniores in bello dimiserint. *Vel si credentiam.* Hac de re caueri solebat nominatim iureiurando fidelitatis, vt j. 2. *tit.* 5. & Constitut. Neapolit. 3. *tit.* 18. Est enim pars fidei summa. De causis amittendi feudi dictum est s. *tit.* 1. satis, & dicetur *lib.* 3.

De contentione feudi inter Capitaneos vel valuasores.

Tit. XV.

SI contentio fuerit de beneficio inter Capitaneos, coram Imperatore definiri debet. Si vero fuerit contentio inter minores valuasores, & maiores de beneficio, in iudicio parium definiatur, vel per iudicem curtis.

Hoc est ex Constitutione Conradi, vt inter Capitaneos, veluti de Ducatu, iudicet Princeps, qui tamen in consilium adhibebit pares curtis: & ita cum de Ducatu Saxoniæ, cui adiuncta est Archimarescalli dignitas, inter se contenderent Henricus Dux Lauuenburgensis & Fridericus, quem Imperator inuestierat de Ducatu Saxoniæ, & à concilio Basiliensi rem vellet Henricus definiri, Fridericus ab Imperatore, scripsit Sigismundus Imperator ad concilium Basiliense hoc modo, Feudalis contentio per dominum feudi ac pares curiæ terminanda est. quæ epistola extat tertio tomo Conciliorum. Si sit lis inter valuasores maiores vel minores de feudo, non à principe, sed à domino, id est, ab eo qui feudum dedit. simili ratione adhibitis paribus curtis dirimenda est, vel à iudice curtis. Capitaneorum feudum proxime descendit à Rege: Valuasorum, non item, qui tamen non ideo minus sunt vassalli Regis. Vassallus enim vassalli regij est vassallus regius, vt in Constitutione Friderici *de feudis non alienan. c. §. illud quoque.* quæ & id confirmat §. *ven.* quod diximus litem dirimendam esse à domino & paribus, atque etiam Constitutio de pace Constantiæ, & c. *ex transmissa, de for. comp.* Quod adiicit hoc loco, vel per iudicem curtis, indicat habere dominos feudi nonnunquam proprium iudicem qui iudicet inter conuassallos de feudalibus controuersiis, & sic j. 2. tit. 15. Eius curiæ iudicem. Vet. habent, & forsitan ita legendum etiam 4. tit. 55. Si inter vassallum & dominum de feudo controuersia sit, de ea pares curtis iurati cognoscunt ex Constitutione Conradi & Friderici, quod & olim obtinuit in Gallia, ij scilicet pares in quos dominus & vassallus consenserint. Si dissentiant in eis eligendis, an hi cognoscent quos dominus ediderit? Minime, hoc enim exemplo pessimum est, *l. obseruandum, l. de iud.* sed quot ediderit dominus, tot edet vassallus, & hi simul de re tota cognoscent, vt j. 2. *tit.* 16. & 20. His quæ diximus obstat j. 2. tit. 15. & 20. & 4. tit. 38. §. 1. & 55. qui cognitionem dant iudici ordinario siue Comiti vel arbitro, si inter duos vassallos, vel si inter dominum & vassallum controuersia sit. Quod ita explicandum est, Si inter duos vassallos sit controuersia de feudo vtroque contendente feudum ad se pertinere, domino eos vocante iudicabunt pares. Alter alterum ad pares trahere inuitum non potest, quia inuicem negant se esse vassallos, sed ad iudicem ordinarium, dicto titulo 15. & 4. 55. & Constitutione Friderici *de pace ten. §. si duo.* Si de alia re litigent inter se, vt si alter alterum accuset infidelitatis, parium iurisdictio est, vt j. 20. Si inter dominum & vassallum sit controuersia de causa commissi, pares iudicabunt. Si de feudo ipso, domino negante inuestituram, pares non iudicabunt, quia nondum constat an ei sint pares, nisi secundum modum propositum, *2. tit.* 20. & *lib.* 4. *tit.* 46.

Quando per alienationem Capitanei vel valuasores feudo priuentur.

Tit. XVI.

Si aliquis de Capitaneis, vel de maioribus valuasoribus, vel de minoribus suum beneficium, siue totum, siue partem alienauerit: & ipse vel heres eius sine herede decesserit, quia senioribus beneficium aperitur, totum quod fecit, reuocari debet.

Siue totum. Mediolanensium more. *Siue partem.* Communi & probatiori more, vt s. 8. & hoc ita, si alienationi dominus non consenserit, vt diximus *tit.* 2.

De successione & culpis militis fidelis.

Tit. XVII.

Si quis ex militum ordine decesserit, qui de feudo inuestitus fuerit vt constitutum habemus, obseruetur de beneficio & successione, & culpis. Si vnus inculpatus fuerit vna de his nominatis culpis, vt habemus insertum, obseruetur per Constitutionem domini Lotharij Imperatoris, quam constituit tempore Eugenij Papæ, ante ianuam beati Petri Apostoli in ciuitate Romana, per laudamentum sapientum Mediolani atque Papiæ, seu Cremonæ, atque Mantuæ, & Veronæ, quæ vulgo Berne vocatur, & Taruisij, & Paduæ, atque Vincentiæ, Parmæ, Lucæ, Pisæ, & Syponti, & Marchionum atque Ducum vel Capitaneorum atque Valuasorum maiorum.

Hoc titulo vnam Gerardus proponit Constitutionem Lotharij primi Imperatoris, de successione & causis amittendi feudi. Proponetur alia lib. 5. *de feudis non alienand.* & alia de inuestitura non petita intra annum & diem, ambæ Lotharij III. non I. Tres fuere huius nominis Imperatores. Primus Lotharius Ludouici Pij filius, Secundus Lotharius Hugonis filius, Tertius Lotharius Gebheardi filius, qui Lutherus siue Ludderus proprie dictus est. Vnde cum Guntherus Lutherium scribat vetuisse alienationem feudorum, apparet Lothario III. eam Constitutionem esse tribuendam, vt & proditum est j. 2. *tit.* 9. §. *est autem.* Et quod præterea Fridericus I. eam Constitutionem velit trahi ad præteritas alienationes nulla obstante præscriptione temporis, quod de præscriptione longi temporis intelligitur, vt dicemus 4. tit. 49. Igitur non potest id referri ad Constitutionem Lotharij I. à quo vsque ad Fridericum I. intercedunt plus quam CCC. anni, & subscriptio Constitutionis Lotharij de feudis non alienandis, nec nō & Constitutionis de inuestitura non petita intra annum & diem omnino ad Lotharij III. tempora pertinet, & vere notatur in secunda, anno M.CXXVII. indiction. v. & in prima, quod sumpsimus ex libro legum Langobardarum an. M. CXXXVII. indict.

A XV. Igitur in inscriptione illius secundæ Constitutionis error videtur esse in nomine Eugenij, & sane etiā hunc hoc loco pro Innocentij: nam quod sequitur de successione feudi, constat primum introduxisse Conradum longissime post Lotharium I. Confirmauit autem Lotharius III. Certe inscriptio tit. seq. vulgo apposita ad Eugenium à vetustioribus libris abest. *Si quis ex militum ordine.* Otho Frisingensis I. cap. 3. *Ex eorum militum ordine, quos valuasores nominare solent. Inculpatus.* Accusatus. *Ante ianuam beati Petri.* Alij dicunt, ad limina: alij in atrio. Libro 3. legum Lang. tit. 10. sunt capitula quatuor quæ legibus Langobardorum Lotharius primus addidit ad limina beati Petri
B sub Eugenio. Addiderat x. Solebant porro eo loci Imperatores Romæ Constitutiones suas promulgare & proponere. Cassiod. IX. Var. Definita nostra & S.C. tabulis marmoreis & ante atrium beati Petri Apostoli in testimonium collocari. *Per laudamentum sapientum.* id est consilio Iurisperitorum. idem enim est laudamentum quod arbitrium, iudicium, consilium, vt j. 20. 23. 32. *& lib.* 2. *tit.* 20. Radeuicus 4. cap. 11. *Accepto de hac petitione fideli laudamento*, & 3. cap. 10. *Laudamentum accepisse memoratur, vt scriptura & pictura talis de medio tolleretur. Quæ vulgo Berne vocatur.* Retinui veterem scripturam, quæ vulgare Langobardorum nomen exprimit, Berne aut Berna: nam & hodie Bernæ Heluetiorum & Veronæ idem Germanice est nomen, *Bern.* Pessime emendant quidam,
C Quæ vulgo Brennona vocatur, & falsissime adserunt Veronam olim Brennonam dictam. Reposui & alia ciuitatum Langobardiæ nomina quæ deerant.

Qualiter nepos vel patruus succedant in feudo auito.

Tit. XVIII.

Si quis miles mortuus fuerit sine filio masculo, & nepotem reliquerit, in beneficium
D aui, in patris vicem succedat. Et si hic deest, & fratrem reliquerit, in beneficium patris ipse succedat. Et si filius fratris mortui fuerit, frater patris in beneficium aui defuncti succedat.

Loquitur de feudo auito siue paterno. Si auus meus feudum adquisierit, patre meo defuncto viuente auo, ego succedam in feudum aui mei. Si pater meus & tuus feudum adquisierit, & diuisione feudum obuenerit, te mortuo sine liberis masculis, ego in feudum patris mei succedam. Si filium reliqueris, mihi præferetur. sed si is postea sine liberis mortuus fuerit, ego succedam in feudum patris mei aui defuncti. Defuncti, id est
E filij fratris. Feudum enim paternum quod vni ex fratribus obuenerat, si defecerit in persona fratris, vel in progenie eius, confestim recurrit ad alterum fratrem alteramve lineam, atque ita fit vt in feudum succedant semper eius à quo feudum originem cœpit liberi soli, non alij eius agnati: mortuo enim fratre sine liberis, non tam videtur superstes frater fratri, quam patri in feudum succedere, quandoquidem si paternum non esset feudum, nec successio esset inter fratres.

Quando frater fratri succedat in feudo.

TIT XIX.

SI quis acquisierit beneficium, & sine filio masculo mortuus fuerit, & fratrem reliquerit, frater non succedat fratri, sed dominus, nisi per inuestituram à domino ordinatum fuerit vt frater succedat fratri si mortuus fuerit sine herede masculo, vel succedat frater fratri morienti sine filio, si beneficium de communibus bonis fuerit emptum vtriusque nomine domino sciente, si insimul steterint, vel in hostem regis acquisierint.

Hoc autem titulo loquitur de feudo nouo, in quo frater fratri non succedit, exceptis duobus casibus, de quibus diximus s. *tit. 1. Si insimul steterint.* Si simul habitauerint, vt j. 2. *tit.* 12. *Si communis victus fuerit.*

Vt miles feudum non amittat, nisi ex certa culpa.

TIT. XX.

SAncimus vt nemo miles sine cognita culpa beneficium suum amittat, * si ex culpis iis vel causis conuictus non fuerit, quas milites vsi sunt nominare quando fidelitatem faciunt dominis suis, per laudamentum parium suorum, * vel si dominis suis seruire noluerint, tunc condictio causa data proponitur ad repetendum feudum, ex quo non seruit domino. Nam si steterit viginti annis & vltra quod non seruierit domino, nisi necesse fuerit domino, feudum non amittit.

...x. id est ...x. vel si ...ominis ...us serui- ...voluc- ...nt. Quod ...dominis ...is seruire ...luerint, ...nc con- ...ctio ob ...usam ...ati.

Sancimus. Idem cauetur Constitutione Conradi & Henrici. *Si ex culpis.* Reponendum, id est, si ex culpis. *Vel per laudamentum parium.* Sustuli disiunctionem. Henricus Imp. *Si*, inquit, *contra ea quæ in fidelitate nominantur fecerit, parium laudatione beneficium amittat*: sic etiam j. 25. & 4. *tit.* 97. *Vel si dominis suis.* Emendaui, vel si dominis suis seruire voluerint. Quod si dominis suis seruire noluerint, tunc condictio ob causam dati, &c. Non ergo amittunt milites beneficium, si dominis suis seruire voluerint, id est, Si prompti & parati fuerint. Sufficit voluisse, licet non seruierint. Sed si dominis petentibus & quiritantibus aduersus hostes defuerint, vel si seruitio quod eis nominatim indictum est defungi noluerint, & cessauerint per annum, vt est in Constitutione Henrici, tunc condictio ob causam dati proponitur ad repetendum feudum. Proinde ipso iure feudum non amittunt, sed causa cognita, vt j. 4. *tit.* 28. & probata legitima vocatione, vt est in Constitutione Friderici *de pace comp. §. vlt.* id est, probato banno. Bannum est edictio, proscriptio, denunciatio quælibet etiã Gallis. Inde edicta prætorum, *Bannissemens des Preuosts*, in libro Blancæ reginæ, & Gallica translatione Codicis, & Gallica trãs-

A lationeCodicis, & ad *l. 3. C. de legib. Les loix qui sont appellées par nom de bannissement*, vbi Latine est edictum. Quo vero edicitur delectus, proprie Heribannũ appellatur, vt docui in præfationibus. Ceterum causa illa cognita & probata, etiam feudũ vassallo auferri cõfirmat Constitutio Friderici *de feudis non alienandis, §. firmiter.* & refert Otho Frisingensis 2. de rebus gestis Friderici cap. 11. hunc fuisse morem Imperatorum tam Francorum quam Germanorum, vt educto exercitu in expeditionem Italiæ, ad petendam Romani imperij coronam in campo Roncaliæ supra Padum consisterent, ibique ad lignum præaltum scuto suspenso vniuersorum equitum agmen feuda habentium ad faciendas excubias per curiæ præconem euocarent, & eodem
B exemplo qui in Imperatoris comitatu essent singuli singulos vassallos suos: ac sequenti die quicunque nocturnis vigiliis defuisse prehenderetur, domique suæ remansisse, is mox feudo suo multaretur, quod & Guntherus retulit 2. Ligurini his versibus:

Roncaliam properat rapidis attingere castris.
Hic quoties claram Regnator tendit ad vrbem
Teutonus, Ausoniam sumpturus rite coronam,
Ponere castra solet. ligno suspenditur alte
Erecto clypeus. tunc præco regius omnes
Conuocat à dominis feudalia iura tenentes.
Excubias Regi prima celebrare fideles
C *Nocte, vetustorum debent ex more parentum.*
At quicunque domi, domino nolente relictus
Defuerit, feudo priuari curia censet.

Dixi, petentibus dominis, alioquin etiamsi diu cessauerit vassallus in seruitio debito præstando, ei temere feudum non aufertur, vt j. 4. *tit.* 8. 17. 43. & 28. vbi quæ in causæ cognitione vertantur eleganter explicatur. Si petenti defuerit, feudum amittit, vsu tamen curiali Constitutio Henrici, quam lib. 5. posuimus, aut qui ei adnotationes apposuit, receptum docet, vt id medietate quantum valuerit possit à domino redimere, quod ita accipiendum est, quantum valuerit reditus anni eius, vt in Constit. Friderici *de feudis non alienandis, §. firmiter.* cum quo non pugnat
D 4. *tit. de capit. regis Conradi §. vlt.* cum in eo sit legendum. In Lombardia dimidiam, in Teutonica, &c. Carolus Magnus, *l. 1. Lang. de Her banno*, statuit vt à ditioribus exigantur libræ tres, id est, LX. solidi, *l. 13. Lang. de exerc.* ab his qui tres tantum libras habent XXX. ab his qui duas, quarta pars, id est, X. qui vnam, V. Libra æstimatur solidis XX. Solidi denariis XII. inter Salicos, XL. inter Saxones & Frisones. Sic est legendum *l. 1. & 3. Lang. de quan sol.* ex Remensis concilij c. 41. & veteri scriptura. *Ex quo non seruit domino.* petenti.

E
Quot modis miles beneficium suum amittat.

TIT. XXI.

SI quis miles beneficium suum vendiderit totum sine iussu domini sui, vt proprium beneficium amittat decernimus, dominus vero habeat, vel si concubuerit cum vxore domini sui domino viuente, vel si in pugna suum dominum dimiserit, & cum eo non laborauerit, si potuerit, seu vltra annum & diem vadat vt inuestituram beneficij sui à fi-

lio vel successore domini sui non petat, vel A post mortem patris sui vel alterius cui succedebat, nisi causa iusta interuenerit quare non petierit, veluti mortis, vel capitales inimicitiæ, vel infantia, vel iusta absentia, & si (vt supra dictum est) non petierit, damnetur.

Ait, *Totum*, Nam partis alienationem Lotharius III. non prohibuit palam sed adiecit hoc ad eam Fridericus primus. Illam vero præcipue causam amittendi feudi, quod ceteræ satis explicatæ sint titulo secundo, exequar hoc loco, cum cessauit vassallus contumaciter per annum & diem in petenda inuestitura, vt j. 4. *tit.* 76. quæ & Constitutione Friderici probata B est, atque ita Constitutionibus, vt Gallice rem exprimam, *Tous fiefs sont fiefs de danger*, quas tamen Mediolanenses non admiserunt, vt j. 3. *tit.* §. *Prima.* & 4. *tit.* 49. neque mores Galliæ, nisi quibusdam locis, quibus vigent illa feuda quæ dicuntur, *De danger*, sed mutato vassallo, aut mutato domino, si non petatur inuestitura intra annum, vel intra dies XL. aut dies VII. pro varietate locorum quibus alia atque alia præscriptio viget, post ea tempora quamdiu cessauerit vassallus, tamdiu dominus facit fructus suos ipso iure, feudum sibi non vindicat quasi iure commissi. & ita cum Edoardus Angliæ rex ratione ducatus Aquitaniæ non exhiberet Philippo Valesio fidem & hominium, con- C suluit Iurisperitos Philippus, an sibi esset apertum feudum, & responderunt non esse apertum, sed eum interim fructus suos facere. qua de causa misit Rex in Aquitaniam Episcopum Atrebatensem, & dominum de Craon, vt iuri suo addicerent reditus omnes ducatus Aquitaniæ quoad Rex Angliæ de eo inuestitus fuisset. sic legi in antiquis Chronicis S. Dionysij à Suidegero, Io. Chartiero, & aliis quibusdam composita per partes. Sed, vt ad Lotharij Constitutionem redeamus, quæ feudo mutat vassallum, qui intra annum & diem inuestituram non petiit, additur exceptio, nisi iusta causa impedierit petere, & iustam causam explicatur esse mortem, vt si inciderit mors vassalli prope finem anni, quo casu successori eius æquum est redintegrari tempora ex sua persona, sicut si is cui successit D post inuestituram decessisset: & hac ratione se olim Philippo Valesio excusauit semel idem Edoardus qui in ducatus Aquitaniæ petenda inuestitura trahebat moras, & excusationem Philippus admisit. Sunt etiam in iustis causis capitales inimicitiæ, id est, bellum & faida, quam exercet vassallus cum alio, quaque distinetur & distrahitur ab officio debito, vel si vassallus absit Reip. causa, & eius generis feudum sit vt non possit inuestitura per procuratorem dari, vel accipi, quod in aurea bulla Caroli IV. Imp. appellatur *Vanleheu*. alioquin per procuratorem inuestitura accipi potest, vt j. 2. *tit.* 4. & procuratorem habere absens Reip. causa, *l. ab hostibus*, *D. ex quib. cau. mai.* Item si nondum vassallus infantiam excesserit, & hæc postrema est sine E vlla controuersia. nam & omnis ætas pupillaris excusatur Constitutione Friderici, & j. 4. *tit.* 13. Item iustus error, j. 4. *tit.* 92. *Vltra annum.* E veteribus liber melior habebat, vltra annum & mensem, & diem. vnde non dubitaui emendare, vltra annum & diem, maxime cogentibus multis locis, qui alioquin aduersarentur, nec esset apta distinctio inter militem & paganum, cum his libris Militis nomine significetur vassallus, & magis domino opponatur quam pagano, vt j. 4. *tit.* 4. & Constit. Conradi *de beneficiis*, & Hermanno Conracto, *Miles eius factus est*, id est, vassallus. Sunt & alia quædam quæ in hoc contextu verissime emendauimus.

De inuestitura quam facit dominus sine consensu fidelis.

Tit. XXII.

Si quis fecerit inuestituram, vel cambium de beneficio sui militis, sine illius consensu cuius est beneficium, pro infecto habeatur.

Aut feudum successionem habet aut non. Si non habet, inuestituram de eo alij facere dominus in diem, vel sub conditione potest sine consensu prioris vassalli, vt diximus supra §. *si vero Archiepiscopus.* Si habet, non potest id dominus per inuestituram, libellum, precariam, venditionem, permutationem in alium transferre sine consensu possessoris, vt & Conradi & Friderici Constitutionibus cautum est, & probatur Accursio arg. *l. inuitus*, *De fid. lib.* quæ tamen Mediolani non obseruantur, vt infra 4. *tit. De lege Conradi* §. *ex eadem.* namque valet ibi alienatio feudi, id est, dominationis feudi à domino facta pari, vel maiori sine voluntate vassalli, non etiam maiori. non ergo à nobili plebeio. De venditione feudi loquor sine curte ex qua pendet feudum. Aliud est vendere curtem, aliud vendere feudum. Curtem vendere potest, qua venditione non continentur vassalli siue feuda, vt infra 4. tit. 19. & 60. Feudum vendere non potest, nisi moribus Mediolanensium pari vel maiori, qua ratione fretus olim Arturus dux Britanniæ noluit pro Rege Galliæ Regem Angliæ quasi dominum agnoscere, quamuis à Rege Galliæ delegaretur, sed minori domino: & nobiles sæpe feudatarij pro nobili domino substitui plebeium non posse contenderunt, indignum esse rati, nobilem de plebeio feudum recognoscere, quod semper recognouerat à nobili. An tamen dominus potest feudum & curiam simul cuilibet vendere? Sic videbatur Oberto, forte arg. *l. quadam*, *D. de adq. rer. dom* modo si totum feudum alienaret, ne pro vno duos dominos vassallus agnosceret, vt in Constit. Friderici *de feud. non alien.* §. *præterea Ducatus*, & ita legendum in *d.* §. *ex eadem*, dum tamen totum alienet. Contra Gerardo videbatur, inferiori, nec cum curia dominationem feudi vendi posse, ne inuitus vassallus pareret inferiori. & in veteri libro ad *d.* §. *ex eadem*, Gerardi sententiæ confirmandæ causa adduntur hæc verba. Et hoc Mediolani iudicatum est, & sic ibi obtinet, vt non valeat nisi fiat æquali. In quibusdam curiis Lombardiæ Oberti opinio valet, vt cum curia cuius feudum totum dominus vendere possit. Hæc est adnotatio. Quod ait hoc loco, *Pro infecto habetur.* significat venditionem esse ipso iure nullam, & ideo emptorem vassallum non habiturum pro domino.

Vt miles fidelis de possessione feudi non eijciatur sine culpa.

Tit. XXIII.

Sancimus vt nemo miles eiiciatur de possessione sui beneficij, nisi conuicta culpa, quæ

quæ sit laudata per iudicium parium suorum, sicut supra diximus. Si autem dixerit miles quod sui pares per odium inique iudicassent, miles in possessione maneat per sex hebdomadas, & ad nostram veniat præsentiam cum illis qui laudamentum fecerint, & ante nos definiemus.

Repetitur primum, quod dictum est supra, & ex Constitutione Conradi, vt militi non adimatur feudum, nisi conuicta culpa & approbata iudicio parium. Deinde vt si contra vasallum ingrati reum pronuntiauerint pares, & de iniquitate queratur vassallus, prouocetque Imperatorem, non ante possessione eiiciatur quam de re ipsa cognouerit Imperator. Pronuntiationem enim extinxit prouocatio. Et vt prouocationem denunciet aduersario sesquimense prius quam ad principem eat, vt proinde paratus veniat ad agendum, quod in maioribus valuasoribus locum obtinet. De minoribus cognoscit missus siue legatus Regis. Hactenus Constitutio Lotharij III.

Si dominus inuestituram feudi negauerit, cum fidelis est in possessione feudi.

Tit. XXIV.

SI quis miles in possessione sui beneficij fuerit, & dominus inuestituram negauerit, miles affirmet per iusiurandum, si potuerit, quod suum sit beneficium per inuestituram domini sui. & si dominus possederit, & miles si dixerit quod inuestitus fuerit à domino suo, & dominus negauerit, adhibeantur pares illius, & per ipsos inueniatur veritas. & si pares non fuerint, veritas inueniatur per dominum, quia non est bonum vt veritas negetur.

Vassallo possidente & allegante inuestituram, domino allegante pignus, domino incumbit probatio. quo non probante, defensio est possessoris, id est iurare debet cum XII. se inuestitum fuisse. Quod si agat is qui inuestituram allegat domino possidente, similiter actori incumbit onus probandæ inuestituræ per pares idoneos testes. Actore non probante, domini est defensio dato iureiurando cum XII. sacramentalibus, quæ in Consuetudinibus Neustriæ vocatur, *Desrene*, & fit modo tertia manu, id est cum tribus sacramentalibus, modo quinta vel sexta vel septima. In sacramentalium numerum computatur reus qui iusiurandum præit, *l. 5. & 12. Lang. qual. quis se def. deb.*

Vt filia in feudo paterno non succedat, nisi fuerit inuestita.

Tit. XXV.

SI quis sine filio masculo mortuus fuerit, & reliquerit filiam, filia non habeat beneficium patris, nisi à domino redemerit. Si autem dominus ei dare voluerit propter seruitium & amorem patris, non reuocetur ab vllo ex parentibus suis, neque damnetur.

Filia non succedit in feudum paternum. si tamen id à domino redemerit, ceteris agnatis præferetur. Redemptio potior est successione. Redimetur data modica pecunia pro honore magis quam pretio, de qua conuenerit inter filiam, maritumve eius & dominum, vt infra 2. tit. 15. atque ita censebitur quodammodo esse feudum nouum, non paternum. quia id redemptione potius habet filia quam successione. Moribus Galliæ filia succedit in feudum etiam sine redemptione. Onus redemptionis est tantum in limite transuerso, Græce ἀνάλημψις, Gallice *Relief ou rachapt*, non in limite directo, sicut olim iure ciuili Populi Romani: in limite directo nullum erat onus vicesimæ, nullum caducorum, nullū quartæ curiæ ciuitatis debitæ aut filiquaticorū. Redimunt ergo feuda à domino ij tantū qui veniūt à latere, vel reditu eius anni, vel reditu vnius anni è tribus retrorsum actis, vel pecunia certa, puta LX. solidis, aut pecunia ea quā bonus vir arbitratus fuerit. Redimendū etiam est quibusdā locis feudū quod filiæ obuenit, si nupta sit, vel cum nupserit, vt Lutetiæ & Blesis, nisi feudum teneat à fratre natu maiore, vt loquuntur paragij iure. *Ex parentibus*. Ex agnatis filiæ siue defuncti. In his libris sæpe parentes accipiuntur pro cognatis, militari & vulgari sermone, vt Hieronymus ait aduersus Rufinum, quo sensu plerisque etiam placet parentelam accipi Iulij Capitolini loco illo: Gordianus duxit vxorem filiam Misithei vel Zosimi Timesiclis viri doctissimi, quem causa eloquentiæ dignum parentela sua iudicauit: vbi tamen manifestum est parentelam, vt D. Paulo πατριὰν pro paternitate accipi, quod socer patris locum obtineat: & ab eodem illo paulo post Gordianus Misitheum patrem, Misitheus Gordianum filium appellat. Tertullianus ad Martyres. Cetera æque animi impedimenta vsque ad limen carceris deduxerint vos, quousque & parentes vestri. Vopiscus in Aureliano. Achilleo cuidam parenti Zenobiæ.

Feudum sine inuestitura non constitui.

Tit. XXVI.

SCiendum est feudum sine inuestitura nullo modo constitui posse, etiamsi domino iubente quis alicuius rei possessionem nomine feudi nanciscatur & teneat. licet tamen possessionem taliter adeptam, dum vixerit, quasi feudi nomine retinere, herede eius in hoc iure nullo modo ei succedente.

Feudum nouum non adquiri inuestitura. At pro inuestitura traditio habetur siue missio in possessionem feudi, vt infra 4. tit. 36. non tamen omnino. Quod enim ita constitutum est feudum, successionem non habet. non est igitur proprium feudum, & quod veteres Galli dixerunt, *Fiefs de condition feodale*.

Feudum non traditum morte domini Clerici perimi.

TIT. XXVII.

SI dominus qui inueſtiuit, forte ſit clericus, & contigerit vt ante moriatur, quam vaſſallus poſſeſſionem feudi nanciſcatur: exinanitur feudum: quod generaliter in omnibus clericis qui feudum dant, obſeruatur.

Hoc pugnat cum his quæ dicta ſunt. §. *ſi vero Archiepiſcopus & ſ.* obligationem quæ cœpit à clerico defuncto ex cauſa inueſtituræ, tranſire in ſucceſſorem. hoc caſu obligatio cœpit à defuncto. debet ergo in ſucceſſorem tranſmitti. & hoc ipſo caſu ita reſpondetur infra 4. tit. 40. Non loquitur de beneficio alieno, quod tamen confingunt interpretes, atque ideo etiam non diſtinguit vter prior deceſſerit, vaſſallus an clericus, ſed de beneficio cuius poſſeſſio penes clericum fuit, in quo ita diſtinguit. Aut eam poſſeſſionem tradidit inueſtito aut non. Si tradidit, ſucceſſor factum mutare non poteſt. Si non tradidit, inueſtitura euaneſcit, & obligatio quæ cœpit à defuncto, in ſucceſſorem non tranſit. Sed in beneficio alieno hæc etiam poſterior diſtinctio locum habet. nam ſi clericus de alieno feudo Titium inueſtierit & poſſeſſionem tradiderit conſentiente priori vaſſallo, etiamſi deceſſerit ante priorem vaſſallum, ſucceſſor inueſtituram & traditionem ratam facere cogitur, *d.* §. *ſi vero Archiepiſcopus.* Si non tradiderit, ſucceſſor non obligatur. Hoc tamen loco nihil eſt quod de feudo alieno factam inueſtituram arguat. Igitur in feudo cuius poſſeſſio fuit penes clericum qui inueſtituram fecit, dicam d. tit. 40. ſpectari rationem iuris: Hoc loco Lotharij Conſtitutionem, qui ſucceſſores clericorum, id eſt, qui eis in functione Eccleſiaſtica ſucceſſerunt, non multum voluit factis defunctorum obligari, *l.* 2. *&* 4. *Lang. quan. lic. rect. Eccl. cap.* 2. *de precariis* Colore igitur aliquo aſſumpto facile mutabunt factum defuncti, maxime re integra, id eſt, nondum ſequuta traditione. Loquitur autem de rebus Eccleſiæ, non de rebus clerici propriis: alioquin heres teneretur inueſtituram implere.

De conuentione inueſtituræ feudi inter dominum & vaſſallum.

TIT. XXVIII.

SI inter dominum & vaſſallum lis oriatur de inueſtitura feudi, domino ſcilicet inueſtituram ſe feciſſe negante: ſi teſtibus res probari non poterit, poſſeſſoris ſacramento res decidatur. Idem in eorum ſucceſſoribus obſeruatur. Si vero teſtes interfuerint, & eos vaſſallus ad teſtimonium vocauerit, eorum teſtimonio cum ſacramento credatur: teſtes vero ſint pares eius, & qui ab eodem domino feudum teneant. Qui ſi tempore inueſtitionis abfuerint, etiam extranei ſunt recipiendi: qui etiamſi veritatem celare voluerint, forte amore, vel pretio, vel alia qualibet ex cauſa,
A à Comite, vel à populo iurare compellantur, quod ex ea cauſa falſitatem non dicant, nec vera ſe ſcientibus tacebunt. His enim non cogentibus eos, vaſſallus cum ipſo domino ad Imperatorem ire feſtinet, eique cauſam intimet: & quod Imperator inter eos iudicauerit, obſeruetur. Si autem ſe venturum, vel nuncium miſſurum vaſſallus promittat: ex quo promiſerit, vſque ad annum quiete poſſideat. Si vero ad Regem non venerit, vel non miſerit intra annum, domini ſacra-
B mento cauſa finiatur. Et ſi teſtes ſacramento iam dicto præſtito ſe non interfuiſſe dixerint, domini ſacramento quæſtio terminetur. Hæc omnia etiam in clericorum perſonis locum habent, præterquam quod de perſonis teſtium dictum eſt. In clericorum enim feudo pariter accipiuntur pares & extranei. Hoc ideo, quia cum clerici quoſdam de feudo inueſtiunt, ſæpe abſconſe & ſine præſentia ſuorum factum hoc facere ſtudent.

Si quis ſe, vel patrem ſuum ab aliquo defuncto, vel patre eius de feudis inueſtitum
C eſſe contendat: niſi per duos pares de domo ipſius domini probauerit quod intendit: vel etiam cum pares abſunt, per alios idoneos duos teſtes, tunc in electione domini eſt, vtrum velit iurare cum duodecim ſacramentalibus, illum, qui feudum quærit, per ſe, vel patrem eius, ſi de hoc quæratur, de ipſo feudo inueſtitum non fuiſſe. Quod ſi iurare noluerit, actor iuret cum duodecim ſacramentalibus, ſe, vel patrem ſuum inueſtitum fuiſſe: quod ſi iurare noluerit, qui conuenitur, eſt abſoluendus. Secundum enim morem Mediolanenſium, hæc ſacramenta præſtan-
D da ſunt tam à filiis actoris, vel rei, quàm ab ipſis principalibus perſonis. Si autem aliquis in poſſeſſione feudi ſit, de quo dominus dicit, eum inueſtitum non fuiſſe, tunc ſine probatione vlla teſtium, debet ſolus iurare, ſe, vel patrem ſuum fuiſſe inueſtitum. Hæc autem ſunt ita tenenda, ſi per vnum annum, ſciente domino, & non contradicente, in poſſeſſione permanſit. Alioquin iuſta ignorantia, vel parui temporis negligentia, cum iniquæ poſſeſſionis periurio, quandoque domino in poſſeſſione damnum adferat.

E Si vaſſallus allegat inueſtituram, dominus negat, repetitur quod dictum eſt ſupra §. *ſi autem controuerſia,* & 24. actori probationem incumbere, reo ſiue poſſeſſori defenſionem cum XII. vel vno caſu ſoli, ſi anno integro poſſederit feudum ſciente domino. & adiicitur poſſeſſores etiam eorum ſe iureiurando defendere, ſed principales perſonæ iurant de ſuo facto abſciſſe, puta ſe feciſſe aut non feciſſe, ſucceſſores de conſcientia, id eſt, ſe ſcire, neſcire, credere aut non credere, vt *ſ.* 4. *tit.* 36. *&* 72. Vaſſallum laicum probare inueſtituram per pares qui adfuerunt, vel ſi nulli fuerint pares, per extraneos, vt *ſ.* 2. *tit.* 3. vbi plenius hac de re tractabimus, & *lib.* 4. *tit.* 36. Clericum per

quoscunque: quod occultiores sint horum inuestituræ. Pares vel extraneos testes negantes se de re controuersa scire aut meminisse quidquam, ad iusiurandum adigi à Comite vel populo. Quomodo à populo? Legendum, *à Præposito.* Comes iudex est ordinarius. Præpositus est missus Comitis, aut vicarius, *l. 7. & 81. Lang. de fur. l. vlt. Ne lib. ho. op.* Vel etiam ad iusiurandum adigi à domino & aliis paribus, vt infra 4. tit. 71. Sufficiunt autem duo testes, modo iurent se veritatem neque silentio abdituros, neque mendacio contaminaturos. *Se scientibus*, inquit. Sic habebat vet. liber, vt j. 2. *tit. 5.* me sciente, & *l. 14. Lang. de testu. l. 2. De periuriis.* Græci in suis formulis, εἰδότος ἐμοῦ. Et nisi ita testes iurare cogantur Comiti, forte dum videntur non esse cogendi, rem vassallus refert ad Imperatorem intra annum, possessione vassallo interim salua. quod nisi fecerit, dirimetur lis iureiurando domini cum XII. potius quam rei. & ita in casu tit. 7. iureiurando actoris lis finitur, & aliis plerisque, vbi iudicem mouet æquitas, vt s. 4. *tit.* 36 Item si testes quos protulit reus, vt in specie §. *item illud*, & §. *si vassallus*, & *seq. tit.* . supra se inuestituræ non interfuisse dixerunt, iam non reo, sed actori deferetur iusiurandum. Regulariter deficientibus probationibus reo datur iusiurandum ea conditione vt iuret, vel referat. & ita si vassallus agat, deficientibus probationibus dominus iurat cum XII. vt fieri adsolebat, vel refert actori iusiurandum, & eo non iurante, dominus absoluitur, vt tit. seq. idemque est si dominus agat, vt j. tit. vlt. *Cum ipso domino.* Alias, cum misso domini. *Si quis se vel patrem.* Dixit de vassallo reo. Nunc de vassallo actore. & quibusdam Codicibus hic præponitur titulus hoc loco: Si heres vassalli defuncti se dicat, vel patrem suum inuestitum. Et dicit de heredibus actoris & rei apertius quod supra attigerat illo loco. Idemque & in eorum successoribus obseruatur. *Pares de domo.* id est, pares curtis. *Solus.* sine sacramentalibus.

De feudo dato lege commissoria.

TIT. XXIX.

SI quis obligauerit aliquam rem pignori eo pacto, vt si statuto tempore pecunia soluta non fuisset creditori, eam pro feudo habeat: potest debitor quandocunque pecuniam soluendo, pacto non obstante pignus recuperare. Feudum enim non sub prætextu pecuniæ, sed amore & honore domini acquirendum est.

Lex siue pactio commissoria, quæ etiam fiducia dicitur, in venditione ita fit, vt si ad diem emptor pretium non soluerit, venditio resoluatur, & ipso iure rei venditæ dominium ad venditorem recurrat. Hæc conuentio iusta est. Eadem lex apponitur in pignore, cum ita pignus mancipatur creditori, vt pecunia ad diem soluta, debitori remancipetur, non soluta perpetuo iure apud creditorem remaneat. hoc igitur genere pignoris proprietas mancipatur creditori. qua de causa pactione rescissa rem amittere dicitur creditor, quæ scilicet fuerat mancipata, *l. vlt. C. de pact. pign.* Et in *l. si rem §. 2. D. de pig. act.* hypothecam esse, cum non transit nec possessio ad creditorem, vt Flor. scriptum est, id est cum nec proprietas transit, vt in fiducia, id est pignore dato l. commissoria, nec possessio, vt in pignore simplici. Pignoris enim possessio sola transit in creditorem, non dicta lege commissoria, *l. cum & sortis §. vlt. D. de pign. act.* & ideo distrahi potest à tutore sine decreto, cum non intelligatur esse pupilli, *l. 5. §. si pupillo, D. de reb. eor. qui sub tut. sunt.* Fuit olim hæc conuentio iusta, sed deinde à Constantino improbata est, *d. l. vlt.* quod ei insit fraus & captio nimia, sæpe pro parua pecunia debitore pretiosa amittente pignora. Igitur ex ea Constitutione etiamsi ea lex pignori inserta sit, licebit debitori post diem oblata pecunia pignus repetere. Verum enim vero ita pacisci licet, vt ad diem pecunia non soluta creditor solutionis iure rem retineat. quia hyperochæ repetitio superest, *l. vlt. C. de dist. pign. l. quamuis, D. de solut.* vel vt iure emptionis eam retineat iusto pretio. quia & hic superflui petitio est, *l. si fundum, §. vlt. D. de pignor. l. Titius, D. de pig. act.* An & ita valet pacta conuentio, vt eam iure feudi retineat. quod videtur. nam hoc modo totum ius quod in ea re habet debitor, à se non abiudicat. & hæc fuit sententia Oberti, vt j. 4. *tit. 66.* Gerardo aliud iudicium est. quia hæc conuentio est contra naturam feudi, quod originem ex beneficio & amicitia trahit, non ex pecuniæ sua die non solutæ veluti multatione quadam. Igitur non parebit debitor huic conuentioni, & post diem recte aget pigneratitia actione, oblata & consignata solida pecunia. Et dari feudum non potest pignoris lege commissoria. In feudo tamen apponi lex commissoria potest, *l. lex vectigali, D. de pignor.*

Si dominus inuestierit aliquem de feudo sui militis.

TIT. XXX.

SI quis inuestierit aliquem de feudo sui militis, viri Placentini prorsus asserunt hanc inuestituram non aliter valere, nisi eo consentiente cuius erat feudum. Mediolanenses & Cremonenses nihil distare asseuerant, vtrum eo consentiente an ignorante: dummodo eo viuente nullum detrimentum de feudo suo sibi contingat. Hoc autem dicendum est de eo milite, qui feudi successionem non habet.

Dixi hac de re satis 1. §. *si vero Archiepiscopus.* In fine ex Vet. emendaui, qui feudi successionem non habet, vt s. *tit.* 5.

Si dominus feudum militi suo obligauerit.

TIT. XXXI.

QVidam obligauerat terram quandam suo militi, deinde cum filius domini longum post tempus pecuniam offerendo pignus liberare voluisset: filius militis contendebat patrem suum à domino defuncto de prædicto pignore inuestitionem feudi accepisse. vnde viri prudentes Mediolanenses interrogati laudauerunt, in electione filij militis esse cum XII. sacramentalibus iurare patrem suum, vel se à domino suo per inuesti-

turam prædictam terram tenuisse, ita vt per xxx. annos contestatio pignoris à parte domini aduersus ipsum vel patrem suum facta non fuisset. Si autem ipse iurare noluerit, filius defuncti domini necesse habet iurare cum duodecim sacramentalibus defunctum militem inde per feudum inuestitum non fuisse. Quod si ita iurare recuset, inuestire ipsum filium militis domini filius de iam dicta terra per feudum debet.

Dominus suo vassallo pignori obligauit fundum: post longum tempus filius domini oblata & consignata pecunia agit & pigneratitia actione. Filius vassalli allegat inuestituram, & præscriptionem triginta annorum. tot enim se annis feudum iure feudi possedisse. quo tempore & si non tollatur ius luendi pignoris, vt Rogerius docuit in dialogo de præscriptionibus, & Harmenopulus 3. Epitomarum tit. 5. adquiritur tamen ius feudi, licet initio inuestitura nulla interuenerit, vt J. *4. tit. 6.* & plenius à Friderico II. definitur Cõst. Neap. 3. *tit.* 38. data etiam actione possessori si possessionem amiserit. Sed exigunt bonam fidẽ fragmẽta Ardizonis, & contenta sunt longo tempore, propter bonam fidem scilicet. Malæ fidei possessori necessaria est præscriptio xxx. annorum. vnde & ex diuerso dicemus dominationem feudi xxx. annis adquiri. Quid autem fiet in specie proposita? Aut probat actor pignus, aut non. Si probat, nec ex aduerso probat reus inuestituram, vt exi- A gitur *tit.* 1 §. *similiter*, potior est causa luendi pignoris possessione xxx. annorum. Si non probat pignus, satis erit reum iurare cum XII. sacramentalibus se vel patrem suum inuestitum fuisse, vel quasi iure inuestituræ eum fundum sine vlla interpellatione per annos xxx. possedisse. aut si nolit iurare, debet iusiurandum actori referre. quo non iurante, reus absoluitur, eumque actor ne amplius ea res in controuersiam veniat, quasi de veteri beneficio inuestire cogitur. Dicit actorem iurare cum XII. Hoc ita nisi reum constabat ratione alterius feudi suum vassallum esse. hoc enim casu æquũ est soli religioni domini stari, vt S. *tit.* 1. §. *si vero feudum, & tit. 6.* Diximus feudum adquiri possessionẽ xxx. annorum. Non idem dicemus, si dominus xxx. annis fundum possederit, quasi non feudalem, vel si B vassallus xxx. annis fundum possederit quasi proprium. nihil enim obstat præscriptio vassallo, vel domino feudi nomine ius suum persequenti. quod & eadem Constitutio Friderici significat. nihil etiam eam obstare vulgo receptum est in census aut terragij iuribus, quorum hoc præcipue discrimen, quod ex hoc non debeantur εἰσδικτικά, ex illo debeantur. Conditiones eæ sunt & qualitates prædiorum: quas sola voluntas domini tollit, non vetustas. Voluntas domini, vt si iura sua restrinxerit, vt loquuntur, & absorbuerit. Verum aduersus ius commissi, vel petitionem εἰσδικτικῶν, vel reliquorum siue ὀπισθοτελῶν, poterit se possessor tueri præscriptione xxx. annorum, *l. competit, C. de præscr. 30. ann.* ex consuetudine Biturigum aduersus petitionem ὀπισθοτελῶν præscriptione quinquennij.

OBERTI DE ORTO
DE FEVDIS
LIBER II.

De feudis siue eorum consuetudine Mediolanensi.

Tit. I.

BERTVS de Orto Anselmo A suo salutem. Causarum quarum cognitio frequenter nobis committitur, aliæ dirimuntur iure Romano, aliæ legibus Langobardorum, aliæ autem secundum regni consuetudinem, quæ quàm varia, quamque secundum diuersorum locorum aut curiarum mores sit diuersa, nec breuiter potest dici, nec hoc libello facilè comprehendi: vsum tamen feudi qui in nostris partibus obtinet, prout possibile est, B exponere tibi necessarium duxi. In iudicio etenim quòd de feudis agitur; illud legibus nostris contrarium dici solet. Legum autem Romanarum non est vilis auctoritas, sed non adeo vim suam extendunt, vt vsum vincant aut mores. Strenuus autem Legisperitus, sicubi casus emerserit, qui consuetudine feudi non sit comprehensus, absque calumnia vti poterit lege scripta.

Docet ius feudorum totum manare ex consuetudine, atque ideo in feudorum causis plus valere consuetudinem quam ius ciuile Pop. Romani. Quin imo C cùm ita esset scriptum in *l. 2. C. quæ sit long. consu. Consuetudinis vsusque longæui non vilis auctoritas est, sed non vsque adeo sui valitura momento, vt aut rationem vincat aut legem*: ea verba inuertit hoc modo, *Legum Romanarum non est vilis auctoritas, sed non adeo vim suam extendunt, vt vsum vincant aut mores.* Et vtraque tamen sententia est vera. Illa intelligitur de consuetudine quæ nondum in iudiciis conualuit. Hæc de consuetudine quæ contradicto iudicio confirmata est, *l. cùm de consuetudine, D. de legib.* Hæc pro lege habetur, eique etsi non accedat, indulget tamen ratio. Ad hoc sententia *l. 2.* intelligitur de iis quæ lege definita non sunt. Tertullianus de Cor. mil. *Consuetudo in ciuilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex.* Recte, Cum deficit lex, vt *l. 33. D. de legib.* In iis quæ non ex scripto descendunt. Et eodem modo cum de iure & æquitate quæritur, & vna lex iudicem ait æquitatis potius quam iuris stricti eiusdemque scripti rationem habere, *l. 8. C. de Iudic.* altera inter ius scriptum & æquitatem solum principem interponere interpretationem, *l. 1. C. de legib.* rem ita distinguimus, vt in his quæ scripto palam comprehensa sunt etiam si prædura videantur, iudex à scripto recedere non possit, & vt solus princeps eam duritiem emendare possit, sicut duritiem legis Iuliæ, de qua *l. prosp xit, D. qui & à quib. mar.* moderatus est, *l. in adulterij, C. ad leg. Iu. de adul.* in his autem quæ palam scripto comprehensa non sunt, iudex spectare debeat æquitatem potius quam ius scriptum, vt si pœna sit in eum qui ferro percusserit lege comprehensa, non vtique eam irrogabit ei qui clauicula hominem percusserit. spectabit enim mentem non verba legis, legis conditorem non legem. & omnino ibi tum maxime æquitas dominatur, & præponenda est rigori, cum lex scripta deficit. quin imo, vt Aristoteles definit, æquitas nihil aliud est quam ius quod lex scripta prætermisit, τοῦ γεγραμμένου νόμου ἔλλειμμα, τὸ παρὰ τὸν γεγραμμένον νόμον δίκαιον, sicut consuetudo proprie nihil aliud est quam ius quod lex scripta prætermisit, sed æquitas ius natum & naturale, consuetudo, ius constitutum & receptum. Nihil porro legibus Romanorum cautum est de feudis. Igitur valere in feudis potius debet consuetudo quam quod legibus generaliter cautum est, quodve disputãdo & argumentando ex eis deduci potest, vt in feudis non succedunt parentes ex consuetudine, licet in aliis rebus iure scripto succedant, non succedunt filiæ, licet iure scripto succedant in aliis bonis. Plus potest consuetudo quam lex in his quæ lege nominatim comprehensa non sunt. At si qua in re in feudorum causis mores defecerint, tum decurritur ad ius commune ciuium Romanorum, id est, quod eo iure in aliis rebus cautum est, cum nondum feuda in vsum venissent, producitur etiam ad feuda: vt si quæratur, Cum vasallus feudi partem pignori obligauit, & deinde feu-

dum domino committitur, cuius cauſa ſit potior, domini an creditoris pigneratitij, quod mores nondum definierunt, dicam commiſſo feudo pignus extingui, arg. *l. lex vectigali, D. de pign.* quæ idem in emphyteuſi definit. Rurſus ſi quæratur, agro feudali iure belli capto & adſignato militibus, modica portione poſſeſſori relicta, an eam portionem iure feudi à priſtino domino recognoſcere non debeat, quaſi nouo iure eam habere cœperit victorum beneficio conceſſioneque, quod mores non definierunt: dicam ab eodem domino, eam portionem iure feudi recogniturum quaſi minime mutata poſſeſſionis cauſa, arg. *l. item ſi verberatum §. 1. D. de rei vind.* Hygenus de limit. conſt. Quos dominos in poſſeſſionibus ſuis remanere paſſus eſt, eorum condicionem mutaſſe non videtur. Item ſi quæratur, an feudo vendito lege commiſſoria, quibus locis feudi venditio non prohibetur, & ſolutis domino εἰσδικτικοῖς, poſt reſoluta venditione ad diem pretio venditori non ſoluto, εἰσδικτικῶν repetitio competat, quæ res moribus definita non eſt: dicam competere, cum & fructuum omnium repetitio competat aduerſus emptorem, *l. 4. & 5. D. de lege com.* & omnia in priſtinum ſtatum reſtituenda ſint, perinde atque ſi neque emptio, neque venditio interceſſiſſet, *l. facta, D. de ædil. edic.* Conſuetudinem dixi pro moribus inueteratis (nam & hoc exigitur, vt conſuetudo vim legis obtineat) cum ſcilicet ex frequenti conſuetione quaſi tales aut tales mores populus inducit. Proprie ex conſuetudine mos fit. Ariſtoteles, ἦθος ἐξ ἔθους περιγίνεται. Lactantius v. *Paulatim male viuendi conſuetudo, mos factus eſt.* Publius Syrus: *Vitium prius fuit obſeruatio, nunc mos eſt.* Ouid. 2. Metam. *Morem fecerat vſus.* Varro autem vult morem eſſe communem conſenſum omnium ſimul habitantium, qui inueteratus conſuetudinem faciat.

In quibus rebus feudum conſiſtat.

Tit. I.

Sciendum eſt autem feudum ſiue beneficium non niſi in rebus ſoli, aut ſolo cohærentibus, aut in iis quæ inter immobilia connumerantur (veluti cum de camera aut de caneua feudum datur) poſſe conſiſtere, ac feudum neminem poſſe acquirere niſi inueſtitura aut ſucceſſione.

Feudum conſiſtit in rebus ſoli, vel ſolo cohærentibus, vel in eis quæ pro immobilibus habentur, velut ſalariis, penſionibus, ſtipendiis, ſportulis, annonis, vt *infra, 4. tit. 53.* quæ res incorporales ſunt. incorporales autem res immobilium magis quam mobiliũ iure cenſentur, *l. 2. C. de ſeru. & aq.* Nou. 7. Rerum incorporalium propria eſt ſpecies. Ex rebus enim aliæ ſunt corporales, aliæ incorporales, & corporalium aliæ mobiles, aliæ immobiles. Sed vbi tantum fit mentio mobilium & immobilium, incorporales immobilibus potius accenſentur. qua de cauſa nomina, quæ iura ſunt incorporalia, immobilia, vel mobilia eſſe non dicam, ſed immobilium iure cenſeri, quæ forte fuit mens Accurſij in *l. monentium, D. de verb. ſign.* licet moribus Biturigum diſtinguatur, vt ſi debeatur res mobilis, nomen rebus mobilibus, ſi immobilis, immobilibus adnumeretur, quæ diſtinctio ſumpta eſt ex Accurſio ad *Nou. de non alien. reb. Eccl.* Ait, Solo cohærentibus. Huiuſmodi ſunt iuncta infixaque, quæ quaſi pars ædium aut fundi, vel propter ædes habentur, vt granaria quorum ſtipites in terra defoſſi ſunt, & quædam alia etiam ſi non ſint affixa, vt claues, clauſtra, epitonia, *l. Iulianus, §. vlt. l. fundi, D. de act. emp.* & tormenta bellica, vt in eis Conſuetudinibus expreſſum eſt, quia propter ædes habentur. Torcularia etiam & dolia iidem mores ſimul ac Turonenſium immobilibus adnumerant. quod eſt contra *d. l. fundi §. 1.* qua rutis cæſis & inſtrumento deputantur. Id vero feudum quod conſiſtit in aliis rebus, quæ etſi ſolo non cohæreant, inter immobilia tamen connumerantur, vulgo ait appellari de camera aut de caneua. Camera eſt ærarium. Caneua vel canaua, cella vinaria. quod inſcriptio hæc Ennodij ante canauam probat: *Sobria cella cadis vinum quod ſeruat onuſtis,* &c. D. Auguſtinus ſer. 61. *De horreo, canabo vel cellario proferre non poſſumus.* & hæc quæ in ærario vel cella ſunt conſtituta feuda, quæ ſunt in curte domini, vt *ſupra 1. tit. 2. §. Item ſi quis feudum,* non habent propriam naturam feudi, morte enim dantis & accipientis finiuntur, vt *infra tit. 10.* Finiuntur & exhauſto ærario vel cellario ſine culpa domini, vt *infra 4. tit. 68.* Ex hac enim cauſa dominus tantum tenetur in id quod facere poteſt, deducto ne egeat, imo & deducto ære alieno, exemplo donatoris. nam & in feudum datio, liberalitas ſiue donatio eſt. Adiicit in fine huius tituli, feudum aut inueſtitura adquiri aut ſucceſſione, vt *infra 4. tit. 36.* Adquiritur etiam præſcriptione, traditione poſſeſſionis facta nomine feudi. Sed hæc habentur pro inueſtitura. Et redemptione. Sed hæc ſucceſſionis prætextum habet, vt *ſupra 1. tit. 25.* De inueſtitura autem Obertus primum tractat. Tractabit deinde de ſucceſſione.

De inueſtitura feudi.

Tit. II.

Inueſtitura quidem proprie dicitur poſſeſſio: abuſiuo autem modo dicitur inueſtitura quando haſta vel aliud corporeum quidlibet porrigitur à domino ſe inueſtituram facere dicente: quæ ſi quidem ab illo fiat, qui alios habet vaſallos, ſaltem coram duobus ex illis ſolemniter fieri debet: alioqui licet alij interſint teſtes, inueſtitura minime valet. Si enim domino adhuc in poſſeſſione conſtituto, an facta ſit inueſtitura, quæratur: non debet probare niſi per pares curtis illius domus, vel per publicum inſtrumentum à tribus vel à duobus paribus confirmatum. Nam ſi inſtrumentum defecerit, vel quia factum non fuerit, vel quia amiſſum ſit: tunc qui probare deſiderat, pares curiæ illius qui interfuerint, offerat, qui ſi negauerint, forte corrupti odio vel gratia ſeu præmio, & dicant ſe non interfuiſſe cum inueſtitura fieret, vel non reminiſci: tunc domino cogente iurent tactis ſacroſanctis ſcripturis, quod huius rei veritatem neſciant: & tunc actor aut alios producat pa-

res, aut iurisiurandi domino detur electio, vt proinde iuret inuestituram factam non esse, aut sacramentum vasallo referat, & ille aut iuret, aut acquiescat. Quod si iurare pares aliqua ex causa recusauerint, nec dominus eos iurare compellat: liceat vasallo etiam per extraneos probare inuestituram. Testibus vero deficientibus, iurisiurandi electio domino detur.

Si vero vasallus quidem possideat, vel si feudum cameræ aut caneuæ in duabus seu tribus acceptionibus quietis quasi possideat, dominus autem feudum negans esse, rem suam petat, vel quod de camera, vel de caneua bis vel ter (sicut diximus iam solutum est, deinceps soluere renuat: tunc non est opus probatione, sed possidenti data electione, aut iuret suum esse feudum rectum, aut domino referat iusiurandum.

Si autem inuestitura ab eo, qui vasallos non habebat, dicatur facta: tunc per quoslibet idoneos testes aut per publicum instrumentum probari potest, aut inopia probationis emergente, res decidatur per iusiurandum.

Præterea si aliquis tenor præter communem feudi rationem in inuestitura à domino dicatur interuenisse, vel si dicatur feudum sub tali condicione dedisse, vt vasallus in festiuis diebus vadat cum vxore sua ad Ecclesiam: omni facultate probandi domino adempta habeat vasallus potestatem defendendi se per sacramentum. Item si vasallus pactum speciale contra feudi consuetudinem allegat, veluti de filiarum successione: liceat ei tenorem, si potest, sicut inuestituram probare. quod si in probatione defecerit, vel cessauerit: concedatur domino hoc negare iureiurando præstito.

Et vestimentum & vestituram dixere Latini: vt in antiqua inscriptione, Vestituris basium. Inuestimentum. Liuius 4. Legem promulgat, ne cui album inuestimentum addere petitionis liceret causa. sic habent veteres libri. Dicemus ergo recte inuestituram. quo nomine proprie significari possessionem ait, vt in legibus Langobardorum sæpe. Sed abusiue in hoc tractatu inuestituram accipi pro cessione feudi quæ fit à domino porrecta hasta aut vexillo, vel qua alia re coram paribus curiæ vel aliis testibus. Hoc minus est quam possessionem tradere. idcirco post inuestituram agitur ad tradendum, vt *infra* 4. *tit.* 15. Porrigunt inuestiendo alij baculum, alij gladium, alij hastam, alij vexillum, alij anulum. quod donum inuestituræ dicitur in Constitutione Friderici de pace tenenda, alij aliter, vt Accursius retulit *Inst. tit. De verb. obl. in princ.* Otho Frisingensis: *regna per gladium, prouincias per vexillum tradi* Guntherus. *Ergo vbi vexillo partem, quam diximus, ille, hic autem gladio regnum suscepit ab ipso. Hunc etenim longo seruatum tempore morem Curia nostra tenet.* Episcopatus, imo & omnia feuda antiquo more Gallico per anulum & virgam, quod dicebant, *Par rain, & par baston. Rain*

A pro anulo, vt hodie Germanis, *Reing.* Adiiciebant baculum. vnde iactatur hoc vulgo è Gallorum moribus. *Le vassal se peut iouer de son fief, iusque à mettre la main au baston.* Vasallus feudi sui liberam administrationem habet, modo si non se in alterius domini fidem clientelamque conferat, nimirum ab alio accepto scipione, quod aliis verbis, *iusque à submission de foy.* Huius autem generis inuestituram interuenire etiam in proprietatis alienatione constat ex antiquo contractu emptionis & venditionis, in quo ita est, *Tu Pascuti fuste illum inuestiuo, Tu Segnuti fustem illum manu capito.* Minus autem est, vt dixi, inuestitura quam possessio. Dices, cur non traditio hastæ aut

B gladij, aut scipionis pro possessionis traditione habetur, vt clauium, *l. clauibus, D. de cont. emp. l. 2. C. de per. & com. rei vend. l. 1. C. de crim. exp. her.* Dicam, traditis clauibus non videri traditam possessionem domus, nisi in re præsenti traditæ sint. Rei præsentia per se sola facit, vt tradita eius possessio videatur. apprehenditur enim non manibus tantum aut pedibus, sed etiam oculis quasi longis manibus, *l. 1. §. pen. l. quod meo § si venditorem, l. quarundam, D. de adq. pos. l. pecuniam, D. de solut.* Inuestitura igitur etiam si fiat porrectis clauibus, pro traditione possessionis non habetur, nisi fiat in re præsenti: sed est tantummodo argumentum possessionis in feudum aut venditionis. inuestituram in feudo sequitur fidelitas, fidelitatem traditio. Dixi inuestituram fieri debere coram

C paribus. quod ita intelligendum est, si dominus alios vasallos habeat: alioquin extranei admittuntur, vt *supra 1. tit. 28. & infra 4. tit. 36. & 69. & hoc titulo §. si autem inuestitura,* & cur omnino pares adhibendi sint, si eorum suppetat copia, non exteri, hæc redditur ratio, ne quid ab exteris falsitatis excogitetur, qua suspicione carent pares, qui fidei vinculo arctiore tenentur obstricti. & hoc dicimus de noua inuestitura. In veteri quilibet admittitur, vt *infra* 4. *tit.* 35. Item hoc dicimus de laïcis. Clericis permittitur, vt adhibeant quoscunque, vt *supra 1. tit. 28.* Fit ergo inuestitura sine scripto. Sed fieri etiam potest ex scripto per publicum instrumentum. quo casu quæritur an necessaria sit parium subscriptio, siue confirmatio.

D Hoc loco exigit confirmationem parium. sed obstat *infra 4. tit. 35.* qui & cum eo quod de clericis diximus pugnare videtur. Sed animaduertendum est, in eo titulo nihil certo definiri, varias tantum opiniones referri. Alij dicunt non valere inuestituram quæ fit non accersitis & adhibitis paribus curtis, licet dominus se eam fecisse confiteatur, & probari possit publico instrumento: nihilque interesse, dominus qui inuestituram fecit fuerit clericus an laicus. Alij valere arbitrantur, si modo dominus confiteatur se eam fecisse etiam si fecerit eam sine paribus. Alij arbitrantur publicum instrumentum non sufficere, nisi fuerit à paribus confirmatum: quæ sententia tribuitur Gerar-

E do & Oberto. & sane Obertus ita aperte definit hoc loco. Alij, vt Mediolanenses, publicum instrumentum sufficere arbitrantur, quorum opinio verior videtur. Quin & domini confessionem sufficere puto. Et distinctionem inter clericum & laicum non recipio. Prima & tertia opinio subtili iure vera est. quod in *4. tit. 35.* hæc verba significant, ad subtilitatem consuetudinis. Secunda & quarta voluntatem contrahentium spectat potius quam subtilitatem nimiam, quam iudices admittunt raro, *l. sicut, §. si debitor, D. quib. mod. pig. sol.* Igitur domino possidente si qui inuestitum se de feudo dicit, aduersus dominum experiatur, probare debet inuestituram per publicum instrumentum, vel per pares, vel certe his deficientibus, aut iurantibus se rei gestæ non meminisse aut iurare no-

lentibus, per extraneos. Duo sufficiunt, vt *supra 1. tit. 28. & infra 4. tit. 69.* Imo plures videntur exigendi, eadem ratione qua pares quantum potest adhiberi voluimus, ne quid falsitatis incurrat, *l. vlt. C. de fidei.* Sed parium qualitas omnem falsi suspicionem tollit. At his deficientibus duobus etiam extraneis contenti sumus: quia scilicet personam & vicem parium repræsentant, & his substituti videntur. Vassallo autem non probante, dominus iurat cum xij. se inuestituram non fecisse, aut refert iusiurandum actori, qui si forte relationem suscipere nolit, protinus dominus absoluitur, vt *supra 1. tit. §. si autem controuersia, & tit. 28 §. si quis sc. & tit. vlt.* Dixi de domino possessore, nunc dicam de vassallo possessore. Vassallo possidente, vel quasi possidente quid fiet? Possidetur res corporalis. Quasi possidetur res incorporalis, *l. ait prætor, §. item ei qui per captiuitatem, D. ex quibus cau. mai.* veluti ius percipiendarum annonarum è cellario domini, quod feudum dicitur de caneua. Id enim videtur quasi possidere vassallus, si bis aut ter annonas sine controuersia perceperit. Ex tribus aut quatuor acceptionibus formatur quasi possessio. qui locus est in hanc rem hoc titulo singularis, *§. si vero vassallus.* Vsus pro possessione est. Vassallo possidente, vel quasi possidente, si dominus agat pigneratitia, probatio domino incumbit, vt diximus *§. si autem controuersia.* Si agat rei vindicatione, & repellatur exceptione inuestituræ, & is simpliciter neget esse feudum, vel etiamsi iam amplius nolit præbere annonas, negans se eas ante præbuisse feudi nomine & adserens rei suæ libertatem, hoc casu quia negantis nulla est probatio (nemo enim eius quod negat factum rationem aut potest aut debet aut solet reddere) necesse est reo defensionem dari, vt iuret suum esse feudum, aut actori referat iurisiurandum. quo non iurante, statim reus absoluitur. Et quæ diximus obseruari in probanda inuestitura, eadem obseruantur in probando pacto inuestituræ. Vt in venditione aut inuestitura facta venditionis nomine, ita in feudi inuestitura quodcunque pactum est, id valet, puta vt sine iuramento fidelitas præstetur, vt tit. seq. vel vt filiæ succedant, vt *supra 1. tit. 4.* vt succedat frater fratri in feudo nouo, vt *supra 1. tit. 19.* vt vassallus festis diebus officij causa vxorem domini sui in ædem sacram comitetur & ducat, vt *§. vlt. huius tituli*, vbi hanc pactionem condicionem vocat. Condicionem inuestitura admittit, vt *supra 1. tit. 5.* id est adiectionem, quæ suspendat actum, licet videatur actus esse solemnis. Admittit etiam condicionem, id est, pactionem quamlibet, modo non sit iuri aut naturæ feudi contraria. & inde condicionale feudum dicitur quod sub pactione certa certove seruitio constituitur. Qui autem pactionem allegat, siue sit dominus, siue vassallus, eam probare debet eo modo quo supra dictum est inuestituram esse probandam, quo deficiente, alteri defensio competit cum sacramentalibus xij. nisi malit iusiurandum referre. Recte interpres exponit hæc verba, Omni facultate probandi domino adempta, id est, domino in probatione deficiente. At præterea constat inuestituram non tantum de certo seruitio, sed etiam de incerto pacisci licere, puta indistincte, vt pro feudo seruitium præstetur, vel etiam id agi ne vllum seruitium præstetur. Vnum casum hic adnotare libet, quo etiamsi de certo seruitio conuenerit, vassallus eo liberatur, puta si domino feudum pignori obligauerit sub lege ἀντιχρήσεως, quod est ex decreto Innocentij III. *c. 1. De feudis.* qua ratione & emphyteuticum prædium eadem lege accipiet dominus si modo eius temporis nullam pensionem ab emphyteuticario exigat, ne vtrunque habeat canonem & fructus, vel ille seruitium & fructus. alias enim ἀντίχρησις pontificio iure improbata est, quia vsuræ proxima est. id enim agitur vt creditor fructus lucrifaciat, sorte manente integra. quod male Albertus Krantzius Chron. 8. cap. 35. appellat emptionem sub lege redimendi factam. Præcessit enim pecunia debita, cuius nomine res pignori obligatur ea lege, vt creditor fructus non computet in sortem, vtque non aliter eam rem debitori restituat quam omni pecunia soluta. Est igitur pignus, non venditio.

De inuestitura veteris vel noui beneficij.

Tit. IV.

Inuestitura autem aut fit de veteri beneficio, aut de nouo: quæ de veteri fit, etiam à minore potest fieri. Siue autem à minore, siue à maiore fiat, non de omni possessione vassalli, sed de iusta tantum facta intelligitur, nisi aliud nominatim dicatur. Noui vero inuestitura feudi non ab alio recte fit, nisi ab eo qui legitime suorum bonorum administrationem habet. Qui enim qualibet ratione aliquid de suis rebus impeditur alienare, is nec per feudum poterit inuestitutam facere. Sed etiam res cuius alienatio prohibetur, nec per beneficium dari conceditur, nisi in casu. vt ecce, si quis ex agnatis tuis rem quæ à communi parente per successionem ad eum peruenerit, alienare voluerit, non permittitur ei etiam secundum antiquam consuetudinem alij eam vendere, nisi tibi vel alij proximiori pro æquali pretio accipere volenti. per feudum tamen cuilibet dare potest, nisi fiat in fraudem nostræ consuetudinis vel legis nouæ bonæ memoriæ Lotharij Imperatoris, tunc enim rescissa inuestitura, reddito à te vel ab alio proximiori, videlicet secundum antiquam consuetudinem pretio, si quod dederit, is qui inuestituram accepit compellatur rem tibi restituere. Personam vero inuestituram accipientis non distinguimus. nam etiam seruus inuestiri poterit, nisi ignorantia prætendatur. Sed vtrum ipse an alius pro te inuestituram faciat vel suscipiat, nihil interesse putamus, potest enim hoc negotium, & per procuratorem ab vtraque parte expediri. Feminam quoque etiam noui feudi inuestituram facere posse plerique consentiunt. Nulla autem inuestitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat, cum à fidelitate feudum dicatur, vel à fide, nisi eo pacto acquisitum sit ei feudum, vt sine iuramento fidelitatis habeatur. Vtrum autem præcedere debeat fidelitas inuestituram, an inuestitura fidelitatem, quæsitum scio. & sæpe responsum est inuestituram debere

bere præcedere fidelitatem. Fidelitatem autem dicimus iusiurandum quod vassallus præstat domino.

Duplex est inuestitura, alia veteris, alia noui beneficij. Veteris est quæ fit à successore domini, vel successori vassalli, vt *infra* 4. *tit.* 35. mortuo scilicet domino, vel vassallo. Noui, ex qua primum formam suam, & originem feudum accipit. Hæc dat legem feudo, & contractus est. Illa quæ fit de veteri feudo, non est contractus, sed feudi tantum quædam veluti recognitio simplex siue ἀνάληψις, quæ fit gratuito, Constitutionibus Neapolitanis, & nostris illata certa pecunia. Et peti solet ita vt quis intendat se de suo recto feudo inuestiri debere, vt *infra tit.* 20. *&* 4. *tit.* 46. & in Fragmentis. *Cum*, inquit, *de veteri beneficio fit inuestitura, satis est si de recto beneficio fiat inuestitura*, id est, nulla solemnitas exigitur. Satis est rectum esse feudum, & iurari fidem. Rei nomen exprimi & adhiberi pares non est necesse, vt *infra* 4. *tit.* 35. & fieri potest à minore xxv. annis, vt hoc loco Obertus ait. De hac dicere possis non esse beneficium, sed iniuriam, si quis eam non impetrauerit, vt *l.* 1 §. *plane, D. de aqua quot. & æst.* Noua inuestitura fit solemniter per symbola, vel, vt Helmodius loquitur, signa, & rei certæ nomine expresso, & adhibitis paribus, & ab eo qui rerum suarum administrationem habet. nam qui non potest alienare, nec feudi nomine inuestituram facere potest, excepta femina: est enim hæc inuestitura alienationis species. Placebat quibusdam veteris, sed non noui beneficij inuestituram à femina fieri posse. At diuersa opinio obtinuit, vt *hoc tit.* §. *feminam.* quæ mitior sententia dicitur in Fragmentis. Ratio dubitandi hæc erat, quia feminæ nihil alienare poterant sine tutoris auctoritate, *l.* 1. *Lang. Qual. mul. lib. alie. per. est.* Erant enim in perpetua tutela, siue, vt loquebantur, in mundiburnio, Langobardorum iure, quibus tutor est mundualdus, vt Germanis *Munder*, quæ eadem Gallis etiam olim fuere vocabula, vt in Chronicis S. Dionysij, *Bail, garde, mainburnie*, & Frossardo, *Et seront mis quatre mambours en Angleterre pour gouuerner le Royaume*: Oliuario de Marchia, *Mambour & pere de vous.* Rectum autem feudum dicitur, non, vt vulgo sentiunt, quod communem feudi rationem siue naturam retinet, cum & id rectum dicatur quod non est verum & proprium feudum, vt feudum de camera, *tit. proxed.* §. *si vero vassallus*, sed feudum rectum dicitur feudum vetus, cuius possessio iusta est. & ideo qui inuestitur de suo recto feudo, ei possessio tantum iusta confirmatur, vt ait hoc loco. nam si sit vitiosa possessio, certe non est rectum feudum, nec per eam inuestituram legitima fit. Additur hoc titulo, Quemadmodum is qui alienare non potest, feudi inuestituram facere non potest, ita rem alienari prohibitam nec in feudum dari posse. quod non tantum de prohibitione legis accipitur, sed etiam de prohibitione testatoris argumento emphyteuseos, *l. vlt. C. de reb. alie. non al.* Excipitur vnus casus, quo agnatus prædia familiaria, siue alodia sint siue feuda, extero alienare prohibetur, vel si alienauerit, ea eiusdem familiæ agnato proximiori iure προτιμήσεως, quæ Britannis inde dicitur *Premesse*, reuocare & retrahere conceditur. quod iure ciuili olim obtinuit ante *l. dudum, C. de con. empt.* sed reductum fuit in Oriente Constitutione Romani Lacapeni, in Occidente Constitutione Friderici. Eodem iure ante Fridericum Saxones vtebantur. sic enim legitur in veteri Saxonum lege, cap. 62. Liber homo, qui sub tutela nobilis cuiuslibet erat, qui iam in exilium missus est, si hereditatem suam necessitate coactus

A vendere voluerit, offerat eam primum proximo suo, si ille eam emere noluerit, offerat tutori suo vel ei qui tunc à Rege super ipsa re constitutus est: si nec ille voluerit, vendat eam cuicunque voluerit. Sunt autem agnatis ad reuocandam venditionem constituta certa tempora, principalibus personis dierum xxx. procuratoribus eorum mensium iv. ex quo fuerint testato denunciati, vt ad emptionem accederent si vellent, Constitutione Romani. Moribus autem Galliæ, vel annus datur, vel lx. dies, vel menses sex pro varietate regionum. Nimia licentia breuitate temporis constringitur. Idem vero ius προτιμήσεως habet dominus, siue prædium dederit in feudum, siue in emphyteusim. Si dederit in emphyteusim, intra duos

B menses, *l. vlt. C. de iu. emphyt.* Si in feudum, intra annum, vt *infra tit.* 9. Moribus Galliæ plurimum intra dies xl. & constituere debet statim atque intellexit venditionem, vtrum malit vti iure προτιμήσεως, an exigere εἰσιτήρια. vno enim electo, non potest variare, arg. *l.* 4. §. *eleganter, & l. pen. D. de lege commis.* Si in iure προτιμήσεως concurrat agnatus & dominus feudi vel emphyteuseos, vel census, agnatus præfertur, vt *infra tit.* 9. §. *pen.* Ergo & cum agnato proximiori venditur, merito dicemus domino non competere ius προτιμήσεως. An & si vlteriori? non ausim adfirmare, cum agnato proximiori, siue agnato siue extero vendiderit, competere ius προτιμήσεως probet 4. *tit.* 14. & hoc titulo adsignificet bis posi-

C tum verbum, proximiori: sed plerisque locis refragantur mores Galliæ, & in testamentis si testator vetuerit feudum alienari extra familiam, fundo extero alienato, proximiori agnato fideicommissi petitio competit, *l.* 32. §. *vlt. l. peto*, §. *fratre, D. de leg.* 2. fundo vlteriori agnato alienato, proximiori nulla fideicommissi petitio est, *l. filiusfa.* §. *cum pater, D. de leg.* 1. *l. vnum ex familia* §. *sed si feudum, D. de leg.* 2. *l. pater filium, D. ad leg. Falcid.* Ergo non potest quis feudum genearchicum alij vendere quam agnato, si id agnatus eodem pretio habere velit: In feudum tamen dare cuilibet potest, vt *infra tit.* 9. Et hoc est ex consuetudine Mediolanensi, qua feudum alienari potest totum sine domini consensu. sed extra-

D neo dominus præfertur, agnatus vtrique. In feudum tamen dari extraneo potest, neque tunc locus est iuri προτιμήσεως, nisi hoc fiat in fraudem consuetudinis, vt si adsimuletur inuestitura feudi, pro inuestitura venditionis. quo casu ius προτιμήσεως locum habet. Ex Constitutione Lotharij vassallus feudum amittit, si id alienauerit sine consensu domini, & domino committitur, nec agnati præferuntur, vt hoc loco significare videtur, dum ait, secundum antiquam consuetudinem. Non ergo secundum Constitutionem Lotharij. & ita si in dominum vassallus deliquerit, agnati excluduntur, licet quidam contra sentiant, qui & contra sentirent superiore casu, si in alium, posteri eius ex-

E cluduntur non omnes agnati, vt *infra* 3. *tit.* 2. *& lib.* 4. *tit.* 18. & 42. Non prohibebat tamen ea Constitutio in feudum dari sine fraude, doloque malo, vt Constitutio Friderici declarat de feudis non alienandis, & 4. tit. 22. Adiicitur hoc titulo seruum posse de feudo inuestiri, vt scilicet seruo vendi potest. Sed adquirit feudum domino confestim, feudiue actionem. Et per nuntium, gestorem, procuratorem dari accipique inuestituram posse, vt *infra* 4. *tit.* 70. 85. Vacante Imperio datur de feudis imperialibus per Palatinum Rheni ex bulla aurea. Sed excipiuntur feuda quæ dicuntur *Vanlehen*, quod scilicet deferantur per vexillum. Ergo & per procuratorem dari fidelitas potest, quæ statim subsequi solet tam veterem quam nouam inuestituram. Nulla, inquit, inuestitura debet ei fieri,

qui fidelitatem facere recusat. Nulla, id est, neque vetus, neque noua, vt j. 20. Datur plerumque fidelitas per ipsum vassallum. Gregorius Tyrensis in Chronicis. *Factus est Boamundus homo Imperatoris fidelitatis manualiter exhibito, & corporaliter præstito iuramento, qualem solent fideles dominis suis exhibere.* Et plerumque consuetudines regionum exigunt, vt ipsemet vassallus veniat, domino postulante, & vt per alium non aliter iuret, quam si & per alium dominus faciat inuestituram. Sed hoc iure secus est. Et potest iusiurandum dari per procuratorem, vt de iureiurando calumniæ proditum est, *l. 2. C. de iur. cal.* & est exemplum apud Liuium xxxi. licet litis totius finiendæ causa ipsum litigatorem iurare melius sit, *l. pen. C. de reb cred.* Solet & ad domum domini plerumque inuestitura peti, fidelitas offerri, nisi cum pactione aliud vel priuilegio cautum est, vt Constitutione Friderici in Austria Cuspiniani duci Austriæ hoc datur, ne pro conducendis feudis requirere seu accedere debeat imperium extra metas Austriæ, & vt in terra Austriæ ei debeant sua feuda conferri per imperium & locari.

De iuramento fidelitatis & qualiter vassallus iuret domino.

TIT. V.

QValiter autem debeat iurare vassallus fidelitatem, videamus. Iurare scilicet sic debet: Ego iuro ad hæc sancta Dei Euangelia, quod amodo in antea ero fidelis ei, vt vassallus domino: nec id, quod mihi sub nomine fidelitatis commiserit, pandam alij ad eius detrimenum, me sciente. Si vero domesticus, id est, familiaris eius sit, cui iurat: aut si ideo iurat fidelitatem, non quod habeat feudum, sed quia de iurisdictione sit eius, cui iurat: nominatim vitam, membrum, mentem, & eius rectum honorem iurabit.

De forma fidelitatis.

TIT. VI.

IN Epistola Philiberti Episcopi, in Decretis vicesima secunda, q. 5. c. de forma. Qui domino suo fidelitatem iurat, ista sex in memoria semper habere debet; incolume, tutum, honestum, vtile, facile, possibile. Incolume, ne sit in damno domino suo de corpore suo. Tutum, ne sit ei in damno de secreto suo, vel de munitionibus suis, per quas esse tutus potest. Honestum, ne sit ei in damno de sua iustitia, vel de aliis causis, quæ ad honestatem eius pertinere videntur. Vtile, ne sit ei in damno de suis possessionibus. Facile vel possibile, ne id bonum quod dominus suus facere leuiter poterat, faciat ei difficile: néve id quod possibile ei erat, faciat impossibile. Vt fidelis hæc documenta caueat, iustum est. Sed quia non sufficit ab-

A stinere à malo, nisi fiat quod bonum est, restat, vt in sex prædictis, consilium & auxilium domino præstet, si beneficio vult dignus videri, & de fidelitate esse saluus, quam iurauit. Dominus quoque in his omnibus vicem fideli suo reddere debet. quod si non fecerit, merito censebitur malefidus, sicut ille, qui in eorum præuaricatione vel faciendo vel consentiendo deprehensus fuerit, perfidus & periurius.

B *De noua forma fidelitatis.*

TIT. VII.

EST & alia de nouo, super fidelitatis iuramento, inuenta forma, & vtentium approbata consuetudine, quæ hodie fere in omni curia videtur obtinere. Hæc scilicet, Ego Titius iuro, super hæc sancta Dei Euangelia, quod ab hac hora inantea, vsque ad vltimum diem vitæ meæ, ero fidelis tibi Caio
C domino meo contra omnem hominem, excepto Imperatore, vel Rege. Quod verbum si recte intelligatur, nulla quidem indiget adiectione, sed integram & perfectam in se continet fidelitatem, sed propter simplices & nominis significationis ignaros, ad illius verbi interpretationem hoc adiici solet, id est, Ego iuro, quod nunquam scienter ero in consilio, vel auxilio, vel in facto, quod tu amittas vitam, vel membrum aliquod, vel quod tu recipias in persona aliquam læsionem, vel iniuriam, vel contumeliam: vel quod tu amittas aliquem honorem, quem nunc habes, vel in
D antea habebis. Et si sciuero vel audiuero de aliquo, qui velit aliquod istorum contra te facere, pro posse meo, vt non fiat, impedimentum præstabo: & si impedimentum præstare nequiuero, quam cito potero, tibi nunciabo, & contra eum prout potero, auxilium meum tibi præstabo. Et si contigerit te rem aliquam, quam habes vel habebis, iniuste, vel fortuito casu amittere, eam recuperare iuuabo, & recuperatam omni tempore retinere. Et si sciuero, velle te, iuste aliquem offendere, & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum tibi, sicut potero,
E præstabo auxilinm. & si aliquid mihi de secreto manifestaueris, illud sine tua licentia nemini pandam, vel per quod pandatur faciam. & si consilium à me super aliquo facto postulaueris, illud tibi dabo consilinm, quod mihi videbitur magis expedire tibi. & nunquam ex persona mea aliquid faciam scienter, quod pertineat ad tuam, vel tuorum iniuriam vel contumeliam.

Inuestitura vero facta, & fidelitate subsecuta, omni modo cogatur dominus inuesti-

tum in vacuam possessionem mittere, quod si differat, omnem vtilitatem ei præstabit.

Hoc loco proponitur iurisiurandi fidelitatis formula, quo vassallus domino fidem suam alligat, & fidei suæ commissa non proditurum se promittit, & si sit domesticus, vel si dominationi feudi iuncta sit iurisdictio, etiam sibi curæ fore vitam, corpus, mentem, honorem domini sui promittit, vt *j*. 6. & 7. & *Consti. N. cap.* 3. *tit.* 15. *&* 18. & in formula à Radeuico proposita 3. c. 19. & hoc postremum iurat vassallus non ratione feudi quod habet, sed ratione iurisdictionis, quam dominus habet, vel ratione familiaritatis & *οἰκειότητος*, vt si feudum in curte habeat. quæ ratio etiam alia in re religionem officij maiorem à beneficiario exigit, puta ne quid sine consensu domini ex feudo abalienet, vt *s*. 1. *tit.* 2. §. *item si quis feudum*. & hic proculdubio est sensus huius tituli, quem ex tam effusa interpretum turba quæ temere ruit in hos libros, adsecutus est nemo. Id vero quod diximus de tuenda vita & honore domini, & si quid aliud specialiter iureiurando exprimi solet, potest videri fidei promissione generali contineri satis, vt *j*. 7. Carolus certe Magnus breuiori formula contentus fuit, *Promitto me domino meo Carolo, & filiis eius, fidelem futurum tota vita sine fraude doloque malo, legis Franciæ 4. tit. 46.* Sed plerique fidem sibi promitti satis non habent, nisi & fidei partes muniaque specialiter enumerentur, vel eo maxime si quid contra ea fecerint, vt non possint negare se commisisse in iusiurandum, & feudum amisisse, vt *s*. 1. *tit.* 20. Præterea separandus hac in re nobis est vassallus homologus. nam in iureiurando homologi nullus excipitur, in iureiurando non homologi excipitur Imperator, vel Rex, vel antiquior dominus, vt *j*. 4. *t.* 31. Duorum quis potest esse vassallus, non homologus, vel vni homologus, alteri non homologus. Duorum tamen esse vassallus homologus nemo potest, vt libro quarto demonstrabitur. qua de qualitate vassalli ingens sæpe concertatio est, vt fuit tempore Caroli VII. Francorum Regis inter Cancellarium Regis, & Cancellarium Petri Ducis Britanniæ, & Comitis Montisfortis, ille ducem Britanniæ legis homologum esse aiebat, hic negabat. Rex post multas controuersias Petrum in fidem & hominium recepit, more maiorum suorum, nullo alio adiecto, & mox eidem Petrus ratione Comitatus Montisfortis fidem dedit quasi homologus, quam non dederat palam ratione Ducatus. Sunt & vassalli quidam, qui plus quam fidem debere videntur, alij præcipue debent domino conciliare pacem, alij se pro domino obsides dare, alij certum seruitium: quæ iureiurando vel pactione inuestituræ nominatim exprimi necesse est. alioquin non debentur. inde veteribus Gallis hæc hominum genera, *Homme de fiefs, Homme de paix, Homme de plevre, Homme de seruice.* Quædam alia sunt, quæ etsi non exprimantur, debentur tamen, vt ipso iure moribus nostris & Constitutionibus Neapolitanis *ἀνάληψις* mortuo vassallo, quæ redemptio dicitur & restauratio feudi, vendito feudo *εἰσηλυτικά*, quæ laudationes vocantur, nisi dominus malit vti iure *προτιμήσεως*. Debentur & quibusdam locis domino collationes vel munera quædam certis ex causis, puta nuptialium herilis filiæ elocandæ causa, & *λύτρον* ob redemptionem domini ab hostibus capti, & equestris sportula sumpta à domino vel filio eius maiore natu equestri dignitate, qui summus est militiæ gradus. nam veteribus Gallis tres fuere militum ordines, *Cheualiers, Bannerets, Bachelers* quos possis dicere Equites, Mellocquites, & Vasellos, siue vasallos, nisi malis à Buccellariis deducere. Posterior enim ætas Buccellarios dixit milites corpore custodes, siue protectores, qui

A patronis suis adsistunt semper, *l. vlt. C. ad leg. Iul. de vi pub.* Renatus apud Gregorium Turonensem: *Ocylla buccellarius Aetij.* Interpretes *βασιλικῶν*: *βουκελλάριος ὁ προμάχων στρατιώτης*, & in veteribus Glossis, *Adsicia, buccellarius.* Et legem Gothorum siue VVisigotthorum 5. *tit.* III. *Si in patrocinio constitutus sub patrono aliquid adquisierit, medietas in patroni vel filiorum ipsius potestate consistat, aliam medietatem buccellarius qui adquisiuit obtineat. Quod si buccellarius filiam tantummodo reliquerit, ipsam in potestate patroni manere iubemus.* In Const. Neap. 3. tit. 21. Fridericus II. adiicit aliam causam exigendæ à vassallo intributionis, Si frater domini in equestrem ordinem promoueatur, & B Guilielmus Rex tit. 20. Si soror domini nubat, Si possessionem aliquam dominus emat, Si transeat Principis comitatus vel exercitus in expeditionem, Si dominus sit Episcopus pro eius consecratione, vel si in conuentum Episcoporum solemnem à Pontifice maximo euocetur. Sed in Neustria tres tantum quas initio dixi causæ receptæ sunt, & dicuntur, *Les trois cheuels aydes*, Bourboni addunt quartam, si dominus Hierosolymam inuisere velit, & vocant *Questes*, vt Neapolitanæ Collectas. Debebant olim etiam serui dominis suis munera quædam ipso iure, & clientes patronis eadem illa quæ diximus plerisque locis vassallos debere dominis. Halicarnassæus 2. *τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδιδόναι γαμουμένας καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο.* C Debebant & patronis liberti. Sed hi non iureiurando vel stipulatione, vt cum iurauerant vel promiserant post manumissionem seu natalitium patrono daturos liberisve patroni aut nuptialitium, *l. 7. §. iurare, D. de op. lib. l. vlt. D. de lib. cau.* In fine tituli vj. adnotatur, quam accipit dominus à vassallo iurato fidem, eandem vicissim eum tametsi iuratum debere vassallo præstare. & hoc est quod dicitur inter dominum & vassallum fidem esse reciprocam. Et 4. tit. 98. dominum esse vassallo coniugem quasi communi fidei vinculo coniunctum eodem sensu quo D. Paulus *σύζυγον* dixit non vxorem, sed familiarem, consortem, collegam. Et quibus ex causis vassallus feudum amittit, eisdem etiam fere dominiū, proprietatem siue dominationem D feudi amittere, eamque vassallo accedere. vt *j*. 4. *tit.* 24. & 56. mores nostri proprietatem amissam superiori domino addicunt, veluti Imperatori aut Regi, & Constitutiones Neapolitanæ 3. tit. 19. Et siue dominus sit qui vassallo siue vassallus qui domino iusiurandum deferat, non iurat de calumnia, vt *j*. 4. *tit.* 36. Idem puto esse statuendum de accusatione, vt quemadmodum vassallus dominum accusare vel contra eum testimonium dicere impune non potest, ita nec possit dominus in vassallum, nisi de feudo sit quæstio. quod ius fuit etiam olim inter patronum & clientem. Halicarn. 2. *κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔτε ὅσιον οὔτε θέμις ἦν κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκαις ἢ καταμαρτυρεῖν. εἰ δέ τις ἐξελεγχθείη τούτων τι διαπραττόμενος, ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας.* E Conueniunt in plerisque vassalli & clientes. quin imo clientum commune nomen est. Sed & distant in multis. Interpres ad tit. vj. iusiurandum quoddam fidelitatis allegat, quod dederit Otho Ioanni, quod sumpsit ex *c. tibi domino, 64. dist.* Is est Otho I. qui non fidelitatem Ioanni iurauit, cum iuraret potius ea ætate Pontifex Imperatori (erat enim creandi Pontificis potestas penes Imperatorem) sed cum à Berengario, qui se in Italia pro Imperatore gerebat opprimeretur Ioannes XII. ei tantum Otho suam operam pollicetur, quasi vassallus. In melioribus libris non sunt formulæ fidelitatis quæ ponuntur *tit.* 6. & 7. & sane libro Oberti nescio à quibus temere insertas credo: qui cum titulo quinto satis formulam fidelitatis exposuisset, con-

gruenti ordine mox subiecit, *Inuestitura vero facta & fidelitate subsequuta, &c.* vt inuestituram fidelitatem ita fidelitatem traditionem sequi. alioquin damnari dominum in id quod interest atque etiam præcisè cogi tradere, quod exposui s. *tit.* 1. *§. si vero Archiepiscopus.* vnde intelligitur inuestituram non transferre possessionem, scipionem, anulum, vexillum, claues non transferre possessionem, nisi tradantur in rè præsenti. Illud omisimus illi parti iurisiurandi, *Et si sciuero &c. tit.* 7 Similem proponi apud Nicetam in Alexio Comneno his verbis, *καὶ εἴπερ ἴδω ἢ νοήσω ἢ ἀκοῇ παραλήψομαι εἰς ἀτιμίαν ὑμῶν καὶ λύμην τοῦ ὑμετέρου φερόμενον στέμματος καὶ ὑμῖν τὴν περὶ τούτου δηλοῦς ἑτοίμην εἴδησιν, καὶ αὐτὸς δὲ, ὡς ἐξόν μοι, τοῦτο κωλύω.*

De inuestitura de re aliena facta.

Tit. VIII.

CVm de re aliena, vel alij obligata, inuestitura fiat: illud distinguitur, vtrum scienti, an ignoranti facta sit. Qui enim alienæ rei sciens inuestituram accepit: nisi pacto speciali sibi prospexerit, de euictione agere non poterit: ignorans vero rectè aget vt aliud eiusdem bonitatis, seu quantitatis ei præstetur. Sed in eo nulla est differentia, qui inuestituram fecit, vtrum sciuerit vel ignorauerit.

Si quis inuestitus fuerit de re aliena aut alij pignerata, non is qui inuestituram fecit, sed is qui accepit, distinguimus vtrum scierit rem esse alienam, an ignorauerit. Scienti de euictione actionem non damus sine pacto speciali. Nescienti damus, vt j. 4. *tit.* 55. Sed quam actionem? præscriptis verbis. Inuestituræ enim contractui nulla lex proprium nomen dedit, & ex inuestituræ causa competit etiam condictio ob rem dati, vt s. 1. tit. 20. quæ solet cum actione præscriptis verbis concurrere. & hoc ita procedit, si pendente lite ante condemnationem vassallus auctorem laudauerit, id est, si domino denunciauerit vt liti subsisteret. Illaudatus dominus non tenetur de euictione, exemplo venditionis, vt j. 4. *tit.* 1. Est ex inuestitura actio de euictoine, est ex venditione, permutatione, in solutum datione, adiudicatione, ex articulo, Do vt facias: & ex dote, *l. 1. C. de iu. dot. l. 53. D. eod.* non ex litis æstimatione, *l. 53. §. pen. De rei vind.* Est & ex donatione si *ἐπ' ἀντιδώρῳ* quis donauerit, *l. 2. Lang. de euict.* quia videtur intercessisse genus permutationis, *l. sed & si lege §. consuluit. D. de pet. her.* & eius legis Langobardorum meminit Accursius in *l. 1. D. si quis à par. mun. fuer.* vbi corrupte legitur Machilda pro Launachilda.

De iure quod in feudo vassallus habet.

Tit. IX.

REi autem per beneficium rectè inuestitæ vassallus hanc habet potestatem, vt tanquam dominus possit à quolibet possidente sibi quasi vindicare: & si ab alio eius rei nomine conueniatur, defensionem opponere,

A nam & seruitutem eidem rei debitam petere potest, & retinere. Quid ergo si pretio, vel dolo, aut incuria seruitutem rei beneficiariæ imponi patiatur, & ad dominum ex qualibet causa postea beneficium reuertatur, an ex eo præiudicium domino generetur, quæsitum fuit: & responsum est vt vassallo quidem donec feudum tenet, possit obesse: domino autem etsi per longa tempora perseuerauerit seruitus, minime noceat.

E contrario autem siquid feudo à vassallo additum sit, si quidem tale sit quod adiectum est, quod per se subsistere possit, id est, vt
B per se censeatur, vt prædium, id non accrescit feudo. Si vero per se non possit subsistere, vt seruitus, plerisque placet feudo accedere, & sicut partem feudi disponendam esse. meliorem namque conditionem feudi facere potest, deteriorem vero sine domini voluntate, vel eorum agnatorum ad quos per successionem pertinet: facere non potest.

Quamuis enim per beneficium ad eum pertineat, tamen proprietas ad alium spectat, & ideo quartæ siue tertiæ ratione quæ à Langobardis seu à Romanis viris vxoribus fieri solet,
C post mortem viri ad mulierem nihil pertinet. nam nec pignus quod consultum dicitur, fieri potest ex feudo.

Est autem optima consuetudine interdicta feudi alienatio, super qua multæ & diuersæ sententiæ dabantur in singulis ciuitatibus seu curiis, donec Imperator diuæ memoriæ Lotharius tertius promulgauit super hoc nouam constitutionem, quæ posita est in tit. de beneficiis. Necessitate namque suadente poterat olim vassallus domino inscio vel in-
D uito feudi partem vendere, retenta videlicet alia parte. Si vero vel totum, vel partem volebat per feudum aliquem inuestire, hoc licebat ei sine fraude facere. Siue autem dissentiente domino vendebat, siue per feudum inuestiebat (quod & ipsum syncere hodie & sine fraude licet ei facere) si tamen sine herede masculo descendente decedebat, vel feudum in manu domini refutabat, aut alia ratione intercedente forte culpa amittebat, tunc omnis feudi alienatio ad irritum reuocabatur, eo excepto, quod ille qui secundo
E loco beneficium acceperat, non amittebat si priori domino seruire, & ab eo feudum recognoscere volebat. Donare autem aut iudicare pro anima, vel in dotem pro filia dare, nullius curiæ poterat consuetudine, licet posset locare, nisi locatio esset fraudulenta alienatio, sicut est per libellum, vt dicunt, venditio. Quis enim dubitat quod libellario nomine sub vilissima duorum denariorum pensione perpetuo concedatur vtendum alienatum in fraudem esse? Porro siue de bona consuetudine, siue de

praua quæramus, concessa erat domino pro æquali pretio redemptio, nisi hoc ius amiserit dominus per refutationem, vel annali silentio, ex quo sciuerit computando. Præscriptione autem triginta annorum submouebatur tam sciens quam ignorans, in prohibendo autem vel redimendo potior erat proximi agnati quam domini conditio, si tamen feudum erat paternum. De illa vero feudi alienatione quæ à domino fit, si dubitetur, lex Imperatoris Conradi consulatur, quæ posita est in iam dicto titulo de beneficiis.

AIt, *Rex autem per beneficium recte inuestita*. & ita J. 4. tit. 40. Rei pro beneficio inuestitæ. Docet vassallum prædij in feudum dati vtilem habere vindicationem, & si possideat exceptionem tanquam rei quæ in bonis suis sit, vt J. 4. tit. 52. & non tantum prædij, sed etiam seruitutis. Plus igitur habet quam fructuarius neque fundi neque seruitutis vindicationem habet, *l. 1. D. si vsusfr. pet. l. 1. §. vlt. D. de no. op. nunc.* Idem quod superficiarius, emphyteuticarius, creditor hypothecarius. hi enim omnes fundi & seruitutis fundo debitæ vindicationem habent. nec tamen ideo vtiles dominos dixeris recte. certe non creditorem. ergo nec ceteros. Sed an possunt seruitutem imponere? Superficiarium constat posse. Ergo & emphyteuticarium, & creditorem, & feudatarium. Sed finietur commisso feudo, arg. *l. lex vectigali, l. grege §. 1. D. de pign.* nec domino libertatem adserenti vlla obstabit præscriptio temporis, ne factum vassalli domino noceat. Et notandum quod ait hoc loco, *Ex qualibet causa*. ergo etsi refutatione, vel donatione vassalli ad dominum redierit, perimetur seruitus. idem dicendum putem, si quem feudali fundo censum vassallus imposuerit, quod mores Galliæ permittunt, si modo dominus censuarium non inuestierit, εἰσδεκτικὰ eo nomine nulla receperit. quia deteriorem feudi conditionem vassallus sine domini voluntate facere non potuit. & in hac ipsa specie quam proposuit Papo, Senatus Consultorum xiij. imperite videtur fecisse dominus qui censuario quod pro census pretio vassallo dederat obtulit. potuit enim feudum ad se reuersum optimo iure retinere aut vindicare quasi censu perempto. meliorem quidem facere feudi conditionem vassallus potest, vt fundo feudali seruitutem adquirere. Deteriorem facere non potest, vel hac ratione, vt docet in §. *Quamuis*, quia proprietas ad eum non pertinet. nec enim nudum domini nomen retinet is qui feudum concedit, sed etiam dominium, id est, proprietatem. Est igitur dominus cum re, non sine re. non potest autem inuito domino dominij causa deterior fieri. Quamobrem ex feudo quod maritus habuit, post mortem mariti non potest mulier ὑπόβολον retinere, quoniam ex bonis tantum mariti propriis retinetur. Id voco ὑπόβολον, quod instar aut vicem habet donationis propter nuptias, quodque morte mariti soluto matrimonio ex bonis eius vxor lucratur. Dotalitium dicitur *c. plerumque, de don. inter vir. & vxor. c. si autem 35. q. 2* & à Roberto in Chronicis. *Vuilielmus*, inquit, *Rex Siciliæ fecit chartam Ioannæ Reginæ de dotalitio suo*. In Constitutionibus Neapolitanis etiam dotarium. A Langobardis, *Morgangheba*. Est autem Langobardorum iure quarta pars bonorum mariti, *l. 1. Lang. de iis quæ à viro in mul. dan.* Romanorum autem moribus hoc loco significatur fuisse tertia. & sane fuit tertia, non quidem bonorum, sed dotis, vt Harmenopulus obseruari refert 4. Epit. Ex Constitutionibus Neapolitanis est tertia bonorum mariti,
A *lib. 3. tit. 13. 15. 16.* & ex consuetudine Nortmanniæ. sed eo iure sumitur etiam ex feudis, quoniam Gallico more feuda iure patrimonij censentur. proinde alienari etiam ac pignerari possunt. Gotthorum iure est decima bonorum mariti. Sed seruare debent eam partem mulieres liberis ex eo matrimonio susceptis, ergo alienare eam non possunt: & ita ex Iustiniani *Nou. 98.* donationis propter nuptias casus qui morte mariti obuenit mulieri non extantibus liberis, pleno iure ad mulierem pertinet, extantibus seruari debet, siue iterum nubat siue non, deducta tamen parte virili, si iterum non nubat, cuius proprietatem liberis seruare non cogitur, *Nou. 127.* quod omnino Carolus Rex Siciliæ
B in tertia mulieri debita hypoboli nomine censuit obseruari. Verba eius hæc sunt: *Mulier lucretur dotarij proprietatem, si non habeat filium ex illo marito. alias habeat solummodo vsumfructum: & si non nupserit vlterius, vocetur cum filiis eiusdem matrimonij in lucro proprietatis dotarij in virilem portionem. alioquin si nubat, habeat solummodo vsumfructum* Sciendum autem est non deberi ὑπόβολον vxori, nisi in cubiculum mariti venerit. & hoc est quod dicitur, *Au coucher gaigne la femme son douaire.* Virgini, vt Harmenopulus docet, non datur ὑπόβολον, quod erat tertia pars dotis, sed θεώρετρον, quod erat duodecima. idem dixere ἀνακαλυπτήρια. & inde ille Antipatri iocus, qui cum deformem duxisset vxorem, rogareturque quando daturus esset
C ἀνακαλυπτήρια, Quin potius, inquit, quæritis quando ἐγκαλυπτήρια. Sed plerisque locis etiam vxori virgini debetur ὑπόβολον. Et aliis locis ipso iure, aliis non nisi ex conuentione, vt donatio propter nuptias non nisi ex conuentione.

Sequitur, *Nam nec pignus, quod consultum dicitur, fieri potest ex feudo.* Non ergo omnis pigneratio prohibetur, sed ea tantum quæ consultum dicitur, cum distractio pignoris creditori permittitur, vt diximus S. 1. tit. 2. In quibusdam libris scriptum legi detracta voce pignus. Nam nec quod consultum dicitur, &c. Vnde tentabam, id videri Consultum esse quod præter ὑπόβολον mulieri conceditur in mariti bonis, de quo in *l. vlt. Lang. de his quæ à viro in mul. dan.* In summa rurali dicitur, *Droict de vefue. Droict de viuelotte.*
D Est autem vsusfructus certæ partis bonorum. Videtur enim sic argumentari. Si vsusfructus mulieri constitui non potest in feudo, quod tamen erat magis probabile, non poterit etiam constitui proprietas, id est, quarta. hæc enim portio Langobardorum legibus ad mulierem proprietatis iure pertinebat. Sequitur. *Est autem optima consuetudine interdicta feudi alienatio.* Dum ait, *Optima*, tacite arguit iniquitatis consuetudinem Mediolanensem, vt S. 1. tit. 8. quam prauam paulo post vocat. Olim recta consuetudine potuit feudi tantum partem dimidiam per libellum alienare, aut pignori obligare sine consensu domini, excepto casu posito J. 4. tit. 73. eodem feudi iure alium inuestire etiam in
E solidum potuit. Sed mortuo venditore aut inuestitore sine legitimis heredibus, vel refutante feudum, vel qua alia ratione feudo domino aperto, feudum ab emptore vel à secundo feudatario dominus reuocabat. non tamen omnino à secundo feudatario, qui domino non recusaret fidem & hominium exhibere. Erat & domino ius προτιμήσεως intra annum scienti nec renuncianti intra xxx. annos ignoranti, cum scilicet vænierat feudum sine eius voluntate, non cum alij rursus datum erat in feudum. quæ omnia exposuimus S. 4. & *lib. 1. tit. 2.* Donare autem vel in dotem dare pro filia, vel etiam pro anima sua Ecclesiæ feudum concedere, quod & constitutione Friderici expressum est, nulla consuetudine permittebatur. Locare permittebatur, vt in feudum dare citra fraudem, hodieque permitti-

tur. *Quæ posita est in titulo de beneficiis* Sane in manuscriptis Langobardorum legibus eam Lotharij Constitutionem vidi positam post legem Conradi sub tit. De beneficiis, quæ vulgo quasi reticula libri extremam partem occupat. *Sub vilissima.* Vt 4. *tit.* 73. Secus si serio dederit per libellum partem dimidiam feudi. *De illa vero.* De hac re diximus ꝧ. 1. tit. 22. & dicemus 4. *tit. de lege Conradi.*

De nominibus vassallorum.

Tit. X.

QVi à principe de Ducatu aliquo inuestitus est, Dux solito more vocatur. Qui vero de Marchia, Marchio non dicitur. Dicitur autem Marchio, quia tenet quod est iuxta mare, quia plerumque Marchia iuxta mare sit posita. Qui vero de aliquo Comitatu inuestitus est, Comes appellatur. Qui vero à Principe vel ab aliqua potestate de plebe aliqua vel plebis parte per feudum est inuestitus, is Capitaneus appellatur, qui proprie Valuasor maior olim appellabatur. Qui vero à Capitaneis antiquitus beneficium tenent, Valuasores sunt. Qui autem à valuasoribus feudum quod à Capitaneis tenent, similiter acceperint, Valuasini, id est minores valuasores appellantur, qui antiquo quidem vsu consuetudinem feudi nullam habebant. Valuasore enim sine filio mortuo, feudum quod valuasori minori dederat, ad Capitaneum reuertebatur. Sed hodie eodem iure vtuntur in curia Mediolanensi, quo & valuasores. Ceteri vero qui ab antiquis temporibus beneficium non tenent, licet nouiter à Capitaneis seu valuasoribus acquisierint, plebeij nihilominus sunt. Nam & illi qui soldatam habuerunt, vel acceperunt, vel habent, per eam nullum pedagium, sed nec feudi vsum acquirunt. Soldata autem est præstatio quædam annua gratuita quæ à neutra parte transit in heredem. Morte enim dantis vel accipientis interueniente finitur. Soldata vero dicitur, quia plerumque in solidorum donatione consistit, quandoque autem in vino & annona consistit.

VAssallorum alij sunt Capitanei, alij valuasores, alij valuasini, alij plebeij. Capitaneorum nomen aut generaliter accipitur aut specialiter. Generaliter complectitur Duces, Comites, Marchiones, qui Regis Capitanei sunt, vt ꝧ. 1. tit. 1. Specialiter eos qui neque sunt Duces, neque Comites, neque Marchiones, sed plebi aut parti plebis gubernandæ à Principe vel Rep. vel Comite aut Duce præpositi sunt, qui proprie maiores valuasores dicuntur. & ita Platina in Clemente v. & Maximo iv. Capitaneos præfectos vrbium vocari ait. quo sensu Capitanei à Comitibus & Ducibus separantur ꝧ. 1. tit. 10. 12. 17. & Constitutione Friderici *de pace tener.* & 4. *tit.* 89. Sed improprie tamen Capitaneorum nomen sibi vindicant. Proprie A valuasores maiores siue Regis valuasores dicuntur. Et qui ab his feuda accipiunt, minores valuasores aut simpliciter valuasores. Et rursus qui à minoribus valuasini aut minimi, aut etiam minores valuasores, vt ꝧ. 1. *tit. in prin* & §. *notandum*, & *tit.* 12. Et valuasini quidem ius olim feudi proprium & perpetuum non habebant. nam mors valuasoris à quo feudum acceperant, si quidem decessisset sine legitimis heredibus, feudum maiori Valuasori siue Capitaneo aperiebat, à quo id valuasor acceperat. Et poterat valuasinis auferri quandocunque domini maioris vel dantis arbitrio, vt ꝧ. 1. *tit.* 3. & ꝧ. 4. *tit. de lege Conradi*, § *similiter.* Hodie, vt ait hoc loco, idem Mediolani ius est valuasinis quod valuasoribus. B Sunt alij quidam vassalli qui nouiter feudum acceperunt à Capitaneis, id est maioribus valuasoribus, vel à minoribus, ij noui homines non dicuntur valuasini, quia plebeiis non militibus adnumerantur, & illæ appellationes militum appellationes & ordines sunt. Non sunt autem iusti milites siue nobiles nisi, qui à Principe, vel Duce, vel Comite, vel Marchione de feudo inuestiti sunt, vel qui à maiore aut minore valuasore de feudo inuestiti sunt, si modo ij longam annorum seriem numerare possint, qua feudum onusque militiæ ei adnexum in familia sua resederit. quæ est certissima nobilium definitio. Et ita vero hic locus indicat hodie quosdam vassallos esse plebeios, vt & dominos, ꝧ. *de lege Conradi libro* 4. § *ex eadem.* Et his etiam vassallis similes sunt soldarij. nam plebeiis C adnumerantur, & stipendij ratione nullum paradogiuum habent. sic legunt veteres interpretes, Baldus & Aluarotus, & paradogium nobilitatem interpretantur. Vulgo pessime, pedagium. Scio esse legendum, paragium. & hunc esse sensum: Vassalli qui plebeiis adnumerantur, nullum habent paragium, id est, non censentur esse pares curtis domini. Parium dignitatem soli nobiles habent. Omne igitur feudum non nobilitat possessorem, & ita hodie quibus locis res ita geritur inter fratres, vt feudum frater maior natu præcipue obtineat, & ceteris aspergat tertiam partem, ceteri non minus partes suas nobiliter tenent quam frater maior natu, nec minus dicuntur esse pares in feudo, & à maiore quidem fratre dicuntur feudum tenere iure paragij, D quo sensu etiam paragium dicuntur Constit. Neapolitanorum 3. tit. 26. sed eius conditio talis est, vt pro eo nullam fidelitatem frater fratri iurare aut repromittere debeat. & hac forsitan ratione Carolus ille Rex Nauarræ, qui tot clades intulit regno Franciæ, à Ioanne Rege extorsit, vt certas possessiones quas ab eo tenebat in Neustria hominij & fidei nexu, deinceps teneret, vt est scriptum in Gallicis Chronicis, *En parroye*, hodie dicimus, *En paraige.* Cetera quæ ad hunc titulum pertinent exposuimus lib. 1. variis locis.

E

De gradibus succedendi in feudo.

Tit. XI.

PEr successionem quoque sicut per inuestituram beneficium ad nos pertinet. Mortuo enim eo, qui beneficium tenebat, prima causa liberorum est. filiis enim existentibus masculis, vel ex filio nepotibus, vel deinceps per masculinum sexum descendentibus, ceteri remouentur agnati. Ad filias vero seu neptes, vel proneptes, vel ex filia nepotes seu pronepotes successio feudi non

pertinet. Proles enim fœminini sexus, vel ex fœmineo sexu descendens, ad huiusmodi successionem aspirare non potest: nisi eius conditionis sit feudum, vel eo pacto acquisitum. His vero deficientibus, vocantur primo fratres cum fratrum premortuorum filiis, deinde agnati vlteriores. Quod ita intelligendum est, si feudum sit paternum, hoc est, si fuit illius parentis, qui eius fuit agnationis communis. Si enim Titij auus de nouo beneficio fuerit inuestitus, Titio sine legitimo herede masculo defuncto, eius feudi successio non pertinet ad eiusdem Titij patruum magnum, nec ad prolem ex eo descendentem, imo reuertitur ad dominum. Ad cognatos autem beneficium non pertinet, neque beneficij successio. Si vero dominus vel alius beneficium defuncti nouum esse dicat, agnatus autem illius proximus paternum esse contendat: tunc onus probationis incumbit illi, qui nouum dicit. Sed scio aliter pronunciatum esse. Bonus tamen iudex causa cognita diligenter intuebitur cuius potius iureiurando dirimenda sit hæc quæstio, vtroque scilicet in probatione deficiente.

Cum proposuerit tit. 2. feudum aut inuestitura, aut successione adquiri, & dixerit iam de inuestitura satis, modo incipit tractare de successione. Et in successione feudi ait primam causam esse liberorum virilis sexus, per virilem sexum descendentium. Ait primam causam esse liberorum ex §. *fuit autem, Inst. de her. qua. & diff.* liberos fœminini sexus aut per fœmininum sexum descendentes, in feudum non succedere, exceptis duobus casibus iam sæpe vexatis superiore libro. Post liberos vocari statim consanguineos fratres & fratrum præmortuorum filios, si feudum fuerit paternum, non nouum. quod etiam est iam sæpissime vexatum. Post consanguineos admitti agnatos: cognatos non admitti. Quod ait fratres & fratrum præmortuorum filios simul admitti, consentit cum Nou. Iustiniani, dissentit à iure antiquo, *l. 3. C. de leg. her. l. 2. §. hac heredi-tas, D. de suis & leg. hered.* Sed tamen hoc in transuerso limite solis fratrum filiis Iustinianus dedit, vt in successione repræsentarent patres suos, atque ita patruo succederent in stirpes vna cum patruis. Si nulli sint patrui, in capita succedent, vt Harmenopulo & Azoni videtur. recte. nam Nouella stirpes tantum spectari vult concurrentibus fratribus defuncti. Nouæ autem Constitutiones stricte accipiendæ sunt. ac similiter licet ex ea Nou. frater vtroque parente coniunctus & filius eius præferatur fratri vno tantum parente coniuncto filiove eius, non tamen dicemus in successione filiorum fratris vel sororis patruum, vel auunculum patri matrive ex vtroque parente coniunctum præferri patruo vel auunculo patri matrive ex vno tantum parente coniuncto, vt Bartolus sentit recte in *l. post consanguineos §. legitima, D. de suis & leg. her.* Quam enim adhibuit Iustinianus distinctionem inter fratres & fratrum filios, eandem non adhibuit inter patruos & auunculos. Igitur omissum à Iustiniano pro omisso habebimus, & sequemur ius vetus. Quod vero diximus, si soli sint fratrum filij, succedere eos in capita, in legibus Gotthorum est euidenter expressum his verbis *lib. 4. tit. 2.* Qui moritur si fratres & sorores non reliquerit, & filios fratrum vel sororum reliquerit, si ex vno fratre

A sit vnus filius, & ex alio fratre vel sorore forsitan plures, omnem hereditatem defuncti percipiant, & æqualiter per capita diuidant portionem. Gotthorum siue VVisigotthorum Reges, qui Hispaniam & Galliciam Toleto sede Regia tenuerunt, ediderunt XII. Constitutionum libros æmulatione Codicis Iustiniani, quorum auctoritate vtimur sæpe libenter, quod sint in eis omnia fere petita ex iure Ciuili, & sermone Latino conscripta, non illo insulso ceterarum gentium, quem nonnunquam legimus ingratis, vt gens illa maxime, quæ concedit in Hispania plane cultior ceteris hoc argumento fuisse videatur. Communicauit autem eos mihi vltro Petrus Pithœus, quem ego hominem & si
B amore & perpetuo quodam iudicio meo dilexi semper vix iam ex ephebo profatus fore, vt probitate & eruditione æqualium suorum nemini cederet, tamen pro singulari isto beneficio, maximam modo animi beneuolentiam & summa ac singularia studia omnia me ei debere confiteor, idemque erit erga eum animus bonorum omnium, si quod vehementer exopto eos libros in publicum conferre maturauerit. Sed, vt quod institutum est agamus, in transuerso limite solis fratrum filiis est ius repræsentationis. In directo limite in infinitum est repræsentationi locus. At in iure primogenituræ magna est quæstio, an etiam nepotes ex filio primogenito vel filij ex fratre primogenito repræsentent patrem suum, atque ita excludant patruum. Ius
C gentium hoc est, vt in regno primogenitus succedat. vel finge, mos hic est, qui est plerisque locis, vt primogenitus filius patri, vel primogenitus frater fratri succedat in assem, ne in plures diuisa hereditate ob inopiam rei familiaris familiæ claritas obsolescat. mortuus est pater relicto nepote ex filio primogenito iam ante mortuo, & alio filio: vel mortuus est frater relicto fratris primogeniti filio, & alio fratre, vter succedet? Si exemplis non legibus certare licet, non desunt exempla quibus ostendatur patruũ excludi. Mortuo Edoardo rege Angliæ, relictis filiis tribus, Ioanne, Hemone, Thoma, & ex primogenito primoque mortuo filio Edoardo nepote Richardo, Richardus prælatus est patruis. Ioanne item duce Britanniæ mortuo sine liberis, cum esset quæstio de successione Ducatus inter
D Ioannem Comitem Montisfortis fratrem Ducis tertiogenitum, & filiam fratris secundogeniti Guidonis Vicecomitis Lemouicum, quæ nupserat Carolo Blesensi filio Comitis Blesensis, & Margaritæ sororis Philippi Valesij regis Francorum, & Carolus niteretur moribus Britanniæ, qui volunt fratrem primogenitum præferri post eum secundogenitum admitti, deinde tertiogenitum, & vxorem suam diceret repræsentare secundogenitum, ex quo erat nata, atque ideo præferri eam debere tertiogenito, vicit Carolus iudicio Philippi regis & S. Consulto. Sed vtraque successio tristes euentus habuit. nam & Richardus regno pulsus est ab Henrico Duce Lenclastri, & Carolus Blesensis XX. annis post adiudicationem ducatus bello superatus &
E occisus est à filio Ioannis Ioanne Comite Montisfortis, ac post re transacta cum vidua Ioannes iudicio Caroli V. recepit ducatum retinuitque sine controuersia vlla. Narratur etiam Robertum regem Siciliæ, cum de Comitatus S. Seuerini successione esset quæstio inter Comitis defuncti filium & nepotem ex filio primogenito, pronuntiasse pro nepote. Sed Io. Andreas excusat factum ad Speculatorem titu. De feudis, dicens mouisse Robertum Constitutiones tam suas quam Caroli II. patris, quæ proprie ad eum Comitatum pertinebant, & exigere videbantur, vt nepoti potius quam filio deferretur. Iuris rationibus si certamus, potior est filii causa quam nepotis ex filio primogenito, fratris quam filii fratris primogeniti. Ius

enim repræsentationis hanc vim tantum habet, vt eo iure fretus remotior cum proximiori in successione concurrat, non etiam vt proximiorem prorsus excludat. id vero agitur illis exemplis, vt proximior in totum excludatur. quod excedit vigorem, finem, exemplum repræsentationis. Non est igitur per speciem repræsentationis admittendum. Item quia vbi proximitatis iure defertur successio, vt cum proximus agnatus proximusve cognatus ad successionem vocatur, repræsentationi locus non est, id est, vbi valet proximitatis ratio, non potest etiam valere repræsentationis, quia pugnant inuicem: & è contrario, vbi valet repræsentationis ratio, vt in linea liberorum, non potest etiam præualere proximitatis. eadem vero causa est primogenituræ quæ proximitatis. Ergo cum primogenito defertur hereditas, non potest esse repræsentationi locus. sed sicut vbi proximitas spectatur, eum vocamus qui proximior fuerit mortis tempore, vel quo bon. possessio petitur, *l. 1. D. vnde leg. l. 3. D. vnde cog.* ita vbi primogenitura obseruatur, eum vocamus qui moriente eo de cuius bonis agitur, primogeniti gradum locumque tenuerit, non proximioris iam ante mortui filium. & ita Carolo II. rege Siciliæ mortuo relicto filio Roberto secundogenito, & ex filio primogenito primoque mortuo nepote, filius ex responsis prudentum, vt Conradus Vecerius scribit in Henrico VII. & Bonifacij pronuntiatione prælatus est nepoti. & ita hodie obseruatur in Neustria, vbi primogenitus ipso iure assem occupat, vt nepos ex filio primogenito non habeat ius primogenituræ, quamdiu alius filius defuncto superest, contra morem antiquum, quem fuisse iustiorem plerique contendunt stulte. fuit is quem diximus antiquus mos Francorum, vt filius primogenitus succederet ex asse, quod & inter filias eos obseruasse constat ex *Constit. Neap. 3. tit. 27.* Hodie plerisque locis filius primogenitus in assem non vocatur, sed excipuum aliquid habet, quod tamen primogenita non habet. nam si defunctus filias tantum reliquerit, maior natu præcipuum nihil fert. Vnde etiam putem quo more ac primogenito conceditur, appellatione primogeniti non contineri primogenitam. quia hæc iura primogenito dantur familiæ conseruandæ causa, vt dixi, quam femina non propagat. est enim familiæ suæ caput & finis. Non debent ergo feminis competere vlla iura primogenituræ. In fine huius tituli dicitur, si sit controuersia inter dominum & fratrem vasalli defuncti sine liberis, domino dicente feudum nouum & sibi apertum morte vasalli, fratre paternum, domino competere onus probandi. Defensionem ergo per iusiurandum fratri deferri, domino non probante, vt *s. 4. tit. 2.* Sed subiicit non ita semper obseruari. nam & actori quandoque iudicem iusiurandum deferre, vt *supra 1. tit. 1 §. Cum autem. & tit. 7. & infra 4. tit. 36 §. sacramentum.*

De successione fraterni feudi.

Tit. XII.

SI duo fratres de nouo beneficio, & non de paterno simul inuestiti fuerint, vno sine herede defuncto, ad alterum non pertinet eius beneficij portio, nisi facta fuerit eo pacto inuestitura. Si duo fratres in casa communi post mortem patris remanserint, id est habitauerint simul, & vnus eorum feudum acquisierit: plerique dicunt ad alium non pertinere, sed ad dominum, nisi per pactum: neque viuente eo, qui acquisierit, neque post mortem eius: fructus tamen erunt communes, donec simul habitauerint. Quod si cum equis & armis communibus vel pecunia communi sit acquisitum, adhuc idem dicunt, ne forte inuitus dominus alium, quam quem voluerit, sibi adquirat vasallum: dum tamen meminerimus id quod de communi expensum est, alteri pro parte competenti esse restituendum.

Frater fratri non succedit in feudo siue id ambo simul adquisierint, siue alter eorum, vt *supra tit. 4.* Sed non relictis liberis, ad dominum reuertitur, nisi pacto inuestituræ aliud conuenerit. quod & in coniugibus obseruatur. Nec ad feuda accommodari debet, *l. vnica. C. si lib. imp. soc.* quoniam de liberalitate mera est, quæ ad donatorem non recurrit. Feudi liberalitas non est mera, quia ad dominum recurrit certis modis, multaque ex feudo iura & commoda dominus habet. Idem vero erit si fratres sint consortes siue ὁμοκλαροὶ, vt Pindarus loquitur, & vniuersorum bonorum socij, & vel ambo vel vnus communi nomine feudum acquisierit de communi pecunia. nam erit quidem feudum commune, sed mortuo vno, alter licet succedat in aliis bonis, nihil tamen præter suam partem in feudo habebit, pars deficiens domino deferetur. Idem pene erit, si vnus suo nomine feudum adquisierit, si modo socij fuerint omnium bonorum. quia videtur feudum adquisisse de communi, & ideo vt maxime non sit statim commune feudum, quod scilicet vnus emit suo nomine, non communi, erit tamen in commune redigendum, *l. 4. C. com. vtr. iud. l. si quis societatem, D. pro soc.* Sed omnino quod dixi exigitur, vt omnium bonorum socij sint, alioquin feudum feudive fructus non sunt in commune conferendi, licet paternam hereditatem communem habeant, *l. cum duobus, §. Pap. D. pro soc.* Feudo communicato, fructus feudi erunt communes, quamdiu consortio manebit. At certe non videtur proprie fieri feudum commune quod in medium confertur: quia si decedat sine liberis, alter quamuis ei succedat in aliis bonis, nihil habebit in feudo quod defunctus suo nomine emit. Communicatur ergo interim fructus potius quam ius ipsum feudi. Domino autem numerata pecunia pro feudo quod communi nomine emptum est, quove communiter fruuntur, emptori pro parte consortis reputabitur iudicio familiæ erciscundæ vel communi diuidundo, *l. si societatem, 2. §. vlt. D. pro soc.* Et hoc ita procedit si nesciente domino feudum redemptum sit de communi, vt si putauit dominus se vni tantum vendere, cum emerent ambo, vel vnum emere sua pecunia, cum emeret communi, ne cui inuito vasallus obueniat: alioquin si scierit communi nomine pecuniave redimi, inter fratres quasi ex tacita conuentione erit in eo feudo successio, vt *supra 1. tit. 19.* Quærit interpres quid sit dicendum, si feudum fuerit indiuiduum. Sed manifestum est de eo feudo hic non agi. nam proprie feudum indiuiduum est, feudum consortis impatiens, vt Regnum, Ducatus, Comitatus, Marchia. Hic agitur de feudo, cuius sint duo pluresve consortes. Res dicitur indiuidua duobus modis. Quod nec communionem nec diuisionem recipiat,

piat, non diuisionem, vt seruitus, quæ potest esse communis duorum, & indiuidua tamen est. Et in seruitute, si forte feudum duobus constitueretur, dicerem vno mortuo, superstitem retinere solidum, quia & ab initio singuli habuerunt solidum, *l. via, D. de seruit. l. heredes, §. an ea, D. fam. erc. In Casa.* Sic *l. 11. Lang. de success.*

An maritus succedat vxori in feudo.

Tit. XIII.

Titius à Sempronio talem inuestituram accepit feudi, vt haberet ipse & heredes sui legitimi masculi: & iis deficientibus, feminæ. Porro Titius superstite tantum filia decessit. Ipsa à domino inuestita fuit, & feudum in dotem dedit, maritoque superstite sine liberis decessit. Quærebatur si ad maritum successio feudi pertineat? Responsum est, non pertinere.

Ait, *In dotem dedit.* Ergo & si pro filia pater feudum in dotem dare non possit, vt s. 9. §. *donare.* potest tamen ipsa pro se, vt j. 17. Ratio differentiæ: quia patris in dotem datio alienatio est, efficitur enim dos proprium patrimonium filiæ, *l. pater, D. ad leg. Falcid. l. 4. de col. bon. l. denique §. ergo, D. de minor.* & valeret alienatio haberoturque pro refutatione si feudi capax esset filia, sed ideo non valet, quia pro refutatione accipi non potest, cum feudo iure succedere non possit filia. Pro filio igitur valebit, si feudum donauerit propter nuptias, licet ex eo nurus alias ferre non possit ὑπόβολον legitimum, vt s. 9 §. *quamuis.* Filiæ autem pro seipsa in dotem datio, id est, si feudum quod ei obuenit ex conuentione (ceteroquin feudi incapax est) mulier in dotem det, alienatio non est. quia quamuis dos sit in bonis mariti constante matrimonio, mulieris tamen est naturali iure, *l. quamuis, D. de iur. dot. l. in rebus, C. eod. l. Lucius §. idem respondit, D. ad municip.* & quia tamen ciuiliter videtur fieri in bonis mariti, muliere nubente moribus nostris domino debetur ἀνάκαμψις, nisi id teneat iure paragij à fratre vel alio. Quod autem ait, maritum vxori in feudum non succedere, id etiam dictum est s. 1. tit. 12.

De refutatione feudi.

Tit. XIV.

Quidam vassallus cum decrepitæ ætatis esset, feudum suum in manu domini ad hoc refutauit, vt Seium & Sempronium filios suos de eodem beneficio inuestiret. Vassallo mortuo Sempronius sine legitimo herede Seio adhuc superstite decessit. Lis est inter dominum, tanquam nouum feudum sibi delatum esse dicentem, & Seium paternum esse contendentem. Eorum sententia præualuit, qui dixerunt hoc feudum, quamuis refutatum, nihilominus esse paternum.

A Refutare in his libris est renunciare: Vassallus potest feudo renuntiare in domini manus easdem à quibus acceperat & per eadem symbola, vt s. 9. §. *si vero vel totum.* & 1. *tit.* 2. §. *rursus.* Potest & tacite renuntiatio fieri, vt si feudum vassallus alienet agnato, qui id successione habiturus erat, vt j. 4. *tit.* 4. Obseruanda quæ inde nascitur inæqualitas inter dominum & vassallum. Dominus vassallum refutare non potest, nisi certis cognitisq; causis. Vassallus dominum quandoque libuerit refutare potest, remisso, vt dicitur, hominio. Dominus enim nihil damni facit, cum in re sua plenam potestatem recipiat, & non sit ei difficile alium adquirere vassallum. Vassallo eripi feudum sine dam-
B no & fraude non potest. Hæc vero renuntiatio vassalli efficit, vt dominus feudum in dominico habere incipiat, vt loquitur j. 4. *tit.* 40 perinde atque si commissum sibi & apertum esset. Veteres Galli dixerunt, *Que le Seigneur retraict le fief à son domaine & à sa table & charue.* Vulgo interpretes qui se in hac sola parte iuris exercuerunt, omnium imperitissimi, existimant huic renuntiationi agnatos debere consentire, ad quos successionis iure feudum peruenire potest. alioquin feudum eos à domino reuocare. falluntur. Si vassallus feudum retineat, & velit eius causam deteriorem facere, agnati debent consentire, vt s. 9. §. *[illegible]*. Alienationi quoque consentire debent, etiamsi fiat domino consentiente, quia habent ius προτιμήσεως,
C vt s. 1. *tit.* 2. §. *præterea*, vt j. 4. *tit.* 45. Facta refutatione in manus domini non habent ius προτιμήσεως. nam vt priuilegiarius aduersus priuilegiarium priuilegio non vtitur, ita πρότιμος aduersus πρότιμον non vtitur iure προτιμήσεως. est enim προτίμησις priuilegium. nec obstat 4. tit, 58. primum, quia non loquitur de refutatione facta in manus domini, sed de refutatione facta feudatario ab agnato qui feudi successionem sperabat. deinde eam esse efficacissimam docet, si omnino, id est, in rem, & generaliter feudum refutauerit, etiam non consentientibus aliis agnatis. & species hæc est: Tres sunt fratres, Primus, Secundus, Tertius. Primo obtigit feudum paternum. Secundus pepigit cum Primo de non petendo feudo à Primo heredibusve eius, neque ab eo cui Primus feudum dederit vlla ratione.
D quod refutare non est. Deinde Primus decessit sine filio masculo, scripto herede extraneo. Tertius vindicat totum feudum iure successionis. Secundus in partem feudi eodem iure venire cupit. Contradicitur. Tertius Secundum renuntiasse sceccessioni feudi. Secundus se pepigisse ne peteret à Primo, vel heredibus eius, vel ab eo cui is dedisset, & se etiam non petere ab herede scripto vel alio cui primus dederit, sed à Tertio de quo nihil pepigerit, qui neque heres est Primi, neque feudum accepit de manu Primi. Iusta est intentio Secundi. nihil igitur ei pactio illa nocebit, vt j. 4. tit. 26. Aliud dicendum est si pactum fecerit in rem, id est, si in vniuersum renuntiauerit successioni feudi, quam renuntiationem hi libri admittunt. Hoc casu Tertius totum habebit. Aliud etiam est dicendum, si
E Secundus refutauerit Primo feudum pro sua parte ea fini vt Primus à domino pro ea parte inuestiretur quasi de nouo beneficio. quo casu si pro ea parte Primus fuerit inuestitus quasi de nouo beneficio, nihil in ea vindicare Secundus poterit. quia & ita omnino videtur successioni renuntiasse, cum feudum paternum voluit reddi nouum, sed Tertius qui non renuntiauit, pro parte sua feudum habebit. Cur non totum? quia & Primus pro parte feudum refutauit accipiendo inuestituram nouam pro parte Secundi. potest pro parte feudum refutari in manus domini, vt j. 4. tit. 44. & quod iuris est in toto, idem in parte. quo casu soluit refutatio seruitio, non honore, non tam propter memoriam prioris

dominij, quam etiam quod adhuc seruiat consortibus eius quem refutauit, vt 4. tit. 76. & hoc sensit Henricus II. his verbis: *Si contigerit feudum incuria, aut neglectu fidelis consortibus applicari, id est, si vassalli refutatione acciderit, vno scilicet ex dominis refutato & contempto, vt vassallus aliis consortibus accresceret, nullum ex eo leuamen, &c.* Sciendum est in hac quæstione refutationum, accurate videndum esse semper, num facta refutatio in fraudem. Quidam enim feudum refutant, vt mox aperto marte cum domino confligant, & nihilominus feudum quod verbo tenus refutarunt, vi occupant aut retinent. cui malitiæ occurrendum est, habita refutatione pro infecta, & iure commissi feudo domino delato quod contra quidem fecerint dominum bello persequentes refutationis falso colore quæsito, ita vt nec noua quidem inuestitura vnquam ad nebulones illos reuerti feudum possit. & præter hæc irrogat etiam ei infamiam aurea bulla Caroli IV. Imp. & bannum, id est, proscriptionis pœnam. Species autem hoc loco proposita hæc est. Quidam vassallus exacta iam ætate, quæ sensim sine sensu senescit, feudum in manus domini refutauit ea lege vt dominus mox de eo filios suos Primum & Secundum inuestiret. vt inuestituræ ita deuestituræ addi lex & pactio potest. Dominus filios inuestiuit, deinde mortuus est pater, tum deinde Primus sine liberis. Vtrum in eius partem Secundus succedet, quasi feudum sit paternum, an domino aperietur quasi feudum nouum? Responderunt refutatione non desiisse esse paternum. quia refutationem decrepitus fecit cogitatione mortis & in eorum gratiam qui omnino feudum habituri erant. non fuit igitur ei mens immutandæ qualitatis feudi. proinde id filij percipient quasi ex inuestitura veteris beneficij, non noui, nec opus erit post mortem patris alia inuestitura. Præmature fieri potest inuestitura, vt & diuisio bonorum omnium inter filios.

De contentione feudi inter generum fidelis mortui & agnatos.

Tit. XV.

Vassallus superstite tantum vna filia decessit. Illa vero maritum accepit, cui dominus accepta pecunia partem feudi, quod pater puellæ habebat, retenta sibi parte altera, dedit. Nunc quidam agnatus defuncti cum marito agit, dicens totum hoc feudum esse paternum, & ideo omnimodo ad se deuolutum. E contra maritus contendit, hanc partem quam ipse habet nouum feudum esse: & ideo domino apertum. Quæritur igitur, vtrum apud dominum eundem, & in eius curia cogatur agnatus defuncti litigare, an apud agnati iudicem, vel arbitrum vtriusque consensu electum hoc esse debeat? mihi & aliis placet, potius apud iudicem ordinarium, vel arbitrum, quam apud eundem dominum, hoc litigium fore determinandum.

Item placet agnatum non semper cogendum probare, feudum hoc esse paternum, sed ab aduersa parte nouum esse probandum, qua deficiente in probatione, tunc

A agnato (vt supra diximus) causa cognita detur electio, quatenus vel iuret esse paternum, vel alteri parti referat iusiurandum: & ille aut iuret, aut taceat.

Sciendum est, quod si inter duos, qui dixerint se esse vassallos, de feudo fuerit dubitatio: alter alterum inuitum trahere non potest ad dominum, vel eius curiæ iudicem. Si vero cum sua curia dominus vocauerit eos, nemini eorum licet illius domini, vel eius curiæ examen declinare.

Ab hoc titulo omnia fere quæ sequuntur sunt de iudiciis. Mortuus est vassallus relicta filia. Feudum B domino apertum videbatur. quamobrem filia maritusve eius partem feudi à domino redemit, vt s. 1. tit. 25. partem alteram dominus retinuit. Mox extitit agnatus quidam defuncti, qui partem feudi à genero defuncti redemptam, iure successionis suam esse petebat, dicens feudum non fuisse domino delatum, sed totum ad se pertinere quasi paternum. De altera parte nodum agebat aduersus dominum. Non est dubium male eum agere aduersus generum, quia filia redimens feudum, excludit agnatos, d. tit. 25. Sed quæritur quis sit eius controuersiæ iudex competens, dominus & curia eius, an iudex ordinarius vel compromissarius? Videndum est quid in ea controuersia potissimum veniat in iudicationem. est autem hoc vtrum feudum sit paternum an C nouum. nam actor dicit esse paternum, reus nouum. Iudicandum igitur erit, paternum videri, aut nouum videri. quo modo si pronunciet dominus vel iudex curiæ, & de generi, & de suo iure per consequentiam simul pronunciare videbitur, hoc est de parte generi & de ea parte quam ipse retinuit, quod nulla iura nullique mores patiuntur, vt quis rei suæ sit iudex vel arbiter. idcirco melius erit adire iudicem ordinarium aut in arbitrum compromittere, qui vtique recte iudicaturus est contra actorem pro parte redempta à filia, etiamsi actor probauerit feudum esse paternum. alteram vero partem à domino vindicabit & euincet. Et huius litis inter dominum & agnatum iudex etiam erit Comes ciuitatis D aut iudex territorij, non curia, non pares. Imo & pares secundum modum propositum j. tit. 20. & lib. 4. tit. 46. & pares quos elegerint, vel si dissentiant quot elegerit vnus, tot eliget alter. & pares qui iurauerint fidelitatem, non qui repromiserint tantum, nisi in eos ambo consenserint, vt tit. seq. & Constitut Friderici de *feudis non alien.* §. *per.* In superiori autem atque in hac etiam controuersia probatio actori incumbit, qui feudum intendit esse paternum. Imo interdum ei qui nouum dicit, prout iudici videtur. quo deficiente in probatione, causa cognita, vt dictum est s. *II. 3. & II* §. *vlt.* agnatus iurare debet feudum esse paternum aut iusiurandum referre: & si ex relatione dominus iurare noluerit, lis statim danda est secundum agnatum. Rursus E quæritur, si de feudo non sit controuersia inter dominũ & vassallũ, sed inter duos, quorum singuli feudum vindicent ex causa inuestituræ, quis sit iudex? Dominus ipse iudexve curiæ & pares, si eos vltro ad se vocauerint. Alter alterum inuitum ad iudicium domini & parium trahere non potest, quia inuicem negant se esse vassallos, & in illa curia habere pares, vt j. 4. tit. 38. & 55. Si tamen alia de re litigant, quæ ad feudi causam pertineat, alter alterum ad curiam domini inuitum trahet. & ita distinximus iam supra 1. tit. 15. & ita intelligenda Constitutio Friderici, *d.* §. *pen.* quæ inter vassallos dominum iudicare vult, inter dominum & vassallum pares. quod ita Guntherus VIII. Ligurini:

Inter vaſſallos vnius forte patroni
Quæſtio de feudo quoties agitatur eodem,
Quo feudi domino gaudent, hoc iudice certent:
Si tibi pro feudo, quod te tribuente fatetur
Acceptum, tu vero negas, vaſſallus agendam
Forte mouet litem, non tu, ſed curia iudex
Audiat, & certo determinet ordine cauſam.

De contentione feudi inter dominum & vaſſallum.

TIT. XVI.

SI inter dominum & vaſſallum de feudo orta fuerit contentio, per pares illius domus, ſicut lex Conradi dicit, dirimatur, ſi tamen pares habeat. Et ſi quidem dominus & vaſſallus conſenſerint in eligendis paribus: nulla dubitatio eſt. ſi vero diſſentiant: tunc quid faciendum ſit, quæritur. ſed præualuit eorum ſententia, qui dixerunt dominum debere eligere prius, quem aut quos voluerit, & vaſſallus ſimiliter hoc facit ſecundum numerum à domino comprobatum. Ille tamen vaſſallus qui fidelitatem domino non iurauit, domino vel vaſſallo diſſentiente, pro pari non eſt eligendus.

Huius tituli ſententiam explicui iam tit. præcedenti, & lib. 1. tit. 15. Optio parium datur domino & vaſſallo, ſed domino priori, & eorum tantum qui fidelitatem iurauerint, vt j. tit. 20.

De eo qui ſibi & filiis inueſtituram accepit.

TIT. XVII.

QVi ſibi & heredibus ſuis maſculis, vel his deficientibus, fœminis per beneficium inueſtituram accepit: vna tantum filia ſuperſtite, nullo alio deſcendente relicto, deceſſit. Hæc marito paternum feudum in dotem dedit, & duobus filiis procreatis, obiit: quorum vnus quidem duas filias reliquit, alter vero vno filio maſculo relicto deceſſit. De prædicto itaque feudo ingentem vidimus quæſtionem, maſculo quidem hoc feudum totum ſibi, quia ſolus eius, qui primo inueſtituram accepit, heres maſculus ſit, vindicante. Feminis vero totam ſui patris partem ſibi defendentibus, quia ex eo nullus extitit maſculus. Cumque inter ſapientes ſæpe ſuper hac quæſtione ſit diſputatum, tandem pro maſculo pronunciatum eſt: non enim patet locus feminæ in feudi ſucceſſione, donec maſculus ſupereſt ex eo qui primus de hoc feudo fuerit inueſtitus.

Nam & illud iudicatum ſcio: ſi ille qui proprium feudum ſuum militi per beneficium A dedit, duobus filiis relictis deceſſerit: quorum vnus filia relicta obiit, alter vero, filio maſculo ſuperſtite, defunctus eſt, quod miles non debet feudum ſuum recognoſcere per feminam, donec ſupereſt maſculus ex eo qui primam inueſtituram fecit, cum de paterno eſſet hoc feudum, alioqui ſi eſſet, verum eſſet quod dicitur, per fœminam recognoſcere.

Inueſtituræ feudi pactum adiectum eſt, vt deficientibus maſculis fœminæ in feudo ſuccederent. Vaſſallus deceſſit relicta tantum filia. ea ſecundum conuentionem in feudum ſucceſſit, idque marito in dotem dedit, B quod iure fieri dictum eſt ſ. tit. 1. tum deceſſit relictis duobus filiis. Deinde vnus eorum moriens reliquit vnum filium, alter duas filias. Vtrum eæ portionem patris ſui vindicabunt, an potius obueniet patrueli? Et pacti forma exigit, vt totum feudum pertineat ad maſculum: quod ita datum eſt, vt non niſi deficientibus maſculis feminæ ſuccederent. obſeruanda enim eſt ſemper origo & conſtitutio feudi, nec incidens perſona filiæ originem feudi commutat. & quod de hac pactione diximus, idem ſequemur in eo iure quo vtimur, vt ex tranſuerſo maſculis extantibus feminæ in feudum non ſuccedant. nam ſi vaſſallus deceſſerit relicta ſorore, & hæc genuerit duos filios, quorum vnus reliquerit C vnum filium, alter duas filias, filius excludet filias. idque confirmat Obertus rerum iudicatarum auctoritate, quæ vim legis obtinet, *l. Nam Imp. D. de legib.* & M. Tullius res iudicatas partem iuris ciuilis facit, videlicet ſi perpetuo ſimiliter iudicatum ſit. atque ob id etiam iterum ſecundum maſculum fuiſſe iudicatum refert in hac ſpecie. Vaſſallus, qui feudum acceperat ea lege, vt in eo deficientibus maſculis feminæ ſuccederent, id militi in feudum dedit, tum deceſſit relictis filiis duobus, qui in dominationem feudi ſucceſſerunt, deinde eorum vnus deceſſit relicto filio, alter relicta filia. Quæritur à quo debeat miles feudum recognoſcere fide & hominio exhibito & petita inueſtitura, à filio, an à filia. Et pronuntiatum eſt, feudum à ſolo filio D recognoſcendum eſſe, quia ſcilicet ſolus nepos ſuccedit in feudum auitum, non neptis. Aliud tamen eſſe dicendum in alodiis. nam ſi quis alodium militi in feudum dederit, & obierit relictis duobus filiis, quorum deinde vnus filium, alter filiam relinquat, miles à filia, vel à filio feudum recognoſcere poteſt. quia in alodiis feminæ & mares ſimul ſuccedunt. parantur alodia liberis vtriuſque ſexus, nec in eorum adquiſitione adiici pactio poteſt, ne feminæ ſuccedant extantibus maſculis, tum quia venditoris nihil intereſt, tum etiam quia eæ pactiones de ſuccedendo in feudis tantum valent, non tamen ita de alodiis. nam & ſi inter virum & vxorem ſecundam cōuenerit in contrahendo matrimonio, E ne filij ex ea ſuſcepti ſuccederent patri ab inteſtato, ſi liis prioris matrimonij non exiſtentibus in feudum non ſuccedunt, in proprietatem ſuccedunt, vt j. 4. tit. 32. vbi proprietatem vocat, quod hic alodium, vt ſ. 1. *tit.* 1. §. *cum autem*, idem & proprium dicitur & hereditas & patrimonium, vt j. 4. tit. 51. 53. 54. 65. & concilio Ticinenſi: *Qui*, inquiunt, *in propriis vel beneficiis baſilicas habent.* Feudi enim proprietas non pertinet ad vaſſallum, ſed ad ſuperiorem dominum, cui quod eſt alodium, id vaſſallo vaſſallive vaſſallo eſt feudum. & ita Fridericus apud Radeuicum 4. cap. 34. Cum Epiſcopi Italiæ dicerent nuntios Imperatoris ſe non cogi in palatiis ſuis recipere. *Concedo*, inquit, *ſi forte aliquis Epiſcoporum habet in ſuo proprio ſolo, & non in noſtro palatium.* Si autem in noſtro ſolo & alodio ſunt palatia

A Episcoporum cum profecto omne quod inædificatur solo cedat, nostra sunt & palatia. Vsi sunt & alodij vocabulo alij auctores multi, cuius significationem & etymon exposui in præfationibus libri primi, sic dici alodium siue alodem vt amentem, quasi sine mente, istum alodem quasi sine lode, quod eius possessor nemini sit leodes. Ado Viennensis: *Saxonibus ingenuitate & alodo fidei firmitas roborata.* Abbas Vrspergensis: *Conferendo Ecclesiæ prædia & alodia.* Theodulphus: *Saxones baptizati more suo omnem ingenuitatem & alodem suam manibus gurpierunt* (quod est dimiserunt, alias, dultum fecerunt, & alio loco, obsides dultos) si vnquam ab eo animi proposito, & fidelitate Caroli regis deciscerent. Sigebertus: *Tria loca in alodio suo diuino cultui mancipauit.* B Idem Sigebertus alodia vocat res mancipi. *Quidquid in re mancipi habebat, in tres partes diuisit.* & alio loco: *Quidquid in re mancipi habuit, per testamentum Ecclesiis delegauit.* Feuda sunt nec mancipi: atque ita introductis feudis, reducta videtur vetus differentia rerum mancipi, & nec mancipi. Recognoscere autem in posteriori specie de alodiis, miles feudum potest à filio vel à filia, non cogitur ab vtroque, quia vna tantum fidelitas debetur, vt dicemus j. lib. 4. Erat autem valde hic titulus deprauatus in fine. Emendaui ope manuscriptorum, Donec superest masculus ex eo qui primam inuestituram fecit, cum de paterno feudo esset hoc feudum. alioquin si alodium esset, verum esset quod dicitur, per fœminam debere recognoscere.

Quando in feudum filia, non frater succedat.

Tit. XVIII.

DVo fratres, Titius & Seius, à quodam Capitaneo de nouo beneficio simul inuestiti sunt, eo videlicet tenore, vt quamdiu ipsi vel eorum heredes masculi viuerent, & masculis deficientibus fœminæ, si superessent, feudum haberent. Ex fratribus his vnus vna filia relicta, altero adhuc viuente decessit. Quæritur cui portio defuncti deferatur, vtrum filiæ, an fratri? Respondetur, filiæ. Vnusquisque enim sibi suisque heredibus videtur prospexisse. si tamen is qui filiam reliquit, sine herede decessisset propter tenorem inuestituræ insertum, eius pars fratri, non domino adquisita foret.

Duo fratres de nouo feudo inuestiti sunt ea lege vt in eo inuicem succederent ipsi, & sui liberi masculi, & deficientibus masculis feminæ. Si vnus ex fratribus moriatur sine liberis, ei frater superstes ex conuentione succedet. Si relicta filia, an etiam frater præferetur filiæ? Minime vero. quia vnusquisque videtur suis liberis prospicere voluisse, & eos fratri prætulisse, vt j. 4. tit. 90. An excludemus etiam fratrem, si hæc filia superstite patruo & procreata filia moriatur? sic sane eadem ratione. Si duabus filiabus relictis, quarum vna filium, alia filiam relinquat, filium præferemus filiæ, vt s. eod. tit. quia posteritati quidem suæ quisque consulere voluit, sed ita tamen vt in ea sexus discrimen non omitteretur.

Si de inuestitura feudi contentio fuerit inter dominum & fidelem.

Tit. XIX.

EX facto quæsitum scio, si inter dominum & fidelem de inuestitura feudi contentio emerserit, quia factam eam dominus neget, si vassallus afferat eos testes qui tempore in- B uestituræ pares erant, sed postea qualibet ex causa pares esse desierunt, an ideo sint remouendi, quia nunc nō sunt pares? Sed quamuis alij aliter sentiant, tamen mihi & quibusdam aliis videtur sufficere eos tempore inuestituræ saltem pares fuisse. Quid enim peccauit qui inuestituram accepit, si illi quos eo tempore, vtpote idoneos, adhibuit, postea pares esse desierunt?

In facienda inuestitura adhibendi sunt duo pares. adhibiti sunt duo, sed postea pares esse desierunt, feudo amisso. An ad probandam inuestituram modo, de C qua lis est inter dominum & vassallum, testes idonei habentur, id est, an satis est fuisse pares inuestituræ tempore, licet testimonij perhibendi tempore pares non sint. quod videtur. & exemplo testamenti vulgo confirmari solet, in quo satis est, si rogati testes tempore faciendi testamenti liberi homines fuerint. Id autem interpretes sic excipiunt, nisi pares ex turpi causa paragium amiserint: quod falsum puto, nec enim omnis infamia repellit à testimonio, *l. 13. D. de test. Nou.* 45. & vt maxime talis sit infamia quæ repellat à testimonio, cum tamen adhibiti inuestituræ superstites idonei fuerint: eis postea irrogata infamia inuestituram vitiare non potest.

D

Si inter dominum & fidelem de feudo fuerit quæstio.

Tit. XX.

EX eo quod scriptum est, si inter dominum & vassallum de feudo nascatur quæstio, quod per pares eiusdem curiæ dirimenda sit, quæsitum est, si quis dixerit se à quodam episcopo fortassis iam defuncto de annua præstatione aut qualibet alia re per feu- E dum inuestituram accepisse, & cum successore eius agat, & ille respondendo neget hunc esse vassallum, vtrum per pares eiusdem curiæ sit iudicandum super hac quæstione? Opponit enim vassallus quod dominus eum negat esse vassallum, & ideo in ea curia pares non habet. Item dicit vassallus quod prius de suo recto feudo debet inuestiri quam à nemine iudicari, domino respondente quod quicquid inter eos siue de inuestitura, siue de principali causa agendum est, per suam curiam est expediendum. Sed laudatum sæpe

scio, pares illius curiæ secundum præfatum modum esse eligendos prius, ad quorum spectat officium, vt illum prius de suo recto feudo inuestiri faciant, sed fidelitatis iusiurandum differatur donec de principali causa cognoscatur. ex illo enim apparebit vtrum iurare debeat, an non, quod totum expeditæ quæstionis est, si constiterit vassallum aliquid præter id de quo quæritur, ab eodem domino tenere pro feudo: tunc enim quin debeat de suo recto feudo inuestituram accipere, & fidelitatem iurare, & sic ad principalem causam accedere, non est dubium.

Dominus Titium inuestiuit de re aliqua, vel de annua præstatione ex cellario aut ærario suo ea lege vt ea frueretur Titius quamdiu viueret, nec finiretur morte domini. Is mortuo domino, cum successore agit petens inuestituram de veteri beneficio. Successor negat eum esse vassallum. Duæ hic quæstiones interueniunt, vna est de possessione, altera de iure feudi & conditione actoris. Prior momentaria est. Posterior principalis actio. Vassallus contendit se de suo recto feudo inuestiri debere, quod quid significet, tit. 4. diximus, prius quam secunda actio, id est principalis, instituatur: cuius litis etiam negat pares curiæ domini esse iudices competentes, quod inquit, negando me esse vassallum, & illos inficietur mihi esse pares. Obertus auctoritate rerum sæpius iudicatarum probat pares iudicaturos, sed optandos esse, vt s. demonstratum est tit. 16. & electos curare statim debere, vt vassallus de suo recto feudo inuestiatur non præstito iureiurando fidelitatis, ne temere quem sibi non vult dominus esse vassallum, hac ratione fiat ei inuito vassallus. alias inuestitura veteris beneficij non fit sine fidelitate, vt s. 4. §. *nulla*. Sed hæc inuestitura quæ fit sine fidelitate color etiam est quidam potius, quo pares litis huius congrui iudices efficiuntur, quam inuestitura. Hoc igitur colore cognoscent mox de principali causa, in qua si vicerit dominus, inuestitura illa habebitur pro nulla: si vicerit vassallus, tum exacto ab eo iureiurando fidelitatis, vere inuestietur de suo recto feudo, vt j. 4. tit. 46. Color quæritur iudicationi parium, vt color querelæ inofficiosi testamenti quasi sanæ mentis testator non fuerit, quæ tamen falsa expositio est. Sed falsæ expositiones siue colores, vt Quintilianus docuit, etiam in foro recipiuntur. Datur iniquæ actioni color. Datur incompetenti iudici color. In proposita specie incompetentes erant pares, quia de hoc ipso quærebatur an essent actori pares. quæ controuersia cessat, si constet actorem aliunde vassallum esse, id est, ratione alterius feudi. eo enim casu in alterius feudi controuersia certissimum est forum parium cõpetens fore, qui actorem curabunt protinus inuestiri de suo recto feudo præstita fidelitate, & possessionem perturbatam reformabunt, tum de principali causa cognoscent, vt j. 4. tit. 82. & à domino plerumque exigent, defensionemve actori dabunt, vt s. 11. §. *vlt.* j. 4. *tit.* 23. Ait, *Sed laudatum sæpe scio*. Id est, iudicatum, vt dixi 1. tit. 17. & eodem sensu Guntherus Poëta feudalis noster,

Quam laudauerit ille
Compenset redimatque suum mercede laborem.

Alias laudatum, id est, condictum & conuentum. Helmodius Hist. Slau. *Colloquium prouinciale laudatum fuerat. Sicut laudatum fuerat occurrit ad locum placiti. Laudatum fuit ne quis transfugam alterius reciperet. Factum est ex consilio vtriusque partis vt laudaretur pax.*

De contentione feudi inter dominum vel agnatum, & venerabilem domum.

Tit. XXI.

Miles qui beneficium tenebat, cum esset sine liberis, venerabilem domum intrauit, & seculo renunciando arma bellica deposuit, habitumque religionis assumpsit, & sic conuersus factus est, hic donec vixerit, feudum retinere conatur, quod dominus vel agnatus sibi pertinere contendit. Sed iudicatum est domini, vel agnati conditionem esse potiorem eo quod desiit esse miles seculi. qui factus est miles Christi, nec beneficium pertinet ad eum qui non debet gerere officium.

Monachismo feudum amitti, & redire ad proximum agnatum, si fuerit paternum: vel ad dominum, si fuerit nouum, vel etiam si fuerit paternum nullo existente agnato, non ad venerabilem domum. Alodia tacito iure venerabilem domum sequuntur, ex Nou. Iustiniani de Monachis. Vt autem monachismo, ita clericatu feudum amittitur, vt j. 4. tit. 7. 33. 41. & vlt. nec obstat tit. *De Capit. Conrad.* §. *vlt.* quia loquitur de feudo quod initio concessum est Clerico & Ecclesiæ. Nos loquimur de feudo initio militi concesso, & hoc dicimus clericatu vel monachismo amitti, quoniam cui datum est, is esse desiit. & seruanda semper est feudi lex & origo prima. Nec sane quod receptum sit, recte vassallum alium pro se vicarium dare, qui domino seruiat, ideo dicemus clericatu, vel monachismo feudum non amitti, quia feudi initium & Constitutio aliud suadet, & temere vassallus vicarium seruitium suæ operæ supponere vtique semper non potest.

Si dominus vassallum in culpam incidisse dicat, vel contra.

Tit. XXII.

Dominus vocat militem, qui ab eo feudum possidebat, dicendo eum in culpam incidisse, per quam feudum amittere debeat. Hic non respondet. Quæritur, quid faciendum sit domino? Respondeo, eum ad curiam vocare debere, & si non venerit, iterum debere eum vocare, vsque in tertium, spatio septem vel decem dierum arbitrio eiusdem curiæ terminando. Quod si neque venerit ad tertiam vocationem, hoc ipso feudum amittat, & ideo debet curia dominum mittere in possessionem. Sed si intra annum venerit, restituitur ei possessio, alioquin & beneficium, & possessionem amittit: vt in

Lombarda, de iis qui ad palatium venire contempſerint. l. ſi cuiuſcunque.

Si vero vaſſallus quæritur de domino, forſan quia feudum malo ordine intrauit, domino perperam reſpondente, quid vaſſallo faciendum ſit quæritur. Reſpondetur, eum curiam debere vocare, & in ea de domino conqueri. Curia autem debet adire dominum, eumque ſalua reuerentia competenter cogere, vt vel poſſeſſionem reſtituat & acquieſcat, vel iudicio curiæ ſe committat. Quod ſi ter admonitus facere diſtulerit, tunc licet vaſſallo ad aliam maiorem poteſtatem ire, & ſibi conſulere, ſi dominus ei iuſtitiam facere noluerit, poterit eum deprædare.

Si dominus intendat ob culpam vel ingratitudinem vaſſalli feudum ſibi eſſe commiſſum, vocare eum debet ad iudicium parium edictis tribus intermiſſo ſpatio VII. vel X. dierum arbitrio iudicis. Quod ait de VII. diebus, eſt ex iure Pontificio, *c. præſenti 5. q. 2.* vt libro ſeq. tit. I. §. *eſt & alia.* Quod de X. eſt ex iure ciuili, *l. ad peremptorium, & ſeq. D. de iudic. l. properandum, C. eod.* Et eundem edictorum ordinem aduerſus Mediolanenſes obſeruauit Fridericus conſilio iuriſperitorum. Radeuicus 3. cap. 27. *Legum periti Friderico ſuadent Mediolanenſes licet improbos & infames, iudicis tamen officio per legitimas inducias citandos eſſe, ne violentia eis illata, vel contra ius in abſentes prolata ſententia videretur.* Legitimas vero inducias dicunt iudicis edictum vnum, mox alterum, & tertium ſeu A vnum pro omnibus quod peremptorium nominatur. Si tribus edictis euocatus vaſſallus non venerit, dominus mittitur in poſſeſſionem feudi. & re tamen ita tranſacta adhuc vaſſallo datur annus, intra quem ſi venerit, poſſeſſio ei reſtituitur, refuſis impenſis litis, & onus probandi domino incumbit. Poſt annum vaſſallus omnem recuperandi feudi ſpem amittit. quod congruit cum *Nou. 112. & l. 3. Lang. de his qui ad pal. venir. cont.* In Langobardia datur annus & dies. quod adiicere poſteriores legibus ſolent, quæ annum præſcribunt, vt intelligatur eam præſcriptionem non finiri anni die ſupremo, ſed ſequenti die, & eum qui venerit die ſequenti, ſatis in tempore aduenire. Quid autem dicemus è contrario, ſi vaſſallus queratur de domino, puta quod poſſeſſionem feudi inuaſerit malo more? hoc caſu aperte Vincentius ſcripſit vaſſallo in dominum competere interdictum Vnde vi, in Speculo doctrinali, quod hoc loco ſignificatur obſcure. Et B vocabitur ſimiliter dominus ad curiam edictis tribus, quæ dominum hortabitur verecunde poſſeſſionem vaſſallo reſtituere. Hortabitur, dicunt Impp. in *l. 9. C. de condict. ob cau. l. 8. C. de lib. cau.* Obertus hoc loco, competenter coget, id eſt, moderate. Hortationi itaque immiſtum eſt nonnihil neceſſitatis, & ad d. l. 8. lib. 48. *βασιλικῶν* ſcriptum eſt *ἀναγκάζεται.* Si non pareat dominus edictis interdictiſve curiæ ſuæ, eum vaſſallus ad maiorem curiam vocabit, & ad extremum in eadem contumacia perſeuerantem, poterit deprædare, id eſt, graſſari in eum impune quaſi, omni fide ſolutus, vt contra ſi vaſſallus rebellis & contumax eſſe perſeueret, ex Iuriſconſultorum ſententia apud Radeuicum & Guntherum res vaſſalli direptioni adiudicantur.

OBERTI DE ORTO DE FEVDIS LIBER III.

De beneficio quid sit, & quibus modis amittatur.

Tit. I.

Obertvs de Orto Anselmo svo S.

Cogis me, & super hoc sæpe scribendo multum vrges, vt causas, quibus beneficium amittatur, enumeratas tibi significarem. Quod ideo distuli, quia sæpius circa nostræ Reip. curam occupatus, & multis priuatorum causis, aliisque rerum innumerabilium impedimentis detentus, onus illud subire non valebam. At ne videar preces tuas parui pendere, & studium discendi tibi imminens negligere, quid mihi super hoc videatur, paucis explicabo, dummodo memineris causas illas sub aliqua certa regula aut definitione rotunda non posse comprehendi. Nam sicut de probationibus in Digestis scriptum reperimus, sic & de his causis sine calumnia dicere possumus. Si quis enim dixerit, quæ causæ quemadmodum alicui domino ad ingratitudinem alicuius vassalli probandam possint sufficere, nullo certo modo posse definiri, nihil errauerit. De illa tamen ingratitudine loquor, per quam beneficium amittatur: non enim ad hoc sufficit omnis occasio, per quam fidelis accepti beneficij videtur ingratus, sed sunt quædam (vt ita dixerim) egregiæ ingratitudinis causæ, quibus beneficium secundum mores curiarum solet adimi. Quomodo enim vassallus, quam humiliter, quam deuote, quam benigne, quam fideliter erga dominum suum debeat se habere, potius ex naturali ratione & bonis curiarum consuetudinibus potest percipi, quam lege aut scripto aliquo possit comprehendi. In primis te illud scire oportet, beneficij illius, quod est genus, talem esse definitionem. Beneficium nihil aliud A est, quam beneuola actio tribuens gaudium capientibus, capiensque tribuendo, in id quod facit, prona, & sponte sua parata, vt ait Seneca. Huius autem generis species quædam est beneficium illud, quod ex beneuolentia ita datur alicui, vt proprietas quidem rei immobilis beneficiatę penes dantem remaneat: vsusfructus vero illius rei ita ad accipientem transeat vt ad eum heredesque suos masculos siue fœminas (si de his nominatim dictum sit) in perpetuum pertineat: ad hoc vt ille & sui heredes fideliter domino seruiant, siue seruitium illud nominatim quale B esse debeat, sit expressum, siue indeterminate sit promissum.

Prima autem causa beneficij amittendi hæc fuit, & adhuc est in plerisque curiis, sed in nostra curia Mediolanensi non obtinet, quod si vassallus per annum & diem domino suo mortuo steterit quod heredem domini sui, inuestituram petendo, fidelitatem pollicendo, non adierit, tanquam ingratus existens beneficium amittit: & è conuerso si domino superstite vassallus decesserit, & filius eius per iam dictum tempus neglexerit C petere inuestituram, beneficio carebit. Est & alia ingratitudo notanda, si dominus inuestituram pollicendo, vassalli fidelitatem petierit, & illo non præstante, dominus tribus vicibus, conuenienti tempore interposito, forte septem dierum spatio, ad curiam suam super hoc reclamauerit, & vassallus tribus vicibus citatus à suis paribus iurare noluerit, si tamen beneficium tale sit, vt pro eo iusiurandum fidelitatis fieri debeat. Sunt enim quædam feuda ita data, vt pro his fide-

litas non sit præstanda.

Item qui dominum suum, cum quo ad prælium iuerit, in acie periclitantem dimiserit, beneficio indignum se indicauit. Præterea si vassallus præscierit aliquem contra dominum suum assaltum, vel mortem, vel captionem, aut patrimonij grandem iacturam molientem: debet dominum quam citius potest certiorare, vt proinde dominus sciens prudensque periculum valeat declinare. Quod si non fecerit, doloque vel negligentia celauerit: beneficio se cariturum agnoscat. Rursus si dominæ, vel filiæ, vel nurui aut sorori in domo adhuc manenti, quæ in capillo dicitur, sese immiscuerit: feudo, quo se monstrauerit indignum, carere debet. Porro si dominum assalierit, vt ita loquar, vel vicum in quo est, per vim aggressus fuerit, vel impias manus in personam domini vbicumque ingesserit, vel alias graues, vel inhonestas iniurias intulerit, vel morti eius veneno, vel gladio, vel aliter insidiatus fuerit, beneficium amittit. Illud te non lateat, quod si suo domino iustitiam facere noluerit, feudo quod tenebat, expoliandus est, sicut in alio libello tibi scripsisse hoc credo. Sed non est alia iustior causa beneficij auferendi, quam si id propter quod beneficium datum fuerit, seruitium facere recusauerit. Aliud est si forte ideo non seruierit, quia non potuerit, tunc enim feudum non amittit. Item si delator domini sui extiterit, & per suam delationem graue dispendium eum sustinere fecerit, vel si cognouerit dominum inclusum, & eum cum potuerit non liberauit, feudum perdit. Istis & aliis modis qui à diligenti iudice perquirendi sunt, beneficia debere amitti, tam naturalis quam ciuilis ratio suadet: quæ potest colligi, si quis nouam Constitutionem iustas exheredationis causas enumerantem, & alias Constitutiones veteres iustas ingratitudinis & repudij causas, quibus patrimonia recte contracta soluuntur, & donationes iure perfectæ reuocantur, subtiliter scrutatus fuerit. Sed quia natura nouas deproperat edere formas, potest multis modis contingere, vt aliæ emergant causæ, quibus videatur iuste adimi posse feudum: ideoque iudex solers & discretus & æquitati obsecundare sollicitus cuncta subtiliter dispensans prouideat, si qua fuerit antiquioribus causis, similis seu maior, vt proinde sciat vtrum beneficium sit amittendum, an nihilominus retinendum. Illud enim est certum, quod non ex omni causa, ex qua opinio vassalli grauatur, beneficium amittitur: nam & sæpe * deierat, & beneficiũ nihilominus retinet vt puta qui beneficij portionẽ alienat absque domini scientia, beneficiũ quidem retinet, sed fidẽ promissam seruare non videtur.

κ. degenerat.

A Hoc libello proponit primum Obertus definitionem beneficij generalem ex Annæo Seneca. *Beneficium est beneuola actio, &c.* Beneficium igitur non est, id quod sub oculos venit, puta fundi, ædes, annonæ quæ dantur, sed dantis voluntas propensa. Quod ait, *Tribuens gaudium, &c.* id Aristoteles exposuit his verbis, καὶ τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ εὖ πάσχειν τῶν ἡδέων, τὸ μὲν γὰρ εὖ πάσχειν τυγχάνειν ἐστὶν ὧν ἐπιθυμοῦσι, τὸ δὲ εὖ ποιεῖν ἔχειν καὶ ἀμφοτέρων ἐφίενται. Beneficij species est feudum. Est igitur feudum beneficium, quod propenso animo datur, ita vt proprietas rei immobilis penes dantem remaneat, vsusfructus in accipientem perpetuo iure transeat sub onere fidei & seruitij certi incertive plurimumque militiæ. Non res ipsa immobilis quæ in feu-
B dum datur. Res est materia feudi, multum autem interest inter materiam feudi & feudum. Feudum si philosophos imitemur, est beneuola actio dantis rem soli: si Iurisperitos, quibus omnia vocabula iuris intellectum habent, ius quod dominus in re soli prolixe nobis & beneuole concedit. Imperiti Philosophiæ iurisque id quod traditur possideturque tantum spectant: dum feudum definiunt esse rem immobilem. Definitio demonstrat feudum esse gratuitum, cum ex beneuolentia proficisci dicatur: quod redemptio siue ἀνάκαμψις non mutat, vt dixi 1. tit. 1. Et rei in feudum datæ proprietatem ad vassallum non pertinere, rem igitur esse nec mancipi, vt diximus 2. tit. 17. Eadem
C demonstrat feudi ius esse perpetuum. At sunt quædam feuda temporaria, vt feuda habitationum & his similia. Sed hæc non sunt propria feuda, vt s. 1. *tit.* 1. §. *in illud.* Definitio hæc, proprij feudi definitio est. Qua de causa & beneficia quæ clericis dantur, non sunt propria feuda, sed comparantur feudis habitationum, feudis annonariis, vel ærariis, feudis functionum priuatarum, vel publicarum, qualia sunt eorum quos prædiis nostris actores aut custodes imponimus, & aduocatorum olim Tiguri, & Bithyniæ, & beneficiariorum apparitorum, qui & Cæsariani feudales dicuntur, & horum imitatione etiam clerici beneficiati sunt, & inde beneficiorum sacerdotalium nomen, quæ & à principe olim conferri solebant, vt feuda propria, nec electus quisquam Episcopus ante consecrari poterat
D quam à principe Regalia per sceptrum accepisset, vt Otho & Guntherus scribunt, & Albertus Argentinensis sæpe meminit Episcoporum & Abbatum ab Imperatore de suis regalibus solemniter inuestitorum, præstita etiam fidelitate & hominio. & hoc quidem ius conferendorum Regalium, id est, inuestiendorum Episcoporum de suis Regalibus, multi Reges Galliæ à Carolo Magno sibi vindicarunt, sed id modo Pontifici Romano, modo certis Ecclesiis remiserunt, vt Ecclesiæ Attrebatensi remissum testatur vetus inscriptio ædis D. Mariæ Attrebatum, modo remissum repetierunt, modo vacante tantum cathedra vsurparunt conferendorum beneficiorum potestatem, atque etiam vacantis Ecclesiæ reditus, donec alius à se inuestiretur Episcopus. & hoc potissimum Regalia vocarunt, quo iure
E etiam Nicephorum olim Phocam Imp. Orientis vsum Zonaras & Cedrinus scribunt. Ex his autem beneficiis, quæ impropria esse diximus, alia morte dantis & accipientis finiuntur, vt mercenariorum militum, alia morte accipientis tantum, vt feuda habitationum, alia anno finiuntur, vt custodum procuratorumve feuda. Igitur perpetuo iure non censentur. At præterea superior feudi definitio demonstrat feuda sub certo incertove seruitio dari. Imo quædam dantur sine seruitio, quorum mulier capax est. Sed non ideo vitiosa definitio est: nam quod plerumque fit, definitione comprehendi sufficit. Omnia feuda plerumque sunt conditionalia, id est, sub lege seruitij. Cetera quæ ad definitionem

nitionem feudi pertinent exposui lib. 1. Post definitio- A
nem feudi, docere Obertus instituit quibus modis feudum amittatur, è quibus quod plures iam persequuti simus libris superioribus, quodque res sint facillimæ per se, obscuræ diligentiæ esset, si in his rursus frustra adlaboraremus. Illud te non lateat, inquit, quod si suo domino iustitiam facere noluerit, feudo quod tenebat, expoliandus est. Hæc verba sunt ambigua, nam vel hoc significant: Si vassallus in curia sua (potest enim fieri, vt vassallus curiam habeat propriam) domino ius reddere noluerit, quæ causa amittendi feudi iustissima est, Const. Neap. 3. tit. 19. Vel si electus inter pares iudex causæ feudalis operam dare noluerit, vel ex bono & æquo non iudicauerit, quæ causa etiam B
iusta videtur, cum iureiurando fidelitatis inseri soleat, vt in iurisiurandi formula relata in Summa rurali, *Sire, ie viens à vostre hommage, & en vostre foy, & deuiens vostre homme de bouche & de mains, & vous iure & promets foy & loyauté, & de garder vostre droict à mon pouuoir & faire bonne iustice à vostre semonce, ou à la semonce de vostre baillif à mon sens.* Possunt & hoc verba illa significare, Si feudi ratione à domino in iudicium vocatus iuris sui experiundi causa, edictis obtemperare noluerit: nam etiamsi feudi amittendi causa iuxta alia non fuerit, contumacia eius plectitur damno possessionis & feudi: & hoc magis sensisse videtur, cum dicat id se alio libello eidem Anselmo scripsisse. Scripsit autem prioris libelli tit. vlt. vbi è contrario etiam C
dominum qui iustitiam vassallo facere, id est, de iure suo experiri, & in iudicium venire noluerit, dominatione feudi multari & direptioni subiici demonstratur. Sequitur alia causa, & quidē iustior, si seruitium quod indictum est pacto inuestituræ, implere noluerit cum potuerit, Si dominum accusauerit iudicio publico, vel extraordinario excepto crimine perduellionis, vel si testimonium aduersus eum dixerit, vt J. 4. tit. 36. vel si carcere clusum dominum cum potuerit non liberauerit,, vt si pro eo non fideiusserit, quod expressum est Const. Neap. 3. tit. 19. & ex eadem causa filius exheredatur à patre, Nou. 115. Quibus autem fere ex causis filius iure exheredatur, & vassallo feudum eripitur. Feudi ereptio, exheredatio est. Conferri etiam D
cum his possunt causæ diuortij, & causæ reuocandæ donationis: quæ omnes morte alterutrius finiuntur. nec enim ab herede, vel in heredem obiici possunt, quæ obiectæ non sunt à defuncto vel in defunctum, vt si me testamento pater non damnarit ingrati, nec damnabit heres patris, nec si filium damnarit pater, ideo damnabitur & nepos ex filio, idemque est in reuocanda donatione, *l. 7. C. de reu. don.* & in actione de morib. inter vir. & vxor. *l. vlt. C. Th. de inc. nupt.* Ergo & in actione ingrati siue τῆς ἀχαριστίας, quæ in vassallum dantur. Multæ aliæ possunt exoriri causæ, propter quas videatur vassallo feudum adimendum esse, quæ sunt relinquendæ iudicio curiæ: nec enim possunt omnes certo modo definiri. nam & si in dominum nihil deliquerit, nonnunquam feudum amittit, vt si fratrem vel E
consobrinum occiderit, & nonnunquam etiamsi à fide nonnihil recessisse vassallus videatur, feudum non amittit, secundum morem antiquum, hodie amittit pro ea parte, si periurij periculo dominum non liberauerit, feudum non amittit, vt J. 4. tit. 17. 48. vel etiam si quid quod in rem domini erat celauerit, vt eod. lib. tit. 5. Ait, *Nam & sæpe degenerat.* (sic legendum) id est, deflectit ab officio. Degenerare est ἀποκύπτω (?).

Ad quem feudum amissum redeat.

TIT. II.

Denique sæpe quæsitum vassallo propter iustam culpam à feudo cadente, vtrum ad dominum, an ad successorem vassalli beneficium pertineat. sed hæc distinctio tam ratione quam moribus comprobata est, vt si quidem vassallus ita in dominum peccauerit, vt feudum amittere debeat, non ad proximos, sed ad dominum beneficium reuertatur, vt hanc saltem habeat suæ iniuriæ vltionem. Si vero non in dominum, sed alias graue quid commiserit, sicut ille qui fratrem suum interfecit: vel aliud graue crimen (quod parricidij appellatione continetur) commiserit, feudum amittit, & non ad dominum, sed ad proximos pertinet, si tamen beneficium fuerit paternum, sic enim sæpe pronunciatum scio.

Si vassallus contra Constitutionem bonæ memoriæ Lotharij Imperatoris beneficium alienauerit, quia dominum contemnere videtur, ad dominum beneficium pertineat: scriptum est enim vt pretio ac beneficio se cariturum agnoscat.

Feudum amissum ex causa ingratitudinis, perfidiæ, contemptus, contumaciæ redit ad dominum quem vassallus offendit, non ad agnatos vassalli, etiamsi ob alienationem factam inuito domino amissum fuerit. nam & qui alienat inuito domino, eum aspernari & contemnere videtur. Feudum autem amissum ratione grauioris delicti in alium, quam dominum cōmissi, vt ratione parricidij, non redit quidē ad liberos vassalli, sed ad agnatos, si fuerit paternum feudum. atque ita definiuimus superiore lib. tit. 4. Cur vero non ad liberos? Cur innocentibus liberis delictum patris nocet? Non potest alia ratio reddi quam quæ in crimine maiestatis, quod in liberis metuantur exempla paterni sceleris magis quam in agnatis, qui non ex eo, sed ex superiori parente prodierunt. magni autem interest domini probos vassallos habere, indolis & stirpis bonæ. Ceterum, vt pretio precibusve filia quandoque feudum emeretur à domino, & excludit agnatos, vt 1. tit. 25. ita liberi si feudum à domino impetrauerint, præferentur agnatis, vt 4. tit. 34. Potest dici & priore casu, cum in ipsum dominum deliquit vassallus, mortuo vassallo liberisque eius, feudum paternum, in quo post liberos agnati iure successuri erant, ad agnatos redire. idemque dicendum esse, si vassallus feudum in manus domini refutauerit. atque ita auctori fragmentorum videtur lib. 4. tit. 78. 83. & posteriore casu, cum in alium vassallus deliquit, mortuo vassallo ius feudi ad liberos transire, arg. l. 8. §. vlt. de in ius voc. secundum Celsi sententiam. nam Iuliani certe in feudis sententia reprobatur.

EX VARIIS ET INCERTIS AVCTORIBVS DE FEVDIS.

LIBER IV.

De euictione feudi, & eius æstimatione præstanda.

TIT. I.

NEGOTIVM tale est. quidam vassallus à domino tenebat feudum, de quo ab aliquo interpellatus fuit, & sic vassallus dominum vocauit, vt eum defenderet. domino renuente ad iudicem venire, vassallus amisit causam per sententiam, nunc vero vassallus cambium feudi à domino petit, ad quem dominus respondens ait, illum nunquam ab eo feudum tenuisse, nec ab eo inuestituram accepisse. contra quem vassallus dicit se hoc feudum ab eo tenuisse, & iuuestituram recepisse, & ab eo petiuisse, vt eum in iudicio defenderet, nec tunc temporis inficiabatur illius esse, quod idoneis totum testibus probat vassallus. Super negotio isto tale est sapientum nostræ ciuitatis consilium, videlicet Oberti & Gerardi, vt si vassallus cum de feudo interpellabatur, auctorem suum, id est dominum vt eum defenderet vocauit, & hoc probare possit, si in eo iudicio vassallus fuerit victus de re aliena inuestitus fuisse, vt dominus vassallo eiusdem æstimationis quod erat tempore rei iudicatæ feudum restituat, vel nummos in feudum dandos numeret, & hoc cum certum est vassallum de feudo victum fore. Sed si dominus neget hoc feudum nunquam ab eo tenuisse, nec ab eo domino ipsum vassallum vel eius antecessores vnquam inuestituram accepisse, & hoc vel per instrumentum publice confectum, vel per pares curtis vassallus poterit probare, dominus ad restitutionem feudi tenebitur, alioqui dominus sacramentum subire cogetur, istum qui est in causa, vel eius antecessores à se, vel à suis antecessoribus nunquam hoc feudum tenuisse, vel inuesti-
A turam accepisse, quo facto dominus absoluendus erit.

Actio de euictione in id vassallo datur, vt dominus aliud feudum eiusdem pretij cuius erat id quod euictum est rei iudicandæ tempore vassallo concedat, vel litis æstimationem quam ex sententia iudicis victori vassallus exsoluit. Hoc enim significant illa verba, *Vel nummos in feudum dandos numeret* nempe vt vel æstimationem litis quam vice feudi subiit vassallus, dominus ei restituat. Absoluitur tamen dominus si vassallus eum non laudauerit, vt liti subsisteret, quemadmodum diximus 2. tit. 8. quæ actio in auctorem præsentem olim dicebatur, vel si probare vassallus nequiuerit se ab eo feudum tenuisse, & iurauerit dominus se
B parentesve suos inuestituram non fecisse. *Cambium feudi.* Vt aliud præstet in vicem eius qui euictus est.

Si contentio est inter dominum & agnatos defuncti de feudo.

TIT. II.

SI de feudo defuncti militis sit contentio inter dominum & agnatos defuncti, domino nouum feudum, agnatis vero paternum esse contendentibus, agnati in possessione feudi,
C de quo quæritur, constituendi sunt. Eo facto, super principali quæstione cognoscendũ est, vtroque autem deficiente in probatione, electio iurisiurandi agnatis danda est.

Mortuo vassallo, dominus feudum nouum esse dicit, agnatus antiquum. Agnatus inuestiendus est de suo recto feudo secundum modum propositum, 2. tit. 20. atque ita in possessionem constituendus. Proinde in lite principali domino incumbit probatio quasi actori, & vtroque deficiente, electio est agnati vt iuret, vel iusiurandum referat domino. quod tamen iudex non sequitur semper, vt s̃. 2. tit. 11. §. vlt. Idem erit si lis sit inter dominum & emptorem feudi, vt j̃. 50. Regulariter enim defensio datur reo.

De possessione apud filiam collocanda.

TIT. III.

INter filiam defuncti & agnatos eius de quodam prædio mota est quæstio, agnatis feudum, filia vero alodium siue libellariam esse asserentibus. super possessione apud quem manere debeat, quærebatur. Responsum est apud filiam possessionem interim esse collocandam, deficientibus vero hinc inde probationibus, per iusiurandum causa cognita res decidetur, electione danda agnatis. Defuncto milite, inter dominum & filiam illius super quodam feudo quærebatur, domino feudum, filia alodium siue libellariam esse allegante Respondeo filiam in possessione feudi manere debere donec de eo iudicetur, probatione vero hinc inde cessante, electio iurisiurandi filiæ danda est.

Si lis sit inter filiam & agnatum, filia dicente se esse alodem vel libellariam, agnato feudum, filiam in possessionem constituemus: actoris itaque partes agnatus sustinebit. sed probationibus deficientibus, electio dabitur agnato potius quam filiæ, vt j. 50. 65. vterque defunctum attingit agnatione, & discrimen tantum est in sexu, cuius etiam prærogatiua fidei sæpe maris stabitur potius quam fœminæ. At in superiori titulo electio datur reo, non actori. Non sunt contrarij. nam hic dicit actori electionem dari causa cognita. quod & nos in superiori specie admittimus, vt s. 2. tit. 15. Idem admittemus in specie §. seq. Si lis sit inter filiam & dominum, filia dicente alodium vel libellariam, domino feudum: filia in possessione constituetur, & deficientibus probationibus filiæ defuncti secundum communem regulam conditio iurisiurandi deferetur potius quam extero qui se dominum dicit, vt j. 50. nam & ab ea præsumptio facit: præsumuntur enim in dubio prædia omnia esse alodia, plerisque locis feudalia vel censualia, hoc iure alodia, sed nihilominus causa cognita dicenti esse feuda, conditio iurisiurandi deferri potest. totum enim hoc pendet ex arbitrio iudicis. Præterea notandum in alodiis, & in libellariis filias succedere. Imo & in precariis & emphyteusibus, nam à feudorum tantum successione remouentur.

Dominum inuestituram feudi sui militis in alium facere posse.

TIT. IV.

MOribus receptum est, dominum de feudo militis sui quod post mortem ipsius ad dominum reuerti sperabatur, in alium militem inuestituram facere posse, quę inuestitura tunc demum capiet effectum, cum feudum domino aut heredi suo fuerit apertum. Secus est in ecclesiasticis personis. nam si ecclesiastica persona talem faciat inuestituram, non aliter valebit, nisi sibi, non

A etiam successori suo feudum aperiatur. & in tali inuestitura consensum eius de cuius feudo sit, exquiri non oportet.

Hoc dicitur de feudo quod successionem habiturum non est, & de inuestitura, cui inest conditio siue pactio, vt ne ante mortem militis ex inuestitura secundus agat, sibi tradi oportere, qua de re diximus satis 1. *tit.* 1. §. *si vero Archiepiscopus*, & 5. 27. 30.

De pœna inficiationis feudi.

B

TIT. V.

VAssallus si feudum vel feudi partem, aut feudi conditionem ex certa scientia inficiatur, & inde conuictus fuerit, eo quod negauit feudo eiusve conditione expoliabitur, alius autem vassallus, quamuis hoc sciens non patefaciat, feudum tamen retinet, aut si aliam rem domini celauerit vassallus, feudum non amittit.

Feudum amittit qui feudum sciens inficiatur, vel
C feudi conditionem, id est, seruitium feudo impositum, vt j. 21. & 39. Inde illud Gallorum, *Qui fief dénie, fief pert*, nam & hic dominum contemnere aut erubescere videtur. Dixi, sciens, Nesciens non amittit feudum, imo nec inficiator est: & nihilominus si dubitans responderit. Dubitans negat, *l. si quis testamentum, D. ad l. Aqu.* sed negat inscienter. Pro errante igitur & ignorante habetur, *l. vlt. C. de cond. ind. l. 2. D. quis ordo in bo. poss. ser.* ergo non pro inficiatore. Et hoc de ea etiam inficiatione accipiendum esse quæ fit extra iudicium, quod sequitur indicat, non amittere vassallum forte alterum feudum proprium ob non detectam conuassalli inficiationem. nam detegi eam quæ fit in iudicio quid opus est? At etsi factam extra iudicium non detexerit, qui sciebat vassallus alter,
D hic non ideo tamen feudum amittit, nec enim omnia quæ in rem sunt domini indicare domino vassallus debet, sed ea tantum quæ ad domini vitam, existimationem & patrimonij grandem iacturam spectant, vt s. 3. *tit.* 1. §. *præterea.* Ait, *Vel feudi partem.* Et hunc recte censent interpretes partem tantum amissurum, exemplo eius qui partem feudi alienauit contra Constitutiones.

De præscriptione feudi longissima.

TIT. VI.

E

SI quis per triginta annos rem aliquam in feudum possedit, & seruitium domino exhibuerit, quamuis ea de re non sit inuestitus, præscriptione tamen triginta annorum se tueri potest.

De hac re diximus lib. 1. tit. vlt.

Clericum feudum perdere.

Tit. VII.

QVi clericus efficitur aut votum religionis assumit, hoc ipso feudum amittit.

Miles scilicet cui fuerat initio concessum, vt diximus 2. tit. 21.

An vassallus qui se non exhibet domino, feudum amittat.

Tit VIII.

ET si vassallus omni anno domino se non repræsentat, feudum tamen non amittit.

Relegantur quæ adnotauimus ad 1. tit. 20.

Omnes fidelis filios fidelitatem facere debere.

Tit. IX.

OMnes filij eius qui feudum acquisierit, fidelitatem facere debent, maxime si * indiuisum habent. quod si feudum ex diuisione ad vnum tantum peruenerit, ille tantum faciet fidelitatem.

* ꝟ. diuisum.

Legendum in contextu, *Si diuisum habent.* quod & fragmenta probant. Cum plures, inquiunt, vassalli paternum habent beneficium, donec illud indiuisum possident, vna fidelitas, & vnum seruitium domino fieri debet (idque plerisque locis maior natu præstat.) Si vero partitum fuerit, quot partes, tot erunt fidelitates. & Constitutio Friderici, Omnes, inquit, qui partem feudi habent iam diuisi, vel diuidendi, fidelitatem faciant. Primum proponit Marchiam, Ducatum, Comitatum non posse diuidi, sed primogenito cedere, vel eo inhabili existente, puta furioso aut infami, secundo genito. quod etiam expressum est aurea bulla Caroli v. Imp. Cetera diuidi, ita vt omnes fidelitatem faciant. quod Guntherus in hunc modum:

Marchia seu Comitis possessio siue Ducatus
Integra permaneant feudalia cetera multis
Participanda patent, domino dum quisque fidele
Spondeat obsequium iurandaque fœdera præstet.

Est & huius rei arg. in *l. 5. in pr. D. com. diuid.* Quid tamen dicendum est è contrario, si plures sint domini vnius feudi? Et hoc casu placet pro vno feudo vnam tantum fidelitatem esse faciendam dominatione diuisa inter dominos, si vnus sit vassallus, vt Const. Friderici *de feudis non alien. §. præterea Ducatus.* Eam igitur faciet cui voluerit ex dominis. quo iure vtimur. Seruitium omnibus debebit. Sin autem indiuisa sit dominatio, fidelitas non fiet ante diuisionem, quoniam, vt inferius fragmenta siue vt vocant capitula extraordinaria comprobabunt, secundum ius feudi non debet quis duas fidelitates pro eodem feudo facere. Et si faceret vnam partibus indiuisis, non posset partibus diuisis alteram defugere, vel etiam manente communione quisque quasi dominus fidelitatem iurari reddique sibi postularet, nec quies esset vassallo antequam singulis ita contra ius naturamque feudi satisfecisset. itaque melius est expectari diuisionem.

Adoptiuum in feudum non succedere.

Tit. X.

ADOPTIVVS filius in feudum non succedit.

Ratio non est obscura. Adoptio non adfert ius sanguinis. & sanguini dantur feuda, non adscititiis commentitiisque liberis. In alodiis tamen succedunt.

Filios secundi matrimonij tantum fœminæ in feudum succedere.

Tit. XI.

MVlier habens feudum, relictis filiis ex duobus matrimoniis decessit, inter quos feudi quæstio aliarumque rerum maternarum vertebatur. obtinuit filios * prioris matrimonij tam in feudo quam in ceteris potiores esse.

* ꝟ. posterioris.

Nemo non iniquitatem in hac sententia testatur esse maximam. sed nos ita fingimus matrem adquisiisse feuda vel alodia contemplatione secundi matrimonij, & ita 7. tit. 103. positam speciem legimus, & in contextu isto, posterioris matrimonij, non prioris, quam scripturam etiam titulus ipse confirmat, quem fide bona restituimus, sicut ceteros vt erant in vetustissimo feudorum libro. Adquisiuit ergo feuda. vel alodia contemplatione posterioris matrimonij, & ideo eius tantum matrimonij filij in eis bonis ab intestato succedunt, licet alias ex S. C. Orfitiano omnes æqualiter succedant. Idemque dabimus liberis prioris matrimonij in rebus quæsitis prioris matrimonij contemplatione. quod receptum videtur exemplo *l. 4. C. de secund. nupt.*

Vt naturales post facti legitimi non succedant.

Tit. XII.

NAturales filij licet postea fiant legitimi, ad successionem feudi nec soli nec cum aliis admittuntur.

Filij naturales patri non succedunt, etiamsi post delatam successionem fiant legitimi, vt nec clerici, nec monachi, licet postea desinant esse clerici aut monachi, vt s. 2. tit. 21. nec serui, licet postea fiant liberi. Matri tamen filij naturales succedunt ex S. C. Orfitiano, nisi sit mulier illustris quæ iustos liberos habeat, *l. pen. C. ad S. C. Orfit.*

De minore ad fidelitatem feudi non cogendo.

TIT. XIII.

SI minori datum fuerit feudum, fidelitatem facere non cogatur, donec venerit in maiorem ætatem, in qua doli capax sit, feudum tamen retinet.

Si quis decesserit filio impubere relicto, fidelitatem nec ipse nec alius pro eo facere cogitur. idem de seruitio personali. alius tamen pro eo faciens seruitium, admittetur.

Minorem accipit pro impubere, vt indicat *§. prox.* & quod ait donec doli capax sit, Omnis enim pubes doli est capax, impubes incapax. Hic igitur fidelitatem facere non compellitur, nec tutor vel procurator eius, nex ex hac causa feudum perdit. excusat eum ætas, & expectare debet dominus quoad adoleuerit, quæ patientia interim pro fidelitate habetur. Seruitium tamen per alium facit, & consequenter soluit *ἀναγκαμψις* & *εἰσδεκτικά*. Non cogitur alius pro eo fidelitatem iurare, quia nec dominus alium suscipere, si malit pubertatem expectare. Si cogi posset dominus suscipere fidem per procuratorem, eo casu & vassallus cogeretur eam præstare per se aut per procuratorem. Volenti domino non est dubium per tutorem recte fidelitatem præstari non minus quam seruitium. A pubertate danda est fidelitas intra annum & diem ex Constit. Friderici. alioquin feudum proprietati consolidatur, restitui tamen minor in integrum potest, vt Doctores sentiunt recte, quod hodie, cum dominus ob fidelitatem non datam feudum non reuocet, sed fructus tantum lucrifaciat, forte non procederet, propterea quod vix datur pro re mobili restitutio in integrum, & fructus solo separati mobilibus adnumerantur. Pubertatem autem æstimamus ex annis XIV. & ita hac in ipsa causa definitum fuit in consilio Roberti regis Siciliæ in hæc verba: Si decesserit ille qui ad certum seruitium à Rege feudalia quæcunque tenebat, successor intra annum & diem necesse habeat Regi fidelitatis & homagij ligij præstare iuramentum: alioquin cadat omni iure, quod habet in feudalibus, quæ defunctus tenebat, & liceat Regi de eis pro sua voluntate disponere, & hoc si prædictus successor excesserit XIV. annum. Lutetiæ & aliis quibusdam locis contrarius est mos, vt puberes mares ante XX. feminæ ante XV. fidelitatem facere non cogantur. eademque est in omnibus causis pubertatis definitio. Bituriges eam æstimant ex annis XVIII. spadonum vere patria, quandoquidem ea ætate iure ciuili spadones soli pubescere & testamenti factionem nancisci intelliguntur, auctore Paulo in Sententiis. Citius pubescunt aliæ nationes.

Quando agnatus ad feudum admittatur vel excludatur.

TIT. XIV.

TItius filium masculum non habens, partem suam feudi Seio partem eius feudi possidenti agnato suo concessit. Sempronius proximior agnatus mortuo demum Titio

A partem illam feudi nullo dato pretio recuperare potest. quod si Titius filium haberet, pretio reddito etiam viuo Titio. quod si consensit alienationi, vel per annum ex quo sciuit tacuit: omnino remouebitur.

Emendato contextu, vt fecimus, sic ponatur species. Titius filium masculum non habens, partem feudi paterni vendidit Seio agnato suo, qui & eam possidet modo, non tamen proximiori agnato. Si proximiori vendidisset, venditio haberetur pro refutatione, vt j. 45. Sed quia Seius non est proximior, pro alie-
B natione est & valet alienatio secundum morem antiquum, vel consentiente domino post Constitutionem Lotharij. quapropter Seius optimo iure eam partem feudi possidebit, quamdiu Titius vixerit. At mortuo Titio agnatus proximior, qui alienationi non consensit, eam à Seio reuocabit, non reddito pretio quasi successionis iure, vt j. 45. & s. 1. tit. 4. §. 1. Quod si Titius filium habuerit, non auocabit eam mortuo Titio, nisi & Titij filius, qui in successione feudi eum præcedit, mortuus fuerit. sed neque filius vllo modo, vt j. 70. *l. S ia, D. de eu Et* Igitur melius fecerit hoc casu, si quasi iure *προτιμήσεως* reddito pretio eam partem reuocauerit viuo Titio, videlicet cum alienationi non consensit. alioquin nullum ius reuocandi vel retrahen-
C di habet, vt s. 1. *tit. 2. §. preterea.* Obstat etiam in eo iure agnato proximiori non ignoranti præscriptio anni, sicut domino, vt 2. *ti. 9. §. pen* quam præscriptionem multæ nationes obseruant, Biturigibus finitur dieb. LX. Id ergo est ex hoc loco singulariter notandum, aduersus remotiorem agnatum, qui feudum emit, proximiorem agnatum iure *προτιμήσεως* vti posse. quod discrepat cum moribus multarum gentium, & hoc fere tota Gallia vulgo iactatur, *Lignager sur lignager n'a point de retenue*, id est, agnatus aduersus agnatum non vtitur iure *προτιμήσεως*. Consentiunt tamen omnino cum hoc iure mores Burdegalensium, . . §. 5. Vnde si remotior agnatus ab extraneo emptore festinarit feudum reuocare, multo magis dicam id proximiorem, qui modo veniat intra annum numerandum à die im-
D pletæ venditionis, remotiori agnato feudum euincere posse. quod Tricassini sequuntur. Illud tamen sane dissentaneum est, vt etiam non sequantur. nec enim si emerit remotior agnatus, ei proximiorem præferunt. multa sunt in moribus Galliæ dissentanea, multa sine ratione. vt quod de iure recepto Neratius scripsit non esse eius anxie rationem inquirendam, ne multa ex his quæ certa sunt subuertantur, id Galliæ moribus aptari verissime possit, quod plerumque omni ratione destituantur petiti partim ex iure Gallico, partim ex imperitorum Doctorum sententiis male cohærentibus. Quod tamen agnatus aduersus agnatum non vtatur iure *προτιμήσεως* hanc dicunt esse rationem, quod introductum ius illud sit ne res exeant de familia: non exire autem eas de familia quæ in agnatum vlteriorem trans-
E feruntur. Imo vero hæc non fuit causa inducendæ *προτιμήσεως*, alioquin & re extero alienata titulo dotis vel donationis, vel permutationis, vel testamenti, vel transactionis non simulatæ. locus esset iuri *προτιμήσεως* quod est falsum, & Romani ac Friderici Constitutionibus vetitum nominatim, & id iuris tantum sibi vindicant agnati in venditione, emphyteusi vel locatione. Imo in venditione tantum: nam etsi Constitutio Romani etiã de emphyteusi & locatione loquatur, interpretes tamen Græci scribunt in sola venditione eam vsu fuisse receptam. Adiecerat etiam Nou. Michaëlis siue Manuelis antichresin. Igitur nulla alia ratio est quam honestatis, vt cauetur secunda Constitutione

Friderici de iure *προτιμήσεως* & *l. dudum, C. de cont. empt.* vt agnatus tantumdem offerens præferatur extero, ergo vt coniunctior propinquiorque vlteriori. *Etiam viuo Titio*, proximus scilicet agnatus reuocabit. A

Dominum feudi tradere cogi.

Tit. XV.

SI facta de feudo inuestitura pœniteat dominum antequam possessionem trãsferat: an præstando interesse vassallo liberetur, quæsitum fuit. Responsum est prætermissa illa condemnatione, dominum possessionem feudi de quo inuestituram fecit tradere compellendum. B

De hac re diximus satis *1. tit. 1. §. si vero Archiepiscopus.*

Quando filij in feudum non succedant.

Tit. XVI.

FIlij nati ex ea vxore, cum qua matrimonium tali condicione contractum est ne filij ex ea nati patri ab intestato succedant; nec in feudum succedunt. * Nam quamuis ratione improbetur talis condicio, ex vsu tamen admittitur.

* *ỹ. non succedunt.*

In contextu legendum, in feudum non succedunt, vt & Baro notauit. De quæstione eius tractabitur *ỹ. tit. 32.*

Vassallum non teneri offerre seruitium.

Tit. XVII.

LIcet vassallus domino seruitium non offerat quantocumque tempore steterit (dummodo domino petenti seruire paratus sit) beneficium non amittit: si tamen sciat, ei magnum periculum imminere, vltro adiutorium suum ei debet præbere. Inde quæsitum est, si dominus in periurium incidat, quia dare non valeat quod dare iurauerat: & vassallus eum liberare possit suam pecuniam dando & non facit, an beneficium amittat? & responsum est non amittere.

Et hoc etiam suis locis expositum est s̃. vel primo, vel tertio libro.

Feudo amisso filios vassalli excludi.

Tit. XVIII.

SI vassallus culpam committat, propter quam feudum amittere debeat: neque filius, neque descendentes ad id feudum vocabuntur: sed agnati qui quarto gradu sunt, dummodo ad eos pertineat.

Et hoc quoque lib. 3. tit. 2.

Generali alienatione non contineri vassallos.

Tit. XIX.

IN generali alienatione vassalli non continentur, nisi nominatim dictum sit.

Dominus feudum, id est, proprietatem feudi vendere non potest sine consensu vassalli, vt diximus *1. tit.*
C 22. Cum curte tamen tota à qua feudum proficiscitur, & feudum nominatim vendere non vetatur. denique vendi feudum per se non potest, cum curte potest. Porro curtis aut alodium est aut feudum. Si feudum voluntate superioris domini alienari debet. si alode, contrahentium voluntas sufficit. Sed siue hoc, siue illud sit, & iure licito simpliciter væneat, nihilque dicatur de feudis ad eam curtem respicientibus, feuda emptorem curtis non sequuntur, vt ỹ. 60. & hoc loco. In generali alienatione, curtis scilicet, vassalli non continentur, nisi nominatim dictum sit. Idem ego dixerim etiam de iurisdictione, quæ ex curte illa descendit, Iurisdictionem puta non sequi alienationem curtis, nisi nominatim dictum sit, siue vænierit sola, siue
D cum feudis. nihil enim commune habent feuda cum iurisdictione, vt 1. *tit.* 2. §. item si quis feudum. & 2. *tit.* 5. nihil alodia, vt in Const. Friderici *de pace con.* §. *ad hæc.* Et ob id verius est à vasallo adquisitam iurisdictionem feudo non accrescere, vt 2. *tit.* 9. §. *è contrario*, & eum qui ab aliquo feudum recognoscit, non videri etiam recognoscere iurisdictionem, & in generali sermone, ea quæ nobis cariora & pretiosiora sunt, non contineri. Ac multo minus alienationem sequetur destrictio iuris suprema de appellationum causis, vt merito cum Edoardo Regi Angliæ Carolus v. concessisset Aquitaniam cum vassallis & iurisdictione omni, negauerit se etiam remisisse de causis appellationum cognoscendi potestatem. Hygenus de limit.
E const. Proprietatem quidem dari ei cui adsignabat: sed territorii intra quod adsignabat, ius non auferri. Puto autem hoc iure sicut feudum vassallus alienare non potest sine consensu domini, ita iurisdictionem qui accipit sine eius à quo accepit voluntate neminem alienare posse. & hunc esse sensum d. §. *ad hæc.* Hodie in Gallia, vt feuda patrimonialia esse censentur, ita & iurisdictiones. Venduntur enim curtes, siue proprio siue feudali iure teneantur cum iurisdictione. Et videtur etiam vendi mistum imperium non merum, quia non cohæret iurisdictioni. nisi dixerit, Omni, quod peremptorium vocabulum Valentinianus appellat. nam & merum imperium iurisdictio appellatur improprie, *l. 1. D. de off. eius cui mand. est iur. l. 2.* §. &

quia, D. de orig. iur. vt iurisdictio de fideicommissis, quamquam hæc legis sit, vt merum imperium, non iurisdictionis. Iurisdictio est notio quæ iure magistratus competit. Mistum imperium est potestas quæ iurisdictioni inest, Merum, ius gladii, vel cuius alterius grauioris coërcitionis nominatim lege concessum.

Vasallum repetere feudum quod ignorans alienauit.

Tit. XX.

SI vassallus feudum alienauit ignorans, non domino, sed ipsi vassallo feudum restituendum est: ad interesse vero emptori ignoranti condemnandus est vassallus.

Ignoranti emptori feudi dari actionem de euictione. Ignoranti venditori dari repetitionem feudi. qua de re ℐ. 51.

De pœna negantis feudum.

Tit. XXI.

VAssallus feudum quod sciens abnegauit, amittit, ignoranti vero subuenitur. Quod si dubitet, dubitanter respondere debet.

Adiicit de dubitante quod prætermiserat ℐ. *tit.* 51.

Feudum à vassallo in feudum dari posse.

Tit. XXII.

BEneficium à vassallo in feudum si nihil in fraudem legis fiat, recte dari potest, dum tamen militi detur.

Abesse fraus debet, vt Constitutio Friderici declarat: & militi dari, cum militi initio datum est, vt fit plerumque. militia enim peperit feuda. Vasallus ergo qui miles est, non potest alii quàm militi proprium feudum dare, vt ℐ. 38. §. *similiter,* ne ab origine feudi recedat. non clerico, non pagano, non mulieri, quibus tamen initio recte dominus feudum daret.

Vassallum agere & conueniri de feudo posse.

Tit. XXIII.

SI vassallus de beneficio suo agat vel conueniatur, siue obtineat siue non (licet ignorante domino fiat) omni tempore fir-

A mum erit illud iudicium: nam & transigere recte poterit, nec quod accepit transactionis nomine feudum erit.

Feudi nomine vassallum dictare & pati actiones etiam ignorante domino, rem igitur in iudicium deducere potest, & ratum est iudicium, etiamsi euincatur feudum, quo tamen casu si velit aduersus dominum habere regressum, laudare eum debet ante condemnationem, vt ℐ. *tit.* 1. Quin & de lite transigere potest inscio domino, & quod acceperit transactionis nomine, in feudum non cedit, vt ℐ 52. Sed & hic abesse fraus & collusio debet. Et transigere potest deci-

B dendi non alienandi aut deminuendi causa, vt Const. *Neap.* 3. *tit.* 5.

Quando proprietas feudi ad vassallum perueniat.

Tit. XXIV.

DOmino committente feloniam (vt ita dicam) per quam vassallus amitteret feudum si eam committeret: quid obtinere

C debeat de consuetudine quæritur: & respondetur proprietatem feudi ad vassallum pertinere, siue peccauerit in vassallum, siue in alium.

Hoc explicaui libro secundo tit. 5.

Feudum iisdem de causis amitti, licet datum sit heredi, & cui vasallus dederit.

D

Tit. XXV.

FEudum ea lege datum, vt ipse & heredes sui masculi & fœminæ, & cui dederit habeant, iisdem culpis amittitur, quibus & aliud feudum: quod si vassallus alienauit, feudum esse desinit apud emptorem.

Ea lege Titio datum est feudum, vt ipse & heredes sui, & cui ipse dederit, habeant. Hac pactione datur Titio ius extero feudum alienandi quasi proprium vel libellariam, si dictum sit. Et cui dederit in feudum,

E non posset Titius, nisi in feudum dare, & cui dedisset iure feudi retinere. Sed cum dixit, Cui dederit, dabit etiam ita vt emptor habeat iure proprio vel libellario. Ex quo sequitur emptorem rem emptam ex his causis non amissurum, quibus feudum amitti solet. quia verum feudum non est. At hic respondetur, & ℐ. 57. mentem contrahentium exigere, vt hac in re iure feudi censeatur, & vt non tantum Titii si rem non alienauerit, sed etiam si alienauerit emptoris in persona, id iuris iisdem modis finiatur vel amittatur, & ad dominum reuertatur, quibus & verum feudum.

De pactione de non petendo feudo.

Tit. XXVI.

Titius cum Sempronio fratre suo feudum paternum possidente pactum fecit de eo feudo non petendo à Sempronio heredibusve suis. Sempronio sine herede masculo defuncto, inter Titium & Seium fratrem suum; de eo feudo quæstio orta est, quid inde fieri debeat quæritur? Responsum est pactum non obstare Titio.

Hæc species explicata est §. 2. *tit.* 14.

Vassallum pro domino belligerari.

Tit. XXVII.

Domino guerram faciente alicui, si sciatur quod iuste, aut dubitatur, vassallus eum adiuuare tenetur. Sed cum palam est quod irrationabiliter eam facit, adiuuet eum ad eius defensionem, ad offendendum vero alium adiuuet, si vult. Sed si eum adiuuare noluerit, non tamen feudum amittet, secundum Obertum, & Gerardum. Alij vero sine distinctione dicunt semper debere eum adiuuare. Sed Obertus & Gerardus vtuntur eo argumento, quod quemadmodum dominum excommunicatum vel à Rege bannitum non est obligatus vassallus ad adiuuandum, vel seruitium ei præstandum: imo solutus est interim sacramento fidelitatis, nisi ab Ecclesia, vel à Rege fuerit restitutus, ita nec istum iniuste guerram alicui facientem.

Si iniusto bello vassallus domino non adfuerit, feudum non amittit. nam & qui domino proscripto, vel communitate ecclesiastica excluso non præstat suam operam, excusatur. Solet princeps nominatim proscriptorum vassallis iurisiurandi gratiam facere, Pontifex illorum quos execratur. Historiæ suppeditaut exempla innumera. Sed & ipso iure solutos eos esse sacramento, hoc loco significatur. Et ipso iure proscriptos, sacros, repulsos, deteriores eos esse, qui iniustum bellum gerunt.

Propter cessationem seruitij præstandi feudum non amitti.

Tit. XXVIII.

Ad hoc quantocunque tempore steterit vassallus quod domino non seruierit, secundum vsum Mediolanensem beneficium non amittit, nisi seruitium facere re-
A nuerit vel nisi à domino ei denunciatum fuerit, & ille cum potuerit diu steterit quod seruitium nullus ei fecerit. Bonus tamen iudex varie ex personis caussisque definiet: & finge vassallum remotum esse, vel propinquum, paratum esse, vel non, dominum guerram habere, vel non, vtrum magnam, vel paruam, & annuntiauit ei dominus, vel non, hæc omnia vertuntur in cognitione causæ, & proniores sumus ad absoluendum quam ad condemnandum. Tum scias quod si vassallus sciat dominum obsideri, vel aliter
B ei mortem imminere, & cum potuerit ei non nunciauerit, vel etiam sine nuncio eum non adiuuerit, feudo priuabitur.

Tractavimus hac de re præcipue *lib.* 1. *tit.* 29.

De ædificio facto feudo.

Tit. XXIX.

Si vassallus in feudo aliquod ædificium fe-
C cerit, vel ipsum sua pecunia meliorauerit, & contigerit postea vt vassallus sine filio masculo decedat, dominus aut patiatur ædificium auferri, aut soluat pretium meliorationis. Idem dico, si pretio seruitutem fundo adquirat. Quidam alij dicunt omnino ad dominum pertinere.

De feudi incrementis diximus satis *lib.* 1 *tit.* 1. §. *si quis de manso.*

D
De fructibus feudi.

Tit. XXX.

Si vassallus decedat sine herede masculo, & contingat feudum ad dominum reuerti, sic distinguitur: quod si ante Martium, omnes fructus illius anni ex feudo prouenientes, ad dominum pertinebunt. Si vero post Kalendas Martij vsque ad Augustum, omnes fructus qui interim percipiuntur, ad heredes vassalli pertineant. Si vero post Augustum, omnes fructus anni percipiet
E dominus. quidam tamen dicunt quocunque tempore anni decedat, omnes pendentes fructus ad dominum pertinere.

Quæstionis est eius anni quo feudum domino apertum est fructus ad quem pertineant. Finge commissum siue apertum esse feudum domino morte vassalli, qui decessit sine herede masculo, relicta filia, vel sorore, vel vxore. Vtrum fructus eius anni ad dominum, an ad filiam pertinebunt? Feudi vsusfructus pertinet ad vassallum, vt §. 3. *tit.* 1. Conferamus igitur vassallum cum fructuario. Fructus aut sunt pendentes, siue, quod idem est, stantes, aut solo separati. & hi

& hi vel extantes vel consumpti. Vulgo existimant ex A fructibus pendentibus finiti vel amissi vsusfructus tempore, fructuario nihil deberi. quod domino adquirantur, & omnes fructus eo tempore ab ipso fructuario terra separatos ad fructuarium pertinere. quæ opinio vt iniquissima & falsissima est. Fateor quidem fructus pendentes finiti vsusfructus tempore domini esse, quod ius æquabile est, cum & fructus pendentes inchoati vsusfructus tempore fructuarii sint, *l. si pendentes*, *D. de vsufr.* Sed vt si vsusfructus pendentibus fructibus adquisitus paulo post interierit, non ideo minus domino ex eis fructibus debetur pro rata eius anni: ita si post aliquot annos fructibus pendentibus interierit vsusfructus, licet fructus domino adquiri videantur, non ideo minus ex eis fructuario debetur B portio rata. & ita licet fructus à terra separati & extantes videantur adquisiti bonæ fidei possessori, tamen in rei vindicationem domino rem suam esse petente veniunt non minus quam pendentes, *l. certum*, *C. de rei vindic.* Sic igitur finito vel amisso vsufructu, fructus pendentes, vel percepti diuidendi sunt inter dominum & fructuarium pro rata temporis, quo vsusfructus constitit in personam fructuarii in eo anno, *l. si operas*, *l.* [illegible] *de vsufr. l. 5. § vltimo*, *D. si vsusfr. pet.* & nihil interesse opinor percepti extent an consumpti sint. nam & consumptorum ratio habenda est. nihil etiam interest ab eo percepti sint, vel eius nomine quos solos fructuarius & colonus suos faciunt, *l in singulis*, *D. de annuis leg. l. si apes. §.* [illegible] *l. de furt. §. is vero*, *Inst. de rer. diuis.* an sua sponte deciderint, vel ab alio decerpti aut desecti fuerint, quos C tamen antequam apprehenderit fructuarius suos non facit. qua re distat à domino, à bonæ fidei possessore, ab emphyteuticario, qui quoquo modo terra separatos fructus suos faciunt, *l. 12. §. vltimo*, *D. de vsufr. l. qui scit*, *§. pen. D. de vsur. l. si fructuarius*, *D. quib. mod. vsusfr. amit.* Igitur siue tempore finiti vsusfructus pendeant fructus, siue à solo separati sint, & ij siue extent siue consumpti sint, siue ab ipso fructuario siue quo alio modo à solo separati sint, ita ineunda est ratio inter dominum & fructuarium, vt pro rata præteriti temporis qua eo anno constitit vsusfructus D portio fructuario vel heredi eius præstetur, quod superest domino. Nec obstat *l. defuncta*, *D. de vsufr.* quia in eius specie anno integro durauit vsusfructus, & ideo agrorum pensiones integræ heredi fructuarii debentur, licet tardius inferantur. Eadem omnino ratio interuenit in emphyteuticario & colono & eo qui libelli aut precariæ iure possidet, vt diuidantur nouissimi anni fructus pro rata temporis quo in eorum persona ea iura constiterint. Finge anno x. prædium fuisse domino commissum. est enim in iis omnibus negotiis commisso locus. Æquum est vt illorum lucro cedant fructus pro rata anni decimi, vt fit inter virum & vxorem, inter quos fructus fundi dotalis diuiduntur pro rata eius anni quo diremptum est matrimonium, *l. cum in fundo*, *§. Diuortio*, *D. de iur. dot. l. fructus §. Pap. l. si alienam*, *l. si marito §. vlt. D. sol. mat. l. 1. §. sed & nouissimi*, *C. de rei vx. act.* E & non tantum fructus terra separati, sed etiam pendentes, *d. l. fructus*. *§. interdum* Eandem diuisionem obseruari inter vassallum & dominum, ratio iuris exigit, puta vt fructus cedant lucro vassalli heredisve eius pro rata anni eius quo feudum domino commissum vel apertum est, quam qui non tenuerunt & in vsufructu non admiserunt, ita in feudo rationem inierunt, primum vt fructus omnes solo separatos etiam extantes statuerent ad filiam pertinere, pendentes ad dominum, idque exemplo creditoris, vt est in fragmentis, qui si pignus acceperit lege ἀντιχρήσεως, tempore dissoluti pignoris, id est, solutæ vel depositæ & consignatæ pecuniæ fructus iam solo separatos, etiamsi nondum consumpti sint retinet vsurarum vice, & pendentes tantum restituit reputatve in sortem, *l. si pignore*, *§. si prædo*, *l.* [illegible] *de pig. act. l. ex prædiis*, *C. de vsur.* & hoc quidem exemplum in fructibus perceptis & extantibus omnes admiserunt vno consensu, perperam. cum perceptos fructus creditor retineat ex conuentione vsurarum vice, vasallo heredive eius nulla conuentio dederit ius retinendi ex fructibus plusquam ratio temporis ferat, quo apud eum ius feudi fuerit. In pendentibus dissenserunt. & hac etiam in parte omnes errauerunt, vt Baldo & Yserniæ videtur, & mihi constat. Alij, vt dixi, omnes fructus pendentes domino adiudicauerunt quoque tempore vassallus mortem obiret. Alij tempora ita distinxerunt, vt si obierit ante Kal. Mar. omnes fructus pendentes ad dominum pertineant, si post Kal. Mar. vsque ad Kal. Aug. omnes fructus qui interim percipientur, etiamsi pependerint moriente vassallo, ad filiam pertineant. hi sunt hordeum, fœnum, legumina. Si post Kal. Aug. vt omnes fructus eo tempore pendentes ad dominum pertineant, puta messes frumentariæ, & triticariæ, & vindemiæ, & poma, & oleæ. Denique secundum horum opinionem fructus pendentes moriente vassallo ad dominum pertinent, nisi moriatur post Kal. Mar. quo casu fructus qui vsque ad Kal. August. percipientur, veluti pro rata temporis quo ius feudi in persona defuncti eo anno constitit, filiæ relinquunt, id est fœnisicia, messes hordearias & fabarias & alia legumina. quod superest, domino eandemque rationem seruari dicitur §. 54. inter heredem vassalli & agnatum qui repudiauit hereditatem. Hæc vero non est æqua proportio. Finge mortuum vassallum mensis Martij suprema die, totius anni fructus esse c. messes hordearias & fabarias, & fœnisicia esse xl. messes frumentarias & triticarias, & vindemiam, & oliuinam fuisse LX. Si dederis filiæ omnes messes hordearias, & fabarias, & fœnisicia, plus æquo dederis: nam cum quarta tantum parte anni, id est, mensibus tribus, apud defunctum ius feudi resederit, ἀναλόγως quarta tantum pars reditus anni filiæ debetur. xxv. igitur non xL. Et contra, si messes hordeariæ, fabariæ, fœnariæ, sint tantum xx. cetera LXXX. iniuriam feceris filiæ vassalli, si non xxv. sed xx. tantum ei dederis. Deinde si vinea fuerit data in feudum, & vassallus Augusto decesserit, erit iniquissimum si nihil filiæ vassalli dederis. Præterea cur si ante Kal. Martias obierit, nihil etiam dederis pro rata. Igitur melius est sequi exemplum fructuarii & mariti, & ceterorum, qui cum domino diuidunt fructus omnes pendētes, vel perceptos pro rata anni eius quo finitur perimiturve vsusfructus, aut matrimonium dirimitur. Et si vis etiam tibi explicari sæpe vexatam speciem *§. Papinianus*, nimirum hæc est: Nuptiæ vindemiæ tempore factæ sunt, hoc est mense Octobri, dataque in dotem vinea eodem ipso mense. Vir collectis vindemiis ex Kal. Nouemb. vineam fruendam locat, suprema die Ianuarij discessio fit, qui tertius mensis est à locatione, quartus à die nuptiarum. Si fructuum diuisio ex die nuptiarum non fiat, sed ex tempore locationis, ante locationem perceptos fructus integros vir retinebit, & quartam partem mercedis locationis ex qua ad diuortii diem tres numerantur menses, quæ anni quarta pars est. Itaque cum quatuor tantum mensibus durauerit matrimonium, vir anni vnius & quartæ partis alterius fructus retinebit: quod si admittimus, illud quoque admittemus, si collectis vindemiis altera die dissidium interuenerit, virum integros fructus retenturum, quo nihil dici iniquius potest. Quamobrem si quatuor mensibus durauit matrimonium, & fru-

ctus percepti à die nuptiarum (percepti autem sunt in casu nostro vindemiæ fructus, percepta quarta mercedis anni instantis pars) si multo maiores fructus sint quam pro tempore matrimonii, pro ratione temporis diuidentur, vt si tertia anni parte stetit matrimonium, tertiam fructuum vir retineat. Fructus itaque vindemiæ cum quarta parte mercedis eius anni in quem locatus est fundus, commiscebuntur, & ex ea pecunia viro tertia portio relinquetur, qui tertia quoque parte anni onera sensit matrimonii. Sed hoc apertius dicamus. Kal. Octob. vxorem duxi, dedit mihi in dotem vineam. fructus mei esse videntur quos ex eo die ex vinea dotali percepi. Quare si vindemiis collectis fruendam locaui, exactis mensibus tribus locationis, quo tempore quarta mercedis pars mihi emerita est, vxor à me diuertit, & vindemiæ fructus, & quartam mercedis partem videor meo iure posse retinere. Sed obstat æquitas, neque patitur te & præcedentis anni fructus omnes, & instantis quartam partem retinere, qui quatuor duntaxat mensibus in matrimonio vixeris. Quare ad illud ibitur, vt vindemiæ fructus & quarta mercedis pars confundantur & commisceantur, & ex ea omni pecunia tertiam partem feras, qui tertiam quoque partem anni cum vxore vixeris. Cetera quæ ad eam speciem pertinent, exposui Iulii Pauli 2. Sentent. tit. 22.

De auxilio vassalli.

Tit. XXXI.

Contra omnes debet vassallus dominum adiuuare, & contra fratrem & filium, nisi contra alium dominum antiquiorem, hic enim ceteris est præferendus.

In veteri libro quod non erat, quodque Interpres non agnouerat, *Et patrem*, deleui. Igitur vassallus contra fratrem & filium suum domino opem ferre debet, non vt arbitror, contra seipsum, non contra patrem suum, cui iure naturali & ciuili debet fidem, obsequium, honorem, domino feudi iure ciuili tantum, non contra dominum antiquiorem, non contra Imperatorem, vel Regem, nisi sit ἀνχωλιμαῖος ἢ ὁμόλογος, id est, ligius. Excipi semper Imperatorem Fridericus voluit.

Quando filij in feudum non succedunt.

Tit. XXXII.

Qvidam habens filium ex nobili coniuge. post mortem eius non valens continere, aliam minus nobilem duxit, qui nolens existere in peccato, eam desponsauit, ea lege, vt nec ipsa nec filij eius amplius habeant de bonis patris, quàm dixerit tempore sponsaliorum, verbi gratia decem libras, vel quantum voluerit dare quando eam desponsauit, quod Mediolanenses dicunt accipere vxorem ad morganaticam, alibi, lege Salica, hic filiis ex ea susceptis decessit. Isti in proprietatem non succedunt, aliis extantibus, sed nec in feudo, etiam aliis non existentibus, qui licet legitimi sint, tamen in beneficio minime succedunt. In proprietate vero succedunt patri. prioribus non existentibus, succedunt etiam fratribus sine legitima prole decedentibus secundum vsum Mediolanensium.

Pactione fieri potest vt filiæ in feudum succedant, habita cum domino in inuestitura. Pactione etiam fieri potest vt filii non succedant, non tantum habita cum domino in inuestitura, sed etiam cum fratre, vt dixi *supra 2. tit. 14.* vel cum vxore in contractu matrimonii, vt supra 16. in hac specie. Titius filium ex nobili vxore suscepit, ea mortua duxit aliam ignobilem ea lege, ne filii ex ea nati ei succederent ab intestato, & omnino, vt neque ipsa, neque filii eius amplius ex bonis suis ferrent quam quantum dixerit dederitve, mane die nuptiarum, quæ dictio donatiove à Græcis dicitur ὑπόβολον, Germanis *Morgencap*, siue *Morgangheba* in legibus Langobardorum sæpe, & Ripuariorum 39. & Alamannorum 56. quod mane die nuptiarum à viro in mulierem conferri soleat quasi ὄρθριον δῶρον. Greg. Turonensis in exemplo pactionis initæ inter Guntrannum & Childebertum Reges. Tam in dote quam in *Morgangheba*, id est matutinali dono. Quin & Mediolanenses, cum in matrimonio interuenit ὑπόβολον, eadem ratione id dicunt contrahi ad morganatum siue morganaticam, id est, dato hypobolo, data *morgangheba.* & ita Albertus Argentinensis in Chronicis, *Tanquam matri suæ per Rodolphum regem morganatico iure donatum.* Aliis locis, matrimonium contrahi lege Salica. nam ex lege Salica Francorum Orientalium mane diei nuptiarum maritus vxori constituit ὑπόβολον. Nati autem filii ex patre nobili, matre plebeia, nobiles sunt, quia mater per nuptias nobilitatem adepta est, *l. muliere*, *C de dignit.* Contra nati ex patre plebeio, matre nobili, plebeii sunt. nam & ipsa per nuptias facta est plebeia, *l. 1. C. eod. l. feminæ, D. de senat.* vt Virginia cum esset patritia, per nuptias facta est plebeia, Liuii x. idque congruit cum antiqua definitione iuris, vt connubio interueniente liberi patrem sequantur semper, *l. cum legitimæ, D. de sta. hom.* quod tamen Tricassini & aliæ quædam nationes non seruant. nam siue plebeiæ nobilibus siue nobiles plebeiis nubant, filii melioris parentis condicionem sequuntur, nobiles, quæ & in veterum Glossis gennades & mulieres lucæ, ea forma qua boues lucæ. Lactantius de opificio Dei. *Potestne aliquis cum videat etiam boues lucas cum immanissimis corporibus seruire homini.* vulgo corruptissime, boues & vaccas, aut equos. Sed redeamus ad rem. Titius qui ex vxore nobili iam mortua filium habebat, duxit plebeiam ea lege ne liberi ex ea suscepti ab intestato succederent, nolens, inquit, existere in peccato, id est, ne faceret iniuriam filio prioris matrimonii, & memoriæ vxoris primæ. Conuentio valet, & filii secundi matrimonii, existente filio primi matrimonii, neque in feudum, neque in alodem patri ab intestato succedent. Non existente filio, succedent in alodem, non etiam in feudum. Succedent quoque inuicem in omnia bona, & præferentur fratribus consanguineis ex patre tantum coniunctis, id est, filiis prioris matrimonii si qui supersint, secundum *Nou. 84.* Succedent & sine dubio fratribus illis consanguineis, qui neque liberos, neque vtroque parente coniunctos fratres eorumve fratrum filios reliquerint. Secundum hæc quæ diximus, hæc pactio strictius accipitur in alodiis quam in

feudis. In feudis enim valet, siue extent filii prioris A matrimonii siue non. In alodiis non valet, si deficiant filii prioris matrimonii. Feuda reguntur moribus: Alodia legibus, quibus abrogare omnino pactiones priuatorum non possunt. Legibus autem eæ pactiones sunt valde contrariæ, *l. pactum, C. de pac.* & in feudis tantum precipue vim suam exercent.

Quando filia succedit in feudum.

TIT. XXXIII.

SI femina habens feudum decesserit, quia B femineum est feudum, & sine pacto speciali, deficientibus filiis masculis, ad filias pertinebit. Obertus & Gerardus. Alij vero dicunt, nisi per pactum speciale ad eas non pertinere, sicut si datum esset masculo, quia si ideo quod est femineum, sine pacto transit in feminas, eadem ratione quia est femineum, transire debet in femineam prolem, etiam masculis extantibus, quod falsum est. Ex hoc illud descendit quod dicitur clericum nullo modo in beneficium pa- C ternum debere succedere, etiamsi postea hunc habitum postposuerit. Idem in omnibus qui habitum religionis assumunt, vt Conuersi. hi enim nec postea in feudo succedunt, & si quod habent perdunt.

Sententiam huius tituli exposui lib. 1. tit. 12.

Patre feudum amittente, filios non succedere.

TIT XXXIV.

VAsalli feudum delinquentis, licet ad agnatos quandoque pertineat, filius tamen ad id nullatenus aspirabit, nisi id iterum à domino licite adquirat, scilicet gratiam ei faciente, verbi gratia, si non sunt alij ex latere, quibus aperiatur. Ad eius petitionem admittuntur, qui quarto gradu sunt remoti ab eo qui acquisiuit, & etiam vsque ad infinitum, dum tamen hos constet ab eo per masculum descendisse.

Docet vassalli delinquentis feudum nonnunquam E ad agnatos pertinere, puta, si in alium quam dominum deliquerit, quod explicuimus 3. *tit* 2. & eo tamen casu excludi filios vasalli, nisi id iterum à domino licite adquisierint, scilicet gratiam ei faciente, vt fit plerumque deficientibus agnatis. & ita filia succedit in feudum, si à domino postulauerit hanc gratiam apponi sibi, vt *... 1. tit.* 25 Gratia domini vocantur qui iure non vocantur. & potior est gratia iure. Vocari autem agnatos in infinitum. qua de re 1. *tit.* 1. §. *hoc quoque sciendum.*

De probatione inuestituræ.

TIT. XXXV.

SIue clericus siue laicus sit dominus, ad probandam nouam inuestituram semper pares curiæ sunt necessarij: & si sine eis facta sit inuestitura, etiamsi dominus confiteatur factam, quia tamen sine hac solemnitate facta est, non valet, etiamsi probari possit per breue testatum. Sed alij contra testantur: & si dominus confiteatur factam, decurrens postea ad * solemnitatem con- * *al. sub-* suetudinis, non audiatur, sed tale habeatur *tilitatem.* ac si pares affuissent, sed alij, etiamsi probari possit per breue testatum, vt Obertus & Gerardus, nisi à paribus curiæ fuerit confirmatum. Consules tamen Mediolanenses nuper quibusdam contra rescripserunt, in quo fere omnes Mediolanenses consenserunt & consentiunt, vt breue testatum non à paribus, sed ab aliis confirmatum sufficiat ad probandam nouam inuestituram. Nouam inuestituram dico, quando feudum primo quæritur. De veteri autem beneficio inuestituræ quæ fit à domini successore vel * vassallo successori, * *al. vasalli.* etiam extranei recipiuntur ad testimonium, præter feminas, secundum vsum Mediolanensem. Istæ enim nec in causis feudorum nec aliorum recipiuntur ad testimonium, ceteri autem recipiuntur in omnibus quæ ad causas feudi pertinent, præterquam de noua inuestitura.

D

Quæ ad hunc locum pertinent exposuimus 2. *tit* 3. 4. id tantum est omissum, in inuestitura feminas vt supersint non posse rogari, sicut nec in aliis actibus solemnibus. Et generaliter significatur in more Mediolanensi nec in feudorum nec in aliarum rerum causis mulierum testimonium recipi. quod fuit ius antiquum Pop. Romani, *l.* 1 *C. Th. de rap. virg.* Testes esse possunt. Superstites esse non possunt. Testium duo sunt genera, Testes & Superstites. Videnda *Nou. Leonis* 48.

Quot modis feudum adquiratur.

TIT. XXXVI.

SCiendum est itaque feudum acquiri inuestitura, successione vel eo quod habeatur pro inuestitura, & ecce si dominus alicui coram paribus curiæ dixerit. Vade in possessionem illius feudi, & teneas illum pro feudo. Licet enim non intercessisset inuestitura, tamen tale est ac si intercessisset, quia eius voluntate possessionem nactus

est feudi nomine. Inde etiam dicitur, quod si aliquis probauerit se aliquid nomine beneficij aliquo tempore tenuisse domino præsente & non contradicente, & seruitium eius quasi à vassallo recipiente, licet non probet inuestituram, veruntamen obtinebit præstito iuramento, nisi aliud contra inducatur. Quod autem dictum est, per pares probetur inuestitura, intelligendum est de eo domino qui alios habet vassallos, ceterum sufficiunt extranei. Nec dicatur ideo inuestituram vbi sine paribus facta est; * valere, quoniam tunc temporis aberant pares, quia etiamsi absint, tamen expectandi fuerint. Sacramentum non semper est dandum possidenti, sed quandoque possidenti, quandoque petenti, quandoque neutri datur, & cum alicui horum datur, ita demum datur, si aliquid pro eo sit quod iudicem moueat, vbi nihil est quod faciat pro aliquo eorum præter possessionem solam, tunc secundum quod iudici melius visum fuerit, aut possidenti dabitur sacramentum, aut actore nihil probante, qui conuenitur, etiam si nihil præstiterit, obtinet. Et cum datur, aut datur à iudice, aut à parte. si à parte, aut subeat cum duodecim sacramentalibus secundum inferiorem distinctionem, aut referat pars cui delatum est: si à iudice, iuret cui delatum est, cum duodecim. Vassallus cum sex parentibus ceteros si vult, habeat extraneos. dominus vero si vult, cum parentibus, aut cum vassallis solis, aut cum parentibus, vel cum extraneis mistis, vel vassallis, & iurabit vassallus semper sine mentione conscientiæ. Dominusque de suo facto similiter. De facto vero patris vel aui, aut alterius ascendentis, iuramento conscientiam solum apponet. In quibus causis sacramentum calumniæ à domino non exigetur, quod nuper Rex Fridericus in * Romandiola constituit, vt vassallus calumniæ sacramentum à domino non exigat. quod etiam à parte domini intelligendum est, vt quod quisque iuris in alium statuit, ipse eodem iure vtatur. Similiter vassallus dominum accusare, vel testimonium contra eum reddere non potest in ciuili causa aut criminali. Quidam tamen dicunt in criminali non licere, in ciuili modica licere, in quibus si contra fecerit, feudo priuabitur.

** ℣. non valere.*

** ℣. Roncalia.*

Quod dicitur initio, quemadmodum accipiendum sit diximus 1. *tit.* 26. & pleraque ex his quæ hoc titulo continentur. *1. tit.* 1. §. *si autem controuersia. & tit.* 28. & multis aliis locis. Cum autem docuisset inuestitura feudum adquiri, statim subiicit, non aliter eam valere quam si fiat coram paribus, si dominus & alios vassallos habuerit. ceteroquin sufficere extraneos, vt & supra dictum est 2. tit. 3. Valere igitur factam inuestituram coram extraneis, si nulli fuerint pares, vel etiam si qui sunt, abfuerint, vt *supra* 1. *tit.* 28. Est enim in hoc contextu ita legendum, Nec dicatur ideo inuestituram vbi sine paribus facta est non valere, quoniam tunc temporis aberant pares, quia etiam si absint, tamen expectandi fuerint. Et quod ait, Quia, ratio est opinionis improbatæ, qua in eam nos vult compelli non debere. Præterea docet hoc loco deficientibus probationibus iusiurandum modo reo, modo actori deferri, modo neutri, arbitratu iudicis, quod & variis locis demonstratum est superioribus libris. & notandum quod ait ei plurimum deferri iusiurandum, à quo præsumptio facit, vt *tit. seq.* vbi si quæratur an vnus testis præsumptionem siue probationem semiplenam faciat, dicam huius rei disquisitionem totam esse positam in arbitrio & religione iudicantium. Non haberi quæstionem ob vnum testem, ne de seruis quidem alienis probat *l. maritum, D. de quæst.* quam male interpretes adstringunt ad seruos proprios, nec temere igitur iusiurandum deferri ob vnum testem: quem tamen momentum aliquod adferre volunt vulgo ex *l. Theopompus, D. de do. præl.* male accepta, vt Alciatus docuit. Ad hæc duo facit hoc loco genera iurisiurandi, vnum quod à iudice, alterum quod à parte defertur, hoc voluntarium soleo dicere, quia ex pactione & conuentione venit, *l. 1. l. qui iurasse, §. vlt. l. sed & si seruus, §. vlt. D. de iureiur.* siue in iudicio deferatur, siue extra iudicium, de quo in *l. 17. in pr. & l. 28. §. vlt. D. eod.* Illud iudiciale. Necessarium est quod refertur, ὅρκος ἀντιπεμπόμενος. necessario enim iurare debet is cui refertur, nisi velit rem amittere, vt 1. *tit. vlt. & 2. tit. 3. & 15.* Refertur voluntarium quod delatum est. Iudiciale non refertur. Iurare autem debet pars cui defertur iusiurandum cum XII. sacramentalibus. Vassallus cum sex cognatis, alios necesse non est esse cognatos. Dominus cum XII. cognatis, vel cum XII. vassallis, aut partim vassallis, partim cognatis, partim extraneis, partim cognatis. qua in parte erat hic contextus misere deprauatus. Subiicitur & alia differentia inter dominum & vassallum. Vassallus iurat semper sine mentione conscientiæ, puta se inuestitum à L. Titio, non se credere aut existimare. nam & si successione ad eum feudum peruenerit, inuestitus fuit de veteri beneficio. Dominus autem de suo quidem facto iurat præcise, puta se inuestituram non fecisse, de facto parentum suorum non ita iurat, sed se nec scire nec credere factam à parentibus inuestituram, quia nec posset de eorum facto præcise iurare liquido, vt *infra* 72. vbi etiam adiicit, semper, vt hoc loco ex Veteribus reposui, Et iurabit vassallus semper sine mentione conscientiæ. *In quibus.* Regulariter qui defert iusiurandum, iurat ipse prius de calumnia, *l. 11. §. per. D. rer. amot. l. 34. §. qui iusiurandum, l. 37. D. de iureiur. l. vlt. C. de fideic. l. delata, C. de reb. cred.* Sed remitti id legimus patrono, non liberto. At in his feudorum causis tam vassallo quam domino remittitur. Potes huius loci argumento, si tantum auctoritatis ei dederis, tentare idem dandum esse liberto, vt sit ius æquabile. Potes & hoc generaliter extendere in litem totam, & in litem omnem, vt etiam quod vltro vni ex litigatoribus concesserit princeps, eo fruatur pars aduersa, ne plus oneretur vnus quam alter, & quod remittitur vni, vt remittatur etiam alteri, *l. vlt. C. de fruc. & lit. exp.* In formula iurisiurandi est inæqualitas, sed necessaria. In condicione sacramentalium est inæqualitas, sed parui momenti. Id autem ne dominus feudi iuret de calumnia refertur Fridericum constituisse in Roncalia. sic legendum, non Romandiola. & est similis error infra 49. Romandiola est exarchatus Rauennæ. Roncalia siue Roncaliæ, campi supra Padum non procul à Placentia, in quibus solebant olim Imperatores conuentus

agere solemnes. Abbas Vrspergensis: *Roncalia mos Langobardorum est iustitiam suam requirere, & ab Imperatoribus recipere.* Gountherus 2. Ligurini:

Roncalium properat rapidis attingere castris.
Est locus Italia modicum seiunctus ab vrbe,
Cui quia pulchra situ placet inde Placentia nomen.
Et alio loco:
Cura Roncaliis certo mandatur habenda
Tempore, &c.

Illud postremo adiicit, vassallum aduersus dominum non audiri, nec in ciuili nec in criminali causa. Et quod ait, *Modica*, erat loco motum. Id infra reposuimus hoc modo. Quidam tamen dicunt in criminali non licere, in ciuili modica licere. qua de re lib. 2. titulo 5.

Si inter dominum & vassallum de beneficio contentio sit.

Tit. XXXVII.

SI inter dominum & vassallum controuersia sit de beneficio, possidente domino, & vassallo in probatione deficiente, qui conuenitur, nullo præstito sacramento absoluatur: vassallo vero possidente, & actore in probatione deficiente, si longa sit vassalli possessio, eius iuramento causa finiatur. vbi vero noua est possessio, sacramentum ei non præstabitur, sed domino deferetur, nisi aliud faciat pro possidente.

Poni videtur hoc loco alia differentia inter dominum & vassallum. Agente vassallo, nec probante, domino defertur iusiurandum, vt 1. *tit. 1* §. *si autem controuersia.* Hic dicit ei iusiurandum remitti. quod ita abscisse accipiendum non est. alioquin remitteretur etiam vassallo, vt s. *tit. prox.* §. *in quibus.* Sed remittitur domino officio iudicis, vt s. *tit. prox.* non iure ipso, licet frequenter remittatur. Domino non probante, vassallus iurat si longa eius possessio fuerit: si noua, dominus nisi magna præsumptio faciat pro vassallo. quod totum pendet ex arbitrio iudicis: vt 1. *tit. 1. §. cum autem. &* 7. *&* 2. *tit.* 11. *§. vlt. &* 15. *& huius libri tit.* 2. 3.

De lege Conradi.

Tit. XXXVIII.

LEx Conradi de beneficiis, quæ dicit: Si inter Capitaneos controuersia sit, coram Rege finiatur: si inter valuasores, coram paribus curiæ, Mediolani non tenetur, sed talis distinctio ibi obseruatur: quia si inter duos, quicunque fuerint, de beneficio regali controuersia fuerit, quorum vterque à Rege se dicit inuestitum fuisse, tunc causa coram eo decidatur: Ceteræ vero causæ apud pares curiæ.

Si inter pares duos de aliquo beneficio controuersia sit, quorum vterque suum feudum proprium esse dicat, siue asserant eundem inuestitorem, siue diuersos, coram iudice vel arbitro finiatur. Sed cum vnum producunt inuestitorem, si possidenti sine fraude dominus guarentare voluerit, ipse obtinebit, nisi aduersarius contra aliquid induxerit.

Ex eadem lege descendit, quod dominus sine voluntate vassalli feudum alienare non potest. quod Mediolani non obtinet. ibi enim sine curia etiam beneficium totum recte alienatur: dum tamen aut æquali domino, aut maiori vendatur. Inferiori vero sine vassalli voluntate non licet partem alienare, etiam maiori retenta parte alia feudi, verbi gratia, Est vassallus qui ab eodem domino in pluribus locis feudum tenet, si partem feudi in vno loco vendat, in alio sibi teneat, iste non debet emptori seruire, sed per priorem dominum totum beneficium recognoscere, cum curia vero cuicunque beneficium etiam rustico & sine vassalli voluntate potest, dum tamen totum alienet. Ober. Quidam autem dicunt, vt Gerardus, non valere si fiat inferiori.

Similiter nec vassallus feudum sine voluntate domini alienabit, in feudum tamen recte dabit, si secunda persona sit talis, quæ feudum seruire possit: vt si dans miles est, & ille, qui accepit, inueniatur miles, ab hoc vt feudum si contigerit, domino similiter seruire, vt & prior possit, & hoc dare liceat in infinitum. In quibusdam tamen curiis vltra tertiam personam feudi consuetudo non extenditur, vt cum feudum peruenit in quartam personam, ei auferre dominus possit. Profecto ille, qui suum beneficium alij dat in feudum, non debet alia lege dare, nisi qua ipse habeat: vt si habeat sibi suisque heredibus (quod intelligi debet de solis masculis) non debet alij dare, vt habeat ipse & sui heredes masculi & feminæ. Vnde quibusdam placet, quod eo ipso beneficium amittat Gerardus & alij, & cui dedit, & cui datum est, beneficium perdit. Secundum alios vero, vt Obertum, tunc domino aperitur, cum masculi defecerint.

De primo capite Constitutionis Conradi diximus lib. 1. sed dicit eam Mediolani non seruari, nisi de beneficio regalis sit. Ceteras capitaneorum lites agitari coram paribus, non coram Rege, id est, Imperatore. Adiicit auctor sequutus sententiam eiusdem Constitutionis, litem de feudo quæ est inter duos pares dirimendam esse à iudice ordinario, vel compromissario: quod quemadmodum accipiendum sit diximus 1. tit. 15. & 2. tit. 15. & si forte vnum eundemque inuestitorem producant, ait secundum possessorem dandam esse litem, cui guarentare voluerit, id est, pro quo liti subsistere & defensionem suscipere voluerit. Est enim antiqua Germanorum vox *Guarent*, qua significatur au-

ctor qui de euictione tenetur. Is igitur quem dominus defenderit, in possessionis causa obtinebit. In principali autem causa vincet, qui de iure suo melius docuerit. In contextu emendaui, *Si possidenti sine fraude, dominus guarentare voluerit, ipse obtinebit. Sine fraude*, id est, sine vitio, vt in Constit. Friderici *de pace ten. §. si duo. In §. Ex eadem*, ponitur aliud caput legis Conradi, vt dominus sine voluntate vassalli feudum alienare non possit, quod exposuimus lib. 1. tit. 22. Contempserunt id etiam Mediolanenses, vt & Constitutionem Friderici de petenda inuestitura intra annum & diem, & alias plerasque, qui Imperatoribus prope natura fuere semper infensissimi. Et è contrario vassallum quoque non posse feudum alienare sine domini voluntate. In feudum tamen alij rursus dare posse, dummodo militi det, cum & ipse miles est, vt s̄. 22. & eadem lege qua accepit. nam accepit sibi & suis heredibus, quod de masculis intelligitur, vt s̄. 1. tit. 8. non potest dare alteri eiusque heredibus tam masculis quam feminis, aut si ita dederit, feudum statim domino aperietur, vel non statim, vt Obertus existimat, sed cum masculi defecerint. quæ sententia humanior est. Potest quidem arctiori lege quam ipse habeat in alium feudum transferre, vt est in fragmentis, sed non meliori, ne deteriorem feudi causam faciat, vt s̄. 2. tit. 9. §. *è contrario*. Item vltra tertiam personam feudi consuetudo (sic legendum, non concessio, id est proprium ius feudi, vt 2. tit. 3. §. vlt.) non extenditur. Capitaneus feudum suum dat maiori valuasori: maior valuasor minori: minor valuasino feudi consuetudo non seruatur. nam ei feudum auferri quandocunque potest ab eo qui dedit vel à maiori domino, cui tamen si concurrant præferetur qui dedit. In curia Mediolanensi feudi consuetudo in infinitum extenditur. idemque iuris est valuasinis quod valuasoribus, vt s̄. 1. tit. 1. & 3. 2. tit. 10. quo iure vtimur. Eiusdem Constitutionis, quæ integra proponetur sequenti libro, de successione feudi aliud caput Gerardus exposuit tit. 1.

De pœna inficiantis feudum.

Tit. XXXIX.

SI fuerit inter vassallum de beneficio controuersia, domino dicente, hoc, quod tenes in feudum à me habes: ille vero negauerit prorsus, si quidem probatum fuerit: ipsum ab eo auferatur. Sed cum dubitanter responsum fuerit, nescio, minime, secundum quosdam, sed secundum alios vt O & G, tunc demum eo priuabitur, si fraudulenter, id est sciens non negauerit.

Quæ scripta sunt ad tit. 5. & in hunc transferantur.

Vt successor clerici inuestitoris feudum tradere cogatur.

Tit. XL.

CLerico inuestituram faciente de suis bonis, eius successor omnifariam cogitur eam adimplere, cumque de bonis Ecclesiæ eam fecerit si possessio rei pro beneficio inuestitæ penes eum fuerit, ipse & eius successor ipsam adimpleant, quod etiam in laicis contingit. Vbi vero de alterius feudo fecerit inuestituram, si quidem pure, non valeat, sed si sub tempore vel conditione quo feudum sibi aperiatur, valebit inuestitura etiam sine voluntate vassalli facta. Si tamen ante decesserit inuestitor, quam feudum ad eum reuertatur, successor non cogitur eam habere ratam. aut cum se viuente feudum apertum fuerit, possessionem tradat, & inuestituram adimpleat, & ideo sciendum est Archiepiscopum Mediolanen. non posse dare in feudum quod tempore introitus sui in dominico inuenerit, sed si ei postea feudum aperiatur, ipsum recte dabit. Profecto alij Episcopi & clerici ea quæ in dominico habent, & feuda his aperta olim dederunt, & hodie dant.

Aut de suis bonis clericus inuestituram fecit, aut de bonis Ecclesiæ, si de suis, ex ea inuestitura heres eius tenetur omnimodo. Si de bonis Ecclesiæ quæ tenuit, is etiam similiter qui ei in functione Ecclesiastica successerit, ex ea inuestitura tenetur. quod pugnat cum 1. tit. 27. & ibi explicatum est. Si de bonis Ecclesiæ quæ alius tenebat in feudum, aut pure eam fecit, aut in diem vel conditionem. Pure facta non valet. In diem vel conditionem ita demum si eo viuo qui inuestituram facit dies venerit vel conditio extiterit, id est, si ad eum feudum redierit quod tempore secundæ inuestituræ alius tenebat, vt s̄. 1. *tit.* 1 §. *si vero Archiepiscopus, & tit.* 5. Ad hæc adiicit Episcopum quod inuenerit in dominico introitus sui tempore, puta, feudum quod ad Ecclesiam redierat, alij recte in feudum dare, rem nempe solitam in feudum dari. Excipit solum Archiepiscopum Mediolanensem, Ecclesiæ eius amplificandæ studio, vt mos inoleuerat, quæ & multa alia priuilegia habuit, & Ambrosij nomine Christianis omnibus fuit in honore præcipuo.

De vassallo imperfecto.

Tit. XLI.

MVtus & surdus, cæcus, claudus, vel aliter imperfectus, etiamsi sic natus fuerit, totum feudum paternum retinebit. Obertus & Gerardus, & multi alij. Quidam tamen dicunt, eum qui talis natus est, feudum retinere non posse, quia ipsum seruire non valet. Sic dicemus in Clerico, & in femina, & in similibus.

De muto diximus 1. tit. 2. §. vlt. De clerico 2. tit. 21. De femina variis locis. Eadem est ratio surdi, cæci, claudi, manci, debilis ad mandata seruitia.

De vassallo qui occidit fratrem suum vel domini sui.

Tit. XLII.

SI quis interfecerit fratrem domini sui, non ideo beneficium amittit: sed si fratrem suum interfecerit ad hoc, vt totam hereditatem habeat, vel aliam feloniam commiserit. Verbi gratia, Hominem tradendo: vt in curia amplius stare non possit, priuabitur beneficio, quia tamen erga dominum non fuerit facta, ad agnatum proximiorem feudum pertinebit, si paternum fuerit, eodem prorsus obseruando quantum ad ordinem gradus, qui continetur in legibus. Cum autem ad dominum respicit felonia, feudum tunc domino aperitur.

Hæc exposuimus *lib. 1. tit. 2. & 3. tit. 2. Eodem prorsus.* Obseruari ordinem graduum qui iure ciuili descriptus est.

Non teneri vassallum offerre seruitium.

Tit. XLIII.

NOn cogitur vassallus omnino secundum vsum Mediolanensem dominum adire, & seruitium ei offerre, sed cum nunciatum ei fuerit, tunc domino si potest seruiat.
Vide lib. 1. tit. 20.

De alienatione feudi.

Tit. XLIV.

SI vassallus contra constitutionem Lotharij Regis beneficium alienauerit, si totum, perdit totum: si partem, partem perdit, & ad dominum reuertitur. & ideo si contra vnum dominorum, quorum communis vassallus erat, fecerit feloniam, eum forte cucurbitando, eius solius parte priuabitur: & si voluerit vnius solius partem refutare, aliis sibi reseruatis, hoc facere poterit, quia vassallus etiam domini voluntate recte feudum refutare potest. Post refutationem autem, ad seruiendum quidem non tenetur, sed eum offendere non debet.

Ex constitutione Lotharij, vassallus qui feudum alienat sine voluntate domini, feudum amittit, feudum amissum ad dominum reuertitur. & hoc est quod dicitur, alienatione feudum domino aperiri. De eo Constitutio Lotharij loquitur, qui totum feudum alie-

A nat, sed porrigitur à Friderico etiam ad eum qui partem alienat, quem tamen ob alienationem partis non dicemus totum feudum amittere, vt olim totum feudum amittebat qui supra dimidiam alienabat, sicut docui libro primo. Amittet igitur eam tantum partem quam alienauit, idemque dicemus in eo qui partem feudi inficiatur. idem in eo qui delinquit in vnum ex dominis, & in eo qui vnum ex dominis partemue feudi refutat in manus domini sui. quæ refutatio liberat quidem seruitio, sed non honore, vt exposuimus §. 2. tit. 14.

B

De alienatione paterni feudi.

Tit. XLV.

ALienatio feudi paterni non valet, etiam domini voluntate, nisi agnatis consentientibus, ad quos beneficium quandoque sit reuersurum: nec in filiam vassallus feudum poterit confirmare, agnatis consentientibus, vel postea ratum non habentibus, & licet prohibeatur beneficij alienatio, inter agnatos tamen si paternum fuit, concederetur: &
C si libellum vnus alteri fecerit de feudo paterno, non est libellus, sed quasi refutatio.

Feudum aut nouum est aut genearchicum. In alienatione feudi noui sufficit consensus domini, nec agnatorum exigitur. In alienatione feudi genearchici, & domini & agnatorum consensus necessarius est: agnatorum, inquam, proximorum. nam proximiores agnati in his, quæ veniunt à communi parente, ius habent successionis, & ius προτιμήσεως, non in aliis bonis. In feudis ergo paternis non nouis. Ratihabitio autem hac in re consensum imitatur & retrotrahitur, vt in aliis plerisque iure ciuili, imo omnibus sine vlla distinctione ex Constitutione Iustiniani, sedata controuersia inter Sabinianos & Proculianos, quæ fuit olim ea
D in re. Consensu consumitur ius successionis & ius προτιμήσεως, & ius commissi, vt docui nescio quo loco supra. In refutatione non est necessarius consensus domini vel agnatorum. Sed si refutando feudum, id velit vassallus in filiam vel in extraneum confirmare volente domino, huic confirmationi etiam agnati consentire debent. idem si in vlteriorem agnatum, secundum ea quæ diximus tit. 14. quia hæc refutatio alienatio est. Et sic è contrario ponitur hoc loco vnus casus, quo in alienatione domini consensus non exigitur, si vassallus feudum alienauerit proximiori agnato. quia hæc alienatio refutatio est potius quam alienatio. Potest autem refutatio fieri inuito domino, vt *tit. prox. supra.*

E

De feudi controuersia inter dominum & vassallum.

Tit. LXVI.

SI inter dominum & vassallum de beneficio fuerit controuersia, coram paribus finiatur. Vbi autem dicit vassallus prius de suo recto feudo debere se à domino inuestiri, si quidem sine controuersia de alio sit vassal-

lus, indubitanter primo inuestiendus est, & A postea cognoscendum est quod sit suum rectum feudum, & quod non. Sed si nihil aliud ab eo tenet pro beneficio, nisi de quo controuersia est, tunc tota causa prius ventilanda est: & sic videndum vtrum postea inuestiendus sit.

Hic locus explicandus est ex tit. 20. lib. 2.

De fidelitate pugnam non fieri.

TIT. XLVII. B

NOn est consuetudo Mediolani, vt de felonia aut de infidelitate pugna fiat, licet contrarium sit quod præcipit lex Langobardorum, vt de infidelitate pugna fiat.

Cum lex duellionum impia vigeret, non omnis tamen lis ea dirimebatur. Vnde quæritur an si de commisso feudo ob turpitudinem aliquam aut perfidiam lis sit, hæc duello dirimi possit. Lex quidem Langobarda ita vult, & armis militaribus, non fustibus. *l. quibuscunque, Lang. qual. se quis def. deb.* Itemque Henrici II. Constitutio quædam, sed vt ait, Mediolani non obseruatur. In aliis causis plerumque fustibus C & clauis singulare certamen iniri solebat, *l. 84. Lang. de fur.* & inde Constit. Neap. 2. tit 37. præcipitur, vt singulares habeant clauas puras, id est, sine spinis, sine aculeis. Exercere etiam olim se milites solebant clauis ligneis, non inuicem, vt decertant singulares, sed ad palos, auctore Vegetio 1. cap. 11. 12. 14. quod Platoni est γυμνάζεσθαι πρὸς εἴδωλα ἄψυχα, 8. Legum.

Quando vassallus feudum fiat.

TIT. XLVIII. D

SI à morte vassallus dominum liberare potuerit, & non fecerit, beneficio carebit, sed licet potuerit facere ne dominus in peccatum præcipitaretur veluti periurium, non tamen feudo priuandus erit.

De hac re diximus satis 3. tit. 1.

De Capitulis Conradi Regis factis in Roncalia.

TIT. XLIX. E

HÆc sunt capitula quæ rex Conradus fecit in* Romandiola de beneficiis. Constituit enim vt si post mortem domini vassallus, vel post mortem vassalli heredes eius per annum & diem steterint quod dominum vel heredem eius non adierunt, fidelitatem pollicendo, & inuestituram petendo, si tale sit beneficium vt fidelitas sit præstanda, ipsum perdat, sicut & antiquitus consuetudo fuit, sed non Mediolani.

* x' Roncalia.

Præterea vt liceat dominis omnes alienationes feudi factas, nulla obstante præscriptione reuocare. Similiter in petendis hostendítiis. hostenditiæ dicuntur adiutorium quod faciunt dominis Romam cum rege in hostem pergentibus vassalli qui cum eis non vadunt. Verbi gratia, in Lombardia dimidiam, in Theutonica terra tertiam partem fructuum facta computatione fructuum solummodo eius anni quo hostem faciunt. Item si clericus, veluti Episcopus, Abbas, beneficium habens à Rege datum non solummodo personæ, sed Ecclesiæ, ipsum propter suam culpam perdat, eo viuente, & Ecclesiasticum beneficium, vel honorem habente ad Regem pertineat: post mortem vero eius, ad successorem eius reuertatur.

Vetus liber pro Romandiola habebat Roncalia rectissime, vt s. 36. quo loco etiam Lotharius edidit Constitutionem de feudis alienandis, & aliam Fridericus de priuilegiis studiosorum. Sed perperam retinebat Conradi nomen. cum vero verius sit hæc quatuor capita Friderico deberi, Constitutione eodem loco promulgata. De tribus sane constat esse Friderici. ex Constitutione eius proposita libro quinto, vt feudum amittat vassallus qui non iurat fidelitatem intra annum & diem, vt nulla præscriptione repellatur dominus reuocans alienationem feudi sine suo consensu factam: Vt vassallus qui non respondet ad delectum, reditus annui certa parte multetur. Quartum autem, vt si clerico concessum sit feudum non tam personæ quam Ecclesiæ respectu, ob culpam clerici ad dominum redeat, mortuo clerico à domino ad Ecclesiam, & si ea Constitutione non comprehendatur, tamen ab Othone Frisingensi, Friderico palam adscribitur 2. c. 11. Quorumdam, inquit, Episcoporum regalia personis tantum, quia nec personis, sed Ecclesiis perpetualiter à principibus tradita sunt, à Friderico Roncaliis abiudicata fuere, quod expeditione Italica sequuti Imperatorem non fuissent. quod ita Guntherus:

--Talia regalia iura
Amisere nota, personæ scilicet ipsæ
Non tamen Ecclesiæ. neque enim quod pastor inique
Gesserit, Ecclesiæ fas est in damna refundi.

Nulla obstante præscriptione. Ergo nec præscriptione xxx. annorum, quæ tamen in aliis feudorum causis valet, vt s. *6. & lib. 2. tit. 9 § pen.* Sed putem etiam domino reuocanti alienationem obstare præscriptionem xxx. annorum, & Constitutionem Friderici esse tantum accipiendam de præscriptione longi temporis, vt recte Guntherus sic eam expresserit.

Nullaque vel longi præscriptio temporis obstat,
Quo minus ad dominum redeant translata priorem.

Constantinus Porphyrogenneta exigit præscriptionem xl. annorum. *In Lombardia.* Emendaui 1. tit. 20. ex Constitutione Friderici & manuscriptorum integriori fide. *In Lombardia dimidiam, in Theutonica terra tertiam partem fructuum, &c.* Duo erant regna, Lombardicum & Theutonicum. In Theutonico, Baioaria, Sueuia, Saxonia, Thuringia, Frisia, Lotharingia, vt Otho Frisingensis scribit.

Cuius iuramento stetur in quæstione feudi.

TIT. L.

ITem sciendum est, quod si inter masculum & feminam controuersia fuerit, masculo dicente, hoc est feudum, femina negante, nisi apertis probationibus femina ostenderit non esse feudum, creditur masculo suo iuramento affirmanti cum duodecim sacramentalibus. Sed si inter dominum & feminam, domino dicente feudum, femina negante, probationibus deficientibus detur feminæ sacramentum. Item si sit inter dominum & emptorem feudi: si emptor dicat non esse feudum, domino in probatione deficiente, sacramento emptoris finiatur. Quidam tamen distingunt, vt si magna eorum pars quæ vasallus ibi tenebat, feudum sit, detur domino sacramentum.

Regula est reo dari iusiurandum, vt dixi supra 2. & C 3. si lis sit inter dominum & emptorem inter dominum & agnatum vel agnatam. Sed si lis sit inter agnatum & agnatam, agnato potius, quamuis actor sit, defertur iusiurandi conditio, deficientibus probationibus. Item si præsumptio faciat pro domino, defertur potius domino, quam feminæ vel emptori. Præsumptio est pro domino, si eorum quæ in eo agro venditor possidebat magnam partem constet esse feudum. nam & vendita adfinis pars præsumitur feudum. Quæ vassallus ibi tenebat, id est, venditor. In extremo deleui hæc verba, *alibi feminæ*.

Electionem dari emptori feudi cui feudum restituat, domino an vassallo ignoranti. D

TIT. LI.

DOmino cum emptore feudi agente, si vassallus iurare poterit quod ignorans esse beneficium vendidisset, credens proprium, electioni emptoris committitur vtrũ domino, velit ipsum credere an vassallo restituere. Obertus dicit omnia vassallo restituenda. Quo restituto, id beneficium vassallus retinebit, non nocente venditione, eo quod ignorans alienauit, & quod dicitur alienatione feudum aperiri domino, intelligendum est cum à scientibus venditur beneficium. Et quod dicitur de venditione, idem est in omnibus alienationibus.

Feudum ex Constitutione Lotharij alienatione domino committitur, si vassallus sciens vendiderit, quia dominum contemnere videtur, qui eo inuito vel ignorante feudum alienat, vt §. 3. tit. 3. Ignorans est extra omnem culpam. Igitur si ignorans vendiderit, feudum domino non committitur, sed id vassallus ab emptore

A cognita veritate repetere potest, ignoranti emptori præstita indemnitate, vt §. 20. Quod si id dominus ab emptore repetere occupauerit, emptoris est electio cui feudum restituat, petitori an venditori. Si venditori, iudicio absoluetur: si domino multo magis. sed id deinde à domino vassallus repetere poterit. Obertus sublato circuitu malebat soli venditori restitui.

Vassallum de feudo agere & conueniri posse. B

TIT. LII.

SI controuersia inter vassallum & alium de beneficio fuerit, aduersario proprietatem totius vel partem, vel seruitutem, vel aliud aliquod ius sibi vindicante, causa per vassallum etiam domino absente quasi propria ad finem perducatur. ipse solus vtiliter agendi & excipiendi habet potestatem, & si pro eo, aut contra eum iudicatum fuerit, vel cum aduersario transegerit dummodo fraudulenter factum non sit, etiamsi post beneficium domino aperiatur, tale erit ac si eo causam agente iudicatum fuisset, & ideo ab eo ratum haberi oportebit.

Vide supra tit. 23. & lib. 2. tit. 9. in princ.

De feudi alienatione & recuperatione.

TIT. LIII.

PRæterea si vassallus ante Constitutionem Lotharij Regis feudum alienabat, quod in quibusdam curiis pro parte, in quibusdam pro toto olim licebat, & ipsum postea recuperabat, pro feudo sibi retinebat, hoc est in causam feudi recadebat, hodie autem si ipsum alienauerit, si quidem illicite, licet postea recuperauerit, tamen penes eum non remanebit, vtpote domino, ad quemcumque peruenerit, apertum. Profecto si domini voluntate vendiderit, vel per libellum, vel aliter alienauerit, si E idem postea recuperauerit, penes eum remanebit, non iure beneficij, sed aut proprio, aut pro libello, aut aliter secundum quod idem recuperauerit, dummodo scias quod si ad libellum domini voluntate id dederit, si quidem pro libello ei datur singulis forte annis & hoc iure feudi censebitur. Illud vero ius quod per libellum transtulerit, & postea recuperauerit, pro beneficio non tenebit, sed velut alterius rei datæ per libellum si feudum domino refutauerit, per libellum retinebit.

Ivre antiquo feudum alienare vassallus poterat, iure libelli in totum vel pro parte etiam inuito aut ignorante domino. iure libelli, non iure proprio. Id ergo emptor iure libelli retinebat non iure feudi, vt dixi 1. tit. 2. Cum autem id postea recuperabat vassallus, rursus prædium veri feudi naturam recipiebat. Constitutionibus Caroli Magni cauetur, ne vassallus vendat feudum fiducia contracta, vt mox idem redimat in alodem ab eo cui vendiderit etiam in alodem, legis Franciæ 4. cap. 51. quia fidem fallere videtur qui per hanc causam ipse sibi mutat possessionis causam. Hodie Constitutionibus Lotharii & Friderici, ne partem quidem feudi alienare sine domini consensu vassallus potest, & alienatione feudum domino aperitur, vsque adeo, vt si id mox vassallus receperit, non possit retinere inuito domino, quod cecidit semel in commissi causam. Sed si domini voluntate vassallus feudum vendiderit, & deinde recuperauerit, id eo iure habiturus est quo recuperauerit, non feudi iure pristino inuitus. Si tamen per libellum alienauerit, eoque nomine ei quotannis inferatur pensio certa, quia non omne ius abalienauit, pensionem retinebit iure feudi. In fine emendaui. *Sed velut alterius rei datæ per libellum si feudum domino refutauerit per libellum retinebit*. id est, si declarauerit se iam amplius ea re quasi feudali vti frui nolle.

An agnatus vel filius repudiata hereditate possit feudum retinere.

Tit. LIV.

SI contigerit vassallum sine omni prole decedere, agnatus ad quem vniuersa hereditas pertinet, repudiata hereditate feudum si paternum fuerit, retinere poterit, nec de debito hereditario aliquid propter feudum soluere cogitur, sed in fructibus si quos reliquit, vt de eis debitum soluatur, quo tempore decesserit (secundum quod supra diximus) considerabitur. Vbi vero filium reliquit, ipse non potest hereditatem sine beneficio repudiare: sed aut vtrumque retinet, aut vtrumque repudiat: quo repudiato, ad agnatos, si paternum sit, pertinebit, & licet alterum sine altero retinere non possit, agnatis tamen consentientibus poterit dominus eum si voluerit quasi de nouo beneficio inuestire, quo facto licebit ei repudiata hereditate feudum tenere: nullo onere hereditario imminente.

Agnatus cui delata est hereditas defuncti, potest separare bona feudalia ab alodiis, & feuda iure suo retinere quasi à communi parente profecta, alodia repudiare. quo casu alodia in solidum agnatæ si quæ sint eiusdem gradus iure accrescendi vindicabunt, vel agnati agnatæve sequentis gradus ex successorio edicto, vel cognati, vel vxor, vel fiscus secundum ordinem legum. Agnatus qui sola feuda

A retinet ære alieno defuncti non obligabitur: & fructus feudi anni quo vita functus est vassallus, diuidentur inter eum qui subierit hereditatem & agnatum vassalli qui hereditatem repudiauit eodem modo quo inter dominum & heredem vassalli diuidi eos dictum est supra 30. Et hac in re differentia inter agnatum & filium. nam filius non potest separare alodia à feudis vt infra 64. nisi consentientibus agnatis, vt additur hoc loco: his enim consentientibus repudiata hereditate potest amplecti feuda, ita tamen vt de eis quasi de nouis beneficiis inuestiatur, non quasi de veteribus & suis rectis feudis. Hereditatem repudiatam suscipient agnati ex successorio edicto. Est & in feudo repudiato locus successorio
B edicto, non in feudo refutato, vt 2. tit. 14. Repudiantur delata nondum adquisita. Refutantur adquisita. Post adquisitionem autem nec locus est successorio edicto, nec iuri accrescendi. Rationem differentiæ inter filium & agnatum vulgo non explicant, quæ mihi videtur esse huiusmodi. Agnatus in feudo tantum genearchico succedit, non in feudo nouo: & ideo non videtur id à defuncto accipere quam à communi parente, puta auo, vel proauo qui id primus adquisiuit, vt si feudum adquisierit auus meus, & ab eo in patrem meum transierit, à patre autem obuenerit mihi, me mortuo sine liberis, id in succedet patruus meus quasi in feudum pa-
C tris sui, non quasi in feudum meum, vt infra tit. 18. & ideo repudiata hereditate mea poterit feudum quasi patris sui feudum retinere, & debitis oneribusve hereditatis meæ non obligabitur. Quin & ipse testamento non potero in fraudem patrui mei illud feudum in alium conferre. vt 1. tit. 4. Hæc de agnato. Filius autem succedit patri non tantum in genearchico feudo, sed etiam in nouo, & genearchicum, puta quod descendit ab auo etiam capere videtur à patre suo, non ab auo, cum in eius successione patruo suo præferatur, qui tamen erat proximior auo. qua de causa non aliter admittitur in fundum auitum quam quasi heres patris, & ideo separare bona non potest. hereditas enim scindi non po-
D test. Repudiata igitur hereditate non poterit feudum retinere, nisi consentientibus agnatis. Quin & si agnati consenserint, id quasi paternum non retinebit, sed quasi nouum, & consentione huiusmodi sibi periment agnati ius successionis, vt infra 58. Et consequenter si exheredatus sit excludetur, cum tamen agnatus exheredatus non excludatur à successione feudi antiqui. Item tentari hac ratione potest patrem vni ex filiis feudum prælegare posse, vt consuluit Paulus Castrensis Cons. 163. Sed obstat lib. 1, tit. 4. quo Gerardus ait filios æqualiter succedere, nulla ordinatione defuncti in feudo manente. Et sane licet capere id filij videantur à patre, tamen quia id pater conseruare agnatis vel liberis suis debuit, non potest vnum ex filiis eligere, exemplo lucrorum nu-
E ptialium, quæ superstes coniux seruat liberis communibus, nulla electione concessa, *Nou. 2. & 22.* Et ita his libris quoties ponitur vni ex filiis feudum obuenisse in solidum, non electione patris, sed diuisione ponitur obuenisse, *vt supra 9. & infra 59. & 93. & 99.*

Coram quo sit quæstio feudi ventilanda.

TIT. LV.

EX eo, quod supra diximus, vt si inter duos de beneficio fuerit controuersia, coram iudice vel arbitro finiatur, talis hic fit quæstio: quodam sine filio decedente, alius credens beneficium, quod ipse tenebat, apertum domino esse, ab eo inuestitus est eius beneficij nomine. è contra apparent agnati, qui feudum sibi vindicant quasi paternum. Est igitur quæsitum, an apud curiam domini vel iudicem sit hæc quæstio terminanda? responsum scio, quia ad dominum quodam modo causa spectare videtur, ad quem inuestitus habebit regressum de euictione, vt coram paribus finiatur curtis, & licet alter per se non possit alterum trahere ad curiæ iudicium, generaliter tamen etiamsi inter duos causa fuerit de beneficio, eos curia vocante non licebit eorum alicui eius curiæ iudicium declinare.

Quæ ad hunc locum pertinent, repetenda sunt ex *lib. 1. tit. 15. & lib. 2. tit. 15. & 20. & supra 28.*

De pœna domini feloniam committentis.

TIT. LVI.

EX facto quæsitum scio, & ego à pluribus quæsiui, si dominus contra vassallum apertam feloniam fecerit, an sicut vassallus feudum debet amittere, ita dominus proprietate priuetur? Et quidam dicunt ex omni felonia qua vassallus feudo priuatur, & dominus proprietate priuetur. Alij, non nisi ex magna felonia: alij, ex nulla. Sed prior sententia mihi placet, non habita distinctione qualis vassallus sit, vtrum per sacramentum, vel non.

De hac re diximus 2. tit. 5. Vassallum per sacramentum vocat eum qui iurauit fidelitatem: cui aduersus est is cui pactione remissa est fidelitas.

Quando feudum licite alienatur.

TIT. LVII.

SI quis ea lege alicui feudum dederit, vt ipse & sui heredes, & cui ipse dederit habeant, quid iuris sit quæritur. Respond. iste qui sic accepit, poterit id vendere vel donare: vel aliter, si sibi placuerit, etiam sine voluntate domini alienare, & ille etiam cui datum fuerit, non habebit ipsum pro feudo, nisi sicut ei datum est. Sed qualitercunque ei datum fuerit, siue ad proprium, siue ad libellum, licet propriam feudi naturam non habeat, iure tamen feudi censebitur, vt ex his causis ipsum amittat, quibus & verum feudum. Vbi ergo sic datum est feudum, & cui in feudum dederis, aliud est, & propriam feudi naturam habet.

Voluntate domini licite alienatur. Sed in hac specie voluntas domini strictius accipitur, vt s. 25.

Quando pactum non obstat successioni feudi.

TIT. LVIII.

TRes erant agnati, vel plures. vnus eorum habebat feudum, quod erat paternum, sed alter eorum finem & refutationem ei, suisque heredibus, & cui ipse dederit, fecit. decessit iste sine filio masculo. Alter, qui non refutauit, vindicat sibi totum. Alter vero, qui refutationem fecit, vult ad successionem venire, pacto non obstante. Sapientes quidam Mediolanen. interrogati responderunt non obstare illud pactum, nisi feudum omnino refutauerit, vel nisi ad hoc refutauerit, vt dominus eum quasi de nouo beneficio inuestiret.

Hoc exposuimus lib. 2. tit. 24.

De natura successionis feudi.

TIT. LIX.

SVccessionis feudi talis est natura, quod ascendentes non succedunt: verbi gratia pater filio. Inferius vero filius patri succedit, & non filia, nisi ex pacto, vel nisi sit femineum. (Tunc enim succedit filia matri & patri: secundum quosdam succedit nepos ex filia solus) & sic vsque in infinitum, si feudum sit paternum. Paternum autem voco, quicunque ex superioribus id acquisiuit, dummodo scias, quod si quis habens beneficium quatuor superstitibus filiis decedat, & feudum ad vnū solum ex diuisione deueniat, & iste superstitibus filiis duobus vel tribus decedat, qui patrueles dicuntur, & ad vnum eorum beneficium feudi ex diuisione perueniat, & similiter iste superstitibus filiis decedat, ad quorum vnum feudum similiter peruenerit, sicut etiam ex aliis superiorib. vel primis fratribus supersunt masculi, si ille qui feudum habet, decesserit nullo filio relicto, an ad omnes, vel ad quos perueniat, quæritur. Resp. ad solos & ad omnes qui ex illa linea sunt, ex qua iste fuit. Et hoc est quod dicitur, ad proximiores pertinere. Isti vero proximiores esse dicuntur, respectu aliarum linearum. sed omnibus ex hac linea deficientibus, omnes aliæ lineæ æqualiter vocantur.

In feudum parentes non succedunt. rationem exposui lib. I. tit. I. Id mores multarum nationum traxerunt ad alodia, sine ratione. Excipitur autem vnus casus in fragmentis. Si contracta fiducia pater filium de feudo à domino curauerit inuestiri. nam ex pactione præmortuo filio recurret feudum ad patrem. In eisdem quod satis obscure scriptum est, Quidam dominus, &c. explicandum est ex his quæ sequuntur hoc loco, Paternum, &c. vt linea eius fratris cui diuisione feudum obuenit quamdiu durauerit censeatur esse proximior, & præferatur lineæ alterius fratris. *Nepos ex filia solus.* Sic emendaui ex manuscriptis. & verissime. Si enim filiæ obuenerit feudum ex conuentione, & filia decesserit relicto nepote & nepte, nepos solus admittetur, vt I. tit. 12. & ℱ. 63. *Qui patrueles dicuntur.* Species ponatur hoc pacto: Titius feudum adquisiuit, & reliquit filios quatuor, Primum, Secundum, Tertium, Quartum. Primus duos filios suscepit, Quintum & Sextum, totidem & reliqui fratres suscepere, qui liberi inuicem sunt fratres patrueles. Sextus duos quoque filios suscepit, Septimum & Octauum. Feudum Titij obuenit Primo, à Primo transiit in Sextum, à Sexto in Octauum. Mortuo Octauo sine liberis, succedet Septimus. hoc non extante Quintus, patruus Octaui. rursus Quinto deficiente atque ita linea Primi deficiente, in feudum æqualiter succedent Secundus, Tertius, Quartus, eorumve posteri. Patrui Magni Octaui, vel propiores sobrinis non succedent, quia ex Titio non prodierunt à quo feudum cepit causam & originem.

Beneficium in curiæ venditione non contineri.

Tit. LX.

QVidam Capitaneus in quadam curte sua beneficium dedit militibus, & postea eandem curiam vendidit, non habita mentione beneficij. Controuersia est inter Capitaneum & emptorem, dicente emptore se curiam cum beneficio emisse, domino vero contradicente ad eum beneficium non pertinere. Respondi illud beneficium in venditione non contineri, nisi expresse de eo actum sit.

Hanc quæstionem exposuimus supra 19.

Vtrum filius vassalli feudum amittat viuo patre.

Tit. LXI.

QVæsitum est apud me, si filius viuente patre dominum offenderit, ita quod feudum amitteret si pater decessisset, vtrum feudum amittat, vel non: secundum istos, sic, secundum Gerard. & Obertum similiter.

Indignum esse filium successione feudi ob feloniam commissam viuo patre. Agnatum igitur si feudum fuerit paternum, vel dominum filio præferri. In hoc consentiunt omnes auctores. & in fine omnium quos habuj integerrimus & vetustissimus liber habebat, *Respondi, secundum Stephanum sic: secundum Gerardum & Obertum, similiter.*. Idemque confirmat Constitutio Friderici, quam his elegantissimis versibus Guntherus expressit.

Si patris dominum vassalli filius acri
Læserit offensa, festinet promtus illum
Conciliare pater. quod si contemnet agendum,
Munere priuetur, si vero audire monentem,
Filius indomita neglexerit aure parentem:
Non erit in feudo successor idoneus illo,
Ni prius accensam domini placauerit iram.

Non puniri vassallum ex sola cogitatione.

Tit. LXII.

SI voluerit vassallus dominum offendere, sed non laborauerit, feudum non amittit. Gerardus & Obertus similiter etiam si laborauerit, non amittit feudum, nisi insidiatus ei fuerit, & hoc probatum fuerit.

Solam cogitationem solumve conatum vassalli non puniri. Insidias puniri amissione feudi.

De successione nepotis ex filia.

Tit. LXIII.

SImiliter si quis inuestitus fuerit de feudo, ita vt feminas transiret, & duas filias tantum reliquerit, quarum vna filium habeat, & altera filiam, vtrum post mortem illarum masculus tantum feudum habere debeat? secundum Gerardum masculus tantum, Obertus contra. & è contra si filios ille habuerit.

Si placuerit, vt feminæ succederent, & filia reliquerit nepotem & neptem, nepos solus admittetur. Et hoc est quod dixi supra 59. secundum quosdam, nempe Gerardum, succedere nepotem ex filia solum, cum filia feudum obtinuit ex conuentione. idemque est in nepote ex filio. Diximus hac de re I. tit. 2. §. pen.

Differre agnatum à filio in successione feudi.

Tit. LXIV.

FIlius non potest recusare hereditatem patris absque feudo, propinquus autem potest.

Rationem differentiæ explicui supra 54.

A

De contentione feudi inter filiam & propinquum, vel inter vassallum & emptorem.

TIT. LXV.

SI contentio fuerit inter filiam & propinquum de hereditate & de feudo, cum filia feudum habere non poterat, quia dicat ipsa, Hoc est de mea hereditate, & ille dicat, imo de feudo, electio propinqui erit decernere veritatem iureiurando. Gerardus & Obertus, Similiter si contentio fuerit inter aliquem qui emisset à seniore, & vassallum, quia dicat vassallus, Hoc est de feudo meo, ille autem neget, electio emptoris est veritatem iureiurando decernere, cum pares curtis veritatem non testantur. Gerardus & Obertus.

Cum pares curtis veritatem non testantur. id est deficientibus probationibus. & iis de rebus dictum est satis *supra* 2. 3. 50. *Decernere.* Forsitan discernere est rectius, vt *supra* 88.

C

De pacto legis commissoriæ.

TIT. LXVI.

SImiliter feudum lege commissoria datum non valet, id est si ad certum tempus pecunia non soluatur creditori, vt habeat in feudum. Gerardus. & secundum Obertum valet.

Non displicet inscriptio vetus huius tituli, De pacto legis commissoriæ. nam vt pignoris hypothecam, & legem pacti, & pactum pacis, & actionem condictionis dicimus recte, cur non est pactum legis? De hoc autem re tractaui 1. *tit.* 29.

D

Vt feudum ad certum seruitium dari possit.

TIT. LXVII.

SImiliter potest feudum dari ad certum seruitium. Gerardus & Obertus.

Hoc est feudum condicionale, & sumatur exemplum ex 2. *tit.* 3. §. *vlt.* Et hoc etiam cur refutari non possit non video. quod hic interpres tamen exagitat.

E

Quando feudum de camera sit dandum.

TIT. LXVIII.

NOtandum est in feudo quod de caneua seu camera dicitur, non debere dari nisi cum sit in camera, vel caneua, vnde solui possit: vel si ita euacuata sit caneua sine culpa promissoris, expectandum est donec interim de caneua vel de camera dari possit. Dominum autem feudi dare posse intelligitur, omni ære alieno deducto. Non enim æquum est eum videre egentem quem prius habuit in coniugem.

B

Hoc exposui *supra* 2. *tit.* 2. & quod ait, coniugem *tit.* 5. vulgo perperam additur, vel amicum.

Qui debeant interesse inuestituræ.

TIT. LXIX.

QVod autem pares tantum debeant interesse inuestituræ feudi, & non alij, hoc tunc verum est cum dominus vassallos alios habuerit. Alioqui adhibeat dominus quos meliores poterit, liberos tamen, argumentatione legis de vltimis voluntatibus in Lombarda, scilicet illa quæ dicit: Si quis donationem facere voluerit de suis rebus alicui vel inuestituram, adhibeat sibi de pagensibus suis, & qui per eandem legem viuant duos testes idoneos, vel tres, vel plures: pluralis enim locutio, duorum numero contenta est. Idcirco pares necessarij sunt in instrumento inuestituræ, & non alij, ne quid excogitetur falsitatis in perniciem mini, aliis testibus inductis, corruptis forte pecunia, vel odio, vel gratia, quæ non sunt suspicanda in paribus.

Scriptum erat simpliciter, *l.* 7. *Lang. de vlt. volunt.* vt adhibeat testes idoneos Hanc ergo ita accipit, vt sufficiant duo vel tres liberi homines, etiam extranei cum deficiunt pares vt *supra* 56. *& lib.* 1. *tit.* 28. & 2. *tit.* 3 Ex d. *l.* 7. emendaui, *Adhibeat sibi de pagensibus suis, & qui per eandem legem viuant, dum testes idoneos, &c.* Pagenses sic dicuntur, vt Græce κωμῆται.

De re communi in feudum danda, & per quos fiat inuestitura.

TIT. LXX.

ITem sciendum est, non esse impedimento inuestituræ, & si inuestituram faciat de re quam communem dominus habeat cum aliquo, quia si sponte diuidere noluerit ille cum quo habet rem communem qui inuestituit, potest cogere per iudicem ille qui inuestitus est, vt diuidat.

Item heres eius necesse habet tenere firmam inuestituram quam pater fecit. Item eadem lege, & eodem iure debet habere rem iste qui inuestitus est, quo haberet qui eum inuestiuit, cum coherede suo, scilicet vt adæquatio percurrat vsque ad 40. annos. Item inuestitura per se vel per suum nuncium dari & accipi potest, quæ omnia supradicta colligi possunt per supradictas leges Langobar. titulo de vltimis voluntatibus. l. si quis. & C. com. diui. l. 1. & fi.

Non tantum rem propriam, sed & communem, id est partem pro indiuiso in feudum dare dominus potest. nam & quouis alio modo alienare eam potest ante acceptum iudicium familiæ ercîscundæ, vel communi diuidundo, *l. portionem, C. de donat.* non post iudicium acceptum, *l. 13. & 14. D. fam. ercisc. l. 1. C. com. diuid.* & iudicium familiæ ercîscundæ dabitur feudatario, quia nemo inuitus in communione detinetur, *l. vlt. C. com. diu.* & ei atque in eum omnes transeunt actiones, vt *supra* 23. 52. Adiicit idem omnino ius habere feudatarium in ea re communi, quod inuestitor habuit cum coherede siue socio suo, & perimi id sola præscriptione XL. annorum. Cur XL. non XXX. quæ in omnibus feudorum causis recepta est? Hoc obtinet inter fratres aut cognatos, vel inter fratrem, vt hoc loco significatur, & vassallum qui alterius fratris partem in feudum accepit ex *l. si inter Lang. de præscript.* quæ confirmatur à Friderico II. *Const. Neap. 3. tit. 37.* nam vsque ad XL. annos de adæquatione partium inter eos agi potest. & ita accipienda *l. 3. Lang. de proh. alien. minor.* Iure ciuili obstat præscriptio XXX. annorum. Quod ait heredem inuestitoris, id est, filium factum patris mutare non posse, vt dixi, *supra* 14 est ex *d. l. 7. Lang. de vl. vol.* & congruit cum *l. si ab eo, C. de lib. cau. l. 3. C. de reb. alien. non alienand.* Quod subiicit per nuntium inuestituram dari vel accipi posse, id exposui 2. *tit. 4.*

Si instrumentum feudi falsum dicetur.

TIT. LXXI.

SI instrumentum diceretur falsum à domino, daretur defensio vassallo qui instrumentum adferret, vt in Lomb. qualiter quis se defen. de l. de chartis, & auferetur domino qui veritatem nouerit. quod iniquum erit, si aliquis ex dono suo conueniatur cum domini sit deffensio ex ordine, cum vassallus non possideat.

Notandum est, quod de omni controuersia quæ inter dominum & vassallum oritur, si pares veritatem nouerint, omnino cogi debent à domino & paribus dicere veritatem, qui si dicant se nescire, cum sciant, & vassallus postulet, dominus eos coget iurare, & veritatem dicere, vt C. de testib. l. si quando. & in Lomb. vt iudex, De off. iud. & in tit. qualiter quis se defen. d. l. si qualiscumque causa. & tit. de testib. vt quicumque, & l. vlt.

Si instrumentum inuestituræ quod profert vassallus, dominus dicat falsum, vassallo datur defensio ex *l. de chartis 2. Lang. qual. se quis def.* & domino qui veritatem nouit aufertur. *Quod iniquum erit* (sic legendum) *si aliquis ex dono suo conueniatur*, id est, si ex beneficio suo & inuestitura conueniatur agente vassallo, cum domini defensio sit ex ordine, cum vassallus non possideat, id est, agente vassallo. & ita *supra 1. tit. 1. §. si vero feudum.* Licet, inquit, domini esset defensio ex ordine. Hoc igitur casu melius erit totius rei defensionem domino dari cum XII. His additur pares cogi à domino, & aliis comparibus testimonium dicere, vel si negauerint se quidquam scire, cogi etiam iurare, vt *supra 1. tit. 28.*

Qualiter iuret dominus aut vassallus cum defensio ei datur.

TIT. LXXII.

CVm datur domino defensio de inuestitura quæ dicitur à se facta, iurare debet se inuestituram non fecisse. Cum vero datur heredi, vel successori eius, iurare debet se nec scire nec credere inuestituram factam esse ab antecessore suo, & si qua inuestitura facta esse dicetur, semper debet nominare dominum à quo inuestitura facta dicitur, cum multum discrepet sacramentum hereditarium à principali sacramento. C. de re. cre. & iureiur. l. generaliter. vt habes de tutore qui iurat quod credit & existimat, vt C. de iura. ca. l. 2. §. sin autem. de conscientia enim sua iurare debet, & non de alieno facto (cum iniquum si aliquem iurare de alieno facto) heres vel successor, nec etiam filius, vt D. rerum amo. l. Marcellus. sed contrarium reperitur in Lombard. quia licet filius minorem virtutem habeat quam pater, tamen debet præcise iurare patrem suum non fuisse debitorem, vt in Lomb. qualiter qui se defendere debet. l. si contigerit.

De hac re dictum est *supra 36. & lib. 1. tit. 28.*

A

De alienatione feudi.

Tit. LXXIII.

SVmmopere mandare curamus, vt si quis aliquem de beneficio inuestiuerit, quod ille qui inuestitus fuerit, non potest per proprium vendere, nec pro leuissima re locare, nec infeudare, nisi maiorem partem apud se retinuerit: & si in desperatione filiorum fuerit, nulla ratione, nec quolibet modo dare potest. Quæ omnia si facta fuerint, nullius momenti erunt: & eo defuncto omnia ad priorem dominum reuertuntur, & si dominus conquestus fuerit paribus, pares auditis rationibus intra anni spatium expedire faciant, vassallo non faciente satisdationem, domino dent possessionem, saluis suis rationibus, nisi diffinitiuam promeruerint sententiam.

Ab hoc titulo incipiunt fragmenta siue extraordinaria capitula, quæ nobis Ardizo & Aluarotus conseruarunt, hactenus neglecta ab omnibus, sed non minoris fructus quam libri superiores, quæ nos titulis distinximus nostro ingenio, non ope veterum librorum, vt superiores omnes titulos restituimus. Auctoritas vero cur non & tanta his quanta superioribus libris, aut cur illis maior? Et rursus quando ista iuris parte nulla veterum prudentum scriptis indigentior est, quæ malum hæc stultitia, vt has insuper reliquias nacti à superiorum librorum principiis minime discrepantes improbemus? Est autem hic titulus de alienatione feudi. Maiori parte retenta feudum alienari posse. Paulatim increscit vel decrescit ius. Obtinuit & dimidia parte retenta alienari posse. De eo iure loquor, quod obtinuit ante Constitutionem Lotharij. Sed qui erat extra omnem spem suscipiendorum liberorum, spem domini nulla parte frustrari potuit. Ait, *Per proprium vendere*. Bene, per proprium. nam per feudum dare potest. *Pro leuissima re locare. Libro 2. tit. 9.* vilissima pensione. quæ libellaria fraudulenta est. & ideo quod sequitur, *Infeudare*, etiam de infeudatione, vt ita loquar, fraudulenta accipiendum est. A libellaria enim & infeudatione vt iure fiat, omnis fraus abesse debet, vt *supra* 22. & *lib.* 1. *tit.* 2. *Et eo defuncto.* Eo defuncto sine liberis, omnia ab emptore ad dominum reuertuntur, si forte viuente vassallo de alienatione querelam apud pares dominus non instituerit.

De feudis scutiferorum.

Tit. LXXIV.

FEuda scutiferorum, vt ad libitum dominorum possint adimi, rationis non est, dum tamen seruiant secundum laudationem curiæ.

De hac re scripsi 1. *tit.* 1. §. *item illud.*

De condicione feudi non impleta.

Tit. LXXV.

VT inter condicionalia, & non condicionalia aliqua sit differentia, dicimus, quod si quis alicui dederit beneficium condicionale (vt pote quæ dantur propter habitationem) deserta habitatione beneficium amittetur. & etiam cum certo constituuntur B seruitio, non dato seruitio non poterit retineri beneficium.

Feudum amittit, qui feudo impositam condicionem non implet, vt 1. *tit.* 20. imo & qui inficiatur, vt *supra* 5.

De fidelitate.

Tit. LXXVI.

QVoniam de fidelitate mentionem fecimus, super ea aliquid summatim dispiciamus. C Si beneficium est sine fidelitate, & vassallus aliquid, quod sit contra suum dominum fecerit, amittat beneficium laudatione parium: hoc idem dicimus in iis, qui fidelitatem iurant. Si cui militi fidelitas requisita fuerit à domino, dominus secundum quosdam librum militi ostendere debet, & miles eam facere debet, vel parium laudationi stare intra annum. quod nisi factum fuerit, miles secundum quosdam de beneficio damnari potest, quod contra præceptum domini Lotharij regis Papiæ datum D videtur. Librum autem quod vassallo ostendi soleat non necessitate fieri, sed voluntate. Est enim quoddam signum requisitæ fidelitatis memoriæ causa. Et venit aliquando vt vassallus dicat domino se facturum fidelitatem, quam pares laudauerunt. tunc non perdit beneficium, si stat per dominum, quod faciat curiam.

Qui fidelitatem iurant, si voluntate vtrorumque separatio facta fuerit, fidelitas finitur: si sua voluntate vassallus vel iudicio parium feudum dimisit, fidelitas durat.

E

Fidelitatis nomine iusiurandum fidelitatis significatur. hoc non semper vassalli præstant. quibusdam enim pactione remittitur, vt *supra* 56. *&* *lib.* 2. *tit.* 4. non tamen ideo minus ex causa ingratitudinis feudum amittunt laudatione parium. Nulla ex causa ipso iure feudum amittitur, nec ob alienationem quidem, sine cognitione & pronuntiatione parium, vt *supra* 74. Is cui non est remissa fidelitas, similiter feudum amittit, si fidelitatem non fecerit intra annum, vt *supra* 1. *tit.* 21. domino scilicet postulante, & vt plerumque fit ostendente librum memorialem feudorum suorum, &

fidelitatem sibi præstiturum. *Contra præceptum D. Lotharij*. Puto auctorem intelligere secundam Constitutionem Lotharij propositam libro sequenti, quæ eum qui dolo caret non vult feudum amittere ob non datam fidelitatem intra annum: quod & tunc locum habet cum per dominum stat quo minus ea detur, dum non cogit in vnum pares vt fidelitatis formulam vassallo præscribant iurare paratissimo. *Separatio*, refutatio feudi. *Fidelitas durat*. vt *supra* 58.

Si plures sint domini vel vassalli, an plures fidelitates vel seruitia debeantur.

TIT. LXXVII.

CVm plures fratres vassalli paternum habent beneficium, donec illud indiuisum possident, vna fidelitas, & vnum seruitium domino fieri debet. Si vero partitum fuerit, quot partes, tot erunt fidelitates. Seruitia vero non pro partibus, vt vnum primum, videlicet grauiora, sed pro quantitate beneficij moderanda. Plures autem domini, & si feudum inter se diuidant, nullo modo nisi vnam fidelitatem ex feudo habere poterunt. Seruitium vero omnibus non grauitate, sed moderamine faciendum est.

De hac re scripsimus *supra* 9. *Vt vnum primum*. Legendum opinor. vt cui plurimum videlicet, grauiora: hoc sensu, vt seruitia non imponantur pro amplitudine partium, veluti grauiora cui diuisione agri plurimum obuenerit, sed pro earum æstimatione & pretio.

Culpam vnius ex coheredibus cæteris non præiudicare.

TIT. LXXVIII.

CVm feudum hereditarium vni ex coheredibus propria culpa auferetur à paribus per iudicium, ceteris non præiudicat. Hoc autem ita intelligitur, vt viuo eo, vel suis heredibus feudum ad ceteros venire non intelligatur.

Si vnus ex coheredibus in dominum deliquerit, is solus partem suam amittit, eaque ad dominum reuertitur, & à domino ad coheredes vbi ille defecerit posterique eius, vt *infra* 83. & 98. & nos attigimus *supra* 3. *tit*. 2.

A

Vt ratio vassalli prius quam domini discutiatur.

TIT. LXXIX.

SI contentio fuerit inter dominum & vassallum, & dominus habuerit aliquam rationem contra vassallum, & vassallus contra dominum, vassalli ratio prius discutiatur: quoniam pares maiorem iurisdictionem habent de suo pari, quam de suo domino.

B

PAr in parem maiorem habet iurisdictionem quam in dominum. Dominum pares verecunde compellant, vt bonam fidem agnoscat, vt *supra* 2. *tit*. *vlt*. Parem seuerius. nec mirum si sit iurisdictio pari in parem, cum ex consensu litigatoris eligatur, vt *supra* 2. *tit*. 16. Sed non posset tamen misso pari par qui de feudo litigat, extraneum iudicem optare, quia feudi litem melius visum est quodammodo dirimi intra priuatos parietes ab iis qui sunt ex eadem domo, & qui eundem dominum recognoscunt. Quia vero maior est parium iurisdictio in parem quam in dominum, ideo ait petitionem vassalli discutiendam esse prius quam domini. De re igitur domini verecunde, ægre, lente cognoscunt.

C

De euictione.

TIT. LXXX.

GEneraliter verum est in feudis dominos de euictionibus teneri, at si quis sciens inuestituram alterius beneficij acquisierit, eo euicto nullam aduersus dominum vassallum actionem habere dicimus: quoniam in acquirendo malam habuit fidem.

D

De euictione feudi dictum est *supra* 2. *tit*. 8. & 4. *tit*. 1. & 15.

De feudis impropriis quæ auferuntur dantis arbitrio.

TIT LXXXI.

E

VNum quidem non minus vtile, sed satis congruum superioribus aduerti, & ex comprobato vsu in scriptis bono arbitrio reducere procuraui. Si quis igitur pro vice dominicaria vel villicaria, & vt dicam, pro decania, vel aliis quibuscunque angariis feudum quod improprium est, acceperit, nisi specialiter hoc actum sit inter contrahentes, id est, nominatim feudum cum honore feudi, & ita, vt non liceat domino auferre quod datum fuerit, etiamsi administratio illa auferatur: quod datum penitus ablata administratione

ſtratione ſine omni obſtaculo auferre liceat. Si autem quod ſuperius dictum eſt probare conetur, & quodammodo poſſidere vaſſallum à quibuſdam credatur, non iureiurando decidi oportet, ſed teſtibus vel inſtrumento aliiſve legitimis probationibus cauſa firmiter approbetur.

Feuda quæ dantur pro mercede functionis, vel administrationis alicuius, ablata ea adminiſtratione finiuntur, vt *ſupra* 94. niſi aliud conuenerit, puta vt obtineantur cum honore feudi etiam adempta adminiſtratione. hæc ſunt feuda impropria. quod expoſuimus 1. *tit.* 1. *§. Item illud*. Et ſi qua fuerit de hac feudi B qualitate contentio inter dominum & vaſſallum, vaſſallus qui proprium dicit, hoc probare debet per pares vel inſtrumento publico, vt *d.* §. *item illud*, & §. *item ſi aliquis*.

Prius poſſeſſionem reſtituendam eſſe quam de principali cauſa agatur.

Tit. LXXXII.

SI qua contentio de beneficio inter aliquos C (prout ſæpe fieri ſolet) orta fuerit, ſi vnus dominus vel loco domini habeatur, & alter vaſſallus vel loco vaſſalli habeatur: ſi per pares ſecundum vſum regni iudicium ventiletur, primo de ſuo recto beneficio inueſtiri debet, & ſi poſſeſſio aliqua perturbata fuerit, modo reſtitui debet.

Vt fit in alodiis, *l. incerti*, *C. de interd.* præcedit enim cauſa momenti ſemper. & hac de iure dictum eſt *ſupra* 2. *tit.* 4. & 20.

D

Si vnus ex fratribus dederit ſuam partem fratri, vel domino, vel extraneo.

Tit. LXXXIII.

SI alter ex fratribus qui paternum habeat beneficium, ſuam portionem dederit domino vel alicui extraneo: dominus vel extraneus tandiu teneat ſine præiudicio quandiu ille, qui dedit, heredem maſculum habuerit: ſi vero ſine herede deceſſerit, alter frater ſi vixerit, vel eius heres ſine vllo obſtaculo & temporis præſcriptione beneficium, quod hereditarium eſt, vindicet à quocunque poſſidente. Hoc idem dicimus, & ſi fratres fuerint, & alter ab altero ex fratribus acquiſierit: hoc enim veriſſimum ex vſu comprobato didicimus.

Si frater fratri, vel ſi domino vnus ex fratribus ſua parte ceſſerit quam habet in feudo paterno, hæc ceſſio A refutatio eſt, quæ agnatis præiudicabit quamdiu is qui ceſſit liberive eius ſuperfuerint. ea ſtirpe perempta, ad agnatos portio ea feudi reuertetur. Idemque erit ſi ſuam partem extraneo dederit. quod iure fit. nec enim ea pars ſeorſum pro feudo aliquo ſolido accipitur. quod congruit cum *lib.* 1. *tit.* 2. §. *rurſus*. Idem ſi in dominum deliquerit, vt *ſupra* 78.

Patrem in feudo filij non ſuccedere.

Tit. LXXXIV.

QVoddam vſui traditum recordationis cauſa in ſcriptis ponere procuraui. Si quis igitur habens filium, ipſum per dominum inueſtire fecerit, niſi nominatim cum domino pactus fuerit, vt ſi filius deceſſerit ante patrem quod feudum ad patrem reuertatur: dicitur defuncto ante patrem filio patrem carere beneficio, & domino acquiri beneficium.

Diximus hac de re *ſupra tit.* 59.

De inueſtitura facta marito vel vtrique coniugi.

Tit. LXXXV.

SI maritus de feudo ſuæ vxoris inueſtiatur ea abſente, niſi nominatim quaſi gerendo vxoris negotium inueſtiatur: ſibi acquirit feudum ea ſciente vel iubente: Si vero vterque inſimul inueſtiatur, pro parte ſibi proficiunt; niſi cum iam dicta diſtinctione factum fuerit, & diximus etiam, vt ſi vnus ante alterum ſine herede deceſſerit, quod alterius pars domino adquiratur.

Per geſtorem accipi poteſt inueſtitura, vt per procuratorem *ſupra* 2. *tit.* 4. Coniux coniugi in feudo non ſuccedit, etiamſi id ſimul adquiſierint, ſicut nec frater fratri, *ſupra* 2. *tit.* 12. & 13. Marito ſi dominus inueſtituram fecerit vt adquireret vxori, ille quaſi ſibi adquiſiturus acceperit, vxori adquiritur feudi actio, *l. qui mihi*, *D. de donat.* Si ea iubente vel ſciente, & ta- E cente ita acceperit, marito adquiritur. Taciturnitas vxoris iuſſum imitatur. Hoc cum maritus accipit ſuo nomine. nam ſi vxoris nomine quaſi geſtor, non dubium eſt vxori actionem adquiri. *Iam dicta diſtinctione*. Geſſeritne maritus ſuum tantum negotium ea ſciente vel iubente, an commune.

De fructibus feudi.

Tit. LXXXVI.

VNum quidem satis vsitatum dicimus, quod si aliquis decesserit nullo in feudo relicto herede, ius feudi ad dominum pertinere dicimus: Fruges autem extantes non ad dominum, sed ad filias ipsius vassalli, vel etiam ad vxorem eius pertinere: & hac ratione creditor eas retinere potest, licet pignus habere non possit: & hoc cum distinctione Imperialium Constitutionum.

Diximus hac de re *supra tit.* 30. & distinctio Imperialium Constitutionum quam dicit hoc loco, ea est quæ illo proponitur.

An præscriptione feudum adquiratur.

Tit. LXXXVII.

IN beneficiis vt in ceteris contractibus, præscriptiones currere satis humanum, & rationi congruum videtur. Si quis ergo feudum alienum bona fide ab aliquo iusta traditione acceperit, licet dominus non sit, cum verus dominus in traditione putetur, longi temporis præscriptione ius sibi acquirit. Si vero malam fidem habuerit, nulla se poterit tueri præscriptione, nec etiam de euictione agere poterit.

Et hac de re etiam diximus *supra* 1. *tit. vltimo.*

De probatione inuestituræ.

Tit. LXXXVIII.

DE ingressu curiæ à quibusdam varia ac diuersa putantur. nos autem, quod sæpius ac rationabiliter in multis curiis & ciuitatibus intelleximus, in scriptis bonæ recordationis causa inserere procurauimus. Quicunque igitur beneficium per inuestituram acquisierit sine possessionis traditione, pares ad inuestituram habeat, vt pro ipso veritas discernatur, cum controuersia inde fuerit. Sane si possidet, aliis quibusdam adiuuetur adminiculis. Verumtamen quia milites inopes vassalli sunt, per testes vel per breue testatum probatio satis competens esse dignoscitur.

Aut vassallus possidet, aut non. Si non possidet, probare debet inuestituram per pares duos aut breuiculum, vt variis locis dictum est superioribus libris. Pares duo sufficiunt aut breuiculum, quod breue testatum dicitur, id est tabellionis adnotatio breuis, ne inopes vassalli ampliorum probationum simul ac sumptuum oneribus diuexentur. Si possidet, aliis se potest adiuuare adminiculis, puta iureiurando aliove quo genere purgationis. De ingressu curiæ, id est, de qualitate vassalli & paris.

Condicionem tacite feudum sequi.

Tit. LXXXIX.

BEneficia condicionalia, quæ in maioribus curiis à veteri tempore esse noscuntur: vt pote Patriarcharum, Archiepiscoporum, Abbatum, Abbatissarum, Ducum, Marchionum, Comitum, Capitaneorum, siue etiam maiorum valuasorum, si duobus, tribus, vel deinceps aliis dantur vassallis, tacite condiciones eos sequuntur, nisi nominatim in ipsis traditionibus ipsæ condiciones excipiantur. Hoc idem etiam de his condicionibus, quæ nouiter constituuntur ad harum similitudinem verissimum fore sapientibus placet.

Beneficia condicionalia sunt quibus cohæret certi seruitii vel administrationis onus, vt *supra* 5. *&* 75. *& infra* 104. *& lib.* 2. *tit.* 3. §. *vlt.* qualia sunt fere Ducum, Comitum, Episcoporum, Abbatum. Hæc si in alium conferantur, condiciones tacite sequuntur accipientem, etiamsi nihil dictum sit, quia prædiis cohærent, vt seruitutes & qualitates aliæ prædiorum, *l. via* §. *si fundus*, *l. cum fundus*, *D. de ser. rust. præd.*

Fratrem fratri in feudo nouo non succedere.

Tit. XC.

SI duo fratres in heredes masculos & feminas de beneficio inuestituram acceperint, altero decedente filia relicta, neptem cum patruo ad feudum venire dicimus cum vnusquisque fratrum suæ soboli bene consuluit. Si enim frater suus sine vlla progenie decesserit, feudum non ad superstitem, sed ad dominum perueniet: nisi pactum de successione factum foret.

Frater fratri in eo feudo quod communiter adquisierit non succedit, sed vno ex eis mortuo sine liberis, dominus vocatur, vt *supra* 2. *tit.* 12. nisi aliud in traditione vel inuestitura conuenerit. Vnde etiam si vnus moriatur relicta filia, cum id actum est, vt & filiæ in feudo succedant, filia sola in portionem patris sui veniet, *Neptem*, inquit, *cum patruo ad feudum venire dicimus*. Ad feudum scilicet totum, non ad portionem defuncti fratris. hanc filia capit, suam retinet patruus.

Idemque erit, & si præterea hoc actum sit, vt fratres A sibi inuicem & liberi eorum masculi & feminæ in feudo succedant, vt *supra 2. titulo* 18.

De inuestitura veteris & noui beneficij.

TIT. XCI.

Beneficium intelligitur de veteri & nouo. & cum de veteri sit inuestitura, satis sit si de recto beneficio fiat inuestitura. Hæc autem inuestitura ab vnaquaque per- B sona fieri potest, siue seculari, siue ecclesiastica, si antiquitus eorum consuetudo fuerit. hæc secundum quosdam, & à femina, & à minore xxv. an. fit. De nouo si fiat inuestitura, nominatim & de certa re oportet fieri. Hæc inuestitura à muliere secundum quosdam non valet: quibusdam valere placet: quæ sententia mitior est. A minore autem XVIII. annorum non valet: hoc etiam de minoribus ann. xxv. asseritur, vt quibusdam placet: A prælatis Ecclesiarum vero tradi, & legitime dici potest iure, vt C valeat inuestitura, dum tamen dissipator videri non possit: quod si aliter intelligeretur, nullum beneficium ab ecclesiasticis personis datum retineri posset. Dicitur etiam quod si coniunctæ personæ gratia, vel etiam alicui alteri tale dedit feudum, quod duos consimiles vassallos acquirere posset, inutile est beneficium.

Hæc exposita sunt *supra 2. tit.* 4. Illud notandum, à clericis recte inuestituram fieri etiam de nouo feudo, rem Ecclesiæ bene gerentibus, non si ambitiose forte quia cum duos sibi potuissent parare vassallos vno D contenti fuerint. quod his addi velim quæ dicta sunt 1. *tit.* 1. *in princ.*

Iusto errore excusari vassallum, qui fidelitatem non fecit.

TIT. XCII.

Qvicunque paratus est facere bene fidelitatem domino suo, prout pater fece- E rat fidelitatem patri vel antecessori domini, dum tamen hæc bona fide dicat, & non dolose, sed iusto errore, omnino condemnari non potest. Cum enim controuersia est inter ipsos, per antiquitatem feudi, vel per breue testatum, vel per testes, domino incumbit probatio, alioquin per vassallum veritas inquiratur.

Vassallus qui fidelitatem non facit intra annum & diem, feudum amittit, vt *supra 1. tit. 21.* nisi dolus malus absit, vt est in secunda Constitutione Lotharii libro sequenti. Dolus autem abesse videtur, si inter eum & dominum de qualitate fidelitatis controuersia sit, vassallo per errorem contendente non ita patrem suum iurasse, aut non ea lege initio datum feudum: quod præscriptio temporis, vel instrumentum publicum, vel testimonium parium enucleabit.

Factum fratris fratri in feudo paterno non nocere.

TIT. XCIII.

Qvoddam satis bene dispositum ad vtilitatem, & ad perniciosam calliditatem destruendam in scriptis inserere curauimus. Quidam miles bina beneficia à duobus dominis, prout solitum est, acquisiuit: qui decedens duos reliquit filios, qui paterna beneficia inter se diuidentes, alter eorum suo domino pro beneficio quod ad eum venit, fidelitatem nullo anteposito, sicut pater fecerat fecit. Alter vero frater alteri domino similiter pro suo beneficio, quia alium nullum dominum habere videbatur, nullo anteposito fidelitatem fecit. defuncto posteriore fratre sine filiis, vtrumque feudum in vnam, vt prius, venit personam. & sic dominus talem fidelitatem quærit, qualem frater eius fecerat: quas altercationes amputantes dicimus, illud, quod frater fecit, nihil superstiti obesse: licet in secundam & tertiam generationem, & vsque ad infinitum peruenerit.

Hæc sententia accipienda est de eo feudi genere, quod vulgo ligium dicitur, vt illa verba demonstrant, *Nullo anteposito.* Ligius enim vassallus dicitur, qui contra omnes, ne Rege quidem excepto, vel antiquiori domino fidem & operam omnem suam domino promisit, *c. Pastoralis, De sent. & re iud.* Annonius v. cap. LIV. *Henrico filio Comitis Andegauorum Ludouicus Rex ducatum Nortmanniæ eiecto rege Anglorum restituit, & eum pro eadem terra in hominem ligium accepit.* Albertus Argentinensis in Chronicis: *Cum omnes quasi eius essent vassalli, non ab Imperatore mouerentur cuius essent ligij.* Krantzius 4. Chronicorum: *Ligius Italorum verbum est, & significat totalem subiectionem.* Homologum appellauimus 2. *tit.* 5. & aliis quibusdam locis supra, ex Constitutione Friderici de ducatu Austriæ apud Cuspinianum, vt colonum homologum, *l. vlt. C. Th. de pat. vic.* & ex hac forsitan appellatione illam imperiti fabricarunt, quibus hæc vox, Homologus, ex Latina voce Homo composita videbatur. Quidam addunt, & hoc esse proprium homologi Galliæ moribus, vt feudum domino committat, si id alienauerit sine domini voluntate, & vt plus inferat feudi redimendi causa quam non homologus. Species autem hoc loco proposita hæc est, Qui duo feuda habebat, vnum ligium, alterum non ligium, moriens duos reliquit filios, Primum & Secundum. Primo obuenit feudum ligium, eademque fide is se domino deuinxit, dicauit, deuouit. Secundo obuenit non ligium, & fidem tamen dedit domino

quasi ligius. Mortuo Secundo sine liberis, an pertinebit feudum ad Primum, sub obnixæ fidelitatis promissione sicut promiserat Secundus, ita vt duobus Primus sit homo ligius, & vni seruiat per substitutum? vt *infra* 99. Minime. quia in feudo quod origine non fuit ligium, fratris factum fratri obesse non potuit, vt *supra* 2. *tit.* 9. §. *e contrario*, *l.* 2. §. 1. *D. si quis aliq. test. proh.* Vassalli factum non mutat originem feudi in deterius. Vulgo perperam hæc sententia referebatur inter Lotharii Constitutiones, cum Iurisperiti esse alicuius & hæc verba demonstrent. In scriptis inserere curauimus, vt supra, In scriptis reducere procuraui, In scriptis ponere procuraui, In scriptis bonæ recordationis causa inserere procurauimus, & illud verbum, Dicimus, quo significatur sententia prudentis, & pro quo male vulgo substituerant, Sancimus.

De feudo guardiæ & gastaldiæ.

TIT. XCIV.

QVod nomine gastaldiæ vel guardiæ in feudum datur, ablata gastaldia vel guardia iure auferri potest.

Vt *supra* 81. & *lib.* 1. *tit.* 1. §. *item illud.*

De successione feudi.

TIT. XCV.

QVidam dominus habens beneficium, reliquit duos filios, & vnusquisque ipsorum habuit duos vel tres filios: vnus illorum fratrum decessit, vna tantum filia relicta: portionem illius non ad omnes superstites, sed ad patruos illius & suis posterioribus pertinere dicimus.

Secundum ea quæ diximus *supra* 59. hoc loco pro patruos legendum videtur, fratres. Et posteriores accipiendi pro posteris, vt *l.* 3. §. *ex his*, *D. de iniusto, rup. test.*

De inuestitura alieni beneficij.

TIT. XCVI.

SI quis acceperit inuestituram alterius beneficij, inutilis est hæc inuestitura: & qui sciens hoc agit, de euictione agere non potest.

Hac de re diximus *lib.* 1. *tit.* 1. §. *Si vero Archiepiscopus.*

Non amittere feudum eum qui sine dolo cessauit per annum in petenda inuestitura.

TIT. XCVII.

INter dominum & vassallum nulla fraus debet esse, & inde potest accipi, si vassallus non dolose steterit per annum quærere inuestituram sui beneficij, non damnabitur. dolus enim abest, si iusta causa impediente steterit, vel etiam cum amore seruitium fecerit domino conscio. Dicimus autem vt si contra ea quæ in fidelitate nominantur fecerit, beneficio carebit.

Inter bonos bene agier oportet: & iudicium inter dominum & vassallum quod agitur apud pares bonæ fidei est. & ideo non aliter feudum amittit vassallus ob cessationem anni, quam si dolo malo cessauerit. quod congruit cum Constitutione Lotharij, de qua dictum est 76. & 92. Quod sequitur, *Dicimus autem*, &c. est sumptum ex Constitutione Henrici II. *Cum amore.* cum amore ductus alii seruitium fecerit.

Ex delicto vassalli feudum ad dominum redire.

TIT. XCVIII.

VAssallus habens feudum deliquit contra dominum, cui iudicatum est. agnati cum domino litigant. quidam domino dicunt pertinere: quidam agnato. Dicimus autem ad dominum non pertinere, donec aliquis masculus ex delinquenti vassallo superest, alij vero contradicunt.

Tollenda est negatio, & legendum, *Dicimus autem ad dominum pertinere*, vt supra 78.

De feudo ligio.

TIT. XCIX.

SI quis inuestitus de feudo ligio, pro quo contra omnes fidelitatem domino debet, Lucio & Titio ex se descendentibus filiis, sibi heredibus institutis, vita decesserit, diuisione facta, si ad solum Titium feudum peruenerit, rationabiliter placuit eum solum fidelitatis sacramento esse obnoxium, ad quem solida feudi iura transierint. quod si ab alio domino Lucius postea feudum per inuestituram acquisiuerit, pro quo similiter ei contra omnes homines fidelitatem fece-

rit : decedente Titio sine liberis, ad quem deuoluatur feudum, quod ex diuisione habuerat, an ad alium fratrem, an ad dominum quæri potest. & cum placeat quem ligium hominem duorum esse non posse, videri potest feudum ad dominum pertinere. sed rectius visum est feudum, quod per inuestituram acquisiuerit impedimento ei non esse, licereque ei per substitutum acceptabilem domino priori seruire.

Vassallus ligius decessit relictis filiis duobus, Titio & Gaio. Titio diuisione obtigit feudum ligium in solidum, isque domino fidem dedit quasi ligius. Deinde Gaius aliud sibi feudum adquisiuit, & æque domino suo fidem dedit obnixam, veluti deuotissimus dicatissimusque auctoritati & dominationi eius. Mortuo Titio sine liberis, quæritur an ei in feudo succedat Gaius frater. quod videtur. quia feudum est paternum. Sed obstat, quod natura non patitur, vt quis sit homo ligius duorum in solidum. an igitur dicemus feudum domino aperiri? Minime. Verior est opinio prima, & licebit Gaio per substitutum priori posteriorive domino seruire. Ait, per substitutum domino acceptabilem, vt in Constit. Friderici de feudis non alienandis, §. firmiter. Videnda sunt ea quæ scripsimus tit. 95. §.

C

Imperatorem feudum amittere vel alium pro se fidelem dare.

Tit. C.

EX facto incidisse scio, Fridericum principem nostrum, cum ab initio Dux esset, & pro Ducatu fidelitatem faceret, diuino nutu postea Imperatorem creatum, petita ab eo fidelitate pro ducatu, petenti domino respondisse, non teneri se fidelitatem facere, cum omne hominum genus sibi fidelitatem debeat, & ipse soli Deo & Romano Pontifici. Sed cum insistente feudi domino de hoc contenderetur, proceribus prudenter visum est, feudum amissum esse, vel alium ducem in Ducatu constituendum, qui feudo seruire debeat, & domino fidelitatem faciat.

Vassallum feudum amittere si eligatur Imperator, nisi domino per substitutum seruiat, & fidelitatem exhibeat, quam ipse præstare salua imperij majestate non potest.

Ecclesiam fidelitatem non facere.

Tit. CI.

DE negotio super quo nos consulere voluisti, tibi secundum ius curiæ & vsum feudi breuiter respondemus, quatenus pro feudo, quo ab aliquo per Ecclesiam detinetur, nulla sit facienda fidelitas.

A

Ecclesiam ipso iure esse solutam iureiurando fidelitatis. Ceteri non nisi ex conuentione, vt §. 2. *tit.* 4. §. *nulla.*

Non cogi vassallum pro vno feudo duas fidelitates facere.

Tit. CII.

B

INsuper etiam te instructum esse volumus, quod si dominus à quo feudum tenebatur, diem suum pluribus heredibus relictis obierit: vassalli, qui communiter illud tenent, non coguntur fidelitatem pro eo feudo facere, nisi domini illud feudum primo partirentur: quoniam secundum ius feudi non debet quis duas fidelitates pro eodem feudo facere.

Hoc vero exposuimus *supra tit.* 9.

Filios tantum secundi matrimonij matri in feudum succedere.

Tit. CIII.

MVlier quæ feudum secundi viri contemplatione acquisierat, si ex vtroque matrimonio superstitibus liberis decesserit, solos ex secundo viro susceptos filios ad feudi successionem admitti, vsu curiarum obtentum est.

Et hoc quoque supra tit. 11.

D

Casus quibus femina in feudo succedit.

Tit. CIV.

SI cui militi ad certum seruitium feudum fuerit datum, isque relicta ex se descendente femina, decesserit, quæ id seruitium iuxta feudi conditionem non minus decenter præstare possit, quam masculus, & si in inuestitura minime cautum sit, vt & feminæ ad id aspirare valeant, eam tamen admitti rectum putamus. quinimo hoc casu, simul cum masculo in feudo eam succedere quidam putant,
E
quod multo magis dignum obseruantia existimauimus, cum feudum sic datum est, vt nullum pro eo seruitium fiat, vt pleraque hodie feuda dantur.

Item si quis eo tenore de feudo aliquo sit inuestitus, vt in eo succedant feminæ, sicut masculi, siue feudum id ad certum fuerit datum seruitium, siue pro eo indeterminate fuerit promissum seruitium, inuestito mo-

riente in feudum succedunt pariter & mares & feminæ: quamquam enim superstite masculo, ex eo qui primus feudum adquisiuit feminæ excludantur, & si in maribus & feminis fuerat acquisitum (vt in feudis regulariter tradi solet) sermonem tamen inuestituræ, nec non vim verborum & sensum contrahentium intuentes, discretionem sexus in eiusmodi feudi successione non fecimus.

Iugales à quodam milite simul de eodem feudo inuestiti fuerant, vt in se descendentesque suos id haberent. Hi ex se filio, & filia superstitibus defuncti sunt, inter quos feudi quæstio agitatur. masculus enim vniuersum feudum sibi vindicat: femina vero ad parentum feudum pariter cum fratre vocari se defendit. quidam pro masculo, quidam pro femina pronuntiant. Eorum qui pro filia iudicant, sententiam sequendam esse censeo, cum filia ex antedictorum iugalium contubernio superest ex prædefuncta vxore alio suscepto masculo, qui consanguineus ad eam frater sit. In ceteris priorum sententia sane sequenda est. quod si sola ex eo matrimonio relicta filia, nullo ex eo vel alio connubio superstite masculo, ab hac luce subtracti fuerint, feudum scindi fert prudentum nostræ ciuitatis opinio, vt dimidiam quidem partem femina sibi acquirat: reliquam vero dominus aut eius heres accipiat.

Hæc etiam omnia explicata sunt s. 1. *tit*. 2. §. *pen*.

De feudis habitationum.

TIT. CV.

FEuda habitationum, nisi aliud specialiter cautum sit, morte accipientium finiuntur.

Et hoc *lib*. 1. *tit*. 1. §. *item illud*.

Seruos post delatam successionem manumissos in feudum non succedere.

TIT. CVI.

QVæsitum scio, dudumque apud prudentes fuisse causam hanc: si serui, quibus macula seruitutis obstaculo fuerat, libertate donati fuerint, an ad feudi successionem valeant aspirare? Denique post magnas varietates obtinuit sententia distinguentium, quo tempore libertatis donum assecuti fuerint: vt si quidem eo tempore, quo coheres alter, vtpote his constitutis inhabilibus, aut dominus quasi ad se deuolutum vindicasset, ab eius successione sint penitus alieni, ne

A quod legitime factum est, superuenienti facto postea retractetur: qui si re integra manumissi fuerint, in feudum recte succedere queunt.

Idem in clericis s. 33. vt ergo in alodiis, ita & in feudis delatæ successionis tempus spectatur. Defertur autem successio à morte eius, de cuius bonis agitur.

Vt vassalli sumptibus domini seruitia præstent.

B

TIT. CVII.

ANtiquatum esse ipsis rerum experimentis, nos ipsi cognouimus, fideles, nisi aliud contractibus pactiones insertæ desiderent, dominorum sumptibus eisdem seruitia ministrare. Iustum namque est, vt illi consequantur stipendium, quo tempore suum commodare reperiuntur obsequium, præsertim cum nec quisquam propriis cogatur impendiis militare, maxime cum extra
C ciuitatis suæ tentoria seruitiis exhibendis eos conuenit fatigari.

Multum hac in re & ceteris mores regionum possunt. aliis vassalli diebus xv. aliis tribus mensibus tantum suis sumptibus domino militant.

Vassallum feudum posse alium arctiori lege transferre.

D

TIT. CVIII.

NVlla iuris constitutione aut consuetudinis, vsusque longæui obseruantia prohiberi sciscitatus inuenio, vassallum arctiori, quam ipse habeat, lege feudum in alium vbilibet posse transferre.

Dixi hac de re *supra* 4. *tit*. 38.

Clericatu feudum amitti.

E

TIT. CIX.

ET iure & moribus præceptum est, vassallum clericali se militiæ dedicantem feudum amittere. Scriptum est enim in diuinis eloquiis: Miles Christi seruiat Christo: milites seculi seruiant seculo.

De hac autem lib. 2. tit. 21.

DE FEVDIS LIB V.

QVO VARIÆ CONSTITVTIONES IMPERATORVM AD HANC PARTEM IVRIS PERTINENTES CONTINENTVR.

Constitutio Conradi de beneficiis.

IN NOMINE Sanctæ & Indiuiduæ Trinitatis: Conradus Dei gratia Romanorum Imperator Augustus, Omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus & nostris tam præsentibus quam futuris notum esse volumus, quod ad reconciliandos animos seniorum & militum, vt ad inuicem semper inueniantur concordes, & vt fideliter nobis & suis senioribus seruiant & deuote, præcipimus & firmiter statuimus, vt nullus miles Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, Marchionum, vel Comitum, vel hominum qui beneficium de nostris publicis bonis, aut de Ecclesiarum prædiis nunc tenent aut tenuerint, aut hactenus iniuste perdiderint, tam de nostris maioribus valuasoribus, quam eorum militibus sine certa & conuicta culpa suum beneficium perdat, nisi secundum consuetudinem antecessorum nostrorum & iudicium parium suorum. Si contentio emerserit inter seniorem & militem, quamuis pares iudicauerint, illum suo beneficio carere debere, & ille dixerit, hoc iniuste, vel per odium factum esse, ipse suum beneficium teneat, donec senior & ille quem culpat, cum paribus ad nostram præsentiam veniant, & ibi causa iuste determinetur. Senior vero & miles qui culpatur, qui ad nos venire debuerint, sex hebdomadas antequam iter incipiat ei cum quo litigauerit, innotescat. Hoc autem de maioribus valuasoribus obseruetur. De minoribus vero in regno nostro, aut ante seniores, aut ante missum nostrum eorum causa finiatur. Præcipimus etiam, si aliquis miles, siue de ma-
A ioribus, siue de minoribus de hoc seculo migrauerit, filios eius beneficium tenere. si vero filios non habuerit, & auiaticum ex masculo filio reliquerit, pari modo beneficium habeat, seruato vsu maiorum valuasorum in dandis equis & armis suis senioribus. Si vero forte auiaticum ex filio non reliquerit, sed fratrem legitimum ex parte patris, & si seniorem offensum habuerit, sibi vult satisfacere & miles eius esse, beneficium quod patris sui fuit, habeat. Insuper & omnibus modis prohibemus, vt nullus senior de beneficio suo-
B rum militum cambium aut precariam aut libellum sine eorum adsensu facere præsumat. Illis vero quæ tenet proprietario iure, aut per præcepto suo porrectum libellum siue per precariam, nemo eum deuestire audeat iniuste. Fodrum autem de castellis quod nostri antecessores habuerunt, habere volumus. Illud vero quod non habuerunt, nullo modo exigimus. Si quis hanc iussionem nostram infregerit, auri optimi libras c. componat, medietatem cameræ nostræ, & medietatem cui damnum illatum fuerit.

C De primo capite, ne vassallo feudo eripiatur nisi iudicio parium cognita & conuicta culpa certa, lib. 1. tit. 20. & 23. De secundo capite, vt si reus culpæ valuasor maior iudicio parium condemnatus prouocauerit ad principem, nihil innouetur & sesquimense priusquam iter arripiat aduersario innotescat prouocatio, in d. tit. 23, De tertio, vt filij & nepotes ex filiis, vtque fratres fratribus in feudo paterno succedant, in 1. tit. 1. §. Cum vero Conradus. Sed satisfacere prius domino debent si eum offensum habuerint, vt s̃. 4. tit. 61. & solemnia munera offerre, arma scilicet & equos, vt s̃. 2. tit. 12. De quarto, ne dominus feudum sui militis alienare possit, in *2. tit. 9. §. ult. & 4. tit. 38. §. ex eadem.*

Proponitur & initio illius tituli aliud, quod deeſſe hoc loco videtur, licet poſſit deduci ex differentia quam ſtatuit inter maiores & minores valuaſores. Quintum caput eſt de fodro, nolle ſe in eo exigendo morem antecesſorum ſuorum excedere. Fodrum Annonius 5. cap. 3. annonam militarem eſſe interpretatur. ergo à Germanico vocabulo *Futer.* Fridericus de pace Conſtantiæ: *Nobis intrantibus Jtaliam fodrum conſuetum præſtabunt.* Lotharius & Carolus in ſuis legibus: *Miſſi curam habeant, ne homines noſtri vicinos tempore æſtatis quando ad herbam caballos ſuos mittunt, vel tempore hyemis quando mareſcallos illorum ad fodrum dirigunt, deprædentur aut opprimant.* Guntherus:

> *Jd quoque quod fodrum vulgari nomine dicunt,*
> *Et capitolicium certo ſub tempore cenſum.*
> *Hac Ligures ſacro tribuerunt omnia, fiſco.*

Sic in *cap. præterea, de iu. pat.* & Othonis 2. *c.* 12. 23. Radeuici 4. *ca.* 10. 15. 34.

Conſtitutio Henrici de cauſis amittendi feudi.

IMperator Auguſtus Henricus ſecundus. De militum beneficiis quoniam dubias variaſque cauſas in regno noſtro eſſe cognouimus, ideo ad Reipublicæ ſtatum quædam ſtatuimus. Si quis ergo dominum ſuum interfecerit, vel vulnerauerit ipſum dominum ſuamve dominam obſederit, vel eum cucurbitauerit, vel contra ea, quæ in fidelitate nominantur, fecerit, vel his ſupradictis conſilium dederit, parium laudatione beneficium amittat. Si vero de ſupradictis ſe defendere voluerit, teſtibus à parte domini deficientibus, cum tribus paribus ſe expurget: ſi autem pares habere non potuerit, cum duodecim propinquioribus parentibus ſe defendat (vſu vero curiali ſolus defendat.) Si quis autem ſuorum parium, idoneus tamen exinde ſe veritatem ſcire dixerit, & per pugnam eum fatigare voluerit, vt per pugnam ſe defendat edicimus. Si quis autem fuit, qui domino non ſeruierit, parium laudatione beneficium amittat. (curiali tamen vſu id redimere poteſt pro medietate, quantum valuerit.) ſed ſi hoc defendere noluerit, duos vel vnum ſaltem parem oſtendat, & cum his ſe ſeruiſſe iuret: & ſi pares paremve habere nequiuerit, cum tribus vel duobus propinquioribus parentibus ſe intra annum ſeruiiſſe iuret: (vſu tamen curiali ſolus iurare conceditur. Qualiter autem iuret, an ſolus, vel cum aliis nihil intereſt, dum tamen ſeruitia nominet.) Si autem concorditer cum domino ſuo ſe habuerit dominum ſæpe videndo, tunc dicimus vt probet per teſtes ſeruitium feciſſe, & per ſe non ſtetiſſe. Si autem aliqua inter dominum & vaſſallum diſcordia fuerit, vel ſi domicilia in longinquum habuerint, vaſſallus domino ſe repræſentando ſeruitium promittat, & ſi neceſſe fuerit, hoc probet iureiurando, ſaltem ad finem controuerſiæ vaſſallo à paribus dato. Si quidem intra annum ſeruierit quod leuiſſimum fuerit, & dominus aliud ſeruitium impoſuerit, quod vaſſallus neglexerit, vnde damnum domino illatum fuerit vſque ad fruges, feudatarius parium exiſtimatione damnum reſarciat. De aliis vero culpis vnde beneficium non amittitur parium laudatione defendat ſe, vt ſupra, vel emendet.

Enumeratis quibuſdam cauſis amittendi feudi, ait reum ingrati vaſſallum domino deficiente probationibus ſe expurgare debere iureiurando cum tribus paribus, vel cum XII. cognatis. Aliter 4. tit. 36. cum de inueſtitura lis eſt inter dominum & vaſſallum. Vel etiam ſe expurgare debere duello, ſi quis exiſtat compar qui eo nomine cum eo in pugnam deſcendere velit, vt ſ. 4. tit. 47. & dixi tit. 1. lib. 2. Eum vero qui per annum ceſſaſſe in præſtando ſeruitio dicitur, ſe expurgare iureiurando cum paribus duobus, vel vno, vel cognatis duobus aut tribus, ſeruitij genere quod ſe præſtitiſſe iurat nominatim deſignato, vel ſi conſtet eum ſæpe dominum ſalutaſſe, adiiſſe, conueniſſe benigne ſine vlla querela, ſatis erit per teſtes quoſcunque eum hanc ſedulitatem probare. Sequitur: *Si quem intra annum ſeruierit*, quod leuiſſimum fuerit, id eſt, ſi minimum ſeruierit, *& dominus aliud ſeruitium impoſuerit*, &c. hoc caſu feudum non amittit, ſed damnum domino præſtare cogitur. Denique culpæ ratione vaſſallus aut feudum amittit, aut damnum præſtat. Quæ incluſimus parentheſi, inſeruit vel appoſuit Conſtitutioni interpres aliquis, vt vſus curiarum ſtudioſum commonefaceret, quo ſolus vaſſallus iurat, vt ſ. 1. tit. 6. & ſeruitij omiſſi culpa ſe liberat mercede certa, vt diximus ſ. tit. 20.

Alia Conſtitutio Henrici de vaſſallo qui vnum ex dominis refutauit.

IMperator Henricus: Si contigerit feudum in curia, aut neglectu fidelis conſortibus applicari, nullum ex eo leuamen detruſus excipiat, ne ſenioris ſui contemptus illuſus fiat, ob quem feudum iure dimiſerat. Sane qui aliter fecerint, quam quod mens ſaluberrimæ noſtræ conſtitutionis expoſcit, beneficio ſe carituros eſſe cognoſcant, ita vt eis amplius ſperare non liceat, ſeniori danda licentia tam ab ipſis eorumque poſteris, quam ceteris detentoribus prædictum beneficium vindicandi.

Si vaſſallus vnum ex dominis refutauerit, non ceteros conſortes, ei quidem ſeruitium non debet, ſed & offendere eum non debet, vt ſ. 4. tit. 44. alioquin feudo omni priuabitur. & hoc item memini me expoſuiſſe lib. 2. tit. 14.

Alia Constitutio Henrici eiusdem, vt ingratitudo vassalli probetur testibus quinque.

IMP. HENRICVS AVG. vniuerso populo.

SI vassallus inhonestis factis, atque indecentibus machinationibus dominum suum offenderit, insidiisque eum clandestinis vel manifestis appetiuerit, vel inimicis B eius suas amicitias copulauerit, atque in aliis sic versatus est, vt potius inimicus quam fidelis esse credatur, vel si eum cucurbitauerit, seu in campestri bello suum dominum reliquerit: feudo priuabitur. Quod non obtinere sancimus, nisi quinque testibus summæ atque integræ opinionis probatum fuerit manifeste. Datum VIII. Idus Augusti feliciter.

De hac re diximus. lib. 1. tit. 2.

Constitutio Lotharij de feudis non alienandis.

LOTHARIVS DIVINA FAVENTE Clementia tertius Imperator Romanorum, pius, felix, inclytus ac triumphator semper Augustus vniuerso populo.

IMperialis beneuolentiæ proprium esse iudicauimus, commoda subiectorum inuestigare, & eorum calamitatibus diligenti cura mederi, similiter Reipubl. bonum statum, ac dignitatem Imperij omnibus priuatis commodis præponere. D Quocirca omnium fidelium nostrorum tam futurorum quam præsentium nouerit vniuersitas, qualiter dum apud Roncalias secundum antiquorum Imperatorum consuetudinem pro iustitia ac pace regni componenda consideremus, omnia quæ ad honorem Imperij Romani spectare videntur, solicite indagantes, perniciosissimam pestem, & reipub. non mediocre detrimentum inferentem resecare proposuimus. Per multas enim interpellationes ad nos factas comperimus milites sua beneficia E passim distrahere, ac ita omnibus exhaustis, suorum seniorum seruitia subterfugere, per quod vires Imperij maxime attenuatas cognouimus, dum proceres nostri milites suos omnibus beneficiis suis exutos, ad felicissimam nostri numinis expeditionem nullo mono transducere valeant. Hortatu itaque & consilio Archiepiscoporum, Episcoporum, Ducum, Comitum, Marchionum, Palatinorum, ceterorumque nobilium, similiter etiam iudicum hac edictali lege in omne æ-

A uum Deo propitio valitura decernimus, nemini licere beneficia quæ à suis senioribus habent, sine ipsorum permissione distrahere, vel aliquod commentum aduersus tenorem nostræ constitutionis excogitare, per quod Imperij vel dominorum minuatur vtilitas. Si quis vero contra hæc nostræ legis saluberrimæ præcepta ad huiusmodi illicitum commercium accesserit, vel aliquid in fraudem huius legis machinari tentauerit, pretio ac beneficio se cariturum agnoscat. Notarium vero qui super hoc tali contractu libellum vel aliud instrumentum conscripserit, post amissionem officij, infamiæ periculum sustinere sancimus. Dat. VIII. die mensis Nouemb. M. CXXXVII. Indictione XV.

Hæc est Constitutio Lotharij, de qua sæpius actum est supra, cuius Lotharij, dixi 1. tit. 17. Ne feuda alienent vassalli sine consensu domini. quia alienatione feudorum ad militiæ seruitia subeunda propter inopiam redduntur inhabiles. Hæc seruitia cohærent feudis: & ob id Cornelio Tacito vassalli comites dicuntur. quod in bello sequi dominũ cogantur. Iubet amoueri fraudes, & notario irrogari infamiam, vt *l. iubemus 2. C. de sacros. eccl.* & vassallum feudo multat & pretio. C In contextu illo loco, *Vel aliquod commercium*, emendaui, *commentum*, quod figmentum in Constitutione Friderici eadem de re.

Alia eiusdem Lotharij Constitutio de inuestitura non petita intra annum.

IMP. LOTH. AVG. EVGENIO Papæ, & vniuerso populo.

QVoniam inter dominum & vassallum nulla fraus, nec vllum malum ingenium debet interuenire, idcirco per hanc præsentem legem sancimus, si vassallus non dolose per annum & diem steterit, quod à domino sui beneficij inuestituram non petierit: feudum non ob hoc amittat. dolus enim abesse videtur si iusta causa impediente steterit. Datum VI. Kal. Septembris, anno à Natiuitate Domini M. C. XXVII. Indictione V.

De hac supra 1. tit. 21. & 4. tit. 76. 92. 97.

Constitutio Friderici de feudis non alienandis & aliis capitulis.

FRIDERICVS DEI GRATIA Romanorum Imperator semper Augustus, vniuerso populo.

IMperialem decet solertiam ita Reipublicæ curam gerere & subiectorum commoda in-

uestigare, vt regni vtilitas incorrupta persistat, & singulorum status iugiter seruetur illæsus. Quapropter, dum ex prædecessorum nostrorum more vniuersalis curiæ Roncaliæ pro tribunali sederemus, à Principibus Italicis, tam rectoribus Ecclesiarum, quam aliis fidelibus Regni, non modicas accepimus querelas, quod beneficiati eorum feuda quæ ab eis tenebant, sine dominorum licentia pignori obligauerant, vendiderant & quadam collusione nomine libelli alienauerant: vnde debita seruitia amittebantur Imperij, & nostræ felicis expeditionis complementum minuebatur. Habito ergo consilio Episcoporum, Ducum, Marchionum, & Comitum, simul etiam & Palatinorum, iudicum, & aliorum procerum, hac edictali, Deo propitio, perpetuo valitura lege sancimus, vt nulli liceat feudum totum vel partem aliquam vendere, vel pignorare, vel quocunque modo alienare, vel pro anima iudicare sine permissione maioris domini ad quem feudum spectare dignoscitur. vnde Imperator Lotharius tantum in futurum cauens ne fieret, legem promulgauit. Nos autem ad pleniorem regni vtilitatem prouidentes, non solum in posterum, sed etiam huiusmodi alienationes illicitas hactenus perpetratas, hæc præsenti sanctione cassamus, & in irritum deducimus, nullius temporis præscriptione impediente, quia quod ab initio iure non valuit, tractu temporis conualescere non debet, emptori bonæ fidei ex empto actione de pretio contra venditorem competente.

Callidis insuper machinationibus quorumdam obuiantes, qui pretio accepto, quasi sub colore inuestituræ, quam sibi licere dicunt, feudum vendunt, & in alios transferunt: ne tale figmentum, vel aliud vlterius in fraudem huius nostræ constitutionis excogitetur, modis omnibus prohibemus: pœna auctoritate nostra imminente, vt venditor & emptor, qui tam illicita reperti fuerint contraxisse, feudum amittant, & ad dominum libere reuertatur. Scriba vero, qui super hoc instrumentum sciens conscripserit, post amissionem officij cum infamiæ periculo manum amittat.

Præterea, si quis infeudatus maior quatuordecim annis, sua incuria vel negligentia per annum & diem steterit, quod feudi inuestituram à proprio domino non petierit, transacto hoc spatio, feudum amittat, & ad dominum redeat.

Firmiter etiam statuimus, tam in Italia quam in Alamannia, vt quicunque indicta publica expeditione vocatus à domino suo, in eandem expeditionem spatio competenti temere venire supersederit, vel alium pro se domino acceptabilem mittere contempse- A rit, vel dimidium reditus feudi vnius anni domino non subministrauerit, feudum quod ab Episcopo vel alio domino habuit, amittat, & dominus feudi in vsus suos illud redigendi modis omnibus habeat facultatem.

Præterea Ducatus, Marchia, Comitatus, de cetero non diuidatur, aliud autem feudum, si consortes voluerint, diuidatur, ita vt omnes qui partem feudi habent iam diuisi, vel diuidendi, fidelitatem faciant, ita tamen, vt vassallus pro vno feudo plures dominos habere non compellatur, nec domi- B nus feudum sine voluntate vassalli ad alium transferat.

Insuper si filius vassalli dominum offenderit, pater à domino requisitus deducat filium ad satisfaciendum domino, vel à se filium separet: alioquin feudo priuetur. Si autem pater vult eum deducere, vt satisfaciat, & filius contemnit, patre mortuo in feudum non succedit, nisi prius satisfecerit domino, parique modo vassallus pro omnibus suis domesticis faciat.

Illud quoque præcipimus, vt si vassallus de feudo suo alium vassallum habuerit, & C vassallus vassalli dominum domini sui offenderit, nisi pro seruitio alterius domini sui hoc fecerit, quem sine fraude ante habuerit, feudo suo priuetur, & ad dominum suum à quo ipse tenebat, reuertatur, nisi requisitus ab eo paratus fuerit satisfacere maiori domino quem offenderit, & nisi vassallus idemque dominus à domino suo requisitus, eum qui maiorem dominum offenderit, requirat, vt satisfaciat, suum feudum amittit.

Præterea si inter duos vassallos de feudo sit controuersia, domini sit cognitio, & per eum controuersia terminetur: si vero inter domi- D num & vassallum lis oriatur, per pares curiæ à domino sub fidelitatis debito coniuratos terminetur. Illud quoque sancimus, vt in omni sacramento fidelitatis Imperator nominatim excipiatur.

Proponuntur hac Constitutione tres aut quatuor causæ amittendi feudi. Lotharius in futurum tantum vetuit alienationes feudorum. Fridericus etiam iam olim factas alienationes vel pignerationes feudi totius vel partis sine consensu domini, nullas esse pronunciat, nulla obstante præscriptione temporis, quod de longi temporis præscriptione accipiendum esse ostendit 4. tit. 49. Obstabit enim certe præscriptio peremptoria E xxx. annorum. Alia est conditio emphyteuseos, quod ad pignerationem attinet. nam etsi prædium emphyteuticum non possit vendi domino non denunciato, *l. vlt. C. de iu. emphyt.* pignerari tamen potest, *l. tutor §. vlt. D. de pig. act.* Alia etiam conditio domini. nam & si alienare prohibeatur lege Conradi, non tamen pignerare. Et valet quidem à minori argumentum ad affirmandum hoc modo, Si potest vendere, & pignerare, *l. 9. §. 2. D. de pign. l. 1. C. rem alien. ger. non inter. l.* Fructuarius vsumfructum vendere potest inuito domino. ergo & pignerare. Dominus proprietatis

vendere proprietatem potest, ergo & pignerare. Non A tamen valet ad negandum hoc modo. Si non potest vendere, nec pignerare. Adiicit hac Constitutione, venditione facta sine consensu domini feudum domino aperiri, emptori tamen bonæ fidei, id est, qui ignorans esse feudum emit, aduersus venditorem competere ex empto actionem pretij nomine. Apud Guntherum corrupte scriptum est:

Pratorique bonæ fidei præstetur in illum.
Actio qua pretium cogat redhibere solutum.

Legendum enim.

Emptorique bonæ fidei.

Malæ fidei emptor de euictione actionem non habet, *l. si fundum*, *C. de euict.* quo casu æquum est vendito- B ri à domino pretium auferri, vt secundum Constitutionem Lotharij & pretio & beneficio careat. Amouentur etiam fraudes hac Constitutione, vt si vassallus in feudum dationem, quæ iure permissa est, pro venditione adsimulauerit, vt *supra* 2. *tit.* 4. §. 1. & ad hanc fraudem respicit etiam *infra §. Illud*, dum ait, quem sine fraude habuerit. Deinde proponit aliam causam amittendi feudi, de qua diximus 1. *tit.* 21. *&* 4. *tit.* 13. si pubes non petierit inuestituram intra annum, & aliam, si militiæ munere fungi nolit, vel alium pro se mittere, suumve laborem reditu prædii redimere, vt *supra* 1. *tit.* 20. Adiicit aliquid de feudi diuisione, quod exposui 4. *tit.* 9. *&* 1. *tit.* 9. & inde interpres Conradus de inhabili ambigit, an succedat: quam C quæstionem dirimit Caroli IV. aurea bulla. Sequitur quarta causa, Si vassalli filius vel domesticus dominum offenderit, & nolit vassallus eum ad dominum perducere satisfaciendi causa. Sed si per eum non stet quo minus is domino satisfaciat, excusatur. & filius solus feudi successione indignus iudicatur, vt *supra* 4. *tit.* 61. Et similiter si vassallus vassalli maiorem dominum offenderit, nec satisfecerit, redit feudum ad minorem dominum, si per minorem fiat quo minus satisfaciat, vtrique feudum eripitur. quod ita Guntherus explicat rectius quam tota Feudistarum fæculenta cohors:

Si tuus ex feudo cuiquam vassallus idipsum
Contulit, atque tuo vassallum munere fecit
D *Ipse sibi, si forte tuam iam tertius ille*
Successor meruit factis atrocibus iram,
Nec tibi pro culpa domino mediante secundo
Fecerit ipse satis, reprobato protinus illo
Ad dominum redeant feudalia iura secundum.
Si tuus ille suum tibi conciliare fidelem
Spernit, & aut torpens aut perfidus esse probatur,
Ambobus spretis ad te tua iura recurrent.

Quod ait §. *pen.* exposui 1. *tit.* 15 *&* 2. *tit.* 15. Quod *§. vlt.* variis locis, ne alius quam Imperator habeat vassallum homologum vel Rex vel Dux, qui regnum vel ducatum à nullo tenet in feudum. *Beneficiati.* Sic in veteri inscriptione, *Trib. spe beneficiatus.* De hac autem Constitutione Abbas Vrspergensis, Fridericus, inquit, lege cauit ne feudorum iniustæ fieri possint distractiones. *Obligauerant.* Emendaui, obligauerant, E vendiderant & quadam collusione nomine libelli alienauerant, vt *supra* 4. *tit.* 35.

Alia de iure fisci.

IMP. FRIDERICVS.

Regalia sunt armanniæ, viæ publicæ, flumina nauigabilia, & ex quibus fiunt nauigabilia, portus, ripatica, vectigalia, quæ vulgo dicuntur telonea, monetæ, multarum pœnarumque compendia, bona vacantia, & quæ indignis legibus auferuntur, nisi quæ specialiter quibusdam conceduntur, & bona contrahentium incestas nuptias, & damnatorum, & proscriptorum, secundum quod in nouis Constitutionibus cauetur: angariarum, parangariarumque & plaustrorum, & nauium præstationes, & extraordinaria collatio ad felicissimam regalis numinis expeditionem, potestas constituendorum magistratuum ad iustitiam expediendam, argentariæ & palatia in ciuitatibus consuetis, piscationum reditus & salinarum, & bona committentium crimen maiestatis, & dimidium thesauri in loco Cæsaris inuenti non data opera, vel loco religioso: si data opera, totum ad eum pertineat.

Regalia, siue fiscalia iura hoc loco proponuntur, quæ Itali Friderico remiserunt, vt Guntherus & Abbas Vrspergensis scribunt, atque etiam Radeuicus 3. c. 41. & 4. c. 5. Et primum quidem Armanniæ. An potius Arimanniæ, quæ videntur officia esse apparitorum: nam Arimanni sunt qui magistratibus parent, *l.* 58. *Lang. de fur. l.* 2. *de sedit. l.* 10. *de præscrip.* & personæ publicæ dicuntur, *l. vlt. Lang. Ne lib. ho. op.* ita vt quemadmodum magistratuum creatio numeratur inter regalia, *l.* 1. *D. ad leg. Iul. de amb.* numeretur & apparitorum. Sed nihil mutandum. In breuiculo quodam redituum Ecclesiæ Romanæ, cuius auctor Deusdedit quidam, dicitur Benedictus locasse cuidam comiti Ariminensem comitatum & territorium integrum Castri Conchæ cum suis publicariis & armanniis, & medietatem Comitatus Pesauri cum publicariis & armanniis suis intra vel extra ciuitatem ipsam positis. Videntur esse fabricæ & publica armamentaria, quæ sibi semper principes vindicarunt, vt *Nou. de armis* Iustinianus. Sequitur, *Viæ publicæ & flumina nauigabilia aut ex quibus alia nauigabilia fiunt.* Radeuicus, Omnis vtilitas ex decursu fluminum prouenniens. *Portus, ripatica.* Portoria intelligit. In beneficio Caroli Magni concesso Ecclesiæ Parisiensi S. Vincentii & Germani, apud Annonium monachum. Portum donamus qui est inter pagum Senonicum & Milidunensem, ita vt nullus alius ibi portum habeat, neque teloneum aut rotaticum, seu vultaticum, seu pistaticum, ripaticum vel salutaticum: vbi pro pistaticum fortasse legendum, cispaticum, vt in Constitutione eiusdem Caroli de teloneis & cispaticis. *Vectigalia quæ vulgo dicuntur telonea.* Alias, *Vectigalia, & quæ vulgo dicuntur telonea.* huiusmodi sunt pedatica & nauigia, quæ tamen displicuerunt Carolo legis Francicæ 3. c. 12. & capitulis additis ad leges Langobardorum, cap. 18. vt cum nauis per medium flumen, vel sub pontem transit, nec ripam appellit. *Moneta.* Guntherus, Cudendæ iura monetæ. Dodechinus Abbas. *Regalia*, inquit, *sunt ciuitates, Ducatus, marchiæ, Comitatus, monetæ, teloneum, mercatus, aduocatiæ, omnia iura centurionum. i. villicorum, turres & villæ cum omnibus pertinentiis suis, militia & castra, Multarum pœnarumque compendia.* Vulgo banna. Nisi quæ specialiter quibusdam conceduntur. Vt legatum quod aufertur tutori excusanti se, quod pupillo cedit non fisco, *l.* 5. §. *amittere, D. de iis quæ vt ind.* & quod aufertur ei qui celauit tabulas testamenti, *l. pen. C. de*

legatis. Secundum quod in nouis Constitutionibus cauetur. Intelligit Nouellas Iustiniani. Bona igitur contrahentium incestas nuptias, si desint liberi iusti vsque ad tertium gradum, vel parentes vsque ad secundum, & frater, soror, patruus, amita, Ceterorum si desint liberi vel parentes vsque ad tertium gradum, *Nou.* 12. & 134. *Extraordinaria collatio.* Hæc est quæ fodrum dicitur. *Argentariæ.* Argenti fodinæ, vt salinæ. *Piscationum reditus.* Hoc sumptum est ex *l.* 17. *D. de ver. signific.* vbi corrupte maiores nostri legebant piscariarum, pro picariarum. Picariæ sunt è quibus foditur pix. nam & picem fossilem inueniri Plinius scribit 16. c. 12. & simili errore in Bruto Ciceronis male Seb. Conradus legit pecuarias, pro, picarias. Igitur vsurpatione tantum defendi potest fiscus, qui sibi vindicat piscarias, vt priuati, *l. iniuriarum* §. *vlt. D. de iniuriis*, contra ius gentium. Et dimidium thesauri in loco Cæsaris inuenti non data opera, vel loco religioso. Hoc est ex *l.* 3. §. *si in locis, D. de iu. fis.* Non sunt autem hæc sola iura fiscalia, sed & pleraque alia. Hic tantum præcipua enumerantur, quæ cum iam longo tempore deperiissent, Episcopi & proceres & ciuitates Italiæ Friderico Imperatori restituerunt.

Alia constitutio eiusdem Friderici de pace tenenda.

FRidericus Dei gratia Romanus Imperator semper Augustus, Episcopis, Ducibus, Comitibus, Marchionibus, & Rectoribus, ad quos literæ istæ peruenerint, gratiam suam & pacem & dilectionem. Quoniam diuina præordinante clementia, solium regiæ maiestatis conscendimus, dignum est vt cuius præcellimus munere, illi omnino pareamus in opere. Inde est quod nos tam diuinas quam humanas leges in suo vigore manere cupientes, & Ecclesias siue ecclesiasticas personas subleuare & ab incursu & inuasione quorumlibet defensare intendentes, quibuscunque personis ius suum conseruare volumus, & pacem diu desideratam, & antea toti terræ necessariam, per vniuersas regni partes habendam regia auctoritate indicimus. Qualiter autem eadem pax tenenda sit & seruanda, in subsequentibus declarabitur euidenter.

Si quis hominem intra pacem constitutum occiderit, capitalem subeat sententiam: nisi per duellum hoc probare possit quod vitam suam defendendo illum occidit. Si autem omnibus manifestum sit quod non necessario, sed voluntarie illum occiderit: tunc neque per duellum, neque quolibet alio modo excusabitur quin capitali damnetur sententia. Si vero violator pacis à facie iudicis fugerit, res eius mobiles à iudice in populum publicentur & dispensentur. heredes autem sui hereditatem quam ipse tenebat, recipiant tali condicione interposita, vt iureiurando spondeant quod ille violator pacis nunquam de cetero ipsorum voluntate aut A consensu aliquod emolumentum inde percipiat. Quod si heredes neglecto postmodum iuris rigore, hereditatem ei dimiserint: Comes eandem hereditatem regiæ ditioni assignet: & à regio iure beneficium suscipiant.

Si quis alium intra pacis edictum vulnerauerit, nisi in duello, & vitam suam defendendo hoc fecerit, probauerit: manus ei amputetur, & sicut superius dictum est iudicetur: & iudex in causa ipsum & res eius B secundum rigorem iustitiæ strictius consequatur.

Si quis aliquem ceperit, & absque sanguinis effusione fustibus percusserit, vel crines eius aut barbam expilauerit: decem libras ei cui iniuria illata esse videtur, per compositionem impendat: & iudici viginti libras persoluat.

Si vero temerarius absque percussione eum inuadat, quod vulgo dicitur * *cisteros*, calida manu, ac verberibus contumeliisque male tractauerit: quinque libras componat: & iudici pro tali excessu decem libras per- C soluat. ** Zitterhand.*

Quicunque iudici suo pro excessu viginti libras inuadiauerit, prædium suum pro pignore illi tradat, & intra quatuor septimanas inuadiatam pecuniam persoluat. Quod si intra quatuor septimanas prædium suum soluere neglexerit: heredes sui si voluerint hereditatem recipiant, & Comiti intra sex septimanas viginti libras persoluant. Si autem Comes eandem hereditatem regiæ potestati consignet, proclamatori etiam damnum restituat, & prædium à Rege beneficiali D iure obtineat.

Si clericus de pace violata pulsatus fuerit, aut pacis violatorem in contubernio suo habuerit, & de iis in præsentia sui Episcopi sufficienti testimonio conuictus fuerit: Comiti, in cuius comitatu idem clericus hoc perpetrauerit, viginti libras persoluat, & de tanto excessu secundum statuta canonum Episcopo satisfaciat. Si autem idem clericus inobediens extiterit, non solum officio & beneficio ecclesiastico priuetur, verum etiam tamquam proscriptus habeatur.

E Si iudex populi clamore aliquem pacis violatorem ad castrum alicuius domini secutus fuerit, dominus cuius castrum id esse cognoscitur, ad faciendam iustitiam illum producat. Qui si de sua fuerit diffisus innocentia, & ante conspectum iudicis venire formidauerit, si mansionem in castro habet, dominus eius omnia bona mobilia sub sacramento iudici repræsentet, & eum de cetero in domo sua tamquam proscriptum non recipiat. Si vero mansionem in castro non habuerit: dominus eius secure eum adducere

faciat, & poſtmodum iudex cum populo eum tanquam pacis violatorem perſequi non deſiſtat.

Si duo homines pro vno beneficio contendunt, & vnus ſuper eodem beneficio inueſtitorem producit, illius teſtimonium, cum inueſtitor donum inueſtituræ cognoſcit, Comes primo recipiat: & ſi idem probare poterit idoneis teſtibus, quod abſque rapina hoc idem beneficium habuit, remota controuerſiæ materia id obtineat. Quod ſi de rapina præſente iudice conuictus fuerit, rapinam dupliciter ſoluat, beneficio vero careat, niſi iuſtitia & iudicio dictante illud in poſterum requirat. Si tres vel plures contendunt de eodem beneficio producentes vtrinque diuerſos inueſtitores, iudex in cuius præſentia cauſa ventilatur, à duobus requirat boni teſtimonij hominibus in prouincia eorumdem litigatorum commorantibus per ſacramentum quod iurauerint, quis illorum abſque rapina eius beneficij poſſeſſor extiterit, & cognita ex ipſorum teſtimonio rei veritate, poſſeſſor beneficium ſuum quiete obtineat, niſi iudicio & iuſtitia dictante alter de manu ſua illud eripiat.

Si ruſticus militem de violata pace pulſans manu ſua iurauerit quod non de voluntate ſua, ſed de neceſſitate hoc fecit: manu militari ſe miles expurgabit.

Si miles ruſticum de violata pace pulſauerit, & manu ſua iurauerit quod non voluntate, ſed neceſſitate hoc fecit: de duobus vnum ruſticus eligat: an diuino, an humano iudicio innocentiam ſuam oſtendat: aut ſeptem teſtibus idoneis quos iudex elegerit, ſe purget.

Si miles aduerſus militem pro pace violata aut aliqua capitali cauſa duellum committere voluerit: facultas pugnandi ei non concedatur, niſi probare poſſit quod antiquitus ipſe cum parentibus ſuis natione legitimus miles exiſtat.

Poſt natale ſanctæ Mariæ, vnuſquiſque Comes ſeptem boni teſtimonij viros ſibi eligat: & de qualibet prouincia cum ipſis ſagaciter diſponat: & quanto precio ſecundum qualitatem temporis ſit annona vendenda, vtiliter prouideat. Quicunque vero contra deliberationem ipſius intra anni terminum altius modium & carius vendere præſumpſerit: tanquam violator pacis habeatur: & totidem viginti libras Comiti exoluat, quanti modios ſiue maldios altius vendidiſſe conuictus fuerit.

Si quis ruſticus arma vel lanceam portauerit, vel gladium: iudex in cuius poteſtate repertus fuerit, vel arma tollat, vel viginti ſolidos pro ipſis recipiat à ruſtico. Mercator negociandi cauſa per prouinciam pertran-A ſiens, gladium ſuum ſuæ ſellæ alliget, vel ſuper vehiculum ſuum ponat: non vt quem lædat innocentem, ſed vt à prædone ſe defendat.

Nemo retia, aut laqueos, aut alia quælibet inſtrumenta ad capiendas venationes tendat, niſi ad vrſos, apros, vel lupos capiendos. Ad palatium Comitis nullus miles ferat arma, niſi rogatus à Comite.

Publici latrones, & conuicti vel compacti antiqua damnentur ſententia. Quicunque aduocatiam ſuam vel aliquod aliud benefi-B cium inordinate tractauerit, & à domino ſuo admonitus non reſipuerit, & in ſua perdurans inſolentia ordine iudiciario tam aduocatia quam beneficio exutus fuerit, ſi poſtmodum auſu temerario aduocatiam vel beneficium inuaſerit, pro violatore habeatur.

Si quis quinque ſolidos aut valens vel amplius furatus fuerit, laqueo ſuſpendatur: ſi minus, ſcopis & forcipe excorietur & tondeatur. Si miniſteriales alicuius domini inter ſe guerram habuerint: Comes ſiue iudex, in cuius regimine eam fecerint, leges & iudicia exinde proſequatur. Quicunque per C terram tranſiens equum ſuum pabulare voluerit, quantum propinquo ſecundum viam ſtans in loco amplecti potuerit, ad refectionem & reſpirationem equi ſui, impune ipſi equo porrigat. Licitum ſit etiam ipſi vti herba viridi, & ſylua, ſine vaſtatione qualibet vtatur pro ſua commoditate & vſu neceſſario.

Conſtitutio hæc eſt Friderici primi, vt ceteræ omnes, quæ ad Germaniæ publicam pacem ſpectat, & vulgo appellatur à Germanis *Frid brief*, id eſt, Breue pacis, vt Abbas Vrſpergenſis ſcribit, & *Landfrid*, ſi-D ue *Landfridem*, id eſt publica pax, Io. Froſſardi 3. cap. *97.* corrupte *Languefride*. Edita hæc fuit Ratiſbonæ quantum opinor rebus pacatis inter principes Germaniæ, qui diu dimicarant inter ſe ob ducatum Saxoniæ & Baioariæ ereptum Henrico Superbo à Conrado Imperatore. qua de re Otho. Ne, inquit, Baioaria vlterius totius regni quietis immunis eſſet treugam proximo Pentecoſtæ ad annum iurari iuſſit. Et ideo forſitan recte huic Conſtitutioni in veteri libro hic titulus præponitur, De treuga & pace. Conſtituitur autem primum capitis pœna in eum quem conſtiterit pacis ſiue induciarum tempore hominem occidiſſe dolo malo, & abſolui eum quam non conſtiterit cædem feciſſe dolo modo, ſi paratus ſit duello comprobare eam ſe E feciſſe ob tutelam ſui corporis, quod naturalia & ciuilia iura permittunt. Bona mobilia abſentis & fugitiui populo à iudice diripienda dari, non fiſco. Immobilia heredibus eius relinqui, ſi modo iurauerint ſe nihil ex eis proſcripto ſuppeditaturos, cui iuriiurando ſi non paruerint, iam non amplius ea eos proprio; ſed feudi tantum iure ab Imperatore tenere poſſe. Ei qui vulnus inflixerit, manum amputari: & ita in legibus eiuſdem militaribus apud Othonem, eum qui vulnere illato, inducias fregerit, manu aut capite plecti. Et qui ſine cæde & vulnere re ipſa iniuriam atrocem fecerit, vt ſi barbam vulſerit, aut crimen lacerauerit, aut fuſtibus

aliquem ceciderit, hanc irrogat multam, vt iniuriam A passo inferat auri libras x. iudici xx. Est hoc frequens in legibus Gotthorum, vt iudici pars multæ aut tota adiudicetur. Iniuriam quæ verbis fit, leuius coercet, de qua sic ait: *Si vero temerarius absque percussione eum inuadat, quod vulgo dicitur Zitterhand, calida manu, ac verbis contumeliisque male tractauerit*, &c. Omnes libri scripti habent illud, *Hand.* sed illud *Zitter* est deprauatum in *cisber* vel *cisteros*. Quid autem sit *Zitternand*, mox explicat, calida manu scilicet, quod Germanicæ linguæ peritis exploratissimum est. aut legendum *haisterhand*, vt legibus Alamannorum, Si quis in curtem Episcopi armatus contra legem intrauerit, quod Alamanni *Haistera handi* dicunt. Additur in §. *quicunque*, in hanc causam prædia pignori capi. Debet B enim condemnatus reus mox Comiti multam inuadiare, quod est obligare dato pignore. Dixere etiam veteres, si Varroni credimus, alligare pecuniam, vel obligare. Id vero pignoris, reus luere debet intra mensem. quod si non fecerit, addicitur heredibus eius ea lege, vt id reluant intra sesquimensem, aut in fiscum redigitur: ita tamen vt iudex prædium sibi retineat feudi iure, & proclamatori litis æstimationem exsoluat. Proclamatorem vocat actorem, cui iniuria illata est. nam & Germanis actio est clamor, & veteribus Gallis *clam* ou *clam*. Inde legibus Alamannorum, *Nemo*, inquiunt, *negligat ad placitum venire, vt in ipso placito pauperes conclament causas suas.* Post hæc clericis C pacis violatoribus propriam pœnam indicit. Superiorem indixit laicis. Notandum ex §. *si iudex*, proscriptum non esse domo recipiendum: quæ vulgaris fuit olim adiectio, cum interdicebatur aqua & igni & tecto. & lege Iulia de vi puniuntur, qui recipiunt deportatos, auctore Paulo in Sententiis, qui relegatos, pecuniaria pœna, *l. 11. D. de inter. & rel.* In § *si duo*, tractat de contentione feudi inter duos vassallos, vt dirimatur à Comite. ergo à iudice ordinario. quod exposui *1. tit. 15. & 28.* Et vt primum eius testimonium recipiatur, qui producit inuestitorem suum, qui recognoscat donum inuestituræ, puta scipionem, anulum, clypeum. Testimonium, id est, probatio & testes qui ab eo producuntur, quibus si constiterit eum iure feu- D dum adquisiisse, vincet in possessionis causa. Contra si vi probetur inuasisse, damni æstimationem præstabit in duplum, & possessione ac feudo carebit, nisi id in principali causa suum fuisse probauerit. Ex illa controuersia duæ nascuntur lites, vna est de possessione, altera de iure. Qui priori multatus est in duplum, non debet cadere etiam posteriori. Sed si forte priori non multetur, & possessionem tantum restituere compellatur, quamuis feudum suum inuaserit, & posteriore iudicio feudo priuabitur, secundum *l. si quis in tantam, C. Vnde vi.* quæ ita re distincta nihil obstabit. Ex §. *si rusticus. & seq.* intelligimus in causis criminalibus iurari de calumnia. nam si rusticus militem violatæ pacis reum deferat, iurare prius debet de calumnia, miles autem manu quarta (sic est legendum) se debet E expurgare, id est, dato iureiurando cum tribus coniuratoribus. Et ita ex diuerso si miles rusticum deferat, de calumnia deierat, rusticus purgat se dato iureiurando cum vij. aliis, vel probat suam innocentiam humano iudicio, id est, testibus legitimis, vel diuino, id est, duello. nam per campionem miles cum rustico pugnare poterit, vel etiam per se si velit. alioquin rusticus militem ad pugnam compellare non potest. nam neque miles plebeius militem nobilem. Nobilis æstimatur ex genere & vita militari, vt *Const. Neap. 3. tit. 59. & 60.* Ceterum in causis criminalibus etiam iurari de calumnia ostendit Constitutio de incendiariis, quæ sequitur. Romano iure in causis criminalibus neque calumniæ iusiurandum datur, vt Leonis *Nou.* 107. & male contrarium elicitur ex *l. vlt. C. de fide instr.* neque aliud quodlibet iusiurandum, excepto iudicio iniuriarum, *l. lex Cornelia §. hac lege, D. de iniur.* in quo tamen festiuus poëta mauult Bithynico satisfacere quam iurare. Sed non ita in Græcia olim. Lysias ἐν τῷ κατὰ Θεομνήστου προτέρῳ, Ἐν ἐκείνῳ χωρίῳ ὅταν τὰς τοῦ φόνου δίκας δικάζωνται οὐ διὰ τούτου τοῦ ὀνόματος τὰς διωμοσίας ποιοῦνται, ἀλλὰ δι' οὗπερ ἐγὼ κακῶς ἀκήκοα, ὁ μὲν γὰρ διώκων ὡς ἔκτεινε διόμνυται, ὁ δὲ φεύγων ὡς οὐκ ἔκτεινεν. *Post natale.* Hæc Constitutio edita fuit paulo post Kal. Septembres, vt Otho Frisingensis scribit, & ideo iubet post natale S. Mariæ, qui est vj. Id. Septemb. à Comite certum annonæ pretium constitui, quod qui in vendendo excesserit, multatur quasi violator pacis. & ait, *Modios* vel *maldios*. Vtrumque idem significat. nam & hodie nescio quot modios *Maldar* Germani vocant, & eodem sensu Abbas Vrspergensis: *Vt quilibet*, inquit, *mansus rusticorum prædiorum solueret maltare vnum auenæ.* Deinde interdicit armorum vsu rusticis & mercatoribus, nisi in vsum itineris, vt lex Iulia de vi publica, atque etiam militibus in palatio Comitis. Venatione omnibus, præterquam vrsorum, aprorum, luporum, & sane ab Imperatore etiam hodie in inuestituris feudorum specialiter ius venandi principibus & nobilioribus vassallis pro beneficio concedi solet. Adiicit §. *quicunque aduocatiam*, priuari aduocatia vel alio feudo eum qui in eo se gerit insolenter vel ignauiter, merito cum & ex ea causa expellatur conductor, & ereptum si inuadat pro pacis violatore haberi. Aduocatia dignitas est quædam siue vrbis aut Ecclesiæ præpositura, *c. saluator, 1. q. 3. c. in quibusdam, de pœnis, c. præterea, De iu. pat* vt aduocatia Tigurinensis in Austraria Lazii, aduocatia Betunæ in Chronicis Flandriæ. Carolus in donatione Vlmæ regalis villæ facta abbati Augiæ maioris apud Mutium Germ. Chron. ix. *Eligant huic loco aduocatum & defensorem, eo tamen tenore vt quandocunque sui commissi præuaricator in rebus aut hominibus, quod vulgo Balmund dicitur, extiterit, statim sine mora, sine iudicio aduocatiam perdat.* & paulo post: *Si aduocatus hæc nostra statuta transgrediatur, sine iudicio & absque spe recuperationis aduocatia statim priuetur.* Abbas Vrspergensis: *Mortuo Adelgozo sine herede, qui fuit aduocatus Augustæ, Fridericus Imp. iam aduocatiam quam alia prædia ipsius sibi vindicauit.* & alio loco. *Laicam à clericis prohibens inuestituram, & recipiens ab Ecclesiis Ducatus, Marchias, Comitatus, aduocatias, monetas, telonea, ceterorumque regalium quæ possidet summam.* Constituitur & in fures pacis violatores laquei pœna, si quinque solidos aut valens vel amplius (sic legendum) furati fuerint, vt moribus Britanniæ in fures domesticos, c. 582. si minus, præcipit vt virgis cædantur & strictim tondeantur. & ita in pacis conuentione inita in Alsatia apud Rhenanum. *Si quis sicli vnius aut duorum pretii furtum aut prædam fecerit, corium cum capillis perdat.* & in legibus militaribus Friderici apud Guntherum.

Detonsaque coma post verbera pulsus abibit.
Vertice detonso supponet terga flagellis.

& in legibus Gotthorum frequentissime, vt turpiter decaluati rei flagellis cædantur. & Leonis Nou 60. καὶ αὐτοῖς πρότερον μὲν εἰς τὸ τῇ μάστιγι σῶμα καὶ ἐν χρῷ κουρᾷ ἀτιμάζεσθαι. τοῖς μὲν ὁρίζεσθαι τὴν ποινὴν μέχρι τῶν εἰς τὸ σῶμα πληγῶν καὶ τῆς ἐν χρῷ κουρείας ἐπὶ τῇ μάστιγι καὶ τῇ ἀτίμῳ τῶν τριχῶν ἀποβολῇ. & in lx. βασιλικῶν sæpe. Cum §. *vlt.* congruit *l. 1. Lang. de iterant. & Neap. 3. tit. 58.* Lege Laurentum sancitum erat auctore Festo, ne pomum ex alieno legeretur supra armum, id est, quod humeris esset oneri. Licebat ergo intra armum. & similiter licebit secundum viam pabuli nonnihil transeunti

equo carpere ex herba aut stipula illecta. Herbæ appellatione non continetur fœnum vt de edicto Clodouei Gregorius Turonensis refert lib. 2.

Alia constitutio Friderici Imperatoris: De incendiariis & pacis violatoribus.

FRidericus Dei gratia Romanorum Imperator, & semper Augustus. Decet fidelitati nostræ, tempora generali populorum prouinciarum tranquillitati circumspectionis nostræ studio prouideri, vt dum in subiectis dominationis virtute pollemus, reprobos quoslibet ac scelerosos à subditorum iniuriis arceamus æquitatis nostræ correctione. Considerantes quippe quæ damna, quantæque desolationes hominum & prouinciarum, per seditiones & incendia prouenerint, & quantos præterea futurorum timores reportent, ea quæ de conscientia & consilio principum, & aliorum fidelium nostrorum, tam liberorum, quam ministerialium, ad reprimendas incendiariorum insolentias, imperialis nostra sanxit auctoritas, vniuersalis imperij fidelibus nota fieri volumus, & sicut in castro nostro Nurimberc hæc ordinata & confirmata sunt, firmiter indicimus obseruanda. Primum igitur de incendiariis demandamus generaliter, vt si liber homo, ingenuus, ministerialis, vel cuiuscunque condicionis fuerit, incendium commiserit pro vuerra propria, pro amico, pro parente, vel causæ cuiusquam alterius occasione, de sententia & iudicio imperiali, proscriptioni statim subiectus habeatur. Hic excipiuntur, si qui forte manifesta guerra castra manifeste capiunt: & si qua ibi suburbia, aut stabula aliave tuguria præiacent, igne succendunt. Excipiuntur & iudices, quos in malefactores pœnam iustitia exigente exercere contingit. Quod si aliquis in Ducatu alicuius incendium fecerit, ipse proscriptum pronunciet, ac deinde iustitiæ suæ auctoritate eum proscribat. Idipsum faciant Marchiones, Palatini Comites, Lantgrauij, & Comites alij, nec alicui eorum liceat talem absoluere, nisi domino Imperatori. Quicunque etiam incendiarium in domo sua scienter receperit, & consilium auxiliumve ei impenderit, damnum & iniuriam passo pro facultate sua restituat, Iudici vero x. libras monetæ de illa diœcesi in qua commissum est, persoluat, ac domino Imperatori pro voluntate & gratia sua disponat. Si quis autem super hac culpa innocentiam suam probare vel ostendere voluerit, cum duobus viris veracibus culpa in præsentia iudicis se expurget. Si quis autem cuiquam imposuerit, quod incendiarium receperit, & de hoc ipsum iure voluerit conuenire, hoc nequaquam ei fieri liceat, nisi præstito primo calumniæ sacramento. Dominus etiam Imperator proscriptorum neminem a sententia proscriptionis absoluat, nisi de illicitis primo damnis cum iniuriato componat, & nisi consciente iudice hoc faciat. Proscriptum vero, quem pro incendio sententiam proscriptionis incurrisse omnibus notum fuerit, Diœcesianus Episcopus, si ad satisfactionem inobediens extiterit, à communione Ecclesiæ Dei & fidelium Christi abiiciat, & extraneum eum reddat, nec eum absoluat, quoadusque læso damnum restituat: & è conuerso, quem Episcopus legitimis induciis citatum iustitia dictante excommunicauerit, & hoc iudici insinuauerit, iudex eum banno proscriptionis condemnet, & nec prius eum absoluat, quam coram Episcopo de his pro quibus condemnatus est, satisfaciat. Quod si à proscriptione illa prædicto modo fuerit absolutus, & Episcopo suo voluerit obedire, incendium primo abiuret, deinde sit in arbitrio Episcopi, qualem ei pœnam iniungat, ad visitandum sepulchrum Domini, aut limina Iacobi Apostoli. Si autem proscriptus eo, vt dictum est, modo absolui desiderauerit, domino Imperatori fines imperij per annum & diem abiuret. Si quis autem à proscriptione & excommunicatione similiter non fuerit absolutus infra annum & diem, vniuerso iure, honore, & legalitate priuatus habeatur, ita vt ferendo testimonio, vel ad iudicandum, decetero nequaquam sit admittendus. Omni quoque feudali iure carebit perpetuo. Item si in reisa alicuius domini, cum ipso domino cuius est reisa, aliquis fuerit, qui incendium (vt sæpius contingit) faciat, dominus ipse, cuius est ipsa reisa, iurabit super reliquias, quod nõ fecerit conscientia, vel mandato, vel voluntate sua. Reum autem abiiciet à se & nunquam recipiet. Quod si illum post satisfactionem receperit, tenetur vniuersum damnum quod ille commisit, restituere. Item si contingat dominum aliquem in villa aliqua hospitari violenter, & fortuitu euenerit domum aliquam incendi, & ille cui sit damnum, dominum impetierit, quod mandato suo, vel voluntate, vel consciẽtia sua factum sit, damnum damnificato restituat. Item si incendiarius captus fuerit, & coram iudice negare voluerit incendium se commisisse, si forte notorium non fuerit, per prouinciam iudex si possit eũ cum vij. idoneis testibus cõuincere, capite plectatur. Sed si notoriũ fuerit, nullius requirendũ est testimoniũ, sed statim decollandus. Item si Castellani cuiusquam domini

descendentes à castro domini sui, incendium fecerint domino absente à prouincia, castrum domini propter hoc non erit comburendum, sed bona incendiariorum quæcunque extra castrum fuerint reperta, comburantur. Post reuersionem vero domini, si dominus incendiarum retinere voluerit, & à se non repulerit, castrum eius similiter erit comburendum. Item si proscriptus propter incendium in aliquam domum confugerit, de qua non possit haberi, nisi domus incendatur, propter hoc incendium non erit quis incendiarius, sed damnum pro incendio restituere debet. Item si incendiarius super castrum aliquod agitatus confugerit, & dominus, cuius est castrum, fortassis dominus, vel vassallus, vel consanguineus fuerit, dominus ille non debet eum persequentibus repræsentare, sed iuuabit eum à castro in syluam, vel alias, vbi securus sibi videatur. Quod si nec dominus vel vassallus, nec cognatus fuerit, persequentibus eum statim repræsentet, vel cum eo in eadem culpa sit.

Statuimus etiam, & eodem firmiter edicto sancimus, vt quicunque alij damnum facere, aut lædere ipsum intendat, tribus ad minus ante diebus per certum nuncium suum diffiduciet eum. Quod si læsus diffiduciatum se fuisse negare voluerit, nuncius idem si viuus est, iuret quod contradixerit ei ex parte domini sui, loco & tempore designato. Si mortuus est nuncius, iuret dominus iunctis sibi duobus viris veracibus, quod contradixerit ei, ne dolo mediante de fide violata quis valeat inculpari. His sancientes adiicimus, vt quicunque treugas alicui dederit, nisi ibi determinatum & exceptum fuerit, quo tenore seruet vel non seruet eas, contradicere eis ante terminum statutum nequaquam possit. Quod si fecerit, vt violator fidei iudicetur. item qui nuncium aliquem, pro eo quod contradicturus mittitur, læserit, fidem suam violauit, & de cetero omni honore suo carebit, & in posterum nullus ei contradicet.

De filiis quoque sacerdotum, diaconorum, rusticorum, statuimus, ne cingulum militare aliquatenus assumant: & qui iam assumpserunt, per iudicem prouinciæ à militia pellantur. Quod si dominus alicuius eorum eum in militia contra iudicis interdictum retinere contenderit, dominus ipse iudici in x. libras condemnetur, seruus autem omni iure militiæ priuetur. Statuimus etiam, vt si quis vineas aut pomaria exciderit, proscriptioni & excommunicationi incendiariorum subiiciatur. Vt autem hæc tam vtilis ordinatio omni tempore rata permaneat, & eo quo dicta est tenore inconuulsa consistat, eam legibus prædecessorum nostrorum Imperatorum atque regum iussimus interseri, &

A perpetuo iure seruari. Cui si quis ausu temeritatis contraire præsumpserit, Dei omnipotentis & nostræ perpetuo indignationis sit reus. Fiat, fiat. Actum Nurembere in præsentia Principum, consilio, & consensu eorum. Anno Incarnationis M. C. LXXXII. III. Kal. Ian.

Hæc etiam, quam sumpsimus ex Abbate Vrspergensi, pertinet ad publicam pacem Germaniæ, & de feudis nonnihil habet: & etiamsi non haberet, semper pacem publicam, quæ tota consistit ex vassallorum fi-
B de & constantia, maiores coniunxerunt cum feudis. Eos qui vites exciderint coërcet vt incendiarios, vt latrones, *l. 2. D. arb. fur. cæs.* Ait, *Item si in reisu.* Excursio militaris hoc Germanico iam obsoleto vocabulo significari videtur. Oliuarius Marchiæ: *Tost apres ceux de la verde tente & autres Gandois firent vne rese sur les marches de Hainaut.* Et Io. Auentinus auctor est multam non respondentis ad delectum appellari Raisogueldum, quod vulgo Heribannum vel Hostenditiæ.

C *Alia Constitutio eiusdem de pace componenda & retinenda inter subiectos, & aliis capitulis.*

FRIDERICVS DEI GRATIA Romanorum Imperator, semper Augustus, vniuersis subiectis suo Imperio, Salutem.

HAc edictali lege in perpetuum valitura iubemus, vt omnes nostro subiecti imperio, veram & perpetuam pacem inter se obseruent: & vt inuiolata inter omnes per-
D petuo obseruetur. Duces, Marchiones, Comites, Capitanei, Valuasores, & omnium locorum rectores, cum omnibus locorum primatibus & plebeis, à decimo octauo anno vsque ad septuagesimum obstringantur iuramento vt pacem teneant: & rectores locorum adiuuent in pace tenenda atque vindicanda: & in fine vniuscuiusque quinquennij de prædicta pace tenenda omnium sacramenta renouentur. Si quis vero aliquod ius de quacunque re, vel facto contra aliquem se habere putauerit, iudicialem adeat pote-
E statem, & per eam ius sibi competens exequatur. Si quis vero ausu temerario prædictam pacem violare præsumpserit: si ciuitas est, pœna centum librarum auri cameræ nostræ inferenda puniatur: oppidum vero triginta libris auri multetur: Duces autem, Marchiones & Comites quinquaginta auri libras præstent: Capitanei quoque & maiores valuasores viginti auri libris puniantur: minores valuasores, & omnes prædictæ pacis violatores, tres libras auri inferre cogantur, & damnum passo secundum leges resartiant.

Iniuria

Iniuria seu furtum legitime puniatur. Homicidium quoque & membrorum diminutio vel aliud quodlibet delictum legaliter vindicetur.

Iudices vero, & locorum defensores, vel quicunque magistratus ab Imperatore, vel eius voluntate constituti seu confirmati, qui justitiam facere neglexerint, & pacem violatam vindicare legitime supersederint: damnum omne iniuriam passo resarcire compellantur: & insuper si maior iudex est, sacro ærario pœnam decem librarum auri præstet, minor autem pœna trium librarum auri multetur. Qui vero ad prædictam pœnam persoluendam inopia dignoscitur laborare, corporis sui coërctionem cum verberibus patiatur: & procul ab eo loco, quem inhabitat, quinquaginta miliaria per quinquennium vitam agat.

Conuenticulas quoque in ciuitatibus, omnesque coniurationes, & extra, etiam occasione parentelæ, & inter ciuitatem & ciuitatem, & inter personam & personam, siue inter ciuitatem & personam, modis omnibus fieri prohibemus, & in præteritum factas cassamus, singulis coniuratorum pœna vnius libræ auri puniendis. Episcopos vero locorum ecclesiastica censura violatores huius sanctionis, donec ad satisfactionem veniant, volumus coerceri. Receptatoribus etiam malefactorum, qui prædictam pacem violauerint, & prædam ementibus, nostram indignationem subituris, & eisdem pœnis feriendis. Præterea bona eius publicentur, & domus eius destruatur, qui pacem iurare & tenere noluerit, & lege pacis non fruatur. Illicitas etiam exactiones maxime ab Ecclesiis (quarum abusio iam per longa tempora inoleuit) per ciuitates & castella omnino condemnamus & prohibemus, & si factæ fuerint, in duplum reddantur.

Item sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis, inuiolabiliter custodiantur. Per vim autem & iustum metum etiam à maioribus (maxime ne querimoniam maleficiorum commissorum faciant) extorta, nullius esse momenti iubemus.

Ad hæc, qui alodium suum vendiderit, districtum & iurisdictionem Imperatoris vendere non præsumat: & si fiat, non valeat. Si vero contigerit alodium aliquod etiam infeudatum conferri Ecclesiæ, vel per oblationem fidelium, vel per emptionis & venditionis alteriusve huiusmodi contractum, infeudatus, nisi per gratiam Ecclesiæ tanquam de nouo receperit, feudum quod habebat, retinere non poterit. Vt autem æquitas quæ in paribus causis paria iura desiderat, per vniuersitatem totius Imperij seruetur: firmiter

A statuimus tam in Italia, quam in Alamannia, vt quicunque indicta publica expeditione Romam ad suscipiendam Imperij coronam, Regem, aut sub Rege dominum suum non adiuuauerit, aut eundo cum ipso, aut pro quantitate feudi stipendia militiæ persoluendo (si de vocatione legitima à domino suo conuinci per compares suos poterit) feudum perdat, & dominus in suos vsus illud habeat redigendi liberam facultatem.

Hæc & ea quæ sequitur pertinent ad publicam pa-
B cem Italiæ. & est conuentionis publicæ confirmatio hæc, id est pacis pactæ cum Mediolanensibus primo bello Mediolanensi. Illud primum constituitur, vt pacem iurent omnes ab anno XVIII. vsque ad LXX. vnde & constitutione sequenti legendum, à XVIII. non à XVI. & Radeuici 3. cap. 41. non XIV. Hæc est plena pubertas Romanorum iure, Langobardorum legitima ætas, *l. 1. Lang. de proh. alie. mir.* quod Accursius refert in *l. 2. C. de eo quod cer. lo.* & qui eam non compleuerunt Gunthero improprie pupilli dicuntur. Ciuitates quæ pacem violauerint, multantur C. libris, auri puri scilicet. Omnis pœna auri, auri puri intelligitur. Marcas dicit Vrspergensis pro libris. Plus tamen est marca: continet enim duas libras. Sed quod Latinis
C olim fuit libra auri, est hodie marca fere, quod selibra, hodie libra. oppida multantur XXX. libris, vt vulgo scriptum est. Sed veteres habent XX. & Radeuicus ita legit, & Guntherus:

Vrbs, inquit, *centum libris puri multabitur auri*,
Oppida vicenis.

Totidem libris multantur Capitanei & maiores valuasores. Abbas Vrspergensis: *Capitaneus seu alius inuasor maior XX.* corrupte, pro valuasor maior. Minores vero valuasores, inquit, prædictæ pacis violatores, tres libras. Guntherus XII.

Magnates bis dena viri, bis sena minores.

Et Vrspengensis. Alij vero X. & vsque ad tres marcas prout eis facultas suppetit. Præterea inhibentur hac Constitutione, & coërcentur conuenticulæ, con-
D spirationes, sodalitia. quod hinc repetitum est Caroli IV. aurea bulla. & scribit Conuenticulas, non Conuenticula, vt emendandum etiam est in *l. conuenticula, C. de Episc. & cleric. l. vlt. C. de iis qui ad Eccl. conf.* Proponitur & hoc edicto pœna grauissima in eum qui pacem iurare noluerit, his verbis. *Præterea bona eius publicentur, & domus eius destruatur, qui pacem iurare & tenere noluerit, & lege pacis non fruatur.* Publicentur, non est confiscentur, sed in populum publicentur & dispensentur à iudice. vt in *Const. de pace tener.* & ita Guntherus:

Qui pacis iurare modum formamque tenere
Improbus abnuerit, quæ possidet omnia vulgo
Diripienda patent, euertendique penates.

E Item pœna dupli in eos qui quid ab Ecclesiis exegerint illicite. Illicitas exactiones dicit ex *l. 2. C. de Episc. & cleric.* Guntherus angarias, & Fridericus II. *de statut. & consf.* quæ Constitutio per partes ab Irnerio tota inserta est Codici Iustiniano. Ex hac est tantum insertum Codici, quod sequitur de sacramentis puberum, ad *l. 1. C. si adu. vend.* quo negatur minoribus restitutio in integrum aduersus conuentiones iuratas corporaliter, puta tactis Euangeliis aut manu sublata, non ex scripto tantum, & sua sponte, id est, sine vi & metu. alioquin & maiores ob vim aut metum restituuntur, maxime, inquit, si extorta sint ne querimoniam, &c. quod ita declarat Guntherus recte:

Iuramenta metu mortisve dolore coacta,
Præcipue ne quis multis nocitura loquendo
Publicet, aut in se crudeliter acta queratur,
Nullius meriti vel ponderis esse iubemus.

Quod sequitur, *Adhæc qui alodium*, id exposuimus 4. *tit.* 19. *Si vero contigerit.* Dominus non potest inuitum vassallum delegare alteri. Potest tamen vendere curtem siue alodem, & si eam Ecclesiæ vendiderit vel donauerit, mox debent eius curtis vassalli feudum ab Ecclesia recognoscere. Curtem Ecclesiæ alienatam sequûtur vassalli. Quod sequitur, *Vt autem æquitas*, est ex Topicis Ciceronis, & definitio banni & heribanni explicata est 1. tit. 20. His non apposui Constitutionem illam Friderici II. quia nihil pertinet ad feuda, nec eadem etiam ratione alias duas Henrici VII. quibus tamen hoc ex supplemento Chronicorum Vrspergensis adscribi volumus. Die coronationis suæ more aliorum principum Romanorum legem edidit seu authenticam nouam de summa Trinitate & fide Catholica. Deinde Pisam se recepit. ibi duas alias condidit leges. Primam de reis crimine læsæ maiestatis: secundam, qui debeant haberi rebelles & infideles imperio, quas leges Roma tanquam caput mundi insigniuit & confirmauit, cuius confirmationis hæc sunt verba. Ego coronarum corona confirmo principi potestatem, eique subijcio ciuitates, gentiumque nationes. Tueantur Aquilæ gloriam meam. Hæc Roma.

Alia Constitutio eiusdem Friderici de pace Constantiæ.

IN nomine Sanctæ & Indiuiduæ Trinitatis Fridericus diuina fauente clementia Romanorum Imperator semper Augustus, & filius eius Henricus sextus Romanorum rex Augustus. Imperialis clementiæ immensa serenitas mansueta eam semper in subditis suis dispensationem fauoris & gratiæ habere consueuit, vt quamuis districta seueritate excessuum delicta debeat & possit corrigere: magis tamen studeat propitia tranquillitate pacis & piis affectibus misericordiæ Romanum Imperium regere, & rebellium insolentiam ad debitam fidem & debitæ deuotionis obsequium reuocare. Eapropter cognoscat vniuersitas fidelium Imperij tam præsentis ætatis, quam successiuæ posteritatis, quod nos solita benignitatis nostræ gratia, ad fidem & deuotionem Lombardorum, qui aliquando nos & Imperium nostrum offenderant, viscera nobis innatæ pietatis aperientes, eos & societatem ac fautores eorum in plenitudinem gratiæ nostræ recipimus: offensas omnes, & culpas, quibus nos ad indignationem prouocauerunt, clementer eis remittentes, eosque propter fidelia deuotæ sinceritatis seruitia, quæ nos ab eis credimus certissime recepturos: in numero dilectorum nostrorum fidelium computandos censemus. Pacem itaque nostram, quam eis clementer

A indultam concessimus, præsenti pagina iussimus subscribi, & auctoritatis nostræ sigillo communiri, cuius est hic tenor & series. Nos Romanorum Imperator Fridericus, & filius noster Henricus Romanorum rex concedimus vobis ciuitatibus, locis, & personis societatis regalia: & consuetudines nostras tam in ciuitate, quam extra ciuitatem, videlicet Veronæ & castro eius, suburbiis etiam, & aliis ciuitatibus, & suburbiis, locis & personis societatis in perpetuum, videlicet vt in ipsa ciuitate omnia habeatis sicut hactenus B habuistis vel habetis. Extra vero omnes consuetudines sine contractione nostra exerceatis quas ab antiquo exercuistis, vel exercetis tam in foro, vel in nemoribus, & pascuis, & pontibus, aquis & molendinis, sicut ab antiquo habere consueuistis, vel habetis, in exercitu, in munitionibus ciuitatum, in iurisdictione, tam in causis criminalibus, quam in causis pecuniariis intus & extra, & in ceteris, quæ ad commoditatem spectant ciuitatum. Volumus vt regalia, quæ vobis non concessimus, in hunc modum cognoscantur, per episcopum loci, & homines tam de Episcopatu, C quam de ciuitate eligantur viri bonæ opinionis, & qui ad hoc idonei esse credantur, tales qui nec contra ciuitatem, nec nostram maiestatem priuato, vel speciali odio teneantur, qui iurent quod bona fide & sine fraude perquirent, & inquisita consignabunt ea, quæ specialiter ad nostram excellentiam spectant. Si autem huic inquisitioni supersedendum esse putauerint, censum duorum millium marcharum argenti per singulos annos petimus. Attamen competenti moderatione moderabimur etiam quantitatem istam D si enormis visa fuerit.

Si quis autem super iis, quæ vobis concessimus vel permisimus, siue in ciuitate, vel extra ciuitatem, querimoniam apud maiestatem ipsam deposuerit: eius querimonam non admittemus: & silentium ei imponemus, hoc quod nos vel noster antecessor Rex, vel Imperator Episcopis, Ecclesiis, vel Ciuitatibus, vel aliis quibuscunque personis clericis, vel laicis ante tempus guerræ dedit, vel quolibet concessionis titulo concessit, firmum & ratum habemus, saluis su-E perioribus concessionibus, vt pro eo solita nobis seruitia exhibeantur: sed census non præstetur. Commoditates, quas pro bono pacis ciuitatibus concessimus in ciuitatibus, vel extra, illorum regalium nomine non intelligimus, pro quibus census debeat præstari.

Priuilegia omnia, & data, & concessiones, quæ in priuilegium, vel damnum ciuitatum, vel locorum, vel personarum societatis occasione guerræ in alicuius iniuriam prædicto-

rum à nobis, vel nunciis nostris indulta sunt, cassentur & in irritum deducantur. In ciuitate illa, in qua Episcopus per priuilegium, Imperatoris vel Regis comitatum habet, si Consules per ipsum Episcopum consulatum recipere solent, ab ipso recipiant sicut consueuerunt recipere: alioqui vnaquæque ciuitas à nobis consulatum recipiat. Consequenter verò in singulis ciuitatibus Consules constituentur à nuncio nostro, qui sit in ciuitate, vel Episcopatu: & inuestituram recipient, & hoc vsque ad quinquennium, finito quinquennio vnaquæque ciuitas à nobis recipiat, & intra quinquennium à nuncio nostro sicut dictum est, nisi in Lombardia fuerimus. tunc enim à nobis recipiet. Eadem obseruentur in successore nostro. Et omnes inuestituræ gratis fiant. Cum autem nos Imperator diuina vocatione decesserimus, vel regnum filio nostro concesserimus: simili modo à filio nostro vel eius successore inuestituram recipietis.

In causis appellationum si quantitas xxv. lib. imperialium summam excesserit, appellatio ad nos fiat: saluo iure & moribus Brix. Ecclesiæ in appellationibus: ita tamen, vt non cogantur in Alamanniam ire: sed nos habebimus proprium nuncium in ciuitatibus, vel Episcopatu, qui de ipsa appellatione cognoscat, & iuret, quod bona fide, & sine fraude causas examinabit, & definiet secundum leges, & mores ipsius ciuitatis intra duos menses à contestatione litis, vel à tempore appellationis receptæ, nisi iusto impedimento vel consensu vtriusque partis remanserit.

Consules qui in ciuitatibus constituentur, tales sint qui fidelitatem fecerint nobis, vel faciant antequam consulatum recipiant.

Vassalli nostri à nobis inuestituram recipiant, & fidelitatem faciant sicut vassalli ceteri omnes, sicut ciues à xvi. annis vsque ad lxx. nisi tales personæ sint quibus debeant & possint sine fraude sacramēta remitti. Vassalli, qui tempore guerræ vel treugæ non postulauerint inuestituram, vel debita seruitia nobis non exhibuerint: hac occasione feudum non amittant. Libellariæ & precariæ in suo statu permaneant secundum consuetudinem vniuscuiusque ciuitatis, nō obstante lege nostra, damna omnia & ablata, etiam iniurias quas nos per nos & per nostros ab vniuersitate societatis, vel ab aliquo de societate, vel coadiutoribus societatis sustinuimus, per nos quam nostra parte remittimus gratis, & plenitudinem nostræ gratiæ eis damus. Moram superfluam in ciuitate vel episcopatu pro damno ciuitatis non faciemus: Ciuitates murare, vel extra munitiones facere eis licet. Item societatem quam nunc habent, tenere: & quoties voluerint remouere eis liceat. pactiones timore nostro vel per impressionem nuntiorum factæ cassentur, & nec pro eis aliquid exigatur.

A

Pacta Placentinorum, scilicet pactum pontis Padi, & fictum eiusdem pontis, & regalium & datium, & pactum quod episcopus Hugo fecit de castro arquato, & si aliqua facta sunt similia ab ipso Episcopo, vel à communi, vel ab aliis de societate nobiscum vel nostro nuncio, ipso ponte remanente cum omnibus suis vtilitatibus Placentinis: ita tamen quod teneantur persoluere fictum Abbatissæ sanctæ Iuliæ de Brixia: & si quæ sunt similes.

B

Sententiæ quoque, quæ de iure, & secundum leges, & consuetudines contra aliquem, vel aliquos de societate latæ sunt, teneant, sicut de iure contra eos tenerent si gratiam non habuissent. Quæ vero contra aliquem, vel aliquos de societate latæ sunt occasione guerræ seu discordiæ, in irritum deducantur. Possessiones omnes, quas quisque de societate tempore guerræ tenebat iuste: si per vim ablatæ sint ab eis, qui de societate non sint, cum fructibus, & sine damno restituantur: vel si eas recuperauerit, quiete possideat, nisi per electos arbitros ad cognitionem regalium nobis assignetur. Opizoni marchioni omnem offensam, quam nobis vel alicui partis nostræ fecerit postquam in societate fuerit, vel per se, vel per aliquam personam cum societate: Imperiali clementia per nos, & nostram partem remittimus, & in plenitudinem nostræ gratiæ eum recipimus, nec per nos, nec per interpositam personam, pro præteritis offensis sibi, vel parti ipsius, aliquam inferemus iniuriam, læsionem, vel coërcitionem. Amplius eam iurisdictionem, quam Mediolanenses exercere consueuerunt in comitatibus Seprij, Martexanæ, & Burgariæ, & in aliis comitatibus exceptis locis, quæ Pergamenses nomine nostro tenent inter Alduam, & Oleum, excepto Romano veteri, & Bariano, & eam, quam modo exercent, libere & quiete habeant, & possideant sine contradictione nostra, & successorum nostrorum saluis pactis, & datis, & concessionibus in suo robore durantibus, quæ Mediolanenses per commune fecerunt ciuitatibus Pergamo, Nouariæ, & Laudo: nec per hanc concessionem lædendis, nec vllum præiudicium fiat iuri aut consuetudini alicuius ciuitatis, & societatis præter dictas concessiones. Pacta inter ciuitates, & societates quondam facta nihilominus firma, & illibata permaneant: nec aliquid intelligatur acquisitum Mediolanensibus in Episcopatu Lau-

C

D

E

densi præter dictas concessiones saluo iure A aquæ Lambri Mediolanensibus si quod habent, vel in pedagio. Omnes de societate, qui fidelitatem nobis iurabunt, in sacramento fidelitatis adiicient, possessiones, & iura, quæ nos habemus in Lombardia & possidemus extra societatem, iurabunt bona fide nos manutenere si opus fuerit, & cum super hoc per nos vel per certum nuntium nostrum fuerint requisiti, & si amiserimus recuperare: ita videlicet quod finitimæ ciuitates obnoxiæ sint principaliter ad hoc faciendum: & si opus fuerit, aliç teneantur ad competens auxilium prçstandum. Ciuitates quç sunt extra Lombardiam in suo confinio, similiter teneantur facere. Si qua vero ciuitatum ea quæ in conuentione pacis ex parte nostra statuta sunt, non obseruauerit: ceteræ ciuitates eam ad id obseruandum bona fide compellant: pace nihilominus in suo robore permanente. Nobis autem intrantibus Lombardiam fodrum consuetum & regale quæ solent & debent, præstabunt: & vias & pontes bona fide & sine fraude & sufficienter reficient: in eundo & redeundo mercatum sufficiens nobis & nostris euntibus & redeuntibus bona fide & sine fraude præstabunt: in omni decimo anno fidelitates renouabunt in iis qui eas nobis non fecerunt, cum nos petierimus, vel per nos vel per nostrum nuntium. Si qui ex parte nostra de suis iustis possessionibus expulsi sunt, restituantur sine fructibus & damno, nisi in causa principali suæ proprietatis iure possit se tueri possessor: saluis prioribus concessionibus: & omnes offensæ eis remittantur: eodem iure seruando iis qui sunt ex parte nostra circa restitutionem: D nisi ciuitas adstringatur iuramento vt non restituat: quo casu arbitrium boni viri volumus pro restitutione succedere. & si qua controuersia fuerit orta de feudo inter nos & alium qui sit de societate, per pares illius ciuitatis vel episcopatus in quo descendit, agetur, & secundum consuetudinem illius ciuitatis, in eodem episcopatu terminetur, nisi nos in Lombardia fuerimus. tunc enim in audientia nostra si nobis placuerit agitabitur. Item volentibus venire contra pacta, non per violentiam facta, & iuramento firmata inter ciuitates & ciuitates, societates & societates, vel ciuitatem & alias personas: nos audientiam denegabimus. Item nos restituimus stratam Veronensibus: & nominatim recipimus Drosinum in plenitudinem gratiæ nostræ, & omnem offensam ei remittimus, &c. Dat. apud Constantiam solemni curia VII. Kalend. Iul.

Superior promulgata est Roncaliæ, hæc Constantiæ, de qua Abbas Vrspengensis in hunc modum: Iam bellis omnibus fatigatus Imperator Lombardis omnibus condixit curiam apud Constantiam, vbi Principes & potestates eorum se repræsentauerunt, & pacta quædam de faciendo seruitio Imperatori, de singulis ciuitatibus Lombardiæ ibidem statuta sunt, quæ adhuc dicunt se tenere in scriptis, nec ad seruiendum vltra hæc compelli volunt. Concedit hac Constitutione regalia quædam ciuitatibus Lombardiæ, quædam sibi retinet, maxime fodrum, & inuestituram Consulum ac vassallorum. Gratiam delicti facit Opizoni marchioni Malaspinæ. Apicium vocat corrupte Guntherus pro Opitium. Otho 2. cap. 16. Marchio Opitius cognomento Malaspina. Fictum vectigal vocat, quasi fixum. Comitatus Seprij & Martexanæ, Radeuicus Comitatum Sefrenensem & Martusanum.

B

Alia constitutio Friderici de iure προτιμήσεως.

SAncimus à modo in omni prouincia & in omni ciuitate, si quis ex parentela habeat communem agrum, domum, vel vineam, vel rem immobilem diuisam vel indiuisam, aut ex communi emptione, vel aliquo huiusmodi titulo, vel alio modo aliquo coniunctim, & voluerit alienare supradictas res per venditionem, vel emphyteusim, vel lo-C cationem, non ante liceat ei alienare, quam denunciauerit illis quos vocauimus per ordinem in ius προτιμήσεως. In primis vocentur parentes, qui sunt coniuncti, post hoc socij, post hos illi qui sunt coniuncti, etiamsi extranei sint, post hos vocentur omnes qui sunt sub vno seruitio, & qui sunt coniuncti ex aliqua parte. Sin autem plures sint in iure προτιμήσεως, omnibus denuntietur, vt intra XXX. dies soluendo iustum pretium sine mora aut quantum quiuis emptor sine fraude dederit, vnusquisque portionem suam accipiat. Verum si intra statutum terminum, iustum pretium non soluerit, decreto non habebit ius προτιμήσεως, nisi siquis eorum erat in captiuitate vel deportatus, vel in exilium missus, vel absens Reipublicæ causa, aut ex propria sua causa, vel minor XXV. annis: & licet isti fuerint absentes ex iusta causa, tamen tutores eorum, vel curatores, vel procuratores, vel defensores intra 4. menses debent venire & soluere iustum pretium cum legitimis vsuris & expensis necessariis, & accipere ius προτιμήσεως, & extraneos emptores E omnimodo expellere, & si neglexerint hoc facere, sarcient de propriis suis quidquid incommodi illi habuerint. Licet autem supra diximus omnes vocari ad ius προτιμήσεως, tamen si probatum fuerit quod atroces iniurias vel manus impias venditori vel eius familiæ intulerint, vel ipsius substantiæ grauem iacturam moliti sunt, vel contra eius vitam nisi sunt, omnes isti nullo modo sine voluntate venditoris ad ius προτιμήσεως veniunt. Ex causa tamen dotis vel donatio propter nuptias, vel simplicis donationis vel

ex testamento, permutatione, transactione, A & parentes, & extranei omnes possunt alienare, nisi quis vendendo vel locando ei qui non habuit ius προτιμήσεως, simulate donauerit, vel legatum dederit. Ideoque illi qui habent ius προτιμήσεως possunt exigere iuramentum à venditore & emptore, & post iuramentum si probatum fuerit contra Constitutionem nostram simulate hoc fecisse venditorem & emptorem, rem & pretium perdent, & fisco applicabitur, fiscus autem vendet rem illam illis qui habent ius προτιμήσεως. Sed si ante iuramentum probatum fuerit hoc eos fecisse, B venditio erit irrita, & venditor cogetur inuitus vendere illis qui habent ius προτιμήσεως. Prohibemus autem potentiores personas aliquid accipere prætextu adoptionis, vel dodationis simplicis, aut causa mortis, ex testamento, vel ex vsucapione, aut sub prætextu defensionis, nisi forte parentes fuerint. Potentiores autem dicimus, qui non tantum per se, sed etiam per propinquos possint inferre timorē alienatoribus, aut promissionem beneficij. Quod si aliquis ex potentioribus C hoc præsumpserit facere, sit alienus ab illa re, & æstimationem illius rei præstet fisco. Transcurso tamen decennio sine denunciatione, nulla de cetero moueatur controuersia illi qui possident ex aliquo contractu vel ex donatione vel ex testamento, ab illis qui habent ius προτιμήσεως, vel etiam fisco.

Alia eiusdem de iure προτιμήσεως.

Qvum omnibus hominibus qui legibus D reguntur & moribus præceptum esse constet ius suum cuique tribuere, nec cuiquam ius suum detrahere, libertatis procedente gratia qua naturaliter quod cuique facere libet nisi quid vi aut iure prohibetur, est concessa facultas, res suas vnicuique liberum esse aut propter nuptias donationis aut cuiuslibet alienationis aut vltimæ voluntatis dispositionis causa siue testamentario iure in alium transferre non est ambigui iuris. Sed quoniam & iure præcipitur, honeste viuere, alterum non lædere, ne hi quo cognatione E vel communione, vel aliquo propinquitatis modo eorum qui vendunt vrbanis rusticisve prædiis adhærendo ab his qui intromisceantur lædantur, vel aliter ipsa venditione impediatur, iure προτιμήσεως præferri censemus, &c.

Ius προτιμήσεως habent agnati & domini feudorum, vel ἐμφυτευτῶν, de quo supra lib. 2. tit. 4. & lib. 4. tit. 14. & ideo has Friderici Constitutiones hoc lib. inserere voluimus, quamquam de eo tantum sint quod cognatis & aliis quibusdam competit, non etiam de illo quod feudorum dominis. Subiecimus & Romani Lecapeni Nouellam de eodem iure, ex qua priorem Friderici constat esse translatam. Iure ciuili datur quidem hoc ius conuicanis, *l. 1. C. non licere habit. metroc.* non tamen propinquis aut sociis, *l. dudum, C. de cont. emptio. nisi ex conuentione, l. qui Romæ. §. coheredes. D. de verb. obl.* vel auctione bonorum, *l. cum bona, D. de reb. auct. iud. po. l. Imperator, D. de pac.* Meminit initio Nouellæ Romanus *d. l. dudum. & l. 1. Non lic. habit. metr.* Parentes hac Constitutione militari sermone Fridericus appellat, quos Romanus συγγενεῖς, vt auctores superiorum librorum sæpe. Sequitur Nouella Romani.

ΝΕΑΡΑ

ΡΩΜΑΝΟΥ ΤΟΥ ΓΕΡΟΝΤΟΣ,

περὶ ἐκποιήσεως κτημάτων, καὶ προτιμήσεως συγγενῶν, καὶ κοινωνῶν, καὶ ἀναμεμιγμένων, καὶ συμπαρακειμένων ὁμοτελῶν, καὶ συναπλῶς ἡνωμένων, καὶ τῶν νοουμένων ὁμοτελῶν χωρίων, καὶ ἀγριδίων, καὶ κωλύσεως δυνατῶν προσώπων, καὶ ἐκποιήσεως στρατιωτικῶν κτημάτων.

Παλαιὸς νόμος ἐστὶν, ἵνα μηδεὶς παρὰ συγγενῶν, ἢ κοινωνῶν ἐμποδίζηται πωλεῖν οἷς ἂν ἐθελήσειεν. ἕτερος δὲ νόμος ἄντικρυς τοὐναντίον ἀπαγορεύει, μὴ ἐξεῖναί τινι πιπράσκειν ἑτέρῳ, ἢ μόνον τοῖς τῆς ἰδίας μητροκωμίας οἰκήτορσιν. ἡμεῖς δὲ τῶν ἡμετέρων ὑποτελῶν ἅμα, καὶ τῶν δημοσίων φόρων τῆς τε ἄλλης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς λειτουργίας, καὶ συντελείας πολλὴν τιθέμενοι πρόνοιαν τὸ ἐναντιοφανὲς αὐτῶν καὶ ἀδιόριστον διὰ ταύτης ἡμῶν τῆς θείας διατάξεως σαφεῖ καὶ συντόμῳ λόγῳ ἐπανορθοῦντες, θεσπίζομεν ἀπὸ τοῦ νῦν ἐν πάσῃ πόλει, καὶ χώρᾳ, καὶ ἐπαρχίᾳ, ἵνα εἴ τινες τυχὸν ὡς ἀπὸ συγγενείας διῃρημένως, ἢ ἀδιαιρέτως, ἢ ὡς ἐκ κοινῆς ἀγορασίας, ἢ ἄλλης τοιούτου τρόπου κτήσεως, ἢ οἱ μὲν ἐκ συγγενείας, οἱ δὲ ἐξ ἐπικτήσεως ἐπίκοινον οἰκίαν, ἢ ἀγρὸν, ἢ ἀμπελῶνα, ἢ ἕτερον τὸ οἷον νῦν ἀκίνητον ἔχοντες, ἢ ἄλλως, καὶ οὐχ ὡς ἐξ ἐπικοίνου τοῖς ἐγγίζουσι κτήμασι κατά τι μέρος ἀναμεμιγμένοι, ἢ συμπαρακείμενοι ὁμοτελεῖν, ἢ ἁπλῶς πλησιάζοντες, βουληθεῖεν ἐκποιῆσαι τὰ ἴδια κατὰ πρᾶσιν, ἢ ἐμφύτευσιν, ἢ μίσθωσιν, μὴ πρότερον ἑτέρῳ τινὶ ταῦτα ἐκποιείτωσαν, εἰ μὴ πρὸς ἐκείνοις διαμαρτύρωνται, οὓς

καλουμένην κατὰ τάξιν πρὸς τὴν προτίμησιν, ἵνα A πρῶτοι κληθῶσιν οἱ ἀναμὶξ συγκείμενοι συγγενεῖς, εἶτα οἱ οὕτως συμπεπλεγμένοι κοινωνοὶ, μεθ' οὓς οἱ μόνον ἀναμεμιγμένοι, εἰ καὶ ξένοι πάντη τῷ ἐκχωρουμένῳ τυγχάνοιεν, ἔπειτα οἱ συμπαρακείμενοι ὁμοτελεῖς, μετέπειτα οἱ ἁπλῶς ἔν τινι μέρει συναπλῶς ἡνωμένοι. ὁμοτελεῖς δὲ φαμὲν πάντας τοὺς ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὑποτεταγμένον ἀναγραφομένους, κἂν ἐν διαφόροις τόποις τὰ ἴδια τελέσματα καταβάλλωνται. πολλῶν δὲ πέριξ τοῦ ἐκχωρουμένου κτήματος ὁμορούντων κατὰ τὴν αὐ- B τὴν τάξιν ἑκάστῳ ἡ προτίμησις διαμαρτυρίας τελείσθω, ἵνα τῶν προτιμωμένων ἴσως παραιτουμένων οἱ ἐφεξῆς καλούμενοι εἴγε βούλοιντο συναλλάξαιεν. Εἰ μέντοι πάντες ἐκ τῶν ἴσων ἔρχονται προνομίων, ὥστε κατὰ μηδὲν ἀλλήλων προκεκρίσθαι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ προσκλήσει, ἡ αὐτὴ πάλιν ὁμοίως γινέσθω προσφώνησις, ἵνα ἐντὸς λ'. ἡμερῶν τὸ ἄξιον τίμημα, ἢ ὅπερ ἀρραδιουργήτως ἀληθὴς δίδωσιν ἀγοραστὴς, αὐτοὶ ἀνυπερθέτως κα- C ταβάλλοντες ἀναλόγως ἀφ' ἑαυτῶν, ἢ ἔκ τινος ἀρχῆς τούτου ἐπιμερίσονται, ὅσοι δὲ μὴ ἐμπροθέσμως τὴν ἐπιβάλλουσαν αὐτοῖς παράσχοιεν ἀποτίμησιν, οὐκέτι δίκαιον ἕξουσι προτιμήσεως, πλὴν εἰ μήτις αὐτῶν αἰχμάλωτός ἐστιν, ἢ περιωρισμένος, ἢ ἐξόριστος, ἢ ἐν δημοσίαις, ἢ καὶ ἰδίαις χρείαις ἀδόλως ἀπολιμπάνεται, ἢ οὔπω τὸν κε'. χρόνον τῆς ἰδίας ἤνυσεν ἡλικίας· τούτων γὰρ οἱ τὴν διοίκησιν τῶν προσόντων αὐτοῖς ἀναδεδεγμένοι ἐντὸς δ'. μηνῶν μετὰ τῶν συμπαρακειμένων νέων ἀγορα- D στῶν πρὸς τὸ ἀναλογοῦν συνεισέρχονται ἀναπληροῦντες αὐτοῖς τὸ ἀνῆκον τίμημα μετὰ τοῦ νομίμου τόκου, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀναλωμάτων, τοὺς δὲ ξένους ἀγοραστὰς ἀπωθοῦνται τελείως τὸ τίμημα μετὰ τῶν αὐτῶν τόκων τε καὶ δαπανημάτων ἀναδιδόντες αὐτοῖς. Εἰ δὲ οἱ τῶν εἰρημένων προσώπων διοικηταὶ ὑφορῶνται μήπως τὸ παρ' αὐτοὺς πραχθὲν ἐκεῖνοι δεκτὸν οὐχ ἡγήσωνται, μετ' ἐγγράφου νομικῆς διαγνώσεως, ἢ ἀποβαλλέσθωσαν, ἢ καταδεχέσθωσαν τὸ συνάλλαγμα. Εἰ E δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ῥαθυμήσουσιν, οἴκοθεν αὐτοῖς παρεχέτωσαν πᾶν κέρδος καὶ πᾶσαν ὠφέλειαν ἣν ἔμελλον ἕξειν ἐκεῖνοι, εἴπερ ἔσπευσαν οὗτοι πρὸς τὸ συνάλλαγμα. καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ συγγενῶν, καὶ κοινωνῶν, καὶ ὁμοτελῶν, καὶ τῶν ἄλλως παρακεκτημένων. ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ὁμάδος τῶν καλουμένων χωρίων ἢ ἀγριδίων, πολλῷ μᾶλλον κρατείτω, ἵνα καὶ οἱ κτήτορες αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους ἔχωσι τὴν προτίμησιν. Εἰ δὲ πάντες παραι-

A τήσονται οἷς δίδοται ἡ προτίμησις, ἢ δείκνυνται αἴτιοι χρηματικῆς ζημίας, ἢ σωματικῆς ἐπιβουλῆς τε καὶ ἀτιμίας τραχείας τῷ ἐκποιοῦντι, καὶ τῇ αὐτοῦ φαμιλίᾳ οὐ κατὰ τύχην, ἀλλ' ἐκ προνοίας δι' ἑαυτῶν, ἢ διὰ τῶν προσηκόντων αὐτοῖς γεγονότες, τοὺς τοιούτους ἄκοντας τοῦ πεπονθότος καὶ οὐδένα τρόπον εἰς τὴν ἐκείνου κτῆσιν εἰσενεχθῆναι βουλόμεθα. κατὰ πρόφασιν μέντοι προικὸς ἢ προγαμιαίας δωρεᾶς, ἢ ἁπλῆς, θανάτου αἰτίᾳ δωρεᾶς, ἢ ἐκ διαθήκης, ἢ ἀνταλλαγῆς, ἢ δια- B λύσεως, καὶ οἰκεῖοι καὶ ἐξωτικοὶ ἅπαντες ἐκποιεῖν δύνανται, μόνον μήτις κατὰ σκῆψιν λάθρα πωλήσας, ἢ μισθώσας τοῖς μὴ προτιμωμένοις, ἐν τῷ φανερῷ δωρεῖσθαι ἢ ληγατεύειν, ἢ τι τῶν εἰρημένων προσποιήσηται. διὰ ταῦτα γὰρ καὶ ὅρκον τοῦ τε διδόντος, καὶ τοῦ λαμβάνοντος οἱ τὸ προνόμιον τῆς προτιμήσεως ἔχοντες δύνανται ἀπαιτεῖν. Εἰ δέ γε οἱ ἐκποιοῦντες πρὸς περιγραφὴν τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας ἄλλο τι πρᾶξαι C τολμήσουσι, καὶ ἄλλο τι ἐκ τοῦ φανεροῦ προσποιήσονται, εἰ μὲν μετὰ τὸν ὅρκον ἐλεγχθῶσιν αὐτοί τε καὶ οἱ οὕτω δολερῶς αὐτοῖς συναλλάξαντες τάς τε τῆς ἐπιορκίας ποινὰς ὑφέξουσι, καὶ ὁ μὲν τοῦ κτήματος, ὁ δὲ τοῦ λάθρα καταβληθέντος τιμήματος ἐκπεσεῖται, καὶ ἀμφότερα τῷ δημοσίῳ εἰσκομισθήσονται, ἵνα ἐκ τοῦ δημοσίου εἰς τοὺς πλησιάζοντας διαπραθῇ. Εἰ δὲ πρὸ τοῦ ὅρκου φωραθεῖεν τοιοῦτόν τι διαπραξάμενοι, καὶ τὸ πραχθὲν ἄκυρον ἔσται, καὶ τὸ κτῆμα ὁ ἅπαξ πειραθεὶς κα- D κῶς ἐκποιῆσαι, καὶ ἄκων ἀπεμπολῆσαι ἀναγκασθήσεται εἰς ἐκείνους οἷς δεδώκαμεν τὴν προτίμησιν. Τοῖς δὲ δυνατοῖς ἀπαγορεύομεν τοῦ λοιποῦ υἱοθεσίας τρόπῳ, ἢ δωρεᾶς ἁπλῆς, ἢ θανάτου αἰτίᾳ, ἢ ἐκ διαθήκης, ἢ κατὰ μόνην χρῆσιν, ἢ ὡς ἐπί τινι προστασίᾳ καὶ συνδρομῇ λαμβάνειν τι παρὰ τῶν εὐτελεστέρων, εἰ μὴ ἄρα συγγενεῖς αὐτῶν εἶεν, ἀλλὰ μηδὲ νέας ἀγορασίας ποιεῖσθαι, ἢ μισθώσεις, ἢ ἀνταλλαγὰς ἔν τισι χωρίοις, ἢ ἀγριδίοις ἐκ τῶν κτητόρων αὐτῶν. Εἰ δὲ μὴ τούτων αἱ στάσεις, ἀλλ' ἑτέρων προσώπων εἰσὶ τὰ δια- E πιπρασκόμενα προάστεια, εἴτε ἐκ τοῦ δημοσίου οἱ λεγόμενοι κλασματικοὶ τόποι, ἢ καὶ ἄλλη κτῆσις ἀνήκουσα αὐτῷ ἐκπιπρᾶται, καὶ ὡσαύτως οἱ αὐτοὶ κτήτορες προτιμάσθωσαν, τούτων δὲ ἑκουσίως ἀποτασσομένων, τότε καὶ τοῖς δυνατοῖς ἔξεστι συναλλάττειν. Ἐκεῖνοι δὲ νοείσθωσαν δυνατοί τινες κἂν μὴ δι' ἑαυτῶν, ἀλλ' οὖν διὰ τῆς ἑτέρων δυναστείας, πρὸς οὓς πεπαρρησιασμένως ᾠκείωνται ἱκανοί εἰσιν ἐκφοβῆσαι τοὺς ἐκποιοῦντας, ἢ

πρὸς εὐεργεσίας ὑπόσχεσιν τὴν πληροφορίαν A αὖθις παρέχειν. Εἰ δέ τις ἐκ τῶν δυνατῶν προσώπων τοιοῦτόν τι ἐγχειρήσει διαπράξασθαι, καὶ τοῦ κτήματος στερηθήσεται καὶ τὴν ἀποτίμησιν αὐτοῦ τῷ δημοσίῳ εἰσπραχθήσεται. Μετὰ μέντοι δεκαετίαν ἀνεπιφώνητον κατὰ τῶν ὁπωσοῦν συναλλαξάντων, ἢ δωρεὰς δεξαμένων, ἢ ἐκ διαθήκης τι κτησαμένων, οὐδεμία παρ' οὐδενὸς τῶν ἐντεῦθεν προτιμωμένων, ἢ καὶ ὡς ἐκ τοῦ δημοσίου ζήτησις ἔσται. Πρὸς τούτοις δὲ κελεύομεν ὥστε B πάντα τὰ στρατιωτικὰ κτήματα ὅσα ἐντὸς τεσσαρακονταετίας καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἐξεποιήθησαν, ἢ μετὰ ταῦτα μέλλουσιν ἐκποιεῖσθαι, ἀναργύρως εἰς τὴν τῆς ἰδίας στρατείας ἐνοχὴν καὶ ὑπηρεσίαν πάλιν ἐπανακάμψαι, εἰ μὴ ἄρα καὶ μετὰ τὴν ἐκποίησιν τοσοῦτον τῷ στρατιώτῃ περιλαμβάνεται ὅσον τὸν στρατευόμενον πρὸς τὴν τῆς νέας στρατείας σύστασιν ἐξαρκεῖ, καθ' ὅσον γὰρ ἐλλείπει κατὰ τοσοῦτον ἡ ἐκποίησις ἀναιρεῖται.

Vocantur hac Constitutione in ius προτιμήσεως C cognati primum consortes, veluti fratres, qui paterna prædia pro diuiso aut pro indiuiso possident. hi sunt qui dicuntur οἱ ἀναμὶξ συγκείμενοι συγγενεῖς, auctoribus Græcis interpretibus, qui & inde adnotant recte consortes extraneos præferri cognatis non consortibus. Post cognatos consortes vocantur socij, deinde qui rem communem habent citra societatem, siue sint cognati siue exteri, tum ij qui communi census vinculo tenentur, licet non eodem loco censum exsoluant, postremo vicini & confines. Hi testato denunciandi sunt antequam venditio fiat extraneo. Denunciatis datur mensis, procuratoribus eorum menses quatuor, non denunciatis decennium, dominis ἐμφυτεύσεων & feudorum longe alia tempora, *l. vlt. C. de iu. emphyt. & supra 2. tit. 9.* & ij qui præsentes ven- D ditioni adfuerunt, & tacuerunt, vt interpretes Græci adnotant rectissime, nec venditioni consensisse, nec pro denunciatis habentur, *l. Titia. §. Lucia, D. de leg. 2. l. Gaius, D. de pig. act.* Consensu amittitur ius προτιμήσεως, & præscriptione temporis, & ingratitudine siue indignitate. Datur etiam hac Nou. ius προτιμήσεως conuicanis, secundum *l. 1. C. non lic. habit. metr.* Est & aliud hac Nou. caput de locupletioribus & potentioribus vt ne quid ex bonis tenuiorum adquirant, ἐν ᾧ συγχωρεῖται ἢ ἀγροδιοίκησις ἐν οἷς οὐκ ἔχουσιν ἴδια κτήματα, vt explicatius enarrant interpretes. non igitur nisi ἀνακοινώσεως aut πλησιασμοῦ iure. & ad definitionem potentiorum, Nou. Constantini Porphyrogennetæ περὶ δυνατῶν τῶν εἰσελθόντων E εἰς κτῆσιν πενήτων declarat nihil interesse potentior sit qui emerit, an is qui potentiori domesticus siue προσοικειωμένος fuerit, Fridericus male, propinquus. Igitur ne potentiores quidem derogare possunt iuri προτιμήσεως. quinimo seuerius cum his agitur. nam neque donationis aut testamenti, aut transactionis, aut patrocinij, aut adoptionis iure ad bona tenuiorũ peruenire possunt. Sed eadem & hos quæ superiores tuetur pręscriptio decennij. Postremũ caput vetat alienationẽ prædiorũ militarium: quod omnino pertinet ad feuda, & consentit etiam cum Friderici & Lotharij Constitutionibus, ne milites per inopiam muneribus militaribus reddantur inhabiles, publicove depereat census qui eo nomine dependi solet, qua de re visum etiam est proponere Nouellam Constantini Porphyrogennetæ, cuius mentionem habuimus sæpe lib. 1.

Νεαρὰ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου περὶ στρατιωτῶν.

ΩΣΠΕΡ σώματι κεφαλή, οὕτως ἐν πολιτείᾳ στράτευμα, ὧν οὕτως ἢ ἑτέρως ἐχόντων, ἀνάγκη καὶ τὸ πᾶν συμμεταβάλλεσθαι, καὶ ὃς μὴ ταῦτα ὑπὸ πολλὴν τίθεται πρόνοιαν, περὶ τῆς οἰκείαν σφάλλεται σωτηρίαν, εἴπερ οἰκείαν οἴεσθαι χρὴ τὸ κοινόν. καὶ ἐπειδὴ τῷ χρόνῳ τὰ τῶν στρατιωτῶν ἀρρωστήσαντα ὅθεν αὐτῶν καὶ ἡ τοῦ εἶναι, καὶ ζῆν περιουσίων ἀφορμὴ πρὸς τὸ χαλεπώτερον ἐναπέκλινεν, ἡ ἐκ Θεοῦ βασιλεία ἡμῶν πρὸς τὸ εὐεκτοῦν, καὶ ἀμεινότερον ταῦτα μετήνεγκε, κοινὴν τῷ παντὶ χαρισαμένη τὴν λυσιτέλειαν. Θεσπίζομεν τοίνυν αὐτὸ τοῦτο δὴ ὅπερ ἡ συνήθεια ἀγράφως πρότερον ἐκύρωσε, μὴ ἐξεῖναι τοῖς στρατιώταις τὰ ἐξ ὧν αἱ στρατεῖαι ὑπηρετοῦνται κτήματα διαπωλεῖν, συντηρεῖσθαι δὲ εἰς ἑκάστην στρατείαν, ἱππέων μὲν ἀκίνητον κτῆσιν δ'. λιτρῶν, οἷς ἀριθμεῖσθαι κελεύομεν, καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ στόλου τεταγμένους πλοΐμους τοῦ τε αἰγαίου πελάγους, καὶ τῆς Σάμου, καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν· αὐτόστολοι γὰρ καὶ οὗτοι, καὶ αὐταίρετοι βαρείας μετίασι τὰς ὑπηρεσίας, τοῖς δὲ βασιλικὰ πλόϊμα ἐπὶ ῥόγαις ὑπηρετουμένοις, καὶ τοῖς λοιποῖς πλοΐμοις ἤδη νῦν ἐκράτησεν ἐκ συνηθείας δύο λιτρῶν εἰς ἑκάστην στρατείαν ἀκίνητον διασώζεσθαι κτῆσιν, ὃ καὶ ἡμῖν ἀπαρκούντως ἔχειν δοκεῖ· εἰ μὲν οὖν ἐν τοσαύτῃ ἀκινήτῳ κτήσει εἶεν οἱ ἐν ἑκατέραις στρατείαις καταλελεγμένοι, σώζοιεν ταύτην συντηροῦντες ἀνεκποίητον καὶ παραπέμποιεν εἰς τοὺς φυσικοὺς κληρονόμους καθ' ὃν ἂν βούλοιντο νόμιμον τρόπον μετὰ τοῦ οἰκείου μέντοι γε βάρους, εἴτε κατιόντες εἶεν πρὸς οὓς παραπέμπονται, εἴτε ἀνιόντες, εἴτε ἐκ πλαγίου, εἴτε ἐξ ἀδιαθέτου ἰσοκληρεία τισὶν ἁρμόζει, εἴτε ἀπὸ διαθήκης ἐξ ἀνίσων μερῶν εἰκότως κληθεῖεν γνήσιοι, ἢ φυσικοί, ἢ ἐξωτικοί, παγανικοί, κληρονόμοι· τοὺς ἀξιωματικοὺς γὰρ παντὶ τρόπῳ ἀποκλείομεν πρὸς τὰς τοιαύτας διαδοχάς· καὶ κατὰ ἀναλογίαν τοῦ κέρδους τῆς κληρονομίας ἕπεσθαι ὁριζόμεθα, καὶ τὸ βάρος τῆς συντελείας. κινητὸν δὲ οὐ περιεργαζόμεθα ὕπαρξιν, ἀλλ' ἐν ἐξουσίᾳ αὐτῇ κείσεται τοῦ κεκτημένου, εἰ μήπου κατὰ πολὺ ἡ ἀκίνητος ἐλαττοῦται. δέον γὰρ τότε ἀνδρὸς ἀγαθοῦ δοκιμασίᾳ τὸ ἐλλιπὲς τῆς ἀκινήτου ἐκ τῶν κινητῶν ἀναπληροῦσθαι. Εἰ δὲ ἐν περιουσίᾳ

πολλῶν ἀκινήτων ὁ στρατιώτης καθεστήκοι, ὥστε κατὰ πολὺ τὴν δικαίαν ὑπερβαίνειν ποσότητα, εἰ μὲν ἅπαντα ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς κώδιξιν ἀπογράφονται μὴ δύνασθαι μήτε ταῦτα, μήτε ἐκ τούτων τὸν στρατιώτην διαπωλεῖν κἂν μείζονα εἶεν ἠξιωμένα τιμῆς· μᾶλλον δὲ μὴ δύνασθαί τινα ἐκ τούτων ἀγοράζειν, καὶ μάλιστα περίβλεπτον, ἢ ἀξιωματικὸν, ἢ δυνάστην μέχρι χολαρείων, ἢ μητροπολίτην, ἢ ἐπίσκοπον, ἢ μοναστήριον, ἢ ἕτερον τὸν οἱονδήποτε εὐαγῆ οἶκον εἰδότες ὡς οὐκ ἔσται αὖθις περὶ τῶν τιμημάτων ἀναγωγὴ, ἀλλ' οὐδὲ ὁ περὶ τῶν δαπανημάτων λόγος, κἂν εἰ τύχοιεν πολλὰ καταναλωκότες εἰς φιλοπονίαν τῶν ἠγορασμένων, λήψονται μέντοι γε τὰς ὕλας αὐτῶν μετὰ τὸ μὴ βλάψαι τὴν προτέραν κατάστασιν. Εἰ δ' οὐ πάντα ἀπογεγραμμένα εἰσὶν, ἀλλ' οὐκ ἔχει ὁ στρατιώτης κτῆμα ἰδιοπερίορισον καὶ τῇ στρατείᾳ ἀκαταδούλωτον, ἐξουσίαν ἐχέτω ᾧ δὴ βούλοιτο τρόπῳ τοῦτο ἐκποιεῖν, ἐν ᾧ μέντοι γε ἡ ἀπογεγραμμένη κτῆσις αὐτοῦ ἱκανή ἐστι ὑπηρετεῖσθαι τῇ στρατείᾳ. Εἰ γὰρ ἀπολέλειπται ἀνάγκην ἕξει ὁ ἐκ τοῦ στρατιώτου λαβὼν ἔκ τινος αἰτίας τὸ ἐλλιπὲς δι' ἀκινήτου ἀναπληρῶσαι, εἰ δ' ἀδήλως ἀπογεγραμμένα εἰσὶ τὰ τοῦ στρατιώτου ἀκίνητα, τὰ εὐχρηστότερα σιωπηρῶς ὑποκείσθωσαν ἕως δ'. λιτρῶν, καὶ τούτῳ τῷ προνομίῳ ἐξ ἡμετέρας προνοίας συγκροτείσθωσαν. τὰ δὲ περιττὰ ἐφεῖσθαι τούτοις ἐκποιεῖσθαι, καὶ εἴπερ συμβῇ ὃν μὲν τὰ εὐχρηστότερα ἀγοράσαι πρότερον, ὃν δὲ τὰ ἀχρηστότερα ὕστερον, ἐκνικηθῇ δὲ ἐκ τοῦ προτεθέντος προνομίου τὰ εὔχρηστα, ἐχέτω τὰ τῆς πρεσβευσίας δίκαια κατὰ τοῦ μεταγενεστέρου ὁ προγενέστερος. εἰ δὲ πολλὰς ἔχων τὰς ἀκινήτους κτήσεις καὶ πολυτίμους, τὴν ἀπογεγραμμένην ἐκποιήσειεν, ἐκνικῆσαι δὲ ταύτην βουληθῇ ὕστερον ὡς ἀπογεγραμμένην, δίδοσθαι μὲν αὖθις τὴν βοήθειαν τῆς ἐκνικήσεως, ἐκ τῆς ἄλλης δὲ τῷ ἀγοραστῇ τὸ ἱκανὸν περιποιεῖσθαι ὅτι δηλαδὴ εὐποροῖεν ὑπὲρ τὰς δ' λίτρας οἱ ἱππεῖς, ὑπὲρ τὰς δύο δὲ οἱ πλωτῆρες. εἰ δὲ μέρος στρατείας ὑπηρετεῖ τις κατὰ ἀναλογίαν τοῦ μέρους αὐτοῦ, καὶ τὴν εὐπορίαν τυποῦσθαι, μὴ ἄλλως δὲ κυριεύεσθαι τὰ στρατιωτικὰ τοῖς ταῦτα οἵῳ δή τινι τρόπῳ κτωμένοις, εἰ μὴ ὁ τῆς τεσσαρακονταετίας ἀνεπιφώνητος διαρρεύσει χρόνος. σχεδὸν γὰρ τοῖς κακῇ πίστει νομεῦσιν ἠρίθμει τούτους ἡ πάλαι συνήθεια, πλὴν ὅσον οἱ μὲν ἐκ συναλλάγματος νεμηθέντες τὴν τῶν καρπῶν ζημίαν διέφυγον· οἱ δὲ πίστει κακῇ νεμόμενοι καὶ καρποὺς, καὶ προσόδους, καὶ πᾶσαν βλάβην κατετίθεντο, ὃ καὶ ἡμῖν

A ἀρέσκει. στρατιώτην δὲ νομίζεσθαι διατυποῦμεν οὐ τῶν καθωσιωμένων μόνον τοῖς ἱεροῖς λεγεῶσι στρατιωτῶν, ἀλλὰ γὰρ δὴ καὶ τούτους οἳ διά τινα τύχης ἐπήρειαν ἐπιδεεῖς ὀφθέντες ἀνδρείας ἐνδίκως τετυχήκασι. καὶ τῶν αὐτῶν τούτοις δικαιοῦμεν ἀπολαύειν προνομίων, οὐ συγχωροῦντες οὔτε παρ' ἐκείνων πιπράσκεσθαι τὰ ἐξ ὧν αἱ στρατεῖαι ὑπηρετοῦνται, καὶ πολλῷ πλέον παρὰ τοῦ δημοσίου· ἃ γὰρ τοῖς κυρίως δεσπόταις ἐπιτιμῶμεν τοῦ κοινῇ

B συμφέροντος ἕνεκεν, πῶς ἂν τῷ δημοσίῳ πιπράσκειν ἐπιτρέψαιμεν. καὶ τὴν πάλαι ἄγραφον ἀδικίαν ἐκείνην νόμου τάξιν ἔχειν μεθήσομεν τὴν ἐσχάτην γῆς τε ἁπάσης ἐξελαύνεσθαι καὶ θαλάσσης, ὡς οὖσαν θηριωδεστάτην καὶ ἀπηνεστάτην, οἶμαι γὰρ ὡς οἱ ταύτην εἰσαγαγόντες τὴν αὐτὴν τῶν ἄρκτων φύσιν τῇ πολιτείᾳ προσένειμαν. λόγος γὰρ ἔχει μόνας θηρίας τὰς ἄρκτους λιμῷ πιεζομένας τοὺς δακτύλους περιλιχμᾶσθαι, εἴπου καλῶς τις εἰδὼς χεῖρας ὅλης τῆς πολιτείας, ἀλλ' οὐ-

C χὶ δακτύλους τοὺς στρατιώτας δοκοίη. ταῦτα μὲν οὖν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἐντελῶς ἅμα καὶ λυσιτελῶς κατὰ τὸ ἡμῖν δοκοῦν διατυποῦμεν, ἐπὶ δὲ τοῖς προλαβοῦσι πάλαι μὲν ἐπικρατεῖ ἀδιαίτητος καὶ παχυμερὴς συνήθεια ἀναργύρως τοὺς ἀγοραστὰς τῶν στρατιωτικῶν ἐξωθεῖσθαι. ἡ δὲ λεπτομερὴς τῶν κατὰ μέρος διοίκησις ἄλλοτε ἄλλως ἐν οἷς ἂν αὖθις μετῆγον οἱ τῆς ψήφου κύριοι μεταφερομένη πολλήν τινα λώβην παρεῖχε τοῖς πράγμασι καὶ πᾶσαν ἀσάφειαν. ἡμεῖς οὖν ἅμα πρόσω καὶ ὀπίσω τοὺς πε-

D ρὶ τῶν συμφερόντων τρέψαντες ἀναλογισμοὺς τὰς κεχυμένας ἐκείνας, καὶ ποικιλοτρόπους ἀποδιοπομπούμενοι πράξεις ἑνὶ ῥυθμῷ καὶ λόγῳ τοῖς ἐν ἅπασι διοικήσεσι στέλλοντες, θεσπίζομεν εἰ μὲν εἶεν κληρονόμοι αὖθις τοῖς γεγραμμένοις στρατιώταις καλοῦντες τυχὸν, ἢ ἀνιόντες, ἢ ἐκ πλαγίου μέχρι ἕκτου βαθμοῦ αὐτοὶ πάντως προσδεχθήσονται κατὰ τὴν τῶν βαθμῶν συγγένειαν προτιμώμενοι εἰς τὸ ἐκδικεῖν τὰ παρὰ τῶν στρατιωτῶν ἐκποιηθέντα κακῶς, ἢ παρὰ δυνάστου βίᾳ κατασχεθέντα, τῶν ἐγγυτέρου δὲ βαθμοῦ συγγενῶν μὴ βουλομένων, ἢ

E μὴ δυναμένων, καὶ οἱ πορρωτέρω εἰσδεχθήσονται συγγενεῖς. συγγενῶν δὲ οὐχ ὑπόντων, ἢ τῶν ἀπὸ νόμου καλουμένων ἀγχιστέων οἱ συνδόται καὶ οἱ συναιχμοὶ τούτων ἀκουτισθῶσι προσερχόμενοι, τούτων δὲ οὐκ ὄντων οἱ συντελεσταὶ ἀπορώτεροι στρατιῶται, ἵν' ἐξ ἐκείνων τὸ ἐνδέον τῆς εὐπορίας ἀνασώζοντες ἐποικοδομηθεῖεν πρὸς ἰσχὺν ἱκανότητος· εἰ δὲ καὶ οὗτοι οὐκ εἶεν, ἀνάγκη καὶ τοὺς πολιτικοὺς συντελεστὰς εἰσακούεσθαι, πρὸς τὸ μὴ διαπίπτειν τὸ ἐκ

τοῦ κήνσου

τοῦ κοινοῦ φέρειν. Εἰ δὲ στρατιώτης στρατιώτου ἑτέρου κτῆσιν ἠγόρασεν, εἰ μὲν ὁ εὐπορώτερος ἐξ ἀπόρου τὴν αὐτὴν ὑφέξει τοῖς δικαστικοῖς ποινὴν ἀργύρως ἐκπίπτων τῶν ἠγορασμένων. εἰ δὲ ἄπορος ἐξ εὐπόρου, τὸ ἀγορασθὲν ἕξει πάντως ἢ τὸ τίμημα λήψεται. εἰ δὲ ἀμφοῖν ἀπορία εὑρίσκεται τῶν ζημιουμένων μέρει προσδοθῆναι κελεύομεν, τὴν ἀγαθὴν πίστιν ἐνταῦθα τηροῦντες, ἥτις οὐκ ἐᾷ τινα κερδαίνειν ἐκ τῆς τοῦ ἄλλου ζημίας, ταῦτα περὶ τῶν στρατιωτικῶν κτήσεων, ἃ μὲν εὑρησκόντες ἃ δὲ ἐξευρησκόντες δεῖν ᾠήθημεν μεταβῆναι καὶ ἐπ᾿ αὐτὴν τῶν στρατιωτικῶν προσώπων, καὶ τὰ συμπεσόντα τούτοις μικρὸν ἄνωθεν ἀναγορεῦσαι. ἦν ὅτε ἡ ὁλοσχερὴς τῶν πραγμάτων ἀναστροφὴ καὶ φορὰ ὀλέθρου δυσκάθεκτος, καὶ πᾶς τις τῶν ἐν δόξῃ κραταιῶν πανοικὶ χώρας ἀπεριγράπτους ἀποτεμνόμενος, ἐν ἀνδραπόδων λόγῳ τοὺς ἀθλίους ἐνέταττε κτήτορας, σχέτλια ποιεῖν οὐχ ἡγούμενος, πάσχειν δὲ μᾶλλον εἰ ἕτερος ὑπέρτερος τούτου ἐν πλεονεξίᾳ ὀφθείη, καὶ ἦν ὁλοσχερὴς ἅμιλλα κακῶν. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ μέχρι τῶν δυνατῶν ἦν, ἀλλ᾿ ἐκεῖθεν ἀρξαμένη καὶ εἰς τοὺς ὀλιγογενεῖς ἐτελεύτησεν. αἱ γὰρ τῶν ὑπερεχόντων ἕξεις, διαδόσιμοι ὡς ἐπὶ πολὺ τῷ πλήθει γίνονται. ἐκεῖθέν τε οἱ ἀρχὰς τοῦ στρατοῦ λαχόντες, ὥσπερ οἴκοις νόμου τὰ τούτων εἶναι τῶν στρατηγῶν, ἅπαντες εἶχον λαμβάνοντες, ἀντεδίδουν δὲ αὖθις στρατείαν ἄνθρωποι οἷοι ἀμελεῖς, ἀπόλεμοι, μυρμήκων ἀσθενέστεροι, καὶ λύκων ἁρπακτικώτεροι, δι᾿ ὧν τοὺς ἐχθροὺς δασμολογεῖν οὐκ ἔχοντες, ἠργυρολόγουν τοὺς ὑπηκόους, ὅθεν οὐκ ἐδυνήθησαν χρόνου πρὸς τὸ πολὺ ἀνατρέψαι, ἀλλ᾿ ἐκ τῆς σφῶν καταφθορᾶς εἰς ἔσχατον κίνδυνον τὴν τῶν Ῥωμαίων ἤλασαν ἀρχήν. ὅσην μὲν οὖν τὴν σπουδὴν περὶ τὴν τούτων ἀναστολὴν κατεβαλλόμεθα πολλοὶ τῶν χρηστῶν καὶ μετρίων ἀναφωνήσουσιν, ἢ μᾶλλον ἡ πληθὺς τῶν εἰς τὸ παντελὲς ἔδαφος ἐπινοσούντων βοήσεται ἄρτι τῆς δουλείας ἀπηλλαγμένοι, ἀναγγέλλουσι δὲ εἰμὶ καὶ αἱ τῶν ἄλλων πραγμάτων πρὸς τὰ κρείττω μεταβολαὶ αἷς πρὸς ταλαιπωρούμεθα ταῖς φροντίσιν ὑπνομαχοῦντες, ἵνα μὴ κωφή τις ἢ καὶ διαπεφωνημένη ἡ ἐπινοηθεῖσα τῶν πλημμελῶς φερομένων διόρθωσις, ἣν ἐν τῷ παρόντι ἐδίκτῳ, ὡς οἷόν τε ἐστὶ ἀκριβῶς ἀνεστοιχειωσάμεθα. καὶ τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ εἰς διαμονὴν ἀΐδιον παραδιδόντες θεσπίζομεν, εἴ τις στρατιώτης ἐν προικὸς λόγῳ εὑρεθείη κατέχων, εἰ μὲν αὐτὸς ἐκεῖνος· καὶ τὰ ἐξ ὧν ἡ στρατεία ὑπηρετεῖται, κτήματα ἁρπάσας ἔχει ἓξ χρυσοῦ νομίσματα ποινῆς ἕνεκεν ἀποτίσει ἐξ ὧν ὁ στρατιώτης μὲν τὸ ἥμισυ λήψεται πρὸς ἐπανάληψιν τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ, τὸ ἥμισυ δὲ ὁ δημόσιος τῆς χάριν ἐστερήθη δουλείας. Εἰ δὲ οὐχ ἁρπάσας ἀλλ᾿ ἀγοράσας εὑρεθείη, τὰ στρατιωτικὰ πρὸς μὲν τὸ δημόσιον γ΄. χρυσοῦ νομίσματα καταθήσει, πρὸς δὲ τὸν στρατιώτην ἀγωγὴν ὑπὲρ τοῦ τιμήματος οὐκ ἕξει. εἰ δὲ ἑτέρων ἐξελασάντων αὐτοὺς ἐκ τῶν οἰκείων ἢ αὐτῶν ἐκείνων ἐκστασίῳ χρησαμένων ἄλλοι τούτους κατοικτείραντες ἐδέξαντο, εἴτε παροικεῖν, εἴτε δουλεύειν, ἀνεύθυνοι ἔσονται. ὅσοι δὲ στρατιώτας ἱκανοὺς εἰς ἰδίας ὑπηρεσίας κατατολμήσουσιν ἔχειν τῶν φοσσάτων τούτους ἀποστερήσαντες, εἰς ἕκαστον ἐν ἑκάστῳ χρόνῳ ἓξ νομίσματα ὁ ἐξκουσσεύσας εἰσπραχθήσεται, καὶ ταῦτα ὁ δημόσιος οἰκειώσεται, εἰ μή που ἀπὸ στρατηγοῦ, ἢ τῶν ἄλλων ἀρχόντων τούτους ἔτυχον δεδομένοι, καὶ οὗτοι ἐκ τῶν ἀποτεταγμένων εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ στρατηγοῦ, ἢ τῶν ἀρχόντων καθεστήκεισαν. εἰ γὰρ ἐκ τῶν ἔξωθεν καὶ τῆς κοινότητος εἰσὶν οὐκ ἀθῳωθήσεται ὁ τούτους ἔχων, εἰ καὶ δεικνύειν ἑτοίμως ἔχει παρὰ τοῦ στρατηγοῦ, ἢ ἀρχόντων ἐπιτραπῆναι κεχρῆσθαι αὐτῷ.

Vt Lotharij & Friderici Constitutione feuda nullo modo possunt à militibus alienari . ita nec ea prædia militaria quæ relata sunt in Codices militares ex hac Constitutione quæ feudis comparamus. Cetera autem quæ Codicibus militaribus absunt , possunt alienari vsque ad certum modum, puta secundum eius distinctionem , si modo retineat sibi tantum ex eis miles quantum conficiendis quatuor vel duabus libris auri sufficiat, ne scilicet omnino redactus ad inopiam, & militiæ reddatur inutilis. quæ est etiam ratio Constitutionum Lotharij & Friderici Sed hoc distabant illa prædia militaria à feudis, quod illa à nemine recognoscebant, quippe cum eorum essent milites pleno iure domini , & consequenter quod alienatione aliis non aperirentur , sed illis ipsis restituerentur. Ceterum vt Fridericus nullam censet emptori præscriptionem temporis opitulari posse, quo minus venditio rescindatur, ita nec Constantinus , nisi XL. annorum, quasi scilicet omnis qui ea prædia emerit in eo pro malæ fidei possessore habeatur, *l. 7. C. de agri. & cens.* licet in fructuum & eius quod interest ratione distinguat inter bonæ & malæ fidei emptorem, sicut Fridericus in pretij repetitione. Et præterea longi tantum temporis præscriptionem excludere Fridericus voluit, vt docui 4. tit. 49. Militibus hac siue Nouella siue edicto Constantinus adnumerat causarios, & quid iuris sit si prædia miles à milite emerit, definit, & alia quædam quæ exposuimus in præfationibus libri primi. His adnectere libuit pro coronide Caroli IV. auream bullam siue χρυσόβουλλον, vt tum etiam in Oriente loquebantur, Nicetas ἐρυθρόγραφον, quia multum pertinet ad feuda, nec vulgo versatur in manibus. Superiores quoque Friderici de iure προτιμήσεως, Romani eadem de re, Constantini de prædiis militaribus nondnm perfecte quisquam ediderat. extabant tantum Friderici fragmenta quædam apud Afflictum, & Baldum, & Oldendorpium, ceterorum apud Harmenopulum. Deo immortali, omnipotenti sit laus, honor & gloria, hominibus pax & salus per Iesum Christum Dominum nostrum.

AVREA BVLLA CAROLI IV. ROMANORVM IMPERATORIS.

IN NOMINE SANCTÆ ET Indiuiduæ Trinitatis fœliciter. Amen.

CAROLVS IV. DIVINA FAVENTE CLEMENTIA Romanorum Imperator, & Bohemiæ Rex, ad perpetuam rei memoriam.

OMNE regnum in seipsum diuisum desolabitur: nam principes eius facti sunt socij furum: ob quod dominus miscuit in medio eorum spiritum vertiginis, vt palpent in meridie sicut in tenebris: & candelabra eorum mouit de loco suo, vt cæci sint, & duces cæcorum, & qui ambulant in tenebris, offendunt: & cæci mente, scelera perpetrant, quæ in diuisionem contingunt. Dic superbia, quomodo in Lucifero regnasses, si diuisionem auxiliatricem non habuisses? Dic Satan inuide, quomodo Adam de paradiso eiecisses, nisi eum ab obedientia diuisisses? Dic luxuria, quomodo Troiam destruxisses, nisi Helenam à viro suo diuisisses? Dic ira, quomodo Romanam Rempublicam destruxisses, nisi in diuisione Pompeium & Iulium sæuientibus gladiis ad intestina prælia concitasses? Tu quidem inuidia, Christianum Imperium à Deo ad instar sanctæ & indiuiduæ Trinitatis, fide, spe & charitate, virtutibus Theologicis roboratum, cuius fundamentum super Christianissimo regno fœliciter stabilitur, antiquo veneno quod velut serpens in palmites Imperiales, & membra eius propinquiora, impio scelere vomuisti, vt concussis columnis totum ædificium ruinæ subiiceres: diuisionem inter septem Electores sacri Imperij, per quos (velut septem candelabra lucentia in ciuitate Spiritus septiformis) sacrum illuminari debet Imperium, multoties posuisti. Sane cum ex officio, quo Cæsarea dignitate potimur, futuris diuisionum & dissentionum periculis inter Electores ipsos, de quorum numero (vt A rex Bohemiæ) esse dignoscimur, ratione duplici tam ex imperio quam electionis iure quo fungimur, occurrere teneamur: infra scriptas leges ad vnitatem inter Electores fouendam, & electionem vnanimem inducendam, ac detestandæ diuisioni prædictæ variisque periculis ex ea sequentibus aditum præcludendum, in solemni curia nostra Nurembergensi assidentibus nobis omnibus Principibus, electoribus ecclesiasticis & secularibus, ac aliorum Principum, Comitum, Baronum, Procerum, Nobilium, & Ciuitatum, B multitudine numerosa, in solio Maiestatis Cesareæ Imperialibus infulis, insigniis & diademate decorati, deliberatione prævia, de Imperialis potestatis plenitudine edidimus, statuimus, & duximus sanciendas, &c. sub anno Domini millesimo, trecentesimo, quinquagesimo sexto, indictione nona, quarto Idus Ianuarij: regnorum nostrorum an. decimo, Imperij vero secundo.

Decernimus, & præsenti edicto Imperiali perpetuo valituro sancimus, ex certa scientia, & de Imperialis plenitudine potestatis, C vt quotiescunque & quandocunque futuris temporibus necessitas, siue casus electionis, regis Romanorum in Imperatorem promouendi, emerserit, & Principes electores ad electionem huiusmodi, iuxta antiquam laudabilem consuetudinem habuerint proficisci, vnusquisque Princeps elector, si & quando super hoc fuerit requisitus quoslibet Principes electores suos, vel ipsorum nuntios, quos ad electionem ipsam transmiserint per terras, territoria & loca sua, & etiam vltra sicut longius poterit conducere tenea-

tur, & eis absque dolo præstare conductum, versus ciuitatem, in qua talis electio fuerit celebrata, & ab illa etiam redeundo, sub pœna periurij ac perditionis (pro & illa dumtaxat vice) suæ vocis, quam in electione huiusmodi fuerit habiturus. Quas quidem pœnas, eos vel eum, qui in præstando memoratum conductum rebelles seu rebellem, negligentes seu negligentem se præbuerint, eo ipso decernimus incidisse.

Statuimus insuper, & mandamus vniuersis aliis Principibus feuda à sacro Imperio Romanorum tenentibus, quocunque nomine censeantur, nec non Comitibus, Baronibus, militibus, clientibus, nobilibus & ignobilibus, ciuitatibus & communitatibus castrorum, ciuitatum, & locorum sacri Imperij vniuersis, vt eodem tempore, dum videlicet regis Romanorum in Imperatorem promouendi electio celebranda occurrerit, vnumquemque principem electorem ab ipsis vel eorum aliquo conductum huiusmodi postulantem vel eiusdem nuntios, quos ad electionem ipsam direxerit, vt præfertur, per territoria sua & alias quanto potuit remotius absque dolo modo præcedenti conducant. Si qui vero huic nostræ constitutioni contraire præsumpserit, subscriptas ipso facto pœnas incurrant. Omnes quidem principes, Comites, & Barones, nobiles, milites, clientes, ac vniuersi nobiles contrarium facientes, reatum periurij, & priuationem omnium feudorum, quæ à sacro Romano Imperio & quibuscunque aliis obtinent, & etiam omnium possessionum suarum à quocunque habitarum incurrant. Omnes quoque ciues & communitates, contra præmissa facere præsumentes, similiter sint periuri. Et nihilominus vniuersis suis iuribus, libertatibus, priuilegiis, & gratiis à sacro obtentis Imperio, sint omnino priuati. Et cum personis, & bonis suis omnibus, bannum & proscriptionem Imperialem incurrant. Et eosdem ipso facto exnunc, prout extunc, omni iure priuamus. Deinceps cuilibet hominum auctoritate propria, & sine iudicio, seu inuocatione magistratus cuiuslibet, impune licebit eos inuadere, nullamque pœnam propter hoc inuadens ipsos debebit ab Imperio seu quouis alio formidare: præsertim cum contra Remp. ac sacri Imperij statum ac dignitatem, ac etiam contra honorem proprium, & salutem tantæ rei temerarij neglectores, tanquam rebelles, inobedientes & perfidi, infideliter & peruerse agere, conuincantur. Decernentes insuper, & mandantes, vt omnium ciuitatum ciues & communia, iam dictis Principibus electoribus, & eorum cuilibet hoc poscenti, eorumque nuntiis victualia in communi pretio atque cursu pro suis, seu nuntiorum prædictorum hominumque suorum necessitatibus, dum ad prædictam ciuitatem causa celebrandæ electionis prædictæ accesserint, & etiam dum discesserint ad eadem, vendere seu vendi facere teneantur, nullam in præmissis fraudem quomodolibet adhibendo, alioquin contrarium facientes, pœnas illas volumus ipso facto incurrere, quas in præcedentibus contra ciues & communitates duximus promulgandas.

Quisquis insuper ex Principibus, Comitibus, Baronibus, militibus, clientibus, nobilibus seu ignobilibus, ciuibus seu communitatibus ciuitatum, Principi Electori ad electionem de Rege Romanorum celebrandam eunti, vel ab ipsa denuo redeunti, hostiles custodias tendere, seu insidias parare præsumpserit: aut ipsos, vel eorum aliquem, in sua, vel suorum personis aut rebus, inuadere, vel turbare, seu ipsorum vel alicuius eorum nuntios ante dictos, siue conductum petierint, siue etiam non duxerint exigendum, hunc vna cum vniuersis militiæ complicibus, ipso facto supra dictas pœnas decreuimus incurrisse: ita videlicet, quod quæuis persona pœnam incidat, siue pœnas, quas iuxta præmissa pro qualitate personarum duximus infligendas.

Si vero aliquis Princeps elector, cum aliquo suo coëlectore inimicitias gereret, & inter eos quæcunque contentio, controuersia seu dissensio verteretur, iis nequaquam obstantibus, alter alterum, vel alterius nuntios ad electionem huiusmodi destinandos, præmisso modo conducere sit adstrictus sub pœna periurij ac perditionis (ea vice dumtaxat) suæ vocis in electione, vt superius est expressum.

Si qui vero alij Principes, Comites, Barones, milites, clientes, nobiles ac ignobiles, ciues vel communia ciuitatum cum aliquo Principe electore, vel pluribus ex eisdem aduersam gererent voluntatem, seu quauis discordia inter ipsos ad inuicem, vel guerra siue dissensio verteretur, nihilominus omni contradictione & dolo cessantibus, Principi Electori principibus, seu eius, vel ipsorũ nuntiis, ad electionem huiusmodi destinandis, & redeuntibus ab eadem, talem debeant præstare conductum: prout singuli pœnas iam dictas, per nos videlicet in se latas, voluerint euitare, quas eos qui secus fecerint incurrisse decernimus eo ipso.

Ad præmissorum autem omnium firmitatem & certitudinem ampliorem, iubemus & volumus, vt vniuersi Principes Electores, & ceteri Principes, necnon Principes, necnon Comites, Barones, nobiles, ciuitates, seu ipsarum communitates, præmissa omnia li-

teris, & iuramentis suis firmare, & ad ea bona fide, ac sine dolo implenda efficaciter se debeant obligare. Quicunque vero literas huiusmodi dare renuerit, pœnas illas ipso facto incidat, quas pro personarum conditione per præmissa singulis duximus infligendas.

Si quis autem Princeps Elector alius, vel Princeps cuiuscunque conditionis aut status, feudum vel feuda à sacro tenens Imperio, aut Comes, Baro, vel nobilis, seu successores talium, vel heredes supra & infra scriptas Imperiales nostras constitutiones & adimplere noluerint, aut eis contraire præsumpserint: & si quidam talis Princeps Elector extiterit, extunc ceteri sui Coëlectores à suo ipsum deinceps excludant consortio: ipseque voce electionis, & aliorum principum Electorum loco & dignitate careat, atque iure: nec inuestiatur de feudis, quæ à sacro Imperio nisus fuerit obtinere. Alius vero Princeps aut vir nobilis (vt præfertur) in has nostras leges committens, similiter non inuestiatur de feudis, quæ à sacro Imperio, vel alias obtinet à quocunque. Et nihilominus omnes præmissas pœnas suam concernentes personam incidat eo ipso. Quamuis autem vniuersos Principes, Comites, Barones, nobiles, milites, clientes, ciuitates quoque, & communitates illarum, ad præstandum cuilibet Principi Electori, vel eius nuntij præfatum conductum, vt prædicitur, indistincte volumus & decernimus obligari. Nihilominus eorum cuilibet singularis conductus, & conductores, pro regionum & locorum adiacentia cuilibet magis apto duximus designandos, vt statim per sequenia plenius apparebit.

Primo namque regem Bohemiæ, sacri Imperij Archipincernam conducent, Archiepiscopus Moguntin. Bamburgen. & Herbipolen. Episcopi, Burggrauij Nurenbergen. Item illi, de Hœnloch & VVertheym, de Brunech & de Hanauue: item ciuitates, Nurenburg, Rotenburg & Vuindesheym.

Deinde Archiepiscopum Colonien. sacri Imperij per Italiam Archicancellarium conducent, & conducere tenebuntur Monguntinen. & Treueren. Archiepiscopi: Comes Palatinus Rheni, Lantgrauius Hassiæ: item de Katznellenbogen, de Nassauu, de Dietz, Comites: Item de Isenburg, de Vuestenburg, de Runckel, de Limburg & Falckensteyn: item ciuitates, Vuertflar, Geylnhusen, & Fridberg.

Item Archiepiscopum Treueren. sacri Imperij per Galliam, & regnum Arelaten. Archicancellarium, conducent Archiepiscopus Moguntinen. Comes Palatinus Rheni: item de Spanheym, & de Feldentz, Comites: item Rugrauen, Vuildegrauen, de Nassauu, de Isenburg, & Vuersterburg, de Runckel; de Limburg, & de Ditz, de Katzenellenbogen: de Egesteyn, de Falckensteyn: item ciuitas Moguntinen.

Deinde Comitem Palatinum Rheni, sacri Imperij Archidapiferum, conducere debebit Archiepiscopus Moguntinen.

Ducem vero Saxoniæ sacri Imperij Archimarescalcum, tenebitur conducere rex Bohemiæ, Moguntinus & Mardeburgen. Archiepiscopi: item Bamburgen. & Herbipolen. Episcopi, Marchio Misnen. Lantgrauius Hassiæ: item Fulden. & Hersfelden. Abbates, Burggrauij Nurenburgen. item illi de Hohenloch, de Vuertheym, de Bruneck, de Hanauu, de Falckensteyn. Item ciuitates, Erffordia, Mulhusen, Nuremberg, Rotenbur, & Vuindesheym.

Et hi omnes proxime nominati, Marchionem Brandenburgen. sacri imperij Archicamerarium, similiter conducere tenebuntur.

Volumus autem, & expresse statuimus, vt vnusquisque Princeps Elector, qui talem voluerit habere conductum, his à quibus ipsum postulare decreuerit, hoc ipsum adeo tempestiuè, viamque qua fuerit transiturus, insinuet, & talem conductum exposcat, vt illi qui ad conductum huiusmodi impendendum deputati, & qui fuerint requisiti, ad hoc opportune se valeant & commode præparare.

Præmissas vero constitutiones circa materiam conductus editas, ita sane debere declaramus intelligi. vt vnusquisque superius nominatus, vel forsan non expressus, à quo in casu præmisso conductum requiri contigerit, ad præstandum ipsum per suas dumtaxat terras & territoria, ac etiam vltra, quanto potest remotius, absque dolo, sub pœnis contentis superius est astrictus.

Præterea statuimus, & etiam ordinamus, vt Archiepiscopus Moguntinensis, qui fuerit pro tempore, singulis Principibus coëlectoribus suis, ecclesiasticis & secularibus, electionem eandem, per suos nuntios patentibus debeat literis intimare, in quibus quidem literis talis dies & terminus exprimatur, infra quem eædem literæ ad singulos eosdem Principes verisimiliter possint peruenire: huiusmodi vero literæ continebunt, vt à die in literis ipsis expressa, infra tres menses continuos, omnes & singuli Principes Electores Franckfort super Moganum esse debeant constituti, vel suos legales ad eundem terminum atque locum nuntios destinare, cum plena & omnimoda potestate, suisque patentibus literis, maiori cuiuslibet sigillo eorum signatis, ad eligendum Romanorum Regem in Cæsarem promouendum. Qualiter autem, & sub qua forma tales literæ con-

A ficiedebeant, & quæ in eis solemnitas debeat immutabiliter obseruari, & in qua forma & modo Principes Electores nuntios suos ad electionem huiusmodi destinandos, ad potestatem, mandatum, seu procuratoria ordinare debuerint, ad finem præsentis libri scriptum inuenitur clarius, & expressum. Et eandem formam illic traditam mandamus, & de Imperialis potestatis plenitudine, vsquequaque decernimus obseruari.

Cum autem ad hoc peruentum fuerit quod de Imperatoris, vel Regis Romanorum obitu, in diœcesi Moguntinensi constiterit, extunc infra vnum mensem, à die notitiæ obitus huiusmodi continue numerandum, singulis Principibus Electoribus, obitum ipsum, & intimationem, de quibus præmittitur, per Archiepiscopum Moguntinensem, iubemus & decernimus, suis patentibus literis declarari. Quod si idem Archiepiscopus in executione & intimatione huiusmodi negligens aut remissus fortasse existeret, extunc iidem Principes motu proprio, etiam non vocati pro fidei suæ virtute (qua sacrum prosequi tenentur imperium) post hæc infra tres menses, sicut in constitutione supra proxime posita continetur, in ciuitate Franckfort sæpe dicta conueniant, electuri regem Romanorum in Cæsarem promouendum.

Debet autem vnusquisque Princeps elector, vel sui nuntij prædictam ciuitatem Franckfort, cum ducentis equitibus tantummodo præfatæ electionis tempore introire, in quorum numero quinquaginta tantum armatos, vel pauciores, introducere secum poterit, sed non plures.

Princeps vero elector, ad electionem huiusmodi vocatus & requisitus, & ad ipsam non veniens, vel legales nuntios cum literis patentibus sigillo suo maiori sigillatis, plenamque & liberam ac omnimodam potestatem continentibus, ad eligendum Romanorum regem, futurum imperatorem, non dirigens, aut veniens, aut huiusmodi nuntios fortasse transmittens: si postea Princeps ipse, aut prædicti nuntij à prædicto electionis loco recederent Rege Romanorum futuro Cæsare non electo, nec ad præmissa procuratore legitimo substituto: solemniter, & relicta electionis voce seu iure, quod in eadem electione habuit, & tali modo deseruit, careat ea vice.

Injungimus autem ciuibus de Franckfort, & mandamus, vt ipsi vniuersos Principes electores in genere, & quemlibet eorum in specie, ab inuasione alterius, si quid inter eos aduersitatis emergeret, & etiam ab omni homine cum omnibus eorum hominibus, quos ipsi & eorum quilibet in præfato ducentorum suorum equorum numero, ad præfatam duxerint ciuitatem in virtute iuramenti, quod super hoc ipsos ad sancta præstare statuimus Euangelia, fideli studio & solerti diligentia protegant & defendant, alioquin periurij reatum incurrant: & nihilominus omnia iura sua, libertates, priuilegia, gratias & indulta, quæ à sacro obtinere noscuntur Imperio omnino amittant: bannum quoque imperiale cum personis & bonis suis omnibus incidant eo ipso. Et liceat extunc omni homini auctoritate propria ac sine iudicio, ciues eosdem, quos eo casu exnunc prout extunc omni iure priuamus, tanquam proditores, infideles & rebelles imperij, impune inuadere: ita quod inuadentes huiusmodi, pœnam quamcunque à sacro Imperio, vel quouis alio nequaquam debeant formidare.

Ciues insuper antedicti de Franckfort per omne tempus illud, quo super electione sæpe dicta tractari & agi contigerit, neminem præfatam ciuitatem cuiuscunque dignitatis, conditionis vel status extiterit, intromittant, vel intrare quouis modo permittant: Principibus electoribus vel eorum nuntiis & procuratoribus ante dictis dumtaxat exceptis, quorum quilibet cum ducentis equis debebit (vt prædicitur) intromitti. Si vero post ipsorum Principum electorum introitum, seu in ipsorum præsentia in præfata ciuitate aliquem reperiri contigerit, illius exitum ciues ipsi debebunt absque mora, & cum effectu protinus ordinare sub omnibus pœnis contra ipsos superius promulgatis: & etiam in virtute iuramenti, quod ciues ipsi de Franckfort, super eo virtute præsentis constitutionis præstare debebunt, ad sancta Dei Euangelia, vt in præcedentibus est expressum.

POstquam autem sæpe dicti Electores, seu nuntij, ciuitatem Franckforden. ingressi fuerint, statim subsequenti diluculo in ecclesia Sancti Bartholomæi Apostoli ibidem in omnium ipsorum præsentia, Missam de sancto Spiritu faciant decantari ad finem, vt ipse S. Spiritus corda ipsorum illustret, & eorum sensibus lumen suæ virtutis infundat, quatenus ipsi suo suffulti præsidio, hominem iustum bonum & vtilem eligere valeant in regem Romanorum futurum Cæsarem, ac pro salute populi Christiani expedientem. Peracta quoque Missa huiusmodi, omnes illi Electores, seu nuntij accedent ad altare, in quo Missa eadem extitit celebrata: vbi Principes electores ecclesiastici coram Euangelio beati Ioannis, In principio erat Verbum, quod illic ante ipsos poni debebit, manus suas pectori cum reuerentia supponant: seculares vero Principes electores, dictum Euangelium corporaliter manibus suis tangant, qui omnes cum tota sua familia, tunc

ibi debebunt inermes assistere. & Archiepiscopus Moguntinensis formam iuramenti eis dabit, & vna cum ipsis, & ipsi vel absentium nuntij vna cum eo, iuramentum præstabunt vulgariter in hunc modum. Ego N. Archiepiscopus Moguntinus, sacri Imperij per Germaniam Archicancellarius, ac Princeps elector, iuro ad hæc sancta Dei Euangelia, hic præsentaliter coram me posita, quod ego per fidem qua ego Deo & sacro Romano imperio sum astrictus, secundum omnem discretionem & intellectum meum, cum Dei adiutorio, eligere volo temporale caput populo Christiano: id est, regem Romanorum in Cæsarem promouendum, qui ad hoc existat idoneus, in quantum discretio & sensus mei me dirigunt: & secundum fidem prædictam vocemque meam, & votum seu electionem præfatam, dabo absq; omni pacto, stipendio, pretio, seu promisso, vel quocunque modo talia valeant appellari. Sic me Deus adiuuet, & omnes Sancti.

Præstito denique per Electores seu nuntios in forma & modo prædictis huiusmodi iuramento, ad electionem procedant: nec ammodo de iam dicta ciuitate Franckfort separentur, nisi prius maior pars ipsorum temporale caput mundo elegerit, seu populo Christiano, regem videlicet Romanorum in Cæsarem promouendum. Quod si facere distulerint infra triginta dies, à die præstiti iuramenti præfati continue numerandos, extunc transactis eisdem triginta diebus, ammodo panem manducent & aquam: & nullatenus ciuitatem exeant antedictam, nisi prius per ipsos vel maiorem partem ipsorum, rector seu temporale caput fidelium electum fuerit, vt præfertur.

Postquam autem in eodem loco, ipsi, vel pars eorum maior numero elegerit, talis electio perinde haberi & reputari debebit, ac si foret ab ipsis omnibus, nemine discrepante concorditer celebrata. Sique per tempus aliquod morari, abesse & tardare contingeret aliquem de Electoribus seu nuntiis antedictis, dum tamen veniret antequam prædicta est electio celebrata: hunc ad electionem istam, in eo statu admitti debere decernimus, in quo ipsa aduentus sui tempore consistebat: & quia de antiqua, approbata & laudabili consuetudine, tam inconuulse quam immutabiliter semper extitit hactenus obseruatum. Ideoque & nos constituimus & de electione Imperiali decernimus plenitudine potestatis, quod is qui modo præmisso in regem Rom. electus fuerit, peracta statim huiusmodi, priusquam in aliquibus causis aliis, siue negotiis, virtute sacri Imperij administret, vniuersis & singulis Principibus Electoribus, ecclesiasticis & secularibus, qui

A propinquiora sacri Imperij membra esse noscuntur, omnia ipsorum priuilegia, literas, iura, libertates, concessiones, antiquas consuetudines, & etiam dignitates, & quicquid ipsi ab Imperio vsque in diem electionis suæ obtinuerunt, & possederunt, absque dilatione & contradictione confirmare & approbare debeat per suas literas & sigilla, ipsisque præmissa omnia innouare, postquam Imperialibus infulis fuerit coronatus. Confirmationem autem huiusmodi Electus ipse cuilibet Principi Electori in specie, primo B suo regali nomine faciet: & deinde sub Imperiali titulo innouabit, & in his ipsos Principes omnes in genere, & quemlibet eorum in specie nullatenus impedire, sed potius absque dolo gratiose tenebitur promouere.

In casu denique quo tres Principes Electores) præsentes seu absentium nuntij, quantum ex se, seu eorum consortium, videlicet Principem Electorem præsentem vel absentem in regem Romanorum elegerint, vocem illius electi, si præsens affuerit, aut nuntiorum C ipsius, si eum abesse contigerit, plenum vigorem habere, & eligentium augere numerum, partemque maiorem decernimus constituere, ad instar ceterorum Principum Electorum.

IN nomine Sanctæ & Indiuiduæ Trinitatis feliciter, Amen. Carolus IV. diuina fauente clementia, Romanorum Imperator semper Augustus, & Bohemiæ Rex, ad perpetuam rei memoriam. Decor & gloria sacrosancti Romani Imperij, & honor Cæsa- D reus, & Reipublicæ grata compendia venerabilium & illustrium Principum Electorum, concordi voluntate fouentur: qui velut columnæ proceres sacrum ædificium circumspectæ prudentiæ solerti pietate sustentant, quorum præsidio dextra Imperialis potentiæ roboratur. Et quanto mutui fauoris ampliori benignitate stringuntur, tanto vberioris pacis & tranquillitatis commoda feliciter profluunt populo Christiano. Vt igitur inter venerabiles Moguntin. Colonien. necnon Treueren. Archiepiscopos, sacri Imperij Principes Electores, omnium litium & E suspicionum mala, quem & qui de prioritate, seu dignitate sessionum suarum, in curiis Imperialibus & regalibus suboriri valerent in posterum, perpetuis in antea temporibus amputentur, & ipsi in cordis & animorum quieta conditione manentes, & de opportunitatibus sacri Imperij, concordi fauore, & virtuosæ dilectionis studio conuenientius meditari valeant pro consolatione populi Christiani habita deliberatione cum omnibus Principibus Electoribus, tam ecclesiasti-

A cis quam secularibus, & de ipsorum consilio, decernimus, & de Imperialis potestatis plenitudine, hac edictali lege perpetuo valitura sancimus, quod supra dicti venerabiles Archiepiscopi, Treuerensis videlicet, ex opposito & lineari directione, versus Imperatoris faciem: Moguntinensis vero in suis diœcesi & prouincia, & extra prouinciam suam, in toto Archicancellariatu suo Germanico, prouincia Coloniensi dumtaxat excepta: & demum Coloniensis in suis diœcesi & prouincia, & extra prouinciam suam in tota Italia & Gallia in dextero latere Romanorum B Cæsaris sedere possint, valeant & debeant in omnibus publicis actibus, Imperialibus puta iudiciis, collationibus feudorum, & in refectionibus mensarum, ac etiam in conciliis, & in omnibus aliis agendis, propter quæ contingit, seu continget, eos pro honore seu vtilitate Imperiali tractandis, mutuo conuenire: & hunc modum sessionis, sub omni eo ordine, sicut expressatur superius, ad prædictorum Coloniens. Treuer. & Moguntinen. Archiepiscoporum successores, perpetuo ex- C tendi volumus, vt nullo vnquam tempore super his quæuis dubietas generetur.

STatuimus insuper, vt quotiescunque Imperialem curiã, ex nunc in antea celebrari contigerit, in qualibet sessione, videlicet tã in consilio quã in curia, quam in mensa, & locis aliis quibuscunque vbi Imperatorem, vel regem Rom. cum Principibus Electoribus sedere contigerit, à dextro latere Imperatoris, vel Regis Romanorum, immediate post Archiepiscopum Moguntinen. vel Colonien. illum videlicet quem tunc temporis, D pro qualitate locorum & varietate prouinciarum, iuxta priuilegij sui tenorem dicto lateri dextro Imperatoris assidere contigerit, Rex Bohemiæ cum sit Princeps coronatus & vnctus primum, & post eum continuo Comes Palatinus Rheni, secundum sedendi locum debet obtinere: ad sinistram vero partem, immediate post illum, quem ex prędictis Archiepiscopis in latere sinistro sedere contigerit, primum locum Dux Saxoniæ, & post eum Marchio Brandeburgen. alterum obtinebit. Ceterum quotiens & quando E deinceps sacrum vacare continget Imperium, extunc Moguntinen. Archiepiscopus, potestatem habebit sicut potestatem habuisse dignoscitur ab antiquo, ceteros Principes antedictos suos, in dicta Electione consortes literatorie conuocandi. Quibus omnibus, seu his qui potuerint & voluerint interesse, in Electionis terminis inuicem congregatis, dictus Archiepiscopus Moguntinensis, & non alter eorumdem Electorum suorum vota singulariter habebit inquirere ordine subsequenti. Primo quidem interrogabit à Treuerensi Archiepiscopo, cui primam vocem competere declaramus, sicut inuenimus hactenus competiisse. Secundo à Coloniensi Archiepiscopo, cui competit dignitas necnon officium Romanorum Regi primum diadema Regium imponendi. Tertio à rege Bohemię, qui inter Electores laicos ex Regię dignitatis fastigio, iure & merito obtinebit primatum. Quarto, à Comite Palatino Rheni. Quinto, à duce Saxoniæ. Sexto, à Marchione Brandeburgensi. Horum omnium vota, præmisso iam ordine, dictus Archiepiscopus Moguntinensis perquiret: quo facto, dicti Principes sui consortes, ipsum vice versa requirent, vt & ipse intentionem suam exprimat, & ipsis aperiat votum suum.

Præterea in celebratione Imperialis curiæ, Marchio Brandeburgensis aquam lauandis Imperatoris vel Regis Romanorum manibus ministrabit. Primum vero potum Rex Bohemiæ: quem tamen sub regali corona, iuxta priuilegiorum regni sui continentiam, nisi libera voluntate voluerit, non tenebitur ministrare. Comes etiam Palatinus Rheni cibum afferre tenebitur. Dux Saxoniæ mareschalcatus officium exercebit, vt solitum est fieri ab antiquo.

QVoties insuper (vt præmittitur) sacrum vacare continget Imperium, illustris Comes Palatinus Rheni, sacri Imperij Archidapifer, ad manus futuri Regis Romanorum in partibus Rheni & Sueuiæ, & in iure Franconico, ratione principatus seu Comitatus Palatini, priuilegio esse debet prouisor ipsius Imperij, cum potestate iudicia exercendi, & ad beneficia ecclesiastica præsentandi, recolligendi reditus & prouentus, & inuestiendi de feudis iuramenta fidelitatis vice & nomine sacri Imperij recipiendi: quæ tamen per Regem Romanorum postea electum, suo tempore omnia innouari & de nouo sibi ipsa iuramenta præstari debebunt, feudis Principum dumtaxat exceptis, & illis quæ *Vanlehen* vulgariter appellantur, quorum inuestituram & collationem soli Imperatori vel Regi Romanorum specialiter reseruamus. Ipse tamen Comes Palatinus omne genus alienationis seu obligationis rerum Imperialium, huiusmodi prouisionis tempore expresse sibi nouerit interdictum. Et eodem iure prouisionis illustrem Ducem Saxoniæ sacri Imperij Archimarscalcum frui volumus, in illis locis vbi Saxonica iura seruantur, sub omnibus modis & conditionibus, sicut superius est expressum. Et quamuis Imperator siue Rex Romanorum super causis, pro quibus impetitus fuerit, ha-

beat (ſicut ex conſuetudine introductum dicitur) coram Comite Palatino Rheni, ſacri Imperij Archidapifero Electore Principe reſpondere: illud tamen iudicium Comes ipſe Palatinus non alibi, præterquam in Imperiali curia, vbi Imperator ſeu Romanorum Rex præſens extiterit, poterit exercere.

DEcernimus, vt in celebratione Imperialis curiæ, quotieſcunque illam deinceps perpetuo celebrari contigerit, antedicti Principes Electores Eccleſiaſtici & ſeculares, iuxta præſcriptum ordinem atque modum à dextris & ſiniſtris immutabiliter teneant loca ſua, eiſque vel eorum alicui in quibuſcunque actibus ad curiam ipſam ſpectantibus, eundo, ſedendo, vel ſtando, nullus princeps alius, cuiuſcumque ſtatus, dignitatis, præeminentiæ vel conditionis exiſtat, nullatenus præferatur: eo ſignanter expreſſo, quod nominatim rex Bohemiæ in celebratione curiarum huiuſmodi, in omnibus & ſingulis actibus antedictis quemcunque Regem alium quacunque etiam ſingulari dignitatis prærogatiua fulgentem, quem quouis caſu venire vel adeſſe forte contingeret, immutabiliter antecedat.

INter ſollicitudines illas innumeras, quibus pro felici ſtatu ſacri Imperij, cui auctore Domino feliciter præſidemus, cor noſtrum quotidie fatigatur, ad hoc præcipue meditatio noſtra dirigitur, qualiter deſiderata & ſalubris ſemper vnio inter ſacri Imperij Principes Electores iugiter vigeat, & eorum corda in ſinceræ charitatis concordia conſeruentur. Quorum prouidentia ſuo tempore orbi fluctuanti tanto celerius, tantoque facilius ſubuenitur, quanto inter eos nullus error ſurrepſerit, & purior fuerit charitas cuſtodita, obſcuritate ſucciſa, & iure cuiuſlibet dilucide declarato, ſane generaliter longe lateque eſt publicum, & quaſi per totum orbem notorium & manifeſtum, illuſtres Regem Bohemiæ, nec non Comitem Palatinum Rheni, Ducem Saxoniæ, & Marchionē Brandeburgenſem, virtute regni & principatuum ſuorum in Electione Regis Romanorum in Cæſarem promouendi, cum ceteris Principibus eccleſiaſticis, ſuis coëlectoribus, ius, vocem & locum habere, & vna cum ipſis cenſeri & eſſe veros & legitimos ſacri Imperij Principes Electores, ne inter eorundem Principum ſecularium Electorum filios ſuper iure, voce & poteſtate præfata, futuris temporibus ſcandalorum & diſſentionum poſſit materia ſuſcitari, & ſic bonum commune periculoſis dilationibus impediri, futuris, auctore Deo, cupientes periculis ſalubriter

A obuiare: ſtatuimus, & Imperiali auctoritate, præſenti lege, perpetuis temporibus valitura decernimus, vt poſtquam iidem Principes Electores ſeculares, & eorum quilibet eſſe deſierint, ius, vox & poteſtas Electionis huiuſmodi, ad filium ſuum primogenitum, legitimum laicum: illo vero non exiſtente, ad eiuſdem primogeniti primogenitum, ſimiliter laicum, libere & ſine contradictione cuiuſpiam deuoluatur. Si vero primogenitus huiuſmodi abſque heredibus maſculis legitimis laicis, ab hac luce migraret, virtute præ-

B ſentis Imperialis edicti, ius, vox & poteſtas Electionis prædictæ, ad ſeniorem fratrem laicum per veram paternam lineam deſcendentem, & deinceps ad illius primogenitum laicum deuoluatur: & talis ſucceſſio in primogenitis & heredib⁹ Principum eorumdē iure, voce & poteſtate præmiſſis, perpetuis temporib⁹ obſeruetur: ea tamen conditione & modo, vt ſi Principem Electorem, ſeu eius primogenitum, aut filium ſeniorem laicum mori, & heredes maſculos & legitimos laicos, defectum ætatis patientes, relinquere contigerit, tunc frater ſenior eiuſdem primogeniti, tu-

C tor eorum & adminiſtrator exiſtat, donec ſenior ex eis legitimam ætatem attigerit, quam in Principe Electore xviij. annos completos cenſeri volumus, & ſtatuimus perpetuo haberi: quam dum attigerit, ius, vocem & poteſtatem, & omnia ab ipſis dependentia, tutor ipſe ſibi totaliter cum officio teneatur protinus aſſignare. Si vero aliquem ex huiuſmodi principatibus eorum, Imperio ſacro vacare cōtingeret: tunc Imperator ſeu Rex Romanorum qui pro tempore fuerit, de ipſo prouidere debebit & poterit, tanquam

D de re ad ſe & Imperium legitime deuoluta: ſaluis tamen ſemper priuilegiis, iuribus & cōſuetudinibus Regni noſtri Bohemiæ, ſuper Electione Regis in caſu vacationis, per Regnicolas, qui ius habēt eligendi Regē Bohemiæ, faciendi iuxta continentiam eorumdem priuilegiorum, & obſeruatam conſuetudinem diuturnam, à diuis Romanorum Imperatoribus ſiue Regibus obtentorum, quibus ex huiuſmodi ſanctione Imperiali in nullo præiudicare volumus: imo ipſa decernimus nunc & perpetuis futuris temporibus, in omni ſuo

E tenore & forma, indubiam tenere roboris firmitatem.

CVm per duos Romanorum Imperatores & reges prædeceſſores noſtros illuſtribus Bohemiæ Regibus, & prædeceſſoribus noſtris, nec non regno Bohemiæ eiuſdem regni coronæ olim conceſſum ſit in regno eodem à tempore cuius contrarij hodie non exiſtit memoria conſuetudine laudabili inconuulſe ſeruata diuturnitate temporum, & præſ-

& præscripta moribus vtentium sine contradictionis aut interruptionis obstaculo introductum, quod nullus Princeps, Baro, nobilis, miles, cliens, burgensis, ciuilis, nulla denique persona eiusdem regni & pertinentiarum eiusdem vbicunque existentium, cuiuscunque status, dignitatis, præeminentiæ, vel conditionis existat, ad cuiuscunque actoris instantiam, extra regnum ipsum ad quodcunque tribunal, seu alterius, præterquam regis Bohemiæ, & regalis curiæ suæ iudicium citare poterit, siue trahi nec vocari debeat, perpetuis in antea temporibus, siue possit. Ideo priuilegium consuetudinem & indultum huiusmodi auctoritate Imperiali, & de Imperialis potestatis plenitudine, ex certa scientia innouantes, & etiam confirmantes, hæc præsenti nostra constitutione imperiali perpetuis temporibus valitura statuimus, vt si contra priuilegium, consuetudinem, vel indultum præfatum, quispiam prædictorum, puta Princeps, Baro, nobilis, miles, cliens, ciuis, burgensis, seu rusticus, aut alia quæcunque persona præmissa, ad quodcunque tribunal, extra regnum prædictum Bohemiæ, in quacunque causa criminali, ciuili vel mixta, seu super quocunque negotio citatus fuerit, quocunque tempore, vel citatus comparere, vel in iudicio respondere minime teneantur: & quod si aduersus huiusmodi non comparentes, vel non comparentem à quocunque iudice, cuiuscunque auctoritatis existat, extra regnum ipsum Bohemiæ constituto, iudicialiter procedi, processus fieri, seu sententias interlocutorias vel diffinitiuas, vnam vel plures in quibuscunque prænominatis causis siue negotiis quouis modo fieri vel promulgari contingeret, auctoritate præmissa, de plenitudine insuper antedictæ imperatoriæ potestatis citationes, præcepta, processus & sententias huiusmodi, nec non executiones, & omnia quæ ex eis vel aliquo ipsorum quomodolibet sequi attentari possent, vel fieri, irritamus penitus, & cassamus. Adiicientes expresse & edicto imperiali perpetuo valituro, eadem auctoritate, & de præmissæ potestatis plenitudine decernentes, vt quemadmodum in prædicto regno Bohemiæ à tempore, (cuius contrarij non habetur memoria) iugiter obseruatum existit, ita nulli prorsus Principi, Baroni, nobili, militi, clienti, ciui, burgensi seu rustico, nulli demum personæ, seu incolæ regni Bohemiæ sæpe dicti, cuiuscunque status, præeminentiæ, dignitatis vel conditionis existat vel extiterit, à quibuscunque processibus, sententiis, interlocutoriis vel diffinitiuis, siue præceptis Regis Bohemiæ, aut quorumlibet suorum iudicum, nec non executionibus eorumdem, contrà se in regali iudicio, seu coram Regis, regni seu prædictorum iudicum tribunalibus, factis aut latis, habitis vel ferendis inantea, seu fiendis, liceat ad quodcunque aliud iudicium appellare: prouocationes quoque seu appellationes huiusmodi, si quas cont[...]c interponi contigerit, eo ipso viribus non subsistant: & appellantes ipsi pœnam perditionis causarum ipso facto se nouerint incurrisse.

PRæsenti constitutione in perpetuum valitura statuimus, & de certa scientia declaramus, quod successores nostri Bohemiæ Reges, nec non vniuersi & singuli Principes Electores, ecclesiastici & seculares, qui perpetuo fuerint, vniuersas auri & argenti fodinas atque mineras, stanni, cupri, ferri, plumbi, & alterius cuiuscunque generis metalli, ac etiam salis, tam inuentas quam inueniendas in posterum, quibuscunque temporibus in regno prædicto, ac terris, & pertinentiis eidem regno subiectis, nec non supradicti Principes, in principatibus, terris, dominiis & pertinentiis suis, tenere iuste possint, & legitime possidere, cum omnibus iuribus nullo prorsus excepto prout possunt seu consueuerunt talia possideri: nec Iudæos habere telonia, in præterito statuta & indulta percipere. Quodque progenitores nostri, reges Bohemiæ ferme, ipsique Principes Electores ac progenitores, & prædecessores eorum legitime poterunt, vsque in præsens, sicut hoc antiqua, laudabili & approbata consuetudine, diuturnique ac longissimi temporis cursu præscripto noscitur obseruatum.

STatuimus præterea, vt regi Bohemiæ successori nostro, qui fuerit pro tempore, sicut constat ab antiquo illustribus Bohemiæ Regibus nostris prædecessoribus licuisse, & in possessione pacifica continua ipsos fuisse iuris subsequentis: videlicet monetas auri & argenti, in omni loco & parte regni sui, & subiectarum sibi terrarum & pertinentiarum omnium, vbi Rex ipse decreuerit sibi quæ placuerit cudi, facere & mandare sub omni modo & forma in regno ipso Bohemiæ, in his ad hæc vsque tempora obseruatis: quodque futuris perpetuo Bohemiæ Regibus hac nostra Imperiali constitutione & gratia perpetuo valituris à quibuscunque Principibus, Magnatibus, Comitibus, ac personis aliis, quascunque terras, castra, possessiones, prædia siue bona liceat emere, comparare seu in domum siue donationẽ, ex quacunque causa aut inobligare, recipere, sub talium terrarum, castrorum, possessionum, prę-

diorum, seu bonorum conditione consueta, A vt videlicet propria recipiantur vel comparentur vt propria, libera velut libera: & ea quæ dependent in feudum, similiter emantur in feudum seu comparata taliter teneantur: ita tamen, quod ipsi Reges Bohemię, de iis quę hoc modo comparauerint vel receperint, & regno Bohemię duxerint applicanda, ad pristina & consueta iura de talibus sacro explananda & reddenda Imperio sint astricti. Pręsentem nihilominus constitutionem & gratiam virtute pręsentis legis nostrę Imperialis ad vniuersos Principes Electores, tam B ecclesiasticos quam seculares, successores & legitimos heredes ipsorum, plene extendi volumus, sub omnibus modis & conditionibus, vt prefertur.

STatuimus etiam, vt nulli Comites, Barones, nobiles, feudales, vassalli, castrenses, milites, clientes, ciues, burgenses, nullęque personę Moguntinensis, Treuerensis & Coloniensis Ecclesiis subiecti, vel subiectę, cuiuscunque status, conditionis vel dignitatis existant, ad cuiuscunque actoris instantiam C extra territorium & terminos ac limites earundem Ecclesiarum, & pertinentiarum suarum ad quodcunque aliud tribunal, seu cuiuscunque alterius, pręterquam Archiepiscoporum Moguntinensis, Treuerensis & Coloniensis, & indicium suorum iudicum citari poterunt, temporibus retroactis vel trahi seu vocari debeant, perpetuis in antea temporibus siue possint, sicut in pręteritis inuenimus temporibus obseruatum. Quod si contra pręsens edictum nostrum prędictos Ecclesiarum Treuerensis, Moguntinensis, seu Colo- D niensis subditos, vel eorum aliquem, seu aliquos, ad cuiuscunque instantiam, seu ad cuiuscunque tribunal, pro quacunque causa criminali, ciuili, vel mixta, seu quocunque negotio, extra territorium, limites seu terminos dictarum Ecclesiarum, vel alicuius earum citari contingeret, comparere vel respondere minime teneantur: & citatio & processus & sententię interlocutorię & diffinitiuæ contra non venientes, à talibus iudiciis extraneis latæ, vel factæ, fiendæ vel ferendæ, nec non præcepta, & præmissorum executiones, & omnia quę ex eis, vel aliquo eo- E rum quomodolibet sequi attentari possent, vel fieri, irrita decernimus eo ipso. Adiicientes expresse, quod nulli Comiti, Baroni, nobili, feudali, vassallo, castrensi, militi, clienti, ciui, rustico, nulli demum personę Ecclesiis huiusmodi subiectę, seu eius incolę, cuiuscunque status, dignitatis vel conditionis existant, à processibus, sententiis, interlocutoriis & diffinitiuis, siue pręceptis Archiepiscoporum & Ecclesiarum huiusmodi vel

suorum officiatorum tem poralium, aut executionibus eorumdem contra se in Archiepiscopali seu officiatorum prędictorum iudicio factis, aut latis, habitis vel ferendis, in antea, seu fiendis ad quodcunq; tribunal liceat appellare, quamdiu in Archiepiscoporum prędictorum, & suorum iudicio querelantibus, non fuerit iustitia denegata, appellationes contra hoc factas non recipi statuimus, cassasque & irritas nunciamus. In defectum vero iustitię, prędictis omnibus ad Imperialem dumtaxat curiam & tribunal, seu iudicis immediate in Imperiali curia pro tempore pręsidentis audientiam, & etiam eo casu non ad quemuis alium iudicem, siue ordinarium, siue etiam delegatum, his quibus denegata fuerit iustitia, liceat appellare. Quidquid vero contra præmissa factum fuerit, sit irritum, eo ipso, eandem constitutionem virtute præsentis legis nostræ Imperialis, ad illustrem Comitem Palatinum Rheni, Ducem Saxoniæ, & Marchionem Brandeburgensem Principes Electores seculares, siue laicos, successores, heredes, & subditos eorum, plenissime extendi volumus, sub omnibus modis & conditionibus, vt præfertur.

INter illas multiplices Reipublicæ curas, quibus assidue mẽs nostra distrahitur, multa consideratione necessarium fore prospexit nostra sublimitas, vt sacri Imperij Principes Electores, ad tractandum de ipsius Imperij, orbisque salute frequentius solito congregẽtur, qui solidæ bases Imperij & columnæ immobiles, quemadmodum per longinquas adinuicem terrarum consistant distantias, ita de incumbentibus regionum sibi cognitarũ defectibus referre simul & conferre nouerunt, sanisque prouidentiæ suæ consiliis non ignorant, accommodis talium reformationibus operam salubriter dare. Hinc est, quod in solemni curia nostra in Nuremberg, cum venerabilibus ecclesiasticis, & illustribus secularibus Principibus Electoribus, & multis aliis Principibus, & proceribus per nostram celsitudinem celebrata, habita cum eisdem Principibus Electoribus deliberatione, & de ipsorum consilio pro bono, & salute communi, cum dictis Principibus Electoribus, tam ecclesiasticis quàm secularibus, duximus ordinandum: quod iidem Principes Electores de cetero per singulos annos semel transactis à festo resurrectionis Dominicæ, quatuor septimanis continue numerandis, in aliqua ciuitatum sacri Imperij personaliter congregentur: & ad idem tempus proxime affuturum, seu anno præsenti colloquium seu curia & congregatio huiusmodi in ciuitate nostra Imperiali Metensi, per nos & eosdem Principes celebretur: ac tunc,

& deinceps die quolibet congregationis A huiusmodi locus per nos quo sequenti anno conueniant, ipsorum consilio statuatur, hac nostra ordinatione, ad nostrum & ipsorum dumtaxat beneplacitum duratura. Qua durante, ipsos sub nostro Imperiali conductu recipimus, ad dictam curiam accedendo, stando, ac etiam recedendo. Præterea ne tractatus communis salutis & pacis, per tractum & moram solatij, seu excessiuam frequentiam conuiuij, retardetur, vt aliquando fieri est consuetum, concordi voluntate duximus ordinandum, vt deinceps curia, seu congregatione præfata durante, generales omnium Principum celebrare alicui non liceat inuitatas: particulares vero, quæ agendorum expeditionem non impediant, cum moderamine sunt permissæ.

PRæterea statuimus, & hoc Imperiali perpetuo sancimus edicto, quod vniuersa priuilegia & literæ, quibuscunque personis, cuiuscunque status, præeminentiæ, vel dignitatis existant, seu ciuitatum, oppidorum, C & quorumlibet locorum vniuersitatibus, super quibuscunque iuribus, gratiis, immunitatibus, consuetudinibus, seu rebus aliis, etiam proprio motu, seu alias à nobis, vel recolendæ memoriæ diuis Romanotum Imperatoribus, & Regibus, prædecessoribus nostris, sub quibuscunque verborum tenoribus concessa & concessæ, seu à nobis, vel successoribus nostris, Romanorum Imp. & Regibus, futuris temporibus concedenda seu etiam concedendæ, non debeant aut possint libertatibus, iurisdictionibus iuribus & honoribus, seu dominiis Principum Electorum D sacri Imperij Ecclesiasticorum & secularium, aut alicuius ipsorum in aliquo penitus derogare. Etiam si in talibus priuilegiis, & literis quarumlibet personarum cuiuscunque præeminentiæ, dignitatis, aut status extiterint, vt præfertur, seu vniuersitatum huiusmodi expressarum sit, vel fuerit in futurum, quod reuocabilia, seu reuocabiles esse non debeant, nisi de ipsis, & toto in eis comprehenso tenore, in tali reuocatione fieret de verbo ad verbum seriatim mentio specialis. huiusmodi namque priuilegia & literas, si & E in quantum libertatibus, iurisdictionibus, iuribus & honoribus, seu dominiis, quæ superius exprimuntur, dictorum principum Electorum, aut alicuius ipsorum derogare, vel obuiare censetur, in aliquo, quoad hoc reuocamus ex certa scientia, & cassamus, reuocataque, & reuocatas intelligi, reputari & haberi decernimus de plenitudine Imperatoriæ potestatis.

IN plerisque partibus vassalli & feudatarij dominorum feuda seu beneficia quæ à dominis ipsis obtinent intempestiue, verbaliter, & in in fraude renuntiant seu resignant eadem: & facta renunciatione huiusmodi, dominos ipsos malitiose, diffidant, suasque inimicitias eis denunciant, damna ipsis subsequenter grauia inferendo, & beneficia seu feuda sic relicta prætextu guerræ, seu inimicitiæ rerum inuadunt & occupant, & detinent occupata. Ea propter præsenti constitutione in perpetuum valitura sancimus, quod talis resignatio seu renunciatio haberi debeat pro non facta, nisi libere & realiter facta fuerit per eosdem, ita quod possessio beneficiorum & feudorum huiusmodi, dominis ipsis corporaliter & realiter assignetur in tantum, quod nullo vnquam tempore diffidantes ipsi in bonis feudis seu beneficiis resignatis dominos ipsos perturbent, per se aut alios, aut molestent, nec ad hoc consilium præstent, auxilium vel fauorem. Contrarium faciēs, seu dominos suos in beneficiis & feudis resignatis, vel non resignatis inuadens quomodolibet, perturbans, vel damna ipsis inferens, seu consilium, auxilium præstans talia facientibus, vel fauorem, feuda & beneficia huiusmodi eo ipso amittat, infamis existat, & banno Imperiali subiaceat, & nullus ad feuda vel beneficia huiusmodi pateat ei de cetero quocunque tempore aditus vel regressus, nec de nouo concedi sibi valeant vllo modo, & facta eis contra hoc illorum concessio seu inuestitura sequuta viribus non subsistat. Postremo, omnes pœnas prædictas, illos vel illum, qui prædicta resignatione non facta contra dominos suos fraudulenter agentes, vel agens, scienter eos inuaserint, vel inuaserit, diffidatione quacunque præuia, vel omissa, vigore præsentis sanctionis incurrere decernimus ipso facto.

DEtestandas præterea, & sacris legibus reprobatas conspirationes & conuenticulas, seu colligationes illicitas, in ciuitatibus & extra vel inter ciuitatem & ciuitatem, inter personam & personam, seu inter personam & ciuitatem, prætextu parentelæ seu receptionis in ciues, vel alterius cuiuscunque coloris coniurationes, insuper confœderationes & pacta, nec non & consuetudinem circa huiusmodi introductam, quam censemus potius corruptelam, reprobamus, damnamus, & ex certa scientia irritamus, quas ciuitates seu personæ, cuiuscunque dignitatis seu conditionis, aut status, siue inter se, siue cum aliis, absque auctoritate dominorum, quorum subditi vel ministeriales, seu in quorum districtu consistunt, eisdem dominis nominatim non exceptis fecerint ha-

ctenus, & facere præsumpserint in futuro, sicut per sacras diuorum Augustorum prædecessorum nostrorum leges prohibitas non ambigitur, & cassatas: illis confœderationibus, & legibus dumtaxat exceptis, quas Principes & ciuitates, ac alij super generali pace prouinciarum atque terrarum inter se formasse noscũtur. Illas enim nostræ declarationi specialiter reseruantes, in suo decernimus vigore manere, donec de his aliud duxerimus ordinandum: personam singularem, quæ de cetero contra tenorem præsentis constitutionis & legis nostræ antiquæ, super hoc editæ confœderationes, colligationes, conspirationes & pacta huiusmodi inire præsumpserit, vltra pœnam legis eiusdem, notam infamiæ, & pœnam decem librarum auri: ciuitatem vero, vel vniuersitatem in hanc legem nostram similiter committentem, centum librarum auri, nec non amissionis & priuationis libertatum & priuilegiorum Imperialium, pœnas incurrere decernimus, eo ipso medietatem pœnæ huiusmodi pecuniariæ fisco Imperiali, reliqua vero domino districtus, in cuius præiudicium factę fuerint, applicanda.

CEterum quia nonnulli ciues, & subditi Principum, Baronum & aliorum hominum, sicut frequens ad nos querela perduxit, iugum originarię subiectionis quærentes abiicere, immo ausu temerario contemnentes, in aliarum ciuitatum ciues sæpe recipi se procurant, & frequentius in præterito procurarunt: & nihilominus in priorum dominorum, quos tali fraude præsumpserunt vel præsument deserere, terris, ciuitatibus, oppidis & villis, corporaliter residentes, ciuitatum, ad quas hoc modo se transferunt, libertatibus gaudere, & ab eis defensari contendunt, qui in partibus Alamanniæ Pfalburgerij consueuerunt vulgariter appellari. Quoniam autem patrocinari non debent alicui fraus & dolus: de Imperatoriæ potestatis plenitudine omnium Principum Electorum Ecclesiasticorum & secularium sano accedente consilio, ex certa scientia statuimus, & præsenti lege perpetuo valitura sancimus, quod prædicti ciues & subditi, eis quibus subsunt, taliter illudentes, in omnibus terris, locis & prouinciis sacri Imperij, à præsenti die in posterum, ciuitatum in quarum ciues qui tali fraude recipi se procurant, vel hactenus procurarunt iuribus & libertatibus in nullo potiantur, nisi ad huiusmodi ciuitates corporaliter & realiter transeuntes, ibique larem fouentes continuo, vere & non ficte residentiam facientes, debita onera & municipalia subeant in eisdem. Si qui vero contra præsentis nostræ

A legis tenorem recepti sint vel fuerint, in futurum illorum receptio omni careat firmitate: & recepti cuiuscunque dignitatis, conditionis aut status existant, in nullo casu penitus sine causa ciuitatum, ad quas recipi se procurant, iuribus aut libertatibus gaudeant quomodolibet, vel fruantur. Non obstantibus quibuscunque iuribus, priuilegiis vel consuetudinibus, obseruatis, quantocunque tempore, & obtentis: quas & quæ, in quantum præsenti nostræ legi obuiant,
B præsentibus ex certa' scientia reuocamus, de prædictæ Imperialis plenitudine potestatis, omnique carere decernimus robore firmitatis. Circa præmissa omnia Principum, dominorum, & aliorum hominum, quos taliter deseri contingit, vel continget in posterum, iuribus circa personas & bona subditorum, quorumcunque ipsos sæpe dicto modo deserentium semper saluis, hos nihilominus, qui sæpe dictos ciues & subditos alienos recipere contra præsentis nostræ legis dispositionem præsumpserint, vel recipere in præterito præsumpserunt, si
C eos omnino non dimiserint infra mensem, post intimationem præsentium eis factam, centum marcas auri puri pro transgressione huiusmodi, totiens quotiens deinceps factum fuerit, incurrere decernentes, quarum medietas Imperiali fisco nostro, reliqua vero dominis illorum qui recepti fuerint, irremissibiliter applicentur.

EOs qui de cetero aduersus aliquos certam diffidationis causam se habere fingentes, ipsos in locis, vbi domicilia non obtinent, aut ea communiter non inhabitant,
D intempestiue diffidant, declaramus, damna quæcumque per incendia, spolia, vel rapinas diffidatis ipsis cum honore suo inferre non posse. & quia patrocinari non debent alicui fraus & dolus, præsenti constitutione in perpetuum valitura sancimus, diffidationes huiusmodi quibuscunque dominis aut personis, cum quibus alicui fuerint in societate, familiaritate, vel honesta quauis amicitia conuersati, sic factas vel fiendas in posterum, non valere, nec licere, prætextu diffidationis cuiuslibet quempiam inuadi per incendia, spolia vel
E rapinas, nisi diffidatio per tres dies naturales ipsi diffido personaliter, vel in loco quo habitare consueuit, publice fuerit intimata, possitque de intimatione huiusmodi per testes idoneos fieri plena fides: quisquis secus quempiam diffidare & inuadere, modo præmisso præsumpserit, infamiam eo ipso incurrat, ac si nulla diffidatio facta esset, quem etiam tanquam proditorem per quoscunque iudices pœnis legalibus statuimus castigari. Prohibemus etiam & damnamus vniuersas

& singulas guerras, lites iniustas, cuncta quoque iniusta incendia, spolia, rapinas, indebita & inconsueta telonia, & conductus, & exactiones, pro ipsis conductibus extorqueri consuetas, sub pœnis, quibus sacræ leges præmissæ, & eorum quodlibet sanciunt punienda.

VObis illustri & magnifico Principi N. Marchioni Brandeburgensi, sacri Imperij Archimerario Electori, & amico nostro charissimo, electione Romanorum Regis, quæ ex rationabilibus causis iam imminet, facienda præsentibus intimamus, vosque ex officij nostri debito ad electionem præfatam rite vocamus, quatenus à die tali, &c. infra tres menses continue computandos, per vos, seu nuntios, aut procuratores vestros, vnum vel plures, sufficiens mandatum habentes, ad locum debitum iuxta formam sacrarum legum super hoc editarum venire iuretis, deliberaturi, tractaturi & concordaturi cum aliis Conprincipibus coëlectoribus vestris, & nostris, de electione futuri Regis Romanorum in Imperatorem postmodum fauente Domino promouendi: in eodem mansuri vsque ad plenam consummationem electionis huiusmodi, & alias facturi, & processuri, prout in sacris legibus, super hoc deliberate editis inuenitur expressum: alias non obstante vestra seu nostrorum absentia, in præmissis vna cum aliis Comprincipibus & Electoribus vestris & nostris, prout legum ipsarum sanxerit auctoritas, finaliter procedamus.

NOs talis, Dei gratia, &c. sacri Imperij &c. notum facimus tenore præsentium vniuersis, quod cum electio Romanorum Regis ex rationabilibus causis imminet facienda, nos de honore & statu sacri Imperij sollicitudine debita intendere cupientes, ne tam grauibus & dispendiis periculose subiaceat, de fide, & circunspectionis industria delectorum nobis talis, &c. fidelium nostrorum obtinentes, vtque præsumptionis indubiæ fiduciam singularem ipsos & quemlibet ipsorum, in solidum, ita quod non sit melior conditio occupantis, sed quod per vnum eorum incœptum fuerit, per alium finiri valeat, & licite terminari, omni iure, modo, forma, quibus melius & efficacius possumus seu valemus, modo veros, legitimos procuratores, & nuncios speciales facimus, constituimus, & ordinamus, ad tractandum vbilibet vna cum aliis Comprincipibus & coëlectoribus nostris, tam ecclesiasticis quam secularibus: & cum ipsis concordandum, & conueniendum, & concludendum, de persona quacunque habili ac idonea in Regem Romanorum A eligenda, ac ipsis tractatibus super electione talis personæ habendis, pro nobis loco & nomine nostris interessendum, tractandum & deliberandum, nec non vice & nomine nostris eandem personam nominandum & in ipsam consentiendum, ac etiam in Regem Romanorum promouendum, ad sacrum Imperium eligendum, ac in animam nostram præstandum quodcunque iuramentum necessarium, debitum seu consuetum fuerit circa præmissa, & quodlibet promissorum aliũ B vel alios procuratores, in solium substituendum, & reuocandum: & omnia & singula faciendum quæ in præmissis, & circa præmissa, etiam vsque ad consummationem tractatuum nominationis, deliberationis, & electionis huiusmodi de præsenti faciendæ necessaria, aut vtilia fuerint, seu etiam quomodolibet opportuna etiam si præmissa, vel eorum quodlibet mandatum exigant speciale, etiam si maiora vel magis singularia fuerint supradictis, & quæ nosmetipsi facere possemus, huiusmodi tractatuum, deliberationis, & Electionis futuræ negotiis præsentes, & C personaliter adessemus, gratum & ratum habentes & habere volentes, & nos perpetuo habituros firmiter promittentes, quicquid per ante dictos procuratores, seu nuntios nostros, nec non substitutos aut substituendos ab ipsis, seu eorum altero, in præmissis seu eorum quodlibet actum, gestum, seu factum fuerit, aut quomodolibet ordinatum.

CVm vniuersi & singuli principatus, quorum virtute seculares Principes Electores ius & vocem in Electione Regis Romanorum in Cæsarem promouendi obtinere D noscuntur, cum iure huiusmodi, nec non officiis, dignitatibus & iuribus aliis eis & cuilibet eorum annexis, & dependentibus ab eisdem, adeo coniuncti, & inseparabiliter sint vniti, quod ius, vox, officium & dignitas aliqua iura ad quemlibet eorum principatuum eorumdem spectantia, cadere non possint in alium præter illum qui principatum ipsum cum terra, vassallagiis, feudis, & dominiis, ac eius pertinentiis vniuersis dignoscitur possidere, præsertim edicto Imperiali perpetuo E valituro sancimus, vnumquemque principatuum prædictorum, cum iure & voce electionis, ac officiis ceteris, omnibus dignitatibus, iuribus & pertinentiis ad ipsum spectantibus ita perseuerare, & esse debere vnitum perpetuis temporibus, indiuisibiliter & coniunctiue, quod possessor principatus cuiuslibet, etiam iuris, vocis, & officij & dignitatis, & pertinentiarum omnium ad illum spectantium, quieta debeat & libera possessione gaudere, & Princeps elector ab omnibus reputari, ipseque & nemo alius præ-

ter ceteros Principes Electores ad Electionem & omnes actus alios pro sacri Imperij honore vel opportunitate gerendos, omni tempore assumi sine contradictione qualibet, & admitti, nec aliquod præmissorum ab altero, cum sint & esse debeant inseparabilia, diuidi, vel vllo tempore debeant separari, aut iudicio vel extra diuisim repeti valeat, vel etiam per sententiam separari, nec aliquis vnum sine alio impotens audiatur. Quod si per errorem vel alias auditus quis fuerit, aut processum iudicum sententia, vel aliquod huiusmodi contra dispositionem nostram emanauerit, seu quomodolibet attentare contigerit, hoc totum & omnia ex his, & quodlibet eorum sequentia, eo ipso viribus non subsistant.

QVoniam autem superius in principio constitutionum nostrarum præsentium, circa ordinationem ecclesiasticorum Principum Electorum, in consilio & in mensa, & alias quoties Imperialem curiam cebrari, seu Principes Electores, deinceps cum Imperatore, vel Rege Romanorum congregari contigerit: sufficienter duximus prouidendum, super quæ priscis audiuimus temporibus pluries disceptatum, expedire credimus, etiam processionis, & deambulationis inter eos ordinem diffinire. Quapropter hoc Imperiali edicto decernimus, vt quotiescunque in congregatione Imperatoris, vel Regis Romanorum, & Principum prædictorum, Imperatore, vel Rege ipso deambulante, insignia ante faciem eius portari contigerit, Archiepiscopus Treuerensis in directa diametrali linea ante Imperatorem vel Regem transeat, illique soli medij inter eos ambulent, quos Imperialia vel Regalia contingent insignia deportare. Dum autem Imperator, vel Rex absque insigniis eisdem incesserit, extunc idem Archiepiscopus Imperatorem vel Regem præfato modo præcedat, ita quod nemo penitus inter eos medius habeatur, aliis duobus Archiepiscopis Electoribus loca sua iuxta distinctionem prouinciarum suarum circa sessionem superius declaratam, etiam circa processionem perpetuo seruaturis.

AD declarandum autem in Imperatoris, vel Regis Romanorum deambulantis præsentia, processionis ordinem Principum Electorum, (de quo supra fecimus mentionem) statuimus, vt quotiescunque in celebratione Imperialis curiæ Principes Electores cum Imperatore seu Rege Romanorum in quibuscunque actibus, vel solemnitatibus processionabiliter ambulare contigerit, & Imperialia, vel Regalia debuerint insignia deportari, dux Saxoniæ Imperialem vel Regalem ensem deferens, Imperatorem seu Regem immediate præcedat, & inter illum & Archiepiscopum Treuerensem medius habeatur. Comes vero Palatinus pomum Imperiale portans, à latere dextro, & Marchio Brandeburgensis sceptrum deferens, à sinistro latere ipsius Ducis Saxoniæ linealiter gradiantur. Rex autem Bohemiæ Imperatorem, seu Regem ipsum immediate nullo interueniente sequatur.

QVoties insuper, in Imperatoris, vel Regis Romanorum præsentia, Missarum solemnia celebrari, ac Moguntinensem, Treuerensem, Coloniensem Archiepiscopos, vel duos ex eis adesse contigerit in confessione, quæ ante Missam dici consueuit, ac in porrectione Euangelij osculandi, & pace post Agnus Dei portanda, nec non in benedictionibus post finita Missarum solemnia, ac etiam ante mensam faciendis, & in gratiis post cibum acceptum agendis, id inter eos obseruetur, prout de ipsorum consilio duximus ordinandum, quod prima die hæc omnia & singula à primo, secunda die à secundo, tertia vero à tertio peragantur, primum autem, seu secundum, vel tertium, hoc casu secundum quod prius vel posterius quilibet eorum consecratus existit debere intelligi declaramus, & vt se inuicem honore condigno præueniant, & exemplum aliis inuicem honorandi, is, qui circa præmissa ordo tetigerit ad hæc alterum conuenientia, & charitatiua inclinatione inuitet, & tunc demum ad præmissa procedat, seu quodlibet præmissorum infra scriptæ leges promulgatę sunt in curia Metensi per dominum Carolum IV. Romanorum Imperatorem & Bohemiæ Regem Augustum, anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimosexto, in die Natalis Christi, assistentibus sibi omnibus sacri Romani Imperij Electoribus, præsentibus dominis venerabili in Christo patre domino I. Episcopo Albanensi, sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinali, ac Carolo Regis Franciæ primogenito, Normandiæ Duce illustri, ac Delphino Viennensi. Si quis cum Principibus militibus, vel priuatis, seu quibuscunque personis plebeiis etiam scelestam factionem, aut factionis ipsius inierit sacramentum, vel dederit de nece consilium venerabilium & illustrium Principum nostrorum & sacri Romani Imperij, tam ecclesiasticorum quam secularium Principum Electorum, seu alterius eorumdem: nam & ipsi pars corporis nostri sunt, (eadem enim seueritate voluntatem sceleris, qua effectnm puniri iura voluerunt) ipse quidem (vtpote maiestatis læsæ criminis reus) gladio feriatur, bonis eius omnibus fisco nostro addictis: filij

vero eius quibus vitam Imperiali specialiter lenitate concedimus, paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est, hereditarij criminis metuuntur exempla, à materna vel auita, omnium etiam proximorum hereditate & successione habeantur alieni: ex testamentis aliorum nihil capiant, sint perpetuo egentes, & pauperes: infamia eos paterna semper comitetur, ad nullum vnquam honorem, ad nulla prorsus sacramenta perueniant. sint postremo tales, vt his perpetua egestate sordentibus, sit & mors solatium & vita supplicium. Denique iubemus eos esse notatos, sine venia, qui pro talibus vnquam apud nos interuenire tentauerint. Ad filias sane eorum, quolibet numero fuerint, Falcidiam tantum ex bonis matris siue testata, siue intestata defecerit, volumus peruenire, vt habeant mediocrem potius filiæ alimoniam, quam integrum emolumentum, aut nomen heredis consequantur. Mitior enim circa eas debet esse sententia, quas pro infirmitate sexus minus ausuras esse confidimus. Emancipationes quoque quæ à prædictis, siue in filios post legem dumtaxat latam, siue in filias fuerint collatæ, non valeant, dotes, donationes quarumlibet: postremo item alienationes, quas ex eo tempore qualibet fraude, vel iure factas esse constiterit, quo primo memorati de ineunda factione ac societate, cogitauerint, nullius statuimus esse momenti: vxores sane prædictorum recuperata dote, si in ea conditione fuerint, vt quæ à viris titulo donationis acceperint, seu accipiunt, filiis debeant reseruare, tempore quo vsusfructus absumitur, omnia ea fisco nostro se relicturas esse cognoscant, quæ iuxta legem filiis debebantur: Falcidia etiam ex his rebus, filiabus tantum, non etiam filiis deputetur, id quod de prædictis eorumque filiis cauimus, etiam de satellibus, consciis ac ministris, filiisque eorum simili seueritate censemus. Sane si quis ex his, in exordio initæ factionis studio veræ laudis accensus, ipsam prodiderit factionem, vel cum incognita adhuc consiliorum arcana patefecerit, absolutione tamen ac venia dignus habebitur. Statuimus insuper, vt si quid contra prædictos Principes Electores ecclesiasticos vel seculares, commissum dicatur, etiam post mortem rei id crimen instaurari possit. In hoc item crimine, quod ad læsam in Principibus Electoribus suis majestatem pertinet, etiam in caput domini serui torquentur. Volumus insuper, & præsenti Imperiali sancimus edicto, vt etiam post mortem nocentium hoc crimen inchoari possit, vt coniuncto mortuo memoria eius damnetur, & bona successoribus eius eripiantur. Nam ex quo sceleratissimum quis ceperit consilium, exinde quodammodo sua mente priuatus est. Porro, ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare, neque manumittere eum posse, nec ei soluere iure debitorem decernimus. in hac causa in caput domini seruos torqueri statuimus, id est propter causam factionis damnandæ, contra Principes Electores ecclesiasticos & seculares, vt præmittitur: & si decesserit quis, propter incertam personam successoris bona seruentur, si in causa huiusmodi fuisse mortuus arguatur.

SI ceteros Principes congruit in sua integritate seruari, vt corroborentur iustitia & subiecti, & fideles pace gaudeant & quiete, multo magis magnifici principatus, dominia, honores & iura Electorum Principum debent illæsa seruari. Nam vbi maius incumbit periculum, maius debet adhiberi remedium, ne columnis ruentibus, basis totius ædificij collidatur. Decernimus igitur, & hoc perpetuis temporibus valituro Imperiali sancimus edicto, quod ex nunc in antea perpetuis futuris temporibus, insignes & magnifici principatus, videlicet regnum Bohemiæ, Comitatus Palatini Rheni, Ducatus Saxoniæ, & Marchionatus Brandenburgensis terrę districtus, homagia, vassallagia, & alia quæuis, ad ipsa spectantia scindi, diuidi, seu quauis conditione demembrari non debeant, sed vt potius in sua perfecta integritate perpetua maneant, primogenitus filius succedat in eis, sibique soli ius dominium competat: nisi forte mente captus, fatuus, seu alterius famosi & notabilis defectus existeret, propter quem non deberet seu posset hominibus principari: in quo casu inhibita sibi successione, secundogenitum, si fuerit in ea progenie, seu alium seniorem fratrem, seu consanguineum laicum, qui paternæ stipiti in descendenti recta linea proximior fuerit, volumus successurum. Qui cum apud alios fratres & sorores se clementem & pium exhibebit, continuo iuxta datam sibi à Deo gratiam, & iuxta suum beneplacitum & ipsius patrimonij facultates diuisione, scissione, seu demembratione principatus, & pertinentiarum eius sibi omnibus modis interdicta.

DIe vero qua solemnis Imperialis, vel regia fuerit celebranda, veniant circa horam primam Principes Electores, ecclesiastici & seculares, ad domum habitationis Imperialis siue regalis, & ibi Imperator, vel Rex ipse omnibus insigniis Imperialibus induetur, & ascensis equis omnes vadant cum Imperatore, vel Rege ad locum sessionis aptatæ, & ibi quilibet eorum in ordine & modo supra in lege de ordine processionis ipsorum Principum Electorum plenius diffi-

nito. Portabit etiam Archicancellarius, in cuius Archicancellariatu hæc fuerint, super baculo argenteo, omnia sigilla & typaria Imperialia & regalia: seculares vero Principes Electores, sceptrum, pomum & ensem, secundum quod superius expri ·itur, deportabunt. Portabuntur etiam immediate ante Archiepiscopum Treuerensem suo loco transeuntem, primo Aquisgranensis, secundo Mediolanensis corona, & hoc ante Imperatorem dumtaxat, qui iam Imperialibus est infulis decoratus, quas gestabunt aliqui Principes inferiores, ad hoc per Imperatorem iuxta placitum deputandi. Imperatrix etiam vel Regina Romanorum suis augustalibus amicta insigniis, post Regem vel Imperatorem Romanorum, & etiam post Regem Bohemiæ (qui Imperatorem immediate subsequitur) competentis spatij interuallo suis associata proceribus, suisque comitata virginibus, ad locum sessionis procedat.

STatuimus vt quandocunque Imperator, vel Rex Romanorum solemnes curias suas celebrauerint, in quibus Principes Electores sua deseruire seu exercere debent officia, subscriptus in his ordo seruetur. primo enim Imperatore vel Rege ipso in sede regia seu solio Imperiali sedente, Dux Saxoniæ officium suum agat hoc modo: Ponetur enim ante ædificium sessionis Imperialis vel regiæ, aceruus auenę tantę altitudinis, quod pertingat vsque ad pectus vel sellam equi super quo sedebit ipse Dux: & habebit in manu baculum argenteum, & mensuram argenteam, quę simul faciant in pondere duodecim marcas argenti: & sedens super equo, primo mensuram eandem de auena plenam accipiet, & famulo primitus venienti ministrabit eandem: quo facto figendo baculum in auenam recedet, & Vicemarscalcus eius, puta de Pappeinheim, accedens vel eo absente, Marscalcus curiæ vlterius auenam ipsam distribuat. ingresso vero Imperatore vel Rege ad mensam, Principes Electores ecclesiastici, videlicet Archiepiscopi, stantes ante mensam cum ceteris Prelatis, benedicent eandem secundum ordinem qui circa hæc eis in superioribus est præscriptus, & benedictione completa, ijdem Archiepiscopi omnes (si adsint) aliquando duo vel vnus sigilla & typaria Imperialia siue regalia à Cancellario curiæ recipient, eoque in cuius Archicancellariatu curiam ipsam celebrari continget, in medio procedente, & aliis duobus ex alterutro latere sibi iunctis sigilla & typaria ipsa, omnes quidem baculum, in quo suspensa fuerint manibus contingentes ea portabunt, & ante Imperatorem vel Regem reuerenter ponent in mensa. Imperator ve-

A ro siue Rex, eadem ipsis statim restituat: & in cuius cancellariatu hæc fuerit (vt præfertur) is maius sigillum collo appensum, vsque in finem mensæ gestabit, & deinceps donec ad hospitium suum perueniat, ab Imperiali siue regali curia equitando. Baculus vero (de quo præmittitur) esse debebit argenteus, duodecim marcas argenti habens in pondere, cuius argenti quam pretij partem tertiam vnusquisque Archiepiscoporum ipsorum persoluet: & baculus ipse protinus vna cum sigillis & typariis debet Cancellarius Imperialis curiæ assignari, in vsus suos **B** placitos couuertendo. Postquam autem is quem ordo tetigerit portando sigillum maius, ab Imperiali curia ad hospitium suum redierit (vt præfertur) statim sigillum ipsum per aliquem de suis familiaribus prædicto Imperialis curiæ Cancellario remittet super equo, quem iuxta propriæ dignitatis decentiam & amorem, quem ad Cancellarium curiæ gesserit, ipsi Cancellario tenebitur elargiri. deinne Marchio Brandeburgensis Archicamerarius accedat super equo, habens **C** argenteas pelues cum aqua in manibus, ponderis duodecim marcarum argenti, & pulchrum manutergium: & descendens ab equo, dabit aquam Imperatori vel Regi Romanorum manibus abluendis. Comes Palatinus Rheni intrabit similiter super equo, habens in manibus quatuor scutellas argenteas cibis impletas, quarum quælibet tres marcas habeat in statera: & descendens ab equo, portabit, & imponet ante Imperatorem vel Regem in mensa. Post hoc Rex Bohemiæ Archipincerna veniat similiter super equo, portans in manibus cuppam seu scyphum ar- **D** genteum ponderum duodecim marcarum coopertum, aqua & vino permixtim impletum, & descendens de equo scyphum ipsum Imperatori, vel Regi Romanorum porriget ad bibendum. sicut autem hactenus obseruatum fuisse comperimus, ita statuimus, vt peractis per Principes Electores seculares prædictis ipsorum officiis, ille de Falckenstein subcamerarius, equum & pelues Marchionis Brandenburgensis pro se recipiat, magister coquinæ de Nortemberg equum & scutellas Comitis Palatini, Vice- **E** pincerna de Lymburch, equum & scyphum Regis Bohemiæ, Vicemarschalcus de Pappenheim, equum, baculum & mensuram prædictam Ducis Saxoniæ. Si tamen ipsi in tali Imperiali curia præsentes existant, & eorum quilibet in officio suo ministret: si vero ipsi vel eorum aliqui à præfata curia se duxerint absentandos, extunc Imperialis vel regalis curiæ quuotidiani ministri vice absentium, puta quilibet in loco eius absentis, cui in vocabulo seu in officio communicat, sicut gerit

gerit officium, sic tollat in præmissis & fructum. Imperialis insuper mensa vel regia sic debet aptari, vt vltra alias tabulas aulæ siue mensas in altitudine sex pedum sit altius eleuata, in qua præter Imperatorem dumtaxat, vel Regem Romanorum die solemnis curiæ nemo penitus collocetur. sedes vero & mensa Imperatricis siue Reginæ à latere in aula, ita quod ipsa mensa tribus pedibus Imperiali siue regali mensa sit bassior, & totidem pedibus eminentior, supra sedes Principum Electorum, qui Principes suas inter se vna eademque altitudine sedes habebunt, & mensas infra sessionem Imperialem, mensæ pro septem Principibus Electoribus ecclesiasticis & secularibus præparentur, tres videlicet à dextris, & tres aliæ à sinistris, & septima directe versus faciem Imperatoris vel Regis, sicut superius in capitulo de Sessionibus & ordine Principum electorum per nos est clarius definitum: ita etiam quod nullus alius cuiuscunque dignitatis vel status existat, sedeat inter ipsas, vel ad mensas eorum. Non liceat autem alicui prædictorum secularium Principum Electorum, peracto officij sui debito, se locare ad mensam sibi paratam, donec alicui suorum comprincipum Electorum eius officium restat agendum: sed cum aliquis eorum, vel aliqui ministerium suum expleuerint, ad præparatas sibi mensas transeant, & iuxta illas stando expectent, donec ceteri ministeria sua expleuerint supradicta, & tunc demum omnes & singuli pariter ad mensas suas sibi positas se locabunt. inuenimus etiam ex clarissimis relationibus & traditionibus antiquorum illud à tempore, cuius contrarij iam non habetur memoria, per eos qui nos præcesserunt, feliciter esse iugiter obseruatum, vt regis Romani, Imperatoris futuri, in ciuitate Franckfordiæ celebretur electio, & prima coronatio Aquisgrani, & in oppido Nurembergensi prima seu regalis curia haberetur. Quapropter certis ex causis etiam, præmissa seruari debere temporibus declarauimus, nisi præmissis omnibus, seu eorum alicui impedimentum legitimum obuiaret. Quantumcumque insuper aliquis Princeps Elector ecclesiasticus, vel etiam secularis iusto impedimento detentus, ad Imperialem curiam vocatus, venire non valens, nuntium vel procuratorem cuiuscunque status vel dignitatis transmiserit, missus ipse licet loco mittentis, iuxta datum sibi ab eo mandatum admitti debeat, in mensa tamen vel sede, quæ illi, qui ipsum transmittit, deputata fuerit, non sedebit. Præterea, consummatis his quæ in Imperiali qualibet curia vel regali fuerint pro tempore disponenda, recipiet magister curiæ pro se totum ædificium siue ligneum apparatum Imperialis siue

A Regiæ sessionis, vbi sederit Imperator siue Rex Romanorum, cum Principibus Electoribus ad celebrandas solemnes curias vel feuda (vt præmittitur) Principibus conferenda.

DEcernimus hoc Imperiali edicto, vt Principes Electores ecclesiastici, vel etiam seculares, dum feuda seu regalia ab Imperatore vel Rege recipiunt ad dandum vel soluendum aliquid, nulli penitus sint astricti. nam pecunia quæ tali prætextu persoluitur, officiatis debetur. Cum ergo ipsi
B Principes Electores cunctis Imperialis curiæ præsint officiis, suos etiam habentes in officiis huiusmodi substitutos, datos ad hoc à Romanorum Principibus, & dotatos: videtur absurdum quod substituti officiales à suis superioribus, quocunque quæsito colore encenia postularent, nisi forte ipsi Principes Electores sponte & liberaliter his aliquid largirentur. Porro ceteri Principes Imperij, ecclesiastici vel seculares, dum prædicto modo eorum aliquis feuda seu ab Imperatore Romanorum vel à Rege suscipit, dabit offi-
C cialibus Imperialis siue regalis curiæ sexagintasex marcas cum vno fertone argenti, nisi eorum aliquis priuilegio seu indulto Imperiali, seu regali se tueri possit, & probare se solutum, vel exemptum à talibus, aut etiam aliis quibuscunque quæ solui in susceptione feudorum huiusmodi consueuissent, prædictarum, insuper septuaginta trium marcarum & fertonis, diuisionem faciet magister curiæ Imperialis seu regalis hoc modo.

Primo enim decem marcas pro semetipso reseruans, dabit Cancellario Imperialis siue
D regalis curiæ decem marcas, magistris, notariis, & dictatoribus tres marcas, & sigillatori pro cera & pergameno vnum fertonem, ita videlicet quod Cancellarius & notarij Principis recipientis feudum, non ad aliud, quam ad dandum sibi testimonialem recepti feudi, seu simplicis inuestituræ literam sint astricti. Item dabit magister curiæ pincernæ de Lymburch de præfata pecunia decem marcas, magistro coquinæ de Nortenberg decem marcas, siue marschalco de Pappenheim decem marcas, & camerario de Falc-
E kenstein decem marcas: tali tamen cum conditione, si ipsi & eorum quilibet in huiusmodi curiis solemnibus præsentialiter adsint in suis officiis ministrando. Si vero ipsi vel eorum aliqui absentes fuerint, ex tunc officiales Imperialis siue regalis curiæ, qui talibus præsunt officiis eorum, quorum supplent absentiam, singuli singulorum sicut vicem nomenque & laborem sufferunt, sic lucra & commoda reportabunt. Dum autem Princeps aliquis, equo vel alteri bestiæ insidens, feuda sua ab Imperatore recipit vel Rege, equus

ille seu bestia, cuiuscunque speciei sit, debetur superiori Marschalco, id est Duci Saxoniæ, si præsens adfuerit, alioquin illi de Pappenheim eius Vicemarschalco, aut illo absente, Imperialis siue regalis curiæ Marschalco. Cum sacri Romani celsitudo Imperij diuersarum nationum moribus vita & idiomate distinctarum linguis habeat gubernacula moderari, dignum est, & cunctorum sapientium iudicio censetur expediens, quod Electores Principes illius Imperij columnæ & latera, diuersorum & idiomatum & linguarum differentiis instruantur, vt plures intelligant, & à pluribus intelligantur, qui plurimorum necessitatibus releuandis Cæsareæ majestati assistant, in partem sollicitudinis constituti. Quapropter statuimus, vt illustrium Principum, puta regis Bohemię, Comitis Palatini Rheni, Ducis Saxonię, & Marchionis Brandeburgensis Electorum filij, vel heredes & successores, cum verisimiliter Theutonicum idioma sibi naturaliter inditum sciri præsu-

A matur, & ab infantia didicisse, incipiendo à septimo suæ ætatis anno, in Grammatica, Italica & Slauica linguis instruantur, ita quod infra quartumdecimum ætatis annum existant in talibus iuxta datam sibi à Deo gratiam eruditi, cum illud non solum vtile, immo ex causis præmissis summè necessarium habeatur, eo quod illæ linguæ vt plurimum ad vsum & necessitatem sacri Imperij frequentari sint solitæ, vt his plura ardua ipsius Imperij negotia ventilentur. Hunc autem proficiendi modum in præmissis posuimus

B obseruandum, vt relinquantur optioni parentum in filios, si quos habuerint, seu proximos quos in principatibus sibi credunt verisimiliter successuros, ad loca dirigant, in quibus de huiusmodi possint linguagiis edoceri, vel in propriis domibus pædagogos, instructores, & pueros consocios in his peritos eis adjungant, quorum conuersatione, pariter & doctrina in linguis ipsis valeant erudiri.

FINIS.

INDEX TITVLORVM QVI HIS QVINQVE FEVDORVM LIBRIS CONTINENTVR.

TITVLI PRIMI LIBRI.

Tituli libri secundi.

Tituli Libri tertij

Tituli Libri quarti.

Libri quinti Constitutiones.

FINIS.